BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
4 I
25
2326.
D II 4
13-10-a.39

IOACHIMI MYNSINGERI A FRVNDECK,

IVRECONSVLTI CLARISSIMI APOTELESMA,

SIVE CORPVS PERFECTVM SCHOLIORVM

ad Quatuor Libros Inſtitutionum Iuris Ciuilis.

Iam denuò, ſed multò felicius quàm antea, impreſſum:

Et a mendis propemodum innumeris, quæ in prioribus editionibus reſederant, ipſiuſmet auctoris opera, & D. Borgarutij à Borgarutijs, diligentia, quàm accuratiſſimè repurgatum: multoque auctius redditum.

Cum indicibus quatuor: Hoc eſt, rerum omnium memorabilium: paragraphorum, qui in Inſtitutionibus continentur: titulis Inſtitutionum: & Elencho Locorum Codicis, & Pandectarum, qui inter explicandum diſcuſſi ſunt.

Cenſuraque ſanctiſſimæ Inquiſitionis Apoſtolicæ, è medio penitus ſublatis, quæ Lectori pio ſcrupulum inijcerent.

BIBL. S. PVDEN. DE VRBE

VENETIIS,

Apud Ioannem Baptiſtam à Porta.

M D LXXXIIII.

CHRISTIANISS. AC POTENTIS.

PRINCIPI FERDINANDO I.

CAES. AVG. HVNGARIAE BOEMIAEQVE Regi, Archiduci Auſtriæ, &c. domino ſuo clementiſs.

Ioachimus Myſingerus à FrundecK, Iuriſcon. Salutem.

CVM ſuperioribus annis, Ferdinande Cæſar, in manus homi-
num Scholia mea in titulum de Actionibus conſcripta emit-
terem, memini tum me Iuris Ciuilis tyronibus ſpem feciſſe,
integra quandoque Scholia in quattuor Inſtitutionum, iuris
ciuilis libros, Friburgi Briſgoiæ (quæ tua eſt Ciuitas, in quaq;
tui Maiores percelebre olim Gymnaſium, quod etiamnum
floret, quàm liberaliter inſtituerunt) auditoribus meis ex pro-
feſſo prælecta in publicum exitura eſſe. Ea enim tum, quia ru-
dia adhuc, informia, & lituris plena videbantur, inuulgare prorſus detrectabam.
Verùm non multo pòſt à profitendi munere à Carolo V. Imp. Opt. Max. fratre tuo
auocatus, inque ordinem Aſſeſſorum ſupremi & ampliſſimi tribunalis (Imperialis
Cameræ iudicium vocant) in quo ſumma iuriſdictionis Germanicæ, atque etiam
iuridicialis imperij ſita eſt, benignè cooptatus, cùm in audiendis cognoſcendisque
iudiciarijs controuerſijs cotidie occuparer, tantumq; ſuffurari mihi ocij nequirem,
vt hanc meam qualemqualem commentationem, ſicut volebam, atque omnino ne-
ceſſum erat, perpolire poſſem: in hodiernum vſque diem conſultò eam penes me
ſuppreſſi, nec vnquam in animo habui, necdum recognitam, nec retextam, nec ſub
incudem reuocatam, in publicum edere. At cùm hanc à cupida legum iuuentute
(vt eam Iuſtinianus noſter appellat) ſummo expectari deſiderio cotidie perciperem:
& multi ſanè docti ac celebres viri, quibus illam quandoq; legendam exhibueram,
me frequentius hortarentur ad editionem, ſeriò affirmantes, è re iuuentutis fore, ſi
in manus hominum tandem deueniret, intelligeremque priori in titu. de Actionibus
Scholia Candidatos iuris ciuilis, atque adeò celeberrimos huius ſeculi noſtri Iuriſ-
conſultos non omnino improbaſſe, neque illiberaliter complexos eſſe: denique non
multa ſpes eſſet, in hoc tam operoſo, tamque graui cognoſcendarum, definienda-
rumque cauſarum munere cotidie verſantem, poſſe illam vel per ſucciſiuas horas, pu
blicisq; negocijs ſuffuratas recognoſcere, polire, & (vt maximè decebat) caſtigare.
Ea enim res liberiorem certè atque ocioſiorem deſiderat hominem, quàm vel ego,
vel cæteri in grauiſſima hac iudicandi prouincia conſtituti ſumus. His ego rationi-
bus conuictus, vt qui ex innata genij mei propenſione ſtudioſæ iuuentuti operam
meam non libenter denegare ſoleo, has quiſquilias olim in auditorum meorum gra-
tiam tantùm collectas, (quas obiter certè ac perfunctoriè hoc æſtiuarum vacatio-
num tempore texere licuit) promulgare, atque in publicum tandem emittere, con-
ſtitui, omnino ſperans, bonis & cordatis viris, me ſi non re, conatu ſaltem ſatisfactu-

rum. Quòd ſi hi, qui fortè hæc legent, ſecum cogitabunt, quo tempore, quaq; ætate hæc à me Scholia primùm corraſa ſint, atq; in vſum tyronum iuris annotata, nempe tùm à primoribus Academiæ Friburgenſis mox poſt acceptum Iuriſconſulti titulum, annum cùm primis agens XXI. Inſtitutionibus ex profeſſo interpretandis præficiebar: veniam facilè à quibuſuis, quantumlibet curioſis rerum alienarum æſtimatoribus, vel ipſa ætas impetrabit, etiamſi in illis enarrandis alicubi lapſus, aut errores commiſſi adpareant, præſertim, vt ille dixit.

Quando opere in magno fas est obrepere somnum.

Mouit autem me tum, diue Cæſar, cùm Inſtitutiones publicè interpretabar, (lubet enim T. M. obiter conſilij mei rationem reddere, & quonam modo in tua Friburgenſi Academia interpretandarũ Inſtitutionum muneri præfuerim, curſim perſtringere) ad hæc Scholia in vnum velut faſcem conſarcinanda, potiſſimum, quòd videbam teneros Iuriſprudentiæ alumnos ex operoſis illis, confuſisq; & ſine iudicio ferè conſarcinatis Angeli, atq; aliorum Interpretum centonibus, nullum, vel certè modicum, percipere fructum poſſe. In his enim permulta, quæ cum primis ad rem pertinebant, prætermiſſa eſſe conſtat: multa rurſus aliena, & ſuperuacanea aſſuta: ſed & non rarò abſurda pro veris, & paradoxa pro receptis, & vana ac inania pro momentoſis intruſa eſſe: vt interim de ſtylo obticeamus, quando is omnium vbique eſt ſimilis. Fabrum hic licet excipere, quem ſanè nemo doctus, qui modò in ipſius commentarijs legendis diligenter verſatus eſt, iuſtè aſpernari poterit. Quare ea, quæ tum profitendo ad calamum dictabam, ſic moderari conabar, vt intra Inſtitutionum ſepta & cancellos me continens, præciſis prorſus & amputatis Doctorum ſuperfluis quæſtionibus, procelloſisq; opinionum fluctibus prætermiſſis, ipſius tantùm contextus nudæ ac ſimplici interpretationi inhærerem, neque alienas congerendo materias longius euagarer, rationem quidem ac modum in interpretando amplexus non diffuſum, neq; perturbatum, neq; obſcurum, ſed conciſum, facilem, ac expeditum. Primùm enim id operam dabam, vt cùm nomen aliquod Iuris ciuilis vel principaliter in controuerſiam venire, vel obiter in re tractanda incidere animaduerterẽ, neq; illud ſatis apertam habebat ſignificationem: breui, plana, commodaq; id definitione, ſeu potius deſcriptione explicarem. Deinde, quare in definiendo quodq; verbum adpoſuiſſem, ſigillatim atq; ordine exponerem. Quòd ſi quando non verba, ſed res ipſæ (vt ſæpe fit) obſcuritatem aliquam continere viderentur, eas thematijs quibuſdam pro tempore confictis; quanta poteram ſolertia diligentiaq; enodarem. Cæterùm vbi per iuris regulas eundum eſſet, priuſquam ad ea deſcenderem, quæ peculiaria eius contentionis erant, protheorijs, ſiue (vt noſtri vocant) euidentialibus quibuſdam velut in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis propoſitis, diſcentis animum præparare, atq; inſtructiorem reddere conarer: ne cùm illuc deuenirem, aut velut in tenebris oberrans ad multa impingerem, aut rerum ordinem, ſi tum demum docendum eſſet, ſoluere, atq; importunè ſcindere oporteret. Hancq; veram exiſtimabam docendi uiam ac rationem eſſe ijs, qui primam & infirmam ætatem Iuris ciuilis ſapientia inſtituerent: quam etiam Theophilum, non indiligentem, neq; contemnendum Græcum Inſtitutionum interpretem, diligenter olim obſeruaſſe, ex ipſius paraphraſtica, quæ etiamnum extat, commentatione deprendere licet. Ab hac tamen pura tradendi ſimplicitate, ac vero docendi modo, quàm longè diſcedant, qui noſtro tempore uulgò Inſtitutiones profitentur, notius eſt, quàm ut hic ſit multis oſtendendum. Hic enim in primo huius functionis quaſi limine teneros adoleſcentum animos torquent difficultatibus ac opinionum uariationib. non neceſſarijs, multaq; quæſtionum inuolucra non ſuo tempore, nec ſuo loco importunè inculcant: non perinde ſpectantes ad diſcipulorum captum atq; vtilitatem, quàm ad uanam propriæ eruditionis oſtentationem: hacq; ratione triplici illos afficiunt incommodo. Primũ enim

ingenia

ingenia generoſiora difficultate materiarum tam numeroſarum atque perplexarum frequenter ab hac tam neceſſaria iuris diſciplina, ſine qua nulla certè reſpub. nulla prorſus communio conſiſtere poteſt, miſerè deterrent. Deinde efficiunt, ut eo tempore ingenia adoleſcentum, quo (ut inquit Fabius) illa præcipuè alenda, atque indulgentia quadam enutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atterantur: fruſtraque ætatem conterant, ut optimam, ita fugaciſſimam, cùm interim licuiſſet alia quædam magis utilia cognitu perdiſcere. Denique & illud conſectarium eſſe, rerum experientia iampridem compertum eſt, ut cùm ad magis ſeria intricatiorq; hi deinde legum argumenta ueniunt, inepti uerius, quàm inſtructi uideantur: mutiq; exiſtant in ſerijs rebus, in argutijs loquaciſſimi. Quare in ſpem uenio aliquam, ex ſupradictis cauſis hæc mea Scholia tyronibus in hac ciuili diſciplina uerſantibus nõ iniucunda, neque omnino ingrata aut inutilia fore: ut quæ haſce Inſtitutiones, tanquam prima Iuriſprudentiæ cunabula, prætermiſſis altercationibus, opinionumque fluctuationibus, & argutiarum pugnis prorſus amputatis, ſimpliciter ac craſſiore Minerua enarrent, neque extraneis atq; impertinentibus materijs tortuoſisq; quæſtionum mæandris & flexionibus Iuris alumnum mox ab initio miſerè grauent ac diſtorqueant. Illud quoque in his diligenter à me obſeruatum eſt, ut ſi quæ ex alijs, qui ante me ſcripſerunt, eiſdem intexuiſſem, à quibus id acceperim, uel in enarrationis contextu, uel certè ad marginem candidè atque ingenuè profiterer, neque mihi impudenter aliorum inuenta adſcriberem, arrogaremque id, quod alij iam antea literis conſecraſſent. Eſt enim ingenui planè hominis, palam profiteri, per quos profeceris, quorumque opera & induſtria in tuis ſcriptis adiutum te ſenſeris. Hunc enim candorem non Plinius modò, ſed etiam iudicij etiam humani ratio, ciuilisque ſenſus naturali quadam æquitate ac prolepſi, nulli non inſinuat. Atque utinam illud diligentius aliquantò nouitij quidam ſcriptores in animum reuocent, etiam hi, qui de bonæ fidei, ſtrictique Iuris iudicijs (ſi ijs placet) nouos edunt tractatus, omniaq; fruſtillatim ferè ab alijs, qui ante ipſos de eadem reſcripſerunt, miſerè emendicant, atq; aliena pro ſuis plagiariorum in morem ſibi uſurpant: neq. ſatis eſſe putant, ſuppreſſo eorundem nomine integris quandoque paginis ſumma impudentia ſuos infarcire commentarios, niſi interim ſine omni iudicio eos etiam ipſos acerbè notent, ex quorum ſcriptis potiorem partem deſumpſerunt. Quàm uerò hoc eos deceat, qui Iuſtitiæ ſacerdotes legumque magiſtros ſeſe uenditant, Tuum cumprimis, illuſtriſs. Princeps, necnon cuiuſque boni & cordati uiri iudicium eſto. Sed de hoc aliàs. Iam uerò ad ſcholia mea redeundo, tametſi hoc quicquid eſt operis, non eo ſanè conſilio primùm exorſus ſum, ut quandoque euulgaretur: ſed tantum in utilitatem eorum corraſeram, qui tum ſumma auiditate prælectiones meas frequentabant. Ex cauſis tamen ſupradictis, & quia planè ſperem, in communem ſtudioſorum uſum (quibus omnes induſtriæ meæ fructus iampridem conſecraui) id ceſſurum eſſe, partum hunc meum, quamlibet præmaturum, horridum, ac informem in lucem prodire, atq; publicum accipere iuſſi: audentius forſitan ac præcociter, neque etiam ſine periculo, ſed hoc minore tolerabilioreq; futuro, ſi illuſtriſſima T. M. uelut præcipuum ac tutelare quoddam numen huius defendendi curam ſuſcipere, uel quod eidem M. T. offero, æquo animo ferre, perſpecta pridem alijs benignitate, ſuſtineat. Exiſtimabunt enim homines, non prorſus nihil eſſe, quod tanto Principi inſcriptum dicatumq; in publicum exeat, ſicq; ſpeciem aliquam & effigiem eruditorum fortaſſe ſcholiorum præ ſe feret. Qua in re T. M. non mihi tantùm aduerſus æmulos ſui nominis ſplendore benigniſſimè commodabit; uerumetiam rem tanto Rege digniſſimam faciet: cùm nulla planè re maius uirtutis ſpecimẽ edi poſſit à Principibus uiris, eo, quo literis patrocinantur: bona ſtudia prouehunt, eorundemq; cultores gratia, fauore, & liberalitate proſequuntur. Qua enim alia ratione melius conſeruari pręclara ſtudia in Reſpub. poſſunt, quàm ſi eorum ſecta-

tores Mecœnates habeant, quorum ſuffragatione & patrocinio operam ſuam, honeſtosque conatus tueantur? nimirum quòd ea res animos cùm diſcentis, tum docentis coacuit, & maiores ad ſtudia, vegetioresque reddit, dum intelligunt, ſuos conatus, labores, & vigilias Principi viro, in cuius fide ſunt, curæ eſſe, neque vllum aduerſantis fortunæ caſum ſibi temerè eſſe pertimeſcendum. Contrà verò in comperto eſt, neque inficiari quiſquam ſani iudicij poteſt, ibi peſſimum iri omnia ſtudia, vbi nullus patronus, nullus horum eminens aſſertor ſeſe profeſſoribus in ſuam fidem, tutelamque recipiendis exhibet: neq; ſuus eſt virtuti & doctrinæ honos, ac ſplendor. Cùm ergo, clementiſſime Princeps, Imperatorijs illis virtutibus, quibus exornatiſſimum pectus habes (iuſtitia puta, liberalitate animi, in aduerſis rebus magnitudine, moderatione temperantiaque in ſecundis, vigilantia, labore, clementia denique, placabilitate, abſtinentiaque voluptatum omnium:) hoc etiam ſplendoris acceſſerit, vt honeſtiſſimarum artium atq; diſciplinarum, quarum te quoque callentem eſſe, palàm eſt, patronus & ſis & habeare ſingularis, neque vllum eos, qui doctrinæ ſtudijs ſeſe dediderunt, aut iuuandi aut ordinandi locum, occaſionemque prætermittas, eos audacius ad hanc meam incomptam planè fœturam, nec Cæſarei nominis amplitudine ſatis dignam T.M. nuncupatim conſecrandam, animum adplicui. En igitur, Auguſtiſſime Cæſar, eam T.M. tanquam certum ac perpetuum propenſiſſimi erga illam animi mei teſtimonium ac pignus, qua poſſum maxima cum obſeruantia ac veneratione offero, in clientelamque trado, omnino ſperans, vel confidens potius futurum, vt qua lenitate ac manſuetudine tenuiorum ſupplices libellos cotidie admittere ſuſtinet, hanc quoque noſtram prolem, non modò non ſit exploſura, ſed etiam exporrecta & hilari fronte ſuſceptura. Id ſi impetrauero, ſempiterno cum primis à T.M. deuinctus beneficio, vberrimum vigiliarum mearum fructum me conſecutum exiſtimabo: neque vllos formidabo vituperonum, Zoilorumque morſus, ſi qui forſitan (ut inuidiæ liberalis admodum eſt hæc ætas, multò magis, quàm uel candoris, uel humanitatis) conſilium hoc meum huius euulgandi operis criminari pergent: & fortè nomine atq; auctoritate M.T. ſi meam hanc operam albo dignata calculo fuerit, à detrahendi propoſito deterrebuntur, qui verè iudicare aut propter imperitiam nō poſſunt, aut propter liuorem & maleuolentiam impediuntur. Sed & hac tua æquanimitate, optime Princeps, ad maiora conanda & molienda me incendes atq, inflammabis, quæ illuſtriſſimi nominis tui præſidio fulfulta, deinde in lucem exibunt alacriora. DEVS OPT. MAX. M.T. ſaluam atque incolumem cum tota Chriſtiana Republ. ad gloriam ſui nominis conſeruet, ſemperque aduerſus immanes hoſtes uictorem eſſe uelit. Spiræ Nemetùm, Kalend. Decemb. Anno Chriſtiano M. D. LIIII.

AVTORES, QVOS DN. MYNSING. DISPERSE IN HISCE COMMENTARIIS CITAVIT:

Per Ioannem Cellarium, aliàs Slungrauium, hunc in modum ſub vno aſpectu collecti ſunt.

A

ABbas Panormitanus.
Accurſius Florentinus.
Aelius Donetus Grammaticus.
Aelius Lampridius.
Aelius Seruius Athenaus.
Aelius Spartianus.
Aemilius Ferretus.
Aeſchines Athenienſis Rhetor.
Agratius Grammaticus.
Albericus de Roſate.
Albertus Brunus.
Alexander ab Alexandro Neapolitanus Iuriſperitus.
Alexander Imolenſis, lucerna Iuris ciuilis.
D. Ambroſius Epiſcopus Mediolanenſis.
Ambroſius de Vignate.
Andreas Alciatus.
Andreas Barbatius Siculus.
Angelus Clauaſius.
Angelus Peruſinus.
Angelus Politianus.
Antonius Auguſtinus.
Antonius Butrienſis.
Antonius Corſetus.
Antonius Fumæus.
Antonius Roſellanus.
Ariſtophanes.
Ariſtoteles Stagiritas.
Aſconius Padianus.
Aulus Gellius.
Aulus Perſius.
D. Aurelius Auguſtinus, Hipponenſis Epiſcopus.
Authentica.
Azo Bononienſis.

B

Baldus Peruſinus.
Bartholomæus de Chaſſaneo.
Bartholomæus Salicetus.
Bartolus è Saxo ferrato.
Benedictus de Plombino.
Bernardinus Rutilius.
Betuſius, alioqui Petrus de Bezutio.
BIBLIA Sacra.

C

Caius Cæſar.
Caij Inſtitutiones.
Caius Plinius Secundus.
Cælius Calcagninus.
Candaules.
Castellianus Cotta.
Chriſtophorus Porcius.
Chryſippus.
Claudius Cantiuncula.
Claudius Galenus.
Clementinæ.
Codex D. Iuſtiniani.
Columella.
Cornelius Tacitus.
Cynus Piſtorienſis.

D

Decreta Comitiorum Sacri Romani Imperij.
Decretum Gratiani.
Decretales Gregorij.
Demoſthenes Orator Græcus.
Digeſta.

Nomina verò prudentium, ex quorum libris Digeſtorum opus compoſitum eſt, quæ DN. Myſing. frequenter allegat, in hoc Elencho non recenſentur: quandoquidem ea in peculiari Catalogo, ſunt plerunque Digeſtis præfixa. Pari modo de cæteris vtriuſque iuris operum autoribus, benignus lector meminerit.

Diodorus Siculus.
Diomedes Grammaticus.
Dion Caſſius, cognomēto Coccius.
Dionyſius Halicarnaſſeus.
Dynus Mugellanus.

E

Eguinarius Baro.
Euerardus à Middelburgo.
Euſebij hiſtoria Eccleſiaſtica.
Eutropius Presbyter.
Extrauagantes.

F

Felinus Sandæus.
Feudorum libri.
Flaccus Verius.
Flauius Vegetius Senatus.
Flauius Vopiſcus.
Franciſcus Aretinus Iuriſcon.
Franciſcus Curtius Papienſis.
Franciſcus Duarenus.
Franciſcus Lucanus.
Franciſcus Maturantius.
Franciſcus Porcellinus.
Franciſcus de Ripa.

G

Guilhelmus Budæus.
Guilhelmus Durandus, vel Durantius (vt quidam ſcribunt) Epiſcopus Miniacēſis, ſcripſit egregium opus quod uocauit Speculum

ſum iuris, diſtinctum libris 3.
Repertorium iuris lib. I.
Guilhelmus Montanus Laudenſis.
Guido Papienſis.

H

Hector Boetius.
Henricus Cardinalis Hoſtienſis.
Herodotus.
D. Hieronymus.
Hippolytus de Marſilijs.
Homerus.
Hugolinus de la Fontana.

I

Iaſon Maynus Mediolanenſis.
Ioannes Ananias, qui & Archidiaconus Bononienſis.
Ioannes Andreæ.
Ioannes Baptiſta Caccialupus Sancto Seuerinas.
Ioannes Baptiſta Egnatius.
Ioannes Berberius.
Ioannes Bertachinus a Firmo.
Ioannes Campezius.
Ioannes Faber Viennenſis Epiſcopus.
Ioannes Ferrarius Montanus.
Ioannes Gregorius Brandicius.
Ioannes de Imola.
Ioannes Mariæ Catanæus.
Ioannes Petrus de Ferrarijs.
Ioannes à Platea.
Innocentius Papa quartus.
Iulius Capitolinus.
Iuuenalis.

L

Lancilotus Politus.
Laurentius Valla.
Laurus à Palatijs.
Lazarus Bayſius
Leges duodecim tabularum.
Lucianus.
Lucius Feneſtella.
Lucius Florus.
Ludouicus Cælius Rhodoginus.
Ludouicus Comeſſius.
Ludouicus Pontanus.

M

Macrobius Aurelius Theodoſius.
Marcus Actius Plautus.
Marcus Aurelius Caſſiodorus.
Marcus Fabius Quintilianus.
Marcus Tatius Alpinus.
Marcus Terentius Varro.
Marcus Tullius Cicero.
Marcus Valerius Martialis.
Marcus Nizolius Brixellenſis.
Marius Salomonius.
Martinus Laudenſis.
Mimus Publianus.

N

Nicolaus Bellonus.
Nicolaus Boemus.
Nicolaus de Neapoli.
Nonius Marcellus Tiburticenſis.
Numa Pompilius.

O

Odofredus Beneuentanus.

P

Paulus de Caſtro vulgò Caſtrenſis.
Peroti Cornucopia.
Petrus de Ancorano.
Petrus de Bellapertica.
Petrus Loriotus.
Petrus Marſus.
Phauorinus Arelatenſis.
Philippus Beroaldus.
Philippus Decius Mediolanenſis.
Philippus Franciſcus Peruſinus.
Phocylides Mileſius.
Placentinus natione Italus.
Plato Philoſophus Athenienſis.
Plinius Iunior.
Plutarchus Cheronæus ex Bœotia.
Pomponius Lætus.
Procopius Cæſarienſis ex Paleſtina.
Publius Ouidius Naſo.
Publius Terentius Afer.
Publius Vergilius Maro.

Q

Quintus Horatius Flaccus.

R

Raphael Cumanus.
Raphael Fulgoſius natione Placentinus, allegatur aliquando ſimpliciter Fulgoſius.
Rodulphus Agricola.
Roffredus.

S

Sabinus Floridus.
Sebaſtianus Derrerus.
Seruius Maurus Honoratus.
Sextus Cæcilius.
Sextus Decretalium Bonifacij.
Sextus Pompeius Feſtus.
Solon Legiſlator Athenienſis.
Socinus.
Statius Papinianus.
Stephanus de Phædericis.
Strabo Amaſæus Philoſophus.
Suetonius Tranquillus.
Sulpitius.

T

Theodoſii Codex.
Theophilus Anteceſſor.
Tiraquella.
Titus Liuius.
Titus Lucretius.

V

Valerius Maximus.
Vdalricus Zaſius.
Viglius Zuichemus.

V

VVolfangus Hungerus.

X

Xenophon.

TITVLORVM INSTITVTIONVM
IMPERIALIVM ALPHABETICVS INDEX.

A

Acquiſitione per arrogationem. 349
Actionibus. 471
Ademptionem legatorum 273
Adoptionib. 46
Ad S.C. Trebellianum 279
Aſſignare libertorum 340
Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia et Titia dabatur. 74
Autoritate tutorum 79

B

Bonorum poſſeſſionibus. 341

C

Capitis deminutione 71
Codicillis 295
Curatoribus 83

D

Diuiſionem ſtipulationum 375
Donationibus 155
Duob. rei ſtipulandi & promittendi 378

E

Emptione & venditione 402
Eo cui libertatis cauſa bona addicuntur 352
Exceptionibus 615
Executionibus tutorum vel curatorum 89
Exhæredatione liberorum 190

F

Fideicommiſſarijs hæreditatibus. 279
Fideiuſſoribus 393
Fiduciaria tutela 73

G

Gradibus cognitionum 328

H

Hæredibus inſtituendis 199
Hæreditatib. quæ ab inteſtato deferuntur. 299
Hæredum qualitate & differentia 233
His per quos agere poſſumus 604
His qui ſui vel alieni iuris ſunt. 53

I

Ingenuis 26
Iniurijs 460
Inofficioſo teſtamento 228
Interdictis 626
Inutilibus ſtipulationibus. 377
Iure naturali, gentium & ciuili 21
Iure perſonarum 23
Iuſtitia & iure. 8

L

Legatis 240
Lege Aquilia 453
Lege Falcidia 274
Lege Fuſia Caninia tollenda 34
Legitima agnatorum ſucceſſione. 312
Legitima agnatorum tutela 69
Legitima parentum tutela 73
Legitima patronorum tutela 72
Libertinis 28
Literarum obligationibus 399
Locatione & conductione 409

M

Mandato 421
Militari teſtamento. 180

N

Noxalibus actionib. 598
Nuptijs 38

O

Obligationibus. 357
Obligationibus ex conſenſu 401
Obligationibus quę ex quaſi contractu naſcuntur 440
Obligationibus quæ ex delicto naſcuntur 426
Obligationibus quæ ex quaſi delicto naſcuntur. 467
Officio iudicis.

P

Patria poteſtate 37
Pœna temerè litigantium 639
Perpetuis & temporalibus actionibus, & quę ad hæredes & in hæredes tranſeunt. 611
Per quas perſonas nobis acquiritur. 165
Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur 432
Publicis iudicijs 649
Pupillari ſubſtitutione 214

Q

Quibus alienare licet uel non 160
Quibus ex cauſis manumittere nõ licet 30
Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur 53
Quibus modis re contrahatur obligatio 359
Quibus modis teſtamenta infirmentur 223
Quibus modis tollitur obligatio. 433
Quibus modis tutela finitur 81
Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum 185
Qui teſt. tutores dari poſſunt. 65
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negocium geſtum eſſe dicitur 590

R

Rebus corporalibus & incorporalibus 133
Replicationibus 624
Rerum diuiſione & acquirendo ipſarum dominio 105

S

Satiſdatione tutorum & curatorum. 86
Satiſdationibus 607
Senatuſconſulto Orphitiano. 323
Senatuſconſulto Tertylliano. 319
Seruili cognatione 333
Seruitutibus ruſticorum prædiorum 134
Singulis rebus per fideicõmiſſum relictis 292
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur 602
Societate 416
Stipulatione ſeruorum 374
Succeſſione cognatorum 325
Succeſſione libertorum 334
Succeſſionibus ſublatis quæ fiebãt per bonorum venditiones, & ex ſenatuſconſulto Claudiano. 355
Suſpectis tutoribus uel curatoribus 97

T

Teſtamentis ordinandis 170
Tutelis. 61

V

Verborum obligationibus 365
Vi bonorum raptorum 451
Vſucapionibus, & longi temporis præſcriptionibus. 128
Vſu & habitatione 143
Vſufructu 139
Vulgari ſubſtitutione 209

LOCO-

Locorum codicis, & pandectarum inter explicandum diſcuſſorum elenchus.

l.2.poſtea ne diutius.ff. De origine iuris, 22.5
l.qui in vtero. ff. De ſtat. hom. 63. 2
l.1.ff.De cur. furioſ. 85.7
l.is cui lege. De teſtam. ibid.
l.mutum.§.1. De acquir. hæred. ibid.
l.ſequitur.§.quod autem.ff. De vſucap. 151.2
l.interdum. De condict.indeb. 164.5
l.non omnis.§.ſi pupillus.ff.ſi cert.pet. 164. 5
l.chartæ.ff. De bon.poſſ. ſecundum tab. 178.3
l.in fraudẽ,§.teſtamentum.ff.De milit.teſt. 184.3
§.j.in Nouell.vt liceat mat.& auiæ; &c. 186.6
l.maximum vitium.§.ſancimus. C. De libe. præteritis. 191. 7
l.quod vulgo. De bon.poſſ.con.tab. 191.9
l.non putauit.§.à primo. De bon. poſſ.cont.tab. 191. 10
l.cum quæſtio.C. De legat. 206.3
l.ſi paterfam.ff. De hæredi.inſti. 214.7
l.miles ita.§.exhæredato.ff. De milit.teſt. 219.4
l.Titia.§.Seia libertis. De leg.2. 220. 2.3
l.precibus.C.de impub.& alijs ſubſt. 222.4
l.1.ff. De leg.1. 244.6
l.re coniuncti.ff. De leg.3 251.23
l.ſi domus.ff. De leg.1. 262.10
l.& fiue. C. ad Trebell. 286.4
l.fin.§.4.ff. De grad. 331.4
l.decreta.ff. De re iudic. 367.4
l.quod dicitur. De verb. oblig. 381.3.5
l.liber homo.§. decem.ff. De verb.oblig. 392.3
l.Græcè.§. illud.ff. De fideiuſſorib. 397.5
l. decreta.ff. De re iud. 398. 3
l.item quæritur.§.qui impleta. ff. Locati. 416.4
l.interdum. De pub. iudic. 458.2
l.ſed non.ff. De iniur. 463. 2
l.ſi priuſquam.ff. De nou.op.nunc. 482. 45
l. 1.ff. commodati. 484.5
l. 1.§.merito.ff. De publician. 488. 39
l.ſi ab eo. De pignor.& hypot. 488.40.41
l.2.C.de reb.cred.& iur. 511. 25
l.generaliter. De excep. 517. 4
l.ſi conſtiterit.C.fin.regund. 538. 51
l.qui reſtituere.ff. De rei vend. 570.25
l.hæres abſens.§.fin.ff. De iudic. 577.12.14
l.ſi pecuniam, & ibi Barto. ff. Si cert.petat. 579.3
l.non poteſt.ff. De iudic. 582. 14
l.illicitas.§. veritas. De offi.præſid. 645. 4

TABVLA COMPREHENDENS OMNES PARAGRAPHOS INSTITVTIONVM IMPERIALIVM, ſecundum ordinem alphabeti.

AB hoſtib. 76
Actiones autem. 506
Actionū autem. 548
Ad certum tempus. 67
Adeò 412
Adhuc autem 344
Ad legitimam 318
Admonendi 59
Admonendi 309
Adoptio 46
Adoptiui 146
Aeque ſi debitor 618
Aequè ſi agat 478
Affinitatis 42
Agnationis 338
Alia ſanè 132
Alia deinde lex 655
Aliæ autem 157
Aliam verò 346
Alienus ſeruus 202
Alienus quoque 201
Alio autem 225
Aliquando 45
Aliquando autem. 151
Aliquando autem. 445
Apium quoque 112
Appellamus 522
Alteri 387
Appellantur 928
Apud Catonem 52
An ſeruo 170
An hæredis 271
At aduerſus 640
At ea contrario 163
At hi qui 307
Atrox iniuria 464
At ſi ita 368

C

Capite tertio 458
Cæcus autem 189
Cæterum 813
Cæterum placuit 159
Cæterùm 595
Cæterum ſciendū 604
Cæteri 234
Certè illud cōſtat 122
Codicillos 297
Codicillis 296
Commuuem 433
Compenſationes 588
Conceptum 442
Conditiones 370
Conductor 415
Conſequens 99
Conſtat autem 16
Conſtituitur 140
Contra autem creditor 161
Creditor 364
Cum autem 27
Cum autem impubes. 47
Cum autem is 53
Cum autem 278
Cum autem quæritur. 595
Cum autem 406
Cum autem quæritur. 305.
Cum autem in complurib. 63
Cum eo quoque 588.
Cum ergo 33
Cum ea aliena 117
Cum filius 304
Cum igitur 318
Cum in ſuo ſolo 121
Cumque hoc 5
Cumq; antea, 346
Cum quis 391
Cum autem 572

D

Datur autem 341
Datus 96
De conſtituta 504
De his autem 168
De illa ſanè 418
De ordine 638
Diutina 153
Dominus 599
Duorum autem 43

E

Ea quoque res 343
Eadem hæc 308
Eadē interueniunt. 648
Eadem oratione 227
Eadem lege 32
Eas verò 614
Edicto D. Marci 154
Eius qui 189
Eius verò 41
Ei verò 380
Emancipati 306
Emancipatos 195
Emptio 408
Eos etiam 526
Erat olim 159
Ergo 284
Ergo non omnes 59
Error 153
Eſt autem 61
Eſt & illud 158
Eſt & iter publica. 658
Eſt tamen 200
Et eum quæſitum, 276
Et libertas 24
Et non 22
Et plures 221
Et qui 90
Et quia 292
Et quidem 60
Et quidem 105
Et ſi ea diſpatibus. 212
Et ſi hæreditas 646
Et ſi in rem 645
Et ſi plures 206
Et tam filium 50
Et unū hominem 203
Exceptiones 625
Ex diuerſo 182
Ex duobus 373
Ex eo autem 227
Ex eo cōditionali. 369
Ex his itaque 169
Ex huiuſmodi 375
Ex maleficiis 530
Ex quibuſdam 431
Ex quibuſdam 642
Extraneo 222
Extraneis 237

F

Ferè igitur beſtiæ. 113.
Fideiuſſor 395
Fideiuſſor non tantum ibid.
Fideiuſſores 397
Filiusfam. 55
Finitur 142
Flumina autem 106
Fœminæ 51
Fratris verò 48
Fuerat 559
Furioſus 66
Furioſus 382
Furtiuſi 85
Furtiue 149
Furtum 448
Furtum autem 444
Furti actio 450
Furti autem 447
Furtorum 441

G

Gallinarum 113
Græcè 398

H

Hactenus 170
Hactenus 332
Hæc actio 354
Hæc actio 467
Hæc autem omnia. 461
Hæc conſtitutio 354
Hæc exempli 620
Hæres & purè 206
Hæres quoque 430
Hæreditas 203
His qui 446
His autem 456
His igitur 9
Hoc amplius 131.
Hoc amplius 438
Hoc etiam addendum. 315
Hoc loco 327
Hoc quoque 166
Hoc reſcripto 353
Hodie autem 612
Huic proxima 268
Huic autem. Verſ. 577
Huius autem 11

I

Idem & in milite 94
Item iuris eſt 378
Idem iuris 617
Idemq; iuris 32
Idem placet 169
Igitur 7
Igitur 165
Igitur 219
Igitur cum quis 427
Igitur quartam 233
Ii quos 209
Iidem reſcripſerunt. 97
Illis autem temporib. 181
Illud 44
Illud autem 60
Illud expeditum 419
Illud in ſumma 598
Illud non 457
Illud proprie 696
Illud proprium 51
Illud quæſitum 112
Illud quoque 423
Impetu 456
Impoſſibilis 207
Impoſſibilis 93
Impuberes autem 78
In bonæ fidei 563
Incertis autem 265
Incertis verò 264
In duplum 539
In extraneis 236
In fraudem 32
In hac re 367
In his autem 470
Inimicitiæ 93
Iniuria 455
Iniuria autem 460
In omnibus 394
In pecudum 127
In perſonam 503
In petenda 349
In pluimis 50
In poteſtate 33
In primis 281
In primis hoc 353
In ſeruorum 26
In ſtipulationibus. 399
Inſula 115
In ſumma 426
In ſumma 450
In ſumma ſciēdū. 465
Inter ruſticorum. 137
Inter eas. 40
Inter uenditorem. 154
Interdum 86
Interdum 130
Interdum 305
Interdum etiam 445
Interdum quoque. 446
Inteſtatorum 300
Introduxit 593
Is verò ad quem 127
Is, qui exequitur 523
Is quoque 361
Ita autem 386
Ita demum 302
Ita actio 548
Item actoris 641
Item amittit 41
Item diuus Marcus. 90
Item ea quæ 214
Item ea quæ ibid.
Item exercitor 470
Item extraneus 239
Item finitur 82
Item is 93
Item is 362
Item is cui 430
Item is, ex cuius. 468
Item is qui æ dium. 144
Item inutilis 332
Item lapilli 114
Item lex Cornel. 654
Item lex Corn. de falſis 656
Item lex Iulia de ui publica 657
Item lex Iulia peculiatus 658
Item lex Iulia de adulteriis 653
Item maior 93
Item nemo 390
Item nobis 177
Item per acceptilationem 435
Item per liberos 432
Item precium 405
Item prodigus 188
Item propter 98
Item qui 90
Item quæritur 415
Item Romæ 94
Item ſi de dote. 585
Item ſi quis in fraudem 493
Item ſi quis poſtulante 558
Item Seruiana 498
Item ſi fullo 448
Item ſi in iudicio. 619
Item ſi inter 429
Item ſi propter 92
Item ſi putator 455
Item ſi quis 131
Item ſi quis 355
Item ſurdus 188
Item tria 91
Item uerborum 384
Item uetuſtas 310
Ius autem 38
Ius autem ciuile 13
Ius autem gentium. 15
Iuris præcepta 10
Iuris prudentia 9

L

Legari 264
Legatum 241
Legatarijs autem 177
Lex eſt 16
Liberti 320
Libertas 265

Libertas

Libertas 293
Libertinorum 29
Liberum autem 457
Licet autem 30
Licet autem 50
Licet autem 323
Literæ quoque 124
Litorum quoque 107
Loca 408
Loca etiam 370
Longè magis 269
M
Mandatum 413
Mandatum & in diem 426
Mandantis 412
Mouet 419
Mariti 43
Maſculo 221
Mater 298
Maxima 71
Minorem natu 49
Minus 307
Mortuo 351
Mortuo 416
Multis autem 28
Multis alijs 339
Mutum 382
N
Namque ſi cui 484
Neque tamen 80
Neq; autem 89
Nihil autem 178
Nihil autem 287
Nominatim 192
Non autem 613
Non eſſe 92
Non ſolum 219
Non ſolum 244
Non ſolum 371
Non ſolum 467
Non tamen 226
Non tantùm 296
Noſtra autem 242
Nos autem 77
Nouiſſimè 102
Nouiſſimè 151
Nouiſſimè 324
Nullius autem 108
Nunc admonendi. 162
O
Omnis 369
Omnis autem 603
Omnes autem actiones 539
Omnium 474
Omnium 643
Omnium autem 358
Optionis 263
Oſtendimus 98
P
Pater 176
Patitur autem 461
Pauonum 213
Peculium 160
Permiſſum 62
Per traditionem 129
Placebat 317
Placuit tamen 444
Planè 182
Planè ſolutio 380
Plebiſcitum 17
Plus Autem. Verſ. 575
Pœna autem 463
Pœna manifeſti 443
Pœnæ ſeruus 55
Pœnę nomine 272
Pœnales 512
Poſsidere 635
Poſſunt autem 374
Poſthumus 267.
Poſthumi 193
Poſthumo 166
Poſthumorum 193
Poſtea uerò 336
Poſteriore 224
Poſt mortem 271
Poſt mortem 385
Poteſt autem 292
Prædiorum urbanorũ. 136
præferuntur 310
pręiudiciales 516
præterea 58
præterea 85
præterea 187
præterea 289
præterea 363
præterea 311
præterea 411
præterea 437
præterea 456
præterea quod 115
præterea debitor 618
præterea etiam 623
præterea introducta. 594
præterea quaſdam. 566
prætorum quoque 19
præcium 404
primo gradu 329
procurator 606
proximus 316
publica autem 652
publicorum 635
Q
Qua de cauſa 335
Quadrupli 541
Quæ autem 346
Quæ de fullone 448
Quædam 534
Quæ diximus 596
Quam formam 611
Quantitas 277
Qua ratione 114
Qua ratione 217
Quarto gradu 330
Qui autem 293
Qui autem vult 95
Qui autẽ excuſare 95.
Qui hoc anno 392
Qui tutelam 96
Qui pro uſu 415
Quia tamen 452
Quibus autem 71
Quibus connumerari. 301
Quinimò 183
Quinto gradu 331
Quòd autem 72
Quòd autem 150
Quòd autem lex 70
Quòd ſi frumentũ. 120
Quòd ſi naturali 116
Quòd ſi partim 118
Quod ſi quis 380
Quòd turpi 391
Quos autem 343
Quorum 634
Quorum utranq; 4
Quoties 387
R
Rectè quoq; 414
Recuperandæ 636
Rei perſequendæ 513
Religioſum 109
Repetitis 334
Res fiſci 131
Reſponſa 20
Reſtituta 212
Retinendæ 631
Riparum quoque 107
Rurſus ex diuerſo 489
S
Sacræ res 108
Sanctæ quoque 110
Sanè in hac actiõe. 453
Sciendum 88
Sciendum 158
ſciendum 184
ſciendum 324
Secũdo gradu 319
ſed agnationis 70
Sed aliquando 149
Sed cum 374
Sed cùm antea 311
ſed cum aliquis 175
Sed cùm multas 354
ſed cum paulatim 172
ſed ea omnia 309
ſed eas 345
ſed & quod 18
Sed & ſi quis 27
ſed & maior 36
ſed & illud 51
ſed & capitis 83
ſed & propter 91
ſed & unum 178
ſed & tale 162
ſed & lex 464
ſed & ſi pater 59
ſed etſi 64
ſed etſi 65
ſed etſi 82
ſed etſi credat 444
ſed etſi quis 184
ſed etſi quis 215.
ſed etſi quis 389
ſed etſi quis 587
ſed etſi rem 245
ſed ex diuerſo 164
ſed ex diuerſo 351
ſed ex his 76
ſed furti 546
ſed hactenus 383
ſed hæc de ijs 339
ſed hæc ita 231
ſed hæc quidem 179
ſed hæc quidem 197
ſed hæc quidẽ. ver. 379
ſed hodie 47
ſed hodie 608
ſed hoc iure 76
ſed Interdicto 633
ſed is, apud 449
ſed iſtæ 481
ſed iuris quidem 14
ſed naturalia 82
ſed nec huiuſmodi. 266
Sed neque hæres 177
ſed non uſque 248
ſed 321
ſed noſtra 238
ſed noſtra 337
ſed olim 242
ſed olim ibid.
ſed prædicta 172
ſed quemadmodũ. 322
ſed quia 285
ſed quia hered. 283
ſed ſi cui habitatio 145
ſed ſi ex teſtamento. 87
ſed ſi gregis 228
Sed ſi in expeditione. 197
Sed ſi inſtituto 213.
ſed ſi libero 463
ſed ſi rem 252
ſed ſi quis 50
ſed ſi quis 102
ſed ſi uxori 256
ſed tamen id 150
ſed ueteres 601
ſed ut nihil 171
ſemel 33
Senatuſconſultum 18
ſeptima 347
ſequens 522
ſequens diuiſio 630
ſeruitus 125
ſerui autem 25
ſerui autem aut 26
ſeruus autem 66
ſeruus autem 201
ſeruus autem 202
ſeruus communis 375
ſeruus etiam 202
ſerui verò 29
ſeruis autem 462
ſexto gradu 231
ſi ab hoſtibus 56
ſi ad exhibendum. 647
ſi aduerſus 44
ſi cui fundus 251
ſi ſe itaque 520
ſi communi 462
ſi da alia re 390
ſi duorum materiæ 119
ſi eadem res 248
ſi ex pluribus 315
ſi familiæ 648
ſi filiusfamilias 469
ſi finium 649
ſi fundum 392
ſi generaliter 262
ſi grex 259
ſi igitur iuſſu 591
ſi impoſſibilis 383
ſi inter 81
ſi is qui 354
ſimili 83
ſimiliter 92
ſin autem 609
ſin aũt quis ita for. 214
ſine ſcripto 21
ſingulorum autẽ. 110
ſin minus 580
ſi peculium 259
ſi plures 204
ſi plures 316
ſi plures 395
ſi plures eũdẽ nes. 208
Si quid autem 398
ſi quidem in noĩe. 267
ſi quis à non dño. 156
ſi quis agens 574
ſi quis alium 379
ſi quis alii 379
ſi quis ancillas 237
ſi quis autem 97
ſi quis autem 201
ſi quis debitori 254
ſi quis filiabus 67.
ſi quis in alicuī tabula 225
ſi quis ita 369
ſi quis itaque 349
ſi quis rem ſuam 253
ſi quis tutor 101
ſi quis uelit 138
ſi quis una 288.
ſi res aliena 246
ſi res legata 257.
ſi rem ſuam 253
ſi ſcriptum 386
ſi ſeruus 600
ſi ſeruum 213
ſi tamen alienam 319
ſi Titius alienam 123.
ſi uerò reus 610
ſiue autem. 374
ſi tutor 232.
ſi uxor 44
ſocius ſocio 420
ſocrum 45
ſoluitur adhuc 420
ſub certa 265
ſub conditione 369
ſubſtituitur 221
ſui autem 234
ſui autem 303
ſumma 8
ſumma autem 627
ſunt autem 313
ſunt autem 600
ſunt & 44
ſunt præterea 584
ſunt præterea 659
ſupereſt 614
ſuſpectus 100
ſuſpectum 102
T
Tam autem 230
Tam autem 261
Tertia diuiſio 637
Tertio gradu 330
Teſtamenti 236
Teſtes autem 174
Theſauros 128
Tripli verò 541
Tua tantùm 423
Tutor. 81. Tutor. 166.
Tutores 62
Tutores 606
Tutores quoqua 428
V
Vel ſingulis 220
Venditæ 130
Verba autem 294
Verſa uice 389
Videamur 205
Vniuerſitatis 107
Vſusfructus 140
Vtriuſque 641
Vulgò quæſitos 326

F I N I S.

INDEX
RERVM AC VOCVM
TOTO OPERE MEMORABILIVM.

PRIMO SEMPER NVMERO PAGINAM,

ſecundò verò, & item tertio, ſicubi adiectus fuerit, eiuſdem paginæ numerum in ipſis Scholijs inſcriptum ſignificantibus.

A

AB auſpicijs ſiue augurijs, ueteres omnia incepiſſo 3.26
Ab hoſtibus captus amittit patriam poteſtatem 56.1
Ab hoſtibus capti, libertatem hodie nõ amittunt 57.8
Ab hoſtibus quacunq; ratione reuerſus iure poſtliminij reuerſus dicitur. ibid 11
Ab hoſtibus reuerſus, quæ iure recuperet ibi.15
Ab hoſtibus reuerſus ſuus efficitur. 303.1
Ab inteſtato ſuccedere quid ſi 300.2
Abſens ante completam vſucapionem reuerſus, quomodo reſtitutionem petere debeat. 491.32
Abſens contra præſentem ſi reſtituendus ſit non ſufficit quæque abſentiæ cauſa. ibi.23.25
Abſens quomodo reſtituatur contra præſentem ibid.20
Abſens quandoq; reſtituitur etiam contra abſentem 493.37
Abſens reipub. cauſa excuſatur à tutela 92.1. reuerſus tamen tutelam recuperat. ibi.3
Abſentes & præſentes qui dicti 148.6. & 384.2. & 491.9
Abſoluere verbum 619.5
Abſolutoria vnà ex cauſa ſententia, ex alia agenti non obeſt 382. 11
Abſtinendi ius ab hæreditate an præiudicet iuribus ſuitatis 335.8
Abutere &c. 142
Abdicatio quid ſit 190.2
Acceptilatio quid, & vide dicta 435.1.2. & quid differat à ſtipulatione, nudo pacto, & ſolutione. ibi.3.& 436.4
Acceptilatio per Aquilianam ſtipulationem ... ibi.10
Acceptilatio partis an & quando utiliter fiat ... ibi. ...
Acceptilatio duplex. ibid.5
Acceptilatio poteſt quacunque lingua fieri ... ibid.7
Acceptilatione tollitur ſola verborum obligatio. ibid.6.9
Acceptilatione ipſo iure tollitur obligatio 434.1.
Acceſſio quid, & quatenus acceſſione acquiramus dominium 192.2.3.
Acceſſio fit & bona & mala fide. & qd vtroq; caſu iuris ſit. ibi.4.5
in Acceſſorio plus quandoq; quàm in principali 397.7. fallit in acceſſoria obligatione. ibi.8
Accipere 558.100
Accreſcendi ius non impeditur conſolidatione 145.9
Accreſcendi ius quale fuerit 192.14
Accreſcendi ius qua ratione inductum 304.21
Accreſcendi ius tantum inter hæredes locum habet 231.4
Accreſcendi iuri, uel non decreſcendi quando locus ſit 250.18
Accreſcendi ius in quibus locũ habeat 325.1.3
Accreſcendi ius in contractibus nõ habet locum 180.3
Accurſius defenditur à calumnia Dyni, 484.8
Accurſius hiſtoriarũ ignarus ſæpe hallucinatus eſt 52.4
Accurſij ridicula conſideratio 390 6
Accurſij error 22.6.& 118.7. & 586.17
Accuſare, accuſatio, actio 560.12
Accuſare quia poſsit ibi.13
Accuſatio criminalis pro finibus 583.53
Accuſatio ſuſpecti ex lege 12. tabu. deſcendit 98.1
Accuſatio ſuſpecti in hæredes tutoris non tranſit 102.4.5
Accuſator debet ſe iuſcribere ad pœnã talionis 651.7
a contrarijs locus 353
Acquiſitio ſpecificatione quomodo fiat. 218.14
Acquiſitio principalis eſt quæ per nos ipſos fit. 265.1
Acquiſitio quando valida. ibi.2
Acquirere quid ſignificet. ibi.2
Acquiruntur res occupatione iure naturali 181.1
Actio ad exhibendum 477.36
Actio ad exhibendum quare introducta 571.49.
Actio ad exhibendum definitur 571.63. quæ ſit perſonalis. ibid.46. cauſa materialis huius actionis. ibid.47. & 527.56 actio hæc quare dicatur in rem ſcripta 571.48. cui detur hæc actio ibid.39. ut agat quis hac actione; prætendere oportet intereſſe pecuniariũ ibidem.50. aduerſus quos detur hæc actio. ibid.51. quo tempore quis poſſidere debeat, ut hac actione conueniri poſsit. ibid.52. nobiles tantũ res veniſe in hanc actionem ibid.53. hac actione petitur rem exhiberi. ibi.54. in quo loco ſit exhibenda res 571.55. quæ requirantur in uolente hoc iudicio experiri 572.57. quæ ſint neceſſaria ex parte rei. ibid.58. quid actori hic probandum. ibi.59 libelli forma in actione. ibid.52
actio ad exhibendum arbitraria 568.14. & 572.60
actio ad exhibendum præparatoria 647.1
actio ad exhibendum cuius datur, cuius pecuniariter intereſt rem exhiberi. 647.2. ſi modò alia ipſi actio non cõpetat. ibid.3
actio ad exhibendum non datur, ſi res facta ſit deterior 647.5
actio ad exhibendum arbitraria eſt 648.9
Actio ad ſupplementum, & quamdiu duret 231.5.& 232.6
Actio calumniæ vetus 642.2
Actio chirographaria 402. 10
ſi Actio ciuilis & criminalis ex eodem delicto detur, an vna conſumat alteram 466.4
Actio commodati directa & contraria. 363.9.10.& 526.30
Actio com. diuid. duplex. 429.2
Actio com. diuid. definitur 537.28. quare ſit mixta ibid.29. quòd ſit quædã quaſi rei vendicatio. ibi.30
Actio com. diui. quid differat ab act. pro ſocio ibid.37. eſt ea iam directa, quã utilis. 538.38. formula eius actionis. ibid 39
Actio conducti cui & ad quid 410. 4.& 529.74
Actio condictitia datur aduerſus omnes qui officijs præſunt, ſi plus debitó exigant 545.15
Actio condictitia etſi duplicem habeat effectum, una tamen eſt actio ibid.17. libellus huius actionis quomodo formandus aduerſus actores ibidem 18. quomodo aduerſus executores. ibid. 19
Actio condictitia in triplum competit aduerſus actores, & in quadruplum aduerſus executores. ibi.15
Actio condictitia non datur niſi aduerſus calumnioſos actores 542.12
Actio cur dicatur ius eſſe. 472.2

Actio damni, iniuriæ & legis, Aquiliæ, ſunt idem 454.7
actio de albo corrupto à prætore propoſita 513.12
actio de albo corrupto eſt annalis. 514.27
actio de albo corrupto requirit dolum, & an in ea culpa lata veniat. ibid 22.
actio de albo corrupto, popolaris eſt ibi.16. in quibus hæc actio locum habeat. ibid.17.18
actio de calumniatoribus intra annum datur in quadruplum 515.7
actio de calumniatoribus definitur 545.27, quòd ſit perſonalis 546.28. quòd ſola uoluntas in ea ſpectetur. ibi.29
actio de calumniatoribus aduerſus quos detur. ibid.32. accipiens pecuniam ſine calumnia, hac actione non tenetur. ibid.34
actio de calumniatoribus quibus detur. ibid.38.40. actionis eius cauſa, ibid.41. quid in ea probari debeat. ibi.42. datur intra annum in quadruplum, poſt annum in ſimplum. ibi.43, an aduerſus hæredem calumniatoris detur ibid.44. forma libelli in ea actione, ibid.45
actio ad conſtituta pecunia & receptitia in quo conueniant 503.2.3
actio de dolo definitur 570 29
actio de dolo aduerſus quas perſonas nó detur. ibid.34
actio de dolo & quod metus cauſa, differunt ibid.38
actio de dolo temporalis eſt, interdum perpetuæ 571.42
Alijs actionibus concurrit ibid.36. quid veniat in eam. ibid.37, quid oſtendendum in hac actione. ibid.39
actio de dolo non datur niſi cum cauſæ cognitione 570 32, in cauſæ cognatione quæ verſentur ibid.33
Actio de dolo qualiter ſit arbitraria. 598.13.& 571.40.
actio de eo quod certo loco, quomodo ſit arbitraria 569.17
actio de in ius vocando deſtribitur. 515.29. huius actionis pœna eſt quinquaginta aureorum. ibid. 30. & hæc pœna quibus caſibus remittatur, ibi.31. 33.
actio de in ius vocando locum nó habet in inceſtuoſis. ibi.38
actio de in ius uocando an etiam pertineat ad dominos feudorum, ſi a vaſallis ſine uenia in ius uocentur, ibi.40
actio de in rem verſo, & quod iuſſu ſunt potius adiectiones, quàm actiones, 507.15
actio de in rem verſo principali tantum datur, non fideiuſſori 595.4
actio de in rem verſo explicatur 594.1. eadem hodie in liberis hominibus locum habet. ibi.2. quid ab exercitoria, tributoria, & quod iuſſu, differat 595.3
actio de pauperie 603.6
actio de pauperie quando locum habeat ibid.11. caſus quando non datur. ibid.12 non concedatur, niſi ubi animal manſuetum deliquit. ibi.13
actio de pauperie cópetit etiamſi aliud animal, quàm quadrupes pauperiem faciat. ibi.1
actio de pauperie ceſſat, ſi ſecundum naturam quadrupes pauperiem faciat, ibid. 8
actio de peculio an ſit actio diſtincta à reliquis 507.14
actio de peculio ex ciuili & naturali obligatione naſcitur 508. 27. in hac actione quid probare debeat actor. ibid.28. libelli forma in hac actione. ibid.29
actio de peculio in profectitijs tantum locum habet, ſecus in caſtrenſibus vel, quaſi, & aduentitijs 501.23. fallit ibid.24
actio de peculio quomodo detur ſi cum filiofam. impubere contractum ſit. ibid.30
actio de peculio & de dote, & pro ſocio, quid differant 584.67
actio depoſiti in quatuor caſibus eſt duplaris 525.4
actio depoſiti directa & contraria 527.36. vtraque perſonalis & ciuilis. ibid. 37
actio depoſiti in duplum datur in quatuor caſibus. ibid.39
actio depoſiti directa infamat, contraria non. ibid.41
actio depoſiti prætoria quomodo proponenda. ibi.44
actio depoſiti variè priuilegiata 564.5
actio de rationibus diſtrahendis perit, inteſtata actione tutelæ 78.7. ſecus in furti actione. ibid.7
actio de ſuſpecto quaſi publica 99.1
actio directa datur ex mente legis, ex interpretatione verò vtilis 73.4
actio directa utilis in genere 459.1
actio directa per ceſſionem non transfertur 467.18
actio directa noxalem mutatur, ſi homo liber delinquat, & poſtea ſeruus fiat, 600.
actio diuerſimodè ut olim, ita hodie quoque datur 638.5
actio empti 404.8
actio & obligatio quid differant 473.7
actio exercitoria. Vide Exercitoria actio.
actio ex iuramento quare ſit perſonalis 519.16. quando locum habeat. ibi.17
actio ex lege condictitia, quòd ſit perſonalis & mixta 542.5. definitur ea. ibi.6. datur quoties quis damnum patitur ex grauamine ſportularum. ibid.7
actio ex locato cui competat, & ad quid. 529.73.
actio ex edicto, de eo per quem factum erit, &c. 516.5
actio ex edicto de publica 570.17
actio ex empto & uendito 529.63. cui detur. ibi.64
actio ex empto tres alias actiones complectitur. ibid.65. quid perſequamur ea actione. ibid 66
actio ex permutatione ad quid competat. 558. 101. libellus eius actionis. ibid 102.
actio ex permutatione cui detur. 557. 98.
Actio ex ſtipulatur intendi debet, ſi ad factum agatur 516.21
actio ex ſtipulatu & condictio certi cū & aduerſus quem dentur. ibi.33
actio ex ſtipulatu utcunque ad pœnam detur, penalis tamen non eſt. ibi.25
actio ex ſtipulatu, & condictio certi ex ſtipulatione quid differant. ibi.19
actio ex ſtipulatu pro dote definitur 561 17, quibus detur hæc actio. ibid.
actio ex ſtipulato competit tam pro certa, quàm incerta dote 662.75
actio ex teſtamento 242.5
actio perſonalis ex teſtamēto legatario competit 243.2
actio ex teſtamēto pro relictis eccleſijs conſequendis explicatur 533.42
actio ex teſtamento regulariter tātum in ſimplum datur, ſed quando pro relictis ad pia loca intenditur, eſt duplaris, &c. ibi.43
actio ex teſtamento aduerſus quem detur 534.44
actio ex teſtamento ſi ex negatione intendatur, poteſt euadi dupli pœna: ſi ex dilatione, ſecus ibi 46
actio ex teſtamento, quibus detur pro legatis ad pias cauſas, &c. ibi.48
actio ex vendito cui competat, & quid veniat in ea 529 66
actio famil. erciſ. duplex 410 7
actio fam. erciſ. vnde oriatur. ibi.4
act. fam. erciſ. & comm. diuid. quid differant. 537.36
actio famil erciſcun definitur 536. 15. quò modo ſit perſonalis mixtam cauſam trahens ibid. 16. eſſe eam ciuilē. ibi.17. aduerſus quem detur. ibid. 18. nam ei præſcribitur triginta anno. ibi.19. eam actionem non niſi inter cohæredes locum habere. 20. differat ab act. commun. diuidun. ibid.21. quomodo res per eam diuidantur 537.22. quid veniat in hac actione. ibi.23. eſt actio hæc directa & vtilis. ibid.24 actionis eius cauſa ibid. 25. quando naſcatur. ibid.26. libelli forma in ea actione. ibid.27
actio fin. regund. definitur 538.40. quòd mixta ſit. ibid.41. quibus competat. ibid.42
actio fin. regund. datur ad nouorum terminorum conſtitutionem, ib.44. item ad antiquorum reſtaurationem, ibid. 45. datur etiam ad præſtandū intereſſe. ibid.47. an & fructus in hac actione ueniant. ibi.48
actio furti an in hæredes furis detur. 451.6
actio furti à reliquis tutelaribus iudicijs differt. 178.8
actio furti datur ei cuius intereſt, rem fuiſſe ſurreptam 447.2.6
actio furti duplex, ciuilis & prætoria. 532.12
actio furti manifeſti, & ſerui corrupti origine ipſa penales ſunt. 547.2. aliæ duplares actiones ex accidente ſunt pœnales 547.3
actio furti merè pœnalis 532.18
actio furti nec manifeſti, ciuilis ne an prætoria ſit 613.12
actio furti nō manifeſti, ciuilis eſt. 531.8

actio

Actio furti nullam eſt inter patrem & filium, dominum & ſeruum, virum & vxorem 447.23
actio furti qualiter creditori detur de pignore ibid.7
actio furti quando cócurrat cum actione vi bon.rap. 451.3
actio in factum ex edicto, in ius voc. vi exim 526.45. in ca actione ſufficit ſi nis interueniat. ibi.46
Actio in factum 470.2
actio in factum ex iuramento eſt natiua 511.32. & quid actor probare debeat in hac actione ibi.33
actio in factum interdum datur accommodata legi Aquiliæ 459.4
actio in factum introducta à prætore in ſubſidium deficientis actionis 347.4
actio ignorati nõ datur nobis aduerſus eos liberos, quos ex fideicommiſſo manumiſſimus 335.2
actio iniuriarum competit aduerſus eũ, qui inuito domino fundum alienum ingreditur 111.7
actio iniuriarum diſſimulatione tollitur 467.1
actio iniuriarum & legis Aquiliæ quandoque concurrunt 4'5.2
actio iniuriarum neq; hæredibus neque in hæredes datur 614.9
actio iniuriarum reclamatoria ſit ne ciuilis an criminalis 466.7
actio inanis eſt contra eum qui nihil habet 448.3
actio inſtitoria 592.17
actio in rem negatoria 481.34
actio legis agrariæ 538.52
actio legis Aquiliç aduerſus inficiãtem in duplum datur 533.40. libelli forma in hac actione ibi.41
actio l. Aquiliæ directa quando locum habeat 459.2. quando né vtilis ibi.3
actio legis Aquiliæ duplici reſpectu mixta eſt 531.41
actio legis Aquiliæ, & actio depoſiti, in ficiatione quomodo duplétur 547.9
actio legis Aquiliæ vnde dicta 533.43 eſſe eam actionem perſonalem. ibid. 3 . cui cópetat ibi 35. aduerſus quos detur ibid.36. quid cóſequamur hac actione ibid.37
actio leg. Aquiliæ pœnalis eſt 457.3.4. an tranſeat in hæredes ibid.5
actio locati cui & ad quid detur. 410.3
actioni mandati duplex, directa & contraria 527.46. cui detur vtraq;, & aduerſus quem. ibid.47. vnde naſcatur. ibid.48. vtraq; eſt ciuilis, perſonalis, rei perſecutoria ibid.49
actio mandati directa infamat ibi.50
actio mandati directa & contraria, & quid vtraque perſequamur 526.32 quando naſcatur, & quæ earum cauſa ibid.33 quid probandum in ijs. ib.34
actio mandati quid differat ab actione negot geſt. 528.51
actio mixta trifariam dicitur 531.4
actio mutui quãdo incipiet competere.
actio natiua & datiua 473.23
actio nego geſtorum definitur 553.31 eam eſſe perſonalem ex quaſi contractu ibid 32. quibus detur hæc actio. ibi.33. vt locus ſit huic actioni, requiritur aliquem ſponte geſsiſſe. ibi.34 in eadem actione abſentia domini requiritur ibid.35
actio nego geſt. directa & contraria. 428.5 6.11.12
actio negot. geſt directa & contraria 554.41. cui detur contraria. ibi.42. in directa quid probandum. ibid.45. in contraria quid ibid.46. praxis in directa. ibi.47. praxis in contraria ibi.48
actio negot. geſtorum & directò & vtiliter competit. ibid 58. quid perſequamur hac actione. ibid.39. quando competat ibid.40
actio omnis ipſo iure per compenſationem tollitur 564.6. excipitur actio depoſiti ibid.7. vt autem per compenſationem tollatur, neceſſe eſt eam ab aduerſario oppoſitam eſſe ibi.8
actio Paplina eſt annalis 498.52. Vide Paulina actio.
actio perſonalis ad dandum vel faciendum concluditur 521.6
actio perſonalis, condictio & ſi paret dare oportere, idem ſunt 520.2
actio perſonalis etiam domino competit propter poſſeſsionem conſequendam 241.5
actio perſonalis & rei vendicatio ex diametro pugnant ibid.5
actio perſonalis explicatur 475.9
actio perſonalis tranſit in hęredem obligati 476.17
actio. petitio, perſecutio quid differant 437.14
actio pignoratitia directa & contraria. 565.10
actio pignoratitia directa 555.62. quod ſi perſonalis & ciuilis. ibid 63. cui & aduerſus quem competat. ibid.64. ad quid detur. ibid.65. ante ſolutionem totius debiti hanc actionem nõ oriri 557.68. fallit. ibid. 69. quæ ſint probanda in hac actione ibid.72
actio pœnalis quæ dicatur 526.26
actio pęnalis triplex 513.4
actio pœnalis non tranſit in hæredes. 470.1
actio pœnalis quando etiam in hæredé detur 614.7
actio præiudicialis, An quis ſit liber vel ſeruus, explicatur 518.14. quomodo ea differat a rei vendicatione. ibid.15
actio præiudic. quomodo differat à confeſſoria & negatoria 519.16
actio præiudicialis de ſeruitute vel libertate duplex eſt, directa & vtilis. ibid.18.
actio præiudicialis ſecunda, & quæ eius ſpecies. ibi.21.22. an contra uaſallos detur. ibid. 23. eius actionis praxis. ibid.24
actio pręiudicialis tertia de partu agnoſcendo ibid 26. an fratri contra fratrem detur. ibid. 27. perſequendi forma in ea actione ibid.28
actio præſcriptis verbis 410.8
actio pſcriptis verbis ęſtimatoria 557.83. quòd ſit perſonalis ibi.84. cui concedatur. ibi.85. ad quid detur. ibi.88. formula huius actionis ibid.89
actio præſcriptis verbis ea permutatione. ibi.90. quòd ſit perſonalis. ibi.91
actio præſcriptis verbis in duobus tantum caſibus eſt bonæ fidei 572.8
actio præſcriptis verbis ex tribus contractibus innominatis datur 556.81
actio pro dote an & quando extraneo detur 562.31. extraneus hic qui dicatur ibi.32
actio pro dote aduerſus quos detur. 562.24
actio pro ſocio 417.6
actio pro ſocio explicatur 528.54
actio pro ſocio quid differat ab actio. com diuidundo Ibid.55
actio pro ſocio quib. cõpetat. ibi. 56. eã eſſe directam ex vtraq; parte. ibi.57 quibus caſibus detur ea actio. ibi.58
actio pro tutelæ 429.3
actio pro tutelæ declaratur tam directa quàm contraria 555.61
actio quælibet triginta ann. tolliĩ 612.5
actio quare vltra quadruplum non extenditur 539.3
actio quod iuſſu cóſenſum requirit, quod in alijs quibuſdam non eſt 591.3
actio quod iuſſu aduerſus quos detur. ibi.4. ad omnes contractus pertinet. 592.5. eadem quare introducta à prętore ibi 6. hęc actio ab alijs diſtincta ſpecies ibid.7
actio quod iuſſu, exercitoria, inſtitoria, &c. an per ſe ſint actiones 590.1
actio quod metus cauſa 544.1. eam eſſe perſonalem, & in rem ſcriptam ibi.2 item prętoriam ibi.4
actio quod metus cauſa ex compulſiua naſcitur 545.14
actio quod metus cauſa intra annum in quadruplum, poſt in ſimplum competit ibid.19
actio quod metus cauſa in quibus differat a cæteris quadruplaribus actionibus 548.1
actio quod metus cauſa quomodo ſit arbitraria 568.12
actio rationum diſtrahendarum & pro tutelæ 429.3
actio realis cõtra quemuis poſſeſſorem datur, perſonalis verò contra obligatum tantum 476.14
actio realis inhæret rei, ad quemcúque valeat ibi.21
actio realis præſupponit obligationem ſuppoſititiam ibid.11
actio receptitia vnde dicta 503.5
actio receptitia antiquata & in actione pecuniæ conſtitutæ transfuſa. ibid.1
actio receptitia & de cõſtituta pecunia quid commune habeant ibid.2
actio redhibitoria eſt arbitraria 570.27
actio rei vxoriæ in actionem ex ſtipulatu transfuſa 560. 2. vnde dicta. ibid.3
actio reſciſſoria ab euentu dicta 491.10 aliquando realis, aliquando perſonalis. ibid.9. aliquando competit via exceptionis 492.19
actio reſciſſoria eſt actio datiua, non natiua 493 36. perpetuatur lite conteſtata 492.18. non eſt propriè ſpecies actionis 491.11. quando detur. ibid. 11. & 493.35
actio reſciſſoria durat anno vtili, iu-

dicium verò reſcindens quadriennio 491.1
Actio renocatoria habet ſimilitudinem cum reſciſſoria 495.1
actio Seruiana & quaſi Seruiana 499.1
actio ſerui corrupti definitur 540.2
actio ſerui corrupti dat hæredi aduerſus corrumpentem in duplum mox ab initio 547.5. in lege Aquilia autē hæres in ſimplum tantum agit cōtra damnificantem ſine ratione incrementi. ibid.9 & quæ diuerſi iuris ratio ſit. ibid 7
Actio ſerui corrupti directa & vtilis 540.4. caſu ubi hac actione tantum ad intereſſe agitur. ibid 4 actio hæc cōpetit etiam adoleſcenti corrupto & ſeducto. ibid.5
actio ſerui corrupti non datur ſi corpus ſerui corrumpatur, ſed actio legis Aquiliæ. ibid.7
actio ſi paret dare oportere, qualis ſit. 520.2
actio ſint ne ciuilis an iuris gentium. 472.4
actio ſubſidiaria 89.13
actio tam perſonalis, quàm realis rei pſecutoria eſt, ſed diuerſo reſpectu. 524.8
actio tigni iniuncti contra quem competat 122.7
actio tributoria & de peculio qui differant 596.4
actio tributoria & de peculio, una alteram electione tollit 594 11
actio tributoria qua ratione introducta 593.3
actio tutelæ definitur 554.49. eam eſſe perſonalem & ciuilem. ibid.50 aduerſus quos competat. ibid 51. qui tutores hac actione teneantur ibid. 52. ad quid agatur hac actione, ibid. 54. agi non poſſe ante tutelam finitam. ibid.43
actio tutelæ contraria cur à prætore introducta 429.4
actio tutelæ directa & contraria 555. 57. quid ueniant in hanc actionem. ibid.56. cōtraria explicatur. ibid.58. praxis in diſecta. ibid.59
actio uenditi 405.9
actio vi bo.rapt 425.4 & 532.25
actio vi bo. rapt. aduerſus quos competat 533.30
actio vi bon.rap.cui concedatur 532.26
actio vi bon.rapt.dat in eam qui dolo malo rapuit 533.28
actio vi bon.rapt.dolum requirit. 452.1
actio vi bon.rapt. etiam pro re minima competit 455.3
actio vi bon.rapt.infra annum datur in quadruplu, poſt annum in ſimplum 533.31
actio vi bon.rapt. omnibus datur, quorum intereſt 453.1
actio uniuerſalis & ſingularis in quo differant 646.2.3
actionis cauſa eſt obligatio 471. 3.& 427
actionis cōmodati directę & contrarię forma 526.35
actionis confeſſoriæ cauſa 481.27
actionis confeſſorię effectus. ibi.29
actionis definitio vnde ſumpta 472.1.
actionis de albo corrupto, definitio 514.15
Actionis de albo corrupto materialis cauſa ibid.25. & quid in hac actione probet actor. ibid.26
Actionis de albo corrupto libellus. ibid.28.
Actionis de conſtit. pecun. definitio 504.3
Actionis de conſt.pecu.forma 505. 20
Actionis de conſtituta pecunia, cauſa. ibid 16
Actionis de eo per quem factum erit, &c forma 416.57
Actionis de in ius vocando cauſa 515. 41. & quid probet actor in hoc iudicio. ibidem 42. forma libelli in hac actione. ibid 43
Actionis de peculio, definito 507.13
Actionis de peculio cauſa efficiēs 508. 25. cauſa materialis. ibid.26
Actionis depoſiti directæ forma 527. 42. libellus in contraria. ibi.43
Actiōis depoſiti uaria priuileg 364.11
Actionis empti forma 529.70
Actionis ex vendito forma. ibid.71
Actionis ex ſtipulatu cauſa 515.27. qd probet actor in eo iudicio. ibid. 28. libelli forma eius act. ibi 29
Actionis ex teſtamento, cauſa 534.52
Actionis furti proponendæ forma noſtro foro accommodata 532.23
Actionis in factum ex iureiurando, definitio 510.15
Actionis in rē cauſa proxima eſt dominium uel quaſi dominium 472.9. remota autem titulus dominii. ibi. 10
Actionis in rem ſpecies 477.29
Actionis iuratoriæ cauſa 511.32
Actionis mādati directæ formula. 528 5. in contraria autem quomodo inſtituendus libellus. ibi.53
Actionis ne in ius voc. vi exim. cauſa 516.52. quid probandum in ea actione. ibid.53 libelli forma in ea actione. ibid.54
Actionis Paulinæ definitio 496.19
Actionis Paulinæ cauſas eſſe maleficiū & quaſi contractum 498.50
Actionis Paulinæ explicatio 495.18
Actionis Paulinæ potiſſimum fundamentum eſt fraus 496.23
Actionis Paulinæ practica 498.55
Actionis pignoratitiæ directæ formula 516.74 pignoratitiæ contrariæ explicatio ibid.75. libelli forma in contraria ibid.76
Actionis pœnalis es parte rei tantum exemplum 513.5. ex parte actoris tātum ibid. 6. ex parte actoris & rei ibid.8
Actionis quod metus cauſa 545. 16. quid probet actor in hac act. ibi.17.
Actionis realis cauſa proxima & remota 476.26
Actionis realis explicatio ibid.19
Actionis reſciſſoriæ deſcriptio 491.2
Actionis reſciſſoriæ libellus 593.38
Actionis reſtitutorię duę ſpecies. 491.6
Actionis ſerui corrupti cauſa 540.13
Actionis vtilis beneficium 88.9
Actionis condictitiæ locus eſt quacūq; ratione plus petatur, præterquam ſi plus tempore petatur 543.14
Actioni de in rem verſo an locus ſit, ſi voluptuoſe verſum ſit in rem domini 595.8
Actioni ex teſtamento vt locus ſit; neceſſaria eſt hæreditatis aditio 534. 47
Actioni ſerui corrupti vt locus ſit, dolus requiritur 540 8
actionem aliquam eſſe arbitrariā quid ſignificet 559.23
actionem de in rem verſo. & act. de peculio vnam eſſe, quomodo intelligēdum 595.9
actionem furti habent fullo & ſarcinator 448.1
actionem in ſimplum dari, & eſſe rei perſecutoriam, idem eſt 539.4
in Actionem legis Aquiliæ quid veniat 457.1
actionem Paulinam vnam eſſe pro rebus tam corporalibus, quam incorporalibus 495 8.14
actionem Paulinam perſonalem in rem ſcripsam eſſe
actionem remittere quid ſit 515 32
actionem reſciſſoriam duobus potiſſimum caſibus dari 491.3
circa Actionem reſciſſoriam generales quædam doctrinæ 492.34
in Actione ad exhibendum quæ partes ſint iudicis 647.7.8
in Actione com.diuidundo eadem interueniunt, quę in famil. erciſc. iudicio 6,6 1
in actione com.diuidund. non refert ex qua cauſa res communis ſit 537 52 hæc actio pro rebus indiuiſis competit. ibid 33. ſufficit in hac actione poſſeſſio rei communis.ibi. 34. quid veniat in hanc actionem ibi.35
in actione de albo corrupto cui applicanda ſit pœna 514.24
actione de calum.tenetur qui depectus eſt 546.31
actione de conſtituta pecunia quibus caſibus hodie agatur 505.4
actione dotis & petitur & repetitur dos 562.29
in actione dotis petendæ quid probandum 562.37. in repetenda dote quid probandum ibid 38
actione de peculio pater cōuentus quid deducat 508.17
in actione de peculio quæ prætoris æquitas 507.8
in act.familiæ erciſcundæ quod officiū iudicis 608.1.3
de actione famoſa quando quis pactus dicatur 642 3
in actione fin.regun. Iudicis officium. 649.1
in actione iniuriarum reclamatoria forma petendi 465.12
in actione iniuriarum ciuiliter intentata admittitur procurator 466.16
actione in rem agens an olim ſatiſdare tenebatur 608.4
actione in rem conuenii ſunt omnes qui reſtituēdi poteſtatē habent 476.24
actione in rem conuentus iure veteri ſatiſdabat iudicatum ſolui 608.8

in

In actione in rem exprimere cauſam re motam actori vtile eſt 477.27
in Actione iuratoria introducenda quã æquitatem conſiderarit prætor. 510.13
in Actione legis Aquiliæ quomodo æſtimatio fieri debeat 553.59
in Actione locati, & conducti, praxis. 529.75.76
in Actione noxali quæ ſint partes Iudicis 645.6
in Actione præiudiciale quomodo conſtet, quis actor vel reus ſit 589.87
in Act. præiud. de ſeruit. vel liber. quomodo ſeruitus & libertas accipiantur. ibid.19. actionis huius practica, ibid.20
In Actione, quod metus cauſa, quid ſit metus 545.8
in Act. quod metus cauſa quomodo ſimplum & quadruplum ſimul peti poſſint. ibid.22 quomodo iudex pronunciet in hac eſt ibi.23. hanc actionem & impersonaliter, & contra certam perſonam intendi poſſe, ibi.24. modus & forma libelli in hac actione. ibid. 25. quòd fructus etiam veniant in hoc iudicio ibid.26
actione quod metus cauſa agenti vtile eſt ſi in libello petat ſibi iuramẽtum in litem deferri ibid.20
in Actione reali cautela 477.28
in Actione reali dominium & poſſeſſionem requiri coniunctim 476.25
in Actione reali propriè non verſatur obligatio 475.10
in Actione reali reum nullo iure obligari, quid denotet 475.7.10
in Actione reali ſubeſt quædam quaſi obligatio 47.17
in Actione vniuerſali veniunt etiam fructus 646.5
actiones ædilitiæ 603.2
actiones à iure ciuili inuentæ manent ciuiles, et ſi à prætore adiuuent. 612.6
actiones aliquando plures ex vno negotij geſtu dantur 488.7
actiones an omnes in Inſtitut. comprehenſæ ſint 621.2
actiones arbitrariæ quomodo differant à bon fid. & ſtricti iuris perſecutionibus 569.22
act. arbitrariæ vnde dictæ 567.3
actiones bonæ fidei & ſtricti iuris quid inter ſe differant 552.10.& 564.2
actiones ciuiles quæ dictæ 483.2
act. competens ex depoſito 364.9
actiones contrariæ cur non infament. 643.2
actiones contrariæ non irrogant infamiam. 364.10
actiones dari ex varijs figuris cauſarũ quomodo accipiendum 471.6
actiones de in rem verſo & quod iuſſu, in ſolidum intenduntur: actio de peculio tantum peculiotenus 508.21
actiones depoſiti ciuiles perpetuæ ſunt prætoriæ non item 527.40
actiones directæ adeò ſunt infixæ oſſibus, vt euelli non poſſint 482.2
actiones diuiduntur inter hæredem & fideicommiſſarium quoad creditores 287.6
Actiones duplares quinque differunt. 547.1.2.3. & inde.
Actiones ex contractibus, regulariter & hæredibus & in hæredes dantur 614.10. fallit in act. de dolo. ibid 12.
actiones ex ſtatutis conceſſæ an ciuiles ſint vel prætoriæ 484.9
actiones ex quinq; partibus iuris ciuilis oriuntur 612.2
actiones famil erciſc. fin. regund. & com. diuid. cur dictę mixtæ 535.2. & quomodo differant à perſonalibus in rẽ ſcriptis. ibid.2
actiones famoſę non ſemper ſunt criminales 466.13
actiones finita tutela vel cura competentes 88.2.3
actiones furti an aduerſus hæredes dentur 538.17
actiones furti quibus & aduerſus quos dentur ibid.14
actiones in confitentem datæ in ſimplũ in negantem in duplum 431.1. in quibus actionibus condictio non habet locum etſi quid indebitè ſoluatur. ibid.2.3.4
actiones in factum & præſcriptis verbis quomodo diſcernendæ 556.78
actiones locati & conducti declarantur 529.72
actiones mixtæ cur dictæ 538.9
actiones mixtæ & in rem ſcriptæ quid differant 536.14
actiones non omnes ſunt arbitrariæ ob contumaciam rei 568.9
actiones noxales quæ 598.2
actiones noxales ſint ne, & quatenus arbitrariæ 560.18.19
actiones omnes regulariter præſtant ſolitum debitum 584.2. fallit. ibi.3
actiones ordinariæ & extraordinariæ quæ ibid.9
actiones perſonales & reales tripliciter differunt 522.7
actiones perſonales quæ dicãtur 536.10
actiones perſonales tam ex parte rei quàm actoris ſunt infixæ in perſonis litigantium 476.16
actiones plures ſi cui ad idem cõpetãt, qua cautela vti debeant 596.1
actiones plures ſi dentur eiuſdem rei nomine, vnius electio alteram conſumit 449.3
actiones pœnę perſecutoriæ quæ dicantur 531.1
actiones pœnales 513.3
actiones pœnales duæ de eadem re concurrentes, nunquam inuicem conſumuntur 604.3. quomodo hęc regula ſit accipienda ibi.4
actiones præiudiciales à prętore introductas eſſe 518.8
actiones præiudiciales ratione contingentię 518.12. ratione maioritatis. ibid.13
actiones præiudiciales trea 517.6
actiones prę̨ſcriptis verbis in genere. 557.82
ad Actiones prę̨ſcriptis verbis quando recurramus 556.77
actiones prætorię quę 483.3
actiones prætorię deſcendunt etiam ex contractu, vel quaſi, delicto, vel quaſi. 484.9
Actiones prætoriæ quandoque perpetuæ 612.10.& 614.11
Actiones quæ dentur hæredibus & in hæredes 613.2
actiones quænam pro fideicommiſſis vniuerſalibus hodie dentur 281.7.9.10.11
actiones quinq; cõtra fures danẽ 521.24
actiones quo iure introductæ 16.7
actiones reales & perſonales tripliciter differre 522.7
actiones reales ex dominio & quaſi dominio enaſcuntur 472.8
actiones reales quæ 536.11. mixtæ quæ ibi.12. perſonales in rem ſcriptæ quę. ibid.13
actiones reales vẽdicationes dictę 522.2
actiones rei perſecutoriæ 513.2
actiones rei perſecutoriæ quæ dicantur 524.1
actiones ſtricti iuris quæ dicãtur 551.6
actiones temporales fiunt perpetuæ per litis conteſtationem 613.13
actiones vniuerſales, generales, ſpeciales quæ 574.25
actionum aliæ in ſimplum, aliæ in duplum, aliæ in triplum, quædã in quadruplum 539.1. & quando in ſimplũ vel duplum agere dicamur. ibid.2
actionum alias eſſe bonæ fidei, alias ſtricti iuris, bonam eſſe diuiſionẽ 551.7
actionum antiquæ formulæ, hodie ſublatæ 473.5
actionum cumulatio quid 521.4
actionum cumulatio regulariter conceditur, 583.30. fallit ibid.31
actionum cur tanta difficultas 471.2
actionum diuiſio 475.8
actionum diuiſio à cauſa formali ſumpta 523.1
actionum diuiſio hęredes contrahentiũ & delinquentium reſpiciens 613.1
actionum diuiſio materialis 475.8
actionum diuiſio ſumpta penes cauſam ſubſtantificam 551.2
actionum diuiſio reſpiciens perſecutionis effectum 584.1
actionum diuiſiones quot. ibid. 8. & 585.10
actionum perſonalium duas eſſe cauſas 476.15
actionum perſonalium prętoriarũ duę ſpecies 513.
actionum prę̨iudicialium definitio. 518 9. quare dicantur reales hę actiones ibid 10. cur non potius perſonales. ibid.11
actionum vtilitas 471.1
de Actionibus annalibus 612.7
in Actionibus arbitrarijs duę ſentẽtię feruntur 567.4.& 568.16
actionibus duabus, ciuili & criminali ex vno delicto obortis, vna non cõſumit alteram 458.1
de Actionibus ex ſtipulatu & rei vxoriæ 560.1
in Actionibus realibus petimus non declarari dominos 522.5. in perſonalibus dare aut facere petimus ibid.6
in Actionibus famoſis omnibus tempus & locus libello adijciendæ 532.24
actor quid 86.1

Actor an à ſyndico differat 606.9
Actor dominum fundi ſe aſſerens, ſi de vſufructu probet, obtinebit 104.7
Actor in omnibus actionibus probare debet 481.37. ſed in negatoria reus probat ibi.37
Actoris quid interſit, duplicem habet conſiderationem 572.61
Actori vtile eſt exprimere cauſam remotam in actione in rem 477.27
Actorem pro tutore quis conſtituat. 86.4
In Actore & reo diuerſa facultas. 472.3
Actorum interitu veritas non debet conuelli 59.3
Actus ſeruitus 135.4. & 479.8
Actuum frequentia vnde colligatur. 21.6
Ad Agnatos ducere, quid ſignificet. 85.1
Ad certum tempus tutor datus 67.1
Addicere quid ſit 352.2. &c. & 408.2
Addicti qui dicantur 351.5
Addictionis conditio quid 408.2
Addici bona intra annum poſt rerum venditionem, petenti debent 355.1
cui Addicuntur bona, an ſit ex teſtamento vel ab inteſtato hæres 354.1
Ademptio legat. quibuſcunq; verbis fieri poteſt 274.4.5
Ademptionis verbum continet & tranſlationem 273.2
Adhuc, vocula, quomodo ſuo loco accipiatur 344.2
Adire hæreditatem 342.8
Aditio hæreditatis, eſt quaſi contractus 430.1
Adiudicandi verbum 536.9
Adminiſtratores rerum alienarum quādo non ſatiſdant 610.12
Adminiſtratio tutelæ, eſt quaſi contractus 429.1
Adoleſcentia 49.4
Adoleſcunt citius fœminæ quàm maſculi 396
Adoptans adoptando adultior eſſe debet 49.2
Adoptandi facultas negata eſt fœminis 52.1
Adoptare quoque poteſt carens vxore. 50.2
Adoptari in locum nepotis, filius poteſt & viciſſim ibi.1
Adoptari etiam in locum nepotis & deinceps quis poteſt ibid.
Adoptari gener niſi filia emancipata, nō poteſt 40.5
Adoptatus ab extraneo, ſuccedit ei ab inteſtato 310.2
Adoptio ab extraneo facta quid operetur 47.2 à conſanguineo facta quid. ibid.3
Adoptio, adoptare, adoptiuos 46.5
Adoptio agnatos tantum reſpicit 41.3
Adoptio ius agnationis tantum tribuit, 41.2
Adoptio Iuris ciuilis eſt 308.2
Adoptio ſpecifica quid 46.8
Adoptio non conſtituit fratrem 50.2
Adoptio ſpecifica delegari poteſt. 47.3
Adoptio ſpecifica à quibus fiat ibid.1
Adoptio ſpecifica requirit patris & filij conſenſum ibid.4
Adoptionis duæ ſpecies 46.6
Adoptionis exempla varia 46.3
Adoptionis origo antiquiſſima, eiuſdēque cauſa ibid.2
Adoptionis ratio ciuilis, iura ſanguinis non tollit 309.1
Adoptionis vinculum quatenus impediat matrimonium 40.5
Adoptionis ſimul & arrogationis ſolennia 47.2
Adoptionem ex tribus maribus, vel (vt alij) tribus manibus fieri, quid ſignificet 310.5.6
per Adoptionem etiam agnationis ius exiſtit 313.4
Adoptione liber efficitur ſeruus 52.3
Adoptione ſpecifica poteſtas patria diſſoluitur 59.1
Adoptione teſtamētum quomodo rumpatur 224.2
Adoptiuus pater filium vel inſtituere vel exhæredare debet 196.1. niſi rurſus à patre adoptiuo ſit emancipatus ibid.2
Adoptiuus filius ab extraneo impunè præteriri poteſt in teſtamento 320.3
Adoptiuus filius ducere poteſt matrem adoptantis 40.5
Adoptiuus filius quatenus alteri in adoptionem dari poſſit 52.1.2
Adoptiuus filius ſuccedit patri naturali per vnde cognati 309.1
Adoptiui & naturales in quo differant. 308.1
Adoptiui filij quid obtineant in patre naturali 106.3.4
Adoptiui liberi ad ſucceſſionem à prætoro vocantur 326.1. hodie cum ſuis ſuccedunt ibid.2
Adoptiui quoque veniunt appellatione ſuorum hæredum 301.4
Adoptiua matertera quomodo poſſit fieri 42.7
Adoptiuam amitam ducere vxorem nō licet ibi.3.5
Adoptiuam materteram ducere vxorē licet ibid.4.5
de Adoptiuis conſtitutio Iuſtinianiquādo lata 310.2
Adprobare dicimur per additionem vel detractionem 184.4
Adpromiſſores & expromiſſores differunt 393.4
Aduentitiorum bonorum quid patri cedat 167.1.2.4
Aduentitiæ qualitates in libello quæ ſint 583.21
in Aduentitijs non requiritur iuſſus patris adeundē 320.5
adulterium quid 653.2
adulterium, ſtuprum, inceſtus, &c. quid differant. 654.12.13.14
ob Adulterium fit ſeparatio coniugum quo ad thorum 653.5
adulterij crimen cur cæteris grauius dicatur ibid.1
adulterij pœna ibid.6.8
adulterij pœnæ veteres hodie ferè abolitæ ibid.10
de Adulterio vir vxorem accuſat, non vxor virum, & quæ ratio ibi.3.4
in Adultera accuſanda quis ordo ſeruandus ibid.7
adultera mulier iure nouiſſimo in monaſterium detruditur ibid.9
adulterini an & quo ſuccedant 302.5
aduocatus quid 606.5
aduocatum inter & procuratorem ac tutorem diuerſum ius 291.3
aduocatorum olim honorarium centum aurei 78.5
ædes altius tollendi ſeruitus 137.10. & 479.9. & 480.13
ædificans in ſolo alieno quatenus amittat ædificium 121.1.2.3.4
ædificans in ſolo alicuius iuriſdictionali, fit eius ſubditus 106.8
ædificare altius licet, iure libertatis 479.10
ædificia omnia libera ſunt origine. 480.11
ædificare in flumine publico quatenus liceat 106.9.10
ædificatione quot modis rerum dominium acquiramus 121.1
ædiles Cereales 660.7
ædilium ordines duo 20.10
in Aedilitiam actionem quid veniat, 604.2
ædilitiæ actiones 603.2
ædilitiæ ſtipulationes Prætorijs ſtipulationibus continentur 20.10
ædilitij edicti verba 604.1
Aeliæ Sentiæ legis caput ſecundū emendatum 34.1
æquiuoca vox in dubio in partem digniorem ſumitur 15.4
æquitas rigori præferenda 32.5
ærarium à fiſco differt 15.5
ærarij quæſtores 6.7
æs alienum in Falcidia detrahi 278.1
æſtimatio in duplum ſoluitur ſi effundendo deijciendove nocitum ſit reb. noſtris 469.3
æſtimatio in lege Aquilia fit quanti res communiter valuit 457.2
æſtimatio legata quid 599.7
æſtimatio rei & res legata differunt. 247.9
æſtimatio rerum quomodo fiat 585.5
æſtimatur res dupliciter quæ alicui datur 557.86
ætas excuſat à tutela & cura 91.1
ætas ſeptendecim annorum cur ſufficiat in manumiſſore 34.6
ætates quomodo diſtinguantur a Iureconſultis 49.3
affectus puniri caſus, ſine effectu. 445.3
affectionis iuramentum, idem quod in litem 553.23
affinium nomina 42.4
affinitas quid, & affines qui dicantur ibid.12
affinitas vnde contrahatur ibid.3
affinitas durante matrimonio tantùm durat 43.2
affinitas pro matrimonio ibid.5
affinitas quandoq; etiam inter maritum & vxorem ibi 4
affinitas quatenus ſe extendat ibid.3
affinitatis ratione quatenus prohibitū matrimonium 42.5
affinitate ſoluta iniuriarū agi amplius nō pōt pp iniuriā affini factam. 43.5

de

de Affirmatiua vbi prouidetur, ibi prouiſum etiam eſt de negatiua 321.1
Africanus cur dictus Iuſtinianus. 3.18
Agrariæ legis actio 538.52
Ager ab area quid differat 143.11
Ager inundatus cuius fiat 117.6.7
ager totus ſi ſit iter, via, actus, &c. quid iuris ſit 135.8.9
agri inundatione poſſeſsio amittitur non dominium 117.9. & quæ diuerſitatis ratio ibid.10
agri frontem habere dicuntur 117.5
agros metiri nolentes, condemnandi ſunt in quantum intereſt 649.5
agrorum terminos amouēs, & ciuiliter & criminaliter punitur ibi.2
agere ex eadem cauſa quando cenſeamur 620.8
agere extra iudicium quale 473.15
agere iudicio petitorio vel poſſeſſorio quando quis dicatur 484.30
agere per quos poſſumus 6.42
agens confeſſoria quid probare debeat 481.28
agenti ante tempus qualiter duplicandum tempus 623.3
agi iniuriarum propter iniuriā affini factā, amplius nō ſoluta affinitate. 43.5
agnatio etiam minima cap. diminutione perimitur 324.4
fallit ibid.5
agnatio iuris ciuilis, cognatio iuris naturæ eſt. 70.1
agnatio per mares contingit 69.3
agnatio propriè quid 313.2
agnatio ſpecies cognationis genericè. ibidem.
agnat. ſpecifica ſiue ſimplex 327.4
agnationis ius etiam per adoptionem exiſtit 313.4
agnationis ius hodie non, vt olim, minima cap. diuin. perit 350.7
agnationis ius quid denotet 42.3
agnationis tres ſpecies 327.3
agnationis ius omni capitis diminutione tollitur 72.1
agnatione poſthumi non rumpitur hodie totum teſtamentum 193.6
agnati dicuntur hęredes legitimi. 315.2
agnati & cognati iure Nouellarum indifferenter ſuccedunt 315.8
agnati & cognati hodie æquo iure ſuccedunt 315.3
agnati in feudis præferuntur cognatis 70.7
agnati qua ratione ad tutelam vocentur 692.4
agnati ſuccedunt poſt ſuos hæredes, 312.2
agnati vſque ad decimum gradum ſuccedunt 327.8.3
agnatorum & agnatarum ſibi inuicem ſuccedendi ius antiquum 514.2
agnatorum & cognatorum differentia hodie ſublata 69.1
agnatorum & cognatorum præcipua differentia 70.2
agnatorum & patronorum legitimæ quid differant 72.2
agnatorum iura ſunt ciuilia 327.5
agnatorum tutela quare dicta legitima 69.3
agnatis cur deferatur cura prodigi & furioſi 85.3
agnatæ quoque cum maſculis admiſſæ beneficio Prætoris per vnde cognati 315.4
agnatarum ſucceſsio emendata per Iuſtinianum ibid.7
agni 128.4
agnomina ab euentu rerum imponuntur 5.7
agnoſcere bon. poſſeſſionem 342.8
agnoſcere bon. poſſeſsionem quis dicatur 631.6
agnoſcere debitum quando quis dicatur 589.9
alani qui 3.26
alaricus 2.10
album pluribus corrumpentibus, omnes tenentur 514.23
de albo corruptos actio 513.12
de albo corrupto actio annalis eſt 514.27. & quid in hac actione probet actor ibid.26
de albo corrupto actio requirit dolum, & an in ea culpa lata veniat. ibid.22
de albo corrupto actio popularis eſt. ibid.16. in quibus locum habeat. ibid.17.18
alemanni qui, & recentiores Germanis 2.8. vnde dicti ibid.9
alienare rem ſuam videtur, qui præſens patitur eam vſucapi 492.22
aliena res quando vtiliter legetur. 245.3. & quis probare teneatur teſtatorē ignoraſſe rem eſſe alienam ibi.4
alienam purpuram veſtimento ſuo intexens, furti tenetur 129.6
alienandi verbum 545.23
alienata cenſetur res tanti pignorata, quanti valet 254.5
alienatio quid & quot modis accipiatur 160.1.2
alienatio antequam reuocetur, præcedere debet excuſsio bonorum debitoris. 497.46.48
alienatio in fraudem creditorum facta mero iure valet, ſed reuocatur. ib.42
alienatio in fraudem legis facta, ipſo iure nulla eſt. ibid.31. quando dicatur in fraudem legis fieri ibid.32
alienati quo titulo facta ſit liberto, non diſtinguitur in patrono 496.28
alienatio rei dotalis quatenus marito permiſſa, vel ſecus 161.3.4
alienatio ſi fiat in vlt. volunt. ſufficit fraus euentus, ſecus ſi fiat inter viuos 496.24
alienatio ſimulata, ipſo iure nulla eſt. 497.38
per Alienationem ſerui in teſtamento manumiſsi, an legatum illic factum reuocetur 201.4
alienatione facta ex titulo oneroſo, ab vtraque parte exigitur fraus, ſecus, ſi lucratiuo 496.25.27
in alienatione rerum ſacrarum quæ requirantur 108.5
alienatione reuocata, an precium reſtituendum ſit 497.43
alienationes de aula procedentes. 153.5.
alienus locus 129.6
alienus ſeruus quis 100.1
alienum factū an conſtitui poſſit. 505.8
alienum factum nemo promittere poteſt 379.1. fallit quibuſdam caſibus. ibid.2.4.6.7
alienum fundum ingrediens inuito domino, qua actione teneatur. 111.7
ex alieno contractu nemo iure ciuili tenetur 507.2
alimenta pupillo decernuntur arbitrio Prætoris 101.2
alimentorum appellatione quid contineatur 585.4
alimentorum legatum etiam incapacibus relinqui poteſt 264.3
aluiuo quid 115.2
alluuio in publico tantum flumine exiſtit ibid.5
alluuione acquirimus rerum dominia. ibid.1
alternatio quid 578.2.
alternationis ſpecies variæ ibid.7.
in alternatiuis creditor neceſſariò alternatim petere debet. 578.5. fallit ibi.6
in alternatiuis regulariter optio eſt debitoris 578.3
altius ædificare licet iure libertatis. 479.10
altius tollere ædes ſtatutis prohibitum 480.12
altius tollendi ædes ſeruitus 479.9
altius tollendi ſibi non ius eſſe, duplici ratione agere poſſum 482.49
altius tollendi ſeruitus, vera ſeruitus eſt 480.13
altius tollendi vel non tollendi ſeruitus 137.10
aluei ſignificatio. 116.1
alueus cuius iuris ſit 117.2. & relictus a flumine cuius fiat. ibi.3. & quando habeatur pro derelicto ibid.4
alumnus & actiuè & paſsiuè accipitur. 33.3
ambitus vox quid ſignif. 659.2.
de ambitu lex Iulia & eius pęna. ibid.1
amita magna quę 42.8
amitam ne adoptiuam quidem ducere licet ibi.3
amitini qui ſint 41.1
amitini & patrueles, vel conſobrini poſſint ne matrimonium inter ſe contrahere ibid.
anaſtaſia lex 316.2
anaſtaſius Imp. quando regnarit. ibid.3
antiſtius Labeo 296.3
ancilla cum natis legata, duo ſunt legata, & quid iuris 258.1
ancillæ partus cur in fructu non ſit. 128.6
ex ancillis nati noſtro dominio ſubſunt. 115.3
an hodie a Doctorum conſilijs iudici recedere liceat 20.5
animalia inſecta quæ 112.1
animantia cicurata ſi ex inſidijs alicuius redire deſinant, an occupantis fiant 113.4
animantia prorſus manſueta non fiunt occupantis ibid.5.1
animus perpetuò improbat iniuſta. 9.12
an liceat incidere radices, quas arbor tua in fundum meum immiſit. 124.6
an locus qui ſeruit, religioſus poſsit fieri 110.11
annona vnde dicta 640.8

De annona lege Iulia qui teneantur. ibid.6
Annonæ defraudatæ pęna ibid.10
annonæ præfectus ibid.7
Annonæ præfecti à tutela excuſantur. 90.1
annonariæ leges 660.12
an nuda tituli allegatio in ſeruitute diſcontinua ſufficiat 138.8
annulus ſignatorius 174.2
annulo alieno an rectè ſignet, qui proprium habet ibid.5
annulo alieno ſignans, exprimere id in ſubſcriptione debet ibid.4
annus in lege Aquilia retrorſum computatur 457.8
annus vtilis, continuus 452.5
an per alienationem ſerui in teſtamento manumiſsi, legatum illic factum reuocetur 801.4
an pubes factus dicat teſtimonium de eo quod vidit ante pubertatem. 175.6
an quæ de ſolido in iura cauta ſunt, ad noſtros aureos referenda ſint 78.8
an, qui proprium habet, rectè alieno annulo ſignet 174.5
an quis præcisè ad factum ex vltimæ voluntate debitum, cogi poſsit. 862 a
an, ſi teſtator ſciuit teſtem ſeruum eſſe, teſtamentum valeat 176.5
ante populi qui ibi 3.14.15
antè tempus agenti qualiter duplicandum tempus 613 3
antecesſores qui dicti 7.14
antecesſoresne, an aſſeſſores legendum. 6.13.14
antinomia quædam conciliatur 164.5
antinomia quædam tollitur 252.8.9
antoninus Boianus primus Pij cognomen meruit 3.20
antonini Pij encomium ibid.
appellari à tutela & cura non poteſt. 95 1.3. à reiecta tamen excuſatione poteſt ibid.2
appellatio facta à reo principali, liberat fideiuſſorem 610.16
appellans à tertia tutela, ad quartam promouendus non eſt 91.5
appellandi pecoris ad aquam ſeruitus. 137.3
appelletur ne in cauſis criminalib. 466.8
apes an liceat ex aliena arbore capere. 112.2.3
apes cuius naturæ ſint ibi.1
apes quando deſinant noſtræ eſſe. 113. 6.7
apocryſiarij qui & vnde dicti 610.10
apolides quis dictus 54.6
apprehenſione rei in vulgus proiectæ dominium quæritur 131.8
approbatione teſtamenti voluntaria querela amittitur, neceſſaria non itē. 252.4.5
aquæductus & itineris ſeruitutes non concurrunt 139.11
aquęductus an fonte tantum perenni conſtituitur. ibid. 12. an tollatur non vſu ibid.13
aquæductus remanet, etſi is, cui debetur, prædium ſeruiens emat, ſi tamen ager ſit intermedius ibid.14
aquæ ductus ſeruitus ibid.10
aquæ & ignis interdictio 543.4.& 651.5
aquæ hauriendę ſeruitus 137.1
aquæ hauſtu conceſſo, iter quoq; conceditur ibid.2
In aquilia lege æſtimatio fit quanti res communiter valuit 457.2
In aquilia lege dolus aut culpa requiritur 453.3.& 454.4
aquiliæ legis actio pęnalis eſt. 457.3.4 & an tranſeat in hæredes ibid.5
aquiliæ legis & damni iniuriæ actio ſunt idem 454.1.7
aquiliæ legis tria capita ibid.1.2.3
In aquiliæ legis actionem quæ veniant 457.1
In aquiliæ legis actione quomodo æſtimatio fieri debeat 533.39
aquiliam & Velleiam legem etiam in materna hereditate obtinere. 198.4
aquiliana ſtipulatio, & acceptilatio obligationem penitus reſoluit 625.3
acquiritur nobis per vniuerſitatem, & quibus modis 170.2
arbitraria, non eſt nomen actionis, ſed qualitas 567.5 & 568.10
arbitrariam eſſe actionem quid ſignificet 569.13
arbitrariæ actiones quid differant à reliquis ibi.12
arbitrariæ actiones vnde dictæ. 567.3
arbitrariæ conditiones, aliàs poteſtatiuæ 108.2
In arbitrarijs actionibus duæ ſententiæ feruntur 567.4 & 568.16
In arbitrarijs iudex nihil contra ipſarum naturalem arbitratur 569.15
Circa arbitrarias actiones regula poſita 567.6 & 568.10
arbitratus boni viri 148.1
arbitrium quid ſignificet 567.2
arbores an radices egerint quomodo cognoſcatur 155.6
arborum fructus in ripis ſitarum ad eos pertinent qui proxima prædia habent 107.5
arbor gemina quando pro vna habeatur 124.8
arbor prope confinium poſita communis eſt 124.5
De arboribus cadendis edictum. ibid.7
area quid 143.11
area & ager differunt Ibi.11
arenæ fodiendæ ſeruitus 137.5
argumenta à coniugatus 25.5
argumentum à contrarijs duplex. 576.7
argumentum à contrario ceſſat, ſi abſurdus intellectus ſequatur 177.5
argumentum à contrario ſenſu quando ceſſet 96.2
argumentum à genere ad ſpeciem, vel contra 58.19
argum. à legato rei alienę ad legatum rei obligatæ valet 246.4
argum. ab etymol. an valeat 57. 18.& 58 20
argum. ab etymologia negatiuè valet. 62.3 ſecus ibid.4.& 5
argumentum ab vltimis voluntatibus ad contractus, & contra, an valeat. 35.6
argumentum ab vſucap. ad Publicianā quatenus procedat, vel ſecus. 488.43
argu. de Falcid. ad Trebellianicam valet 283.2.3
argum. de toto ad partem procedit etiā in exceptionibus 887.1. fallit tamen quibuſdam caſibus ibid 3
ariſtocratia 18.45
ariſtoteles de ſeruitute conciliatur cum Iureconſultis 16.9
armarium quid 818.11
armatæ militiæ milites 180.3
armentum & grex quid differant. 128.2
armentum & iumentum differēt. 135 3
armorum & legum peritia principem decet 42
armorum & telorum appellatio. 637.13
armorum vſus an iure. ſi interdictus fuerit 655.5
arrha quid, & in quem finem detur. 403.3
Sine arrhis cōtrahere fortius eſt quàm cum arrhis 404.7
arrogari qui poſſint, & quæ ad hoc requiruntur 42.2
arrogatio quid 46.7.8
arrogatio per quos fiat 48.1
arrogatio quando fiat 350.1
arrogatio vetus qd à noua differat. 47.8
arrogationis & adoptionis ſolēnia. ibi.2
arrogationis veteris ſolennitas 48.4
arrogator fraudans arrogatum 495 6
arrogator in bonis aduenit. arrogati hodie tantùm vſumfructum habet 352.9
arrogator quatenus teneatur ad debita filij arrogati ibid.1.2
arrogator ſatiſdare tenetur 48.5
arrogatoris ſatiſdatio vltra pubertatē arrogati non extenditur 49.9.11
arrogatus an poſsit ſibi aliquid proprij reſeruare 52.8
arrogatus cum omnibus ſuis in poteſtatem arrogantis tranſit ibid.2
arrogatus filius quando quartam petat. 51.3
arrogatus poſt mortem patris naturalis ab arrogatore emancipatus, neutrī ſuccedit: & quæ ſit ratio 363.4.5
arrogatus pupillus egreditur poteſtatē tutoris 182.1
arrogatus ſe & ſua ſubijcit arrogatori. 350.2
arrogatus ſi emancipetur viuente patre naturali, arrogatori non ſuccedit, ſed patri naturali 367.2
arrogatus ſine cauſa non poteſt emancipari 48. 5. & quid iuris ſi ſine cauſa emancipetur ibid.6
arrogati poſt emancipationem habētur pro extraneis 307.3
arrogati quarta an ſit omnium bonorum arrogatoris 49.12
arrogati quarta an hodie ſit aucta, ſicut legitima ibid.13
arrogato impubere defuncto ante arrogatorem ſuccedunt agnati cognatiue 35.8
arrogato ſine liberis & fratribus defuncto ſuccedit arrogator ad inſtar patris naturalis 351.2
arte magica inuentus theſaurus cuius fiat 189 5
artes honoreali 8 6
as etſi excedatur, ſemper iuris poteſtate ad verum aſſem fit reductio 206.5
asſis

Aſsis i. partes declaratæ 204.4
Aſsis pars vacans, ſcriptis hæredibus tacitè accreſcit 205.1
Aſſem ab ære dictum eſſe 203.1. & pro qualibet re integra cum ſumi. ibid.2
Aſſem pro hæreditate accipi. ibid 3
Aſcendentes, deſcendentes & tranſuerſales, qui ſint 40.3
Aſcendentium cum deſcendentibus matrimoniū prohibetur etiam diſſoluta adoptione. ibid 4
Aſcendentium gradus non attenditur in ſucceſsione, ſecus in collateralibus 304.3
Aſcriptitij colloni glebam ſequuntur 149.2
Aſcriptitij & alij proprij homines, an teſtes adhiberi poſsint 175.7
affectari præte statum quid ſit 461.7
aſſerere & aſſertores quid 605.7
Aſſertio vetus per Iuſtinianū ſublata ibid.8
Aſsignare libertum quid ſit 240.1
Aſsignandi verbum, ambiguum 340.2
Aſsignare libertos ſuis liberis patronorum liberi non poſſunt 34.3
Aſsignatio liberti adimitur emancipatione ſimul & exhæredatione. ibid.1
Aſsignatio liberti qualiter & quibus verbis fieri poſsit. ibid.3
De Aſsignatione libertorum S.C. quando latum 340.1
Athenis duas fuiſſe iudicium curias. 610.3
Athenienſium tabulæ 16.4
Athenienſium tabulę ſtetæ 12.2
Atinia lex 150.4
Atrox iniuria quid 405.1
Attentari pudicitia quando dicatur 461.8
Atiliæ legis rogatores 75.2
Atilianus tutor vnde dictus ibid.3
Aucupari & venari licet etiam in fundo alieno 111.5
Auguſta & vxor principis 55.3
Auguſta iiſdem priuilegijs gaudet, quibus & principes. ibid.4
Auguſtus vnde dictus 3.26
Auia & mater quomodo tutelam aſſequantur 77.3
Auia hodie ſuccedit nepoti 310.4
Auiam aut proauiam ducere vxorem non licet 43.2
Aureus ſolidus dictus 70.3
Aureus, quo hodie vtimur, veteri ſurrogatus eſt 58.7
Aurei Romani veteris æſtimatio. 78.4
Aurei tepore Iuſtiniani, quid valuerint 338.2
Aurei veteris cum noſtro aureo comparatio. 71.8
Aurei veteris deprauatio. ibid.6
Aure oculus arbiter certior 332.1
Auus & patri & matri & præferebatur in ſucceſsione nepotis 320.3
Auus qualiter nepoti tutorem det. 63.8
Auo dante in adoptionem nepotem ex filio, filij conſenſus non requiritur: & quare 50.4
Autoritas tutorum quid 79.2
Autoritatem præſtare quid. ibid.3
Autenticorum liber quando compoſitus 5.18
Axioma hoc: Qui confirmata, dare videtur, quomodo intelligendum. 64.9
Azones. 16.4

B

BAnniti æquiparantur deportatis. 618.4
Baſilica quid 245.8
Bella an hodie ſint iuſta 514.4
Bella Iuſtiniano confecta 5.2
Bella quare in vſum recepta 85.3
Beneficium actionis vtilis 88.9
Beneficium Epiſtolæ D. Adriani quale ſit, & quibus caſib. non habeat locum 306.4 5.6
Beneficium excuſsionis. ibid.8
Beneficium principis ſine alterius iniuria accipiendum 54.13
Beneficium ordinis 88.6
Bonum nomen quid ſignificet. 597.3
Boni viri arbitratus quid 141.2
Bona fides quid 147.13
Bona fides in emptione duobus temporibus requiritur 467.25
Bona fides in omnibus negocijs exigitur 551.4
Bona fides neceſſaria in Publiciana. 487.22
Bona fides omni tempore ad vſucapionem requiritur iure Canonico. 154.10
Bona fides præſumitur donec probetur mala 489.32
Bona fides ſufficit in alijs contractibus tempore traditionis, præter emptionem 487.29
Bona fides variè accipitur 551.3
Bona fides veritati comparatur. 126.2
in Bonæ fidei actionibus, ubi quis in diem vel ſub conditione tenetur pōt conueniri ad præſtandā cautionem, ſecus in ſtricti iuris 553.10
in Bonæ fidei contractibus ſimplex promiſsio ſufficit. in ſtrict. verò iur. ſemper requiritur ſufficiens cautio. ibid. 26.
in Bonæ fidei & in ſtricti iuris tenetur quis præciſè ad dandum, nec liberatur præſtando intereſſe. ibid 27
Bonæ fidei in emente magnus effectus 487.26
Bonæ fidei iudicia unde dicta. 551.5
in Bonæ fidei iudicijs ueniunt fructus à tempore moræ, in ſtricti iuris diſtinguitur 552.78
in Bon. fid. iudicijs etiam non dicta, nec cogitata veniunt: ſecus in ſtricti iuris. ibid 18
in vtrunque probatur per exempla. ibid. 19
in Bon. fid. iudicijs reſtituens rem ſine precio deteriorationis, non liberatur à prima actione: ſecus in ſtricti iuris 553.85
in Bon. fid. perſecutionibus iuratur in litem: in ſtricti iuris non item. ibid.21
Bonæ fidei poſſeſſor & fructuarius quid differant 127.2.5
Bon. fidei poſſeſſor, itemque malæ, qualiter ad reſtitutionem fructum teneantur 646.2
Bonæ fidei poſſeſſor ſeruum alienū vſucapit 16.27
Bona fide ædificans in alieno, materiam non perdit 123.1. ſecus in malæ fidei ædificatore. ibid.2
Bona cui addicuntur, an ſit ex teſtamento vel ab inteſtato hæres 354.1
Bona hoſtium immobilia fiſco applicanda 114.3
Bona intra annum poſt rerum venditionem addici petenti debet 355.2
Bona non ſemper dicunt deducto ære alieno 342.3
Bona ſub voce præconis venire ignominioſum eſt 31.3
Bona tutorum & curatorum minoribus tacitè ſunt obligata 88.2
in bona vel mala fide ratio ementis titularij habetur 487.28
Bonorum adminiſtratio furioſo interdicitur, & ad agnatos deduci iubetur. 67.1
Bonorum aduentitiorum quid patri cedat 167.1 2.4
Bonorum emptio quas ambages habuerit 355.1
Bonorum poſſeſsio quid 342.2
Bon. poſſ. & hæreditas differunt 80.6
Bon poſſeſsio, & poſſeſsio bonorum differunt 342.6
Bono. poſſeſsio ab inteſtato non datur, niſi ubi teſtamentum factum non eſt 345.4
Bon poſſ. agnoſci debet 240.2
Bon. poſſeſsio Carboniana 348.5
Bono. poſſ. cont. & ſecundum tab. an hodie neceſſariæ 345.3.
Bon. poſſ. edictalis, decretalis 342.10
Bon. poſ vel cont tab. vel vnde liberi vt aliquis petat ex liberis eum eſſe oportet 309.6
Bonorum poſ. cont. tab datur & ſuis & emancipatis præteritis, diuerſimode tamen 308.3.4
Bon. poſ. con tab. non datur patrono niſi adita hæreditate 336.5
Bon. poſ. extraordinaria 347.1. qua ratione introducta, & quando cōpetat. ibid.2.3
Bon. poſ. olim petitionem & decretum exigebat hodie ſola declaratio animi ſufficit 349.2.3.4
Bonor poſ. ordinandæ litis gratia data. 348.7
Bon. poſ. petendæ tempus vtile eſt. 349.1
Bon. poſſ. qua de cauſa à Prætore introducta 343.1.3
Bonorum poſ. quando dicatur delata. 349.1
Bon. poſ. ſecundum tab. directa, nuncupatiua, vtilis 344.3
Bon. poſ. ſtatim incipit ſequenti currere repudiante primo 349.2
Bonorum poſ. quæcunque à Prætore datur 342.4
Bon. poſſ. tanquam ex familia. 345.8
Bono. poſ. uenerìs nomine data 348.6
Boo poſ. vnde cognati hodie non neceſſaria 345.2
Bon. poſ. vnde decem perſonæ à Iuſtin. ſublata, in eiuſq; locum vnde cognati tranſpoſita 346.2
Bono poſ. vnde liberi, & vnde legitimi, hodie non neceſſariæ 345.4
Bon.

Bon.poſ.vnde vir & vxor 347.1
Bonorum poſſeſsio vnde vir & vxor ceſſas, vbi nõ eſt iniuſtum matrimoniũ. 342.3
Bon poſſeſsionis comoda 343.3
Bon.poſ. petenda certum tempus à Prętore præfinitum 348.1. quod ſit illud tempus. ibid.1.3
Bon poſſeſsionem agnoſcere 342.8
Bonorum poſsiones durant tantum anno, ſucceſsio autẽ ciuilis triginta annis 196.3
Bon poſ. quatuor á Iuſtiniano confirmatæ 3.52
Bon. poſſeſsiones ſex tantum ordinariæ hodie ſunt 347.4
Bon.poſſeſſor & hæres differunt 153. 3. & 170.3 & 342.9.& 558.105
Bon poſſeſſor & hęres effectu non differunt 323.5
Bon.poſſeſſor non fit niſi petita atque agnita bon.poſſeſsione. ibid.2.4
Bon. poſſeſſor propriè hæres non eſt. ibid.5
Brephotrophi qui ſint. 610.7
Brephotrophium; ibid.9
Breuiloqua ſubſtitutio inepte dicta. 211.6
De Brutis impropriè dicitur ius 12.3
Byzantium poſt Conſtantinopolis dicta 611.1

C

Cadendi verbum variè accipitur. 53.5
Cæcus teſtis adhiberi in teſtamento nequit 175.8
Cæci, ſurdi, muti, furioſi, tutores eſſe nõ poſſunt 92.2
Cæſar ea triplex 384.9
Cæſares qui dicantur 2.3
Caius quis fuerit, cuius meminit Imperator 7.6
Calcis coquendæ ſeruitus 137.5
Calumniæ verbum 546.35
Calumnia vnde dicta, & quid ſignificet. 44
de Calumnia qui iurent 649.5
Calumniæ actio vetus 641.3
calumniæ tres ſpecies explicantur. 546 37
de Calumnia actione quis teneatur. ibid 31
Calumniatores qui dicantur. ibid.36
de Calumniatoribus actio datur in quadruplum, & vide actio de calumnia.
in Camera imperij cauſæ per procuratores tractantur 605.4
Campus Martius 24.17
Candidati quæſtores 6.10
Cancellarii quæſtoribus candidatis ſimiles ibid.11.
Caput quid 71.1
Caput diminutio quid. ibid.2
Capitis diminutio non infirmat militare teſtamentum 184.5
Capitis diminutio quælibet tutelam tollit 83.1.2
Capitis diminutione vſusfructus amittitur 192.5
Capita ſuccedunt patruo fratrum filii 305.6
in Capita ſucceſsio. ibid.7
Capitalis inimicitia fratrum ſeu agnatorum excuſat à tut. 93.2
& quæ dicatur. ibid.5
Capitaliũ pœnarũ certi gradus 652.5
Capta in fundo alieno cõtra uoluntatẽ domini, an fiant capientis 221.8
Captiui hodie non fiunt ſerui 25.5
Captiuitas eſt iuris gentium 25.1
Captiuitate patris, filii non fiunt ſui iuris, ſed ſtatus ſuſpenditur 56.6.& 57.10
Captiuitate pupilli finitur tutel. 82.8
Captiuitate quo iure res acquirantur. 114.1.2
Captus ab hoſtibus amittit patriam poteſtatem 56.1
Captus a prædonibus, vel in vincula coniectus, reſtitui debet 492.26
Captus quatenus ſeruus fiat, vel ſecus 47.9
Captũ hoſtem an liceat occidere 25.3
Capti ab hoſtibus libertatem hodie nõ amittunt 57.8
Caroli V. Imp. conſtitutio de inuenta. 231.16
Caſtigatio quando ſuccedat in locum pœnæ pecuniariæ 516.44
Caſtrati adoptare non poſſunt 51.2
caſtrati à ſpadonibus quid differant. ibid.1.3
caſus fortuitus 361.23
caſus fortuitus & voluntas in confuſione æquiparantur 120.6
caſus fortuitus in commixtione nil operatur 121.6
caſus ubi nec naturalis nec ciuilis obligatio naſcitur 557.11
caſus vbi quis cogitur ad matrimoniũ. 33.4
caſus fortuiti reſpiciunt dominos rerum 164.7.& quando ceſſat hæc regula ibid 8
cataplaſma 118.10
καταφυγή 644.3
catilius Seuerus quis 182.1
catoniana regula 252.7 & 270.1
cauere, verbum 49.8
cauere verbum, quomodo accipiatur in iure 141.4
cauere & ſatiſdare differunt 607.4
cauendi forma in quaſi vſufructu. 151.5
caupones, nautę, ſtabularij quando non teneantur ex quaſi maleficio 470.5
caupones et recepta reſtituant. ibid.4.
& qui caupones dicti ibid.3
cauſa an ſimpliciter an conditionaliter legato aſcripta ſit, quomodo cognoſcitur 170 4
cauſa efficiens tutelæ 62.15
cauſa & effectus deportationis 54.5
cauſa falſa legato adiecta quando id vitiet & quid cauſa hic ſit 270.1.2.3
cauſa finalis & impulſiua 182.4.5
cauſa finalis tutelæ 78.1
cauſa in dubio impulſiua intelligitur. 182.6
cauſa iuſta quid importet 487.10
cauſa limitata limitatum producit effectum 83.1
cauſa lucratiua & non lucratiua, ſiue oneroſa, item mixta 247.3
cauſa patriæ poteſtatis 53.4
cauſa qualiter quis olim cadebat ob plus petitionem 174 1
cauſa ſemel iuramento deciſa non poteſt prætextu periurij retractari. 619.2
cauſa ſtatus comparatur capitali accuſationi 93.2
cauſæ iuris 24.8
cauſæ lucratiuæ duæ circa eandem rem & perſonam non concurrunt 247. 4. fallit. ibid.5
cauſæ poteſtatis dominicæ 51.1
cauſa ceſſante, ceſſat effectus, quomodo intelligendum 181 3
cauſas ſingulas proprijs verbis diſtingui vtile eſt 226.8
In cauſis criminalib. an appellet. 406 8
cauſaria miſsio 128.3
cauſatiuè non conſecutiuè quid intelligi, quid ſit 542.13
cautela, quòd res ante lit. conteſt. offerat ſatisfactionem 615 4
cautionis verbum 311.3
cautio fideiuſſoria tantum in tutela & cura admittitur 87.4
cautio iudicio ſiſti non afficit hæredem 608 3
cautioni iudicio ſiſti quando dicatur ſatisfieri 609 4
cautio iuratoria quando admittatur. 607.5
cautio iuratoria quãdo ſufficiat. 609.5
cautio, rem ratam haberi, quid contineat 610.6
cautio ſi omiſſa ſit à fructuario, quomodo peti poſsit 141.6
cedere bonis cuiuis debitori regulariter permittitur 589.7
cedens bonis in acquiſitis, poſt ceſſionem beneficium competentiæ habet. ibi 3. quibus caſibus id fallat. ibid.4
cedere bonis nemo poteſt, vt per hoc liberentur a muneribus publicis. 589.14
cedere bonis non poteſt debitor ſciens ſe non eſſe ſoluendo tempore initi contractus ibid.15
cedit vel ſemper id, quod ſine illa eſſe non poteſt, quomodo intelligendum 125.2
cedit ſolo quod & inædificatur 121.2
cenſeri, verbum quomodo Iureconſultis vſurpetur 13.17
centuſis quid apud Martial. 542.10
cenſualis contractus quid differat ab emphyteuſi 413.10
cereales ædiles 660.7.
cera prima & ima quid 271.2
certi condictio ex mutuo 525.6. ſpecies eius. ibid.7.
ceſſio bonorum non liberat ab vlla obligatione 589.2. poſt ceſsionem modica aliqua acquirens ſecurus eſt. ibid.1
ceſsio bonorum quando dicatur fieri. ibid.6
ceſsio non habet locum in deportato vel proſcripto ibid.16
ceſsionis beneficium 82.9
ceſsionis beneficio caret, qui diffitetur debitum ibid.8
ceſsionis cauſa finalis eſt impotentia ſoluendi ibid.21

ceſsionis

Ceſſionis dies ſpectatur tam in legato quàm hæreditate 202.2
ceſſionis exceptionem non habet, qui occultat, vel recuſat indicare bona creditoribus 589.10
ceſſionis ius amplius non datur, ſi quinquennales induciæ concedantur debitori 590.21
ceſſionis ius an habeat, qui obligatus eſt ad factum 589.18
ceſſioni bonorum quando locus ſit 590.20
ceſſione quando finiatur vſusfructus. 543.7
chartæ quid à papyro differant 525.7
chartis cedunt ſcripta 124. & 525.4
chirographaria actio 404.10
cicuta animantia ſi redire deſinant ex inſidijs alicuius, an occupantis fiant. 213.4
citandus ne ſit is qui præſens eſt in iudicio 641.5
citatio neceſſaria eſt, licet in notorijs non requiratur ordo iudiciarius 641.5
citatio ſemper neceſſaria in cognoſcendis cauſis 641.4
ciues Rom. qui hodie dicantur 38.1
ciuilis mors pupilli tollit tutelam 212.2
ciuilis ratio iura ſanguinis tollere non poteſt 309.1
ciuiles actiones quæ dictæ 483.3
ciuilis ius quid 13.11.18
ciuilis ius, ciuili tollitur 71.9
ciuile ciuilia tollit, non autem naturalia 72.3. effectus tamen Iuris naturalis impedire poteſt ibid.3
ciuile ius conforme eſſe debet naturali 13.12
ciuile ius cognationem tollere nequit 71.4
ciuile ius dupliciter mutatur 23.13
ciuile ius, idem quod ius Rom. 15.3
ciuilis ius in quo cum Iuregentium conueniat 14.5
ciuile ius ſemper referendum ad rationem naturæ 13.4
ciuitas fructuaria quando cenſeatur mortua 542.4
ciuitati vel collegio legari poteſt 186.4
clam poſſidere quis dicatur 634.3
claudianum S.C. hodie ſublatum 516.4
clauium traditione transfertur dominium 213.2
clauſulæ noſtro tempore conſueta appone ſcripturis & chirographis 377.7
clauſulæ reuocatoriæ in priori teſta. vtilitas 224.1
clerico non poteſt tutor dari à Iudice ſeculari 97.4
codex antiquus Iuſtinianeus dictus 5.7
codex Iuſtiniani nouus 5.10
codex teſtamentum ſignificat 295.1
codicillos quid à teſtamento differat.
codicilli ab inteſtato ſi fiant, debentur relicta à ſuccedentibus ab inteſtato 296.4
codicilli an rumpantur natiuitate poſthumi. ibid.5
codicilli quando dicantur teſtamento confirmati 295.1
codicilli quatenus hodie ipſo iure confirmati cenſeatur 296.2.3
codicilli quid à teſtamento differant. 295.5
codicillorum & fideicommiſſorum author fuit Auguſtus. ibid.1.
codicillorum neceſsitas & vtilitas. ibi.5
codicillorum ſignificatio ſimul & definitio ibi.1.2
in codicillis hodie quinque teſtes requiruntur 298.8
codicillis legata relinqui olim non poterant 298.2
in codicillis non poteſt directo heres inſtitui 297.1.2
in codicillis quinque teſtes ſufficiunt etiam non rogati 298.3
in codicillis relicta qua ratione petantur ibid.4
codicillos bifariam fieri 295.4
codicillos plures relinquere quis poteſt: ſecus in teſtamentis 298.1
fallit ibid.2
codicillos quatuor modis confici 296.1
codicillos qui poſsint facere. ibid.4
cogitationis pœnã nemo patitur. 652.8
cognatæ cum agnatis ſuccedunt ab inteſtato ſaltem quoad vnum gradum 313.1.2
cognati & agnati æquo iure hodie ſuccedunt 325.3
cognati & agnati iure Nouellarum indifferenter ſuccedunt 315.8
cognati lege xij. tab. non ſuccedebant. 325.1
cognati olim ad ſextum vſque gradum, hodie verò etiam ad decimum, ſicut agnati ſuccedunt 327.1.3.4
cognati tranſuerſales ad ſucceſsionem vocantur a prætore 326.1
cognatorum & agnatorum præcipua.
cognatorum & agnatorum differentia hodie ſublata 69.6
differentia 70.2
cognatorum iura naturalia 327.1
cognatis præferuntur agnati in feudis etiam hodie ibid.7
cognatis ſeruilib. lege antiqua quando que conſulebatur 333.3
cognatio generalis 328.3
cognatio generica agnationem quoque continet. 313.1
cognatio generice accepta in tria diuiditur 69.1
cognatio iuris naturæ, agnatio verò iuris ciuilis eſt 70.1
cognatio naturalis in adoptione pro nulla habetur 42.6
cognatio naturalis nullo iure ciuili tolli poteſt 333.1
cognatio ſeruilis quid 333.1
cognatio ſpecifica 69.4
cognatio ſpecificè ſumpta quid ſignificet 313.1
cognatio tota translata eſt in ſucceſsionem legitimam iure Nouellarum, 316.3
cognatio tranſuerſa quoque habet aſcendentes & deſcendentes 329.1
cognationis ex tranſuerſo duæ ſpecies, 69.1
cognationis gradus Iureconſultũ noſſe oportet 328.1
cognationem ius ciuile tollere nequit 71.4
in cognatione tres lineas eſſe 328.8
cognationes ſeruiles an hodie in ſucceſſione ſeruentur 44.
cognitio ſuſpecti delegari poteſt 98.
χοινωνία κατ' ἀπαξίαν. 418.7
in collateralibus gradum prærogatiua attenditur, licet in recta linea ſit ſecus 323.3
coloniæ quid, & vnde dicta 301.3
coloniarum ius 300.7
colonus quid 127.8
colonus & fructuarius quid differant ibid.7
colonus & inquilinus quid differant. 500.5
coloni aſcriptitij glebam ſequuntur 149.2
coloni duplices 127.9
coloni & inquilini res ſunt tacitè obligatæ pro penſione 520.4
coloni partiarij bona an etiam tacitè obligata ſint ibid.8
colonos eſſe duplices. ibid.6
commercium rei interdictum impedit vſucapionem 152.2
comitia à concilio differunt 17.3
commiſſoria lex in emptionibus valet 408.4. ſecus in pignoribus. ibid.5
commixtio & confuſio quid diff. 220.2.3
commixtio quando fit, vim confuſionis habet 121.4
commixtione acquiritur dominium in re naturali 130.1
in commixtione quomodo quilibet ſuũ conſequatur 121.7
commodatarij & conductoris eadem cuſtodia 419.1
commodatum, locatione quid differat 439.4.6
commodatum, contractus gratuitus 319.2. & 362.8. & 363.6
commodatum in quibus rebus conſiſtat 363.8
commodatum præfinit certum vſum quem non licet tranſgredi. ibid.4
commodatum vnde dictum 361.1
commodati actio ciuilis eſt 483.4
commodati actio directa & contraria 526.30 vtraque perſonalis & rei perſecutoria ibi.31
commodati actionis directæ & contrariæ forma ibid.45
commodati deſcriptio 362.1. eſſe realem contractum ibid.4
commodati periculum ad quem pertineat 363.11
in commodato eadem ſpecies reddenda ibid.7
in commodato & depoſito reddenda eadem ſpecies 360.5
commodatæ rei periculum ad quem pertineat 363.18
commodata rei commodatario ſurrepta, dominus vel contra commodatarium vel contra furem agit 449.2
commodum ibi eſſe debet, vbi eſt onus 318.1. & 12
commodum qui ſentit, ſentiat & incommodum 407.18
commodum repræſentationis quid 255.16
compendioſa ſubſtitutio 222.1
compendioſa ſubſt. à milite facta quos eſſe-

effectus habeat. ibid 3
Compendioſa ſubeſt. à pagano facta verbis directis quem effectum habeat. 223.8. quid ſi obliquis. ibid.9 quid ſi communibus. ibid.10
Compenſare in quibus caſibus non liceat 566.36
Compenſatio quid ſit 565.10. & quomodo ius nouum uariet à iure ueteri circa compenſationem. ibid.9
Compenſatio ad pœnæ euitationem admittitur 566.35
Compenſatio alieni debiti an admittatur 564.4
Compenſatio de ſpecie ad quantitatem illicita eſt 565.22. fallit ſi ſpecie perempta, deueniatur ad æſtimationem. ibid.23
Cōpenſatio fieri ne ad aliam quantitatem poteſt, ſi vt ſpecies ſolui quantitas. ibid.27
Compenſatio ſit quoque in delictis & criminibus 566.34
Compenſatio generis ad genus nō obijcitur contra communem opinionem. 565.29
Compenſatio impenditur rei fungibilis diſſimilitudine. ibid.21
Compenſatio in ijs tantum rebus locū habet, quæ promiſcuum vſum recipiunt. ibid.18
Compenſatio ipſo iure minuit obligationem 439.4
Cōpenſatio non poteſt excedere quantitatem debitam & compenſabilem, 565.16
Cōpenſationis obiectione excuſatur à periuro q iurat ſe ſoluturum. ibi.17
Compenſatio quantitatis ad quantitatē permiſſa ibi.24. in quibus caſibus fallat. ibid.26
Compenſatio quomodo fiat qualitatis ad qualitatem 566.32
Compenſatio ſpeciei ad ſpeciem non ſit 565.28
Compenſatio tantum nō opponitur in debito ciuili. ibid.11
Compenſatio vt locum habeat, neceſſe eſt debitum eſſe liquidum. ibid.12 quātum tempus dari debeat ad liquidandum debitum. ibid.13
Compenſationis effectus. ibi.15
Compenſationis exceptio minuit debitum petitum 588.1
Compenſationis rationem ſi iudex non habeat, quid iuris. ibid.2
in Compenſationum nō poteſt allegari debitum tertij 565.14
Cōpenſationes olim deſſerebāt in actionibus bon.fid. & ſtrict. iur, 564.1. ſed Iuſtin. conſtituit ipſam cōpenſationem ipſo iure conſiſtere. ibid.2
per Compenſationem actio omnis ipſo iure tollitur. ibid.6. quid excipiatur. ibid.7
Competentiæ beneficium mulier quoq; habet ne egeat 586.11
Competentiæ beneficium an etiam contra extraneū qui dotem ſibi dari ſtipulatus eſt, detur. ibi.12
Competentiæ preuilegium conceditur etiam filijs. ibid.8
Cōpetentiæ priuilegium, quatenus facere poteſt, habet parens vtriuſque ſexus 587.1. item filius aduerſus parentes. ibi.2. in fratribus quoq; locū habet idē priuilegium. ibid.3. ſocius quoque eodem gaudet beneficio. ibi.6. donator quoque ibid.7 ceſſat tamē hoc priuilegiū in donat. ob cauſam ibid.8. & pariter quoque ceſſat in permutat. ibid.9
Componere quid 54
Compoſitæ leges. ibid.
Commune quid ſignificet 535 6
Commune ex euentu vel ex propoſito 536.7.
Commune ius 19.5
Commu. diuid. actio duplex, &c. vide actio commun. diuidund.
Communia quæ dicantur 105.1
Commu. uerba æquiuoca dicta 223.7
Communicatio rerum & operarum omnino neceſſaria 337.8
communio rerum ſpecies eſt quaſi contractus 429.1
in communione nemo inuitus manere cogitur 536.31
communis error facit ius 176.2
communis opinio, una opinio 21.8
communis ſeruus hæres inſtitutus cui acquirat 202.1
in communi re nemo dominorū quicquā fecere poteſt inuitu altero 109.9
in communi re, unus nihil poteſt facere inuito altero 160 4
cōmunio ſeruo inſtituto, ſi unus dominorum nolit iubere, ut adeat, eius portio ceteris accreſcit 203.2 ſecus in legato relicto ſeruo pluriū. ibid.3
in communem locum, mortuum inferre inuito ſocio non licet 109 7
communes & publicæ res quid differant 106.11.12.23
cōmutatiua & diſtributiua iuſtitia quomodo ſuum cuique tribuat 9.19
conatus ſufficit, licet effectum non habueris 659.9
conatus puniendus in his quæ faciliter trahūtur ad pernicioſa excēpla 540.11
conceptus ante deportationem patris legitimus eſt 60.3
conceptus ante ſacerdocium, legitimus naſcitur ibid. 5
conceptum & oblatum furtum 442.1 pœna eiuſdem. ibi.2
conceſſo uno uidentur omnia conceſſa ſine quib. illud expedire nequit 32.4
conceſſum inter viuos, multo magis cōcedendum in ultima volunt. 35.5
concubinatus à matrimonio quid differat 38.11.12
condicere quid 522.11. & 528.3
condicenda eſt res, ipſa etiam perempta 521.29
condictio quid & quotuplex 360.19
condictio certi ex mutuo 515.6. eius ſpecies ibid. 7. eſſe eam perſonalem ibid.11
condictio certi ex ſtipulatione, & actio ex ſtipu. quid differant 526.19
condictio certi ex ſtipul. & actio ex ſtipulatu cui aduerſus quem detur. ibi.23. utranque eſſe rei perſecutoriam, & ad quid utraque detur. ibi.24
Condictio certi oritur ex mutuo 360. 11
Condictio certi quatenus una tantum 525.8.10
Condictio, & condicere item condictus dies, quid 362.7
Cōdictio ex lege quando detur, eamq; eiuſdem eſſe 612.2.3
Condictio furtiua durat etiam re perempta 121.15.19
Condictio furtiua eſt rei perſecutoria. ibid.12
Condictio furtiua in duobus fundatur. 528.23
cōdictio furtiua quibus competat 521. 17. ei qui nō eſt dominus denegatur ibid 8
condictio furtiua quomodo degeneret ibid.14
condictio idem quod perſonalis actio 520.2
condictio indebiti, & quando ceſſet 362.6
condōnis ex ſtipulatione, cauſa 526.17
conditionis furtiuæ definitio 521.10
condictionis indebiti & mutui affinitas 362.8
in condictionibus petitur dari 521.13
condictitia actio. Vide actio condictitia.
condictitiæ actionis locus quando 513. 14
conditio addictionis quid 408.2
conditio eſt quæ tendit ad eſſe vel ad non eſſe 369.1
conditio arbitraria 208.2
conditio triplex eſt 370.1
conditio certa vel incerta quæ. 376.4
conditio certa ſi ſit, an quis plus tempore repetere dicatur. ibid 5
conditio impoſſib. affirmatiuè concepta vitiat ſtipulationem. 383.4.5 fallit ibid.
conditio impoſſibilis natura vel iure pro non ſcripta habetur in vlt. voluntatibus, ſecus in cōtractibus 207.4.5
cōditio impoſſibilis tripliciter dicitur 383.1
cōditio impoſſib. negatiuè inſerta ſtipulationi eam nō vitiat. ibid.8. fallit, ibid 9
conditio impoſſibilis quando noceat. 206 6.7.8
cōditio impoſſib. ſtipulatiōi pœnali adiecta eam viciat 383.10
cōditio in teſtam. oppoſita, in codicillis remoueri nequit 197.7
conditio mulieris aliquando deterior quam conditio viri 51.3
conditio non poteſt adijci hæredi, in codicillis 197.6
conditio perplexa 206.9
condit. poſſibilis & impoſſibilis 207.1. impoſſibilis varijs modis dicitur. ibid.2.3
conditio poſſibilis tres ſpecies habet 208.1
cōditio poteſtatiua caſualis, mixta ib 2
condit. propriè eſt de futuro 370.4
conditio purificata retrotrahitur ad tēpus mortis teſtatoris 207.5
conditio retrotrahitur ad tempus initæ conuentionis 497.34

condi

Conditiones arbitrariæ, alias poteſtatiuæ 108.2
Conditionalis creditor poteſt fugientẽ debitorem capere ut ſecurus fiat &c. ibi.5 t
Conditionalis ſententia quatenus valeat 383
Conditionalis ſtipulatio eſt tranſitoria ad hæredes 370.1
ex conditionali ſtipulatione nõ agitur ante euentum conditionis 369.2
In conditionali ſtipulat neque venit neque ceſſit dies. ibi.3 4
conducere per auerſionem quid 591.8
condictio furtiua & rei vendicatio domino dantur cui furtum factum eſt 450.3.4
pro conductionis penſione quæ res tacitè obligentur. 591.15
conducti actio cui & ad quid detur 410 4.& 529.74
conductor, locator 409 t
conductor an & quando ad remiſsionẽ mercedis agere poſsit 410.5
conductor non tenetur de caſu fortuito 416.4.fallit.ibi.5
conductor præſtat dolum, latam & leuẽ culpam 415.1. quandoque etiam leuiſsimam 416.t
conductoris & commodatarij eadem cuſtodia 449.1
conductoris pecunia obligatur locatori 50.17
conductoris res non illatæ obligatæ nõ ſunt propenſione. ibi.14
confeſſoria actio 479.4
confeſſoria actio inter duo extrema verſatur 480.24
confeſſoria agens quid probare debeat 481.28
confeſſoria agi poteſt pro quolibet iure incorporali 480.22
confeſſoria duplex, directa & vtilis, ibi. 26
in confeſſoria non requiritur tituli probatio 481.31
confeſſoria Publicana & rei vendicatio quid uel differant uel conueniant. 480.25
Cõfeſſoria quare dicatur realis. ibi.18
Confeſſoria quomodo tollatur 481.35
in Confeſſoria quomodo libellus formãdus ibi 33
Confeſſoriæ cauſa. ibi 27
Confeſſoriæ effectus. ibi.29
Confeſſoriæ in rem actionis definitio. 410 20
Confeſſoriè tantum agi in rebus corporalibus & quæ ſit ratio 482.30
Confeſtim ſiue ſtatim, quid ſig. 568 4
confinium quid 124.4
Confinia & vicina prædia differunt 528 43
in confitentem actiones datæ in ſimplũ in negantem in duplum 431.t
Confuſio & commixtio quid differant. 120.2.3
Confuſione acquiritur dominium. ibi.t
ex confuſione effectum corpus eſt vtriuſque domini ibi.3
Confuſione rerum tollitur ipſo iure obligatio 419 5
Coniugata quæ dicantur 25.4
à Coniugatis argumenta. ibi.5
coniugati quatenus ſeparari poſſint. 38.19
Coniugatio maris & fœminæ omnibus animantibus à natura inſita 38.1
Coniuges ex conſuetudine hodie ſuccedunt ſibi, nõ extantib. liberis 547.3
Coniugum ſeparatio ob adulteriu, quatenus fiat 613.5
coniugij etymon 38.7
coniuncti eadem coniunctione ſimul admittuntur 250.20
coniunctio nulla eſt in diuerſum teſtamentis 249 4
coniuncti per concurſum qui, qui item ab initio partes faciant. ibid.6.7
coniuncti portio quibus morbis deficiat 250.17
coniuncti re & uerbis 249.1.re tantum ibi.2.3.uerbis tantum ibi. 3
coniuncti re & uerbis præferuntur aliis 251.21
coniuncti uerbis & re, an ab initio uel concurſu partes faciant. 240.8
coniuncti uerbis præferuntur re coniunctis 251.22
coniunctorum deficiẽte vno, an & quomodo eius para accedat alijs, 250.9. & 11.1 .14 15.16
coniunctio inter, quis alteri præferatur 250.19
coniunctim quibuſdam poſitis non attenditur quid prius quidue poſterius poſitum 220.3
coniunctio ſanguinis prohibet cõtubernium etiam inter ſeruos 44.1.2
coniunctæ dictiones 208.5
conſanguinea ſoror quæ dicta 315.2
conſanguinei 313.1.& 317.4
conſanguinei poſt ſuos vocati legẽ 12. tab 321 4
in confuſione caſus fortuitus & voluntas æquiparantur 120.6
Conſanguineorum interuentus efficit ut res præſumantur geſtæ ex utilitate minoris 63 4
Conſequens qui vult, uel le etiam antecedens cenſetur 32.4
in conſequentiam quæ veniunt, nõ curantur 11.4
Conſenſus facit nuptias 38.8
Conſenſus parentum an hodie neceſſariò ſequiratur ad liberorum matrimonium 39.7.8
Conſenſu contrario tollitur ipſo iure obligatio quæ conſenſu cõſtat 439.1
conſignatione debitæ pecuniæ tollitur obligatio ibi.6
Conſilium & comitia differunt 172.3
Conſil. fraudandi quomodo præſumatur 32.2
ex conſilio & perſuaſione regulariter nemo tenetur: fallit in act. ſerui corrupti 540 9
conſobrinus quis dicatur 313 3
conſobrini qui ſint 41.1
conſobrini appellatio ambigua 331.1
conſobrini & patrueles uel amitini an poſſint inter ſeſe matrimonium contrahere 41.1
conſolidatio quid 143.8
Conſolidatio non impedit ius accreſcendi. ibid.
Conſtantini Imp. conſtitutio circa ſucceſſionem matris 312.1
Conſtantinopol olim Imp. ſedes 8.4
Conſtantinopolis olim Byzantium dicta 611.2. quando Turca eam occupaſit. ibid.
Conſtituere quid ſignificet 604.2
Conſtituere iura, iuriſgentium eſt 14.9
Conſtituere quis poteſt ſe ſoluturum quod alius debet 505.14 18
Conſtitui cur non poſſit ſuper debito ciuili, cum tamen fideiuſſor accedere ei poſſit. ibi.13
Conſtitui ne poſſit factũ alienũ 505.8
Conſtitui poteſt etiam inter abſentes. ibi.7
conſtitutio Iuſtin. de adoptiua quando lata 310 1
Conſtitutio prætoris 10.2
Conſtitutiones nouellæ uelut columna ſunt iuris 5.11
Conſtitutor ſequitur obligationem. 395.1
Conſtitutores plures an ſinguli inſolidum teneantur 396.2
cõſtitutores qui 393.7.& quid a fideiuſſoribus differant. ibi.8
conſtitutum fieri poteſt pro omnib. rebus in ſtipulationem deducibilibus. 505.19
conſtitutum fit nudo pacto 504.4
conſtitutum non poteſt fieri ſuper ciuili tantum debito 505.11
conſtitutum præſupponit debitum. ib.9
conſtitutum quibus uerbis fiat. ibi.6
conſtituti quæ ſit utilitas ibi.10.12
in cõſtituto ex nudo pacto oritur actio ibi.17
in conſtituto pro alio attendimus ſolũ, vt obligatio per conſtitutum transferatur in conſtituentem. ibi.15
conſuetudo quid 21.2
conſuetudo quid à lege differat. ibi.5
conſuetudo cum uſu quandoque funditur. ibi.7.
conſuetudo dicta lex tacita. ibi.1
conſuetudo & mos in quo differant. 21.7
conſuetudo legem uincit & tollit 12.2
conſuetudo vt ualeat ratione munitam eſſe oportet. ibi.4
conſuetudinis requiſita. ibi.4.5.6
conſuetudini attendendum 535.8
conſuetudini quando ſtandum. ibi.1
conſuetudinem confirmare iudex, ſed non inducere poteſt. ibi.6
conſuetudine ſeruitutem comparari. 138.2
conſultatũ olim ambiebant priſ. 8.6
conſumptio pecuniæ vim habet tranſlationis dominij 164.4
conſumptione reconciliari mutuum, &c. 165.5
continua poſſeſsio quæ ſit 147 10
continua poſſeſsio præſumitur, quãdiu contrarium non docetur 148.3
continua ſeruitus 138.4.6
continuatio non ſemper fit ad proxima. 241.6
continuatio temporum quomodo fiat 154.2
continui dies cur dicti 96.5
contra naturam eſt cum alterius locupletari

pletari iactura 79.6
Contractus an ipſo iure uel ope exceptionis infirmetur, quid referat 552.14
contractus æquè atque delicta obligationem pariunt 357.4
contractus bonæ fidei per impoſſib. conditionem vitiantur 383.6
contractus cenſualis quid differat, ab emphyteuſi 413.10
contractus cōplectitur etiam quaſi contractum 473.3
contractus cur συναλλάγματα, Græcis dicatur 358.4
contractus & quaſi contractus bifariam tolluntur 433.4
contractus ex iure gentium proceſſerūt 15.8
contracta fiducia emancipare, quid. 318 3.
contractus filij, uel ſerui gignit duas actiones 508.16
contractus gratuiti mutuum, commodatum & depoſitum 359.2
contractus innominati qui dicti 456.8
contractus innominati fiunt nominati per adiectam ſtipulationem 366.14 qui ſint innominati ſiūt nominati cōtractus. ibi.15
contractus innominati requirunt interuentum rei 324.3
contractus libellarius 413.11
cōtractus nominati omnes ab initio voluntarij ſunt, poſtea fiunt neceſſarij 425.3
contractus permutationis cur ſit dictus innominatus 557.92
contractus precarij 413.13
contractus qualiter accipiatur 358.3
contractus ſuperficiarius 413.12
contractui quando cauſam det dolus. 552.12
ex contractu alieno nemo iure ciuili tenetur 507.7
contractuum innominatorum quatuor genera, & quæ actiones ex illis naſcū tur 411.5.6
ex contractibus actiones regulariter, & hæredib. & in hæredes dātur 614.10. fallit in act. de dolo. ibi.11
in contractibus bon. fid. dolus dans cauſam contractui, eum iure vitiat 552.11
in contractibus ex conſilio quis nō obligatur 423.2. fallit. ibi.34.5
in contractibus quæ conſideranda 361.20
contrahere ſine arrhis fortius eſt, quàm cum arrhis 403.7
contrariæ actiones nō irrogant infamiā 364.10. & 363.2
à contrario argumentum ceſſat, ſi abſurdus intellectus ſequatur 177.5
contrariorum contraria iuris diſpoſitio 170.8
contrariorum eadem natura 61.3
contrarium eadem diſciplina 53.2.4 & 419.2. & 442.2
à contrariis argumentum duplex. 576.7
à contrarijs locus 35.3
contrectare quid ſit 441.2
contumacia conuenti negatoria impedit præſumptionem naturalis libertatis. 482.46
contumax in non reſpondendo, intelligitur reſpondiſſe in eam partem, quæ ſit illi deterior. ibi.47
conuentio quandoque dominij effectū, prohibet 104.11
conuentionis nomen ualde generale. 366.6
conuicium vnde dictum 461.3
cœcus teſtans inter liberos, an prædicti ſolemnitatibus obligetur 189.6
cœcus teſtari nolens quæ ſolemnia ſeruare teneatur. ibi.1. hodie in teſtādo non tenetur præfati. ibi.2
in cœci teſtamento an hæredis inſtitutio præcedere legata neceſſariò debeant. ibi.5
cæna tecta opponitur ſportulæ 542.9
copes pro copioſus 242.4
ad copulatiuæ ueritatem requirit vtrāque partem eſſe ueram 209.3
ad copulatiuæ ueritatem requiri cōcurſum vtriuſque copulati 380.2
cornelia lex de captiuis quando latu 37 13
corneliæ legis fictio 56.7. & 67.12
corporales res dictæ 133.2
corporales inter & incorporales res. 482.2
corporis nulla æſtimatio fieri poteſt in homine libero 469.1
corporum uniuerſitas 250.4
corporum tria genera. ibi.5
correi & fideiuſſores differunt 371.8
correi in quibuſque contractib. poſſunt conſtitui 372.3
correorum debendi duo beneficia 375.5
correorum effectus. iqi.1.2
correorum vno ſoluente, liberantur alij ibid.3
in correis quid hodie immutatum ſit. ibid 4
corrumpere quid ſignificet 540.1
corrumpens edicta iudicum temporaria extra ordinem punitur 514.19
creditor quis 262.2
creditor an poſſit alienare pignus 502 38
creditor conditionalis poteſt fugientem debitorem capere ut ſecutus ſiat, &c. 497.35
creditor pupillis excuſatur à tutela 9.2 ſecus in matre & auia. ibi.3
creditor pupilli non poteſt tutellæ officium ſubire 81.3
creditori inuito non ſoluitur aliud pro alio 434.5. fallit. ibi.6
creditores agentes Paulina, fraudem probare debent 496.29
creditionem appellatione qui cōtineatur quo ad actionem Paulinam 497.33
in creditorum fraudem facta non valet 454 1.2.3
creditorum hæreditariorum intereſt vt defuncto ſuccedatur 344.2
creditoribus conceditur bona debitorū poſſidere officio iudicis 355.4. qui iure nouiſſimo obtineat ibi.5
creditoribus præfertur vxor] 561.13
credulitas à pœna delicti excuſat, ſed non a multa 452.2
credulitas medium eſt inter ſcientiam & neſcientiam 640.13.1
crimen læſę Maieſt. qui committere dicantur 652.3
crimen perduellionis 304.5
crimen ſtellionatus 180.9
criminis læſæ Maieſt pœnæ 652.9
criminis publici accuſatio cōtra ipſum ſeruum inſtituenda eſt 509.2
in crim. læſæ Maie. ſolus conatus punitur, etſi effectum non habuerit 11 1
crimina morte reorum extinguuntur. 303.4
criminalis accuſatio in Camera Imperiali non admittitur 466.10
criminali cauſa pendente, ciuili non eſt locus ibi.12
in criminalibus cauſis an appelletur. ibi.8
in criminalibus cauſis an procurator interueniat. ibi 9
in criminalibus non eſt opus concluſione 573.6
crudelis nimium Iudex ab officio ſuo remoueri poteſt 37.6
crudelitas nimia ius ſuum amittere poteſt ibi.
cuilibet petitio in arte ſua credendum. 126.7
culei appellatio 65.11
culpa ignauiæ quæ 361.22
culpa lata, leuis leuiſſima ibid.
culpa lata uerſutiæ dicitur dolus pſūmptus 442.3
culpa lata alia uerſutię, alia ignauię. ib. 8. culpa uerſutię dolo comparatur & dolus dicitur. ibi.9.10
culpa ſimpliciter prolata de leui accipitur 100.7
culpæ nomen quas habeat ſpecies. ibid. 4 6
culpam à cuſtodia differre 408.23
culpam verſutiæ qui committant 361.22
cum coniunctio cuius naturæ ſit 270.8
cumulatio actionum quid 581.4
cumulatio actionum regulariter conceditur 383.30. fallit. ibi.31
cur aliquando leges ciuiles a naturali æquitate declinent 23.7
cura & tutela, munera publica 891
cura furioſi & prodigi cur deferatur agnatis 85.3
cura uel tutela finita quæ actiones competant 89.2.3
à cura & tutela ætas excuſat 94.1
in cura & tutela nulla talia quam fideiuſſoria cautio admittitur 87.4
curator rebus datur 61.7
curator ſuſpectus quis 100.1
curator quando ſatiſdare dicatur 87.3
curator quandoque tutorem habēti datur 86.2
curator uel tutor ſuſpectus quis dicatur 98.2
curator uxoris ſuæ maritus eſſe nequit 97.15
curatoris officium 62.8
curatorem inter & tutorem 84.7.8.10.11
curatores à puberibus accuſari poſſunt 99.2.3
curator cur ſatiſdare teneantur 87.1
curatores & tutores olim ſatiſdabāt ad

instar.

inſtar procuratoris , hodie ſecus. 608.5
Curatores & tutores vt plurimum infideles aut negligentes 87.2
Curatores ſuſpecti ab officio remouendi 98.8
Curatorum bona tacitè ſunt obligata 88.1
Curatorum vſus cur introductus 84.2
Curiæ duæ iudicum Athenis 650.5
Curialium legendorum vetus mos, 501.3
Curiatæ leges 17.5

D

Damnatus in metallum opusve publicum, hodie liber manet 71.8
Damnum quid in loco ſignificet. 453.1. vnde dictum ibid.2
Damnum variè accipitur 641.2
damni actio, iniuriæ & legis Aquiliæ, ſunt idem 454.7
damni cautam dans, damnum dediſſe videtur 533.18
damni & lucri diſpar ratio, non eſt contra naturam ſocietatis 418.2
damno damna eſto 241.4
dare & tradere differunt 342.10 & 476.13
dare, eſt dominium transferre 360.4
dare, importat dominij translationem. 520.4 & 521.7
dare quid ſit 361.26
dare videtur, qui confirmat, quomodo intelligendum 64.9
dare pro numerare 597.12
dari petitur in condictionibus 121.13
dari tradi & reſtitui rem, quid differant 521.8
datio tutoris an ſit mixti imperij 77.6. 7.8.
datio tutoris cur delegari non poſſit. 77.10.11
datiua actio 473.22
datiuæ tutelæ ius multiplex 74.1
Primum 75.1. Secundum 76.3
Tertium ibid.3. Quartum 77.1
Quintum ibid.
datiuæ tutelæ quando ſit locus 62.14. & 75.8
datiuus quandoque legitimo tutori præfertur 74.1
datiuus tutor excuſatur à tutela propter inimicitias, quam cum patre pupilli habuit 93.4
datiuus inter ſurrogandus teſtamentario tutore rapto ab hoſtibus 76.12
datiuo tutori quando locus ſit 74.1
datiui tutores qua forma hodie conſtituantur 78.27
debet, verbum 373.3
debetur, verbum, omnem actionē complectitur 473.22.24
debitor quis 255.5
debitor an creditori ſuo legare poſſit: quod aliàs ei debet. 15.15
debitor cui liberatio legata eſt, aduerſus petentem, habet doli mali excep. ibid.6. habet quoque actionem ex teſtamē. vt in totum liberetur acceptilatione. ibi.7. poteſt etiam Iudicis officium implorare. ibid.8
debitor liberatur re perempta ſine culpa debitoris 217.5
debitor pupillo ſine tutore ſoluens, quatenus liberetur, vel ſecus. 163.2. & 164.2.3
debitor quādo dicatur ſoluēdo eſſe 31.1
debitor vel creditor pupilli non poteſt tutor eius eſſe 81.3. niſi teſtamento ſit datus ibid.
debitor uel creditor pupilli non poteſt tutor eſſe. 91.2. ſecus in matre & auia ibid.3
debitoris nomen legari poſſe 261.4
debitore alienante in fraudem creditorum, quæ actiones competant 495.7
debitores incarcerandi conſuetudo. 586.18
debitum agnoſcere quando quis dicatur. ibid.9
debito ciuili cur poſſit fideiuſſor accedere, & non etiam conſtitui 505.13
decedere ſimul teſtato & inteſtato nemo poteſt 204.11.12
decretalis bon. poſſ. 341.10
dedititij qui 30.46
dedititij liberti non conſequebantur libertatem morte 340.3
defenſio & exceptio an differant. 616 10
defenſio tam iudicialis, quàm extraiudicialis eſt Iuris naturæ 643.3
defenſor non admittitur ſine cautione iudicatum ſolui 611.2. fallit. ibid.3.
defenſor quid cauere debeat in actione reali ibid.4
defenſor voluntarius 606.4
definitio Iuris ciuilis 63.10
definitio Iuris ciuilis vnde 16.1
definitio Iuriſprudentiæ 10.2
definitio iuſtitiæ explicatur 9.10
definitio matrimonij explicatur 38.8
definitio ſeruitutis 25.8
à definitione auſpicandum 9.3
defuncti voluntatem habent etiam venientes Iure prætorio 289.5
defunctorum & creditorum hæreditariorum intereſt habere ſucceſſorem 344.3
delator mandatorem edere debet, quid ſignificet 391.6
delegatio quid 438.3
deliberare quid ſit 237.4
deliberandi beneficium & ſuis & extraneis hæredibus datur ibid.5
deliberādi ius quare olim introductum ibid.1.5
deliberandi tempus præſtitutum ibid.6
delibari quæ dicantur 241.2
delictum ex quibus circunſtātijs uel augeatur uel minuatur 465.2
ex delicto filij obligatur ipſe, nō pater 602.7. quomodo fiat executio ob delictum filij ibi.8. an & quando etiā contra patrem fiat executio ibid.9
delicta obligationem pariunt 357.4
delicta, præſertim publica, tribus modis perſequimur 650.11
delicta priuata quomodo perſequamur 440.5
delicta publica & priuata. ibid.1. capitalia & non capitalia, ibid.3. item ordinaria & extraordinaria ibid.4
ex delictis priuatis nemo agit, niſi cuius intereſt 651.10
in delictis vno pœnam ſoluente, alij non liberantur 446.3
dementiæ color an hodie quoque prætendi querelæ inofficioſi poſſit, ut olim 230.8
democratia 18.5
demonſtratio falſa adiecta quantitati legatæ an & quādo vitiet 269.4.5.6.8
demonſtratio falſa non vitiat legatum, ſi de re conſtet, ibid.1. & quid demonſtratio hic ſit ibid.2
denunciatio quid ſit 650.15
denunciatio an hodie ſit neceſſaria. 522.4
deportatio quid 54.2. & 652.4
deportatio & relegatio quid differant 55.16
deportatio inter iudicia capitalia, refertur 54.1
deportationis cauſa & effectus. ibid.5
deportatione tollitur patria poteſtas, ibid.1
deportatione tam patris quàm filij poteſtas patria concidit ibid.8
deportare qui poſſint ibi.9.11
deportandi facultas an præſidi quoque competat ibi.10
deportatus in integrum reſtitutus omnia priſtina iura recuperat. ibid.12
deportatus ea tantum amittit quæ ſunt iuris ciuilis ibid.7
deportatus reſtitutus bona alij acquiſita non recipit ibid.12
deportati teſtamentum & damnati ad pœnam capitalē, ſit irritum 226.2.5
depoſitæ rei periculum quomodo contingat 364.12
depoſitarius dolum tantum præſtat latam culpam verſutiæ 449.5
depoſitarius non agit furti, etſi res depoſita ſit ei ſurrepta ibid.2. fallit 450.4
depoſitarius non utitur re depoſita, 364.2
depoſitarius præſtans culpam leuem & leuiſsimam &c. ibi.13
depoſitum contractus gratuitus 359.2
depoſitum, cauſa impediendarum vſurarum 364.6. depoſitum, cauſa cuſtodiæ ibid.7
depoſitum in quibus rebus conſiſtat, ibid.8
depoſitum debet eſſe gratuitum, ibid.3
depoſitum ſequeſtratium ibid.4
depoſitum unde dictum, ibi.1
depoſiti deſcriptio ibid.
depoſiti actio directa & contraria 527.36
depoſiti actio duplaria in quatuor caſibus 525.4
depoſiti actio in duplum datur in quatuor caſibus 527.39
depoſiti actiones ciuiles perpetuæ ſunt, prætoriæ non item. ibid.40
depoſiti actio directa infamat, cōtraria non ibid.41
depoſiti actio prætoria quomodo proponenda ibi.44
depoſiti actio quomodo inficiatione dupletur 547.4

depoſiti

Depoſiti actio variè priuilegiata 554.5
Depoſiti directa actio etiam prætoria eſt 527.38
Depoſiti actionis directæ forma. ibi. 41. libellus in contraria. ibi. 43
Depoſiti actionis varia priuilegia. 364 11
in Depoſito & commodato. reddenda eadem ſpecies 360. 5
ex Depoſito quæ actiones competant 364. 9
Depoſitione debitæ pecuniæ tollitur obligatio 439. 6
Derogatoria clauſula in teſtamento adpoſita in codicillis reuocari poteſt 297. 2
Deſcendentes qui dicti. 40. 3
Deſcendentium cum aſcendentibus nuptiæ prohibitæ etiam diſſoluta adoptione ibid 4
Deſinere poſsidere dolo malo quis dicatur 476. 23
Deſuetudo eſt contraria conſuetudo, 23. 14
Determinatio reſpiciens plura determinata debet æqualiter determinare 581. 2
Detractio libelli quando ſit illicita. 573. 33
Deus nõ eſt receptator latronum 36. 3
Dies ceſsionis tam in legato quàm hęreditate ſpectatur: & quibus modis cedat dies 202. 2
Dies incertos inſtitutionis adiectus eam non vitiat 207. 6
Diem cedere, & diem uenire, quomodo accipiatur 368. 1
Dies continui cur dicti 96. 5
Digeſta quid 7. 2. 3
Dignitas Epiſcopalis eximit à patria poteſtate 55. 6
Dignitas filij in patris quoque laudem redundat ibid. 4
Dignitas mariti, vxoris quoque dignitas eſt 27. 4
Dignitates quę hodie liberent filios, ex poteſtate patris 55. 3
Dignitatum nomina quatuor 6. 12
Diminutio capitis quid 71. 2
Diminutio capitis in pupillo perimit tutelam 83. 1
Dionyſij tiranni matris graue dictum 23. 3
Directa actio datur ex mente, legis, vtilis verò ad interpretatione 73. 4
Directa actio per ceſsionem non transfertur 476. 18
Directa libertas ab inteſtato dari nõ poteſt 274. 1
Directa libertas & fideicommiſſaria. 65 5
Directa libertas ſeruo alieno dari negt. 264. 5
Directa ſubſtitutio in codicillis facta valet in vim fideicommiſsi 210. 8
Directa uerba, obliqua, communia 223. 5. 6. 7
Directæ actiones adeò ſunt infixæ oſsibus, & cuelli non valeant 382. 2
Directa ſubſtitutionis diuiſio 209 6
Directum & utile dominium 240. 16
Directò quibus relinqui non poteſt, nec per fideicommiſſum licebit ibid. 1
Diſciplinis quibuslibet exordia pmittẽda Platonis ſententia 1. 1
Diſcontinua ſeruitus 138. 5. 7
Diuiſiuncti ſub duplici differẽtia 251. 24
Diſiunctiuę dictiones 208. 2
ad Diſiunctiuæ veritatẽ ſufficit alterã veram eſſe. ibid 4
Diſpoſitio aliqua habens duas cauſas finales, licet una earum tollatur altera tamen remanet 43. 8
Diſpoſitio quæque de hærede loquens, continet ẽt bon poſſeſſorem 343. 6
Diſſenſus in re ſtipulationẽ vitiat 396. 1. 2. fallit. ibi. 3. & 391. 4
Diſſoluitur unumquodque eo genere, quo legatum eſt 71. 5
Diſtributiua & cõmutatiua iuſtitia quomodo ſuum cuiq; tribuat 9. 10
Dilationis duplicatio quomodo fiat. 580. 6
Diui fratres qui dicti 93. 2
Diuidundo pro diuidendo 535. 5
Diuina quęeſſe cenſeantur 23. 12
Diuinatoria ſors legibus prohibita. 264. 6
Diuinum ius 13. 8. 9
Diuiſio iuris in decretis 13. 13
Diuiſio Iuris ſecundum quatuor cauſarum genera 24. 8
Diuiſio rerum naturę conſentanea 104. 13
Diuiſio rerum prima 105. 3
diuiſio rerum vnde profluxerit 15. 5
Diuiſionis beneficiũ 88. 7. doloſo tutori id non competit. ibi. 8
Doctoratus an liberet filium à patris poteſtate 557
Doctores legum an à tutela excuſentur 95. 4
à Doctorum conſilijs an hodie iudici recedere liceat 205
Dolus quid 100. 5
Dolus bonus eſt permiſſus 570. 30
Dolus malus quid ibi. 31
Dolus culpa ve in lege Aquilia requiritur 453. 3. & 454. 4
Dolus dans cauſam contractui in contractibus ſtricti iuris, non vitiat ipſo iure 552. 13
Dolus deſcribitur 361. 21
Dolus ex multis coniecturis cõuinci poteſt 496. 30
Dolus incidens in bon. fid. iudicijs non vitiat, ſed damnum ſarcitur p actionẽ ex eo contractu 552. 15
Dolus præſumptus, dicitur lata culpa verſutię 449. 3
Dolus quando det cauſam contractui. 552. 12
Dolo facit, qui petit quod reſtituturus eſt 587. 4
Dolo malo poſsidere deſines, conuenitur ac ſi adhuc poſsideret: & quis dicatur dolo malo deſiſſe poſsidere 476. 23
de Dolo actio, &c. Vide actio de dolo.
Domeſticus teſtis quando improbetur 176. 1
Domina miſcens ſe cum ſeruo alieno, proprium ſeruum intra 60. dies non rectè manumittit. 200. 5
Domina quæ ſeruo ſuo ſe miſcuit, quomodo punienda. ibi. 3
Domina ſeruo ſuo iure Canonico impunè nubit ibid. 4
Dominans prædium 134. 6
Dominica poteſtas cuius iuris ſit. 36. 1
Dominica poteſtas quomodo ſoluatur 53 3
Dominicæ poteſtatis cauſa ibi. 2
Dominicæ poteſtatis effectus. 36. 2. 3
Dominium apprehẽſione rei in vulgus proiectæ acquiritur 131. 2
Dominium duo habere affinia 145. 1
Dominium acquiritur ẽt ignorante domino, ſecus in quaſi dominio 486. 4
Dominium de rebus incorporalib. im p priè tantum dicitur 103 6
Dominium directum & utile 104. 16
Dominium emptione non transfertur niſi ſoluto precio 130. 2
Dominium & obligatio, peculiaria iuris capite 24 3. 4
Dominium & proprietas idem. 6 . 8
Dominium & proprietas an differant. 731. 4
Dominium iam ortum quibus modis perimatur 104. 20
Dominium in ſpecie quid. ibid. 19. dominium per anticipationem. ibid. 20 dominium quod habet uſufructuaria. ibi. 21. dominium ſummũ ſeu maius ibid. 22. dominium honoris cauſa. 23
Dominium inter & ſeruum nulla oritur ciuilis obligatio, atque adeo nec actio 601. 1
Dominium in ueſiditione & gentiũ. & ciuili iure transfertur 130. 3
Dominium iure priſco non contingebat per uſucapionem 486. 15
Dominium plenum quid 104. 18
Dominium quando ſine traditione trãſfertur uel non transferatur 131. 2 23
Dominium qua res dicatur 103. 3. definitur dominium. ibid. 4. 5
Dominium quatenus acceſsione acquiramus 119. 1. 2 3
Dominium quo iure per captiuitatem acquiratur 814. 14
Dominium quomodo probari poſsit, 477. 39. & 479. 41
Dominium regulariter non trãſfertur ſine traditione 497. 40
Dominium rerum noſtrarum non poteſt niſi ex vna cauſa nobis contingere 390. 3
Dominium rerum paternarum continuatur in filium, mortuo patre 191. 4
Dominium ſine poſſeſsione non acquiritur 111. 4
ad Dominium transferendum cauſæ iuſtæ ſufficiunt etiam ad Publicianam 486. 5
Dominium transfertur ſola ea traditione quæ ex iuſta cauſa procedit 526. 4
Dominium ut transferatur traditione requiritur cauſa 129. 5
Dominij affinia 104. 24
Dominij appellatione quid cõtineatur 476. 20
Dominij contrarium 104. 26
Domini duo effectus ibi. 9. 23
Dominij effectum plerumque lex impedit. ibid. 10

Dominij

Dominij partes & ſpecies ibid.1
Dominij primæua cauſa Ius naturale eſt. ibid.2 item Ius gentium & ciuilia ibid.11
Dominij vtilis diuiſio ibid.17
Dominia rerum dupliciter acquirimus, 111.4.
Dominia rerum etiam per procuratorem acquiruntur 432.2
non Dominus alienare poteſt 161.3.& 162.1
Dominus & pater videntˉ perſonaliter contrahere quando per ſeruum vel filiumfam. contrahunt 598.2
Dominus non deducit quæ vicarius ordinario ſeruo debet 595.3
Dominus rei quo caſu alienare nō poſſit 161.3.& 163.1
Dominus ſeruis peculio tenus tantū tenetur 584.4. fallit. ibi.5
Dominus ſi iuſſerit cū ſeruo contrahi, obligatur in ſolidum 791.1
Dominus verus an Publiciana etiam ex pertis pulsus 481.37
Domini appellatio extenditur 3.3
Domini in ſolidum vnius rei duo eſſe nequeunt 191.5
Dominorum poteſtas in ſeruos 25.3.4
Domus cuique tutiſſimum refugium, 464.2
Donare mortis cauſa filiusfamilias quatenus poſſit 186.2.3
Donatio cuius iuris ſit 155.1
Donatio hodie nudo conſenſu contrahitur 419.3
Donatio hodie etiam nudo pacto perficitur 157.3
Donatio inſinuatione opus habens, vel ſecus 158.4.5
Donatio inter viuos, inter coniuges prohibita 159.9
Donatio inter viuos quæ propriè dicatur 157.1
Donatio inter viuos quibus ex cauſis reuocetur 158.2
Donatio mortis cauſa quæ 156.1.& quando mortis cauſa cenſeatur.
Donatio mortis cauſa ex nomero. 156.7
Donatio mortis cauſa nō prohibita inter coniuges 419.10
Donatio mortis cauſa quibus modis reuocetur 156.4.5
Donatio non eſt modus, ſed cauſa acquirendi dominij ibid.1
Donatio non eſt quod datur ob cauſam 157.2
Donatio olim non niſi ſtipulatione fiebat 155.2
Donatio propter nuptias quid 159.8.& 56.20
Donatio propter nuptias cur inuenta, 159.8
Donatio ꝓpter nuptias doti hodie quatenus æquiparetur, vel ſecus. ibid.5.6.7
Donatio qualiter contrahatur 155.2
Donationis acceptio, vel ſignificatio. ibid.4 6. vnde dicta donatio. ibid.5
Donationis mortis cauſa tres ſpecies. 156.3
Donationis propter nuptias tria tempora 159.1.2.3
Donationi adiecta clauſula, ne ob ingratitudinem reuocetur, nihil valet. 158.2
Donationes mortis cauſa & legata eiuſdem ſunt effectus 156.6
Donatoris hæredes ne ob ingratitudinem quidem reuocare donationem poſſunt 158.3
Dos quid 159.8.& 561.19
Dos à marito vtiliter vxori legatur, 256.1
Dos conſtante matrimonio augeri poterat 159.3
Dos & donatio propter nuptias æqualitatem iuris habent 561.21. vtraque ſubeſt tacitæ hypothecæ. 562.22. idē in bonis paraphernis ibid.23
Dos & petitur & repetitur actione dotis ibid.29
Dos ipſo iure minuitur impenſis in re dotali factis 556.13
Dos non repetitur conſtante matrimonio 562.33. fallit, ſi maritus ad inopiā vergat ibid.34
Dos ob matrimonium illicitum data, quando poſſit repeti 45.8
Dos profectitia, item aduentitia quid. 562.30
Dos ſine matrimonio eſſe nequit 45.2.5
Dotis cauſa multum priuilegiata. 561.8
Dotis actione & petitur & repetitur dos 562.29
in Dotis petendæ actione quid probandum ibi.37
Dotis exactioni vt locus ſit, contractū matrimonium eſſe oportet. ibi 228
Dotis legatū in quibus ſit plenius quā de dote actio 256.24
Dotis nomine quando fideiuſſor adhiberi poſſit vel ſecus 324.2.3
in Dotis promiſſione etſi nno interueniat ſtipulatio, fingitur tamen interueniſſe 562.25
in Dotis promiſſione etſi ſtipulatio inutiliter interueneru, valet tamen. ibidem..6
Dotis reſtitutio aliter olim fiebat quām hodie 256.3
in Dote confeſſata non habet locum beneficium prælationis 561.15
in Dote repetenda quid probandum, 562.38
pro Dote actio. &c. Vide actio pro dote.
Dotale prædium quid 161.1
Dotalis rei dominus eſt maritus. ibi.2
Dotalis iuris capax eſt filiusfamil. 381.4
Dotales res diuerſimodè reſtituuntur 562 36
Dotales res quibus caſibus alienari poſſint 161.4
Dotalium inſtrumentorum confectio an ſit de ſubſtantia legitimationis. 302.6
Draco legiſlator, & eius leges 15.1
Druſus Claudii Cæſaris pater 4.13
in Dubijs Iureconſulti mediam viam eligere ſolent 34.3
Duo vnius rei non poſſunt eſſe domini in ſolidum 191.5
Duplares actiones quinque quid à ſe differant 547.1.2.3.4.&c.
vltrà Duplicas hodie non licet progredi ante litis conteſtat. 625.2
Dupondius quid 204.10.206.3

E

ECcleſia immonitatem præſtat tam ſeruis quām liberis 36.1
Edictalis bon. poſſ. 342.10
Edictum de arboribus cædendis 134.7
Edictum de legatis prohibitorium 261.2
Edictum fraudatorium quando locum habeat 495.9
Edictum, ne quis eum, &c. differt ab edicto, de eo per quem factum, &c. 515.56
Edictum perpetuū quis primò ſcripſerit 20.7
Edictū, qui deiecerunt vel effuderunt, duo capita habet 469.2
Edictum quod metus cauſa, de quo metu loquatur 544.6
Edictum ſucceſſorium quid & quotuplex 317.2.4
Edictum ut nautæ, caupones & ſtabularij recepta reſtituant 470.1.4
Edicti ædilitij verba 604.1
Ex Edicto, de eo per quem factum erit, &c. actio 5.6.55
Ex Edicto de publicam. actio 570.27
Edicta & interdicta an dif. 627.5
Edicta iudiciū temporaria corrumpes extra ordinem puniur 514.19
Edicta prætorum primùm fuerūt annua. 19.6
Educatio liberorum iuris naturalis 13 16.
Effundente deijciendove ſi rebus noſtris ſit nocitum, æſtimatio in duplū ſoluitur 469.5
Effundente ſeu proiiciente filiofam. qui ſeorſim à patre habitat, pater non tenetur ibid.1
ἔγκλημα. pro damno iniuria dato, & pro actione 460.2
eiuſdem rei domini duo eſſe regulariter non poſſunt 121.5
Electio propriè non eſt in alienis. 261.7
Electores Germaniæ 2.2
Electrum quid 120.2
Emancipare contracta fiducia 73.2.& 318.3
Emancipare filiū apud quemlibet iudicem licet 58.5
Emancipare pater ſemper contracta fiducia videtur 319.5
Emancipare quandoq; cogitur 59.4.& 60.2
Emancipari vnus vel plures poſſunt 59
Emancipari etiam inuitus filius quandoq; poteſt 60.3
Emancipatio iuris ciuilis eſt 308.2
Emancipatio liberorum comparata manumiſſioni ſeruorum 5.78
Emancipatio nec patre inuito, nec inuito filio fieri debet 58.2
Emancipatio requirit patris & filii conſenſum 60.2

Emancipatio ſcriptura actorũ confirmanda 59.2.4
Emancipatio quamcunq; imaginariam venditionem ſignificat 172.8
Emancipiatio quomodo probetur. 59.5
emancipationis cauſa efficiens 58.3
Emancipationis effectus ibid 6
Emancipationis & patriæ poteſtatis differentia, quod ſucceſsionem hodie ſublata eſt 306.3
Emancipationis vetus ſolemnitas. 58.4
Emancipationem inter & patriam poteſtatem differentia an hodie ſublata. 197.4
Emancipatione adimitur aſsignatio liberti 54.1.2
emancipatione tollitur poteſtas patriæ 58.1
emancipatus an ſuccedat & ab inteſtato 302.2.3
emancipatus filius an teſtis adhiberi poſsit in teſtamento patris 176.3
emancipatus præteritus hodie teſtamentum dicit nullum ad inſtar ſui. 196.4
emancipati præteriri iure ciuili poſſunt tamquam extranei.ibi.1.ſed iure prætorio habent.bono. poſſeſ. contr. tab. ibid 2
emancipatio an poſsit aſsignari libertus 341.1
emancipatio filio inſtituto, nepos præteritus non dicet teſtamentum nullum 392.4
emancipatio filio ſuccedit pater ad inſtar patroni 59.9
emancipato filio quatenus tutor dandus 63.5
emancipato tutor datus confirmandus eſt ſine inquiſitione 64. 1. ſecus. ibid.3
emancipati ſunt incogniti iure ciuili, prætor tamen illis ſubuenit per bon. poſſ. 306.1.2
emendare quid ſit 581.2
emendari aduentitię qualitates in libello poſſunt vſque ad ſententiam. 582. 20.aduentitiæ qualitates quæ ſint. 583.21
emendans libellum tenetur reo ad expenſas indebitæ fatigationis. ibidem 25
emendatio circa libelli ſubſtantialia, ſolum ante litem conteſtatam fieri poteſt 582.15
emendatio circa qualitates principales ante litem conteſtatam tantum permiſſa eſt ibid.19
emendatio in addendo conſiſtens declaratur ibid.8
emendatio libelli cum reſecantur ſuperflua 583.34
emendatio libelli in re petita vſque ad ſententiam permittitur 582.10.13
emendatio libelli per detractionem, 583.22
emendatio libelli quibus modis fiat. 581.5
circa emendationem libelli in iudicijs ſingularibus diſtinguendi quatuor caſus 582.9
ementis titularij ratio habetur in bona vel mala fide 287.28
in emente magnus effectus bonæ fidei. ibid.26
emere aut vendere inuitus nemo cogitur 160.6
emere per auctionem quid 592.8
emphyteuſis definitio 413.7
emphyteuſis quid differat ab emptione & locatione ibid.8
emphyteuſis quid à feudo differat. ibid.9
emphyteuſis legari, obligari, in dotem dari poteſt, ignorante & inuito domino 414.21
emphyteuſis perditur propter deteriorationem rei 413.17
emphyteuſis per ſe contractus proprius eſt 414.13
emphyteuſis varijs modis concedi ſolet 413.14
emphyteuſis vnde cœperit 412.3
emphyteuſim vendens irrequiſito domino, eam perdit 414.18.20
emphyteuta & vaſallus non alienant ſine conſenſu domini 529.69
emphyteuta non ſoluens canonem triennio cadit iure ſuo 413. 15. & an poſſit ſolutionis moram purgare ibidem 16
emphyteuta tenetur domino ſcriptum edere 414.24
Emphyteutam expellere an propria auctoritate dominus poſsit ibid.19
emphyteuticæ rei commodum accedẽs, penſionem non auget ibid.27
emphyteuticæ rei periculum ad quem pertineat ibid.25.26
emphyteuticus contractus an ſit Iuriſgentium vel ciuilis 413. 5. & 414. 22
emphyteuticum cõtractum nominatum eſſe 413.6
emplaſtrum quid 118.10
emponema 412.4
empta res ſi furto pareat, cuius periculo fiat 407.15
empti actio 404.8
empti actiones forma 529.70
emptio bonorum quas ambages habuerit 355.1
emptio locatio in quibus vel conueniãt vel differant 405. 10. & 409. 4. 6. & 410. 1.2.311.1.2.3.4
emptio & venditio, an idem ſint cum permutatione 406.8.11.12
emptio & venditio confunduntur. 402.1
emptio in ementia vel vendentis voluntatem collata, an & quando valeat. 408.3
emptio ſit bifariam, ſine ſcriptura. 403.5
emptio in ſcriptis & ſine ſcriptis quod ad arrhas, nihil differt.ibid.6
emptio in ſcriptis quando perfecta dicatur 407.9
emptio pure, in diem, & ſub conditione contrahi poteſt 408.1
emptio quarum rerum nulla ſit. 409.4
emptio quando dicatur contrahi. 402.6
emptio rebus fieri non poteſt 406.13
emptio rei ſacræ aut publicæ quando ualeat 409.1.2.5
emptionis origo 402.2
emptionis ſubſtantiam ex tribus conſiſtere 404.1
emptionis cauſa efficiens, materialis, effectus 402.7
per emptionem contractam omne vel commodum vel incommodum ad emptorem ſpectat 407.10
emptione acquiritur dominium, & quo iure 130.1
in emptione bona fides duobus temporibus requiritur 487.25
in emptione debet precium eſſe certum & in pecunia numerata conſiſtere. 405. 1. etiam iuſtum eſſe debet. 406.2
in emptione non ſufficit bona fides tempore traditionis 487.29
emptione non transfertur dominium niſi ſoluto precio 130.2
emptione perfecta, rei emptæ periculũ ſtatim ad emptorem pertinet 407. 1 fallit. ibi.2 3.4.5.6
in emptione quando res deſinat eſſe integra 439.2
ab emptione ſemel perfecta quando recedere liceat, & quatenus 403.8
emptor bonæ fidei furti agit 448.2
emptor bonorum fiebat ſucceſſor prætorius debitoris 355.2
emptori an ſubueniatur ſi deceptus ſit. 406.4
emptores bonorum non ſuccedunt debitoribus iure Pandectarum. 355. 4.
ex empto & vendito actio 529. 63. cui detur ibid 64
ex empto actio tres alias actiones complectitur ibid.65. quid perſequamur ea actione ibi.66
ἐπ᾽αὐτοφώρῳ quid ſignificet 441.1
epiſcopalis quoq; dignitas eximit ex poteſtate patris 55.6
epiſcopus ſeculari tutorem dare non poteſt 77 4
erciſcere verbum quid ſignificat. 430.6
ercidere diuidere ſignificat 355.4
eripere & eximere quid denotet. 514 14.& 516.47
error à pœna delicti excuſat, ſed non à mulcta 452.2
error circa nomen apellatiuum vitiat legatum 268.9.fallit. ibid.10. 12.13.14
error communis facit ius 176.2
error facti non impedit uſucapionem. 150.1
error facti proprij 153.3
error imdedit & actum & conſenſum. 66.7
error Iuris 150.2
error iuris & facti alieni impedit vſucapionem 155.1.2
error iuſtus quid ibid.1
error nominis, prænominis, &c. rem quatenus vitiet, vel ſecus, legatũ aut hæredis inſtitutionem 268.6.8. vel ſi erretur circa nomen proprium rei legatæ ibid.7
error probabilis eſt, neſcire quod vnus tantum vel duo ſciunt 176.3
ab etymologia an argumentum valeat

leat 57.18.& 58.20 & 61.3.4 5
Exactione r euocatum videri legatum. 261.6
Examen quid 612.5
Ex bonis eſſe & in bonis eſſe 453.2
Ex bonis vel in bonis eſſe quando res dicatur 513.27
Exceptio quid ſit 473.9
Exceptio vnde deſcendat 615.2
Excep. ceſſionis bonorum fideiuſſori nō prodeſt 626.6
Exceptio debet eſſe regula 175 2
Exceptio declinatoria quando proponēda 623.2
Exceptionis dilat. duplex differentia. 622.7
Exceptio doli explicatur 617.6. eam duplicem eſſe ibid 6 an detur contra hęredes doloſi.ibi.7. quòd perpetua ſit. ibid.8
Exceptio erroris declaratur 617.9
Exceptio genericè & ſpecificè accipitur 616 9
Exceptio & defenſio an differant. ibid.11
Exceptio intentionis, an propriè exceptio dici poſsit ibi.12
Exceptio Iuriſiurandi 619.1
Exceptio non numeratæ pecuniæ. 400 6. non numeratæ dotis ibi.7.8
Exceptio non numeratæ pecuniæ olim quinquennio, hodie ſaltem biennio durat 401.11
Exceptio non num pecu. & excipiendo & agendo opponi poteſt ibid.12. quætum neceſſaria. ibid. 13. an eidem renunciari poſsit. ibi.14. quibus caſibus non detur ibi.15
Exceptio non numeratæ pecuniæ. 617. 1. hanc propriè in muto locum habere ibid.2
Exceptio non nume. pecun. biennio durat ibi.4
Exceptio pacti de non petendo 618. 1. eadem illuſtrata per exemplum. ibid.2
Exceptio procuratoria multiplex. 623.3 4.5
Exceptio quod metus cauſa. 610. 3. de quo metu ea exceptio intelligenda. 617.4
Exceptio rei iudicatæ cui obſtet. 610 9
Exceptio rei iudicatæ vt locum habeat, quæ requirantur ibid.16
Exceptio rei iudicatæ tā ex reali quàm perſonali actione naſcitur ibi.4
Exceptio, Tibi non competit actio, qualis 433.2.
Exceptionis deſcriptio 611.8.18
Exceptio generalis acceptio 626.1
Exceptionem competere non ſufficit, niſi objiciatur 621.9
ad Exceptiones dilatorias omnes vnus terminus dandus 624. 2. fallit. ibidem 3.
Exceptionem reo dari ad defendendum. 473.5
Exceptiones an omnes in Inſtit. comprehenſæ ſint 621.2
Exceptiones ciuiles quæ ibid.4
Exceptiones dilatoriæ vnde dictæ. 622. 10
Exceptiones dilatoriæ ante lit. conteſta. peremptoriæ etiam poſt opponi poſſunt. ibid.6
Excep. dilatoriæ tam ex perſona procuratoris, quàm actoris ac Iudicis conceduntur 623.1
Exceptiones dilatoriæ ſolutionis an & quid differant ab excep. declinatorijs iudicij 622.8
Exceptiones dilatorias eſſe temporales ibid 4
Exceptiones per quæ verba olim concipiebantur. 615. 3. exceptionis etymon non ab excludenda actione. ibid. 4. aliquando præſcriptio dicitur. ibid. 56. quomodo differat exceptio à præſcriptione 616.7
Exceptiones prætoriæ 621.5
Except. peremptoriæ quamdiu proponi poſsint ibid.2
Exceptiones temporales & dilatoriæ qualiter agentibus obſtent 622.3.5
Exceptiones quando rei vel perſonæ cohærere dicantur 616.1
Exceptionum aliæ iuris, aliæ facti. ibid.2
Exceptionem aliæ perſonales, aliæ reales 626.3 reales eſſe tranſitorias, perſonales non item. ibid.4.5
Exceptionum aliæ perpetuę & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. 621.1
Ex certo tempore tutor datus 67.2
Excipiens tantum, objicere nequit exceptiones, quæ ſunt proximæ actionibus 473.12.
Exconſul idem quòd conſul 6.2
Excuſatio quid 89.2
Excuſatio à tutela quando detur. ibi.3. & 90.1.3.1.2.3 & 91.92. 93 94. per totum.
Excuſatio quamdiu duret 91.2
Excuſatione falſa vtens à tutela non liberatur 97.1
Excuſationes plures habenti tutori quid agendum 95.1.3
Excuſationem cauſæ intra quæ tempora proponendæ & terminandæ 95.4.& 96.4.8.10.18
Excuſator 606.5
Excuſsio bonorum debitoris præcedere debet reuocationem alienationis. 497.46.48
Excuſsionis beneficium 396.8
in Excuſsionis materia inſpicienda quoque facilitas conueniendi 498.49
Executio ſententiæ nobiline an mercenario officio fiat 644.8
Executio quandoque pro accuſatione, quandoq; pro vltione accipitur. 551.9
Exempla non reſtringunt regulā. 621.3
Exemplis quandoq; innitendum 52.6
Exemplaris & pupillaris ſubſtitutionis affinitas 217.2
Exemplaris ſubſtitutio ibid.1
Exemplaris ſubſtitu. antiqua & noua. ibid.3
Exemplaris ſubſtit. quibus fieri poſsit. ibid. 5 6
Exemplaris ſubſtit. quomodo finiatur. 218.12
Exemplariter ſubſtitui an etiam impuberi poſsit ibi.9
Exemplariter ſubſtituere quinam poſſint 217.7
Exercere quid 592.8
Exercitor quis dicatur ibid.8
exercitor ad quid teneatur ibid.13
exercitoria actio quare introducta, & ad quid competat ibid 9
exhæredari poſthumus hodie non poteſt 319.5
exhæredatio quid ſit 190 2
exhæredatio filij emancipati, cur eiuſdē arrogatione non tollatur 224.3
exhæredatio hodie cum cauſa fieri debet 193 4
exhæredatio hodie ſine cauſæ expreſſione non fit 148.3
exhæredatio in codicillis non rectè fit. 297.3
exhæredatio nominatim perficitur omni ſermone qui lucidè perſonam explicat 192.1
exhæredationis cauſæ quatuordecim. 193.7
exhæredatione adimitur aſſignatio liberti 341.2
in exhæredatione neceſſaria 190. 3. 4. inter quas perſonas hęc locum habeat ibid. 5
exhæredati bona omnia ad eius ſubſtitutum pertinent 219.3
exhæredati bona omnia ad eius ſubſtitutum pertinent 219.3
exheredati non habent bon. poſſ. contr. tab. 344 3
exhæredato quoq; pupillariter ſubſtitui poteſt 219. 1. an idem hodie locū habeat ibid.2
exhibere quid ſignificet 571.44
exhibere, reſtituere rem 647.4
ad exhibendum actio. Vid. actio ad exhib.
exhibitoria & reſtitutoria interdicta omnia ſimplicia 658 2
exigendi verbum 261.7
eximere & eripere quid ſignificet. 514. 14.& 516.47
eximentis vi in ius vocatum pœna eſt in quantum actor in litem iurauit. 516.48. caſus vbi ceſſat pęna ibi.50
eximentes ſi plures fuerint, agitur aduerſus eos in ſolidum ibid.49
exordia quibuslibet diſciplinis præmittenda eſſe 1.2
expenſarum compēſatio quare in vſum recepta 566.13
in expenſarum condemnatione qualiter in Camera Imperij procedatur. 642 8
expenſas petitas ſi nō adiudicet Iudex, litem ſuam facit ibid.9
expromiſſores & adpromiſſores differunt 303.4
expromiſſores plures an ſinguli in ſolidum teneantur 369.3
exquæſtor, exconſul, idem quod quæſtor, conſul 6.2
ex ſeparatis nihil inferri, quatenus verum ſit 34.8
extranea prorſus perſona nobis non acquirit 170.2
extraneus adoptiuum filium in teſtamēto impunè præterire poteſt 310.3
extraneus an adoptiuum educare teneatur ibid.4

Extraneus hæres ſemel repudians non poteſt pœnitere, ſecus in ſuo 240.9
Extraneus hæres tribus temporibus hæreditatis capax eſſe debet 236.1. an idem de ſuis & neceſſarijs quoq; diei debeat. ibid.2. quę tempora illa ſint. ibid 3
inter extraneum & ſuum ac neceſſarium hæredem 236.2
Extraneus manumiſſor quis olim dictus 345.7
Extraneus non fit hæres ipſo iure. 303.3
Extranei hæredes qui 235.1.5
Extranei hæredes dicti ad differentiam ſuorum ibid.2
Extranei triſa iam dicuntur ibid.4

F

FAbri error 172.7
Fabri tignarij qui 122.9
faciend libertas ſeroi denegata 24.2
facilioria prius tradenda 10.1
factio teſtamenti, qualis locutio 216.2
factio pro conſpiratione. ibid.3. vnde factioſi ibid.
factum alienum nemo promittere pōt. 379.8
ad factum ex vltima voluntate an quis preciſè cogi poſſit 262.2
factum hæredis latè & ſtrictè 257.2
facti & iuris error vſucapionem impedit 213.1.2.& quid ſit in errore facti proprij ibid 3
in factum actio, &c. Vide actio in factum.
in factum actionis ex iureiurando, definitio 510.15
facta legari poſſunt 261.2
facta ſunt incerta 526.22
falcarij Ciceroni qui dicti 236.3
falcidia ceſſat in teſtamentis militum, & quæ ratio 275.3.4.& 276.6
in falcidia non computantur precia ſeruorum teſtamento manumiſſorum. 279.4
in falcidia quandoq; bina deductio fit. ibid.6
falcidia non detracta de legato pio, an legata aggrauet 279.7
in falcidiæ ratione quantitas patrimonij morte teſtatoris ſpectanda. 278.1. quæ ſit ratio ibid.2
falcidiæ quarta differt à Trebellianica. 284.6
falcidiæ ratio in ſingulis hæredibus ponenda 277.5
in falcidia retinenda æs alienum non computatur. 278.1, nec funerales impenſæ. ibid.2
falcidiæ computatio quomodo ineunda. 270.5
in falcidiam quando fructus veniant. 278.4
falſa cauſa legato adiecta quando id vitiet 270.2. quid cauſa hic ſit. ibid.3
falſa demonſtratio legatum non vitiat, ſi de re conſtet 269.2
falſa demonſtratio ad genus illimitatū relata, legatum anerit ibid 3. adiecta quantitati legatæ an vitiet, & quando ibid.4.5.6.8
falſa vtens excuſatione à tutela non liberator 97.1
falſarius quis dicatur, & falſitas quid. 657.27
falſum ſine dolo non committitur. ibid. 3.9
falſum committitur non tantum ſcripto ſed etiam dicto & facto ibid.5.6
falſi pena quæ ſit. ibid.10. variat ea pro qualitate falſi ibid.11
familia varia ſignificat 35.4
familia hæreditatem ſignificat 535.3
familia pro hæreditate 430.5
famil erciſc. actio vnde oriatur 432.4. Vide actio fam. erciſc.
in fam. erciſc. actione quod officium iudicis 648.1.3
in famil. erciſcun. iudicium quæ veniat. 648.4
de famoſa actione quando quis dicatur pactus 643.3
famoſæ actiones non ſemper ſunt criminales 466.12
in famoſis actionibus omnibus tempus etiam locus libello adijciēda 532.24
faui quid 182.4
felix quis dicatur 3.23
feræ quatenus occupantium fiant. 113.1 213
feræ quando dicantur amiſiſſe animum redeundi ibid.3
ferre haſtam erectam, quid 135.6
feruoris vocula quid ſign. 623.3
feudum quid differat ab emphyteuſi. 413.9
in feudi ſucceſſione agnatos in infinitum admittendos, quomodo intelligendum 327.3
in feudo agnati ad ſeptimum tantum gradum ſuccedunt ibid.
feudorum conſuetudines, iura militiarum, Græcis στρατιωτικὰ dictæ. 5. 12.
fideicommiſſaria & directa libertas. 65.5
fideicommiſſarius adire cogens, totam hæreditatem accipere tenetur. 258.4
fideicommiſſarius grauari poteſt, vt alij reſtituat 290.6
fideicommiſſarius grauatus reſtituere, an quartam detrahat ibi.8
fideicommiſſarius hodie ſemper loco hæredis habetur 282.3
fideicommiſſarius iuſſus reſtituere, an quartam detrahat 293.6
fideicommiſſarius quando teneatur ad debita vel legata 287.7
fideicommiſſarius vniuerſalis nō poteſt eſſe teſtis in teſtamento 178.5
fideicommiſſarij Prætorij 281.12
fideicommiſſaria libertas 293.2
in fideicommiſſaria libertate ſolus euentus conſideratur, ſecus in directa; & quæ diuerſitatis ratio 32.3.4
fideicommiſſaria ſubſtitutio propriè nō eſt ſubſtitutio 279.3
fideicommiſſum vniuerſale & ſingulare ibid.5
fideicommiſſum non valet, ſi careat hæredis inſtitutione 282.1 fallit. ibi.2
fideicommiſſum poteſt etiam in codicillis & ab inteſtato relinqui ibi.3
fideicommiſſum dari poteſt ſub conditione, item ex die ad diem ibi.5.6
Fideicommiſſi reſtitutionem tribus modis fieri 281.8
fideicommiſſo grauare teſtator & illum poteſt, cui cauſa mortis bona ſua donauit 282.3
in fideicommiſſo libertatis non refert, ſciuerit an ignorauerit teſtator ſeruum alienum eſſe 293.2
fideicommiſſo poteſt relinqui non ſolum tota hæreditas, ſed etiam pars. 282.4
fideicommiſſa benignius, quàm legata præſtari antiqui voluere 284.6
fideicommiſſo grauari non poteſt non honoratus commodo 200.3
fideicommiſſo grauari qui non poſsint. 292.1
fideicommiſſa in quibus à legatis differant 244.5
fideicommiſſa in quibus olim præualuerint legatis ibid.1.2.3
inter fideicommiſſa & legata, differentia 292.3
fideicommiſſa primus D. Auguſtinus ad neceſſitatem iuris retraxit 280.3
fideicommiſſa quando viguerint. ibidem 1.
fideicommiſſa quomodo olim, & quomodo hodie peti poſsint. ibi.4.& 281.5.6
fideicommiſſa prætoria ibi.12
fideicommiſſa quibus verbis relinqui poſsint 294.1.2
fideicommiſſa ſingularia quid differant à legatis 290 4
pro fideicommiſsis vniuerſalibus quæ actiones hodie dentur 281.7.9.10.11
ea fideicommiſsis quartam retinere Pegaſiano S.C. liberat 284.5
fideicommitti poteſt etiam legatarij hæredi 292.2
fideiubend. verbum infert ſtipulationē. 399.27
fideiuſsio ſine ſtipulatione non conſiſtit 399.1. fallit ibi.4
fideiuſſoria tantum cautio in tutela & cura admittitur 87.4
fideiuſſor accedere poteſt omni obligationi 394.1. fallit ibid.2.3
fideiuſſor datur pro obligationibus ex delicto ibid.4
fideiuſſor naturali tantum & ciuili tantum obligationi accedit: & quomodo id accipiendum ibid.5.6.7
fideiuſſor non poteſt durius obligari quàm principalis debitor, mitius autem poteſt 397.1 fallit. ibi.2.3. durius obligatus an ad aliquid teneatur. ibi. 4.3
fideiuſſor & præſenti & futurę obligationi accedere poteſt 395.1
fideiuſſor id tantum præſtat, quod iudicatum eſt ex cauſa principali. 608.3
fideiuſſor ſoluens, an liberet debitorem principalem 445.10
fideiuſſor liberatur per appellationem factam à principali reo 610.16
fideiuſſor quandoque ante ſolutionem agere poteſt vt liberetur 398.4.5. caſus, vbi poſtquam ſoluit, non agit. ibid.6

fide-

Fideiuſſor quacunq; lingua accipi poteſt 398.1
Fideiuſſor quod pro principali ſoluit, repetere poteſt mandati actione. ibid 1.2
fideiuſſor non adhibetur, niſi adſit perſona principaliter obligata 393.1
fideiuſſor interuenire poteſt pro hæreditate iacente ibid.2
fideiuſſor interuenire pro fideiuſſore poteſt ibid 3
fideiuſſores excutiuntur, ſi ſoluendo nō ſint tutores 88.12
fideiuſſores qui & vnde dicti 393.3
fideiuſſores plures, ſinguli in ſolidum tenentur 396.1
fideiuſſores quatuor habere beneficia. ibid.7
fideiuſſores & correi differunt 373.8
fideiuſſores qui dari nequeant 394 5
fideiuſſores vt cenſeantur idonei, quæ requirantur 609.9
fideiuſſorum generalis acceptio 626.2
fideiuſſorum præſtatio cur inuenta 394.5.
fideiuſſoria obligatio tranſit in hæredes 393.1.2.3
fideiuſſoriam obligationem dupliciter conſiderari 393.4
fideiubentes pro malefactore iudicatum ſolui pro pœna, non tenentur, niſi occaſione primæ obligationis 547.8
fides bona quid 147.13. Vide bona fides.
fidei templum Romanæ erectum. 280.1
fidem non fallere, de iure naturæ eſt. ibid. 2
fiducia contracta quid 73.2
fiducia contracta emancipare, quid 318.3.
fiduciaria tutela cur dicta 74.3
fiduciaria tutela hodie legitima dici poteſt ibi.8
filiæ & vxores à veteribus religioſè cuſtoditæ 443.5
fiduciaria hæreditas 74.4. & fiduciarius hæres ibid.
fiduciarius hæres 279.2.& 318.3
fiduciarius tutor frater eſt 74.2
filia nubendo in ius & familiam viri tranſit 38.3
filiam ſororis adoptiuæ licet ducere vxorem 41.1 2
filius adoptiuus ab extraneo impunè præteriri poteſt in teſtamento 310.3
filius adoptiuus ducere poteſt matrem adoptantis 40.5
filius adoptiuus quatenus alteri in adoptionem dari poſſit 51.1.2
filius adoptiuus ſuccedit patri naturali per vndo cognati 309.1
filius arrogatur quando quartam petat 51.3
filius in locum nepotis & contra adoptari poteſt 50.1
filius patri ſtatim fit hæres iure ciuili 8.4
filius viuente patre eſt quaſi dominus rerum paternarum 234 3
ex filij contractu agi poteſt aduerſus patrem de peculio 602.10
filij dignitas, patris quoque eſſe cenſetur 55.4
filij etſi plures ſint, numerum non augent 329.2
ex filij & ſerui contractu, hodie oriuntur duæ actiones 508.16
filij adoptiui quid obtineant in patre naturali 196.3.4
filij naturales qui, & vnde dicti 301.1 tales bifariam legitimari poſſunt. ibid 2
filij nō fiunt ſui iuris captiuitate patris 16.6.& 37.10
filio illata iniuria cenſetur illata patri 601.5
filiorum appellatione quatenus etiā nepotes veniant, vel ſecus 65.3 & 5.
filiorum nomen etiam in poſthumum cadit ibid.1
filiusfam. æquiparatur ſeruo 374.2
filiusfam. de caſtrenſi & quaſi caſtrenſi teſtari poteſt. 185 1 quod olim non omnibus permiſſum fuit. ibid.2
filiusfam duplex priuilegium habet in caſtrenſi & quaſi caſtrenſi. ibid.3
filiusfamil. olim poterat præterire patrem, hodie ſecus ibi.4
filiusfam & ſeruus æquiparantur quoad obligandū 380.2. in quibus inuicem differant ibi.3
filiusfam. ex omni contractu & delicto obligatur 507. 5. quomodo executio contra eum fiat ibid 6
filiusfam. lege xij. tab. noxæ debebatur inſtar ſerui 601.1. cur hoc poſtea mutatum ſit. ibi.2.& 602.4
filiusfam habet quadruplex peculium. 306 3
filiusfam. tutor eſſe poteſt 65.2
filiusfam. poteſt ſine venia patrem tutorio nomine in ius vocare 65.3
filiusfam ab extraneo adoptatus, ab inteſtato ei ſuccedit 319 2
filiusfam quid iuris in quolibet peculio habeat 166.6
filius non dicitur adire hæreditatem, ſed ſe immiſcere 80.5
filiusfam. teſtis eſſe nequit in patris teſtamento 176. 2. an emancipatus eſſe nequeat Ibid.3
filiusfam. teſtari non poteſt, donare tamen mortis cauſa patre conſentiente poteſt 186.2.3
filiusfamil. quatenus teſtetur de bonis ſui. ſiue caſtrenſ. ſiue profectitijs ſiue aduentitijs ibi.1.3.4.5.7
filiusfam. poteſt in caſtris iure militari teſtari. 182.7
filiusfam. olim bona materna patri acquirebat, hodie ſecus 324.2
filiusfam. vel inſtituendus vel exhæredandus 191.1.3
filius quando dicatur præteritus. ibid.2
filiusfam. præteritus poteſt teſtamentū nullum dicere vel bonor. poſſeſſione cont. tab. vti. & quæ ſit ratio. 344.1.2
filiusfa. quando teſtatori poſſit 176.4
filiusfam. eſt capax iuris dotalis 381.4
filiusfam. quadruplum peculium habet. 166.1
filijfam. teſtamentum per emancipationem non confirmatur 187.10
filijfam. coguntur hæredes eſſe etiam inuiti. 235.6. abſtinendi tamen beneficium habent iure prætorio ibid.7
Filiofam. in bonis caſtrenſibus & quaſi inteſtato morienti quomodo ſuccedatur ibid.8
Filiofam. olim ſuccedebat pater iure paterno, &c. 318.4
filiosfam. inter ſeruos 396.2
fin. regundorum actio ad quæ detur. 528.44.45.47.48. libelli eius forma. ibid 49
in fin regund. actione iudicis officium 649.1
pro finibus accuſatio criminalis. 538.53
pro finibus quatuor competere remedia ibid.50
fiſcales cur non vſucapiantur 152. 4. fiſco autem acquirenda, necdum denunciatæ vſucapi poſſunt. ibi.5.7
fiſcus, confiſcare, confiſcata bona, confiſcationes ibid.
fiſcus & ærarium differunt ibi.3
fiſcus quando ſuccedat 328.6
fiſci adminiſtratio excuſationem præſtat. 90.1.& quamdiu duret ea adminiſtratio ibid.2
fiſci duplex priuilegium 155.6.7
fiſci fraudatores 495.3
fiſci res olim quinquennio vſucapiebatur 155.1
a Fiſco quid ærarium differat 152.3
flauij prænomen cur Iuſtiniano additum 2.4
fluctus hyberni quare maximi 106 14
flumen quandoq; ripas mutat 107.1
in Flumine publico, niſi publica auctoritate, ædificare non licet 106.9
flumina cenſorum vice funguntur 117.5
flumina perennia ſiue publica 106.1
fœmina an legitimæ patronorum tutelæ præfici poſſit 73.5
fœminæ quatenus tutores dare poſſint. 63.7
fœminæ ab omnibus ciuilibus officijs remouentur 624 7 fal. it. ibid.8.9
fœminæ quare citius adoleſcant, quàm maſculi 36.6
fœminæ non poſſunt adoptare 51.1
fœminarum fœcundarum olim magnus fauor 321.3
fœminis adoptandi facultas negata. 51.1
fœminis cur prælati maſculi in ſucceſsionibus 314.3
fœminas inter & maſculos nullum diſcrimen ſecundum xij tab. quantum ad ius ſuccedendi 315.5
fœmininum maſculinum nunquam concipit 330.2
forma quid à materia differat 118.4
forma duplex, ſubſtantialis & accidentalis 173.1
forma inquiſitionis in tutore ſeruanda. 64 7
forma legis ferendæ apud Romanos obſeruata 17.7
formulæ actionum antiquæ hodie ſublatæ 473.5
fortuitus caſus & voluntas in confuſione æquiparantur 120.6
fortuitus caſus extra dolum & culpam eſt 455.4
fortuitus caſus in commiſtione nil operatur 121.6

portuiti caſus reſpiciunt dominos rerū. 164.7.fallit ibid.8
Franci vnde dicti,& quando à Iuſtin.de uicti 311.12
Frater excludit premortui fratris filiū. 316,2
Frater fiduciarius tutor dictus 74.2
Frates fratri hodie ſuccedit etiam mancipato ibid.5
Frater non habet actionem furti pro fratre ſurrepto 441.3
Frater non poteſt per adotionem conſtitui 50.2
Fratri appellatione, an ſoror quoque veniat,vel contra 330.1.2
Fratris filiam, neptem aut proneptem ducere prohibemus 41.1.2
Fratris filius hodie cum patruo ſuccedit 316 3
Fratri cur turpis perſona præferatur, tres cauſæ 250.12
Fratrem non conſtituit adoptio 50.2
Fratres cur non dicantur legitimi tutores fratrum impuberum ad inſtar filiorum patroni 74.8
Fratres vtroq;ex parente,conſanguineos & vterinos excludunt 313.2
Fratrum filij ſuccedunt patruo in capita 301.9
Fratres,iure Pontificio,in primo gradu cenſentur 319 5
Fratrum vel ſororum filij cum patruis & auunculis in ſtirpes ſuccedunt.316. ſoli autem in capita ibid.5
Fratrum tres ſpecies 330.3
Fraudandi conſilium quomodo præſumatur 32.2
Fraus arrogatoris contra arrogatum, 495.6
Fraus ab vtraq; parte exigitur, ſi ex titulo oneroſo facta eſt alienatio,ſecus ſi lucratiuo 469.25.27
Fraus euentus ſufficit,ſi alienatio fiat in vltim. volunt. ſecus ſi inter viuos, ibid.14
Fraus duplex,conſilij & euentus ibid.22
Fraus potiſſimum fundamentum Paulianæ actionis ibi.23
Fraus parentem in necem filiorum, 495 5
in fraudem creditorum alienante debitore,quæ actiones competant ibid.7
fraudem fieri varijs modis ibi.2
fraudem probare debeant agentes. Paulina 496.29
fraudatores patronorum 491.4
fraudatores fiſci ibi.3
fraudatorium edictum quando locum habeat ibid.9
friderici Leonſtitutio de furibus 443 2
frons agrorum quid 110.5
fructiles res quando mutuæ dicantur 143.10
fructuarius & colonus quid differant. 127.7
fructuarius induſtriales fructus lucratur ibid.1
fructuarius & bonæ fidei poſſeſſor in quo differant ibid.2.5
fructuarius loci,religioſum eum facere non poteſt 109.10
fructuarius gregis ſatiſdare tenetur. 118.4
Fructuarius cauere tenetur. 140. 5. & hæc cautio an ſit de ſubſtantia vſuſfructus ibi.6
fructuarius & vſuarius in quo dif. 144.5.& 145.14
fructuarius poteſt fructuum perceptionem alteri locare, vendere, &c. 143.7
fructuaria ciuitas, quando cenſeatur mortua 142.4
fructus arborum in ripis ſitarum eorum ſunt qui proxima prædia habent. 107.5
fructus duplices ſunt 126.7
fructus nomine quid contineatur. 128. 1.2
fructus quomodo ueniant in Paulina actione 496 17
fructus quando dicantur percepti eſſe. 127.3
fructus fortuitò in terram decidentes cuius fiat ibid.4
fructus nondum percepti ad hæredes fructuarij cur non pertineant 237.6
fructus quando in Falcidiam ueniant 278 4
frumentum excuſſum cuius fiat. 118.13
fugitiuus ſeruus vſucapi nequit. 149.4
fugitiuus debitor a creditore, propria auctoritate capi poteſt 473.15
fugitiui qui perpetuam obedientiam debent,propria auctoritate capi poſſunt ibid.16
fullo & ſarcinator furti actionem habent 448.1
functiones publicæ fiſco debitæ non uſucapiuntur 152.6
fundi inſtrumentum quid 259.11
fundi uſumfructum habens, alias arbores in locum demortuarum ſubſerere tenetur 126 3
fundo in genere legato,ſi teſtator nullos fundos habeat, legatum eſt inutile 263 11
fundum alienum ingrediens inuito domino,qua actione tenetur 111.7
fungibiles res quæ dicantur 565.19
funus quid ſignif. 278.3
fur tribus actionibus implicatur. 531.5
fur quandoq; furti agit 447.3
fur ſemper eſt in mora 521.16
fur non eſt qui putat ſe domini voluntate contrectare rem alienam 445.1
furem abſoluere poteſt dominus confeſſione ſui conſenſus ibid 2
furi conſilium dare, aut opem ferre quis dicatur 531.15
furem nocturnum licet occidere,diurnū non,niſi telo ſe defendat 475.14
contra furtes quinque actiones dantur. 521.24
in fures quæ pœna hodie exerceri ſoleat 444.3
de furibus Friderici Leonſtit. 443.2
furioſus an & quatenus tutelæ præfici poſsit 67.2 & 5.
furioſus à mente capto quid differat. 86.13
furioſus à mente capto non diſtinguitur 217.4
furioſus & infans impunè delinquunt. 82.4
furioſus & minor poſſunt tacite in a teſtatore, non etiam iudice tutelæ præfici 67.7
furioſus & prodigus inter ſe comparantur 85.4.5
furioſus & prodigus in quo conueniant vel diſcrepent 383.3
furioſus & prodigus promittendo non obligatur 382.fallit. ibid.5
furioſus ſemel probatus, ſemper talis præſumitur 85.11
furioſus ſub cura agnatorum & gentilium 85.1
furioſi cura cur agnatis deferatur. ibidem 3.
furioſo interdicitur bonorum adminiſtratio 67.8
furioſo aufertur rerum adminiſtratio. 85.6.7.8
furioſum fuiſſe teſtatorem allegans,probare id debet 187.7
furioſi ignorantib.aſsimulantur. 303.4
furioſi non habent teſtamenti factionem. 187. 3. niſi dilucida internalla habebant ibi.4
furioſi non poſſunt tutelæ præfici. 92.2
furor quomodo probetur. 85. 10. & 188.8
furtiua condictio quibus competat. 528 27.
furtiua condictio durat etiam re peremta. ibid.15 19
furtiua condictio in duobus fundatur. 528.24
furti condictio eſt rei perſecutoria. 521,12
furtiua condictio quomodo degeneret. ibid.14
furtiua & vi poſſeſſa in domini poteſtatem reuerſa,vſucapi poteſt 151.8
furtiua re recepta aut extincta,furti agi poteſt, condici autem vel vendicari non poteſt 450.5
furtiua res quomodo æſtimanda. 521.12
furtiua res quandoq; in duplo vel quadruplo non continetur 531.9
furtiuæ condictionis definitio 521.10
ad furtiuæ rei perſecutionem quæ actiones dentur 532.19
furtiuæ res & vi poſſeſſæ non vſucapiuntur 149.1.fallit 150.5
ad furtiuam rem repetendam datur rei vendicatio 531.10
furtum vnde dictum 451.5.& 441.10
furtum committit,qui pignore vel depoſito vtitur 563.5
furtum facere quando impubes dicatur 450.1.2
furtum & incendium non ſimpliciter connumerari inter caſus fortuitos. 365.2
furtum manifeſtum inter & non manifeſtum hodie nulla differentia. 531.22
furtum an ſola cogitatio faciat. 441.1
furtum facienti quis dicatur conſilium dare vel opem ferre 446.1
furtum non manifeſtum quid 531.7
furtum non fieri in rebus ſoli & incorporalibus 441.3
furtum non fieri ſine dolo ibid.4
furtum non dicendum, ſi iniuriæ cauſa contractam rem alienam ibid 5
furtum in re propria non fieri. ibid 6 fallit 446.1.8

furtum

Furtum ipſius vſus 441.7
Furtum non manifeſtum 445.5
Furtum cõceptum & oblatum quid ibi. 2.eiuſdem pœna ibid.2
Furtum conceptum cur à furto per lan cem & licium concepto differat. ibid. 3.& 443.6
Furtum etiam liberorum hominum fit. 445.1
Furtum manifeſtum quod dicatur. 53.5
Furtum non committitur in re immobi li. 151.4
Furtum poſſeſsionis quale 441.8
Furtum prohibitum iure naturali.ibi.9
Furtum præſumitur in dubio,ſi res alie na contracta ſit 441.2
Furtum paſſus quatenus furti actionem habebat 414.8
Furtum ſine furandi animo non com mit titur 150.3
Furtum teſtamenti eſt publici iudicij. 457.8
Furti actio an detur pro re modica. 213.1
Furti actio datur ei cuius intereſt, rem non fuiſſe ſurreptam 447.1 6. intereſſe autem oportet ex cauſa honeſta, propter damnum datum, & ratione iu ris realis ibid 2.4.5
Furti actio merè pœnalis eſt. 450.1.fal lit. ibid.2
Furti actio merè pœnalia 512.18
Furti actio dupliciter intendi poteſt, ci uiliter & criminaliter ibid.10
Furti definitio 441.1
Furti actio non competit matri vel fra tri pro filio aut fratre ſurrepto. 445.3
Furti actio qualiter creditori detur de pignore 447.7
Furti actio quando concurrat cum actio ne vi bon rape 451.3
Furti actio duplex, ciuilis & prætoria. 532.12.vtraq; perſonalis eſt. ib d.13
furti actio etiam datur emptori bonæ fi dei 448.2
furti actio à reliquis tutelaribus iudi cij. differt 78.8
furti actio an in hæredes furis de ur. 451.6
furti actionis proponendæ forma hodie vſitata 532.13
furti actiones an aduerſus hæredes den tur ibid.17
furti actiones quibus & aduerſus quos dentur ibi.14
furti delictum quando committatur. ibid.13
à furto excuſat etiam ſtulta credulitas. 444.1
furto manifeſto pœna quadrupli à præ tore adiecta, vnde prætoria pœna di cta 516
furti nulla actio eſt inter patrem & fi lium,dominum & ſeruum 447.2. nec inter virum & vxorem ibid.3
furti pœna quæ ſit hodie 532.11
furti tenetur qui furem occultat aut ré furtiuam ibi.16
furti tenetur is quoq; cuius ope & con ſilio furtum fit. 446.1. an qui conſiliũ tantum dedit ibid 4
furti vſus rerum exempla 444.1
Furtorum variæ pœnæ 453.1
Fuſia Caninia lex vnde dicta 34.1

G

Gallus Aquilius 437.12 & 454.8
Gemma vnde dicta 145
Gemmæ quid à lapillis & margaritis dif ferant ibid.
Gener adoptati niſi filia emancipata,nõ poteſt 40.5
Generatio liberorum non eſt in poteſta te mulierum per naturam 5.1
Genus quid ſit 18.3.& 566.31
Genus propriè quid 262.1
Genus generaliſſ & ſubalt. inutiliter le gantur ibid 3
Genus infinitũ,idem quod ſpecies apud Dialecticos ibid 4
Genus infimum ſub triplici differentia. ibid.4
Generis diuiſio ibi.2
in Generis obligatione nullam ſpeciem eſſe obligatam,falſum eſt 579.12
Genere infimo legato, cuius ſit electio hæredis an legatarij. 262.6.9 & 263. 12
Generali verbum quid ſignif. 428 4. & 55.28
Gerens pro hærede vt dicatur adiuiſſe quæ neceſſaria ſint 240.7
Geri rem vtiliter cæptum eſſe ſufficit etiamſi deinde male ſuccedat. 455.43
Geri negocium alienum quatuor modis 555.29
Germana conſanguinea quæ dicta. 316.4
Germanici cognomen quis primò ſorti tus 313
Germani & Alemani ſignificatio eadem. ibid.
Germani vnde dicti ibid.
Germani fratres conſanguinei & vteri num præferuntur 313.2
Germaniæ ſeruitutes reales eſſe 137.6
Geſtiſſe vtiliter ab initio,ſufficit. 428. 8. vtilitatem vnde metiri oporteat. ibid 9
Geſtari quid in loco ſignif. 444.3
Geſtum inter neceſſarium & vtilem. 505.6
Geſtio pro hærede ab aditione quid dif ferat 240.5
Geſtionem inter & mandatum differen tia 553 30
ex Geſtione negociorum vns, diuerſa perſonę diuerſitas actiones acquirunt ibid.17
Geſtor negociorum ſubſtituere poteſt. 553.36
Gothi qui 2.10
Gradus quid ſit 318.4
Gradus agnatorum & cognatorum ea dem dictu inquirendi 332.1
Gradus cognat. aliter ius pontificum quàm ciuile numerat ex latere. ibid. 23
Gradus primus cur non ſit in linea trãſ uerſa iure ciuili 329.5
Gradus tertius quot perſonas contineat 310.1
Gradus quartus quot perſonas conti neat ibid.
Gradus prærogatiua ſeruanda in ſucceſ ſione libertorum 339.3
Graduum prærogatiua attenditur in col lateralibus, licet in recta linea fit ſe cus 323.3
Gradũ ſemper adijcitur perſona genera ta,quomodo intelligendum. 332.1
Gradum vltra ſeptimum nemo facilè vi uit 327.3
Gradu quinto cognationis quot perſo næ contineantur 331.1
Gradu cognationis ſexto quot perſonæ contineantur. ibid. 1. ſeptimo quot. ibid.3
Grammatici,Rhetores. &c quatenus ex cuſentur à tutela 95 2.3
Grauari fideicommiſſo nemo poteſt, niſi honoratus commodo 202.3
Grauida mater non debet vltimo ſup plicio affici 63.3
Grex & armentum quid differant. 128.2
Gregis fructuarius ſatiſdare tenetur. ibid.4
Gregis legatum quid comprehendat. 253.3
Gregis vſum fructum habens, debet ſub mittere ex fœtibus natis 128.1
Gregis appellatione quid veniat. 259.1
Grege legato, ſi vna tantum ouis ſuper ſit peti poteſt ibid.2
Guſtandæ res emptæ, & quid iuris. 407.8

H

Habere,poſsidere,tenere quid diffe rant 437.15
Habitatio quid 125.1. quomodo conſti tuatur & finiatur.ibi.2.4.in quo d ffe rat ab vſufructu ibid 3.1
Habitator ad inſtar fructuarij ſatiſda tionem præſtat 146.6
Hæres vnde dictus 242.8
Hæres ad re recuſans an cogi poſsit per procuratorem fideicommiſſarij. 285.5
Hæres anomalus. 351.2
Hæres cur dicatur cum legatario quaſi contrahere 430.2
Hæres defuncti perſonam repræſentat. 199.3
Hæres & bon.poſſeſſor differunt 120.3 & 312.2.& 518.106.
Hæres & bon.poſſeſſor effectu non diffe runt 343.3
Hæres eius qui in vtero eſt,ſeruus rectè inſtituitur 202.5
Hæres,& qui ſunt in eius poteſtate, non poſſunt eſſe teſtes in teſtamento. 177.1 2.3
Hæres extraneus ſemel repudians non poteſt pœnitere,ſecus in ſuo. 240.9
Hæres extraneus tribus temporibus hæ reditatis capax eſſe debet 236.1. quæ illa tempora ſint ibid.3
Hæres fiduciarius 310.3
Hæres fideicommiſſarius, fiduciarius 279.2
Hæres fideicommiſſo grauatus an olim, ſaltem naturaliter obligatus fuerit. 284.2

Hæres fructuarius quibus caſibus agat. 142.3
Hæres inſtitui non poteſt ſeruus de adulterio cum domina ſua commiſſo accuſatus 300.1
Hæres legitimus ſit ſola aditione. 343.1
Hęres nec ex certo tempore, nec ad certum tempus inſtitui poteſt 207.2
Hæres non poteſt directò inſtitui in codicillis 297.1.2
Hęres perſonam defuncti refert. 153.4
Hæres pendente inuentarij confectione non conuenitur: fallit interd. 228.11
Hæres quando de dolo, lata vel leui culpa teneatur 257.5
Hæres quare ex die non poſſit inſtitui. 282.7
Hæres qui coactè adit & reſtituit, exceptionem habet ſi impetatur 257.10
Hæres qui coactè adit, Trebellianicam perdit ibid.11
Hæres qui ex fideicommiſſo reſtituit hæreditatem, etiam à creditoribus hęreditarijs conueniri poteſt 282.1
Hęres qui rem ſingularē nomine quartæ habet, loco legatarij habetur. 283.5. fallit ibid.6
Hæres quibus caſibus luere tenetur rem obligatam, à teſtatore legatam. 246.6.7.8
Hæres recuſans iurare, nihil relictum eſſe, pro confeſſo habetur 291.6
Hæres ſemel, non poteſt deſinere eſſe hæres 282.1
Hæres tenebitur ſi res legata ob moram eius pareat 257.4
Hæres tenetur luere rem legatam ſi teſtator eam pignori obligauit. 254 3
Hæres vel purè vel ſub conditione inſtitui poteſt 207.1.4
Hęres vltra quartam habēs nomine rei particularis, ſubijcitur oneribus hæreditarijs in quantū res excedit quartam 289.7
Hæredis inſtitutio in teſtamento olim primum locum habebat 271.1
Hæredis factum latè & ſtrictè ſumptum 257.2
Hæredis nomen generale 233.2. quas ſpecies habeat ibid.3
Hæredis res propria rectè legatur. 245.2
Hæredis ſeruo an legari poſſit. 270.1.3
Hæredi non nocet iuris mutatio. 256.4
Hæredi non poteſt conditio adijci in codicillis 297.6
Hæredi reſtituenti plus debito quando detur repetitio 286.5
Hæredem inter & bonorum poſſeſſorem 153.3
Hæredem inſtituere quid 199.3
Hæredem inſtituens in re certa in ſecundo teſtamento, velit etiam primum teſtamentum valere 225.3
Hæredem ſuum naſci, & naſci ſuum futurum hæredem differunt 216.3
pro Hærede, verbum, dupliciter accipitur 240.6
pro hærede gerere quis dicatur. ibid.4
pro hærede gerens vt dicatur adiuiſſe, quænam neceſſaria ſint ibid.7
de Herede loquens quæcunq; diſpoſitio, continet etiam bon. poſſeſſorem 343.6
Hærede ſimpliciter fatente fideicommiſſum, id præſtandum eſt 291.2. ſi autē excipiat de minus ſolenni voluntate, quid iuris. ibid.3
Hœrede fideicommiſſum negante duo remedia fideicommiſſario contra eū dantur ibi.4.5
Hæredes etiam ignoti inſtitui poſſunt. 209.1
Hæredes extranei qui ſint 235.1.5
Hæredes inſtitui omnes poſſunt. 199.1 fallit ibid.2
Hæredes iure veteri tenebantur vltra vires hæreditaris 237.2
Hæredes plures ſcribere quomodo liceat 203.1
Hæredes plures vnum inuentarium conficere vtilius eſt 239 20
Hæredes ſui extranei in quibus differant 237.8
Hæredes ſui & neceſſarij 234.1.2
Hæredes teſtamento inſtituti excludūt venientes ab inteſtato 75.4
Hæredem legitimorū appellatione qui contineantur 345.5
in hæredes tutoris non tranſire accuſationem ſuſpecti 101.4.5
Hæredibus & in hæredes datæ actiones 613.2. quæ hæredibus, ſed non in hæredes. ibid. 3. quæ neque hæredibus, neque in hæredes ibid 4
Hæredibus pluribus ſcriptis, vnū adijſſe ſat eſt 75.6
Hæredibus plurib. ſine parte inſtitutis, omnes æqualiter ſuccedunt 105.1 quid autem ſi aliqui in parte, alij ſine partis expreſsione ſcripti ſint. ibid.2. quid item ſi in priores hæredes completus ſitas, & adhuc alij ſcribantur. ibid.3
Hæredibus poſt creditionem factam, veenq; ſint in mala fide. datur publiciana ſi defunctus bonam fidem habuit 487.27
Hæreditas accedit ipſo iure ſuis etiam ignorantibus 303.1
Hęreditas aditur verbo & facto. 240.1
Hæręditas aliter diuidetur inter liberos parentum, quàm inter liberos patroni 439.4.5
Hæreditas an res ſit incorporalis. 133.3
Hæreditas an ſolo animo adeatur. 240.3
Hæreditas directò in Codicillis data, in vim fideicommiſsi valeat. 297.4. & quibus caſibus directò relinqui in Codicillis poſsit ibi.5
Hæreditas duplici iure defertur 299.2
Hæreditas bonorum poſſeſsio differunt 306
Hæreditas etiam olim relinqui poterat poſthumo alieno 267.3
Hæreditas ex teſtamentu non adita, inteſtata dicitur 309.2
Hæreditas fiduciaria: item hæres fiduciarius 74 4
Hæreditas iacens defuncti perſonam refert 202.4
Hæreditas iure cognationis obueniens capitis diminutione nō tollitur. 324.3
Hæreditas legitima & iuſta 299.3
Hæreditas liberorum an viciſsim debeatur parentibus 292.4
Hęreditas nomen iuris eſt, commoda & incommoda includens 80.8
Hæreditas per procuratorem adiri nequit 285.6
Hæreditas quo ad commoda & incommoda, eſt indiuidua 80.2
Hæreditas ſemel quæſita, amplius dimitti nequit. 237.7. fallit ibi.9
Hæreditas ſiue ex teſtamento ſiue ab inteſtato defertur iure tam ciuili quàm prætorio 170.45
Hæreditas ſit ne relicta nomine quotæ, an nomine rei ſingularis 288.4
Hæreditatis aditio, ſpecies eſt quaſi cōtractus 430.1. quę actio inde detur. ibid.3
in hęreditatis aditione iuſſus domini præcedere debet 167.4. ſecus in bon. poſſ. 168.5
Hæreditatis emptæ & venditæ ſtipulationes quomodo fiebant 285.3
Hęreditatis petitionem eſſe inſignem actionem 558.103 definitur.ea. ibid. 104. eſse actionem mixtam. ibid.105. hanc actionem & hęredis hæredi dari ibid.107. aduerſus quos detur. ibid. 108. non dari aduerſus titulo poſsidentem. ibid.111.112 fallit. ibid. 123. eſse actionem directam & vtilem. ibid. 114. hac actione teneri etiam dolo poſsidere deſinentem 559.115. formandum eſse ex iure eius, qui petit ibid.116. dari etiam ad partem hæreditatis ibid. 117. quæ veniant in hac actione ibid. 118. quid hic ex parte actoris requiratur, & quid ex parte rei ibid. 124. quæ ſint neceſſaria vt exerceri hæreditatis petitio poſsit. ibid. 125. ante aditam hæreditatem eam non dari ibid. 126. ſufficere hic ſolius tituli probationem ibid. 127. forma huius actionis ibid. 128. hic poſseſsor rogatus de qualitate poſseſſionis tenetur eam declarare. ibid. 129
Hæreditatem adire 342.8
Hæreditatem poſsidere bona fide quis dicatur 559.120. quis mala fide ibid. 121. mala fide poſsidens ad omnes fructus tenetur ibid. 121. bona autem fide poſsidens non vltrà, quàm locupletior eſt factus ibid. 123
Hæreditatem diuidere in quot partes velit, teſtator poteſt 204.7
Hęreditate in pauciores quàm 12. partes diſtributa, locum habet ius accreſcendi ibid.8
Hæreditate in plures partes, quàm 12. diuiſa, quid iuris ſit ibid.9
Hæreditates nouę dictæ 324.2
haſtam erectam ferre quid 135.6
Hauriendæ aquæ ſeruitus 137.1
Habetes & ſubſtupidi teſtandi ius habent 187.6
Hippocentauri ſignificatio 378.4
Hiſtoriæ veteris cognitio plurimū confert Iuris ſtudioſo 52.4
Hodie, vox, quid denotet 302.4
Hœdi 128.4

Homeri authoritas 406.9
homicidium bifariam fieri 655.1
homo ab homo dictus, ſicut & Adam. 28.5
homo liber non vſucapitur 149.1
homo liber bona fide poſſeſſus quo ad acquirendum, ſeruo fructuario comparatur 169.1
homo quatenus liber efficiatur confugiendo ad eccleſiam 36.2
hominis liberi ſtipulatio inutilis eſt. 378.1
hominis vox quid contineat 28.6
hominem liberum occidens vel vulnerans quomodo teneatur 454.6
in homine libero nulla corporis æſtimatio fieri poteſt 469.1
pro homine libero occiſo pena eſt quinquaginta aureorum. ibid. 4. pro læſo autem pœna arbitraria ibid. 5
homines proprij an teſtes adhiberi poſſint in teſtamento 175.7
hominum mores in vita priuata vix ſatis perſpici poſſunt 99.2
honeſtum ab vtili non ſeparandum. 11.7
honorarium ius 19.3
honorarij tutores 87.2
horatiana lex 18.7
hoſtem captum non liceat occidere. 25 3
hoſtium bona immobilia fiſco applicantur 114.3
ab hoſtibus captus, patriam poteſtatem amittit. 56.1. hodie non amittit libertatem 57.8
ab hoſtibus quacunque ratione reuerſus, iure poſtliminij reuerſus dicitur, ibid. 11. quæ iura recuperet. ibid. 15. ſuus efficitur 303.1
hyberni fluctus quare maximi 106.14
hypotheca & pignus quid differant. 162 3 & 365.3. & 502.35. & 555.66
hypotheca tacita in bonis mariti & vxoris 365.6
hypotheca tacita vnde dicta 561.11
hypotheca tacita quomodo inducatur. 502.20
hypothecæ & pignoris finalis cauſa. 502.37
hypothecæ tacitæ priuilegium. 561.6.9
hypotheticus ſemper aliquis conſtituendus in inquirenda cognatione. 329.3

I

IDiomatum diuerſitas nec ſtipulationem nec ſententiam vitiat 367.3
Ignis & aquæ interdictio 543.4
Ignauiæ culpa quæ 361.22
Ignorantia alieni facti probabilis eſt. 486.12
Ignorantia iuris an à lata culpa excuſet 101.11.12
Ignorantia iuſta facti alieni 575.4. quibus caſibus id non procedat. ibid. 5
Ignorantia quæuis à pœna delicti excuſat, ſed non à mulcta 452.2
Illegitimi non ſunt in poteſtate patris. 37.3
Imaginaria venditio. ſolutio 436.6
Immobilia bona hoſtium, fiſco applicantur 114.3
Impeditur facilius aliquid fieri à principio, quàm factum tollatur 378.4
Impenſæ marito factę in re dotali, ipſo iure dotem minuunt 586.13
Impenſæ neceſſariæ, vtiles, voluptariæ. ibid. 14
Impenſæ triplices 123.3
impenſę voluptariæ an & quomodo debeantur marito quas fecit in re dotali 506.20
impenſæ vtiles & voluptariæ quando & quatenus deducantur 123.7.8.9
impenſæ vtiles ipſo iure dotem non minuunt 586.19
impenſas neceſſarias quilibet poſſeſſor deducit 113.5.6
imperator à Romanis quis appellatus. 2.1
imperator quomodo hodie accipiatur. 2.2
imper. & Papa poſſunt in ſententia litigantium petitionem egredi 573.5
Imperatoris appellatio 2.1
imperatores cur Auguſti appellati 3.16
imperatores qui 19.3
imperitia à tutela excuſat 92.1
Imperitia culpæ aſcribitur 416.1
imperitia militum an cauſa ſit militaris teſtamenti 181.14
impia patris conſilia celare impietas eſt 652.2
ad implementum alterius ſi quid accedat, non agitur ex implente, ſed ex impleto 557.97
implorare iudicis officium etiam à parētibus poſſe contra liberos, & econtrà. 520.29
impoſſib. conditio adiecta ſtipulationi pœnali eam reddit inanem 383.10
impoſſib. conditio affirmatiuè concepta vitiat ſtipulationum. ibid. 4.5. fallit. ibid. 7
impoſsibilis conditio de facto 383.3
impoſſ. conditio inſerta ſtipulationi negatiue, eam non vitiat. ibid. 8. fallit. ibid. 9
impoſsibilis conditio trifariam dicitur. ibid. 1
impoſsibilis conditio varijs modis dicitur 207.2.3
impoſsibilium nulla eſt obligatio. 391.3
impuber pubertati proximus 82.3
impubes delinquere poteſt vt capitalem pœnam mereatur ibid. 3
impubes quando dicatur pubertati proximus 450.3
impubes quando furtum faciat. ibid. 1
impubes teſtamētarius teſtis eſſe nequit 175.5
impubes teſtari non poteſt, & quæ ſit ratio 187.1.2
impuberis emancipati tutela defertur filio natu maiori, patre mortuo 74.1
impuberi an fieri poſsit exemplaris ſubſtit. 218.9
impuberibus tantum pupillariter ſubſtituitur 215.3
impulſio quid, & ea dominium non acquiri 115.4
in bonis eſſe & ex bonis eſſe. 453.2. & 533.27
incendium & furtum non ſimpliciter connumerari inter caſus fortuitos. 365.12
Incendij cauſas res proiectas qui apprehendit, furti tenetur 132.3
incerta eſſe omnia facta 367.20
incerta perſona, quæ, quantum ad legata 295.3
incertæ perſonæ hodie vtiliter legatur. 266.1
Incertus dies inſtitutionis adiectus eam non vitiat 207.6
ſuper incerto poteſt iudex ferre ſententiam 120.5
inceſtuoſi quomodo ſuccedet 302.4
inceſtus, ſtuprum, adulterium, lenocinū &c. quid differant 654.12.13.14
incæſtus pœna ibi. 16
incæſtæ nuptiæ quid à nefarijs differant 40.4
incognitus patri minoris non excuſatur à tutela 93.1
incontinenti fieri quid 366.4
incorporales res quæ dictæ 133.3
incorporales res non vendicatur ſeorſim 479.32
indebitum cur referatur inter contractus qui re contrahuntur. 410.2. & 431.4
indebitum non oriri ſine reali ſolutione 362.2
indebitum ſoluens ſciēter, donare videtur ibi. 3
indebiti condictio, & quando ceſſet. ibid. 5.6
indebiti condictionis & mutui affinitas. ibid 8
indebiti deſcriptio ibid. 1
indebiti obligationem inducit naturalis æquitas ibid. 4
indebiti ſolutio eſt quaſi contractus. 410.1
indebiti ſolutio quam actionem pariat 431.3
indulgere & reſtituere differunt. 54.14
infames an vel conſtituere vel conſtitui procuratores poſsint 624.1
infamis in quibus actionibus quis fiat ob pactionem 643.4
infamis creditur Senatu motus 72.1
infamis vt quis fiat in actione famoſa condemnatus, quæ requirantur. 642.1
infans an ſtipulari poſsit 383.4
infans & furioſus impunè delinquunt. 82 4
infans propriè quis dicatur 383.4
infans quandoque rectè ſtipulatur. 80.8
infantia 4.49
inferens in locum alienum neſcio domino, cui pœnæ ſubiaceat 110.13
inferioribus cedunt ſuper impoſita. 124.2
inficiari & inficiatio quid 640.1
per inficiationem lis creſcit tantum in legatis ad pias cauſas 431.5
Inficiatione quæ actiones creſcāt. 640.2
infirmitas à tutela excuſat 92.1
ingratitudinis cauſæ ſiue iudicia in iure expreſſa 158.1
Ingratitudine quoque ſerui finnt. 26.6
ingrati actio aduerſus quos non detur. 335.2
ingreſſus cōtra voluntatē domini in fundum alienū, an capta ſua faciat. 111.8
inimicitia capitali quæ dicatur 93.5
inimicitiæ à tutela excuſant 92.3

Inimicitiæ grauiſsimæ quæ 93.6
Iniuria atrox quid 4 5.t
pro iniuria facta ſeruo, quando domino agere liceat 4 2.1
iniuria facta vni, toti cognationi facta cẽſetur 99 3
ex iniuria filiofam illata actio datur tã patri, quàm filio 462. 2. quid de filio emancipato vel naturali tantum. ibi. 3. quid de fratre, affine, &c. ibid 4
pro iniuria libero homini vel ſeruo alieno bona fide à me poſſeſſa illata, num iniuriarum agere poſsim 463.8
iniuria quot modis accipiatur. 460. 1. 2. 3
iniuria ſine dolo non fit 460.4
iniuria ſeruo communi illata quomodo æſtimanda 463 1.3
iniuria vna interdictum trib patit actionem 451 5
iniuriæ verbum quomodo in loco accipiatur 455.t
circa iniuriæ maleficium quid prętores ſtatuerint 464.4.5
iniuriam fieri procurans, tenetur iniuriarum 467.t
iniuriam quatuor modis fieri, 461.1. itẽ bifariam 462.t
iniuriarum actio datur aduerſus eum qui fundum alienum nolente domino ingreditur 112.7
iniuriarum actio diſsimulatione tollitur. 467.1
iniuriarum actio tantum ad liberos homines pertinet 460.5
iniuriarum actio tollitur ipſo iure tranſactione, pacto, iureiurando 467. 3. tollitur quoque lapſu anni, ſed tãtum ope exceptionis ibid. 4. item ſatisfactione, ibi. 5. item morte tam iniuriati, quam iniuriantis ibid.6
In iniuriarum actione reclamatoria, forma petendi 466.12
in iniuriarum actione ciuiliter intenta admittitur procurator ibi.16
iniuriarum agi amplius non poteſt ſoluta affinitate 43.3
iniuriarum agi poteſt etiam ad reclamationem 466.5. qui agendi modus iure fundatus eſt ibid.6
iniuriarum & ciuiliter & criminaliter agi poteſt. 46 1.1. quando dicatur ciuiliter iniuriarum agi. ibid. 2. quando criminaliter 466.3
iniuriarum ſeruus non agit 462.2
iniuriarum tenetur, qui ſcienter ſe petit mitti in alterius bona qui nihil debet 46 .4
de iniur. lxij. tab. 463.t.2
in ius vocare quid ſignificet 554.t3
in ius vocari prohibitæ perſonæ. 555. 35.36
iniuſta improbat animus perpetuò 9.12
in litem iurare quid ſit 553.12
in metallum opusve publicum damnatus, hodie liber manet 71.2
innominati contractus 366 15
innominati contractus requirunt interuentum rei 4 2.4
innominatorum contractuum quatuor genera, & quę actiones ex illis naſcantur 421 5.6
in nullis bonis eſſe, tribus modis con-tingit 477.40
inofficioſi querela an & quando hodie etiam agatur 229 6.7
inofficioſi querela cur introducta. ibid. 1. competit ea omnibus liberis. ibidem. 2
Inofficioſi querela datur liberis à matre præteritis 198.2.3
inofficioſi querela etiam parentibus contra liberos conceſſa 230.9
in poteſtatem domini rediſſe res quando dicatur 447 8
inquilinus & colonus quid differant. 300.3
inquilini & coloni res ſunt tacitè obligatæ propenſione ibid 4
inquiſitio quid ſit 650 14
inquiſitionis forma in tutore ſeruanda. 64.7
in rem domini verſum eſſe an probare oporteat 595.7
in rem verſo quando dicatur ibid 5
inſcriptio quid ſit 650.13
inſecta animalia quæ 112.t
inſidiator & inſidiari quid 455.3
inſinuatio quid 158.4
inſinuatione opus habens donatio, vel ſecus ibid.4.5
inſtantia perit in criminalibus biennio, in ciuilibus triennio. 639. 2. id hodie non obſeruari ibid 3
inſtitor quis dicatur 592.16
inſtitoria actio Ibi.17
inſtitoria actio in merce dominica locũ habet 593.5
inſtitorem præponens ex eius contractu tenetur 593. 20. intereſt an quis liberum hominem vel ſeruum præponat ibid.21
inſtituere & ſubſtituere 209. 1. & quomodo in vlt. voluntate accipiatur. ibid 2
Inſtituere hæredem quid 199.3
inſtituens aliquem tanquam ſanguine iunctum per errorem, ſubſtitutio non valet 214.5
inſtituens hæredem in re certa in ſecundo teſtamento, & velit etiam primum teſtamentum valere 225.3
inſtitutio heredis in teſtamento olim primum locum habebat 271.1
inſtitutionis titulus requiritur etiam in parentibus: 33.5 quibus caſibus non requiratur ibi.6
in inſtitutione partes appoſitæ, cenſentur repetitæ in ſubſtitutione. 212.2. 3. fallit ibid.4.7
inſtitutiones quid 7.15
inſtitutiones non appellandæ inſtituta. 7.16
inſtitutiones quare elementa iuris ſint dictæ 7.5
inſtitutiones quo conſilio ſint compoſitæ 1.3
inſtitutiones quomodo adoleſcentibus cum fructu interpretandæ t.5
inſtitutionum compilatio 5.9
inſtitutionũ exemplar ad mare Balthicũ repertum 199.4
inſtitutionum facilitas 10.2
inſtitutionum vtilitas t.4
in inſtit. an actiones omnes comprehenſę 621.2
inſtitutus in re certa ſolus pro vniuerſali hærede habetur 118 3
inſtitutum quid 7.26
inſtrumentum fundi quid 259.11
inſtrumenti traditione transfertur dominium 131.2
inſtrumento creditur, quo dicitur ſtipulantem & promittentem præſentes fuiſſe 3 4.3
pro inſtrumento ritè facto præſumitur. ibid. 5 6
inſtrumentorum dotalium confectio an de ſubſtantia ſit legitimationis. 302.8
inſula quid & quotuplex 116.t
inſula inter duo prædia cuius ſit. Ibid. 6 & quando deſinat eſſe communis. ibi.7
inſula tribus modis in flumine naſcitur. ibid 4
inſulæ pro ędibus acceptæ ibid.2
inſulam occupaſſe quis dicatur ibid 3
integra res quando eſſe dicatur 425.2
intendendi verbum quid in legib. ſignificet 475.5
intercedentium pro alijs quinque genera 393.12
interdicere quid ſignif. 627.7 & 63 .20
interdicere, pro, ex interdicto agere. 627.8
interdictio aquæ & ignis. 54. 3. 4. & 651.3
interdictio facta illi qui reuera prodigus, non eſt an valeat 85.9
interdict. de libero homine exhibendo. 629.17
interdictum de liberto exhibendo. ibidem 18.
interdict. de liberis exhibendi. ibid. 19
interdictum de mortuo inferendo. 628.6
interdictum de vi priuata ſeu cotidiana 63 .5
interdictum ne quid in loco ſacro. 629.9
interdict. ne quid in publico flumine, &c. ibid.10
interdictum, Ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus eſt, &c. 626.2. quid eo interdicto veniat. ibid 3 cuius naturæ ſit. ibid. 4. quamdiu competat, & an hęredibus & in hæredes detur ibid.5
interdict. quorum bonorum quare dicatur reſtitutorium, & adipiſcendę poſſeſsionis 629.12
interdict quorum bonorum, & petit hæreditatis in quo conueniant. 631. 8. vel differant ibi.9 10
interdict quod legatum ibid 12
interdict. retinendę poſſ. duę ſpecies, 632.1. quando illud competat. ibid.2. quis in ea obtineat ibid 3
interdict Saluian. 502.41.631.11
interdict. Saluianum quomodo inſtituendum 503.43
interdictum, Vnde vi, & aduerſus quem competat. 629 13 quæ veniant in hoc ibi.14. an hæredibus & in hæredes detur, ibid. 15. quanto tempore duret. ibid.16
interdictum, Vnde vi. 636. 1. illud datur ſiue quis ex poſſeſsione naturali, ſiue ciuili ſit deiectus 36.2. ad res immobiles tantum illud pertinere. ibid. 3. vim in hoc interdict. de ai ocori accipi quæ armis interuentibus ſit. ibi. 4
interdictum, vnde vi, contra quem de-

tur ibid 6. quid contineat. ibid. 7. non quæri in hoc interdicto de qualitate poſſeſsionis ſicut in alijs: & quæ ſit ratio ibid 8.9. item vis illa an cenſeatur in continenti facta vel ex interuallo, iudicis relinquitur arbitrio ibi.10
interdict. vti poſsidetis, pro rebus immobilibus interdict autem vtrubi pro mobilibus dari 635.9
interdict. vti poſsidetis, quibus cõpetat 634.5.6. qui hoc interdicto vti velit, ſufficit poſsidere ibid.7
interdict. vti poſsidetis, & vnde dicatur 633. 1. quę in eo ſunt probanda. ibid.2 quid contineat. ibid.3. an locum habeat etiam in incorporalibus. ibi.4
interdictum vtrubi, & quod vtrobi non vt obſeruandum 634.5
interdict. adipiſcendæ poſſ. tres ſpecies
interdicti retinẽdæ prima cauſa quę ſit
de interdict. Quorum bonorum 631.7
interdicta actiones propriè non ſunt 616.2
interdictis olim mouebatur de poſſeſsionibus ... quandoque etiam de iure proprietatis, vel quaſi 627.3
interdicta & edicta an differant. ibi.5
interdicta inutilia 628.9
interdicta reſtitutoria & exhibitoria ... alia ſimplicia, alia duplicia ibid.
interdicta vnde nuncupata 630.2
interdicta vtrubi & vti poſsidetis ... antiquata 634.2
interdictorum deſcriptio 627.6
interdictorum diuiſio 628.1
interdictorum diuiſio à fine ducta 630.
interdictorum origo 616.3
interdictorum formulę hodie antiquatę 627.2
interdictorum loco actiones in factum introductæ 638.2
interdictorum loco hodie actiones dantur 627.1
interdictorum tertia diuiſio generalior 638 1.
de interdictorum veteri ordine. ibi.
interitus rei æſtimatæ ad quem ſpectet 557.87
interitu ſpeciei debitæ, ſoluitur obligatio 430.7
interrogatio ſoluta an coniuncta oratione concepta ſit, nihil refert 347.3
interpell. iudicialis vel extraiudicialis mora facta quid operetur 521.5
interpolata ſeruitus vide diſcontinua.
interpretatio iuris qualis eſſe debeat. 21.7
interpretationes iureconſultorum duę. 20.1.3
inter viuos conceſſum, longè magis concedendum in vltimis voluntatibus. 95.5
inteſtabilis quis dictus 175.10
inteſtabiles qui 70.2
ab inteſtato ſuccedere quid 302.2
inteſtatus quis propriè dicatur 70.1
inteſtatus quis dicatur decedere 300.1
inteſtatus dicitur etiam per bon. pot. eõ, tab. 308.5
inteſtatus etiam is eſt, cuius ex teſtamẽto hæreditas non aditur 300.2
inteſtatos quo ad tutelam 70.3
inteſtati an etiam propriè dicantur qui teſtari non poſſunt 300.3
inteſtatis quoque Trebellianum competit 289.1.2
inteſtatę ſucceſsionis ſumma quædam tractatio 299.5.6.7. & 300.8.9.10
inuaſio quarũ rerum fieri dicatur. 451.2
inuenta in littore quæ cuius occupantis fiant. 124.4. inuenta autem in loco priuato vel publicis itineribus non ſunt inuentoris ibi.2
inuentarium an in præſentia iudicis fieri debeat 238.7
inuentarium in perſona heredis incipere debet ibi.5
inuentarium iuxta conſuetudinem locorum fieri ſufficit ibi 8
inuentarium non conficienti quæ incommoda habeat 239.17
inuentarium vnum plures hæredes conficere vtilius eſt ibid.10
inuentarij beneficium loco iuris deliberandi introductum 238.1
inuentarij confectione pendente an conueniri hæres poſsit ibid.11
inuentarij vtilitates plurimæ. 238.9.10. & 239.13.14.15
de inuẽtario conſtitutio Caroli V. Imp. ibid.16
inuentariorum multiplex ſpecies. 238.2 ſolennitates ad inuentarium neceſſarię ibi. 3.4.6
inuentas res in publico qui aufert animo lucrandi, furti tenetur 132.3
inuentionis præmium an debeatur inuentori ibid.7
inuentione theſauri acquiritur eius dominium 129.1.2
inuentor an ſolo aſpectu rem acquirat. 124.3
inuicem, dictio quid ſignif. 564.3
inuitus nemo emere vel vendere cogitur 160 6
inuitus quomodo in iure accipiatur. 444 2
inundatione agri poſſeſsio amittitur, nõ dominium 127.9. quæ ſit ratio ibi. 10
inundatus ager cuius fiat ibi 6.7
in vtero exiſtentem pro nato haberi, quomodo intelligendum 632.5
ipſo iure & ipſo facto quomodo differãt 303.8
itineris & aquæductus ſeruitutes non concurrunt 155.11
itineris ſeruitus ibid.2 & 179.7
iudex nimium crudelis ab officio ſuo remoueri poteſt 376
iudex male iudicando litem ſuam faciẽs quomodo puniendus 468.3
iudex male iudicans, quaſi relinquit. 468.1
iudex non inducere, ſed confirmare conſuetudinem poteſt 21.6
iudex poteſt ſuper incerto ferre ſententiam 120.5
iudex quatenus hodie ſequi Doctorum conſilia teneatur 20 5
iudex quilibet debet ſententiam ferre certam 573.2
iudex, quo ad qualitates, tempora, modos, loca poteſt non ſequi petitionem libelli in ſententia ibid.7
iudex ſcienter & doloſe malè iudicans quas pœnas ſuſtineat 468.4
iudex ſecularis non poteſt clerico tutorem dare 77.4
iudex veritatem probationis ſequi debet 573.9
iudicis boni eſt lites minuere, & curare ne ſint immortales 384.8
iudicis officium circa excuſatione paupertatis 91.2
iudicis officium deſcribitur 644.3
iudicis officium in act. famil. erciſcund. 648.1.3
iudicis officium in actione reali 646.1. in act. fin. regund. 649.1
iudicis officium in definiendis cauſis. 645.2
iudicis officium in puniendo crimina. 650.7
iudicis officium latè patere 644.2
iudicis officium nobile & mercenarium ibid.5
iudicis officium nobile, eiuſque exempla ibid.6
iudicis officium poſſe implorari à parentibus contrà liberos & viciſsim. 520.29
iudicis perperam iudicantis pœna. 645.3
iudici an hodie à Doctorum conſilijs recedere liceat 20.5
iudici quid obſeruandum, ſi de facto contentio ſit 645.4
iudices pedanei qui dicti 516.51
iudicum duæ curiæ Athenis 650.3
iudicata res quid 620.1
iudicium ex tribus perſonis conſtat. 644.1
iudicium incipit à citatione 643.2
iudicium noxale 643.2
iudicium reale licet in preſenti habeat executiune, ſecus tamen in perſonali 646.3
iudicium reſcindens quid 491.7
iudicium ſuſcipere alieno nomine olim non licuit 605.6
in iudicio qui per ſe eſſe non poſſunt. ibid.5
iudicia diuerſimode publicæ dici. 650.5
iudicia omnia abſolutoria eſſe quomodo accipiendum 614.1
iudicia omnia aut finiendarum litium aut puniendorum maleficiorum cauſa introducta eſſe 650.2
iudicia omnia hodie extraordinaria eſſe 638 4
iudicia ordinaria & extraordinaria. 355.3
iudicia publica alia capitalia, alia nõ capitalia 651.1
iudicia publica cur dicta ibid.8
iudicia publica ordinaria & extraordinaria 650.8.9.10
iudicia publica tripliciter differunt ab actionibus ciuilibus ibid. 1. & 651. 2. 3. in quibus cõueniant cum ciuilibus. ibid.4.6
iudicia publica vnde dicta 650.4
in iudicijs arbitrarijs iudex nihil contra ipſarum naturam arbitratur. 509 15
in iudicijs nihil admitti debet ſine cauſa

ſa generali vel ſpeciali 511.30
Iulius Paulus papiani diſcipulus. 139.2
Iumentum & armentum differũt 135.3
Iumentum affectionis & in litem, idem ſunt 553.23
Iuramentum affirmatiuum maiorẽ vim habet, quàm negatiuum: & quæ ſit ratio 619.9 10
Iuramentum calumniæ eſt credulitatis non veritatis 540.12
Iuramentum calumniæ non poteſt itera ri hodie ibi 9
Iuramentum deferens, niſi in continenti ſuſcipiatur, pœnitere poteſt, & id reuocare 510.20
Iuramentum defertur reo, actore ne præ ſumptionem quidem pro ſe habente 291.8
Iuramentum etiam ſucceſſori iurantis prodeſt 619.11
Iuramentum ex interuallo ſuſceptum nihil proficit 510.19 & 20
Iuramentum forme & informe. 510.11. & 511.21
Iuramentum habet vim, vt videaris promiſiſſe meliori modo, quo valere poteſt 379.5
Iuramentum informe producit actionẽ in factum iuratoriam 511.28
circa Iuramentum informe doctores errare Ibid.29
Iuramentum in litem deferri poteſt vbi cunque contemnitur iuſſus iudicis. 649 4
Iuramentum in litem ſolus iudex defert 553.24
Iuramentum poteſt deferri & referri. 513.7. ſed ceſſat relatio in cauſis famoſis ibid.8
poſt Iuramentum præſtitum, reus denuò admoneri debet vt ſoluat, antequam agatur ibi.12
Iuramentum procuratoris aut defenſoris rei domino prodeſt 619.3
Iuramentum prodeſt ſiue quis in perſonam, ſiue in rem actione conuentus ſit. ibid.8
Iuramentum quod actui à lege prohibito accedit, nullius momenti 161.4
Iuramentum ſi actor reo defert, iſque iuret, datur ei regulariter exceptio 510.18
Iuramentum ſi remittatur, habetur pro præſtito ibid.10.& 511.21
Iuramentum ſpontaneum nullam vim habet 619.6
Iuramentũ vltroneum, quod ſit nemine deferente, nihil operatur. 510.19
Iuramenti de calumnia formula. 641.2 quis ordo ſeruandus in eo præſtando ibid.3
Iuramẽti neceſſarij variæ ſpecies 509.4
Iuramenti relatio quibus caſibus non habeat locum 291.9
Iuramenti remiſſi eadem vis eſt quæ præſtitẽ 619.7
ex iuramento actio quare ſit perſonalis. 519.16. quando locum habeat. ibi.17
ex iuramento formiter facto duæ dãtur actiones 411.27
de iuramento malitiæ, & an poſſit exigi quando eſt de calumnia iuratum 640 10.12
Iuramento præſtito, illi ſtatur etiã ſi deferens periurium probare vellet. 511. 23.
Iuramento ſemel deciſa cauſa nõ poteſt prætextu periurij retractari 619.2
Iurare de calumnia etiam patroni cauſarum & aduocati tenentur. 641.1. & quæ ſit eius iuramenti form. ibi.2. hodie tamen aduocati non iurant de calumnia ibid.3
iurare de calumnia tenentur agentes tã proprio quàm alieno nomine. 641.1
iurare in litem quid ſit 553.23
iurans ſe ſoluturũ, excuſatur à periurio obiectione compenſationis 565.17
iurans non tenetur probare debitum. 510.14
in iuratoria actione introducẽda quam æquitatem conſiderarit Prætor. 510 13.
in iuratoria actione quomodo libellus formandus 511.34
Iuratoria cautio quando admittatur. 607.5
iuratoria cautio quando ſufficiat. 609.5
iuratoriæ actionis cauſa 511.31
ius à iuſtitia dictum 9.2
ius abſtinendi ab hæreditate, an præiudicet iuribus ſuitatis 235.8
ius accreſcendi non impeditur conſolidatione 143.9. inter hæredes tantum locum habet 233.4. in quibus locum habeat 325.1.3. in contractibus non habet locum 380.1. qua ratione inductum 204.11. quid & quando locum habeat 160.2. quatenus locum habeat in communi ſeruo manumiſſo 160.3 5. quale fuerit in vlt. voluntate. 192. 14.
ius agnationis quid denotet 42.2
ius agnationis olim min. cap. diminutione perdebatur. hodie ſecus 330.7. etiã per adoptionem exiſtit 313.4
ius ciuile quid 13.11
ius ciuile aliud diuinum aliud humanũ 10.3
ius ciuile ciuilia tollit, ſed non naturalia 72.2
ius ciuile, ciuili tollitur 71.3
ius ciuile cauſam ſuam ex natura trahit 12.2
ius ciuile cognationem tollere nequit. 71.4
ius ciuile dupliciter mutatur 23.13
ius ciuile eſt afformatio iuris naturalis ibid.9
ius ciuile & Canonicum non eodem modo computant gradus tranſuerſalium 40.2
ius ciuile & ius gentium quid differant. 13.13
ius ciuile mutari poteſt 22.1
ius ciuile quando tyrannis & carnificina 13.12
ius ciuile refert philoſophiam moralẽ. 11.5
ius ciuile ſemper referendum ad rationem naturæ 23.4
ius ciuile ſimpliciter prolatum de Romano intelligitur 15 3
iuris ciuilis libris quo ordine ſint æditi. 5.5
ius coloniarum 300.7
Ius commune 19.5
Ius controuerſum legari poſſe 161.5
Ius deliberandi cur olim introductum. 237.1.3
ius dicere extra ordinem 638.3
ius diuinum 13.8.9
ius gentium à naturali iure quomodo differat ibi.10
ius gentium antiquum ibi.8.9
iuris gentium caput primum 15.1
ius gentium & ciuile quomodo conueniant 14.5
ius gentium per ſe ſpeciem non facit. 13 14
ius gentium ſecundarium 13.10
ius gentium ſecundarium vnde proceſſerit 15.1
ius gentium ſimul & ius ciuile naturali ratione introductum eſt 14.10
ius gentium variè accipitur in legibus. 16.8
inter ius gentium & ciuile, differentiam propria 13.13
ius honorarium 19.3
ius in re quid 134.2
ius ipſum quid ſignificet apud conſultos 613.5
ius naturale bifariam in legibus accipi. 12.1
ius naturale & gentium circa theſes, ius ciuile circa hypotheſes verſatur. 13.8
ius naturale etiam diuinum dictũ. ibi.11.
ius naturale immutabile 22.1
ius naturale non dat locum malæfidei. 118.8
ius naturale pro propriè dictum, 12.3
ius naturale ſecundarium 13.8
ius nouum quòd dicatur 344
ius nullum in brutis 12.3
ius offerendi 556.70
ius patroni quid à iure filij differat. 338.6
ius perpetuum ſiue perpetuarium. 412.3
ius perſonarum & ſtatus hominum idẽ. 54.7
ius priuatum quid 11.6
ius priuatum & priuilegium differunt. ibid.7
ius publicum quid ibid.3
ius publicum in quibus conſiſtat. ibid.5
ius publicum pontificum libris continetur ibi.1
ius ſtatutarium ſeu municipale 14.6
ius ſuum alicui auferri poſſe propter nimiam ſuam crudelitatem 37.5
ad ius vetus relabi nos tribus modis. 315.9
de in ius vocando, &c. Vide, actio de in ius vocando.
iuris cauſæ quatuor 24.8
iuris ciuilis definitio 23.10
iuris ciuilis definitio vnde 16.1
iuris ciuilis diuiſio à Rhod. Agrico. reprehenſa: eademque contra eundem defenſa 11.1.11
iuris ciuilis expoſitio nõ ſine præfatione tractanda 1.2
iuris ciuilis expoſitionẽ ſine præfatione tractare inciuile eſt ibi.
ex iuris ciuilis quinque partibus actiones oriri 612.1
in iure ciuili ſtudendi tempus quod requiratur 7.17

Iuriſconſulti in dubijs mediam viam eligere ſolent 44.3
Iuriſconſulti excuſationem à tutela habent 92.3
Iuriſconſultorum interpretationes duæ 10.1.3
à Iuriſconſultis qoomodo ætates diſtinguatur 40.3
Iuriſdictionum limites 538.46
Iuris conſtituendi exordium vnde capiendum 12.2
Iuris diuiſio ſecundum decreta 13.13
Iuris dotalis capax eſt filiusfam. 311.4
Iuris xij.tab.adiuti, ſuppleti, & correcti exempla 20.8
Iuris & iuſtitiæ propria ſignificatio 9.3.4
Iuris interpres interpretando, iura condere dicitur 20.6
Iuris interpretatio qualis eſſe debeat. 21.7
Iuris mutatio hæredis non nocet. 236.4
Iuris naturalis propriè dicti exempla. 12.6.7
Iuris naturalis primæui exempla.ibid.2
Iuris poſtliminij origo 56.2
Iuris poſtliminij fictio 323.2
Iuris præcepta quot & quæ 10 2.3
Iuris ſtricti actiones quæ 551.6
Iuris vinculum, obligatio 282.1
Iuriſprudentia quid doceat. 10.1
Iuriſprudentia media quæ 172. 1. & 315.6
Iuriſprudentiæ definicio 10.2
Iuriſprudentiæ duo capita tantum, dominum & obligatio 103.2
Iuriſprudentiæ finis 8.3
iuriſprudentiæ quędam eſt infantia, pueritia, adoleſcentia.&c. 10.2
iuris ſcripti & non ſcripti origo 22.1
iuris ſcriptis ſpecies quoad originem nō differunt ſecus quoad vſum 17.2
iuris ſtudium potiſsimum definitionib. diuiſionibus & collectionibus conſtat 1.5
iuris ſtudioſo conducit veteris hiſtoriæ cognitio 32.4
iuris ſubtilitatibus non ſuperſtitioſè inhærendum 117.8
iuris tria capita 241.1
iuris vniuerſitas 259.4
iuris vocabulis abutuntur Iureconſulti. 12.2
iuris accreſcendi vel etiam non decreſcendi quando locus ſit 250.18
iuri alterius ſubiectus, in poteſtate aliū habere nequit 53.3
iure quæ non tacere, licet, nec fieri poſſe credendum eſt 303.2
iureconſulti defenduntur à reprehenſione Vallæ 12.4.& 114.6
iureconſulti militantes 181.1
iure deliberandi quantum temporis detur 237.6
iure dominij vel quaſi, quid ſignificet. 489.56
iure geſtum reuocare non debet 65.10
iure prætorio venientes quoque habent voluntateon deſuncti 289 3
iura cognatorum naturalia, agnatorum ciuilia ſunt 327.3
iura conſtituere iure gentium permiſſum 14.9
iura militiarum 5 12
iura omnia à iuſtitia ceu fonte dimanāt 9.1
iura ſanguinis tolli non poſsunt 44.3
iuribus ſuitatis an præiudicet ius abſtinendi ab hæreditate 215.8
iura ſine labore non adiſci 8.2
iuſiusandū quid ſit, & eius ſpecies. 509.1
iuſiurandum iudiciale præſtatus formites & informiter 511.26
iuſiurandum iudiciale 509
iuſiurandum quomodo remittatur. 511.2.2
iuſiurandum voluntarium neceſſarium. 509.2.5
in iureiurando diffioita cauſa forma executionis 511.35
iuſsu factum quid dicatur 591.2
iuſta cauſa quid denotet 487.20
iuſta ſententia quomodo in teſta. definitione accipiatur 171.4.6
iuſtæ nuptiæ quæ ſine 39.1
iuſtinianus alius à noſtro, conſtantini filius 2.6
iuſtinianus bis triumphauit 3.24
cur Africanus dictus. 3.18. cur dictus German. 3.13. cur ſic dictus Gotichus 2.10. defenſus à calūnia Vallæ. 599.10
iuſtinianus fauebat mulieribus 321.2
iuſtinianus nomen proprium uſt ad imitationem Iuſtini patris 2.5
iuſtinianus quæ bella confecerit 5.2
iuſtinianus quare Flauij prænomen ſibi aſciuerit 2.4
iuſtinianus quo conſilio inſtitutiones fieri curarit 1.3
iuſtiniani codex nouus 5.10
iuſtiniani conſtitutio de adoptiuis, quando lata 310.1
iuſtiniano bella geſta 5.2
iuſtinianeus codex vnde compoſitus & qui dictus 5.6
iuſtinianei noui qui dicti 8.1
iuſtinus pater adoptiuus iuſtiniani. 59.5
iuſtitia quæ ſit definita Imperatori 9.6
iuſticia alienum bonum dicitur. ibid 16
iuſticia ciuilis, duplex ibid.7
iuſticia cōmutatiua & diſtributiua quomodo ſuum cuique tribuat ibid.19
iuſticia cuique tribuit ſuum meritum. ibid.17
iuſtitia cur dicta conſtans & perpetua voluntas ibid.13
iuſticia particularis, & eius diuiſio. ibi.9
iuſticia vniuerſalis ibi.8
iuſticiæ proprium ibi.15
iuſticiæ definitio explicatur ibi.10
iuſtum precium quomodo in empt. & vendit. probandum 416 5
iuſtus error quid 153.1
iuuentus 49.4

L

LAbeo Antiſtius 296.5
Læſæ maieſt. crimen qui committere dicantur 652.3
de læſæ maieſtate crimine qui poſsint accuſare ibi.1
læſæ maieſt. criminis pęna ibi.9
ſingularia multa in iudic. læſæ maieſta. ibi.10 & 653.11
in læſæ maieſt. crimine ſolus conatus punitur ibi.7
læſus minor reſtituitur in integrum 84.2.4
læſus quomodo reſtituatur 491.17
lana quid 128.3
lanx & licium quomodo in furto vſurpata fuerint 442.4
lapilli quid à gemmis & margaritis differant 114.5
largitas ſponſalitia quid 159.8
latini liberti qui dicti 30.3
latrones confugiendo ad eccleſiam non conſequuntur immunitatem 16.3
laurent. Valla reprehendit Iureconſult. falſo 12.4
legans rem ſuam, quam putat legatarij, valet legatum 253.5
legans rem ſuam vt alienam, an legatū valeat ibi.1.3
legandi verbum olim latam habuit ſignificat 241.2
legandi forma differunt, lego fundum cum inſtrumento: &, lego fundum & inſtrumentum item lego fundum inſtructum: & lego fundum vt inſtructus eſt 258.9.10
legandi modus ex lege xij.tab. deſcendit 242.1
legare qui poſsint 264.2
legari nequeunt, res quæ non ſunt in cōmercio 245.6
legare non licet rem propriam legatarij 252.2
fallit ibid.3.4.5
legari ciuitati vel collegio poteſt. 265.4
legari poſſe nomen debitoris 261.4
legari poſſunt & facta 262.1
legari poſſunt res tā corporales, quàm incorporales 261.1
legari poſt mortem hæredis vel legatarij olim non potuit, hodie ſecus. 271.1 2.& 272.3
legari poteſt domino, ſeruo hærede inſtituto ibid.4
legari poteſt res etiam quæ non extat, ſi tamen ſperetur 245.1.5
legari poteſt res propria vel cum alio communis 244.1
legari rem prohibitam aſſerens, probare debet 261.3
legari quibus poſſit 264.1
legari quoque poteſt dilatio debiti. 255 12
legari ſeruo hæredis an poſsit. 270.1.3
legabatur olim quadrifariam 242.2
legatur hodie vtiliter & incertæ perſonæ, & poſthumo alieno 266.1
legatus rectè res alteri obligata hæredi luenda 246.1.3
fallit ibid.9
ſi legetur eadem ſumma bis eidem, vel diuerſis, quid iuris ſit 274.8. quid ſi eadem ſpecies diuerſis legetur ſeparatim ibid.9
legatarius actionem habet hypothecariam 243.& in quibus rebus. ibid.7
legatarius ante aditam hęreditatem nō agit ibid. 9. neque fructus rei legatæ antè debentur ibid 10
legatarius es tribus actionibus eligere vnam poteſt ibid.8
legatarius ſit dominus rei legatæ ſine traditione ibid.4
lega-

legatarius ſi ex titulo oneroſo rem alienam habeat, quid iuris ſit 247.2
legatarius vel fideicommiſſarius iuſſi reſtituere, an quartam detrahant .293.6
legatario rei vendicatio competit ad ré legatam conſequendam 243.3.5
legatarij teſtes adhiberi in teſtamento poſſunt 178.3
legatarij pluribus in optione diſſentientibus, res ſorte dirimenda eſt, .264.5
legatum quid 241.2.3
legatum ab hærede præſtandum poſt aditam hæreditatem. ibi.5
legatũ à die aditæ hæreditatis debetur 534.51
legatum ao & quando per alienationem rei legatæ reuocetur 154.2
legatum alimentorum etiam alias incapacibus relinqui vtiliter poteſt 264.3
legatum ao reuocet alienatio ſeruo in teſtamento manum iſſo 201.4
legatum à teſtature rem alteri obligatum, quibus caſibus locre hæres teneatur 2.6.6.7.8
legatum cur donatio dictum 241.3
legatum dotis incertum à parte relictum valet 256.6
legatũ dotis in quibus ſit plenius, quam de dote actio 256.24
legatum eiſdem conditionibus migrat in alium, quibus priori relictum fuerat 274.7
legatũ etiam codicillis relinqui poteſt .241.7
legatum exactione reuocatum videri. 261.6
legatum gregis quid comprehendat. 359.3
legatum incertæ perſonæ per errorem ſolotum non reperitur 265.1.idem in viaſo legato alimentorũ, &c. ibid.2
legatum incertæ perſonæ relictum non valet 265.1. quæ autem incerta perſona ibid.3
legatum in genere factum ad ſpecies illios generis reſtringitur, qoas teſtator in patrimonio habet 262.8
legatum in quo differat ab alijs donationibus 241.4.6
legatum libertatis incertę perſonæ factum non valet 265.1
legatum non vitiat falſa demonſtratio ſi de re conſtet 269.1
legatum pauperibus relictum etiam ante Iuſtinianum valuit 265.2
legatum peculium minuti æs alienum 260.2
legatum per damnationem 252.5
legatum ſinendi modo. ibid.6
per præceptionem. ibi.7
legatum per vendicationem. ibi.8
legatum pœnæ nomine quare olim non valuit 272.2.3.hodie valére. ibid.4.
legatum quatenus non vitietur errore nominis aot pnominis 268.6.8. vitiari autem ad errore nominis appellatiui ibid.9. fallit tamen ibid.10.12.13.14
legatum quo ſine lucro eſt, noo valet 255.14.18
legatum rei, de qua, an ſit in rerum natura, dubitatur, num valeat. 248.6
legatum rei futuræ traoſmittitur ad hæredes legatarij ibi.2.& tacita legis cõditio in locum expreſſæ conditionis ſuffecta, non impedit tranſmiſsioõẽ. ibid.3
legatum rei nec exiſtentis nec futuræ non valet. ibid.4
legatũ ſub conditionem in hæredem nõ tranſit 370.2
legatom ſob modo 270.9
legatum valet quod factum eſt perſonæ incertæ quæ ſint ex alijs certis perſonis 265.1
legatum vel vnde voluntate reuocari poteſt 241.6
legati ademptio quibuſcomque verbis fieri poteſt, reuocatio autem tantum denotantibus 274.4.5
legati pro legib. ad Græcos miſsi. 22.4
in legato conditionali, vel rei alienæ, non inſpicitur in Falcidia tempus mortis teſtatoris 278.5
legato grege, ſi vna tantum ouis ſuperſit, peti poteſt 259.2
in legato optionis legatorius olim. tantùm eligebat, hodie & ipſius hæres. 293.2.5
fallit. ibid.4
legato peculio ſi quid poſt mortem teſtatoris accedat vel decedat quid iuri 260.3.4
legato pœna adiecta quatenus attendatur 273.6
legato ſeruo cum peculio, quid iuris. 298.5.vel ſi fundus cum inſtrumento legatur.
legata à fideicõmiſsis in quibus hodie differant 244.8
legata cũ natis ancilla, duo cenſentur legata 258.1.idẽ eſt ſi ordinarius cũ vicarijs legatur. ibi.2
legata eadem re bis in eodem teſtam. quid iuris ſit 247.10
legata eadem re eidem ex duorum teſtameotis, quid iuris ſit. ibi.7.8
legata & donationes mortis cauſa, eiuſdem ſunt effectur 156.6
legata hodie etiam ante inſtitutionem reliqui poſſuot 271.3
legato hodie in codicillis directò relinqui poſſunt 290.5
legata hodie valent quibuſcumque verbis relicta 242.8.243.1
inter legata & fideicommiſſa differentia 290.4.& 292.3
legata iure veteri codicillis relinqui non poterant 295.2
legata non tantum in teſtam. ſed & ab inteſtato vel in codicillis, & relinqui poſſunt 264.2
legata olim non niſi in teſtam. relinquebantur, hodie ſecus 241.4
legata quando ipſo iure vel ope exceptionis adempta cenſeantur. 274.1 2.3
legata quatenus indiſtioctè vel ſecus debeantur 142.2
legata res, & rei æſtimatio differunt. 247.9
legata res ſi ob hæredis moram pereat hæres tenetur 257.4
legata ſingularibus tantum fideicommiſsis æquata 244.4. hæc exæquatio an ſoli Iuſtiniano tribuenda. ibi.5.7
legata ſpecies à legata quantitate iure differt 247.6
legata ſpecies ſi pereat ſine culpa hæredis. legatario perijſſe cenſetur 567.2. qoid in quantitate. ibid.2.
legata teſtamenti acceſſoria ſont. 241.5
legatorum appellatione etiam libertates continetur 54.2
legatorum deficientium tria genera. 250.13
legatorum naturæ aduerſatur, vt totum patrimooium exhauriant. 275.2
legatorum translatio: & quomodo fiat 274.6.10
legatum tranſmiſsio & ceſsio. 260.5
inter legata & fideicommiſſa differentia 292.3
in legatis ad pias cauſas tantum creſcit hodie lis per inficiationem, in reliquis habet locum condictio, ſi indebitè ſoluatur 431.5.6.
in legatis amplius quàm in fideicommiſsis fuiſſe, quomodo intelligendum 244.9
legatis coniunctim duabur rebus, quarũ altera principalis eſt, altera acceſſoria, principali perempta, etiã acceſſoriæ legatum extioguitur 258.7
legatis duabus rebus principalibus coniunctim, ſi vna pereat, altera debetur ibid 4
de legatis edictum prohibitorium eſſe 261.2
legitima an perdatur ob miſſom iouẽtarium 239. 18.item Trebellianica ob id amittatur. ibid.19
legitima eſt hodie triens vel ſemis. 231 1.2
legitima & teſtamentaria tutela quatenus noo differant 70.4
legitima liberis relinqueoda hodie titulo inſtitutionis, & quæ ſit ratio. 233.23
legitima parentum an etiam aucta. ibid.7
legitima parentum tutela vnde proceſſerit. 75.16
legitima patroni hodie ab omni onere libera eſt, ſicut legitima filij. 338.8
legitima totela quid & quotuplex. 62.13
legitimæ agnatorum & patronorum differunt 71.2
legitimæ tutela locus non eſt dom ſpectatur teſtamentaria 67.475.3
legitimati per oblationem curia, quid conſequantur 45.3
legitimati per oblatione curiæ quomodo ſuccedant 301.4
legitimati per ſobſeqoens matrimonium, quomodo ſuccedant 301.6
legitimatio oaturalium tantum quæ requirat 46.6
legitimatio per oblatione curię. 321.3
legitimus hæres ſit, ſola aditione. 543.1
legitimi matrimonij requiſita 39.2.4.7 9.10
legitimo tutore quãdoque datiuus præfertor 74.1
in legitimo tutore quæ exigantur 70.8.9

legitimi

Legitimi non admittuntur, quandiu ſperatur teſtamentarius heres. 305.4
Legitimi tantum inofficioſi querelam habent 231.2
Legitimi tramites qui dicti 4.3
Legitimorum hæredum appellationu qui contineantur 345.5
Lenocinium, ſtuprum, adulterium, inceſtus &c. quid differant. 654.12.13.14
Lenocinij pœna ibid.16
lex vnde dicta 17.4.6
lex Aelia Sentia, & quæ eius capita 30.2.3
lex Anaſtaſia 326.2
lex Atinia 150.4
lex bona a mala ſola naturæ norma diuiditur 23.5
lex commiſſaria in emptionibus valet ſecus in pignoribus 408.4.5
lex Cornelia de captiuis quando lata. 57.13
lex diſponens de toto, de omnibus eius partib. diſponere intelligitur. 254.7
lex xij. tab. circa ſucceſsionem liberti. 315.1
l. Falcidia locum quoque habet in fidei com. ſingularibus, & mortis cauſa donat. 276. 12. quibus autem caſibus locus ei non ſit ibi.13
l. Furia ibid.7
l. Fuſia Caninia vnde dicta 34.1
lex Fuſia Caninia per Iuſtin. ſublata. 35.3
lex Horatiana 18.7
lex Iulia de ambitu, eiusq; pena. 659.1
l. Neratius 464.3
lex noua corrigens in vno, non cenſetur corrigere in alio 31.3
lex Papia Poppæa, & quæ fuerint eius legis capita 336.1 & 337.2.3.4.5. a quo lata ibid.6
lex plerunque impedit dominij effectū, vt in marito & pupillo 104.10
l. Pompeia de parricidis à quo lata. 656.1.5
lex propriè de iure ſcripto dicitur. 14.4
lex Regia quando lata 19.1
lex Regia vnde dicta ibid.1
Lex teſtamētaria, lex Cornelia de teſtamentis 657.4
lex Tribunitia 17.2
lex Velleia 194.7 & 195.1.9.10
l. Voconia 276.8
legis Aeliæ Sentiæ caput ſecundum emendatum 34.1
legis acceptio generalis 17.2
legis agrariæ actio 558.52
legis Aquiliæ actio duplici reſpectu mixta eſt 531.11
in legis Aquiliæ actione quomodo æſtimatio fieri debeat 533 39
l. Attiliæ rogatores 75.2
l. Corneliæ fictio 56.7. & 57.12.
l. Corneliæ pœna de ſicarijs 655.4
legis Corneliæ vnum tantum caput. 57.14
legis xij. tab. duritiies circa debitores. 589.17
l. Falcidiæ argumentum 274.1. quando & à quo ea lata ibid. 2. error Dionis & Euſebij circa eam commiſſus 275. 3. 4. duo eius legis capita ibid.2
L. Falcidiæ diſpoſitio 276.9.10
l. Falcidiæ ratio in ſingulis hæredibus computanda 277.5
legis ferendæ forma apud Romanos obſeruanda 17.7
legis mens conſideranda deficientibus verbis 73.3
legis ſtricta acceptio 17.3
legis verba facilius extenduntur quam hominum 68.6
legis vigorem quæ habeant 19.4
legi Papiæ in quo derogarit Iuſtinianus 58.1.3
legem Aeliam Sētiam quis tulerit. 30.5
legem non exequi pęnas 4.3
legē tollere, ſolius principis eſt. 23.15
legem Velleiam & Aquiliam etiam in materna hæreditate obtinere 194.4
de l. Cornelia de falſis 657.1
de lege Petilia 590.19
leges annonariæ 660.11
leges ciuiles quandoque à naturali ratione recedentes nihil iniqui ſtatuūt. 23.6.7
leges compoſitæ 5.4
leges Curiatæ 17.5
leges xij. tab. 21.6
leges inter armorum ſtrepitum ſilere. 181.3
leges promulgatæ quando dicantur 5.3
leges Romanorum à Græcis deſumptæ 21.9
leges ſanctæ 110 3
legum contemptus principi non ferendus 37.7
legum & armorum ſcientia principem decet 4.1
legibus alij ſcriptis, alij non ſcriptis vtūtur 14.3
legibus aut moribus omnes populi reguntur ibid.2
pro legibus legati ad Græcos miſſi. 21.4
libellarius contractus 413.11
libellus actionis de dolo 571.41
libellus actoris certam petitionem complecti debet 573.13. fallit in actionibus vniuerſalibus & generalibus. 574.14
libellus debet continere cauſam ſuæ actionis 471.5
libellus in actione confeſſoria 481.33
libellus in act. permutationis 558.2.2
libellus incertus admittitur, ſi incertitudo & ex facto aduerſarij puenit 574. 16. idē eſt, ſi incertitudo cōſiſtat in re petita. ibi. 17. item ſi aliquid petatur acceſſorie ibi.18. toleratur quoque incertus libellus quo ad interrumpendam præſcriptionem. ibid.19 idem, ſi proceſſu iudicij probationes certæ ſint ibid.20
libellus incertus quando admittatur. 120.4
libellus incertus valet, niſi opponitur. 574.21. in criminalibus autem illicitus eſt incertus libellus ibid.22
libellus qualis condictione furtiua. 521.22
libellus quomodo formandus in negatoria 481.31
libellus vt ſuſtineatur, verba impropriāda 104.8
libelli detractio quando ſit illicita. 583. 53
libelli emendatio cum reſecantur ſuperflua 583.24
libelli emendatio in re petita permittitur vſque ad ſententiam 582.10.13
circa Libelli emendationem in iudicijs ſingularibus diſtinguendi quatuor caſus. ibid.9
libelli emendatio per detrectationem. 583.22
libelli emendatio quibus modis fiat. 581.6
libelli & ſententiæ diſcrepantia tollera tur propter confeſſionem rei conuēti 571 10
libellorum forma in act. condictitia. 543 18.19
libelli forma in act. de calumniatoribus 546.45
libelli forma in actione de albo corrupto 514.28
libelli forma in actione de in ius vocando 515.43
libelli forma in actione de peculio. 508 29
libelli forma in actione depoſiti contraria 517.43
libelli forma in actione famil. erciſ. 537 27
libelli forma in act. fin. reg. 538.49
libelli forma in act. iuratoria 511.34
libelli forma in act. legis Aquiliæ. 533 41
libelli forma in act. mutui 525.18
libelli forma in act. ne in ius voc. ni exim. 516.54
libelli forma in act. pign. 556.76
libelli forma in act. pro legatis piis. 534.53
libelli forma in act. quod met. cauſa. 545 25
libelli form. in act. ſerui corrupti. 541.14
libelli forma in act. vi bon. rapt. 531.32
libelli forma in condictione ex ſtipulatione & actione ex ſtipulatu 526.29 & quid actor probet in iis iudiciis. ibid.28
libelli forma in dote petenda 562.39
libelli forma in repetenda dote. ibid.40
libelli forma in officio reſcindente. 493 40
libelli forma in act. reſciſſoria. ibid.41
lib. forma in quaſi Seruia. 902.40
libelli forma in Seruiana. ibid.30
libelli incertitudo & obſcuritas poteſt emendari vſque ad ſententiam 681.6
cautela Specul. circa obſcuritatē libelli 582.7
libelli mutatio ante lit. conteſt. permittitur 583.26. fallit. ibid.27 poſt lit. conteſt. eſt prohibita. ibid.28 fallit. ibid.29
libelli ſubſtantialia quæ dicantur 582. 16. ſubſtantialia libelli criminalis. ibid.17. ſubſtantialia libelli in cauſa ciuili. ibid.18
in libello aduētitiæ qualitates quæ ſint 583.21
in Libello licēt taceri poſsit cauſa proxima, remota tamen ſemper eſt exprimenda 481.6
in Libello omitti poteſt nomen actionis 473 6

in

in Libello realis actionis ſemper exprimenda proxima cauſa 472.11
in Libello qualitates aduentitiæ emendari poſſunt vſque ad ſententiam. 582 20
Libellum emendans tenetur reo ad expenſas indebitæ fatigationis. 583. 25
Libellum mutare quid 581.3
de Libellis in act. reſciſſoria 493.38.39
Liber homo non vſucapitur 549.1
Liber homo quando tutus ſit confugiendo ad eccleſias 36.2
Liber homo ſi delinquat, & poſtea fiat ſeruus, actio directa in noxalem mutatur 600.5
Liberum hominem occidens vel vulnerans, quomodo teneatur 454.5
liberum pro filio in ſingulari numero recte dici 134 5
in libero homine nulla corporis æſtimatio fieri poteſt 469.1
pro libero homine occiſo pœna eſt quinquaginta aureorum ibid.4
liberi, an vt legitimam, ita & Falcidiam habeant 276.11
liberi, etiam vnico tantum exiſtente, recte vincuntur 167.5
liberi homines quibus legari poteſt, ijdē & hæredes inſtitui poſſunt 199.3
liberi inceſtuoſi, nepharij, adulterini qui 302.5
liberi in quibus rebus patrem & non matrem ſequantur 27.5
liberi ſunt ſui hæredes patriſa. 327.3
liberi matribus ſuccedunt 323.1
liberorum appellatio 63 3 329.4
liberorum appellatione qui veniant. 403.& 190.6
liberorum cum parentibus matrimoniū prohibitum in infinitum 40.1
liberorum nomen omnibus deſcendentibus conuenit 68.8
liberorum numerus excuſat à tutela vel cura 90.1. & qui liberi præſtent excuſationem ibid.2.3.4.5
liberis à matre præteritis datur querela inoffi. 189.2
libera præſumitur quælibet res, donec probetur ſeruitus conſtituta. 481.39
liberalia ſtudia quanti fecerint veteres 95.1
liberatio & ſolutio eiuſdem ſignificationis 251.1
liberatio perſonalis ſi legata ſit, ab hærede debitoris exigi debitum poteſt. ibid.5
liberatio ſi cui legata ſit. qui correum habet ibi.9.11
liberationem legari poſſe, & quibus modis id fiat ibid.4
libertas directa ab inteſtato dari non poteſt 394.2
libertas directa & fideicōmiſſaria. 65.5.
libertas directa vt ſeruo relinqui poſſit tria requiruntur 294.6
libertas directa etiam ex codicillis vtiliter relinquitur ibid.2
libertas directa ſeruo alieno dari nequit ibid.5.
libertas & ſeruitus quomodo accipiantur in actione præiudiciali 519.9
libertas fideicommiſſaria 293.2
libertas fideicommiſſo relicta ſeruo alieno, ſtat quandoque in ſuſpenſo. ibid 4
libertas per fideicommiſſum dari pater ſeruo etiam alieno ibi.1
fideicommiſſaria libertas dicta. ibi. 2
libertas fundi quandoque probanda. 481 43.& 482.44
libertas ſemel competens non reuocatur 354.2
libertas ſeruo inſtituto non recte adimitur 208.2
libertatis definitio 24.1
libertatis naturalis præſumptio inualidatur propter contumaciam eius qui negatoria conuentus eſt 481.46
libertatis proprium eſt, ſic viuere vt velis 24.3
libertate donati ſtatim fiunt ciues Romani 30.7
in libertate fideicommiſſaria, ſolus euētus conſideratur 32.3.4
libertates continentur appellatione legatorum 34.8
libertinitas vetus per Imp. Iuſti. correcta 30 7
libertinus à liberto quid differat 28.2
libertini qui dicantur ibi.1
libertinorum differentia 29.1
libertus an aſsignari poſsit emancipato 341.1.2
libertus & libertinus an differāt. 335.1
libertus ob quas cauſas in ſeruitutem à patrono redigatur 71.3
libertus Orcinus 294.3
libertus patronum ſuum in ius vocare non poteſt ſine venia 515.39
libertus ſi non reliquit patrono tertiam partem bonorum, quid iuris ſit. 338.7
libertus teſtatus iure prætorio tenebatur dimidiam partem. patrono relinquere 336.4
liberti aſsignatio, &c. Vide aſsignatio liberti.
liberti filio inteſtato patronus non ſuccedebat 335.2
liberto inteſtato mortuo ſine liberis patronus in totum ſuccedit 336.6
liberto qui quomodo ſuccedāt. 339.1.2
libertum aſsignari quid ſit 340.1
liberti Latini qui 30.3
liberti deditij non conſequēbantur morte libertatem contra Accurſij ſententiam 340.3
liberti noſtri ſunt etiam quos ex fideicommiſſo manumiſimus 335.2
liberti olim locupletiſsimi fuerūt. 337.9
libertorum ſucceſsio à Iuſtiniano emendata 338.4
libertorū quinam ciues Romani. 30.2.5
libertos aſsignare ſuis liberis, patronorum liberi non poſſunt 341.3
libri iuris ciuilis quo ordine ſint editi. 5.5
libripens vnde dictus 172.6
de Liboniano S.C. 657.1
limitanei milites non poſſunt militariter teſtari 182.2
ligna an per alluuionem accedant. 115.5
linguæ acceptio 367.2
limitata cauſa limitatum producit effectum 83.2
linea quid ſit, & quid à gradu differat. 228.5
lineæ tres ſunt in cognatione ibi.6
lis nulla inter patrem & filiumfa. 515. 37
litis æſtimatio quid 599.7
litis conteſtatio non impedit vſucapionem rei mobilis 647 6
litem habens cum pupillo à tutela excuſatur 91.1
litem inferre quis dicatur 622.1
litem inferre quandoque licet ante tēpus 623.1
litem ſuam facere quid ſit 468.2
litem ſuam faciens iudex malè iudicando quomodo puniendus ibid.3
lites, ne temere moueantur, magiſtratus officium eſt proſpicere 639.1
literarum ignorantia à tutela excuſat. 91.2
literarum obligatio quomodo contrahatur 400.4. quæ in ea requirantur. ibid.5
literarum obligationis natura 403.3
ex literarum obligatione quæ actio detur ibid 9
litigare temerè etiam reos aliquando. 639.4
litigandi iuſtam cauſam habens, non tenetur ad expenſas litis 642 6
quando quis dicatur iuſtam litigandi cauſam habuiſſe ibi.7
litigans temere ad quas expenſas teneatur ibi 5
litigantium temere vetus pœna 639. 2 641.1
litigator temerarius quis dicatur 643.1
littus & ripa, quid differant 107.8
littus pro quauis extremitate ſumptum 107.15
in Locando nulla mercede conſtituta, mandati actio competit 310.7
in locata re remanens poſt finitam conductionem, reconducere videtur. 4.613
locatio à commodato & emptione quid differat 409.4.6
locatio & conductio alia temporanea, alia perpetua ibi.1
locatio & emptio in quibus vel conueniant vel differant 405. 10. 410. 11. 411.4.
locatio non poteſt eſſe vbi corpus ipſum non datur ab eo cui id fieret. 415.2
locatio requirit pecuniariam mercedē. 409.5
locatio temporanea ibid 2
locatio temporanea alia expreſſa, alia tacita ibid.7
locationis cauſæ & effectus ibid.8
in locatione merces debet eſſe pecuniaria 501.19
in locatione mercedis conſtitutio rectè in arbitrium tertij confertur. 410.6
in locatione multa veniunt præſtanda ex bono & æquo, de quibus expreſſo non eſt conuentum 415.1.2
locator conductor 409.3
locator ſcire in Seruiana debet, quę ſint illata 500.12.
locatori fundi omnes fructus tacitè ſūt obligati, &c. 365.7
locati actio cui & ad quid detur. 410.5
locati & conducti actionis praxis. 589. 75.76.

in Locati & conducti actione praxis. ibidem.
Locati & conducti actiones declarantur. ibid. 7.2
ex Locato actio cui & ad quid competat. ibi. 7.5
ex Locato obligatio tranſit ad hæredem conductoris 416. 1
fallit. ibi. 2
Locupletari cum alterius iactura, cõtra naturam eſt 79.6
Locupletari cum alterius iactura nemo debet 4.6.13
Locus à contrarijs 35. 3
Locus alienus 129. 6
Locus purus quis 199.7
Locus qui ſeruit, an religioſus fieri poſſit 110. 12
Locus religioſus quomodo fiat 109. 6
Locus ſacer, diruto ędificio quatenus ſacer maneat. ibid. 7.8
Locus ſolutioni adiectus efficit ſtipulationem in diem 370.1
Locus ſuus & alienus 129.6
Luci fructuarius, religioſum eum facere non poteſt 109.10
in Locum communem inferre mortuũ, inuito ſocio, non licet. ibid. 7
lucratiua, & non lucratiua cauſa, & mixta 247. 3
lucratiui tituli qui 496.26
lucrum intelligitur omni damno deducto 489.8
luendi uerbum quid ſignif. 246. 2
lugere debet ſponſa mortem ſpõſi. 38.9
lumen & proſpectus differant 137. 11. 13.
luminis ſeruitus ſimpliciter conſtituta. ibid. 12
lumini non officiendi ſeruitus. ibid. 10. 11. 13
luminum ſeruitus 480. 14
ne luminibus officiatur. ibid. 15
ne proſpectui officiatur. ibid. 16
97.8

M

Macedonianum S.C. locum habet in filijsfam. non in ſeruis 397. 1. verba eius S.C. ibi. 2
Macedonianum etiam ad filiosfam. pertinet. ibi. 13
Macedonianum S. C. unde dictum. ibi. 6 quando ſit latum. ibid. 7.
Macedonianum tantummodo in mutuo locum habet. ibid. 10
quibus caſibus locus ei non ſit. ibi. 11
Macedoniani exceptio quandocunque opponi poteſt. ibid. 14
Macedoniano non poteſt renunciari à filijsfam. ibid. 9
Magiſter nauis quis 592.10
Magiſtratus conueniri poſſunt, ſi ſoluendo non ſint tutores 88. 12
Magiſtratus minores & maiores qui. 89. 2
Magiſtratus quando excuſentur. ibi. 14
Magiſtratus quomodo teneantur pupillis. ibi. 3
Magiſtratus tantum minores ſubſidiaria actione tenentur. ibid. 1. qui ſint illi. ibid. 2
Magiſtratus uirum oſtendit. 99. 3
Magiſtratus uoce, prętor intelligit 20. 9
Maieſtatis crimen quod 304. 5
maieſtatis rei qui 632. 5
maieſtatis uox quibus competat 41
maior quando poſsit in integrum reſtitui 84. 3
maior lv. annis excuſatur à publicis muneribus 94 6
maior lxx. annis excuſationem habet à tut. vel cura. ibid. 2. 5
maior xxv. annis confirmatio iudicio eſſe cenſetur 84. 3
maiores qui dicti 329. 3
maiores magiſtratus qui 89. 2
maiores proprie dicti 40. 2
maius & minus diuerſas ſpecies non faciunt 103. 1
mala fides defuncti, nocet hæredi, etiam bona fides poſsidenti 154. 9
mala fide poſſeſsionem rei alienæ intrãs non præſcribit 152. 2. ſecus in eo qui vacantem poſſeſsionem bona fide accepit. ibi. 3
malæ fidei non datur locus iure naturali. 314. 8
malæ fidei poſſeſſor omnes fructus reſtituit 127. 10
malorum nullá ſocietas 417. 4
mandare cenſetur, qui præſens patitur ſua negocia geri 422. 7
mandandi uerbum exponitur 421. 1
mandans fieri delictum tenetur ea pœna qua delinquens 514 21
mandatarius dicitur procurator. 421. 3
mandatarius quid præſtet 419. 4
mãdatarius quatenus excedit mandatũ, habet negot. geſt. actionem habeat. 424. 2
mandator tantum precedit obligationẽ, conſtitutor ſequitur 395. 6
mandatores qui 393. 6
mandatores uel conſtitutores plures an ſinguli inſolidum teneantur 396. 2
mandatum quid differat ab alijs contractibus, qui conſenſu fiunt. 425. 4
mandatum ab initio eſt uoluntatis poſtea ſit neceſsitatis 425. 1
fallit. ibid. 2
mandatum debet eſſe gratuitum. 426. 1
mandatum & in diem & ſub conditione geri poſſe. ibid. 1
mãdatum extinguitur reuocatione, modò res ſit adhuc integra. 425. 13
mandatum gratuitum eſſe debet 422 6
inter mandatum & geſtionem differentia 553. 30
mandatum mandatarij tantum gratia factum, conſilium poſtponitur. 423. 1
mandatum procuratorium tria continere debet 606. 11
mandatum quando dicatur inſinuari actis 610. 4
mandatum quibus uerbis concipiatur. 426. 2
mandatum quinq; modis contrahi. 422. 1. expreſſè quoq; & tacitè contrahitur. ibi. 2
mandatum rei inhoneſtè non obligat. 422. 5
mandatum rei turpis nullum eſt. 423. 1
mandatum ſoluitur morte mandãtis & mandatarij 425. 5. quibus caſibus non perimatur morte mandantis ibi. 5
mandati actio directa, contraria. 424. 4
mandati actio directa & contraria. 527 46. cui & aduerſus quem detur. ibid. 47. vnde naſcatur ibid. 48. utramque eſſe ciuilem, perſonalem & rei perſecutoriam. ibid. 49. directa infamat. ibid. 50
mandati actio directa & contraria, & quid utraq; perſequatur 526. 32. quando naſcantur hæ actiones, & quæ earum cauſa. ibid. 33. quid item probandum in his actionibus ibid. 34
mandati actio quomodo differat à negociorum geſt. actione 528. 21
mandati actionis directæ formula ibid. 52.
mandati cauſa & effectus 421. 5
de mandati contractu, locus Ciceronis 421. 9
mandati deſcriptio. ibid. 4
mandati fines diligenter cuſtodienda. 424. 1
in mandato mercede incerta conſtituta, contractus ſit innominatus. 426. 3
mandato ſi merces ex conuentione accedat; locatio eſt, non mandatum. ibid. 2
mandata alia publica, alia priuata. 421. 8
mandata mandantis & ſua gratia facta. 422. 1. 2. 3. tua & aliena gratia facta. 423. 4
manumiſſio quid, & unde dicta 28. 3
manumiſsio ex ſacris conſtitutionibus quę 29 2
manumiſsio idem quod emancipatio liberorum 197. 8
manumiſsio in fraudem creditorũ quando dicatur facta 31. 1
manumiſsio inter amicos & per epiſtolã 29 6
manumiſsio non retractatur 53. 2. niſi certo caſu ibi. 3 4
manumiſsio per uindictam quæ 29. 3
manumiſsioni ſpecies 28. 3
manumiſsionem omni tempore, & quouis loco rectè fieri 29. 1
manumiſſor extraneus quis olim dictus 345. 7
manumiſſori cur ſufficiant x v i i. anni 34. 6
in manumiſſore cur ætas ſeptendecim annorum ſufficiat ibi.
manumittere qui poſsint 30. 1
manumittendi facultas cur olim minori denegata, niſi cum cauſæ cognitione 31. 2
manumittendi facultas per Aelium Sentium reſtricta 35 2
manumittens quot annorum hodie eſſe debeat. 34. 4
manſueta prorſus animantia non fiunt occupantis 113. 1 5
de marco Catone, Cenſorini filio. 52. 2.
ad mare acceſſus omnibus licitus 105. 2.
in mari ædificare, ſicut in littore licet. 106 6
margaritæ quid à gemmis & lapillis differant 114 5

maris & fœminæ coniugatio omnibus animantibus à natura inſita 38.1
mares & fœminæ qualiter ad ſucceſſionem inteſtatam vocati lege XII.tab. ſecus de media Iuriſprudentia 311.4. 5
per mares contingit agnatio. 69. 3
maritus an legare dotem poſsit quam non accepit 256. 5.7
maritus curam vxoris ſuæ ſuſcipere nõ poteſt 97.1. 5
maritus etiam ex alio contractu cõuentus quàm dotis, habet beneficium cõpetentiæ ne egeat 586.10. idem beneficium mulier quoq; habet ibid. 11
maritus & vxor poſt decimum demum gradum ſuccedunt 328. 5
maritus & vxor quandoq; affines dicuntur 43. 4
maritus impẽſas in re dotali neceſſariò factas conſequitur 586.15. quo auxilio eas conſequatur. ibi.16.18
maritus iure ciuili dominus eſt rei dotalis 161. 2
maritus nõ tenetur ad integram dotem reſtituendam 585. 1
maritus quantum ad dotem habet priuilegium competentiæ in quantum facere poteſt 263.41
mariti quantum facere nomine dotis poſsit, colligitur tribus modis. 585. 2
maritus ſummo iure tenetur ad integrã dotem, habet tamen priuilegium cõpetentiæ 586 7. quod priuilegium cõpetentiæ 586.7. quod priuilegiũ competit etiam filijs ibid. 8
maritus utiliter uxori dotem acceptam legat 256.1
maritus uxoris ſuæ procurator eſſe poteſt 97.7
mariti dignitas communis eſt uxori, etiam uiduæ 27.4
martian. I. C. quando uixerit 200. 2
martius campus 245.7
maſculi cur prælati fœminis in ſucceſſione 314.3.319.1
maſculi fœminis cur citius adoleſcant. 39.6
inter maſculos & fœminas nullum diſcrimen quantum ad ſucceſsionem ſecundum legem XII. tab. 315.1
maſſurius Sabinus primus publicè reſpõdit 20. 4
mater ad ſecunda vota tranſiens non poteſt exemplariter ſubſtituere 217. 8
mater à ſucceſsione filij excluditur, liberis filij relictis 320.1
mater & auia quomodo tutelam aſſequãtur 37.7
mater & liberi ex damnato coitu procreati ſibi inuicè nõ ſuccedunt 323.3
mater indiſtinctè ſuccedit ex Cõſtitut. Iuſtin. 321.1
mater in ſucceſsione filij excludatur à patre 320. 2
mater, niſi filijs impuberibus tutores petat, à ſucceſsione eorum repellitur. 322.1.3. id in quibuſcunq; impuberũ hæredibus obtinet ibi.2
mater non habet furti actionem pro filio ſurrepto 445. 3
mater non poteſt pupillariter ſubſtituere 215. 5
mater omnibus agnatis à Iuſtiniano pręfertur, exceptis fratribus & ſororibus 322.2
mater plurib. temporibus prodeſſe poteſt partui quàm pater 27.2
mater quatenus ſuccedat filio inteſtato. 313.1.2.3
mater quatenus tutorẽ dare poſsit 64.5
mater ſuccedit vulgò quęſito, nõ autem pater 323.2
mater tutorem non petens filio, quibus ex cauſis excuſetur ibi. 5
mater uendicare ſibi patriam poteſtatẽ non poteſt 51. 2
mater vulgò quæſitis ſuccedit, & viciſſim illi, matri 320. 2
matris appellatione, an auia quoq; contineatur 329. 1
matris Dionyſij tyranni graue dictum. 23.5
matris præteritio pro exhæredatione habita 198. 1
matri non competit ius patriæ poteſtatis. 41.4
matres quatenus adoptare liberos poſſint 37. 1
matribus ſuccedunt liberi. 323.1
materia quid, & quomodo à ſubſtantia & forma differat 118.4
materiæ domino quomodo ſuccurratur contra ſpecificantem 118.12
matertera adoptiua quomodo poſsit fieri 42. 7
matertera magna quę ibi.3
materteram adoptiuam ducere licet. ibi. 4.5
matrimonium à concubinatu quid differat 38. 11. 12
matrimonium à nuptijs quid differat. ibid.7
matrimonium an captiuitate diſſoluatur. 57.15
matrimonium cuius iuris ſit 13. 15
matrimonij definitio explicatur. 38. 8
matrimonium prohibetur inter parentes & liberos in infinitum. 40.1
matrimonium quando ſoluatur 561.35
matrimonium quatenus impediatur vinculo adoptionis 40.15
matrimonium quatenus prohibeatur ratione affinitatis 42.5
ad matrimonium quo caſu quis cogatur 33 4
matrimonium unde dictum 37.6
matrimonij contractus hodie à iure ſpirituali dependet 328. 2
matrimonij legitimi requiſita 39.2.4.7. 9.10
matrimonio durante affinitas tantum durat 43. 2
matrimõia regulariter libera ſunt 33.4
media Iuriſprudentia quæ 172.1.& 315. 6
mediaſtinus ſeruus 464.8
medici quatenus excuſationem habeant à tutelæ onere 95. 2. 3
melioratio 412.4.
membranæ quid 125.8
mendacium ex dolo prouenit ad decipiendum alterum 486.14
mente captus quid differat à furioſo. 86. 12.& 217.4
mente captus teſtari non poteſt 187. 5
merces venales obligari pro penſione. 501.16
mercedis conſtitutio in locatione rectè in arbitrium tertij confertur 410.6
mercede in locando nulla conſtituta, mãdati actio competit ibi.7.
mercenarium officium iudicis quod ſit. 644. 7
meretrix licet turpiter faciat, tamẽ turpiter accipit 391. 9
merx peculiaris & dominica quid 593.6
metus in legibus quintuplex 544.7
metus quid in actione quod metus cauſa 545.8
metum illatum eſſe ſufficit in perſonalẽ ter docere 544.3
metum non dicitur paſſus, qui nullum damnum ſenſit 545. 12
metum teſtificantibus duobus teſtibus plus credendum, quàm mille alijs. ibi. 18
metu extortam rem reſtituens arbitrio iudicis, excuſatur à pœna quadrupli. ibid. 21
metu fieri dicitur quicquid vi fit 544.5
in metu vis ineſt 545. 9
miles directò ſubſtituere extraneo uel puberi poteſt, paganus nõ item 22. 1
miles ſi ſecundum teſtamentum faciat, quid iuris ſit 225.2
militis prætorio pro exhæredatione habetur 198. 12
militis teſtamento ob ignorantiam irrito, an legata debeantur. ibid. 34
milites armatæ militiæ 180 3
milites ſtationarij & limitanei non poſſunt militer teſtari 182.2
milites veterani quatenus excuſentur. 94.2
milites quando militari iure teſtari poſſint 183.1
milites quare non poſſint procuratores eſſe 624.6. fallit. ibid.10
militum antiqua obſeruatio non multũ immutata 180. 5
militum priuilegia an hodie ceſſent. ibi. 4
miliaria legalia quot in ſingulos dies 96.6.& quid ſit miliare legale. ibid.7 9
militandi uocabulum latè patet 180. 2
militare teſtamentum à quibus introductum. 181.5
militare teſtamentum non infirmatur capitis diminutione 184. 5
militare teſtamentum ſecundum ius gẽtium cenſetur 180.7
militare teſtamentum ualet intra annũ amiſsione. 183.2. fallit. ibi.4. 5
militare teſtamẽtum ut obtineat, prius de militis uoluntate conſtare debet. ibid. 2
militaris teſtamenti cauſa an ſit militũ imperitia 181.1.4. finalis cauſa ibid. 2
militaris teſtamenti priuilegium ceſſat, ceſſante bellica occupatione 182. 1
in militari teſtamento ad minus duo teſtes requiruntur 183, 3
in militari teſtamento conditionis euentus retrotrahitur ad tempus declaratæ uoluntatis 184.6
in militari teſtamento remiſſæ ſolennitates 184.8

de

de militari teſtamento Traiani Imper. conſtitutio 181. 6. & ab ea pendere omnia priuilegia militaris teſtamẽti ibid. 7
Militia armata 150.3
Militia immunitatem præbet à tutela. 94.1
militiarum iura 5.12
Minima capit. deminut. teſtamentum irritatur 226.4. fallit in milite. ibid. 5
Minor ætate tutor ſcribi poteſt, ſed non erit tutor niſi maior effectus 67.5.6
Minor læſus reſtituitur in integrum. 84.2.4
Minor non poteſt ſtare in iudicio ſine curatore ibid. 9
Minor poteſt tutor dari tantum à teſtatore, non etiam à iudice 67.7
Minor quando non egeat reſtitutione. 84.6
Minor qui ueniam ætatis impetrauit, non reſtituitur ibid 5
Minor xxv. annis ad tutelam non admittitur 94.8. in teſtamẽto tamen tutor ſcribi poteſt ibi. 9
Minor xxv. annis ſub curatore eſſe debet 84.4
Minores tantum magiſtratus actione ſubſidiaria tenentur 89.1
Minores xx. annis manumittere nõ poſſunt. 30.2
Minus principalia non curantur 11.4
Miſſilia quid 131.2
Miſſio cauſaria 183.3
miſſie in rem 482.5
mixta actio tripliciter dicitur 531.4
mixta cõprehenſa ſub ſimplicib. 475.4
mixtæ actiones quæ 536.12. cur dictæ. 531.3
mixtæ actiones & in rem ſcriptæ, quid differant 536.14
mixtæ ſeruitutes 139.5
mobiles & immobiles res diuerſimodè traduntur 130.7
modica res quæ dicatur 113.3
mœniana & ſuggrundia 480.19
monachatus liberat à patris poteſtate, 55.7
monachi an teſtes eſſe poſſint in teſtamento 175.7
monumentum & ſepulchrum quid differant 109.8
ex Mora debebunt vſuræ in contractib. bo. fid. ſecus in ſtrict. iur. 552.16
mors ciuilis pupilli tollit tutelam 82.2
mortis cauſa donatio, & tres eius ſpecies 156.1.2.3
morte tutoris vel pupilli finitur tutela. 83.1
mortuum inferre in locum communem inuito ſocio non licet 109.7
mos & conſuetudo quid differant 217
mores hominum in vita priuata vix ſatis perſpici poſſunt 99.2
mulier adultera iure nouiſſimo in monaſterium detruditur 653.9
mulier fiſco potior in dotis cauſa 561. 14
mulier quare non poſſit eſſe teſtis in teſtamento 175.4
mulier conditio quandoque deterior cõditione viri 51.3
mulieris conſilium fragile 64.5
Mulieres quoq; quatenus adoptare poſſint 37.1
Mulieres quoque ſuſpecti poſtulari poſſunt 99.2
Mulierum genus auariſſimum 159.8
mulierum pœna, quæ ſeruis ſe coniungunt 336.1.3.4
mulſum quid 118.9
muncipale ius ſeu ſtatutarium 146
muri & portæ ſancti 110 4
Muros Romæ violãs capite plectit ib. 5
mutare libellum quid 381.3
mutatio iuris hæredi non nocet. 236.4
mutatio libelli ante lit. conteſt. permittitur 513.26.28
mutuans debet eſſe dominus vel quaſi, rei mutuandæ 525.12
mutuum certum quod 361.26
mutuum ciuile 360.13. mutuum ciuile per ſtipulationem. ibid. 14. mutuum mere ciuile. ibid. 15. ex eo oritur obligatio poſt biennum ibi. 16
mutuum contractus gratuitus 359 2
mutuum naturale & ciuile 360 9.10
mutuum qui differat à quaſi vſufructu 142. 10
mutuum reconciliari per conſumptionem pecuniæ 163.5
mutuum vnde dictum 361.16
mutui actio quando incipiat competere 525.16 quid probandum in actione mutui ibi 17. libelli forma in ea actione. ibid. 18
mutui cauſa quæ 360.17. eff ectus quis. ibi. 18
mutui ciuilis ſubdiuiſio ibi. 12
mutuo contractus in quibus rebus conſiſtat 361.24
mutui deſcriptio, ſeu definitio 360. 1. eiuſdem etymologia ibid. 2. eiuſdem definitio explicata ibi. 3
mutui & condictionis indebiti affinitàs 361 8
mutui forma 361.25
mutui reſtitutio in alio genere fieri nequit 360.7
in mutuo omne periculũ eſſe mutuarij 361.23
in mutuo reddendum idem genus. 360 6. aliquãdo tamen eadem ſpecies reddatur ibi. 8
in mutuo res fit accidentis 525.13
in mutuo idem genus reddendum. ibi. 14
mutus & ſurdus ſimul à natura, teſtari nequeunt. 188.1. ſed mutus tantum teſtari poteſt. ibid. 34
mutus teſtis in teſtamento adhiberi nequit 175.8
Muti non poſſunt tutelæ præfici 92.2
Mynſingeri præceptor Zaſius 52.2

M

NAſci ſuum heredem, & naſci ſuum futurum hæredem quid differant 266.3
Naſciturus quoq; tutor in teſtamento à patre dari poteſt 64.1
Natales quid 27.3
Natalibus reſtitui quis dicatur ibi. 5
Natiua actio 473.23
Natura rerum ſtipulandi, & promittẽdi 371.1
Naturalis cognatio in adoptione pro nulla habetur 42.6
Naturalis iuris primæui exempla. 12. 2
Naturalis obligatio quot modis tollatur ciuili remanente 433. 6.7.8. & 414.9
Naturali ratione introductum eſt iuſgẽtium & ius ciuile 14. 10
Naturali tantum filio an exemplariter ſubſtitui poſſit 217.6
Naturali tantum filio qualiter tutor dãdus 63.5
naturales qui dicantur 45.2
Naturales & adoptiui in quo differant. 308.1
Naturales filij per ſubſequens matrimonium legitimantur 46.5.7
Naturales filij qui, & vnde dicti. 301.1. tales bifariam legitimari poſſunt ib. 2
naturales non legitimati quomodo ſuccedant 303.5
Naturales tantum quomodo efficiantur legitimi 451.2. & 46.4
Naturales tãtum uel illegitimi nõ ſunt in poteſtate patris 37.3
Naturale ius bifariam accipitur 12.1
Naturale ius ſecundarium 13.8
Naturalia non poſſunt tollere ciuilia. 369.3
Natus antequam pater Senatu moueatur, Senatoris filius dicitur 60.2
nati ex ancillis noſtris ſiunt 115.5
Nati ex concubina quomodo ſuccedant. 327.2
Nauigij appellatio 629.11
nauis leuandæ gratiæ res proiectæ non videntur pro derelicto habitæ 132.1. vnde qui eas lucrandi animo appræhendit, furtum committit ibi. 2.5.6
naui magiſter quis 592.10
per Nauem quid intelligamus. ibi. 1
nautæ, caupones, & ſtabularij quãdo nõ teneantur ex quaſi maleficio 470 6
nautæ recepta reſtituant. ibid. 1.4. & qui nautæ dicti ibi. 2
neceſſariæ impenſæ quæ 123 3
neceſſarius expenſas quilibet poſſeſſor deducit 136. & quibus remedijs iuuetur ibi. 6
nec vi, nec clam, &c. clauſula omnia vitia poſſeſsionum continet 634.2
nefariæ & inceſtæ nuptiæ quid differant 404.
negari totũ rationẽ partis poteſt 580.11
negans plus iuſto, an puniendus. ibid. 10
negatiua an ſit improbabilis 384.7
negatoria actio 479.4
negatoria actio in rem 481.3.4. vnde dicta. ibid. 35. quibus verbis inſtitui debeat. ibid.
in Negatoria quomodo puniẽda ſit actio. vel formandus libellus ibi. 41
negatoriæ actioni ut locus ſit quæ requirantur ibi. 361
negociationes plures ſi ſeruus exerceat quid iuris 594.8
negocium alienum geri quatuor modis 553.
negociorum alienum quot modis geratur 427.3
negociorum facere 546.39
negociorum vtiliter geſsiſſe an initio, ſufficit 428.8. vtilitatem verò vnde metiri oporteat ibid. 9
ex Negocij vnico geſtu aliquando plu-

res actiones dantur ibid. 7
Negocia abſentis gerente coniuncta perſona, quid iuris ſit ibid. 10
Negociorum geſtio 427. 1
Ea Negociorum geſtione una diuerſæ perſonæ diuerſas actiones acquirunt 553. 37
Negociorum geſtor quid præſtet 428. 13. & 544. 44
Negociorum geſtor ſubſtituere poteſt. 553. 36
Negociorũ geſtor ſubſtituit inſtar procuratoris 427. 2
Negociorum geſtorum actio directa, & contraria 428. 5. 6. 11. 12. Vide actio nego. geſt.
de Negocijs ſeruorum tradita de filiiſfam. quoq. intelliguntur 59. 4
Nemo debet locupletari cum alterius iactura 416. 13
nemo inuitus in communione manere cogitur 537. 31
Nemo plus iuris in aliũ transfert quam ipſe habet 126. 5. & 486 7
Nepharij quomodo ſuccedant 308. 5
Nepos poſt aui mortem conceptus, iure tranſmiſſionis ad ſucceſſionem venit. 306 5
Nepos poſt aui mortem conceptus, an cognatus dici poſſit ibid. 6
Nepos viuo auo conceptus, & poſt ipſius mortem natus, auo ſuus hæres efficitur 305. 5
in Nepotis locum adoptari filius, & contra poteſt 50. 1
Nepoti qualiter tutor ab auo det 63. 8
Nepotes ex filia ſuccedunt cũ alijs filijs, & ex his, deſcendentibus, in ſtirpes. 312. 7
Nepotes ex filio ſuccedunt auo in ſtirpes 305 9
Nepotes ex filio ſuccedunt auo ſimul cũ patruo in ſtirpes 304. 1. idẽ obtinet hodie in nepotibus ex filia ibid. 2
Nepotes ſuccedunt auo ex perſona propria, non patris ibid. 4
Nepotes quatenus filiorum quoq; appellatione contineantur, vel ſecus 68. 3. 4. 5
Neratius 464. 3
Nobile iudicis officium, eiuſq; exempla ibid. 6
Nominati & innominati contractus. 366. 1.
Nominatim exhæredari quando quis dicatur 192. 2
Nominatim fieri dicitur quod per ſe vel aliud certum eſt ibid. 3
Nomen bonum quid 597. 3
Nomen æquiuocum in dubio in partem digniorem ſumitur 15. 4
Nomen, prænomen, cognomen, agnomen quid diſ. 267. 1. 2. 3. 4. & 268. 5
Nominis, prænominis, &c. error quatenus non uitiet legatum aut hæredis inſtitutionem ibi. 6. 8
Nomina facere 597. 4
Nomina pro debitoribus ibid. 5
Nomina propria, appellatiua 212. 5
Nomina veteribus quæ fuerint 400. 2
Nomina varias hodie acceptiones habent ibid. 3
νόμος καὶ νόμισμα 16. 3
Non eſſe dominum, accepiſſe à non domino, & ſimilia verba, quomodo in ll. accipiantur 486. 8
Non omnis qualitas rebus addita facit rem certam 526. 20
Norinbergæ ſtatus Ariſtocratia. 18. 5
Notarius iura ad ipſius officium ſpectantia ſcire, debet 468. 6
Notarij adhibitio 189. 4
Notarij & teſtium ſubſcriptio ibid. 5
Notitiæ in hominum animis natura inſitæ 9. 18
in Notorijs non neceſſarius eſt ordo iudiciarius 651. 5
Nouæ hæreditates quæ ſint 324. 2
Nouatio aliquando fit, etſi nõ exprimatur 438. 9
Nouatio bifariam accipitur ibid. 2
Nouatio quando valeat ibi. 5. 6. 7
Nouatio quomodo fiat ſine interuentu nouæ perſone ibid. 8
Nouatione tollitur obligatio ipſo iure. ibid. 1
Nouatione tollitur etiam acceſſoria cũ obligatione ibid. 4
Nouellæ conſtitutiones columna iuris ciuilis 5. 11
Noui Iuſtinianei dicti 8. 1
Nouus Iuſtiniani Codex 5. 10
Nouum ius dictum 324. 1
Noxæ dedere quid 599. 8
Noxæ & noxia quid differant ibid. 9
Noxæ appellatio ad publica delicta non pertinet ibid. 1
Noxæ dedendo ſeruum, cur dominus liberetur ibi. 1
Noxæ dedi ſeruus duntaxat põt 602. 3
Noxæ deditio hodie in ſeruis tantum durat 508. 20
Noxæ deditio quandiu duret 599. 5
Noxæ deditione quandoq; dominus non liberatur ibid. 4
Noxæ inſtar ſerui debebatur filiusfam. lege 12. tab. 601. 8
Noxalis, vocula non eſt proprium nomẽ actionis 598. 3
Noxalis actio non datur contra dominum ex quaſi delicto ſerui, ſed de peculio 599. 5
noxalis actio ſemper caput ſequitur, quo modo accipiatur 600. 1. eſſe eam perſonalem in rem ſcriptam ibid 2
in Noxali actione quæ ſint partes Iudicis 645. 6
in Noxali iudicio alternatiuè condemnãdus eſt dominus, licet in alijs diſiunctiuis obligationibus, ſit ſecus ibi. 7. 9
Noxales actiones quæ 598. 2
Noxales actiones ſint ne & quatenus arbitrariæ 569. 18. 19
Noxales actiones ſunt tantũ adiectitiæ qualitates principaliũ actionũ 600. 2
Noxalium actionum aliæ ciuiles, aliæ prætoriæ ibid. 1
Noxale iudicium 645. 5
Noxaliter conueniuntur non ſerui, ſed eorum domini 602. 6
Noxaliter conuentus dominus optionem habet vel ſoluere litis æſtimationem, vel ſeruum noxæ dedere 599. 6
Nubendo filiæ in ius & familiam viri tranſit 38. 3
Nuda promiſſio quandoq. pro cautione recipitur 609. 6. quomodo hic accipiatur nuda promiſſio ibid. 7
Nudum pactũ quando fieri dicatur 501. 5
Nudum pactum qualiter fiat 386. 8
ex Nudo pacto an agi poſſit 386. 2
Nullius res dictæ. 108. 1. quid à communibus differant ibi. 1. 2.
Numerare eſt actus naturalis non ciuilis 181. 8
Numeratio pecuniæ ad bonorum adminiſtrationem refertur 164 2
Numerus liberorum excuſat à tutela vel cura 90 1
Numerus prætorum 19. 5
Numus vnde: & numo omnia menſuras 402. 4
Numi à pupillo mutuati quomodo recuperentur 163 3. 46
Nuncupare quid ſignificet 179. 3
Nuncupatiuum teſtamentum quid à ſcripto differat 173. 1
Nuncupatiuum teſtamentum hodie in vſu eſſe 179 1. idq; iuris eſſe ciuilis. ibid. 2. vnde ſit dictum. ibid. 3. quid differat à ſcripto. ibid. 4. quomodo hodie vtamur. ibid. 5
Nuptiæ à matrimonio quid differãt 38. 7
Nuptiæ ad quartum uſq; gradum iure canonico prohibitæ 41. 2
Nuptiæ contra leges contractæ quomodo puniantur 45. 1. 5. 4.
Nuptiæ inter tranſuerſos affines nõ prohibite iure ciuili, ſecus autem iure Canonico 43. 6 7
Nuptiæ iuſtæ quæ ſint 39. 1
Nuptiæ nefariæ & inceſtæ quomdo differant 40. 4
Nuptiæ non coitu, ſed conſenſu perficiuntur 38 8
Nuptiæ quandoq; ob publicam honeſtatem prohibitæ 41 1
Nuptiæ quomodo impediantur inter tranſuerſales 40. 1
Nuptiæ vnde dictæ 37. 5
Nuptias contrahere ſocer cum nuru ſua duabus de cauſis non poteſt 43. 8
Nuptus adoptari, niſi filio emancipato non poteſt 40. 5

O

OB cauſam datam propriè donatio non eſt 157. 2
Oblatione debitæ pecuniæ tollitur obligatio 439 6
Obligamur alter alteri quatuor modis 584. 2
non Obligãtur pro penſione res omnes quotidiano vſui deſtinatæ 501. 18
Obligatio cauſa eſt actionis 471. 3. & 472. 7
obligatio cauſam ex natura trahit 356. 2
Obligatio ciuilis ſola, ſine naturali. 357. 12. 13
Obligatio ciuilis tantum, vel naturalis tantum, inefficax ad producendam actionem 394. 5
Obligatio & actio quid differant. 473 7
Obligatio & dominium, duo peculiaria iuris capita 24. 3. 4
Obligatio ex locato tranſit ad hęredem conductoris 416. 1. fallit. ibid. 2
Obligatio fideiuſſoria tranſit in hæredes 395. 1. 2. 3
Obligatio impropriè accepta 472. 18. proprie verò quid noceat. ibid. 19

Obliga-

Obligatio ipſo iure tollitur oblatióne, depoſitione & conſignatione debitæ pecuniæ 419 6. item interitu ſpeciei debitæ,& transfuſione 101.7.8
Obligatio literarum quomodo contrahatur 400.4. quę in ea requirantur ibid. 5
Obligatio naſcitur inter cohæredes ex quaſi contractu 430 5
Obligatio naturalis quot modis tollat, ciuili remanente 433.6.7.8 & 434.9
Obligatio naturalis quomodo ſola actionem pariat 650. 2
Obligatio non uitiatur modico tempore 372.5
Obligatio non poteſt incipere ab eo caſu,ad quem ueniens finiretur 379. 11
Obligatio per ſolutionem tollitur ipſo iure 434.6
Obligatio perſonalis quatenus per procuratorem quęratur 170.7
Obligatio propria nō abdicatur per alienationem rerum, ſecus in obligatione per ſuppoſitionem 476.12
Obligatio propriè non uerſetur in reale actione 471.10
Obligatio quæ conſenſu conſtat, tollitur quoque ipſo iure conſenſu cōtrario 439. 2
Obligatio,quæ prodigi commodum magis, quàm diſpendium reſpicit, non impeditur 382. 2
Obligatio tollitur ipſo iure confuſione rerum 419. 5
Obligatio tollitur ipſo iure per acceptilationem 435. 2
Obligatio tollitur nouatione ipſo iure. 43...
Obligatio verborum ſola tollitur acceptilatione,non etiam aliæ 416.8.9
Obligatio, uinculum iuris 280.1
Obligationis cauſa naturalis & ciuilis. 357.6.7.8.9
Obligationis definitio explicatur. 358. 16.18
Obligationis imparitas quæ re uel ſpe ad paritatem reduci poteſt,non impedit eam 374. 3
Obligationis indebiti cauſa eſt naturalis æquitas 362.4
Obligationis literarum natura 401.3
Obligationes naturales officium 357.10 ciuilis item officium, ibid. 14. naturalis autem & ciuilis ſimul. ibid. 15
Obligationi omni accedere poteſt fideiuſſor 394.1. fallit in dote. ibid. 2. iterum fallit. ibi.3
Obligationem contractam diſſoluens, fortius eam impedit ab initio. 379.10
in Obligatione eſſe quid dicatur. 599.1
in Obligatione generis, omnes ſpecies, obligantur 596.30
in Obligatione literarum quæ actio detur 401.9
in Obligatione non eſt, quod eſt in conditione 369. 2
Obligatione per ſolutionem ſublata, etiam acceſſoria tolluntur. 435.9
Obligationes ex conſenſu quomodo à relsquis differant 402.1,& 402.5 6.
Obligationes ex contractu quid differāt ab ijs, quæ ex maleficio deſcendunt. 440.1
Obligationes ex quibus, peculijs patri vel filiofam. acquirantur. 432. 2
Obligationes nobis non acquiruntur per procuratorem ibid.
Obligationes quando dicantur ipſo iure tolli 434.10
Obligationes quando tollantur ope exceptionis 435.5
Obligationes re contrahi quare dicantur 359.2
Obligationum cauſæ proximæ & remotæ 471.4
Obligationum diuiſiones duæ inter ſe differentes 358.1.2
Obligationum natura quæ re contrahuntur 401.2
in Obligationibus facti omnibus is qui non facit id quod promiſit,in pecunia numerata condemnatur 379 3
Obligatus ad factum, an habeat ceſſionis ius 589. 11
Obligatus ex delicto uel quaſi cedendo bonis non effugit pœnam. ibi.13
Obliqua, directa & communia uerba. 322.5.6.7
Obliuionis lex apud Athenienſes. 467.2
Obſequia & operæ differunt 350 5
Obſequiorum ſpecies quę ſint. ibid. 6
de Obſequijs quædam 519.25
Occidere hominem ueneno plus eſt quā gladio 653.8
Occidens ſeruum ſuum uel communem quomodo teneatur 454.4
Occidens uel uulnerans liberum hominem quomodo teneatur ibi.6
Occupantis fit,quod nullius eſt,quomodo intelligendum 111.3-4
Occupaſſe inſulam quis dicatur. 116.3.
Occupatio,quæ in ſe contineat 111. 2
Occupatione acquirimus res iure naturali ibid.1
Occupatione quando acquiratur dominium. 152.5
Octauius Auguſtus quomodo Tyberiū adoptarit. 52.5
Octonarij unde 108,3
Oculus certior arbiter aure 337.1
Oculorum ſenſum acerrimus ibid.
Odium conſanguineorum atrocius eſſe ſolet alijs 93. 3
œconomi qui ſint 610.7
Offerendi ius 556. 70 an iuri offerendi triginta annis præſcribatur ibid.71
Officiū Iudicis deſcribitur 644.4. aliud nobile, aliud mercenarium. ibi. 5.
Officium iudicis in act. fam. erciſcundæ. 648.2.3
Officium iudicis in act. fin. regūd. 649.1
Officium iudicis in actione reali. 646.1
Officium iudicis mercenarium 644. 7
Officium iudicis nobile, eiuſque exēpla 644.6
Officij excuſationem prætendens, illud exerceat 95.5
Officij ſignificatio 229. 6
Officij uaria acceptio 644. 3
Officijs à ſeſe differunt ſerui 26.4
Oligarchia 18.3
Omnino, uerbum 573.5
Oneratus in plus quā ſit honoratus nemo pōt 291. 1. fallit ibid. 2.3.4.& 293.5
Oneroſi tituli 496. 26
Onus, cui honorem, ſerto 590.7
Onus ubi eſt, ibi debet eſſe commodum 528.12
Oneris ferendi ſeruitus 136. 2
Operæ & obſequia differunt 350.5
Operæ officiales arrogatori non debentur ibi.4
Operarum aliæ officiales, aliæ artificiales ibid.3
Operarum & rerum communicatio omnino neceſſaria 357.3
Opinio communis, una opinio 21. 8
Opiſtograpum quid ſit 178.3
oportet, uerbum quid ſignificet. 437.13
oppignorari quæ res poſſint 365. 8. quæ non poſſint ibid.9
oppoſitorum natura, vt ſe inuicem tollant 170.1
oppoſitum quod operatur in oppoſito, idem operatur propoſitum in propoſito 576.8
optare quid 265. 1
in optionis legato legatarius tantum olim eligebat, hodie & ipſius heredes ibid. 2.3. fallit. ibid. 4
oraculum ſacrum pro reſcripto principis 52. 1
oraculum unde dictum ibi.1
orationes in iure noſtro quæ dicantur 228.1.
orcinus libertus 294.3
ordinariæ actiones & extraordinariæ quæ 584.9
ordinarius & uicarius ſeruus 258.3
ordo inuerſus ſcripturæ non uitiat, ſi de mente ſcribentis conſtet. 271. 4
ordo prætoris in ſucceſsione legitima. 309.2
ordinis beneficium 88.6
origo ſcripti & non ſcripti Iuris. 21. 1
orphanotrophium 610.8
orphanotrophi qui ſint ibi.7
orphitianum S.C. quando latum. 314.1
orthodoxi qui, & unde dicti 294. 4
ὀρθὸς quid ibi.

P

PActum de lucro in ſocietate, intelligitur etiam de damno 419.14
per Pactum de non petendo non tollitur præcedens obligatio ipſo iure, ſed tā eum per exceptionem 618. 3
Pactum nudum ab acceptilatiōe differt 436.4
Pactū nudum quādo fieri dicatur 366,8
Pactum nudum qualiter fiat 505.5
à Pacto nudo quid acceptilatio differat. 435.3 & 436.4
ex Pacto nudo an agi poſſit 386.2
Prædicationis crimen, deq; eius pęna. 654.21
Pagus quid ſit, & qui pagani dicantur. 182.8
Paganus directò ſubſtituere non poteſt extraneo uel puberi, miles autem poteſt 281.2
Pandectæ cur dictæ. 5.8 & 7.2.3
Pandectarum inuulgatio 67
Pandectarum libri quare per duplex ff. deſignentur 7.4
Papa & princeps poſſunt in potentia litigantium petitionem egredi 573.5
Pappia Poppea lex, & quæ eius fuerint capita 336. 1.& 337.2.3.4.5. à quo lata fuerit ibid.6

Papinianu Iureconſul. cæteris præſtantior 31. 2
Papiniani elogium, eiuſque interitus. 186.2
papiniani mors, & grauiſſimum dictum 93.4
de papiniano nónulla ſcitu digna 186.2
papyrus & chartæ differunt 125.7
παρακαταβολὴν apud Athenienſes. ſpóſio & ſacramentum apud Romanos. 642.2
paragraphus quid ſignif. 7.4
parapherna bona quæ 97.3.4
parapherna bona ſubſunt tacitæ hypothecæ 562.23
παρέδρος quis 6.13
parentes qui dicti 329.2
parentes olim vitæ & necis poteſtatem habuere in liberos ſuos 37 4
parentes poſſunt liberis ſuis in teſtamento tutores dare 63 3
parentes quid iuris tantum hodie in liberos ſuos habeant 37.4
parentum conſenſus an hodie neceſſariò requiratur in matrimonio 31.7.8
parentú cum liberis matrimonium prohibetur in infinitum 40.1
parentum fraus in necem filiorum 495.5
parentum nomine qui comprehendantur 40.2
parentum tutela cur legitima 73. 4
paret uerbum, pro apparebit antiquis dictum 520 3
parricida caſu quodam præmio honorandus eſt 651.7
in parricidi ſufficit conatus, licet res nó habuerit exitum ibid 9
parricidæ primi apud Rom. ibi. 3
parricidarum pœna ibid. 4
in parricidas cur nullam pœnam ueteres conſtituerint ibid. 2
parricidium in quibus perſonis committatur ibid. 6
parricidij conſcij etiam tenentur. ibi. 10
parricidij quæſtores 6 9
partis appellatióe uenit dimidia 306. 4
partem facere, & non facere paré quis dicatur 250. 10
de parte ad partem idem iuris eſt quod de toto ad totum 287. 1
partes appoſitæ in inſtitutione cenſentur repetitæ in ſubſtitut. 212.2.3. fallit. ibid. 4. 7
parthenius ſeruus 214.8
particularis iuſtitia, & eius diuiſio 9 9
partus ancillæ cur nó in fructu ſit 128.6
partus cur matrem potius, quàm patré ſequatur 27.1
partus uentrem ſequitur 26. 2
paſcendi pecoris ſeruitus 137. 4
paſſus quid 96. 7
pater adoptiuus filium uel inſtituere uel exhæredare debet 196. 1
pater an aliquid habeat ex bonis poſt emancipationem filio obuenientibus 167.3
pater an pro filiofam. per imperitiam malè iudicante teneatur 169.2
pater cogitur ſatiſdare pro filio tutore datiuo 66.9
pater cóuentus actione de peculio quid deducat 508.17
pater cum filio, quid in iure ſignificet. 93.3
pater emancipatio filium lucratus tertiam aduentitiorum bo 167.1. hodie dimidiam partem vſufructus retinet. ibi. 2. 4
pater & dominus filijsfam. & ſeruis peculiotenus tantum tenentur 584. 4 fallit. ibid. 5
pater etiam inuitus & ignorans obligatur peculiotenus ex contractu filij. 507.9
paterfamilias quis dictus 350.1
paterfamilias tutor eſſe poteſt 65.1
pater filio emácipato ſuccedit ad inſtar patroni 59.9
pater filiofam. ſuccedebat iure paterno. 318.4
pater filio mortuo cóuentus, tenetur in ſolidum 508. 18. fallit in profectitio. ibid.
pater in tutela teſtamentaria filio ſe inuitat non obligat 66.10
pater Iuſtiniani 519.5
pater filijs quatenus olim ſucceſſerit ab inteſtato filio emácipato 318. 1.2.
pater, niſi filia emácipata, generum adoptare non poteſt 40 5
pater non habet in ſua poteſtate naturales tantum uel illegitimos 37.3
pater nó ſuccedit vulgò quæſito 313.2
pater patriæ, quale nomen 8 5
pater quando præſumatur filiofamilias tutori conſenſiſſe 66. 11
pater quando tutelæ nomine per filium geſtæ teneatur. ibid 8
pater querelam & contra tabulas ſimul habet 230.10
pater quibus caſibus non habeat uſumfructum in aduentit pecul. 166.9
pater quid iuris habeat in peculijs filiorum fam. 507.4
pater ſemper contracta fiducia emancipare uidetur 299.5
pater tenetur de peculio ex contractu filij, non etiam ex edicto: ſecus in domino 508.19
pater uel dominus conuenti de peculio, ſua debita præcipiunt 593. 2. fallit. ibid. 2
patris appellatione an auus quoque contineatur 329.1
patris impia cóſilia celare, impietas eſt 652.2
patris iuſſus non requiritur in adeúdo, quantum ad bona aduentitia 320.5
patris vox tanquã uox filij, & ſerui uox tanquam uox domini 582. 2
patri & matri pariter defertur ſucceſſio liberorum inteſtatorum 319.4
inter patrem & filiusfam. lis nulla 515 37
patrem poſſe ſtipulari filio 380.1
patre mortuo filius natu maior impubetis emancipati tutelam conſequitur. 74.1
patres conſcripti unde dicti. 18.2
patientia in corporalibus loco traditionis habetur 129. 5
patientia in ſeruitutibus habetur pro traditione 486 6
patria poteſtas quid, & vnde dicatur. 37.1.2
patria poteſtas cóſtat relatione duarú perſonarum indiuidua 54 8
patria poteſtas diſſoluitur adoptióe ſpecifica 59.8
patria poteſtas ex iuſtis tantum nuptijs deſcendit 38.1
patria poteſtas in pietate conſiſtit, non atrocitate 656.8
patria poteſtas nó cadit in matrem 41.4
patria poteſtas tollitur deportatione. 54 1
patria poteſtas tollitur emancipatione. 58.1
patria poteſtas unde deriuetur 37. 8
patriæ poteſtatis cauſa 53 4
patriæ poteſtatis cauſę tres 46 1
patriæ poteſtatis & emancipationis differentia quo ad ſucceſſionem hodie ſublata eſt 306. 3
patriæ poteſtatis tollendæ modi 42. 9
patriam poteſtatem egreſſus per dignitatem, iura ſuitatis retinet 23 .4
patriam poteſtaté per dignitaté exeũs, omnia iura legitima retinet 55. 5
patriam poteſtatem tollit patriciatus dignitas. ibid. 1
patriciatus dignitas quæ ſit. ibid. 2
patriciatus dignitas duplex 18.6
patriciatus dignitas diſſoluit patriã poteſtatem 55.1
patricij qui 18.5
patricij quando plebiſcitis teneri cœperint. ibi. 5
patrimonium inter & peculium 507. 11
patrimonium principis 155.2
patrimonium vxoris triplex 97.2
patrimonij quantitas morte teſtatoris in ratione Falcidiæ ſpectáda 277.1.2
patronatus à liberto non poteſt in ius uocari ſine uenia 515 38
patronus an ſuſpecti poſtulari poſsit 99. 4.5
patronus eiuſq; parentes & liberi exceptionem competétiæ habent 587. 5
patronus in bonis liberti caſtrenſib. non ſuccedit 336. 3
patronus in totum ſuccedit liberto inteſtato mortuo ſine liberis. ibid. 6.
patronus liberti filio inteſtato non ſuccedebat, etiam nullo ſuo hærede relicto 335.2
patronus ob quas cauſas libertum in ſeruitutem redigat 78. 3
patronus quando ut ſuſpectus remoueri poſsit 99.6
patronus quomodo iure prætorio liberto ſucceſſerit 3 91.2.3
patronus remotus à tutela non fit infamis 100.2
patroni etiam per parentes & fratres hodie excluduntur 319. 5
patroni legitima hodie prorſus libera eſt ab omni onere. ibi. 8
patroni ius quid differat à iure filij. ibid. 6
patrono coniuncti ex tranſuerſo ſuccedunt liberto uſq; ad quintum gradum 346.2
patrono non datur bon. poſſ. cont. tab niſi adita hęreditate 336. 5
in patrono non diſtinguitur, quo titulo libertus alienauerit 496 28
patrono ſi nó relicta ſit tertia bonorum pars à liberto, quid iuris ſit 338. 7.

patro-

patronorũ liberi aſſignare libertos ſuis liberis non poſſunt 341.5
patronorum tutela quare dicatur legitima 72.8
patronus eorumque filios ex triplici capite potuiſſe ſuccedere 341.6
patrueles qui ſint 41.4
patrueles,& conſobrini uel amitini poſſintne matrimonium inter ſeſe contrahere. ibi.8
patrui appellatione an patronus magnus etiam veniat 331.2
Paulina actio eſt annalis 498.52
Paulina agetes creditores fraudem probare debent 496.29
Paulina aliquando perpetua, aliquando etiam indifferens 498.54
Paulina conuentus habet ius offerendi illud quod debetur 497.45
paulina cur dicatur utilis 498.53
paulina directa & utilis quando detur. 497.39
paulina non tenetur qui in fraudem creditorum rẽ alienam alienat 495.20. nec ſi debitor citra fraudem alienet. ibi.21
paulina perſonalis cur inter reales prætorias. ibi.12.13
paulinæ actionis definitio 496.19
paulinæ actionis cauſæ ſunt,maleficium & quaſi contractus 498.50
paulinæ actionis explicatio 495.11
paulinæ actionis fundamentum potiſſimum eſt fraus 496.23
paulinæ actionis practica 498.55
paulinæ ſitne locus quando in fraudem creditorum fit emiſſio debiti 495.10
Paulinam actionem an habeant futuri creditores:& quomodo accipiantur. 497.36. an item detur creditoribus, quibus proſpectum eſt per hypothecam. ibid.37
Paulinam actionem perſonalem in rem ſcriptam eſſe 498.51
ad Paulinam actionem tria requiri 497 44
Paulinam actionem vnam eſſe pro rebus tam corporalibus quàm incorporalibus 495.8.14
in Paulina act.fictio quod res tradita habetur pro non tradita 497.41.
in Paulina actione quomodo veniant fructus 496.17
pauperis quid ſit 603.14
de Pauperie act.ibid.6.verba legis XII. tab.de papuerie. ibid.7
paupertas à tutela excuſat 91.1
peccata regulariter ſuos authores tenere debent 613.13
pecoris appellendi ad aquam ſeruitus. 173.
pecoris paſcendi ſeruitus. ibi.4
peculatus crimen quando committi dicatur. 658.2.3.4
peculatus pœna quæ ſit ibi.5
peculium quid in actione de peculio ſignificet 506.1
peculium caſtrenſe 166.1.quaſi caſtrenſe 3.profectitium.4 aduentitium 5
peculium dicitur patrimonium filij aut ſerui 507.12
peculium filij fam.quadruplex 432.1.& 507.3
peculium in perſonis ſeruorum erat tãtum unum 506.2
peculium inter & patrimonium 507 11
peculiũ legatum minuitur ære alieno. 260.2
peculium nõ augetur eo quod dominus ſeruo debet. ibid.3.fallit tamen 291.4
peculium quale cenſendũ ſit, id de quo dubitatur unde acquiſierit filiusfam. 166.7
peculium quomodo æſtimari debeat. 595.1. quid contineatur ſub peculio. ibi.2
peculij ſeruorum quid 260.1
peculij argumentum,& diminutio uiuo teſtatore contingens, ad legatarium pertinet. ibi 2
peculij caſtrenſis multiplex priuilegiu 187.9
de Peculio actio,&c. Vide,actio de peculio,& actionis de peculio
peculio legato ſi quid poſt mortem teſtatoris accedat. uel decedat,quid iuris 260.3.4
in Peculio quatenus ſit tempus ſententiæ ſpectatur. 508.22
in peculio aduẽtitio pater exercet actiones nomine filii,ſecus in caſtrenſi uel quaſi 432.3
peculia quæ nam pariant obligationes filio aut patri. ibi.2
in peculijs filiorum fam. quid iuris habeat pater 507.4
pecunia publica quomodo in iure accipiatur 658 2
pecunia ſola quantitas dicitur 565.20. 25
pecuniæ appellatio 549.30
pecuniæ appellatione & mobiles & immobiles res venire 517 3
pecuniæ numeratio ad bonorum admiſtrationem pertinet 164 2
pecuniæ voccula omnes res ſignificet. 402.5
de Pecunia cõſtituta & receptitia actio in quo conueniant 503.2 3
pedanei iudices qui dicti 516.51
Pegaſianum S. C. an locum habeat in ſingularibus fideicommiſſis 284.7
Pegaſianum S.C.quale, & quale fuerit introductum 283.2.& 284.4
Pegaſianum S.C.vnde dictum. ibid.4
Pegaſiani caput tertium 285.2.quart. ibi.4
Pegaſiani S. C. quatuor capita 284.9. 10
Pegaſiani S.C. virtus attributa Trebelliano 282.3
penè aduerbium 513.9
per auerſionem conducere, emere quid 592.8
perceptione fructuum acquirimus rerum domina 126.2
per duellionis crimen 504.5
per duellionis crimen non extinguitur morte rei 303.4
per duellionis rei,qui olim dicti 652.4
peregrinus prætor 29.3
peregrini non paſſunt inſtitui 209.2.& qui dicti ſint,peregrini. ibi.
perfectio conſideratur per ſe, non alterius reſpectu 271.5
periculum ad tutores etiã non adminiſtrantes redundat 87.3.4
periculum rei commodatæ ad quem pertineat 363.2
periculum rei depoſitæ ad quem pertineat 364.12
periculum rei emphiteuticæ ad quem ſpectet 414.25.16
periculum rei emptæ ad emptorem ſtatim pertinet emptione perfecta 407. 1.fallit.ibi.2.3.4.5.6
periculum rerum emptarum quæ conſiſtunt pondere,numero,menſura, poſt contractam emptionem cuius ſit.ibi.7
περιτρέπομεν quid ſit 461.9
perito cuilibet in arte ſua credendum. 115.7
periurus an puniri debeat 511.24
permutatio non parit actionem, niſi reĩ interuentu veſtiatur 557.96
permutatio Germanis olim peculiaris. 402.3
permutatio,quid ab emp. & vendit. differat 406.8.11.12
permutationis contractus eſt dicatur innominatus 557.92
permutationis verbum omnes contractus continet. ibi.93
permutationem differre à contractu do, ut des. ibi.95
permutationem fuiſſe ante emptionem 406.10
ex Permutatione actio ad quid competat 558.101.libellus eius actionis ibi. 102
perpetuarum lus 411.3
perpetuum edictum quis primo ſcripſerit. 20.7
perpetuus, vocula variè in iure accipitur. 612.4
perſecutio,petitio,actio quid differant, 437.24
perſecutio quando dicatur difficilis. 122.9
perſequẽdi verbum quid ſignificet. 342 5.& 473.21
perſona an ſit proprium iuris caput 4.2
perſona cur inter iuris capita repoſita.
perſona generata ſemper gradũ adijcit quomodo intelligendum 131.1
perſona incerta quæ,quantum ad legata 295.3
perſona prorſus extranea nobis nõ acquirit 170.2
perſona turpis cur fratri præferatur, tres cauſæ 330.3
perſonæ æquales & inæquales quæ dicte 221.9
perſonæ cognitio in quibus verſetur. 585.5
perſonæ differentiæ 24.6
perſonæ incertæ hodie utiliter legatur 296.1
perſonæ in ius vocari prohibitæ 515.33 36
perſonæ propria ſignificatio 247
perſonæ quæ tutela præfici poſſint 95.5 2.3.4
perſonæ ſui iuris diuiſio 61.6
perſonalis actio explicatur 475.2
perſonalis actio tranſit in hæredem obligari 476.17.Vide actio perſonalis.
perſonalis liberatio ſi legata ſit,ab hærede debitoris exigi debitũ põt. 155.5

perſona-

perſonalis obligatio quatenus per procuratorem quæratur 170.5
perſonalis ſeruitutis tres ſpecies 148.1. & cur ſic dicta. ibid.5
perſonales actiones quæ 536.10
perſonales actiones tam ex parte rei quam actoris ſunt infixæ in perſonis litigantium 576.16
perſonales & reales actiones tripliciter differre 522.7
perſonales in rem ſcriptæ 536.13
perſonalium actionum duas cauſas eſſe 476.15
perſuadere quis dicatur 540.10
pertinacis Imperat.oratio 218.2
pertinere ad ſubſtantiam, & ad formam, & ſolemnitatem rei, non idem eſt. 173.4
pes quid 96.7
petere, verbum 582.12
petere ne etiam in loco domicilij poſsis, ſi certo loco daturum ſe promittat. 577.11.& 13
petere non dicimur ante litem cõteſtatam 647.4
petere plus cauſa & re, an paria ſint. 579.4
peti alio loco iure ciuili non poteſt, ſi certo loco ſoluere promiſiſti 576.9 fallit ibid. 10
peti eadem res quando dicatur 620.7
peti plus cauſa 578.1
petit. hæreditatis & interdict. quorum bonorum quid uel conueniant uel diſcrepent 651.8.9.10
petitor plus quatuor modis, re, tẽpore, loco & cauſa 575.5
petitur plus tempore, etiamſi ante tacitam conditionem petatur 576.6
petendi forma in actione iniuriarum reclamatoria 466.12
petens ante diem, plus tempore petit. 576.3
petens plus tempore ſuſtinet pœnam duplicationis induciarum 579.2
petẽs rem generaliter, quam ſuam eſſe ait, omne ius ſuum in iudicium deduxiſſe cenſetur: obſtatque ei poſtea agenti exceptio rei iudicatæ ſi ſemel ſuccumbit 620.9 fallit ibid. 11
petentis plus cauſa, re, uel loco, pœna 580.7
petentis plus tempore pœnæ 623.4
petentis plus tempore pœna ante lit.cõteſt. opponenda 579. 4. actor deſiſtens ante lit conteſt. euitat pœnam duplicandæ dilationis 580.5. dilatio qualiter duplicari debeat. ibid. 6.
de Petilia lege 590.19
petitio eſt actio in rem 646.4
petitio, actio, perſecutio quid differant. 437.14
petitio actoris ſemper conformanda naturę & qualitati ipſius obligationis 579.11
petitio firmari poteſt inſitione iuris 496.18
petitio hereditatis quid 658.103
in petitione plus, variæ hypotheſes conſiderandæ 580.8
petitorium quando dicatur habere poſſeſſorium ad mixtum 653.9.
petitorio uel poſſeſſorio iudicio quando quis agere dicatur 482.30
petrencius 329.5
φυσικὴ σοφία 12.3
penes pictorem eſt tabulam reſtituere, &c. 126.7
pictura acquirimus rerum dominia 125 1.5
pictura in magno precio apud veteres ibid.3.
pietas maximè principem decet. 5.22
pignorari res ſua quatenus alicui poſsit. 243.7
pignoratitia actio directa & contraria 365.10
pignoratitiæ actionis directæ formula 556.74. contrarię explicatio. ibid 75 libelli forma in contraria. ibid.76
pignorationis natura 274.4
pignus an poſsit alienari per creditorẽ 502.38
pignus conuentionale fit expreſsè & tacitè 500 5
pignus & hypotheca quid differat 365. 3.& 502.35.& 555.66
pignus fideiuſſore fortius 394.5
pignus gratia utriuſq; cõtrahitur. 359.3
pignus quando liceat alienare, uel ſecus 362.5.6
pignus quid. ibid. 24
pignus tribus modis acceptum 365.1 eius definitio explicatur. ibid. 2
pignus triplex, prætorium, iudiciale, conuentionale ibi.4 & 499.2
pignoris & hypothecę finalis cauſa 502 37
in pignore quid præſtetur 365.11
pignore uel depoſitio utẽs furtum committit 363.5
piſcari licet etiam in fondo alieno 111.6
piſcandi ius in fluminibus omnibus competit 106. 4. exceptis caſibus quibuſdam. ibi.5.
piſcatio in mari omnibus licita 105.2 quandoque prohibetur.
pius quis dicatur. 319
pij cognomen cui primum inditum. ibi.
placitum principis quodnam ꝓ lege habendum 19.4
placita principum triplicia ibid. 5
plagium quando dicitur committi 44.5. 2.& 659 2
plagium unde dictum 659.3
πλάγιος id eſt, doloſè ibi.4
plagii crimen eſt etiam publici iudicij. ibid.
plagij pœna quę. ibid.5.6
plantę cedant ſolo poſtquam coaluerint 123.1. & earum æſtimationem quomodo conſequamur. ibid.2
plato ingenij & doctrinæ princeps a Cicerone appellatus 1.1
pleps à populo quomodo dif. 18.4
plebis Romanæ ſucceſsiones 17.1
plebiſcitum. ibid.2
plenum dominium quid 104.18
plus iuſto negans reus an puniendus. 580.10
pœna adiecta promiſsioni facti alieni eſt ualida 369 1.3. ratio ibi.2.
pœna adulterij 653.6.8
pœna annonę defraudatę 660.10
pœna criminis læſæ Maie. 659.2
pœna adulterij contrahentium in ſponſa libus non habet locum 45.6
pęna impoſsibilitatem continens, aut cõtra leges faciens, uel probroſa 273.6
pęna inferenda ei qui in locum alienum neſciente domino infert 110.13
pęna inferentis vim publicam uel priuatam 637.12
pęna iniuſtè extorquetur quandoque etiam in criminibus 545.11
pęna iudicis perperam iudicantis 645.3
pęna legato adiecta, quatenus attendatur 273.7
pœna legis Corneliæ de ſic. 655.4
pęna prætoria quæ, & unde dicta 551.6
pæna pro libero homine occiſo 469.4
pæna quomodo in iure accipiatur 531.2
pœnam ſtipulari ſibi, & non alij licet. 389.17
pęnam tribus modis leg adij 273.5
pæna & pręmio conſtare Reſpub 9.18
pœnę adulterij ueteres hodie ferè abolitæ 653.10
pęnæ non ſunt extendendæ ad caſus non expreſſos 534.50
pœnæ perſecutoriæ actiones quæ dicantur 551.1
pęnæ ſerui qui dicti 55.2.3
pœnę ſerui patriam poteſtatem amittunt, & mortuis comparantur. ibid. 1
pœnæ temere litigantium 639 2
pœnarum capitaliũ certi gradus 652.5
pœnalis actio non tranſit in hæredes 470.1
pœnalis actio quæ dicta ſit 526.26
pęnalis actio quando etiam in hęredem detur 614.7
pœnalis actionis ex parte rei tantum exemplum 513.5. ex parte actoris tãtum. ibi.6. ex parte actoris & rei. ibi.8
pænalis ſtipulatio inanis redditur, &c. 373.10
pœnales actiones 513.3
pęnales actiones duæ de eadem re concorrentes nunquam inuicem conſumuntur. 604.3
pęnarum quid 118.11
pęnitere non poteſt ſemel conſentiens vt in ſuum locum inferatur 110.12
pollicitatio quid 366.9
politia quid 18.5
politiæ tres ſpecies. ibid.8
politica iuſtitia duplex. 9.7
pomponij locus declaratus. 22.5
populus à plebe quid differat 18.4
populus quilibet iura ſibi condere quatenus poſsit 14.6
populi nulli ſine legibus uel moribus. ibid. 2
portę & muri Sancti 110.4
portus quid 106.32
poſſe quid dicamur 391.4
poſſediſſe maiore parte anni quis dicatur 635.8
poſſeſsio ciuilis ſolo animo retinetur, ſed non adipiſcitur 636.12
poſſeſsio continua quid 147.10
poſſeſsio defuncti quatenus hæredi proſit 153.5.6
poſſeſsio non contingit ſine legitima cauſa 111.3
poſſeſsio quomodo acquiritur 635 5.& 636.13.
poſſeſsio pro detentione. ibi.10

poſſeſ-

poſſeſſio qualiter amittatur ibi. 8
poſſeſſio regulariter non procedit ſine traditione 487. 31
poſſeſſio uacua uarijs modis dicta 151.6
poſſeſsionis etymon 635.1. eiuſdem definitio. ibi. 2. eam facti eſſe, non iuris. ibid 3
poſſeſsionis furtū quumodo fiat 441. 8
poſſeſsionis cōmoda plurima 633 10.11
poſſeſsionis initium ſine uitio fuiſſe ſufficit 634.5
poſſeſsionis magnū commodum 627. 4
ad poſſeſſionem nanciſcendam ſufficit partem fundi introire 636 14
de poſſeſsione prius cognoſcendū quàm proprietate 632.6
poſſeſsiones bonorum durant tantum anno 196.3
poſſeſſor bonæ uel malæ fidei qualiter ad reſtitutione fructuū teneat 646. 2
poſſeſſor malæ fidei omnes fructus reſtituit 127.10
poſſeſſoris uerbo quid comprehendatur 476 22
in poſſeſſorio lata ſententia non præiudicat prætorio e contra ſecus 633. 8
poſſeſſorio uel petitorio iudicio quando quis agere dicatur 481.30
poſſeſſus ab alio poſsidere alium non poteſt 38.2
poſsidere aliud eſt, quàm in poſſeſsione eſſe 636. 11
poſsidere pro poſſeſſore quis dicatur. 158.10
poſsidere pro hærede quid ibi.109
poſsidere, tenere, habere quid differant 437.15
poſsidentis conditio 482.51
poſthumus alienus & antea inſtitui potuit, & nunc poteſt 343.8
poſthumus alienus quomodo olim inſtitui potuerit 267.1.2
poſthumus an exhæredari poſsit 193.7. 231.4.& 219.5
poſthumus olim non potuit inſtitui 294 23 id mutatum ibid.4.5.6
poſthumus quando dicatur ſuus hæres 302 5
poſthumus ſuus, & poſthumus alienus 266.2
poſthumi agnatione hodie non rumpitur totum teſtamentum 193.6
poſthumi natiuitate an codicilli rumpātur 296. 5
poſthumo alieno olim inutiliter legabatur 266 1. hodie utiliter ibid. 2
poſthumo quatenus tutor dari poſsit. 64.4
poſthumo ſi tutor teſtamento detur, quid iuris ſit 66.8
quaſi poſthumi. ibid.1
poſthumi an querelam inoff. quoq; habeant 231. 4
poſthumi debent uel inſtitui uel exhæredari 192. 1
poſthumi & ſui & alieni hodie utiliter inſtituuntur 185. 11
poſthumi quoque filij appellari poſſunt 68.2
poſthumorum uariæ ſpecies. ibi.1
inter poſthumos & iam natos differentia 193.2.3.4.5
poſtliminium unde dictum 57.17
poſtliminium fingit aliquem nūquam fuiſſe captum 56. 3
poſtliminij definitio 57.16
poſtliminij duo capita 56.45
poſtliminij factio 303. 2
poſtliminij origo 56. 2
poteſtas dominica cuius ſit iuris 36. 1
poteſtas dominica quomodo ſoluatur 53.3
poteſtas dominorum in ſeruos 25.3.4
poteſtas in tutelæ definitione quid ſignificet. 61.3.4
poteſtas patria quid, & unde dicatur 37 1.2
poteſtas patria diſſoluitur adoptiōe ſpecifica 59.1
poteſtas patria non cadit in matrem. 41 4
poteſtas patria patriciatus dignitate diſſoluitur 55. 1.
poteſtas patria quomō diſſoluatur 53. 1.2.4
poteſtas patria unde exorta 37.3
poteſtas uitæ & necis olim parentibus fuit in liberos 37.4
poteſtatis dominicæ cauſæ 53.2
poteſtatis dominicæ effectus 36. 2. 3
poteſtatis patriæ cauſæ t es 46.1.& 53.4
poteſtatis patriæ tollendæ modi 62.9
poteſtatem patriam per dignitatē extēs 55.1
in poteſtate conſtitutus excuſatur à tutela 91. 1
poteſtatem habere quinam dicantur. ibid. 2
præcepta quid ſignif. 10. 1
præcepta iuris, ad generalem iuris cognitionem pertinent. Ibid.
præcepta iuris quot, & quæ. ibid. 2.3.4
percipiendi uerbum & præceptio 288.1
prædium dominans & ſeruiens 134. 6
prædium dotale quid 501.1
prædium urbanum & ruſticum 134. 8
prædia confinia & uicina differunt 538. 43
prædia ſtipendiaria & tributaria 128.5. per traditionem.
prædo quis dicatur 647. 4
præfectus annonæ 607.7
prægnans mater non debet ultimo ſupplicio affici. 61.3
præiudicialis actio quædam quid differat à rei uendicatione 519.15. quomodo etiam differat à confeſſoria, & negatoria 519 16
præiudicialis actio ſecunda. ibi. 21. quæ eius ſpecies. ibi. 22. an ea actio contra uaſallos detur. ibid. 23. eiuſdem actionis praxis. ibi. 24
præiudicialis actio tertia, ad partu agnoſcendo. ibid. 26. an fratri contra fratrē detur. ibi. 27. perſequendi forma in ea actione. ibid. 28
in præiudiciali actione quomodo conſtet, quis actor uel reus ſit, ibid. 17
in præiud act. de ſeruit. uel liber. quomodo ſeruitus & libertas accipiatur ibid. 19
præiudiciales actiones à prætore introductas eſſe 518. 8
præiudiciales actiones ratione contingentiæ. ibid. 12. ratione maioritatis. ibid. 13
præiudiciales actiones tres. ibid. 6
præiudicialium actionum definitio. ib 9
præiudicium quid propriè dicat 517. 1
in præiudicium alterius (niſi certior eius rei factus ſit) nihil tentandum 50.2.3
præiudicij genus quod circa ſtatum perſonarum uerſatur 517.5
præiudicij ſi in iure ſimpliciter fiat mētio, de quo intelligendum ſit 518 1.
præiudicia ſecundum Iuriſcōſultos 517. 2. quorſum ſpectent præiudicia. ibi. 3
prælationis beneficium in dote confeſſata non habet locum 561.15
prælationis priuilegium ibi. 7. & 12
prælationis priuilegium eſſe perſonale. ibid. 16
præmio & pœna conſtare Reſpublicas 9 18
præſcribere quid ſit 556.79
præſcriptio ab uſucapione quid differat 146.4
præſcriptio & exceptio quid uel conueniant uel diſcrepēt 615. 5.6 & 616. 7
præſcriptio, & uſucapio quale dominiū tribuant 147.7.8
præſcriptio propriè exceptionem ſignificat 146 3
præſcriptione ſeruitutem cōparari. 138. 3
præſcriptionum aliæ fauorabiles, aliæ odioſæ 147 15
præſcriptis uerbis actio, &c. Vide actio præſcript. uerb.
præſens contra præſentem non reſtituitur 492.21
præſens contra abſentem ſi petat reſtitui quauis cauſa abſentiæ admittitur 491 15.14
præſens in iudicio an ſit citandus 643. 52
præſentes & abſentes qui dicantur 148. 6.& 384.2.& 491.4
contra præſentem quomodo abſens reſtituatur 492.10
præſes an deportare poſsit 54.10
præteritio matris pro exhæredatione habita 198.1
præteritio militis pro exhæredatione habetur 198.1.2
præteritus quis dicatur 3 8. 2
præteritus filius 191.2
præteritum aliquando & præſens & futurum continet 514.20
prætexta quid, & qui fuerint prætextati 461.5
prætextatum affectari quid ſit 461.7
prætor etiam cognatos uocauit 325. 2
prætor fuit magiſtratus annuus 612. 28
prætor omnia iudicia dabat 283.4
prætor peregrinus 19. 4
prætor ſemper æquitatem præ oculis habet 236. 2
prætor tutelaris 77. 2
prætor unde dictus 19. 1
prætor urbanus. ibid. 2
prætoris conſtitutio ibid. 1
prætoris dignitas, & eminentia. ibid. 3
prætoris ordo in ſucceſsione legitima. 309.2
prætores intelligendi uoce magiſtratuū 20.9.
prætores quid ſtatuerint circa iniuriæ maleficium 464.4.5.

prætorum

prætorum edicta annu 19.6
prætorum edicta quando cœperint perpetua eſſe 612.9
prætorum numerus 19.5
prætoria fideicommiſſa 281.12
prætoria iniuriarum actio à ciuili differt 464.1
prætoriæ actiones quæ 483.3
prætoriæ actiones deſcendunt etiam ex contractu, vel quaſi, vel delicto, uel quaſi 484.9
prætoriæ actiones quandoque perpetuæ 612.10.& 613.11
prætorium teſtamentum quando in vſu fuerit 172.2
prætorius tutor quis olim fuerit 81.1
prætorij tutoris loco hodie curator datur. ibid.2
præualentiæ habenda ratio 425.4
precariæ contractus 413.13
precarium conceditur indefinitè 363.3
precario vocula, pro aduerbio accipitur 634.4
precium innumerata pecunia conſiſtere ab initio ſufficit, liceat poſtea ſoluatur aliud 407.7
precium iuſtum quomodo in empt. & vendit. probandum. ibi.5
precij minoris æſtimatio in emptore & vendito. ibi.9
primæui iuris naturalis exempla 12.2
princeps conferens indigno, diſpenſat 273.5
princeps habet etiam patrimoniū 152.2
princeps non debet legum ſuarum ludibrium ferre 37.7
princeps non poteſt ratione litis hæres inſtitui: ſecus eſt in priuato 228.3.4
princeps qualis eſſe debeat 4.2
princeps quomodo ſit ſolutus legibus. 228.5
principis beneficium citra alterius iniuriam accipiendum 54.13
principis matrimonium 155.2
principis placitum quod nō pro lege habendum 19.4
principis reſcriptum ſacro oraculo comparatum 52.1
principis tantum eſt, legem tollere 23.55
principem decet legum & armorum peritia 4.1
principem maximè decet pietas 3.12
principes olim conſulatum ambiuerunt 8.6
principum placita triplica 19.5
principum ſtatuæ immunitate vel ſecuritatem fugientibus præſtat 37.4
principali conſiſtente uel uitiato, idem accedit etiam acceſſorio 258
principali non ſubſiſtente, nec acceſſorium valet 220.2
priuatio præſuppont habitum 27.4. & 482.43
de Priuatione ad habitū non datur regreſſus 378.2
priuatum ius quid 11.6
ex Priuatis delictis nemo agit, niſi cuius intereſt 651.10
priuilegium à iure priuato differt. 11.7
priuilegium competentiæ conceſſum etiam filijs 536.8
priuilegium fiſci duplex 355.6.7
priuilegium prælationis 561.7.12
priuilegium tacitæ hypothecæ ibid.6.9
priuilegia conceſſa eccleſijs locum habent in alijs pijs locis 534.49
prius in ſubſtitutione quomodo accipēdum 215.8
proauiam ducere vxorem nō licet 43.1
probatio in contrarium admittitur per confeſſionem patris, etiam contra præſumptionem iuris 482.48
probatio in exercitoria, inſtitoria, ꝙ iuſſu, quam in de peculio facilior eſt 596.2
proclamatio ut excuſet, tempeſtinè fieri debet 456.2
procreatione animantium acquiritur dominium 12.4
procurator ad iudicia uaria habet nomina 606.2
procurator an in criminalibus interueniat 466.9
procurator an reuocari poſsit 606.13
procurator in rem ſuam quis dicatur 619.5
procurator poteſt etiam per abſentem conſtitui 610.5
procurator propriè quis dicatur 606.20
procurator quatenus acquirat etiam ignoranti 170.3.4
procurator quot annorum eſſe debeat 35.5
procurator rei conuenti omnimodo ſatiſdare debet 610.15
procurator rei poteſt etiam reconuenire 606.15
procurator ſimplex non poteſt iuramentum deferre 619.4
procurator ſine mandato non auditur 609.1. non tenetur cauere de rato, ſi conſtet eum habere mandatum. ibi.3
procuratoris nomen generale 606.1
procuratori quomō ſtipulemur 389.3
ad Procuratorem conſtituendum, mandato opus eſſe 606.14
inter Procuratorem & tutorem & aduocatum diuerſum ius 232.3
de Procuratore abſentis rei 611.1
procuratores conſtitui ad iudicia qui & qualiter poſsint 606.12
procuratorium mandatum tria continere debet. ibi.11
pro derelicto habentur res biſariam. 132.5
pro derelicto habitæ rei dominium quæritur apprehenſione 131.1
prodigus & furioſus æquiparantur 85.4.6
prodigus & furioſus in quo conueniant vel diſcrepent 383.3
prodigus & furioſus promittendo non obligantur 381.1. fallit. ibi.3
prodigus ſub cura eſſe debet 85.2
prodigus teſtari prohibetur 188.1.
prodigus teſtis eſſe nequit, & quis dicatur prodigus 174.9
prodigi cura cur agnatis deferet. 85.3.
prodigo non aufertur rerum adminiſtratio. ibi.6.7.8
Proiectum & omiſſum differētia. 480.18
προγνηται quid 214
proijciendi ſeruitus 480.17
proijciente uel effundente filiofam. qui ſeorſum a patre habitat, pater non tenetur 469.1
promiſſum in annos ſingulos in principio annui peti poteſt 392.5. fallit ibi.6.
promittere uerbum in inſtrumento inſertum denotat interrogationem præceſsiſſe 386.4
promittendi verbum, idem eſt quod ſpōdere, aliquando tamen latius patet. ibi.6.7
promitendi verbum intelligitur de ſtipulatione 399.3.8
promittis X. aureos annuos quoad viuā qualis ſit ſtipulatio 368.1.& 369.4
promittens genus, quamcunque ſpeciē ſoluere poteſt 379.10
Promittens in defectum quomodo differat reis, &c. 373.7
promiſsio nuda quandoque pro cautione recipitur 609.6
promiſsionis nomen generalius, quàm ſtipulationis 366.7
promiſſor quando liberetur 379.8
promulgatæ leges quando dicātur. 5.3.
pro nato habendum qui in vtero eſt, quomodo intelligendum 63.2.5
prophanum opponitur ſacro 109.6
proprietas & dominium idem 166.8
proprietatis cōparatione perditur vſuſfructus 138.8
proprietarius loci, religio ſum eum facere non poteſt 109.10
proprius ſeruus quis dicatur 199.4
proprij homines an teſtes adhiberi in teſtamento poſsint 175.7
proprium alienius, eius amplius fieri nequit 252.6
proprium alicuius ſine ipſius facto ad alium non transfertur. 118.3
propriorum nominum genera quot. 212.5
proſpectus & lumen differunt 137.11.13.
proſpectui non officiēdi ſeruitus 137.10.12.13
pro tutelæ actio declaratur tam directa quam contraria 555.61
prouiſio hominis tollit prouiſionem legis 501.25
proximitas quatenus cognoſcenda 316.1.& 317.3
proximitas variè accepta 333.2
proximior in gradu prior eſt in ſucceſſione 316.2
proximus quis dicatur 310.5
ψήφισμα 17.2
pſeudo iureconſulti 20.5
pubertas plena octodecim annis definitur 49.2
pubertas quomodo æſtimetur 39.5.6.& 81.3
pubertati proximus quis 275.6
pubes factus an dicat teſtimoniū de eo quod ante pubertatem uidit. ibidem
publicæ & communes res qui differant 106.11.12.13
publicæ & vniuerſitatis res & in quo differant 107.5
publicæ functiones quæ fiſco penduntur uſucapi non poſſunt 152.6
Publicis tabulis etiam, ſerui olim præfecti

ſecti 49.8
Pupliciana an hodie cõpetat ſicut olim 487.30
in publiciana bona fides neceſſaria eſt. ibid. 22
publiciana confeſſoria & rei vendicatio quid vel conueniant vel diſcrepent. 480.25
publiciana contra verum dominum non datur niſi in quibuſdam caſib. 487.35
publicana datur etiam pro rebus incorporalibus 489.46
publiciana datur quaſi dominio. 477.3.8
publiciana & directa & vtilis dici poteſt 486.9
publiciana non datur contra titulo poſſidentem 489.4
publiciana non datur, deficiente vſucaptione 487.32
publiciana poſſit oe experiri etiam verus dominus 488.37
publiciana quare dicatur actio to rem 487.17
in publiciana quid ex parte rei exigatur 489.53
publicianæ actio cauſa eſt quaſi dominium ibi.48
publicianæ actionis effectus ibi.54
publicianæ definitio explicata. 497.16
publicianæ & rei vendicaræ affinitas. 488.36 38.44. diuerſitas 489.45
publicianæ inducendæ cauſa impulſiua 487.29
Publicianæ inſtituendæ formulæ. 489. 55
publicianam eſſe actionem prætoriam. 487.18
publicianam intentare poteſt, qui poteſt vſucapere, & contra ibi.23
ad publicianam quæ requirantur. 489. 49
circa Publicianam regula ex proportione 487.31
publicum vndeſdictum 106.11
publicum ius quid 11.3
publicum ius in quibus conſiſtat. ibid.5.
publicum ius Pontificum libris continetur. ibi.1
publici criminis accuſatio contra ipſum ſeruum inſtituenda eſt 599.2
publica iudicia. Vide iudic. publ.
pudicitia maior in fœmina, quam in uiro requiritur 200.6
pudicitia quãdo dicatur attentari 461.8
pulſare & verberare differunt. ibi.9
pupillaris debitor pupillo ſine tutore; ſoluens quando ſit tutus ope exceptionis 164.4
pupillaris & exemplaris ſubſtitutionũ affinitas 217.2
pupillaris ſubſtitutio quæ dicatur. 216 15
pupillaris ſubſtitutio an valeat, non ualente patris teſtamento 220.4
pupillaris ſubſtit. expreſſa & tacita. 216 21. tacita ſub expreſſa vulgari continetur. ibi.12
pupillaris ſubſt. nominatim & generaliter fieri poteſt 221.1
pupillaris ſubſt. patriam requirit poteſtatem 215.4
pupillaris ſubſtitutio quæ, & cur ſic dicta 214.1. eiuſdem definitio, & cur inuenta. ibi.2.3
pupilaris ſubſtit. quibus liberis poſſit fieri 215 2
pupillaris ſubſtitutio quibus modis finiatur 218.12. & 221.1.2.3.5.5
pupilla. ſubſtitut. quibus verbis fiat. 216. 14
pupillaris ſubſtitutionis varij effectus. ibid. 16 17
inter pupillarem & exemplarem ſubſti. differentia 218.11
pupillarem ſubſtitutionẽ poſſe ſecreto fieri 219.1
in pupillari ſubſtit. requiſita 215.1
pupillariter tantum ſubſtituitur impuberibus ibi.3
pupillus quis dicatur 214.1. & 383.4
pupillus arrogatus egreditur poteſtatẽ tutoris 82.1
pupillus contrahendo ſibi obligat contrahentem 79.4.7
pupill. debet eſſe in poteſtate patria tempore mortis teſtatoris 215.7
pupillus ex aſſe ſcriptus hæres quomodo adeat 75.7
pupillus iniuriæ faciendæ capax 79.6
pupillus quando ſolus adire hæreditatẽ poſſit 80.11
pupillus quare in bon poſſeſ. tutoris mittatur, ſi alimenta decerni negligat 101 3
pupillus ſine tutore non poteſt alienare 163.1
pupillus ſoluendo creditori ſuo nihil agit 79.3
pupillus tutori ſoluenti ſolidum, actiones cedere tenetur 88.10
pupilli debitor uel creditor an poſſit tutor eius eſſe 81.3
pupilli exhæredati bona omnia ad eius ſubſtitutum pertinent 219.3
pupilli morte finitur tutela 83.1
pupillo alimenta decernuntur arbitrio Prætoris 101.2
pupillo dandus tutor etiam ex alia ciuitate, ſi non inueniatur idoneus in loco eius 77.5
à Pupillo mutuò data pecunia quomodo recuperetur 163.3.4.6.
pupilo omnes res vtiliter dantur ipſe autem obligare ſe alijs non poteſt. 79.2
à Pupillo ſine tutore ſoluta pecunia, ſi perierit, cuius pereat periculo 164.6
pupilli, & puberes inter ſe comparati. 84.1
pupilli tutores ſuſpecti accuſare nõ poſſunt 99.2.3
purificata conditio retrotrahitur ad tẽpus mortis teſtatoris 207.5
purpuræ appellatio 578.9
purporam alienam intexens mala fide ſuo veſtimento, furti tenetur 119.6
purus locus quis 109.7

Q

Quadrupes neglecta ſi pauperiem fecerit, actio legis Aquiliæ competet. quandoque in factum agitur. 603. 9 10
Quadrupedes pauperiem faciunt, non damnum 464.5
Quæ non differunt ratione, nec differunt iuris diſpoſitione 34.7
Quæ requirantur, vt fiant ſerui per vẽditionem 26.5.27.8
Quæ res ſub dominium noſtrum non veniant 104.24
Quæſtionem ſtatus mouere quid. 93.1
Quæſtoris appella. apud veteres 6.3
Quæſtores ærarij qui. ibid.7
Quæſtores candidati ibi.10
Quæſtores patricidij ibid.9
Quæſtores vrbani qui ibi.6
Quæſtorum origo ibid.4
Quæſtorum varia genera ibid.5
Qualitas quid 237.1
Qualitas non omnis rebus addita facit rem certam 526.20
Qualitatis diuerſitas vitiæ ſtipulationẽ in totum 381.4
qualitates non conſtituunt ſpecificam differentiam 475.3
Quando locus ſit regulæ qua dicimus, Quod is repudiare poſsit, qui & acquirere poteſt 80.13
Quando quis dicatur ex fideicommiſſo vel S. C. Trebelliano hæreditatem ſuſcipere. ibi.7
quarta arrogati an ſit omnium bonorum arrogatoris 49.12
quarta arrogati an ſit hodie aucta. ibi.13
quarta quando reſtituenda arrogato 48.7
quartam ſufficere vni vel pluribus hæredibus quomodo intelligẽdum 277. 1.2.3.4.5 6.7
quarta Trebellianica differt à quarta Falcidiæ 254.6
quarta Trebellianica immunis eſt ab omni onere hæreditario 288.2
ex quaſi contractu obligatio naſcitur inter cohæredes 430.3
quaſi contractus ſpecies ſecunda eſt tutelæ adminiſtratio 429.1
quaſi contractua tertia ſpecies. ibi.1
quaſi contractus unde dictus 427.2. quinque eius ſpecie. ibid.3
quaſi delictum 468.1
quaſi delinquit Iudex male iudicans. 468.1
quaſi dominium quid 126.4
quaſi dominium non eſſe ſpeciem dominij, ſed potius affine, contra Bartol. 485.2
quaſi dominij affinia 134.1
quaſi dominij effectus 216.6
quaſi Seruiana act. realis eſt 502.35
quaſi Seruiana agens quid probere debeat ibi.39
quaſi Seruiana cur dicta ibi.31
in quaſi Seruiana quomodo formandus libellus ibi.40
quaſi Seruiana pro reb. expreſſè obligatis datur ibi.36
quaſi Seruianæ definitio explicata. ibi 32
quaſi vocula quid ſignificet. 484. 10 & 485.3
quaſi vſusfructus quid differat a mutuo 1.42.10
querela inofficioſi, adita demum hæreditate datur 229.3
querela inofficioſi. an & quando etiam hodie agatur ibi.6.7

Querela inoffic. an fratribus quoque & ſororibus competat 230.11.12
Querela inoffic. an poſthumus quoque data 231.4
Querela inofficioſi datur liberis à matre præteritis 198.2.3
Querela inofficioſi eſt remedium ſubſidiarum 231.5
Querela inofficioſi etiam parentib. contra liberos conceſſa 290.9
Querelam & contra tabulas pater ſimul habet. ibid.19
Querela inofficioſi non datur contra teſtamentum filij fam. iure militari factum 189.5
Querela inofficioſi omnibus liberis cõpetit. 229.2
Querelæ inofficioſi quando olim locus fuerit 231.1
Querela inofficioſi quare introducta. 229.1
Querela inofficioſi quando hodie locũ habeat 233.1
Querela inofficioſi teſtamenti quid. 229.5
Qui aliud dicit, quàm vult, neutram vel lu videtur 298.11
Qui confirmat dare videtur, quomodo intelligendum 64.9
Qui, relatiuum quando reſtringat, uel non 84.1
Quia, quoniam coniunctionum natura 270.7
Quid in errore Iuris 150.2
Quid iuris ſi actum ſit ut totus ager ſit iter, via, &c. 135.8.9
Quinam viceſimaria lex apud Plautum. 507.8
Quis dicatur in fraudem creditorum manumiſiſſe 31.1
Quibus ex cauſis liceat tignũ immittere in alienum parietem 136.4
Quod differtur, non aufertur 293.5
Quod ab initio non valet, ex poſt facto non conualeſcit 601.2
Quod in eum caſum venit vnde non poteſt incipere, non valet. ibid.3. fallit. ibid.4
Quod inter viuos conceditur, multo magis in vlt. voluntate concedendum. 31.5
Quod iuſſu actio, &c. Vide actio quod iuſſu
Quod metus cauſa actio, &c. Vide actio quod met. cauſa.
Quod metus actionis cauſa 545.16
Quod operatur propoſitum in propoſito, idem operatur oppoſitum in oppoſito 419.3
Quod ſemel noſtrũ eſt, amplius noſtrũ fieri nequit 521.9

R

RAdicis plantis maior habenda ratio, quam lapidis 124.3
Radicesne egerint arbores quomodo cognoſcatur. 115.6
Radices quas arbor tua in fundũ meum immiſit, an incidere liceat 124.6
Rapina etiam abſque dolo commiſſa hodie punitus 551.3
Rapina quarum rerũ fieri dicatur 411.1
Rapina requirere dolum ibid.3
Rapinæ deſcriptio ibid.1
Rapientes ſine dolo quomodo puniantur 337.19
Raptor cur mitius puniatur, quam fur 452.9.8
Raptor poteſt raptam ducere vxorem iure Canonico 654.17
raptor quibus actionibus teneatur. 451.2.2.6
Raptus pœna 645.16 & 658.6
Raptus, ſtuprum adulterium, inceſtus, lenocinium, & quid differant. ibid.12.13.14
Ratione non differentia, nec iuris diſpoſitione differunt 34.7
Rationum diſtrahendarum & pro tutelæ actio 429.3
de Rationibus diſtrahendis actio perit, inteſtata actione tutelæ 78.6
Realis actio inhæret rei, ad quemcũque vadat 476.21
Realis actio præſupponit obligationem ſuppoſitiuam ibid.11
Realis actionis cauſa proxima & remota ibid.16
Realis actionis explicatio ibid.19
in Reali actione cautela 477.28. Vide in Actione reali.
in Reali actione non verſatur propriè obligatio 475.30
Reales actiones quæ 516.12
Reales actiones ex dominio & quaſi dominio enaſcuntur 472.8
Reales actiones vendicationes dictæ. 422.1
Reale iudicium licet in præſenti habeat executionem, ſecus tamẽ in perſonali 646.5
Recedere à Iureſconſultorum reſponſis quatenus olim licuerit 218.9
Receptitia actio antiquata & in actionẽ conſtitutæ pecuniæ tranſfuſa 503.1
Receptitia actio vnde dicta 503.5
Receptitia bona quæ 91.4
Receptores qui dicti 6.8
Recipere 558.100
Reciproca ſubſtitut. cur dicta 211.5
Reciproca ſubſtitutio facta perſonis in æqualibus quot ſubſtitutiones contineat 212.11
Reclamatoria iniuriarum actio ſitne ciuilis an criminalis 560.7
Recta cæna opponitur ſportulæ. 542.9
Redhibitoria actio eſt arbitraria 570.28
Redimere verbum, quid ſignificet. 245.5
Rediiſſe in poteſtatem domini quando res dicatur 447.1
Refugium cuique tutiſſimum, domus. 454.2
Regere pro diſcernere vel conſtituere 536.8
Regia lex quando lata 19.1. vnde dicta. ibid.2
Regum quid 18.5
Regula, Actore non probante, &c. limitatur.
Regula Catoniana 232.7.270.2
Regula, circa ea quæ ſunt voluntatis, plus eſſe in opinione quam veritate, explicatur 853.2
Regulæ ex diametro contrariæ 581.4
Regula, Ex maleficijs pœnales actiones in hæredem rei non dari, explicatur 613.7
regula ex proportione circa publicianã 487.33
regula. Ex ſeparatis nihil inferri, quomodo obtineat 3.48
regula, Habendam eſſe rationem circa, nõ extra rem, ceſſat in Aquilia. 457.2
regula hæc, Cedit rei ſemper id quod ſine illa eſſe non poteſt, quomodo intelligenda 129.2
regula, is repudiare poteſt qui & acquirere, quando procedat 60.13
regula, Neminem alteri ſtipulari poſſe 318.1. eadem extenditur. ibid.2.3.4.5.6. iterum reſtringitur. ibi. 7.8.9.10.
relatio iuramenti quibus caſibus non habeat locum 591.9
relatiuum, qui, quando reſtringat vel nõ 14.1
relatiuorum natura 83.1
relegatio quid 53.15
relegatio, & deportatio quid differant 55.16
religio 109.1. religioſus ibi.2.3
religio eſt omnibus populis 12.6
religioſa & ſacra non vſucapiuntur. 149.3
religioſus locus quomodo fiat 109.4.6
reliqua, reliquari, reliquator, &c. 263.6
remedium conſtitutionis, Si quis in ſantam 637.18
remittere actionem, quid ſit 515.32
Remus à Romulo occiſus 110.6
renunciatio authen. hoc ita. C. De duobus reb. quid operetur 373.6
repetitio quando detur hæredi ſoluenti plus debito 286.5
repetundarum legis autor quis fuerit 659.3
repetundarum quis teneatur. ibid.4. de pœna eius criminis. ibid 5
repræſentatio non habet locum in ſucceſſione aſcendentium 30.34
replicatio quid, & vnde dicta 624.2
repræſentationis commodum quid. 255.16
requiſita ad legitimationem naturaliũ tantum 46.6
requiſita ad legitimum matrimonium 39.2.4.7.9.10
requiſita ad traditionem 129.9.4
requiſita ad tutelam teſtamentariam. 63.5
requiſita vt ſeruus fiat per conditionẽ 29.5
res aliena quãdo vtiliter legetur. 245.9
res alteri obligata rectè legatur, luenda ab hærede 246.1.3. fallit ibid.9
res furtiua quomodo æſtimanda 511.21
res quando dicatur in bonis eſſe uel ex boni 453.2
res quando dicatur in poteſtatem domini rediiſſe 312.4.447.2
res ſacra, religioſa non uſucapitur 149.3
res ſua nemini ſeruit 479.3 & 480.23
res terminus tranſcendens 24.3
rei æſtimatio & res legata differunt. 247.9
rei eiuſdem duo dominj in ſolidum eſſe non poſſunt 121.5
rei perſecutoriæ actiones quæ 513.2. & 584.3

Rei

Rei turpis nullum mandatum eſt . 423.1
Rei vendicatio aduerſus quem. 484.6
Rei vendicatio , confeſſoria& Publiciana in quo vel conueniant vel d ſſerant 480.25
Rei vendicatio cur ſit actio arbitraria . 569.24
Rei vendicatio datur ad rem furtiuam repetendam 531 10
Rei vendicatio datur contra titulo poſſidentem 489.47
Rei vendicat.datur, ſi res tradita à vero domino,amiſſa ſit 487.21
Rei vendicatio eſt arbitraria actio . 646 4.6
Rei vendicatio & condictio furtiua , domino cui furtum factum eſt , dantur : & quæ ſit ratio 450.3.4
Rei vendicatio & Publiciana poſſunt in libello ſimul proponi . 489.57
Rei veodicatio legatario competit. 243. 3 .& quæ ſit ratio ibid. 5
Rei vendicationis declaratio 477.30
Rei vendicationis & Publicianæ affinitas . 488.36.38.44 diuerſitas . 489. 45
Rei vendicatione acturus tria inſpicere debet 477.38
in Rei vendicatione medium concludendi ibid.34
Rei vxoriæ actio in actionem ex ſtipulatu transfuſa 566. 2. vnde dicta . ibid. 3
Rem in nullius bonis eſſe , tribus modis contingit ibid.40
in Rem actio negatoria 481.14
de in Rem verſo actio , &c. Vide actio de in rem verſo .
de in Rem verſo & de pecul. act.& vnam eſſe, quomodo intelligendum . 595 9
in Rem verſum quando dicatur. ibid. 5
in Re communi nemo dominorum quicquam facere poteſt, inuito altero 109.9
Re perempta, res tamen ipſa condicenda eſt 521.20
Res communes & publicæ quid differãt 106.11.12.15
Res corporales quæ dictæ 133.2
Res corporales & incorporales quid differant 482.52
Res dotales quibus caſibus alienari poſſint 161.4
Res ex conuentione deguſtandæ. 407. 8
Res fructiles quando mutari vel interire dicantur 143.10
Res furtiuæ , & vi poſſeſſæ non vſucapiuntur 149. 1. fallit nonnunquam , 150.5
Res incorporales non vendicantur ſeorſum 477.32
Res mobiles & immobiles diuerſimodè traduntur 130.7
Res mobiles rapiuntur, immobiles inuaduntur 451.2
Res multis modis in nullius bonis eſſe dicuntur 108.3
Res nullius dictę 108.2
Res occupatione acquiri, iure naturali . 111. 1
Res publicæ & communes in quo differant 106. 11.12.13
Res ſacræ quæ ibid. 3
Res ſacras quibus caſibus alienare liceat 108. 4
Res ſingulorum 111 3
Res ſub dominium noſtrum quæ non veniant 104.17
Res quotidiano vſui deſtinatæ non obligantur pro penſione 501.18
Rerum æſtimatio quomodo fiat . 581.5
Rerum alienarum adminiſtratores quãdo non ſatiſdent 610.11
Rerum diuiſio vnde profluxerit 15.5
Rerum prima diuiſio 105.3
Rerum diuiſio , caput ſecundum Iuris gentium 15.5
Rerum dominia dupliciter acquirimus 111.2
Rerum & operarum communicatio omnino neceſſaria 357.3
in Rerum ſacrarum alienatione quæ requirantur 108. 5
Reſcindens iudicium quid 491.7
Reſciſſoria ab euentu dicta ibid. 10
Reſciſſoria actio aliquando realis , aliquando perſonalis ibid.9
Reſciſſoria aliquando competit via exceptionis 492.19
Reſciſſoria eſt datiua actio , non natiua 493 36
Reſciſſoria perpetuatur lite conteſtata . 492.18
Reſciſſoria non eſt propriè ſpecies actionis 491.11
Reſciſſoria quando datur pro rebus mobilibus , vtilis eſt : quando pro immobilibus, directa dicitur . 493.15
Reſciſſoria quandoq; datur præſenti cõtra abſentem. 491.12
Reſciſſoriæ actionis libellus 493.38
Reſciſſoriæ act. deſcriptio 491.2
reſciſſoriam duobus potiſſimum caſibus dari ibi.3
circa reſciſſoriam generales quædam doctrinæ 402.34
reſcriptum principis ſacro oraculo comparatum 52.1
de reſiduis lege Iulia qui teneantur. 660 12. quæ ſit eius pœna. ibid.13
reſponſionis diuerſitas quando non vitiet ſtipulationem 381.6
à reſponſis Iureconſultorum quatenus recedere olim licuerit. 21.8. 9
reſpublica omnes præmio & pœna conſtat 9.18.& 650 6
reipub. adminiſtrandæ tempora duo , 4.1
reipub. cauſa abſens à tutela excuſatur 90. 1. reuerſus tutelam recuperat . ibid.3
reipub. cuiuſq; tuitio ſumma ex armis & legibus prouenit 4. 2
reſtituere, & indulgere differunt . 54 14
reſtitui, dari & tradi rem quid differant 521.8
reſtitui debet captus à prædonibus vel in vincula coniectus 492.26
reſtitui ſi petat præſens contra abſentem, quãtuis abſentiæ cauſa admittitur 491.13
reſtituitur in integrum minor læſus . 84.2.4
reſtituendus quicunque ex neceſſitate abfuit 492.28
reſtituendus ſi abſens contra præſentem ſit,non ſufficit quæque abſentiæ cauſa ibid 23. 25
reſtitutio in integrum quando maiori competat 84. 3
reſtitutio quando fiat vltra tempus læſionis 492.31
reſtitutioni ſubiecti fructus , 126. 8. 9.
in reſtitutione in integrum concedenda cauſę cognitio eſt neceſſaria. 174.3
in reſtitutionis duo tempora conſideranda 492.29.30.32
reſtitutoria & exhibitoria interdicta omnia ſunt ſimplicia 638.2
reſtitutoriæ actionis ſpecies 491.6
reſtitutus teatus in l. per adoptionem ff de ritu nupt. 42.8
retinendi verbum,declaratur 342.7
reuerſus ab hoſtibus quæ iura recuperet 57.15
reuerſus ab hoſtibus quacunque ratione , iure poſtliminij rediiſſe dicitur, ibid 11
reuerſus ab hoſtib. ſuus efficitur 301.1
reuocatio legat. denotantibus verbis fieri debet 247.4. 5
reuocationem alienationis præcedere debet excuſſio bonorum debitoris . 497. 46.48
reuocatoria actio non abſimilis reſciſſoriæ 495.8
reuocatoriæ clauſulæ prioris teſtamenti vtilitas 224.5
reus ante litis conteſtationem ſatisfaciens . non tenetur expectare Iudicis abſolutionem 615. 2. quando dicatur ſatisfacere actori ibi.3
reus dicitur pars fugiens 473.10
reus excipiendo dicitur quaſi actor, ibid.11
reus plus iuſto negans , an puniendus 580,10
reus, quomodo apud veteres vox illa accepta 372. 3
reo exceptionem dari ad defendendum 473.8
reo iuramentum quibuſdam caſibus defertus 291.8
reum nullo iure obligari in reali actione quid denotet 475.7.10
in reo & actore diuerſa facultas . 472.3
rei credendi & debendi 372. 5
rei promittendi, & ſtipulandi quomodo conſtituantur ibid.2
rei ſtipulandi promittendique vnde dicti ibid.2.4
ad reorum ſtipulandi , & promittendi conſtitutionem requiſita. ibid. 4. & 373 6
reos duos ex quocunque contractu conſtitui 372.6
rhetores , medici , &c. quatenus immunes ſint à tutela. 45.2.3
rigori æquitas præferenda 52.5
ripa & litius quid differant . 107. 1. 3 1. 2
riparum commoda, & incommoda ad dominos prædiorum circumiacentium pertinent ibi.4
Rod Agricola improuidè notat Vlpianũ 9.14

Rodol. Agric. reprehendit iuris ciuilis diuiſionem 11.1
Roſredi opinio defenſa 527.45
Roma olim caput orbis 611.3
Romanæ plebis ſucceſſiones 17.1
Romani ciues qui hodie dicantur 38.1
Romani leges ſuas à Græcis mutuati. 22.3
Romanorum tribunorum numerus. 75.4
Romuli lex, vt vxor viro ſuccedat. 347.1
à Romulo Remus occiſus 110.6
Roſtra quid 17.6
rubrica Pandectarum, de in diem adiectione emendatur 352.1
rubr. de rerum permutatione in Pandectis quid ſibi velit 557.84
rupti appellatione quid veniat 456.2
uſtica ſeruitus 134.7.9
uſticorum ſeditio 18.5
uſticitas quando excuſet 91.1.2

S

SAcer locus diruto ædificio ſacer manet 109.7. fallit. ibid. 8. ſacerdotum duo genera 11.5
Sacræ rei ſtipulatio inutilis eſt 378.1
Sacræ res quæ ſint 108.1
in Sacrarum rerum alienatione quæ requirantur ibid.5
Sacrum quid in genere ibid 1
Sacrum dupliciter conſtituitur. ibid.3
Sacrum oraculum pro reſcripto principis 52.1
Sacrum prophanum opponitur 109.6
Sacra & religioſa non vſucapiuntur. S.149.3
agmina herbæ 110.2
Saluianum interdictum 502.41
Saluianum interdictũ, & Seruiana quid differant 503.42
Saluianum interdictum quomodo inſtituendum, ibi.43
Saluo iure ſuperſlui, quæ vtilitas huius clauſulæ 575.2
Sancta quæ dicantur 110.1
Sanguinis coniunctio etiam inter ſeruos prohibet contubernium 44.1 2
ſanguinis iura tolli non poſſunt. ibid.3
Sata ſolo cedunt 114.1
Satiſdare quid 607.3
Satiſdare & cauere differunt. ibi.4
Satiſdare pater cogitur pro filio tutore datiuo 66.9
Satiſdare quando tutor vel curator dicatur 87.3
de Satiſdandi modo Iuſtiniani conſtitutio 606.1
Satiſdatio ab arrogatore quare exigenda 49.10
Satiſdatio an ab actore hodie exigatur. 608.2
Satiſdat. arrogatoris vltra pubertatem arrogati non extenditur. 499.11.
Satiſdatio iudicatum ſolui, tres clauſulas continet 608.2
Satiſda quando ſit neceſſaria 609.8
Satiſdationes ſub actionis appellatione continentur 607.2
Satiſdationem aliæ iudiciales, aliæ extraiudiciales 607.6.7. de iudicialibus vbi agatur ibid.8
Satisfactum eſſe quando cenſeatur. 556.68
Schedia quid ſit 592.12
Scientiam dicimur habere bifariam. 640.14
Scipio Naſica 20.2
Scipionis graue dictum 3.21
in Scortatores inuehitur 603.5
Scribens mala fide in charta aliena, nihil conſequitur 125.6
Scriptori bonæ fidei quomodo ſuccurratur. ibid.5
ſcripti & non ſcripti Iuris origo 21.1
Scripti & voluntatis exemplum 213.1
ſcripti Iuris ſpecies quatenus differant. 17.1
ſcripti chartis cedunt. 124.1.125.3.4
ſcripturæ ordo inuerſus 271.4
ſcripturæ præferendæ mens teſtatoris. 31.5
ſeceſſiones duæ plebis Romanæ 17.1
ſecta quid 173.7
ſecularis Iudex non poteſt clerico tutorem dare 77.4
ſecundarium ius gentium 13.10
ſeditio ruſtica 18.5
ſeditioſi qui dicantur 651.6
ſemel conſentiens, vt in ſuum locum inferatur, pœnitare non poteſt. 110.12
ſemel hæres, non poteſt deſinere eſſe hæres 281.1
ſemel noſtrum quod eſt, amplius noſtrũ fieri nequit 521.9
ſemel vtiliter & legitimè conſtituta durant, licet ſuperueniat caſus à quo initium habere non poſſunt. 256.17
ſemiſſes 78.7
ſenatori non licebat libertinam vxorem ducere 33.4
ſenatorum apud Rom. inſtitutio 18.1
ſenatu motus infamiam patitur 72.1
ſenatuſconſulta quid 18 3
ſenatuſconſulta quo tempore lata ibidem 4
S. C. Claudianum ſublatum 356.2
S. C. de aſſignatione libertorum, quando latum 240.1
S. C. Orphitianum quando latũ. 314.1
S. C. Pegaſianum, an in ſingularibus fideicommiſſis locum habeat 284.7
S. C. Sabinianum 310.1
S. C. Trebellianum 183.4.5
S. C. Tertyllianum vnde dictum 320.3
ſenecta 49.4
ſenectus olim in ſummo honore habita 94.4
ſenes ratione & conſilio pollent. ibid.7
ſententia abſolutoria ex vna cauſa, ex alia agenti non obeſt 581.11
ſententia debet eſſe conformis libello, quibus caſibus fallat 573.4
ſententia incerta quibus caſibus admittatur ibid.12
ſententia iuſta quomodo in teſtamenti definitione accipiatur 171.4.6
ſententia poteſt ferri ſuper non petitis in libello, ſi ſint de natura petitorum 573.11
ſententia quando dicatur tranſire in rẽ iudicatam 620.1
Sententiæ & libelli diſcrepantia tolleratur propter confeſſionem rei conuenti 573.10
ſententiæ executio, nobiline an mercenario officio iudicis fiat 644.8
ſententiam cum libello conuenire ſufficit in re, cauſa, & actione. 573.8
ex ſeparatis nihil inferri, quatenus verum ſit 34.8
ſepelire in vrbe olim non licuit 109.4
ſepeliendi mos apud veteres 628.7
ſeptemuiri Germaniæ 2.2
ſepulchrum & monumentum quid differant 109.8
ſepultura Chriſtianorum 629.8
ſequeſter quis 364.5
ſeruiana act. & quaſi ſeru. 499.1
ſeruiana actio, & ſaluianum interdictum quid differant 503.42
ſeruiana agens quid probare debeat. 501.24
ſeruiana competit etiam pro deterioratione rei conductæ ib. 20
ſeruiana datur etiam mulieri ad conſeruandam dotem. ibid. 17. item marito ad conſeruandam donationem propter nuptias ibid.28
ſeruiana datur tantùm tacitam hypothecam habenti 501.34
in ſeruiana libellus quomodo formandus ibid.30
in ſeruiana locator ſcire debet quæ ſint illata 500.12
ſeruiana non tantum locatori, ſed etiam creditori datur ſuppeditanti pecuniã ad refectionem ædium 501.26
ſeruiana quare ſit actio realis 500.11. & 501.22
ſeruiana vnde dicta 500.10
ſeruianæ actionis cauſa 501.23
ſeruianæ actionis definitio explicatur. 500 9
ſeruianæ & quaſi ſeruianæ actionis deſcriptio 499.1
in ſeruianam actionem quid veniat. 501.25
ad ſeruianam neceſſe eſt res eo omnino illatas eſſe, vt perpetuò illic maneant ibid.13
ſeruiens locus poſſit ne fieri religioſus 110.10
ſeruiens prædium 134.6
Seruilis cognatio quid 333.1
ex ſeruili cognatione nati non ſolum ad parentum ſucceſsionem vocantur, ſed etiam frater patrono præfertur. 334.6
ſeruiles cognationes an hodie in ſucceſſione ſeruentur 44.4
ſeruilibus cognatis lege antiqua quandoq; conſulebatur 333.3
ſeruit nemini res ſua 479.5. & 480.23
ſeruitus quid, & quotuplex 25.1. & 134.3
ſeruitus actus 135.4. & 479.8
ſeruitus aquam appellandi pecoris. 157.3
ſeruitut altius tollendi ædes. ibid. 10. & 479.9. 480.13
ſeruitus altius tollendi vel non tollendi 137.10
ſeruitus altius tollendi, vera ſeruitus eſt 480.13

ſerui-

Seruitus an dicatur in bonis noſtris eſſe 105. 4
Seruitus an ſit contra naturam 16.9
ſeruitus appellendi pecoris ad aquam. 137. 3
ſeruitus aquæductus 135.10
Seruitus Ariſtot. quid ſignificet 16.9
ſeruitus calcis coquendæ, arenæ fodiendæ 137. 5
ſeruitus conſtituta quibus modis probari debeat 482.40
ſeruitus continua 134. 4. diſcontinua. ibid. 5. & quanto tempore præſcribatur ibid. 6. 7
ſeruitus cur contra naturam 25. 5
ſeruitus, & libertas in actione præiudiciali quomodo accipiantur. 519. 19
ſeruitus extinguitur ſi quis acquirat fundum qui ſeruitutem debet. 479. 6
ſeruitus immittendi tigni 136. 3
ſeruitus itineris 135. 2. 479. 7
ſeruitus itineris & aquæductus non concurrunt ibid. 11
ſeruitus luminis ſimpliciter conſtituta. 137. 12
ſeruitus luminum 480. 14
ſeruitus ne luminibus officiatur. ibi. 15 ne proſpectui ibid. 16
ſeruitus non officiendi lumini, &c. 137. 81
ſeruitus oneris ferendi 136. 2
ſeruitus perſonalis & realis, & quomodo ab inuicem diſcernantur. 134. 4. 5
ſeruitus proijciendi 480. 17
ſeruitus quare inuenta 15. 4
ſeruitus quo iure introducta 25. 1. 2
ſeruitus ruſtica 134. 7. 9
ſeruitus ſtillicidij auertendi aut nõ auertendi 136. 6. 8. 9
ſeruitus viæ 135. 5
ſeruitus vnde dicta 25. 2
ſeruitus vrbana & ruſtica 134. 7. 9. & 479. 3
ſeruitutis cauſa finalis 25. 1
ſeruitutis impedimentum ſiue turbatio tollitur per ſententiam ſuper actione confeſſoria latam 482. 53
ſeruitutis perſonalis tres ſpecies. 139. 1 cur ſic dicta. ibi. 3
ſeruitutem conſuetudine cõparari 138. 2, & præſcriptione. ibi. 3
in ſeruitute diſcontinua an nuda tituli allegatio ſufficiat 138. 8
ſeruitute non probata, quælibet res præſumitur libera 481. 39
ſeruitutes aiente & negantes. 136. 1
ſeruitutes aquæductus, & itineris non concurrunt 135. 11
ſeruitutes deceſſori debitæ ad hæredes inſolidum tranſeunt 649. 2
ſeruitutes diſcontinuæ quamuis non vſucapiuntur, tamen vendicantur Publiciana 487. 24
ſeruitutes Germaniæ reales eſſe. 137. 6
ſeruitutes mixtæ 139. 4
ſeruitutes quomodo finiantur. ibid. 10
ſeruitutes reales quare prædiorum ſeu prædiales dictæ 138. 7
ſeruitutes ruſticæ explicantur 135. 1
ſeruitutum alia perſonalis, alia realis. 479. 2
ſeruitutum materia 138. 1
ſeruitutum modus & forma. ibid. 9
ſeruus actoris 464. 7
ſeruus adoptione liber efficitur. 52. 3
ſeruus alienus an cum libertate hæres ſcribi poſſit 202. 3
ſeruus alienus bona fide poſſeſſus quo ad acquirendum, ſeruo fructuario æquiparatur 169. 1
ſeruus alienus etiam mortuo domino hæres ſcribi poteſt. 202. 3
ſeruus alienus ex inſtitutione non fit liber 200. 2
ſeruus alienus inſtitutus ei acquirit in cuius poteſtate eſt tempore aditionis 202. 1
ſeruus alienus purè tutor datus, conſequitur fideicommiſſariam libertatem 66. 2
ſeruus alienus tutor ſub conditione libertatis datus, redimendus eſt ab hærede, ibid. 1
ſeruus communis acquirit pro parte dominica 375. 1. fallit. ibi. 2. extenditur ibi. 3
ſeruus communis, hæres inſtitutus cui acquirat 202. 1
ſeruus communis quomodo acquirat. 433. 42
ſeruus contrahens, ſi poſtea liber fiat, an ex contractu teneatur 600 4
ſeruus cur non videatur ſtipulari poſſe, tres dubitandi cauſę 374. 1
ſeruus de adulterio cum ſua domina cõmiſſo accuſatus, hæres inſtitui non poteſt 200. 1
ſeruus domino etiam inuito acquirit, 167. 1. 2
ſeruus & filiusfam. in quibus æquiparentur 378. 2
ſeruus & filiusfam. æquiparantur quo ad obligandum 590. 2. in quibus differant. ibi. 3
ſeruus ex domini perſona poteſtatem ſtipulandi habet 374. 2
ſeruus ex fideicommiſſo manumiſſus ſi libertus manumiſſoris 214. 1
ſeruus fideiubere pro alio non poteſt. 395. 9
ſeruus fructuarius reſpectu fructuarii hæres inſtitutus, & acquirit 168. 4. 5
ſeruus fugitiuus vſucapi nequit 149. 4
ſeruus hęres eſſe coactus quodnam beneficium conſequatur 214. 3
ſeruus hæres inſtitutus ſimul libertatẽ conſequitur 32. 2
ſeruus hæreditarius an ſtipulari queat. 374. 2
ſeruus, in quo vſusfructus habetur, acquirit fructuario duabus ex cauſis. 168. 1. 2. 3
ſeruus liber efficitur per adoptionẽ 52. 3
ſeruus Mediaſtinus 464. 8
ſeruus multis modis deterior fit 540. 12
ſeruus naturaliter obligatur, non ciuiliter 395. 8
ſeruus nominatus a domino filius, libertatem conſequitur 52. 4
ſeruus non agit iniuriarum 462. 2
ſeruus ordinarius, & ſeruus vicarius. 258. 3
ſeruus pœnæ hodie nemo efficitur. 55. 4
ſeruus pęnę hodie fit ad mortem condemnatus 71. 8
ſeruus pro libero habitus non vitiat teſtamentum, in quo vt teſtis eſt adhibitus 176. 1
ſeruus proprius quis dicatur 199. 4
ſeruus proprius hæres inſtitutus fit neceſſarius 234. 1. fallit in quibuſdam. ibid. 2
ſeruus proprius per errorem quaſi liber tutor datus, non fit tutor 65. 6
ſeruus proprius quare inutiliter ſub cõditione tutor detur 66. 3
ſeruus proprius rectè tutor ſcribitur etiam ſine libertatis datione 65. 4
ſeruus quando inutiliter ſtipuletur domino 374. 1
ſeruus quare hæres neceſſarius 31. 2
ſeruus qui noxam nocuit poſtea manumiſſus, tenetur actione pœnali ſolidum 600. 3
ſeruus rectè hæres inſtituitur eius qui in vtero eſt 202. 5
ſeruus ſi cum peculio legetur, quid iuris ſit 258. 5
ſeruus ſine domini iuſſu hæreditatem non adit 167. 3
ſeruus ſi plures negociationes exerceat, quid iuris 594. 8
ſeruus ſtipulando acquirit domino ea quæ ſunt iuris, ſibi ipſi autem quæ facti 375. 1
ſeruus teſtamento manumiſſus peculiũ amittit ſecus de manumiſſo inter viuos 260 1. fallit tamen 261. 5
ſeruus tutor datus, ſimul quoq; liber efficitur 65. 4
ſeruus vſuarius an acquirat 169. 6
ſerui alienatio in teſtamento manumiſſi, an legati illi facti reuocationem operetur 201. 4
ex ſerui, & filii contractu hodie oriuntur duæ actiones 508. 16
ſerui corpus ſi corrumpatur, non datur actio ſerui corrupti, ſed legis Aquilię. 540. 7
ſerui corrupti actio. ibid. 2. directa eſt & vtilis. ibid. 3. Vide actio ſerui corrupti.
ſerui corrupti actio datur heredi aduerſus corrumpentem in duplum 547. 5
ſerui corrupti actionis cauſa 540. 13
ſerui corrupti actioni vt ſit locus, quæ requirantur. ibid. 8
ſerui quomodo fiant 26. 4. 8
ſerui vox tanquam vox domini 382. 2
ex ſerui vſuarii operis an acquiramus. 433. 1
ſeruo alieno directa libertas dari nequit 294. 5
ſeruo alieno licet directò libertas non poſſit dari, inſtitutio tamen valet quo ad hæreditatis acquiſitionem. 201. 3
ſeruo communi inſtituto, ſi vnus dominorum nolit iubere vt adeat, eius portio cæteris accreſcit 203. 2
ſeruo hærede inſtituto, ipſius domino legari poteſt 271. 4
ſeruo hæredis an legari poſſit 270. 1
ſeruo hæredi ſi ſubſtituatur, an fiat hæres voluntarius 211. 12
ſeruo hæreditario ſtipulante quis effectus ſit. 374. 4

Seruo inſtituto libertas non rectè adimitur 291. 2
ſeruo proprietarij hærede inſtituto, fructuarius eius operis non defraudatur 199. 1
ſeruo ſi facta ſit iniuria, quando agere domino liceat 462 1
ſeruum dominus noxæ dedere poteſt, etiamſi ſimpliciter condemnetur in certam quantitatem 645 8
ſeruum inter & dominum nulla oritur ciuilis obligatio, atq; adeò nec actio. 601. 1
ſeruum proprium licet hæredē inſtituere, vel ſubſtituere alteri 211. 11
ſeruum ſuum vel communem occidens quomodo teneatur 454. 4
ſerui cur dicti mancipia 25.4
ſerui dominis & dominium & poſſeſſionem acquirunt 168. 6. an autem ex cauſa iniuſta etiam acquirunt dominis ibid. 7. 8
ſerui fiunt varijs modis 26.6
ſerui iure ciuili non contrahūt nuptias, ſed contubernia 39. 3. & 334. 4
ſerui naſcuntur & fiunt 26.1
ſerui non ſunt in fructu 115.2
ſerui pœnę qui dicti 51.2.3
ſerui pœnæ amittunt patriam poteſtatem. ibid. 1
ſerui quòque adoptari poſſunt 52.1
ſerui quoq; olim publicis tabulis præpoſiti 49. 8
ſerui, vt per venditionem fiant, quę ſequirantur 26.5.27.8
ſerui vnde dicti 15.4. & 25. 2
ſeruorum conditio olim varia 26.1
ſeruorum diuerſa officia. ibid. 4
de Seruorum negocijs tradita, eadem de filiifam. intelliguntur 391.4
ſeruorum nulla differentia Iure nouiſsimo 26. 3
ſeruorum teſtamento manumiſſorum precia in Falcidia non computantur. 279.4
ſeruorum varia conditio quare ſublata 26. 2
ſeſcuncia quid 204.6
ſeſtercius quid olim valuerit, quidque hodie valeat 337.7
ſeſtertia in plur. num. quid continuerint ibid. 8
ſicarij qui ſint, & de ſicæ appellatione, 655. 3
de ſicariis titulus cur potius inſcriptus quàm de homicidis. ibid. 2
ſi, dictio, quem effectum habeat 270.1
ſi paret dare oportere, qualis ſit actio. 520. 2
ſignans annulo alieno 174.4
ſimplicitas iuſtitiæ amica 311.4
ſimultas leuis à tutela non excuſat. 92. 2
ſingularis actio quid ab vniuerſali differat. 646.2.3
ſingulorum res ſingulis acquiruntur. 111. 1
ſitocomia quid, & vnde dicta 660.9
ſobrini qui dicantur 333.2.3
ſobrino propius quis. ibi. 2
a Sobrino ſobrinave defuncti, deſcendentes etiam ſeptimo gradu ſuccedunt 327.2
ſocer cum nuru nuptias contrahere prohibetur duas de cauſis 43.8
ſocietas ad arrogatorem non tranſit. 350. 8
ſocietas alia publica, alia priuata 417.1 priuatæ deſcriptio ibi 2
ſocietas an pacto ad hæredem tranſire poſsit 420.2
ſocietas coiri nequit, vt vnus totum lucrum ſentiat, & de damno non teneatur 419.7
ſocietas morte alterius ex ſocijs finitur, 420.1
ſocietas nulla eſt malorum 417. 4
ſocietas perimitur finito negocio 420, 3. item publicatione bonorum. ibid. 4. item ceſsione bonorum. ibid. 5. 6. item interitu rerum & actione. ibid. 7. 8
ſocietas quamdiu contrahatur 417.4
ſocietas quando dicatur, vel ſecur. ibi. 3
ſocietas totorum bonorum quid contineat 419.4
ſocietas valet, ſi partes lucri & damni diuerſæ ſint inter ſocios: & quę ſit ratio 418.1.5
ſocietas valet vt alter nullam partem damni ferat, lucrum verò commune ſit 419.6
ſocietatis cauſæ & effectus 417.6
ſocietatis natura 255.10
ſocietatem expreſſe & tacite contrahi. 417.1
ſocietatem nil impedit diſpar lucri & damni ratio 418.2
in ſocietate pactū de lucro intelligitur etiam de damno, & contrà 419.1
in ſocietate requiritur vt ad quæſtum ſit initia 417.5
ſocius etiam de furto tenetur 422. 2
ſocius præſtat dolum, & culpam etiam leuem 421.1. non autem leuiſsimam. ibid. 4
pro ſocio actio, &c. Vide actio pro ſocio.
inter ſocios ſi nihil conuentum ſit, ſeruatur æqualitas lucri, & damni. 417 5
ſocrum vxorem ducere non licet. 43.1
ſolennitas intrinſeca præſumitur, non etiam extrinſeca 399. 5. intrinſeca quæ ſit. ibidem 6. extrinſeca quæ. ibid. 9
ſolidus in iure quid ſignif. 358.6
ſolidus pro aureo 78.3
de ſolido quæ in iure cauta ſunt, an ad noſtros aureos referenda ſint. ibidem 8.
ſolidum debitum regulariter omnes actiones præſtant 584.2. fallit ſex caſibus ibid. 5
Solon Athenieſium legiſlator 15. 2
ſolum proprium quid dicatur 121.3
in ſolo alieno ædificans amittit ædificium 122.1.2.3.4
ſolo inædificatum, ſolo cedit 121 2
ſolo ſata cedont 124.1
ſoluendi verbum, quomodo accipiatur aliquando 398 3
ſoluendo eſſe quis dicatur 448.4
ſoluens indebitum ſcienter donare videtur 362.3
ſoluens pro inuito, nihil repetit; pro ignorante verò, repetit 434. 8
ſolui poteſt pro alia etiā inuito & ignorante ibid. 7
ſoluta oratio pro coniuncta 387.5
ſoluta ſine tutore à pupillo pecunia ſi perierit, cuius periculo dicatur perdita 164.6
ſolutio ab acceptilatione differt 436.4
ſolutio conferri poteſt in perſonam extranei 380.1
ſolutio debiti pupillo ſine tutore facta, inualida 363. 1. facta autem decreto iudicis, pleniſſimam liberationem operatur 164. 2. & quibus caſibus decreto iudicis non opus ſit. ibidem 3
ſolutio & liberatio eiuſdem ſignificationis 215.1
ſolutio imaginaria 436.6
ſolutio indebiti eſt quaſi contractus. 430.1
ſolutio quibus modis doceri poſſit 556. 73
ſolutionis verbum quomodo accipiatur 434.4
a ſolutione quid acceptilatio differat. 435.3. & 415.4
in ſolutione eſſe quid dicatur 199.2
ſolutione tollitur ipſo iure obligatio, tam naturalis quam ciuilis 434.1
ſoror admittebatur cum matre in ſucceſſione filij 321.5
ſoror cōſanguinea & vterina quę 315.2
ſororem cum fratre excludebant matrem. 321.6
ſoror vnde dicta 38.4
ſororis adoptiuę filiam licet vxorem ducere 41.1.2
ſororis appellatione, an frater quoque contineatur 330. 1.2
ſororis filiam ducere prohibemur 41.1
ſororū vel fratrum filij cum auunculis & paternis hodie in ſtirpes ſuccedunt 316. 4. ſi autem ſoli ſint, in capita. ibid. 5
ſors diuiſoria & diuinatoria 265.6.7
ſors diuinatoria legibus prohibita. ibidem 6
ſors quomodo fiat ibi. 5
ſors vel caput quæ pecunia dicatur. 418 4. 4
ſortis & fortunæ iudiciō frequens apud veteres 264.6
ſpadones & caſtrati quid differant. 51. 1, 3
ſpadones quoque adoptare poſſunt. ibidem 2
ſpadones vnde delicti. ib. 1
ſpartani falſum dictum in Athenienſes. 94. 3
ſpecies quid Iuriſconſultis 18. 3
ſpecies in iure idem quod indiuiduum apud Dialecticos 262 4
ſpecificans bonam fidem habere debet. 119. 2
ſpecificatio quid 118. 1
ſpecificatione vt acquiramus quæ ſint neceſſaria. ibi. 14
ſponſa lugere debet mortem ſponſi 38 9
ſponſalia quid 44.3
ſponſalia non æquè vt nuptiæ illicitè contractæ puniuntur 43.6
ſponſalia, propriè loquendo non acquirunt

runt appellationem ſoceri, ſocrus, generi, nurus 44.2
in Sponſalibus pœna illicitè contrahentium non habet locum 45.5
Sponſalitia largitas quid 159.8
Sponſores qui 393.5
Sportulæ quid, & vnde dictæ 542.6
Sportulæ iudiciales, & ſponſoriæ ibi. 11
ſportulæ mos in ingreſſu iudicij præſtabantur 541. 2. 3
ſportulæ opponitur recta cœna. 542. 9
de Sportulis quædam 541.1
ſpurio nunquam rectè tutor datur 93.6
ſpurij quomodo ſuccedant 302.5
ſpurij vnde dicti 45.7
ſtabularij, caupones, & nautæ quando non tenentur ex quaſi maleficio 470.5
Stabularij vt recepta reſtituant ibi. 2.4. & qui dicti ſint ſtabularij ibid 3
ſtatim, vel confeſtim, quid in iure ſignif. 368.4
ſtationarij milites non poſſunt militariter teſtari 182.2
ſtatuæ principum ſecuritatem præſtant. 37.4
ſtatus quid, & quæſtionem ſtatus mouere quid 93.1
ſtatus cauſa capitali accuſationi comparatur ibid. 2
ſtatus hominum, idem quod ius perſonarum 24.7
ſtatus quæſtio excuſationem meretur à tutela 93.3
ſtatus quæſtionem mouere quid ibi. 1
ſtatus ſpecies tres 78.3
ſtatutarium ius ſeu municipale 14.6
ſtatutum 10.6
ſtatuta condere, quorum 14.8
ex ſtatutis actiones conceſſæ an ciuiles ſint, an Prætoriæ 484.7
ſtellionatus crimen 580.9
ſtillicidium quid 136.5
ſtillicidij auertendi aut non auertendi ſeruitus ibi. 6. & 9
ſtillicidii caſus aut ambitus domorum denotat in ambitu fundi. ibid. 7
ſtipulari alteri nemo poteſt, cuius poteſtati non ſit ſubiectus 380.1
ſtipulari neminem alteri poſſe, quatenus procedat 336.1 2. 3. 4. 5. 6. vel ſecus ibi. 7. 8. 9. 10
ſtipulari pœnam ſibi licet, non etiam alij 381.17
ſtipulari poſſe patrem filio 380.1
ſtipulari quare alteri non liceat 365.12
ſtipulari rem ſuam nemo poteſt 390. 1. 2. 3 fallit. ibid. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. & 379. 6. fallit ibid 7
ſtipulamur quandoque rectè alteri, 379.4
Stipulatio Aquiliana & acceptilatio obligationem penitus reſoluit 625. 3
ſtipulatio ab acceptilatione differt. 455.3
ſtipulatio ad tempus conſtitui nequit. 369
ſtipulatio alteri facta valet, ſi mea intereſt 338. 14. atque ſi pœna adiecta fuerit. ibi. 15 quæ ſit ratio. ibi. 16
ſtipulatio an vitietur per diſcrepantiam in ſumma 381.3 5
ſtipulatio Aquiliana, & acceptilatio obligationem penitus reſoluit 625. 3
ſtipulatio certa & incerta 366.19
ſtipulatio conditionalis eſt tranſitoria ad hæredes 370.1
ſtipulatio, cum moriar, dabis, valet etiã iure veteri, licet in ſtipula. pridie quã moriar, ſic ſecus 386.1
ſtipulatio cur introducta 366.11. p. ſic eam omnibus contractibus adiungi. ibid. 12. aſſumit autem naturam eius contractus cui adhibetur. ibid. 13
ſtipulat in faciendi eſt indiuiduo. 371. 3
ſtipulatio filiifam. vel ſerui poſt mortem patris aut domini, cur inutilis. 385. 2. 1
ſtipulatio habet verborum ſolennitatẽ 366. 1. propriè contrahitur per verba futuri temporis. ibi. 3
ſtipulatio hæc: Promittis x. aureos annuos quo ad viuam, qualis ſit 368. 1. & 369.4
ſtipulatio in diem quæ 368.5
ſtipulatio inter abſentes concepta non valet 366.10. & 384.1
ſtipulatio inter abſentes concepta quare inutilis ſit 384. 1. abſentes qui dicti. ibid. 2
ſtipulatio in totum vitiatur per temporis vel qualitatis diuerſitatem 381.4
ſtipulatio itineris, viæ, &c. eſt ius & factum 375. 4.
ſtipulatio iudicatum ſolui 376.5 & 410 14
ſtip. rem ratam haberi ib. 6
ſtip. de nouo opere demoliendo: ibi 7
ſtipulatio iudicatum ſolui, tres clauſulas habet. ibid. 14. an ad hæredes hæc ſtip. tranſeat. ibi. 15
ſtipulatio iuris ciuilis eſt 355.2
ſtipulatio non conſiſtit niſi inter plures 382.1
ſtipulatio non poteſt concipi ſuper illo, vbi ſecundum tempus preſent nõ poteſt aliquid dominio noſtro ſubijci in ſuo genere 378.5
ſtipulatio non vitiatur diuerſitate idiomatum 367.2
ſtipulatio non vitiatur per impoſſibiles conditionem negatiuè inſertam 383. 8. fallit. ibid. 9
ſtipulatio plurium rerum vnã ne ſit an plus, intereſt 377.2
ſtipulatio pœnalis vitiatur per cond tio. immobilem inſertam 383. 10
ſtipulatio poſt mortem ſuam cur olim non valuerit 385. 1. 5
ſtipulatio præpoſtera olim non valebat, hodie ſecus ibi. 4
ſtipulatio prætoria cautionalis. 376. 8. ſicca per ſtipulationem legati, tutelæ, ratum haberi, damni infecti. ibidem 9
ſtipulatio, pridie quàm moriar, cur inefficax 385.3.5
ſtipulatio pura quæ 368.2
ſtipulatio quando non vitietur per diuerſitatem reſponſionis 381.6
ſtipulatio quouis idiomate poteſt concipi 398. 2
ſtipulatio rei ſacræ, & hominis liberi inutilis eſt 378.1
ſtipulatio rem pupilli ſaluam fore. 377 .7
ſtipulatio ſine verborum ſolennitate concipi nequit 382.2
ſtipulatio ſub conditione præteriti vel præſentis temporis, ſtatim valet vel non valet 370.2
ſtipulatio ſuper caſtrenſi, vel quaſi caſtrenſi fieri poteſt inter patrem, & filium 381.3. inter patrem quoque, & filium emancipatum ibi 4
ſtipulatio turpis quæ 383.1
ſtipulatio turpis nullius momenti eſt. 391.1. turpis autem dicitur tribus modis ibi. 2. 3. 5. 6, 7
ſtipulatio vitiatur per conditionem impoſſibilem affirmatiuè conceptam. 383. 4. 5. fallit ibid. 7
ſtipulatio vitiatur per diſſenſum in re 390. 12. fallit. ibid. 1. 391. 4
ſtipulatio vitiatur, ſi res veniat ad eum caſum, à quo non poteſt incipere. 379.9
ſtipulationis ædilitiæ exemplum 377.22
ſtipulationis cauſa 366.16
ſtipulationis definitio explicata. ibid. 1
ſtipulationis effectus ib. 27
ſtipulationis etymologia 367.21
ſtipulationis natura 401.5
ſtipulationis principalis ſtatus conſiderandus 389.18
ſtipulationis ſolennitas 386. 1.3
ſtipulationi adiectum tempus differendæ ſolutionis gratia quid operetur. 392.1
ſtipulationi etiam quæ quantum temporis inſit ibi. 1.2
in ſtipulationem deduci prohibentur omnes res quæ ſunt extra commercium noſtrum 378.3
à ſtipulatione quid acceptilatio differat 414.1. & 436.4
ex ſtipulatione conditionali non agitur ante euentum conditionis 369.2
in ſtipulatione conditionali neque venit neq; ceſſit dies. ibi. 3. & verũ hoc eſt ſiue conditio expreſſa ſit, ſiue tacita, ibi. 4
in ſtipulatione debet interrogatio præcedere, & reſponſio ſequi 366. 5
ſtipulatione diſiunctiuè facta, ſi alter vnum reſpondeat, non tenetur 387. 5
ex ſtipulationes duas dari actiones, conditionem certi, & actionem ex ſtipulatu 366.18
in ſtipulatione faciendi promiſſor ſoluendo intereſſe liberatur 371.3
an ex ſtipulat. facta alteri ſaltem naturalis obligatio oriatur 385.11
in ſtipulatione hodie neceſſaria non eſt verborum ſolennitas 367.1
in ſtipulatione in diem ceſſit dies, ſed non venit. 366 6
in ſtipulatione pura ceſſit & venit dies. ibi. 3
ſtipulationis ædilitiæ prætoris ſtipulationibus continentur 29. 10
ſtipulationes communes 377.26. conuentionales ibi. 15. 23
ſtipulationes dandi, cuius ſint naturæ. 372.2
ſtipulationes emptæ & venditæ hæreditatis quomodo fiebant 385.3
ſtipulationes iudiciales 376. 2. prætoriæ. ibid 3. prætoriarum ſubdiuiſio. ibid. 4

Stipulationes iudiciales & prætoriæ in quibus differant. ibid.11.14
Stipulationes partis, & pro parte 284.11.
ſtipulationes plures vna reſponſione contineri poſſe 387.1
ſtipulationes prætoriæ communes.376.10
ſtipulationes quare inuentæ 380.2
ſtipulationes inutiles dictæ 377.2
ſtipulationum aliæ in dando, aliæ in faciendo conſiſtunt 371.1
ſtipulationum diuiſio quadruplex. 376.1
in ſtipulationibus faciendi longum pleſunque tempus ineſt 393.3
in ſtipulationibus faciendi pœnã ſubijcere optimum eſſe, qualiter accipiatur. 371.4
in ſtipulationibus inſpicitur tempus cõtractus 392.3
in ſtipulationibus prætorijs quibuſdam nuda repromiſſio ſufficit 376.12
in ſtipulationibus tempus contractus inſpicitus 165.3.& 391.3
ex ſtipulatu actio, &c. Vide actio ex ſtipulatu.
ex ſtipulatu actionis cauſa 526.27. quid prohibet actor in eo iudicio. ibid. 28. libelli forma eius act. ibid.29
In ſtirpes ſucceſsio 305.8
ſopxgu evseu quid 12.3
ſtricti iuris actiones quæ dicantur. 551.6
ſtudia à facilioribus inchoanda 10.1
ſtudia liberalia in magno precio apud veteres 95.1
ſtuprum, adulterium; inceſtus, lenocinium & raptus quomodo differant. 654.11.13.14
ſtupri pœna quæ ſit ibi.15
ſubarabare perſonam 403.4
ſub haſta venire bona, olim ignominioſum 353.2
ſubſcriptio teſtium & notarii 189.5
ſubiectus iuri alterius, in poteſtate habere nequit 53.3
ſubſidiaria actio 89.13
ſubſtãtia quid à materia differat. 118.4
ſubſtãtia, forma, ſolennitas, in teſtamento non idem 173.4
ſubſtitui exemplariter quę nam perſonę poſsit 218.10
ſubſtituendi & inſtituendi verba explicantur 209.1.2
ſubſtituendi verbum dupliciter acceptum 379.4
ſubſtituens vltimo morienti, legitimam ſucceſsionem ſeruare videtur 220.2
ſubſtitutio breuiloquia inepte dicta. 211.6
ſubſtit. compendioſa 222.2
ſubſt. compendioſa à pagano facta verbis directis, quem effectum habeat. 223.8
ſubſtitutio directa fideicommiſſaria. 279.1
ſubſtitutio directa in codicillis facta valet in vim fideicommiſsi 218.8
ſubſtitutio euaneſcit, hærede inſtituto facto 211.9
ſubſtitutio exemplaris, & cur ſic dicta. 217.1
Subſtit. exemplaris quomodo finiatur. 218.12
Subſtit. exemplaris quibus fieri poſsit. 217.6
ſubſtit. fideicommiſſaria propriè non eſt ſubſtitutio 279.3
ſubſtitutio, in dubio appellatiuo nomine facta pręſumitur 212.6
ſubſtit. pupillaris an valeat, non valente patris teſtamento 220.4
ſubſtitutio pupillaris cur dicta 214.1
ſubſtitutio pupill. expreſſa & tacita. 216.11
ſubſtit. pupillaris nominatim & generaliter fieri poteſt 225.1
ſubſtit. pupillaris non valet niſi pater ſibiipſi faciat teſtamentum 215.8. item niſi impubes vel inſtituatur: vel exhęredetur. ibid. 9. item vt ex teſtamento adeatur hæreditas. ibid. 10
ſubſt. pupillaris poteſt ſecreto fieri 219.1. & an tum noua ſolennia requirantur ibi.2
ſubſt. pupillaris præcedens patris teſtamentum an concidat 220.3
ſubſt. pupillaris quæ dicatur 216.15
ſubſtit. pupill. quibus modis finiatur. 221.1.2.3.4.5
ſubſtit. pupil. quibus verbis fiat 216.14
ſubſtit. pupillaris quomodo finiatur. 218.12
ſubſtitutio reciproca facta perſonis inæqualibus quot ſubſtitutiones contineat 212.11
ſubſtitutio reciproca vnde dicta 211.5
ſubſtitutio vulgaris quæ, & vnde dicta 210.1. quæ conſideranda in ea. ibid. 2. eiuſdem diuiſio, & ſubdiuiſio. ibi. 3.4.5.6.7
ſubſt. vulgaris quando pupillarem tacitam contineat 219.3
ſubſtit. vulgaris tacita an ſub expreſſa pupillari contineatur 216.13
ſubſtitutionis definitio 209.3.4
ſubſtitutionis directæ diuiſio. ibi.6
ſubſtitutionis pupillaris varii effectus. 216.16.17
ſubſtitutionis pupillaris, & exemplaris affinitas 217.2
ſubſtitutionis ſpecies duę 209.5
ſubſtitutionum diuiſio 179.1
ſubſtitutionem reciprocam nõ eſſe propriam ſpeciem 211.8
ſubſtitutione ſingulis impuberibus facta quælibet teſtamentarium hæredẽ ex ſubſtitutione habet 220.1
ſubſtitutiones in reciproca contentæ dicuntur expreſſę 212.12
ſubſtitutus vltimo loco, omnibus aliis ſubſtitutus cenſetur 213.4
ſubtilitatibus iuris non ſuperſtitioſè inhęrendum 117.8
ſeculi 128.4
ſeculæ ſtellæ ibid.5
ſuccedere quid ſit 317.1
ſuccedere ab inteſtato quid ſit 300.1
ſuccedendi ius maſculis, & fœminis æquum hodie 197.1.2
ſuccedendi quatuor ordines 317.3
ſuccedendum ab inteſtato tres ordines 312.1
ſuccedunt pariter, qui ſunt in pari gradu. 334.8
ſucceſsio agnatorum per Iuſtinianum emmendata 315.7
ſucceſsio ciuilis durat triginta annis. 196.3
ſucceſsio in capita & in ſtirpes 305.7.8
ſucceſsio liberorum inteſtatorum pariter defertur patri & matri iure Nouellarum 319.4
ſucceſsio paterna defertur, natura liberis 328.3
ſucceſſio libertorum per Iuſtin. emendata 338.4
ſucceſſio per bonorum vẽditiones quales olim ambages habuerit 355.1
ſucceſsionis inteſtatæ ſumma quædam inſpectio. 299.5.6.7. & 300.8.9.10
ſucceſsionis ius triplex quantum ad nepotes, pronepotes, &c. 31.2.3
ſucceſsionis ſpem habens, ſimul & tutelæ onus ferat 59.10
ad ſucceſsionem inteſtatam æqualiter vocantur lege xij tab. mares & fœminæ, ſecus autem in media Iuriſprud. 311.4.5
in ſucceſsione ab inteſtato prima cauſa eſt ſuorum hęredum 301.3
in ſucceſsione aſcendentium gradus nõ attenditur, ſecus in collateralibus. 304.3
in ſucceſsione inteſtata varia iuris ciuilis viciſsitudo 314.1
de ſucceſsione legitima, verba legis xij. tab.
in ſucceſsione libertorum gradus prærogatiua ſeruanda 339.3
in ſucceſsione ſuorum prælati maſculi fœminis 319.1
ſucceſsionum alia ciuilis, alia prætoria. 299.1
ſucceſſorem habere, & defunctorum & creditorum hæreditariorum intereſt. 344.2
ſucceſſorium edictum quid, & quotuplex 317.2.4
ſucceſſorium edictum quare inductum. ibid. 5. id de perſona in perſona inter agnatos iure veteri non obtinebat. ibid. 6. correctum id poſtea à prætoribus licet imperfectè ibid. 7. & 318.9
ſucceſſorio edicto hodie nihil opus. ibid 11
ſucceſſorio edicto quatenus locus ſit in agnatis.
ſuggrundia 480.19
ſumptuariæ leges 660.11
ſuperficiarius contractus 413.12
ſuperlatiuus quandoque pro poſitiuo ponitur in legibus 416.2
ad ſupplementum actio, & quamdiu duret 231.4. & 232.6
ſupplicium vltimum ſignificat mortem naturalem 651.2
ſurdus & mutus ſimul à natura, teſtari nequit. 188.1. ex accidendi verò ſurdus aut mutus an teſtari poſsit ibid. ſurdus autem tantum, vel minus tantum, teſtandi ius habent. ibid. 3.4
ſurdus teſtis adhiberi in teſtamento nequit 175.8
ſurdi non poſſunt tutelam adminiſtrare 92.2
ſurdis & mutis qui contractus permiſsi ſint 382.1

Surroga-

Surrogatum ſapere naturam eius in cuius locum ſurrogatur 561.4
ſuſcipere 558.100
ſuſpectus curator quis 98.2
ſuſpectus tutor vel curator quis. 100.1
ſuſpecti accuſatio ex lege xij.tab. deſcendit 98.1. & quæ ad eam requirantur ibi.2. item coram quibus iudicibus inſtitui ea poſſit. ibid.3
ſuſpecti accuſatio in hæredes tutoris, non tranſit 101.4.5
ſuſpecti cognitio delegari poteſt 98.4
ſuſpecti criminis iudicium hodie nimis rarò exerceri. ibid.3
ſuſpectiſ poſtulato adminiſtratio interdicta eſt ipſo iure 101.1.2
& a quo tempore interdicta ei dicatur adminiſtratio. ibi.3
ſuſpecti tutores vel curatores remouendi 98.1
de ſuſpecto actio quaſi publica 99.1
ſuitas quid ſit 135.4.5.& 327.3
ſuitatis multiplex effectus 235.9
ſuitatis iura non ſolui per vulgarem ſubſtitutionem 281.13
ſuitatis iura retinet, egreſſus per dignitatem poteſtatem patriam 235.4
ſuitatis iuribus an præiudicet in abſtinendi ab hæreditatu. ibid.8
ſuus efficitur reuerſus ab hoſtib. 303.1
ſuus hæres quis dicatur, & ſuitas quid 95.12
ſuus hæres vt quis dicatur, quæ ſint neceſſaria 302.1
ſuus locus 129.6
ſuus ne aliquis ſit tempus deſtitui teſtamenti, non mortis teſtatoris inſpiciendum 305.2
ſuus tempore mortis, poſtea quandoque deſinit eſſe ſuus 303.3
ſui & neceſſarij hæredes qui 234.1
ſui & extranei hęredes in quibus differant 237.8
ſui hęredes etiam remotiſsimo gradu agnatos excludunt 312.1
ſui hęredes etiam adoptiui dicti ſunt 301.4
inter ſuum & neceſſarium hæredem, & extraneum differt 236.2
ſuum hæredem naſci, & naſci ſuum futurum hæredem, inter ſe differunt. 266.3
ſuorum hæredum prima cauſa eſt in ſucceſsione ab inteſtato 301.3
ſuis etiam ignorantibus hæreditas ipſo iure accedit 303.1
ſuis hæredibus maſculi ante fœminas ſuccedebant 319.1
ſyndicus quid 606.6
a ſyndico an actor differat ibi.9
συνδικεῖν ibid.7
ſynedria quid ſignificet: item quid ſchedia 492.12.14.15
συνηγορεῖν 606.8

T

TAbellio malè faciens inſtrumentū tenetur parti 468.5
taberna quid ſignificet 593.18
tabernarij quid. ibid.19
tabulam reſtituere penes piſtorem eſt, &c. 126.7
Tabulæ Athenienſium 16.4
tabulę Athenienſium æreæ 28.2
tabulæ domino quare ſaltem vtilis in rem actio detur 126.6
tabulis publicis etiam ſerui olim prępoſiti 49.8
tacere medium eſt inter conſentire, & diſſentire 60.7
tacens an & quatenus pro conſentiente habendus. ibid.6 8.9
tacens in iudicio, ſi præſens ſit, conſenſiſſe videtur. ibid.10
tallionis pœna 464.6
ad tallionis pęnam debet ſe inſcribere accuſator 631.7
telorum & armorum appellatio 637.13
temporalia ad agendum perpetua ſunt ad excipiendum 613.14
temporarius tutor 75.2
tempus adiectum ſtipulationi differendæ ſolutionis gratia, quid operetur. 391.2
tempus contractus inſpiciendum in ſtipulationibus ibid.3
tempus duplicatur ei qui antè tempus petit debitum 368.7
tempus modicum non vitiat obligationem 372.5
tempus non eſt modus inducendæ vel tollendę obligationis 369.3
tempus petendæ bon. poſſ. eſt vtile. 349.1
tempus ſtudendi in iure ciuili 7.17
tempus vſucapioni præfinitum 148.1
temporis diuerſitas vel qualitatis vitiat ſtipulationem in totum 381.4
temporis qualitas quomodo conſideranda 386.6
tempore prohibito aliquid fieri, & in tempus prohibitum conferri patria ſunt 390.3
ante tempus agenti qualiter duplicandum tempus 523.3
tempora inter emptorem, & venditorē continuanda ad complendam vſucapionem 154.1. quomodo fiat ea temporum continuatio ibi.2
temerarius litigator quis dicatur 543.1
tenere ab habere, poſsidere, quid differat 437.15
tenus, dictio quid ſignificet 507.10
terminos agrorum amouens, & ciuiliter & criminaliter punitur 469.2
Tertullianus iureconſultus 320.3
tertyllianum S.C. vnde dictum. ibi.3
teſtamentaria & legitima tutela quatenus non differant 70.4
teſtamentaria lex 657.4
teſtamentaria ſolemnitas nulla requiritur ſi teſtator fidem hæredis ſimpliciter elegit 291.7
teſtamentaria tutela 62.12
teſtamentaria tutela ab adita, in primis hæreditate confirmatur 75.5
teſtamentaria tutela dum ſperatur legitimæ locus non eſt 67.4
teſtamentaria tutela legitimę pręfertur 75.3
teſtamentaria tutela potior alijs 63.1
teſtamentariæ tutelæ requiſita. ibi.4
teſtamentarius tutor confirmatus, an præferatur legitimo 65.10
teſtamentario tutore capto ab hoſtibus datur datiuus 76.1
teſtamētario tutore deficiente, ad agnatos tutela deuoluitur 69.5
teſtamentario vel legitimo tutore deficiente, datiuo locus eſt 74.1
teſtamentarij hæredes excludunt ab inteſtato venientes 75.4
teſtamentarij tutores non ſatiſdant. 87.6
teſtamentum a pagano non rite factum per ſequentem militiam confirmatur 185.1.21
teſtamentum adoptione quomodo rumpetur 224.2
teſtamentum an ob filij præteritionem ipſo iure nullum ſit 191.6.8. & ſi nullum ſit, an conualeſcat ſi viuo patre filius moriatur. ibi.11. & 192.13
teſtamentum an rectè teſtatio mentis dictum 171.1
teſtamentum calatis comitijs 172.2
teſtamentum capitis deminutione irritatum reualeſcit ſi impedimentum quod ſuper. enit, tollant 266.1.3.5
teſtamentum capti ab hoſtibus. ibi factum non valet. 189.1. ſed quod fecit priuſquam caperetur, omni caſu valet. ibid.2
teſtamentum & codicilli differunt. 171.7
teſtamentum & naturali, & ciuili agnatione rumpitur 213.1
teſtamentum facere omnib. licet 186.1
teſtamentum filijfamilias iure militari factum non admittit querelam inofficioſi 185.5
teſtamentum filijfamilias per emancipationem non confirmatur 187.10
teſtamentum inofficioſum quod dicatur, 218.2
teſtamentum in qualibet materia ſcribi poteſt 178.1
teſtamentum, in quo emancipatus eſt præteritus, reſcinditur per bon. poſſ. cont.tab. 108.1
teſtamentum in quo poſthumus eſt præteritus, valet, donec naſcatur 192.12
teſtamentum militare iuris gentium. 180.7
teſtamentum militare non infirmatur capitis deminutione 184.5
teſtamentum militare valet intra annū amiſsione 138.2. fallit. ib.4.5
teſtamētum militare vt obtineat prius de militis voluntate conſtare debet ibid.2
teſtamentum minima capitis deminutione teſtatoris irritatur 226.4. fallit in milite ibi.5
contra teſtamentum non credendum ſeptem teſtium aſſertioni 237.4. fallit. ibid.5.
teſtamentum nuncupatiuum hodie in vſu eſt 179.1. & eſſe id iuris ciuilis, ibid.2. vnde dictum, ibid.3
teſtamentum patris, & pupillaris ſubſt. quando pro vno habeantur vel non 218.1.3
teſtamentum per æs & libram quam habuerit ſolemnitatem 172.5
teſtamentum perfectū non tollitur per imperfectum 227.7. fallit. ibi.8

Teſta-

Teſtamẽtum prætorium quando in vſu fuerit 172.2
Teſtamentum primum poſteriore rumpitur 224.1.7. modo poſterius iure factum ſit. ibid. 3. fallit tamen. ibid. 3
teſtamentum primum ſecundo rumpitur, etſi in eo hæres ex re certa ſcriptus ſit 225.1
teſtamentum procinctum 172.4
teſtamentum quando dicatur fieri irritum 23.3. & 226.2
teſtamentum quando dicatur rumpi. 227.8
teſtamentum quando vtiliter muretur. 213.2
teſtamentum quibus litteris quave lingua ſcribatur, nihil refert 171.4
teſtamentum quod ab initio non valet, nullum aut iniuſtum dicitur 223.1
teſtamentum ſcriptum, & nuncupatiuũ quid differant 173.1
teſtamentum valebit, ſi nepote præterito emancipatus filius inſtitutus fuerit 102.4
teſtamentum vnum pluribus exemplis ſcribi poteſt 179. 1. & ſingulis plena fides habetur. ibid. 2. & quando id ſit neceſſarium. ibid. 3
teſtamentum vtrum prius an poſterius ſit ſi non appareat, melior eſt conditio poſſidentis 224.4
teſtamenti probatione voluntaria querela amittitur, neceſſaria non item. 232.4.5
teſtamenti definitio 171.2
teſtamenti factio vel actiua vel paſſiua 236.1
teſtamenti furtum vel occultatio publici eſt iudicij, alterius verò inſtrumenti non item 657.8
teſtamenti militaris cauſa quæ ſit. 181.1. 4 quæ item finalis cauſa. ib. 2
teſtamenti militaris priuilegium ceſſat ceſſante bellica occupatione 182.1
teſtamenti ſecundi conditio qualis ſit multum refert, vt per id primum rumpatur 225.6
teſtamenti tabulas omnem figuram materiæ accipimus 178.2
in teſtamento debent omnia vnico contextu fieri 173. 8. item ſeptem teſtes adeſſe rogato debent. ibid. 3. quorum ſubſcriptio ſimul & ſubſignatio neceſſaria eſt ibid. 7.8
in teſtamento militari ad minus duo teſtes requiruntur 183.3
in teſtamento militari conditionis euentus retrotrahitur ad tempus declaratæ voluntatis 184.6
de teſtamento militari Traiani Imper. conſtitutio 181.67
teſtamento militis ab ignorantiam irrito an legata debeantur 198.3.4
ex teſtamento actio, &c. Vide actio ex teſtamento.
ex teſtamento actionis cauſa 334.52
ex teſtamento actioni vt ſit locus, quæ neceſſaria ibi. 47
in teſtamento non idem eſt ſubſtantia, forma & ſolemnitas 173.4
teſtamento patris non valente, an pupillaris ſubſtitutio valeat 220.4
in teſtamento requiritur ut nomen hæredis exprimatur à teſtatore 173. 9. hodie tamen celari poteſt. ibid. 40
in teſtamento ſi quid relinquatur, hodie agitur ad ſupplementum 231.3.4.4. & 232.7
in teſtamento adhibiti teſtes quales eſſe debeant 174. 11. 12
in teſtamento vtile per inutile non vitiatur 207.3
teſtamenta an alio ſigno vice annuli ſignatorij ſignari poſſint 174.3
teſtamenta non temere reſcindenda. 227.3
teſtamenta quibus ex cauſis non valeant 190.1
teſtamentorum executores de omni culpa tenentur, de qua principalis hæres teneretur 334.45
teſtamentorum tria genera 172.1
in teſtamentis quæ ſpectanda 171.3
teſtari qui nequeunt 189.4
teſtator ad dupondium, & tripondium deſcendere poteſt 206.2
teſtator grauare poteſt alios, vt pro fructuario fideiubeant 241.7
teſtator in dubio non præſumitur errare 269.7
teſtator poteſt ad dupondium tranſire: & dupondium quid ſit 204.10
teſtator poteſt hæreditatem diuidere in quot partes velit ib. 7
teſtator ſi ſciuit teſtem ſeruum eſſe, an teſtamentum valeat 176.5
teſtator ſi vſumfructum ad hæredes fructuarij extendat, quid iuris 142.2
teſtatoris mens ſcripturæ præferenda. 32.5
teſtatoris voluntas ſemper attendenda 246.10
teſtatori licet reuocare voluntatem ſuã, quotieſcunque voluerit 273.1
teſtatorem furioſum fuiſſe allegans, probare debet 187.7
teſtatorum ordo hodie obſeruatur 353.2
teſtato ſimul & inteſtato decedere nemo poteſt. 204. 11. fallit in milite & alijs quibuſdam caſibus ibi. 12
teſtimonium eorum quæ quis ante pubertatem vidit, an poſtea latum valeat 173.6
teſtimonium ferre nequit in teſtamento vniuerſalis fideicõmiſſarius 178.5
teſtimonium in re propria omnibus prohibitum 177.1
teſtis cæcus in teſtamento adhiberi nequit 175.8
teſtis domeſticus quando improbetur. 176.1
teſtis octaui adhibitio 189.4
teſtes adhiberi in teſtamento poſſunt legatarij 178.3
teſtes in dubio non præſumuntur rogati 173.6
teſtes in teſtamento adhibiti quales eſſe debeant 174. 11. debent in præſentia & conſpectu teſtatoris eſſe. ibid. 12
teſtes plures vno annulo ſignare poſſint ibid. 1
teſtem habilem fuiſſe tempore conditi teſtamenti ſufficit, & ſi poſtea inhabilis efficitur 176.6
teſtiũ conditio quando ſpectanda 175.5
teſtium & notarij ſubſcriptio 189.5
Teudebertus 3.18
θεῖος promiſcuè & auunculum & patruũ ſignif. 330.2
[illegible] 601.4
theſaurarij bellici hodie qui. 5.6
theſaurus quid ſit 189.3
theſaurus arte magica inuentus cuius ſit ibid. 5
theſaurus data opera inuentus non ſit inuentoris. ibi. 8
theſaurus, donum fortunæ. ibi. 4
theſauri inuentione acquirimus eius dominium. ibi. 3
theſaurum petendo ſi concurrant vtilis & directus dominus, quis præferatur. ibid. 7
θέσις dicitur adoptio 46.4
[illegible] 16.3
thiaſitæ qui 51.4
thliuiæ qui. ibid.
tignarij fabri qui 122.9
tignum alienis ædibus iniunctum non vſucapitur. ib. 11
tignum alium meis ædibus iniunctum, quare non tenear eximere. ibid. 6
tignum immittere in alienum parietem, quibus ex cauſis liceat 136.4
tigni appellatione quid veniat 122. 8. 10
tigni immittendi ſeruitus, & quid tignũ ſignificet 136.3
tigni iniuncti actio cõtra quem cõpetat 121.7
titulus quid 113.6 & 146.12
titulus de natalibus reſtituendis 47.4
titulus inſtitutionis requiritur etiam in parentibus 213.5
titulus Pandectarum, de in diem adiectione, emendatur 8. 2.1
tituli nuda allegatio an in ſeruitute diſcontinua ſufficiat. 138.8
tituli oneroſi & lucratiui qui 496.16
tituli quibus rerum dominia acquiruntur, ex quo iure procedant 141.7
torrens quid 1063
totilas 310
totum negari poteſt ratione partis. 369.11
[illegible] 955.7
trabes & ligna an per alluuionem accedant 125.5
tradere & dare differunt 142. 10. & 476. 13
tradi, dari, & reſtitui rem quid differant 531.8
traditio ea tantum transfert dominium que ex iuſta cauſa procedit 126 4
traditione vt transferatur dominium, requiritur cauſa 189.5
ad traditionem requiſita. ibid. 2 4
traditione conſequimur dominia. ibid. 1
tramites legitimi, quid 4.1
tranſfuſione ſpecierum tollis obligationem 439.8
tranſlatio quid 273.3
tranſlatio ad aliũ non ſit ſine facto eius cuius rei propria eſt 118.3
tranſlatio legatorum, & quomodo fiat. 274.6.10
tranſlatio niſi præcedente ademptione fieri nequit 278.5
tranſmiſſio & ceſſio legatorum 260.4
tranſmiſſio quãdo locum habeat. 325.2
tranſuerſa cognatio habet aſcendentes

quoque

quoque & deſceodentes 389.1
in tráſuerſa linea facilius ſucceditur in gradus inferiores, quàm ſuperiores. 327.2
tranſuerſales qui dicti 40.3
tranſuerſalium gradus non eodem modo computant ius ciuile & canonicū. ibi.2
C.trebatius 295.3
trebelliana 80.7
trebellianica an amittatur ob omiſſum inuentarium 239.19
trebellianica an locum habeat in ſingularibus fideicom. 284.8
trebellianica quarta differt a quarta Falcidiæ ibi.6
trebellianica quarta immunis eſt ab omni onere hæreditario 288.2
trebellianicam perdit hæres qui coactè adit 287.11
trebellianica immunis eſt ab omni onere hæreditario 288. 2
trebellianum ad inteſtatos quoque pertinet 289.1.2
trebellianum etiam locum habet quando retinetur res particularis vna vel plures, vel quantitas certa 288. 3. & 289 8.9
Trebellianom Sen Conſ. 283.4.5
trebelliano. S. C. quibus caſibus hodie locus ſit 286.3.& 287.8. 9
tremiſſes 78.7
tremiſsis, ideſt tres aſſes 206.4
tribonianus qui fuerit 6.1
tribuoia lex 17.2
tribunorum numerus Romæ 75.4
tributoria actio & de peculio quid differant 596. 3. vna alteram electione tollit 594.12
tributoria actio in merce peculiari locum habet 593.5
tributoria actio qua ratione introducta. ibid. 3
tributoria actio vt locum habeat, patiētia domini ſufficit 593.7
tributoria cum de pecul. & de in rem tranſactione concurrit 596 3
tributoria & de peculio in quibus differant. ibid.4
tributoria & de peculio actio vna alteram electione tollit 594.12
tributoriæ quando propriè locus ſit.ibi. 9.contra quos competat ibid.10
tributum quomodo in tributoria actione accipiatur 593.4
tripondius quid 206.4
triumphandi modus apud veteres 3. 85
tritaous vnde dictus 331.3
turca quando primum occupauit Conſtantinopolim 8, 4
turpis perſona cur fratri præferatur tres cauſæ 230.13
turpis rei nullum mandatum eſt. 423.1
turpis ſtipulatio nullius momenti. 391. 1.quot modis turpis dicatur. ibid.2.3 5.6.7.8
turpiter dant pecuniam magis delinquit, quàm accipiens 546. 33
tutela agnatorum quæ dicta legitima, 69.3
tutela captiuitate pupilli finitur. 82.5
tutela, conditione exiſtente finitur. ibi.8
tutela eſt de iure ciuili 62.10
à tutela & cura non appellatur, & quæ ſit ratio 96.1.3
á tutela reipub. cauſa abſens excuſatur 90. 1. reuerſus tutela recuperat. ibidem 3
in tutela & cura nulla alia quàm fideiuſſoria cautio admittitur 87.4
tutela & cura ſunt munera publica. 89.1
tutela fiduciaria hodie rectè dicitur legitima 74.6
tutela fiduciaria vnde dicta ibid.3
tutela finitur morte tutoris vel pupilli 83.1
tutela légitima & teſtamētaria quatenus non differant 70.4
tutela legitima quæ, & quotuplex 62.13
tutela, munus virile 73.6
tutela munus eſt neceſſarium 232.3
tutela parētum cur legitima dicta 73.4 vnde proceſſerit. ibi.1.5
tutela patronorum cur dicta legitima. 72.1
tutela quando finiatur 82.8
tutela teſtamentaria 62.12
tutela teſtamentaria dum ſperatur, legitimæ locus non erit 67.4
in tutela teſtamentaria pater ſe filio in oitus non obligat 66.10
tutela teſtamentaria poſt aditam demū hæreditatem confirmatur 75.5
tutela teſtamentaria potior alijs 63. 1
tutela tollitur morte ciuili pupilli 82.2
à tutela & cura ætas excuſat 98.1
à tutela & cura appellari non poteſt 96. 1.3
à tutela vel cura excuſat numerus liberorum 90. 1
à tutela quatenus rhetores, medici, &c. immunes ſint 95.8.2
à tutela tertia appellans, ad quartā promouendus non eſt 91.5
tutela vel cura finita quæ actiones competant 88. 2.3
tutela triplex 62.11
tutela vnica quandoque excuſat 91.2
tutelæ definitio, & quid in ſe contineat. 61.1.2
tutelæ actio, directa & contraria. 429. 2 Vide actio tutelæ.
tutelæ actione intentata perit actio de diſtrahendis rationibus 78.6
tutelæ adminiſtratio, quaſi contractus eſt 429.1
tutelæ cauſa efficiens 62.15.finalis 78.1
tutelæ datiuæ quando locus ſit.ibid. 14. & 75. 1
tutelę datiuę ius multiplex 74.2.primū ius 74.1.ſecundum 76.1.tertium.ibi.3 quartum 77.1 quintum. ibid. 1
tutelæ introducendæ cauſa finalis. 78.1
tutelæ legitimę locus non eſt, dum ſperatur teſtamentaria 67.4.& 75.3
tutelæ per filium geſtæ nomine pater tenetur 62.8
tutelæ ſubiectum 61.5
tutelæ teſtamentariæ requiſita 93.4
tutelæ tres quomodo cenſeantur 91. 2.4
tutelam impuberis emancipati conſequitur filius natu maior, patre mortuo 74.1
tutelam quomodo mater & auia aſſequantur 77.7
ad tutelā teſtamentariā requiſita 63.4
tutelarum ordo ibid.8
tutelas tres gerens, à quarta excuſationem habet 91.1
tutor quis, & qualis ſit 62.6
tutor ab auo nepoti qualiter dari ſoleat 63.8
tutor ad certum tempus in teſtamento dari poteſt 67. 1. item ex certo tempore. ibid. 2. item ſub conditione. ibi. 3
tutor ad tempus datus, adueniente tempore eſſe deſinit 83.2
tutor à Iudice inutiliter ſub conditione datur 67. 4
tutor a Iudice ſub conditione dari non poteſt 82. 2
tutor an ab inteſtato, dari queat 63. 10
tutor Attilianus vnde dictus 75.3
totor clerico dari non poteſt à iudice ſeculari 77.4
tutor corpore præſens autoritatem ſuā interponere debet 81.3
tutor cauſas pupillares procurare tenetur 605.9
tutor dari poteſt in loco originis, domicilij & facultatum 77.3
tutor datus filio emancipato confirmandus eſt à iudice 64.1. ſecus ibid.2
tutor datus filiofamilias, an & quando ſit confirmandus. ibi. 3
tutor datiuus ſurrogandus teſtamentario, ſi iuſte præeſſe impediatur 76.1.2
tutor datus ſeruus ſimul quoque liber efficitur 65. 4
tutor defenſurus pupillum, non tenetur ſatiſdare 611.5
tutor ēt in codicillis relinqui pōt. 63.9
tutor etiam naſcituris in teſtamento dari poteſt ibi.1
totor ex interuallo ratificare non poteſt 81.2
tutor fiduciarius cur frater dictus 74. 2
tutor finita tutela, curatores puberi petere tenetur 82.4
totor incertus dari non poteſt etiam hodie 266.1.quæ ſit ratio. ibi.2
tutor litem cum pupillo habens, excuſatur 91.1
tutor mox inuentarium conſcribere debet, poſtquam eſt conſtitutus. 555.59
tutor nunquam rectè datur ſpurio 63.6
tutor omittens alimenta pupillo decerni a iudice, vt ſuſpectus remouetur 101.1
tutor præſens ſi mendaciter deneget pupillo alimenta decerni poſſe, quomodo puniendus 102.1
tutor prætorius quis olim fuerit 81.1
tutor principaliter perſonæ datur. 62.1
tutor principaliter perſonæ datur, & in conſequentiam rebus 67.13
tutor principaliter perſonæ, ſecundario rebus datur 96.1
tutor plures excuſationes habetur, &c 95.1.3
tutor pupilli non cogitur eiuſdem curator eſſe 97.1. excipitur tamen libertus ibi.2
tutor pupillo dandus etiam ex alia ciuitate: ſi in loco eius non inueniatur idoneus 77.5
tutor quando ſatiſdare dicatur. 87. 3
tutor quatenus adoptio à patre detur. 64.6

Tutor

Tutor quatenus detur emancipato filio, aut naturali tantum 63.5
tutor quatenus ob paupertatem remouendus, vel ſecus 102.1.2
tutor qui needum adminiſtrat, an & quando vt ſuſpectus remoueri poſsit 100.2
tutor quomodo pupillo ſtipuletur. 389.2
remotus quando infamis vel ſecus reddatur 100.1
tutor ſeculari dari ab epiſcopo non poteſt 77.4
tutor ſecundum patris voluntatem cõfirmatus, ſitne datiuus an teſtamenta rius 64.8
tutor ſimpliciter datus, videtur ſecundariò ad totum patrimonium datus, 96.1
tutor ſine pupillo hæreditatem adire non poteſt, ſecus in bonorum poſſeſſione 80.9.12. fallit tamen ſi pupillus ſit infans. ibi.10
tutor ſi poſthumo teſtamento datus ſit, quid iuris 68.8
tutor ſit, qui ſuccedit 59.10
tutor ſuſpectus quis 100.1
tutor ſuſpectus, etſi ſatiſdationem de indemnitate offerat, tamen remouetur 103.1
tutor temporarius 75.2
tutor teſtamentarius confirmatus, an præferendus ſit legitimo 65.10
tutor vel curator ſuſpectus, quis dicatur 98.3
tutor vt poſthumo rectè, detur, duo requiruntur 64.4
tutoris dandi facultas cui competat, 77.7
tutoris datio an ſit mixti imperij. ibid. 6.7.8
tutoris datio cur delegari non poſsit, ibid 10.
tutoris inquiſitio qualis 64.7
tutoris partes quæ ſint, habentis vnam tantum excuſationem 95.2
tutoris præſentia non ſufficit niſi verbis actum præbeat 81.3
tutoris prætorij loco hodie curator datur 81.2
tutoris teſtamento a patre dati voluntati ſtandum 87.5.6
tutori datiuo quando locus ſit 74.1
tutori doloſo non competit beneficium diuiſionis 88.8
tutori ſoluenti ſolidum, pupillus actiones cedere tenetur. ibid.10
tutorem habenti tutor aliquando datur 86.1
tutorem inter & curatorem 84. 7.8. 10. 11.
inter tutorem & procuratorem ac aduocatum diuerſum ius 232.3
ad tutorem petendum quantum temporis detur 323.4
pro tutore actorem quis conſtituat. 86.4
in tutore legitimo quæ exigantur. 70. 8.9
tutore teſtamẽtario deficiente, ad agnatos deuoluitur tutela 69.5
tutore teſtamentario ſub conditione dato, finitur tutela, ea exiſtente 82.4 2.
ſine tutore. à pupillo ſoluta pecunia, cuius periculo pereat 364.6
tutores dari liberis in teſtamento poſſunt 63.2
tutores datiui qua forma hodie conſtituantur 78.2
tutores eſſe quales perſonæ poſsint. 65. 1.2.3.4
tutores, & curatores olim ſatiſdabant adinſtar, procuratoris, hodie ſecus, 608.5
tutores & curatores quare ſatiſdare teneantur 87.1
tutores, & curatores plurimum infideles aut negligentes ibi.2
tutores etiam non adminiſtrantes periculum ſuſtinebunt ibid.3.4
tutores ex inquiſitione dandos a quo conſtitutum ſit 76.2
tutores honorarij 87.2
tutores omnes cuiuſcunque generis ſuſpecti poſtulari poſſunt 98.1
tutores pupilli ſuſpecti accuſare nõ poſſunt 99.2.3
tutores quando dicantur ex inquiſitione dari 76.4
tutores quatenus a fœminis dari poſsint 63.7
tutores quibus actionibus teneantur 78.3.4.5
tutores ſine decreto iudicis non adminiſtrant 70.10
tutores ſuſpecti remouendi ab officio 98.1
tutores tenentur rationem reddere tutelæ geſtæ 78.3
tutores vnde dicti 62.2
tutorum autoritas quid 79.2
tutorum & curatorum quinam obligentur ad ſatiſdandum 87.5.6
tutorum & curatorum bona tacitè ſunt minoribus obligata 88.1
tutoribus non exiſtentibus ſoluendo, fideiuſſores excutiuntur. ibi.11.12
tutoribus pluribus datis vni poteſt cõmitti adminiſtratio 87.1
tutoribus pluribus exiſtentibus an quilibet in ſolidũ pupillo teneatur. 88.4.5
tyrannis 18.5
Tyberius adoptatus ab octauio Auguſto 52.5

V

Vacua poſſeſsio varijs modis dicitur 151.6
Venire ſub haſta bona alicuius, probroſum eſt 31.3
Valla reprehendit Iureconſultos 12.4
Vallæ calumni 599.10
Vandali qui 3.17
Varia ſeruorum nomina 26.4
Vaſallus, & emphyteuta non alienant ſine conſenſu domini 529.6.9
Vectigal quid, & vnde octonarij 108.3
Velleię legis capita 194.7.&195.8.9.10
Velleiam & Aquiliam legem etiã in materna hereditate obtinere 198.4
Venari licet etiã in fundo alieno 111.5
in Venationibus ſpectanda conſuetudo cuiuſque loci 112.1
Vendere aut emere inuitus regulariter nemo cogitur 160.6
Vendicare quid ſit 522.2
Vendicatio rei, &c. Vide rei vendicatio.
Vendita res ſub conditione cuius periculo pereat 403.2
vendit actio 405.9
venditio an & quatenus conſtet ſi precium in alterius voluntatem conferatur 404.4.5.7
venditio conditionalis quatenus valeat ibid.2
venditio imaginaria 436.6
venditio minoris facta, quàm mandatũ ſit, non valet 424.3
venditio ſi imperſonaliter fiat, iure nulla eſt 404.6
venditor an teneatur præciſè rem venditam præſtare, vel liberetur præſtando intereſſe 529.6.7
venditor quando dicatur emptori fidem habuiſſe de precio 130.4
venditor vltra dimidium iuſti precij deceptus, quod beneficium habeat 406. 3. & an etiam emptori ſic ſubueniatur ibi.4
ex vendito actio cui competat 529.6.8
ex vendito actionis forma ibid.7.8
veneno necare hominem pius eſt quam gladio 656.8
Veneti quare libertatem prætendant. 506.7
Venia quomodo impetranda à Iudice. 515.34
verba directa, obliqua cõia 212. 5. 6. 7
verbis deficientibus, mens legis conſideranda 73.3
Verbena herba 110.3
verberare & pulſare differunt 461.2
veritas conuelli non debet actorum interitu 59.3
veritati bona fides comparatur. 126.2
verna, vernula, vernaculus 269.9
vernæ qui 26.3
verſutiæ culpam qui cõmittant. 361.22
ad Vetus ius relabi nos tribus modis. 315.9
via publica & vicinalis 455.1
viæ latitudo quid 135.7
viæ obſtaculum poſitum quod nocere poſsit, pœnam meretur decem aureorum 469.6
viæ ſeruitus 135.5
viam promittere poteſt, qui fundum nõ habet 138.8
viatores, quid ſignif. 542.4
vicarius cum ſuo peculio eſt in peculio ordinarij 595.4
vicarius quæ debet ordinario ſeruo, dominus non deducit 595.3
vicarius ſeruus, & ordinarius ſeruus. 258.3
viglii Zuichemi encomium 195.8
villa quid, quotuplex, & vnde dicta. 29 4.5
in vinculis quoque cenſentur eſſe, qui ſine dedecore non poſſunt in publicũ prodire 492.27
vindicta quid, & vnde dicta 49.4.5
vineæ vſumfructum habens, alias vites in locum demortuarum ſubſerere tenetur 138.3
vinum Campanum 578.8
vinum ſpurcatum quid 458.3
vir vxorem de adulterio accuſat, non

vxor

vxor verum:& quæ ratio 653.34
Virtus quælibet ſuũ propriũ habet. 9.15
Vis, quid ſignificet 61.5.4
Vis expulſiua in Iure 142.1
Vis in metu ineſt 545.9
Vis priuata & quotidiana à Cicerone dicta 658.2
Vis publica ſiue armata. ibid. 1
Vis quinque ſpecies 545.15
Vis quomodo definiatur ibi.10
Vis priuatæ pœna quæ ſit 658.5
Vis publicæ pœna quæ olim, & quæ hodie. ibi.3
Vim vel publicam vel priuatam inferencis pœna 637.12
Vi bon. rapt. act. vide actio ui bon. rapt.
Vi poſſeſſa res reuerſa in domini poteſtatem vſucapi poteſt 151.1
Vi poſſeſſæ res non vſucapiuntur 149.1 fallit 150.5
Viſum præſtantiorem eſſe auditu 312.1
Vitę & necis poteſtas olim parentibus fuit in liberos 57.4
Vitium reale & quaſi reale impedit vſucapionem 152.1
Vitium reale quoque primi autoris ſucceſſores ſequitur 149.2
Vitium triplex perſonale, reale & quaſi reale 152.5
Vituli 128.4
inter Viuos conceſſum longe magis concedendum in vltimis voluntatib. 35.5
Vlpianus immeritò ab Agricola notatus 9.14
Vltimum ſupplicium ſignificat mortem naturalem 651.2
Vnde cognoſcamus aliquem eſſe in noſtra poteſtate 60.1
Vniuerſalis actio quid à ſingulari differat 519.2.5
in Vniuerſali actione veniunt etiam fructus 646.1
Vniuerſalis iuſtitia 9.8
Vniuerſalitas ſemper in legibus ad perſonas aptas reſtringitur 504.1
Vniuerſitas corporũ & vniuerſitas iuris 259.4
vniuerſitas hęres inſtitui poteſt 103.2
vniuerſitas quibus modis nobis acquiritur 170.2
vniuerſitatis res quæ dictæ 108.2
vniuerſitatis res & publicæ quid differant 107.1
vnumquodque eo genere diſſoluitur, quo ligatum eſt 71.5
Vocare in ius quid ſignif. 514.15
voluntas & caſus fortuitus confuſione ęquiparantur 120.6
voluntas teſtatoris ſemper attendenda 249.10
voluptariæ immenſæ 123.4
Vox eadem & genericè & ſpecificè ſumi interdum poteſt 146.5
vox ęquiuoca in dubio in partem digniorem ſumitur 15.4
Vrbana ſeruitus 134.7.8
Vrbanus prætor 19.2
Vrbani quæſtores qui 6.6
Vſuarius cogitur ſatiſdare 143.4
Vſuarius & fructuarius quid differant. 144.5
vſuarius quatenus utatur fructib. 143.2
vſucapi rem ſuam qui præſens patitur, videtur eam alienare 492.22
vſucapio quid 146.6
vſucapio à Cicerone vocata autoritas 148.5
vſucapio cur caſu quodam reſcindatur à prætore 491.16
vſucapio & præſcriptio quid differant 146.4
vſucapio & præſcriptio quale dominiũ tribuant 147.7.8
vſucapio in genere & res mobiles & immobiles includit 146.2
vſucapio iure veteri non tribuebat dominium, &c. 148.5
vſucapio qua de cauſa & unde introducta 147.14
vſucapio quib. modis interrũpatur 148.4
vſucapio rei mobilis nõ impeditur litis conteſtatione 647.6
vſucapionis requiſita 148.2.7
vſucapioni tempus præfinitum. ibid.1
vſucapionem bona fide cœptam non vitiat ſuperueniens mala fides. 154.7. fructuum tamen acquiſitioni obeſt. ibi.8
ad Vſucapionem complendam continuantur tempora inter emptorem & venditorem. ibid.1
Vſucapionem non eſſe iniuſtam 147.16
vſucapione completa, ceſſat Publiciana 487.34
in Vſucapione continua poſſeſſio requiritur 147.9. item iuſta poſſeſſio. ibi.11
vſucapione deficiente, nec Publiciana datur 487.32
in Vſucapione ſemper ſpectatur initium 153.2
Vſuræ debentur ex mora in contractib. bo. fid. ſecus in ſtrict. iur. 552.16
Vſus ædium mulieri legatus ea conditione, ſi à viro diuertiſſet, maritum nõ excludit 145.2
Vſus concedi alteri non poteſt 143.3
Vſus & conſuetudo confunduntur 21.7
Vſus & vſusfructus differunt 140.4
vſus furtum quomodo fiat 441.7
vſus ſerui bonis, equi, &c. 145.5
vſusfructus an ad hæredes fructuarij extendi poſſit 142.2
vſusfructus an extraneo concedi poſſit 144.4
vſusfruc an pars ſit dominij 200.4
vſusfructus capitis diminutione amittitur 142.5
vſusfructus cõſolidatus proprietati, pars dominij dicitur 252.3 fallit. ibid. 4
vſusfruc definitio explicatur 159.1
vſusfructus duplex, cauſalis & formalis ibid. 5
vſusfructus & quaſi vſusfructus quid differant 142.9
vſusfructus & vſus, in quibus conueniant 144.1.2.3
vſusfructus morte fructuarij finitur. 142.1
vſusfructus proprietatis comparatione perditur 143.8
vſusfructus quarum rerum conſtitui poſſit 141.1.2. & quæ ſit ratio. ibid. 3

FINIS.

vſusfructus quibus modis à proprietate ſeparetur 140.1.2
vſusfructus quibus modis extinguantur 142 & 143. per multa inde.
vſusfructus rei mutatione vel interitu extinguitur 153.10
vſusfructus rei inhæret, cum re perimitur 140.7
vſufructuaria quod dominium habeat. 104.21
vſusfructuarius ſeruum fructuarium non vſucapit 169.5
vterina ſoror quæ dicta 315.2
vterini 527.4
vterini & conſanguinei fratres excluduntur per fratres ex vtroque parente. 313.2
vti & abuti 142.8
vtilis dominij diuiſio 264.17
vtilis actionis beneficium 88.9
vtiles impenſæ 213.6
vtile ab honeſto non ſeparatur 11.7
vtile & directum dominium 104.16
vtile per inutile non vitiatur 207.5. & 380.2
vulgaris ſubſtitutio quæ & vnde dicta. 210.1
vulgaris ſubſtitutio partim expreſſa, partim tacita. ibi.7
vulgaris ſubſt. quando pupillarem tacitam contineat 219.5
vulgaris ſubſt. tacita an ſub expreſſa pupillari contineatur 216.13
vulgaris ſubſtitutionis diuiſio ſub diuiſio 210.3.4.5.6.7
per vulgarem ſubſtitutionem non ſolui iura ſuitatis 211.13
vulgariter ſubſtituendi variæ formulæ 211.1.2.3.4
vulgò quæſiti qui dicantur 323.1
vulgò quęſiti liberi matri ſuccedunt, & mater ipſis 320.2
vulgò quæſiti matri ſuccedunt 327.1
vulgò quæſiti ſuccedunt matri ex Orphitiano 325.1. fallit, in matre illuſtri quę iuſtos liberos habet ibid.2
vxor & maritus, poſt decimum gradum demum ſuccedunt 528.5
vxor mariti ſui dignitate cenſetur etiã vidua 27.4
vxor non poteſt maritum accuſare adulterij 200.7
vxoris patrimonium triplex 97.2
vxoris & filię & religioſè à veteribus cuſtoditæ 443.5
vxorem de adulterio vir accuſat, non vxor maritum: & quæ ratio 653.3.4
vxore carens adoptare quodque poteſt. 52.

X

XEnodochium 610.8
Xeroſophum quid ſignif. 653.9

Y

YΒρις, ὑβριστ, ὑβρίζειν quid ſignificet 460.1

Z

ZAſius Mynſingeri præceptor. 52.2

IOACHIMI MYNSINGERI A FRVNDECK, IVRISCONSVLTI.

SCHOLIA IN LIBRVM PRIMVM Inſtitutionum Fl. Iuſtiniani Cæſaris.

In Procœmium.

1 *Exordia quibuſlibet diſciplinis præmittenda eſſe.*
2 *Inciuile eſt iuris ciuilis expoſitionem ſine præfatione tractare.*
3 *Quo conſilio Iuſtinianus Imp. Inſtitutiones fieri iuſſerit.*
4 *Vtilitas Inſtitutionum.*
5 *Inſtitutiones quomodo adoleſcentibus cum fructu interpretandæ.*

PLATO 1 Princeps ingenij & doctrinæ, ut eum a M. Cicero appellat, quibuſlibet libris ſiue diſciplinis exordia, & quaſi quædam præludia, quæ artificioſam, & vtilem ad rem dicendam tractationem haberent, præponenda eſſe cenſuit. 2 Et ex b Caij Iuriſconſulti ſententia, inciuile, atque indecorum eſſet, illotis (quod dicitur) manibus legitimam, & non ſimulatam aggredi Philoſophiam; omiſſoq; procemio ſtatim ex cellentiſſimam illam Iuris expoſitionem tractare. 3 Quare eodem conſilio & Iuſtinianus Imp. ductus, hiſce Inſtitutionum libris hanc epiſtolam præfationis loco præpoſuit, ſic fore ratus, vt cupida legum iuuentus maiore auiditate hanc primam ſtudij ciuilis quaſi infantiam, & prima elementa amplecteretur, & ad Inſtitutiones diligenter perdiſcendas, inuitaretur ardentius. Enarrat autem in ea Iuſtinianus, quo conſilio Inſtitutiones haſce fieri curauit, quique ſit harum fructus, atque commoditas: Nam cum videret immenſo (vt inquit Liuius) aliarum ſuper alias aceruatarum legum cumulo inuolutum eſſe, immenſa legum volumina extare, atque adeo leges ipſas hinc inde diffuſiſſime tractari: iuuentuti prodeſſe volens, ex prudentiſſimorum hominum conſilio & ſuggeſtione hunc libellum concinnauit, partim ut iuuenibus ad Iuriſprudentiæ ſtudium anhelantibus, principia, & ipſarum legum cunabula certo iuſtoque ordine, ac compendiaria via traderet: Partim vt breui indice materias immenſis voluminibus comprehenſas illis oſtenderet, & tanquam digitum ad fontem porrigere. 4 Et meretur ſane hic inſtitutionum liber, vt cætera prætermittam, non minimam ideo laudem, quòd certum præceptorum ordinem, iuſtamque ac dialecticam quandam docendi methodum complectitur. 5 Nos igitur Iuſtiniani propoſitum ſequentes, in eius enarratione, omiſſis longioribus ambagib. ac quæſtionum Meandris (quæ ab interpretibus moueri paſſim in ipſo ſolent, nec tyronem aut Iuris rudem, ſed prouectum atque propemodum conſummatum auditorem deſiderant) poſtpoſitis, intra Inſtitutionum ſepta conſiſtentes, textum quàm ſimpliciſſime explicabimus: definitiones, diuiſiones, & collectiones, quibus potiſſime hoc ſtudium conſtat, diligenter inquiremus, adeò vt epitome ac ſumma totius Iuris ciuilis leniore via, & ſine moleſtia ab adoloſcentiore ætate cognoſci facile poſſit.

a Lib. 4 De leg.
b In l. 1 De orig. iu.

IN IVSTINIANI EPIGRAPHEN.

1 *Imperatoris appellatio.*
2 *Imperator hodie quomodo accipiatur.*
3 *Cæſares qui dicantur.*
4 *Iuſtinianus quare Flauij prænomen ſibi adſciuerit.*
5 *Iuſtinianus nomen proprium eſt, ad imitationem Iuſtini patris.*
6 *Alius Iuſtinianus Conſtantini filius.*
7 *Agnomina ab euentu rerum imponuntur.*
8.9 *Alemani qui ſint, & unde dicti.*
10 *Gothi, qui, & quare Iuſtinianus ſe Gothicum dixerit.*
11.12 *Franci vnde dicti, & quando à Iuſtiniano deuicti.*
13 *Germanici cognomen, & Germani vnde dicti.*
14.15 *Legendum in tit. Iuſti. Anticus non Atticus, & Antæ qui ſint.*
16.17 *De Alanis & Vandalis.*
18 *Iuſtinianus quare Africanum ſe dixerit.*

19 *Pius quis dicatur.*
20 *Antonius Boianus primus Pij nomen accepit.*
21 *Scipionis graue dictum.*
22 *Pietas maxime principem decet.*
23 *Felix quis dicatur.*
24 *Iuſtinianum bis triumphaſſe.*
25 *Triumphandi modus apud veteres.*
26 *Auguſtum non ab augendo, ſed abauguriis dictum.*

a Imperator b Cæſar c Flauius d Iuſtinianus, e Alemanicus, f Gothicus, g Francicus, h Germanicus, i Anticus, k Alanicus, l Vandalicus, m Africanus, n Pius, o Felix, inclytus, victor ac p triumphator ſemper q Auguſtus, cupidæ legum inuentuti S.

Quoniã *in huius Epigraphẽs enarratione veteres interpretes parum ad rẽ pertinentia tradũt, eãdemq; obſcurant potius, quam explicant, eam cum primis craſſe ac populariter declarari operæprecium fuerit: potiſſimum ut titulos illos, quibus Iuſtinianus paſſim in legum voluminibus vtitur, tyrones iuris intelligant.*

a Imperator.} 1 *Cicero in Philipp. ſcribit, Imperatorem à ſenatu Romano appellari ſolitum fuiſſe, qui aliquot millia externorum hoſtium proſternens, optimum militiæ ſuæ exemplum dediſſet. Hinc eſt, quod ductores exercituum & præfecti copiarum militarum ab hiſtoriographis* Imperatores *appellentur. Sed & qui prouincias adminiſtrabant, hoc nomine ſalutabantur. Deinde nomen Imperatoris tranſlatum eſt ad ſignificandã ſacroſanctam Romani principis dignitatem, atque ita hic, & alias paſſim in titulis do. Iuſtiniani accipitur.* 2 *Noſtra verò tempeſtate* Imperatorem *fieri dicimus, qui Septemuirorum Germaniæ noſtræ, quos* Electores, *& noſtro idiomate* Churfürſten *vocamus, ſuffragiis atque conſenſu eligitur: de quorum inſtitutione pulchra* [a] *Spigelius ad Guntherum annotauit.*

a In Annotat. ad li. 2. Gunther.
b lib. 7. Naturalis hiſt.
c Alc. in Annot. li. 12. Cor. Tacit.
d §. Eſt & aliud inf. De donat. §. Cæcus. inf. qui. nõ ẽ permiſſ. fac. teſt.
e Hie.

b Cæſar.} 3 *Scribunt authores, illum, qui prius Cæſaris nomen adeptus eſt, ab eo ſic dictum fuiſſe, quòd cæſo matris utero eſſet natus: quod Plinius* [b] *Scipioni Aphricano attribuit. Traduntur & alia huius vocis etymologia, ut apud Grammaticos uidere eſt, harum tamen nulla huc quadrat. Spartianus in Aelio* [c] *Seuero teſtatur.* Cæſares eſſe, quaſi Principium quoſdam filios, & deſignatos Auguſtę Maieſtatis hæredes, ein Roemiſcher Koenig. *Sic Iuſtinianus cum eſſet Iuſtini Maioris ex ſorore nepos, ab eo adoptatus & imperij conſors, hoc eſt, Cæſar factus eſt, Anno Chriſtianó CCCCCXIX. Hinc eſt, quod Iuſtinum non ſemel* [d] *patrẽ ſuum nominat. Atq; Ferrarius* [e] *eum quem vetuſtiores Cæſarem dixere, nos Regem Romanum: & rurſus quem illi Imperatorem, nos Cæſarem appellare.*

f In libel. de Ling. Lat.
g In ſuo Lexico.
h li. 5. Parerg. c. 3.

c Flauius.) 4 *Accurſius Iuſtinianum idcirco* Flauium *dici exiſtimat, quòd Flauios populos deuicerit: qui manifeſtus error eſt, quem Montanus hic deprehendit, & hoc prænomen eſſe putat more Romanorũ a Flauiorum familia, ex qua Iuſtinianus oriundus fuerit, deriuatum, quæ non ſolum Iuſtinianum, ſed & alios retrò principes imperio dederit, quales fuere Veſpaſianus, Domitianus, & alij. Sed nec hoc conuenire Floridus* [f] *notauit. Mihi* [g] *Spilegij ſententia non improbatur, exiſtimantis, Iuſtinianum hoc prænominis retinuiſſe, quod id quinque principes Conſtantinopolitani continua ſerie eum præcedentes vſurpaſſent: quales fuerunt Fla. Valerianus Martianus, Fla. Valerius Leon, Fla. Valerius Zenon, Fl. Valerius Anaſtaſius, & Fl. Valerius Iuſtinus, cui nepos ex ſorore Iuſtinianus ſucceſſit. Huc adde, quod* Alciatus [h] *ſcribit, Imperatores Orientis Flauij prænomem ſibi ſolitos addere forte ob Conſtantini Magni memoriam, qui huiuſmodi fuit prænomine.*

i c. habeo. li diſtin. 17.
k Alcia. li. 9. Diſpũ. cap. 7.

d Iuſtinianus.} [i] 5 *Hoc nomen illi fuit proprium, à Iuſtini patris adoptiui nomine, vt* Octauianus, *à nominе Octauij deductum. Cæterum quod Accurſius ubique dubitat, cuius filius hic noſter Iuſtinianus fuerit, propterea quod Iuſtinianum Conſtantini filium in Decretis legerat:* 6 *Sciendum eſt, illum alium fuiſſe Iuſtinianum, Conſtantini filium, ex Heraclia familia oriundum, noſtro hoc poſteriorem: qui* ῥινότμητος *Grecè cognominatus* [k] *eſt, quod truncis eſſet naribus.*

e Alemanicus.} 7 *Agnomina ſunt ab euentu rerum impoſita. Sic enim ueteribus Romanis deuicti hoſtes non ſemel agnomina dederunt: ut Scipio Africanus: Metelli, alter* Numidicus, *alter Macedonicus. Sic & Iuſtinianus hæc agnomina a deuictis hoſtibus ſibi adſciuit.* 8 *Cæterum Vualafridus, teſtẽ Vadiano, mediæ ætatis non contemnendus author, in uita D. Galli, Rhætis proximos, & ſupra Acroniũ Rhenumq; tum & in Occaſum ad Tigurinum lacum, & Lmagũ habitantes (ubi hodie longe lateq; Heluetij dominantur) Alemanorum nomine cenſet. Hoc autem uocabulum recentius eſſe, quam Germanorum, Flauius Vopiſcus his uerbis in Vita Proculi teſtatur,* Alemannos (*inquit*) qui tunc adhuc Germani dicebantur, non ſine gloriæ ſplendore contriuit. 9 *Fuerunt autem* Alemanni *dicti, non à Lemano lacu, ut quidam putant, ſed quod eſſet collectitia diuerſorum hominum multitudo:* allerley man auſz allen landen man. *Id quod Agathius ex Aſinij Quadrati authoritate docet, cuius uerba refert author Commentarioli in Tacitum de Germanis. Alij tamen malunt Alemãnos dictos eſſe, quia toti eſſent uiri, ac planè uiriles ac fortes homines.*

f Gothicus.} 10 Gothi *propriè dicti ſunt populi, qui Germanici maris inſulam Scandiã incoluerunt, et inſignẽ ex Romanis uictoriã retulere, circiter annũ Chriſti 259. ſuperato Imp. Decio. Hi poſtea duce Alarico*

tentarunt

tentarunt inuadere Italiam, circa annum Chriſti, 407. & ante quinquennium potiti ſunt vrbe Roma, Sed hos poſtea profligauit per ſuum Narſetem Iuſtinianus, circa annum Chriſti 560. occiſo eorum rege Totila.

g Franciſcus. § 11 Franci, *ita dicti, quod ſuam tuerentur libertatem, primas ſedes habuerunt ſupra* Coloniam, *in ea regione, quam Catti tenuere, quæ nunc eſt* Haſſia. *Hi autem duce* Teudeberto *rege, uno die magna virtute fuderunt duos inſtructiſſimos exercitus, Iuſtiniani nempe, & Gothorum, qui in procinctu erãt vt inter ſe dimicarent de Mediolani poſſeſſione, Anno Chriſtiano 536. 12 Sed annis deinde 22. elapſis, cũ per Italiam infeſto vagarentur exercitu, duce quodam Bucellino prope Tarentum ſuperati ſunt à Narſete, Iuſtinianei exercitus Imperatore.*

h Germanicus. § 13 *Poſt Druſum Claudij Cæſaris patrem (qui* Germanici *cognomen primum ſortitus eſt, & poſt res præclare geſtas in Germania mortuus eſt) Romani principes, ſi quicquam ex Germania attriuerunt dicti ſunt Germanici, adeo vt Herodianus hunc Titulum referat inter Imperatorios. Quod ad rõnem vocis attinet, non alia videtur eſſe Germanorum, quàm Alemanorum ſignificatio, vtrunq; enim verbum ſignificat gentem prorſus virilem. Nam lingua Germanica* allman & garman *vocat eum,* [l] *qui totus uir E. Marcus tñ Tatius Alpinus, vir ſolidæ eruditionis, & inter Aſſeſſores Auditorij imperialis mihi collega nõ iniocũdus, cenſet: quòd* Theütſche *ſit gentile nationis nomen, à Deo Tuiſcone:* Germani *verò, vel* Alemani *Caſtrenſe verbum, apud eos fuerit: hodieque ſit, idque fere, quod apud Latinos ipſæ legiones, quę ex delectis Romanorum ciuibus conſtabant. Ita & apud nos* Alemanni *dicantur, hoc eſt, omnes viri, quod & per alteram uocem,* Germani, *hoc eſt, omnes, atque toti viri, æque exprimitur; Sintque, vt hodie dicimus,* gemuſter te oder auſzerleſzne knecht. — l vide Alc. lib. 10 Parerg. c. 10.

i Anticus. § 14 *Vulgati codices habent* Atticus, *ſed falſo. Quomodo enim* Iuſtinianus *Atticum ſe inſcripſiſſet, qui nullum cum Athenienſibus bellum geſſerit, quinimò filios & imperio parentes ſemper habuerit? Legendum itaq;* Anticus, *vt textus Noricus habet, & Alciatus probat. 15 Erant autem Antę, teſte eodem Alciato,* [m] *Hiſtri fluminis accolæ, quos in Romanas prouincias incurrentes, Iuſtinianus per Childibium ducẽ repulit, & poſt aliquot annos duce Germano ſororis ſuæ filio, ad internitionem ferè deleuit, teſte Procopio:* [n] *vt merito ab eis nomen* Antici *ſibi Imp. vendicauerit.* — m Li. 5 Parerg. c. 2. n Lib. 3. Got. belli.

K Alanicus. § 16 Alani *cum Vandalis iuncti erant, nec minus efferæ naturæ: Lucanus* [o] *vocat duros æterni Martis Alanos.* — o Lib. 8.

l Vandalicus. § 17 *Vandali primum ſollicitati à Stilicone, circa annum Chriſti 400. Gallias inuaſere, deinde Hiſpanias, poſtea in Africam traiecerunt, ex qua euocatus ab Eudoxia Regina rex eorum Genſericus Romam perfide vaſtauit. Huic ſucceſſit Gelimerus, quem in Africa per ſuum Bellizarium vicit Iuſtinianus, & triumphum duxit Conſtantinopoli.*

m Africanus. § 18 *Africanum ſe dixit Iuſtinianus, quia ex Africa Vandalos pepulit, vt iam dictum eſt.*

n Pius. § 19 Pius *inter alia is dicitur, qui erga ſuos non minus, atque parens erga liberos, paternum atq; adeò officioſum gerit animum. 20 Et hoc in cognomentum Antoninus Boianus primus à Senatu* Romano *accepit, vt Pius diceretur. Fuit enim Princeps clementiſſimus, & ſummus pacis amator, nec quicquam aſperum ſuis temporibus facere cogitauit; 21 Sed potius, vt Capitolinus author eſt, illud Scipionis dictum ſubinde in ore habebat.* Malle ſe unum ciuem ſeruare, quam mille hoſtes occidere. *Decet autem hoc nomen maxime principem. Vnde illud.* [p] Leo rugiens, Princeps impius ſuper populum pauperem. *Adhibenda tamen eſt moderatio, ne dum clementiæ habenas relaxemus nimium, vitia ac ſcelera fouiſſe cenſeamur. Hinc Romæ in capitolio ſcriptum ferunt.* Parce uictis, frange ſuperbos. *Hinc etiam illud Poetæ:* Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos. — p Prouerb. c. 28.

o Felix. § 23 Felix *inter cæteras acceptationes, & is dicitur: qui & proſperitatem habet, & cui res ex voto ſuccedunt. Sic Virgilius.* Viuite felices, quibus eſt fortuna peracta Iam ſua. *Idque cognomenti vel potiſſimum Imperatoribus conuenit.*

p Triumphator.) 24 *Iuſtinianus enim triumphaſſe legitur de Perſis, & Vandalis. Perſas enim prælio fudit, cum tranſgreſſis limitibus Meſopotamiam, Cœleſyriam & Syriam prædati ſunt. Vandalos verò, populum Europæ Septentionalis omnium ferociſſimum, cum Africam plus minus quinquaginta annis occupaſſet, duce Bellizario ſuperauit. 25 Cæterum* triumphandi modus *talis olim apud Romanos fuit, Victores primum corona laurea, deinde aurea redimiti, curru inaurato, quem quatuor albi equi trahebant, Romam vehebantur: præcedebat Senatus, ſequebatur Populus: poſt hunc ordo militaris. Ante currum victoris ibant duces victi, catenam ferream collo geſtantes. Et primum omnium ad templum Iouis Capitolini, deinde per Vrbem atque domum reducebantur. quod antiquitatis cognoſcendæ ergo indicaſſe ſufficiat.*

q Auguſtus.) 26 *Auguſtum ab augendo dictum eſſe, Accurſius antiquitatis ignarus falſo comminiſcitur, in quem errorem plures deinde lapſi ſunt. Sciendum ergo, quod cum ueteres omnia ab auſpicijs, ſiue augurijs inciperent, hoc eſt, ab auium volantiũ ſpectatione, ipſarũ ve garritu, putantes ita ſe intelligere, quid faciundum utiliter, quid ve fugiendum ob perniciem futurã eſſet: factum eſſe, ut* Auguſti *appellarentur Impe. quaſi religioſa ueneratione, ac obſeruatione digni, & bonis Augurijs admodum profuturi Romanæ ditioni gubernandæ, ſicque ubique in titulis Iuſtiniani, & apud Iuriſconſultos intelligendum eſt. Itaq; nihil huc ineptæ quorundam interpretum argutię pertinent, quas circa hanc uoculam* (Auguſtus) *comminiſcuntur.*

IN TEXTVM PROOEMII.

1 *Qui præeſt Reipub legum & armorum ſcientiam habere debet.*
2 *Summa cuiuſque Reipub. tuitio ex armis & legibus prouenit.*
3 *Legitimi tramites.*
4 *Calumnia vnde deriuatur, & de eius ſignificatione.*

[a] Imperatoriam maieſtatem non ſolum armis [b] decoratam, ſed etiam legibus oportet eſſe armatam, ut utrunque tempus & bellorũ & pacis, rectè poſſit gubernari; & princeps Romanus, non ſolum in hoſtilibus prælijs victor exiſtat, ſed etiam per [c] legitimos tramites [d] calumniãtium iniquitates expellat: & fiat tam Iuris religioſiſſimus, quàm victis hoſtibus triumphator magnificus.

a Per imperatoriam *maieſtatem intelligimus Principem Romanum, quem hodie Imperatorem dicimus. Maieſtas enim populi Romani amplitudo* [a] *fuit: deinde principis,* [b] *quamquam & amplificationis gratia magiſtratib. interdum reperiatur attributa,* [c] *atque adeo priuatis: vt* Xenocrati *apud Valerium. Videbatur aũt principem tantum circa arma uerſari debere: cùm & Gordianus* [d] *Imp. aſſerat,* milites arma magis, quàm iura ſcire oportere. 2 *Sed quia duo omnino ſunt Reipub. adminiſtrandæ tempora, belli ſcilicet & pacis: neceſſum eſt, illum, qui communi Reip. functione agere volet, vtriuſque temporis artes egregie tenere. Legib. n. domi in toga, & pace vtimur, armis verò in bello opus eſt.* 3 *Hinc ſummam cuiuſque Reipub. tuitionem de ſtirpe duarum, rerum armorum, & legum, veniſſe Iuſtinianus* [e] *alibi etiam teſtatur. Iſtorum enim alterum alterius auxilio ſemper indiget, & tam militaris res legibus in tuto collocatur, quàm ipſæ leges armorum præſidio ſeruantur.* [f] *Cui ſententię conuenienter dictum eſt, quod leges aut armis imperent, aut ſane arma temperent, ac moderentur. Sic Iulius Pollux principem quem inſtituit, vult non modo* πολεμικὸν, *ſed etiam* νομοθετικὸν *eſſe, qui videlicet leges ſalutares ſciat condere, ac tueri. Nam & hoc eſt proprium principis munus, quod ſit ei diuinitus demandatum, eleganter Iuſtinianus alibi ſcribit.* [g] *Sic priſci omnes ſcriptores vniuerſam adminiſtrandæ Reip. rationem in duplices artes ſecuere, Pacis videlicet & belli.*

b Decoratam.} *Solent hic annotare quandam* ἀντιμετάθεσιν, *qui hoc verbum magis ad leges, quàm arma referri & pertinere putant. Sed Balduinus cenſet, hoc aptius referri ad ipſam gloriam, & decus armorum, peritiamque rei militaris: quodam exemplo & imitatione Græcorum qui ſic vtuntur verbo,* κοσμεῖσθαι.

c Per legitimos tramites.} 3 *Ideſt, per ipſarum legum remedia, ſiue iuris iuſtitiæque viã ac rationem: vel potius per magiſtratus & Iudices, quorum cura eſt ut leges ſeruentur. Siquidem nihil prodeſſet, iura in ciuitate habere, ſi non eſſent, qui hiſce vterentur,* [h] *aut nolentes ad eorum obſeruationem compellerent. Et hæc lectio probabilior videtur. ob id certe, quia tametſi lex, eo ipſo, quòd quis committit delictum, pœnam cõdignam imponat: lex tamen non exequitur pœnas, ſed ipſe iudex.* [i]

d Calumniantium.} *Ideſt, delinquentium.* 4 Calumnia *à Caluo caluis dicitur, quod eſt decipio, fruſtror, ducta metaphora a caluis militibus, qui omnibus ſolebant eſſe deriſui: Hinc fit, quod generaliſſime nonnunquam pro omni malitia quomodolibet admiſſa intelligamus calumniam ſicut hoc loco. Quo pertinet, quod Cicero* [k] *alibi,* Exiſtunt *(inquit)* ſæpe iniuriæ calumnia quadã, & nimis callida, atq; malitioſa Iuris interpretatione. *Alias vero trahitur hoc verbum* (calumnia) *ad iudiciarias* [l] *res, & dicitur, alicuius in litib. per fraudem & fruſtrationem vexatio, ſiue agatur, ſiue excipiatur, ſiue differatur negocium malitioſè.*

a Cic. in Reth.
b ff & C. ad l. Iul. maieſt.
c l. pe. de iu. & iur.
d l. Scimus. C. de iur. delibet.
e C. de Iuſtiniani Cod. cõf. in prin.
f Fac. l. qui reſtituere. De rei uend. l. Siquis in hoc. C. de epiſc & cler. l. 3. § Milea. de te mi. l. aduocati. C. de aduoc. diuer. iud.
g In Nouell. 83. edit. Holoand.
h l. 2. §. Poſt originem De ori. iur.
i l. 1 § 1. ibi gl. ad S. C. Turpillianum.
K Li. 1. offic.
l vide quæ ipſe annotauit Ĩ rub. extra de iuram. cal.

§. Quorum

1 *Argumentum huius §.*
2 *Quæ bella confecta ſint à Iuſtiniano.*
3 *Leges promulgatæ.*
4 *Leges compoſitæ.*
5 *Quo ordine iuris ciuilis libri ſint editi.*
6 *Antiquus Codex Iuſtiniani, qui Iuſtinianeus eſt dictus.*
7 *Pandectarum inuulgatio.*
8 *Pandectæ quare ſic dictæ.*
9 *Inſtitutionum compilatio.*
10 *Nouus Iuſtiniani Codex.*
11 *Nouellæ conſtitutiones, ſiue Authenticorum liber.*
12 *Feudorum conſuetudines.*

[a] Quorum vtramque cum ſummis vigilijs ſummaque prouidentia, annuente Deo perfecimus. Et bellicos quidem ſudores noſtros, Barbaricæ gentes ſub iuga noſtra redactæ

dactæ cognoſcunt:& tã Africa, quàm aliæ innumeræ prouinciæ a poſt tanta temporum ſpacia, noſtris victorijs à cœleſti numine præſtitis, iterum ditioni Romanæ, noſtroq; additæ Imperio proteſtantur. Omnes vero populi legibus tam à nobis d promulgatis, quàm compoſitis reguntur. e Et cùm ſacratiſſimas Conſtitutiones antea cõfuſas in luculentam ereximus conſonantiam: tunc noſtram extendimus curam ad immenſa veteris prudentiæ uolumina & opus deſperatum, quaſi per medium profundum euntes, cœleſti fauore iam adimpleuimus.

IVSTINIANVS, 1 *ne poſteris & futuris principibus durius quiddam præſcripſiſſe videretur, ſe circa vtunq; tempus, & belli, & togæ grauiter laboraſſe oſtendit. Et primum quidem ſuos labores circa res bellicas oſtendit: deinde quanto ſtudio in reſtituendo iure ciuili uſus ſit, recenſet.*

b Et tam Africa. § *Quæ bella cõfecerit Iuſtinianus, Paulus* a *Diaconus, Blondus* b*, et Procopius* c *vberrimè ſcribunt: quæ omnia huc congerere, extra propoſitum ac fortè etiã tædioſum foret. Nonnulla etiam in Codice* d *referunt.* 2 *Primũ aliũ Parthica bella æterna pace ſopiuit. Deinde Gothos et Vandalos, gentẽ immanẽ, aliquoties cùm in Italia, tũ in Africa fudit ac profligauit. Præterea Carthaginẽ, & omnẽ Libyã annis plus minus centum quinquaginta à Vãdalis occupatã glorioſe per Bellizariũ ducẽ recuperauit, et Imperio Romano iterũ adiũxit. Deniq; & alias multas prouincias, ab eo ſubiugatas fuiſſe, hiſtoriæ paſſim clamant.* — a In Vita Iuſtiniani. b Ab incli. Imp. de cad. lib. 3. c. 77. c De bello Part. d l. 2. In prin. C. de vete. iure enucl. et l. 1. in prin. C. de offi. præf. præt. Afr.

c Poſt tanta temporum ſpacia. § *Nam quod ad Africam attinet, fuerat ea iam ferè 150 annis occupata à Vandalis, cùm à Iuſtiniano reſtituta eſt Imperio Romano: vt & ſuprà diximus.*

d Promulgatis. § 3. *Leges tũ promulgari dicũtur, cùm primũ in vulgus eduntur. Ideò* promulgatas *hic leges vocat, quas ipſe edidit atq; inuulgauit. Suetonius.* Romani (*inquit*) veteres ſuas leges ex iure decemuirali, promulgatas, atq. in æs inciſas in ærariũ cõdebant. 4 Cõpoſitas *verò leges intelligit, quas retrò principes, & iurecõſulti ediderũt, ſed ipſe Imp. in ordinẽ coegit. Nã* cõponere *inter alia, eſt prius inuentũ in melius reformare, Sic cùm Lex* e *dicat,* ante Papyriũ plures fuiſſe leges ſancitas, *Papyrio tamẽ omnes adſcribuntur, quia oẽs compoſuit, & in vnã velut ſymphoniã, & conſonantiã reduxit.* — e l. 2. § Deinde. De origine. Iur.

e Et cum ſacratiſſimas. § 5 *Quo ordine iuris ciuilis libri, quibus hodie vtimur, vulgati fuerint, neceſſe eſt legum tyrones cognoſcere, Ita enim apparebit, quibus velut poſtremis legibus potiſſimum fidẽ facere debeant, ſi quãdo contrariæ leges* f *occurrerint. Sic ergo ſe res habet.* 6 *Diuus Iuſtinianus infinitis legũ commentarijs, & immẽſæ iuris ciuilis difficultati remediũ poſiturus (id quod olim Pompeius Magnus, et Iulius Cæſar vterq; niſi bellis impeditus eſſet, facere in animũ ſumpſerat) indictione ſeptima Imperij ſui, hoc eſt, anno Chriſtiano 731, maximè eorum, qui ab Adriano & Antonio Pio in ſuam vſq; ætatẽ, ſummam rerũ gubernarunt, cũ eſſent diſperſæ in tres Codices* g*, Gregorianum, Hermogenianum, & Theodoſianũ, intolerabili; diſſimilitudine inter ſe pugnarent, reiectis inde inutilibus, & ſuperadditis neceſſarijs, in vnũ corpus & volumẽ digeſſit: idq; opera Triboniani, Dorothei, Theophili, & id genus hominũ doctiſſimorũ* h *Quẽ quidẽ librũ, vt plus põderis, atq; auctoritatis obtineret, ſuo nõe* Iuſtinianeum Codicem *inſcribi voluit, qui tamẽ hodie nõ exſat.* 7 *Deinde quinto poſt anno; nimirũ indictione duodecima, innumera Iuriſconſultorum ſcripta, quæ in* i *duo millia librorum, & tricies centena millia verſuum propagata habebantur, in quinquaginta libros redegit.* 8 *eis nomẽ* Pandectarũ *ſiue* Digeſtorũ *imponẽs, quia* k *eſſent totius Iuriſprudentiæ quædã quaſi receptacula.* 9 Quibus *peractis, eodẽ tempore ex Pandectis & Codice multisq; veterũ commentarijs collegit quatuor* Inſtitutionum *Iuris Ciuilis libros, qui fores quodãmodo aperiãt, ad penetralia iuris ingredi volentibus.* 10 *Poſt indictione decimatertia, Anno ſcilicet Chriſti, 536. ad prioris Codicis emendationẽ, & ſecundã eius editionẽ manum admolitus eſt, atq; ipſum longè emendatiorẽ denuò edidit, additis de integro multis nouis conſtitutionibus, quæ in priore editione non habebantur: detractis item quàm plurimis, quæ ad id vſq; tempus firmiter in iudicijs obtinuerant. Et is eſt Codex, quẽ hodie inter reliquos iuris libros habemus: Vnde in eo* l *Iuſtinianus aliquoties mentionem facit Inſtitutionum iam compoſitarum, & cõtra in hiſce Inſtitutionum libris, nõ ſemel conſtitutionum meminit, quas in Codice ſuo extare* m *refert, cùm nihilo magis extent.* 11 *Poſtremò* νεαρὰς *hoc eſt, Nouellas* conſtitutiones *(quem vulgò* Authenticorũ librum *nuncupant) præſtantiſſimam, & maximè neceſſariam Iuris Ciuilis partem protulit: quas ſolas merito aliquis ciuilium legum Colophonem, & columnam* n *dixerit, vt quæ ſolæ reliquo iuri ciuili auctoritatẽ addant, ſolę detrahant, ſolæ nouam formam & normam attribuant.* 12 *Adde (ſi lubet) prædictis ciuilis prudentiæ libris Feudorum conſuetudines, quas veteres appellare ſolebant* Iura militiarum. *& Imperatores* ... *vocat Hi libri, præter hoc, quod alium habent auctorem, Ius conſuetudinarium continent,*

f l. Nõ eſt nouũ, & l. ſeq. de L. L. — g l. 1. C de nouo C. faciẽdo. — h quorũ nomina habes in d. l. 1. §. ideoq; — i l. 2. §. Omni. C. veteri iure enuclean. — k Gell. lib. 2. Noct. Attic. — l Vt in tit. C. de Iuſti. C. emẽd. & l. Meminimus. in princ. De legi. hered. — m §. Legatis. inf. De teſta. ordinã. & §. Sed nec huiuſmodi inf. De Legat. — n Holoand. in Præfat. Nouell.

§. Cumq; hoc.

1 *De Triboniano nonnulla.*
2 *Quæſtor idem quod exquæſtor, conſul, & ſic de ſimilibus,*
3 *Quæſtoris appellatio variè apud veteres vſurpata.*
4 *Origo Quæſtorum.*
5 *Quæſtorum varia genera,*
6 *Quæſtores vrbani.*

7 *Quæſtores ærarij.*
8 *Receptores.*
9 *Quæſtores parricidij.*
10 *Quæſtores candidati.*
11 *Cancellarij quæſtoribus candidatis ſimiles.*
12 *Quatuor dignitatum nomina.*
13 *Alciati lectio ad hunc locum.*
14 *Vetus lectio defenſa.*
15 *Inſtitutiones quid.*
16 *Liber hic Barbarè Inſtituta dicitur.*
17 *De tempore ſtudendi in iure ciuili.*

Cumq; hoc Deo propitio peractum eſt: *a* Tribuniano viro magnifico, magiſtro, & exquæſtore *b* ſacri Palatij noſtri, & exconſule, necnon Theophilo, & Dorotheo viris illuſtribus *c* anteceſſoribus *d* (quorũ omniũ ſolertiam, & legũ ſcientiã, & circa noſtras iuſſiones fidem, iam ex multis rerũ argumentis accepimus) conuocatis, mandauimus ſpecialiter, vt ipſi noſtra auctoritate, noſtriſq; ſuaſionibus *e* Inſtitutiones cõponerent: vt liceat vobis prima legum cunabula non ab *f* antiquis fabulis diſcere, ſed ab Imperiali ſplendore appetere: & tã aure, quam animi veſtri nihil inutile, nihilq; perperam poſitum, ſed quod in ipſis rerum obtinet argumentis, accipiant. Et quod priori tempore vix poſt *g* quadriẽnium prioribus contingebat, vt tunc Conſtitutiones Imperatorias legerent: hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaq; referti felicitate, vt & initium vobis, & finis legum eruditionis à voce principali procedat.

Triboniano. § 1 *Fuit hic genere Pamphilius, Macedoniani cuiuſdam filius, vir ingenio miti, atq; humano, ſingulariq; omnium artium doctrina imbutus. Eum tamen Suidas Græcus auctor (teſte Budeo* [a] *) appellat omnis religionis contemptorem, et qui Iuſtiniano perſuaſerit, mortem eum non oppetiturum, ſed cũ carne in cælum aſſumptum iri. Sed hæc quis credat incerto auctori? cum contra ſtet ſcriptor grauis eorum temporũ Procopius, vt eum allegauit Rutilius, vir doctus: nec Iuſtiniani optimi, & vel ipſius Suida teſtimonio, religioſiſſimi principis prudentia & pietas paſſura fuiſſe, nedum alitura, & prouectura eiuſmodi monſtrum.*

b Exquæſtore. § *An exquæſtor à quæſtore differat, excõſul à cõſule, expatritius à patricio, & ſi quæ ſunt dignitatũ ſimilia nomina, quæ præpoſitionis cuiuſdã additamẽto ſcripta reperiuntur; exactè Alciatus* [b] *examinat.* 2 *Ego crediderim quæſtorẽ idem eſſe, quod exquæſtorẽ, conſulem quod exconſulem, & ſic de cæteris, temporumq; viſio, quæ iam in barbariem dilapſa fuerant, hanc Latini ſermonis inductã corruptelã. Et huius quidẽ rei argumentum, eſt, quod Iuſtinianus alibi* [c] *Tribonianum, nunc exquæſtorẽ, nunc quæſtorẽ* [d] *indifferenter appellat.* 3 Queſtoris *aũt appellationem apud priſcos uariè vſurpatã fuiſſe, auctores paſſim docẽt; quorum etiam origo antiquiſſima fuit, & ferè ante omnes alios magiſtratus.* 4 *Nã hi regibus ad huc imperantibus inſtituti fuerunt, populiq; ſuffragio creati, & deinde anno 63. poſt exactos reges ſunt primũ creati, Valerius Poſthumus & Aemilius Mamercus, quib. res militares, cõmittebãtur. Mox rebus Imperij accreſcentibus, ſubinde alij adiecti ſunt: atq. ita deinceps illorũ auctus eſt numerus ꝓ Imperij exigentia, vt ad viginti excreuerit.* 5 *Varij autẽ generis fuerunt: quidã enim in hoc creati ſunt,* [f] *vt prouincias ſortirentur: & hi cũ Imperatoribus mittebantur ad adminiſtrandã rem pecuniariã, prædamq; ac manubias in rõnes publicas referendas, ſicut ex multis. T. Liuij locis patet. Et hic erat primus honoris gradus apud Romanos, Prætoremq; ſuo Quæſtori* [g] *parẽtis loco eſſe oportebat: hi noſtro tẽpore Theſaurarij bellici appellantur, vulgo* Zalmeyſter. 6 *Erãt et alij quæſtores,* Vrbani *dicti, qui ærariũ curabãt, atq; pecunias, ſingulaq. accepta, et expẽſas in tabulas publicas referebãt: q hodie dicũtur præfecti Ratiociniorũ* (Rend meyſter.) 7 *Erãt et* quæſtores ærarij, *qui mulctas (noſtrate lingua,* frenel zucht buoſſen*) pro emẽdatione delictorũ recipiebãt.* 8 *Vnde ẽt* Receptores *dicũtur, vt ſunt apud nos in municipijs ꝓfecti minores die* Vnderuoegt 9 *Fuerunt item* quæſtores parricidi, *quorum meminit lex duodecim tabularum, qui cauſis capitalibus præponebantur,* [h] *quaſi earundem quæſtores. Hodie maleficiorum Iudices ſunt tales, & ita poſſunt appellari.* 10 *Poſtremo* queſtores candidati *dicebantur, qui libros Imperatorios, ac literas legebant, ſummoq; in honore erãt* [i], *cãdida ueſte integritatis inſigni, cõſpicui* 11 *Huic magiſtratui Cãcellarios, ſimiles peuẽ eſſe Pyrrhus cõtendit; atq; hoc munere functus eſt apud Iuſtinianũ Tribonianus, inter Togatos primus, vt eſt apud Suidã.*

e Illuſtribus. § 12 *De quatuor dignitatum nominibus, quorũ hic Accurſius mentionem facit, adeundus eſt Alciatus* [k], *qui ea de re vulgò receptam ſententiam, longè lateq; à uero abeſſe, multis argumentis conuincit, longè alia de dignitatum ordinibus & pulcherrima tradens.*

d Anteceſſoribus 13 *Alciatus* [l] *exiſtimat, legendũ hic, eſſe* aſſeſſoribus: *maximè cũ Procopius* [m] *ita ſcriptum reliquerit:* Tribonianus Pãphilus, Imperatoris paredrus, quem magiſtratũ Romani quæſtorem, Latini Iuriſconſultum vocant: *πάρεδρον autẽ Grecè, Latinè aſſeſſorem dici nemo eſt qui*

vel

a In l. ult. C. de ædi. edic. Alcia. li. 3. diſpunc. c. 11. & li. 4. diſpunc. c. 7.
b li. 4. diſpunc. c. 7.
c l. Tanta. in princ. C. de vete. iure enucl.
d l. Maximũ vitiũ. C. de liber. præt. §. Deditiios inf. De Liber.
e Auctor Corn. Tacit. lib. 11.
f De quib. loquitur in. 7. De off. quæſt.
g Cic. in lib. De diuin. Plin. lib. 4. Epiſt. ad Fund.
h Aſcon. Ped. in Ver. act. Cicer. Zaſi. l. 2. §. Et quia vt diximus De orig. Iur.
i De quib. Suet. Tranquill. in vita Auguſti.
k Lib. 3. diſpun. cap 4.
l li. 3. diſpunc. c. 12.
m libro. 1. belli Parth.

velex Lexico diſcere non poſſit. 14 *Ego à veteri lectione difficulter recedo, tametsi in vno quidem loco, eos aſſeſſores dici, hactenus inuenerim. Ferrarius putat Iuſtinianum ſuos Iuriſconſultos ea ratione* Anteceſſores *nominaſſe, quia Principē functionis ergò in publicum antecedebant. Mihi veriſimilius videtur (quod Balduinus etiam voluit) hanc vocem effictam eſſe imitatione Græcorum, apud quos* προπαιδεύειν *per metaphoram ſignificat, præeundo & docendo deducere diſcipulum in alicuius artis penetralia: quaſi dicas* προδιδάσκειν. *Itaq; per anteceſſores, Iuris profeſſores intelligit.*

e Inſtitutiones. } *Rectè ſic nuncupatas.* 15 *quoniam* Inſtitutiones *ſunt præcepta, quibus inſtituuntur homines, atq; docentur. Sic enim libri Inſtitutionum Oratoriarum à Quintiliano ſunt editi.* 16 *Nam quod plerique librum hunc,* inſtituta *nominant, planè abſurdum eſt, & à Latini ſermonis proprietate alienum. Si quidem* Inſtitutum *bonum morem, conſilio & ratione ſumptum ſignificat, & domeſticam diſciplinam, quæ literis non mandantur, ſed obſeruantur communi opinione bonorum virorum per quandam conſuetudinem. Vnde apud Valer. Max. extat titulus,* de Inſtitutis *id eſt, bonis moribus.*

f Antiquis Fabulis. } *id eſt incertis falſisq; traditionibus: cuiuſmodi multas ſuo tempore fuiſſe ſparſas à quibuſdam improbis & adulterinis Doctoribus Cæſarea & Alexandriæ, conqueritur alibi Iuſtinianus.*

g Poſt quadriennium. } 17 *Erat n. hoc tempus olim præſtitutū legalibus ſtudijs, ſed vſq; adeò præpoſtero ordine, vt eo elapſo vix poſſent ſtudioſi intelligere principum conſtōnes. Iuſtinianus aliā methodū inſtituit, præfixitq; abſoluēdo iuris ciuilis ſtudio quinquenniū, quam vē Iuſtiniani præfatio in Pandectas latius, indicat.*

§. Igitur.

1 *Pandectæ vnde dictæ,*
2 *Digeſta quid.*
3. 4 *Pandectarum libri quare per duplex. ff. deſignentur, & quid ſignificet paragraphus,*
5 *Inſtitutiones quare elementa iuris dicantur.*
6 *Quis ille Caius fuerit, cuius hic meminit Iuſtinianus.*

Igitur *a* poſt libros quinquaginta Digeſtorum, ſeu Pandectarum, in quibus omne ius antiquum collectum, quod per eundem virum excelſum Tribonianum, nec non cæteros viros illuſtres & facundiſſimos confecimus: in quatuor libros eaſdem Inſtitutiones partiri iuſſimus, vt ſint totius legitimæ ſcientiæ prima *b* elementa, in quibus breuiter expoſitum eſt, & quod ante obtinebat, & quod poſtea deſuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum eſt. Quas ex omnibus antiquorum Inſtitutionibus, & præcipuè ex Commentarijs *c* Caij noſtri tam Inſtitutionum, quam rerum quotidianarum alijsq; multis commentarijs compoſitas, cùm tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus & recognouimus, & pleniſſimum noſtrarum conſtitutionum robur eis accommodauimus.

a Igitur. } 1 *Hinc diſcendum eſt id, cuius ſupra quoq; commonui, hoſce Inſtitutionum libros poſt Pandectarum compilationem fuiſſe compoſitos.* 2 *Cæterùm hallucinatur Accurſius in explicatione dictionis,* Pandectæ: *dum eam à dicte, deriuari putat, deſtitutus Græcæ linguæ cognitione,* δίκτην *enim illi medici dicunt.* 3 *Deducitur autem* ἀπὸ τοῦ πᾶν καὶ δέχομαι, *quod eſt, totum, & contineo: quia Pandectæ* ᵃ *omnia antiqui iuris genera complectuntur, Latino vocabulo digeſta: Aul. Gel.* ᵇ *in Noct. lib. Tullius, inquit, Tyro Ciceronis libertus libros de varijs & promiſcuis quæſtion. compoſuit, quos Græco vocabulo, Pandectas, hoc eſt, promiſcua omnimoda continentes libros inſcripſit, tanquam omne rerum ac doctrinarū genus cōprehendentes.* ᶜ *Idem: Sunt qui ſuos libros Pandectas, quaſi omnium receptacula inſcripſerunt.* 4 *Et hic non incommodè admoneri poſſumus, quid in cauſa ſit, quòd cùm Digeſtorum ſiue Pandectarum aliquem locum allegare volumus, librum ipſum per duplex. ff. ſignemus. Huius rei rationē Alciatus* ᵈ *doctè tradidit; Cùm reſponſa (inquiens) hæc Iuriſprudentum tanquam in centonem quendam Tribonianus redegiſſet, operi & Digeſtorum et Pandectarum nomen impoſuit, & quoniam Græci ipſi conſarctores fuerant, veriſimile eſt, eos ſolitos ſub Græco nomine Pandectarum librum ipſum adducere. Cùm itaq; primam tantum notam* π *cum accentu circumflexo deſcriberet, noſtri Latini eos imitabantur: ſed ſcriptores librarij, qui literas ignorabant, exiſtimauerūt eſſe binas. ff. in quam figuram facilè fuit adiecto vnco, Græcam notam deprauare. Et hinc mala hæc conſuetudo inoleuit. Sic etiam vſu receptū eſt, vt paragraphum iuris per huiuſmodi notam. §. deſignemus, quemadmodum Alciatus lib. 1 1 1. diſpunc. pulchrè docet. Paragraphum autem à veteribus Græcis accepiſſe videmur, qui* παραγραφὴν *quandoque appellant notam quandam, aut ſignum margini adſcriptum. Sic paragraphus iuris ſit, cum præcedentia complectentes, ad alia tranſitum facimus.*

a l. 2. § quod cœleſti. C. De vete. iure enucl.
b lib. 12.
c lib. vlt. Noc. Att.
d lib. 5. diſpunc. ca. 16.

b Elementa. } 5 *Quemadmodum enim* elementa *omnium generabiliū & corruptibilium quædam ſunt principia naturalia: ita Inſtitutionum libri omnium Iurium. Sic lex Moyſis, & omne vetus Teſtamentum ab Apoſtolo elementum dicitur, quaſi ab elementis & religionis exordijs Deum Opt. Max. diſcamus. Et no-*

tas etiam literarum ſcriptores elementa vocant, eo quòd ſint principia orationis.
c Caij. } 6 *Quis ille Caius fuerit, difficile eſt conijcere, cùm multi fuerint hoc pronomine Iuriſconſulti, & eius nomen nuſquam addatur. Circumferuntur tamen hodie duo etiamnum libri illius Caij, eumq; Chriſtianum fuiſſe Baro ait, & id liquere ex Indice Iuſtiniani ad Digeſta.*

§. Summa.

1 *Non Iuſtinianei.*
2 *Iura ſine labore addiſci.*
3 *Iuriſprudentiæ finis.*
4 *Conſtantinopolis olim Imp. ſedes.*
5 *Pater patriæ.*
6 *Principes olim conſulatum ambiiſſe.*

Summa [a] itaque ope, & alacri ſtudio has leges meas accipite, & voſmetipſos ſic eruditos oſtendite, vt ſpes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, poſſe etiã noſtram Rẽpublicam in partibus eius vobis credendis [b] gubernari. D. [c] CP. XI. Calend. Decemb. D. [d] Iuſtiniano [e] PP. III. [f] C O S.

a Epilogus *eſt ſuperiorum, in quo Imperator, intelligens honore ali artes, iuuentutem ad ſuarum legũ ſtudium excitat, magna illi laborum præmia, & pulcherrimũ finem atq; vſum horum ſtudiorum pollicẽdo. Suo equidẽ ſatisfecit muneri princeps optimus, qui hæc legũ rudimenta mira breuitate cõſpicua legitimæ ſcientiæ tyronibus* 1 *(quos et à ſuo noĩe* nouos Iuſtinianeos *nuncupare nõ eſt dedignatus) propoſuit: ſupereſt ut adoleſcentes iuris ſtudio addicti quantũ conuiti animo poſſunt, quantũ labore cõtendere, efficiãt, vt alacri cupidoq; animo legalẽ hãc diſciplinam ingrediantur, nec impetu quodã nouitatis capti, faciles incipiãt, facilius deſinentes.* 2 *Pertinaci. n. nixu, labore indefeſſo iuris ciuilis ardua penetrare volẽti, opus eſſe nemo ambigit.*
l. De iuſt. & iure. b Gubernari. } 3 *Reip. gubernatio eſt verus Iuriſprudentię ſcopus ac finis. Vnde Ariſt. lib. 1. Ethic. loquẽs de hac philoſophia:* τὸ τέλος, *inquit,* οὐ γνῶσις, ἀλλὰ πρᾶξις. *Eoq;* [l] *Vlpianus ſcribit:* hãc vnam eſſe veram, nec ſimulatam philoſophiam.
c D. CP. } 4 *Ideſt, Datũ Conſtantinopoli, vbi olim fuit ſedes regia Imperatorũ Orientis: Nunc ab immaniſſimo Turca poſſidetur, primumq; occupata fuit anno Chriſtiano 1453. per Mahumetẽ huius noĩs ſecundũ.*
b Nouell. Vt præpo. nomen Imp. in princ. d D. Iuſtiniano. } *Iuſtinianus in Nouella* [b] *quadam ſua conſtitutione ſtatuit, ut annotarentur tẽpora per Imperatores, ſicut olim per conſules ſolebant.*
e vide Alcia. in annot. ad Tacit. e P. P. } 5 *Ideſt, Pater patriæ: meruit hoc cognomen primus Cicero: deinde factum omnibus Imperatoribus promiſcuum, vt ait Tacitus* [e] *lib. 1.* *Sunt autem* Patres patriæ *ideò dicti, quòd eam quam patres in filios poteſtatem, ipſi in ciues haberent, qua de re Seneca lib. 1. De clementia, vberrimè ſcribit.*
f III. C O S. } *Ideſt Tertium conſule. Ita enim has notas explicandas eſſe, Gellius docet.* 6 *Non erubeſcebant autem olim, & ipſi principes ambire, & gerere conſulatus, ſicuti & alia publica munera.*

DE IVSTITIA ET IVRE TIT. I.

In Rubricam & princip. tit.

1 *Hic titulus quare cæteros præcedat.*
2 *Ius à iuſtitia deducitur.*
3. 4 *Iuris & iuſtitiæ propria ſignificatio.*
5 *Optima traditio à definitione proueniens.*
6 *De qua iuſtitia hic agatur.*
7 *Iuſtitiam ciuilem ſiue politicam duplicem eſſe.*
8 *Iuſtitia vniuerſalis.*
9 *Particularis iuſtitia, eiuſq; diuiſio.*
10 *Iuſtitiæ definitio explicatur.*
11 *Notitia, in animis hominum à natura inſita.*
12 *Animus perpetuò improbat iniuſta.*
13 *Iuſtitia quare dicatur conſtans & perpetua voluntas.*
14 *Vlpianus improuidè à Rodolpho Agricola notatus.*
15 *Sicut quæque virtus, ita & iuſtitia habet ſuum proprium.*
16 *Iuſtitia alienum bonum dicitur.*
17 *Iuſtitia tribuit cuique quod ſuum eſt, ideſt, meritum.*

18 *Præmio ac pœna omnis conſtat Reſpublica.*

19 *Iuſtitia commutatiua & diſtributiua quomodo ſuum cuique tribuat.*

Iuſtitia eſt conſtans, & perpetua voluntas, ius ſuum cuique tribuendi.

RECTE 1 *Iuſtinianus, volens tradere iuris ſapientiam; ab ipſa auſpicatur iuſtitia: quandoquidem ad iuris cognitionem, illam prius oportet cognoſcere, a qua uelut matre & fonte quopiam omnia iura dimanant,* 2 *Iuris enim vocabulum à iuſtitia deduci ac appellari, ſicut effectum à ſua efficiente cauſa Vlpianus* [a] *quoque ſcribit. Loquitur autem ipſe vulgariter, ſentiens iuſtitiam eſſe virtutem, quæ cùm lege naturali ſic ſemper cohereat, vt propemodum ius à iuſtitia dici uideatur, neque ſit operæpretium de temporis (vt dicunt) proprietate, aut de uerborum ſtructura tam curioſis argutijs diſputare, vt quidam faciunt.* 3 *Nam ſi de propria* [b] *ſignificatione; & eminentiſſima Iuris & iuſtitiæ proprietate loquamur, tum rectè dicemus; vt & in Ethicis Ariſtoteles ſcribit, ex* Iure enaſci Iuſtitiam. 4 *Eſt enim* Ius *iſte naturalis & diuinæ rationis ductus, & naturæ formula, quæ nobis à Deo in creatione inſculpta eſt.* Iuſtitia *vero eſt executio & obtemperatio iuris, per voluntatem prodeuntem ad opera honeſtatis: quod Accurſius* [c] *non perpendens prorſus inuertit.* 5 *Quoniã verò optima eſt traditio, quæ à definitione proficiſcitur, per quam plane intelligemus; quid ſit id, de quo agendum eſt: ideo Iuſtinianus iuſtitiæ definitionem præmittere uoluit, elegantem ſanè & plenam eruditionis. Priuſquam autem eam diſcutiamus, cum primis ſciendum eſt,* 6 *hic agi de externa quadam & ciuili, ſiue politica iuſtitia, quæ tantum pertinet ad formandos in hac uita politicos mores, nec aliud exigit, quàm exteriorem quandam honeſtatem; ut ſit in tuto Reipub. tranquillitas.* 7 *Hanc iuſtitiam poſt Ariſtotelem philoſophi duplicem eſſe tradunt: vnam, quæ virtutes omnes complectitur, alteram, quæ vna virtutum eſt.* 8 Prior vniuerſalis Iuſtitia, *quam etiam* legitimam *vocant, mater eſt virtutum, & cum omni virtute concurrit, adque ea omnia pertinet, circa quæ vir bonus uerſari poteſt. Hanc Iuriſconſulti non conſiderant, nec de ea loquitur hic imperator.* 9 *Altera dicitur* Iuſtitia particularis, *quæ priuatim ad alium eſt, & ab alijs virtutibus ſpecie diſtat, nec habitu minus quam reliquæ virtutes comparatur. Et hæc iuſtitia ab Ariſto. diuiditur in* diſtributiuam, *quam appellat διανεμητικήν. & commutatiuam; ſiue ἀλλακτικήν. Prior pertinet ad præmia & pœnas diſtribuendas pro ratione & varietate meritorum: altera uerſatur circa contractus, & æqualium rerum permutationes, paresque compenſationes. Hinc igitur* particularem Iuſtitiam *definit hic Iuſtinianus ex* [d] *Vlpiano, atque* eam eſſe conſtantem & perpetuam voluntatem, Ius ſuum cuique tribuendi. 10 *Quæ definitio ab effectu, ſeu officio conflata eſt.* [e] *hoc enim efficit Iuſtitia, ut cuiq; reddatur Ius ſuum. Eſt igitur Iuſtitia,* voluntas conſtans & perpetua, *id eſt ἕξις ſiue habitus animi volentis & incitati, ad ſuum cuique tribuendũ certo animi iudicio, hoc eſt certa ac perpetua notitia naturali, aut certè notitijs, quæ ſunt conſentaneæ illi naturali indicio.* 12 *Sunt enim in animo cuiusque (vt Cicero ait) paruæ quædam notitiæ rerum maximarum, quas cum ſequitur voluntas in agendo iuſte agit: ad inſtar architecti habentis formam ædificij in animo, quam cum ſequitur, rectè ædificat. Et illæ notitiæ ſunt perpetuæ & immutabiles. Quanquam enim negocia & caſus varient, habeatque ſubinde homo lubricos affectus: tamen retinet mens certas illas & immutabiles notitias, diuinitus illi impreſſas, ex quibus iudicare poteſt (ad habitum enim, non ad actum reſpicimus) quid ſit iuſtum: & cum his obtemperat voluntas, iuſte, cum repugnat, iniuſte agit, ac plane tyrannidem exercet. Porrò ſicut oculi naturaliter vident, ita animus naturaliter ſentit: & corpus non poteſt non dolere, cum vulnus accipit:* 12 *ita animus perpetuò improbat, quoties alicui ſuum ius non tribuit.* 13 *Sic* ergo iuſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas *homini inſita, quæ non vult non tribuere cuique ſuum abſtinere ab alieno, adeò quidem, vt etſi à iuſtitiæ formula quis declinet, alterum lædat; tamen nihilominus iuſtitia in ſe maneat, ubique ſui ſimilis, & immutata. Neque enim, ſi quis recedat à iuſtitiæ dictamine, id fit vitio iuſtitiæ, ſed praui ac ſcelerati hominis peruerſa natura, qui immemor ſeminis iuſtitiæ, alterum offendit.* 14 *Ex prædictis ſatis liquet, Rodolphum* [f] *Agricolam improuidè notaſſe Vlpianum, quaſi iuſtitia non eſſet conſtans & perpetua voluntas: Equidem & Cicero* [g] *iuriſconſulto noſtro conſentit: aſſentiuntur huic definitioni & Peripatetici omnes poſt Ariſtotelem, ut apud Alciatum* [h] *videre eſt. Cæterum quòd in definitione ſubijcitur.* 15 Ius ſuum cuique tribuendi, *hoc proprium munus eſt, & quaſi inſigne iuſtitiæ, per quod ab alijs uirtutibus ſecernitur. Sicut enim propugnare iſta, eſt proprium conſtituens fortitudinem:* [i] *ſermone & geſtu ſeruare decorem eſt proprium conſtituens modeſtiam, ſicq; de alijs uirtutibus: ita ſuum cuique tribuere, eſt proprium conſtituens iuſtitiam.* 16 *Proinde una omnium virtutum iuſtitia, alienum bonum eſſe dicitur, quoniam ad aliũ pertinet: quippe multi in proprijs uirtute uti potuerunt, nihil quod vitio verti poſſet, admittentes: at uerò in ijs, quæ cum alio tranſigenda ſunt, non item. Poſſum enim mihi ipſi eſſe prudens fortis modeſtus; at iuſtitia niſi ad alium referatur, non erit virtus. Quapropter nemo iuſtus erit, niſi in alterum, tribuendo ei, quod ſuum eſt: in quo omnium legum ratio conſiſtit;* 17 *Porro non ineptè exponit Accurſius,* ius ſuum, *hoc eſt meritum: quia iuſtitia tribuit cuique, quod ipſe meruit, ſiue præmio afficiendi ſint boni, ſiue pœna mali:* 18 *His enim duobus præmio ſcilicet & pœna, omnem conſtare Rempub. Solon dicere ſolebat. Vnde Ariſtoteles uocat virtutem cuique ſua tribuentem merita.* 19 *Porrò ut duplex eſt iuſtitia, ita hic duplex intelligitur ratio tribuendi ius ſuum cuique, nempe in diſtributionibus pœnarum & præmiorum pro meritis, & in commutationibus rerũ ne cui fiat iniuria, & ſeruetur æqualitas. Et hæc ad definitionis explicationẽ hactenus.*

§. Iuriſ-

[a] L. 1. De Iuſt. & Iure.

[b] Hæc ex Oldendorp. in tract. De Iur. nat. gent. & ciuili.

[c] Hic & in rub. ſu. eod. ut.

[d] lib. 5. Ethico.

[e] In l. Iuſtitia. De Iuſt. & Iure.

[f] lib. 2. De inuen. Dia.

[g] lib. 2. De inuen. & li. 3. ad Heren.

[h] l i. 1. Parerg. c. 31.

[i] Cicero li. 5. De finib.

§. Iuriſprudentia.

1 *Iuriſprudentia quid doceat.*
2 *Explicatur Iuriſprudentiæ definitio.*
3 *Ius ciuile aliud diuinum, aliud humanum.*

Iuriſprudentia eſt diuinarum atque humanarũ rerũ notitia, iuſti atq; iniuſti ſcientia.

a l. Iuſtitia. De iuſt. & iur.

Quia Iuriſprudentia *eſt ſcientia, quã Iuriſconſulti Iuſtitiæ exequendæ gratia profitentur, idẽ eius definitio ſubijcienda* [a] *erat, quæ à partibus ſumpta eſt.* 1 *Docet autem* Iuriſprudentia *quomodo cognoſcamus Ius, id eſt, quõ iudicare poſſimus, vtrum cauſa, quæ in controuerſiã uenit, æqua ſit vel iniqua, quidq; Iuris cuique tribuere conueniat.* 2 *Dicitur autem,* Diuinarum, *propter Ius diuinum, quod de reb. ſacris, ſacerdotibus, & magiſtratibus agit. Eſt enim Iuriſprudentia rerum diuinarum notitia, non quatenus Euangelium notitiam diuinam tradit, ſed quatenus inter homines externis ritibus res diuinæ tractantur: quarum obſeruatarum cognitio olim penes Collegium Pontificum erat, qui non modo decernebant, quibus hoſtijs, quo die, quo ritu, à quib. & in quo tẽplo ſacra fierent, uerum de Iure etiam tum reſpõdebãt, ut ex Tito* [b] *Liuio, et Põponio* [c] *colligitur. Additur,* Humanarum, *pp Ius humanũ et Politicũ, qđ fontes tractandorũ negociorũ ciuilium aperit.* 3 *Sic.n. ius ciuile a materia has differentias ſortitur quod aliud ſit diuinũ, aliud humanũ, qđ & Caius* [d] *ſecutus ſumma rerũ diuiſionẽ in duos articulos diduxit, alias diuini Iuris eſſe tradẽs, alias humani.*

b li. 1. ab urb. cond.
c l. 2. ſup. omnium tamen horũ. De Orig. Iuris.
d l. 1. De rerum diu.

§. His igitur.

1 *A facilioribus ſtudia inchoanda.*
2 *Inſtitutionum facilitas.*

His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere Iura populi Romani ita videntur poſſe tradi commodiſſimè: Si primo leui ac ſimplici via, poſt deinde diligentiſſima atque exactiſſima interpretatione ſingula tradantur, alioqui ſi ſtatim ab initio rudem adhuc, & infirmum animum ſtudioſi, multitudine ac uarietate rerum onerauimus: duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus [1], aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia (quæ plerunque iuuenes auertit) ſerius ad id perducemus, ad quod leuiore via ductus, ſine magno labore, & ſine ulla diffidentia maturius perduci potuiſſet.

Præſcribit *hic Iuſtinianus diſcendi modũ, his, qui legitimæ ſcientiæ cognitionem adipiſci affectant:* 1 *Nẽpe ut à principijs, & elementis diſcendi rationem ineant, & ſe non mox ab initio uaſto illi Iuris Oceano temerè committant. Nulla enim ars eſt quantumuis exigua, quæ non itineris ducẽ aliquẽ expoſcat: multò minus in huius tam latè patentis ſcientiæ arcana peruenire poterunt noui tyrones, niſi plana quædam via, & ad ingrediendum expedita ipſis incipientibus præſtruatur. Sicut.n. reliquarum artium, ita & Iuriſprudentiæ quædam eſt (ut ita dicam) infantia, pueritia, adoloſcentia, maturaq; & fructui quaſi proxima ætas, vt ceu per gradus quoſdam ab imo ad faſtigium ſtudioſi diſcendo* [a] *perducatur.* 2 *Huiuſmodi autem viam planam hæ Inſtitutiones præbent, quæ ſunt in hoc ciuili ſtudio quaſi infantiæ quædam rudimenta. Has igitur cumprimis adoleſcentes perdiſcere, ac nocturna uerſare manu, uerſare diurna, omnino neceſſe eſt. Nam vt Iuſtinianus ipſe ſentit hoc loci, ſi ad difficiliora ſeſe mox ab initio conferant iuuenes, aut difficultate materiarum tam numeroſarũ perplexarumque deterrebuntur, aut eo tempore quo (vt inquit Fabius) ingenia præcipue alenda, atq; indulgẽtia quadam enutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atterentur.*

a Vide quæ dixi in libel. De ratione ſtud. cap. 7.

§. Iuris præcepta.

1 *Præcepta pro diſciplinis.*
2.3.4. *Tria capita, ſiue præcepta Iuris ciuilis.*
5 *Ius ciuile refert philoſophiam moralem.*

Iuris præcepta ſunt hæc, Honeſtè uiuere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere.

Quoniam *hæc tria Iuris præcepta pariter ad generalem iuris cognitionẽ pertinent, ea Iuſtinianus ſubnectere voluit.* 2 *Iuris autem præcepta pro iuris doctrinis uel diſciplinis exponi debẽre atq; ita apud Latinos pcepta elegãter accipi, Valla autor eſt.* 3 *Sũt ergo iſta tria,* honeſtas vitæ, nullius læſio, æqualis diſtributio, *diſciplinæ et doctrinæ generales, ex quib. tanquã ex materia piacẽte, prodierũt leges per Legumlatores, & ad eas referuntur oẽs humanæ cõſtitutiones. Sũt.n. hæc præcepta* [a] *veluti capita, & fontes oĩum legũ. Porrò primũ pceptũ ſeipſum reſpicit, & in his uerſatur, quæ nobiſcum agimus, & potiſſimum ad bonos mores pertinet, ut grauiter M.* [b] *Tullius in officijs diſputat.* 3 *Alterum uerò ad corpus pertinet, ne alter alteri, uel eius uitæ iniuſtam uim inferat: ſicque in his quæ circa alios agimus, uerſatur. Sic enim nobis imperare debemus, ne cuiquam noceamus, niſi legibus permittentibus* [c]. 4 *Tertium præceptum res & facultates concernit, id ẽ, ne alterũ uel cõtrahẽdo, uel pmutãdo decipiamus, et ſuũ cuiq; tribuamus, ſiue pœna ſit afficiẽdus quæ-*

a De his Iuris pceptis Cic. li. 3. Off. Ite li. 5 & ult. De finibus, & li. 1. De legib. grauiter diſputat
b li. 1. Offic.
c l. ut uim. ſup De iuſt. & iu & tot. tit. ſup. quãd. li. ſe ipſ. ſine iud.

piam

piam, ſiue præmio remunerandus: quod & Vlpianus [d] ſecutus eſt. 5 Ex prædictis facile deprehendis maiorem partem iuris ciuilis eſſe quandam Philoſophiam moralem, & præceptionem, partim de morib. partim de reliquis actionib. hominum. Arctius autem vltimū præceptum hic accipitur, quàm in definitione iuſtitiæ: ſi quidem ibi complectitur hæc tria: hic autem illud ſolum, quod extra duo priora præcepta [e] relinquitur.

d l. 1. ſup. De iuſtit. & iur.

e Placent hic in ſumm. ſua.

§. Huius autem.

1 Rod. Agricolæ reprehenſio diuiſionis iuris.
2 Eadem diuiſio defenſa.
3 Publicum ius quid.
4 Quæ veniunt in conſequentiam, non curantur.
5 Ius publicum in quib. conſiſtat.
6 Priuatum ius.
7 Vtile ab honeſto non ſeparari.

Cuius autem ſtudij duæ ſunt [a] poſitiones, publicum & priuatum. Publicum eſt quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Priuatum; quod ad ſingulorum vtilitatem pertinet. Dicēdum [b] eſt igitur de iure priuato, quod tripartitum eſt: collectum [c] eſt enim ex naturalib. præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.

a Poſitiones } Id eſt, duæ ſunt ponendæ partes, atq; ſpecies, circa quas totius ſtudij, ſeu diſciplinæ ciuilis tractatio verſatur, videlicet publicum ius & priuatum.
b Dicendum eſt. } Iuſtinianus publicū ius Pontificū libris relinquens, eam potiſſimū iuris partē proſequitur, quod verſatur in vſu quotidiano, & ad ſingulos pertinet, quo quiſque id acquirit, efficitq; quod in ſuam eſt [b] rem, tametſi ad finem Inſtitutionū publici iuris tractationem ex parte quoque [c] attingat.
c Collectum } Rodolphus tamē Agricola [d] nō rectè ius diuiſum eſſe cenſet, cùm aliud publicū, aliud priuatum dicit: deinde priuatum in naturale, gentiū, & ciuile diuidit, quaſi (inquit ille) Ius publicum neque naturale eſſet, neque gentium, neque ciuile. 2 quo argō apparet non legiſſe eum iuriſconſulti [e] verba, ſed ab aliquo diſcipulo ſuo accepta protinus damnaſſe. Si enim [f] Vlpianum de fonte ipſo, non à riuulis deguſtaſſet, potuiſſet cognoſcere, non omnium gentium ius ab eo deſcribi, ſed illud tantùm, quo Romani vtebantur. Id nūt erat duplex: Publicū quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat, & priuatum quod ad ſingulorum vtilitatem priuatam pertinet: id trifariam collectum eſt, inquit, ex naturalib. præceptis, Iuris gentium, aut ciuilibus, quæ naturalia iuris aliarum gentium præcepta nihil ad ſtatū populi Romani ptinebant, neq; enim ex eis magis imperiū Romanis in alias gentes concedebatur, quàm alijs gentib. in [g] Romanos. 3 Publicum ius id dicitur, quod ſpeciatim, & propriè non poteſt priuatis hominib. applicari, & conuenit omnibus ſine differentia, & ad totum reip. corpus pertinet, etiamſi iſtinc ex conſequentia nonnihil commodi ad priuatos quoque deriuetur. 4 Iſta enim minus pricipalia, & quæ ſaltem in conſequentiam veniunt, non [h] curantur. 5 Conſiſtit autem ius publicum (Vlpiano [i] teſte) in ſacris ſacerdotib., & magiſtratib. quoniam huius iuris partes principaliter agunt de publica vtilitate. Sic & olim iuris publici rō ex lege 12. tabularum partim ad ſacra ſpectabat, cæremoniasq; deorum, vt eſt illud, Separatim nemo habeſſit Deos, neve nouos, ſed ne aduenas niſi publice adſcitos, priuatim colunto; conſtructa à patrib. delubra habento. Partim ſacerdotib. præſcriptum erat, quorum duo genera extabant, unū quod ſacris deorum cæremonijs præerat, alterum quod interpretaretur incognita Fatidicorum & Vatum effata: partim denique magiſtratib. quale eſt: Iuſta imperia ſunto, eiſq; ciues modeſtè atq; ſine recuſatione pareto. 6 Priuatū verò ius eſt, quod principaliter & generaliter ad ſingulorū utilitatē priuatā coniunctam cum honeſtate pertinet: ut ſunt Contractuū leges, & iniuriarū uindicationes. 7 Nā cum vtilia dicimus, eadem quoq; honeſta eſſe intelligimus, ex primo iuris præcepto; ſecuti Stoicorum ſnīam, qui nec honeſtum ab utili, nec vtile ab honeſto ſeparant. Nullam n. perniciem maiorem hominū vitæ adferri poſſe, quàm ſi ab honeſto vtile ſecernatur. Marcus Cic. [k] in Officijs grauiter oſtendit. Dixi autem principaliter, ne confundatur diſcrimē iuris publici: dixi autem, generaliter, ut diſcernamus aliud quoddā ius priuatum & ſingulare, quod priuilegium dicitur, & pertinet quidem ad utilitatem ſingulorū priuatorū, ſed in ſpecie tantū.

a Idem habes in l. 1. Huius ſtudii ſup. De iuſt. & iur. facit l. Iura. ſup. de leg.
b & Nouel. De nup. § 1. inf. ut.
c De pub. aud. li
d 2. De inuen. dial.
e In l. 1. §. 2 ſu. Hoc tit.
f in d. l. 1 §. 1.
g Hæc ex Alci. lj. 1. Parerg. ca. 31.
h l. 1. ſup. De auto. tut. l. Si quis nec cau. ſup. Si cert. pet. §. legatariis. inf. de teſtam.
i l. 1. §. huius ſtudij.
k li. 3. offic.

DE IVRE NATV. GEN. ET CIVI.

Titul. II. In Rubricam.

1 Ius ciuile cauſam habet in natura poſitam per omnes ſanctiones.
2 Exordium conſtituendi iuris à natura capiendum.

Cum 1 totū ius ciuile cauſam habeat in natura poſitā per omnes ſanctiones. Nulla n. lex eſt, aut conſtitutio

ſtitutio humana, quæ non cauſam ex natura trahat. Igitur Iuſtinianus Imp. methodica ſane rõne Iuris interpretationem à iure naturali exorditur, ducitque initium à cõmunib. iuris præceptis, deinde ſenſim ad ciuiles & humanas leges progreditur. 2 Et hoc eſt, quod etiam Cicero [a] *multis retrò annis uerìſſime ſcripſit, cõ-*
[a] li. 1. De leg. *ſtituendi iuris ab illa ſumma lege capiendum exordium, quæ ſeculis omnibus ante nata ſit, quàm ſcripta lex ulla, aut quam omnino ciuitas conſtituta, neq; ulla alia, quam naturæ norma legem bonam à mala diſtingui,*

In princip. titu.

1 *Ius naturale bifariam accipi in Legibus.*
2 *Exempla iuris naturalis primæui.*
3 *Στοργὴ φυσικὴ.*
4 *Defenſi Iuriſconſulti à reprehenſione Vallæ.*
5 *Ius naturale proprie quid.*
6.7 *Eiuſdem exempla.*
8.9 *Ius naturale ſecundarium, ius gentium antiquum, ius diuinum.*
10 *Ius gentium à naturali quomodo differat.*
11 *Ius ciuile quid?*
12 *Ius ciuile determinationem eſſe iuris naturalis.*
13 *Propria inter Ius gentium & ciuile differentia.*
14 *Ius naturale & gentium ſpecie nòn differre.*
15 *Matrimonium cuius iuris.*
16 *Educatio eſt iuris naturalis.*
17 *Verbum, cenſeri, quomodo in textu accipiatur.*

Ius [a] naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit. Nam Ius iſtud, non humani generis proprium eſt, ſed omnium animalium, quæ in cœlo, quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit maris atque fœminæ coniunctio: quam nos [b] matrimonium appellamus. Hinc liberorum procreatio, hinc educatio. [c] Videmus etenim cætera quoq; animalia iſtius Iuriſperitia cenſeri. [d]

[a] In l. 1. §. Ius naturale. ſup. De iuſt. & iur. Hæc verba *de Iure naturali Iuſtinianus, ex Vlpiano*[a] *deſūpſit, q̃ uarie à Doctorib. explicãtur, et ſine ullo fere fructu. Vt ergo iuris tyrones totam hanc rem recte accipiant, ſciendum eſt, ius naturale bifariam in Le-*
[b] v t hic, & d. §. Ius naturale. *gib. accipi. Primum in largiſſima ſignificatione à cauſa efficiente definitur eſſe illud, quod natura oĩa animalia docuit:* [b] *ideſt, quod ſolo inſtinctu conſtat, & inclinatione naturali, tã hominib. quã cæteris animantib. cõe. 2 Huius exempla ſunt ſeipſum diligere, ſeſe conſeruare, declinare, ea quæ nocitura uidentur, uim ui repellere, quærere, & parare ad uitam neceſſaria, ſui ſimile procreare, curam habere eorum, quæ progenita ſunt. Quor-*
[c] li. 1. Offi. *ſum ea quadrant quæ Marcus*[c] *Cic. in offic. graphicè admodum in eandem ſcribit ſuiam.* Principio (*inquiẽs*) generi animantiũ omni eſt à natura tributũ. vt ſe, vitam, corpusq; tuaẽ, declinetq; ea, quæ nocitura uideantur omniaque quæ ſunt ad uitã neceſſaria, inquirat & paret, ut paſtũ, ut latibula, ut alia eiuſdem generis. Cõe autem animantium omnium eſt coniunctionis appetitus procreandi cauſa, & cura quædã eorum, quæ procreata ſunt. *Hæc ille. Videntur autẽ Iuriſconſulti ualde in hoc abuti uocabulo, iuris, cum exempla prædicta ſint potius affectus & inclinationes naturales, quæ cum quibuſque animantibus enaſcuntur: 3 quas Philoſophi στοργὰς φυσικὰς appellant. In brutis enim cum nulla ſit ratio, igitur nec ullum ius eſſe poteſt.* 4 *Quæ res occaſionem reprehendi Iuriſconſultos*
[d] li. 4. Elegant. *Vallæ*[d] *dedit. Sunt autem aliquanto licentius locuti, nec ſatis diſtinxerunt ius naturale ab affectibus naturalibus, fortè ut deſeruirent teneris ſtudioſorum ingenijs, & populariter rem explicarent. Neque uerò rarum*
[e] l. cum minus. ff De aliment. & cib. leg. *eſt, ut uerba aliquantò craſſius accipiantur in Iure ciuili*[e]. 5 *Hoc autem ius doctores vulgo naturale, primæuum, ſiue primarium appellant, ad differentiam ſcilicet alterius iuris, quòd verè & proprie naturale eſt, hominib. tantum conueniens, & in ſola naturali ratione conquieſcens, quo à cæteris brutis animantib. diſtamus, & ſeparamur: poteſtq; illud ſic recte definiri: ius naturale eſt, quòd natura, atque adeò deus ipſe, omnes homines in creatione prima quædam præcepta & formulas honeſtatis docuit. In eundem ferè modum & Ci-*
[f] lib. 1. De legi. *cero* [f] *illud definit:* Ius naturale eſſe, *inquiens*, rationem ſummã inſitã à natura, quæ iubeat ea,
[g] li. 1. Tuſc. q. quæ facienda ſunt, prohibeatq; contraria. 6 *Huius iuris exemplum eſt, religio erga deum: Cicero.*
[h] li. 2. De natura deor. [g] Nulla gens (*inquit*) tam fera, nemo oĩum tam immanis, cuius mentẽ non imbuerit deorũ opinio, multi de ijs praua ſentiunt (id. n. vitioſo more effici ſolet) oẽs tamẽ eſſe uim &
[i] Pſalm. 53.
[k] l. veluti. l. ut uim. ſup. De iuſti. & iure. l. 1. ſup. De pactis. naturã diuinam arbitrantur. *Idem alibi:* [h] Omnibus. n. innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe Deos, quales ſint uarium eſt, eſſe nemo negat. Cleanthes quidem noſter quatuor de cauſis dixit, in animis hominũ informatas eſſe deorũ notiones. *Hinc & Pſalmiſta* [i] Dixit inſipiẽs in corde ſuo, nõ eſt Deus. 7 *Icẽ huius iuris exempla ſunt amor parẽtũ, patriæ, obli-*
[l] Nã hoc nat. ſup. cond. inde. *gatio ad antidora, ſeruare pacta, ſtare promiſſis, neminẽ* [k] *lædere, & cætera id genus. Huc pertinet qđ Cicero alibi*

1 *alibi ſcriptū reliquit:* Atque etiam ſi hoc natura præſcribit, ut homo homini quicunque ſit, ob eam cauſam, quòd homo ſit, conſultum uelit; neceſſe eſt ſecundum eam naturam, vtilitatem omniū eſſe communem. Quod ſi ita eſt, uerè continentur omnes eadem lege naturæ: idq; ipſum ſi ita eſt, certè violare alterum, naturæ lege prohibemur. 8 *Hoc autem naturæ Ius à Doctorib. vulgò* ſecundarium *dicitur, ad differentiam prioris, quod (vt diximus) potius impetus naturæ eſt, quàm ius.* 9 *Sed & hoc plerunq; Iuriſconſulti* [m] Ius gentium antiquum *appellant, tamquam id, quod naturalis ratio inter oēs gentes conſtituit, & apud omnes populos cuſtoditur ac obſeruatur. Nam hoc Ius eſt omnibus & ſolis hominib. inter ſe commune* [n] *: dicitur & Ius diuinum, quia diuina quadā prouidentia nobis a Deo ipſo ſit inditum* [o]. 10 *Eſt porrò & aliud Ius gentium, quod ex naturali quidem indicio, ſiue ratione proficiſcitur, ſed non ſimpliciter: imò per diſcurſum aliquem practicum, & ex moribus populi apprehēſis: quod naturale ſecutū eſt. Hoc enim Ius gentium, non lege naturali ab initio, ac vltrò indicante ratione ita fuit, ſed vſu exigente & ex humani conuictus neceſſitate, diſcurſu quodam practico rationis introductum eſt. Liuius* [p] humanum *Ius vocat, vt quod plurima hominum pars vbique receperit. Doctores nominant* ſecundarium Ius gentium, *ut à naturali Iure ſecerneretur, quod etiam Ius gentium dici ſolet, cuius exēpla paulo* [q] *poſt tractabimus.* 11 *Poſtremò eſt* Ius ciuile, *quod Vlpianus* [r] *grauiter deſcribit* id eſſe, quod neq; in totum à naturali Iure, vel gentium recedit, neq; per omnia ei ſeruit, itaq; cùm aliquid addimus, uel detrahimus Iuri communi, Ius proprium, id eſt, ciuile intelligimus. *Hæc ille. Ex quibus verbis diſcimus,* 12 *Ius ciuile nihil aliud eſſe, quam determinationem Iuris naturalis Si igitur recedat in totum à Iure naturali, non determinat, ſed magis affingit aliquid incognitum naturæ, id eſt (vt Ariſt. ait) quod nullā cauſam in natura habet: ergo non lex, ſed Tyrannis & Carnificina eſt* [s] *cenſenda. Sanè & naturaliter omnes tanquā monſtra deteſtamur leges, quæ prorſus naturali iudicio repugnant: vt ſi lex permittat impunè occidere, furari, adulterari, &c. Ex diuerſo, ſi per omnia Ius ciuile ſeruiat naturæ, ſi idem dictet, quod communis ſenſus & formula, iam non ciuilis, ſed naturalis lex eſt.* 13 *Quare accuratè obſeruandum eſt, quòd hæc propria ſit inter Ius gentium & ciuile differentia, quòd Ius gentiū fiat ciuile, cum publico conſenſu illi aliud additur, vel detrahitur, & publicæ neceſſitati accommodatur. Vnde in Decretis* [t] *ſumma Iuris diuiſio ſcitè traditur, vt aut ſit naturale, aut poſitiuum.* 14 *Nam Ius gentium ſi propriè loquamur, aliàs ad Ius naturale referetur, aliàs ad Ius humanum, per ſe aūt ſpeciem non facit. Errant ergo, quis Ius naturale & gentium diſtinguunt ſpecie, quia et ſi in modo producendi varient: ſuſtantia tamen & origine ſunt vnum. Verùm craſſius loquendo, nihil vetat docendi gratia quaſi tertiam ſpeciem ſtudioſis proponere, ſicut Iuriſconſulti faciunt.*

b Matrimonium.] *nempe in hominibus.* 15. *Nam ſi inſtinctum illum naturalem, quo mouemur, vt pro ſuſcipiēda prole miſceamur, reſpicias, rectè id dixeris eſſe huius Iuris naturalis. Cætera verò ad iuſti matrimonij rōnem pertinentia non Iuris illius naturæ primarij ſunt: vt eſt animorum cōſenſus, & forma cōtrahendi.* Forma [u] *enim, quòd quarundam perſonarum coniūctio eſt interdicta, Iuris ciuilis: mutuus verò animorum conſenſus Iuris gentium* [x] *eſt, ſicut & cæteri contractus, qui conſenſu* [y] *perficiuntur.*

c Educatio.] 16 *Id eſt, naturalis quadā propenſio ad educandum fœtum. Nam & alibi Iuſtinianus* [z] *ait naturalem ſtimulum hortari ad liberorum educationem. Hinc ſenatuſconſultū factum eſt* de Alendis liberis *aduerſus eos, qui planè ἄστοργοι, & brutis ipſis inhumaniores contemnebant omnē naturalem educandi affectum: quod Vlpianus diligenter explicat* [a].

d Cenſeri.] 16 *Id eſt æſtimationi ſiue admirationi nobis eſſe, vt Budæus* [b] *exponit. Sed aptius Theophilus, qui hūc locum ita vertit* ὁρῶμεν γὰρ οὐ μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα ἐν τοῖς τιμῶσι τοῦτον τὸν νόμον ἀναγεγραμμένα: *quaſi hic dictum ſit, non hominē modo, ſed cætera quoq; animalia adſcribi, & referri ſiue recēſeri inter ea, quæ hanc legē, obſeruante, inſq; motu impelluntur. Nam apud Latinos (vt Balduinus ait) per tranſlationē, cenſeri dicuntur, quæ in aliquem ordinem & numerū rediguntur, & in eū quaſi cenſum adſcribūtur.*

l lib. 3. Offi.
m l. j. ff. De aeq. rerum do. §. ſing. inf. De rerum diuiſ.
n l. 1. De iuſt. & iure.
o §. Sed naturalis inf. hoc tit.
p li. 5 ab Vrb. cōd. de Gallis loquēs.
q In §. Ius autem gent. inf. De Iure naturali genti. & ciuili.
r In l. Ius ciuile. ff. De Iuſt. & iure.
s fac. opt. tex. in ca. erit aūt lex. diſ. 4.
t c. 1. diſt. 1.
u l. cum nuptias. ff. de reg. Iuris. cap. cum locum & c. cū apud. De Sponſal. lib. 6.
x c. Tuæ fraternitatis. De ſpōſ. in 6.
y l. ex hoc Iure. ff. De iuſt. & iur. §. ius aute gen. inf. hoc noſtro titu.
z l. 1 § taceat. C. de rei vxo. actio.
a In l. Si quis à liberis. ff. De li. ag.
b in d. l. 1 §. Ius ꝗ tuale.

§. Ius autem ciuile.

1 *De relatiuo, qui, quando reſtringat, vel non.*
2 *Nullos eſſe autem ſine legibus aut moribus.*
3 *Textus an diſiunctim, vel coniunctim legendus.*
4 *Lex propriè de Iure ſcripto dicitur.*
5 *Ius gentium & ciuile quomodo conueniant.*
6.7.8 *Quilibet populus Iura ſibi condere poteſt: quando id ceſſet.*
9 *Iuris conſtituendi conceſſio Iure gentium conſtat.*
10 *Ius gentium naturali ratione introductum eſt, item & Ius ciuile.*

1 Ius autem ciuile à *a* Iure gentium diſtinguitur, quòd omnes populi, qui *b* legib. & *c* moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominū Iure vtūtur. *d* Nam quod quiſque populus ipſe ſibi Ius conſtituit, id ipſius propriū ciuitatis eſt, vocaturq; Ius ciuile; quaſi Ius proprium ipſius ciuitatis, Quod verò *e* naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes populos peræque cuſtoditur, vocaturq;

Ius

Ius gentium, quaſi quo Iure, omnes gentes vtantur. Et populus itaque Romanus partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum Iure utitur. Quæ ſingula qualia ſint, ſuis locis proponemus.

a Iure gentium.} *Hæc diſtinctio ſiue diuiſio ex differentijs ſumpta eſt, & vtruſque Iuris naturam ſiue ſubſtanciam ſatis explicat, ut non admodum neceſſe fuerit, finitionem addere.*

b Quibus legibus.} 1 *Relatiuum (* qui *) hoc loci non reſtringit ſed declarat cùm qualitas relatoria omnibus competat: ſecus eſſet, ſi non omnibus competeret: vt oēs qui arma portarint, puniātur: tum.n.* [a] *reſtingit:* 2 *Falluntur ergo hi qui populos quoſdā eſſe ſomniant, qui neq; legib. neq. moribus viuant: neq; relatiuū (qui) hoc euincit, cùm declaratiuè ponatur. Equidem & eos, qui maleficio & ſcelere paſcuntur, nō poſſe ſine vlla iuſtitiæ particula viuere* [b] *cōſtat, & niſi ipſi ſibi leges quaſdam ſanciant, conuiuere nullo pacto queunt.*

c Et moribus.} 3 *Salomonius* [c] *textū legit diſiunctim videlicet* legib. aut moribus, *atq; ita in antiquis exemplaribus reperiri teſtatur, quod ſatis quadrat. ſunt. n.* [d] *populi qui ſcriptis tantum legibus vtuntur, vt olim Athenienſes: ſunt, qui non ſcriptis, ſicut Lacedæmones: ſunt qui ſcriptis ſimul & non ſcriptis, quemadmodum Romani. Sed cùm Iuſtinianus Ius Romanorum exponat, qui ſcriptis & non ſcriptis legibus vtebantur, non videtur abſonum, et ſi coniunctim textus legatur, vt vulgati habent codices. Obſerua etiam obiter, legem propriè dici de Iure ſcripto, & opponi moribus, id eſt, Iuri non ſcripto, vt & apud* [e] *Ciceronem:* cum *(inquit)* in populari ratione omnis noſtra uerſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & appellare eam legem, quæ ſcripto, ſancit quod vult, aut iubendo aut uetando.

d Nam quod.} *Senſus eſt.* 5 *Ius gentium eadem ratione dicitur, qua Ius ciuile ſpecie nuncupatur. Nam ſicut è populo alicuius ciuitatis tractum eſt nomen iuris ciuilis: ita ius gentium ab omnib. populis vocatur. Ius ergo gentium eſt, multorum populorum autoritas. Ius autem ciuile, vnius populi iuſſus.* 6 *Ex hoc itaq; textu diſcimus, quemlibet populum vel cœtum legitimam facultatem habere Ius conſtituendi ſibi proprium, quod vulgo* Ius Statutarium, *vel* Municipale *nuncupant, idq; propter generalia* [f] *textus noſtri verba, qui de oībus populis loquitur. Et generalius* [g] *Gratianus, Ius inquit*, ciuile eſt, quod quiſque populus, uel ciuitas propriū ſibi diuina humanaq; cauſa conſtituit. *Planè veriſimile nō eſt illā vniuerſalē geminatam* (quiſque populus, quæq; ciuitas) *reſtringendam, coarctandamq; eſſe.* 7 *Id quod contra Bartolum, Baldus, Iaſon, & Salomonius generaliter.* [h] *verum intelligunt, ſiue Iuriſdictionem populus ſeparatam habeat, ſiue ea careat.* 8 *Dummodo huiuſmodi leges municipales nō tendant in præiudiciū principis vel ſuperioris, nec diſponant ſuper his, quæ ſunt reſeruata principi* [i] *in ſignum ſupremæ poteſtatis: neq; denique ſit contra bonos mores, naturales; id, eſt, nō in totū recedant à lege naturæ, quod & Pontificij Iuris Doctores* [k] *ſequuntur. Statuta.n. condere (ut Baldus ait) potius eſt de quadam Iuris permiſſione, quàm ſit annexum Iuriſdictioni: alioqui & magiſtratib. hæc poteſtas conceſſa uideretur, quod falſum eſſe* [l] *Bartolus ipſe teſtatur.* 9 *Et hæc Iuris conſtituendi premiſſio non eſt ab Imperatore nouè conceſſa, ſed ante hanc legem iure gentium obtinuit: quo & ciuitates ſunt cōſtitutæ: idq; Baldo, Polito, & Salomonio* [m] *placet, idemq; Ariſtoteles* [n] *probat: adeoq; naturalis ratio dictat: quæ fruſtra homines in ciuitates coire inſtituiſſet, niſi quemadmodum inter ſe uiuerēt, diſponendi feciſſet poteſtatem. Cæterum ſuper quibus rebus ius proprium cōdere liceat, et an mutari ſtatuta valeant, quamq; recipiant interpretationem, diffuſior eſt ac intricatior materia, quàm, ut hic pertractanda ſit: eam itaque ſuis locis* [o] *bene diſcuſſam relinquemus.*

e Naturalis ratio.} 10 *Ius ergo gentium id dicitur, quod naturali ratione introductum, conuenit oībus hominib. Loquitur aūt de iure gentium primario ſiue antiquo, qd propriè naturale dici ſuprà* [p] *oſtendimus; Nunquid aūt ius ciuile non ratione, aut alia, quā naturali ratione conſtituitur? & vtiq; non alia quàm naturali: utrunque enim ius & gentium, & ciuile, à naturali ratione proficiſcitur, diuerſimodè tamen; gentiū quidem diuina quadam ui, ſiue ratione dictāte inter omnes homines diffuſum, receptumq; cuſtoditur; Ciuile uerò non ſiue hominis conſtitutione intra conſtituentis tantùm populi ſepta uiget, à quo & conſtituitur & recipitur. Humana itaque ratio in utroque dominatur, ac præſidet, & ſi alterutrum pugnat cum naturali notitia, non eſt ius, ſed furor, & iniuſtitia.*

a l. ea tamen adiectio. ff. de leg. 3.
b Cic. libr. 2. Offic.
c in l. omnes populi. in prin.
d §. Et non inelegāter. inf. eod.
e lib. 1. de leg.
f Sicut & in l. omnes populi. vnde hic §. deſumptus eſt. ff. De iuſti. & iur.
g can. 2. diſt. 1.
h in d. l. omnes populi.
i Quæ aūt ſunt illa ponit Bal. in l. 2. C. de iure annul. & in l. reſcripta. C. de precib. Imp. off.
k §in c. cum clericus. extra de foro comp.
l in d. l. omnes populi. q. 4.
m in d. l. omnes populi.
n lib. 2. Pol.
o In d. l. omnes populi. ubi præ cæteris Zaſius pulchra methodo rē perſtringit. & l. cunctos populos C. de ſacroſanc. eccl.
p In prin. huius ti.

§.Sed Ius quidem.

1 *De Dracone eiuſq; legibus.*
2 *Solon Athenienſium legiſlator.*
3 *Ius ciuile ſimpliciter prolatum, de Romano.*
4 *Verbum æquiuocum, in dubio in partem digniorem ſumitur.*

Sed ius quidem ciuile ex vnaquaq; ciuitate appellatur, ueluti Athenienſium: nam ſi quis velit Solonis uel [a] Draconis leges appellare ius ciuile Athenienſium, non errauerit. Sic enim & Ius quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanorum appellamus: vel Ius Quiritum, quo Quirites vtuntur. Romani enim à Romulò, Quirites, à Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cuius ſit ciuitatis, noſtrum [b] Ius ſignifica-

gnificamus: ſicuti cùm Poetam dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius Homerus: apud nos Virgilius.

a Draconis. 1 *Draco Athenienſium legiſlator fuit, qui cum per leges latas maximo in precio eſſet, accidit ut in theatro tandem aulæis & veſtibus certantium obrutus præfocaretur, ſicq; è viuis excederet, ac in ipſo theatro[a] ſepeliretur. Floruit autẽ paululũ ante ſeculũ ſeptem σοφῶν ſeu ſapientũ, videlicet, XXXIX. Olymp. Is ætate ex(a)maſcta, leges Athenienſibus tulit omnium ſeueras & rigidas, adeò quòd apud eos in prouerbium abierit, leges Draconis ſanguine conſcriptas eſſe humano, ob nimiam ſcilicet iuris[b] ſeueritatẽ: Et quoniam videbantur eius leges impēdio acerbiores, non decreto iuſſuq;, ſed tacito illiteratoq; Athenienſium conſenſu, obliterata ſunt. Porrò præter leges, præcepta quædam ſcripſit tribus millibus verſuum, ut Suidas autor eſt. 2 Poſt Draconem verò alias mitiores leges Solon Athenienſibus exhibuit. Is Solon vnus ex ſeptem illis ſapientibus fuit, patria Salaminus, qui (autore[c] Gellio) Athenis clar(u)it, regnante Tarquinio Priſco Romæ. Et eius leges cum tanto temperamento compoſitæ fuerunt, quòd parem gratiam à Senatu & plebe Athenienſium contraheret: quanquam plebs & ſenatus in ſumma prius eſſent diſſenſione. ſanè apud Lucianum vterque Draco & Solon οἱ ἄριστοι τῶν νομοθετῶν dicuntur.*

a meminit Gel. in 11. ca. 18.

b Gel. loco citato. Ariſt. li. 2. Pol. ca. 10. Extat & apud Plutar. in vita Solonis.

c li. 17. Noct. Att. c. 21.

b Noſtrum ius } *Per quandam ſcilicet antonomaſiam καὶ κατ᾽ ἐξοχήν ſic cum Vrbem dicimus, Roma intelligitur, cùm magiſtratum Prætor. Et Cicero nomine conſilij Athenienſium ait ſatis intelligi, Areopagũ.* 3 *Hinc igitur pro regula annotant, quotieſcunq; fit mentio ſimpliciter iuris ciuilis, intelligendum hoc eſſe de ciuili Romanorum, idq; prærogatiuæ merito maieſtas, & amplitudo populi Romani habere[d] debet.* 4 *Vnde con[...]ur, verbum æquiuocum, ſiue (vt Græci dicunt) ὁμώνυμον, quod multa ſignificat, in dubio ſumi in p[...]m digniorem & potentiorem: quam doctrinam Faber hic quibuſdam exemplis illuſtrat.*

d Vide Ci. in Oratione pro lege Manilia. Strabo lib. 17. & Bud. lib. 3. De aſſe.

§. Ius autem gentium.

1 *Ius gentium ſecundarium vnde proceſſerit.*
2 *Primum caput iuris gentium.*
3 *Bella quare in vſum recepta.*
4 *Seruitus quare inuenta.*
5 *Rerum diuiſio vnde profluxerit, & de ſecundo capite iuris gentium.*
6 *Contractus ex iure gentium proceſſere.*
7 *Actiones quo iure introducta.*
8 *Ius gentium variè accipi in Legibus.*
9 *Seruitus an ex natura cauſam trahat, an naturæ ſit contraria & Ariſtoteles ea in re cũ iureconſultis conciliatur.*

Ius a autem gentium omni humano generi commune eſt. Nam vſu exigente, & humanis neceſſitatib. gentes humanæ iura quædam ſibi conſtituerunt. Bella etenim orta ſunt, & captiuitates ſequutæ & ſeruitutes, quæ ſunt naturali iuri b contrariæ. Iure enim naturali omnes homines c ab initio liberi naſcebantur. Et ex hoc iure gentium omnes penè contractus introducti ſunt, ut emptio, & uenditio, locatio & conductio, ſocietas, depoſitum, mutuum, & alij innumerabiles.

a Totus hic locus ex Hermogeniani reſponſo[a] deſumptus eſt, loquitur autem de eo iure gentiũ, 2 *quod Doctores vulgò ius gentium ſecundarium dicunt, quod ex ratione quidem naturali proficiſcitur, non tñ ſimpliciter & ab initio, ſed ita exigente neceſſitate humana, ac per diſcurſum aliquem practicum. Nam cùm per impoſturam Satanæ tanta eſſet hominũ improbitas, ut non poſſent omnes conſeruari, rebus ve cõiter vti: ſuadebat ratio, exigebatq; publica neceſſitas primum ut tollerentur è medio, qui alios læderẽt, & publicã hominũ ſocietatem turbarent, coercerenturq; delinquentes, ne & alijs pronior peccandi occaſio relinqueretur.* 2 *Hinc ortũ eſt primũ iuriſgentiũ caput, videlicet* punire ſontes: *ſub quo[b] comprehendimus bella, captiuitates, ſeruitutes, pœnas, magiſtratus iudicia. Hæc.n.oĩa ex naturali ratione ſunt.* 3 *Bella certè non ſunt recepta in vſum, ut bona abſolutè, ſed quia āliter prauis voluntatib. hoĩm ſatisfieri non poterat: ut ergo humanæ ſocietatis violatores coercerentur, & ſine iniuria in pace viueretur, bella admiſſa ſunt. Nã vt Cicero ſcribit, bella tum demum iuſtè geruntur, ſi per ea nihil aliud quàm pax quæſita[c] videatur.* 4 *Sic ſeruitus quoq; abſolutè non eſt bona, ſed ob id inuēta ne capti in bello necarentur. Quia.n. multi hoſtili odio in captiuos deſæuiebant, eoſq; trucidabãt, conſtitutum eſt, ut ſeruarẽtur, non autem occiderentur: unde ſerui à ſeruando dicti[d] ſunt.* 5 *Deinde cum propter corruptam hominum naturam, ſæpe eueniret, ut potentiores probiberent alios à multarũ rerũ vſu ac fructu, et ignaui ſemper alieno labore ali vellent: ſuadebat naturalis ratio, ut cuiq; hominum aliud proprij aſſignaretur: hinc alterum caput iuris gentiũ deriuatũ eſt, uidelicet,* Res diuidere: *ſub quo capite diſtincta fuere[e] rerũ dominia, diſcretæ gentes, regna cõdita, agris termini poſiti, ædificia collocata.* 6 *Item ſub hoc capite continentur etiam cõmercia, ſeu conuentiones populares, et obligationes, & omnes[f] contractus, exceptis ſtipulatione, literarũ, obligatione, cõtractu, emphiteutico, et ſpõſalitia*

a in l. ex hoc iure. ff. De iuſ. & iur.

b in l. Manumiſſiones & l. ex hoc iure ff. De iuſt. & iur.

c Cic. in Offi. li. 3.

d Vide § ſerui. inſ. De iure perſo.

e. d. l. ex hoc iure.

f Iaſ. in l. legitima ff. De pactis.

largitate, qui à iure ciuili introducti ſunt. Equidem o͂ibus hominibus neceſſariam fuiſſe rerum, & officioru͂ communicationem, ut homines valeant ſuam inter ipſos ſocietatem, dãdo, accipiendo tum artibus tum opera, tum facultatib. colligari, Cicero g *quoque in officijs grauiter oſtendit.* 7 *Sed & actiones ex hoc gentiu͂ iure proditæ ſunt, quia cùm hæ ex obligationibus tanquam cauſis ſuis proficiſcantur, nõ poſſunt diuerſa origine cenſeri, utcunq; vulgò eas iure ciuili inuentas eſſe* h *obtinuerit.* 8 *Diligenter ergo iuris ſtudioſum obſeruare oportet, Ius gentiu͂ in legib. alia pro verè iure naturæ accipi, quod ſpontaneo quodã indicio rationis, quæ in homine viget abſque vlterioris conuictus, uel ſocietatis humanæ conſideratione excitatur: aliàs pro eo iure quo plurima hominu͂ pars vſu ipſo exigente ac ex humani conuictus neceſſitate diſcurſu quodã practico rationis, ubiq; recepit: hoc enim niſi rectè diſcernat, nunquam peruenies ad veram iuris cognitionem.*

g lib. 3. Offic.

h Vide quæ dicentur. inf. De act. in prin. & Zaſ. in l. 2. §. perinde. ff. De orig. iur.

b Contrarię. 9 *Poſſet hic dubitari, qui fieret, quod Ariſtoteles* i *grauiſſimis rationib. defendit, quoſdã naſci ſeruos ſeruitutem ex natura cauſam trahere: cùm iuriſconſulti doceant, ſeruitutẽ naturę contrariam eſſe, & iure naturali omnes homines ab initio liberos naſci? Reſpondeo, Ariſtotelem de eã eius ſeruituti s loqui, quam ſic Iuriſconſulti vocant: hos autem de certa forma, & effectibus illis prædura ſeruitutis contra omnem humanitatis rationem, corrupta natura introductis, atq; in vſum olim receptis, ſentire. Nã ea ſeruitus pugnat cum iure naturali: eaq; propter rectè ab Imperatore* k *emendata fuit. Apud Ariſtotelem ſeruitus ſignificat imbecillitatem ingenij, cui opus ſit regi alieno cõſilio: apud Iuriſconſultos ſignificat certam formã, qua uictor continet uictos, & quidem litigat Ariſtoteles cum his, qui ſentiunt hanc ſeruitutẽ naturæ cõtrariã eſſe: oſtendit enim, quod habeat cauſam in natura poſitã, ſcilicet, imbecillitatẽ ingenij, quæ cum naſcatur cu͂ hominibus; neceſſe eſt eos regi alieno conſilio: quod ſi qui ſe regi non patiuntur, hi ui opprimendi & cõtinendi ſunt, ut reliqua multitudo generis humani conſeruari poſſit: ſicut à corpore interdu͂ præcidi mẽbra corrupta oportet, ne totum corpus pereat. Ex quibus facile eſt, Iureconſultos cum Ariſtotele conciliare.*

i li. 1. Poli. cap. 3.

k §. 1. infra. De his qui ſunt ſui, uel alie. iuris.

c Ab initio. *Ante ſcilicet captiuitates, ac ius gentiu͂: quo iure cœperunt naſci ſerui homines, ueluti nati ex ancillis* l *noſtris.*

l §. ſerui. inf. de iure perſo.

d Penè. *Penè dicitur, propter uerboru͂ & literarum obligationes, contractum emphyteuticu͂, et ſponſalitiam largitatem, ut paulo antè dixi.*

§. conſtat autem.

1 *Ius ciuile definitur à partibus.*
2 *Hic §. reſtitutus.*
3 *νόμος θεσμός.*
4 *κύρβεις ἄξονες.*

Conſtat autem ius noſtrum, quo vtimur, aut ſcripto, aut ſine ſcripto, ut apud Græcos, τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Scriptum autem ius eſt lex, plebiſcitum, ſenatuſconſultum, principum placita, magiſtratuum edicta, reſponſa prud ntum.

a in l. ius ciuile. §. 1. De iuſ. & iu.

b in l. ius autem ciuile cum ſequen. ff. de iuſt. & iu.

Oſtendit. 1 *Imperator ius ciuile ſcriptum ex partibus eius quod & ante ipſum* a *Vlpianus. &* b *Papinianus facere, multisq; retro annis Cicero in Topicis: Inquit enim,* Ius ciuile eſt, quod in legibus, ſenatuſconſultis, rebus iudicatis, Iuriſperitorum, autoritate, edictis magiſtratuum, more, æquitate, conſiſtit. *Cõiunxit aute͂ Cicero iuris tam ſcripti, quàm non ſcripti ſpecies: res enim indicatas, & æquitatẽ moribus aſcribimus: Imperator uerò ſolu͂ legis ſcriptæ partes enumerat, de iure non ſcripto infrà ſeorſim attexens.* 2 *Porrò erat hic locus ab initio mutilatus & corruptus, ſed ita nunc legitur,* νόμος θεσμός, *quod ſatis quadrat.* 3 νόμος. *u. apud Græcos, ſi propriè* c *loquamur, legem ſcriptam magis ſignificat* θεσμός *uerò legem non ſcriptam, & quandam potius conſuetudinem refert. Alciatus* d *uerò ita hunc locum reſtituit* τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. *quod idem eſt, quod ius ſcriptum & non ſcriptum: quam lectionem & Haloander habet: Budæus* e *uerò* τὸ μὲν ἄγραφον, τὸ δὲ ἔγγραφον *legendum cenſet, quod in idem recidit.* 5 *Sanè tabulæ in quibus leges deſcribebãtur apud Athenienſes.* κύρβεις *dicuntur: erant autem quadratæ, & uarias delictorum poenas cõplectebantur. Mentio harum fit apud Ariſtophanem; Luciano dicuntur* ἄξονες. *Meminit etiam Plutarchus in Solone.*

c Alciat. lib. 2. diſpunc. cap. 5.

d lib. 2. Prætermiſſorum.

e in d. l. ius autem ciuile.

§. Lex eſt.

1 *Iuris ſcripti ſpecies quoad originem non differunt, ſecus quoad uſum.*
2 *Legis acceptatio generalis.*
3 *Legis ſtricta acceptio.*
4 *Lex vnde dicta.*
5 *Quam legem hic Iuſtinianus diſcribat.*
6 *Roſtra quid.*
7 *Forma legis ferendæ quæ apud Romanos fuerit.*

Lex

Lex eſt, quod populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante (ueluti conſule conſtituebat.

Quoniam, Pomponio [a] *authore, Iuris originem ignorare eum non oportet, qui iuris ſibi peritiam aßerit: idcirco iuris ſcripti, quod Ariſtoteles* [b] *τὸ νομικὸν appellat, ſingulæ partes repetuntur ordine, ea præſertim ratione, qua ab origine cenſentur.* 1 *Ad vſum ſiquidẽ quod pertinet, nullũ diſcrimẽ eſt, inter has iuris ſcripti ſpecies, quia omnes ad æqui boniq; cognitionem faciunt, quare à communi legis ſignificatione nõ abhorrent,* 2 *Ne autem iuris tyroni propter voculæ, legis, æquiuocationem, difficultas ſuboriatur, ſciendũ eſt, legem diuerſimodè accipi. Lex enim fuſiore ſignificatu* [c] *dicitur, quicquid naturalis & diuina æquitas dictat atq; definit; eſtq; notitia illa naturalis à Deo nobis inſita, ad diſcernendũ æquum ab iniquo: & aliàs mens & ratio certa, aliàs naturale ius, aliàs regula ſeu norma iuris & iniuriæ vocatur, quæ tamen omnia eodẽ tendũt. Hãc legis acceptionem grauiter Marcus* [d] *Cicero expreſſit.* Et quidẽ vera lex, *inquiens*, recta ratio naturæ congruens, diffuſa in omnes, cõſtãs, ſempiterna, quæ vocet ad officium iubendo, uetando à fraude deterreat, quę tamen neq; in probos fruſtra iubet, ac uetat, nec improbos uetando, aut iubendo monet. Huic legi nec propagari fas eſt, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari poteſt, nec vero aut per ſenatũ, aut per populũ ſolui hac legẽ poſſumus, neq; eſt quærendus explanator aut interpres eius alius, nec erit alia lex Romæ alia Athenis, alia nunc, alia poſt hac: ſed & oẽs gentes & omni tẽpore una & ſempiterna & immutabilis continebit, unusq; erit & cõmunis, & quaſi magiſter & Imperator omnium Deus ille legis inuentor, ille diſceptor, lator. *Hæc ibi: qui alibi* [e] *non minus venuſtè:* Eſt, *inquit*, hæc, Iudices, non ſcripta, ſed data lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verũ ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſsimus: ad quã nõ docti, ſed facti, nõ inſtituti, ſed imbuti ſumus. 3 *Secundò legem ſtrictè vocamus, quæ ſcripto ſancit, quod vult, aut iubendo, aut* [f] *vetando, atq; ita lex ferè per omnes Iuris libros accipitur. Eſt ergo Lex tantũ conſtitutio ſcripta, At illius, de qua ſuprà memini, ſpecies, ita appellata, vt ab ipſa lege non ſcripta, ideſt, conſuetudine* [g] *differat.* 4 *Eam quidam à legendo deducunt; quoniam legumlatores ſuas leges tabulis inciſas æneis, parieti affigebãt, vt à Populo legerentur.* 5 *Cæterũ Iuſtinianus hoc loci maximè ſpeciali & ſingulari appellatione legem tantùm eam deſcribit, quæ vna Iuris ſcripti ſpecies eſt, & à Populo Romano olim rogabatur. Primum autem Romulus leges ſuas, quas ob id curiatas Cicero vocauit, ex Curibus popularibus rogauit, Deinde Decemuiri leges, quas in duodecim tabulas referrent pro roſtris expoſuere.* 6 *Conſtat autem, roſtra forum fuiſſe ante curiam Hoſtiliam, appellatũ à roſtris nauium, quæ nauali pugna ab Antiatis capta feruntur, ubi pulpitum erat concionantium, bis roſtris ornatum, ibiq; legum tabulæ effigebãtur, omnibus conſpicuæ. Deniq; conſules (qui magiſtratus ſenatorius erat) ſi quid ſuis ſtatuere viſum eßet, Populum rogabant, penes quem Ius faciendi delectus erat: vt rectè Marcus Varro feciße videri poſſit, quando legem à delẽdo deriuat, quaſi ex pluribus ſtatuendis ſit lecta, vt una obſeruaretur.* 7 *Forma* [h] *igitur legis ferendæ hac fuit, quòd Quirites à conſulibus rogabantur, uellent iuberent ne quid fieri, qui ſi ſciuiſſent, ideſt, confirmaßent, lata ſanctaq; lex erat: & huius rei Imperator hic meminit, legem definiendo ex cauſis efficientibus: nam ex ſupradictis conficitur; rogationem conſulis & conſenſum populi legem effeciſſe. Cuius generis ſunt & reliquæ definitiones, quæ ſubijciuntur.*

a in l.1. in princ. ff. De orig. iur.
b lib. 5. Ethic.
c l. 1. & 2. ff. De legib.
d in lib. De repub.
e Cicero in Orat. pro Milone.
f Cicero lib. 1. De legib.
g §. ſine ſcripto infra cod.
h Alciat. in l. derogatur legi. ff. De verb. ſig.

§. Plebiſcitum.

1 *De duabus plebis Romanæ ſeceſſionibus.*
2 *Plebiſcitum, lex tribunitia.*
3 *Genus, ſpecies.*
4 *Plebs à populo quomodo differat.*
5 *Patricij qui.*
6 *Duplex patriciatus dignitas.*
9 *Quando patricij plebiſcitis teneri coeperint.*

Plebiſcitum eſt, quod plebs plebeio magiſtratu interrogante (ueluti Tribuno) cõſtituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo [a] ſpecies à genere: nam appellatione populi, uniuerſi ciues ſignificantur, connumeratis etiam [b] Patricijs & Senatoribus. Plebis autem appellatione, ſine Patricijs & Senatoribus cæteri ciues ſignificantur, Sed & Plebiſcita, lege [c] Hortenſia lata; non minus ualere, quam leges cœperunt.

Duas 1 *Plebis Romanę a Patribus fuiſſe ſeceſſiones, hiſtoria docent. Prior facta eſt decimoſeptimo* [a] *anno poſt exactos reges in ſacrum montem trans Anienem, ob creditorum crudelitatem, in qua ſuus Plebi magiſtratus conceßus eſt, ut Tribunos haberet. Altera verò circiter quadrageſimum annum: poſt priorem, ſicut ex Liuio, Euſebio, Eutropioq; colligi poteſt. & eo tempore plebs, ne Patrum legibus ſemper obnoxia uideretur, proprium Ius conſtituit, rogantibus Tribunis, idq; ex ſuo nomine* 2 Plebiſcitum *dixit, Græci ψηφίσματα uocant, Cicero* [b] *verò legem dixit Tribũnitiam, cuius etiam Gellius* [c] *& Plinius* [d] *meminere.*

a De hac loquitur. l. 2. §. iiſdẽ temp. ff. De orig. Iur.
b lib. 3. De legib. & in Orat. pro lege agr.
c lib. 10. Noct. attic. c. 20. & li. 15.
d lib. 6. naturalis hiſt.

a Alc. l. 3. Diſpun. cap. 13.
f Apud Aul. Gell. lib. 10. Noct. Atti. cap. 10.
g In l. vlt. ff. De Sena.
h lib. 1. Ab Vrbe cond.
i In tit. De conſu. lib. 12. Cod. & §. filius fa. inf. quib. mod. ius pat. poteſtatis ſolu.
k hic gl. pe. & in d. § filiusfa.
l lib. 15. Noc. Att.
m lib. 6. natu. hiſt.
n li. 3. ab Vrb. cõd.

a Quod ſpecies. } 3 *Genus hic accipitur* [e] *pro largiore ſignificatione rei ſpecies, pro anguſtiore & ſtrictiora vocum nominatione.* 4 *Differt ergo plebs à populo, ſicut ſpecies à genere, nimirum quòd populi nomen latius ſe extendat, quàm plebis. Sic quoq; Plebem Capito* [f] *ſeorſim à populo, diuiſit: quoniã in populo omnis pars ciuitatis, omnesq; eius ordines cõtineantur: Plebs verò ea ſit, in qua gentes ciuium Patriciæ non inſint.*

b Patriciis. } 5 *Patricij (Budæo* [g] *teſte) dicti ſunt, nobiles Romani, qui à primis ſenatoribus oriunde erãt Hinc* [h] *Liuius, Romulus inquit,* creat Senatores, qui Patres ob honorem, Patricij quoq; eorum progenies appellati ſunt. 6 *Porrò apud Græcos omnino maior erat dignitas, Patriciatus, non ex ſucceſſione debita, ſed quæ ſolebat à Principe concedi: cuius non rarò alibi meminit* [i] *Iuſtinianus: de hac Suidas ita ſcribit:* πατρίκιος ὁ πατὴρ τοῦ κοινοῦ. Patricius *inquit,* pater eſt communis reipublicæ; *vt interim intelligas, Accurſium* [k] *hanc dignitatem cum veteri imprudenter confundere.*

c Hortenſia. } 7 *Patricij enim, ideſt, nobiles Romani, non tenebantur Plebiſcitis, donec Quintus Hortenſius Dictator eo tempore, quo plebs ſeceſſerat in Ianiculum, legem tulit in* Aeſculeto, *vt eo iure, quod plebs ſciuiſſet, omnes Quirites tenerentur. Huius legis* [l] *Gellius,* [m] *Plinius, &* [n] *Liuius quoq; meminere. Liuius eam* legem Honoratinam *nuncupauit.*

§. Senatuſconſultum.

1 *Senatorum apud Romanos inſtitutio*
2 *Patres conſcripti vnde dicti.*
3 *Senatuſconſulta quid.*
4 *Senatuſconſulta quo tempore lat.*
5 *Politię tres ſpecies: & Politia quid.*

Senatuſconſultum eſt, quod ſenatus iubet, atq; conſtituit. Nam cum auctus eſſet populus Romanus in eum modum ut difficile eſſet in vnum eum conuocari legis ſanciendæ cauſa, æquum viſum eſt, ſenatum vice populi conſuli.

a Vide Liuium lib. 1. bel. Maced.
b in libel. de ll. Ro.
c lib. 14. cap. 1.
d in uita Maximini
e in l. 2. §. deinde quia. ff. De orig. iuris.
f in l. ff. De ſenat.
g in l. vlt. ff. De ſenat.
h Anno Chriſtiano 1525.

Romulus 1 *primus, condita urbe, ſenatorum ordinẽ inſtituit, centum numero, quorũ conſilio uterentur, electi, quos ob honorem patres, ob ætatem* [a] *ſenatores appellauit. Hunc ordinem Tullius rex ex Albanis ſuppleuit.* 2 *Brutus autem primus conſul expulſor regum, primores equeſtris ordinis ſenatoribus adſcribi fecit, qui ob id* Patres conſcripti *dicti ſunt.* 3 *Si quæ igitur ſenatus conſtitu ebat, eius decreta ſenatuſconſulta dicebantur, vt hic textus ſubiudicat: de quibus* [b] *Feneſtella,* [c] *Gellius,* [d] *capitulinus,* [e] *Zaſius,* [f] *Salomonius, &* [g] *Budæus multa ſcitu perdigna ſcribũt, quæ huc congeri poſſent.* 4 *Fuerunt autem ſenatuſconſulta eo tempore lata (ſicut & ipſæ leges) cùm Senatus Romæ ſumma auctoritate ciuitatis ſtatum gubernabat: quam politiæ ſpeciem veteres Ariſtocratiam nuncupabant.* 5 *Scire enim conuenit, Politiam (quæ eſt legitima ordinatio reipublicę ſecundum quam alij præſunt, alij parent) habere tres ſpecies. Regnum, ſiue Monarchiam, Ariſtocratiam, & populare imperium. Regnũ, eſt monarchia, ſeu vnius hominis principatus adminiſtrantis rempublicam ad vtilitatem communem: quæ ſi degenerat, & ad propriam tendit utilitatem, in tyrannydem conuertitur. Ariſtocratia, eſt paucorũ optimatum principatus, qui adminiſtrant ad vtilitatem publicam, qualis eſt ſtatus ciuitatis Noribergæ: hæc quando corrũpitur, relata ſcilicet adminiſtratione ad vtilitatem potentium tunc fit Oligarchia: qualis olim fuit Romæ ſtatus, tempore Syllæ. Populare imperium eſt, cùm ſumma poteſtas penes populum, ſeu plebem cenſetur, quæ ſi degenerat Democratia dicitur, qualem ſtatum ſomniabat Germanica* [h] *plebs in tumultu ruſticorum.*

§. ſed & quod.

1 *Lex Regia quando lata.*
2 *Lex Regia vnde dicta.*
3 *Imperatores qui.*
4 *Licentioſum tantum principis placitum pro lege habetur.*
5 *Placita principum triplicia.*

Sed [a] & quod Principi placuit legis habet [b] uigorem cum lege Regia, quę de eius imperio lata eſt, populus ei, & in eum [c] omne imperium ſuum, & poteſtatem concedat. Quodcunq; ergò Imperator per epiſtolam conſtituit, vel cognoſcens decreuit; uel edicto præcepit, legem eſſe conſtat. Hæ ſunt, quæ Conſtitutiones appellantur. Plane ex his quædam ſunt perſonales, quæ nec ad exemplum trahuntur: quoniam non hoc princeps vult. Nam quod alicui ob meritum indulſit; uel ſi quam pœnam irrogauit, uel ſi cui ſine exemplo ſubuenit, perſonam non tranſgreditur. Aliæ autem, quum generales ſint, omnes proculdubio tenent.

a Sed

a Sed & quod.} *Totus hic locus ex Vlpiano* [a] *deſcriptus eſt.*

b Leges uigorem.} 1 *Poſtquã Iulius Cęſar, extincto Pompeio, ſolus in Vrbe regnauit, neq; vlla amplius eßet libertatis ſpes, populus Romanus iam ſeruitutis iugum ferre aſſuetus, lege Regia lata omnẽ poteſtatẽ in principẽ transfudit, vt deinde reſpublica per unũ gubernaretur, ac quidquid poßet populus ſtatuere & facere per ſe, idẽ poſſet & princeps* [b] *ſolus. Sic ergo quod neceße erat pati diſſimulata vi Iulij Cæſaris, legis regię titulo cõtegere maluerunt. Hãc tamẽ legẽ pleriq; de Octauij Auguſti primi principis acclamanti imperio, alij tẽpore Veſpaſiani latã eſſe volunt: atq; ita in quibuſdã monumentis Romæ haberi Salomonius* [c] *teſtatur.* 2 *Dicta eſt autem lex Regia, quòd per eam ius regnandi delatũ fuerit: Inde à principib. factæ ſunt conſtitutiones, quæ placita ſeu decreta principum dicuntur: quales multæ in Codice, et Nouellarum libro referuntur.*

c Omne Imperium.} Imperium *conceßit populus Romanus principi, quod foris circa rẽ militarẽ* [d] *intelligitur.* 3 *Nam exercituũ duces,* Imperatores *dicebantur, ab imperando exercitui, & omnia alia neceßaria ad bellum prouidendo:* Poteſtatem *vero, quæ videlicet foris & intus eſſet, iuriſdictionẽ. Quamuis aũt generaliter hic textus loquatur: hoc tamẽ non de illicentioſo, ſed ilicentioſo principis placito intelligendũ eſt:* 4 *Neq; enim omne, quod principi placet, legis vigorẽ habet, & pro lege ſeruandum eſt: ſed id tantum, quod ex æquo & bono nec honeſtis carceres excedente, legis cõdendæ animo conſtitutũ eſt, quodq; nõ pugnat cum iure naturali, & honeſtatis* [e] *formula. Quare merito Antiochus ille tertius laudandus eſt, quẽ ferunt, datis ad ſingulas ciuitates. ſuas, literis, iuſſiße ne ſibi parerent, ſi quid fortè præter Ius & fas ediceret. Quorſum & Plato reſpexit, in eo dialogo, qui Minos inſcribitur, vbi conſtitutiones principum iniquas; nec ad optimum recto calle proficiſcentes, leges minimè eſſe, ſumma grauitate probat.* 5 *Illud quoq; hinc diſcendũ eſt, quod ad principis placita attinet, trifariam accipiendum eſſe, aut enim ex ſingulari principis indulgentiæ perſonam, rem, vel vniuerſitatem aliquam è communi obſeruatione eximit: & eſt priuilegium, de quo in textu fit mentio: aut per legitimam congregationẽ, quam territorium, aut extrinſeca qualitas perſonarum, vel rerum colligit, conſtituitur, eſt Ius muncipale ſiue ſtatutum. Aut vero Ius aliquod ex plena iuriſdictione ſic emittitur, vt vniuerſaliter omnes iuriſdictioni & imperio ſubiectos liget, & tunc Ius* [f] *commune eſt.*

a In lit. ff. De conſti. prin.
b Vide l. 2. §. eo. tẽpore. & ib. Zaſ. ff. De orig. Iur.
c In l. 1. De conſt. prin.
d Sa. in d. l. 5.
e Vide Salomoniũ in d. l. 1. & in l. princeps. ff. De conſt. princ. grauiter de hoc diſſerentem.
f Ita Derrerus in lib. 1. Iuriſprud. tit. 7.

§. Prætorum.

1 *Prætoris conſtitutio.*
2 *Prætor vrbanus.*
3 *Prætoris dignitas & eminentia*
4 *Prætor peregrinus.*
5 *Prætorum numerus.*
6 *Prætorum edicta primum fuerunt annua.*
7 *Edictum perpetuum quis primo ſcripſerit.*
8 *Prætores quomodo ſubuenerint iuri duodecim tabularum.*
9 *Magiſtratuum voce prætores intelliguntur.*
10 *Duo Aedilium ordines.*

Prætorum [a] quoq; edicta non modicam obtinent iuris auctoritatem. Hoc etiam Ius Honorarium ſolemus appellare, quod qui honores gerunt, ideſt [b] magiſtratus auctoritate huic iuri dederunt. Proponebant [c] & ædiles curules edictum de quibuſdam, cauſis, quod & ipſum [d] iuris honorarij portio eſt.

a Cum 1 Patres (*vt* [a] *Feneſtella, Liuium* [b] *ſecutus, ſcribit) rebus & diuturnis certaminibus victi alterũ conſulem è plebe creari conceßiſſent: viciſſim Patribus cõceſſum eſt, vt unicus ex ipſis magiſtratus crearetur, qui à præeſſendo* prætor *diceretur. Varro à præeundo dictũ putat, idq; factũ eſt ab Vrbe cõdita circiter 390. annum.* 2 *Is quia Ius incolis Romæ dicebat, Vrbanus appellatus eſt: cuius tanta fuit poteſtas, ut nouũ Ius condere, & uetera iura abrogare ſolus poſſet. Conſularibus tamen comitijs habendis auctor eſſe nõ potuit, quod maius uerſaretur imperium in conſulibus creandis, quàm ut per Prętorẽ explicaretur, ut Cicero* [c] *ſcribit.* 3 *Sed & faſces ei cũ Lictoribus conceßi, ſella curulis, & trabea candida. Et tantũ poſtmodum aucta eſt prætoris auctoritas, ut quod Prætor ipſe dixiſſet ob ipſius honorem,* Ius honorarium [d] *diceretur* 4 *Poſt aliquot deinde annos, non ſufficiente eo prætore, quòd multa turba etiam peregrinorum in urbẽ ueniret creatus eſt & alius prætor, qui* peregrinus *dictus* [e] *eſt, ab eo, quod inter peregrinos, & de rebus peregrè geſtis, cognoſcebant.* 5 *Porro creſcente & augeſcente imperio, in tantum poſtea amplificatus eſt numerus prætorũ, ut decem & octo prætores aliquando in Vrbe Ius dicerent. Nam prioribus duobus Cornelius Sylla quatuor adiecit: deinde diuus Auguſtus ſexdecim prætores eſſe uoluit: quib. Decius Claudius duos adiecit, Tyberius unum detraxit, quem D. Nerua iterum addidit, ut ſic octodecim numero fuerant. Et hæc quidem de prætorum origine & auctoritate dicta ſint. Ad rem quod attinet, obſeruandum eſt prætorum edicta (quæ Romæ in omni politia fuere, ſicut & prudentum reſponſa) enumerari etiam inter iuris ſcripti ſpecies.*

6 *Et primo ſaltem erant annua: ſi quidem magiſtratus ipſe non erat, niſi annus. Ne tamen iuris dicendi ratio arbitraria prætoribus ſemper eßet, & pro eorum libidine ſubinde mutabilis, lata à*

a De Rom. magiſtratib. li. 43. c. 19
a lib. 5.
c li. 9. ad Atticum.
d In l. ius autem. §. ius aũt prætoriũ. ff. De iuſt. & iur.
e d. l. 2 §. cõq. Cos. ff De orig. iur.

Corneliolex eſt, De edictis perpetuis. 7 *Edictum autem perpetuum primum ſcripſiſſe Saluium Iulianũ Budæus* [f] *ex Eutropio refert.* 8 *Porrò prætoris leges 12. tabularũ, quæ breuiſſimis modis cõprehenſæ erant, nec poterant omnibus rerum dubijs atq; emergentibus cauſis ſufficere, interpretati fuerunt, Iusq; ſuũ cum naturali æquitate perſuaſi, tũ reipublicæ vtilitate adducti, introduxeruut, quo leges duodecim tabularum, aut,* [g] *iuuarent, aut ſupplerent, aut* [h] *corrigerent. Iuuarunt, vt in commodato ſupplerunt, vt in eo, qui metu perculſus, vel dolo malo circumuentus ſe obligauit: item in actione furti manifeſti, quæ de iure ciuili non extabat. Correxerunt, vt in filio emancipato, quem inter liberos ad bonorum poſſeſſionem vocant. Quare non immeritò* [i] *Martianus* Ius prætorium, ſiue honorarium, uiuam iuris ciuilis, uocem *dixit.*

b Magiſtratus.] *Prætores 9 nempe, hos enim* κατ' ἐξοχὴν *intelligimus: generali magiſtratuum voce.*

c Proponebant.] 10 *Duo fuerunt Aedilium ordines apud Romanos (vt Plutarchus docet in vita* [k] *Marij) alter iuri dicundo præerat, & à ſella, cui inſidebat,* Curulis *nominatus eſt: alter plebeius erat. Horũ officium fuit, curare vrbem publicè, ſicut paterfamilias priuatim curat familiam, præſertim quatenus ad annonam & prouentum frugum, aliarumq; rerum cuiuſq, anni pertinebat. Ludos quoq; curabant, quoniam his frequenter vtebantur veteres, partim ad lætitiam populi publicam, partim ad placandos Deos. Hinc extat lex duodecim tabularũ hiſce verbis:* Suntoq; ædiles curatores urbis, annonę, ludorumq; ſolennium. *Habuerunt quoq; ædiles Curules auctoritatem legis condendæ, circa emptiones & venditiones: vbi cauerunt, ne venditor emptori ignoranti rem morboſam, vitioſam ve venderet, quod ſi fieret ædilitio* [l] *edicto emptori ſuccurrebatur: hocq; nomine propoſita ſunt duo iudicia,* redhibitionis *ſcilicet, &* quanti minoris.

d Iuris honorarij.] *Ideſt, Ius Prætorij: Ius enim honorarium, Edicta et Ius Prætorium demonſtrat, Et ideò* [m] *alibi ſtipulationes Aedilitiæ Prętorijs ſtipulationibus continentur.*

f In l. 2. ff. De ſta hom.
g Vide quæ ſcribit Bald. in rubr. C. qui admitti. ad bon. poſſ.
h In l. Ius autē ciuile.
i §. 1. ff de Iuſt & iur. in l. Nam & ipſum. ff. De iuſt. & iur.
k Vide quoq. Bud. in l. 2. §. Deinde cũ placuiſſet. ff. De orig Iur. & Cic. in 7. Verr.
l Vt. ff. De ædil. edict per totum:
m §. Prætoriæ. inſ. de diuiſ. ſtipul. et l. ſtipulationũ. ff. De verb. oblig.

§. Reſponſa.

1.3 *De duabus veterum Iuriſconſultorum interpretationibus.*
3 *De Scipione Naſica.*
4 *Maſſurius Sabinus primus publicè reſpondit.*
5 *An hodie è Doctorum conſilijs iudici recedere liceat.*
6 *Iuris interpres interpretando iura condere dicitur.*
7 *Interpretatio qualis eſſe debeat.*
8.9 *Ab omniũ Iuriſconſultorũ reſponſis olim non licebat recedere: ſecus ſi aliqui diſſenſiſſent.*

[a] Reſponſa prudentum ſunt ſententiæ & opiniones eorum, quibus permiſſum erat de [b] Iure reſpondere. Nam antiquitùs conſtitutum erat, vt eſſent, qui iura publicè interpretarentur: quibus à Cæſare Ius reſpondendi datum eſt, qui Iuriſconſulti appellabantur: quorum [c] omnium ſententiæ, & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut Iudici recedere à reſponſis eorum non liceret: vt *d* eſt conſtitutum.

a De duabus 1 *Prudentum ſiue Iuriſconſultorum interpretationibus mentionẽ fieri in legibus reperio. Prior mox poſt decemuiros emerſit, multa ætate antea, quàm Reſpublica Romana per C. Iulium Cæſarem in Monarchiam retruſa eſt.* 2 *Sub horum prudentum numero fuit Scipio Naſica, cui etiam publica domus in ſacra via data eſt, quò facilius conſuli poſſet: item Lucius Craſſus, Quintus Mutius, Seruius Sulpitius, Gallus Aquilius, Trebatius, Tyberius Coruncanius, & plerią; alij* [a]. *Et horum nihil reliqui habemus, ne apicem quidem, præter hæc quæ fortè in Pandectis reperiuntur, & Cicero ſuis libris hinc inde inſperſit. Illius autem interpretationis Imperator hic non meminit.* 3 *Altera poſt Cęſarum tempora extitit, cùm Iulius Cæſar Romanam occupauit dominationem: tum enim iterum admiſſi ſunt Prudentes, qui conſulentibus publice reſponderent. Hæc autem reſpondendi auctoritas ſub monarchia conceſſa eſt prudentibus, ab optimo principe Auguſto, qui* Pater patriæ *merito appellatus eſt: horumq; reſponſa in omni deinde politia fuerunt: idq; eſt, quod Iuſtinianus hoc loci ſcribit,* antiquitus conſtitutum fuiſſe. *Et iſtorum prudentum ſententias aliquot habemus, quæ legum vice nobis ſunt relictæ, & Iuſtiniani mandato per quinquaginta Pandectarum libros ſparſæ: quales fuerunt hi, quorum nomina* [b] *in Pandectis paſſim referuntur.* 4 *Primus autem publicè reſpondit Maſſurius Sabinus, ita iubente Auguſto, ceu Pomponius* [c] *meminit. Quamuis autem olim à Prudentum reſponſis non licebat recedere Iudici:* 5 *tamen hodie probabilem tantum eſſe, & non neceſſariam Iureconſultorũ conſultationẽ, Doctores omnes ſentiunt. Rectè tamen Iudex facit, Fabro teſte, qui opiniones Doctorũ rationi conſonas ſequitur* [d]. *Nam & Cicero pro Cecinna ſcribit, eum qui Iuriſperitis non putat obtemperandum, labefactare leges atq; iura. Sed non omnes ſunt Iuriſperiti, qui hoc ſe nomine iudicibus venditant, præſertim hoc tempore, quãdo Iuriſconſulti titulus nummis ẽt in Academijs cõparari obtineriq; põt.*

b Iura condere.] *Scilicet per interpretationẽ, vt Imperator ſemetipſum declarat, inquiens:* nã antiquitus conſtitutum erat, ut eſſent, qui Iura publice interpretantur. 6 *Ex quo confici Salomonius ait, quòd legũ Interpres interpretando dicatur iura condere: ſicut ex interpretatione fieri iuris compoſitionẽ, Pomponius* [e]

a In l. 2. §. Iuris ciuilis. ff. De orig. Iur.
b Adde. l. 1. §. Nunquam hęc materia. C. de veter. iur. enucl.
c Ad finem l. 2. ff. De orig. iuris.
d Facit l. Si quãdo. §. 1. ff. Si ſeruitus vend. & l. in ſubſtitutione. §. vlt ff. De vul. & pup. ſubſt.
e In l. 2. §. His legibus latis. ff. De orig. iur.

etiam

etiam probat. 7 Quod de recta interpretatione intelligendum eſt, alioqui nec vlla ferè interpretatio dici poteſt,quæ perperam fit:debet enim eſſe veriſimilis,& exponere,non deſtruere.[f] *Noricus tamen textus aliã habet lectionem,& pro* Iura condere,*legit de iure reſpondere: quæ lectio ſanior eſt.*

c Quorum omnium.§ *8 Salomonius inquit,non eam cuiuſq; Iureconſulti olim auctoritatem fuiſſe, vt ab eius reſponſo non liceret recedere,ſed omnium ſimul,ideſt,ab eo,quod omnes probaſſent:*quorum [g] omnium, *ait,collectiuè:maximè cum in plurali loquatur:alioqui verbum(* omnium*)fruſtra fuiſſet poſitum poſt dictio nem(* quorum.*)aitq; textus,*ac eorum reſponſo;*ſcilicet omnium,& non reſponſis.Vnde nota, ſicut vna di citur ſententia,in quam omnes conſentiunt* [h]*: ita vnum reſponſum dici, in quod plures reſpondendo conſentiunt: & ſi communis opinio* [i]*. 9 Quid autem ſi unus aut alter diſſentiſſet? Et Salamonius* [k] *putat recedere non fuiſſe illicitum,pro forma conſtitutum videtur, vt omnes conſentirent, ergo potior pars in hoc,vt vim legis obtineat,non præualet paucioribus.*

d Vt eſt conſtitutum. *) Nempe à Romanis Principibus* Hę ſunt*(ait* [l] *ſuprà)* quæ conſtitutiones appellantur: *idq; ſignificat,quod* [m] *alibi legimus,* Primus Diuus Auguſtus, ut maior iuris auctoritas haberetur,conſtituit,ut ex auctoritate eius reſponderetur, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit,*& c.Hoc autem Iuriſconſultis priuilegium Iuſtinianus deinde ſuſtulit.*

§.Sine ſcripto.

1 *Deficiente lege ſcripta conſuetudini ſtamus.*
2 *Conſuetudo quid.*
3 *Conſuetudo à lege in quo differat.*
4.5 *Quæ ſint requiſita conſuetudinis.*
6 *Frequentia actuum vnde colligatur.*
7 *Mos & conſuetudo quomodo differant.*

Sine ſcripto Ius venit, quod uſus approbauit. nam diuturni mores conſenſu utentium *a* comprobati, *b* legem imitantur.

Hactenus iuris ſcripti orginem recenſuit, nunc de eo iure,quod ſine ſcripto venit,& vſu ſolum comparatũ eſt,ideſt,de ipſa conſuetudine,annectit. 1 In cauſis enim decidendis,vbi non reperitur lex ſcripta, vel reperitur,ſed non eſt in uſu,tunc obſeruari debet,id,quod vſus,& frequentium actuum cõſuetudo approbauit, modò non pugnet cum naturali ratione.Hinc ait textus,quòd conſuetudo legem imitetur.Baldus [a] *eã appellat legem tacitam,quia omnes virtutes legis habet. 2 Eſt autem cõſuetudo Ius quoddã non ſcriptum, moribus vtentium introductũ, habens vim legis. 3 eoq; differt à lege,quòd hæc ſolo expreſſo* [b] *conſenſu populi ſanciatur,conſuetudo verò ex vniformium actuum frequentia,tacitoq; conſenſu populi conſtituatur* [c]*. Nam & Cicero* [d]*,Ius inquit,* eſſe putatur,quod uoluntate omnium ſine lege uetuſtas comprobauit*, & author Rhetoricorum ad Herennium,*conſuetudinem Ius eſſe *ſcribit,* quod ſine lege æquè ac ſi legitimum ſit, uſitatum eſt. *4 Non tamen omne id,quod ex obſeruatione populi inducitur,conſuetudo eſt:ſed ita demum, ſi hæc requiſita coniunctim adſint. Primum tacitus populi conſenſus, & ille quidem rationabilis: niſi enim conſuetudo ratione munita ſit(vt multa ſæpè iniuſta, & praua moribus fiunt, inquit Comicus) non conſuetudo,ſed corruptela eſt, nec vice* [e] *legis fungi poteſt.Rationem autem conſuetudinis iudici diſcutiendam relinquimus,qui eam examinare debet ex iure naturę,vel gentium.Nam ſi penitus recedat à natura, & cum illa quaſi ex profeſſo pugnet,tunc improbabilis eſt, & iniqua,nec aliud, quàm tyrannidem ſapit, ideoq; nec alleganda aut ſequenda. 5 Deinde vt ſit præſcripta ,ideſt,vt decem annis continuis (de iure ciuili) durauerit,ſi eſt præter legem inducta,hoc eſt,in tali caſu,qui alioqui in iure non ſit determinatus.* [i] *Nam ſi eſſet contra legẽ, quod repugnaret iuri poſitiuo ſeu ciuili, tum longiſſimum tempus, nempe quadraginta annos ad conſuetudinis præſcriptionem deſiderari volunt:quod maximè iure Pontificio* [f] *obtinet. 6 Denique frequentia actuum neceſſaria eſt, quam quoniam determinata non eſt,alij Iudicis arbitrio* [g] *reliquerunt, ſed falſo: cum Iudex non inducere,ſed cõfirmare conſuetudinem* [h] *poſſit. Alij ex vno actu, potiſſimum inſigni, conſuetudinem faciunt* [i]*, ſi conſenſu populi ſemel conſtiterit* [k]*: quorum opinio conſuetudinis ſignificationi, pluralitatem demonſtranti,* [l] *repugnat. Communis igitur opinio ex actu non eodem die,ſed diuerſis temporibus geminato,conſuetudinem inducit* [m]*: cum & ex plurali multitudo ſignificari videatur* [n]*: vt ſcilicet ad minus ſecundum eam bis iudicatum ſit,nec in præſcripto tempore contrarius actus interuenerit* [o]*.*

a Moribus utentium.§ *7 Morem & conſuetudinem in ſtricta ſignificatione inter ſe differre aiunt. Mos enim vel vſus factum hominis notat,proq; actu ipſo ponitur,ex quo conſuetudo induci ſolet. At conſuetudo eſt ipſum ius, quod per morem ſiue uſum,ideſt,per obſeruationem populi inducitur. Confunditur tamen hæc differentia non rarò in legibus: nam & conſuetudo quandoque factum nudum ſignificat, & uſus pro conſuetudine accipitur* [p]*.*

b Legem imitantur. § *Ideſt,vim eius præſentant & referunt.*

BIBLIOTECA NAZ. VITT. EM. ROMA

§.Et non.

1 *Iuris ſcripti & non ſcripti origo vnde nata.*

f Argumento c. eſt delicti. De accuſat. Adde Bald. in l. Si de interpret. ff. De legib.
g l. Si plurib. ff. De legat. 2. l. non diſtinguemus. §. cũ in plures. ff. De arbi. Bart. in Extrau. quoniã nuper. in uerſ. omnes.
h § Senatuſconſultu. Sup. Hoc. tit. fac. l. 1. ff. De pactis.
i Vt hic in textu.
k In enarrat huius §.
l §. ſed & quod. hoc tit.
m l. 2. ff. De orig. Iur.

a In l. De quib. ff. De ll. l. legis virtus. ff. De legib.
b §. Lex eſt ſup. hoc tit.
c d. l. De quib. & c. Cõſuetudo. diſt. 1. facit. l. 2. C. quæ ſit long. conſ.
d lib. 1. De inuent.
e l. Sed & ea. cum l. ſeq. & l. quod non ratione. ff. De ll. c. fruſtra di ſtinc. 8 c. vlt. De conſuetud.
f gl. & Dd. in d. ca. vlt De cõſuetud.
g Argumento l. 1. in fine. De iure delib.
h Leum de conſuetud ff. De legib.
i l. 2. §. Tractatum ff. Ne quid in loc pub.
k Arg. l. 3. ff. De probationibus.
l Quintil. lib. 1.
m l. 3. in fin. C. de Epiſc. audientia. § fin. inſ. De Iur. perſ.
o l. 1. C. quæ ſit longa conſ. Dd. in d. l. De quibus. & in d. c. vlt. vbi de inducẽda & abolenda conſuetudine, vbertimè diſſeritur.
p Faber hic Iaſ. in l. De quib. ff. De ll. l. 3. C. de Epiſc. aud.

2 *Athenienſes tabulis æreis leges ſuas commendabant.*
3 *Romani ſuas leges à Græcis habent.*
4 *Qui retulerint leges à Græcis.*
5 *Pomponij locus in l. 2. §. Poſteà ne diutius. De orig. Iuris declaratus.*
6 *Leges duodecim tabularum.*

Et non ineleganter in duas ſpecies Ius ciuile diſtributum eſſe videtur; Nam origo eius, ab inſtitutis duarum ciuitatum, Athenarum ſcilicet & Lacedæmoniorum, fluxiſſe videtur. In his enim ciuitatibus ita agi ſolitū erat, vt Lacedæmonij quidem magis ea quæ legibus obſeruabant, memoriæ mandarent; Athenienſes verò ea, quæ in legibus ſcripta comprehendiſſent, cuſtodirent.

Diſtinctio. 1 *Iuris ſcripti & non ſcripti duxit originem ab Athenienſibus, & Lacedæmonijs. Lacedæmones enim legibus non ſcriptis, ſed ijs, quas moribus comparatas à maioribus, tanquã per manus traditas accepiſſent, vtebantur: quod Lycurgus eorum legiſlator (ſi Plutarcho credimus) ſanxiſſe fertur. Athenienſes verò adeò ſcriptis legibus dediti fuere, vt eis in iocū atq; opprobriū verteretur, quaſi ſcribendis magis, quàm obſeruandis legibus animum intenderent.* 2 *Commendabant autē hi leges ſuas tabulis æreis & quadratis, quas nonnunquam κύβεις, nonnunquam* [a] *ἄξονας appellant. Nam vetuſtas ſi quid perpetuum deſiderabat, & nunquam intermoriturum, in æs incidere conſueuit. Vnde & apud Platonē* [b] *legimus, Minoen leges ſuas æreis tabulis inſcribi iuſſiſſe, & quotannis ter per vniuerſam Græciã circumferri. Vnde & æreæ dictæ ſunt. Romani ergo & in hoc Athenienſes imitati ſunt, quod leges ſuas decemuirales tabulis eburneis inſcriptas in æs incidi, atq; in ærarium recondi voluere.* 3 *Habent igitur Romani ſuas leges à Græcis. Cæterū veritas hiſtoriæ ſic ſe habet.* 4 *Romani anno ab Vrbe condita 110. tres legatos inſtructos ex publicis triremibus Athenas miſerunt, qui inclytas Solonis leges ſcriptas referrent, Liuio* [c] *& Feneſtella* [d] *auctoribus. Hi fuerūt Spurius Poſthumius Albus, Publius Sulpitius Cametrinus, & Aulus Manlius. Allatis iam verò legib. decemuiri conſtituti fuerunt, qui ex iiſdem Græcis legibus, & patrijs conſuetudinibus Romanas leges conderēt ac ſcriberent: vt diffuſe apud Diodorū* [e] *extat, ſuccinctius à Tito* [f] *Liuio, elegãter à Feneſtella* [g] *traditur. Horū nomina in Decretis* [h] *recenſentur.* 5 *Et cū hac moderatione accipiendū eſt, quod ſcribit Pomponius* [i] *publica auctoritate decem fuiſſe viros conſtitutos per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus.* 6 *Et hæ leges proinde in duodecim tabulas relatæ ſunt: quæ ob id interdum leges decemuirales, interdū leges duodecim tabularum dicuntur. Explodenda eſt igitur Accurſij* [k] *fabula tam ridicula quàm falſa, quaſi ſtulto interueniente, qui prætenta manu trinitatē ſignificaret, leges è Græcis impetratæ ſint. Cur autē Romani ab Athenienſibus & Lacedæmonibus potiſſimè leges eſſe petendas cēſuerint, èleganter Cicero pro Flacco perſtringit.*

a Alciat. lib. 2. Prætermiſſ. dixi. ſup. §. Cōſtat autem.
b In dialogo qui Minos inſcribitur.
c Lib. 3. Ab Vrb. cond.
d In lib. De mag. Rom. cap. 4.
e Lib. 12.
f Lib. 3. Ab Vrb. cond.
g d. cap. 4.
h c. 2. & 3. diſt. 7.
i In l. 2. §. Poſtea ne diutius. ff. De orig. Iuris.
k d. §. Poſtea ne diutius.

§. Sed naturalia.

1
2 *Ius naturale immutabile.*
Ius ciuile immutare poteſt.
3 *Graue dictum matris Dioniſij tyranni.*
4 *Ius ciuile ſemper refertur ad rationem naturæ.*
5 *Lex bona è mala ſola naturæ norma diuiditur.*
6. 7 *Quandoq; à naturali ratione longius recedunt leges ciuiles, & tamen nihil iniquum ſtatuunt.*
8 *Ius naturale & gentium circa theſes, Ius ciuile circa hypotheſes verſatur.*
9 *Ius ciuile eſt affirmatio Iuris naturalis.*
10 *Iuris ciuilis definitio.*
11 *Ius naturale etiam diuinum dicitur.*
12 *Diuina quæ eſſe cenſeantur.*
13 *Ius ciuile dupliciter mutatur.*
14 *Deſuetudo, eſt contraria conſuetudo.*
15 *Solius principis eſt, legem tollere.*

[a] Sed naturalia quidem iura quæ apud omnes gentes peræquè obſeruantur, diuina [b] quadam prouidentia conſtituta, ſemper firma atq; immutabilia permanent. Ea verò, quæ ipſa ſibi quæq; ciuitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent, [c] uel tacito conſenſu populi, vel alia poſtea lege lata.

a Ius 1 naturale *perpetuum eſt, & immutabile. Loquitur autem de eo iure naturæ, quod ex naturali & diuinæ rationis dictamine procedit, quod etiam gentium dici, ſuprà* [a] *oſtendimus, Illud enim in totū mutari non poteſt, licet ex parte uariabile ſit.* 2 *Ius autē ciuile ſubinde mutatur, propter uarias negociorū ac*

a In princ. huius tit.

rerum

rerum circunſtantias. Hinc illud extat quod mater Dionyſii tyranni Siciliæ dixiſſe fertur, cùm conatus eſſet filius illi ſtuprum inferre, Tyrannum quidem leges ciuiles poſſe mutare, ſed iura naturalia prorſus tollere nullo modo poſſe. 4 *Vtcumque autem iura ciuilia varient, ob id tamen iniquum non ſtatuunt, quia ad eundem finem tendunt, & conueniunt cum ſummis præceptis illis, quæ gubernant omnes leges. immutabiliaq; ſunt. Niſi enim conuenirent cum illis, referrẽturq; ad naturalis ac diuinæ rationis formulam, tunc neceſſariò iuſtitiam continerent, ac tyrannides & carnificinæ eſſent potius, quàm leges. nec quemquã ad obſeruationem ſui aſtringerent.* 5 *Quod Cicero grauiter in libro De legibus expreſſit, Legem bonam à mala nulla alia, niſi naturæ norma, diuidi poſſe aſſerens.* 6 *Neque eſt quidem hac in re Nemothetarum conſilium uituperandum, tamquam uiolentum, quia nonnunquam à naturali æquitate longius recedant leges ciuiles: nam hoc non iuris, ſed hominum uitio fit, quia ſua intractabilitate cogunt legiſlatores, ſeueriores ferre leges: ſicut* [b] *Chriſtus excuſat Moyſen, quod contra naturæ æquitatem permiſerat Iudæis, ut propter non ſatis iuſtas offenſiones uxores ſuas repudiarent. Nam propter duritiam cordis eorum hoc illis permiſiſſe Moyſem dicit, non quòd neſcierit, aliud naturalẽ æquitatem præcipere.* 7 *Et hoc igitur exemplo manifeſtum eſt, ſæpe cogi ciuilium legum conditores, ut nonnihil recedant, ac deflectant à naturali æquitate, ob improbitatem hominum. Sæpe enim neceſſitas periculi cogit, inter duo mala* [c] *minus malum eligere. Variatio ergo & crebra legum ciuilium mutatio improbitati hominum, non ipſis legumlatoribus imputanda eſt, Chriſti exemplo* [d]*. Hinc etiam legibus permiſſum eſt, ut cõſtituta maleficiorum ſupplicia exacerbentur in terrorem aliorum, ſi quando nimirum multis graſſantibus* [e] *exemplo opus ſit.* 8 *Porrò Ius naturæ & gentium, ut plurimum continent Theſes, ideſt, cõmunes quaſdam ſententias rectè & tranquillè viuendi, quas præſcribit ſua cuiq; ratio. Ius autem ciuile ſcriptum eſt de hypotheſibus; ideſt, ſubſumptionibus. uerbi gratia, primum caput iuris gentium eſt,* punire ſontes: *de qua ſententia nemo dubitat: cùm hoc vniuſcuiuſq; ratio dictet ac iubeat: de hypotheſib. uerò contenditur, nempe quo genere pœnæ delicta punienda ſint: hinc alij, fures cenſent ſuſpendendos, alii duplo aut quadruplo puniendos. Sic ſententia iuris naturæ eſt* [f]*, ne locupletemur cum alterius iactura: hæc theſis nota eſt omnibus, quam Cicero* [g] *etiam in officiis grauiter tractat. De eius uerò hypotheſi certant Iuriſconſulti. an vſucapienti liceat ſe locupletare cum alieno damno: an venditori conueniat circumſcribere emptorẽ. Item communis ſententia* [h] *eſt, ſeruare fidem, de qua nemo ambigit: de eius verò ſubſumptione diſputatur an pupillus aut mulier fidem ſeruare debeant, an latroni, an hoſti ſit ſeruanda; & ſic de ſimilibus.* 9 *Ex prædictis ergo efficitur, Ius ciuile nihil facere aliud, quàm quod uariet communes ſententias iuris naturalis, & gentium, pro ratione circunſtãtiarum & utilitate ſiue ſalute humanæ ſocietatis, cui modo hoc, modo illud conducibilius eſt magiſq; proficuum.*

Atq; 10 *hoc haud dubiè Vlpianus* [i] *intellexit, cùm* Ius ciuile *definiuit* eſſe illud, quod neq; in totum natura recedat, neq; per omnia ſeruiat, ſed ei uel aliquid addat, uel aliquid detrahat. *Et nos alibi diximus, Ius ciuile determinationem eſſe iuris naturalis.*

b Diuina quadam. 11 *Rectè, inquit,* diuina prudentia: *quia iura naturæ & gentium, ſunt diuinitus inculpata animis noſtris, & ſic impreſſa, ut abradi omnino nequeant.* 12 *Neq; enim illud tantum diuinũ eſt, ac pro iure diuino habendum quòd Moyſes aut Euangeliſtæ tradiderunt, quæuè præcipiuntur in ſacris ſcripturis.*

c Vel tacito. § 13 *Hinc diſcendum, iura ciuilia duplici modo mutari, & abrogari poſſe: aut ſuffragio legiſlatoris, aut contrario populi conſenſu, per deſuetudinem* [k]. 14. *Hic enim deſuetudinem accipimus pro cõtraria conſuetudine. Suffragio legiſlatoris abrogatur lex, per recentiorem latam legem, eamq; contrariam, quod hodie ſolus princeps Romanus facere poteſt, in quem legum condendarum auctoritatem regia ſanctione tranſlatam eſſe, ſuprà* [l] *diximus.* 15 *Solius igitur Principis eſt, legem aut tollere, aut emendare, idq; per nouam & contrariam cõſtitutionem* [m]*: quod paſſim uidere eſt tam in codice, quàm Nouellis conſtitutionib. Contrario populi conſenſu tollitur lex, quando tempore longiſſimo contra legem præſcriptum eſt, & in contrarium* [n] *obſeruatione populi quid inductum.*

b Math. c.9.
c diſt.23. c.2.& ſequent.
d d.c.19
e l.aut facta. §.ultimo. ff.de pœnis
f l.nam hoc natura. ff.de cond.indeb.
g lib.3.Offi.
h In l.1. ff.de pact.
i In l.ius ciuile.ff. De iuſt. & iure.
k l.De qb. ff.De ll.
l In §.Sed & quod princip. ſup.hoc tit.
m l.non eſt nouum. ff.De legib. l.tanta. C.de ueteri. Iur.enucl.
n In.§. Ex non ſcripto & D. in d.l. de quib.

DE IVRE PERSONARVM

TITVLVS TERTIVS.

In rubr.& princ.tit.

1 *Tria iuris capita.*
2 *Perſona an ſit proprium iuris caput.*
3.4 *Duo tantum eſſe peculiaria iuris capita, dominium & obligationem.*
5 *Perſona quare his annumerata.*
6 *Primi libri Inſtitutionum tractatio.*
7 *Ius perſonarum, & ſtatus hominum, idem.*
8 *Iuris cauſa materialis, efficiens, formalis, & finalis.*

Omne ᵃ autem Ius quo utimur, uel ad perſonas pertinet, uel ad res, vel ad actiones. Et prius de perſonis videamus. nam parum eſt Ius noſſe, ſi perſonæ, quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur. Summa itaq; diuiſio de iure perſonarum hæc eſt: quod omnes homines aut liberi ſunt, aut ſerui.

a In l. 1. ff. de ſta. hom.
b In l. autem facta. ff. de pœnis
c In d. l. 1.

TRIA 1 hic mox ab initio ex Caio Iureconſulto referuntur Iuriſprudentiæ capita ᵃ, videlicet, perſona, res, & actio. Ad hæc enim tria, omne Ius quo utimur, pertinet. 2 Apellus uerò, non incelebris Iurecōſultus, putat, perſonam nō eſſe proprium & peculiare iuris ciuilis caput, ad quod pleraq; in legib. referantur; ſed nihil aliud, quàm circumſtantiam: quales etiam ſunt, cauſa, locus, tempus, quātitas, qualitas, & euentus, ſicut eas alibi Claudius Saturninus ᵇ perſtringit. 3 Reliqua verò duo, quæ connumerātur, eſſe peculiaria iuris ciuilis capita, rem ſcilicet, & actionem. Quāuis apertius, quod Paulus ᶜ appellat rem, ſecundū ipſum Dominum dici potuiſſet: quid enim in vniuerſa rerum natura non eſt res? Vnde res, apud Logicos, dicitur terminus tranſcendens: hoc eſt, ſuperans omnia ſignificata. Cùm porrò dominium vna ſit uniuerſi iuris pars loco actionis cōmodius obligationē pro altera conſtituendā eſſe, idem cenſet. Conferuntur nāq; dominium, & obligatio non aliter, quàm architectus & calcearius, nimirum duo artifices: & duæ cāæ efficientes: deinde actio realis, & actio perſonalis non ſecus, quàm domus & calceus, nimirū duo effectus, & duo officia. Sicut enim actio perſonalis ex obligatione, ita realis ex dominio producitur. 4 Et ad hæc duo uniuerſa Iuriſprudentiæ capita referri poſſe autumat, reliqua omnia quæ in legibus habentur: quia ſunt utriuſq; capitis vel partes, uel ſpecies, uel cauſæ efficientes, uel effectus, uel adfinia ſiue cognata, uel cōtraria exceptis circumſtantijs, quæ & illa & iſta uariant. 5 Iam uerò ſi quæras: qua ergo rōne Caius ᵈ prædictis duobus capitibus perſonam annumerauit; Reſpondes Apellus, id factū ab ipſo eſſe, non quia perſona eſſet propriū & tertium caput, ſed quia uidebat, nō minus latè ipſius tractationem ſeſe diffundere, atq; unius ex illis duobus. Voluit itaq; Caius (quē Iuſtinianus hic ſecutus eſt) perſonę circumſtātiā in legib. latiſſimè patētē ſeparatim etiā explicare, atq; alijs Iuriſprudentiæ capitibus adiungere, ordinē doctrinæ potius, quā naturæ ſequēs. Potuiſſet enim eadē opera, uel loci vel euentus circunſtātiā, uel aliā quamuis ex his reliquis, aut & plures connumerare. 6 Hoc igitur pro Inſtitutionū libro perſonæ tractatio comprehenditur quia aliæ perſonæ ſunt liberæ, aliæ ſeruiles: liberæ, uel ingenuæ, uel libertinæ: Quædā alieno iuri ſubiectæ, atq; harum aliquæ uel ſub tutela uel ſub cura, aliquæ uerò neq; ſub tutela, neq; ſub cura exiſtūt. Hinc nuptiæ ſiue matrimonia, arrogationes, adoptiones, emācipationes, manumiſsiones, capitis diminutiones, tutela, & cura explicatur. Atq; hæc eſt totius libri primi tractatio. 7 Cæterum quod hic Ius perſonarū dicitur, Iuriſcōſultus in Pādectis ᵉ ſtatum hominum appellat, nēpe quod quiſq; hominū ſibi Ius uel libertatis uel ſeruitutis, uēdicat. Eſt n. ſtatus, nihil aliud, quā perſonæ qualitas, & cōditio, ut eſſe liberū uel ingenuū, ſiue nobilē, ſiue ſeruū. Donatus apud Terētiū: Status, inquit, ad habitū hominū, ſtatura ad corpus refertur. Perſonarū uerò uerbo homines intelligit: quāquā propria huius dictionis ſignificatio eſt: ut qualitatē in homine notet, qua alius ab alio differt: tum in animo, tum in corpore, tū in extra poſitis, q̄ à Rhetoricis enumerātur in attributis perſonæ, auctor Valla.

e In titu. ff. de ſtat. hom.
f l. ult. ff. De leg.
g d. l. ult.

a Omne autem Ius. 8 Hæc eſt ſumma iuris diuiſio, materiam, id eſt ſubiectū, circa quod uerſatur continens. Quæ ad cauſam efficientem ſpectat, Modeſtinus ᶠ explanat. Ergo (inquiens) omne Ius, aut cōſenſus fecit, aut neceſsitas conſtituit, aut firmauit conſuetudo. Quæ formam reſpicit, idem ᵍ ſcribit Totum Ius conſiſtit (aiens) aut in acquirendo, aut in conſeruando, aut in minuendo: id eſt, quomodo alienet, aut amittat. Finis iuris eſt publica ſalus, & ciuium ſubditorumq; tranquillitas. Ideo in XII. tabulis hæc lex ſcripta fuit: Salus populi ſuprema lex eſto.

§. Et libertas.

1 Libertatis definitio explicatur.
2 In ſeruis libertatem faciendi impediri, iure tam gentium quàm ciuili.
3 Libertatis proprium eſt, ſic uiuere ut uelis.
4 Coniugata quæ dicantur.
5 Argumentis à coniugatis.

ᵃ Et libertas quidem (ex ᵇ qua etiam liberi uocantur) eſt naturalis facultas eius, quod cuiq; facere libet, niſi ſi quid ui, aut iure prohibetur.

a In l. libertas. ff. de ſtat. hom.

a Hæc 1 libertatis definitio, Florentini ᵃ eſt, ab effectu & officio cōflata: cuius eſt ſenſus, quòd libertas ſit libera quædā & plena poteſtas, à natura hominibus tributa, faciēdi quæ uelint, niſi ui uel iure prohibeantur. ui, ueluti cum me aliquid molientem, quod lex non prohibet, fortior quiſpiā, & plus habēs uiriū uetat & impedit: iure, ut cum ſuppliciorū et pœnarū minis cohibeor, ne quid iniuria faciā. Alii expoſuūt, Vi, id eſt, iure gentiū: iure ſcilicet ciuili, vt oſtendant liberis tantum hominib. hanc definitionē competere, non & ſeruis. 2 In ſeruis enim impedita eſt faciendi facultas, uel iure gentium per ſeruitutem, uel iure ciuili, ut quia uenundari ſe quis patiatur, ad precij participationem. 3 Sanè Cicero in officijs, Libertatis, inquit, propriū eſt, ſic uiuere, ut uelis. Idem in Paradoxis, Quid eſt, inquit, libertas? Poteſtas, uiuendi, ut uelis.

b Ex qua etiam liberi.} 4 *Locus eſt à coniugatis. Docet enim Cicero in Topicis, ea dici* Coniugata, *quæ ſunt ex verbis eiuſdem generis, quæq; ab vno orta, variè commutantur, vt ſapiens, ſapienter, ſapientia.* 5 *Ducuntur autem inde plura argumenta, & in iure ciuili, (vt Balduinus annotauit) veluti, qui libertate potitur, liber eſt: qui tutelam gerit, tutor* [b] *eſt: ſi compaſcuus ager eſt: Ius eſt compaſcere: ſi quis cognationi legauerit, cognatis legaſſe* [c] *videtur: fructuarius in fačto hominis non habet vſumfructum, quia homo in fructu non eſt.*

b In §. 2. inf. De tutel.
c In l. Si cognatis §. vl. de reb. duo.
d In l. Verus fuit. De vſufruct.

§. Seruitus.

1 *Definitio ſeruitutis.*
2 *Seruitus vnde dicta.*
3 *Poteſtas dominorum in ſeruos.*
4 *Eadem limitata.*
5 *Seruitus quomodo contra naturam.*

Seruitus autem eſt conſtitutio Iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam ſubijcitur.

Definitur 1 *hic ea ſeruitus, quæ à perſona ſeruili debetur perſona liberali, à Iure gentium introducta, vnde & conſtitutio Iuris gentium hic dicitur. Natura enim ſeruos neſciebat, cùm Iure naturali omnes homines liberi naſcerentur.* 2 *Sed ex bellis, quæ Iuris gentium ſunt, ſeruitus eſt inuenta* [a]*. Cœpit autem hæc poteſtas homini in hominem primum concedi à gentibus, loco beneficij, vt eos, qui ex clade belli ſuperſtites in victorum poteſtatem ueniſſent, humanitatis cauſa* [b] *ſeruarent.* 3 *Poſtea moribus eſt receptum, vt eorum, quos clementer ita ſeruaſſent, miniſterio non tantum in curandis ſuis rebus vterentur, ſed & licentiam tales uendendi alijs, ſibi ſumerent. Ac tandem eò progreſſa eſt libido dominandi, ut & Romanis legibus uitæ atque necis poteſtas dominis* [c] *in ſeruos conceſſa ſit.* 4 *Proinde ne qui immodica licentia huius poteſtatis temerè & malitiosè abuterentur, vinculis legum ciuilium rurſus concluſa eſt, vt caſtigare* [d] *quidem ſeruos ob delicta dominis liceat: ſed ita, vt nulla immanitas, aut grauior ſæuitia in ea caſtigatione deprendatur.* 5 *Vnde facile intelligis, quomodo ſeruitus ſit contra naturam. Contra naturam enim eſt, ſi effectus illos præduræ ſeruitutis reſpiciamus, qui contra omnem humanitatis rationem in vſum olim recepti fuere, atq; ob id à Iuſtiniano* [e] *& anterioribus principibus meritò emendati. Nam quod ad cauſam ipſam attinet, quin ſeruitus cauſam à natura trahat, non eſt dubitandum: id quod Ariſtoteles* [f]*, & nouiſſimè Lagus* [g] *grauiter probant.*

a In. § j. inf. De Libertinis.
b l. 4. §. Serui. ff. De ſtatu ho. §. Serui. inf. eo. Lagus in 2. parte Doct. Iuris. cap. 14.
c l. In ſuis. ff. De li. & poſth. l. vlt. C. De pat. pot.
d §. j. inf. De his qui ſunt ſui, uel alieni Iur.
e In d § j.
f Lib. 1. Polit. c. 3.
g In 2. parte. Doct. Iuris. tit. De Iur. perſ. Dixi de hoc in §. Ius autem gen. ſup. De iur. na. gent. & ciuil.

Serui autem.

1 *Captiuitas Iuris gentium.*
2 *Serui unde dicti.*
4 *Hoſtem captum num liceat occidere.*
4 *Serui quare dicti mancipia.*
5 *Hodie captiui non fiunt ſerui.*

Serui autem ex eo appellati ſunt, quod Imperatores captiuos vendere; & per hoc ſeruare, nec occidere ſolent, qui etiam mancipia dicti ſunt, eo quod ab hoſtibus manu capiuntur

Iure 1 *gentium ſecundario introductum eſt, vt capti in bello efficerentur capientium: quæ erat finalis primùm cā ſeruitutis. Ceterùm quoniā multi deſæuiebant in captiuos, eosq; necabant, prohibitum id fuit, conſtitutumq; vt potius vēderentur, quàm occiderentur,* 2 *vnde à ſeruando dicti* [a] *ſunt ſerui. Sic & Auguſtinus* [b], origo *(inquit)* vocabuli ſeruorum in lingua Latina inde creditur ducta, quòd hi qui iure belli poſſent occidi, à uictoribus conſeruabantur. 3 *Et hinc quidem apparet, non licere nobis hoſtem noſtrū, poſtquam captus eſt, interficere. Quod pleriq; verum exaudiunt, cùm intra præſidia noſtra iam deductus eſt: antè verò quàm deductus ſit, occidi Iure poterit. Cùm multa interim poſſint accidere* [c]*. Quid enim ſi fugam capeſſeret, vel cum hoſtibus rurſus congregaretur(Alij* [d] *verò malunt, in ipſā acie ſolùm licere, idq; aduerſus eos, qui dedere ſe nolunt: nam deditītiū hominem occidere, crudeliſſimum eſt, nec boni Imperatores hoc patiuntur, ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet.* 4 *Iſti idem ſerui, quia ab hoſtibus manu capiebantur:* [e] *vel potius, quia ſeruituti mancipiebantur* [f]*,* mancipia *vocari ſolebant.* 5 *Et hæc quidem olim obtinebant: hodie verò apud Chriſtianos captiui nequaquam ſerui fiunt, niſi quatenus hoc iure contra immaniſſimos Turcas, & Saracenos etiamnum* [g] *vtimur: qui viciſſim noſtros; ſi quando capiunt, in inclementiſſimam, duriſſimamq; ſeruitutem* [h] *redigunt.*

a Dixi in §. Ius autē gen. ſup. De iur. na. gen. & ci. Facit l. pupillus. § ſeruorū. ff. De ver. ſig.
b Lib. 19. De ciuit. Dei.
c l. In laqueum. ff. De acqu. rer. dom.
d Alc. in l. Pupilli §. Serui. ff. de uer. ſign.
e Vt hic in text.
f Gell. lib. 7 c. 4. & Bud. in l. 2. ff. De orig. iur.
g Ang. in §. Itē ea quæ. inf. De rer. diuiſ. Idē in §. Eius qui. inf. quib non eſt. pmiſ. fac. teſt.
h Alciat. in l. Hoſtes. ff. de ver. ſig.

§. Ser-

§.Serui autem aut.

1 *Serui naſcuntur, & fiunt.*
2 *Partus ventrem ſequitur.*
3 *Vernæ qui.*
4.6 *Serui quomodo fiant.*
5 *Quæ requirantur, vt fiant ſerui per venditionem.*
7 *Ingratitudine fit ſeruus, & quibuſdam alijs modis.*

Serui autem aut naſcuntur, aut fiunt. Naſcuntur ex ancillis noſtris: fiunt aut iure gentium, id eſt, ex captiuitate: aut iure Ciuili, cũ liber homo maior viginti annis ad precium participandum ſeſe venundari paſſus eſt.

Hinc 1 *diſce ſeruos uel naſci uel fieri: naſcuntur iure gentium ex ancillis quas in dominica poteſtate habemus.* 2 *quia proles, quod ad ſtatus cauſam attinet, non patris, ſed matris conditionem, quæ ei pluribus temporibus* [a] *commodare poteſt, ſequitur.* 3 *Et hos propriè uernas dicimus.* 4 *Fiunt tam iure gentium, quam ciuili. Gentium quidem captiuitate, quando ſcilicet in publico iuſto bello capiuntur: Ciuili verò per venditionem ſuipſius, quando quis ſe vendi patiatur* [b] 5. *Quod vt locum habeat, requiruntur ſubſequentia coniunctim* [c], *Primùm iuſta, ætas; nempe viginti anni: Deinde conſenſus vendendi: item precij participatio: denique notitia conditioni* [d]. *Hæc tamen omnia apud nos ferè abſoleuerunt.* 6 *Porrò hoc exemplum non conſtringit regulam, quin aliter quoque ſeruus iure ciuili, fieri poſſit, ut ſanè poteſt: veluti ingratitudine* [d], *aſſertione principali* [e], *& autoritate principis, propter fugam in familiam latronum.*

a l Partũ. C. De rei vend. §. Sed etſi quis. inſ. De ingen.
b Glo. in c. Ius gentium. diſ. 1. & Panor. in cap. ſicut. De Iureiurand.
c Per iura in glo. alleg. in verb. maior.
d l. 2. C. de li. & eorum lib.
e l. 1. § Omnis. C. De aſſert. tollen.

§.In ſeruorum.

1 *Varia olim erat ſeruorum conditio.*
2 *Eadem quare ſublata.*
3 *Iure nouiſſimo, nulla eſt inter ſeruos differentia.*
4 *Serui quo ad officia, etiam hodie diſtinguuntur.*

In ſeruorum conditione nulla eſt differentia; in liberis autem multæ, aut enim ſunt ingenui, aut libertini.

Olim 1 *varia erat ſeruorum conditio, ita vt cùm eadem appellatione omnes dicerentur eſſe ſerui, non tamen eodem tenerentur iugo. Nam domini alios habebant in pleno dominio, alios in ſemipleno, alios in dedo iure, id eſt, ſine aliqua vtilitate: ad inſtar libertatis, cuius pariter triplex olim* [a] *erat diſtinctio.* 2 *Et quia ex diſſimilitudine dominorum, cum quidam plus à ſeruis poſtularent, quàm ipſis pro iure ſuo competeret, variæ oriebantur controuerſiæ, cito* b *abolitum eſt hoc diſcrimen ſeruitutum, quod diuerſa dominij ratio producebat.* 3 *Poſtea Iuſtinianus* [c] *edita conſtitutione, ſuſtulit inane nomen ſeruitutis, quod nudum ius* Quiritum *dicebatur: atque ita nouiſſimo iure nulla eſt differẽtia ſeruorum, ſed eodem iure omnes tenentur, quicunque eius conditionis exiſtunt, ſicque textus hic loquitur. eſt* 4 *autem hoc accipiendum, quo ad ſtatum eorum, quia unus alio magis nõ eſt ſeruus: ſecus quo ad eorum officia, quibus olim fungebantur:* [d] [e] *Alij enim erant ſerui ordinarij, alij vicarij* [e], *alij Atrienſes, alij Mediaſtini, Alij Veteratores* [f], *Alij Nouitij, alij Calones, alij Lixæ, alij Topiarij, Diatarij, Aquarij, Suppellectarij, Hoſtiarij, Scoparij, Saltuarij, & ſi qua alia erant Seruorum & officia, & nomina, quæ paſſim Pandectarum libros legentibus occurrere poſſunt.*

a Vt in titul. prox. & ſeq. §. vlt.
b l. Et ſeruorum. ff. De ſtat. hom.
c l. 1. C. De nudo iure Quiri. toll.
d Gloſ. in l. vlt. ff. De ædil. edict.
e l. Si ſecus. ff. De pecul.
f l. præcipiunt. l. ſi na. §. fina ff. De ædil. edict.

DE INGENVIS. TIT. IIII.

1 *Huius tituli argumentum.*
2 *Partus ventrem ſequitur.*

Ingenuus is eſt, qui ſtatim ut natus eſt, liber eſt, ſiue ex duobus ingenuis matrimonio editus eſt, ſiue ex libertinis duobus, ſiue ex altero ingenuo & altero libertino.

HIC 1 TITVLVS, *qui ferè totus ex Martiani* [a] *reſponſo deſumptus eſt, tractat primam ſpeciem libertatis, ingenuitatem ſcilicet quam primò definit, deinde addit modos per quos naſcitur quis ingenuus.* 2 *qui maximè ex conditione matris dependent, iuxta communem illum locum iuriſconſultorum:* Patris uentrem [b] ſequitur, *qui à Doctoribus alibi* [c] *vberius explicatur.*

a l. Et ſeruorum. l. ingenui. ff. De ſtat. hom.
a l. Partus. D. de rei vend.
c iud. l. partus.

§.Sed

§Sed etſi quis.

1 *Partus quare matrem potius quàm patrem ſequatur.*
2 *Mater pluribus temporibus prodeſſe poteſt partui, quàm pater.*
3 *In quibus liberi patrem non matrem ſequantur.*
4 *Vxor mariti ſui dignitate cenſetur, etiam vidua.*

Sed etſi quis [a] ex matre naſcitur libera, patre vero ſeruo, ingenuus nihilominus naſcitur; quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus eſt; quoniam vulgo conceptus eſt. Sufficit autem liberam fuiſſe matrem eo tẽpore quo naſcitur, licet ancilla cõceperit. Et è cõtrario, ſi libera cõceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit, eum qui naſcitur, liberum naſci: quia nõ debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre eſt. Ex his illud quæſitum eſt, an ancilla prægnans manumiſſa ſit, deinde ancilla poſtea facta, pepererit, liberum an ſeruum pariat. Et Martianus probat liberum naſci; ſufficit enim ei, qui in utero eſt, liberam matrem uel *b* medio tempore habuiſſe, ut liber naſcatur, quod & uerum eſt.

a Ex matre naſcitur libera.} 1 *Sed quare partus matrem potius, quam patrem ſequitur? An quia mater quod ad ſtatus cauſam attinet, partui pluribus temporibus commodare poteſt in nanciſcenda partui libertate, quàm pater ipſe?* 2 *Si enim mater vel partus, vel conceptionis, vel medio tempore, dum ventrem tulit, libera fuerit partus quoque fit liber: id quod non eſt in patre, in quo tantum unum tempus, nempe conceptionis, conſideratur, quia illo ſolo tempore pater eſt cauſa efficiens.* 3 *Ad honores verò, dignitatem, & familiam quod pertinet, liberi non matrem, ſed patrem* [a] *ſequuntur.* 4 *Sic ipſa quoque vxor mariti ſui dignitate atque nominibus cenſetur, etiam vidua,* [b] *donec ad ſecunda vota tranſeat.*
b Medio tempore.} *Quod ſcilicet inter conceptionem & natiuitatem partus interceſſit.*

a l. Si filiam. & l. Liberos. ff. de ſenatorib. l. Exemplo. l. Eos. C. De decurio. lib. 10.
b l. Mulierem. C. de dignit. lib. 12.

§. Cum autem.

1 *Thema huius.*
2 *Præſcriptio quinquennij olim data ad euertendam igenuitatem, hodie ſublata.*
3 *Natales quid?*
4 *Titulus de natalibus reſtituend.*
5 *Natalibus reſtitui quis dicatur.*

a Cum autem ingenuus quis *b* natus ſit, non *c* officit ei in *d* ſeruitute fuiſſe, & poſtea *e* manumiſſum eſſe, Sæpiſſime enim conſtitutum eſt, *f* natalibus non officere manumiſſionem.

a Species 1 *huius §. hæc eſt, Titius natus eſt ingenuus, & per errorem fortè in ſeruitutem coniectus, locoque ſerui habitus & poſſeſſus, deinde tractu temporis manumiſſus, & poſt manumiſſionem in primis conſtitit ipſum ingenuũ eſſe natum. Dubium iam eſt, an per talem manumiſſionem fiat libertinæ conditionis, an potius ingenuitatem natiuam recuperet? Et dicitur eum pro ingenuo habendum eſſe, cum ingenuum ſtatum inſpecta veritate, & naturæ certitudine ſemper retinuerit.*
b Natus eſt,} *Subaudi, & poſtea ſine ſua culpa, ac per errorem pro ſeruo habitus, exindeq; manumiſſus.*
c Non officit.} *Ne poſt quinquennium quidem, quo perſtitiſſet in conditione libertina.* 2 *Eſt enim ſublata illa præſcriptio quinquennij,* [a] *quæ habebat olim locum ad ſubuertendam ingenuitatem.* [b]
d In ſeruitute.} *In conditione, ſtatu, & obſequio putatiuæ ſeruitutis, cùm re uera ſemper fuit ingenuus.*
e Manumiſſum.} *Ex illa erronea ſeruitute: ſicque per huiuſmodi manumiſſionem non fit libertinæ conditionis, ſed natiuam ingenuitatem retinet.*
f Natalibus.} *Id eſt, ingenuitati.* 3 *Natales, Valla docente, conditionem ſanguinis & familiæ ſignificãt, vt generoſi natales, obſcuri natales: ſitq. tam pro nobilitate, quam pro ignobilitate accipiuntur: In legib. verò natales pro nobilitate poni receptum eſt. Sic Hermogenianus,* Conſideranda, *inquit* eſt origo natalium; *&* *Imp.* [c] natales antiquos, & ius ingenuitatis non ordo præſtat decurionum, ſed a nobis petitur, 4 *Hinc notus eſt apud Iuriſconſultos elegans titulus,* De natalibus reſtituendis.
Porrò natalibus reſtituere, hodie nobilitare dicimus, & nobilitatem, natalium reſtitutionem. 5 *Dicitur autem natalibus reſtitui non modo libertus, vt patronatus obſeruantia liberetur, ſed etiam plebeius, quamuis antea nunquam inter nobiles fuerit.*

a l. vlt. C. ubi cauſa ſtatus, &c
b l. 1. §. 1. ff. Si libe. ing. eſſe dicatur.
c Cod. De iure aur. anul.
d Bud. in l. vlt. ff. de ſenatoribus.

largitate, qui à iure ciuili introducti ſunt. Equidem o͂ibus hominibus neceſſariam fuiſſe rerum, & officioru͂ communicationem, ut homines valeant ſuam inter ipſos ſocietatem, dãdo, accipiendo tum artibus tum opera, tum facultatib. colligari, Cicero [g] *quoque in officijs grauiter oſtendit. 7 Sed & actiones ex hoc gentiu͂ iure proditæ ſunt, quia cùm hæ ex obligationibus tanquam cauſis ſuis proficiſcantur, nõ poſſunt diuerſa origine cenſeri, uteunq; vulgò eas iure ciuili inuentas eſſe* [h] *obtinuerit. 8 Diligenter ergo iuris ſtudioſum obſeruare oportet, Ius gentiu͂ in legib. alia pro verò iure naturæ accipi, quod ſpontaneo quodã indicio rationis, quæ in homine viget abſque vlterioris conuictus, uel ſocietatis humanæ conſideratione excitatur: aliàs pro eo iure quo plurima hominu͂ pars vſu ipſo exigente ac ex humani conuictus neceſſitate diſcurſu quodã practico rationis, ubiq; recepit: hoc enim niſi rectè diſcernat, nunquam perueniet ad veram iuris cognitionem.*

g lib. 3. Offic.

h Vide quæ dicentur. inſ. De act. in prin. & Zaſ. in l. 2. §. perinde. ff. De orig. iur.

b Contrariȩ.] 9 *Poſſet hic dubitari, qui fieret, quod Ariſtoteles* [i] *grauiſſimis rationib. defendit, quoſda͂ naſci ſeruos ſeruitutem ex natura cauſam trahere: cùm iuriſconſulti doceant, ſeruitute͂ naturȩ contrariam eſſe, & iure naturali omnes homines ab initio liberos naſci? Reſpondeo, Ariſtotelem de cã eius ſeruitutis loqui, quam ſic Iuriſconſulti vocant: hos autem de certa forma, & effectibus illis prædura ſeruitutis contra omnem humanitatis rationem, corrupta natura introductis, atq; in vſum olim receptis, ſentire. Nã ea ſeruitus pugnat cum iure naturali: eaq; propter rectè ab Imperatore* [k] *emendata fuit. Apud Ariſtotelem ſeruitus ſignificat imbecillitatem ingenij, cui opus ſit regi alieno cõſilio: apud Iuriſconſultos ſignificat certam formã, qua uictor continet uictos, & quidem litigat Ariſtoteles cum his, qui ſentiunt hanc ſeruitute͂ naturæ cõtrariã eſſe: oſtendit enim, quod habeat cauſam in natura poſitã, ſcilicet, imbecillitate͂ ingenij, quæ cum naſcatur cu͂ hominibus; neceſſe eſt eos regi alieno conſilio: quod ſi quiſe regi non patiuntur, hi ut opprimendi & cõtinendi ſunt, ut reliqua multitudo generis humani conſeruari poſſit: ſicut à corpore interdu͂ præcidi me͂bra corrupta oportet, ne totum corpus pereat. Ex quibus facile eſt, Iureconſultos cum Ariſtotele conciliare.*

i li. 1. Poli. cap. 3.

k §. 1. infra. De his qui ſunt ſui, uel alie. iuris.

c Ab initio.] *Ante ſcilicet cap tiuitates, ac ius gentiu͂: quo iure cœperunt naſci ſerui homines, ueluti nati ex ancillis* [l] *noſtris.*

l §. ſerui. inſ. de iure perſo.

d Pene.] *Pene dicitur, propter uerboru͂ & literarum obligationes, contractum emphyteuticu͂, et ſponſalitiam largitatem, ut paulo antè dixi.*

§. conſtat autem.

1 *Ius ciuile definitur à partibus.*
2 *Hic ſ areſtitutus.*
3 *νόμος θεσμός.*
4 *κύρβεις ἄξονες.*

a Conſtat autem ius noſtrum, quo vtimur, aut ſcripto, aut ſine ſcripto, ut apud Græcos, τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Scriptum autem ius eſt lex, plebiſcitum, ſenatuſconſultum, principum placita, magiſtratuum edicta, reſponſa prudentum.

a in l. ius ciuile. §. 1. De iuſ. & iu.

b in l. ius autem ciuile cum ſequen. ff. de iuſt. & iu.

Oſtendit. 1 *Imperator ius ciuile ſcriptum ex partibus eius quod & ante ipſum* [a] *Vlpianus. &* [b] *Papinianus facere, multiſq; retro annis Cicero in Topicis: Inquit enim,* Ius ciuile eſt, quod in legibus, ſenatuſconſultis, rebus iudicatis, Iuriſperitorum, autoritate, edictis magiſtratuum, more, æquitate, conſiſtit. *Cõiunxit aũt Cicero iuris tam ſcripti, quàm non ſcripti ſpecies: res enim iudicatas, & æquitate͂ moribus aſcribimus: Imperator uerò ſolu͂ legis ſcriptæ partes enumerat, de iure non ſcripto infrà ſeorſim attexens. 2 Porrò erat hic locus ab initio mutilatus & corruptus, ſed ita nunc legitur, νόμος θεσμός, quod ſatis quadrat. 3 νόμος. u. apud Græcos, ſi propriè* [c] *loquamur, legem ſcriptam magis ſignificat καὶ θεσμὸς uerò legem non ſcriptam, & quandam potius conſuetudinem refert. Alciatus* [d] *uerò ita hunc locum reſtituit τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. quod idem eſt, quod ius ſcriptum & non ſcriptum: quam lectionem & Haloander habet: Budæus* [e] *uerò τὰ μὲν ἄγραφον, τὸ δὲ νόμον legendum cenſet, quod in idem recidit. 5 Sanè tabulæ in quibus leges deſcribebãtur apud Athenienſes. κύρβεις dicuntur: erant autem quadrata, & uarias delictorum poenas cõplectebantur. Mentio harum fit apud Ariſtophanem; Luciano dicuntur ἄξονες. Meminit etiam Plutarchus in Solone.*

c Alciat. lib. 2. diſpunc. cap. 5.

d lib. 2. Prætermiſſorum.

e in d. l. ius autem ciuile.

§. Lex eſt.

1 *Iuris ſcripti ſpecies quoad originem non differunt, ſecus quoad uſum.*
2 *Legis acceptatio generalis.*
3 *Legis ſtricta acceptio.*
4 *Lex vnde dicta.*
5 *Quam legem hic Iuſtinianus diſcribat.*
6 *Roſtra quid.*
7 *Forma legis ferendæ quæ apud Romanos fuerit.*

Lex

Lex eſt, quod populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante (ueluti conſule conſtituebat.

Quoniam, Pomponio [a] authore, Iuris originem ignorare eum non oportet, qui iuris ſibi peritiam aſſerit: idcirco iuris ſcripti, quod Ariſtoteles [b] τὸ νομικὸν appellat, ſingulæ partes repetuntur ordine, ea præſertim ratione, qua ab origine cenſentur. 1 *Ad vſum ſiquidē quod pertinet, nullū diſcrimē eſt, inter has iuris ſcripti ſpecies, quia omnes ad æqui boniq; cognitionem faciunt, quare à communi legis ſignificatione nō abhorrent,* 2 *Ne autem iuris tyroni propter vocula, legis, æquiuocationem, difficultas ſuboriatur ſciendū eſt, legem diuerſimodè accipi. Lex enim fuſiore ſignificatu [c] dicitur, quicquid naturalis & diuina æquitas dictat atq; deſinit; eſtq; notitia illa naturalis à Deo nobis inſita, ad diſcernendū æquum ab iniquo: & aliàs mens & ratio certa, aliàs naturale ius, aliàs regula ſeu norma iuris & iniuriæ vocatur, quæ tamen omnia eodē tendūt. Hāc legis acceptionem grauiter Marcus [d] Cicero expreſſit.* Et quidē vera lex, *inquiens*, recta ratio naturæ congruens, diffuſa in omnes, cōſtās, ſempiterna, quæ vocet ad officium iubendo, uetando à fraude deterreat, quę tamen neq; in probos fruſtra iubet, ac uetat, nec improbos uetando, aut iubendo monet. Huic legi nec propagari fas eſt, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari poteſt, nec vero aut per ſenatū, aut per populū ſolui hac legē poſſumus, neq; eſt quærendus explanator aut interpres eius alius, nec erit alia lex Romæ alia Athenis, alia nunc, alia poſt hac: ſed & oēs gentes, & omni tēpore una & ſempiterna, & immutabilis continebit, unusq; erit & cōmunis, & quaſi magiſter & Imperator omnium Deus ille legis inuentor, ille diſceptor, ſator. *Hæc ibi: qui alibi [e] non minus venuſtè:* Eſt, *inquit*, hæc, Iudices, non ſcripta, ſed data lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verū ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſsimus: ad quā nō docti, ſed facti, nō inſtituti, ſed imbuti ſumus. 3 *Secundò legem ſtrictè nocamus, quæ ſcripto ſancit, quod vult, aut iubendo, aut [f] vetando, atq; ita lex ferè per omnes Iuris libros accipitur. Eſt ergo Lex tantū conſtitutio ſcripta, At illius, de qua ſuprà memini, ſpecies, ita appellata, vt ab ipſa lege non ſcripta, ideſt, conſuetudine [g] differat.* 4 *Eam quidam à legendo deducunt, quoniam legumlatores ſuas leges tabulis inciſas æneis, parieti affigebāt, vt à Populo legerentur.* 5 *Cæterū Iuſtinianus hoc loci maximè ſpeciali & ſingulari appellatione legem tantùm eam deſcribit, quæ vna Iuris ſcripti ſpecies eſt, & à Populo Romano olim rogabatur. Primum autem Romulus leges ſuas, quas ob id curiatas Cicero vocauit, ex Curibus popularibus rogauit, Deinde Decemuiri leges, quas in duodecim tabulas referrent pro roſtris expoſuere.* 6 *Conſtat autem, roſtra forum fuiſſe ante curiam Hoſtiliam, appellatū à roſtris nauium, quæ naualı pugna ab Antiatis capta feruntur, ubi pulpitum erat concionantium, his roſtris ornatum, ibiq; legum tabulæ effigebātur, omnibus conſpicuæ. Deniq; conſules (qui magiſtratus ſenatorius erat) ſi quid ſuis ſtatuere viſum eſſet, Populum rogabant, penes quem Ius faciendi delectus erat: vt rectè Marcus Varro feciſſe videri poſſit, quando legem à delēdo deriuat, quaſi ex pluribus ſtatuendis ſit lecta, vt una obſeruaretur.* 7 *Forma [h] igitur legis ferendæ hæc fuit, quòd Quirites à conſulibus rogabantur, uellent iuberent ne quid fieri, qui ſi ſciuiſſent, ideſt, confirmaſſent, lata ſancitaq; lex erat: & huius rei Imperator hic meminit, legem definiendo ex cauſis efficientibus: nam ex ſupradictis conficitur; rogationem conſulis & conſenſum populi legem effeciſſe. Cuius generis ſunt & reliquæ definitiones, quæ ſubijciuntur.*

[a] in l. 2. in princ. ff. De orig. iur.
[b] lib. 5. Ethic.
[c] l. 1. & 2. ff. De legib.
[d] in lib. De repub.
[e] Cicero in Orat. pro Milone.
[f] Cicero lib. 1. De legib.
[g] §. ſine ſcripto infra cod.
[h] Alciat. in l. derogatur legi. ff. De verb. ſig.

§. Plebiſcitum.

1 *De duabus plebis Romanæ ſeceſſionibus.*
2 *Plebiſcitum, lex tribunitia.*
3 *Genus, ſpecies.*
4 *Plebs à populo quòmodo differat.*
5 *Patricij qui.*
6 *Duplex patriciatus dignitas.*
9 *Quando patricij plebiſcitis teneri coeperint.*

Plebiſcitum eſt, quod plebs plebeio magiſtratu interrogante (ueluti Tribuno) cōſtituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo [a] ſpecies a genere: nam appellatione populi, uniuerſi ciues ſignificantur, connumeratis etiam [b] Patricijs & Senatoribus. Plebis autem appellatione, ſine Patricijs & Senatoribus cæteri ciues ſignificantur, Sed & Plebiſcita, lege [c] Hortenſia lata; non minus ualere, quam leges cœperunt.

Duas 1 *Plebis Romanę a Patribus fuiſſe ſeceſſiones, hiſtoriæ docent. Prior facta eſt decimoſeptimo [a] anno poſt exactos reges in ſacrum montem trans Anienem, ob creditorum crudelitatem, in qua ſuus Plebi magiſtratus conceſſus eſt, ut Tribunos haberet. Altera verò circiter quadrageſimum annum poſt priorem, ſicut ex Liuio, Euſebio, Eutropioq; colligi poteſt. & eo tempore plebs, ne Patrum legibus ſemper obnoxia uideretur, proprium Ius conſtituit, rogantibus Tribunis, idq; ex ſuo nomine* 2 *Plebiſcitum dixit, Græci ψήφισμα nocant, Cicero [b] verò legem dixit Tribūnitiam, cuius etiam Gellius [c] & Plinius [d] meminere.*

[a] De hac loquitur. l. 2. §. iiſdē temp. ff. De orig. Iur.
[b] lib. 3. De legib. & in Orat. pro lege agr.
[c] lib. 10. Noct. Attic. c. 20. & li. 15.
[d] lib. 6. naturalis hiſt.

a Quod ſpecies.} 3 *Genus hic accipitur* [e] *pro largiore ſignificatione rei ſpecies, pro anguſtiore & ſtrictiora vocum nominatione.* 4 *Differt ergo plebs à populo, ſicut ſpecies à genere, nimirum quòd populi nomen latius ſe extendat, quàm plebis. Sic quoq; Plebem Capito* [f] *ſeorſim à populo, diuiſit: quoniã in populo omnis pars ciuitatis, omnesq; eius ordines cõtineantur: Plebs verò ea ſit, in qua gentes ciuium Patriciæ non inſint.*
b Patriciis.} 5 *Patricij (Budæo* [g] *teſte) dicti ſunt, nobiles Romani, qui à primis ſenatoribus oriunde erãt Hinc* [h] *Liuius, Romulus inquit,* creat Senatores, qui Patres ob honorem, Patricij quoq; eorum progenies appellati ſunt. 6 *Porrò apud Græcos omnino maior erat dignitas, Patriciatus, non ex ſucceſſione debita, ſed quæ ſolebat à Principe concedi: cuius non rarò alibi meminit* [i] *Iuſtinianus: de hac Suidas ita ſcribit:* πατρίκιος ὁ πατὴρ τοῦ τόπου. Patricius *inquit,* pater eſt communis reipublicæ; *vt interim intelligas, Accurſium* [k] *hanc dignitatem cum veteri imprudenter confundere.*
c Hortenſia.} 7 *Patricij enim, ideſt, nobiles Romani, non tenebantur Plebiſcitis, donec Quintus Hortenſius Dictator eo tempore, quo plebs ſeceſſerat in Ianiculum, legem tulit in Aeſculeto, vt eo iure, quod plebs ſciuiſſet, omnes Quirites tenerentur. Huius legis* [l] *Gellius,* [m] *Plinius, &* [n] *Liuius quoq; meminere. Liuius eam* legem Honoratinam *nuncupauit.*

a Alc. l. 3. Diſpun. cap. 13.
f Apud Aul. Gell. lib. 10. Noct. Atti. cap. 10.
g In l. vlt. ff. De Sena.
h lib. 1. Ab Vrbe cond.
i In tit. De conſu. lib. 12. Cod. & §. filius fa. inſ. quib. mod. ius pat. poteſtatis ſolu.
k hic gl. pe. & in d. § filiusfa.
l lib. 15. Noc. Att.
m lib. 6. natu. hiſt.
n li. 3. ab Vrb. cõd.

§. Senatuſconſultum.

1 *Senatorum apud Romanos inſtitutio*
2 *Patres conſcripti vnde dicti.*
3 *Senatuſconſulta quid.*
4 *Senatuſconſulta quo tempore lat.*
5 *Politię tres ſpecies: & Politia quid.*

Senatuſconſultum eſt, quod ſenatus iubet, atq; conſtituit. Nam cum auctus eſſet populus Romanus in eum modum ut difficile eſſet in vnum eum conuocari legis ſanciendæ cauſa, æquum viſum eſt, ſenatum vice populi conſuli.

Romulus 1 *primus, condita urbe, ſenatorum ordinẽ inſtituit, centum numero, quorũ conſilio uterentur, electi, quos ob honorem patres, ob ætatem* [a] ſenatores *appellauit. Hunc ordinem Tullius rex ex Albanis ſuppleuit.* 2 *Brutus autem primus conſul expulſor regum, primores equeſtris ordinis ſenatoribus adſcribi fecit, qui ob id* Patres conſcripti *dicti ſunt.* 3 *Si quæ igitur ſenatus conſtituebat, eius decreta ſenatuſconſulta dicebantur, vt hic textus ſubiudicat: de quibus* [b] *Feneſtella,* [c] *Gellius,* [d] *capitulinus,* [e] *Zaſius,* [f] *Salomonius, &* [g] *Budæus multa ſcitu perdigna ſcribũt, quæ huc congeri poſſent.* 4 *Fuerunt autem ſenatuſconſulta eo tempore lata (ſicut & ipſæ leges) cùm Senatus Romæ ſumma auctoritate ciuitatis ſtatum gubernabat: quam politiæ ſpeciem veteres Ariſtocratiam nuncupabant.* 5 *Scire enim conuenit, Politiam (quæ eſt legitima ordinatio reipublicę ſecundum quam alij præſunt, alij parent) habere tres ſpecies. Regnum, ſiue Monarchiam, Ariſtocratiam, & populare imperium. Regnũ, eſt monarchia, ſeu vnius hominis principatus adminiſtrantis rempublicam ad vtilitatem communem: quæ ſi degenerat, & ad propriam tendit utilitatem, in tyrannydem conuertitur. Ariſtocratia, eſt paucorũ optimatum principatus, qui adminiſtrant ad vtilitatem publicam, qualis eſt ſtatus ciuitatis Norinbergæ: hæc quando corrũpitur, relata ſcilicet adminiſtratione ad vtilitatem potentium tunc fit Oligarchia: qualis olim fuit Romæ ſtatus, tempore Syllæ. Populare imperium eſt, cùm ſumma poteſtas penes populum, ſeu plebem cenſetur, quæ ſi degenerat Democratia dicitur, qualem ſtatum ſomniabat Germanica* [h] *plebs in tumultu ruſticorum.*

a Vide Liuium lib. 1. bel. Maced.
b in libel. de ll. Ro,
c lib. 14. cap. 8.
d in uita Maximini
e in l. 2. §. deinde quia. ff. De orig. iuris.
f in l. ff. De ſenat,
g in l. vlt. ff. De ſenat.
h Anno Chriſtiano 1525.

§. ſed & quod.

1 *Lex Regia quando lata.*
2 *Lex Regia vnde dicta.*
3 *Imperatores qui.*
4 *Licentioſum tantum principis placitum pro lege habetur.*
5 *Placita principum triplicia.*

Sed [a] & quod Principi placuit legis habet [b] uigorem cum lege Regia, quę de eius imperio lata eſt, populus ei, & in eum [c] omne imperium ſuum, & poteſtatem concedat. Quodcunq; ergò Imperator per epiſtolam conſtituit, vel cognoſcens decreuit; uel edicto præcepit, legem eſſe conſtat. Hæ ſunt, quæ Conſtitutiones appellantur, Plane ex his quædam ſunt perſonales, quæ nec ad exemplum trahuntur: quoniam non hoc princeps vult. Nam quod alicui ob meritum indulſit; uel ſi quam pœnam irrogauit, uel ſi cui ſine exemplo ſubuenit, perſonam non tranſgreditur. Aliæ autem, quum generales ſint, omnes proculdubio tenent.

a Sed

a Sed & quod.} *Totus hic locus ex Vlpiano* [a] *deſcriptus eſt.*

b Leges uigorem.} 1 *Poſtquã Iulius Cęſar, extincto Pompeio, ſolus in Vrbe regnauit, neq; vlla amplius eßet libertatis ſpes, populus Romanus iam ſeruitutis iugum ferre aſſuetus, lege Regia lata omnẽ poteſtatẽ in principẽ transfudit, vt deinde reſpublica per unũ gubernaretur, ac quidquid poßet populus ſtatuere & facere per ſe, idẽ poſſet & princeps* [b] *ſolus. Sic ergo quod neceße erat pati diſſimulata vi Iulij Cæſaris, legis regię titulo cõtegere maluerunt. Hãc tamẽ legẽ pleriq; de Octauij Auguſti primi principis acclamanti imperio, alij tẽpore Veſpaſiani latã eſſe volunt: atq; ita in quibuſdã monumentis Romæ haberi Salomonius* [c] *teſtatur.* 2 *Dicta eſt autem lex Regia, quòd per eam ius regnandi delatũ fuerit: Inde à principib. factæ ſunt conſtitutiones, quæ placita ſeu decreta principum dicuntur: quales multæ in Codice, et Nouellarum libro referuntur.*

a In lit ff. De conſti. prin.

b Vide l. 2. §. eo. tẽpore. & ib. Zaſ. ff. De orig. Iur.

c In l. 1. De conſt. priu.

d Sa. in d. l. 1.

c Omne Imperium.} Imperium *conceſſit populus Romanus principi, quod foris circa rẽ militarẽ* [d] *intelligitur.* 3 *Nam exercituũ duces, Imperatores dicebantur, ab imperando exercitui, & omnia aliane ceßaria ad bellum prouidendo: Poteſtatem vero, quæ videlicet foris & intus eſſet, iuriſdictionẽ. Quamuis autẽ generaliter hic textus loquatur: hoc tamẽ non de illicentioſo, ſed ilicentioſo principis placito intelligendũ eſt:* 4 *Neq; enim omne, quod principi placet, legis vigorẽ habet, & pro lege ſeruandum eſt: ſed id tantum, quod ex æquo & bono nec honeſti carceres excedente, legis cõdendæ animo conſtitutũ eſt, quodq́; nõ pugnat cum iure naturali, & honeſtatis* [c] *formula. Quare merito Antiochus ille tertius laudandus eſt, quẽ ferunt, datis ad ſingulas ciuitates ſuas, literis, iuſſiße ne ſibi parerent, ſi quid fortè præter Ius & fas ediceret. Quorſum & Plato reſpexit, in eo dialogo, qui Minos inſcribitur, vbi conſtitutiones principum iniquas; nec ad optimum recto calle proficiſcentes, leges minimè eſſe, ſumma grauitate probat.* 5 *Illud quoq; hinc diſcendũ eſt, quod ad principis placita attinet, trifariam accipiendum eſſe, aut enim ex ſingulari principis indulgentiæ perſonam, rem, vel vniuerſitatem aliquam è communi obſeruatione eximit: & eſt priuilegium, de quo in textu fit mentio: aut per legitimam congregationẽ, quam territorium, aut extrinſeca qualitas perſonarum, vel rerum colligit, conſtituitur, eſt Ius muncipale ſiue ſtatutum. Aut vero Ius aliquod ex plena iuriſdictione ſic emittitur, vt vniuerſaliter omnes iuriſdictioni & imperio ſubiectos liget, & tunc Ius* [f] *commune eſt.*

c Vide Salomoniũ in d. l. 1. & in l. princeps. ff. De conſt. princ. grauiter de hoc diſſerentem.

f Ita Dererus in lib. 1. Iuriſprud. nu. 7.

§. Prætorum.

1 *Prætoris conſtitutio.*
2 *Prætor vrbanus.*
3 *Prætoris dignitas & eminentia*
4 *Prætor peregrinus.*
5 *Prætorum numerus.*
6 *Prætorum edicta primum fuerunt annua.*
7 *Edictum perpetuum quis primo ſcripſerit.*
8 *Prætores quomodo ſubuenerint iuri duodecim tabularum.*
9 *Magiſtratuum voce prætores intelliguntur.*
10 *Duo Ædilium ordines.*

Prætorum [a] quoq; edicta non modicam obtinent iuris auctoritatem. Hoc etiam Ius Honorarium ſolemus appellare, quod qui honores gerunt, id eſt [b] magiſtratus auctoritatem huic iuri dederunt. Proponebant [c] & ædiles curules edictum de quibuſdam causis, quod & ipſum [d] iuris honorarij portio eſt.

a Cum 1 Patres (*vt* [a] *Feneſtella, Liuium* [b] *ſecutus, ſcribit*) *rebus & diuturnis certaminibus victi alterũ conſulem è plebe creari conceſſiſſent: viciſſim Patribus cõceſſum eſt, vt unicus ex ipſis magiſtratus crearetur, qui à præeſſendo* prætor *diceretur. Varro à præeundo dictũ putat, idq; factũ eſt ab Vrbe cõdita circiter* 390. *annum.* 2 *Is quia Ius incolis Romæ dicebat, Vrbanus appellatus eſt: cuius tanta fuit poteſtas, ut nouũ Ius condere, & uetera iura abrogare ſolus poſſet. Conſularibus tamen comitijs habendis auctor eſſe nõ potuit, quod maius uerſaretur imperium in conſulibus creandis, quàm ut per Prętorẽ explicaretur, ut Cicero* [c] *ſcribit.* 3 *Sed & faſces ei cũ Lictoribus conceſſi, ſella curulis, & trabea candida. Et tantũ poſtmodum aucta eſt prætoris auctoritas, ut quod Prætor ipſe dixiſſet ob ipſius honorem,* Ius honorarium [d] *diceretur* 4 *Poſt aliquot deinde annos, non ſufficiente eo prætore, quòd multa turba etiam peregrinorum in urbẽ ueniret creatus eſt & alius prætor, qui* peregrinus *dictus* [e] *eſt, ab eo, quod inter peregrinos, & de rebus peregrè geſtis, cognoſcebant.* 5 *Porro creſcente & augeſcente imperio, in tantum poſtea amplificatus eſt numerus prætorũ, ut decem & octo prætores aliquando in Vrbe Ius dicerent. Nam prioribus duobus Cornelius Sylla quatuor adiecit: deinde diuus Auguſtus ſexdecim prætores eſſe noluit: quib. Decius Claudius duos adiecit, Tyberius unum detraxit, quem D. Nerua iterum addidit, ut ſic octodecim numero fuerant. Et hæc quidem de prætorum origine & auctoritate dicta ſint. Ad rem quod attinet, obſeruandum eſt prætorum edicta (quæ Romæ in omni politia fuere, ſicut & prudentum reſponſa) enumerari etiam inter iuris ſcripti ſpecies.*

6 *Et primo ſaltem erant annua: ſi quidem magiſtratus ipſe non erat, niſi annus. Ne tamen iuris dicendi ratio arbitraria prætoribus ſemper eßet, & pro eorum libidine ſubinde mutabilis, lata à*

a De Rom. magiſtratib. li. 43. c. 19

a lib. 5.

c li. 9 ad Atticum.

d In l. ius autem. §. ius aũs prætoriũ. ff. De iuſt. & iur.

e d. l. 2 §. cũq. Con. ff. De orig. iur.

Corneliolex eſt, De edictis perpetuis. 7 *Edictum autem perpetuum primum ſcripſiſſe Saluium Iulianū Budæus* [f] *ex Eutropio refert.* 8 *Porrò prætoris leges 12. tabularū, quæ breuiſſimis modis cōprehenſæ erant, nec poterant omnibus rerum dubijs atq; emergentibus cauſis ſufficere, interpretati fuerunt, Iusq; ſuū cum naturali æquitate perſuaſi, tū reipublicæ vtilitate adducti, introduxerunt, quo leges duodecim tabularum, aut,* [g] *iuuarent, aut ſupplerent, aut* [h] *corrigerent. Iuuarunt, vt in commodato ſupplerunt, vt in eo, qui metu perculſus, vel dolo malo circumuentus ſe obligauit: item in actione furti manifeſti, quæ de iure ciuili non extabat. Correxerunt, vt in filio emancipato, quem inter liberos ad bonorum poſſeſſionem vocant. Quare non immeritò* [i] *Martianus* Ius prætorium, ſiue honorarium, uiuam iuris ciuilis, uocem *dixit.*

b Magiſtratus.} *Prætores* 9 *nempe, hos enim κατ᾽ ἐξοχὴν intelligimus: generali magiſtratuum voce.*

c Proponebant.} 10 *Duo fuerunt Aedilium ordines apud Romanos (vt Plutarchus docet in vita* [k] *Marij) alter iuri dicundo præerat, & à ſella, cui inſidebat,* Curulis *nominatus eſt: alter plebeius erat. Horū officium fuit, curare vrbem publicè, ſicut paterfamilias priuatim curat familiam, præſertim quatenus ad annonam & prouentum frugum, aliarumq; rerum cuiuſq, anni pertinebat. Ludos quoq; curabant, quoniam his frequenter vtebantur veteres, partim ad lætitiam populi publicam, partim ad placandos Deos. Hinc extat lex duodecim tabularū hiſce verbis:* Suntoq; ædiles curatores urbis, annonę, ludorumq; ſolennium. *Habuerunt quoq; ædiles Curules auctoritatem legis condendæ, circa emptiones & venditiones: vbi cauerunt, ne venditor emptori ignoranti rem morboſam, vitioſam ve venderet, quod ſi fieret ædilitio* [l] *edicto emptori ſuccurrebatur: hocq; nomine propoſita ſunt duo iudicia,* redhibitionis *ſcilicet, &* quanti minoris.

d Iuris honorarij.} *Ideſt, Ius Prætorij: Ius enim honorarium, Edicta et Ius Prætorium demonſtrat, Et ideò* [m] *alibi ſtipulationes Aedilitiæ Prætorijs ſtipulationibus continentur.*

[f] In l. 1. ff. De ſta hom.
[g] Vide quæ ſcribit Bald. in rubr. C. qui admitti. ad bon.poſſ.
[h] In l. Ius autē ciuile.
[i] §. 1. ff de Iuſt. & iur. in l. Nam & ipſum. ff. De iuſt. & iur.
[k] Vide quoq. Bud. in l. 2. §. Deinde cū placuiſſet. ff. De orig. Iur. & Cic. in 7. Verr.
[l] Vt. ff. De ædil. edict per totum:
[m] §. Prætoriæ. inſ. de diuiſ. ſtipul. et l. ſtipulationū. ff. De verb. oblig.

§. Reſponſa.

1.3 *De duabus veterum Iuriſconſultorum interpretationibus.*
3 *De Scipione Naſica.*
4 *Maſſurius Sabinus primus publicè reſpondit.*
5 *An hodie è Doctorum conſilijs iudici recedere liceat.*
6 *Iuris interpres interpretando iura condere dicitur.*
7 *Interpretatio qualis eſſe debeat.*
8.9 *Ab omniū Iuriſconſultorū reſponſis olim non licebat recedere: ſecus ſi aliqui diſſenſiſſent.*

[a] Reſponſa prudentum ſunt ſententiæ & opiniones eorum, quibus permiſſum erat de [b] Iure reſpondere. Nam antiquitùs conſtitutum erat, vt eſſent, qui iura publicè interpretarentur: quibus a Cæſare Ius reſpondendi datum eſt, qui Iuriſconſulti appellabantur: quorum [c] omnium ſententiæ, & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut Iudici recedere à reſponſis eorum non liceret: vt *d* eſt conſtitutum.

a De duabus 1 *Prudentum ſiue Iuriſconſultorum interpretationibus mentionē fieri in legibus reperio. Prior mox poſt decemuiros emerſit, multa ætate antea, quàm Reſpublica Romana per C. Iulium Cæſarem in Monarchiam retruſa eſt.* 2 *Sub horum prudentum numero fuit Scipio Naſica, cui etiam publica domus in ſacra via data eſt, quò facilius conſuli poſſet: item Lucius Craſſus, Quintus Mutius, Seruius Sulpitius, Gallus Aquilius, Trebatius, Tyberius Coruncanius, & plerią; alij* [a]. *Et horum nihil reliqui habemus, ne apicem quidem, præter hæc quæ fortè in Pandectis reperiuntur, & Cicero ſuis libris hinc inde inſperſit. Illius autem interpretationis Imperator hic non meminit.* 3 *Altera poſt Cæſarum tempora extitit, cùm Iulius Cæſar Romanam occupauit dominationem: tum enim iterum admiſſi ſunt Prudentes, qui conſulentibus publicè reſponderent. Hæc autem reſpondendi auctoritas ſub monarchia conceſſa eſt prudentibus, ab optimo princip. Auguſto, qui* Pater patriæ *merito appellatus eſt: horumq; reſponſa in omni deinde politia fuerunt: idq; eſt, quod Iuſtinianus hoc loci ſcribit,* antiquitus conſtitutum fuiſſe. *Et iſtorum prudentum ſententias aliquot habemus, quæ legum vice nobis ſunt relictæ, & Iuſtiniani mandato per quinquaginta Pandectarum libros ſparſæ: quales fuerunt hi, quorum nomina* [b] *in Pandectis paſſim referuntur.* 4 *Primus autem publicè reſpondit Maſſurius Sabinus, ita iubente Auguſto, ceu Pomponius* [c] *meminit. Quamuis autem olim à Prudentum reſponſis non licebat recedere Iudici:* 5 *tamen hodie probabilem tantum eſſe, & non neceſſariam Iureconſultorū conſultationē, Doctores omnes ſentiunt. Rectè tamen Iudex facit, Fabro teſte, qui opiniones Doctorū rationi conſonas ſequitur* [d]. *Nam & Cicero pro Cecinna ſcribit, eum qui Iuriſperitis non putat obtemperandum, labefactare leges atq; iura. Sed non omnes ſunt Iuriſperiti, qui hoc ſe nomine iudicibus venditant, preſertim hoc tempore, quādo Iuriſconſulti titulus nummis & in Academijs cōparari obtineriq; pōt.*

b Iura condere.} *Scilicet per interpretationē, vt Imperator ſemetipſum declarat, inquiens:* nā antiquitus conſtitutum erat, ut eſſent, qui Iura publice interpretantur. 6 *Ex quo confici Salomonius ait, quòd legū Interpres interpretando dicatur iura condere: ſicut ex interpretatione fieri iuris compoſitionē, Pomponius* [e] *etiam*

[a] In l. 2. §. Iuris ciuilis. ff. De orig. Iur.
[b] Adde. l. 1. §. Nunquam hęc materia. C. de veter. iur. enucl.
[c] Ad finem l. 2. ff. De orig. iuris.
[d] Facit l. Si quādo. §. 1. ff. Si ſeruitus vend. & l. in ſubſtitutione. §. vlt ff. De vul. & pup. ſubſt.
[e] In l. 2. §. His legibus latis. ff. De orig iur.

etiam probat. 7 *Quod de recta interpretatione intelligendum eſt, alioqui nec vlla ferè interpretatio dici poteſt, quæ perperam fit: debet enim eſſe uériſimilis, & exponere, non deſtruere.*[f] *Noricus tamen textus aliã habet lectionem, & pro* Iura condere, *legit de iure reſpondere: quæ lectio ſanior eſt.*

c Quorum omnium. § 8 *Salomonius inquit, non eam cuiuſq; Iureconſulti olim auctoritatem fuiſſe, vt ab eius reſponſo non liceret recedere, ſed omnium ſimul, ideſt, ab eo, quod omnes probaſſent:* quorum [g] omnium, *ait, collectiuè: maximè cum in plurali loquatur: alioqui verbum* (omnium) *fruſtra fuiſſet poſitum poſt dictionem* (quorum.:) *aitq; textus,* ac eorum reſponſo, *ſcilicet omnium, & non reſponſis. Vnde nota, ſicut vna dicitur ſententia, in quam omnes conſentiunt* [h]*: ita vnum reſponſum dici, in quod plures reſpondendo conſentiunt: & ſi communis opinio* [i]. 9 *Quid autem ſi unus aut alter diſſentijſſet? Et Salamonius* [k] *putat recedere non fuiſſe illicitum, pro forma conſtitutum videtur, vt omnes conſentirent, ergo potior pars in hoc, vt vim legis obtineat, non præualet paucioribus.*

d Vt eſt conſtitutum.) *Nempe à Romanis Principibus* Hę ſunt *(ait* [l] *ſuprà)* quæ conſtitutiones appellantur: *idq; ſignificat, quod* [m] *alibi legimus,* Primus Diuus Auguſtus, ut maior iuris auctoritas haberetur, conſtituit, ut ex auctoritate eius reſponderetur, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit, *& c. Hoc autem Iuriſconſultis priuilegium Iuſtinianus deinde ſuſtulit.*

§. Sine ſcripto.

1 *Deficiente lege ſcripta conſuetudini ſtamus.*
2 *Conſuetudo quid.*
3 *Conſuetudo à lege in quo differat.*
4.5 *Quæ ſint requiſita conſuetudinis.*
6 *Frequentia actuum vnde colligatur.*
7 *Mos & conſuetudo quomodo differant.*

Sine ſcripto Ius venit, quod uſus approbauit. nam diuturni mores conſenſu utentium *a* comprobati, *b* legem imitantur.

Hactenus iuris ſcripti originem recenſuit, nunc de eo iure, quod ſine ſcripto venit, & vſu ſolum comparatũ eſt, ideſt, de ipſa conſuetudine, annectit. 1 *In cauſis enim decidendis, vbi non reperitur lex ſcripta, vel reperitur, ſed non eſt in uſu, tunc obſeruari debet, id, quod vſus, & frequentium actuum cõſuetudo approbauit, modò non pugnet cum naturali ratione. Hinc ait textus, quòd conſuetudo legem imitetur. Baldus* [a] *eã appellat legem tacitam, quia omnes virtutes legis habet.* 2 *Eſt autem cõſuetudo Ius quoddã non ſcriptum, moribus vtentium introductũ, habens vim legis.* 3 *eoq; differt à lege, quòd hæc ſolo expreſſo* [b] *conſenſu populi ſanciatur, conſuetudo verò ex vniformium actuum frequentia, tacitoq; conſenſu populi conſtituatur* [c]. *Nam & Cicero* [d], *Ius inquit,* eſſe putatur, quod, uoluntate omnium ſine lege uetuſtas comprobauit, *& author Rhetoricorum ad Herennium,* conſuetudinem Ius eſſe *ſcribit,* quod ſine lege æquè ac ſi legitimum ſit, uſitatum eſt. 4 *Non tamen omne id, quod ex obſeruatione populi inducitur, conſuetudo eſt: ſed ita demum, ſi hæc requiſita coniunctim adſint. Primum tacitus populi conſenſus, & ille quidem rationabilis: niſi enim conſuetudo ratione munita ſit (vt multa ſæpe iniuſta, & praua moribus fiunt, inquit Comicus) non conſuetudo, ſed corruptela eſt, nec vice* [e] *legis fungi poteſt. Rationem autem conſuetudinis iudici diſcutiendam relinquimus, qui eam examinare debet ex iure naturę, vel gentium. Nam ſi penitus recedat à natura, & cum illa quaſi ex profeſſo pugnet, tunc improbabilis eſt, & iniqua, nec aliud, quàm tyrannidem ſapit, ideoq; nec allegãda aut ſequenda.* 5 *Deinde vt ſit preſcripta, ideſt, vt decem annis continuis (de iure ciuili) durauerit, ſi eſt præter legem inducta, hoc eſt, in tali caſu, qui alioqui in iure non ſit determinatus.* [i] *Nam ſi eſſet contra legẽ, quòd repugnaret iuri poſitiuo ſeu ciuili, tum longiſſimum tempus, nempe quadraginta annos ad conſuetudinis præſcriptionem deſiderari volunt: quod maximè iure Pontificio* [f] *obtinet.* 6 *Denique frequentia actuum neceſſaria eſt, quam quoniam determinata non eſt, alij Iudicis arbitrio* [g] *reliquerunt, ſed falſo: cum Iudex non inducere, ſed cõfirmare conſuetudinem* [h] *poſſit. Alij ex vno actu, potiſſimum inſigni, conſuetudinem faciunt* [l], *ſi conſenſu populi ſemel conſtiterit* [k]: *quorum opinio conſuetudinis ſignificationi, pluralitatem demonſtranti,* [l] *repugnat. Communis igitur opinio ex actu non eodem die, ſed diuerſis temporibus geminato, conſuetudinem inducit* [m]: *cum & ex plurali multitudo ſignificari videatur* [n]: *vt ſcilicet ad minus ſecundum eam bis iudicatum ſit; nec in præſcripto tempore contrarius actus interuenerit* [o].

a Moribus utentium. § 7 *Morem & conſuetudinem in ſtricta ſignificatione inter ſe differre aiunt. Mos enim vel vſus factum hominis notat, proq; actu ipſo ponitur, ex quo conſuetudo induci ſolet. At conſuetudo eſt ipſum ius, quod per morem ſiue uſum, ideſt, per obſeruationem populi inducitur. Confunditur tamen hæc differentia non rarò in legibus: nam & conſuetudo quandoque factum nudum ſignificat, & uſus pro conſuetudine accipitur* [p].

b Legem imitantur. § *Ideſt, vim eius præſentant & referunt.*

§. Et non.

1 *Iuris ſcripti & non ſcripti origo vnde nata.*

f Argumento c. cũ delicti. De accuſat. Adde Bald. in l. Si de interpret. ff. De legib.
g l. Si plurib. ff. De legat. 2. l. non diſtinguemus. §. cũ in plures. ff. De arbi. Bart. in Extrau. quoniã nuper. in uerſ. omnes.
h § Senatuſconſultu. Sup. Hoc. tit.
i Vt hic in textu.
K In enarrat huius §.
l §. ſed & quod. hoc tit.
m l. 2. ff. De orig. Iur.

a In l. De quib. ff. De ll. l. legis virtus. ff. De legib.
b §. Lex eſt. ſup. hoc tit.
c d. l. De quib. & c. Cõſuetudo. diſt. 1. facit. l. 2. C. quæ ſit long conſ.
d lib. 2. De inuent.
e l. Sed & ea. cum l. ſeq. & l. quod non ratione. ff. De ll. c. fruſtra diſtinc. 8 c. vlt. De conſuetud.
f gl & Dd. in d. ca. vlt De cõſuetud.
g Argumento l. 1. in fine. De iure delib.
h l. cum de conſuetud ff. De legib.
i l. 2. §. Tractatum ff. Ne quid in loc. pub.
K Argu. l. 3. ff De probationibus.
l Quintil. lib. 1.
m l. 3. in fin. C. de Epiſc. audientia. § fin. Inſ. De Iur. perſ.
o l. 1. C. quæ ſit longa conſ. Dd. in d. l. De quibus. & in d. c. vlt. vbi de inducẽda & abolenda conſuetudine, vbertimè diſſeritur.
p Faber hic Iaſ. in l. De quib. ff. De ll. l. 3. C. de Epiſ. aud.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

2 *Athenienſes tabulis æreis leges ſuas commendabant.*
3 *Romani ſuas leges à Græcis habent.*
4 *Qui retulerint leges à Græcis.*
5 *Pomponij locus in l. 2 §. Poſteane diutius. De orig. Iuris declaratus.*
6 *Leges duodecim tabularum.*

Et non ineleganter in duas ſpecies Ius ciuile diſtributum eſſe videtur; Nam origo eius, ab inſtitutis duarum ciuitatum, Athenarum ſcilicet & Lacedæmoniorum, fluxiſſe videtur. In his enim ciuitatibus ita agi ſolitũ erat, vt Lacedæmonij quidem magis ea quæ legibus obſeruabant, memoriæ mandarent; Athenienſes verò ea, quæ in legibus ſcripta comptehendiſſent, cuſtodirent.

Diſtinctio. 1 *Iuris ſcripti & non ſcripti duxit originem ab Athenienſibus, & Lacedæmonijs. Lacedæmones enim legibus non ſcriptis, ſed ijs, quas moribus comparatas à maioribus, tanquã per manus traditas accepiſſent, vtebantur: quod Lycurgus eorum legiſlator (ſi Plutarcho credimus) ſanxiſſe fertur. Athenienſes verò adeò ſcriptis legibus dediti fuere, vt eis in ioch atq; opprobriũ verteretur, quaſi ſcribendis magis, quàm obſeruandis legibus animum intenderent.* 2 *Commendabant autẽ hi leges ſuas tabulis æreis & quadratis, quas nonnunquam* κύβεις, *nonnunquam* [a] ἄξονας *appellant. Nam vetuſtas ſi quid perpetuum deſiderabat, & nunquam intermoriturum, in æs incidere conſueuit. Vnde & apud Platonẽ* [b] *legibus, Minoem leges ſuas æreis tabulis inſcribi iuſſiſſe, & quotannis ter per vniuerſam Græciã circumferri. Vnde & æreæ dictæ ſunt. Romani ergo & in hoc Athenienſes imitati ſunt, quod leges ſuas decemuirales tabulis eburneis inſcriptas in æs incidi, atq; in ærarium recondi voluere.* 3 *Habent igitur Romani ſuas leges à Græcis. Cæterũ veritas hiſtoriæ ſic ſe habet.* 4 *Romani anno ab Vrbe condita 110. tres legatos inſtructos ex publicis triremibus Athenas miſerunt, qui inclytas Solonis leges ſcriptas referrent, Liuio* [c] *& Feneſtella* [d] *auctoribus. Hi fuerũt Spurius Poſthumius Albus, Publius Sulpitius Cametrinus, & Aulus Manlius. Allatis iam verò legib. decemuiri conſtituti fuerunt, qui ex iiſdem Græcis legibus, & patrijs conſuetudinibus Romanas leges conderẽt ac ſcriberent: vt diffuſe apud Diodorũ* [e] *extat, ſuccinctius à Tito* [f] *Liuio, elegãter à Feneſtella* [g] *traditur. Horũ nomina in Decretis* [h] *recenſentur.* 5 *Et cũ hac moderatione accipiendũ eſt, quod ſcribit Pomponius* [i] *publica auctoritate decem fuiſſe viros conſtitutos per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus.* 6 *Et hæ leges proinde in duodecim tabulas relatæ ſunt: quæ ob id interdum leges decemuirales, interdũ leges duodecim tabularum dicuntur. Explodenda eſt igitur Accurſij* [k] *fabula tam ridicula quàm falſa, quaſi ſtulto interueniente, qui prætenta manu trinitatẽ ſignificaret, leges è Græcis impetratæ ſint. Cur autẽ Romani ab Athenienſibus & Lacedæmonibus potiſſimè leges eſſe petendas cẽſuerint, èleganter Cicero pro Flacco perſtringit.*

a Alciat. lib. 2. Prætermiſſ. dixi ſup. §. Cõſtat autem.
b In dialogo qui Minos inſcribitur.
c Lib. 3. Ab Vrb. cond.
d In lib. De mag. Rom. cap. 4.
e Lib. 12.
f Lib. 3. Ab Vrb. cond.
g d. cap. 4.
h c. 2. & 3. diſt. 7.
i In l. 2. §. Poſtea ne diutius. ff. De orig. Iuris.
k d. §. Poſtea ne diutius.

§. Sed naturalia.

1
2 *Ius naturale immutabile.*
Ius ciuile immutare poteſt.
3 *Graue dictum matris Dioniſij tyranni.*
4 *Ius ciuile ſemper refertur ad rationem naturæ.*
5 *Lex bona è mala ſola naturæ norma diuiditur.*
6.7 *Quandoq; à naturali ratione longius recedunt leges ciuiles, & tamen nihil iniquum ſtatuunt.*
8 *Ius naturale & gentium circa theſes, Ius ciuile circa hypotheſes verſatur.*
9 *Ius ciuile eſt affirmatio Iuris naturalis.*
10 *Iuris ciuilis definitio.*
11 *Ius naturale etiam diuinum dicitur.*
12 *Diuina quæ eſſe cenſeantur.*
13 *Ius ciuile dupliciter mutatur.*
14 *Deſuetudo, eſt contraria conſuetudo.*
15 *Solius principis eſt, legem tollere.*

[a] Sed naturalia quidem iura quæ apud omnes gentes peræquè obſeruantur, diuina [b] quadam prouidentia conſtituta, ſemper firma atq; immutabilia permanent. Ea verò, quæ ipſa ſibi quæq; ciuitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent, [c] uel tacito conſenſu populi, vel alia poſtea lege lata.

a Ius 1 naturale *perpetuum eſt, & immutabile. Loquitur autem de eo iure naturæ, quod ex naturali & diuinæ rationis dictamine procedit, quod etiam gentium dici, ſuprà* [a] *oſtendimus, Illud enim in totũ mutari non poteſt, licet ex parte uariabile ſit.* 2 *Ius autẽ ciuile ſubinde mutatur, propter uarias negociorũ ac*

a In princ. huius tit.

rerum

rerum circunſtantias. Hinc illud extat quod mater Dionyſii tyranni Siciliæ dixiſſe fertur, cùm conatus eſſet filius illi ſtuprum inferre, Tyrannum quidem leges ciuiles poſſe mutare, ſed iura naturalia prorſus tollere nullo modo poſſe. 4 *Vtcumque autem iura ciuilia uarient, ob id tamen iniquum non ſtatuunt, quia ad eundem finem tendunt, & conueniunt cum ſummis præceptis illis, quæ gubernant omnes leges, immutabiliaq; ſunt. Niſi enim conuenirent cum illis, referrenturq; ad naturalis ac diuinæ rationis formulam, tunc neceſſariò iuſtitiam continerent, ac tyrannides & carnificinæ eſſent potius, quàm leges. nec quemquã ad obſeruationem ſui aſtringerent.* 5 *Quod Cicero grauiter in libro De legibus expreſſit, Legem bonam à mala nulla alia, niſi naturæ norma, diuidi poſſe aſſerens.* 6 *Neque eſt quidem hac in re Nomothetarum conſilium uituperandum, tamquam uiolentum, quia nonnunquam à naturali æquitate longius recedant leges ciuiles: nam hoc non iuris, ſed hominum uitio fit, quia ſua intractabilitate cogunt legiſlatores, ſeueriores ferre leges: ſicut* [b] *Chriſtus excuſat Moyſen, quod contra naturæ æquitatem permiſerat Iudæis, vt propter non ſatis iuſtas offenſiones uxores ſuas repudiarent. Nam propter duritiam cordis eorum hoc illis permiſiſſe Moyſem dicit, non quòd neſcierit, aliud naturalẽ æquitatem præcipere.* 7 *Et hoc igitur exemplo manifeſtum eſt, ſæpe cogi ciuilium legum conditores, ut nonnihil recedant, ac deflectant à naturali æquitate, ob improbitatem hominum. Sæpe enim neceſſitas periculi cogit, inter duo mala* [c] *minus malum eligere. Variatio ergo & crebra legum ciuilium mutatio improbitati hominum, non ipſis legumlatoribus imputanda eſt, Chriſti exemplo* [f]. *Hinc etiam legibus permiſſum eſt, ut cõſtituta maleficiorum ſupplicia exacerbentur in terrorem aliorum, ſi quando nimirum multis graſſantibus* [e] *exemplo opus ſit.* 8 *Porrò Ius naturæ & gentium, ut plurimum continent Theſes, ideſt, cõmunes quaſdam ſententias rectè & tranquillè viuendi, quas præſcribit ſua cuiq; ratio. Ius autem ciuile ſcriptum eſt de hypotheſibus, ideſt, ſubſumptionibus. uerbi gratia, primum caput iuris gentium eſt,* punire ſontes: *de qua ſententia nemo dubitat: cùm hoc vniuſcuiuſq; ratio dictet ac iubeat: de hypotheſib. uerò contenditur, nempe quo genere pœnæ delicta punienda ſint: hinc alij, fures cenſent ſuſpendendos, alii duplo aut quadruplo puniendos. Sic ſententia iuris naturæ eſt* [f], ne locupletemur cum alterius iactura: *hæc theſis nota eſt omnibus, quam Cicero* [g] *etiam in officiis grauiter tractat. De eius uerò hypotheſi certant Iuriſconſulti. an vſucapienti liceat ſe locupletare cum alieno damno: an venditori conueniat circumſcribere emptorẽ. Item communis ſententia* [h] eſt, ſeruare fidem, *de qua nemo ambigit: de eius verò ſubſumptione diſputatur an pupillus aut mulier fidem ſeruare debeant, an latroni, an hoſti ſit ſeruanda; & ſic de ſimilibus.* 9 *Ex prædictis ergo efficitur, Ius ciuile nihil facere aliud, quàm quod uariet communes ſententias iuris naturalis, & gentium, pro ratione circumſtãtiarum & utilitate ſiue ſalute humanæ ſocietatis, cui modo hoc, modo illud conducibilius eſt magiſq; proficuum. Atq;* 10 *hoc haud dubiè Vlpianus* [i] *intellexit, cùm* Ius ciuile *definiuit* eſſe illud, quod neq; in totum naturæ recedat, neq; per omnia ſeruiat, ſed ei uel aliquid addat, uel aliquid detrahat. *Et nos alibi diximus, Ius ciuile determinationem eſſe iuris naturalis.*

b Diuina quadam. 11 *Rectè, inquit,* diuina prudentia: *quia iura naturæ &* gentium, *ſunt diuinitus inculpata animis noſtris, & ſic impreſſa, ut abradi omnino nequeant.* 12 *Neq; enim illud tantum diuinũ eſt, ac pro iure diuino habendum quòd Moyſes aut Euangeliſtæ tradiderunt, quæuè præcipiuntur in ſacris ſcripturis.*

e Vel tacito. § 13 *Hinc diſcendum, iura ciuilia duplici modo mutari, & abrogari poſſe: aut ſuffragio legiſlatoris, aut contrario populi conſenſu, per deſuetudinem* [k]. 14. *Hic enim deſuetudinem accipimus pro cõtraria conſuetudine. Suffragio legiſlatoris abrogatur lex, per recentiorem latam legem, eamq; contrariam, quod hodie ſolus princeps* Romanus *facere poteſt, in quem legum condendarum auctoritatem regia ſanctione tranſlatam eſſe, ſuprà* [l] *diximus.* 15 *Solius igitur Principis eſt, legem aut tollere, aut emendare, idq; per nouam & contrariam cõſtitutionem* [m]: *quod paſſim uidere eſt tam in codice, quàm* Nouellis *conſtitutionib. Contrario populi conſenſu tollitur lex, quando tempore longiſſimo contra legem præſcriptum eſt, & in contrarium* [n] *obſeruatione populi quid inductum.*

b Matth. c.9.
c diſt.13. c.2. & ſequent.
d d.c.19.
e l.aut facta. §.ult. mo. ff. de pœnis.
f l.nam hoc natura. ff. de cond. indeb.
g lib.3. Offi.
h In l.1. ff. de pact.
i In l.ius ciuile. ff. De iuſt. & iure.
k l.De qb. ff. De ll.
l In §.Sed & quod princip. ſup. hoc tit.
m l.non eſt nouum. ff. De legib. l.tanta. C. de ueteri. Iur. enucl.
n In §. Ex non ſcripto. & D. in d.l. de quib.

DE IVRE PERSONARVM

TITVLVS TERTIVS.

In rubr.& princ.tit.

1 *Tria iuris capita.*
2 *Perſona an ſit proprium iuris caput.*
3.4 *Duo tantum eſſe peculiaria iuris capita, dominium* & *obligationem.*
5 *Perſona quare his annumerata.*
6 *Primi libri Inſtitutionum tractatio.*
7 *Ius perſonarum, & ſtatus hominum, idem.*
8 *Iuris cauſa materialis, efficiens, formalis, & finalis.*

Omne a autem Ius quo utimur, uel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de perſonis videamus, nam parum eſt Ius noſſe, ſi perſonæ, quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur. Summa itaq; diuiſio de iure perſonarum hæc eſt: quod omnes homines aut liberi ſunt, aut ſerui.

a In l. 1. ff. de ſta. hom.
b In l. autem facta. ff. de pœnis
c In d. l. 1.
d In d. l. 1.

TRIA 1 *hic mox ab initio ex Caio Iureconſulto referuntur Iuriſprudentiæ capita* a, *videlicet,* perſona, res, & actio. *Ad hæc enim tria, omne Ius quo utimur, pertinet.* 2 *Apellus uerò, non incelebris Iurecõſultus, putat, perſonam nõ eſſe proprium & peculiare iuris ciuilis caput, ad quod pleraq; in legib. referantur; ſed nihil aliud, quàm circumſtantiam; quales etiam ſunt, cauſa, locus, tempus, quãtitas, qualitas, & euentus, ſicut eas alibi Claudius Saturninus* b *perſtringit.* 3 *Reliqua verò duo, quæ connumerãtur, eſſe peculiaria iuris ciuilis capita,* rem *ſcilicet, &* actionem. *Quãuis apertius, quod Paulus* c *appellat rem, ſecundũ ipſum* Dominum *dici potuiſſet: quid enim in vniuerſa rerum natura non eſt res? Vnde res, apud Logicos, dicitur terminus tranſcendens: hoc eſt, ſuperans omnia ſignificata. Cùm porrò dominium vna ſit uniuerſi iuris pars loco actionis cõmodius obligationẽ pro altera conſtituendã eſſe, idem cenſet. Conferuntur nãq;* dominium, & obligatio *non aliter, quàm architectus & calcearius, nimirum duo artifices: & duæ cãæ efficientes: deinde actio realis, & actio perſonalis non ſecus, quàm domus & calceus, nimirũ duo effectus, & duo officia. Sicut enim actio perſonalis ex obligatione, ita realis ex dominio producitur.* 4 *Et ad hæc duo uniuerſa Iuriſprudentiæ capita referri poſſe autumat, reliqua omnia quæ in legibus habentur: quia ſunt utriuſq; capitis vel partes, uel ſpecies, uel cauſæ efficientes, uel effectus, uel adfinia ſiue cognata, uel cõtraria exceptis circumſtantijs, quæ & illa & iſta uariant.* 5 *Iam uerò ſi quaras: quæ ergo rõne Caius* d *prædictis duobus capitibus* perſonam *annumerauit; Reſpondet Apellus, id factũ ab ipſo eſſe, non quia perſona eſſet propriũ & tertium caput, ſed quia uidebat, nõ minus latè ipſius tractationem ſeſe diffundere, atq; unius ex illis duobus. Voluit itaq; Caius (quẽ Iuſtinianus hic ſecutus eſt) perſonę circumſtãtiã in legib. latiſſimè patẽtẽ ſeparatim etiã explicare, atq; alijs Iuriſprudentiæ capitibus adiungere, ordinẽ doctrinæ potius, quã naturæ ſequẽs. Potuiſſet enim eadẽ opera, uel loci vel euentus circumſtãtiã, uel aliã quamuis ex his reliquis, aut & plures connumerare.* 6 *Hoc igitur pro Inſtitutionũ libro perſonæ tractatio comprehenditur quia aliæ perſonæ ſunt liberæ, aliæ ſeruiles: liberæ, uel ingenuæ, uel libertinæ: Quædã alieno iuri ſubiectæ, atq; harum aliquæ uel ſub tutela uel ſub cura, aliquæ uerò neq; ſub tutela, neq; ſub cura exiſtũt. Hinc nuptiæ ſiue matrimonia, arrogationes, adoptiones, emãcipationes, manumiſſiones, capitis diminutiones, tutela, & cura explicatur. Atq; hæc eſt totius libri primi tractatio.* 7 *Cæterum quod hic* Ius perſonarũ *dicitur, Iuriſcõſultus in Pãdectis* e *ſtatum hominum appellat, nẽpe quod quiſq; hominũ ſibi Ius uel libertatis uel ſeruitutis, uẽdicat. Eſt n. Status, nihil aliud, quã perſonæ qualitas, & cõditio, ut eſſe liberũ uel ingenuũ, ſiue nobilẽ, ſiue ſeruũ. Donatus apud Terẽtiũ: Status, inquit, ad habitũ hominũ, ſtatura ad corpus refertur. Perſonarũ uerò uerbo homines intelligit: quãquã propria huius dictionis ſignificatio eſt: ut qualitatẽ in homine notet, quæ alius ab alio differt: tum in animo, tum in corpore, tũ in extra poſitis, q̃ à Rhetoricis enumerãtur in attributis perſonæ, auctor Valla.*

e In titu. ff. de ſtat. hom.

f l. ult. ff. De leg.
g d. l. ult.

a Omne autem Ius. 8 *Hæc eſt ſumma iuris diuiſio, materiam, ideſt ſubiectũ, circa quod uerſatur continens. Quæ ad cauſam efficientem ſpectat, Modeſtinus* f *explanat.* Ergo (*inquiens*) omne Ius, aut cõſenſus fecit, aut neceſſitas conſtituit, aut firmauit conſuetudo. *Quæ formam reſpicit, idem* g *ſcribit* Totum Ius conſiſtit (*aiens*) aut in acquirendo, aut in conſeruando, aut in minuendo: *ideſt, quomodo alienet, aut amittat. Finis iuris eſt publica ſalus, & ciuium ſubditorumq́; tranquillitas. Ideo in* XII. *tabulis hæc lex ſcripta fuit:* Salus populi ſuprema lex eſto.

§. Et libertas.

1 *Libertatis definitio explicatur.*
2 *In ſeruis libertatem faciendi impediri, iure tam gentium quàm ciuili.*
3 *Libertatis proprium eſt, ſic uiuere ut uelis.*
4 *Coniugata quæ dicantur.*
5 *Argumentis à coniugatis.*

a Et libertas quidem (ex b qua etiam liberi uocantur) eſt naturalis facultas eius, quod cuiq; facere libet, niſi ſi quid ui, aut iure prohibetur.

a In l. libertas. ff. de ſtat. hom.

a Hæc 1 libertatis *definitio, Florentini* a *eſt, ab effectu & officio cõflata: cuius eſt ſenſus, quòd libertas ſit libera quædã & plena poteſtas, à natura hominibus tributa, faciẽdi quæ uelint, niſi ui uel iure prohibeantur. ui, ueluti cum me aliquid molientem, quod lex non prohibet, fortior quiſpiã, & plus habẽs uirius uetat & impedit: iure, ut cum ſuppliciorũ et pœnarũ minis cohibeor, ne quid iniuria faciã. Alij exponũt, Vi, id eſt, iure gentiũ: iure ſcilicet ciuili, vt oſtendant liberis tantum hominib. hanc definitionẽ competere, non & ſeruis.* 2 *In ſeruis enim impedita eſt faciendi facultas, uel iure gentium per ſeruitutem, uel iure ciuili, ut quia uenundari ſe quis patiatur, ad precij participationem.* 3 *Sanè Cicero in officijs,* Libertatis *inquit,* propriũ eſt, ſic uiuere, ut uelis. *Idem in Paradoxis,* Quid eſt, *inquit,* libertas? Poteſtas, uiuendi, ut uelis.

b Ex qua etiam liberi.} 4 *Locus eſt à coniugatis. Docet enim Cicero in Topicis, ea dici* Coniugata. *quæ ſunt ex verbis eiuſdem generis, quæq; ab vno orta, variè commutantur, vt ſapiens, ſapienter, ſapientia.* 5 *Ducuntur autem inde plura argumenta, & in iure ciuili, (vt Balduinus annotauit) veluti, qui libertate potitur, liber eſt: qui tutelam gerit, tutor* [b] *eſt: ſi compaſcuus ager eſt: Ius eſt compaſcere: ſi quis cognationi legauerit, cognatis legaſſe* [c] *videtur: fructuarius in facto hominis non habet vſumfructum, quia homo in fructu non eſt.*

b In §. 2. inf. De tutel.
c In l. Si cognatis §. vl. de reb. duo.
d In l. Vetus fuit. De vſufruct.

§. Seruitus.

1 *Definitio ſeruitutis.*
2 *Seruitus vnde dicta.*
3 *Poteſtas dominorum in ſeruos.*
4 *Eadem limitata.*
5 *Seruitus quomodo contra naturam.*

Seruitus autem eſt conſtitutio Iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam ſubijcitur.

Definitur 1 *hic ea ſeruitus, quæ à perſona ſeruili debetur perſonæ liberali, à Iure gentium introducta, vnde & conſtitutio Iuris gentium hic dicitur. Natura enim ſeruos neſciebat, cùm Iure naturali omnes homines liberi naſcerentur.* 2 *Sed ex bellis, quæ Iuris gentium ſunt, ſeruitus eſt inuenta* [a]. *Cœpit autem hæc poteſtas homini in hominem primum concedi à gentibus, loco beneficij, vt eos, qui ex clade belli ſuperſtites in victorum poteſtatem ueniſſent, humanitatis cauſa* [b] *ſeruarent.* 3 *Poſtea moribus eſt receptum, vt eorum, quos clementer ita ſeruaſſent, miniſterio non tantum in curandis ſuis rebus vterentur, ſed & licentiam tales uendendi alijs, ſibi ſumerent. Ac tandem eò progreſſa eſt libido dominandi, ut & Romanis legibus uitæ atque necis poteſtas dominis* [c] *in ſeruos conceſſa ſit.* 4 *Proinde ne qui immodica licentia huius poteſtatis temerè & malitioſè abuterentur, vinculis legum ciuilium rurſus concluſa eſt, vt caſtigare* [d] *quidem ſeruos ob delicta dominis liceat: ſed ita, vt nulla immanitas, aut grauior ſæuitia in ea caſtigatione deprendatur.* 5 *Vnde facile intelligis, quomodo ſeruitus ſit contra naturam. Contra naturam enim eſt, ſi effectus illos prauuræ ſeruitutis reſpiciamus, qui contra omnem humanitatis rationem in vſum olim recepti fuere, atq; ob id à Iuſtiniano* [e] *& anterioribus principibus meritò emendati. Nam quod ad cauſam ipſam attinet, quin ſeruitus cauſam à natura trahat, non eſt dubitandum: id quod Ariſtoteles* [f], *& nouiſſimè Lagus* [g] *grauiter probant.*

a In. §. j. inf. De Libertinis.
b l. 4. §. Serui. ff. De ſtatu ho. §. Serui. inf. eo. Lagus in 2. parte Doct. Iuris. cap. 14.
c l. In ſuis. ff. De li. & poſth. l. vlt. C. De pat. pot.
d §. j. inf. De his qui ſunt ſui, uel alieni Iur.
e In d. §. j.
f Lib. 1. Polit. c. 3.
g In 2. parte. Doct. Iuris. tit. De Iur. perſ. Dixi de hoc in §. Ius autem gen. ſup. De iur. na. gent. & ciuil.

Serui autem.

1 *Captiuitas Iuris gentium.*
2 *Serui unde dicti.*
4 *Hoſtem captum num liceat occidere.*
4 *Serui quare dicti mancipia.*
5 *Hodie captiui non fiunt ſerui.*

Serui autem ex eo appellati ſunt, quod Imperatores captiuos vendere; & per hoc ſeruare, nec occidere ſolent, qui etiam mancipia dicti ſunt, eo quod ab hoſtibus manu capiuntur

Iure 1 *gentium ſecundario introductum eſt, vt capti in bello efficerentur capientium: quæ erat finalis primùm cã ſeruitutis. Cæterùm quoniã multi deſæuiebant in captiuos, eosq; necabant, prohibitum id fuit, conſtitutumq; vt potius vẽderentur, quàm occiderentur,* 2 *vnde à ſeruando dicti* [a] *ſunt ſerui. Sic & Auguſtinus* [b], origo (*inquit*) vocabuli ſeruorum in lingua Latina inde creditur ducta, quòd hi qui iure belli poſſent occidi, à uictoribus conſeruabantur. 3 *Et hinc quidem apparet, non licere nobis hoſtem noſtrũ, poſtquam captus eſt, interficere. Quod pleriq; verum exaudiunt, cùm intra præſidia noſtra iam deductus eſt: ante verò quàm deductus ſit, occidi Iure poterit. Cùm multa interim poſſint accidere* [c]. *Quid enim ſi fugam capeſſeret, vel cum hoſtibus rurſus congregaretur (Alij* [d] *verò malunt, in ipſa acie ſolùm licere, idq; aduerſus eos, qui dedere ſe nolunt: nam dedititiũ hominem occidere, crudeliſſimum eſt, nec boni Imperatores hoc patiuntur, ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet.* 4 *Iſti idem ſerui, quia ab hoſtibus manu capiebantur:* [e] *vel potius, quia ſeruituti mancipiebantur* [f], *mancipia vocari ſolebant.* 5 *Et hæc quidem olim obtinebant: hodie verò apud Chriſtianos captiui nequaquam ſerui fiunt, niſi quatenus hoc iure contra immaniſſimos Turcas, & Saracenos etiamnum* [g] *vtimur: qui viciſſim noſtros; ſi quando capiunt, in inclementiſſimam, duriſſimamq; ſeruitutem* [h] *redigunt.*

a Dixi in §. Ius autẽ gen. ſup. De iur. na. gen. & ci. Facit l. pupillus. § ſeruorũ. ff. De ver. ſig.
b Lib. 19. De ciuit. Dei.
c l. In laqueum. ff. De acqu. ter. dom.
d Alc. in l. Pupilli §. Serui. ff. de uer. ſign.
e Vt hic in text.
f Gell. lib. 7 c. 4. & Bud. in l. 2. ff. De orig. iur.
g Ang. in §. Itẽ ea quæ. inf. De ter. di uiſ. Idẽ in §. Eius qui. inf. quib non eſt. pmiſ. fac. teſt.
h Alciat. in l. Hoſtes. ff. de ver. ſig.

§. Ser-

§.Sed etſi quis.

1 *Partus quare matrem potius quàm patrem ſequatur.*
2 *Mater pluribus temporibus prodeſſe poteſt partui, quàm pater.*
3 *In quibus liberi patrem non matrem ſequantur.*
4 *Vxor mariti ſui dignitate cenſetur, etiam vidua.*

Sed etſi quis [a] ex matre naſcitur libera, patre vero ſeruo, ingenuus nihilominus naſcitur, quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus eſt: quoniam vulgo conceptus eſt. Sufficit autem liberam fuiſſe matrem eo tẽpore quo naſcitur, licet ancilla cõceperit. Et è cõtrario, ſi libera cõceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit, eum qui naſcitur, liberum naſci: quia nõ debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre eſt. Ex his illud quæſitum eſt, an ancilla prægnans manumiſſa ſit, deinde ancilla poſtea facta, pepererit, liberum an ſeruum pariat. Et Martianus probat liberum naſci; ſufficit enim ei, qui in utero eſt, liberam matrem uel *b* medio tempore habuiſſe, ut liber naſcatur, quod & uerum eſt.

a Ex matre naſcitue libera.} 1 *Sed quare partus matrem potius, quam patrem ſequitur? An quia mater quod ad ſtatus cauſam attinet, partui pluribus temporibus commodare poteſt in nanciſcenda partui libertate, quàm pater ipſe?* 2 *Si enim mater vel partus, uel conceptionis, vel medio tempore, dum ventrem tulit, libera fuerit partus quoque ſit liber: id quod non eſt in patre, in quo tantum unum tempus, nempe conceptionis, conſideratur, quia illo ſolo tempore pater eſt cauſa efficiens.* 3 *Ad honores verò, dignitatem, & familiam quod pertinet, liberi non matrem, ſed patrem* [a] *ſequuntur.* 4 *Sic ipſa quoque vxor mariti ſui dignitate atque nominibus cenſetur, etiam vidua,* [b] *donec ad ſecunda vota tranſeat.* [a] l. Si filiam. & l. Liberos.ff. de ſenatorib.l. Exemplo.l.Eos. C. De decurio. lib. 10.
b Medio tempore.} *Quod ſcilicet inter conceptionem & natiuitatem partus interceſſit.* [b] l. Mulierem. C. de dignit.lib.12.

§.Cum autem.

1 *Thema huius.*
2 *Præſcriptio quinquennij olim data ad euertendam igenuitatem, hodie ſublata.*
3 *Natales quid?*
4 *Titulus de natalibus reſtituend.*
5 *Natalibus reſtitui quis dicatur.*

a Cum autem ingenuus quis *b* natus ſit, non *c* officit ei in *d* ſeruitute fuiſſe, & poſtea *e* manumiſſum eſſe, Sæpiſſime enim conſtitutum eſt, *f* natalibus non officere manumiſſionem.

a Species 1 *huius §. hæc eſt, Titius natus eſt ingenuus, & per errorem fortè in ſeruitutem coniectus, loco que ſerui habitus & poſſeſſus, deinde tractu temporis manumiſſus, & poſt manumiſſionem in primis conſtitit ipſum ingenuũ eſſe natum. Dubium iam eſt, an per talem manumiſſionem fiat libertinæ conditionis, an potius ingenuitatem natiuam recuperet? Et dicitur eum pro ingenuo habendum eſſe, cum ingenuum ſtatum inſpecta veritate, & naturæ certitudine ſemper retinuerit.*
b Natus eſt,} *Subaudi, & poſtea ſine ſua culpa, ac per errorem pro ſeruo habitus, exindeq; manumiſſus;*
c Non officit.} *Ne poſt quinquennium quidem, quo perſtitiſſet in conditione libertina.* 2 *Eſt enim ſublata illa præſcriptio quinquennij,* [a] *quæ habebat olim locum ad ſubuertendam ingenuitatem.* [b]
d In ſeruitute.} *In conditione, ſtatu, & obſequio putatiuæ ſeruitutis, cùm re uera ſemper fuit ingenuus.* [a] l,vlt.C. ubi cauſa ſtatus,&c
e Manumiſſum.} *Ex illa erronea ſeruitute: ſicque per huiuſmodi manumiſſionem non fit libertinæ conditionis, ſed natiuam ingenuitatem retinet.* [b] l.1.§.1.ff. Si libe. ing. eſſe dicatur.
f Natalibus.} *Id eſt, ingenuitati.* 3 *Natales, Valla docente, conditionem ſanguinis & familiæ ſignificãt, vt generoſi natales, obſcuri natales: ſicq; tam pro nobilitate, quam pro ignobilitate accipiuntur: In legib. verò natales pro nobilitate poni receptum eſt. Sic Hermogenianus,* Conſideranda, *inquit* eſt origo natalium; *& Imp.* [c] natales antiquos, & ius ingenuitatis non ordo præſtat decurionum, ſed a nobis petitur, 4 *Hinc notus eſt apud Iuriſconſultos elegans titulus,* De natalibus reſtituendis. *Porrò natalibus reſtituere, hodie nobilitate dicimus, & nobilitatem, natalium reſtitutionem.* 5 *Dicitur autem natalibus reſtitui non modo libertus, vt patronatus obſeruantia liberetur, ſed etiam plebeius, quamuis antea nunquam inter nobiles fuerit.* [c] Cod. De iure aur.anul. [d] Bud.in l.vlt.ff.de ſenatoribus.

DE

DE LIBERTINIS TIT. V.

In Rub. & princip. tit.

1 *Libertini qui dicantur.*
2 *Libertus & libertinus in quo differant.*
3 *Manumiſſio quid, & unde dicta.*
4 *Priuatio præſupponit habitum.*
5 *Homo ab humo deducitur, ſicut & Adam.*
6 *Hominis vox quid contineat.*

a Libertini ſunt, qui ex iuſta ſeruitute manumiſſi ſunt: b Manumiſſio autē eſt de manu datio. nam quandiu aliquis in ſeruitute eſt, manui & poteſtati ſuppoſitus eſt: & manumiſſus liberatur a domini poteſtate. Quæ res a c iure gentium originem ſumpſit, ut pote cum iure naturali omnes homines liberi naſcerentur, nec d eſſet nota manumiſſio, cum ſeruitus eſſet incognita. Sed poſtquam iure gentium ſeruitus ingenuitatem inuaſit, ſecutum eſt beneficium manumiſſionis: & cum uni communi nomine omnes f homines appellarentur, iure gentium tria hominum genera eſſe cœperunt: liberi, & his cōtrarium ſerui, & tertium genus libertini, qui deſiderant eſſe ſerui.

a Suet. Tranquill. in uita Claudij cap. 29.

a Altera *libertatis ſpecies hoc titulo explicatur, quam* libertinitatem *dicere poſſumus.* 1 *Libertini autē aliter olim accipiebantur, quàm nunc in legibus ſcriptum ſit. Nam* liberti [a] *erant, qui manumiſſi eſſent ex iuſta ſeruitute:* Libertini *verò eorum liberi qui ex liberis naſcebantur. Sed hac differentia non eſt apud iuriſconſultos:* 2 *differunt tamen inter ſe libertus & libertinus alia ratione: per libertinum n. ſignificamus conditionem hominis ſeu qualitatē, ſicut per ingenuum: per libertum verò intelligimus priuatū quendam reſpectum, ſicut per patronum. Ideoq; libertinus eſt adiectiuum ſicut ingenuus, ut libertinus homo, libertina mulier: Libertus autē eſt ſubſtantiuū, ſicut patronus: dicimus n. libertus Cæſaris, liberta Agrippæ, non autē libertinus* [b] *Cæſaris. Vnde quoties in legib. fit ſimpliciter mentio manumiſſionis, libertinus ſignificatur: Sin autē patroni et Ius inſeritur, de libertis eſt accipiendum. Quare fere nunquam in iure liberti mentionem fieri inuenies, niſi eius quoque relatiuum,* [c] patronus, *adijcitur.*

b Lauren. Valla li. 4. Elegant.
c Vt eſt titul. ff. De operis libert.
d In l. manumiſ. ff. de Iuſt. & iure.

b Manumiſſio. *Hæc verba ſunt Vlpiani,* [d] *qui manumiſſionem pariter è manu dationem eſſe deſcribit.* 3 *Eſt autē ſic dicta manumiſſio, quod dominus caput ſerui, aut aliud eius membrū manu tenens, dicebat, hūc hominem liberum eſſe uolo: ac emittebat eum è manu (vt Feſtus ait) id eſt, ex ſua poteſtate & dominio.*

e §. Ius autē gent. infra. de iur. nat. gent & ci.

c A iure gentium. *Hoc de ſecundario iure gentium accipi debet, quod ex ratione quidem oritur, ſed non ſine diſcurſu practico, verùm neceſſitatibus hominum ita* [e] *exigentibus.*

f l. Decem. ff. De verb. oblig.

d Nec eſſet nota. *Quia nihil poteſt eſſe in priuatione, niſi prius fuerit in habitu:* 4 *Nam vulgò dicitur, priuatio ſupponit habitum.* [f]

e Beneficium manu. *Quoniam merita ſeruorum prouocabant dominos ad conferendum ipſis beneficiū libertatis.*

g l. Hominis. §. 1. ff. De verb. oblig.

f Homines appellarentur. 5 *Sacræ literæ teſtantur, Deum effinxiſſe primum hominem luteū, eumq; ex re appellaſſe* Adam, *hoc eſt hominem. Eſt enim vtrunque nomen ab humo deductum.* 6 *Pertinet autē hæc vox ad omnes animantes rationis participes, nullo diſcrimine ſexus, ſtatus,* [g] *aut ætatis habito.*

§. Multis autem

1 *Quot ſint ſpecies manumiſſionis.*
2 *De manumiſſione, quæ fiebat ex ſacris conſtitutionibus.*
3 *Manumiſſio per vindictam.*
4. 5 *Vindicta quid & vnde dicta.*
6 *Manumiſſio inter amicos, & per epiſtolam.*

a Multis autem modis manumiſſio procedit: b aut enim ex ſacris conſtitutionibus in ſacroſanctis Eccleſijs, aut c uindicta, aut inter d amicos, aut per epiſtolam, aut per teſtamentum, aut per aliam quamlibet ultimam uoluntatem. Sed & alijs multis modis libertas ſeruo competere poteſt, qui tam ex ueteribus, quam ex noſtris conſtitutionibus introducti ſunt.

a & habentur hi modi latius in l. 1. C. de lati. liber. tol. & qui. ex cau. ſeru pro præ. lib. acci & l. cùm pre cum. C. De libe. cau.
Lib. 13.

a Multis. *Tametſi* 1 *Cicero in Topicis tres tantum manumiſſionis ſpecies eſſe voluit, nempe* teſtamentum, vindictam, & cenſum: *eam tamen pluribus modis fieri ex præſenti textu* [a] *dicitur. Tacitus vero non niſi duas ſpecies enumerat: quarum altera ſpecialiter dicatur* vindicta, *altera in genere comprehendat aliquos modos conferendæ libertatis.*

a Aut ex ſacris. 2 *De hac manumiſſionis ſpecie extat adhuc quadã Conſtantini* [b] *conſtitutio in Codice. Fiebat autem in æde ſacra vbi domini ſeruis ſuis ſub antiſtite, plebis aſpectu, & interpoſita qualicũq; ſcriptura, actorum vice, libertatem præſtabant.*

c Aut uindicta. § 3 *Et hæc dicebatur* manumiſsio per uindictam. *Erat.* 4 *autem* uindicta *virgula,* [c]*.qua lictor Prætoris, præmiſſis ſolennibus verbis, ſeruum tangebat: mox dominus apprehenſum manu dextra vertebat: hoc modo ſeruus libertatem conſequebatur, & fiebat ciuis Romanus, Quod, & Perſius* [d] *ſignificauit inquiens.*

Quibus una quiritem uertigo facit. *& poſtea,*
Verterit hunc dominus: *& alibi,*
Vindicta poſtquam meus à Prætore receſsi,
Cur mihi non liceat, iuſsit quodcunque uoluntas?

Scribit Tacitus, hoc modo manumiſſos non potuiſſe ob ingratitudinem reuocari in libertatem: ſed parum id conuenit cum noſtris legibus [e]*. Hanc 5 autem vindictæ manumiſſionem nonnulli tractam putant à Vinditio ſeruo Aquiliorum, vt Liuius* [f]*, vel Vitelliorum, vt Plutarchus* [g] *habet, qui index fuit coniurationis de Tarquino in Vrbem reducendo, atque ob id libertate donatus, & ciuis Romanus factus.*

Inter amicos. § 6 *Et hi qui inter amicos, aut per epiſtolam manumittebantur, iura ciuitatis non conſequebantur* [h]*: quodſi inter amicos libertas dabatur neceſſarij erant eo in actu quinque teſtes, & interpoſitio ſcripturæ* [i]*. Sin per epiſtolam manumittebatur ſeruus, ipſius patroni, & quinque teſtium ſubſcriptio deſiderabatur: quo modo ſeruus etiam abſens quaſi ex vltima voluntate libertatem conſequebatur.*

b In l. 1. & 2. C. De his qui in eccl. ma.
c Vide Zaſ. in l. 2. §. Initium. ff. De orig. iuris. & Alciat. lib. 3. Diſpunct. ca. 14.
d Satyr. 5.
e l. ſi manumiſſus. C. De lib. & eo lib.
f Lib. 2. ab Vrb. cond.
g In vita Publicolæ.
h Zaſius in d. §. initium.
i l. Vnica. §. Sed etſi. C. De Lat. lib. toll.
K d. l. Vnica. § Sancimus.

§ .Serui vero.

1 *Manumiſſio omni tempore & quouis loco rectè fit.*

Serui vero à dominis ſemper manumitti ſolent: adeò ut uel in tranſitu manumittantur, ueluti cùm Prætor, aut Præſes, aut Proconſul in balneum, uel in theatrum èant.

Manumiſsio 1 *poteſt fieri omni tempore, & quolibet loco ſaltem honeſto* [a]*. Cùm enim manumiſſio voluntariæ ſit iuriſdictionis, & ex mero domini abitrio pendeat, non eſt neceſſe, in figura iudicij Iudice pro tribunali ſedente eam* [b] *expediri.*

a l. Non diſtinguemus. § Si arbiter ff. De arb.
b In l. 2. ff. De off. proconſ. & lega.

§.Libertinorum.

1 *Libertinorum differentia ex Caio relata.*
2 *Liberti ciues Romani qui.*
3 *Liberti Latini qui.*
4.6 *Dedititij qui.*
7 *Libertate donati ex Iuſtiniani Conſtitutione ſtatim fiunt ciues Romani.*

[a] Libertinorum autem ſtatus tripartitus antea fuerat: nam qui manumittebantur, modo maiorem, & iuſtam libertatem conſequebantur, & fiebant ciues Romani: modo minorem, & Latini ex lege Iulia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Aelia Sentia dedititij. Sed quoniam dedititiorum quidem peſsima conditio iam ex multis temporibus in deſuetudinem abierat, Latinorum uero nomen nõ frequentabatur: Ideoque noſtra pietas omnia augere, & in meliorem ſtatum reducere deſiderans, [b] duabus conſtitutionibus hoc emendauit, & in priſtinum ſtatum reduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis una atq; ſimplex libertas competebat. id eſt, eadem, quam habebat manumiſſor: niſi quod ſcilicet libertinus ſit, qui manumittitur, licet manumiſſor ingenuus ſit. [c] Et dedititios quidem per cõſtitutionem noſtram expulimus, quam promulgauimus inter noſtras deciſiones: per quas, ſuggerente nobis Triboniano uiro excelſo Quæſtore noſtro, antiqui iuris altercationes placauimus. Latinos autem Iunianos, & omnem, quæ circa eos fuerat, obſeruantiam, alia conſtitutione per eiuſdẽ Quæſtoris ſuggeſtionem correximus, quæ inter Imperiales radiat ſanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumiſſi, [d] nec domini manumittentis, nec in manumiſſionis modo; diſcrimine habito (ſicut iam antea obſeruabatur) ciuitate [e] Romana decorauimus: multis modis additis, per quos poſſit libertas ſeruis cum ciuitate Romana, quæ ſola eſt in præſenti præſtari.

a Imperator *hoc loci ſatis conciſe & uelut ſuſpenſo pede uetuſtatẽ attingit, quæ, tñ ad multorũ in iure ueteri locorũ interpretationẽ cõducit: ideoq; nos ꝑ lucidiore huius declaratione Caij* [a] *Iuriſconſulti uerba ſubnectemus, in quibus libertinorum differentia eleganter enodata reperitur.* 1 Ingenuorum (*inquit Caius*) omnium

a Lib. 1 Inſtitut.

nium unus ſtatus eſt: Libertorum uero ideo non unus, quia tria ſunt genera libertatum: quia liberti aut ciues Romani ſunt, aut Latini, aut Dedititij. 2 Ciues Romani ſunt, qui his tribus modis, id eſt, teſtamento, aut in æde ſacra, aut ante conſulem fuerunt manumiſsi. 3 Latini ſunt, qui aut per epiſtolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manumittuntur. 4 Dedititij ſunt qui poſt admiſſa crimina ſupplicio ſubditi, aut publicè pro criminibus cæſi, aut in quorum facie uel corpore quæcunq; indicia, aut igne aut ferro impreſſa ſunt; ita ut deleri non poſsint: hi ſi manumiſsi fuerint, dedititij appellantur. 5 Sed inter hæc tria genera libertorum, ideo Ciues Romani meliorem ſtatũ habent, quia & teſtamenta facere poſſunt, & ex teſtamento quibuſcunque perſonis ſuccedere. 6 Nam Latini, & Dedititij, nec teſtamenta condere, nec ſibi ex aliorum teſtamentis dimiſſum poſſunt ullatenus uendicare; tamen Latini certis rebus, priuilegia Ciuium Romanorum libertorum conſequi poſſunt. Dedititij uerò nulla ratione poſſunt ad Ciuium Romanorum libertorum priuilegia peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id eſt, ſi iterum ab ipſis, aut teſtamento: aut in æde ſacra, aut ante conſulẽ manumittebantur, Ciuium Romanorum priuilegia conſequuntur. *Hactenus Caius: quorſum & ea referẽda ſunt quæ Politianus* [b] *in ſuis Miſcellaneis, & Alciatus* [c] *in libris Parergon prodire, quæ omitto referre ne nimis diffundar. Ex quibus omnibus temperari debent Accurſii gloſſemata hic differentiam inter dedititios & Latinos non ex ueritate tradentis.*

b Duabus conſtitut. } *Quæ etiamnum lib. 7.* [d] *Codicis extant.*

c Et Dedititios. } *Quod coniunctim dixerat, nunc diuidit.*

d Nec domini manu. } *Minorem tamen XX. annis non poſſe manumittere, niſi cauſa probata* [e] *ſequente titulo mox ſubijcitur.*

e Ciuitate Romana } 7 *Fiunt ergo libertate donati ſtatim ciues Romani, hoc eſt, eiuſdem ſtatus cum manumiſſoribus: in hoc tamen inferiores* [f], *quod & patronis & eorum liberis in beneficij impenſi remunerationem aliquot obſequia cum alimentis, tum operas, ſi fuerint impoſitæ, debent, niſi per iuris patronatus remunerationem remittantur* [g].

b Cap. 84.
c Lib. 1. Parerg. ca. 16.
d l. Vnica. C. de Latina lib. tollend. & l. Vnica. C. de deditia lib. tollend.
e Gloſſ. hic uerb. Latin.
g l. etiam liberis. & l. libertos. C. De oper. lib. & l. liberto. ff. de obſeq. libert.

QVIBVS EX CAVSIS MANVMITTERE NON LICET. TITVLVS. VI.

In Rub. & princip. tit.

1 *Manumittere qui poſſint.*
2.3 *De lege Aelia Sentia, & quæ fuerint huius capita.*
4 *Aſſertio uetus hodie ſublata.*
5 *Quis tulerit legem Aeliam Sentiam.*

[a] Non tamen cuicunque, volenti manumittere licet: nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil [b] agit: quia lex Aelia Sentia impedit libertatem.

a In PRAECEDENTI *titulo explicatæ ſunt circunſtantiæ, ubi, quomodo, & quando poſſit fieri manumiſſio: hic autem tractatur circumſtantia perſonæ, nempe cui manumittere permiſſum ſit.* 1 *Poſſunt autem manumittere omnes, qui non prohibentur: Prohibentur autẽ hi ſolùm, quibus manumittendi beneficiũ lex Aelia Sentia interdixit.* 2 *Ea enim lex libertatum conferendarũ ius bifariam reſtrinxit, primùm fraudem creditorum manumitti uetãs: deinde minoribus uiginti annis ius manumittendi denegans. Et hæc duo huius legis capita præſens titulus* [a] *cõplectitur. Quanquam adhuc plura huius legis capita fuiſſe uerisimile eſt.* 3 *Nam etiã permittebat filio hæredi proximo paternũ libertum ingratitudinis reũ agere* [b]*: et iubebat,* ut aſsiduo uindex aſsiduus eſſet, *hoc, eſt ut aſſertor & liberalis cauſæ procurator locuples eſſet, ſi is de cuius ſtatu, quærebatur, locuples fuiſſet: cuius rei Cic. in* Top. *& Gell.* [c] *meminere.* 4 *Hodie tamen uetus aſſertio penitus per Iuſtinianum* [d] *ſublata eſt, ceſſatq; omnino eius capitis conſtitutio. Verisimile* 5 *eſt autẽ hanc legem ab aliquo ex Priſcis Aelijs rogatam eſſe, quos & dignitate conſulari, Iuriſprudentia celebres fuiſſe multorum autorum* [e] *teſtimonio conſtat. Alciatus eam ab Aelio Sentio latam* [f] *aſſerit. Haloander in Catalogo conſulum uidetur exiſtimaſſe, eam ſub Auguſta latam, conſulibus Sexto Aelio Catulo, & Gaio Sentio Saturnino. Sanè legis Aeliæ Sentiæ meminit etiam Cicero in Topicis, ut facilè iudicare poſſimus eſſe antiquiſſimam: tametſi nonnulli Codices Sauctiam nominent non Sentiam.*

b Nihil agit. } *Id eſt, collata manumiſſio non ualet, nẽpe ſi agetur de re creditorũ: nã ſi ijs eſſet aliunde cõſultũ, maneret rata libertatis datio, neq; enim ipſe qui dedit, poſſet eam reſcindere, & tum quod non poſſit factum proprium in controuerſiã uocare* [h]*, tùm etiã quod non audiretur, allegans ſuæ fraudis* [i] *turpitudinẽ. Non ergo nulla eſt ipſo iure libertas, cùm reuocatione egeat: ſed ita demum ſi creditoribus inde* [k] *noceretur.*

§. Licet autem

1 *Debitor quando dicatur ſoluendo eſſe.*
2 *Seruus quare hæres neceſſarius.*
3 *Ignominioſum eſt bona uenire ſub uoce præconis.*

a Qui ex ff. qui & à quibus manumitti, ad uerbum deſumptus eſt.
b In l. ſciendum. §. Item in lege. ff. de verb. ſig.
c Lib. 16. cap. 10.
d Facit titu. C. De aſſert. tollen.
e Facit l. 2. ff. De orig. iu. & l. Verbis legis. ff. De verb. ſigu.
f In l. verbis legis ff. de verb. ſig.
g In l. ſi creditorib. ff. de ſer. pig. duo &c.
h In l. poſt mortẽ. ff. de adopt. l. per fundũ. ff. de ſeru. ruſt. præd.
i In l. ſi ſeruus plurium. §. 1. ff. de legat. 1. in l. filios. C. De reno. his quæ in fraud. & l. apud Iulianũ. Marcel. ff. de dol. mal. except. l. 1. & ult. C. qui. manu. non poſſ. §

[a] Licet autem domino, qui [b] ſoluendo non eſt, in [c] teſtamento ſeruum [d] ſuũ cum [e] libertate hæredem inſtituere, ut liber fiat, hæresq; ei [f] ſolus, & neceſſarius [g]: ſi modò ei nemo alius ex eo teſtamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres ſcriptus ſit, aut quia is, qui ſcriptus eſt, qualibet ex cauſa hæres ei nón extiterit. Idq; eadem lege Aelia Sentia prouiſum eſt, & [h] rectè. Valde enim proſpiciendum erat, ut agentes homines, quibus alius hæres eſt extiturus non eſſet, vel ſeruum ſuum neceſſarium hæredem haberẽt, qui ſatisfacturus eſſet creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias ſerui nomine uendant, ne iniuria defunctus deficiatur.

a Exceptio *à ſuperiori themate: permittitur enim eadẽ lege Aelia Sẽtia creditori, quãtumlibet obæratò & non ſoluendo exiſtenti, ſi nemo alius ei ſit futurus hæres, etiam in fraudem creditorum, ſeruum hæredem facere, & manumittere.*

b Soluendo non eſt. } 1 *Sed quomodo hoc cognóſcitur, an debitor ſoluendo ſit, nec nẽ? Reſpõdeo, an quis ſoluendo ſit creditori ſuo, hoc attenditur, ut ſolidum poſſit ſoluere [a]: quod ſi id nõ poſſit ex propria ſubſtãtia, etiam fideiuſſoris facultates aggregandæ [b] erunt. Satis enim eſt, ſi per alium ſoluendo ſit. Sed & qui in nominibus æs ſuum habet ſoluendo [c] dicitur: compelli enim poterit in executione condemnationis, ut nomina uẽdat, uel exigat: quod intelligendum [d] eſt, ſi debitores idonei ſint, & bonam fidem agnoſcant.*

c In teſtamento. } *Non etiam inter uiuos: tum enim nullus eſt prætextus hæredes quærendi, nec vlla ſatis iuſta ratio, cur in fraudem creditorum permittatur.*

d Seruum ſuum. } *qui ſcilicet nulla alioqui ratione impediatur in teſtamento [e] manumitti. Quid. n. ſi expreſſim & ſpecialiter datus ſit pignori [f]? Certè is nexus pignoris oĩno impedit, & remoratur manumiſſionẽ [g].*

e Cum libertate. } *Etſi inde creditores defraudentur.*

f Solus. } *Quid ſi plures ſeruos hæredes ſcripſerit? & non impedietur omnium libertas, ſed is, qui primo loco ſcriptus eſt, ſolus hæres & liber erit, ſic prudenter ſtatuente lege Aelia [h] Sentia: excepto uno caſu, quẽ Caius [i] alibi proponit.*

g Et neceſſarius. } 2 *In neceſſitatis autem cauſa eſt dominica poteſtas. Cur enim non liceat domino hærédem eum uel inuitum inſtituere, quem & occidere olim poterat?*

h Et rectè. } *Exceptionis ætiologia.*

i Ne iniuria. } 3 *Subaudi ſi eius bona ſub præconis uoce uæneant: quod quam ignominoſum ueteres duxerint, eleganter Marcus [k] Cicero demonſtrat,* Hec cle, *inquit,* cuius bona ex edicto poſsidẽtur, huius oĩs fama, & æſtimatio eum bonis ſimul poſsidetur. huic ne perire quidẽ certè tacitè obſcureq; cõcedit̃ cui magiſtri fiunt & domini conſtituuntur, qui qua lege, & qua condõne pereat, pronuncient. de quo homine præconis uox prædicat, & pręcium conficit. huic acerbiſsimum uiuo, uidenti funus ducitur, ſi funus id habendum ſit, quo non amici conueniunt, ad exequias cohoneſtandas, ſed bonorum emptores, ut carnifices ad reliquias uitæ lacerandas & diſtribuendas. *Huius quoque rei Caius [l] vberius in Inſtitutionibus ſuis meminit. Hinc etiam defunctorum intereſſe Vlpianus [m] ſcribit, vt ſucceſſores habeant:*

a l. ſoluendo. ff. De verb. ſig.
b l. Si plures. § præterea, ff. de fideiuſſo.
c l. Nemo dubitat ff. de reg. iur.
d l. facere, & ibi Alex. ff. ſol. mat.
e l. Si non lex. ff. de de hæred. inſtit.
f l. 1. C. de neceſſ. ſer. hær. inſtit.
g l. pen. §. in quib. cau. pig. uel hyp. tac. l. 3. C. de ſer. pig. dato.
h l. ii is qui ſoluẽdo 1. ff. De hær. inſt.
i l. ei qui ſoluẽdo non eſt. ff. de hæred. inſt.
k In oratione pro Pub. Quintio.
l lib. poſteriori ti. 3.
m l. & quia. ff. de inter. in iure faciẽ.

§. Idemq; iuris.

1 *An Iuſtinianus aliquid de nouo induxerit in huius §. quæſtione.*
2 *Papinianus Iuriſconſultus cæteris præualet.*
3 *Seruus ex hæredis inſtitutione libertatem conſequitur.*
4 *Vno conceſſo, videntur omnia conceſſa, ſine quibus illud expediri nequit.*
5 *Mens teſtatoris ſcripturæ, æquitas rigori præferenda.*

[a] Idemq; Iuris eſt, & ſi ſine [b] libertate ſeruus hæres inſtitutus eſt. Quod noſtra conſtitutio non ſolùm in domino, qui ſoluendo non eſt, ſed generaliter conſtituit [c] noua humanitatis ratione: ut ex [d] ipſa ſcriptura inſtitutionis etiam libertas ei competere uideatur, cum non ſit uériſimile, eum quem hæredem ſibi elegit, ſi prætermiſerit libertatis dationem, ſeruum remanere uoluiſſe, & neminem ſibi hæredem fore.

a Amplificatio *ad ſuperiorem propoſitionem ab* Imperatore *annectitur.*

b Sine libertate. *Id eſt, nulla facta mentione libertatis in teſtamento.*

c Noua humanitatis. 1 *Sed quõ noua id ratione cõſtituit Imperator? cum alibi [a] fateatur, nõ ſe p innouationẽ hãc quæſtionẽ induxiſſe? Et Attilicinũ (q Proculi [b] fuit auditor) in eadẽ opinione fuiſſe Iulius Paulus [c] citet? Reſpõdeo. nõ hæc pugnare inuicẽ. Vetus. n. fuit prudẽtum de hac quæſtione altercatio: & quãquã prudẽtum reſpõſa magna nitebãtur auctoritate [d], cùm tamen inter ſe diſſentiebant plurium ſñia [e] prævalebat, & aliquñ meliorũ opinio plurium cõſẽſui pferebatũ. Sic in codice Theodoſiano [f] de reſpõſis prudentiũ legimus, vbi diuerſæ ſñiæ proferuntur, potior autorum numerus uincat: uel ſi numerus æqualis ſit, eius parti accedat auctoritas.* 3 *in qua excellẽtis ingenij vir Papinianus emineat, qui ut ſingulos uincit, ita cedit duob. Diuer*

a inſ. de hær. inſtit. in princ.
b l. Attilicinus. ff. de pac. dotalibus.
c In Annotat. hic ad commen. Sabini & Plau.
d § Reſponſa, ſupr. de iure nat. gen. ciui.
e Salomo. in dic. §. Reſponſa. libr. 1. tit. 3.

ſi

Argumento l. q ſoluendo. ff. De hær. inſt.
h l. Quidā ff. de neceſſarijs ſeruis hęred. inſt.
i l. 2. & ibi Dd. ff.
k l. illud. ff de aeq. hæred. facit tex. in prin. inſ. Qui teſta. tut. dep. ol.

ſa itaque ſententia, tamquam plurima g *prius obtiuuit, nempe ſeruū ſimpliciter hæredem inſtitutum nec liberum, nec hæredem fieri, niſi de libertate teſtator voluntatem ſuam expreſſerit: cùm altera ſententia, in qua cum Atilicino Paulus fortè fuit, pauciores habuerit aſſertores, quam nouo deinde approbauit argumento Iuſtinianus, ut in eius Conſtitutione* h *apertius legitur.*

d Vt ex ipſa ſcriptura. ⸗ *Quaſi diceret, eo ipſo quod ſeruus hæres ſcribitur, videtur, eſſe libertas relicta, ex tacita & præſumpta domini voluntate,* 4 *Regula enim eſt,* uno conceſſo uideri omne id conceſſum, ſine quo illud expediri non poteſt, & k *vulgò dicitur,* eum qui uult conſequens, uelle & anteced ens. 5 *Porrò elegans eſt hic locus ad comprobandum voluntatē teſtatoris ſimplici ſcriptura, item æquitatem rigori præferendam eſſe. Plurimæ autem quæſtiones exoriuntur, nec ignota etiam Rhetoribus, de ſcripto & uoluntate,* *ferendam eſſe. Plurimæ autem quæſtiones exoriuntur, nec ignota etiam Rhetoribus, de ſcripto & uoluntate,* *Iure & æquitate. Sic in hac hypotheſi, cùm quidam ſeruum hæredem inſtituiſſet, nec de libertate quicquam meminiſſet, uidebatur liberū eum eſſe non poſſe, cùm de hoc nihil teſtator ſcripſerit: attamen quomodo erit hæres, ſi in ſeruitute maneat? quam interpretationem ipſa æquitas, quæ uoluntati maximè ſuffragatur, & libertatis fauor inducit, ſuadetq;.*

§. In fraudem.

1 *Quæ requirantur, ut quis dicatur in fraudem creditorum manumiſiſſe.*
2 *Fraudandi conſilium quomodo præſumatur.*
3. 4 *In libertate fideicommiſſaria ſolus euentus conſideratur, ſecus in directa, & quæ ſit ratio diuerſitatis.*

In fraudem creditorum manumittere uidetur, qui uel iam eo tempore, quo manumittit, ſoluendo non eſt: uel qui datis libertatibus, deſiturus eſt ſoluendo eſſe. Præualuiſſe tamen uidetur (niſi animum quoq; fraudandi manumiſſor habuerit) non impediri libertatem, quamuis bona eius, creditoribus non ſufficiant. b ſæpe enim de facultatib. ſuis amplius, quàm in ijs eſt, ſuperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatē, cùm utroque c modo, fraudantur creditores; id eſt, & d conſilio manumittentis & ipſa e re, eo quòd eius bona non ſunt ſuffectura creditoribus.

a In fraudem. *Reuertitur Imperator ad principium tituli, & primam exceptionem à regula latius declarat, uidelicet, qualiter quis dicatur in fraudem Creditorum manumiſiſſe, & quomodo fraudulentæ manumiſſiones reuocari ualeant.*

Sępe enim. ⸗ *Quod frequenter ijs accidere Paulus* a *ait, qui tranſmarinas negotiationes per ſeruos & inſtitores ſuos exercent.*

a l. In fraudem. ff. Qui. & a quib.
b l. Si quis cum haberet. ff Quę in fraud. cred & in l. 1. C. quibus manu. non licet.
c Gl. in l. 2. ff. de probationibus.
d l. Omnes §. Lucius. ff. Quæ in fraud. credit. & l. Propter litem. ff. De excuſ. tuto.
e l. vlt. C. de hoc ti. l. 4. §. Si quis aūt ff. De fideicommiſſa. libertat.

c Cum utroq; modo. ⸗ 2 *Duo ergo concurrere debent, ut quis dicatur in fraudem Creditorū manumiſiſſe. Primus eſt, animus & uoluntas fraudandi creditores: alterum, euentus rei: Primo enim conſtare debet et probari, debitorem doloſo animo id feciſſe: deinde manifeſtum eſſe oportet, in exceſſione bonorum ſuorum, tātùm in bonis non ſupereſſe, vnde creditoribus* b *ſatisfiat. Vno autem horum deficiente, libertas ſeruo cōceſſa non reuocatur. Ad creditores autem pertinet, proponere & probare quod fraudandi animus interuenerit niſi fortè præſumptione contra debitorem iuſto caſu adiuuentur* c*:* 2 *Sæpenumero ex circunſtantijs præſumi poteſt, atque adeo decet manumiſſorem fraudandi quoque conſilium habuiſſe. Quid enim, ſi quis ſciens ſe obęratum eſſe, universa* d *bona ſua, vel plurimam partem eorum alienauit? Quid ſi mobilia ita diſſipauit, quòd haud facile ſit ea reperire? Nam & tunc præſumptio eſt contra debitorem, ſi alienatio facta ſit tali ſub conditione, ſi contingat bona ſua publicari vel diſtrahi per creditores: aut ſi facta iam alienatione, aut non multū poſt temporis, alienantis uel fuga ſubſequatur, uel delictum.* 3 *Supradicta autem locum habent in libertate directo data: Secus eſt, in fideicommiſſaria, ibi enim exitus rei ſolum conſideratur* e*, nec tenentur creditores cōſilium fraudis docere.* 4 *Diuerſitatis ea eſt ratio, quia directa libertas ipſius teſtatoris morte, & hæreditatis aditione, ſine hæredis facto confirmatur, ſtatimq; competit* f *: fideicommiſſaria verò pendet ab hæredis voluntate, præſtandaq; eſt per manum hæredis, qui legata non adimplere* g *obligatur.*

d Conſilio, *Fraudandi animo.*

e Et ipſa re. ⸗ *Euentu rei.*

g l. Succeſſores. C. ad l. Fal. l. 1. §. pe. ff. ad Trebel.

§. Eadem lege.

1 *Minor non poterat olim manumittere, niſi cùm cauſæ cognitione.*
2 *Quæ fuerit ratio.*
3 *Alumnus, & actiuè & paſſiuè accipitur.*
4 *Caſus, ubi quis cogitur ad matrimonium.*
5 *Procurator quot annorum eſſe debeat.*

a Eadem lege Aelia Sentia domino minori uiginti annis non aliter manumittere permittitur, quàm ſi uindicta apud b conſilium, iuſta cauſa manumiſſionis approbata fue-

fuerint manumiſſi. Iuſtæ autem manumiſſionis cauſæ hæc ſunt: veluti ſi quis patrem, aut matrem, filium filiam ve, aut fratres ſororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem aut [d] alumnum, alumnamve, aut collectaneum manumittat: aut ſeruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonij habēdi cauſa: dum [e] tamen intra ſex menſes in uxorem ducatur, niſi iuſta cauſa impediat: & ſeruus qui manumittitur procuratoris [g] habendi gratia, non minor decem & ſeptem annis manumittatur.

a Alterum.§ 1 *Caput legis Aeliæ Sentiæ hic explicatur, quo minoribus viginti annis non aliter concedebatur manumittere quam cum iuſtæ manumiſſionis cauſæ cognitione.* 2 *Quod forte ideo erat, quia cùm libertas ſit res [a] inæſtimabilis, non erat iuuenibus, qui recti & prudentis conſilij necdum eſſent [b] participes, temerè committenda: hoc tamen hodie correctum eſſe, ex fine tituli [c] huius diſcemus.*

b Apud conſilium.§ *Hoc eſt, pro tribunali apud prætorem, Proconſulem, legatumve Cæſaris: nam hi cogebant pedaneos iudices vt in conſilium irent, quod facere non poterat legatus [d] proconſulis.*

c Sunt hæ. § *Quæ exempli tantum gratia recenſentur, non quod præter has nullæ ſint aliæ. Nam, vt Paulus [e] ſcribit, multa merita incidere poſſunt quibus honeſtum ſit, libertatem cum decreto præſtare. Sunt autem cauſæ hic expreſſæ, ex tribus Vlpiani [f] reſponſis deſumptæ.*

d Alumnum. § 3 *Alumnus tam in actiua quàm in paſſiua ſignificatione capitur: ſignificat enim & eum quem tu aluiſti, & item eum qui te aluit: Interdum etiam filios ex concubina natos [g] denotat.*

e Dum tamen.§ 4 *Caſum hic obſerua, vbi quis cogitur ad matrimonium contrahendum: cùm tamen regulariter matrimonia libera eſſe [h] debeant.*

f Iuſta cauſa. § *Vt quia dominus factus fuerit Senator: neque enim licet Senatori libertinam vxorem ducere, & ante manumiſſionem ab eo [i] exigitur Iuſiurandum.*

g Procuratoris. § 5 *Ergo natus annos ſeptemdecim procurator eſſe poteſt: intellige ad negocia adminiſtranda, ſecus quoad iudicia, & lites exercēdas, quia tum maior viginti quinque annis eſſe [k] debet: quæ differentia hodie manifeſtè in Iure Pontificio deciſa [l] reperitur.*

a §. vlt. inf. hoc tit. & l. libertas. ff. De reg. iur.
b l. 2. ff. De minorib.
c §. Cum ergo. inf. eodem.
d l. 2. ff. de officio eius.
e l. etiā. § j. ff. hoc titul.
f l. Si minor annis 20. cum ll. ſeq ff. de manum. uindicta.
g l. j. cum gl. C. quæ res pign. obliga. poſſ.
h l. Titia. in fi. prin. ff. de ver. ob. c. Iamina. De ſponſa.
i l. ſi collectaneus. 1 de manu. uindi.
k l. Si minor. ff. De procur. c. qui generaliter. De. procur. lib. 6.

§. Semel.

1 *Caſus ſiue thema huius §.*
2 *Manumiſſio non retractatur, & ſi cauſa fuerit iniuſta, falſave.*
3 *Hunc §. in ſeruis proprijs: non alienis procedere fallit idem textus vt num. 4.*

Semel autem cauſa approbata ſiue vera ſit, ſiue falſa, non retractetur.

Suprà *dictum eſt, minorem uiginti annis, ſi manumittere velit, neceſſe habere, vt iuſtam cauſam manumiſſionis alleget, quam & iudicem approbare oportet.* 1 *Pone modo, minorem viginti annis allegaſſe aliquam manumiſſionis cauſam, eandemque à Iudice approbatam eſſe, quæ tamen poſtea tractu temporis reperiatur falſa & iniuſta, ita vt non fuerit admittenda.* 2 *Iam inquit Imperator, manumiſſio ob id non retractetur. Quod fortè ob fauorem libertatis introductum eſt: quia cum lex Iudicis arbitrio huiuſmodi cauſæ examen commiſerit, ideò probationi cauſæ contendicendum erat, non etiam cauſa ſemel approbata refricanda.* 3 *Hoc tamen in ſeruis [a] proprijs, non etiam in alienis locum habet. Nam ſi minor ſeruum alienum volens manumittere, quem ſuum eſſe per falſa probauerit inſtrumenta, ac deinde manumiſerit, libertas data reuocari pōt, Sanè in ſeruis alienis verius cauſa dici poteſt nulla, quàm vera falſaue, Placentino [b] authore.* 4 *Sed & tum ceſſat textus noſter, ſi abſente, eo, cuius intererat, aut clanculum, aut cauſa minus probabili: manumiſſio ſit facta, quia & hoc caſu reuocari [c] poterit.*

a l. Iuſta cauſa. ff. de manu. vindi.
b In ſumma huius titu.
c Cautione. hic per l. j. C. quando prouocare nō eſt. neceſſ. & l. Seiæ ff. De tuto. & cura. datis ſub his & l. j & vlti. ff. quæ ſenten. ſine appe. reſcin.

§. Cum ergo.

1 *Secundum caput legis Aeliæ Sentiæ emendatum.*
2 *Appellatione legatorum libertates continentur.*
3 *Iuriſconſulti dubijs mediam viam eligere ſolent.*
4 *Manumittens quot hodie annorum eſſe debet.*
5 *Duobus caſib. à lege antiqua æquiparatis, lex noua corrigens in vno, non cenſetur. corrigere*
6 *Imperator quare in manumiſſore putauerit ſufficere 17. annos. (in alio*
7 *Quæ non differunt ratione non differunt iuris diſpoſitione.*
8 *Regula, ex ſeparatis nihil inferri, quomodo obtineat.*

a Cum ergo certus modus manumittendi minoribus uiginti annis dominis per legem Aeliam Sentiam conſtitutus eſſet, eueniebat; ut qui quatuordecim expleuerat annos, liceret teſtamentum facere, & in eo ſibi hæredem inſtituere [b] legataque relinquere poſſet: tamen ſi adhuc minor eſſet uiginti annis, libertatem ſeruo dare non

poſſet. Quod non erat ferendum. nam cui totorum ſuorum bonorum in teſtamento diſpoſitio data erat: quare non ſimiliter ei; quemadmodum alias res, ita & de ſeruis ſuis in vltima voluntate diſponere quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis poſſit præſtare? Sed cum libertas inæſtimabilis res ſit, & propter hoc ante vigeſimum ætatis annum antiquitas libertatem ſeruo dare prohibebat: ideò nos [c] mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in [d] teſtamento dare ſeruo ſuo concedimus, niſi decimum ſeptimum annum impleuerit, & decimumoctauum attigerit. [e] Quum enim antiquitas huiuſmodi ætati, & pro alijs poſtulare conceſſerit: cur non etiam ſui iudicij ſtabilitas ita eas adiuuare credatur, ut ad libertatem dandam ſeruis ſuis poſſint peruenire?

a l. in generali petitione. ff. de verbo. ſig. l. cum in ſubſtitutione. ff. de leg. 3.

b l. filio uel ſeruo ff. Vt legatorum no. caueatur.

a Emendationem ſecundi capitis legis Aeliæ Sentiæ à ſe factam hoc loco Imperator ſubiungit. Quia enim videbatur prorſus abſurdum, eum non poſſe vnum ſeruum manumittere, qui necdum exceſſiſſet vigeſimum annum, cùm tamen aliàs liberam haberet bonorũ ſuorum adminiſtrationẽ: ideo id immutare placuit.

b Legataque reliq. § 2 *Huc [a] accedit quod generali appellatione legatorum, & libertates relictæ comprehenduntur.*

c Mediam uiam. § 3 *Veteribus Iuriſconſultis peculiare fuit, quando paribus vtrunque rationibus in aliqua hypotheſi ancipites diſtraherentur, mediã viã amplecti. Sicq; Paulus [b] alibi teſtatur, ſeſe multas cauſas diremiſſe per mediocritatem. Quare & Iuſtinianus Imperator hoc conſilium ſecutus, in præſenti themate mediam viam eligendo, cauit,* 4 *eum qui ſeptem decim annos impleſſet, ſeruo libertatem dare poſſe: nam ſi ad quatuordecim addas ſex, iam reſultant viginti. Quia propter ſex illos annos, qui reſtabant inter eum, qui teſtamentum condere, & eum qui libertatem teſtamento relinquere poterat, mediatim quaſi ſecuit, & tres ad quatuordecim poſuit, vt ſic manumitteret, qui ſeptemdecim annos compleuiſſet.*

c l. præcipimus. C. De appel. Bart. & Iaſ. in auth. et eo. non obſeruato. C. de Veſta.

d hic.

d In teſtamento. § 5 *Pro regula [c] traditum eſt, ſi duo caſus æquiparentur à lege antiqua, quod lex noua corrigens in vno, non intelligatur corrigere in altero. vnde noua conſtitutio, per quam ſublata eſt lex Aelia Sentia, licet correctionem induxerit circa manumiſſionem in ultima voluntate, non tamen cenſetur eidem legi voluiſſe derogare, aut quicquam immutare circa manumiſſionem inter viuos. Quare ſicut olim, ità & Iure nouo requiritur in manumiſſione inter viuos, vt ætas legitima, vel iuſtæ cauſa cognitio: idque apertè ſentit [d] Theophilus.*

e l. illud. ff. ad leg. Aquiliam cum ſimi.

e Cum enim. § 6 *Aetiologia eſt, cur decimumſeptimum annum Imperator ſufficere voluerit ad manumittendum: ducta à ſimili: Si is, qui eſt ſeptemdecim annorum, pro alio poſtulare, id eſt, patrocinium pro tribunali præſtare poteſt (quod vtique prætor huic ætati conceſſit: ſed & ea ætate, aut paulò maiore Nerua filius de Iure publicè reſpondiſſe legitur) ergo idem poteſt libertatem ſeruo dare. Qui enim adeò ſapit, ut alios patrocinio ſuo iuuare poſſit, is haud dubiè & ſibi rectè conſulet: quaſi diceret, non eſt ratio, quare ſit diuerſum, ergo idem Ius ſtatuendum. Regula [e] enim Iuris eſt, vbi in diuerſis factis non poteſt ratio diuerſitatis reddi, idem Ius debere ſtatui.* 7 *Et iuxta Baldum, quæ non differunt ratione, non differunt Iuris diſpoſitione. Et hæc diligenter notanda ſunt à Iuris-ſtudioſis, tum ut ſciant, malè inferri, iſta facta ſunt diuerſa, ergo de ipſis vt diuerſis diſponi debet: tametſi enim ſint diuerſa facta, ſi tamen eandem habeant rationem, idem Ius in vtroque ſeruabitur.* 8 *Tum vt limitent [f] regulam, quæ dicitur. Ex ſeparatis non fieri bonam illationem, vera enim eſt, ſi etiam ſint ſeparata in ratione, & ſic in medio concludendi, alias ex ſeparatis in facto [g] rectè infertur, ſi rationis paritas & ſimilitudo id ſuadet.*

f l. inter ſtipulantem, I. ſacram. verſ. ſed hæc diſſimilia. ff. de verbo. obli.

g uide Iaſonem in l. A Titio. ff. De uerbo. obli.

DE LEGE FVSIA CANINIA TOLLENDA. TITVLVS VII.

1 *Lex Fuſia Caninia vnde dicta.*
2 *Quomodo manumittendi facultas per Aelium Sentium fuerit riſtricta.*
3 *Lex Fuſia Caninia per Iuſtinianum ſublata.*
4 *Familia varia ſignificat.*
5 *Quod inter viuos conceditur, multò magis in vltima voluntate concedendum.*
6 *Argumentum ab vltimis voluntatibus, & econtra, an valeat.*

[a] Lege Fuſia Caninia certus modus conſtitutus erat in ſeruis teſtamento manumittendis: quam quaſi libertates impedientem: & quodammodo inuidiam; tollendam eſſe cenſuimus: cum ſatis fuerat inhumanum, [b] viuos quidem licentiam habere [c] totam ſuam familiam libertate donare, niſi alia cauſa impediat libertatem: morientibus autem huiuſmodi licentiam adimere.

a Lex 1 *Fuſia Caninia nõ à cane, ut Accurſius cõminiſcitur, ſed à Fuſio Caninio eius latore ſic dicta eſt, qui poſt Aeliũ Sẽtiũ libertatũ cõferendarũ ius ita reſtrinxit, ut certus manumittẽdorũ ſeruorũ numerus in ulti-*

mis

mis uolu ntatibus ſeruarentur; quàm rē diffuſe [a] *Caius, & Julius* [b] *Paulus explicant.* 2 *oſtenduntq; manu mittendi facultatem ſic fuiſſe reſtrictam, vt à duobus uſque ad decem pars dimidia, à decem, vſque a d triginta pars tertia, à triginta uſque ad centum pars quarta, à centum uſque ad quingentos pars quinta manumitti poſſet. Nunquam autem plus, quam centum. Meminit quoque huius legis obiter Fl. Vopiſcus in Vita Tacit.* Seruos (*inquiens*) vrbanos omnes is manumiſit vtriuſque ſexus, intra centum tamen ne caniniam tranſire uidetur. 4 *Hac igitur lex, quia libertatis fauori ex diametro repugnabat, meritò ſublata eſt per Iuſtinianum conſtitutione quadam, quæ lib. 7. Codicis* [c] *extat.*

a lib. 1. Inſt. tit. 8.
b lib. 4. recep. ſent.

b Totam ſuam familiam. § 3 *Familiæ ſunt variæ* [d] *acceptiones: inter cæteras autem, & hæc vna eſt, ut ſeruorum turbam, qui ſub unius domini poteſtate ſunt, ſignificet: atque ita hic accipitur. Quæ ſignificatio cæteris longè vetuſtior eſſe videtur. Antiqui enim; ut Feſtus teſtatur*, famulum *dicebant ſeruum, vnde* famulari *uerbum, à quo* familia.

d Tit. De leg. Fuſ. Can. tollend.
e l. Pronunciatio. § familiæ. ff. De verb. ſign.

c Viuos quidem. § 5 *Hinc regula ducitur, quicquid conceditur inter viuos, multo magis concedendum eſſe ultimis uoluntatibus: quod obtinet circa omnes libertates, tam directas, quam fideicommiſſarias.*

6 *Diſputat autem hic* [e] *Accurſius, an ab ultimis uoluntatibus ad contractus, & econtrà, argumentum duci poſſit. Ergo iſtud in hunc modum diſſoluere ſoleo. Ab ultimis uoluntatibus ad contractus, ſimilitudo eſt eatenus quatenus rationis paritas id amittit. Nam ſi urgentior pro ultima diſpoſitione ſit ratio quam pro contractu, licebit quidem argumentū ducere de contractu ad ultimas uoluntates affirmatiuè: ex diuerſo de contractibus ad teſtamenta non licebit affirmatiuè, cum de maiori ad* [g] *minus non rectè colligatur: negatiuè* [h] *licebit. Sin uerò conſtat efficaciorem ineſſe contractui rationem, tum de vltima uoluntate negatiuè quidem ad contractum ſumi* [i] *argumentum non poteſt, affirmatiuè poteſt. Quod ſi dubium eſt, in quibus urgentior ſit ratio, ea ſpecie, quoniam teſtamenta fauorabiliorem interpretationem* [k] *recipiunt, in eis maior quoque ratio, præſumitur, & tum quomodo inferri colligique poſſit, ex prædictis abunde patet.*

e Hoc idem Dd. tractant. in l. pactum inter hæredē. ff. De pactis. l. cunctos popu. C. De ſumm. tri.
f l. vltima. C. De legatis.
g c. cum in cūctis. De electione.
h l. obligationum ferè. §. placet. ff. De actio. & obli.
i d. l. Pactum inter hæredem. & l. nō eſt mirum. ff. De pig. actio.
k l. Si in teſtamentis. ff. De reg. iu.

DE HIS QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT. TITVLVS VIII.

In Rub. & princip. tit.

1 *Continuatio huius tituli.*
2.4 *Contrariorum eadem eſt diſciplina.*
3 *Locus à contrarijs.*

a Sequitur de Iure perſonarum alia diuiſio. [b] Nam quædam perſonæ ſui iuris ſunt, quædam alieno iuri ſubiectæ. Rurſus earum, quæ alieno iuri ſubiectæ ſunt, aliæ ſunt in poteſtate parentum, aliæ in poteſtate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri ſubiectæ ſunt. nam ſi cognouerimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt, ſimul intelligemus, quæ ſui iuris ſunt. Ac prius inſpiciamus de his, quæ in poteſtate dominorum ſunt.

a Hactenus 1 *de perſonarum diuiſione, quæ Iure gentium introducta eſt, uidemus, quæ quia uetuſtior* [a] *erat, propria quadam uenerationis ratione præponenda fuit: nunc iuſto ordine de eo perſonarum diſcrimi ne ſubijcitur, quod maiore ex parte à Iure ciuili uel repertum, uel reformatum eſt: Repertum, ut eſt patria poteſtas, tutela, cura: Reformatum, ut eſt poteſtas dominica, quæ tametſi iuris gentium* [b] *eſt, reformationem tamen ſeu emendationem à Iure ciuili* [c] *accepit. Eſt autem tota hæc prior tituli noſtri pars ex libro. 1. Inſtitutione Caij deſumpta, cuius etiam uerba in Pandectis* [d] *referuntur.*

b Nam ſi cognouerimus. § 2 *Quia contrariorum, quantum ad eorum cognitionem attinet, eadem eſt ratio: ut ſi intelligimus, quid ſit Iuſtitia, à contrario etiam cognoſcimus, quid ſit iniuſtitia.* 3 *Et uides fundamentum eſſe locum à contrarijs,* [e] *Cicero: Omnium, inquit, rerum in contrarias partes cognitio ex eiſdem ſuppeditatur locis. Idem* [f] *alibi: Contrarium inquit, negantium eius eſt, atque natura, ut altero poſito uel cognito, alterum, ſtatim ſubmoueatur & cognoſcatur.* 4 *An autem contrariorum eadem ſit diſciplina, quod ad Iuris pertinet diſpoſitionem? Et utique eadem, quando ſubeſt eadem ratio; in utroque ex cō trarijs: quòd ſi cōtraria, uel diuerſa ſubſit ratio, ex* [g] *Bartoli ſententia, contrariorum contraria eſt Iuris diſpoſitio. Natura ſi quidem oppoſitorum, eſt, ut ſe tollant, non etiam ponant* [h] *inuicem.*

a Singulorum. inſ. De rer. diuiſ.
b §. Ius autem gē. ſup. De iur. na. gē. & ciui.
c § in poteſtate. inſ. hoc tit.
d l. 1. ff hoc tit.
e lib. 2. De oratione.
f In Topicis.
g l. ul i. §. in uerbo. Contra quoque. ff. De lega. 3. & l. Si contra. § fin. ibi glo. no. ff. De vulga. & pupil in l. inter ſtipulantē. §. Sacram. ff. De uerb. obli.
h Dd. in locis ſupra citatis.

§. In poteſtate.

1 *Poteſtas dominica cuius ſit Iuris.*
2.3 *Poteſtatis dominicæ effectus.*

In poteſtate itaq; dominorum ſunt ſerui: quæ quidem poteſtas, [a] Iuris gentium eſt. Nam apud omnes peræque gentes animaduertere poſſumus dominis in ſeruos uitæ necisq; poteſtatem fuiſſe, & quodcunq; per ſeruū adquiritur, id [b] domino adquiri. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui ſub imperio noſtro ſunt, licet ſine cauſa à [c] legibus

cognita in ſuos ſeruos ſupra modum ſæuire. Nam ex conſtitutione Diui Antonini, qui ſine cauſa ſeruum ſuum occiderit, non minus puniri iubetur, quàm ſi alienum ſeruum occiderit.

a Iuris gentium. ❡ *Hinc* 1 *diſcis poteſtatem dominicam iuris gentium ſecundarij eße. Ariſtoteles appellat eam,* δεσποτικὴν *imperium, quaſi dicas, herile imperium: ſicut anima imperat corpori. Corpus enim cogitur obtemperare animæ agitanti, & mouenti, nec habet ſine anima peculiares motus: ita & ſeruus volens nolens cogitur obtemperare domino, & prorſus in aliena poteſtate eße.* 2 *Huius autem poteſtatis plures erant olim effectu, quorum duo hic referuntur. Primus, quod domino uitæ necisq; poteſtas in ſeruum conceßa fuerat: qui quoniam contra omnem humanitatis rationem corrupta natura introductus, atque in uſum olim receptus eſt, meritò hodie coercionem accepit. Nam ſi quis occidat ſeruum proprium, ita tenetur lege Cornelia de Sicarijs, ac ſi alienum ſeruum occidiſſet, hominemuè* [a] *liberum. Non tamen prohibetur dominus leuiter pulſare ſeruum: id quod indicat uerba* ſuprà modum: *uel etiam* [b] *occidere, ob cauſam iuſtã. Fertur talem imperij ſeu dominicæ poteſtatis formam etiamnum apud Turcas eſſe, ubi Princeps pro arbitrio facit omnia, & ſubditi tanquam pecudes coguntur parere, quicquid imperat tyrannus.* 3 *Secundus effectus eſt, quod ſeruus adeo in poteſtate domini ſit, ut nihil proprij habeat: ſed quicquid acquirit, id domino omne acquirat, non modo ſcienti, aut ratum* [c] *habenti, ſed etiam ignoranti atque inuito: dum tamen iuſtè et cauſa quærat* [d] *licita.*

a l. Inde Neratius. § ſi dolo. ff. Ad L. Aquiliam.
b l. qui ſeruum. ff. De uerb. obliga.
c l. acquiritur. § igitur. ff. De acq. rerum do.
d De hoc uide latius quę dicam in § Item nobis. inf. Per quas perſo. nob.
e ut inf. per quas perſ. no. acqui.
f l. qui ſeruum. ff. De verb. obliga.

b Domino acquiri. ❡ *Per dominum autem non eum ſolum, qui verè dominus eſt, intelligimus: ſed fructuarium etiam,* [c] *& bonæ fidei poſſeßorem.*

e Cauſa leg. cog. ❡ *vt quia eum in facinore deprehenderit, quod capite plectendum* [f] *ſit, vel aliquid fecerit capitale: Ideoque non dixit Imp. Cauſa Cognita, ſed Cauſa Legibus cognita.*

§. Sed & maior.

1 *Eccleſia immunitatem præſtat tam ſeruis quàm liberis.*
2 *Liber homo quando tutus ſit confugiendo ad eccleſiam.*
3 *Deus non eſt receptator latronum.*
4 *Statuæ principum ſecuritatem præſtant.*
5 *Propter nimiam crudelitatem alicui Ius ſuum auferri poſſe.*
6 *Iudex nimium crudelis, ab officio remoueri poteſt.*
7 *Princeps non debet legum ſuarum ludibrium ferre.*

Sed & maior aſperitas dominorum; eiuſdem principis conſtitutione coercetur. [a] Nam Antoninus conſultus à quibuſdam Præſidibus prouinciarum de his ſeruis, qui [b] ad ædem ſacram, uel ad ſtatum [c], principum confugiunt, præcepit, ut ſi intollerabilis uideatur ſæuitia dominorum, cogantur ſeruos bonis [d] conditionibus uendere, ut precīu dominis daretur, & recte. expedit enim Reipub. ne ſua re quis male utatur. [e] Cuius reſcripti ad Aelium Martianum miſſi verba ſunt hæc. Dominorum quidem poteſtatem in ſeruos illibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum ius ſuum detrahi: ſed & dominorum intereſt; ne auxilium contra ſæuitiam, uel famem, uel intolerabilem iniuriam denegetur ijs, qui iuſte [f] deprecantur. Ideoq; cognoſce de querelis eorum qui ex familia Iulij Sabini ad ſacram ſtatuam [g] cōfugiunt, & ſi vel durius habitos, quam æquum eſt, vel infami iniuria affectos eſſe cognoueris [h] vænire iubes ita ut in poteſtatem domini non reuertantur. Quod ſi meæ conſtitutioni [i] fraudem fecerit, ſciat me hoc admiſſum aduerſus ſe ſeuerius [k] executurum.

a Nam Antoninus. ❡ *Totus hic textus ad verbum lex Vlpiani* [a] *reſponſo tranſcriptus eſt.*

b Ad ædem ſacram. ❡ *Vt immunitatem habeant, donec, iuſſu Præſidis liberentur. ex ſeueri & auſteri domini poteſtate. Præſtat* 1 *enim eccleſia immunitatem, ſicut liberis hominibus, ita & ſeruis, ob nimiam dominorum ſæuitiam eò* [b] *confugiunt: ſecus ſi alias ſeruire detrectarent, quia confeſtim, dominis ſunt* [c] *reſtituendi, præſtita tamen cautione, ne durius tractentur æquo.* 2 *Sed nec liber homo tutum ſemper habebit perfugium. Intereſt enim, an ad ædem ſacram quis ob debitorum oppreſsionem confugiat, uel ob patratum delictum. Nam priore ſpecie, ſiquidem Reipub. debeat, immunis erit: vocatus tamen, ſi non veniat, fiet miſsio in poſſeßionem* [d] *ſuorum bonorum. Si verò ſit priuati hominis debitor, iudex triginta illi ſecuros dies indulgebit, ad ſe defendendum: & ſi condemnetur, Iudex mandabit ſententiam executioni, prout* [e] *poterit. Altero verò caſu, ſi ob delictum ad eccleſiam confugit, idque atrox ſit, ut quia homicidium uel rapinam, aut ſimile facinus patrauerit, Ius ciuile* [f] *ſecuritatem denegat.* 3 *Exiſtimans Deum nolle receptatorem eſſe latronum, aut protectorem eorum, quos iam olim æterna lege præcepit puniri. Sed poſteriores Pontifices Romani etiam eo caſu immunitatem eccleſiarum* [g] *indulſerunt. In leuioribus uerò delictis utroque iure præſtari ad templa confugientibus ſubſidium ſine controuerſia eſt.*

a l. 2. hoc tit.
b Vt hic et d. l. 2. ff. eod.
c l. præſenti. C. de his qui ad eccleſ. confug.
d §. Reges §. neque Nouell. De mandat. princ.
e d. l. præſenti. §. & l. 3.
f d. l. præſenti. In prin.
g ca. Inter alia. De immunit. eccleſ.

Ad ſta

Ad ſtatuam ⸫ 4 *Voluerunt enim Romani principes & ſuis ſtatuis hanc tribuere maieſtatem, vt ſecuritatem præſtarent, & ſi qui illas læderent, Maieſtatis iudicio* [h] *tenerentur: fortè ne minores viderentur eſſe ipſorum ſtatuæ, quam olim fuerit Ptolemei regis apud Cyrenas, ad quam cùm quidam Decius Magius Campanus, qui à Pœnis vinctus Carthaginem ducebatur, confugiſſet: manus hoſtium euaſiſſe* [i] *legitur: Extat etiamnum Valentini, Theodoſij, &* [k] *Arcadij Impp. conſtitutio, vt qui ex certa iuſtaque cauſa ad principalia ſimulachra confugiunt, iure & legibus uindicentur: qui uero inuidiæ alicui creandæ cauſa id fecerit, abrepti puniantur.*

d. Bonis conditionibus. ⸫ 5 *Argumentum hinc ducitur, propter nimiam credulitatem ius alicui ſuum auferri poſſe: Sic enim domini coguntur hic ſeruos ſuos vendere, ob nimiam aſperitatem: tametſi* [l] *regulariter quis non compellatur rem ſuam uendere. 6 Sic Iudex poteſt à ſuo repelli officio, ſuaque priuari* [m] *iuriſdictione, ſi nimis reperiatur crudelis & ſeuerus. Sed & pater quandoque filium ex cauſa emancipare* [n] *cogitur. Nunquam tamen propria autoritate ius ſuum detrahendum eſt cuiquam, ſed ordine iudiciario ſeruato, & ſubſecuta* [o] *ſententia.*

e Cuius reſcripti. ⸫ *Hæc reſcripti forma eſt longè pulcherrima, & paucis admodum verbis multa complectens.*

f Deprecantur. ⸫ *Ecce præoccupationem qua anteuertit & diluit obiectionem, deinde ſubijciens, infert ex propoſitone.*

g Confugerunt. ⸫ *Non eſt ſtatim dilationibus credendum. Sed quid tùm, poſteaquam cognitum eſt?*

h Venire iube. ⸫ *Quaſi diceret, exitum aliquem inueni tuæ cognitionis, ne ſit inanis.*

i Fraudem fecerit. ⸫ *Id eſt, ſi non paruerit, vel ſententiam & vim huius noſtri reſcripti, aliquo commento aut techna eluſerit, veluti (inquit Theophilus) ſi hic Sabinus cum emptore clàm conueniret, ut rurſus aliquando ſeruum redhiberet.*

K Executurum.) *Adijcit pœnam & interminationem, qua comprimat affectus domini aduerſus miſeros ſeruos commoti. 7 Et ſanè non debet princeps ferre ſuarum conſtitutionum ludibrium aut contemptum. Nam & fruſtrà ſeruantur leges, niſi ſeuerè puniantur contemptores* [p].

h l. Nõ contrahit. ff. Ad l. Iuliã maieſtat.
i Liuius lib. 1. De ca. 1. 3.
K l. Vnica. C. de his qui ad ſtatuas confug.
l l. Nec emere. De iure delib. l. inuit. C. de contrahen. empt.
m De quo vide Cy. & Bald in l. 2. §. Dominorum. ff. hoc tit.
n l. Sileñoes. C. De epiſcop. audient.
o Bald. in tit. De pace te. in uerbo, publici latrones. in uerb feudo,
p Bald. hic. Facit l. Sanctio legum. ff. De pœnis.

DE PATRIA POTESTATE.
TITVLVS. IX.

In Rub. & princip. tit.

1 *Patria poteſtas quid, & vnde dicatur.*
2 *Eadem a Græcis quomodo cognominetur.*
3 *Vnde poteſtas patria deriuetur.*
4 *Olim parentibus in liberos & vitæ & necis poteſtas erat.*
5 *Nuptiæ vnde dictæ.*
6 *Matrimonium vnde deriuetur.*
7 *Coniugij etymus.*
8 *Explicatio definitionis matrimonij.*
9 *Sponſa debet lugere mortem ſponſi.*
10 *Coniugati an & quando ſeparari poſſint.*
11.12 *Concubinatus a matrimonio quomodo differat.*

[a] In poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex iuſtis nuptijs procreauimus.[b] Nuptiæ autem, ſiue matrimonium [c] eſt uiri & mulieris [d] coniunctio, indiuiduam [e] uitæ conſuetudinem continens.

a Poteſtas *patria iure ciuili* [a] *eſt conſtituta in filios familiarum, 1 & Ius, illud dicitur, quod habet pater vel auus in paternas perſonas liberorum. Dicitur autem* patria, *quia patribus tantùm datur, & non* [b] *matribus. Niſi forte a Principe impetrent, ut in ſolatium eorum, quos in defenſione patriæ amiſerunt adoptare aliquot* [c] *poſſint. 2 Hanc poteſtatem Ariſtoteles vocat βασιλικὴν ſiue πολιτικὴν, imperium, id eſt, regiam ſeu ciuilem dominationem, quomodo mens imperat appetitioni certa lege: & propter illius vtilitatem, 3 Et ea quidem poteſtas ex iuſtis & licitis ſolùm nuptijs deriuatur: quare pater filios naturales tantum, aut illegitimos non tenet in ſua poteſtate. Plutarchus etiam meminit Romulum inter eas leges, quas curiatim rogabat, hanc quòque tuliſſe:* Filius quando vixerit, in patris poteſtate maneto. *Quare neque nuptiæ illam ſoluunt, ſed perpetuò* [d] *manet, niſi alias legitimis modis* [e] *diſpereat. 4 Apparet tamen ex pleriſque legibus* [f], *vſque ad vitæ & necis arbitrium porrectam fuiſſe patriam poteſtatem, quam natura tamen pietate quadam, non ad talem introduxit tyrannidem. Huic autem præduro & impio iuri paulatim, tum Imperatores* [g], *tum Iuriſconſulti detraxerunt, & ad naturalem æquitatem illud reduxerunt. Solùm. n. parentibus honeſta relinquitur emendatio, & ex maxima cauſa,* [h] *exhæredatio.*

b Nuptiæ autem. ⸫ *Nuptiæ, matrimonium, coniugium, & conubium pro eodem ferè vſurpantur. 5 Nuptiæ ſic dictæ ſunt, quòd noua nupta* [i] *pudoris gratia ſe obnuberet & velaret. quod Rebeccam etiam*

a l. Nam ciuium & l. ſeq. ff. De his qui ſunt ſui uel al. iur.
b § fœminæ inf. De adoptionibus.
c l. Mulierem. C. De adoptionib.
d §. Patiuntur. & §. Sed & inf. De iniur.
e Qui recenſentur. inf Quib. mo. Ius pat. ptãtis ſol.
f Ex l. 2. C. De par. qui fil. diſt. & l. in ſuis, in fin. ff. De lib. & poſth. & l. fi C. De pat poteſtate.
g l. qui filios. C. Quæ res pig. &c. & l. D. Adrianus. ff. A. l. Pom. de parricid & C. De his qui parentes vel li &c.
h §. Aliud quoque. Nouc. vt cum de apell. cognoſ & C. De emend. p. pinq.
i c. Hæc imago. 33. q. 5.

Iſaac iam deſponſatam feciſſe, [k] *legimus, quæ maritum deſignatum aperto capite non putabat uidendum, ſed eum is fortè fortuna, ſeu potius Dei conſilio in agro deambulans, ei obuius factus fuiſſet, ſublato pallio ſeſe operuit. 6 Matrimonium verò a matris nomine* [l] *dictum eſt, quod fœmina ob id potiſſimè nubere debeat, vt mater fiat. 7 Coniungium, Diuo* [m] *Ambroſio teſte, a coniungendo deriuatum eſt: Nam cùm legitimo mulier viro coniungitur, coniungium eſt. Nonnulli tamen in hoc nuptias a matrimonio differre putant, quod propriè nuptię ſint matrimonij celebrata, quæ coniugij teſtificationem declarat. Et hæc de ratione vocabulorum dicta ſuffecerint. Porro, 8 quod ad matrimonij definitionem, quam hic Imp. ponit, attinet* [n] *elegans eſt, materiam & formam continens. Nam quod dicitur,* uiri & mulieris coniunctio, *hoc materiam, reliqua verba ipſam formam ſignificant*

k Geneſ. cap. 24.
l Auguſtin. lib. 46. contra Manich. & Gel. li. 18. c. 6.
m Li. j. De Abrah. patri. cap 9
n Sumptum ex l. j. ff. De ritu nupt.

c Coniunctio } *Intellige conſenſum per uerba de præſenti expreſſum, etiam ſine copula corporum, quæ additur ſaltem ad ſignificationem perfectionis. neque enim defloratio uirginitatis facit nuptias, ſed pactio coniugalis, nec coitus* [o]*, ſed conſenſus ſolus. Vnde uir & mulier non ideò minus coniuges erunt, etſi nunquam corpore conueniant. 9 & legibus* [p] *cautum eſt, ut ſponſa lugeat mortem ſponſi tanquam uiri ſui, ſponſamque fratris ſui quis prohibetur ducere, quoniam ſponſa fit conſenſu animi uera uxor: Et vtique talis coniunctio debet eſſe legitima, nimirum, ne fiat copulatio contra leges, hoc eſt, in his quæ impediunt matrimonium. quæ autem huiuſmodi ſint, ſequens titulus docebit.*

o l. Nuptas. ff. De reg. iur. §. Nu. prijs. Nouel. De nupt.
p l. 2. C. De ſecundis nup. c. ſi quis 27. q. 2.

d Viri & mulieris.} *Hæc verba adduntur, ad oſtendendum omnem aliam coniunctionem in vna uel diuerſa ſpecie eſſe deteſtandam. Vnde & leges ciuiles aliter coeuntes ultimo ſupplicio plectendos* [q] *iubent.*

q l. Cum vir. ff ad l. Iul. de adult. §. Item lex. j. de pub. iud.

e Indiuiduam uitę conſuetud. } *10 Quia ſemel coniugati, niſi legibus permittentibus, ſeparari aut diuidi non poſſunt, ſed perpetuò coniuncti remanent. 11 Per quam differentiam concubinatus excluditur: etſi enim in concubinatu cohabitandi animus adſit, poenitere tamen diuidique poſſunt etiam ſine cauſa, ſi uelint. Quod non eſt in matrimonio: nam qui matrimonio coniunguntur, talem habent animum, ut perpetuo conuiuere uelint, ſcientes, quod etſi eorum animus mutaretur, tamen, niſi lege ipſa cenſente, reſilire non poſſent. 12 Porrò legibus ita conſentientibus aliquoties ſeparantur coniuges, ex certis & arduis cauſis: qua in re uariant iura. Digeſtorum* [r] *iure pro leuiſſima cauſa mittebatur libellus repudij (quod adhuc Iudæi obſeruant) in quo continebantur hæc verba:* Res tuas habeto, conditione tua utere. *Poſtea iure Codicis* [s] *iſtud videbatur iniquum, & ideo certæ cauſę numeratæ ſunt, ex quibus diuortium fieri poſſit. Quæ quia non omnes videbantur ſufficientes, iure Nouellarum* [t] *perpaucæ, reliquis defalcatis, ſunt admiſſæ. Iure verò Pontificio, quod in matrimonio (ſicut & cęteris rebus ſpiritualibus) prævalet, iſtud reprobatum eſt. Aliquoties tamen & eo* [u] *Iure, ſaltem quod ad thorum attinet, ſeparantur coniuges, ita vt alter viuente altero, nihilo magis contrahere poſſit. Sola enim morte coniugati diuiduntur, quòd viuente vtroque coniugatorum, primus coniugalis conſenſus ſemper eos coniungit. Nam, vt D. Paulus* [x] *inquit,* mortuo demum uiro, mulier à lege uiri eſt ſoluta.

r l. 2. ff. De diuor. & repud.
s l. conſenſu. C. de repud.
t Nouell. vt liceat matri vel auię. §. quia verò plurimas.
u Vide tit. Decreta. De frigid. & malefic.
x l. Corinth. 7.

§. *Ius autem.*

1 *Romani ciues qui hodie dicantur.*
2 *Qui poſſidetur ab alio, poſſidere alium non poteſt.*
3 *Filia nubendo in Ius & familiam uiri tranſit.*
4 *Soror vnde dicta.*

Ius autem poteſtatis, quod in liberos habemus, [a] proprium eſt ciuium Romanorum: nulli enim alij ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem qualem nos habemus. Qui igitur [b] ex te & vxore tua naſcitur, in tua poteſtate eſt. Item qui ex filio tuo & vxore eius naſcitur, id eſt, nepos tuus & neptis, æquè in tua ſunt poteſtate, & pronepos & proneptis, & deinceps cæteri. [c] Qui autem ex filia tua naſcuntur, in poteſtate tua non ſunt, ſed in patris eorum.

a Proprium.} *Hodie 1 cùm D. Antonini* [a] *conſtitutione omnes qui in orbe Romano ſunt ciues Romani eſſe dicuntur: conſequitur hanc poteſtatem patriam ad omnes Chriſtianos* [b] *pertinere: atque ita producendus eſt hic textus noſter. Olim tamen, priuſquam hæc Antonini conſtitutio promulgata eſt, magni hoc fuerat momenti, vt qui iura ciuitatis Romanæ non habuiſſet, nec filios in poteſtate haberet.*

a l. qui in orbe. ff. Ad municip.
b Vide Alciat. lib. 2. Diſpunc. 12. & ſeq.

b Ex te.} *Hoc, verum, niſi tu ſis in poteſtate alterius, tum enim filius tuus non in tua, ſed in eius poteſtate erit, cuius tu quoque iuri obnoxius es. Nam 2 pro regula* [c] *traditur, quod ab alio poſſidetur, alium poſſidere non poſſe.*

c Qui autem. } *In deſcendentibus ex filia ceſſat ratio poteſtatis patriæ: ob id certè. 3 quia filia nubendo tranſit in omne ius & poteſtatem mariti. 4 Hinc etiam ſcribunt autores, ſororem appellatam* [d] *eſſe, quæ ſi ſecorſim naſcatur, ſeparetur que ab ea domo in qua nata eſt, & in aliam tranſmigret familiam.*

c l. Si eueniet. ff. Ad l. Iuliam de adulte.
d Aul. Gel. li. 12. cap. 3.

DE NVPTIIS. TIT. X.

1 *Patria poteſtas ex iuſtis tantum nuptijs deſcendit.*
2 *Argumentum huius tituli.*

Quoniam

Quoniam. 1 *poteſtas patria non ex quibuſlibet, ſed iuſtis tantum nuptijs prouenit: ideo quæ iuſtæ nuptiæ dicantur iam exponit. Ad rem quod attinet: maris & fœminæ coniugatio communiter quidem omnibus animantibus eſt à natura* [a] *inſita, vt ſcilicet coniungantur ſobolis procreandæ gratia: verùm ne homines ad inſtar beſtiarum promiſcuè vtantur iſta coniunctione, naturalis itemq́; ciuilis ratio multa de ea re conſtituit.* 2 *Quorum hic tria potiſſimum tractantur: Primum, quæ* [b] *requirantur ad legitimum matrimonium: deinde quæ perſonæ inter ſe contrahere* [c] *nequeant, quæque eorum* [d] *poenæ ſint, qui contra leges coniunguntur: deniq; quibus modis naturales efficiantur* [e] *legitimi.*

a Vt ſuprà de iur. nat. gent. & c. in princ.
b In prin. huius ti.
c §. ergo. hoc titu.
d §. Si aduerſus inf. eod.
e §. aliquanto. inf. hoc tit.

In princip. tit.

1 *Iuſtæ nuptiæ quæ ſint.*
2 *Quæ requirantur ad legitimum matrimonium, & numero. 4. 7. 8. 10.*
3 *Serui iure ciuili non contrahunt nuptias, ſed contubernia.*
5 *Pubertas quomodo æſtimatur.*
6 *Foeminæ quare citius adoleſcant quàm maſculi.*
8 *Parentum conſenſus an hodie neceſſariò requiratur in matrimonio. & nu. 7.*

[a] Iuſtas autem nuptias inter ſe ciues Romani contrahunt, qui ſecundum præcepta legum coeunt: maſculi quidem puberes, fœminæ autem viri potentes, ſiue patres familiarum ſint, ſiue filij familiarum: dum tamen ſi filij familiarum ſint, conſenſum habeant parentum, quorum in poteſtate ſunt. Nam hoc fieri debere, & ciuilis & naturalis ratio ſuadet, intantum ut iuſſus parentis præcedere debeat. Vnde quæſitum eſt, an furioſi filia nubere, aut furioſi filius uxorem ducere poſsit? cumque, ſuper filio uariabatur, noſtra proceſsit deciſio, qua permiſſum eſt ad exemplum filiæ furioſi, filium quoque furioſi poſſe, & ſine patris interuentu matrimonium ſibi copulare, [b] ſecundum datum ex noſtra conſtitutione modum.

a l. Si ſenator. ff. De ritu nuptia. l. Si vxor. ff. ad l. Iuliam de adulte.
b l. cũ quis. §. 1. C. de naturalib. liberis.

a Iuſtas autem. *Iſtud principium docet, ad iuſtas nuptias multa eſſe neceſſaria.* 1 *Iuſtas autem nuptias intellige, legitimas, & in quibus nihil poſſit iure deſiderari, ſicut & iuſtam* [a] *vxorem, iuſtos* [b] *liberos dicimus.* 2 *Primum ergo requiritur, ut contrahentes ſint* ciues Romani, *hoc eſt omnes liberi.* 3 *Serui enim iure ciuili non nuptias, ſed* [c] *contubernia contrahere dicuntur: itaque ſeruorum coniuges non vxores, ſed potius contubernales* [d] *dicuntur: & eorum liberi naturales* [e] *habentur, non autem iuſti, tametſi iure canonum ſecus* [f] *ſit.* 4 *Secundò* iuſta ętas, *hoc, eſt, ut mulieres ſint duodennes, maſculi verò puberes, id eſt, quatuordecim annorum:* 5 *ita enim Pubertatem Romanæ leges æſtimant, licet in alijs deſiderent annos* [g] *octodecim: quippe poſt eam ætatem ſexuum qualitates caleſiunt, & incentiua naturæ mouentur. Sic quoque Romani olim foeminis octauo, maribus verò nono die nomina imponere ſolebant.* 6 *Rationem diuerſitatis Plutarchus in Problematibus refert:* Natura (*inquit*) cauſam ſuſtinet, & augetur fœmina, & creſcit, & adulta efficitur, antequam maſculus. *Si tamen & ante ætatem præſcriptam ad matrimonium idoneus quis exiſtat, rectè nihilominus contrahet, quoniam canones in nuptijs pubertatem non ex annorum numero, ſed coeundi potentia* [h] *dignoſcendam ſtatuunt.* 7 *Tertiò* conſenſus parentum: *qui vt accedat, & ciuilis & naturalis ratio ſuadet: Ciuilis, quia eo iure liberi patris poteſtati ſunt ſubiecti: Naturalis, quia natura filios parentibus obedire docet. Iure tamen* [k] *Pontificio olim inductum eſt, ut contrahentium tantum conſenſus ſufficiat, conſiſtatque coniugium, etiam non accedente parentum autoritate: hodie tamen ſacro Trident. concilio emendatum eſt. Iure igitur canonum (quod in matrimonio ſequendum aiunt) parentum conſenſus honeſtatis olim tantum, hodie neceſſitatis gratia accedere debet.* 8 *Quartò deſideratur conſenſus eorum: qui coituri ſunt. Nam* [l] *nuptias non concubitus, ſed conſenſus facit.* 10 *Quintò & ultimo neceſſe eſt, ut coniugalis coniunctio non ſit nefaria, inceſta, aut quoquomodo* [m] *prohibita. Quomodo autem prohibeatur, Iuſtinianus mox hoc ipſo titulo tradit.*

b Secundum datum ex no. conſt.] *Curatore ſcilicet furioſi autore, & præſentibus nobilibus ex eorum genere nulla in re diminuto patrimonio* [n] *furioſi.*

a l. cum ancillis. C. De inceſt. nupt.
b l. Vxorem. §. Codicillis. & §. concubinę. de leg. 3.
c l. Stichus. de adimẽd. le. l. Thais. §. hæredem. ff. De fideicommi lib.
d l. Lucius Titius. §. tres hæredes. ff. ad Trebellia. l. denique. ff. De pignorib. l. ex libera. ff. de ſuis & legit.
e c. 1. de coniug. ſer no.
f l. Arrogato. ff. De adoptio.
g c. puberes. De diſpenſatione impub.
h l. 2. ff. De ſuſt. & iure. facit. l. nupt. ff. de ritu nupt. l. nec filiæ. C. De nupt. l. Si ut proponis. 1. C. de iur. In ſponſalib. 1. X. De ſponſal.
k c. ſufficiat. 27. q. 2. ca. Hoc ſanctũ. 32. q. 1. c. cum locũ De ſponſalib.
l l. nupt. ff. De reg. iur.
m l. Nemini. C. hoc tit.
n l. ſi furioſi. C. De nupt.

§. Ergo non omnes.

1 *Matrimonium prohibetur inter parentes & liberos, in infinitum.*
2 *Parentum nomine qui comprehendantur.*
3 *Liberorum appellatione qui veniant.*
4 *Nefariæ & inceſtę nuptiæ quomodo differant.*
5 *Adoptionis uinculum quatenus impediat matrimonium.*

Ergo [a] non omnes nobis vxores ducere licet, nam à quarundam nuptijs abſtinen-

dum eſt. Inter eas enim perſonas, quæ parentum liberorumúe locum inter ſe obtinent, contrahi nuptiæ non poſſunt: ueluti inter patrem & filiam: uel auum & neptem: & uſque in infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coierint, nefarias [b] atq; inceſtas nuptias contraxiſſe dicuntur. Et [c] hæc adeo uera ſunt, ut quamuis per adoptionem parentum, liberorumúe loco ſibi eſſe cœperint, non poſſint inter ſe matrimonio iungi; in tantum, ut etiam diſſoluta adoptione idem iuris maneat. Itaq; eam, quæ tibi per adoptionem filia uel neptis eſſe cœperit, non poteris uxorem ducere, quamuis eam emancipaueris.

a Argumẽto ſupra his qui ſunt ſui vel alien. Iur, in prin.
b l.fin. §. parentes. ff de grad. aff.
c l.4. §. parente, ff. De in Ius vocando.
d l.Liberorum. ff. De verb. ſign.
e inf. De gra. cognati.
f l.ſemper. ff. De ritu nupt.
g l.quinetiã. §. fi. & l.adoptiuus. ff. de ritu. nup. & ſic nõ obſtat iſte text. p l in adoptionem ff. De adopt.

a Hic incipit *ſecunda pars tituli noſtri, in qua tractatur, inter quas perſonas licitæ ſint nuptiæ. Vt autem ſciatur, quæ nuptiæ ſint præmiſſæ, in primis exponitur, quæ ſint prohibitæ: ſic enim intelligemus cæteras fore* [a] *præmiſſas.* 1 *Prohibetur autem matrimonium primùm, ratione ſanguinis, inter parentes & liberos, infinitum.* 2 *Parentum autem appellatio largè hic ſumitur, ut patrem, auum, proauum, abauum, atauum, tritauum, & omnes reliquos aſcendentes vtriuſque ſexus in ſuperiori cognatione contineat. Et ſi enim eos, qui ſupra tritauum ſunt,* Maiores *propriè* [b] *dicamus: latiore tamen ſignificatione ſub parentum appellatione* [c] *comprehenduntur.* 3 *Sic liberorum* [d] *appellatio continet filios, nepotes, pronepotes, & reliquos deſcendentes in inferiori cognatione in infinitum: qua de re ſuo loco* [e] *latius.*

b Nefarias. § *Videtur confundere Imp. & pro eodem ponere hic nefarias atq; inceſtas nuptias.* § 4 *Tamen propriè loquendo inter ſe differunt. Nefariæ enim nuptiæ ſunt, quæ, inter aſcendentis atque deſcendentis lineæ homines contrahuntur: Inceſtæ verò, quarum ex latere, ſiue ex tranſuerſo coniuncti in uetitis gradibus autores ſunt, atque item affines.*

c Et hæc adeo uera. 5 *Parentes cum liberis adoptiuis matrimonio iungi non poſſunt, etiam ſi diſſoluta ſit adoptio per emancipationem: idque publicæ honeſtatis gratia, quæ in nuptijs* [f] *maximè inſpiciẽda eſt. Poteſt tamen filius adoptiuus ducere matrem* [g] *adoptantis, quia non eſt ſibi auia, nec loco auiæ.*

§. Inter eas.

1 *Inter tranſuerſales quomodo impediantur nuptiæ.*
2 *Ius Ciuile & Canonicum diuerſimodè computant gradus tranſuerſalium.*
3 *Aſcendentes, deſcendentes, & tranſuerſales qui ſint.*
4 *Inter aſcendentes & deſcendentes etiam diſſoluta adoptione matrimonium prohibetur; ſecus inter collateralles; & quæ ſit ratio.*
5 *Pater filiam emancipare debet, ſi generum adoptare uelit.*

[a] Inter eas quoque perſonas quæ ex tranſuerſo gradu cognationis iunguntur, eſt quædam ſimilis obſeruatio; ſed non tanta. Sane enim inter fratrem ſororemque nuptiæ prohibitæ ſunt: ſiue ab eadem patre, eodemq; matre nati fuerint, ſiue ab altero eorum. Sed ſi qua per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit: quandiu quidem conſtat adoptio, ſane inter te & eam nuptiæ conſiſtere non poſſunt. cùm uero per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam vxorem [b] ducere. Sed etſi tu emancipatus fueris: nihil eſt impedimento nuptijs. Et ideo conſtat, ſi quis generum adoptare uelit, debere eum antea filiam ſuam [c] emancipare: & ſi quis uelit nurum adoptare, debere eum antea filiũ [d] ſuum emancipare.

a c.progenien, & c. conſanguinitate. 35. q. 5. gl. 1. hic.
b c. non debet. De conſang. & affi.
c inf. de gradibus cog & c. ad ſedẽ 35. diſtin.
d §. Ergo. uerſi. Et adeo. ſup. eod.
e l. qui in adoptionem. ff de adoptionibus.

a Dixit de *Aſcendentibus & deſcendentibus, nũc de his qui ex latere coniũgantur, annectit, quos tranſuerſales ſiue collaterales dicimus: de his hanc tene regulam.* 1 *Inter tranſuerſales iure ciuili in quartum vſque gradum nuptiæ prohibentur. Iure uerò* [a] *Canonico olim ad gradum vſque ſeptimum extendebat ut prohibitio: hodie* [b] *verò uſque ad quartum.* 2 *Quamuis autem inter aſcendentes & deſcendentes in computatione gradum Ius ciuile & Canonicum nihil uarient, ſed eandem cognationis rationẽ conſtituant, ſingulis perſonis ſingulos gradus: tamen tranſuerſalium longè diuerſam habet graduum conſiderationem, Ius pontificium quàm ciuile, quod facilius fuerit ex demonſtratione* [c] *arboris, quàm verbis declarare: itaque diſcentes ad eam remittimus.* 3 *Dicuntur autem aſcendentes omnes illi, qui nos genuerunt: ſicut* deſcendentes *omnes, qui ex nobis geniti ſunt:* Tranſuerſales *vero qui neque nos genuerunt, neque ex nobis geniti ſunt: ſed ſtirpem & radicem nobiſcum communem habent, ut frater, ſoror, amita, auunculus, matertera, nepos, neptisuè ex fratre uel ſorore, & ſic deinceps.*

b Vxorem ducere. § 4. *Sed quare ſecus inter aſcendentes & deſcendentes? vbi etiam finita* [d] *adoptione nuptiæ contrahi non poſſunt. Reſpondeo ex Porcij ſententia, hoc ideò eſſe, quia etſi deſcendentes adoptiui emancipentur, durant tamen adhuc patriæ poteſtatis reliquiæ. Inter tranſuerſales uerò nullum eſt Ius patriæ poteſtatis, cuius reliquiæ durare poſſint, ideò finita adoptione, contrahere non prohibentur.*

c Filiam ſuam emancipare. § 5. *Aliàs enim vterque & gener & filia eſſent in eiuſdem patris poteſtate, ſicque filia fratri adoptiuo uideretur nupſiſſe: ſed filia* [e] *emancipata gener per adoptionis uinculum filius effectus, non fiet illi frater, cùm ipſa non exierit patris agnationem.*

Filium

d Filium ſuum.] *Nam tunc pari ratione neceſſe eſt, ut pater prius filium* [f] *emancipet, ne ſororem adoptiuam habere inducetur.*

f Iuxta l. per adoptionem. ff. De ritu nup.

§.Fratris verò.

1 *Sicut ſororem, ita & eius filiam ducere phohibemur.*
2 *Idem & in huius nepte & pronepte locum habet.*

Fratris uerò uel ſororis filiam, uxorem ducere non licet: ſed nec neptem fratris uel ſororis quis ducere poteſt, quamuis quarto gradu ſint. Cuius enim filiam uxorem ducere non licet, neque eius neptem permittitur.

Amplificatio *ad præcedentia:* 1 *quemadmodum enim ſororem naturalem, uxorem ducere prohibemur: ita nec fratris aut ſororis naturalem filiam ducere poſſumus. quia loco ſororis eſt.* 2 *Quod idem in horum nepte ſtatuitur, propter rationem in textu annexam, Sed & ad ſororis* [a] *proneptem hoc extendendum videtur, ut nec eam poſſis tibi coniungere, quoniam te loco parentis agnoſcit.*

a text. in l. pronepotem. De ritu nupt.

§.Eius uerò.

1 *Filiam ſororis adoptiuæ licet ducere.*
2 *Quæ ſit huius ratio.*
3 *Adoptio agnatos tantum reſpicit.*
4 *In matrem non cadit poteſtas patria.*

Eius uerò mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili iure tibi coniungitur.

Limitatio eſt ad præcedentem §. 1 *Quamuis enim tibi fratris aut ſororis naturalis filiã ducere vxorem non liceat: cum filia tamen ſororis adoptiuæ nuptias contrahere poteris.* 2 *Quod ideò eſt, quia nec naturali, nec ciuili uinculo tibi coniungitur: Naturali ideò non, quia nullus interuenit ſanguinis nexus. Ciuili ideò non, quia hæ* [a] *tantum perſonæ per adoptionem cognatæ ſunt, quæ per eam agnoſcuntur.* 3 *Adoptio enim ad agnatos tantum pertinet, filia uerò matris adoptiuæ tibi non eſt agnata. Deinde non fuit in poteſtate matris ſuæ.* 4 *Quoniam in matrem non cadit poteſtas patria, ideò nec in poteſtatem patris tui tranſire potuit: atque ita cùm non ſit facta eius neptis, nec tibi coniuncta eſt.*

a d. l. qui in adop. & l. ſi qua. §. ult. ff. De ritu nup.

§.Duorum autem.

1 *Patrueles, conſobrini, amitini qui ſint, & inter hos matrimonium iure ciuili contrahi poſſe, non autem iure Canonico.*
3 *Canones ad quartum vſque gradum prohibent nuptias.*

Duorum autem fratrum vel ſororum uel liberi, uel fratris & ſororis coniungi poſſunt.

Inter 1 *duorum fratrum liberos, qui propriè* patrueles [a] *appellantur, uel duarum ſororum, qui conſobrini, uel ſororis & fratris, qui amitini dicuntur, iure ciuili matrimonium* [b] *conſiſtit, quia in quarto ſunt inuicem gradu. Iure tamen Pontificio hoc non obtinet, quia eo iure filij duorum fratrum ſecundi tantum gradus habentur (Eccleſiæ uiſum eſt, duas ex tranſuerſo latere perſonas unum conſtituere gradum.) Itaque eos à nuptijs prohiberi, non eſt dubium.* 2 *Canones enim interdicunt matrimonium ad quartum vſque gradum: qua de re infrà* [c] *ſub titulo De* gradibus cognationum *vberius dicemus*

a inf. de leg. agna. ſuc. in princ.
b l. in celebrandis C. De nup.
c Vide Barto. in l. Iuriſcõſultus. ff. De gradibus & aff. Ang. in §. hactenus. inſ. de grad. cog. Iaſ. poſt Dd. in l. vlt. C. de ſucceſſ. edict.

§.Item amitam.

1 *Adoptio Ius agnationis tantum tribuit.*
2 *Ius agnationis quid denotet,*
3 *Amitam ne adoptiuam quidem ducere poſſumus,*
3 *Cum matertera adoptiua nuptias contrahere licet.*
5 *Quæ ſit diuerſi iuris ratio.*
6 *Cognatio naturalis in adoptione pro nulla habetur.*
7 *Matertera adoptiua quomodo poſſit fieri.*
8 *Reſtitutus textus in l. per adoptionem. ff. De ritu nuptu.*

Item

[a] Item amitam, licet adoptiuam, ducere uxorem non licet; [b] item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione uerum eſt, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

a L. qui in adopt. ff. De adopt. l. Si qua. § Adoptiuę. ff. de ritu nupt.

b Contra Ang. hic.

c Theop. hic.

d in l. per adoptionem. in fin. ff. De ritu nup.

e Vide Petr. Loriotum in l. iuriſconſultus § in adoptionem. ff. De grad. & affi.

a Amitam.] *Hæc patris ſoror eſt: aui verò ſoror, magna amita eſt. 1 Et ſcias, regulam iuris eſſe, adoptatum omnibus agnatis adoptantis, non etiam cognatis fieri cognatum. Adoptio enim non Ius [a] ſanguinis, ſed Ius agnationis tantùm adfert. 2 Ius autem agnationis intelligo, prærogatiuam illam, quæ conceſſa eſt agnatis à iure ciuili, vt præferantur cognatis in ſucceſſionibus. 3 Conſequitur ergò ex prædicta regula, ut amitam tuam non modo naturalem, ſed etiam adoptiuam, ideſt, ſororem patris factam per adoptionis vinculum, nequeas in uxorem ducere: idque propterea, quia cùm ab auo tuo paterno adoptata ſit, dubium non eſt, quin patri tuo aui poteſtati adhuc ſubiecto agnationis iure coniuncta ſit: vnde & illa tibi per eum agnoſcitur, cognataque ſit.*

b Item nec materteram.] *Matertera matris ſoror eſt: auiæ verò noſtræ ſoror magna matertera eſt. Ne tamen hoc de matertera per adoptionem facta quis [b] intelligeret, notanter in textu uerbum*, adoptiuam, *non repetijt. 4 Siquidem in adoptiua matertera nuptiæ ſunt licitæ, tametſi in amita adoptiua prohibeantur. 5 Diuerſitatis ea eſt ratio, quia cum amita mihi per virilem ſexum coniungatur, dubium non eſt, quin ſit mihi agnata, atque ideò & cognata: quoniam qui agnatus eſt, is omnino & cognatus eſt. In matertera uerò, id eſt, ſorore matris, ſecus eſt, quæ cùm per foeminæ perſonam me contingat, cognata tantum mihi eſt, & per adoptionem nullo iure agnationis mihi iungitur per regulam iuris, qua dicimus, 6 cognationem, quæ natura contingit, in adoptione pro nulla [c] haberi. Accidit autem, ut quis materteram adoptiuam habeat: 7 veluti, ſi auus meus maternus cùm matrem meam, haberet filiam, puellam quampiam in adoptionem accepit, hæc quia matri meæ ſoror adoptiua eſt, utique mihi erit materterâ, eam tamen vxorem habere poſſum. Sed aduerſus hæc Accurſius Caij reſponſum [d] obiecit*, qui materteram (*ita enim vulgaris habet lectio*) et ſi adoptiua ſit, nos non poſſe uxorem habere reſpondit. 8 *Verum lectio illa communis ex Haloandri codice mendoſa apparet, quo non materteram, ſed amitam [e] legimus. Hoc enim modo reſutum eſt Caij reſponſum: utique amitam & amitam magnam non poſſumus ducere, et ſi ſint adoptiuæ.*

§. Affinitatis.

1.2	*Affinitas quid, & affines qui dicantur.*
3	*Affinitas unde contrahatur.*
4	*Nomina affinium.*
5	*Matrimonium quatenus prohibeatur ratione affinitatis.*
6.7	*Inter tranſuerſos affines iure ciuili non prohibentur nuptiæ, ſecus de iure Canonico.*
8	*Diſpoſitio habens duas cauſas finales, licet una earum tollatur, altera tamen remanet.*

[a] Affinitatis quoque ueneratione à quarundam nuptijs abſtinere neceſſe eſt, ut ecce priuignam aut nurum uxorem ducere non licet: quia utræque filiæ loco ſunt. Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi fuit nurus aut priuigna tua. [b] Nam ſi adhuc nurus tua eſt, ideſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo: alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc priuigna tua eſt, ideſt, ſi mater eius tibi nupta eſt, ideò eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

a in l. non facile. §. affines. ff. de gr. & affi.

b l. Iuriſconſultus. § ſciendum. ff. di cto titu.

c l j §. ſi qua. ff. De concub.

d c. diſcretione. De eo qui cog. conſ. vx ſuæ. in d. §. affines.

e hic.

f L. 1 ff. vnde vir. & vxor.

g d l. non facile.

h ibidem.

a Dixit de Aſcendentibus, & deſcendentibus, & ex tranſuerſo coniunctis: *ſed quia ultra has naturales aut ciuilis iuris cognationes, affinitatis quoque ratio in contrahendis nuptijs habenda eſt, ideò de ea ſubijcit. 1 Eſt autem* Affinitas; *diuerſarum cognationum per nuptias copulatio.* Affines verò ſunt, *viri & uxoris cognati: dicti ab eo, quod duæ cognationes, quæ diuerſæ inter ſe ſunt, per nuptias copulantur, & altera, ad alterius cognationis finem accedit. Namque coniungendæ affinitatis gratia ex nuptijs oritur, ita Modeſtinus [a] deſcribit. poſſunt etiam conciſius ita deſcribi. 2 Affines ſunt perſonæ nobis extra cognationem ex nuptijs coniunctæ. 3 Ex quo ſequitur, quod [b] ubi nuptiæ eſſe non poſſunt, ibi nec affinitatem locum habere poſſe. At obijcias, an non etiam ſine nuptijs tam iure [c] ciuili, quàm Pontificio [d] contrahitur affinitas? Accurſius [e], quem Panormitanus ſequitur, reſpondet, quo ad matrimonium impediendum affinitatem contrahi, ſed non quo ad alia: vnde videmus [f] bonorum* poſſeſſionem, unde uir & uxor *ceſſare, ubi iuſtum non eſt matrimonium. 4 Ceterùm nomina affinium ab eodem Modeſtino [g] hæc referuntur: ſocer, ſocrus, gener, nurus, nouerca, vitricus, priuignus, priuigna, ſocer magnus, pronurus, proſocrus, progener, ſocrus magna, lenir, glos, fratria. Quorum omnium declarationem apud eundem Modeſlinum reperire [h] eſt. 5 Porrò pro regula ſeruandum eſt, matrimonium inter eos tantum affines prohiberi, qui parentum liberorum[illegible] ſunt loco, ut ſunt octo illa nomina, quæ ex Modeſtino retulimus. 6 Inter tranſuerſales uero affines nulla eſt iure ciuili pro-*

ſi prohibitio. *Potero igitur fratris mei defuncti vxorem matrimonio mihi coniũgere: multo magis patrui vel auunculi vxorem,aut conſobrini.* 7 *Verùm Iure* [i] *Canonico nec duorum conſobrinorum vxores ducere poſſum. Si enim vna mihi ſemel nupſit, alteram habere prohibeor. Vnde* [k] *conſequens eſt, nec uxoris amitam,uel materterã, nec patrui uel auunculi mei uxorem me habere poſſe : ut nec econtra,uxor mea patruo meo,vel auunculo,nec amitæ meæ,aut materteræ marito nubere poſſit.*

i c.quędam lex.23. q.5.

k c.Porrò. 35.q.3.

b Nam ſi adhuc. } *Hic textus frequens eſt in ore doctoribus,qui adhoc ipſum allegant,* 8 *quod ubicunque diſpoſitio* [l] *aliqua duas habet cauſas finales,licet una iſtarum auferatur, alia remanente non ceßet diſpoſitio. Sic hoc loci duobus rationibus prohibetur ſocer nuptias cum nuru contrahere: Prima eſt affinitatis ueneratio: altera,quòd eadem duobus ſimul nupta eſſe nequit,iam filio diem functo,tametſi ceßat poſterior ratio,adhuc tamen affinitatis obicem obſtare nuptijs manifeſtum eſt.*

l l. Si nõ lex Aelia Sentia & ibi Bal. ff. De hæ.inſtit.

§. Socrum.

1 *Nec ſocrum,nec auiam,aut proauiam ducere licet.*
2 *Affinitas durante matrimonio durat,eo autem diſſoluto concidit.*
3 *Propter iniuriam affini factam,ſoluta affinitate,iniuriarum agi amplius non poteſt.*

Socrum [a] quoque & nouercam prohibitum eſt, vxorem ducere: quia matris loco ſunt. Quod & [b] diſſoluta demum affinitate procedit. alioqui ſi adhuc nouerca eſt,id eſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt, communi iure impeditur tibi nubere: quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc ſocrus eſt,id eſt,ſi adhuc filia eius tibi nupta eſt: ideo impediuntur tibi nuptiæ,quia duas uxores habere non potes.

a Socrum } *Quod* 1 *hic de ſocru,ideſt,matre uxoris dicitur,hoc idem & ad auiam & proauiam extendas uam & illas ducere prohiberis,cùm appellatione* [a] *ſocrus contineantur.* 2 *Cæterum quandiu matrimonium conſtat; durat quoque affinitas,eo vero dißoluto,licet affinitas concidat,tamen quantum ad prohibitionem nuptiarum attinet,eam adhuc conſiderari,honeſtatis eſt. Quare nuptiis per mortem uxoris finitis, nihilominus inter uirum ſuperſtitem,& defunctæ vxoris conſanguineam ad quartum vſque gradum durat affinitatis* [b] *effectus,licet quo ad alia ſit ſecus. Nam uxore mortua, & ita ab vna parte affinitatis vinculo ſoluto,ſicut amoris uinculum , ita & priuilegii decreſcit* [c] *beneficium.* 3 *Vnde traditum eſt , ſi fiat iniuria affini ſoluta affinitate non amplius competere iniuriarum* [d] *actionem,quia finitus ſit amor.*

b Diſſoluta } *Ideſt,dißolutis nuptijs,per quas contrahitur.*

a l. Adoptiuus. §. pen.ff. de ritu nupt.

b c. Non debet. de conſang. & affin: fraternitatis. 35. q.10

c Gl.ſing.l.Sed hoc ita.De re iu. Bar. l.cui eorum. § affinitate ff. de poſtulando.

d Vt Iaſon Bartolum decidiſſe refert in l. ſicut autem.in fin. De re iud.

§. Mariti.

1 *Thema huius §.*
2 *Decidendi ratio huius §.*
3 *Affinitas quateuus ſe extendat.*
4 *Maritus & vxor quoque affines dicuntur.*
5 *Affinitas pro matrimonio.*

Mariti tamen filius ex alia vxore,& vxoris filia ex alio marito, uel contra , matrimonium recte contrahunt, licet habeant fratrem ſororemve, ex matrimonio poſtea contracto natos.

Huius.§,*hypotheſin explicat quoque alibi* [a] *Iuriſconſultus,quæ eiuſmodi eſt.* 1 *Titius cùm haberet filium ex mortua ſua uxore,nuptias cum Seia contrahit,quæ ex alio marito iam defuncto filiam habebat : clarum eſt,Titium filiæ uxoris ex alio,patris loco eſſe,Seiam vxorem filio Titii,vice matris. An igitur filius Titii ſit filiæ ipſius Seię loco fratris,& huic illa ſororis? adeò vt in matrimonium coire nequeant? & imperator eos non arceri à nuptiis tradit, ac per conſequens nec ſibi inuicem fratris & ſororis vice eſſe.* 2 *Sed quare hoc? quoniam nullum inter ipſos affinitatis vinculum intercedit. Etenim ſicut affinitatis initium fit in perſonis,quæ non ipſæ affines ſunt,ſed coniungendo affinitatis gratia per nuptias* [b] *copulantur: vt ſunt vxor,& maritus. Ita ad eos,qui antea,ideſt,ante matrimonium nati ſunt,ipſorum,non etiam vxoris & mariti, reſpectu,non porrigitur affinitas.* 3 *Tametſi enim omnes cõſanguinei uiri,ſint affines uxoris, & contrà,omnes conſanguinei uxoris ſint uiri affines: inter conſanguineos tamen Vxoris, & uiri ex eorundem coniugio nulla prorſus affinitas contrahitur,ob quam inter eos matrimonium debeat* [c] *impediri. Et idcirco* [d] *Modeſtinus dicens,*affines eſſe uiri & uxoris cognatos,*intelligendus eſt,ut alterutrius cognati non inter ſe, ſed alter utri affines ſint.* 4 *Plerumque tamen maritus & vxor affines* [e] *dicuntur. Nam & affinitas ipſa pro matrimonio* [f] *accipitur.*

a In l. Titia. ff. De verb.oblig.

b l. non facile. § affines. de grad.

c Vide lanus in capit. ſuper his. de conſang. & affin.

d § affines.

e l. Non ideò minus. C.de hæ.ed. inſt.

f l. Videamus generatim.in princ.ff. De uſur.

§.Si

§.Si uxor.

1 *Nuptiæ quandoque ob publicam honeſtatem prohibentur.*
2 *Appellatio ſoceri, ſocrus, generi, nurus, ex ſponſalibus non acquiritur, propriè loquendo.*
3 *Sponſalia quid?*

a Si uxor tua poſt diuortium ex alio filiam procreauerit; hęc non eſt quidem priuigna tua. Sed Iulianus ab huiuſmodi nuptiis abſtinere debere, ait. nam conſtat, nec ſponſam filij nurum eſſe: nec patris ſpōſam, nouercam eſſe; rectius tamen & iure facturos eos, qui ab huiuſmodi nuptijs b abſtinuerint.

a Subijcitur 1 & alia prohibitio nuptiarum, quæ fit publicæ honeſtatis ratione, ut in exemplis textus noſtri apparet: nam pro regula traditur in [a] coniunctionibus nuptiarum non ſolùm quid liceat, ſed & quid honeſtum ſit, maximè conſiderandum eſſe.

b Abſtinuerint. } *Nempe propter animi deſtinationem atque honeſtatem mutui [b] conſenſus. 2 Et nota propriè loquendo appellationem ſoceri, & ſocrus, & generi, & nurus, ex ſponſalibus non [c] acquiri, licet, ſi impropriè vtamur his uocabulis, ſit ſecus: Impropriè enim & in ſponſalibus hæc nomina vſurpari ſolent. Et ideò, ſi in ſtatutis, niſi fauorabilia eſſent, horum nominum fieret mentio caſum, matrimonij, non ſponſaliorum, [d] comprehenderent. 3 Sunt autem ſponſalia, mentio [e] repromiſſio futurarum nuptiarum, a ſpondendo dicta, quòd ueteribus [f] moris fuerit, per ſtipulationem ea contrahere.*

a l.ſi qua §. 1. & §. ſi uxor. ff. de ritu nupt. & l. ſemper. eod. tit.
b Argumento l. eū qui C. ad l. Iul. de adult.
c l. Seruius. ff. de grad.
d Iaſ. l. quod ſeruus. De cond. ob cauſ.
e l. 2. ff. de ſponſal. lib.
f l. Sciendum. ff. de editio. edict.

§.Illud.

1 *Coniunctio ſanguinis etiam inter ſeruos contubernium.*
2 *Et quæ ſit ratio.*
3 *Iura ſanguinis tolli non poſſunt.*
4 *Seruiles cognationes an hodie in ſucceſſione ſeruentur.*

Illud certum eſt, ſeruiles quoque cognationes impedimento nuptijs eſſe: ſi fortè pater & filia, aut frater, & ſoror manumiſſi fuerint.

Coniunctio 1 ſanguinis non tantùm inter ciues Romanos impedit matrimonii copulationem, ſed etiam inter ſeruos contubernium contrahi prohibet durante ſeruitute, vel etiam poſt [a] manumiſſionem. Inter ſeruos ergo, ſiue adhuc ſeruitutis iugo premantur, ſiue ſint manumiſſi, quantum ſpectat ad nuptiarum coniunctionem obſeruandæ ſunt cognationes & [b] affinitates. 2 Ob id certè, quoniam Iure naturali omnes homines [c] æquales cenſendi ſunt. 3 Et iura ſanguinis non vllo uel pacto, vel Iure ciuili dirimi [d] poſſunt. Quòd uerò ad ſucceſſionis, tutelæ, & reliqua ciuilia Iura cognationi attributa pertinet, vſque adeò perit Ius cognationis inter ſeruiles perſonas, ut nec quidem, ſi manumiſſus fuerit ſeruus, cognationem recipiat. 4 Ex noua tamen Imperatoris Iuſtiniani conſtitutione & ſeruiles cognationes aliquem ſucceſſionis producunt [e] effectum, qui [f] infrà ſuo loco commodius explicabitur.

a l. Adoptiuus. §. ſeruiles. De ritu nupt.
b d. §. ſeruiles.
c §. ſeruitus. ſup. De iure perſon.
d l. Ius. autē agnationis. ff. de pact. l. iura ſanguinis. ff. de reg. iur.
e §. Quod autem. inf. de ſ. dimi.
f Infrà, De ſeruili cogn.

§.Sunt &.

1 *Lex poſt ſpecies præmiſſas generale uerbum ſubiicere ſolet.*
2 *Reliquæ prohibitiones præter eas, quæ in hoc titulo recenſentur, remiſſiuè.*

Sunt & aliæ perſonæ, quæ propter diuerſas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digeſtorum ſeu Pandectarum ex ueteri iure collectarum enumerari permiſimus.

Subnectitur epilogus ſuperiorum. 1 Neque enim nouum eſt, ut lex ſpecialiter quibuſdam enumeratis ſubiiciat generale uerbum, quo ſpecialia [a] comprehendantur. 2 Quæ autem ſint iſtæ aliæ prohibitiones, Accurſius, & Aretinus hoc loci ad textū recēſent, & fuſius per Angelum [b] clauaſium collectæ extant, ut hic præteriti poſſint.

a l. Si ſeruus §. nec eo. ff. ad l. Aquil.
b Sum. Angel. uerbo, matrimoniū impeditur.

§.Si aduerſus.

1.3.4. *Pœnæ eorum, qui contra legum prohibitiones contrahunt nuptias.*
2.5 *Dos ſine matrimonio eſſe nequit.*
6 *Pœnam illicitè contrahentium in ſponſalibus non habere locum.*
7 *Spurii unde dicti.*
8 *Dos ob matrimonium illicitum data, quando poſſit repeti.*

a Si aduerſus ea quæ diximus, aliqui coierint, nec uir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ij, qui ex eo coitu naſcuntur, in poteſtate pa-

tris non ſunt, ſed tales ſunt (quantum ad patriam poteſtatem pertinet) quales ſunt ij, quos ma'er vulgo concepit. nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus ſit. Vnde ſolent *b* Spurij appellari παρὰ τὴν σποράν, & ἀπάτορας, quaſi ſine patre filij. Sequitur ergo vt diſſoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus ſit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ ſacris conſtitutionibus continentur.

a Poſt 1 *probibitiones nuptiarum explicatas, ſubijcit, quæ ſint pœnæ eorum, qui contra præcepta legum coeunt. Prima eſt, quòd leges nec maritum, nec vxorem cognoſcant, ipſorumque coitus matrimonij nomen non mereatur: & omne quod perceptum eſt, licet fructuum nomine, auferendum* [a] *ſit,* 2 *Nec enim dos ſine matrimonio eſſe* [b] *poteſt.* 3 *Secunda pœna eſt, quòd filii ex tali coitu nec in patria ſint poteſtate, vt qui ſolùm ex iuſtis deſcendant* [c] *nuptijs: nec patri ſuo hæredes eſſe poſſunt, nec de patris familia* [d] *intelliguntur. Hoc tamen non procedit, ſi uterque, vel alter contrahentium ignorauerit, ſe inceſtas contraxiſſe nuptias, incognito ſcilicet* [e] *Iure: tum enim iure Canonum filii nati efficiuntur* [f] *legitimi. Sed in dubio, ſi clam in matrimonium coierint, præſumuntur ſciuiſſe impedimentum: palàm autem delinquentes vt errantes maioris pœnæ* [g] *excuſantur.* 4 *Tertia pœna eſt, quod nec dotis promiſſio, nec eius exactio in tali coniugio valet: ideò.* 5 *quòd vbi nullum eſt matrimonium, ibi nulla poſſit eſſe* [h] *dos, licet econtrà matrimonium bene poſſit eſſe ſine dote. His adde & alias pœnas, puta infamiæ perpetuam notam, bonorum publicationem, in exilium relegationem, ſi ſint dignioris conditionis, verberũ inflictiones, ſi ſint homines viles, de quibus ſuis locis* [i] *tractatur.* 6 *Prædicta tamen omnia, in matrimonio effectualiter iam conſummato obtinent: ſecus eſt in ſponſalibus tantùm per huiuſmodi vetitas perſonas contractis, tum enim prædictæ pœnæ locum non habent, quia leuius eſt, contrahere ſponſalia, tantùm, quàm corporum quoque coniunctionem interuenire.*

b Spurii. § *Alciatus* [k] *refert Spurium appellari a Græca voce* σποράδην, *id eſt, paſſim, vulgò & ſparſim. Hinc & Sporades inſulæ dicuntur. Eos Plutarchus in problematis S. P. duabus literis ob id* [l] *notatos, atque olim ſcriptos fuiſſe ait, quaſi ſine patre: id quod in magnas familias conuerſum eſt. Caccialupus* [m] *dat etiã alias huius uerbi etymologias.* 8 *Quod autem Accurſius hic ueſtigat, an & quando dos ob matrimonium illicitum, ſiue nullum data, poſſit repeti: ego ea in quæſtione ita diſtinguendum puto. Si ponamus datorem ſolùm ſponte ſcientem ac prudentem, uetitis ſeſe nuptiis immiſcuiſſe, dotem non exiget.* [h] *Sed ſi prohibitionem nuptiarum iuſtè ignorauerit, permittetur ei repetitio. Sin autem Iuris errorem tantùm prætendit, neque matrimonium ipſo facto ſecutum eſt, reor Placentini opinionem* [o] *rectè ſuſtineri, datoriq; exactionẽ dotis competere, uel actione ex ſtipulatu, uel condictione ſine cauſa, aut ob cauſam ea non ſecuta, maximè cũ in caſu propoſito non tam turpis cauſa fuerit, quàm* [p] *nulla. Quod ſi ſecutum eſt matrimonium, i. ſecuta eſt actualis coniunctio corporum (in qua ſpecie loquitur §. noſter) non erit locus exactioni dotis, præſertim ſi & Ius & factum* [q] *non neſcierit, uel etiam factum tantùm: ſecus ſi utrunque* [r] *ignorauerit.*

a l. inceſtæ nuptiæ ff. de ritu nupt.
b l. 3. ff. De iure dotium.
c Sup. titu. præced. in princ.
d Iaſ. poſt Dd. in l. vlt. C. de uerbor. ſign.
e Iuxta diſtinct. 1. Si adulteri. cum inceſt. de adul.
f capit. 2. ex tenore. Qui filij ſint legitimi.
g l. fi. de ritu nupt.
h l. 2. de iur. dot.
i l. qui contra. C. de inceſt. nupt. l. inceſtæ. ff. de ritu nupt.
k li. Prætermiſſio.
l Bud. in annotat. ad l. vulgo. ff. de ſtat hom.
m In Repetitione l. Si qua illuſtris. C. ad Orphitia.
n Gl. & Dd. in l. 1. C. de condit. ob cauſam. Bar. in l. vlt. ff. de . cond. ſine cauſ.
o Per Bar. d. l. fi.
p l auunculo. & ibi Bar. de cond. ſine cauſa.
q l. qui contra. C. de inceſt. nup.
r l. ſi cum dotem ff. ſol. mat.

§. Aliquando.

1.4 *Duo ſunt modi quibus naturales tantùm effici uutur legitimi.*
2 *Naturales qui dicantur.*
3 *Legitimati per oblationem curiæ quid conſequantur.*
5.7 *Filij naturales per ſubſequens matrimonium legitimantur.*
6 *Vt naturales tantùm efficiantur legitimi, quæ ſint neceſſaria.*

Aliquando enim euenit, vt liberi, qui ſtatim vt nati ſunt, in poteſtate parentum non ſunt, poſtea redigãtur in poteſtatem patris: qualis eſt is, qui dum naturalis fuerat, poſtea curiæ datus, poteſtati patris ſubijcitur, nec non is qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimè legibus interdictum fuerat, ſed ad quam pater conſuetudinem habuerat poſtea ex noſtra conſtitutione dotalibus inſtrumentis compoſitis, in poteſtate patris efficitur. Quod & alijs liberis qui ex eodem matrimonio poſtea fuerint procreati, ſimiliter noſtra conſtitutio præbuit.

Hæc eſt *ultima pars tituli noſtri.* 1 *in qua duo recenſentur modi, quibus naturales tantù efficiuntur legitimi.* 2 *Sunt autem* naturales tãtum, *qui ex nullis penitus nuptiis iuſtis uel iniuſtis, ſed ex quaſi ſoluto legibus commercio nati ſunt: ſic dicti, qui naturali coniunctione, ac uelut conniuentibus legumlatoribus naſcuntur. Primus ergo modus eſt, ſi offerantur curiæ, id eſt, ordini curialium, qui obnoxii ſunt muneribus, quæ in municipiis obeuntur, quod fieri poteſt, aut per patrem inter uiuos, uel ſi teſtamento curialem ſcribat, aut per ipſum naturalem filium, qui defuncto patre, neque aliis filiis legitimis ſuperſtitibus, ſeipſum curiæ offert.* [a] *Et illi ita legitimati in paterna deinde ſucceſſione legitima iura cum alijs filiis adipiſcuntur, ipſisque uiciſſim pater ſuccedit.* [b] *Non tamen ullam aliam te hæreditatem.*

a l. Si quis. C. de naturalib. lib. §. Si quis igitur in Nouell. Quibus mod. nat. effi. leg.
b l. cum virium. C. de natural. lib. §. Et quoniam. Nouell. quib. mod. nat. effi.

tatem à cognatis, agnatisve patris ſperare poßunt. Sicut nec contrà ipſis cognati patris ſunt [c] ſucceßuri. Sciendum tamen oblatos iuris tantùm fictione & autoritate fieri legitimos non verè; idq; Angelus hic [d] notat. 4 Secundus legitimandi modus eſt, per ſubſequens matrimonium: puta ſi pater antea cum mulier-cula quadam, lege tamen non reluctante, rem habuerit, filiosq; ipſa pepererit, atque eam poſtea uxorem duxerit; 5 tunc libri prius illegitimè nati, per ſubſecutas nuptias legitmi [e] fiunt, ſuccedunt que æqualiter cum reliquis liberis poſtea naſcituris. [f] Iniquiſſimum enim eßet, ipſam ſtirpem ſecundæ poſteritati s prio rem quaſi iniuſtam excludere: cùm gratias agere fratribus ſuis poſteriores debeant, quorum beneficio ipſi ſunt iuſti filij, & nomen, & ordinem [g] conſequuti. 6 Fiunt autem legitimi non aliter, niſi ſubſequentia concurrant. Primò quòd ſint procreati ex muliere, quæ fuerit libera & partus & conceptionis tempore. [h] Deinde, quòd talis fuerit mulier, [i] cum qua fas ſit matrimonium contrahere. Præterea vt vir concubina ſua ſit contentus, nec alijs vtatur pellicibus & ſuccubis. Denique, vt inter eos ſit indubitatus [k] affectus, ſicuti in uxore: huiusq; præſumptio inducitur per cohabitationem. Nam qui naſcuntur ex muliere non retenta in domo, uel aliqua ſamilia, eos non effici legitimos per ſequentes nuptias, eleganter Dynus, & Bartolus [l] deciderunt. 7 Denique neceſſe eſt, vt matrimonii ergo dotalia conſcribantur inſtrumenta: 9 Imperator hic ſatis apertè innuit, idque communiter receptum eſt. Iure verò Canonum [m] non cenſetur eſſe de ſubſtantia matrimonij, aut legitimationis, inſtrumenti conſcriptio. Quanquam autem hic duo tantùm modi quibus naturales efficiantur ſui referuntur, ſunt tamen & alii, quos Antonius Roſſelanus, in libro quẽ De natalib. inſcripſit, proſequitur.

c In d. Nouell. Quibus mod. nat. effi. §. Filium.
d Per tex. l. C. de naturalib. lib.
e c. tanta uis. Qui filij ſint leg.
f l. eum quis. De naturalib. lib.
g Facit l. amiciſſimos. §. Lucius. ff. de re mil.
h Aret. hic.
i l. 1. ff. de concubinis.
k Item legati. § parui. ff. de leg. 1.
l In fi. ff. De concubin.
m Facit ca. tanta ex tra. Qui filij ſint leg. Bal. in l. licet partu. C. De naturalib. lib.

DA ADOPTIONIBVS. TIT. XI.

In rub. & princ. tit.

1 *Tres ſunt cauſæ poteſtatis patriæ.*
2 *Origo adoptionis antiquiſſima, eiuſdemq; cauſa.*
3 *Adoptionis exempla varia.*
4 *Θέσις, dicitur adoptio.*
5 *Adoptio, adoptare, adoptiuus.*
6 *Adoptio duas ſpecies complectitur.*
7.8 *Quid ſit arrogatio, quid item adoptio ſpecifica.*

a Nouiſsimi autem b. naturales liberi ſecundum ea quæ diximus in poteſtate noſtra ſunt, uerum etiam ij, [c] quos adoptamus.

a tit. prox. præced.
b Viglius, in §. adoptiui. lib. 1. De ex hæred. lib.

a TRES habet cauſas poteſtas patria: iuſtas nuptias, legitimationem filii naturalis, & adoptionem quarum duo priores cum explicatæ ſint: [a] ſupereſt, vt & de tertia, nempe, adoptione, ſubiungatur. 2 Eſt autem adoptionis origo antiquiſſima, neque enim ſolùm Romani, uerumetiam Græci, & ueteres Iudæi, filios ſibi aſciſcere conſueuerunt; uel, quod matrimonij onera [b] detrectarent, uel quod ſterile eſſet coniugium, uel quod liberi morerentur, uel quod mali, improbi, degeneresque eſſent, quòd ſcilicet inſortunium licebat aliorum adoptione emendare. 3 Nam ſic Moſes dicitur adoptatus à filia Pharaonis, & Theſeus ab Aegeo: unde & nomen ſortius eſt. 4 Græci enim [c], θέσιν appellant, adoptionem. Sic apud Romanos quoque Scipio Africanus, cùm ipſius filius ob ualetudinẽ gignere non poßet, Pauli Aemilii Macedonici filium adoptauit, qui in ſacris Scipionem tranſiens, Africanus minor eſt dictus, ob deletam Carthaginem. Sic Iulius Cæſar Auguſtum, Auguſtus Tiberium, Traianus Hadrianum, Iuſtinus Iuſtinianum adoptaſſe legitur. Sic & Comicus in Adelphis de Mitione eandem ueterum conſuetudinem indicat: & alias infinita paſsim ſunt exempla obuia. Recentia quoque exempla hiſtoriæ noſtræ ſuppeditant, & antiquiſsimus titulus, quo Neapolitanum regnum Carolus V. Imperator Auguſtus poßidet, à proauunculo ſuo rege Alphonſo, per reginam Ioannam adoptato, deducitur. 5 Porro adoptio *nomen generale eſt, nihil aliud ſignificans, quàm gratuitam quandam electionem alicuius in filium. Adoptare enim, eſt iuxta delectum, ſibi quos uelis in filios deligere. Hinc, qui ſic eligitur,* adoptiuus *dicitur. 6 Habet autem adoptio ſub ſe duas ſpecies, quarum prior* arrogatio; *altera* adoptio *ſimiliter dicitur; nam quando ſpecies aliqua certo proprio nomine caret, tūc mutuatur nomen ſui generis: idque admodum frequens eſt in iure. 7* Arrogatio *fit, cùm quis quempiam, qui ſui Iuris, eſt, in poteſtatem ſuam loco filij accepit. 8* Adoptio *uerò ſpecifica fit, cùm quis eum, qui alieni Iuris eſt, ſibi adoptat, & proprium facit.*

d Exempla multa refert Appell. in meth. Dialecti. capit. 1.

b Naturales. *Ex iuſtis ſcilicet nuptijs progeniti: hi enim hoc loco ſic appellantur, ad differentiam adoptiuorum, qui non natura filii, ſunt, ſed tantùm iure ciuili habentur.*

c Quos adoptamus. *Secundum tamen diſtinctionem, quam infrà [e] mox audiemus.*

e in §. Sed hodie. hoc ti.

§. Adoptio.

1 *Arrogatio quomodo olim, quomodo item hodie fiat.*
2 *Quæ habuerit utraque ſpecies adoptionis olim ſolennia, remiſsiuè.*
3 *Adoptio ſpecifica delegari poteſt.*

Ado-

a Adoptio autem duobus modis fit: aut principali reſcripto, aut imperio magiſtratus. Imperatoris autoritate adoptare qs põr eos easve, q̃ q̃ ve ſui iuris ſunt, quæ ſpecies adoptionis dicitur arrogatio, b Imperio magiſtratus adoptamus eos easve, qui quæue in poteſtate parentum ſunt. ſiue primum gradum liberorum obtineant, qualis eſt filius: ſiue inferiorem, qualis eſt nepos neptis, pronepos proneptis..

a *Hic §. ad uerbum ex Caij* [a] *inſtitutionibus deſumptus eſt.* [b] *Quibus non diſſimilia Gellius* [b] *ſcribit.* Cùm in alienam familiam (*inquiẽs*) inq, liberorum locum extranei ſumuntur, aut per Pretorem id fit, ut per Populum. Quod per Prætorem fit, adoptio dicitur quod per populum, arrogatio. *Sic ergo. olim arrogatio per Populi rogationem fiebat: hodie verò imperio & reſcripto Principis opus eſt (vt ex hoc loco diſcitur) poſtquam Populus Romanus omne Imperium in Auguſtum tranſtulit. 2 Cæterùm reliquos ritus & ſolennia, quibus vtraque ſpecies adoptionis conſtat, præter Imperatorem Caius in ſuis inſtitutionib. item Gellius* [c] *& Cicero Pro domo ſua, abundè explicant.*

b Imperio magiſtratus. § 3 *Qui tamen ordinariam iuriſdictionem habeat:* [d] *& quia hac adoptio ſpecifica magiſtratus Iure competit, rectè etiam mandari ſiue delegari poteſt:* [e] *quod Faber & Angelus tradunt. Sed qui fit, arrogationem tantùm coram principe, adoptionem verò à quouis magiſtratu fieri poſſe? Ia ſon putat ideò eſſe, quia adoptiuus tùm patris naturalis poteſtati ſubſit, antequam in adoptantis transmigret familiam, potuit ipſi pater conſilio adeſſe, expediat ne ipſi, ut adoptetur, quod in arrogato non eſt, cùm ſui ſit Iuris. Rectè ergo eo caſu maioris iudicis requiritur autoritas, & imperium.*

a l. 2. ff. de adop.
b Lib. 5. c. 19.
c lib. 5. c. 19.
d l. 3. ff. de off. proconſ.
e l. 1. ff. De off. eius, &c.

§. Sed hodie.

1 *Adoptio ſpecifica fit, vel ab extraneo, vel a ſanguine coniuncto.*
2 *Si fiat ab extraneo, quid operetur.*
3 *Si à conſanguineo fiat, cuius ſit effectus.*
4 *In hac adoptionis ſpecie, & patris & filij conſenſum requiri.*

Sed hodie ex noſtra Conſtitutione, cum filiusfamilias à patre naturali extraneæ perſonæ in adoptionem datur, iura patris naturalis minimè diſſoluuntur; nec quicquã ad patrẽ adoptiuũ tranſit, nec in poteſtate eius eſt; licet ab inteſtato iura ſucceſsionis ei a nobis tributa ſint Si uero pater naturalis non extraneo, ſed auo filij ſui materno, uel ſi ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, etiam auo uel proauo ſimili modo paterno vel materno filium ſuum dederit in adoptionem, in hoc caſu quia concurrant in unam perſonã, & naturalia, & adoptionis iure manet ſtabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatum & legitimo adoptionis modo conſtitutum, vt & in familia, & in poteſtate huiuſmodi patris adoptiui ſit.

Cum in ea Adoptionis ſpecie, quàm diximus generis ſui, nomen retinere, multa olim eſſet inter Iuriſprudẽtes ſuper ſucceſſionis iure ambiguitas: [a] *Iuſtinianus eam hoc loci tollere voluit, & rem fœdere diſtinctionis conciliare. 1 Cõſiderandum ergo adoptionem ſpecificam dupliciter fieri: primùm ab extraneo, deinde à ſanguine coniuncto. 2 Priore caſu, ſi filiusfamilias datur in adoptionem alicui extraneo, id eſt, illi qui nõ ſit ex aſcendente ſurſum verſus linea, utpote ad naturalia & parentelam non attinente (quales etiàm ſunt omnes ex latere cognati, qui, ad iura adoptionis quantum attinet, pro extraneis habentur)* [b] *tunc in patris naturalis poteſtate remanet, nec tranſit adoptantis ius & familiam.* [c] *Robuſtiora enim ſunt patris naturalis iura, quàm vt ciuili ratione perimantur. 4 Ad hoc autem adoptatur, ut ſucceſſionem ab inteſtato, in bona patris adoptiui etiam cum legitimis & naturalibus habeat: poteſt tamen, alio hærede in teſtamento inſtituto, licitè à patre adoptiuo* [e] *præteriri. In bonis uerò patris naturalis non modo ſucceſſionem ab inteſtato, ſed etiam inofficioſi teſtamenti querelam iure Prætorio per omnia* [f] *retinet. 3 Poſteriori uerò caſu, ſi detur filiusfamilias alicui ex ſuis conſanguineis in aſcendenti linea; puta auo, aut pro auo ipſius filii materno, uel ſi pater naturalis, priuſquam filius conciperetur, ſit emancipatus, auo paterno, aut etiam materno, terno detur: confeſtim tranſi filius adoptatus in familiam & poteſtatem patris adoptiui: cùm ei duplici vinculo, & naturali ſanguinis, & ciuili adoptionis, coniunctus ſit.. Et tunc à patre ſuo naturali nihil expectare debet amplius: nam nec ei ſuccedit inteſtato mortuo, & ſi quid acquiſierit, non ſibi, ſed adoptanti acquiſitum intelligitur:* [g] *niſi & ab hoc ſit iterum emancipatus, quo caſu rurſus in omne ius patris naturalis reuertitur, diſſoluta uidelicet adoptione, & in eius poteſtate, eique futurus ſit hæres & ſucceſſor legitimus. 4 In iſta verò adoptionis ſpecie, utriuſque, ſcilicet patris, & filii uoluntas eſt ſpectanda, uel conſentiendo, vel contradicendo* [h].

a Quæ habetur in l. cum in adoptiuis. C. eod.
b Gl. eſt in d. l. cum in adoptiuis in verb. naturalia.
c ead. l. § ideoque.
d l. iura ſanguinis. ff. de reg. iur.
e l. Cum in adoptiuis §. Sed ne articulum.
f l. vlt. C. eod.
g d. l cum in adoptiuis. §. Si verò naturalis.
h l. in adoptiuis. ff. eod.

§. Cum autem impubes.

1 *Arrogatio per quos fiat.*
2 *Arrogari qui poſſint, & quæ ad hoc requirantur.*
3 *Arrogator ſatiſdare tenetur.*

Veterum

4 *Veterum ſolennitas circa arrogationem.*
5 *Arrogatus ſine cauſa, non poteſt emancipari.*
6 *Quid iuris, ſi ſine cauſa emancipetur arrogatus.*
7 *Quarta quando arrogato reſtituenda.*
8 *Verbum cauere.*
9.11 *Satiſdatio arrogatoris ultra pubertatem arrogati non extenditur.*
10 *Satiſdatio quare exigenda.*
12 *Quarta arrogati an ſit omnium bonorum arrogatoris.*
13 *Quarta arrogati an hodie ſit aucta, ſicut legitima.*

Cum autem impubes per principale reſcriptum arrogatur, cauſa cognita arrogatio fieri permittitur & exquiritur cauſa arrogationis an honeſta ſit, expediatq; pupillo. Et cum quibuſdam conditionibus arrogatio fit, id eſt,[b] vt caueat arrogator[c] perſonæ publicæ, ſi[d] intra pubertatem pupillus deceſſerit, reſtiturum ſe bona illis, qui ſi adoptio facta non eſſet, ad ſucceſſionem eius venturi[e] eſſent. Item non aliter emancipare eum poteſt adrogator, niſi cauſa cognita dignus emancipatione fuerit: & tunc ſua bona ei reddat. Sed et ſi decedens pater eum exhæredauerit, uel viuus ſine iuſta cauſa emancipauerit: iubetur[f] quartam partem ei bonorum ſuorum relinquere, uidelicet præter bona, quæ ad patrem adoptiuum tranſtulit, & quorum commodum ei poſtea acquiſiuit.

a Tranſgreditur 1 Imper. rurſus ad eam adoptionis ſpeciem, quæ per Principem ſolùm fit, atque eos, quibus à Principe committitur. Nam cùm difficile ſit, Principem huius rei gratia ſemper adire, ſolet is nonnunquam clariſſimis viris iſta delegare, quos nos Comites Palatinos *dicimus, qui autoritatem etiam arrogationi 2 interponant: ſi tamen id ipſis, nominatim codicillis, vel priuilegio delegationis conceſſum fuerit: Balbo*[b] *teſte. 2 Diximus autem paulò antè, & puberem & impuberem arrogari poſſe.*[c] *ſi pubes arrogatur, utriuſque exploranda eſt voluntas, & arrogandi & arrogatoris. In arrogatione verò impuberis, cauſæ & requiritur cognitio, an ſit honeſta, expediat ne pupillo, quæ ſint pupilli facultates, quæq, eius, qui ipſum in filii locum velit adſciſcere, cuius ſit arrogator conditionis & vitæ, an ne inſidioſe bona pupilli appetere videatur, vel patrem fam. prole dignum oſtentet: ætas quoque arrogantis conſideranda eſt, num fortè minor* L X. *annis ſit, liberisq; potius procreandis idonea: unde Cicero,*[d] Quod eſt pontifices, *inquit,* Ius adoptionis? nempe adoptet; qui neque procreare iā liberos poteſt, & num poterit, ſit expertus. *Sed & tutorum conſenſum interuenire, non fuerit abſurdum.*[e] *quæ quidem omnia arbitrio illius adſcribuntur, coram quo fieri poteſt arrogatio. Quod ſi cognitum fuerit, expedire pupillo, vt in arrogatoris tranſeat familiam: modis tamen adhuc quibuſdam certis fiet arrogatio. 3 Satiſdare namque, id eſt, cautionem cum fideiuſſore ſufficientem præſtare debet adrogator, ſeſe omnia bona, ſi adoptatus impubes deceſſerit, reſtituturum iis, ad quos ſucceſſio arrogatione non facta pertinuiſſet.*[f] *Et hæc cautio fieri debet coram tabellione, vel notario publico: huius enim fides publicè probata*[g] *eſt. 4 Sanè non minorem curam circa arrogationem veteres quoque Romani adhibebant. Tanta enim cautione vtebantur, vt ne puberum quidem ſui iuris exiſtentium arrogationem alter fieri permitterent, niſi Calatis comitiis, arbitris etiam Pontificibus, populus Romanus ſolennibus quibuſdam verbis rogaretur, adhibito etiam peculiari in eam rem concepto iuramento: tantùm aberat, vt impuberem ſinerent arrogatum iri: quod copioſius A.*[h] *Gellius explicat. Et hæc quidem, quod ad conſtituendam impuberis arrogationem attinet, dicta ſint: videamus modò quæ ſit adhibenda ratio, in eadem diſſoluenda.*[i] *5 Et arrogatus vtique, cauſa non ſubſiſtente, rurſus ex arrogatoris poteſtate dimitti nō debet. Quod ſi iuſta ex cauſa ab arrogatore emancipetur, vt quia fortè quid eorum deſignauerit, ob quæ & exhæredari potuiſſet iuſtus filius, omnia ſua bona, quæ ad patrem arrogatorem tranſlata ſunt, recipit, ſed quā aliàs ex bonis ipſius quartam fuerat habiturus,*[k] *perdit. 6 Sin uerò ſine cauſa filio imputabili, vel emācipatus, uel exhæres ſcriptus ſit, non ſolùm priſtina ſua bona, quæ ad arrogatorem tranſierant, ſed & ſi quæ illi aduēticio iure obuenerant, recuperat, idque non ex ſatiſdatione, (quoniam pactis talia non promittuntur*[l] *) ſed ex Diui Pii conſtitutione, id ita præcipiente.*[m] *Sed & illi quartam partem arrogator ex bonis ſuis*[n] *relinquet, aut hoc eo non faciente, eius hæres præſtare tenebitur.*[o] *Quod ſi quid in fraudem arrogati alienatum fuerit, quaſi per Caluiſianam, vel Fauianam actionem reuocabitur.*[p] *Et iſta quarta, quia non teſtatoris, ſed legis diſpoſitione debetur: per teſtatorem auferri*[q] *nequit, niſi legitima ſubſit cauſa, ſicut & in filiis naturalis legitima idem eſt. Et in eo melioris conditionis eſt arrogatus, quàm naturalis & legitimus, quia poteſt reuocare alienata legitimæ ſuæ ab arrogatore, ſecus in*[r] *naturali & legitimo. Neque verò illud ignorandum eſt, ſi ex cauſa non iuſta emancipetur adrogatus, bona ipſi ſua confeſtim eſſe reſtituenda. 7 Quartam verò ex arrogatoris bonis non poſſe peti, niſi eo defuncto. Id quod receptius eſt: ſatiſq; probari poteſt per verbum,* Relinquere, *quod ad vltimas volūtates pertinet.*[t] *Qua ratione, ſi filius arrogatus decedat ante arrogatorem, cùm fuiſſet emancipatus, non cenſetur tranſmiſſa facultas petendi quartam ex arrogatoris bonis ad ſuum heredem, tametſi ſibi fuerit*[u] *debita.*

a Alex. in l. 1. ff. de of. eius. cui mād. eſt iur.
b l. pe. §. C. de ado.
c l. in adopt.
d Pro domo ſua.
e l. fin. C. de autor. præſtant.
f l. Nec ei. §. fin. & aliis nonnullis ll. ff. de adopt.
g l. 1. & ibi glo. C. eod. tit.
h Lib. 5. c. 9.
i §. Aliud quoque in Nouell. ut eū de app. cog.
k l. ult. ff. ſi quid in fraud. patr. Dd. in l. ſtipulatio hoc modo cō cepta. ff. de uerb. oblig.
m d. l. ult.
n d. l. ult. & ſi arrogator. ff. eod.
o d. l. ſi arrogator.
p dict. l. ul.
q Secundū Iaſ. hic
r Auth. Nouiſſ. C. de inoff. teſt.
ſ l. fin. in fine. ff. Si quid in fraud. patro l. non uſque. ff. Si quis à par. manumiſſo. fue.
t l. 1. in fine. ff. De tab. exhib. & probatur in l. tu. Si impub. ff. de coll. bono.
v l. 1. C. de cad. tol.

b Vt caueat. 8 *Ideſt, cautionem cum fideiuſſore ſufficiente praſtet: ita enim hic accipitur, licet alias huius verbi varia ſit acceptio. quod Doctores ſuis locis examinant.* [x]

c Perſonæ publicæ. *Ideſt, tabularius, qui in publicis tabulis ſit propoſitus. Olim huic muneri ſerui etiam* [y] *praponebãtur, ideoque ſerui publici dicebantur: Verum Arcadius* [z] *Imp. poſtea fluxa iam ſeruorum fide conſtituit, vt publicis tabulis haud quaquam amplius ſerui praficerentur, ſed liberi, loco ſeruorũ. Hincq́; eſt, quod Iuſtinianus hic dixerit perſonam publicam, quam Marcellus,* [a] *ſeruum publicum. Paulus* [b] *verò, ſeruum ciuitatis ſecundum iura, quibus ante Arcadij tempora vtebantur, appellauit.*

d Intra pubertatem. 9 *Nam vltra id tempus huiuſmodi ſatiſdatio non porrigitur: ob id forte, quod filius arrogatus pubes iam factus teſtamenti habet factionem, vt & extraneos, excluſis ab inteſtato venientibus inſtituere poſſit* [c].

e Venturi. *Vt ſunt pupillariter ſubſtituti ipſi impuberi, vel qui alias inteſtato ei ſucceſſiſſent, ſi arrogatio non fuiſſet facta. Quia* 10 *ergo per talem arrogationem impuberis, ſubſtituti, pupillares & legatarij, cùm per arrogationem infringerentur* [d] *pupillaris ſubſtitutio, item & haredes legitimi damnificabantur: conſtitutum eſt, ut ſatiſdatio interponatur de reſtituendis bonis pupilli his, qui vel ex ſubſtitutione pupillari, vel ab inteſtato, ſi arrogatio non interceſſiſſet, ad ſucceſſionem eius venturi erãt.* 11 *Et hac ſatiſdatio vltra pubertatem non erat producenda, ſiue pupillares ſubſtitutos reſpicias ſiue haredes legitimos. Pupillaris enim ſubſtitutio adueniente pubertate per ſe extinguitur.* [e] *Arrogatus verò pubes iam factus teſtamentũ facere poteſt, & excluſis ab inteſtato venientibus, ſi ita illi ſederit, extraneos inſtituere.*

Quartam 12 *Non tamen omnium bonorum ſuorum, ſed tantum portionis ipſi ab inteſtato* [g] *debita ne melioris cenſeantur conditionis eſſe filij arrogati, quàm legitimi & naturales, quorum legitima pariter non eſt omnium bonorum partis, ſed ſolum partis debita ab inteſtato.* 13 *Sed an arrogati Quarta hodie quoque vſque ad Trientem ſit aucta, ſicut in legitimis & naturalibus? Et communiter obtinuit, iſtam Quartam non eſſe ad Trientem protenſam, tum quia in Nouella* [h] *ſcriptum eſt in ijs ſolummodo perſonis legitimam eſſe auctam, quibus ante querela inofficioſi teſtamenti competebat: impuberi autem arrogato, querela hac non competit, cum ordinarium habet remedium ex diui Pij Conſtitutione.* [i] *Tum quia in correctorijs,* [k] *tametſi par, vel etiam maior ſubſit ratio, illicita eſt extenſio, niſi ſit expreſſum. Contra plerique cenſuerunt, non in his tantum perſonis auctam, quibus querela competit, ſed etſi aliud quoddam remedium datur, quod ſit loco querelæ; vt eſt Diui Pij conſtitutio, qua cum ſit vice querela ſurrogata, eiuſdem debet natura & effectus* [l] *cenſeri. In quo ego ſubſiſto, cum minime tutum ſit, in materia correctoria per ſubauditos* [m] *intellectus procedere.*

[x] In l. Sancimus C. de uerb. ſignif.
[y] l. nec ei. de adop. l. vlt. Quod cuiuſq; vni. nomi.
[z] l. generali. C. de tabu.
[a] d. l. nec ei.
[b] d. l. vlt.
[c] Dd. late in l. Si arrogato ſ. hoc ti.
[d] l. Nec ei. §. eorũ. ff. hoc tit. §. Nõ tamen inſ. Quibus mo. teſt. infirm.
[e] § Qua rõne. inſi. inſ. de pupi. ſubſ.
[f] Glo. hic & d. l. Si arrogator vbi et Bal. in 11 op.
[g] Per Auth. nouiſſima C. de inof. teſtam. & §. 1. in Auth. de trient. & ſemiſ.
[h] In d. l. 1. de triẽt. & ſe.
[i] Tex in l. Papinia. § Si quis impub. de inof teſt. Vide quę dixi in §. Tã auct. inſ. de inof. teſta.
[k] In Authẽ. Quas actiones. ubi cõiter Dd. C. de ſacroſ. eccle.
[l] l Si eum. §. qui iniuriarum. ſi quis cau.
[m] Per gl. ſing. in c. Cupientes. §. qđ ſi per 20. de elec. in 6.

§. Minorem natu.

1 *Adoptans debet plena pubertate præcedere adoptandum.*
2 *Plena pubertas octodecim annis definitur.*
3 *Aetates quomodo diſtinguantur à Iuriſconſultis.*
4 *Infantia, adoleſcentia, iuuentus, ſenecta.*

Minorem natu maiorem non poſſe adoptare placet, adoptio n naturā amittatur: & pro monſtro eſt, vt maior ſit filius quàm pater. Debet itaq; is, qui ſibi filiũ per adoptionem uel adrogationem facit plena pubertate, ideſt, decem & octo annis præcedere.

Maiorem 1 *natu minor adoptare non poteſt: debet enim adoptans plena pubertate ad eum, quem adoptare vult, præcedere.* [a] *Quod ideò eſt, quoniam adoptio naturam imitatur, qua pro monſtro eſt, patrem filio non eſſe grandiorem. Quamobrem Cicero* [b] *adoptionem non valuiſſe: qua Tribunatum conſecutus eſt Clodius, ex atate potiſſimum probat.* Cum *inquit*, factus es filiuus eius, cuius per ætatem eſſe pater potuiſti. Dico apud Pontifices, nego iſtam adoptionem Pontificio iure factam: Primum quod hæ noſtræ ſint ætates, ut is qui te adoptauit tibi loco filij per ætatem eſſe potuerit. *& catera qua ſequuntur,*
2 Plenam *autem* pubertatem *iuriſconſultis octodecim annorum ſpacio definiri placuit. Quamuis enim ad iuſtas nuptias atas quatuordecim annorum ſufficiat: quia tamen in adoptionibus electione res agitur, firmitate quadam opus eſt iudicij, quam aſſecutus cenſetur is qui decimumoctauum* [c] *attigerit annum, Sic iuxta formam a Diuo* [d] *Hadriano ſancitam alimenta legata, maſculis vſque ad XVIII. fęminis ad XIIII. annum pietatis intuitu & pueritia fauore praſtantur.* 3 *De differentijs verò atatum, quemadmodum ſint diſtinguenda, varia fuit apud veteres ſententia, quàm referre in praſentia ſuperſedeo, ſufficiat perſtrinxiſſe paucis, quot atatis gradus commemorent, qui longe prudentius cateris ſcriptoribus hac in re diſtrinxiſſe nobis videntur.* 4 *Hi ergò* infantiam *ad ſeptimum vſque annũ acceperunt.* [e] Pubertatem *ſeu* adoleſcentiam *à quartodecimo initium ſumere, viceſimoquinto perfici:* iuuẽtutem *inde appellari, cui certus numerus non ſit conſtitutus, ſed ex habitu corporum & conſuetudine, eum, ad cuius notionem pertinet exiſtimarunt: vt qui adhuc inter ſeniores numerari non cœpit, pro iuuene habeatur: atque ita Marcellus* [f] *reſpõdit.* Eodem modo *&* de ſenecta *iudicandum, niſi quod ab oneribus maiores quinque & quinquaginta annis, tanquam ſenes,* [g] *excuſantur. A tutela vero vel cura qui ſupra ſeptuaginta annos vixerunt. Exiſtimauit Bartolus, qui virum dicit, de adulto intelligere, perinde ac ſi eadem ſit conditio, cum vir factus fuerit, cum adultus erit: ſed hanc Alciatus* [h] *ſententiam confutauit.*

[a] l. Si pater, in fin. l. arrogato. §. Non tantum. ff. de adopt.
[b] In or. ar. pro domo ſua ad Pontifices.
[c] § fi. ſup. quib. ex cau. mat. non li ceat.
[d] l Mela. §. 1. ff. de alimen. & ciba. leg.
[e] l. 1. §. de adminiſ. tut. l j ff de min.
[f] l. Non aliter ff. de leg. 1.
[g] l. fi. C. qui æta. ſe excuſ.
[h] Lib. 4. Diſp unc. c. 12. & in l. pueri. ff de verb. ſign.

§.Licet autem.

1 *Poteſt quis adoptari in locum nepotis,& deinceps,etſi filium non habeat.*
2 *Carens vxore,adoptare non prohibetur.*

Licet autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare;quamuis filium quis non habeat.

Liberum 1 *eſt,non ſolum in filij,ſed & in nepotis,neptis,pronepotis,proneptis, aut porrò deſcendentiũ locum adoptare,tametſi filium quis non habeat. Quanquam hoc à natura videatur remotum eſſe,cum non poſſit quis naturaliter habere nepotem qui caret filio filiave,quia deficiente cauſa deficit quoque effectus. 2 Sicut & is qui vxorem nunquam habuit,non prohibetur* [a] *adoptare, cum tamen naturaliter nõ poſſit habere liberos,qui vxore caret.Sed in hoc adoptio non imitatur naturam,quod forte in fauorem adoptiuorum,eorumque qui carent ſobole introductum eſt. Vel poteſt dici,cum hoc ſit accidentale,quo quis alias ad procreandum ſobolem idoneus eſt,filium vel vxorem non habeat,ideo in adoptione nõ eſſe conſiderandum.* [b]

a l.Et qui vxores.ff. eod.
b Argũ.§. ſed & illud.infra.eo.titu.

§.Et tam filium.

1 *Filius in locum nepotis & contrà adoptari poteſt*
2 *Frater non poteſt per adoptionem conſtitui.*

Et tam filium alienum quis in locum npeotis adoptare poteſt, quàm nepotem in locum filij.

Filium 1 *alicuius in locum nepotis,& contrà nepotem in locum filij adſciſcere permiſſum eſt,idq; textus noſter ſatis docet. 2 Frater tamen per adoptionem nequit cõſtitui, nec in fratris locum adoptare quiſquam* [a] *poteſt:quod ideo eſt,quia legibus naturæ,quam ducem habet adoptio,minime conſentaneum* [b] *eſt, vt frater à fratre procreetur.*

a l Nec apud. C.de hæred.inſti.
b Glo.ibidem.

§.Sed ſi quis.

1 *Verus intellectus huius.§.*
2,3 *Si cui præiudicium imminet,certiorandus eſt,atque vocandus.*
4 *Auo dante in adoptionem nepotem ex filio,quare filij conſenſus non requiratur.*

Sed ſi quis nepotis loco adoptet,vel quaſi ex filio , quem habet jam adoptatum , vel quaſi ex illo,quem naturalem in ſua poteſtate habet.eo caſu& filius conſentire debet, ne ei [a] inuito ſuus hæres [b] agnaſcatur. [c] Sed ex contrario , ſi auus ex filio nepotem det in adoptionem,non eſt neceſſe filium conſentire.

a Ei inuito.] 1 *Hæc verba meo iudicio,coniunctim ſunt legenda.* Ei inuito,*ideſt,filio inuito, neque alterutrum ad auum rectè retuleris. Senſus enim eſt,ne filius nepotem cohæredem ſuum & neceſſarium* [a] *inuitus ac nolens accipiat.Nam ſi admittamus,poſſe adoptari nepotem tanquam ex filiofamilias , non interueniente eiuſdem filij voluntate:illud ſequetur inconueniens,quia nepos adoptatus. poſt aui obitum recaſurus eſt in filij tãquam ſui patris poteſtatem,eoq; poſt defuncto agnaſcetur nepos adoptatus patri ſuo, id eſt,aui filio,ut ipſum,ſi ſuum non interpoſuit conſenſum, etiam inuitus ſit habiturus hæredem ſuum.Et iſte intellectus eſt amicior literæ,magisq; conueniens.Ex hoc textu ſic declarato,colligenda eſt regula. 2 Si quid in alicuius vergat damnum,aut imminet,actum eſſe notificandum. Aequitas enim ipſa ſuadet,vt quod geritur,approbetur ab his quos cauſa attingit,quiq; lædi,ac proinde contradicere* [b] *poſſunt. Idque non modo in adoptione procedit,ſed & quolibet alio actu vnde aduerſarius lædi poſſet. 3 Semper.n. fieri debet citatio* [c] *eius,cui præiudicari põt.Sic quando vel principis vel Pontificis interpretandum eſt ſcriptum,vocandi ſunt hi,qui ex eo lædi poſſunt.Et ſi antiqua,* [d] *vetuſtateque quaſi conſumpta inſtrumenta ſunt renouanda, citandus eſt aduerſarius cuius intereſt.Quod idem obtinet ſi inſtrumentum forte ſit amiſſum,petaturque refici. Qualiter autem amiſſio* [f] *ſit probanda,ad noſtram aulam nunc non pertinet.*

b Agnaſcatur.] *Efficiatur ſuus.*

c Sed ex contrario.] 4 *Ratio eſt,quia cum auus vtrunque,filium & nepotem,in ſua habeat poteſtate, ideo nepotem poteſt rigore iſtius poteſtatis in adoptionem alteri dare patre nepotis,id eſt, filio aui non cõſentiente.Hoc enim caſu non ita læditur filius,ſicut ſuperiori,præſertim ſi detur in adoptionem extraneo; ideo quod auo mortuo recaſurus eſt in poteſtatem ſui patris naturalis.*

a §.Si autem.inf.de hæredit. qual. & diff.
b l. Namq; ita Diuus. quæ ſemper alleg.ff.eo.tit.l. á vno quoq. ff. De re Iud.
c Bar Bal.& alij. in d.l.Nam ita.
d In Auth. De hære di.& Falcid. §.1.
e l.Chirographis.ff. De adminiſt. tut.
f Vide c. Olim. De priuileg. Cyn. in Authẽ.Si quis in aliquo. C. De edend.

§.In plurimis.

1 *Filius adoptiuus alteri in adoptionem dari poteſt*
2 *Fallit hoc in extraneo adoptato.*
3 *Filius arrogatus quando quartam petat.*

In

[a] In plurimis autem cauſis aſſimilatur is, qui adoptatus vel adrogatus eſt, ei, qui ex legitimo matrimonio natus eſt, & ideo ſi quis per Imperatorem, vel apud Præſidem prouinciæ [b] non extraneum adoptauerit, poteſt eundem in adoptionem alij dare.

Cum ſupra dictum ſit adoptionem imitari [a] naturam, ideò hoc loci rurſus annectitur affinitas quædam inter filium adoptiuum, & ex iuſtis nuptijs editum. 1 Sicut enim is poteſt alteri in adoptionem dari, ita & filius adoptiuus poteſt, acceptis aliquot caſib. quos Accurſius hic recenſet.

a In plurimis.} *In quibuſdam enim ſecus eſt, vt ecce emancipati naturales per Prætoris beneficium retinent gradum liberorum, adoptiuis autem nihil [b] acquiritur.*

b Non extraneum.} 2 *Notanter dicit.* Non extraneum, *quia ſi extraneum adoptaret, non tranſiret in eius poteſtatem, & ideò non poſſet [c] eundem alteri in adoptionem dare. 3 Cæterum inueſtigant plerique, quando filius arrogatus propter emancipationem quartam ſibi competentem perdat? Breuiter diſtinguendi ſunt tres caſus. Aliquando arrogator emancipat filium ſine cauſa, tunc tenetur ei tradere quartam ſuorũ bonorum: & hoc eo non faciente, hæredes præſtare tenebuntur. [d] Aliquando emancipat ipſum ex cauſa filio imputabili, proueniente ex delicto filij arrogati, & eo caſu perdit quartam. Aliquando emancipat ex cauſa, non ex delicto filij, ſed alias ex fonte honeſtatis proficiſcente, & eam non [e] amittit.*

a §. Minorem, ſup. eo. l. adop. ff. eo.
b §. minus: infra. De hære. quæ ab inteſt. defer.
c §. Sed hodie, ſup. eo.
d l. vlt. ff. Si quid in frau. pat. l. Si arrogator. ff. eod.
e De hoc vide ſu. eo. §. Cum autẽ impub.

§. Sed & illud.

1.3 *Caſtrati & Spadones quomodo differant*
2 *Spadones adoptant, Caſtrati non.*
3 *Thlaſiæ & Thlibiæ qui.*

Sed & illud utriuſque adoptionis commune eſt, quod & ij, qui generare nõ poſſunt (quales ſunt Spadones) adoptare poſſunt, caſtrati autem non poſſunt.

Caſtrati 1 dicuntur quibus teſtes; naturaliter deſunt. Spadones, *quibus violẽter detracta eſt virilitas, Græco uerbo . . . quod eſt auſero, auello. Caſtrati ergo ſunt natura impotentes ad generandum: Spadones verò ſolum per accidens. 2 Eam itaque ob cauſam adoptant ſpadones, caſtrati non: quod natura magis in homine generandi: & conſuetudo ſpectanda eſt, quam temporale vitium aut valetudo, propter quã dicatur homo à generandi [a] facultate. Impedimentum certa naturæ fortius obſtat, quam accidens. Nam per manus traditur, fictionem legis non porrigi ad ea, quæ ſunt ſecundum naturam impoſſibilia, eſſe & fuiſſe. 3 Aliquando autem Spadonum nomine omne genus euiratorum contineri, Vlp. [c] ſcribit. Et interdum caſtrati dicuntur etiam hi, quibus ferro diminuta [d] ſunt virilia. 4 Sunt etiam* Tlaſiæ, *quibus teſtes fracti ſunt, &* Tlibiæ *qui attritos teſtes habent. Hinc triuialis ille verſiculus.*

Caſtratos natura facit, violenta ſpadones.
Improbitas: amor eunuchos & fœda libido.

a l. Si quis poſth. ff. De lib. & poſthu.
b l. Si ſeruo. §. Spadones. ff. De iure dot.
c l. Spadonum. vbi Alc. ff. De verbo. ſign.
d l. Si ſeruus. §. Etſi puerum. ff. Ad l. Aquil.

§. Fœminæ

1 *Fœminæ non poßunt adoptare.*
2 *Patria poteſtas non habet locum in matre.*
3 *Mulieris conditio quandoque deterior conditione viri.*

[a] Fœminæ quoque adoptare non poſſunt, quia nec naturales liberos in ſua poteſtatẽ habent; ſed [b] ex indulgentia principis ad ſolatium liberorum amiſſorum adoptare poſſunt.

a Fœminæ} 1 *Fœminæ adoptare prohibentur, niſi ex principali indulgentia in ſolatium amiſſorũ liberorum in acie principis, aliave magna quapiam ex [a] cauſa. Nam cum non habeant in poteſtate filios, [b] ne per reliquum concedi videatur, quod directo prohibetur, [c] in ipſis adoptio non permittitur. Præterea non eſt in mulierum poteſtate generare filios per naturam, ergo non conceditur eis adoptare per artem. [d] 2 Quare nec patriæ poteſtatis [e] effectus in matre locum habebunt. 3 In multis enim conditio mulierum [f] deterior eſt, à multisque repellitur mulier, in quibus admittitur [g] vir. Sed & hoc clariſſimis viris, id eſt, Comitibus Palatinis, non niſi ſpecialiter & nominatim per reſcriptum Principis delegari poteſt: quod ſupra quoque diximus.*

b Ex indulgen.} *Ita tamen, vt non plus iuris per talem adoptionem aut filius, aut mater aſſequantur, quam adepti per naturam fuiſſent: ergo non erant in poteſtate matrum tales adoptiui.*

a Ioã. Fab. hic per tex. in l. Si ſuſpecta §. final. ff. De inoff. teſta.
b §. Extranei. infra De hære. qua. & diff.
c l. Oratio. ff. De ſponſal.
d Por. hic.
e Qui enumerantur per gl. ſup. De pat. pot.
f l. in multis. & ibi glo. & Dd. ff. De ſtatu. ho.
g Glo. in l. 2. ff. De reg. Iuris.

§. Illud proprium.

1 *Sacrum oraculum pro reſcripto principis.*
2 *Arrogato aliquo ipſe cum omnibus ſuis in poteſtatem arrogantis tranſit.*
3 *An arrogatus poſſit ſibi aliquid proprij reſeruare.*
4 *Hiſtoria veterum cognoſcenda iuris ſtudioſo.*

5 *Octauius Auguſtus quomodo Tyberium adoptauit.*
6 *Exemplis quandoque inuitendum.*

Illud propriùm eſt adoptionis illius, quæ [a] per ſacrum oraculum fit, quod is qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit, non ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſubijcitur, ſed eius etiam liberi in eiuſdem [b] fiunt poteſtate tamquam nepotes: ſic [c] etenim Diuus Auguſtus non ante Tyberium adoptauit, quàm is Germanicum adoptaſſet, ut protinus adoptione facta inciperet Germanicus Auguſti nepos eſſe.

a Per ſacrum oraculum. 1 *Ideſt, per autoritatem & reſcriptum Principis: de arrogatione enim loquitur. Nec eſt rarum in legibus, vt Principis reſponſum ſeu reſcriptum, ſacrum oraculum dicatur. Oraculum quidem ab eoipſo appellatũ eſſe, Cicero in Topicis inquit, quod eſt in his Deorum oratio. Sed quia Romani Principes aliquid maieſtatis ſuperhumanæ ſibi attribuerunt, Deorumq́; ſe numero eſſe falſo ſibi perſuaſerũt, factum eſſe, vt eorum reſponſum* oraculum *diceretur.*

b In eiuſdem fiunt poteſtate. 2 *Hinc diſce, quòd ſi is qui ſui iuris eſt, ſit arrogatus, tunc non ſolum ipſe, ſed & filij eius, etiam adoptiui, in arrogatoris poteſtatem tranſeant, & nepotũ [a] vicem obtineãt. idq́; non ſolum in natis, ſed etiam in naſcituris, atque his qui iure poſtliminij redeunt, vel qui in vtero fuerunt, dum arrogaretur, locum habet. Trãsfert autem arrogatus omnia ſua bona ad arrogatorem, maxime quod ad vſum fructum* [b] *attinet. 3 Sed an arrogandus nonnihil accipere valeat, & ſibi reſeruare de bonis suis poſſit? Et communiori* [c] *calculo concluſum eſt, non poſſe. Nec enim valet aliquid paciſci contra rei ſubſtantiam vel naturam, licet hoc contra naturalia* [d] *poſſit fieri.*

c Sic etenim D. Auguſtus. *Octauium Auguſtum exempli cauſa adducit, in quo explicando nõ mediocriter ineptit Accurſius hiſtoriarum cognitione deſtitutus: 4 vt vel hinc appareat, hiſtorias veterum penitus perſpectas eſſe debere iuris candidato. Quoties enim Accurſius in uno titulo de origine iuris, enarrãdo, hiſtoriarum ignorantiæ hallucinatus eſt? nec dicam quid in vniuerſis Pandectarum tractatibus factum ſit. Sed vt ipſam explicemus: ita ſe res habet. 5 Cum Cæſar Auguſtus Liuiæ ſuæ impulſu magis (quemadmodum Egnatius in Tyberium ſcriptum reliquit) quàm ſuopte iudicio, Tyberium ex Liuia Druſilla priuignum, adoptare decreuiſſet, non prius id fecit, quàm Tyberius Germanicum ex Druſo fratre natũ adoptaſſet, & ſic eunte Germanico in familiam & poteſtatem Tyberij, deinde vterq; per vnam arrogationem veniret in Auguſti poteſtatem, Tyberius quidem in locum filij, Germanicus verò nepotis. Idem eſt apud Suetonium* [e] *in Tiberio, & in Caligula à principio. 6 Ex hoc igitur argumentum poteſt elici, exemplis quandoque innitendum eſſe præſertim ijs, quæ aut ſecundum* [f] *leges producuntur, aut conſuetudinem faciunt,* [g] *aut legibus non definiuntur.* [h] *Alias enim non exemplis, ſed legibus eſt iudicandum* [i].

a l. 2. § Hoc vero ꝑprium. l. Si paterfa. & l. arrogato. ff eo. tit.
b § 1. inf. De acq. per arrogat.
c De hoc gl. & Bal. in d. §. Si paterfa. & l. ubi ita donatur ff. De do. cau. mor c. ff. De cõd. app.
d per l. pacta conuẽta. & ibi gl. de cõtrahen. emp.
e cap. 15.
f Vt in hoc §.
g l. de quib. ff. De legib.
h l. 1. § Caſum ff. De poſtulando.
i l. nemo. C. de ſen. & interlocu. omnium. Iud. cũ ſimilib.

§. Apud Catonem.

1 *Et iam ſerui poſſunt adoptari.*
2 *De Marco Catone, Cenſorini filio.*
3 *Seruus efficitur liber per adoptionem.*
4 *Seruus libertatem conſequitur ſi à domino nominetur filius.*

[a] Apud Catonem bene ſcriptum refert antiquitas, ſeruos ſi à dominis adoptati ſunt, ex hoc ipſo poſſe liberari. [b] Vnde & nos eruditi, in noſtra conſtitutione etiam cum ſeruum, quem dominus actis interuenientibus filium ſuum nominauerint, liberum eſſe conſtituimus: licet hoc ad ius filii accipiendum ei non ſufficiat.

a Non 1 *igitur ſolùm libera perſona, ſed etiam ſeruilis conditionis homines adoptari poſſunt, ita vt adoptione ſubſecuta tollatur ſeruitutis macula. 2 Marcus autem Cato, cuius hic meminit Imperator, Iuriſcõſultus fuit ſuæ ætatis doctiſſimus, Cenſorini filius, qui egregios de iuris diſciplina libros reliquiſſe legitur. De eo multa lectione digna require apud Zaſium* [a] *præceptorẽ noſtrũ, & Gelliũ.* [b] *Ob id aũt ſeruus in adoptionem receptus, ſine præcedente aliqua manumiſſione confeſtim fit liber, quia cohærere non poſſunt ſpecies differentes poteſtate, patria ſcilicet, & dominica, ut aliquis eiuſdem hominis verus filiusfamilias ſic, & verus ſeruus. 3 Et hic modus etiam pertinet ad reliquas* [c] *manumittendi ſpecies.*

b Vnde & nos. 4 *Obſerua alium manumiſſionis modum, per nominationem filij, hoc eſt, ſi dominus coram iudice ſeruum ſuum nominauerit filium, eo ipſo* [d] *libertatem conſequitur, Nõ tamen fit filius nec acquirit ius filiationis, quia ſunt verba tantum narratiua, quæ nihil diſponunt.* [e] *Plerunque tamen is qui non eſt filius, ſi vel extra iudicium ita nominatus eſſe probetur poſſeſſionem iſthinc & præſumptionem filiationis acquirit, contra eam tamen* [f] *probatio recipitur. Cæterum de perplexo illo, cuius Accurſius* [g] *meminit:* ſi id quod ago, non ualet ut ago, ualeat tamen ut ualere poteſt: *adeundus eſt Alciatus,* [h] *& Salomonius, qui admodum erudite hanc rem declarant.*

a l. 2. §. Hos ſectatus ff De origin. Iur.
b Lib. 14. cap. 18.
c ſup. De li. § Multis, cum ſeq §§.
d l. vnica. §. ſimilique modo. C. De lat. lib. toll.
e l. nõ epiſtolis. C. De probationib.
f d. l non epiſtolis. & l. Imperatorib. C. De probat.
g Hic in verbo hæc.
h lib. 1. παρεργ. c. 6.
i l. Gallus §. Quid ſi rectè. ff. De lib. & poſth.

Quibus

Quibus modis Ius patriæ poteſtatis ſol.
TITVLVS XII.

In Rub. titul.

1 *Anacæphaleoſis ſuperiorum.*
2 *Cauſæ poteſtatis dominicæ.*
3 *Poteſtas dominica quomodo ſoluatur.*
4 *Cauſa poteſtatis patriæ.*

Dictum 1 *eſt ſupra, perſonas, quæ alieni iuris ſunt, eſſe partim in poteſtate dominorum, partim verò in poteſtate parentum.* 2 *Et cauſas dominicæ poteſtatis didicimus eſſe, natiuitatem, & captiuitatem de iure gentium, item ſui ipſius venditionem de iure ciuili.* [a] 3 *Traditi quoque ſunt modi, per quos ſoluitur illa poteſtas dominica: quales ſunt,* [b] *manumiſſio,* [c] *inſtitutio heredis ſerui* [d] *adoptio, & nominatio* [e] *filij in iudicio.* 4 *Sed & cauſas patriæ poteſtatis eſſe, expoſitum eſt, Matrimonium, legitimationem filij naturalis, & adoptionem. Nunc ergo rerum tractandarum ordinata ſeries expoſcere videtur, vt doceamus, quib. modis ac rationibus patria poteſtas conſtituta diſſoluatur: eaq; ratione ſic inſcribitur præſens titulus, in quo ſex enumerantur modi, quos ordine explicabimus.*

a §. Serui auté. ſu. De iure perſ.
b §. Multis autem. ſup. De lib.
c §. 1. & ſe. inſ. quibus non eſt permiſſ. fac. teſt.
d §. vlt. ſup. tit. px. præced.
e d. §. vlt.

Ad princip. tit.

1.2.4. *Poteſtas patria morte diſſoluitur naturali, & quomodo in hoc ſit diſtinguendum.*
3 *Subiectus iuri alterius, in poteſtate habere nequit.*
5 *Verbum, Cadere, variè accipitur.*

Videamus; nunc quibus modis ij, qui alieno iuri ſunt ſubiecti: eo liberentur. Et quidē quemadmodum liberentur ſerui à poteſtate dominorum, ex ijs intelligere poſſumus, quæ de ſeruis manumittendis ſuperius expoſuimus. Hi vero qui in poteſtate parentis ſunt mortuo eo, ſui iuris fiunt. Sed hoc diſtinctionem recipit, nā mortuo patre, ſanè omnimodo filij filiæve ſui iuris efficiuntur. Mortuo verò auo, non omnimodo nepotes neptesq; ſui iuris fiunt: ſed ita, ſi poſt mortem aui in poteſtatem patris ſui recaſuri non ſunt. Itaque ſi moriente auo, pater eorum uiuit, & in poteſtate patris ſui eſt: tunc poſt obitum aui in poteſtate patris ſui fiunt. Si vero is, quo tempore auus moritur, aut iam mortuus eſt, aut per emancipationem exijt de poteſtate patris: tunc ij, qui in poteſtatem eius cadere non poſſunt, ſui iuris fiunt.

Prima 1 *ſpecies per quam filius egreditur poteſtatem patriam eſt* mors naturalis, *quæ, vt reliqua* [a] *omnia, ita etiam patriæ poteſtatis nexum diſſoluit. Sed hoc auo mortuo, patreque ſuperſtite diſtinguitur.* 2 *Nam ſi eo tēpore, quo auus moritur, filius ſit in eiuſdem poteſtate, nepos hic in patris ſui poteſtatem recideret: qui in ptāte aui paterni, non aūt patris ſui* [b] *fuit, idq; propter reuerentiā, quā debemus ſtirpi.* 3 *Et.n. qui alterius Iuri ſubiectus eſt, alios in poteſtate habere non poteſt.* [c] 4 *Sin uero iam pater ſuus obierat, vel ſui iuris factus fuerat, mortuo auo, ſui iuris nepos efficitur, niſi forte per dignitatem exiuiſſet.* [d] *Sed etſi filius naturalis antea emancipatus, poſtea ſit à patre adoptatus: nepos in eius, ideſt, patris ſui poteſtatem non reuertitur.* [e] *Fuit enim quaſi liberatus hic nepos à patris ſui iure,* [f] *eo ſcilicet patre emancipato, quod non debeat in eius recidere poteſtatem: & qui liberatus eſt, poſtea reuerti non poteſt, niſi per adoptionem, uel niſi ingratus exiſtat.* [g] 5 *Et obſerua hic hoc verbum,* cadere in poteſtatem, *pro redigi,* [h] *accipit. Habet ſanè hoc verbum* cadere, *plures egregias, & vetuſtas translationes. Sic* cadere pro republica, *eſt occidi, mori* Cadere cōmode, *pro contingere: accidere.* Cadere in ſuſpicionem, *in deliberationē, pro incidere, venire:* Cadere cauſa, *pro amittere.* cadere animos, cadere vultus, *verba, pro frangi, perire, debilitari.*

a In Auth. De nupt. §. deinceps. coll. 4.
b §. fi. ſup. De par. pot.
c l. Sic eueniet. ff. Ad l. Iul. de adul.
d Vide quæ dict. inf. eo. §. Filiusfam.
e l. Si pater filium. § De adop.
f Hæc. rō eſt gl. in d. l. ſi pater & ſū datur ex l. qui liberatus eo. tit.
g l. 1. C. De ingen.
h Vt hic in tex.

§. Cum autem is.

1 *Deportatione tollitur poteſtas patria*
2 *Deportatio quid?*
3 *Interdictio aquæ & ignis.*
4 *Eadem abolita, & in eius locum deportatio ſuffecta.*
5 *Deportationis cauſa & effectus.*
6 *Apolides quis dicatur.*
7 *Deportatus ea tantùm perdit, quæ ſunt iuris ciuilis.*
8 *Deportatione tam patris, quàm filij poteſtas patria concidit.*
9.11 *Deportare qui poſſint.*

10 *Præſes deportare non poteſt.*
12 *Deportatus in integrum reſtitutus omnia priſtina iura recuperat.*
13 *Principis beneficium ſine alterius iniuria accipiendum.*
14 *Indulgere, reſtituere, differunt.*
15 *Relegatio quid?*
16 *Quomodo differat à deportatione.*

[a] Cùm autem is, qui ob aliquod maleficium in inſulã deportatur, ciuitatem amittit, ſequitur, ut qui eo modo ex numero ciuium Romanorum tollitur, perinde quaſi eo mortuo, deſinant liberi in poteſtate eius eſſe. [b] Pari ratione, & ſi is, qui in poteſtate parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit eſſe in poteſtate parentis. [c] Sed ſi ex indulgentia Principis reſtituti fuerint, per omnia priſtinum ſtatum recipiunt. [d] Relegati autẽ patres in inſulam, in poteſtate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in poteſtate parentum remanent.

a *Alter* 1 *modus hic proponitur, per quem eximuntur liberi à ſacris parentum, videlicet,* deportatio: *quæ & inter iudicia capitalia refertur à Iuſtiniano.*[a] 2 *Eſt aũt* deportatio, *nihil aliud, quàm perpetua*[b] *in inſulã, ſiue exiliũ, pp aliquod maleficium capitale cõdẽnatio. Nã cùm olim Romani in homines malos, & Reip. pernicioſos abominarentur, carnificinam exercere, & à malis hominib. ſocietatem ciuilem purgare deſiderarent:* 3 *Primò facinoroſos interdicto vſu ignis & aquæ, mulctabant: q ſicut his duobus, calore & humore,*[c] *vitam hominis conſtare, ita interdicto eorundem vſu, non conſiſtere credebant, quorũ ſe indignos malefactis reddiderũt. Deinde verò, propagato ex inſularum adiectione Imperio, facinoroſos deportandi vſus inuaſit, qui veluti mortui, eiecti in alias ſedes migrare creduntur: ita in inſulas, quaſi in alterũ orbem delati, omnib. exuti bonis, inter mortuos connumerati ſunt,*[d] *quo ad ea, quæ iuris ciuilis eſſent.* 4 *Et quia poſt deportationẽ introductã, ille interdicendi vſus aboleri cœpit, deportationis*[e] *pœna in illius locũ ſurrogata eſt, Imperator tamẽ infra*[f] *hæc duo ſeparatim poſuit.* 5 *Cũ igitur deportationis cauſa ẽ, maleficiũ atrox aliquod: effectus vero eſt, amiſſio ciuitatis, familiæ, patriæ poteſtatis, teſtamenti factionis, & quicquid tandẽ de iure ciuili introductũ eſt. Ad hoc etiam principaliter introducta eſt deportationis pœna, quod ciuitatem Romanã adimat,*[g] *& per conſequens priuet omnib. iuris ciuilis cõmodis.* 6 *Vnde &* Apolides quãdoque *dicitur, qui hanc pœnam ſuſtinet,*[h] *licet ſeruitutẽ non incurrat:*[i] 7 *Vnde ea retinet deportatus, quæ ſunt iuris gentiũ & naturæ, poteſtq; deportatus ſibi acquirere dominiũ, celebrareq; contractus, qui ſunt iuris*[k] *gentium Porrò in quos irrogetur hæc pœna, infra ſub titulo, de publicis iudicijs, examinabitur.*

b Pari ratione.] 8 *Non intereſt, pater ipſe, an filiusfamilias in inſulã deportetur: quia utroque caſu diſſoluatur patria poteſtas. Nã ſicut pater, qui ciuitatẽ amiſit, & peregrinæ factus eſt cõdõnis, autore Caio, ciuẽ Romanũ in ptãte habere nõ põt: Ita in pari fortunæ caſu nec filius peregrinę*[l] *cognationis patrẽ agnoſcit. Cõſtat. n. patria ptãs indiuidua relatione duarũ perſonarũ, quæ Romani iuris nequaquã ſint expertes.*[m]

c Sed ex indulgentia. 9 *Tametſi ergo, qui huic deportationis pœnæ ſubditur, ciuitati ppetuo mortuus cenſeatur: põt tamẽ gratiã delicti impetrare, non ſolum à Principe, ſed & à reliquis, quibus deportare licet. Poſſunt aũt id Præfectus*[n] *vrbis, & Præfectus Prætorio,*[o] *vel is, qui vice eius Principis mãdato cognoſcit. Reliqui namque Principes tũc demũ deportare poſſunt: ſi id Imperator vel ad probarit, vel deportationis inſulã aſſignarit.*[p] 10 *Præſidi deportare nõ permittitur:*[q] *põt tamẽ, quẽ putat deportandum annotare: nomenq; eius Principi ſcribere, ut in inſulã deportet:*[r] *tametſi Bar.*[ſ] *cenſeat, id eum poſſe, ſi inſulam habebat: quæ ſñia mihi perquàm dura cenſetur, cùm nullibi probetur, & tot iuriũ capitib. aduerſetur. Ait n. lex* Præſidẽ deportare non poſſe,[t] nulla dubitatio eſt. *Item*[u] *alibi.* Deportandi autem in inſulam Ius Præſidibus prouinciæ non eſt datum, licet præfecto vrbis detur. 11 *Dixi aũt, vicarium Præfecti Prætorio tum demum deportare poſſe, ſi id mandato Principis faciat, vt quia forte Præfectus Prætorio deceſſerit, tunc enim huiuſmodi vicem gerens omnia põt, in corporis & animaduerſione, quæ præfectus Prætorio poterat.*[x] *Et cum hoc temperamento gloſſam*[y] *conditam hic oportet, quæ ſimpliciter loquitur,* Vicegerentem Præfecti Prætorio deportandi ius habere: *verùm eſt, ſi mandato Principis id faciat: non autem ſi ex delegatione Præfecti Prætorio. Nam cum ſit cauſa mixti Imperij, demandari*[z] *eã non poſſe, cõi ſñia obtinuit* 12 Deportatus *igitur, qui ex indulgentia in ciuitatem remeat, & generaliter, in integrum reſtituitur, omnia bona & omnem priſtinũ ſtatũ, proindeque patriã ptãtẽ recuperat. Bona aũt alijs acquiſita, nõ recipit.* 13 *Principis enim beneficentia ſine alterius iniuria*[a] *intelligi debet. Multum autem refert, utrũ verbo indulgere vtatur Princeps in reſtituendo, an verbo* reſtituere. 14 Indulgentia *ſiquidem longe minor eſt reſtitutione.* Reſtitutus *bona recuperat, & honores, & famam, & patriam poteſtatem. Nam de vi vocabuli* reſtitutio *eſt plena in priorem ſtatum repoſitio.*[b] *Sed indulgentia pœnam tantum remittit & exilium, non autem continet reſtõnem ad bona de ſui natura, niſi hoc ſpecialiter*[c] *exprimatur. Et hoc ſędere conciliatur quoque ab Accurſio.*[d] *legũ hæc in re cõtrarietas. Quod ſi dubio vtatur Princeps et ambi*

guo

a l. 1. §. Merito. & §. Si quid à princ. ff. Ne quid in loc. publ. c. quamuis. c. Si propter tua debita. de reſc. in 6
b l. 1. & ibi. Bald. C. de ſent. paſſ. c l. Cum patrem. C. de ſent. paſſ. l. generalis. eod. tit. d Hic in gloſſ. ſtatum.

a §. Publicorũ. inſ. De pub. iud. in l. capitalium. ff. De pœnis.
b l. inter pœnas. §. Decuriones. De interd. & relega.
c l. rerum. §. Societas ff. Pro ſocio. & l. 1. § Quidam cõſilium De bo. poſſ. cont. tab.
d l. eius. de teſta. l. quidam ſunt. ff. de pœn.
e l. 1. §. Hi de leg. 9. l. 3. ad l. Iul. peculat. l. 2. §. 1. De pœ §. deportatio. In auth. De nu. col. 4.
f §. Minor. De ca. deminut.
g l. inter pœnas. de interd. & releg.
h In d. l. j §. In quibus. & l. quidam ſunt de pœn.
i l. Sed ſi alia. ff. De bo. dam.
k ſup. De Iur. nat. §. Iusaũt gen. Ita poſtea reperi tenere Iaſ. in Auth. Si qua mulier. nu. 30. C. de ſacroſ. eccl. fac. l. Si mandauero. § l. cuius. ff. Mãd. facit. d. l. quidã ſũt.
l Eſt iul. 1. & l. Si pater. C. de ſent. paſſ.
m Iuxta Alciat. li. 2. diſt. c. 22.
n l. 1. §. Hi quibus De leg. 3. & d. l. inter.
o d §. Hi. & d l. 2. §. 1. De pœn.
p l. illicitas. §. Qui vniuerſos. De off. præſ. & l. 1. § 2. §. & Deportator. De leg. 3.
q §. l. 2. §. 1.
r l. Si quis. §. Eius. De inſ. sup. l. 1. Quãdo appel. ſit
ſ l. Relegatorũ. De interdict. & releg.
t l. 3. §. 1. De pœn.
u l. Inter pœnas. ff. De pœnis.
x Tex. cũ gl. in l. 2. C. de off. eius. qui vic alt ger.
y Glo. hic verbo deportatur, in 1. parte. & hoc Angel. notat.
z l. a. ff de off. eius cui demand. eſt Iuriſd.

quo verbo, quod & ad indulgentiam & ad reſtitutionem trahi poſſit, reſtituiſſe intelligitur. [e]

d Relegati. 15 *Relegatio pœna eſt, qua quis propter crimen aliquod relegatur in inſulam, vel abſque tempore, vel vt intra certum tempus egredi non audeat. Et in hoc longè mitior eſt deportatione, quæ neque ciuitatem, neque per conſequens patriam poteſtatem aufert.* 16 *Sunt & aliæ inter deportationem & relegationem differentiæ, quas Accurſius* [f] *eleganter congeſſit, quibus & hanc adde: Relegato ſi interdictis locis excedat, cùm in tempus relegatus eſt, duplicari tempus relegationis ob contumaciam: ſin in perpetuum deportationis pœna ipſum plecti. Deportato verò ſi locis interdictis non abſtineat, mortis pœnam irrogari.* [g]

e Sic gl. ſecundum Bar. tenet in l. 1. § Si quis vltro. in verb. ruſti. ff. De quæſtio.
f Hic.
g l. relegati. ff. De pœnis.

§. Pœnæ ſeruus.

1 *Serui pœnæ amittunt patriam poteſtatem, & dicuntur ciuiliter mortui.*
2.3 *Serui pœnæ qui dicantur.*
4 *Hodie nemo ſeruus efficitur ex ſupplicio pœnæ.*

Pœnæ ſeruus effectus, filios habere deſinit. Serui autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui beſtijs ſubijciuntur.

Tertia 1 *ſpecies, qua filius egreditur poteſtatem patriam, eſt, quando pater fit ſeruus pœnæ, propter commiſſum aliquod ſcelus. Et hæc diſſoluendæ poteſtatis patriæ ratio referenda quoque eſt ad mortem ciuilem. Nam & pœnæ ſerui, quantum ad actus ciuiles attinet, mortui cenſentur. Cùm enim illis adimatur ciuitas Romana, ergo & patriæ poteſtatis Ius, quod ad Romanos ciues tantùm ſpectat.* [a] 2 *Pœnæ autem ſerui ſunt, qui vltimo ſupplicio damnantur, ſtatim enim & ciuitatem & libertatem perdunt.* [b] *Item in* metallum dati, [c] *qui grauioribus, &* dãnati in opus metalli *(vt puta ſalinariam, ſulphurariam, &c.) qui leuioribus vinculis premebantur. Item* in opus publicum perpetuo dati; [d] *nam ſi ad tempus dantur, non fiunt ſerui, ſed hominis tantum infamiã incurrunt.* [e] 3 *Sed &* ad beſtias damnati, *qui in ſchola venatoriæ exercitati, conficiendis in theatro beſtijs adducuntur, pœnæ fiunt ſerui.* [f] *Item,* beſtijs obiecti, *vel ſubiecti, qui in nullam pugnam damnantur: ſed magis vt à feris ſtatim dilanientur,* [g] 4 *Hodie Iure nouiſſimo conſtitutum eſt, ut nemo ingenuus ex ſupplicio pœnæ ſeruus amplius efficiatur.* [h]

a § fi. ſup. de pa. po.
b l. qui vltimo. ff. De pœnis.
c l. aut damnum. § Inter eos. de pœnis.
d l. Quidam. De pœnis.
e l. pen. §. Minuitur ff. de va. & extraord. cog. glo. in l. capitalium. in verbo, datur ad tempus. De pœnis.
f d l. aut damnũ. §. Quicunque.
g l. pœna. ff. Ad l. Pom. De parricid.
h In auth. de nupt. §. Quod autem. & s. Quia uerb. coll. 4.

§. Filiusfamilias.

1 *Patriciatus dignitas diſſoluit patriam poteſtatem.*
2 *Quæ ſit dignitas patriciatus.*
3 *Quæ dignitates hodie liberent filium ex poteſtate patris.*
4 *Dignitas filij in patris quoque laudem redundat.*
5 *Per dignitatem exiens poteſtatem patriam, omnia Iura legitima retinet.*
6 *Epiſcopalis dignitas eximit ex poteſtate patris.*
7 *Item & Monachatus, & quid ſit de Doctoratu.*

Filiusfamilias ſi militauerit, vel ſi ſenator, uel conſul factus fuerit, remanet in poteſtate patris: militia enim vel conſularis dignitas de patris poteſtate filium non liberat. Sed ex conſtitutione noſtra ſumma patriciatus dignitas, illico, Imperialib. codicilis præſtitis filium à patria poteſtate liberat. quis enim patiatur patrem quidem poſſe per emancipationis modum poteſtatis ſuæ nexibus filium liberare, Imperatoriam autem celſitudinẽ non ualere eum quem ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate?

Quarta 1 *ratio qua filius egreditur poteſtatem patriam, eſt ſumma* Patriciatus dignitas, *quæ ſola iure Inſtitutionum liberabat filios à nexu poteſtatis patriæ.* 2 *Et hoc loco Iuſtinianus non de patriciatu illo Romano, quem ſibi olim à primis Senatoribus oriundi aſcribebant, loquitur:* [a] *Sed de illo qui à Principe tantum concedi poteſt, antiquitati prorſus incognito: cuius fit mentio in X I I. Codicis* [b] *libro 3. Cæterũ iure nouiſſimo correctus eſt præſens §. conſtitutumque à Iuſtiniano* [c] *generaliter, vt omnes dignitates, & omne cingulum à curia liberare valens, eximat quoque ex parentum iure, quarum duodecim numerantur in vltima conſtitutione lib. X.* [d] *Codicis.* 4 *Neque eſt quod parentes inde vllum poſſint grauamen accipere. Quamquam enim pater in eo grauetur, quod filium ex ſua manu, ratione dignitatis, qua fulget, emittat in alio tamen releuatur, quod interim fruitur gloria, quã ex honore filij concipit. Dignitatem namq; & ſplendorẽ filij in patris quoque laudem vergere, nemo dubitet.* [e] 5 *Qui ergo per dignitatem exeũt poteſtatem patriã, hoc & prærogatiuæ habent, ut per hoc nõ ammittant quicquã iuris legitimi, ſed tã familiæ ad ipſos, quã ipſis ad familiã legitima ſimul, & naturalia iura intacta permaneant, & filij eorum poſt mortem auorum in eorum recidant poteſtatem, ac ſi contingiſſet eorum parentes, morte ſuorum patrum, & nõ ex Imperiali benignitate, ſuæ poteſtatis* [f] *fieri.* 6 *Porrò præter prædictas duodecim dignitates, Epiſcopalis quoque dignitas patriæ poteſtatis iura diſſoluit.* [g] *Nam qui omnium ſpirituales patres ſunt, quomodo adhuc aliorum poteſtati ſubditi ſint?* 7 *Sed & monachatio liberat à iure parentum, quia cum quis per ingreſſũ monaſterij, aliũ patrẽ nãciſcatur, Abbatem ſcilicet, à cuius nutu renutuq; eũ pẽdere oportet, ergo*

a Vide quoque ſup. de iure naturali. § Plebiſcitum. in fin.
b In tit. De Coſſ.
c In Auth. conſti. quæ de dig. § 1.
d In tit. de decurio.
e Glo. parua in § J. In uerbo, Nobiliores.
f Hæc omnia habes in Auth. conſti. quæ de digni. §. illud quoque.
g Eodem. §. palàm vero, & Auth. Sed Epiſc. C. De epiſ. & Cler.

priorís patrís poteſtati eximitur: Iura tamē ſuorum retinet, ſuccedítq; patri ut ſuus [h]*. An aũt ſacerdos hoc vinculo liberetur, Iaſon hic in additionib. ad Porciũ, & Aretinus ſatis pertractant.* Doctoratus *verò dignitas, ſeu Iuriſconſulti titulus (vt Latinus loquar) nũm eximat à poteſtate patria, doctores* [i] *cõtrouerſũt.*

§. Si ab hoſtibus.

1 *Pater captus ab hoſtibus amittit poteſtatem patriam.*
2 *Iuris poſt liminij origo.*
3 *Ius poſtliminij fingit, aliquem nunquam fuiſſe captum.*
4.5 *Iuris poſtliminij duo capita, alterũm fictitium, alterum ſuſpenſiuum.*
6.10 *Captiuitate patris filios non fieri ſui iuris, ſed eorum ſtatum ſuſpendi.*
7.12 *De fictione legis Corneliæ.*
8 *Capti ab hoſtibus hodie libertatem non amittunt.*
9 *Captus non fit ſeruus, niſi abdicatur extra præſidia populi Romani.*
11 *Quacunque ratione quis redeat ab hoſtibus, Iure poſtliminij rediſſe dicitur.*
13 *Lex Cornelia de captiuis quando lata.*
14 *Lex Cornelia unum tantum caput habet.*
15 *Reuerſus ab hoſtibus quæ iura recuperet.*
16 *Poſtliminij definitio.*
17 *Poſtliminium unde dictum.*
18.20 *Argumentum ab etymologia Vocabuli, an valeat.*
19 *A genere ad ſpeciem vel contrà, argumentum.*

[a] Si [b] ab hoſtibus [c] captus fuerit parens, [d] quãuis ſeruus hoſtiũ fiat, tamen [e] pendet ius liberorũ propter Ius [f] poſtliminij: quia hi, qui ab hoſtib. capti ſunt, ſi [g] reuerſi fuerint oĩa [h] priſtina Iura recipiunt, idcirco reuerſus parẽs ẽi liberos habebit in poteſtate, quia poſtliminium fingit, eum, qui captus eſt, in ciuitate ſemper fuiſſe. Si uerò ibi deceſſerit, [i] exinde ex quo captus eſt pater, filius [k] ſui iuris fuiſſe uidetur [l]. Ipſe quoq; filius nepoſve ſi ab hoſtib. captus fuerit: ſimiliter dicimus, propter ius poſtliminij, ius quoque poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe. Dictum [m] eſt autem poſtliminium à limine, & poſt. Vnde eum, qui ab hoſtibus captus eſt, & in fines noſtros poſtea peruenit, poſtliminio reuerſum rectè dicimus. Nam limina, ſicut in domo finem quendã faciunt: ſic & Imperij finem eſſe limen ueteres uoluerunt. Hinc & limẽ dictum eſt, quaſi finis quidam & terminus, ab eo poſtliminium dictum eſt, quia ad idem limen reuertebatur quod amiſerat. Sed & qui captus uictis hoſtibus recuperatur, poſtliminio rediiſſe exiſtimatur.

Quinta ratio, qua ſoluitur, uel potius ſuſpenditur ac differtur poteſtas patria, eſt captiuitas ex iuſto bello contingens. 1 *Captus enim ab hoſtibus, cùm fiat ſeruus iure gentium,* [a] *ſicut reliqua amittit, quæ ſunt iuris ciuilis, ita & à iure poteſtatis patriæ cadit, quod legem ciuilem introduxiſſe* [b] *conſtat. Quia vero in §. noſtro duarum fictionum fit mentio* Iuris *ſcilicet,* Poſtliminij, *&* legis Corneliæ, *ideo priuſquam textus exegeſim tractemus, de vtraque agendum eſt.* 2 *Et primo de* Iure poſtliminij, *videamus. Nã cùm olim legitimo bello capti, Iure gentium fierẽt ſerui hoſtium, & uſus doceret multos captiuos permutatione, pace, redemptione, vel alijs quibuſcunque modis ad ſuos iterum fines reuerti, & captiuitatem effugere: abſurdum & iniquum videbatur, eos à rerum ſuarum dominio, quas ante captiuitatem habebant, excludi: Summo tamen iure etiam reuerſi, in ſeruitute remanebant. Quare æquitas naturalis* [c] *ſuaſit, vt* Ius poſtliminij, *induceretur,* 3 *cuius fictione ab hoſtibus reuerſi liberali rurſus conditioni ſic reſtituebantur, quaſi nunquã ſeruitus interueniſſet* [d]*. Fuerunt autem huius iuris duo* [e] *capita, vnum* 4 fictitium, *alterum* ſuſpenſiuum. *Primum caput, ſi redit captus ab hoſtibus, recipit ſtatim vniuerſa iura, quæ habebat ante captiuitatẽ, perinde ac ſi captus nunquam fuiſſet: & ideo hoc ius fingit, eum nunquam captum, ſed ſemper in ciuitate* [f] *fuiſſe: quare & teſtamentum ante captiuitatem factum, quod aliàs ipſa capitis diminutione* [g] *fuiſſet irritatum, redeunti conſeruabatur* [h]*.* 5 *Secundo capitu propter hanc ſpem reditus, vt redire multi frequenter cernebantur, inductum fuit ius ſuſpenſiuum ſtatus liberorum durante captiuitate patris, idque ſumma æquitate.* 6 *Nam ſi filios ſtatim captiuitas patris ſui iuris reddidiſſet, incongruum viſum fuit, vt uel pater rediẽs iure poteſtatis priuatus eſſet, vel eo reuerſo redigerentur in poteſtatem filij ſemel liberati, ſicque innaturale, vt de priuatione ad habitũ eſſet regreſſus. Eueniebat præterea, ut ſi filij ſui iuris effecti eſſent, ſe gererẽt pro patribus ſa. reſq; paternas, ut ſuas adminiſtrarent, & reuerſo patre ab his facta reſcindere utur, ut facta à filijsfamilias: quod erat iniquum propter eos, quibus cum contraxerant, & contra iuris regulas ut facta legitime retractarentur, Quapropter æquum viſum fuit, ut ſtatus liberorum interim penderet, donec uel rediret pater, vel deſineret* [i] *poſſe redire.* 7 *Secunda fictio eſt* legis Corneliæ; *Nam ſi capti ab hoſtibus ibidem decedebant ſicque deſinebant reuerti poſſe, iam rei veritate reſpecta in ſeruitute moriebantur, ſicut illis non poterant ſuccedi: quia verò hoc inhumanum videbatur, ideò rogata eſt* lex Cornelia, *quæ fingebat, quaſi tum eum deceſſiſſe, cum captus eſſet, atque ſic liber deceſſiſſe fingebatur, ut illi ſuccedi* [k] *poſſet. De hac tamen fictione infra mox plura in textus exegeſi dicemus.*

b Si ab

h §. 1. & ibi Bald. 5. col. C. de epiſ. & cler.
i Iaſon l. Sub. cond. ff. de liber. & poſthu.
l Bar. in l. Item in poteſtate, in fine ff. de his qui ſunt ſui vel alien. iur. In l. Si maritus, & ibi Bald. C. de pat. poteſtate. & idem in l. 4. C. de caſt. pec. li. 12. Vide Iaſ. in l. qui furioſo. De his qui ſunt ſui, vel alie. &c. in fin.

a §. Serui. ſup. de iu. perſon.
b ſup. De pat. põt. §. ius autem.
c l. Poſtliminium. ff. de capt. & poſt. li. reuerſ.
d l. Retro. ff. de capti. & poſth. &c.
e Salomo. in l. Gallus §. Quid ſi is. ff. de lib. & poſt.
f d. l. Retro. de cap.
g § Alio mõ. infra Quib. mod. teſt. infir.
h § fi. inf. Quib. nõ eſt permiſ. face. teſt. l. & ſiquis filio. § Quatenus. ff. de ini uſt. rup. teſta.
i Probatur in l. Si pater de ſuis, & legit. & vide Salomo. l. Gallus §. Quid ſi is. ff. de liber. & poſthu.
k l. Lex Cornelia. ff. de vulg. & pupil. ſubſt.

b Si ab hoſtibus.} *Quibus ſcilicet. bellũ uel per populũ Romanũ, vel per alios populo Romano eſt indictum.* 8 *Hodie verò antiquiſſima cõſuetudine introductũ eſt, vt capti libertatẽ nõ amittãt, ſed pſtita victori pecunia* (λύτρα *Græci vocãt*) *veniã redeundi impetrent, Bello aũt capti, quod cum Turcis et Saracenis indictum nobis eſt, efficiuntur capientium, ſuntq; vicißim iura poſtliminij, ſicut Alciatus* [m] *annotauit.*

c Captus.} *Nam voluntariè, aut ſua culpa, ſed caſu,* [n] *& fortè fortuna. Nec* 9 *ſufficit eũ captũ eſſe, niſi ſit extra præſidia populi Romani abductus. Nam ſi intra preſidia eius manſerit, aut per latrũculos, vel ciuitatẽ priuatã eſſet captus ſeruus hoſtium non fit, vnde nec poſtliminio opus habet, ſed læſus reſtituitur.* [o]

d Quamuis ſeruus.} *Subaudi iure belli, vel gentiũ, & ſic videatur amittere omnia, quæ ſunt iuris ciuilis, ergo & patriæ poteſtatis ius. Nam cum ſit in hoſtiũ poteſtate, alios in poteſtate* [p] *habere non poteſt.*

e . Tamen pendet. *Et hoc eſt* Ius ſuſpenſiuum, *de quo ſupra diximus: pendet enim liberorum ſtatus medio tẽpore, quod intercurrit inter captiuitatem, & reditum patris, ita ut interim nõ cõſtet, vtrum liberi ſui iuris facti ſint, an adhuc pro filijsfamilias computentur.* [q] 10 *Aliqui tamen malunt filios interim ſui iuris eſſe, cùm abſurdum ſit, quem eodem tempore, nec in patris, nec in ſua eſſe* [r] *poteſtate; idq; crebrius receptum eſt. Neq; repugnare aiunt, quod hic dicitur, Ius pendere liberorum: quoniam Imperator non ad ſtatũ filiorum, qui verè interim ſui iuris ſunt, ſed ad perſonã capti parentis ſe refert, qui licet eo tempore, quo captus eſt, filios in poteſtate non habeat: non tamen Ius propterea liberorum in eius perſona omnino extinctum eſt, ſed potius pendere, & in ſuſpẽſo eſſe dẽt,* [f] *propter ſpem poſtliminij. Nã reuerſus omnia priſtina iura recipiet, idcirco & liberos habebit in* [t] *poteſtate.*

f Poſtliminij.} *Cuius iuris conſtitutione introductum eſt* Ius ſuſpenſiuum, *ſtatus liberorum. Fingit autem* Ius, poſtliminij *tum demum ſi reuerſus ſit ab hoſtibus pater, eum ſemper in ciuitate fuiſſe* [u].

g Si reuerſi.} *Intellige ex captiuitate:* 11 *Neque refert, conſenſu ne hoſtiũ reuerſi fuerint, an proprio inuento, vi vel fallacia,* [x] *modò ea mente venerint, ne ad hoſtes reuertantur. Et ideo refert Pomponius,* [y] *M. Attilio Regulo, quem Carthaginenſes Romam miſerunt, reſponſum eſſe non eſſe eum poſtliminio reuerſum, quia iurauerat Carthaginem ſe reuerſurum, & non habuerat animum Romæ remanendi.*

h Exinde.} *Ideſt, ea hora, qua captus eſt pater. Hoc nimis minutum, quod quidam* [z] *notant Accurſium, quod ferè tradat legem Corneliam fingere eos prima hora captiuitatis mortuos: nec & Salomonio* [a] *placet quod dicantur præambula hora mortui: cùm dicendum fuerit. tunc & eodem momento, tum capti ſunt. Sed hæc omnia in idem recidũt, idemq; intellexit Accurſius, tametſi quo clarius id doceret* κατὰ χρόνον *expreſſit.*

i Filij ſui iuris.} 12 *Propter* legem Corneliam de captiuis, *quæ fingit, ſi captiuus reuerſus non eſt ab hoſtibus, quaſi tunc eũ deceſſiſſe, cùm captus eſt.* [b] 13 *Lata autem fuit hæc lex Cornelia, ut quibuſdam* [c] *placet primo bello Punico; idque eſt veriſimile,* [d] *cùm eo bello quindecim millia Romanorum vnà cum Imperatore Attilio Regulo in Pœnorum manus venerint. Diſuaſit autem tunc permutationẽ Regulus. Itaque multi Romani apud hoſtes mortui fuerunt, quorum honori & teſtamentis, quæ alias capitis deminutione irritabantur:* [e] *hac lege ſubuentum fuit, vt quaſi in acie cecidiſſent, ſic mortui fingerentur. Quod ſi verò in acie fuiſſent mortui, non capti vel ſeruati: nemo dubitat, non modo liberos fuiſſe mortuos, verum etiam magna cum gloria vitam defunctos, ſcilicet quod Reipub. vitam* [f] *impẽdiſſent. Quare cum* Iure poſtliminii *de mortuis in captiuitate nihil prouiſum fuiſſet, lex Cornelia lata eſt, ut adiuuaret & ſuppleret, in quibus* Ius poſtliminij *deficiebat.* 14 *Habet igitur hæc lex vnum tantum caput fictitium, quod duntaxat circa tempus mortis uerſatur, ex quo fingit eum ſemper fuiſſe ſui iuris, qui apud hoſtes deceſſit: quemadmodum poſtliminij primo capite ſemper fuiſſe in ciuitate fingitur, ſi redijt. Sed hæ duæ fictiones, licet inter ſe quodammodo ſint contrariæ, ſunt tamen ad eundem finem ſupprimendum captiuitatis inuentæ. Ex utraque enim nunquam captus pater cenſetur, ſed aut viuus liber, aut mortuus liber. Tempore igitur inter vtranque fictionem medio locum habet, pendens ſtatus liberorum, quia incertum eſt alteram fictionem futuram, & ideo incertum eſt, vtra futura ſit, quæ imminentes concurſu ſeſe impedire minantur:* [i] *& ideo interim à neutra aliquis ſtatus inducitur, qui dicitur* pendens: *& hoc eſt* caput ſuſpenſiuum iuris poſtliminij.

k Omnia priſtina iura.} 15 *Quæ per captiuitatem amiſit, dum tamen ea integra inueniat. Nam ſi Ius interim ſit alteri quæſitum, puta præſcriptione, tunc oportet eum in integrũ reſtõnẽ petere: qua obtenta, poterit rem uendicare* [h] *actione reſciſſoria. Item quamuis reuerſus omnia iura reciperet, ea tamen quæ facti cauſam continent, non recipit: vt quod videatur ſemper poſſediſſe, aut præſcripſiſſe* [i] *in damnum alterius. Sed nec vxorem, Iure pandectarum, ob ſeruitutis fortunam recuperat, niſi denuò conſentiant.* [k] *Iure tamen Nouellarum matrimonium captiuitate non diſſoluitur. Neque alteri ſine periculo vxor nubere poteſt, niſi priorẽ maritũ (ſi de eius morte nihil cõſtet) quinquẽniũ expectarit:* [l] *Quod et iure* [m] *Canonũ obtinet.*

l Ipſe quoque filius.} *In filio autem reuerſo duas oportet eſſe poſtliminij ſpecies; & quod pater eum recipiat & ipſe Ius ſuum. Vtrinque enim rem in priſtinum ſtatum* [n] *redire oportet, vt ſatisfiat definitioni poſtliminij,* 16 *quam Accurſius* [o] *hoc loci tradit, & ea quidem non inepta eſt, nam priore huius parte explicatur ſiue materia & forma ſiue effectus & officium: poſteriore uero cauſa efficiens, ſub hiſce verbis moribus & legibus.*

m Dictum autem.] 17 *Quare & Cicero in Top. verbũ hoc iunctum eſſe tradidit, ut ſit in eo, & poſt, & limen. Et ex hoc loco colligunt, ab etymologia vocabuli argumentum duci poſſe:* 18 *in qua re diuerſa ad*

modum

l l. Hoſtes. ff. de verbo. ſign.
m In d. l. Hoſtes.
n Propter l. ſi quid C. de capti. & l. Poſt. ff. eod.
o Per. l. Poſtli. §. à piratis. & l. hoſtes. §. Latronum eod.
p l. qui in ſeruitute De reg. iur. l. cum hæred. §. 1. de acqui. poſſ. l. Sic eueniт. De adult.
q l. in bello. §. Si qs De capt. & poſtl.
r Vnde hanc ſent. multis confirma gũ apud Salomõ. in d. §. Quid ſi is.
ſ l. Sui. § 1. C. De ſeut. paſſ.
f l. propter. ff. fam. herciſc. l. Si necẽ. § Si deportatus. De bon. liber.
t Per tex. no. hic.
u l. retro, hoc titul.
x l. Nihil intereſt. ff. eod.
y l. Poſtliminij. §. captiuus. eo. tit.
z Io: Fab. inſ. in d §. Eius qui.
a l. Gallus. §. Quid ſi is ff De lib. & poſth.
b l. lex Cornelia. ff. De vulg. & pupi. ſubſt.
c Vigilius. l §. Eius q. inf. Quib. nõ ẽ permiſ. fac. teſ.
d Salo. in d § quid ſi is. De liber. & poſth.
e l. Si quis filio: §. Irritũ. De iniuſt. rup. teſt.
f §. 3. inf de excu. tu.
h l. Si qs. C. de cap.
h Caſus in l. ab hoſtib. 3. de cap. l. de
i que & l. ſeq. ff. Ex quib. cauſ ma. &c.
l. cum hæred. §. 1. de acq. poſ. l. qui pro emp. de uſuc.
k l. Nõ vt à patre §. l. cum duæ. § Nõ ut pater. ff De ca.
l Auth. De nup. §. ſed etiam c. grad. coll 4.
m c. 1. De coniug. ſeruo.
n l. cum dos. ſolt.
o Glo. verbi. poſtl.

modũ ſunt interpretũ ſententiæ, quas referre lõgior certè materia, quàm ſcholia patiãtur foret. Quod ſi uerò præcepto aliquo cõcludi huius argumenti locus poterit, Raphaelis Cumani [p] *definitio tutior ꝑ cæteris erit, quę plurimorũ calculo probatur: Traditũ itaque ab illo eſt, argumẽtũ affirmatiuè quidẽ non poſſe colligi, negatiuè poſſe. Neq; n. ſequitur, poſt ad idem limẽ rediit: ergo poſtliminio rediit: Sic quippe diceremus, transfugam poſtliminium* [q] *habere. At ſi non rediit ad idem limen, dicendum, ceſſare quoque poſtliminiũ. Sic nec illud ſequitur, teſtatio eſt, ergo teſtamentum: Sic enim & Codicillus teſtamentum eſſet: at econtrario, ſi non eſt teſtatio, non eſt teſtamentum, etymologia .n. quaſi genus* [r] *eſt, & ferè latius ſe eius vis extẽdit, quàm ipſum nomen inde deriuatũ.* 19 *Rectè verò ſcripſit Fabius,* [s] *genus ad probandam ſpeciem minimum valere, plurimum ad refellendum: contra ſpecies firmam habet probationem generis, infirmam refutationem, quæ Dialecticorum diſciplina in iure etiam noſtro fundata* [t] *eſt.* 20 *Aliquando uerò & affirmatiuè hinc argumentamur: quicquid enim cauſam inſtruit, inſtrumentum dici* [u] *poteſt: quicquid iure non fit, eſt iniuria:* [x] *omnis doni datio, eſt donatio. Sed hæc generalem definitionem non vitiant; pauca enim eiuſmodi ſunt exempla. Item aliquando nec negatiuè concludit cùm ratio inuentionis vocabuli aliud induxit. Quid enim, ſi quid inductum eſt ab eo, quod fieri deberet: non ſequitur, ſi id minus fiat nomen non competere.* [y] *Tutores dicti ſint, quod pupillum tueri deberent: non ſequitur eum tutorem, qui pupillum negligit, non eſſe tutorem. Idem quoque ſi ab eo, quod olim & frequentius obſeruabatur, nomen deductum ſit; vt nuptiæ, quod noua nupta obnuberetur & velaretur:* [z] *hic non valet argumentum, cùm priſcus ritus abolitus ſit. Verùm in hoc articulo inextricabiliter ferè diſputatum eſt, & omnia hic explicare ſcholiorum natura non fert.*

p l.1. De acq. poſſ. Fulg. in l.2. § appellata. Si cer. pe. Vbi Bart. & Dd. tractãt hũc locũ.
q Contra. l. poſtliminium. § Transfugæ ff. De capti.
r Vigl. in princ. inſ. De teſta.
s Lib. 5. c. 10.
t l. Si quid earum. § Inter emptum. De leg. 3.
u l. 1 De fid. inſtr.
x inſ. De iniur. in princ.
y Alc. in l. tabernæ. ff. De uerb. ſign.
z cap. Hæc imago. 13. q. 5.

§. Præterea.

1 *Emancipatione tollitur poteſtas patria.*
2 *Nec pater inuitus emancipat, nec filius inuitus emancipatur.*
3 *Cauſa efficiens emancipationis.*
4 *Emancipationis vetus ſolemnitas.*
5 *Hodie apud quemlibet Iudicem poteſt pater filium emancipare.*
6 *Emancipationis effectus.*
7 *Manumiſſio ſeruorum, emancipatio liberorum eſt.*
8 *Manumiſſionem pro emancipatione ſecundum ius vetus propriè dici, ſecus de iure Codicis.*
9 *Pater hodie ſuccedit filio emancipato ad inſtar patroni*
10 *Qui ſpem ſucceſſionis habet, idem & tutelæ onus ſubire debet.*

[a] Præterea emancipatione quoque deſinunt liberi in poteſtate parẽtum eſſe. ſed emãcipatio antea quidem vel per antiquã legis obſeruationem procedebat, quæ per [b] imaginarias uenditiones, & intercedentes manumiſſiones celebrabatur, uel ex Imperiali reſcripto. [c] Noſtra autem prouidentia etiã hoc in melius per conſtitutionẽ reformauit, vt fictione priſtina exploſa, recta via ad competentes Iudices vel magiſtratus, parẽtes intrent, & filios ſuos, vel filias, vel nepotes, ac deinceps à ſua manu dimittant. [d] Et tunc ex ædicto prætoris in bonis huiuſmodi filij, vel filię, vel nepotis vel neptis, qui quæve à parente [e] manumiſſus vel manumiſſa fuerit, eadem iura præſtantur parenti [f] quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et propterea ſi impubes ſit filius vel filia, vel cæteri, ipſe parens ex manumiſſione [g] tutelam eius nanciſcitur.

a Sextus 1 *modus, quo eximitur filius ex patria poteſtate eſt emancipatio, quæ eſt relaxatio nexus patrij cum conſenſu patris emancipantis, & filij emancipandi coram competente iudice: dicta* [a] *quaſi manſi emptio ficta & imaginaria:* 2 *Neq; enim filius regulariter poteſt cogere patrem, vt eum emancipet, neque etiam filius inuitus emancipari poteſt, ideò emancipatio eſt actus voluntarius non neceſſarius. Item à diuerſo nudus conſenſus vel patris vel filij non ſufficit, ſed requiritur ſolemnitas quædam, quæ propriè eſt Iudicis* [b] *acceſſus.* 3 *Vides itaque cauſam efficientem emancipationis eſſe conſenſum utriuſque & patris & filij, iuncta ſolemnitate: Non autem neceſſario pater cauſam allegare tenetur, propter quam filium emãcipet, ſimiliter nec filius, ſed ſatis eſt conſenſus vtriuſque accedente ſolemnitate coram* [c] *Iudice.*

Imaginarias venditiones.] Emancipatio *igitur, hoc eſt, è manu traditio, quædam ſimilitudo venditionis eſt, introducta* [d] *à lege Veteri. Facta enim eſt olim per imaginariam venditionem,* 4 *quæ fiebat hoc modo: adhibitis quinque teſtibus, & eo qui* Libripens *vocabatur, pater naturalis mancipabat filium patri Fiduciario, emptori ſcilicet filij, aliquot nummis precij loco ab eo acceptis. Deinde pater, fiduciarius addebat hæc verba:* Hunc ego hominem ex iure Quiritum meum eſſe aio, iſte mihi emptus eſt hoc ære, æneaq; libra. *Deinde ære percutiebat libram, idque as dabat venditori. Poſtremò pater Fiduciarius remãcipabat emptũ filiũ patri naturali, à quo deinde manumittebatur: quod ideò fiebat, ut ſi filius ille mortuus fuiſſet, ei in hæreditate naturalis pater nõ fiduciarius ſuccederet. De hoc copioſius tractãt Caius, et Boetius.* [f]

Noſtra autem.] 5 *Subiungitur innouatio, quomodo, hac venditionũ fictione exploſa, Iuſtinianus conſtituerit patrem apud quemlibet iudicem poſſe filium præſentem atque conſentientem emancipare: quod ſi infans ſit filius aut abſens, Principis autoritate interueniente* [g] *id fieri debet.*

a Vigli. inſ. de teſt. ord.
b l. non nudo. C. de emancip.
c d. l. non nudo.
d Vide Alciat. in l. pupil. ff. de verb. ſign.
e Lib. 1. Inſti.
f In commentar. Top. Cice. li. 3.
g Iuxta l. iubemus. & l. fi. C. de emancip. lib.

d Et tunc

d Et tunc. 6 *Effectus emancipationis eſt, ſolutio patriæ poteſtatis ita quod filius poſtea ſuo nomine libere contrahere, teſtari, & omnia agere poſſit, ſicut paterſ.s. Secundò, quod acquirat plenum dominium, hoc eſt proprietatem & vſumfructũ in bonis aduentitijs, excepta tamen dimidia* [h] *parte vſusfructus, quæ ipſi patri, veluti in præmium emancipationis reſeruatur.* [i] *Liquet igitur, emancipationem eſſe beneficium, quia filius per ea multa acquirit, quæ prius non habuit.* [k] *Quare ab Imperatore liberalitas etiam dicitur.* [l]
e Manumiſſus. 7 *Accurſius manumiſſum pro emancipato impropriè accipi docet. Nã vti in ſeruis manumiſſionem, ita in liberis emancipationem propriè dicimus.* [m] 8 *Quod iure Pandectarum verũ eſt, quandoquidẽ veteres non aliam manumiſſionis modũ in liberis habebant, quam in ſeruis: & iõ ut emãcipationi locus eſſet, prius filiũ ad ſeruilem ſtatum, per imaginariam venditionem redigebant, & deinde ceu ſeruum manumittebant; hincq; manumiſſionem pro emãcipatione huius iuris reſpectu proprie accipimus.*
f Quæ tribuuntur patrono. 9 *Puta quo ad ſucceſſionem: ſuccedit igitur pater filio emancipato in totum ab inteſtato, liberis non extantibus: ex teſtamento in tertia bonorum parte, liberis ſuperſtitibus, nihil ex eius bonis conſequitur.*
g Tutelam. 10 *Quia ad quem ſpectat commodum ſucceſſionis, ad eundem & tutela onus* [n] *pertinet.*

h §. Hoc quoque. ver. Ideoq; infra. Per quas perſon nob acq.
i l. Cum oportet. § pe. C. De bonis quæ liberis.
k l. 1. ff. Si a parente quis manumi. fuerit.
l l. Iubemus. C. de emancip. lib.
m l. 1. §. Alienatio. Quãdo peculio actio eſt annalis.
n inſ. De legit. pat. tut.

§. Admonendi.

1 *Habens plures liberos poteſt vnum vel plures emancipare.*
2 *Pater quandoque emancipare cogitur,*
3 *Locus ex Cicerone ad hunc §.*

Admonendi autem ſumus, & liberum arbitrium eſſe ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in poteſtate habet: filium quidem de poteſtate dimittere, nepotem verò vel neptem retinere, & è conuerſo filium quidem in poteſtate retinere, nepotem verò vel neptem manumittere, vel omnes ſui iuris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta eſſe intelligantur.

Iſte §. in titulo de adoptionibus ſub Caij [a] *Iuriſconſulti nomine refertur, quem Bar. exclamat ut ſingularem, & ad multas hypotheſes adplicabilem. Docet autem effectu* 1 *quod liberum ſit habenti filium & ex eo nepotem, ac deinceps deſcendentes, quem velit ex his, aut etiam plures emancipare, & alios in poteſtate retinere.* 2 *Sunt tamen caſus certi in quibus pater etiam inuitus cogitur emancipare, quos forte ad finem huius tituli referemus. Facit quoque huc pulchre,* 3 *quod M. Cicero in Oratione pro L. Cornelio Balbo, ſcribit,* Fundamenta eſſe firmisſima Romanæ libertatis, ſui quenque iuris, & dimittendi & remittendi eſſe dominum.

a l. liberum. ff. De adop.

§ Sed etſi pater.

1 *Adoptione ſpecifica poteſtas patria diſſoluitur.*
2.4 *Ad emancipationem actorum ſcriptura requiritur*
3 *Actorum interitu, veritas non debet conuelli.*
5 *Emancipatio quomodo probetur.*
6.8.9 *Tacens aupro conſentiente habendus.*
7 *Tacere eſt medium inter conſentire & diſſentire.*
10 *Præſens in iudicio ſi taceat, conſenſiſſe uidetur.*

[a] Sed etſi pater filium, quem in poteſtate habet, auo vel proauo naturali ſecundum noſtras conſtitutiones ſuper his habitas in adoptionẽ dederit: ideſt, ſi hoc ipſum actis [b] interuenientibus adcompetentem iudicem manifeſtauerit, præſente eo, qui adoptatur, & [c] nõ cõtradicente, necnõ eo præſente, qui adoptat: ſoluitur quidem ius poteſtatis patris naturalis, tranſit autem in huiuſmodi parentem adoptiuum, in cuius perſona & adoptionem eſſe pleniſſimam antea diximus.

a Additur 1 *& alius diſtrahendæ patriæ poteſtatis modus, nempe* adoptio ſpecifica, *per quã filiusfamilias paterna ſacra commutaſſe tantum intelligitur: Vt ſi à patre naturali detur in adoptionem non extranea perſona (nec enim tunc diſſolueretur* [a] *ius patris naturalis) ſed auo, vel proauo materno, aut etiam, ſi ſi ipſe pater ſui iuris ſit, paterno: eo namque caſu prima poteſtas, id eſt paterna diſſoluitur, & ſecunda, id eſt, auita conſtituitur: de quare alibi* [b] *à nobis tractatum eſt.*
b Actis interuenientibus *Id eſt, actorum ſcriptura interueniente.* 2 *Requiritur enim in emancipatione corã competente iudice, actorum quoque ſcripturam intercedere: Sufficit autẽ, eam à principio fuiſſe confectam in tantum, ut etiam ſi poſtea forte interdiceret, aut interiret, eius tamen poſſet tenor per incorruptæ fidei teſtes cõprobari. Et. n. in liberorum emancipationibus,* [c] *ſicut & in donationibus, non tam ſcriptura, quàm veritas conſiderari ſolet.* 3 *Actorumque interitu veritas conuelli* [d] *non debet.* 4 *Quòd ſi nunquam acceſſerit ſcriptura, putant quidam, emancipationem valere, cumq; ſit voluntariæ iu*
riſdictionis,

a ſua. De adopt. § ſed hodie.
b d. §. ſed hodie.
c l. 1. C. De emanc. lib.
d l. emancip. C. de fid. inſtr.

riſdictionis, non eſſe ſcripturam neceſſaria: [e] *magis tamen eſt, ab initio ſcripturã interponi* [f] *debere, idq;*
crebrius obtiuuit. 5 *Si quidem de tribus docendus eſt iudex: rem eſſe geſtam, item ſcripturam inde confe*
ctam, quæ duo quemadmodum probandæ ſint, ſatis liquet, & eandem non [g] *extitere, ſed deperditam eſſe,*
id quod Iuriſiurandi [h] *ſacramento corroborari poteſt.*

c Et non contradicente. 6 *Itaque ſi taceat filius, pro conſentiente habendus eſt. Quod quando proce*
cedat, longa diſputatio eſt. Et interpretes, præcipue Bartolus, [i] *hæc perplexum pluriſariam diſtinctionibus,*
ſubdiſtinctionibusq; diſſecuerunt. Nos breuiter rem in compendium redigemus, cætera diffuſius extricãda
relinquentes alijs. 7 Tacere igitur *medium quoddam eſt inter illa duo extrema* conſentire, &. diſſenti
re. *Vnde Paulus,* k, qui tacet, *inquit*, non utique fatetur, ſed verum eſt, eum non negare. 8 *Quare ſi ta*
lis incidit facti ſpecis, in qua neque expreſſe requiratur voluntas, nec contradictio, nulli extremorum ad
plicandum [l] *erit. Si verò neceſſe eſt, quod alicui extremorum adiügatur, tunc ex contumacia quis non re-*
ſpondeat, præſumitur in ſui præiudicium vel aſſentire [m] *vel contradicere. Sed ſi non contumaciter taceat,*
diſtinguendum eſt: aut enim factus eſt huiuſmodi, qui poſſit eo etiam inuito expediri, quo caſu tacens in ea
cauſa eſt, ut conſenſiſſe non cenſeatur: aut verò in eo actu loquimur, qui explicari non poteſt, niſi eius quo-
que conſenſus interueniat, ut quia actum contradicendo impedire queat, tunc inter expreſſam voluntatem
& patientiã nullam facit Ius differentiam. Non enim neceſſe eſt, eum velle, ſed non nolle ſufficit. 9 *Si*
igitur ſciuit & non proteſtatur, non contradicit: etiamſi nullus dolus [n] *ſit admixtus conſentire præſumi-*
tur. [o] *Vnde proditum eſt, ſi filius præſente patre creatus ſit Decurio patrem; cùm prohibere id quiuerit,*
neque contradixerit, conſenſiſſe videri. [p] *Idem in fideiuſſore à tutore nominato reſponſum eſt, qui patitur*
nomen ſuum in actis ſcribi, neque contradicit, quod conſenſum præbuiſſe, & per ſolemnem [q] *ſtipulationem*
ſe obligaſſe videatur. Idem de eo dicitur qui ſe præſente rem ſuam obligari [r] *patitur. Et generaliter de quo-*
cunque, qui patitur alium experiri de iure ad ſe pertinente. [ſ] *Sed hoc non procedit, ubi ex cõuentione per*
ſonarum, & pro forma requireretur expreſſus conſenſus. [t] *Sed nec is, qui erubeſcit aliquid ob magnam ve*
recundiam dicere, conſenſiſſe exiſtimandus [u] *eſt.* 16 *Illud tamen non omittendum, ſemper in Iudicia-*
libus taciturnitatem partis præſentis haberi pro conſenſu, & ſibi præiudicare. [x] *Quapropter & in actis*
ſcribẽdũ eſſe, Parte præſente, & non contradicente, *eleganter Bartolus notauit, idque perpetuo mente te-*
nendum eſt.

§. Illud autem.

1 *Vnde cognoſcamus aliquem in noſtra eſſe poteſtate.*
2 *Filius natus, antequam pater ſenatu moueretur ſenatoris filius dicitur.*
3 *Conceptus ante deportationem patris, legitimus eſt.*
4 *Idem ſi poſt conceptus ſit, patris tamen poteſtati non ſubijcitur.*
5 *Filius ante ſacerdotium conceptus naſcitur legitimus.*

Illud autem ſcire oportet, quòd ſi nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium poſtea
emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua: nihilominus quod ex
ea naſcitur, in poteſtate tua naſcitur. Quod ſi poſt emancipationem vel adoptionem cõ
ceptus fuerit, patris ſui emancipati, vel aui adoptiui poteſtati ſubijcitur.

Ad 1 *cognoſcendum, an quis in noſtra ſit poteſtate conſtitutus, tempus conceptionis inſpiciendum* [a]
eſt, quod Imperator hoc loci exemplis eleganter declarat. 2 *Sic & conceptus, priuſquam pater eius de ſe*
natu motus eſt, quaſi ſenatorius [b] *filius cenſetur,* 3 *Quod & de eo traditum eſt, qui, priuſquam pater ip-*
ſius deportaretur in inſulam conceptus [c] *eſt. Sed etſi poſt deportationẽ conceptus ſit filius, tùm matrimoniũ*
adhuc, [d] *legitimum naſci humanius* [e] *eſt, ut illi ſua magis proſit innocentia, quam noceat culpa patris.* [f] 4
Non tamen patris ſubeſt poteſtati, cùm pater ob deportationis [g] *pœnam, quo ad ciuiles actus fingatur mor*
tuus. 5 *Idem & ſacerdotis filio reſponſum eſt, qui ante ſacerdotium concipitur.*

§. Et quidem.

1 *Emancipatio requirit patris & filij conſenſum.*
2 *Caſus, in quibus pater cogitur emancipare filium.*

Et quidem neque naturales liberi, neque adoptiui vllo pene modo poſſunt cogere
parentes de poteſtate ſua eos dimittere.

Cum 1 *emancipatio ex utriuſque & patris & filij arbitrio* [a] *pendeat, conſequitur, quòd ſicut pater re*
cuſantem filium non poteſt dimittere ex ſua poteſtate, [b] *ita nec filiusfamilias poſſit vllo modo compellere*
patrem inuitum, vt eum emancipet, ac ex paternis ſacris dimittat. [c] *Hoc tamen perpetuum non eſt:* 2 *Cer*
tis quippe caſibus pater filiam emancipare compellitur: vt ſi male contra pietatem filiũ adficiat: [d] *aut ſi id,*
quod ſibi relictum eſt, hac contemplatione, ut liberos ſuos emanciparet, agnouerit, teſtantium voluntas
circumueniatur: [e] *vel ſi leno filiabus ſuis peccandi neceſſitatem* [f] *impoſuerit, aut arrogatus pubes factus*
probauerit ſibi non expedire, ſi in arrogatoris poteſtate maneat. [g] 3 *Ex diuerſo quoque ſunt caſus*
in

e Argumẽto. l. poſt mortẽ. De adop. ubi fit mẽtio de teſtibus non de ſcriptura.
f l. 2. C. De magiſ. munici. Cy. Bal. in. l. de emancip.
g d. l. emancip. & l. teſtium in fin. C. De teſtib.
h l. 6. C. de fid inſt.
i In l. quæ dotis. ff. ſol. mat.
k In l. qui. tacet. ff. de re. iu. eis qui tacet. eo. tit. in 6.
l l. 1 §. Scientiã. de tribunitia actio.
m l. De ætate § qui tacuit. De inter. actio.
n Bart. in d. l. quæ dotis.
o l. Sæpe. §. ſed ſciẽtib. De re iudicata gl. ord. in l. Caius. de pign.
p l. Quoties. Ad munici. l. Honores. §. Pater. De decurio.
q l. 4 § ſi de fideiu.
r l. Fideiuſſor. §. Pater. ff. de pign.
ſ Dy. in c. Qui tacet. De re. iuris in 6.
t l. 1. de adopt. & Iaſon. hic.
u tex. nota in l pe. De fur. ſicut alie. gl. in l. filiusfa. §. inuitus De proc.
x Tex. not. in c. 2. De appel. in 6.
a ſup. de ingenuis.
b § 1. l. emanci. De ſena.
c Ex facto. § Ex facto. Ad Treb
d d. l. 1. C. de diuo.
e Bar. in d l. Ex facto.
f l. 3. § Si emancipans. de bo. poſſ. contra tab.
g §. Cũ aũt. ſup. eo.
a l. pe. C. de emã. li.
b §. Generaliter. Noue. Quib. mo na. off leg.
c l. nõ poũ ff d ado
d l. Sn ff. Si a patẽ.
e l. Si cui. De condi. & demon.
f l. Si lenones. C. De epiſ. aud.
g l. Nonnunquam & l. ſequen. ff. De adop.

in quibus patri licet filium ſuum vel inuitum emancipare. Nam ex *quibus cauſis exhæredari filius poteſt, ex eiſdem ipſe, quamuis reluctans, iuſte emancipatur.* [h] *Quæ autem ſint hæ cauſæ Iuſtinianus* [i] *alibi recenſet.*

h Iaſ. hic ad Pon. alleg. l. quidã cũ. filium. ubi uide Bar. de verb. obl.
i In §. Aliud quoque. Nouell. ut cũ de appel. cog.

De Tutelis. Tit. xiij.

In Rub. & princip. tit.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Perſonæ ſui iuris, aut ſub tutela, aut ſub cura, aut a neutris pendent.*
3 *Contrariorum eadem eſt natura, & vis.*

Tranſeamus nunc ad aliam diuiſionem perſonarum. Nam ex his perſonis, quæ in poteſtate non ſunt, quædam uel in tutela ſunt vel in curatione, quædam neutro iure tenẽtur. Videamus ergo de his quæ in tutela vel in curatione ſunt. Ita enim intelligemus cęteras perſonas, quæ neutro iure tenẽtur. Ac prius deſpiciamus de his quæ in tutela sũt.

Diuiſionis 1 *ſupra* [a] *ſcriptæ, quæ eſt perſonarum, aliæ ſunt iuris alieni, aliæ ſui iuris. Per tractatum* [b] *eſt à Iuſtiniano, quæ ſit perſonarum iura alterius poteſtati ſubiectarum: nunc alterum membrũ ſubdiuidit.* 2 *Perſonarum, quæ ſui iuris ſunt, aliquas tutorum autoritate, alias curatorum directione regi, quaſdam à neutris pendere, ſed ſuo penitus relinqui arbitrio. Unde diuiſio in textu pro ſubdiuiſione ponitur, ſicut Faber rectè annotauit. Si ergo intellexerimus, quę perſona ſub tutela vel curatione conſiſtant, perfacile ex contrariorum natura diſcemus, quæ neutrò iure teneantur.* 3 *Omnium enim rerum, ut alibi* [c] *etiam diximus, in contrarias partes cognitio ex eiſdem ſuppeditatur locis, contrariorumq́;* [d] *negantium eadem eſt, atq; natura, ut altero poſito uel cognito, alterum ſtatim ſubmoueatur, & cognoſcatur. Porrò quia tutela præcedit curam, vt impubes puberem, ordinem ipſum ſecutus naturæ Imperator, primitus de tutelis generali tractatu diſſerit.*

a In prin. ſup. de his qui ſunt ſui vel alien. iur.
b à Tit. de his qui ſunt ſui, vel alien. iur. vſque in locum hunc
c In prin. d. tituli. De his qui ſunt ſui, vel alie. iur.
d Cic. in Top.

§. Eſt autem.

1 *Tutelæ definitio, quidq́; in ſe contineat.*
2 *Definitionis explicatio.*
3 *Acceptio vis & poteſtas.*
4 *Vis & poteſtas genus in definitione.*
5 *Subiectum tutelæ.*
6 *Tutor quis & qualis ſit.*
7 *Curator rebus datur.*
8 *Officium curatoris.*
9 *Modi tollendæ patriæ poteſtatis.*
10 *Tutela eſt de iure ciuili.*
11 *Tutela triplex.*
12 *Tutela teſtamentaria quæ ſit.*
13 *Legitima tutela quid, & quotuplex.*
14 *Tutelæ datiuæ quando ſit locus.*
15 *Cauſa efficiens tutelæ.*

Eſt autem tutela (vt Seruius definiuit) vis ac poteſtas in capite libero, ad tuendum eũ qui per ætatem ipſe ſe defendere nequit, iure ciuili data ac permiſſa.

Hæc 1 *tutelæ definitio eſt Seruij Sulpitij Iureconſulti, & ex duobus generibus, cũ ab effectu & officio, tum à cauſa efficiente conflatur. Sicq; & officium, & cauſam cõplectitur, vt non ſit falſus Cicero, qui in Bruto ſcriptũ reliquit, in vno Sulpitio fuiſſe artem. Excutiamus aũt definitionis verba.* 2 Tutela *(inquit)* *eſt* vis ac poteſtas *Quanquã Doctores, hæc verba varie interpretantur. Alij viridẽ poteſtatẽ: alij violentã poteſtatem, cum Accurſio, alij vigentem.* 3 *Certum tamen eſt uim hic accipi pro virtute & efficacia iuris, &* poteſtatem *pro autoritate & facultate, ut ſit ſenſus.* Tutela *eſt uirtus atque autoritas quædam; quæ à lege proficiſcitur in commune vtilis. Neq; verò rarum eſt hoc, vt* poteſtas *pro autoritate accipiatur. Unde dictum eſt,* ſua poteſtate facere. *Et Iuſtinianus* potentiam [a] *pro autoritate poſuit.* 4 *Quod autem tutela ſit uis ac ptãs, Genus eſt in definitione, & alijs ſpeciеb. cõe. Nã & curationi cõuenit & poteſtati Dominicæ: quare additur neceſſario differẽtia, quod ſit* poteſtas in capite libero. 5 *Quę verba materiã, ſiue ſubiectum denotant, & ab Accurſio ad pupillũ referuntur, quaſi eum oporteat liberã eſſe patria ptãtis reſpectu. Item quia ſeruus non poſſit in tutela eſſe: eſt enim in poteſtate domini. Filijsfamilias autẽ tutores*

a Nouell. De defenſ. ciuit. §. nos igitur.

regulariter,& ſecundum formam iuris non dantur,niſi paucis caſibus exceptis ; [b] *cum parentes,in quorũ ſunt poteſtate,legitimi ipſorum fiaut adminiſtratores.* 6 *Bart.* [c] *verò hac uerba ad tutoris perſonam refert,qui habeat huiuſmodi poteſtatem.Liberalis enim conditionis debet eſſe omnis tutor. Subnectit aliam differentiam.* Ad tuendum eum,&c. *Qui eſt effectus tutela ac officium;& per hanc poteſtatem patriam remouet,qua alios effectus habet;vt ſcilicet quaratur* [d] *patri,&c.Item* 7 *per dictionem (eum) excludit rurſum curatorem,qui non datur principaliter ad perſonæ defenſionem,ſed ad bonorum* [e] *tuitionem.Sequitur:*qui propter ætatem,&c.*vt rurſus curator ſubmoueatur:cuius* 8 *officium eſt res adulti,decoctoris,& furioſi adminiſtrare,perſonamq́ in conſequentiam tueri:non quod propter imbecilliorem ætatem ,ſed quod propter furorem & prodigalitatem,ſibi,rebusq́; ſuis vel intereſſe vel ſupereſſe nequeāt. Sed et ptās patria hoc diſcrimine tollitur; nam qui ſunt in tutela,ab ea liberātur,quando ſunt adulti facti : ſed in patris manu conſtitutus,etiam ſi commune eſſet annorum,non eximeretur,*9 *niſi mors patris,vel emācipatio,aut alius modus exeundi de poteſtate,interueniret.* [f] *Et hæc eſt prior pars definitionis.In altera parte cauſa efficiens ſubijcitur,ſcilicet,* iure ciuili data ac permiſſa. 10 *Tutela enim neque iuris naturæ, neq; iuris gẽtium eſt,ſed iuris ciuilis.quod ita diſpoſuit,& permiſit,vt vel ex teſtamento,vel à lege,vel deniq; à iudicẽ daretur.* 11 *Hinc triplicem habemus tutelam,ſcilicet* teſtamentariam legitimam,& datiuam,*ſicut ſub ſequentia docebunt.* 12 *Et teſtamentaria tutela eſt quando parentes liberis impuberib.quos in poteſtate habent,teſtamento tutores dant .* 13 Legitima *eſt , cum tutor à lege datur , quæ locum habet, cum in teſtamento nullus datus eſt.Et hæc eſt quadruplex.Prima* [g] agnatorum,*quam lex* 12 *tabularum expreſſe defert proximis agnatis,vel etiam iure Nouellarum cognatis : & illa primum ex mente & verbis legis introducta eſt.Secunda,*patronorum, [h] *quam habent patroni in libertis, eorumque liberis, quæ tametſi ex mente legis duodecim tabularum proficiſcatur,non tamen expreſſis uerbis introducta eſt . Tertia* parentum, [i] *cum illi liberorum emancipatorum tutores fiunt,ad exemplum patronorum, per extenſionẽ ſiue productionem legis.Quarta* fratrum, [k] *quæ* fiduciaria *dicitur,quando fratres tutelam fratris ſui emãcipatiin.puberes conſequuntur.* 14 *Quando autem neque ex teſtamento,neque ex diſpoſitione legis tutor extabat,dabatur à iudice.Et hæc tutela dicebatur* Datiua:*de qua ſuo loco* [l] *agetur.*15 *Ex quibus omnib. conficitur,cauſam efficientem tutelæ eſſe,aut teſtatorem,aut legem,aut iudicem:idq́; hæc poſterior definitionis pars ſignificat.Atque hæc pro fundamento quopiam præſentis materiæ,in modum prauiæ cuiuſdam inſpectionis,prælibanda eſſe duxi.*

b Gl.ſup. in princ. huius tit. & l. fi. §.minores. C. de ſenten. paſſ. & l. fi §. Sin autē. C. de bon. quæ lib. Dd.l.1.C.de bo. mater.Bart.l.vlt. §.1.de uer.ſign.
c Bar.in l.1.ff. hoc titu.
d Iuxta gl.in l.j.ff. Hoc tit.
e l. In copulandis. C.de nup.
f De quib.ſn.quib. mod. ius pat.poteſta. ſoluitur.
g inf De leg.agna. tutel. & ff. de le. tut.
h inf. de leg.patrō. tut.
i inf. de legit. parē. tut.
k inf. de fiduc. tutel.
l infra De Attilia. tut.

§.Tutores.

1 *Tutores principaliter perſonæ dantur.*
2 *Tutores vnde dicti.*
3 *Argumentum ab etymologia negatiuè valet.*
4 *Fallit , ſi ratio inuentionis vocabuli,aliud inducit.*
5 *Fallit,ſi ab eo,quod olim obſeruabatur,nomen deductum ſit.*

Tutores autem ſunt,qui eam vim ac poteſtatem habent, exq; ipſa re nomen accéperunt. Itaque appellantur tutores,quaſi tuitores atque defenſores: ſicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

Tutor 1 *proprie dicitur,cui tuendi pupilli ius principaliter commiſſum eſt:in conſequentiam tamen gerendis etiam,defendendisq; pupilli rebus dari cenſetur.* 2 tutores *quaſi tuitores,ideſt,defenſores,à tuendo & defendendo appellantur.Iurare enim debent ſe non relicturos pupillum indefenſum. Hinc arrepta occaſione,interpretes de argumento ab etymologia vocabuli ducto agunt , an & hoc in iure obtineat ; nos eam rem etiam* [a] *ſuprà attigimus.Breuiter,* 3 *argumentum ab etymologia negatiue omnino eſt efficax:non et affirmatiue:nam à quo remouetur genus,ab eo & qualibet ſpecies remouetur,non econtrà . Fur à ferendo, ideſt,contrectando dicitur:verùm erit ſi dicamus.Res non eſt contrectata,* [b] *igitur in ea furtum factum nõ eſt,& id pro Regula proditum eſt.* 4 *Hoc tamen non procedit cum ratio inuentionis vocabuli* [c] *aliud inducit.Nam ſi quid inductum eſt ab eo quod fieri deberet,nõ ſequitur ſi id minus fiat,nomen non cõpetere. Sic* Tutores *dicti ſunt,quod pupillum tueri debent,non conſequitur eum tutorem , qui pupillum negligit, non eſſe tutorẽ.Quod & in* Auguſto *dicendum* [d] *eſt,iādiu .n. eſt,cũ nec augent Imperij corpus Auguſti .* 5 *Sic etiam non obtinet hoc argumentũ,ſi ab eo,quod olim,& frequẽtius obſeruabatur,nomen deductum eſt . Sic* nuptiæ *dictæ ſunt,quod noua nupta obnuberetur ,& velaretur,hic nõ valet argumentum cum priſcus ritus abolitus* [e] *ſit, vnde tametſi non obnubantur hodie mulieres ſunt tamen nuptiæ.*

a In §. Si ab hoſt. Quib. mod.ius. pat.pot ſol.
b l.1.de a q.poſſ.
c Alci. in l. Tabernæ de verb.ſign.
d c.hæc imago.33 q.5.
e Vide q̃ dixi. ſup. de patr. pot. §.1.

§.Permiſſum.

1 *Teſtamentaria tutela eſt potior alijs.*
2 *Parentes poſſunt liberis in teſtamento tutores dare.*
3 *Liberorum appellatio.*
4 *Tria requiruntur,ut teſtamentaria tutoris datio ſit valida.*

Eman-

5 *Emancipato & naturali tantum filio non recte tutor datur, niſi cum Iudicis decreto.*
6 *Spurio nunquam recte tutor datur.*
7 *Fœminæ non dant tutores, niſi cum aſſenſu Iudicis.*
8 *Quomodo auus nepoti recte tutorem det*
9 *Etiam in codicillis tutor relinqui poteſt.*
10 *An ab inteſtato tutor dari queat.*

Permiſſum eſt itaque parentib. liberis impuberib. quos in poteſtate habẽt teſtõ tutores dare. Et hoc in filios filiasque; procedit omnimodo. nepotibus vero, neptibusq; ita demum parentes poſſunt teſtamento tutores dare, ſi poſt mortem eorum in poteſtatem patris ſui non ſunt recaſuri. Itaq; ſi filius tuus, mortis tuæ tempore in poteſtate tua ſit, nepotes ex eo non poterunt ex teſtamento tuo tutores habere, quamuis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet quia mortuo te in poteſtatem patris ſui recaſuri ſunt.

Quum triplicem eſſe tutelam ſuprà dixerim, 1 teſtamentaria ſit reliquis duabus potior, ut quæ ipſos parentes, (quorum ſumma illa, quæ duce natura exiſtit, affectio, permagni in iure [a] æſtimatur) reſpiciat, idõ de ea primo diſſerit. 2 Obſerua autem quod parentes maſculi poſſint liberis ſuis, ſiue maſculini ſiue fœmini ſexus, tutores teſtamento dare. Et hæc dandi poteſtas ex duodecim tabulis [b] profluxit, in quibus hæc eis conſerũtur verba. Tutores liberis in poteſtate teſtamento parentes danto. *Nam cum ſecundum naturam fiat veriſimile, neminem diligentius de bonis pupilli cogitaturum, quàm parentes ipſos: ideò lex permiſit ac ſuaſit, vt parentes in teſtamentis ſuis darent liberis impuberibus tutores, ne poſt mortem illorum incerta eſſet eius rei ſolicitudo. 3 Et quoniam liberorum verbo vſa eſt lex, conſequitur hanc tutelæ dationem, ad nepotes, pronepotes cæteroſq; deſcendentes [c] produci. Sic enim eadem lex XII. tabularum primam ſucceſſionis cauſam liberorum eſſe volebat, & de omnibus [d] deſcendentibus intelligebat, 4 Tria tamen ſunt neceſſaria, ut tutoris teſtamentarij datio ſit valida. Primò, filium eſſe impuberem cum puberes tutorum directione non adeò egeant, ſed ſub curatione ſint. [e] Deinde impuberes in parentũ oportet poteſtate conſiſtere. Emancipatio enim non poteſt dari tutor, niſi iudicis accedat confirmatio. Quod & de naturali [f] tantum filio dicas: illi enim tutor datus teſtamento, etiam minus ſolemni, confirmandus eſt, ſi patris affectio erga ipſum oſtendatur, ex eo, quod ipſi aliquid reliquerit. 6 Spurio unquam recte tutor datur, cum filij nomen non [g] habeat. 7 Sed nec fœminis in teſtamento tutorem filijs nominare licet, niſi iudicis confirmetur decreto, quia nec liberos in poteſtate [h] habent. 8 Tertio ſi auus nepotibus teſtamẽto ſuo tutorem aſcribere velit, non aliter hoc facere poteſt, niſi cum nepotes poſt aui mortem in eorum patris poteſtatem reuerſuri non ſunt, quod eueniet, ſi viuente adhuc auo filius in eius poteſtate eſſe deſierit. Alias enim cum defuncto auo nepotes ſui iuris non fiant impoſſibile eſt eos tutores habere, quia his duntaxat tutores, qui ſui iuris ſunt, dari [i] deſtinarive poſſunt. 9 Non ſolum autem teſtamento tutor dari poteſt, ſed & eos tutores accipere debemus, qui codicillis teſtamento confirmatis ſcripti [k] ſunt, & tacitam eorum confirmationem ſufficere verius eſt, quia cum tacitum & [l] expreſſum ex eadem radice & potentia cauſæ efficientis procedant, idem operari intelliguntur. Hodie vero codicills ſemper videntur teſtamento [m] confirmari. 10 Sed an ab inteſtato poſſit tutor dari à patre ſcilicet in codicillis factis nullo condito teſtamento? Et puto ſimplicem dationẽ ipſo iure non ſufficere, quaſi minus ſolemniter tutor datus ſit, ſed iudicis deſiderari decretum, & [n] confirmationem.*

a l. ſi. C. de curator furioſi.
b In l. 1. ff. de teſta. tut.
c l. 3. §. Prætor ait. De in ius vocan.
d l. liberorum. De verb. ſign.
e inf. eo §. vlt. & l. j. C. de cõfir. tuto.
f l. vlt. C. de confir. tut.
g Glo. in l. 1. ff. De teſta. tut
h § Fœminæ. ſup. de adop.
i ſup. eo. in princ.
k l. 3. Hoc tit.
l Glo. & Bal. in d. l. 3. Hoc tit.
m §. Nõ tantũ. infra de Codic.
n Bald in d. l. 3. & l. 2. C. de teſt.

§. Cum autem in compluribus.

1 *Pater poteſt etiam naſcituris liberis tutorem teſtamento ſcribere.*
2 *Is qui in vtero eſt, pro iam nato habetur, quomodo accipiendum: ſic declarata l. qui in vtero. ff. De ſtatu. ho.*
3 *Prægnans mater non debet vltimo ſupplicio affici.*
4 *Duo ſunt neceſſaria, vt poſthumo recte tutor detur.*
5 *Is qui in vtero eſt pro iam nato habetur, non iure fictionis, ſed ex prærogatiua.*

Cum autem in compluribus alijs cauſis poſthumi pro iam natis habeantur; & in hac cauſa placuit, non minus poſthumis. quam iam natis teſtamento tutores dari poſſe, ſi modo in ea cauſa ſint, ut ſi uiuis parentibus naſcerentur, ſui hæredes, & in poteſtate eorum fierent

Amplificatio ad præcedentia 1 Suprà enim dictum eſt. patrem natis iam liberis poſſe d tutore proſpicere, iſtud ad naſcituros etiam filios producitur. Poſthumo enim recte tutor relinquitur: quia receptum eſt, 2 eum qui in vtero eſt, quoties de eius vtilitate quæritur pro iam nato haberi [a] quanquam alijs non proſit niſi natus ſit, in tantum vt nec patri quidem proſit. Nam vt ius trium liberorum habeat, nequaquã ſufficit duobus notis, alium adhuc in vtero eſſe, idque D. Seuerus [b] conſtituit. Quapropter nec matri quidem

a l. qui in vtero. vbi Bat. de ſta. hom.
b l. 2. C de excu. tu. vel curat.

proderit,

proderit, 3 quæ licet prægnans vltimo ſupplicio non poſſit affici, [c] *& ventris nomine in poſſeſſionem* [d] *mittatur; non tamen hoc ideo eſt, quia iam peperiſſe fingatur, ſed quia qualiſcunque futura eſt ſpes in lucem prodituri hominis extinguenda non fuit. 4 Duo tamen requirũtur, ut poſthumo rectè tutor in teſtō detur. Primum quòd natus viuo patre eius fuiſſet poteſtati ſubiectus: alterum quod ſuus fuiſſet hæres effectus: ſicq; primum obtineret* [e] *gradum: niſi enim primum gradum obtenturus eſſet, in alienam recideret poteſtatem, ſicq; inutiliter ei de tutore prouideretur.* [f] *5 Sed dubitatur, Iurene fictionis, an alia ratione, is qui in vtero eſt, inter natos numeretur? Bar. exiſtimat fingi natum, in quod omnes ferè inclinare videntur, excepto Imola, Socyno & filio, & Mario Salomonio, qui non fingi, ſed prerogatiua quadam hoc eis indulctum eſſe putant, quibus accedo, ea in primis ratione, quod fictio non debet plus valere, quàm veritas. Sed qui verè naſcitur, ad vtranque fortunam naſcitur, nempe ad commoda, pariter & incommoda. Eodem modo eum qui ficte naſcitur, ad vtranq; fortunam natum haberi conuenit. Fictio enim imitatur naturam:* [h] *ſed naſci, quem ad commodum tantum eſt contra naturæ inſtitutum, ergo nec hic fingi poteſt.*

c l. prægnantis. de pœnis.
d l. 1. Si mul. vent. nomine.
e per l. poſthu. De iniuſto rupto teſ.
f l. 1. De teſt. tut.
g in tep. d. l. 1 qui. de vſuc.
h §. Minorem. & §. Fœmin. ſup. De adopt.

§. Sed etſi.

1 *Tutor datus filio emancipato, eſt confirmandus à Iudice ſine inquiſitione.*
2 *Fallit ſi pater diu ante mortem teſtamentum fecit.*
3 *Tutor datus à patre filiofamilias, an & quando ſit confirmandus.*
4 *Quid de tutore filio naturali tantum dato.*
5 *Quid ſi a matre datus ſit tutor*
6 *Quid ſi pater filio adoptiuo tutorem ſcripſit.*
7 *Forma inquiſitionis in tutore ſeruanda.*
8 *Tutor ſecundum patris voluntatem confirmatus, an ſit datiuus, vel teſtamentarius.*
9 *Explicatum axioma: qui confirmat, dare videtur.*
10 *An confirmatus tutor teſtamentarius, præferatur legitimo.*

Sed etſi emancipato filio tutor à patre datus fuerit teſtamento, confirmandus eſt ex ſententia Præſidis omnimodo, ideſt, ſine inquiſitione.

Hinc collige 1 patrem filio non exiſtenti in poteſtate, tutorem teſtō dare poſſe: quæ datio tametſi ſummo iure non valeat, confirmandus tamen eſt huiuſmodi tutor, ſecundũ mentẽ teſtatoris, ita vt nec inquiri in eum oporteat, ſit ne idoneus, an non, ſed ſimpliciter, remiſſa ſatiſdatione, rem pupilli ſaluã fore, confirmãdus eſt, quoniam paternũ teſtimoniũ pro eius ſatiſdatione, [a] *ſufficit. 2 Hoc tamẽ nõ procedit, ſi forte pater diu ante mortis tpis teſtamentũ, quo tutor ſcriptus eſt, perfecerit,* [b] *eo nanq; caſu pp pupillorum cõmodum, an durauerit patris voluntas, inquiri debet. Interim, n. potuerunt facultates dari à patre tutoris, diminui, vel morum ante occultata aut ignorata peruerſitas emergere, aut alia quæpiam cauſa exiſtere. quæ magis iubeat pupilli emolumentum, quam vel teſtamenti, vel codicillorum ſcripturã ſequendam eſſe. 3 Dubitatur aũt ſi filio in ptãte patria exiſtenti pater tutorem ſcripſerit, num ſit à iudice confirmãdus? qd præter cæteros Bartolus,* [c] *Poſteriorũ primipilus, nonnullis diſtinctionib. ſatis manifeſte explicuit. Nã ſi filio datus ſit tutor in teſtamento iuſto, procul dubio nõ interponendum erit iudicis decretũ.* [d] *Sin aũt teſtō minus ſolenni datus ſit, tunc ſi ex cã præteritionis, vel exhæredationis irritũ eſt teſtamentũ, ſufficit tutoris dationem lege ſcripta* [e] *confirmari. Itẽ ſi tutor datus eſt impuberi vnus ex liberis teſtatoris ex imperfecto teſtō valebit abſque alia cõfirmatione* [f] *tutelæ datio. 4 Sed & illud pp natura Ius, & affectionem adijciendum eſt, q de tutore filio naturali tantũ dato reperitur traditũ. Nã ſi pater filiũ naturalẽ non inſtituit, non confirmatur ſine inquiſitione, ſed ſi inſtituit filium in bonis à teſtatore relictis, confirmabitur* [g] *tutor, decerneturque ei abſq; inueſtigatione adminiſtratio. In reliquis aũt ſuis bonis magis eſt, ut decreto* [h] *Iudicis confirmetur tutor. 5 Secus in tutore, quem mater reliquit, quia cum ea datio ſubtili iure non ualeat, inquiri debet amplius ab eo, qui præeſt, an ſit ſufficiens, quia mulieris conſilium fragile, infirmũ, præceps,* [i] *& inconſtãs reputatur. 6 Cæterũ ſi tutor nominatus ſit in teſtō filio tantũ legitimo, ideſt adoptiuo, qui tranſit in Ius & ptãtem adoptãtis, ea ſpecie põt pater adoptiuus tutorem decernere, inq; bonis a ſe uel eius occaſione peruentis ad filiũ,* [k] *ſubſtituere. 7 Formam aũt inquiſitionis elegantiſſimã, & breuẽ Hermogenianus* [l] *tradit.* Si quæratur, inquiens, an ex inquiſitione rectè datus ſit tutor. quatuor hæc conſideranda ſunt. an & hic dederit, qui dare potuerit, & ille acceperit, cui fuerit dandus, & is datus, cui dandi facultas erat, & pro tribunali decretum interpoſitum ſit. 8 *Porrò non incongrue ueſtigat hic Accurſius:* [m] *an huiuſmodi tutor iudicis decreto confirmatus teſtamentarius ſit uel datiuus? Et datiuus videtur, quoniã qui confirmat, dare cenſetur: & Iudex confirmat tutorẽ inutiliter datũ à patre.* [n] *9 Pro veritate igitur eruẽdã ſi quæratur, an confirmans videatur dare: ſic diſtingui ſolet, vt ante omnia penſemus, confirmantis intentio qualis fuerit. Si enim actus qui fit, ſubſtantiam à mera* [o] *confirmantis uoluntate ſumit, confirmans actum nullum dare dicitur. Idem, ſi actus ſit ualidus, ſed tamen confirmans hoc egit;* [p] *ut nouum actum induceret. At ſi ex ſola confirmantis uoluntate negocium non pendeat, qui confirmat, non dat: ut in noſtro caſu ubi neceſſariò ex legũ iuſſione confirmare debet Iudex tutorẽ. Vnde utcunq; aduerſante Accurſio, concluderem, quod tutor filio emancipato, in teſtamento patris datus, & ſecundũ eius uoluntatem confirmatus nõ datiuus, nec proprie teſtamentarius, ſed teſtamentario ſimilis exiſtimetur,* [q] *maxime in duobus, quia nõ exigitur*

a l. 3. De teſt. tute. l. 1. de confir. tut.
b l. In confirmãdo. cũ duab. ll. ſeqq. De confir. tut.
c In l. naturali §. Si quæratur. De cõfir. tuto.
d l. 1. De conf. tuto.
e Auth. ex cauſa. C. de lib. præter. & d. §. Si quæratur.
f l. hac conſultiſſi. §. ex imperfectu. C. de teſt.
g d. l. naturali.
h l. ſi C. de confir. tut. & l. ſi patronus. ff. eo. tit.
i l. ſi mulier. a. C. ad Velleia. & l. ſi pater C. de ſpon. cum ſim.
k §. ſed hodie. & §. cũ aũt. ſup. de adop. & l. ſi plures §. Si arrogator. de vulg. & pup.
l in d. l. naturali.
m In gl. verbi confirmandus.
n fac. l. & quia. cum ibi notat. de iuriſd. om. ind. & l. iure noſtro. de teſta. tut. l. Si ne p prijs. de cõf. tut.
o l. Adop. de adop.
p l. quærebatur. de teſt. mil.
b l. 3. de confir. tut.

gitur ab eo ſatiſdatio,& ſe excuſans à munere tutelę,[r] priuatur legato,ſicut teſtamentarius. 10 *Ideoque eum non excludi à legitimo tutore puto,quod & ex Titulorum in Pandectis ordinatione probari poteſt, vbi titulus* De confirmando tutore *præcedit Tit.* De legit.[ſ] tut.*Sed ex diuerſo,ſi ante confirmationem eiuſmodi tutoris à teſtatore ſcripti,alius a competenti magiſtratu datus ſit,hunc datiuum tutorem,talis tutor ſimilis teſtamentario reijcere non poteſt:quia id quod iure geſtum eſt,reuocari non*[t] *debet.*

r l. Neſennius. De alim.leg.
s Tract. in l. ſi. furioſo puberi. De curat. furioſ. & l. De creationibus C de epiſ.aud.
t l. Si vt proponis. De confir. tut.& Dd.C.eo.in l.neque.

Qui teſtamento tutores dari poſſunt,

TITVLVS.XIIII.

In Rub.

1 *Continuatio præſentis tituli*
2 *Epitome ſiue ſumma eiuſdem.*

Inter 1 tres tutelarum ſpecies teſtamentariam cæteris præferri,ſupra docuimus,expoſitumq; eſt quibus tutores teſtamento dari poſſint:quare nunc eam rem latius expendit Tribunianus, 2 ſubijcitque, quæ nã ſint hæ perſonæ,quæ rectè teſtamento præficiantur,deinde quando vtiliter dentur, poſtremo, quib. perſonis dentur.Et ſic hoc in titulo explicatur circumſtantia perſonarum & temporis.

In princip.tit.

1 *Paterfamilias tutor eſſe poteſt.*
2 *Item & filiusfamilias.*
3 *Filiusf.poteſt patrem ſine uenia tutorio nomine in ius uocare*
4 *Seruus proprius rectè tutor ſcribitur etiam ſine libertatis datione*
5 *Directa libertas & fideicommiſſaria.*
6 *Seruus proprius per errorem quaſi liber tutor datus,non fit tutor.*
7 *Error impedit & actum,& conſenſum*
8 *Quando pater nomine tutelæ per filium geſtę teneatur*
9 *Pater cogitur ſatiſdare pro filio tutore datiuo.*
10 *In tutela teſtamentaria pater filio ſe inuitus non obligat*
11 *Quando pater præſumatur filiofamilias tutori conſenſiſſe.*

[a]Dari autem tutor poteſt teſtamento non ſolum paterfamilias,ſed etiam filiusfamilias[b] Sed & ſeruus proprius teſtamento cum libertate, rectè tutor dari poteſt. Sed ſciendum eſt,eum & ſine libertate tutorem datum:tacitè libertatem directam accepiſſe videri:& per hoc rectè tutorem eſſe. [c] Planè ſi per errorem, quaſi liber tutor datus ſit:aliud dicendum eſt

a *Perſonæ enumerantur,quæ poſſunt tutelæ præfici.* 1 *Et dubium non eſt,quin liberi homines,patresfamilias maiores,& ſanæ mentis,poſſint teſtamento ſcribi tutores:De filijsfamilias vero & ſeruis dubitabatur:Ideoq.* 2 *& illud ſtatim à principio tituli remouet,ſtatuens filiosf. indiſtinctè poſſe fungi munere tutelæ, non obſtante poteſtate patria.Ideò fortè,quia tutela ad publicas functiones refertur,in quibus filius patrię poteſtatis ius non ſequitur,* 2 *adeò quod etiam tutorio nomine verſari in iudicio, ſine patris uenia,*[b] 3 *patremque ipſum pupilli nomine,cuius tutelam gerit , ſine Prætoris venia in ius vocare poſſit,quod alias propter patriam reuerentiam non*[c] *poteſt.*

b *Sed & ſeruus.*4 *Seruus proprius teſtamento tutor ſcribi poteſt,ideò forte, quod in tutela adminiſtranda non conditio,aut fortuna hominis,ſed fides ,& integritas perpendenda eſt. Nam quod ſeruus quiſpiam ſit,ex neceſſitate, & malignitate fortunę prouenit: poteſt tamen libero, prouido, & fideli eſſe animo.Non autem refert,ſiue cum libertate,ſiue omiſſa libertatis datione ſeruus tutor conſtituatur : ſemper enim & tutor & liber efficitur,* Quoniam) *ut Paulus*[d] *reſpondit*(placet ſeruum,qui à domino tutor eſt datus, libertatem quoque meruiſſe videri, *non quidem fideicommiſſariam (vt olim) ſed directam,*[e]*ex tacita ſcilicet,& præſumpta domini uoluntate.Neque enim putandus eſt inutiliter voluiſſe filio tutorem relinquere,cum ſeruus in ſeruili ſtatu manens tutelæ officio(quod Iuris ciuilis eſt) fungi*[f] *nequeat.* 5 Directa libertas *eſt,quæ nullius fidei committitur, ſed ſtatim ex verbis teſtamenti contingit: vt teſtator ita dicat,lego Sticho ſeruo meo libertatem:hic ſeruus ſtatim poſt mortem teſtatoris ipſo iure; & ſine facto hominis:id eſt,ſine manumiſſione hæredis,fit liber.* fideicomiſſaria *eſt, ubi teſtator fidei hæredis committit in teſtamẽto, vt ſeruum eius manumittat,hic non ſtatim ipſo iure liber eſt,ſed deſideratur factum hominis,id eſt,hæredis inſtituti manumiſsio.*[g]

a Ille a quo §. vl. Ad Trebell.l ſi. liusf. De his qui ſunt ſui vel alieni iuris.
b Gl. & Bar. in d.l. vlt. §. Neceſſitatem. C. de bon. quæ lib.
c l. 3. § 1. ff. De in ius uoc.
d l. quæro. §. Lucius Titius. De teſtam. tut fac. §. Idemque iuris ſupra quibus ex cauſ. man. non licet.
e l.Etſi non ad ſcripta. C. De fideicommiſ.
f l. Vt ſeruili C. qui dare tutor. poſſ. & l. teſtamẽto ff. De teſtam.
g § Qui autem infrà de ſing. reb. per fideicom. relict.

c Planè ſi 3 *Limitatur præcedens dictũ: 6 tũ demũ ſeruus proprius rectè tutor ſcribitur, ſi teſtator certo*

ſciuit, cum ſeruitutis macula notatum eſſe. Nam ſi iuſto errore, qui voluntati & conſenſui maximè repugnat, ſeductus, ſeruum ſuum tutorem nominauerit, cùm putaret eum liberalis eſſe conditionis, ſeruus tamen eſſe deinde comperiatur: neque liber, neque tutor erit. Sic [h] *Vlpianus, Si quis, inquit,* tutorem ideo ſcripſit, quia liberum putauit, certiſsimum eſt, neque libertatem peti poſſe, neque tutelam libertatis præſtationi patrocinari. 7 *Error enim in conditione perſonæ, quæ ad actum aliquem idonea non eſt, impedit eum: ſicut & hoc loci error in libertate tutoris, vitiat tutelam. Sic ſi per errorem conſenſum ſit in Iudicem, nihil valere, quod actum eſt, Vlpianus* [i] *reſpondit. Quid enim tam contrarium eſt conſenſui, quam error qui imperitiam detegitur? eodem modo error in ſpecie contractus, eũ infirmat: item & in dominio error tranſlationem impedit* [k] *dominij. Quomodo autem contingere poſſit, vt dominus ſeruum ſuum pro libero habeat, Accurſ.*[m] *ad tex. ſatis docet.* 8 *Porrò ſcrutari conuenit mouente id gloſſatore, quando pater nõie tutelæ per filium geſtæ obligetur? In hoc dubio ſic concludere ſoleo. Si filiusfa. teſtò tutor ſcriptus, ſciente & cõſentiente patre tutelã adminiſtrauit, actione de peculio, & de in rem verſo tenetur pater, pro tutela malè* [n] *à filio geſta. Nec multum facit ea ſpecie patris ſcientia, & conſenſus, ad obſtringendũ eum inſolidum, niſi forte contutore, vel alio quopiam volente eum facere ſuſpectum, intercesſit pro filio, & quaſi in ſe periculum ſuſcepit. Quod ſi tutor datiuus fuerit, qui in poteſtate patris, eſt, tum ſi pater tutelam agnouit, vel gerenti filio conſenſit, cum tutelam omnino attigit, in ſolidum filij nomine obligatur.* [o] *Niſi expreſſe nominatione facta de filio contradixerit pater, quo caſu magis eſt, vt neutiquã obſtrictus* [p] *ſit: atq; huius diuerſi iuris eam vulgo rationem adducunt.* 9 *Quia ſi datus ſit à Iudice tutor, poteſt Iudex patrem cogere, ut ſatiſdet pro filio tutore:* [q] *& regula eſt, patrem, quoties compellitur conſentire, ſeque obligare, ſimplici conſenſu ſe obligaſſe iudicari* 10 *Secus eſt in teſtamentaria tutela, ubi cum pater non cogatur, ut, uel conſentiat, uel ſe obliget: ideo propter ſuũ conſenſum, & ſcientiã: inſolidũ non debet. Aliam differentiæ rationem Faber adſert, quoniam lex non prouidet ita ſedulo, quando parens tutorem nominat filio, quia præſumit patre, qua eſt in filium paterna affectione, ioptimum elegiſſe tutorem: ſicut quando Iudex tutorem dat, de quo non ita confidit.* 11 *Tum autem demum, ut idem Faber ſubdit, cẽſetur pater conſenſiſſe filio in tutela adminiſtranda, ſi actus aliquis appareat, per quem agnationis conſenſus probari deprehendiq; poſſit.*

h l. generaliter. §. ſi quis tutor. ff. de fideic. liber.
i In l. ſi per errorem de iuriſd. & l. 2. de iud.
k l. ſi ego. ff. ſi certper. ibid. Dd.
l l. 3. §. ſubtilius. de eõd. ob cauſã.
m In verbo datus ſit.
n l. Lucius Titius de adm. tut.
o l. Si filiusfam. de tutel.
p l. 5. C. de filiofa. & quem pat. pro li. ten. lib. 10.
q l. ult. §. vlt. de ſuſpect. tut. & l. ſi quis interpres. §. imperator. De excuſ. tut.

§. Seruus autem.

1 *Seruus alienus ſub conditione libertatis tutor datus, redimendus eſt ab hærede.*
2 *Seruus alienus purè tutor datus, conſequitur fideicommiſſariam libertatem.*
3 *Quare ſeruus proprius ſub conditione inutiliter tutor detur.*

Seruus autem alienus purè inutiliter teſtamento datur tutor: ſed ita cũ liber erit vtiliter datur. Proprius autem ſeruus inutiliter eo modo tutor datur.

Dictum eſt de ſeruo proprio, quid de alieno? 1 *Et ſeruus alienus ſub conditione libertatis dari tutor poteſt, ut ſi liber erit, tutor eſto: & tum cenſetur quaſi ex fideicommiſſo fuerit liber eſſe iuſſus, cogiturq; hæres illum luere & manumittere, vt alibi* [a] *fuſius tractatur.* 2 *Cæterum ſi purè datus ſit, id eſt, non adiecta illa conditione cum liber erit, ait Imperator, eum inutiliter datum cenſeri: quod intellige de directa libertate, quia directò non fit liber, ſicut ſeruus proprius: poterit tamen illi fideicommiſſaria libertas ex hac cauſa defendi, quia uidetur ineſſe prædicta libertatis cõditio, niſi teſtatoris uoluntas manifeſtiſſime* [b] *refragetur. Et Vlpiano* [c] *autore, non tantum fideicommiſſi uerba, ſed & mens teſtatoris, tribuere ſolet libertatẽ fideicommiſſariam. Ideoq. ad hæredem pertinet, contrariam teſtatoris voluntatem probare. Interim verò; quamdiu conditio non extat, eaue de re diſceptatur, ſufficiendus eſt à Iudice tutor* [d] *datiuus.* 3 *Sed qui fit, proprium ſeruum ſub conditione inutiliter tutorem ſcribi? an quia cum in ære & poteſtate teſtatoris ſit, purè conferre libertatem, eam non conferendo; uideatur actũ* [e] *cludere? quod in ſeruo alieno ceſſat. Quare id odium domini (ut Faber ait) receptum eſt, qui quod purè facere poteſt, contra pupilli vtilitatem comperendinare & differre ſuſtinet.*

a l. Libertas. infrà de fin. rebus per fideicom relict.
b l. ſi hæreditas. §. ult. & ibi Batto. de teſtam. tut. & l. & ſi non adſcripta. C. de fideicom. liber.
c l. generaliter. §. Cæterum. de fideicom. liber.
d §. 1. inf. De Attiliano tut. & l. ſi pupillorum. C. hoc tit.
e Argumẽto l. cũ hæredes. §. 1. De ſtatu lib.

§. Furioſus.

1 *Furioſo interdicitur bonorum adminiſtratio, & agnator deduci iubetur.*
2 *Furioſus qui dilucida habet interualla, rectè tutelæ præficitur.*
3 *Furioſus pene tutor dari poteſt.*
4 *Donec teſtamentaria tutela ſperatur, legitimæ non eſt locus:*
5 *Minor ætate tutor ſcribi poteſt, ſed non erit tutor niſi maior effectus.*
6 *Interim ſubrogatur tutor à Iudice.*
7 *Furioſus & minor poſſunt tantum à teſtatore, non etiam à iudice tutelæ præfici.*

Furioſus vel minor vigintiquinque annis tutor teſtamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut maior vigintiquinque annis fuerit factus.

Videbatur, furioſum non poſſe tutorẽ dari, ea ratione: quoniã tutela eũ hoĩem deſiderat, qui & impubeℯ

res

te imbecillitate ætatis infirmos poſſit defendere, rebusq; gerendis ſit idoneus: quod in furioſo non eſt. 1 *Quo nomine duodecim tabularũ lege interdicitur illi bonorum ſuorũ adminiſtratio,* [a] *iubeturq; ad agnatos,* [b] *vt eum cuſtodiant, deduci.* 2 *Quia verò furioſi plerunque non continua mentis alienatione intellectu carent,* [c] *ſed internallis quibuſdam ſenſu ſaniores ſunt: propterea obit, furioſum in teſtamento tutorem nominari poſſe, ſub ea tamen conditione, vt ſi quãdo furere deſierit, ſibiq: ipſi reſtitutus fuerit, tutor ſit.* 3 *Idẽ eſt, & ſi purè tutor ſcriptus ſit, quia tacitè cenſetur dationi ineſſe hæc conditio, cùm ſapere cæperit: quod contra Proculum Vlpianus ex Pomponij* [d] *autoritate probat. Cæterum illo interim exiſtente in furore, alius ſurrogabitur tutor à Iudice, non auteri admittetur legitimus.* [e] 4 *Quandiu enim tutela teſtamentaria ſperatur, legitimam ceſſare, traditum eſt. Nunc ad ætatem minorem. Is vtiliter tutor dari videbatur, cum ætate multo minori permiſſum ſit, & teſtamenta condere & libertates relinquere, & pro alijs poſtulare,* [f] *& iudicandi quoque munus ſubire, imò & ſuis filijs in teſtamento tutorem nominare.* [g] 5 *Veruntamen quia tutor magis perſonæ, quam* [h] *rebus datur, & intra vigeſimumquintum ætatis annũ fragile, atque infirmum adhuc eſt adoleſcentis conſilium: conſtitutum* [i] *eſt, vt poſſint quidem tutores ordinari, ſed ſub ea conditione, vt tum demum tutela fungantur, vbi vigeſimumquintum ætatis annum exceſſerint.* 6 *Et quemadmodum de furioſo diximus ne pupillus interim negligatur: iudicem prouidere debere, vt interea datiuus ſit tutor: ita quoque ſi pro minore iudex tutorem dederit, is ſeſe rurſus abdicabit tutelæ officio, ſi minor ad legitimam ætatem peruenerit.* 7 *Iudex autem vel præſes furioſum & minorem tutorem dare nequit, ſed teſtator ſolùm: Iudex enim inquirere debet, vt utilis conſtituatur, & qui ſtatim adminiſtrationem aſſumat. Sed teſtatore uiuente non opus eſt tutore, fieriq; poteſt, ut interim furioſus menti reſtituatur, & minor legitimam ætatem adipiſcatur, ſicque conditio eueniat. Quod ſi non eueniat, per Iudicem tamen proſpici poteſt pupillo, per datiuum tutorem, ut interim defendatur.*

a l. 1. & l. Sæpe. De cura furio.
b l. Diuus Marcus, de off. præſidis.
c d l. Diuus.
d l. ſi hæreditas. §. ſi furioſus. de teſta tut. el.
e l. ſi quis ſub conditione. Hoc tit.
f Vide. §. ultim. & pen. ſup à Quibus ex cauſis ma. non licet.
g l. 1 §. Quamuis. de admin. tut.
h infra eod. §. ſeq.
i l. 1. de minoribus.

§. Ad certum tempus

1 *Ad certum tempus tutor dari poteſt in teſtamento.*
2 *Item dari poteſt ex certo tempore.*
3 *Et ſub conditione.*
4 *A iudice ſub conditione inutiliter tutor datur.*
5 *Tutor principaliter perſona datur, & in conſequentiam rebus.*

[a] Ad certum tempus, uel ex certo tempore, uel ſub conditione, uel ante hæredis inſtitutionem poſſe dari tutorem, non dubitatur, [b] Certæ autem rei uel cauſæ tutor dari non poteſt: quia perſonæ non cauſæ uel rei tutor datur.

a *Recenſitæ ſunt perſonæ, quæ in teſtamento poſſunt tutelæ præfici: iam de tempore ſubdit, quando utiliter dentur. Et triplex hic tempus præfinitur tutelæ.* 1 *Poteſt enim tutor, aut ad certum tempus dari, ut* vſque ad pentecoſten tutor eſto: *quod, ſolum in teſtamento* [a] *licet: & tunc elapſo tempore deſinit talis tutelam gerere.* 2 *Aut datur ex certo tempore, veluti,* Kalendis Martijs tutor eſto: *cuius natura hæc eſt, ut ante diem non adminiſtret, intcrimque alius tutor ſurrogetur à* [b] *Iudice.* 3 *Aut uero ſub conditione, ita quod præſente cõditionis euentu, tutor eſſe incipiat: quo caſu datiuus tutor interea ſufficiendus eſt. Quod ſi ad certam atque præſtitutam conditionem ſcriptus ſit, æque prouenit, ut exiſtente conditione tutor eſſe deſinat.* [c] 4 *Hæc tamen omnia in teſtamentario tutore obtinent: à Iudice uero ſub conditione daretur tutor in utiliter. Diuerſitatis ratio eſt, quoniam ſi teſtator ſub conditione, uel in diem tutorem dederit, tamen Iudex interim ex officio pendente conditione poterit pupillo proſpicere, & tutorẽ quaſi uicarium, ſubſtituere, ne indefenſus remaneat. Quod ſi Iudex ſub conditione tutorem daret, non eſſet quiſquam, qui ſuppleret iſtum defectum; damnoſumq; eſſet impuberi. Iudex ergo inquirere debet, ut utilis coſtituatur, & qui ſtatim adminiſtrationem ſubeat.* [d] *Sub tacita uerò conditione, Iudex tutorem conſtituere* [e] *poteſt: quod Aretinus ſatis declarat.*

b Certæ. § 5 *Tutor enim principaliter perſonæ datur, ut eam, quæ propter ætatis infirmitatem ſe nequit defendere, tueatur, eã que alat una cum libertis & ſeruis, optimiſq, uitæ moribus* [f] *exornet. Deinde tamen ne res pupilli neglectæ diminuantur, aut uitientur, in conſequentiam et ſecundario rebus quoque cenſetur datus, ut eis proſpiciat, & in uſum pupilli ipſas tueatur.* [g]

a §. Præterea. infra quib. mod. tutel. finit.
b l. Si quis ſub condit. Hoc tit.
c §. Sed et ſi infra quib. mod. tut. finitur. l. tutor datus. Hoc ti.
d Ita Cyn. in Rub. C. de teſta. tutel. & Bar. in l. muto. § 1. de tutel.
e l. furioſus. de tut.
f l. dum plures. §. tutor. de admin. tuto. & C. de alimen. pupillo præſtan. per tot. l. propter litẽ. § licet autem. de excuſ. tut.

§. Si quis filiabus.

1 *Variæ poſthumorum ſpecies.*
2 *Filiorum nomen ex ſermonis proprietate etiam in poſthumum cadit.*
3 *Filij appellatio propriè nepotem non continet.*
4 *In legis diſpoſitione nomine filij continetur nepos, etiam in odioſis.*
5 *In hominis diſpoſitione etiam regulariter filius non comprehendit nepotem.*
6 *Facilius legis uerba extenduntur, quam hominum.*
7 *Liberorum nomen omnibus deſcendentibus conuenit.*
8 *Quid Iuris, ſi poſthumo tutor teſtamento datus ſit.*
9 *Reſtituta huius §. lectio.*

Si quis filiabus ſuis vel filijs tutores dederit, etiam poſthumæ vel poſthumo dediſſe videtur. quia filij vel filiæ appellatione, & poſthumus & poſthuma continentur. Quod ſi nepotes ſint, an appellatione filiorũ. & ipſis tutores dati ſint? Dicendum eſt vt & ipſis quoque dari videantur: ſi modo liberos dixerit. Cæterum ſi filios: non continebuntur. Aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Planè ſi poſteris dederit: tam filij poſthumi, quàm cæteri liberi continebuntur.

Subnectitur, quibus perſonis teſtamento tutor detur. Tria autem veniunt hoc. §. explicanda: Primum, an filiorum appellatione contineantur poſthumi: Alterum, quouſq; filiorum, item & liberorum producatur nomen: Tertium, Poſthumo tutor datus an cæteris etiam liberis datus cenſeatur. 1 *Et præcognoſcendũ eſt, ſtricta ſignificatione eum dici* Poſthumum, *qui poſt humationem patris natus eſt: quod ad interpretationem legum muncipalium ſiue ſtatutorum Bar. monet obſeruandum: Fuſiore autem modo & eum, qui facto iam teſtamento, ante mortem tamen teſtatoris prodijt.* [a] *Eſt & aliud genus Poſthumorum, qui ante teſtamentum nati ſunt, ſed ſublato poſt teſtamentum de medio parente incipiunt eſſe ſui, qui niſi hæredes vel exhæredes facti ſint, ad inſtar poſthumorum rumpunt, propter quod eos Accurſius* [b] quaſi poſthumos *appellat, & loco poſthumorum eſſe Iuriſconſultus* [c] *tradit. Prima ſpecies eſt propria, aliæ impropriæ. Quamobrem* 2 *ex ſermonis proprietate filiorum nomen & in poſthumum cadere, dubium* [d] *non eſt. Si modo teſtatoris quoque mens extenditur.* [e] *Si ergo de filiab. teſtator aliquid diſpoſuit, non aliter de poſthuma quoque actum cenſebimus, niſi ex coniecturis appareat, eum cogitaſſe, vt poſthuma naſceretur, ideoq; propriã ſignificationem ex interpretatione coarctamus: quę interpretatio locum non habet, cum contrarijs coniecturis, prior præſumptio tollitur. Exemplum, qui filiabus legauit ſi mentionem aliqua parte teſtamenti poſthumæ fecit, videtur in filiorũ legato & de poſthuma* [f] *ſenſiſſe: Idem, ſi neceſſario poſthuma admitti deberet; vt in inſtitutione, quia teſtamento corrueret. quod & in noſtro caſu dicendum eſt, cum filiabus tutores teſtamento dati* [g] *ſunt. Vtilis enim hic actus poſthumæ eſt, nec hæreditati damnoſus; vnde propter fauorem de poſthumis quoque actum intelligitur.* [h] *Viſq; verborum obſeruatur.* 3 *Nunc ad ſecundum. An filij appellatione nepos comprehendatur, frequenter dubitatum eſt, prolixèq́; per Bar.* [i] *& iuris interpretes explicatum* [k] *reperitur. Iſtud autem certum eſt, (in quo hallucinatur Accurſius) propriè filij nomine nepotes & deinceps deſcendẽtes non contineri: idq́; ex definitione filij liquet. Nam filius, is eſt,* [l] *qui ex viro & vxore eius naſcitur. Vnde hæc vox* (filii) *ſimpliciter prolata de legitimo & naturali eſt intelligenda, & verba in potiori ſignificatu accipienda. Hinc efficitur, nepotes ex proprietate ſermonis non eſſe filios, ſed ex interpretatione tantum, per quã ex ſimilitudine rationis fit extenſio. Quum enim* [m] *Iulianus has regulas conformes oſtendat, quod ſicut filius etiam filiam continet, ita & nepotes: conſequens eſt; vt ſicut maſculinum non niſi per interpretationem fœmininũ ſexum continet, ita & filij nomen non cõplectatur propriè, ſed ex interpretatione.* 4 *Quare, vt præter cæteros eleganter Alciatus libero Paradoxorum* [n] *tertio diſtinguit, ſi de legis diſpoſitione loquimur, generaliter ad nepotes producitur filij vox, non in fauorabilibus tantum, ſed etiam in* [o] *odioſis. Niſi ratio diuerſa diuerſum ius exigat, tunc enim filij nomen non cadit in nepotem. Exempli cauſa, Miles à tutela, præterquam filij commilitionis, excuſationem* [p] *habet. Quid ſi ſit nepos? Certè in eo eſt diuerſa ratio, quia pater non militauit, licet auus fuerit miles.* 5 *At in hominis diſpoſitione (vt eſt tutela datio) dictionem filiorum ad nepotes non prorogari receptius eſt, quoniam in eiuſmodi materia regulariter nulla fit extenſio: niſi ex coniecturis conijcimus proferentem de nepote quoque ſenſiſſe. Vt cùm alioquin dura ſeparatio induceretur,* [q] *vel extranei ſuis præponerentur:* [r] *vel vſus teſtatoris* [s] *hoc ſuaderet: vel alias actus effectum non ſortiretur, & ſi quæ alia coniecturæ ſunt ſimiles. Idem ſi natura contractus hoc exigat: vt cum Vaſallus feudum ſeu (vt Latinè dicam) cliens beneficiarium fundum pro ſe & filijs accipit: quia natura huius contractus eſt, vt in nepotes* [t] *tranſmittatur. Et prædictæ differentiæ ratio ea eſt.* 7 *Quia facilius legis verba extenduntur, quàm hominum, cùm hæc non producantur, niſi ex mentis coniectura, ſed lex voluntatem ſemper exploratam habet. Et ideo rectè Iuſtinianus ex Vlpiani reſponſo* [u] *hoc loci aſſerit: cum pater tutorem filijs dederit, non cenſeri nepotibus dediſſe: quoniam tutorem dare hominis actus eſt. Sed & alia ratione firmari poteſt hæc deciſio: quoniam generaliter traditum eſt, ſi filijs prouideatur, propter fauorem, nepotibus quoque videri prouiſum. Cum enim hæc ratio non militet, ſi filijs tutor teſtamenti relinquitur, nepotibus non uidetur de tutore proſpectum: Nec enim reſpectu tutorũ ullus eſt fauor, imò oneroſa eſt tutela: nec multum inde commodi nepotibus oritur, cum ceſſante teſtamento, de tutore illis per Iudicem prouidendum ſit.* 7 *Porrò ſi pater liberis ſuis tutorem ſcripſerit, ſine dubio non ſolum filijs, ſed & nepotibus & pronepotibus, cæteriſq; qui ex his deſcendunt dediſſe intelligitur. Liberorum enim nomen latius extenditur, quàm filiorum,* [x] *omneſq; deſcendentes continet.* 8 *Quid verò ſi poſthumis tutor datus eſt teſtamento? Et traditum eſt, nedũ filios poſthumos, ſed & cæteros liberos comprehendi, idq; autoritate textus noſtri. Ego verò puto poſthumi nomen ad liberos, niſi ob teſtatoris* [y] *ignorantiam, non extendi.* [z] *Nec obſtat. quod Iuſtinianus hic ait, poſthumis expreſſis cæteros liberos contineri,* 9 *Quoniam Haloander nõ* (poſthumis) *ſed* (poſteris) *legit:* [a] *quorum appellatione certum eſt omnes liberos contineri.* [b] *Vel Theophili interpretationem ſequimur, ut poſthumis tutore dato quicunque natus fuerit, ſi filius ſit, ſiue nepos, ſub eo tutore, qui datus eſt, erit.* [c]

a l. 3. § De iniuſt. rup. gloſſ. ord. in Rub. C. de poſt. hæred. inſt.
b l. Gallus. in princ. de lib. & poſth.
c l. poſthumorũ loco. De tutel. teſt. § Poſt. De hær. qual. & diff.
d l. Nomẽ. De verbor. ſign.
e Vt hic. & d. l. qui filiab. De leg. 1.
f d. l. quis filiabus.
g l. Si quia filiabus. Vnde præſens §. eſt deſumptus. Hoc tit.
h Fac. l. qui in vtero. De ſtat. ho. & quæ dixi in §. Cum autem, ti. præce.
i In l. liberorum. De Verb. ſign.
k Dd. in l. Gallus. §. Inſtituens. De libe. & poſthu. l. Lucius. De hær. inſt.
l l. filium. De his. qui ſunt ſui vel alie. Iur.
m l. Iuſta. De verb. ſign.
n Cap. 14.
o l. filius. Ad Maced. l. Senat. De rit. nup. l. 2. §. Si mater. ad Tert.
p l. Sed & milites. De excuſ. tut.
q d. l. libertatem.
r d. l. Lucius.
s l. alimenta. De alim. leg.
t Iaſ. in d. l. Gallus. §. Inſtituens.
v l. quod ſi nepoti. De teſt. tutela.
x d. l. liberorum. ubi Dd.
y l. Titius. § Lucius. De liber. & poſth.
z l. qui filiabus. De verb. ſign.
a l. quod ſi nepotes in fi. De teſt. tut.
b l. quod his. §. fin. ff. de leg. 1.
c Theoph. hic in fine. Loriotus de Nat. axio. 5.

Da

De legitima agnat. tut.

TITVLVS. XXV.

In Rubricam.

1.5 *continuatio tituli.*
2.4. *Agnati qua ratione ad tutelam vocentur.*
3 *Agnatorum tutela quare dicta legitima.*

Hactenus 1 *de teſtamẽtaria tutela,qua deficiente,quia legitima vt proximior ſuccedit ;nunc de ea agitur. Nam ſi nullus ſit tutor teſtamentarius: vt ſi pater inteſtatus obijt, aut cùm teſtamentum faceret, tutorem dare oblitus eſt, aut is qui datus erat, viuo teſtatore deceſſit, Lex XII tabularum prouidit eis ne manerent indefenſi.* 2 *Agnatis itaque primo delata eſt tutela,& conſanguineis,idq;* ſumma factum eſſe prouidentia, Vlpianus[a] *huius Legis rationem tractans,*ait, vt qui ſperarent horum habere ſucceſsionem, ijdem tuerentur, bona, ne dilapidarentut. [b] 3 *Quam ob id* legitimam, *quaſi ex mente & verbis legis datam appellauimus. Profecto hanc prudentia rationem ciuiliter & vrbanè metitus eſt Vlpianus ex vtilitate pecuniaria.* 4 *Cæterum vero ratio ex iure naturali colligenda eſt, quia ſcilicet natura ab agnato exigit, cum proximũ ſanguinis & ſucceſſionis locum teneat, vt pueri quoque tutelam ſuſcipiat, etſi nulla ſint eius bona.* 5 *Et quia legitimam quadruplicem eſſe ſupra* [c] *docuimus: primitus de ea, quæ ſpecialiter & nominatim, ex verbis ac mente XII. tabularum defertur proximis agnatis, iuſta ordinatione, tanquam præcellentiore, ſubnectitur. Poſtea tractaturi de reliquis legitimæ tutelæ generibus.*

a In l. 1. in prin. & l. eg. tut.
b l. 1. de legat. tu.
c ſuprà De tut. in princip.

Princ. tit.

1 *Cognatio genericè accepta in tria diuiditur.*
2 *Cognatio ex tranſuerſo duas ſpecies habet*
3 *Agnatio eſt, quæ per mares contingit.*
4 *cognatio ſpecifica.*
5 *Deficiente tutore teſtamentario, ad agnatos deuoluitur tutela.*
6 *Hodierno Iure ſublatas eſſe differentias, inter agnatos & cognatos*
7 *In feudis præferuntur agnati cognatis, etiam hodie.*
8 9 *Quæ exigantur in tutore legitimo, vt adminiſtrare poſſit.*
10 *Tutores ſine decreto Iudicis non adminiſtrant.*

Quibus autem teſtamento tutor datus nõ eſt, his ex lege duodecim tabularum agnati ſunt tutores, qui vocantur legitimi. Sunt autem agnati, cognati per virilis ſexus cognationem coniuncti, quaſi à patre cognati: ueluti frater ex eodem patre natus, fratris filius nepos ve ex eo. Atqui per fœminei ſexus perſonas cognatione iunguntur, agnati non ſunt alias naturali Iure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non eſt tibi agnatus, ſed cognatus, & inuicem tu illi eodem iure coniungeris: quia qui ex ea naſcuntur patris, non matris familiam ſequuntur.

a l. non facilè & l. iuriſcõſultus. de gred.

Quum duodecim tabulæ agnatos & ad ſucceſſionem, & ad tutelam vocent: poſſet videri, illud quoque ad cognatos ſpectare, cum agnati dicantur cognati eſſe. [a] *Ne igitur in hoc falleretur quiſpiam, declarat qui ſint agnati, & qui cognati.* 1 *vnde obſeruare conuenit, cognationis nomen generale in tria diuidi parentes, liberos, & eos, qui ex tranſuerſo veniunt, quos ideo tranſuerſales dicimus.* parentes *ſunt, qui nos genuerunt: vt pater, mater, auus, auia, & qui ſupra hos ſunt.* Liber *vero, qui ex nobis geniti ſunt, vt filius, filia, nepos, neptis, & qui infra hos ſunt.* Tranſuerſales *qui neque nos genuerunt, neque ex nobis gniti ſunt, ſed ſtirpem & radicem communem habent, vt frater, ſoror, patruus, amita, & qui ex his naſcuntur,* 2 *Rurſus* cognatio, *quæ ex tranſuerſo eſt (de qua hic agendũ erit) in duo diducitur,* agnationem. *ſcilicet, &* cognationẽ. *Nã hic quoque, cum altera ſpecies certo uoce careat, mutuatur nomen ſui generis: quemadmodum & de adoptione dictum* b eſt 3 Agnatio, *eſt, quæ per mares, ſiue uirilis ſexus pſonas contingit · ut patruus eſt mihi agnatus, quia*[c] *coniunctus per maſculum, ſcilicet patrem meum. Habent autem agnati idem gentilitatis nomen, eaſdem imagines, eandem familiam, eadem* [d] *ſacra.* 4 Cognatio *in ſpecie, à matre exoritur, nam qui nobis per fœminas connectuntur, cognati appellantur, ut filia ſororis eſt mihi cognata, quia mihi coniungitur per fœminam, nempe ſororem meam. Item: filia amitæ mihi cognata eſt, quoniam me contingit per fœminam, nempe amitam. Priorem ſpeciem Cicero appellat* gentem [e] *poſteriorem* ſtirpem. *Item ſi genericè utaris cognationis uoce, uel impropriè, patris & ſororis filij erunt cognati: Si in ſpecie & propriè, non erunt cognati, ſed agnati.* 5 *Conſentaneum itaque eſt, quod ſi pater non relinquat tutorem teſtamentarium, filij impuberis tutelam ad agnatos, qui per maſculini non fœminini ſexus perſonas coniungantur, deuolui.* 6 *Cæterum tametſi hæc inter agnatos cogna-*

b ſuq Ds adoptio. in prin.
c l. Sunt autem Hoc tit.
d Argumento. l. 1. De ritu nup.
e Lib. De orato.

toſq;

toſq; differentia procederet de iure antiquo: nempe, quod agnati in ſucceſſionibus & tutelis excluderent penitus cognatos, propter familiarum dignitatem [f] *conſeruandam: iure tamen Nouellarum ſublata eſt, conſtitutumq; vt æqua lance ad ſucceſsionem & tutelam proximiores gradu vocentur, ſiue ſint agnati, ſiue* [g] *cognati, dummodo maſculi & perfectę ætatis ſint, nullaq; lege prohibeantur tutelam ſuſcipere: neque exceptione competente vtantur. Mulieribus certè interdicitur tutelæ ſubire officium, ne virili fungantur munere, niſi mater aut auia fuerit,* [h] *Licet autem quo ad prædicta, Agnationis & Cognationis diſcrimen ſit ſublatum: in feudis tamen Agnati etiam hodie, prærogatiua gaudent præ cognati, niſi ſit feudum* [i] *fœmineum. Sed nec hoc ignorandum eſt, quamuis proximus agnatus conſtituatur à lege tutor: non poteſt tamen adminiſtrare tutelam, niſi quinque interueniant. 8 Primo, neceſſe habet tutor conſcribere inuentarium, alioqui præſumitur dolo malo ſuſcepiſſe tutelam, teneturq; in id quod pupilli intereſt, quod ex iureiurando in litem æſtimatur.* [k] *Id tamen tutori in teſtamento nominato indulgere poteſt teſtator. Et in iſtud inuentarium omnia, quæ in pupilli bonis comprehenduntur, nominatim referenda ſunt, requiſito ad id publico literarum tabellione. 9 Deinde oportet, iureiurando affirmet tutor, ſe ea facturum quæ in rem pupilli, erunt, & inutilia prætermiſſurum.* [l] *Tertio, vt expreſſe promittat, ſe defenſionem pupilli ſine dilatione* [m] *ſuſcepturum. Quarto, vt ſatiſdet cum fideiuſſore aut pignoribus, rem pupillo ſaluam fore.* [n] *Poſtremo, vt ei prius adminiſtratio tutelæ per Iudicem decernatur, atque ita bona pupilli decreto Iudicis* [o] *recipiat. 10 Quod locum habet in omni tutore, præterquam teſtamentario, quando hoc ſibi remiſſum foret per teſtatorem. Et iſtud decretum interpoſitum à Iudice, ſub cuius iuriſdictione eſt pupillus, porrigit effectum ſuum etiam ad res in alio territorio ſitas, niſi contradictor eſſet: quo caſu ſcribendum eſt alij Iudici, vt eũ mittat in poſſeſſionem rerum* [p] *pupillarium. Poſſet tamen tutor, ſupradictis non interuenientibus, ad commodum pupilli adminiſtrare, & alienare tempore peritura, quæ moram non paterentur, aut ætatem* [q] *non ferrent.*

f l. 1. § pen. uer. publicè enim intereſt. De uentre inſpicien.
g §. Ex his autem. De hæred. ab inteſt. uen. coll. 9. & Auth Sicut hæreditas. C. De leg. tutela.
h d. §. Ex his autẽ. & l. 2. C. quando mul. tut. off. fun. gi. poſ. dicam. inf.
i De legit. pat. tut. Zaſ. in vſib. feu. cap. 8. De feudi. ſucceſſ.
k l. Tutor qui repertoriũ. De adminiſt. tut. l. fina. C. Arb. tut & l. fi. C. de. cur fur.
l §. fin. in Nouell. vt hi qui ob. ha. perh. res mi
m l. ſi §. Defectionem. C de adm. tut. ubi Bart. & vide Ang. conſi. 229 uol. 1.
n Vide infrà de ſatiſd. tut.
o l. magis puto. §. Illud. De rebus eorũ qui ſub. tut. uel cur. ſunt.
p l. Si vuus §. ult. ff. De bon. aut. Iud. poſſ. Bart. in l. pupillo. ff. De. tot. & curat. datis ab his.
q d. l. tutor qui repert. circa pr. d. l. ult. in fine. C. De adm. tu Bar. in legitimas. ff. De legit. tut.

§. Quod autem lex.

1 *Inteſtatus quis propriè dicatur.*
2 *Inteſtabiles qui?*
3 *Inteſtatus quoad tutelam.*
4 *Teſtamentaria tutela & legitima nullam inter ſe differentiam recipiunt.*

Quod autem lex duodecim tabularum ab inteſtato vocat ad tutelam agnatos: non hanc habet ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentum is, qui poterat tutores dare: ſed ſi, quantum ad tutelam pertinet, inteſtatus deceſſerit: quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus eſt, tutor, viuo teſtatore deceſſerit.

Inteſtatus 1 propriè is dicitur, qui cum poſſet teſtamentum facere, teſtatus non eſt, vel teſtatus eſt, ſed hæreditas non eſt adita, vel ruptum aut irritum eſt teſtamentum. [a] *2 Planè qui teſtari non poterit propriè non eſt inteſtatus, ſed inteſtabilis: vt eſt impubes, furioſus, vel cui bonis interdictum* [b] *eſt. Quo nomine cenſuit* [c] *Baldus, ſi lege Municipali caueatur, vt mortuo filio inteſtato, mater ab eius excludatur ſucceſſione: non fore locum legi, ſi filius intra pupillares annos deceſſerit, cùm tum non inteſtatus, ſed inteſtabilis deceſſerit. 3 Sed quo ad tutelam, eum intelligimus inteſtatum, qui facto teſtamento obijt, in quo non diſpoſuit de tutore, vel cuius diſpoſitio, quo ad tutelam, effectum ſortiri non potuit: ut quia tutorem ſcripſerit, is tamen uiuo teſtatore deceſſerit: tutela enim eius ad agnatos reuertitur. Quando autem deficiente teſtamentario tutore, locus ſit legitimo & datiuo, 4 quodq; tutela teſtamentaria & legitima nullam inter ſe recipiant ſocietatem, Accurſius* [d] *& Aretinus* [e] *ſatis enarrant.*

a l. 1. ff. De ſuis & legit. & inſ. De hæred. quæ ab inteſt. deſe. in prin.
b Iuxta glo in l. cũ antiquioribus, C. de iure delib. In l. inteſtato. ff. De legit. tut.
d In d. l. Si quis ſub conditione. ff. De teſt. tut.
e Hic.

§. Sed agnationis.

1 *Agnatio Iuris ciuilis, cognatio iuris naturæ eſt.*
2 *Præcipua inter agnatos & cognatos differentia.*
3 *Ciuile ius ciuili iure tollitur*
4 *Cognationem ius ciuile tollere nequit.*
5 *Vnumquodq; eo genere diſſoluitur, quo ligatum eſt.*

[a] Sed agnationis quidem ius omnibus modis capitis deminutione plerunque perimitur: nam agnatio iuris ciuilis nomen eſt: cognationis verò ius [b] non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio, ciuilia quidem iura corrumpere poteſt, naturalia verò non utique.

a Hinc notandum, Agnationem eſſe iuris ciuilis, ſed cognationẽ quæ iura ſanguinis indiſtinctè inter fœmellam & maſculũ natũ contigit, eſſe iuris naturalis. Et quanquã plures ſint differentiæ inter agnatos & cognatos: tamen illa, quæ hic. §. continet, eſt oĩum præcipua. Nã cũ agnatio ſit iuris ciuilis, fit interdũ, quod

ea per contrarium ius ciuile, tollatur, ſcilicet per capitis deminutionem. 3 Quia regula eſt, quod ciuilia poſſint tollere [a] *ciuilia. 4 Secus eſt in cognatione, quam ius ciuile perimere aut extinguere non poteſt. Hæc enim iuris naturæ eſt, propter ſanguinis neceſſitudinem, quam in natiuitate, ſiue maſculi ſimus, ſiue fœminę, conſequimur. Sanè ius ciuile ea non poteſt tollere, quæ ſunt iuris naturalis. 5 Debet enim vnum quodque eo genere diſſolui & tolli, quo inuentum & colligatum* [b] *eſt. Vnde etſi ciuilis lex id agat, vt quis nomen & ius familiæ perdat, & ſic non ſit agnatus: non poteſt tamen facere, vt non ſit filius eius, ex quo naturaliter progenitus eſt.*

Non omnibus modis.§ *Senſus eſt, licet ius ciuile ea, quæ ſunt iuris naturalis; aliquando inflectat, & corrigat, ac eorum* [c] *effectum in certis quibuſdam caſibus impediat: tamen non poteſt ea prorſus tollere, & corrumpere.* [d]

a fac. l. Nihil tam naturale. ff. de reg. iur.
b d. l. Nihil tam naturale.
c Iuxta §. Quod autem. inf. tit. ſeq.
d Iuxta l. Iura ſanguinis. ff. de reg. iuris.

De capitis deminutione. titulus XVI.

1 *Caput quid?*
2 *Quid capitis deminutio.*
3 *Tres ſunt ſtatus.*

Eſt autem capitis deminutio prioris ſtatus mutatio: eaq; tribus modis accidit. Nam aut maxima eſt capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam uocant) aut minima.

Caput 1 hic non propriè pro capite naturali hominis, ſed metaphoricos, pro ſtatu ſeu conditione ponitur, vnde dici ſolet, Seruum non habere caput, *id eſt, certum ſtatum, ſicut liberi homines habent. Et hac voce veteres quoque vſos ita eſſe, ſatis conſtat. Sic Cicero quoque in oratione pro L. Quintio, item* [a] *Paulus &* [b] *Vlpianus vſi ſunt. 2 Quid autem ſit capitis deminutio hic declaratur in textu:* [c] *nempe,* prioris ſtatus commutatio. *Quod intellige tripliciter, ſcilicet, libertatis, ciuitatis, & familiæ. 3 Has enim tres ſpecies ſtatus continet, quas deminutio capitis aliquando vel ſimul, vel vnam ſeparatim tollit.*

a In l. 2. ff. De interdict.
q In l. 2. & in l. capitalium. ff. De pœnis.
e Et per tot. tit. ff. eod.

§. Maxima.

1 *Ad mortem condemnatus hodie fit ſeruus pœnæ.*
2 *In metallum opusve publicum damnatus, hodie liber manet.*
3 *Ob quas cauſas patronus libertum in ſeruitutem redigat.*

Maxima capitis deminutio eſt, cum aliquis ſimul & libertatem & ciuitatem amittit. quod accidit his, qui ſerui [a] pœnæ efficiuntur atrocitate ſententiæ vel [b] libertis, vt ingratis erga patronos condemnatis: vel his, qui ſe ad [c] precium participandum venun dari paſſi ſunt. Minor ſiue media capitis deminutio eſt, cum ciuitas quidem amittitur, libertas vero retinetur, quod accidit ei, cui aquæ & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in Inſulam deportatus eſt. Minima capitis deminutio eſt, cum ciuitas retinetur & libertas ſed ſtatus hominis commutatur. quod accidit his, qui cùm ſui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri ſubiecti eſſe, uel contrà: ueluti ſi filiusfamiliàs a patre emancipatus fuerit, eſt capite deminutus. Seruus autem manumiſſus, capite non minuitur, quia nullum caput habuit.

a Serui pœnæ.§ *Qui ſint iſti, alibi* [a] *à nobis explicatum extat. 1 Quibus adde, quod etiam hodie ad* [d] *mortem condemnatus, ſeruus pœnæ fiat.* [b] *2 Sin verò quis ſaltem in metallum, opusue perpetuum fuerit damnatus, iure nouiſſimo ſeruitutem non incurrit, ſed liber remanet.* [c]

b Vel libertis.§ *3 Quę autem iuſtæ ſint cauſæ, propter quas patronus libertum rurſus in ſeruitutem redigere poteſt, alibi* [d] *Doctores poſt Accurſium latè recenſent.*

c Qui ſe ad precium.§ *In hoc exemplo, quæ requirantur, ſupra ſatis declaratum eſt:* [e] *itaque tum dicta ad huius loci declarationem facilè transferri poſſunt.*

a In §. Pœnæ. infrà quib. mo. ius. pa. pot. ſol.
h l. Si quis filio. §. irritum. de iniuſ. rup. teſt.
c Et ita intelligi debet Auth. Sed hodie. C. de donat. inter uir. & vxo. per quæ corrigitur hic §. in 1. reſponſo. Ita Bart. in l. qui vlt. ff. de pœnis.
d Glo. & Dd. in l. 2 ff. de lib. & eorũ lib.

§. Quibus autem.

1 *Senatu motus infamiam patitur.*

Quibus autem dignitas magis, quam ſtatus permutatur; capite non minuũtur: & adeo à ſenatu motos capite non minui conſtat.

e In § ult. ſupra de iure perſo.

1 *Quoniam is, qui à Senatu motus eſt, nec libertatem, nec ciuitatem, nec etiam familiam amittit, rectè hic dicitur, eum non poſſe capite minui. Interim tamen verum eſt, infamia ipſum notari, atque inter infames referendum eſſe: Id quod Interpretes* a *alibi docent.*

a In l. 1. ff. de ſenatoribus.

§. Quod autem.

1 *Ius agnationis omni capitis deminutione tollitur.*
2 *Ius ciuile, ciuilia tollit, ſed non naturalia.*
3 *Ius ciuile effectus Iuris naturalis impedire poteſt.*

a Inquit tex. in l. iura ſang. ff. De reg. iuris.

a Quod autem dictum eſt, manere cognationis ius etiam poſt capitis deminutionē, hoc ita eſt, ſi minima capitis deminutio interueniat, manet enim cognatio. nam ſi maxima capitis deminutio interueniat, ius quoque cognationis perit, ut puta ſeruitute alicuius cognati: & ne quidem ſi manumiſſus fuerit recipit cognationem. Sed etſi in Inſulam quis deportatus ſit, cognatio ſoluitur. b Quod autem ad agnatos tutela pertineat, nō ſimul ad oēs pertinet, ſed ad eos tantùm, qui proximiore gradu ſunt: uel ſi plures eiuſdem gradus ſunt ad omnes pertinet: veluti, ſi plures fratres ſunt, qui unum gradum obtinent pariter ad tutelam uocantur.

a *Latius declaratur, in hoc §. quomodo accipiendum ſit, quod in fine præcedentis Tituli dictum eſt, Ius ciuile nunquam poſſe cognationem tollere.* 1 *Sciendum ergo Ius agnationis, id eſt, prærogatiuam illam, quod Agnati præferantur Cognatis in ſucceſſionibus & tutelis, omni capitis deminutione perimi. Vt enim hæc prærogatiua conceſſa eſt Agnatis a iure ciuili: ita rurſum eis ab eo iure adimitur.* 2 *Ciuilia enim tollunt ciuilia: Ius verò cognationis cùm ſit iuris naturæ, non poteſt tolli a iure ciuili: ciuilia enim nō poſſunt tollere naturalia. Contra hoc videtur §. noſter pugnare, in quo dicitur, cognationem tolli à iure ciuili per maximam & mediā capitis deminutionem: ergo ciuilia tollunt naturalia.* 3 *Reſpondeo: ciuilia vtcunque non poſſint tollere ius naturale, ipſius tamen effectus & officia impediunt: & quamuis nulla lege effici poſſit, vt qui pater vel frater eſt, deſinat eſſe pater vel frater (iura enim ſanguinis nullo iure ciuili dirimi poſſunt)* a *hoc tamen ius ciuile poteſt, ne frater fratri: aut pater filio ſuccedat.*

b Quod autem.} *Generalis Paraneſis ad ſuperiorem Tit. De legit. agnatorum tutela.*

De legitima patronorum tutela.

TIT. XVII.

1 *Patronorum tutela quare vocatur legitima.*
2 *Differentia inter legitimam agnatorum & patronorum tutelam.*
3 *Mens legis conſideratur deficientibus verbis.*
4 *Ex mente legis datur directa actio, ex interpretatione vtilis.*
5 *An fœmina hanc tutelam accipiat.*
6 *Tutela munus uirile.*
7 *Auia & mater quomodo tutelam aſſequantur.*

a Ex eadem lege duodecim tabularum, libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosq; eorum pertinet, quæ & ipſa legitima tutela uocatur: b non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur, ſed c quia perinde accepta eſt per interpretationem, ac ſi verbis legis introducta eſſet. Eo enim ipſo, quod hæreditatis libertorum, libertarumq; ſi inteſtati deceſſiſſent, iuſſerat lex ad patronos, liberosue eorum pertinere, crediderunt veteres voluiſſe d etiam legem tutelas ad eos pertinere; e cum & agnatos, quos ad hæreditatem lex uocat, eoſdem tutores eſſe iuſſerit; quia f plerunq; ubi ſucceſſionis eſt emolumentum: ibi & tutelæ onus eſſe debet. g Ideo autem diximus plerunque; quia, ſi à fœmina impubes manumittatur, ipſa ad hæreditatē uocatur, cum aliàs ſit tutor.

a *De altera legitima Tutela ſpecie, quæ* patronorum *eſt circa perſonas impuberum libertorū ſubijcit.* 1 *Quæ pariter vocatur* legitima, *non quia per legis expreſſa verba, ſed quia per eius mentem ſit introducta: quod tex. eleganter aperit.* a

a Et habetur in l. tutela. in prin. ff. de reg. iur.

b Non quia nominatim.} 2 *Et in hoc differt legitima agnatorum tutela, quæ nedum ex mente, ſed etiam ex verbis legis colligitur.*

c Sed quia perinde.} *Declarat Iuſtinianus quō iſta voluntas & mens legis in noſtro caſu eliciatur.*

d *Voluiſſe*

d Voluiſſe legem. *Scilicet tacitè tantùm,& ſi hoc verbis non fuerit expreßum.*
e Cum & agnatos. *Confirmat à ſimili.*
f Quia plerunq;. *Subijcit collectionis huius rationem.*[b] *3 Et hinc porrò colligitur, aliquando mentem legis, vbi verba deficiunt, inſpiciendum conſiderãdãq; eſſe. Quo nomine contra legem facere illum traditum eſt, qui uerba non mentem legis amplectitur.*[c] *Et Celſus, neſcire eum leges tradidit, quia verbum tantum tenet.*[d] *Eſtque magna inter Iuriſconſultos & Rhetores diſputatio de uoluntate legis, & iure ſcripto. 4 Hinc ait Bartolus actionem, quæ propter mentem legis datur, directam eſſe, non utilem, ſecus vbi datur ex interpretatione legis, vel à ſimilitudine, vel à paritate.*[e]
g Ideo autem.] *Exceptio à priori ratione. 6 Nam ſi fœmina ſeruum impuberem manumittat, ipſa ab inteſtato ſucceſſionem ſperat, tutelam autem non ſuſcipit, ſed ea ad proximum agnatum uel cognatum deuoluitur. 6 Tutela enim uirile munus eſt, ideò feminæ non permittitur,*[f] *7 præterquam matri, & auiæ, quæ ex Iuſtiniani Conſtitutione ſecundum ordinem etiam ante agnatos ad tutelam admittuntur, licet debitrices ſint pupillorũ. Si modo inter geſta nuptijs alijs & beneficio Senatuſconſulti Velleiani renunciauerint, nec exigitur amplius iuramento de non nubendo: Contractis tamen ſecundis nuptijs expellitur à tutela, manentibus rebus non tam ipſius mulieris, quàm noui mariti pro geſta adminiſtratione* [g] *obligatis.*

b Ad quod facit, & l. Secundũ naturã.ff. de reg.iu.cũ ſimilib.
c l. Nõ dubiũ.C.de legib.
d l.ſcire leges.ff.de legib.
e l. 1.ff.Vti poſſid.
f l. tutela. & l. fœminæ. de tutel.
g l. matres. iunct. Nouell. matri. & auiæ.& Noue.ſecũ. C. quando mul.tut.off.fung. poſſ.

De legitima parentum. tutela.

TIT. XVIII.

1.2 *Legitima parentum tutela unde proceſſerit.*
3 *Emancipare contracta Fiducia quid.*
4 *Parentum tutela hodie rectè legitima dicitur.*

Exemplo patronorum recepta eſt & alia tutela, quæ & ipſa legitima uocatur: nam ſi quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit, legitimus eorum tutor erit.

TERTIA *1 ſpecies legitimæ tutelæ* parentum *eſt in filios impuberes emãcipatos,*[a] *quæ partim ex lege XII. tabularum, partim ex Senatuſconſulto, & interpretatione Iuriſconſultorum, partim ex Iuſtiniani Conſtitutione proceſſit. Iure enim veteri, ſi pater emancipabat filium, tollebatur ius agnationis*[b] *& familiæ, ſimulq́; hæreditates legitimæ interuertebantur, nec pater ad emancipati filij tutelam agnaſcebatur.* [c] *2 Si tamen pater vel auus filium impuberem* contracta fiducia, *ideſt, ſpecialiter legitima ſucceſſionis Iura ſibi reſeruando, emancipaſſet: tunc etiam ex mente legis 12. tabularum tam ad ſucceſſionem, quàm tutelam emancipati vocabatur.*[d] *Secus erat, ſi emãcipatio nulla facta fiduciæ expreſſione, contigiſſet: quia ſicut à ſucceſſione, ita & à tutela excludebatur. 3 Poſtea verò, quia ſucceſſu temporis ex æquitate quadã ſuccurſum eſt patri, emancipati, eidem ex Senatuſconſulto omnia penè ſucceſſionis iura ſint conceſſa, quæ patrono in liberti bonis tribuebantur,*[e] *Ideo Iuriſconſulti, quibus permiſſum erat iura condere, ducta ſimilitudine à patronis, æquum eſſe interpretati ſunt, ut parentes etiam nulla contracta fiducia, ſicut ſucceſſionẽ, ita etiam tutelam ſuſciperent.*[f] *4 Et licet huiuſmodi tutelam Iuriſconſulti nõn apertè legitimam dixerint, vt quæ à lege XII. tabularum extra fiduciæ præſcriptum incognita fuerat: Tamen quia hodie ex Iuſtiniani Conſtitutione* [g] *omnis emancipatio, quæ fit à parente, cenſetur facta eſſe contracta fiducia,*[h] *ideo tutela hac ratione patri oblata, verè nunc legitima*[i] *dici poteſt.*

a Idem habes in l. tutela. §. Parens. ff. de leg.tut.
b l. Tutelas. §. Sed legitimæ tutelæ. ff. de cap.de min.
c l. 1. ff. Si à parente quis manu.& d. § Sed legitimæ.
d Porcius hic tex. §. fin. inf. de legit. agnat.
e d. l. 1. ff. Si à parẽte quis ma.
f §. Reſponſa. ſup. de iut. nat.
g Iaſ. hic in addit. ad Porc. per l. 2. §. Obijcitur. & l. æquiſsimum. ff. Ad ſenatuſconſ. Tert.
h l. ult C. de emancip. libero.
i d. §. 1. inf. De leg. agn. ſucceſ.

De fiduciaria tutela.

TIT. XIX.

1 *Patre mortuo filius natu maior impuberis emancipati tutelam conſequitur.*
2 *Fratrem non legitimum, ſed fiduciarium tutorem dici.*
3 *Tutela hæc quare dicta ſit Fiduciaria.*
4 *Fiduciaria hæreditas, fiduciarius hæres.*
5 *Frater fratri hodie ſuccedit. etiam emancipato.*
6 *Hæc tutela hodie legitima rectè dicitur.*
7.9 *Explicatur verſ. Atqui. in tit. noſtro.*
8 *Fratres quare non dicãtur legitimi tutores fratrum impuberum, ad inſtar filiorũ patroni.*

[a] Eſt & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam ſi pater filium, uel filiam, nepotem vel neptem, uel deinceps impuberes manumiſerit, legitimam naciſcitur eorũ tutelam. Quo defuncto, ſi liberi eius uirilis ſexus exiſtant, fiduciarij tutores filiorum ſuorum, vel fratris uel ſororis & cæterorum efficiuntur;[b] Atqui patrono legitimo tutore

mor-

mortuo liberi quoq; eius legitimi ſunt tutores, quoniam filius quidem defuncti, ſi non eſſet à viuo patre emãcipatus, poſt obitum eius ſui iuris efficeretur, nec in fratrum poteſtatem recideret, ideoq; nec in tutelam. Libertus autem, ſi ſeruus manſiſſet, utique eodem iure apud liberos domini poſt mortem eius futurus eſſet. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, ſi perfectæ ſint ætatis: quod noſtra conſtitutio in omnibus tutelis & curationibus obſeruari generaliter præcepit.

a Sequitur *quarta ſpecies tutelæ legitimæ,* Fiduciaria *ſcilicet, quæ quidem reſpectu Iure veteri, propriè non eſt legitima: quia tamen non parum cum ea adſinitatis habet, propter Ius ſanguinis, ideò Iuſtinianus eam legitimis tutelis attexuit.* 1 *Parente enim qui impuberis emancipati tam ex Iuriſconſultorum interpretatione, quàm ex Iuſtiniani conſtitutione legitimus tutor* [a] *eſt, mortuo,* 2 *ipſius filius natu maior Fiduciarius tantùm tutor fratris emancipati efficitur, non legitimus, cùm nec hæres legitimus ſit. Lex namque XII. tabularum ſicut non vocabat fratrem ad ſucceſſionem fratris emancipati, propter Ius agnationis extinctum, quod ſic minima capitis deminutione tollitur, ita nec tutelam illi deferebat. Verùm quia propter ſanguinis cõiunctionem, quæ deuincit charitate* [b] *homines, de qua lex multum confidere* [c] *ſolet, cuius etiam reſpectu multa in iure ſunt* [d] *recepta, lex magnam de fratre ſpem atq; fiduciam concepit, effectum eſt vt impubes emancipatus, poſt mortem patris ſui tutoris legitimi tutelæ fratris natu maioris concreditus fuerit, quaſi nemo eo fidelius & diligentius adminiſtraturus eſſet res fratris impuberis.* 3 *Quia ergo hãc tutelam lex non ſpe hæreditatis, aut ſucceſſionis (vt iam dictum eſt) ſed ſola quadam fiducia coniunctionis ſanguinis deferebat, ideò dicta eſt* fiduciaria: *& tutor ipſe non legitimus, ſed* fiduciarius *appellatur: fortè ad exemplum patris adoptiui, quem Caius fiduciarium, puta naturalis patris vicem referentem; nec minoris fiduciæ, nuncupat.* 4 *Sanè &* fiduciariam hæreditatem *pro fideicommiſſaria Vlpianus* [e] *dixit, vt Iaboleno* [f] fiduciarius hæres *vocatus eſt fideicommiſſarius. Et hæc quidem iure veteri obtinebant.* 5 *Hodie verò ex Conſtitutione* [g] *Iuſtiniani, emancipati non ſolùm in paterni bonis ad ſuorum ſimilitudinem ſuccedunt, ſed etiam ad fratrum ſororumque ſucceſſionem æquo iure inuicem vocantur, ſublata,* [h] *ut ſexus ita etiam emancipationis, & ſuitatis differentia.* 6 *Ideoq; ex iſtius noui iuris extenſione quod circa illorum ſucceſſionem prouidit cõiuncta ratione legis Decemuiralis, poterit hæc fratrum tutela quæ à iure ciuili* fiduciaria *dicitur, legitima rectè vocari, atque ita in Codice* [i] *appellatur.*

b Atqui. § 7 *Obiectio eſt, in qua Imperator tantùm ponit antecedens, omiſſa conſequentia: Sic enim argumentatur. Liberi patroni eo mortuo fiunt legitimi tutores libertorum impuberum, ergo eadem ratione filij mortuo patre emancipante fiunt legitimi tutores filij, ideſt, fratris emancipati. Sed illam conſequentiã dicit Imperator falſam eſſe, decidendo hic contrarium, ſcilicet, quod propterea non ſit dicenda legitima tutela, cùm magna ſit differentia inter filios patroni erga libertos, & fratres erga fratrẽ emancipatum.* 8 *Diuerſi Iuris ea eſt ratio, ſecundum antiqui Iuris ſubtilem obſeruationem: Tametſi enim libertus à domino viuente non fuiſſet manumiſſus, ſed remanſiſſet ſeruus, nihilominus tamen venturus erat in poteſtatem dominicam filij patrono patre ſuo mortuo. Et tunc in manu ac poteſtate fuiſſet filij hæredis, eundem ſeruũ libertum facere, & eius legitimam conſequi tutelam: in filio autem longè eſt diuerſum. Is enim niſi à patre viuo emancipatus fuiſſet, nulla ratione venturus erat in fratrum ſuorum poteſtatem, ſed ſui iuris futurus defuncto patre: & ſic non fuiſſet in poteſtate fratrum eum emancipare, & conſequenter emancipando ex interpretatione legitimam conſequi tutelam. Non igitur mirum, ſi fiduciarius tutor potius dicatur, quàm legitimus, cùm tamen filius patroni liberti impuberes à patre manumiſſi legitimus tutor appelletur.* 9 *Sed pondera, quod Iuſtinianus non ſolùm fratris emancipati, ſed & filij mei à patre meo emancipati, me fiduciarium tutorem facere* [k] *videtur. In filio verò meo ab ipſius auo emancipato prædicta ratio* [l] *ceſſat: quoniam filius meus ſi emãcipatus non fuiſſet, in poteſtate recidiſſet,* [m] *et per conſequens in tutelam legitimam,* [n] *eius vim in eum quoque emancipatum habere* [o] *debet, cùm illi ſuccedam,* [p] *licet fratri emancipato olim nõ ſucceſſiſſem.* [q] *Propter hãc difficultatem Accurſius* [r] *Iuſtinianum tribus modis interpretatur, ſed falſo. Et ideò Haloandri lectio manifeſte docet, fratrem tantùm fiduciarium eſſe poſſe.* [ſ]

a Tit. prox. præced.
b Cic libr. 1. Offic.
c Bar. in l. j. §. Si parens. ff. De leg. tutel.
d Vide Matth. De affl. De iure pt. q. t.
e l. certi condictio ff. Si cert. pet.
f l. Senis. ff. ad Trebell. Alc. li. 3. parerg ca. 29.
g l. lege 12. tab. & l. meminimus. C. De legit. hæred.
h § Nulla. Nouell. De hære. ab inte. venien.
i In l. fratres. C. De leg. tu. Diſſerunt Bart. & Ang. in l. 4. ff. eo. tit.
k Hic in verbo. l. Quo defunct.
l Loriot. trac. tutel. axio. 35.
m ſupr. quib. mod. ius pat. pot. ſoluitur. in prin. verſi Itaque.
n Vt hic verſ. quoniam.
o d. l. 4. De legit. tut.
p l. æquiſſimum. §. § Si ex filio. ad Tertull.
q L. 1. §. Liberos. Si quis a parẽte mã.
r Verbo. Atqui.
ſ d. verſ. quo defuncto.

De attiliano tutore. tit. xx.

1 *Deficiente teſtamentario & legitimo tutore.*
2 *Multiplices datiuæ tutelæ ius.*

Explicito *tractatu ad legitimam tutelam pertinente, iuſto ordine tranſeundum erat ad tertiam tutelæ ſpeciẽ, quæ* Datiua *nũcupatur,* 1 *& tũ obtinet, cũ nec teſtamẽtariæ, nec legitimæ tutelæ vlla ſpes ſupereſt. Tutores n. teſtamento dati primas ſibi vendicant; poſt hos legitimis eſt locus, vtriuſq; autem deficientibus, Datiui tutelæ onus ſubeunt. Interdum tamen excluſo legitimo tutore, datiuus pupillo datur, videlicet, ſi ſpes ſit de teſtamentario: ut quia vel ex die, vel ſub conditione teſtamento ſcriptus ſit tutor,* [a] 2 *Multi-*

a § Ad certum. ſupr. qui teſt. ut. dari poſſ.

plex

plex autem eſt Datiuæ tutelæ, ius atque tempus, quod hoc loci Imperator examinat. Præſcribuntur enim ab ipſo quinque diuerſa tempora, quæ ſingulatim in expoſitione textus annotabuntur.

In princ. tit.

1 *Primum Ius circa Datiuos tutores.*
2 *Legis Attiliæ rogatores.*
3 *Attilianus tutor vnde dictus.*
4 *Numerus Tribunorum Romæ.*

Si cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur: In urbe quidem à Prætore vrbano, & maiore parte tribunorum plebis tutor ex lege Attilia in prouincijs verò a præſidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia.

Primum 1 *Ius hic præſcribitur, quodcirca Datiuos tutores olim obtinuit. 2 Lucio enim Attilio, & Claudio Martio Trib. Pleb. rogatione latum* [a] *eſt, ut ſi cui nullus omnino tutor fuerit, neq; teſtamẽtarius, neq; legitimus, ei quidem Romæ à Prætore Vrbano, & maiore parte Tribunorum Plebis daretur: 3 Vnde appellatur* Attilianus tutor. *In prouinciis autem à præſidibus prouinciarum, ex lege Iulia & Titia. Quod autem Accurſius putat, duos tantum Tribunos maiori Tribunorum parte comprehẽdi, falſum eſt: 4 Quia licet initio duo tãtum Tribuni plebis creati ſint, in tantùm tamen poſtea auctus eſt eorum numerus, vt interdum quinque, interdum plures, nonnunquam etiam decem plebi concederentur, id quòd ex Liuio* [b] *ſatis conſtat.*

a Ferrat. hic.
b Libr. 2. & 3. Decad.

§. Sed etſi.

1 *Datiuæ tutelæ quando ſit locus*
2 *Tutor temporarius.*
3 *Quamdiu teſtamentaria tutela ſperatur, legitimæ nõ eſt locus.*
4 *Donec ex teſtamento poteſt adiri hæreditas ab inteſtato venientes excluduntur.*
5 *Teſtamentaria tutela ab adita in primis hæreditate confirmatur.*
6 *Pluribus ſcriptis hæredibus, unum adiiſſe ſat eſt.*
7 *Pupillus, ſi ex aſſe ſit hæres, & eidem tutor datus à patre, quomodo adeat.*

[a] Sed etſi in teſtamento tutor ſub conditione, aut ex die certo datus fuerat; quãdiu conditio aut dies pendebat, ex eiſdem legibus tutor alius interim dari poterat. [b] Item ſi purè datus fuerat: quamdiu ex teſtamento nemo hæres exiſtebat, tamdiu ex eiſdem legibus tutor petendus erat: qui deſinebat eſſe tutor ſi conditio extiterat, aut dies uenerat, aut hæres extiterat.

a Relatum *eſt qui dederint Iure antiquo tutores, nunc ſubſequitur, quando datiuæ tutela locum habeat. 1 Et nonſolum, ſi nec ex teſtamẽto, nec ex agnatis tutor erat pupillo, ſed etſi datus fuerat ſub conditione, vel in diem, vel purè hæreditate necdum adita, datiuus tutor ex prædictis legibus ſufficiendus erat, 2 qui & temporarius dicebatur, ut qui exiſtente conditione, aut ueniente præſcripto die tutor eſſe deſinebat. Et eodem modo hodierno etiam iure tutelæ datiuæ locus eſt, non quidem ex lege Attilia uel Titia, ſed per recentiorem legem,* [a] *nec refert, quod legitimum tutorem pupillus habeat: 3 quia quamdiu teſtamentaria tutela ſperatur, legitimæ non eſt locus, quod propterea fit, cum tutelæ ad inſtar hæreditatum deferantur, ſed in hæreditatibus hæc procedit regula. 4 Quod donec ex teſtamento poteſt adiri hæreditas, ab inteſtato nõ deferatur: idem ergo eſt in* [b] *tutelis.*

b Item ſi pure. *Id eſt, neque conditionaliter, neque ex die certo, ſicut ſupra* [c] *explanatum eſt. Sed quid ſit, ꝙ in teſtamento purè ſcripto tutore, locus ſit datiuo? Quoniam 5 ab adita in primis hæreditate cedit teſtamentariæ tutelæ dies. Sic Pomponius,* Si nemo *inquit,* hæreditatem adierit, nihil valet ex his, quæ ſcripta ſunt in teſtamento. *Teſtamentaria ergo tutela poſt aditam hæreditatem uires acquirit, & confirmatur, ideoq; pendente hæreditatis aditione, ex qua tutor ſperatur, alius eſt ſurrogandus: qui mox adita hæreditate tutor eſſe deſinit, incipitq; teſtamentarij autoritas vigere,* [e] *Vnde nec Catonianam regulam ad tutoris pertinere dationem communiter aſſeritur.* [f] *6 Quod ſi plures ſint hæredes ſcripti, & unus adierit, tutelæ ſtatim valent, nec expectandum erit, ut omnes hæreditatem adeant. 7 Ex prædictis quoddam ſubpritur perplexum, quod Accurſius* [g] *tangit, quando pupillus in aſſe hæres a patre inſtitutus eſt, eidemque tutor teſtamento datus, quid hac ſpecie reſpondendum ſit? nam nec tutor exiſtere poteſt, nõ adita hæreditate, nec pupillus hæreditatem adire ſine tutoris autoritate.* [h] *Hic nodus uariè reſoluitur: nonnulli putãt, pupillum autoritate iudicis, qui nondum confirmati tutoris defectum ſupplet, hæreditatem adire* [i] *poſſe. Dynus, Bartolus, & Faber cenſent, Ius ſui hæredis nudo tantùm nomine tutelæ dationẽ confirmare. Angelus uerò*

a l. Si quis ſub conditione. Vbi Bar. De teſt. tut.
b l. quamdiu. ff. de acq hæred.
c §. Ad certum ſup. Qui teſta. tuto. dari poſſ.
d l. Si nemo. De teſta. tut.
e l. Si nemo. cum l. ſeq. De teſt tute.
f d l. Si nemo. & l. ſeq.
g Gl. uerbi. exiſtebat.
h §. Neq; tamen. in fr. tit prox
i l. Si infanti. C. de iure delib.

multò

multò tutius, eſſe refert, vt ad iſtum actum a[l]*tionis expediendum, tutor detur Attilianus, qui adita hereditate deſinat eſſe tutor, locusq; ſit teſtamentario: quod & mihi placet.*

§. Ab hoſtibus

1 *Teſtamentario tutore capto ab hoſtibus, datur datiuus.*
2 *Idem locum habet, quandocunque teſtamentarius iuſtè impeditur præeſſe tutelæ.*

Ab hoſtibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui deſinebat eſſe tutor, ſi is, qui captus erat, in ciuitatem reuerſus fuerat. Nam reuerſus recipiebat tutelã iure poſtliminij.

Alius 1 *caſus, in quo locum habet tutela Datiua: vt ſi tutor teſtamento datus captus eſt ab hoſtibus, ſubſtituitur enim Datiuus, qui eius defectum ſuppleat, ne pupillus interim ſit indefenſus. Poteſt enim fieri, vt captus poſtliminio redeat, ſicq; ſicuti cætera iura, quæ per captiuitatem amiſiſſe videbatur, iure poſtliminij* [a] *recuperat, ita quoque tutelæ recipiat officium.* 2 *Et hoc extenditur in quocunque alio tutoris teſtamentarij iuſto impedimento procedere. Semper enim ſurrogandus eſt à iudice Datiuus, qui deſinit eſſe tutor, impedimento teſtamentarij ceſſante.*

a §. ſi ab hoſtibus. ſup. quib. mo. ius pat. pot. ſol.

§. Sed ex his.

1 *Secundum ius circa tutores Datiuus.*
2 *Claudius Cæſar ſanxit, tutores ex inquiſitione à Coſ. dandos.*
3 *Tertium ius circa datiuam tutelam.*
4 *Quando ex inquiſitione dicantur tutores dari.*

Sed ex his legibus tutores pupillis deſierunt dari, poſtquam primo conſules pupillis vtriuſq; ſexus tutores ex inquiſitione dare cæperũt, deinde Prætores, ex cõſtitutionib. Nam ſupradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem ſaluam pupillis fore, neque de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiſtrationem, quicquam cauebatur.

Hactenus antiquitatem recenſuit: modo qualiter eadem ſucceſſu temporum obliterata fuerit & Iura noua inducta ſubijcit. 1 *In hoc autem §. continetur ſecundum Ius ſiue tempus, quod circa datiuos tutores obtinuit, Nam cum in lege Attilia, Iulia, & Titia neque de cautione, rem pupillo ſaluam fore, neq; de cogendis tutoribus, ſi tutelam ſubire recuſarent, quicquam eſſet proſpectum.* 2 *Primus omnium D. Claudius Ceſar (vt & in eius uita refert Suetonius* [a]*) ſanxit, ut pupillis tam maſculis, quàm feminis, extra ordinem tutores à conſulibus ex inquiſitione darentur: & hoc eſt ſecundum Ius.* 3 *Attexitur ſub finem. §. & tertium Ius. Poſtea enim non modo à conſulibus, ſed etiam ex uarijs principum conſtitutionibus tutores etiam ex inquiſitione dari ceperunt.* 4 *Ex inquiſitione autem tũc dantur, ſi magiſtratus inter cætera mores dandorum inueſtiget, & facultates,* [b] *& dignitatem. Item ne dentur, qui ſe ipſos ingerunt, aut pecuniam dant, ut aſſumantur.* [c] *Et in ſumma tutela non eſt decernenda tutori qui datur, niſi poſt cauſæ cognitionem pronuntietur idoneus.* [d]

a Cap. 25.
b l. Scire oportet. §. Cum reliquis ff. De tuto. datis ab his. & §. Sed & propter. inf. de excuſ. tut.
c d. l. ſcire. § fin.
d Explicatur in l. tores. & ibi Bart. De confirmand. tut. & Auge. hic. & Cantiuncu. in ſua Paraphraſi.

§. Sed hoc iure.

1 *Quartum ius circa tutelam datiuam*
2 *Prætor tutelaris.*
3 *Tutor dari poteſt in loco originis, domicilij, & facultatum.*
4 *Neq; Epiſcopus ſeculari, nec ſecularis iudex clerico dare tutorem poteſt.*
5 *Si in loco pupilli non reperiatur idoneus tutor, ad alias ciuitates confugiendum eſt.*
6 *Datio tutoris an ſit mixti Imperij.*
7.8 *Dotationem tutoris permiſſionis eſſe, non Imperii.*
9 *Accurſii expoſitio ad §. Datio tutoris. in l. Muto, ff. De tutel. reiecta.*
10 *Datio tutoris quare delegari non poſſit.*

Sed hoc iure utimur, ut Romæ quidem Præfectus vrbi, vel Prætor ſecundum ſuam iuriſdictionem, in prouincijs autem Præſides, ex inquiſitione tutores crearent, uel magiſtratus iuſſu præſidum, ſi non ſint magnæ pupilli facultates.

Sequitur 1 *quartum ius, quod tẽpore Diui Iuſtiniani* [a] *in uſu fuit. Eo enim Iure Datiuus tutor Romæ conſtituebatur a Præfecto urbis & Prætore, quum* 2 *primus in eam rem D. Marcus Antonius, ut eo diligentius*

a De quo in l. Ius dandi. ff. De tu. & curat. datis ab his &c.

gentius de tutoribus tractaretur, tutelarẽ, creauit, vt [b] *Capitolinus nutor eſt. In prouincijs uerò ſi magnæ pupilli er .. facultates, præſides, & qui præſidis appellatione continetur, Ius dãdi tutores habebãt.* [c] *Sin tenues erant facultates, tunc omnes magiſtratus municipales iuſſu præſidum tutores creabant. Non autem aliter vtilis eſt hæc tutelæ datio, niſi & pupillus, & tutor datus, ſint ſubiecti Iuriſdictioni eius, q* [d] *edit tutorem, vel ibi domicilium habeat: niſi fortè pupillus in alijs quoq; locis poſſideret bona: nam eo caſu ſicut teſtamento poteſt dari tutor rei Africanæ, vel rei Syriacæ,* [d] *ita idem à Iudice fieri poteſt. 3 Obſeruandum igitur, tribus in locis utiliter tutore pupillo dari, in loco originis, domicilij & facultatum. 4 Ex quibus liquet, Epiſcopum vel Eccleſiaſticum Iudicem, ſeculari non poſſe tutorem ordinare, nec viciſſim Iudicem ſecularem Clerico, cum neuter ſit alterius ſuppoſitus Iuriſdictioni. 5 Illud quoq; annotandum eſt, ſi quando deſit in ciuitate, ex qua pupillus oriundus eſt, qui idoneus uideatur eſſe tutor, officiũ magiſtratus eſſe, in ſubſidium ex uicinis ciuitatibus idoneiorem inquirere, & nomina præſidii prouinciæ mittere, non ipſos arbitrium dandi ſibi uendicare.* [e] *6 Inquirunt etiam hic Doctores cuius Imperij ſit tutoris datio? Et communiter obtinuit eã mixti* [f] *eſſe Imperij 7 Ego uerò cum Bellono* [g] *putarim, eam nec mixti Imperij, nec Iuriſdictionis eſſe, ſed potius permiſsionis. Sic enim Iuriſcõſultus ſcribit;* [h] Datio tutoris nec imperij, nec iuriſdictionis eſt, ſed ei ſoli competit, cui nominatim hoc lex dederit, &c. *ſenſus enim eſt quamuis ſit maximus magiſtratus habens Imperium, & Iuriſdictionem: non poteſt tamen uirtute Imperij, vel Iuriſdictionis tutorem dare, ſicut reliqua facit, ſed debet hoc ei eſſe permiſſum. Deinde hoc ſatis ex præſenti tit. probatur: nã* [i] *principio ſolus Prætor vrbanus & maior pars tribunorum Romæ, in prouincijs præſes prouinciæ, ex lege Iulia & Titia tutores dare poterant. Alii autem, quamuis habentes omne Imperiũ, nõ poterãt. Deinde cõſules cœperũt dare poſſe, & alii Prætores ex Conſtitutionib.* [i] *Item legatus procõſulis ex oratione D. Marci.* [k] *Itẽ Iuridicus Alexandrinæ ciuitatis, ex conſtitutione D. Marci.* [l] *8. Apparet igitur, hoc eſſe permiſſione, non uirtute Imperij, aut Iuriſdictionis. Tertiò hoc idem ex eo quoque confirmari poteſt, quod patri, & ſic priuato homini ſimilis poteſtas datur.* [m] *Et poteſtas data magiſtratibus dandi tutorem, eſt ſurrogata in locum poteſtatis cõceſſæ teſtatori. 9 Nec aduerſatur, quod Accurſius tradit, tutoris dationem non eſſe Imperij, ſcilicet tantùm, nec Iuriſdictionis tantùm, ergo mixti: tum quia hæc ſuppletio & additio dictionis* (tantum) *eſt abſurda & improuida: tùm quia ineptum eſt ſi volendo dicere, aliquid eſſe mixti Imperij, dicas non eſſe Imperij, nec Iuriſdictionis, cùm mixtũ contineatur ſub ſuis* [n] *ſimplicibus, & de utroque participet. Et palam eſt, iuriſconſultos alia verborum textura vti, ſi per circũloeutionẽ, aliquid eſſe mixti Imperij ſignificare velint, Sic enim Vlpianus,* Iubere cauere *inquit* prætoria ſtipulatione, & in poſſeſsionem mittere, imperij magis eſt, quam iuriſdictionis, *ideſt, mixti Imperij: ita enim exponunt glo. &* [o] *Doctores, Affirmatiuè itaque loquitur* [p] *Vlpianus, non negatiuè. Sed nonne prædictæ ſententiæ fortiter obſtat textus noſter? dum ait,* Præfectum urbis & prætorem ſecundum ſuam iuriſdictionem tutores creare. *videntur ergo creare vi iuriſdictionis, non permiſsionis. Reſpondeo, ſi rectè põderemus textum, faciliter hũc obicem tolli poſſe. Neque enim debent hæc uerba* (ſecundum iuriſdictionem) *referri ad poteſtatem dantis tutorem, ut poteſtas pendeat à iuriſdictione; ſed ad perſonas, quibus dãtur, ut & Accurſius annotauit:* [q] *ut ſit ſenſus, quamuis permiſſum ſit Præfecto urbis & Prætori creare tutores, tamen non debent. nec poſſunt creare, nec alij tutorem dare eum, qui non ſit ſuæ iuriſdictionis:* [r]
10 Ex quibus omnibus reſultat eleganter ratio, quare datio tutoris delegari non poſſit, quæ non eſt, quia ſit mixti Imperij: ſed quia nominatim aliquibus conceditur: vnde cum ſit electa induſtria perſonæ, non poteſt quis per ſubſtitutum rem commiſſam explicare. [s]

q In Marco philoſopho.
c l. 1. ff. De off. Præt.
d l. Si tamen. ff. De teſta. tutel.
e l. D. Marcus. ff. de tuto. & curat. datis ab his. & l. 1. §. Si quando. ff. de mag. conuen.
f Dd. l. 1. de offic. eius & d. l. 1. & Imperium. ff. de iuriſd.
g Lib. 1. Supput. capit. 2.
h In l. muto. §. Tutoris datio. ff. de tutel.
i §. Sed ex his legibus. Hoc noſtro tit.
k l. j. ff de tutor. & cur. datis ab his. l. ti. de off. Iurid. Alex.
m §. Permiſſum inſt. de tut. & ff. de teſt. tu. per totum.
n l. 2. De verb. obli. & ibi no.
o l. Iubere cauere. de iuriſd.
p l. ea quæ. Ad municip.
q Gloſ. hic in uerbo iuriſdictione. & uerbo Cretent.
r Vt etiam eſt text. in l. 1. de tuto. & cur. datis ab his. & l. ius dandi. eo. tit.
s Argumento l. Inter artifices. De ſolut & eorũ quæ notantur in d. l. j. De offic. eius &c. Ita Bello, libr. 1. Supputat. c. 2. Vnde hæc decepimus

§. Nos autem.

1 *Quintum ius circa tutelam datiuam.*
2 *Qua forma hodie datiui tutores conſtituantur.*
3 *Solidus pro aureo.*
4 *Veteris aurei Romani æſtimatio*
5 *Centum aurei olim honorarium aduocatorum.*
6 *Aurei ueteris deprauatio.*
7 *Semiſſes, tremiſſes.*
8 *An quæ de ſolido in iure cauta ſunt, ad noſtros aureos, quib. nunc utimur, referẽdæ ſint.*

[a] Nos autem per Conſtitutionem noſtram huiuſmodi difficultates hominum reſecãtes, nec expectata iuſſione Præſidum, diſpoſuimus, ſi facultates pupilli uel adulti uſq; ad [b] quingentos ſolidos valeant, defenſores ciuitatum unà cum eiuſdem ciuitatis religioſiſſimo antiſtite, uel alias publicas perſonas, ideſt, magiſtratus, vel Iuridicum Alexandrinæ ciuitatis tutores uel curatores creare, legitima cautela ſecundum eiuſdem Conſtitutionis normam præſtanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

a Nos autem § *Tractat 1 hic §. quintum & nouiſſimum ius, quod D. Iuſtinianus tradit Cõſtitutione* intro-

introduxit, quam tamen hodie non habemus. Fuit autem ſine dubio inſerta primo Codici, qui ante compilationem Inſtitutionum editus fuit, ac deinde in altero qui hodie extat omiſſa. Siquidem cum difficultatem eſſe perpenderet in expectanda Præſidis iuſſione circa tutorum dationem, equũ & magis ex re pupillorũ (quorum facultates ſæpe ex mora periculum accipiunt) fore putauit, ſi eiuſmodi circuitu ſublato, 2 Pupilli, tametſi eorum facultates excedant quingentos aureos à quibuslibet magiſtratibus, cum eiuſdem ciuitatis Epiſcopo, tutores acciperent, etiam ſine iuſſu Præſidum: ita tamen, vt in primis cautio ab ipſis præſtetur, rem pupilli ſaluam fore: in qua cautione ſuſcipienda, prouidus debet eſſe tabellio publicus, vel quicunq; alius, qui huic accipiendæ deſtinatus erit. Nam ſi quid eo loci negligentius actum fuerit, puta ſi non idoneos tutores admiſerit, ſuo hic periculo feciſſe iudicabitur, ſicuti fuſius infra [a] expenditur.

a inf De ſatiſd. tut. § pen. & ult.

b Ad quingentos ſolidos.} 3 *Solidum pro aureo accipi, annotat hic Accurſius. Erat enim ſolidus idem, quod aureus Romanus, qui pondere didrachmali primũ fuit cẽtum numis æſtimatus: & aureorum iſtorum didrachmalium quatuor complebant vnciã, octo & quadraginta libram. 4 Hinc decem aurei uel ſolidi, noſtro ære valent XXV. coronatis, viginti autem valent quinquaginta, & quadraginta valent centum, & ſic de ſingulis. 5 Centum autem aurei honorarium aduocatorum olim erat, hoc eſt, CCL. coronati. Verum malignitate temporum immutata moneta factum eſt, ut aurei excuderẽtur, vt leuiores, ita & viliores, 6 quorum ſex implebant vnciam, & ſeptuaginta duo libram: inde æſtimantur ſinguli aurei, nõ centum, ſed ſexagintaſex numis, & obolo, hoc eſt, cẽtum & duobus cruciatis cum dimidio. Huiuſmodi aureus vocatur* ſolidus, *ideſt, integer: 7 Quia eo ſeculo, quo hic curſum ſuum (vt dicitur) habuit, excudebãtur & minores aurei, nempe* ſemiſſes, *qui erant ſolidi dimidiati, æſtimabiles XXXIII. ſeſtertijs, numis & ſemiobolo, hoc eſt, quinquaginta octo cruciatis cum dimidio,* Item tremiſſes, *qui erant ſolidi tertia pars quĩ poterant æſtimari XXII. ſeſtertijs, & oboli tertia, ſicque intelligendi ſunt* tremiſſes, *quorum libro duodecimo Codicis [b] mentio fit, hoc eſt, XXXIX. cruciatis ferè. Horum meminit Lampridius in vita Alexãdri. Ex prædictis igitur intelligis vim huius §. quantum valuiſſent noſtro ære quingenti ſolidi, nempe octingẽtis & ſeptem florenis minuta moneta & vigintiquinque cruciatis ferè, ſi diligentius calculum duxeris. 8 Hodie noſtrum aureum quo utimur, etiam minoris æſtimationis eſſe cõſtat. 9 An igitur quod hic de quingentis ſolidis diſponitur, ad noſtræ quoque ætatis quingentos aureos ſit referẽdũ? Et Alciato videtur, aureũ quo hodie utimur, ex generali omnium populorum conſuetudine eſſe veteri illi ſurrogatum. Et ideo quæ de ſolido in iure ciuili cauta ſunt, ad noſtrum, quamuis leuioris ponderis, referenda: quod & mihi probatur.*

b l. Iubemus. C. de erogat. milit. an no. lib. 12.

§. Impuberes autem.

1 *Cauſa finalis tutelæ introducendæ.*
2 *Tutores tenentur rationem reddere tutelæ geſtæ*
3.4.5 *Tutores quibus actionibus teneantur.*
6 *Tutelę actione contra tutorem intentata, de rationibus diſtrahendis actio perit.*
7 *Secus eſt in furti actione: & quæ ſit diuerſi Iuris ratio.*
8 *Furti actio a reliquis tutelarib. iudicijs differt.*

a Impuberes autem in tutela eſſe, naturali iuri conueniens eſt, ut is, qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela regatur. Quum ergo pupillorum pupillarumque tutores negocia gerant, poſt pubertatem, [b] tutelæ iudicio rationem reddunt.

a Impuberes.} *Hic §. 1. cauſam finalem introducendæ tutelæ complectitur: quia enim impuberes propter ætatis imbecillitatem ſeipſos tueri atque defendere neſciunt, naturali rationi conueniens eſt, vt à prudentioribus, qui firmum iam habent iudicium, defendantur.*

a l. i. de mino. Cic. lib. 1. Offic.

a Tutelæ iudicio.} 2 *Aequitati enim maximè conſentaneum eſt, vt tutores finita quocunque modo tutela rationem ſuæ adminiſtrationis reddant. Ob id tutores tribus obligantur diuerſis actionibus: quarũ hoc loco meminit Accurſius. 3 Primo nanq; de omnib. quæ tutor fecit, cùm prætermittere deberet: itẽ de his, quę non fecit, cùm eſſent facienda, rationem reddere compellitur, actione tutelæ directa, præſtando dolum & culpam, & quantum in ſuis rebus præſtaret diligentiam. Sed & de autoritate pupillis conceſſa ad mortis cauſam vel inter viuos donationem, rationem tenetur reddire. [b] 4 Cæterùm ſi, dum tutelã gerit, quidpiã ex pupilli bonis intereeperit, vel abſtulerit, tenebitur actione de rationibus diſtrahẽdis, quæ ex interceptione rerum pupillarium naſcitur, etiamſi hoc non fecerit furandi animo. 5 Aliàs enim furti tenebitur. Sed & condictio ex furtiua cauſa [c] competet. Euidenter tamen probandum eſt, furandi animum interueniſſe: quia in dubio non præſumitur furandi [d] animus in tutore. 6 Priorũ autem duarum actionũ vna intentata altera denegatur: quia ſi tutelę fuerit actum, de rationibus diſtrahendis agi non poteſt: ſin verò hæc eſt intentata, tutelæ actio perimitur, quo ad ſpeciem iſtam. [e] 7 Diuerſum tamen eſt, ſi furti quoq; actio detur: nam qui furti tenetur, & ſi tutelæ, vel de rationibus diſtrahendis conuentus ſit, furti non liberatur, quo minus ab eo id conſequi poſſit actor, quod amplius in hac altera actione [f] eſt. Nec enim eſt eadem obligatio tutelæ, & furti. [g] 8 Differt & hæc furti actio à tutelę iudicio, vel de rationib. diſtrahẽdis, quia hoc finita demum tutela datur. [h] Cęterę verò actiones aduerſus tutorem cõpetunt, durante etiam adhuc tutela, veluti furti, damni, iniuria, condictio: ſed non datur pupillo, dum tutelam tutor gerit. [i] Sed qua ratione hoc? an quia actio tutelę ſuapte natura generalis eſt; neq; ſæpius per ſingulas cauſas, ſed duntaxat ſemel*

b l. 1. vbi gl. & Dd. ff. de tut. & rat. diſtr.
c l. actione. ff. De tutel. & rat. diſt.
d l. Tres tutores & ibi no. ff. de adm. tut.
e d. l. 1. §. in tutela. de iur. & rationibus diſt.
f Argumẽto. l. qui ſeruo. § ſed hæc ſententia. ff. De act. & oblig.
h d. l. 1 in fin. & l. ſi tutor reipu. cau. §. ult. de tut. & rat. diſtrah.
i d. §. ult. & l. ſequ.

na-

naſci poteſt? neque vlla tutela actio non generalis reperitur? quod in actione furti, iniuriæ, & ſimiliũ non obtinet. Ita enim ex ſingulis cauſis oriri poſſunt, etiam tutela durante licet, finita demum exerceantur. k

k Gl. & Bal. in l. 2. C. de adminiſtra. tut. Vide Cãt. iũc. hic vnde hæc ferè ſunt deſumpta.

De autoritate tutorum. tit. xxij.

1 Continuatio tituli.
2 Autoritas tutorum quid?
3 Autoritatem præſtare quid?

Poſt 1 tutorum conſtitutionem, & varietatem explicatam de ipſorum autoritate rectè ſubiungitur. Quid enim conferret creatio, niſi ſequeretur autoritatis interpoſitio? 2 Eſt autem autoritas tutorũ, vis illa, atque poteſtas, quam tutores uel ex teſtamento, vel ex lege, vel per iudicem receperunt in perſona pupillorum defendenda, rebusq; eorumdem adminiſtrandis. 3 Autoritatem verò præſtare nihil aliud eſt, quam probare, & cõfirmare id, quod agitur. [a] Atque ut hæc autoritas habeatur firma, & efficax, illa quin que interuenire, oportet de quibus ſupra, ſub titulo, De legitima ag. tutela [b] tractauimus.

a l. 3. ff. eo. tit.
b In princ. num. 8.

In princ. tit.

1 Pupillus ſine tutore poteſt ſuam conditionem meliorem, facere, non deteriorem,
2 Pupillo omnes res vtiliter dantur, ipſe autem alijs ſe obligare nequit.
3 Pupillus ſoluendo creditori ſuo, nihil agit,
4 7 Pupillus ſi ineat contractum mutui, contrahentem ſibi obligat, ipſe autem non obligatur.
5 Si tamen ex eo contractu factus ſit locupletior, datur contra eum exceptio.
6 Contra naturam eſt, cum alterius locupletari iactura.
8 Inſans quandoque rectè ſtipulatur.

[a] Autoritas autem tutoris in quibuſdam cauſis neceſſaria pupillis eſt, in quibuſdam non eſt neceſſaria, vt ecce ſi quid dari ſibi ſtipulentur; non eſt neceſſaria tutoris autoritas. quod ſi alijs promittant pupilli, neceſſaria eſt tutoris autoritas. Nãque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere, etiam ſine tutoris autoritate, deteriorẽ verò non aliter quàm cum tutoris autoritate. [b]; Vnde in his cauſis, ex quibus obligationes mutuæ naſcuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionib. mandatis, depoſitis, ſi tutoris autoritas non interueniat, ipſi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur, at inuicem pupilli non obligantur.

Docet hoc principium, quando neceſſaria ſit tutoris autoritas. 1 Et pro regula obſeruandum eſt, quod pupillus habens tutorẽ, ſine eo cõditionẽ ſuã meliorẽ facere potõ, deteriorem nõ poſſit Sic Marcellus [a] reſpõdit, Pupillum, quantum ad acquirendum, non idigere tutoris autoritate: alienare uerò nullam rem poſſe niſi præſente tutore autore. Et Caius, [b] Si pupillus, inquit, ſine tutoris autoritate pactus ſit, ne a debitore ſuo peteret, ratum non habetur. Ex diuerſo autem ſi paſciſcatur, ne, quod debet, a ſe petatur, ratum habetur pactum conuentum. a Sic & pupillo omnes res ſine tutore, & utiliter, ac rectè donari poſſunt. [c] At ex contrario ſi quid pupillus cuipiam vendiderit, aut promiſerit, vel ſeſe ulli uerbo, obligauerit, Iure non conſiſtit obligatio niſi tutoris acceſſerit autoritas. 3 Cui conſequens eſt, vt ſoluendo creditori ſuo nihil agat: quia cùm nullum dominium transferre poſſit, nummos non potuit accipientis facere. [d] Nec obloquitur, pupillum etiam ſine tutore per acceptilationem confeſtim, liberari: [e] quoniam in ea nihil eſt periculi, in ſolutione uero multum fraudis ac damni, ſubeſſe poteſt. Quid enim ſi ſe potuit contra petentem exceptione tueri pupillus? quid ſi prematurè, & non ſuo tempore ſoluitur? quid ſi pupilli magis intererat, hos numos alteri, uel alibi numerari? Et ſi qui ſimiles caſus conſiderentur.

b Vnde in his. 4 Infert ex regula præmiſſa, ſi pupillus contractum mutui, ideſt, ultro citroq; obligatorium ineat, ipſe alteri ſine tutore non obligatur: ſic enim conditionem ſuam deteriorem faceret, alterũ autem ſibi facit obnoxium. Vnde conficitur obligationem mutuam hoc caſu claudicare, & ex uno tantum latere conſtare, puta contrahentis cum [f] pupillo, idque fauore pupillaris ætatis recipitur. Quamuis ante nõ obligetur pupillus, ſaltem ciuiliter & efficaciter, ita ut contra eum agi poſſit (naturaliter enim obligatur, propter ſuum conſenſum, qui naturalem obligationem producit. [g]) 5 Si tamen ex eo contractu factus ſit locupletior, ideſt, ſi non factus eſt pauperior, [h] vel ſi ſa uorẽ ætati ſuæ conceſſum ad iniquum trahat compẽdium: uel de præda magis, quàm de dãno ſit ſollicitus, doli mali exceptione ſubmoueri poteſt. [i] Vt ſi (exẽpli gratia) pupillus uẽdidiſſet quidpiam, licet non conſiſteret venditio ſine tutore autore ſi tamen pupillus rem uenditam vendicaret, obſtaret ei exceptio, donec precium in ſuam vtilitatem conuerſum, reſtituat, & ſic ex inutili contractu datur exceptio: quod ſuo loco fuſius tractabitur. [k] 6 Eſſet enim per naturam iniquum ſi pupillus locupletaretur cum alterius iactura. [l] In his ergo ſemper æquitati nos accommodare debemus: præſertim cum pupillus pubertati proximus, & furandi, & iniuriæ faciendæ capax eſſe poſſit. [m] Quo circa prætextu ætatis nõ debet impunitatem ſperare, [n] niſi quatenus interdum, ut Triphonius [o] ſcribit, miſeratio ætatis ad mediocrem pœnam Iudicem perduxerit. 7 Quod autem ſupra dictum eſt pupillum

a l. pupillus. de acqui. rerum dom.
b l. contra iuris. de pactis.
c §. ex contrario in ſt. quib. alienare licet, vel non.
d i. obligari. §. pupillus. Hoc titul.
e l. 2. de acceptilatio.
f Cl. hic finalis.
g In l. 2. in fine. de Nouat.
h l. In pupillo. de ſoluto. §. At ex contrario, ubi d. eam inſ. quib. alie. licet. Gl. & Dd. d. l. fid.
i C. de uſucap.
k §. Nũc admonendi infr. Quibus alie. licet. vel nõ.
l l. Nam hoc natura. ff. de cond. indeb.
m l. Pupillum. de reg. iur.
n l. impunitas. C. de pœnis.
o l. auxilium. §. in delictis. De minorib.

pillum contrahendo ſibi obligare alterum: intelligo de pupillo, qui compos ſit rationis & intellectus, vt eſt pubertati proximus: Infans enim & infantiæ proximus, cùm conſenſu & rationis iudicio careant, neminẽ ſibi obligant, nec ipſi obligantur ſine tutore autore. Eſt 8 tamen caſus, quo & infans rectè ſtipulatur, rẽ ſcilicet ſuam ſaluam fore:[p] *quod tametſi eius ætatis ſit, ut non intelligat quid agat, ſi tamen præſens ſit & fari poſſit, propter utilitatem receptum eſt.*

p l.ſeruũ. ff. Rẽ pup. ſal. ſo.

§. Neque tamen.

1 *Dubitandi cauſa in hoc §.*
2 *Decidendi ratio.*
Ibid. *Hæreditas quo ad commoda & incommoda, eſt indiuidua.*
3 *Textum de hæreditate extranei accipiendum.*
4 *Filius patri ſtatim fit hæres, de iure ciuili.*
5 *Filius non dicitur adire hæreditatem, ſed ſe immiſcere.*
6 *Hæreditas, & bonorum poßeſſio, differunt.*
7 *Quando quis dicatur ex fideicommiſſo, vel S.C. Trebelliano hæreditatem ſuſcipere.*
8 *Hæreditas eſt nomen iuris, commoda & incommoda includens.*
9.12 *Tutor ſine pupillo hæreditatem adire non poteſt, ſecus in bonorum poſſeſſione.*
10 *Fallit, ſi pupillus ſit infans.*
11 *Solus pupillus adire poteſt hæreditatem, accedente Iudicis autoritate loco tutoris.*
13 *Regula, is repudiare poteſt, qui & acquirere, quando procedat.*

a l.1. C. Si cert. pet. l.2. C. de hæred. action.
b Bello. d. li.3. Sup. ca.2.
c Bello. lib.3. ſupr. capi.2.
d l.cũ mandato. in princ. ff. De min.
e Barto. l. obligari. De act. & obliga. Iaſ. in l. potuit. C. De iure. deliber. Fab. hic.
f Vt eſt caſus. & ibi Bar. in l. More. De acqu hæred.
g §. Sui. inſ. De hæret.
g §. Sui inſ. De hær. qualit. & differ.
h l. Nihil. C. de uſu cap pro hæret. de facit l. in ſuis ff. de li ber. & poſth.
i inſ. de bono poſſ. per totum.
k l. quoties. C. de hæred. inſti.
l l. nihil aliud. ff. de reg. iur.
m l. nã ad ea. De legib.
n l. potuit. C. de iure delibe.
o l. cum hæredes. ff. De acq. hæred.
p l. quoties. in prin. de admi. tut.
q l. Neque. C. de peri. curat.
s l. reſtituta. § fi. cũ duab. legib. ſequ. Ad Treb.
s l. Si infanti. C. De iure. delib.
t d. l. bonorum. Plat. ea hic.
x d. l. bonorum. & ibi Dd. Angel. & Salic. in d. l. bonorum. per l. Iura ff. de iure delib.

Neque tamen [a] hæreditatem adire, neque [b] bonorum poſſeſſionem petere, neq; hæreditatem ex [c] fideicommiſſo ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris autoritate (quãuis illis lucra ſit) [d] ne ultum damnum habeant.

Diximus, *licere pupillo ſuam conditionem facere meliorem ſine tutoris autoritate. An igitur pupillus ſine tutore poſſit adire hæreditatem, uel agnoſcere bonorum poſſeſſionem? 1 Quod uidebatur: Licet n. in hæreditate adſint obligationes paſſiuæ & actiuæ, fiet ſicut in contractibus, nempe vt pupillus obligatos debitores hæreditarios habeat, ipſe autem creditoribus non obligetur: contrarium tamen hic definitur. Sed cur tam variè? quia hæreditas & bonorum poſſeſſio quo ad commoda & incommoda, eſt indiuidua. Quãquam enim per quotas partes diuidi poſſit, tamen in unaquaque parte quis dicitur hæres, & in ea repræſentat defunctum, nec propterea diuiditur ſubſtantia Iuris uniuerſalis hæreditarij, quod habet mixtum ſimul commoda & incommoda.*[b] *Sed cur aliud in contractibus obſeruatur? an non etiam contractus ſunt indiuidui, & debent in totum approbari uel reprobari? Reſpõdeo, hoc ideò eſſe, quia contrarium expreßè in propoſito noſtro ſtatuitur. Vel potius ideò quoniã contrahenti imputari*[c] *põt ſi, q cũ pupillo cõtraxerit, tutore*[d] *nõ pſente, cũ exploratũ. ſit pupillũ cõtrahẽdo nõ obligari: quæ rõ i hæreditarijs creditorib ceſſat.*

a Hæreditaẽ adire.} 3 *Alicuius extranei, neq; enim hoc loquitur de hæreditate paterna, uel aui, in ius morientis poteſtate fuerat impubes, ſed de extranea, ut pupillus eam ſibi delatam ſine tutore autore nequeat adire. 4 In paterna ſi quidem hæreditate pupillus confeſtim patri, uel auo paterno hæres eſt, Iure*[f] *ciuili: licet Prætore concedente abſtinendi habeat beneficium.*[g] *Et hoc idem uerbum* (adire) *ſuadet in textu poſitum, 5 quia filius in poteſtate conſtitutus, non dicitur adire, ſed ſe hæreditati immiſcere, cõtinuatur enim in eo dominium, non de nouo acquiritur.*[h]

b Bonorum poſſeſsionem.} 6 *Iure prætorio: nam ſucceſſio, quæ Iure Prætorio fit, bonorum poßeſsio dicitur,*[i] *ſicut hæreditas, quæ iure ciuili exiſtit.*

c Ex fideicommiſſo.} 7 *Tum dicimus, aliquem ex fideicommiſſo, uel ex S.C. Trebelliano ſuſcipere hæreditatem, quando hæres inſtitutus grauatur per fideicommiſſum, ut totam hæreditatem, uel eius partem, reſtituat alij: & de hac detrahere poteſt quadrantem, ideſt, quartã eius partem, quæ Trebelliana dicitur.*

d Ne ullum damnum.} *Sed quomodo damnum habebunt, ſi eſt lucroſa? Reſpondeo, hæreditas poteſt quidem lucroſa apparere, in effectu tamen eße damnoſa, propter actiones, quæ ultro citroque competunt, ideſt, & hæredi in alios, & aliis contra hæredem.*[k] *8 Eſt enim* hæreditas *nomen iuris, quod pariter includit & emolumẽta & diſpẽdia atq; onera: eſt. n. ſucceſsio in uniuerſum ius, qđ defunctus habuit tẽpore mortis.*[l] *Quinimò etiamſi caſus accidere poſsit, in quo hæreditas nulla ex parte dãnoſa reputetur: potius tamẽ conuenit naturam aditionis generalem ſpectare, quam contingentiam caſualem, quod interdum lucroſa*[m] *ſit. 9 Porrò quemadmodum pupillus ſine tutore autore hæreditatem ſibi delatam adire nõ põt: ita nec ſoli tutori pupilli nomine eam acquirere*[n] *datur, quia per aditionem directum acquiritur dominium, quod ſolus tutor quærere non ſolet:*[p] *in his. n. quæ iuris ſunt, ſolum tutoris factum non ſufficit.*[q] *Et ideò ille ſolus nec hæreditatẽ reſtituere, nec illi reſtitui hæreditas*[r] *põt. 10 Sed hoc nõ procedit, ſi pupillus ſit infãs, quia tunc ſoli tutori adire licet.*[ſ] *11 Quemadmodum & contrà, pupillus ſolus rectè adit, Iudice ſciẽter tutoris defectum ſupplente, ut quia pupillus tutore deſtituatur, aut tutor in longinquis*[t] *ſit partib. 12 Rurſus põt ſolus tutor bonorũ poſſeſsionem nomine pupilli agnoſcere,*[u] *cùm plenam habeat ac liberam, tam in bonis, quàm in perſona pupilli adminiſtrationem: conuerſa rota quo ad hæreditatem. Hoc propterea tam uariè, quoniam agnatio bonorum in facto conſiſtit, aditio uerò hæreditatis in mera uoluntate.*[x] *Ea autẽ, quæ in*

mera

mera conſiſtunt voluntate, alterius facto expediri[y] non poſſunt. 13 *Quãquã verò regula eſt, eum poſſe repudiare, qui, & acquirere*[z] *poteſt:* 1 *hæc tamen regula in his locũ habet, qui ſuo acquirũt nomine, non alieno. Ideoq; patri abſq; pupilli conſenſu non conceditur, bonorum poſſeſſionem repudiare. In agnoſcenda enim bonorum poſſeſſione nihil ſubeſt periculi pupillo, etiãſi tutor ſolus agnoſcat, quia reſtituitur aduerſus talem aditionem:*[a] [b] *diuerſum eſſet, ſi repudiaret tutor, quia niſi res hæreditariæ omnino ſint integræ, denegatur minori reſtitutio.*[c] *Sanè cum iudice; & interuentu amicorum, vel conſanguineorum pupilli, rectè tutor repudiat, idq; Iaſon*[d] *cenſuit.*

y l.Si ſub hac. De acti.& oblig
z l.is poteſt. De acquir.hæred.
a Gl.& Bart. in l.tutor. De bono.poſ.
b l.1. C. Si ut ſe ab hære.abſti.
c l.quod ſi minor §.Scæuola. de minor. l.ſi C.de re.pud.hæred.
d d.l. bonorum. C. Qui admitt.

§.Tutor.

1 *Tutor corpore præſens autoritatem ſuam interponere debet.*
2 *Tutor ex interuallo ratificare non poteſt.*
3 *Tutoris præſentia non ſufficit, niſi verbis actum probet.*

Tutor autem ſtatim in ipſo negocio præſens debet autor fieri, ſi hoc pupillo prodeſſe exiſtimauerit. Poſt tempus uerò, vel per epiſtolam, aut per nuncium interpoſita autoritas nihil agit.

Oportet 1 *tutorem, qui ſuam velit autoritatem interponere, in omnibus pupilli contractib. commercijs & negocijs corpore præſentem eſſe. Interpoſita enim per organum medium autoritas, puta per epiſtolã vel nuntium, nihil quicquam proficit, licet ratihabitio alias ſoleat retrotrahi.* 2 *Sed nec ex interuallo ratihabitio quicquam operatur, quia confeſtim in ipſo negocio deponenda eſt.* 3 *Quinimo adhibere autoritatem debet nominatim & expreſſis verbis, nec ſufficit tutorẽ eſſe præſentẽ & tacere: ſic enim & mutus poſſet fungi tutelæ munere, quod tamen ius prohibet, quod doctores alibi copioſius exequuntur.*[a]

a l.1.§.ult.ff.de tut. & l. ſi quis mihi. bona. §. iuſſum. ubi glo. Bartol.& Dd. De acq.hær.

§.Si inter.

1 *Prætorius tutor quis olim fuerit.*
2 *Loco tutoris prætori hodie curator datur.*
3 *Hunc §.hodie correctum eſſe.*

[a] Si inter tutorem pupillumq; iudicio agendum ſit: quia ipſe tutor in [b] rem ſuam autor eſſe non poteſt: non prætorius tutor (ut olim) conſtituitur; ſed curator in locũ eius datur: quo curatore interueniente iudicium peragitur, & [c] eo peracto, curator eſſe deſinit.

a *Iure* 1 *ueteri, ſi inter pupillum & tutorem lis fuiſſet orta, pluribus tutoribus non exiſtentibus, ne pupillus indefenſus maneret, tutor per Prætorem dari ſolebat, qui ob id prætorius dicebatur.* 2 *Sed hoc deinde ſublatum eſt, conſtitutumq; ut non tutor, ſed curator ad litem cõſtitueretur. Quod ea ratione factum eſt, quaſi tutor daretur, reſpiceret datio principaliter perſonam pupilli, & ſic prioris tutoris autoritas etiã lite finita extincta eſſet: quod fieri non debet, cùm lis non ſit modus tollendæ tutelæ. Curator verò nõ perſonæ pupilli, ſed liti datur: lite ergo finita, ceſſat quoque curator, quoniam ceſſante cauſa, & effectum ceſſare conſequens eſt. Ergo adminiſtratio prioris tutoris agentis cum pupillo, quo ad perſonam eius, & cætera negocia nihilominus manet firma.*

b In rem ſuam. *Ideſt, non poteſt autoritatem ſuam accommodare pupillo, ubi cauſa; quæ conuertitur, ad ipſum tutorem pertinet.*

c Eo pacto. *Controuerſia deciſa curator eſſe deſinit, tutorq; recuperat priſtinam tutelæ adminiſtrationem.*[a] 3 *Cæterùm hic §.hodie non obtinet. Iure enim Nouellarum, qui uel debitor eſt pupilli, uel creditor, non poteſt tutelæ officium ſubire: Ergo nec curatorem hoc caſu dari oportet. Quod ſi hoc debitum ſit inter adminiſtrandum conflatum, in iudicium deduci non debet, niſi finita tutela.*[b] *Et prædicta locum habent, præterquam in tutore teſtamentario, & per iudicem dato. Tutor enim teſtamento ſcriptus etſi debitor uel creditor ſit pupilli, non eſt ſubmonendus, quia cùm eius fides ſit approbata à teſtatore, ſuſpicio fraudis ceſſat.*[c] *Idem eſt in errore à iudice per inquiſitionem dato, nam & is tutelam ſuſcipiunt, tametſi in ære ſit pupilli propter inquiſitionem factam, qua iudicatus eſt pupillo utilis eſſe.*[d]

a Adde l.3.§.1. De tutel.
b l.Si tutor.§ ulti. cum l.ſequ. ff. De tute. & rat. diſtr. l.rationes. C. de adminiſt.tut.
c l poſt litem ff. de excu. tut. Azo.in ſumma. C qui dare tut.poſ.
d l.Si nemo tutorẽ §.1.ff. De teſta.tuto. Auth.vt hi qui obl.ſe perhi.hab. res min.§ 1. coll. 4.& auth. Minoris. C.qui dar.tu.poſ.

Quib.mod. tutela finitur. tit. xxij.

In Rub.princ.tit.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Tutela finitur pubertate pupilli pupillæve.*
3 *Pubertas quomodo æſtimetur.*
4 *Tutor finita tutela curatores petere tenetur.*

Pupilli pupillæq; cum puberes eſſe cœperint, à tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non ſolum ex annis, ſed etiã ex habitu corporis in maſculis æſtimare volebant. Noſtra autem maieſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum exiſtimans, bene putauit, quod in fœminis etiam antiquis impudicum eſſe uiſum eſt, id eſt, inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiàm in maſculos extendere. Et ideo noſtra ſancta conſtitutione promulgata, pubertatem in maſculis poſt decimumquartum annum completum illico initium accipere diſpoſuimus; antiquitatis normam in fœminis bene poſitam, in ſuo ordine relinquentes: ut poſt duodecim annos completos uiri potentes eſſe credantur.

1 *Expediuimus de triplici conſtituendorum tutorum ſpecie, eorumq; poteſtate & autoritate interponenda: deſpiciendum modò eſt, quando hæc poteſtas diſſoluatur. Et ſunt multæ ſpecies eius tollendæ, quæ ordine hoc tractatu explicantur. 2 Finitur autẽ tutela primũ pubertate pupilli pupillæve, quæ (reiecta & exploſa veterum animaduerſione, qui pubertatem ex inhoneſta inſpectione corporalis habitudinis circa pudica cõſiderabãt) in maſculis poſt decimumquartum, in fæmellis poſt duodecimũ ætatis annum penſatur.[a] Nam hæc ætas in utroque ſexu inter cætera cenſetur quoque ad contrahendum matrimoniũ apta & idonea. 3 Et quia quod fauoris eſt tractamus, expletum annum decimumquartum, vel duodecimũ intelligimus, ſi quãdo pupillus pupillave decimiquarti duodecimive anni vltimum contingit [b] diem. Aliàs enim obſeruato Iuris rigore & ſubtilitate, tempus de momento in momentum cenſemus.[c] quod & in teſtamẽtis ac manumiſſionibus obtinet.[d] Sed & illud notandum eſt, adueniente decimiquarti perfectione, nulla quidem hominis ſententia, ſed ipſo iure finiri tutelam.[e] 4 Prudentis tamen eſt tutoris finita tutela puberi facto curatores petere, vel eum admonere, vt ſibi curatores petat. Quoniam hoc niſi fecerit, à periculo tutelæ non liberatur, & ſi quid ex rebus minorum vſq; ad annum viceſimumquintum perierit, tutoris damno & periculo perit. Curatores enim ſi non petijt, vt vel deinceps ab onere [f] releuaretur tenetur:*

a Cõſtitutio eſt Iuſtiniani. l. fina. C. quando tuto uel cura eſſe deſi.
b Tractãtur per iuris interpretes. l. cui. De leg. 2.
c l. 3. §. Scio ubi Dd. de minor.
d l. Impuberẽ. De furt. l. excipiuntur. C. De S.C. Sylania.
e Dd. in l. Imperator. De iure fiſci. & l. iu criminali. C. De iuriſd. omn. iud.
f l. Admonendi. C. qui petant tutor. vel curator. l. ita aciem. § Si tuto. & l. à tutoribus. §. 1. & l. tutores § 1. l. tutores qui poſt. ff. De admi. tut.

§. Item finitur.

1 *Pupillus arrogatus egreditur poteſtatem tutoris.*
2 *Ciuilis mors pupilli tollit tutelam.*
3 *Impubes delinquere poteſt, vt capitalem pœnam moriatur.*
4 *Infans & furioſus impunè delinquunt.*
5 *Tutela captiuitate pupilli finitur:*

Item finitur tutela, ſi adrogati ſint adhuc impuberes, uel deportati: Item ſi in ſeruitutem pupillus redigatur, uel ſi ab hoſtibus captus fuerit.

Collige ex hoc §. tres finiendæ tutelæ ſpecies. 1 Prima eſt arrogatio pupilli: Is enim arrogatus tranſit omne ius, & familiam patris arrogantis, ſicq; tutoris ſui poteſtatem [a] egreditur. 2 Secundo finitur tutela morte pupilli ciuili, ut ſi pupillus propter commiſſum crimen in inſulam deportatur, vel in ſeruitutẽ redigitur: Nam tunc diſſoluitur tutela, 3, Ex quib. obiter eſt notandum, pupillum intra pubertatis annos cõſtitutũ committere poſſe, vnde pœnam mereatur, etiam capitalem. Quod uerum eſt in impubere pubertati proximo, hoc eſt, nato annos decẽ ac menſes ſex, ſi ſit maſculus: fæmellam uerò pubertati proximam dicimus, ſi nouem & dimidium annos [b] habet. 4 Nam in infante aliud dicendum eſt, quemadmodum & in [c] furioſo: impunè enim ab illis delinquitur: ut quibus doli capacitas unde maleficium [d] cenſemus, deſit. 5 Tertiò, expirat tutela per captiuitatem pupilli, non tamen ipſo iure, quia ſi redeat pupillus, recuperat [e] tutelam. Cùm enim impubes ab hoſte detentus, fiat eius [f] mancipium, non poteſt amplius eſſe ſub tutore, cùm is perſonæ liberæ principaliter detur. Impuberis tamen capti rebus curator dandus eſt, qui rei familiaris ſuſtineat [g] adminiſtrationem.

a vt ſup. de adopt. poſt princ.
b Secundum Ang. hic poſt gl. in l. pupillum. De reg. iuris cum ſimilib.
c l. Sed etſi quicunque. §. & ideò. & §. ſeq. ff. ad l. Aquiliam.
d l. 1. & l. infans, de ſicarijs.
e Vide Bar. hic
f §. Si ab hoſtib. §. quib. mo. ius patr. pot. ſol.
g l. Si ab hoſt. ff. de quib. cauſ. maiores.

§. Sed etſi.

1 *Teſtamentario tutore ſub conditione dato ea exiſtente tutela finitur.*
2 *Tutor a Iudice ſub conditione dari non poteſt.*
3 *Sententia conditionalis.*

Sed etſi vſque ad certam conditionem datus ſit tutor teſtamento, æquè euenit, ut deſinat eſſe tutor exiſtente conditione.

1 *Si ſub conditione teſtã datus ſit tutor, cõditione exiſtẽte, tutela [a] expirat. Et notãter (teſtamẽto) dixit, 2 quoniã hoc à teſtatore ſolùm, nõ ẽt à magiſtratu, vel Iudice fieri põt: ẽ n. hic actus legitimus talis, ut non*

a Idem habes in l. tutor datus. de teſtam. tut.

recipiat diem uel conditionem [b] *expreſſim. Si ergo expreſſim apponatur dies vel conditio à Iudice, ipſo Iure nulla eſt tutoris datio:* 3 *licet alias data ſentẽtia ſub cõditione, ſit* [c] *valida. Hanc autem adiectionẽ, quam præſides faciunt tutorem dando, ſi ſatiſdederit, non videtur in ſe conditionem habere, ſed admonitionem, non aliter ei tutelam committi quàm ſi ſatiſdederit, id eſt, non aliter ei gerere permittendum, quàm ſi rem pupilli ſaluam fore* [d] *cauerit. Tacitè autem ineſt dies, ut ſi pendente teſtamentarij tutoris cõditione, vel nondum adueniente die Iudex impuberi det tutorem, qui durabit tutor, donec cõditio eueniat. Rationem autem differentiæ, quare datiua purè tantùm, teſtamentaria etiam ſub conditione fiat, nota quæ alibi* [e] *diximus.*

b l.Actus.D. de regu Iur.
c l.3.§.biduũ.Quãdo app.ſit.
d l.inuito.§.1.ff.de tutelis.
e §.ad certum ſup. qui teſt.tutor.da.poſſ.

§.Simili.

1 *Morte vel pupilli vel tutoris finitur tutela.*
2 *Relatiuorum natura eſt, vt poſita ſe ponant, ſepoſita ſe perimant.*

Simili modo finitur tutela, morte vel pupillorum vel tutorum.

1 *Obſerua tam tutorum, quàm curatorum morte tutelam finiri, tum quia mors omnia ſoluit, tum etiam propter naturam relatiuorum. Nec enim quiſquam tutor eſt, niſi pupilli, nec pupilli vlla tutela eſt, niſi tutorem habentis: qua propter altero perempto, vel ſublato, tutelam finiri oportet:* 2 *quia hoc proprium habent relatiua, ut poſita ſe ponant, ſepoſita ſe* [a] *perimant.*

a l.fin.C de indicta uid. toll. Bal. in l. conuenticulam. C.de epiſc.& cle.

§.Sed & captis.

1 *In pupillo qualibet capitis deminutio tutelam tollit.*
2 *In tutore maxima & media omnes tutelas finit, minima tantum legitimam.*

Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas uel ciuitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris: veluti ſi ſe in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit: cæteræ non pereũt. Sed pupillæ & pupilli capitis deminutio, licet minima ſit, omnes tutelas tollit.

1 *In pupillo qualibet capitis deminutio, ſiue maxima ſit, ſiue media, ſiue minimo, tollit omnes tutelas, In tutore verò ſecus eſt;* 2 *Quoniam per duas quidem priores omnis tutela prorſus expirat: ſed ſi minimam patiatur tutor capitis deminutionem, puta ſi ſe in arrogationem dederit, tam teſtamentaria, quàm & datiua tutela remanere poſſunt. At legitima tutela, quam ex lege duodecim tabularum ad agnatos deuolui,* [a] *ſupra diximus, finitur propter agnationis ius ea capitis deminutione extinctum.*

a §.1.§.6.ſup.de le. ag.tut.
b Ibid.

§.Præterea.

1 *Tutor datus ad tempus certum, adueniente tempore tutor eſſe deſinit*
2 *Limitata cauſa limitatum producit effectum.*

Præterea qui ad certum tempus teſtamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam. Deſinunt etiam tutores eſſe, qui uel remouentur à tutela ob id, quod ſuſpecti viſi ſunt; vel qui ex iuſta cauſa ſe excuſant, & onus adminiſtrandæ tutelæ deponunt, ſecundum ea quæ inferius proponemus.

1 *Ad certum tempus tutor datus adueniente tempore deſinit eſſe tutor, idq; propter vulgatam iuris regulam,* [a] *quæ dicitur:* 2 *limitatã cauſam limitatũ producere effectum: quæ tamen regula ſuas quoque exceptiones habet* [b] *alibi a Doctoribus explicatas.*

a l.In agris. De acqui.rer.do. l.age. C.de tranſ.
b d.l in agris. & d. l.age.

De curatoribus. tit.xxiij.

In Rub.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Curatorum uſus quare introductus.*
3 *Maior uigintiquinque annis confirmato iudicio eſſe cenſetur.*
4 *Minor uigintiquinque annis debet ſub curatore eſſe.*

1 *Expoſitum eſt ſuprà, ex his perſonis, quæ ſui iuris ſunt, quaſdam in tutela, quaſdam in curatione conſiſtere. Sed quia de tutoribus pertractatum eſt, ſupereſt vt & de curatoribus diſſeramus, quibus finita tutela res minorum demandari Iuris ordine conſueuerunt.* 2 *Et ſi originem ſcruteris, eadem eſt ratio & tutorum & curatorum, ſcilicet ad defendẽdũ cũ, qui propter ætatis imbecillitatẽ ſolus ſuis reb. præeſſe nequit. Nam licet quis exceſſerit ex Ephebis, id eſt, ad pubertatem peruenerit; ac per conſequẽs liberatus ſit* [a] *tutoris poteſtate: adhuc tamen non adeo certum habet & conſummatum animi ſui iudicium, vt ſolus rebus ſuis adminiſtrandis ſufficere poſſit. Vnde ſæpe fit,* [b] *ut contrahendo circumueniatur, & lædatur. Quare inuentus eſt a legib. curatorum vſus, vt is, qui pubertatis annos ingreſſus eſt, adhuc curatorem recipiat, quò cum negocia ſua rectẽ peragas, in eiuſq; poteſtate viuat, donec maior vigintiquinque annis efficiatur.* 3 *Nam tunc lex eum putat confirmato eſſe iudicio, ita quòd contrahendo facilè decipi nequeat.* 4 *Aetate igitur minores à decimoquarto vſque ad vigeſimumquintum annum completum, ſolent eſſe in poteſtate curatorum, quod præſenti titulo eleganter Iuſtinianus proſequitur.*

In princ. tit.

1 *Similitudo inter pupillos, & puberes, ſiue minores.*
2.4 *Minor læſus reſtituitur in integrum.*
3 *Maior quando poſſit in integrum reſtitui.*
5 *Minor, qui veniam ætatis impetrauit, non reſtituitur.*
6 *Minor interdum non eget reſtitutione.*
7.8 10.11 *Differentia inter tutorem, & curatorem.*
9 *Minor non poteſt ſtare in iudicio ſine curatore.*

[a] Maſculi quidem puberes, & fœminæ viripotentes, vſque ad vigeſimumquintum annum completum curatores accipiunt: quia licet puberes ſint, adhuc tamẽ eius ætatis ſunt, ut ſua negocia tueri non poſſint.[b] Dantur autem curatores ab eiſdem magiſtratibus: à quibus & tutores. Sed curator teſtamento [c] non datur; datus tamen confirmatur decreto Prætoris vel præſidis.[d] Item inuiti adoleſcentes curatores non accipiunt; præterquam in litem. [e] Curator enim & ad certam cauſam dari poteſt.

a Maſculi] *Quemadmodũ* 1 *pupillus eſt in poteſtate ſui tutoris, ita puberes iam facti, & ætate minores (qui & adulti dicuntur) a decimoquarto uſque ad uiceſimumquintum annum completum ſolent eſſe in poteſtate curatorum. Et ſicut pupillus ſine tutoris autoritate non obligatur:* [a] *ita & minores non poſſunt contrahere, uel ſe obligare niſi curatorum accedat conſenſus, ne facilè damnum incurrant: quod accipiẽdũ eſt ſecundùm diſtinctionem ſuprà in principio tituli de autoritate tutorum expoſitam, quæ ad curatores quoq; referenda* [b] *eſt.* 2 *Sed etſi adultus contrahat, uel cum autoritate tutoris, vel ſine eo, & fortè læ datur, poteſt petere reſtitutionem in integrum, quia contractus per Iudicem reſcinditur.* [c] 3 *Quam reſtitutionem maior annis uigintiquinque non facilè adipiſcitur, niſi manifeſtus appareat dolus, uel aliqua alia iuſta cauſa eſſe uideatur* [d] 4 *Et generaliter reſtituuntur minores propter ſui facilitatem, uel aduerſarij calliditatem, uel ratione eorum, quæ amiſerunt, uel eorum, quæ non acquiſierunt, uel eò quod oneri ſe implicuerunt.* [e] 5 *Excipitur minor, qui per reſcriptũ Principis ueniam impetrauit ætatis, ut pro maiore reputetur in contrahendis diſtrahendiſq; negocijs. Illi enim læſo denegabitur reſtitutio, ne contrahentes cũ eo, beneficio legis decipiantur.* [f] 6 *Plerunq; tamen non eget in integrum reſtitutione minor, etiamſi decipiatur: ut ſi mero Iure tutus eſt, puta ſi ignorante curatore contraxit, ſi dolus alterius contractus cauſam dedit; ſi ſocietatem inijt donationis cauſa, certè eiuſmodi facta ipſo iure nulla ſunt, nec ea ſeruari* [g] *oportet.*

b Dantur.] *In hoc ergo conueniunt tutela & cura, quod curatores per eundem magiſtratum dantur, per quem & tutores.* [h] *Differunt tamen in pleriſq; ſicut præſens verſ. hoc ſatis oſtendit.*

c Teſtamento non datur.] *Aetiologia eſt, quia curator datur principaliter rebus adulti, de quibus pater diſponere non poteſt, niſi uſq; ad pubertatẽ.* [i] 7 *Et hæc eſt prima differentia inter tutorem & curatorem, nempe quod curator in teſtamento non poteſt dari, cùm in tutore ſit ſecus. Datus tamen in teſtamento curator confirmandus eſt à Iudice citra inquiſitionem.* [k] *Altera eſt, quæ ex priori dependit, quod curator reb. principaliter dari ſolet, tutor uerò ipſi perſonæ.*

e Item inuiti.] 8 *Hæc eſt tertia differentia inter tutorem, & curatorem, quod tutor datur etiam inuito: curator uerò non niſi uolenti & petenti; præterquam in lite exercenda, ut cum adulto litigetur, uel ratio ſibi à tutore reddatur.* 9 *Iudicium enim cum ſolo minore ſine curatore non ualet, quia legitimam perſonã ſtandi* [l] *in iudicio non habet: alias iudicum autoritas redderetur eluſoria, ſi minor indefenſus condemnaretur.* [m] *Secus eſt in pupillo, cui ob id inuitus tutor dari ſolet, quia non habet adeò certum animi iudicium, ut ſolus ſeipſum defendere poſſit.*

e Curator.] 10 *Quartum diſcrimen, quia tutor non datur certæ rei, ſed principaliter perſonæ. Curator uerò ad certam quoq; rem, & cauſam conſtitui* [n] *poteſt.* 11 *Adde & quintam differentiam, quia tutor ſolum pupillo ſeu impuberi datur, curator uerò puberi ſeu impuberi.*

§. Furioſi.

a ſup. Tit. præſc. in princ. & l. ulti. C. quando tut. uel cura. eſſe deſi.
b l. 1. ff. De minor. 25. annis.
c d. l. 1.

a ſup. de autoritate tut. in prin.
b Per glo. l. 1. ff. De nouat.
c l. 1. & per tot. tit. ff. De mino.
d Toto tit. Ex quibus cauſis maio.
e l. quod ſi minor. §. Non ſemper l. non omnia. ff. de minoribus Azo ſpeciatim ſingulare refert in ſumma. C. De in inte gr. reſt. mi.
f C. de his qui ueniam ætat. impe.
g l. Si curatorem habẽs. C de in inte. reſt min. ibi Azo.
h Facit l. 1. ff de tutorib. datis ab his &c.
i l. 2. In princ. ff. de vulg & pup. l. precibus. C. de impuber. & al. ſubſt.
k l. ſi filio. ff. de con fir. tut. Tex. hic.
l l. non eo minus. C. de procur.
m l. acta de re iudicata ff. l. 1. & 2. C. qui leg. perſ. l. fin. C. de aut. præſt.
n l. 3. §. ſi pupillus. de tutelis. § Certæ autem rei. ſup. Qui teſt. tut. dar. poſſ.

§. Furioſi.

1 *Furioſus eſt ſub cura agnatorum, & gentilium*
2 *Idem in prodigo obtinet.*
3 *Quare lex ad agnatos furioſi prodigiq; curam deferat.*
4. 5 *Prodigus & furioſus qualiter æquiparentur.*
6 *Furioſo ipſo iure aufertur rerum adminiſtratio. ſecus in prodigo.*
7 *Diſcuſſa leges, quæ dicunt ipſo Iure prodigo adminiſtrationem interdici.*
8 *Iudicis decretum requiritur etiam in manifeſtè prodigo,*
9 *Interdictio facta illi, qui re vera prodigus non eſt, an valeat.*
10 *Furor quomodo deprehendatur, vel probetur.*
11 *Qui ſemel probatus eſt furioſus, ſemper talis præſumitur.*
12 *Furioſus à mente capto quomodo differat.*

a Furioſi quoque & prodigi, licet maiores vigintiquinque annis ſint, tamen in curatione ſunt agnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed ſolent Romæ præfectus vrbi vel prætores, & in prouincijs præſides ex inquiſitione eis curatores dare. Sed & [b] mente captis & ſurdis & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt) curatores dandi ſunt.

a *Dictum eſt, adultis tantũ, & illis quidẽ volentib. dari curatores: ſubijcitur modo ab regula exceptio, vbi & maioribus XXV annis, tameſi nolentibus, curatores præficiuntur.* 1 *Nã furioſum lex XII. tabularũ noluit in agnatorũ gẽtiliumq; [a] ſuorum poteſtate eſſe, vſq; adeo, vt cùm furere hominem ſignificare valebãt ad agnatos & gentiles deducendũ eſſe dicerent.* [b] *legis uerba hæc ſunt.* Si furioſus exiſtat, agnatorum gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius, poteſtas eſto. 2 *Idẽ eſt in prodigo, id eſt, eo qui neq; tempus neq; finem inhoneſtarum & indecentium expenſarum habet,* [c] *ſed bona ſua dilacerando & diſſipando profundit. Nam & is agnatorum curatione eſt.* 3 *Meritò aũt lex horũ curã ad agnatos deuoluit, quia cùm hi ſucceſſionis habeant ſpem, naturali æquitati conſentaneũ eſt, vt & curatorium munus ſubeãt, idq; ex XII. tabularum lege. Vnde &* legitimi curatores, *dicũtur.* 4 *Igitur æquiparatur prodigus, cui bonis interdictũ eſt,* [d] *furioſo in tantum, quod iudex ex officio, etiam nemine petente, vtriq; curatorẽ poſſit conſtituere, cum cæteris perſonis puta pupillis vel adultis, non dentur, niſi ab ipſis, vel ab agnatis,* [e] *eorum petantur nomine.* 5 *Hæc tamẽ comparatio reſtringenda eſt procedere, quantum ad diſſipandũ, vel ſe obligãdum attinet, quia in ſtipulãdo & acquirendo multum diſcrepant, cùm prodigus ſtipulando ſibi acquirat:* [f] *furioſus nullum queat negocium contrahere.* [g] 6 *Prætereà furioſis quamprimum ex animi ac mẽtis ſuæ poteſtate exierint, id eſt, furore percitι cœperint, bonis ipſo iure, id eſt, ſine aliquo hominis adminiculo, interdicitur. Sed ut prodigo rerum ſuarum adminiſtratio adimatur, Iudicis opus eſt declaratione,* [h] *qui bonis interdicat: quo tandem facto, res ad curatorem referũtur. Et ut refert Iulius Paulus,* [i] *in ea declaratione fuerunt olim hæc verba moribus ſolẽnia.* Quando tibi paterna bona habita, quæ nequitia tua diſperdis liberosq; tuos ad egeſtatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioq; interdico. 7 *Quanquã ignorem, multas in contrarium leges* [k] *vrgere, quæ dicũt, ipſo iure prodigis interdici adminiſtrationem: Et hac antinomia adducti iuris interpretes miris modis ſudauerũt; pleriſq; prodigo per legem, alijs per Iudicẽ bonis interdici aſſerentibus. Hæc tamen res, ſi aduertiſſes animum, poterat ſine magno negocio, & haud difficulter explicari. Scire itaq; debes, quod olim morib. prodigo interdicebatur adminiſtratio,* [l] *quod ius deinde in XII. tab. redactum eſt; qua propter antiquiſſimum eſſe conſtat. Poſtea uerò non lege, ideſt, ipſo iure, ſed per magiſtratus adminiſtratio prodigis interdici cœpit. Publicè enim expedit, ne quis re ſuo malè vtatur.* [m] *Leges igitur quæ dicũt lege prodigis interdici, ad vetus Ius referenda ſunt: quamquam Accurſius interpretatur id legum præcepto facere iudicẽ.* 8 *Dubitatũ quoq; ſæpe fuit, an in apertè prodigo Iudicis autoritate opus eſſet, tũ manifeſtũ & notoriũ iudicato æquiparetur.* [n] *Sed crebrius placuit, vbiq; neceſſariũ eſſe iudicis decretum, atq; ante omnia prodigum facere poſſe ſiue contractuũ ſiue teſtamẽti iura reſpicia mus.* [o] *Niſi quis cum luxurioſo contrahat, quem ſciat pecuniã illicò diſſipaturũ, & ſcorto* [p] *daturum. Vel niſi quis ſcienter cum eo contrahat, quem ita manifeſtum ſit ſua dilapidare, & in turpes vſus exponere, vt nullus id ignoret: quia tali ſpecie æquitas expoſcit, ne reportet vllum fructum.* [q] 9 *Diſputatur & hic ea quæſtio, an valeat interdictio facta illi, qui re vera prodigus non eſt? Et cõiter receptũ eſt, ratã eã haberi. Sed tamen multa* [r] *in contrarium vrgent. Ego à cõi ſnĩa non puto recedendum, nam cùm Iudex cã cognita, & ueriſimilibus motus coniecturis bonis interdixit: etiamſi hic quorundã iudicio magis liberalis vel magnificus, & ſplendidus fuerit, quàm prodigus exiſtimatus. Iudicis enim ſeueritatis, & cenſuræ ſtãdũ* [s] *eſt. Poterit tamen is, qui datus eſt curator, vt prodigo, cùm non ſit, Iudicem adire, ab eoq; petere, vt pronũciet, ſe ad bonos mores rediſſe, & ita bonorum recuperabit interdictam adminiſtrationẽ.* [t] 10 *Sed quõ agnoſcimus aliquem furore diuexari? Et ſanè vnuſquiſq; creditur ſanæ mentis eſſe, niſi contrariũ conſtet* [u] *vel probetur: & aſſerenti aliquem eſſe furioſum, probandi incũbit onus. Probari autem furor varijs argumentis poteſt, ut puta ſi aliena & deridenda loquitur, ſi per uicos more inſanorũ* [u] *feratur, ſi temerè lapides* [y] *iaciat, veſtes diſrumpat, aliave committat, vnde furor euidenter colligi poteſt.* 11 *Si quis autẽ ſe-*

a l. D. Marcus. ff. de off. præſid.
b Budæ. l. 2. de origin. iur.
c l. 1. de cur. fur.
d Text. in l. Fulcinius. §. adeò, ad fi. ff. ex qui. cau. in poſ. eatur. tex. no. in §. hęc dicimus in auth. vt qui oblig. ſe perhi. ha. res mi.
e Ita notat Barto. l. hęc autẽ in prin. ex quib. cau. in poſſ. eatur.
f l. is cui bonis. ff. de uerb. obl.
g l. in neg de re iu.
h Facit l. ſi curatores habens. C. de in integr. reſt. mi. l. patri pro filio. De minor. l. certi §. quoniam. ſi certum pet. tex. op. c. Veritatis. extr. De dolo & contum.
i Sent. lib. 3. c. 5.
k l. 1. de cur. fur. l. is cui lege. de teſta. l. mutuum. §. 1. de acq. hær.
l d. l. 1. de cur. fur.
m §. fin. ſupr. de his qui ſunt ſui vel al. iur.
n l. emptorem. ff. de actio. emp.
o Dd. in d. l. is cui bonis.
p l. ſi quis cum ſciret. de uſucap. pro empt. Iaſ. in d. l. is cui bo. nu. 10.
q Argumẽto l. tres tutores, in fi. De admin. tut. & Io. Fab hic.
r l. Seiæ. de tutor. & curat. da. ab his cum ſimil.
ſ Vigilius. §. Item prodigus. inſ. qui teſt. fac. poſſ.
t Ita Bar. l. De ætate. in prin. De mino. in vlt. q. 1. quęſtionis principa.
v l. Nec codicillos. C. de codicill.
x l. eb quæ uitia. de ędil. edi.
y Alexa. in l. ſed cũ dotem. § ſi marit. ff. ſol. mat.

mel probatus fuerit furioſus, ſemper talis præſumitur. [z] *niſi dilucida appareant interualla remiſſi morbi: intelligendum id tamen ex Bar.* [a] *ſententia, ſi quis ſemel furere cœperit per iuſtum tempus. Nam plerique doloris vel morbi impatientia furere videntur, hos nemo poſteaquam conualuerunt adhuc furere* [b] *præſumet.*

b Mente captis. ¶ 11 *Dicũt Doctores* [c] *noſtri, hoc diſtare furioſum à mẽte capto, quod ille rabie quadam animi agitur: at mente captus magis in quiete eſt, nullaq; extrinſecus ſigna oſtendit. idemq; eſt, qui & demens, qua de re. Alciatus* [d] *in ſuis Parergis pulchrè diſputat.*

z c. Iudicis. 3. qu 9. gl. cap. fin De ſucceſſ. ab inteſt.
a l. 2. de bon. poſſ. muto ſurd. &c.
b Vide Vigl. §. itẽ furioſi. Quibus non eſt permiſſ. fac. teſt.
c Dd. hic Bald. l. ſi furioſi. C. de nupt. Decius. l. hu maniratis. C. de impub. & al. ſubſtit.
d Libr. 3. Parerg. ca. 10

§. Interdum.

1 *Aliquando tutorem habenti tutor datur.*
2 *Item & curator.*
3 *Actor quid in hoc tex. denotat.*
4 *Tutore impedito adminiſtrare, quis actorem conſtituat, tutor, an Iudex.*

5 [a] Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, utputa ſi legitimus tutor nõ ſit idoneus, quoniam habenti tutorem tutor dari non [b] poteſt. Item ſi teſtamento datus tutor, vel à Prætore aut præſide idoneus nõ ſit ad adminiſtrationẽ, nec tamẽ [c] fraudulẽter negocia adminiſtret, ſolet ei curator adiungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum ſed ad tempus à tutela excuſantur, ſolẽt curatores dari. Quod ſi tutor vel aduerſa valetudine, vel alia neceſſitate [d] impediatur quo minus negocia pupilli adminiſtrare poſſit, & pupillus uel [e] abſit, vel infans ſit, quem velit actorem, [f] periculo ipſius tutoris, Prætor vel qui prouinciæ præerit, decreto conſtituet.

a *Exceptio eſt ad principium tit uli. Nam cùm ibi dictum eſſet, adultis, non etiam pupillis, regulariter curatorem dari, excipiuntur modo plerique caſus, quibus etiam pupilli curatores accipiunt, quos Imperator hic ordine proſequitur.*

b Non poteſt. 1 *Hæc tamen regula perpetua non eſt, & plerunque tutorẽ habenti tutor rectè datur: puta ſi in locum furioſi ſana interualla habentis,* [a] *& muti, & ſurdi tutoris, alij tutores* [b] *dentur: aut ſi aliarum rerum, non earundem, puta in alia prouincia* [c] *datur: aut ſi reipub. cauſa* [d] *abſit, vel miſſus ſit ad hoſtes, quaſi legatus, aut etiam receptus ab eis, vel transfugerit, quia ſeruus non efficitur, tutor manet, ſed interim à magiſtratu tutor dabitur.* [e] *His enim caſibus tutorem impeditum habenti alius tutor in ſubſidiũ (cum præuia tamẽ cauſæ cognitione) rectè datur: qui quidem ſi prior impedimento durãte moriatur, in eadem cauſa manet, donec pupillus efficiatur pubes.* 2 *Põt tamẽ his ipſis caſibus & curator ſubſtitui.* [f]

c Fraudulenter. ¶ *Nam tunc à tutela prius remoueretur.* [g]

d Neceſsitate. ¶ *Et quacunque cauſa iuſta & legitima.*

e Vel adſit. ¶ *Nam ſi pupillus & præſens, & infante maior fuerit, non dandus eſt curator,* [h] *ſed uel tutor ex perſona ſua actorem ante litem conteſtatam, poſtea verò procuratorem conſtituet: uel pupillus ſtatim initio interueniente tutore procuratorem.*

f Actorem. ¶ *Id eſt, adiutorem vel adminiſtratorem, ſic enim actor hoc loco accipitur.* [k]

g Conſtituet. ¶ 4 *Sed an hoc caſu à tutore cum autoritate Iudicis vel à Iudice ad tutoris petitionem actor dandus ſit, quæritur? Et crebrius placuit, à tutore conſtitui debere, Iudicisq; ſubſequi decretum: quanquam nec illud iure improbari queat: ſi iudicem adeo tutor, aliumq; decreto eius interueniente petat, atq; in locum ſuum ſufficiat.* [l]

a l. Non ſolum. §. fi. de exc. tut.
b l. pen. de tut.
c l. ſi tamen. De teſtam tu. l. propter litem. §. fi. de exc. tut.
d l. quæſitum. ff. ſi. lo titu. l. tutor. §. ſi quis abfuturus. de ſuſpec. tutel.
e l Si quis tuto. De tutel.
f l. curator. & l. curatorem. De tutt. & curat. dat. ab his. l. 1. & l. 2. C in q. bus cauſ. tut. hab.
g Vt inf. de ſuſpec. tut.
h l. Curator. de tut. & curat. datis. ab his.
i l. Neque tutores. De procur.
k l. Solet. De tutoribus.
l l. o. neque tutores. C. de procurat.

De ſatiſdatione tuto. tit. xxiiij.

In rubr. princip.

1 *Quare curatores & tutores ſatiſdare debent.*
2 *Tutores, & curatores ut plurimum, aut ſunt infideles, aut negligentes.*
3 *Satiſdare quando dicantur.*
4 *In tutela & cura nulla alia, quàm fideiuſſoria cautio admittitur.*
5 *Qui tutores vel curatores obligentur ad ſatiſdandum:*
6 *Teſtamentarij, & ex inquiſitione dati, non ſatiſdant.*

Ne tamen pupillorum pupillarumve, & eorũ qui, quæve in curatione ſunt negocia a curatoribus tutoribusue conſumantur, uel deminuantur, curet prætor ut & tutores & curatores eo nomine ſatiſdent. Sed hoc non eſt perpetuum. Nam tutores teſtamento dati ſatiſdare non coguntur; quia fides eorum & diligentia ab ipſo teſtatore appro-

approbata eſt, Item ex inquiſitione tutores uel curatores dati, ſatiſdatione non onerãtur: quia idonei electi ſunt.

Quoniam ſpeciatim de his, quæ tutoribus, quæ item curatoribus ſunt peculiaria, dictum eſt: expenduntur modò quædam utriuſq; ferè ex æquo cõmunia. 1 *Cæterum ex præcedentibus ſatis conſtat, legẽ diligenter curare, ne pupillus vel adultus vllo modo incommodũ ſentiat. Vnde pari ratione poſtulat lex, vt tutores vel curatores, ſi uolunt ad oblatum munus accedere, prius ſatiſdent. idq; propterea, vt pupilli, & ætate minores ſi fortè fraudulenta, aut parum diligenti adminiſtratione res eorũ decreſcũt, vel in vniuerſum diſpereant, habeant, vnde damna reſarcire atq; repoſcere poſſint.* 2 *Maximè quia tutores & curatores in ſuo officio communiter aut infideles, aut certè negligentes reperiuntur.* [a] 3 *Satiſdare autem tunc dicũtur, quando per ſolennem ſtipulationem, rem pupillis vel adultis finita tutela aut cura, ſaluam fore ita cauent, vt datis hoc nomine fideiuſſoribus ſecuri fiant.* [b] *Debẽt enim ipſi pupilli, ſi præſentes ſint, & fari poſſint, item adulti rem ſuam ſaluam fore ſtipulari. Quod ſi abſentes ſint, vel pupillus fari nequeat, ſtipulabitur ſeruus eorum proprius, vel tabellio publicus, uel is, quem Iudex dederit, cui caueatur.* [c] 4 *Et quanquã in reliquis ſatiſdationibus, vtpote iudicio ſiſti, & id genus alijs propter ſatiſdandi impotentiam, ſtetur iuratoriæ cautioni, tutelæ tamen & curatione non recipitur ſatiſdatio, niſi per fideiuſſores roborata. Nam & reliquis officijs adminiſtrandis fideiuſſio præſtanda* [d] *eſt.* 5 *Satiſdant igitur, id eſt, datis fideiuſſoribus cauẽt tutores & curatores legitimi, & à Iudice dati ſine inquiſitione: qui niſi ſatiſdederint, quicquid minoris nomine egerint, quantum ad minores pertinet, irritum eſt, neq; ratum habetur,* [e] *Quod idem locum habet in curatore, ad certas adminiſtrationis partes conſtituto: vel ſi, quod pupillo ex ea tutela dari fieri oportet, non præſtetur. Et in omnibus denique, quæ ueniunt in iudicium* [f] *tutelæ.* 6 *Excipiuntur ab regula teſtamentarij, & ex inquiſitione dati tutores, uel curatores, quib. ob id remittitur ſatiſdatio, quia eorum fides uel a teſtatore, uel à iudice ſit approbata. Inueſtigandum tamen non eſt, an patris uoluntas durauerit, aut ueriſimiliter duraſſe uideri* [g] *poſſit.*

a §. Quoniam autem. In Auth. ut hi qui obli. ſe habe. &c. coll. 6.
b l. Non quaſi. §. Non cauetur. ff. Rem pup. ſal. fo. l. 1. C. de tute. uel cura. qui ſa. non de.
c l. . & l. 3. l. ſeruum. ff. Rem pup. ſal. fore.
d l. 1. qui ſatiſd. cogantur. l. ſuſpectũ de ſuſp. tut.
e l. 1. & l. 2. & l. fin. C. de tu. vel cura. qui ſa. non de.
f l. etſi ad ſpecies. l. cum rem ſaluam. l. nam pupillum. §. Rem pup. ſaluã fo.
g Per l. in cõfirmãdo cum duabus ll. ſeq. De confir. tut.

§. Sed ſi ex teſtamento

1 *Pluribus datis tutoribus, uni poteſt committi, ut ſatiſdet, & adminiſtret*
2 *Tutores qui non gerunt, honorarij dicuntur.*
3 *Periculum ad tutores etiam non adminiſtrantes redundat.*
4 *Si tutores nolint de alieno periculo teneri, poſſunt omnes gerere.*
5 *Si pater teſtamento deſtinauit, quis tutelam gerere debeat, eius uolontati ſtatur: fallit, ut num. 6.*

[a] Sed ſi ex teſtamento vel inquiſitione duo pluresve dati fuerint, poteſt unus offerre ſatiſdationem de indemnitate pupilli uel adoleſcentis, & contutori ſuo uel concuratori præferri, vt ſolus adminiſtret: vel ut contutor aut concurator ſatis offerens præponatur. ei, vt & ipſe ſolus adminiſtret.[b] Itaque per ſe non poteſt petere ſatiſdationem a contutore ſuo uel concuratore, ſed offerre debet, vel electionem det concuratori vel contutori ſuo, vtrum velit ſatiſaccipere, an ſatiſdare. Quod ſi nemo eorum ſatis offerat; ſi quidem adſcriptum fuerit à teſtatore, quis gerat,[c] ille gerere debet. Quod ſi non fuerit adſcriptum quem maior pars elegerit, ipſe gerere debet, vt edicto Prætoris cauetur. Sin autem ipſi tutores diſſenſerint circa eligendum eum, uel eos qui gerere debent Prætor partes ſuas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquiſitione datis cõprobandum eſt, id eſt: vt maior pars eligere poſſit, per quem adminiſtratio fiat.

a *Quia commodius ſit, ut tutela geratur per unum, quam ſi in diuerſos deducta ſit:* [a] 1 *ideò pluribus datis tutoribus, aut curatoribus, uni duobusue, qui ſatiſdent, cõmitti poteſt adminiſtratio. Et ii, qui præferũtur alijs in adminiſtratione, uel ex delegatione teſtatoris, uel ex conſenſu maioris partis tutorum, uel ex decreto Iudicis, debet contutorib. ſatiſdare de indemnitate pupilli: hæc autem ſatiſdatio uoluntaria eſt, quia unus alterum ad eam præſtandam cogere non poteſt.* 2 *Quo pacto illos. qui non gerunt, honorarios appellamus vulgò: Nam honoris gratia magis, quàm ut gerant, tutores ſunt uel curatores in hoc dati, ut ſint obſeruatores gerentium, & cuſtodes.* 3 *Nec putes quis ad eos periculum non redundare, quia & illi, excuſſis prius facultatib. eius, qui geſſit, conueniri poſſunt, imputabiturq; ipſis ſi malè in bonis pupillaribus uerſantem non fecerint ſuſpectum; nec aſſiduè ab eo rationem exegerint.* 4 *Planè ſi tutores nolint ſuccedanei eſſe alieni periculi, permittendum eſt ipſis omnib. gerere.* [c]

b Itaque per ſe. § *Sẽſus eſt. contutor non poteſt cogere cõtutorem ſuum ad talem ſatiſdationẽ uel præſtandam, uel accipiẽdam: ſed debet ei optionẽ, ſiue electionẽ accipiendæ uel præſtandæ cautionis offerre.*

c Ille gerere debet. § 5 *Ob id certè, quia parẽtis ſtatur uolũtati, qui utiq; filio rectè pꝓſpexiſſe præſumitur.* 6 *Nõnũquã tamẽ ab eius uolũtate receditur, ut puta ſi pater minus perpenſo cõſilio hoc fecit forte minor 25. annis, uel eo tẽpore fecit, quo ipſe tutor bonæ uitę, uel frugi uidebatur, deinde idẽ poſtea cœpit male cõuerſari, ignorãte teſtatore; uel ſi cõtẽplatione facultatũ eius, res ei cõmiſſa eſt, quib. poſtea exutus eſt.*[d]

a l. Si plores. §. Apparet ergo. De admin. tut.
b Habetur in l. Si plures. de admin. tut. l. quod ſi fortè § ſunt quidẽ. De ſolut.
c l. 3. §. planè. De admin.
d l. 3. § Si parens. & §. Quamuis de admin. tut.

§. Sciendum.

1 *Bona tutorum & curatorum minorib.tacitè ſunt obligata.*
2.3 *Finita tutela vel cura,quæ actiones competant.*
4 *Plurib.exiſtentib.tutoribus,an quolibet pupillo in ſolidum teneatur.*
5 *Si plures tutores inter ſe ſine iudice tutelam diuiſerint, ſinguli inſolidum tenentur.*
6 *Beneficium ordinis.*
7 *Beneficium diuiſionis.*
8 *Tutori doloſo beneficium diuiſionis non competit.*
9 *Beneficium actionis vtilis.*
10 *Pupillus tutori ſoluenti ſolidum,actiones cedere tenetur.*
11 *Tutoribus non exiſtentibus ſoluendo,fideiuſſores excutiuntur.*
12 *Quibus deficientib.magiſtratus conueniri poſſunt.*
13 *Actio ſubſidiaria.*
14 *Magiſtratus quando excuſentur.*

Sciendum autem eſt,non ſolùm tutores,vel curatores pupillis,vel adultis,cęteriſq; perſonis ex adminiſtratione rerum teneri:ſed etiam in eos,qui ſatiſdationem accipiũt, ſubſidiariam actionem eſſe,quę vltimum eius præſidium poſſit adferre.Subſidiaria autem actio in eos datur,qui aut omnino à tutoribus,vel curatoribus ſatiſdari non curauerunt,aut non idoneè paſſi ſunt caueri. Quæ quidem tam ex prudentium reſpõſis, quàm ex conſtitutionibus Imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur. Quibus conſtitutionibus & illud exprimitur,vt niſi caueant tutores,& curatores pignoribus captis coerceantur.

Ad 1 euidentiorem huius.§. cognitionem non eſt ignorandum,bona tutorum,vel curatoris minorib. tacitè eſſe obligata,pro re vel nõ geſta,uel malè [a] geſta. 2 Vnde finita tutela põt is, qui pubertatis annos ingreſſus eſt,ſi damnum ſibi ſentiat in tutelæ adminiſtratione illatum eſſe, contra tutorem ſuum actione tutelæ directa,adultus qui ſub curatione fuerat, maior iam factus,contra curatorem vtili curationis actione experiri.Nam quod Accurſius negociorum geſtorum actionem cõpetere putat,error eſt,cuius Porcius [b] quoq; recte monet. 3 Sed & vterq; ſibimet tutoris vel curatoris bona,pignoris titulo obligata vindicare minime prohibetur. 4 Sed an,ſi plures ſint tutores vel curatores,ad reſarciendum minori damnũ quilibet inſolidũ teneatur? Diſtinguendi ſunt duo caſus.Primus eſt,quando tutelæ gerendæ diuiſio, vel à teſtatore,qui plures dedit tutores,vel à Iudice eſt facta,tunc clari iuris eſt,quemlibet pro adminiſtratione ſibi deſtinata tantum obſtrictum eſſe,non etiam pro parte aliorũ. 5 Secundus caſus eſt,ſi plurib.tutorib. exiſtentib.ipſi inter ſe abſq; Iudicis autoritate diuiſerunt adminiſtrationem,hæc diuiſio nihil præiudicat pupillo,ſed perinde eſt,ac ſi non diuiſiſſent:Et in hac ſpecie regulare eſt,ut tutores ad reſarciendũ pupillo damnum inſolidum teneantur,idq; e rigore iuris ita ſtatuente.Sed eis ex æquitate tribus remedijs ſuccurritur,videlicet ordine,diuiſione,& ceſſione. 6 Beneficium ordinis, *tũc locũ habet,cũ ex plurib.tutoribus vel curatoribus vnus vel duo tantũ adminiſtrauerunt:hi enim primo [d] conueniendi ſunt, cẽſentur q; adminiſtraſſe & hi,qui contutori [c] mandauerunt,dum tamen de mandato conſtet:ſimplex enim tolerãtia non ſufficeret.Poſt eos,qui geſſerunt,ſi ſoluendo non ſint,ad magiſtratus [f] peruenitur tutores,qui non geſſerunt,& quos honorarios appellamus.Et hic ordo conueniendi æquiſſimus eſt:cum is,qui nõ geſſit,nullius criminis quàm contumaciæ ſimpliciſq; negligentiæ reus ſit.At qui ui geſſit,perfidia & furti macula notatur quem & magiſtratus adiuuare videtur,non idoneos fideiuſſores accipiendo.Quoties tamẽ contutor ob bonũ conuenitur,quod ſuſpectum facere,uel ſatis exigere noluit,tunc ante magiſtratum conuenietur, & quod uerum eſt,etſi à Iudice uel teſtatore diuiſa fuerit [h] tutela. 7 Secundũ* beneficiũ eſt diuiſionis,*licet enim omnes tutores ſint ſoluendo, diuiditur inter eos tutela pro rata [i] portione, quia nihil minoris intereſt,cũ omnes ſint æqualiter ſoluẽdo: 8 Ei tamẽ qui dolo adminiſtrauerit,uerius eſt,id nõ indulgeri,ſiue ſolus,ſiue communiter cum alijs dolo,aut culpa [k] geſſerit.Illis uerò qui [l] negligendo,& per contumaciam delinquendo peccant,non denegatur hoc beneficium.quæ eſt receptior ſententia. 9. Tertiũ beneficiũ eſt,ceſſionis,quando ex pluribus tutorib.unus tantum eſt ſoluendo,alij nihil habent in ſubſtantia,is qui ſoluẽdo,eſt, ſi conueniatur & ſatisfaciat minori poteſt ab eo iam maiore facto petere,ut ſibi tutelæ cedat actionẽ, quã poterat pupillus tutores impetere,ut ſi fortè contingeret,contutores ſuos in futurum locupletiores fieri,contra eos experiri poſſit,idq; quod eorũ loco ſoluit repoſcere. 10 Tenetur autem hoc caſu pupillus actionem cedere,dummodo ex proprio uel communi dolo aut ẽt propria culpa ille non conueniatur.Quod ſi ceſſionẽ ſibi fieri non poterat,adhuc utili negociorũ geſtorũ actione(ut pleriq; ſentiũt)ei [m] ſuccurreretur:licet utilem tutelæ actionem,alij [n] malint.Sin uerò pupilli facto cedi ea actio nõ poſſit,agenti ei obſtabit cedendarũ(ut uocãt) [o] exceptio.Hæc ergo remedia quando cõpetãt plurib.tutorib. uel curatoribus,aut ſi unus ex eis datur,eius eſt effectus,ut quilibet nõ amplius,quàm pro ſua uirili conueniri poſſit. 11 Porrò ſi illi tutores ſoluendo nõ ſint,ad fideiuſſores eorũ ſi qui ſunt dati,peruenitur:quib.excuſſis,ſi nec ſic minori ſatisfiat. 12 Magiſtraus,qui ſatiſdationẽ vel nullã,uel nõ ſufficientẽ accepit,cõueniẽdus eſt actione ſubſidiaria,*

a l. Pro officio. C. de adm.tut.
b Habetur in rub. ff de tutel.& rat. diſt.
c l.tres tut. in princip.de adm.tute.
d l.ſi. C.de admin. tut.
e d.l.tres tutores. §. non ſolum. & l.ua .§. quod ſi quis. de adm.tu.
f l.1.§ vſque adeò, ff. de tutel. & ratio.diſtr.l.1. §.diuus. & §. planè. de magiſt.conueniend.
g Hic ſ gl. magna.
h d.§. vſq; adeò.& l.2.C.de diuiſ.tu.
i l.1.§.Nunc tractemus de ratio.diſt.
k Argumento. l.1. §.planè.ff.de magiſtr.conuenien.& l.1.C.Si tuto.uel cur. Quod & in magiſtr deciſum eſt per l in magi. ff.de mag. cõueñi.
l .Si plures. 2. de admin.tut.
m l. ex ſuccurrere. de neg.geſt.
n l. 1. §. planè. De ratio. diſtrah..
o l. Stichum. §. pe. ff.de ſol ut.

ria,

ria, quæ ſic ab effectu & fine dicitur: quoniam ad magiſtratum hac actione, veluti vltimum perpeſſi damni ſubſidium reccuritur. 13 Et hæc actio ſubſidiaria dupliciter eſt intelligenda. Nam ratione tutoris nõ idonei competit aduerſus magiſtratum actio tutelæ utilis. Ob parum autem ſufficientem curatorem vtilis negociorum p geſtorum vtraque tranſit ad hæredes minorum, & interdum contra hæredes magiſtratuum datur, ob horum ſcilicet dolum aut culpam dolo q proximam. 14 Sed ſi tutor vel curator, eorumve fideiuſſores ea tẽpore, quo ſatiſdatio accepta eſt, fuerunt ſoluendo, ceſſat competere hæc actio, quia hoc caſu magiſtratus liberatur, cùm futuros caſus & fortunam præſtare pupillo non debeant, ſi tamen conſtitutionis tempore ſoluendo fuiſſe abuegeretur ad magiſtratum ſpectat contrarium probare, eos ſcilicet fuiſſe idoneos, alias quicquid detrimenti minores paſſi fuerint, ipſe tenebitur r luere.

p per gloſ. hic & l. ſi. ff. de magiſtr. conuen. & l. j. C. eod.
q l. non ſimiliter. & lege, quod hære. de magiſ. cõuen.
r Fac l. j. §. ſi mag. & §. ſed etſi. De magiſt. C. eo. tit. vbi ſingula fuſius expenduntur.

§. Neque autem.

1 *Minores tantum magiſtratus actione ſubſidiaria tenentur.*
2 *Qui ſunt minores magiſtratus.*
3 *Quomodo hi teneantur pupillis.*

Neque autem præfectus vrbi, neque prætor, neque præſes prouinciæ, neque quiſquam alius, cui tutores dandi ius eſt, hac actione tenebitur: ſed hi tantummodo qui ſatiſdationem exigere ſolent.

Limitatio ad præcedentia annectitur. 1 Quod enim ſupra dictum eſt, ſubſidiarium actionẽ minoribus contra magiſtratus competere: non generaliter accipiendũ eſt, ſed reſtringendum ad minores magiſtratus, ideſt, tutorum curatorumque nominatores, & eos tantum, qui niſi intra quingentos aureos & cum ſatiſdatione ſuorum ipſorum periculo exigenda tutores vel curatores ex iuſſu dare non poſſunt. 2 quales ſunt ciuitatum defenſores: Iuridicus Alexandriæ, & municipales magiſtratus. Ergo in maiores magiſtratus, ideſt, eos qui dant quidem tutores & curatores, veruntamen nulla illis eſt impoſita ſatiſdationis exigendæ neceſſitas, puta in Prætorem, Præfectum, Proconſulem, Præſidem, non datur hæc actio: ſed tantum contra minores, ad quos ſpectat pro officij ſui dignitate pupillis de tutela uel cura per idoneam ſatiſdationem commodè proſpicere. 3 Si ergo is magiſtratus, cum poſſet dare tutorem, non dedit, vel data opera diſtulit, ut in ſuorum ſucceſſorum tempus protraheret, vel donec ei alij ſuccederent in dignitate, tenetur pupillo quicquid inde detrimenti acceperit, a reſarcire. Idemque eſt, ſi dedit tutorem minus idoneum, uel moribus vel b facultatibus. Item ſi non exegit ſatiſdationem, vel non ſufficientes accepit fideiuſſores, uel ſi præſidi inquirenti de facultatibus, illectus gratia, uel pecunia corruptus, falſa c renunciauerit.

a l. j. §. maieſt. & §. ſciendum. de magiſt. conuen.
b l. Si creditores. De priuile. cred.
c d. l. j. ſi præſes.

De excuſationibus tuto. vel curatorum.

TITVLVS. XXV.

In Rub.

1 *Tutela & cura ſunt munera publica.*
2 *Excuſatio hoc loci quid ſit.*
3 *Excuſatio à tutela quando detur.*

Hic tractatus de excuſationibus & curatores & tutores reſpicit. 1 eſt enim & tutela & curatio ſaltem autoritate, munus publicũ: ita, ut quiſquis, volens, nolens, ad hæc munera accedere cõpellatur. Fit aũt ſæpe numero, ut quis tutelæ excuſationem obijciens, ab ea liberetur: ideò multas in hoc titulo ſpecies, per quas à tutela uel cura excuſantur homines, Imperator ordine recenſet. 2 Eſt autẽ excuſatio hoc loco nihil aliud, quam alicuius iuſtæ cauſæ allegatio, ob quam non debeat quis ad tutelam uel curam ſubeũdam cogi: 3 Et tum demum locum habet, quando tutelæ curæve datio ipſo iure efficax eſt & robuſta. Nam ſi ipſo iure non teneat, ut quia ille, qui dedit dare non poteſt, aut eum dedit, quem non oportet, aut quo non oportet modo, non habet quis excuſationis a neceſſitatem.

a l. Scire oprtet. §. qui non iuſtæ. ff. cod.

In princip. tit.

1 *Numerus liberorum excuſat à tutela, uel cura.*
2.3.4 *Qui liberi præſtent excuſationem*
5 *Liberi poſt tutelam nati non proſunt.*

Excuſantur autem tutores & curatores varijs ex cauſis: plerunq; tamen propter liberos, ſiue in poteſtate ſint, ſiue emancipati. Si enim tres liberos ſuperſtites Romæ quis habeat: vel in Italia quatuor, uel in prouincijs quinq; à tutela uel cura poteſt excuſari: exẽplo cæterorum munerum, nam & tutelam & curam placuit publicum munus eſſe. Sed

adoptiui

adoptiui liberi non proſunt: in adoptionem autem dati, naturali patri proſunt. Item nepotes ex filio proſunt, vt in locum patris ſui ſuccedant; ex filia non proſunt. Filij autem ſuperſtites tantùm ad tutelæ, vel curæ muneris excuſationem proſunt. Sed ſi in bello amiſſi ſunt: quæſitũ eſt, an proſint. Et cõſtat eos ſolos prodeſſe, qui in acie amittuntur: hi enim, qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur.

a l. 2. Politic. ca. 7.
b §. fi. ſup. De patria poteſtate.
c l. 2. § j ff. eo. ti.
d l qui in vtero. de ſtatu homi. & di xi ſupra §. fin. de tut.
e Text. eſt in l. 2. C. qui num. lib 10.
f d. l. 2 §. numerus. ff eod.

1 *Prima cauſa, quæ excuſationẽ à tutela curationeq; præſtat, eſt* numerus liberorum: *quam excuſationis cauſam adſcribit* [a] *Ariſtoteles Lacedæmonijs. Nam ſi quis tres liberos Romæ, in Italia quatuor, in prouincijs quinque habeat, immunis erit ab hoc onere, propter liberorum fauorem.* 2 *Connumerantur his etiam filijs, & ex filio defuncto nepotes, non etiam ex filia, cùm familiam paterni aui* [b] *mutent, Ita tamen proſunt auo nepotes, vt etſi plures ſint, computentur ſaltem pro vno, ſi ex vno fuerint filio nati.* 3 *Proſunt item filij emancipati, & quaſi emãcipati, vt monachi, epiſcopi, & patricij. Item & hi, qui pro republica in acie occiſi ſunt, hi enim magna cùm gloria vita defuncti ſunt, ſcilicet quod reipublicæ vitam impendiſſent.* 4 *Sunt tamen plerique liberi, qui non præſtant excuſationem, vt ſunt legitimi tantũ, ideſt, arrogati, uel adoptati. Item & naturales tantum, ne parentes ex ſuo delicto priuilegium habere* [c] *videantur. Sed & is, qui, in vtero eſt, ſicut in reliquis ciuilibus muneribus non prodeſt, patri, ita nec à tutela immunem facit; ut quia ad ſui tantum vtilitatem compareatur iam* [d] *natis. Nec filius captus* [e] *ab hoſtibus prodeſt. Numerum autem liberorum determinatum eſſe oportet unicuique tunc, cum creatur:* 5 *Nam qui poſt orationem generantur, non* [f] *proſunt.*

§. Item diuus Marcus

1 *Adminiſtratio rerum fiſci excuſationem præſtat.*
3 *Quandiu duret hæc adminiſtratio.*
ñ *Iuriſconſulti, qui ſunt a conſilijs principi, excuſationem habent*

Item diuus Marcus in ſemeſtribus reſcripſit, eum, qui res fiſci adminiſtrat, a tutela vel cura, quandiu adminiſtrat excuſari poſſe.

a l. adminiſtrãtes. unde hic text. eſt ſun ptus. ff. do.
b d. l Adminiſtrantes. & §. interdũ. ſup. de curatorib.
c l. Iuriſperit. ff eo. l. ſi C. eo. fac. l. qſ quis C. ad Liul. maieſta.

1 *Secunda, quæ excuſationem a tutela præſtat, eſt* adminiſtratio rerum fiſci. *nam præfecti fiſci, qui principis pecuniam adminiſtrat immunitatem habet à tutela & cura: quod & ad eos extenditur, qui præfecturam annonæ, uel uigilum* [a] *gerunt.* 2 *Et hæc remiſſio plerunque temporalis eſt, quia non diutius durat quàm tempore adminiſtrationis, qua ſi deſinat, reditur ad munus intermiſſum, dato ſcilicet interim* [b], *curatore.* 2 *Hoc producunt etiam interpretes ad Iuriſperitos, qui in conſilium principis aſſumpti ſunt, & circa eorum latus agunt: nam illi excuſantur, & quidem in* [c] *perpetuum.*

§. Item qui.

1 *Abſens republicę cauſa excuſatur.*
2 *Ad legationem ſe præparans, abſenti comparatur.*
3 *Abſens cauſa reipub. ſi reuertatur, tutelam recuperat.*

Item qui reipublicæ cauſa abſunt à tutela uel cura excuſantur. Sed etſi fuerint tutores, uel curatores dati, deinde reip. cauſa abeſſe cœperint: a tutela uel cura excuſantur, quatenus, reipublicæ cauſa abſunt: & interea curator loco eorum datur, qui ſi reuerſi fuerint; recipiunt onus tutelæ: nam nec anni habet uacationem, Papinianus libro quinto Reſponſorum ſcripſit,[a] nam hoc ſpacium habent ad nouas tutelas uocati.

a l. ſi filiusfamilias § fi. ff. de precurat l. 1. C. ſi tut. reipub.
b d. l adminiſtrantes. §. j in fine. eo dem tit.
c l. ſed & milites. ff. d tit.
d gl. hic & l fi. C. Si tu. uel cura. reipub cau. & l. pe. §. Hoc tit.

1 *Tertia cauſa excuſationis: Nam ille qui reipublicæ cauſa abeſt, tempore abſentiæ à tutela uel cura, quæ necdum ſit ſuſcepta, excuſationem habet. quod & in eo: qui propediem abfuturus eſt, locum ſibi uendicat.* 2 *Nam & is, qui ſe ad legationem præparat, ad inſtar abſentis* [a] *habetur. Sin autem ſuſcepta iam eſt, incipiat quis reipublicæ cauſa abeſſe, non omnino deponit eam, ſed tantum remittit quandiu abeſt, ſufficiturque interim curator* 3 *Quod ſi reuerſus fuerit, priſtinum munus tutelæ ruſus ſuſcipere* [b] *cogitur.*

Nam hoc. § *Ille qui reipub. cauſa abeſt, reuerſus habet uacationem à tutela per anni ſpacium: quod verum eſt, in noua tutela* [c] *ſuſcipienda: ſecus eſt in priſtina* [d] *recipienda; Et hæc ſimiliter ad eorum, qui reipublicæ cauſa abſunt comites ac miniſtros producitur, qui fuerint intra ſtatutum numerum, nam illi uocationem conſequuntur.*

§. Et qui.

1 *Habens poteſtatem, excuſatur a tutela.*
2 *Quandiu excuſatio duret.*

Et qui

Et qui poteſtatem aliquam habent, ſe excuſare poſſunt, vt diuus Marcus reſcripſit: ſed ſuſceptam tutelam deſerere non poſſunt.

1 *Quarta ſpecies excuſationis: quia propter poteſtatẽ, ideſt, imperiũ [a] ſeu munus publicum, cui quis præficitur, à tutela recenter delata excuſatione habet, ſed ſuſceptum munus deſerere [b] prohibetur: 2 Nec diutius excuſatur, quam donec perdurat in [c] poteſtate. Tales ſunt duces [d] ciuitatis, Cõſules, Prætores, Præſides: quoniam iſti poteſtatem habent.*

a l. Poteſtatis. De verb. ſigni. Vide Deci. in l. cũ qui ff. de iuriſ.
b l. non tantum. §. ſanè. ff. Hoc tit.
c l. Athletæ. poſt. prin. Hoc tit.
d d. l. Athletæ. §. termittuntur.

§. Item propter.

1 *Tutor litem cum pupillo habens, excuſatur*
2 *Debitor vel creditor pupilli hodie non poteſt eius tutelam gerere.*
3 *Fallit in matre & auia.*

Item propter litem quam cum pupillo uel adulto tutor uel curator habet, excuſari non poteſt, niſi forte de omnibus bonis uel hæreditate controuerſia ſit.

1 *Quinta cauſa: quando tutor vel curator litem cũ pupillo habet, non aliter à tutela curationeve excuſatur, quam ſi de [a] omnibus bonis vel maiori parte lis ſit, vel ei quæſtionem ſtatus citra calumniam [b] moueat. Et hoc Pandectarum Iure obtinet. 2 Hodie verò Iure nouellarum indiſtinctè debitor vel creditor pupilli poteſt eius [c] tutelam gerere, vt & ſuprà [d] diximus. 3 Quod non procedit in matre & auia, tametſi enim debitum inter matrem aut auiam & pupillum quoquo modo vertatur, vel ipſæ ſint pupilli creditrices, nihilominus ad tutelam admittendæ ſunt, debito in ſua natura remanente: quod ideò eſt, quoniam affectionis ratio ſuſpicionem omnem [e] remouet.*

a l. propter litem hoc tit.
b l. Athletæ. §. amplius. ff. eod.
c Auth. minores. C. qui da. tut.
d § fi. ſu de autho. tut.
e Auth. ad hæc. C. quãd. mulie. tut. off. fung. l. non ſolum. § denuò. ff. de ritu nup.

§. Item tria.

1 *Tres gerens tutelas, à quarta excuſationem habet*
2.4 *Tres tutelæ quomodo cenſeantur.*
3 *Quandoque vna tutela excuſat.*
4 *Appellans à tertia tutela, ad quartam promouendus non eſt.*

Item tria onera tutelæ nõ affectatæ, uel curæ præſtant uacationem, quamdiu adminiſtrantur, ut tamen plurium pupillorum tutela uel cura eorundem bonorum, ueluti fratrum pro una computentur.

Sextà cauſa eſt, propter multitudinem tutelarum. 1 Nam tres gerens tutelas vel curas non affectatas, excuſationem habet a quarta duntaxat quãdiu [a] adminiſtrat. Nam res affectata non ſolet eſſe [b] oneroſa: 2 Tres autem tutelæ cenſentur, ſi in tria diuiſa fuerint patrimonia: non enim diuerſitas perſonarum, vt fratrum plurium communia & indiuiſa bona habentium, tres tutelas facit, ſed patrimoniorum ſeparatio. Et in hoc excuſationis genere nihil refert, ſiue ſint hæc tria onera ſimplicia, ut tres tutelæ uel curæ, ſiue mixta, ut duæ tutelæ & una cura, aut [c] conuerſo: 3 Interdum tamen & una tutela excuſat, puta ſi tam diffuſa & negocioſa ſit, ut pluribus [d] æquipolleat. 4 Sufficit quoque tres tutelas in una domo fuiſſe, ut ſi pater tres habeat tutelas, filius non uexabitur: & econtrario, tres filij tutelæ remiſſionem dant patri: Et rurſus, utriſque communes, ideſt, una filij duæ patris, & [e] conuerſo. Sed quid in hoc caſu? 5 Si quis duas habens tutelas, ad tertiã uocatus appellauerit, & ad huc pendente iudicio appellationis, ad quartam tutelam promoueatur: utrum a quarta ſe excuſans mentionem faciet & tertiæ, an omnino dimittet eam? Et a diuo [f] Vero & Antonino conſtitutum eſt, non oportere ad quartum promoueri a tertia appellantem, ſed pendente tertiæ creationis excuſatione, illius finem expectare terminum futurum quartæ creationis: idque rectà ratione. Si enim ordine præpoſtero quartam ſuſcipiat quis, eueniet ut poſt tertiam extantem iniuſta tertiæ appellatione apparente, quatuor oneribus grauetur contra leges.

a l. tria onera. Hoc tit.
b l. Spadonẽ. §. fin. d. tit.
c l. 2. §. amplius. d. tit.
d l. Si. tres qui tres §. cæterum puta. rem. ff. Hoc ti.
e l. diximus. §. Si pater. eod.
f d. l. diximus. in princ.

§. Sed & propter.

1 *Paupertas uacationem a tutela & cura præbet*
2 *Quæ ſint ea in re partes Iudicis.*

Sed & propter paupertatem excuſationem tribui, tam diui fratres, quam per ſe diuus Marcus reſcripſit, ſi quis imparem ſe oneri iniuncto poſſit docere.

1 *Septima cauſa eſt, propter paupertatem: Nam & paupertas a tutela & cura immunitatem a præbet ea præſertim, qua quis uictum ſuis manibus, quotidie quærere cogitur, quod quidem ab eo, qui excuſari vult, probandum eſt. 2 Sed quia ſubdifficilis eſt hæc probatio, Iudex imploratus, curare debet, ut per uiatores,*

a l. paupertas. & l. poſt ſuſceptã, in fi. hoc tit.

uel

b Bart. in l. in illa ſtipul. in fin. De verb.oblig.

uel [illegible] reddat, inquiratur, quæ ſint etiam hominis facultatibus, qui tutelam b repudiat, ne forte ſub colore paupertatis alias detrectare atque affugere publicum tutelæ munus uelit.

§. Item propter.

1 *Infirmitas à tutela excuſat.*
2 *Cæci, ſurdi, muti, furioſi tutores eſſe non poßunt.*

Item propter aduerſam valetudinem, propter quàm ne ſuis quidem negocijs intereſſe poteſt excuſatio locum habet.

a l. non ſolum. §. ſi. Hoc tit.
b l. poſt ſuſceptam ff. eod.
c l. j. C. qui mor. excu.
d l. j §. pe. & ult. de tutelis. l. luminibus. C. qui dar. tut.

1 *Octaua cauſa eſt, propter aduerſam ualetudinem: hæc enim excuſat a tutela, non ſolù a noua, ſed etiam* b *ueteri: 2 quod & in his, qui luminibus capti ſunt, & ſurdis & mutis, & furioſis, & qui perpetua ualetudine detinentur,* c *procedit. Et ſanè excuſationis uerbo hac in ſpecie impropriè utimur, cùm tales etiamſi uelint tutelæ nequeant* d *ſuperèſſe.*

§. Similiter.

1 *Imperitia literarum & ruſticitas immunitatem a tutela præſtant*
2 *Ruſticitas quando excuſet.*

Similiter eos qui literas neſciunt, eſſe excuſandos diuus Pius reſcripſit: quamuis & imperiti literarum poſſint ad adminiſtrationem literarum ſufficere.

a Habetur in lege Athletæ. §. ruſticis. Hoc tit.
b l. expertis. C. de decur. libro 10. l. certa. vbi Dd. de judic. l. fin. C. de iur. om. iud.

1 *Nona cauſa eſt, imperitia literarum et ruſticitas, quæ ita demum præbent excuſationem, ſi illi adiuncta ſit ſimplicitas. Illiterati enim ſi ſunt uſu rerũ periti, ſufficere poſſunt ad negociorum* b *adminiſtrationem. 2 Ideoq; ruſtici ſagaces & uerſuti, qui animi rerumq́; habent peritiam (quales fere hodie omnes ſunt) tametſi literas neſciant, a tutela & cura non debent ſperare immunitatem. Per quod dogma limitanda ſunt omnia Iura, quæ ſubueniunt ruſticitati.*

§. Item ſi propter.

1 *Inimicitiæ à tutela excuſant*
2 *Leuis ſimultas non excuſat.*
3 *Excuſatio propter inimicitias quando locum habeat.*
4 *Hæc excuſatio quando non habeat locum.*

Item ſi propter inimicitias aliquem teſtamento tutorem pater dederit, hoc ipſum præſtat ei excuſationem: ſicut per contrarium non excuſantur, qui ſe tutelam adminiſtraturos patri pupillorum promiſerant.

a l. Athletæ. §. dat remiſsionẽ. hoc tit.
b l. 3. §. fi. de alim. leg.
c Bart. in l. in his. ff. ſol. mat.
d l. in confirmando. ff. de confir. tit.
e d. §. dat remiſsionem. l. ex ſententia. de. teſt. tut. l. Spadonem. §. 1. hoc tit.
f Bald. in l. ignorat. in fi. ff. ad exhiben. d. . ſetuus C. fam. erciſcun. Auth. ſi dicatur. C. de teſtib.
g In d. l liberi. Bar. in l. cum tabulis. § 1. De his qui vt ind. Ang. Bal. & Imo. in l. filio quem pater. De leg. 1.

1 *Decima cauſa eſt propter inimicitias: Inimicitiæ enim capitales & grauiſſimæ, quæ inter patrem minorum & ſcriptum tutorem vel curatorem exarſerunt, ſi nekdum reconciliatæ ſint, uacationem* a *præſtant. Leuis autem ſimultas neminem* b *excuſat. Nec refert hoc caſu, utrius culpa inimicitiæ exarſerint, an defuncti, an tutoris ſcripti, tametſi alias diſtingui* c *ſoleat. Forſan enim teſtator, cùm ſciret ſe magnũ æs alienum, & inexplicata pupilli negocia relicturum, vindictæ ſumenda cauſa inimicum ſuum tutorem ſcripſit, vt ſcilicet eum in tutelam periculoſam immiſceret, ſupponeretq; debito, & negocijs. 3 Et hæc excuſatio indiſtinctè locum habet ſiue ante, ſiue poſt ſcriptum teſtamentum inimicitiæ* d *extiterint. 4 Niſi fortè quicquam de reconciliatione, uel ex teſtameno; vel alias per diſſimulationem puta, vel ſubſequẽtia merita conſtare poſſit: vel niſi is, qui tutor datus, tutelam affectauit, aut ſubiturum ſe recepit: tunc enim hanc excuſationẽ non poteſt obijcere, qui a illius voluntati* e *conſenſit. Semper autẽ durare præſumuntur inimicitiæ, donec probetur contrarium, eas eſſe* f *abolitas. Qualiter verò probanda ſit inimicitia, tractant Doctores* g *ſuis locis.*

§. Non eſſe.

1 *Eo quod quis ſit incognitus patri minoris, a tutela non excuſatur*
2 *Per Diuos fratres, qui intelligantur.*
3 *Pater cum filio, quid in legibus ſignificet.*
4 *Papiniani mors & grauiſſimum dictum.*

Non eſſe autem admittendam excuſationem eius, qui hoc ſolo utitur, quod ignotus patri pupillorum ſit, a Diui fratres reſcripſerunt.

Neque

1 *Neque tutor neque curator poteſt hoc prætextu ſe excuſare, quod patri minoris, qui eum dedit, ignotus fuerit, ſi modo ibi domicilium habeat. Quodſi quis alleget, ſe ibi domicilium nõ habere, vbi ad tutelam datus eſt, remittitur a illi tutela.*

a Diui fratres. § 1 *Accurſius alibi* [b] *per diuos fratres intelligit Seuerum & Antoninum: quæ expoſitio inepta falſaq; eſt; quia non fuerunt fratres. De quibus ergo intelligemus? Ego ex hiſtorijs didici, fratres fuiſſe Marcũ Aelium Antoninum, & Verum Commodum. Marcus enim Antoninus eximiæ doctrinæ ac probitatis princeps hunc Commodum fratrem ſuum, ex adoption Pij Antonini principis Imperij conſortem fecit, & primi omniũ Imperatorum bini regnare cœperunt, anno Chriſtiano CLXIII. quos deinde multi ſunt imitati, adeò vt terni nonnunquam imperarent. Sed Marcus, Commodo non multo poſt mortuo, cum filio cõmodo imperauit, homine peſſimi ingeniũ, & omnibus incommodo. Quare* [c] *Vlpianus refert, Diuos fratres reſcripſiſſe de furioſo, qui admiſiſſet parricidiũ: Et Macer* [d] *recitans verba reſcripti,* Diuus Marcus (*inquit*) & Commodus Scapulæ Tertylio reſcripſerunt. *Igitur Macer exprimit nomina fratrum, quorũ Vlpianus meminit, de eodem reſcripto loquens. Eodem pertinet, quod* [e] *Calliſtratus, loquẽs de pœna ſummo Iure indicẽda ei, qui protuliſſet inſtrumenta, quæ uare probare non poſſet;* Sed diuus Marcus (*inquit*) cum fratre ſuo pro ſua humanitate hanc rem temperauit. 3 *Interdum etiam in legibus fit mentio patris cum filio: & tunc oportet intelligi, Seuerum & Antoninum Caracallam cognomento dictum. Is enim filius Seueri fuit, ſed certè prorſus ἄγριος. 4 Nam cum inter cætera ſcelera fratrem ſuum Getam occidiſſet, Papinianum aſylum Iuris, quia parricidium excuſare nolebat, interfici iuſſit. Dicebat enim Papinianus, non tam facilè defendi poſſe, quam perpetrari tam grande facinus. Et hæc non contemne, vt Imperatorum ac Iuriſconſultorum tempora diſtinguere valeas.*

a l. fi. ff. de excu. tut.
b In l. de qua re. de inoff. teſt.
c In l. congruit. de off. præſid.
d In l. diuus Marcus. d. tit.
e l. diuus Pius. ad l. Cor. De falſis.

§. Inimicitiæ.

1 *Hic §. in quo differat à §. Item propter. Supra eod.*
2 *Capitalis inimicitia fratrum ſeu agnatorum, excuſat à tutela.*
3 *Odium ſanguine coniunctorum atrocius eſſe ſolet alijs.*
4 *Datiuus tutor excuſatur propter inimicitiam, quam cum patre pupilli habuit.*
5 *Capitalis inimicitia quæ dicatur.*
6 *Inimicitiæ grauiſſimæ quæ ſint.*

Inimicitiæ quas quis cũ patre filiorum vel adultorum exercuit, ſi capitales fuerunt, nec reconciliatio inter uenit, a tutela uel cura ſolent excuſare.

a *Hic §. pertinet quoque ad decimam excuſationis cauſam paulò ante relatam. 1 Supra enim expoſitio eſt, quatenus obtineant inimicitiæ in tutela uel cura teſtamentaria, nunc ſubijcitur aliud excuſationis genus ob inimicitias in legitima datiuaq; tutela uel curatione. Et in eo duntaxat differunt inter ſe prædicti duo §§. quemadmodum Aretinus & Faber* [b] *notant. 2 Ergo ſi grauior aut capitalis ſimultas extiterit inter fratres aut agnatos, excuſari poſſunt à tutela curaue ſubeunda. 3 Videmus enim odium inter ſanguine iunctos exortum, ferè atrocius eſſe, quam inter vulgares inimicos. 4 Conſimiliter ſi tutor uel curator datus eſt à Iudice, qui cum minoris patre capitales exercuit inimicitias, excuſatur iuſta ratione, quoniam iniuriã uni de cognatione affinitateue illata, longius uidetur ſerpere; & omnes, qui in ea cognatione uel familia ſunt,* [b] *pertinere. 5 Capitalis autem inimicitia, tunc interceſſiſſe intelligitur, ſi quis ſanguinis neceſſitudine uel affinitate tibi cõiunctũ* [c] *interemerit, aut capitis accuſauerit, aut in* [d] *ſeruitutẽ petierit, aut certe illi mortem ſit minatus.* [e] *6 Inimicitię uero grauiſſimæ ſunt, ſi de bonis omnibus ut maiore parte bonorum lis inter eos ſit, aut alteruter eorum atroci affecit* [f] *iniuria, Sed ſi remiſſione irarum, ex uerisſimilibus coniecturis conſtet, ceſſat hęc excuſatio.*

a Hic.
b l. 1. C. Si rector. prouinciæ. l. 1. 2. 3. De lib. cauſ. & lex Cor. De iniurijs.
c d. l. lex Cornelia.
d l. qui cũm natu maior De bonis lib.
e Gloſ l. licet. De arbi.
f l. item apud. §. Atroci. De min. §. Atrox. inf. De iniurijs. Adde Bar. l. 3. § fin. De adimen. leg. Dd in l. liberi. C. de inoff. teſtam.

§. Item is.

1 *Status, & quæſtionem ſtatus mouere quid?*
2 *Cauſa ſtatus capitali accuſationi comparatur:*
3 *Si cui mota ſit ſtatus quæſtio, qui eum tutorem dedit, excuſationem habet.*

Item is qui ſtatus controuerſiam a pupillorum patre paſſus eſt, excuſatur a tutela.

1 *Per ſtatum hoc loci intelligimus conditionem & qualitatem hominis, puta an quis ſit ſeruus uel liber: unde ſtatus quæſtionem is mouere dicitur, qui aliquem reuocat in ſeruitutem. 2 Cauſa autem ſtatus & ſeruitutis accuſationi capitali comparatur, ſerui enim iure ciuili pro mortuis habentur, ita ut a teſtamenti factione, a ferendo teſtimonio, iudicio, arbitrio, cæteriſq; actibus perſonam ſolum liberam concernentibus,* [a] *excludantur. 3 Igitur ſi de ſtatu quæſtio per iniuriam facta ſit tutori à pupillorum patre, uel ecõ uerſo ſi pupillo mota ſit à tutore citra calumniam, excuſatio admittenda* [b] *eſt. Pertinet enim eiuſmodi iniuria ad totius cognationis* [c] *ignominiam. Et hæc eſt undecima cauſa excuſandi a tutela curaue.*

a l. Seruitutem. §. quod attinet. De reg. iur.
b l. Athletæ. §. Amplius. Hoc tit.
c l. 1. & 2. De libera. cauſ. D. ſ. in l. iſti, quidem. § 1. quod met. cau.

§. Item & maior.

1 *Ratione ætatis excuſatio datur a tutela & cura.*

Maior

2.5 *Maior LXX. annis excuſationem habet.*
3 *Salsè dictum Spartani hominis in Athenienſes.*
4 *Senectus olim ſummo in honore habita.*
6 *A reliquis publicis muneribus excuſatur maior LV. annis.*
7 *Mens & ratio & conſilium eſt in ſenibus.*
8 *Minor XXV. annis ad tutelam non admittitur.*
9 *Minor in teſtamento tutor ſcribi poteſt.*

Item maior ſeptuaginta annis a tutela & cura ſe poteſt excuſare. minores autem viginti quinque annis, olim quidem excuſabantur, noſtra autem conſtitutione prohibetur ad tutelam vel curam adſpirare, adeò vt nec excuſatione opus ſit. Qua conſtitutione cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: cùm ſit inciuile, eos qui alieno auxilio in rebus ſuis adminiſtrandis egere noſcuntur, & ab alijs regun tur, aliorum tutelam vel curam ſubire.

1 *Duodecima cauſa eſt, quod ratione ætatis immunitas à tutela & cura datur: idq; dupliciter, uel quia tutor datus eſt iam affecta ætate, vel quia legitimam ætatē necdum habet. 2 Nam qui ſeptuaginta annos compleuerunt, excuſantur: cum illis ipſa ſatis ſenectus grauida ſit & moleſta: quæ excuſationis cauſa à Lacedæmonijs fluxiſſe videtur, apud quos magno ſemper in honore habita fuit prouectior* [a] *ætas. Ex quo extat illud ab homine Spartano ſalsè ac doctè Athenienſibus exprobratum. 3 Ludis enim Athenis cum Lacedæmoniorum legati in gradibus Orcheſtræ perhonorifico loco aſſediſſent, poſtquam aliquantum pleno iam theatro ingreſſus ſenex innixus baculo, homo ſanè haud magni precij, circumiret, quærens locū, neque eum feſſum reciperet quiſquam, vt venit ad Lacedæmoniorum legatos, illi confeſtim ob ætatis reuerentiam honorifice aſſurgentes, ſuperiore illi ſubſellio conceſſere. Propter quod eis cum eſſet maximo plauſu ab vniuerſo theatro gratulatio facta, vnus eorum non illepidè:* Ergo probè, inquit, norunt Athenienſes, quid facere rectum ſit, ſed id facere ipſi negligunt. *4 Sed & conſimiliter Romulus, ſiue ille Numa extitit, quorum alter vrbis, alter, Iuris & religionis fuit parens, hac ſenectutis cum nomine paterno cognatione adductus, ſummum conſilium ciuitatis Senatum, ipſos autem Senatores Patres nominauit; ſtatuitq; ſenioribus decedi de via, caput nudari, & adſurgi aduenientibus ab iunioribus debere. Ad propoſitum redeundo. 5 Exceſſiſſe autem oportet LXX. annos tempore illo, quo creantur, nec ſufficit vltimum poſtremi anni diem* [b] *attigiſſe. 6 A reliquis tamen muneribus perſonalibus, quæ plus laboris corporalis habent quàm induſtriæ, qui maiores LV. annis ſunt, excuſantur: idq; tam diuerſimodè propter pupillorum, qui ſe dirigere nequeunt, fauorem. ob id enim tutela conſtituta eſt, ut ineuntis ætatis inſcitia, ſenum prudentia regatur: 7 cum (vt inquit Cic. in Catone) mens, & ratio, & conſilium ſit in ſenibus. Poteſt enim illa ætate quicunque eſt, ſi non generatione, at conſilijs puero atq; adoleſcenti fieri pater. 8 E diuerſo autem is, qui minor eſt viginti quinque annis, non eſt admittendus ad tutelam, ſicut ſuprà* [c] *dictum eſt. Et quamuis olim poterat remiſſionem petere, hodie tamen, quia ex* [d] *D. Iuſtiniani Conſtitutione ipſo iure à legitima datiuaque tutela repellitur, excuſatione non eget: cum nihil poſſit eſſe in priuatione, niſi prius fuerit in habitu.* [e] *Et hoc caſu annus vigeſimuſquintus cæptus pro completo habetur, idq; fauoris cauſa conſtitutum* [f] *eſt. 9 Poteſt tamen minor in teſtamento tutor deſignari: ſed tutelæ adminiſtratio tunc primum ei committitur, cum fuerit uirilem adeptus vigorem, interimque ſubſtituitur alius.* [g]

[a] Meminit Gel. li. 2. capit. 15. fac. l. ſemper. De Iur. immu.
[b] l. 1. ff. eod. & l. 2. de iure immu.
[c] §. furioſus ſuprà qui teſt. tut. dari poſſ.
[d] In l. fi. C. De legit. tut.
[e] l. decem. de verb. obligat.
[f] l. Ad Rem publ. de n. une. & ho.
[g] d. §. furioſus.

§. Idem & in milite.

1 *Militia præbet immunitatem a tutela & cura*
2 *Veterani milites quatenus excuſentur.*

Idem [a] & in milite obſeruandum eſt, ut nec [b] volens ad tutelæ onus admittatur.

[a] *Decimatertia 1 cauſa eſt propter militiam: nam vt milites alias pluribus priuilegijs gaudent,* [a] *ita quoque a tutela & cura immunes* [b] *ſunt in tantum, vt nec excuſatione opus ſit, quoniam dato ipſo iure nulla* [c] *eſt. Quod & in his militibus, qui in caſtris degunt, & aduerſus publicum hoſtem certamen ſuſtinent, omnino procedit. 2 Veterani autem milites, qui iam compleuerunt militiæ tempus, aduerſus extraneos quidem excuſantur, ſed aduerſus commilitonum filios uacationem ſaltem per annum habent, & non ulteriùs, niſi aliam queant iuris communis excuſationem prætendere.* [d] *Ceterùm ſit ne neceſſe, quo priuilegium aliquod noſtri temporis militibus competat, ut ueteri ritu militiæ aggregentur (quod nonnulli controuertunt) nos alibi commodiùs expendemus.*

[b] Nec uolens.] *Quia cum multis aliis occupetur laboribus, impoſſibile eſt, ut poſſit muneribus ciuilibus præeſſe, tutelamque adminiſtrare.*

[a] Quæ Iuuenal. Saty. vltim. celebrat.
[b] l. Sed & milites. Hoc iure l. Militię. C. Qui tut. da poſſ.
[c] Tex. & gloſ. in l. propter magiſt. §. Si in caſtrē. ff. eod.
[d] l. Iure mariti. C. de adul. l. Miles. §. Sexaginta. De adulter. & l. eiuſ. miles. ff. eod.
[e] infra De mili. teſta. in prin.

§. Item Romæ.

1 *Liberalibus ſtudijs quantum tribuerint honoris ueteres.*
2 *Grammatici, Rhetores, Medici, & c. ſi ſint intra numerū legitimū excuſationem habent.*

Quantus

3 *Quantus ſit is numerus.*

4 *Doctores legum an, à tutela curaque excuſentur.*

Item Romæ Grãmatici, Rhetores & Medici, & qui in patria ſua has artes exercent, & intra numerum ſunt, a tutela & cura habent vacationem.

1 *Veteres Romani, & quibus reſpublica ſemper curę fuit, quantum liberalibus ſtudijs tribuerint, hic locus ſatis docet, quod non tantum honores, ſed etiam perpetua privilegia, & a muneribus publicis remiſſionem earum profeſſoribus conceſſere.* 2 *Sic enim Grammatici, Sophiſtæ, Rhetores, Medici, Philoſophi, et qui triviales diſciplinas profitentur a tutela & cura requiẽ habent, & hæc eſt decimaquarta excuſationis cauſa. Nec tamẽ aliter excuſatur, quam ſi in patria propria: vel Roma, quæ & habetur, & eſt cõmunis patria,*[a] *doceant aut medicentur, ſintq; intra numerum ex epiſtola D. Antonini Pij conſtitutum. Ea enim epiſtola licet communi Aſiæ ſcripta, vniverſo tamen orbi conveniens eſt: cuius tenorem Modeſtinus*[b] *in hæc verba recitat:* 2 Minores quidem civitates poſſunt quinque medicos immunes habere, & tres Sophiſtas, & Grammaticos totidem: Maiores autem civitates ſeptem, qui curent, quatuor qui doceant utranq; doctrinam: Maximæ autem civitates (quales ſunt Metropolitanę) decem Medicos; & Rhetores quinque, & Grãmaticos totidem. Supra hunc numerum, ne maxima quidem civitas immunitatem præſtat. *Minuere tamen hunc numerum licet, quoniam pro civilibus muneribus hoc introductum eſſe apparet. Sed nec aliter hac immunitate perfruentur, niſi decreto Senatus inſcripti fuerint numero conceſſo, & circa officia ſe negligenter non habeant: quoniam is qui vult excuſari propter officium, illud exercere debet, vt Baldus ait. Valde tamen docti & ſi ſupra numerum ſint, & in aliena patria immunes eſſe poſſunt.*[c] 4 *Legum verò Doctores, quia cæteris aptiores & rerum magis experti ſunt, remiſſionem non habent, niſi vel Romæ, aut in probato aliquo*[d] *Gymnaſio doceant, aut principi ſint a conſilijs, quo caſu excuſantur.*[e]

a l. Roma. ad Municip.
b l. Si duas. ff. hoc titu.
c d. l. Sed & reprobari. §. amplius veri. valde.
d d. l. ſed & reprobari. in fin.
e l. Iuriſperitos. in fin. hoc tit.

§. Qui autem vult.

1. 3 *Tutor plures excuſationes habens, & ſi vnam tantum perſequatur, alijs vti non prohibetur: quomodo hoc procedat.*

2 *Quę ſint partes tutoris vnam tantum excuſationem habentis.*

4 *Intra quæ tempora excuſationum cauſa præponenda ſint, & terminanda.*

Qui[a] autem vult ſe excuſare, ſi plures habeat excuſationes, & de quibuſdam non probaverit: alijs vti[b] intra tempora conſtituta non prohibetur.

a *Hactenus variæ excuſationum ſpecies, ſeu cauſæ relatæ ſunt: ſubijciuntur modo quædam paraneſes, ſeu doctrina circa hanc excuſandi materiam obſervandę.* 1 *Et primam hic §. continet illam videlicet, quod tutor & curator ſi plures excuſationes habeat, perſequendo tantum vnam, in cæteris ſibi non præiudicet.*[a] *Quod vt rectè accipias, ſciendum eſt, quandoq; vnam duntaxat, quandoq; plures excuſandi cauſas eidem competere.* 2 *Et ſiquidem tutor unam ſolum excuſationem habeat, res plana eſt: quia illa ante tribunal: uel ubi hoc fieri conſuetum eſt, uel etiam per libellum, id eſt, ſupplicationem (ut Budæus*[b] *& Alciatus exponunt) intra tempus a lege præſtitutum proponere ac teſtari:*[c] *hoc eſt, illam teſtibus probare*[d] *debet.* 3 *Sin verò plures habeat, tunc aut unam tantum nominat coram Iudice, aut omnes ſimul: ſi unam tantum proponat, etſi in ea probanda defecerit, ad reliquas amplius nõ admittitur: ſibi enim imputabit, quod nõ omnes coniunctim allegaverit.*[e] *Cæterum ſi omnes, quæ illi competebant, connexim nominavit) quo caſu §. noſter loquitur) tametſi in quarundam probatione deficiat, aut ceſſet, alijs tamen nominatis intra tempora conſtituta ut*[f] *nihilominus poterit.*

b Intra tempora] 4 *Quæ ſint hæc tempora ſubſequens §. edocebit, Cauſam enim proponere tutor dẽt intra quinquaginta dies, ex quo cognovit ſe tutorem datum:*[g] *ſed ipſa excuſationis cauſa intra quadrimeſtre tempus à die nominationis & cognitionis computandum terminanda eſt.*[h]

a Per tex. noſtrũ hic.
b l. Libertus. a. De in ius. vocan.
c l. Scire. §. oportet. hoc. tit.
d l. 1. §. iuſſum. ff. quod. iuſſu.
e d. l. Scire. §. Sicbe autem.
f l. propter litem. verſ. ſi. ff. eo. uide et Bar. & Angel. l. Titiæ Textor de leg. j. Ang. in Rub. inſ. de excep.
g §. qui autẽ. prox. ſeq.
h l. Quinquaginta. hoc. tit.

§. Qui autem excuſare.

1. 3 *A tutela & cura non appellatur: & quæ ſit ratio.*

2 *A reiecta excuſatione appellari poteſt.*

4. 8 *Ad proponendas excuſationes dantur L. dies continui: & ijdem quomodo computatur.*

5 *Et quare dicantur continui.*

6 *In itinere faciundo 30. miliaria legalia in ſingulos dies computari.*

7 *Miliare legale quomodo conficiatur.*

9 *Per quam uiam commenſuranda ſint miliaria.*

10 *Excuſatio propoſita inter quatuor menſes terminanda, & a quo tempore hi currant.*

11 *Quando longius tempus conceditur.*

Qui [a] autem excuſare ſe volunt, non [b] appellant: [c] ſed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognouerint ſe eſſe tutores uel curatores datos, ſe excuſare debent, cuiuſcunq; generis ſint: ideſt qualitercunq; dati fuerint tutores: ſi intra centeſimum lapidē ſunt ab eo loco, ubi tutores dati ſunt. Si uerò ultra centeſimum lapidē habitant: dinumeratione facta uiginti milium diurnorum, & amplius triginta dierum, qui tamen (ut Scæuola dicebat) ſic debent computari, ne minus ſint, quam quinquaginta dies.

a Docet Iuſtinianus in hoc §, intra quæ tempora tutor curator ve ſuas proponere exceptiones ſiue excuſationes valeant.

b Non appellant. § 1 *Ab eo ſcilicet, quod tutores curatoresve nominati [a] ſunt; Neq. enim permittitur appellatio a tutela curationeve delata, ſed excuſationes ſuas, cur illa munera ſubire detrectent, obijcere poſſunt, quas niſi Iudex exceptet, prouocationi locus eſt.* 2 *Poteſt enim ab ipſa reiecta excuſatione appellari. Non obſtat lex quæ argumento à contrario ſenſu tutori appellationem nō permitti innuit: [b] quia cū alia lex [c] expreſſe contradicat, argumentum a contrario ſenſu [d] ceſſat.* 3 *Sed cum tutela ſit muneris publici, cur ab ea, ſicut a cæteris muneribus publicis, non appelletur? [e] Baro ideſſe credidit, quod munus [f] reipublica non ſit: Loriotus uerò ob id, quod Iuriſdictionis non [h] ſit, ob quam corrigendam inuenta eſt appellatio, [i] quæ ideò in cæteris muneribus locum habet, quia illa à Præſidibus, vel decurionibus Iuriſdictionem habentibus imponuntur, [k] quod & ipſe probo.*

c Sed intra. § *Vides ergo, certum tempus a lege præſcriptum eſſe, intra quod tutor uel curator excuſationes, ſi quas habet, proponere debet.* 4 *Nam qui eſt in ipſa ciuitate, ubi creatur, uel intra centeſimum lapidem a ciuitate, tunc habet ad excuſationē proponendam quinquaginta dies continuos,* [l] 5 *qui ob id dicuntur continui, quia à die, quo quis cognouit ſe tutorem datum eſſe, incipiunt continuo currere, ſiue impediantur remiſſionis cauſam [m] allegare, ſiue non, ſunt ergo hi quinquaginta dies ab initio utiles & in progreſſu continui. Qui autem ultra centeſimum lapidem a ciuitate abeſt, pro ſingulis uiginti milibus paſſuum ſingulos habet dies: quibus triginta deinde adijciuntur.* 6 *Nam in itinere faciundo uiginti miliaria in dies ſingulos numerantur.* [n] 7 *Conficitur autem unumquodq; miliare Italicum, uel legale, mille paſſib. Paſſus, quinque pedibus: pes uerò, quindecim [o] digitis. Et ſi poſt hanc dinumerationē minus quam uiginti milia ſuperſint, integrum diem occupant, ueluti ſi uigintiunū milia paſſuum ſunt, biduum eis attribuatur.* [p] 8 *Et poſtea ſi ad urbem peruenerit, quolibet die uiginti miliaribus confectis, habet alios triginta dies ad excuſationis cauſam proponendā: ita tamen, ne iſta dierum computatio, tum itineris tum excuſationis non minus, quam quinquaginta dies habeat. Ideoq; ſi numeratio dierum quæ in uiam computantur, adiectis triginta diebus, quos ad excuſationem lex dat, non conficiat quinquaginta [q] dierum numerum, tunc alij dies adijciendi ſunt, donec numerus quinquaginta dierum ſit completus; ne melior ſit hoc caſu præſentium conditio, quam abſentium. Sed ſi quis adeò remotus ſit ab urbe, ut dies itineris & excuſationis ſimul computati longè excedant quinquaginta dierum numerum, tunc illud excuſanti non nocebit.* [r] 9 *Debet autem per eam uiam commenſuratio fieri, per quam iter fieri cōſueuit. [s] Si uaria conſuetudo, præfertur quæ in planitie eſt, etiamſi alia breuior reperiatur. [t] Item eſt, ſi longiore itinere tutus quis iter faciat, nam id potiſſimum deligendum [t] eſt.* 10 *Propoſitam uerò excuſationem tutor intra quatuor menſes cōtinuos finire tenetur, qui currit ex die nominationis, non quo tutor eſt nominatus, ſed quo ipſe tutor ſuas exceptiones nominauit, & propoſuit: illas enim omnes nominare debet, ne pupillus dum diutius tutore caret, damno afficiatur.* [u] 11 *Quod non procedit, ſi reſtituendi proferre excuſationem aliquis contradicat, cui a Iudice longior, dilatio detur, & ita contradictionis mora excuſandis impediatur. Tunc enim, quia iniquū foret, cū alterius mora lædi, etiā elapſis quatuor menſib. excuſationem probare adhuc [x] poterit.*

- a l. Scire oportet in prin. ff. eod.
- b l. Tutores. verſ. propter. C. De admi. tut.
- c l. 1 § fi. quis tutor. ff. quādo appel. ſit.
- d Gel. l conuenticulam C. de epiſc. & cler.
- e l. j. §. alia cauſa ff. Quando appel ſit.
- f d. §. ſi quis tutor.
- g In tract. ſup. à ctio 62.
- h l. Muto. §. Tutoris, ff de tutel.
- i l. j in princip. de appel.
- k l. Item. § j quod cuiuſq; uniuerſ. no. l j. in prin. Si quis ius dicenti.
- l d. j. §. ſolent quādo appoſ.
- m Text. in l. Scire.
- n § quisaūt, hoc. tit. l. 3. de vsib. &g. & l. 1. ff. ſi quis caut.
- o Iuxta glo. in d. l. 3. & text. in c. Si cui l 17. q. 4.
- p Tex. in c. cupientes. de elec. lib 6.
- q d. l. Scire §. aliud. hoc tit.
- r l 1. § 1. ff. de his qui deiecerunt, uel eff.
- s Archidiac in c. ſtatutum. De reſcript. in 6.
- t l. fi. §. Cum enim. C. de iure delib.
- u l. quinquaginta Hoc tit.
- x Vt eſt in l. ſi eum ipſe. ubi gl. Hoc tit.

§. Datus.

1 *Tutor ſimpliciter datus, uidetur ſecundario ad totum patrimonium datus eſſe.*
2 *Tutor principaliter perſona, ſecundario rebus datur.*

Datus autem tutor ad uniuerſum patrimonium datus eſſe creditur.

Rurſus aliud præceptum hic §. continet, 1 *uidelicet, ſi datus ſit ſimpliciter tutor uel a teſtatore, uel a Iudice, intelligitur ad uniuerſum pupilli patrimonium datus eſſe, ſiue omnia pupillaria bona ſint in territorio eius, qui dedit tutorem, ſiue extra territorium habeantur: quod & antea non paucis in locis iure ciuili expreſſum fuit.* [a] *ſufficit enim quod iudex perſonam tutoris ſubiectam habeat, & ita perſonam pupilli, licet omnia ſua bona:* 2 *ob id certe, quoniam tutor principaliter perſona datur, ſecundario rebus: Et quod ſecundario, ac in conſequentiam uenit,* [b] *non curatur.*

- a l. propter litem. §. licet. unde hic tex eſt ſumptus. ff. hoc. tit. & l. 2. l. teſtamento. C. eod.
- b Habetur in l. magis puto §. illud, ff. De reb. eorum. & c & ibi Dd & c. Bart. in l. De pupillo ff De tuto & cur. da. & c. Cy. & Dd l. C. Vbi tut. uel cur petantur. Argumento. §. ad certum. ſupra. Qui teſta. tuto. & c.

§. Qui tutelam.

1 *Tutor pupilli, non cogitur eiuſdem curator eſſe.*
2 *Excipitur libertus.*

Qui

Qui tutelam alicuius geſſit, inuitus curator eiuſdem fieri non compellitur: in tãtum ut licet paterfamilias, qui in teſtamento tutorem dedit, adiecerit ſe eũdem curatorem dare, tamen inuitum eum curam ſuſcipere nõ cogendum, Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

Reuertitur Iuſtinianus ad cauſas excuſationis, & in hoc §. decimamquintam præſcribit, qua quis à curatione immunitatem habet. 1 *Nam ſi quis pupilli tutor fuit, non cogitur eiuſdem puberis iam facti curationem inuitus ſuſcipere, etiamſi curator à teſtatore ſcriptus ſit; niſi id voluntarie faciat. Aetiologia eſt, quia cum ſemel oneratus fuerit, non debet amplius cura eiuſdem perſonæ grauari. Abunde enim patri ac filio ſufficit, ſi eis in quibuſdam amici labore conſulatur.* [a] 2 *Excipitur ab hoc dogmate libertus: is enim patroni filijs aut nepotibus tutor curatorq́; datus ob ſuſceptam tutelam à curatione non excuſatur, ſi ſponte per patronum manumiſſus fuerit:* [b] *ſecus ſi per fideicommiſſum propriave emptus pecunia liberatus ſit, & ad libertatem peruenerit* [c].

a Argũ l. tutori. C. de neg. geſt.
b l. Libertum. ff. hoc tit. & l. libertos. C. eod.
c Ang. hic.

§. Iidem reſcripſerunt.

1.5 *Maritus curam vxoris ſuæ ſuſcipere non poteſt.*
2 *Triplex patrimonium vxoris eſſe*
3.4 *Bona Parapherna, & receptitia quæ ſint*
6 *Hunc §. & in ſponſo ſponſaq́; locum habere.*
7 *Maritus procurator vxoris eſſe poteſt.*

Iidem reſcripſerunt, maritum vxori ſuæ curatorem datum excuſare ſe poſſe, licet ſe immiſceat.

Annectitur vltima excuſationis ſpecies. 1 *Maritus enim poteſt ſe excuſare ab cura vxoris ſuæ: quanquam hæc improprie eſt excuſatio, quia etſi velit, non poteſt curator eſſe vxoris ſuæ, propter ſuſpicionem euitandam, ne conſentiente muliere, maritus res eius diſſipet: itaque excuſatione non opus habet.* 2 *Cæterũ ne impingas, ſcire conuenit, vxorem triplex patrimonium habere, ſeu triplicia bona.* Primo dotẽ *in qua maritus dominium ciuile habet, & diſponit, & agit, & conuenitur tanquam dominus,* [a] *vxore retinente naturale dominium, quod interim conquieſcit, donec, diſſoluatur matrimoniũ.* 3 *Secũdo* bona Parapherna, *quæ mulier vltra dotem marito adfert:* [b] *nam ita fieri ſolet, quod mulieres non ſolum dotem adferant, verumetiam alia bona, propria, hereditaria, aduentitia. Parapherna. n. Græce, ſignificãt bona extra dotem, quia hi φερνὴν dotem dicunt. Et in his bonis paraphernis maritus adminiſtrationẽ habet, ita ut ſine ſpeciali uxoris mandato & agere, & conueniri poſſit.* [c] 4 *Tertio habet uxor* bona receptitia, *quæ ſcilicet, dum dos daretur, mulier ex bonis ſuis retinuit, neque mariti uoluit eſſe in poteſtate.* Recipere *enim, inter alias ſignificationes etiam pro reſeruare, & ad vſum ſuum excipere accipitur. Vnde & mulier recipere dicitur, quoties illa in danda uiro dote aliqua ex bonis ſuis retinet, nec ea ad virum tranſmittit.* Hinc receptitius ſeruus *appellatus eſt, nuptę mulieris proprius, quem ſcilicet, cum dotem marito daret, ſibi reſeruauit. Et de his bonis receptitijs præſens §. proprie loquitur,* 5 *in quibus adeo non poteſt maritus curatoris officio fungi, vt ſi uel prudens uel imprudens ſe immiſcuerit, non ſolum excuſare ſe poſſit, ſed etiam debeat.* Quinimo *alium quoque curatorem poſtulare obnoxius eſt, niſi hoc omittendo malit lædi ſuam exiſtimationem.* [d] 6 *Et hoc idem ad ſponſum ſponſamq́; producitur.* [e] 7 *Licet autem curator eſſe nequeat, Procurator tamen conſtitui poteſt:* [f] *idq́; ea ratione, quia procuratoris reuocatio pendet ex mero & libero ipſius domini* [g] *arbitrio. Tutor vero curatorve non niſi certis quibuſdam ceſſat modis.* [h] *Et ſi aliquo caſu reuocatur tutor uel curator, id tamen raro ſine infamiæ macula* [i] *fit.*

a l. doce ancillam. C. de rei vendit.
b l. Si ego. § Dotis autem. ff. De iure dotium.
c l. vlt. vbi gloſſ. & Dd. C. de pact. cõuent.
d l. virum. ff. De curat. furioſi. l. ampliſſimi. C. De excuſat.
e Per gl. hic in verbo meritum, & l. 1. §. vlt. Hoc titu.
f l. maritus. & ibi Dd. C. de procu.
g §. Item mandatũ. inſ. mandati.
h ſup. Quib. mo tu. finiatur p totum.
i Vide Bar. d. l. 1. §. 1. Hoc tit.

§. Si quis autem.

1 *Falſa utens excuſatione, à tutela non liberatur.*

Si quis autem falſis allegationibus excuſationem tutelæ meruerit, non eſt liberatus onere tutelæ.

1 *Occupatio, quia ſi quis ad effugiendum onus tutelæ, uel curæ, falſis excuſationibus uſus eſt, non debet immunis eſſe à tali onere: adeo quod etſi decreto liberatus ſit, non tamen excuſetur, nec ulla reſtitutione pupillo opus eſt, contra ſic liberatum, ob id certe, quoniam tale decretum ex falſa cauſa, etiam in ipſo decreto non expreſſa, impertitum, eſt ipſo iure nullum.* [a]

a Bar. in l. Seiæ egreſſæ. ff. De tut. & curator. datis, &c.

De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.

TITVLVS. XXVI.

In Rubricam.

1 *Suſpecti tutores & curatores ab officio remouendi.*

2 *Suſpectus tutor vel curator quis dicatur.*
3 *Suſpecti criminis iudicium hodie nimis rare exerceri.*
4 *Huius tituli elegantia, & diuiſio.*

1 *Interdum contingit, ut tutores & curatores negligenter, ac improbe officium ſibi delatum adminiſtrẽt, igitur lex eos ab officio tanquam ſuſpectos repellit, nec expectandum eſſe vult finitæ adminiſtrationis tẽpus ne ſera nimium exiſtat pænitentia, ſicut in hoc tractatu diſſeritur.* 2 *Suſpectum autem tutorem vel curatorem eum dicimus, qui fraudulenter in rebus minoris uerſatur, aut ſordide uel perniciosè gerit, uel aliquid intercipit ex rebus pupillaribus, quod in priuatos uſus transferat.*[a] 3 *Vtinam hodie ſuſpecti criminis iudicia crebrius exercerentur. Miror ſane plurimum, cum omnes legislatores tantam egerint curam, ne pueri in ætate pupillari, quæ ſeipſos tueri non poſſunt, ullo modo læderentur, & tam multi nunc uiuant ſuſpecti tutores, qui fiat, ut hoc iudicium adeo ſileſcat hiſce temporibus, nec ulla de ſuſpecto tutore cauſa moueatur, raro admodum perducantur in forum noſtrum. Quis enim nunc uelit excuſari à tutela locupletis pupilli? quis non potius intendat apud iudicem, ſe ad tutelam proximiorem eſſe, quam aduerſarium. Sic corrumpuntur hominum mores auaritia, omnium vitiorum matre, ut merito Oldendorpius*[b] *conqueratur.* 4 *Eſt autẽ ille titulus inſignis propter orationis contextum, rerumq; diſpoſitionem: Quia Imperator methodica plane uia ſingula proponit. Primo unde ſuſpecti crimen deſcendat, & apud quos tutor uel curator poſtulari ſuſpecti poſſit. Deinde quis & a quo, & ex quib. cauſis remoueatur: demum de pœna ſuſpecti.*

a l. Tutor quoque. §. Nũc videamus ff. Hoc. tit.
b In explicatione. l. 12. tab.

In princ. tit.

1 *Accuſatio ſuſpecti ex l. XII. tab. deſcendit.*
2 *Quæ ad eandem inſtituendam requirantur.*
3 *Coram quib. Iudicib. hæc accuſatio inſtitui poſſit.*
4 *Suſpecti cognitio delegari poteſt.*

Sciendum eſt ſuſpecti crimen ex lege duodecim tabularum deſcendere: Datum eſt autem Ius remouendi tutores ſuſpectos Romæ Prætori, & in prouincijs Præſidibus earum, & legato proconſulis.

Duo ex hoc §. axiomata eliciuntur. 1 *Primum eſt. Quod origo criminis de ſuſpecto, eiusq; accuſatio, ex lege duodecim tabularũ manat, ſicut & alia, quæ ad materiam tutelarũ pertinent: ideoq; legitimũ*[a] *dicitur, Legis autem uerba, hæc ſunt:* Suſpecti tutores remouentur. 2 *Si quis igitur tutorem uel curatorem ſuſpecti poſtulat, neceſſe habet accuſator, ut ſe in crimen ſubſcribat, præſertim ſi criminaliter agat: puta ſi petat accuſator, non ſolũ eũ tanquam ſuſpectũ remoueri, ſed etiam propter crimen condemnari: nam hoc caſu ob id tenetur ſe ſubſcribere, quia non tantum priuatam utilitatem, ſed uindictam quoq; publicam poſtulat. Sin autem ciuiliter cũ eo tantũ experiatur, nulla opus eſt ſubſcriptione, cum eam non ad pœnam nocet, ſed priuatũ tantũ pupillorũ commodũ perſequatur.*[b] 3 *Secundo annotandũ eſt, apud quos tutor uel curator poſtulari ſuſpecti poſſit, quod ſatis eſt manifeſtũ. Fit enim iſta accuſatio Romę apud Prætorem, in prouincijs apud Præſides, & apud eos, qui mandauerunt.*[c] 4 *Nec dubium eſt, ſuſpecti cognitionem mandari poſſe, ſi ciuiliter tantum agatur,*[c] *ſecus ſi criminaliter*[d].

a l. 1. Hoc tit.
b c. Tut. & ibi nota. De procu.
c Per l cognitio. de off. eius, &c & l. j. hoc tit.
d l. 1. §. ſuſpecti. ad Turpil.

§. Oſtendimus.

1 *Omnes tutores cuiuſcunque generis ſuſpecti poſtulari poſſunt.*
2 *Mores hominum in uita priuata uix ſatis perſpici poſſunt.*
3 *Magiſtratus uirum demonſtrat.*
4 5 *Patronus an ſuſpecti poſtulari poſſit.*
6 *Patronus quando ut ſuſpectus remoueri poſſit.*

[a] Oſtendimus, qui poſſint de ſuſpecto cognoſcere: nunc uideamus, qui ſuſpecti fieri poſſint. Et poſſunt quidem omnes tutores fieri ſuſpecti, ſiue ſint teſtamentarij ſiue non ſint, ſed alterius generis tutores. Quare & ſi legitimus fuerit tutor, accuſari poterit.[b] Quid ſi patronus? Adhuc idem erit dicendum, dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum eſſe, licet ut ſuſpectus remotus fuerit.

a Dubium erat, an quilibet tutor ſuſpecti poſtulari, uel remoueri poſſet, ſiquidem uidebatur ſufficere, eorum qui teſtamento dantur fidem à teſtatore probatam eſſe.[a] *At legitimi omnem ſuſpicionẽ effugiunt, pp magna neceſsitudinis uinculum, quo pupillis iunguntur:*[b] *Datiui uerò cum ex inquiſitione uel ſatiſdatione creati*[c] *ſint, ſuſpecti accuſandi non uidẽtur.* 1 *Sed hoc non obſtãte deciditur, oẽs tutores, cuiuſcũq; generis ſint, ſuſpectos fieri poſſe, in tantum: ut nec adulti curator, uel furioſi, uel decoctoris, nec is qui curã neutris bonorũ nec adminiſtrationẽ gerit, ab hoc dogmate excipiatur.*[d] *Quãuis, n. boni ſint habiti ac fideles, multa tamen poſt*

a ſup. De ſatiſd. tu. in princ.
b ſup. De leg. ag. tuto. in prin.
c ſup. De Atil. tut. §. Sed hoc iure. & §. ſeq.
d l. 3. §. Non tantũ. & §. etſi quis. hoc tit.

men poſt ſuſceptam tutelam accidere poſſunt, vnde in ſuſpicionem optimo iure vocentur. [e] *2 Sane in vita priuata vix ſatis perſpici poſſunt mores & ingenium hominis: verum ſi cuipiam imperium aut munus obuenit, tum demum apparet, quo quiſque ſit animo. 3 quod ſatis commune indicat diuerbium:* Magiſtratus virum demonſtrat. *Debet ergo Iudex pupillorum vtilitatem ſequi potius, quàm vel teſtamenti ſcripturam, vel eius qui ex inquiſitione datus eſt, circumuentum iudicium* [f].

b Quid ſi patronus.? *Occupatio eſt. 4 Dubitatur enim merito, an & patronus ſuſpecti poſtulari à liberto queat? nam ſuſpecti vtiq; crimen infamiæ labem* [g] *nutrit: & libertus famoſam actionem aduerſus patronum intendere prohibetur, propter debitam & perpetuam reuerentiam, quam patrono ob conſecutã libertatem exhibere tenetur.* [h] *Ergo nec eum, vt ſuſpectum, accuſare poteſt. 5 Sed contrariũ deciſum eſt libertum ſ. eiuſve filium, patronum ſuum legitimum tutorem exiſtentem, poſſe reum ſuſpecti agere. Nec obloquitur prædicta dubitandi ratio, quia hoc caſu patronus etiamſi ſuccumbat, infamis non efficitur, ſicut & in reliquis famoſis actionibus patroni famæ parci ſolet. Quod quidem fiet, ſi nec in ſententia cauſa exprimatur: nec in libello, cum ad libellum in dubio ſententia referatur.* [i] *Poterit quoq; verbis ea conteſtatio temperari, ut illorum famæ conſeruandæ ratio habeatur, quod Aretinus tangit. 6 Communi verò ſententia, ſi patronus vel alius tutor legitimus remouendus eſt, propter culpam remoueri poteſt. Sin pp cõmiſſum dolum, tũc omne negocium penes iudicem reſidet. Nam ſi pupillum grauiſſima aliqua iniuria afficere ſuſtineat, puta ſi ei alimenta deneget, eiuſve bonis iubiet, tunc vt ſuſpectus remouebitur, vel ad præfectum quoque Vrbis puniendus remittetur.* [k] *Sed ſi modicus videatur dolus, vel in re commiſſus exigua, debet illi curator adiungi potius, quam vt cum infamiæ nota* [l] *remoueatur.*

e l. In confirmando & l ſeq. De cõfir. tut. l. tres tutores § j. De admi. tut.
f l. vtilitatem. ff. de conf. tut.
g l. Adoptiuum. § j ff de in ius voca.
i l. vt fundus. commu diui.
k l. 4. §. tutor. hoc tit. & l 1. § item ſolẽt, de off. præf. vrb.
l Per Angel. hic Bart. eleganter in l. ſi tutor. hoc tit. & l. infamem. de pub. iud.

§. Conſequens.

1 *Actio de ſuſpecto eſt quaſi publica.*
2 *Mulieres quoque ſuſpecti poſtulare poſſunt.*
3 *Iniuria facta vni, toti cognationi facta cenſetur.*

Conſequens eſt, vt videamus, qui poſſunt ſuſpectos poſtulare. Et ſciendum eſt, quaſi publicam eſſe hanc accuſationem, hoc eſt, omnib. patere. Quinimo & mulieres admittuntur ex reſcripto Diuorum Seueri & Antonini: ſed eæ ſolæ quæ pietatis neceſſitudine ductæ, adhoc procedunt, ut puta mater, nutrix quoque, & auia, poteſt & ſoror. Sed & ſi qua alia mulier fuerit, quam Prætor propenſa pietate intellexerit, ſexus verecundiam non egredientem, ſed pietate productam, non ſuſtinere iniuriam pupillorum admittet eam ad accuſationem.

Subijcit, qui admittantur ad hanc ſuſpecti accuſationem, 1 aitq; hanc actionem de ſuſpecto quaſi publicum eſſe: vtitur autem improprietatis vocula (quaſi) propterea, quod proprie publica dici non poſſit, cum non ſemper condemnatus fidei & exiſtimationis labe aſpergatur: [a] *quaſi tamen publica nuncupatur, tum propter publicæ vtilitatis & vindictæ cauſam, tum quia cuilibet de populo hæc actio competit: 2 Quare & mulieres, tametſi ab alijs publicis iudicijs* [b] *arceantur, tamen ſi pupillis adultiſve ſanguine coniunctæ ſunt, & ob pietatẽ moueantur, ad illius criminis accuſationem admittendæ ſunt. Idq; Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt,* [c] *3 Et ratio eſt in promptu, quoniam quæ vni fit iniuria, toti illius cognationi vel affinitati fieri intelligitur* [d].

a §. Suſpectus. 2. infra eo. Bar. l. 2. de pub. iud.
b l. 1. de accuſ. l. 1. § pueritiam. de poſtul.
c l. 1. §. conſequens hoc tit.
d l. lex Cornelia in princ. ff. de iniurijs.

§. Impuberes.

1 *Dubitandi cauſa in hoc §.*
2 *Decidendi ratio.*
Ibi. 3 *Pupilli tutores ſuſpecti accuſare non poſſunt, ſecus in puberibus, quo ad curatores.*
4 *Conſanguineorum interuentus efficit, vt res præſumantur geſtæ ex vtilitate minoris.*

Impuberes non poſſunt tutores ſuos ſuſpectos poſtulare: puberes autem curatores ſuos e conſilio neceſſariorum ſuſpectos poſſunt arguere, & ita Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

Exceptionem ſeu limitationem ſuperiorẽ hic §. cõplectitur, 1 quia impuberes non poſſunt tutores ſuos accuſare ſuſpecti. Dubitandi cã erat, quia cùm pupillus maior infante interueniente tutoris autoritate poſſit de morte patris, vel alio crimine publico accuſare, quando ſuã ſuorumq; proſequitur [a] *iniuriã: videbatur quod & tutorem ſuum poſtulare ſuſpecti poſſet. 2 Contrariũ tamen aſſeritur, nempe impuberib. non permitti tutores ſuſpectos facere: ea forte ratione, quia non niſi finita tutela contra tutorem agitur,* [b] *vel potius pp iudicij vix dum ſuborientis infirmitatem. 3 Sed adoleſcentes, qui ſub curatorib. exiſtunt, ad ſuſpecti accuſationem admittendi* [c] *ſunt: dummodo eam ex conſilio neceſſariorum & conſanguineorũ ſuorũ inſtituant. 4 Illorum.n. interuentus facit, ut res ex vtilitate minoris eſſe uideatur, quia lex non arbitratur eos curam ſuorum facile omiſſuros.* [d] *Quo nomine minor, cum necdum firmum animi iudicium habeat,* [e] *illorum deliberationem & præſcriptum ſequi tenetur. Sed ſi coniuncti detrectent vel conſulere, vel conſentire, vt curator ſuſpecti poſtuletur, poteſt adultus Iudicis implorare officium.*

a l. 2. §. pupilli. de accuſ.
b l. niſi finita. ff de tutel. & rõnib. diſtra Ang hic
c Concord. l. impuberib. hoc tit.
d vt eſt in l tranſactionem. C. de tranſact.
e Facit c. Venerabili. de off. delega.
f Bar. d. l. impuberib. & l ſi eum dotem § eo. autem ſolut. mat.

§. Suſpectus.

1 *Suſpectus tutor vel curator quis ſit.*

2 *Tutor qui nec dum adminiſtrat, an & quando vt ſuſpectus remoueri poſſit.*

Suſpectus autem eſt qui nõ ex fide tutelam gerit, licet ſoluendo ſit, vt Iulianus quoq; ſcripſit. Sed & ante, quam incipiat tutelam gerere tutor, poſſe eum quaſi ſuſpectum remoueri, idem Iulianus ſcripſit, & ſecundum eum conſtitutum eſt.

1 Annectitur hoc loci quis dicatur ſuſpectus. Et quidem ſuſpectus tutor vel curator is eſt, qui non fideliter, ſed improbe, & ex dolo malo in tutela verſetur: & is vt ſuſpectus, etiamſi ſoluendo ſit, remoueri põt. Non igitur ſufficit ſi crimine ſuſpecti accuſatus obijciat, ſe ſoluendo eſſe, ſeq; finita tutela curare de male geſtis rationem redditurum. 2 Sed & is, qui nondum adminiſtrationem attigit, quaſi ſuſpectus remouebitur. Illo tamen condimento prædicta ſunt temperanda, vt qui ſe tutorem datum eſſe ex iuſta ignorationis cauſa neſciuit, periculo eius temporis quod ignorante ipſo elapſum eſt, non teneatur. [a] *3 Sed ſi tutorem ſe conſtitutũ cognouit, indubitatum eſt, quicquid interim pupillus detrimenti acceperit, ipſum luere.* [b] *Et hoc caſu ſi nondum ſubijt adminiſtrationem, nec dum vllo decreto iuſſus eſt, vt gereret, non remouebitur, vt ſuſpectus. Primum enim omnium vocari debet, atq; etiam pignoribus captis compelli, vt tutelam gerat, & demum ſi hoc facere detrectet, tanquam ſuſpectus poſtulandus remouendusq;* [c] *eſt.*

a l.pe. de peric. tut.
b l. quidam. dece dens. §. fin. de admi. tut.
c l. impub. §. fi. hoc tit. & l. 2. & 3. C. eod.

§ Suſpectus. 2.

1 *Remotus propter dolum, vel culpam dolo proximam, eſt infamis, ſecus in culpa leui.*

2 *Patronus remotus non fit infamis.*

3 *Dolus quid.*

4 *Culpa nomen generale, & quas habeat ſpecies.*

5 *Maius & minus diuerſas ſpecies non faciunt.*

6 *Culpa duas tantum eſſe ſpecies.*

7 *Culpa ſimpliciter prolata, de leui accipitur.*

8 *Culpa lata alia verſutiæ, alia ignauiæ.*

9 *Culpa verſutiæ dolo comparatur;*

10 *Culpa verſutia quandoque dolus dicitur.*

11.12 *Ignorantia iuris, an a lata culpa excuſet.*

[a] Suſpectus autem remotus, ſi quidem [b] ob dolum famoſus eſt, [c] ſi ob culpam, non æquè.

In hoc §. pæna ſuſpecti attexitur. 1 Etenim is tutor, curatorve, qui propter dolum uel culpã dolo proximam remotus eſt, infamiæ notam incurrit: ex leui autem culpa remotus famam non proſtituit, ſed ſaluam retinet. Et priori caſu remotus tum demum infamis fit, ſi dolus, & ſic cauſa remotionis in decreto iudicis exprimatur: [a] *niſi ex dolo malo ſit poſtulatus, tunc enim opus non eſt, remouendi cauſa per iudicem ſignificari, ſed nominis infamia eum ſemper comitatur.* [b] *2 Excipitur patronus, qui ob reuerentiam à liberto ſibi debitam infamis non efficitur, ut &* [c] *ſupra diximus,*

b Ob dolum.) *3 Eſt autem dolus (vt Labeo* [d] *definit) omnis calliditas, fallacia, machinatio, ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita. vel breuius; Dolus omnis malitia eſt in alterius præiudicium adhibita.*

c Ob culpam.) *Scilicet leuem, aliud enim eſt, ſi ob latam culpam remoueretur, quia tunc famoſus efficitur:* [e] *cùm hæc regulariter dolo comparetur.* [f] *Quia verè materiam culpæ doctores huc congerunt, quæ admodum frequens eſt in legibus, eandem & nos, Zaſij* [g] *noſtri veſtigijs inſiſtentes, paucis complectemur. Huius.n. in hac re aſſertio cæteris lõge verior eſt. 4 Eſt igitur culpa nomẽ generale, & ſuas habet ſpecies, latiſſimam, latiorem, latam leuem, & leuiſſimam. Sed certe ea, quæ gradu intenduntur, ſpecificam differentiã non recipiunt, per vulgatum dogma, quo dicitur: 5 Maius & minus diuerſas ſpecies non conſtituere.* [h] *Quod enim latioris culpæ interdum in iure fit mentio, pro rata accipiendum eſt, ea ratione, qua comparatiuum pro poſitiuo ſcribimus. Vt apud Vergilium:* Triſtior, & lachrymis oculos ſuffuſa nitentes. *6 Expeditius igitur eſt culpam in duas tantum partes diſtinguere, latam & leuem. Prior negligentiam habet extreme reprehenſibilem, nempe nulla diligentia temperatam: altera ſic definitur, ut ſit negligentia qua quis in rebus alienis, eam curam non adhibet, quam cæteri patresfamilias ſolent, tametſi in ſuis minimè diligentior ſit. 7 Quoties tamen culpa ſimpliciter in lege ponitur, pro ea accipitur, quæ leuis eſt. 8 Lata porrò culpa in duo genera diuiditur, uerſutiæ culpam, & ignauiæ culpam. Priorem illi committunt, qui ex uerſuto, & malo animo alienas res affectata quadam improuidentia maligne uel negligunt,* [k] *uel diſſimulant,* [l] *cum in rebus ſuis prouidi ſint ac diligentes. Culpa ignauia eſt, quæ ſupinam & inexcuſabilem negligentiam refert, uel uitio naturæ parum perſpicacis, uel ex praua educatione contractam, ut nimia* [m] *ſecuritas, nimia deſidia,* [n] *ignorare quod omnes ciues ſciunt,* [o] *delictum facti proprij,* [p] *aut alieni errore,* [q] *aut tædio uitæ committere.* [r] *9 Porrò ex his duabus latæ culpæ ſpeciebus, ea quæ dicitur uerſutiæ, ubique dolo comparatur, parique iure cum dolo iuſto cenſetur, tametſi negligentiæ colore cõtegatur. Quid.n. intereſt an manifeſto dolo machineris, an ſub culpæ uelamẽto ad dolũ tendas* [ſ] *? 10 Hinc*

a l. hę enim hoc ti.
b l. & eũ. de excuſ. tut l. ſi ex teſtam. de excep. rei iud.
c §. oſtendimus. ſu. eod.
d l. 1. ff. de dolo malo.
e l. impub §. ſi fraus ff hoc tit.
f l. 1 §. Hæc actio. Si mẽſ. falſ. mod. dix l. quod Nerua. ff. depoſi.
g In ſuis ſing. intellect.
h l. fi. De fund. inſt.
i l. ſi is eui. quẽad. ſeruit. amitta.
k l. contractus. inf. de reg. iur.
l Exempla in l. ſi fideiuſſo. §. idem §. generaliter. ff. mand.
l l. 1. 2 verſi. Sed & ſi id egit. de act. emp.
m l. Nec ſupina. in fi. de iuris. & fac. ign.
n l. plurimum. in fi. ff. eod.
o l. regula §. Sed facti. eod. tit. l. latæ. de uerb ſig.
p l. 2. in fi. de Abig.
q l. 2. §. ſi publicamus. ff. vi bon. rap.
r l. ſi §. ſi quis antè. de bo. eo. qui ante. &c.
ſ Facit d. l. ſi fideiuſſ. ſi mandatu.

eſt

eſt, quod ſæpe numero Iuriſconſultus diſſolutam culpam, quæ verſuto animo ſubuoluitur, dolum nominet, non quod lata culpa vere ſit dolus, ſed ſchemate Rhetorico, ſicut ſi Ciceronem laudaturus, non ſolum eloquentē, ſed ipſam eloquentiā nomines. [t] *Lata verò culpa, quæ ignauia eſt, dolo nunquā æquiparatur, vt quę ſtultitiæ quam malitiæ plus habeat,* [u] *Si tamen vt id, quod culpatiore negligentia patratū eſt vel in damnū alterius tendat, impune non remanet.* [x] *Eaq; ratione, qui per laſciuiam, citra dolum, mortis cauſam præbuit in quinquennium relegatus* [y] *eſt: & incendia per negligentiam admiſſa* [z] *fuſtibus caſtigantur. Sed & ea, quæ malo exemplo, citra dolum, abortionis populum dederat exilij pœna damnatur.* [a] *Suntq; multa alia in iure paſſim exempla.* 11 *An autem ignorantia iuris à lata culpa excuſet tractat hoc loco Accurſius & Bartolus* [b] *alibi. Putat vterque non excuſare, maxime ſi Ius certum ſit & limitatum. Sed diſtinctione neceſſaria ea res temperanda eſt. Aut enim quæritur, an iuris ignorantia noceat, aut an in culpam latam incidat? De primo res eſt expedita, quod in lucris ea nocet, maxime ſi Iuriſconſultorum copiam habere, aut ſua prudentia quiſpiam inſtructus eſſe potuit:* [c] *in damnis vero ea ignorantia in vniuerſum non nocet.* [d] 12. *Super altero certi caſus admittendi ſunt, in quibus ignorantia* [e] *iuris lata culpa adſcribi poſſit; vt in iuris naturalis, vel diuinorum præceptorum ignorantia; & eorum, quæ ſunt prohibita quia* [f] *illicita, Sed & Doctores iuris in latam culpam, & quidem dolo proximam incidunt, ſi ius, in quo verſantur, ignorauerint.* [g] *Item & hi etiamſi ſint literati, qui negocia habēt vel iudicialia, vel quæ iuris ordinem exigunt, & Ius ignorant,* [h] *ſiue illi ſint Iudices, ſiue litigantes. Si tamen iuſta aliqua cauſa defenduntur, vel quia Iuriſperitorum non erat copia, vel quia ex ſtatutis & conſuetudinibus, rectisque alijs moribus ſe fundant, ignorantia iuris culpam non habet. Extra prædictos caſus iuris ignorantia latæ culpæ non attribuitur.*

§. Si quis autem.

1.2 *Poſtulato ſuſpecti, adminiſtratio interdicta eſt ipſo iure.*
3. *A quo tempore interdicta ei dicatur adminiſtratio.*
4.5 *Accuſatio ſuſpecti in heredes tutoris non tranſit.*

[a] Si quis autem ſuſpectus poſtulatur, quoad cognitio finiatur, interdicitur [b] ei adminiſtratio, vt Papiniano viſum eſt. Sed ſi ſuſpecti cognitio ſuſcepta fuerit, poſteaquā tutor vel curator deceſſerit, extinguitur [c] ſuſpecti cognitio.

a *Quoniam ſupra* § *dictum eſt, omnis generis tutores de ſuſpecto teneri: iam ſubijcitur, quatenus teneantur,* 1 *nempe accuſatione ſuſpecti ſemel mota tutor ſtatim cogitur ſe abſtinere à tutela, nec ad eam egreditur, niſi finita cognitaq; cauſa ſuſpecti.*

b Interdicitur. § 2 *Et quidem ipſo iure, adeo, ut nec Iudicis interdictione opus* [b] *ſit; niſi de facto adminiſtrare pergat, quo caſu Iudex eum abſtinere iubebit, alio tamen interim in eius locum ad adminiſtrandas res ordinando* [c] 3 *Sed à quo tempore cenſetur ei interdicta adminiſtratio? Reſpondeo, à tempore litis conteſtationis, & non ante, vt Angel. recte cenſuit. Vnde cōſequitur, ante litē conteſtatā tutori vtiliter ſolui.* [d]

c Extinguitur. § 4 *Nec in hæredes tutoris tranſmittitur.* [e] *Idq; ad exemplum aliarum famoſarum actionum & criminalium accuſationum, quæ regulariter in hæredes defuncti paſſiue non tranſeunt: excepto perduellionis, ſiue læſæ maieſtatis crimine:* [f] 5 *niſi forte hæc ſuſpecti accuſatio non ſolum propoſita fuerit, vt remoueretur tutor, ſed ut etiam mulctaretur ad pupilli vtilitatem. Nam hoc caſu licet, tutore etiam mortuo, illud commodum pecuniarium perſequi, dum lis eo viuente conteſtata fuerit.*

§. Si quis tutor.

1 *Tutor omittens alimenta pupillo à Iudice decerni, vt ſuſpectus remouetur.*
2 *Alimenta pupillo arbitrio Prætoris decernuntur.*
3 *Pupillus quare in poſſeſſionem bonorum tutoris mittatur, ſi alimenta decerni negliget.*

Si [a] quis tutor copiam ſui non faciat ut alimenta pupillo decernantur, cauetur epiſtola Diuorum Seueri & Antonini, [b] ut in poſſeſſionem bonorum [c] eius pupillus mittatur, [d] & quæ mora deteriora futura ſunt, [e] dato curatore [f] diſtrahi iubentur. Ergo vt ſuſpectus remoueri poterit, qui non præſtat alimenta.

a *Hic §. ex Vlpiano* [a] *deſumptus eſt,* 1 *docens tutorem tametſi aliàs ex fide tutelam adminiſtrantem vt ſuſpectum à tutela repelli, ſi de induſtria omittat certa alimenta pupillo à Iudice deſignari. Nam hoc omnino fieri debet, vt tota pupill. facult. ita extendatur, quo is quotannis certam pecuniam ex facultatib. (ſalua tamen patrimonij ſubſtantia) pro educatione percipiat: idq; propterea, ne temeri de ſorte cadat, & ad paupertatem redigatur.* 2 *Quod iudex petente tutore diligenter curare debet pro ſuo arbitrio, perſpecta circumſtantia, cum perſona pupilli, tum facultatum* [b] *eius.*

b Vt in poſſeſſionem. § 3 *Non quidē, ut pupillus inde alatur, ſed ut ex bonis tutoris pupillo cautum ſit,*

t Vt d. l. quod Nerua. l. magna. De verb. ſig.
u Tex. l. ſi mulier. § Si hæres. Ad Treb. De hac loquitur d. l. laté. de uerb. ſig.
x Tex. nota. l. 1. C. Si aduerſ. delictum.
y Iul. lege. §. 1. ff. Ad l. Co. De ſicarijs.
z l. 1. §. Et quia plerunque. De off. præf. vrb. l. qui ædes. l. ſi fortuito. De incend. ruina naufra.
a l. Si quis aliquid 2. §. quia abortionis. ff. De pœn.
b In d. Quod Nerua.
c l. Regula. §. Sed iuris De iuris & fac. ign. l. vt bonorum. in fine ibi glo. De bo. poſſ.
d l. iuris. De iuris & facti igno.
e l. venia. C. De in Ius voc. gl. c. non eſt ſine culpa. De re ind. l i. 6.
f l. extat. quod met. cau. l. miles. §. pe. De re milit.
g l. 2. §. Seruius. De orig. iur.
h Argumentum. l. Si cut. in fine. C. De præſc. 30. an.
a In §. Oſtēd. ſu. c.
b l. quod ſi forte. §. Sunt quidē. §. de ſolu. Aug. hic.
c l. cum quem. C. hoc tit.
d Ang in d. l. quod ſi forte §. 1.
e l pe. §. pe ff. eodē.
f l. vlt. ff. Ad l. Iul. maie.
a l. tutor quoq. §. tutor. ff. hoc titu.
b l. Ius alimētorū. ff. vbi pup. educ. d. b. l. 2. C. de a z pup. præſtan.

vnde damnā repoſcat, ſi forte de ſorte ſuarum facultatum, dum certi ſumptus pro alimentis ei non ſunt conſtituti, ceciderit.

c Eius.} *Subaudi tutoris negligentia.*

d Et quæ mora.} *Id eſt, quę res ętatem & moram ferre non poſſunt.*

e Dato curatore.} *Qui etiam alimenta pupillo de ipſius pupilli bonis præſtat.*

f Diſtrahi iubentur.} *Ne ſcilicet pereant: nam bonus paterfam. verſari in pupilli bonis debet, ſicut in ſuis.*

§. Sed ſi quis.

1 *Tutor præſens ſi mendaciter deneget pupillo alimenta decerni poſſe, quomodo puniendus.*

Sed [a] ſi quis præſens negat propter inopiam alimenta poſſe decerni: ſi hoc per [b] mēdacium dicat, [c] remittendum eum eſſe ad præfectum vrbi puniendum, placuit: [d] ſicut ille remittitur, qui data pecunia miniſterium tutelæ acquiſierit, vel redemerit. [e] Libertus quoque ſi fraudolenter tutelam filiorum, vel nepotum patroni geſſiſſe probetur, ad præfectum vrbi remittitur puniendus.

a *Quæ in præcedenti §. dicta ſunt, tum obtinent, quando tutor data opera latitat, & omittit, ne pupillo alimenta decernantur: 1 Secus verò eſt, ſi tutor præſens id non palam omittat, ſed alias affirmet, pupillo propter tenuitatem ſuarum facultatum alimenta conſtitui non poſſe. Nam tunc ita demum crimine ſuſpecti tenetur, ſi liqueat illum mentitum fuiſſe, idq; propterea, quia laborem effugere comendit, quare tunc à Iudice puniri debet.*

a l. 3. §. Tutor hoc tit. iuncta. l. 1 §. Item ſolent. ff. de of. præf. vrb.

b l libert. hoc titu. & l. 1. C. eod.

b Per mendacium.} *Si mētitus fuerit: nā ſi iuſte aliquā rōne motus ſic opinetur, hoc ipſi obeſſe non dēt.*

c Remittendum.} *Non enim ſimpliciter quaſi ſuſpectus remouebitur, ſed quia grauiori animaduerſione indiget, quàm vt ſufficiat ei ſuſpecti infamia, ideo remitteretur ad pręfectum vrbis puniendus. Sed qua pœna? Ea nimirum, qua ſolent affici, qui vel nummis datis tutelam occuparunt, vel accepto pręmio operam dederunt, ut non idoneus tutor alicui daretur [a].*

d Sicut ille.} *Colligit à ſimili.*

e Libertus.} *Amplificatio ad præcedentia: nam quæ paulo ante diximus, procedunt etiam in liberto fraudulenter tutelam patroni ſui [b] gerente.*

§. Nouiſſime.

1 *Tutor ſuſpectus etſi ſatiſdationem de indemnitate offerat, tamen remouetur.*

Nouiſſime autem ſciendum eſt, eos qui fraudulenter tutelam adminiſtrant, etiamſi ſatis offerant, remouendos eſſe à tutela, quia ſatiſdatio tutoris propoſitum maleuolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem præſtat.

Annectitur amplificatio ad totum titulum. 1 Adeo enim tutor fraudulenter tutelam adminiſtrans, eoq; nomine ſuſpectus à tutela repellitur, ut etiamſi ſatiſdet, tamen non ſit audiendus propter fidem ſemel fractam. [a] Lex enim præſumit tutorem ſemel improbe adminiſtrantem, in dies magis improbe adminiſtraturum: Et, ut Iuſtinianus grauiter ait, ſatiſdatio propoſitum maleuolum tutoris non mutat, ſed diutius graſſandi facultatem [b] præſtat.

a Tex. eſt ſimilis in l. ſuſpectus & l. quia ſatiſdatio. ff. hoc tit.

b Concord. c. 2. §. 1 & ibi gloſ. in fin. de ſeq.

§. Suſpectum.

1 *Tutor ob paupertatem non eſt remouendus: fallit ut num. 2.*

Suſpectum etiam eum putamus, qui moribus talis eſt, ut ſuſpectus ſit. Enimverò tutor, vel curator, quamuis pauper ſit, fidelis tamen & diligens, remouendus non eſt quaſi ſuſpectus.

a § ſuſpectus. Inf. ſupr eod.

b l. Si creditores. ff. de priuil.

c l Scire oportet. §. cum reliquis. ff. de tut. & cur. datis & c. l. ſuſpectū. ff hoc tit. & d. l. Si creditores.

Occupatio eſt ad ea, quæ ſupra [a] dicta ſunt. Dubitari enim poterat, nū quid tutor paupertate laborās tanquam ſuſpectus, repelli à tutela debeat? Et imperator eum non eſſe repellendum determinat, idq; ex definitione ſuſpecti probat. Suſpectus enim eſt, cuius fides improbis ipſius moribus ſic contaminata eſt, vt meritò ſuſpicionem fraudis præbeat, 2 Sed pauper tutor, niſi fraudulenta in rebus pupillaribus uel callida eius conuerſatio ſuſpicionem illi moueat, niſi aliàs fraudulenter tutelam gerat, paupertatis occaſione ſuſpectus iudicari non debet. [b] Sic ergo non nocet aliquem pauperem eſſe, dummodo aliàs ſit bonæ fidei homo, & talis, qui nihil cupiat pupillo detrahere, quod in ſe [c] transferat.

INSTIT. I. LIBRI FINIS.

IOACHIMI MYNSINGERI A FRVNDECK, IVRISCONSVLTI SCHOLIA IN LIB. II.

Inſtitutionum Fl. Iuſtiniani Cæſaris.

In Rubricam.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Duo tantum eſſe Iuriſprudentiæ capita, dominium & obligationem.*
3 *Dominium quare, rem, dixerint Inſtitutionum Architecti.*
4 *Dominium definitur.*
5 *Definitionis dominij explicatio.*
6 *Dominium de rebus incorporalibus improprie tantum dicitur.*
7 *Actor dominum ſe aſſerens, ſi de vſufructu probet, obtinebit.*
8 *Verba impropriãda, vt ſuſtineatur libellus.*
9 *Duo effectus dominij.*
10 *Lex plerunque impedit dominij effectum: vt in marito, & pupillo*
11 *Conuentio quandoq; dominij effectum prohibet.*
12 *Dominij primæua cauſa, eſt ius naturale.*
13 *Diuiſio rerum naturæ conſentanea.*
14 *Dominium cauſam habet, & ius gentium, & ciuile.*
15 *Dominij partes, & ſpecies.*
16 *Dominium directo & utile explicantur.*
17 *Vtilis dominij ſubdiuiſio.* 18 *Plenum dominium.*
19 *Dominium in ſpecie.*
20 *Dominium per anticipationem.*
21 *Dominium, quod habet vſufructuaria.*
22 *Dominium ſummum, ſeu maius.*
23 *Dominium honoris cauſa.*
24 *Dominij affinia.*
25 *Quod ſit dominij contrarium.*
26 *Quæ res ſub dominium noſtrum veniant.*
27 *Quibus modis dominium iam ortum perimatur.*

QVONIAM *Imperator perſonæ tractationem ſuperiore libro abſoluit: Igitur nunc ad primum & potiſſimum vniuerſi iuris caput, nempe dominium accedit.* 2 *Sunt enim, vt ſuprà libro primo diximus, duo tantum propria & peculiaria Iuriſprudentiæ capita, videlicet* Dominium *&* obligatio*: ad quæ reliqua omnia, quæ in legibus ſunt, referuntur. Nam ſunt vtriuſq; capitis vel partes, vel ſpecies, vel cauſæ efficientes, vel effectus, vel affinia ſiue cognata, vel contraria (quod mox in dominio docebimus) exceptis circũſtantijs, quæ & illa, & iſta variant.* 3 *Illud ergo primum iuris caput nẽpe* dominium, *Caius* [a] *& harũ Inſtitutionum Architecti,* Rem *appellant: verum ſatis obſcure. Quid enim in vniuerſa rerum natura nõ eſt res? Id vero ſic accidit. Quia partiuntur res in corporales et in incorporales. Et cũ res corporales (pauculis exceptis) veniant in dominium noſtrum, tradunt ipſi modos iure gentium receptos, ac iure ciuili introductos, quibus dominium acquiri poſſit. Cæterum de altero capite, nempe* obligatione, *libro tertio tractabitur.* [b] *Quia ergo hoc loci de dominio, & modis acquirendi dominij futura eſt diſputatio, è re fuerit, quid ſit dominium, interpellare.* 4 *Eſt autem* dominium *ius de re corporali perfecte diſponendi, aut vẽdicandi, niſi lex vel conuentio obſiſtat. Hæc definitio plenior eſt ea, quam Bart.* [c] *tradidit ab effectu ſumpta: continet. n. effectum ſiue officium rei, quæ definitur, cuius generis ſunt multæ definitiones in legibus.* 5 *Explicemus hanc definitionem verbis popularibus, & craſſe.* Dominium eſt ius, *id eſt, legitima facultas: ſicut & poſſeſſio eſt Ius, item obligatio, vſusfructus, actio, ius, in re: & ſimilia. Quod ergo ſit ius, genus eſt in definitione. Adijciendæ ergo ſunt differentiæ. Prima differentia eſt, de re* corporali, *quia* 6 *rerum incorporalium nullum eſt proprie dominium,* [d] *vt ſeruitutum, poſſeſſionis, obligationis: Improprie* [e] *tamen accipiendo dominium, res quoque incorporales, ſeu iura dominij nomine comprehenduntur: hac q; ratione quis vocari põt dominus ſeruitutis, vſusfructus, poſſeſſionis.* 7 *Quare ſi in libello Actor ſe alicuius fundi dominum dixeris, & de vſufructu tãtũ probet, obtinebit:* [f] *quia interpretabimur: cũ de ipſius vſusfructus dominio intellexiſſe:*

a L. 1. ff. De ſtat. ho.
b inſ. de obligat
c In l. ſi quis ui. §. Diff. de acq. poſſ.
d l. Recte dicimus. de uerb. ſig.
e Vt accipitur in l. qui vſumfructũ ff. Si vſufructus petantur.
f Alex. l. naturaliter. §. Nihil cõe. de acquiren. poſ.

xiſſe. 8 *Impropriè enim verba accipi debent, ad libellum ſuſtinendum. Addidi,* perfectè diſponendi, *primum vt hac differentia poſſeſſionem ſecluderem, quæ dicitur eſſe Ius inſiſtendi rei:* 9 *deinde quia primum officium dominij eſt, perfectè* diſponere de ea re cuius quis eſt dominus[g] *quod tum locum habet, ſi rei copia penes aliquem*[h] *ſit. Nam ſi rei copia abſit, tunc domino rei vendicatio competit, qua petit rem ſibi reſtitui, quam ſuam eſſe aſſerit, vel naturali vel ciuili iure. Et hoc alterum eſt officium dominij, nempe* vendicare, *ideoq; dixi in definitione,* aut uendicandi. 10 *Poſtremo dixi* niſi lex obſtet, *propter pleraſq; perſonas, quæ vtcunq; ſint rerum ſuarum domini, tamen non habent Ius agendi, ſiue diſponendi de reb. pro arbitrio, quia lex in ipſis dominij effectum impedit, adducta rationibus & cauſis legitimis. Sic maritus, tametſi prædij dotalis ſit dominus, Lege tamen Iulia*[i] *alienare prohibetur. Item pupillus ſine autoritate tutoris, vel decreto Iudicis alienare vetatur, propter ætatis imbecillitatem, & iudicium*[k] *fragile.* 11 *Dixi,* uel conuentio: *quia pignoris debitor, vtcunq, ſit dominus pignoris, illud tamen propter conuentionẽ cum creditore initam non poteſt alienare.*[l] 12 *Cauſa efficiens dominij eſt, ipſum ius naturale. Et vt intelligas, quomodo exigenda ſit huiuſmodi cauſa ad naturam, aduertendum eſt. Cum poſt originis peccatum tanta eſſet hominum improbitas, vt non poſſent rebus communiter vti & naturale indicium facile ſentiret, fieri non poſſe, ut homines inſatiabili quadam cupiditate corrupti fruerentur cõiter rebus omnibus: dictaretq; rõ iniquum videri, quod ignaui & deſides alieno alerentur labore: cum quemlibet deceat in ſudore vultus comedere panem ſuum.* 13 *Quare naturalis ratio ſuaſit, vt ſingulis rebus certa & diſtincta conſtituerentur dominia, vt vnuſquiſque; ſuum teneret: alias enim nulla pax, & tranquillitas in ſocietate hominũ retineri poſſet, ſi permitteretur cõio, ſecundum quam raperet quilibet & abuteretur ſuo arbitrio alienis fortunis. Hinc Ariſto.*[m] *rectè ſentit, diuiſionem rerum naturæ conſentaneum eſſe: quod affirmat etiam Decalogi præceptum:* Ne furtum facias. 14 *Verum hodie acquiritur dominium tam iure gentium, quàm iure Ciuili: ſicq; cauſas habet, & ius gentium, & ius Ciuile, nempe modos acquirendi dominij, qui partim à iure gentium, partim à iure ciuili introducti ſunt.* 15 *Dominium partes habet duas, ſcilicet vſumfructum & proprietatem: ſpecies item duas directum dominium & vtile.* 16 *Directum eſt ſine fructu cum ſpe tamẽ conſolidationis: quale eſt quod habet dominus fundi, emphyteuſis, ſoli. Vtile dicitur, quod cum fructu eſt quale habet vaſallus, emphyteuta, ſuperficiarius.* 17 *Bar.*[n] *vtile dominium ſubdiuidit. Nam alterum non agnoſcit directum dominium. (ſic enim intelligi vult, quod opponitur directo dominio) quale eſt, quod per vſucapionem longi temporis, ſiue præſcriptionem acquiritur. Alterũ eſt, quod ſubeſt directo dominio, ſiue quod agnoſcit directum quale habent emphyteutæ, vaſalli, ſuperficiarij. Quæ diſtinctio an vera ſit, infra*[o] *tractabimus.* 18 *Cæterum qui vtrunque dominiũ habet, is plenũ dominium habere dicitur, vt eſt in oĩb. bonis allodialibus & hæreditarijs. Sed præter has dominij ſpecies, poſſunt etiam al*[illegible] *conſiderari, quas eleganter Alciatus*[p] *libro ſecundo* παρέργων *pertractat:* 19 *quale eſt* dominium [illegible] *quod Alciatus*[q] *appellat* κατὰ ἐλπίδα, *vt cum lex filiumf.am. rerum paternarum dominum voca*[illegible] *ſui hæredes dicuntur tanquam ſubipſis ſuccedant,*[r] *erant enim viuente quoque patre domini.* [illegible] *dominiũ quod* κατάπροληψιν, *id eſt,* per anticipationem *dicere poſſumus, vt cum mulier rei ſuæ in dotem traditæ domina*[ſ] *dicitur. Futurum enim eſt, vt ei dos ſua reſtituatur, validiuſque eſt eius, quam filijfam. ius; Ipſa n. propter tale dominium, tanquã locuples ſit, non aſtringitur ad cautionem iudicio ſiſti, cum filiusfam. aſtringitur.*[t] 21 *Item dominium quod vidua habet, quam maritus relictis liberis decedens, in teſtamento iuſſit eſſe dominam, vſufructuariam, adminiſtratricem: Dominium enim illud* εἰκονικὸν *& imaginarium eſt, cum ex Bulgari*[u] *conſuetudine eam ſolum in domo præeminentiam conſequatur, quam viuente marito habebat, Ideoque ad alimenta tantum contrahitur.* 22 *Eſt denique & aliud dominiũ,* quod ſummum *ſeu maius vocant, quędam ſcilicet maieſtas, cuius obſeruationẽ fœderati ſupremo principi, uel reipub.*[x] *debent: cuius dominij effectus plures Guido*[y] *Papienſis refert.* 23 *Solebant & ueteres honoris cauſa dominum aliquem dicere, ut cum Neſennius*[z] *ad Paulum ſcribens:* Ex facto, inquit, domine talis ſpecies incidit. *Sic & mariti vxores ſuas, & maritos illę dominos quandoq; appellant.* 24 *Expediti de ſpeciebus dominij, uideamus, quæ ſint eiuſdem affinia ſiue cognata. Affine autem ſeu cognatum appello, quod cum re ipſa alienam habet ſimilitudinem. Neque tamen unum eſt aliud. Habet ergo dominium duo affinia, uidelicet* quaſi dominium & ius in re ſpecificum: *falſum enim eſt quod Bar.*[a] *quaſi dominium tradit ſpeciem dominij eſſe,*[b] *ſicut alibi dicemus. Quaſi dominium habet is, qui bona fide, & ignorans ex iuſta cauſa, accepit rem aliquam ab eo, qui non ſit dominus.*[c] *Ius uerò in re ſpecificũ habere creditur ſiue pignoris ſiue hypothecæ. Itẽ is, cuius perſonæ vel cuius pdio debetur ſeruitus: deniq; & is, qui tantũ habet retẽtionẽ, hoc eſt, exceptionẽ, nõ actionẽ.*[d] 25 *Officia uero ſiue effectus dominij duos eſſe, paulò ante in definitione diximus. Primum, ut perfectè diſponam de ea re, cuius ſum dominus, modo adſit rei copia. Deinde ſi rei copiam non habeã, ut poſſim eam uendicare, atq; actione reali experiri niſi lege aut conuentione prohibear.* 26 *Habet deniq; & dominiũ ſuũ contrariũ; quod. ſ. uel impedit dominiũ oriri: uel ortũ perimit ac tollit. Sic dominij cõtrariũ tractatur ſi ſtipulatori tradatur res ſacra, ſancta, religioſa, liber homo, aut & hmõi res legetur.*[e] *Et ad hũc modũ Iuſtinianus in hoc libro, tractaturus dominium, orditus eſt à contrario, perſtringens eas res, quæ ſub dominiũ noſtrũ non ueniunt.* 27 *Quales ſunt res communes, publicæ, vniuerſitatis, ſacræ, religioſæ, & ſanctæ: & ſic apparet, res ſingulorum tantũ nobis acquiri: prædictas autem nullo modo dominio noſtro ſubijci poſſe.*

28 *Quod*

g l. In re mandata. C. Mandati.
h Bar. d. l. Si quis ...
i inf. Quib. alie. licet vel non in prin.
k ſup. de auth. tut. per totum. & §. Nunc admonendi. inf. quib. alie. licet vel non.
l §. Contra autem. inf. quib. alie. licet vel non.
m Lib. 2. Politic.
n l. Si quis emptio. C. de præſcr. 30. an.
o Sub tit. de vſuca.
p Cap. 15.
q Ibidem.
r §. Sui autẽ. infra. de hæred. qualit. & diff.
ſ l. In reb. C. de iure dotium.
t l. ſciendum §. Si fundus. Qui ſatiſda. coguntur.
u Auth. hoc locum C. Si mulier ſecũdo nub.
x l. Non dubito. de c. & poſtli. reuerſ.
y quæ. 551.
z l. Neſennius. ad l. Falcid.
a In l. Si minor. §. vlt. De euict.
b §. Nanq, ſi cui. infra de act.
c Dicam in §. Si quis a non domino. inf. Hoc titu.
d l. & nõ tantũ. §. Veniunt. de peti. hær. Iaſ. in §. Omnium. De act. de hinc ad fi. tit. inf. de ſeruitutibus agetur.
e infra de inutilib. ſtip.

28 *Quod uero ad alterum attinet, dominium amittimus traditione, ideſt, datione, hoc etenim modo transfertur.* [f] *Item uſucapione directum, præſcriptione longi temporis utile dominiũ transfunditur; quanquam Alciatus* [g] *etiam directum præſcriptione acquiri contendat. Rurſus ſi rem habeamus pro derelicto, dummo do poſſeſſionem non retineamus: Neq; enim ſolo animo dominium amittitur.* [h] *Poſtremo utile dominium, quod ſuperiorem non agnoſcit (quale habet is, qui longo tempore præſcripſit) iiſdem modis diſperit, quib. directum. Vtile uero quod ſuperiorem agnoſcit (quale habet feudatarius & emphyteuta) difficilius deperditur, quod ſapiat, iuxta ſententiam Bartoli naturam obligationis.*

f l. Tradotionibus. C. de pactis. §. per traditionem. inf. tit. noſtro.
g d. l. traditionibus
h d. l. ſi quis ui. §. Differentia.

De rerum diuiſione, & acquirendo ipſarum dominio.

TITVLVS. I.

In princip. titul.

1 *Hic titulus ex duobus. ff. titulis compactus eſt.*
2 *Diuiſio huius tituli.*
3 *Diuiſio rerum prima.*
4 *Seruitus an dicatur in bonis noſtris eſſe.*

SVperiore de Iure libro perſonarũ expoſuimus: modo videamus de reb. quæ uel in noſtro patrimonio, vel extra patrimonium noſtrum habentur. Quædam enim naturali iure communia ſunt omnium, quædam publica, quædã uniuerſitatis, quædam nullius, pleraq; ſingulorum, quæ ex varijs cauſis cuique acquiruntur, ſicut ex ſubiectis apparebit.

P*RAEDICTIS ita in modum præuię cuiuſdam inſpectionis prælibatis, accedamus ad primum huius libri titulum,* 1 *qui ex duobus Pandectarum locis compactus, concinnatusq; eſt, quorum alter eſt de rerum diuiſione, alter de acquirendo rerum dominio;* 2 *ſicq; duas partes complectitur, in quarum priore ponuntur qualitates & diſcrimen rerum, in altera quatenus nobis ipſæ res, earumq; dominium iure gentium acquirantur. Nam de acquiſitione Iuris ciuilis infra* [a] *ſubijcietur. Primum igitur Iuſtinianus diuidit res, ut deinde colligat, quæ res poſſint dominio noſtro ſubijci, & quæ non poſſint.* 3 *Eſt autem prima diuiſio breuis quidem illa, ſed quæ ſequentium diuiſionum ſemina ſuppeditat, quod quædam res in patrimonio noſtro computantur, quædam extra patrimonium, bonaq; noſtra ſunt. Huic diuiſioni æquipollet ea, qua Paulus* [b] *Ireconſultus utitur.* Rerum (*inquiens*) aliç ſunt diuini Iuris, a iç humani. *Cæterum quod hæc diuiſio propter reales ſeruitutes inſufficiens à pleriſque aſſeritur, propterea quod hæ nec in bonis nec extra* [c] *bona ſunt, nihil aduerſatur.* 4 *Tametſi enim propria ſignificatione ſeruitutis, ea non dicatur in bonis noſtris eſſe, cum ſit accidens non per ſe ſubſiſtens, ſed alteri inhærens nempe prædio, ita ut nec alienari poſſit ſine prædio:* [d] *large tamen loquendo, ſeruitus etiam dicitur in bonis noſtris eſſe, cum pro ea aſſerenda etiam habeamus actionem directam, uel plerunque* [e] *utilem.*

a Sub tit. de vſucap.
b l. 2. ff. de rerum diuiſione.
c l. 1. ff. de vſufruct. legat.
d l. Si aliena. §. hoc iure de uſuca.
e l. Rem [illegible] bonis. de acq. rer. do.

§. Et quidem.

1 *Communia quæ dicantur.*
2 *Acceſſus ad mare, & piſcatio in mari, omnibus licita.*
3 *Quandoque piſcatio mari prohiberi poteſt.*
4 *Villa quomodo hic accipiatur.*
5 *Villa tripartito diuiditur.*
6 *Villa a vehendo dicta.*

Et quidem naturali iure cõia [a] ſunt omnium hæc, aer, aqua profluens, [b] & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur: dum [c] tamen a villis & monumentis & ædificijs abſtineat: quia [d] non ſunt iuris gentium, ſicut eſt mare.

Communia.} 1 *Communia dicimus, quæ ex ſui natura & origine ęqualem præbent commoditatem, vt hominibus, ita & reliquis animantibus: Ideoque communia omnium eſſe dicuntur, quia ſcilicet per naturalem vſum veniunt in communionem: ſicuti eſt aer, mare, & reliqua exempla textus noſtri.* 2 *Hinc colligunt interpretes, non ſolum acceſſum ad litus maris cuilibet permiſſum eſſe, dum ſine publici iuris aut alterius incommodo fiat, ſed etiam cuiuis licere in mari piſcari, adeò vt cũ prohib[illegible]ionem, iniuriarum experiri liceat.* [a] 3 *Niſi forte alius in quaſi poſſeſſione eſſet illius iuris, vt ibi ſolus piſcaretur: tum enim alium piſcari volentem prohibere poteſt, contraq; ipſum interdicto, vti poſſidetis, agere. Pot eſt etiam maris lit-*

a l. Iniuriarum. §. ſi quis mei. De iniurijs.

torumque

torumq; publicorum dominium præſcribi, tanto tempore, cuius initij memoria non extet. b *ſed præſcriptione 30. annorum non* [c] *acquiritur.*

b Aqua profluens.} *Aquam profluentem vocat hic Iuſtinianus omnem currentem aquam, ſeu manantem, aut ſcaturientem ex terra, quam* Fontanam *vocant Medici. Nec repugnat ſequens* §. *hic enim loquitur Imp. de proprietate, ibi autem de vſu: ac eo modo flumen & commune eſt & publicum.*

c Dum tamen a villis.} 4 *Villa hic pro caſa vbi retia ſiccantur, fructusve reponuntur accipienda eſt.* 5 *Aliàs autem tripartito villa diuidi ſolet. Prima vrbana eſt, quam dominus ipſe ad inhabitandũ ſumit, quæ & prætorium dicitur. Altera ruſtica, quam villici, operæq; ruſticæ* [d] *incolunt. Tertia fructuaria, in quam fructus deuehuntur.* 6 *Vnde & à vehendo villam dictam eſſe, L. Columella tradidit.*

d Quia non ſunt.} *Sed eorum propria, qui illa decreto Iudicis* [e] *extruxere.*

d De qua in l. videamus. ff. loca.
e l. quamuis de acq. re. domi.

§. Flumina autem.

1 *Flumina perennia ſiue publica.*
2 *Torrens eſt, quod hyeme tantum fluit.*
3 *Portus ſignificatio.*
4 *Ius piſcandi in fluminibus, omnibus competit.*
5 *Quando id non habeat locum.*
6 *In mari ædificare licet, ſicut in littore.*
7 *Veneti quare libertatem prætendant.*
8 *In ſolo alicuius Iuriſdictionali ædificans eius efficitur ſubditus.*
9 *In flumine publico non licet ædificare ſine autoritate publica.*
10 *Populus non poteſt ius ædificãdi in flumine concedere, ſi per hoc iter nauigij deterius fiat.*
11.13 *Res communes & publicæ quomodo differant.*
12 *Eadem res & communis & publica dici poteſt, diuerſis tamen reſpectibus.*
14 *Hyberni fluctus quare maximi.*
15 *Littus pro quauis extremitate.*

Flumina [a] autem omnia, & portus, [b] publica ſunt. Ideoq; ius piſcandi [c] omnibus cõmune [d] eſt in portu fluminibusque. Eſt autem littus [e] maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

a Fulmina.} 1 *Subaudi perennia, quæ ſemper fluunt, quæ publica quoq; flumina dicuntur.* 2 *Nã quod hyeme tantum fluit torrens dicitur, ſi tamen aliqua æſtate exaruit, qđ alioqui perenne fluebat, non ideo minus perẽne* [a] *eſt. De priuatis fluminib. tex. hic non loquitur: ea. n. nihil a cæteris locis priuatis differũt.* [b]

b Portus.} 3 *Portus hic pro nauium ſtatione ſumitur, quæ incluſæ naues à ventis tutæ ſunt. Ab antiquis vero portus plerunque pro inſula aut domo dicebatur, ſic dicta, quod merces in eum portarentur* [c],

c Ideoque Ius piſcandi.} 4 *Hinc ergo diſcis, ius piſcandi eſſe publicum iure gentium & omnib. hominib. cõiter competere, quod Læda quoq; apud Ouidium* [d] *teſtatur.* 5 *Quod tamen non obtinet ſi diuerſũ vel populi vel principis voluntate ſit conſtitutum,* [e] *vel longiſſima temporis præſcriptione, cuius initium non extat, aut deniq, conſuetudine diuerſum fuerit receptum.* [f] *Sed an in fluminib. publicis ædificia extruere liceat?* 6 *Et in mari licitum eſt ædificare ſicuti in littore.* [g] *Sic extructa ſunt Venetiæ ciuitas inſignis & potentiſſima maris Adriatici.* 7 *Hacq; ratione Veneti libertatem prætendunt, nec agnoſcunt ſuperiorẽ, quia in nullius ædificarunt ſolo.* 8. *Siquidem alias qui in ſolo Iuriſdictionali alicuius ædificium ponit, illius efficitur* [h] *ſubditus.* 9 *In flumine tamen publico nemo poteſt ſine publica autoritate quicquã extruere: adeò vt ne poteſtatem quidem priuato facere permiſſum ſit. tametſi ex utraq; ripa poſſideat:* [i] *& edicta ſunt prodita contra ædificantes.* 10 *Sed nec populus cuiquam poteſtatem ædificãdi in flumine nauigabili cõcedere poteſt, ſi per illud ſtatio iterve nauigij deterius fiat, quia cum flumen publicum ſit omnium hominum, ab vno homine vſurpari non* [k] *poteſt. Quinimo nec ipſe populus poteſt in præiudicium nauigationis moletrinas, ſiue molendina publica in eiuſmodi flumine* [l] *collocare, ne quicquam vſui obſtet publico, Verum ſi tale ædificium non eſſet impedimento nauigantibus, contrarium verius eſt.*

d Commune.} *Ideſt omnibus hominibus cõiter competit: & ita diſtrictius hic accipitur, quàm ſuperius. ut autem veram differentiam inter res communes & publicas habeamus, in eo potiſſimum differre noſcuntur,* 11 *quod res communes ſunt, quæ promiſcuum vſum tam hominibus quàm cæteris animantibus ſuapte natura præbent,* publicæ *vero res dicuntur, quæ tantum ſunt propter publicum vſum, qui potiſſimum ex hominum induſtria exiſtit.* 12 *Vnde ſi commoditatem naturalem in re inſpicias, res cõis dicitur, Si verò vſum, qui ex induſtria radicatur, eam publicam dicere poteris. Poteſt itaque res per naturam dici cõis, & per induſtriam eſſe publica.* 13 *Eſt porrò & hæc differentia. Nam ius gentium conſtituit in publicis rebus certa dominia, vt ſcilicet ſunt populorum circumiacentium aut vicinorum, & tamen vſum eorum reliquit communem omnib. id quod non eſt factum in rebus communibus, nullum enim dominium conſtituit ius gentium in aere, aqua profluente, & c. ſed reliquit ea communia omnibus. Confunduntur tamen non raro in legibus publicum &* [m] *commune.*

e Eſt autem litus.} 14 *Sunt. n. hyberni fluctus maximi, quod eo tẽpore circiter Vergiliarũ occaſũ tẽ-*

a l. 1. §. 1. & i. ff. De flum.
b d. l. 1. §. Hoc interdictum.
c l. portu. ff. de verbo. & rerum ſig.
d Lib. 6. Metamor.
e l. quo minus. & ibi. Bar. ff. de flu.
f l. quiſquã. ff. de diuerſ. & temp. præſcr. l. vſum aquæ. C De aquæ duct. lib. 11. & l. 1. §. vl. de aqua plu. arc.
g Bal. in rub. ff. de rerum diuiſ.
h Spec. de religioſis domib. uerſic. Quid ſi petatur ciuitas.
i l. vlt. de fluminib.
k l. 1. §. permittitur de aqua quotid.
l l. 1. in princip. De flumi.
m § littorũ. inſ. hoc tit. l. quædã ff. eo.

peſtatibus

peſtatibus perturbantur, vt [n] *Plinius tradit. Sic etiam Cicero in Topicis ex Galli Aquilij ſententia littus definiuit. Eſt autem littus propriè maris, ſicut ripa fluminis:* 15 *Veteres tamen μεταφορικῶς littus de quacunque extremitate dixerunt. Virgilius: iacet ingens littore truncus. Prædicta tamen non de mediterraneo, ſed noſtro mari ſunt intelligenda. Nec enim quicquid infinitum illud pelagus, magnis fluctibus concitum, in excurſione ſua merſerit vel abluerit, littorum iure commune fuerit, vt Faber* [o] *quoque attingit.*

n lib. 2. hiſt. natu. c. 49.
o §. Præcedente. per l. 1. §. Ripa. ff. de flumi.

§. Riparum quoque.

1 *Ripa eſt fluminis, littus maris*
2 *Flumen quandoque ripas mutat.*
3 *Littus & ripa, quoad proprietatem, differunt.*
4 *Riparum commoda & incommoda ad dominos prædiorum circumiacentium pertinent.*
5 *Fructus arborum in ripis ſitarum ad eos pertinent, qui proxima prædia habent.*

Riparũ quoque [a] vſus publicus eſt iure gentium, ſicut ipſius fluminis. Itaq; naues ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt, ſicut per ipſum flumen nauigare. ſed [b] proprietas earum illorum eſt, quorũ prædijs hærent, qua de cauſa arbores [c] quoque in eiſdem natæ, eorundem ſunt.

a Riparum.} 1 *Ripa propriè fluminis dicitur, ſicut littus maris: eſtq́; id quod flumen continet, naturalem rigorem curſus ſui tenens. Nam ſi flumen vel imbribus, vel mari, vel alia qualibet ratione ad tempus excreuit, ripas non* [a] *mutat.* 2 *Si tamen flumen naturaliter ita creuit, vt perpetuum incrementum nactũ ſit, vel alio flumine admixto, vel qua alia ratione, dicendum eſt ripas quoque ipſum mutaſſe: quemadmodũ ſi alueo mutato alio cepiſſet* [b] *currere.*
b Sed proprietas.} 3 *Differentia eſt inter littora & ripas quoad proprietatem. Littora enim communia nec in vllius proprietate exiſtunt. Riparum verò proprietas ad eos pertinet, qui habent proxima prædia non obſtante regula, Quod appendices* [c] *ſequantur principalis ſubiecti naturam: nam in ripis ob naturæ æquitatem ceſſat hæc regula.* 4 *Riparum enim incommoditates, ſi forte morſu fluminum latiores fiant, ad eos tantum pertinent, qui propre ripas prædia ſiue dominia poſſident, earũdemque opera & labore plerũq; arcentur: ergo naturali æquitati conueniens eſt, vt riparum proprietas ſubleuet ipſorũ dãna & incõmoda.*
c Arbores.} 5 *Subaudi & ipſarum arborum fructus eorum ſunt, qui prædia habent proxima, ob prædictam rationem: intãtum, vt ſi nauigantes quicquam de huiuſmodi fructibus acceperint, tenerentur, vt qui cunque* [d] *alij.*

a l. 1. §. Ripa autem de flumin.
b l. ergo. §. alluuio. de acq. rer. domi.
c cap. Acceſſorium. de regu. iur. lib. 6.
d Iuxta Bal. in rub. c. l. riparum. Hoc tit.

§. Littorum quoque.

1 *Littus & ripa, quoad vſum attinet, non differunt*
2 *Littus & ripa, &c. quo ad proprietatem, differunt.*

Littorum quoque vſus publicus eſt, & iuris gentium, ſicut & ipſius maris, & ob id cuilibet liberum eſt caſam ibi ponere, in qua ſe recipiat: ſicut retia ſiccare, & ex mari ducere. Proprietas autem eorum poteſt intelligi nullius eſſe, ſed eiuſdem iuris eſſe, cuius & mare, & quæ ſubiacet mari terra uel arena.

1 *Nulla eſt differentia inter littora & ripas, quod ad vſum promiſcuum pertinet, vtrorumq; enim vſus omnibus peræque patens eſt.* 2 *Sed ſi de proprietate quæratur, alia littorum, & riparum alia cauſa eſt. Littora ſi quidem in nullius dominium tranſierunt, ſed communia & omnibus patentia permanſerunt, ſicut & ipſum mare. Diuerſum eſt in ripis, quarum proprietas illorum eſt, qui prædia habent proxima. Quæ autem ſit diuerſi iuris ratio, ex his quæ præcedenti §. dicta ſunt, deprehendi poteſt.*

§. Vniuerſitatis.

1 *Vniuerſitatis res differunt à publicis.*
2 *Quæ dicantur vniuerſitatis.*
3 *Vectigal quid, & vnde Octonarij.*

Vniuerſitatis ſunt, non ſingulorum, quæ in ciuitatibus ſunt, theatra, ſtadia, & his ſimilia, & ſi qua alia ſunt communia ciuitatum.

Sumptus eſt hic textus ex [a] *Martiano.* 1 *Scias aũt res vniuerſitatis differre à publicis rebus: Illæ. n. vnius duntaxat collegij, vel ciuitatis ſunt, quæ vice vnius populi fungitur: publicæ uerò omnibus populis, ſeu gentib. peræque cõpetunt, ſaltẽ quo ad vſus quoſdã.* 2 *Vniuerſitatis autem, quod ad dominium atq; ad*

a l. in tantum §. vniuerſitatis. De rerum diuiſ.

vſum

b l.ciuitatib. De lega 1. ff l.li.21.§.3. & li.36.c.15.
c l. ex præſtatione. C. De vectigal.
d Alcia.li.5. Diſpu. cap 19.

vſum attinet, dicuntur ea quæ vel ad ornatum, vel ad bonorem decoremq́; ciuitatis, vel neceſſitatis cauſa [b] *facta ſunt, vt ſtadia & theatra, vt ſi quid ad ludos ſcænicos relictum ſit, vt aurifodinæ, vel argentifodinæ, vel ſalinæ alicuius ciuitatis: Itē publica vectigalia, peculia ſeruorum, & ſi qua ſunt alia communia ciuitatum.* 3 *Eſt autem* vectigal, *quod pro rebus ciuitati inuectis, vel euectis publico ſoluitur: ea eſt octaua* [c] *pars, vnde &* Octonarij *quandoq; dicti exactores. Sunt & fundi vectigales, qui ciuitatum ſunt, & mancipibus ita locantur, vt certum vectigal* [d] *Reipub. pendant.*

§. Nullius autem.

1 *Res nullius tres habent particulas.*
2 *Quomodo res nullius à communibus rebus differant.*
3 *Varijs modis res in nullius bonis eſſe.*

Nullius autem ſunt res ſacræ & religioſæ, & ſanctæ. Quod enim diuini Iuris eſt, id nullius in bonis eſt.

a Fab. & Ang. hic.
c §. feræ inf. eo.
d l.1.ff Hoc tit.
e §. Theſauros, inf. eod.
f §. Hoc amplius. inf. eod.

1 *Res, quas Imperator hic nullius eſſe ait, id eſt, quæ hominum commercijs exempta ſunt, ſub triplici habentur differentia, quia aut ſacræ ſunt, aut religioſæ, aut ſanctæ:* 2 *Differuntq; à rebus communib. quia illæ in vſu ac miniſterio Dei Opt. Max. conſiſtunt: communes autem res ſunt in vſu ſeruitioque* [a] *hominum. Item ea quæ ſunt communia, efficiuntur occupantium: Sacra nullius.* 3 *Varijs autem modis res nullius in bonis eſſe exiſtimātur, diuerſa tamen rōne. Cēſura, vt ſacra, ſāctę, religioſæ res, quas quis nec habere nec poſſidere poteſt. Natura ipſa, vt piſces, volucres, beſtiæ nondum occupatæ.* [c] *Euentu quodam & caſu vt res hæreditaria antequam aliquis hæres* [d] *exiſtat. Temporis diuturnitate, ut theſaurus.* [e] *Facto, ut ſi quid pro derelicto* [f] *habeatur, quæ ſingula qualia ſint ſuis locis demonſtrabitur.*

§. Sacræ res.

1 *Sacrum in genere.*
2 *Res ſacrę quę ſint.*
3 *Dupliciter ſacrum conſtitui.*
4 *Quibus caſibus res ſacras alienare liceat.*
5 *In rerum ſacrarum alienatione, quę requirantur.*
6 *Prophanum opponitur ſacro.*
7.8 *Locus ſacer diruto ædificio ſacer manet, fallit.*

Sacræ res ſunt quæ ritè per pontifices Deo conſecratæ ſunt; ueluti ædes ſacræ, & donaria, quæ rite ad miniſterium Dei dedicata ſunt, Quę etiam per noſtram • conſtitutionem alienari, & obligari prohibuimus excepta cauſa redemptionis captiuorum Si quis autem autoritate ſua quaſi ſacrum ſibi conſtituerit, ſacrum non [b] eſt, ſed [c] prophanum. Locus autem in quo ædes ſacræ ſunt ædificatæ, etiam diruto ædificio ſacer adhuc manet, vt & Papinianus ſcripſit.

a Cic.li.2.de legat.
b In Auth. vt null. fabr.ora.do. coll. 5.& Authē.de eccleſ. tit. §. ſi quis autem voluerit. & §. ſi quis ædificantem.col.9.
c § hoc ēt. Nouel. de alie.& emphy.
d l.Sancimus.C. de ſacroſan.eccl.
e d.ſt. l. Sancimus. Iuncta Auth.hoc ius porrectum.C. de ſacroſ.eccleſ.
f c.Aurū. 12 q.2.
g Secundū Pau. ca. ſtatuimus De trā ſactionibus. c.Placuit 62.q.2. c.1.De reb. eccleſ. non alien.

Dictum eſt, res diuini iuris tria habere membra, igitur nunc ſingula declarare pergit, & primum ediſſerit quę res ſacrę ſint. 1 *Sacrum autem in genere, omne dicitur, quod nomine deorum habetur. Hinc quoties Virgilius ſacrum nominat, adhibitionem deorum ferè facit, ut in hoc carmine:* Sacra Dionææ matri, diuisq; ferebā. *Et in illo:* Sacra Ioui Stygio quæ rite incœpta parabam. 2 *Hæ ergo res hōc loci ſacrę nūcupantur, quę non temere, ſed autoritate publica rite, ſicut olim tempore gentilium per* [a] *pontifices, ita noſtro æuo per religionis Chriſtianę antiſtites Deo conſecratę ſunt.* [b] 3 *Fiunt autem ſacræ res dupliciter quædam enim dedicantur ad uſum & cultum diuinum ſimpliciter & directè, ut calices, libri, ornamenta, &c. & de his textus noſter hic. Aliæ uerò ſunt, quę non ſimpliciter deſtinantur ad cultum diuinum, ſed pro ſuſtentatione miniſteriorum eccleſię. Priores non alienantur regulariter: Hæ alienari poſſunt, ſi conditio eccleſiæ inde ſit melior, uel alioqui eccleſia grauata ſit ære alieno, nec poteſt de mobilibus ſatisfieri* [c].

4 Quæ etiam.§ *Igitur non eſt permiſſum res ſacras, & ſemel diuino uſui dicatas uel alienari uel obligari.* 4 *exceptis paucis aliquot caſib. quos Iuſtinianus in ſua cōſtitutione* [d] *refert. Primus eſt, ſi Chriſtianę fidei conſortes ab hoſtib. capti, ueniant redimendi, & nihil aliud ſuppetat, unde redimantur: quia animæ hominum quibuſcunque cauſis, uel uaſis aut ueſtimentis pręferri debent. Secundus, ſi intoleranda fames premat, vt pauperum & infirmorum uitę ſuccurrendum* [e] *ſit: Aurum enim eccleſia habet, non ut ſeruet, ſed ut eroget ſubueniatq;* [f] *in neceſſitatibus. Tertius, propter debitorum cauſam, ſi quę urgeant eccleſiam, & aliunde non poſſit perſoluere.* 5 *In alienatione autem requiruntur tria. Primò cauſę cognitio, ut ſcilicet ſuperior pręlatus expendat num alienatio expediat eccleſię nec ne. Deinde decretum pręlati eccleſię.* [g] *Tertiò, conſenſus totius cleri ſiue* [h] *capituli. Qui his non obſeruatis alienauerit ſiue occupauerit, iure Ca-*

re Canonium pręter hoc quod pro ſacrilego habetur, ex communicationis quoque pęnam ſuſtinet, iure autem ciuili eccleſia rem alienatam vendicat precio non i reddito.

b Sacrum non eſt.) *Sacrum enim non fit, niſi autoritate publica, quæ hic deficit.*

c Sed prophanum.) *6 Prophanum opponitur ſacro, & id dicitur quod non eſt ſacrum vel religioſum, quaſi porro à fano & religione. Interdum & id prophanum eſt, quod ex religione vel ſacro in hominum vſum conuerſum eſt: vt Virg.* Faune precor miſerere, inquit, tuque optima ferrum Terra tene, colui veſtros ſi ſemper honores. Quos contra Aeneadæ bello fecere prophanos.

d Locum autem) *7 Quando ſemel ædes ſacra Deo dedicata fuit, tametſi ædificium vel dirutũ ſit, vel collapſum, locus tamen ſacer remanet: in tantum vt nec vendi [k] poſſit, & priuilegia quoque indulgentiarũ (ceu vocant) niſi iure facta diruptio fuerit, [l] durent. 8 Vno tamen caſu ædes ſacra prophana fit, cum ab hoſtibus capta eſt, tum enim locus tanquam prophanatus, tantiſper iure ciuili ſacer eſſe deſinit, donec ab ea calamitate liberetur, quo facto, quaſi poſtliminio priſtino ſtatui [m] reſtituitur.*

i Auth. qui res C. de ſacroſ. eccleſ.
k l. Aede ſacra. ff. de contemp.
l Ang. hic.
m l. cum loca. ff. De relig & ſump. fune.

§. Religioſum.

1.2 *Religio, & religioſus.*
3 *Religioſus quis dicatur.*
4 *Iure canonum per Pontificis tantum conſecrationem locum religioſum fieri.*
5 *Olim non licuiſſe in vrbe ſepelire.*
6 *Religioſus locus fit, quatenus corpus humatum eſt.*
7 *In locum communem inuito ſocio non licet inferre mortuum.*
Ibid. *Locus purus quis ſit.*
8 *Sepulchrum & monumentum quomodo differant.*
9 *In re communi nemo dominorum quicquam facere poteſt inuito altero.*
10 *Fructuarius, ſiue proprietarius loci, eum religioſum facere nequit.*
11 *An locus qui ſeruit, religioſus poſſit fieri.*
12 *Semel conſentiens, vt in ſuum locum mortuus inferatur, pœnitere non poteſt.*
13 *Cui pœnæ ſubiaceat, qui in locum alienum, neſciente domino, mortuum infert.*

Religioſum locum vnuſquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum infert in locum [a] ſuum. In communem [b] autem locum purum inuito ſocio inferre non licet. In cõmune vero ſepulchrum etiam inuitis cæteris [c] licet inferre. Item ſi alienus [d] vſusfructus eſt: proprietarium placet niſi conſentiente vſufructuario, locum religioſum non fa cere. In alienum [e] locum conſentiente domino licet inferre: & licet poſtea ratum nõ habuerit, quam illatus eſt mortuus, tamen religioſus fit.

1 *Nunc quæ dicantur religioſæ res, deſpiciendum eſt* Religionem *veteres dixerunt, quod propter ſanctitatem aliquam remota ac ſepoſita à nobis ſit. 2 Hinc* Religioſum *dicimus, à nobis remotũ, & ſanctitate quadam reuerendum, quemadmodum Cicero* [a] Religioſa delubra *vocat, quod maieſtatis ac venerationis ſint plena. Sed cum nulla ſit religio tam ſancta, quæ non vano quodam errore ſuperſtitionis à recto tramite aliquando* [b] *traducatur: fit ut religio pro ſuperſtitione interdum accipiatur: religioſusq; nuncupetur à veteribus is, qui nimia & ſuperſtitioſa, religione ſeſe alligarit. 3 Ex hoc igitur textu notandum eſt religioſum locũ eum dici, in quem illatũ eſt hominis mortui* [c] *corpus uel totũ, vel quod in eo principale* [d] *eſt, i. caput. Tametſi enim ſacrum non niſi publica autoritate conſtituebatur, religioſum tamen locum cuilibet priuata autoritate olim facere permiſſum erat. 4 Hodie vero ſecus eſt, propter ius põtificium de Cęmiterijs conſecrandis proditum, quo non fit locus religioſus, niſi per Pontificis* [e] *conſecrationem. 5 Lege autem decemuirali non licuit aliter, quam extra ciuitatem, ſepelire mortuum. Nam in vrbe locove publico ſepulchrum facere duodecim tabulis; alijsq; legibus vetitum eſt, & ſtatuta eſt D. Adriani reſcripto, in contemptores quadraginta* [f] *ſolidorum pœna. Ille quoq; locus religioni olim reddebatur* [g] *obnoxius, vbi cremandum eſſet corpus, & in illud iniecta gleba. 6 Non autem totus, qui ſepulturæ deſtinatus eſt locus religioſus fit, ſed quatenus corpus humatum* [h] *eſt.*

a In locum ſuum.) *Vel defuncti* [i].

b In communem.) *7 Non licet hominis extranei cadauer inuito ſocio in locũ communem, qui purus adhuc eſt,* [k] *id eſt, neq; ſacer, neq; ſanctus, neq; religioſus eſt, inferre: quia re communi ad vſum non deſtinatũ uteretur.* [l] *Sed ex dominis quilibet recte ibi ſepelitur.* [m] *In commune vero ſepulchrum ob id ſepelire permiſſum eſt, quoniã ſepulchro ad vſum deputatũ hoc caſu utimur.* [n] *8 Eſt autẽ* ſepulchrum, *ubi corpus oſſave hominis condita ſunt:* [o] Monumentum *uero, quod nullum corpus continet, ſed memoriæ ſeruandæ gratia extruitur, quod Græci* Κενοτάφιον *dicunt.*

c Inuitis cæteris.) *Hoc operatur fauor religionis: 9 alioqui conſtat in re communi neminem dominorum iure facere quicquam poſſe, inuito altero* [p].

d Item ſi alienus.) *10 Is qui uſumfructũ puri alicuius loci habet: eũ religioſum facere nõ põt: nec proprietarius, ſi alius uſumfructũ habeat, inuito fructuario faciet locũ religioſũ, niſi teſtatorem, qui uſumfructũ leganit,*

a In oratio. contra Ver.
b Ferra. hic.
c l. In tantum. §. religioſum. ff. hoc tit.
d l. eum in diuerſis ff. de relig & ſum ptuo. fun.
e 13. q. 2. in Eccleſiaſtis.
f De qua in l prætor ait. §. Diuus. De ſepul. viol. vide l oſſa. §. Si in publicis. De relig. & ſup.
g Cic. li. 2. de leg.
h l. 1. §. ſepulchrũ. ff. de relig. & ſum ptuo. fun.
i l. ſcriptus hæres. De relig.
k d. l. 1. § purus.
l l. Sabinus. cõmuni diuid.
m l. Si plures. & l. ſunt perſonæ. De religio.
n l. Si ædes. cõmuni diuid.
o d. l. 1. §. 1. & l Monumentum. De relig. & ſump. fu.
p d. l. Sabinus. communi diuid. l parietem. De ſeruitutib. vrbanorum prædio.

q l. 2. §. ſi vſumfructū. de religio.
r d. l. 2. §. ſi locum.
ſ l. Oſſa. §. pe. de relig.
t l. ſicut. C. de act. & oblig.
u ca. Quod ſemel. de reg. iu. in 6.
x l. 2. in prin. & l. is qui intulit, de relig.
y d. l. Oſſa § pen.
z Sub tit. de ſepul. violato.

legauit, velit ſepelire [q] *hæres.* 11 *Similiter locum, qui ſeruit, nemo religioſum facit, niſi conſentiente* [r] *eo cui ſeruitus debetur, quoniam & hic, & fructuarius Ius prohibendi habere* [ſ] *dicuntur.*

e In alienum. § 12. *Qui ſemel promiſit vel conſenſit, vt in locum ſuum mortuus inferretur, poſtea prohibere non poteſt, nec habet locum pœnitentia, propter regulam,* [t] *quæ dicit, ea quæ ab initio ſunt voluntatis ſunt deinde neceſſitatis: quodq; ſemel placuit, amplius diſplicere, non* [u] *poteſt.* 13 *Mortuum autem inferens in alienum fundum non conſentiente domino per in factum actionem, aut tollere id, quod intulit, aut loci precium præſtare compellitur: quæ tam hæredi quam in hæredem competit, perpetuaq; eſt. Nec ſolum domino hæc actio datur,* [x] *verum ei quoq; qui eiuſdem loci habet uſumfructum, uel aliquam ſeruitutem, quia ius prohibendi* [y] *etiam hi habent. Cæterum quæ pœnæ ſepulchrorum violatoribus infligendæ ſint, alibi tractatur* [z].

§. Sanctæ quoque.

1	*Quæ dicatur ſancta.*	4	*Muri & portæ ſancti.*
2	*Sagmina herbæ.*	5	*Muros Romæ violans capite plectitur.*
3	*Verbena herba.*	6	*Remus à Romulo occiſus.*

Sanctæ quoque res, veluti muri & portæ ciuitatis, quodammodo [a] diuini iuris ſunt, & ideo nullius [b] in bonis ſunt. Ideo autem muros ſanctos dicimus: quia pœna capitis cõſtituta eſt in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes quibus pœnas conſtituimus aduerſus eos, qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus.

a l. ſanctũ. hoc tit.
b lib. 22. c. 2.
c l. Sacra. hoc titul.
d l. ſi. hoc tit.
e lib. 3. Offi.
f col 5.
g Glo. in l. ſ. in fin. Ne quid in loco pub. Ang. hic.
h d. l. ſanctum. & l. ſi. Hoc tit.
i Propter § ſeræ autem. inf. eod.

1 *Martianus* [a] *ſanctum eſſe ſcribit, quod ab iniuria hominum defenſum atq; munitum eſt:* 2 *Sic dictũ à ſagminibus herbis quibuſdam, quas legati populi Romani, cum ad hoſtes clarigatum, ideſt, res captas clare repetitum mittebantur, ferre ſolebant, ne quis eos violaret.* 3 *Plinius* [b] *eam herbam refert verbenam appellari. Proprie autem* ſancta *dicimus, autore Vlpiano,* [c] *quæ nec ſacra, nec prophana ſunt, ſed ſanctione aliqua firmata. Sic leges dicuntur ſanctæ, ideſt, ſanctione aliqua ſubnixæ.* 4 *Hinc res ſanctæ ſunt muri, & portæ ciuitatum, quia ſanctione quadam, & præcepto, & firmitate legali ſunt roboratæ, iuſſæq; cuſtodiri, & non violari: in tantum, quod portam urbis rumpens, uel ſcalis admotis, uel alia quauis ratione muros tranſcendens, capite plectatur.* 5 *Quod tamen de muris Romanæ ciuitatis exaudiendum eſt. Nam & frater Romuli Remus occiſus traditur ob id, quod muros tranſcendere* [d] *voluerit. Quod facinus non uno argumẽto impugnat M.* [e] *Cicero, quaſi ſpecies utilitatis Romuli impulerit animum, ut cum ipſi uiſum eſſet utilius, ſolum, quã cum altero regnare, fratrẽ interemerit.* Omittit hic & pietatem *(inquit Cicero)* & humanitatem, vt id quod utile videbatur, neque erat, aſſequi poſſet: & tamen muri cauſam oppoſuit ſpeciem honeſtatis nec probabilem, nec ſatis idoneam. *Bar. verò Romulum defendere nititur,* [f] *in tractatu, quem de Tyrannide inſcripſit.* 6 *Porrò qui muros alterius ciuitatis cuiuſdam, uel caſtri uiolat, extra ordinem punitur, pœna iudicis* [g] *arbitraria.*

a Quodammodo. § *Hoc eſt aliquo modo ſeu improprie, quaſi diceret, Sanctæ res uere non ſunt diuini iuris, ſed aliquo reſpectu, ut cum uulgo loquamur, dici poſſunt: quemadmodum enim ſacræ & religioſæ res uiolari nequeunt, ita nec ſanctæ* [h].

b Nullius bonis. § *Neque facto hominis eſſe poſſunt, ideo non* [i] *ſiunt occupantis.*

§. Singulorum autem.

1 *Res ſingulorum ſingulis acquiruntur.*
2 *Rerum dominia dupliciter acquirimus.*
3 *Sine legitima cauſa non contingit poſſeſſio.*
4 *Dominium ſine poſſeſſione non acquiritur.*
5 *Sine ſpeciali traditione poteſt contingere poſſeſſio.*
6 *Titulus quid?*
7 *Tituli quib. rerũ dominia acquiruntur, partim ex iure gentiũ, partim iure ciuili procedũt.*

Singulorum autem hominum [a] multis modis res fiunt. Quarundam enim rerũ dominium nanciſcimur iure [b] naturali, quod (ſicut diximus) appellatur Ius gentiũ, quarũdam vero iure ciuili. Commodius eſt itaque à vetuſtiore iure incipere. Palam eſt autẽ vetuſtius eſſe ius naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit: Ciuilia autem iura tunc eſſe cœperunt, cum & ciuitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cœperunt.

Hactenus expoſuit quæ extra patrimonium noſtrum habeantur: ſubijcit modo, quæ ſint in patrimonio noſtro, ſicq; examinat, quibus modis, quibus ex cauſis, per quas etiam perſonas rerum dominia, ſingulis hominibus acquirantur.

1 Res

1 *Res enim quæ non ſunt communes, publicæ, vniuerſitatis, nullius, vocentur res ſingulorum, quia hætantum, non etiam reliquę ſingulorum fieri poſſunt.*

a Iure naturali.§ *Subaudi, quod ex ratione conſtat, & inter homines ſolos intercedit: quod etiam à Iuriſconſultis dicitur ius gentium primarium, vel* [a] *antiquum: ſicut alibi* [b] *diximus.*

b Singulorum autem hominum.§ 2 *Omnium ergo rerum dominia dupliciter nobis acquiruntur, vel iure naturali ſiue gentium, vel iure ciuili. Scire autem oportet duo eſſe axiomata, quæ dominij acquiſitionem in quauis re concernunt:* 3 *Primum eſt, quod ſine legitima cauſa non contingat poſſeſſio, ſiue ipſe occupem, ſiue alius tradat rem, ſiue retineam, quam tradidit.* 4 *Alterum, ſicut ſine titulo impoſſibile eſt cõſiſtere poſſeſſionem: ita multo minus ſine poſſeſſione acquiritur dominium vllo iure. Lapſus enim in hoc eſt* [c] *Accurſius, exiſtimans ſine poſſeſſione acquiri dominium: quo nihil eſt falſius.* 5 *Verum quidem eſt, qđ ſine ſpeciali traditione poſſit contingere poſſeſſio, puta ſi occupem uel retineam rem, vel ſi longa manu in cõſpectu cenſeatur* [d] *tradi: Verũ niſi præcedat poſſeſſio, nunquam ſequitur dominium, non magis quam domus ſubſiſtit ſine ſolo & fundamento, Quia autem Imperator in hoc tractatu titulos, ſiue cauſas acquirendi rerum dominia declaraturus eſt:* 6 *non eſt ignorandum, titulum nihil aliud eſſe in propoſito noſtro, quam cauſam ſeu formam iuſtificandæ poſſeſſionis, quibus ſcilicet defenditur vniuſcuiuſque poſſeſſio, ab impugnatione alterius. Verbigratia, ſi quis dubitet, vtrum iuſte poſſideat? ſi ego ei cauſam allegem meæ poſſeſſionis, quod emerim, vel dono acceperim: iam cauſa huiuſmodi, vel formula iure probata, eſt mihi titulus, tueturq́ rem meam.* 7 *Hi ergo tituli, quibus oſtenditur poſſidendi cauſa, & qualitas apta ad dominium transferendum, procedunt partim ex iure naturali, ſeu gentium, partim ex iure ciuili. Et tituli quidem ex iure naturæ proficiſcẽtes, ab hoc loco vſque ad tractatum de vſucapionibus, declarãtur, abhinc de alijs, quæ iure ciuili exiſtunt differitur.*

a l. 1. ff. de acq. rerũ do.
b Supra de iur. naturali, gen. & ciuili, in princ.
c In l. ſi fundum. de fundo dot.
d l. Pecuniam. De ſolutionibus.

§. Feræ igitur beſtiæ.

1 *Occupatione acquirimus res iure naturali.*
2 *Occupatio venationem, aucupium piſcationem continet.*
3.4 *Quod nullius eſt, occupanti conceditur, & quomodo hæc regula ſit accipienda.*
5 *In fundo etiam alieno venari & aucupari licet.*
6 *Idem in piſcatione obtinet.*
7 *Iniuriarum actio datur aduerſus eũ qui fundũ alienũ contra voluntatẽ domini ingreditur.*
8 *Ingreſſus contra voluntatem domini an capta ſua faciat?*
9 *Quando dicatur difficilis perſecutio.*

Feræ igitur beſtiæ, & volucres & piſces, & omnia animalia, quæ mari, cœlo, & terra naſcuntur, ſimulatque ab aliquo capta fuerint, iure gentium, ſtatim illius eſſe incipiunt. quod enim ante nullius [a] eſt, id naturali ratione occupanti conceditur, nec intereſt, feras beſtias, & volucres vtrum in ſuo fundo [b] quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi, aut aucupandi gratia, poteſt à domino, ſi is præuiderit, prohiberi ne [c] ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eouſque tuum eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coercetur. Cum verò tuam euaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit, tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, vt difficilis ſit [d] eius perſecutio.

Incipit Iuſtinianus titulos poſſidendi enarrare, qui ex iure naturali profluunt. 1 *Primo ergo acquiritur titulus poſſidendi, & ex eo dominium, per occupationem earum rerum quæ ſecundum naturam relictę ſunt communes omnium hominum, vt ſunt feræ beſtiæ in terra, volucres cœli in aere, piſces maris in aqua.*
2 *Sic enim ſub occupatione comprehenditur venatio, aucupium, piſcatio. Actiologiam attexit Imperator.*
3 Quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur. *Vis altius repetere? Occupãti benefacere cum nulli noceatur, naturalis ratio* [a] *dictat. Sed res communes nullius ſunt nemini auferuntur: ergo conceduntur* [b] *occupanti.*

a Nullius eſt.§ 4 *Sed nonne res ſacræ religioſæ, & quæ diuini iuris ſunt, pariter in nullius bonis exiſtunt? & tamen occupanti* [c] *non conceduntur? Reſpondeo, quod in nullius bonis eſt tam iuris quàm poſſeſſionis ratione, facto tamen hominis eſſe poteſt, occupantis merito fit, vt ſunt feræ, volucres, piſces: At quæ diuini iuris ſunt, neque in nullius bonis ſunt, neque facto hominis fieri* [d] *poſſunt.*

b In ſuo fundo.§ 5 *Hinc diſcis, venationem & aucupium iure naturali permiſſum eſſe, tam in fundo proprio, quàm alieno: quod tamen verum eſt: dummodo fundo non inferatur* [e] *damnum.* 6 *Quid de piſcatione? Textus nihil de ea dicit, ſed ex Angeli ſententia idem in piſcatione obtinet, ſi inundatio aquæ agros alienos operuerit.*

c Prohiberi ne.) 7 *Quod adeo verum eſt, vt aduerſus eum poſſit iniuriarum agi à domino, qui contra eius voluntatem, venandi aucupandiue gratia ingreſſus* [f] *fit.* 8 *Sed an capta nihilominus fiant occupantium? Et aucupantium fieri crebrius obtinuit, quanquam alij contra* [g] *ſenſerint: quod Angelus tum recipit ſi fructus fundi ex venatione, aucupio, vel piſcatione conſtet. Nam tum ingreſſus contra voluntatem domi-*

a Oldendorp. in priu. ſecundi tomi claſ. act.
b Concord. l. 1. & 3. de acq. rer. do.
c §. Nullius. ſu. eo.
d Contra ſ. l. 1. De rerum diui.
e per l. quoſdam. C de metal. lib. 12.
f l. Iniuriarum. §. pe. de iniurijs. & gloſ. l. Diuus. De ſer. ruſt. prædio. & l. naturalem de acq. re. do.
g gl o. verb. ingrediatur.

h Facit. l. venationem. De vſufru. l. item ſi fundi §. Aucupiorum. & l. vſufructuariũ. §. Si in viuarijs. De uſufru.
i Ita loquitur. l. 3. § Neruæ, & §. ſe. de acq. poſſ.
k § Nemo De pac. tenenda. In vſib. feud.

domini prohibẽtis, nihil ſuũ [h] *faciūt ſi feræ beſtiæ, piſces, vel aues deſierint eſſe in naturali libertate, quia iam in viuarijs incluſæ, aut piſces in piſcina collecti ſunt, quippe tum ab alio iam poſſidentur.* [i] *Idem ſi ſciens in alienum fundum ingredi, vel naturali lege, vel cōſuetudine, vel ſpeciatim à Iudice* [k] *prohibeatur, ceu Faber aſſerit, locosq́; petendos commemorat.*

d Vt difficilis ſit.} 9 *Vt quia diſperes te eam poſſe capere, & ſi non mediocrem adhibeas diligentiam. An autem tanta fuerit capiendi difficultas, vt animum abijcere, id omne in Iudicis conſiſtit arbitrio.*

§. Illud quæſitum.

1 *In uenationib. ſpectanda conſuetudo cuiuſque loci.*
2 *Conſuetudo legem vincit & tollit.*

Illud quæſitum eſt, an ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, vt capi poſſit, ſtatim tua eſſe intelligatur. Et quibuſdam placuit, ſtatim [a] eſſe tuam: euſque tuam videri, donec eam perſequaris, quod ſi deſieris perſequi, deſinere eſſe tuam, & rurſus fieri occupantis. Alij verò putauerunt, non aliter tuam eſſe, quam ſi eam ceperis: Sed poſteriorem ſententiam nos confirmamus, quòd multa accidere ſoleant, vt eam non [b] capias.

a l. Naturalem. §. 1. ff de acq. rer. do.
b Glo. in d §. 1.
c l. 2. ff. quæ ſit longa conſuetudo.

a Et quibuſdam.} *In ea opinione Trebatius fuiſſe* [a] *legitur.*
b Et eam non capias.} *Quod iudicis arbitrio relinquitur æſtimandum.* 1 *Hodie ſpectanda eſt locorū conſuetudo, quæ in his obſeruari* [b] *ſolet.* 2 *Nam ea, quæ longa conſuetudine comprobata ſunt, tantam obtinent autoritatem, vt leges ipſas vincant &* [c] *antiquent.*

§. Apium quoque.

1 *Cuius ſint naturæ apes. Et quæ animalia ſint inſecta.*
2 *Qui apes ex aliena arbore ceperit, furti non tenetur.*
3 *Fallit, ſi euolare & redire ſolent.*
4 *Faui quid?*
5 *Examen quid?*
6 *Apes tamdiu tuæ ſunt, quamdiu conſuetudinem reuertendi habent.*
7 *Prohibitus, ne apes in ſuum reducat alueum, rei vendicationem habet.*
9 *Quid conſuetudine obſeruetur attendendum.*

Apium quoque fera natura eſt. Itaq; apes, quæ in arbore tua conſederint, antequam à te alueo [a] includantur, non magis tuæ intelliguntur eſſe, quā volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. ideoq; ſi alius [b] eas incluſerit, is earum dominus erit. Fauos [c] quoque, ſi quos effecerint: eximere quilibet poteſt. Plane integra re, ſi præuideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen [d] quoq; quod ex alueo tuo euolauerit, euſque intelligitur eſſe tuum, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis perſecutio eius eſt, alioqui occupantis fit.

a lib. 4 Georg.
b Pli. li. 11. nat. hiſt.
c l. Si apes. ff. De furt.
d l. 3 §. item feras. ff. de acq. poſſ.

1 *Magna fuit inter philoſophos olim dubitatio, an apes feræ eſſent naturæ: quibuſdam exiſtimātib. hæc immenſæ ſubtilitatis animalcula (quæ Virgilius* [a] *multis encomijs celebrauit) magis inter inſecta, quàm inter feras beſtias referenda eſſe. Sunt enim inſecta animalia, quæ (vt nomen ipſum declarat) inciſuras, nūc ceruicum loco, nunc pectorum habent atque alui: vt ſunt terreſtria ſcolopendræ, ſtelliones alia volucria, vt apes veſpæ: alia vtroq; modo, vt formicæ: alia & pennis & pedib. carentia, vt tinea, quæ in homine naſcitur. Nonnulli putarunt, apes nec manſuetæ neque feræ, ſed mediæ cuiuſdam eſſe* [b] *naturæ. Contra tamen veterum Iuriſconſultorum autoritate & iudicio receptum eſt, earum naturam quoq; feram eſſe, ideoq́; regulam in his locum habere, vt occupantibus concedantur. Cum ergo apes feræq́; volucres comparentur, conſequens eſt, vt ea quæ de aucupatione in fundo alieno diximus, ad apes quoq; ſint referenda, quas quis in fundo non ſuo vellet capere.* 2 *Sic reſponſum eſt, ſi apes in arbore fundi tui apes fecerint, & quis vellet capere eas, vel fauum abſtulerit, eum non teneri tibi furti: quia non fuerunt tuæ, eaſq́; conſtat captarū terra, mari cœlo numero* [c] *eſſe.* 3 *Sed ſi apes ex alueis noſtris euolare, & ſecundum conſuetudinem redire ſolent, non amplius in naturali ſunt libertate, ſed à nobis poſſidentur: quemadmodum & reliqua aues, quas* [d] *incluſas habemus, aut ſi quæ manſuefactæ, cuſtodia noſtræ ſubiectæ ſunt. Et hoc caſu alia comprobata eſt regula, vt quamdiu reuertendi animū habent eiuſmodi animalia tua eſſe intelligantur, veluti ſequens docebis paragraphus.*

a Alueo.} *Alueus hic pro loco ponitur, ubi mellificare apes ſolent.*
b Ideoque ſi alius.} *Et hoc ſeruatur paſſim in ſylua Hercinia, vulgò, Schwartzwald.*
c Fauos.} 4 *Faui dicuntur domus & cellulæ apium, à fouendo, quod in his ſobolem foueant.*
d Examen apiū.} 5 *Examē alias dicitur noua apiū ſoboles, quā parētes ex ſuis aluearijs ad nouas ſedes*

quærendas

querendas exire cogunt. Hinc pro apum congregatione accipitur, ſicut & veſparum, aut locuſtarum, aliorumve ſimilium coniunctionem ſignificat, quod hac ita vniantur, ut ſimul uideantur ligata. 6 Igitur ob ſerua, tametſi fera ſit apum natura, earum tamen examen euſque tuum eſt, donec redeundi conſuetudinē retinent, aut non deſperas, eas te rurſus includere poſſe. Cur enim alius eas apes occupet, ſi res redire ſolitas tu adhuc poſſideas? 7 Quintò ſi ab aliquo prohibearis, quo minus eas in aluearium tuum recondas, cōtra eum rei uendicationem potes [e] inſtituere. Sed & hac in re, quid ubique locorum conſuetudinario iure obſeruetur, conſiderandum eſt. Quibuſdam in locis diſtinguitur, ſignauerit ne dominus arborem, in qua opes conſederint, an [f] minus.

§. Pauonum.

1 *Animantia natura prorſus fera occupantibus conceditur.*
2 *Animantia fera natura & cicurata, tum demum occupantis fiunt, ſi animum redeundi habere deſinant.*
3 *Quando id dicatur fieri.*
4 *Animantia cicurata ſi redire deſinant, ex inſidijs alicuius, an occupantis fiant.*
5 *Animantia prorſus manſueta natura occupanti non conceduntur.*

Pauonum quoque & columbarum fera natura eſt; nec ad rem pertinet, ꝙ hæ ex cōſuetudine euolare & reuolare ſolent. nam & apes idem faciunt, quarum conſtat feram eſſe naturam. Ceruos quoque quidam ita manſuetos habent, ut in ſyluam ire & redire ſoleant, quorum & ipſorum feram eſſe naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire & redire ſoleant, talis regula comprobata eſt. Vt eóſque tua eſſe intelligantur, donec animum reuertendi habeant. nam ſi reuertendi animum habere deſierint, etiam tua eſſe deſinunt. & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur deſinere habere tunc, cum reuertendi conſuetudinem deſeruerint.

Imperator, circa acquiſitionem rerum per occupationem tractat, animantium tria genera. 1 Primò de animantibus qua natura prorſus ſunt fera, nec cicurari aut manſuē fieri queunt. Et in his regula [a] eſt, vt occupantibus concedantur. 2 Deinde eorum facit mentionem, qua quidem fera ſunt natura, contra naturam tamē cicurata ſunt & facta manſueta, de quibus praſens loquitur [b] §. taliſq; tradita eſt regula, ut tū demū occupanti concedantur, quando animum reuertendi ad priorē dominū habere deſinunt. 3 Animum autē reuertendi ex ſignis & coniecturis exterioribus (ſicut plerunque [c] fit) colligimus, uidelicet, ut tum cenſeantur deſijſſe redeundi animum habere, cùm reuertendi cōſuetudinem deſeruerint. 4 Quid autē ſi illa reuertendi diſſuetudo, quod animum redeundi amittant eiuſmodi animalia cicurata, ab alicuius inſidijs proficiſcatur? ut ſi vicinus columbis ineſcationes quaſdam paraſſet. Et ſanè tantum abeſt, ut hic vicinus per occupationem dominus fiat, ut etiam furti columbarum ſic captarum [d] nomine teneatur. 5 Poſtremò de animantibus natura manſuetis, neque ex accidenti immutatis [e] meminit Imperator. Et in his regula eſt, ut quocunque locorum perueniant, occupantis non fiant, ſed primi apprehenſoris permaneant.

§. Gallinarum

1 *Animantia manſueta natura non ſunt occupantium.*
2 *Furti actio an detur pro re modica.*
3 *Qua res dicatur modica.*

Gallinarum autem & anſerum non eſt fera natura, idque ex eo poſſumus intelligere, quod aliæ ſunt gallinæ, quas feras uocamus: item alij ſunt anſeres, quos feros appellamus. Ideoque ſi anſeres tui aut Gallinæ tuæ aliquo modo turbati turbatæve euolauerint: licet conſpectum tuum effugerint; quocunque tamen loco ſint tui tuæùe eſſe intelliguntur, & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtū committere intelligitur.

Subijcit de animantibus natura manſuetis, ut ſunt gallina & anſeres domeſtici. 1 Et in his diximus regulam eſſe, quod non concedantur occupanti, ſed quocunque locorum peruenerit, tametſi ignores ubi ſint, longiusq; euolauerint, & noluerint redire, tamen nihilominus in dominio tuo [a] permaneant, adeò ut ſi quis lucrandi animo eas detineat, furti tenetur. 2 Nec aduerſatur, ſi dicas, non dandam eſſe furti actionem ob rem modicam, ac precij tam [b] exigui: Nam furtum ſine dolo non [c] exiſtit, & de dolo actionem pro re modica intendi non poſſe conſtat. Reſpondeo enim, etiam pro re modica actionem ordinariam exerceri [d] poſſe, extraordinariam aut ſubſidiariam non [e] poſſe, ſed furti iudicium ordinarium [f] eſt, doli uero mali [g] ſubſidiarium: ideò non mirum furti agi poſſe, ut cunque doli actio denegatur. 3 Caterùm qua res dicatur modica, & exigui precij, in iudicantis conſiſtit arbitrio, qui non pro uno ouo, ſed tanquam bonus uir aſtimare [h] debet.

e l. Idem Pompo. aliàs. l. ſi frumentum. § De arbore. De rei uendi. l. Pomponius. fami. erci. l. theſaurus ad exhiben.
f Facit l. Naturales §. Apium. ff. hoc tit.

a ſup. duobus §§ p̄ceden.
b Et l. naturalem. § pauonum eod.
c l. His qui, ubi Bartol §. Diuus ff. de tut. & curato. dan. ab his.
d d. l Pomponius. §. idem Pomponius fami. erciſ. l. qui ſeruo. cum l. ſeq. de fur.
e De quibus loquitur. §. Gallinarū. infra eo.

a l. naturalem. §. gallinarū. ff. hoc tit.
b l. Si oleum. in fin. & l. ſequ. ff. de dolo.
c §. 1. inſ. de oblig. quæ ex delicto. & l. 1 de furtis.
d l. 1. §. illud. de cōiungen. cū eman cip. liberis.
e. l. Scio. de reſtit. in integ.
f § ex maleficijs. §. in duplum § qua drupli. & §. ſequ. inſ. de actio.
g l 1. §. ait prætor. cum aliquot ſeq. §§. de dolo.
h Bart. l. omnino. de impenſ. in re. dota. facien.

§ Item ea quæ.

1.2 *Captiuitate acquiritur dominium, iure naturali.*
3 *Immobilia bona hoſtium fiſco applicantur.*
4 *Bella hodie an ſint iuſta,*

Item ea, quæ ex hoſtibus capimus, iure gentium ſtatim noſtra fiunt, adeò quidem, vt & liberi homines in ſeruitutem noſtram deducantur: qui tamen ſi euaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reuerſi fuerint, priſtinum ſtatum recipiunt.

a lib. 1. Poli. c. 5.
b Vt hic. & l. naturalem. § ult. & l. adeò. de acq. rerū domiu.
c l. ut uim. ff. de iuſti. & iur.
d dictis iuribus.
e l. ſi captiuus. ff. de captí. & poſtlim. reuerſ.
f l. in agro hoc ti. l. item ſi uerberatum. §. 1. de rei vē di. l. Lucius. de euiction. l. 11 qui prædam ad l. iuliam peculatus. l. pen. §. ſimil. ibi Bal. C. de donati. Batt. in l. ſi quid bello. de cap.
g Aret. in l. quia a latronibus. quib. non eſt permiſſa. teſta.
h Angel. hic. & §. eius qui. inf. quibus non eſt pmiſ. tac. teſta.
i Alcia. in l. hoſtes de uerb. ſig.

1 *Subycitur hic ſecundus modus, quo acquiritur titulus poſſidendi, & ex eo dominium, nempe captiuitas, quā veteres prælatoriam appellarunt, ut Ariſtoteles* [a] *docet. Ea enim quæ ex hoſtibus iuſto bello capimus, iure naturæ uel gentium noſtra fiunt, adeò ut liberæ quoque perſonæ captiuitatis iure (quo nunc vice ſeruitutis utimur) obſtrictæ ſint ſub pœna nominis &* [b] *famæ:* 2 *Sed vnde petenda eſt ratio* [c] *naturalis? reſpondeo, ſi defenſio priuata eſt iuris naturalis: ergo multò magis publica. Vnde qui ſic delinquit, aut vim exercet, turbando humanam ſocietatem acquietem, ut defenſio aduerſus eum belli ſuſcipienda ſit, is quoq; indignum ſe facit, ut rebus eius parcatur, nam nec perſonæ quidem* [d] *parcendum eſt. Sicut ergo capti in bello, ita eorum quoque res efficiuntur capientium: hoc tamen legib. ſic dictantibus ad res mobiles, & quæ in hoſtium fuerunt dominio, reſtringi debet.* 3 *Nam immobilia bona fiſco* [e] *applicantur. Et hoc iure gentium. Iure autem ciuili ea tota res arbitrio imperatoris uel ducis belli committitur, qui prædam inter milites pro cuiuſque meritis* [f] *diſtribuere debet.* 4 *Porrò an iuſta ſint bella, quæ inter ſe Chriſtiani inſatiabili odio quotidie exercent, non huius eſt loci diſputare: Certæ pleraquè latrocinÿs ſimiliora* [g] *ſunt. Conſuetudine verò generali apud omnes Chriſtianos receptum eſt, etiam tum, cùm iuſta cauſa belli prætenditur, captiuos non fieri* [h] *ſeruos: hoc enim iure contra immaniſſimos tantum hoſtes Turcas & Saracenos vtimur, qui viciſſim noſtros: ſi quando capiunt, inclementiſſimam duriſſimamq́ ſeruitutem* [i] *redigunt.*

§. Item lapilli.

1.4 *Inuenta in littore maris occupantium ſiunt iure naturali.*
2 *Inuenta in loco priuato, uel publicis itineribus, non fiunt inuentoris.*
3 *Inuentor an ſolo aſpectu rem inuentam acquirat.*
5 *Gemmæ, lapilli, margaritæ, quomodo differant.*
6 *Defenſi ea in re Iuriſconſulti contra Vallam.*

Item [a] lapilli & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inueniuntur, Iure naturali ſtatim inuentoris fiunt.

a Hic. & l. item lapilli. ff. eod. l. 3. §. Neratius. de acq. poſſ. l. ſi Berſatorem. C. de fideiu.
b §. ult. inf. hoc tit.
c dictis iurib. præallegans.
d § feræ igitur.
e l. 1. & l. etſi non ſunt. in ſ. de auro & arg. leg.
f lib. 6. Elegant. c. ulti.
g l. 4. de uerb. ſigni.

1 *Tertia cauſa, quæ dominium iure naturali præſtat, eſt inuentio. Nam ſi quis lapillos precioſos, aut gemmas, uel aliam quamcunque rem à nullo unquam poſſeſſam in littore maris inueniat & apprehendat, Iure naturali eius ſit dominus. Dixi, in littore maris,* 2 *quia ſi quid in loco priuato, uel publicis itineribus reperitur, inuentoris non* [b] *fieret. addidi, & apprehendat.* 3 *Quoniam etſi dubitari ſoleat, an ſolo aſpectu & inuentione talis rei poſſeſſio acquiratur: Crebrius tamen receptum eſt, inuentionem ſolum non ſufficere, niſi ſimul ſit voluntatis acquirere parantis exterior aliqua* [c] *declaratio.* 4 *Colligitur autem naturalis ratio in hac ſpecie ex prima illa regula, quam* [d] *Imperator tradidit: Nam cùm hæres in nullius bonis vnquam fuerit, meritò cedunt occupanti.*

a Lapilli. 5 *Differunt autem inter ſe gemmæ, lapilli, & margaritæ.* Gemmæ enim pellucidæ materiæ *ſunt, ut ſmaragdi, chryſolithi, amethyſti:* Lapilli *uerò ſunt non tranſlucentes, ut Obſidiani, ut Veientani. At margaritæ nec lapides & nec gemmæ ſunt, ſed conchæ ſeu vniones: ita probant Sabinus &* [e] *Vlpianus, Et quamuis Valla* [f] *hanc Iuriſconſultorum doctrinam impugnet, lapillum, ſi magnus eſt, gemmam eſſe aſſerens, quo nomine & margaritam dici poſſe putat, tamen pro Iuriſconſultis non modo etymus eſt (videtur enim gemma dicta quaſi gemina, propter tranſlucentem naturam) ſed & rationes à Valla adductas perquàm frigidas eſſe, Alciatus* [g] *doctè oſtendit.*

§. Item ea quæ.

1 *Procreatione animantium acquiritur dominium.*
2 *Nati ex ancillis noſtro dominio ſubſunt.*
3 *Serui non ſunt in fructu.*

a Vt hic. & l. 2. item quę. ff. hoc tit.

Item ea quæ ex animalibus dominio tuo ſubiectis nata ſunt eodem iure tibi acquiruntur.

1 *Quarto acquiritur dominiū iure naturali per procreationē animaliū, quæ ſunt in noſtra* [a] *ptāte. Ratio*

nem

uem autem ex eo licet petere; cuius enim eſt rei principalis dominium, ad eundem & partus acceſſorij dominium ſpectare debet. [b] *Sicut & partus ex ancillis noſtris nati iure gentium noſtri* [c] *efficiebantur. Eſt tamen differentia in hoc, quia bruta animantia in fructu computantur: ſerui autem ex ancillis noſtris progeniti non* [d] *item. Per abſurdum enim eſſet & inhumanum, hominem in fructu eſſe, præſertim cum, quod ad Ius naturale attinet, omnes homines æquales* [e] *ſint.* 3 *Hinc etiam obtinuit, fructuarium in ancillæ partu, nihil Iuris habere, ſed eum partum ad dominum proprietatis* [f] *pertinere.*

b l.3.ff.de peculi.l.
c §.ſerui autem.ſu. de iur. perſ.
d §.in pecudum. inſ. eod.
e l. quod attinet. de regu.iur.
f l.Vetus. De uſuf. Paul.ſenten.li.3. tit.9.

§.Præterea quod.

1 *Alluuione acquirimus rerum dominium.*
2 *Alluuio quid.*
3 *Alluuio in publico tantum flumine exiſtit.*
4 *Impulſio quid, & ea dominium non acquiri.*
5 *Trabes, & ligna an per alluuionem accedant.*
6 *Quomodo cognoſcatur, an arbores radices egerint.*
7 *Cuilibet perito in arte ſua credendum.*

Præterea [a] quod per alluuionem agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi acquiritur. Eſt autem alluuio incrementum latens. Per alluuionem autem id videtur adijci, quod ita paulatim adijcitur, ut intelligi non poſſit, quantum quoquo temporis momento adijciatur. Quòd ſi uis fluminis [b] de tuo prædito partem aliquam detraxerit, & uicino prædio attulerit, palam eſt eam tuam permanere. Plane ſi [c] longiore tempore fundo vicini tui hæſerit, arboreſq; quas ſecum traxit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore uidentur uicino fundo acquiſitæ eſſe.

a Vt hic.& l. adeò. §.1.ff. eo.

a Præterea.§ 1 *Quinto nanciſcimur rerum dominia iure naturali per alluuionem, quæ tacita quaſi quędam occupatio dici* a *poteſt. Ratio autem ex natura ita petitur, Nam cum nullus hic uerſetur poſſeſſoris animus, nullum eius factum, quo magis alieno fundo quicquam detrahatur, & ſuo adijciatur: conſequens eſt, ipſam naturam ſuapte ſponte per alluuionem id appropriare fundo, cui accedit.* 2 *Dicitur autem hic,* quod alluuio ſit latens incrementum, *hoc eſt, occultum, ſenſimque procedens augmentum: quando ſcilicet flumen publicum ex una parte per minutiſſimas particulas addit, ex alia, id eſt, ex oppoſito, diminuit, & corrodit adeò latenter, ut per imbecillitatem uiſus humani cognoſci minimè poſſit, quantum quoquo temporis momento accedat. Quis enim arenam, quæ in formam paulatim redigitur, dinumerare, uel per ſingula momenta deſignare aut intelligere quiret?* 3 *Dixi autem,* flumen publicum, *quia publico tantum, non etiam priuato flumine, aut lacu uel ſtagnis* [b] *alluuio agnoſcitur.*

b Quod ſi uis fluminis.§ 4 *Quando fluminis impetu aliqua fundi portio alteri fundo adijcitur, tunc dicitur fieri* [c] *impulſio: veluti ſi fluminis inundatio apparenter partem agri mei vi aquæ abſtulerit, tuoq; agro adduxerit, tibi non acquiritur, ſed mea remanet, cuius prius erat: unde eām uendicare poſſum, dūmodo tibi damni infecti, & de præterito quoque damno, ſi quod* [d] *accepiſti, caueám.*

c Planè ſi longiori.§ *ſic hoc caſu ceſſabit vendicatio, & quæuis alia eius rei* [e] *perſecutio. Imputet enim ſibi, quod tanto temporis ſpacio, ablatum fundi ſui cruſtam repetere neglexerit: niſi fortè tua, uel alterius induſtria arbor in fundum tuum tranſlata eſſet, ibidemque coaluiſſet: nam tunc utilis mihi rei uendicatio* [f] *competit.* 5 *Nunquid autem trabes & ligna, aut id genus alia, quæ terra non coaleſcunt, accedant nobis per alluuionem? Et Baldus* [g] *rectè cenſet, non accedere, cui reliqui ſubſcribunt: quia non ſunt concreta ſeu coniuncta: ideoq; dominus, ſi de damno præterito & futuro cauere non detrectet, ea uendicare* [h] *poterit.* 6 *Sed quō cognoſcere poſſum, an arbores in fundo alterius radices egerint? Reſpondeō; eiuſmodi in re ſtandum eſſe ruſticorum* [i] *iudicio, qui harum rerum peritiam habent: nam & alias, an terra ſit bene culta, vel ſeminata, uel vinea putata, item an ſit flumen, uel riuus, ruſticis de hoc teſtificantibus* [k] *creditur. Quemadmodum & ſi de finibus agrorum ſit contentio menſori permittitur* [l] *renunciatio.* 7 *Cuique enim de his quæ ſunt artis ſuæ, uel profeſſionis, fides habenda* [m] *eſt: niſi in alterutram partem iniquum videtur: qua ſpecie non ſecus atque á iudicibus appellatio amiſſa eſt.*

b l.Locus. Hoc tit. Bal.in rub. ff.eo. Ang.hic.
c Placenti. hic in Summa.
d l. Hoc amplius, Alphenus. & §. Neratius. & ib, Dd.ff.de Damno infect.
e d. l.adeo.§.q ſi uis. hoc tit.
f l. Idem, Pomponius.§.de arbore de rei uen.
g In rub.ff.de rerū diuiſ.col.7.
h l.ſi quis nec cauſam.§.ult.ſi cert. petatur.
i D.l.hic. & l.ſeptimo menſe. De ſtatu. homicid.
k l.1.§.1.De fluminibus.
l l.1.Si menſor falſum modū dixi.
m dict.iurib.& cap. ſignificaſti. De homicidijs. & l. 1.in prin. De vētre inſpiciendo.

§.Inſula.

1 *Inſula quid, & quotuplex ſit.*
2 *Inſulæ pro ædibus accipiuntur.*
3 *Occupaſſe inſulam quis dicatur.*
4 *Inſula tribus modis in flumine naſcitur.*
5 *Agri dicuntur habere frontem, inſtar hominis.*
6 *Si per unum pedem inſula te propior ſim, cuius ſit inſula.*
7 *Inſula quando ceſſet eſſe communis, nec diuidatur.*

Inſula [a] quæ in mari nata eſt (quod raro accidit) occupantis [b] fit nullius enim [c] eſſe creditur. At inſula in flumine nata (quod frequenter [d] accidit, ſi quidem mediam partē fluminis tenet, communis [e] eſt eorum: qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia poſſident, pro modo ſcilicet latitudinis [f] cuiuſque fundi, quæ prope ripam ſit. Quòd ſi alteri parti proximior ſit, eorum eſt tantum, qui ab ea parte prope ripā prædia poſſideant. Quòd ſi aliqua parte diuiſum ſit flumen, deinde infrà vnitum, agrum alicuius in formam inſulæ redegerit, eiuſdem permanet is ager, cuius & fuerat.

a Reuertitur Iuſtinianus iterum ad acquiſitionem rerum, quæ per occupationē contingit. 1 Et quia de inſula hic tractatur, ſciendum eſt, inſulam eſſe terram in flumine marive aquis circumfluam, quæ ob ſpiritum ſolo erumpere non ualentem [a] enaſcitur, Et eſt duplex, alia naturalis, quæ ſemper fluit, vt eſt Corſica, Sardinia, & ſimiles, de qua hic non agitur: Alia caſualis, ſiue accidentalis, quæ in flumine ſæpe, in mari per rarò naſcitur. Naſci autem dicitur, cum iam primum apparere cœpit. 2 Sed & ædes, quæ non coniūgūtur, uel publicæ, uel priuatæ, inſulæ dicuntur, ad ſimilitudinem terrarum, quæ aquis cinctæ [b] ſunt. Qua acceptione Iulius [c] Capitolinus, trecentas & quadraginta inſulas Romæ incendio abſumptas fuiſſe refert.

b Occupantis fit.) *3 Occupare autem inſulam is dicitur, qui ipſam eo modo ingreditur, ut totam occupet, nec oportet ipſum ſingulas partes eius uel glebas [d] circumambulare, Occupantis autem fit inſula, quo ad dominium & proprietatem tantum, ſecus quo ad Iuriſdictionem, nam hoc reſpectu, eius eſſe cenſetur, qui maris illius, in quo [e] emerſit uelut dominus eſt.*

c Nullius enim.) *Sicut & ipſum mare, & per conſequens fit occupantis naturali ratione.*

d Quod frequenter.) *4 Poteſt enim in flumine inſula tribus potiſſimum modis naſci. Primò cū agrū qui nullius erat, amnis circumfluit. Deinde cum eum locum, qui cum aluei erat, ſiccum reliquit, & circumfluere cœpit, tertiò cum paulatim colluendo auxit, ſicut alibi Iuriſconſultus [f] explicat.*

e Communis.) *Quod ad dominium attinet, ſecus reſpectu poſſeſſionis: Nam cum ſit locus diſtinctus ab agro & aqua, quæ labitur inter agrum & inſulam, nec eſſe eſt illam [g] apprendere.*

f Pro modo latitudinis.) *Id eſt, frontis cuiuſque agri. 5 Habent enim agri frontem ad ſimilitudinē hominis: Illaq; dicitur in agro frons, quæ uerſus inſulam reſpicit, ut eleganter [h] Baldus declarat. Pōt aūt latitudo agri ſic colligi, quantum enim cuiuſq; agri ſpacium prope ripam eſt, tantum quoq; habet ſpacium in inſula, recta linea per inſulam [i] trāſducta. 6 Pone uerò me per unum pedem duntaxat inſulæ proximiorem eſſe, quam tu ſis, an totam mihi inſulam vendicare paſſim? Labeo reſpondit me unum tantum pedem plus habiturum. Eſt enim inſula diuidua & poſita ab extremitate utriuſque prædij, mei & tui chorda, ſi cadit recta linea & complicata per medium, uſq; ad medium chorda, illiusq; puncti indiuidui mea cenſebitur inſula, reliquum tuum [k] efficietur. Quandoque tamen inſula non eſt communis, nec diuiditur, ut ſi agri eſſent [l] limitati, quoniam in his Ius alluuionis non [m] agnoſcitur. Erit igitur talis inſula occupantis. deinde ſi, qua inſula uirgultis tantum, uel quauis alia leui materia ita ſuſtinetur in flumine, ut eius ſolum non tangat, ſed ſemper fluctuet, ac mutetur, tunc ſimpliciter ipſius fluminis eſt, & quaſi publica [n] cenſetur.*

a Plin. lib. 2 Natural. hiſt c. 88.
b Alcia. in l. urbana § Inſulam ff. de uerb. ſig.
c In uita Antonini Pij.
d l. in prin. de acq. poſ.
e l. Adeo. §. inſula. Hoc tit. l. inſulæ. de iud l. illicitas. §. qui uniuerſas. de of præſi.
f l. ergo. §. tribus. ff. de acq. rer. do.
g d. l. 3 in princip. Bal. in tractatu, de inſula.
h In Rub. De rerū diui.
i l. Inter eos. dicto tit.
k l. Arbor. ff. commu. diuid. Bal in d. Rub. de rer. diui. Ang. hic.
l l. 1 §. inſula. De flumini.
m l. In agris. Hoc tit.
n l pen § idem iuris eſt. Hoc titul. Cantiunc. hic in ſua Paraph.

§. Quod ſi naturali.

1 *Alnei ſignificatio.*
2 *Alueus eſt Iuris publici.*
3 *Alueus à flumine derelictus, eſt circumcolentium.*
4 *Alueus quando habeatur pro derelicto.*
5 *Flumina cenſitorum uice funguntur.*
6.7 *Ager ita inundatus, ut eius forma non amplius appareat, cuius ſiat.*
8 *Non ſuperſtitioſe inhærendum ſubtilitatibus Iuris.*
9 *Inundatione agri poſſeſſio amittitur, non dominium.*
10 *Quæ ſit diuerſitatis ratio.*

Quòd [a] ſi naturali alueo [b] in vniuerſum [c] derelicto, ad aliam partem fluere cœperit prior quidem alueus eorum eſt, qui prope eius prædia poſſident: pro modo ſcilicet latitudinis cuiuſque agri, quæ prope ripam ſit, nouus [d] autem alueus eius Iuris eſſe incipit, cuius & ipſum flumen eſt, id eſt, publicus. Quòd ſi poſt aliquod tempus ad priorem alueum reuerſum fuerit flumen, rurſus nouus alueus eorum eſſe incipit, qui prope ripā eius prædia poſſident, Alia ſanè cauſa eſt, ſi totus ager inundatus fuerit. Neque inundatio fundi ſpeciem [e] commutat, & ob id, ſi receſſerit aqua, palàm eſt, tum fundum eius manere cuius & [f] fuit.

d 1 Alueus plures habet acceptiones: nam & vaſculum vimineum dicitur, in quo quid propter concauitatem reponitur: & pro loco capitur, ubi apes [a] mellificant. Hoc loco foſſam denotat, per quam flumē labitū.

a § Apium. ſu. cod.

Vnde

Vnde Baldus [b] *aluenm appellat, uentrem fluminis. Sicut enim ſtomachus vinum continet, ſic alueus ſupra ſe complectitur aquam.* 2 *Eſt autem alueus publici Iuris, donec fluuium deſeruit: cum uerò flumen alueum omnino deſerit, ceſſat eſſe Iuris publici, etſi dimittat cũ impetu, quem omnes poßunt cognoſcere.* 3 *efficiturq; eorum, qui iuxta alueum prædia poſſident, pro modo ac regione cuiusq; prædij propè conſiſtẽtis. Nã ad eundem modum diuiditur alueus inter* [c] *vicinos, ſicut inſula in flumine orta, quod ſuprà* [d] *attigimus.*

b Naturali alueo.§ *Quod* [e] *æſtate magis diſcernitur quàm hyeme.*

c Derelicto.§ 4 *In totum, ita ut redire non poſſe uideatur: Secus ſi hominis induſtria fiat, uel facilè redire* [f] *poſſit: quod Bar.* [g] *potius hyeme quàm æſtate cognoſci poſſe tradit.*

d Nonus autem.§ 5 *Aetiologia eſt, quia flumina cenſorum uice funguntur, ut ex publico priuatum faciant, & ex priuato in publicum* [h] *addicant.*

e Fundi ſpeciem.§ *Id eſt, forma agri, neque enim deſinit eſſe ager non mutata forma.* 6 *Quid aũt ſi forma agri amplius non appareat? Et ſummo iure quidem is, cuius ager fuerat, nihil reliqui in eo habet. Ager enim ille, qui fuerat, deſijt eſſe, amiſſa propria forma: & qui uicinum prædium nullum habet, nõ poteſt ratione uicinitatis ullã partem in alueo habere.* 7 *Sed quia tum maxime diſceditur ab æquitate, cum ſuperſtitioſe adhæretur ſubtilitatibus Iuris: Ideò hac in ſpecie benignè Caius* [i] *ſubdit, vix eſſe, ut id obtineat, inſpecta ſcilicet æquitate, quia is ager, qui occupatus fuerat, ad priorem dominum redibit, inſpecta æquitate: nam ſi uix* [k] *obtinet, ergo obtinet, ſi rigorem Iuris conſideramus, quia quod vix fit, utiq; fit. Sed æquitas prævalere debet, ut ad primum dominum reuertatur.* 8 *Hinc elegans argumentum ducitur, non ſuperſtitioſè inhærendum eſſe iuris ſubtilitatibus. Nam plerunque ſub auctoritate iuris periculosè* [l] *erratur. Vnde & illud apud Comicum:* Summũ Ius, ſumma iniuria. *Prædicta uera ſunt, niſi flumen agrum alicuius tanquam alueum per decennium domino præſente, uel uiginti annos eo abſente occupatũ tenuerit nã poſtea etſi deſeratur alueus, priori domino non reſtituitur, quoniam tanto tempore quilibet* [m] *præſcribit: Ideoq; & flumen iam habet titulum. Et hoc non ſolùm in toto fundo, ſed in qualibet eius parte locũ habet. Sed etſi flumen mutauit alueum ſenſim recedendo, iſtud ſpacium, quod poſt ſe reliquit, primo domino non acquiritur, ſed alluuione fit eius, qui propria habet prædia, etſi nihil* [n] *adijciat.*

f Cuius & fuit § *Ante inundationem.* 9 *& obſerua, quod inundatio fluminis, poſſeſſionem quidem agri, qui inundatus eſt, aufert, dominium uerò minimè: eius enim remanet ager inũdatus, cuius erat ante* [o] *inundationem: niſi inundatio ſit* [p] *perpetua, aut alluuionem efficiat. nã tunc & proprietas & vſusfructus* [q] *deperditur. Aqua autem recedente ab innudato agro, eius poſſeſſio ſtatim reſtituitur priori domino ſine noua deprehenſione, ut Ang. docet.* 10 *Sed cur poſſeſſio agri innundatione perit, & non etiam dominium? Quoniam* [r] *poſſeſſio quidem facti eſt, ſoloq; animo pendet, vnde quam primum deponitur animus poſſidẽdi, amittitur poſſeſſio, Dominium uerò Iuris eſt, nec ex animo pendet, ſed in re conſiſtit, ideò facilè non ſ mittitur.*

b In d. rub. de rerũ diu. col. 4.
c Hic. & l. adeo §. quod ſi toto hoc tit.
d § proximè præcedente.
e l. 1. §. is autẽ. Ne quid in flu pub.
f l. 1. § quotidiana. de aqua pluu. arcen.
g In trac. de alueo.
h l. ergo. §. Alluuio. Hoc titul. & l. proponebatur. de iud.
i l. adeò. §. ſi cuius tamen. in fin. hoc tit.
k Placenti. hic in ſumma.
l l. Si ſeruus. § ſequitur. de uerbo. obl. facit. l. ſi cui dederim. De donat.
m Bar. in tract. De alueo. Ang. hic.
n Bart loco prædicto. Bald in rub. de rerum diuiſi. col. 9.
o Hic, & d. l. adeo. §. aliud ſane.
p l. pe. de rer. diuiſi.
q l. ſi ager. Quibus mod. uſuf. amittitur.
r l. cum unus. §. ultimo. De bo. auctor. iudi. poſſeſſi. l. ſi quis ui §. differentia. de acq. po.

§ Cum ex aliena.

1 *Specificatio quid.*
2 *Dubitandi cauſa in hoc §.*
3 *Quod proprium alicuius eſt, ſine ipſius facto ad alium non transfertur.*
4 *Materia quid, & quomodo à ſubſtantia & forma differat?*
6 *Determinatio thematis huius §.*
7 *Accurſij error.*
8 *Ius naturale non dat locum malæ fidei.*
9 *Mulſum quid.*
10 *Emplaſtrum, Cataplaſma.*
11 *Armarium, pœnarium.*
12 *Quomodo ſuccurratur domino materiæ, contra ſpecificantem.*
13 *Frumentum excuſſum licet non poſſit reduci ad ſpicas, manet tamen primi domini.*
14 *Specificatione ut acquiramus quæ ſint neceſſaria.*

Cum [a] ex aliena materia ſpecies aliqua facta [b] ſit ab [c] aliquo quæri ſolet, quis eorũ naturali ratione dominus ſit: vtrũ is qui fecerit, an potius ille qui materiæ dominus fuerit. ut ecce, ſi quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut ſpicis vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit, aut ex alieno auro, vel argento, uel ære, uas aliquod fecerit, uel ex alieno vino & melle [d] mulſum miſcuerit: uel ex medicamentis alienis [e] emplaſtrum aut collyriũ cõpoſuerit, uel ex aliena lana ueſtimentum fecerit: uel ex alienis tabulis nauem, uel armarium, [f] uel ſubſellia fabricauerit. Et poſt multam Sabinianorum, & Proculianorum ambiguitatem, placuit media ſententia exiſtimantium, ſi ea ſpecies ad priorem & rudẽ materiam reduci poſſit, eum videri dominum eſſe, qui materiæ dominus [g] fuerit: ſi non poſſit reduci, cum potius intelligi dominum, qui fecerit. ut ecce, vas conflatum poteſt ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci. Vinum autem, uel

oleum, aut frumentum, ad vuas uel oliuas, vel ſpicas [h] reuerti non poteſt, ac ne mulſum quidem ad vinum & mel reſolui poteſt.

a *Sexto acquirimus dominium Iure naturali, per ſpecificationem.* 1 *Eſt autem ſpecificatio quando noua ſpecies bona fide formatur, & conficitur ex aliena* [a] *materia: & de hac præſenti §. agitur.* 2. *Cauſas aũt dubitandi in huius §. themate præbuerunt ueterum Iureconſultorum diuerſæ, & quaſi ex diametro pugnãtes ſententiæ. Maſſurius enim Sabinus, & Caſſius Longinus reſpõderunt, ſi quis ſuo nomine ex aliena materia ſpeciem nouam feciſſet, illum factæ ſpeciei dominium permanere, cuius materia fuerat: idq; duab. potiſſimum rõnib.* 3 *Primò, quia quod proprium alicuius eſt, non debet ſine ipſius facto ad alium transferri.* [b] *Deinde, quia ſine materia nulla ſpecies, nullũ opus effici põt: Meritò ergo dominus materiæ eſt pſeuerãdus in dominio* [c] *rei.* 4 Materiam *autem appellamus, unde quid conficitur, ut in Cypho metallum, in contractu conſenſus, differtq; à ſubſtantia & forma. Siquidem ſubſtantia eſt, per quam materia in certã ſpeciẽ deducitur, ut in uaſis uel ueſtibus artificium: in emptionis contractu, precium.* Forma nerò *eſt, quæ certæ illi ſpeciei nomen dat. Alias tamen in Iure noſtro pro forma id requiri dicitur, quod ordinem reſpicit, ut in ſtipulatione, quod præcedat interrogatio, & in continenti ſequatur reſponſio.* 5 *Ad propoſitum redeũdo: Nerua & Proculus contrà putarunt, hunc eſſe dominũ, qui ſpeciem feciſſet, ea rõne: quia quod factũ eſt, antea nullius fuerat, imò ne erat quidem, cum ſit noua ſpecies: ergo faciens debet cenſeri dominus. Sic argumentatur eleganter Paulus,* [d] Vel quæ ipſi (*inquit*) vt in rerum natura eſſet, fecimus: quaſi diceret, *forma dat eſſentiam rei, ſed is, qui fecit rem, addidit formam: ergo eſſentia & dominium rei debetur ei.* [e] *Hãc Iuriſconſultorum diſcordiam pleriq; ueterum diſtinctionis fœdere conciliarunt, quã diſtinctionem hoc loco Iuſtinianus comprobat.* 6 *Quia aut ea ſpecies ad priorem & rudem materiam redigi poteſt, & uera eſt Sabini ſententia: ob id certè, quoniam ſpecies non uidetur nouam formam ſuſcepiſſe, quæ tam facilè reſolui põt in priſtinam & rudem materiã: aut uerò reduci non põt, & eo caſu Proculo ſubſcribitur, ut is uideatur dominus, qui fecit nouam ſpeciem. Nam ubi ſpecies non põt ad priorẽ materiam reſolui, materia habetur pro deperdita: Materia autem deperdita, dominium quoq; eius ſublatum cenſetur. Vides ergo per mediã quandam ſententiam utriq; rationi naturali, conciliatis Iuriſprudentum opinionib. aliquid tribui.*

b Facta ſit. 7 *Accurſius ita intelligit, quod etiamſi cœperit tantũ fieri ſpecies ex aliena materia, ſtatim eius dominium acquiratur ſpecificanti: cum res cœpta pro cõpleta habeatur. Sed hæc expoſitio vulgò improbatur, & meritò: Cum enim uerbo (facta ſit) utatur tex. quod rem perfectam ſignificat, ergo de ſpecie perfecta accipi debet.* [f] *Ego etiam alia ratione idem ſenſerim, quia cum fiat mentio de dominio auferendo ab aliquo, & alteri acquirendo, ſtrictior debet fieri interpretatio, ut tunc demum priuetur quis dominio, ſi res perfectè ſpecificata fuerit* [g]

c Ab aliquo. 8 *Subaudi bona fide: quia ius naturale, de cuius acquiſitione hic tractamus, nullũ dat locum malæ fidei.*

d Mulſum. 9 *Eſt genus potionis, quod fit ex melle, & uino, præſertim ueteri, quod facillimè incorporatur. Et hoc potionis genus Græcis οἰνόμελι uocatur. Vulpianus* [h] *tamen aliud mulſum, quod uino non adnumeratur, aliud œnomeli, quod uini appellatione utique contineatur, intellexiſſe uidetur.*

e Emplaſtrum. 10 *Emplaſtrum ex diuerſis rebus confingi & formari conſueuit, quod hodie unguentum dicitur, ſed barbarè, periti cataplaſma ſiue malagma* [i] *uocant.*

f Armarium.) 11 *Eſt autem armarium locus, ubi arma reponuntur & naualia: aliàs armentariũ dicitur, quale fuit illud quod Athenis Philon fabricauit, mille capax nauium. Ex conſuetudine uerò armariũ pro loco accipitur, ubi cibaria & ſimilia recondimus; Feſtus penarium, nonnulli penariam cellam uocãt. Vlpianus* [k] *armarium pro Bibliotheca uſurpauit.*

g Qui materiæ dominus.) 12 *Quamuis autem faciens nouam ſpeciem, fiat dominus hoc caſu ſpeciei: põt tamen materiæ dominus aduerſus eum, actione in factum experiri, ut ſua materiæ æſtimationẽ cõſequatur.* [l] *Alias enim ſpecificans cum alterius detrimento fieret locupletior, quod cõtra naturam* [m] *eſt.*

h Vel ſpicas.) *Iuſtinianus exempli tantum cauſa ſcripſit, frumentum de ſpicis ad priſtinam materiam reuerti non poſſe, ob id tamen non innuit, idem Iuris eſſe in omnibus exemplis poſitis.* 13 *Excutiens n. ſpicas, cum non faciat nouam ſpeciem, ſed eã, quæ eſt detegat, conſequitur eis alienis ſpicis excuſſum frumẽtũ manere eius cuius & ſpicæ fuerunt, ſicq; non aduerſatur, quod Caius* [n] *ſcribit non eſſe dubitandũ, quin ex alienis ſpicis excuſſum frumentum eius ſit, cuius & ſpecies fuerint.* 14 *Ex hoc toto contextu diſcendum eſt, tria requiri, ut quis ſpeciei ex aliena materia facta fiat dominus: Primum eſt, ut ſpecies non poſſit ad antiquam rudem materiam* [o] *reſolui. Alterum eſt, ut is qui nouam ſpeciem induxit, ſuo id nomine fecerit, nã ſi alterius nomine fecit, eius eſt, cuius nomine fecit.* [p] *Tertium ut bona fides acceſſerit, hoc eſt, illæſa cõſcientia, quia materiam ſuam eſſe putauerit, errore ductus. Nam ſi id mala fide feciſſet, ſciens materiam eſſe alienam, locum haberet* [q] *regula: quod ex re noſtra fit, noſtrum eſt. Et in uniuerſum Ius naturale (de cuius acquiſitione hic tractamus) nullum unquam dat locum malæ fidei.*

§. Quod ſi partim

1 *Differentia inter hunc & præcedentem §.*

2 *Et in hoc themate bonam fidem requiri.*

a Hunc locum uide clarius explicatum in l. Adeò. §. cum quis. vnde hic § eſt deſumptus, de ac. re. do.
b l. id quod noſtrũ, de reg. iur.
c l. Adeò. §. cũ qs, hoc titu.
d l. 3. §. genera poſſeſſionem. ff. de acq. poſ.
e Iuxta l. Iulianus. §. ſi quis. ff. Ad exhib.
f Argumento. l. 1 ff. quod quiſque iuris.
g Argumento. l. vltimæ. de conſtit. prin.
h l. ſi quis uinum, de tritico, uino oleo leg.
i Conſule Perotti cornucop.
k l. Liberorũ. §. chartis legatis. de legat. 3.
l Tex. in l. ſi rem §. item quæcunque de rei uendicat. gloſſ. hic. & l. Sed & ex meis. hoc titul.
m l. Nam hoc. De condi. indeb.
n l. Adeò. §. cũ quis de acq. rer. domi.
o Vt hic in text. in uerb. non poſſit
p Ita loquitur, l. ni ſi uoluntate. & l. quicquid §. ubi ſimul. de acq. rer. dom.
q l. Solum. de rei vendi. l. de eo. § ſi quis ad exhiben.

Quod

Quod [a] ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam [b] fecerit quis: ueluti ex ſuo vino, & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis & alienis medicamentis emplaſtrum aut collyrium, aut ex ſua lana & aliena veſtimentum fecerit, dubitandum non [c] eſt, hoc caſu eum eſſe dominum, qui fecerit: cum non ſolùm operam ſuam dederit, ſed & partem eiuſdem materiæ præſtiterit.

a 1 *Inter hunc & precedentem. §. nulla eſt differentia, niſi quòd hic de ſpecie tractatur, quæ fit ex aliena materia: & noſtra, in præcedenti verò de ea, quæ ex aliena tantum fit.*

b Aliquam fecerit.) *Accedit autem in hoc themate, præter rationes in præcedenti §. recenſitas, & illa quod nouam ſpeciem, partim ex ſua, partim ex aliena materia inducens, non ſolùm operam ſuam impendit, ſed & partem eiuſdem materiæ præſtitit. 2 Neceſſe tamen eſt, ut ſpecificans habuerit bonam fidē, exiſtimans totam materiam ſuam [a] eſſe.*

c Dubitandum non eſt.) *Niſi illa noua ſpecies ad priorem materiam reduci poſſet: tunc enim fit communis, habita ratione materiarum & vtriuſq; dominorum, ſi alter hoc petat, ſua materia reſtituetur.*

a Propter d. l. De eo §. ſi quis ff. ad exhibendum.
b Glo. hic.

§. Si tamen alienam.

1 *Acceſſione acquirimus dominium: & acceſſio quid.*
2 *In acceſſione quæ ſit regula ſeruanda.*
3 *Si neſciatur, utra res alteri acceſſerit, neutra alij cedit.*
4.5 *Acceſſio fit & bona & mala fide: & quid vtroque caſu ſit Iuris.*
6 *Intexens mala fide ſuo veſtimento alienam purpuram, furti tenetur.*

Si [a] tamen alienam purpuram veſtimento ſuo quis intexuerit, [b] licet precioſior ſit purpura, tamen acceſſionis [c] vice cedit [d] veſtimento; & qui dominus fuit [e] purpuræ, aduerſus eum, qui ſurripuit, habet furti actionem [f] & condictionem, ſiue ipſe ſit, qui veſtimentum fecit, ſiue alius. Nam extinctæ res, licet vendicari non poſſint, condici [g] tamen à furibus, & quibuſque alijs poſſeſſoribus [h] poſſunt.

a Septimo. 1 *Acquiritur titulus poſſidendi & ex eo dominium, per acceſſionem: quæ fit, quando res alterius accedit rebus noſtris per humanum laborem, & induſtriam, 2 Et hæc in ſpecie obſeruanda eſt Iuris regula, à Pomponio [a] tradita: Semper enim, cū quærimus, quid cui cedat, illud ſpectamus, quid cuius rei ornandæ cauſa adhibetur, ut acceſſio, etſi precioſior ſit, cedat principali: verbi gratia, ſi aurum margaritarū aut gemmarum cauſa adhibitum eſt, puta ut eo commodius geri poſſit, tunc margaritis gemmiſq; cedit. Sin verò contra margarita auro ornandi cauſa adhibitæ ſint, tum auro cedunt. [b] Sic quoque in aliena purpura ueſtimento alicuius intexta animus intexentis conſiderandus eſt. Nam ſi appoſuit purpuram, ut eſſet acceſſoria, locum habet §. noſter, aliàs ſecus. [c] 3 Hinc eſt, quod in tali ſpecie: ſi reſciri non poſſit, utra res alterius cū acceſſerit, neutra alteri cedere intelligatur, ſed qualibet res eius maneat, cuius fuit. [d] 4 Pōt aūt hæc acceſſio fieri, uel bona fide, quia intexens purpuram ſuam eſſe crediderit, vel mala, quia alienam ſciuerit: & vtroque caſu prior dominus amittit dominium purpuræ, ob regulam prædictam: ei tamen ex æquitate ſuccurritur. Habet enim aduerſus eum, qui id bona fide fecit, condictionem ſine cauſa, vel etiam actionem ad exhibendum. [e] 5 Sin autem mala fide intexta ſit purpura, habet contra intexentem, & furti actionem ad pœnam, & condictionem furtiuam ad rem ipſam perſequendam, adeò, ut una alteram non tollat aut perimat: cum hæ actiones ex diuerſo fonte oriantur, & ad diuerſa competant, ſicut alibi docebitur. [f]*

b Intexuerit.) *Scilicet ornamenti cauſa, ſiue bona, ſiue mala fide.*

c Cedis veſtimento.) *iam confecto, & ſua forma conſtante.*

d Vice acceſſionis.) *Ergo prior dominus purpuræ amittet hoc caſu dominium, & purpura fit eius Iure naturali, cuius ueſtimento ornatus gratia intexta eſt.*

e Qui dominus fuit.) *Et iam deſijt dominus eſſe, quia purpura quo ad ſuperius dominium, extincta uidetur, cum intexta ſit ueſtimento.*

f Habet furti actionem.) *6 Sed nonne intexens acceſſionis Iure effectus eſt dominus purpuræ? [g] quomodo ergo furti actione tenetur, cum quis rei ſuæ non poſſit furtum facere? [h] Reſpōdeo, eo ipſo, quod quis purpuram accepit alienam, confeſtim furtum commiſiſſe intelligitur etiam antequam ueſtimento acceſſerit: actio ergo ſemel nata, non poteſt extingui facto delinquentis, aliàs in ipſius poteſtate eſſet, utrum obligatus eſſet, an non, quod lex [i] non patitur.*

g Condici tamen.) *Ideſt, peti actione perſonali.*

h Alijs poſſeſſoribus.) *Vt æſtimationem rei extinctæ conſequantur.*

a l. Etſi nō ſunt. §. Perueniamus. de auro, & arg. leg.
b d. § perueniamus. & § ulti. & leg. ſeq.
c Glo. hic.
d l. rerum mixtura. §. quid ergo in his. ff. de vſucap. ibi Bart. & l. quicquid. De acquir. rer. do.
e Vt l. 1. in fi. ff. de condict. ſine cauſa. & l. gemma. ff. Ad exhibendum.
f Per Ang. hic & in § ex maleficijs §. ſic itaque diſcretis. infra. De actionibus.
g Hic.
h § furti. infra De oblig. quæ ex delicto naſc.
i L. ij. ff. de eo quod certo loco. & Ange. hic.
k §. Appellamus. infrà de actionibus.

§ Si duorum materiæ.

1 *Confuſione acquiritur dominium.*
2 *Electrum quid.*

3 *Corpus ex confuſione effectum, eſt utriuſq; domini.*
4 *Libellus incertus quando admittatur.*
5 *Iudex poteſt ſuper incerto ferre ſententiam.*
6 *Voluntas, & caſus fortuitus in confuſione æquiparantur.*

Si [a] duorum [b] materiæ voluntate dominorum confuſæ ſint: totum id corpus, quod ex confuſione fit, vtriuſque commune eſt: veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti vel auri conflauerint Sed etſi diuerſæ materiæ ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit: fortè ex vino & melle mulſum, aut ex auro & argento electum: [c] idem Iuris [d] eſt. nam & hoc caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuitu, & non voluntate dominorum confuſæ fuerint, uel eiuſdem generis materiæ, vel diuerſæ: idem iuris eſſe placuit. [e]

a Octauo 1 acquiritur dominium iure naturali per confuſionem: quoniam ſi duorum dominorũ materiæ ſint confuſæ, uoluntate eorum, aut & caſu fortuito, corpus, quod ex confuſione fit, cõmune eſt utriuſque iure naturali. Ratio autem ex uoluntate colligitur, cui æquiparatur caſus fortuitus, neutri imputandus. [a]

b Duorum materiæ.} *Scilicet eiuſdem generis: ut differat à ſequenti. §.*

c Electrum.} *2 Electrum dicitur aurum, in quo quinta argenti portio* [b] *eſt. Sanè Homerus cum Menelai regiã laudare uellet, eam auro, electro, argento, ebore, coruſcare prodidit: ſicq; electrum ſecũdas poſt aurum habere uoluit.*

d Idem Iuris.} *3 Scilicet quod corpus ex his confectum utriuſq; commune ſit, adeò ut neuter totum, ſed quilibet pro parte, quod ſuum eſt, uendicare poſſit, utpote pro rata ponderis quod in maſſa habet.* [c] *Si autem incertum ſit, quantum quiſque in maſſa habeat, poterit præter rei uendicationem communi quoque diuidundo agere.* [d] *Quanquam enim actionis tempore rata non ſit certa: declaranda tamen, & ad certitudinem reducenda eſt, cum in proceſſu litis cauſam iudici probare* [e] *oportebit. 4 Illud enim communiter in iudicijs obſeruari ſolet, ſi quis eſt ambiguus, quantam partem petat, aduerſarij facto, uel caſu, quod incertus admittatur libellus: dum tamẽ in proceſſu cauſæ iſta generalitas & incertitudo determinetur.* [f] *Amplius addit Angelus, quòd etiamſi in proceſſu non ſit declarata quantitas, tamen rectè procedere Iudicium. 5 Ideoq; hanc iudicis generalem ſententiam (reſtituas illam quantitatem, quam Titius in maſſam per ſe conflatam contulit) obtinere, ſi modo in executione fiat deinde quantitatis & patris declaratio.* [g]

e Eſſe placuit.} *6 Aequiparantur ergo in confuſione uoluntas, & caſus fortuitus: ita fortuito confuſæ materiæ communicantur, ſi nõ ſit facilis earum reductio ad priorem materiam. Nam ſi facilis eſt reductio, aliud dicendum erit: ut ſi plumbum cum argento confuſum ſit, quia deduci poteſt, nõ communicabitur, nec communi diuidundo agetur, ſed in rem competet* [h] *actio. Idem eſt, ſi æs meum cum argento tuo confundatur, quia cum diuerſa materia ſit, æs, & argentum, ab artifice ſeparari, & in priſtinam materiam reſolui* [i] *ſolet.*

a Vt hic, & l. adeò. §. voluntas. & l. lacus. & ſtagna. §. Si ex ære. De acqui. rerum domi nio l. Idem Pomponius §. Si plumbum. De rei ven. cum ſimi.
b Pli. lib. 33. c. 4.
c l. Marcellus. §. Põponius. & l. idem Pompo. in prin. §. ſed ſi plumbũ. de rei ven.
d d. §. Pomponius. cum l. ſeq.
e Ioan. de Plat. & cæteri hic.
f Facit text. & ibi. Bartol. in l. 1. §. 1. quod legat.
g Vt in l. j. §. ſi quis argentum. & ibi glo. & Bar. & dd. ff. Depoſi.
h l. idem Pomponius. §. ſed ſi plũbum. de rei ven.
i l. locus. §. Si ex ære. de acq. rerum dom.

§. Quod ſi frumentum.

2 *Commixtione acquiritur dominium iure naturali.*
2.3 *Commixtio & confuſio quomodo differant.*
4 *Commixtio quando fit, uim confuſionis habet.*
5 *Ampliatio huius §.*
6 *Caſus fortuitus in commixtione nihil operatur.*
7 *Et quomodo ea in ſpecie quilibet ſuum conſequatur.*

Quomodo [a] ſi frumentum Titij frumento tuo miſtum fuerit: ſi quidẽ voluntate veſtra, cõmune eſt: quia ſingula corpora, id eſt ſingula grana, quæ cuiuſque ꝓpria fuerũt, conſenſu veſtro communicata [b] ſunt. Quod ſi caſu [c] id miſtum fuerit, uel Titius id miſcuerit ſine tua voluntate, non videtur commune eſſe: quia ſingula corpora in ſua ſubſtantia durant. Sed nec magis iſtis [d] caſibus commune fit frumentum, quàm grex intelligitur eſſe communis, ſi pecora Titij tuis pecoribus miſta fuerint. Sed ſi ab alterutro ueſtrum totum id frumentum retineatur: in rem quidem actio pro modo frumenti cuiuſque competit, arbitrio autem iudicis continetur, ut ipſe æſtimet, quale cuiuſq; frumentum fuerit.

a Nono 1 Acquiritur dominiũ iure naturali, per cõmixtionẽ ſpecierum, ſi uoluntate dominorũ [a] *fiat 2 Differunt aũt cõmixtio, & cõfuſio: nã cõfundi cẽſentur ea, quæ cõfuſa, nouã pariunt ſpeciẽ, ut uinũ, & mel confunduntur propriè, quia cõfuſa aliã generãt ſpeciẽ, ſ. mulſum. Cõmiſcere dicimur, cum confundimus res, quæ non tranſeunt in aliam ſpeciem, ſed priorẽ retinent. 3 Item confuſa quomodolibet fiunt communia, etiam caſu fortuito:* [b] *ſed commixta duntaxat uoluntate, nec in commixtione quicquam operatur*

a Vt hic in tex.
b §. proxime præcedenti.

ur caſus fortuitus ad communicandas ipſas res. Vnum tamen pro alio ſæpe ponitur in legibus. 4 *Et ſi res quarum difficilis aut impoſſibilis eſt ſeparatio ſimul commiſceantur, tunc eiuſmodi commixtiones, uim confuſionis obtinent.*

b Communicata ſunt.} *Adeò ut nec interſit hoc caſu, an ſeparatio fieri poſſit, nec ne:* 5 *& hoc nõ ſolũ in frumento obtinet, ſed extenditur ẽt ad legumina, poma, pyra, nuces atq; id genus ſimilia: cùm ſit eadẽ rõ. Angelus idem Iuris eſſe ait, in auiculis, piſcibus, & animalibus quadrupedibus, quæ ſunt uniformia.* [c]

c Quod ſi caſu.} 6 *Caſus fortuitus in commixtione nihil operatur, ut paulò antè commonui: quomodo ergo hoc caſu dominus recuperabit ſuum? Reſpondeo,* 7 *quando fortuitò commixtum eſt frumentum diuerſorum dominorum, in primis animaduertendum eſt, poſſit ne unum frumentum ab altero ſeparari, an minus: ſi non poſſit, ut quia ſemina ſeu grana penitus, aut ferè ſimilia commixta ſint, tunc neceſſariò communia fiunt, & quiuis pro ſuo Rei uendicationem habet, ſi quantum & quale fuit probare* [d] *poſſit. Si in dubium ſit, quantum quiſq; in acerno habeat, competet communi diuidundo.* [e] *Altero caſu, ſi unum ab alio ſeparari poteſt, ut quia ſemina diſſidentia commixta ſunt, datur utriq; actio in rem, pro ea parte, quã ſua eſſe apparet. Et in ea re uniuerſa officium Iudicis eſt, ut ipſe æſtimet, quale cuiuſq; frumentum fuerit, ut tantumdem frumenti eiuſdem qualitatis & æſtimationis alteri reſtituatur:* [f] *circa corpora autem, id eſt, grana ſingula frumenti iudex non arbitrabitur.* [g]

d Nec magis iſtis.} *Probat à ſimili: ſicut in commixtione pecorum ſingulæ oues, ſuam cauſam habent, nec meliori iure retinentur, quàm poſſidentur:* [h] *ſic etiam ſingula grana, quia communicandi uoluntas nõ interuenit, cuiuſque domini propria manent.*

c Per tex. in l. vſufructu. §. in viuarijs. ff. de vſufr.
d l. Marcellus. §. Põponius. de rei vẽ. l. 2. de proba. Bar. in l. in illa ſtipulatio. Si calend. colum. 2. de verb. obli.
e l. Idem Pompon. de rei vendi.
f l. Quo quidẽ in ſi. ff. de rei uendica. § Præterea. inf. de actionib. §. Eoſdem, infra. de of. Iud.
g Ioan. de Platea, hic.
h l. Rerum mixtura. §. vlt. ff. de vſucap.

§. Cùm in ſuo ſolo.

1 *Aedificatione dupliciter rerum dominia acquirimus.*
2 *Quod ſolo inædificatur, ſolo cedit.*
3 *Solum proprium dicatur.*
4 *An in hoc §. duo ſint eiuſdem rei domini.*
5 *Regulariter non poſſunt duo rei eiuſdem in ſolidum eſſe domini.*
6 *Quare alienum tignum meis ædibus iniunctum, non tenear eximere.*
7 *Actio tigni iniuncti contra quem competat.*
8. 9 *Tigni appellatione quid ueniat.*
10 *Fabri tignarij uerbo qui contineantur.*
11 *Tignum alienis ædibus iniunctum non uſucapitur.*

Cùm [a] in ſuo ſolo [b] aliquis domum ex aliena materia ædificauerit, ipſe intelligitur dominus ædificij; quia omne quod ſolo inædificatur, ſolo cedit. Nec tamen ideo [c] is, qui materiæ dominus fuerat, deſinit dominus eius eſſe: ſed tantiſper neq; vendicare eã poteſt, neq; ad exhibendum [d] de ea re agere, propter legem XII. tabularum, qua cauetur, ne quis tignum alienum ædibus ſuis iunctum, eximere cogatur, [e] ſed duplum pro ea præſtet, per actionem quæ vocatur de tigno iniuncto. [f] Appellatione autem tigni [g] omnis materia ſignificatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo prouiſum eſt, ne ædificia reſcindi neceſſe ſit. Quod ſi ex aliqua [h] cauſa dirutum ſit ædificium, poterit materiæ dominus, ſi non fuerit duplum iam conſecutus, tunc eam vendicare, & ad exhibendum de ea re agere.

e *Decimo* 1 *nanciſcimur rerum dominium iure naturali, per ædificationem, quæ fit dupliciter, aut quia in proprio ſolo quis ædificat ex aliena materia, aut quia ĩ alieno ſolo ex ſua materia. Prior caſus hic duplicatur, alter uerò in §. ſubſequenti. Ergo ſi in meo proprio ſolo ex alterius materia extruo aliquod ædificium, ego ædificij dominus fio, iure naturali.* [a] 2 *Rationem ipſa natura ſuggerit, quia omne quod ſolo inædificatur, ſolo cedit. Loquimur autem hic non de tranſlatitijs ædificijs, ſed quæ fixa ſunt, ſoloq; hærent: quippe ſolum eſt firmamentum à Deo creatum, ſine quo nullum ædificium conſiſtere poteſt. Et hoc ius naturale acquirendi domini Imperatores appellant publicum.* [b]

b In ſuo ſolo.} *Scilicet proprio.* 3 *Dicitur autem ſolum alicuius proprium, etſi proprietatem tantùm habeat, vſufructu apud alium conſiſtente. Item ſi mihi & alteri ſolum ſit commune:* [c] *Secus tamen eſt ſi ſolum omnibus ſit commune, nam tunc ſolum cedit ædificio, ob id, quia primo occupanti conceditur: Sicque Martiani reſponſum accipiendum eſt.* [d]

c Nec tamen ideo.} 4 *Ex hoc autem ſequi videtur, duos eiuſdem rei dominos eſſe, eum ſcilicet qui ædificauit, & eum, ex cuius materia ædificatum eſt, quod tamen cum vulgata Iuris regula pugnat, quæ dicit, nõ poſſe duos eiuſdem rei in ſolidum eſſe dominus.* [e] *Reſpondet Angelus, hoc diuerſa ratione, & reſpectu procedere: Alter enim ædificans, dominus eſt materiæ vtiliter, ac cum effectu, alter aũt, cuius materia fuit, remanet dominus materiæ, ſed ſine effectu: Quia materiam ædificio impoſitam vendicare prohibetur.* 5 *aliàs verò regulariter dominium eiuſdem rei apud duos in ſolidum æqualiter, & pari ratione manere nequit.* [f] *Faber autem ait, nec uerum eſſe, quod in noſtro caſu duo ſint domini eiuſdem rei. Etſi enim ædificans efficiatur dominus ædificij, non tamen materiæ, quòd aliud eſt ædificium, aliud materia.*

a Vt hic. & l. Adeo quidem. §. Cum in ſuo. ff. de acq. rerum dominio.
b In l. Si is contra quem. C. de ædif. priuat.
c l. Si pupilli. §. Si quis ita. ff. Nego. geſtorum. & l. illud. ff. De ſitu nupt.
d in l. in tantum. ff. de rerum diuiſ.
e l. Si ut certo §. ſi duobus vehiculis. ff. Commod.
f Vt d. §. Si duobus vehic.

d Ad exhibendum.} *Scilicet actionem: qua petimus præſtari rei de qua agimus præſentiam.* 8 *Et hæc maximè propter rei vendicationem inducta eſt, ob quod etiam præparatoria rei vendicationis* [h] *dicitur: At rei vendicatio eſt impedito ad rem, quam noſtram eſſe vel iure gentium, vel ciuili aſſerimus. Nam is vendicare dicitur, qui ſuum eſſe putat. Vtranq: actionem alibi* [i] *expediemus.*

e Eximere cogatur} 6 *Ob id ſcilicet ne ſublatis aut deſtructis ædificijs, publicus deformetur* [k] *aſpectus. Itē & alia ratione ciuili, quia ſingula res, ex quibus ædes conſtant, per ſe neq; poſſidetur, neq; cēſent.* [l]

f De tigno iniūcto.} 7 *Qua tenetur is, qui mala fide tignum alienum ædibus ſuis iniunxit, vel iniunctum habet. Nam contra bonæ fidei ædificantem datur actio in factum ad æſtimationem, & precium materiæ,* [m] *actione verò de tigno iniuncto non tenetur, qui bona fide ædificauit, quoniam hanc actionem lex XII. tab. duntaxat contra furem, & malæ fidei ædificatorem, qui ſciens rem eſſe alienam, tignum vel iniunxit, vel iniunctum habet, in duplum* [n] *dedit.*

g Appellatione tigni.} *Quod & alijs legibus* [o] *expreſſum habetur.* 8 *Nam tigni appellatio omnem materiam, ex qua ædes conſtant, aut qua vinea fit neceſſaria comprehendit: Vnde tegulæ, lapides, calx, cæmenta, arena, pali, pertica, pedamenta, atque id genus ſimilia, hoc nomine continentur.* 9 *Qua ratione et fabri tignarij verbo omnes materiarij, murarij, albarijq; ſignificabuntur.* [p] 10 *Communi tamen vſu loquendi, tigna ſolent appellari trabes, quibus ſumma domus tegitur: ut hinc argumentum colligi poſſit, quoties dictionis alicuius deriuatio cum ratione legis conueniat, eam poſſe ſecundum legis rationem accipi, tametſi communis uſus loquendi repugnet.* [q]

h Quod ſi aliqua.} *Nec interim hæc materia, ut pote extincta, cūm non poſſideatur, in ædificio vſucapitur.* [r] *Quod Faber* [s] *tam in malæ fidei, quàm bonæ fidei poſſeſſore procedere ait. Fallit tamen hoc, ſi ædificator fortè dudum eam incœpit vſucapere, & cum iniunxit ædificio, decem tantum dies, uel pauciores ad complendam vſucapionem ſupererant, tunc enim non vendicabitur.*

§. Ex diuerſo.

1 *Ex ſua materia in alieno ſolo ædificans, perdit ædificium.*
2 *Nec diſtinguitur, an quis mala, uel bona fide ædificarit.*
3 *Scienter in alieno ſolo ædificans, perdit materiam: fallit, ut num. 4.*

Ex [a] diuerſo, ſi quis in alieno ſolo ex ſua materia domum ędificauerit [b] illius ſit domus, cuius & ſolum eſt. Sed hoc caſu materiæ dominus proprietatem eius amittit, quia voluntate [c] eius intelligitur eſſe alienata, vtiq; ſi non ignorabat ſe in alieno ſolo ædificare. & ideo licet diruta ſit domus, materiam tamen vendicare non poteſt.

a Explicatur.} 1 *alter caſus, ſi quis ex ſua materia, in alterius ſolo ædificat: Nam & eo caſu ædificium illi acquiritur, cuius eſt ipſum ſolum, cùm hic rurſus locum habeat naturæ ratio, in præcedenti §. tradita.*

b Aedificauerit.} 2 *Siue ſciens, ſiue neſciens ſolum eſſe alienum, quantum ad ædificij acquiſitionem pertinet. Nam quod ad materiam & impenſas attinet, diſtingui ſolet, num quia mala, an bona fide ædificauerit. De malæ fidei ædificatore hic §. loquitur, de altero, §. proximè ſubſequens.*

c Quia voluntate.} 3 *Nam is ſuam materiam propria voluntate alienaſſe, ac domino ſoli donaſſe* [a] *videtur: & obijci ei culpa poteſt, quod temerè ædificarit in* [b] *alieno, adeò quod taliter ędificanti ſi donandi animum neget incumbat probatio.* [c] 4 *Prędicta tamen obtinent, ſi ędificator nullam à domino ſoli cauſam habuit, uel poſſidendi, uel pro ſua commoditate ędificandi: ſecus eſt, ſi cauſam aliquam habuit, ut quia ſit inquilinus, colonus, emphyteuta, quia dabitur illi uendicatio materiæ diruto ędificio: niſi aduerſarius probet donandi animo eum ædificium poſuiſſe.* [d]

§. Certè illud conſtat.

1 *In alieno bona fide ędificans, materiam perdit.*
2 *Secuſ ſi in malæ fidei ędificatore.*
3 *Impenſę triplices. Et quę ſint neceſſariæ?*
4 *Vtiles, & voluptarię impenſæ quæ ſint.*
5 *Neceſſarias impenſas quilibet poſſeſſor deducit.*
6 *Et quę illi dentur remedia.*
7 *Vtiles impenſę, an & quando deducantur.*
8.9 *Voluptuarię impenſę quatenus deducantur.*

Certè illud conſtat, ſi in poſſeſſione conſtituto ædificatore, ſoli dominus petat domū ſuam eſſe, nec ſoluat precium materiæ, & mercedem fabrorum, poſſe eū per exceptionem doli mali repelli: vtique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit, qui ædificauit. Nam ſcienti alienum ſolum eſſe, poteſt obijci culpa, quod ædificauit temerè in eo ſolo, quod intelligebat alienum eſſe.

h l. 1. Ad exhibendum.
i inf. de action. §. 1.
k Vt hic in fine noſtri. §. & l. olim. ff. Ne quid in loco pub. l. 1. C. de ædi. priuat.
l Iuxta l. cum qui ædes. & l. rerum mixtura. verſ. alteſum ff. de vſucapio. Bar. in l. vlti. in fi. de tig. iniuncto.
m Exemp. l. in rem. §. Ideoque. De rei vendi.
n Tex. in l. 1. & ibi Barto. de tigno iniuncto. gl. & Dd. in l. In eod. ff. de do. inter uir. & ux.
o l. tigni. ff. Ad exhiben. & in l. tigni. de uerb. ſign.
p Alcia in l. ferri. ff. de verb. ſigni.
q Alcia. in l. tigni. de verb. ſig.
l. eum qui ędes. l.
r Rerum mixt. De vſucap.
s d. l. Adeò. §. Illud rectè. & d. l. eum q ædes. & l. Qui vniuerſ. de acqu. poſſ.
t l. Rerum mixtura. §. Labeo. ubi Bar. de vſuca.
a l. 2. C. de rei uen. & §. ſeq. in fine.
b Bal. in d. l. 2. & l. Adeo. §. Ex diuerſo. de acq. rerum dom.
c Bart. in l. In illa ſtipu. Si kalend. de uerb. oblig.
d Ita loquitur l. ij. in fi. C. de rei vē. l. in rebus. §. poſſeſſ. ff. Commo. l. Sed addes. §. Si inquilinus. & l. dominus. §. In cōducto. ff. loca.

a Hic §. 1 alterum caſum complectitur, nempe quid Iuris obtineat, quando ex ſua quis materiâ in ſolo alieno ædificauit bona fide, neſciens ſolum eſſe alienum. Is enim conſtitutus in poſſeſſione ædificij, habet exceptionem doli mali aduerſus dominum ſoli petentem ædificium ſi materiæ æſtimationem operumq́, mercedes ſoluere recuſet. [a] *Aetiologia eſt, quia cum bonæ fidei poſſeſſoris detrimento locupletari contra naturam cupit.* [b] *2 Secus eſt, ſi malu fide ædificauit, contra quem non videtur eſſe dolus, etſi cum eius incommodo alter ſuam rem meliorem facit:* [c] *ſibi enim imputet, qui ſciens in alieno ædificauit, vt & ſuprà diximus.* [d] *Cæterùm quia interpretes cõmuniter in hunc locum impenſarum tractatũ congerunt, ut longum, ita ſatis intricatum, nos rem in pauca contrahemus. 3 Et in primis ſciendum eſt, impenſas ſub triplici eſſe differentia. Aliquæ u. ſunt neceſſariæ, quæ niſi fierent, res interiret: ubi neceſſario rei iam labenti, uel detrimentum minanti ſubuenitur: Item quæ ex conſuetudine ſi ſine dedecore omitti non poßunt.* [e] *4 Aliæ ſunt utiles, quæ conferunt quidem, & meliorant, ſed non erat neceſſarium quòd fierent.* [f] *Aliæ ſunt voluptuariæ, quæ delectationis & ornandi cauſa fiunt, fructum tamen non augent.* [g] *5 Neceſſarias impenſas quilibet bonæ fidei poſſeßor deducit, itemq́; malæ fidei:* [h] *quia ſibi imputaretur, ſi non faceret.* [i] *Niſi ſint impenſæ quæ non reſpiciant perpetuam rei utilitatem, ſed ſolum impendentis pro tempore commodũ: tunc enim nemo deducit, ſed fructibus imputat.* [k] *6 Sed quo auxilio illis ſubuenitur? Et quidem bonæ fidei poßeßor neceſſarias obtinebit iure retentionis doli exceptione oppoſita:* [l] *niſi de fructibus collectis tãtùm conſecutus ſis, quanta ſunt impenſæ, tum. n. compenſabit.* [m] *Malæ fidei poßeſſor neceßarias officio iudicis conſequitur dum poſſideat.* [n] *7 Vtiles impenſas bonæ fidei poſſeſſor eatenus deducit, quatenus dominus factus eſt locupletior, tamquam ipſius negocium utiliter ſit geſtum: niſi fortè dominus ipſe tales impenſas non fuiſſet facturus, puta quia tam pauper erat, ut re ſua, qualis fuiſſet, erat vſurus, nec curaret preciosiorem facere, ut qui eam uenalem non haberet: permittetur tamen poßeſſori de impenſo tollere id, quod ſine detrimento domini poteſt, ſibiq́; utile futurum ſit.* [o] *Quod idem & in malæ fidei poßeſſore obtinet. Is n. non aliter utiles detrahet, quàm ſine rei damno: ſi tamen non à fundamentis conſtruxit ædificiũ, ſed antiquum ampliauit aut in deterius prolapſurum, refecit. Nam ſi ex fundamentis conſtruxerit, ſciens ſe in alieno ædificare, ea ſpecie videtur domino donare, & nihil repetit,* [p] *niſi tamquam negociorum geſtor fecerit, uel dominus is ſit, in cuius perſona conſiſtere donatio non poſſit, vt cum uir in hæreditario uxoris fundo ædificat.* [q] *8 Circa uoluptuarias uidendum eſt, an dominus eas aliàs facturus fuiſſet: quo caſu non ſimpliciter uoluptuariæ ſunt, ſed utilibus comparantur, idemq; in utriſq; iuris obtinet: an non fuiſſet facturus, & tunc nihil deducit bonæ fidei poßeſſor.* [r] *Licitum tamen illi eſt abradere, dum id ſine domini diſpendio fiat: qua ſpecie audiendus quoq; dominus eſt, ſi tantum ſoluturus ſit, quantum abradendo cõſequeretur poſſeßor. 9 Malæ autem fidei poſſeſſor uoluptarias omnino perdit, quia donaſſe eas uidetur, ſi non habuit cauſam* [s] *à domino, ſi in re factæ ſint, quæ ſeparationem ſui natura non admittat. Si uerò ſui natura res ſit ſeparabilis, permißum eſt ei, ſine damno auferre. Nec enim donaſſe uidetur, qui auferre poteſt.*

a Hic & l. 1. & 2. §. Generaliter. ff. de doli mali exceptio.
b l. nam hoc natura. de condict. in deb.
c Argumento. l. Si dum. de dol. mal. except.
d §. præced.
e l. Impenſæ. ff. De verb. ſign. Bar. in l. peculium. in fi. de annuis lega.
f l. Quod dicitur. §. Vtiles. de impen.
g l. Quod ſi hæres. de impen. Zaſ. in § Propter retentionem. infra de actio.
h l. Domum. C. de rei uen.
i Exem. l. Hæres furioſ. De petitione hære.
k l. 3. & l. ſeq. de impenſ.
l l. Paulus. De doli mali exce.
m Tex. in l. cæterũ. De rei uen.
n Iuxta Barto. in l. planè. D. peti. hæred.
o Ita habes in l. ſin. §. in repetita. & l. in fundo. & l. Niſi uenal. ubi Bar. de rei uend.
p Tex. eſt in l. Domum. & ibi Dd. C. de rei uen.
q Argumento l. in voluptarijs. de impen. & not. in l. filio. De donat. inter uir. & uxo.
r l. In voluptarijs. De impenſ.
s Dixi ſup. §. præce
t l. vtiles. De penet. hæt.

§. Si Titius alienam.

1 *Plantæ cedunt ſolo, poſtquam coaluerunt.*
2 *Et quomodo conſequamur eorum æſtimationem.*
3 *In plantis maior radicis, quam ſtipitis habetur ratio.*
4 *Confinium quid.*
5 *Arbor prope confinium poſita, eſt communis, & fructus utrinq; partiri debent.*
6 *An liceat incidere radices, quas arbor tua in meum fundum immiſit.*
7 *Edictum de arboribus cædendis.*
8 *Arbor gemina, quando pro una uel duabus habeatur.*

Si [a] Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit. Et ex diuerſo, ſi Titius ſuã plantam in Mæuij ſolo poſuerit, Mæuij planta erit; ſi modo vtroque caſu radices egerit: [b] Ante enim quam radices egerit, eius permanet [c] cuius fuerat. Adeo autem ex eo tempore quo radices egerit planta, proprietas eius commutatur; vt ſi uicini arbor ita terram Titij preſſerit, ut in eius fundum radices egerit, Titij effici arborem dicamus, ratio enim nõ permittit, ut alterius arbor eſſe intelligatur, quàm cuius in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium [d] arbor poſita, ſi in uicini fundum radices egerit, communis [e] fit.

a Vndecimo acquiritur dominium per plantationem: ſicut enim ædificia cedunt ſolo, ita multo magis plãtæ, quæ non tantùm à terra ſuſtinentur, ſed alimenta quoq; ex ea accipiunt, & quaſi uitam hauriunt, u creſcant. Premendo enim terram, ui quadam naturali coaleſcunt [a] *ei. 2 Quoties autem planta aliena in alicuius agrum inſerta, ſolo cedit, toties plantæ dominus, ſi id neſcierit, uel utili in rem, uel in factum actione illius arboris æſtimationem conſequetur, quantiq; ſua intereſt,* [b] *tranſlatum non fuiſſe: deductis tamen aut compenſatis impenſis, quas fecit, qui arborem bona fide tranſtulit; ut ſupra de bonæ quoque fidei ædificatore diximus. Subeſt enim eadem utrobique ratio, adeoq́ue idem ius ſtatuendum.*

b Radices egerit.] *Tametſi id ſumma tellure contingat.* [c]

a Vt hic in text. & l. Adeo. §. ulti. & l. ſeq. de acq. rer. dom.
b Per Porcium hic
c d. l. adeo. §. ulti. & l. ſeq.

Eius

d Adde l. idē Pompo. §. de arbore. cædenda ueu.

Eius permanet.} 3 *Idque ea ratione, quia maior hac ſpecie habetur radicis, quàm ſtipitis ratio, cùm arbor ſeu planta à radice uitam accipiat,* [d] *& alatur.*

d Prope confinium.} 4 *Confinium eſt locus, ubi vicini agri finiunt.*

e Communis eſt.} 5 *Adeò, ut fructus ex æquo utrinque partiri debeant, tametſi receptæ cõſuetudines pleriſq; in locis, aliud iam introducant. Nec ocioſè ait textus,* prope confinium, *quia ſi arbor in vicino quidem fundo, non & in confinio poſita ſit, & ſi radices aliquod in uicini fundũ porrigat, vicino tamen nihil Iuris eſt acquiſitum, ſed eius permanet, in cuius fuerit ipſius origo: ſicq; intelligi debet, quod Paulus ſcripſit,* [e] Si radicibus uicini arbor alatur, tamen eius eſſe arborem, in cuius fundi origo eius fuerit: *ut ſi quercus ſit tam annoſa, quæ iugerum ſoli radicibus complectatur: aut æſculus, quæ (ut Plinius ſcribit)* [f] *quantum corpore eminet, tantùm radice deſcendit.* 6 *Sed an licitum ſit, propria auctoritate incidere radices, quas arbor tua in fundum meum immiſerit? Sanè quando cognouero radices, atq; impendẽtes ramos alienæ arboris fundo uel ædibus meis officere, illi denunciare poſſum, ut eas ipſe ſuccidat: & conſultius agit qui de iuſmodi denunciatione procuret inſtrumentum confici publicum.* [g] 7 *Enimuerò ſi hoc facere neglexerit, permittitur mihi per Prætoris edictum, de arboribus cædendis, non modo radices & ramos, uerũ totam arborem meapte uoluntate ſuccidere, lignaq; ſucciſa tollere.* [h] *Pari ratione: ſi quid in alieno ædificatum eſt, quod nullo iure ſeruitutis meis ædibus impendeat, auctoritate propria id tollere prohibeor,* [i] *niſi præcedente denunciatione.* 8 *Sed nec illud omittendum: ſi gemina arbor* [k] *eſt, ſupraque terram iunctura eius eminet, unam arborem eam uideri: ſed ſi id, quod adiungitur, non extat, totidem arbores eſſe, quot ſint earum ſpecies ſupra terram. Proinde qui accuſatur de damno nato in gemina eiuſmodi arbore, de uno vel duobus damnis illatis condemnabitur, ſecundum quod arbor iudicatur una, uel plures.* [l]

e l. Si plures. §. ubi. de arb. fur. cæſ.
f Lib. 16 c. 32.
g Iuxta Ioann. de Pla. hic.
h Tot. ti. t. de arbi. cæden.
i l. quemadmodũ. §. ſi perfectum. Ad l. Aquiliam. l. quod conclaue. ubi Bar. de dam. infec.
k l. ſi gemina ar. fu. cæſ.
l Secundum Ioan. de Platea. hoc loco.

§. Qua ratione.

1 *Sata ſolo cedunt.*

Qua [a] ratione autem plantæ, quæ terræ coaleſcunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque quæ ſata ſunt, ſolo cedere [b] intelliguntur. Cæterùm ſi is, qui in alieno ædificauit, ſi ab eo dominus petat ædificium, defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea quæ diximus, ita eiuſdem exceptionis auxilio tutus eſſe poteſt is, qui alienum fundum ſua impenſa bona fide conſeuit.

a *Duodecimo* 1 *acquiritur dominium ſatione, quia ſata cedunt ſolo. Vnde ſi agrum alienum, meo conſeuerim nomine, eius ſeges eſt, cuius & ipſum ſolum, ſiue hoc bona, ſiue mala fide contigerit: Item ſiue meo ſemine, ſiue alterius cuiuſpiam tertij frumento fuerit ager ſeminatus, quod ad ſatorum acquiſitionem attinet. Nam & hic locum habet ratio naturæ, in præcedentibus §§.* [a] *tradita.*

Tex. eſt ſimilis in l. qua ratione de acq. rer. do.

b Solo cedere.} *Et per conſequens fiunt eius Iure naturali, in cuius ſolo ſunt ſata. Cæterùm huc omnia referri debent, quæ ſuprà de eo, qui in alterius ædificauit area, dicta ſunt: nam ea locum in noſtro themate obtinent, propter ſimilitudinem rationis.*

§. Literæ quoque.

1 *Scripta chartis cedunt.*
2 *Superimpoſita charti inferioribus cedunt.*
3 *Communis limitatio ad hunc §.*
4 *Hunc §. hodie non habere locum.*
5 *Bonæ fidei ſcriptori quomodo hodie ſuccurratur.*
6 *Malæ fidei ſcriptor nihil conſequitur.*
7 *Cartha à papyro differunt.*
8 *Membrana quid?*

Litteræ [a] quoque licet aureæ ſint, perinde chartis, membraniſùe cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea, quæ inædificantur, aut inſeruntur. Ideoque ſi in chartis mẽbraniſùe [b] tuis, carmen, uel hiſtoriam, uel orationem Titius ſcripſerit, huius corporis non Titius, ſed tu dominus eſſe [c] videris. Sed ſi à Titio petas tuos libros, tuaſve membranas, nec impẽſas ſcripturæ ſoluere paratus ſis, poterit ſe Titius defendere per exceptionem doli mali, utiq; ſi earum chartarum membranarumve poſſeſſionem bona fide nactus [d] eſt.

a *Decimotertio acquirimus dominium iure naturali per ſcripturam:* 1 *ſcripta enim licet aurea ſint, cũ tamen neq; artis, neq; ſumptus multum exigant, chartis cedunt, ceu fundamento ſuo. Rationem, ex natura colligit Paulus:* [a] Sed neceſſe eſt (inquiens) ei rei cedere id, quod ſine illa eſſe non poteſt. 2 *Nam et Caius* [b] *generali regula traditum eſſe ait, ut ſuperimpoſita inferioribus cedant.*

a l. In rem. §. ſed & id quod. De rei uend.
b Lib. 2. Inſt. tit. 1.

Dominus

b Dominus eſſe videris.] *Id eſt, efficiuntur eius, quo ad acquiſitionem dominij, cuius ſunt chartæ, vel membranæ.* 3 *Sed hoc frequentius ita accipitur, ut tunc procedat, vbi charta precioſior eſt, quàm ſcriptura: ſecus uero eſt, ubi ſcriptura pluris æſtimanda ſit, quàm charta ſuperpoſita, tunc, n. ex communi ſententia, ſcriptura chartam ad ſe trahit, ſibiq; cedit per prævalentiam:* c *quod tamen uidetur cum textu pugnare, qui de aureis quoq; literis meminit, quaſi innuat parũ referre cuius nã precij ſcriptura ſit, an aurea, vel argentea. Verùm hoc rarò accidit, ut literis ſcribatur aureis,* d *nec regulam facilè mutare poteſt: quinimò tollenda tantùm dubitationis cauſa appoſitum uidetur.* 4 *Ex quo conſequitur: cùm hoc tempore ſemper ferè ſcriptura multò pluris æſtimetur, quam charta, hunc §. propter immutatum curſum naturæ, uel conſuetudinis non obtinere, ſed per prævalentiam chartam ſcripturæ cedere: atque ita Azo, & poſt eum Accur. Faber & reliqui intellexerunt.* e

c Bona fide nactus.] 5 *Bonæ ergo fidei ſcriptori datur doli exceptio, ſi poſſideat: ſin chartarum poſſeſſione excidit, tametſi bona fide impendit in alienò, actionis iure illi non ſuccurritur, Fabro* f *& Bartolo* g *ſic ſentientibus: quamuis Acc.* h *repugnet, ſed malè. Lex enim, quæ ipſe mouetur, de re loquitur, cuius facilius poteſt a materia deductio ſeparatioq; fieri. Literæ uerò ſemel ſcriptæ, ſeparari ſine læſione à chartis non poſſunt.* 6 *Porò is, qui mala fide & ſcienter in aliena charta ſcripſit, nullo ſibi iure conſulere poteſt, ſed donaſſe videtur, & impenſam & operam ſuam* i *chartæ domino. Quod tamen iuxta diſtinctionem ſupra à me traditam,* k *moderandum eſt: quia ſi literas veteris ſcripturæ reſtituet, cauſamque habet à domino, donaſſe non iudicabitur.*

d Chartis membraniſve.] *Materias enim ad literarum memoriaſq; vſum humana induſtria multiplices* l *excogitauit.* 7 *Iuriſconſulti autem chartas etiam a Papyro diſtinguunt.* m *Papyrus namq; eſt, vnde chartæ præparantur. Hodie non ex papyro, ſed ex panniculis lineis, cannabiniſq; maceratis, contuſiſque confici ſolent, Vbi uerò hæc materia expolita eſt, chartæ nomen* n *accipit, tametſi vulgo papyrum etiã vocemus. Accu.* o *hic ex bombice fieri chartas autumat. Solent tamen noſtri non ex bombicina hodie, ſed ex uiliſſima materia chartas conficere.* 8 *Membranæ verò ſunt tenuiores animalium pelles: corium videtur craſſiorem materiam ſignificare, Iureconſulti certè membranas à corio diſtinguunt, in ſcribendi vſu.*

e d.l. in rem. §. In omnib.
d l. Nam ad ea. De legib.
e Tum hic, tum d. d.l. In rem. §. Sed & id. & in l. quæſtione. §. Literæ de acq. rer. dom.
f Hic.
g l. In fundi uerſi. quæro. De rei uen.
h d.l. In rem. §. Itẽ quæcunque.
i Argumẽto. § cer. tæ. in fi. ſupr. eod.
k §. Ex diuerſo. ſu. eo. tit.
l Vide l. librorum. § chartis. de leg. 3. & l. Chartæ de bon poſſ. ſecundum tab.
m d. l. Librorum. §. chartis.
n In Viglius. In §. Nihil autem inſ. de teſta.
o Gl. Chartis.

§. Si quis in aliena tabula.

1 *Pictura acquirimus iure naturali rerum dominia.*
2 *Regula, Ei rei ſemper cedit id quod ſine illa eſſe non poteſt, quomodo accipienda.*
3 *Picturam ſemper in magno precio fuiſſe apud ueteres.*
4 *Prævalentiæ habendam rationem.*
5 *Limitatio huius §.*
6 *Domino tabulæ quare ſaltem utilis in rem actio detur, & non directa.*
7 *Penes pictorem eſt uel tabulam reſtituere, uel eius precium ſoluere.*

Si a quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant b tabulam picturę cedere, aliis videtur c picturam (qualiſcunque ſit) tabulæ cedere: ſed nobis uidetur melius eſſe, tabulam picturæ cedere. Ridiculum eſt enim picturam Appellis uel Parrhaſij in acceſſionẽ vtiliſſimæ tabulæ cedere. Vnde ſi à domino tabulæ, imaginem poſſidente, is qui pinxit, eam petat, nec ſoluat precium tabulæ, poteſt per exceptionem doli mali ſubmoueri. At ſi is, qui pinxit, eam poſſideat, conſequens eſt, ut vtilis actio d domino tabulæ aduerſus eum detur, quo caſu ſi non ſoluat, impenſam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, vtique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit ille, qui picturam impoſuit. Illud n. palàm eſt, quod ſiue is, qui pinxit, ſurripuit tabulas, ſiue alius, competit domino tabularum furti actio.

a Decimoquarto 1 *conſequimur rerum dominia Iure naturali* a *pictura.* *Nam qui in aliena tabula pingit is, & tabulæ & picturæ dominus efficitur, quia tabula picturæ cedit.* b *Sed qua ratione (inquies) diuerſum in ſcriptura traditur?* 2 *An non & in pictura locum habet iuris naturalis ratio, quæ dicit, Ei rei ſemper cedere id, quod ſine illa eſſe non poteſt?* c *Reſpondeo, hanc Iuris naturæ rationem ita intelligendã eſſe, ut tamen ſemper rõ prævalentiæ habeatur.* 3 *Et conſtat, apud ueteres magno in precio ſemper fuiſſe picturam. Sic apud Plinium* d *legimus, Ariſtidis Thebani pictoris vnam picturam ſexaginta millibus aureorum regem Attalum licitatum eſſe, tantidemq; Appellis Venus è mari emergens ab Auguſto æſtimata eſt: quinimò olim, ne mancipia picturam docerentur, perpetuo cautum fuit interdicto.* e *Nec Pãphilus Macedo minoris quemquam docebat talentis annuis decem. Secus autem erat in ſcriptura, quia ſemper ferè apud antiquos precioſior charta habebatur, quam ſcriptura, vnde ſcriptura chartæ cedebat. Hodie uerò quia ſcriptura prævalet chartæ, ideò communi calculo traditum eſt, præcedentem §. non amplius continere, chartamq; ſcripturæ cedere.* 4 *Et hoc eſt, quod Paulus* f intellexit in omnibus eiuſmodi caſibus, rem alicuius precioſiorem, per prævalentiam alienam rem trahere ad ſe, vt ſemper inſpiciatur quod eſt precioſius: *Idemq; Imperator hoc loco ſenſit, per rationem in textu appoſitam, vbi notanter mentionem facit de nobili Appellis uel Parrhaſij pictura (quorũ & Plinius* g *meminit) deq; vili tabula. Ex prædictis igitur*

a Vt hic in text.
b Concord. l. Qua ratiõe, §. Sed nõ aut, De acq. reru. dom.
c l. In rem. §. Sed & id quod de rei uend.
d Lib 35. c. 10. & li br. 38. c. 7.
e Plin. d. c. 10.
f d. l. In rem. §. In omnibus.
g Lib. citato.

con-

h Accu. hic.

cõcludendum eſt;hodie tam in ſcriptura,quàm in pictura precioſiori ceſſionem ſemper fieri. 5 *niſi res cui pictura ſupponitur,immobilis ſit,ut quia in muro aliquo,vel ſtatua fixa pictum ſit:* [h] *tum enim in cõfeſſo eſt,picturam illi cedere.Debet ergo textus noſter de pictura rei mobili ſuperpoſita intelligi.*

i d.l.in rem §. Sed & id quod.

b 2 Quidam putant.} *Sic enim Paulus Iuriſconſultus cenſuit:ea ratione naturali, quia ſemper neceſſe eſt,ei rei cedere id quod ſine illa eſſe non poteſt,ſed pictura ſine tabula ſubſiſtere non poteſt,ergo pictura tabulæ cedet ceu fundamento.*

c Alijs videtur.} *Ea naturali ratione,quia ſemper precioſius debet cedere uiliori. Sed conſtat picturã precioſiorem eſſe tabula,ergo tabula picturæ cedet.*

k Vterq. hic. Acc. in glo.mag. poſt medium.

l l. inuitus. § Cuidanus.de reg.iuris.

d Vtilis actio.} *Scilicet in rem:directam enim habere nõ poteſt,quia illa datur tantùm domino:Hic autem amplius non eſt dominus tabulæ,ſed pictor:datur itaq; ex interpretatione & æquitate vtilis actio in rem,ne.ſ.pictor locupletetur cum alterius iactura.* 7 *Quo caſu audiendus quoq; eſt pictor,ſi ſoluto tabulæ precio,imaginem retinere malit.Semper enim ſi inter tabulæ dominum vendicatorem,& eũ, qui bona fide pinxit,hac de re controuertitur,præferẽdus eſt pictor domino,ſi precium tabulæ paratus ſit exoluere, vt rectè Accurſius,* [k] *& Henricus de Pyro cenſuere:quia cũ directã uendicationem habeat, & contra tabulæ dominum,& poſſeſſorem:multò magis cõtra utiliter tantùm vendicantem exceptionẽ habere dẽt.*

§.Si quis à non domino.

1 *Perceptione fructuum acquirimus rerum dominia Iure naturali.*
2 *Bona fides veritati comparatur.*
3 *Quaſi dominium explicatur.*
4 *Et ſola traditio transfert dominium, quæ ex iuſta cauſa procedit.*
5 *Nemo plus iuris in alium transfert, quàm ipſe habet.*
6 *Effectus quaſi dominij.*
7 *Fructus ſunt duplices.*
8 9 *Qui fructus reſtitutioni ſubiaceant.*
10 *Malæ fidei poſſeſſor omnes fructus reſtituit.*

a Vt hic.& l. Bonæ fidei emptor.leg. Nunquam nuda io.prin.de acqu.rer.dom.
b l.Traditio.de ac.rer.dom.
c l.Bona fides. De reg.iur.
d l.Damnum.C.de rei uendic. l.fructus pendentes. ff. eod. l. Iulian. §. Fructibus. de actio.empt.

Si [a] quis à non domino,quem dominum eſſe crediderit;bona fide [b] fundum emerit; vel ex donatione,aliave qualibet iuſta cauſa æquè bona fide acceperit, naturali ratione placuit fructus,quos percepit,eius eſſe pro cultura & cura.Et ideò ſi poſtea dominus ſuperuenerit,& fundum vendicet, [d] de fructibus [e] ab eo conſumptis agere non poteſt. Ei verò,qui alienum fundum ſciens poſſederit,non idem conceſſum eſt;itaq; cum fundo etiam fructus,licet conſumpti ſint, cogitur reſtituere.

e l. Nemo plus.de reg.iur.

a Decimoquinto. 1 *Iure naturali nanciſcimur rerum dominia,perceptione fructuum ex re aliena,quam bona fide,hoc eſt,illæſa conſcientia poſſidemus.* [a] *Sed vnde colligitur ratio? Primùm ex eo,quia percipiens fructus ex re aliena utiq; poſſidet,poſſeſſio autem aliquid efficere debet.* [b] 2 *Deinde quia bona fides veritati comparatur,* [c] *denique quia cultura & labore manuum acquiſiuit.* [d]

f Sicut inf.in tit.de uſucap. dicetur.
g Vide quæ dixi in §.Nãq; ſi cui;inf. de actionibus.
h l. Et ex diuerſo. de rei uen.
i l.frugem. & ibi Alcia.de uer. ſig. l.domum. de rei vendic.
k Alcia.in d. l. frugem.
l l. fructus de uſucap.

b Bona fide acceperit.} *Sicq; fundi quaſi dominium nactus fuerit.* 3 *Habet enim* quaſi dominiũ is, *cui à non domino,quem credidit eſſe dominum,res aliqua ex iuſta cauſa tradita eſt. Dixi*, quem credidit dominum.*Nam qui ſciens rem à non domino accepit etiam ex iuſta cauſa,nec dominium,nec quaſi dominium eius rei conſequitur.Addidi,ex iuſta cauſa:Quia non omnis traditio promiſcuè transfert dominium: ſed ea tantum,quæ procedit ex iuſta cauſa ſiue titulo,puta emptionis,permutationis,donationis, & id genus alijs.Ob id autem quaſi dominium conſequitur accipiens à non domino,quia cũ tradens non ſit dominus non poteſt accipientem eius rei dominum facere.* 5. *Regula enim iuris eſt neminem plus iuris in alium transferre,quam ipſe habet.* [e] *Transfert enim in accipientem ſaltem quaſi dominium,hoc eſt, opinionem, qua ſe putat bona fide eſſe dominum,quæ quidem opinio operatur deinde uerum dominium,ſi per tempus à lege præſcriptum res poſſeſſa* [f] *fuerit.* 6 *Cæterùm officia ſiue effectus quaſi dominij ſunt uſucapere,præſcribere,& tueri ſe à petitione hæreditatis,& publiciana actione.Priora duo locum haben,tcùm quaſi dominus poſſidet rem: poſtremum* [g] *cùm non poſſidet.*

m l. certum.C. De rei uen.l.e.Si,& me & Titium. Si certum petatur. glo.& Bar.& in l. Et ex diuerſo.de rei uen.
n Ità loquũt.l. Bonæ fidei. De acq. rer.dom.
o l.fructus. De rei uen.& l. pendentes. De uſufruct.

c Superuenerit.} *Subaudi ante completam uſucapionem.*

d Vendicet.} *Ideſt rei vendicatione petat.*

e De fructib.} 7 *Duplices ſunt fructus in legib.Primũ* naturales, *quos ſcilicet natura ſua ſpõte producit,ut poma,pyra,nuces,fœnum,& id genus alij:deinde* induſtriales; *qui non ſua ſponte proueniunt,ſed in quibus cura & induſtria hominis* [h] *opus eſt:quales ſunt,quæ appellatione frugum* [i] *continentur* [k] *prouenictes.* 8 *Naturales fructus bonæ fidei poſſeſſor cogitur reſtituere,ſi extant adhuc,& à ſolo ſeparati ſunt, quia non ex facto operave eius naſcuntur.* [l] *Sin verò non extant, ſed conſumpti ſunt, æſtimatio eorũ petitur condictione ſine cauſa,ſi factus ſit inde locupletior,ut quia uel precium habet,uel tantumdẽ de ſuo fuiſſet erogaturus:* [m] *aliàs ſi inde non ſit factus locupletior non tenetur reſtituere,ſed bona fides eum excuſat:* [n] *Ceterum fructus,qui adhuc pendent,boniſq; connexi adhærent reſtituendi ſunt,& fundum ſequi debent: quia pars fundi videntur.* [o] 9 *Fructus induſtriales ſi extant,& à ſolo ſeparati ſunt,ſummo iure efficiuntur*

tur bonæ fidei poſſeßoris,nec uendicari poſſunt.Separati autem à ſolo intelliguntur,ſi eas bona fidei poſſeſſor in borreum,domumve ſuam inuexerit,aut ſaltem à ſolo auexerit.Eos tamen officio iudicis poßeſſor reſtituere compellitur[p] *niſi huius officij Implorationi præſcriptum ſit.*[q] *Si uerò conſumpti ſunt,eos lucri facit poſſeßor*[r] *& (ut Paulus*[ſ] *ait)*loco domini pene eſt.

[ſ] Ei verò qui;. 10 *Malæ fidei poßeſſor,quia prædo eſt,& nullam poſſidendi cauſam habuit, tenetur indiſtinctè fructus oẽs tam naturales,quam induſtriales reſtituere,ſeu illi extãtes,ſeu conſumpti ſint,quãuis non ſit factus locupletior,*[ſ] *quinimò de percipiendis etiam,hoc eſt,quos diligens paterfamiliàs colligere potuiſſet,obligatur,quanquam ſi habeat aliquem titulum ſaltem coloratum,de percipiendis eum excuſari plerique*[t] *malint.*

p l.certum.§.Bonæ fidei.C. De rei vẽdi.glo, d. l. & ex diuerſo. Angel. hic.
q Iuxta glo.in l.ſequitur.§ fructus. de vſucap.
r d.l.Bonæ fidei facit l. eius. de rei vendic.l.Qui ſcit de uſucap. glo.d. l.Et ex diuerſo.
ſ d.l.certum. & l.Si vibana. de condi. indeb.
t Gl.hic & in d.l. Et ex diuerſo. In fine. gl. mag & l. fundum, & vtroque Bar.

§ Is uero ad quem.

1 *Sicut poßeßor Bonæ fidei,ita & fructuarius,induſtriales fructus lucratur.*
25. *Fructuarius,& bonæ fidei poſſeſſor in quo differant.*
3 *Fructus quando dicantur percepti eſſe.*
4 *Fructus fortuitò in terram decidentes,cuius ſint.*
6 *Fructus necdum percepti ad heredes fructuarij cur non pertineant.*
7. *Fructuarius & colonus differunt.*
8 *Colonus quis?*
9 *Coloni duplices.*

Is [a]verò,ad quem uſusfructus fundi pertinet,non aliter fructuum dominus efficitur, quàm,ſi ipſe eas perceperit.Et ideo licet maturis fructibus,nondum tamen perceptis, deceſſerit,ad hæredes eius non pertinent,[b] ſed domino proprietatis acquiruntur. Eadem fere[c] & de colono dicuntur.

a *Præcedenti §.edictum eſt,quod perceptione fructuum dominium acquiratur iure naturali:hic eundem acquirendi modũ diffuſius proſequitur Imperator.* 1 *Sicut enim bonæ fidei poßeſſor induſtriales fructus pro labore & induſtria ſuos facit,ſic quoq; uſufructuarius,itemq; colonus.* 2 *Differt tamen fructuarius à bonæ fidei poßeſſore,quia ille non lucratur fructus,niſi perceperit:bonæ autem fidei poßeſſori cedunt fructus,a quocunq; percepti fuerint.* 3 *Percepiſſe autem fructuarius tum intelligitur,cùm uel ipſe, uel ipſius nomine alius eos collegerit,aut decerpſerit,etiamſi in borreum nondum ſint reconditi.*[a] 4 *Quod ſi qui fructus caſu,uel ob maturitatem ſine adminiculo hominis in terram deciderint, fructuarij non ſunt,qđ tamen Baldus uerum cenſet,niſi caſu decidentes amoueat,uel recondat in horreum.* 5 *Alterum diſcrimẽ eſt,quod fructuarius omnes fructus lucrifacit,tam naturales,quàm induſtriales,ſiue conſumptos, ſiue extãtes,quos etiam ad ſuos hæredes tranſmittit,ſi modo eos percepit.*[b] *Secus eſt in bonæ fidei poſſeſſore, huic enim induſtriales tantum cedunt,naturales verò extantes,à domino uendicare poßunt.*

b Non pertinent.} 6 *Idq́, dupliciratione,tum quia fructus pendentes,necdum à ſolo ſeparati, per ſe nõ cẽſentur,ſed pars fundi vĩr:*[d] *tũ quia uſusfructus eſt ſeruitus perſonalis,& unà cũ pſona extinguitur.*[e]

c Fere.} 7 *Dicitur in textu*(fere)*ad ſignificandum differentiam inter fructuarium & colonum. Nam fructus ſunt coloni, à quocunq; decepti ſunt:*[f] *ſecus in fructuario.Deinde colonus transfert fructus conductos ad hæredes,id quod fructuarius facit.* 8 *Dicitur autem* colonus, *qui prædium ruſticum colit,ſiue in ciuitate,ſiue in uilla:quia non locus:ſed materia,quæ conducitur,colonum facit,differtq́, ab inquilino, qui conductor eſt urbani prædij.*[g] 9 *Sunt autem coloni ſub duplici differentia, aliqui dicuntur* coloni *propriè:qui agros ſuſcipiunt colendos nummis,& dat penſionẽ in pecunia numerata:alij dicuntur* coloni partiarij,*qui colunt agros,& dãt mercedem partem fructuum,vnde & partiarij dicuntur,quia ſcilicet dominus & colonus in partem fructuum*[h] *uocantur.*

a l. ſi vſusfructuarius. & ibi Bald. ff.Quemadmodũ vſustruc.amit.
b l. vſufructu legato. De vſufruct. l.pendentes. Hoc tit.
c l.fructus. de uſu.
d d.l.Pende. de vſu fruc.
e §.finitur. inſ. de vſuf.
f Tex.in l, ſi ape s. De fur.
g l.Re pignoris.de acq pol.
h De his loquitur. text. in l.merces. §.Vis maior. Locat.

§.In pecudum

1.2 *Fructus appellatione quid ueniat,*
3 *Lana quid?*
4 *Agni,hœdi,vituli,ſuculi,*
5 *Ratio quare partus ancillæ in fructu non ſit.*
6 *De ſuculis ſtellis.*

In [a]pecudum fructu etiam fœtus[b] eſt,ſicuti lac,pilus,[c] & lana Itaq; agni,[d] hœdi,& vituli & equuli,ſuculi[g] ſtatim naturali iure dominij fructuarii ſunt. Partus verò ancillæ in fructu[h] non eſt Itaq; ad dominum ꝓprietatis pertinet.Abſurdum.n.uidebatur.hominem in fructu eſſe:quũ omnes fructus rerum[i] natura gratia hominis cõparauerit.

i. F a Fructus

a Fructus 1 in ſtricta ſignificatione omne id, quod fertur, modo renaſciturum ſit, appellatur. [a] (quia à ferendo, Varrone teſte, deducti ſunt) [b] vt fructus arboris eſt, quod ex arbore naſcitur, [c] fructus fundi, qđ ex fundo, [d] ſiue ſint lapidicinæ, [e] ſiue arbores, modo caduæ [f] ſint. ſiue uenatio modo fructus fundi ex uenatione conſtet. [g] Sic fructus pecudum ſunt, fœtus, & ſimilia quæ renaſci ſolent, [h] ut lac, pilus, lana. Atq; ita in hoc §. hæc uox accipitur. Sunt tamen & aliæ largiores huius vocis acceptiones, [i] quas quia huc proprie non ſpectant prætereundas duxi.

b Etiam fœtus eſt.} 2 Vides ergo, appellatione fructuum uenire etiam fœtus animalium, & per conſequens pertinere ad uſufructuarium, bonæque fidei poſſeſſorem . [k]

c Pilus & lana.} 3 Lana eſt, quæ de ouibus deciditur .

d Agni.} 4 Sunt fœtus ouium.

e Hædi.} Hædus eſt animal ex capra genitum .

f Vituli.} Fœtus ex uaccis.

g Suculi.} Diminutiuum eſt à ſue, & dicuntur ſucculi, quod ex ſuib. ſeu porcis progignantur. Plautus in fœminino genere utitur, in Rud. Quin tui die recta cum ſucula & porculis. 5 Suculæ ſunt etiam ſtellæ, quæ alio nomine uocantur Hyades, à pluuia. Nam & orientes & occidentes tempeſtates & pluuias cient. Exoriuntur X I I. Kalendis Iulij. Ci. lib. 2. De natura Deorum, de Tauro ſigno cæleſti, Eius caput (inqui) ſtellis conſperſum eſt frequentius. Has Græci ſtellas Hyades vocitare cõſueuerunt, à pluendo. enim eſt pluere noſtri imperitè ſuculas dicunt, quaſi a ſuibus eſſent, non ab imbribus nominatæ.

h In fructu non eſt.} Videtur tamen eſſe, quia & ancillæ partus renaſcitur, poteſtq; & ſeruorum, & ancillarum uſusfructus conſtitui, nec quicquam uidetur à reliquis animantibus diſcrepare. [l] Nam & poſſidẽtur & legantur & venduntur & permutantur. 6 Sed contrarium diſponitur propter hominis dignitatem, in cuius gratiam Deus Opt. Max. omnia comparauit.

i Cum omnes fructus.} Idque ex Bruti [m] ſententia obtinuit.

a l. Diuortio. §. Si vir. ſoluto matr.
b Copus tracta. de fruct. lib. 1. cap. 1.
c l. 1. C. de fructib. & lit. expen.
d l. Item ſi fundi, in prin. de uſufr.
e d. §. Si vir.
f d. l. diuortio. §. ſi fundum.
g l. uſufructuariũ, venati. de uſufr.
h l. venerationem. de vſuf.
i Lorio tractat. de fruct. axio 3. & 4. Corpus ubi ſuprà.
k Vt hic. & l. pecudum. De vſufru.
l §. Conſtituitur. inf. de vſuf.
m l. fœtus. de vſuf. & eſt apud Paulum. inf. c. lib. 3. ſen. tit. 1.

§. Sed ſi gregis.

1 Qui habet vſumfructum gregis, tenetur ſubmittere ex fœtibus natis, non aliunde.
2 Grex & armentum differunt.
3 Idem locum habet in vſufructu vineæ, uel fundi alicuius.
4 Fructuarius gregis ſatiſdare tenetur.

Sed [a] ſi gregis [b] vſumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius ſubmittere debet: (ut & Iuliano viſum eſt) & in uinearum demortuarũ vel arborum locum, aliàs debet [d] ſubſtituere. Rectè enim colere, & quaſi bonus paterfamilias vti debet.

a Thema huius. §. eſt. conceſſi tibi vſumfructum gregis ouium centum, euenitq; vt triginta oues morerentur, & quinquaginta naſcerentur: triginta ex his prioribus debes adere, vt datum tibi numerũ conſerues, & ita reliquas vigintiuas facies. 1 Quum enim relictò alicui gregis, armenti vel equitij vſufructu, grege in integro manente, fœtus vſufructuario acquirantur: conueniens eſt, vt in demortuarum, vel inutiliũ pecudum locum ex agnatis ſaltem fœtibus (non etiam aliunde) teneatur ſubmittere: quæ Angelo teſtante receptior eſt, interpretum [a] ſententia Eaq; ſubſtituta capita, ſtatim domini fiunt, ſicut domini priora. Sed quod dictum eſt, debere eum ſubmittere toties verum eſt, quoties gregis vel armenti, vel equitij, ideſt, vniuerſitatis vſusfructus [b] legatus eſt.

b Gregis.} 2 Grex latius patet, quam armentum, ſi quidem tam maiorem quam minorem eſt animalium, armentum autem maiorem tantum.

c Et in uinearum.} 3 Si uineæ tibi, aut etiam fundi vſumfructum conceſſi: in locum demortuarum, vel ſenio confectarum vitium, & in locum laborantium, vel deiectarum arborum, alias ſubſerere teneris. Oportet enim te rectè, & ut virum integrum decet, fundum colere, cuius tibi vſusfructus conceſſus eſt, & ita verſari, ut optimus paterfamilias verſaretur. Quod tamẽ Zaſius [c] ita accipit, niſi arbores ſint vi deiectæ: quo caſu ad ſubſerendum alias compellendus non eſt.

d Debet.} 4 Quinimò & ad ſatiſdationem vrgeri fructuarius poteſt, quod fruiturus ſit arbitrio boni uiri; niſi hoc illi [d] remittatur .

a per l. plerunque § Si ſerui. de iure dotium. ſa. l. Verus. in fin. De vſuf.
b De his, & alij huc partinentib. vide d. l. uerus. §. fi. cum duabus. ll. ſeqq.
c In paratit. De vſufr. In 4. punc.
d l. 1. & ibi glo. l. ſi cuius, cum l. ſeq. de vſuf.

§ Theſauros,

1 Inuentione theſauri acquirimus dominium.
2 Et qualiter hoc procedat.
3 Theſaurus quid ?
4 Theſaurus donum fortunæ.
5 Theſaurus arte magica inuentus cuius fiat.
6 Locus ſuus, locus alienus.

7 *Si concurrant in petendo theſauro, directus vtilis dominus, quis præferatur.*
8 *Theſaurus data opera inuentus, non ſit inuentoris.*

Theſauros,[a] quos quis in loco ſuo [b] inuenerit, Diuus Hadrianus naturalē æquitatē ſecutus, ei conceſſit qui eos inuenerit. Idemq; ſtatuit ſi quis in ſacro, aut religioſo loco fortuito caſu inuenerit. At ſi quis in alieno loco, non data [c] ad hoc opera, ſed fortuito inuenerit, dimidium domino ſoli conceſſit, & dimidium inuentori. Et conuenienter ſi quis in Cæſaris loco inuenerit, dimidium inuentoris & dimidium Cæſaris eſſe ſtatuit. Cui conueniens eſt, ut ſi quis in fiſcali loco uel publico, uel ciuitatis inuenerit, dimidiū ipſius eſſe debeat, & dimidium fiſci, uel ciuitatis.

a *Decimoſexto. 1 acquiritur dominium Iure naturali, per inuentionē theſauri. Intereſt tamen an quis in ſuo inuenerit, an in alieno. 2 Nam theſaurū in ſuo loco inueniens, totum facit ſuum: Si verò in alieno, non data ad hoc opera, tunc eum acquirit pro dimidia,* [a] *Ratio naturæ colligenda eſt ex his, quæ dicta ſunt ſuprà de occupatione & inuentione rerum, quæ nullius ſunt. 3* Theſaurus *quippe eſt vetus quædam depoſitio pecuniæ: cuius non extat memoria, vt iam dominum non habeat. Sic enim fit eius, qui inuenerit, quod nō alterius ſit, alioqui ſi quis, vel lucri cā, vel metus, vel cuſtodiæ condiderit ſub terra, nō eſt propriè theſaurus,* [b] *cuius etiam furtum fit, quoniam eius eſt poſſeſſio & proprietas, qui recondit.* [c] *Itaque cū hic Ius naturale, hoc eſt diuinum tractemus, quo diſtribuuntur rerum dominia: rectè in textu dicitur,* Inuentionem theſauri in alieno loco eam eſſe accipiendam, quæ fortuito contingat, nō data opera: *Natura enim patitur, vt aliquid cōcupiſcas ex alieno premeditato conſilio. 4 Vnde Triphonius* [d] *appellat theſaurum donū fortunæ,* [e] *5 Multo magis autem hoc dicendum eſt, ſi quis arte magica, puniendisq; ſacrificys & incantationibus utitur theſauri inueniendi cauſa. Theſaurus namque eo modo inuentus quocunque in loco, inuentoris nō fit, ſed ærario adplicatū, & qui inuenit, tāquā malus et maleficus* [f] *capite plectitur.*

b In loco ſuo.) 6 *Locum ſuum intelligere oportet, in quo inuentor habet directum, uel ſaltem utile dominium.* [g] *quale habet emphyteuta, uaſallus, ſuperficiarius,* [h] *alienum uerò locum accipe, in quo inuentor aut nihil planè Iuris habet, aut eſt creditor iure pignoris, uel uſufructuarius.* [i] *7 Quod ſi in petendo theſauro concurrant directus & utilis dominus aduerſus extraneum inuentorem, tunc preferetur utilis dominus, ſicut & is, qui legitimè uſucepit. ſicq; hoc caſu præſtat utile dominium directo.* [k]

c Non data.) 8 *Quia ſi data ad hoc opera inuenerit, totus theſaurus domino ſoli, uel fundi reſtituitur.*

a Vt hic in tex. & l. ſi quis in aliena de acq. rerum dom.
b l. nunquā. § theſaurus. de acqui. domin. l. 2. C. de theſauris. lib. 16. & l. peregre. De acq. poſſ.
c Autore. de rei uend.
d l. Si quis in aliena. §. ult.
e Vide de hoc in l. 3 § ulum. de iur. re fiſci. & d. l. 1.
f d. l. 1. & l. nemo. C. de malef. & anathema.
g l. 1. ſi ager vecti.
h l. pen §. 1. qui ſatiſd. cog.
i l. Si qui. §. quod ſi ſeruus, & §. quod ſi creditor. de acq. rer. dom.
k l. in cauſæ. in ſi de procurat. ubi Bart. bene docet.

§. Per traditionem.

1 *Traditione conſequimur dominia Iure naturali.*
2-4 *Quæ ad traditionem requiruntur.*
3 *In corporalibus patientia habetur loco traditionis.*
5 *Traditione ut transferatur dominium, requiritur cauſa.*
6 *Ridicula Accurſii conſideratio.*
7 *Res mobiles & immobiles diuerſimode traduntur.*

Per [a] traditionem quoque iure naturali res nobis acquiruntur. nihil enim tam conveniens [b] eſt naturali æquitati, quam voluntatem domini uolens rem ſuam in aliūm transferre,[c] ratam haberi. & ideo, cuiuſcūque generis [d] ſit res corporalis, tradi poteſt, & a domino tradita alienatur. Itaq; ſtipendiaria quæq; & tributaria prędia eodem modo alienantur. Vocantur autem ſtipendiaria & tributaria prædia, quæ in prouinciis ſunt, inter quæ necnon & Italica prædia, ex noſtra Conſtitutione nulla eſt differentia. ſed ſi quidem ex cauſa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex cauſa tradantur, ſine dubio transferuntur.

1 *Decimo ſeptimo naciſcimur titulum poſſidendi, & ex eo dominium iure naturali, per traditionem:* [a] *quę ut ualida ſit, & per eam transferatur dominium, plura ſunt neceſſaria. Primum, ut is qui tradit, dominus ſit rei traditæ, nam ſi dominus non eſt, dominium, quod non habet, tranferre non pōt.* [a] *Deinde, ut tradēs in animo habeat, transferre dominium in re, quam tradit: idque ad differentiam cōmodati & depoſiti. Nam his rebus qui tradit, dominus eſt, ſed tradit ſperans paulo poſt ſe recepturū. Tertio, vt corporale ſit id, quod traditur. 3 incorporalia enim (ut ſunt ſeruitutes) cum tactū effugiant, traditionē non recipiūt, ſed in his patientia habetur loco* [b] *traditionis. Is enim dicitur tradidiſſe ſeruitutē, qui patitur me ire, agere, uti, frui,* [c] *4 Quarto, quod res non ſit prohibita alienari, quia non ſacra, non dotalis, & c. alias licet ſequatur traditio, dominiū tamē nō* [d] *transfertur. 5 Quinto & ultimo, ut iuſta tradēdi cauſa ſubſit, quæ trāſlationi dominij ſufficiat, ſiue uero ſit, ſiue contrahentiū crudelitate pro uera exiſtimetur.* [e] *Nec dicat quiſquā ſuperflue id requiri, cū ſi nulla cauſa adſit, præſumatur* [f] *donatio: quia id ſolū eo caſu procedit, quò res conſulto data* [g] *eſt, in dubio autē receptius eſt, ut tali caſu error præſumitur.* [h] *Nā etſi ex una cauſa ego*

a l. Tradit. in prin. De acq. re. dom. l. nemo plus. De reg. iuris.
b l. Seruus de acq. rerum dom.
c l. quoties. de ſeruitut.
d l. qua ratione. §. Hæc quoque. De acq. rer. dom.
e l. Nunquam. dicto titul.
f l. Campan. de op. lib.
g l. cuius. De reg. iuris.
h Alex. in l. A Titio De uer. obligatio. Alciat. in traditione. C. de pactis.

rem tibi tradam tu ex alia recipias, dominium non transfertur. [i] *Idem ſi numeros meos ego tibi tradã, quaſi tuos.* [k] *Idem ſi liquido conſtet, me hoc animo tradere, ne ullum tibi dominium quæratur.* [l] *Idem ſi tu cui pecunia à me numeratur, ſis malæ fidei.*

b. In alium transferre.) *Alioqui præcluderetur vſus & vtilitas omnium rerum, ſi ſemel occupatæ poſſeſſiones manerent ſemper apud eundem: nec mutua uoluntate ab uno ad alium transferri poſſet.*

c. Nihil enim tam conueniens.) *6 Imo obycit Acc. Deo ſeruire eſt conuenientius. Lepida meherclè obiectio An non uerba ſunt intelligenda ſecundum ſubiectam materiam, in qua proferuntur.* [m] *Si autem materiam ſubiectam expẽdis, loquutur hic Imperator de acquirendo mundanarum rerum dominio: in qua materia ad naturalem æquitatem nihil propius accedit, quàm domini in hoc traditio exprimentis ipſo actu uoluntatem dominij transferendi. Pietatem uerò erga Deum, quæ omnium rerum maxima eſſe debet, huc trahere prorſus extra rem eſt.*

d Cuiuſcunque generis.) *Siue mobilis ſit ſiue immobilis. 7 Res mobiles manu traduntur: immobiles tunc intelliguntur tradi, cum quis in earum poſſeſſionem inducitur etiam non uacuam. Quanquam enim ad poſſeſſionis acquiſitionem requiritur uacans poſſeſſio: tamen ad dominij acquiſitionem nihil refert, poſſeſſio uacua ſit, an minus.* [n] [o] *Neque etiam opus eſt, ſingulas rei immobilis partes adprehendere, uel omnes glebas circum ambulare, ſed ſufficit quamlibet eius partem introire, dummodo ea mente hoc fiat, ut quis totũ fundũ poſſidere uelit.* [p] *Nihil quoq; intereſt, utrum dominus ipſe per ſe tradat alicui, an eius uoluntate ab eius.* [q]

e. Stipendiaria.) *Nihil refert quale ſit id, quod a domino traditur, ſiue prædium Italicum, ſiue poſſeſſiones ſtipendiariæ aut tributariæ. Quæ autem fuerit olim inter hæc tria differentia (quam Iuſtinianus hodie ſua cõſtitutione* [r] *ſuſtulit) & appellationis huius unde fluxerit occaſio, Theophilus hoc loci ubertim refert.*

i l. Si ego. ſi cer. petatur.
k l. 3 §. pe. De cõd. ob cauſam.
l Gl hic.
m l. Si iuſſu. § 1. & l. Si falſi. in prin. De furt.
n l. Ex conducto. §. Papinianus. l. 4. Loca.
o l. Si fundũ. De fundo dota. Dd. hic & in l. 3. De acq. poſſ. Bart. l. 2. §. 1. De action. emp.
p d. l. 3 in prin.
q d. l. Qua ratione. §. Nihil.
r l. 1. De uſucap. transfor. in Cod.

§. Venditæ.

1 *Emptione acquiritur dominium iure naturali.*
2 *In emptione non transfertur dominium, niſi ſoluto precio.*
3 *Dominium in uenditione & gentium & ciuili iure transfertur.*
4 *Venditor quando dicatur emptori fidem habuiſſe de precio.*

Venditæ [a] verò res & traditæ non aliter emptori acquirũtur, quam ſi is, venditori precium ſoluerit, vel alio modo ei ſatisfecerit: veluti expromiſſorio [b] aut pignore dato. quod quanquam cauetur ex Lege [c] XII. tab. tamen rectè dicitur & iure gentium, ideſt: iure naturali [d] id effici. Sed ſi is, qui uendidit, fidem emptoris [e] ſecutus fuerit: dicendum eſt ſtatim rem emptoris fieri, Nihil autem intereſt, vtrum ipſe dominus tradat alicui rem ſuam, an voluntate eius alius, cui eius rei poſſeſſio permiſſa ſit. Qua ratione, ſi cui libera vniuerſorũ negociorum adminiſtratio permiſſa fuerit a domino, iſque ex his negocijs rem vendiderit, & tradiderit. faciet eam accipientis.

a 1 *Decimo octauo, Iure naturali ſeu gentium conſequimur rerum dominia per emptionem: non tamen aliter, niſi precium uenditori ſolutum ſit, aut ſatis eo nomine factum, aut fides de eo habita. At in hoc differt emptio a reliquis cauſis, ſiue titulis, quod in ea non transfertur rei uenditæ dominium, utcunque res tradita ſit, niſi ſoluto precio. In alijs uero cauſis, puta donationis, dotis, & ſimilibus, is qui tradit, dominiũ ſtatim in accipientem transfert: Vnde eſt, quod ſi uenditor quaſi mox precium conuentum accepturus, emptori rem tradiderit, & is, uenditori non ſatisfaciat, rem uenditam poſſit* [a] *uendicare: uel nondum traditam loco pignoris retinere, donec precium ſoluat.* [b] *Dixi loco pignoris: quoniam pignus propriè non eſt, ſed quaſi* [c] *pignus.*

b Expromiſſore.) *Puta, quia emptor pro ſe alium dederit, qui precium ſoluere repromiſerit, aut etiam pignus pro precio præſtiterit: hoc tamen ex uenditoris uoluntate.* [d]

c Ex lege duodecim tab.) *Sicque ille modus uidetur eſſe iuris ciuilis.*

d Iure naturali.) *Subaudi inuentione. 3 Dominium ergo transfertur: Primum iure naturali, inuentione ſcilicet, ex quo iure omnes ferè contractus introducti ſunt. Deinde & iure ciuili, nempe approbatione, quod approbauit eiuſmodi contractum, illique formam præſcripſit, & ſolennem modum.*

e Fidem emptoris ſecutus.) *4 Tunc autem uenditor fidem emptoris ſecutus eſſe uidetur, cum uel ſoluendi diem ei præſcripſit,* [e] *uel emptor uenditore ſciente, nec contradicente in poſſeſſionem rei emptæ uenit,* [f] *uel aliud quippiam in eam ſententiam* [g] *interuenit.*

a Argumento. l. ſi quaſi. ff. De pig. act. Ang. hic facit. l. Si procuratoris. §. pen. De tribu. act.
b l. Iulianus. ff. Offerri de action. emp.
c l. Neque pignus. De reg. Iur.
d l. 2. §. 1. in fin. Si certum petatur.
e l. ad ſolutionem. C. de re. iud. glo. in l. Quod uendidi. De contrah. emp.
f l. 1. C. de acquir. poſſ.
g Fab. hic.

§. Interdum.

1 *Regulariter dominium ſine traditione non transfertur.*
2.3 *Caſus, in quibus contrarium obſeruatur.*

Interdum [a] et ſine traditione nuda uoluntas domini ſufficit ad rem transferendam: ueluti ſi rem, quam tibi aliquis cõmodauerit aut locauerit, aut apud te depoſuerit. po-

1

ſtea

ſtea aut vendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit. Quamuis enim ex ea cauſa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipſo, quod patitur tuam eſſe, ſtatim tibi acquiritur proprietas, perinde ac ſi eo nomine tibi tradita fuiſſet.

a 1 *Quamuis regula eſt, quod dominia rerum nuda traditione non transferuntur:* [a] *ſunt tamen multi caſus, in quibus & ſine traditione nuda tantùm voluntas domino transferendo ſufficit.* 2 *vt ſi ea res in aliquem ex iuſta cauſa alienetur, cui iam incumbit naturaliter, vt in exemplo tex. noſtri. Quid enim hic alia ſuperuacanea traditione opus eſt, quàm patientia? id eſt, vt rem apud me manere patiatur* [b] *dominus? Et ſic habemus hoc loci decimumnonum modum acquirendi dominij iure naturæ.* 3 *Præter exempla in textu relata habentur & alij quidam ficti modi traditionis: veluti, ſi aceruum lignorum emero, & eum venditor tollere me iuſſerit, ſimulatq; cuſtodia a me poſita fuerit, traditus cenſetur:* [c] *vel ſi res emptas conſignet emptor:* [d] *aut res ſit in conſpectu, & vẽditore ei itior loco dicat, ſe uacuam poſſeſſionem* [e] *tradere. Sic & eſt, qui domino ſciente, nec cõtradicente poſt contractum poſſedit, interpretamur per eundem in poſſeſſionem inductum,* [f] *quoniam patientia obligati tradere, pro traditione habetur, licet inſtrumento, quod tradita fuerat, non contineatur.* [g] *Sunt & alia huius rei exempla paſſim in iure obuia, quæ breuitatis cauſa recenſere prætereo.*

a l. Traditionibus. C. de pact. l. Nunquam nuda. ff. De acq. rer. do.
b Vt hic. & l. qua ratione. §. Hæc quoque res. De acq. rer. dom.
c l. quarundam. de acq. poſſ.
d l. Quod ſi. ff. De periculo & commodo rei vend.
e l. Quod meo. §. Si venditorem. De acq. poſſ.
f l. 1. C. de acq. poſſ.
g Sal. in d. l. 1. facit. l. quædã mulier. de rei uendicat.
h Vide apud Dd. in d. l. Traditionib. Angel. in §. Per traditionem ſupra eod. tit.

§. Item ſi quis.

1 *Traditione clauium transfertur dominium.*
2 *Item & inſtrumenti traditione.*

Item [a] ſi quis merces in horreo depoſitas uendiderit, ſimulatq; claues horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

a 1 Vigeſimo. *Traditione clauium, iure naturali transfertur u dominium: ſi tamen ex iuſta cauſa tradantur, puta, emptionis, donationis, uel ſimili, quæ ſit operabilis ad tranſlationem dominij: ſecus ſi ex cauſa cuſtodiæ. quia tum nihil officit clauium traditio, ſed tantum cuſtodiæ commiſſæ ſignificationem* [b] *habet.* 2 *Sic dominium quoque transfertur inſtrumenti* [c] *traditione, ut ſi quis coeptum mancipio inſtrumentum emptionis mihi donatario tradat, dominium in me tranſtuliſſe cenſebitur. Qua propter & templorum clauibus ſacerdoti traditis, ſacerdotij quaſi poſſeſſionem transferri* [d] *receptum eſt.*

a l. Clauib. de contrah. empt. gl. in l. 1. in princip. de acq. poſſ.
b l. cum pater. §. pater. pluribus. de leg. 2.
c l. 1. C. de donat.
d Anto. de Butr. in c. fi. de cauſ. poſſ. & prop. Alb. Roſa. l. 1. §. Si iuſſetim. de acq. poſſ.

§. Hoc amplius.

1 *Apprehenſione rei in vulgus proiectæ uel pro derelicto habitæ, dominium quæritur.*
2 *Miſſilia quid?*
3 *Quando occupatione acquiratur dominium.*
4 *Res tam mobiles quam immobiles pro derelicto haberi.*
5 *Res bifariam pro derelicto habentur.*

Hoc [a] amplius, interdum & incertam [b] perſonam collata uoluntas domini transfert [c] rei proprietatem, ut ecce, Prætores & Conſules cùm miſſilia [d] iactant in vulgus, ignorant quid eorum quiſque ſit exceptutus: & tamen quia volunt, quod quiſque acceperit, eius eſſe: ſtatim [e] eum dominum efficiunt. Qua ratione uerius eſſe videtur, ſi rem pro derelicto a domino habitam occupauerit quis, ſtatim eum dominum effici. [f] Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente [g] abiecerit, ut id in numero rerum ſuarum eſſe [h] nolit: ideoque ſtatim dominus eius eſſe deſinit.

Hoc amplius.) 1 Vigeſimus primus *modus acquirendi dominij iure naturali, eſt apprehenſio rei proiectæ in uulgus, uel pro derelicto habitæ. Ex quo diſcis uoluntatem domini in transferendis rerum dominijs tam efficacem eſſe, ut & in perſonam incertam atque incognitam transferatur proprietas. exempla ſunt in textu.* [a]

b In incertam.) *De qua rogatus ſiue ante ſiue poſt tranſlationem, dicere non poſſum, quænam ea ſit.*

c Transfert.) *Contra communis iuris regulam, quæ certum quendam & conſentientem affectum in cõtrahentibus exigit:* [b] *idq; ſatis indicat hac uocula* (interdum) *in texti poſita.*

d Miſſilia.) 2 *Miſſilia uariarum rerum donaria uocantur, a mittendo dicta, quæ ſcilicet Imp. atque olim Coſſ. liberalitatis gratia, idq; in perpetuam rei memoriam, populo, colligenda ſpargere ſolebant; ut ex Tranquillo in* [c] *Caligula & Nerone* [d] *conſtat. Eiuſmodi quoque noſtra ætate ſummos Pontifices ſpargere, aiunt, in ipſorum creatione. Porrò miſſilia alias pro telis quæ in hoſtem emittuntur,* [e] *accipi nemo ignorat.*

e Statim eum.) *Veluti per incertam traditionem.*

a Vide l. 1. C. de Coſſ. lib. 12. & in Nouell. de Coſſ.
b l. In omnib. ff. de action. & obl.
c c. 18.
d c. 12. & 22.
e Vide Cæl. Rhodog. lib. 14. ca. 6.

f Dominium effici.) *Iure naturali & gentium: Nam pro derelicto habens rem, certè eius rei dominus eſſe deſinit, ideoq; conceditur occupanti.* [f] *4 Ex quo ſatis colligitur ratio naturæ: Quotieſcunque enim occupatio nulli adfert iniuriam, nullius conditionem publicam, vel priuatam lædit: toties Ius naturæ ex ea admittit dominium.*

g Abiecierit.) *Argumento huius verbi* (abiecerit) *videtur hoc, de rebus tantum mobilibus, quæ abijci poſſunt, intelligendum eſſe: verius tamen eſt, res ſolo quoque hærentes, & quæ immobiles habentur, pro derelicto fieri; vt ſi quis domum aut agrum ita derelinquat, vt in bonis ſuis amplius non ſit, ſtatim dominus eſſe deſinit, reditq; res ad natiuam libertatem, & nullus iam in bonis, quod ſic derelictum eſt, eſſe intelligitur. Itaque naturali ratione occupanti conceditur: Quia iiſdem modis res deſinunt eſſe noſtræ,* [g] *quibus acquiruntur. Quid autem, ſi occupans putet aliquam rem à domino haberi pro derelicto an eam ſibi lucretur? Et vtique res neglecta, præſcriptione rectè acquiritur, etiamſi ignoret, a quo id derelictum ſit.* [h] *Verbi gratia Titius poſſeſſionem alicuius fundi vacantis propter abſentiam, aut negligentiam domini, vel quia nullo ſibi hærede exiſtente deceſſerit, abſque vi nanciſcitur: Sanè ſi domino ſciente per longum tempus, aut eo neſciente triginta annis occupatum detinuerit: ipſum vſucapione acquirit, atque interpellantem poſt dominum, exceptione ſubmouere* [i] *poteſt.*

h Nolit.) *5 Verè inquit Accur. & de eo conſtat: aut legis interpretatione. Mens enim amittendi dominij interdum quoque ex Iuris interpretatione præſumitur in abijciente, veluti ſi dominus ſeruo aut ancillæ ſua alimenta negans, alij eā tradi* [k] *mandet: vel ſi mancipium ſuum languens & ægrotū, aut ſanum, ſed alimentis egens deſerat aut exponat, illud pro derelicto videtur habere, eiuſque dominium amittit. Et eo caſu talis ſeruus aut ancilla ſeipſum uelut præcipiens, aut occupans: ſeſe in veram & Romanam vindicat* [l] *libertatem.*

f §.Feræ ſup. eod.
g l.1.ff pro dereli. l.Nihil tam naturale. de reg.iu.
h l. id quod. cum glo.ff. Hoc tit.
i d. l. Id quod. & Auth. Malæ fid. C.De longi tēp. præſcrip. Ang. in §.Fortunæ inf.De vſucapio.
k l.fi. ff. Pro derelicto.
l l.j.§. Sed ſcimus. C.de Latina lib. toll. l.2. C. de infant.expo.

§. Alia ſanè.

1 *Nauis leuandæ gratia rem proijciens non videtur pro derelicto habere.*
2.5.7 *Et eas adprehendens animo lucrandi furtum facit: id tamen quandoque fallit.*
3 *Res incendij cauſa proie as auferens; tenetur furti.*
4 *Idem ſeruatur in rebus in publico inuentis.*
6 *An inuentionis præmium debeatur inuentori?*

Alia [a] ſanè cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtatē leuandæ nauis cauſa eijciuntur. Hæ enim dominorū permanent, quia palàm eſt eas non eo animo eijci, quod quis eas habere nolit, ſed quo magis cum ipſa naui maris periculum effugiat. [b] Qua de cauſa, ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nactus, lucrandi animo abſtulerit, furtum [c] committit. [d] Nec longè uidentur diſcedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt. [e]

Alia ſane.) *Id enim pro derelicto dominus habere videtur, cuius poſſeſſione ſe hac mente exuerit, ut id patrimonio, boniſq; ſuis* [a] *eſſe nolit. 1 Rectè ergo hic traditur, eum qui coorta inter nauigantes tempeſtate, ut onus nauis leuius reddatur, res aliquas proijcit, non hanc mentem habere, ut eas pro derelicto habeat: 2 Ideoque nec fiunt* [b] *apprehendētis, ſed qui eas lucrandi animo exceperit furti obſtringitur:* [c] *imo & nouo iure bonorum* [d] *omnium publicatione multari debet.*

b Effugiat.) *3 Eadem ergo ratione & is, qui res incendij cauſa ſub dium emiſſas aufert lucrifaciendi cauſa furti tenetur. 4 Idem iuris eſt in his, quæ uia aliove loco publico inuenta ſunt, niſi enim pro derelictis habeantur, ſine furti ſuſpicione retineri non poſſunt.*

c Furtum.) *5 Adeo ut nil referat, conſtet ne; cuius res inuenta fuerit, an minus: quoniam nihil facit ad muniendum furtum, quod cuius ſit, ignoret:* [e] *cùm nemo neſciat, quod ſuum non eſt, id ad alios pertinere.* [f] *Alienæ itaque rei repertor probè fecerit, ſi libellum publicè propoſuerit, aut ex ſuggeſtu publico proclamari fecerit inueniſſe, ſe reſtituturumq; ei, qui ſuum id eſſe certis quibuſdam ſignis atque indicijs demonſtrare poſſit.* [g] *Poteſt idem publica denunciatione fieri, & ſi deinde non appareat, qui inuentum ſuum aſſerat, ſi inuentor inops eſt, retinere poterit. Sin diues, rectius fecerit, id in manus pauperū* [h] *erogādo.*

d Committit.) *6 Nec tamen hoc eſt perpetuum: nam ſi ſciat apprehendens rem pro derelicto habitam retinendo furti non tenetur, ueluti ſi dominus merces ſolutas, & quas ſcit aqua perituras, eijciat: certè qui inuenit ſuas facit, nec furti obligatur. Eo ſiquidem caſu ex iactus modo plerunque putandum eſt, dominum derelinquendi animo* [i] *iactaſſe.*

e Cadunt.) *Quia dominorū manent, ſuntq; ab inuentoribus reſtituenda: 7 Sed an* [illegible] *id eſt, inuentionis præmium poſſit exigi? Et ſane honeſtius recipitur quam petatur,* [k] *niſi quis rei conquirendæ cauſa ſingularem operam impendiſſet, tum enim indicij premium nemini denegandum* [l] *eſt.*

a l. Si quis. §. 1. De acq poſſ.
b l.2.§. fin. Qui leuand. ad l. Rho. de iact.
c l.Qua ratione. §. fin. Hoc tit. l. falſus. §. ſi iactum. De furtis.
d Auth. Nauigia. De furtis.
e l.falſus. §. qui alie. de furtis.
f l fi.C.unde vi.
g Argumento d.l. falſus. §. ſolent. & l.2. in fine. de ſer.
h Aut. Omnes peregrini. C. cōmunia. de ſucceſſio.
i Bart. in d. §.ſi iactum, qui alias repugnare videtur.
k d.l. falſus.§ plerique.in fi.
l Argumento.l.idē §.ſi ubi.De cod. ob turp.cauſam.

De rebus corporalibus & incorporalibus.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Quæ res dicantur corporales*
3.4. *Quæ item incorporales.*
5 *Hæreditas eſt res incorporalis.*

QVædam [a] præterea res corporales ſunt, quædam incorporales. Corporales hæ ſunt, quæ ſui natura tangi [b] poſſunt, veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales autem ſunt, quæ tangi non [c] poſſunt: qualia ſunt ea, quæ in iure [d] conſiſtunt, ſicut hæreditas, vſuſfructus, vſus, & obligationes quoquo [e] modo contractæ. Nec ad [f] rem pertinet, quod in [g] hæreditate res corporales continentur, nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales ſunt, & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerunque corporale eſt, ueluti fundus, homo, pecunia. Nam ipſum Ius hæreditatis, & ipſum ius vtendi, fruendi, & ipſum ius obligationis incorporale eſt. Eodem [h] numero ſunt iura prædiorum vrbanorum & ruſticorum, quæ etiam ſeruitutes vocantur.

HIC titulus ad verbum ex Caij [a] reſponſo, ſub titulo De rerum diuiſione & qualitate *deſumptus eſt, & aliam rerum diuiſionem continet, planè generalem, quæ nihil nõ includit.* Nam (*vt Paulus inquit*) ſiue corporalia, ſiue incorporalia comprehendit, & ad omnem obligationem cõtractumq́, pertinet. *Rerum ergo aliæ ſunt corporales, aliæ incorporales. Et primum quidem membrum, de rebus ſcilicet corporalib. de earundemq; acquiſitione, ſuperiori titulo ſeorſim Imperator tractauit: alterũ uero membrũ in hunc ſpecialem locum reiecit: ob id fortè ne rerum ipſarum tractatio inter ſe commiſceretur: & quia hoc membrum peculiàriter ſeruitutes (quarum tractionem nunc aſſumere intendit) reſpiceret. Huius autem tituli uerum uſum atque uim Oldendorpius* [b] *in ſuis Actionibus pulchrè declarauit, ad quem iuris tyronem remitto.*

a l. 1. in fin. De rer. diuiſ.

b claſſ. 3. Actio. 6. in prin.

b Quæ tangi poſſunt.) *Scilicet ut ſubſtantia, & id quidem potentia, non ſemper tamen actu: Nam & ea, quæ ſunt in abyſſo, in profundo maris uel infixa cælo corporalia rectè dicuntur, quia tametſi actu nemo ea tãgere poſſit: ſua tamen natura & potentia, tãquam ſubſtantia, tangibilia ſunt.* 2 Corporales ergo res dicuntur, *quæ habent imitatum ac uiſibile natura duce corpus & formam, ita ut oculis ſubiecta ſint, manuq; palpari poſſint, ut fundus, aurum, & cætera res.*

c Non poſſunt.) 3 *Id eſt, quarum non ita certum corpus, ac limitata ſpecies à natura prodita eſt, quod uel uideri, uel tangi queant, ſed potius percipiuntur intellectu, uel iudicio animi.* 4 *Res ergo corporalis naturaliter per ſe inſpecta, certè nihil aliud præſtat, quam quod tangi, & exteriori ſenſu ordinari poſſit, ut fundus, homo, ueſtis, &c. Si uero exigatur ad rationem politicam animi cog[...], tunc formulæ iuris concipiuntur, per quas res corporales ſic ordinantur ad uſum humanum, ut ne[...] iniuria. Et tales formulæ dicuntur incorporales, quia ſubſtantiã non a corpore, ſed ab animo ducu[...]* [c] *adfert ſimilitudinem ab homine, qui paruus eſt mundus:* Quid valet. (*inquit*) corpus [...]gi poteſt, niſi animi ratione ad honeſta officia trahatur? Eleganter ergo, ſicut homo corpus habet & animam: ita totum Ius noſtrum cenſetur circa duas res uerſari; uidelicet corporales & incorporales. *Hæc Old. eſt conſideratio, quam Accurſius, utcunque neceſſariam, non intellexit.*

c In loco ſupra al legato.

d In iure.) *Id eſt, ratione ac intellectu.*

e Quoquomodo.) *Siue ex contractu, aut quaſi ex contractu, ſiue ex maleficio, uel quaſi ex maleficio.*

f Nec ad rem.) *Eſt occupatio; qua reſpondet Imperator tacitæ obiectioni, & id confirmat per exempla.*

g Quod in hæreditate.) 5 *Hæreditas enim eſt ipſum Ius, perſonam defuncti referens, non autem* [d] *facultas. Ideoq; ab ipſis rebus hæreditarijs differt, ut hic Imperator clarè oſtendit. Vnde eſt, quod qui hæreditatem uẽdidit, de rebus euictis nihil præſtet.* [e] *Hinc etiam eſt, quod hæreditas nomen ſeruet, etiaſi nulla corpora hæreditaria ſint,* [f] *ut Papin. uoluit.*

h Eodem numero.) *Nempe rerum incorporalium.*

d l. hæreditatis. l. pecuniæ. §. hæreditatis. de uerbor. ſign.

e l. 2. De hæredit. vel act. vend.

f l. hæreditas. De petit. hæred.

De ſeruitutibus ruſticorum prædiorum & urbanorum tit. iij.

In Rubricam.

1 *Quaſi dominij affinia.*
2 *Ius in re quid?*
3 *Seruitus quid & quotuplex in iure?*
4 *Quomodo cognoſcatur ſeruitus perſonalis ſit, an realis.*
5 *Realis ſeruitutis explicatio.*
6 *Prædium dominans, ſeruiens.*
7.9 *Realis ſeruitus alia urbana, alia ruſtica*
8 *Prædium urbanum, ruſticum.*

Rerum incorporalium numero, ſeruitutes quoq; cenſeri, ad finē præcedentis tituli dictū eſt; ille his ergo congruum erat ſubijcere: 1 Porrò ſuprà [a] admonuimus dominiū duo habere affinia ſcilicet, quaſi dominiū, & ius [illegible] in re ſpecificum. Illud ſuperius [b] explicatū eſt: ius in re eſt, quod habet is cui, vel cuius prędio debetur ſeruitus, quodq; habet creditor cui conſtituta eſt hipothéca, id eſt, rei immobilis pignus. De ſeruitute hic agendum eſt. 3 Pōt aūt ſeruitus, ciuilis diſciplinæ ordinem ſequendo, duplici modo colligi: altero cum perſona ſeruit perſonæ, quam ideò perſonalem vocant: & hæc, in ſeruis & proprijs hominibus relucet, de qua nihil ad noſtrum propoſitum, ſed eam Imperator ſuperiori libro [c] explicat. Altero, ad imitationē perſonarum in rebus conſtituitur ſeruitus, idq; dupliciter: Nam aut res immediatè ſeruit perſonæ, unde & perſonalis [d] appellatur, a perſona ſcilicet, quæ in illa dominatur, & cui debetur: ut vſus, vſufructus, habitatio. [e] Aut rebus directò commodum adfert, & dicitur realis ſiue prædialis, quia à rei, id eſt, a prędio alteri prædio debetur. Nonnulli [f] tamen eam ſeruitutem, quæ a re perſonæ debetur, [illegible] merè perſonalem eſſe, ſed mixtam potius, & dicunt ſeruitutes alias reales, alias mixtas. 4 Sed hi cogitare debebant, ſemper ad cognoſcendam ſeu adiudicandam qualitatem et circunſtantiam ſeruitutis, reſpiciendum eſſe id, cui debetur ſiue ſit perſona, ſiue res: Oldendorpius [g] reċtè colligit, commonens longā eſſe differentiam inter ſeruitutem, quæ ad ſtatum perſonæ pertinet, & illam, quæ ad rerum vſus referri ſolet Nam quantum refert (*inquit*, inter ius, quod ad perſonas pertinet, & ius, quod ad res hominibus diſtribuendas ſpectat: tantum diſcrimen eſt inter ſeruitutem humanam, & ſeruitutem rerum inanimatarum: *Ad propoſitum, in hoc titulo Imperator* realem ſeruitutem *expoſiturus eſt, 5 quæ nihil aliud [h] eſt, quam ius quoddam prædio inhærens, quod dominantis vtilitatē auget, ſeruientis libertatē minuit; et hoc contingit, cū res ſeruit rei fundus, fundo, prædium prædio, ager agro, pratum prato, uinea uineæ, & adeo hæc rebus inhęret, vt etiam perſona ſublata, non tamen extinguatur aut tollatur ſeruitus. 6 Prædium autem, cui ſeruitus debetur, dicitur dominans: alterum prædium, quod patitur ſeruitutem, ſeruiens nominatur.[i] 7 Porro hæc realis ſeruitus rurſus duplex eſt vrbana ſcilicet & ruſtica, ſicut prædiorū alia ſunt vrbana, alia ruſtica.* Prædiū *vrbanū eſt, ædificiū gratia in habitandi factū, ſiue in rure ſiue in vrbe ſit poſitū, [k] vrbanū. n. prædiū materia, non locus facit. At vero* ruſticum prædium *eſt omnis ille fundus ſeu ædificium, quod vel pecorū, vel fructū percipiēdorū, colligendorū reponendorumq; gratia factum eſt, ſiue in vrbe, ſiue extra [l] vrbem. 9 Seruitus ergo quæ vrbano prędio debetur* urbana dicitur, *ruſtica vero, quæ prædio ruſtico. Nam & in realis ſeruitutis qualitate dijudica[illegible] inſpiciendum eſt prædium, cui ea debetur, vt eiuſdem conditionis ſit & ſeruitus.*

a In rub. De rerū diuiſ.
b §. Si quis, a non domino. ſup. de rerū diuiſ.
c Sub titulo. De iure perſ. facit l. 4. de ſtat. hom.
d l. pater filiæ. De ſer. leg.
e De quibus infra ſeq. tit. agetur.
f Accur. & Bar. in l. 1. de ſeru. Iaſon. & alij in §. æquè. inf. de actionib.
g Oldendorp. claſ. 3. act. 4. in prin.
h Bart. in d. l. 1. De ſeruit.
i l. 1. in fine communia prædio.
k l. urbana. De uerbor. ſign. Bart. in l. 4. de ſeruit.
l l. eo iure § ſtabula. In quib. cauſ. pig. contra. Alc. d. l. vrbana.

In princip. tit.

1 *Seruitutes ruſticæ explicantur.*
2 *Seruitus itineris.*
3 *Iumentum & armentum differre.*
4 *Seruitus actus.*
5 *Seruitus viæ.*
6 *Erectam haſtam ferre.*
7 *Viæ latitudo*
8.9 *Quid iuris, ſi vt totus ager ſit iter, & uia, &c.*
10 *Seruitus aquæ ductus.*
11 *Seruitus itineris & aquæductus non concurrunt.*
12 *Ex fonte tantum perenni, aquæductus conſtituitur.*
13 *Aquæductus non vſu an tollatur.*
14 *Aquæductus remanet, etſi is, cui debetur prædium ſeruiens, emat, ſi tamen ager ſit inter medius.*

Ruſti-

Ruſticorum [a] prædiorum iura [b] ſunt hæc, iter, actus, via, aquæductus. Iter [c] eſt ius eũ eũdi, ambulandi hominis, nõ ẽt iumentum [d] agendi, vel vehiculum. Actus [e] eſt ius eundi, ambulandi hominis, agendi iumentum vel vehiculum. Itaq; qui habet iter, actũ nõ [f] habet: ſed qui actum habet, & iter [g] habet, eoq; uti poteſt etiam ſine iumento. Via, [h] eſt ius & eundi & agendi & ambulandi hominis: Nam & iter & actũ uia in ſe continet. Aquæductus, eſt, ius aquæ ducendæ [k] per fundum [l] alienum.

a Ruſticorum.) *De ſeruitutibus, quæ prædijs debentur, tractaturus Imperator,* 1 *Primũ quatuor ſeruitutes ruſticas recenſet, tanquam potiores & frequentiores (ſunt enim multò plures, quarũ nonnullas etiam ipſe poſtea ſubijcit) ac deinde vrbanas ſeruitutes pariter intermiſcet.*

b Iura.) *Id eſt ſeruitutes: Sic.n. loquitur Vlpianus* [a] *ipſe, ex cuius reſpõſo hic locus ad verbũ deſcriptus eſt.*

c Iter eſt.) 2 *Prima ſeruitus ruſtica eſt iter ab eundo, quæ dicitur eſſe legitima facultas eundi, ambulãdi hominis per fundum vicini: ſed neque cũ iumento, neque cum uehiculo,* [b] *noſtro idiomate,* ein fuoſpfad. *Verbi* [c] *gratiã, habebam ego fundum, habebas & tu fundum in propinquo: cum in meum ire uellem, opus erat mihi magno circuitu, Rogaui te: uel pactus ſum, ut mihi concederes, id eſt, ut mihi per fundum tuũ ire liceret: Nam hac uia compendio ducebat in fundum meum: Tu mihi iter conceſſiſti, ut tranſire poſſem, ſed neque cũ iumento, neque cũ vehiculo, poſſum tamen & lectica portari, & equo vehi, ut Paulus* [d] *reſpondit. iter enim eſt, quo quis pedes vel eques commeare poteſt.*

d Iumentum.) 3 *Iumenta à iungendo ſunt appellata, quod currui iungerentur, vt equi & muli. Boues vero armenta potius dicebantur, ab arando, quod is principalis eorum vſus eſſet: vnde iumentis legatis boues non deberi, ne contra: Martianus* [e] *reſpondit.*

e Actus eſt.) 4 *Altera ſeruitus ruſtica eſt actus,* ein beſuch weg, oder trib, *dictus ab agendo iumento, cũ & pecus, vehiculumq; agere, nedum ambulare* [f] *poſſum per alterius fundũ. quo nomine ſi teſtator actu legato iter adimat, nihil ademiſſe videtur, quia actus ſine itinere nunquam eſſe* [g] *poteſt.*

f Actum non habet.) *Nam cum iumento vel vehiculo tranſire non poteſt.*

g Iter habet.) *Poteſt enim & ſolus, & cum iumento tranſire.*

h Via.) 5 *Via* (ein ſtraſz) *ea eſt tertia ſeruitus ruſtica, & quidem pinguior, quàm ſint præcedẽtes duæ: Nam utraſque complectitur, & habet quiddam amplius, ut et lapides, & ligna trahere,* 6 *& erectã ferre haſtam, id eſt, exercitũ, ſeu peditatũ per alicuius agrum* [h] *ducere liceat: dum tamen id ſine fructuum læſione* [i] *fiat. Habet aũt uia ex lege duodecim Tabularũ latitudinẽ octo pedum in porrecto, & in anfractu, id eſt. flexus viæ, ſedecim.* [k] *Conuentionib. tamen aut interueniente arbitri officio, uia dilatari, aut cõſtringi* [l] *põt. Quod idem & in actu et itinere ſi nulla à cõſtituente facta ſit determinatio, locũ* [m] *habet.* 8 *Niſi actũ ſit, ut totus ager ſit iter, actus, uia: quã ſpecie ea ſeruitus intelligenda eſt, ut p huiuſmodi loca debeatur, quæ ædificijs, arboribus, vineis uacua ſint: in quib. ædificari et nihil poſſet ad impedimentũ* [n] *ſeruitutis. Hinc eſt, quòd uulgo dicitur:* vbi noneſt via diſcreta, totum uia eſt. *Hoc quoque addendũ, has tres ſpecies ruſticæ ſeruitutis conſtitui ad tuũ prędium non poſſe, ſi flumen eſſet intermedium, niſi ponte uel uado tranſiri* [o] *poſſet. Sic quoq; ſi inter tuum prædium & meũ locus publicus intercedat, non aliter mihi ſeruitutem cõſtituere potes, quã ut ne loco publico noceatur. quod generaliter in omnib. huiuſmodi ſeruitutib. obſeruari debet.* 9 *Sed nec illud omittendum, eum, cui ſeruitus uiæ conceditur, aut itineris, uel actus in toto fundo, debere ciuiliter uti, non ut per mediũ fundi cũ detrimento fructuũ uadat, ſed locum eligat minus damnoſum: & quò is uiam primò direxerit, eo ſine uariatione utatur, quæ fuit æquiſſima* [p] *Celſi ſententia.*

i Aquæductus) 10 *Quarta ſeruitus ruſtica eſt, aquæductus,* ein waſſer leitung, *ut ſi mihi facultas ſit ducendi aquam per fundum alterius:* [q] *ut quia tu habeas fundũ aquis abundantem, ego contra fundum habeam in uicino aquis indigentem, & concesseris mihi, quod poſſim aquam ex tuo in meum ducere: hæc dicitur ſeruitus aquæ ducendæ: poteſtq; plurib. concedi, ut ſine dierũ diſtinctione utantur, uel etiam ut alterna ſint utendi tempora.* 11 *Seruitus tamen aquæductus & itineris huiuſmodi uno loco non concurrunt: altero enim conceſſo, alterum conſtitui non poteſt.* [r]

k Ducendæ.) 12 *Ex fonte ſcilicet aut flumine perenni: ex lacu enim qui perpetuus non eſt, aut ſtagno concedi aquæductus non poteſt* [s] *ob id certè, quod ſeruitutes prædiorum perpetuam cauſam habere debent. Poteſt tamen ita aquæductus conſtitui, ut liceat aquam etiam quæ nondum emerſit, quærere, & inuentam* [t] *ducere.* 14 *Hoc etiam ſciendum, quod qui ex fundo tuo aquam longo tempore non duxit, quod fons exaruerat, renaſcente fontis uena, Ius* [u] *ducendi, non uſu non perdat.*

l Per fundum alienum.) *Nam in hoc latet Ius ſeruitutis, cũ alioqui per fundũ alienum aqua duci* [x] *non poſſit: imo ſi ducatur, interſcindi poſſit à domino.* [y] *Quod ſi per aliũ locum ducere nolis, poteris tamen ex flumine publico pro neceſſitate, aquam ducere, & non ultra, niſi à principe, uel conſuetudine maiorẽ facultatem impetraueris: debetq; qui aquam ex flumine ducit, nemini facere iniuriam.* [z] 14 *Sed nec illud prætereundum, ſi is, qui ex ſummo fundo per medium agrũ in ſua prædia aquam ducit, hunc ſummum fundũ, ex quo aqua ducitur, emerit, & ſuum inferius prædiũ, cui debetur aqua poſteã uendat, ſeruitutem propter medium prædiũ retineri: non obſtante regula, qua dicitur, rẽ ſuam nemini ſeruire: Hoc enim uerum eſt, ſi ſine medio ſeruiretur: at hic alius fundus mediat, per quem aqua* [a] *decurrit.*

a In l. 1. de ſeruitu. ruſt prædio.
b d. l. 1.
c Ita Theoph. hic declarat.
d l. qui ſella. d. tit.
e l. legatis ſeruis. §. iumentis. De leg. 3.
f l. 1. & l. in rei actũ. prædict. tit.
g l. 1. de adimend. leg.
h d. l. 1 & l qui ſella. & l. tutor. ff. hoc tit.
i Ang. hic.
k l. viæ latitudo. d. tit.
l l. certo generi. §. latitu. eo. tit.
m d. l. certo.
n d. l. certo. § 1 & 2. vſque ad fin. l. ſi mihi.
o l. flumine. hoc titul. ubi latius de hoc ſcribitur.
p in l. ſi cui. de ſeruitut.
q d. l. 1. §. Aquæductus.
r l. per quem. hoc tit.
s l. formam. hoc noſtro tit.
t l vlt. Si ſer. uend. l. Labeo ait. hoc tit.
v l. unus. §. vlt. cum l. ſeq. d. tit. de ſer. ruſt. præd.
x l. 2. C. de ſer. & aqua.
y l. Quemadmodum. §. 1. ad leg. Aquiliam.
z l. itaque. iſto tit. l. 1. de flumi. & l. ſi autem. § ſi flumen. De aqua plu. arc.
a l. Tria prædia. hoc tit. Zaſi. in ſuis Paratit. huius tit.

§. Prædiorum vrbanorum.

1 *Vrbanæ ſeruitutes aliæ aientes, aliæ negantes.*
2 *Seruitus oneris ferendi.*
3 *Seruitus tigni immittendi, & tignum quid ſignificet.*
4 *Quibus ex cauſis liceat tignum immittere in alienum parietem.*
5 *Stillicidium quid?*
6.8.9 *Seruitus ſtillicidij auertendi, aut non auertendi.*
7 *Stillicidium caſus ſeu ambitus dominium denotat in ambitu fundi.*
10 *Seruitus altius non tollendi vel tollendi.*
11.13 *Seruitus nō officiendi lumini vel pſpectui ibi. Et quomodo differant lumen et proſpectus.*
12 *Seruitus luminis ſimpliciter conſtituta.*

Prædiorum a vrbanorum ſeruitutes ſunt hæ, quæ ædificijs inhærent. Ideo vrbanorū prædiorum dictæ, quoniam ædificia b omnia, vrbana prædia appellamus, etſi in villa c ædificata ſint. Item vrbanorum prædiorum ſeruitutes ſunt hæ, vt uicinus d onera uicini ſuſtineat, ut in parietem e eius liceat uicino tignum immittere, ut ſtillicidiū f uel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in aream, uel in cloacam, uel non recipiat, & uerius g quis tollat ædes ſuas, ne luminibus h uicini officiat.

Prædiorum.} *Iuſtinianus potiora ruſticarum ſeruitutum exempla præmiſit: nunc vrbanas aliquot annectit, quas nos ſigillatim & craſsè ad textum enarrabimus;* 1 *Hoc præmiſſo, vrbanorū prædiorū ſeruitutes quaſdam eſſe aientes ſiue affirmatiuas, alias negantes ſiue negatiuas: cùm interim ruſticæ ſeruitutes nullæ ſoleant per negationem* a *conſtitui.*

Aedificia omnium.} *Quæ ſcilicet habitationis hominum cauſa facta ſunt: ſecus ſi ſtabulandis iumentis, aut fructibus cuſtodiendis eſſent conſtructa, tū enim ruſtica dicuntur, ut ſuprà* b *ad Rubr. diximus.*

c Etſi in uilla.) *Si quidem vrbanum prædium non locus facit, ſed materia.*

d Vt uicinus.) 2 *Prima ſeruitus vrbana: eſt, oneris ferendi, hoc eſt, cum imponitur, vt columna vel paries tuus perpetuo ferat onus domus meæ: non quidem, quod columna vel paries ſit futurus perpetuus, ſed ſi defecerit, vt is reficiat, qui ſeruitutem* c *debet. Et quanquam aliarum ſeruitutum natura eſt, vt is cui imponitur, patiatur* d *tantū: hæc tamen ſeruitus onerat ad faciendum* e *niſi aliter pactis conuentis expreſſum ſit, vſuve longo obſeruatum.* f

e Vt in parietem.) 3 *Secunda ſeruitus vrbana, eſt, tigni immittendi. Et licet tigni vocabulum latè pateat, quod & cæmenta, & lapides, & omnem ad ædificandum materiā comprehendat:* g *hic tamen pro trabibus immiſſis tantū ſumitur.* 4 *Ex tribus autem duntaxat cauſis permiſſum eſt, trabes vel tigna immittere in parietem alterius, quarum prima eſt, ſi cui non per modum ſeruitutis, ſed ſimplici permiſſione id cōceſſum ſit: ut ſi cum tuus proprius eſſet paries, paſſus ſis uicinum tuum tignum immittere: quo caſu poterit in locum antiquorum, uel exuſtorum, uel fractorum alia ſufficere,* h *quod in alia parietis parte fieri non poteſt. Sed nec ſi funditus collapſum ſit ædificium, ut id ex integro conſtrui oporteat, noua tigna liceret* i *figere: cū hic non de uera ſeruitute, ſed de limitata* k *permiſſione agatur. Secunda cauſa eſt, ſi communis ſit paries, & eo ſine uel ædificatus à ſocijs, uel emptus ut eiuſmodi onera* l *ſuſtineat. Tertio eſt, huc peculiariter pertinens, cū iure ſeruitutis, conceſſa eſt tigni immittendi* m *facultas. Tum autem immiſſum tignum, intelligitur, cū in utroque prædio, & ſeruiente & dominante quieſcit. Nec enim quod de immiſſis dicitur, locū habet, niſi ex ædificio alio in aliud immiſſum* n *ſit.*

f Vt ſtillicidium.) *Tertia ſeruitus urbana eſt ſtillicidij,* 5 *Dicitur autem ſtillicidium, quaſi ſtillarū cadiū, quod guttatim cadat, ubi è tectis guttæ fluunt, ein waſſer tropffoder rach tropff. Flumini opponitur, quod priuatim accipiendū eſt, pro curſu uel fluxu aquæ, quicquid Accurſius dicat. Utrunque, n. tā ſtillicidiū, quam flumen pro re priuata accipitur, ut & alias* p *in iure. Ad propoſitū: Stillicidij ſeruitus eſt ſub duplici forma, Auertendi ſcilicet in domum aream tectum uicini, aut non auertendi. Nam nemo ſtillicidia alterius ſuſcipere cogitur, niſi ſeruitute conſtituta. Dicitur aūt auerti ſtillicidiū ex prædio dominante, & recipi à ſeruiente: non auertendi aūt ſeruitus ex prædio ſeruiente nominatur. Prior forma huius ſeruitutis maxime utilis eſt.* 7 *Quoniam ſtillicidij caſus ſeu ambitus in dubio denotat dominiū in ambitu* q *fundi: quod & Cicero in Topicis poſt principiū nō tacuit.* 8 *Conſtat autem hæc ſeruitus maxime ex eo, quod ſit mihi facultas tecti proijciendi: uel protegendi:* r *& cui hæc ſeruitus debetur, is nec cannalia, nec tabulata, nec proiecturas aliquas, quo ſtillicidiū ſimul colligatur, facere, nec tectū ſuū ſubmittere inferius pōt: utrobique enim ſtillicidium grauius caderet, & ſic flumina pro ſtillicidio acciperentur. Deniq; nec alio dirigere ſtillam poteſt, quam quo primū cœpit: ſuſtollere tamen tectū poſſet, quod eo modo ſtillicidiū leuius caſitaret. Nā quæ ſeruitutem grauant: non pōt, quæ uerò leuiorē* s *facerent pōt. Quod ſi ædificio, cui hæc ſeruitus debetur; depoſito aliud reponas, remanet ſeruitus dum ea qualitas & quantitas prior reſpondeat. Quod utilitatis cauſa recipitur. Stricto enim Iure pempta eſſet* t *ſeruitus.* 9 *Nō auertendi uero ſtillicidia ſeruitus hoc modo cōſtituitur: uelutì ſi ciſternā habeas: cui quantū ſatis eſt implēda ſtillicidia domus tuæ nō ſufficiunt; uel hortos habes tuis ædib. cōtiguos; qui ex uicini tui ſtillicidio cōmodè poſſent irrigari: à uicino.*

a glo. in l. 1. De ſer uitu. vrb. præd. & Cantiun. hic
b nu. 8. & ultimo. Alciat in l. urbana. de ver ſigni.
c l. eū debere. hoc tit. de ſeruit. urb. præd.
d l. quoties. de ſer.
e l ſi cui. §. diſtant. ſi ſeruit. uend.
f l. 1. §. fin. de aqua plu. arcen.
g l. 1. §. tigni. de tig. iniuncto. § cum in ſuo ſup. de rerum diuiſione.
d Argumēto. l. proponebatur. de iudi. & l. ſi donatæ res. §. Sponſus. de don. inter uir. & vxo. & l. filiæ. §. Titia. de cond. & demon.
h l. ſi cum meus. ſi ſer. vendic.
k l. Seruitutes quę. §. ſi ſublatū. hoc tit. l. 1 age. C. de tranſact.
l l. ſi ædes. com. diuid. gl. l. Sabinus. hoc tit.
m l. 1. Hoc tit.
n l. ſeruitutes. in princip. l. hoc qd hoc tit. l. malum. §. 1. de ver. ſigni.
p l. ulum. de ſeruit. Old. in loco prædict.
q l ſi. in fine, vbi eſt tex. not. illo noſtro.
r l. 1. hoc tit.
ſ l. ſeruitu. §. ſi antea cum. §. ſequ. hoc tit.
t d. l. ſeruitutes. §. & ſublatum.

vicino ſeruitutem ipſius ſtillicidij non auertendi, nec aliò quàm in ædeis hortosve tuos [u] *producendi: vides in ſpecie prædium dominans eſſe, quod ſtillicidium recipit. Itaq; qui ſtillicidij non auertendi ſeruitutem vicino ſuo conceſſit, curare etiam debet, vt ſtillicidiũ fractum aut dilapſum, diſruptosve tubulos aut canales reficiat, & in priſtinam formam* [x] *reducat.*

g Ne altius. § 10 *Quarta ſeruitus eſt,* altius non tollendi, vel tollendi altius. *Et circa primam nõ eſt dubium, quin ſit vera ſeruitus, cùm in ea naturalis ædificandi libertas præcidatur, ac velut in ordinem cogatur. Præſtat enim, vt non ſolùm altius, ſed ne altè quidem ædificari* [y] *poſſit. De altera verò dubitant interpretes, aiuntq; eam in ſeruitutis ſpeciem non recidere, quia iure libertatis competat. Liberum enim eſt mihi in meo ædificare, dum non tangam tuum, etiam ſi tibi incommodetur.* [z] *Quod & de ſtillicido nõ amittendo intelligunt: Naturalis enim libertas domus meæ eſt, vt ſtillicidium tuum in me nõ* [a] *auertas. Verùm id pulchrè* [b] *Zaſius, & poſt eum Oldendorpius* [c] *diſſoluunt.*

b Ne luminibus. § 11 *Quinta vrbana ſeruitus eſt,* non officiendi vel lumini, vel proſpectu. *Et eſt aliud* lumen, *aliud* proſpectus. *Lumen enim de cœlo capitur:* proſpectus *etiam ex inferioribus vicini locis apertis. Hic plerũq; voluptatis eſt, illud neceſſitatis.* [d] *In his ſeruitutibus ineſt omne impedimentum, quo vel proſpectui, vel lumini* [e] *officeretur. Hac autem ſeruitute,* ne luminibus officiatur, *impersonaliter cõſtituta, omne lumen comprehenſum eſt, &* [f] *præſens, & futurum.* 12 *Poteſt & hæc ſeruitus ſimpliciter conſtitui, quæ nihil habet aliud, niſi quòd vicinus ea lumina excipiat, quæ præcisè nobis neceſſaria ſunt, ita vt ad nos lumen venire patiatur & permittat.* [g] *Quare impunè altius ædificat prædij ſeruientis dominus, dum vel foramina, per quę vicino lumen veniat, aperta relinquat.* 13 *Quod ſi conuenerit,* ne luminib. officiatur, *tantùm directo relinquet luminis, quantum expediat, vnde ſi ab vna feneſtra luminis tibi ſatis proueniat, contra alias tuas feneſtras ædificare potero, dum tamen cœlum tibi non impediatur, vel ſol neceſſarius auferatur: nam nec arborem ponere poſſem, nec viridaria, quibus huiuſmodi tibi incommoda inferrem. At verò ſi placuit,* ne proſpectui officiatur, *his omnem cogor tibi proſpectum dimittere, nec vllis tuis feneſtris ædificando incommodare. Idcirco nec arborem ponere, nec viridaria poſſem. Sed & mœniana, id eſt, ædiculas penſiles, propinnulas & ſuggrundas proijcere* [h] *prohibeor.*

u Per gl. & Dd. in d. l. 3. hoc tit.
x l. quidam Hyberus. prædic. urul.
y glo. in l. loci corpus. §. pen. in verbo altius.
z Fac. ad hoc l. cũ c. ol. Bonas. l. cutus. l. qui luminibus. hoc titu.
a Gl. d. l. 1. in verbo officiendi. post medium in 2. ſolu. in verſ. vltim. dic. plenius idẽ ſenſit.
b Vide Zaſ. in ſuis intellect. fol 64. in 1. impreſſione eundem. infr. De actionib. §. æquè ſi agat.
c Oldendorp. in loco ſupra citato, qui optimè declarat.
d l. lumen. l. inter. hoc tit.
e l luminum. in fi. & d l. inter.
f l. qui ędificium. cum l ſeq. co. tit. De his tribus ſeruituti. vide Zaſ. §. æquè. inf. de actio.
g d. l. luminum in princ.
h uide d. l luminũ. vbi pulch. Caſtr. & d. l. inter. l. ſi arborem. l. ędificia. hoc tit.

§. Inter ruſt.

1 *Quædam de ſeruitute haurienda aquæ.*
2 *Aquæ hauſtu conceſſo, iter quoque conceſſum eſt.*
3 *Seruitus ad aquam adpellendi pecoris.*
4 *Pecoris paſcendi ſeruitus.*
5 *Seruitus calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.*
6 *Germaniæ ſeruitutes reales.*
7 *Seruitutes reales quare prædiorum ſiue prædiales dicantur.*
8 *Viam promittere poteſt qui fundum non habet.*

Inter [a] ruſticorum prædiorum ſeruitutes quidam computari rectè putant [b] aquæ hauſtum, pecoris ad aquam [c] appulſum, ius [d] paſcendi, calcis [e] coquendæ, arenæ fodiẽdæ, Ideo [f] autem hæ ſeruitutes prædiorum appellantur, quoniam ſine prædiis conſtitui non poſſunt. Nemo enim poteſt ſeruitutem acquirere urbani vel ruſtici prædii, niſi qui habet prædium: nec quiſquam debere niſi qui prædium habet.

a Inter. § *Reuertitur Imperator ad ruſticam ſeruitutem, & quinque aliàs illius ſeruitutis ſpecies recẽſet, quas ordine expediemus.*

b Aquæ hauſtum. 1 *Aquæ hauſtus, eſt ius hauriendæ aquæ ex fonte priuato, vel puteo, aut alia quauis aqua quæ non ſit publica: quę ſeruitus fundo vicini conſtituitur. Niſi enim extiterit fundus, cui debeatur, imponi non poteſt, ut ſit ſeruitus* [b] *realis. Sufficere tamen Zaſius* [c] *ait, ſi ea ſeruitus uel homini vel pecori reſpectu tamen & occaſione fundi, curię, vel pagi, utilis ſit.* [d] 2 *Hauſtu autem aquę conceſſo, & iter conceditur,* [e] *quod etiam non expreſſum, ineſt: niſi ex flumine publico hauriendum ſit, tum enim iter cedendum eſt, non ſeruitus hauriendi conſtituenda. Ex flumine enim quilibet haurire* [f] *poteſt. Quod ſi pluribus hauſtus aquę conceditur, omnes ſimul haurent, ſi aqua omnibus ſufficiat: ſin minus, alternis conuentione conſtitutis temporibus vtentur.* [g]

c Pecoris ad aquam. 3 *Seruitus* ad aquam adpellendi pecoris, *etiamſi ruſtico, ſiue pecori cõpetat: ſi tamen occaſione fundi, pagi, villę, municipij, alteriusve loci debetur, rectè inter reales cõnumeratur. Plura autem pecora quàm in ſeruitute conſtitutum ſit, appelli non debent, alioquin quæ excedunt, repellẽtur, reiecta opinione Trebatij,* [h] *qui uoluit totum uitiari.*

d Ius paſcendi. 4 *Et hæc* pecoris paſcendi *ſeruitus, ſi prædij uicini fructus in pecore conſtat, prædialis eſt: quod Zaſius* [i] *ita intelligendum credit, ſi ruſtici, qui uicinos fundos colunt, & quibus hæc ſeruitus debetur, ex pecore præcipuum fructum colligant: ut eſt apud nos uidere in Hercinia ſylua: licet* [k] *Accurſ. aliter intelligat.*

e Calcis coquendæ. 5 Calcis coquendæ, arenæ fodiendæ *ſeruitutem præciſe fundorum cauſa conſtitui oportet, ſi realis eſt, ut ſcilicet tantum calcis, arenæ, coquatur, fodiatur, quantum pro agri ſundine neceſſitate*

a d. l. 1. in fi. eo. titu.
b l ergo. hoc titul.
c In ſumma. De ſer. ruſtic. prædio.
d Argumẽto l 3 in pri. illo noſtro.
e Argumẽto l. 2. de iuriſdictio. iudic.
f d. l. 3. in fin. fac. §. flumina ſupr. de rerum diuiſione.
g l. 5. §. Aquæ ductus. hoc titulo.
h l. 1. §. Trebatius. cum §. ſequent.
i De aqua pla. arce. in ſuis intellect. fol. 63. & §. Aequè. inf. de act.
k in l. pecoris. hoc titul.

ceſſitate ſufficit, vt caſas ſeu tuguria ædificare vel integere liceat, quib. fructus [l] *colligãtur.* 6 *Huc quoq; aſcribe frequentiſſimas noſtræ Germaniæ ſeruitutes; quales ſunt,* ius ſecandi ligna ex ſylua uicina, ius venandi, aucupandi in ſyluis aliorũ. *Item* ius paſcendi in alienis prædijs, & piſcandi; & cretæ fodiendæ, & lapides eximendi, & figulinæ habendæ, *& cætera id genus cõpluria.* Nam *& hæ ſeruitutes à re rei, ideſt, à prædio ſeruiente loco vicino, & occaſione loci, perſonis illic habitantibus debentur: nec cũ perſona intermoriuntur, id quod cotidiana conſuetudo docet, quæ in huiuſmodi* [m] *iurib. dominatur: ſed ſunt perpetua, & ad hæredes extẽduntur, & ſequũtur quẽcũq; poſſeſſorẽ fundi ſeruiẽtis, ſicut aliæ ſeruitutes reales.*

f Ideò autem. *Hic verſ. generalis eſt, tam ad vrbanas quàm ruſticas ſeruitutes, ſatiſq; per ea quæ ſuperius dicta ſunt explicatus.* 7 *Contingit enim in compendio, prædictas ſeruitutes ob id prædiorũ appellari, quod ſiue prædijs, altero ſcilicet dominante, altero ſeruiẽte, conſtitui* [n] *poſſi nt.* 8 *Obligationis tamẽ iure uiam promittere interdum & is poteſt, qui fundum non* [o] *habet, adeò ut euictionis cõtrahat obligationẽ.*

§. Si quis velit.

1 *Materia ex qua ſeruitutes conſtituuntur.*
2 *Conſuetudine ſeruitutem comparari.*
3 *Item & præſcriptione.*
4 6 *Seruitus continua quæ ſit, & quanto tempore præſcribatur.*
5.7 *Seruitus diſcontinua, & quanto tempore præſcribatur.*
8 *An nuda tituli allegatio in ſeruitute diſcontinua ſufficiat.*
9 *Qui modus, & quæ forma ſeruitutibus imponi queat.*
10 *Quomodo finiantur ſeruitutes.*

Si [a] quis velit vicino aliquod ius conſtituere, pactionibus [b] atq; ſtipulationibus id efficere debet. Poteſt etiam teſtamento quis hæredem ſuum damnare, ne altius tollat ædes ſuas, ne luminibus ædium uicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in parietem ſuum immittere, ſtillicidiumq; aduerſus eum habere: uel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquam ve ex eo ducere.

a Si quis. *Traditur hoc loci materia, ex qua reales ſeruitutes conſtituuntur.*

b Pactionibus. 1 *Conſtituuntur ergo ſeruitutes tam contractibus inter viuos, puta ſtipulatione, donatione uel alijs, quàm ultima* [a] *voluntate: modo vterq; & is qui paciſcitur, legat, aut contrahit, eius prædij cui ſeruitus deberi incipit, ſit dominus, quanquam & is qui vtile tantùm dominium habet (qualis eſt emphyteuta, vaſallus) ſeruitutem* [b] *acquirat.* 2 *Adde, ſeruitutem etiam comparari conſuetudine alicuius loci, vel ſtatuto: ut ſi ita conſtitutum ſit, uel lõgo tempore obſeruatum, quod uicinus per prædiũ uicini iter actumue habere debeat: aut ne quis ædes ſuas altius tollendo luminibus uicini* [c] *officiat, uel proſpectui.* 3 *Item & uſucapione. Seruitutes enim licet ſummo iure non admittant uſucapionem, id etiam prohibente* lege Scribonia: [d] *poſtea tamen Prætores & Iuriſconſulti ex bono & æquo hanc rem temperantes permiſerunt, ut ſeruitutes longa quaſi poſſeſsione & uſu diuturno uſucapi, acquiriq; poſſent.* [e] *Quod ut rectè accipias, ſcire conuenit, aliquas ſeruitutes habere cauſam continuam, ut quæ ſemel poſita ſemper durent, ſine facto hominis, & quarum poſſeſſio nõ interrũpatur:* 4 *ut ſeruitus immittendi tigni in vicini parietem, eſt continua, quia poſtquam ſemel eam cæpi quaſi poſſidere, hoc eſt, ſi ſemel tignũ incluſum eſt, in uicini parietem, non opus habeo ad eius præſcriptionem ullo hominis facto & opera, ſed continuò eam poſſideo, tanquam rem aliquam immobilem. Idem eſt in aquæductu, & ædib. altius ſublatis.* 5 *Aliæ ſeruitutes habẽt cauſam diſcontinuam, ſiue (ut Latinius dicas) interpolatam aut interuallatam: hæ ſunt, quæ ſine hominis opera nec ſubſiſtunt nec durant: ut eſt facultas* eundi, agendi, vehendi curribus, appellendi pecoris, hauriendæ aquæ, *& iis iura ſimilia.* Et dicitur propterea diſcontinua *ſiue* interpolata, *quia de eius natura neceſſe eſt interuallis tẽporum, cùm nemo poſſit continuò ire, agere, haurire aquã,* [f] *&c.* 6 *Seruitus ergo continua præſcribitur ſpacio tanti temporis, quo res immobilis, nempe decem annis inter præſentes, uiginti inter* [g] *abſentes. Requiritur tamen bona fides, itẽ ſciẽtia & patiẽtia aduerſarij, dum adſit bona fides. Nam & ſic dominium præſcriberetur.* [h] 7 *Diſcontinua uerò ſiue interpolata ſeruitus non uſucapitur longo tempore, quia non extat continua poſſeſsio, ſed in ea præſcribenda neceſſarium eſt tantùm tempus, cuius initii memoria non exiſtat: in quo ſcientia & patientia aduerſarij non requiritur.* 8 *An autem nuda tituli allegatio in caſu propoſito ſufficiat? diuerſimodẽ tractatum* [i] *eſt. Paulus Caſtrenſis primò eam ſufficere cẽſuit, adductus Innocẽtij autoritate:* [k] *deinde tamẽ ueritate urgẽte uacillauit. Odofredus hoc dogma reprobat, mille, inquiens, animas per iſtud ad inferos demergi: utpote quod anſam doli fabricãdi præbeat. Cui Zaſius* [l] *quoq; non ſemel ſubſcripſit, maximè quod tempus immemoriale, quod a lege deſideratur, iã per iſtud dogma eluderetur, & ſic dolo quis circũſcriberetur, niſi aliqua cucurrerent indicia, quæ pro titulo præſumẽdo facerent: quod omne in officium iudicis collocandũ eſſe dicit.* [m] *Diximus de materia ſeruitutũ realiũ: non incongruũ fuerit, de modo quoq; & forma earũdem paucula attexere.* 9 *Sciendũ itaq; eſt, modũ ſeruitutibus imponi poſſe, vt ſcilicet conſtituatur, quo genere vehiculi, quot equis, qua parte fundi, pro diuiſo quis vadat.* [n] *Poteſt etiam vſus ſeruitutis modificari, vt in die certis horis, vel alternis diebus aliquis utatur, licet ſemper ſit una & perpetua ſeruitus.* [o] *Ex tempore verò conſtitui ſeruitus nequit, ideſt,*

ex

d d. l. ergo, cum l. ſeq.
m l. Si publicanos. § fin. De public.
n l. uia. §. ſi fundus. de ſer. ruſt præd. & l. 1 ff. communia prædio.
o l. Hæredes. §. An ea. famil. erciſc.
p l. fundum cuius §. 1. De euictionibus.

a fa. l. poteſt. Communia prædiorũ
b l. 1. § fin. De ſuperfic. l. & in prouinciali. C. De ſeruit. & aqua l. Si is cui. §. final. Quemadmodũ ſer. amittat.
c l. 1. §. pen. & ibi gl. & Dd. de aqua plu. arc. & l. 2. C. de ſer. & aqua.
d l. Sequitur. §. ult. De aqua plu. arc.
f l. Seruitutes. 3. de ſeruitut.
g Sic intelligitur. l. Si quis diuturno. Si ſeru. uend.
h Bar. & Paul. Caſt. in d. l. Seruitutes per l. fi. C. De lõgi temp. præſcri. Bar. d. l. 1. §. denique. De aq. pluu. arc.
i in d. l. ſeruitutes.
k c. Si diligẽter. Extrà de pſcriptio.
l Præcipue in titu. ff. De ſeruitut.
m Argumẽto. l. 2. de iure delibe. quæ latius in ſuis intellectibus proſequitur.
n d. l. ſeruitut. 3. ad finem.
o l. via. §. ſeruitus. De ſeruitutib.

ex certo die, in qua incipiat: nec ad tempus, ſcilicet quo finiatur, nec ſub cōditione extinctiua, nēpe, vt certa conditione eueniente, ſeruitus extinguatur: vt ſi dixero, do tibi facultatē eūdi quouſq; Cæſar veniat, vel ſi Friburgum veniat: Nec ad certam conditionem, veluti donec Titius conſul eſt, ito per fundum, vel quā diu volam. Si tamen hac forma conſtitueretur ſeruitus, tametſi ſtricto Iure, non valeret conceſſio: tamen obſtaret impediri volenti vſum exceptio: Eſſet enim tutus exceptione, eaq; iuuaretur: quod vtilitatis cauſa receptum [p] *eſt. Quæ verò prædictorum ſit ratio, clarius cæteris Zaſius in ſuis* Paratitlis [q] *refert. Cæterùm de actionibus, quæ pro huiuſmodi ſeruitutibus vel aſſerendis vel negandis competunt, Imperator infrà ſuo loco* [r] *tractabit. Pro colophone tamen addēdum eſt paucis,* 10 *quib. modis conſtitutæ ſeruitutes rurſum extingui, ac finiri poſſint: quādo nihil tam ſtabilitum eſt, quod non ciuili quoq; ratione labefactari queat. Finitur ergo primò ſeruitus, ſi per dominum ſit remiſſa, atq; ab ea per expreſſam renūciationē diſcedatur, quia eodem genere quodq; diſſoluitur, quo* [s] *colligatum eſt. Deinde, per non vſum legitima interueniente præſcriptione amittitur. exemplum eſt in ſeruitute vrbana: nā ſi decē vel viginti annis non ſis ea vſus, quia vicinus foramen, in quod immitti tignum ſolebat, vel feneſtras, quibus ſol immittebatur, obſtruxit: tanto certè tempore parta eſt rurſus uicino libertas. Vltimò, confuſione quoq; prædiorum ceſſant ſeruitutes: videlicet ſi idem utriuſq; prædij tam dominantis quàm ſeruientis dominus eſſe cœperit in ſolidum:* [m] *ſecus eſt, ſi ex parte tantum prædij fiat iſta confuſio, quia non penitus extinguitur ſeruitus.* [t]

p Per gl. Bartol. & Caſt. in d.l. ſerui tutes. 3.
q Sub tit. de ſeruit.
r In §. Aequæ. in fr. de actionib. ubi & nos dicemus
s l. quæritur. §. ſi vē ditor. de ædil. edict. l. prout quiſque. de ſolutio. l.
m Nihil tam naturale. de reg. iur.
t l. 1. Quemadmodū ſeruitus amittatur.

De vſufructu. tit. iiij.

In Rubricam.

1 *Perſonalis ſeruitutis tres ſpecies.*
2 *Ordo huius tituli defenſus.*
3 *Seruitus perſonalis cur ſic dicta.*
4 *De ſeruitutibus mixtis.*
5 *Vſusfructus duplex, cauſalis & formalis.*

H*Actenus de realibus ſeruitutibus dictum eſt: nunc de perſonalibus ſubijcitur,* 1 *quarum tres ſunt ſpecies, vſusfructus, uſus, habitatio.* 2 *Nec repugnat ſi dicas, ordinē videri præpoſterum, cum primitus de perſonali tanquam excellentiori fuiſſet agēdum: quemadmodum & in Pandectis eſt obſeruatum: quoniam id propter rerū diuiſionem ſecundo abhinc titulo traditam, factum eſt, ut vno contextu diuiſionis materia ſequeretur, vt Faber* [a] *ait.* 3 *Dicuntur autem hæ perſonales ſeruitutes, quia perſonæ debētur, licet à re obueniant. Nam ſuprà* [b] *quoque admonui, ad iudicandā qualitatem cuiuſq; ſeruitutis, ſemper reſpiciendum eſſe id cui debetur, ſiue ſit perſona, ſiue res.* 4 *Doctores tamen recedentes à Phraſi Romana, has malunt mixtas appellare, ut quæ partim à realibus, partim à perſonalibus naturam participent. Perſonales enim ſunt, quia cum perſona finiuntur.* [c] *Reales, quia vt Iura realia vendicantur.* [d] 5 *Hoc addendum, in præſenti titulo de formali vſufructu, non de cauſali mentionem fieri.* Vſusfructus *cauſalis doctorib eſt, quib. cauſam dominij habet, cum ſcilicet vſusfructus cum ſua cauſa, ideſt, proprietate coniungitur.* Formalis *verò dicitur, ubi vſusfructus à proprietate ſeparatur: & hoc caſu ſeruitus eſt, nec ullo modo ad dominum rei pertinet: quia cum de ſeruitutum ſpecie ſit, ſeruire illi ſua res non poteſt.* [e] *Coraſius* [f] *tamē, verè vnum tantum vſumfructum eſſe contendit.*

a H. c in rub.
b In rub. de ſeruit. præd. no. 4.
c l. 1. vbi gl. de ſeru. l. non ſolum. 1. §. tali. deliberatio. leg.
d l. uti frui. in prin. Si uſufruc. petat. Cy. in Rub. C. de uſufr.
e d. l. vti. frui.
f lib. 5. Miſcell. c. 3.

Princ. tit.

1 *Vſusfructus definitio explicata.*
2 *Iulius Paulus Papiniani diſcipulus.*
3 *Creditor non poteſt vti pignore.*
4 *Vſus & vſusfructus differunt.*
5 *Fructuarius cauet, ſe boni uiri arbitrio uſurum.*
6 *Et hac cautio an ſit de ſubſtantia vſusfructus.*
7 *Vſusfructus inhæret, & cum ea perimitur.*

Vſusfructus [a] eſt Ius [b] alienis rebus [c] utendi [d] fruendi, [e] ſalua [f] rerum ſubſtantia. Eſt autem Ius [g] in corpore, quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt.

a Vſusfructus.] 1 *Hæc vſusfructus definitio ab effectu & officio conflata eſt, quod genus definiendi in legibus frequens. Deſumpſit autem eam Iuſtinianus ex Iulio* [a] *Paulo,* 2 *quem Papiniani diſcipulum fuiſſe Lampridius autor eſt.*

a In l. j. De vſufr.

b Ius.] *Ideſt, facultas: neque hoc rarum eſt, tum in legibus, tum apud alios probatos autores, ut Ius pro facultate accipiatur.*

c Alienis rebus. *Propriè enim rei vſusfructus conſiderari nō pōt, niſi de cauſali loquamur, proprietati*

tati perpetua committerque inſpectio rarior eſt, nec tot habet effectus, ſicut quando alteri conceditur, & utilitatem ſuam proximo reddit uſufructus.

b §. Furtum. inſ. de oblig. quæ ex delict. naſc. §. final. Quibus mod. re. cont. oblig.

d Vtendi. *Ad differentiam iuris, quod habet creditor in pignore.* 3 *Is enim non poteſt uti re pignorata, quia utendo furtum committeret.* b

e Fruendi. *Ad excludendum uſum nudum, dicitur fruendi: qui enim uſum tantũ habet, minus habet quam qui uſumfructum.* 4 *Siquidem uſum dicitur habere, cui Ius utendi datum eſt, quòd uti poſſet prædio uel domo ad neceſſitatem. At uſuſfructus plenior eſt, omnemq; utilitatem rei ſignificat, & Ius & facultatem utendi fruendi, præſtat, tam ad uoluptatem quàm ad neceſſitatem. Poteſt enim uſufructuarius Ius quod habet, locare, uendere, aut gratis concedere, ut fruatur: habet deniq, quicquid omnino ad plenitudinem fruendi pertinet, ſalua rei ſubſtantia, ita quod dominus propter proprietatis Ius in re, uiuente uſufructuario, nihil retineat.*

f Salua rerum ſubſt. *Quia in hunc modum uti frui licet ne quicquam de ſubſtantia pereat: & per hoc emphyteuta, ſimileſque perſonæ excluduntur, quibus non eſt neceſſe rerum ſubſtantiam ſuam ſeruare.* 5 *Vſufructuarius uerò cogitur ſatiſdare, ſe vſurum re aliena arbitratu boni uiri, hoc eſt, ſe rem non deteriorem facturum, quàm in re ſua faceres.* c 6 *Nonnulli tamen uolunt hanc cautionem non eſſe de ſubſtantia uſuſfructus, quia & ſine cautione uti frui liceat:* d *quod uerũ eſt, ſi de uero uſufructu loquamur, earum ſcilicet rerum quæ utendo non deterũtur.* e *Nam ſi ad rerum quæ uſu cõſumuntur uſumfructũ reſpicias (quanquam tum impropriè uſuſfructus dicatur) cautio uidetur eſſe de ſubſtantia.* f *Quibus cõſequẽs eſt,* 8 *quod tametſi fructuarius domo aut fundo à teſtatore ſibi legato utatur, fruatur, cautione necdum præſtita: fructus tamen ſuos faciat, niſi à proprietatis domino, ſiue alio iam ſint percepti. Secus ſi, utatur frumento, pecunia, ueſtibus; alijsue rebus ſimilib. quæ uſu conſumuntur: fructus enim non lucraretur.* h

g Ius in corpore. *Ideſt, rei corporali inhærens.* 7 *Vnde diſcis, uſumfructum non eſſe rẽ aliquam quæ ex ſeſe ſubſiſtat, aut contrahentium uoluntate conſtet, ut tanquam Ius quoddam obligationis ad hæredes, vel in eos transferat: ſed eſſe Ius rei corporali ita inhærens, ut unà cum ipſa re perimatur, uerbi gratia: Cõceſſi ego tibi uſumfructum ſerui mei, & tu quidem es uſufructuarius, ego uerò proprietarius: quamdiu ſuper eſt ſeruus, uſuſfructus conſiſtit: illo autem mortuo & uſuſfructus extinguitur, cum ſublato principali, & ea, quæ acceſſionum locum obtinent, extingui* i *oporteat.*

c l. 1. uſufru. quem ad caueat.
d gl. in d. l. 1. De uſufru.
e Zaſ. in l. ſed etſi. §. item ſi iurauerit in fi. de iureiurand.
f Dd. in l. 1. C. eod. ſa. § conſtituitur. infr. hoc tit.
g Ang. hic.
h Dyn. Bald. & Sal. in l. Si homo. De vſucap. gl. & Dd. in l. ſi uxori. De uſufr. lega.
i l. 2. de pecun. leg.

§. Vſuſfructus.

1. 2 *Vſuſfructus quibus modis à proprietate ſeparetur.*

Vſuſfructus a à proprietate ſeparationem recipit, idq; pluribus modis accidit, vt ecce. b ſi quis vſumfructum alicui legauerit: nam hæres nudam c habet proprietatẽ, a legatarius uerò uſumfructum. Et contrà ſi fundum legauerit, deducto uſufructu legatarius nudam habet proprietatem: hæres verò uſuſfructum. Item alij uſumfructum, alij deducto eo fundum d legare poteſt. Sine teſtamento uerò ſi quis uelit uſumfructum alij conſtituere, pactionibus e & ſtipulationibus f id efficere debet. Ne tamen g in uniuerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedẽte vſufructu, placuit certis modis extingui uſumfructum, & ad proprietatem reuerti.

a Vſuſfructus. *Diximus ſuprà ad rubricam de uſufructu formali, qui à proprietate ſeparatũ, hic tractari. Quia autem uarijs modis hæc ſeparatio contingere poteſt, ideò Imperator paucula aliquot exempla ſubdit, ut eorum formulis, complura eiuſdem monetæ intelligere liceat.*

b Vt ecce. 1 *Hæc exempla docent, uſumfructum à proprietate ſeparari poſſe, uel in ultimis uoluntatibus, uel inter uiuos pactionibus & ſtipulationibus: quæ omnia pendent à uoluntate & facto ipſius domini, conſtituentis uſumfructum, & à ſua proprietate ſeparantis.*

c Nudam. *Separatim ab uſufructu.*

d Pactionibus. *ideſt, quibuſcunque contractibus inter uiuos.*

e Stipulationibus. 2 *Adde idem contingere a poſſe per præſcriptionem:* a *Item quando Iudex in familiæ erciſcundæ, aut communi diuidundo iudicio, alij proprietatem, alij uſumfructum adijudicat.* b

f Fundum. *Proprietatem fundi.*

g Ne tamen. *Occupatiuncula eſt. Poſſet enim obijci, quod in noſtro propoſito nullos eſſet proprietatis uſus, cum apud olim ſit uſuſfrufructus rei, & ſic ualde eſt ridiculum, me dominium rei appellari, alium uerò reipſa uti, frui, & proprietatem eſſe ſine effectu. Hac obiectionem tacitam Imperator hic ſubmouet.*

a l. Ne fructuariũ. C. de vſufruct.
b l. ſi uſufruc. plurib. ff. eo.

§. Conſtituitur.

1 *Quarum rerum uſuſfructus conſtitui poſſit.*
2 *Rerum uſufructus non conſtituitur, quæ vſu conſumuntur.*
3 *Et quæ ſit ratio.*
4 *Verbum, cauere, quomodo hic accipiatur.*

In

5 *In quaſi vſufructu quæ ſit forma cauendi.*
6 *Si cautio omiſſa ſit, quomodo peti poſſit.*
7 *Poteſt teſtator grauare alios, vt pro fructuario fideiubeant.*
8 *Vti & abuti.*
9 *Vſusfructus & quaſi vſusfructus in quo differant.*
10 *Quaſi uſusfructus in quo differat à mutuato.*

Conſtituitur [a] autem uſusfructus non tantum in fundo & ædibus, uerum etiam in ſeruis, & iumentis, & cæteris rebus, exceptis ijs quæ ipſo uſu cōſumūtur. [b] Nam hæredes neq; naturali [c] ratione, nec ciuili recipiunt uſumfructum. quo in numero ſunt uinū, oleum, frumentum, ueſtimenta: quibus proxima eſt pecunia numerata. Namq; ipſo uſu aſsidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis [d] cauſa ſenatus [e] cēſuit poſſe etiam earum rerum [f] uſumfructum [g] conſtitui, [h] ut tamen eo nomine hæredi [i] vtiliter caueatur. [k] Itaq; ſi pecuniæ uſusfructus legatus ſit, ita datur legatario, ut eius fiat, [l] & legatarius ſatiſdet [m] hæredi [n] de tanta pecunia reſtituenda, ſi morietur, aut capite minuetur. [o] Cæteræ quoq; res [p] ita traduntur legatario, ut eius fiant: ſed æſtimatis his, ſatiſdatur, ut ſi moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia reſtituatur, quanti hæ fuerint æſtimatæ. Ergo ſenatus non [q] fecit quidem earum rerum uſumfructum (nec enim [r] poterat) ſed per cautionem quaſi uſumfructum [ſ] conſtituit.

a Conſtituitur. *Explicatur in hoc §. quarum rerum uſusfructus poſſit exiſtere, uel non poſſit.* 1 *Et pro regula ſeruādū eſt, omniū rerū, quarum natura fruitioni accommodata eſt, uſumfructum conſtitui poſſe: neq; n. eſt res vlla, maximè corporalis, quæ non poſſit in vſumfructum venire, dum eius extet cōmerciū.*

b Conſumuntur. 2 *Hæ enim res, quæ vſu ſtatim conſumuntur, quales ſunt, quæ pondere, numero, vel menſurà dantur, item ueſtimenta, & ſimiles, ob id vſufructum non recipiunt, quia non maneret vtendo fruendo ſalua earum ſubſtantia: quod tamen omnino neceſſe eſt. Ideoq; ſuprà dixi, fructuarium ſatiſdare debere, ſe* vſurum re aliena arbitratu boni uiri, *ideſt, ſe cauſam vſusfructus non deteriorem facturum, cæteraq; omnia curaturum, quæ in re ſua faceret diligens paterfamilias:* [a] *Bonum uirum autem interpretatur Venuleius,* [b] *Iudicem, qui arbitrabitur.*

c Neq; naturali. 3 *Naturali ratione ideò non, quia ſalua non manet ipſius rei ſubſtantia neque enim vſum præbere, nec fructum reddere poſſunt vllum, niſi ſimul conſumantur. Ciuili verò ideò non quia earū rerum proprietas tranſit in fructuarium.* [c] *Eſt enim firma regula veterum, cuius etiam Cicero* [d] *in Topicis meminit,* quarum rerum vſus eſt, conſumptio, in his non poteſt uſus à re ſeparari.

d Vtilitatis cauſa. *Quo magis ſcilicet utilitas omnium rerum latiſſimè pateret.*

e Senatus cenſuit. *Senatuſconſulto conſtitutum eſt, cuius Seuerus & Antoninus* [e] *Imp. & Vlpianus* [f] *Iuriſconſultus alibi etiam meminerunt.*

f Earum rerum. *Quæ uſu conſumuntur.*

g Vſumfructum. *Impropriè tamen, ut infrà ſubiicit.*

h Conſtitui. *Vt ſcilicet vſus earum rerum aliquid interim commodi adferat uſufructuario.*

i Hæredi. *Apud quem eſt proprietas rei.*

k Caueatur. 4 *Hoc verbum (cauere) variè in legibus* [g] *accipitur: ſed hic cautionem fideiuſſoriam, vel certè pignoratitiā ſignificat. Expone ergo, caueatur: Ideſt, vel pignoribus, vel fideiuſſoribus cautio præſtetur: ſubaudi, ab eo, qui huiuſmodi res fruendas accipit. Sed quid cauebit? rem ipſam ita ſaluam fore, vt finito uſufructu tantum reſtituat, quantum accepit* 7 *Et hinc diſcis, quæ ſit forma cauendi in huiuſmodi rebus, quæ vſu conſumuntur: illa ſcilicet, quòd in pecunia numerata caueat fructuarius, ſe reſtituturū tantam pecuniam proprietario, quanta ipſi fuit tradita, ſi contingat finiri vſumfructum, in aliis verò rebus ſe eiuſdem qualitatis res reſtituturū, extincto vſufructu,* [h] *aut æſtimatis illis æſtimationē:* [i] *quod & commodius eſt.* 6 *Si tamē cautio ſit omiſſa, peti pōt ab his, quorum intereſt, condictione incerti,* [k] *vel actione in factum, aut ſi petita non ſit, finito vſufructu, quantitas tradita reddetur.*

l Vt eius fiat. *Ideſt, vt pecuniæ dominium transferatur in legatarium vel vſufructuarium.*

m Satiſdet. *Ideſt, ſecuritatem per fideiuſſores* [k] *det, aut cautionem præſtet pignoraticiam, quæ æquipollet fideiuſſoriæ.*

n Hæredi, *Hoc eſt, ei ad quem primum pertinuit harum rerum proprietas: quę ſi eſſet alteri legata, ei non autem hæredi caueretur.* [l] *Quod ſi ſub conditione legata eſſet interim hæredi cauendum eſt: qui ſi cautionem petere omiſerit, exiſtente conditione teuebitur eo nomine.* [m] 7 *Poteſt tamen teſtator grauare aliquos ex hæredibus, vt pro fructuario fideiubeant, quo caſu ſi ex fideiuſſione* [n] *cogantur aliqua ſoluere, nihil repetent à fructuario actione mandati, quod nullum interceſſit: cum ex neceſſitate ipſi ſe obligarint.*

o Aut capite minuetur. *Patiatur maximam vel mediam capitis deminutionem, amittēdo ſcilicet libertatem aut ciuitatem* [o] *Romanam.*

p Cæteræ quoque res. *Quę vſu conſumuntur.*

q Non fecit. *Propriè loquendo.*

a l. 1. ff. de vſufruc. quemad. cauea.
b in l. continuus §. cum ita ſtipulatus. de verb. obl.
c l. ſi tibi uini. ff. de vſu. earum rerū, quæ vſu cōſumūtur. l. vtifrui. ſi vſufr. petat.
d in loco à contrario.
e in l. 1. C. de vſufr.
f in l. ſi. ff. vſuf. quēad. caueat.
g l. ſancimus. C. de verb. ſign.
h l. ſi tibi uini. De vſuf. earum rerū.
i Vt hic, & d. l. ſi tibi vini.
k l. 1. ff. qui ſatiſdat. cog.
l l. ſi tibi decem. de vſufr. earum rerū vſu. conſ.
m l. Iulianus. §. ſi tibi decem. ff. ad exhib.
n l. Tribus hæredibus de vſufr. ear. rerum.
o l. ſtipulatione. & l. ſeq de uſufr ea. rerum.

Non

r Non enim poterat. *Vel naturali vel ciuili ratione conſiderata, vt ſuprà dictum eſt.*

s Quaſi uſumfructum. *Impropriè ſcilicet, & potius abuſum, quam vſumfructum. 8 Eſt enim abuti vtendo conſumere. Nam autore Boetio, vtimur his, quæ nobis utentib. permanent: ijs uerò abutimur, quæ nobis utentibus pereunt. Ex hoc textu diſcenda eſt ſingularis differentia, inter abuſum, uel quaſi uſumfructum, & uſumfructum uerum. 9 Nam uerus & proprius uſusfructus in his reb. conſtituitur, quæ uſu non deteruntur: quaſi uſusfructus autem in rebus quæ utendo pereunt. Item in uſufructu uero res traduntur, ideſt, ita conceduntur fructuario, ut non in totum eius fiant, ſed maneant proprietarii. Cæterum in quaſi uſufructu res dantur, hoc eſt, ita conceduntur alteri, ut in accipientem transferatur dominium, præſtita tamen ſupradicta cautione, quæ loco proprietatis eſt. 10 Et in hoc differt etiam quaſi uſusfructus à mutuo, quod non requirit eam ſatiſdationem: Differt & in eo, quod in mutuo neceſſe eſt, ut idē genus, einſdemque, omnino bonitatis* [p] *reddatur: at cautioni, quæ in hoc uſufructu deſideratur, ſit ſatis, ſi iuſta rerum æſtimatio* [q] *reſtituatur. Addunt nonnulli* [r] *& hoc diſcrimen, quod in mutuo, periculum caſus fortuiti, ad accipientem pertineat, tanquam dominum,* [s] *ſecus in fructuario pecuniæ, is enim caſum fortuitum non præſtat, ſed ad illum huiuſmodi periculum pertinet, qui uſumfructum conſtituit, non ſecus atq; ſi alia res periret. Interim obiter etiam ex prædictis intelligis differentiam inter dare &* [t] *tradere.*

p §. 1 inſ. Quib. modis re cōt. oblig. ibi Dd.
q d l. ſi tibi uini.
r Bal. hic.
s l. incend. C. Si cer. pet.
t De qua in §. ſic itaque diſcretis. inſ de act.

§. Finitur.

1 *Vſusfructus morte fructuarii finitur.*
2 *Quid ſi teſtator uſumfructum ad hæredes fructuarij extendat?*
3 *Duo caſus in quibus hæres fructuarius agit.*
4 *Ciuitas fructuaria quando cenſeatur mortua.*
5 *Vſufructus capitis diminutione amittitur.*
6 *Vſufructus non utendo qualiter pereat.*
7 *Vſusfructus in Iure ceſſione quando finiatur.*
8 *Vſusfructus proprietatis comparatione perditur.*
9 *Conſolidatio non impedit ius accreſcendi.*
10 *Vſusfructus rei mutatione vel interitu extinguitur.*
11 *Area quid?*

Finitur [a] autem vſusfructus morte vſufructuarij, [b] & duabus capitis [c] deminutionibus, maxima & media, & non vtendo [d] per modum & tēpus: quæ omnia noſtra ſtatuit conſtitutio. [e] Item finitur vſuſfructus, ſi domino proprietatis ab uſufructuario cedatur: [f] (nam cedendo extraneo, [g] nihil agitur. [h]) vel ex contrario, ſi uſufructuarius [i] proprietatem rei acquiſierit, quæ res conſolidatio [k] appellatur. Eo amplius, conſtat, ſi ædes [l] incendio conſumptæ [m] fuerint, vel etiam terræmotu, uel uitio ſuo corruerint, extingui uſumfructum, & ne areæ [n] quidem uſumfructum deberi. Cum autem finitus fuerit totus uſusfructus, reuertitur ſcilicet ad proprietatem, [o] & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam [p] in re habere poteſtatem.

a Finitur. *De conſtitutione uſusfructus hactenus dictum eſt: nunc de eius amiſſione congruo ordine videndum, quam multis modis contingere, hic §. edocet.*

b Morte uſufructuarij. *1 Et hic eſt primus modus, quo finitur uſusfructus, nempe mors* [a] *uſufructuarū. Vſusfructus enim cum ſit ſeruitus* [b] *perſonalis, extra perſonam fructuarii, & ſic ad hæredes ipſius non protenditur. 2 Quod ſi teſtator hoc expreſſerit, ut uſufructus & ad hæredes pertineret; tamen ad hæredem tantum primum, non etiā ad ulteriores hæredes pertinebit.* [c] *nonuſque erit in perſona hæredis uſusfructus: atq; ob id de nouo cauebit hic hæres, ſe re boni uiri arbitratu* [d] *uſurum. 3 Sunt tamen duo caſus, in quib. hæres fructuarius agit. Primus eſt, ſi perceptis à colono fructibus fructuarius penſione non ſoluta moriatur, tum enim hæres defuncti aget ad eors* [e] *Secundus eſt, ſi fructuarius, per hæredem teſtatoris impeditus, frui non poterat, & uita defungatur, tunc hæres fructuarii ad intereſſe* [f] *aget. Quod ſi uſufructus per fideicommiſſum à legatario relictus ſit, non inſpicitur mors, uel incapacitas legatarii, ſed eius, cur fideicommiſſum* [g] *debetur. 4 Sed ſi ciuitas conſtitutum habeat uſumfructum, quamuis hæc mori non poſſit: tamen ſi ita deſinat, ut aratrum in ea inducatur, intelligitur iā eſſe mortua, ut uſusfructus amittatur.* [h] *Subditq; Accurſius,* [i] *paria iudicari, ſi ciues communicato conſilio inde deſcenderent.*

c Ex duabus capitis deminutionibus. *5 Olim omni capitis deminutione, hodie ſolum maxima & media, per quas libertas & ciuitas Romana ſoleb at amitti, uſusfructus, eiusq; actio deſinunt,* [k] *non habita ratione, Iure ciuili ſiue prætorio conſtituatur. Et hic eſt ſecundus modus finiendi uſusfructus. Quod ſi quis antè capite minuatur, quàm uſusfructus ceſſerit, ideſt, incipiat deberi, puta, quia uel hæreditas non eſt adita uel ex die legatus ſuit uſusfructus: & intra diem capite deficio, die poſtea cedēte nihil perdo, quia nihil habui, qua propter ſi quando reſtitueret: ſaluus mihi eſſet* [l] *uſusfructus. Quibus conſequent eſt, ſi in ſingulos annos, menſes, dies, mihi uſusfructus legetur, quia plura ſint legata, eum ſolum uſumfructum capitis deminutione perdi, qui iam conſtitutus erat. Cæterùm ſi reſtituat per Principem, ſiue alium ſaluus mihi erit ad cætera tempora* [m] *uſusfructus.*

a Hic & l. 3. §. ulti. Quib. mod. uſufr. amit.
b Vt ſup ad rubric.
c l. eum antiqui. C. eo. tit.
d l. repeti. & ibi gl. hoc tit. Bald l. 1. § excepto. C. de cad. toll.
e l. defuncta. De uſuf.
f l ſi extraneo. in fine. cum l ſequ. de uſufr.
g l. ſi legatum. l. Si Pompon. §. final. quib. mod. uſuſr. amitt.
h l. ſi vſusfructus ciuitati. hoc tit.
i in d l. ſi uſusfruc. per l. 1. prim. reſp. de coll. bon.
k l. 1. ff. eod. l. corruptionē. C. eod. titulo
l d l. 1. §. ſed ita cū § ſeq.
m d. l. 2. § fi.

Et

d Et non utendo. 6 *Tertio non vtendo vſusfructus perit, nempe ſi vſufructuarius eo. non vtatur fruatur, hodie decem annis inter præſentes, viginti inter* [n] *abſentes. Sed quid ſi tantum vtatur, non etiam fruatur. Et ſi quidem ſciens ſe habere vſumfructum, tantum utatur, tunc Ius fruendi retinet: ignorans verò ſi id faciat, vſumfructum amittit.* [o] *Dixi, hodie: quia olim ſtatim interibat uſusfructus, ſi rei immobilis poſſeſsione bieunio fructuarius non vtebatur, rei mobilis anno, ut Paul. Antiquitatũ lib. IX. ſcribit. Quod ad eccleſiam tamen & ciuitatem fructuariam attinet, non interrumpitur uſufructus, neque finitur nõ utẽdo, niſi centum annorum ſpacio.*

e Noſtra conſtitutio. *Quæ extat lib. III. Cod. ad Iulianum præfectum prætorio.* [q]

f Cedatur. 7 *Quartus modus finiendi vſusfructus eſt, in iure ceſsio, quando ſcilicet fructuarius domino proprietatis uſumfructum in iure ceſſerit.*

g Extraneo. *Ideſt, ei qui rei, in qua conſtitutus eſt uſusfructus, proprietatem nõn habet.*

h Nihil agitur. *Quo ad ius utendi fruendi transferendum in extraneum. Eſt enim uſusfructus ſeruitus perſonalis, & perſonam non tranſgreditur, ſed cum ea interit. Itaq; non aliter ceſsione finitur uſufructus, niſi in proprietarium fiat: In alium facta penitus inutilis eſt, & nullius roboris. Poteſt tamen fructuarius liberè perceptionem fructuum alteri locare, uendere, gratisue* [r] *concedere.*

- n d. l. Corruptionẽ.
- o l. is qui uſumfru. Quib. mod. vſusfr. amit.
- p l. cui vſumfr. cum glo ff. de vſufruc.
- q in d. l. corruptionem.
- r l. arboribus. § vſusfructuarius. & l. ſi uſufr. de iure dot.

i Si uſufructuarius. 8 *Quintò uſusfructus amittitur dominij ſiue proprietatis comparatione: ut ſi fructuarius rei, in qua habuit uſumfructum, proprietatem quoquo modo nanciſcatur, iam extinguitur uſusfructus, & cum proprietate, tanquam ſua cauſa rurſus coniungitur.*

k Conſolidatio. *Conſolidatio ergo, quæ a Græcis ςυγϰνσιν dicitur, tum fit, quando in unum conſolidatur, & conueniunt uſusfructus & proprietas. 9 Huiuſmodi tamen conſolidatio ius accreſcendi apud eos qui in uſufructu coniuncti ſunt, non impedit: ut ſi mihi & tibi uſusfructus ſit legatus, & proprietas ad alterutrum perueniat, non ceſſat ius accreſcendi.* [ſ] *Sic mihi proprietas fundi, ideſt, fundus plenus, tibi autẽ & Titio, & mihi uſusfructus legetur, habebo ego proprietatem & tertiam partem fruitionis, tu & Titius uterq; tertiam. Hic licet mea tertia pars cum proprietate conſolidata ſit, & dicatur iam uſusfructus cauſalis: per hoc tamen ius accreſcendi non impeditur, unde ſi alter ex nobis partem ſuam amittat mihi & tertio ea pars accreſcit. Quod adeò uerum eſt, ut ſi etiam proprietatem alienauero, ius accreſcẽdi mihi duret.* [t]

l Aedes. *In quibus habet uſumfructum.*

m Conſumptæ. 10 *Sicq; finitur etiam uſusfructus rei mutatione uel interitu: & hic eſt ſextus modus finiendi uſusfructus. Mutari autem uel interire res fructiles dicuntur, cũ uel domus uel nauis exuritur, ruinam patitur uel deſtruitur: Tunc n. nec area, nec materia, ſed nec nouarum uel ædium, uel nauium ex priori materia reſtitutarum uſusfructus debebitur.* [u] *Si tamen domus uel nauis per partes refectæ ſint, licet omnia noua facta ſint, manſiſſe* [x] *dicitur. Nec uerò alter rei mutatione extinguitur uſusfructus, niſi tota pereat & immutetur. Nã ſi ex parte ſolum corruat, exuratur, deſtruatur, quæ ſupereſt portio totius ſeruitutis ius conſeruabit.* [y] *ideoq; ne temerè res mutetur, aut intereat magno fructuarij diſpendio, partẽ ruinoſæ domus, aut ſemiuſtæ inuitõ quoq; domino, fructuarius reficere* [z] *poteſt.*

- ſ l. 1. De uſufruct. accreſc.
- t l. idẽ. Neratius. §. non ſolum. cum § ſequ. l. ſi tibi. & l. ſequ. & l. idẽ eſt, in priu. de uſufr. accreſ.
- u d. l. Repen. § rei. l. quid tamen §. non tantũ. quib. mod. uſufr. amit.
- x l. quod tamẽ hoc tit. l. proponebatur. de iud.
- y l. ſi cui inſulæ. de vſufr.
- z l. cum ad quem C. hoc tit. l. æquiſſimi. cum duabus ll. ſequent. ff. eo.

n Areæ quidem. *Neq; enim areæ legatus erat uſusfructus, ſed ædium, ut ſine his nequeat ſubſiſtere.* 11 *Eſt autem area locus uacuus, & ſine ædificio, dicta non abſimiliter, quod arida ſit, nihilq; generet. Florentinus,* [a] *locus (inquit) ſine ædificio in urbe area, in rure ager.*

o Ad proprietatem. *Tanquã ſuã cauſam: quare tunc cauſalis vſusfructus dicitur, ut ſuprà memini.*

p Plenam in re habet poteſtatem. *Velut plenũ habens dominiũ: cuius effectus: alibi* [b] *annotauimus.*

De vſu & habitatione, tit. v.

In Rubricam.

1. *Vſus definitio.*
2. *Vſurarius utitur fructibus ad neceſsitatem.*
3. *Vſus alteri concedi non poteſt.*
4. *Vſurarius cogitur ſatiſdare.*

EXplicito uſufructu, ad reliquas duas ſpecies ſeruitutis perſonalis accedit Imperator, vſum ſcilicet & habitationem. 1 *Eſt autem* vſus *nihil aliud, quam ius alienis utẽdi rebus, ad uſum cotidianum, quod in alium transferri non poteſt, ſalua rerum ſubſtantia. Excluditur primò fructuarius, qui non tantum utitur rebus alienis, ſed etiam fruitur. Adponitur deinde,* ad vſum cotidianũ. *Quia uſufructuarius habet omnes fructus, tam naturales, quàm induſtriales, inter quos numeratur etiam uenatio, aucupiũ, piſcatio:* 2 *Vſuarius uerò illis tantum fructibus uti permittitur, quos neceſsitas utentis efflagitat. 3 Porrò annexum eſt,* quod in alium transferri nequit, *ad differentiam & uſusfructus, & habitationis, quarum ſeruitutum uſus & commoditas etiam alij concedi poteſt, cum id in uſu non liceat. Denique adiunxi,* ſalua

rerum

rerum ſubſtantia, 4 *quia vſurarius, ad inſtar fructuarij cogitur ſatiſdare, ſe vſurũ re, boni viri arbitratu, ita vt rem non deterioret, neq; mutet Si tamen grege vel iumento quicquam perierit, id (niſi ſua culpæ perierit) ſubſtituere non tenetur. Quando verò iumento vtitur, tum id paſcere debet: reliquos autẽ ſumptus in gregem, armentum, aut iumenta præſtabit dominus proprietatis.*[b]

b argumẽto. l. dominus de uſu & habit.

In princ. tit.

1 *Vſusfructus & vſus pariſicantur quo ad conſtitutionem, & finitionem.*
2 *Vſusfructus poteſt pro parte diuiſa conſtitui, ſecus in vſu.*
3 *Vſusfructus ad æſtimationem deduci poteſt, vſus non item.*
4 *Vſusfructus an extraneo concedi poſſit.*
5 *Differentia inter vſuarium, & fructuarium.*

Iiſdem [a] illis modis,[b] quibus vſusfructus conſtituitur, etiã nudus uſus conſtitui ſolet, iiſdemq; illis modis finitur quibus & vſusfructus deſinit, minus [c] autem iuris eſt in uſu, quã in vſufructu: Nam is qui fundi nudum habet uſum,[d] nihil ulterius habere intelligitur, quàm vt oleribus, pomis, floribus, fœno, ſtramentis, & lignis ad vſum quotidianum [e] utatur, in eoq; fundo ei hactenus morari licet, ut neq; domino [f] fundi moleſtus ſit, neq; iis,[g] per quos opera ruſtica fiunt, impedimẽto, nec ulli alii ius,[h] quod habet, aut locare aut uendere, aut gratis concedere poteſt, cum is qui uſumfructum habet, poſſit hæc [i] omnia facere.

a Gl. hic in verbo. ſolet.
b l. vſus pars. De vſu & habit.
c Ita Alc. lib. 1. Parad c 18.
d Vt inf. nu. 5. & §. ſeq. num. 1. 3. & 4.

a Iiſdem modis. 1 *Vſusfructus & vſus comparantur, pariq; paſſu ambulant, quod ad conſtitutionẽ & amiſſionem vtriuſq; ſeruitutis attinet.* 2 *Differunt tamen in hoc, quod vſusfructus, non etiam vſus pro parte diuiſa conſtitui finiriq; poteſt* [a] *Res enim diuidua eſt vſusfructus, cuiuſmodi non eſt ipſe uſus: primum quia frui pro parte poſſumus, vti pro parte non poſſumus.* [b] 3 *Deinde quia ad æſtimationem, ut pote rem diuiduam, deduci vſusfructus poteſt, cum in vſu ſecus ſit. Eius enim æſtimationem ſi conſideraueris, non uſum, ſed vſumfructum feceris, quia pecunia in fructu* [c] *eſt. Quamuis autem vſus partem non recipiat, modum tamen admitti, ut ſcilicet vtendi neceſſitas ad certum modum coarctari valeat. Et hæc eſt inſignis inter vſumfructum & vſum differentia, quam Imperator referri omiſit, licet ſex alias* [d] *exprimat, quas ad text. ſuo loco ſigillatim annotabimus.*

b Illis modis. *Qui autem ſint illi modi, ſuprà in proximè præcedenti titulo relatum eſt.*

c Minus autem.} *Nunc quomodo inter ſe diſcrepent hæ ſeruitutes, adſtruit.*

e l. ſi habitatio. §. vlt. de vſu. & ha.
f Argumento. l. Si ita legatus. ff. hoc tit.
g §. ſi. verb. nã cædẽdo. ſup. de uſufr.
h l. Arborib. §. Nauis. de vſufr.
i l. Plenũ. ad princ. & §. idem Nerua. hoc noſtro ti.
k l. Sed neq. locabunt. hoc tit.
l l dinus. ff eo.
m l. Cæterum. hoc ipſo. tit.
n dict. l. plenius. §. Ebutij.

d Nudum habet vſum } *Nempe, ſine fructu.*

e Ad vſum quotidianum.} *Quatenus ſcilicet, ſibi ſuiſq; ſufficiat.*

f Domino fundi.} *Qui proprietatem in fundo habet.*

g Neque ijs. *Ideſt, familiæ ruſticæ, quæ ibi fundi colendi* [e] *cauſa eſt. Idem quoque de ſaltuarijs dicẽdum, quos proprietarius mittit, vt fundum cuſtodiant, nam nec illi impediendi* [f] *ſunt.*

h Ius quod habet. *Ideſt, emolumentum & vſum ipſius iuris: Nã ius ipſum ne fructuarius quidem in alium transferre poteſt, ut ſtatim dicetur.*

i Poſsit hæc omnia. 4 *Videtur primũ hic tex. uelle, quod uſufructuarius ius ſuum extraneo cedere poſſit: cuius contrarium ad finem tituli proximè præcedentis eſt dictum. Sed non eſt ita, quoniam ius hoc loci pro commoditate atque uſu iuris accipitur. Fructuarius enim non poteſt cedere extraneo ius perſonale,* [g] *quod eius perſonæ tantum inhæret, ſed unà cum eo intermoritur: Verum fructus & commoda ſui iuris poterit extraneo locare, vel vendere, quandiu ille uixerit.* [h] 5 *Ex hoc igitur textu tres habes differẽtias, quibus uſuarius à fructuario diſcernitur. Prima, quia vſuarius, uti tantum poteſt fructibus, quatenus ad uſum quotidianum ſibi ſuiſq. ſufficiat:* [i] *Fructuarius & vtendi & fruendi ſimul ius habet. Altera eſt, quia vſuarius fundum ita incolere permittitur, dum familiæ ruſticæ non ſit impedimento: fructuarius habet plenam & liberam habitationem, cum ipſe colere debeat. Tertia eſt, quia fructuarius commoditatem, quam ex fundo habet, alij concedere poteſt: vſuarius non poteſt.* [k] *Niſi vſus alioqui vanus & inutilis futurus ſit, ſi non commoditas vel vendatur, uel alteri locetur,* [l] *aut niſi tam ſpecioſæ domus uſus ſit relictus, ut portiũcula contentus ſit uſuarius: tum non eſt ei inuidendum, ſi ab inquilino penſionem habitationis* [m] *recipiat. Idem quoq; eſt, ſi uſuarius equos locet (dum conſueuit uſum equorum locare) & hoc teſtator* [n] *ſciat.*

§. Item is qui ædium.

1 *Fructuarius ædium quoslibet recipere poteſt: ſecus in uſuario.*
2 *Vſus ædium mulieri legatus ea conditione, ſi à uiro diuertiſſet, maritum non excludit.*
3 *De vſu ſerui, bouis, equi, &c.*
5 *Quid in vſu pecoris, an fructuarius & vſuarius differant.*

Item [a] is qui ædium uſum habet, hactenus ius habere intelligitur, ut ipſe tantum inhabitet

habitet

habitet: nec hoc ius ad alium transferre [b] pōt, & vix receptum [c] eſſe videtur, ut hoſpitem ei recipere liceat: & cum uxore liberiſq; ſuis, item libertis, nec nō perſonis aliis liberis, quibus non minus, quàm ſeruis utitur, habitandi [d] ius habeat. Et conuenienter, ſi ad mulierem [e] vſus ædium pertineat; cum marito eius habitare liceat. Item is, ad quem ſerui vſus [f] pertinet, ipſe tātum opera atq; miniſterio eius uti poteſt. Ad aliū verò nullo modo ius ſuum transferre ei conceſſum eſt. Idem ſcilicet iuris eſt & in iumēto. Sed etſi [g] pecorum, uel ouiū uſus legatus ſit, neq; lacte, neq; agnis; neq; lana utetur uſurarius; quia ea in fructu [h] ſunt, planè ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus uti poteſt.

a Qui ædium uſum. *Hæc eſt quarta differentia, qua fructuarius ab uſurario diſtat. 1 Vſuarius enim ædium uſum habens, duntaxat, cum uxore, familia, & libertis, cumq́; ſeruis, in quibus eſt opera, domo uti poteſt:* [a] *hoſpitemq́; recipere, dum ipſe habitet. Cæterum ſine eo nec horum cuiquam habitare permittitur. At fructuarius poteſt quodlibet recipere, vel eam ipſe habitare, vel alteri fruendam concedere* [b].

b Transferre poteſt. *Ita ſcilicet, ut ſibi nihil retineat: communicare non æquè prohibetur* [c].

c Ex qui receptum: *Eſt tamen multorum autoritate receptum & approbatum, Celſi videlicet, Pauli, Tuberonis, & ipſius Labeonis excellentiſſimorum Iuriſconſultorum.*

d Habitandi ius. *Id eſt, facultatem.*

e Si ad mulierem. Eſt enim, *vt Vlpianus* [d] *ait*, & uiri vxoriſque una domus: *propter uim ſcilicet indiuiduæ conſuetudinis, quæ inter ipſos* [e] *eſt. 2 Itaque ſi uſus ædium mulieri legatus ſit eā conditione, ſi à uiro diuertiſſet, reſpōdit Vlpianus,* [f] *nihilominus eā cum marito habitaturam, remiſſa conditione, vtpote quæ turpis ſit, & contra bonos mores.* [g] *Sed etſi uiduæ legatus ſit ædium uſus, nuptiis poſtea contractis mulier cum marito habitare* [h] *poterit.*

f Ad quem ſerui uſus. *3 Quinta hic differentia ponitur, quia habens vſum ſeruilis operæ ac miniſterii, uel iumenti, bouis, aut equi, ipſe tantum uti pōt, nō ēt alteri locare: ſecus in fructuario. Si tamē uſuarius tam inops eſt, ut cum uno boue, cuius ei uſus legatus eſt, fundum ſuum arare ne queat, nec alium emere, præ inopia poſſit cum uicino ſuo, cui etiam unus bos eſt, paciſci non uetatur, ut inuicem commodent boues* [i].

g Sed etſi pecorum. *4 Sexta & ultima differentia: quia fructuarius cui relictus eſt pecoris uſufructus, pleno iure omnes fructus percipit.* [k] *Vſuarius uerò, qui pecoris nudum uſum habet, bobus utetur ad arandum, & ad cætera, quibus apti ſunt: ſin oues ſint, agrum cum eis ſtercorabit: lana autem & fætu non utetur, lacte tamen modico uti poterit,* [l] *cū non tam ſtrictè interpretandæ ſint uoluntates defunctorum.*

h In fructu. *Id eſt, pertineat ad eum, qui uſumfructum habet pecorum uel ouium.*

a l. 1. §. 1. De uſu. & hab.
b l. Arboribus. §. Vſufruct. De uſufr.
c l. Cæterū hoc noſtro titul.
d l. 1. §. Si uir aut vxor. ff ad ſilla.
e l. 1. ff. De ritu nupt. & §. 1. ſupr. de nupt.
f l. Sed neque. § 1. vſu. & hab.
g l. reprehendenda C. de Inſtitut. & ſubſt.
h l. 4 §. ult. hoc noſtro tit.
i l. ſi rem. §. ſi cum vnum. De præſcr. verbo. & l. diuus. hoc ti.
k l. vſufructu legato. §. in pecudum. ff. de rer. diuiſ.
l d. l. plenum hoc tit.

§. Sed ſi cui habitatio.

1 *Habitatio quid.*
2.3 *Habitatio quomodo conſtituatur, & finiatur.*
4.5 *Habitatio in quo differat, & in quo conueniat, ab uſufructu & uſu.*
6 *Habitator ad inſtar fructuarii ſatiſdationem præſtat.*

Sed [a] ſi cui habitatio legata, ſiue aliquo [b] modo conſtituta ſit, neq; [c] vſus videtur, neque vſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod ius: quanquam habitationem habentibus propter rerum utilitatem, ſecundū Marcelli ſententiam [d] noſtra deciſione [e] promulgata permiſimus non ſolum in ea degere, ſed etiam alijs locare. Hæc de ſeruitutibus, & vſufructu, & uſu & habitatione dixiſſe ſufficiat. De hæreditatibus autem & obligationib. ſuis locis proponemus. Expoſuimus ſummatim, quibus modis iure gentiū res acquiruntur: modo videamus quibus modis legitimo & ciuili iure acquiruntur.

a Sed ſi cui. *1 Hoc loci tertia perſonalis ſeruitus tractatur, quæ eſt* habitatio, *qua habetur ius ſeu facultas habitandi in aliena domo.*

b Siue aliquo modo. *Puta ſtipulationibus uel pactionibus: 2 nā hæc ſeruitus pariter tam contractibus inter uiuos, quam ultima uoluntate conſtituitur, amittitur autē ſolum morte habitatoris, item ceſſione, & conſolidatione, interitu, ac mutatione. Verum non utendo, aut capitis deminutione non* [a] *perditur.*

c Neq; uſus uſus uidetur. *3 Vnde apud ueteres dubitatū fuit, qualis deberet dici, aut in utrius iuris album referēda eſſet hæc ſeruitus, cū aliquādo cōueniat, rurſusq; diſtet ab uſu, & fructu. Attingit uſufructus nām in hoc, ꝙ ſicut fructuarius pōt alteri iuris ſui commoditatē locare: ita & is cui habitatio conſtituta eſt, idq; ex noua Iuſtiniani Imp.* [b] *deciſione, ad quā hoc textu ſit relatio. 4 Recedit ab uſufructu cùm hic uarius modis extinguatur:* [c] *ſed habitatio nō utēdo, & capitis deminutione nō perdatur, ſed ſola morte habitatoris, quia ad eius hæredem, cum ſit ius pſonale, trāſire non* [d] *pōt. 5 Interdū habitatio ſimilis eſt uſui, qm̄ is, qui habitandi ius habet, eaſdem perſonas recipere pōt, quas & uſuarius* [e] *recipit. Lōgè ab uſu diſcrepat, cū qđ in uſum legatū eſt,* [f] *locari ēt, ſed nō habitatio poſſit. Porrò cū utroq; & uſufructu & vſu conuenit*

a l. ſi habitatio ff. & vſu. & habita.
b in l. cum antiquitas. C. de uſufr.
c § ſi. ſupr. de uſufruct.
d l. ſi habitatio. & l. legatum. de cō. dimi.
e d. l. ſi habitatio.

l Sed neque. hoc ipſo tit.
g d. l. eum antiquitas. & ibi gl.
h Hic.
i d. l. Cum antiquitas.
k d. l. cum antiquitas.
l l. 1. §. inter. In fi. ff. Commodati. l. ſi gratuitu. de præſcr.

conuenit, quia eiſdem, quibus ille, modis conſtituitur, nec ad hæredes tranſit. Rurſus ab vtroq; differt, cùm vſus, & uſusfructus non ſolùm ædium, ſed cæterarum etiam rerum conſtituatur: Habitatio, niſi ædium, nulla dici poſſit.[g] Rectè ergo Imp.[h] ait quaſi proprium aliquod ius eſſe habitationem, id eſt peculiarẽ hãc ſpeciem ſeruitutis perſonalis.

d Marcelli ſententia.§ Huius tamen Marcelli non meminit Iuſtinianus in ſua,[i] Conſtitutione, ſed ſolũ veterum Iuriſconſultorum altercationes hac de re habitas refert.

a Noſtra deciſione.§ Quæ etiamnũ in Iuſtinianeo[k] Codice extat: Et ſic iure Codicis habitatio & loca ri poteſt, utcunq; veteres in hoc diſceptarint. Quanquam nec ueterum quiſquam (quos ego legerim) nominatim neget, habitationem locari poſſe. Certè Iulianus, eã cõmodari poſſe, reſpõdit.[l] 6 Illud pro colophone addendum, habitatorem ad inſtar fructuarij, cogi ſatiſdare, ſe vſurum domo, aut re, arbitrio boni uiri, ita vt rem neq; deteriorem reddat, neq; mutet, ſarta tecta habeat, utque reficiat. Atque hoc eſt, quod ſuprà in deſcriptione habitationis dixi, eam ius eſſe, alienas inhabitandi ædes, ſalua ædium ſubſtantia.

DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMP. PRAESCRIPTIONIBVS TIT. VI.

In Rubricam.

1 Continuatio huius tituli ad præcedentes.
2 Vſucapio in genere, & res mobiles & immobiles includit.
3 Præſcriptio propriè exceptionem ſignificat.
4 Vſucapio & præſcriptio quomodo differant.
5 Vna uox & genericè, & ſpecificè quandoque ſumitur.
6 Vſucapionis definitio.
7.8 Vſucapio & præſcriptio quale dominium tribuant: directum, aut utile.
9 In uſucapione continua poſſeſſio requiritur.
10 Continua poſſeſſio quæ ſit.
11 Requiritur item in ea, iuſta poſſeſſio.
12 Titulus quid? 13 Bona fides? 14 Vſucapio vnde introducta, & qua de cauſa.
15 An præſcriptionum ſunt aliæ fauorabiles aliæ odioſe.
16 Vſucapio non eſt iniuſta.

a §. ſingulorum. ſu. de rer. diuiſ.
b in l. quinque pedum. C. de quinque pedum præſcr. idem libr. 4. Diſpun. c. ultim. & Caninius. hic.
c Vt in d. l. quinq; pedum. l. fi. C. de excep. l. pen. eo. titul. & l qui agnitis. ff. De except. & præſcr. cum ſimi.
d Vt in princ. huius tit. uerſ. ideo que.
e in c. 1. de defini.
f in l. 3. de uſucap.
g Apell. in loco iã allegato multa exempla congeſſit, in 3. definiendi genere.
h l. 1. ff. de uſucap.
i Alciat. in d. l. quinque pedum. nu. 59. & 61.
k in d. l. 3 & l. tradi ti. C. de pact. & in rub. extr. De præſcr.

DIximus ſuprà[a] 1 titulos poſſidẽdi, & ex his rerũ dominia bifariam nobis acquiri, vel iure naturali, ſiue gentiũ, vel iure ciuili. Et hactenus quidem Iuſtinianus titulos poſſidẽdi enarrauit, qui ex iure naturali ſeu gentiũ deſcendunt, conſequens ergo eſt, vt nunc de acquiſitione, quæ iure ciuili exiſtit, diſpiciamus, & quia vſucapio & præſcriptio ſunt modi acquirendi dominij iure ciuili, ideò iuſto ordine hic tractatus pcedẽtes ſubſequitur. 2 Quod ad declarationẽ Rubricæ attinet, tùm primis ſciendũ eſt, vſucapionem genuinæ ſignificationis vi tã ad acquiſitionem rerum mobilium, quàm immobilium pertinere: inde dictam, quod per uſum aliquid capiat, & auferat: Vſus enim per lapſum temporis res corporales & incorporales priori domino adimit, & transfert in aliũ. 3 Præſcriptio autem, ut Alc. ait.[b] eſt veluti quidam fructus, & effectus vſucapionis, nempe peremptoria illa exceptio. quæ ex iure efficaci tranſlato à priori domino in uſucapientem ipſi domino reliquias ſuperioris autoritatis intendenti, eius depellendi gratia proponitur. Et ſic præſcriptio ad Ius excipiẽdi principaliter pertinet. Vnde etiã eſt, quod ueteres Iureconſulti præſcriptionis uoce ut plurimum pro exceptione ꝑpetua vſi fuerint.[c] Hinc tit. in Pandect. de diuerſis & temporalibus præſcriptionibus, poſt reliquas exceptionum ſpecies generaliter ſubiungitur. 4 Verùm recentiores poſtea hanc inter utranque uocem differentiam conſtituerunt, quod vſucapio ſit rerum mobilium: præſcriptio verò rerum immobilium: ſoloq; hærentium, & Iurium incorporalium: vt ſeruitutum, actionũ, atque id genus ſimilium. Non rarò tamen vſucapio in genere accipitur, vt utrunque, & præſcriptionem, & uſucapionem ſpecificam comprehẽdat.[d] 5 Sanè non eſt infrequens in legibus, quod una eademq; uox, & genericè, & ſpecificè accipiatur. Idem enim in adoptione, in actione, in pignore, cognatione, iuriſdictione, pacto, cõtingit, multisq; alijs vocabulis, quæ Appellus[e] eleganter in ſua Methodica dialectices ratione congeſſit. Nunc videamus rem ipſam, nẽpe quid ſit uſucapio in genere ſumpta, & quare fuerit introducta. Et Modeſtinus,[f] vſucapionem eleganter definit,[g] quod ſit adiectio dominij, per cõtinuationẽ poſſeſsionis tẽporis à lege definiti. quæ definitio ab effectu, ſiue officio ſumpta eſt, cuius generis ſunt plurima in legibus. Vſucapionis enim effectus & quaſi proprium eſt, ut per eam acquiratur, ſiue adijciatur dominium iure ciuili, quod alioqui rebus bona fide traditis nũquã certo conſiſtere[h] poſſet. Et adiectionem dominij appellat Modeſtinus, quia verũ dominiũ ex eo ſenſu nõ transfertur, ſed ex autoritate legis, quæ tacitum conſenſuit domini tam diu ſilẽtis, ac uelut rẽ ſuã alienare uolentis, interuenire præſumit.[i] Sed quodnam dominiũ mediante uſucapione acquiratur directum, an utile, Doctores (à multis iam annis cõſtictãtur. 7) Ego breuiter Martij ſentẽtiã, ut veriorem amplector, exiſtimantis uſucapione & rerũ mobilium, & immobiliũ directũ acquiri dominium, quia vſucapio.

capio à Modeſtino [l] definitur, quod ſit acquiſitio ſiue adiectio dominii: *quod de directo ꝓpriè accipiēdū* [m] *eſt: tū quia Diocletianus & Max. Imp. pariter* [n] *ſcribunt*, Traditionibus & uſucapionibus dominia rerum acquiri. *Nam ſicut traditionibus directum acquiritur dominium, ita etiam uſucapionib.* [o] *Tum deniq; quia qui patitur rē ſuā poſſideri & præſcribi, cēſetur illā alienare:* [p] *quinimò magis cōſentit, quàm ſimpliciter alienās:* [q] *ſed alienans expreſſè transfert dominium: ergo & idē in caſu noſtro. Sed & definitio ueri dominij, ita præſcribenti competit, ſicut & uſucapiēti, dū dominiū dicitur eſſe ius* [r] perfectè de re corporali diſponendi niſi lege prohibeatur. *Pōt enim præſcriptor perfectè diſponere, nec dominus prior habet aliqđ ius cōtra habētē cauſam* [s] *ab eo. Confirmatur & hac opinio: quia* dominium *eſt ius, ſed in his quæ ſunt iuris, lex diſponēs agit ex ueritate, non per fictionē.* [t] *Vnde dato, qđ dominiū transfertur ex ſola autoritate legis, eſt tñ verū dominiū. Et idō rectè Modeſtinus definiēdo dicit*, uſucapionem eſſe acquiſitionem dominij, ſiue adiectionem. *Adiectio. n. ad actū ciuilē refertur: ſicq; ab ipſo tā uſucapio, quàm præſcriptio definitur. Cùm igitur uerū dominiū inde quęratur, nō eſt dubiū, in qualibet diſpoſitione & odioſa appellatione* domini, *eum, qui præſcripſit, contineri.* [u] 8 *Concludēdū ergo, dominiū, qđ à lege trāſfertur, eſſe verū ac directū dominiū, utcunq; cōtra dominū naturalē lex dicat* [x] *cōpetere utilem actionem, ſed reſpectu cuiuslibet alterius, nihil differt à cæteris directis dominis. Sicq; directum dominiū acquiritur in qualibet uſucapiōis ſpecie, ſiue decēnij, ſiue lōgioris tpis* [y] *ſit. Nā his modis lex* [z] *ſimpliciter dicit acqri dominiū: unde alter modus ab altero diſtinguendus non uidetur. Ad definitionem uſucapionis redeundo, dicitur in ea*, per continuationem poſſeſsionis: 9 *nam in vſucapione primùm omnium requritur poſſeſſio, & illa quidem continua: cùm ſine poſſeſſione uſucapio non procedat.* [a] *Rurſus pōt uera cenſeri poſſeſſio, niſi ſit continua.* 10 *poſſeſſio autē continua dicitur, non ſolùm quæ penes unum & eundem ſemper eſt, ſed & quæ ab vno ad aliū legitimè trāſlata* [b] *ſit*, 11 *Dēt aūt hæc vox* (poſſeſsionis (*in definitione cū eſſe ſtu accipi, ut de iuſta poſſeſſione intelligatur. Poſſeſſio, aūt, ut ſuā uim & poteſtatē habeat, poſſitq; uſucapiēdi cōditionem præſtare, requirit legitimum titulum, & bonā fidē, itēq; rem talē eſſe, quæ uſucapi poſſit. Atq; per hoc defenditur prædicta Modeſtini definitio à Pauli Caſtrenſis impugnatione, qui eam ut inſufficiētem notauit, ꝓp omiſſionem iuſti tituli, et bonæ fidei. Quāquam Alciatus exiſtimet* [c] *nec fuiſſe neceſſariā tituli uel bonæ fidei expreſſionē, cùm hæc ſubſtantia uſucapionis intrinſecus non recipiant, ſed ſolā poſſeſſionem referēdā fuiſſe Hincq; fit vt defectus poſſeſſionis quandocūq; ſuperueniens, vſucapionem interrumpat*, d *cùm in bona fidei defectu ſecus ſit.* [e] *Eſt aūt titulus* (*vt & alibi* [f] *cōmonui*) *per quē indicatur aliqua poſſidendi legitima cā ſufficiens ad dominiū adquirendum, uel in re naturali, uel ciuili: à tuendo dictus, qđ factū autoris tueatur, indicans ueritatem cuiuslibet rei: tales ſunt oēs modi. quib. rerum dominia vel naturali iure, vel ciuili acquiruntur, vt Ol....* [g] *elegāter tradidit.* 13 Bona fides *aūt eſt ſyncera illæſaq; conſcientia vnumquemq; certò excuſans de ignorātia rei alienæ, quā vel tradit alij,* [y] *vel accipit ab alio. Tū ergo dicitur vſucapiēs* habere bonā fidē, *ſi neſciat rē alienā vitioſam, puta furtinā, vel alias à lege alienari ꝓhibitā. Sequitur deniq; in Modeſtini definitione*, temporis lege definiti: *quia certū tps à lege ſtatutū eſt, intra qđ quis poſſidere dēt, vt vſucapiendo dominiū nāciſcatur: quātū aūt, vel quale ſit illud, infrà ſuo loco audiemus.* 14 *Porrò vſucapionē bono publico à lege ciuili introductā, Caius* [h] *Iuriſcōſultus rectè affirmat, ne ſcilicet quarundā rerū diu & ferè ſemper incerta dominia eſſent. Coſtat. n. alienationes inter homines eſſe frequentiſſimas, tā per contractus, quā per vltimas uoluntates. Iā nemo factū alterius ſcire pōt, vtrū tradēs dominus ſit, nec ne. Vnde ſi dominus eſt, dominiū tradēdo trāſfert: ſi nō eſt, nihil ad eū, qui accipit, trāſfert.* [i] *Si igitur liceret priori domino ſemper petere rē à poſſeſſore, nec poſſeſſor efficeretur quandoq; certus, de rei, quàm habet, dominio, cuius aliàs difficilima eſt probatio: ſequeretur ſe rè neminē aliquid ſecurè poſſidere, ſicq; rerū dominia ſemper manerent in incerto. Deinde nullus futurus eſſet litium finis inter homines, nulla Reipub. pax & tranquillitas, ſi lex non inueniſſet modum ac rationem, quà poſſidenti ſuccurreretur aduerſus petētē: ſemper. n. alter alteri de rerū poſſeſsionibus, ac dominijs controuerſiam moueret, cōcurrentib. & ad rixas cognatis utriuſq; partis. Neceſſariū ergo omnino fuit, vt tēporū diffinitionibus, & vſucapionū modis dirimerētur infinitæ hominū cōtrouerſiæ. Atq; huc reſpeit Nera tius*, vſucapionem rerū inſtitutam, inquiens, ut aliquis litium finis eſſet. 15 *Sunt ergo omnes vſucapiones & præſcriptiones à breuiſsimis vſq; ad longiſsimas, ex una eademq; cā, nempe ex cā publicæ ſalutis, concordiæ & tranquilitatis: vt multum erraſſe* [l] *videantur, qui diſtinxerunt inter fauorabiles, odioſas, & mixtas: ex quorum numero Gratianus* [m] *& fuit. Reſpexerunt. n. illi tantùm ad priuatam utilitatē, non publicā.* 16 *Sed opponis contra ius naturæ eſſe, domino inuito, uel neſciente, ipſius rē occupare: quādo cum alterius detrimento nemo locupletior fieri debet:* [n] *nullo autem unquā die iure fieri pōt, quod vel centum annis iniurium eſt. Reſpondeo, iniurium non eſſe, quando quis rem legitima præſcriptione acquirit: cum & hoc iure prouiſum ſit, ne dominia rerum ſint in incerto: eſt hoc ipſum vſucapiendi tempus in pœnā ſtatutum eorum, qui rebus ſuis proſpicere non ſatagunt.* Neque *uerò neſcis, legem ſuperiorem eſſe, ut conſeruetur* publica hominum ſocietas *inferiorem autem legem eſſe*, ut ius ſuum cuiq; tribuatur. *Quia hic pax inferior non poteſt conſeruari, ſine uiolatione ſuperioris; igitur negligitur inferior, auſert quã domino ſuum propter negligentiam, intra tempus à lege præſtitutum rem ſuam non repetentis, ut lex impleatur ſuperior, hoc eſt, vt conſeruetur publica ſalus & tranquillitas, ſitque aliquit litium* [o] *finis.*

l in d.l.3.
m per l. 1. §. qui in perpetuum. Si ager. vecti. pet.
n in l. traditionon. C. de pact.
o per reg. l. nā hoc iure de vulg.
p l. in alienationis de verb. ſign.
q Bar. in l. filiusf. §. diui. in fi de le. 1.
r Bart. in l. ſi quis vi. §. differentia. de aeq. poſſ.
ſ l. ſi ſuperatus. vbi not. de pig. Bart. l. 2. de except. rei ind. & Dd. in ca. ſi quis in ius. de re iur. in 6.
t Bart. in l. ſi maritus. § legis Iuliæ ad l. Iuliam. De adult.
v per regulam. l. cū lege. ubi Aretin. de teſta.
x in l. ſi duo patroni §. Iulianus. ff. de iureiur.
y Ita Alc. in d. l. traditionibus, & rubr. extra de præſcr. Fab. & Porc. hic. idē ſentit Innoc. c. Cæterum. de iudicijs. & Cor raſ. lib. 6. Miſcel. c. 20.
z d. l. 3. & d. l. traditionibus.
a l. ſine poſſeſſiōe. de vſucap.
b §. inter venditorē. inſ. hoc. tit.
c in d. l. quinq; pedum. & l. quæſt. de uerb. ſign.
d l. natural. de uſucap.
e l. iuſta. § poſſeſſio. eod. ut.
f § ſingulorū. nu. 6. ſ. de rer. diui.
g in trac. de uſuca. & præſcr.
h l. 1. ff. de uſucap.
i l. traditio. de aeq. rer. dom. l. nemo plus. de reg. iur.
K in l. ſi. ff. pro ſuo.
l Ita Ol.... in d. tractat. de uſucap.
m 16. q. 3. c. præſc.
n l. natu hoc natura. de cōd. indeb. c. locupl. de reg. iur. in 6.
o d. l. 1. de uſuc. & d. l. ſi. pro ſuo.

Princip. tit.

1 *Quantum tempus ad vſucapionem ſit præfinitum.*
2.7 *Vſucapionis requiſita.*
3 *Poſſeſſio continua præſumitur, quamdiu contrarium non docetur.*
4 *Vſucapio quibus modis interrumpatur.*
5 *Vſucapio iure veteri nõ retribuebat dominium, ſed poſſeſſio autoritate iuris defendebatur*
6 *Præſentes, abſentes qui dicantur.*

Iure [a] ciuili conſtitutum fuerat, vt qui bona [b] fide ab eo, qui dominus non erat, cũ crederet eum dominum [c] eſſe, rem emerit, uel ex donatione, aliave, quauis iuſta [d] cã acceperit, is eam rem, ſi mobilis erat, anno vbique [e] uno: ſi immobilis, [f] biẽnio tãtum in Italico ſolo uſucaperet, [g] ne rerum dominia in incerto eſſent. Et cùm hoc placitum erat durantibus antiquioribus dominis ſufficere ad inquirendas res ſuas præfata [h] tẽpora: nobis melior ſententia reſedit, ne domini maturius ſuis reb. defraudentur, neq; certo loco beneficium hoc concludatur, & ideo conſtitutionem [i] ſuper hoc promulgauimus, qua cautũ eſt, vt res quidem mobiles per trienniũ, immobiles verò per longi temporis poſſeſſionem (ideſt, inter præſentes [k] decennio, inter abſentes viginti annis) vſucapiantur: [l] & his modis non ſolùm in Italia, ſed ẽt in omni terra, [m] quæ noſtro imperio gubernatur, dominia rerum iuſta [n] cauſa poſſeſſionis præcedente acquirantur.

a Iure ciuili. 1 *Agitur in hoc principio de tẽpore, quod ad vſucapionẽ & præſcriptionem inducendam à lege præfinitum eſt. Et olim quidem lex XII tab. in re mobili, vbiq; tempus anni ſtatuit: in immobili biẽnium, ſed in Italico duntaxat ſolo. Noluit. n. in prouincijs itidem procedere vſucapiones rerum immobilium: ſicut & ius patriæ poteſtatis proprium erat ciuium Romanorum.* [a] *Iuſtinianus verò ſublata locorũ differentia conſtituit, vt res quidem mobiles triennio; immobiles autem per longi temporis poſſeſſionẽ, id eſt ſi præſentes ſint domini decennio: ſin abſentes uiginti annis vſucapiantur.* 2 *Interim obiter ex verbis textus colligenda ſunt requiſita, ad iuſtæ vſucapionis initium & progreſſum legitimũ neceſſaria: videlicet,* poſſeſsio, *ſine ea enim uſucapio non procedit:* [b] *deinde* iuſtus titulus. *Iuſti autem tituli ſunt, modi acquirendi rerum dominia tam iure gentium, quàm ciuili: vt eſt occupatio, inuentio, traditio in cauſa emptionis, permutationis dotis, ſolutionis, donationis, legati, & id genus alijs iuſtis cauſis. Tertio bona fides, quod ſcilicet vſucapiens crediderit rem eius eſſe, a quo traditum accepit.* [c] *Quarto* ne res uſucapienda ſit uitioſa, uel extra hominum commercia; *vt ſunt res furtiuæ, vi ablatæ, res ſacræ, publicæ. Item* ne ſit à legib. alienari prohibita, *vt ſunt res pupilli, furioſi, res dotales,* [d] *res eccleſiaſticæ. Denique* ut poſſeſsio ſit continuata per tempus a lege præfinitum, nec unquam interrupta. 3 *Id quod ita fuiſſe præſumitur, donec doceatur contrarium ac de uſurpatione, id eſt uſucapionis interruptione* [f] *conſtet.* 4 *Interrumpitur autem vſucapio bifariam, primum naturaliter, cùm quis ui de poſſeſſione deijcitur, uel cùm alicui res mobilis eripitur.* [g] *Deinde ciuiliter per litis conteſtationem, executorem miſſum, pignorum oblationem, ſimplicem denunciationem, & pleriſque alijs modis, quos doctores* [h] *ſuis locis referunt.*

b Bona fide. *Id eſt, ſincera, & illæſa conſcientia.*

c Eum dominum eſſe. *Vel domini procuratorem, aut tutorem, ut Modeſtinus* [i] *addit.*

d Iuſta cauſa. *Operabili ad transferendum dominium.*

e Vbique. *Etiam extra Italiam.*

f Biennio. *Huius biennij Plinius etiam lib. 5. Epiſtolarum, & Cicero pro Cæcinna meminit, Lex (inquiens) iubet vſum & autoritatem fundi eſſe biennium.*

g Vſucaperet. *Vides hic uerbum, uſucapere, tam de rebus mobilibus, quàm immobilibus dici.* 5 *Hoc quoq; non eſt omittendum, quod iure ueteri (cuius hic fit mentio) per uſucapionem dominium quidem, ſiue proprietas rei non acquirebatur, ſed poſſeſſio autoritate iuris defendebatur, propter occupatum uſum. Vnde Cicero in loco præcitato pro Cæcinna, item in Topicis, & lib. Offic. primo, quam nunc* uſucapionem *eã ipſe* autoritatem. *vocat. Iure autem quo nunc utimur, dominium uſucapiendo acquiri, ſupra diximus.*

h Præfata tempora. *Anni ſcilicet, & biennij.*

i Conſtitutionem. *Quæ lib. VII. Codicis adhuc extat.*

k Inter præſentes. 6 *Præſentes autem dicuntur, cùm uterq; in eadem ciuitate ſeu prouincia domicilium habet. Abſentes uerò, qui in diuerſis ciuitatibus, uel prouinciis agunt,* [l].

l Vſucapiantur. *Rurſus uides hoc uerbum & ad mobiles res referri.*

m In omni terra. *Et ſic Iuſtinianus ſuſtulit differentiam locorũ à lege decemuirali introductam.*

n Iuſta cã poſſeſsionis præce. *Sicut. n. ſine poſſeſſione, tãquã primo fundamẽto, uſucapio cõtingere nõ põt:* [m] *ita ẽt neceſſe eſt, ut poſſeſſio deſcẽdat ex aliqua iuſta cã.* 7 *Nã ut poſſeſſio uſucapionẽ ad dominiũ pducat, iuſtã eẽ oportet, id ẽ, ut ex legitimo aliquo acquirẽdi dominii titulo pceſſerit, qui eandẽ tueatur,*

qualis

a §. ius autem. ſup. de patr. poteſtat.
b ca. ſine poſſeſſione. de reg. iur. lib. 6. & ibi gl.
c l. quia quolibet. de contrah. empt. l. 1 l. ſi fraude. C. de long. temp. præſc. & l. 2. de vſucap.
d l. ubi, & præſcriptio. ff. hoc titul.
d De quibus hic. & l. 1. C. eod. & l. 2. C. de long. temp. præſcr.
f l. 2. ff. hoc tit.
g l. Naturaliter. ff. di cto tit.
h in l. cum notiſſimi. §. ſed etſi. C. de præſcr. 30. uel 40. ann.
i l. Bonæ fidei. ff. de uerb. ſig.
n l. 1. C. de uſucap. transf.
l l. cum in omni. C. de præſcrip. long. temp.
m d. l. ſine poſſeſſione.

qualis eſt titulus pro ſoluto, pro emptore, pro hærede, pro donato, p derelicto, pro legato, pro dote, & ſi qui ſunt ſimiles. Cæterum nullo iuſto titulo præcedente poſſidētes ratione iuris prohiberi quærere domini[illegible] Diocletiano & Maximiano [n] reſcriptum eſt: Et ideo quia ceſſat uſucapio, intentionem dominij nunq[illegible] abſumi. Sed nec titulus, quem pro ſuo dicunt, hoc eſt, quod pro ſuo quis poſſideat, cùm dominium nobis ac[illegible]quiri putamus, & ex ea cauſa poſſidemus, ex qua acquiri ſolet: hic inquam titulus aptus nō eſt, ad uſucapionem efficiendam, [o] cum ſit multiplicis naturæ & nimis generalis. Hocq; eſt quod Celſus [p] ſcribit, errare eos, qui exiſtimarent, cuius rei quiſque bona fide adeptus ſit poſſeſsionem, pro ſuo vſucapere eum poſſe, & nihil referre, emerit, necne, an ei donatum ſit, necne, ſi modo emptum uel donatum ſibi exiſtimauerit: Quia neque pro legato, neq; pro donato, neq; pro dote uſucapio ualet, ſi nulla donatio, nulla dos, nullum legatum ſit.

n In l. [illegible]ſſo. C. de rei uen[illegible]. l. 1. & i[illegible] Dd. ff. pro ſocio.
o in l. Celſus. De uſuc ap.

§. Sed aliquando.

1 *Liber homo non vſucapitur.*
2 *Aſcriptitij coloni glebam ſequuntur.*
3 *Res ſacra, religioſa, non uſucapitur.*
4 *Seruus fugitiuus quare vſucapi nequeat.*

Sed [a] aliquando etiamſi maximè quis bona fide rem[illegible] tamen illi uſucapio ullo tempore procedit: ueluti ſi quis liberum [b] h[illegible] rem ſacrā, [c] uel religioſam, uel ſeruum [d] fugitiuum poſſideat.

a Sed aliquando. *Ad uſucapionis initium & progreſſum legitimū inter cætera requiri diximus, quod ipſa res ſit apta & idonea ad uſucapiendum: itaq; nunc ſubijcitur, quæ res vſucapi non poſſint, ſic enim intelligemus à contrario, reliquas omnes uſucapione acquiri poſſe* [a].

b Liberum hominem. 1 *Liber ergo homo, tametſi bonafide retinetur, uſucapi tamen non pōt, etiam centum annorum ſpacio, quo minus proclamet in libertatem, ut Accurſ.* [a] *annotauit: licet Conſtantinus* [b] *Imperator, de L X. tantùm annis meminerit.* 2 *Secus tamen eſt in adſcriptitijs colonis, qui licet liberalem conditionem habere exiſtimentur, tamen glebæ, id eſt, prædio alicui perpetuò colendo in libro cenſuali* [c] *vel publico iudicio ſunt adſcripti, ut inde nunquam receſſuri. Sequuntur itaque ipſam glebam, hoc eſt, prædio alicui addicti* [d] *ſunt.*

c Vel rem ſacram. 3 *Res ſacra, & religioſa, ideo uſucapioni non ſubeſt, quoniam tales res ſunt exemptæ à commercio hominum, ergo nec vſucapione poteſt acquiri earum dominium. Si tamen res ſacra prophana rurſus efficeretur, ſecus eſſet, ueluti ſi capiatur ab hoſtibus* [e].

d Vel ſeruum fugitiuum. 4 *Seruus fugitiuus etiam bona fide, iuſtoq; titulo poſſeſſus, vſucapi non* [f] *poteſt, ea ratione: quia cum fugiendo furtum ſuipſius faciat, & quidem propriū ac regulare, ut ad uerſus communem opinionem Curtius* [f] *alibi defendit: Furtum dicitur uitium reale, quod hunc in modū uitio rem afficit,* [illegible]*, ut rem nunquam deſerat, ſed continuò comitetur, ad quemcunque perueniat.*

a Vt ſup. de his qui ſunt ſui uel alieni iuris. in princ. & ſup. de tutel. in princ.
a In l. fi. C. de præſcript. long. tempor quæ pro li. s.
b In d. l. fin.
c l. cum ſcimus, C. de agricol. & cenſit. lib. 11.
d l. cum ſatis. §. cū autē. C. de agricol. & cenſitis libr. 11.
e l. cum loca. ff. de relig. & ſumpt. fug.
f l. 1. ibi Dd. C. de ſer. fug.
g In rſib. C. de ſer. fug.
h l. ſequitur. §. qđ etiā ff. hoc titul.

§. Furtiuæ.

1 *Res furtiuæ, & ui poſſeſſæ, non vſucapiuntur. fallit, ut nu. 5.*
2 *Vitium reale quouſq; primi autoris ſucceſſores ſequitur.*
3 *Vitium aliud perſonale, aliud reale: aliud quaſi reale.*
4 *De lege Atinia.*

Furtiuæ [a] quoq; res, & quæ ui poſſeſſæ ſunt, nec ſi prædicto longo tēpore bona fide poſſeſſæ fuerint, uſucapi poſſunt: nam furtiuarum rerū lex [b] XII. tab. & lex [c] Attilia inhibent uſucapionem: ui poſſeſſarū, lex Iulia & Plautia. Quod autem dictum eſt, furtiuarum, & ui poſſeſſarum rerum uſucapionem per leges prohibitam eſſe; non eo ptinet, ut ne ipſe fur, quiue per uim poſſidet, uſucapere poſsit (nam his alia ratione uſucapio non competit, quia ſcilicet mala fide poſſident) nec ne ullus alius, quamuis ab eis bona fide emerit, uel ex alia cauſa acceperit, uſucapiēdi ius [d] habet. Vnde in rebus mobilibus non facilè procedit, ut bonæ fidei poſſeſſoribus uſucapio competat. Nam qui ſciens alienam rem vendiderit, vel ex alia cauſa tradiderit, furtum eius committit.

a Furtiuæ. 1 *Res furtiua, & ui expulſiua poſſeſſa, non uſucapitur, etiāſi poſſidens bonā fidē, iuſtumq; titulum habeat. Committitur aūt uis expulſiua, cū quis ex poſſeſſione rei immobilis deiicitur. Effugiūt autem eiuſmodi res uſucapionē, pp uitium furti, & uiolentiæ ipſis inhærens. Sunt .n. hæc uitia realia, quæ reb. ſemper cohærent, nec eas unquam relinquunt, ad quēcunq; poſſeſſorē tranſeant.* 2 *Et hoc eſt, qđ per manus traditur,* vitij realis contagium quoslibet autoris primi ſucceſſores ſequi, ac comitari: *licet in per-*

a l. Vitia. C. de acquir poſſ.
b l. An uitium. ff. de diuerſ. & tēp. præſcr. §. Nouiſſimè. inf. eod. gl. in d. l. uitia.

e Vide de hoc glo. in d. l. uitia. & in l. Apud Celſum §. De autoris. de doli except.
d Lib. 17. ca. 7.
e In l. ſequitur § Quod autem. de vſucap.
f l. Sicut. l. omnes. De præſcrip. 30. vel. 40. annor.

ſonali uitio non æquè, [b] *ſed in his diſtingui ſoleat ſingularis ſucceſſor ab uniuerſali.* 3 *Sunt enim alia uitia realia,* [c] *quæ cohærent rebus, ut ſi res ſit furtiua, vel vi poſſeſſa, aut data præſidij contra legẽ Iuliã Repetundarum: alia,* perſonalia, *ut dolus autoris dans cauſam contractui, ſiue negocio, vel incidens ex propoſito: Item mala fides, quia credidit uendentem non habere ius vendendi. Item ſcientia rei alienæ, vt in commodatario, depoſitario, creditore. Sunt & alia vitia, quæ nec perſonalia, nec realia, ſed quaſi reali dicuntur, vt res pupillaris & liber homo, & ſi quæ ſunt ſimiles.*

b Lex XII. tab. *Cuius hæc uerba circumferuntur,* Furtiuę res non uſucapiuntur.

e Et ex Atilia. 4 *Alij hanc legem Atiniam vocant, cuius etiam Aul.* [d] *Gellius meminit, & hæc ipſius verba refert,* Quod ſurreptum erit, eius æterna autoritas eſto. *Paulus quoque Iuriſcõſultus eiuſdem* [e] *mentionem facit.*

d Vſucapiendi ius habet. 5 *Niſi longiſſimo tempore. 30. ſcilicet uel 40. anno. ſpacio quis eas poſſideat: quia tanto tempore uitium illud reale, quod impediebat uſucapionem, elui, & purgari, omnemq́; actionem* [f] *tolli conſtat.*

§. Sed tamen id.

1 *Error facti non impedit uſucapionem.*
2 *Quid [illegible] iuris ?*
3 *Furtum [illegible] animo non committitur*

Sed [a] tamen id aliquando aliter ſe habet. nam ſi hæres rem defuncto commodatam aut locatam, uel apud eum depoſitam exiſtimãs [b] hæreditariam eſſe, bona fide accipiẽti uendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit, uſucapere poſſit, dubium non eſt, quippe cum ea res in furti uitiũ nõ ceciderit: quum vtiq; [c] hæres, qui bona fide tanquam ſuam alienauerit furtum non committat. Item [c] ſi is ad quẽ ancillæ uſufructus pertinet, partum ſuum [e] eſſe credens uendiderit, aut donauerit, furtum non committit Furtum [d] enim ſine affectu furandi non committitur. Alijs [h] quoque modis accidere poteſt, ut, quis ſine uitio furti, rem alienam ad aliquem transferat & efficiat, ut à poſſeſſore uſucapiatur.

a Adde l. poteſt. cũ l. ſeq. ff. eod.

a Sed tamen. *Exceptio eſt ad præcedentem § interdum enim fit, ut quis etiam rem alienam alienando furtum non committat, procedatq́; uſucapio ſicut in exemplis ab Imperatore hic poſitis* [a].

b Exiſtimans hæreditariam eſſe. *Pertinuiſſe dominio tenus ac eius fuiſſe propriam.*

c Dum utique hæres. *Qui probabilem habuit in facto alieno ignorantiam.* 1 *Et hinc colligis, errorem* facti uſucapionem non impedire.

d Item ſi is *Subiungitur hic exemplum ubi error iuris committitur.*

e Partum ſuum eſſe credens. *Sicq, in iure errans: quia clari* [b] *iuris eſt, partum non eſſe in fructu.*

b § in pecudum. §. de rer. diui.
c l. Nũquã. hoc tit.
d Hic in uerbo, cõmittit.
e l. 1. §. furtũ. & l. qui ſaccum. de furtis § Placuit. inf. de obli. quæ ex quaſi delict. naſc.
f l qui ſaccum.
g l. poteſt. ff. eod.

f Furtum non committit. *Et ſic vſucapio procedit.* 2 *Vnde diſcis,* nec iuris errorem ſufficere ad impediendam uſucapiendi conditionem: *quod verum eſt ex parte tradentis, ſi tradens rem in iure erraret: nam ſi recipiens in iure erraret, ſecus foret* [c] *nec ei talis error in uſucapione prodeſſet. quod Accurſ.* [d]

g Furtum enim. 3 *Eſt enim furtum fraudulenter rei alienæ contractatio inuito* [e] *domino: ceſſante ergo affectu furandi, furtum dici non poteſt. Sufficit tamen furandi animum adfuiſſe, ſiue principaliter, uel etiam in conſequentiam, ut in eo, qui ſaccum plenum pecunia ſurripuit. Furti namque actione etiam ſacci nomine* [f] *tenetur, quamuis non ſit ei animus ſacci ſurripendi.*

h Alijs quoque modis. *Vt ſi iuſto errore* [g] *credam me hæredem, cum reuera non ſim, & rem aliquã tanquam hæreditariam in alium transferam.*

§. Quod autem.

1 *Thema huius §.*
2 *Mala fide poſſeſſionem rei alienæ intrans non præſcribit.*
3 *Secus in ea qui uacantem poſſeſſionem bona fide accipit.*
4 *In re mobili non committitur furtum.*
5 *Furtum unde dicatur.*
6 *Vacua poſſeſſio uarijs modis dicitur.*

Quod [a] autem ad eas res, quæ ſolo cõtinentur, expedit, ius ita procedit, ut ſi quis loci uacantis [b] poſſeſſionem propter abſentia, [c] aut negligentiam domini, [c] aut quia ſine ſucceſſore deceſſerit, ſine ui nanciſcatur: quamuis ipſe mala fide poſſideat (quia intelligit ſe alienum fundum occupaſſe) tamen ſi alij bona fide accipienti tradiderit: poterit ei longa poſſeſſione res acquiri: quia neque furtiuum, neq; ui poſſeſſum acceperit,

Abolita

Abolita eſt enim ueterum quorundam [e] ſententia, xiſtimantium etiam fundi, lociue furtum fieri. Et eorum utilitati, qui res ſoli poſſident, principalibus conſtitutionibus proſpicitur, nec cui longa & indubitata poſſeſsio debeat auferri.

a Quod autem. *Dictum eſt de rebus mobilibus, quando vitium reale in his vſucapionē impediat, vel non: nunc de immobilibus pariter annectitur. Ex præcedentibus conſtat, quòd ſi te vi ex re immobili deijciam, nō poſſim eam præſcribere, quoniam malafide* [a] *poſſideo. Sed etſi quis eam bona fide à me accipiat, non tamē uſucapiet, propter vitiū rei cohærens.* [b] *Quod ſi res vſucapienda nullo vis illatæ vitio laboret, is qui eam bona fide accipit, præſcribere non vetatur. Id qualiter contingat, præſens §. ediſſerit.* 1 *Proponitur autem in eo huiuſmodi thema, ſiue facti ſpecies, Habebat aliquis fundum, eum peregrè profectus vacuum reliquit.* 2 *ego conſpicatus vacantem hunc eſſe fundum, nec à quoquam poſſideri,* [c] *in poſſeſſionē eius intraui, an eum poſſim vſucapere? Certè non, quia malæ fidei, & alienæ rei conſcius ſum.* [d] 3 *Si tū eum alteri tradam ex iuſta cauſa bona fide accipienti, is eum fundum vſucapere longo tempore, poterit, quod tamen verū eſt, ſi eius poſſeſsio à vero domino non fuerit ignorata: aliàs enim longiſsimo tēpore,* [e] *id eſt triginta annis opus eſſet ad vſucapiendum. Nec huic deciſioni quicquā obſtat, ſi dicas, talem fundum videri furtiuum, & ſic propter vitium rei inhærens, vſucapionē impediri:* [f] *quia t ex. ibi de re mobili loquitur, in qua propriè furtum fit.* 4 *Sed nos hic de re immobili agimus, cuius non poteſt fieri furtum.* [g] *Res enim immobilis nō poteſt amoueri, vel auferri.* 5 *Sed furtū dicitur ἀπὸ τοῦ φέρειν, id eſt, ab auferēdo. Et hæc eſt prima decidendi ratio in §. noſtro. Altera eſt, quia eiuſmodi fundus non eſt vi poſſeſſus ac ereptus cùm nō habuerit veterem dominum, aut poſſeſſorem, ſed locus fuerit* [h] *vacans.*

b Loci uacantis. *Rectè inquit, loci uacantis: nam ad hoc vt præſcriptio procedat, neceſſe eſt, locum eſſe uacantem, id eſt, à uero domino derelictum.* 6 *Dicitur autem* poſſeſsio uacans, *ſiue, vacua (quod idem* [i] *eſt) uarijs modis, aut quia dominus* [k] *peregrè profectus, fundum uacuum reliquerit: aut etiam præſens nullā curam eius habuerit, aut mortuus ſit ſine hærede, uel hærede quidē relicto, nōdum adita ſit hæreditas.*

c Abſentiam. *Scilicet magnam & continuam, puta XX. annorum: ſecus eſſet, quando uerus dominus aliquod temporis ſpacium peregrè proficiſceretur, tum quia poſſeſsionem rei immobilis non abiecit (poſſidet enim ciuiliter animo, licet abſens ſit) fundus non eſſet uacans, & occupans diceretur clam* [l] *poſſidere, ac per conſequens præſcriptio impediretur.*

d Aut negligentiam. *Quia uerus dominus præſens rem ſuam curare negligat, & alium fundum ſuum ingredientem non prohibeat.*

e Quorundam. *In quorum numero & Sabinus Iuriſconſultus fuiſſe fertur, ut Gellius autor* [m] *eſt.*

a §. Furtiuæ. ſup. e. tit.
b d. §. Furtiuæ.
c Propter. l. 3. §. fin. Hoc tit. & l. 2. §. 1. de act. emp.
d l. fi. C. unde ui.
e Auth. malæ fidei. C. de præſc. longi temp. §. Rurſus. In Nouell. ut ſponſ. larg.
f Argumento. d. §. Furtiuæ.
g l. Quæritur. Hoc tit.
h Vide latius de hoc Bart. in l. ſequitur. §. Itē ſi occupauerit. Hoc tit. & d. l. fi.
i Gl. mag. in d. l. in fin.
k d. l. fi. & l. 2. §. Vacua. de act. empt.
l l. Clam. § Qui ad nundinas. de acquir. poſſ.
m Lib. 11. c. 16.

§. Aliquando

1 *Res furtiua, & ui poſſeſſa, ſi in domini poteſtatem reuerſa ſit, uſucapi poteſt.*
2 *Excuſſa l. Sequitur. §. Quod autem. De uſucapionibus.*
3 *Quando res dicatur rediſſe in poteſtatem domini.*

Aliquando [a] etiam furtiua uel ui poſſeſſa res uſucapi poteſt: ueluti [b] in domini poteſtatem [c] reuerſa fuerit: tunc enim uitio rei purgato, procedit eius uſucapio.

a Aliquando. *Rurſus alia exceptio annectitur ad regulam ſuprà traditam,* [a] *qua dictum eſt, res* furtiuas, & ui poſſeſſas non uſucapi; 1 *Hoc enim uerum eſt, niſi tales res in poteſtatem ipſius ueri domini redierit: tum enim quia à furti uiolentiæq; uitio liberatur, & repurgatur, nihil amplius impedit, quo minus inſtar cæterarum rerum uſucapi poſsit.*

b Si in domini. *Etiamſi domino ſurrepta non fuerit, ſed alij, qui fortè rem illam à domino habebat. ut ex Pauli* [b] *reſponſo apertè colligitur. Sic enim ait Paulus,* 2 Quod autem dixit lex Atinia, ut furtiua res non uſucapiatur, niſi in poteſtatem eius, cui ſurrepta eſt, reuertatur: ſic acceptū eſt, ut in domini poteſtatem debeat reuerti, non in eius utique, cui ſurrepta eſt. Igitur creditori ſurrepta; & ei, cui commodata eſt, in poteſtatem domini redire debet. *Hoc tamen ſanè intelligendum eſt, ut quod ad dominij acquiſitionem attinet, non procedat uſucapio, niſi in domini poteſtatem reuertatur: ſed quod ad ius pignoris uel hypothecæ ſpectat, in creditoris neceſſe ſit, rediſſe* [c] *poteſtatē: atq; ita Pauli uerba* [d] *accipi dēnt.*

c Poteſtatem 3 Tum autem res domini in poteſtatem rediſſe dicitur (*inquit* [e] *Paulus*) cùm poſſeſsionem eius nactus ſit, ut iuſtè auelli non poſſit: ſed tanquam rei ſuæ. Nam ſi ignorans rē mihi ſurreptam emam: non uideri in meam poteſtatem reuerſam. *Sicut nec tum reuerſa intelligitur,* [f] *ſi poſſeſſorem alium, quàm furem aut uiolentum detentorem, aut etiam hunc ipſum (ex interuallo tamen, in continenti enim hoc illi licuiſſet) ui expulerit dominus: quoniam interdicto unde ui poſſeſſionem eſt reſtituturus.* [g] *Porrò etiam tum res rediſſe dicitur, quando dominus rem ſurreptam uendicans, litis æſtimationem accipit, licet corporaliter eius nomine non ſit nactus poſſeſsionem. Idem dicendum eſt, etſi domini uoluntate alii tradita* [h] *ſit, uel ipſi etiam furi. Sed etſi pupilli res ſurrepta ſit, ſufficit ſi tutor eius ſciat rediſſe rem in domum pupilli: quod ſi furioſo, ſufficit curatores* [i] *ſcire.*

a In d. §. Furtiuæ. ſup. Hoc tit.
b In l. ſequitur. §. quod autem. ff. de uſucap.
c Ita cōcludit Bar. in d. l. ſequitur. § Si rem. Et hæc eſſe ueritatē Iaſ. hic ad Porc. dicit, qui uariè diſtinguit.
d In d. §. Quod āt.
e d. l. ſequitur. § Tunc in ptātem.
f l. 3. §. Cū igitur. & l. Qui poſſeſſionē. de ui. & ui armata gl. in l. Si quis in tantum. C. unde ui.
g d. l. Sequitur. §. Si dominus. & l. nō uidetur. De acq. poſſeſſ. & d. l. Si quis in tantum.
h d. § Tunc in poteſtatē. & l. quānuis. 2. de fur.
i d. l. ſequitur. §. Si pupilli.

§. Res fiſci.

1 *Fiſcus, confiſcare, confiſcata bona, confiſcationes.*
2 *Princeps habet etiam patrimonium.*
3 *Aerarium à Fiſco vt differat.*
4 *Fiſcales res non vſucapiuntur, & quæ ſit ratio.*
5 *Res fiſco acquirendæ, & needum denunciatæ vſucapi non poſſunt.*
6 *Publicæ functiones, quæ fiſco penduntur, vſucapi non poſſunt.*
7 *Quid ſi res denuntiatæ ſint ad fiſcum, necdum tamen occupatæ:*

Res [a] fiſci noſtri vſucapi [b] non poteſt: ſed Papinianus ſcripſit, bonis [c] vacantibus fiſco nondum nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam ſibi rem ex his bonis vſucapere poſſe; & ita Diuus Pius, & Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

a Res fiſci noſtri. } *Pergit Imperator exponere, res quæ vſucapi non poſſunt, quales etiã ſunt res fiſci.* 1 *Eſt autem Fiſcus propriè pecunia Principis. Nam conſtituto Principe* [a] *lege Regia ad ipſius decorem, & maieſtatem ſeruandam, à S.P.Q.R. decreta fuit quædam publica pecunia, quæ* fiſcus *dicta eſt, à fiſcis, id eſt, ſi à ſportulis, quib. ea pecunia recõdebatur, vt Aſconius Pedianus* [b] *author eſt. Eſt ergo* fiſcus *ꝓpriè ipſius Principis & non alterius pecunia. Hinc Vlpianus:* [c] Res enim fiſcales (*inquit*) quaſi propriæ & priuatæ Principis ſunt. *Ab hoc deinde nomine deſcendit uerbum* confiſcare, *id eſt, ad fiſcum, Principis deferre. Et apud Tranquillum, in Auguſto,* confiſcata bona *dicuntur quæ fiſco adiudicata ſunt: indeq́;* & confiſcationes *recentioribus nuncupatæ.* 2 *Habet ēt Princeps* patrimonium, *id eſt, facultates proprias, quarum Africanus* [d] *meminit; in quib. ante Iuſtinianum iure communi cum cæteris utebatur Princeps, Primus Iuſtinianus à lege à ſe lata Patrimoniales comparauit rebus fiſcalibus.* 4 *Porrò differt* Fiſcus *ab ærario: quoniam* Fiſcus *eſt publica pecunia ad maieſtatem Principis conſeruandam ſtatuta:* Aerarium *uerò erat pecunia populi ſic dicta ab ære, quod cõdebatur in æde Saturni, ut Macrobius meminit: cuius adminiſtrationem fuiſſe, Quæſtorum, Pomponius* [f] *etiam teſtatur. Hanc differentiam Plinius etiam in Panegyrico Traiani ſenſit.* At fortaſſe (*inquiens*) non eadem ſeueritate fiſcum, qua ærarium cohibes, imò tanto maiore, quanto plus tibi licere de tuo, quàm de publico credis. *Quandoque tamen in iure Fiſcum pro ærario, contraque ærarium pro Fiſco accipi,* [g] *non eſt dubium.*

b Vſucapi non poteſt. } 4 *Hoc plerique ex priuilegio Principi conceſſum uolunt. Ego uerò id crediderim ex iure communi prouenire. Nam cum res finales alienari probibeantur,* [h] *uſucapi quoque non potuerunt* [i] *lõgo tempore, in his tamen longiſsimi temporis præſcriptio, id eſt, triginta uel quadraginta annorum (exceptis paucis quibuſdam caſibus)* [k] *recipitur.*

c Bonis uacantibus. } *Senſus horum uerborum eſt,* 5 *quamuis res Fiſco adquiſitæ uſucapi nõ poſsint:* [l] *ſecus tamen eſt in rebus adquirendis, & necdum denunciatis, ſiue indicatis ipſi fiſco tanquã domino. Verbi gratia: res quædam, quia nullus adeſt hæres, Fiſcum habet ſucceſſorem, ſed id Fiſco nondum ſignificatũ aut denunciatum eſt: certè talem rem poterit bonæ fidei emptor uſucapere.* 6 *Cæterum quod hic de rebus Fiſcalibus dicitur, hoc idem ad publicas functiones, quæ Fiſco penduntur, referendum eſt: Nã nec illis obijci poſſe aliquam præſcriptionem, Imp. Anaſtaſius* [m] *conſtituit. Sunt enim ſemper Principibus exoluenda uectigalia, cum nos in eorum fide & tutela ſimus, ab ijsq; fundos noſtros uelut i mancipio accipiamus.*

d Nunciatis. *Indicatis.* 7 *Quod ſi quid eſt, quod Fiſco cedere debet, ſed nondum in Fiſci patrimonium ceſsit, nunciatum tamen conſueto* [n] *more eſt, quadriennio uſucapi poteſt. præterquam ſi ea res ob uectigal non ſolutum ceciderit in õmiſsum: quia tunc quinquennio opus* [o] *eſt.*

a Mar. Salomo. in l. 1. uerſ. Ampla. ut doceamur. De iuſt. & iure.
b in ſecunda Verrina.
c l. 1. §. Hoc interdictum. ne quid in loco pub.
d In l. apud Iulianum. in fine. De leg. 1.
e l. fin. C. de quadrien. præſcript.
f § ſi infrà hoc tit.
g in l. 2. de orig. iur.
h ea intellecto. De iure iur.
i l. ſi fundum. De fundo dotali, & l. Alienationis. de verb. ſign.
k Natalis in l. fin. C. de ſacroſ. eccl.
l Vt hic & l. quamuis. ff. eod. & l. 2. C. coram. de uſucap.
m in l. competit. de præſcr. 30. annor.
n l. intra. ſe diuerſ. & tẽp. præſcript.
o l. 3. C. de vect.

§. Nouiſſimè.

1 *Vitium reale, & quaſi reale, impediunt uſucapionem.*
2 *Item ſi rei uſucapiendæ commercium eſt interdictum.*

Nouiſsimè [a] ſciendum eſt rem talem eſſe debere, ut in ſe non habeat uitium, ut a bonæ fidei emptore vſucapi poſſit, vel qui ex alia iuſta cauſa poſsidet.

a Non habeat uitium. } *Subaudi reale: Nam ut res aliqua uſucapi poſsit, inter cætera neceſſe eſt, ꝗ nõ laboret uitio reali, uel etiam quaſi reali.* 1 *Huiuſmodi enim uitia, cùm rebus ipſis ita cohæreant, ut ab eis ſeparari non poſsint, conſequitur, quouſque uitium purgatum fuerit, earum rerum uſucapionem nullam eſſe. Quæ autem uitia ſint realia, aut quaſi realia, ſupra diximus* [a] 2 *Item requiritur, ut rei uſucapiendæ commercium non ſit interdictum: quare res ſanctæ, res ſacræ, uel publicæ populi Romani, aut etiam ciuitatũ, quæ in uſu publico ſint, hominum commercijs, non funguntur, ideoq́, nec uſucapi* [b] *poſsũt: quod Doctores latius ſuis proſequuntur locis. Cæterum quæ res in uniuerſum uſucapi, uel præſcribi non poſsint, integri tractatus extans in iure ciuili, ut in Cod.* In quibus cauſ. ceſſet longi temporis præſcriptio: *Item.* Quibus non obijcitur, &c. *& in tit.* Ne rei dominicæ, &c.

a in §. Furtiuæ. ſupr. hoc tit.
b l. ubi lex §. inter. dum. de uſucap. l. Bonæ fidei. De acq. re. dom. l. Si fund. De fundo dotal. l. uſucapionem. ff. hoc titul. l. 2 ff. de uia pub. l. ſed Celſus. de contrah. empt.

§. Error

§ Error.

1 *Error iuris impedit vſucapionem.*
2 *Item & error facti alieni.*
3 *Quid in errore facti proprij.*

Error autem falſæ cauſæ uſucapionem nõ parit:ueluti ſi quis cum nõ emerit[a] emiſſe ſe exiſtimans,poſſideat,uel cum ei donatum non fuerit, quaſi ex donatione poſſideat.

a Non parit.} *Loquitur hoc loci Imperator de errore iniuſto:cum ad vſucapionem ſufficiat, poſſeſſionis cauſam iuſto aliquo errore niti.* Iuſtus *autem* error *is dicitur,qui nec facti proprij,nec iuris eſt.Quod vt re ctè accipiamus,ſic diſtinguere oportet.* 1 *Et primum quidem,ſi vſucapiens in iure erret, non procedit vſu capio:ut ſi emam à pupillo* [a] *in initio,abſq; autore tutore,iſq; mihi tradiderit rem,etiamſi poſtea ex inter uallo tutoris accedat autoritas, non tamen poſſum vſucapere, quia Iuris error eſt. Ita* [b] *quoq; ſi quis id, quod poſſidet,non putet ſibi per leges licere vſucapere, puta mancipium Iudaicum, hic error iuris nocet ei in vſucapiendo* 2 *Deinde error facti alieni,ſi aliud nihil intercedat,non obſtat vſucapienti: quia in alieni facti ignorantia,tolerabilis,* [c] *aut etiam iuſtiſſimus error* [d] *eſt.* 3 *Tertiò,ſi vſucapere, volens erret in facto proprio,tum refert,an alterius ſuaſu in eum errorem probabiliter ſit ductus,ut ſe,quod non fecit fecisſe opinetur (id quod æquus Iudex arbitrari*[e] *poteſt)& talis error quoq; iuſtus* [f] *eſt,nec uſucapionem impe dit:*[g] *an verò in facto proprio erret citra alterius probabilem ſuaſionem,talis error vſucapionem nõ parit:* [h] *atque ita Imperator hoc loci exempla ex Celſo* [i] *refert,vt ſi exiſtimes te emiſſe cum non emeris pro emptore vſucapere non poteris:aut ſi,cum tibi donatum non fuerat,quaſi ex donatione poſſideas.Nam nõ ſufficit putare,ſed & donatum eſſe oportet.*

a l. nunquam. in princ.ff.hoc tit.
b l.ſi fur. §. j ff.di cto tit.
c l. quod uulgo. 2. reſpon. pro em-pto. & l. vlti.Pro ſuo.
d Bar. in l. Celſus. ff.de vſucap.
e Proc.hic.
f Bart. in d. l. Cel-ſus.
g l.pe.pro ſolu.l.3. pro ſuo.
h l.quanquam. Ad S.C.Velle.l.quiſ-quis. C. De re-ſcind.vend.
i In d.l.Celſus.

§.Diutina.

1 *Thema ad hunc §.*
2 *In vſucapione ſemper ſpectatur initium.*
3 *Differentia inter hæredem,& bonorum poſſeſſorem.*
4 *Hæres perſonam defuncti refert.*
5.6 *Poſſeſſio defuncti quatenus hæredi proſit.*
7 *Vſucapionem bona fide cœptam non uitiat ſuperueniens mala fides.*
8 *Fructuum tamen acquiſitioni mala fides obeſt.*
9 *Mala fides defuncti nocet hæredi etiam bona fide poſſidenti.*
10 *Iure Canonico,in vſucapione omni tempore bona fides requiritur.*

Diutina[a] poſſeſſio,quæ prodeſſe cœperat defuncto [b] & hæredi,[c]& bonorum poſſeſſori continuatur,[d]licet ipſe ſciat [e] prædium alienum eſſe. Quod [f] ſi ille initium [g] iuſtum non habuit,hęredi & bonorum poſſeſſori, licet [h] ignoranti poſſeſſio nõ prodeſt. Quod noſtra conſtitutio [i] ſimiliter & vſucapionibus obſeruari [k] conſtituit,ut tempore continuentur.

a Diutina.} *Thema huius §.eiuſmodi eſt.* 1 *Fundum quis alienũ bonafide,& ex iuſta cauſa poſſedit; ſicq; fuit in conditione vſucapiendi:Verum priuſquam tempus vſucapionis compleuiſſet, hærede relicto deceſsit: iam in dubium venit,vtrum per mortem ipſius,qui uſucapere cœperat,interrupta ſit uſucapio? Et Imperator non eſſe interruptam ſcribit,ſed diutinam hanc poſſeſſionem hæredi continuari, etiamſi hæres ſcientiam rei alienæ habeat,ſicq; in mala fide ſit conſtitutus.*
b Defuncto.} *Qui ſcilicet poſſeſſionem bona fide iam aſſecutus erat. Nam ſi poſt ipſius mortem hæredi malæ fidei tradita eſſet,noceret hæredi ſua mala fides,propter uitioſum poſſeſsionis exordium.* [a] 2 *Quod in uſucapionibus ſemper ſpectandum eſſe,* [b] *notiſsimi iuris eſt.*
c Hæredi.} 3 *Quamuis hæredis nomen latiori ſignificatione omnes ſucceſſores comprehẽdat:* [c] *hic tamen ſtrictius pro ſucceſſore Iuris ciuilis tantum accipitur. Nam ſi ſpecificè hæredis uoce utamur,eo differt à bonorum poſſeſſore,quod hæres is ſit,qui autore iure ciuili hæreditatem aſſequitur:bonorum autem poſſeſſor cui ad exemplum hæredis bona defuncti iure Prætorio decernuntur.* Vnde bonorum poſſeſſores *Vlpian.* [d] *inquit* in omnibus vice hæredum habentur.
d Continuatur.} *Ita ut ad complendam uſucapionem hæredi accedat,proſitq; illud tempus, quo defunctus rem bona fide poſſedit.* 4 *Et hoc ideo,quoniam hæres repræſentat perſonam defuncti,& cum defuncto una eademque perſona* [e] *habetur.Interim tamen neceſſe eſt,ipſum quoque poſſeſsionẽ rei apprehẽdere.* 5 *Sed uacuum tempus quod uel ante aditam hæreditatem,uel poſt aditam interceſſit, ad uſucapionem hæredi prodeſſe,Paulus ſcribit,* [f] *Amplius, inquit,Neratius,*[g] cœptam quoque vſucapionem a defuncto, poſſe & ante aditam hæreditatem impleri.*Neque enim noui eſt hæreditates in quibuſdã perſonæ uice fungi.*

a l. Hæres eius. de uſucap.
b l. cum hæres. de diuerſ. & temp. præſcrip.
c l.hæredis. ff. De uerb.ſign.
d l. 2. de bon. poſſ
e § 1. in Nouell de iure. a mo.pre ſtan.& l. nihil a-liud.de ver. ſign.
f in l.Nunquam §. pe. hoc tit. idem habetur in l. qui cum. §. ulti.pro emp.
g l. cœptam. Hoc titu.

fungi.[h] 6 Vides ergo, poſſeſſionem defuncti hæredi quoque prodeſſe: quod tamen ita verum eſt, ſi res, quæ vſucapitur, medio tempore à nullo poſſeſſa fuerit. Et hoc eſt, quod Iabolenus[i] ait, poſſeſſionem ita hæredi procedere, ſi medio tempore à nullo poſſeſſa eſt.

e Licet ipſe ſciat.} Et ſic hæres ſit in mala fide. Sed quare hoc? an non bona fides requiritur ad vſucapiendum? Reſpondeo, Ad iuſtæ quidem vſucapionis exordiũ omnino neceſſariam eſſe bonam fidem: 7 interim tamen traditum quoque eſt, quod vſucapionem ſemel bona fide coeptam, mala fides ſuperueniens nõ interrumpat aut vitiet: 8 Licet ſi de fructuum perceptione agatur, per ſingula penè momenta illam adeſſe[k] oporteat. Quod ideo eſt, quia circa vſucapionem ſolum exordium Iure ciuili ſpectari ſolet,[l] an ab initio bona fides adfuerit, necne. Sicut ergo mala fides ſuperueniens defuncto non nocuiſſet: ita nec ſucceſſori obeſſe debet, cum is defuncti perſonam referat.

f Quod ſi ille.} Defunctus ſcilicet.

g Initium iuſtũ non hab.} Caruit ab initio ſuæ poſſeſſionis bona fide, quia ſcientiã rei alienæ habuit.

h Licet ignoranti.} Id eſt, neſcienti, quod defunctus habuerit ſcientiam rei alienæ, atque ita mala fide poſſidere incoeperit, ſicq; hæredi, licet ignoranti & bona fide poſſidenti poſſeſſio non prodeſt. 9 Vnde diſcis malam fidem defuncti nocere hæredi etiam bona fide poſſidenti: nam hic rurſus perſonam defuncti refert. Et hæc quidem Iure ciuili obtinent. 10 Iure autem Pontificio omnino neceſſe eſt, quod vſucapiens in nulla parte temporis habuerit conſcientiam rei[m] alienæ: Idque inter Chriſtianos etiam in foro ciuili, ob periculum animæ, quod hic obuerſatur, ſeruandum eſſe interpretes[n] communiori ſententia prodidere, quam in ſupremo quoque Imperij Tribunali obſeruari animaduerti.

i Noſtra conſtitutio,} Quæ lib. VII. Cod. etiam hodie[o] extat.

k Obſeruari. Ad complendam vſucapionem

l Continuentur.} Inter defunctum, & hæredem.

h l. ſiis qui § Marcellus. hoc titul.
i in l. poſſeſſio. de de vſucap.
k l. quæſitum. De acq. rer. do.
l d. l. cum hæres. in fine. & l. 1. C. De uſuc. transfor.
m c fin. de præſcri.
n Iaſ. in. l. 3. §. Genera. de acq. poſ. nu. 18. Ferra. in ſua practica. in for. unde rei con. Verbo præſcrip. nu. 40.
o in l. 1. C. de uſuca. transfor.

§. Inter uenditorem.

1 Inter emptorem & venditorem continuantur tempora, ad vſucapionem complendam.
2 Continuatio temporum quomodo fit.

Inter[a] venditorem quoque, & emptorem coniungi[b] tempora, Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

a Inter uenditorem.} Suprà[a] de vniuerſali titulo, pro hærede, dixit Imp. nunc de ſingulari ſubijcit, ut eſt titulus emptionis. 1 Nota ergo, inter emptorem & venditorem ad complendam vſucapionem tempora pariter continuari: modò ſint bonæ fidei[b] & emptor & venditor. 2 Continuatio autem temporum fieri, dicitur, quando venditor necdum compleuit vſucapionis tempus: vt puta, ſi quinque tantũ annis poſſederit fundum, deinde vſucapionem emptor impleat, eundem fundum altero quinquennio inter præſentes poſſidendo. Dixi autem ſupra in vtroque bonam fidem requiri: quoniam in hoc differt ſingularis titulus ab vniuerſali, quia in ſingulari titulo non ſufficit venditoris bona fides, ſed neceſſe eſſet emptorem bonã fidẽ habere. In titulo verò vniuerſali ſatis eſt, ſi defunctus bonã fidẽ habuit, utcunque hæres mala fide,[c] poſſideat.

b Coniungi tempora.} Seu de commodo alterutrius, ſeu de incommodo[d] agatur.

a præceden. §.
b l. 2. §. ſi eam rem ſt. pro empto.
c Dixi in § Diutina. ſup. eod.
d l. ſi quis alia. §. 1. ſi ſeru. amittat. l. Pompon. §. præterea. de acq. poſ. l. qui hominẽ. de vſuca. & d. l. 2. §. ſi ſeruus. Pro emp.

§. Edicto D. Marci.

1 Olim rem à fiſco accipiens, eam quinquennio vſucapiebat.
2 De patrimonio Principis.
3 Auguſta & uxor Principis.
4 Auguſta eiſdem priuilegijs gaudet, quibus Princeps.
5 Omnes de aula procedentes Zenoniana lege continentur
6. 7. Duplex fiſci priuilegium.

Edicto[a] Diui Marci[b] cauetur eũ, qui a fiſco[c] rem alienam emit, ſi poſt uẽditionẽ quinquennium[d] prætererit, poſſe dominium rei[e] exceptione repellere. Cõſtitutio[f] autem Diuæ memoriæ Zenonis bene proſpexit ijs, qui a fiſco per uenditionem aut donationem uel alium titulum accipiunt aliquid: ut ipſi quidem ſecuri[g] ſtatim fiant, & victores exiſtant, ſiue experiantur: ſiue conueniantur. Aduerſus autem ſacratiſſimũ[h] ærarium uſque ad quadriennium liceat ijs intendere, qui pro domino vel hypotheca[i] earum rerum, quæ alienatæ ſunt, putauerint ſibi quaſdam competere actiones. Noſtra autem diuina[k] conſtitutio quam nuper promulgauimus, etiam de iis, que à noſtra[l] uel uenerabilis[m] Auguſtæ domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ conſtitutionis continentur.

a Edicto.} Hoc in §. refertur quanto tempore rem à fiſco acceptam uſucapere liceat.

b Diui Marci.) Hoc D. Marci edictum non extat, eius tamen Diocletianus[a] & Maximianus Imp. mentionem faciunt.

c A fiſco.} Quam fiſcus ſuam eſſe credebat, cum eſſet aliena aliàs niſi cauſa ſubſit fieret res[b] uitioſa.

a in l. ulti. C. ſi aduerſ. fiſc.
b §. Furtiuæ. ſup. eodem in fine.

d Quinquennium præterierit.) 1 *Et ſic accipiens rem aliquam iuſta ex cauſa à fiſco, eam quinquennio vſucapere poterat.* Oportebat tamen rem talem eſſe, quæ nec commercium effugeret,[c] nec dominium eius, eſſet qui reſtitutionem mereretur. Quare contra Reipub. cauſa abſentem, aut alios maiores, qui ad titulum, in integrũ reſtitutionis pertinent, huius quinquennij præſcriptionem, poſt factam à fiſco venditionẽ nõ currere, Gordianus [d] Imp. reſcripſit, Quod & in Zenonis cõſtitutione hodie locũ habere, conueniẽs eſt.*

e Exceptione.) *Scilicet præſcriptionis, ſiue dominij.*

f Conſtitutio autem.) *Hanc Zenonis conſtitutionem Iuſtinianus lib. 7.[e] Codicis inſeruit.*

g Securi ſtatim fiant) *Statim conſequantur eius rei dominium.*

h Sacratiſsimum ærarium.) *Id eſt, fiſcum Principis.*

i Pro hypotheca.) *Pro iure pignoris: vt ſi quis diceret, talem rem à fiſco alienatam, ſibi pignori obligatam fuiſſe.*

K Conſtitutio) *Extat & hæc lib. 7.[f] Codicis.*

l A noſtra.) *Id eſt, ex rebus noſtris patrimonialibus.* 2 *Habet enim Princeps vltra fiſcum etiam patrimonium, hoc eſt facultates proprias, ſicut ſuprà [g] dixi, quas Iuſtinianus rebus æquauit fiſcalibus, vt eadem haberent priuilegia, quæ fiſcus habet.*

m Vel uenerabilis Auguſtæ.) 3 *Auguſtam, pro vxore ſupremi Principis Iuriſconſulti accipiunt: atq; ita hic interpretari debet. Auguſta autem licet legibus ſoluta non ſit, vt Vlpian.[h] ait: quia tamen vxores iiſdem radijs, quibus mariti,[i] refulgent, uoluit Iuſtinianus & hanc Zenonianæ legis beneficentiam ad Auguſtæ ſubſtantiam prorogare.* 4 *Nam & alias eadem ferè priuilegia Auguſtæ tributa ſunt, quæ Princeps habet.[k] Vnde quemadmodum Princeps ab omnium vectigalium præſtatione immunis[l] eſt, ita & Auguſta: & donatio ab ea procedens, vel in eam collata, non eget inſinuatione:[m] & facta inter Auguſtũ, & Auguſtam donatio conſtante matrimonio rata[n] eſt, quibusq; donantur cubicularij Principis priuilegijs, donati quoque intelligi debent, qui apud Auguſtam eodem numero funguntur.[o]* 5 *Itaque omnes hodie alienationes de aula procedentes, ad exemplum fiſcalium, Zenonis conſtitutione[p] continentur.* 6 *Collige ergo ex præſenti textu duplex fiſci priuilegium: primum eſt, quod fiſcus vltra quatuor annos continuos ad precium rei, vero domino, aut ius in re habenti non obligetur. Hoc tamen non habet locũ in minore 25. annis, & alijs qui beneficium reſtitutionis in integrũ habent: Nam hi etiam elapſo quadriennio, aduerſus fiſcum experiri poſſunt ad æſtimationem.[q]* 7 *Alterum priuilegium eſt, quod tametſi priuatus non poſſit vendere rem alienam in præiudicium domini, quia ab emptore euinci,[r] queat: emens tamen à fiſco, confeſtim efficitur dominus rei, nec ad rem conueniri poteſt.*

c l. Non ideo minus. ff. de liberali cauſa.
d in l. neq; reip. C. de teſt. milit.
e l. 2. C. De quadrieni præſcri.
f l. vlt. C. De quadrien. præſcript.
g in § Res fiſci. ſuprà cod.
h in l. princeps. de leg.
i l. fœminæ. de ſenatoribus l. Mulieres. C. de dignita. lib 12.
k d. l. princeps. & l. fiſcus. §. fin. De iure fiſci.
l l. licitato. §. fi. de publica.
m l. ſancimus. cum Auth. ſeq. C. de donatio.
n l. Donationes. quas Diuus. C. de donation. inter uirum & vxor.
o l. cubicularius. C. de præpoſ. ſacri cubic. l. lib. 12.
p l. Bene à Zenone. C. de quadrien. præſcr. pt.
q l. Neq: reip C. de teſti. milit.
r l. rem alienam. de contrah. emp.

DE DONATIONIBVS. TIT. VII.

1.3 *Ordo huius tituli defenſus, itemque impugnatus.*
2 *Donatio qualiter contrahatur.*
4.6 *Verbi donationis, acceptio.*
5 *Donatio vnde dicta.*

IN hoc titulo 1 *Alius modus præſcribitur, per quem rerũ dominia iure ciuili nobis acquiruntur, donatio ſcilicet: quanquam. n. ſi materiam reſpiciamus, donatio ſit Iuriſgentium, vt et alij contractus, qui mutuo conſenſu perficiuntur: tamen, quia Ius ciuile formam ad didit, dicitur hic modus & iuris ciuilis eſſe.* 2 *Et olim quidem donatio, non niſi ſtipulatione[a]) quam iuris ciuilis eſſe conſtat [b] (cõtrahebatur. ſed hodie ſufficit etiam nondũ pactum,[c] vt infrà ſuo loco adiecimus. Atq; ita vtcunq; huius tituli ordo defendi põt.*

3 *Apellus[d] tamen cenſet, accommodatius fuiſſe hunc titulum ſubiungi contractibus, quibus vtraque obligatio ſolo conſenſu plerunq; introducitur: ſaltem quantũ attinet ad eã donationem, quæ fit ſine mortis conditione. Nam donationem cauſa mortis: rectis legatis adiunxeris.* 4 *Donationis aũt verbo & genericè et ſpecificè vtimur in legibus. Quandoq; enim fuſioris eſt ſignificationis, & ſub ſe quamlibet donationem complectitur, ſiue mortis cauſa, ſiue non mortis cauſa, fuerit.[e] Atq; ita hic in rubrica accipitur:* 5 *dictaq; eſt donatio* κατ' ἀντίλαξιν *à dono, quaſi doni datio, tractaque à Græco vox eſt: nam hi dicunt* δῶρον καὶ δωρεῖται 6 *Aliquando ſtrictiore modo accipitur, & eam ſolam donationem continet, quæ pura abſolutaque eſt, & protinus ſine ſpe recuperandi dominium transfert:[g] qua de infrà quoq; agemus. Et de hac in dubio ſiue in diſpoſitione hominis, ſiue legis accipiendum plerique autumant: quod tamen Aleiatus[h] non probat.*

a l. alienationis. De uerb. ſign.
b infrà de uer. ob.
c l. ſi quis argentum. §. vlt. C. de donatio.
d in ſuo Dialog. Iuſt. iuris ciuilis.
e l. Alienatum. §. Donationis. De uerb. ſigni.
f l. ſenatus. § 1. de mort. cauſ. donat.
g l. 1. de donatio.
h in d. §. Donationis.

In princ. tit.

1 *Donatio mortis cauſa quæ ſit.*
2 *Niſi expreſſim in donatione fiat mortis mentio, donatio inter viuos præſumitur.*
3 *Tres ſpecies donationis cauſa mortis.*
4 *Donatio mortis cauſa tribus modis renocatur.*
5 *Et quibus remedijs id fiat.*
6 *Donationes mortis cauſa, & legata, ſunt eiuſdem effectus.*
7 *Donatio mortis cauſa ex Homero inducta.*

Et

Eſt[a] aliud genus adquiſitionis, donatio. Donationum autē duo ſunt genera,[b] mortis cauſa, & non mortis cauſa. Mortis cauſa donatio[c] eſt, quæ propter mortis fit ſuſpicionem: cū quis ita donat, ut ſi quid humanitus[d] ei contigiſſet, haberet is qui accepit: ſin autē ſuperuixiſſet;[e] is, qui donanti, reciperet: uel ſi eum donationis pœnituiſſet,[f] aut prior deceſſerit is cui donatum ſit. Hæ mortis cauſa donationes ad exemplum legatorum redactæ ſunt per omnia. Nam cum prudentibus ambiguum fuerat utrum donationis aut legati inſtar eam obtinere oporteret: & utriuſque[g] cauſę quædam habebat inſignia[h] & alij ad aliud genus eam retrahebant: à nobis conſtitutum[i] eſt, ut per omnia[k] ferè[l] legatis connumeretur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formauit. Et in ſumma, mortis cauſa donatio eſt, cum magis ſe[m] quis vult habere, quam eum cui donat: magiſque eum cui donat, quam hæredem ſuum. Sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.

a Eſt & aliud genus acquiſit.) *De Iure ciuili ſaltem reſpecta forma, vt ſuprà ad rubricam dixi Acquiſitionis, id eſt, acquirendi dominij per traditionem: Donatio enim non eſt modus acquirendi rerum dominia, ſed potius cauſa acquirendi dominia, ſcilicet traditionis, ſicut & emptio & venditio.*

b Duo ſunt genera.) *Et hæc eſt ſumma ac præcipua diuiſio: nam hæc duo genera rurſum in varias donationum formas deducuntur: vt ex hoc titulo ſatis apparebit.*

c Mortis cauſa donatio eſt) 1 *Donatio, quæ fit propter mortis ſuſpicionem, dicitur* mortis cauſa donatio: *nempe cum quis donat facta mentione mortis.* 2 *Nam in hac donationis ſpecie exprimi debet nominatim cauſa mortis: alioqui præſumitur eſſe donatio inter viuos facta, etiamſi donans in extremis vitæ ſit cōſtitutus[a] ideò nec recōualeſcente ægroto reuocari poſſet: niſi ex alijs cōiecturis mortis cauſa donatum eſſe, euidenter appareat, vt Faber & Iaſ. annotant.* 3 *Tres autem ſpecies* mortis cauſa donationis *Iulianus[b] refert. Prima, cum nullo præſentis periculi metu conterritus, ſed ſola cogitatione mortalitatis quis donat: quam nec reuocari poſſe plerisque traditum eſt. Altera, cum quis imminente periculo commotus ita donat, vt ſtatim fiat accipientis: quę reuocatur ab eo, qui donauit, conualeſcente.[c] Tertia, ſi quis periculo mortis non ſic det, vt ſtatim fiat accipientis, ſed tum demum, cum mors fuerit inſecuta: qua ſpecie donatio quidem ſtatim valet, ſed dominij tranſlatio ſuſpenditur[d].*

d Vt ſi quid humanitus.) *Id eſt, ſi moreretur. Per elegantem enim hanc loquendi formulam mortem ſignificari notum eſt: qua etiam alibi Scæuola[e] vtitur. Quandoque hæc vocula* (humanitus) *omittitur, & tamen eadem manet ſignificatio.*

e Superuixiſſet.) 4 *Ex hoc contextu diſce, tribus modis donationem mortis cauſa reuocari poſſe. Primus eſt, ſi donator conualeſcat: quod ita accipias oportet, ſi donator propter infirmitatem, qua laborabat, vel propter periculum, quod timebat, quid fortè per inſidioſa loca iturus,[f] donarit, ſuperato enim mortis periculo donatio euaneſcet, & inutilis[g] fiet. Secus vero eſſet, ſi ſola mortalitatis cogitatione donatum ſit: ea enim ſpecie tametſi donans poſtea in aduerſam incidat ualetudinem, & ex ea conualeſcat, donatio tamē nō reuocabitur, ut Caſtrenſis[h] uoluit. Secūdus modus eſt ſi is, cui donatum eſt, prior, id eſt, ante donatorem, deceſſerit: quia donatio non trāſmittitur ad hæredes donatarij, etiamſi inter partes ita conuentum eſſet.[i] Tertius eſt, ſi donatorē pœniteat donationis, quia ſola pœnitentia reuocatur donatio.[k] Idem eſſe pleriq; volunt, ſi donator rem alienet uolūtariè, iam eum pœnituit donationis ad inſtar legati.[l]* 5 *Sed quibus remedijs licebit prædictis caſibus donationem mortis cauſa reuocare? Et competit eo nomine ei qui donauit, uel rei uendicatio, ſiquidē nō uoluit rei dominium ſtatim transferri in accipientem: uel ſi uoluit, dabitur ei uendicatio utilis aut condictio ob[m] cauſam, uel ſine cauſa.*

f Aut prior.) *Quia non ualet, niſi morte donatoris, inſtar teſtamentorum, confirmetur.*

g Et vtriuſque cauſę.) *Et donationis & legati.*

h Inſignia.) *Id eſt, indicia, ita quod in plerisque cum uera abſolutaque donatione, in alijs magis legatorum naturæ conueniret.*

i Conſtitutum.) *Eius conſtitutio libro VIII.[n] Cod. habetur.*

k Vt per omnia) 6 *Et ſic ex Iuſtiniani cōſtitutione, quodcunq; iuris eſt in legatis, id ēt in mortis cā donationib. erit accipiendum, ac idē utrobiq. erūt effectus, Nā de his Falcidia, ut de legatis, detrahetur;[o] hæ ut legata pp ſubſecutas capitales inimicitias fient[p] irritę: nec uerbo tantum, ſed & facto ipſo, ad exemplum legatorum, reuocatę cenſebuntur,[q] puta ſi donator rem donatā alij poſtea donauerit, uel alias alienauerit.*

l Ferè.) *ergo non per omnia mortis cauſa donationes legatis comparātur: in quibuſdam enim etiamnū differunt, & hæ donationes magis contractibus inter uiuos accedunt, quam legatis. Quæ autem ſint illa, ex Accurſij gloſſemate ſatis liquet, vt longa annotatione non ſit opus. Sane Iuſtinianeæ conſtitutionis[r] collatio, non parum lucis huic toti. §. adferre poterit.*

m Se quis malit habere.) *Si modo ſuperſtes foret.*

n Sic & apud Homerum.) 7 *Hoc idem ex Homeri carmine Marcellus cenſuit, cuius reſponſo[s] hic locus deſcriptus eſt ad uerbum. Eſt autem locus Homeri ex quo donationem cauſa mortis inductam[t] Marcellus refert, libro Odyſſeæ XVII. circa principium. Eius carmina ſic habent.*

a Tex. in l. Seia. §. ult. ff. de mort. cauſ. donat. & l. Seia. de dote præleg.
b l. 2. de mortis cā donatio.
c l. 2. §. item cum ipſe ff. de donationib.
d Propter l. vlt. in fine. commu. nia prædiorum.
e l. Alumnę. §. vlt. ff. de adimend. leg.
f l. Aut per. ff. Hoc ipſo tit.
g l. Non omnis. & ibi Dd. ſi cer. petatur.
h In d. l. Non omnis. per l. ſed ſi ſeruus. ff. de donat. inter virum & vxo.
[illegible] Iaſ. & Zaſ. in d. l. Non omnis. Bald. & Salyc. in l. 2. C. De iure do.
k Hic & d. l. Seia. & l. qui mortis. ff. de mortis cauſa donat.
l l. fideicommiſſa. §. ſi rem. de legatis. 3. Iaſ. d. l. non omnis. on. 4.
m Iſta probantur. in d. l. nō omnis, & toto titul. De cōd. ob cām. & ti. De cōd. ſine cau. d. l. q̄ mortis. l. Si alienum. l. ſi mortis cauſ. eod. tit.
n l. vltima C. De donationib. cau. mort.
o l. cum pater. §. eorum quibus. De legat. 1. l. ſi mortis. & l. ſi quis. C. ad l. Falcid.
p l. 3. §. vltimo. & l. ſeq. de adimēd. legat. Dd. in d. l. non omnis.
q d. l. fideicommiſſa §. ſi rē. et l. rem legatam. De adimend. leg. Cat. hic.
r In l. 2. ff. de mortis cauſ. donatio.
s In d. l. 2. quam. l. Alciat. reſtituit.
t In l. Alienatio. §. donationis. De verbo ſign.

Τὸν καὶ Πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν.
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναῖκας.
Ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω, ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκεν.
Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα.
Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα.
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται.
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.
Hoc ſemone virum Piræus commouet vltro:
Telemache, & ad noſtras famulas age, dirige ſedes,
Vt tibi, quæ dederat Menelaus, dona reportem.
Ad quem Telemachus ſapiens ita farier orſus.
Piræe, haud equidem hęc poſſum dignoſcere facta:
Namque Proci ſi me ſpatioſa per atria furtim
Occidant, rapiantque ſibi patrimonia fortes,
His te malo frui donis, quam quemlibet horum,
Quod ſi illos fato, merita & multauero morte:
Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

§. Alię autem.

1 *Donatio inter viuos propriè quæ dicatur.*
2 *Quod ob cauſam datur, propriè non eſt donatio.*
3 *Donatio hodie etiam nudo pacto perficitur.*
4 *Donatio non excedens 500. ſolidos hodie ualet, ſine inſinuatione: ſecus ſi eam ſummam excedat.*
5 *Caſus, in quibus donatio inſinuationem non requirit.*
6 *Solidus in iure quomodo accipiatur.*
7 *Aureus quo hodie vtimur veteri ſurrogatus eſt.*

Aliæ [a] autem donationes ſunt, quæ ſine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus, quæ nō omnino comparantur legatis. quæ ſi fuerint perfectæ, temerè reuocari non poſſunt. Perficiuntur autem, cum donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis manifeſtauerit. Et ad exemplum venditionis, noſtra [b] conſtitutio eas etiā in ſe habere neceſſitatem [c] traditionis voluit: ut etiamſi non tradantur habeant pleniſſimum [d] & perfectū robur, & traditionis neceſſitas incumbat donatori. Et [e] cum retro principum diſpoſitiones inſinuari eas actis interuenientibus volebant, ſi maiores fuerant ducentorum ſolidorū, [f] conſtitutos [g] noſtra eam quantitatem vſq; ad quingētos ſolidos ampliauit, quā ſtare etiā ſine inſinuatione ſtatuit, ſed & quaſdam donationes inuenit, quę penitus inſinuationem fieri non deſiderant, [h] ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. Alia inſuper multa ad uberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex noſtris conſtitutionibus, quas ſuper his expoſuimus, colligenda ſunt.

a Alię autem.} *Nunc de donationibus, quæ non mortis cauſa fiunt, & inter viuos dicuntur, ſubijcit.* 1 *Eam autem primum explicat, quæ verè & propriè donatio dicitur, eſtque, cum quis ex mera liberalitate quid nudo pacto, id eſt, nuda & ſimplici promiſſione promittit, ut uelit id accipientis fieri, nec vllo caſu ad ſe reuerti.* [a] *Dixi primò,* ex mera libertate: 2 *quia quod ob cauſam datur, puta quia captum ab hoſtibus redemiſti, quia rem furto ſublatam recuperaſti, potius renumeratio eſt quam donatio.* [b] *Adieci deinde* nudo pacto: *quia quamuis olim ad donationis perfectionem neceſſaria fuerit vel ſtipulatio vel præſens traditio.* 3 *Iure tamen nouo ex hoc donatio non exiſtit inutilis, quod ſtipulatio non interceſſit, vel res tradita non eſt, ſed etiam nudo pacto ea perficitur, daturque inde actio: nempe condictio ex noua Iuſtiniani* [c] *conſtitutione. Poſtremò addidi,* nec ullo caſu & c. *ad diſſentiam cōmodati & precarij: Res enim noſtras ea lege damus commodato & precario: ut ipſas ſuo tempore recipiamus. Item hac differentia etiam mortis cauſa donatio excluditur, quam facile reuocari, ſuprà oſtenſum eſt.*

b Noſtra conſt.} *Cuius tenorem lib. VIII. Cod.* [d] *reperire eſt, nec parum eius collatio ad hunc locum conducere poteſt.*

c Neceſsitatem traditionis.) *Sic, tamen ut interim donatoris ratio habeatur, ne ex liberalitate ſua* [e] *miſer ęg. at habeatque vnde viuat. Liberalitas enim ſua nemini damnoſa eſſe debet, alioqui prodigalitas eſſet.*

a l. 1. de donationibus.
b l. Hoc iure §. Ab eo. & §. ultimo. iuncta l. ætas. de donationibus.
c in l. Si quis argentum. C. de donationib. Fab. in §. preciū. inſ. de empt. & uend.
d d. l. Si quis argentum. §. Sin autē.
e l. inter eos. §. ultimo, de re iud. l. Diuus. de reg. iuris §. ſed & quis. inſtiā. de actio.

Habeant

d Habeant pleniſs.} *Perfecta enim mox eſt donatio ex ipſo vtriuſque, donantis ſcilicet, & donatarij conſenſu: datur que ei, cui donatum eſt, ad id conſequendū, vel, condictio certi ex ſtipulatione, ſi qua [f] interuenit, vel cond. ctio ex Iuſtiniani lege. Interim tamen donator, quam rem donauit, pignori [g] obligare, vel alij vendere [h] non prohibetur, cum traditione nec dum facta, rei donatæ dominium non [i] perdat.*

e Et cum retro.} *4 Hodierno iure valet donatio inter viuos in quingentos ſolidos, etiā ſine inſinuatione: ſin eam quantitatem excedat inſinuationis opus eſt ſolennitate. Fit autem inſinuatio, quando donator iudici ordinario illam donationem indicat atque denunciat, eiusque conſenſum atque autoritatem petit: quo donationem decernente in acta publicamq; ſcripturam redigenda eſt. Nihil tamen refert, ſiue hæc ante [k] ſiue poſt donationem fiat quod ſi penitus omiſſa ſit, donatio tamen ad eam ſolum quantitatem, quæ quingentos aureos excedit, inutilis [l] eſt. 5 Excipiuntur tamē caſus aliqui, in quibus non eſt neceſſaria inſinuatio, ſed donatio ſine ea valet: qualis eſt, quæ fit pro redimendis [m] captiuis: aut ſi magiſter militū aliquem ex militibus quia optimè ſe geſſit honoris ergo munerauerit, præſertim rebus mobilibus: Item ſi quis pro domo exuſta vel ruinoſa reparanda donat. Poteſt & Princeps Romanus cuipiam, & rurſus quis Principi conferre quālibet grandem donationem abſque vlla [n] inſinuatione. Denique nec ſponſalitia largitas, nec donatio quæ collatum beneficium [o] remunerat, talem inſinuationē exigunt.*

f Solidorum.} *6 Solidum in iure noſtro pro aureo accipi notum eſt: & hunc ita Iuſtiniani tempore taxatum fuiſſe alibi memini, [p] vt ſeptuagintaduo libram efficerent, licet hodie longè minoris ualoris exiſtat, [q] unde aliqui cenſuerunt, tametſi conſtitutū ſit donationē ultra quingentos abſque actorum inſinuatione non ualere: tamen eam quæ vltra octingentos noſtrates aureos non procedat, ualere, quia tot noſtrates vix quingentos veteres hodie valeant: ꝗ Egutamen ſuprà [ſ] dixi, mihi Alciati [t] ſententiam probari, exiſtimantis, aureum, quo hodie vtimur, ex generali paſſimque recepta conſuetudine veteri illi ſuffectum eſſe. Itaque quæ de ſolido in iure ciuili ſtatuta ſunt, ad noſtrū hunc, vtcunque leuioris ſit ponderis, referri debet. Sanè & ante Iuſtiniani tempora cùm Romanum imperium adhuc floreret, multo grauioris ponderis aurei [u] excudebantur, quorum 48. libram conficiebant.*

g Conſtituto.} *Eſt hac lib. VIII. Cod. [x] extat.*

h Minimè deſiderant.} *Has paulò ante [y] retulimus.*

§. Sciendum.

1 *Donatio inter viuos quibus ex cauſis reuocetur.*
2 *Clauſula donationi adiecta, quod ob ingratitudinem non reuocetur, nihil ualet.*
3 *Hæredes donatoris ob ingratitudinem donationem non poſſunt reuocare.*

Sciendum eſt tamen, quod et ſi pleniſſimæ [a] ſint donationes: ſi tamen ingrati exiſtant homines, in quos beneficium collatum eſt, donatoribus [b] per noſtram [c] cōſtitutionem licentiam præſtitimus certis ex cauſis eas reuocare: ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur iniuriam uel iacturam, ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos.

a Etſi pleniſſimæ.} *Loquitur de donationibus inter viuos, quæ nullo urgente iure & ex mera liberalitate fiunt: hæ ſi legitimè ſemel factæ ſint regulariter nō reuocantur: [a] ingratitudo tamen reuocationi locum præſtat, ut hic Imperator dicit. Ingratitudinis autem plures ſunt cauſæ in iure [b] expreſſæ: ut ſi donatarius atroces iniurias inferat ei à quo donatum accepit, ſi ei manus inferat, ſi grandē iacturam rebus donatoris fecerit, aut eius inſidiatus fuerit: ſi pacto inter donandū cōuento nō ſatisfecerit: ſi donator inops atq; alimentis egens per donatarium, ut ingratum non ſuſtineatur: ſi donans tempore donationis, liberos nō habeat, deinde liberos ſuſcipiat. Huiuſmodi enim cauſis in iudicium deductis, & quatenus in foro ſufficiat probatis, donatio reuocari poteſt. [c] 2 Porrò adeò verum eſt donationem ob ingratitudinem acceptoris irritari, ut etiamſi donationis inſtrumento clauſula adiecta fuerit, quod nec ob ingratitudinē reuocari vllo tēpore ualeat, nihilominus, donationis acceptor ingratus circa donationem reperiatur, reuocationi ſit [d] locus: quoniam hoc eſſet contra bonos mores.*

b Donatoribus.) *Non etiam eorum hæredibus: 3 Nam hoc reuocandæ donationis beneficium ſolis donatori conceditur, non autem ipſius hæredibus: [e] niſi cauſam ingratitudinis donator [f] ignoraſſet.*

c Per noſtram conſt.) *Quæ & ipſa lib. VIII. Codicis [g] extat.*

§. Eſt & aliud.

1.2.4 *Tria tempora circa donationem propter nuptias conſideranda.*
3 *Dos Iure ueteri conſtante matrimonio augere, poterat*
5.6.8 *Donatio propter nuptias doti per omnia æquiparatur, fallit.*
8 *Dos & donatio propter nuptias quid.*
9.10 *Donatio inter viuos inter coniuges prohibita: ſecus in donatione mortis cauſa.*

Eſt & aliud genus inter uiuos donationis, quod ueteribus quidem prudentibus penitus

f d. l. Si quis argentum. §. pen.
g l. ult. §. Lucius. Hoc tit.
h l. quoties C. de rei vend.
i dictis ll.
k Text. in l. ultim. §. penult. C. De donatio.
l d. l. Si qui argentum. §. cæteris. & l. donatio. in fin. & l. Sancimus. §. ſi quid. c. eod.
m Si quis redemptione. C. De donationibus.
n d. l. Sancimus. & Aut. Item à priuata. C. eod tit.
o In Nouell. Vt ſponſal. larg. & l. Attilius Regul. l. Si pater. §. fina. De donationib.
p In §. Hoc aūt ſu. de Attilia. tuto.
q l. quoties. C. De ſuſcepto. li. 10. & ibi Bar.
r Ange. hic. Iaſ. in l. 2 §. ex. his circa finē. De uerb. oblig.
ſ Ind. §. nos autem.
t in l. Hæc enunciatio. de uerb. ſign.
u Vide Alcia. in l. Etiam aureos. de uerb ſig. & lib. 3. Diſpunc. cap. 9.
x l. pen. C de don.
y ſupra. Hic. nu. 5.
a l. Si donatis. ſuprà, de dona. l. Senatus. §. 1. q mortis cauſ. dona.
b l. ultima. C. de reuocan. dona. ibi Dd. & ea. ult. Extrà. eod. rit.
c Vide oīno Franciſc. de Ripa. ſuarum interpretat. lib. 3.
d Paul. de Caſtr. in l. ulti. C. De pactis.
e l. 1. §. ultimo. & ultima. §. ultimo C. de reuocand. donat.
f Proc. hic.
g In d. l. ultima.

nitus erat incognitum, poſtea autem à iunioribus Diuis principibus introductum eſt, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in ſe conditionem habebat, ut tunc ratum eſſet, cùm matrimonium eſſet inſecutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam poſt nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus [a] Iuſtinus pater noſter, cùm augeri dotes, & poſt nuptias fuerat permiſſum: ſi quid tale eueniret, & ante nuptias augeri donationem, & conſtante matrimonio, ſua conſtitutione permiſit, ſed tamen nomen inconueniens remanebat. cùm ante nuptias quidem uocabatur, poſt nuptias autem tale accipiebat incremẽtum, Sed nos pleniſſimo fini tradere ſanctiones cupientes & conſequentia [b] nomina rebus eſſe ſtudentes conſtituimus, [c] ut tales donationes nõ augeantur tantùm, ſed etiam cõſtante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, ſed ꝓpter nuptias vocentur, & dotibus in hoc exequentur: [d] ut quemadmodum dotes conſtante matrimonio non ſolùm augentur, ſed etiam fiunt: ita & iſtæ donationes, quæ propter nuptias introductæ ſunt, non ſolùm antecedant matrimonium, ſed eo etiam cõtracto augeantur, & conſtituantur.

Subiicitur *alia inter viuos donationis ſpecies, nempe* donatio propter nuptias, 1 *circa quam trium temporum meminit Imperator. Primum enim Imperatores Seuerus, & Antoninus, Alexander, Diocletianus Maximianus adinuenerunt donationem, quam ipſi appellarunt* Ante nuptias, *quia, ſemper nuptias futuras antecedebat. Donabat enim Proci puellæ ea conditione, ut tum demum, ſi futura eſſet ſponſa, valeret donatio, & hoc eſt primum tempus.* 2 *Subinde Iuſtinus, Iuſtiniani pater adoptiuus, uoluit hanc donationem augeri poſſe etiam poſt nuptias,* 3 *inſtar dotis, quæ conſtante quoque matrimonio iure ueteri* [a] *maior reddi poterat, & hoc eſt ſecundum tempus.* 4 *Denique Iuſtinianus uidens qui innouationi duo deeſſe, ſtatuit primò, ut poſt contractum matrimonium eiuſmodi donationes non augeri modò, ſed etiam fieri id eſt, initium ſuum ſi prius de his ante nuptias nihil conuentùm erat accipere poſſent. Deinde immutauit nomen huic donationi, ut non amplius antenuptialis, ſed propter nuptias donatio, diceretur.* [b] 5 *Ex hac igitur Iuſtiniani conſtitutione, & dotes, & donationes propter nuptias æquis paſſibus in omnibus et per omnia ambulare parique iure cenſeri* [c] *debent.*

a D. Iuſtinus pater noſter.) *Fuit enim Iuſtinianus Iuſtini Maioris ex ſorore nepos, & ab eo adoptatus, ſicut alibi* [d] *diximus.*

b Et conſequentia nomina.) *Nam & Plato in Cratylo ſcriptum reliquit boni legislatoris eſſe, apta conuenientaque nomina rebus imponere.*

c Conſtituimus.) *Extat hæc Iuſtiniani conſtitutio lib. V. Cod.* [e] *ad Ioan. præfectum prætorio.*

d Dotibus in hoc exæquentur.) 6 *Neque tamen in tantùm pp nuptias donationes dotibus æquipollent, ſed in his etiã conſtituendis, augendis, lucrandiſque omnimoda ſeruari debet æqualitas, tũ in quantitate tum in pactis.* [f] 7 *In hoc tamen differunt, quia uir lucratur fructus dotis: mulier uerò fructus donationis pp nuptias conſequitur conſtante matrimonio, quia marito cedunt: ob id certè ne matrimonij onera, & moleſtiæ ſine* [g] *fructu exiſtant.* 8 *Eſt aũt* dos, *quod a muliere,* [h] *uel eius patre,* [i] *aut extraneo pp uinculum & onera matrimonij marito, datur, vt perpetuò ſit penes eum, id eſt, quadiu conſiſtit matrimonium & extant* [k] *liberi. Hanc Græci* φερνὴν *dicunt, noſtro idiomate* ein eeſteurzugelt oder uoidem. Donatio *uerò* propter nuptias *eſt quã ſponſus, uel maritus, aut alius nomine ſponſi facit vxori ob matrimoniũ reſpectu dotis ſibi* [l] *datę. Hãc Græci* ἀντίφερνον, *quaſi dotis compenſationẽ uocant: noſtri,* ein gegennoidem oder uoiderlegung. *Impropriè* ſponſalitiam largitatem *nominat* [m] *Iuſtinianus: cùm hæc ſit gratuita donatio ſponſe facta à ſponſo, uel econtra; quanquam a ſponſa raro fieri ſoleat: eſt enim mulierum genus auariſſimum.* [n] *Inuenta aũt eſt pp nuptias donatio, vt dote a marito malè conſumpta, vel matrimonio ſoluto, vxor habeat unde damnum acceptum reſartiat,* [o] *& unde alatur.* 9 *Illud quoq; adijciendum, licet hæc propter nuptias donatio ꝓmiſſa ſit inter cõiuges: donatio tamen inter uiuos pura inter maritũ & uxorẽ legib. eſt prohibita: ne coniuges mutuo amore inuicẽ ſpolientur, neue eorum concordia precio cõciliari uideatur.* 10 *Donatio autem mortis cauſa non eſt illicita inter cõiuges: quoniam in hoc tempus excurrit donationis euentus, quo vir & vxor eſſe deſinunt, & medio tempore dominium rei donatæ apud donatorem manet.*

§. Erat olim.

1 *Hic §. quare titulo De donationibus, adiunctus ſit*
2 *Ius accreſcendi quid, & quando locum habet.*
3.5 *Olim in communi ſeruo manumiſſio locum habebat ius accreſcendi: quod tamen hodie eſt ſublatum.*
4 *In re communi unus nihil poteſt facere, inuito altero.*
9 *Regulariter inuitus nemo emere aut uendere cogitur.*

Erat olim & alius modus ciuilis acquiſitionis per ius accreſcendi, quod eſt tal: Si communem ſeruũ habens aliquis cũ Titio, ſolus libertatem ei impoſuerit, uel uindicta,

a l. Si conſtante. de donatio. ante nupt.
b l. fina. C. de don. ante nuptias.
c gl. mag. hic. Bald. in Auth. Siue a me. C. ad Vellei facit Auth. dos data. C. de dona. ante nupt. Auth. æqualitas. & Auth. Sed quæ. C. de pactis cõuen. & in fontib. Authenticorum un de ſumuntur.
d Supra in Rub. proœ.
e l. cum multæ. C. de don. ante nup.
f d. Auth. æqualitas. & d. Auth. Sed quæ. & in Nouell. de æqualita. dotis.
g Bal in Auth. permiſſa. C. de don. ante nup. & in l. Si coſtante eod. tit. gl. in Nouell. de nõeli. ſe nub. uerbo, proceſſerit.
h l. Si rem æſtimatã. de iure dotiũ.
i l. 1. §. Accedit. C. de rei vxo. actio.
k l. Profectitia. De iure dot.
l l. fin. C. de donat. propter nupt.
m In Nouel. ut ſpõſal. larg.
n l. Si a ſponſo. ibi gl in uerbo, raro accidit. C. de donat. ante nup.
o §. fuerat. inf. de ac.

cta [a] vel teſtamento, eo caſu pars [b] eius amittebatur, & ſocio [c] accreſcebat. Sed cum peſſimũ fuerat exemplo, & libertate ſeruũ defraudari, & ex ea humaniorib. quidẽ dominis damnum inferri, ſeuerioribus aũt dominis lucrum accedere: hoc quaſi inuidia plenum, pio remedio per noſtram conſtitutionem [d] mederi, neceſſarium duximus. Et inuenimus viam, per quam & manumiſſor, ſocius eius, & qui libertatem accepit, noſtro beneficio fruantur, libertate cum effectu [e] procedente (cuius fauore antiquos legũlatores multa etiam contra cões regulas ſtatuiſſe manifeſtum [f] eſt) & eo, qui eam libertatem impoſuit, ſuæ liberalitatis ſtabilitate gaudente: & ſocio indemni conſeruato, preciumque ſerui ſecundum partem dominij, quod nos definiuimus, [g] accipiente.

Hic §. non huc propriè pertinet, ſed velut extraneus eſt ad hunc titulum. De donationibus. 1 *quia tamen continet alium modũ acquirendi dominij iure ciuili, qui olim in communi ſeruo manumiſſio per ius accreſcẽdi contingebat, hic collocari velut appendix quædam potuit: maximè cùm is modus donationi non prorſus ſit abſimilis.* [a] *Nam ſicut donatio doni datio eſt* [b]*: ita & manumiſſio doni præcipuique, nẽpe libertatis datio* [c] *eſt.* 2 *Ad euidentiam autem non eſt ignorandum,* ius accreſcendi *eſſe, cùm portio vnius accreſcit portioni alterius. Et in contractibus quidem, & actibus inter viuos, ius accreſcendi regulariter non habet locum, augmentum partis vacantis per repudiationem coniuncto non aduoluitur.* [d] *In vltimis aũt voluntatibus locum habet, quia hoc videtur ex tacita & coniecturata mente teſtatoris prouenire: quare & non petẽtiũ partes petentibus,* [e] *accreſcunt, ut ſi plures eſſent hæredes inſtituti & quidam ſuam portionem non peterent, accreſceret illa portio, non petentium, portioni petentium. Ad propoſitum hic caſum habemus, in quo iure veteri etiam inter viuos iuri accreſcendi locus erat.* 3 *Veluti ſi duo communem habuiſſent ſeruum, & alter ex his cum manumiſiſſet ſiue teſtamento, ſiue inter viuos, ſeruus non modo non conſequebatur libertatem, ſed etiam pars dominij, quam in eo habebat dominus, iure accreſcendi ad ſocium tranſibat, & ita alter ſolus eius fiebat dominus:* [f] 4 *Idque propter iuris regulam, qua dicitur, re communi* neminem dominorum iure facere quicquam, inuito [g] altero, poſſe. 5 *Verùm hoc, quã afuerat iniquiſſimum Iuſtinianus emendauit, ſtatuens, in huiuſmodi caſu ſeruum cõmunem libertatem nanciſci, ita tamen, ſi preciũ alteri domino a manumiſſore ſit depenſum ſecundum partem dominij, quod in eo habet.* 6 *Et quanquam regulariter inuitus nemo* [h] *emere, aut vendere compellitur: hoc tamen caſu & ſocius manumittens, emere, & ſocius alter, uelit nolit, vẽdere cogitur, idq; pp fauorẽ libertatis. Sunt & alij multi* [i] *caſus in iure paſſim obuij, in quib. pater ab hac cõmuni regula diſcedi, quos breuitatis cauſa in præſentia ꝑtermitto.*

a Vel uindicta } *id eſt, inter viuos: quomodo autẽ manumiſſio per vindictã olim contigerit, alibi abundè diximus.*

b Pars eius } *Scilicet, communis ſerui, quam partem habebat in ſeruo dominus manumittens.*

c Socio. } *Id eſt, alteri domino, qui alteram partem ſerui habebat, ſicq; ſocius efficiebatur inſolidũ iſtius ſerui dominus.*

d Per noſtram conſt } *Quam lib. VII. tit.* [k] *VII. ad Iulianũ præfectũ prætorio inſeruit Iuſtinianus*

e Cum effectu. } *Id eſt, valida exiſtente.*

f Manifeſtum eſt. } *Sunt enim multa libertatis priuilegia,* [l] *in iure paſſim obuia, quæ hic recenſere prætermitto, cum horum ferè nullus hodie ſit vſus.*

g Quod nos difiniuimus. } *Debet enim, ut paulò antè dixi, precium alteri domino à manumiſſore præſtari, ſecundum partem dominij, quam in ſeruo habet, ſiue libertate iam impoſita, ſiue priuſquam liber eſſe iuſſus fuerit, ut Placentinus ait.* [m] *Definiuit autem huiuſmodi precium Iuſtinianus ſua conſtitutione,* [n] *iuxta cuiuſque ſerui qualitatem, ut in eadem videre eſt.*

a Cantiun. hic.
b l. ſenatus. §. 1. De mor. cau. don.
c Suprà de libert. ad prin. Terent. in And.
d l. ſi mihi & tibi. de verb. oblig.
e C. quando non petent. partes petent. accreſ.
f l. 1. in fine. C. De com. ſer. ma.
g l. 1 ff com. diuid. facit l. id quod noſtrum. de reg. iur.
h l. inuitum. C. de contrah. empt. l. Nec emere. C. de iure deliber.
i Vt in l. cõmu. diuid. §. ſi debitor. ff. cõmu. diuid. l. Iulianus §. idem Celſus. de actio. emptio. l. cùm in fundo. § fundus cõis. de iure do. l. etſi æquo. de legat. 1. l. cotem ferro. § ſi. de public. & uectigal. Auth. Hoc ius porrectũ. C. De ſacroſ. eccl. §. ſed & maior. ſup. De his qui ſunt ſui uel alien. iuris. l. 2. in fi. C. d pat. qui fil. diſt. & vide lo. de Pla. hic.
k l. 1. C. De com. ſer. ma.
l in l. Papinian. §. quarta autem. & § ſi. eum l. ſeq De inoff. teſt. & l. generaliter. §. ſi qs ſeruo. de fideicõ miſ. lib. cum ſim.
m In ſum. de com. ſer. ma.
n in dict. l. 1. C. De com. ſeru. ma §. Ne autem quantitas.

Quibus alienare licet vel non. Tit. viij.

In Rubricam.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Alienationis verbum quomodo accipiatur.*

Q*Via ſuperiorib. titulis Imp. nõnulla de acquirẽdo rerũ dominio iure gentiũ & ciuili tradidit: effectos aũt dominij ꝓcipuus eſt,* [a] *ꝙ re ſua poſſe pro libertu diſponere, quẽ tamẽ effectũ quãdoq; vel lege vel conuentione impediri conſtat: ideo in præſenti tractatu legib. alienare liceat, vel nõ, iuſto ordine ſubnectit.* 2 *Verbũ aũt, alienare, dupliciter in legib. accipitur, propriè ſiue ſtrictè, & impropriè ſeu largiori modo. Hic quidem, ut contineat omnem actionem, qua dominium & ius rei in alium transferimus: quod multis modis fieri poteſt, puta per uſucapionem: nexum pignoris, uſusfructus conceſſionem, alteriusue ſeruitutis conſtitutionem, uel debiti remiſſionem.* [b] *Strictiori autem ſignificatu alienationis uox ſolam dominij tranſlatio-*

a Dixi ſup. in rub. de re diuiſ.
b l. fin. C. de rebus alie. non alien. §. Alienationis. in Nouell. De non alienand. aut permu. rub. eccl. &c. c. Nulli. extra de reb. eccl. nõ alie.

tranſlationem,ſiue amiſſionem continet.[c] 3 *Porrò duos principales caſus in hoc titulo Imp.explicat:primus quod is,qui dominus eſt,non poſſit alienare,*[d] *alter,quod is,qui dominus non eſt,alienandi facultatem*
[e] *habeat,& in vtroque caſu à communibus iuris regulis diſceditur.Nam regulare eſt,*[f] *quod rata haberi debeat voluntas domini,rem ſuam in alium transferre volentis: regula item eſt,*[g] *neminem plus iuris in alium transferre poſſe,quam ipſe habet.*

In princ.tit.

1 *Prædium dotale quid?*

2 *Maritus eſt rei dotalis iure ciuili dominus.*

3 *Lex Iulia quare alienationem rei dotalis conſentiente vxore permiſerit, hypothecam verò non?*

4 *Quibus caſibus liceat marito res dotales alienare.*

Accidit aliquando, vt qui dominus rei ſit, alienare non poſſit:& contrà, qui dominus non ſit,alienandæ rei poteſtatem habeat. Nam[a] dotale prædium maritus[b] inuita
[c] muliere per legem Iuliam prohibetur alienare:quamuis ipſius[d] ſit dotis cauſa ei datum,quod nos,legem Iuliam corrigentes, in meliorem ſtatum deduximus. Cū enim[e] lex in ſolis tantummodo rebus locum habebat:quæ Italicæ fuerant,& alienationes inhibebat,quæ inuita muliere fiebant:hypothecas autem earum rerum,etiam volēte ea: vtriq;[f] remedium impoſuimus,vt etiam in eas res,quę in prouinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio,vel obligatio:vt neutrum eorum,neque[g] conſentientibus mulieribus procedat,ne ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtātiæ earū cōuertatur.

a Nam dotale.} *Aſſumit priorem caſum, vbi alienare prohibetur dominus.* 1 *Per dotale autem prædium,eam dotem intelligit,quæ in fundo aut re immobili conſtituta eſt:ſub quo comprehendimus omnia ædificia,& prædia tam vrbana,quàm ruſtica,ſi quæ data ſint in dotem.*

b Maritus.} 2 *quamuis cenſeatur rei dotalis iure ciuili dominus.*[a] *Et quod de marito dicitur,idem etiam in ſponſo locum*[b] *habet.*

c Inuita.} *Volente.n.ea,& conſentiēte poterat hoc iure maritus alienare:qđ tamē Iuſtinianus corrigit.*

d Ipſius.} *Scilicet mariti:eſt.n.maritus,vt paulo antè dixi,rei dotalis dominus,nempe ſubtili quadā iuris fictione,*[c] *cùm reuera & naturaliter eius dominium vxori pertineat.Eſt enim dos proprium patrimonium ipſius mulieris,*[d] *vt & Bartolus*[e] *voluit.Verùm quia multa marito conceſſa ſunt,quę non niſi domino concedi ſolent:puta,ut res dotales poſſit vendicare,*[f] *ſeruos manumittere,*[g] *iiſdem autor eſſe adeūdę vel repudiandæ*[h] *hæreditatis,& rebus deniq; dotalibus vti,vt ſuis:ideò hac ratione maritus videtur dotis dominus:licet reuera non ſit.Vxor enim naturali iure domina eſt,ſed quoad cōſtat matrimonium,ſilet eius dominiū,& inefficax eſt:at cùm ſoluitur,mox veluti poſtliminio ad mulierē cum effectu*[i] *reuertitur.*

e Cùm enim lex.) *Lex Iulia diſtinguebat,an res dotales in Italia,vel extra Italiā ſita eſſēt. Deinde volebat,quod alienatio rerum dotalium conſentiente vxore poſſet fieri,nempè cùm res penitus ad alium trāſibat.Hypotheca uero,id eſt,oppignoratio rerum dotalium marito non concederentur, vtcunq; vxor cōſentiret.* 3 *Sed quæ erat diuerſitatis ratio;quæ legē mouere poterat,vt tam diuerſè ſtatueret? Et Theophilus*[k] *putat,ex dotali cogitatione ad hoc prorupiſſe legem. Nouerat enim,ubi de alienatione fundi dotalis, quam maritus faceret,ad mulierem referretur,ipſo auditu turbatam iri mulierem,nec inductum iri,vt cōſentiret.*[l] *Sin verò de hypotheca,ſiue obligatione uxori maritus aliquid diceret,non grauatim eam conſenſuram.Non iniuria ergo rogatione ſuam hypothecarum cauſam ſubuertit:alienationem verò vxoris conſenſus difficultati reliquit. Iuſtinianus tamen vtrunque corrigendum eſſe cenſuit.*

f Vtrique remedium.) *Extat de hoc Iuſtiniani conſtitutio lib.V.Codicis, tit.XIII.*[m] *cuius collatio ad hunc titulum plurimum conferet.*

g Neq; conſentientib.) 4 *Et hoc in his verum eſt,quæ inæſtimata in dotem*[n] *data ſunt,ea enim maritus bodie non alienat,utcunque vxor conſentiat, etiam iureiurando.*[o] *Lege enim ciuili nullius momēti eſt eiuſmodi iuramentum, quod actui à lege prohibito accedit,*[p] *ſed tum demum valet iuſiurandum, ſi rei,ſuper qua interponitur,natura id admittit.*[q] *Tametſi iure canonum indiſtinctè valeat alienatio,uxore ſub ſacramenti religione*[r] *conſentiente.Cæterùm quæ æſtimatæ dantur in dotem,ea alienari conſentiēte uxore poſſunt,*[ſ] *ſi tamen maritus alia bona habeat,quæ pro dote uxoria reſtituantur.*[t] *Quæ tamē in re Iaſon diſtinguendum cenſet.Nam ſi conuentum ſit,rem ipſam ſoluto matrimonio reſtituendam,tunc prohibetur alienari:quando autem ſic non conuenit:tūc æſtimatio rei loco ſuccedit, quam alienata re,ſolui oportet,& optio penes maritum, eiuſue hæredem erit , ſi rem dotalem, an eius æſtimationem reddere malit.*[u] *Res quoque mobiles in dotem datas maritus alienare prohibetur,ſi ætatem ferre,ſeruandoq; ſeruari*[u] *poſſunt:res autem mobiles,quæ ſeruando corrumperentur(ut ſunt res,quæ numero,pondere,menſuraue conſiſtunt*[y]*)poteſt maritus pro arbitrio alienare.*[z] *Excipiuntur & alij caſus,in quib.licitū eſt marito,res alienare dotales:quos quia Accurſ.ad tex.refert,prætereundos*[a] *duxi.*

c Alc. in l.Alienationis. de uerbor. ſignific. & l.1. C. de fundo dot.
d In prin.huius tit.
e §.Contra autem. Hoc tit.
f per traditionē ſuprà de rer.diuiſ.
g l. Nemo plus. ff. De reg.iur.

a l.Doce.de rei ven.
b l 4.de fundo dot.
c l.In reb.C.de iure dot.
d l.3 § ergo etiam de mino.
e Bart.in rub.ff.ſol.mat.
f l. Doce. C.de rei vend.
g l.5. C.de iure do.
h l. Seruus. dotalis. ſolut.matr.
i d.l.in reb. Cauirū cul hic.
k In ſuis.Gręcis In ſtit.
l facit glo. in l.Si à ſponſo. verbo rarò accidit,vbi dicit genus mulierum eſſe auariſſimum.
m l.vnica.§.Et cum lex Iulia.C.de rei vxo.act.
n dotale de fundo dota. d.l.vnica.§. Et cum lex.
o l.inter virum.C de iure dot.
p l. Non dubium. C.de legi.
q d.l.Nō dub.Bart. in l. Titia. 2.§. Imperator.De legat.2. &l. ſi quis pro eo.de fideiu.
r Fab. hic. fac.c.licet.de iurei.in 6.
ſ l. Si æſtimatis. ſol.mat.
t Hic ad Porc.
v l.quoties.C.de iure dot. l. plerunque. ff eod.tit.
x l. Res. in dotem. de iure dot. gl.in Auth.Siue a me. C ad Velleia.
y Vide inf. quibus mo re contrah. obl.in prin.
z d.l Res in dotē. Fab.hic.
a gl. uerb. dotale. & uerb. phibet.

§. Contra autem cred.

1 *Caſus ad hunc §.*
2 *Creditor quis, & de pignoris voce.*
3 *Pignus & hypotheca quomodo differant.*
4 *Pignus in triplici genere.*
5 *Si de pignore diſtrahendo nihil ſit conuentũ, an & quando illud alienare liceat creditori.*
6 *Quid ſi pactum ſit, ne diſtrahatur.*

Contrà autem [a] creditor pignus ex pactione [b] quamuis eius ea res non ſit, alienare poteſt. [c] Sed hoc forſitan ideo videtur fieri, quòd voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio contractus pactus eſt, vt liceret creditori pignus uendere, ſi pecunia non ſoluatur. Sed ne creditores Ius ſuũ perſequi impedirentur, [d] neq; debitores temerè ſuarum rerum dominium amittere viderentur: noſtra [e] conſtitutione cõſultũ eſt, & certus modus impoſitus eſt, per quem pignorum diſtractio poſſit procedere, cuius tenore utrique parti creditorum & debitorum ſatis abundeq; prouiſum eſt.

a Theop. hic.
b Vt hic, & l. Si cõuenerit. de pign. act.
c In l. pen. de pign.
d l. Si rem. 1. § proprié. de pign. act.
e l. plebs. de uerbo. ſign.
f In Method. dial. ſatio.

a Iuſtinianus. *alterum principalem caſum aſſumit, quoſdam ſcilicet alienandi poteſtatem habere, tametſi rerum non ſint domini: velut in hac ſpecie cõtingit.* [a] 1 *Cẽtũ abs te aureos accepi, fundum tibi meũ in cauſam pignoris obligaui, ac conuenit, vt elapſo anno, & debito non ſoluto, pigus tibi vendere liceat. Et ce hic creditor, cùm dominus non ſit, rectè alienat; idq; ex pacto & uoluntate tua: quia ab initio contractus dediſti eam poteſtatem creditori, vt ipſi liceret, mora in ſoluendo commiſſa, pignus* [b] *vendere.*

a Creditor. } 2 *Creditor hic dicitur, qui pro credito pignus accipit, quo magis ei in tuto ſit creditum.* Pignus *autem dicitur res, ſiue mobilis ſiue immobilis, quę pro debito obligata eſt, ad ſecuritatẽ creditoris; quaſi obligationi oppoſitum, vel quaſi ob fidem debiti oppoſitum, ut Budaus* [c] *voluit: Graci* ὑποθήκην *vocãt.* 3 *Quanquam propriè loquendo, pignoris poſſeſſio, ſi ad creditorem translata ſit,* pignus, *ſin penes debitorem manſerit,* hypothecam [d] *noſtri dicant. Et quia res mobiles vt plurimum traduntur creditoribus, raro vere rerum immobilium poſſeſſio ipſis relinquitur: factum eſt, vt* pignus *propriè intelligatur eſſe rei mobilis: hypotheca verò rei immobilis.* [e] *quanquam id non ſit propriè, ſed potius propiſſimè, ac nimis anxiè, vt Apellus* [f] *declarat, pignus enim tam de mobili, quàm immobili re dicitur.*

b Ex pactione. } *quia debitor ita pactus ſit, ac conuenerit cum creditore.* 4 *Et ſic de pignore conuẽtionali hic loquitur. Caterùm quid in iudiciali, quod pro executione ſentẽtiarum, quidq; in pratorio pignore, quòd à prætore datur, propter contumaciam, vel vt ſeruentur legata, obſeruari debeat, non eſt huius loci tractare: te eo commodius alibi dicemus.*

g l. quamuis. de pign. act.
h d. l. quamuis. § ſi cum l. ſequẽ. & l. quæſitum. § vlt. de diſtr. pign.
i l. quæ ſpecialiter. C. de diſt. pig.
k l. fi. C. de iu. dot. impub.
l Ang. hic.
m d. l. fi. § 1. & 2. lo. de Plat. hic. gl. & Bar. d. l. Si conuenerit.
n l. Si is qui pignore. de furt.
o gl. in d. l. Si cõuenerit. & ibi. Dd. Ange. Iab. Pl. hic
p Barto. d. l. Si conuenerit.

c Poteſt. *Non tamen cogitur uendere.* [g] *Id enim inhumanum eſſet: & ſi id venditum uelit debitor, vẽdat ipſe, quoniam hoc illi licet. Alienato autem per creditorem pignore, ſi quid vltra debitum reſiduum eſt, id debitori reſtitui debet:* [h] *nam etſi quid deeſſet, id à debitore exigere* [i] *poſſet.*

d Impedirentur. } *Si conuentum non eſſet de diſtrahendo pignore inter creditorem & debitorem: de ea enim hic ſpecie loquitur.*

e Noſtra conſtitutio. *Quæ lib. XIII. Codicis* [k] *extat. Eſt autẽ eius conſtitutionis effectus ſeu ſumma.* 5 *Si de uendendo pignore nihil conuenerit, interpellandus eſt primùm debitor, ut ſoluat; qui ſi deinde ceſſarit bieunio (quod tamen à tempore denunciationis,* [l] *non pignorationis facta numerandum eſt) pignus uẽdi poterit.* [m] *Si non reperiatur emptor, rurſus admouendus eſt debitor, qui ſi porrò ceſſet, creditor ſibi impetrabit ius dominij. Sed tamen poſt talem dominij adiectionem intra biẽnium, integrum erit debitori recuperare rem ipſam, ſi creditori offerat totum debitum cum eo, quod eius intereſt, à tẽpore moræ.* 6 *Sed quid ſi conuentum ſit, ne deſtraheretur pignus? Et creditor aduerſus hanc pactionem diſtrahens furti obligaturi* [n] *niſi debitor, ter denunciauerit, ut ſoluat, & ceſſarit:* [o] *ab eo enim tempore elapſo bienuio creditor pignus alienare poteſt. Et hæc quidem iure ciuili obtinent. Caterùm conſuetudine locorum, & iura municipalia huic non parum derogant,* [p] *quibus utique ſtandum eſt, in locis, ubi uigent.*

§. Nunc admonendi.

1 *Pupillus ſine tutore non poteſt alienare.*
2 *Pupillus ſine tutore mutuans, non facit mutuum.*
3 *Nummi à pupillo mutuati, ſi extant, uendicantur.*
4 *Si bona fide conſumpti ſunt, condici poſsunt.*
5 *Regula, Per conſumptionem reconciliari mutuum.*
6 *Si in mala fide ſint abſumpti, poteſt de his exhibendis, ut in litem iuretur, agi.*

Nunc admonendi ſumus, neq; pupillum neq; pupillam, ullam rem ſine tutoris autoritate

toritate alienare poſſe.Ideoq; [a] ſi mutuam pecuniam ſine tutoris autoritate alicui dederit,non contrahit obligationem,quia pecuniam non facit accipientis. Ideoq; [b] vindicari nummi poſſunt, ſicubi extant. Sed [b] ſi nummi,quos mutuo minor dederit ab eo, qui accepit,bona [c] fide conſumpti ſunt,condici [d] poſſunt:ſi mala [e] fide,ad [f] exhibendum de his agi poteſt.

Reuertitur.§ *Imp.ad primum caſum,quoſdam,licet ſint domini,res tamen ſuas alienare poſſe:* 1 *vt eſt pupillus pupillave,nam illos tutorum autoritatem expectare conuenit,in quorum ſint poteſtate.* [a]

a Ideoq;.§ 2 *Pupillus ſine autore tutore dãs mutuum,nõ facit mutuum.ſed omnimodo inualida eſt huiuſmodi mutui datio.Nã in mutua accipiẽtis,neceſſariũ eſt,qđ accipiẽs fiat dominus,* [b] *id quod hic nõ fit, quonia ſine tutore alienare pupillus prohibetur.* [c] *Neq; mutuũ igitur conſiſtit; neq; accipiens obligatur,*

b Ideoq; vendicari. 3 *Tali caſu ergo,quando pupillus ſine autore tutore mutuum dedit,rei vendicatio ipſi datur ad eos repetendos,quamdiu nummi extant:tandiu enim pupillus manet eorum dominus.*

c Sed ſi nummi. *Ediſſerit modo,quomodo ſuccurratur pupillo,ſi nummi ſunt conſumpti: quo caſu pupillus deſinit eſſe dominus.*

d Bona fide. *Eo ſcilicet,qui mutuum accepit,exiſtimante adultum eſſe,qui mutuum habet.*

e Condici poſſunt. 4 *Id eſt,peti poſſunt condictione certi, ea ratione: quia quod prius non erat mutuum,hoc poſt conſumptam pecuniã habetur pro mutuo.Atq; hoc eſt,quod vulgò dici ſolet:* [d] 5 per conſumptionem reconciliari mutuum,parari dominium, naſci condictionem. *Quod tum verum eſt,quãdo pecuniæ numeratio eſt in cauſa obligationis:quando numeratur pecunia,ad obligandum accipientem. Secus ſi ſit in cauſa liberationis,ut aliquis ſeſe liberet à debito:quia tum cõſumptio operatur liberationẽ, enecat atq; extinguit condictionem. Vnde proditum eſt, ſi filiusf. contra S. C. Macedonianum mutuatus pecuniã rurſus ſoluerit,patrem quidem nummos extantes vendicare poſſe:ſed ſi conſumpti ſunt à creditore,ceſſare condictionem.* [e]

f Si mala fide. *Si nummi ſint conſumpti mala fide, vt qui accipiens ſciuerit pupillum eſſe, à quo mutuum accepit.*

g Ad exhib. 6 *Sed quomodo exhiberi poſſunt nummi conſumpti? Reſpondeo: ſi dolo eos poſsidere deſijt,habebitur pro poſsidente,itaq; ac ſi adhuc poſsideret,hac actione tenebitur.* [f] *Quia autẽ nummi exhiberi non poſſunt,damnabitur reus ad intereſſe,quod æſtimat actor iureiurando* [g] *in litẽ. Atque ita tex. hunc accipias,ut agatur ad exhibendum,ſi pecuniam mutuam dolo malo deſierit poſsidere.*

a ſupra de Auth.tuto. in princ. & l. Iuſiurandum. §. §.1.de iureiur.
b l. 2. §.appellata. Si cer.pet.
c l. Prohibetur. de acq.rer.dom.
d l. ſi a furioſo. §. Sed etſi fur.& l. Non omnis. Si cert.pet.
e l. Si filiusfam. ff. Si cert.pet.
f l. Ad exhibendũ. C.ad exhibẽdũ. & l. qui dolo. de reg.iur.
g In l.actionib. De in litem iurãdo. & l.nummi. eod. tit.

§.At ex contrario.

1 *Debitor pupillo ſoluens,ſine autore tutore,non liberatur.*
2 *Soluens vero decreto iudicis,pleniſsimam liberationem habet.*
3 *Et quibus caſibus decreto iudicis non ſit opus.*
3 *Pupillaris debitor pupillo ſine tutore ſoluens,quando ſit tutus ope exceptionis.*

At ex contrario,omnes res pupillo,& pupillæ ſine tutoris autoritate rectè dari [a] poſſunt.Ideoq;ſi debitor [b] pupillo ſoluat,neceſſaria eſt debitori tutoris autoritas,alioqui non [c] liberabitur. Sed hoc etiam euidentiſſima ratione ſtatutum eſt in conſtitutione quã ad Cæſarienſes aduocatos ſuggeſtione Triboniani viri eminentiſſimi quæſtoris ſacri palatij noſtri promulgauimus:qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori vel curatori [d] debitorem pupillarem ſoluere,ut prius iudicialis ſententia,ſine omni damno celebrata, hoc permittat,quo ſubſecuto,ſi & iudex pronunciauerit,& debitor ſoluerit, ſequatur huiuſmodi ſolutionem [e] pleniſſima ſecuritas.Sin [f] autẽ aliter, quàm diſpoſuimus, ſolutio facta fuerit,pecuniam autem ſaluam habeat pupillus,aut ex ea locupletior ſit, & adhuc eãdem pecuniæ ſummam petat,per exceptionem doli mali poterit ſubmoueri.Quod [g] ſi malè cõſumpſerit,aut furto,aut ui amiſerit,nihil proderit debitori doli mali exceptio,ſed nihilominus condemnabitur,quia temere ſine tutoris autoritate,& nõ ſecundum noſtram diſpoſitionem ſoluerit.

a Rectè dari. *Propter iuris regulam,qua dicitur* [a] pupillum meliorem quidem conditionem ſuam facere poſſe,deteriorem non poſſe.

b Pupillo. *Vero creditori,aliud enim eſt,ſi adiectus tantùm ſit ſtipulationi,* [b] *quia rectè ei ſolueretur.*

c Non liberab. 1 *Pupillus quidem dominus fit,eorum quæ ſoluuntur:ſic enim ſua conditione melior efficitur:debitor verò obligatione non liberatur,ob id certè,quoniam ita reperiretur pupillus accepto debito obligationem* [c] *alienare,quod eſt prohibitum,quare ut liberatio debitori pupillari contingat, in ſolutione debiti autoritate tutoris opus habet.* [d] Debitorem pupilla.ſolue. [c] *Hoc eſt,debiti ſolutionem decipiendo eum liberare.Eſt autem phraſis Græcanica.*

a ſupra de auto. tuto. in princ.
b l. Si ſtipulatus fuero. De ſolutio. 1.ſeq.in fi.in fr.cod.

d l. Sancimus. C. de adm. tut.
e d. l. Sancimus.
f l. Conſtitut. C. de admin. tut.

e Pleniſs. ſecurit.] *Adeò vt nec in integrũ reſtitutio ſit timenda: quæ tamen alias concederetur, etſi ſolutio tutore præſente facta fuiſſet, ſi pupillus ſe læſum oſtenderet.* 2 *Igitur ex Iuſtiniani* [d] *Conſtitutione pupillaris debitor ſoluens tutori Iudicis interueniẽte decreto, iuſſu, ſeu mãdato, pleniſſimã libertatẽ conſequitur.* 3 *Aliquando tamen facta vel ſine iudice ſolutio liberat debitorem: vt cùm ex annuis* [e] *redditib. penſionibus aut vſuris ſiut,* [f] *nec id quod debetur, centum ſolidorum quantitatem, & biennij metam excedat.*

g l. In pupillo. de ſolut.
h d. l. In pupillo.
i l. Ait prætor. §. ſed etſi. ff. de mi. nori. [illegible]

f Sin autem aliter.] *Exceptio eſt ad ſuperiora.* 4 *Tametſi enim pupillaris debitor, ſine autore tutore pupillo ſoluens non liberetur, poſſitq; ſummo iure pupillus rurſum petere id quod ei ſolutum eſt: attamẽ ex æquitate datur debitori contra pupillum exceptio doli* [g] *mali, ſi pecunia adhuc extet, ex eave pupillus locupletior factus ſit, vel certè non pauperior:* [h] *vt quia eiſdem nummis, qui ſoluti ſunt, rem ſibi neceſſariã emit, quam ſcilicet de ſuo alioqui empturus erat.*

g Malè conſumpſerit.] *Scilicet pupillus: & quod hic de pupillo dicitur, hoc idem in minore XXV annis locum habet, nam ſi pecuniam a debitore ſolutam perdiderit,* [i] *ei ſubuenitur.*

§. Sed & diuerſo.

1.2 *Pupillus ſoluẽs creditori ſine tutore, nõ liberatur, & quomodo tum pupillo ſubueniatur.*
3 *Ratio dubitandi in hoc §.*
4 *Conſumptio pecuniæ habet vim tranſlationis dominij.*
5 *Reſolutio ad l. interdũ. De cõd. indebiti & §. Si pupillus, in l. nõ omnis. Si certum petatur.*
6 *Pecunia à pupillo creditori ſoluta ſine tutore, ſi fortuitò pereat, cuius ſit periculum.*
7.8 *Regula caſus fortuiti reſpiciunt dominos, & quando hæc regula ceſſet.*

Sed [a] ex diuerſo, pupilli vel pupillæ ſoluere ſine tutoris autoritate non poſſunt: quia id, quod ſoluunt, non fit accipientis: quum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris autoritate conceſſa ſit.

a l. a. de acceptilat.
b l. Quod ſi forte. in fine. de ſolut.
c Alciat. in l. non omnis § ſi pupil lus. Si cert. petat.
d l. Iuſiurandum. quod. §. 1. de iureiura.
e d. §. ſi pupillus. & l. quod ſi fortè. §. final. de ſolut.
f d. §. Si pupillus
g l. interdum. de condict. indebi.
h In d. §. ſi pupillus.
i d. §. Si pupillus.
k d. l. Interdum.
l Hoc idem gl. uoluiſſe uidetur in d. l. Quod ſi fortè §. fin.
m quam tradit etiã Zaſ. in d. l. Non omnis.
n Vt hoc noſtro. §.
o l. quæ fortuitis. & l. pignus. C. de pig. act.

a Sed. 1 *Hic annotandum, pupillum ſoluentem creditori ſine tutoris autoritate, à debito non liberari, nec dominium transferre in accipientem.* 2 *Quod mirũ videri poteſt, quia ſolutio liberationẽ pupilli reſpicit: vnde etiam ſine autore tutore meliorem ſuam conditionem facere debuit. Qua enim ratione fictã liberationẽ, quæ acceptilatione inducitur, cõſequi* [a] *poteſt, cur non idẽ, ſi vera numeratio* [b] *interueniat? Sed reſpõdẽt Interpretes,* [c] *numerationem pecuniæ ad bonorum adminiſtrationem pertinere,* [d] *quam pupillus non habet, cùm omnino, etiam ſi non liberetur, ſuccurſum ſibi aduerſus tutorem ſit, qui rationẽ reddet, cur melius exiſtimauerit pecuniam retinuiſſe, quàm eius ſolutione pupillum liberare.* 3 *Quid ergo fiet, cùm pupillus ſoluit, nec à debito liberatur, quaſi is, cui ſolutum eſt, dominus factus non ſit? Et extans quidem pecunia vindicabitur à pupillo, in rem actione. Ea verò conſumpta iã pupillus liberabitur à debito: eo quia cõſumptio efficit, vt pecunia fingitur cum effectu à pupillo perueniſſe in accipientem.* 4 *Et ſic* [e] *conſumptio hẽt vim tranſlationis dominij, ſicq; Vlpianus* [f] *reſpõdit. Sed fortiter aduerſatur alia eiuſdẽ Vlpiani* [g] *lex: quæ pro nummis conſumptis condictionem locum habere, nominatim exprimit. Conſequitur ergo, pupillum ibidem non eſſe liberatum, vt qui non extante pecunia cõdictionẽ repetere poſſit. quod ex diametro pugnat cũ priori* [h] *reſponſo, quo pecuniæ conſumptione pupillo liberationem contingere dicitur. Hæc antinomia non paucos inſigniter doctos torſit, ſed breuiter ſic conciliari poteſt.* 5 Nam *in priori Vlpiani* [i] *reſponſo, pupillus naturaliter & ciuiliter obligatus fuit, erat naturale & ciuile, id eſt, verum & perfectũ debitũ, ita q liberari nõ poterat, niſi ſolutione. Sed in lege* [k] *contraria poterat liberari pupillus, quia naturaliter tantũ obligabatur, tutusq; erat exceptione. Igitur non mirum, ſi ſolutũ repetit, quia potuiſſet non ſoluere. In priori ſpecie prodeſt pecuniæ conſumptio pupillo, quia parit ei iuſtam liberationem: in altera verò, vbi naturali tãtùm obligatione tenetur pupillus, noceret cõſumptio, auferret ei ſuã defenſionẽ, niſi* [l] *daretur cõdictio. Ex prædictis collige regulam:* [m] quando pupillus ſoluit debitum, quod nulla exceptione eli di poterat, tum conſumptis nummis liberatur. quòd ſi debitum ſoluit, quod per exceptionem elidi poterat, datur illi conſumpta pecunia condictio ad repetendum. 6 *Porrò illud etiam inueſtigant Doctores: Si hæc pecunia a pupillo creditori ſoluta nõ cõſumatur, ſed caſu fortuito pereat, apud accipiẽtẽ, puta incurſu latronum, uel ruina, cuius ſit periculum? pupilli an accipientis? Azo illã pupilli periculo credidit periiſſe. Certum n. eſt pupillum* [n] *ſine tutore autore ſoluentem, dominium pecuniæ non transferre in accipiẽtẽ, quandiu extat, ſed pupillum remanere dominum.* 7 *Iã per manus traditur,* caſus [o] fortuitos reſpicere ipſos rerum dominos. *At frequentius obtinuit, periculum non eſſe pupilli, ſed recipientis pecuniam: alioqui pupillus longè deterioris uideretur conditionis: quàm ætate maior. Is. n. cùm dat pecuniã mutuã cõfeſtim trãſit periculũ in accipientem: quis igitur æqua frõte pateretur, diuerſum in pupillo ſtatui?* 8 Nec *impedit regula prædicta,* caſus fortuitor contingere rerum dominos: *quia hæc regula in pupillo ceſſat. ſpeciali. n. fauore pupillorum introductum eſt, ne dominium mutuãdo aut ſoluendo transferũt: hic ergo fauor non debet illis in diſpendiũ aut detrimẽtum P verti. Et ſic limitandum eſt, quod dixi, rem ſemper perire ei qui eſt dominus rei, vt non procedat, ſi propter fauorem quis remaneat dominus, iureue ſingulari propter perſonã dominium non transferatur. Et in hanc ſententiam crebrius itum eſt. Alciatus* [q] *tamen aliter hac in re opinatur, attamen graue eſt ubique communis opinionis præiudiciũ.*

PER

Per quas perſonas nobis acquiritur.

TITVL. XIX.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Acquirere ſignificat dominotenus conſequi.*

HActenus docuit Imperator, quot modis Iure gentium aut ciuili rerum cõſequamur dominia, quia uerò non mõ per nos ipſos, ſed per alias quoq; perſonas acquiri nobis põt dominium, eas in hoc tractatu enumerat, quem de ſola dominij acquiſitione intelligas. Nã per quas perſonas obligationes nanciſcamur, infrà lib. 3. [a] ſpeciali titulo explicabit. Quanquam & de poſſeſſionis acquiſitione hic quadam intermiſcetur, de qua tamẽ locupletius in Pandectis & Cod. ſub tit. De acquirẽda poſſeſſione, diſſeritur. 2 Porrò uerbum acquirere, in hoc titulo ſuam habet emphaſim, ſicut fermè in uniuerſo iure, quod non modo aſſequi, ſed etiam domino tenus nanciſci ſignificet: Acquiſitum enim id propria iuriſconſultis dicitur, cuius rei dominium translatum eſt.

a In titul. Per quas perſo. nobis acqu.

Princ. tit.

1 *Acquiſitio principalis eſt, quæ per nos ipſos fit.*
2 *Ad acquiſitionem ſufficit, ſi acquirens contractus tempore in noſtra ſit poteſtate.*
3 *In ſtipulationibus tempus contractus inſpicitur; non euentus conditionis, ſecus in ultimis uoluntatibus.*

Acquiritur [a] vobis non ſolum per uoſmet ipſos, [b] ſed etiam per eos, quos in [c] poteſtate habetis, item per ſeruos, in quibus vſumfructum habetis, item per homines liberos. & per ſeruos alienos, quos bona [d] fide poſſidetis, de quibus ſingulis diligentius diſciamus.

a Acquiritur. *Subaudi dominium: nam de obligationis acquiſitione (vt dixi) infrà libro III. [a] tractabitur. Eſt autem hoc principium ad uerbum ex Caio [b] deſumptum, ſicut & ſequentes aliquot §§.*
b Per noſmetipſos. *1 Eſt enim principalis acquiſitio, quæ per noſmetipſos fit.*
c In poteſtate. *Siue patria, ſiue dominica: ut ſunt ſerui & liberi non emancipati. Emancipatus enim ſibi non patri acquirit. 2 Sufficit autem ipſius contractus tempore eos in noſtra poteſtate eſſe: quod bic potiſſimum inſpicitur, etiamſi conditione foret ſuſpenſum. Quare ſi filiusf. ſub conditione ſtipulatus emancipetur, ac deinde exiſtat conditio, patri actionem dari Paul. [c] reſpondit. 3 Quia in ſtipulationib. tempus contractus inſpicimus, nõ euẽtũ cõditionis. Tametſi in legatis & vltimis uoluntatib. fit ſecus, quia tunc tẽpus exiſtentis conditionis. ſpectamus, non tempus mortis teſtatoris ſeu teſtamenti. [d] Diuerſitatis rationes interpretes ſuis locis [e] plures tradunt.*
d Bona fide. *Exiſtimantes eos in noſtra eſſe poteſtate, cum reuera non ſint.*

a Hoc ipſo titu.
b In l. acquiritur. de acq. rerum. dom.
c l. ſi filiusfamil. de verb. obl. in fi. cũ l. ſequ. de reg. iur.
d d. l. quæ legata. & l. ſi uxor, C. de cõdit inſer. & l. ſi vſusfruct. in princ. quando dies leg. ced.
e Potiſſimum. in d. l. ſi filiusf.

1 *Filiusfam. quadruplex peculium habet.*
2 *Peculium caſtrenſe.*
3 *Peculium quaſi caſtrenſe*
4 *Peculium profectitium*
5 *Peculium aduentitium.*
6 *Quid iuris in quoquo peculio filiusf. habeat.*
7 *Si dubium ſit; unde acquiſierit filiusfa. quale peculium cenſeatur.*
8 *Dominium & proprietas ſunt idem.*
9 *Quibus caſibus pater in aduentitijs hodie non habeat vſumfructum.*

Igitur [a] liberi veſtri vtriuſq; ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidem quicquid ad [b] eos peruenerat, (exceptis [c] videlicet caſtrenſibus peculijs (hoc parentibus ſuis acquirebãt ſine [d] vlla diſtinctione, & hoc ita parentum fiebat, vt & eſſet [e] eis licẽtia quod per vnum vel vnam eorum quæſitum eſſet, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunq, modo voluerant, applicare, Quod [f] nobis inhumanum uiſum eſt: & generali [g] conſtitutione emiſſa & liberis pepercimus, & parentibus honorem debitum reſeruauimus. Sancitum etenim è nobis eſt, vt ſi quid ex re [h] patris ei obueniat, hoc ſecundum antiquam obſeruationem totum, [i] parẽti acquiratur. Quæ [k] enim inuidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc ad eum reuerti? quod [l] autem ex alia cauſa ſibi filiusfamiliás acquiſiuit, huius vſumfructum patri quidem acquirat, dominium [m] autem apud eum remaneat; ne quod ei ſuis laboribus, uel proſpera fortuna acceſſerit, hoc in alium proueniens luctuoſum, ei procedat.

a Igitur.) Dixit nos p eos acquirere, quos in noſtra ptāte habemus. Sed quia ptās alia eſt patria, alia dominica, à patria velut nobiliori exorditur, & qua rōne per filiosf. naſciſcamur rerum dominia, oſtendit.

b Quicquid ad eos.) Etiam ex ſucceſſione materna. Conſtantinus [a] tamen ante Iuſtinianū ſanxit, ne patri per filiumf. bona materna acquirerentur.

c Exceptis videlicet caſtrenſib.) Nam & veteri Iure in his filijfam. vice patrumf. fungebātur, [b] adeò vt ceſſaret etiam vſq; ad eius quantitatem S.C. Macedonianum. Nec conferre filiusf. ad peculium tenebatur [c] & ſuper eo teſtari quoq; poterat. [d] 1. Quia verò hic peculij fit mētio, [e] plura de peculio rōgeri poſſent: ſed quod præſens locus poſtulat, ſatis fuerit admonuiſſe, peculium quod filiusf. habet, eſſe quadruplex. 2 Primum caſtrenſe, quod a parentibus vel cognatis, aut etiam alijs penitus extraneis, in militia agēti donatum eſt; vel quod ipſe filiusf. in militia acquiſiuit, quod niſi [f] militaret, acquiſiturus non fuiſſet. De quo extat peculiaris titulus in Pandectis, & De caſtrenſi peculio. 3 Deinde quaſi caſtrenſe, quod acquirit filiusf. ex artium liberalium profeſſione, ex publico munere, aut functione aliqua, ex ſacerdotiorum prouētibus, [h] ex cauſarum patrocinijs. Quo etiam numero habentur, quæ filiusf. inſeruiens aulæ principali, vel ex parſimonia propria quæſierit, vel ex principis liberalitate fuerit [i] cōſecutus. 4 Tertiò profectitium, quod ex re patris eiusve occaſione ad filiū proficiſcitur. [k] 5 Poſtremo aduentitium, quod filiusf. aliunde quā ex re patris, vel propter patrē conſequitur, quodq; ipſi a matre genereve materno aduenit, aut ab alijs quibuſcunq; cauſis, quæ ex proſpera fortuna, ad eum perueniunt, [l] vel etiam ſi quid ei ſui ipſius contemplatione donatum ſit. [m] 6 Porrò in caſtrenſi & quaſi caſtrēſi peculio κτῆσις καὶ χρῆσις id eſt, proprietas & vſuſfructus filij manebat veteri iure: Idq; & hodie obtinet. Deſinebant autem caſtrenſia vel quaſi caſtrenſia bona haberi, mox quàm filius ſui iuris vel parentis morte, [n] vel aliàs fiebat. In peculio aduentitio, Iure Pādectarum, pater obtinebat plenum dominium, hoc eſt, tam vſumfructum, quàm proprietatem: hodie illius peculij proprietas ad filiuf. pertinet, ſolus vſuſfructus acquiritur patri. In peculio verò profectitio nihil habet filius, nec proprietatem, nec vſumfructum, [o] ſed vtrunque pater conſequitur. 7 Quid autem ſi filiusf. rē aliquam occulta quapiam ex cauſa acquiſierit, & dubitetur, nō ex re patris eiusve occaſione, an ſuo ipſius intuitu conſecutus ſit? Et diſtinguendum eſt, quia ſi iſte filiusf. non ſit induſtrius, aut negocioſus, ſed inertiæ deditus, pater verò diues habeatur, tum præſumimus ex re patris prouenisse, & eſſe profectitium. Sin verò filius ſit actioſus, callens, & qui conſueuerit operari, pauperque ſit pater, ea quæ accedunt filio, præſumuntur eſſe aduentitia. Hæc autem coniectura ſi deſinet, vel pares, melior cenſeri debet conditio poſſidentis. [p] Et hæc tota res iudicantis arbitrio relinquenda videtur.

d Sine vlla diſt.) Nō habito diſcrimine proprietatis aut vſuſfructus, aduētitiane bona eſſēt an pfectitia.

e Vt etiam eſſet.) Nec hoc mirum uidetur, ſi priſci Iuris rationem ineas, quo etiam patri in filium uitæ necisq; poteſtas erat.

f Quod nobis inhum.) Scilicet cōcedere alteri, q filius ſuis laboribus, & proſpera fortuna acquiſierit.

g Conſtitutione. Quæ lib.6.Cod. [r] tit.60.extat.

h Ex re.) Subſtantia patris: uel etiam nomine & intuitu patris: ut ſi donare uolens patri, filiof. donarit. [s] Loquitur autem hic de peculio profectitio.

i Totum. Et quidem pleno iure, quo ad uſumfructum & proprietatem.

k Quæ enim inuidia. Quaſi diceret, nulla penitus, nec quicquam iniuriæ habet hæc ſententia.

l Quod autem.) Aduentitia bona hic intelligit, in quibus pater uſumfructum habet remanente proprietate penes filium.

m Dominium.) 8 Id eſt pprietas, put ſeparata eſt ab uſufructu: atq; ita in legib [t] ſæpe accipitur. Cæterū q hic de patre filioq; fam. dicitur, hoc idē in auo & proauo paterno, & nepotib. uel pronepotib. in eorum exiſtentib. ptāte locum habet, nimirum ex ui iureq; ſummo [u] patriæ ptātis. Vnde cōſequitur, quæ hic ſunt dicta, ad matrē nō pertinere, [x] ut quæ liberos non habeat in ptāte. 9 Neq. tamē perpetuum eſt, quod pater aut auus in bonis aduētitijs uſumfructū habeat: ſunt n. caſus, ubi nihil patri acqritur hodie. Primus eſt, ſi filiusf. à matre [y] ea lege hæres inſtitutus ſit, vt nullum hiſce in reb. vſumfructum pater obtineat. Secūdus, ſi pater cū filio ſuccedit in hæreditate fratris vel ſororis ipſius filii: [z] quoniā ſufficit pro vſufructu partē ipſi hæreditatis pleno iure tribui. Tertius, ſi filiof. ea cōditione ſeruus donetur, vt ſtatim liberū eſſe iubeat, quia nullus in eo uſuſfructus patri tribuitur, [a] pr̄ manumiſſionē impedire pōt. Quartus, ſi patrē detrectāte filius hæreditatē adierit, [b] Quintus ſi pater ſine cā tētauit diuortiū, nihil iuris hēt prorſus in bonis donatis filiof. cui iniuriā fecit parato [c] diuortio. Sunt & alij plerīq; caſus, quos [d] Accurſ. & Aug. [e] cōgeſſere. Illud pro coronide addendum, in huiuſmodi caſibus, licet rerum aduentitiarum uſuſfructus patri nō tribuatur, et tamē earum rerū commoditatem quandam permitti [f] cum filio, ut Angelus commonet.

Hoc quoque.

1 Olim pater emancipans filium, lucrabatur tertiam aduenticiorum bonorum.

2.4 Hodie dimidiam partem uſuſfructus retinet.

3 An pater aliquid habeat ex bonis poſt emancipationem filio aduenientib.

5 Dictio, liberi, etiam in uno uerificatur: & in ſingulari etiam ea uoce utimur.

a l. 1. C. de bonis mat.
b l.4. Ad S. C. Macedon.
c l.1.§ Nec caſtrenſe. De coll bonor.
d l.fi. C.de inof.teſt.
e De quib. per Dd. in §. Actiones 1. De Action. & ad hunc locum vide Azo in ſumma. C de bo.quæ lib.
f l.Caſtrenſe. De caſtr.
g facit et l.1. C. de caſtr. pec.lib.12.
h Dd.in l fori.C.de aduo. diuerſ iud. & l.cum oportet. C.de bo.quæ lib Bart.in Rubr.De pecul.
i l.cum multa.C.de bo quæ lib.
k glo.& Bart.d.l.cū oportet.ad princ.
l d.l.cum oportet.
m Argumento.l.Socij qui in eo. §. ſocius.Pro ſocio.
n l.nl.in fi.de inoſ teſt.
o l.pater.de acq hæredit. & d.l.cum oportet & l.qdcunq.. de verbor. oblig.l.cum fidei com.§ cū Pollidius. de vſu.l.Sed etſi plures. § In arrogatio. de vul.
p l.fi C.de rei uēd. Cannūc.hic.
q l.In ſuis.de lib.& poſth l.fina. C.de patria poteſt & di xi ſupr. eod.titul.
r In d.l.cum oportet.C.de bon.quæ lib.
s l.profectitia de iure dotium.
t l.naturaliter § Nihil commune.de acq. poſſ.& l.1.§. Huius autē. Vti poſſid. Vide Pan. in cap 1.de cauſa prop & poſſeſſ.
u §.1. ſupr. de patr, poteſt.
x Ibidem & §. fœminę.ſup.de ado.
y In Nouell.vt lib. ma.& aui.in pri.
z In Nouell.de hæred. ab inteſt. §. Si verò cum aſcēdentibus.
a l. cum nō ſolū.§. ult. de bo.quæ li.
b d l cum nō ſolū §. ſiue ecbirario.
c auth.Idē eſt in his.C.de bo.quæ li. d Ibidem.& hic. e Ang.hic. f l.plenū.quanquā.l.filios.in fine.de vſu & habit.

Hoc

Hoc [a] quoque à nobis diſpoſitum eſt,& in ea ſpecie, vbi parens emancipando liberos ſuos,ex rebus quæ acquiſitionem effugiebant.ſibi tertiam partẽ retinere (ſi voluerat)licentiam ex [b] anterioribus conſtitutionib. habebat,quaſi pro precio quodammodo emancipationis. Et inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum ſuarũ ex hac emancipatione domino pro parte tertia defraudaretur:& quod honoris ei ex emãcipatione additum erat,quod ſui Iuris effectus eſſet,hoc per rerum diminutionẽ decreſceret. Ideoq; [c] ſtatuimus,ut parens [d] pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum,ſed uſusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium [e] remanebunt,& pater ampliore ſumma fruetur,pro tertia,dimidia potiturus.

a Hoc quoque. *Supra [a] de filijsfa.dixit:nũc de his agit,qui egreſsi ſunt poteſtatem patriam: an & hi patribus acquirant.Innouat autem Imp.quædam circa formam acquirendi,quæ fiebat in emãcipando filio.* 1 *Nam olim pater,poſtquam emancipauerat filium, ex* .Conſtantiniana lege,*tertiam partem bonorum filij(quæ tempore Conſtantini Imperatoris patri acquiri non ſolebant)in recompenſationem præſtitæ emãcipationis [b] retinebat.Bona autem,quæ acquiſitionẽ effugiebant,non erant alia,quàm quæ à matre,lineaue materna obuenerant,ante factam emancipationem [c] filio.* 2 *Hodie verò hoc innouatum eſt: quia pater hodie non tertiam partem,ſcilicet dominij rerum filiũ,ſed dimidiam partem uſusfructus rerum aduentitiarum,per emancipationis præmiũ retinebit,ita ut mortuo patre vſusfructus rurſum conſolidetur cum proprietate filij,niſi pater huic beneficio expreſsim renunciarit.Nam ſi taceat,non nocet [d] ei.* 3. *De his autem bonis,quę poſt emancipationem filiis obueniunt,pater nihil habet,niſi in hæreditate matris, vel à genere materno ad filium delata.Tum enim ipſi patri uirilis vſusfructus portio inter ſic emancipatos tribuitur: hoc eſt,ſi vnus ſit,media:ſi duo,tertia:ſi tres,quarta vſusfructus portio ipſi obueniat, quouſq; vixerit poſsidenda. Porrò quæ hic de filio dicuntur,eadem de nepote etiam ac pronepote intelligi [e] debent.*

b Ex anterioribus conſtitut.} *Nempe Conſtantini [f] Imperatoris.*

c Ideoq; ſtatumius.} *Ius nouum à Iuſtiniano introductum.*

d Vt parens.} 4 *Si tamen eius facto ac liberalitate filius eſt emancipatus: Nam ſi patriæ poteſtatis nexus ſine patris opera diſſoluatur,ſecus eſt,neq vſusfruct.dimidia portio patri [g] aſsignabitur.atq; ita præſens tex.reſtringi debet.*

e Liberum. 5 *Vides hic quandoque nos ſingulariter liberum pro filio dicere:licet dictio(liberi) in plurali etiam de unico filio dicatur.Sic [h] Modeſtinus.*Non poteſt (*inquit*) quis nolle ſuum liberum eſſe. *Vlpianus [i] quoque.*Locupletior non eſt factus.qui liberum acquiſiuit. *Adde,quod Valla [k] ſe eandem vocem apud Quintilianum obſeruaſſe ſcribit.*

a § præced.
b l.cum oportet.§. cum autem.C.de bon. quæ lib.
c l 1. C. de bo.mat. glo.hic in uerbo effugiebant.
d d.§. cum autem & l.fi.C.de eman cip.
e l.ſi auia.C.de bo. ma.
f d. §. cum autem.
g l.2.ibi glo. C.de bon.ma. Bartol. Auth ideſt eſt. C. de bon. quæ lib.
h l. ius autem. de pact.
i l. Nemo prædo. de reg.iur.
k lib.Elegant.3.cap.8.

§.Item uobis.

1.2 *Seruus domino acquirit etiam inuito: & quæ ſit ratio.*
3 *Seruus ſine domini iuſſu hæreditatem non adit.*
4.5 *In hæreditatis aditione iuſſus domini præcedere debet,cum in bonorũ poſſeſsione ſit aliud.*
6 *Serui dominus & dominium & poſſeſsionem acquirunt.*
7.8 *Serui an ex cauſa iniuſta acquirant dominis.*

Item [a] vobis acquiritur,quod ſerui ueſtri ex traditione nanciſcuntur: ſiue quid ſtipulentur:ſiue ex donatione uel ex legato, vel ex qualibet alia cauſa acquirant. Hoc enim vobis & ignorantibus & inuitis obuenit. Ipſe enim ſeruus, qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuũ habere põt. Sed [b] ſi hæres inſtitutus ſit,non aliàs niſi ueſtro iuſſu, hæreditatẽ adire poteſt. Et ſi vobis iubentibus adierit, uobis hæreditas acquiritur, perinde ac ſi uos ipſi hęredes inſtituti eſſetis,Et conuenienter ſcilicet,uobis legatum per eos acquiritur. Non [b] ſolùm autem proprietas per eos, quos in poteſtate habetis,uobis acquiritur,ſed etiam poſſeſſio.Cuiuſcunque enim rei poſſeſſionem adepti fuerint: id uos poſſidere videmini.Vnde etiam per eos vſucapio,vel longi temporis poſſeſſio uobis accidit.

a Item vobis.} *De filiorũfa.acquiſitione audiuimus:nunc de ſeruorum ſubiungit,qui ſunt ſub poteſtate dominica.* 1 *Serui ergo,quicquid acquirunt,id omne dominis acquirunt, non modo ſcientibus, aut ratũ habentibus,ſed etiã ignoratib.atq; [a] inuitis.* 2 *Hũc.n.dominicæ poteſtatis effectum lex inducit, [b] quem dominus prohibere non poteſt:quia effectus & prouiſio legis per priuatam perſonam directò tolli, aut impediri nequit.* [c] *Eſt autem ſumptus hic § ex eodem [d] Caio.*

b Sed ſi hæres.} *Limitatur id quod præmiſſum eſt,nẽpe ſeruũ domino acquirere et inuito:Id.n.ꝓcedit in acquiſitione inter viuos facta,ſecùs eſt in his,quæ ſeruis in vltima voluntate obueniunt.* [a] 4 *Vnde ſeruus hæres ſcriptus,non aliter hæreditatẽ acquirit,quàm ſi iuſſu domini adeat:idq; ꝓpea [f] ne is,qui in aliena ptãte,eſt.inuitũ obliget hæreditati eum,in cuius eſt ptãte,ne ære alieno obligetur. Dẽt ergo iuſſus do-*

a l. etiam inuitis eo tit.& §. in poteſtate. ſupr.Qui ſunt ſui uel alie. iuris.
b l.quandocunque & l. ſi ſeruus vetãte.de verb.obl.
c l.Nemo. de leg.2.
d l. acquiritur. §. Igitur de acq. rerum.dom.
e Azo. in Summa C. per quas perſon.nobis acqu.
f l.qui in alien. de acq.her.

 mini

Eſt[a] aliud genus adquiſitionis, donatio. Donationum autẽ duo ſunt genera,[b] mortis cauſa, & non mortis cauſa. Mortis cauſa donatio[c] eſt, quæ propter mortis fit ſuſpicionem: cũ quis ita donat, ut ſi quid humanitus[d] ei contigiſſet, haberet is qui accepit. ſin autẽ ſuperuixiſſet;[e] is, qui donanti, reciperet: uel ſi eum donationis pœnituiſſet,[f] aut prior deceſſerit is cui donatum ſit. Hæ mortis cauſa donationes ad exemplum legatorum redactæ ſunt per omnia. Nam cum prudentibus ambiguum fuerat utrum donationis aut legati inſtar eam obtinere oporteret: & utriuſque[g] cauſę quædam habebat inſignia[h] & alij ad aliud genus eam retrahebant: à nobis conſtitutum[i] eſt, ut per omnia[k] ferè[l] legatis connumeretur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formauit. Et in ſumma, mortis cauſa donatio eſt, cum magis ſe[m] quis vult habere, quam eum cui donat: magisque eũ cum cui donat, quam hæredem ſuum. Sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.[n]

a Eſt & aliud genus acquiſit.) *De Iure ciuili, ſaltem reſpecta forma, vt ſuprà ad rubricam dixi Acquiſitionis, id eſt, acquirendi dominij per traditionem: Donatio enim non eſt modus acquirendi rerum dominia, ſed potius cauſa acquirendi dominia, ſcilicet traditionis, ſicut & emptio & venditio.*

b Duo ſunt genera.) *Et hæc eſt ſumma ac præcipua diuiſio: nam hæc duo genera rurſum in varias donationum formas deducuntur: vt ex hoc titulo ſatis apparebit.*

e Mortis cauſa donatio eſt) 1 *Donatio, quæ fit propter mortis ſuſpicionem, dicitur* mortis cauſa donatio: *nempe cum quis donat facta mentione mortis.* 2 *Nam in hac donationis ſpecie exprimi debet nominatim cauſa mortis: alioqui præſumitur eſſe donatio inter viuos facta, etiamſi donans in extremis vitæ ſit cõſtitutus*[a] *ideò nec recõualeſcente ægroto reuocari poſſet: niſi ex alijs cõiecturis mortis cauſa donatum eſſe, euidenter appareat, vt Faber & Iaſ. annotant.* 3 *Tres autem ſpecies* mortis cauſa donationis *Iulianus*[b] *refert. Prima, cum nullo præſentis periculi metu conterritus, ſed ſola cogitatione mortalitatis quis donat: quam nec reuocari poſſe pleriſque traditum eſt. Altera, cum quis imminente periculo commotus ita donat, vt ſtatim fiat accipientis: quę reuocatur ab eo, qui donauit, conualeſcente.*[c] *Tertia, ſi quis periculo mortis non ſic det, vt ſtatim fiat accipientis, ſed tum demum, cum mors fuerit inſecuta: qua ſpecie donatio quidem ſtatim valet, ſed dominij tranſlatio ſuſpenditur*[d].

d Vt ſi quid humanitus.) *Id eſt, ſi moreretur. Per elegantem enim hanc loquendi formulam mortem ſignificari notum eſt: qua etiam alibi Scæuola*[e] *vtitur. Quandoque hæc vocula (* humanitus *) omittitur, & tamen eadem manet ſignificatio.*

e Superuixiſſet.) 4 *Ex hoc contextu diſce, tribus modis donationem mortis cauſa reuocari poſſe. Primus eſt, ſi donator conualeſcat: quod ita accipias oportet, ſi donator propter infirmitatem, quâ laborabat, vel propter periculum, quod timebat, quid fortè per inſidioſa loca iturus,*[f] *donauit, ſuperato enim mortis periculo donatio euaneſcet, & inutilis*[g] *fiet. Secus vero eſſet, ſi ſola mortalitatis cogitatione donatum ſit: ea enim ſpecie tametſi donans poſtea in aduerſam incidat ualetudinem, & ex ea conualeſcat, donatio tamẽ nõ reuocabitur, ut Caſtrenſis*[h] *uoluit. Secũdus modus eſt ſi is, cui donatum eſt, prior, id eſt, ante donatorem, deceſſerit: quia donatio non trãſmittitur ad hæredes donatarij, etiamſi inter partes ita conuentum eſſet.*[i] *Tertius eſt, ſi donatorẽ pœniteat donationis, quia ſola pœnitentia reuocatur donatio.*[k] *Idem eſſe pleriq; uolunt, ſi donator rem alienet uolũtariè, iam eum pœnituit donationis ad inſtar legati.*[l] § *Sed quibus remedijs licebit prædictis caſibus donationem mortis cauſa reuocare? Et competit eo nomine ei qui donauit, uel rei uendicatio, ſiquidẽ nõ noluit rei dominium ſtatim transferri in accipientem: uel ſi noluit, dabitur ei uendicatio utilis aut condictio ob*[m] *cauſam, uel ſine cauſa.*

f Aut prior.) *Quia non ualet, niſi morte donatoris, inſtar teſtamentorum, confirmetur.*

g Et vtriuſque cauſę.) *Et donationis & legati.*

h Inſignia.) *Id eſt, indicia, ita quod in pleriſque cum uera abſolutaque donatione, in alijs magis legatorum naturæ conueniret.*

i Conſtitutum.) *Eius conſtitutio libro VIII.*[n] *Cod. habetur.*

k Vt per omnia) 6 *Et ſic ex Iuſtiniani cõſtitutione, quodcunq; iuris eſt in legatis, id ẽt in mortis cã donationib. erit accipiendum, ac idẽ utrobiq. erũt effectus, Nã de his Falcidia, ut de legatis, detrahetur;*[o] *hæ ut legata pp ſubſecutas capitales inimicitias fient irritę: nec uerbo tantum, ſed & facto ipſo, ad exemplum legatorum, reuocatę cenſebuntur,*[q] *puta ſi donator rem donatã alij poſtea donauerit, uel alias alienauerit.*

l Ferè.) *ergo non per omnia mortis cauſa donationes legatis comparãtur: in quibuſdam enim etiamnũ differunt, & hæ donationes magis contractibus inter uiuos accedunt, quam legatis. Quæ autem ſint illa, ex Accurſij gloſſemate ſatis liquet, vt longa annotatione non ſit opus. Sane Iuſtinianeæ conſtitutionis*[r] *collatio, non parum lucis huic toti. §. adferre poterit.*

m Se quis malit habere.) *Si modo ſuperſtes foret.*

n Sic & apud Homerum.) 7 *Hoc idem ex Homeri carmine Marcellus cenſuit, cuius reſponſo*[s] *hic locus deſcriptus eſt ad uerbum. Eſt autem locus Homeri ex quo donationem cauſa mortis inductam*[t] *Marcellus refert, libro Odyſſeæ XVII. circa principium. Eius carmina ſic habent.*

a Tex. in l. Seia. §. ult. ff. de mort. cauſ. donat. & l. Seia. de dote præleg.

b l. 2. de mortis cã donatio.

c l. 1. §. item cum ipſe ff. de donationib.

d Propter l. vlt. in fine. . commu. nia prædiorum.

e l. Alumnę. §. vlt. ff. de adimend. leg.

f l. Aut per. ff. Hoc ipſo tit.

g l. Non omnis. & ibi Dd. ſi cer. petatur.

h In d. l. Non omnis. per l. ſed ſi ſeruus. ff. de dona. inter virum & vxo.

i Iaſ. & Zaſ. in d. l. Non omnis. Bald. & Salyc. in l. 2. C. De iure do.

k Hic & d. l. Seia. & l. qui mortis. ff. de mortis cauſa donat.

l l. fideicommiſſa. §. ſi rem. de legatis. 3. Iaſ. d. l. non omnis. nu. 4.

m Iſta probantur. in d. l. nõ omnis. & toto titul. De cõd. ob cãm. & ti. De cõd. ſine cau. d. l. q̃ mortis. l. Si alienum. l. ſi mortis cauſ. eod. tit.

n l. vltima C. De donationib. cau. mort.

o l. cum pater. §. eorum quibus. De legat. 2. l. ſi mortis. & l. ſi quis. C. ad l. Falcid.

p l. 3. §. vltimo. & l. ſeq. de adimẽd. legat. Dd. in d. l. non omnis.

q d. l. fideicommiſſa §. ſi rẽ et l. rem legatam. De adimend. leg. Cat. hic.

s In l. 1. ff. de mortis cauſ. donatio. In d. l. 1. quam. l. Aleiat. reſtituit. In l. Alienatio. §. donationis. De verbo ſign.

Τὸν καὶ Πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν.
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναῖκας.
Ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω, ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκεν.
Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα.
Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσωνται.
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν ἤ τινα τῶνδε,
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.
Hoc ſemone virum Piræus commouet vltro:
Telemache, & ad noſtras famulas age, dirige ſedes,
Vt tibi, quæ dederat Menelaus, dona reportem.
Ad quem Telemachus ſapiens ita farier orſus.
Piræe, haud equidem hęc poſſum dignoſcere facta:
Namque Proci ſi me ſpatioſa per atria furtim
Occidant, rapiantque ſibi patrimonia fortes,
His te malo frui donis, quam quemlibet horum,
Quod ſi illos fato, merita & multauero morte:
Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

§. Alię autem.

1 *Donatio inter viuos propriè quæ dicatur.*
2 *Quod ob cauſam datur, propriè non eſt donatio.*
3 *Donatio hodie etiam nudo pacto perficitur.*
4 *Donatio non excedens 500. ſolidos hodie ualet, ſine inſinuatione: ſecus ſi eam ſummam excedat.*
5 *Caſus, in quibus donatio inſinuationem non requirit.*
6 *Solidus in iure quomodo accipiatur.*
7 *Aureus quo hodie vtimur veteri ſurrogatus eſt.*

Aliæ [a] autem donationes ſunt, quæ ſine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus, quæ nõ omnino comparantur legatis. quæ ſi fuerint perfectæ, temerè reuocari non poſſunt. Perficiuntur autem, cum donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis manifeſtauerit. Et ad exemplum venditionis, noſtra [b] conſtitutio eas etiã in ſe habere neceſſitatem [c] traditionis voluit: ut etiamſi non tradantur habeant pleniſſimum [d] & perfectũ robur, & traditionis neceſſitas incumbat donatori. Et [e] cum retro principum diſpoſitiones inſinuari eas actis interuenientibus volebant, ſi maiores fuerant ducentorum ſolidorũ, [f] conſtitutos [g] noſtra eam quantitatem vſq; ad quingẽtos ſolidos ampliauit, quã ſtare etiã ſine inſinuatione ſtatuit. ſed & quaſdam donationes inuenit, quę penitus inſinuationem fieri non deſiderant, [h] ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. Alia inſuper multa ad uberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex noſtris conſtitutionibus, quas ſuper his expoſuimus, colligenda ſunt.

a Alię autem.} *Nunc de donationibus, quæ non mortis cauſa fiunt, & inter viuos dicuntur, ſubijcit.* 1 *Eam autem primum explicat, quæ verè & propriè donatio dicitur, eſtque, cum quis ex mera liberalitate quid nudo pacto, id eſt, nuda & ſimplici promiſſione promittit, ut uelit id accipientis fieri, nec vllo caſu ad ſe reuerti.* [a] *Dixi primò,* ex mera libertate: 2 *quia quod ob cauſam datur, puta quia captum ab hoſtibus redemiſti, quia rem furto ſublatam recuperaſti, potius renumeratio eſt quam donatio.* [b] *Adieci deinde* nudo pacto: *quia quamuis òlim ad donationis perfectionem neceſſaria fuerit vel ſtipulatio vel præſens traditio.* 3 *Iure tamen nouo ex hoc donatio non exiſtit inutilis, quod ſtipulatio non interceſſit, vel res tradita non eſt, ſed etiam nudo pacto ea perficitur, daturque inde actio: nempe condictio ex noua Iuſtiniani* [c] *conſtitutione. Poſtremò addidi,* nec ullo caſu & c. *ad differentiam cõmodati & precarij: Res enim noſtras ea lege damus commodato & precario: ut ipſas ſuo tempore recipiamus. Item hac differentia etiam mortis cauſa donatio excluditur, quam facile reuocari, ſuprà oſtenſum eſt.*

b Noſtra conſt.} *Cuius tenorem lib. VIII. Cod.* [d] *reperire eſt, nec parum eius collatio ad hunc locum conducere poteſt.*

c Neceſsitatem traditionis.) *Sic, tamen ut interim donatoris ratio habeatur, ne ex liberalitate ſua* [e] *miſer ꝛg. at habeatque vnde viuat. Liberalitas enim ſua nemini damnoſa eſſe debet, alioqui prodigalitas eſſet.*

a l. 1. de donationibus.
b l. Hoc iure § Ab eo. & §. ultimo. iuncta l. ætas. de donationibus.
c in l. Si quis argentum. C. de donationib. Fab. in §. preciũ. inf. de empt. & uend.
d d. l. Si quis argentum. §. Sin autẽ.
e l. inter eos. §. ultimo, de re iud. l. Diuus. de reg. iuris §. ſed & quis. infrà de actio.

Habeant

d Habeant pleniſs.} *Perfecta enim mox eſt donatio ex ipſo vtriuſque, donantis ſcilicet, & donatarij conſenſu: datur que ei, cui donatum eſt, ad id conſequendū, vel, condictio certi ex ſtipulatione, ſi qua* [f] *interuenit, vel condictio ex Iuſtiniani lege. Interim tamen donator, quam rem donauit, pignori* [g] *obligare, vel alij vendere* [h] *non prohibetur, cum traditione nec dum facta, rei donatæ dominium non* [i] *perdat.*

e Et cum retro.} *4 Hodierno iure valet donatio inter viuos in quingentos ſolidos, etiā ſine inſinuatione: ſin eam quantitatem excedat inſinuationis opus eſt ſolennitate. Fit autem inſinuatio, quando donator iudici ordinario illam donationem indicat atque denunciat, eiusque conſenſum atque autoritatem petit: quo donationem decernente in acta publicamq; ſcripturam redigenda eſt. Nihil tamen refert, ſiue hæc ante* [k] *ſiue poſt donationem fiat quod ſi penitus omiſſa ſit, donatio tamen ad eam ſolum quantitatem, quæ quingentos aureos excedit, inutilis* [l] *eſt. 5 Excipiuntur tamē caſus aliqui, in quibus non eſt neceſſaria inſinuatio, ſed donatio ſine ea valet: qualis eſt, quæ fit pro redimendis* [m] *captiuis: aut ſi magiſter militū aliquem ex militibus quia optimè ſe geſſit honoris ergo muneraueris, præſertim rebus mobilibus: Item ſi quis pro domo exuſta vel ruinoſa reparanda donat. Poteſt & Princeps Romanus cuipiam, & rurſus quis Principi conferre quālibet grandem donationem abſque vlla* [n] *inſinuatione. Denique nec ſponſalitia largitas, nec donatio quæ collatum beneficium* [o] *remunerat, talem inſinuationē exigunt.*

f Solidorum.} *6 Solidum in iure noſtro pro aureo accipi notum eſt: & hunc ita Iuſtiniani tempore taxatum fuiſſe alibi memini,* [p] *vt ſeptuagintaduo libram efficerent, licet hodie longè minoris ualoris exiſtat,* [q] *unde aliqui cenſuerunt, tametſi conſtitutū ſit donationē ultra quingentos abſque actorum inſinuatione non ualere: tamen eam quæ vltra octingentos noſtrates aureos non procedat, ualere, quia tot noſtrates vix quingentos veteres hodie valeant. Ego tamen ut ſuprà* [ſ] *dixi, mihi Alciati* [t] *ſententiam probari, exiſtimantis, aureum, quo hodie vtimur, ex generali paſſimque recepta conſuetudine veteri illi ſuffectum eſſe. Itaque quæ de ſolido in iure ciuili ſtatuta ſunt, ad noſtrū hunc, vtcunque leuioris ſit ponderis, referri debet. Sanè & ante Iuſtiniani tempora cùm Romanum imperium adhuc floreret, multo grauioris ponderis aurei* [u] *excudebantur, quorum 48 libram conficiebant.*

g Conſtituto.} *Eſt hæc lib. VIII. Cod.* [x] *extat.*

h Minimè deſiderant.} *Has paulò ante* [y] *retulimus.*

§.Sciendum.

1 *Donatio inter viuos quibus ex cauſis reuocetur.*
2 *Clauſula donationi adiecta, quod ob ingratitudinem non reuocetur, nihil ualet.*
3 *Hæredes donatoris ob ingratitudinem donationem non poſſunt reuocare.*

Sciendum eſt tamen, quod et ſi pleniſſimæ [a] ſint donationes: ſi tamen ingrati exiſtant homines, in quos beneficium collatum eſt, donatoribus [b] per noſtram [c] cōſtitutionem licentiam præſtitimus certis ex cauſis eas reuocare: ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur iniuriam uel iacturam, ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos.

a Etſi pleniſſimæ.} *Loquitur de donationibus inter viuos, quæ nullo urgente iure & ex mera liberalitate fiunt: hæ ſi legitimè ſemel factæ ſint regulariter nō reuocantur:* [a] *1 ingratitudo tamen reuocationi locum præſtat, ut hic Imperator dixit. Ingratitudinis autem plures ſunt cauſæ in iure* [b] *expreſſæ: ut ſi donatarius atroces iniurias inferat ei à quo donatum accepit, ſi ei manus inferat, ſi grandē iacturam rebus donatoris fecerit, aut eius inſidiatus fuerit: ſi pacto inter donandū conuento nō ſatisfecerit: ſi donator inops atq; alimentis egens per donatarium, ut ingratum non ſuſtineatur: ſi donans tempore donationis, liberos nō habeat, deinde liberos ſuſcipiat. Huiuſmodi enim cauſis in iudicium deductis, & quatenus in foro ſufficiat probatis, donatio reuocari poteſt.* [c] *2 Porrò adeò verum eſt donationem ob ingratitudinem acceptoris irritari, ut etiamſi donationis inſtrumento clauſula adiecta fuerit, quod nec ob ingratitudinē reuocari vllo tēpore ualeat, nihilominus, donationis acceptor ingratus circa donationem reperiatur, reuocationi ſit* [d] *locus: quoniam hoc eſſet contra bonos mores.*

b Donatoribus.) *Non etiam eorum hæredibus: 3 Nam hoc reuocandæ donationis beneficium ſolis donatori conceditur, non autem ipſius hæredibus:* [e] *niſi cauſam ingratitudinis donator* [f] *ignoraſſet.*

c Per noſtram conſt.) *Quæ & ipſa lib. VIII. Codicis* [g] *extat.*

§.Eſt & aliud.

1.2.4 *Tria tempora circa donationem propter nuptias conſideranda.*
3 *Dos Iure ueteri conſtante matrimonio augere, poterat*
5.6.8 *Donatio propter nuptias doti per omnia æquiparatur, fallit.*
8 *Dos & donatio propter nuptias quid.*
9.10 *Donatio inter viuos inter coniuges prohibita: ſecus in donatione mortis cauſa.*

Eſt & aliud genus inter uiuos donationis, quod ueteribus quidem prudentibus penitus

---

f d.l. Si quis argentum. §. pen.
g l. ult. §. Lucius. Hoc tit.
h l. quoties C. de rei vend.
i dictis ll.
k Text. in l. ultim. §. penult. C. De donatio.
l d.l. Si quis argentum. §. cæteris. & l. donatio. in fin. & l. Sancimus. §. ſi quid. e. eod.
m Si quis redemptione. C. De donationibus.
n d.l. Sancimus. & Aut. Item à priuatis. C. eod tit.
o In Nouell. Vt ſponſal. larg. & l. Attilius Regul. l. Si pater. §. fina. De donationib.
p In §. Hoc aūt. ſu. de Attilia. tuto.
q l. quoties. C. De ſuſcepto. li. 10. & ibi Bar.
r Ange. hic. Iaſ. in l. 2. §. ex. his circa finē. De uerb. oblig.
ſ Ind. §. nos autem.
t in l. Hæc enunciatio. de uerb. ſign.
u Vide Alcia. in l. Etiam aureos. de uerb. ſig. & lib. 3. Diſpunc. cap. 9.
x l. pen. C de don.
y ſupra. Hic. nu. 5.
a l. Si donatis. ſuprà, de dona. l. Senatus. §. 1. q mortis cauſ. dona.
b l. ultima. C. de reuocan. dona. ibi Dd. & ea. ult. Extrà. eod. tit.
c Vide oīno Franciſc. de Ripa. ſuarum interpretat. lib. 3.
d Paul. de Caſtr. in l. ulti. C. De pactis.
e l. 1. §. ultimo. & ultima. §. ultimo C. de reuocand. donat.
f Proc. hic.
g In d. l. ultima.

nitus erat incognitum, poſtea autem à iunioribus Diuis principibus introductum eſt, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in ſe conditionem habebat, ut tunc ratum eſſet, cùm matrimonium eſſet inſecutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam poſt nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus [a] Iuſtinus pater noſter, cùm augeri dotes, & poſt nuptias fuerat permiſſum: ſi quid tale eueniret, & ante nuptias augeri donationem, & conſtante matrimonio, ſua conſtitutione permiſit, ſed tamen nomen inconueniens remanebat. cùm ante nuptias quidem uocabatur, poſt nuptias autem tale accipiebat incremẽtum, Sed nos pleniſſimo fini tradere ſanctiones cupientes & conſequentia [b] nomina rebus eſſe ſtudentes conſtituimus, [c] ut tales donationes nõ augeantur tantùm, ſed etiam cõſtante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, ſed ꝓpter nuptias vocentur, & dotibus in hoc exequentur: [d] ut quemadmodum dotes conſtante matrimonio non ſolùm augentur, ſed etiam fiunt: ita & iſtæ donationes, quæ propter nuptias introductæ ſunt, non ſolùm antecedant matrimonium, ſed eo etiam cõtracto augeantur, & conſtituantur.

: Subiicitur *alia inter viuos donationis ſpecies, nempe* donatio propter nuptias, 1 *circa quam trium temporum meminit Imperator. Primum enim Imperatores Seuerus, & Antoninus, Alexander, Diocletianus Maximianus adinuenerunt donationem, quam ipſi appellarunt* Ante nuptias, *quia, ſemper nuptias futuras antecedebat. Donabat enim Procus puellæ ea conditione, ut tum demum, ſi futura eſſet ſponſa, valeret donatio, & hoc eſt primum tempus.* 2 *Subinde Iuſtinus, Iuſtiniani pater adoptiuus, uoluit hanc donationem augeri poſſe etiam poſt nuptias,* 3 *inſtar dotis, quæ conſtante quoque matrimonio iure ueteri* [a] *maior reddi poterat, & hoc eſt ſecundum tempus.* 4 *Denique Iuſtinianus uidens qui innouationi duo deeſſe, ſtatuit primò, ut poſt contractum matrimonium eiuſmodi donationes non augeri modò, ſed etiam fieri id eſt, initium ſuum ſi prius debit ante nuptias nihil conuentum erat accipere poſſent. Deinde immutauit nomen huic donationi, ut non amplius antenuptialis, ſed propter nuptias donatio, diceretur.* [b] 5 *Ex hac igitur Iuſtiniani conſtitutione, & dotes, & donationes propter nuptias æquis paſſibus in omnibus et per omnia ambulare parique iure cenſeri* [c] *debent.*

a D. Iuſtinus pater noſter.) *Fuit enim Iuſtinianus Iuſtini Maioris ex ſorore nepos, & ab eo adoptatus, ſicut alibi* [d] *diximus.*

b Et conſequentia nomina.) *Nam & Plato in Cratylo ſcriptum reliquit boni legiſlatoris eſſe, apta conuenientaque nomina rebus imponere.*

c Conſtituimus.) *Extat hęc Iuſtiniani conſtitutio lib. V. Cod.* [e] *ad Ioan. præfectum prætorio.*

d Dotibus in hoc exæquentur.) 6 *Neque tamen in tantùm pp nuptias donationes dotibus æquipollent, ſed in bis etiã conſtituendis, augendis, lucrandisque omnimoda ſeruari debet æqualitas, tũ in quantitate tum in pactis.* [f] 7 *In hoc tamen differunt, quia uir lucratur fructus dotis: mulier uerò fructus donationis pp nuptias conſequitur conſtante matrimonio, quia marito cedunt: ob id certè ne matrimonij onera, & moleſtiæ ſine* [g] *fructu exiſtant.* 8 *Eſt aũt* dos, *quod a muliere,* [h] *uel eius patre,* [i] *aut extraneo pp uinculum & onera matrimonij marito, datur, vt perpetuò ſit penes eum, id eſt, quadiu conſiſtit matrimonium & extant* [k] *liberi. Hanc Græci φερνὴν dicunt, noſtro idiomate* ein eeſteurzugelt oder uoidem. Donatio *uerò* propter nuptias *eſt quã ſponſus, uel maritus, aut alius nomine ſponſi facit vxori ob matrimoniũ reſpectu dotis ſibi* [l] *datę. Hãc Græci ἀντίφερνον, quaſi dotis compenſationẽ uocant: noſtri,* ein gegennoidem oder uojderlegung. *Impropriè* ſponſalitiam largitatem *nominat* [m] *Iuſtinianus: cùm hæc ſit gratuita donatio ſponſę facta à ſponſo, uel econtra: quanquam a ſponſa rarò fieri ſoleat: eſt enim mulierum genus auariſſimum.* [n] *Inuenta aũt eſt pp nuptias donatio, vt dote a marito malè conſumpta, vel matrimonio ſoluto, vxor habeat unde damnum acceptum reſartiat,* [o] *& unde alatur.* 9 *Illud quoq; adijciendum, licet hæc propter nuptias donatio pmiſſa ſit inter cõiuges: donatio tamen inter uiuos- pura inter maritũ & uxorẽ legib. eſt probibita: ne coniuges mutuo amore inuicẽ ſpolientur, neue eorum concordia precio cõciliari uideatur.* 10 *Donatio autem mortis cauſa non eſt illicita inter cõiuges: quoniam in hoc tempus excurrit donationis euentus, quo vir & vxor eſſe deſinunt, & medio tempore dominium rei donatæ apud donatorem manet.*

[a] l. Si conſtante. de donatio. ante nupt.
[b] l. fina. C. de don. ante nuptias.
[c] gl. mag. hſt. Bald. in Auth. Siue a me. C. ad Vellei facit Auth. dos data. C. de dona. ante nupt. Auth. æqualitas. & Auth. Sed quæ. C. de pactis conuen. & in fonsib. Authenticorum un de ſumuntur.
[d] Supra in Rub. procę.
[e] l. cum multæ. C. de don. ante nup.
[f] d. Auth. æqualitas. & d. Auth. Sed quæ. & in Nouell. de æqualita. dotis.
[g] Bal in Auth. per miſſa. C. de don. ante nup. & in l. Si coſtante eod. tit gl. in Nouell. de nõ elt. ſe nub. uerbo, proceſſerit.
[h] l. Si rem æſtimatã. de iure dotiũ.
[i] l. 1. §. Accedit. C. de rei vxo. actio.
[k] l. Profectitia. De iure dot.
[l] l. fin. C. de donat. propter nupt.
[m] In Nouel. ut ſpõſal. larg.
[n] l. Si a ſponſo. ibi gl in uerbo, raro accedit. C. de donat. ante nup.
[o] §. fuerat. inf. de ac.

§. Erat olim.

1 *Hic §. quare titulo De donationibus, adiunctus ſit*
2 *Ius accreſcendi quid, & quando locum habet.*
3. 5 *Olim in communi ſeruo manumiſſio locum habebat ius accreſcendi: quod tamen hodie eſt ſublatum.*
4 *In re communi unus nihil poteſt facere, inuito altero.*
9 *Regulariter inuitus nemo emere aut uendere cogitur.*

Erat olim & alius modus ciuilis acquiſitionis per ius accreſcendi, quod eſt tal: Si communem ſeruũ habens aliquis cũ Titio, ſolus libertatem ei impoſuerit, uel uindicta,

ēta [a] vel teſtamento, eo caſu pars [b] eius amittebatur, & ſocio [c] accreſcebat. Sed cum peſſimū fuerat exemplo, & libertate ſeruū defraudari, & ex ea humaniorib. quidē dominis damnum inferri, ſeuerioribus aūt dominis lucrum accedere: hoc quaſi inuidia plenum, pio remedio per noſtram conſtitutionem [d] mederi, neceſſarium duximus. Et inuenimus viam, per quam & manumiſſor, ſocius eius, & qui libertatem accepit, noſtro beneficio fruantur, libertate cum effectu [e] procedente (cuius fauore antiquos legūlatores multa etiam contra cōes regulas ſtatuiſſe manifeſtum [f] eſt) & eo, qui eam libertatem impoſuit, ſuæ liberalitatis ſtabilitate gaudente: & ſocio indemni conſeruato, precium que ſerui ſecundum partem dominij, quod nos definiuimus, [g] accipiente.

Hic §. non huc propriè pertinet, ſed velut extraneus eſt ad hunc titulum. De donationibus. 1 *quia tamen continet alium modū acquirendi dominij iure ciuili, qui olim in communi ſeruo manumiſſio per ius accreſcēdi contingebat, hic collocari velut appendix quædam potuit: maximè cùm is modus donationi non prorſus ſit abſimilis.*[a] *Nam ſicut donatio doni datio eſt*[b]*: ita & manumiſſio doni præcipue, nēpe libertatis datio*[c] *eſt.* 2 *Ad euidentiam autem non eſt ignorandum, ius accreſcendi eſſe, cùm portio vnius accreſcit portioni alterius. Et in contractibus quidem, & actibus inter viuos, ius accreſcendi regulariter non habet locum, augmentum partis vacantis per repudiationem coniuncto non aduoluitur.*[d] *In vltimis aūt voluntatibus locum habet, quia hoc videtur ex tacita & coniecturata mente teſtatoris prouenire: quare & non petētiū partes petentibus,*[e] *accreſcunt, ut ſi plures eſſent hæredes inſtituti & quidam ſuam portionem non peterent, accreſceret illa portio, non petentium, portioni petentium. Ad propoſitum hic caſum habemus, in quo iure veteri etiam inter viuos iuri accreſcendi locus erat.* 3 *Veluti ſi duo communem habuiſſent ſeruum, & alter ex his cum manumiſiſſet ſiue teſtamento, ſiue inter viuos, ſeruus non modo non conſequebatur libertatem, ſed etiam pars dominij, quam in eo habebat dominus, iure accreſcendi ad ſocium tranſibat, & ita alter ſolus eius fiebat dominus:*[f] 4 *Idque propter iuris regulam, qua dicitur, re communi neminem dominorum iure facere quicquam, inuito*[g] *altero, poſſe.* 5 *Verùm hoc, quod fuerat iniquiſſimum Iuſtinianus emendauit, ſtatuens, in huiuſmodi caſu ſeruum cōmunem libertatem nanciſci, ita tamen, ſi preciū alteri domino a manumiſſore ſit depenſum ſecundum partem dominij, quod in eo habet.* 6 *Et quanquam regulariter inuitus nemo*[h] *emere, aut vendere compellitur: hoc tamen caſu & ſocius manumittens, emere, & ſocius alter, uelit nolit, vēdere cogitur, idq; pp fauorē libertatis. Sunt & alij multi*[i] *caſus in iure paſſim obuij, in quib. pater ab hac cōmuni regula diſcediī, quos breuitatis cauſa in præſentia ꝓtermitto.*

a Vel uindicta } *id eſt, inter viuos: quomodo autē manumiſſio per vindictā olim contigerit, alibi abundè diximus.*

b Pars eius } *Scilicet, communis ſerui, quam partem habebat in ſeruo dominus manumittens.*

c Socio. } *Id eſt, alteri domino, quia alteram partem ſerui habebat, ſicq; ſocius efficiebatur inſolidū iſtius ſerui dominus.*

d Per noſtram conſt } *Quam lib. VII. tit.*[k] *VII. ad Iulianū præfectū prætorio inſeruit Iuſtinianus*

e Cum effectu. } *Id eſt, valida exiſtente.*

f Manifeſtum eſt. } *Sunt enim multa libertatis priuilegia,*[l] *in iure paſſim obuia, quæ hic recenſere prætermitto, cum horum ferè nullus hodie ſit vſus.*

g Quod nos difiniuimus. } *Debet enim, ut paulò antè dixi, precium alteri domino a manumiſſore præſtari, ſecundum partem dominij, quam in ſeruo habet, ſiue libertate iam impoſita, ſiue priuſquam liber eſſe iuſſus fuerit, ut Placentinus ait.*[m] *Definiuit autem huiuſmodi precium Iuſtinianus ſua conſtitutione,*[n] *iuxta cuiuſque ſerui qualitatem, ut in eadem videre eſt.*

a Cantiun. hic.
b l. ſenatus. §. 1. De mor. cau. don.
c Suprà. de libert. ad prin. Terent. in And.
d l. ſi mihi & tibi. de verb. oblig.
e C. quando non petent. partes petent. accreſ.
f l. 1. in fine. C. De com. ſer. ma.
g l. 1. ff. com. diuid. facit l. id quod noſtrum. de reg. iur.
h l. inuitum. C. de contrah. empt. l. Nec emere. C. de iure deliber.
i Vt in l. cōmu. diuid. §. ſi debitor. ff. cōmu. diuid. l. Iulianus §. idem Celſus. de actio. empt. l. cùm in fundo. § fundus cōis. de iure do. l. ei ſi æquo. de legat. 1. l. eorem ſer ro. § ſi. de public. & uectigal. Auth. Hoc ius porrectū. C. De ſacroſ. eccl. §. ſed & maior. ſup. De his qui ſunt ſui uel alien. iuris. l. 2. in fi. C. d pat. qui fil. diſt. & vide lo. de Pla. hic.
k l. 1. C. De com. ſer. ma.
l in l. Papinian. §. quarta autem. & § ſi eum l. ſeq. De inoff. teſt. & l. generaliter. §. ſi qs ſeruo. de fideicō miſ. lib. cum ſim.
m In ſum. de com. ſer. ma.
n in dict. l. 1. C. De com. ſeru. ma §. Ne autem quantitas.

Quibus alienare licet vel non. Tit. viij.

In Rubricam.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Alienationis verbum quomodo accipiatur.*

*Q*VIa *ſuperiorib. titulis Imp. nōnulla de acquirēdo rerū dominio iure gentiū & ciuili tradidit: effectos aūt dominij ꝑcipuus eſt,*[a] *ꝑ re ſua poſſe pro libertu diſponere, quē tamē effectū quādoq; vel lege vel conuentione impediri conſtat: ideo in præſenti tractatu legib. alienare liceat, vel nō, iuſto ordine ſubnectit.* 2 *Verbū aūt, alienare, dupliciter in legib. accipitur, propriè ſiue ſtrictè, & impropriè ſeu largiori modo. Hic quidem, ut contineat omnem actionem, qua dominium & ius rei in alium transferimus: quod multis modis fieri poteſt, puta per uſucapionem: nexum pignoris, uſusfructus conceſſionem, alterius ue ſeruitutis conſtitutionem, uel debiti remiſſionem.*[b] *Strictiori autem ſignificatu alienationis uox ſolam dominij tranſlatio-*

a Dixi ſup. in rub. de re diuiſ.
b l. ſin. C. de rebus alie. non alien. §. Alienationis. in Nouell. De non alienand. aut permu. rub. eccl. &c. c. Nulli. extra de reb. eccl. nō alie.

tranſlationem,ſiue amiſſionem continet.[c] 3 *Porrò duos principales caſus in hoc titulo Imp.explicat:primus quod is,qui dominus eſt,non poſſit alienare,*[d] *alter,quod is,qui dominus non eſt,alienandi facultatem habeat,& in vtroque caſu à communibus iuris regulis diſceditur.Nam regulare eſt,*[f] *quod rata haberi debeat voluntas domini,rem ſuam in alium transferre volentis: regula item eſt,*[g] *neminem plus iuris in alium transferre poſſe,quam ipſe habet.*

In princ.tit.

1 *Prædium dotale quid?*
2 *Maritus eſt rei dotalis iure ciuili dominus.*
3 *Lex Iulia quare,alienationem rei dotalis conſentiente vxore permiſerit, hypothecam verò non?*
4 *Quibus caſibus liceat marito res dotales alienare.*

Accidit aliquando, vt qui dominus rei ſit,alienare non poſſit:& contrà, qui dominus non ſit,alienandæ rei poteſtatem habeat. Nam[a] dotale prædium maritus[b] inuita[c] muliere per legem Iuliam prohibetur alienare:quamuis ipſius[d] ſit dotis cauſa ei datum,quod nos,legem Iuliam corrigentes,in meliorem ſtatum deduximus. Cũ enim[e] lex in ſolis tantummodo rebus locum habebat:quæ Italicæ fuerant,& alienationes inhibebat,quæ inuita muliere fiebant:hypothecas autem earum rerum,etiam volẽte ea: vtriq;[f] remedium impoſuimus,vt etiam in eas res,quę in prouinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio,vel obligatio:vt neutrum eorum,neque[g] conſentientibus mulieribus procedat,ne ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtãtiæ earũ cõuertatur.

a Nam dotale.) *Aſſumit priorem caſum, vbi alienare prohibeatur dominus.* 1 *Per dotale autem prædium,eam dotem intelligit,quæ in fundo aut re immobili conſtituta eſt: ſub quo comprehendimus omnia ædificia,& prædia tam vrbana,quàm ruſtica,ſi quæ data ſint in dotem.*

b Maritus.) 2 *quamuis cenſeatur rei dotalis iure ciuili dominus.*[a] *Et quod de marito dicitur,idem etiam in ſponſo locum*[b] *habet.*

c Inuita.) *Volẽte.n.ea,& conſentiẽte poterat hoc iure maritus alienare:qđ tamẽ Iuſtinianus corrigit.*

d Ipſius.) *Scilicet mariti:eſt.n.maritus,vt paulo antè dixi,rei dotalis dominus,nempe ſubtili quadã iuris fictione,*[c] *cùm reuera & naturaliter eius dominium vxori pertineat.Eſt enim dos proprium patrimonium ipſius mulieris,*[d] *vt & Bartolus*[e] *voluit.Verùm quia multa marito conceſſa ſunt,quę non niſi domino concedi ſolent:puta,ut res dotales poſſit vendicare,*[f] *ſeruos manumittere,*[g] *iiſdem autor eſſe adeũdę vel repudiandæ*[h] *hæreditatis,& rebus deniq; dotalibus vti,vt ſuis:ideò hac ratione maritus videtur dotis dominus:licet reuera non ſit.Vxor enim naturali iure domina eſt,ſed quoad cõſtat matrimonium,ſilet eius dominiũ,& inefficax eſt:at cùm ſoluitur,mox veluti poſtliminio ad mulierẽ cum effectu*[i] *reuertitur.*

e Cùm enim lex.) *Lex Iulia diſtinguebat,an res dotales in Italia,vel extra Italiã ſitæ eſſẽt. Deinde volebat,quod alienatio rerum dotalium conſentiente vxore poſſet fieri,nempè cùm res penitus ad alium trãſibat.Hypotheca uero,id eſt,oppignoratio rerum dotalium marito non concederentur, vtcunq; vxor cõſentiret.* 3 *Sed quæ erat diuerſitatis ratio,quæ legẽ mouere poterat,vt tam diuersè ſtatueret? Et Theophilus*[k] *putat,ex dotali cogitatione ad hoc prorupiſſe legem. Nouerat enim, ubi de alienatione fundi dotalis, quam maritus faceret,ad mulierem referretur,ipſo auditu turbatam iri mulierem,nec inductum iri,vt cõſentiret.*[l] *Sin verò de hypotheca,ſiue obligatione uxori maritus aliquid diceret,non grauatim eam conſenſuram.Non iniuria ergo rogatione ſuam hypothecarum cauſam ſubuertit:alienationem verò vxoris conſenſus difficultati reliquit. Iuſtinianus tamen vtrunque corrigendum eſſe cenſuit.*

f Vtrique remedium.) *Extat de hoc Iuſtiniani conſtitutio lib.V.Codicis, tit.XIII.*[m] *cuius collatio ad hunc titulum plurimum conferet.*

g Neq; conſentientib.) 4 *Et hoc in his verum eſt,quæ inæſtimata in dotem*[n] *data ſunt,ea enim maritus hodie non alienat,utcunque vxor conſentiat, etiam iureiurando.*[o] *Lege enim ciuili nullius momẽti eſt eiuſmodi iuramentum, quod actui a lege prohibito accedit,*[p] *ſed tum demum valet iuſiurandum, ſi rei,ſuper qua interponitur,natura id admittit.*[q] *Tametſi iure canonum indiſtinctè valeat alienatio,uxore ſub ſacramenti religione*[r] *conſentiente.Cæterùm quæ æſtimata dantur in dotem,ea alienari conſentiẽte uxore poſſunt,*[s] *ſi tamen maritus alia bona habeat,quæ pro dote uxoris reſtituantur.*[t] *Quæ tamẽ in re Iaſon diſtinguendum cenſet.Nam ſi conuentum ſit,rem ipſam ſoluto matrimonio reſtituendam,tunc prohibetur alienari:quando autem ſic non conuenit:tũc æſtimatio rei loco ſuccedit, quam alienata re,ſolui oportet,& optio penes maritum, eiuſue hæredem erit, ſi rem dotalem, an eius æſtimationem reddere malit.*[u] *Res quoque mobiles in dotem datas maritus alienare prohibetur,ſi ætatem ferre,ſeruandoq; ſeruari*[x] *poſſunt:res autem mobiles,quæ ſeruando corrumperentur (ut ſunt res,quæ numero,pondere,menſuraue conſiſtunt*[y]*) poteſt maritus pro arbitrio alienare.*[z] *Excipiuntur & alij caſus,in quib.licitũ eſt marito,res alienare dotales:quos quia Accurſ.ad tex.refert,prætereundos*[a] *duxi.*

c Alc. in l.Alienationis. de uerbor. ſignific. & l.1. C. de fundo dot.
d In prin.huius tit.
e §.Contra autem. Hoc tit.
f per traditionẽ ſuprà de rer.diuiſ.
g l. Nemo plus. ff. De reg.iur.

a l.Doce.de rei ven.
b l 4.de fundo dot.
c l.In reb.C.de iure dot.
d l.3 § ergo etiam de muno.
e Bart.in rub.ff.ſol. mat.
f l. Doce. C.de rei vend.
g l.5. C.de iure do.
h l. Seruus. dotalis. ſolut.matr.
i d.l.in reb. Cantiũ cul hic.
k In ſuis.Gręcis Inſtit.
l facit glo. in l.Si à ſponſo. verbo rarò accidit,vbi dicit genus mulierum eſſe auariſſimum.
m l.vnica.§.Et cum lex Iulia.C.de rei vxo.act.
n dotale de fundo dota. d.l.unica.§. Et cum lex.
o l.inter virum.C de iure dot.
p l. Non dubium. C.de legi.
q d.l.Nõ dub.Bart. in l. Titia. 1. §. Imperator.De legat.2. & l. ſi quis pro eo.de fideiu.
r Fab. hic. fac.c.licet.de iureiur.in 6.
s l. Si æſtimatis. ſolut.mat.
t Hic ad Pote.
v l.quoties.C.de iure dot. l. plerunque. ff eod.tit.
x l. Res in dotem. de iure dot. gl.in Auth.Siue a me. C ad Velleia.
y Vide inf. quibus mo re contrah. obl.in prin.
z d.l Res in dotẽ. Fab.hic.
a gl. uerb. dotale. & uerb. phibet.

§. Contra autem cred.

1 *Caſus ad hunc §.*
2 *Creditor quis,& de pignoris voce.*
3 *Pignus & hypotheca quomodo differant.*
4 *Pignus in triplici genere.*
5 *Si de pignore diſtrahendo nihil ſit conuentū,an & quando illud alienare liceat creditori.*
6 *Quid ſi pactum ſit,ne diſtrahatur.*

1 Contrà autem [a] creditor pignus ex pactione [b] quamuis eius ea res non ſit,alienare poteſt. [c] Sed hoc forſitan ideo videtur fieri,quòd voluntate debitoris intelligitur pignus alienari,qui ab initio contractus pactus eſt,vt liceret creditori pignus uendere,ſi pecunia non ſoluatur.Sed ne creditores ius ſuū perſequi impedirentur, [d] neq; debitores temerè ſuarum rerum dominium amittere viderentur: noſtra [e] conſtitutione cōſultū eſt,& certus modus impoſitus eſt,per quem pignorum diſtractio poſſit procedere,cuius tenore utrique parti creditorum & debitorum ſatis abundeq; prouiſum eſt.

a Iuſtinianus. *alterum principalem caſum aſſumit, quoſdam ſcilicet alienandi poteſtatem habere, tametſi rerum non ſint domini: velut in hac ſpecie cōtingit.* [a] 1 *Cētū abs te aureos accepi, fundum tibi meū in cauſam pignoris obligaui, ac conuenit, vt elapſo anno,& debito non ſoluto, pigus tibi vendere liceat. Ecce hic creditor, cùm dominus non ſit; rectè alienat, idq; ex pacto & uoluntate tua: quia ab initio contractus dediſti eam poteſtatem creditori, vt ipſi liceret, mora in ſoluendo commiſſa, pignus* [b] *vendere.*

a Creditor. } 2 *Creditor hic dicitur, qui pro credito pignus accipit, quo magis ei in tuto ſit creditum.* Pignus *autem dicitur res, ſiue mobilis ſiue immobilis, quę pro debito obligata eſt, ad ſecuritatē creditoris; quaſi obligationi oppoſitum, vel quaſi ob fidem debiti oppoſitum, ut Budæus* [c] *voluit: Graci* ὑποθήκην *vocāt.* 3 *Quanquam propriè loquendo, pignoris poſſeſſio, ſi ad creditorem translata ſit,* pignus, *ſin penes debitorem manſerit,* hypothecam [d] *noſtri dicant. Et quia res mobiles vt plurimum traduntur creditoribus, raro vere rerum immobilium poſſeſſio ipſis relinquitur: factum eſt, vt* pignus *propriè intelligatur eſſe rei mobilis: hypotheca verò rei immobilis.* [e] *quanquam id non ſit propriè, ſed potius propiſſimè, ac nimis anxiè, vt Apellus* [f] *declarat, pignus enim tam de mobili, quàm immobili re dicitur.*

b Ex pactione. } *quia debitor ita pactus ſit, ac conuenerit cum creditore.* 4 *Et hic de pignore conuētionali hic loquitur. Cæterùm quid in iudiciali, quod pro executione ſentētiarum, quidq; in prætorio pignore, quòd à prætore datur, propter contumaciam, vel vt ſeruentur legata, obſeruari debeat, non eſt huius loci tractare: de eo commodius alibi dicemus.*

c Poteſt. *Non tamen cogitur uendere.* [g] *Id enim inhumanum eſſet: & ſi id venditum uelit debitor, uēdat ipſe, quoniam hoc illi licet. Alienato autem per creditorem pignore, ſi quid vltra debitum reſiduum eſt, id debitori reſtitui debet:* [h] *nam etſi quid deeſſet, id à debitore exigere* [i] *poſſet.*

d Impedirentur. } *Si conuentum non eſſet de diſtrahendo pignore inter creditorem & debitorem: de ea enim hic ſpecie loquitur.*

e Noſtra conſtitutio. *Quæ lib. XIII. Codicis* [k] *extat. Eſt autē eius conſtitutionis effectus ſeu ſumma.* 5 *Si de uendendo pignore nihil conuenerit, interpellandus eſt primùm debitor, ut ſoluat; qui ſi deinde ceſſarit biennio (quod tamen à tempore denunciationis,* [l] *non pignorationis factæ numerandum eſt) pignus uēdi poterit,* [m] *Si non reperiatur emptor, rurſus admonendus eſt debitor, qui ſi porrò ceſſet, creditor ſibi impetrabit ius dominij. Sed tamen poſt talem dominij adiectionem intra biēnium, integrum erit debitori recuperare rem ipſam, ſi creditori offerat totum debitum cum eo, quod eius intereſt, à tēpore moræ.* 6 *Sed quid ſi conuentum ſit, ne deſtraheretur pignus? Et creditor aduerſus hanc pactionem diſtrahens furti obligatur,* [n] *niſi debitor, ter denunciauerit, ut ſoluat, & ceſſarit:* [o] *ab eo enim tempore elapſo biennio creditor pignus alienare poteſt. Et hæc quidem iure ciuili obtinent. Cæterùm conſuetudine locorum, & iura municipalia huic non parum derogant,* [p] *quibus utique ſtandum eſt, in locis, ubi uigent.*

a Theop. hic.
b Vt hic. & l. Si cōuenerit. de pign. act.
c In l. pen. de pign.
d l. Si rem. 1. § propriè. de pign. act.
e l. plebs. de uerbo. ſign.
f In Method. dialectica ratio.
g l. quamuis. de pign. act.
h d. l. quamuis. § ſi cum l. ſeque. & l. quæſitum. § vlt. de diſtr. pign.
i l quæ ſpecialiter. C. de diſt. pig.
k l. ſi. C. de iu. dot. impub.
l Ang. hic.
m d. l. ſi. § 1. & 2 lo. de Plat. hic. gl. & Bar. d. l. Si conuenerit.
n l. Si is qui pignore. de furt.
o gl. in d. l Si cōuenerit. & ibi. Dd. Ange. l ab. Pl. hic
p Barto. d. l. Si conuenerit.

§. Nunc admonendi.

1 *Pupillus ſine tutore non poteſt alienare.*
2 *Pupillus ſine tutore mutuans, non facit mutuum.*
3 *Nummi à pupillo mutuati, ſi extant, uendicantur.*
4 *Si bona fide conſumpti ſunt, condici poſſunt.*
5 *Regula, Per conſumptionem reconciliari mutuum.*
6 *Sin mala fide ſint abſumpti, poteſt de his exhibendis, ut in litem iuretur, agi.*

Nunc admonendi ſumus, neq; pupillum neq; pupillam, ullam rem ſine tutoris autoritate

toritate alienare poſſe.Ideoq;, [a] ſi mutuam pecuniam ſine tutoris autoritate alicui dederit,non contrahit obligationem,quia pecuniam non facit accipientis. Ideoq; [b] vindicari numi poſſunt, ſicubi extant. Sed [b] ſi nummi,quos mutuo minor dederit ab eo, qui accepit,bona [c] fide conſumpti ſunt,condici [d] poſſunt:ſi mala [e] fide,ad [f] exhibendum de his agi poteſt.

Reuertitur.§ *Imp.ad primum caſum,quoſdam,licet ſint domini,res tamen ſuas alienare poſſe:* 1 *vt eſt pupillus pupillave,nam illos tutorum autoritatem expectare conuenit,in quorum ſint poteſtate.* [a]

a Ideoq;.§ 2 *Pupillus ſine autore tutore dãs mutuum,nõ facit mutuum.ſed omnimodo inualida eſt huiuſmodi mutui datio.Nã in mutua accipiẽtis,neceſſariũ eſt,qđ accipiẽs fiat dominus,* [b] *id quod hic nõ fit, quonia ſine tutore alienare pupillus prohibetur.* [c] *Neq; mutuũ igitur conſiſtit; neq; accipiens obligatur,*

b Ideoq; vendicari. 3 *Tali caſu ergo,quando pupillus ſine autore tutore mutuum dedit,rei vendicatio ipſi datur ad eos repetendos,quamdiu nummi extant:tandiu enim pupillus manet eorum dominus.*

a ſupra de Auth.tuto. in princ. & l. Inſtitutandum. §.1.de iureiur. b l. 2. §.appellata. Si cer.pet. c l. Prohibetur. de acq.rer.dom.

c Sed ſi nummi. *Ediſſerit modo,quomodo ſuccurratur pupillo,ſi nummi ſunt conſumpti: quo caſu pupillus deſinit eſſe dominus.*

d Bona fide. *Eo ſcilicet,qui mutuum accepit,exiſtimante adultum eſſe,qui mutuum habet.*

e Condici poſſunt. 4 *Id eſt,peti poſſunt condictione certi, ea ratione: quia quod prius non erat mutuum,hoc poſt conſumptam pecuniã habetur pro mutuo.Atq; hoc eſt,quod vulgò dici ſolet:* [d] 5 per conſumptionem reconciliari mutuum,parari dominium, naſci condictionem.*Quod tum verum eſt,quãdo pecuniæ numeratio eſt in cauſa obligationis:quando numeratur pecunia,ad obligandum accipientem. Secus ſi ſit in cauſa liberationis,ut aliquis ſeſe liberet à debito:quia tum cõſumptio operatur liberationẽ, enecat atq; extinguit condictionem.Vnde proditum eſt, ſi filiusf. contra S.C. Macedonianum mutuatus pecuniã rurſus ſolueris,patrem quidem nummos extantes vendicare poſſe:ſed ſi conſumpti ſunt à creditore,ceſſare condictionem.*

d l. ſi a furioſo. §. Sed etſi fur.& l. Non omnis. Si cert.pet.

f Si mala fide. *Si nummi ſint conſumpti mala fide, vt qui accepiens ſciuerit pupillum eſſe, à quo mutuum accepit.*

e l. Si filiusfam. §. Si cert.pet. f l. Ad exhibendũ. C.ad exhibẽdũ. & l. qui dolo. de reg.iur.

g Ad exhib. 6 *Sed quomodo exhiberi poſſunt nummi conſumpti? Reſpondeo: ſi dolo eos poſſidere deſijt,habebitur pro poſſidente,itaq; ac ſi adhuc poſſideret,hac actione tenebitur.* [f] *Quia autẽ nummi exhiberi non poſſunt,damnabitur reus ad intereſſe,quod æſtimat actor iureiurando* [g] *in litẽ. Atque ita tex. hunc accipias,ut agatur ad exhibendum,ſi pecuniam mutuam dolo malo deſierit poſſidere.*

d In l.actionib. De in litem iurãdo. & l.nummi. eod. tit.

§.At ex contrario.

1 *Debitor pupillo ſoluens,ſine autore tutore,non liberatur.*
2 *Soluens vero decreto iudicis,pleniſſimam liberationem habet.*
3 *Et quibus caſibus decreto iudicis non ſit opus.*
3 *Pupillaris debitor pupillo ſine tutore ſoluens,quando ſit tutus ope exceptionis.*

At ex contrario,omnes res pupillo,& pupillæ ſine tutoris autoritate rectè dari [a] poſſunt.Ideoq; ſi debitor [b] pupillo ſoluat,neceſſaria eſt debitori tutoris autoritas,alioqui non [c] liberabitur. Sed hoc etiam euidentiſſima ratione ſtatutum eſt in conſtitutione quã ad Cæſarienſes aduocatos ſuggeſtione Triboniani viri eminentiſſimi quæſtoris ſacri palatij noſtri promulgauimus:qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori vel curatori [d] debitorem pupillarem ſoluere,ut prius iudicialis ſententia,ſine omni damno celebrata, hoc permittat,quo ſubſecuto,ſi & iudex pronunciauerit,& debitor ſoluerit, ſequatur huiuſmodi ſolutionem [e] pleniſſima ſecuritas.Sin [f] autẽ aliter, quàm diſpoſuimus, ſolutio facta fuerit,pecuniam autem ſaluam habeat pupillus,aut ex ea locupletior ſit, & adhuc eãdem pecuniæ ſummam petat,per exceptionem doli mali poterit ſubmoueri.Quod [g] ſi malè cõſumpſerit,aut furto,aut ui amiſerit,nihil proderit debitori doli mali exceptio,ſed nihilominus condemnabitur,quia temere ſine tutoris autoritate,& nõ ſecundum noſtram diſpoſitionem ſoluerit.

a Recte dari. *Propter iuris regulam,qua dicitur* [a] pupillum meliorem quidem conditionem ſuam facere poſſe,deteriorem non poſſe.

b Pupillo. *Vero creditori,aliud enim eſt,ſi adiectus tantùm ſit ſtipulationi,* [b] *quia rectè ei ſolueretur.*

c Non liberab. 1 *Pupillus quidem dominus fit,eorum quæ ſoluuntur:ſic enim ſua conditione melior efficitur:debitor verò obligatione non liberatur,ob id certè,quoniam ita reperiretur pupillus accepto debito obligationem* [c] *alienare,quod eſt prohibitum,quare ut liberatio debitori pupillari contingat, in ſolutione debiti autoritate tutoris opus habet.* [d] Debitorem pupilla.ſolue. [c] *Hoc eſt,debiti ſolutionem decipiendo eum liberare.Eſt autem phraſis Græcanica.*

a ſupra de auto. tuto. in princ. b l. Si ſtipulatus fuero. De ſolutio.1 ſeq.in fi.in fr.eod.

d l. Sancimus. C. de admin. tut.
e d. l. Sancimus.
f l. Conſtitut. C. de admin. tut.

e Pleniſſ. ſecurit.] *Adeò vt nec in integrũ reſtitutio ſit timenda: quæ tamen alias concederetur, etſi ſolutio tutore præſente facta fuiſſet, ſi pupillus ſe læſum oſtenderet.* 2 *Igitur ex Iuſtiniani* [d] *Conſtitutione pupillaris debitor ſoluens tutori Iudicis interueniẽte decreto, iuſſu, ſeu mãdato, pleniſſimã libertatẽ conſequitur.* 3 *Aliquando tamen facta vel ſine iudice ſolutio liberat debitorem: vt cùm ex annuis* [e] *redditib. penſionibus aut vſuris ſint,* [f] *nec id quod debetur, centum ſolidorum quantitatem, & biennij metam excedat.*

g l. In pupillo. de ſolut.
h d. l. In pupillo.
i l. Ait prætor. §. ſed etſi. ff. de min.

f Sin autem aliter.] *Exceptio eſt ad ſuperiora.* 4 *Tametſi enim pupillaris debitor, ſine autore tutore pupillo ſoluens non liberetur, poſſitq́; ſummo iure pupillus rurſum petere id quod ei ſolutum eſt: attamẽ ex æquitate datur debitori contra pupillum exceptio doli* [g] *mali, ſi pecunia adhuc extet, ex eave pupillus locupletior factus ſit, vel certè non pauperior:* [h] *vt quia eiſdem nummis, qui ſoluti ſunt, rem ſibi neceſſariã emit quam ſcilicet de ſuo alioqui empturus erat.*

g Malè conſumpſerit.] *Scilicet pupillus: & quod hic de pupillo dicitur, hoc idem in minore XXV. annis locum habet, nam ſi pecuniam a debitore ſolutam perdiderit,* [i] *ei ſubuenitur.*

§. Sed & diuerſo.

1.2 *Pupillus ſoluẽs creditori ſine tutore, nõ liberatur, & quomodo tum pupillo ſubueniatur.*
3 *Ratio dubitandi in hoc §.*
4 *Conſumptio pecuniæ habet vim tranſlationis dominij.*
5 *Reſolutio ad l. interdũ. De cõd. indebiti. & §. Si pupillus, in l. nõ omnis. Si certum petatur.*
6 *Pecunia à pupillo creditori ſoluta ſine tutore, ſi fortuitò pereat, cuius ſit periculum.*
7.8 *Regula caſus fortuiti reſpiciunt dominos, & quando hæc regula ceſſet.*

Sed [a] ex diuerſo, pupilli vel pupillæ ſoluere ſine tutoris autoritate non poſſunt: quia id, quod ſoluunt, non fit accipientis: quum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris autoritate conceſſa ſit.

a l. 2. de acceptilat.
b l. Quod ſi forte. in fine. de ſolut.
c Alciat. in l. non omnis. §. ſi pupillus. Si cert. petat.
d l. Iuſiurandum. quod. §. 1. de iureiura.
e d. §. ſi pupillus & l. quod ſi fortè. §. final. de ſolut.
f d. §. Si pupillus
g l. interdum. de condict. indebi.
h In d. §. ſi pupillus.
i d. §. Si pupillus.
k d. l. Interdum.
l Hoc idem gl. uoluiſſe uidetur in d. l. Quod ſi fortè §. fin.
m quam tradit etiã Zaſ. in d. l. Non omnis.
n Vt hoc noſtro. §.
o l. quæ fortuitis. & l pignus. C. de pig. act.

a Sed. 1 *Hic annotandum, pupillum ſoluentem creditori ſine tutoris autoritate, à debito non liberari, nec dominium transferre in accipientem.* 2 *Quod mirũ videri poteſt, quia ſolutio liberationẽ pupilli reſpicit: vnde etiam ſine autore tutore meliorem ſuam conditionem facere debuit. Qua enim ratione fictã liberationẽ, quæ acceptilatione inducitur, cõſequi* [a] *poteſt, cur non idẽ, ſi vera numeratio* [b] *interueniat? Sed reſpõdẽt Interpretes,* [c] *numerationem pecuniæ ad bonorum adminiſtrationem pertinere,* [d] *quam pupillus non habet, cùm omnino, etiam ſi non liberetur, ſuccurſum ſibi aduerſus tutorem ſit, qui rationẽ reddet, cur melius exiſtimauerit pecuniam retinuiſſe, quàm eius ſolutione pupillum liberare.* 3 *Quid ergo fiet, cùm pupillus ſoluit, nec à debito liberatur, quaſi is, cui ſolutum eſt, dominus factus non ſit? Et extans quidem pecunia vindicabitur à pupillo, in rem actione. Ea verò conſumpta iã pupillus liberabitur à debito: eo quia cõſumptio efficit, vt pecunia fingitur eius effectu à pupillo perueniſſe in accipientem.* 4 *Et ſic* [e] *conſumptio hẽt vim tranſlationis dominij, ſicq; Vlpianus* [f] *reſpõdit. Sed fortiter aduerſatur alia eiuſdẽ Vlpiani* [g] *lex: quæ pro nummis conſumptis condictionem locum habere, nominatim exprimit. Conſequitur ergo, pupillum ibidem non eſſe liberatum, ut qui non extante pecunia cõdictionẽ repetere poſſit, quod ex diametro pugnat cũ priori* [h] *reſponſo, quo pecuniæ conſumptione pupillo liberationem contingere dicitur. Hæc antinomia non paucos inſigniter doctos torſit, ſed breuiter ſic conciliari poteſt.* 5 Nam in priori Vlpiani [i] *reſponſo, pupillus naturaliter & ciuiliter obligatus fuit, erat naturale & ciuile, id eſt, verum & perfectũ debitũ, ita q liberari nõ poterat, niſi ſolutione. Sed in lege* [k] *contraria poterat liberari pupillus, quia naturaliter tantũ obligabatur, tutusq; erat exceptione. Igitur non mirum, ſi ſolutũ repetit, quia potuiſſet non ſoluere. In priori ſpecie prodeſt pecuniæ conſumptio pupillo, quia parit ei iuſtam liberationem: in altera verò, ubi naturali tãtùm obligatione tenetur pupillus, noceret cõſumptio, auferret ei ſuã defenſionẽ, niſi* [l] *daretur cõdictio. Ex prædictis collige regulam,* [m] quando pupillus ſoluit debitum, quod nulla exceptione eli di poterat, tum conſumptis nummis liberatur, quod ſi debitum ſoluit, quod per exceptionem elidi poterat, datur illi conſumpta pecunia condictio ad repetendum. 6 *Porrò illud etiam inueſtigant Doctores: Si hæc pecunia a pupillo creditori ſoluta nõ cõſumatur, ſed caſu fortuito pereat, apud accipiẽtẽ, puta incurſu latronum, uel ruina, cuius ſit periculum? pupilli an accipientis? Azo illã pupilli periculo credidit periſſe. Certum n. eſt pupillum* [n] *ſine tutore autore ſoluentem, dominium pecuniæ non transferre in accipiẽtẽ, quandiu extat, ſed pupillum remanere dominum.* 7 *Iã per manus traditur,* caſus [o] fortuitos reſpicere ipſos rerum dominos. *At frequentius obtinuit, periculum non eſſe pupilli, ſed recipientis pecuniam: alioqui pupillus longè deterioris videretur conditionis: quàm ætate maior. Is n. cùm dat pecuniã mutuã cõfeſtim trãſit periculũ in accipientem: quis igitur æqua frõte pateretur, diuerſum in pupillo ſtatui?* 8 *Nec impedit regula prædicta,* caſus fortuitos contingere rerum dominos: *quia hæc regula in pupillo ceſſat. ſpeciali. n. fauore pupillorum introductum eſt, ne dominium mutuãdo aut ſoluendo transferũt: hic ergo fauor non debet illis in diſpendiũ aut detrimẽtum peruerti. Et ſic limitandum eſt, quod dixi, rem ſemper perire ei qui eſt dominus rei, ut non procedat, ſi propter fauorem quis remaneat dominus, Iure ue ſingulari propter perſonã dominium non transferatur. Et in hanc ſententiam crebrius itum eſt. Alciatus* [q] *tamen aliter hac in re opinatur, attamen graue eſt ubique communis opinionis præiudiciũ.*

PER

Per quas perſonas nobis acquiritur.

TITVL. XIX.

1 *Continuatio huius tituli.*

2 *Acquirere ſignificat dominotenus conſequi.*

HActenus docuit Imperator, quot modis Iure gentium aut ciuili rerum cõſequamur dominia, quia uerò non mõ per nos ipſos, ſed per alias quoq; perſonas acquiri nobis põt dominium, eas in hoc tractatu enumerat, quem de ſola dominij acquiſitione intelligas. Nã per quas perſonas obligationes nanciſcamur, infrà lib. 3. [a] *ſpeciali titulo explicabit. Quanquam & de poſſeſsionis acquiſitione hic quædam intermiſcẽtur, de qua tamẽ locupletius in Pandectis & Cod. ſub tit. De acquirẽda poſſeſsione, diſſeritur.* 2 *Porrò uerbum acquirere, in hoc titulo ſuam habet emphaſim, ſicut fermè in uniuerſo iure, quod non modo aſſequi, ſed etiam domino tenus nanciſci ſignificet: Acquiſitum enim id propriè iuriſconſultis dicitur, cuius rei dominium translatum eſt.*

a In titul. Per quas perſo. nobis acqu.

Princ. tit.

1 *Acquiſitio principalis eſt, quæ per nos ipſos fit.*

2 *Ad acquiſitionem ſufficit, ſi acquirens contractus tempore in noſtra ſit poteſtate.*

3 *In ſtipulationibus tempus contractus inſpicitur; non euentus conditionis, ſecus in ultimis uoluntatibus.*

Acquiritur [a] vobis non ſolum per uoſmet ipſos, [b] ſed etiam per eos, quos in [c] poteſtate habetis, item per ſeruos, in quibus vſumfructum habetis, item per homines liberos. & per ſeruos alienos, quos bona [d] fide poſſidetis, de quibus ſingulis diligentius diſciamus.

a Acquiritur. *Subaudi dominium: nam de obligationis acquiſitione (vt dixi) infrà libro III.* [a] *tractabitur. Eſt autem hoc principium ad uerbum ex Caio* [b] *deſumptum, ſicut & ſequentes aliquot §§.*

b Per noſmetipſos. 1 *Eſt enim principalis acquiſitio, quæ per noſmetipſos fit.*

c In poteſtate. *Siue patria, ſiue dominica: ut ſunt ſerui & liberi non emancipati. Emancipatus enim ſibi non patri acquirit.* 2 *Sufficit autem ipſius contractus tempore eos in noſtra poteſtate eſſe: quod hic potiſſimum inſpicitur, etiamſi conditione foret ſuſpenſum. Quare ſi filiusf. ſub conditione ſtipulatus emancipetur, ac deinde exiſtat conditio, patri actionem dari Paul.* [c] *rẽſpondit.* 3 *Quia in ſtipulationib. tempus contractus inſpicimus, nõ euẽtũ cõditionis. Tametſi in legatis & vltimis uoluntatib. ſit ſecus, quia tunc tẽpus exiſtentis conditionis. ſpectamus, non tempus mortis teſtatoris ſeu teſtamenti.* [d] *Diuerſitatis rationes interpretes ſuis locis* [e] *plures tradunt.*

d Bona fide. *Exiſtimantes eos in noſtra eſſe poteſtate, cum reuera non ſint.*

a Hoc ipſo. titu.
b In l. acquiritur. de acq. rerum. dom.
c l. ſi filiusfamil. de verb. obl. in fi. cũ l. ſequ. de ſeg. iur. d. l. quæ legata. &
d l. ſi uxor., C. de cõdit inſer. & l. ſi vſusfruct. in princ. quando dies leg. ced.
e Potiſſimum. in d. l. ſi filiusf.

1 *Filiusfam. quadruplex peculium habet.*

2 *Peculium caſtrenſe.*

3 *Peculium quaſi caſtrenſe*

4 *Peculium profectitium*

5 *Peculium aduentitium.*

6 *Quid iuris in quoquo peculio filiusf. habeat.*

7 *Si dubium ſit, unde acquiſierit filiusfa. quale peculium cenſeatur.*

8 *Dominium & proprietas ſunt idem.*

9 *Quibus caſibus pater in aduentitijs hodie non habeat vſumfructum.*

Igitur [a] liberi veſtri vtriuſq: ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidem quicquid ad [b] eos peruenerat, (exceptis [c] videlicet caſtrenſibus peculijs (hoc parentibus ſuis acquirebãt ſine [d] vlla diſtinctione, & hoc ita parentum fiebat, vt ẽt eſſet [e] eis licẽtia quod per vnum vel vnam eorum quæſitum eſſet, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunq, modo voluerant, applicare, Quod [f] nobis inhumanum uiſum eſt: & generali [g] conſtitutione emiſſa & liberis pepercimus, & parentibus honorem debitum reſeruauimus. Sancitum etenim è nobis eſt, vt ſi quid ex re [h] patris ei obueniat, hoc ſecundum antiquam obſeruationem totum, [i] parẽti acquiratur. Quæ [k] enim inuidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc ad eum reuerti? quod [l] autem ex alia cauſa ſibi filiusfamiliàs acquiſiuit, huius vſumfructum patri quidem acquirat, dominium [m] autem apud eum remaneat; ne quod ei ſuis laboribus, uel proſpera fortuna acceſſerit, hoc in alium proueniens luctuoſum, ei procedat.

Hoc [a] quoque à nobis diſpoſitum eſt, & in ea ſpecie, vbi parens emancipando liberos ſuos, ex rebus quæ acquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partẽ retinere (ſi voluerat) licentiam ex [b] anterioribus conſtitutionib. habebat, quaſi pro precio quodammodo emancipationis. Et inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum ſuarũ ex hac emancipatione domino pro parte tertia defraudaretur: & quod honoris ei ex emãcipatione additum erat, quod ſui Iuris effectus eſſet, hoc per rerum diminutionẽ decreſceret. Ideoq; [c] ſtatuimus, ut parens [d] pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, ſed uſusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium [e] remanebunt, & pater ampliore ſumma fruetur, pro tertia, dimidia potiturus.

a Hoc quoque. *Supra* [a] *de filijsfa. dixit: nũc de his agit, qui egreſsi ſunt poteſtatem patriam: an & hi patribus acquirant. Innouat autem Imp. quadam circa formam acquirendi, quæ fiebat in emãcipando filio.* 1 *Nam olim pater, poſtquam emancipauerat filium, ex* Conſtantiniana lege, *tertiam partem bonorum filij (quæ tempore Conſtantini Imperatoris patri acquiri non ſolebant) in recompenſationem præſtitæ emãcipationis* [b] *retinebat. Bona autem, quæ acquiſitionẽ effugiebant, non erant alia, quàm quæ à matre, lineaue materna obuenerant, ante factam emancipationem* [c] *filio.* 2 *Hodie verò hoc innouatum eſt: quia pater hodie non tertiam partem, ſcilicet dominii rerum filiũ, ſed dimidiam partem uſusfructus rerum aduentitiarum, per emancipationis præmiũ retinebit, ita ut mortuo patre vſusfructus rurſum conſolidetur cum proprietate filij, niſi pater huic beneficio expreſsim renunciarit. Nam ſi taceat, non nocet* [d] *ei.* 3. *De his autem bonis, quę poſt emancipationem filiis obueniunt, pater nihil habet, niſi in hæreditate matris, vel à genere materno ad filium delata. Tum enim ipſi patri uirilis vſusfructus portio inter ſic emancipatos tribuitur: hoc eſt, ſi vnus ſit, media: ſi duo, tertia: ſi tres, quarta vſusfructus portio ipſi obueniat, quouſq; vixerit poſſidenda. Porrò quæ hic de filio dicuntur, eadem de nepote etiam ac pronepote intelligi* [e] *debent.*

b Ex anterioribus conſtitut.} *Nempe Conſtantini* [f] *Imperatoris.*

c Ideoq; ſtatuimus.} *Ius nouum à Iuſtiniano introductum.*

d Vt parens.} 4 *Si tamen eius facto ac liberalitate filius eſt emancipatus: Nam ſi patriæ poteſtatis nexus ſiue patris opera diſſoluatur, ſecus eſt, neq; vſusfruct. dimidia portio patri* [g] *aſsignabitur, atq; ita præſens tex. reſtringi debet.*

e Liberum. 5 *Vides hic quandoque nos ſingulariter liberum pro filio dicere: licet dictio (liberi) in plurali etiam de unico filio dicatur. Sic* [h] *Modeſtinus.* Non poteſt (*inquit*) quis nolle ſuum liberum eſſe. *Vlpianus* [i] *quoque.* Locupletior non eſt factus, qui liberum acquiſiuit. *Adde, quod Valla* [k] *ſe eandem vocem apud Quintilianum obſeruaſſe ſcribit.*

a § præced.
b l. cum oportet. §. cum autem. C. de bon. quæ lib.
c l. 1. C. de bo. mat. glo. hic in uerbo effugiebant.
d d. §. cum autem & l. fi. C. de emancip.
e l. fi. auia. C. de bo. ma.
f d. §. cum autem.
g l. 2. ibi glo. C. de bon. ma. Bartol. Auth. idem eſt. C. de bon. quæ lib.
h l. ius autem. de pact.
i l. Nemo prædo. de reg. iur.
k lib. Elegant. 3. cap. 8.

§. Item uobis.

1.2 *Seruus domino acquirit etiam inuito: & quæ ſit ratio.*
3 *Seruus ſine domini iuſſu hæreditatem non adit.*
4.5 *In hæreditatis aditione iuſſus domini præcedere debet, cum in bonorũ poſſeſsione ſit aliud.*
6 *Serui dominus & dominium & poſſeſsionem acquirunt.*
7.8 *Serui an ex cauſa iniuſta acquirant dominis.*

Item [a] vobis acquiritur, quod ſerui ueſtri ex traditione nanciſcuntur: ſiue quid ſtipulentur: ſiue ex donatione uel ex legato, vel ex qualibet alia cauſa acquirant. Hoc enim vobis & ignorantibus & inuitis obuenit. Ipſe enim ſeruus, qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuũ habere põt. Sed [b] ſi hæres inſtitutus ſit, non aliàs niſi ueſtro iuſſu, hæreditatẽ adire poteſt. Et ſi vobis iubentibus adierit, uobis hæreditas acquiritur, perinde ac ſi uos ipſi hęredes inſtituti eſſetis, Et conuenienter ſcilicet, uobis legatum per eos acquiritur. Non [b] ſolùm autem proprietas per eos, quos in poteſtate habetis, uobis acquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Cuiuſcunque enim rei poſſeſſionem adepti fuerint: id uos poſſidere videmini. Vnde etiam per eos vſucapio, vel longi temporis poſſeſſio uobis accidit.

a Item vobis.} *De filiorũfa. acquiſitione audiuimus: nunc de ſeruorum ſubiungit, qui ſunt ſub poteſtate dominica.* 1 *Serui ergo, quicquid acquirunt, id omne dominis acquirunt, non modo ſcientibus, aut ratũ habentibus, ſed etiã ignorãtib. atq;* [a] *inuitis.* 2 *Hũc. n. dominicæ poteſtatis effectum lex inducit,* [b] *quem dominus probibere non poteſt: quia effectus & prouiſio legis per priuatam perſonam directò tolli, aut impediri nequit.* [c] *Eſt autem ſumptus hic § ex eodem* [d] *Caio.*

b Sed ſi hæres.} *Limitatur id quod præmiſſum eſt, uẽpe ſeruũ domino acquirere & inuito: Id. n. pcedit in acquiſitione inter viuos facta, ſecùs eſt in his, quæ ſeruis in vltima voluntate obueniunt.* [e] 4 *Vnde ſeruus hæres ſcriptus, non aliter hæreditatẽ acquirit, quàm ſi iuſſu domini adeat: idq; ppea* [f] *ne is, qui in aliena ptãte, eſt. inuitũ obliget hæreditati eum, in cuius eſt ptãte, ne ære alieno obligetur. Dẽt ergo iuſſus do-*

a l. etiam inuitis eo tit. & §. in poteſtate. ſupr. Qui ſunt ſui uel alie. iuris.
b l. quandocunque & l. ſi ſeruus vetãte. de verb. obl.
c l. Nemo. de leg. 2.
d l. acquiritur. §. Igitur de acq. rerum. dom.
e Azo. in Summa C. per quas perſon. uobis acqu.
f l. qui in alien. de acq. ter.

mini precedere aditionem, ſpeciatimq́; fieri, nec ſubſequẽs ratihabitio ſufficeret: quacũq; tamẽ verba iuſ-
ſui hæreditatis adeundæ reſpõdentia ſufficere, Vlpianus g ait. Porrò hunc herilem iuſſu adeundi, ſerui et
voluntatem ſubſequi h neceſſe eſt: ob id certè, quia & ſeruus poteſt etiã iubente domino, nolle i adire, ſal-
tem de facto: Iure enim non debent id fauore ſerui, imò iudicis officio compelli poſſunt, k vt adeant, vel per
mancipationem in carcerem, vel per alia remedia, quæ videbuntur Iudici idonea eſſe: præſertim ſi l domi
ni contemplatione ſint inſtituti. 5 Quãquã autẽ hæreditatis aditio niſi domini iuſſu præeunte, m non re
ctè ſit: in bonorum tamen poſſeſſionib. & fideicõmiſſarijs hæreditatib, ſufficit quandocunq, accedere domi
ni voluntatem. n Sed quæ eſt diuerſi iuris ratio? Angelus, quia hæreditatis aditio (inquit) magis ſolen-
nis eſt, cùm in ſolo animo o conſiſtat: bonorum autem poſſeſsio contrà non acquiritur ſolo ani-
mo, ſed neceſſe eſt, p eam coram Iudice agnoſci, etiam hodierno Iure. Similiter in fideicõmiſſaria hæ
reditate, ſiue reſtitutione, ex Trebelliano ſolus animus non ſufficit, ſed oportet reſtituẽtis factũ interuenire.
Non ergo mirum, maiorem requiri ſolemnitatem in hæreditate adeunda, quàm in reliquis. Et licet varij
varia dixerint, mihi tamen hæc Angeli ratio, præ cæteris placet: quam etiam Imo. q ſenſit.

c Non ſolum. } 3 6 Extenſio eſt ad ſuperiora: non tantùm enim rerum proprietas aut dominiũ p ſer
uos acquiritur dominis, ſed etiam vera poſſeſſio; r veluti eius rei, quam ſeruus ex cauſa peculiari, aut aliàs
iuſta apprenderit. Nam ſi iniuſtè apprehenſa ſit poſſeſſio, domino non acquiritur: s licet nonnulli in domi-
nio aliud eſſe velint, quaſi illud ex illicita quoque cauſa domino adijciatur. Rationem diuerſitatis adferũt,
quia dominium Iuris ſit, & ignoranti t acquiratur: poſſeſſio verò magis facti, & ad voluntatẽ tantùm u
ſpectet. 7 Sed hæc diſtinctio mihi nunquam placuit. Nam quod ſeruus acquirat domino, prouenit ex ta
cita voluntate domini, quia videtur hoc ſeruo mandaſſe. x Sed in dubio, dominus non præſumitur accom-
modare voluntatem ad illicita. y Ergo ſi quid ex cauſa illicita ſeruus acquirat, tanquam euacuata & cẽſ-
ſante domini voluntate, z domino non acquiritur. Deinde quod ſeruus acquirat domino, ex ſola fictione le
gis prouenit, quæ ita ſtatuit, a vt perſona ſerui cenſeatur eadem cum perſona domini. At fictio Iuris caſum
iniquum nec producere, b nec fouere ſolet: eſt enim ius ars boni & æqui. c Accedit, quod id ſolùm poſſe di
cimur, quod Iure commodeq; poſſumus. d Ex prædictis concluderem, ſeruum domino ignorante nun-
quam quærere, niſi iuſtè quærat, ſiue de poſſeſsione, ſiue de dominio loquamur. Sed poſſeſſio mane
bit, cuius fuit, vel etiam nullius erit: dominium autem penes eum remanebit, qui transferre quidẽ uel coa-
ctus voluit, ſed intercedente lege (quia ſcilicet nec ipſi ſeruo, nec per hunc domino propter cauſã iniuſtitiã
quæſitum eſt) transferre non t potuit. Notanter autem dixi, domino ignoranti, iniuſtè non quæri, quia
domino ſcienti ratumq; habenti cuiuſcunque modi poſſeſſio accedere ſ poteſt.

§. De his autem.

1.2.3 Seruus in quo quis uſumfructum habet, acquirit fructuario duobus ex cauſis.
4 Seruus fructuarius reſpectu fructuarij hæres inſtitutus, ei acquirit.
5 Et an in tali hæreditate adeunda iuſſus proprietarij ſit neceſſarius.
6 Seruus vſuarius an acquirat.

De his autem ſeruis, in quib. tantummodo vſumfructum habetis, ita placuit, ut quic-
quid ex re b veſtra, uel ex c operis ſuis adquirunt, id uobis d adijciatur, quod uero ex-
tra e eas cauſas conſecuti ſunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaq; f ſi is ſer-
uus hæres inſtitutus ſit, legatumue quid ei, aut donatum fuerit; nõ vſufructuario, ſed
domino proprietatis acquiritur.

a De his autem. } Trãſumptus eſt & hic §. ex eodem Caio. 1 Dixit autem ſuprà de ſeruo in quo ple
num habetur dominium: quid in eo, qui in vſufructu tantùm eſt, an & per hunc acquiratur domino? 1 Et
fructuario quidẽ duplici ex cauſa quæri ſolet, nẽpe ex re ſua, ſeruiq; opera, ideò quia & vſusfructus pars
eſt b dominij, quod aliunde ſeruo obuenit ad proprietatis dominũ ſpectat; atq; hæc ſumma huius §. noſtri

b Ex re ueſtra. } 2 Ex re autem fructuarij eſt, quando (verbi gratia) curam ei poſſeſſionum ſuarũ fru-
ctuarius credidit, aut permiſit, ut pecuniis ſuis mutuandis præeſſet, diſpenſatoremq́; eũ fecit. fieri enim po-
teſt, ut ex diligentia circa rem familiarem, vel circa res ruſticas, uel in dando mutuum extrinſecus aliquid
lucri corrodat: hoc dicitur ex re fructuarii, & illi acquiritur.

c Vel ex operibus ſuis. Et quia ſeruus, in quo habebam vſumfructum, ſutor erat, aut pictor & locaui
eum, ut alijs operaretur, pactamq; mercedem pro arte ſua acciperet: fieri poteſt, ut is ſupra pactam merce-
dem aliquid acceperit, & quod inde partum eſt, mihi fructuario accedit.

e Adijciatur. Id eſt, acquiratur Iure c dominii.

e Extra eas cauſas. Aliunde, quàm ex re domini, aut operis ſeruilibus.

Itaq, ſi is. } Quæſitũ eſt, ſi hæres ſit inſtitutus, aut illi traditũ donatumue ſit aliquid ſimpliciter, uel re
ſpectu proprietarij, quia id dño proprietatis adijcietur. 4 Cæterũ ſi uſufructuarij cõtẽplatione ſeruo relictũ
ſit quippiã, tũc fructuario acquiretur. d Et in hoc dubio præſumitur, ſi fructuarij ſeruus appelletur. Quare

ſeruus

Fran. de Aretio. a In d. l. acquiritur. §. iis autem. b l. 4. de vſufr. & l. liber homo. de uerb. obl. c. Fab. hic. d l. ſi ſerui. & l. ſi quid donetur. de vſufr. l. 3. & 4. de operis ſeruo. e l. pen. C. de iur. delib.

g l. Si quis mihi bona. §. ſi quid ſi. de acq. hær.
h d. l. Si quis mihi bona. §. Iuſſum. cum § ſeq.
i l. cum proponas. C. de hæred. b. inſtitut.
k l. 1. §. 1. Si quis omiſſa cauſa teſt. laſ poſt alios in d. §. iuſſum.
l Aug hic.
m d. §. Iuſſum.
n l. Seruo inuito. Ad S.C. Trebellian.
o l. Si auia. C. de iure delib.
p l. vlum. c. qui admit ad bo poſſ.
q In d. l. Seruo inuito. & idem eſt de mente glo. in l. 1. c. qui admit.
r l. quod ſeruus. poſſeſsio quoq; vbi Bart. de acq. poſſ.
s d. l. quod ſeruus
t l. cum pater. 1. ſurdo de legat. 2. & Ita etiam intelligunt l. etiam ſimilis. & l. Si ſeruus vetante. De verb. obli.
v Atq ita procedit d. l. quod ſeruus.
x l 1. §. Item acquirimus. de acqu. poſſ.
y l. Si procurator. De cond. indeb. l. creditores §. ul. Mandat.
z Fab. & Petrus de Bell. pert. ... ſuprà. De iis qui ſũt ſui uel al. iu.
a l. ei uerò qui & §. poſt mortem. 1. de inutilib. ſtip.
b l. Denique. cum l. ſeq. ex quibus cauſis. ma. Bart. l. quòd meo §. ſi furioſo. de acqu. poſſ.
c l. 1. de iuſt. & iur.
d l. Nepos Proculo de verb. ſign.
e d. §. ſi furioſe.
f l. Si quis. in §. 1. de acq. poſſ. l. cũ quis. § debitorẽ. de ſol. Bar. l. cum oportet. C. de bo. quæ lib. Catiuncula hic.
g gl. in uerbo creditur in d. l quod ſeruus. & ibi

eruus, fructuarij occaſione hæres ſcriptus, ipſi fructuario nō domino proprietatis, hæreditatem acquiret. 5 *Si tamen iuſſu proprietarij eam adierit, quod Bart.* [f] *omnino requiri voluit, quippe quod aditio hæreditatis in opera ſeruili non ſit.* [g] *Quod ſi proprietarius recuſet iubere, officio iudicis cōpelletur,* [h] *additioneq; facta uniuerſa huiuſmodi bona à proprietario repetet fructuarius condictione ſine cauſa.* [i] *Alij* [k] *tamen malunt, eo caſu fructuariū poſſe iubere, ut ſeruus adeat, ratione circuitus* [l] *euitandi: quod & mihi placet. Nam & liber homo, & ſeruus alienus bona fide poſſeſſus hæreditatem adire poſſunt* [m] *iuſſu bonæ fidei poſſeſſoris. Idem ergo in ſeruo fructuario dicendum, quia duo ad acquirendum ex re eius cui ſeruit, ſuisq; operis cum libero homine, ſeruoq; alieno bona fide poſſeſſo pari paſſu ambulat.* [n] *At quando inſtitutus eſt fructuarij contemplatione, utiq; ex re ipſus domini, in cuius uſufructu eſt, acquirere cenſetur, ſicq; proprietarij iuſſus non eſt neceſſarius.* 6 *Quid autem de eo ſeruo, in quo uſum tantum quis habet? Et receptū eſt; eum uſuario ex re ipſius ſuiſque operis ſaltem in re uſuarij præſtitis quærere: alijs autem eius operę locari non* [o] *poſſunt*

Idem placet.

1 *Homo liber, & ſeruus alienus, bona fide poſſeſſus, quo ad acquirendum, ſeruo fructuario æquiparantur.*
2 *Bonæ fidei poſſeſſor ſeruum alienum uſucapit.*
3 *Vſufructuarius ſeruum fructuarium non uſucapit.*

Idem [a] placet. & de eo, qui a vobis bona fide poſſidetur, ſiue is liber ſit, ſiue alienus ſeruus. Quod enim placuit de vſufructuario, idem placet & de bonæ fidei poſſeſſore. Itaque quod extra illas duas cauſas acquiritur, id vel [b] ad ipſum pertinet, ſi [c] liber eſt: vel ad dominum, ſi ſeruus eſt. Sed bonæ fidei [d] poſſeſſor cùm vſuceperit ſeruū (quia eo modo dominus fit) ex omnibus cauſis per eū ſibi acquirere poteſt. Fructuarius uero vſucapere poteſt: primum quia non poſſidet, ſed habet ius vtendi fruendi, deinde, quia ſcit ſeruum alienum eſſe. Non ſolùm autem proprietas per eos ſeruos, in quibus vſumfructum habetis, vel quos bona fide poſſidetis, aut per liberam perſonā, quæ bona fide vobis ſeruit, vobis acquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Loquimur autem in vtriuſque [f] perſona ſecūdùm diſtinctionem, quam proxime expoſuimus: ideſt, ſi quā poſſeſſionem ex re veſtra, uel ex ſuis operis adepti fuerint.

a Idem placet.) *Et hic locus ex Caio ſumptus* [a] *eſt:* 1 *& in ſumma continet, quod ſeruus alienus, uel liber homo, bona fide poſſeſſus, acquirat ad ſimilitudinē fructuarij ſerui tam dominium quam poſſeſſionem bonæ fidei poſſeſſori* [b] *in duobus caſibus, ſcilicet ex opera ſua ſeruili, & ex re bonæ fidei poſſeſſoris: atque in hoc inuicem conueniunt.*

b Ad ipſum. *Liberum hominem bona fide poſſeſſum:*

c Si liber eſt.) *Quia lex ipſi hoc reſeruat in aliud tempus, cum fortunam ſuam is agnouerit.*

d Sed bonæ fidei poſſeſſor.) 2 *Hinc diſce, bonæ fidei poſſeſſorem, poſſe ſeruum alienum uſucapere, eoq; uſucapto, ex omnib. cauſis* [c] *per ipſum poſſidēti acquiri, ut qui nūc per uſucapionē dominus effectus ſit.* [d]

e Fructuarius.) 3 *Ideſt, is qui ſerui uſumfructum habet nunquam talem ſeruum uſucapere poteſt: tū quia ipſum non poſſidet* [e] *ſaltem ciuiliter & efficaciter, ſed naturaliter tantum, & naturalis poſſeſſio per ſe nō eſt ſufficiens ad uſucapionem* [f] *Tum quia ſcit ſeruum alienum eſſe, nempe proprietatij, & ſic non poteſt dicere, ſe ignoranter rem alienam uſucapere, ac conſequenter in eo deficit, bona fides, quæ in uſucapione principaliter exigitur.*

f In utriuſque perſona.) *Serui alieni, & liberi hominis pro ſeruo bona fide poſſeſſi.*

§. Ex his itaque.

1 *Natura oppoſitorum eſt, ut ſe inuicem tollant.*
2 *Per prorſus extraneum perſonam nobis non acquiritur.*
3.4 *Procurator acquirit etiam ignoranti, & quando id procedat.*
5 *Obligatio perſonalis, non niſi facta ceſſione, per procuratorem quæritur.*

Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque noſtro iuri ſubiectos habetis neque bona fide poſſidetis, item per alienos ſeruos, in quib neq. vſumfructū habetis, neq; poſſeſſionem iuſtam, nulla uobis ex cauſa acquiri poſſe. Et hoc eſt, quod dicitur, per [b] extraneam perſonam nihil acquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonā, (ueluti per procuratorē) placet non ſolum ſcientibus, ſed & ignorantibus nobis acquiri poſſeſſionem ſecundum Diui Seueri conſtitutionem: & per hanc poſſeſſionem etiam dominium ſi dominus fuerit, qui tradidit, uel vſucapionem, aut longi temporis præſcriptionem, ſi dominus non ſit.

f In d. l. ſi quis mihi bona. in prin. de acq hæred.
g l. Aditio. §. Præterea. de acquir. hæred.
h Azo in ſumma C. per quas pſo. nob. acq.
i l. pen. ubi glo. De ſtip. ſeru.
k Iaſ. latè in d. l. ſi quis mihi bona.
l l. dominus teſt. de cond. indeb.
m d. l. aditio. §. ult.
n l. qui bona fide. de acq rer. dom. & §. idem placet. inf. eod.
o l per ſeruum, de vſu, & habitat gl. ſup. in princ. huc ar.

a in d. l. acquiritur §. idem placet.
b d. §. idem placet, & l. liber homo, eod tit.
c dic. l. Acquiritur, § bonæ fidei.
d l. traditionib. C. de pact. Dd. in l. C. de ſer. fug.
e d. l. Acquiritur. §. fin. & l. 1. §. per eū de acq. poſ.
f l. naturaliter. de acq. poſ.
g §. 1. ſup. de uſuca. transfor.

Ex

a l. fuit quæſtionis. de acq. hær.
b l. j §. per procuratorem. & l. poſſeſſio. de acquir. poſſ. & l. j. C. per quas perſon. no. acq.
c in l. qui mihi donatum. de donationib. licet glo. in c. ſi tibi abſenti. de præb. in 6. contrarium ſenſerit.
d d. l. qui mihi donatum ad finem. & l. vlt. C. ſi quis. alt. uel ſibi.
e d. l. j C. De acq. poſſ.
f l. 3. §. ex contrario. de acq. poſſ.

a Ex his itaq; } *Argumentatur per locum à contrarijs. Nam ſi per eas tantum perſonas hîc enumeratas acquiritur dominium, & poſſeſſio, ſequitur nobis per alias non acquiri, quia priori conceſſo, alterum negari neceſſe eſt.* 1 *Natura enim oppoſitorum eſt, vt ſe inuicem tollant, non vt ponant, Hincq; dicere ſolemus:* Contrariorum contrariam iuris diſpoſitionem eſſe, *maximè ſi contraria inuicem ratione nitantur.*[a] *alioqui ſi eadem vtriuſque eſt ratio, tunc contrariorum (ut vulgo dicitur) eadem eſt diſciplina.*

b Per extraneam.) 2 *Et hoc pro regula traditur,* per extraneam perſonam non acquiri. *Adtexit tamen Imperator exceptionem in procuratore.* 3 *Is enim tametſi ſit perſona extranea, per ipſum tamẽ acquiritur dominium & poſſeſſio etiam dominis ignorantibus:*[b] *etiam ſi generale mandatum habeat,* [c] *vt Bar. cenſuit.* 4 *Quod tamen procedit, ſi tradens dominus ſit, dominijq; transferendi* [d] *animum habeat. Tũ enim poſſeſſione nobis acquiſita tacitè ſequitur & dominium. Quod ſi non fuerit, acquirit quidem dominus poſſeſſionem per procuratorem etiã inſcius: priuſquam tamẽ ſciat, quod ab eo geſtum eſt, uſucapiendi facultatem non habet, ſed cum primis interueniente ſcientia incipit vſucapere.*[e] *Hoc ideò tam variè, quia in uſucapione bona fides exigitur: ignorans autem, nec bonam nec malam fidem habet. At in poſſeſſione nõ refert, iuſtè* [d] *quis, an iniuſtè poſſideat.* 5 *Et hæc quidem in dominij & poſſeſſionis acquiſitione procedunt: obligatio tamen, ſiue actio perſonalis, non niſi facta ceſſione per procuratorem acquiritur:*[g] *qua de re infrà ſuo loco.*

§. Hactenus.

1 *Continuatio ad ſubſequentes titulos.*
2 *Quibus modis nobis acquiratur per uniuerſitatem.*
3 *Hæres & bonorum poſſeſſor differunt.*
4. 5 *Hæreditas uel ex teſtamẽto, uel ab inteſtato defertur, tam de iure ciuili, quam prætorio.*

Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficiat, quemadmodum ſingulæ res uobis acquirantur: nam legatorum ius quo & ipſę ſingulæ vobis acquirũtur. item fideicommiſſorum, vbi ſingulæ res vobis relinquuntur, opportunius [b] inferiori loco referemus. Videamus itaq; nunc quibus modis, per [c] uniuerſitatem res vobis acquirantur. Si cui [d] ergo hæredes facti ſitis, ſiue cuius bonorũ poſſeſſionem petieritis, vel ſi quem arrogaueritis, vel ſi cuius bona libertatũ conſeruandarum cauſa vobis addicta fuerint, eius res omnes ad vos tranſeunt. Ac prius de hæreditatibus diſpiciamus, quarum [e] duplex conditio eſt, nam uel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad vos pertinent. Et prius eſt, ut de his diſpiciamus, quæ ex teſtamento vobis obueniunt, qua in re neceſſarium eſt initium de ordinandis teſtamentis exponere.

a inf. de hære. inſtit.
b inf. de bon. poſ.
c inf. de acquiſ. per arro.
d inf. de eo cui lib. cau.
e ſ. actione. §. publicatione.
f l. gñali. & Auth. ingreſſi. C. de ſacroſ. eccle.
g l. lege obuenire. de uerb. ſig.
h Iaſ. in l. qui ſe patris. C. vnde liberi.
i inf. lib. 3. Inſtit. tit. de bon. poſſ.

Hactenus. } 1 *Hic §. quandam παρασκευὴν continet ad ſequentem teſtamentorum ſiue ſucceſſionum materiam. In eo enim Imperator per tranſitionem quandam ad ſecundum diuiſionis membrum ſupra in principio lib. 2. poſitum deſcendit: quatenus ſcilicet nobis res per uniuerſitatem, & ſic nõ una res ſigillatim, ſed multę ſimul acquirantur.* 2 *Cuius acquiſitionis modi hic plures recenſentur, puta* hæreditas, [a] agnitio bonorum [b] poſſeſsionis, arrogatio, [c] aſsignatio bonorum [f] libertatum conſeruandarum cauſa. *quibus licebit &* bonorum publicationem [c] & ingreſſum religionis [f] *adijcere.*

b Opportunius.) *Quia illi modi ſunt pars quędam ultimarum uoluntatum.*

c Per uniuerſita.) *Scilicet de iure ciuili: nam a titulo de uſucapionibus in hunc uſque locum tractatum eſt, quomodo rerum dominia nobis acquirantur iure ciuili.*

d Si cui ergo.) *Omnis ſucceſsio uel ciuilis eſt, uel prætoria, ſiue honoraria, illa hæreditas, hæc bonorũ poſſeſsio dicitur.* 3 *Hæredes ergo ſunt, qui iure ciuili ſuccedunt: bonorũ poſſeſſores autem, qui iure Prætorio.*

e Quarum duplex.) 4 *Hæreditas enim bifariam defertur: uel ex teſtamento, quæ teſtamentaria, uel ab inteſtato,*[g] *quæ proprie legitima dicitur, quoniam eam lex ipſa abſq; facto hominis defert.* 3 *Sic & bonorum poſſeſsio duplici iure competit, primo ex teſtamento ſcriptis ſcilicet hæredibus ſecundum teſtamentũ. Deinde ab inteſtato, & hæc habet quatuor capita.* [h] Vnde liberi, unde agnati, & unde cognati, & unde uir & vxor, *Id quod* [i] *ſuis locis locupletius diſcutiemus.*

De teſtamentis ordinandis. tit. X.

1 *Teſtamentum an rectè a Iuſtiniano teſtatio mentis dicatur.*
2 *Teſtamenti definitio.*
3 *In teſtamẽtis primo uidendũ; an quis teſtari potuerit: Deinde an ſecundum ius teſtatus ſit.*
4. 6 *Iuſta ſententia quomodo in definitione teſtamenti accipiatur.*
5 *Perfectio conſideratur per ſe, non alterius reſpectu.*

7 *Differentia inter teſtamentum, & Codicillos.*
8 *In Codicilis hodie quinque teſtes acquiruntur.*

Teſtamentum ex eo appellatur, quod teſtatio mentis ſit.

IMperator explicaturus, duas, ex teſtamento ſcilicet & ab inteſtato ſucceſſionis ſpecies, a teſtamēto, veluti firmiore, [a] *exorditur,* [b] 1 Teſtamentum *autem ex eo appellatur, quod teſtatio mentis ſit: quam etymologiam Valla* [c] *ex Auli Gellij* [d] *autoritate taxat, alioqui & ornamentum, veſtimentum: calceamentum, idq; genus ſimilia a mēte deducerentur. Alciatus* [e] *hanc notā excuſat, quod non etymologiam Iuſtinianus adducat, ſed alluſionem, quæ non ad vocis originem, ſed ſoni tantùm ſimilitudinem refertur. Viglius* [f] *putat, teſtamentum a ſola teſtatione, vti donatio* [g] *a dono venire, & quod additur, teſtamētū a mētis teſtatione, & donationem a doni datione, maioris declarationis cauſa hoc dictum fuiſſe. Sanè iuris Interpretes* [h] *penè omnes alluſionem & Etymologiam pro eodem ponunt. Theophilus* [i] *verò exiſtimat, teſtamenti voculam a teſtatione, & mente, emphaſis cauſa, compoſitam eſſe, cū illud maior ſit de mentis noſtræ ſignificatio, quam vlla alia teſtatio,* [k] *quæ emphaſis, in velamento, calceamento, veſtimento non apparet, & ideo primitiua ſunt nomina. Porrò quia de teſtamentis futura eſt diſputatio, teſtamenti definitionem inquiramus.* 2 *Definitur autem ab Vlpiano* [l] *in hunc modum.* Teſtamentū eſt uoluntatis noſtræ iuſta ſententia, de eo, quod quis poſt mortem ſuam fieri velit. *Sententia in definitione genus eſt, quia omnem cuiuſcunq; rei deliberata uoluntatem continet. Adponitur ergo,* uoluntatis noſtræ, *ut excludantur ſerui, filijfamilias, impuberes, furioſi, prodigi, & id genus ſimiles: quia hi non habent liberū arbitrium propriæ voluntatis, quare illorum ſententia pro teſtamento nō habetur.* [m] *Et hæc differentia propriè circunſtantiam perſonarum reſpicit, nempe quibus teſtamenta facere liceat, uel non liceat.* 3 *In primis enim conſiderandum* [n] *eſt, an is qui facit teſtamentum, habuerit teſtamenti factionem. Quod ſi potuit teſtari, inueſtigandum eſt, an ſecundum iuris diſpoſitionē teſtatus ſit.* 4 *Sequitur in definitione,* iuſta ſententia: *quod Bar.* [o] *ad iuſtitiã dam definitionē exponit pro* [p] *perfecta, in qua hæres inſtituatur, in quē actiones tranſeant, quiq; defuncti perſonam repreſentet.* [q] *Et ſi ſub hac vocula* (iuſta) *ſatis & hæredis inſtitutionem includi cenſet, adeo quod Accurſij ſuppletione ad prædictam Vlpiani definitionem nō ſit opus. Caſtrenſis* [r] *ait, hoc difficultatem non extricare: adhuc enim poſſe hanc definitionem legatis & fideicommiſſis cōuenire, cum in ſuo genere perfecta ſententia ſint, de eo quod quis poſt mortē ſuam fieri velit. Perfectū enim vnūquodq; ſecundum ſuum genus. Nec impedit, quod iuſta & pfecta ſententia codicillorū dici non pòt relatione ſcilicet teſtamentariæ perfectionis* 5 *quoniam perfectionem non alterius reſpectu, ſed per ſe, cōſideramus. Et ſic videtur, quod Accurſiana ſubauditio* (cum hæredis inſtitutione) *ſit neceſſaria. Sed dubium fuerit Vlpianum teſtamenti definitionem ignoraſſe.* 6 *Quare Viglius* [ſ] iuſtam ſententiam *exponit, pro ſolenni,* [t] *& quæ iuxta legum præſcriptum ordinata ſit. Nam ſi teſtamētum non iure factum dicitur, vbi iuris ſolennia deſunt: ſatis patet a contrario ſenſu, teſtamentum iure factum ac iuſtum appellari, per quam ſolennem ac iuſtam morientis voluntatem.* [u] 7 Codicilli *autem nō continent iuſtam, ideſt, ſolennem ſententiam, quia in illis nulla eſt ſolēnitatis* [x] *ordinatio: cū ēt in his mulieres poſſint eſſe teſtes: quod in teſtamento non eſt.* [y] 8 *Et quamuis hodie requirantur in Codicillis quinque* [z] *teſtes: olim tamen ſecus erat. Neque etiam tales eſſe debent iſti quales in ſolennibus & iuſtis actibus requiruntur, ideſt, quod ſint ciues Romani, puberes, maſculi cum alijs qualitatibus antiquis. Alij tamen* [a] *iuſtam ſententiam exponunt pro uera, ac omnibus modis abſoluta, ita ut vbiq; ſtare poſſit: vt iuſta* [b] *lex, iuſtus* [c] *error, iuſta æſtimatio.* [d] *Tandem annexum eſt in definitione,* de eo, quod quis poſt mortem, &c. *ut reliquæ diſpoſitiones, quæ inter viuos fiunt, excluderentur. Et hæc de teſtamenti definitione.*

§. Sed ut nihil.

1 *Tria teſtamentorum genera apud ueteres.*
2 *Teſtamentum calatis comitijs.*
3 *Comitia a conſilio differunt.*
4 *Teſtamentum procinctum.*
5 *Teſtamentum per æs & libram quam habuerit ſolennitatem.*
6 *Libripens unde dictus.*
7 *Fabri error.*
8 *Emancipatio quamcumque imaginariam uenditionem ſignificat.*

Sed vt nihil antiquitatis penitus ignoretur: ſciendum eſt [a] olim quidem duo genera teſtamentorum in uſu fuiſſe, quorum altero in pace & ocio vtebantur, quod [b] Calatis comitiis appellabant: altero cum in prælium exituri eſſent, quod procinctum [c] dicebatur. Acceſſit deinde tertium genus teſtamētorum, quod dicebatur per æs [d] & libram: ſcilicet, quod per emancipationem, ideſt, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque teſtibus, & libripende, ciuibus Romanis puberibus præſentibus, & eo, qui

familiæ

a l. quandiu. de reg. iur.
b l. fi. de fid. inſtru.
c lib. 6. elegã. c. 36.
d lib. 6. c. 12.
e lib 4. de verbo. ſig. idem in l. Taberna. de uerbo. ſigni.
f Hic.
g l. Senatus. Donatio. de mort. cau. donat.
h Gloſſ. & Ioan. de Imo. in rub. De acq. poſſ. Bald. in l. cōuenticulum. C. de epiſ. & cler. l. 2. §. Appellata. ſi cer. pet.
i Hic in Græcis Inſtit.
k l. j. de teſtam.
l In d. l. j.
m inſtitut. tit. Quib. non eſt permiſſ. fac. teſt. l. qui in poteſtate. De teſ.
n l. ſi quæramus. de teſta.
o in d. l. j.
p Probatur hæc ex poſitio in l. cum filio §. ſi. cum ibi no. de leg. 3.
q §. j. in Nouel. de iure. amo. præſtit.
r in d. l. j.
ſ Hic.
t Argumēto. l. de iniuſ. rupt. teſta.
u Alcia in l. obuenire. de uerb. ſig. idem Paradox. lib. 4. c. 7.
x §. ſi inf. de codicil.
y § teſtes. inf. cod.
z l. fi. C. de codi.
a Loſſo. in api. iur. de teſta. ordinã. actio 2.
b l. quia actio. De præſcr. uerb.
c l. per cum. De ac. qui. poſ.
d l. Si cui fundus. de leg. 2.

familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera teſtamentorum ex veteribus temporibus in deſuetudinem abierunt. quod vero per æs & libram fiebat, licet diutius permanſerit, attamen partim & hoc in vſu eſſe deſiit.

a Lib. 15. c. 27.

b Theop. hic.

c Vide Theop. ſup. in §. eadem lege. quib. na. licet uel non.

d ff. de off. aſſeſſo.

e ff. & C. de iudic. liber. toll.

f l. 1. de bono. poſſ. ex teſta. mil.

g l. Pronunciatio. §. Familiæ. De uerbo. ſign.

a Olim quidem. § 1 *Tria teſtamentorum genera hoc §. recenſentur, quæ apud veteres in vſu fuere. Horum etiam meminit A. Gellius,*[a] *hiſce verbis. Tria genera teſtamentorum fuiſſe accepimus: Vnum, quod calatis comitijs in concione populi fieret: alterum in procinctu, cùm viri ad prælium faciendum vocabantur: tertium per familiæ emancipationem, cui æs & libra adhiberetur.*

b Calatijs comitijs) 2 *Ideſt, vocatis comitijs, ſeu conuocato per cornicinem populo, vt teſtator eo præſente, ac quaſi teſte, vltimam ſuam declararet*[b] *voluntatem. idq; tempore pacis, bis tantum in anno fiebat. Dicebantur autem* Comitia calata, *a Græco verbo* [illegible], *quod, eſt, voco:* comitia a coeundo, *congregatio conuentus populi.* 3 *Differunt tamen comitia a conſilio, quia dum comitia calabantur, totus populus per cornicinem adeſſe iubebatur. conſilium verò eſt, cum a magiſtratibus iudicij cauſa populus cõgregatur.*[c] *Conſtabat autem conſilium Romæ ex Senatoribus, & equitibus, in prouincijs ex aſſeſſoribus, a quos nunc* Con*ſiliarios dicimus, Vnde crebra mentio in legibus*[e] Manumiſsionis apud conſilium.

Quod procinctum. § 4 *Ideo ſic appellatum, quia* Procincti *dicuntur milites, quaſi præcincti & expediti.* procinctus *enim dicitur, qui ad confligendum paratus*[f] *eſt.*

d Per æs & libram. § 5 *Theophilus hoc teſtamenti genus ideo inuentum fuiſſe ſcribit, quia eueniebat ut nonnulli ſubitaneo morbo correpti inteſtati morerentur. Neque enim calatis comitijs teſtabantur, quia nondum ſtaret tempus: quoniam (ut ſupra dixi) bis tantum in anno teſtari licebat, neq; item in procinctu, quia bellum non eſſet. Ob id hæc tertia teſtamenti ſpecies addita eſt, quod per æs & libram dicebatur, poteratq; fieri omni tempore, per familiæ;*[g] *ideſt, hæreditatis emancipationem, hoc eſt, imaginariam venditionem. Fiebat autem hæc imaginaria venditio, hunc in modum. Quinque aderant teſtes,* 6 *(& libripens) ſic a libra, & pendendo ſiue ponderando dictus, quaſi ponderator: magis enim ponderare, quã dinumerare pecuniã ſolebant veteres) ciues Romani, & puberes: atq; his præſentibus, is, qui ſucceſſor defuncti erat futurus, patrimonium morituri emebat, hiſce ſolennibus uerbis,* Hanc ego familiam, quæ mihi empta eſt hoc te; æneaq; libra, iure Quiritium, meam eſſe aio. *Deinde ære percutiens libram, id æs dabat ei, a quo hæreditatem expectabat (qui* Anteſtatus *dicebatur) uelut loco precij. Sic quoq; & ſeruorum, & liberorũ emancipationes fiebant: ut alibi*[h] *annotauimus. Porrò uenditor emptori nihil tradebat, ſed hæredem eum tali modo conſtituebat, ut ſcilicet poſt mortem venditoris poſſet iure hæreditatem adire.* 7 *Interim meminiris, falſum eſſe, quod Faber putat, in hoc teſtamenti genere filiorũ emancipationem interueniſſe. Nã ſi hic quoq; de liberorum emancipatione actum fuiſſet, non omnibus conceſſa fuiſſet teſtandi facultas. Plerique enim non habent liberos, mulieres uero, etſi habent tamen eos non habent in*[i] *poteſtate. Deceptus aũt hac ratione Faber fuit, quod emancipatione ſolum ad liberos referri credidit,* 8 *cum ſignificet quamcunque imaginariam*[k] *uenditionem.*

h in §. præterea. ſup. quibus mod. ius pat. pot. ſol.

i §. Feminæ. ſupra de adoptio.

k Bud. in prior. annot. Pand. & Vigliuus hic.

§. Sed prædicta.

1 *Media Iuriſprudentia quæ.*

2 *Prætorium teſtamentum quando in uſu fuerit.*

Sed prædicta quidem nomina teſtamentorum, ad ius ciuile referebantur. [a] Poſtea vero ex edicto prætoris. forma alia faciendorum teſtamentorum introducta eſt. Iure enim honorario nulla mancipatio deſiderabatur: ſed ſeptem teſtiũ ſigna ſufficiebant, cum iure ciuili ſigna teſtium non eſſent neceſſaria.

a in glo. uerbi. Poſtea.

b Argumento. §. Cæterum. inf. de agna. ſucceſſ. Vigl. hic.

c Vt in Oratio. pro A. Cluent. cum alijs locis.

d in ſermonibus.

a Poſtea uero. § *Tribus teſtamentis ciuilibus ſupradictis ſucceſſit teſtamentum Prætorium:* 1 *de media (inquit Accurſ. a) Iuriſprudentia, quod de eo iure intellexiſſe uidetur, quodcunq; fuit, quod poſt legem XII tab. & ante Principum conſtitutiones fuit editum.* 2 *Prætorium enim hoc teſtamentum, cuius hic fit mentio in uſu ante Principum conſtitutiones, ſub quorum Imperio autoritas Prætoria concidere cœpit, Cicero*[c] *ſæpe* obſignatorum, *ideſt, notariorum meminit, ut Prætorio tunc iure uſos Romanos appareat in teſtamentis. Quo & illud Horatij*[d] *pertinet.* Imprimat his cura, Mecœnas ſi gna tabellis.

§. Sed cum paulatim.

1 *Teſtamentum ſcriptum, & nuncupatiuum quomodo differant.*

2 *In teſtamento debent omnia contextu fieri.*

3 *Septem teſtes rogati adeſſe debent in teſtamento.*

4 *Non eſſe idem, pertinere aliquid ad ſubſtantiam, uel ad formam & ſolennitatem rei.*

5 *Forma duplex, ſubſtantialis, accidentalis.*

6 *Teſtes in dubio præſumuntur rogati.*

7 *Subſcriptio teſtium neceſſaria in teſtamento ſolenni.*

Item

8 *Item ſubſignatio eorundem.*
6 *Requiritur in teſtamento ſcripto, ut nomen hæredis exprimatur a teſtatore.*
10 *Hodie nomen hæredis celari poteſt.*
11 *Teſtes quales eſſe debeant.*
12 *Teſtes debent in præſentia, & conſpectu teſtatoris eſſe.*

Sed cum paulatim tam ex uſu hominum, quam ex cōſtitutionum emendationibus cœpit in unam conſonātiam ius ciuile & prætorium iungi, conſtitutum eſt, ut [a] uno eodemq; tempore) quod ius ciuile quodamodo [b] exigebat) ſeptem [c] teſtibus adhibitis, [d] & ſubſcriptione [c] teſtium [e] quod ex conſtitutionibus inuentum eſt, & ex edicto Prætoris) ſignacula [f] teſtamentis imponerentur: ita ut hoc ius tripartitum [g] eſſe uideatur, ut teſtes quidem & eorum præſentia uno [h] contextu teſtamenti celebrandi gratia, a iure ciuili deſcendant: ſubſcriptiones autem teſtatoris & teſtium, ex ſacrarum conſtitutionū obſeruatione adhibeantur. Signacula autem, & teſtium numerus, ex edicto Prætoris. Sed [i] his omnibus a noſtra conſtitutione propter teſtamentorū ſynceritatē, ut nulla fraus adhibeantur, hoc additum eſt: ut per manus teſtatoris vel teſtiū nomen hæredi exprimatur, & omnia ſecundum illius conſtitutionis tenorem procedant.

Suprà de quatuor teſtamentorum generibus dixit, quæ omnia in deſuetudinem abiere: hoc §. quintū genus attexit, uidelicet teſtamentum ſcriptum, ſiue ſolenne, quod etiam in uſu eſt, licet rariori, ob multa [a] ſolennia, quæ in eo requiruntur. Frequentius enim homines teſtamento nuncupatiuo, id eſt, non ſcripto, hodie utuntur, de quo Imperator infra [b] quoq; ſubijciet. 1 *Eſt autem teſtamentum ſcriptum quando teſtator (obſeruatis debitis ſolennitatibus iuris) ultimam uoluntatis ſuæ diſpoſitionem in ſcripturam primum redigit, teſtibusq; deinde offert corroborandam.* Nuncupatiuum *uero eſt, cum ſine ſcriptura uoluntatem ſuam teſtator coram ſeptē teſtibus declarat, ſiue illa uoluntas redigatur poſtea in ſcripturam, ſiue non. In teſtamento ſcripto teſtator celat ſuam uoluntatem teſtes: in nuncupatiuo reuelat: aliq; hæc eſt potiſſima inter utrunq, differentia. Quæ autem ſint teſtamēti ſcripti ſolennitates, hic §. & aliquot ſequentes declarāt.*

a Vno eodemq; tempore.) 3 *Hoc eſt primum requiſitum teſtamenti ſcripti, quod eodē tempore, unoq; contextu actionis omnia fiant, id eſt, nullo alieno: ſiue extraneo actu interueniente:* [c] *Niſi tamen acciderit, ut teſtatoris moribundi conditio ſimul omnia interponi non patiatur. Nam ſi quis forte actus ob naturæ neceſſitatem interuenerit, non ideo uitiabitur teſtamentum.*

b Quodámodo.) *Ius enim ciuile in teſtamento, quod* per æs & libram *fiebat, uidetur ſeptem teſtes exigere. Nam ſi* Libripendem & Antelatum *connumeres ſeptenarius explebitur numerus.*

c Septem teſtibus.) *Secundo in teſtamento neceſſaria eſt præſentia ſeptem teſtium: & quidem rogati hi adeſſe debent, non fortuito,* [f] *quod in teſtamentis ſpeciale eſt. Quoniam regulariter ad* [g] *fidem rei geſtæ faciendam etiam non rogatus teſtis ſufficit. Et hunc ſeptem teſtium numerum Doctores* [h] *communiter aſſerūt pertinere ad ſubſtantiam teſtamenti: adeo, quod eo ceſſante teſtamentum non ſubſiſtat. Ol....* [i] *tamen ridiculum id putat, cum uoluntas hominis ſuprema ſecundum naturale ius conſtans ſit ſubſtantia teſtamēti. Teſtes uero ad formam tantum, & ſolennitatem pertinent probandi, ne relinquatur locus inſidijs, quæ uarijs modis incidere* [k] *poſſent: quod Alciatus* [l] *animaduertit.* 4 *Interim ſcias: non eſſe idem,* [m] *pertinere aliquid ad ſubſtantiam; uel ad formam & ſolennitatem.* Subſtantia *enim uniuſcuiuſq; rei ſimplex eſſentia eſt, uelut fundamentum per ſe ſubſtans.* 5 Forma *uero & ſolennitas duplicem recipit differentiam; alteram ſubſtantialem, ſine qua illa ipſa ſubſtantia non cenſetur in iure aliquid eſſe, alteram uero accidentalem, quæ non dat eſſe rei, quoniam adijcitur ſubſtantiæ, ſine qua uelut accidens nec* [n] *poteſt eſſe.*

d Adhibitis.) *Hoc eſt, aſcitis, & rogatis: nec tamen refert, a quo rogentur, cum lex ſimpliciter, ut rogētur,* [o] *exigat,* 6 *Illud tamen uerū eſt, teſtes in dubio non cenſeri rogatos eſſe: cum hæc ſit ſolennitas extrinſeca, quæ non præſumitur.* [p] *Quare producti ad teſtamentum probandum, ſi teſtamenti etiam tenorem referendo, ſe fuiſſe præſentes aſſerunt, nec addant, ſe rogato fuiſſe adhibitos, non probant,* [q] *ut Bar. tradidit.*

e Et ſubſcribit. teſtium.) 7 *Tertio: in teſtamento ſolenni exigitur* ſubſcriptio teſtium. *Debent enim omnes uno eodemq; tempore & loco ſubſcribere: nec unus teſtis pro alio ſcribere poteſt, ſed quilibet uti proprio Chirographo* [r] *debet: niſi in tali loco fiat teſtamentum, ubi non inueniantur tot literati, tum enim duo uel tres pro alijs literas ignorantibus ſubſcribere non* [ſ] *uetantur.*

f Signacula.) 8 *Quarto requiritur, ut teſtes uno eodemq; tempore ſubſignent, proprijs vel alienis* [t] *annulis: olim tamen ſeparatim ſignare poterant.*

a Tripartitum. *Ex triplici iure collectum.*

b Vno contextu.) *Id eſt, nullo actu alieno interueniente.*

i Sed his omnib.) 9 *Prædictis quatuor requiſitis addit Iuſtinianus etiam illud, ut teſtator* [u] *ſua manu hæredis nomen ſcribat, ſi norit literas: ſin non poteſt ſcribere, nuncupet coram teſtibus, qui illud in ſubſcriptionib. apponant.* 10 *Hodie tamē iure Nouellarum,* [x] *remiſſa eſt hæc neceſſitas, ſufficitq; per aliū et, quam teſtem, nomen hæredis exprimi. Neq; ob id infirmatur teſtamentum, quod teſtes ignorat, quæ in teſta-*

a Iaſo. in l. ſi ita ſit adſcriptu. nu. 26. de legat.
d in § fi. huius tit.
c l. hæredes palam §. ulu. de teſta. l. cum antiquitas. C. eod.
d d. l. cum antiquitas. §. cum autē.
e Vigilius hic.
f Auth. Rogati. C. de teſta. & d. l. hæredes palam. § in teſtamentis.
g l. Ad fidem. De teſtib.
h in l. nemo pōt. de legat. inſ. per. l. ſi vnus. C. de teſt. in prin. 4. Claſſ. act.
i l. curent. de teſti. l hac conſultiſſ. §. fi. C. qui teſta. fac. poſ. l. fi. C. de fideicom.
k In l. j. C. De ſacroſ. eccle.
l Old... in loco prædicto.
m ita Bar. in l. j. De cond. indeb.
n Caſtrenſ. in d. §. in teſtam. Alex. conſ. 4. lib 2.
o Iaſ. d. l hac conſultiſſ. Bar. & alij. in l. ſciendum. de uerb. oblig.
p in l. diuus. de mi. teſt.
q l ſingulos. de teſtam.
r l. fi. C. eod.
ſ l. ſi vnus. C. eod & §. poſſunt. inſ. eod.
t l. iubemus & d. l. cum antiquitas. C. hoc tit.
u §. quia vero. In Nouell. ut ſpon. larg.

teſtamento ſunt ſcripta. Poteſt enim teſtator ſcripturam conſignatam, ligatam, vel incluſam offerre, aſſerens ſuum eſſe teſtamentum, quod profert: ideo quod odioſum ſit, atq; etiam periculoſum, extremam de hæreditate uoluntatē tam multis teſtibus relinquere.[y] 11 Porro ultra præmiſſa teſtamenti ſcripti ſolennia, ſexto loco neceſſe eſt, ut hi, qui in teſtes adhibētur, ſint liberi, uel communiter pro liberis habiti puberes, maſculi: non muti, nec ſurdi, nec tales, quibus bonis interdictū ſit, neq; etiam poteſtati teſtatoris ſubiecti.[z] 12 ultimo deniq; requiritur, quod teſtes ſint in præſentia & conſpectu teſtatoris, ipſumq; oculis uideant, alias teſtamentum non ualet: niſi ex priuilegio [a] aliud ſit inductum. Et prædicta ſolennia adeo neceſſaria ſunt in teſtamento ſcripto, ut ſi unum deficiat, uitietur teſtamentum ob defectum ſolemnitatis; niſi parens teſtetur inter liberos; quia tum duo teſtes adhibere ſatis [b] eſt.

y Auth. Et non obſeruato. C. hoc titul.
z De quo inf. eod. §.teſtes.
a l. ſi non ſpeciali. l.ſi. vnus. C. eod
b d.l hac conſultiſ. §. ex imperfect. ibi Dd.

§.Poſſunt autem.

1 *Teſtes plures vno annulo ſignare poſſunt.*
2 *Hunc §.de annulo ſignatorio loqui.*
3 *An alieno ſigno, uice annuli, teſtamenta ſignari poſſint.*
4 *An alieno ſignans annulo, id in ſubſcriptione exprimere debet.*
5 *An, qui proprium annulum habet, alieno rectè ſignet.*

Poſſunt autem omnes teſtes & uno annulo [a] ſignare teſtamentum, quid enim ſi ſeptem annuli vna ſcriptura fuerint, ſecundum quod Papiniano viſum eſt? Sed & [b] alieno quoque annulo licet ſignare teſtamentum.

De ſigillatione teſtium amplius ſubiungit. 1 Et primum hinc diſce, teſtes omnes uno annulo ſignare poſſe, etiamſi annulos ipſi habeant qui omnes una ſint ſculptura, ideſt, unum & eundem habeat characterē. Ob id enim tantum adponuntur ſigna, ut ipſi teſtes illa cognoſcentes teſtificari [a] poſſint, non ut unius ſigni ad alterum fiat collatio. id quod in publicum officium gerentibus contingit. [b]

a Annulo.) *2 Signatorio ſcilicet, qui charactera, ideſt ſculpturam habet, & inter ornamenta [c] non cōputatur. Sunt & alij annuli diuerſi generis:[d] de quib. hic non loquitur. 3 Quid autem, ſi non annulo, ſed alio quodam impreſſo ſignum adhibemus, an uitiabitur teſtamentum? Et Vlpianus [e] annulo tantum uult teſtamēta ſignari: Quia tamen non obſeruari uſu Vlpiani ſententiam uidemus, neceſſe eſt, aliud quoduis ſignū admittere, ut Bart.[f] & Fab. cenſuerunt. Videmus enim pleroſq; hodie annuli loco alia ſigna habere ærea, uel argentea, uel etiam interdum lignea, quibus ſic forma redditur, ut annulo impreſſa uideatur.*

b Sed & alieno.) *4 Et alieno annulo ſignare teſtamentum licet, dum tamen qui ſigillo alieno utitur, ſe alieno ſignare in ſubſcriptione ſua declaret: quod ex Durandi [g] ſententia, cęteri approbarunt, illa potiſſimum ratione, quod alienis utens inſignibus in falſum [h] incidat: & cum memoria hominis labilis ſit, aperitisq; mortuo teſtatore tabulis ſigna agnoſcere teſtes debeant, facile hic ſit vacillatus, qui alienum ſignū adpoſuit, nec id adſcripſit. Sic tamē hoc in ſubſcriptione ſit omiſſum, ob id teſtamentū non ſubuerti, Faber putat: cui accedo, cum id proculdubio non tacuiſſent leges, ſi ex eo teſtamentum vitiari voluiſſent. 5 Sed an ſi proprium quis annulum habeat, nihilominus alieno ſignare poſſit? Quod non videtur: fruſtra n. alieno ſignat, qui proprium habet. Quia tamen noſtros ad manum quandoq; non habemus, puto, cū lex indiſtinctè alieno ſignare permittat, nec ob id quoq; tabulas infirmari.[i] Sed etſi ab ipſo teſtatore annulum accepero & ſignauero, teſtamentum valet, [k] quaſi alieno ſignauerim. Quanquā autem alieno annulo ſignare licet, neceſſe tamen eſt ipſummet teſtem ſignum in ceram imprimere, teſtamentoque adponere.[l]*

a l. ſed ſi quis quēadmod. teſt. ape.
b §. Oportet. nouel. de inſtr. cau. & fid. & §. lex Cor. inf. de publi. iudi.
c Signatorium. de verb. ſig.
d d. l. Argumento. §. ornamento. de aur. & arg. lega.
e l. ad teſtium. §. ſignum. hoc tit.
f d. § ſignum.
g Spec. tit. de proba. § uidendum.
h l. eos. §. fi. ad leg. Corn. de falſis
i Argumento. l. de precio. de publi
k d. l. ad teſtium. §. ſi ab ipſo.
l Angel hic argumēto. l. pe. hoc tit.

§.Teſtes autem.

1.3 *Hæc uerba text. (cum quibus teſtamenti factio eſt) quomodo intelligenda.*
2 *Exceptio debet eſſe de regula.*
4 *Mulier quare non poſſit eſſe teſtis in teſtamento.*
5 *Impubes teſtamentarius teſtis eſſe nequit.*
6 *An pubes factus dicat teſtimonium de eo, quod uidit ante pubertatem.*
7 *Adſcriptitij, proprij homines, monachi; an poſſint adhiberi in teſtamento.*
8 *Sed nec mutus, ſurdus, cæcus, teſtes eſſe poſſunt.*
9 *Item nec prodigus: & quis dicatur prodigus.*
10 *Inteſtabilis quis dicatur.*

Teſtes autem adhiberi poſſunt ij, cum quibus teſtamenti factio eſt. Sed [a] neque mulier, neq; impubes, [b] neq; [c] ſeruus, neq; furioſus, neq; [d] mutus, neq; ſurdus, neq; is; quib. bonis interdictū eſt, neq, ij, quos leges iubent improbos [f] inteſtabileſq; eſſe, poſſunt in numerum teſtium adhiberi.

Supra

Supra dictum eſt, ſeptenarium numerũ teſtium, requiri in teſtamento: igitur de perſonis ſubijcit, quæ in teſtamento teſtes eſſe poſſunt, vel non poſſunt. 1 *definit autem principio generaliter, eos eſſe teſtes* poſſe, quibus cum nobis teſtamenti factio eſt: *hoc eſt: (vt Accurſ.*[a] *intelligit) qui hæredes conſtitui, et ex teſtamento capere poſſunt:*[b] *alioqui impubes, ſeruus, furioſus ineptè exciperentur.* 2 *Debent enim caſus excepti ſub generali regula contineri, etiamſi diuerſum ius inducant.*[c] 3 *Theophilus vtroq; modo accipit, quem Faber ſequi videtur, vt ſit ſenſus: eos demum in teſtamento ad teſtimoniũ admitti poſſe, qui & teſtamenta facere, & ipſi ex teſtamento capere poſſunt. Quæ expoſitio videtur conuenire textui. Et ſi enim priori declarationi, quod teſtamenti factionem paſſiuè tantùm intelligamus, congruãt aliqui caſus, vt in impubere, ſeruo, furioſo: mulieris tamen exemplum, item muti, & ſurdi videtur quoq; actiuam teſtamenti factionem admittere: cum certum ſit, mulierem teſtari poſſe: ſurdus vero, & mutus ſaltem ſpeciali ratione teſtamentum facere poteſt.*[d] *Cum ergo exempla in textu poſita vtriq; caſui quadrent, intelligemus eum generaliter in principio: & quatenus ſubijciuntur exempla ea, conferemus ad caſum, cui magis*[e] *conuenient.*

a Neq; mulier.) 4 *Rationem vulgo reddunt, ob ſexus imbecillitatem & inconſtantiam:*[f] *ſed hæc ratio nimis eſt generalis, quia prohiberet etiam in contractibus illarum teſtimonium interponi, quod tamẽ falſum*[g] *eſt. Viglius rectè ait, hoc inde prouenire, quod veteres ad ſolennia nec mulierem, nec ſeruum, nec impuberem, nec peregrinũ admittebant.*[h] *Qualitas autem teſtium ex antiquis teſtimoniorum generibus deſcendit. Hinc eſt, quod in teſtamento minus ſolenni mulier teſtis eſſe poſſit: veluti in teſtamento militari inter liberos, ad pias cauſas, & in teſtamento Pontificio,*[i] *& in donatione cauſa mortis, & codicillis.*[k]

b Impubes.) 5 *Generale eſt, impuberis teſtimonium non valere: illud tamen ſpeciale in teſtamentis, debere aliquem eſſe puberẽ, non modo cum teſtimonium dicere iubetur, ſed etiam cùm teſtator coram eo ſuã voluntatem declarat.* Teſtium enim conditionem) *inquit Vlpia.*[l]) tunc inſpicere debemus cum ſignarent, non mortis tempore. 6 *In alijs autem actibus puberi facto creditur de his, quæ pubertati proximus vidit.*[m] Proximũ verò pubertati *vulgo intelligunt, qui decimum annum cũ dimidio*[n] *compleuit: licet nonnulli*[o] *id iudicantis arbitrio relinquant, cum in pueris vnus alio præcociori ſit intellectu, citiusque dolum capiant, qui in vrbe, quam qui ruri educantur, & vna gens altera verſutiores habeat*[p] *pueros.*

c Nec ſeruus,) *Quia teſtes liberi eſſe debent, & Ciues Romani, uel communi opinione pro liberis haberi.*[q] 7 *Sed an adſcriptitij, & proprij homines, itẽ monachi, in quibus eſt quædam ſeruitutis*[r] *imago, ad huiuſmodi teſtimonium admittantur? Et in abſcriptitijs conſentit Faber, & rectè: quia tametſi adſcripti ſint glebæ, liberalem tamen conditionem*[ſ] *obtinent. Monachos non aliter admittit, quàm ſi cũ venia ſuorum abbatum, ſub quorum poteſtate uiuunt, id faciant. Cæteri*[t] *tamen ſine diſtinctione uidentur monachos recipere in teſtamentis, cùm nec prohibiti*[u] *ſint, & probationum facultas amplianda potius,*[x] *quam coarctanda ſit, atque adeo maiorem etiam fidem profeſſio ipſa promittat.*

d Nec mutus.) 8 *Hoc de muto, qui nihil eloqui poteſt, & de ſurdo, qui omnino nõ exaudit, accipiendũ eſt: Hi enim propterea nõ ſunt idonei teſtes, quia verbis proferendis audiendisq; opus eſt in teſtamentis.*[y] *Idem quoq; de cæco dicendum, nam nec is idoneus eſt teſtis in teſtamento: quia teſtes omnes vidiſſe etiam teſtatorem, cùm adhiberentur,*[z] *oportet, uſq; adeo, ut & conſuetudo contrarium inducens, Iure nõ ſubſiſtat.*

e Cui bonis interd.) 9 *Id eſt, prodigus,*[b] *qui neque tempus, neque finem expenſarum habet, ſed bona ſua dilacerando, ac diſſipando profundit.*[c]

f Inteſtabiles.) 10 Inteſtabilis *autem dicitur, qui neque teſtimonium dicere, neque teſtamentum facere poteſt.*[d] *inteſtabiles autem non omnes quoquomodo damnati, uel infames intelligendi ſunt, ſed illi tantũ, quos ipſa lex*[e] *tales eſſe iuſſit.*

§. Sed cum aliquis.

1 *Seruus pro libero habitus, non uitiat teſtamentum, in quo, ut teſtis, eſt adhibitus.*
2 *Communis error facit ius.*
3.4 *Ampliatio ad textum noſtrum.*
5 *An ſi teſtator ſciuit teſtem ſeruum eſſe, & communi opinione habebatur pro libero, teſtamentum ualeat.*
6 *In teſtamentis ſufficit habilem fuiſſe teſtem tempore conditi teſtamenti, etſi poſtea inhabilis efficiatur.*

Sed cum aliquis ex teſtibus teſtamenti quidem faciendi tempore[a] liber exiſtimabatur, poſtea autem ſeruus, apparuit: tam Diuus Hadrianus[b] Catoni, quam poſtea Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt[c] ſubuenire ſe ex ſua liberalitate teſtamento, vt ſic habeatur firmum, ac ſi, ut oportebat, factum eſſet: cum eo tempore, quo teſtamentũ ſignaretur, omnium conſenſu hic teſtis liberi loco fuerit, neque quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem moueret.

a Liber exiſtimab.) *Communi reputatione hominum.*

Catoni

a Gloſ. j. hic.
b Ita etiam accipitur. in l. filiusfa. hoc titul. facit. §. teſtam. autẽ. in §. quib. non eſt permiſſ. fac. teſt.
c Dec. l. j. de regu. iur. Bar. l. ſi eum §. qui iniuriarũ. ſi quis cautioni.
d §. itẽ ſurdus, inf. quib. non eſt permiſſ. fac. teſt.
e Argumẽ in. l. nec prætorio. de reg. iur.
f c. forus. §. ult. de uerb. ſign.
g l. qui teſt. §. Mulier. hoc tit. & l. ex eo. de teſt.
h per d. l. qui teſtã. §. ſeruus.
i c. cum eſſes. &c. cum relatum. de teſta.
k vt in l. fi. C. De Codic. & Barto. d. §. mulier.
l l. ad teſtium. §. j. hoc tit.
m l. Excipiuntur. ad S. C. Sillania gl. in l. 3 § lege Iulia. de teſti.
n Glo. in §. pupillus infra de inutilib. ſtipulat.
o Dec. l. pupillum. de reg. iur.
p Gl. l. ſequitur. de vſucapionib.
q d. l. qui teſtã. §. ſeruus. & l. 1. C. eod.
r Nouell. de monac. § cogitan.
ſ §. Adſcriptitius. No. de ſanc. epi. gloſ. Auth. ſi teſtis. C. de teſtib.
t Iaſ. l. Hac conſultiſſ. nu. 5. C. eod.
u Gl. d. §. cogitandum,
x l. quoniam in fi. C. de hæretic.
y l. hæredes palam. hoc tit. l. cum ab initio. & l. ſequ. quem. teſta. ape.
z l. ſi non ſpeciali & l. fi. unus. C. eod.
a Iaſo. d. l. cunctos populos. col. 9. C. de ſacroſ. ecc.
b l. is cui lege. in prin. hoc tit.
c l. j de cur. fu. ai. de § furioſi. ſup. de curat.

d. l. cum lege. d. tit. e d. cum lege. & l. is cui. § fi. eod. tit.

b Catoni.) *Bald.* [a] Catonio, *legendum dicit, non* Catoni, *atq; Imperatoris* [b] *Adriani ad eum reſcriptum refert, Theophilus vocat hunc Catonium Verum.*

c Subuenire.) 1 *Hinc diſcimus, ſeruum communi opinione pro libero habitum, teſtamentū non vitiare: in quo teſtis fuit adhibitus, etiamſi poſtea ſeruilis ſua conditio detegatur.* 2 *Hoc eſt, quod vulgò dicitur;* communem errorem facere ius, præualereq; veritati. *Verum hic articulus tam prolixi iuris eſt, ut in eo abſolutè nihil definiri poſſit, ſed ex cauſa qualitate ius vbiq; metiendum* [c] *ſit.* 3 *Habet autem locū huius textus noſtri, deciſio, etiamſi vnus fortè & aliter illius ſerui conditionem ſciebat, idq; frequentius* [d] *obtinuit benignitasq; eſt: alias eluſoria fieret hæc Imp. conſtitutio, cum vix ita celare conditionem ſuam quis poſſit, ut non vnus aliquis ſit conſcius. Nec eſt improbabilis ignorantia, ſi hoc quis neſcit, quod vnus tantum uel duo ſciant, ſed probabilis error, cum multis ſcilicet et communis, cum leges multorū opinionem pro omniū conſenſu ferè accipiant.* [e] 4 *Deinde producitur §. noſtri definitio, vt hodie locum ſibi uendicet, in alia qualibet perſona non habili, ſeu non idonea ad teſtimoniū ferendum: ueluti ſi quis communi opinione tempore conditi teſtamenti erat probus & teſtabilis, uel pubes, uel ciuis, ac deinde compertū fuit, inteſtabilem, impuberem, aut mulierem, deportatum uel peregrinū fuiſſe: nam ex eadem æquitate teſtamento ſubuenietur;* [f] 5 *Porrò quod* Faber *tex. noſtrū non obtinere putat, quando teſtator adhibet in teſtimonium, quem ſciebat ſeruum eſſe, utcunq; communi opinione pro libero haberetur; ſed ob teſtatoris ſcientiam concidere tabulas.* [g] *Hoc alij reprehendunt, cum & in alia ſpecie, ſi omnes putabant eſſe ſeruum, qui erat tamen liber, ueritati adhæreamus, ualeatq; teſtamentum.* [h] *Neq; enim eſt eadem infirmandarum, conſeruandarumq; ultimarū uoluntatum ratio.* [i] 6 *Ex prædictis concludendum eſt, generaliter teſtamentū ſine ſcriptū, ſiue nuncupatiuum, non obſtante vel ſeruitutis, uel alterius cuiuſcunq; inhabilitatis teſtium detectione, ſuſtinendum eſſe. Neq; aduerſatur huic dogmati, quod in teſtamentis duplici tempore idoneus eſſe teſtis debeat; & cum teſtamentum fit, & cum illud aperitur,* [k] *ſeu publicatur: nec ſufficit aliquando fuiſſe idoneum, ſi in præſentia aliqua ex cauſa a teſtimonio repelli poſſit.* [l] *Quæ obiectio ualde Accurſium torſit, & Doctores etiam uariè reſponderunt. Ego enim prætermiſſis alijs reſponſionibus, quarū ferè nulla cauillis caret, ex Fabri ſententia reſpōdeo, quod tametſi in quocunq; actu, uel diſpoſitione inhabilitas ſuperueniens impediat teſtes produci in iudicium, & examinari: ſingulari tamen iure introductum eſſe, ut in teſtamento ipſorum teſtimoniū admittatur, propter magnum ultimæ uoluntatis fauorem: quia teſtamentorum conſeruatio, ut ſuprema hominum iudicia exitum habeant, publicam reſpicit utilitatem.* [m] *Idque eſt, quod Imperator in textu dicit,* ſubuenire ſe ex ſua liberalitate teſtamento *(ita enim legendum* [n] *eſt)* iure ſpeciali contra iuris communis rigorē. *In hoc igitur cōſiſtit liberalitas, in hoc ſingulari iure ſubuenitur teſtamento, quod teſtes, etiam effecti inhabiles, admittantur ad probandum teſtamentum, cum ſubtilitate iuris conſiderata ſecus eſſet. Certè Vlpianus* [o] grauiter ſcribit, ſufficere, ſi teſtes rectè ſemel ſignauerint.

a hic in ſuis annot.
b In l. j. C. de teſt.
c Vide Dd. latiſſ. in l. Barbarius. de off. præto.
d Contra Ang. hic
e l. eum quidam. §. quod dicitur de acq. hære. l. 3. Ad Macedon. & l. quod. maior. ad municipal.
f Dd. in l. j. C. eod. per gloſſ. uota in l. eā lege. verbo. putant. Hoc ipſo tit.
g Per l. fin. in fine. quibus ad liber. prouoc nō licet.
h Alex. Iaſ. & Fulgo. in d. l. j.
i Argumento l. uel negare. quemad. teſt. aper.
k not. in d. l. j.
l l. quoniam liberi. C. de teſtib. l. 3. §. cauſæ. De Carbo. ædicto.
m d. l. negare. gloſ. l. Gallus. §. quod §. in uerbo utilitatem. de liber. & poſthum.
n Quod Fab. hic aduertit. & ita habet. tex. Noricus. & Paril.
o l. Ad teſtiū. §. 1. de teſtam.

§. Pater.

1 *Ratio dubitandi in hoc §.*
2 *Filiusfam. quare prohibeatur teſtis eſſe in teſtamento patris.*
3 *Emancipatus filius an teſtis eſſe poſſit in teſtamento patris.*
4 *Filiusfam. quando teſtari poſsit.*
5 *Argumentum a contrario ceſſat, ſi abſurdus intellectus ſequatur.*

Pater, nec non is, qui in poteſtate [a] eius eſt, item duo fratres, qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt, utique teſtes in vno teſtamēto fieri poſſunt, quia nihil nocet, ex una domo plures teſtes alieno negocio adhiberi. In teſtibus autem non debet eſſe is, qui in poteſtate teſtatoris eſt. Sed [b] ſi filiusfa. de Caſtrenſi peculio poſt miſſionem faciat teſtamentum, nec pater eius rectè adhibetur teſtis, nec is, qui in eiuſdem patris poteſtate eſt. reprobatum eſt enim in ea [c] re domeſticum teſtimonium.

1 *Ratio dubitandi erat, quod plures eiuſdem familiæ facilius de mendacio conſpirare, præmeditatosque ſermones afferre poterunt.* [a] *Verum hæc præſumptio in alieno negocio ceſſat,* [b] *At ubi aliquem de domo utilitas manet, ibi regulariter domeſticus teſtis improbatur.* [c]

a Qui in poteſtate.) *Filiusfa. ergo prohibetur in patris teſtamento teſtis eſſe, idq; ob nexum poteſtatis patriæ, qua quædam unitatis fictio inducitur, ut pater & filius eadem eſſe perſona cenſeantur: ratio uero non patitur ut idem quaſi pro ſe ipſo teſtimonium perhibeat.* [d] 3 *Quid autem in emancipato? & à cōtrario eum eſſe teſtem poſſe uidetur: emancipatus enim non fingitur eadem perſona cum patre, ſed, quam primum eius exuit poteſtatem pro extraneo habetur. Communis tamen ſententia nec emancipatum admittit, propter generalem conſtitutionem,* [e] *qua ſancitum eſt, parentes, & liberos inuicem aduerſus ſe nec uolentes, ad teſtimonium admittendos eſſe. Sed hanc Viglius* [f] *pluribus impugnat, aſſerens in alijs teſtimonijs procedere prędictam conſtitutionem, non in teſtamentis.*

b Sed ſi filiusfa.) 4 *Filiusf. ante amiſſionē in expeditione, & caſtris, citra ſolennitatē ēt teſtari* [g] *pōt, et tūc nō repellitur pater à* [h] *teſtimonio. Sed ueterano filiof. qui miſſionē obtinuit, & ſi de Caſtrēſi peculio* [i] *teſtari poſſit, neceſſe tamen eſt, ut iure cōi* [k] *teſtetur, & tunc nec pater eius rectè adhibetur teſtis. Aliter enim*

a Argumento l. 3. §. idemque de teſtib.
b Hic & l. pater & filius. de teſtib.
c Dd. in l. Cauonii. in c. in literis. extra. eod. tit.
d l. Nullus. De teſtib.
e l. Parentes. C. de teſtib.
f Vide eum hic.
g l. Milites. C. De militari teſtam. l. l. Lucius. ff. eod. § j. int. eod.
h d. l. qui teſtamento. §. per contrarium.
i §. j. ſup. Per quas perſo. nob. acq.
k d §. j. inſ. ut. ſeq.

nim filiusfamilias teſtamentum condere prohibetur, cum bona non habeat, & teſtamentum, ſit ordinatio bonis noſtris poſt mortem. [m]

c In ea re.} *Videtur ergo in alijs cauſis teſtimonium domeſticum admitti, quod tamen falſum* [n] *eſt.* 5 *Vnde conſequitur, argumentum à contrario ſenſu ductum, quando abſurdus conſequeretur intellectus, non valere,* [o] *id quod Doctores communiter tradunt.*

m l. 1. hoc tit.
n l. 2. C. de teſtib.
o Dd. in l. 1. de offi. eius, &c. & l. conuenticula. C. de epiſ. & cle.

§. Sed neque hæres.

1.2 *Hæres, & qui ſunt in eius poteſtate, non poßunt eſſe teſtes in teſtamento.*
3 *Textus aliter declaratus, quam hactenus.*

Sed *a* neque hæres ſcriptus, neque is, qui in poteſtate eius eſt, neq; pater eius, qui eum habet in poteſtate, neque fratres, qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes adhiberi poſſunt, quia hoc totum negocium, quod agitur teſtamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter teſtatorem & hæredem agi. Licet autem totum Ius conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ *b* emptorem, & eos, qui per poteſtatem ei coniuncti fuerant, à teſtamentarijs teſtimoniis repellebant: hæredi autem, & illis, qui per poteſtatem ei cõiuncti fuerant, concedebant teſtimonia *c* in teſtamentis præſtare; licet ii, qui id permittebant, hoc Iure minime abuti eos debere ſuadebant, tamen nos eandem obſeruationem corrigentes, & quod ab illis ſuaſum eſt, in legis neceſſitatem transferentes, ad imitationem priſtini familiæ emptoris, merito, nec hæredi, qui imaginem vetuſtiſſimi familiæ emptoris obtinet, neque aliis perſonis, quæ ei (vt dictum eſt) coniunctæ ſunt, licẽtiam concedimus, ſibi quoddammodo teſtimonia præſtare. Ideoq; nec eiuſmodi veteres conſtitutiones noſtro Codici inſeri permiſimus.

a Neque hæres.} *Hæres in teſtamento inſtitutus, in eodem teſtamento teſtis eſſe non poteſt:* 1 *cũ enim hæc cauſa* [b] *ſit propria hæredis, eiusq; emolumentum & damnum ad ipſum ſuo nomine pertineat, quomodo in cauſa propria teſtis eſſet?* 2 *Quod Imp. & ad coniunctas hæredi per poteſtatem perſonas recte extendit. Neque enim non poteſt ad hæredis patrem, filium, aut fratrem pertinere, ſi quid hæredi vel lucri, vel damni, ex eiuſmodi teſtamento acceſſerit.* [c]

b Familiæ emp.} *Nempe in teſtamento, quod fiebat olim per æs & libram: de quo ſupra* [d] *diximus.*

c In teſtamentis præſtare.} *Sed dubium eſt, quod fuerit illud teſtamentum, in quo hæres & perſonæ eũ per poteſtatem contingentes, admittebantur ad teſtimonium? Et Accurſ. de* teſtamento procincto, & q͞d Calatis *comitijs dicebatur, intelligit: quem alij ſequuntur.* [e] 3 *Quod Viglius reprobat, ea maxime rõne, cum illa teſtamenta dudum in deſuetudinem* [f] *iuerint; & per hanc expoſitionem nulla adpareret differẽtia ratio. Ipſe de teſtamento in ſcriptis accipit, quod olim frequẽtiſſimum erat, ac pene ſolum obtinebat. Et ratio eſſe poterat, quod plerunque ipſe ſe inſtitutum ignoraret, cum latere eum poterant, quæ in tabulis ſcribebantur. Sed tamen cum ſubinde reſcire poſſet, ſuadebant, vt abſtineret teſtamento, ne ſuſpicionem de ſe præberet. Et hunc intellectum videtur etiam Theophilus innuiſſe. Quod igitur veteres pro conſilio reſpondebant, Imperator ſpeciali conſtitutione in Legis neceſſitatem tranſtulit, vt ſcilicet hæres penitus arceretur à ferendo teſtimonio in eo teſtamento, in quo eſſet inſtitutus.*

a Hic, & l. qui teſtamento. de teſta.
b Cantiun. hic.
c d. l. cui teſtamento. § quæcunque. & l. in ſuis. De li. & poſth. l. fi. C. de impuber. & alijs ſubſt.
d §. j ſupra eodem.
e Cantiuncul. hic.
f d. §. 1. ſupra eodẽ.

§. Legatariis autem.

1 *Dubitandi ratio in hoc §.*
2.4 *Ratio decidendi.*
3 *Et ſi omnes teſtes legatarij ſint, tamen valet teſtamentum.*
5 *Fideicommißarius vniuerſalis, non poteſt eſſe teſtis in teſtamento.*
6 *Hunc §. etiam in ſimplici nuncupatione obtinere.*

Legatariis autem & *a* fideicommiſſariis, quia non Iuris ſucceſſores ſunt, & aliis perſonis eius coniunctis teſtimoniũ non denegamus, imo in quadã noſtra *b* conſtitutione & hoc ſpecialiter eis conceſſimus. Et multo magis iis, qui in eorum poteſtate ſunt, uel qui eos habent in poteſtate, huiuſmodi licentiam damus.

a l. Nullus. ff. de teſtib. l. omnib. C. eod.

1 *Videbatur legatarios nõ poſſe teſtes eſſe in teſtõ, nec fideicõmiſſarios, ex quo legata fideicommiſſaq; ſperarent: quia in re ſua propria oĩb. prohibitum eſt teſtimonium,* [a] *Et quanquã legatarij videãtur principaliter pro hærede teſtificari, tamen in conſequentiam ſpectat ad eos emolumentum teſtamenti: cum ſi teſtm̃ non obtineat, legata corruant,* [b] *nec debeantur. Nec tollit obiec̃, quod alias dicitur, ſemper, id,* [c] *quod principaliter*

b l. eam quam. C. de fideicom.
c l. ſi quis nec cãm ff. ſi cer. pe. l. j. ubi nota. de Adẽ. t. i.

cipaliter adparet, non quod in conſequentiam uenit, intuendum eſſe: quoniam in contrarium pugnat uulgatum illud [d] *dogma, quo dicitur, tametſi multa ſecundario, & in conſequentiam conceduntur, quæ directo fieri nequeant. In proprium tamen commodum teſtimonium etiam per conſequentiam prohibitũ* [e] *eſſe. Et hæc efficax eſt dubitandi cauſa.* 2 *Contrarium tamen ab Imperatore deciditur, nempe legatarios & fideicõmiſſarios ſingulares in teſtamento teſtes eſſe poſſe, quod & Zenonis* [f] *conſtitutio, Martianiq́;* [g] *reſponſum oſtendit:* 3 *per quod proditum quoque eſt, etiamſi omnib. ſeptem teſtib. diuerſa eſſent legata facta, adhuc teſtamentum ualere.* 4 *Qua tamen ratione hoc conſtitutum ſit, Interpretes uariant: alijs* [h] *ob magnũ numerum teſtium, alijs* [i] *propter ſolennitatem tantum non ueritatem, alijs* [k] *propter rogationem, adprobationem, alijs* [l] *ob cauſæ fauorem hoc inductum dicentib. plerique etiam in conſequentiã tantum legatarios teſtes* [m] *eſſe dicunt. At cum neutra harum rationum tam ſit efficax, ut per ſe huius quæſtionis nodum explicet, nõnulli* [n] *tamen putant, tam multas rationes ſimul coniunctas ſufficere, ut ſingulare Ius in teſtamento (cuius cauſa fauorabilis ſemper eſt) ſtatuatur. Notum enim eſt carmen:* Et quæ non proſunt ſingula, multa *iuuant. Loriotus* [o] *uero nouiſſime hanc rationẽ adfert, quod teſtis teſtamentarius non niſi uoluntarius eſſe* [p] *poſſit. At ſi legari illi non poſſet, quia de illius ageretur incommodo, inuitus ſemper* [q] *præſumeretur. Ne igitur teſtamentum deficiat, legatarij (cum non ſint ſucceſſores* [r] *iuris, ſicq́; principaliter de illorum commodo non* [s] *agatur) teſtamento autoritatem præſtare* [t] *poſſunt, & per conſequens hereditatis legatum conſequi.* [u] *Aliud eſt in cæteris teſtibus, qui nec per conſequentiam teſtes admittuntur,* [x] *quia illis etiam inuitis negocium geri poteſt.*

a Fideicommiſſar.) *Quibus eſt fideicommiſſum ſingulare relictum,* 5 *Diuerſum enim eſt in fideicommiſſario uniuerſali, cui debet tota hæreditas reſtitui, quia is heredis titulum* [z] *ſuſtinet, in eumq́; transferuntur per reſtitutionem hereditatis omnia iura, & actiones hereditariæ.*

b. Noſtra conſtitutio) *Neque tamen opus erat Iuſtinianea conſtitutione aliqua, cum Imperator Zeno* [a] *dudum reſcripſerit,* non prohiberi teſtatorem, teſtibus ad efficiendam uoluntatem adhibitis, quod uoluerit relinquere. 6 *Cæterum uolunt nonnulli hanc conſtitutionem non modo in teſtamento ſcripto, etiam nuncupatiuo, in ſcripturam per notarium redacto, obtinere: ſed & in mera ſimplicique nuncupatione, nulla ſcriptura, uel fide publica adiuta eundem locum habere, quibus accedo, utcunque multis repugnantibus eum & Zenoniana lege & ſupradictis omnibus (quæ & in hanc ſpeciem concurrunt) id probetur.*

d De quo Dd. in c. perſonas de teſt.
e fac. l. 1. § in propria. quando appelland.
f l. dictantib. C. eo.
g l. ſi quis ita. de rebus duob.
h Bar. d. l. omnibus argu. l. ſi quis ex arg § Cogetur. & edend.
i Glo. 1 l. qui teſta. de teſt.
k Argumento ſup. de ſatiſd. tuto. in princ.
l Fab. hic Panor. c. inſuper. de teſtib.
m Argumento. d. l. 1. de auto. tutor.
n Vigl. hic, & Dec. in c. inſuper. de teſtib. Iaſ. in d. dictantib in fin.
o in Apicib. iuris. tit. de teſt. ordin. Axio. 15.
p d. l. qui in teſtã. in fi.
q l. inuitum. de ſeruit. urb. præd.
r per tex. noſtrum hic.
s §. Ante hæredis. inf. de legatis.
t d. l. ſi quis ita.
u d. l. in princ.
x l. ſi. de teſtib.
y l. Coram. in fi. de uerb ſig.
z l. 1 §. ſi hæres. & l. reſtituta. Ad Trebel. l. ſi uecem. §. ſi extraneus. de bonis liber.

§. Nihil autem.

1 *In qualibet materia teſtamentum ſcribi poteſt*
2 *Tabulas teſtamenti, omnem figuram materiæ accipimus.*
3 *Opiſthographum quid ſit apud Vlpianum.*
4 *Non refert, quibus litteris, quaue lingua teſtamentum ſcribatur.*

Nihil autem intereſt, teſtamentum in *a* tabulis, an in *b* chartis, membranisve, vel in alia materia fiat.

1 Videbatur *referre, in quanam materia ſcriberetur teſtamentum, cum & notario non liceat inſtrumentum in deleticia, aut parum munda* [a] *charta conſcribere. Verum ultimæ uoluntatis tantus eſt fauor, ut nihil interſit, cuiuſnam generis ſit materia, in qua ſcribatur teſtamentum.*

a In tabulis.) 2 *Sic Vlpianus* [b] Tabulas teſtamenti (*inquit*) omnem materiæ figuram accipimus, nempe ſiue tabulæ ſint ligneæ, ſiue cuiuſcunque alterius materiæ, ſiue chartæ, ſiue membranæ, ſiue corium animalis alicuius, tabulæ recte dicuntur. *Idem ſi in philyra, aut tilia, aut in ebore ſcriptum* [c] *ſit teſtamentum. Scribebant* [d] *etiam olim in tabulis ceratis, ſiue cera illitis quæ & Codicilli & pugillares dicuntur. Hodie pugillaribus lapideis frequenter utimur. In quacunque ergo huiuſmodi materia quis ſcribat, ualebit uoluntas.*

b An in chartis.) Chartæ appellatiò (*inquit* [e] *Vlpian.*) & ad nouam chartã refertur, & ad deleticiam. Proinde etſi in Opiſthographo quis teſtatus ſit, hinc peti poteſt bonorum poſſeſſio.) 3 *Opiſthographum autem intelligit, chartam utroque latere ſcriptam, ideſt, intus & à tergo: quæ plerunque non ſpecie libelli erat, ſed uoluminis inſtar torquebatur, quo more ueteres ſcripta edidiſſe feruntur, ἀπὸ τοῦ ὄπισθεν, quod poſt & retro ſignificat καὶ γράφη ſcriptura.*

c Membranisve.) *Quæ inter chartam, papyrum, membranam, & corium ſit differentia, alibi diximus. Cæterum quam uaria fuerit olim ſcribendi materia, uide Alex. Neap. li. Genial. 2. c. 30.* 4 *Illud addendũ, ſicut non refert, in qua materia teſtamentum ſcribatur, ita etiam quibuſcunque literis, & notis* [f] *conſuetis, quibuſcunque uerbis defuncti mentem declarantibus,* [g] *quacunque etiam lingua,* [h] *ſcribi poſſe receptũ eſt.*

a d. l. dictantib.
b in l. 1. de bo. poſ. ſecundum tab.
c l. Librorum. De lega. 3.
d Vigl. hic.
e l. Chartæ. de bo. poſſ. ſecundum tab.
f Bar. l. quoties. § 1. de hæt. inſt.
g l. quoniam. indigoum. C. hoc tit.
h l. Hac conſultiſſ. § illud etiã. Hoc ipſo tit.

§. Sed & unum.

1 *Vnum teſtamentum pluribus exemplis ſcribi poteſt.*

2 Et

2 *Et ſingulis exemplis plena fides habetur.*
3 *Quando id ſit neceſſarium.*

Sed & vnum teſtamentum pluribus a Codicibus conficere b quis poteſt, ſecundum c obtinentem tamen obſeruationem omnibus factis: quod interdum etiam neceſſariũ eſt, veluti ſi quis nauigaturus, & ſecum ferre, & domi relinquere iudiciorum ſuorum cõteſtationem uelit, vel propter alias d innumerabiles cauſas, quæ humanis neceſſitatib. imminent.

a Pluribus Codicib.} *Ideſt, exemplis.* a 1 *ſicq; plurib. exemplis poteſt alicuius teſtamentum ſcribi, & ipſum tamen eſt idem, atque vnum. Nam ſi diuerſa eſt uoluntas poſteriore prima rumpitur.* b *Eodem modo de iiſdem legatis & fideicommiſſis plures codicilli fieri poſſunt, licet hoc amplius ſi in ipſis, quod etiã plures eſſe poſſunt diuerſam habentes voluntatem, quod in teſtamentis* c *non eſt.*
b Conficere quis poteſt.} *Nempe vt uno amiſſa, ex alio voluntas conſeruetur.*
c Secundum obtin.} *Ideſt, iuxta debitam & à Iure ciuili requiſitam ſolennitatem, ut ſcilicet in his omnia ſolenniter ſcripta fuerint & ſubſignata: alioqui ſi nuda erunt exempla, nihil probabunt.* d 2 *Et tali caſu, quando pluribus Codicibus ſcripta eſt alicuius ſuprema uoluntas, diſputandum non eſt, quibus magis credendum: quia cum quodque exemplum prototypon ſit, ſeu originale, ſequitur quoduis abſque alia authenticatione plene probare.* e
d Innumerab. cauſ.} *Poteſt enim ſi unum tantum teſtamenti exemplum ſit, facile ab hæredibus legitimis ſupprimi, aut occultari.* f *Poteſt item incendio, incurſu hoſtium, & alijs caſibus interdicere: & chartis & mures inſidiantur.* g

a l. vnum. ff. eod.
b §. ſed etſi quis. inf. quibus mod. teſt. infir.
c § fi. inf. de Codicill.
d Gl. hic uerbi, imminent.
e Fab. hic glo. in d. l. unum.
f Argumẽto. l. antep: §. ult. quemad. teſt. ape.
g Glo. 1. §. ulti. De bono. poſſ. ſecundum tab.

§. Sed hæc quidem.

1 *Teſtamentum nuncupatiuum hodie in uſu eſſe*
2 *Teſtamentum nuncupatiuum eſt iuris ciuilis.*
3 *Et unde ſit dictum, quidq; ſit nuncupare.*
4 *Nuncupatiuum in quo differat à teſtamento ſcripto*
5 *Quomodo hodie nuncupatiuo utamur.*

Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ ſcriptis conficiuntur, ſufficiunt. Si a quis autem ſine ſcriptis voluerit ordinare Iure ciuili teſtamentum, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum Iure ciuili, firmumque conſtitutum.

a Si quis autem ſine ſcrip.) 1 *Hoc §. Imperator de teſtamento ſine ſcriptis, ſiue de non ſcripto agit, quo hodie uulgo utimur, licet non omnino ex ueteri forma.* 2 *Et hoc teſtamentum prorſus ciuile eſſe, nec quicquam de iure Pratorio participare, Viglius admonet, quomodo enim Prator id uoſſet, qui ſigna teſtiũ ſemper requirit?* a 3 Nuncupatiuum *autem* teſtamentum *ſic dicitur, quia in eo nulla ſcriptura opus eſt, ſed per nuncupatione*[illegible] *ſlic omnia, & uiua teſtatoris uoce ordinari poſſunt.* b *Eſt autem* nuncupare, *uoluntatem ſuam declar*[illegible] *hæredemq́ue palam coram teſtibus exprimere, ac nominare. Nec ſufficit, ſi per aliũ nominatur hæres, a*[illegible]*nde à teſtatore ſimpliciter* c *adprobetur, cum forma ad amuſſim obſeruari* d *debeat. Alciatus* e *in* [illegible]*ergis* Nuncupatiuum teſtamentum *inde dici putat, quod nuncupare ſit nomina capere: vnde q*[illegible] proprijs *(inquit)* nominibus teſtes accipiebantur, videtur dictum id eſt teſtamentum, [illegible]enim alia ſolennitate opus erat. 4 *Porro in eo potiſſimum differt hoc nuncupatorium à teſtamen*[illegible] *ſcripto; quod in hoc teſtator celare poteſt ſuam uoluntatem, in illo reuelare* f *cogitur. Alia autem requiſita omnia, quæ in ſolenni teſtamento deſiderantur, & in hoc noſtro interuenire debent, excepta ſola ſubſcriptione & deſignatione teſtium.* 5 *Proinde olim mos erat, coram ſeptem idoneis teſtibus rogato adhibitis, nuncupare uoluntatem: deinde iidem ab hærede (mortuo teſtatore) apud Iudicem ſiſtebantur, ubi defuncti ſupremum Iudicium exponebant. Hodie uero nuncupatio in ſcripturam etiam redigi fere ſemper à Notarijs ſolet: quo facto, etiamſi deinde uel decedant teſtes, uel alias reddantur inhabiles, nihil officit. Nuncupatã. n. uoluntatem Iudici declarare non debebunt, cum tabellionis publicum inſtrumentum ſatis eam* g *probet. Neque ideo tamen deſinit hoc teſtamentum nuncupatiuum eſſe; quoniam non ad ſubſtantiam, ſed ad maiorem actus comprobationem, ac perpetuam rei memoriam, ſcriptura* h *pertinet.*

a Theop. hic.
b l. Hac conſultiſſima. § per nuncupa ion. C. eod. tit. de teſta.
c Bal. in l. iubemus C. hoc tit.
d l. qui per ſalutem de inteiur.
e l. 2. Pateig e 3 2 a
f l. Hæredes palam ff. hoc tit.
g l. in donationib. C. de don. Bar. & Dd. in l. 2 queſ. teſt. ape. & l. ſi C. de fideicom.
h Argumento l. cõtrahitur. De pig.

cupati ſunt quod merito noſtra[b] conſtitutio introduxit. Quoquo enim modo uoluntas eius ſuprema inueniatur, ſiue ſcripta, ſiue ſine ſcriptura, ualet teſtamentum ex uolũtate eius.

Propter imperitiam,} 1 *Videtur Iuſtinianus hic velle, quod cauſa militaris priuilegij circa teſtamẽta ſit ipſorum militum imperitia: quia potius arma, & militarem diſciplinam, quam leges ſcire teneantur.* [a] *Sed hæc nõ fuit finalis cauſa huius priuilegij. Sequeretur enim quod ſi peritus iuris militaret (vt ſub Cæſare Trebatius, ſub Traiano Iulius Frõtinus) hoc militari beneficio vti non poſſet, quod abſurdum eſt. Sed & idẽ in ruſticis,* [b] *mulierib.* [c] *& minorib.* [d] *extra caſtra locum haberet: quia cum illis quoque iura humanius agere ſolent circa legum ignorantiam. Præterea & tum ſubueniendum eſſet militib. cum in hybernis agerent, aut non amplius eſſent in expeditione; quod tamen falſum eſt.* 2 *Quare Decius* [e] *ob publicam utilitatem, qua ſe morti exponunt, tributum id militib. prodidit, quod & præſens textus ſatis euincit his verbis:* Cum in expeditionibus occupati ſunt. *Finalis ergo huius priuilegij cauſa ex iuſta armorum occupatione procedit, vt etiamſi alioqui ſciat quis ſolemnia iuris, tamen occupatio militiæ excuſet.* 3 *Hocq; eſt, quod vulgo dicitur. Inter armorum ſtrepitum ſilere leges.* [f] 4 *Quod autem hoc illis ob imperitiam indultum eſſe leges quandoque dicunt,* [g] *hoc de cauſa impulſiua accipiendum eſt, quæ adiumentum ſaltem attulit, mouitq; aliquo modo Imp. vt hoc ſingulare ius inducerent. Sic Calphurniam edicto cauſam dediſſe, Vlpianus* [h] *ait, ne deinceps mulierib. poſtulandi ius eſſet: cum tamen alia ſit eius edicti finalis cauſa, videlicet ne contra pudicitiam, ſexui conuenientem mulieris, alienis & virilibus fungantur* [i] *officijs.*

a Conſtitutionibus principalibus.} 5 *Meminit harum Vlpianus. Militibus (inquiens)* liberam teſtamenti factionem primum quidem D. Iulius Cæſar conceſſit: ſed ea conceſſio temporalis erat. Poſtea uero primus D. Titus dedit: poſt hos Domitianus, & poſtea D. Nerua pleniſſimam indulgentiã in milites contulit: eamque & Traianus ſecutus eſt, & exinde mandatis inſeri cæpit caput tale. 6 Cum in notitiam meam perlatum ſit, ſubinde teſtamenta à commilitonibus relicta proferri, quæ poſſint in controuerſiam deduci, ſi ad diligentiam legum & obſeruantiam reuocentur; ſecutus animi mei integritudinem erga optimos fideliſſimosque commilitones, ſimplicitati illorum conſulendum eſſe exiſtimaui: vt quoquo modo teſtati fuiſſent, rata eſſet eorum voluntas. Faciant igitur teſtamentum quoquo modo velint, faciant quo modo poterunt, ſufficiatque ad bonorum ſuorum diuiſionẽ faciendam nuda voluntas teſtatoris. 7 *Hanc Traiani Imp. conſtitutionem aſcribere volui, quoniam ea ob id ſemper tenenda eſt, quod illi omnia militum circa teſtamenta priuilegia innitantur, quorum plurimas ſpecies Bartolus* [k] *& alij* [l] *diligenter in vnum congeſſerunt, eas paucis referre placet.* 8 *Militib. ergo circa vltimam voluntatem multæ ſolennitates remittuntur. Primo, in forma teſtandi non ligantur numero ſeptenario teſtium. Secundo etiam non rogati teſtes admittuntur. Tertio, ſi miles filium ſciens prætereat, valet nihilominus teſtamentum.* [m] *Quarto quomodocunque ſcribant in charta, aut in clypeo, vel in vagina, adeoq; in puluere, valebunt teſtationes* [n] *mentis ſuæ. Quinto agnatione ſui hæredis non rumpitur* [o] *teſtamentum. Sexto in codicillis quoq; poteſt hæredem inſtituere.* [p] *Septimo, teſtamẽta militũ faciliùs, quã aliorum & irritantur & confirmantur, inſpecta voluntate eorum.* [q] *Octauo, militi permittitur filio facere teſtamentum, quamuis ſibi non fecerit, aut ſi factum nemo adiuuerit.* [r] *Nono, poteſt miles plura teſtamenta facere, & ſiue ſimul fecerit, ſiue ſeparatim, utique ualebunt.* [ſ] *Decimo, capite damnatus ex militari delicto recte teſtamentum facit ſuper bonis duntaxat caſtrenſibus. Vndecimo, ſi miles incertus, an ſui iuris ſit, teſtatus fuerit, in ea conditione eſt teſtamentum eius, vt valeat.* [u] *Duodecimo: ſurdus & mutus miles teſtari põt.* [x] *Decimotertio: deportati, & fere omnes, qui iure ciuili teſtamenti factionem non habent, à milite hæredes inſtitui poſſunt.* [y] *Decimoquarto, tametſi iure communi liceat affectionis gratia donare:* [z] *milites tamen poſſunt aliquid relinquere mulieri, in quam turpis ſuſpicio cadere* [a] *poteſt. Decimoquinto miles poteſt mori partim teſtatus, partim* [b] *inteſtatus. Decimoſexto, poſſunt milites etiam his, qui extranei hæredes eis extiterint, ſubſtituere in his duntaxat, quæ ſunt ex eorum teſtamento* [c] *conſecuti. Decimoſeptimo, miles exhæredato quoque & emancipato filio ſubſtituere poteſt, in his, ſcilicet, quæ ab ipſo ad eum, cui ſubſtituerit peruenerunt.* [d] *Decimooctauo, uerba obiter propter aliud prolata, poſſunt in militis teſtamento diſponendi uim habere: ut ſunt iſta:* Fortunato liberto meo, do, lego. [e] *Decimonono & ultimo, miles poteſt hæredem grauare legatis ultra dodrantem, ut nihil detrahat per legem Falcidiam.* [f]

b Noſtra conſtitutio.} *Quæ lib. 6. C.* [g] *tit. 23. extat.*

Illis autem temporibus.

1 *Ceſſante occupatione bellica ceſſat priuilegium teſtamenti militaris.*
2 *Milites ſtationarij & limitanei non poſſunt militariter teſtari.*
3 *Regula, ceſſante cauſa, ceſſare effectum, explicatur.*
4.5 *Finalis cauſa quæ ſit, & quæ impulſiua.*
6 *Cauſa in dubio impulſiua præſumitur.*
7 *Filiusf. poteſt in caſtris iure militari teſtari.*
8 *Pagani qui dicantur, & pagus quid ſit.*

f l. Si ex ceterum. §. ult. & l. ſeq. d. tit. & in l. in teſt. C. ad l. Falcid. g l. pen. C. de teſt. milit.

a l. ſi. C. de iure del.
b l. 2. §. 1. ſi quis in ius vocatus non ierit. l. ſi. C. de teſtam.
c l. Error. de iuris. & fac. igno.
d Tit. de teſt. min. & ff. Cod.
e In l. Quanquam C. de mil. teſt.
f Facit huc quod de Caio Mario Vale. Max. li. 5. c. 2. recitat.
g Vt hic & l. ff. eo. l. fin. C. eod.
h l. 1. §. ſecundo loco. De poſtul.
i l. 5. ibi Dec. de reg. iuris.
k In l. Neque. n. in prin. de mil. teſt.
l Bal. in l. milites, C. eod. Iaſ. hic ad Porc. Ang. & Plãtea. in §. Sed etſi quis. inf. eo. Old. de iure ſingu. ti. de priuileg. mil.
m l. Quiiure l. Milites codicil. §. Miles in ſupremis. Hoc titul. Sicut certa. & l. ſeq. C. eo.
n l. Milites in expeditione. C. d. tit.
o l. idemque erit. eo. tit.
p d. l. milites codicill. in prin.
q l. in fraudem. §. 1. Hoc tit. & d. l. Milites codic. §. Veteranus.
r l. Miles ita hæredem an ſi. d. ti. 2.
ſ l. quærebatur. in princ. d. tit.
t l. Ex militari. in princ. eo. tit.
u d. l. Ex militari in prin. eo. tit.
x l. iure militari. e.
y l. Neque omnium. §. 1. eod. tit.
z l. Affectionis de dona.
a l. Miles ita. §. Mulier. Hoc titul. & mulierem. de his qui ut ind.
b d. l. Miles ita. in princ. & l. certi iuris. C. eo.
c l. Milites &c. Hoc ti. l. Centurio. de uulg. & pup.
d d. l. Miles ita. §. Exhæredatos.
e l. ex his omnib. C. hoc tit.

Illis autem temporib. per quæ citra expeditionum neceſſitatem, in alijs locis uel ſuis ædib. degunt, minime ad vendicandum tale priuilegium [a] adiuuantur. Sed [b] teſtari quidem, etſi filii familiarum ſint, propter malitiam cõceduntur, Iure [c] tamen communi eadem obſeruatione & in eorum teſtamentis adhibenda, quam in teſtamentis paganorũ [d] proxime expoſuimus.

Quum olim ex Principum [a] indulgentia milites, quocunque in loco agerent, militari iure teſtari poſſent: id poſtea reſtrinxit Iuſtinianus, [b] eam ad expeditionum ac occupationis bellicæ tempora coarctans, hocque temperamento accipiendum eſt, quod paulo ante [c] dixit ſua conſtitutione militaris teſtamenti beneficium eſſe introductum.

a Adiuuantur.) 1 *Cum enim iſtius priuilegij ratio ſupra [d] tradita (nempe occupatio bellica) tũ ceſſet, ipſum priuilegium ceſſare conſentaneum [e] eſt.* 2 *Ergo nec* milites Stationarij, *qui ad prouinciæ quietem aluntur, nec* limitanei, [g] *qui in locis hoſtium finitimis ad repentinos ipſorũ incurſus, intenti ſunt, nec [h] equites qui ſtipendio publico, etiam in pace, apud nos aluntur, hoc interea priuilegio fruentur, cum & tũ belli ceſſet neceſſitas.* 3 *Unde regulam collegit Accurſius,* [i] ceſſante cauſa ceſſare effectum, *quod de cã, quã vulgo finalem dicunt, acceptum, verum eſt.* [k] 4 *Eam Accurſius intelligit, ſine qua res eſſe non põt. Illud aũt limitationẽ recipit. Nam ſi duæ cauſæ finales fuerint, quarum vtralibet effectui pariundo ſufficit, vna tantum ſublata, quæ remanet, effectum conſeruabit.* [l] *quodſi neutra ſit eius potentia, vel ſola ſeorſimq́; producere poſſit effectum, mox quam ſuſtuleris vnam, etiamſi maneat altera extinguetur* [m] *effectus.* 5 *Aliave ro cauſa, quæ præcurſionem quandam adhibet ad efficiendum, & quoddam adfert per ſe adiumentum, etſi nõ neceſſarium, Impulſiua dicitur, ex cuius remotione non remoueri effectum, communiter traditum eſt. Exemplum eſt in Calphurnia, quę edicto cauſam dediſſe ſcribitur:* [n] *Item in Macedone o improbo fœneratore, qui cauſa fuit ſenatuſconſulti Macedoniani, a quo etiam nomen accepit.* 6 *Hincq́; eſt, quod aſſerens, ex ceſſatione cauſæ diſpoſitionem euerti, cauſam hanc vel illam fuiſſe finalem, probare* [p] *debeat, cum in dubio impulſiua eſſe præſumatur, quæ non tantam vim habet, vt diſpoſitionem* [q] *tollat.*

b Sed teſtari quidem.) *De caſtrenſi peculio, aut quaſi caſtrenſi, de alijs enim bonis filiofam. teſtari non licet, quod infra* [r] *ſuo loco exponet Imperator.*

c Iure tamen communi.) *Scilicet, cum extra caſtra degant.* 7 *Nã in caſtris etiã filiusf. iure militare teſtamentum facere poteſt, i. citra ſolennitatem iuris communis, utcunque Porcius contrarium ſenſerit.*

d Paganorum.) *Id eſt, non militantium.* 8 Paganis *enim proprie opponuntur militib. ut togati ſagatis cinctiq́;. Venit autem pagani appellatio a ruſticis domi relictis ad ruris culturam, à pagis* [t] *denominati, vt ſic dicerentur omnes, qui non militarent,* [u] *non modo ruſtici & agreſtes, ſed etiam ciues & vrbani* [x] *Pagus autem villa eſt, vel vicus, dictus à Græco nomine πηγή, ideſt fons, quod illi qui in vno pago habitãt plerunque vno vtantur fonte.*

a l. 1. ff. Hoc tit.
b in l. pen. C. de teſta. mili.
c in §. præce. verſ. quod π etito.
d In prin. huius. ti. num. 2.
e l fi. C. de reſt mil. c. cum ceſſante. De appel.
f l. Liminarchæ. ibi Budæus. de ſeruis fug.
g l 2. §. pro limitaneis C. de of. præfect. prætor. Afr.
h Vigl hic.
i gl. verbi adiuuantur. hic.
k vt i noſtro propoſito. hic.
l Exemplũ eſt in §. Affinitatis. & ibi Ang. ſup. de nup.
m Exemplũ ſumere licet ex c. quoniã frequẽter. §. Porro. ad §. ſeq. relato. vt lit. non conteſt. prout declarat Abbas in d. c. cum ceſſante.
n In l. 1. §. ſecundo loco de poſtulãd.
o l. 1. ad S. C. Mace.
p Ang. hic glo. l. 2 §. vlt & ibi Bart. de dona.
q gl. c. poſt tranſlationem. de renũ. tex. c. Ex parte 2. de conuerſ. cõiu.
r inf. Quib. non eſt permiſ. facere teſta. in prin.
ſ Vigl. hic.
t Zaſ. tract. ſubſt. e.
v l. 3. Si filiusfa. §. Sed ſi quidẽ hoc ut. l. filiusf.)
x de lib. & poſthu. Alcia. de ver. ſig. lib. 4.

§. Plane.

1 *Emendata huius §. lectio.*
2 *Vt teſtamentum militare obtineat, prius de militis voluntate conſtare debet.*
3 *Duo ad minus teſtes in teſtamento militari requiruntur.*

Plane de teſtamentis militum [a] diuus Traianus [b] Catilio Seuero ita reſcripſit, Id priuilegium, quod militantibus datum eſt, vt quoquo modo facta ab his teſtamenta, rata ſint, ſic intelligi debet, vt vtiq; prius [c] conſtare debeat teſtamentum factũ eſſe, quod & ſine ſcriptura, & à non militantib. quoque fieri poteſt. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis [d] ad hoc hominibus, vt voluntatem ſuam teſtaretur, ita locutus eſt, ut declararet, quem uellet ſibi hæredem eſſe, & cui libertatem tribueret. poteſt uideri ſine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus, & uoluntas eius rata habenda eſt. Cæterum ſi (vt plerunque ſermonibus fieri ſolet) dixit alicui. Ego te hæredem facio: aut bona mea tibi relinquo, non oportet hoc pro teſtamento obſeruari, Nec ullorum magis intereſt, quã ipſorum; quibus id priuilegium datum eſt eiuſmodi exemplum non admitti. alioqui nõ difficulter poſt mortem alicuius militis teſtes exiſter ent, qui affirmarent ſe audiſſe dicẽtem aliquem, relinquere ſe bona, cui uiſum ſit: & per hoc vera iudicia ſubuerterentur.

a Diuus Traianus.) *Hoc Traiani reſcriptum ad verbum Florentinus* [a] *recenſet, quod vel ob id mẽte tenendum eſt, quia aliam eiuſdem Traiani conſtitutionem ſupra à nobis relatam (a quo velut à fonte omnia teſtamenti militaris priuilegia deſcendere dixi) declarat.*

b Catilio Seuero.) 1 *Vulgati codices habẽt Statilio, ſed male.* Catilio. *u legit textus Noricus, atq; ita legẽdũ ce, Vigl.* [b] *Et cõmonet, ad quẽ extat quoq; Plinij Iunioris, q ſub Traiano vixit, epiſtola nõ in elegans, laudes Titi Ariſtonis Iurecõſulti cõtinens. Refert Bal.,.* [c] *hunc Catilium Seuerum fuiſſe Marci Imp. pro-*

a In l. Diuus. ff. hoc tit.
b atque ita reſtituenda eſt etiam d. l. Diuus.
c Hic.

auum

annum maternum, quem vrbica præfectura ſpoliauit Adrianus, quod Pii adoptionem uero animo tuliſſet, uidereturq́; ipſe affectare imperium.

c Conſtare debeat teſtamentum factum eſſe.] 2 *Hinc ergo diſcis, priuilegia militãtib. conceſſa, quod quo modo uolent, quo modo poſſint, teſtari ipſis liceat, tum demum obtinere, quando de ipſorum voluntate conſtat, nempe quod vere teſtari voluerint. Et hoc Doctores* [d] *generaliter in omni actu procedere tradũt,* [e] *quod ſemper is, qui aliquid aſſerit, antea probare debeat hoc, cui illud innititur, & ſine quo cõſiſtere nequit. quandoquidem rei qualitas fruſtra quæritur, niſi & ipſa res ſubſiſtere doceatur. Exempla ad hanc doctrinã multa congerunt interpretes,* [e] *nec controuerſiam aliquam patitur.*

d Conuocatis hom.] *Id eſt, teſtib. duobus ad minus.* 3 *nam & in militari teſtamento duo vel tres teſtes adhiberi debent, cum ius gentiũ id exigat, ſecundum quod militum teſtamenta cenſeri, vulgatum eſt*

d In. de Plat. & alij. hic Barto. in d. l. Diuus.
e Argumento hic. & d. l. Diuus. & l. 4. §. cõdemnatũ. De re iud. iuncta l. Non ignorat. Qui accuſa. non poſſ. cum ſimil.
f Bar. d. l. Neque. n. de mil. teſt. dixi. ſup. ad Rub. hoc titul.

§. Quinimo.

1 *Accurſij intellectus ad hunc §. reprobatur.*
2 *Iaſonis intellectus adhuc §. verus eſt.*

Quinimo & mutus [a] & ſurdus miles teſtamentum facere poteſt.

a Mutus & ſurdus.) 1 *Accurſius* [a] *putat hunc § loqui de muto & ſurdo ſimul à natura, quaſi militari priuilegio ipſi teſtari concedatur, licet iure cõi teſtamentũ facere non poſſit.* [b] *Vnde ſequeretur, imperatorem non tantum circa ſolennia teſtamenti, ſed etiam circa teſtantis perſonam hoc militantibus beneficiũ indulſiſſe. Sed hoc falſum eſſe, Faber &* [c] *Iaſon recte cenſent: cum talis, cui nec audire nec loqui à natura conceſſum eſt, militiæ nomen dare non poſſit. Si n. miles, cui hæc calamitas accidit ob hanc cauſam dimitti* [d] *ſolet: quãto minus talis recipi à principio dẽt, cui à natura hæc vitia* [e] *adſunt?* 2 *Quare Iaſon Imperatorẽ hoc loci de illo tantum ſentire exiſtimat, qui ſit mutus & ſurdus ſimul ex accidenti, neque ſcribere ſciat. Cum enim milites per notas poſſint teſtamentum* [f] *facere, videtur quod hoc caſu uel nutu etiam, uel ſignis idem illi facere liceat. Atque hic intellectus eo argumento adiuuatur, quod caſu muti & ſurdi effecti, & à Principe teſtamenti factionem impetrare poſſunt: ut id uideatur militantibus generaliter ſine libello concedi, quod ipſis permittere ſupplicantibus Princeps* [g] *ſolebat. Et hanc ex Fulgoſio opinionẽ* [h] *Angelus etiam refert atque approbat.*

a gio. s. hic.
b l. Diſcretis. C. Qui teſtam. fac. poſſ.
c Hic ad Porc. Idẽ Vigl. & Centiũe. tradunt.
d argum. l. Iure militari. hoc tit.
e Argumento l. Pater furioſo. de his qui ſunt ſui uel alieni iuri.
f l. Lucius. eod.
g l. Si mutus. de teſt.
h In §. Itẽ ſurdus. inſt. tit. prox. ſeq.

§. Sed hactenus.

1 *Hunc §. omnibus militibus loqui.*
2 *Teſtamentum militare valet intra annum a miſſione fallit. ut nu. 4. 5.*
3 *Quod de cauſaria miſſione accipiendum eſt.*
6 *In teſtamento militari conditionis euentus retrotrahitur, ad tempus declaratæ uoluntatis.*

Sed hactenus hoc [a] illis à principalib. conſtitutionib. conceditur, quatenus militant, & in caſtris degunt. Poſt miſſionem vero veterani, uel extra caſtra alij ſi faciunt adhuc militantes teſtamentum, communi [b] omnium ciuium Romanorum Iure id facere debent. Et quod in caſtris fecerint teſtamentum, non communi Iure, ſed quomodo [c] uoluerint poſt [d] miſſionem intra annum tantum valebit. Quid ergo ſi intra annum quis deceſſerit, conditio autem hæredi adſcripta, poſt annum extiterit? an quaſi militis teſtamentum ualeat? Et placet ualere [e] quaſi militis.

a Hoc illis.) 1 *Quibuſcunq; militibus: eſt enim hic §. ad omnes milites generaliter referendus,* [a] *quod ſcilicet tum demum militari iure teſtari poſſunt, quando in expeditione bellica ſunt.*

b Omnium.] *Id eſt, obſeruatis ſolennitatibus à iure ciuili ad ordinanda teſtamenta præſcriptis: & ſic nota, poſt miſſionem & abſolutionem à militia, illud priuilegium militariter teſtandi finiri, quæ additio excuſat Imperatorem à ſuperfluitate, quæ alias ipſi impingi* [b] *poſſet.*

c Quomodo voluerit.) *Id eſt, citra ſolemnitatem iuris communis.*

d Poſt miſsionem.) 2 *Hinc annotandum, teſtamentum in caſtris iure militari factum, non tantùm valere quando in expeditione decedit miles. ſed etſi intra annum à miſſione moriatur extra* [c] *militiam: poſt annum uerò elapſum deſinit valere.* 3 *Loquitur autem textus de honeſta & cauſaria miſſione, non ignominioſa: vt ſimiles ob prouectæ ætatis* [d] *ſenium, aut propter infirmam ualetudinem, uel aliam conſimilem cauſam dimiſſus* [e] *ſit.* 4 *Porrò illud beneficium, quod militare teſtamentum intra annum poſt miſſionem valeat, illis tantùm indultum eſſe Aphricanus* [f] *ait, qui mitti ſolent à militia, non etiam his, qui deſinunt militare ſine miſſione, id eſt, acceptis ſucceſſoribus: ut ſunt præfecti & tribuni.* 5 *Sed nec ad illos hoc priuilegium pertinet, qui non ſunt milites, in procinctu tamen verſantur.*

a contra Accur. hic per l. Quod conſtitutũ. & l. quod dicitur. vnde hic §. eſt deſumptus. Hoc tit.
b Propter §. illis autem. ſup. eo.
c d. l. quod dicitur
d l. 2. C. de his qui nõ imp. ſti. li. 10.
e l. 2. § ignominiæ de infam.
f l. Quod conſtitutum. hoc. tit. facit l. Tribu. eod.

g l.1.De bon. poſſ. ex teſta.milit.
d Vide iura hic in gl.verb. valere.

licet enim hi ob imminent mortis periculum teſtari militari iure poſſint, & ſuprema ipſorum iudicia rata haberi [g] *debeant: ab huius tamen anni priuilegio excluduntur.*

e Valere quaſi militis.) 6 *Et ratio eſt, quoniam in teſtamentis euentus conditionis appoſitæ retrotrahitur ad tempus declaratæ voluntatis: & ideo hæres conditionaliter inſtitutus perinde habetur, ac ſi purè inſtitutus ſtatim poſt militis mortem* [h] *adijſſet.*

§.Sed etſi quis.

1 *Teſtamentum à pagano non rite factum, per ſequentem militiam confirmatur.*
2 *Si tamen nouæ voluntatis extent argumenta.*
3 *Diſcuſſus §.Teſtamentum in l in fraudem. De milit.teſta.*
4 *Per aditionem vel detractionem adprobare dicimur teſtamentum.*
5 *Capitis diminutio non infirmat militare teſtamentum.*

Sed etſi quis ante militiam [a] non Iure fecit teſtamentum, & miles factus, & in expeditione degens reſignauit illud, & quædam adiecit, ſiue detraxit, vel alias manifeſta eſt militis voluntas hoc [b] valere uolentis: dicendum eſt, valere hoc teſtamentum, quaſi ex noua militis voluntate. Denique [c] etſi in arrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamiliàs emancipatus eſt, teſtamentum [d] eius quaſi ex noua militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum [e] fieri.

a Non iure.) *Quia deficiebant forte aliquæ ſolennitates, in pagano teſtamento neceſſariæ.*

b Valere.) *Scilicet iure militari, non vt paganicum.* 1 *Et ſic obſerua teſtamentum à pagano non rite & citra ſolennium obſeruationem factum, per ſequentem militiam confirmari, non quidem ipſo iure, id eſt, ſine alio hominis adminiculo:* 2 *Sed ita demum, ſi noua voluntatis extent argumenta: vtputa quod tabulas inciderit, & legerit teſtamentum, & rurſus ſuo ſigno ſignauerit:* [a] *Item ſi quid interleuerit, perduxerit, adiecerit, emendauerit, aut ſimile quid fecerit, vnde colligi noua ipſius voluntas poſſit.* [b] 3 *Sed nonne obſtat D.Pij* [c] *reſcriptum, in quo teſtamentum ante militiã factũ ualere oſtendit ob id tantũ, quia contraria nõ appareat voluntas? Doctores communiter reſpondent, hoc ſpeciale eſſe in milite non militante, & ante militiam teſtante, quod reprehendit Viglius, cum, qui non eſt in numeris, miles vtique non ſit, & ubi incipit, quis eſſe miles; ibi & militia intelligatur. Quare ipſe ad verba interpoſita* [d] *aduertendum monet. Nam ex iſtis uerbis textus* (Si militis ſubiuncta voluntas contraria non ſit) *ſatis adparet, aliquam ſubiunctam fuiſſe voluntatem: vt idem ſit, quod in §.noſtro. Etenim ſi alius eſſet ſenſus, verti verba debuiſſent ſic:* (Si contraria voluntas non ſit ſubſecuta.) *Hoc & mihi probatur.* 4 *Ex prædictis diſce, quod ſicut per ſigilli adpoſitionem inducitur adprobatio* [e] *actus, ita per additionem vel detractionem cenſemur aliquid confirmare. Hinc dixit Baldus,* [f] *eum, qui conſilio ab altero compoſito aliquid adijcit, ſeu detrahit, intelligi in reliquis adprobare.*

a l.Tribunus.§. cũ aliquis. Hoc tit.
b d.§.cum aliquis. & l.Idemq. l.Titius. l qđ dicitur. in fine. hoc titul.
c l.In fraudẽ.§. Teſtamẽto. hoc titu.
d In d.§. Teſtamẽtum.
e Por. hic.
f In d.l. Tribunus. §.1.
g In l Miles filiusfa.& l.ſequẽ. Hoc tit.

c Etſi in arrogationem.) *Hic locus ex Martiano* [g] *& Tertylliano deſcriptus uidetur. Sic enim Martianus ait,*) Miles filiusfam. ſi capite minutus fuerit, vel emancipatus, vel in adoptionem datus à patre ſuo, teſtamentum eius ualet, quaſi ex noua voluntate.) *Subiungit Tertyllianus;* Idem eſt, etſi paterfamiles de caſtrenſibus rebus duntaxat teſtatus, arrogandum ſe dederit. Si vero miſſus iam hoc fecerit, non ualet teſtamentum.

d Teſtamentum eius.) *Scilicet antea factum.*

e Irritum fieri.) 5 *Et recte: Capitis enim diminutio, iuris ciuilis commentum, tabulas militis non poteſt infirmare, cum militare teſtamentum, quod iuris ciuilis obſeruationi non ſubeſt, ſed ſecundum ius gentium* [h] *cenſetur, confecerit. Vnde colligis, quod nec arrogatio militis, nec emancipatio filijfa. reſcindere teſtamenta, iure militari prius confecta, valeat.* [i]

h Bart.l.Neque. n. Hoc tit.
i fac.l 1.§. Sed ſi filiusfa. Hoc tit.

§.Sciendum.

1 *Filiusfam. de caſtrenſi, & quaſi caſtrenſi peculio, teſtari poteſt.*
2 *Olim non omnibus filijsfa. de peculio caſtrenſi vel quaſi, teſtari permittebatur.*
3 *Filiusfa. duplex priuilegium habet in caſtrenſi: & quaſi caſtr. peculio.*
4 *Olim poterat filiusfa. præterire patrem, hodie ſecus.*
5 *Contra teſtamentum filijfa. militari iure factum, non dari querelam inofficioſi.*

Sciendum tamen eſt, quod cum ad [a] exemplum caſtrenſis peculij, tam anteriores [b] leges, quam principales [c] conſtitutiones, quibuſdam quaſi caſtrenſia dederant peculia, & [d] horum quibuſdam permiſſum fuerat etiam in poteſtate degentibus teſtari, noſtra id [e] conſtitutio latius extendens; permiſerit omnibus in huiuſmodi peculijs teſtari quidẽ ſed iure communi. Cuius conſtitutionis tenore perſpecto, licentia eſt, nihil eorum, quæ ad præfatum ius pertinent ignorare.

a Ad exemplum.caſtrenſis peculij. *Filiumf.duplex habere peculiũ,caſtrenſe;& quaſi caſtrenſe, alibi [a] diximus:in vtroq; & proprietas & vſusfructus penes ipſum eſt,nec quicquam ad patrẽ pertinet.* 1 *De caſtrenſib.bonis filiusf.teſtari poſſe* [b] *audiuimus:In caſtris quidẽ priuilegio militari:extra militiã vero obſeruata iuris cõis ſolennitate.Hoc idem Imperator præſenti loco ad bona quaſi caſtrenſia producit, vt & de illis filiofa.teſtari licitum ſit,ſaltem ſecundum iuris cõis diſpoſitionem, adhibitis omnibus ſolemnibus.*
b Anteriores leges.) *Duo tantum Vlpiani reſponſa in Pandectis* [c] *reperio, quæ quaſi caſtrenſis peculij mentionem faciant,hic ad marginem adſcripta.*
c Principales conſt.} *Extant adhuc duæ,ea de re conſtitutiones,Honorij* [d] *& Theodoſij Imp.ad Euſtachium Præfect. prætorio li.1.Cod.tit.52.& lib.2.tit.7.*
d Et horum quibuſdam.} 2 *Et ſic eo iure non omnib.filijsf.ſed quibuſdam tantum teſtari permiſſum erat,velutí* [e] *proconſulib.præfectis legionum,præſidib.prouinciarum,& omnibus publica dignitate præditis:at non patronis cauſarum,nec magiſtris ſtudiorum,nec medicis,nec alijs omnino ſalaria publica percipientibus.*
e Noſtra id conſtitutio.} 3 *Extat hæc Iuſtiniani* [f] *conſtitutio,lib.3.C.tit.28.& duplex priuilegium continet,quòd filiofa.in caſtrenſi & quaſi caſtrenſi peculio conceditur;Primum quod de eo teſtamentũ facere poſſit:alterum quod & teſtamentum non ſubiaceat querelæ inofficioſi,etiamſi patrẽ prætereat.* 4 *Sed hoc poſterius hodie per Nouellam* [h] *conſtitutionem correctũ eſt,qua expreſſe diſponitur*, liberos in his rebus,in quibus teſtandi habent poteſtatem,non poſſe ſine legitima cauſa parentes præterire, vel exhæredes ſcribere.*quod neceſſario de filijsf. itemq; de caſtrenſib. vel quaſi caſtrenſib.bonis accipi debet, cum aliter filijsfa.teſtamentum facere nequeant:emancipati vero de omnib.* [i] *teſtentur. Vnde ſi ab ipſis hodie prætereantur parentes;teſtamentum per inofficioſi querelam expugnari poterit, qua inſtitutio tota reſcinditur,ſaluis hodie legatis.* [k] *Alij tamen* conditionem ex lege *ipſis competere malunt, quæ à ſcriptis hæredibus ſola legitima auferatur.Et prædicta vera ſunt,quando filiusf.extra militiam iure cõmuni teſtamentum fecit.* 5 *Quid autem,ſi in caſtris iure militari teſtatus eſt,parentesq; præterijt,an tum quoque teſtamentum eius impugnari poterit? Et* [l] *pleriq; aiunt: Alij* [m] *contra, non reſcindi teſtamentum per querelam putant,quibus accedo,quia cùm Nouella conſtitutio nihil de hoc expreſſe dicat ,ratio interpretationis ſanè ſuadet,vt & de veteri iure,& militum priuilegijs quam minimum detrahamus.*

a ſup.per quas perſ. nobis acq.in pri.
b §.illis aũt.ſup.eo.
c l.1.§ Hoc autem ad Treb. & l.1.§. Nec caſtrenſe.de collatio.
d l.velut.C. de aſſeſſo.
e Bald.hic.
f l.fi.C. de inoff. te.
g d.l.fi.§.In his.
h In Nouell. ut cũ de app. cognoſc. §. Et hæc quidẽ.
i Alex.in Auth. ex cauſa.C.de liber. præte.
k d.Auth. ex cauſa ibi Alex.
l Ang.in §.illis autem.ſup.eo.
m Bar.d. l.fi. Iaſ. in l.Sicut.C.hoc tit. Io.de Plat.in d §. illis autem.& ibi Vigl. poſt Baue. hoc late proſequitur.

Quibus non permiſſum facere teſt. tit. xij.

1 *Diſpenſa huius tituli collocatio.*

COgnita teſtamentorum ordinatione,conſequenter de perſonis,quæ factionem eorum habent, videndum eſt.* 2 *Et quanquam nonnulli præpoſterum hunc eſſe ordinẽ dicant, cum ratio exigat, vt ſemper à perſonis* [a] *incipiamus,eſt tamen hoc leuiuſculum,nec quicquam fere conſiſtet, ſi ad tã exactam methodum omnia expendere velimus.Sane videtur Imperator ad iuſtum docendi ordinem reſpexiſſe,quaſi iuuentus longe facilius hanc vltimarũ voluntatum materiã cognitura eſſet,ſi primo, quid eſſet teſtamentum,eiusq; ordinandi vim perciperet:deinde quibus permiſſum ſit illud facere.*

a l.Si quæramus.de teſtam.

Princip. tit.

1 *Regulariter omnib.teſtamentum facere licet.*
2 *Filiusfam.teſtari non poteſt,neq; codicillari, donare tamen mortis cauſa patre conſentiente poteſt.*
3 *Et quæ ſit diuerſi iuris ratio.*
4 *De bonis caſtrenſibus,& quaſi,filiusfa.teſtari iure poteſt.*
5 *Quid de bonis aduentitijs?*
6 *Reſtitutus.ſ.1.in Nouel.vt liceat mat.& auiæ.*
7 *Filiusf.de aduentitijs & profectitijs ad pias cauſas teſtari non vetatur.*
8 *Filiof.in bonis caſtrenſib.& quaſi inteſtato morienti,quomodo ſuccedatur.*
9 *Multiplex caſtrenſis peculij priuilegium.*
10 *Filijfamilias teſtamentum per emancipationem non confirmatur.*

NON tamen omnib.licet facere teſtamentum,ſtatim n.ij,qui [a] alieno iure ſubiecti ſunt teſtamenti faciendi ius non [b] habent:adeo quidem,vt quamuis parentes eis permiſerint,nihilo magis iure teſtari poſſunt:exceptis [c] ijs, quos antea enumerauimus,& præcipue militibus,qui in poteſtate parentum ſunt,quibus de eo, quod in caſtris acquiſierunt,permiſſum eſt ex conſtitutionibus principum teſtamentum facere. Quod quidem ius ab initio tantum militantibus datum eſt, tam ex autoritate diui Aug. quam Neruæ,nec non optimi Imperatoris Traiani, poſtea vero ſubſcriptione

D.Ha-

D.Hadriani etiam dimiſſis à militia.ideſt veteranis conceſſum eſt.Itaq; ſiquidem fecerit de caſtrenſi peculio teſtamentum,pertinebit hoc ad eum,quem hæredem reliquerunt. Si [d] vero inteſtati deceſſerint,nullis liberis,vel fratrib ſuperſtitib.ad parentes eorū iure cōi pertinebit. Ex [e] hoc intelligere poſſumus,quod in caſtris acquiſierit miles, qui in poteſtate patris eſt,neq; ipſum patrem adimere poſſe,neque patris creditores id vendere,vel aliter inquietare,neque patre mortuo cum fratrib.cōe eſſe, ſed .ſ.propriū eius eſſe,qui id in caſtris acquiſierit,quanquam iure ciuili omnium, qui in poteſtate parentū ſunt,peculia perinde in bonis parentum computentur, ac ſeruorum peculia in bonis dominorum numerantur exceptis videlicet ijs,quæ ex ſacris conſtitutionibus, & præcipue noſtris propter diuerſas cauſas non acquiruntur. Præter hos igitur, qui caſtrenſe peculium, vel quaſi caſtrenſe habent, ſi quis alius filiusfam. teſtamentum fecerit, inutilis eſt,licet ſuæ poteſtatis [f] factus deceſſerit.

1 *Regulariter vnicuiq; permiſſum eſt facere teſtamentū,niſi expreſſe reperiatur prohibitus: quod præſens locus ſatis oſtendit,Significat [a] n.eſſe aliquas perſonas,quib.hoc non permittitur. Quib. ergo permiſſum eſt infiniti ſunt quib.non eſt certi & definiti.Hoc autem titulo,ſeptem enumerantur perſonarū gradus atq; aliquot etiā adiecit [b] Accurſ.Bertachinus [c] vero plenius,quotquot nota digni viſi ſunt, collegit: ad quem recurrere licebit.*

b Alieno iuris.) *Ideſt poteſtati ſiue dominicæ ſiue patriæ,* [d] *loquitur autem potiſſimum de filijsfa.*

b Non habent.) 2 *Primo ergo à ſupradicta regula,qua omnib.teſtari permittitur, filiusf. excipitur, ob vinculum poteſtatis patriæ,cuius contemplatione eius perſona iure ciuili non eſt integra, Sicut autem teſtari non pōt filiusf.ita nec codicillos* [e] *ſcribere,legata fideicommiſſa ve relinquere pōt,donare tamen mortis cauſa,permittente patre,non prohibetur.* [f] *Sed valde obſtat, quod alibi Vlpianus* [g] *ait,* ſicut pupillus teſtari non pōt,ita nec cauſa mortis donare.*Is .n.qui teſtari vetatur,& mortis cā donare non* [h] *pōt:& contra:& tantū permittitur cauſa mortis donare,qui teſtari* [i] *pōt.Ex hac Vlpiani ratione Fulgoſius* [k] *putauit,filiumf.nec ex patris conſenſu cauſa mortis donare poſſe:quod tamē aperto iure reprobatur.Donare.n. filiusf.poteſt tam inter viuos,* [l] *quam etiam cauſa mortis* [m] 3 *De ratione aūt diuerſitatis,cur filius patre conſentiente donare poſſit,non aūt teſtari,vel fideicommittere,perpetuo rixantur Doctores.Nam alij dicunt,ob id eſſe,quod teſtamentum publici iuris* [n] *ſit:alij ob id,quod vltima voluntas ex alieno pendere arbitrio* [o] *non poſſit,alij ob maiorem ſolennitatem,quæ in teſtō deſideratur,*[p] *alij ob bonorum obuentionē non obligationem quā teſtamentū continet.* [q] *alij deniq; priores duas rōnes ſimul coniunctas,ſatis vrgere aiūt,* [r] *quare diuerſum ſic in teſtamentis,quam in donationibus.Loriotus* [ſ] *vero,*filium(*inquit*) ex patrio conſenſu donare poſſe,ob id reſponſum eſt,ut pater donationi ſtare teneatur,quia ipſe tunc donare intelligitur. [t] Filiusf autem nec patre conſentiente teſtatur, quia rerum ſuarum diſpoſitionem non habet. [u] Peculium.n quod illius patrimonium [x] dicitur,ſtatim poſtquam mortuus eſt, ad patrem redire ſolet. [y] Et iō prius deſinit & peculiū & patrimonium eſſe,quam ad hæredem peruenire poſſit. [z] Hacq; ratione filiusf.nullū hæredem habere poteſt,niſi paterfa.deceſſerit) *Et hæc Loriotii rō mihi præceteris placet.*

c Exceptis ijs.) 4 *Filijsf.ſ.in peculio caſtrenſi & quaſi caſtrenſi:In eo.n.quia pro patrib.f.habentur,* [a] *teſtari poſſunt,patre etiam* [b] *inuito.* 5 *Quod pleriq; & ad peculium aduentitium producunt,in quo patri non quæritur vſusfructus(quod in decem caſib.alibi ab Accurſio* [c] *relatis contingit.) Sed cum Iuſtiniani* [d] *conſtitutio aperte repugnet,nec illis caſib.filiumf.teſtari poſſe,crebrius* [e] *placuit.* 6 *Neque impedit, quod in Nouella* [f] *dicit* Filiof. de eo,cuius patri non quæritur vſusfructus,licet diſponere,quomodo velit *Quanquam enim verbum*(diſponere)*videatur etiam ad teſtamenti ius pertinere: Græca tamen interpretatio hoc ſatis diſſoluit.Neq; enim vſus eſt Imperator verbo* διατίθεσθαι, *ſed* διοικεῖν, *quod magis adminiſtrationem ſignificat,quam teſtationem.* [g] *Quamobrem ipſe filius,non pater eiuſmodi peculij adminiſtrator erit,ſi modo perfectæ ætatis fuerit.Non etiam aduerſatur alia Iuſtinianea conſtitutio* [h] *vbi dicitur,* filijsf.in his duntaxat caſib.in quib.patri quæritur vſus fructus,teſtari non permittitur;*vnde argumenta dictionis,duntaxat, eaq; etiam ſublata,a contrario tamen adhuc ſenſu, uidetur in alijs caſibus, in quibus patri non quæritur vſusfructus,hoc ipſis licere.Nam huic obiectioni Alexander* [i] *reſpondet, quod Imperator ibi uſus ſit dictione(* duntaxat*)ob caſtrenſia & quaſi caſtrenſia bona. additq; Viglius,* [k] *hanc interpretationē prope neceſſariam eſſe,cum & eius conſtitutionis tēpore vnicus tantum fuerit caſus extra caſtrenſe & quaſi caſtrenſe peculium,quo patri non acquireretur vſusfructus, & in quo cōſiderabilis eſſet teſtamenti factio:videlicet cum ſine conſenſu patris hæreditatem filius adijſſet.ibi vero expreſſum* [l] *eſt,non permitti teſtari.Cæterum alios caſus vel poſtea acceſſiſſe,vel non congruere huic quæſtioni,idem ſubdit.* 7 *Quoties tamen pietas ſuadet,filiumf.de qualicunque aduentitio,vel etiā profectitio peculio, patre conſentiente teſtari poſſe,communiter* [m] *reſponſum eſt, vtcunque nonnulli contrarium cenſuerint.*

d Si vero inteſtati) 8 *Si filiusf.habēs caſtrēſia vel quaſi caſtrenſia bona moriatur inteſtatus,relictis liberis,hereditas ad eos ptinet.Poſt liberos deinde ſoli fratres ſuccedebant,patrē & excludētes.* [n] *Subinde neq;*

liberis

a Viglius hic.
b §.ſi.inf.eo.
c In ſuo reperto.
d l. Qui in poteſtate.de teſta.
e l.2. De legat. 3.l. Diuus.§. pen. de iure codicillo.
f l. Tam in.§.1.de dona.cauſ. mortis.l.qui in poteſtate de codicill.
g l.1 §.1. de rut. & ratio.diſtrah.
h l.Diſcretis.in pr. C. Qui teſt. fac. poſſ.
i l.Marcellus. i pr. de don.cau.mor.
k In d.l.Quam poteſt.
l l.filiusf de dona.
m d.l.iam 11.§ 1.
n l.3.De teſt.
o l. Captatorias.C. de teſt milit.l.illa autem inſtitut.de hæred inſt.
p Franc.de Are in d.l qui in pōtate.
q Alcia in l. licet. C.de pact.
r Io.de Pla. Vig & Canſiunc.hic.
ſ In Apic.Iuris tit. de tutel. Axi. 69. & 70.
t l. In ędib.§. vlti. Hoc tit.
u Theop.hic.
x §.Actiones autē. Inſtit.de actioni.
y l.Filiusf.ad l. Fal.
z l Si ſeruus cōis. Mæuij. in princ. de ſtip.ſeruo.
ζ l.Sed Iulianus. §. quanquam ad S.C Maced.
a l.Si quis filio §. vl.de ininſt. rup. teſtam.& l.2. ad Maced.
b l.vlt.Hoc tit.
c Authē. Idē eſt.C. de bonis quæ liber.& §.1. Verb. vſumfruc.ſu. Per quas perſ.nobis acqu.
d In d.l.pen.C. eo.
e gl'& Dd.l.1.§ in filij.ad Trebell.
f §.1.Nouell. vt liceat matri & auiæ.
g Vigl.hic.
h In l.6.§ filijs au lem.C. de bon.q lib.
i d l pen.
k Vigl hic.
l d.l.pen.
m Dd in l.Senium. C hoc tit.Bar.&

alij),d.l.qui in poteſtate.per c.liceat.de ſepul.lib.6. n l.vlt.C.communia de ſucceſ.Bar.& Dd.in l.poſt dotē. ſol.mat.

liberis neq; fratribus extantibus, pater non vt hæres, ſed vt pater, patriæ poteſtatis vel peculij iure bona adſe recipiebat: Et hoc iure Codicis obtinebat. quod quia tempore compilatarum Inſtitutionū nouiſſimum erat: hic inſertum eſt: ante Codicem vero editum iure veteri pater excludebat et liberos & fratres. Sed hæc omnia per Nouellam [o] ſunt immutata, conſtitutumq́;, vt parentes hodie vna cum fratrib. admittantur. Itē hodie pater bona filij non iure peculij ſed titulo hæreditatis accipit. [p]

e Ex hoc intellige.} 9 *Obſerua multiplex peculij caſtrenſis priuilegium. Primum enim illud filiof. pleno iure [q] acquiritur, quo ad vſumfructum & proprietatē. Deinde illud nec fiſco applicatur, ſi forte quippiā paraſſet, ob quod bona ſua eſſent publicanda. [r] Tertio, nec patris creditores illa vendere [s] iure poſſunt. Denique nec illa filius patre mortuo fratrib. in medium conferre [t] tenetur.*

f Factus deceſſerit.} 10 *Scilicet poſt factum teſtamentum: tamen non conualeſcit teſtamentum, etiāſi noua voluntas [u] ſuperuenerit: quod .n. ab initio non valuit tractu temporis non poteſt conualeſcere. Fidei commiſſa tamen in codicillis relicta eo modo conualidari poſſunt. Diuerſitatis [x] ea eſt ratio, quia in fidei commiſſis ſola ſpectatur voluntas, [y] ideo ſequente voluntate confirmatur: teſtamenta vero magna ſolennitate conſtant. Vnde teſtamentum ad pias cauſas ſimiliter conualidari [z] aiunt.*

§ Præterea.

1 *Impubes teſtari non poteſt, & quæ ſit ratio.*
2 *An & illis ſtatuto permitti poſſit?*
3 *Furioſi non habent teſtamenti factionem.*
4 *Niſi dilucida interualla habeant.*
5 *Mente captus pariter nequit teſtari.*
6 *Hebetes & ſubſtupidi teſtandi ius habent.*
7 *Allegans teſtatorem furioſum fuiſſe, id probare debet: & quando id ſit verum.*
8 *Furor quomodo probetur.*

Præterea teſtamentum facere non poſſunt [a] impuberes, quia nullum eorum animi iudicium eſt. Item furioſi, quia mente carent, nec ad rem pertinet, ſi impubes, poſtea pubes, aut furioſus poſtea compos mentis factus fuerit, & deceſſerit; Furioſi autem, ſi per id tempus fecerint teſtamentum quo furor eorum intermiſſus eſt, iure teſtati eſſe videntur; certe eo, quod ante furorem fecerint, teſtamento valente. Nam neque teſtamētum recte factum, neque vllum aliud negocium recte geſtum, poſtea furor interueniēs perimit.

a Impuberes.) 1 *Secundo à ſupradicta regula, qua omnib. teſtari permittitur, Impuberes excipiuntur. Nā vt quis teſtādi ius habeat, inter cætera mētis integritas atq; intelle[ct]us perfectio [a] requiritur: Pupillus autem propter ætatis imbecillitatem iudicio carere cenſetur. Vnde etiamſi quandoq́; aliquod iudicium eos habere contingat, tamen huic exceptioni [c] ſtatur. Bar. [d] etiam amplius addit, pupillum pubertati iā proximum, ne tum quidem teſtamenti factionem habere, vbi cauſæ pietas voluntati ſuffragaretur. Definiuit enim ætatem legiſlator, qua communiter pueri ſapere incipiunt.* 2 *Et hac quidem teſtandi prohibitio ipſa natura, iureq; gentium introducta [e] eſt, vt neque priuilegio, neq; lege municipali aliter ſtatui poſſit. Si tamen expreſſum eſſet de doli capace, atq; iam intelligente, recipi legem poſſe crebrius [f] placuit. Qua vero ætate reputemus puberes, vt teſtari queant, cognoſci ex his poteſt, quæ ſupra [g] de tutela finienda diximus.*

b Item furioſi.) 3 *Tertio non teſtantur furioſi, propter mentis defectum, & quia in illis [h] nulla eſt voluntas Semper enim in eo, qui teſtatur, eius temporis, quo teſtamentū facit, integritas animi, nō corporis ſanitas [i] exigenda eſt. Atq; inde emerſit vulgata iſta Notariorum clauſula [k] in teſtamentis:* ſanus mēte & intellectu, licet languens corpore. 4 *Si tamen furioſus dilucida habeat furoris interualla, eum in ſuis inducijs teſtamentum facere poſſe, æquum eſt. [l] præcedens enim furor teſtamētum non facit irritum: nec contra obeſſe illi ſolet, ſi ſcripto abſolutoq; iam teſtamento furere teſtator cœperit, quia abſq́; ſuo delicto redditur ad teſtandum inhabilis. Nam ſi quis ob patratum delictum teſtandi ius amitteret, vitiaretur etiam teſtamentum prius factum. [m] Quod ſi in ipſo actu teſtandi furore concitaretur, ſuperueniens furor, quod ceptū eſt, nullū reddit. [n]* 5 *Accurſ. hunc §. & ad mente captū producit, quia & huic, cum mentis ſanitate careat, teſtamenti factio non [o] datur. Quomodo autem mente captus à furioſo differat, alibi diximus. [p]* 6 *Quanquam autem furioſis & mente captis adepta eſt teſtandi facultas: eos tamen quibus non omnino deeſt mens, licet hebetioris ſint ingenij, & figura ſimplicis, teſtari poſſe Faber & Ang. hic aiunt, & a cæteris probatur. [q]* 7 *Cæterum qui teſtamentum alicuius propter furorem impugnare volet, teſtatorem tum furore percitum fuiſſe, cum teſtamentum faceret, docere debet; cum vnuſquiſq; præſumatur ſanæ mentis eſſe, niſi contrariū conſtet, aut probetur. [r] Si tamen iā antea probatū fuerit, teſtatorē eſſe furioſum, tūc quia intētio*

contra

o Auth. Defuncto. ad S. C. Tertyll.
p § Si igitur defunctus. Nouell. de hær. ab inteſt. ve
q §. 1. ſup. per quas perſ. nob. acq.
r l. 3. §. Sed vtrum. verſ. proinde etſi fine ibi Barto. de Min. Bart. & alij in l. ſi finita. §. Si de vectig. de dāno infecto.
s Per tex. hic.
t Hic & l. 1. §. Neq; caſtrenſe. de col.
v l. Si filiusfam. De teſtam.
x Secūdū Vigl. hic
y l. pen. de leg. 1.
z c. Cum eſſes. & q̄ ibi not. de teſta.
a l. 2. de teſtam. l. Senium. C. hoc tit. Ang. hic
b Arg. eorum quæ ſcribit gl. l. ſequitur de uſucap.
c Caſtren. l. frater. C. hoc tit.
d In repet. l. 1. in 2 q. 1. partis princ. C de ſacroſ. eccl.
e Arg l. cū prætor. §. Nō āt. de iudic.
f Bar. l. Si q̄ramus. de teſt. Dd. l. fin. C. de milita. teſta Cano. c. 2. de teſt Roma conſil. 90
g §. 1. ſu. Qui mo. tute. finiatur.
h l. Furioſi. de reg. iur.
i d. l. 2. & d. l. ſeniū.
k Bar. d. l. 2.
l l. furioſum. C. eo. fac. l. cū furioſus. de iud. & l. qui teſtamento. §. Nec furioſus. de teſt. & l. Diuus. De offic. Præſi.
m l. Eius qui §. 1. de teſt Bar. d. l. 2.
n d l furioſum. & l. Si is qui de te.
o Fac. tex § furioſis. Verſ. Sed & mente captis. ſupra de cur. & no. Bal l. 2. C de cur. furioſi.
p d. §. Furioſi. & ut de Alciat. lib. 2. Parerg. c. 16.
q Caſtren. d. l. Si frater. Dd. d. l. furioſum. Dec. cōſ. 112.
r l. Nec Codicil. ibi gl & Bar. C. de codicill.

contra eum fundata eſt, aſſerenti ipſum tempore facti teſtamenti ſanum fuiſſe, probandi incumbet [f] *onus. Nam vt etiam egerit aliquid ſapienter, tamen furore manſiſſe, caſuq́; id accidiſſe præſumitur:* [t] *niſi cõſtet ipſum dilucida habere interualla remiſſi morbi.* [u] *Tum enim ſi res ſic geſta eſt, vt alius ſanæ mentis non potuerit ſanius & maturius, præſumemus interualli tempore factum* [x] *teſtamentum.* 8 *Sed quando probatur furor? Reſpondeo,* [y] *ex non ſanis ſermonibus, aut factis, quibus teſtator ille tum uſus oſtendetur. vel & ſi medici, qui eius interfuerunt curæ, aſſerant, ipſum tẽpore conditi teſtamenti non ſanæ mentis* [z] *fuiſſe.*

f c. Indicas. 4. q. 9. glo. c. ſi. ibi Plan. ita ſucce. ab inte t.
t Moderni. d. l. furioſum. poſt Bald. in d §. furioſi.
u Vigl. hic.
x Dec. d. l. furioſi. & l. In negoc. de reg. iur.
y Bart. in l. is quib. §. Diuus. de ii. t & cur gl. & Dd. l. Si cum dotem §. Si maritus. Sol. mat. Ang. hic Alex. cõſil 142. li. 1.
z Ioan. de Plat. hic per l. ſemel. C. de re milit. lib. 12
a gl. hic Dixi in §. furioſi. ſup. De eu rat. l. Is cui lege. vnde hic §. eſt ſũ ptus hoc tit.
b l. is cui bonis ibi Dd. de verb. obli. Dixi in d §. furioſi.

§. Item prodigus.

1 *Prodigus teſtari prohibetur.*
2 *Ante interdictionem prodigus omnia facere poteſt.*

Item prodigus cui bonorũ ſuorũ adminiſtratio interdicta eſt, teſtamentum facere non poteſt, ſed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum ſuorum ei fiat, ratũ eſt.

a Non poteſt.} 1 *Quarto prohibetur teſtamentum facere prodigus, cui bonorum ſuorum adminiſtratio, cum cauſa cognitione per iudicem adempta* [a] *eſt.* 2 *Teſtamentum enim ab eo factum, priuſquam interdicta illi eſſet adminiſtratio, non infirmatur, etiamſi aperte fuerit prodigus. Nam communi ſententia obtinuit, vtiq; neceſſarium eſſe Iudicis decretum, atque ante omnia facere prodigum poſſe, tam in contractibus, quam vltimis voluntatibus.* [b]

§. Item ſurdus.

1 *Surdus & mutus ſimul à natura, teſtari nequit*
2 *Surdus & mutus ex accidenti, an teſtari poſſit.*
3 *Surdus tantum teſtandi ius habet.*
4 *Idem in muto tantum.*

Item ſurdus & mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Vtique autem de eo ſurdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit. Nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil poteſt, non qui tarde loquitur. Sepæ enim etiam literati & eruditi homines varijs caſibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde noſtra conſtitutio etiam his ſubuenit, vt certis caſibus, & modis ſecundum normam eius poſſint teſtari, aliaque facere, quæ eis permiſſa ſunt. Sed ſi quis poſt teſtamentum factum, aduerſa valetudine, aut quolibet alio caſu mutus aut ſurdus eſſe cœperit, ratum nihilominus manet eius teſtamentum.

Audiuimus quoſdam non poſſe teſtari, quia ſint alieno iuri ſubiecti, quoſdam quia iudicio animi careant. nunc de his ſubijcit, qui propter vitium alicuius neceſſarij ſenſus, teſtari prohibentur, niſi præſcripta obſeruatione naturæ damnum ſarciant, vt ſunt ſurdi, muti, & cæci. Hoc §. de ſurdis & mutis agitur: circa quos ex Iuſtiniani conſtitutione [a] *quatuor diſtinguendi ſunt caſus.* 1 *Primus, qui coniunctim mutus & ſurdus à natura eſt, nec teſtamentum, nec quamlibet aliam ſupremam voluntatem facere poteſt, adeo vt & ad pias cauſas teſtari prohibeatur, neque id a principe impetrare queat.* [b] 2 *Secundus, qui eſt ſurdus & mutus ſimul ex aliquo caſu, ſiue ex accidenti, is ſiquidem literas ſcit, teſtamentũ ſua, non aliena manu ſcribere põt, niſi diuerſum à Principe impetrarit, quod ſi ſcribere neſcit. nec teſtari poteſt, nec fideicommiſſa nutu relinquere, nec codicillari. Nam quod nutu legimus relinqui* [c] *fideicommiſſum, non in muto & ſurdo ſimul intelligitur, ſed in eo, qui loqui alias poteſt.* 3 *Tertius, qui ſurdus tantũ eſt articulataq́; voce loqui põt, is teſtamenti factionem habet, etiamſi literarum ſit imperitus.* 4 *Quartus, ſi cui aures apertæ ſunt, lingua vero impedita, ſiue hoc vitij ex accidenti, ſiue nouercante natura contraxerit, is non aliter teſtandi ius habet, quam ſi peritus literarum & ſcribat, & alia iuris communis ſolennia in teſtando obſeruat.*

a l Diſcretis. C. hoc tit.
b Moder. in d. l. Diſcretis. Vigl. hic.
c In l nutu. ibi glo. & Bart. de leg. 3.

§. Cæcus autem.

1 *Cæcus teſtari volens, quæ ſolennia ſeruare teneatur.*
2 *Cæcus hodie in teſtando non tenetur præfari.*
3 *An in cæci teſtamento hæredis inſtitutio legata neceſſario præceder e debeat.*
4 *De adhibitione notarij, vel octaui teſtis.*
5 *De ſubſcriptione teſtium & notarij.*
6 *Cæcus teſtans inter liberos, an prędictis ſolennitatib. obligetur.*

Cæcus autem non poteſt facere teſtamentum, niſi per obſeruationem, quam lex diui Iuſtini patris noſtri produxit.

Nunc

Nunc de cæcis annectit, qui orbati ſunt vtroque lumine. 1 *Hi enim non aliter teſtari poßunt, niſi obſeruata forma ad Iuſtino [a] Imperatore præſcripta, quæ multa ſolennia in eorũ teſtamentu interuenire vult, ob metum iuſtiſſimum falſitatis, quam alias oculorum præcauet intentio. Primũ eſt, quod cæcus non in ſcriptis, ſed per nuncupationem teſtari debet. Deinde neceſſe eſt, ipſum præfari coram ſeptem teſtib. literas callentibus, ob quam cauſam eos conuocarit, nempe quia nuncupatiuũ condere teſtamentum velit.* 2 *Quanquam hoc pleriq; [b] ex Iuſtiniani [c] conſtitutione immutatum putant, vt prologui hodie teſtatorem non ſit opus: alij, [d] tametſi eam correctionem ad hunc ſpecialem caſum non producunt, [e] teſtamentum tamen ob omiſſam ſolennitatem hanc tam leuem non concidere [f] cenſent.* 3 *Tertio requiritur, quod omnibus teſtamenti capitulis hæredis inſtitutio præponatur: idq; adhuc obtinere Aug. putat. Quod mihi perdurum videtur, cum hoc non pro forma, ſed ad veterum tantùm teſtantium morem Imperator introduxiße videatur, in quorum tabulis olim neceßarium hoc erat: aliàs id expreſſius haud dubie elocutus fuiſſet.* [g] *Sicut ergo hodie teſtamenta per hoc, quod legata hæredis inſtitutionẽ præcedunt, non infirmantur:* [h] *ita idem in cæcis eſſe dicemus, præſertim cum ſuſtinendi teſtamẽti fauor hoc* [i] *expoſcat, neque vlla ex huius ſolennitatis omißione, ſequatur falſitatis ſuſpicio: quæ vna fuit cauſa, ob quam D. Iuſtinus ſingulare ius in cæcorum teſtamentis introduxit. Sane Speculator* [k] *huius teſtamenti formam præſcribens:, poſtpoſita inſtitutione, à legatis & fideicommiſſis inchoauit. Quarto, oportet cæcũ ſpeciatim nomina hæredum, prænomina, dignitates, & officia ita exprimere, vt nulla relinquatur dubitatio: ſi tamen ſolius nominis expreſſio careret dubitatione omni, ea ſola ſufficeret.* [l] 4 *Quinto, cæcus teſtari volens notarium adhibere debet, qui ſuam nuncupationem in ſcripturam redigat, ad faciliorem* [m] *eius probationem. Quod ſi notarius haberi non poſſit, octauum ſubſtituere teſtem neceſſe eſt, qui vices notarij in ſcribenda teſtatoris ſuprema voluntate referat.* 5 *Sextò & vltimo exigitur, quod notarius, & reliqui omnes teſtes, propria manu ſe ſubſcribant, & tabulas conſignent annulis.* 6 *Si tamen cæcus inter liberos, vel ad pias cauſas teſtaretur, prædictam teſtandi formulam non eſſe neceßariam, Doctores volunt. In liberis enim ceſſat falſitatis ſuſpicio, cum ipſi alioqui parẽti ſuo, natura duce, ſucceßuri ſunt ab inteſtato.* [n] *In cauſæ vero pietate ſolum ius gentium conſideratur, quo iure duos teſtes ad actum aliquem adhibere ſat eſt.*

a In l. Hac conſultiſſ. C. hoc tit.
b Saly. d. l. Hac cõſultiſſ.
c l. In teſtamentis. C. de teſtamentis.
d Alexan. & Iaſ. d. l. hac conſultiſſ.
e Per glo. l. Sciendũ. in prin. Qui ſatiſd. cog.
f Per ea quæ Bar. & Dd. not. in l fi. C. de iure delib. & l. 1. §. fin. de ventre inſp.
g Vigl. hic.
h §. Ante hæredis. inſ. de leg. l. ambiguitates. C. de teſtam.
i l. Si pars. de inoſ. teſtam.
k Tit. de inſtr. edi. § vt autem. verſi. illud quoque nõ eſt ignorandum.
l glo. d. l. Hac conſultiſſima. verbo indicia.
m Ang l. cõtrahitur de probat.
n l. hac conſultiſſi. § ex imperfecto. C. de teſta. l. ſcripto. in fi. Vnde li.

§. Eius qui.

1 *Teſtamentum capti ab hoſtibus non valet, ibi factum.*
2 *Sed quod fecit, priuſquam caperetur, omni caſu valet.*
3 *Obſides teſtamenti factionem non habent.*
4 *Anacephaleoſis eorum qui teſtari prohibentur.*

Eius, qui apud hoſtes eſt, teſtamentum, quod ibi fecit, non *a* valet, quamuis redierit, ſed *b* quod, dum in ciuitate fuerat: ſiue redierit, valet iure poſtliminij, ſiue illic deceſſerit, valet ex lege Cornelia.

a Non valet.) 1 *Captus ab hoſtibus teſtamentum facere non poteſt,* [a] *ob id certe, quoniam ſeruus hoſtium eſt; & ſeruum teſtandi ius non habere conſtat. Neque etiam eiuſmodi teſtamentum apud hoſtes confectum, cum nullum initium habuerit, poſtliminio confirmari* [b] *poteſt.*

b Sed quod.) 2 *Teſtamentum ante captiuitatem factum, ſemper valet, ſiue captus redeat, ſiue non redeat. Nam ſi redit, iure poſtliminij ſuſtinetur, quod fingit, eum ſemper fuiſſe in ciuitate,* [c] *& hoc ex æquitate. Summo enim iure teſtamentum infirmatur per captiuitatem, cum captiuus ſeruus* [d] *hoſtium fiat. Sin vero decidit apud hoſtes, valet ex lege Cornelia, quæ fingit ipſum in hoſtium poteſtatem nunquam veniße, ſed præambula captiuitatis hora* [e] *occubuiſſe: idq; pariter ex æquo & bono. Subtili enim iure teſtamentum in ciuitate factum rumpitur, cum ſeruus apud hoſtes deceßerit.* 3 *Porrò, quod tex. ait* (Eius qui apud hoſtes eſt, teſtamentum non ualere) *hoc etiam, ad obſides, qui ad fidem ſeruandam dantur, porrigitur. Hi enim, tametſi veri ſerui non ſunt, his tamen, qui apud hoſtes capti retinentur, non ſunt abſimiles: ideoq; nec teſtari* [f] *poßunt, niſi eis expreſſo* [g] *beneficio Principis id permittatur. Legati vero quamuis apud hoſtes agant, qui tamen inuiolabiles habentur, & iure gentium omnia ipſis ſalua manent, teſtandi ius non amittunt.* [h] *Et hactenus quidem Imperator recenſuit plures caſus, qui à regula, qua omnibus teſtari permiſſum eſt, excipiuntur; Accurſ. etiam nonnullos addit, eos omnes Bartolus* [i] *in quinque capita ſiue regulas collegit, quas iuris tyronem contemnere non oportet.* 4 *Primum enim prohibentur aliquã teſtari, qui alieno iure ſubiecti ſunt, puta filijfam. ſerui, captiui, obſides. Alij, quia iudicio animi careãt: veluti impuberes furioſi, prodigi, mente capti. Alij propter vitium alicuius neceßarij ſenſus: quales ſunt, ſurdi, muti, cæci. Alij rõne pænæ, ut damnati ad mortem, deportati, ſerui pænæ, hæretici, & qui alias ob crimen inteſtabiles ſunt. Alij denique ratione incerti & dubij ſtatus: Nam incertus de ſtatu non teſtatur.*

a l eius qui. de teſt.
b Tit. ſeq. in prin. & l. Diuus Verus. de capti. l. 1. C. hoc tit. Fab hic
c l. Retro. de capti. Dixi §. Si ab hoſtibus. ſup. Quib. mo. pat. pot. ſol.
d § Serui. ſup. de iure perſ.
e l. lege Cornel. de teſta. l. Si quis §. quatenus. de iniu ſto rup teſta.
f l. obſides. hoc tit.
g l. 3. eo. tit.
h l. Qui a latronib. §. 1. hoc tit.
i In l. ſi quæramus. vbi vide omnino. de teſt. cui ad de Bertach. in ſuo Reperto. & Philip. Franc. in c. Si pater. de teſt. li. 6.

De exhæredatione liberorum. tit. xiij.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Exhæredatio quid ſit; quidq́; abdicatio.*
3.4 *Quæ in exhæratione neceſſaria.*
5 *Inter quas perſonas hæc locum habeat.*
6 *Liberorum appellatione qui ueniant.*

TEſtamenta 1 *principaliter triplici ex capite non valent: primo ſi in teſtamento ſolēnia à iure præſcripta* [a] *deſint. Deinde, ſi factum ſit ab eo, qui ius teſtandi non habet.* [b] *Vtrū que præcedentib. titulis eſt explicatum. Deniq; ſi quis perſonas à legib. præſcriptas neque hæredes inſtituerit, neque nominatim exhæredauerit. Vnde Caius,* [c] Inter cætera, (*inquit*) quæ ad ordinanda teſtamenta neceſſario deſideriātur, principale Ius eſt, de liberis hæredib. inſtituendis vel exhæredandis. *De hoc igitur, quia longam & ſatis difficilem tractationem habet, Imperator hoc ſpeciali titulo agere voluit: qui ea ratione iuſto ordine præcedentib. cohæret,* 2 *Eſt autem* exhæredatio *proprie, liberorum ab hæreditate, & ſuccedēdi iure excluſio* [d]: exhæredare *enim eſt aliquem hæreditate priuare. Huic affinis eſt* abdicatio, *quæ tā* [e] *hæreditatis, quā alterius rei priuatio* [f] *dicitur. & hæreditate pater etiam viuus filiū olim pure vel ſub* [g] *conditione* [h]. *abdicabat. Hodie propter patriæ poteſtatis diminutionem & ſanguinis immutabilitatem iure Romano abdicatio hæc reprobata eſt, Imp. Diocletianus & Maximianus* [i] *teſtantur. Exhæredatio autem omnis in teſtamēto fit, vimq́; ſuam duntaxat poſt mortem teſtatoris habet, nec ſub conditione, ſed tantum pure fieri poteſt.* 3 *Quinimo vt exhæredatio ſolennis ſic, ac iure ſubſiſtat, quinque ſunt* [k] *neceſſariā, primum, vt ex cauſa aliqua legibus probata fiat,* [l] *quarum hodie quatuordecim enumerantur.* [m] *Deinde nominatim facienda* [n] *eſt, ſiue filij iam nati ſint, ſiue poſthumi:* [o] *licet de poſthumo hodie dubitetur, num exhæres: ſcribi poſſit; de quo tamen ſuo loco* [p] *dicemus. Tertio iure eam fieri oportet, non ſub* [q] *conditione: exceptis duobus caſibus. Primus eſt in poſthumo, qui ſub conditione exhæredari* [r] *poteſt, dummodo antequam naſcatur, vel cum naſcitur, extet* [ſ] *conditio, quibus temporibus ſufficit, quod ſe exhæredatum inueniat, nec tempus (cum de ipſius fauore non* [t] *agatur) ante natiuitatem* [u] *conſideratur. Quod ſi poſt natiuitatem extaret exhæredationis conditio, teſtamentum* [x] *rumpitur. Alter caſus eſt, quando pater in defectum conditionis cauſalis, aut mixtæ inſtitutum exhæredat,* [y] *quo caſu recipitur, quæ ſub tali conditione fit inſtitutio.* 4 *Quarto requiritur, vt exhæredatio à tota hæreditate fiat, pro parte enim fieri non* [z] *poteſt. Quinto & vltimo neceſſe eſt, vt à toto gradu non à certa perſona* [a] *fiat.* 5 *Habet autem exhæredatio præcipue locum inter parentes & liberos. Patri enim licet exhæredare liberos, ob XIIII. cauſas in Nouella Iuſtiniani* [b] *conſtitutione comprehenſas: & viciſſim filio permittitur exhæredes ſcribere parentes ex octo* [c] *cauſis. Inter fratres vero exhæredatione nihil opus eſt: quoniam etiāmſi hi prætereantur in teſtāmento, tamē valet teſtamentum, nec poßunt de inofficioſo agere, niſi turpes perſonæ pro ipſis inſtitutæ fuerint.* [d] *Et tum propter tres tantū cauſas poteſt frater exhæredare fratrem, turpemq́, perſonam* [e] *inſtituere.* 6 *Cæterum hæc dictio,* libero-rū, *quandoque proprie & ſtricte, quandoque largiore ſignificatione capitur. Scribit enim Paulus,* [f] liberos vſque ad trinepotem apud Romanos proprio vocabulo nominari, vlteriores qui non habent ſpeciale nomine, poſteriores. *Quando autem late hac voce vtimur, tum comprehenduntur & ſui, & emancipati; & nati, & naſcituri: item tam naturales quam adoptiui, & tam filij, quam nepotes, ideſt omnes deſcendentes, de quibus omnibus ſingulatim hic tractatur, & vnicuique fere generi ſuus datus eſt paragraphus.*

a De quo in tit. de teſta. ord. ſup. dictum eſt.
b De quo ſup. tit. p xi. præced.
c l. Inter cætera de lib. & poſth.
d Bar l. quidā cum filium. de verbo. oblig.
e l. Homo liber. de ſtatu. hom.
f l. pen. de off. pſid.
g Quint. lib. 7. c. 5.
h Alci. a. lib. 2. Diſp. cap 1.
i l. Abdicatio. C. de pat poteſt.
k gl. verbi ante l. a. de lib. & poſthu.
l l. ſi. in prine. de bo. damna
m Auth. Non licet. C. de lib. præto.
n l. j de lib. & poſt.
o l. 3. §. Nominatim. de iniuſto rup.
p §. Poſthumi. inf. eod.
q l. 3. §. pure. inf de lib. & poſt.
r l. j. §. Sed etſi ſub condōne. de vēt. in poſſ mittēdo.
ſ d. l. j. §. Quare etſi na.
t l Qui in vtero. de ſtatu. hom.
v l. j. & 2 C. de poſthu. hære. inſt.
x l poſthuma. de lib. & poſth.
y l. 4. C. de iuſt. & ſubſtitu. Loriot. de exhæ & præterit. Axio. 17. & aliquot ſeq.
z l. cum quidā de lib. & poſthu.
a l. 3. §. filius. & §. ſeq. cum gloſ. de lib. & poſt.
b §. Aliud quoque cap. Nouell. vicū de appel. cog.
c § Sancimus i taq d Nouel.
d §. ſoror. inf. de in of. teſt.
e § Ingratitudinē. Nouel. de nup.
f l. Iuriſconſultus. § parent. de gra.

Princip. tit.

1.3 *Filiusf. vel inſtituendus vel exhæredandus: & quæ ſit ratio.*
2 *Filius quando dicatur præteritus.*
4 *Mortuo patre continuatur dominium rerum paternarum in filium.*
5 *Duo vnius rei non poſſunt eſſe domini in ſolidum.*
6 *An ob filij præteritionem teſtamentum ipſo iure ſit nullum.*
7 *Declaratus §. Sancimus in l. maximum vitium. C. de libe. præteritis.*
8 *An teſtamentum ob filij præteritionem, etiam nullum ſit iure prætorio.*
9.10 *Declarata l. Quod vulgo & l. Non putauit. §. A primo De bon. poſſ. contra tab.*
11.13 *Teſtamentum ob præteritionem filij nullum, an conualeſcat, ſi viuo patre filius moriatur.*
12 *Teſtamentum, in quo poſthumus eſt præteritus [illegible], donec naſcatur.*
14 *Quale fuerit ius accreſcendi, cuius hic §. meminit.*

Non

NON tamen, vt omnino valeat teſtamentum, ſufficit hæc obſeruatio, quam ſupra [a] expoſuimus, ſed qui filium in poteſtate habet, curare [a] debet, vt eum hæredem inſtituat, vel exhæredem nominatim faciat: alioqui ſi ſilentio eum præterierit, [b] inutiliter [b] teſtabitur, adeo [c] quidem vt ſi uiuo patre filius mortuus ſit, nemo hæres ex [c] eo teſtamento exiſtere [d] poſſit, quia ſcilicet ab initio non conſtiterit teſtamentum. Sed non ita de filiabus & aliis per [e] uirilem ſexum deſcendentibus liberis vtriuſque ſexus, [d] antiquitati fuerat obſeruatum, ſed ſi non fuerant ſcripti hæredes ſcriptæve, vel exhæredati exhæredatæve, teſtamentum quidem non infirmabatur, ius [f] tamen accreſcendi eis ad certam portionem præſtabatur, ſed nec nominatim eas perſonas exhæredare parentibus neceſſe erat, ſed licebat inter [g] cæteros hoc facere. [e]

a Curare debet.) *Si modo teſtamentum non velit eſſe nullum.* 1 *Et ſic* [a] *nota, filiumf. vel hæredē inſtituendū eſſe, vel nominatim exhæredandū: nā ſi pater eum ſilentio prætereat, teſtamentū iure nō ſubſiſtit.* [f] 2 *Præteritus aūt nō dicitur filius cū de eo nulla mētio facta eſt in teſtō, vel inſtituēdo,* [b] *vel exhæredādo. Quamuis.n. filius aliquid legati titulo habeat: tamē cēſetur præteritus, cū hodie ipſi legitima nō alio quā* [g] *inſtitutionis titulo ſit relinquēda, vt ſuo loco* [c] *dicemus.* 3 *Ratio aūt quæ legē mouit vt hanc parentib. neceſſitatē inſtituēdi vel exhæredandi imponeret, eiuſmodi eſt.* 4 *Nā cū filiuſf. viuente adhuc patre iure ei* [h] *nili quaſi dominus eſſe bonorū paternorū fingatur, patre defuncto dominiū in ipſū de nouo nō transfertur,* [i] *ſed continuatur, & quidē inſolidū:* [d] *ideo voluit lex, vt pater hanc dominij continuationē interrumperet; & nominatim per exhæredationē dominiū a filio auferret, aliiſq; deinde per inſtitutionē tribueret:* 5 *propterea, quod duo vnius rei non poſſunt eſſe domini vel poſſeſſores* [e] *inſolidū: quod alias hic contingeret.* [k] *Nam & filius eſſet rerum paternarum dominus, autoritate* [f] *legis, & item extraneus à patre inſtitutus.*

b Inutiliter teſtabitur.) 6 *Sed an ipſo iure huiuſmodi teſtamentū ſit nullū, vel ita demū, ſi præteritus* [l] *filius ipſum ſubuertat, perpetuo rixātur* [g] *Doctores, & magnis animis in vtrāq; partē diſputāt. Curtius* [h] *has tā pugnātes ſententias ſic conciliat, quod licet teſtamētū, in quo filiuſf. eſt præteritus, ipſo iure ſit à principio nullū, in effectu tamen inutile non exiſtat niſi dicatur nullū, quonia non obſtante tali nullitate, ſubeſt* [m] *ſpes approbationis vel expreſſa vel tacita per lapſum temporis. Nā iuri dicendi nullū, cōi ſentētia, triginta annis* [i] *præſcribitur. Itaq; ad hanc probationis ſpē tollend. neceſſe eſt, vt dicatur nullū.* 7 *Hāc Curtij* [n] *interpretationem Iuſtinianus ēt in ſua ad Ioan. præfect. prçto* [k] *conſtitutione ſenſiſſe videtur, his verbis:* Vel ipſo iure teſtamentum euertat, *&c. Illa enim verba videntur pugnare inuicē: Nā verbū* (ipſo iure) *declarat non eſſe neceſſarium factum hominis: verbū vero* (euertat) *factum hominis exigit. Ergo ſenſus ē, quod vt teſtamentū, in quo filiuſf. eſt præteritus, ipſo iure nullū efficiatur, neceſſe ſit, operā hominis interuenire. Neq; id nouum eſt in iure: idē.n. in compenſatione ſeruatur: hac.n. quāuis ipſo iure* [l] *fiat, neceſſe tamē eſt eam opponi ab homine.* [m] 8 *Dubitatū quoq; eſt, an eiuſmodi teſtamentum, in quo pater filiū præterijt, iure tantum ciuili, an etiā prætorio nullū ſit? Et plerïq;* [n] *putant iure prætorio illud valere: alias Prætor fruſtra* [o] *da et huic prçterito ſuo* bonorum poſſ. contra tabulas [p] *ad eas reſcindendas, cū quod nullū ē* [o] *& inutile, reſciſſione* [q] *minime indigeat. Alij* [r] *tamē frequētius nec prætorio iure ſubſiſtere teſtamētū aiūt: neq;.n. vlla ſubeſt æquitas (in qua tamē fundātur ſanctiones* [ſ] *prætoriæ) quæ hmōi teſtamētū cōſeruet, imò æquum eſt pœnam præteritionis eū pati, qui filios ſuos præterit.* [t] *Nec obloquitur prçcedens argumentum* [p] *quia licet emancipati per bo. poſ. contra tab. vere reſcindant: ſui tamen prçteriti hoc remedio vtētes tantū id agere videntur, quo nullū eſſe teſtamētū* [u] *declaretur.* 9 *Nō ēt impedit, quod Triphonius,* [x] *ex teſtō nullo cont. tab. bo. poſ. non competere reſpondit, & tamen ea poterat ibi quoq; dari ad declarādā teſtamēti nullitatē. Et.n. de teſtō loquitur, quod alia rōne quā ex defectu præteritionis inane erat: Bonorū aūt poſſeſſionem ad tollendū præteritionis vitiū inuentā eſſe indubitatū eſt. Ideo ſubdit ibidem Triphonius,* quando teſtamentum alia de cauſa non ſubſiſtit, etiam circunſcripto præteritionis vitio; inane eſſe dari contra tabulas, quę ſine effectu foret. 10 *Quod ſi obijcias, hanc ſolutionem infringi per Vlpiani* [y] *reſponſum, vbi quādo teſtamentū poſt mortem teſtatoris ob aliū quā præteritionis defectū nō valet, puta quia hæredes ſcripti decedant necdū adita hçreditate, vel deficiat conditio inſtitutionis, datur tamen contra tabulas bonorū poſſ. Reſpondeo hanc difficultatem Vlpianū in eodem reſpōſo ſenſiſſe, his verbis:* Contra tabulas bonorum poſſeſſionem ſemel natam filio competere, *quaſi differentia ſit, an hæredes moriantur uiuo teſtatore,* [z] *quia tunc bonorū poſſeſſio contra tab. nunquā nata eſt: ſecus autem, quādo hęc mortis teſtatoris tempore nata* [a] *erat. ſufficit enim mortis tempore potuiſſe adire hæreditatem, vel peti bonorum poſſeſſionē.* [b] *Cæterum quæ ſit praxis intentandi ius dicendi nullum, Bar.* [c] *alibi ſatis explicat.*

c Adeo quidem.) 11 *Hinc diſce, teſtamentū, in quo filiuſf. eſt prçteritus, adeo non valere, vt etſi alij hæredes ſint inſtituti, & filiū ante patrē mori cōtingat, teſtamentū tamē nō cōualeſcat: idq; pp regulā qua dicitur, ea, quę ab initio nō valēt, tractu tpis non* [d] *conualeſcere. Auerſatur tamē Vlpiani* [e] *reſponſum, ubi ſi filius pteritus, viuo teſtatore decedat, iſq; inſtitutus ſit qui rē ab inteſtato auferre poſſit teſtm̄ validatur. Interpretes cōiter in hac ſpecie, quādo pteritus viuo teſtatore moritur, ſic diſtinguunt. Aut.n. pteritus ſuit poſthumus, aut filius iam natus. Priori caſu tametſi ſummo iure ruptum uideatur teſtamentum, attamen* conua-

d l. Quod ab initio. de reg. iur. e l. Poſthumus. §. Idem & circa, vt ibi declarat Bar. de iniuſto. rup. teſt.

a l. filius. de libe. & poſth.
b Tex. opt. § eadē inf. de hæred. ab inteſt.
c §. fi. inf. de inoff. teſta.
d l. in ſuis. de lib. & poſth. § ſut aūt in fia de hære. qua. & diff.
e l. ſi vt certo. §. Si duob. vehiculum commodat.
f d. l. In ſuis. & inf. §. ſut autem.
g Alex. & Iaſ. latiſ. in l. a. C. de bon. poſſ. cont. tab.
h ibidem.
i Bar. l. filio. præterito. de iniuſt. rupto teſt.
k l. Maximū vitiū. §. Sancimus. C. de lib. præteritis.
l l. Si cōſtat. ibi gl. & Dd C. de compenſatio.
m Dicam. inf. de actionib. §. In bonæ fidei.
n glo. l. Si ita ſcriptū. § vlti. & l. q vulgo. & l. Nō putauit. §. Si quis emancipatus. de bo. poſ. cōt. tab. g. §. ſunt aūt. inf. de bo. poſ. Raph. ful. ſi filius q in prāte. de lib. & poſt.
o §. eadē inf. de hære. q ab inteſt. d. l. a. cont. tab.
p l. vt liberis. C. de coll. l. 1 de legatis præſtand.
q l. Nā etſi ſub conditione. de iniuſt. rup.
r Dd. cōiter. d. l. a.
ſ l. quod ſi Epheſi. de eo quod certo loco.
t per tex. à cōtrario ſenſu l. vlt. C. de poſth. hær. inſtit.
u Caſtren. d. l. Si filius qui in prāte. quem Dd. cōiter.
x l. Quod vulgo de bo. poſ. ſcdm tab.
y Tex. fortiſſ. in l. Non putauit. § à primo. de cōt. ta.
d d. §. a primo.
a d. l. Quod vulgo.
c vt dicit tex in d. l. Quod vulgo.
e Bar. l. quæ ſub cōditione. § vlt. de cond. iuſt.

conualeſcit ex iuris prætorij æquitate, inſtituto hærede etiam extraneo, ideoque legatarij & fideicommiſſarij habebunt ea, quæ ſibi relicta ſunt ſecuri. Altera ſpecie ſiquidem teſtator eos qui fuerant ab inteſtato ſucceſſuri inſtituerit, validatur teſtamentum duplici fauore: [f] *& teſtamenti ſuſtinendi conſeruandiq; & quia inſtituti rem alias ab inteſtato ablaturi erant. Cæterum ſi inſtituti ſint extranei, teſtamentum ſine noua uoluntate nec iure prætorio poteſt conualeſcere. Diſcriminis autem ea eſt ratio:* 2 *quia teſtamentum in quo poſthumus eſt præteritus, ab initio valet, & ciuili & honorario iure, donec poſthumus* [g] *naſcatur. Quãquam enim is, qui in vtero eſt, pro iam nato habetur, vbi de eius commodo* [h] *agitur: quia tamen multi caſus euenire poſſunt, vt non naſcatur,* [i] *ideo lex (quæ nunquam fruſtra operari* [k] *ſolet) noluit hoc teſtamentum in principio firmare, quaſi ſatis eſſet, quod eius natiuitate rumperetur. Vnde propter fundamentũ, quod ab initio habui, facilius recipit firmitatem: ſed quando teſtator præterijt filium in ſua poteſtate conſtitutũ, tum ab initio teſtamentum non conſtiterit, non mirum, quod nec morte filij vires conſequi valeat. Alciatus tamen lib. 3. Paradox. 3. c. 8. aliter intelligit.*

d Exiſtere poſsit.] 13 *Hoc tamẽ ceſſat, ſi filius proprio conſenſu à patre præteritus* [l] *ſit, puta ob magnum aliquod commodum, vel etiam, ſi initio quidem reſtiterit, poſtea tamen facto teſtamento volũtati iã mortui patris aſſenſerit: valebit enim teſtamentũ, idq; & Papinianus* [m] *voluiſſe videtur. Cum enim ſcribat,* ſic demum inutile eſſe teſtamentum omnino, vbi is, qui præteritus eſt, non vult id tueri, *indicat vtiq;, eo approbante teſtamentum fore validum. Et extat memorabile huius rei exemplum apud Valerium Maximum,* [n] *vbi agitur de teſtamento cuiuſdam Ebutiæ, in quo Pletonia altera ex filiabus præterita erat. ſed quia maluit teſtamentum matris patientia honorare, quam iudicio conuellere, manſit illud ratum.*

e Per uirilem ſexum.] *Ideſt nepotibus & neptibus ex filio procreatis: ſicq; hoc iure non erat neceſſe, filiamfa. iam natam, vel nepotes ex filio hæredes inſtituere, aut nominatim exhæredare, ſed omnino præteriri poterat, nec vitiabatur ex eo teſtamentum.*

f Ius tamen accreſcendi.] *Habebant ergo hi ius accreſcendi ad certam portionem, ideſt, ad dimidium eius, quod ab inteſtato habituri fuiſſent, vt Accurſ. recte exponit.* 14 *Eſt autem hoc ius accreſcendi lõge diuerſum ab eo, cuius ſæpe fit mentio in* [o] *iure, quo non petentium partes petentibus accreſcunt. Ibi. n. res accreſcunt & emolumentum confertur: hic perſonæ non ſine diſpendio ſcriptorum hæredum, quibus magna portio* [p] *decidit. Et de hoc iure veteri, quo perſonæ accreſcunt non ſatis clare leges noſtræ loquuntur: Theophilus* [q] *tamen paucis explicat, in hunc quidem modum.* Si extranei (*inquit*) ſint hæredes ſcripti, Ius accreſcendi ad dimidium vſq; competit præteritis. Sin vero ſui, pro rata. Exempli gratia: Tres aliquis inſtituit hæredes, filiam uero aut nepotem ſilentio præterijt, ſi hæredes ſcripti extranei ſunt, filia vel nepos unum ſemiſſem accipiet, & alterum ſemiſſem hæredes ſcripti. Sin vero ſui, pro rata accipiunt, id eſt, quadrantem, ſiue tres uncias, quantum accepturi erant, ſi pater inteſtatus deceſsiſſet: hoc eſt, quartam partem hæreditatis eius. *Hodie tamen aliter obſeruari infra* [r] *audiemus.*

g Inter cæteros.) *Ideſt generaliter ſiue indefinite, & (vt ait Theophilus) ἀορίστως, ut ſi dicat teſtator,* filium meum hæredem inſtituo, cæteri hęredes ſuos.

- f Bal. d. l. poſt.
- g l. 1. C. de poſt hæred. inſtit. l. 3. § Sed ſi ſtante. de inuſt. rup. teſt.
- h l. Qui in vtero. de ſtat. ho.
- i Argumẽto. l. 2. & 3. C. de poſth. hæred. inſt.
- k l. Qui bis idẽ. de verb. oblig.
- l Salomonius in l. Gallus. de lib. & poſth.
- m ſilio præterito. de iniuſ. rup. teſt.
- n lib. 7. cap. 8.
- o Toto tit. C. Quãdo non pet. partes. &c.
- p l. Maximũ vitiũ. circa med. C. de lib. præteritis.
- q Vide etiam Caiũ in ſuis inſtit. ſub hoc tit. Iulium. Paul. tit. de teſta lib. 3. ſenten.
- r §. Sed hæc quidẽ. inf. hoc tit.

§. Nominatim.

1 *Omnis ſermo lucide perſonam explicans, nominatim exhæredationem perficit.*
2 *Quando quis nominatim exhæredari dicatur.*
3 *Nominatim fieri dicitur, quod per ſe, vel aliud certum eſt.*
4 *Exhæredatio hodie cum cauſa fieri debet.*

Nominatim autem quis exhæredari videtur, ſiue ita exhæredetur, Titius filius meus exhæres eſto. ſiue ita, filius meus exhęres eſto, non adiecto proprio nomine, ſcilicet ſi filius non extet.

[a] *Quoniam ſupra dictum eſt filiumfa. uel inſtituendũ eſſe, uel exhæredandum nominatim, ideo quomodo nominatim exhæredatio fiat duobus exemplis ex Vlpiano* [a] *oſtendit.* 1 *In uniuerſum autem ſciendum eſt, quod ſermo omnis & locutio dilucide explicans perſonã, de qua quis loquitur, exhæredationẽ nominatim perficiat.* 2 *Vnde* nominatim exhæredatus *recte dicitur, cuius* [b] *nomen, prænomẽ, cognomen,* [c] *agnomẽ, aut aliud* [d] *artificij nomen exprimitur: Non enim refert quomodo demonſtretur exhæredatus* [e] *ſiue uera ſit demonſtratio ſiue falſa, modo de corpore conſtet.* [f] *Et id valet exhæredatio de omnib. filijs facta, ſi unus tantum teſtatori filius ſit:* [g] *cum pluralis numerus in ſingularem reſolui poſſit.* [h] *Econtrario tamẽ non rite filium exhæredat hoc modo, qui plures habet* [i] *quoniam ſingularis numerus niſi ex benigna* [k] *interpretatione, pluralem continere non poteſt.* [l] 3 *Nominatim item factum dicitur, quod per ſe, uel aliud certum* [m] *eſt, & ideo ſi ex Seia natum exhæredauero, ualebit exhæredatio,* [n] *modo Seia extranea nõ ſit, ſed* [o] *uxor & ex ea unicus tantum natus ſit.* [p] *Eadem ratione probatur ſic concepta exhæredatio,* filius gladiator exhæres [q] eſto: *Item illa,* Titium ex adulterio natum exhæredo, [r] *modo teſtator ſciens filium ſuum eſſe cõtumeliæ cauſa id protulerit: alioqui nulla* [s] *cenſeretur, quaſi de extraneo* [t] *facta etiamſi uere teſtatoris filius probaretur, ſed teſtator ſuum non putabat.* [u] *Poſſent plura hic cumulari, ſed hæc ſufficiãt, cum ſere inutilis*

- a in l. 1. de liber. & poſth. & l. 2. e. tit.
- b § Si quis in nomine. inf. de leg.
- c d. l. 1.
- d l. Nominatim. 1. de manu. teſt.
- e l. Nominatim. de leg. 2.
- f l. Nominatim. dẽ cond. & demon.
- g l. Titius. in prin. de lib. & poſth.
- h l. Non eſt ſine liberis. d verb. ſig.
- i d. l. 2. hoc tit.
- k l. placet. cod. tit.
- l l. vlt. § quia ei. ad Trebell.
- m l. Nominatim. 2. de manu. teſt.
- n l. 3. hoc tit.
- o l. quidam cum filium. de verb. ob.
- p d. l. 3
- q d. l 3 in princ.
- r ibidem.
- s l. 1 §. Idem ait. de cutato.
- t d. l. quidam cũ fil.
- v l. Si poſthumus. §. fi. de lib. & poſthu.

ſit

ſit omnes hæc diſputatio. 4 Neque enim hodie quærimus, an exhæredatio nominatim facta ſit, necne ſed an cum certa & legitima cauſa. Nam niſi parentes hodie filios cum iuſta cauſa exhæredent, teſtamentum eſt nullum ſine ulla differentia [x] *ſecus.* x

x §. Aliud §. cauſas, Nouel. ut cũ de appel. cog.

§. Poſthumi.

1 *Poſthumi debent uel inſtitui uel exhæredari.*
2.3.4.5. *Quatuor differentiæ inter poſthumos & iam natos,*
6 *Poſthumi agnatione hodie non rumpitur totum teſtamentum.*
7 *Poſthumus an exhæredari hodie poſſit.*

Poſthumi quoque liberi, vel hæredes inſtitui debent vel exhęredari. Et in eo par omnium cõditio eſt, quod & filio poſthumo, & quolibet ex cæteris liberis, ſiue fœminini ſexus, ſiue maſculini, præterito, valet quidem teſtamẽtum, ſed poſtea agnatione poſthumi ſiue poſthumæ rumpitur, & ea ratione [a] totum infirmatur. Ideoq; ſi mulier, ex qua poſthumus vel poſthuma ſperabatur: abortum fecerit: nihil impedimento eſt ſcriptis hæredibus, ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidem ſexus perſonæ, vel nominatim vel inter cæteros exheredari ſolebant; dum tamen ſi inter cæteros exhędarẽtur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritę eſſe per [b] obliuionẽ. Maſculos vero poſthumos id eſt filios & deinceps, placuit non aliter rectè exhæredari, niſi nominatim [c] exhæredarentur, hoc ſcilicet modo: Quicunq; mihi filius genitus fuerit exhæres eſto.

De liberis iam natis dixit; nunc de nondum natis, id eſt poſthumis ſubijcit, cum & illi nomine liberorũ comprehendantur. Quia autem multiplex poſthumorum differentia [a] *eſt, de his hic agi ſcias, qui ſi nati eſſent, ſui hæredes futuri dicerentur, quos ſcilicet nemo propinquiore gradu præcedit, ſeu illi teſtatore mortuo ſeu etiamnum uiuo, poſt factum tamen teſtamentum, naſcantur. 1 Et ex textu annotandum eſt, in eo poſthumos & liberos iam natos pari paſſu ambulare, quod utriq; aut inſtitui aut exhæredari debeant. 2* [q] *In multis tamẽ differunt: ſicut quatuor ex præſenti loco differentiæ colligi poſſunt: quas breuiter referemus. Prima eſt, cùm olim inter maſculos & fœminas diſtingueretur circa præteritionẽ;* [b] *in poſthumis par fuit conditio, vt hic text.* [c] *ait. Præterita itaq; filia iam nata ius accreſcendi habeat: poſthuma verò rũpebat teſtamentũ. Diuerſitatis hanc rationem Iaſon refert. Nam cùm filiarum præteritio uim exhæreditationis habeat, non idem in poſthumis recipi poteſt; uidetur enim eas, quæ teſtamenti tempore in ventre portabantur, per errorem omiſiſſe, non autem exhæredare* [d] *voluiſſe. Atque ideo etiam cùm inter cæteros exhæredabantur neceſſe erat ipſis aliquid legari, ne per obliuionem viderentur* [e] *præteritæ. 3 Secunda eſt quod teſtamẽtũ in quo filij iam nati ſunt præteriti, ab initio nullius eſt momenti:* [f] *poſthumi uero ſecuta demum natiuitate rũpunt teſtamentum. Iniquum. n. eſſet, mox ab initio ruptionem inducere, cum multa contingere poſſint, quod poſthumus non naſcatur.* [g] *4 Tertia eſt, quod poſthumæ non aliter inter cæteros exhæredari poſſunt, quàm ſi legatũ eis* [h] *ſit aliquid: filiæ vero iam nata etiam ſine legato poſſunt. 5 Quarta deniq; eſt, quod nepotes nati & præteriti nõ rumpunt teſtamentum: poſſuntq; inter cæteros exhęredari: poſthumi vero nepotes, niſi nominatim fuerint exhęredati, infirmant teſtamentum.*

a Totum infirmatur. [i] *6 Hodie tamen ſecus eſt: quia poſthumi agnatione totũ teſtamentũ nõ rumpitur, ſed duntaxat quantum ad inſtitutiones. Legata vero & fideicommiſſa firma manent:* [k] *ſi tamen teſtator ſciens præterijt poſthumum, nam ſi per errorem, putant Doctores* [l] *nec legata quidem præſtanda eſſe.*

b Per obliuionem. *Nam ſi pater filio inſtituto reliquos exhæredaſſet, poſthuma, quæ poſt in hanc lucẽ prodijſſet dicere poſſet, teſtatorẽ de ſe nõ cogitaſſe, nec generali exhæredationis clauſula ſeſe debere excludi: quæ exceptio ceſſat, ſi legatum accepit.*

c Niſi nominatim. [l] *Id eſt, claris uerbis, quia demonſtratio certa nominis uice fungitur: idq; eſt, qđ mox ſequitur,* Quicunque mihi filius *&c. quomodo enim aliter nomen eius poſſemus dicere, qui necdum natus eſt? 7 Hodie tamen ex communi Doctorum* [l] *ſententia exhæredatio poſthumi in uniuerſum eſt ſublata. Siquidem iure Nouellarum prohibentur parentes non niſi XIIII. ex* [m] *cauſis, liberos exhęredes facere, ex quibus nulla eſt, quæ in poſthumo locum ſibi uendicare poſſit. Alciatus* [n] *contra: nam omni iure & digeſtorũ, & Inſtitutionum, & Codicis, exhæredatio fieri poteſt, nunquam tamen ſine* [o] *cauſa, præterquam in poſthumo, de quo lex* [p] *noua generalis non eſt intelligenda. Sed reſpõdet Loriotus* [q] *olim ſine cauſa exhæredationem fieri non potuiſſe. Hodie* [r] *uero, ut ingratitudinis cauſa ſit, requiritur. Vnde cũ poſthumus non poſſit eſſe ingratus,* [ſ] *rectè nec exhæres ſcribi poterit. Et hæc eſt ueritas.*

a ut per gl. in rub. C. de poſth. hęre. inſt. Salomo. & Dd. in l. Gallus, in princip. de lib. & poſth.
q Verſ. Sed non ita ſupra, in princip. huius tit.
c Verſ. & in eo. &c.
d argu. § pe. J. eod. & l. ſi filiusfa. d e mil. teſta.
e vt hic verſic. ſed fœmin.
f l. 1. de lib. & poſthũ. & §. 1. ſup. hoc titul.
g Dixi, ſup eo. in pr nu. 12.
h Vt hic verſ. Sed fœminini.
i Auth. ex cã. C. de lib. prętcritis.
k in d. Auth. ex. cã.
l Bar. lib. poſthumus de lib & Poſthu. Dd. l. ſi quis in ſuo. C. de inoff. teſta. Iaſ. l. 2. C. contra tab.
m § aliud. & § cauſas, ut cum de appellat. cognoſ.
n lib. 4. Paradox. cap. 10.
o l. fi. de bonis damnato.
p d. § aliud.
q De exhered. & pręter. Axio. 8.
r d. § aliud.
ſ l. ſi quis. §. legis, C. de in of. teſta.

§. Poſthumorum.

1 *De quibus poſthumis tractet hic §.*

N Olim

2.3 *Olim non licebat poſthumum alienum inſtituere: & quæ fuerit ratio.*
4 *Id immutatum fuiſſe per prętorem.*
5.6 *Deinde etiam iure ciuili per Gallum & Velleium.*
7 *De primo capite legis Velleiæ.*
8.9 *De ſecundo eiuſdem legis capite.*
10 *Alciati intellectus ad ſecundum caput legis Velleiæ non uerus.*
11 *Hodie poſthumi ſui & alieni hæredes vtiliter inſtituuntur.*
12 *Suus hæres quis dicatur, & quid ſit Suitas.*

Poſthumorum autem loco ſunt & hi, qui in ſui hæredis locũ ſuccedendo, quaſi adnaſcẽdo fiunt parẽtib ſui hæredes. Vt ecce, ſi quis filium, & ex eo nepotem neptemve in poteſtate habeat: filius quia gradu præcedit: is ſolus [a] iura ſui hæredis habet, quamuis nepos quoq; & nepotis ex eo [b] in eadem poteſtate ſint. Sed ſi filius [c] eius [d] viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de poteſtate eius: incipit nepos, neptisve in eius locũ ſuccedere: [e] & eo modo iura ſuorũ hæredum [f] quaſi adgnatione nanciſcitur. Ne ergo eo modo rumpatur eius teſtamentũ, ſic ut ipſum filium, vel hæredem inſtituere, vel nominatim exhæredare debet teſtator, [g] ne non iure faciat teſtamentũ, ita & nepotem, neptem ve ex filio neceſſe eſt ei, uel hæredẽ inſtituere, vel exhæredare: [h] ne forte eo viuo filio mortuo, ſuccedendo in locũ eius nepos, neptisve, quaſi adgnatione rumpat teſtamentũ. Idque lege Iulia Velleia prouiſum eſt, [i] in qua ſimilis exhæredationis modus ad ſimilitudinem poſthumorum demonſtratur.

Hic §. ad verbum ex Caio [a] ſumptus eſt, ut alia aliunde. 1 & de eo poſthumorũ genere diſſerit, qui ante teſtamentum nati ſunt, ſed ſublato poſt teſtamentum de medio parente: incipiunt eſſe ſui: qui niſi hæredes, vel exhæredes facti ſunt ad inſtar poſthumorũ rũpunt: obq; id ab Accurſio. [b] quaſi poſthumi *dicũtur, & loco poſthumorũ eſſe hic dicitur. [c] Habet aũt nõ nihil difficultatis præſens locus, cùm ſecundũ caput legis [d] Velleiæ contineat. Itaq; ut eò apertior ac facilior ſit eius cognitio, rem à fonte & primis principijs, quã põt fieri breuitate, exordiri operæ precium fuerit. 2 Et ſupra [c] quidem dictũ eſt, poſthumi præteriti agnatione teſtamentum rumpi. Iure tamen antiquo XII. tabul. poſthumum alienum hæredem inſtituere, impermiſſum erat, Ideo teſtator habens filiũ, & vterum ex eo prægnãtem, filiũ quidẽ inſtituere poterat, quia ſuus erat: nepotẽ vero in vtero conſtitutum non item, cũ tpe inſtitutionis eſſet alienus. Hinc aliquando eueniebat, [g] qđ licet teſtamenti tẽpore filium in gradu nemo pręceſſerit: ſi tamen uiuente teſtatore filius ante poſthumi natiuitatẽ decedebat, is poſthumus deinde a nuru progenitus, in locũ ſui patris ſuccederet, ac ꝑ cõſequens efficeretur ſuus. Et quia ſe reperiebat præteritum, rumpebat teſtamentum, quod valde iniquum erat, cũ teſtator nulla id ratione pręcauere potuerit. Etſi enim inſtitutus fuiſſet hic nepos, adhuc infirmat ũ eſſet agnatione teſtamentũ, cùm inutilis inſtitutio loco pręteritionis habeatur. 3 Antiqui iuris rõnem Bar. [h] illã refert, quia XII. tabul. lege ad ſucceſſionem prꝫter ſuos nemo admittebatur. Is aũt poſthumus, animaduerſo teſtamenti tpe, ſuus non erat, ſed alienus. Hanc tamen rõnem Alciatus [i] improbat. Alij quod inſtitutio certa eſſe debebat: at hic, qui nondum natus eſt, nullus adhuc [k] eſt, & præterea incertum, eſt naſciturus ſit, an nõ. Verũ hac rõne nec ſuus potuiſſet inſtitui poſthumus, cũ non magis in rerũ natura ſit, atq; alienus. Quare dicendũ, illud inductũ eſſe, partim quia triſte nomen erat, o filij morte, vel alia capitis diminutione euentũ Suitatis in poſthumo alieno expectare, quod Marius [l] Salomonius cenſuit: partim quia tales poſth. qui inter ſuos futuros hæredes nõ reperiebantur, cum incertis perſonis (quib. olim neque legata, neq; hæreditates relinquẽdi ius fuit) reputabãtur: quod poſt Rapha. Cumanũ [m] Alciato quoq; placuit. Tametſi diuerſũ ẽt eſſet in ſuis poſthumis omnino futuris hæredib. qui licet incerti, quodãmodo uideri poſſent: hos tamen fauor ſuitatis conſeruabat, cum nihil eis hac inſtitutione obuenire poſſet, quod non eis iam uel uiuẽte teſtatore quaſi debitum [n] fuiſſet. 4 Porrò quoniã ualde abſurdũ uidebatur, neq; inſtitui, neq; præteriri poſthumos poſſe, ac inanem fieri teſtatorum prouidentiã, prætor id poſtea correxit. Quamuis enim teſtamentũ, in quo poſthu. erat inſtitutus, ſummo iure non ualebat; ipſe tamen conceſſit bonorum poſſeſſionem, de uentre in poſſeſſionem mittendo, & ſecundũ tabulas 5 Sed & poſtea, ut eiuſmodi inſtitutio iure ẽt ciuili ſubſiſteret, & ſine Prætoris auxilio teſtamẽtũ ualeret, Gallus Aquilius, uir maximæ ac probatiſſime ſciẽtiæ ſummæq; autoritatis [o] apud populũ Romanũ [p] legẽ tulit, uel (quod alij [q] malunt) duodecim Tabulas interpretãdo induxit, ut poſth. nepotes poſſint etiã iure ciuili inſtitui. [n] Verba aũt formulæ Aquilij cõcepta in ꝑſonã teſtantis aut, talia [ſ] ſunt.* Si filius meus moriatur, tunc ſi quis mihi nepos, ſiue quæ neptis natus natave erit, in decẽ menſibus proximis, quib. filius meus moreretur, hæredes ſunto. *Rectè igitur tũc inſtituitur nepos poſthumus [t] alienus, ſi in caſum eſſeretur inſtitutio, quo ſui, teſtatori, naſci poterit: & ſic non ut alienus, ſed ut ſuus hæres ſcribitur, neq; ante vult intelligi inſtitutum, quam ſuus fuerit adeo, qđ ſi non quã ſuus fieret, nunquã crederetur, neq: eſſet inſtitutus, 6 Hæc tamen Galli Aquilij prouiſio uni tãtũ caſui quadrabat, nempe de inſtituendo nepote poſt mortem ſibi ex filio ꝓmortuo naſcituro. Quod ſi uero uiuente auo naſcebatur: iam ceſſabat hoc impedimentum, & imputari ei poterat, cur teſtamentum nõ mutaſſet. 7 Qua propter Iulius [u] Velleius poſtea conſtituit, ut idem eſſet, ſi uiuo auo naſceretur, patre uel teſtamenti*

a l. In l. Poſthumũ. de iniuſt. rupto teſta.
b In l. Gallus. in princip. de lib. & poſth.
c Facit. § Poſthumi. inſ. de hære. qua. & diff.
d d. l. Gallus. §. ẽt.
e §. præced.
f d. l. Gallus. §. ille caſus. §. Porro, & inſ de bon. poſſ. in prin.
g Iaſ. in d. l. Gallus. in princ. & ibid. Mar. Salom.
h Ibidem.
i Lib. Paradox. 3. cap. 3.
k Argumẽto. § poſthumo. cũ præc. & ſeq. inſ. de leg.
l d. l. Gallus. in pr.
m loco præallegato
n l. in ſuis. ibi Dd. de lib. & poſth.
o l. 2. § poſt hos autem fuerunt. ibi Zaſ. de orig. iur. Cic. in Ora. pro A. Cecinna.
p Vigl. hic.
q Mar. Salo. in d. l. Gallus. in princ.
r De quo uide omnino Vigl. hic. & in §. ſeruus ẽt. inſ. de hære inſtit.
ſ d. l. Gallus. in pr.
t Salomo. ibid.
u dict. l. Gallus. §. Nunc de lege Velleia.

ſtamenti, vel quo alio tempore ante poſthumi natiuitatem & aui mortem defuncto aut alio quopiā modo è medio ſublato: nam multifariam iura ciuitatis amittuntur.[x] *Et quanquā hic poterat ipſe auus ante mortem ſuam natum inſtituere vtiliter: tamē Velleius prouidit, ut quouis tempore rectè teſtari liceret. alioqui .n. erat expectanda nepotis natiuitas, vt utiliter inſtitueretur. Et hoc eſt primum caput legis Velleiæ.* 8 *Nūc ad ſecundū veniamus, quod huius loci*[y] *proprium eſt. Multū autem variant Doctores quomodo hoc ſecundū caput accipiendū ſit, aut quid de uno Velleius induxerit. Ego ꝓtermiſſis aliorū traditionib. breuiter Zuichemo conſultiſſimo viro, atq; olim præceptori noſtro inter maiores obſeruando in hunc ferè ſenſum hoc ſecundum legis Velleiæ caput interpretanti, ſubſcribo. In primis animaduertendum eſſe, inquit, nepotes natos præteritos non potuiſſe rūpere iure antiquo teſtamentum: ut in principio huius*[z] *tituli dictū eſt. Conſtat autem, Velleium in ſecundo capite loqui de nepotibus ante teſtamentum natis, & hic dicitur, hoſce in patris locum ſuccedentes rumpere teſtamentum: quod ſuperioribus aduerſatur. Quamobrem ueriſimile eſt, Velleium primum ius antiquum correxiſſe in eo, quod hi nepotes olim præteriti pro exhæredatis habebantur. Conſtituit .n. Lex Velleia, ut nepotes in parentis locum ſuccederent, ſucceſſioq; hæc agnitionis uim haberet, ac ipſi quaſi poſthumi cenſerentur.*[a] *Monit forte Velleium, quod iniquè hic præteritio pro exhæredatione habebatur, cū patre eos tempore teſtamenti præcedente, non uideatur auus nepotes voluiſſe exhæredare, ſed per errorem præteriſſe.*[b] 9 *Hi ergo nepotes, cùm iure ueteri præteriti haberentur pro exhæredatis, lege Velleia ſuccedendo in ſui hæredis locum, quaſi agnaſcendo fiunt ſui hæredes, & teſtamentū infirmare poſſunt. Hanc aūt ſucceſſionem a Velleio inductā,*[c] *illa uerba atteſtantur* Si quis ea ſuis hæredib ſuus hæres eſſe deſierit, liberi eius, & cæteri in locum ſuorum ſui hæredes ſuccedunt. 10 *Alciatus*[d] *tamen generaliter id in omnib. nepotib. tam natis, quam naſcituris a Velleio conſtitutū putat;*[e] *ſed ei ſuperiorū textuum diſtinctio manifeſte refragetur. Nati .n. nepotes præteriti non*[f] *rumpebant: poſthumi rumpebant.*[f] *In natis ergo correxit id Velleius, cū pater præcedebat tēpore teſtamenti: quod tex. noſter aperte indicat. Sic accipiēdum, quod ſæpe legitur, lege* Velleia, ob nepotis ſuccedentis præteritionē[g] rumpi teſtamentum. *Cæterum quod uice uerſa dicitur,* Velleium poſteriore capite prouidiſſe; ne teſtamentum rumperetur, *alium intellectū habet, quod Viglius &*[h] *Alciatus*[i] *ſatis demonſtrant & omnia hic referre nimis longum foret.* 11 *Illud pro coronide non omittendum, hodie Iuſtiniani conſtitutione generaliter conceſſum eſt, omnes poſthumos, ſuos uel alienos: filios uel nepotes utiliter inſtitui. Ideoq; uidendum eſt, ut caute quis teſtamentum faciat, ac ipſos etiam inſtituat, ne agnatione teſtamentum rumpatur.*

a Iura ſui hæred.) 12 *Nam ut quis ſit ſuus hæres, duo coniunctim requiruntur: alterum, ut fuerit in poteſtate teſtatoris tempore mortis eius, alterum, ut nullus eum in gradu præcedat, quod alibi*[k] *apertius declarabitur. Hāc aūt ſui hæredis qualitatem, interpretes vulgo* Suitatem *uocant, quę nihil aliud eſt, quam hæredum qualitas, quę primum in patria poteſtate locum obtinet, continuationem dominij neceſſitatemq; ſucceſſionis inducens.*[l] *Sane Alciatus*[m] *refert, a Socino rogatum Politianum quis* ſuus hæres *diceretur, obmutuiſſe. De cuius uocis uſu multa, quoque eleganter Budæus indicauit in Græcæ lingua Commentarijs.*

b In eadem poteſtate.) *Sed tamen filius gradu eos præcedit, ideoq; ſui hæredes dici*[n] *non poſſunt.*

c Eius.) *Teſtatoris.*

d Viuo eo.) *Teſtatore ſcilicet.*

d Succedere.) *Subiutrare.*

f Quaſi agnatione.) *Quia ſuccedendo in ſui hæredis (nempe patris eorum; qui nunc quoquo modo nexum poteſtatis patriæ exuit) locum, quaſi agnaſcendo ſui hæredes fiunt, ac per conſequens, cum ſe præteritos reperiant, iſta quaſi agnatione etiam teſtamentum rumpunt.*

g Ne non iure) *Id eſt, iniuſtum.*

h Ne fort eo uiuo.) *Teſtatore adhuc viuente: id eſt, ne ſi filius inſtitutus mortuus ſit, dum adhuc ſuperſtes eſſet pater, nepos ex eo in ipſius locum ſubintrando quaſi agnatione teſtamentum rumpat.*

i In qua ſimilis.) *ald. ..legis, in qua ſimul: & eſt ſenſus, legem Velleiam non modò ſtatuiſſe, quemadmodum nepotes agnaſcendo nō rumperent teſtamentum: ſed etiam, ut in ijs obſeruetur idem modus exhæredationis, qui de poſthumo traditus eſt.*

x ſupra. De capit. diminut.
y Et de eodem tractatur in d.l. Gallus. §. etiam. & § ſeq.
z Verſ. ſed non ita, de filiab.
a Pondera uerba huius §.
b In d. ſi filiusfamilit teſta.
c In d.l. Gallus. §. uidendum eſt.
d lib. 3. Paradox. cap. 19
e d. Verſ. ſed non ita. de filiab.
f §. Poſthumi. ſup. hoc titu.
g l. ſi quis filium. C. de inoffi. teſta.
h Hic.
i lib. 3. Paradox. cap. 20.
l inſ. de bon. poſſ.
k §. Sui autem. inſ. de hæred. qualit. & diff. & §. ita demū. inſ. de hæred. quæ ab inte. teſta. def.
l Dictus iurib.
m lib. 4. de uerbo ſign.
n d. §. ſui autem.

§. Emancipatos.

1 *Emancipati iure ciuili præteriri poſſunt, vt extranei, & quæ ſit ratio.*
2 *Sed iure prætorio habent bono. poſſeſſ. contra tab.*
3 *Bonorum poſſeſſiones durant tantum anno: ſucceſſio autem ciuilis, 30. annis.*
4 *Emancipatus præteritus hodie teſtamentum dicit nullum ad inſtar ſui.*
5 *Emancipato cum cauſa præterito, ualet etiam hodie teſtamentum.*

Emancipatos liberos iure ciuili, neque hæredes inſtituere, neque exhæredare neceſſe[a] eſt, quia non ſunt ſui hæredes, Sed[b] Prætor omnes, tam fœminini ſexus quam maſculini, ſi hæredes non inſtituantur exhæredari iubet. Virilis ſexus, nominatim, fęminini uero inter cetæros, quia ſi neq; hæredes non inſtituti fuerunt, neque ita, ut diximus, exhæredati, permittit[c] eis Prætor contra taabulas teſtamenti[d] bonorum poſſeſſionem.

N 2 Neceſſe

a inſ. de legit. ag. ſuc ceſſ. in prin.
a §. ſed agnationis. ſupra de leg. ag. tutela.
c §. Minima ſupra de cap. dimin.
d §. ſi. ſupra d. titu. de leg. agn. tut.
e d. §. fin. & §. Minus in. de hæred. quę ab inteſtato defe.
f l. 1. §. Longius. de ſuc. edict.
g l. licet. C. de iur. delib.
h Auth. ex cauſa C. de lib. præter.
i §. Aliud quoq; & §. ſeq. Nouel. ut cum de appel lat. cog.
k Bart. d. Auth ex hæredatos. Nouel. de hęred. & Falcid.
l Bald. . . hic per 3. §. ſi quis. ex lib. & l. ſi poſt mortem. § ulti. de contra tab.
m l. cum emancipa tus. d. tit. contra tab.

a Neceſſe eſt.} *Prateriri ergo poterant emancipati iure ciuili, ſicut extranei. Quod ideo erat, quoniã ius ciuile in ſucceſſionibus reſpiciebat agnationem.* [a] *Agnatio autem omnibus capitis diminutionibus tollitur:* [b] *& emancipatio minima capitis diminuti.* [c] *Cum ergo in ſucceſſionibus prima ratio erat agnatorũ, & agnatio emancipatione tollebatur ſequitur emancipatos iure ciuili a ſucceſſione eſſe excluſos.*

Sed prætor.} 2 *Succurritur ergo emancipatis prateritis beneficio Pratoris, ut per bonorũ poſſeſſionẽ* contra tabulas *ſuccedant: idq; ea rõne, quia Prator conſiderat cognationem naturalem potius, quam agnationis ius, quod merum ciuile commentum eſt: cùm cognatio ſit iuris natura; pp ſanguinis neceſſitudinem, quam in natiuitate conſequimur, nec emancipatione tolli poſſit.* [d] *Quare filius emancipatus vtcunq; inter agnatos haberi deſinat per capitis diminutionem, ex cognationis tamen ſanguinisq; neceſſitudine nõ eximitur.* [e] 3 *Multum aũt intereſt, quo iure liberi ſuccedant, ciuili an Pratorio. Nam bonorũ poſſeſſiones & longiſſima, ideſt, qua filijs dantur, uno tantũ anno* [f] *durant, facultas autem ſuccedendi per ius ciuile, longo tpe, & (vt omnes interpretantur) triginta annis* [g] *competit: ſicq; multo plenius eſt iuris ciuilis, quam pratorij remediũ.* 4 *Sed tamen an hodie hoc iure vtamur, diſputatum eſt. Bart.* [h] *exiſtimat (cui cæteri cõmuniter ſubſcribũt) poſſe hodie filiũ emancipatum ſimpliciter, & ſine cauſæ expreſſione prætꝺ itũ, teſtamentũ iure ciuili, ad inſtar ſui,* [i] *nullũ dicere, nec ei amplius neceſſariam eſſe bonorum poſſeſſionem. Sicq; huius §. noſtro diſtinctio nouiſſimo iure prope ſublata eſt. Quod ſi preteritioni adiecta ſit cauſa ingratitudinis, cenſet Bar. adhuc veterem durare differentiam, inter filium in poteſtate, & emancipatũ. Siquidẽ filio ſa. preterito etiam cũ cauſę inſertione, teſtamentũ hodie ipſo iure nullum eſt.* 5 *Sed ſi emancipatus ſit preteritus ex iuſta aliqua cauſa, valebit teſtamentum,* [k] *neceſſariaq; etiam hodie erit contra tab. bonorum poſſeſsio.*

c Permittit eis.} *Simul & alijs liberis alioqui non prateritiſe, ſed etiam ritè inſtitutis, quia unius preteritio ſatis* [l] *eſt.*

d. Bonorum poſſ.} *Qua totum teſtamentum ſubuertet: vt nullus ex ea hæres eſſe poſſit: nec quicquam ex hareditate retinere* [m] *licet.*

§. Adoptiui.

1 *Pater adoptiuus filium adoptatum uel inſtituere, vel exhæredare debet.*
2 *Niſi rurſus a patre adoptiuo ſit emancipatus.*
3 4 *Et quid obtineant in patre naturali filij adoptiui.*

Adoptiui liberi quãdiu ſunt in poteſtate patris adoptiui, eiuſdem [a] iuris habentur, cuius ſunt iuſtis nuptijs quęſiti. itaq; hæredes inſtituendi, uel exhæredandi ſunt ſecũdũ ea, quæ de naturalibus expoſuimus. Emancipati [b] uero a patre adoptiuo, neque iure ciuili; neque eo iure, quod ad edictũ Prætoris attinet, inter liberos connumerantur; Qua ratione accidit, ut ex diuerſo (quod ad naturalem parentem attinet) quandiu quidem ſunt in adoptiua familia extraneorum [c] numero habeantur: ut eos neque hęredes inſtituere, neque exhæredare, neceſſe ſit. Cum uero [d] emancipati fuerint ab adoptiuo patre tunc incipiãt in ea cauſa eſſe, in qua futuri eſſent, ſi à naturali patre emãcipati fuiſſent.

a ſupra de adoptionibus, in princ. & §. cum autẽ impubes.
b l. pe. C. de adopt.
c d. l. pen. & §. Sed ea omnia. inſti. De hære. quæ ab inteſta. defe.

a Eiuſdem iuris.) 1 *Cum in filys adoptiuis & poteſtas patria, & emancipationis effectus locum* [a] *habeant, conſequitur patrem adoptiuum iure ciuili non aliter recte teſtari, quam ſi filium a ſe adoptatum uel inſtituat, uel exhæredet, quãdiu eum in ſua poteſtate retinet: Alias ſi ſe preteritum reperiat, ad inſtar iuſti filij, ipſo iure teſtamentum eius rumpet, cùm in hoc filio ex iuſtis nuptijs procreato compareiur.*

b Emancipati uero.) 2 *Si filius adoptiuus ſit emancipatus a patre adoptiuo, ceſſat, pracedens doctrina quia neq; inſtitutione, neque exhæredatione opus eſt, cum plane pro extraneo tum habeatur. Et boc eſt, qđ in textu dicatur, neque iure ciuili, neque Pratorio eos amplius inter liberos connumerari. Ciuilis enim ratio emancipationis, uinculum illud Ciuile Adoptionis ſuſtulit, ac ita, quantum ad illum patrem adoptiuũ in liberorum numero amplius non eſt. Sed nec ulla hoc caſu ſubeſt directa cognationis neceſſitudo, cuius reſpectu danda ſit illi, inſtar naturalis filij emãcipati, contra tabulas bonorum poſſeſſio.*

c Extraneo numero) 3 *Quo ad patrem naturalem: Et ideo pater naturalis, etſi teſtamentum facit, ipſum tamen neque inſtituere, neque exhæredare obligatur: quia tempore teſtamenti propter adoptionem ceu extraneus, & aliena familia reputatur.* [b]

d Emancipati fuerint.) 4 *Viuente adhuc patre naturali: quo caſu ad patrem naturalem, tanquam ab illo manumiſſi, pertinere incipiunt: proindeq; ſi in eius teſtamento ſint prateriti, ad inſtar ueri emancipati habebunt contra tab. bonorum poſſeſsionem. Et hoc intendit Imp. præſenti uerſiculo. Alioqui ſi patre naturali defuncto emancipati fuerint, tum hoc iure ab utriuſque patris & naturalis & adoptiui ſucceſsione cadebant:* [c] *naturalis quidem propter vinculum adoptionis, quod mortis ſua tempore adhuc durabat, adoptiui uero ob adoptionem iam ſolutam.*

§. Sed

§. Sed hæc qnidem.

1 *Differentia inter maſculos & fœminas in ſuccedendo hodie ſublata.*
2 *Accurſii expoſitio ad hunc §.*
3 *Vglij interpretatio ad eundem.*
4 *Differentia inter patriam poteſtatem, & emancipationem an ſublata.*

Sed hæc quidem uetuſtas introducebat. noſtra vero conſtitutio inter maſculos & fœminas in hoc iure nihil intereſſe exiſtimans, quia vtraque perſona in hominũ procreatione ſimili naturæ officio fungitur, & [a] lege antiqua duodecim tabularum omnes ſimiliter ad ſucceſſionem ab inteſtato vocabantur, [b] quod & Prætores poſtea ſequuti eſſe videntur, ideo ſimplex ac ſimile ius, & in filijs, & in filiabus, & in cæteris deſcendentibus per virilem ſexum perſonis, non ſolum iam natis, ſed etiam poſthumis, introduxit, vt omnes ſiue ſui, ſiue emancipati ſint, vel hæredes inſtituantur, vel nominatim exhæredentur, & eundem habeant effectum circa teſtamenta parentum ſuorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quem filij ſui vel emancipati habent, ſiue iam nati ſint, ſiue adhuc in vtero conſtituti, poſtea nati ſint. Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuiſionem, quæ in noſtra [d] conſtitutione, quam ſuper adoptiuis tulimus, continetur.

Innouatio ſeu emendatio antiqui iuris hoc. §. continetur. 1 *Nam cum olim magna eſſet differentia in ſuccedendo inter maſculos & fœminas: hanc ſua* [a] *conſtitutione ſuſtulit Imp. ſanciens, maſculos & fœminas eodem iure cenſeri in ſucceſſione teſtamentaria, non ſecus atque in legitima ab inteſtato hæreditate.*

a Et lege antiqua XII. tab.) *Eam plenius lib. 6. Cod.* [b] *tit. 57. Iuſtinianus refert.*

b Quod & prætores.) *Concedebant enim Prætores filiæ præteritæ reditum ad patris ſucceſſionem intra annum, per contra tab. bonorum poſſ.*

c Et eundem habeant effectum.) *Accurſius* [c] *exponit, quo ad commodum, diuerſo tamen iure. Vult ergo effectum quidem infirmandi teſtamentum eſſe eundem, nempe quod hodie non ſit differentia inter ſuos & emancipatos, ſed emancipati, ad ſuorum ſimilitudinem ſuccedant, ut ſcilicet eundem fructum ſuccedendo conſequantur. Attamen diuerſis vijs, eos etiam hodie ad ſucceſſionem deuenire: quia emancipatus ſi ſit præteritus, tantum contra tabulas bonorum poſſ. petere poteſt: Suus etiam, ipſo iure teſtamentum ſubuertere, ſicq; in emancipatis hic nihil corrigeretur, quod Iaſoni* [d] *non ſatisfacit.* 3 *Viglius hæc verba textus noſtri ita exaudit, quaſi velit hic Imp. filias & nepotes, ac omnes cuiuſq; gradus & ſexus: & ſuos & emancipatos eodem iure, uti, quod habent filij ſui uel emancipati. Non ergo id agit Iuſtinianus, ut ſuos emancipet, ſed ut filias, nepotes, neptesq; filijs æquiparet. Nam cum ſupra* [e] *traditum ſit, rite exhæredari filias inter cæteros, & item nepotes per virilem ſexũ deſcendentes: nunc noua conſtitutione non aliter fit exhæredatio, quam ſi nominatim facta fuerit, ad inſtar filiorum. Inter cæteros ergo exhęredatæ, quaſi non rite hoc inſtitutionis iure bonorum poſſeſſionem contra tab. habebunt. Ex prædictis adparet, hoc §. non eſſe ſublatũ inter patriam poteſtatem & emancipationem vetus diſcrimen; niſi quo ad ſuccedendi effectum.* 4 *Sed an nouiſſimo ſaltem iure id diſcrimẽ ceſſet, uideamus. Et in hoc communiter itum eſt, in ſucceſſione legitima nullã hodie differentiam inter ſuos & emancipatos eſſe, ſed ęqualiter iure ciuili omnes admitti; ſit tamen, ut emãcipatus aditione opus habeat, cum in ipſo non continuetur dominium, ut in ſuo.* [f] *Id eum habet effectum, quod ad triginta quidem annos adeundi ius illi ſaluum manet: non aditam tamen hæreditatem tranſmittere ad hæredes nequit; licet ſuus tranſmittat ad quoſcunque. Neque enim emancipatus ius ac priuilegiũ Suitatis habet, licet ſuccedat ad ſui hæredis* [h] *ſimilitudinem. Facto autem teſtamento adhuc ſublata cenſetur inter patriam poteſtatem & emancipationem differentia, niſi quod emancipatus cum cauſę expreſſione præteritus ſolum contra tabulas bono. poſſ. habet* [i] *Simpliciter uero præteritus, & ſine cauſę inſertione, ad inſtar, ſui,* [k] *uel teſtamentum nullum dicet, uel per contra tab. bon. poſſeſſionem impugnabit.*

d Noſtra conſtitutione:) *Quæ lib. 8. tit. 48. in Codice* [l] *extat, quam alibi* [m] *declarauimus.*

a In l. Maximum uitium. C. de libe. præter.
b l. lege XII. tab. C. de legit. hære.
c Hic in uerbo. eundem.
d Hic addit. Proc.
e in prin. huius tit. uerſ. ſed nec nominatim
f l. in ſuis. de libe. & poſth.
g Iaſ. in l. emancipata. C. Qui admitti. Vigl. hic.
h l. Meminerimus. C. de legit. hære.
i l. ul. §. ſancimus. C. de lib. præte. & §. emancipatos. ſup. hoc titul. Faber hic.
k ita. Bart. & alij. l. Gallus. § & quid ſi tantum. de lib. & poſth. & in auth. ex cauſa. C. De libe. præte. Ruinus tamen in d. §. & quid ſi tantum. & Alci. lib. 3. Parad. cap. 10. aliter ſentiunt.
l l. cum in adopti. C. de adop.
m §. ſed hodie. ſupra de adopt.

§. Sed ſi in expeditione.

1 *Præteritio militis pro exhæredatione habetur.*
2 *Si tamen ſcienter præteritio ſit facta.*
3 *An militis teſtamento ob ignorantiam rupto, legata debeantur.*
4 *An hic §. ſit hodie correctus.*

Sed ſi in expeditione occupatus miles, teſtamentum faciat, & liberos ſuos, iamnatos uel poſthumos nominatim non exhæredauerit, ſed ſilentio præterierit, non igno-

rans an habet liberos, ſilentium eius pro exhæredatione nominatim facta ualere, conſtitutionibus [a] principum cautum eſt.

Hactenus Imperator iuris communis diſputationem retulit, ſecundum quam teſtamenta parentum rõne inſtitutionis exhæredationis, aut præteritionis, vel conſiſtere, vel corruere, vel infringi poſſint, nunc quid in militibus obtineat ediſſerit. 1 Sicut ergo miles inteſtando iuris cõis obſeruationi adſtringitur:[a] ita & hoc priuilegij habet, quod eius præteritio habeatur pro exhæredatione, tantumq; ualeat, quantum alioqui pagani exhæredatio: 2 Si tamen in caſtris, & expeditione militari occupatus [b] ſit, ſineritq; ſe habere liberos. Nã ſi ignoraret ſe filios habere ſuperſtites, uel uxorem prægnantem, non uidetur eos exhæredare noluiſſe. & quia voluntatem ipſius hoc caſu deficere lex præſumit, teſtamentum pro nullo habebitur: [c] idq; benignius eſt. Sciuiſſe aũt, quos vel filios habuerit, vel ex ea præſumi ſolet, ſi miles filios in teſtõ nominatim expreſſerit, aut eis aliquid quouis alio titulo reliquerit. [d] 3 Sed an teſtamento militis ob ignorantiam infirmato, legata debeantur? nõ deberi iure antiquo;[e] idq; etiam hodie obtinere, nec quicquam hac in ſpecie innouatum eſſe Bartolus uoluit. Viglius uero diſtingendum putat an legata magni ſint momenti: nec ne: quia priore caſu verſimile eſt, ſi cogitaſſet miles filios ſe hæredes habiturum, non fuiſſe ipſum tam multa illis ablaturum,[g] Altero caſu neutiquam reuocanda erunt, cùm & illa fuerat relicturus, ſciens ſe filium habere, quẽ [h] præterijt. Sanè ſolam militis in teſtando voluntatem ſemper ſpectandã eſſe, ubique leges clamant. 4 illud [i] dubitandum eſt, an huius §. diſpoſitio, quod ſcilicet ſimplex militis præteritio tacitam exhæredationẽ inducat, nouellarum iure,[i] quo in exhæredando expreſſio cauſæ iuſtæ requiritur, ſit correcta? Et communiter obtinuit,[k] eam correctam eſſe, cùm Nouella [l] conſtitutio generaliter præcipiat, ut omnes parentes liberos inſtituant, uel cum cauſa exhæredent, præsereantve. Pontanus tamen, Iaſon, & Vigl. contra ſentiunt, cum ſpeciale militum ius non debeat, generali, de alijs parentibus correctioni [m] ſubiacere.

a Conſticu. princip.) *Extat Gordiani [n] Imp. ea de re conſtitutio lib. 6. Cod.*

§. Mater.

1 *Præterito matris iure Inſtit. pro exhæredatione habebatur.*
2 *Liberis a matre præteritis datur Querela inofficioſi.*
3 *Hodie hunc §. eſſe correctum.*
4 *Legem Velleiam & Aquiliam etiam in materna hæreditate oblinere.*
5 *Exhæredatio hodie ſine cauſa expreſſione non fit.*

Mater, vel auus maternus,[a] neceſſe non habent liberos ſuos aut hæredes inſtituere, aut exhæredare: ſed poſſunt eos ſilentio omittere. Nam ſilentium matris, aut aui materni, & cæterorum per matrem aſcendentiũ, tantum facit, quantum exhæredatio patris. Neque enim matri filium, filiamve, neq. auo materno nepotem neptemue ex filia, ſi eum eamve hæredem nõ inſtituat, exhæredare neceſſe eſt: ſiue de iure ciuili quæramus, ſiue de edicto Prætoris, quo Prætor præteritis liberis cõtra tabulas bonorum poſſeſſionem permittit, ſed aliud [b] eis adminiculum ſeruatur, quod paulo poſt uobis manifeſtum fiet.

Neceſſe non hab.) *1 Hinc diſcendũ, præteritionem matris, aliorumq; per lineã maternã deſcendentiũ hoc Inſtitutionum iure tacitã inducere exhæredationẽ. Ideoq; ipſorum teſtamenta, in quibus liberi ſunt præteriti, iure ciuili ualẽt, nec Prætoris beneficio reſcindũtur: Filij. n. nõ ſunt ſui hæredes matri: aut auo materno, cũ nõ habeant eos in poteſtate.[a] Prætor uero emancipatis tantũ hac in parte ꝯ tabulas bonorũ poſſeſſionem ſubuenit:[b] mater aũt & auus maternus; ſicut non habent ſuos hæredes, ita quoque non emancipãt. 2 Vt tamen aliqua rõne liberis hoc caſu ſuccurratur, iure ciuili permittitur eis de inofficioſo teſtamento agere. Neq. enim conſentiendum fuit parentibus, qui iniuriam aduerſus liberos ſuos teſtamento inducunt.[c] Et hæc quidem hoc iure [d] obtinebant. 3 Hodie uero hic §. iure Nouellarum [e] correctus eſt, Nam ſi filij a matre, uel cæteri liberi a parentibus maternis fuerint ſimpliciter, & ſine cauſa adiectione præteriti, teſtamẽtũ ipſo iure eſt nullũ: Sin vero cauſa præteritionis adſcripta eſt, ualere teſtamentum aiunt, locumq; eſſe contra tabul. bonor. poſſeſſioni. 4 Sed nec omittendum, legem Aquiliam, [f] & Velleiam hodie & in materna hæreditate, ſiue linea locum habere.[g] Atq. ideo neceſſe eſt, ut auia filium inſtituendo cogitet, ne illo forte præmortuo nepos ſuccedens teſtamentum rumpat. 5 Sane iure, quo nunc utimur, omnis forma exhæredationis in expreſſione iuſtæ cauſæ ingratitudinis [h] conſiſtit; quæ ubi negata eſt, per ſcriptũ hæredem probari debet. Si ea nõ ſit expreſſa, uel expreſſa quidem, ſed non idonea, nullius erit momenti teſtamentum. Sin autẽ idonea ſit inſerta, nec probetur, Querela inofficioſi locum habet. Quod ideo ſic conſtitutum eſt, ne vel liberi falſis accuſationibus ſubijcere, uel aliquam paternorum bonorum interuerſionem [i] immerito pati cogantur. Quamuis autem omiſſa uel non probata cauſa exhæredationis, aut præteritionis teſtamentum infirmetur: hoc tamen ad hæredis inſtitutionem tantum reſtringitur. Cetera enim teſtamenti capitula, puta*

a ſup. toto titu. de milita. teſta. ff. & C. eo.
b §. Illis autẽ. vbi dixi. ſuprà de mi lit. teſta.
c l. Si filiusfa. §. 1. De milita. teſta. Dd l. Sicut certi. & l. ſeq. C. eod.
d Castrune. hic.
e Argumenti. l. militis Codicill. § Miles. 2. de teſta milit.
f In l. filio ꝑterito. de iniuſtu rupto teſtam. Et nu. in Auth. Ex cauſa. C. de lib. præteritis.
g Argumẽto. l. pe. C. iure. Codicill.
h Vide limitano, Dd. in d. Auth. ex cauſa.
i § Aliud & §. ſeq. vt cum de appellat. cog.
k Alex. & alij in d. l. Sicut certi. Ang. hic.
l d. §. Aliud. & §. ſe.
m Per gl. l. Sciẽdũ. Qui ſatiſda. cog.
n d. l. Sicut.

a §. ſi. ſupra. De pa. pot § Fœminæ. de adupt.
b §. Emancipatis. ſupra hoc tit l. Illud § Ad teſt cõtra tab. Barto. l. pater filium. De inoff teſt.
c l filium. C. De inoff teſta.
d inſ. de Inoff. teſt. In prin & l non eſt enim. ff. eod.
e § Aliud. Vt cum de appellat cog.
f De quibus ſupra in § Poſthumorum. hoc tit.
g Viglius in d. §. Poſthumorum in fi.
h Quæ habẽtur in d § Aliud quoq;
i §. Siue igitur. Vt cum de appella. cognoſcitur.

puta legata, fideicommiſſa, libertates, tutorum dationes, & ſimilia, firma [k] manent, impleriq́, & quibus reliɛta modis, dari debent, non ſecus, quam ſi teſtamentum iure factum non eſſet infirmatum [l] reſciſſumve.

b Aliud eis adminiculum.) Scilicet, Querela, inofficioſi teſtamenti.

k Auth. ex cauſa. ibi. de C. liberis præterit.

l Rationem vide apud Dd. ubi ſup. & filio præterito. de iniuſto rupto. Lorit. De exhæred. Axio. 51. uſq; ad finẽ, qui cæteris melius loquitur.

De hæredibus inſtituendis. tit. xiiij.

1 Continuatio tituli.
2 In hoc titulo de hæredis inſtituendi neceſſitate non tractari.
3 Hæredes inſtituere quid?

POST traditam de inſtitutione & exheredatione liberorũ doctrinã, quos ſcilicet omnino neceſſe eſt uel inſtituere, uel exhæredare: nunc de cæteris ordine congruo ſubiungit, quos non tam cogimur, quam poſſumus hæredes inſtituere: 2 ſic q́, de nulla hæredis inſtituendi neceſſitate, ſed tantũ qui poſſunt, & qualiter poſſint hæredes fieri, vt rectè Accurſius annotauit. Neq; obſtat participiũ illud futuri temporis (inſtituendis) in Rubrica poſitũ, qđ aliquã inducere neceſſitatis ſignificationẽ uidetur: [a] quoniam non aliter important neceſſitatem hæc participia, quam ſi id ſuadeat ſubiecta materia, ſecundum quam verba intelligenda [b] eſſe, manifeſtum eſt. 3 Porro hæredem inſtituere nihil aliud eſt, quam poſt mortem aliquem in bonis ſuis dominum facere, non quidem actu, [c] ſed tantum aptitudine & potentia, ut ſi hæreditatem in futurum adire uelit, [d] dominus efficiatur. Inſtituere enim uerbum, cùm a ſtatuo [e] deſcendat, uim cuiuſdam legis [f] continet, & per conſequens in futurum aliquid faciendum diſponit. Vocantur autem hæredes, iuris ac uniuerſorum bonorum ſucceſſores. [g] ſubintrat enim hæres defuncti locum, atq́, eius perſonam repræſentat, ſuccedit que in iura defuncti uniuerſa. [h] Atque hinc continuatio quædam fingitur dominij & poſſeſſionis a defuncto in hæredem: dominij quidem, cum adita eſt hæreditas, poſſeſſionis uero, cum apprehenſa eſt corpore. [i]

a ſup. de ~~exhæred.~~ in prin. *de tes. ord.*
b l. Si vno. Locati. l. Si inſulam. De præſc uerb.
c Proc. hic.
d l. cum hæred. in princ. de ac. poſſ.
e Viglius. infra in Rub. de vulga.
f l. s. de ferijs.
g l. Hæreditas. de verb. ſig.
h §. 4. Nouell. De Iureiur. a mor. præſtito.
i d. l. cum hæredes.

Princ. tit.

1 Regulariter omnes poſſunt hæredes inſtitui: fallit ut nu. 2.
3 Liberi homines quibus legari poteſt, ijdem & hæredes inſtitui poſſunt.
4 Seruus proprius quis dicatur.
5 Seruo proprietarij hærede inſtituto, fructuarius eius operis non defraudatur.

HAeredes [a] inſtituere permiſſum eſt, tam liberos homines quam ſeruos, & tam proprios quam alienos. Proprios [b] autem olim quidem ſecundum plurium ſententiam non aliter, quam cum libertate, rectè inſtituere licebat: hodie uero ẽt ſine libertate, ex noſtra conſtitutione hæredes eos inſtituere permiſſum eſt. Quod [c] non per innouationem induximus, ſed quoniam æquius erat, & Attilicino placuiſſe Paulus ſuis liberis, quos [d] tam ad Maſurium Sabinum, quam ad Plantium ſcripſit, refert. Proprius [e] autem ſeruus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatẽ teſtator habet, alio uſumfructum habente.

a Hæc diuiſio omnes omnino homines, id eſt, tam liberos quam ſeruos complectitur. [a] 1 Itaq; regula eſt, omnes poſſe hæredes inſtitui, qui non expreſſe prohibentur, etiã quos teſtator nunquam vidit. [b] Et de ſeruis quidem ſatis exactè diſſerit Imperator: de liberis uero nihil tradidit, in quibus tamen nõ ſemper ſupra dicta regula procedit. Multi enim ſunt liberi homines, qui inſtitui nequeunt, quos Accurſius [c] alibi recenſet: 2 ut ſunt deportati, [d] in metallum damnati, [e] hæretici, [f] Anabaptiſtæ, Apoſtatæ, [g] illicitũ collegiũ, [h] Spurij, [i] inceſtuoſi mulier intra tempus luctus [k] nubens licet [l] Canones eã non prohibeant; & quæcunque incerta perſona, exceptis inopibus, atque Eccleſiæ pauperibus, quos hæredes ſcribi Iura [m] permittunt. Addunt non nulli monachos, qui D. Franciſci regulam profitentur: nam & hi non ſunt capaces hæreditatis. [n] 3 Deniq; quibus legari non poteſt, eiuſdem & inutiliter hæreditas relinquitur. [o]

b Proprios autem.) Quomodo ſeruus proprius etiam ſine libertatis expreſſione hæres utiliter inſtituatur, alibi [p] a nobis declaratum eſt.

c Quòd non per innoua.) Supra q tamen dixit Imp. ſe ſe id introduxiſſe noua humanitatis ratione: hic autem fatetur, ſe id non induxiſſe de nouo, an nõ hæc pugnant? Reſpondeo, vetus fuit ſuper hoc altercatio inter Iuriſconſultos: ſed hæc ſententia, quæ hic refertur, minori numero conſultorum fulta erat. hanc Iuſtinianus nouo approbauit argumento.

d Quos tam ad Maſurium.) Viglius rectè admonet, hũc locũ intelligẽdũ eſſe, de Annotationib. a Paulo ſcriptis in libros Sabini & Plautij, nõ ẽt de aliqua nuncupatione ſiue dedicatione operis. Vixit enim Paulus Pius poſt Sabinũ & Plautiũ ſub Alexãdro Im. Sabinus verò ſub Tyberio. de Plautio nihil certi extat.

e Proprius autem.) 4 Proprius ſeruus non ſolũ is dicitur, in quo quis plenũ atq; omnimodo ius habet, ſed & is, in quo ſolũ quis proprietatẽ habet, vſufructu ad aliũ ſpectante. [r] 5 Quamuis aũt ſeruus talis &

a ſup. de Iure pſona in princ.
b §. fin. inf. eod.
c In §. Legati. inf. De legatis.
d l. 1. C. De hæred inſtit.
e l. Si metallum. de iis, quæ pro non ſcript. hab.
f d. l. 1.
g l. hi qui. & l. Manichæos. C. de Apoſtatis.
h d. l. collegium. C. Nouell. Quibus mod. nat. effic. ſui. § fin.
k l. 1. C. de ſecund. nupt.
l ca. pen. & ult. de ſecundis nupt.
m l. quoties. h. c. ti.
n Cle. exiui. De uerb. ſig.
o Glo. d. §. Legati.
p § I dẽ. ſupra. Quibus ma. non lic.
q d §. Idemq.
r fac. l. Seruũ fructuarium. cu. glo. 8. ibi. & l. Si ex re domini. De ſtip. ſeruorum.

 liber

in paine.
f §. 1. inſ. de hæred. qua. & diffe.
t l. 1 §. ſinautem pprietarius. C. Com. de manu.

Liber fiat, & hæres neceſſarius eſſet, p hoc tamē fructuarius non debet defraudari, ſed apud hūc manebit ſeruus nouus iſte libertus, illiusq; operis vtetur, fruetur is, qui vſumfructū habet, donec is legitimo modo extinguatur. Sin uero quid vſufructu durāte nō ex re fructuarij acquirat iſte libertus, ſibi acquiſiuiſſe dicetur. t

§. Eſt tamen.

1 *Seruus de adulterio cum ſua domina commiſſo accuſatus, hæres inſtitui non poteſt.*
2 *Martianus I.C. quando vixerit.*
3 *Domina quæ ſe ſeruo miſcuit ſuo, iure canonico impunè nubit.*
4 *Domina ſeruo ſuo iure Canonico impunè nubit.*
5 *Etſi eum alieno ſeruo domina ſe miſceat, propriū ſeruū intra 60. dies nō rectè manumittit.*
5 *Maior pudicitia in fœmina, quàm in viro requiritur.*
7 *Vxor non poteſt maritum accuſare adulterij.*

a l. Quod attinet. de reg. iur.
b Contra l. Itaque fullo, de fur. & l. non fraudantur.
§. nemo. de reg. iuris.
c l. in his uerbis, §. interdum. hoc tit.
d l. 1. C. De mulie. quæ ſe ſer. pro. iunx.
e Ang. hic.
f Extra. de coniug. ſer. per totum.
g l. 5. l. crimen. cū Auth. ſequenti. C. de adulte. l. pro ſpexit. ff. qui & a quibus &c.
h l. conſenſu §. fin. autem alter. C. de repu.
i Vide etiā quintilian. lib. 5. c. 11. ubi hoc diſcrimē tenſiſſe. uidetur.
k l. Palam. §. qui in adulterio. & ibi Dd. De ritu nup. l. a. c. de his. qui ue æta. imp.
l l. Partus. C. De rei uend.
m l. 1. C. de adulte.
n c. nemo ſibi blandiatur. 32. q. 4.

Eſt a tamen caſus, in quo nec cum libertate utiliter ſeruus a domina hæres inſtituitur. ut conſtitutione Diuorum, Seueri & Antonini cauetur, cuius verba hæc ſunt: Seruum adulterio maculatum, non b iure teſtamēto manumiſſum ante ſententiam c ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiuſdem criminis poſtulata, rationis eſt. Quare ſequitur, ut in eundem a domina collata hæredis inſtitutio nullius momenti habeatur.

a Eſt tamen.) Exceptio eſt a ſupradicta regula, qua ſeruum propriū hæredem inſtitui poſſe dictum eſt. 1 Seruus n. de adulterio cū domina ſua cōmiſſo accuſatus, ante ſententiam, id eſt, finem Iudicij, manumitti non pōt, ac per conſequens nec hæres inſtitui, cum in ſeruo ſine libertate hæreditas non ſubſiſtat. a Quod ſi uero tali caſu facultas manumittendi ſeruū dominæ adempta non eſſet, ſeruus ex ſua malignitate præmiū cōſequeretur. b Refert autem hunc caſum c & Martianus I.C. ex cuius reſponſo hic §. fere ad uerbum deſcriptus eſt: 2 qui ſub Alexandro Seuero XXII. Cæſare, Anno ſalutis humanæ 223. vixit, & Papin. diſcipulus fuit.

b Non iure.) Id eſt, lege prohibente, ac illicitè. 3 Tantum certe abeſt, ut hoc caſu domina manumittēdi ius habeat, ut & ex alia d Conſtantini Imperatoris conſtitutione capitalem ipſa ſententiam ſuſtineat, quam mortem e Doctores interpretantur. ſeruus vero primo verberatur, ignibus tradi debeat. Niſi tamen nubere domina tali ſuo voluerit ſeruo, quia tunc pœnam effugiet, 4 cum hoc Pontificia f lex hodie permittat. Sed quid ſi cum alieno ſeruo domina ſe cōmiſcuit, an proprium manumittere non poſſit? Quod videtur, quia in ſeruo proprio adulterij turpitudo ceſſat, quæ eum manumitti prohibebat. 5 Sed reſponſum eſt, tali caſu nec ſeruum proprium manumitti poſſe uſque ad ſexaginta dies, ex diſſoluti matrimonij, uel litis inchoatæ tempore numerandos; idq; iuſta ratione: ne ſcilicet quæſtioni ſeruus per manumiſſionem ſubducatur. g Liber enim factus torqueri non poſſet ad veritatis eruendæ neceſſitatem, ut ſciatur, an mulier adulterium commiſerit: & nemo mancipijs certius aperire pōt, quæ intra domeſticos parietes h fiunt.

c Ab ea muliere.) Sed an idē ſit in ancilla, quæ cum domino ſuo rem habuit? Et nō idē eſſe conſtat: i nā nec dominus ulli pœnæ ſit obnoxius, & ipſa ancilla hoc nomine mortuo domino libertatē aſſequitur. 6 Vſq; adeo magis hoc iure indultum eſt libidini k virorum: Tum quia turpior multo ac deteſtabilior eſt in muliere, quam in uiro libido: tum quia hic partus ſeruus naſcitur. at libera mulier tali coitu ingenuitatem ſufficit. l 7 Vnde etiam fit, ut maritus hoc iure non poſſit, ab uxore ſua adulterij accuſari, cum contra, id marito concedi, m indubitatum ſit: tametſi de iure Canonico ſit n ſecus, nec uiro liceat, quod muliere non licet.

§. Alienus ſeruus.

1 *Seruus alienus quis ſit.*
2 *Seruus alienus ex inſtitutione non fit liber.*
3 *Non honoratus commodo, non poteſt grauari fideicommiſſo.*
4 *Vſusfructus an ſit pars dominij.*

a l. ſi alienum. hoc titu.
b l. etſi non adſcripta. C. de fid. lib. l. generaliter. §. ſi quis alie. & §. ſi eius legatum. hoc tit.
c l. ab eo. C. de fideicom.
d Georg. Brādi. hic.
e l. 4. de uſufruct. l. rectè dicimus. de uerb. ſign.
f Sic loquitur dic. l. 4.

Alienus ſeruus etiam is intelligitur, in quo vſumfructum teſtator habet.

1 *Seruus alienus non modo is eſt, in quo planè nihil iuris quis habet: ſed etiam is, in quo vſumfructū habemus. Libertas autem alieno ſeruo inutiliter a datur: 2 Ideoq; etſi fructuarius talem ſeruum hæredem inſtituat, ex huiuſmodi tamen inſtitutione libertas ei non b contingit. Atque ita hic Imperatorem argumentari voluiſſe crediderim. Hoc tamen verum eſt, ſi directo quis libertatem hoc modo dare uellet: ſecus ſi per fideicommiſſum, modo rogatus manumittere, aliquod emolumentum a teſtatore habeat. 3 Trita enim regula c eſt,* non honoratum commodo aliquo, non poſſe grauari fideicommiſſo. *In codillis tamē plerique d nolunt poſſe directo dari libertatem ſeruo alieno: qua in re ego ſubſiſto. 4 Illud etiam a Doctoribus controuerti hoc loco ſolet, an uſusfructus pars dominij ſit? qua in re leges e non ſatis conuenire uidentur: ſed reſpondeo, quod ad totū & plenum dominiū conſtituendū attinet, pars ſit uſufructus. f non aliter*

ac paries

ac paries domus portio eſt. Si uerò de vſufructu à proprietate ſeparato loquamur (qui formalis vulgò dicitur) tunc verum eſt, vſumfructum dominij partem non eſſe. [g] *Viglius tamen quem videre licet, hoc aliter declarat.*

g Sieque procedit dict. l. Rectè dicimus.

§. Seruus autem.

1 *Tres caſus huius §.*
2 *Libertas ſeruo inſtituto non rectè adimitur.*
3 *Seruo alieno licet directò libertas nō poſſit dari, inſtitutio tamē ualet, quo ad hæreditatis adquiſitionem.*
4 *An per alienationem ſerui in teſtamento manumiſſi, legatum illic factum reuocetur.*

Seruus *a* autem à domino ſuo hæres inſtitutus, ſi quidem *b* in eadem cauſa manſerit, fit ex teſtamento liber, hæresq; ei *c* neceſſarius. Si uerò à viuo teſtatore *d* manuſſus fuerit, ſuo arbitrio adire hæreditatem poteſt: quia nō fit *e* hæres neceſſarius, *f* cum utrũque ex domini teſtamento *g* non conſequatur, *h* Quod ſi alienatus fuerit: iuſſu *i* noui domini adire hæreditatem debet, & ea ratione *k* per eum dominus fit hæres. Nam *l* ipſe alienatus, neque *m* liber neq; hæres eſſe poteſt, etiãſi cum libertate hęres inſtitutus fuerit deſtitiſſe enim a libertatis datione uidetur dominus, *n* qui eum alienauit.

a Seruus. *Quia ſuprà dictum eſt, propriũ ſeruũ utiliter à domino hæredẽ inſtitui, conſequenter traditur, quis ſit illius inſtitutionis effectus.* 1 *Et tres caſus hic Imperator proſequitur, quandoq; enim ſeruus permanet in domini teſtatoris poteſtate, quandoq; manumittitur, quandoq; alienatur. Priores duo ſunt plani: poſtremus maiorem dubitationem habet.* 2 *Regula* [a] *enim eſt, libertatem ſeruo hæredi inſtituto non rectè adimi: quemadmodum nec hæreditas, ſeruo ſolo cum libertate inſtituto. Nam cùm unum tantum ademerit, ſine quo alterum non poteſt habere exitum: ſatius eſt, ademptionem nullam haberi, quàm concidere. Quod tamē* [b] *Doctores ad expreſſam ademptionem reſtringunt, & ad eum caſum, quo in eadem cauſa ſeruus permanet. Nam ſi alienatus fuerit, neceſſe eſt fateri, inutilem eſſe libertatis dationem.*

b In eadem cauſa. *Id eſt, ſi manſerit ſeruus uſque ad mortem domini ſui. Et hic eſt primus caſus.*

c Neceſſarius. *In neceſſitatis autem cauſa eſt dominica poteſtas. Cur non liceat domino hæredem eum inſtituere, quem & occidere olim* [c] *poterat?*

d Manumiſſus. *Intellige poſt inſtitutionem, atque hic eſt ſecundus caſus.*

e Hæres neceſſarius. *Sed tantum voluntarius: & ideo liberum ei erit, uel adire, uel non adire: cùm priori caſu, uelit nolit, adire cogatur.*

f Cum utrunque. *Et libertatem & hæreditatem.*

g Non conſequatur. *Quod tamen neceſſarium eſt, Neque enim aliter dici ſeruus neceſſarius debet, quàm ſi utrunque, & libertatem & hæreditatem, ex domini teſtamento nanciſcatur:* [e] *nec ſatis eſt, alterum ex teſtamento, alterum aliunde eum conſequi* [f].

h Quod ſi aliena. *Hic eſt tertius caſus: alienatum autem intellige, à domino ſuo adhuc uiuente.*

i Noui domini, *In quem ſeruus alienatus eſt.*

k Per eum. *Seruum alienatum.*

l Dominus. *Scilicet nouus.* Nam ipſe. [g] *Seruus.*

m Neque liber, neque hæres. *Scilicet per ſe, & ex ſua perſona, quia ſeruus manet propter alienationem. Seruus autem quo ad ſuam perſonam hæreditatis, tanquam rei iuris ciuilis, eſt planè incapax.*

n Qui eum alienauit. *Propterea quia eum alienauit: quaſi diceret. Dominus per talē alienationē videtur reuocaſſe libertatis dationem: hæreditas autem non cenſetur reuocata eſſe, ſed nouo domino per ſeruũ acquiritur, ſi modò is capax alias eſt hæreditatis.* [g] 3 *Quamuis enim directa libertas non habeat locum in ſeruo alieno, ipſius tamen inſtitutio ſortiri effectum poteſt, ſaltem quo ad hæreditatis acquiſitionem.*

n 4 *Sed an per alienationem ſerui in teſtamento manumiſſi ſicut libertas, ita & legatum illi factum reuocatum cenſeatur? quod Accurſ.* [i] *ait. Alij frequentius contrà ſentiunt, propter ſerui alienationem legatũ non concidere, ſed ad nouum dominum peruenire.* [k] *niſi expreſſim adempta libertas fuerit, quo caſu etiam legatum reuocari uolunt.* [l] *Sed in hoc ego ſubſiſto, niſi ratio diuerſitatis inter expreſſam reuocationem libertatis, & tacitam detur: cùm taciti & expreſſi regulariter par ſit uirtus* [m].

a l. ſi ita ſcriptum. §. regula. de libe. & poſthum. Vigl. hic.
b in d. §. regula.
c l. in ſuis. de libe. & poſth.
d l. cum proponas. C. hoc titul & §. prox. ſeq.
e §. 1. infr. de hære. qual. & diffe.
f Argumento. l. 1. §. præterea. De re iel. & rationibus diſt. §. penult. inſ. eodem.
g l. ſi mihi & tibi, de leg. 1.
h l. ſeruum meum. hoc titu.
i Hic in uerbo, neque liber. Argumento l. ſi ſeruo. de adimen. legat.
k l. ſi in diem. § fin. l. Iulianus. ibi. Bart. de cond. & demonſt.
l Atque ita intelligũt. d. l. Si ſeruo.
m l. cùm quid. Si cert. pet.

§. Alienus quoque.

1 *Seruus alienus inſtitutus ei acquirit, in cuius poteſtate eſt tempore aditionis hæreditatis.*
2 *Tam in legato, quam hæreditate ceſſionis dies ſpectatur, diuerſimodè tamen dies cedit.*
3 *An ſeruus alienus cum libertate hæres ſcribi poſſit.*

Alienus *a* quoq; ſeruus *b* hæres inſtitutus, ſi eadem cauſa durauerit, iuſſu eius domini adire

ni adire hæreditatem debet. Si uerò alienatus fuerit ab eo, aut uiuo teſtatore, aut poſt mortem eius, antequam adeat, debet iuſſu noui domini adire. At ſi manumiſſus eſt uiuo teſtatore uel eo mortuo, antequam adeat; ſuo arbitrio adire poteſt hæreditatem.

a Alienus. *Proſequitur Imperator circa alieni ſerui inſtitutionem ferè eoſdem caſus, quos in præcedenti §. circa ſeruum proprium explicauit.* 1 *Illud in uniuerſum ſciendum eſt, alienum ſeruum tantum inſtitutum domino acquirere, in cuius poteſtate tẽpe adita hæreditatis eſt, etiamſi in milleſimã manum*[a] *ambulauerit. Ad cognoſcendum enim, cui ſeruus hæres ſcriptus hæreditatem acquirat, tempus aditionis hæreditis reſpicitur, adeò quod etiam ſibi eam quærat, ſi eo tempore ſui iuris reperiatur?*[b] *Subdit Accurſius,*[c] *ſecus eſt in legato, ubi dies ceſsionis ſpectatur: ſed hoc Faber & Angelus reprehendunt,* 2 *quoniam tam in legato, quam in hæreditate ceſſionis dies ſpectari ſolet: diuerſimodè tamen diem cedere dubium non eſt. In legatis enim cedit dies à tempore mortis,*[d] *etiamſi non uenit, id eſt, peti non poteſt, niſi adita hæreditate: Ipſa uerò hæreditas in extraneis cedit tantum,*[e] *cum aditur.*

b Hæres inſtitutus. *Scilicet tantùm:* 3 *Nam cum libertate ſeruus alienus hæres inſtitui non poteſt, niſi fortè ſic, cùm liber erit: & tunc expectanda eſt conditio.*[f] *Quod ſi teſtator liberum eſſe iuſſerit ſeruum alienum ſimpliciter, eundemq; hæredem ſcripſerit, neutrum*[g] *ualebit.*

a Hic & l. 2. §. ult. & l. ſeruus duorũ. & l. Antiſtius. §. pen. De acq hær.
b Gl. hic uerbi noui domini.
c l. ſi poſt. §. ſi cum. quando dies leg. ced.
d Gl. l. 2. quãdo dies legat. ced. §. noſtra. infra de leg.
e Gl. 1. hic.
f Gl. 1. hic.
g l. ſi alienum. hoc tit.

§. Seruus etiam.

1 *Duplex huius §. intellectus.*
2 *Dubitandi cauſa in hoc §.*
3 *Seruus alienus etiam mortuo domino hæres ſcribi poteſt.*
4 *Hæreditas iacens defuncti perſonam refert.*
5 *Eius qui in utero eſt ſeruus rectè hæres inſtituitur.*

Seruus etiam alienus poſt[a] domini mortem rectè hæres inſtituitur: quia & cum hæreditarijs ſeruis eſt teſtamẽti factio. Nõdum enim adita hæreditas, perſonæ uicem ſuſtinet, non hæredis futuri, ſed defuncti: cum[b] etiam eius, qui in utero eſt, ſeruus rectè hæres inſtituatur.

a Poſt domini mortem. 1 *Ut quia teſtator ſic aliquem inſtituat:* Poſt mortem Caij domini ſui Stichus ſeruus mihi hæres eſto: *Valet enim hæc inſtitutio.*[a] *Atq; ita nonnulli*[b] *hunc textũ exaudiunt. Alij contrà, textũ de ſeruo alieno hærede inſtituto, quando iam ſerui dominus erat mortuus, loqui intelligũt: qui ſenſus meo iudicio litteræ amicior eſt.* 2 *Sanè quod ad actus ciuiles attinet, ſeruus pro mortuo*[c] *habetur, niſi deſignationem habeat a ſuo*[d] *domino. Hæreditas aũt eſt iuris ciuilis. Videbatur ergo ſeruum, cuius dominus iam erat mortuus, inutiliter hæredem inſtitui, cùm hæreditatem non poſſet acquirere, ut qui domino careat, ex cuius perſona habeat deſignationem.* 2 *Valet tamen eiuſmodi inſtitutio, poteſtq; ſeruus alienus mortuo iam domino hæres ſcribi;* 4 *propter fictionem iuris, qua hæreditas iacens, & nondũ adita, defuncti perſonam ſuſtinet.*[e] *Unde ſi cum defuncto domino iam fuit teſtamenti factio, ſi is hæres inſtitui potuiſſet, ex eius ficta perſona cenſebitur & iſte ſeruus utiliter hæres inſtitutus: ita tamen ut futuri domini iuſſum expectet, qui eum adire*[f] *iubeat: ad quem etiam, quicquid per ſeruum hæreditarium ita fuerit acquiſitum, id omnino*[g] *pertinebit.*

b Cum etiam eius. *Superiorem deciſionem confirmat argumento à ſimili.* 5 *Nam & is ſeruus, qui necdum habet dominium in rerum natura, ſed adhuc cõſtitutũ in utero, qui tamen ſperatur eſſe, id eſt, poſthumum, rectè inſtituitur, ut Iabolenus*[h] *reſpondit. Quod & in alieni poſthumi ſeruo uerum eſt, cùm tamẽ poſthumum alienum hæredem inſtituere impermiſſum olim*[i] *fuerit. quod ideo eſt, quoniam in ſeruis capacitatem, & conditionem poſtremi domini conſideramus, non autem futuri,*[k] *licet ei acquirant.*

a l. qui filio. de hæred. inſt.
b Balduinus hic.
c l. quod attinet. De reg. iur.
d l. non minus. hoc tit. & uide. infrà. De ſtipul. ſeruo. in princ.
e l. hæreditas. De acquir. rer. dom.
f l. ſi ſeruus communis hoc tit.
g l. ſi mihi & Titio. §. ſi eo hæred. de leg. 2.
h l. eius ſeruum. hoc titu.
i dixi. §. Poſthumorum. ſup. de exhæred. libero.
k l. Seruus hæreditarius. hoc tit.

§. Seruus autem.

1 *Seruus communis hæres inſtitutus cui acquirat.*
2 *Seruo cõmuni inſtituto, ſi unus dominorũ nolit iubere, ut adeat, eius portio cæteris accreſcit.*
3 *Secus eſſe in legato relicto ſeruo plurium.*

Seruus autem plurium, cum quibus teſtamenti factio eſt, ab extraneo inſtitutus hæres, unicuique dominorum, cuius iuſſu adierit, pro portione dominij adquirit hæreditatem.

Quãdoq; ſeruũ unũ plures habere dominos cõtingit: itaq; quid iuris obtineat, ſi talis cõis ſeruus hæres inſtituatur ab extraneo, hic Imperator annectit: 1 *aitq; talem ſeruum unicuiq, dominorũ cuius iuſſu adierit*

pro

pro portione dominij hæreditatem acquirere. Nõ tamen neceſſe eſt, quod omnes iubeant: neque & oportet, quod plures adeant hæreditatem, ſed vna iuſſio ſufficit omnium conſenſu, [a] *vnaq; aditio. Vnuſquiſq, ergo dominus põt ſeruo iubere, ut adeat, & is adeundo acquiret iubenti, ſaltem pro parte dominij, id eſt, pro ea parte quam is dominus in hoc ſeruo habere comperitur: alteri autem non acquiret, ſeparata enim hic ſunt ſingulorum Iura.* 2 *Quod ſi aliquis dominorum nolit iubere, nec acceptare portionem hæreditatis, tunc illæ tacito iure accreſcit alijs adire iubentibus: idq; ea ratione inductum eſt, ne quis pro parte* [b] *inteſtatus, & pro parte teſtatus videatur deceſſiſſe, cuiuſmodi periculũ ubi non metueremus, nihil accreſceret.* 3 *Sicut in legatis contingit, ubi ferè, quod ſeruo communi legatum eſt, ſi alter dominorum omiſerit, eius portio non accreſcit alteri, ſed penes hæredem* [c] *manet.*

a l. ſeruus duorum. de aeq. hæred.
b l. ius noſtrum de reg. iur. l. ſeruus communis ab extraneo. de aequi. hæred.
c l. Et Proculo. de lega. 2. l. ſi ſeruus plurium. De leg.

§. Et unum hominem.

1 *Plures hæredes ſcribere quomodo liceat.*
2 *Vniuerſitas hæres inſtitui poteſt.*

Et vnum hominem, & plures vſq; *a* in infinitũ, quot quis hæredes uelit facere, licet.

In infinitum. 1 *Poteſt ergo quis ſcribere, quotcunq; hæredes velit, adeò ut Accurſius exiſtimet, etſi omnes homines inſtituti ſint, inſtitutionem ualere: licet propter difficultatem adeundi non ſit habitura effectum. Sufficit tamen (inquit* Angelus*) aliquos ex tot adire poſſe, quibus partes nõ adeuntium* [a] *accreſcet, nam aditione unus confirmatur teſtamentum.* [b] *Porcius uerò eiuſmodi inſtitutionem potius deriſoriam videri, & parum ſani hominis eſſe, præſertim cum hæres nominatim à teſtatore exprimi,* [c] *certiſve demonſtrari ſignis* [d] *debeat, neq; ad incertas poſſit perſonas cõferri* [e] *inſtitutio. Poterunt ergo tot ſcribi hæredes, quot quis uoluerit, modò tamẽ non uagetur ultima uoluntas ſub incerta denumeratione.* 2 *Sed etſi quis certam Remp. ciuitatem, vel populum inſtituat, ualebit inſtitutio,* [f] *ſicut & legatum. Sic enim populo Romano olim opulentiſſimas hæreditates, & in primis Aſiam per teſtamentum acceſſiſſe,* [g] *literis proditum eſt. Sed nec abſurdum fuerit,* [h] *ſi quis omnes homines in teſtamẽto ſuo hæredes ſcripſerit, fiſcum aut Remp. admittere, quæ uniuerſos ciues repræſentat, uel etiam pauperibus talem hæreditatem diſtribuere: ſi modo aliquod fuerit talis uoluntatis indicium.*

a l. liber homo §. Titius hoc titul.
b l. ſi nemo. de teſt. in l. Apud Iulianum. §. idem Iulianus. ad Trebel.
c l. Iulianus. C de teſta.
d l. quoties. §. Si qs nomen. & §. hæres. hoc. tit.
e § incertis. inſ. de leg.
f l recuſare. §. item ſi municipes. & l. omnibus. ad Trebell. l. ſi quid relictum & l. ciuitatib de leg 1.
g Aul. Gell. libr. 6. cap. 7. L. Flo. re. ab Vrbe con. lib. 3. in ſi. Eutrop. lib. 6. in bel. Nu mant.
h Viglius hic.

§. Hæreditas.

1 *Aſſem ab ære dictum eſt.*
2 *As pro integra quantumcunque re accipitur.*
3 *Aſſem pro hæreditate accipi.*
4 *Aſſis duodecim eſſe partes, & quæ ſint earum nomina, eademq; declarata.*
5 *Accurſii error.*
6 *Seſcuncia ineptè mentionem in textu fieri: & ſeſcuntia quid ſit.*
7 *Teſtator poteſt hæreditatem diuidere, in quot partes uelit.*
8 *Hæreditate in pauciores, quam 12. partes diſtributa, locum habet ius accreſcendi.*
9 *Quid ſi in plures partes ſit diuiſa.*
10 *Teſtator poteſt ad dupondium tranſire, & dupondium quid ſit?*
11 *Ius accreſcendi qua ratione inductum.*
Ibid. *Nemo poteſt ſimul teſtato & inteſtato decedere.*
12 *Fallit in milite, & aliis quibuſdam caſibus.*

Hæreditas *a* plerunq, diuiditur in duodecim uncias, quæ *b* aſſis appellatione cõtinentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab vncia vſque ad aſſem, hę; ſextans, quadrans, triens, quincũx, ſemis, ſeptunx, bes: dodrans, dextans, deunx.[c] Non autem vtiq; ſemper duodecim uncias eſſe oportet. Nam tot unciæ aſſem efficiunt, quot teſtator uoluerit: & ſi vnum tantum, qui ea ſemiſſe (uerbi gratia) hæredem ſcripſerit, totus as in ſemiſſe erit.[d] Neque enim idem ex parte teſtatus, & ex parte inteſtatus decedere poteſt:[e] niſi ſit miles, cuius ſola uoluntas in teſtãdo ſpectatur. E contrario poteſt quis ita quotcunque uoluerit plurimas uncias ſuam hæreditatem diuidere.

a Hæreditas. *Quoniã inſtituti hæredes uel ex aſſe, uel ex quotis partib. cõſequuntur hæreditatẽ; de hiſce partib. nõ incongruè Imperator ſubiicit, & quo qualibet hæreditas in inſtitutione diuidi poſſit, pertractat.*
b Quæ aſsis. 1 *Aſſem ab ære dictum eſſe, M. Varro tradit. As enim & libra, & pondo idẽ ſignificant.* 2 *Sumitur tamẽ as pro integra quacũq, re: Veteres enim uolentes totũ aliquod diuidere in partes æquales (vt hæreditatem. & quiduis ſimile totũ quidẽ, aſſẽ, partes uero uncias, hoc eſt unitates dicebãt. Nã unciã ab uno deriuari, idẽ Varro autor* [a] *eſt.* 3 *Hinc tota hæreditas apud Iuriſcõſultos nõ rarò* Aſsis *appellatione*

a l. 1, de lingua la.

tione cōtinetur, 4 *& legali diuiſione in duodecim uncias,ſeu partes duodecimas diſtribuitur:quæ hiſce no-*
minib.dicuntur.[b] Vncia, *quæ eſt duodecima aſſis pars,* Sextans, *quaſi ſexta aſſis pars,habet uncias duas:*
quadrans *quarta aſſis portio, quod &* triuncium *dicitur,quia uncias habet tres,nam quarta pars à duo-*
decim ſunt III. Triens *tertia pars aſſis,& ſunt quatuor unciæ:* Quincunx *quinq; uncias habet,*Semis *ſiue*
ſemiſsis, *quam &* ſelibram *uocant,dimidium illius habet,quod aſſe continetur,id eſt, ſex uncias,ſiue duo*
*decimas.*Septunx *ſeptem uncias ſeu duodecimas complectitur.*Bes *habet octo duodecimas,fortè eò,quod*
*bis trientem faciat.Vnde Seruius duos trientes Beſſem appellat.*Dodrans *aliàs nonuncius, nouem uncias*
conſequitur,quaſi dempto aſſe quadrante. Dextans *decem ſignat uncias,id eſt decem partes duodecimas,*
*ſic dictus quaſi dextant ei deſit.*Deunx *uncias undecim ſignificat,quaſi dempta ex aſſe uncia remanent.u.*
undecim duodecimæ.Hinc Iuuenalis.

Vnciolam Proculeius habet, ſed Gillo deuncem.

Iam ſi deunci unciam addideris,aſſem plenū conſtitues[c] 5 *Itaq; ineptè Accurſius aliud hic nomen deſi*
derat,quod duodecimam aſsis partem ſignificet:quia ſicut ab uncia diuumerationem aſsis incipere conſtat,
ita & in aſſem deſinit,ut Budæus annotauit:cuius de aſſe & partib.eius pulcherrimum opus extat. 6 *Por*
rò in quiſdam Codicibus perperam ſeſcunciæ (quæ erat dimidia quadrantis, id eſt,uncia una,& unciæ di-
midium)ſit mentio,neq; emendatiores Codices[d] *hoc nomen inſertum habent,& rectè,cùm in denumerā-*
dis Aſsis partib.non reperiatur.Eius tamen non eſt infrequens aliàs in Iure noſtro[e] *mentio. De etimolo*
gijs autem prædictorum uocabulorum(quorum quædam ſumpta ſunt ab unciarum numero,quædam ab Aſ
ſis diuumeratione) ſi quis plura legere cupiat, M.Varronem, De lingua Latina lib.4.Alex.Neapol.libr.
1.Genia.dierum,& Budæum in præfato ſuo opere uideat,qui exactiſsimè omnium hanc rem proſequitur.
Extat etiam Voluſii Metiani libellus non inelegans, Aſsis diſtributione,notis,& uocabulis.

c Non autem. 7 *licet in diuidenda hæreditate legalis Aſsis diſtributio in duodecim uncijs fiat:pōt*
tamen teſtator in plures,uel etiam pauciores diuidere,& prāter uiris redibit res ſemper eodē neq; plus,aut
minus adferet in ſucceſsionis ſubſtantia.[f] *Quod ideo fit,quia cùm teſtamentum ſit actus indiuiduus,&*[g]
parte ualere & nequeat:ideò ius ciuile non patitur,eundem in paganis,& teſtato & inteſtato[h] *deceſsiſſe.*
8 *Vnde ſi teſtator hæreditatem in pauciores,quàm duodecim partes diſtribuerit,quod reliquum eſt, acce*
det ſcriptis hæredib.iure accreſcendi,exemplum eſt hic in textu,[i] *ut ſi teſtator unum tantum hæredem in*
ſemiſſe id eſt ſed duodecimis ſcripſerit,totus as in ſemiſſe erit.Neque.n.dicimus fore,ut hæres ſcriptus ſe-
miſſē accipiat,& qui ab inteſtato ueniret,alterum ſemiſſem,ob ſupradictam regulam[k] *id uetātē.Aliud*
exēplum.Duo hæredes ex quadrante,id eſt.trib.uncijs ſcripti ſunt,certè niſi diceremus, nouē reliquas vn
cias eiſdem accedere,pro ea parte teſtator cenſeretur inteſtatus deceſsiſſe:quod fieri non debet. Reducitur
ergo,ob teſtamentum conſeruandum,reſidua hæreditas ad aſſē,ut quilibet ex ſemiſſe uideatur ſcriptus. Sic
etiam.ſi Titius ex quadrante,Caius ex ſemiſſe ſcriptus ſit hæres, ſuperflua tres duodecimæ ipſius accreſcent
pro partibus[l] *hæreditariis.* 9 *Pone nunc exemplum,quando teſtator in diuiſione exceſsit duodecim unciarū*
eias,ut me duodecim uncijs hæredem,te ex ſex ſcripſit,æquè pro rata decreſcet uſq; ad duodecim unciarū
numerum,& ego hæreditatis habebo beſſem,id eſt,octo duodecimas,tu trientem,[m] *id eſt,quatuor.* 10 *Po-*
*teſt & teſtator duplicare aſſem,ut uigintiquatuor partes eum diducat,idq;*dupondium *ſeu* dupondium,
a duobus ponderibus,Latini autores appellant:nam duos aſſes ſiue liberales nummos pendebat.

d Neque enim. 11 *Et propter hanc regulam* ius acreſcendi *introductum eſt,ne ſcilicet, quis pro-*
parte teſtatus,& pro parte inteſtatus decederet:quę adeò uera eſt,ut diſpoſitio teſtatoris in contraria[n]
non ualeat.Nam ſi teſtator,in bonorum parte hærede inſtituto adſcribat,ſe in reliquis bonis inteſtatū de
cedere uelle,aut hæredem in uno acq; altero tantum fundo ſcripſit,tunc cauſa[o] *teſtati(quod dici ſolet tra*
bit ad ſe cauſam inteſtati,ſi modò uoluntas teſtatoris manifeſtiſsimè nō repugnet.Sed quid ſi eius uoluntas
euidenter refragetur?ut quia prohibet hæredem plus capere,nec ſuper tota hæreditate teſtatus ſit?Et Bar.[p]
nullius momenti inſtitutionem eſſe putat.Aly[q] *uerò malunt,ut & inuito uetanteque teſtatore cętera*
pars hæredi inſtituto accreſcat.

e Niſi ſit miles. 12 *In milite enim ceſſat ſupradicta regula,poteſtque ſpeciali priuilegio etiam pro par*
te[r] *teſtari,quod tamen locum habet,quando de ipſius militis uoluntate apparet,aliàs in dubio præſumimus*
eum inſtando iure communi uti uoluiſſe.[ſ] *Sunt & aliæ huius regulæ exceptiones. Ea enim uera eſt,à prin*
cipio,[t] *neq; enim pōt alibi paganus dum moritur partem teſtatus,partim inteſtatus decedere, & ſic uer*
ba referuntur ad tempus mortis.Qualitas enim adiuncta uerbo,refertur ad tempus,quod eo uerbo ſignifica
tur.[u] *Cæterum poſtquam iam aliquis deceſsit,ex interuallo fieri pōt,ut una ſolùm pars teſtamēti firma ma*
neat,& altera corruat,ueluti pp inoffacioſi querelā,[x] *uel quia inſtitutus totius hæreditatis capax*[y] *nō eſt*
aut ſi lege municipali aliud ſtatutū ſit.[z] *Sed & nouiſsimo iure pleraq; cæteris corruentib.ſubſiſtūtur.*

§.Si plures.

Plurib.hæredib.ſine parte inſtitutis omnes æqualiter ſuccedunt.
1 *Quid ſi aliqui in parte, alii ſine partis expreſsione hæredes ſcripti ſint?*
2 *Quid ſi aliqui in parte,alii ſine partis expreſsione hæredes ſcripti ſint?*
3 *Quid item,ſi in priores hæredes completus ſit as,& adhuc alii ſcribantur.*

Si

b Alex. Neap. li.4. 1. Genial.de c.1.
c Vide Voluſ. Mætia. in diſtri.aſſis.
d tā hic,quam in l. ſeruum meum §. nl.hoc tit.ex quo tamen hic. § eſt ſumptus.
e l. Papinianus. § proinde.de inoff. teſt.l.filiū.de lég. præſt.l.ult. de cō-iug. cum emanc l.ult eū etiā.C.d leg.pſt.l. max ui-tiū C.de lib.pter.
f l.ex uncijs.hoc ti.
g Gl. & Dd.in l.fu-rioſum. C.qui te ſtam. fac. poſſ.
h l.ius noſtrum. de regu.iur.
i Verſic.et ſi unum.
k d.l.ius noſtrum.& fac.l.1.§.ſi ex fun do hoc titu.
l l. Interdum § pa-terfa. hoc titulo.
m d.§.paterfam.hoc titu cum aliquot ll.ſeq. & l. ex un-ciis.ut ſunt plura exempla Hoc no ſtro tit.
n No.per gl.l.ſi ſer uus cōis ab extra neo. de acq. hær. Bal. l.1.§ his ita Verſ.3. het. C. de ead.tol. & l.re cō iuncti.de legat.3.
o l.quoties.§ ſi duo. ubi Bart. & l.ſeq. l.ſi qui hæredes ita l ſi ita quis.hę res.Hoc tit.
p d.§.ſi duo. per il-lum text.& alias rationes.
q Faber & Ang.hic Imo.pleniſſ.in d. §.ſi duo.
r ſt. Nō autem.ſup. de milit teſta l ſi. miles.l.ſi duob.ſt. eod.titul.
ſ l.2. l.quāquam . in teſtamēto. ibi Dd.C.idē li.teſt.
t Dec.d.l.ius noſtrū nu.9.
u l.Titius. ibi Bart. de milit. teſt. l.in delictis.§ ſi extra neus.de nox.
x l.circa d inof.teſt.
y l.1. C.de ſecūdis. nupt.
z Decius in d.l.ius noſtrum circa ſi.
a Auth.ex cauſa.C. lib.præter.

Si plures inſtituãtur hęredes, ita demum in hoc caſu partium diſtributio neceſſaria eſt, ſi nolit teſtator eos ex æquis partibus hæredes eſſe. Satis. n. conſtat, nullis partibus nominatis, ex ęquis partibus eos hæredes eſſe. Partib. autem in quorundam perſonis expreſſis, ſi quis alius ſine parte nominatus erit, ſiquidem aliqua pars aſſi deerit; ex ea parte hæres fit. Et ſi plures ſine parte ſcripti ſunt: omnes in eandem partem concurrũt. Si uero totus as completus ſit: ij, qui nominatim expreſſas partes habent, in dimidiam partem uocantur, & illæ: uel illi omnes in alteram, dimidiam. Nec intereſt primus, an medius, an nouiſſimus, ſine parte hæres ſcriptus ſit. ea enim pars data intelligitur, quæ uacat.

Hic §. tres caſus cõplectitur, qui cõtingere poſſunt plurib. à teſtatore ſcriptis hæredibus. Primus omni caret ſcrupulo. 1 *Nam ſi nulla eſt inter hæredes partium diuiſio à teſtatore facta, æquali iure omnes* [a] *veniunt. Et hoc nedum in hæreditate, ſed & in legato plurib. relicto non adiectis partib.* [b] *locum habet.*

Partib. autem. §. 2 *Hic eſt ſecundus caſus, quando plurib. inſtitutis hæredibus in quorundam perſonis deſignatæ ſint partes, alij verò ſine parte inſtituti: tunc ſi infrà aſſem partes relictæ conſiſtant, id eſt, ſi partes expreſſæ aſſem non conficiunt, in reliquis ſine parte ſcripti hæredes erunt. Verbi gratia. Titium inſtitui ex quincunce, Caium ex quadrante, & Seium ex ſextante, & addidi,* Sempronius mihi hæres eſto: uel, Sẽpronius & Flaccus hæredes ſunto: *hic vnus ille, aut hi duo, qui nulla facta partis mẽtione inſtituti ſunt, occupabunt uacantem portionem, hoc eſt, ex reliquis duabus uncijs, ſiue ex ſextante hęredes erunt. Q.d. in dupondio obtinere, infrà audiemus.* [c] *Prædicta autem uera ſunt, ſi teſtator aliquam partem aſſi deeſſe ſciuit.* [d] *Nam ab eius opinione & uoluntate pendet tota res. Vnde ſi imprudens teſtator uni dodrantem, & alteri (ſed iam mortuo) quadrantem reliquerit, tertium ſine parte ſcripſerit: Hic quanquam re uera deſit pars aſſi (quia mortuo pars relicta pro non ſcripta habetur) quia tamen teſtator aſſem totum ſeſe expleuiſſe credidit, hic tertius ſine parte ſcriptus non fiet hæres ex illo quadrante uacante, ſed omnino habebit alterum aſſẽ ex dupondio, hoc eſt, totius hæreditatis ſemiſſem:* [e] *quia creditur teſtator id uoluiſſe. Nã qui nullam putauit aſſi partem deeſſe, non poteſt intelligi, ex ea inſtituiſſe hunc tertium.*

Si uero totus as. §. 3 *Tertius caſus: quando completus eſt totus As, & in priores ex certis portionib. inſtitutos diſtributus, tunc ſine parte, & ſimpliciter inſtitutus ad alium aſſem ueniet. Videtur enim teſtator ad dupondium deſcendiſſe, & ex XXIIII. vncijs hæredes inſtituiſſe. Verbi gratia: Inſtituo te hæredẽ ex ſemiſſe, Sempronium ex triente, Manium ex ſextante: iam totus as completus eſt. Deinde Seium quoque ſine parte hæredem facio. Me mortuo quia hæredes ex certis partib. inſtituti, nempe, tu Sẽpronius & Manius, totum aſſem occupatis, nihil amplius ſupereſt, in quod venire poſſit Seius: ideo ille alium habebit aſſẽ, id eſt, hæreditatis totius ſemiſſem, quaſi videar ego vos ex XXIIII. vncijs inſtituiſſe,* [f] *Aliud eſt, ſi expleto aſſe ita ſcripſit, teſtator* Titius ex reliqua parte hæres eſto. *quia cùm hic reliquum ſit, Ludicra & inanis inſtitutio cenſebitur, & ex nulla parte Titius hæres exiſtet.* [g] *Cæterùm ſi expleto aſſe neminem quidẽ inſtituerit teſtator, ſed lex ipſa aliquem præterea pro inſtituto habeat, hac ſpecie prædicta doctrina non habet locum; Neq; enim talis a lege pro inſtituto habitus ad alterum aſſem uenit, ſed in uirilem tantum partem, cum reliquis hæredib. uocabitur. Atque ita Imp. Seuerus & Antoninus* [h] *reſcripſerunt.*

Nec intereſt. *Nihil refert quo loco ſcribantur hæredes ſine parte primo, medio, uel ultimo, ſemper enim ad eam partem uocati cenſentur, quæ aſſi* [i] *deeſt.*

a l. quoties. §. Hæredes. Hoc titul.
b l. legata §. In legato, de legat. 1. §. Si eadem res. inf. de lega.
c §. Etſi plures. inf. eod.
d Bal. hic.
e l. quo loco. §. 1. hoc titu.
f Vide. l. Itẽ quod Sabinus. in prin. & §. Etſi aſſẽ. Hoc tit.
g d. l. Itẽ quod Sabinus. §. ſed ſi.
h l. 3. C. de inoff. teſtam.
i l. qui non militabat. §. filijs. & l. quo loco. hoc ti.

§. Videamus.

1 *Vacans aſſis pars, ſcriptis hæredib. tacitè accreſcit.*
2 *Quæ excedunt aſſem, pro rata decreſcunt, ſiue excuſſus, ſit in diuiſione æqualiũ ſiue inæqualium portionum.*
3 *Excuſſa l. cum quæſtio. C. de legat.*

Videamus, ſi [a] pars aliqua [b] vacet, nec tamen quiſquam ſine parte ſit hæres inſtitutus, quid Iuris ſit, ueluti ſi tres [c] ex quartis partibus hæredes ſcripti ſunt. Et conſtat [d] vacantem partẽ ſingulis [e] tacitè pro hæreditaria parte accedere, & perinde haberi, ac ſi [f] ex tertiis partibus hæredes ſcripti eſſent, & [g] ex diuerſo, ſi plures hęredes ſcripti in portionib. ſint, tacitè ſingulis decreſcere, ut ſi (uerbi gratia) quatuor ex tertijs partib. hæredes ſcripti ſint, perinde habentur, ac ſi unuſquiſq; ex quarta parte hęres ſcriptus fuiſſet.

a Pars aliqua. §. *In aſſe.*
b Vacet. *Id eſt, non ſit expreſſè inter ſcriptos hæredes diſtributa.*
c Ex quartis partib. *Quilibet ſcilicet ex quadrante, ſeu trib. unciis: ſicq; reliquus ſit unus quadrans.*
d Vacantem. *Nempe tres duodecimas.*
e Tacitè. *Vi & poteſtate legis, quæ hoc caſu ius accreſcendi introduxit, ne pro illa hæreditatis portione ne non diſtributa, dicatur teſtator ex parte inteſtatus deceſſiſſe.* [a]
f Ex tertijs partib. *Id eſt quilibet ex triente, ſeu quatuor, duodecimis.* 1 *Sicq; ex prædictis regulã habes, quod*

a l. Ius noſtrũ. de reg. iur. dixi ſup. eod. §. Hæreditas. uel. Nõ autẽ.

bes, quod pars hæreditatis vacans, neq; expreſſim in hæredes diuidi, iure accreſcendi ſcriptis hæredibus accedat pro partibus hæreditarijs.

g Et ex diuerſo. *Inuerti priorem caſum.* 2 *Quemadmodum u. uacantes partes ex tacita defuncti uoluntate accreſcunt: ita quæ excedunt aſſem, æquè pro rata decreſcunt, iure decreſcendi. quod procedit, ſiue exceſſus in diuiſione æqualium ſiue inæqualiũ portionũ ſit. Aequaliũ, ut in exemplo textus noſtri: Quatuor ex quaternis uncijs hæredes ſcripſi, lex ſingulis ſingulas detrahit uncias, & in effectu ſinguli ſingulos habebunt quadrantes.*[b] *Inæqualium, ut ſi Titium ex XII. uncijs inſtituã, Mæuium autẽ ex alijs uncijs ſex (nam ob uoculam, alijs, conſtet me aſſem tranſcendere uoluiſſe* [c]*) Titius hæreditatis beſſem, id eſt, octo uncias habebit, Mæuius trientem ſeu uncias quatuor.*[d] *Hic enim teſtator videtur aſſẽ in octodecim uncias diſtribuere uoluiſſe, quod potuit:*[e] *ſex uncias valet triens in tali aſſe. Duo ergo trientes beſſem efficiunt, qui datur*[f] *Titio.* 3 *Sed repugnat, quod Iuſtinianus alibi*[g] *in tali ſpecie, utriq; dimidiam hæreditatis portionem competere definiuit. Sic enim ſcribit:* Si quis uel agrum, uel hæreditatem reliquerit, primo quidẽ in totum; ſecundo autem in partem dimidiam, utrunq; in ſex uncias eſſe, uel dominũ rei legatæ, uel hæredem. *Reſpondet Aretinus,*[h] *eo caſu Imperatorem ibi loqui, quando ſcilicet non apparet, teſtatorem excedere aſſem uoluiſſe, vt quia non dixerit, in aliis ſex uncius, ſed ſimpliciter Titium ex aſſe, & Mæuiũ in ſex unciis hæredes ſcripſerit: tum enim cùm uideatur illud, quod Mæuio relictũ eſt, Titio ademiſſe, & ex aſſe detraxiſſe ſex uncias, uterq; ſemiſſem*[i] *habebit. Nos autem hic loquimur, quando conſtat teſtatorẽ legalem hæreditatis diuiſionem tranſcendere uoluiſſe, ut quia Titium in duodecim, Mæuium in alijs ſex unciis inſtituerit. Dictio enim* (in alijs) *ut & ſupra aiebam, euidẽter eius uoluntatem deſignat, quo excedere uoluerit communem aſſem, ſuamq; hæreditatem diuiſerit in uncias octodecim.*[k]

b l. Interdum § Paterfa. & §. Sed ſi aliter Hoc tit.
a Aug. hic.
d eod §. ſed etſi aliter.
e d. §. Hæreditas, uerſ. non autem.
f Sic loquitur d. §. Sed ſi aliter. uer. Sed ſi exceſſerit.
g In l. cum quæſt. C. de lega.
h § præced. in fin.
i Ita loquitur d. l. eum quę.
k Atque ita loquitur. d uerſ. Sed ſi exceſſerit.

§. Et plures.

1 *Caſus huius §.*
2 *Teſtatorem ad dupondium & tripondium deſcendere poſſe.*
3 *Dupondius quid?*
4 *Tripondius quid?*
5 *Et ſi excedatur, as, ſemper iuris poteſtate ad uerum aſſem ſit reductio.*

Et ſi[a] plures unciæ quàm duodecim diſtributæ ſint, is qui ſine parte inſtitutus eſt, quod[b] dupondio deeſt, habebit. Idemq; erit,[b] ſi dupondius expletus ſit.[d] quæ omnes partes ad aſſem poſtea[e] reuocantur, quamuis ſint plurium unciarum.

a Et ſi plu. *Aliam facti ſpeciem Imp. attexit, quando ſcilicet teſtator in priores hæredes non modo conſumpſit aſſem, ſed & ipſum exceſſit, ſubiunxitq; poſtea & alium hæredem ſine partis expreſſione, ueluti in hoc exemplo.* 1 *Sic ſcripſit teſtator.* Primus mihi ex quicunce hæres eſto, Secundus ex ſemiſſe: Tertius, & beſſe, porrò ex Quartus mihi hæres eſto: *ſicq; exceſſit ſeptem unciis aſſem, nouendecim n. unciæ his qui certas partes habent relictæ ſunt. Habebit ergo. Quartus reliquas quinque uncias ad complendum dupondium, id eſt, duplicatum aſſem, ad quem tranſiuiſſe teſtator*[b] *colligitur.* 2 *Idem quoq; eſt ſi utroq; aſſe, id eſt dupondio, in tres priores conſumpto, alium poſtea ſine parte teſtator adiungat: nam & hic aſſem unum habiturus eſt, ut ita tripõdium, hoc eſt, XXXVI. fiant unciæ. Et hoc eſt, quod ſuprà Imperator dixit:* poteſt quis[c] in quotcunque uoluerit, plurimas uncias ſuam hæreditatem diuidere.

b Dupondio deeſt. *Ad eum completum,* 3 *Continet autem dupondius XXIIII. uncias, id eſt aſſes duos, Vnde* dupondij *iuuenes dicebantur, ſtudijs tantùm initiati: quaſi duobus aſſibus æſtimarentur.*

c Si dupondius exple. *Subaudi, & unus, ſiue plures ſine partibus inſtituti fuerint.* 4 *Tunc ad tripõdium, id eſt, tres aſſes,*[d] *itur, qui à Voluſio*[e] *Metiano* Treſsis, *dicitur.*

d Quæ omnes. *Dupondij ſcilicet & tripondij partes.*

e Reuocantur. 5 *Senſus eſt, has 24. aut 36. excreſcẽtes uncias ad uerum aſſẽ reuocari reduciq; oportere. Tantum enim decem unciæ in dupondio aut uiginti in tripõdio, faciunt, quãtum quinq; unciæ in aſſe: quia in quotcunq; partes hæreditatem diuidas, nõ augetur inde, nec minuitur in ſubſtantia hæreditas.*[f]

a Theoph. hic.
b Ex uncijs. Hoc tit.
c §. hæreditas. in fine.
d l. quæſitum. Hoc tit.
e In libr. de aſſ. diſtrib. no. & uo.
f d. l. Ex uncijs. ubi bo gl.

§. Hæres & purè.

1 *Hæres uel purè, uel ſub conditione inſtitui poteſt.*
2 *Ex certo autem tempore non poteſt.*
Ibid. *Sicut nec ad certum tempus, & quæ ſit ratio?*
4 *In teſtamento, utile per inutile non uitiatur.*
5 *Conditio purificata retrotrahitur ad tempus mortis teſtatoris.*
6 *Incertus dies inſtitutioni adiectus eam non uitiat.*

Hæres[a] & purè, & ſub conditione inſtitui poteſt,[b] ex certo tempore, ad certum tem-

tempus non poteſt: veluti. poſt quinquennium quàm moriar. uel ex Calendis illis. uel vſque ad Calendas illas hæres eſto. Denique diem adiectum haberi pro ſuperuacuo placet: & perinde eſſe, ac ſi purè hæres inſtitutus eſſet,

a Hæres. § *Hactenus dictum eſt, quæ perſonæ hæredes inſtitui poſsint, quomodo item hæreditatis in inſtitutionib. diuidendæ ſint: hic tractare Iuſtinianus incipit, quomodo fieri inſtitutio debeat.* 1 *Poteſt aũt fieri uel purè, vt cùm ſimpliciter teſtator dicit,* illi mihi hæres eſto: *vel ſub conditione poſsibili, hoc modo* Titius mihi hæres eſto, ſi nauis ex Aſia venerit: *quæ ubi extitit, retrotrahitur ad tempus, mortis teſtatoris, vt uideatur ab initio, fuiſſe pura*[a] *inſtitutio: quod ideò fit, ne aliquo tẽpore inteſtatus fuiſſe quis videatur.*

b Ex certo. 2 *Ex certo igitur tempore, uel ad certum tẽpus inſtitui utiliter*[b] *nemo poteſt, ſed reiecto temporis uitio manet inſtitutio, ac ſi purè facta eſſet: quod ſi introductum eſt, ob repugnantes iuris ciuilis regulas. Prima eſt,*[c] quod ius non patitur, ut quis tempore certo teſtatus, & alterius temporis reſpectu maneat inteſtatus: *argumento de re ad tempus ducto, quod in iure ualidum eſſe, Bar.*[d] *oſtendit. Altera*[e] *eſt,* cum qui ſemel hæres factus eſt, non poſſe amplius deſinere hæredem eſſe. 3 *Vides ergo hic caſum eſſe, ubi utile non uitiatur per inutile, ſed inutile reiicitur, & pro non adiecto habetur: quod fauore ultimarum uoluntatum receptum eſt, quæ ſemper ſta interpretandæ ſunt, ut potius ualeant*[f] *quàm pereãt. Idq; adeò uerum eſt, ut aduerſus Bart. inualuerit ſententia,*[g] *ne expreſſa quidem teſtatoris uoluntate, qua ſe dixerit nolle Titium eſſe hæredem, niſi ad certum tempus, impediri poſſe, quominus tempus illud adiectũ pro non adiecto habeatur.* 4 *Sed cur hæreditas ex die uel ad diem non rectè datur, ſub conditione aũt poſſiſibili dari põt? Reſpõdeo, hoc ideò eſſe, quoniam tametſi conditio differat hæreditatis aditionem, nõ põt tamen defunctus ante eius euentum inteſtatus uideri, & ea impleta tandem ceu teſtatus apparere:* 5 *cũ (ut ſuprà quoq; dixi) adiecta conditio iam purificata ſic retrotrahatur, ut hæres à morte teſtatoris ſucceſſiſſe ipſi*[h] *uideatur.* 6 *Hinc receptum quoq; eſt, incertũ diem adpoſitũ inſtitutioni, ipſam non uitiari,*[i] *quia dies incertus conditioni æquipollet in teſtamento, & pro conditione habetur.* 7 *Itaq; ex incerto tempore poſſum ita aliquem hæredem ſcribere;* Titius mihi hæres eſto, cum Caius morietur: *mortis enim dies maximè incertus*[l] *eſt. Sed etſi ita dicam,* Titium ſpurium filium inſtituo cum capax erit, *id eſt legitimi filij iura ex codicillis Imperialib.*[m] *cõtinuerit, ualebit inſtitutio. Et tali caſu, ſi incertus ille dies uenerit, qui ſcriptus eſt, hæreditatem adibit, fingiturq; à tempore mortis defuncto ſucceſſiſſe.*

§. Impoſsibilis.

1 *Conditio alia poſsibilis, alia impoſsibilis.*
2.3 *Impoſſibilem conditionem uarijs modis dici.*
4 *Conditio impoſsibilis natura, uel iure, pro non ſcripta habetur in ultimis uoluntatibus: ſecus in contractibus.*
5 *Cur in contractibus ſit diuerſum.*
6.8 *Conditio impoſsibilis, id eſt, difficilis quando noceat.*
7 *Exemplum Accurſii de aureo monte.*
9. *Conditio perplexa uel impoſsibilis ob perplexitatem.*
10 *Declaratus. § ſi. infrà. De legatis.*

Impoſſibilis conditio in inſtitutionibus & legatis, necnon in fideicommiſſis & libertatibus, pro non ſcripta habetur.

1 *Conditionum duo ſunt genera, alia enim poſsibilis eſt, alia impoſsibilis.* Impoſsibilem *autẽ* conditionem eam *propriè dicimus, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat: poſsibilem cõtrà eã, quæ per rerum naturam euenire poteſt. De priori hic § loquitur, de altera § ſubſequens.* 2 *Et quia uarijs modis impoſsibilem dici, Accurſ.*[b] *& reliqui iuris interpretes tradunt; de ſingulis breuiter, & quantum de præſentia ſatis eſt, uidebimus, ut ſic appareat, in quib. §. noſtra diſpoſitio locum habeat.* 3 *Cũ primis erga ea cõditio, quæ natura euenire nequit propriè impoſsibilis cõditio dicitur, ueluti,* ſi digito cœlum attigeris, ſi mare ebiberis. *& his ſimilia. Quoniam autem id poſſe dicimur, quod de iure & honeſtè poſſumus,*[c] *quæ uero contra leges, & bonos mores ſiunt, nec facere nos poſſe credendum*[d] *eſt: inſerta conditio, cui ius, honeſtas. ſeu boni mores repugnant, latiore ſignificatione impoſsibilis etiã dicitur, licet de facto euenire poſſit,*[e] *ueluti,* ſi patrem ab hoſtibus non redemeris, ſi parentibus alimenta non præſtiterit, hominem occideris, adulterium commiſeris,[f] *& cætera id genus. Hæc melius turpis nominabitur, quàm impoſsibilis.* 4 *Et in iſtis duab. impoſsibilis conditionis ſpecieb. conditionem pro non ſcripta haberi in ultimarum uoluntatum elogijs indubitatum*[g] *eſt; licet in contractib. diuerſum ſit,*[h] *uitienturq; ibi propter impoſsibilẽ conditionem adiectam, adeò ut ne naturalis quidem oriatur obligatio.*[i] *Neque enim obligare ſe uelle videtur qui ſub impoſsibili conditione promittit.* 5 *Sed quæ eſt diuerſitatis ratio, quod aliud in teſtamentis, aliud in contractibus obſeruatur? Reſpondeo in contractib. omnium cõtrahentium uoluptas ſpectari debet quib. imputandum eſt, quod clarius & apertius legem non dixerunt.*[k] *Nec uериſimile eſt, quicquã eos agere, qui conditionem apponunt, quam ſciunt*[l] *impoſsibilem. In ultimis uerò uoluntatibus latiorem facimus*

a l. neceſſario. §. 1. De pericu. & cõ. rei uẽd. l. potior. Qui potiores in pigno.
b l. Hæreditas. hoc tit. unde hic. §. videtur ſumptus.
c l. ius noſtrum. de reg. iur.
d in miles ita. de milit. teſt.
e l. etſi fine. §. ſed & Pap. de minorib.
f l. Si quãdo. C. de inoff. teſt.
g Vt eſt in apoſt. ad Bar in d. l. hæreditas & no. Vi-glius hic
h l. quod dicitur d milit. teſta. l. hæres quandocũq. De acquir. hær.
i l. in tẽpus hoc ti.
k l. dies incertus. d cond. & demon.
l l. 1. De cõd. & de.
m De quo per Dd. Auth ex complexu. C. de inceſt. nuptijs.

a § Si impoſſibilis. inſ. de inutilib. ſtipulat.
b Gl. hic & cõiter Dd. & Bart. & alij in l. 1. de condit. inſtit. l. obtinuit. de condi. & demonſt & l. impoſſibilis. de ver. obl. iuncta. l. nemo põt. de re. iu.
c l. nepos proculo. de uerb. ſignific.
d l. filius. de cond. inſtit.
e l. facta. § ſi ſub cõdit. ad Trebell.
f l. conditiones. 1. & 2. & l. quidem. de cond. inſt. l. reprehẽdẽdum. C de inſtit.
g per text. hic. qui de impoſſibilitate naturæ & iuris loqui intelligendus eſt.
h d. §. Si impoſſibilis. l. non ſolũ. de actionib. & obli.
i l. Impoſſibiliũ. de reg. iur.
k l. ueterib. de pac.
l d. l. non ſolum.

mus interpretationem, pleniuſq; mētem teſtantium interpretamur, [m] *propter publicam vtilitatem, cui expedit, ſuprema hominum iudicia exitum* [n] *habere. Vnde tametſi conditionem impoſſibilem teſtator adiecerit; perinde tamen erit, ac ſi purè diſpoſuiſſet.* [o] *Neq; enim credendum eſt, aliquem quicquā teſtamēto ſuo adijcere ad impugnandum ſuum iudicium.* [p] *Quod tamen ita verum eſt, ſi non teſtator eā cōditionē poſſibilem putauerit.* [q] *6 Tertiò impoſſibilem conditionem Doctores vocant, quæ de facto, id eſt, ob euētus difficultatem penè impoſſibilis eſt, idque κατὰ ὑπερβολὴν eluti, ſi ſeruus, (quem nihil habere certū eſt) liber eſſe iuſſus ſit, ſi mille aureos hæredi dederit, aut poſt annos octoginta, aut cùm morietur.* [r] *7 Cæterùm exemplum Accurſianum de aureo monte (in quo Faber & Porcius conflictantur) planè ineptum eſt. Eſt enim mons naturæ opus: & admodum abſurdum videtur ſomniare, auri tantum vim in unum cōferri, ut mons coaceruetur.* [ſ] *Quare Angelus inter naturalem & artificialem auri montem diſtinguit. Melius Viglius aureos montes intelligit, qui venas auri habent. 8 Et tunc dicēdum foret, nec hāc cōditionem* (ſi aureū montē dederis) *nocere quaſi impoſſibilem ex qualitate* [t] *perſonæ: ſicut nec illa legatum vitiat, quæ ex præſcripto fieri nequit; propter anguſtias præfiniti temporis.* [u] *Aliud tamen eſt, cum quis valde difficilē cōditionem inſtitutioni, legato, libertati, vel aliæ cuicunq; vltimæ voluntatis diſpoſitioni adijciat, ex qua appareat iudicium aliquod animi ipſius teſtatoris, qui inſtitutum aliter hæredem eſſe, uel aliter legatum ualere, aut ſeruum liberum eſſe volebat.* [x] *Ex quo enim teſtator ſciebat talem conditionem, utcunq; difficilē, impleri tamen poſſe, voluit hæredem ad eam aſtringere. Si ergo non expediatur difficultas illa, uitiabitur legatum & libertas. 9 Quartò deniq; impoſſibilis cōditio dicitur, quæ in ſe quidem poſſibilis eſt, ſed perplexio facit impoſſibile, quia ita in ſeſe recurrit & reuoluitur, ut iuris regulis repugnātib. exiſtere nō poſſit* uelut, Titius hæres erit, Scius hæres eſto: Seius hæres erit, Titius hæres eſto: *hic neuter uidetur poſſe eſſe hæres, quia alter alteri obſtat: ſeſeq; inuicē collidūt. Talis igitur perplexa cōditio inutilem reddit inſtitutionē, cùm conditio exiſtere non poſset. 10 Cæterùm quod Accurſius ait, §. noſtro aduerſari, quod infra ſcribitur,* [z] legata impoſſibilia nō ualere: *id alium habet ſenſum, ut Viglius annotauit. Aliud enim eſt, ſimpliciter legare centum,* ſi digito cælum attingeres: [a] *aliud, legare centum in pœnam hæredis, prout illic Imperator loquitur, ſi ipſe cælum non tetigerit. Cùm enim impoſſibilis natura hæredi cōditio ea ſit, pœnam certè non meretur. Legatum* [b] *ergo illic fit inutile, non propter impoſſibilem conditionem, ſed quia punire teſtator noluit eum qui non fecit id, quod facere non potuit.*

[m] l. in teſta. de reg. iur. ca. cū dilecto. de don.
[n] l. vel negare. quē. ad. teſt. aper.
[o] hic. & d. l. 1. de cō dit. inſti.
[p] l. 1. de mili. teſta.
[q] l. Seius manu. de cond. inde.
[r] l. cum hæres §. 1. de ſtatulib. l. con ſtituus § illud & § ſeq. de uer. obl.
[ſ] Ang. hic in fine.
[t] Argum. l. ſi quis ita. de cond. fact.
[u] l. ſi mihi & Titio. §. 1. de legat. 1.
[x] Et ſic accipi debet. d. l. cum hæres. §. 2. ne inde inſtatuus, ulumq; voluntatis fauorem reſtringa..
[y] l. Si Titius. de cōdit. inſtit. ubi rep. de reg. iur.
[z] §. ſi. inſt. de lega.
[a] vt hic.
[b] d. §. fin.

§. ſi plures conditiones.

1 *Conditio poſſibilis tres habet ſpecies.*
2 *Conditio poteſtatiua caſualis, mixta.*
3 *Ad ueritatem copulatiuæ requiritur, utranq; partem eſſe ueram.*
4 *Ad ueritatem diſiunctiuæ ſufficit, alteram ueram eſſe.*
5 *Dictiones coniunctæ, diſiunctæ.*

Si plures [a] conditiones in inſtitutionibus adſcriptæ ſunt; [b] ſiquidem coniunctim, ut puta, Si illud & illud factum fuerit, omnib. parendum eſt. Si [c] ſeparatim, veluti: Si illud aut illud factum erit [d] cuilibet conditioni obtemperare ſatis eſt

a Conditiones.] *Loquitur Imp. de ijs conditionib. quæ poſſibiles ſunt, id eſt, euenire poſſunt. 1 Eas Accurſius* [a] *trifariam diuidit. Sunt enim quædā in ptāte & uoluntate noſtra penitus conſtitutæ. 2 quas ratione* poteſtatiuas *appellant. Viglius magis Latinè* arbitrarias *nominat:* uelut, ſi Capitolium aſcenderis, ſi Briſacum ieris. *Sunt quædam in euentum collatæ, & fortuitum caſum, uocanturq; à Doctorib.* caſuales. *Latinis* fortuitas *dixerit: ueluti ſi* rex Gallorū hoc anno morietur, ſi Cæſar ad Cal. Ianuarij Auguſtam uenerit. *Sunt & aliæ in arbitrio quidem noſtro poſitæ, quas tamen nonnunquam adimplere impediuntur, quæ cum utriuſq; conditionis ſint participes, mixtæ dicuntur. Et* [b] *quanquam aliàs non eſt leuis harum differentia: hic tamen in ultimis uoluntatib. nullum diſcrimen ponendum eſt. Nam quod Accurſius* [c] *exiſtimat in pluribus caſualibus condictionib. coniunctim poſitis ſufficere, ut prima exiſtat, communiter reprobatum eſt, idq; Ang. Fab. Porcius, & alij ſatis oſtendunt. Porrò ad rem quod attinet, ex hoc §. duæ regulæ eliciuntur circa conditiones: ut in diſiunctiuo modo conceptis conditionibus ſufficiat alteram eſſe impletam: at ſi copula plures coniunxerit, omnes euenire debeant, quia unius loco* [d] *habentur. 3 Idq; eſt, quod vulgò dicimus,* ad ueritatē copulatiuæ requiri, utrāque partem eſſe uerā: 4 ſed ad ueritatem diſiunctiuæ ſat eſſe, ſi altera. uera ſit. *5 Sunt autem coniunctæ dictiones, & quē, atq; ac: Diſiunctæ, ſeu diſiunctiuæ, aut, uel, ue, ſi, ſiue. Vtrique tamen regulæ ſuæ ſunt exceptiones, quas apud Doctores* [e] *paſſim reperire eſt, eas hic referre nimis longum foret.*

b Si quidem coniunct.] *Sic nempe, ut uni inſtitutioni adijciantur plures ſimul conditiones. Nam ſi pluribus ſcriptis hæredibus adiiciatur omnibus una conditio, is ſtatim hæres erit, in cuius perſona euenerit: etſi in alio deficiat.*

c Separatim. *Id eſt, diſiunctim, qua uoce Paulus* [f] *in ſuo reſponſo uſus eſt, cui & explū tex. noſtri alternatiuè coceptum reſpōdet. Nā ſi oīno ſeparatim, & in diuerſis partibus teſtamēti qs ſæpius inſtituatur ex eadem re,*

[a] Hic per l. 1. § ſin aūt aliquid. C. de cad. tol. fac. l. ſutuus quoq; § puto recte. Hoc tit.
[b] d §. Sin autē aliquid.
[c] gloſſ. hic. in fine.
[d] l. Si hæredi plures de cond. inſti. unde noſter. §. eſt ſumptus.
[e] Ang. hic Baro. & Dd. l. Si quis ita ſtipulatus. de uer. obl. l. Si is qui. §. cum ita. de re. dub. Alc. l. Sæpe. d verb. ſign. Iaſ. l. 1. de iuſti. & iure.
[f] In d. l. ſi hæredi plures.

nem re, & vtraq; conſtitutio ſuam habuerit conditionem, tunc illa, quæ prior extiterit, occupabit inſtõnem, vt Florentinus [g] reſpondit.
d Cuilibet.) Id eſt, alterutri opponitur .n. ſuperiori uerbo, omnibus, & propriè ſignificat vnum è multis. hoc autem uerum intellige, quod ad inſtitutionem attinet: in legatis enim forte aliud dicendum [h] fuerit.

g l. Si plures. de cõdit. inſt.
h l. Sub diuerſis. & l. quod traditum de condi. & dem. Ang. hic.

§. Ij quos.

1 Etiam ignoti hæredes inſtitui poſſunt.
2 Peregrini non poſſunt inſtitui.

Ij quos [a] nunquam teſtator vidit, hæredes inſtitui poſſunt: ueluti ſi ſ fratris filios peregrinantes, ignorantes qui eſſent, hæredes inſtituerit. Ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non facit.

a Ij quos.) Si modo cum ipſis aliàs teſtamentifactio eſt. 1 Et hinc diſce, etiam ignotos poſſe hæredes inſtitui, id eſt, quos alioqui teſtator nunquam vidit, nec de facie nouit, vllamue cum ipſis habuit conſuetudinem, de eo tamen aliquid quandoq; audiuit: atq; ita accipiendum eſt, quod alibi Imp. [a] Theodoſius, & Valenti. reſcripſerant, extraneum etiam penitus ignotum poſſe hęredem ſcribi. Neq, enim de prorſus ignotis, quos nec uidimus, & de quibus nihil quicquam audiuimus, loquuntur ipſi, ſed qui nobis fama aut aliqua fortè uirtutè ſunt cogniti. Eſt enim latens & tacitus interdum etiam erga ignotos inſtinctus, non mõ propter ſanguinis neceſſitudinem, ſed etiam propter eruditionis aut uirtutis celebritatem.
b Fratris filios. Vel extraneos quoſlibet nulla nobis ſanguinis copula adſtrictos, ut paulo ante diximus.
c Peregrinantes.) Id eſt, in diſſitis procul regionibus agentes. 3 Cæterùm peregrinos, hoc eſt, eos qui ius Romanæ ciuitatis non habent, non poſſe [b] inſtitui, Viglius hic docet. Quanquam interdum etiam peregrinum pro extraneo [c] accipi, Albericus [d] notauerit.

a l. Extraneum. C. hoc tit.
b fac. l. 1. Nec apud C. hoc tit.
c §. 1. in Nouell. de non eli. ſe. nub.
d In ſuo Dictio.

De vulgari ſubſtitutione, tit. xv.

1 Verbum inſtituendi & ſubſtituendi.
2 Et quomodo vtrunque in ultimis uoluntatibus accipiatur.
3.4 Subſtitutionis definitio.
5 Subſtitutionis ſpecies duæ.
6 Directæ ſubſtitutionis ſubdiuiſio.

Poſt hæredum inſtitutionem iuſto ordine de ſubſtitutionibus ſequitur, ut quæ ſine inſtitutione eſſe non [a] poſſunt. 1 Quemadmodum autem inſtitui dicuntur, quæ principaliter ordinata ſint, & ſtatuta: ſic ſubſtituendi uerbum ea continet quæ ſubordinantur, patet quę latè utriuſque uocis [b] ſignificatio. 2 In materia autem ultimarum uoluntatum, hæc uerba ex communiter accidentibus uniuerſalem ſucceſſionem reſpiciunt. Qui enim hæres generaliter ordinatur, inſtitui, & is qui ſequenti loco ſubordinatur, ſubſtitui dicitur. Et quamuis nomen ſubſtõnis in ſingulari ſucceſſione ad legata quoque, & donationes cauſa mortis accomodatur: [c] nunquam tamen inuenitur, quod inſtõnis uoce teſtatores in legatis & donationibus uſi ſint: licet ex uerbi ſignificatione legatarios & donatarios inſtitutos dici etiam Politus tradit. 3 Eſt autem, ut propius ad rem accedamus, ſubſtiò nihil aliud, quàm ſequenti loco facta inſtitutio ſiue ſubordinatio, ut Politus & Zaſius [d] definiuerunt. Fumaus [e] hanc deſcriptionem non definitionem putat eſſe ſubſtitutionis, teu Bartol. [f] & Iaſon exiſtimaut. 5 Quare ipſe ſic eam definit: Subſtitutio eſt in locum cuiuſcunque inſtituti hæredis deficientis ſuppoſitio. Et rectè quidem, cùm fiat etiam ſubſtitutio in legatis & donationibus cauſa mortis: [g] hic autem de ea quæ in hæreditate fit, tractaturi ſimus. Deinde utitur in definitione uerbo generali (deficientis) quod comprehendit omnes ſubſtitutionum ſpecies, ſiue deficiat hæres in inſtitutione, quia noluerit adire, uel non potuerit propter ætatis uel ſenſus defectum, aut alio quouis modo deficiat. 5 Porrò autem omnis ſubſtitutio aut directa eſt, aut fideicommiſſaria ſiue obliqua. directa eſt, per quam ſuſtbitutus directò, & ſine miniſterio alterius, hæreditatem teſtatoris capit ut cùm dicitur, Hæres eſto. Fideicommiſſaria eſt, per quam ſubſtitutus hæreditatem ex manu alterius, & ſic uia obliqua capit; ut cum dicitur. hæres reſtituat hæreditatem Titio. De hac in pręſentia nihil agemus, quoniam proprium tractatum habet. [h] 6 Directa uero peculiaris huius loci eſt: quæ ſubdiuiditur principaliter in vulgarem & pupillarem. Qui tamen exactius eã rem proſequuntur, quinq, ſpecies [i] faciũt, vulgarẽ, pupillarẽ, exemplarẽ, reciprocã ſiue breuiloquã & cõpendioſam. Verùm poſteriores tres ſpecies reducuntur ad priores duas aut ſimilitudine aut reſolutione, & ab eis quaſi uitã hauriunt. In Pãdectis certè atq; inſtõnũ libro vulgaris & pupillaris tantũ in titulorũ inſcriptione exprimuntur uelut [k] principaliores.

a glo. l. 1. ad princ. ff. hoc tit.
b Zaſ. Tract. ſubſtitut. in princip.
c l. vt hæredib. de leg. 2. l. Titia. §. Seio. §. libertis. eod. ti. l. Si cui. de don. cau. mor.
d Vterq; in Tract. ſub.
e In tract. ſubſti.
f In d. l. j.
g d. l. ut hæredib.
h inf. de fideic. hæ. & toto titul. ff. & C. ad S.C. Trebe.
i Dd. communiter in rubr. ff. & C. hoc ti. glo. c. Raynucius. de teſta. glo. c. Si pater. de teſt. 16.
k Vide Alex. & Iaſ in Rub. ff. eo.

Prin. tit.

1. *Vulgaris ſubſtitutio quæ, & vnde dicta.*
2. *In vulgari ſubſtitutione duo extrema conſideranda eſſe.*
3. *Vulgaris ſubſtitutionis diuiſio.*
4. *Vulgaris expreſſa tripliciter fit.*
5. 6. *Vulgaris tacita dicitur dupliciter.*
7. *Vulgaris partim expreſſa, partim tacita, per ſe non eſt ſpecies.*
8. *Directa ſubſtitutio in codicillis facta ualet in vim fideicommiſſi.*
9. *Si inſtitutus fiat hæres, euaneſcit ſubſtitutio.*
10. *Nec refert an ciuili vel prætorio iure ſuccedat.*
11. *Seruum proprium licet hæredem inſtituere, uel ſubſtituere alteri.*
12. *An ſi ſeruo hæredi ſubſtituatur, fiat hæres voluntarius.*
13. *Per vulgarem ſubſtitutionem non ſolui iura ſuitatis.*

Poteſt [a] autem quis [b] in teſtamento ſuo [c] plures gradus hæredum facere: vtputa, [d] Si ille hæres non erit, ille [e] heres eſto: & deinceps, in quantum uelit teſtator ſubſtituere poteſt: ut [f] nouiſſimo loco in ſubſidium, uel ſeruum neceſſarium heredem inſtituere poſſit.

a Hoc principium ad verbum ex Martiano [a] *deſcriptum eſt, & vulgaris ſubſtõnis formulam continet, quam hoc titulo Imp. enarrat: Cum primis autem uidendum quid, & quotuplex ſit hæc ſubſtitutio.* 1 *Eſt ergo* vulgaris ſubſtitutio, *quæ à quolibet teſtamenti factionem habente, cuilibet capaci, uerbis apertis & vulgaribus directè fieri, & in quemcunque caſum concipi* [b] *poteſt: ſic appellata, quòd ſit maximè cõis, & vulgò fieri ſoleat.* 2 *Habet autem hæc ſubſtitutio ſemper duo* [c] *extrema, vnum, quod ad hæredẽ pertinet, cui ſit ſubſtitutio: alterum, quod ad ſubſtitutum refertur: quorum extremorum, prius negatiuè, poſterius affirmatiuè atq; poſitiuè ſemper enunciatur. Porrò primum extremum duas clauſulas tacitè uel expreſſè complectitur, nempè has, ſi hæres eſſe nolueris, & ſi nõ potueris:* [d] *quarum alteram uenisse, ſat* [e] *eſt:* 3 *Diuiditur autem vulgaris ſubſtitutio in* expreſſam & tacitam. Expreſſa vulgaris *eſt, quæ uerbis quibuſcunq; ſingularibus, ſpecialibus, uel generalibus propriè ſignificatur. Nam ſi in vulgari ſubſtitutione prædictæ duæ clauſulæ ad indiuiduum exprimuntur, ſingularibus uerbis fieri dicitur: vt ſi Titium hæredem inſtituã: & ſi nolit eſſe hæres, uel non poſſit, ſubſtituam Seium. Vbi uerò altera intelligitur magis quàm exprimitur, tũ uerbis ſpecialib. fieri cenſetur: ueluti ſi dicam,* Titius hæres eſto, Si Titius hæres non erit, Seius hæres eſto. *Aut ubi neutra harum exprimitur, vtraq; tñ comprehenſa in genere intelligitur, tunc uerbis generalib. fieri iudicatur, ut cum teſtator dicit,* Inſtituo Titium, & Mæuium, eoſq; inuicem ſubſtituo, *quæ vulgaris in reciproca ſeu breuiloqua* [f] *vſurpatur.* 4 *Ex prædictis ergo apparet, vulgarem expreſſã trib. modis fieri; eat amen ſola, quæ uerbis ſingularibus exiſtit, uerè, modiſq; omnib. expreſſa eſt. Nam quæ uerbis generalib. fit, partim expreſſa & partim tacita eſſe uidetur, ſi uerba conſideremus. In hac enim ſecundum extremum expreſſum eſt: ſed ſi caſus particularis attendatur, tacita uerius dicenda fuerit. Cæterum ea quæ uerbis ſpecialibus fit duntaxat quo ad alteram clauſulam, tacita dici poteſt.* 5 8 *Nunc ad alteram ſpeciẽ vulgaris ſubſtõnis, tacitam ſcilicet: & hæc dupliciter exiſtit. Interdum enim ex uerbis teſtatoris colligitur, non tamen ex propria ſignificatione, ſed ex mente ſenſuq; tacito* [g] *ut ſi dicam,* Titius, & Seius, vter eorum viuet, hæres mihi eſto. *Iam ſi ambo uixerint, ambo hæredes erunt: ſin uerò unus deceſſerit, alter ſolus hæres erit ex* [h] *aſſe, quia ſubeſt tacita vulgaris ſubſtõ.* 6 *Alio modo vulgaris tacita dicitur, quæ nec ex verborum ſignificatione uenit, nec ex ſenſu colligitur, ſed ex poteſtate legis, etiam contra uim uerborũ præſumitur: cuiuſmodi eſt ea, quæ ſub expreſſa pupillari tantùm continetur, ut ſi teſtator filium ſuum impuberẽ hæredem inſtituat, & ei, ſi intra pubertatem decedat, tantùm ſubſtituat Sempronium: nihilominus ſi ille filius non adeat hæreditatem, Sempronius erit hæres ex ſubſtõne vulgari, quæ per interpretationem legis, uel potius extenſionem, in illa pupillari* [i] *continetur. Præſumit enim lex, cùm in pupillari pater non expreſſerit caſum, quo filius non eſſet hæres, uoluiſſe patrem, etiam hoc caſu ſubſtitutum uocari. Quapropter id genus ſubſtõ vulgaris præſumpta uerius quàm tacita appellanda videtur; vt Politus & Zaſius* [k] *cenſuere, ut quæ contra verborum ſignificationem ſola præſumptione legis recepta ſit.* 7. *Bartolus* [l] *& tertiam vulgaris ſubſtitutionis ſpeciem ponit, nempe partim expreſſam & partim tacitam, quæ ob id mixta nuncupatur, uerùm hanc non eſſe ſeparatam ſpeciem,* [l] *Zaſius rectè docuit. Cæterum qui plenius de hac vulgari ſubſtõne inſtrui cupit, eiuſq; effectus, & quomodo deſinat extinguaturve cognoſcere deſiderat, à Bart.* [m] *& reliquis Doctoribus iſta petat. Satis enim eſt, tyronibus Iuris ad difficiliora perdiſcenda ianuam aperuiſſe, in materia tam intricata.*

b In teſtamento. § 8. *Secus tamẽ eſt in codicillis. In his n. ſicut inſtitui aliqs nõ põt, ita nec cuiquã ſubſtituĩ* [n] *Si tamẽ in codicillis facta ſit directa ſubſtõ, ſuſtinetur in uim fideicõmiſſi, directaq; uerba obliquãtur:* [o]

a l. poteſt quis. de vulg. & pup.
b Bar. & alij Dd. in l. 1. hoc tit.
c Bar. d. l. 1 num. 17.
d l Gallus § Et qd ſi tantum. de lib. & poſthum. l. 3. C. de hære. inſtit.
e d. l. 3.
f l. Lucius Titius. hoc titu. Bar. d. l. 1.
g ita pulchrè Cantiuncula hic declarat.
h l. Titius. 2 & l. ſeque. de hær. inſt i.
i Iam hoc iure. de vulg. l. quamuis. C. de impube. & aliis ſubſt.
k In d. ſubſt. tract.
l in d. ſubſt. vulga. tract.
m d. l. 1 ibi omnes & Ferra. in ſu a Pra. Infor. li. quo agitur ex ſub.
n §. pen. inſ. de codicil. l. hær. C. de codi.
o l. Sceuola. ad S. C. Trebell.

modo certum ſit teſtatorem voluiſſe codicillos, non teſtamentum facere, [p] *quod ex inſtitutione vel exhæredatione præſumitur, ut Faber* [q] *hic docet. Quanquam autem directa in codicillis facta, flectatur in fideicōmiſſariam: non tamen diutius durat quàm duraſſet directa.*

c Plures.} *Atque adeò, quotquot tandem voluerit* [r] *teſtator: utcunque Iulij Pauli, interpres uſque ad tertium gradum ſolum hoc licere ſcribat.*

d Si ille hæres.} *Exemplum eſt vulgaris expreſſæ, quæ ſpecialibus uerbis exiſtit. Et hic obſerua præſcriptam nominatim conditionem deficientis Inſtitutionis, a qua pendet ſubſtitutio. 9 Hæreditate enim per inſtitutam ſemel adita ſtatim extinguitur vulgaris ſubſtitutio,* [t] *adeò vt ſi plures Inſtitutionum gradus facti ſunt, omnes per primi hæredis aditionem expirent.* [u] *Quoniam qui ſemel hæres extitit, nunquã hæres eſſe deſinit.* [x] *Si tamen inſtitutus impetrata fortè in integrum reſtitutione, ſeſe abſtinuerit, uel repudiarit hæreditatem ſemel aditam, reuiuiſcit rurſus ſubſtitutio, & ſubſtitutus admittitur:* [y] *adeò ut etiam ex ſententia contra inſtitutum ante reſtitutionem lata conueniri* [z] *poſſit.*

e Hæres.} 10 *Intellige ex teſtamento, quo ſi uitatur, parum refert iure ciuili, an prætorio ſecundũ tabulas ad ſucceſſionem perueniat: vt deficiat hæc conditio ſubſtitutionis* [a] *vulgaris, ſecus eſſe, ſi ab inteſtato quis vellet ſuccedere, tanquam legitimus hæres, quia fieret ſubſtituto locus.* [b] *Quandiu autem ex teſtamento adiri hæreditas poteſt, ceſſabit inteſtati* [c] *cauſa.*

f Vt nouiſsimo.} 11 *Permiſſum itaque teſtatori eſt, ut aliquẽ ex ſuis uel hæredem inſtituat, uel ſubſtituat alteri: & tunc is ſeruus hæres erit neceſſarius, ut non poſſit uolle. 12 Si tamen ſeruus hæres inſtitutus accipiat ſubſtitutum, ex hærede neceſſario fit voluntarius: ad inſtar filijfa. in quo pariter neceſſitatem ſubſtitutione ſolui conſtat:* [d] *licet aliud uideatur, ſi cohæres ſeruo detur extraneus, quia per dationem cohæredis extranei, neceſſitas in ſeruo neutiquam tollitur.* [e] *13 Quanquam autem ſuus per vulgarem ſubſtõnem fiat ex neceſſario voluntarius: iura tamen Suitatis propterea non admittit, quod aduerſus Bar. Zaſius* [f] *ſatis defendit.*

[p] l.fi. C. de codicil.
[q] per l.non codicillum. C. de teſta.
[r] l.Poteſt hoc titul.
[s] lib.3.Senten ca.6.
[t] l.poſt aditam. C. impub. & al. ſubſti.
[u] l.ſi mater.§. fi.de vulg.
[x] l.ei qui ſoluẽdo. In fi.de hær.inſt.
[y] l. Sed etſi fine. §. Sed quod pub.de mino.
[z] l.Ex contractu.de re iudic.Lorio.de ſubſ.Axioma.39. & ſeq.
[a] l.In conditionib. §.ſi patronus. de cond. & demonſ.
[b] l.3. C. de impub. & al.ſubſt.
[c] l.quandiu.de acq. hære.
[d] Bar.& alij.l.ſi filius hæres. de li. & poſth.
[e] l.Ex parte.de acq. hære.
[f] Tract. ſubſti. c.1. Vide Iaſ. Alexa. d.l.Si filius hæres & Socy.d.l.1.

§.Et plures.

1.2.3.4. *Variæ formulæ vulgariter ſubſtituendi.*
5 *Subſtitutio reciproca vnde dicta.*
6 *Eam ineptè breuiloquam dici.*
7.10 *Reciproca alias omnes ſubſtitutiones continere poteſt.*
8 *Reciprocam ſubſtitutionem non eſſe propriam ſpeciem.*
9 *Perſonæ æquales & inæquales quæ dicantur.*
11 *Reciproca facta perſonis inæqualibus quot ſubſtitutiones contineat.*
12 *Subſtitutiones in reciproca contentæ, dicuntur expreſſæ.*

Et plures [a] in vnius locum poſſunt ſubſtitui, *b* vel vnus in plurium, *c* uel ſinguli in ſingulorum. *d* uel inuicem ipſi, qui hæredes inſtituti ſunt.

Suprà communem vulgariter inſtituendi formam expreſſit Imp. quæ ſcilicet ſpecialibus verbis ſolet fieri: quia verò & aliæ ſint vulgaris ſubſtitutionis formulæ, [a] *eas quoque adtext.*

a In vnius locum.} 1 *Veluti*, Caium hæredem inſtituo, & ſi Caius hæres non erit, Titius & Mæuius hæredes ſunto.

b Vel vnus in plurimum.) *Vt ſi dicat teſtator,* Titium & Mæuium hæredes inſtituo, qui ſi hæredes eſſe noluerint, Caius heres eſto:

c Vel ſinguli in ſing.) *Hoc ferè modo,* Mæuium & Lucium hæredes inſtituo, & ſi Mæuius hæres nõ erit, Seius hæres eſto: Si verò Lucius non fuerit hæres, Caius hæres eſto: *Recepta eſt & hæc formula, ut idem in uno etiam gradu, ſed cum cauſæ mutatione, ſibi ipſi ſubſtituatur, puta:* Titius hæres eſto, ſi nauis ex Aſia uenerit, & ſi hæres non erit, idem Titius hæres eſto. b

d Vel inuicem.} 4 *Sub hac ferè forma:* Titius & Mæuius, uter eorum viuet, hæres eſto. *uel ita,* Caius, & Flacus hæredes ſunto, hocq; inuicem ſubſtituo: c *aut ita,* Publius, Caius, & Flaccus, inuicem ſubſtituti hæredes d mihi ſunto. *Hæc autem ſubſtituẽdi formula quia à cæteris ſeparata eſt (licet quo ad materiam ſiue effectũ nõ* [c] *diſtinguatur) proprium nomen ſibi conſentaneũ adepta eſt. 5 Etenĩ quia de vno in alterũ reflectitur ac reperitur, ſempq́; eo, unde uenit, iterũ ſe recipit,* reciproca inſtitutio *nominatur. 6 Vulgo hanc breuiloquam uocant, ut quæ breui uerborũ cõpendio fiat. Sed hoc* [f] *Viglius rectè damnat, cum non breuitas verborum, ſed uiciſſitudo hanc ſubſtõnem faciat. Põt enim teſtator quibuſcunque uerbis in hac ſubſtõne uti, modo reciprocationem quandam, & ſuccedendi viciſſitudinem ſignificent. Sanè Græcus* [g] *interpres hanc prolixiore oratione, nec ſub eadem uerborum conceptione explicat. 7 Porrò hæc reciproca ſubſtitutio, quia communiter uerbis generalibus concipitur, reliquas ſubſtitutionũ ſpecies oẽs, ex pſonarum tũ, quibus ſubſtituitur qualitate, comprendere poteſt, non directas, tantùm, ſed etiam fideicommiſſarias. 8 Atque ideò voluit Bartolus hanc non eſſe propriam ſubſtõnis ſpeciem, ſed tantùm qualitatem quandam, & cæterarum ſubſtõnum adiectionem, quod uerum eſt, quo ad effectum & materiam, circa quã uerſatur, licet modus inducendi in ea ſit alius, & ſeparatus à cæteris ſubſtõnibus.* [h] *9 Refert aũt multum,*

[a] Exempla extant apud Theo. hic.
[b] l.Sed ſi plures.§. nemo.& l. fin.§ j. hoc tit.
[c] l.Titius cum leg. ſeq.de hæred.inſ. l.iã hoc iure.hoc tit.
[d] l.cum in teſtamẽto.§. his uerbis. de hær. inſt.
[e] Alexan. l. Lucius. titu. Iaſ.d.l. Iam hoc iure.
[f] hic.
[g] Theoph.hic.
[h] Alex. & Iaſ. in d. l. Lucius.

an hæc perſonis æqualibus fiat, an verò inæqualibus : [i] Aequales perſonas *hic dicimus, in quibus utriſque poſſunt uerificari ſubſtõnes, id eſt quando vtraque perſonæ capaces ſunt ſubſtõnũ, quæ continentur in reciproca. ſicut qñ ambo ſunt impuberes, uel aliàs in pari condõne.* Perſonæ inæquales *dicuntur, quãdo eſt diſpar eorum qualitas, ut quia aliqui ſunt puberes, alij impuberes, &c.* 10 *Si ergo fiat hæc ſubſtõ pſonis æqualib. interdũ duas ſubſtõnes cõplectitur, vt ſi duo puberes nullo morbo aut vitio correpti inſtituãtur, & inuicẽ ſubſtituantur, duæ continentur vulgares: uel ſi duo impuberes emãcipati mutuò ſubſtituti ſint, rurſus duæ vulgares: aut ſi filijs impuberib. exhæredatis ita ſubſtituatur, duæ pupillares includentur. Cæterũ ſi reciproca ſubſtõ fiat mẽte captis, aut furioſis, quatuor ſubſtõnes cõtinet: vt quia dicam,* inſtituo filios meos furioſos, & ſi in dementia deceſſerint eos inuicem ſubſtituo *: hoc caſu quatuor ſubſtõnes includi* [k] *neceſſe eſt, duas vulgares, & duas exẽplares in cuiuſlibet pſona vnã. Sin aũt quis ita dixerit,* duos filios meos inſtituo, & ſi intra pubertatem, vel quandocunq. moriantur, eos inuicem ſubſtituo, *ſex cõprehenduntur, duæ vulgares, ſi hæreditas adita nõ fuerit, totidẽ pupillares, ſi poſt aditã hæreditatẽ impuberes deceſſerint, necnõ duas fideicõmiſſarias, ſi poſt pubertatẽ moriãtur. Porrò ſi ita teſtator dixerit,* Duos filios meos impuberes furioſos inſtituo, eoſq; ſi intra pupillares annos, uel poſtea in furore, uel quandocunq; deceſſerint, inuicem ſubſtituo *: tunc octo ſubſtõnum formulæ reperiri ualẽt, duæ vulgares in qualibet pſona, ſi hæreditas nõ fuerit adita: totidẽ pupillares, ſi hæreditatẽ adierint, & intra pupillaria moriantur: item duas exemplares, ſi poſt pubertatẽ in furore deceſſerint: denique duas fideicõmiſſarias, ſi iſti filij ceſſent eſſe in furore, & poſt pubertatẽ moriantur. Prędicta aũt obtinẽt quando duob. tantũ ſubſtituitur reciproce: quod ſi plures ſubſtituãtur inuicẽ, tum ex augmento hæredum; & ſubſtõnum numerus augebitur ſecundum capita ſubſtitutorum.* [l] *Et hęc quidem locum habent, ſi æqualibus perſonis ſubſtõ fiat. Nam in perſonis inæqualib. ſequens regula ſeruanda* [m] *eſt.* 11 *Si perſonis inæqualib. inſtitutis, quæ non ſunt capaces omnium inſtitutionum, ſubſtituatur, tunc tantum ſubſtõnes includentur, quæ in omnib. perſonis ęqualiter uerificari poſſunt. Quare ſi alter pubes, alter impubes inuicem fuerint ſubſtituti, in vulgarem tantum caſum factam uideri ſubſtitutionem, Verus & Antoninus reſcripſerunt.* [n] *Pupillaris enim ſubſtitutio hoc loco non ueniet, quia non poſſet uerificari in pubere: proinde nec in impubere verificabitur.* 12 *Sunt autem omnes ſubſtitutiones, quæ in reciproca continentur, expreſſæ (ut Bar.* [o] *docet, quem reliqui vulgò ſequuntur) ſaltem in genere, & ideò matrem excludere ſolent. Cæteræ ad hãc ſubſtõnis ſpeciem pertinentia,* [p] *commentaria interpretum ſuppeditabunt.*

Vide etiam Zaſ. in Tracta. ſubſt. ca pi. 4.
k Vide Iaſo. in d. l. Lucius.
l Zaſ. ubi ſup. Ang. hic. Barto. & alij d. l. Lucius.
m Zaſ. d. c. 4.
n d. l. iam hoc iure.
o Bar. l. 1. nu. 18. de vulga.
p d. l. Lucius in fin.

§. Etſi ex diſparibus.

1 *Hypotheſis huius §.*
2.3 *Partes adpoſitæ in inſtitutione cenſentur repetitæ in ſubſtitutione: fallit, vt num. 4. 7.*
5 *Nomina propria appellatiua.*
6 *In dubio, ſubſtitutio appellatiuo nomine facta præſumitur.*

1 Etſi ex diſparibus partibus hæredes ſcriptos inuicem ſubſtituerit, & nullam mentionem partium ĩ ſubſtitutione habuerit: eas uidetur in ſubſtitutiones partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſit, & ita diuus Pius reſcripſit.

Hypotheſis huius §. ex Vlpiani [a] *reſponſo ſic ponipõt.* 1 *inſtituti ſunt tres hæredes ex diſparib. partibus. Primus ex ſemiſſe, Secundus ex triente, Tertius ex ſextante: deinde his tres inuicem ſubſtituuntur ſimpliciter, & ſine partium expreſſione. Primus non adit hæreditatem, atque ita eius ſemiſſis ad ſubſtitutos deuoluitur, nempe Secundum & Tertium. Cùm ergo nulla partiũ mentio facta ſit in ſubſtitutione, uidebatur primo aſpectu dicendũ, Primi hæredes deficientis ſemiſſem ęqualiter in ſubſtitutos diuidendũ. Sed contrariũ decidit ex D. Pij conſtõne, quę li. 6. Cod.* [b] *extat, nempe ut quatuor vncię, ſiue partes, Secũdo, duę Tertio dẽtur.* 2 *Aetiologia eſt, quia partes adpoſitę in inſtõne, uidentur repetitę in ſubſtõne ſolẽt tacitè: hoc eſt, teſtator voluit in inſtõne Secundum duplo plus habere, quàm Tertium. Eadem ergo teſtatoris volũtas conſeruanda quoq; eſt in ſubſtõne.* 3 *Vnde pro regula traditur,* [c] portiones in inſtitutione adiectas tacite repetitas uideri in ſubſtitutione. *Quatenus. n. teſtator dilexit inſtituendo, eatenus cenſetur dilexiſſe ſubſtituendo, nec veriſimile eſt, illam ſubſtituentis affectionem fuiſſe.* [d] *ſicut & econtrà, ſi grauati hęredes ſunt, pro portionibus hęreditarijs grauati uidentur.* [e] 4 *Hęc aũt regula tũ demũ uera eſt, quando ſubſtitutio appellatiuo & cõi nomine hęredis facta eſt: vt quia teſtator pluribus inſtitutis hęredibus dixerit, heredes meos inuicem ſubſtituo. Sin verò proprijs eorum nominib. expreſſis ſubſtituat, tunc quia nõ ad partes datas in inſtõne, ſed ad perſonas habita fuit relatio,* [f] *ęquale erit ex ſubſtõne omniũ commodum.* 5 *Proprîa autem nomina hic intelligo, quæ rem non communem omnib. ſed vni indiuiduo proprium ſignificant, cuius quatuor traduntur* [g] *genera, nomen, prænomen, cognomen, & agnomen. Appellatiua vero ſunt: quę rem multis communem ſignificant, vt hęredes, fratres, nepotes, homo, equus. Vnde conſectarium eſt, quod ſi quidam ſub appellatione hęredum, alij ſub propriorum nominum expreſſione fuerint inſtituti, illi hęreditarias & viriles, hi æquas partes* [h] *accipiant.* 6 *in dubio tamen, ſi non appareat, quo nomine facta ſit ſubſtõ, eam nomine appellatiuo factam præſumi,* [i] *vulgò obtinuit.* 7 *Sed etſi ſub appellatiua voce, hæredis facta ſubſtõ, tamen ſi in ſubſtitutione æqualiter omnibus onus iniunctum fuerit, ratione oneris æqualiter impoſiti, præſumentur pro virili portione ſubſtituti, non reſpectu inſtitutionum* [k] *portionibus.*

a in l. Si plures. hoc tit.
b l. 1. C. de impub. & alijs ſubſti.
c Dd in d. l. 1.
d argumẽto l. licet imperator. de legat. 1. l. Publius. § Titi. in fi. de cõdi. & demon.
e l. Si hæredes nominatim. in fi. l. Si qs in fundi uen cah § 1. de leg. 1.
f d. l. Si hæredes nominatim. & l. quoties. ad Treb.
g Vide glo. in §. Si quis in nomine. inſ. de leg. 11. Vig. § 1. ſup. de exhe. liberorum.
h Ang. hic.
i Bar d. l. Si plures. Dd d. l. 1.
K l. verum §. fina. de reb. dub. l. quoties. ad Treb.

§. Sed

§.Sed inſtituto.

1 *Facti ſpecies in hoc §.*
2 *Dubitandi ratio in eadem.*
3 *Subſtitutus caſu huius §.an ad utranque partem admittatur ſubſtitutionis, uel accreſcendi iure.*
4 *Subſtitutus ultimo loco, omnibus alijs ſubſtitutus cenſetur.*

Sed [a] ſi inſtituto hæredi, cohærede ſubſtituto dato, alius ei [b] ſubſtitutus fuerit: Diui Seuerus & Antoninus [c] ſine diſtinctione reſcripſerunt, ad vtramque partem ſubſtitutũ admitti.

a Sed ſi.] *Species talis eſt, quæ hoc §. deciditur. Duos hæredes inſtitui, Titium & Caium, vtrunque ex ſemiſſe: deinde Titium Caio cohæredi ſuo ſubſtitui, poſtremo & Titio, ſi hæres nõ eſſet, Sempronium ſubſtitui. Titius & Caius repudiant hæreditatem, uel alias non poſſunt adire, quam partem auferet Sempronius? & hic determinatur, eum ſine diſtinctione ad utranque partem & Titij & Caij admitti.*
b Subſtitutus] *Vulgariter ſcilicet: de hac enim loquitur.* [2] *Cæterùm in pupillari ſubſtitutione aliud obſeruatur, ut ex Scæuolæ* [b] *reſponſo Bal. . . . hic eleganter refert, & diuerſi iuris rationem aſſignat.*
c Sine diſtinctione.] *Sed quæ hic poterat diſtinctio conſiderari? Accurſius & Doctores multum variãt. Ego puto id ex Papiniani* [c] *reſponſo optimè colligi.* [d] 2 *Videbatur enim diſtinguendũ, an ſubſtitutus fuiſſet Titio Sempronius, antequam Titius Caio ſubſtitueretur, an uerò poſtea. Sanè facilius ad vtranq; partẽ Sempronius admittendus putabatur, ſi Titio Caius, Caio Sempronius ſubſtitutus fuiſſet, videlicet, vt ordine quodam ad Sempronium vtraq; pars veniret. Itẽ et referre videbatur, an prior Titius poſt Caium, an antè deceſſiſſet, ut Caij pars Titio delata ſic deinceps ad Sempronium deuolueretur. Imp. tamen reſcripſerunt,* Sempronium ſine diſtinctione nulla facta differentia vtranque partem admitti: *hoc eſt, ſiue ante ſubſtitutionẽ, ſiue poſtea ſubſtitutus fuerit, & ſiue prior ſubſtitutus poſt inſtitutum, ſiue antè deceſſerit.* 3 *Illud tamen in controuerſia eſt, an Sempronius vtranq; partem iure ſubſtitutionis, uel accreſcendi conſequatur? de Titij primi ſubſtituti parte non eſt dubium, quin eam ex ſubſtitutione habeat: de Caij autem portione variant Doctores: crebrius tamen obtinuit, utranque partem iure ſubſtitutionis Sempronium aſſequi, quod & verum eſt. Ait enim expreſſe Iulianus,* [e] in vtranque partem Sempronium ſubſtitutum eſſe: *alias nulla foret dubitandi ratio, ſi intelligeremus Caij partem iure accreſcendi deferri Sempronio: cùm nemo ignoret, partem uacantem alteri accedere.* 4 *Hinc in vniuerſum Caſtrenſis* [f] *colligit, pluribus gradibus ſubſtitutionum factis ſucceſſiuè, illum, qui poſtremo loco ſubſtitutus eſt, cenſeri etiam primo (alijs deficientib.) ſubſtitutum, antequam vacet primi portio, ita ut ſi poſtea vacua ſit, admittitur ad eam, ac ſi ipſi nominatim fuiſſet* [g] *ſubſtitutus.*

a Argumento ſum pto a rubrica.
b In l. qui habebat. hoc ipſo titul.
c l. cohæredi. hoc tit.
d Idem Vigl. hic.
e leg. Si Titius. de vulgar. ubi vide Dd. & in d. l. cohæredi.
f In d. l. ſi Titius.
g facit l. quidã teſtamento. hoc ti.

§.Si ſeruum

1 *Caſus huius §.*
2.3 *Rationes dubitandi in hoc.*
4 *Deciſio in §. noſtri themate.*
5 *Inſtituens aliquem, tanquam ſanguine iunctum, per errorem, ſubſtitutio non ualet.*
6.8 *Duplex huius §. lectio.*
7 *Reſtituta l. Si paterfa. de hære. inſti.*

Si *a* ſeruum alienum *b* quis patrẽf. *c* arbitratus hæredem ſcripſerit; & ſi hæres non eſſet, Mæuium ei *d* ſubſtituerit: iſq; ſeruus iuſſu domini adierit hæreditatem: Mæuius ſubſtitutus in partem *e* admittitur. Illa enim uerba, ſi hæres non erit: in eo quidem, quem alieno iuri ſubiectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur: ſi neque ipſe hæres erit, neque alium hæredem [f] effecit. in eo verò, quẽ patremfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant: ſi hæreditatem ſibi, uel ei, cuius iuri [g] poſtea ſubiectus eſſe cœperit, non adquiſierit. Idq; Tiberius Cæſar in perſona Parthenij ſerui ſui conſtituit.

a facit l. Si cum proponas. C. de hæred. inſt.

a *Si ſeruum] Pulchra hic ſpecies explicatur, quõ uem ſcripti & voluntatis* [a] *continent: ea talis eſt.* 1 *Teſtator aliquis ſeruũ alienũ, exiſtimãs eũ liberũ eſſe, & ſui iuris, hæredẽ inſtituit, & ſi hæres nõ eſſet, Mæuiũ ei ſubſtituit. eo defuncto ſeruus ille iuſſu domini ſui adit hæreditatẽ: cõtra Mæuius ſubſtitutus eã ad ſe pertinere prætendit. quæritur an locus ſit ſubſtõni, uel potius ſeruus ex perſona ſui domini admitti debeat?* 2 *Et primò videtur, Mæuium ſubſtitutũ ad hæreditatẽ ſolũ vocari, quaſi extiterit cõdõ ipſius ſubſtõnis. Nã cũ teſtator de eo, quẽ putabat liberalis cõdõnis eſſe, ſic ſcripſerit (ſi hæres nõ erit) hoc vtiq; voluiſſe cẽſetur, ſi hæreditatem ſibi nõ acquiſierit, uel ſaltẽ ei, cuius iuri poſt inſtõnem ſubiectus fuerit. Atqui in caſu noſtro,*

qui hæres ſcriptus eſt, neque ſibi acquirit hæreditatem, cùm ſit ſeruus, neque ei in cuius poſtea ſeruitutẽ de ductus eſt: prius enim & iam tum, cùm inſtitueretur, re uera ſeruus erat. Vnde quaſi verò conditio extiterit, ad Mæuium ſubſtitutum tota hæreditas pertinebit. 3 *Contra uidetur, ſubſtitutum omnino ſubmouẽdũ eſſe ab hæreditate: quoniam aliquo modo condõ in futurum deſtinata, ſatis eueniſſe iudicatur, quæ à principio extitit. Quemadmodum ergo ad excludendum ſubſtitutum ſatis fuiſſet, alteri hæreditatem acquirere, in cuius deinde poteſtatem tranſijt: ita quoque ſufficere debet, inſtitutum à principio fuiſſe in ptãte alterius, cui hæreditatem acquirat. Nam & Paulus* [b] *ſcribit,* ſi ea, quæ conditionis loco ponuntur iam facta fiunt, eaque facta teſtator neſciuit, præſenti die debentur. *Vides in vtranque partem urgentes eſſe rõnes, & quod Mæuius ſubſtitutus omnino excludatur: & contrà quòd totum hæreditatis aſſe ſolus auferat. In quam igitur partem inclinabimus?* 4 *Imperator mediam viam elegit, & utrunque in partem hæreditatis dimidiam admittit, ut unam dominus ſerui inſtituti, alteram Mæuius ſubſtitutus habeat.*

b Si iam facta. de cond. & demon.

b Alienum.} *Secus in ſeruo proprio, quem teſtator liberum putabat:* [c] *Imò ne miles quidem ita lapſus vtiliter teſtari poſſit.* [d] 5 *Sed etſi alterius conditionis error teſtatorem fefelliſſet, ut quia aliquem tanquã ſanguine ſibi coniunctum (cùm non ſit) inſtituerit, vitiabitur inſtitutio: maior eſt affectionis æſtimatio, quàm ut ei ualeat in ſuccedendi iure falſa opinio comparari.* [e]

c Patremfa.} *Liberum & ſui iuris, cùm eſſet re uera ſeruus: ſecus ſi liberum crediſſet eſſe ſeruum, quia liber homo ſibi uolens quæreret, excluſo ſeruo.* [f]

d Mæuium ei ſubſtituerit.} 6 *Si ita textus legatur* (Mæuium ei ſubſtituerit) *tunc tota hæreditas inter ſubſtitutum, & domini ſeruũ inſtituti æquis portionib. diuiduda eſt, vt quilibet ſemiſſem habeat: quã interpretationem Theophilus habet, & Politus* [g] *etiam* probauit. *Neque aduerſatur huic æquali diuiſioni Iuliani* [h] *reſponſum, qui alterum tantùm hæreditatis ſemiſſem diuidit inter dominium ſerui & ſubſtitutum.* 7 *Quia Iulianus proponit ipſum ſubſtitutum fuiſſe cohæredem ſerui, ut ex uetuſtis exemplarib. eũ locum Alciatus* [i] *reſtituit: ideoq́, ipſi unus ſemis ex principali inſtõne ſeparatim acquiſitus fuit, ac deinde, alter ſemis inter dominum ſerui inſtituti, & ſubſtitutum æqualiter diuiſus. In noſtro autem caſu ſubſtitutus non fuit cohæres ſcriptus. Ideoq́; totus as æquis portionibus inter eos erat diuidendus.* 8 *Alij tamen malunt* [k] *in textũ noſtro addere hunc accuſatiuum* (cohęredem) *vt ſic legamus:* Mæuium cohæredem ei ſubſtituerit, *&c. preſertim cum hic, §. ex prædicto Iuliani reſponſo deſcriptus eſſe videatur, quia lectione retenta, ea procedet diuiſio, ut duo ſemiſſes fiant, vnum Mæuius cohæres auferat, alter verò inter dominum ſerui inſtituti, & ſubſtitutũ ęqualiter diſtribuatur, atque ita ceſſabũt Doctorũ hac in re fatigationes.*

e In partem.} *Dimidiam ſi Mæuius non fuit cohæres: ſin cohæres fuit, tunc dominus inſtituti hæredis quadrantem tantum auferet.*

f Neque alium hæredem.} *Puta dominum ſuum, in cuius poteſtate eſt.*

g Cuius Iuri poſtea.} *Adiuuanda eſt hæc ratio per ea, quæ paulo* [l] *antè diximus circa ſpeciem: nam per ſe ſola non probat hanc deciſionem.*

h Tiberius Cæſar.} *Pro Tiberio Titus reponi debet, ut Alciatus* [m] *autor eſt, atque ita textus Pariſienſis habet, fuitque Titus Veſpaſianus, qui hunc Parthenium ſeruum habuit: cuius etiam Martialis, & Suetonius meminere.*

c §. 1. ſup. de hæred. inſt.
d l. Neq; enim. §. ſi ſeruum. de milit. teſtamen.
e l. Nemo. §. qui frater. de hæred. inſt. l. ſi pater. l. neque.
f l. apud C. hoc tit. l. liber homo. De acq. ſerũ. domi.
g in Tract. ſubſtitu. vulg.
h l. Si paterfami. de hæred inſt.
i lib 1. Diſpunct. c. 2. & ita etiam habet tex. Pariſien.
k Cantiunc. hic. Alcia. ubi ſup.
l hoc. §. nume. 3.
m d. lib. 1. Diſpun. cap 1.

De pupillari ſubſtitutione. tit. xvj,

1 *Subſtiutio pupillaris cur ſic dicta.*
2.3 *Eiuſdem deſinitio legalis, & cur inuenta.*

EXplicata *priori directæ ſubſtitutionis ſpecie, vulgari ſcilicet, ad alteram nunc principalem deſcendit, quæ* pupillaris *ob id dicitur, quòd non niſi pupillo fiat, inſpecta tamen magis ætate, in quam confertur, quàm præſenti* [a] *ſtatu: cùm* pupillum *propriè eum uocemus, qui in patris poteſtate eſſe deſijt.* [b] *at cum ſit ſubſtõ, neceſſe eſt, ut ſit in poteſtate patris, ſed tamen morte eius deſinit. Vel potius inde* pupillaris *denominata eſt, q͂ pupillus puerum* [c] *ſignificat, ſecundum antiquam huius verbi originem, quæ à pupo deriuata eſt. vnde ex etymo, qui in patris poteſtate eſt, pupillus dici* [d] *poterit.* 2 *Deſcribitur autem* ſubſtitutio pupillaris [e] *quod ſit ordinatio hæredis, à patre in teſtamento filiofam. impuberi facta, ſub ea conditione, ſi impubes deceſſerit:* 3 *inuentaq́, eſt à ueteribus iuſtiſſima de cauſa. Quid enim æquius, quàm patrem ſuppeditare filio, quod propter ætatem non eſt?* [f] *naturam altera naturã adiuuat: nondum enim multæ rationis capaces ſunt impuberes, & potius diſſipãt, quàm ſua diſpenſant. Primum autem* [f] *moribus Romanorũ introducta fuit hæc ſubſtitutionis ſpecies: & D. Marci poſtea conſtitutione* [g] *approbata, quare iuris ciuilis rectè* [h] *dicitur, & ideò neque probari* [i] *debet.*

a Vigl. hic.
b l. pupillus. de ver. ſign.
c Alcia. d. l. pupillus.
d l. fi. de uerb. oblig.
e Fumæus tractat. ſubſt.
f Argumento. l. more. in prin. De acq. hær.
g l. 4. in prin. de vulga.
h l. 2. §. Has autem. C. de vet. Iur. enuclea.
i Bar. l. ornamentorum. in fi. de auro & arg. leg.

Princip. tit.

1 *Quæ ſint neceſſaria in ſubſtitutione pupillari.*
2 *Quibus liberis poſſit pupillaris fieri.*

Impu-

3 *Impuberibus tantùm pupillariter ſubſtituitur:*
4 *Pupillaris patriam requirit poteſtatem.*
5 *Mater non poteſt pupillariter ſubſtituere.*
6 *In pupillari neceſſe eſt quod pupillus morte teſtatoris ſui iuris efficiatur.*
7 *Pupillus debet eſſe in poteſtate patria tempore mortis teſtatoris.*
8 *Subſtitutio pupillaris non ualet, niſi pater ſibi ipſi faciat teſtamentum.*
9 *Item niſi impubes uel inſtituatur uel exhæredetur.*
10 *Item in ea requiritur quod ex teſtamento adeatur hæreditas.*
11 *Pupillaris ſubſtitutio alia expreſſa, alia tacita.*
12 *Tacita pupillaris ſub expreſſa vulgari continetur.*
13 *An contra vulgaris tacita, ſub expreſſa pupillari comprehendatur.*
14 *Quibus uerbis pupillaris ſubſtitutio fiat.*
15 *Quandocunque in ſubſtituendo mentio pupillaris ætatis fit pupillaris ſubſtitutio dicitur.*
16.17 *Effectus pupillaris ſubſtitutionis uarij.*

Liberis [a] ſuis impuberibus, quos in poteſtate quis habet, nõ ſolùm ita, ut ſupra diximus, ſubſtituere poteſt, ideſt, ut ſi hæredes ei non [b] extiterint, alius ſit ei hæres. ſed eo amplius, ut ſi hæredes ei [c] extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis hæres: veluti ſi quis dicat hoc modo, (Titius filius [d] meus hæres mihi eſto. Et ſi filius meus hæres mihi non erit, ſiue hæres erit, & prius moriatur quàm in ſuam tutelam venerit, id eſt, antequã pubes factus ſit: Tunc Seius hæres eſto.) quo caſu, ſi quidem non extiterit hæres filius, tunc ſubſtitutus patri fit hæres. ſi verò extiterit hæres filius, & ante pubertatem deceſſerit, ipſi [e] filio fit hæres ſubſtitutus. Nam moribus inſtitutum eſt, ut cùm eius ætatis filij ſint, in qua ipſi ſibi teſtamentum facere non poſſunt, parentes eis faciant.

a Liberis.] *Hæc textus noſtri uerba ſi diligenter expendantur, præcipua requiſita, quę ad hanc pupillarẽ ſubſtitutionem ſunt neceſſaria, in ſe comprehendunt, quæ Accurſius hic colligit: tametſi nonnulli & alia addiecerint.* 1 *Verùm ut cõem hac in re ſententiam oſtendamus, ſciendum eſt, ad hanc pupillarem ſubſtitutionem octo eſſe neceſſaria.* 2 *Primò neceſſe eſt eos, quib. ita ſubſtituitur, teſtatoris eſſe liberos legitimos, & naturales, non ſolum primi gradus, verumetiam nepotes, pronepotes, & deinceps reliquos: quib. etiam eos, qui in vtero ſunt, id eſt, poſthumos:* [b] *item & eos, qui per leges in poteſtatem alterius* [c] *tranſierunt, quales ſunt arrogati, & ab aſcendentibus* [d] *adoptati: quique ex principis beneficio, uel alterius eadẽ ptãte præditi diplomate natalib. reſtituti ſunt (quos vulgò legitimatos* [e] *dicimus) annumerare oportet.* 3 *Secũdò requiritur, ut liberi illi, quibus ſubſtituitur, ſint* [f] *impuberes, id eſt, necdum XIIII. annorum ſi ſint maſculi, uel XII. ſi ſint fæminæ. Eam enim ætatem impuberẽ* [g] *eſſe legib. definitum eſt. Nec ſufficit XIIII. annũ inceptum eſſe, ſed cõpletũ* [h] *oportet.* 4 *Tertio neceſſe eſt, liberos in teſtatoris ptãte exiſtere:* [i] *nec impedit, qđ ſublata ſit hodie patriæ ptãtis & emancipationis differentia: quia hoc uerũ eſt, quo ad ſucceſſionẽ ab inteſtato:* [k] *ſed in propoſito ſucceſſionis ex teſtõ meminimus, in qua leges antiquæ incorrectę illibatæq;* [l] *ſeruantur,* 5 *Vnde conſequens eſt, matrem, cùm non habeat in* [m] *ptãte filios, nec pupillariter eis ſubſtituere poſſe. Nec aduerſatur Africani* [n] *reſponſum, qui tabulas pupillares uocat, quib. mater filio impuberi* [o] *ſubſtituit: quoniam ibi mater ſubſtituit tantũ vulgariter, & non pupillari ſubſtitutione: quod & ex eo apparet: cum textus dicat, ſi hæres non erit, quæ uerba vulgarem* [p] *inferunt. Vnde & eſt, quod naturalibus quoq; liberis (cum in patris eorum poteſtate* [q] *nõ ſunt) pupillariter ſubſtitui nõ* [r] *poſſit. Volunt tñ quidam illis ſimpliciter ſubſtitui poſſe, modo pater naturales illos non appellet* [ſ] *filios: in quo tamen ego ſuſpiſto, cũ uerba enunciatiua* [t] *ne in inſtitutione quidem aliquid importent:* [u] *niſi ſimpliciter teſtator inſtrumentũ confeciſſet, quo tales filios ſuos eſſe* [x] *affirmauit. Sed nec* [y] *emãcipantis, neq; hæreticis,* [z] *neq; filijs reprobã religionẽ ſequentib. pupillaris ſubſtõ fieri põt. cũ in ptãte patria non* [a] *ſint.* 6 *Quarto exigitur, ut pupillus morte teſtatoris efficiatur ſui iuris, neq; in alterius recidat ptãtẽ:* [b] *quod tamen in milite non obtinet. Is enim ſubſtituere pupillo nepoti põt, & in ptãtem alterius* [c] *recaſuro.* 7 *Quintò opus eſt, quod filius mortis tempore in poteſtate patris fuerit, aliâs ſubſtitutio pupillaris non ualet.* [d] *Quare ſi pater filio pupillariter ſubſtituerit, eumq; emanciparit, poſtea euaneſcet ſubſtitutio, propter diſſolutam poteſtatem patriam.* [e] *Si tamen pupillus exiret poteſtatem patris per dignitatem aliquam, ut quia Patritius aut Conſul fieret, ſecus foret, cũ huic Imperator omnia iura cognationis cõſeruet illibata.* [f] 8 *Sextò requiritur, ut pater ſibi prius teſtamentum* [g] *faciat. Prius autem interpretamur non ex ſcriptura, ſed ex ſucceſſionis* [h] *ordine, ut qui prius ſuccedit, quamuis vltimò ſcriptus ſit,* [i] *primus dicatur.* 9 *Septimò oportet, ut ille, cui fit ſubſtitutio, uel inſtituatur, uel* [k] *exhæredetur. Nam ſi prætereatur, patris teſtamentum ipſo iure nullum* [l] *eſt, & per conſequens pupillaris ſubſtitutio,* [m] *quæ pars eſt, & ſequela paterni teſtamẽti,* [n] *pariter corruit.* 10 *Octauò, & ultimò ad ualiditatem pupillaris ſubſtitutionis exigitur, ut ex teſtamento adeatur* [o] *hæreditas.*

a l. 2. in pri. hoc tit.
b d. l. 2. & l. qui in utero de ſtat. ho.
c l. Si plures. § in arrogato. hoc tit.
d § cum aũt impubes. ſu. de Adopt.
e De quibus. in §. fi. ſu. de nup dixi.
f d. l. 2. in prin.
g l. Qua ætate, de teſtam. & ſup. Quibus mod. iut. fini. in prin. l. Si infanti. §. Sin autem. De iure delib.
h d. l. qua ætate.
i d. l. 2.
k §. Nullam. Nouel. de hæred. ab inteſt.
l Glo. in Authe. ex cauſa. C. de liber. præter. uide ſupr. in § Sed hæc quidem. de exhæred. liber.
m §. fœminæ. ſup. de adop.
n l. ſi mater hoc tit.
o gl. d. l. ſi mater.

Niſi enim patris hæreditas adita ſit, pupillare teſtamentum [p] *euaneſcit. Si tamen Pupillus cui pupillariter ſubſtitõ facta eſt, bñficio prætoris abſtineat, ac uolit hæres eſſe, adhuc ſuicatis exiſtentia confirmabit pupillares tabulas: idq; cõiter* [q] *obtinuit.* 11 *Porrò* pupillaris *ſubſtitutio ẽt diuidiẽ in* expreſſam & tacitam. Expreſſa *fit uerbis expreſſis, ſiue in genere, ſiue in ſpecie.* [r] *In genere, ut cum, filijs impuberib. inſtitutis, dicit teſtator,* Vos inuicem ſubſtituo: *In ſpecie, ut cũ teſtator vtitur formula in textu hic expreſſa, de qua mox dicemus.* 12 *Tacita verò* pupillaris *eſt, quæ in expreſſa vulgari continetur, non quidẽ ex uerbis, ſed ex ptãte legis, præſumentis talem eſſe ptãtẽ teſtatoris. Placuit. n. ſubſtõuẽ filio ſ. impuberi factã ita,* ſi hæres non erit *(quæ eſt expreſſa vulgaris) porrigi ẽt ad caſum, quo poſteaquã hæres extitit, impubes* [s] *deceſſit. Nam ſi teſtator filio proſpexit, in caſum, quo hæres non erit, ẽt eaſum ſi hæres erit, & intra pupillarem ætatem moriatur (ſi de eo cogitaſſet) exprimere voluiſſe præſumitur. Hæc dicitur tacita pupillaris, ex tacita & coniecturata mente teſtatoris, per legis ptãtẽ introducta.* 13 *Cæterũ an ſicut vulgaris expreſſa pupillarẽ tacitam comprehendit, ita cõtra pupillaris expreſſa vulgarem tacitam contineat controuerſum eſt, eo tamen cõter itũ,* [t] *quod contineat: licet Politus* [u] *diſſentiat, cuius opinionem* [x] *Viglius hic: confirmat, cũ non ſit in vtroq; caſu eadẽ extendendæ uoluntatis rõ. Nam teſtatori põt imputari, ſi non expreſſerit vulgarem, cùm de eius ſucceſſione agitur: at temerè omiſſa ſubſtitutio pupillaris debet fraudi eſſe pupillo, cui nihil imputari poteſt, & cuius ſingularis fauor videtur interpretationem uoluntatis & ſcripti adiuuare, vt in vulgari ſubſtitutione contineatur quoque tacita pupillaris.*

b Vt ſi hæredes ei non exti. } *Quæ eſt formula vulgaris ſubſtitutionis.*

c Vt ſi hæredes ei extiterint. } *His uerbis propriè pupillaris effertur.*

d. Titius filius meus. } 14 *In hoc exemplo non eſt enunciata ſimplex pupillaris ſubſtitutio, ſed mixta vulgaris cum pupillari, ut Accurſius annotauit, ſentitque idem Theophilus, qui ob id Græca compoſitione* βυλγαρ. πουπιλλαρίαν *vocat: ſicut Modeſtinus* [y] duplicem ſubſtitutionem. *Cæterum ſi demas illa verba ex hac præſcripta formula (ſi hæres non erit) habebis ſimplicem pupillarem: veluti* filium meum impuberem inſtituo, & ſi hæres erit, & intra pupillares annos moriatur, Caius hæres eſto. *Poſſunt tamen in hac ſubſtitutionis ſpecie iſta verba* (ſi hæres erit) *reticeri, ut* [z] *Bartolus voluit: tum quia pupillo etiam repudiante admittitur pupillariter* [a] *ſubſtitutus: tum quia olim exhæredato impuberi poterat ſubſtitutio pupillaris* [b] *fieri. Alia autem poſteriora verba* (ſi pupillus deceſſerit) *ſemper exprimi debent, uel in genere, uel in ſpecie.* 15 *Hoc non eſt* [c] *ignorandum, ubicunque in ſubſtitutionibus fit mentio pupillaris ætatis, cẽ ſubſtitutionem eſſe pupillarem, qualibuſcunque tandem uerbis id fiat. Niſi fortè pupilli mentio non diſpoſitiuè, ſed demonſtratiuè fieret: quod tamen in dubio non* [d] *præſumetur.*

e Ipſi filio ſit hæres. } *Itaq; perinde habetur, ac ſi ipſe filius hunc inſtituiſſet.* 16 *Vnde magnũ ſubſtitutionis pupillaris effectum colligis, quod ſcilicet ſubſtitutus pupillo ante pubertatem mortuo ſuccedit in omnib. bonis ſuis, ſiue ea à patre, à matre, à cognatis, uel quocũq; alio euẽtu habeat. Sic n. ſcribit Vlpia.* [e] Ad ſubſtitutos pupillares pertinent, & ſi quæ poſtea pupillis obuenerint. *Quod adeò verum eſt, ut bona pupilli non ad eum tantùm, qui primo gradu pupillariter ſubſtitutus eſt, ſed ad ſecundi quoq; gradus ſubſtitutum* [f] *pertineant, ſi modò compendioſe ſubſtitutus fuit huic ſubſtituto primo, ut quia teſtator pupillariter ſubſtituat filio ſuo impuberi Titium, & ſubiungat,* quandocunque Titius morietur, Caium illi ſubſtituo. *In uerbis illis tacita vulgaris continetur, ſcilicet, ſi* Titius hæres non erit: *quæ ſubſtitutio ſi verificetur, ut quia Titium contingat mori ante pupillum, & deinde pupillus intra pupillares annos ẽt decedat, tunc ad bona pupillaria Caius admittetur, iure tacitæ ſubſtitutionis vulgaris, incluſæ in illa compẽdioſa, cuius nunc euenit condõ, cùm Titius pupillus hæres* [g] *non fuerit. Cæterùm ubi utraq; ſubſtõ eſſet pupillaris, ad ſecundi gradus ſubſtitutum non peruenirent pupilli bona.* [h] *Ceſſat aũt ſupradictus pupillaris ſubſtitutionis effectus duob. caſib. primò in milite, qui hac mente ſubſtituit, ut ea ſolum bona vellet ad ſubſtitutũ pertinere, quæ a ſe ad inſtitutum* [i] *peruenerunt. Poteſt enim miles beneficio militari hanc ſubſtitutionem reſtringere ad certa bona, uel ſua tantùm, uel pupilli tantũ. Deinde ceſſat in filio arrogato, cui ſubſtituitur per arrogationem pupillariter: quia filio intra pupillaria mortuo ſubſtitutus in his bonis, quæ filius ab arrogatore eius ve contemplatione habuit, ſuccedit: in alijs bonis pupillaribus nõ ſuccederet, ſed ea ad legitimos hæredes uel ad ſubſtitutum à naturali patre reuertuntur.* [k] *Vnde conſequens eſt, filium arrogatũ pro parte teſtatum, & pro parte inteſtatum decedere, contra cõmunem iuris* [l] *regulam, uel cum duobus teſtamentis, quod æquè probibitum eſt. Verùm hoc ideo receptum* [m] *aiunt, quia cùm lex concedat vnum, quod eſt contra naturam, nempe, ut quis duos patres habere poſſit, illud ẽt admittit, quod ille idem partim teſtatus, partim inteſtatus decedere* [n] *valeat. Veteres tamen interpretes* [o] *malebant, ut legitimi uel ſubſtituti hæredes qui interpoſita arrogatione impuberi ſucceſſiſſent, bona arrogati non iure ſucceſſionis, ſed ex cautione acciperent, quam arrogator præſtare* [p] *debet. Quod & legibus & rationi magis congruum* [q] *eſt.* 17 *Sunt aũt præter hunc, de quo iam diximus, & alij pupillaris ſubſtitutionis effectus: nempe quod pupillaris expreſſa*

continea t

c zaſ. tract. de ſubſt. c. ij. d argumento l. qui liberis §. hæc uerba. hoc tit. e l. Sed ſi plures §. Ad ſubſtitutos. de vulg. f zaſ de tract. ſubſt. cap. 2. ad ſi de acq. hær. h l. qui habebat. de vulg. zaſ ubi ſupra i d. §. ad ſubſtitutos. k d. l. Sed etſi plures. §. Ad arrogatos. in l. Si arrogator. ad ſi. de adopt. quæ leges ſe inuicem declarant, ne pugnare videantur. l l. Ius noſtrum. de reg. iur. m Geor. Brandi. hic. n facit. l. Ratas. C. de reſcind. uend. o In d. l. Si arrogator. quos Vig. hic ſeq. p Dixi in §. Cum autem impub. ſup. de ado. q Vigl. hic.

p Zaſ. tracta. ſubſtitu. capitu. 2. in 5. memb.
q Inſt. de patr. põt. in prin.
r l. Lucius de vulg.
s Argumento, Auth. ſi quis liberos C. de nat. lib.
t Auth. Si quis. C. de edendo.
v l. ex facto. ff. de hære. inſtituend.
x d. l. Authe. ſi quis liberis.
y d. l. 2. Verſ. Cæterum.
z cap. 3. de hæreticis in 6.
a Iudæorum. 38. q. 1.
b d. l. 2. Verſ. Nepotibus. & uide ſu. Quibus mod. ius patri. pot. ſol. in prin.
c l. eum filiusfa. de mili. eſt.
d l. cohæredi. § filiæ. hoc tit.
e Bar. d. l. 2.
f § illud quoque. nouel. conſtit. de dig.
g d. l. 2. §. prius.
h l Si quis. 3. de hæred. inſt.
i l Si quis ita ſcripſerit. de ſecũdis tabu.
k d. l. 2. Verſ. ita demum.
l l antep. de libe. & poſth.
m d. l. 2. Verſ. Nam ſi principale.
n d. l. 2. §. Adeò.
o §. liberis. in ſ. eo.
d l 1. in ſi hoc titu.
q Dd. l. ſi filius qui patri. hoc tit. l. Si pater. in prin de priui. cred. Vide de hoc Loriо. de ſubſt Axio. 35 & aliquot ſe.
r Zaſ. tract. ſubſtit. cap 2.
ſ l. Iam hoc iure. hoc tit. l. quãuis. C. de impub. & aliis ſubſt.
t glo. l. pen. de uentre inſpiciẽdo. & d. l. Iã hoc iure.
v Tract. ſubſtit. In mã pupillari.
x Vigl. hic nu. 19.
y In l. 1. de vulg.
z d. l. 2. hoc titu.
a l. ſi pupillus alias l. Iulianus. de hæred.
b §. Non ſolum. in ſi. eo.

contineat in ſe vulgarem [r] tacitam: quod pater poteſt facere filio impuberi ſubſtitutum hæredem [s] neceſſarium, ut quia inſtituat filium impuberem, & fratrem filij impuberis, deinde fratrem filio impuberi ſubſtituat, iam is frater erit hæres neceſſarius fratri, ac ſi ſuus eſſet: quod ſecundæ tabulæ & patris & filij teſtamentum dicuntur, quod euerſo patris teſtamento nihilominus firma manet pupillaris ſubſtitutio: & tandẽ, quod per pupillarem expreſſam mater pupilli excluditur. De quibus effectibus ſingulatim diſputare hic non eſt locus. Poteſt enim is, qui plenè inſtrui cupit, à ſuis fontibus, id eſt, ex [t] Pandectis, uel ex ſingularib. [u] aliorum tractatibus illa repetere.

§. qua ratione.

1 *Exemplaris ſubſtitutio cur ſic dicta.*
2 *Affinitas ſubſtitutionis pupillaris & exemplaris.*
3 *Quomodo olim, quomodo item hodie exemplariter ſubſtituatur.*
4 *Iuſtinianum hic mente captum à furioſo non diſtinxiſſe.*
5 *Quibus fieri poſſit exemplaris ſubſtitutio.*
6 *An naturali tantùm filio exemplariter ſubſtitui poſſit.*
7 *Qui poſſint exemplariter ſubſtituere.*
8 *Mater ad ſecunda vota tranſiens non poteſt hanc ſubſtitutionem facere.*
9 *An etiam impuberi exemplari fieri poſſit ſubſtitutio.*
10 *Quę perſonæ exemplariter ſubſtitui poſſint.*
11 *Differentia inter exemplarem & pupillarem.*
12 *Pupillaris ſubſtitutio quomodo finiatur, quomodo item exemplaris.*

Qua [a] ratione excitati etiam conſtitutionem [b] poſuimus in noſtro codice; qua proſpectum eſt, ut ſi qui mente [c] captos habeant filios, uel nepotes, uel pronepotes, cuiuſcunque ſexus uel gradus: liceat eis etſi [d] puberes ſint, ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, certas [e] perſonas ſubſtituere. Sin autem reſipuerint: eandem [f] ſubſtitutionem infirmari ſancimus; & hoc ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis: quæ poſtquam pupillus adoleuerit, infirmatur.

a Qua ratione.) *Hæc uerba apertè indicant exemplarem ſubſtitutionem (cuius in hoc §. fit [a] mētio) ad pupillaris ſubſtitutionis exemplum introductam eſſe, ideoq;* exemplaris *dicitur, quia ſit exemplar, ſimilitudo, & imitatio pupillaris.* 2 *Quemadmodũ enim hæc fit impuberi, nõ valenti teſtari, quamdiu impubes eſt: ita illa liberis ob furorem vel alias aliquem morbum ingraueſcentem teſtari non ualentibus fieri ſolet, ut eis, donec reſipuerint, aut morbus deſierit, poſſit ſubſtitui. Ex utraq; ergo ſubſtitutione ſuppletus defectus perſonæ, nihil ex lege ualentis agere.* 3 *Fuit aũt* exemplaris ſubſtitutio *&* ante *Iuſtinianum in uſu, ſed tamen iure [b] Pandectarum fieri non poterat, niſi impetraretur à Principe. Hodie verò ſanxit Iuſtinianus, [c] vt priuilegio deinceps ad eam rem impetrandam opus non eſſet, generali quippe lege poſſe parentes mente captis ſubſtituere, permiſit. Quæ ergo olim erat priuilegiata, ea nunc iure publico eſt [d] conceſſa. Quamobrẽ immeritò tertia hæc habetur ſpecies, ſeparata à vulgari & pupillari.*

b Conſtitutionem.) *Quæ lib. 6. Cod. tit. [e] 26. etiamnum extat.*

c Mente captos.) *Mente captus à furioſo quomodo differat, alibi [f] diximus.* 4 *Quanquam aũt Iuſtiniani conſtitutio tantum in mente capto concepta ſit, idem tamen de furioſo intellexit, neque vllam inter hos diſtinctionem fecit: quod uel inde apparet, quod expreſſe mentionem facit [h] alibi huiuſce ſubſtõnis quę furioſo fit, ut Viglius etiam aduotauit. Vt autem breuiter iuris tyrones intelligant, quibus exemplariter ſubſtitui poſſit,* 5 *Sciendum eſt hanc ſubſtitutionem non tantùm liberis fieri poſſe furioſis, & mente captis, ſed etiam mutis [i] & ſurdis, eo uidelicet caſu, quo teſtari non poſſint, item prodigis quib. nunquam teſtari permiſſum eſt, quoniam furioſis [l] æquiparantur. Idẽ exiſtimarunt politus & [m] Zaſius in fatuo, cùm eodem morbo laboret, quo mẽte captus, quib. accedo, utcunq; Fabro & Angelo [n] repugnantibus: modò ueri ſint fatui, ſecus ſi craſſæ tantùm rõnis, quos vulgò ſimplices dicunt; quid enim fatuus diceret, niſi fatua? Nec refert liberi tali morbo ſeu vitio correpti, naturales & legitimi ſint, uel tantum legitimi, id eſt, adoptiui aut legitimati.* 6 *Cæterum de naturali tantùm non eſt expeditum. Bartolus voluit indiſtinctè huic ſubſtitui poſſe: [o] quod uerum putant Doctores, ſi mater ſubſtitueret, cui naturalis ſuccedere [p] poteſt. Aliud in patre cenſent, quia pater his tantùm exemplariter ſubſtituit, quibus legitimam relinquere [q] poteſt, quam naturalibus relinquere poſſe certum eſt. Poteſt tamen Bartolus defendi; quoniam legitima non requiritur, vt hæc ſubſtitutio ualeat, ſed teſtamentum impugnetur. [s] Unde videmus, exhæredato pupillariter ſubſtitui [t] poſſe. & per conſequens exemplariter. [u] Subſtitutio non propter legitimam, ſed quia morbo detẽtus teſtari non poterat, introducta [x] eſt.* 7 *Porrò ſciendum eſt, non ſolum patrem, ſed & matrem exemplariter ſubſtituere [y] poſſe. Nam hic non habetur patriæ poteſtatis ratio, ſed ſola uenit conſideranda naturę & generationis poteſtas quæ in vtroq; [z] parente eſt. Sed ſi pater ſubſtituere volet matri præferendus [a] eſt: uterq; n. ſubſtituere non põt, ne cum duob. teſtamentis [b] infirmus decedat.* 8 *Quod ſi mater defuncto marito ad ſecundas nuptias conualuerit, adeò exemplariter ſubſtituere non põt, ut etſi prius ſubſtituiſſet; tñ euaneſcat. [c] Lex. n. de huiõi fœminis immoderatis male confidit, quæ plerunq; nouis maritis non ſolum*

res

r De quo dixi ſup. nu. 13.
s d. l. cui plures. §. quos poſſum. & l. ſi pupillus §. ſed quod in fraude. de acq. hære.
t In l. Moribus ubi latiſ. omnes. De vulg.
v Pou Zaſ. Fumæ de ſubſt.
a Et in l. Ex facto. hoc tit. l. Humanitatis. C. de impub. & alijs ſub. vtrobique Dd. latiſ.
b d. l. Ex facto.
c hic & d. l. humanitatis.
d Vigl hic.
e d. l. Humanitatis
f § Furioſi. ſup. De cura.
g d. l. humanitatis.
h l. ult. § ulti. C. De cura. furio.
i d. leg. Ex facto. in prin.
k d. l. diſcretis. C. Qui teſt. fac. poſ. l. is cui. De teſta.
l l. 1. C. de cu. fur.
m In mate, exēpla.
n per l. 4. in fi. C. q teſta fac. poſ.
o Argumento l. fi. C. de confir. tut.
p §. Si d vulgo. inf. ad Tertyllia.
q d. l. Humanitatis C. de impub & aliis ſubſt.
r l. Humanit. C. de naturalib. liber.
s d. l. humanitatis. C. de impu. verſ. vt occaſiones.
t l. 1. verſ penu. De vulg. vt hic.
x d. l. ex facto. verſ. Nam etſi furioſi. Lotiot. De ſubſtitutio. Axio. 72.
y d. l. humanitatis. uerbo parentib.
z l. Maximũ vitiũ. C. de libe. preter.
a Argumento. l. 4. de curat. furioſ.
b §. poſteriore. inf. quib. mod. teſta. infir.
c Bar. d. l. ex facto. col. 4. ver quod ſi mater. Zaſ. & Pol. in exempla.

res filiorum, ſed etiam uitam addicunt: [d] *cuius rei exempla allegare recentia poſſim, ſi non parerent odiū.*

d Et ſi puberes.§ 9 *Implicatiua uidentur hæc uerba, ut etiam impuberes includant: certè Accurſius* [e] *hanc ſubſtitutionem non ſolum puberibus, ſed etiam impuberibus fieri poſſe cenſuit. Quæ Accurſij opinio procedere poteſt, ſi uel mater ſubſtitueret, uel emancipato ſubſtitueretur:* [f] *quoniam tunc iure directo ſubſtitutio ut pupillaris, ualere non poteſt.* [g] *Alioqui ſi ſuo impuberi & furioſo fieret, pupillaris ante pubertatem iudicaretur:* [h] *ſed poſt, Loriotus* [i] *putat, illam exemplarem eſſe.*

e Certas perſonas.§ 10 *Quæ ſunt autem hæ perſonæ, quæ poſſunt ita ſubſtitui? Et ſi quidem is, cui exēplaris ſubſtitutio fieri debet, liberos habeat, hi primò ſubſtituendi ſunt: modò ſanæ mentis exiſtant, neque eodem morbo laborent. Sin autem nulli ſuperſint liberi, ſed fratres adſint, aut ſorores, illi ſubſtituentur.* [k] *Quib. pariter deficientib. poſſunt ſubſtituere parentes quem volunt:* 11 *Et hæc una differentia eſt, qua exēplaris à pupillari diſcrepat. Sunt & alia inter hanc & illam non obſcuræ differentiæ, quas in vnum quaſi faſciculum eleganter hic Aretinus collegit.* [l] *Proinde quæ neceſſaria ſunt ad hanc exemplarem ſubſtitutionem, & a me hic omiſſa: ea omnia prædicta Iuſtinianea* [m] *conſtitutio pulchrè complectitur. Quæ uerò ſuperſunt, omnia ſimilitudine rationis ex pupillari trahuntur, ut quæ conſtituta ſunt in pupillari, eadem (ſi nihil aliud impediat) cenſeantur in hac ſubſtitutione.*

f Eandem ſubſtitutionem infirmari ſancimus.§ 12 *Sicut expirat pupillaris ſubſtitutio ceſſante cauſa, ſcilicet defectu* [n] *ætatis: ita & exemplaris finitur furioſo reſipiente, & cum bona mente* [o] *conualeſcēte hoc eſt, extincto prorſus morbo furoris: ſecus ſi ad tempus tantùm reſipiſcat, dilucidaque habeat interualla, quia non ſtatim euaneſcet eo nomine ſubſtitutio.* [p] *Si tamen quis verè ſemel reſipuiſſet, proculdubio extinguetur ſubſtitutio, nec vires iterum recipiet, etſi is poſtea fortè aliquo caſu in priſtinum morbum* [q] *recideret. Neque enim conſideramus inopiam ac nouam hominis* [r] *calamitatem: Ideoque tum nouo auxilio, noua q; ſubſtitutione opus eſſet.*

d l. lex quæ tutores. § Seiui. C. de admi. tut.
e gl. magna hic.
f Loriot. de ſubſtitu. Axio. 71. Zaſ. de ſubſti.
g argumēto, l. Scæuola. ad Treb.
h argumento. l. 3. de tute.
i d. Actio. 71.
k d. l. humanitatis. uer. pen. & fin.
l Et Cantiunc. hic. i ſua Parraphaſi.
m d. l. humanitatis.
n § Maſculo inſ. c.
o Hic & d. l. humanitatis in fi.
p Poli. de exempl. Vigl. hic.
q Bar. hic.
r l. inter ſtipulantē §. ſacrament. De uerb. obli.

§ Igitur.

1.2 *Teſtamentum patris & pupillaris ſubſtitutio quando pro vno teſtamento habeatur, quando item pro duplici.*

3 *Inſtitutus in re certa ſolus pro vniuerſali hærede habetur.*

Igitur [a] in pupillari ſubſtitutione ſecundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo ſunt teſtamenta, alterum patris, alterum filii, tanquam ſi ipſe filius ſibi hæredem inſtituiſſet, aut certè vnum teſtamentum eſt duarum cauſarum, ideſt duarum hæreditatum. [b]

a 1 *Imperator ad pupillarem ſubſtitutionem reuertitur, tradens teſtamentum patris & filij diuerſis reſpectibus pro uno uel duob. haberi, quod & Vlpianus* [a] *prodidit. De vtroq; ergo videamus. Duplex eſſe variis modis. primò quia pater cum ſibi teſtatus eſt, pōt ex interuallo facere pupillares* [b] *tabulas, & tum ad tabulas ēt pupillares requiruntur ſeptem teſtes, eorūdēq; ſubſignatio. Deinde quia pater poteſt ſuum teſtamentum facere in ſcriptis clauſum, Pupillarem autem ſubſtitutionem per nuncupationem & ſine* [c] *ſcriptis: Tertiò, quia inſtitutio quandoque uitiatur, & remanet tamen pupillaris ſubſtitutio.* [d] *Deniq; quia duæ ſunt hæreditates, nam primò patri: deinde filio morienti ſucceditur.* [e] 2 *Contra teſtamentū patris, & filij dicuntur unum teſtamentum, idq; trifariam. Primò quo ad cauſam efficientem, ideſt perſonā teſtantis, nempe patrem, qui utrunq; teſtamentum* [f] *facit. Deinde quo ad ſolennia, quia ſufficit teſtamentū patris eſſe clauſum & ſignatum teſtib. etiamſi pupillares tabulæ ſint apertæ, nec teſtib. ſuffultæ: ſi tamen utrunque teſtamentum vno contextu fiat.* [g] 3 *Poſtremò quo ad partialem inſtitutionem, quia ſicut teſtator inſtituendo aliquem in re certa ſi nullum alium hæredem relinquat, eum cenſetur uniuerſalem hæredē feciſſe:* [h] *ita demum pupillari ſubſtitutione ſeruatur: quia pater inſtituendo filium impuberem in fundo aliquo, in re aliqua certa, ſi eidem filio in ea re ſubſtituat, ad omnia bona patris & filij* [i] *trahetur.*

b Duarum hæreditatum.§ *Adeò quidem, ut ſi alium pater ſibi, alium filio ſcripſit hæredem, ea prætoris in danda bonorum poſſeſſione ſit ſententia, vt ſeparatim patris, ſeparatim filij hæredes eſtimari* [k] *dēant. Sin autem & filio & patri idem hæres ſcriptus eſt, aut ſi quis filio impuberi hærede ex aſſe inſtituto ſubſtitutus eſt, & patri extitit filius hæres, non poterit ſubſtitutus ſeparare hæreditatem, ut filij habeat, & patris non habeat, ſed aut utriuſque habere debet, aut neutrius, quia factum eſt unum patrimonium utrorunq; bonorum, & iuncta cœpit eſſe* [l] *hæreditas.*

a l. patris, & filij. Dd. de vulg.
b l. ſi quis eum. hoc tit.
c d. l. patris & filij.
d l. etſi contra. hoc tit.
e d. l. patris, & filij.
f l. 2. §. interdum. hoc tit.
g d. l. patris, & filij.
h l. 1. § Si ex fundo de hære. inſt.
i l. Cohæredi. § fin. ibi Bar. hoc. titu.
k l. ſi ita ſcriptum. §. ſi de bon. poſſ. ſecund. tab.
l l. ſed etſi. § filio. hoc tit. de pupillari, in effectu.

§. Sin autem.

1 *Pupillarem ſubſtitutionem poſſe ſecretò fieri.*

2 *Et an tum noua ſolennia requirantur.*

3 *Vulgaris quando pupillarem tacitam contineat.*

Sin [a] autem quis ita formidoloſus ſit, ut timeat, ne filius ſuus pupillus adhuc, ex eo, quòd palàm ſubſtitutum acceperit, poſt obitum eius periculo inſidiarum ſubiaceat, vulgarem quidem ſubſtitutionem palàm facere, & in primis teſtamenti partibus ordinare

debet,

debet, [b] illam autem ſubſtitutionem, per quam ſi hæres extiterit pupillus, & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur, ſeparatim in [c] inferioribus partibus ſcribere dẽt, eamq; partem proprio lino, propriaq; cera conſignare, & in priore parte teſtamẽti cauere, ne inferiores tabulæ uiuo filio & adhuc impubere aperiantur. Illud palàm eſt non ideò minus ualere ſubſtitutionem impuberis filii, quòd in iiſdem tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi quiſque hæredem inſtituiſſet, quamuis pupillo hoc periculoſum ſit.

a Sin autem.} 1 *Conſulit Imperator his, qui ſubſtitutorum machinationes, atq; inſidias timent, ut ſecretò pupillarem ſubſtitutionem faciant, eaq; ne inſpiciatur aut reſignetur ante pupilli mortem, omnino vetẽt.*
b *Illam autem.} Ideſt, pupillarem ſubſtitutionem. Vtitur eum periphraſi Imperator.*
c In inferiori.} *Sed ſcilicet principalis teſtamenti,* 2 *& tunc non eſt opus, ut iterum ſeptem teſtium ſignacula adhibeantur. Poteſt tamen etiam pater omnino pupillares tabulas ſeparare, ſi voluerit: quo caſu nouis ſolennibus opus eſt.* [a] *Sed cum ſubſtitutio vulgaris tacitam pupillarem contineat,* [b] *quid prodeſt hęc prouiſio? Certè ab eo, qui vulgariter ſubſtitutus erit, non minus periculi timendum eſt, quàm ab expreſſe pupillariter ſubſtituto.* 3 *Reſpondeo,* [c] *non ſemper fieri vulgarem: & ut etiam vulgaris fiat, tamen tum demum comprehendet pupillarem tacitam, quando expreſſe prouiſum non eſt à teſtatore. Nam ſi expreſſe prouidiſſe ſe teſtator ſignificat, pupillaris tacita (ne lex fruſtra proſpexiſſe uideatur) ceſſabit.* [d]

a l. Si quis eum. §. Si duo de vulga.
b l. Iam hoc Iure. hoc titu.
c Ex ſententia Porcij. & Vigl. hic.
d l. Si filio. hoc tit. Dd. l. quãnis. C. de impu. & aliis. ſubſt.

Non ſolum.

1 *Etiam exhæredato pupillariter ſubſtitui poteſt.*
2 *An idem hodie locum habeat.*
3 *Omnia bona pupilli exhæredati ad eius ſubſtitutum pertinent.*
4 *Emendatum Triphonij reſponſum.*
4 *Hodie poſthumus exhæredari non poteſt.*

Non *a* ſolum autem hæredibus inſtitutis impuberibus liberis ita ſubſtituere parentes poſſunt, ut ſi hæredes eis extiterint & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis hæres is, quem ipſi voluerint, ſed etiam exhæredatis. Itaq; eo caſu ſi quid exhæredato pupillo ex hæreditatibus, legatisve, aut donationibus propinquorum atq; amicorum acquiſitum fuerit, *b* id omne ad ſubſtitutum pertinebit. Quæcunque diximus de ſubſtitutione impuberum liberorum, uel hæredum inſtitutorum, vel exhæredatorum, eadem etiam de poſthumis *e* intelligimus.

a Non ſolum.} *Suprà dictum eſt, impuberi, qui ſit inſtitutus hæres, pupillariter poſſe ſubſtitui,* 1 *hic amplius additur, hanc ſubſtitutionem exhæredato quoq; filio fieri poſſe.* [a] *Et olim quidem iſtud obtinebat etiamſi pupillus mala mente exhæres ſcriptus eſſet, adhuc enim poterat pater illi pupillariter ſubſtituere.*
[b] 2 *Hodie uerò hęc res rarius in quæſtionem uenit,* [c] *propterea quod impubes haud ita facilè cauſam ingratitudinis committere poteſt, ſine qua iure Nouellarum* [d] *exhæredatio non ualet. Si tamen proximus pubertati fuerit, & doli capax, nihil impedit, quo minus ob impium facinus exhæredari poſſit: cùm & aliàs tales impuberes puniri, leges* [e] *permittant.*
a Id omne ad ſubſtitutum.) 3 *Omnia ergo pupilli exhęredati bona, vndecunq; obuenientia, ſi eum intra pupillares annos mori contingat, ad ſubſtitutum pertinebunt, quod & cum filio hæredi inſtituto ſubſtituitur, obtinere ſuprà* [f] *diximus, quoniam utroq; caſu non ſuis bonis teſtator ſubſtituit, ſed impuberis. Videtur tamen aduerſari Triphonij* [g] *reſponſum, qui filio exhęredato à milite ſubſtitutum ea tantum accipere tradidit, quę à teſtatore peruenerunt.* 4 *Sed non obſtat, ſi emendatè legatur, ut illud Viglius* [h] *reſtituit, ad hunc modum:* Si miles exhæredauerit filium, uel ſciens eum ſuum eſſe, ſilentio præterierit, an legatũ à ſubſtituto ei dari poſſit? quæſitum eſt. Dixi non poſſe, licet ampla legata reliquerit exhæredato. Miles & emancipato filio ſubſtituere poteſt. Verum hoc ius in his exercebitur, quæ ab ipſo ad eũ, cui ſubſtituit, peruenerit: non etiam in his, quæ habuerit uel poſtea acquiſierit. Nam etſi filio ſuo viuo adhuc auo ſubſtituit, poſt acquiſitam ei aui hæreditatem, nemo diceret, ad ſubſtitutũ pertinere. *hęc Triphoninus, qui non negat, quod hic docet Iuſtinianus, ſubſtitutum filiofamiliàs pupillariter conſequi etiam ea bona, quę filio poſtea obuenerant; ſed illud ſolum negat, à filio exhęredato non ualere legatorum* [i] *dationem. Et multum intereſt inter onus legati, & ipſam ſubſtitutionem, quam pupilli intereſt ualere, ne moriatur inteſtatus.* [k] *Altera pars Triphoniani reſponſi huc non pertinet: loquitur enim de milite, qui ſingulari iure ſubſtituere poteſt, etiam exhęredato filio, ſaltem ratione eorum bonorum, quę à ſeſe proficiſcuntur. Scio Doctores aliter hunc modum diſſoluere: ſed hęc vigliana emendatio omnes hac in re altercationes facilè ſopit.*
e De poſthumis.} *Hoc iure veteri:* 5 *Nouellarũ. n. lege poſthumo inſtituto tãtũ, non ẽt exhæredato ſubſtitui pupillariter põt: cũ is nequeat ingratitudinis cãm cõmittere, ſine qua hodie exhæredatio nulla* [l] *eſt*

a l. ſu. §. Subſtituero hoc tit.
b l. fi. C. de cura furio. l. iſti quidem. ubi gl. Quod metus cauſ.
c Glo. fin. hic.
d §. Aliud quoque. ut cum de appellat. cognoſ.
e l. Excipiũtur. Ad Syllera.
f In prin. huius tit. uerb. Ipſi filio ſit hæres.
g l. Miles ita. §. Ex hæredato. De mi. teſta.
h Viglius hic.
i Rationem diuerſitatis uide hic apud Vi. 2. & ſeq.
k Bal. hic.
l Dixi in §. poſthumi. ſup. De exhær. lib.

§. Liberis

ſ.Liberis.

1 *Pupillaris ſubſtitutio,ut valeat,neceſſe eſt,patrem ſibi etiam teſtamentum facere.*
2 *Principali non ſubſiſtente nec acceſſorium valet.*
3 *Subſtitutio præcedens patris teſtamentum an concidat.*
4 *Patris teſtamento non valente,an pupillaris ſubſtitutio valeat.*
5 *Huius §.correctio ex iure nouiſſimo.*

Liberis autem ſuis teſtamentum nemo facere poteſt, [a] niſi & ſibi facit. Nam pupillare teſtamentum pars & [b] ſequela eſt paterni teſtamenti: adeò ut ſi patris teſtamentũ non valeat, [c] nec quidem filij valebit.

a Niſi & ſibi.} 1 *Et hoc eſt,quod ſupra* [a] *ſexto loco neceſſarium diximus ad ualiditatem pupillaris ſubſtitutionis,nempe,ut pater ſibi prius teſtetur.* [b]

b Pars & ſequela.} *Pars enim teſtamenti,in qua pater ſibi hæredem inſtituit,principalis dicitur: ea uero in qua filio impuberi ſubſtituit,acceſſoria eſt,pendet enim ex principali, & ab illa omnem uim ſuam accipit.* [c] *Vnde niſi pater ſibiipſi hæredem ſcripſerit,hoc eſt,niſi partem principalem condiderit,pupillaris nõ habet,unde ſibi robur aſſumat:idq́, ex generali & vulgata iuris regula.* 2 Si principalis cauſa non ſubſiſtit,nec ſequela uel acceſsio ſubſiſtere [d] poteſt. *Debet ergo patris teſtamentum præcedere pupillarem ſubſtitutionem, & priori loco poni:* 3 *adeò,ut nonnulli putarint,ſi pater prius filio teſtamentum fecerit, deinde ſibi,per hanc ordinis confuſionem irritari pupillarem ſubſtitutionem,maximè ſi ea inſtitutione filio exhæredato præcedat.* [e] *nam ſi filius inſtitutus fuerit,ſecus putant,cùm tunc ordine intellectus præceſſiſſe uideatur inſtõ: quod tamen alij reprobant.Cur enim non idem intellectus accipitur, & ut extraneis inſtõ præcedere fingatur? Quare rectè Iaſon* [f] *Vltramontanorum ſententiam probat,ut conuerſa ſcriptura non noceat,ſi modò ſubſtõni omnino coniunctim adhæreat inſtitutio.In his enim,quæ ſimul & coniunctim fiunt,non attenditur,quid prius quidve poſterius ſit* [g] *poſitum.*

c Nec filij quidem valebit.} 4 *Hinc diſcis,patris teſtõ,uelut principali,non ualente,nec pupillares tabulas conſiſtere.Quod Accurſius procedere ait,ſi ab initio paternum teſtamentum non valeat, aut & iure ciuili poſtea per querelam* [h] *in totum ſubuertatur:* [i] *ſecus eſſe,ſi iure prætorio per contra tabulas bonorum poſſeſſionem patris teſtamentum expugnetur,quia tunc ſalua manet pupillaris ſubſtõ: Diuerſitatis* [k] *ea eſt ratio,quoniam Querela iure ciuili teſtamẽtum infirmet,Bonorum verò poſſeſſio iure Prætorio, quod non ſatis ualidum eſt ad tollenda ea,quæ iure ciuili conſtituta ſunt:tum quod Prætor neq; hæredem facere, nec exhæredem albo quenquam* [l] *detrahere poteſt:tum quia cùm per tabulas pupillares conſulatur impuberibus, illæ etiam impugnato per ius prætorium teſtõ conſeruantur, quippe quod prætoris mens nunquam fuit,ut quæ ad prouiſionem pupillorum pertinerent,ea per contra tabulas bonorum poſſeſſionem euerterentur.* [m] 5 *Hodie uerò,ſiue teſtamentum patris ſit nullum ex cauſa præteritionis, ſiue per querelam inofficioſi euerſum durabunt,nihilominus pupillares tabulæ,ex Nouella Iuſtiniani,* [n] *ſicut & cætera teſtamenti capitula præter inſtitutionem.*

- a In princ. huius tit. num. 8.
- b l. 2. §. Prius. & l. qui plures §. fin. hoc tit.
- c Theop. hic.
- d l. Quod per manus. De iure codicill. cum prin. De reg. iur.
- e Glo. & Bartol. in d. l. 2. § Prius.
- f in fi. d. § Prius. Et probant idẽ Vig. & Bal. hic.
- g Argumento. l. quidam in teſta. de pecu leg.
- h Seruus ſi pro parte totũ l. in ſubſtitut. de vulgar.
- i l. Papinian. §. Sed eſt impuberis. de inoff. eſt.
- k Gl. fi. hic in med.
- l Argumento. § Quos autem ioſ. de bon poſ.
- m Bar. l. Ex duobus. § fin. hoc titul. & Cantiune. hic.
- o Authe. Ex cauſa. de lib. præter.

§.Vel ſingulis.

1 *Quando ſingulis impuberibus ſubſtituitur,quilibet teſtamentarium hæredem ex ſubſtitutione habet.*
2 *Subſtituens uerò ultimo morienti legitimam ſucceſſionem ſeruare videtur.*
3 *Reſolutio ad §.Seia libertis.l.Titia. De leg.2.*

Vel [a] ſingulis liberis, uel ei, qui eorum nouiſſimus impubes morietur ſubſtitui poteſt ſingulis quidem ſi neminem eorum inteſtatum decedere uoluerit,nouiſſimo ſi [c] ius legitimatum hæreditatum integrum inter eos cuſtodiri uelit.

c Vel ſingulis.} 1 *Et eo caſu,quando ſingulis liberis ſubſtituitur,quilibet eorum intra pupillaria decedens,teſtamentarium hæredem habere ex ſubſtitutione cenſetur.* [a]

b Vel ei.} *Ideò additum eſt,uel ei qui eorum nouiſſimus, &c. quia non eſt neceſſe reliquis ſubſtituere, propterea,quod is,qui nouiſſimus impubes moritur,alias ex lege XII. tabularum ſucceſſit.* [b]

c Si ius legitima.} *Si ſucceſſionem ab inteſtato ſaluam inter eos cuſtodiri velit:quaſi diceret, cum ſubſtituitur ei,qui ultimo morietur,ſi unus præmoritur,eius portio defertur ad alios* [c] *fratres, & ſit iure legitimo,ideſt per legem XII. tabularum,* 2 *Vnde colligitur,quòd ſubſtituens ultimo morienti non videatur filios inuicem ſubſtituere,ſed legitimam ſucceſſionem conſeruare.Sed diuerſum alibi in non diſſimili ſpecie Paulus* [d] *reſpondit:nam cum quidam pluribus fundum legauerat, & interdicta alienatione nouiſſimo morientem rogaret,ut Titio cum reſtitueret:hic noluit ille inuicem ſubſtitutos hæredes cenſeri.Eſt ſanè Doctores multum ſe torquent in tollendo hoc obice.* 3 *Tutius autem fuerit,in re tam perplexa Bartoli* [e] *ſententiam amplecti,quæ etiam frequentius recepta eſt.* [f] *Is differentiam conſtituit,nouiſſimo facta ſubſtitutio ſit* in

- a l. vel ſingulis. vnde hic. §. eſt ſum prus. & l. Si pater. impuberis. hoc tit.
- b l. 1. inf. de legitã gnat. ſucceſ.
- c d § i.
- d l. Titia. § Seia & d. l. vel ſingulis.
- e In d. §. Seia & d. l. vel ſingulis.
- f Iaſ. l. poteſt hoc t. t. & Vigl h. t.

in omnibus ne bonis, uel (vt alij quoq; ex eiuſdem ſententia adijciunt) indefinitè: an verò ſimpliciter, veluti in præſenti §. ubi vltimo morienti impuberi ſubſtituit teſtator. Hoc enim caſu omnes filij citra ſubſtitutionem, meroq; iure legitimo ſucceſſiſſe uidebuntur. Illo verò inuicem ſubſtituit, ac per fideicommiſſum rogati intelligentur ut ipſi ſubſtituto tota hæreditas, detracta Trebellianica, ac plerunque ſimul portione legitima ex fideicommiſſo reſtituatur. [g] *Qua res impedient etiam alienationem vltra eam portionē, quę ex fideicommiſſo deduci conceditur.* [h]

g Glo. & Dd. in l. quanquam. C. ad l. Falcid.
h Hæc omnia probantur, in dic. §. Seia. ibi B. l. d. & alij Bart. d. l. vel ſingulis. Pore. & Cantiunc. hic.

§. Subſtituitur.

1 *Subſtitutio pupillaris nominatim & generaliter fieri poteſt.*
2. 3 *Si fiat generaliter quos effectus habeat*

Subſtituitur [a] autem impuberi aut nominatim, ueluti: (Titius hæres eſto: aut generaliter, ut: Quiſquis mihi hæres erit.) Quibus uerbis vocantur ex ſubſtitutione impubere mortuo filio, illi, qui & ſcripti ſunt hæredes, & extiterunt, & pro qua parte hæredes facti ſunt.

a Subſtituitur.} 1 *Duplicem pupillariter ſubſtituendi formam proponit hic Imperator: Aut enim nominatim fit, & uerbis ſingularibus hæc ſubſtitutio, expreſſo ſcilicet ſubſtituti nomine; aut uerbis generalibus, ueluti ſi pluribus inſtitutis hæredibus ſubiungit teſtator,* quiſquis mihi hæres erit, is & filio meo ante pubertatem mortuo hæres eſto. 2 *Huius autem generalis ſubſtōnis triplex hic effectus refertur. Primus eſt, quod ad hæreditatem impuberis hi ſoli ueniunt, qui ſunt ſcripti in teſtamento:* [a] *nam de his tantum teſtator ſubſtituendo ſenſit. Vnde ſi extraneus aliquis filiusfa. uel ſeruus inſtitueretur, cum alijs hæredibus (quo caſu patri vel domino acquiretur hæreditas) hi pater ſcilicet uel dominus non admitterētur ad bona pupilli, ſi intra pupillaria decederet, quia non ſunt ſcripti hæredes.* [b] *Poteſtate enim iuris non iudicio teſtatoris ſeu defuncti hæreditas eis* [c] *obuenit. Eodem modo, ſi hæres mortuus fuerit, non admittetur ipſius hæres ad pupilli bona, ut qui non ſit ſcriptus in teſtamento, & de quo teſtator non ſenſerit:* [d] *licet alioqui cōmunis ſit regula,* [e] Hæredis hæredem & teſtatoris hæredem eſſe. *Sed ea tūm procedit, ubi non ſingularis erga primum hæredem affectio ſpectatur, qualis in noſtro caſu eſt.* [f] *Si quando tamen eueniat, ut heredis hæres etiam teſtatoris iudicio nitatur, puto eum admitti oportere.* 3 *Secundus effectus eſt, quod niſi hic ſubſtitutus patri hæres extiterit, filio ſuccedere non poſſit. Vnde ſi quiſquam patris hæreditatem repudiauerit, ad pupillarem non admittetur.* [g] *Tertius denique effectus eſt, quod eaſdem partes ſubſtituti accipiūt ex bonis pupillaribus, quas acceperant in ſubſtitutione in bonis teſtatoris. Nam hic quoque locum habet regula.* [h] Quod partes in inſtitutione adiectæ videantur repetitæ in ſubſtitutione. *Quare ſi aliquis inſtitutus ſit in quadrante, & deinde impuberi ſubſtitutus generaliter, is etiam quadrantem accipiet in pupilli bonis.* [i] *tamen effectus in ſubſtōne nominatim facta non obtinent, magna ergo eſt differentia, nominatim quis, an generaliter ſubſtituatur.*

a l. 3. l. qui liberis. §. hæc verba. hoc tit.
b l. cum filio. ibi Dd. hoc tit.
c d. § hæc uerba.
d eo. §. hęc uerba.
e l. ſi. C. de hæt. inſti. l. ſi. quis filiūfa § ſi. de acq. hære. l. hæredis appel. de uerb. ſign.
f Ita Dd. communiter reſpondent. d. § hęc uerba.
g d. l. qui liberis.
h Dd. l. 1. C. de impub. & aliis ſubſtitu. dixi ſup. tit. proxim. §. etſi ex diſparib.
i d. §. hæc uerba.

§. Maſculo.

1 *Pupillaris ſubſtitutio finitur pubertate.*
2 *Item ſi hæreditas paterna non ſit adita.*
3 *Item per agnationem poſthumi.*
4 *Vel ſic teſtamentum patris corruit.*
5 *Adponuntur, & alij modi quibus hæc ſubſtitutio finitur.*

Maſculo igitur vſque ad quatuordecim annos ſubſtitui poteſt, fœminæ uſque ad duodecim annos, & ſi hoc tempus exceſſerint, ſubſtitutio euaneſcit.

Vnum tantum modum ſubiungit Imperator quo pupillaris ſuſtō finitur, 1 *nempe, cùm is cui facta eſt pubertatem attigit. Eſt autem pubertas in maſculo, annus X I I I I. in fœmina X I I. ſed etſi minus tempus expreſſum eſt in ſubſtitutione, eo adueniente expirat.* [a] *Si verò maius tempus X I I. annis comprehendatur, nihilominus euaneſcit X I I I I.* [b] *anno.* 2 *Sunt tamen & alij modi, quibus hęc ſubſtitutio extinguitur, ut ſi hæreditas paterna non ſit adita, cum ex hoc tabulæ ſint deſtitutæ. vtpote nullum facientes hæredē.* [c] 3 *Item per agnationem poſthumi, cuius in tabulis non eſt facta mentio: cùm ipſi non ſecus quā ei qui natus eſt, ſubſtitui pupillariter poſſit,* [d] 4 *Vel ſi patris teſtamentum infirmetur penitus, quia tabulæ pupillares ſimul concident, niſi uel ſtatute, uel recentiore iure ſuſtineantur.* [e] 5 *Idem quoque eſt, ſi uel pupillus, uel ſubſtitutus inteſtabiles fiant, rerumq; ex tabulis minus* [f] *capaces, puta per capitis diminutionem, uel pupillus ante patrem decedat, aut emancipetur,* [g] *aut conditio extrinſeca fuerit expoſita, eaq; deficiat;* [h] *aut pater aliud ſibi teſtamentum faciat, ſicque prius rumpatur:* [i] *& ſi qui ſint alij caſus, quos poſt Accurſium* [k] *Bartolus in unum collegit: ego principaliores tantùm annotare volui.*

a l. ſi ita quis. De vulg.
b l. in pupillari hoc tit. l. precibus. C. de impu. & aliis ſubſti.
c l. ſi plures. hoc ti.
d l. ſi pater. l. 2. §. poſthumus. de vul.
e Dixi ſu. §. liberis. nume. 4. & 5.
f nec ei. de adop. l. 2 § ſi is qui hoc tit. l. ſi quęramus de teſta.
g l. quod ſi filius. & capitis. l. cohæredi. hoe titul.
h l. qui liberis. ibi gl. hoc tit.
i l. ſi quis eum. §. ſi. hoc tit.
k d. l. in pupillari.

§. Extraneo

§. Extraneo.

1 *Extraneo vel puberi miles directò ſubſtituere pōt, paganus non: & quæ ſit diuerſitatis rō.*
2 *Compendioſa ſubſtitutio explicatur.*
3 *Compendioſa à milite facta quos effectus habeat,*
4 *Diſcuſſa l. precibus. C. de impub. & alijs ſubſtitu.*
5.6.7 *Verba directa, obliqua, communia.*
8 *Compendioſa à pagano facta uerbis directis quem effectum habeat.*
9 *Quid ſi fiat verbis obliquis.*
10 *Quid item, ſi communibus concepta ſit.*

Extraneo [a] verò, uel filio puberi *b* hærede inſtituto, ita ſubſtituere nemo *c* poteſt, ut ſi hæres extiterit, & intra [d] aliquod tempus deceſſerit, alius ei ſit hæres: ſed hoc ſolum ꝑmiſſum eſt, ut eum per fideicommiſſum teſtator obliget [e] alij hæreditatem eius, uel totam, uel pro parte reſtituere, quod ius quale ſit, ſuo loco trademus.

a Extraneo.) Extraneum *intelligit, qui non ſit in ipſius ſubſtituentis poteſtate, ſiue ille prorſus extraneus ſit, ſeu duntaxat emancipatus, aut alius liberatus uexu poteſtatis patriæ.*

b Puberi.) *Siue ſit poteſtati ſubſtituentis ſubiectus, ſiue eius poteſtatem exierit.* [a]

c Nemo.) 1 *Qui ſit paganus: ſecus eſt in milite. Is enim & extraneo, & hæredi filio emancipatoq; directò ſubſtituere poteſt.* [b] *Diuerſitatis ea eſt ratio, quia ſcilicet in paganis, qui ſemel eſe hæres alicuius iure ciuili non poteſt hæredis nomen amplius* [c] *exuere: neque poteſt vnus ad tempus hæres inſtitui, atque ex tempore deinde alius.* [d] *Militum verò teſtamenta iure gentium cenſentur,* [e] *vbi de voluntate ipſorum conſtat ibi & hæredis, inſtitutio ad tempus & ex tempore* [f] *toleratur.*

d Intra ali. tem.) *Puta ſi intra X X V. annum ætatis ſuę deceſſerit.*

e Eum.) *Filium puberem.*

f Per fideicommiſſ.) *Poteſt ergo puberi tam extraneo, quàm ſuo per fideicommiſſum ſubſtitui, nempe ut is per fideicommiſſum obligetur hæreditatem uel totam, uel pro parte alteri reſtituere, quarta tamē Trebellianica, uel etiam legitima per ſe, aut hæredem ſuum detracta.* [g] *Porrò quia Doctores in hunc locum cōpendioſę ſubſtitutionis tractatum, qui longiſſimè patet, congeſſere, operæ precium fuerit, & hanc ſubſtitutionis ſpeciem breuiter enarrare.* 2 *Dicitur autem* compendioſa ſubſtitutio, *quæ uerborum compēdio ultra pubertatem porrigitur,* [h] *ſiue uſque ad X X V. annum ſubſtituerimus,* [i] *ſiue uſque ad aliud certum tempus,* [k] *ſiue etiam ſine certo tempore quandocunque hæres diſceſſerit, fiat ſubſtō.* [l] *Poteſt enim conferri in quodcunque tempus, ſiue in incertum, ſiue certum & limitatum, prout teſtatori placuerit. modò anni pubertatis excedantur. Intra enim illud tempus Pupillaris ſemper dicitur.* [m] *Plurimum autem refert, an à Milite, an à Pagano compendioſè ſubſtituatur. Et primò uideamus, quid iuris obtineant, quando Miles ita ſubſtituit: tum enim propriè eſt ſpecies, & ſeparata à reliquis ſubſtitutionum ſpecieb.* [n] 3 *Militi ergo conceſſum eſt ſingulari iure, ut hæredi ſuo, ſiue extraneo poſſit directò ſubſtituere, etiam poſt pupillares annos. Nam ſi miles ita ſcripſerit in teſtamento:* Caium inſtituo, & ſi quandoq; [o] deceſſerit, uel, ſi intra X X V. annum moriatur, Titius hęres eſto: *ſubſtitutio ſemper erit directa, capietq;* [p] *ſubſtitutus directè per ſe non ſolum teſtatoris bona, ſed etiam filij propria, iuri communi, ſi intra pupillaria mortuus fuerit:* [q] *poſt eam ętatem ex priuilegio militari patris tantum bona, cum fructibus inuentis in hæreditate, auferet.* [r] *Alia autem pupilli bona qui impubes factus deceſſit, ad legitimos hæredes pertinebunt, uel etiam teſtamentarios, ſi pubes teſtamentum fecerit.* 4 *Prædicta tamen locum non habent, ſi is, cui miles* [f] *compendioſè ſubſtituit, matrem reliquerit ſuperſtitem. Tum enim filio poſt pubertatem mortuo, milites uerba etiam directa fauore matris, in fideicommiſſum trahuntur,* [t] *ſeu (vt noſtrorū uerbo vtar) obliquantur, rogataq; mater cenſetur, ut ſalua Trebellianica, bona paterna ſubſtituto cum fructibus inuentis reſtituat. Bar. tamen id tum demum uerum cenſuit, ſi miles ſubſtitutum per uerba communia, quæ tam directè, quàm fideicommiſſariæ ſubſtōni conueniunt, vocaſſet:* [v] *ſecus eſſe, quando miles uerbis directis uſus fuiſſet: quia ſubſtitutus etiam matrem excludet.* [x] *& quanquam in hanc Bartoli ſententiam frequentius eſt itum, ea tamen tam Papiniani* [y] *reſponſo, quàm Maximiniani & Diocletiani Impp.* [z] *conſtōne, apertè infringitur, cum hi in vtriſque locis uerbis merè directis ſint vſi. Magis ergo eſt, prædicto caſu matris fauore, & militis priuilegio uerba directa ad aliquem ſenſum flecti, ut Politus & Zaſius* [a] *voluerunt: eſtq; hoc inſigne priuilegium militis, quod uerba verè directa fauore matris obliquentur. Et hæc quidem in milite compendioſè ſubſtituente obtinent. Nunc de compendioſa ſubſtitutione à Pagano facta uideamus.* 5 *Et circa hāc Doctores* [b] *inter uerba directa, obliqua, & communia differentiam conſtituunt.* Directa uerba, *quæ alias ciuilia dicuntur, ſunt,* hæres eſto, dominus eſto, hæredem inſtituo, ſubſtituo, hæredem facio, ſcribo, hæreditatem accipiat, [d] *& ſimilia. idque propter qualitatem hæreditariam adpoſitam.* 6 Obliqua uerba *ſunt, quæ & precaria vocantur, per quæ ſubſtitutus non per ſe, ſed per alterius manū ad bona defuncti peruenit: ut ſunt hæc* rogo, volo, [e] mando, reſtituantur, reddantur, dentur, diſtribuantur. *Et iō verba* fideicommiſſorum *appellantur:* [g] fideicommiſſum *nempe id dicitur, quod fidei alterius eſt cōmiſſū, vt illud alteri reſtituat.* [h] 7 *V*erba *verò* communia, *ſiue (ut Faber vocat) æquiuoca ſunt vtriſque ſenſui*

con-

a Cantiune. hic.
b l. militea. etiam l. milites ita. §. exhæredato. de mil. teſt. l. in teſtō. j. C. eo.
c l. ei qui. De hæt. inſti.
d §. hæres. ſupr. De hær. inſtit.
e Bar. l. neque. De mil. teſta.
f l. Miles ita. De milit. teſta.
g l. quanquam. C. ad l. Falcid.
h l. precib. §. ſi uerò C. de impub. & alijs ſubſtit.
i l. Centurio. de vulgari.
k l. cum auus. De cond. & demon.
l d. l. Miles ita.
m l. in pupillari. hoc tit.
n Iaſ. poſt Alexa. in rubr. de vulg.
o d. l. Miles ita.
p d. l. Centurio.
q Ve ſu. in prin. huius tit. uerſi. Ipſi filio ſit hæres.
r d. l. milites etiam. & d. l. miles ita: & d. l. Centurio.
s Gloſ. uerbo, ad exemplum. in fi. in §. Qui tōne. ſu. eo.
t l. precibus. C. De impuber. & alijs ſubſtit.
v Atque ita intelligit d. l. precibus. in fine.
x Ita accipit dic. l. Centurio, quæ alias obſtare vide tūr.
y d. l. Centurio.
z d. l. precibus.
a Vterq; in Tracta. ſubſt. compend.
b §. Directa. inſ. De ſingul. reb. per fideicom. relict.
c l. his uerbis, in prin. De hære. inſtit.
d l. qm̄ indig. C. de teſta.
e Zaſ. in tracta. poſt Poli. & alios.
f d. l. qm̄. & l. 2. C. Cōm. de legans.
g Bar. d. l. Centurio. pe. col.
h § fin. Inſti. de ſingul. rebus per fideicom. relictis.

conuenientia, hoc eſt; quæ non tantùm directæ ſubſtõni conueniunt, ſed etiam ad fideicommiſſum accõmodari poſſunt: cuiuſmodi ſunt, ſubſtituo, perueniat, ſuccedat, pertineat, redeat, habeat, remaneat, deferatur, deuoluatur, reuertatur: [k] *ſit tñ qualitas hæreditaria non adyciatur. Nunc ad propoſitum:* 8 *Si compendioſa ſubſtõ à pagano verbis directis facta ſit, ante pubertatem Iure directo* [l] *valet. nam ſi pupillus patri hæres non fuerit, ſubſtitutus ex vulgari vocabitur: ſin hæres extiterit, & intra pupillaria moriatur, ſubſtitutus ex pupillari admittetur etiam excluſa matre. Poſt eam uerò ætatem* [m] *alij ſubſtõnem nullam effici nolunt,* [n] *alij vim fideicommiſſi habere putant,* [o] *alij deniq; ſeparanda cenſent bona teſtatoris à filij bonis aliunde acquiſitis, ut in his ſubſtitutis nihil iuris habeat, ſeu protinus adueniente pubertate ſubſtõ verbis directis facta quantum ad hæc bona euaneſcat: In illis autem ſubſtitutus ius habeat, non quidem directo, ſed per fideicommiſſum. Capiet enim ſubſtitutus huiuſmodi bona teſtatoris ex manu hæredis, qui filio ab inteſtato ſuccedet, ſalua Trebellianica.* 9. *Nunc de ſecunda uerborum qualitate videamus, quando compendioſa uerbis merè obliquis ſeu precarijs concepta eſt: & tum res non habet difficultatem. Siue enim filius intra ætatem impuberem, ſiue poſtea moriatur, ſubſtõ fideicommiſſaria erit,* [p] *& hæredes ab inteſtato ſuccedentes ſubſtituto bona reſtituere tenebuntur, retenta tamen Trebellianica.* 10 *Sin uerò compendioſa ſubſtõ verbis cõib. quæ directè & obliquè intelligi poſſunt, concepta ſit, nonnullis* [q] *placet, & ante & poſt pubertatem ſubſtõnem fideicommiſſariam eſſe:* [r] *alij receptius tradunt illam ante pubertatem directã eſſe, poſt verò fideicommiſſariam.* [ſ] *Quod Bartolus* [t] *uerum eſſe dicebat, niſi cum pupilli mater ſupereſſet, cuius fauore, omni tempore fideicommiſſariam exiſtimauit. Et hæc quidem de ſubſtõnum materia dixiſſe ſufficiat: ſatis enim eſt, in re tam difficili, tamque intricata uel quandam viam ſtrauiſſe tyronibus Iuris ad altiora deinde inueſtiganda.*

i Inſti. de fideicommiſſa. hæredit. in prin. uer. quibus.
k leg. iam hoc iure. hoc titu. Glo. d. l. Centurio. licet vi glius in §. Qua ratione, hoc uerbum, ſubſtituo, directum putet.
l Bar. d. l. Centurio. & ibi Dd. & in d. l. precibus Cano. in cap. ſi pater. ibi Fran. de teſtamẽ. lib. 5.
m leg. in pupilla. De vulg. ſubſt.
n L. uerbis ciuilib. uerſi. fruſtra. eod. titul. Ioan Andr. d. c. ſi pater. Cy. & Saly. d. l. precib.
o Panor. & alii. d. c. Rainutius. de teſtamentis. Coro ſ. latiſſime in l. præcibus. nu. 32. cum ſeq. C. de impe. & alijs ſubſtit.
p Zaſ. de compendio in 3. mẽbro. & Cantiunc. hic.
q l. Cohæredi. §. 1. uerſi. Ne aliud. & vulg. ſubſti.
r Gl. d. l. Centurio. verſi. ſi autem dixit,
ſ Glo. mag. §. quia ratione. in fi. ſup. eod.
t In d. l. De precib.

Quibus modis teſtamenta infirmentur.

TIT. XVII.

1 *Teſtamentum quod ab initio non valet, nullum ſeu iniuſtum, aut non iure factũ dicitur.*
2 *Teſtamentum quando dicatur rumpi.*
3 *Quando item irritum fieri.*

T*Eſtamentum* 1. *Quandoq; ab initio non valet, & tum nullum, ſeu iniuſtum, aut non iure factũ di. qd multifariam contingit, uel quia deſinunt ſolennia* [a] *iuris, uel quia hi quos oportuit, nõ ſunt inſtituti, uel exhæredati,* [b] *vel deniq; quia teſtator ipſe, aut qui inſtitutus eſt teſtamenti factionẽ non habuerit.* [c] *De quib. oĩb. ſatis ſuperq; ſuperiorib. titulis eſt dictum. Qñq; iuſtum quidem eſt, ac legitimum ab initio teſtamentum, poſtea tamẽ vel rumpitur, uel fit irritum.* 2 *Rumpi teſtamentum intelligitur, cùm illud, manente in ſtatu ſuo teſtatore, ſeu poſteriore teſtamento, ſeu ſui hæredis agnatione vitiatur.* [d] 3 *Irritum autem propriè fit, cùm uel capite minuitur* [e] *teſtator, uel ipſo mortuo eius non aditur* [f] *hæreditas. Ac de biſce duob. infirmandi teſtamenti modis hoc titulo agitur, qui compendio complectitur, quicquid ferè in Pandectis de iniuſto,* rupto, & irrito, facto teſtamento *relatum eſt.*

a Supra. De teſtam. ordinan.
b Supra. De exhæred. lib.
c ſupr. quib. non eſt permiſſ. fac. teſta. Et inf. de hæ. qualit. & diffe. § teſtament.
d l. 1. de iniuſto rupto, & irrito facto teſta.
e §. Alio autem inf. hoc tit.
f d. l. 1.

§. Princip. tit.

1 *Teſtamentum & naturali & ciuili agnatione rumpitur.*
2 *Adoptione quomodo teſtamentum rumpatur.*
3 *Cur exhæredatio filij emancipati eiuſdem arrogatione non tollatur.*
4 *Teſtamentum, an per ingreſſum monaſterij rumpatur.*

TEſtamentum [a] Iure factum, vſque eo ualet, donec rumpatur irritumve fiat. Rumpitur autem teſtamentum, cum in eodem [b] ſtatu manente teſtatore ipſius teſtamẽti Ius vitiatur. Si [c] quis enim poſt factum teſtamentum [d] adoptauerit ſibi filium per Imperatorem eum, qui eſt ſui Iuris: [e] aut per Prætorem ſecundum noſtram conſtitutionem eum, qui in poteſtate parentis fuerit: teſtamẽtum eius rumpitur, quaſi adgnatione ſui hæredis.

a Iure factum.) *Nam vt teſtamentum dicatur rumpi, irritumue fieri, planè neceſſe eſt, quòd illud antea firmum, iuſtum, ac omnibus numeris fuerit abſolutum: quia quod non eſt, id vtique rumpi* [a] *non põt, cũ non entis nullæ ſint qualitates, priuatioque habitum ſupponat.* [b]

b In eo. ſtatu.) *Secus eſt, ſi teſtator non maneat in eodem ſtatu, ſed illum mutet: quia tum non dicitur rũpi propriè teſtamentum, ſed irritum fieri.*

c Si quis enim.) 1 *Teſtamentum, quod ab initio conſtabat, non ſolum agnatione hæredis naturali (quẽ caſum Imperator hic omiſit, tanquam per ſe ſatis cognitum) rumpitur: ut quia teſtatori poſt eius mortẽ, uel teſta-*

a L. nam etſi ſub cõditione. De iniuſto rupt. & irrit. teſta.
b l. decẽ. de uerbo. oblig.

teſtamentum perfectum poſthumus per virilem ſexum naturaliter & legitimè deſcendens, qui ſit præteritus, agnoſcatur: c uerum etiam ſi agnatione ciuili naturalem d imitante, noua ei proles in familiam accedat, id quod biſariam contingit, uel arrogatione, uel adoptione ſpecifica. e

d Adop. ſibi fil. per Imperato.} Ideſt, arrogauerit, quoniam ea adoptionis ſpecies, quæ arrogatio dicit, Imperatoris auctoritate ſeu ſcripto fieri ſolet. f

e Aut per prætorem.} Adoptionem eam intelligit, quæ generis ſui nomen retinet, g & ſpecifica ob id dicitur. 2 Adoptione tamen ſpecifica non aliter teſtamentum rumpitur, niſi adoptatus tranſeat in adoptantis familiam & ptãtem: vt quando auus maternus, uel etiam paternus, nepotem quem non habet in ptãte, h adoptat. Sed etſi teſtator arrogandum uel adoptandum prius inſtituiſſet hæredem, per adoptionem vel arrogationem ſequentem non rumperetur teſtamentum prius Iure i factum: ſecus ſi eum exhæredaſſet. k quoniam exhæredatio in eo adhuc extraneo penitus nulla ac inepta fuit. 3 Si tamen filius emancipatus, idemq; exhæredatus deinde arrogatur, teſtamentum prius factum tali arrogatione non rumpetur. m Placuit enim legumlatoribus, reconciliatione patris promeritam ſemel exhæredationis notam non deleri, n cũ teſtamenti ſemel conſtituti Ius haud facile tolli ſoleat. o Nec obloquitur, quod legata per inimicitiam interuenientem reuocentur, p quod teſtatoris indignatio poſteriore gratia mitigetur in ſeruorum q ſupplicijs &c. quoniam ea quæ ad caput teſtamenti, ideſt, inſtitutionem atque exhæredationem pertinent, non niſi ſolenni volũtate reuocari poſſunt. r 4 Cæterum an eius teſtamentum, qui religionem ingreditur per ingreſſum infirmetur, dubitatum eſt: & plerique affirmant, ſ quia filij locum monaſterium ſubit, t quos & Bar. v ſecutus eſt, quando teſtator teſtamenti tempore de monaſterio non cogitaſſet. Sed Viglius x ex Nouella Leonis nunquã rumpi cenſet, alioqui ſuperflua eſſet legis diſpoſitio permittentis ante ingreſſum teſtari y poſſe.

c l. 3. hoc titu. §. poſthumi. & §. ſeq. ſup. de exhær. lib.
d § Minorem. ſup. de adop.
e l. certum. hoc tit.
f Dixi in §. 1. ſupra de adop.
g Dixi in §. ſed hodie. ſup. de adopt.
h l. eum in adoptionis. C. de adopt. & d. §. ſed hodie.
i l. filio. §. fi. de lib. & poſth.
k l. non putauit. §. ſi quis emancipatum. de bo. poſ. contra tab.
l l. quidam cum filium. de uer. obli.
m Glo. & Dd. in d. §. ſi quis emancipatum.
n Vigl. hic.
o l. vel negare. quẽ adm. teſt. ape.
p l. ex parte. de adẽ. lega.
q l. in ipſius. C. familiæ ercif.
r §. ex eod inſt. hoc ut. Vigl. hic.
ſ Gl. uerbi, competere. Authẽ. Si qua mulier. C. de ſac. ſan. eccl.
t C. in præſentia. de prob. ibi Dec.
v Barto. d. Authẽ. ſi qua mulier.
x Hic nu. 3.
y §. illud quoque Auth. de monac.

§. Poſteriore.

1.7 *Primum teſtamentum poſteriore rumpi.*
2 *Modò poſterius Iure factum ſit.*
3 *Quando id non procedat.*
4 *Si non adpareat, quod teſtamentum poſterius ſit, aut prius: melior eſt conditio poſſidentis.*
5 *Vtilitas clauſulæ reuocatoriæ prioris teſtamenti.*
6 *Multum referre, qualis conditio poſita ſit in ſecundo teſtõ, ut per id primum rumpatur.*

Poſteriore a quoque teſtamento quod iure b perfectum eſt, ſuperius rumpitur: c nec intereſt, extiterit aliquis hæres ex eo, d an non, hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere e potuerit. Ideoq; ſi quis aut noluerit hæres eſſe, aut viuo teſtatore, aut poſt mortem eius ante, quam hæreditatem adiret, deceſſerit: aut f conditione, ſub qua hæres inſtitutus, defectus ſit: in his caſibus paterfamilias inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum à poſteriore: & poſterius æquè nullas habet vires, cùm ex eo nemo hæres extiterit.

a Poſteriore.} Audiuimus teſtamentum iure ualidum rumpi agnatione ſui hæredis & naturali, & ciuili. 1 hic tertius modus additur, nempe per poſterius teſtamentum. Nam cùm in omni negocio poſteriora derogent a priorib. mirum non eſt, ſi & per ſecundum teſtamentum prius rumpatur, cũ teſtatori liceat ad extremum uitæ exitum uſq; voluntatẽ mutare, b & nemo paganus cum duob. teſtamẽtis decedere ualeat. c

b Quod iure perfectum.} 2 Illud enim præcipuè in poſteriore teſtõ requiritur, ut iure factum ſit. Nam imperfectum & per ſe inualidum non poteſt ſolennem voluntatem deſtruere, & tria eſt regula, d Non præſtat impedimentum, quod de iure non ſortitur effectum. 3 Quod tamen non procedit, ubi in priori teſtõ ſcribuntur hæredes extranei; & qui ab inteſtato defuncto non eſſent ſucceſſuri, in poſteriore autem illi inſtituuntur, qui alioqui ab inteſtato ut proximiores ſuccederent: eo ſi quidem caſu poſterior tabularum diſpoſitio licet minus ſolennis non uigore alicuius teſtamenti, ſed uti uoluntas defuncti ſuprema, præſertim quinque legitimorum teſtium adminiculo roborata, teſtamento anteferţur, illudq; ruptum e peſſundat. 5 Prædicta tamen omnia uera ſunt, ſi appareat, teſtamenta diuerſis temporibus conſcripta eſſe. Sin autem non conſtet utrum ex teſtamentis tempore ſit prius, uel poſterius, tum conditio relictã teſtatoris hæreditatem poſſidentis, eſt poſterior, idque commodo f poſſeſſionis.

c Rumpitur.} Et quidem ipſo iure, etiamſi nihil dixerit teſtator in poſteriorib. tabulis. g 5 Nec tamẽ ob id inutilis eſt clauſula, qua vulgò in teſtamentis utuntur Notarij, quod ſcilicet teſtator omnia priora teſtamenta reuocet: quoniam ſi teſtator in primis tabulis derogauit ſecuturis teſtamentis, per hanc clauſulam huiuſmodi derogatio reſcinditur ac reuocatur, cum ea omiſſa, prior voluntas rata maneat. Deinde prodeſt etiam, quia plurimum utimur codicillis, at ij non reuocantur ipſo Iure per poſteriores, niſi quatenus contrarij h ſint.

d Ex eo.} Poſteriori teſtamento.

a l. Pacta nouiſſima C. de pactis.
b l. 4. de adimen. l.
c l. ius noſtrum. de regiur. & not. in l. Sancimus. C. de teſta.
d c. non præſtat. de reg. iur. in 5.
e l. Hac conſultiſſima. §. ſi quis C. de teſta. l. 2. de iniuſ. rup. &c.
f Dd. l. cum proponẽs. C. de cod. l. 1. C. de edic. D. Adria. tol. l. 1. §. 1. d. ſecund. tab.
g l. ſi iure. de leg. 3. l. 3. §. item ſi ipſe. ſi cui pluſquam per l. Falcid. lic.
h d. l. cũ proponas. C. de codici.

e Exiſte-

e Exiſtere potuerit. *Iure ciuili: nam & ſi quis iure Prætorio hæreditatem conſequeretur ex poſteriori bus tabulis, prius tamen teſtamentum non rumperetur.*[i]

f Conditione. 6 *Multū tamē refert, qualis conditio poſita*[k] *fuerit, nam ſi in præteritum, aut in præſens concepta ſit, ſtatim rumpitur prius teſtamentū, ſi uera ſit cōditio: ſi vera non eſt, illud firmum manet, in futurum autem collata conditio poſſibilis rūpit primum teſtamentum: Satis eſt enim ex ſecundo poſſe hæredem exiſtere, ſi natura uel iure impoſſibilis eſt, æquè rumpitur prius teſtamentum, quaſi conditio adſcripta teſtamento non ſit, quæ eſt impoſſibilis. 7 Interim quoq; diſcendum, quod primum teſtamentum purum continens inſtitutionem, per ſecundum, in quo ſub conditione hæres ſcriptus eſt, rumpatur; cùm tamen in contractib. diuerſum ius ſeruetur. Nam ſi id, quod pure emi, rurſus ſub conditione emam, nihil agitur, poſteriore*[l] *emptione. Accurſius ideò eſſe tradit, quoniam teſtamentum etiamſi conditionalē inſtitutionem contineat, perfectum nihilominus per omnia habetur.*

i l. ſi filius. de liber. & poſth. Bal. hic.
k l. cum in ſecundo de iniuſt. rup. teſt. & ibi Barto. ita declarat.
l l. ſi id quod purè. de reſcin. uend.

§. Sed etſi quis.

1 *Primum teſtamentum ſecundo rumpitur, etſi in eo hæres ex re certa ſcriptus ſit.*
2 *Quid ſi miles ſecundum teſtamentum faciat.*
3 *Quid ſi quis in ſecundo teſtamento inſtituat hæredem in re certa, & velit etiam primum teſtamentum valere.*

Sed [a] etſi quis priore teſtamēto iure perfecto, poſterius æquè iure fecerit: etiamſi ex certis reb. in eo hæredem inſtituerit, ſuperius tamen [b] teſtamentum ſublatum eſſe, Diui Seuerus & Antoninus Auguſti reſcripſerunt. Cuius conſtitutionis uerba & hic inſeri iuſſimus, quum aliud quoque præterea in ea cōſtitutione expreſſum ſit. Imperatores Seuerus & Antoninus Auguſti Coccio Campano. Teſtamentum ſecundo loco factū, licet in eo certarum rerum hęres ſcriptus ſit, perinde Iure ualere, ac ſi rerum mentio facta non eſſet, ſed & teneri hæredem ſcriptum, vt contentus rebus ſibi datis, aut ſuppleta quarta ex lege Falcidia hæreditatem reſtituat his, qui in priore teſtamento ſcripti fuerant, propter inſerta fideicommiſſi uerba, quib. ut ualeret prius teſtamentum, expreſſum eſt, dubitari non oportet. Et ruptum quidem teſtamentum hoc modo efficitur.

a Sed etſi. 1 *Hic §. ad verbum ex Martiani*[a] *reſponſo deſumptus eſt, & ampliationem ſuperioris cōtinet, prius ſcilicet teſtamentū per poſterius tolli, etiamſi ex certa re hæres in poſteriori ſcriptus eſſet. Ad totā.n. hæreditatem certa illa res trahitur,*[b] *cùm nemo paganus poſſit pro parte teſtatus, & pro parte inteſtatus decedere.*[c] *2 Aliud tamen in militis teſtamento*[d] *obtinet, niſi ſcripti in ſecūdo teſtamento ex certa re hæredis fideicommiſſum eſſet, ut prius ualeret, tunc non ipſo iure, ſed per fideicommiſſum ualebit.*[e] *Secundum verò pagani teſtamentum etſi tales fideicommiſſum continens, nihilominus primum rumpit:*[f] *ſed ob fideicommiſſum ſecundus hæres certa illa re, ex qua ſcriptus eſt, contentus eſſe*[g] *debet.*

b Teſtamentum. *Hæc ſunt uerba conſtitutionis, quæ talem ſpeciem explicant. 3 Quidā teſtō condito pluribusq; ſimpliciter inſtitutis hæredib: in ſecundo teſtamento alium quendam ex certis rebus hæredem ſcripſit, hoc addito, ſe nihilominus uelle & prius teſtamētū ualere. Mortuo teſtatore delata res eſt ad Imp. Seuerum & Antoninū q. reſcripſerunt, primum teſtamentum ruptum eſſe per poſterius, non obſtante prædicta clauſula: ob id certè; quoniam paganus cum duob. teſtamentis decedere non*[h] *poteſt. Veruntamen ut uoluntati teſtatoris aliqua ex parte ſatisfieret, uoluerunt Imp. ut uniuerſa, quæ in priori teſtamento ſcripta reperirentur, in cauſa fideicommiſſi eſſent. Itaq; in ſecundo teſtamento inſtitutus detracta rei certa mentione hæres quidem uniuerſalis erit, ſed tamen tenebitur hæredib. in priore teſtamento ſcriptis ad reſtitutionē hæreditatis, retenta Trebellianica, quaſi ſic ei à teſtatore iniūctum fuiſſet. Sic ergo hæredes primi teſtamenti maiorem partem, id eſt dodrantem hæreditatis conſequentur, non quidem ex primo teſtamento, quod iam ruptum eſt, ſed ex ſecundo nomine*[i] *fideicommiſſi. Et tale fideicommiſſum non tantum inſtitutionē in priore teſtamento factam conſeruabit, ſed etiam legata, fideicommiſſa, libertates, & reliqua omnia, quæ in eo ſcripta ſunt, in cauſa fideicommiſſi erunt: niſi tamen aliter teſtatorem ſcripſiſſe*[k] *probetur.*

a l. Si quis priore. ad treb.
b l. 1. § ſi ex fundo. de hęr. inſti.
c § Hæreditas. ſup. de hær. inſt.
d l. ſi miles. 2. de teſtam. mili.
e l. querebatur. eodem tit.
f l. poſthumus. §. ſi. de iniuſt. ru.
g d. l. ſi quis priore.
h l. Sancimus. ibi Dd. C. de teſtam.
i Bar. poſt gl. in d. l. ſi quis priore.
k d. l. querebatur. in fin. & d. l. poſthumus. §. ſi paganus.

§. Alio autem.

1 *Teſtamentum quando dicatur fieri irritum.*
2.3 *Deportati teſtamentum, & damnati ad pœnam capitalem fit irritum.*
4 *Minima teſtatoris capitis deminutione teſtamentum irritatur.*
5 *Fallit in milite filio.*
6 *Vtile eſt ſingulas cauſas proprijs uerbis diſtingui.*

P Alio

Alio *a* autem modo teſtamenta iure facta infirmantur, ueluti cum is, qui fecit teſtamentum, capite diminutus ſit, quod quib. modis accidat, primo libro retulimus. Hoc autem caſu irrita fieri teſtamenti dicuntur; cum *b* alioqui & quæ rumpuntur irrita fiāt, & ea, quæ ſtatim ab initio non Iure fiunt, irrita ſint, ſed & ea quæ iure facta ſunt, & poſtea per capitis diminutionem irrita fiunt, poſſumus nihilominus rupta dicere. Sed quia nē commodius erat ſingulas cauſas ſingulis appellationib. diſtingui, ideo quædam non iure facta dicuntur, quædam Iure facta rumpi, uel irrita fieri.

a Alio. *Hactenus, quomodo rumpantur teſtamenta dixit: videndum modò, quo pacto fiant irrita. 1 Tūc autē propriè dicitur irritum fieri teſtamentum, ſi teſtator aliquam capitis diminutionem patiatur. Si quidem maxima uel media teſtatoris capitis deminutione teſtamentum fit irritum: ueluti eius, qui ab hoſtibus captus* [a] *eſt. Cùm enim ciuitatem amittat, ea quoq; perdit, quę ſunt iuris ciuilis, qualis eſt teſtamentifactio. Quod tamen vel capto reuerſo, Iure poſtliminij uires recipit, vel ipſo apud hoſtes mortuo, lege Cornelia cōfirmatur.* [b] *2 Sic deportati quoq; teſtamentum fit irritum. ſed nòn prius, quàm Princeps de eo ſupplicium ſumendum reſcripſerit* [c] *3 Sed etſi quis ad pœnam, quæ uitam adimat fuerit damnatus, ſnīæ tempore eius teſtamentum fiet irritum.* [d] *Si tamen damnati in integrum reſtituantur, eorum teſtamenta conualeſcunt,* [e] *etiam illa quæ in inſula fecerunt, ſi in eadem uoluntate mori ſe in codicillis uel epiſtola declarauerint.* [g] *Quia qui in integrum reſtitutus eſt, omnia bona recuperare* [h] *ſolet: in priſtinum ſiquidem ſtatum reſtituatur.* [i] *Secus autem in integrum, ſed ſimpliciter reſtitueretur, tunc enim ſola pœna remiſſa dicitur.* [k] *4 Sed quid de minima teſtatoris capitis deminutione, an ex ea teſtamentum irritum fiat? Et fieri certum eſt, ſi poſt factum teſtamentum det ſe in arrogationem; quia cùm capite omnia bona, & fortunas quoque ſuas in familiam & domum alienam transfert;* [l] *Ideò de his non poteſt valere diſpoſitio antè facta, quia videretur de rebus diſpoſuiſſe alienis, quod iure eſt prohibitum.* [m] *5 Hoc tamen in filio milite veterano, qui poſt teſtamentum factum capite minueretur, locum non habet: neque eius teſtamentum fit irritum.* [n] *Nam quantum ad teſtandum de caſtrenſi peculio, non patreſfam. habetur.* [o] *Qua ratione etiamſi ſe arrogandum præberet, eius teſtamentum non fieret irritum. Hoc etiam non eſt omittendum, quemcunq; teſtatorem, qui ſe in arrogationem dediſſet, ſi poſtea emancipetur, eius teſtamentum non fieri irritum, ſi ſe in ea uoluntate perſeuerare* [p] *declarauerit.*

b Cum alioqui. *Occupatio eſt: videbatur enim nullam in effectu differentiam eſſe, an teſtamentum rumpi, uel irritum* [q] *fieri diceretur. Reſpondet Imperator, in effectu quidem idem eſſe, rumpi, ſiue irritum fieri teſtamentum. item ſæpe rumpi, pro irritum fieri in legib.* [r] *accipi: 6 Attamen quia commodius eſt propriis uerbis diſtingui, ac demonſtrari ſingulos caſus, & cauſas, ideò non temerarium eſt, differentiam facere inter ruptum, & irritum teſtamentum.*

1.3.5. *Teſtamentum capitis deminutione irritum reconualeſcit, ſi impedimentum, quod ſuperuenit tollatur.*

2 *Prætor ſemper æquitatem præ oculis habet.*

4 *Excuſſus §. ex ex autem infr. eod. tit.*

Non *a* tamen per omnia inutilia ſunt ea teſtamenta, quæ ab initio iure facta, per capitis diminutionem irrita facta ſunt. nam ſi ſeptem teſtium ſignis ſignata ſunt, poteſt ſcriptus hæres ſecundum tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem agnoſcere: ſi *b* modo defunctus, & ciuis Romanus, & ſuæ poteſtatis mortis tempore fuerit, Nam ſi ideo irritum factum ſit teſtamentum, quia ciuitatem, uel etiam libertatem teſtator amiſit, aut quia in adoptionem ſe dedit, & mortis tempore in adoptiui patris poteſtate ſit, non pōt ſcriptus hæres ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere.

a Non tamen. *Limitatio ſubiicitur ad præcedentem §. 1. Nam quod dictum eſt, teſtamentum iure factū per capitis diminutionē irritum fieri, nō procedit, ſi teſtator tempore mortis priſtinum ſuum ſtatū recuperauerit, & uetus illud ſuum teſtamentum aliqua uoluntatē ſua (puta in codicillis) adprobauerit & agnouerit. Tunc. n. illud iure Prætorio reconualeſcit, & hæres in eo ſcriptus quamuis iure ciuili hæreditatē adire nequeat, bonorum tamen poſſeſſionē ſecūdū tabulas teſtamenti beneficio Prætoris petet.* [a] *Sic ergò tametſi inſtitutus iure ciuili non poſſit eſſe hæres, cū eo iure extinctū fuerit teſtamētū, & irritū factū: 2 ſuccedet tamē beneficio Prætoris, æquitate ita ſuadēte, quā Prætor ſemp præ oculis habet,* [b] *3 Quod aūt dixi, teſtamētum irritum nō aliter cōualidari, niſi teſtator aliquo indicio nouam uoluntatē retineat: tum obtinet, quando ſit mutatio ſtatus teſtatoris uoluntaria, ut quia ſe in arrogationem dederit. Si autem fuit mutatio neceſſaria, ut quia teſtator poſt factum teſtamentum paſſus ſit maximam uel mediam capitis diminutionem, tum ſi mortis tēpore à Principe reſtitutum ſe reperiat, ipſo Iure recōualeſcit teſtamētū prius factum abſq; declaratione.* [c] *Diuerſitatis rationem ex Bar.* [d] *hanc adfert Angelus, quia quando inuitus quis mutat ſtatum, non præſumitur mutare uoluntatem. Secus ſi uolens.* [e] *Vnde ſi quis in arrogationem ſe dedit,*

a l. Si quis filio §. irritum. hoc titu.
b d. l. ſi quis. §. quatenus.
c d. l. ſi quis. §. eius qui deportatur.
d d. l. ſi quis. §. & ſi quis.
e d. §. quatenus io fin.
f l. §. 1. ſi quis planè. de leg. 3.
g l. qui ex liberis. § planè. de ſecundis tab.
h l. fin §. final. C. de. ſent paſſ.
i §. ſupr. quib. mo. ius pat. pot. ſolu.
k l. 2. C. de ſenten. paſſ.
l l. pen § teſtamento. de ſecundum tab.
m l. conficiuntur. §. ſi quis poſt factū. de Cod.
n l. 1. §. ſed ſi filius de ſecund. tabul.
o d. l. ſi quis. § final.
p §. pen. uerſ. denique. ſup. de milit. teſt.
q d. l. qui ex liberis §. planè.
r Exempla ſunt in gl. uerbi. diminutus.
ſ l. 1. de iniuſto rupto. & Inſ. de hęr. ab inteſtato. in prin.

a l. qui ex liberis §. teſt. de bon. poſſ. ſecund. tab.
b l. quod ſi Epheſ. §. fin. de eo quod certo loco.
c l. ſi quis exhæred. § penu. ibi. Barto. De inoff. teſta.
d l. ſi quis filio. §. penul. hoc tit.
e l. fideicommiſſa. §. ſi rem. de leg. 3.

ſit, uoluntate mutaſſe cenſetur, & ſic teſtamentum: aliud eſt, quando deportatur, uel capitur ab hoſtib. quia tunc nolens uolens cogitur ſtatum commutare. 4 Nec obſtat, quod ſequenti.f §. ſubjcit Imperator, ex ſimplici uoluntatis mutatione etiam uerbis declarata nō reuocari teſtamentum: quoniam id eo caſu procedit, quādo quis vellet ſe fundare in ſimplici mentis mutatione, circa id lege non aliter diſponente. Sed in noſtro caſu eſt lex ipſa, quæ diſpouit propter coniecturatam mentem hominis. Ideò non mirum ſi reſultet mutatio voluntatis, cùm circa hoc lex ſuam introduxerit præſumptionem.

f §. Ex eo autem infra eod.

b Si modo defunctus.] *Nam, vt Theophilus ait, Prætor duo tempora inquirit, nempe facti teſtamenti, & mortis teſtatoris, & ſi quidem utroq; tempore inuenerit teſtamenti factionem habuiſſe, teſtamentum tuetur, nihil curioſius de medio tempore laborans, ſiue libertatem teſtator, ſiue ciuitatem amiſit. 5 Ex quib. apparet, etiam prædicta omnia procedere, ſi teſtamentum à principio iuſtum ac perfectum fuit; ſecus, quādo ab initio non ualuit ob defectum teſtantis, tunc etiam impedimento ceſſante, & ex noua uoluntate non conualidatur, ut Bar.g tradidit: ſubſidens etiam, hanc nouæ uoluntatis probationem, per quinque teſtes conſtare debere: quod Ang. Porcius, & alij communiter.*

g In l.1. §. 1. de legat.

§. Ex eo autem.

1 *Dubitandi cauſa in hoc §.*
2 *Ratio decidendi.*
3 *Teſtamenta non temerè reſcindenda.*
4 *Nec ſeptem teſtium aſſertioni, contra teſtamentum credendum: fallit, ut nu. 5.*
6 *Quando utiliter teſtamentum mutatur.*
7 *Teſtamentum perfectum non tollitur per imperfectum: fallit, ut nu. 8.*

Ex eo autem ſolo non poteſt infirmari teſtamētum: quod poſtea teſtator id *a* noluerit ualere, uſque adeò, ut etſi quis poſt factum prius teſtamentum poſterius facere cœperit, & aut *b* mortalitate præuentus, aut quia eum eius rei pœnitet, id non perfecerit: Diui Pertinacis oratione cautum ſit, ne aliàs tabulæ priores iure factæ, irritæ fiant, *c* niſi ſequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint. nam imperfectum teſtamentum ſine dubio nullum eſt.

a Noluerit ualere. 1 *Si teſtator, qui fecit iuſtum teſtamentum, poſtea tractu temporis ſimpliciter dixerit, ſe nolle id ualere: videbatur per hoc teſtamentum infirmari, ad inſtar legatorum, quæ etiam nuda uolūtate per expreſſam ademptionem reuocantur.*[a] *2 Hic tamen Imperator contrarium decidit, nempe ſemel iuſtum & ritè confectum teſtamentum, propter nuda & ſimplicia teſtatoris uerba non ſubuerti. Rationem ſubdit Theophilus, quia quæ iure confecta ſunt, iure etiam tolli perimiq; debent. Et hic de inſtitutionis totius teſtamenti infirmatione loquimur, quæ nudis uerbis exiſtere nequit. Neque.n. temerè teſtamenta reſcindi debent: 3 alioqui facilè legitimi heredes, id eſt, ab inteſtato ſuccedentes ſubornarent aliquos, qui aſſererent teſtamentum à teſtatore reuocatum eſſe.*[b] *4 Quinimò receptum eſt, ne ſeptem quidem teſtium contra teſtamētū aſſertioni credendum*[c] *eſſe. 5 niſi poſtea à tempore conditi teſtamenti decennium fuerit elapſum*[d] *uel niſi addidiſſe teſtatorem liqueat, ideò ſe priorem uoluntatem mutaſſe, quo inteſtato decederet:*[e] *tum enim per aditionem eorum, qui ab inteſtato ſucceſſuri ſunt, confirmatur prioris uoluntatis mutatio, quæ tamen ipſum non paſſim caret*[f] *pugna, licet id quod dixi, frequentius receptum ſit. Cæterùm ſi aliquo facto prioris conſilii mutationem demonſtrante adparet, teſtatorem uoluiſſe prius teſtamentum impugnare, puta quia illud deleat, incidat, cancellet, uel ſigilla reuellat, quin per hoc reddatur inutile, ſine controuerſia eſt. Maiorem enim facta, quàm uerba uim habent. Hoc tamen non conuenit teſtamentis nuncupatiuis, quæ ex uerbis & uoce ſubſtantiam capiunt,*[g] *permanentq; nihilominus diſcerptis ſcripturis. Et illic rurſus diſtingui ſolent, conſultòne ſint tabulæ cancellatæ, an inconſultò, à teſtatore uel ab alio:*[h] *quod quia ubertim Faber & Aretinus explicant, hic prætereundum duxi.*

b Mortalitate. *Id eſt, morte, in qua ſignificatione hac uoce etiam*[i] *alij autores utuntur.*

c Niſi frequentes. *Idq; propter iuris regulam:*[k] non præſtat impedimentum, quod de iure non ſortitur effectum. *7 Atq; inde diſcis, teſtamentum primum perfectum, non tolli per ſecundum imperfectum. Aetiologia eſt, quoniam nihil actum uidetur, dum aliquid ex his, quæ ad actus ſubſtantiam pertinent, ſupereſt agendum.*[l] *Et prædicta procedunt, etiamſi ſpeciali clauſula priori teſtamento derogatum uideatur, aut clauſula codicillaris adiecta ſit.*[m] *8 Nec fortè uel iure militari factum ſit teſtamentum, uel in eo ſcriptus hæres, qui ab inteſtato*[n] *ſuccederet, uel denique niſi ipſius teſtatoris iudicio unuſquiſpiam ex ſcriptis hæredibus uoluntatis ſuæ declaretur.*

a l. Etſi transfer. l. de adimend. leg. l. ſideicōmiſſum. C. de fideicomm.
b Argumento. §. Planè. ſup. de inoff. teſtam.
c Ang. hic.
d l. Sancimus. C. de teſtam.
e l. 1. §. ſi hæres. ſi tab. teſt. nullæ extab.
f Vt not. Alex. in l. ſi ita ſcriptum. §. ſi regula. de liberis & poſthu.
g §. ſi. ſupr. de teſta. ordinandis.
h Vide pulchrè Bar. in l. ſi iure. de legat. 3.
i Sueton. in fi. Claudii. & l. pen. de ui & ui ar.
k c. non præſtat. de regul. iur. in 6.
l l. pen. in fi. C. De his qb. ut indig. c. 1. in fi. cum gl. in med de tenue.
m Bar. d. l. ſi iure. in fin.
n l. 2. de iniuſt. rupto. teſta.
o l. Hæreditas. C. de his quib. ut indign. ibi gloſſ. in uerb. petipoter.

§. Eadem oratione.

1 *Orationes in Iure noſtro quæ dicantur.*

2 *De oratione Pertinacis Imperatoris.*
3.4 *Princeps non poteſt ratione litis hæres inſtitui, ſecus eſt in priuato.*
5 *Princeps quomodo ſit ſolutus legibus.*

a Eadem *b* oratione expreſſit, non admiſſurum ſe hæreditatem eius, qui *c* litis cauſa principem *d* reliquerit hæredem: neque *e* tabulas non legitimè factas, in quibus ipſe ob eam cauſam hæres inſtitutus erat, probaturum: neq; ex nuda uoce hæredis nomen admiſſurum, neque ex ulla ſcriptura, cui iuris autoritas deſit: aliquid adepturum. Secundum hoc Diui Seuerus & Antoninus ſæpiſſime reſcripſerunt. *f* Licet enim (inquiunt) legibus ſoluti ſimus, attamen legibus uiuimus.

a Eadem ratione. *Diui Pertinacis, qui boni & æqui obſeruantiſſimus fuit, plurimasq; honeſtiſſimas leges (cū trimeſtri uix tēpore imperaſſet) promulgauit.* 1 *Porrò* orationes *in iure noſtro dicuntur, quæ ab ipſis principib. in ſenatu habentur, cùm ipſi ſcilicet explicatis totius rei circunſtantijs, quid iuſtum, utile, ac honeſtum Reip. ſit, oſtendunt. Senatumq; rogant, an ſic conſtituere placeat. Si ergo & Diuus Pertinax ea, quæ hic referūtur, ad Senatū retulit ſua oratione. Talis extat oratio, uel pars potius orationis imperatoris Seueri.*[a] *Citātur & Diui Marci* orationes de alimentis,[b] de fugitiuorum requiſitione,[c] de bonis[d] maternis. *Itē Imperatoris Antonini,*[e] *nec nō Imperatoris Adriani,*[f] *de petitione hereditatis: & ſi quæ ſunt alia.*

b Oratione. § 2. *Huius D. Pertinacis orationis meminit & Capitolinus in eius uita, cuius lubet uerba adſcribere. Legem (inquit) tulit, ut teſtamenta priora nō prius eſſent irrita, quàm alia perfecta*[g] *eſſent, neve ob hoc Fiſcus aliquando ſuccederet. Ipſeq; profeſſus eſt, nullius ſe aditurum hæreditatem: quæ aut adulatione alicuius delata eſſet, aut lite perplexa,*[h] *ut legitimi hæredes & neceſſarij priuarentur, addiditq; Senatuſconſulto hæc uerba,* Sãctius eſt, P.C. inopem Rempublicam obtinere, quàm ad diuitiarum cumulum per diſcriminum atque dedecorum ueſtigia peruenire. *Hæc Capitolinus.*

c Qui litis cauſa. 3 *Hinc regulam colligūt prohibitoriam,* quod nemo debeat principem ratione litis quam habet cum alio hæredem inſtituere. *Etenim planè inuidioſum & periniquum foret, calumniæ facultatem ex principali Maieſtate*[i] *capere.* 4 *Priuatum tamen ex re controuerſa hæredem inſtituere licet, nec eo nomine locum habebit edictum de alienatione mutandi iudicij*[k] *cauſa facta.*

d Reliq. hæred. *In ſolenni ac legitimo teſtamento.*

e Neque tabulas. *Amplificatio eſt priorum, quod etiam Princeps, ſicut quilibet alius priuatus, ex teſtamento minus ſolenni & imperfecto hæres inſtitutus, nunquam poſsit hæreditatē adire, non obſtāte quod Princeps dicatur legibus ſolutus*[l] *eſſe.*

f Licet enim. 5 *Sic & alibi*[m] *legimus:* digna uox eſt maieſtate regnantis, legibus alligatum ſe principem profiteri. *Et Paulus.*[n] Ex imperfecto, *inquit,* teſtamento, legata & fideicommiſſa Imperatorē capere uerecundum eſt: decet enim tantæ maieſtatis eas ſeruare leges, quibus ipſe ſolutus eſſe uidetur. *Diuus Alexander,*[o] ex imperfecto teſtamento nec Imperatorem uendicare poſſe, ſæpe conſtitutum eſt. *Vtroq; uerò elegantius Papinianus,* Nam quæ facta (*inquit*) lædunt pietatem, æſtimationem, uerecundiam noſtram, nec facere nos poſſe credendum eſt. *Rurſus idem Alexander:*[p] Nihil tam proprium Imperij eſt, quàm legibus uiuere. *Hæc & conſimilia Iura verè diuina, Principibus noſtris inculcāda eſſent potius, quàm illa adulatorum uox,* Quod principi placuit, legis habet vigorem.

a l. 1. de reb. eorum qui ſub tut. ſunt non alie.
b l. cum hi ff. de trāſactionib.
c l. Diuus. de ſeruis fugitiuis.
d l. pen. Ad tertyll.
e l. eum hic ſtatus. De donat. inter uirum & uxo.
f l. Si & rem. §. illud de petit. hæred.
g Hæc orationis pars ad præcedētem § pertinet.
h Vt in hoc §.
i l. pen. de hæred. inſtit.
k l. Ex hoc edicto. §. 2. de alienatione iudicij mut. cauſa facta.
l Princeps. De legi.
m l. Digna uox. C. de legib.
n l. Ex imperfecto. De leg. 3.
o l. Ex imperfecto. C. de teſt.
p l. Ex imperfecto. C. de teſt.

De inofficioſo teſtamento. tit. XVIIJ.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Teſtamentum inofficioſum quod dicatur.*
3 *Natura liberis defertur ſucceſsio paterna.*
4 *An parentibus viciſsim liberorum debeatur hæreditas.*
5 *Querela inofficioſi teſtamenti quid.*
6 *Officij ſignificatio.*

T*itulo* 1 *ſuperiore dictum eſt, quomodo teſtamentum iure factum infirmetur ipſo iure, ſine facto hominis. Sed quia ſæpè fit, quod teſtator firmum & ſolenne poſſe ſe relinquat teſtamentum, tamen in eo ſine cauſa aut exhæredet aliquem, quem tenebatur inſtituere, aut tacitè & nulla ipſius facta mentione prætereat, Ideò congruo loco ſequitur de* inofficioſi teſtamenti quere*la, qua tales exhæredati uel præteriti petunt officio iudicis implorato, eiuſmodi teſtamentum tanquam iniuſtum declarari & reſcindi.* 2 *Eſt autem* inofficioſum teſtamentum, *quod contra pietatis officium factum eſt:* 3 *cùm ratio naturalis uelut lex quædam tacita liberis paren-*

tum

tum ſuorum hæreditatem adijciat, ad debitam ſucceſſionem uocando.[a] *4 Quemadmodum & pari pietatis obſequio, parentibus hæreditas liberorum debetur, ſi contingat ipſos ſine hæredibus deſcẽdentib. & proximiorib. decedere. Parentes enim & liberi ſibi ipſis mutuum debent officium,* [b] *ac pietatem: quare etiã in teſtamentis ſe mutuo obligantur inſtituere, quæ inſtitutio ſi fuerit omiſſa, competit præterito uel iniuſtè exhæredato querela inofficioſi teſtamenti. 5 Eſt igitur* querela inofficioſi teſtamenti, *ſubſidiarium* [c] *remedium, quo petit quis, vt Iudex teſtamentum reſcindat ex officio ſuo, quaſi contra pietatis officium conſcriptum.* [d] *6 Sic enim* officium *inter alia ſignificat pietatem illam, quam ſanguine nobis & neceſſitudine cõiunctis natura debemus. Poteſt etiam ſimul inſtitui* querela inofficioſi, & petitio hæreditatis. [e] *ut ſcilicet teſtamento inofficioſo per ſententiam iudicis reſciſſo hæreditas reſtituatur, ab inſtituto hærede ipſi filio. Quæ copulatio actionum compendioſa eſt: quanquam & ſeorſim accuſari teſtamentum poteſt, & deinde peti, uel repudiari* [f] *hæreditas.*

a l. cum ratio. De bonis dãnato. l. ſcripto. Vnde lib.
b l. 1. De obſeq. a liber. & libert.
c §. Tam autem infra eo. l. nihil intereſt Hoc tit.
d l. 2 de inoff. teſta.
e Not. in l. qui de inoff. d. tit. & l. 5. C. eod.
f l. Nam & his dicto tit.

Princip. tit.

1 *Querela inofficioſi quare introducta.*
2 *Omnibus liberis querela inofficioſi competit.*
3 *Querela adita demum hæreditate datur.*
3.5 *Et ad eam proponendam quinquennium præſtituitur, hodie etiam non præparata tranſmittitur.*
6.7 *An & quando hodie querela inofficioſi agatur.*
8 *Color dementiæ an hodie prætendi poſſit, vt olim.*
9 *Parentibus querela inofficioſi conceditur contra liberos.*
10 *Pater querelam & contra tabulas ſimul habet.*
11.12 *Fratres & ſorores an querelam habeant.*
13 *Tres cauſæ ob quas turpis perſona fratri præfertur.*

QVia *a* plerunq; parentes ſine cauſa liberos ſuos exhæredant, uel omittunt: inductum eſt, *b* ut de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui queruntur, aut iniquè ſe exhæredatos, aut iniquè præteritos: *c* hoc colore, quaſi non ſanæ mentis fuerint, cum teſtamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, nõ quaſi uerè furioſus ſit, ſed *d* rectè quidem fecerit teſtamentum, non tamen *e* ex officio pietatis. Nam ſi uerè furioſus ſit, *f* nullum teſtamentum eſt. Non autem liberis tantum permiſſum eſt teſtamentum parentum inofficioſum accuſare, uerùm etiam *g* liberorum parentib. *h* Soror autem & frater, turpib. perſonis ſcriptis hæredibus, ex ſacris conſtitutionibus prælati ſunt. Non ergo contra omnes hæredes agere poſſunt. Vltra fratres igitur & ſorores cognati nullo modo aut agere poſſunt, aut *k* agentes vincere.

a Quia. 1 *Exponit mox a principio huius tituli Imperator quæ fuerit* querelæ inofficioſi teſtamenti *introducendæ occaſio, nempe iniuria parentũ erga liberos: qui plerũq; ſine cã eos uel exhæredãt, uel prætereunt, nouercalib. delinimentis inſtigationibusve*[a] *corrupti. Deinde ſubnectit, quib. teſtamentum uelut inofficioſum dicere atq; impugnare permiſſum ſit. 2 Et primum competit omnib. liberis utriuſq; ſexus naturalib. & legitimis, item legitimis tantum, ſiue de paterno ſiue materno teſtõ, in quo dicant, ſe inofficioſe exhæredatos, uel præteritos agant.*[b] *Sed & poſthumis agere contra parentum teſtamenta licet: quia liberorum appellatio omnib. deſcendentib. conuenit,*[c] *etiam naſcituris. 3 Non tamen agũt liberi, niſi adita prius hæreditate: antea enim eſt, cõtra quem agãt, qui ve iudicium defuncti defendant. 4 Ad querelam autem proponendam quinquennium præſtitutum eſt continuum, a tempore aditæ hæreditatis cõputãdum, quod etiã ignoranti currit.*[d] *Quod ſi ſcriptus hæres nimis differat* aditionem, officium iudicis *inuocari poteſt, ut conſtituatur certum tempus, intra quod adeat hæreditatem: quo elapſo cogetur ad adeundum, aut prorſus repelletur.*[e] *Quanquam autem iure ueteri, ſi non erat præparatus per filium, ceſſabat filio*[f] *mortuo. 5 Hodie tamen ad ſuos tranſmittitur, etiam non præparata.*[g] *Dicitur* præparari *per comminationem, denũciationem, libelli dationem. & ſi bonorum poſſeſſio gratia litis agnoſcendæ poſtulata fuerit.*[h]

b Vt de inofficioſo. 6 *Sed an etiam hodie* querela inofficioſi teſtamenti *ſit neceſſaria, dubitatũ eſt: cum iure Nouellarum tam curioſe proſpectum ſit liberis inſtituendis, nec ſine legitima cã exhæredandis. Nam aut iuſtè exhæredantur liberi: & fruſtra tentabunt accuſationem teſtamenti, aut inique exhæredati ſunt, uel præteriti: & teſtamentum ipſo iure corruit,*[i] *nec reſciſſione opus eſt. Qua ratione Martinus,* querelam inofficioſi teſtamenti *inter aſcendentes & deſcendentes penitus hodie ceſſare dixit. 7 Alij*[k] *verò communiori ſententia diſtinguunt. Aliàs enim parentes in teſtamento ſuo exhæredãt liberos nulla adiecta legitima cauſa: aut prætereunt eos, nulla planè facta eorum mentione, & hoc caſu teſtamẽtum nõ ſubſiſtit.*[l] *Aliàs exhæredantur liberi inſerta legitima & uera cauſa, quã hæres inſtitutus probare põt: & tum quid profuerit fruſtra accuſare teſtamentum, quod tandem nõ ſint expugnaturi? Aliàs deniq; exhæredatio ſit legitima cauſa inſerta, quam tamen liberi bona conſcientia negare poſſunt, quoniam uera non eſt, nec poteſt ab inſtituto hærede probari. In hac ſpecie neceſſe erit filio exhæredato* querelam *inofficioſi inſtituere, hæresq; ſcriptus tenebitur probare cauſam inſertam, quod ſi non feceris, teſtamentũ reſcindetur. Quem*

a l. 3. & 4. de inoff. teſt.
b l. Nã & his. hoc tit. §. Tam autẽ, infra eod.
c l. liberorum. de verb. ſign. Bart. l. Si quis in rem, de legat. 3.
d l. Si quis filium. in fine. ubi Iaſ. & l. Scimus §. illud, & §. pe. C. eo. tit.
e d. l. Scimus. §. ult. C. eo. tit.
f l. Pohumus. §. fin. cum. l. ſeq. eod. tit.
g d. l. Sancimus. §. vlt.
h d. l. poſth. in fi. & l. Papin. §. 1. hoc tit.
i l. 1. in fin. de iniuſto rupto. &c.
k Dd. l. nam etſi his, in fi. Hoc titu & Auth. ex cauſa. C. de liberis præteritis. Bar. & Li. de teſt.
l l. ult. C. de liber. præteritis.

admodum, & tum opus eſt Querela, *cum frater teſtamentum fratris, in quo turpis hæres ſit inſtitutus, ex pugnare noluerit.*

c Hoc colore. *Hoc prætextu, ſiue titulo, vt Marcellus* [m] *appellare videtur. Eſt autẽ hic locus ex Martiano* [n] *deſcriptus.* 8 *Ex quo diſcere oportet, Querelæ inofficioſi eum colorem fuiſſe quaſi non ſanæ mentis teſtator fuerit, cum teſtamentum ordinaret. Hodie tamen Bartolus eũ colorẽ non amplius prætẽdi putat, cùm (ut paulò ante dictũ eſt) non aliter Querela competat, quàm ſi legitima cauſa ſit inſerta: quod quidẽ cum ſit obſeruatum, demens videri non poteſt teſtator, ſed probè ſapiens: quippe qui ſecũdum legũ præſcriptum uoluntatem ſuam* [o] *ordinauit. Contrà Fulgoſius* [p] *adhuc priſcum illum colorem demẽtiæ prætẽdi cẽſet aduerſus parentem, qui filio falſam cauſam exhæredationis in teſtamento obijcit, cui accedo, ea potiſſimũ* [q] *ratione: quia ſi non probatur cauſa teſtamento inſerta, falſa ſanè præſumitur: ſi falſa eſt, contra officium pietatis feciſſe patrem conſtat, quia ex falſa cauſa filium exhæredem ſcripſerit.* [r] *Porrò nõ diſcernere, quid ſit officij paterni, propè furioſi eſſe uidetur. Huc accedit, quod illam dementiæ fictionem ſublatam eſſe à Iuſtiniano nuſpiam legitur, quare eam permanere dicemus: præſertim cum legum correctio ubiq; ſit euitanda.* [ſ] *Hunc tamen furoris colorem ex noua lege* [t] *ad inſtitutionem reſtrictum eſſe non negarim, quaſi cætera teſtamenti capitula lex a ſano facta iudicet.*

d Recte. *Quoad ſolemnitates iuris ciuilis.*

e Ex officio pietatis. *Qui ſanguinis ex ſe procreati, & pietatis obliuiſcitur, & liberis ſine cauſa inuidet bona à Deo ſibi donata, contra naturam, iuxta illud Apoſtoli.* Si filius, ergo hæres, *Imò uiuo quoq; patre filius quodammodo dominus exiſtimatur.* [u]

f Nullũ teſtament. *Sicq; reſciſſione nihil opus habet: quia qđ eſt innalidũ, & nullũ, nõ dicitur reſcindi.* [x]

g Liberorum parentib. 9 *Secundò conceditur parentib. utriuſq; ſexus, ſi à liberis exhæredes fiant, aut tacitè prætereantur, de inofficioſo diſputare.* [y] *Quamuis. n. parentib. hæreditas liberorum non debetur, propter uotum parentum, & naturalem erga filios charitatem: attamen ſi turbatus mortalitatis ordo fuerit, ſic quòd liberi ante parentes ſine hæredib. deſcendentib. & proximiorib. decedant, non minus parentibus quàm liberis piè relinqui debet: ut Papinianus* [z] *inquit. Sed hic rurſus tum locus erit Querelæ hodie, ſi cauſa exhæredationi annexa ſit, & in eius probatione deficiat ſcriptus hæres. Nam ſi parentes uel prætereantur à liberis, uel ſine cauſa exhæredentur, teſtamentum ipſo iure non ualet,* [a] *ut & ſuprà diximus. Excipiuntur tamen bona caſtrenſia, uel quaſi caſtrenſia, quæ huic querelæ non* [b] *ſubiacent.* 10 *Porrò quòd nonnulli dubitant, an præterita Querela inofficioſi detur, cùm ordinarium habeat remedium bonorum poſſeſſionis contra filij* [b] *teſtamentum: hoc omnino uanum* [d] *eſſe Viglius demonſtrat. Etſi enim pater habeat ex emancipatione bonorum poſſeſſionem contra tabulas: id tamen non debet tollere uſum melioris iuris, videlicet querelæ inofficioſi: quæ non modò certam partem, ut illa bonorum poſſeſſio, ſed & totam hæreditem euincit:* [e] *matriq; etiam competit alio nomine, nẽpè quia pater* [f] *eſt, quàm illa bonorum poſſeſſio, quæ propter emancipationem datur.*

h Soror autẽ. 11 *Tertiò datur Querela inofficioſi fratrib. & ſororib. ſi tamen* germani, *id eſt, ex utroque parente prognati ſint, uel certè eundem patrem habuerint, qui* conſanguinei *dicuntur. Vterini. n. fratres, qui eandem matrem, & diuerſos patres habuerunt, item & fratrem filij, licet fratrib. ipſis in ſucceſſione ab inteſtato hodie æquentur,* [g] *& unà cum patruis admittantur, Querelæ beneficiũ non habẽt, nel. uſq; fecerint, ſi ſe ſumptib. inanib. non uexent.* [h] 12 *Neq; tamen aliter fratres & ſorores de inofficioſo teſtamento diſputare poſſunt, quàm cum in teſtamento fraterno turpis perſona fuerit inſtituta. Turpes autem perſonas cenſere oportet ex Pandectarum titulo:* De his qui notantur infamia. *Omnes enim iuris aut facti infamia laborantes,* [i] *turpes ſunt. Quib. nonnulli vſurarios etiam addunt. Quod & ſi frater turpis ſit, non dabitur illi querela contra teſtamentum fratris turpem perſonam inſtituentis:* [k] *quia nil Iudæus Iudæo, nil Catilina Cethego. Cùm ergo fratres de inofficioſo agere non poſſint, niſi turpib. perſonis inſtitutis, conſequitur inter ipſos non opus eſſe exhæredatione, ut quorum præteritio non infirmet teſtamentum.*

i Ex ſacris conſti. *Nempè Conſtantini* [l] *Imperatoris: quod procedit, etiamſi quid eis in fratris teſtamẽto relictum* [m] *ſit.* 13 *Sunt tamen tres cauſæ, ob quas frater à fratre aut ſorore exhæredari, etiam turpi perſona inſtituta,* [n] *poteſt: puta ſi per inſidias fratri mortem intentarit, aut criminalem illi accuſationem dictauerit, aut uniuerſa eũ ſubſtãtia exuere ſtuduerit. Hæ tamen cauſæ ab inteſtato nihil nocent fratri ſucceſſuro.* [o] *Sanè I[…]ſtinianus tantùm hic de ſucceſſione ex teſtamento agit. Cæterùm in ſucceſſione legitima nõ minus tributu[…] fratri quam parentibus: nam iure Nouellarũ ab inteſtato fratres cum parentib.* [p] *ſuccedunt, atq; etiam fratrũ filij cum patruis.* [q] *Vnde conſequens eſt, cùm parentes fratresq; propoſita inofficioſi querela reſciderint teſtamentum, & rem reduxerint ad cauſam inteſtati, id prodeſſet fratrib. fratrumq; filijs, ut ſimul tanquam ab inteſtato ſuccedant.* [r] *omnino enim tum inteſtatus uidetur* [ſ] *defunctus.*

k Aut agentes vincere, *Obſtat enim ipſis exceptio,* iſtius Iuris exercitium ad eos nihil attinere: [t] *quæ tamen exceptio, ſi non fuerit oppoſita, uiceritq; cognatus, & ſibi & alijs ab inteſtato uenturis prodeſſe ualebit: licet extraneo nihil proſit* [u] *ſua victoria.*

§. Tam autem.

1 *Legitimi tantum inofficioſi querelam habent.*

2 Quid

m In l. Sulpit. de donat. inter uirum & uxor.
n l. Hoc colore. de inoff. teſta.
o Bart. in l. Titia. de inoff. teſt. & l. de iure codicill.
p in d. Auth. ex cã.
q Vigl. hic latè.
r l. 3. & l. 5. Hoc ti.
ſ l. Sancimus. C. de teſt.
t l. præcipimus. C. de appell.
v §. Sui autem. inſt. tit. prox. ſequ.
x l. Nam etſi. De inoff. rup. teſt.
y hic. & l. 1. eod.
z l. tam etſi. hoc ipſo tit.

a facit. §. ſancimus itaq; Nouell. ut eum de ap. cogn.
b l. ult. C. hoc titul. dix. §. illis aut a. ſup. de mil. teſt.
c ff. Si quis a parentib. ma. fuerit. l. j. uide Dd. in l. pater filium. hoc ti.
d hic. nu. 5. & 6.
e d. l. pater filium.
f d. l. 1 § liberos. Si quis a pa. manumiſſ.
g Auth. ceſſante. C. de legit. hæredib.
h l. fratres. C. de inoff. teſte. l. 1. ff. eo.
i Fab. hic gl. l. nullam. C. ex quibus cauſ. infa. irroget.
k l. in arenam. ibi. Dd. C. Hoc titul. facit. l. quoniam. C. de hæred.
l d. l. fratres.
m l. Pamoonius Si a parente quis ma.
n § ingratitudinẽ. Nouell. de oupt.
o l. cognatis. Vnde cognito. 2. & Dd. in d. l. fratres.
p Auth. defuncto. C. ad Tertyll.
q d. Auth. Ceſſante.
r Fab. & Angel. hic licet Vig. dubitet
ſ l. poſthumus § Si quis ex his. hoc tit.
t l. fratres uel ſorores. C. eo. ti.
v d. § ſi quis. ex his. & ibi. Dd.

2 *Quid de naturalibus tantum.*
3 *Querela inofficioſi eſt remedium ſubſidiarium.*
4 *An & poſthumis querela inofficioſi detur.*

Tam *a* autem naturales liberi, quàm ſecundum noſtræ conſtitutionis diuiſionem adoptati, ita demũ de inofficioſo agere nõ poſſunt, ſi nullo alio *b* iure, ad defuncti bona venire poſſint. Nam qui ad hæreditatem totam, uel partem eius alio iure ueniunt, de inofficioſo agere nõ poſſunt. Poſthumi *c* quoque qui nullo alio iure uenire poſſunt, de inofficioſo agere poſſunt.

a Tam autem nat. *Amplificatio eſt ad principium huius tituli, annexum habens temperamentum:* 2 *Neq; enim ſolũ naturales & legitimi filij, ex iuſtis ſ. nuptiis progeniti, ſed & legitimi tantùm de inofficioſo patris teſtõ agere poſſũt. quod de his accipiẽdum eſt, qui ab auo paterno maternoué adoptati* [a] *ſunt. Accurſius adoptatos & pro arrogatis hic exponit, quaſi & hi querelam inofficioſi habeant. cùm tamen alio ipſis remedio conſulatur. Habent. n. quartam ex conſtõne* [b] *diui Pii Imperatoris.* 2 *Naturales uerò tantũ contra patris teſtamentum querelæ beneficio carent, contra matris uerò non carent. Ait. n.* [c] *Vlpianus,* De inofficioſo teſtamento matris ſpurii quoq; filii dicere poſſunt, *Diuerſi iuris ea eſt ratio, quia cùm talis filius demonſtrare patrem nequeat, noluit lex eũ contra patris uoluntatem ſuccedere: ad querelã ergo inofficioſi eum non admiſit. Sed cum mater ſemper ſit certa,* [d] *aliter in ea lex* [e] *diſpoſuit. Si tamẽ ex tali coitu qui accuſari poſſet prognati ſint, denegabitur illis etiam contra matris teſtamentum* [f] *querela.*

b Si nullo alio iure. *Limitatio eſt præmiſſi dicti:* 3 *Eatenus enim filij aditum ad querelã habent, quatenus aliàs nullo alio iure ad defuncti bona venire poſſunt: nam ſi alio iuris remedio iuuentur, querelæ locus non erit, propter ueterem iuris regulam, quæ dicit, ei qui communi auxilio & ordinario iure uti poteſt, nõ debere tribui ſubſidiarium & extraordinarium auxilium, præſertim ſi ſit odioſum,* [g] *ut eſt* [h] *querela.*

c Poſthumi. 4 *Alia ampliatio: nedum enim nati iam liberi, ſed etiam naſcituri, id eſt, poſthumi de inofficioſo teſtõ diſputare poſſunt; quod iure ueteri obtinebat, quando expreſſè exhæredabantur, ſecus ſi ſimpliciter in teſtamento fuerant præteriti: tum enim poſthumi agnatione teſtamentum ipſo iure* [i] *rumpebatur. Hodie Nouellarum iure omnino non poteſt exhæredari poſthumus, cùm in eum nulla cadat ingratitudinis cauſa, ut alibi* [k] *annotauimus.*

§. Sed hæc ita.

1 *Olim quando locus fuerit querelæ inofficioſi*
2 *Legitima hodie eſt triens, uel ſemis.*
3.4.7 *Hodie ſi quid relinquitur in teſtamento, agitur ad ſupplementum.*
5.6 *De actione ad ſupplementum, & quandiu duret.*

Sed *a* hæc ita accipienda ſunt, ſi *b* nihil eis penitus à teſtatoribus teſtamento relictũ eſt, quod noſtra *c* conſtitutio ad *d* verecundiam naturæ introduxit. Sin uerò quantacũque pars hæreditatis vel res eis fuerit relicta; de inofficioſo querela quieſcente, id quod *e* eis deeſt, uſq; ad quartam legitimę partis repleatur, *f* licet non *g* fuerit adiectum, boni uiri arbitratu debere eam compleri.

a Sed hæc. *Quæ ſcilicet dicta ſunt hactenus de liberis & parentib. querela inofficioſi agentib. de his enim tantùm agit Iuſtiniani conſtitutio, cuius tex. hic meminit.*

b Si nihil eis. 1 *Iure tamen Pãdectarum cõpetebat liberis querela inofficioſi non modò exhæredatis, vel planè præteritis: ſed etiam cùm aliquid eis in teſtamento parentum, minus tamen legitima relinqueretur. Legitima autem erat quarta pars eius, quã quiſq; ab inteſtato erat habiturus.* [a] 2 *Hodie verò eſt triẽs uel ſemis ſecũdũ numerum liberorum. Nam ſi quatuor ſunt liberi, uel pauciores, ex bonis defuncti tertia pars: ſi uerò quinque ſint, aut numero plures, tunc bonorum dimidium in legitimam debetur, ex æquo inter eos qui capaces ſunt, facta diuiſione.* [b]

c Noſtra conſtitutio. *Quæ lib. 6. Cod.* [c] *extat.*

d Ad uerecundiam naturæ introduxit. 3 *Etſi enim parentes impiè filios prætereunt, filij tamẽ nõ poſſũt non impudenter uideri parentũ cõuellere* [d] *iudicia. Sanè laudatur à Valerio Maximo* [e] *Aphronia probiſſima Ebutiæ filia, quod præterita, teſtamẽtũ matris patiẽtia honorare, quàm iudicio conuellere ſanctius putauit.* 3 *Induxit ergo Iuſtinianus, ut hodie inofficioſi querela ceſſet, ſi uel modicũ aliquid liberis relinquatur, quod legitimam non efficiat: cùm olim (ut dixi) ſi minus legitima relinquebatur, querela competeret.*

e Id quod eis deeſt. 4 *Vel quia ab initio minus fuerit relictum: uel quod relictum erat, ab initio quidem ſufficiebat ad legitimam, ſed poſtea per euictionem, aut per Falcidiam, ſeu alio quocunque modo diminutum* [f] *fuerit. Semper enim hodie, ceſſante Querela, & expugnatione teſtamenti, agendũ eſt ad ſupplemẽtum pro teſtamentis conſeruandis.* 5 *Et hanc vulgò uocant actionem uel* ſupplementum legitimæ.

a l. cum in adoptiuis. C. de adopt. §. ſed hodie ſup. eod.
b l. Si arrogator. ſu pr. de adoptionibus. l. Papin. §. ſi quis impubes. ff. de inoff. teſt. & §. cum antẽ impubes. ubi dixi. ſup. de adop.
c l. Si ſuſpect. §. 1. Hoc tit.
d l. quia certa. De in ius uocando.
e Ita uidetur ſenſiſſe gl. uerbi admi. in §. nouiſſ infr. ad Orphitia.
f De quo in §. Si aduerſus. ſup. de nupt.
g l. in cauſæ. 2. de minorib.
h l. maximũ uitiũ. c. de libe. præter.
i l. Si quis in ſuo. C. Hoc titul. dixi in §. poſthumi. ſup. de exhær.
k in d. §. poſthum.

a l. Papinianus. § quoniam hoc ti
b Nouell. de trien te & ſemiſſe. § Hæc nos. & Aut. nouiſſima. C. hoc tit.
c l. omnimodo. C. de inoff. teſt.
d Viglius hic.
e lib. 7. c. 8.
f d. l. omnimodo. in princ.

Nec refert hoc iure, vtrum acceperint liberi id quod eis relictum fuerit, an voluerit agnoſcere, donec ſuppleatur.[g] *Imò ſi hæreditati parentum renunciauerint, non tamē à petēdo legitima portione excluduntur, niſi in ſpecie huic legitimæ renunciatum ab eis fuerit, Vel iuſiurandum acceſſerit, quod vim nominatæ renunciationis*[h] *habet.* 6 *Porrò hæc ad* ſupplementum *actio non quinquennio (vt Querela*[i]*) finitur, tametſi id voluit Bartolus,*[k] *ſed triginta annis durat:*[l] *quod tempus omnib. perſonalib. actionib. tributum*[m] *eſt, atque ad hæredem non præparata etiam tranſmittitur.*

g l. Si quando. l. & generaliter. C. eo.
h Nota in d. l. & generaliter. probatur §. hæc autem. cum de appell. cognoſc.
i l. Scimus. §. illud præterea. C. eod.
k in l. Si quis filiū. C. de inoff. teſt.
l Iaſ. d. l. Si quis filium Dec. conſil. 303.
m l. Sicut §. cum notiſſi. C. de præſcri. 30. ann.
n l. Si quando. §. fi. Hoc titu.
o d. l. Si quando. §. generaliter.

f Repleatur. *Ex defuncti ſcilicet parentis hæreditate, idq; damno ſolius hæredis ſcripti: modò ſalua ſit ei ſua illa portio ſupra quam non poteſt grauari, alioqui ad ſupplendam legitimam, aliquid detrahetur etiā legatis.*

g Non fuerit adiectum. 7 *Imò etſi adiectum ſit, ne quid peteretur ſupplementi nomine: quoniam hāc repletionem prohibere teſtator non*[n] *poteſt. Et quanquam aliquis: quod ſibi relictum eſt agnouerit, non ideò tamen ab hoc ſupplementi beneficio*[o] *excluditur.*

§. Si tutor.

1 *Primus caſus huius §.*
2 *Dubitandi ratio decidendiq; adhuc §.*
3 *Tutela eſt munus neceſſarium.*
4 *Adprobatione teſtamenti voluntaria Querela amittitur, neceſſaria non item.*
5 *Secundus caſus in hoc §.*

Si tutor *a* nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex teſtamento patris ſui *b* legatum acceperit, cùm nihil erat ipſi tutori relictum à patre ſuo, nihilominus poterit nomine ſuo de inofficioſo patris teſtamento. *c* Sed ſi econtrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioſo egerit, & ſuperatus eſt, ipſe tutor, quod ſibi in teſtamento eodem legatum relictum eſt, non amittit.

Duo caſus hoc §. explicantur, eandem ferè dubitandi decidendiq; rationē continentes. Videamus priorē. 1 *Habebam ego in poteſtate filium Flaccum, qui pupilli cuiuſdam tutor erat. Moriens ego alium hæredē ſcripſi, & filiū meū exhæredaui: porrò pupillo, cuius is tutor erat, legatum dedi: me defuncto filius meus legatum quod pupillo relictum erat, pupilli nomine exegerat. quo ſoluto volebat poſtea de inofficioſo agere proprio nomine: cùm ſe nihil ex paterna hæreditate habuiſſe diceret, quærebatur, an illi Querela competeret?* 2 *Dubitandi cauſa fuit, quod qui ſemel teſtamentum adprobauerit, non poſſit deinde idem*[a] *impugnare. Ad probauerat autem tutor teſtamentum paternum per acceptionem legati, nomine pupilli ſui. Itaq; à querela præſcriptione ſubmouendus videtur.*[b] *Verùm contrarium hic deciſum eſt, nihilominus tutorē poſſe deinde ſuo nomine de inofficioſo agere. Neq; huic deciſioni obſtat prædicta ratio, quia procedit, quando quis legatum acciperet ſibi ipſi, vel filio ſuo, aut etiam alteri relictum, tāquā aduocatus ſeu procurator ipſius, & ſic nomine uoluntario. tum enim cenſeretur comprobaſſe teſtamentum. Secus eſt, quando quis nomine exegit neceſſario, vt tutorio uel curatorio, quia tum non uidetur teſtamentum confirmaſſe, ſed neceſſitas ipſum excuſat.* 3 *Eſt enim tutela munus, quo quis neceſſitate*[c] *aſtringitur: & officium tutoris eſt nihil prætermittere, unde pupillo commodum*[d] *acquiratur. Vnde dicendum diuerſum Ius eſſe inter aduocatum, ſeu procuratorem, & tutorem: quod ubertim interpretes*[e] *ſuo loco explicant.* 4 *Idem dicendum, adprobatione teſtamenti uoluntaria Querelam inofficioſi amitti neceſſaria non item. Neque excuſare in propoſito aduocatum, quod non ex ſua ſed clientis perſona adprobet, cùm tacitus eius conſenſus ex uoluntario officio colligatur, licet Accurſius*[f] *aduerſari uideatur. Atq; Baldus,*[g] *quod præſtans patrocinium, ut teſtamentum vel donatio inſinuetur, non poſſit deinde caſſationem petere etiam ſuo nomine. Si tamen quis iuſſu magiſtratus aduocationem præſtiterit, puto ob parendi neceſſitatem uel conteſtationem eum excuſari.*[h]

a l. parentibus. ibi Dd. C. Hoc titul.
b l. nihil intereſt. ibi Bart. & l. ſi ponas. §. 1. Hoc titu. & d. l. parentibus.
c §. 1. ſup. de exc. tu.
d ff. per totum. De tutel. & ratio. diſtrah.
e l. fi. hoc titul. & l. aduerſus. §. 1. eo. tit.
f gl. hic in fin.
g In d. l. fi.
h Porcius hic, facit l. prouidendum. de poſtulan. cum ſimilib.

a Nomine pupilli. *Et ſic nomine tutorio.*

b Sui. *Ipſius tutoris.*

c Sed ſi econtra. 5 *Priorem caſum. Imperator iam inuertit. Impuberem ego filium habebā: quē, alio quodam hærede inſtituto, exhæredem ſcripſi. legaui item Titio cuidam centum ſolidos, quē impuberi teſtamentarium tutorem dederam, aut Prætor dederat, aut lege ad tutelam uocabatur. Titius tutor nomine pupilli me mortuo de inofficioſo egit & ſuccubuit: fortè enim iuſtè exhæredatus fuerat pupillus. Poſtea hic idem Titius legatum ſibi relictum à ſcripto hærede petijt: videbatur repellendus, ut qui ſemel teſtamentum impugnaſſet per Querelam. Verum quia hoc tutorio, & ſic neceſſario nomine fecit, nihil eſt, quod ei fraudi eſſe debeat.*[i] *Eſt enim eadem deciſionis cauſa, quam ſuprà diximus.*

i text. l. aduerſus. §. 1. ibi Doctores hoc tit.

§. Igitur.

1 *Querela inofficioſi quando hodie locum habeat.*
2. 3 *Legitima liberis relinquenda hodie titulo inſtitutionis, & quæ ſit ratio.*

4 *Ius*

4 *Ius accreſcendi hæredes tantum locum habet.*
5 *Titulus inſtitutionis requiritur etiam in parentibus.*
6 *Quibus caſibus non requiratur titulus inſtitutionis.*
7 *Legitima parentum an etiam aucta.*

Igitur quartam debet quis habere, ut de inofficioſo agere non poſſit, [a] ſiue iure hæreditario, ſiue iure legati, vel fideicommiſſi, vel ſi mortis cauſa ei quarta donata fuerit, uel inter viuos, in iis tantummodo caſibus, quorum mentionem faciat noſtra conſtitutio vel aliis modis qui in noſtris conſtitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum eſt, ut ſiue vnus fuerit, ſiue plures, quibus agere de inofficioſo teſtamento permittitur, vna quarta eis dari poſſit, ut ea pro rata eis diſtribuatur.

1 Loquitur *Imperator hoc loci ſecundum iuris antiqui diſpoſitionem, quo iure ad excludendam Querelam inofficioſi neceſſe erat: Quartam relinqui ex iudicio teſtatoris integre.* [a] *hodie dummodo aliquid ſit relictū, ceſſante Querela & expugnatione teſtamenti, agendum potius eſt ad ſupplementum. Neq; enim nunc aliter competit Querela, quam cum nihil omnino relictum fuit. Quartam igitur quis habere debet vel ex defuncti iudicio, vel legis repletione, ut de inofficioſi agere non* [b] *poſſit: ſicque nihil pugnat hic §. cū ſupra dicta Iuſtiniani conſtitutione.* [c]

a Siue iure hæred § 2 *Hoc enim iure (ſicut &* [d] *veteri) nihil referebat, quo nam titulo haberent liberi legitimam, ſiue iure inſtitutionis, vel legati, aut quoquo alio modo: tametſi Iulianus etiam olim inſtitutionē* [e] *exegerit. Hodie vero iure nouellarū* [f] *conſtitutū eſt, ut niſi parentes relinquant liberis legitimam titulo inſtitutionis, teſtamentum non valeat, nec ſit opus expugnare per querelam.* 3 *tum quia hic titulus ſit honorabilior* [g] *filio: tum quia propter ius accreſcendi ſit utilior. filio namq; inſtituto ſi cohæres ſit datus, qui repudiet hæreditatem, eius portio iure accreſcendi filio adijcietur. Quod ſi filio legati titulo quippiam relinqueretur, nihil ei accreſceret.* 4 *cum inter hæredes tantum, non etiam legatarios Ius accreſcendi locum habet.* [h] 5 *Sic & contra liberos oportet parentibus legitimam ſuam relinquere titulo inſtitutionis: in quam ſententiam crebrius* [i] *itum eſt, ut vna atq; eadem ratio ſit inter patrem & filium, auum & nepotem, ac cæteros liberos ac parentes.* 6 *Sunt tamen caſus aliqui, in quibus hic titulus omitti poteſt: ueluti ſi paterfam. inter ſolos liberos teſtatur, aut adſcripta ſit teſtamento clauſula codicillaris, uel ea, quæ ſignificet uoluiſſe teſtatorem ſuas tabulas quo meliori cunq; modo ratas* [k] *haberi. Cæterum quartam ſeu legitimam liberorum hodie trientem vel ſemiſſem eſſe, ſecundum numerum liberorum, ſupra* [l] *admonuimus.* 7 *Eodem modo aucta eſt hodie adſcendentium ſeu parentum legitima ex communi Doctorum* [m] *ſententia. Ad æſtimandū autem cuiuſq; defuncti patrimonium, ut inde legitima colligi poſſit, reſpiciendum eſt tempus mortis. Nam ſi ante vel poſt mortem bona creſcant aut decreſcant, id non* [n] *conſideratur: idque frequentius obtinuit. Hinc etiam tractari poſſet, quæ ſint in legitimam imputanda: uel in ſupplementum legitimæ: uerum iſta ex plenioribus interpretum* [o] *commentarijs, ne nimium diffundamur, petenda relinquimus.*

a Dixi iul. ſed hoc ita. ſup. eod.
b Vigl. hic.
c In d. §. ſed hæc ita.
d l. Papinianus §. Si quis mortis. Hoc tit.
e l. ita tamen §. qui rogatus. ad Trebell.
f §. Aliud quoque. ibi glo. Nouell. vt cum de appel. cognoſ.
g l. filium quis. §. ſed etſi portio. de legat. præſtand.
h Dd. plane in l. 1. C. quando non per partes. Bart. l. quoties. C. de hæredib. inſtit. & Auth. Nouiſ. C. de inoff. teſt.
i Saly. in d. Auth. Nouiſſ. fac. l. nā etſi parentib. in princ Hoc tit. & §. Atq; hæc quidem. Nouell. ut cū de appell. cognoſ.
k l. Hac conſultiſſima. § Ex imperfecto. C. de teſta. Iaſ. d. Auth. nouiſſime. Bart. l. i. de iure cod.
l d. §. ſed hæc ita. nu. 2.
m per l. nā etſi. C. hoc tit.
n l. cum quæritur. ibi mortis tempore. C. Hoc noſtro. tit. faciat l. et §. vlt. de bon. libert.
o Mod. repetit. in l. in tam. ad l. Fal.

De hæredum Qualitate & differentia.

TIT. XIX.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Hæredis nomen generale eſſe.*
3 *Hæredis nomen proprie accipi in hoc tit. & quas ſpecies habeat.*

HActenus *multa de hæredibus uel inſtituendis uel exhæredandis dixit Imperator. Quia uero hæredes natura qualitateq; differunt, id quomodo contingeret ſubijciendum erat. Sane qualitatem etiam Quintilianus* [a] *cuiuſq; rei naturam appellat.* 2 *Porro hæredis nomen latiore ſignificatione ad quoſcunq; gradus* [b] *pertinet, omneſq; ſucceſſores continet,* [c] *ſiue iure ciuili ſeu prætorio, ſiue directe, ſiue per fideicommiſſum ſuccedant: ſed & qui particulariter ſuccedit ſeu in certa re, hæredis appellatione ſignificatur. Hinc conſequenter quoſdam* teſtamentarios, *quoſdam* legitimos, *quoſdam etiam* honorarios *dicimus.* 3 *In hoc autem titulo hæredis nomen diuiditur, prout proprie accipitur, & hæredum differentia, quæ hic explicatur ad teſtamentum maxime pertinet. Nam eorum qui inſtituuntur, alij ſunt* neceſſarij, *alij* Sui & neceſſarij, *alij denique* extranei: *de quibus ſingulatim præſenti loco tractandum eſt.*

a lib. 7. cap. 5.
b l. hæred. de verb. ſign.
c l. hæredis appell. 2. de verb. ſign.

Princ. tit.

1 *Seruus proprius hæres inſtitutus, fit neceſſarius.*
2 *In quibus ſeruis id non procedat.*
3 *Quod beneficium detur ſeruo, qui cogitur eſſe hæres.*

HAeredes [a] autem, aut neceſſarii dicuntur aut Sui & neceſſarii; aut extranei. Neceſſarius hæres, eſt ſeruus hæres inſtitutus, ideoq; ſic appellatur, quia ſiue velit, ſiue nolit, omnino poſt mortem teſtatoris protinus liber & neceſſarius hæres fit. Vnde qui facultates ſuas ſuſpectas habent, ſolent ſeruum ſuum primo, aut ſecundo, vel etiam vlteriore gradu hæredem inſtituere: vt ſi creditoribus ſatis non fiat, potius [b] eius hæredis bona, quam ipſius teſtatoris a creditoribus poſſideātur, vel diſtrahantur, uel inter eos diuidātur. Pro [c] hoc tamen incommodo, aliud, ei commodum præſtatur, vt ea, quæ poſt mortem patroni ſui ſibi acquiſierit, ipſi reſeruentur. quamuis bona defuncti non ſufficiant creditoribus: iterum tamen ex cauſa res eius, quas ſibi acquiſierit, non veneunt.

a l. Sed etſi ſub cōditione. §. ſi hoc tit. & l. lex parte. de acq. hæred.
b l. in ſuis. de libe. & poſth.
c §. j. ſupra. De his qui ſunt ſui vel alie. iuris.
d §. licet. ſup. Q. nō. ex cauſ. manu. non licet.
e l. Si ſeruo. de hæred. inſtit. l. is qui, de manu. & l. Si ea lege. C. ſi manu. ita fuer. alie.
f In d. §. licet.
g l. j. §. ſi. de ſeparatio.
h l. Ait prætor. §. non ſolum autē. de minorib.

a Hæredes autem.) *Tria facit Imperator in hoc principio, primo proponit, qui dicatur hæres neceſſarius: deinde cur ſic dicatur, demum quis ſit huius hæredis vſus. Cum autē hæc prima hæredit ſpecies, ob ſublatam inter Chriſtianos ſeruitutem hodie prope ſit abolita, nihil opus eſt de ea multa verba profundere.* 1 *Illud in ſumma ſciendum, ſeruum proprium hæredem inſtitutum neceſſarium dici hæredem ideo, quia velit nolit, ſtatim mortuo teſtatore & libertatem ſecundum eius voluntatem accipit,* [a] *& fit hæres. Neceſſitatis autem cauſam præſtat* [b] *poteſtas Dominica, quæ olim etiam Ius uitæ necisq; in ſeruos tribuebat:* [c] *qua de re alibi* [d] *ſatis multa diximus, quæ huc referri poſſunt.* 2 *Huiuſmodi tamen neceſſitas in quibuſdam ſeruis non procedit. nam ſeruus fideicommiſſariam libertatem adeptus, item & is, quē teſtator hac lege emerat, ut manumitteretur, vel qui propria data pecunia redēptus eſt, neceſſarius hæres nō* [e] *fit: qđ ſuis locis expēdit.*
b Potius eius hæredis.) *Vt ſic defunctus omnem ignominiam effugiat, quæ ipſi ob bonorum ſuorum publicationem inuri poſſet, vt alibi* [f] *annotauimus.*
c Pro hoc tamen.) 3 *Habet ergo ſeruus hæres a domino inſtitutus pro hoc incommodo, quod etiam inuitus cogitur eſſe hæres, hoc beneficij, ut & liber fiat, & ſibi aliquid acquirere poſſit, acquiſitaque ſibi conſeruet, nec ea poſſint creditores in uenditionis neceſſitatem pertrahere etiā ſi defuncti bona ipſis non ſufficiant. Si tamen, priuſquam defuncti bona cum ſuis confuſa ac permixta ſint, bonorum ſeparationem impetrarit.* [g] *Hac enim confuſione facta obtinere nequibit, niſi minoris ætatis beneficio* [h] *reſtituatur.*

§. Sui autem.

1. 2. *Sui & neceſſarij hæredes qui ſint.*
3 *Filius uiuente patre eſt quaſi dominus rerū paternarum, quo mortuo continuatur in eum dominium.*
4. 5. *De ſuitatis uocabulo; & ſuitas quid ſit.*
6 *Filijfa. coguntur hæredes eſſe iure ciuili, etiam inuiti.*
7 *Filijfa. Iure prætorio abſtinendi beneficium habent*
8 *Ius abſtinendi an præiudicet iuribus ſuitatis.*
9 *Multiplex ſuitatis effectus, remiſſiue.*

Sui [a] autem & neceſſarij hæredes ſunt, velut filius, filia, nepos neptisve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in poteſtate morientis modo fuerint. Sed vt nepos neptisve ſui hæredes ſint: non ſufficit eum eamve in poteſtate aui morientis tempore fuiſſe, ſed opus eſt, ut pater eius viuo patre ſuo deſierit ſuus hæres eſſe, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus a patris poteſtāte. tunc enim nepos neptisve in locum patris ſui ſuccedit. Sed ſui quidem hæredes ideo appellantur, quia domeſtici hæredes ſunt, & viuo quoq; patre quodammodo domini exiſtimantur. Vnde et ſi quis inteſtatus moriatur: prima cauſa eſt in ſucceſſione liberorū. [b] Neceſſarij vero ideo dicunt, quia omnino, ſiue velint, ſiue nolint, tam ab inteſtato, quam ex teſtamento ex lege duodecim tabularum hæredes fiunt. Sed [c] his Prætor permittit nolentibus abſtinere hæreditate: vt potius parentis quam ipſorum bona ſimiliter a creditoribus poſſideantur.

a hic. Verſ. Sed ſui quidem.
b Potius hic.
c lib. 2. Paret. c. 95.
d l. in ſuis. de lib. & poſth.

a Sui autem & neceſſarij.) *Secunda hæredū ſpecies explicatur, nēpe qui dicātur ſui & neceſſarij hæredes.*
1 Sui *autem* & neceſſarij hæredes *ſunt qui in poteſtate teſtatoris tempore mortis exiſtunt, ita ut nulla eos perſona in gradu præcedat: ut Imp. hic ſatis declarat. Ait* [a] *autem* Suos *ideo dici, quia domeſtici hæredes ſunt: hoc tamen Grecè, Viglio commonente, ſignificantius eſt. οἰκεῖοι enim illi & a domo deriuāt: ſignificat autem proprium.* 2 *Eſt ergo* ſuus heres *quaſi proprius, & dominatus, non aliunde accitus, quaſique ſui ipſius hæres.* 3 *Fingitur enim iure ciuili filius uiuente adhuc patre quaſi dominus eſſe paternorum bonorum, ſicque fictum habet dominium: ſiue* [b] *improprium uel potius κατὰ ἐλπίδα, & in ſpe, ut Alciatus* [c] *appellat: ideoque ipſi poſt obitum patris non de nouo acquiritur, ſed in illam continuatur* [d] *dominium, &*
ex

ex fictitio, ſit verũ ac effectuale. Suus *ergo hic ad dominiũ refertur, vt & pro meo, tuo, ſuo poſſidere dicimus.*[f] *4 Et hanc ſui hæredis qualitatem Græci, τὸ σοῦον noſtri vulgo* Suitatem *nominãt, nouo quidem & inuſitato ueteribus uocabulo; ſed ad docendum tamen apto atq; idoneo, in qua definienda valde nonnulli laborarunt,*[g] *cum ex coniugato vocabulo, hoc eſt, ſui, ſatis eius ſignificatio liqueat. 5 Alciatus recte ſic definiuit:* Suitas *eſt hæredum qualitas, qui primum in hæreditate paterna locum obtinent, continuationem dominij, neceſſitatemque ſucceſſionis inducens.*

b Neceſſarij vero) *6 Quare etiam neceſſarij dicantur, attexit: ideo ſcilicet quia ſeruorum inſtar etiam inuiti ex neceſſitate impoſita a lege hæredes efficiuntur. Vnde illud,* Si filius, ergo hæres. [h]*quod ob ius patriæ poteſtatis*[i] *in fauorem parentum introductum eſt, ne ſine hærede moriantur.*[k] *Nam quem licet occidere,*[l] *cur non & hæredem ſibi facere liceat?*

c Sed his prætor.) *7 Hoc rigoroſum neceſſitatis ius, impoſitum liberis a iure ciuili, Prætores æquitate ſua mitigarunt. Nam cum uiderent ſæpe hac neceſſitate compulſos filios ob debita patrum ignominioſe a creditoribus tractari, ſatius eſſe ſtatuerunt, patrem quam filium, mortuum quam viuum, non ſentientem quam ſentientem iniuria affici, ut Græcus*[m] *interpres ait. Ergo liberis abſtinendi beneficium conceſſere, ut hæreditate paterna, ſi ſuſpectam illã haberent abſtinere poſſint.*[n] *Et hoc eſt, quod in textu dicitur,* Prætorem permittere uolentibus ſe abſtinere hæreditate, &c. *Reſoluit ergo Prætor*[o] *Suitatẽ, & ex neceſſario hærede facit voluntarium: ſi modo ſeſe abſtineat. 8 In his tamen, quæ ad ſui hæredis utilitatem pertinent; ius abſtinendi iuribus ſuitatis minimè præiudicat:*[p] *quia bono hæredis introductũ eſt hoc beneficiũ, ideoq; in eius diſpendium retorqueri non debet.*[q] *Excipiuntur tamen ea commoda, quæ ab ipſa hæreditate proueniunt, & adiunctionem quandam ad damni oblationem*[r] *adferunt, qualia ſunt, nomina in hæreditate reperta: quæ ſi hæres proſequi velit, etiam æri alieno diſſoluendo obligabitur, ex conſequentia neceſſaria.*
9 Cæterum de multiplici Suitatis effectu hic quoque diſputatur: ego illum articulum ſuis locis[s] *bene diſcuſſum relinquo.*

- e Vigl. hic.
- f l. j. Pro ſuo.
- g In l. qui ſe patris. C. Vnde liberi.
- h l. Neceſſarijs. de acqu. hær.
- i Vigl. hic.
- k Porc. hic.
- l Argumento. l. fin. C. de pat. pot. & d. l. In ſuis. in fin.
- m Ita Theophil. hic. & poſt eum Vigl.
- n d. l. Neceſſarijs. & ibi Bart.
- o Porc. hic in glo.
- p Ioan. de Platea hic.
- q l. quod fauore. C. de leg.
- r Cantiunc. hic in fine.
- s Dd. l. Si filius qui patri. de vulg. d. l. qui ſe patris. & l. filius qui ſe paterna. de acq. hæred. l. j. C. de his qui ante apertas tab.

§. Cæteri

1. 5 *Hæredes extranei qui ſint.*
2 *Extraneos dici ad differentiam ſuorum.*
5 *Extraneos tripliciter dici.*
4 *Egreſſus poteſtatem patriam per dignitatem, iura ſuitatis retinet.*

Cæteri[a] qui teſtatoris iuri ſubiecti nõ ſunt, extranei hæredes appellantur. Itaq; liberi quoq; noſtri qui in [b] poteſtate noſtra non ſunt hæredes a nobis inſtituti, extranei hæredes nobis videntur. Qua de cauſa & qui hæredes a matre inſtituuntur, eodem numero ſunt: quia fœminæ in poteſtate liberos [c] non habent. Seruus [d] quoque hæres a domino inſtitutus, & poſt teſtamentum factum ab eo manumiſſus, eodem [e] numero habetur.

a Cæteri qui.) *1 Tertia hæredum ſpecies eſt, quod quidam ſint* extranei, *nempè hi omnes, qui nõ ſunt ſub poteſtate teſtatoris, quemadmodum hic triplici exemplo Iuſtinianus oſtendit, puta in filio emancipato, in liberis quo ad matrem, in ſeruo a teſtatore uiuente manumiſſo, quia illi non ſunt in poteſtate teſtandi. 2.* Extranei *ergo dicuntur ad ſuorũ differentiã, quia non domeſtici ſunt, ſed ex alia familia aliena ad familiam, id eſt hæreditatem*[a] *accerſuntur. Quamuis Caius poſteriore Inſtitutionum*[b] *libro eos dicat extraneos, qui nullo propinquitatis gradu teſtatori iunguntur. Verum ipſe ad cognitionem reſpexit. Sed dum ſuis opponitur, omnes ſignificantur, quibus ſui hæredis definitio*[c] *non compeſit. Quamobrem ſi quis uel defuncti uoluntate, uel lege municipali prohibitus fuerit, aliquid in extraneum alienare, ex uериſimili coniectura mentis de eo intelligendum putant Faber & Aretinus,*[d] *qui non eſt in eadem familia: etſi alioqui ſit cognatione iunctus. 3 Ait quoque Baldus,*[e] *tripliciter extraneum dici, interdum reſpectu eius, in cuius poteſtate eſt, interdum filij, interdũ uel agnati uel propinqui: hoc eſt (ut ipſius uerbis vtar)* extraneus dicitur a ſuitate, a filiatione & cognatione.

b Qui in poteſtate.) *Id eſt, emancipati, ut Theophilus exponit & rectè. Nam qui ex alia cauſa poteſtatis patriæ nexu liberati ſunt, non habentur ſtatim quoque pro extraneis, 4 Qui enim per dignitatem egreſſus eſt poteſtatem patris, nihilominus iura ſuitatis retinet.*[f] *Et poſthumus quamdiu eſt in utero, non eſt in poteſtate: ſuus tamen hæres patre agnoſcitur.*[g]

c Non habent) *Ac per conſequens nec ſuos hæredes habent. Qua ratione*[h] *Paulus ad teſtamenta fœminarum, edictum* contra tabulas bonorum poſſeſſionis *non pertinere dixit.*

d Seruus quoque.) *Hunc locum expreſſius ſupra*[i] *etiam Iuſtinianus explicuit:* Seruus *(inquiens)* a domino ſuo hæres inſtitutus, ſi quidem in eadem cauſa manſerit, fit ex teſtamento liber, hæres que ei neceſſarius. Si uero a uiuo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio adire hæreditatem poteſt, quia non fit hæres neceſſarius, cum utrunque ex domini teſtamento non conſequatur.

e Eodem numero.) *Nempe inter extraneos hæredes. 5 Quicunque ergo nullam teſtatoris morientis poteſtatem uel dominicam uel patriam agnoſcunt, hi omnes extranei hæredes appellantur.*

- a l. pronũciatio. §. j. de verbo. ſign. l. nam quod. §. fi. ad Trebell.
- b tit. 3. in fine
- c Viglius hic.
- d Vterque hic.
- e l. Si emancipati. col. 2. 3. oppoſi. C. de collat. fac. tex. l. j. §. Extraneorũ. & ibi glo. C. de rei vxor. actione.
- f Bal. hic.
- g §. Poſthumi. ſup. de exher. liberor.
- h l. illud. §. Ad teſtamenta. de bo. poſ. cont. tab.
- i §. Seruus autem. ſup. de hær. inſti.

§. In extraneis.

1 *Hæres extraneus tribus temporibus hæreditatis capax eſſe debet.*
2 *An hic §. de ſuis etiam & neceſſarijs hæredibus accipiendus.*
3 *Regula ex hoc §. deſumpta.*
4 *Mutatio iuris hæredi non nocet.*

In extraneis [a] hæredibus illud obſeruatur, vt ſit cum eis teſtamenti factio, ſiue hæredes ipſi inſtituantur, ſiue hi qui in poteſtate eorum ſunt, & duobus [b] temporibus inſpicitur, teſtamenti quidem facti tempore, vt conſtiterit [c] inſtitutio, mortis vero teſtatoris, vt effectum habeat Hoc amplius & cum adit hæreditatem eſſe debet cum eo teſtamenti factio, ſiue purè, ſiue ſub conditione hæres inſtitutus ſit: Nam ius hæredis eo maximè tempore inſpiciendũ eſt, quo acquirit hæreditatem. Medio [d] autem tempore inter factum teſtamentum & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtentem, mutatio iuris non [e] nocet hæredi, quia (vt diximus) tria tempora inſpici debent.

a In l. Si alienum. §. j. de hær.

a In extraneis.) *Hoc reſponſum ex Florentino* [a] *ſumptum eſt, & generale quoddam dogma ad extraneos hæredes inſtituendos continet.* 1 *Quilibet enim extraneus, cum quo teſtamenti factio eſt, ideſt, qui hæres inſtitui, ſeu hæreditatem ex teſtamento acquirere poteſt, rectè hæres in teſtamento ſcribitur: ſi tamen trib. temporib. hæreditatis capax eſſe domonſtretur: uidelicet conditi teſtamenti, mortis teſtatoris, & aditæ hæreditatis tempore.* 2 *Sed an illud in ſuis etiam & neceſſarijs hæredibus deſideratur? Dubium facit, quia ſeparatim iſta extraneis dicuntur. Verum Aretinus* [b] *ſuos quoque, item & neceſſarios, ſi quo tempore incapaces fuerint, fruſtra inſtitui cenſet. Quod Viglius* [c] *non probat, aliud Florentinum in prędicto ſuo reſponſo ſenſiſſe autumans. Differentia quippè inter ſuos, neceſſariosq́; hæredes & extraneos ea eſt, quod non poteſt non eſſe cum ſuis, & neceſſarijs, quatenus ipſis ſuitas neceſſitasq́; cohæret, teſtamenti factio, cũ extraneis autem eſt aliquando teſtamenti factio, aliquando non eſt: qua propter in ipſis neceſſe fuit tempora diuerſa inſpicere. Quod ſi cum ſuis vel neceſſarijs aliquo tempore non fuit teſtamenti factio, ſanè neque ſuos neque neceſſarios eos tunc æſtimare oportet.*

b Hic in glo. verbi mutatio. & uide Dd. in d. j.

c hic nu. 2.

b Duobus temporibus.) *Additur poſtea & tertium, nempe aditionis: ſed quod a teſtatore prouideri nullo modo poteſt, & ad eius ſollicitudinem non pertinet.*

c Conſtiteri inſtitutio.) *Quæ valere utique nõ poteſt, ſi quis cum inſtituitur hæres, capax non ſit hæreditatis, nec ad rem pertinet ſi poſtea capax fiat.*

d fac. tex. in l. Sed etſi in condit. §. ſolemus. de hær. inſtit.

e d. §. ſolemus. & d. §. j.

d Medio autem temp.) 3 *Pro regula igitur ſeruandum, cenſeri aliquem hæreditatis capacem trium temporum ratione, nempe facti teſtamenti, mortis teſtatoris, & aditæ hæreditatis tempore: media autẽ tempora inter dicta, in quibus quis fuerat incapax, non vitiant. Etſi enim intra tempus inſtitutionis, & mortem teſtatoris, uel inter mortem & aditam hæreditatem hæres inſtitutus mutauerit ſuum ſtatum, effectusq́; fuerit incapax hæreditatis, ut quia ſeruus pœnæ extiterit, aut deportatus fuerit: nihil tamen hoc ipſi præiudicat, ſi ante mortem vel aditam hæreditatem in priſtinum ſtatum fuerit* [d] *reſtitutus.* 4 *Atque hoc eſt quod in textu dicitur,* mutationem iuris non nocere hæredi: *mutationem enim iuris intelligere oportet, quando hæres fit incapax, ita quod ex teſtamento non poſſit acquirere.*

e Non noceat hęredi.) *Si modo tribus illis temporibus ſupra deſignatis adeundę ſuo nomine hæreditati ſit* [c] *idoneus.*

§. Teſtamenti.

1 *Teſtamenti factio vel actiua eſt, uel paſſiua.*
2 *Factionem teſtamenti dici, alijsque verbis non apte coniungi.*
3 *Factio pro conſpiratione: & factioſi.*

Teſtamenti [a] autem factionem non ſolũ is habere videtur, qui teſtamentum facere poteſt, ſed etiã qui ex alieno teſtamento uel ipſe capere poteſt, uel alij acquirere, licet non poſſit facere teſtamentum. Et [b] ideo furioſus & mutus & poſthumus & inſanas & filiusfamilias & ſeruus alienus teſtamenti factionem habere dicuntur. Licet enim teſtamentũ facere non poſſint, attamen ex teſtamento uel ſibi vel alij acquirere poſſunt.

a l. 3. Qui teſt. fac. poſſ.

b l. filiusf. de teſt.

a Teſtamenti autem factionem.) 1 *Oſtendit hoc loci Imperator teſtamenti factionem duplici ſignificatione accipi. Aut enim actiua eſt, & ſignificat facultatem teſtamenti* [a] *faciendi: aut paſſiua, ut capere quid ex alterius teſtamento quis poſſit, tametſi ipſe teſtamentum ordinare* [b] *nequeat.* 2 *In hac tamen ſignificatione hanc voculam* (factio) *niſi cum teſtamenti adiectione apud bonos autores non temere reperiri, Viglius admonet.* 3 Sanè factio, *olim honeſtum nocabulum erat, nunc malorum conſenſus, & conſpiratio dicitur. Vnde ferè videntur* Factioſi *nobis eſſe, qui Ciceroni* Falcarij. Factiones (*inquit Liuius*) fuere eruntque pluribus populis maiori exitio, quàm bella, quàm fames, quàm morbi.

b Et

b Et ideo furioſus.) *Hic locus ex reſponſo Pomponij, & Marcelli annotatione traſcriptus* [e] *eſt. Et qd de furioſo dicitur, id Theophilus uberius declarat.* In furioſo (*inquiens*) ita ſpeciem ſeu caſum fingere poteſt, ut a patre hæres eſſe inſtitutus intelligatur. Nam ab alio inſtitutus, donec reſipiſcat, neque ſibi, neque alij hereditatem accipere poteſt.

e d.l. filiusfam.

§. Extraneis.

1.3 *Deliberandi ius quære olim introductum.*
2 *Veteri iure tenebantur hæredes ultra vires hæreditatis.*
4 *Quid ſit deliberare.*
5 *Deliberandi beneficium & ſuis & extraneis hæredibus datur.*
6 *Quantum temporis detur iuri deliberandi.*
7 *Hæreditas ſemel quæſita amplius dimitti nequit, fallit. ut nu. 9.*
8 *Sui & extranei hæredes in quibus differant.*

Extraneis [a] autem hæredibus deliberandi [b] poteſtas eſt de adeunda hæreditate, vel non adeunda. Sed [c] ſiue is cui abſtinendi [d] poteſtas eſt, immiſcuerit [e] ſe bonis hæreditatis: ſiue extraneus, cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit: poſtea relinquendæ hæreditatis facultatem non [f] habet, niſi minor [g] ſit vigintiquinque annis. Nam huius ætatis hominibus, ſicut in cæteris omnibus cauſis, deceptis; ita & ſi temere damnoſam hæreditatem ſuſceperint, Prætor ſuccurrit. Sciendum tamen, diuum Hadrianum etiam maior vigintiquinq; anni veniam dediſſe: cum poſt aditam hæreditatem grande æs alienum, quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emerſiſſet. Sed hoc quidẽ diuus Hadrianus cuidam ſpeciali beneficio præſtitit. Diuus autem Gordianus poſtea militibus tantummodo hoc conceſſit.

a Extraneis autem.) De beneficio deliberandi *hoc §. diſſeritur, quod quia Iuſtinianus* [a] *immutauit inductio inuentarij compendio, pauca de eo dicemus. Ad inuentarij vero ordinationem, quæ obſeruari conueniat, ſequenti §. docebimus.* 1 *Quoniam igitur ſæpe delata ex teſtamento hæreditas damnoſa eſſe ſolet, propter grande æs alienum, ideo Prætores olim deliberandi ius induxerunt, ne ſcilicet quiſpiam adeundo hæreditatem damnoſam ſuarum rerum iacturam faceret.* 2 *Veteres enim uſq; ad Iuſtiniani tempora eo iure uſi ſunt, ut hæredes creditoribus ſolidum perſoluerent, tametſi defunctus plura debuerit quam reliquiſſet.* [b] 3 *Deliberabant itaq; inſtituti hæredes, hoc eſt, diligenter ſecum cogitabant, menteq; ſua reuoluebant, vel cum amicis conſultabant, expediret ne ipſis hæreditatem admittere vel repudiare: inſpectis videlicet inſtrumentis & expenſis defuncti* [c] *facultatibus.* 4 *Eſt enim, deliberare conſilium alicuius rei faciendæ capere, quo capto mens a cogitatione liberatur. Notus eſt titulus Cod. & Pand.* de iure deliberandi. 5 *Quanquam autem textus ſolum de extraneis hæredibus meminit: Angelus tamen & Porcius exiſtimant, hoc deliberandi conſilium etiam Suis competere, quos Cantiuncula ſequitur.*

a In l. fi. C. de iur. delib.
b d. l. fi. §. Si uero poſtquam. Ioan. And. ad Specul. §. vlt. de inſtru. edi. Fac. l. qua do tus ſol. mat.
c l. Anſto. ff. de iure delibe.

b Deliberandi poteſtas.) *Scilicet iure prætorio. & huius deliberationis nomine poſſunt hæredes copiã hæreditariorum inſtrumentorum inſpiciendorum petere, & ut ipſis libeat defuncti rationes perſcrutari, ubicunq; tandem* [d] *ea ſint. Poſſunt etiam petere a Iudice, ut programmate admoneantur creditores, ut ſua nomina deferant, nequicquam id facturi ſi præſtitutum a Iudice diem præterlabi* [e] *ſinant.* 6 *Præficiebat autem Prætor tempus ad deliberandum pro ſuo arbitratu:* [f] *quod tamen poſtea a Iuſtiniano eſt limitatũ, ut (ſi quis etiamnum ueteri iure uti* [g] *maluerit) ab Imperiali quidem culmine annus integer, ab alijs uero iudicibus nouem menſes dentur ad liberandum. Et ab eo maximè die computandum eſt, quo ſe quis ſcriptum hæredem eſſe reſcire* [h] *cœpit.*

d d.l. Ariſt & l. Ariſto. de acq. hær.
e Bart. d.l. Ariſt. de iure delib.
f l. j. §. j. hoc tit.
g §. prox. ſeq.
h d.l. fi. §. Sed quia quidam.

c Sed ſiue is.) 7 *Hinc dicendum, in eo æqualem eſſe Suorum & extraneorum hæredum conditionem, quod acquiſita ſemel hæreditas ſiue extraneo hæredi ſiue Suo, dimitti non poſſit: quia qui ſemel factus eſt hæres: non poteſt amplius hæredis nomen exuere.* [i] 8 *Alias uero inter Suos & extraneos non paucæ exiſtunt differentiæ. Illi enim neceſſarij dicuntur, hi uoluntarij, illi immiſcent, hi adeunt: illi abſtinent, hi repudiant. Rurſus qui abſtinet (nempe Suus hæres) cum a morte patris protinus hæres factus ſit, nomen hæredis, & characterem Suitatis ſemel impreſſam nihilominus* [k] *retinet. Is uero qui repudiat (extraneus ſcilicet) perinde habetur, ac ſi nunquam ei hæreditas delata fuiſſet.*

i l. ei qui ſoluendo in ff. de hær. inſt.
k Theoph. h...

d Siue is cui abſtinendi.) *Id eſt, Suus hæres: illi enim abſtinendi beneficium iure prætorio conceſſum eſt, ut ſupra* [l] *audiuimus.*

l §. Sui aũt. ...

e Immiſcuerit.) *Immiſcere enim Suorum eſt: adire uero extraneorum.*

f Non habet.) *Sicque & ſuos & extraneos eadem conſtringit neceſſitas retinendæ hæreditatis.*

g Niſi minor.) 9 *Exceptio eſt ad ſuperiora: quandoq; enim hæreditas ſemel agnita dimitti rurſus poteſt, puta uel fauore minoris ætatis, cui lapſæ regulariter ſubueniri* [m] *ſolet, uel ob grande æs alienum, quod poſtea emerſit, uel etiam militiæ priuilegio: niſi tamen & hoc reſtitutionis auxilium ſacramento abiuratũ fuerit, ut Accur.* [n] *annotat, de cuius ui & poteſtate Porcius hic multa intempeſtiuè inculcat.*

m l. j. & l. Ait prætor. §. non ſolum a l fine. de mino.
n Glo. hic in uerbo omnibus.

§. Sed

§. Sed noſtra.

1 *Inuentarij beneficium loco iuris deliberandi a Iuſtiniano introductum.*
2 *Multiplex ſpecies Inuentariorum.*
3 *ſolennitates ad Inuentarium neceſſariæ. & num. 4. & 6.*
5 *Inuentarium in perſona hæredis incipere debet.*
7 *Inuentarium an in præſentia Iudicis fieri neceſſe ſit.*
8 *Inuentarium iuxta conſuetudinem locorum fieri ſufficit.*
9 *Vtilitates Inuentarij plures eſſe, & num. 10. 12. 13. 14. & 15.*
11 *Hæres pendente Inuentarij confectione non conuenitur. & quando id fallat.*
16 *Conſtitutio Caroli, V. Imperatoris de Inuentario.*
17 *Non conficiens Inuentarium quæ incommoda habeat.*
18 *Legitima an perdatur ob omiſſum Inuentarium.*
19 *Trebellianica an item ob id amittatur.*
20 *Plures hæredes unum Inuentarium conficere utile eſt.*

Sed *a* noſtra beneuolentia commune omnibus ſubiectis Imperio noſtro hoc beneficium præſtitit: & conſtitutionem tam æquiſſimam quam nobiliſſimam ſcripſit: cuius tenorem ſi obſeruauerint homines, licet eis adire hæreditatem, & in tantum *b* teneri, quarum valere non bona hæreditatis cõtingit. vt ex hac cauſa neque deliberationis auxiliũ ſit eis neceſſarium, niſi *e* omiſſa obſeruatione noſtræ [d] conſtitutionis, & liberandum exiſtimauerint, & ſeſe veteri grauamini aditionis ſupponere maluerint.

a Sed noſtra.) 1 *Iuſtinianus toto deliberandi iure, atq; ijs quę hic occaſionem præbuere, immutatis, Inuentarij beneficium introduxit. quo nihil hodie neq; conſultius, neq; vſitatius eſt, ſicut ex infra dicendis apparebit. Et de hoc inuẽtarij beneficio præſenti loco meminit Imp. eiusq; materiam interpretes ad Iuſtiniani conſtitutionem* [a] *hac de re editam amplè pertractant. Extant etiam Guidonis Papę Delphinatis & Franciſci Porcellini de* Inuentario *ſingulares, nec contemnendi tractatus, in quibus omnia ad hanc rẽ pertinentia ad ſaturitatem, ingeſta comperiuntur.* 2 *Memineris autem, cum multiplex ſit ſpecies inuentariorum in legibus (aliud enim eſt* [b] *hæredis, aliud tutorum uel curatorum,* [c] *aliud creditorum,* [d] *aliud orphanotrophi,* [e] *aliud fiſci,* [f] *aliud denique prælatorum* [g] *) nos hic tantum de* Inuentario hæredis *loqui, quod nihil aliud eſt quam deſcriptio omnium bonorum defuncti, citatis quorum intereſt, ex forma Iuſtinianeæ conſtitutionis facta.* 4 *Plures autem ſolennitates in confectione inuentarij requiri, Doctores nolunt:* [h] *Primũ enim debet inuentarium ſuper his rebus, quas defunctus poſt ſe reliquit, intra triginta dies, poſtquam tabulę ſunt apertæ, uel del.atam ſibi hæreditatem quis cognouit, exordium capere.* 4 *Deinde opus eſt, illud intra alios LX. dies, id eſt, trium mẽſium intercapedine modis omnibus impleri ac perfici: ſi tamen bona ſint præſentia, alias tota hæreditate, vel illius parte maxima in alia prouincia exiſtente, vnius anni ſpacium ad inuentarij conſcriptionem per inſtructos procuratores abſoluendum datur. Tertio neceſſe eſt, illud confici manu Notarij publici, nec priuata ſcriptura ſufficit: imo etſi hæres annotationem defuncti ipſius manu de bonis ſuis ſcriptam oſtendere poſſet, ab hoc tamen beneficio excluderetur.* [i] 5 *Debet. n. inuentarium, originem accipere in pſona hæredis, nõ defuncti.* 6 *Quarto uocari debent creditores, legatarij, cæteriq; ad quos ea res pertinere põt, ſi modo præſentes ſint: alias loco abſentium tres teſtes adeſſe ſat eſt. Quinto requiritur, ut hæres ſe ſubſcribat, uel eo ſcribere neſciente aliũ adhibeat, qui ſuo nomine ſubſcriptionẽ faciat, nihil in eo negocio eſſe, uel iri factũ dolo malo. Sextò tres teſtes adeſſe oportet in ordinatione inuentarij qui cognoſcant hæredẽ, licet ad inuentarium probandum duo ſufficiant. Septimo ad inuentarij initium venerabile ſignũ crucis præponi opus eſt: tametſi illius omiſſionem non nocere, crebrius receptum* [k] *ſit.* 7 *Addunt deniq; exigi, ut inuentarium coram iudice* [l] *conſcribatur, ad euitandum omnem ſuſpicionem fraudis: ſed nec hoc caret pugna: Iuſtiniani certè conſtitutio de præſentia iudicis ne verbulo quidem meminit: durum itaq; fuerit, talẽ ſolennitatem a lege non expreſſam inducere. Quinimò uidemus ex hiſce ſolennibus, quæ Iuſtinianus* [m] *& nominatim expreſſit, conſuetudine locorum multa uel remitti uel intendi. Et quidem apud nos nec creditores uocari ſolent, nec ſignum crucis apponi. Sufficeret ergo hodie, inuentarium hæredis ſecundum conſuetudinem locorum, & Notariorum fieri, vt Bald. Caſtrenſis &* [n] *Iaſon rectè cenſuerunt.*

b In tantum teneri:) 9 *Magna certè hæc eſt utilitas, quod conſcripto inuentario, ſiue quis ex teſtamẽto, ſiue ab inteſtato defuncto ſuccedat, hæreditatem ſine vllo periculo poſſit acquirere, nec ultra uires hæreditatis teneatur.* [o] *Sunt autem plura alia commoda, quæ ex huiuſmodi ordinatione inuentarij hæredibus enaſcuntur: ea ſub compẽdio in gratiam tyronum referre iubet.* 10 *Vtilitates ergo confectionis inuentarij plures ſunt: Prima, ut hæres non teneatur creditoribus uel legatarijs ultra facultates in hæreditate* [p] *repertas: tametſi iure uetere* [q] *in ſolidum teneretur. Secunda, legis Falcidiæ beneficium ut quadrantẽ penes ſe* [r] *retineat, aduerſus legatarios habet hæres conſcribens inuentariũ, neq; in plus tenetur creditoribus quã bona hæreditatis præſtare queunt.* 11 *Tertia, hæres pendente inuentarij confectione non poteſt a creditoribus* [ſ] *conueniri, quod uerum eſt, ſi conueniatur ut hæres, ſecus, ſi ut ſimplex poſſeſſor, puta reali iudicio quod aduerſus quẽlibet poſſeſſorem intendi poteſt, etiam non hæredem. Idem ſi uexetur pro legatis ad pias*

causas

a In l. Scimus. C. de iure delibe.
b De quo hic. & in d. l. ſcimus.
c l. tutor qui repertorium. de admini. tuto. & l. tutores. C eo. t.
d l. ſi. circa med. de bo. aut. Iud poſſ.
e l. Orphanotrophos. C de epiſ. & cler. §. fin. Nouell. de eccl. titulis.
f l. Si quis poſth. l. Si quis intra. C. de bonis proſcr. & l. ſi. C. de bon. vacant. lib. 10.
g c. de Syracuſano diſt. 27 & c. Manifeſta. 12. q. 1.
h In d. l. Scimus. §. cũ igitur. ibi Bar. Panor. conſi. 74. in 3. col. lib. 2.
i Bal. d. § Sin aut.
k Bar. & Caſt. d. § Sin autem. Spec. de inſtr. ed. §. ſi. per l. 1. circa ſi. de vent. inſpic.
l l. de creationib. C. de epiſ. & cler.
m In d. l. Scimus.
n In d. l. Scimus. In princ.
o d. l. ſi. §. ſin vero poſtquam. & §. Sancimus. None. de hær. & Falci.
p d. l Scimus.
q l. ſi te bonis. C. de iure delib. cũ ibi not.
r Inſ. Ad l. Fal. cum ibi notat. in prin. & d. l. Scimus. §. ſi quis autem. in
ſ d. l. Scimus, §. donec.
t l. Neſennius. §. fin. de re iud.

cauſa fallis,quæ non patiuntur delationem, ut legata alimentorum pauberibus relicta,qui interim morerentur fame.[u] *Vel ea petantur,quæ pro funere faciendo relicta ſunt;quia ante confectionem Inuentarij debent extrahi de hæreditate.*[x] 12 *Quarta,hæres per confectionem Inuentarij poteſt ſatisfacere unicuiq; creditori aut legatario primo uenienti,donec aliquid ſupereſt de bonis defuncti,nec alij creditores ei prio res tempore poſſunt de hoc hæredem ipſum*[y] *moleſtare;& quamuis non receperit ſatiſdationem a legatarijs,ei nihil imputatur, ſi ignorabat alios eſſe.*[z] *creditores:licet alias ipſi imputaretur,*[a] 13 *Quinta,creditores compelli poſſunt recipere in ſolutum res hæreditarias, ſi in hæreditate non ſit*[b] *pecunia; nec hæres tenetur vendere,& ſe pro*[c] *euictione obligare.* 14 *Sexta,Si hæres vendat rem hæreditariam,vt primis venientibus ſatisfaceret,non poteſt ab alijs antiquioribus conueniri,illam rem uenditam ſpecialiter hypothecatam habentibus,ſed agnati contra emptorem hypothecaria ſi uelint:quia alias hæres pateretur incommodum*[d] *& uexationem.* 15 *Septima,hæres deducit impenſas funeris,& eas quas in teſtamento inuentario,& in alijs rebus*[e] *neceſſarijs fecit;item & illud,quod ſibi erat*[f] *antea debitum. Addunt non nulli & alias vtilitates,quas tamen,quia controuerſiam patiuntur,conſulto præterimus.*

c Niſi omiſſa.) *Conſcriptione ſcilicet Inuentarij,quæ tanta ſecum commoda adfert.*

d Noſtræ conſtitutionis.) *Cuius tenorem libro 6.*[g] *Cod.iuris ciuilis compilatores retulere, ut omnib. hodie ſit obuia.* 16 *Extat & alia quædam noua conſtitutio Caroli. V. edita anno Chriſtiano 1541.quæ præcipit,ut impetrato beneficio Inuentarij hæres intra quadraginta dies conficiat Inuentarium omnium bonorum hæreditariorum,eaque æſtimari curet:deinde poſſeſſionem liberã cõſequatur,data cautione reddendarum rationum.*

e Veteri grauamini.) 17 *nempe quod ad ſolutionem omnium nominũ hæreditariorum obligetur, & præter hoc quod Falcidiam legatis nequeat detrahere,permiſſum ſit legatarijs integra de eo legata exigere,etſi uires hæreditarias excedant.*[h] *Lex enim præſumit eum qui Inuentarium conſcribere pretermiſit,bona traxiſſe.*[i] *Quo tamen in foro,quod conſcientiæ uocant,non obtinere communiter traditum*[k] *eſt, cum in in eo foro non conſideretur ſubtilitas iuris ciuilis ſurrogantis hæredẽ in omnibus & per omnia loco*[l] *defuncti,ſed æquitas ſolum iuris naturalis ſiue diuini,quæ neminem ultra accepta grauari permittit.*[m] *Sunt etiam alij caſus,in quibus hæres inuentarium conſcribere omittens non tenetur ultra uires hæreditarias, quos Iaſon*[n] *ad prædictam Iuſtiniani conſtitutionem annotauit.* 18 *Sed an filio ob neglectum Inuentariũ denegari legitima poſſit? Et reſponſum vulgo,eſt,non*[o] *poſſe,cum eam filius ante legatorum ſolutionem tanquam æs alienum deducat,*[p] *de quo tamen probabiliter dubitari poſſe, Viglius hic oſtendit.* 19 *Num quid autem hæres non conficiendo Inuentarium: ut Falcidia,ſic & Trebellianica commodo priuari poſſit, adeo diſceptant Interpretes,ut nonnulli*[q] *diſcernere nequiuerint,quæ nam eſſet communior ſententia.Ego in re tam perplexa autoritatem Bar.*[r] *ſequor,qui amitti Trebellianicam cenſuit. Neq; enim in ea iura antiqua reperiuntur immutata, ergo inuiolata perdurant:*[s] *nec temere nobis licet,quod in Falcidia ſtatutum eſt,ad Trebellianicam extendere cum differentia eadem ſit ratio,quemadmodum Iaſon*[t] *vberrime demonſtrat* 20 *Illud pro coronide addendum, etſi ſint plures hæredes, omnes ad confectionem Inuentarij teneri,niſi onus uni cõmiſiſſent,Sane ad uitandum expenſas uni committere commodius eſt;uel omnes ſimul facere,idque recipit praxis.*

§.Item extraneus.

1 *Hæreditas aditur uerbo.& facto.*
2 *Bonorum poſſeſſio agnoſci debet.*
3 *An ſolo animo adeatur hæreditas.*
4 *Pro hærede gerere quis dicatur.*
5 *Geſtio pro hærede,ab aditione quid differat.*
6 *Verbum pro hærede, dupliciter.*
7 *Quæ ſint neceſſaria,ut gerens pro hærede dicatur adiuiſſe.*
8 *Hæres unde dictus.*
9 *Extraneus hæres ſemel repudians non poteſt pœnitere. ſecus eſt in ſuo hærede.*

Item[a] extraneus hæres teſtamento inſtitutus, aut ab inteſtato ad[b] legitimam hæreditatem,vocatus,poteſt aut pro hærede gerendo,aut etiam[c] nuda uoluntate ſuſcipiendæ hæreditatis hæres fieri.Pro[d] hærede autem gerere quis videtur ſi rebus hæreditarijs tanquam hæres vtatur,uel uendendo res hæreditarias,uel prædia colendo locandoue, & quoquo modo voluntatem ſuam declarat, uel re,uel verbo de adeunda hæreditatẽ, dummodo[e] ſciat eũ,in cuius bonis ſe pro hærede gerit,teſtatum inteſtatumve obijſſe, & ſe ei hæredem eſſe. Pro hærede enim gerere,eſt, pro domino gerere. Veteres enim hæredes[f] pro dominis appellabant. Sicut[g] autem nuda uoluntate extraneus hæres fit,ita contraria deſtinatione ſtatim ab hæreditate,[h] repellitur. Eum qui[i] ſurdus uel mutus natus,uel poſtea factus eſt,nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere ſibi hæreditatem,ſi[k] tamen intelligit quod agit.

a Item extraneus.) *Quoniã Imperator a ſuperioribus adeũdæ hæreditatis ſæpe mentionẽ fecit,adijcere*

etiam

u Cy.Bal. & alijs in d.§.donec.
x Cyn.& Bald. d.§. donec.
y Alias cõtra l. dolo.ad l.falcid.
z l. Scimus. §. etſi præfatam.
a. Vide Rub. Si cui plus quam per l. Falcid.
b l. Non dubiũ. §. fi.de l. 3. Dd.§ etſi præfatam.
c Specul.de inſtru. edit.§.ſi vbi lo. And. in additio cap. de trebell.
d Cõtra d.l.Scimus & §. fiat inuentar. Nouel.de hæred. & Falcid.
e d. l. ſcimus.§. in computatione.
f ibidem.
g in d. l. ſcimus, C. de iure delibe.
h d.§. Sin verò poſt quam.
i § Sancimus. Nouell.de hæred. & Falc.
k Alexan. & alij in Rub. de acq. hæ.
l §. 1. Nouell de iu. a mor.pr.ſt.
m Bar.in l.1.in 3.& 4.q.prin.C. de ſacroſ.eccl. Ang.& Bal.d. l.Sãcimus.
n d.l.Scimus §. etſi præfatam.Chaſſ. in Conſuetu.Burgund Rub.7.§.2. verbo.Par benefice d'inuentaire. nu.5.
o Bar.Auth. Sed cũ teſtator. C. ad l. Falc.
p gl.Auth.hoc amplius. C.de fideic.
q Iaſ.latè in l. Marcell.nume.57.ad Trebell.
r In d.l.Marcell. q. 3. quam ſententiã Vigl hic quoque multis argumentis cõprobat.
s l. præcipimus. C. de appel. in fin.
t in d. l. Marcellus addit. Bar. & Dd. in d.Authen.Sed cum teſtator.

etiam voluit, quando hæreditas cenſeatur adita, 1 Aditur autem hęreditas dupliciter. Primo uerbis, ideſt, nuda uoluntate expreſſa: vt quia hæres ex deliberatione ſe adire velle profiteatur, Secundò facto: quando ſcilicet quis ſeſe gerit pro hærede, hoc eſt, actũ aliquem exercet: qui nõniſi ab hærede fieri queat, quemadmodum hoc loci ex Vlpiano [a] Iuſtinianus explicat.

b Ad legitimam.) De qua hic tantum agitur: 2 Nam prętoria hęreditas, quæ propriè bonorũ poſſeſsio, dicitur, olim non nuda voluntate, uel facto acquirebatur, ſed ſolenniter agnoſci debebat: hodie tamen ſublatis ſolennitatibus ſufficit, eiuſmodi edictales bonorum poſſeſſiones [b] qualitercunque agnouiſſe.

c Nuda ſolennitate.) 3 Hoc eſt, ſolo animo: quem tamen animum aliquo modo declarandũ eſſe extrinſecus exiſtimant Doctores: [c] neq; n. ſola nudaq; cogitatio hæredem facere põt, & alias dici conſueuit, propoſitum in mente retentum nihil [d] operari. Faber tamen & Angelus, ſolam hęreditatis adeundæ voluntatẽ nullo indicio expreſſam, ſed animo tantũ conceptã, obligare putant. Porcius vero diſtinguit inter obligationem ciuilem & naturalem, & hanc quidẽ cenſet ex tali voluntate tacita naſci, quæ ad conſciẽtię obligationem ſufficiat, illam minimè. Verũ prima ſententia frequentius obtinuit, in quam & ipſe inclino, cũ velle non uideamur, quod non aliquo modo declarauimus. [e] Cæterum quibus ſignis aut præſumptionib. colligatur, aliquem hæredem eſſe, uel non eſſe, vbertim [f] Bar. & [g] Aretinus declarant, & Imperator hic õt docet.

d Pro hærede.) 4 Declarat porrò Iuſtinianus, quonã pacto quis ſe pro hærede gerere dicatur: nẽpe ſi actum aliquem gerat, qui non niſi ab hęrede fieri poſſit: ut in exemplis textus noſtri. 5 Ab aditione aũt in hoc potiſſimũ differt geſtio, quod illa totius hęreditatis ſit, [h] hæc uero dicitur, ſi aliquid quaſi hæredes faciamus, ẽtſi unicum tantum gereremus [i] negociũ. Accurſius [k] tamen cum reliquis geſtionem in adminiſtratione facti, aditionẽ in verbis cõſtituebat. Pro quib. facere uidetur Labeo, [l] inquiens geſtum, rem ſignificare ſine verbis factam. Sed [m] Vlpianus aũt, geſtum qualitercunq; accipi, ſiue contractus ſit, ſiue quid aliud Vnde Iuſtinianus quoq; hic refert eum pro hærede gerere, qui quocunq; modo, re, uel uerbis ſe uelle adire declarauerit. Et ideo qui agnoſcit poſſeſſionẽ) quoniam [n] agnoſcendo non adit) ſe pro hærede gerere dicitur. & is, qui ſi iuraret, inſtitutus eſt, ſolo iureiurando pro hærede ſe gerit. [p] Porrò quomodo is, qui ſe pro hærede gerit, ab eo qui pro hærede uel pro poſſeſſore poſſidet, differat; elegantiſſimè Lorrotus [q] in ſuis capitibus iuris declarauit. 6 Sanè uerbum illud (pro hærede) aliter atq; aliter in legib. accipi, Old... [r] Et docuit. Primum enim, quoties tractatur materia hęreditatis petendę ab eo, qui falſa opinione, putans ſe hæredem, poſſidet: toties oportet ea verba (pro hærede) non accipi pro uero titulo, ſed pro quadam erronea opinione. Deinde ubi non tractatur controuerſia uniuerſi hæreditarij iuris inter duos, ſed diſceptatur de re aliqua, cuius dominium prætendit poſſeſſor, quia dicat ſe per hæreditariam ſucceſſionem acquiſiuiſſe, ibi iſta uerba (pro hærede) intelligenda ſunt pro uero & iuſto titulo, propter quem nõ minus competit uſucapio quam ob alios contractuũ titulos. [s] Ex hac diſtinctione clarè conſtat, an & quando poſſeſsio pro hærede ſit titulus, uel non ſit: qua in re Doctores [t] multum ſeſe torquent, & perpetuo conflictantur.

e Dummodo ſciat.) Vt is qui ſe pro hærede gerit, per hoc cenſeatur hæreditatem adiuiſſe, alia quoque interuenire oportet. Primũ, ut ſciat, eum, in cuius defuncti bonis ſe pro hærede gerit, teſtatum uel inteſtatum deceſſiſſe. [u] deinde ut ſciat ſe illi hęredem eſſe, idque purè non ſub conditione: nam ante conditionis euentum hæreditas adiri nequit. Tertio, ut hic gerens & liber ſit, & ſui iuris, aliàs iniuſſu eius, in cuius eſt poteſtate, fruſtra gerit. Quarto, ut ſit mentis compos & pubes. Quinto & ultimo, ut teſtatoris conditionem, eiuſque mortem non [x] ignoret.

f Hæredes pro domi.) 8 Idem feſtus atteſtatur, vnde & herum adhuc dominum dicimus. Sed tamẽ vix eſt, ut hoc ab eodẽ fonte deriuetur, cum illic prima corripiatur, hic diphthongus ſit. Quare Kiglius ab hærendo dictum hæredem putat, quia proximus defuncto in dominio bonorum hæreat: vel ab [illegible], nam & lex duodecim tabularum hęreditatem interdum pecuniam uocat.

g Sicut autem.) Hinc diſcis, eodem animo repudiari hæreditatem, quo acquiritur, hoc eſt, ſola nuda uolunt[ate], ſi tamen de ea extrinſecus [y] conſtet.

h Repellitur. 9 Adeo, vt ſi extraneus hæres hæreditatem repudiauerit, non poſſit amplius acquirere eandem, niſi ob minorem ætatem reſtitueretur. [z] tametſi in ſuo hærede aliud obtineat. Etſi enim ſeſe paterna uel auita hæreditate, abſtinuerit, poteſt tamẽ uel per reſtitutionem, uel rebus hæreditarijs nec dum alienatis, intra tempus legitimum [a] pœnitere, & hæreditati ſe immiſcere.

i Qui ſurdus.) Quod idem eſt: quoniam voluntas gerentis pro hærede ſine uerbis facto ipſo, indicijſq; declarari atque cognoſci poteſt.

k Si tamen intelligi.) Alioqui non aliter quam uel tutoris uel curatoris conſilio adire poſſe indicatur. [b]

De legatis, tit. XX.

1.3 Continuatio huius tituli.
2 Legandi uerbum olim latam habuit ſignificationem.
4 Legata olim non niſi in teſtamento, relinquebatur, hodie ſecus.
5 Legata in teſtamento relicta ſunt teſtamenti acceſſoria.
6 Continuatio non ſemper fit ad proxima.

Poſt

- a In l. pro hærede. de acq. hær.
- b Vigl. & Bald. hic.
- c gl. & ibi Bart. in l. gerit. de acq. hæred. & communiter Dd.
- d l. ſi repetendi. C. de cond. ob cauſam.
- e l. potuit. C. de iure deliberandi.
- f in d. l. pro hærede.
- g hic.
- h l. pe. in fi. de acq. hæred.
- i l. Pantonius. §. fi. d. t.
- k gl. uerbi gerere l. ſi quis mih. §. ſed quid ſi mauauit. cod.
- l l. Labeo. 1. in fin. de uerb. ſig.
- m l. Ait prætor. in prin. de minn.
- n §. quos aut. in fine. inſ. de bo. poſſ.
- o l. pubertem. C. de iure delib.
- p l. Antiſtius. in prin. de acq. hær. & vide Lorro. de adi. & rep. Axio. 37. & ſeq.
- q ibidem. Axio 35.
- r In introd. claſſ. 3. acti.
- s Ita probari videtur in l. cogi. ſe petit. hær. C. & l. C. ſi quis ignorem minor. eſſe. in prin. & hic in §. noſtro.
- t l. ſ. & alij in §. Sed iſtæ. Inſt. de actio.
- u l. Si is ad quẽ. de acq. hære.
- x Vide de his requiſitis omnibus allegata in gl. hic. verbi hæredem.
- y Vide tamen de hoc per Dd. in l. qui ſe patris. C. Vnde libe. l.
- z l. Sicut maior. hoc tit.
- a De qua in l. fi. C. de repud. hæred.
- b l. mutũ. ibi Bart. de acq. hæred. & Ang. hic.

Poſt uideamus de legatis, quæ pars iuris extra propoſitam quidem materiam uidetur, nam loquimur de iis iuris figuris, quibus per vniuerſitatem res nobis acquiruntur, ſed cum omnino teſtamentis & hæredibus, qui in teſtamento inſtituuntur, locuti ſumus, non ſine cauſa ſequenti loco poteſt hæc iuris materia tractari.

Iuſtinianus Imperator eas acquirendi formas tractandas ſuſcepit, quæ titulo vniuerſali [a] *cōſtāt, quarum adhuc magna pars ſupereſt tractanda. Poterat ergo videri a via deflexiſſe, quod hoc loco de legatis, hoc eſt, rebus ſingularib. diſſereret, cum ſequentes tituli præcedentib. ſemꝑ iuſto nexu cohærere* [b] *debeant.* 2 *Quanquā.n.* legandi. *uerbum olim latiorē habebat ſignificationem,* [c] *ut non legata tantum, ſed & hæredis inſtitutionem, libertatum dationem, tutelarum conſtitutionem comprehenderet: in hoc tamen titulo ſimpliciter de his quæ particulatim verbis directis in teſtamēto relinquuntur,* [d] *intelligitur.* 3 *Quocirca ſtatim a principio ſeſe excuſat, rationem allegando cur potiſſimum legatorum tractatui hunc locum dederit, ſicq; ordinem ipſum immutarit. Quamuis enim poſt titulum* De donationibus *melius forte cecidiſſet tractatio legatorum & fideicommiſſorum ſingularium rerum, ꝑ quæ ſigillatim res iure ciuili acquiruntur:* 4 *tamen quia ea olim non niſi in teſtamentis relinquebantur (licet hodie etiam ab inteſtato & in codicillis* [e] *relinqui poſſit) Imperator non ſine conſilio peruerſo ordine poſt teſtamenta hæredumq; inſtitutiones* de legatis *ſubiungit* 5 *maxime cum ea ipſa in teſtamento, relicta teſtamenti pars & uelut acceſſorio* [f] *dicantur, non enim niſi firmum ac perfectum eſſet teſtamentum, legata corruerent, neque ullum haberent effectum.* [g] *Et hęc quidem pro defenſo ordine huius tituli.* 6 *Ex quibus generale dogma vniuerſum eſt, quod etſi regulariter materiæ ſecundum congruum ordinem continuari, ſubſequentesq; tituli proxime præcedentibus connecti debeant:* [h] *tamē ex cauſa poſſit fieri intermiſſio & ad remotiora continuatio adplicari, prę ſertim ſi materiæ intermediæ non ſint difformes, ut in noſtro propoſito. Siquidem hunc tractatum coniungit Imperator ad titulum* De teſt. ordinandis, *cum tamen nouē tituli ſint intermedij: hi tamen quia eandem reſpiciunt materiam, non iuuant continuationem velutà remotis factam. Idem Vlpianum* [i] *in Pandectis feciſſe comperio, continuantem titulum,* Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt. *ad titulum* De bonorum poſſeſſio. *cum tamen inter vtrunque non pauci tituli ſint collocati. Hoc que eſt, quod Hermogenianus* [k] *expreſſe ſenſit;* Et his proximo, *inquiens,* atque coniunctos adplicantes titulos prout res patitur, *Quandoque enim res non patitur, ut Accurſius* [l] *ſupplet, quin aliqua extranea* [m] *intermiſceantur.*

a §. fi. ſup per quas perſ. nob. acq.
b l. 2. de ſtat. hom. enm vulg.
c l. verbis legis. de uerb. ſign.
d Vide quæ dicam in § ſed non vſq. inf. eo. tit.
e §. præterea. inf. de fideicom. hæred. ibi glo.
f Iaſ. in rubr. De legat. 1.
g l. eam quam. C. de fideicom. l. ſentio C. de teſt. tut.
h d. l. 2. de ſtat. ho. Ioan. de Imol. in rub. de appel.
i l. 1. Si tab. teſtam. nullę extabunt.
k d. l. 2. in fi.
l Glo ibid. fi.
m facit l. hæredes. palam. § fi. de teſta l. conuenis. de uerbo oblig. & l. duos reos. § fi. de duob. reis.

§. Legatum.

1 *Definitio legati.*
2 *Deliberari dicuntur, quæ minuuntur*
3 *Legatum quare dicatur donatio quædam.*
4.6 *Legatum in quo differat ab alijs donationibus.*
5 *Legatum ab hærede præſtandum poſt aditam hæreditatem.*
7 *Legatum etiam codicillis relinqui poteſt.*

Legatum *a* itaque eſt donatio quædam à *b* defuncto relicta ab hærede præſtanda.

a Legatum itaq; eſt.) 1 *Quia de Legatis agendum eſt, ideo Ideo Imp. methodica plane ratione legati definitionem præmittit, quæ ex Modeſtino* [a] *deſumpta uidetur, & propius longe ad legati naturā accedit, quā illa Florentini* [b] *explicatio:* Legatum eſt deliberatio hæreditatis, qua teſtator ex eo, quod vniuerſum hæredis foret, alicui quid collatum velit. *Malo.n. hic legere delibatio,* [c] *quam ut vulgati habēt Codices, deliberatio:* 2 *Nam* deliberari *veteribus dicuntur, quæ minuuntur. Explicemus ſingula prioris definitionis verba craſſe.* 3 *Legatum dicitur donatio largo modo, & in genere. Nā cum a liberalitate & munificentia nullo præciſæ neceſſitatis impulſu permota* [d] *proueniat, dubiū nō ē, quin generali donationis uerbo* [e] *cōtineatur. Additur, quędā: quia plures eſſe donationū ſpecies,* [f] *ut ſup. ſuo loco audiuimus: et hinc nō vnā ſpeciē attingit, quæ. ſ. à reliquis differat.* 4 *Neque.n. in legato contrahitur obligatio aliqua inter donātē & legatarium,* [g] *niſi traditione incipiat: tū in alijs donationibus* [h] *contrarium obſeruetur, eſt igitur* legatum donatio quædam a defuncto relicta, ab hærede pręſtanda, 5 *Quanquam enim legatum quādoq; (perraro tamen) ab ipſo teſtatore præſtari* [i] *ſoleat: ſi tamen eius poſſeſſionem non tradiderit teſtator, ab hærede omnino præſtanda eſt, adita poſt mortem defuncti hæreditate.* [k] 6 *Et in hoc differt à mortis cā donatione, quę ut plurimum à defuncto traditur. Sunt & aliæ inter hanc & legatum differentiæ non obſcurę, quas quia Accurſius* [l] *ſupra eleganter congeſſit, prętereundas hic duxi. Ab ea uero donatione, quę inter uiuos fit, legatum pariter diſcrepat, cum illa non temere ualeat* [m] *reuocari: legatum autem vel nuda uoluntate reuocetur,* [n] *idq; ad ſupremum vſque vitæ exitum.*

b A defuncto.) *Modeſtinus in ſua definitione habet,* teſtamento relicta, *verum* (a defuncto) *aptius legitur, quin generalius eſt.* 7 *Neque enim ſolum teſtamento: ſed etiam codicillis legatum relinqui pō*

a l. legatum. De legat. 2.
b l. legatum. De legat. 1.
c ita Cantinne. hic ex A. Gellio refert.
d l. rem legatā. De adimend. leg.
e l. 1. de don. l. alienatum §. donationis. de uerb ſign.
f Tit. de don.
g l. Lucius. de leg. 2. l. 1. C. de iure delib. & Bal. in d. l. legatum.
h Supra, de donat. in prin. & § eſt & alia. & l. ut hęredib. de l. legat. 2.
i l. Lucius Titius de ſta. ſuo de leg 2. l. ſi ita. C. de leg.
k l. ſibi §. eū ſ. ruus. ubi Iaſ. & alii. de legat....
l §. 1 ſup. de donat. Azo in ſumma. C de don.
m § ſciendum. ſup. de donationib.
n l. 3. in fi. col. 4. de adimend. leg.

Q §. Sed

§.Sed olim.

1 *Legandi modus ex lege XII.tabul.deſcendit.*
2 *Quadrifariam olim legabatur.*
3 *Legatum per vendicationem.*
4 *Verbum damno,damnas eſto*
5 *Legatum per damnationem.*
6 *Legatum ſinendi modo.*
7 *Legatum perpræceptionem.*
8 *Hodie legata valeut quibuſcunque uerbis relicta.*

Sed *a* olim quidem erant legatorum genera quatuor, *b* vendicationem,per *c* damnationem,ſinendi *d* modo,per *e* præceptionem,& certa quædam verb a cuiq; generi legatorum aſſignata erant,per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur.Sed ex conſtitutionibus diuorum principum ſolemnitas huiuſmodi verborum penitus *f* ſublata eſt.

a Sed olim.) 1 *Antiquiſſimo legis a XII tab.iure legandi modus inuentus & adprobatus fuit:* 2 *& quadrifariã legata relinqui ſolebãt,ut hoc loci obiter Imperator* [b] *meminit.Qua tamen uerborum ſolennitate hæc legatorum genera fieri conſueuerint,nominatim non explicat. Nos & hãc antiquitatis obſeruationem ad textum adyciemus,vt quod inde ſublatum,uel reformatum eſt,non ſit incognitum.*

a l.uerbis legis. de uerb.ſig. Iaſ.l.1.a princ. de leg.c.
b Vide in l.1.C.cõmunia de leg.

b Per uendicationem.) 3 *Legatum* per uendicationem, *dicebatur quod legatarius poſt mortem teſtatoris,non etiam ſpectato hærede,ſtatim ſibi aut præſumebat,aut defunctus ad hæredem eius tranſmittebat,& hiſce fiebat verbis:*Sthicum ſeruum tibi do,lego,illam rem tibi præſume,habe, vindica.*Nec in eo traditio hæredis expectanda eſt,ſed ipſe legatarius poſſeſſionem accipit:quam* in rem miſſionem *(ut ait* [c] *Alciatus) videtur Iuſtinianus* [d] *appellaſſe.Hoc autem legati genere res teſtatoris propria,non etiam aliena,aut quæ in rerũ natura non eſſet,legari poterat,ut* [e] *Caius prodidit.Et legatario uendicatio, uel in rem miſſio competebat.*

c li. 3. Parerg. c.1.
d In d.l.1. in princ.
e li. 2 Iuſti.tit.2.
f l.ſi filius . De diuor.l. cum filio.d leg.1..

c Per damnationem.) *Quandoq; legabatur* per damnationem , *i. obligationem, ſeu damnationem ad pœnam.* 4 Damno *enim præter notam ſignificationem,etiam eſt obligo:* [f] *hinc* damnatus *pro obligatus legitur;Siue etiam* damnas *,per ſyncopen,quæ uox peculiaris eſt iuriſconſultorum;* [g] *ſicut* copes *apud ueteres pro* copioſus.*Plautus in Trinũmo.*Harpago,mendax,copes, auarus,elegans.*Meminit & eius uocis Agrætius Grammaticus,Iuriſconſultorum uerbum illud eſſe aſſerens.* [h] 5 *Fiebat autem legatum damnationis huiuſmodi uerbis:* Hæres meus illi dato;*aut*,illi ab hæredari iubeo: *aut*,hæres damnas eſto dare.[i] *Naſcebatur autem hic legatario aduerſus hæredem actio in perſonam,quæ dicitur ex teſtamento .* [k] *Porro quid legatum hoc damnationis à uendicatione differat,Caius* [l] *inſtitutionibus eleganter oſtendit.*

g l.damnas eſto.de vſufru. legato. §. ſed & tale.inf. e.
h Alcia.lib. 3. Parerg c.1.
i l.ſi plurib. §.1. de leg.2.
k Theop.hic.
l li.2.inſti.tit.5.

d Sinendi modo.) 6 *Per* ſinedi modum *ſic legabatur:*Hæres meus res illam Titio permitte ſumere, &ſibi eam habere *Et licet tamen hæres rem legatam non cogebatur legatario præſtare,uendicationem,tamen prohibere non poterat:hocq; modo res tam corporales,quam quæ in iure conſiſtunt legari poterant, aptusq; hic erat legandi modus ſi res legata apud illum eſſet,cui legabatur . Et hinc* itidem ex teſtamento *actio comprobat.*

e Per præceptionem.) 7 *Legabatur & quarto* per præceptionem *i.ante captionem : ut quando aliquid hæredi ex hæreditate præcipuum relinquebatur:veluti ſi teſtator ita ſcripſit.*Titij fili, e medio præcipito domum illam prædium illud,aureos centum.[m] *Vel in hunc modum,*Pamphile libertatem præcipito , tibiq; habeto ſecundum meum Titianum.*Porro legatum præceptionis non niſi uni ex hæredibus dari poteſt,ut aliquid ex hæreditate præcipuum* [o] *habeat:quod ſi coniunctim multis,aut diſiũctim ſingulis relinquatur,omnibus una tantum res,quæ nominata eſt,ſicut & in legato uendicationis* [p] *debetur , non uni res & alij æſtimatio,ut in legato damnationis.exigebatur autem,quod per præceptionem relictum erat actione familiæ erciſcundæ,*

m l.fi. de pecu. leg.
n l. prædia. §. ſi liberto.de fund. inſtru.fa. l.prædijs. de leg.3.l. ſi forti dianũ.C. de lega.
o Alciat. loco. ſup. citato.
p l.ſi plurib.de leg. 1.

f Sublata eſt.) 8 *Vireſq; obtinent hodie legata,quibuſcunque tandem uerbis relicta ſint, quod ſequens §.pulchre docebit.*

§.Noſtra autem.

1 *Legata quibuſcunque uerbis relicta ualent.*
2 *Actio perſonalis ex teſtamento legatario competit.*
3 *Legatario rei uendicatio competit ad rem legatam conſequendam.*
4 *Legatarius fit dominus rei legatæ ſine traditione.*
5 *Quare tam rei uendicatio,quam actio perſonalis legatario datur ,cum hæc non domino,illa tantum domino competat.*
6 *Actionem hypothecariam legatarius habet.*
7 *In quibus rebus hypothecam legatarius habeat.*
8 *Legatarius ex tribus actionibus unam eligere debet qua experiatur.*

9 *Ante*

9 *Ante aditam hæreditatem legatarius non agit.*
10 *Neque ante fructus rei legatæ debetur.*

Noſtra *a* autem conſtitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores eſſe cupientes, & non uerbis, ſed uoluntatib. eorum fauentes, diſpoſuit, vt omnibus legatis vna ſit natura, & quibuſcunque verbis aliquid relictum ſit liceat legatarijs id perſequi, non ſolum per actiones *b* perſonales, ſed etiam per in *c* rem, & per *d* hypothecariam. Cuius conſtitutionis perpenſum modum ex ipſius tenore perfectisſime accipere posſibile eſt,

a Noſtra autem:) 1 *Extat hæc adhuc in Codice* [a] *Iuſtiniani, qua prudenter ſancitum eſt, vt quibuſcũque verbis, per quæ teſtatoris adpareat voluntas, legata relinqui valeant: adeo quod legatarijs pro his conſequendis tres actiones competant, quarum Imperator hic meminit.*
b Per actiones perſonales.) 2 *Prima actio, qua legata peti poſſunt, perſonalis eſt, ſ.* ex teſtamento, *quia legatarius hæredem habet obligatum ex quaſi contractu. Hęres enim adeundo hęreditatem dicitur quaſi cõtrahere, ſicut cum alijs creditoribus debitoribusq́, ita & cum legatarijs:* [b] *& ex hoc quaſi contractu actio perſonalis ex teſtamento naſcitur contra hæredem, quæ toties conceditur, quoties legatum tenet, ac legatarij vtilitatem* [c] *reſpicit.*
c Per in rem.) 3 *Hęc eſt altera actio pro legato relicto conſequendo prodita, Realis, ſcilicet, ſiue rei uendicatio, qua petet legetarius, rem ſuam ſibi tradi.* 4 *Et recte hæc illi actio datur, quoniam iure ciuili ſit dominus rei legatæ, etiam ſine traditione ficte quidem poſt mortem teſtatoris, vere autem poſtquã iam adita eſt hæreditas: quod ſpeciale eſt in legato, cum alias pro regula ſit traditum,* [d] *traditione cui iuſta ſubeſt cã, non etiam nudis conuentionibus ſiue pactis rerum transferri dominia.* 5 *Sed nonne impoſſibile eſt actionẽ perſonalem & rei uendicationem ad idem competere, cum ſint contraria, & quaſi ex diametro pugnantes actiones? Nam rei uendicatio præſuppouit dominium in agente,* [e] *actio autem perſonalis ad dandum, i. trãsferẽdum* [f] *dominium competit (dare enim eſt accipientis* [g] *facere) ſicq́, præſupponit, agentem non eſſe dominum. Quomodo igitur ſimul poſſunt concurrere? Angelus &* [h] *Faber, aliją, legum commẽtatores* [i] *varias recenſent cauſas, quas non recenſeo, cum parui hæc res momenti ſit, & dũtaxat ad iuris pertineat ſubtilitatem: ſane illud conſtat, propter poſſeſſionem conſequendam agere etiam dominium in perſonam.* [k]
d Et per hypothecariam.) 6 *Tertia actio legatario competens pariter realis eſt, ſ.* hypothecaria. *Quia enim bona hæreditaria ſunt ipſi legatario interim, dum caret re legata, loco hypothecę,* [l] *ideo hac actione quaſi petit rem ſibi pignoratam ſiue hypothecariam.* 7 *Hoc tamen ſane intelligendum eſt legatarium habere hypothecam, non quidem in re ſibi legato relicta, cuius dominium ipſo iure habet, nec vnquam res ſua pignorari* [m] *poteſt: nec in bonis hæredis (in quibus tamen ſi poſt ſex menſes non ſoluat hæres, miſſio fieri poteſt & pignus* [n] *prętorium conſtitui) ſed in alijs rebus à defuncto* [o] *relictis. Quanquam nonnulli* [p] *malint, & in eam ipſam rem quæ legata eſt legatarium hypothecariam habere. Qua opinione recta, nihil obſtabit, quod nemini res ſua pignoris eſſe loco ualeat: id enim obtinet, cum quis rei dominium, communi iure gentium, puta per traditionem nactus eſt. ſecus ubi ſpeciali iure ciuili (vt hoc noſtro caſu) dominium tranſlatũ ſit: tunc enim ſicut perſonali* ex teſtamento *ad rem conſequendam agere licet, ita & huic perſonali actioni* utilis Seruiana *ſubſeruire poteſt.* [q] *Porro duæ priores actiones, perſonalis ſcilicet ex teſtamento, & rei uẽdicatio etiam iure Digeſtorum legatarijs competebant: hanc autem hypothecariam Iuſtinianum de nouo induxiſſe ſua conſtitutione exploratum eſt, vt Iaſon* [r] *probat.* 8 *Hoc quoque addendum has tres actiones legatarium non poſſe ſimul mouere, ſed ex eis vnã eligere debet, quã experiri* [ſ] *uelit.* 9 *Et aditã in primis hæreditate hæ competere incipiunt, ante vero nullo modo.* [t] *Nec obloquitur quod ſtatim teſtatore mortuo rei legatæ dominium in legatarium* [u] *transeat: ficte enim (vt & ſupra dixi) tantum tranſit; & vt Bal.* [x] *ait, inceptiue, non autem vere, uel completiue.* 10 *Quæ etiam cauſa eſt, quod ante aditam hęreditatem ſicut rei uendicatio non naſcitur, ita nec fructus rei legatæ* [y] *debeantur.*

a l. 1. C. Cõmunia de leg.
b l. cum apud Iul. §. fi. ex quib. can. maio. & § Hæres. quoq. inſ. de obl. quæ ex quaſi cõtract. naſc.
c d. l. 1. & l. 2. ibidẽ. que. Dd. C. Communia de legat. Bar. l. 1. de leg. 1.
d l. traditionib. C. de pactis. §. per traditionem. ſu. de rerum diuiſ.
e l. in rem. & l. officiũ. de rei uend.
f §. Sic itaque. inſ. De actio.
g Ibidem.
h Vterque hic.
i In d. l. j C. Cõmunia de legat. ubi Barto. & Iaſ. late Imol. in d. l. 1. de leg. 1. uide ẽt. Cantiunc. hic in ſua Paraph.
k l. 1. de cõd. tritica.
l d. l. 1. in fine.
m l. Neque pignus. de reg. iur.
n Ang. hic per l. certa. C. ut in poſſeſ. leg.
o Glo. hic in verbo. Hypothecariã in prin.
p Bar. & Iaſ. (Sub dubio) in d. l. 1. de le. 1. Dec. d. l. Neque pignus.
q Dd. hic. & ubi ſu. Cantiunc. hic.
r In d. l j. in princ. poſt gloſſ. in l. Si cui. §. poſtquam. vt in poſſ. legat.
ſ l. cũ filius. §. Varijs. de legat. 2.
t Auth. hoc amplius. ibi Dd. C. de fideicommiſ.
u l. a Titio. de fur.
x d. l. 1. in princip.
y Not. in l. final. ibi Bal. C. de vſu. & fruct. leg.

§. Sed non uſque.

1.2.3 *In quibus fideicommiſſa legatis olim præualuerint.*
4 *Legata ſingularibus tantum fideicommiſſis æquata.*
5.7 *Hæc exæquatio non ſoli Iuſtiniano tribuenda.*
6 *Executio l. 1. De legatis 1.*
8 *Legata à fideicommiſſis in quibuſdam etiam hodie differre.*
9 *Amplius in legatis, quam ſideicommiſſis olim fuiſſe, quomodo accipiendum.*

Sed non uſque ad eam conſtitutionem ſtandum eſſe exiſtimauimus. Cum enim antiquitatem inuenimus legata quidem ſtricte concludentem: fideicommiſſis autem, quæ ex uoluntate magis deſcendebant defunctorum, pinguiorem *a* naturam indulgentem

tem neceſſarium eſſe duximus, omnia legata fideicommiſſis *b* exæquare: ut nulla ſit inter eas differentia, ſed quod deeſt legatis, hoc repleatur ex natura fideicommiſſorum: & *c* ſi quid amplius eſt in legatis, per hoc creſcat fideicommiſſorũ natura. Sed ne in primis legum cunabulis permiſtim de his exponendo, ſtudioſis adoleſcentibus quandam introducamus difficultatem: operæprecium eſſe duximus interim ſeparatim prius de legatis, & poſtea de fideicommiſſis tractare, ut natura vtriuſq; iuris cognita facile poſſint permiſtionem eorum eruditi ſubtilioribus auribus accipere.

a Pinguiorem naturam.} *Sicq; prævalebant legata fideicommiſſis: 1 In quibus aũt? Primum legata nõ relinquebatur, niſi in teſtamẽtis, vel codicillis teſtamento confirmatis. Fideicommiſſa uero etiam non facto teſtamento, & ab inteſtato fieri* [a] *poterant. 2 Deinde poſt hæredis aut legatarij mortem inutiliter legabatur,* [b] *cum aliud in fideicõmiſſis obſeruaretur. 3 Denique & a legatario cum legari nequiret, fideicommitti tamen* [c] *poterat.*

b Fideicommiſſis exæquare.} *4 Intellige ſingularibus non etiam vniuerſalibus. Vniuerſalia enim fideicommiſſa longe lateq; diſtare à legatis, ſuo loco dicemus* [d] *5 Quod aũt hæc legatorum fideicommiſſorumq; ſingularium exæquatio ſoli Iuſtiniano attribuẽda ſit, Viglius* [e] *& Cantiuncula* [f] *pluribus argumẽtis euincere conantur. Verba quidem ſunt hic, & in Iuſtiniani* [g] *Conſtitutione clariſſima. 6 Nec impedit ſecundum eos, quod eiuſdem ſententiæ Vlpianus* [h] *multo antiquior citatur author, qui & ipſe ſcribit, per omnia legata fideicommiſſis exæquata eſſe, quoniam illa verba falsò Vlpiano aſcribantur: quinimo nec ullã habeat inſcriptionem textus Noricus, vt a compilatoribus adiecta fuiſſe veriſimile ſit: idq; etiam Angelus Raphaeli dudum placuiſſe oſtẽdit. 7 Aduerſatur tamen prædictis, quod Ant.* [i] *Auguſtinus teſtatur, illud in Pandectis Florentinis omnino tribui Vlpiano: & addit hoc ab eo ſcriptũ fuiſſe li. LXVII. ad Edictum, ſeſe tamen arbitrari eius ſententiæ exceptiones, quas fortaſſis Vlpianus adſcripſerat, Tribonianum deſcribere noluiſſe, ne quid faceret contra Iuſtiniani Conſtitutiones. 8 Hic tamen omittendum non eſt, utcunque hæc facta ſit, ſiue ab Vlpiano, ſiue à Iuſtiniano, exæquatio, tamẽ nõnullas eſſe adhuc hodie differentias inter legatum & fideicommiſſum. Nam præter hoc, quod hoc ad vniuerſale fideicommiſſum ſe non protendit, nec hodie recto ſermone hæreditas libertasve dicitur legataria, ſed fideicõmiſſaria: nec vnquam legatarius hæredem cogere poteſt vt hæreditatem adeat, legatumq; ſibi præſtet, fideicommiſſarius contra, cui hæreditas eiusve pars ex Trebelliano reſtituenda eſt, recte compellit hæredem ut adeat, ſibiq; fideicommiſſariam hæreditatem* [k] *reſtituat.*

c Et ſi quid amplius.} *9 Amplius autem in legatis fuit quam fideicommiſſis: quia legatarius, qui erat rei legatæ dominus: plures actiones habebat ad legatum aſſequendum: quod in fideicommiſſario nõ erat, quo factum eſt, ut & in fideicommiſſa legatis æquata* [l] *ſint.*

a §. Præterea. inf. de fideicom. hær.
b §. Poſt mortem. inf. hoc tit.
c inf. de ſingulis rebus. per fideicõ. re. in prin.
d inf. de fideicõ. hæred. per diſcurſũ.
e §. legatarijs. ſup. de teſtam.
f Hic.
g l. 2. C. Cõmunia de leg.
h l. 1. De lega. 1.
i Lib. emẽ. 3. c. 9.
k §. Sed etiã. inf. de fideicõ. hæred. d. l.
l 1. & 2. C. Cõia. de leg. Iaſ. late poſt alios in d. l. 1. De leg. 1.

§. Non ſolum.

1 *Res propria uel cum aliõ communis legari poteſt.*
2 *Res hæredis propria recte legatur.*
3 *Quando res aliena vtiliter legetur.*
4 *Quis probare teneatur, teſtatorem ignoraſſe, rem eſſe alienam.*
5 *Redimere, uerbum quid ſignificet.*
6 *Res quæ non ſunt in commercio, legari nequeunt.*
7 *De campo Martio.*
8 *Baſilica quid.*

Non *a* ſolum autem teſtatoris, *b* uel hæredis *c* res, ſed etiam *d* aliena legari põt, ita ut hæres cogatur redimere *e* eam, & præſtare: vel ſi eam non poteſt redimere, *f* æſtimationem *g* eius dare. Sed ſi talis ſit res, cuius commercium *h* non eſt, uel adipiſci non põt, nec æſtimatio eius debetur, veluti ſi quis campum *i* Martium, uel Baſilicas, [k] uel templa, vel quæ publico vſui deſtinata ſunt, legauerit. nam nullius momenti tale legatum eſt. Quod autem diximus alienam rem poſſe legari, ita intelligendum eſt, ſi defunctus *l* ſciebat alienam rem eſſe, non ſi ignorabat. Forſitan enim ſi ſciuiſſet alienam rem eſſe, non legaſſet, & ita Diuus *m* Pius reſcripſit. Et uerius *n* eſt ipſum, qui agit, id eſt, legatarium, probare oportere, ſciuiſſe alienam rem legare defunctum, non hæredem probare oportere ignoraſſe alienam: quia ſemper neceſſitas probandi, incumbit illi, qui agit.

a Non ſolum autem.} *Quia Imperator de legatis ſeorſim tractare conſtituit, ideo nunc explicare incipit, quæ res legari poſſint, multas diuerſaſq; ſpecies ad iſtius materiæ declarationem ſubnectens.*

b Teſtatoris.} *1 Hinc diſcendum, teſtatorem poſſe rem legare propriam, & in ſolidum ſuam, quod etiã ad*

rem

rem teſtatoris cum alio communem producitur: quam tamen ſi ſuam nominauerit, portio tantum debebitur ſin totam, integra, quatenus præſtare poterit, danda eſt, alioqui [a] ipſius æſtimatio.

c Hæredis. 2 Res ſolius hæredis legari poteſt: nec refert, an ſciuerit hoc defunctus, vel ignorauerit. [b]

d Aliena. 3 Ergo & res aliena vtiliter legatur, quod & Paulus [c] iuriſconſultus voluit, reſcriptoque Imperatoris Alexādri [d] traditum eſt, ita tamen demum rei alienæ legatū ualet, (vt Imperator infra ſubijcit) ſi teſtator non errauit. Nam ſi putauerit eſſe ſuam, cum ſit aliena, legatum corruet: niſi coniunctæ perſonæ ſit relictum, [e] uel tali, qui defunctus uiriſimiliter legaſſet, etſi ſciuiſſet eſſe alienam. Porro Angelus arbitrio iudicis relinquendum putat, quæ coniuncta perſona dicatur, & quando eius affectionis habenda ſit ratio. Sed teſtator rem, quam legauit alienam eſſe ſciuerit, vel ignorauerit, Iudex non arbitrabitur, cum legatarius contra ſe iuris præſumptionem habeat. [f] 4 Itaque ſi de hoc referatur quæſtio legatario probatio incumbet, teſtatorem ſciuiſſe rem alienam, cum ob prædictam cauſam, tum quia de lucro captando contendit, ſicut hæres contra de damno vitando ſatagit: tum etiam quia regulariter, is qui aſſerit, non qui negat probare & fidem iudici facere debet [g].

e Redimere. Et redemptam ipſi legatario præſtare. 5 Eſt autem redimere aliquid emere ab alio: quemadmodum dicimus captiuos ab hoſtibus redimi. Vnde redemptor, vectigalium emptor nominatur. [h] Quandoque redimere dicitur, qui precio accepto aliquid faciendum ſuſcipit, quod & conducere dicimus. In qua ſignificatione Vlpianus [i] eſt vſus. Quare & ſi lanam, inquit, conduxerit vſurarius expediendam, poterit etiam per uſuarias ancillas, opus perficere itidemque ſi teſtamenta texenda redemerit, uel in fuſam, uel nauem fabricandam, poterit ad hoc operis uti uſuarius.

f Non poteſt redimere. Quia forte dominus eam uendere nolit, vel ſane immodico [k] precio vendat: quod perinde eſt, ac ſi omnino vendere nolit.

g Aeſtimationem. Iuſtam. ſ. quam ſi præſtet legatario, [l] liberabitur: ſicque ſemper erit vtile rei alienæ legatum. Si tamen hæres iuſto precio rē emere potuiſſet nec emit, nō ſtatim oblata rei æſtimatione liberabitur quando tam facilem rei comparandæ occaſionem repudiauit: ſed omnino præſtare debebit, quāti intereſt. [m]

h Commercium non eſt. 6 Res ergo cuius non eſt cōmercium, id eſt, quæ non eſt ſubiecta hominū pactionibus & contractib. legari nequit, nec ſi legetur, vlla æſtimatio debebitur. Quod diſtinctionē recipit. nā ſiquidem res legato relicta in hominum cōmercio non ſit (vt in exemplis textus noſtri) verum eſt, adeo inutile eſſe huiuſmodi legatum, ut nec æſtimationem præſtare oporteat. [n] quod etiam obtinet, ſi perdifficilis ſit & inuſitata rei legatæ comparatio. Sin vero res quidem in aliorum hominum & ipſius etiam legatarij ſit cōmercio, ſed non in hæredis, aut eius, qui legatum præſtare iuſſus eſt; tunc non aliter liberabitur, quam vel rē ipſam, vel æſtimationē præſtet. [o] Econtra uero ſi rei legatæ commercium hæres habeat legatarius nō, idque ob aliquod crimen à legatario patratum euenit, eo caſu nec æſtimatio debetur. [p] Quod ſi nullo eius crimine, ſed vel caſu, vel natura, aut infirmitate contigit, vt rei legatæ commercium legatarius non habeat, tunc ſolum æſtimatio debebitur.

i Campum Martium. 7 Qui priuſquam Marti conſecraretur, Tyberinus (autore Gellio) dicebatur: ſicut Tyberis Martius, vt teſtis eſt Papinius lib. 2. Syl. Porro ager Tarquiniorum, ſi Liuio credimus, qui inter Vrbem & Tyberim fuit, conſecratus Marti, Martius deinde campus dicebatur.

k Vel baſilicas. 8 Baſilica priſcus locus amplior erat, publicus ſub tecto, ubi conſilia priuata, & iudicia & arbitria conficiebantur. Deinde pro domo Principis, id eſt, regia dici cœpit. Tandem & ad diuina templa ſignificanda recepta eſt. De hac uoce vide Alciatum & Rhodiginum [s] plura congerentes: aliqua etiam Bald... hoc loco annotauit.

l Si defunctus ſciebat. Quæ hic à Iuſtiniano referuntur, ſupra ſatis ſunt declarata.

m Diuus Pius. Hoc tamen Diui Pij reſcriptum non extat, ſed aliud quoddam non diſſimile, [t] Alexandri Imperatoris, quo etiam continentur nonnulla, quæ hoc loco temere ſunt prætermiſſa.

n Et uerius eſt. Totus hic locus ex Martiani Inſtitutionibus deſumptus eſt, cuius adhuc verba extant in Pandectis: [u] ea nos paulo ante ſatis explicauimus.

a l. Serui electione. §. fi. & §. Labeo. ubi late Iaſ. De leg. 1. l. eu filius, §. Dominus. De le 2. Iulianus. de leg. 3.
b Glo. hic verbo, hæredis.
c l. Apud Iulianū. §. vi. de leg. 1.
d l. cum alienum. C. de leg.
e Gloſſ. hic uerbo ignorabat.
f l. vnū ex familia. §. Si non etiam, de leg. 1.
g l. 2. l. verius. De probatio. l. qui accuſare. C. de edē.
h l. Cæſar. in pan. de publica.
i l. Item ſi precio. §. 2. l. ea lege. §. j. l. in lege locationis. locati.
k l. nō dubium. §. vlt. de leg. 3.
l d. l. non dubium. §. Sed ſi cui. & l. qui cōcubinam. §. fi. de leg. 3.
m l. cum pater. §. fi. cum l. ſeq. Ad l. Falcid. l. 1. de in litem iurando.
n l. Idem Iulianus §. conſtat. de le. j.
o l. mortuo boue. §. Labeo. de leg. 2. l. multū intereſt. de uerb. ob.
p Dd. in ll. ſā alleg
q l. Sed ſi res, iūcta. eum gl. de leg. j.
r lib. 1. prætermiſ.
s lib. 12. c. 11.
t l. cū alienam. C. de leg.
u l. Verius. de pba.

§. Sed etſi rem.

1. 3 Res alteri obligata recte legatur, & luenda eſt ab hærede: fallit. nu. 9.
2 Verbum luere quid ſignificet.
4 Argumentum à legato rei alienæ ad legatum rei obligatæ ualet.
6. 7. 8 Caſus, in quibus rem obligatam à teſtatore legatam hæres indiſtincte tenetur luere, ſiue teſtator ſciuerit obligatam, ſiue non.
10 Voluntas teſtatoris ſemper attendenda.

Sed [a] etſi rem [b] obligatam creditori aliquis legauerit, neceſſe habet hæres eam luere. Et [d] in hoc quoque caſu idem placet, quod in re aliena: ut ita demū luere neceſſe habeat hæres, ſi ſciebat defunctus rem obligatam eſſe, & ita Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen [f] defunctus uoluerit legatarium luere, & hoc expreſſerit, non debet hæres eam luere,

a Sed etſi.} 1 *Amplificatio ad id, quod præcedenti §. dictum eſt, rem teſtatoris propriam legari poſſe.* [a] *quia hoc procedit etiamſi talis res oppignorata ſit alteri: eoq; caſu hæres tenetur eam luere, atque ob hypothecam liberam reddere. Nec obſtat (quæ poterat dubitandi cauſa eſſe) ſi dicas, rem talem præſtandam eſſe, qualis eſt, eo quia teſtator in dubio præſumatur legaſſe ius, quod habet:* [b] *quoniam hoc procedit, niſi ex tali qualitate inſurgeret rei ipſius euictio,* [c] *vt Bartolus alibi declarat.*

b Rem.} *Ipſius teſtatoris propriam.*

c Luere.} *Ideſt, æs hoc alienum, cuius nomine res legata in cauſam pignoris tradita eſt, ſoluere, & legatario rem liberam* [d] *dare* 2 *Eſt enim* luere *nihil aliud, quam ſoluere, à Græco verbo* λύω *Virgilius lib. 1. Aeneid.* Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis. *Sic ergo cum hæres ius pignoris ſoluit eius rei, quæ alicui legata eſt, luere recte dicitur. Quãdoque tamẽ luere, pro captiuos redimere, aut res captas recipere præcio dato, accipitur: atq; ita Vlpianus hac uoce vtitur:* Sed nec hi, inquit, qui ab hoſtib. redempti ſunt, militare debent priuſquam ſe luant. *Idem*, Si patre redempto & ante luitionem defuncto, filius poſt redemptionis quantitatem offerat.

d Et in hoc quoque.} 3 *Sicut ergo in alienæ rei legato diſtinguitur,* [e] *ita & hoc caſu, ut ſiquidem ſciuerit teſtator rem obligatam, hæres eam luere teneatur,* [f] *ſi neſcierit, legatarius luit.* [g] 4 *Ex quo efficitur argumentum de legato rei alienæ, ad rei obligatæ legatum recte colligi. Neque tamen hæc diſtinctio perpetua eſt.* 6 *Sunt enim nonnulli caſus, in quibus res obligata indiſtincte luenda eſt, ſiue id ſciuerit teſtator ſiue ignorarit. Primus eſt (quam & in legato rei alienæ ſupra probauimus) ſi teſtator conſcius obligationis veriſimiliter nihilominus rem legaſſet: quia forte legatarius erat ſanguine coniunctus,* [h] *aut arctiſſima amicitia deuinctus teſtatori,* [i] *uel magnum præceſſerat legatarij meritum.* [k] *Quod tamen omne iudicantis arbitrio relinquendum eſt.* 7 *Secundus caſus eſt, quando legatarius non eſſet habiturus aliquid reſidui ſi rẽ ſuo impendio luere cogatur. Neque enim uериſimile eſt, teſtatorẽ uoluiſſe inani legato eum ludificarier.* [l] *Itaque tali caſu hæres luere tenebitur, etiamſi defunctus ignoraſſet rem obligatam. Non ignoro Fulgoſiũ, & pleroſq; recentiores hanc interpretationem non recipere, ſed alio ſenſu verba Vlpiani* [m] *exaudire: verum ego à ſuperiori intellectu (qui etiam receptior eſt) non puto recedendum.* 8 *Prædictis duobus caſibus adde idem iuris eſſe, quando prædia, quæ teſtator legauit, non modo obligata ab eo fuere, ſed etiam à creditore diſtracta ſunt: nam & ea ſpecie precium hæres exoluere legatario cogitur, niſi ipſe contrariam defuncti voluntatem doceat.* [n] *Quemadmodum & ubi teſtator poſt factum teſtamentum prædia, quæ legauit pignori vel hypothecæ dedit, ea pariter ab hærede mutatam defuncti uoluntatem non probante, liberari* [o] *oportet: quam ſpeciem infra ſuo loco expendemus* [p].

e Obligatam eſſe.} 9 *Niſi forte alicui perpetuæ ſeruituti eſſet obligata, vel annuæ penſitationis onere grauata, quia talem rem non cogeretur hæres luere, ſed deberet legatarius pro ſuo tempore agnoſcere onus ſeruitutis,* [q] *vel penſionis.*

f Si tamen.} *Exceptio eſt ad id, quod ſupra dixit, rem legatã à teſtatore ſciente obligatã ab hærede luendã eſſe. Hoc enim uerum eſt, niſi aliter de animo teſtatoris appareat. Quid enim ſi dixerit ut legatarius luat? certe ei uoluntati adhærendum erit.* 10 *In hoc enim omnis regula fallit in vltimis voluntatibus, propterea quod uoluntas teſtatoris uelut regina attendi debet, quæ regit & gubernat ultimas uoluntates.*

a Vt hic & l. Si res obligata. de leg. 1. l. prædia, C. de fideicom.
b l. Si domus. §. 1. & l. ſi uxor paterni. C. de leg.
c d. l. Si domus. §. de euictione. ubi Bar. declarat & l. Mæuius. § fin. de leg. 2.
d d l. Si res obligata.
e § præced. nu. 3.
f Vt hic tex.
h d l prædia.
i Iaſ. d l. Si res obligatæ. per l. latæ culpæ. § Amicos ibi, non leui amicitia. De uerbo. ſig. & ibi glo. no. fac. l. cum allega. C. de caſt. pecun. in lib. 12.
k Bal. d. l. prædia.
l l. plano. §. Quod ſi rem de lega. 1.
m in d. l. Si res obli.
n d. l. prædia.
o Per l. 3. ubi Iaſ. poſt alios. C. De legatis.
p §. Si rem ſuam. inf. hoc tit.
q l. Si pendentes. §. Si quid. de vſufr. l. Legatum eſt. §. vlt. de leg. 2.

§. Si res aliena.

1 *Thema huius §.*
2 *Si legatarius ex titulo oneroſo rem alienam habeat, quomodo ſit diſtinguendum.*
4 *Duæ cauſæ lucratiuæ circa eandem rem & perſonam non concurrunt: fallit num. 5.*
6 *Hunc §. in certa ſpecie legata procedere, non ſi quantitas legata relicta ſit.*
7 *Eadem re ex duorum teſtamentis eidem legata ſi rem ipſam nactus ſit legatarius, ex alio precium eius non poteſt conſequi, ſecus ſi æſtimationem rei ex primo habeat.*
8 *Et quæ ſit diuerſitatis ratio.*
9 *Res legata & æſtimatio rei differunt.*
10 *Si in eodem teſtamento bis eadem res legetur, an plus quam ſemel exigi poſſit.*

Si *a* res aliena *b* legata fuerit, & eius rei viuo *c* teſtatore legatarius dominus factus fuerit: ſiquidem ex cauſa *d* emptionis, ex teſtamento actione, precium *e* conſequi poteſt. Si uero ex cauſa *f* lucratiua, ueluti ex donatione, uel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt. Nam *g* traditum eſt, duas lucratiuas cauſas in eundem *h* hominem & eandem *i* rem cõcurrere non poſſe. Hac [k] ratione, ſi ex duobus *l* teſtamentis eadem res eidem debeatur: intereſt utrum rem, an æſtimationem ex teſtamento conſecutus ſit: nam ſi rem habet, agere non poteſt, quia habet eam ex cauſa lucratiua. Si æſtimationem, agere poteſt.

a Si res.} Reuertitur *Imperator ad rei alienæ legatũ, atq; huiuſmodi hypotheſin explicat.* 1 *Rem ego, Titio alienam legaui, & cum poſt teſtamentum factum ſuperuixiſſem, Titius eam rem ex alterius cuiuſdam*

teſta-

teſtamento conſecutus eſt. Illud certe extra controuerſiam eſt, Titiũ me mortuo eã rem ab hærede meo petere non poſſe: quomodo.n. peteret rem, quam prius habet in ſuo dominio? quomodo item bis eadem res præſtari[a] *poſſet? An ergo neq; æſtimationem rei præſtare poterit? Et in hac ſpecie diſtinguendum cenſuit Iuſtinianus, an ex cauſa oneroſa Titius factus ſit eius rei dominus, an ex lucratiua: vt priori quidem caſu æſtimationem eius per actionem ex teſtamento contra hæredem intentatam nanciſci valeat, altero non item.*

b Si res aliena.} *Quæ prorſus ſit aliena, hoc eſt, neque teſtatoris, neq;*[b] *legatarij, neq; hæredis,*[c] *ſed alterius cuiuſpiam.*

c Viuo teſtatore.} *Vel etiam eo mortuo, priuſquam tamen hæres legatario rem legatam ex ea cauſa præſtitiſſet.*

d Ex cauſa emptionis.} *Et ſic titulo non lucratiuo, ſiue oneroſo, vt vulgo vocant.*

e Precium.} *Verum ac iuſtum. Vnde colligit, quòd ſi legatarius viuo teſtatore rem legatam conſecutus ſit ex cauſa oneroſa, poſſit ex teſtamento actione, eiuſdem rei precium ſiue æſtimationem adipiſci: ſecus ſi ex lucratiua, quia tunc legatum expirat penitus.* 2 *Circa priorem tamen caſum, quando ex cauſa oneroſa legatarius rem legatam accepit, plenior diſtinctio adhibenda*[d] *eſt. Videndum enim, ab hærede ne acceperit an ab extraneo. Si ab hærede, rurſus refert, res ne pure relicta ſit, an ſub conditione. Si fuerit relicta pure, eamq; rem legatarius ſcienter & oneroſo titulo acquiſiuerit, legato renunciaſſe*[e] *intelligitur. Sin vero ſub conditione legata ſit, & aliquo tali oneroſo titulo rem acquiſierit, ſciens an ignorans nihil refert, non cenſebitur legatarius rei taliter legatæ renunciaſſe.*[f] *potuit enim illam comparare propter dubium conditionis euentum, quoque interim ipſius rei commoditate frueretur. Quod ſi ab extraneo rem adeptus ſit oneroſo titulo, tunc procedit textus noſter, & ſalua erit ei aduerſus hæredem actio ex teſtamento ad precium, quod ei abeſt, aſſequendum. Neque tamen hoc caſu ad precium legatarium agere oportet, ſed rẽ ipſam petere, quæ eſt in obligatione, & nihilominus æſtimationem conſequetur.*[g] *Licita etiam erit hoc caſu alternatiua petitio, vt rem ipſam: vel, ſi ea præſtari non poſſit, æſtimationem petat.*[h] *Angelus*[i] *etiam alios petendi modos tradit: ſed hi duo ſunt præcipui.*

f Ex cauſa lucratiua.} 2 Cauſa lucratiua *in iure dicitur, cum aliquid gratis nobis obuenit: vt ſi rem ex donatione, vel ex legato conſequimur, quia donatarius nihil dat, neque etiam legatarius quicquam præſtat. Cauſæ lucratiuæ alibi*[k] *in iure noſtro enumerantur.* Cauſa *autem* non lucratiua, *ſiue (vt vulgus appellat)* oneroſa *eſt, cum non gratis rem accipimus, ſed aliquid viciſſim rependimus: ut eſt in emptione, & permutatione, uel ſimilibus titulis non gratuitis, emptor enim pro merce cogitur precium ſoluere, & ſic de alijs. Sunt & quædam cauſæ mixtæ, & pene lucratiuæ:*[l] *vt ſi donationis cauſa res minoris fuerit vẽdita.*[m]

g Nam traditum eſt.} *Et quidem à multis Iuriſconſ. quorum etiamnum reſponſa extãt: puta à Papiniano,*[n] *Iuliano,*[o] *Paulo,*[p] *Vlpiano,*[q] *& Africano.*[r] 4 *Notanda autem eſt hæc nobilis regula, qd etſi duæ cauſæ oneroſæ, aut oneroſa & lucratiua circa eandem perſonam eandemq; rem locum habere poſſunt: duas tamẽ lucratiuas rectà & directò nõ poſſe cõcurrere. Quod ſane in noſtro propoſito fieret, ſi legatarius Titius rẽ prius habuiſſet ex titulo lucratiuo, deinde eãdẽ item ex alio titulo lucratiuo habere vellet.*

h In eundem hominem. Rectà ſcilicet & directò. 5 *Per obliquum enim quandoque poßunt in eundem hominem duæ lucratiuæ cauſæ*[ſ] *concurrere: vt ſi quod mihi ex teſtamento debebas, ſeruus meus mihi acquiſierit, nihilominus ſalua mihi erit actio ex teſtamento.*

i Eandem rem.} 6 *Ideſt ſpeciem, ſiue corpus, aliud eſt ſi legata ſit quantitas, quia in eo legato non habet locũ pdicta regula duarum cauſarum lucratiuarum, quare ſi bis decem aurei legentur, non intelliguntur ijdem aurei, ſed diuerſi, ſicq; bis*[t] *peti poßunt. Sunt & alia quædam huius regulæ exceptiones, quas Iaſon ad Porcium*[u] *eleganter congeßit.*

k Hac ratione.} 7 *Imp. ex prædictis ſubtiliter colligit: Ergo ſi cui eadem res ex teſtamento duorum legata fuerit, ſi quidem rem ex priori teſtõ conſequatur, non poterit eandẽ ex altero petere, nec eius preciũ conſequi: Sin vero ex prioribus tabulis æſtimationem rei nactus fuerit, nihil uetat, quin rem ipſam ex alio teſtõ petat.* 8 *Sed hic quærenda eſt diuerſitatis ratio: & Imp. eam ſubdit. Nam ſi priori caſu legatarius ageret, tunc eandem rem, quam ex cauſa lucratiua, nempe ex teſtamento prius in bonis ſuis habet, vellet rurſus ex alia cauſa lucratiua conſequi, ſicq; duæ cauſæ lucratiuæ circa eandem rem, eundem hominem directò concurrerent, quod legibus*[x] *eſt prohibitum. Altero vero caſu ceſſat hæc regula: quod ego ſic exaudiendũ exiſtimo, quia non eſt eadem res, quæ petitur; ſed diuerſa, puta ipſa res & eius æſtimatio.* 9 *Aliud enim eſt res, aliud æſtimatio*[y] *rei. Legatarius fit rei legatæ dominus, ſtatim poſt mortem teſtatoris fictè,*[z] *ab adita uero hæreditate uerè, ſiue à traditione: æſtimationis verò ſiue precij non fit dominus, niſi poſtquam illi ſolutũ fuerit.*[a] *Qui igitur conſecutus eſt æſtimationẽ, manet nihilominus rei legatæ dominus, atq; ita iure poteſt legatum petere, vtcunq; antea adeptus fuerit eius æſtimationẽ. Atq; ita ergo Imperatorẽ ſenſiſſe oĩno puto.*

l Duobus.} *Duorum teſtatorum ſcilicet: Si enim vnius eſſent duo teſtamenta, primum per poſterius rumperetur.*[b] 10 *Quod ſi in eodem teſtamento bis eadem res legaretur, amplius tamen quam ſemel exigi nõ poſſet, ſatisq; eßet legatarium vel rem conſequi, vel rei*[c] *precium, niſi forte non corpus, ſiue certa ſpecies, ſed quantitas eadem in eodem teſtamento ſæpius legata ſit, quia tunc ſæpius præſtanda ſumma, ſi tamen euidenter doceri poſſit, teſtatorem multiplicare legatum voluiſſe.*

a l. Si ſeruus. §. Stichum. de leg. 1.
b l. hõi §. Qui ſeruũ. de leg. 1.
c l. cætera. §. Tractari. tam d. titu.
d Cantiunc. hic.
e Argumento. l. Titius Quib. mo. pign. vel hyp. ſol & a cõtrario ſen l. fundo. legato Ad l. Falc.
f Text in d. l. fundo legato
g Glo. j. hic. facit. l. arbitrio. §. Tamẽ. De dolo.
p Per ea quæ Specul. tradit. de oblig. & ſolut §. Sequitur. uerſ. & qd ſi. nu. 12. Dd. l. inter ſtipulantem. §. Si ſtipul. de verbo obli.
i Angel hic.
k l. 1. §. Lucratius. C. de impon. luc. deſcr.
l l. apud Celſum. §. Autoris. de doli mali & metus exceptione.
m l. ſi dõatiõis cauſa. de cõtrah. em.
n l. Mæuius. §. duorum. De leg 2.
o l. oẽs debitores. l. ex promiſſione. de act. & oblig.
p l. Nutu. §. 1. De lega. 3. l. In perpetuũ. de ſolutiõib.
q l. inter ſtipulantẽ §. Si rem. de uer. oblig.
r l. Si ſeruus legatus. §. Stichum. de leg. 1.
ſ Baldus. hic per l. ſi ſeruus legatus. § Si id quod. De leg. 1.
t l. Titio Seio. in princ. De lega. 2.
u in hoc §.
x d. l. Mæuius. §. Duorum & alijs ll. ſupra alleg.
y l. Si inquilinos. in fi. de leg.
z l. A Titio. de fur.
a § Noſtra autem. ſup. Hoc tit.
b §. Poſteriore. ſu. Quib. mod. teſt. infir. gl. & Theoph. hic.
c l. plane §. 1. De lega. 1.

§. Ea quoque res.

1.5 *Res etſi non extat, ſi tamen ſperetur, legari poteſt.*
2 *Legatum rei futuræ transmittitur ad hęredes legatarij.*
3 *Tacita legis conditio in locum expreſſæ conditionis a teſtatore appoſitæ ſuffecta, non impedit tranſmiſſionem.*
4 *Legatum rei quæ fuit, amplius tamen non eſt, vel nec fuit, nec futura ſperatur, non valet.*
6 *Legatum rei, de qua an ſit in rerum natura dubitatur, num valeat.*

Ea *a* quoq; res, quæ in rerum natura non eſt, ſi modo futura eſt, recte legatur, *b* ueluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

a Ea quoque.} *Subijcitur amplificatio ad ſuperiora.* 1 *Neq; enim ſolũ res, quæ iam extant, verum & res non extãtes, & quæ non ſunt in rerum natura, ſed vt ſint in futurum, ſperatur, vtiliter legari poſſunt.* [a] *Exempla ſunt in textu. Eſt tamen huiuſmodi legatum conditionale ex natura ipſius rei: habet enim conditionem, ſi talis res naſcetur, vel producetur.* [b] *Et ſic illa tacita conditio impedit ortum obligationis &* [c] *actionis:* 2 *tamen non cenſetur legatum conditionale quo ad impediendã tranſmiſſionem,* [d] *ſed perinde eſt, ac ſi pure fuiſſet legatum:* [e] *cum illa conditio tacite ex ſola rei natura inſit. Sic etiam ſubſtitutio habetur pro pura, licet adiecta fuerit conditio, quæ de ſui* [f] *natura ineſt.* 3 *Quinimo generaliter traditum* [g] *eſt, tacitam legis conditionem ſuffectam in locum conditionis à teſtatore expreſſim adpoſitæ non impedire trãſmiſſionem.*

b Recte legatur.} *Quemadmodum & recte* [h] *emitur & ſtipulanti* [i] *promittitur, & pignori obligatur,* [k] *Cæterum Imp. hoc loci vnam tantum ſpeciem explicat. Verum Dd. in hac quæſtione: an & quando id quod in rerum natura non eſt, legari valeat, tria mẽbra diſtinguunt, quæ ſuccinctim adijcere lubet.* 4 *Aut. n. de ea re quæritur, quæ quandoque fuit, amplius tamen non eſt, nec vnquam futura ſperatur. vt ſi quis Stichum, qui mortuus eſt, leget, aut hyppocentaurum, qui eſſe nequit: & eiuſmodi legatum plane ridiculum, ac penitus* [l] *inutile eſt.* 5 *Aut de ea quæ non eſt quidem, ſed ex naturæ curſu futura ſperatur, vt in exemplis textus noſtri, & tale legatum ualere, Imperator hic docet, ſatisq; ſupra expeditum eſt.* 6 *Aut denique de illa re eſt quæſtio, quæ an in rerum natura ſit incertum eſt: vt ſi forte dubitetur, an homo legatus viuat. Et tum cautionem præſtare hæres debet, eam rem ſe ſuis ſumptibus & opera perſecuturum, & ſi nactus ſit, legatario reſtituturum.* [m] *Atq; hoc quidẽ in ſeruo legato, qui aufugerat ante teſtamentum factum, omnino obtinet. Secus tamen eſt in eo, qui poſt teſtamentum, viuo tamen teſtatore fugiſſe dicitur is enim impenſa & periculo legatarij reddi debet.* [n] *quod ſi id poſt mortẽ teſtatoris cõtigerit, refert an culpa hæredis id factũ ſit, & æſtimationem præſtare tenetur,* [o] *an vero circa ipſius culpam, & tum cautio de qua paulo ante, interponi debet.*

a Hic. & l. quod in rerum. de lega. 1.
b l. Interdum. De verb. obl. l. 1. in fi. ibi Bar. 4. q. prin. De cond. & dem.
c l. quod pure. Quã do dies leg. ced.
d l. cõditiones quæ extrinſecus. De cond. & demon.
e l. cum illud aut illud. §. fin. quando dies lega. ced.
f l. qui liberis. in princ. De vulgar. & pupil.
g Tex. & ibi Bart. l. quę ſub condi. §. fin. de cond. inſtit.
h l. Nec emptio. de contrah. emptione.
i d. l. Interdum.
K l. Et quæ nondũ. de pign.
l l. inter ſtipulantẽ §. Sacra de uerbo. oblig.
m l. cum ſeruus. cũ l. ſeq & l ſeruo legato §. fi. de leg. 1.
n l. Si ſeruus. legatus. in prin. de legat. 1.
o Glo. & Dd. d. l. cũ ſeruus.

§. Si eadem res.

1 *Coniuncti re & verbis.*
2.5 *Coniuncti re tantum, qui & diſiuncti dicuntur*
3 *Coniunctis verbis tantum.*
4 *In diuerſorum teſtamentis nulla eſt coniunctio.*
6.7 *Qui coniuncti per concurſum, qui item ab initio partes faciant.*
8 *Coniuncti verbis & re, an ab initio, vel concurſu partes faciant.*
9 *Deficiente vno ex cõiũctis, an & quomodo eius pars accedat alijs, & n. 11. 12. 14. 15. 16.*
10 *Partem facere, partem non facere quis dicatur.*
13 *Legatorum deficientum iure veteri tria genera.*
17 *Quibus modis portio coniuncti deficiat.*
18 *Quando iuri accreſcendi, quando item iuri non decreſcendi ſit locus.*
19 *Inter coniunctos qui alteri præferatur.*
20 *Coniuncti eadem coniunctione ſimul admittuntur.*
21 *re & verbis coniuncti præferuntur alijs.*
22 *Verbis coniuncti præferuntur re coniunctis*
23 *Declaratus verſ. vltimus in l. re coniuncti, de leg. 3.*
24 *Diſiuncti ſub duplici differentia.*

Si *a* eadem res *b* duobus legata *c* ſit, ſiue *d* coniunctim, ſiue diſiunctim *e* ſi ambo perueniant *f* ad legatum, ſcinditur *g* inter eos legatum, ſi alter deficiat, quia aut ſpreuerit legatum, aut uiuo teſtatore deceſſerit, aut *i* alio quoquo modo defecerit:[k] totum ad *l* coilegatarium pertinet. Coniunctum *m* autem legatur, ueluti ſi quis dicat *(* Titio & Seio hominem

hominem ſtichum do,lego.)Diſiunctimlegatum ita,(Titiohominem ſtichum,do,lego,
Seio hominem ſtichum do,lego.) Sed etſi expreſſerit eundem hominem ſtichum, ęque
diſiunctim intelligitur.

Expoſitum eſt,quomodo uni tantum perſonæ legetur:quia uero plerunq; legari duobus aut pluribus ſolet,
nec tamen eodem ſemper modo,ſed interdum coniunctim interdum diſiunctim: de huiuſmodi coniunctione
vel diſiunctione etiam videndum erat.Eſt autem hæc coniunctorum diſiũctorumq; materia valde obſcura,
difficilis & perplexa,quæ multorum ingenia fatigauit.Nos quanta poteſt fieri ſimplicitate(quæ legibus ami
ca eſt) in Tyronum iuris gratiam ea,quæ ad textus noſtri enarrationem ſpectare videbuntur, ſic tractabi-
mus,vt nihil omiſſum videatur.Cum primis autem hic velut in modum prauię cuiuſdam inſpectionis,præ-
cognoſcendum eſt,tripliciter coniungi legatarios, ſicut & hæredes, de quibus tamen nihil hic agemus,cũ
§.noſter ſua ſarcina ſatis prægrauatus exiſtat.Alij enim re & uerbis coniuncti *dicuntur, alij* re tantum,
alij deniq; verbis tantum. 1 Re & nerbis coniuncti *ſunt,quos & nominum & rei complexus iungit,vt*
Lucio & Seio fundum Sempronianum do lego. [a] *Hi uerbis coniuncti ſunt propter copulam:re item,*
propter rei legatæ vnitatem. 2 Re tantum coniuncti (*quos etiam* diſiunctos *vt plurimum vocant, cũ*
contra verbis vniti, uel re & uerbis,ſemper [b] *coniuncti appellentur*)*ſunt hi,quibus ſeparatim & diuerſis*
verborum orationibus eadem res ab eodem ſimpliciter relinquitur:vt, Titio domum meam do, lego,Se-
io domum meam do,lego,*iſti ſunt verbis diſiuncti, quia poſiti ſub duabus orationibus,ſed re coniuncti,*
*quia uocati ad eandem rem,ſcilicet domum meam. Idem eſt,etſi in ſecunda ſeparata oratione dixerim.*ean
dem domum meam lego.*Nam adhuc vnum legatum ipſa re coniunctim factum cenſebitur:niſi contra-*
rium manifeſte [c] *probetur. Notanter autem uocula* (ſimpliciter) *vſus ſum:quia vt ſint re coniuncti,*
*res debet duobus ſimpliciter relinqui.*Nam *ſi relinqueretur,hoc acto,ut quilibet inſolidum rem habeat,nõ*
eſſet coniunctio, [d] *quæ partes cuilibet concurrenti diſtribuere ſolet,* [e] *in ſolidum.* [f] *Præterea cum duo-*
bus in ſolidum res datur, alter æſtimationem conſequitur, [g] *quæ ab ipſa re eſt diuerſa:* [h] *ergo re coniuncti*
non ſunt,cum eandem rem non habeant. [i] 3 Verbis tantum coniuncti *dicũtur,quibus uno ſermone atq;*
*vna eademq; clauſula teſtator eandem rem factis portionibus reliquit:ueluti,*Titio & Seio fundum æquis
partibus,do [k] lego:*nel* Titio tertiam,& reliquam partem fundi Seio lego.*Neq;poteſt hæc uerbalis cõ*
iunctio introduci,niſi una eademq; oratione fiat,adeo vt etiam illæ coniunctiones,&,que,cum,*& ſimiles*
ita demum uerbalem coniunctionẽ efficiant,ſi unitate ſermonis cõprehendantur: [l] *ſecus ſi in diuerſis clauſu*
*lis ſiue orationib.ponantur,ut ſi teſtator dicat,*Titio lego fundum;& Mæuio eundem fundum pro me
dia do,lego.*Hi.n.non erunt* [m] *uerbis cõiuncti,ut recte Bar.* [n] *uoluit:cũ nõ pp copulã,ſed ob ſermonis uni-*
tatem coniunctio uerbalis introducatur.His ſic obiter præmiſſis ad textus declarationem properemus:

a Si eadem res.} *Aliud eſt,ſi res diuerſæ pluribus legentur,quoniam in his nulla poteſt eſſe coniunctio,*
etſi una oratione connectantur,ut Iulianus [o] *reſpondit.*

b Res.} *Ideſt,ſpecies,* [p] *ſeu corpus.*

c Legata ſit.} *Ab eodem teſtatore:* 4 *Nam in teſtamentis diuerſorum nulla eſt coniunctio,* [q] *niſi unus*
teſtator eſſet,qui duarum perſonarum uice fungeretur,ut miles cum de caſtrenſibus & alijs bonis teſtatur,
[r] *uel pater qui ſibi & filio ſuo teſtamentum faceret* [ſ] *.*

d Coniunctim.} *Id uno atque eodem uerborum complexu,ſiue una oratione.*

e Diſiunctim.} *Hoc eſt,ſeparatim,diuerſiſq; prorſus orationibus:* 5 *quod in his contingit, qui re tantũ*
coniuncti ſunt,uerbis omnino diſiuncti & ſeparati,vnde recte diſiuncti uocantur.Res enim proprie non con
iungit, niſi rem tantum, [t] *cum uerba contra & rem & perſonas connectant.*

f Perueniant.} *Aditæ hæreditatis tempore(ante enim legatum peti non poteſt)ſicq; nullus legatariorũ*
deſideretur,aut deficiat.

g Scinditur.} *Id eſt,diuiditur in partes æquales,ſeu* [u] *uirile,ita ut quilibet eorum æqualem portionem*
ex re legata accipiat. Porro huic dicimus ſcindi legatum.*hoc intelligendum eſt in coniunctis quidem uer*
bis,ſiue etiam re & uerbis mox ab initio, in diſiunctis uero,ſiue re tantum coniunctis,non niſi ipſo concur
*ſu,*6 *Et hic diligenter inueſtigandum eſt,quĩ coniuncti ſiue collegatarij per concurſum, qui item ab initio*
*partes facere dicantur,quam rem tribus concluſionibus expedire lubet.Prima concluſio:*Coniuncti re tan
tum,ſiue diſiuncti per coucurſum partes faciunt,*ideſt,eas tum demum accipiunt,cum ad rem legatã ab*
ipſis concurritur,quippe quibus ſingulis tota res,quæ legato relicta eſt,ab initio data intelligitur. [x] 7 *Se-*
*cunda:*Verbis tantum coniuncti,ab initio partes ſibi faciunt,nullo concurſu expectato,& diſpoſitio-
ne expreſſa teſtatoris.*Is enim ſi duos uerbis coniungat,iam expreſſe apparet ,eum æquas portiones dare*
uoluiſſe. Et hæc duo axiomata nullam controuerſiam patiuntur . 8 *Tertia concluſio,* Qui uerbis & re
coniunguntur,in eandem rem concurſu partes ſibi faciunt,*hęc communis eſt,& recepta opinio .* [y] *Sed*
aduerſus hanc Zaſius [z] *inſurgit, eãq; ualidiſſimis argumẽtis confutando,tandem concludit , coniunctos re*
& uerbis ab initio partes facere,non quidem ex diſpoſitione teſtatoris expreſſa,ſed ex poteſtate legis pſumẽ
tis hanc teſtatoris fuiſſe uoluntatem,niſi contrarium [a] *oſtendatur. Et hæc ſententia uidetur probabilis,tum*
quia mixta illa coniũctio,quæ ſcilicet re & uerbis fit,plus communionis habet cum uerbali, quam cum rea
li,ideoq; illius potius,quam huius [b] *naturam imitatur ; tum quia lex* [c] *ait.*Si coniunctim Titio & Seruio,
legem,

a l.triplici.de uerb. ſign.
b l.1.§.In his itaq; De cad.toll.rõnẽ diuerſitatis videa pud Loriot. in l. re coniuncti . de leg.3.artic.2.cir-ca prin.
c Gloſſ.l. ſicut. De adim.leg.
d Bal.l re cõiuncti 2.q de leg.3.
e l cõiuctim.eo. ti.
f d.l j.§.Sin autem diſiunctim.
g l.ſi pluribus . De leg.1.
h l.Si res mihi . in fin.de leg.3.
i d.l. re coniuncti. in prin.
k Plura ſunt exempla in l. triplici. & l.re coniuncti
l d.l.1.§.His ita.
m l.Sicut in annos. §.j. Quib. mod. vſ.amit.
n In d.l.re cõiũcti.
o l huiuſmodi legatum.§. Quib. ita de leg.1.
p l.plane.de leg.1.
q l.Si ſub conditione.in fi Quibus mo.vſ.amittatur.
r l.Si certarum . §. Iulianus.in fi.de mil.teſt.
ſ §. Igitur. ſup. de pup.ſubſtit.
t Argumẽto.l. plane § fi. de leg.1. Argumẽto.l.mulieri & Titio . de cond. & demon.
u l. legata inutiliter §.fi. de leg.1. l.cum quæſtio.§. fi.C.eod.
x l.coniunctim. de leg.3.l.1 §. Si uero non omnes.C. de cad.toll.
y Dd.in d.l.re coniuncti.& d.l.triplicites l. vtrum. de reb.dubijs.
z Zaſ.in ſuis intellect.lib.1.c.18.
a Gl.o l. Si duob.§. fi.de leg.1.
b l. cum quęritur. de ſtatu.ho.
c l.plane.§.Si cõiũctim,de leg.1.

legem, partes ab initio fieri. *Hic autem non eſt realis coniunctio, quia ab initio non facit*[d] *partes: nec verbalis, quoniam partes habet expreſſas, eſt ergo mixta coniunctio.*[e] *cuius præfata lex meminit, quę ab initio partes facit, ſicut verbalis. Aduerſus Zaſium tamen Fumæus*[f] *pro communi pugnat, eademq; valide defendit. Loriotus*[g] *uero cum Zaſio ſentire videtur, addito tamen temperamento. Ait enim* qui re & uerbis coniunguntur, ex præſumpta teſtatoris uoluntate ab initio partes[h] habent. ſed ſi non concurrant, fictione legis ſolidum ab initio habent,[i] quoniam lex, ſicut in poſtliminio, quod fuit, nunquam fuiſſe[k] fingit, ita & hic partes ex præſumpta teſtatoris mente nunquam fuiſſe factas fingit. *Ex prædictis, conſtat, ſi Titio & Caio legem fundum, illos uel partes ex præſumptione, uel totum ex legis fictione habere, req; & verbis eſſe coniunctos.*

b Deficiat. 9 *An & quomodo ſi alter ex collegatarijs deficiat, eius portio alij concedatur, varie diſtinctum*[l] *eſt, & pro legatorum differentia non uno modo reſponſum. Unde etiam duę ex diametro pugnantes regulæ ſunt enatę. Prima affirmatiua:* Qui ad partem non admittitur, partem coniuncto[m] *facit. Altera negatiua.* Qui ad partem non admittitur, partem alteri non facit.[n] 10 *Partem autem facere dicitur*[o] *is, qui licet penitus à legato ſit excluſus, facit tamen, ne collegatarius totum legatum accipiat, ſed ſua parte contentus ſit, non ſecus atq; ſi hic deficiens partem ſuam accepiſſet. Contra is* non facere partē, *cenſetur, qui ſic excluſus aut deficiens non impedit collegatarium ſuum, quo minus rem, quæ legata eſt, totā accipiat. Ad propoſitum in hoc perplexo ac difficili articulo pro fundata eius reſolutione tria diſtinguo capita: primum de coniunctis re loquitur, alterum de coniunctis verbis, tertium de coniunctis mixtim, ideſt, re & verbis. In primo capite obſerua hanc concluſionem.* 11 *In re coniunctis ſemper pars deficiens ad collegatarium deuoluitur, idq; iure non decreſcendi, ideſt tanquam ſua, ab initio ſibi relicta*[p] *in ſolidum: At ipſū onus ſocio deficienti iniunctum, ad alium collegatariū non tranſit,*[q] *propterea quod teſtator diſiunctim hoc reliquiſſe uidetur, vt vnuſquiſq; ſuum onus, non alienum agnoſcat.* 12 *Secundū caput ſequenti doctrina reſolue. In verbali coniunctione portio vnius ex collegatarijs deficiens ad alterum tranſit*[r] *iure accreſcendi, ſimul cum onere ſocio deficienti iniuncto. Nec tamen aliter collegatario deficientis pars accreſcet, quam ſi nolet, & non inuito, licet portio hæreditatis deficiens accedat alijs hæredib. etiam inuitis.*[ſ] *Venio ad tertium caput, quod valde intricatum eſt, & ob diſſidentia legum reſponſa ſpinis plenum.* 13 *Itaq; pro dilucidiore eius explicatione, cum primis ſciendum eſt, apud veteres tria genera legatorum*[t] *deficientium in uſu fuiſſe. Primum. ſi legabatur alicui, qui teſtamenti tempore in rerum natura non erat, ſed iam mortuus, legatum pro nullo habebatur. Secundum, ſi legatarius poſt teſtamentū, uiuo tamen teſtatore moriebatur, aut alias legatum (deficiente forte conditione) corruebat, dicebatur legatum in caduci cauſam cadere. Tertiū, ſi defuncto iam teſtatore, aliquid tale contingebat, tum id quod relictum fuerat, uera & expreſſa voce caducum dicebatur. His ergo legatorum generib. retentis, uidebimus modo, an & quomodo iure, quo nunc utimur, in mixta illa coniunctione deficientis pars alteri ſocio accedat.* 14 *Et in legatis quidem primi generis, quæ ſcilicet olim pro non ſcriptis habebantur, locus erat regulę negatiuæ, ut qui non admittitur ad partem, non faciat partem.*[u] *ſicq; hic locus eſt* Iuri accreſcendi: *Et hoc tam ueteri, quam nouo iure obtinet. Niſi forte legatum ob id à principio in altero collegatariorum nō conſiſtat, quod ei res ſua legata uideretur. neque enim cuiquam res ſua legari poteſt.*[x] 15 *In legatis ſecundi generis, quæ in cauſam caduci uidebantur cecidiſſe, aliud hodie obtinet, quam olim. Priſco enim iure in tali legato, affirmatiuæ regula locus erat, nec accreſcebat collegatario, ſed hęredi relinquebatur,*[y] *eiuſq; manebat: hodie uero negatiua regula prodit, ſicq; legatum huiuſmodi omnino ad coniunctum, id habere uolentem, non etiam inuitum deuoluitur, cū onere tamen, quod tali portioni teſtator ab initio impoſuit.*[z] 16 *In legatis uero caducis (ut ad tertium genus ueniam) hodie etiam aliud ius, quam olim, obſeruatur. Nam iure ueteri tale legatum per legem* Papiam Poppeam *ad fiſcum deferebatur:*[a] *hodie in eo negatiuę regulę locus eſt, & collegatario accreſcit, cū onere ſcilicet ſuo, ſed non niſi uolenti, licèt in cohęrede aliud obſeruetur.*

i Aut alio quoquo modo.) 17 *Quemadmodum ſunt varij modi, quibus portio coniuncti deficere*[b] *pōt: puta ex perſona inhabili, ex actu falſo, uel obſcuro, uel deducto in caſum, a quo incipere non poteſt, ex conditionis defectu, ex repudiatione, aut denique temporis lapſu.*

k Defecerit.) *Ut autem deficientis portio collegatario accreſcat, ita eum defeciſſe oportet, ut nullo prorſus iure amplius niti poſſit: quodcunque tandem illud ſit, uel qualecunque.*

l Ad collegatarium pertinet) 18 *Vel* iure accreſcendi, *vt in uerbis tantum coniuncto: uel iure* non decreſcendi, *ut in coniuncto re tantum, uel re & uerbis ſimul. Cum enim coniunctione uerbali teſtator ab initio partes expreſſim faciat inter collegatarios, quilibet in ſua tantum parte ius habet: itaq; deficientis portio rectè alteri iure accreſcendi acquiri dicitur, cum prius ſua non erat, ſed aliena. At uero, ius non* decreſcendi *tum locum ſibi uendicat, quando ex defectu collegatarij alteri nihil augetur, ſed non diminuitur: ueluti cum duobus eſt in ſolidum res legata, uterq; ex illis deberet rem totam habere, ſed quia concurrunt, quęlibet ſua portione contentum eſſe oportet. Hic ſi alterius ſocij pars uacet, quia ipſe defecerit, alij tota res dabitur, non quidē iure accreſcēdi, quoniam prius debebatur: ſed per ius non decreſcendi, quia pars ipſi collegatario non decreſcet, ut ad alium deuoluatur. Huius tamen* iuris non decreſcendi, *uix reperies mentionē in Pandectis fieri, ſed tātum uſi ſunt iuriſconſulti uocabulo,* iuris accreſcendi *quo putauerunt*

c d. l. coniunctim. §. ex maleficijs. inſtit. de act.
f in tract. de coniūctio c. 3.
g in repetitione d. l. re coniuncti. actio. 4.
h Ad §. fi. cū gl. & d. § ſi cōiunctim.
i d. l vnum uerbe. quaſi
k §. ſi ab hoſtib. ſu. quib. mod. ius pa tr poteſtu.
l Gio. Bat. & alii in l huiuſmod. § ſi Titio. & Mæuio. de leg. 1.
m d. l. ſi Titio. & d. § ſi coniunctim.
n d. l. planc. § ſi duob.
o Zaſ. intel ſingul. c 19. Dd. omnes in prædictis locis.
p l. unica §. ſi vero non omnes. C. de cad. tol.
q d. l. unica. § Si autē ad deficientis.
r d. l. vnica. §. his nа.
ſ ibid. §. in his. & l. qui ex duab. § 1. l. ſi quis hæres. j. & l. cum hæred. de acq. hęredit.
t Vid l. vnica § & cum triplici.
u l. ſi eo tempore de his quæ pro non ſcript. d. l. 1. cauſa §. in primo itaque.
x l. proprios. Hoc tit. Sunt. & aliæ exceptiones, quas hic apud Cantiūcu. in ſua Paraph. require.
y l ſi duob. de leg. 1.
z d. l. vnica § & in ead & § fin autē aliquid. in fin.
a Alc. Diſp. lib. 3. c. 3. & 6.
b Lorioi, in d. l. re coniuncti. in §. Axio. & ibi iura.

runt, etiam, ius non accreſcendi [c] *contineri. Verum in Codice Iuſtinianeo non ſemel fit mētio huius iuris non decreſcendi. Et hæc quidem ad hunc §. ſatis ſuperq;.* 19 *Verum quia Accurſius* [d] *ad eundem, quis ordo inter coniunctos obſeruetur, & quis alteri præferatur, attexit: (quem articulum cæteri interpretes diuerſimode explicant) ideo & meam ea in re ſententiam tribus tantum axiomatis depromā.* 20 *Primum.* Omnes coniuncti quacūque coniunctione, eadem tamen ſimul ad ius accreſcendi uel ius non decreſcendi admitti debent: *ueluti ſi omnes re tantum coniuncti ſint, uel ſi omnes uerbis tantum, uel ſi omnes mixtim, tunc omnes ad uacantem portionem admittuntur æqualiter, nec ulli prælationi locus eſt. Et in hoc Doctores omnes ex* [e] *æquo conſentiunt. Secundum axioma.* 21 Inter coniunctos ſi qui reperiuntur diuerſe coniuncti, præferuntur in iure accreſcendi, ſiue potius non decreſcendi. qui mixtim, re ſcilicet & uerbis, [f] coniuncti ſunt: *quoniam magis coadunati ſunt, qui re & uerbis coniunctis exiſtunt, quam qui re tantum, aut uerbis tantum: & duplex uinculum fortius alligat, quam unum. Tertium axioma.* 22 Si ex coniunctis quidam re tantum connectuntur, quidam uerbis tantum, coniunctis uerbis tantum præferuntur in iure accreſcendi. *Azo tamen Bartolus & quidam alij putarunt neutrum præferri, ſed oēs æquis portionibus admittendos eſſe, propter aduerſantia quædam* [g] *reſponſa. Verum prior opinio (quę Hugolini olim fuit) certior, magisq́ probata uidetur, quæ ex Pauli* [h] *reſponſo fundatur, ubi hanc ipſe queſtionē decidere uoluit.* 23 *Nam cum primo dixiſſet, coniunctum re & uerbis ſimul cæteris omnino præferri, decidiſſet item, quod coniunctus re tantum non præferatur coniuncto mixtim: tandem* [i] *& hanc quæſtionem diſſoluere uoluit, an ſaltem coniunctus re tantum ſit æqualis coniuncto uerbis tantum, & ſimul cum eo admittatur. De eo enim non improbabiliter dubitari poterat.* [k] *Ideo ſubiecit coniunctum uerbis tantum præferri coniuncto re tantum. Ita enim inquit* [l] *Paulus:* Si uero uerbis quidem coniunctus ſit, re autem non, quæſtionis eſt, an coniunctus potior? Et magis eſt ut ipſe præferatur. *Hæc uerba ita ſunt (meo iudicio) exaudienda:* quæſtionis eſt, an coniunctus *(ſcilicet uerbis tantum)* potior ſit *(ſubaudi, quam coniunctus re tantum) Nam in dubio præſumitur de coniuncto uerbis tantum dixiſſe. Reſpondet:* & magis eſt ut ipſe, *nempe coniunctus uerbis tantum* præferatur *(ſcilicet coniuncto re tantum in iure accreſcendi) Relatiuum enim, ipſe, debet ex natura Relatiuorum ad proximum referri, ſicq; ad uerbis tantum coniunctum, de quo proxime meminerat. Præterea non eſt uerisimile, de mixtim coniunctis iterum uoluiſſe repetere iuriſconſultum, cum hoc ſatis prius declaratum eſſet. Et hunc ſenſum Iaſon* [m] *etiam magis communem eſſe contendit, & nouiſſime* [n] *Alciatus pluribus argumentis confirmat, atq; ad prædicta duo* [o] *reſponſa, quę Bartolum, ceterosq́ ſui ſequaces perterruerunt, eleganter reſpondet.*

m Coniunctim autem.) *Exemplum eſt coniunctionis mixtæ, quæ re & uerbis fit:* 24 *Nam qui re tantum uniti ſunt, uerbis diſiuncti & ſeparati, id eſt, qui ad eandem rem, diuerſo tamen ſermone uocantur, eos non habet Imperator pro coniunctis, ſed diſiunctis & ſeparatis: ſicq; non raro in ſuis conſtitutionibus* [p] *nominantur. Sunt tamen & alij diſiuncti qui omnimodo, id eſt, re & uerbis ſeparantur, ne in communem concurrant, ideoque nullum ad eos uel accreſcendi, uel non decreſcendi ius* [q] *pertinet.*

§. Si cui fundus.

1. *Caſus huius §.*
2. *Legatarius in caſu huius §. fundum petit, eum tamen non conſequitur.*
3. *Vſusfructus conſolidatus proprietati, pars dominij dicitur.*
4. *Secus ſi ſit a proprietate detractus, quia per ſe cenſetur.*

Si *a* cui fundus alienus legatus ſit, & is emerit *b* proprietatem deducto *c* vſufructu, & uſusfructus ad eum peruenerit, *d* & poſtea *e* ex *f* teſtamento, agat: recte eū agere & fundum *g* petere, Iulianus *h* ait, quia *i* uſusfructus in petitione ſeruitutis locum obtinet. Sed *k* officio iudicis continetur, ut deducto vſufructu iubeat æſtimationem *l* præſtari.

a. Si cui fundus.) *euertitur Imp. ad cauſas lucratiuas, quarū tractatio fuerat interrupta, & huiuſmodi hypotheſin explicat.* 1 *Pone te dominum eſſe fundi Tuſculani, atq; eum mihi legari à quodam alio: deinde proprietatem iſtius fundi me emere à te poſtea vel morte tua, vel capitis deminutione adquirere me quoq; vſumfructum. Si moritur teſtator, qui mihi fundum alienum legauit, ſatis conſtat me fundi proprietatem petere poſſe, quandoquidem eam habeo ex cauſa onerosa. De vſufructu dubitatur, qui obuenit mihi ex cauſa lucratiua, accreuit enim mihi morte, uel capitis deminutione.* 2 *Dicitur hic vtrunque recte peti, perinde quaſi vſusfructus habeatur loco ſeruitutis & acceſſorij, & non pro parte dominij.* [a] *Et hoc quidem ſubtili ſiue ſummo iure: Aequitas tamen ſuadet, ut fundo petito proprietatis tantum æſtimatio præſtetur, non etiam vſusfructus, ne ſcilicet duæ cauſæ lucratiuæ circa eandem rem, atque perſonam uno eodemq́ tempore concurrant, quod legibus eſt prohibitum* [b].

b Emer. proprietat. *Scilicet fundi illius alieni legato ſibi relicti, ſicq; proprietatē habeat, ex cā onerosa.*

c Deducto.) *Separato vſufructu, quia penes alium tunc exiſtebat.*

d Ad eum peruenerit.) *Ex cauſa lucratiua, quia forte vſufructuarius deceſſerit, vel capite deminutus fuerit, ita quod vſusfructus cū proprietate, tanquā ſua cauſa curſus ultro conſolidatus* [c] *fuerit. Cæterum ſi eum quoq; hic legatarius redemiſſet ſuo impendio, eius eſſet proculdubio cā onerosa, & conſequenter hæres teneretur integri fundi plenam iuſtamq́ æſtimationem ſoluere.*

Et poſtea

c l. hæc ſcriptura § fin. de condi. & demon.
d In gl. ſi. hic.
e Per tex. in l. Mæuio. in princ. De leg 3.
f Tex. in d. l. Re coniunctis. § præferri.
g d. l. Mæuio. in pr. & l. ſi ita qs hæredes. de hære. inſt.
h d. l. re coniunctis
i in uer. Quod ſi re.
k Propter. d. l. Si ita quis hæredes. & d. l. Mæuio.
l d. l. re coniuncti. uer. fin.
m Ibi l. num. 40.
n Lib. 6. Paradox. cap. 7.
o d. l. Mæuio. & d. l. ſi ita quis hæredem.
p d. l. vnica. C. De cad. tol. facit. l. hęredes. de hæred. inſtit.
q l. in princ. de vſu frue. accreſc. d. l. Proculo. De leg. 3.

a l. 4. de vſufruct.
b §. ſi res aliena ſu. eo. t. l. Mæuius §. Duorū. de leg. 2.
c §. Finitur. ſup. de vſufruct.

e Et.poſtea.} Mortuo ſcilicet teſtatore, qui fundum alienum legauerat.

f Ex teſta.agat.} Intendat actionem ex teſtamento legatarius ad fundum conſequendum.

g Et fundum.} Integrum ac plenum, i. tam proprietatem quam vſumfructum, idq́ue rigore iuris inſpecto.

h Iulia.ait.} Cuius reſponſi verba hæc [a] ſunt: Fundus mihi legatus eſt, proprietatem eius fundi redemi detracto vſufructu, poſtea venditor capite minutus eſt, & uſuſruct. ad me pertinere cœpit, Si ex teſtamento egero, Iudex tāti litem æſtimare debebit, quantū mihi aberit. Addit deinde Marcellus: idem erit niſi partem redemero, & pars mihi legata aut donata ſit, partem.n duntaxat petere debebo.

i Quia de vſuſfructus.} Videbatur hunc legatariū fundū petere non poſſe, 3 propterea quod vſusfructus ia iuſtę cauſæ, nempe proprietati, lucratiuo modo redditus, pars eſſe fundi videatur: [c] Ergo fundū petēdo, vſumfructū quoq; tanquā partē cenſetur petere. Et hac poterat dubitandi cā eſſe in hoc §. Sed Iulianus recte reſpondit, legatarium fundum petere poſſe. 4 Ille enim vſusfructus, qui tēpore empti fundi deductus erat, nihil habuit cum fundi dominio ſine proprietate [f] eóc, ſed ius quoddam fuerat in ipſa re: atque ob id in tali petitione fundi iſte vſusfructus tanquam iuris ſeparati, & ſeruitutis inſtar eſſe videtur [g].

k Sed officio iudicis.} Hæc verba circa hypotheſin huius §. ſatis ſupra [h] ſunt declarata.

l Aeſtimationem præſtari.} Scilicet nudæ proprietatis. Petet ergo fundū, nō tamē habebit fundū: nec totū, nec partē, nec vſumfructū (habet enim hæc omnia) ſed conſequetur officio Iudicis nudę proprietatis prætiū, quod ei ſolum abeſt, ne ſ. duæ lucratiuæ cauſæ in eodē homine, eademq́; re, cōtra leges concurrant.

d In l. Non quocū que modo. §. Fundus. de leg. 1.
e d. l. 4. de vſufruct.
f l. recte dicimus. de uerb. ſig.
g Cantiunc. hic.
h in princ. huius §

§. Sed ſi rem.

1 Dubitandi cauſa in hoc §.
2 Rem legatarij propriam non licet legare.
3 Fallit, ſi ei ſub conditione legetur.
4 Vel in re legata teſtator ius aliquod habet.
5 Aut res legatarij ſit obligata pignori.
6 Quod alicnius proprium eſt, eius amplius fieri nequit.
7 De regula Catoniana.
8.9 Duarum legum pugna earundemq́; conciliatio.

Sed a ſi rem legatarij quis ei legauerit, inutile eſt legatum, quia b quod proprium eſt ipſius, amplius eius fieri non poteſt: Et c licet alienauerit d eam, non debetur nec ipſa res nec æſtimatio eius.

a Sed ſi rem.} 1 Videbatur rem legatarij propriā ei legari poſſe, ad exemplum rei alienę quam ſi teſtatore ſcienter legatā hæres redimere, & ipſi legatario præſtare tenetur [a] cur ergo non hic quoq: dicimus rē legatarij luendam eſſe ab hærede, vel eius ęſtimationem ſoluendam 2 verum hic contrarium deciditur, rem q̄ legatarij eſt, inutiliter legari: quod etiam ante Iuſtinianū à multis iuriſconſultis [b] reſponſum fuit: idemq́ue Diocletianus & Maximianus Imp. reſcripſerunt [c] his uerbis: Proprias res tuas legari, uel fideicommitti non potuiſſe certum eſt. Ex quo reſcripto videtur hic locus detractus eſſe. Neque tamen hoc eſt perpetuū quandoq;.n. alieni ſuum legato relinqui pōt. 3 Veluti ſi res alieni propria ſub cōdōne legetur: [d] vt ſi teſtator dixerit, lego tibi talem rem, ſi tua non erit, cum moriar: vel etiam, Si eam rem me uiuo alienaueris. Nam cum eo caſu propter ſpem conditionis adiectæ legatum à principio non ſit nullum, ſi exiſtat conditio, quia res deſinat eſſe legatarij ante mortem teſtatoris, valebit. [e] 4 Secūdo poteſt res legatarij propria legari, ſi in ea teſtator ius aliquod habeat veluti pignoris, aut hypothecę, tum enim legando rem, uidetur legare, ſeu remittere ius quod in eam [f] rem habet modo non ſit tale ius, quod morte finiatur, & per quod res ipſa vendicari poſſit: vt ſunt Iura ſeruitutum, aut uſusfructus, illa certe non intelligitur legaſſe [g] 5 Tertio nō procedit prædicta deciſio ſi res legatarij eſſet alteri obligata pignori: quia eius rei utile erit legatum, ut ſcilicet cogatur hæres ſuo impendio eam luere, & legatario præſtare [h].

b Quia quod proprium.} 6 Deciſionis hæc eſt cauſa, quod alicuius eſt proprium, amplius eius fieri non poteſt. Alibi in uerbis dicitur, Idem ex pluribus cauſis noſtrum non [k] fieri, & rem noſtram, magis noſtram fieri non poſſe. Quod ut obtineat rem pleno iure noſtram eſſe oportet. Cæterum quibus caſibus huic regulæ locus non ſit, Doctores ſuis locis [l] ample pertractant.

c Et licet alienauerit. Etiamſi legatarius rem ſuam ſibi legato relictam poſt teſtamentum factum alienauerit, & ſic res ipſius eſſe deſierit, nihilomagis legatum ualebit, quia uires ab initio non [m] habuit: 7 idq́ue propter Catonianam regulam, quæ diſponit, [n] legatum purum, quod teſtamenti facti tempore ſi deceſſiſſet teſtator, inutile foret quandocunque deceſſerit non ualere. Loquitur autē hæc regula de puro legato, illud q̄ impedit, conditionale uero non item: quia ad conditionalia legata regula Catoniana non pertinet.

e Alienauerit.} Intellige poſt factum teſtamentum, & teſtatore iam defuncto. ſecus enim uidetur, ſi uiuo eo alienauerit, quia legatum debebitur. 8 Sic enim Celſus [o] ſcribit: Si tibi legatus eſt fundus qui ſcribendi teſtamenti tempore tuus eſt, ſi eum uiuo teſtatore alienaueris, legatum tibi debetur, quod non deberetur, ſi teſtator ſtatim deceſſiſſet. Sed hæc Celſi uerba uidentur cum Pauli reſponſo [p] pugnare, qui indiſtincte ex Catoniana regula putauit, legatum rei quę legatarij fuerit tempore teſtamenti inutile eſſe, licet poſt teſtamentum factum eam alienauerit. Et hoc Iuſtinianus ſimpliciter hoc loco affirmat

a §. non ſolum. ſup. eod.
b l cum quis decedens de lega. 2. l. Mæuius. § fundo de leg. 2. l. apud Iulianum §. ſi Titius. De lega. 1.
c l. proprius. C. hoc ut.
d l. cætera. §. tracta ri. de leg. 1.
e l. 1. in fi. de regul. Catoniana.
f l. quod in rerum. § 1. ff. de leg. 1.
g l. Mæuius. §. pen. de leg. 2.
h l. ſi tibi in princ. de leg 1.
i §. ſic itaque. in fi. d. actio.
k l. 3. § ex pluribus de acq. poſſ. l. non ut ex plurib. de reg. iur.
l ecius in l neque pignus. de reg. iuris & l. ſ. & Zaſ. in d §. ſic itaque Soc. in Fallen. regulæ 100. Felyn. c. inter dilectos. de fid inſtr.
m d § tractari.
n l. 1. De reg. Catonia.
o in d. l. 1.
p in d. l. cætera. §. Tractari

mat, quaſi nihil referat, uiuo teſtatore alienatio facta ſit poſt teſtamentum conditum, an eo iam defuncto. An non magna eſt hæc repugnantia? 9 Pro conciliatione itaque dicendum, Pauli reſpõſum Celſi diſtinctione velut exceptione [q] quadam corrigi: uel Celſi verba ſic exaudienda [r] eſſe, ut tradunt, non tam teſtamenti, quam mortis tempus ſpectari, ubi quæritur, an res legata mea ſit. Vt ea demum non proſit alienatio, quæ poſt mortem teſtatoris fit, quaſiq; alioqui ſuſtituatur legatum propter eandem teſtatoris voluntatem, quæ etiam poſt alienationem durauit.

§. Si quis rem ſuam.

1.3 *Legans rem ſuam ut alienam, an legatum valeat.*
2 *Regula, circa ea quæ ſunt voluntatis plus eſſe in opinione, quam in veritate explicatur.*
4 *Dubitandi cauſæ ad uerſ. Sed etſi. hoc §.*
5 *Legans rem ſuam quam putat legatarij, valet legatum.*

Si *a* quis rem ſuam quaſi alienam legauerit, valet legatum. Nam plus valet, quod in ueritate eſt, quam quod in opinione. Sed *b* etſi legatarij eſſe putauit, ualere cõſtat: quia exitum uoluntas defuncti habere poteſt.

a Si quis rem.] 1 *Fundi cuiuſdam dominus eram, hunc tibi legaui, cum alienum eſſe putarem: videbatur legatum non ualere,* 2 *propter regulam,* [a] *qua dicitur:* Circa ea, quæ ſunt uoluntatis, plus eſſe in opinione, quam in ueritate. *Hic tamen dicitur, legatũ valere, nec obſtat hæc regula, quia procedit in his, quæ in mera ac prorſus libera uoluntate* [b] *conſiſtunt: cuiuſmodi eſt, hæreditatis aditio, vel repudiatio, in hærede voluntario. Is enim ſi ſe neceſſarium putet, nec credat, in ſua uoluntate eſſe, ut adeat, vel repudiet, neutram niſi tacite coactus facit. Nuda autem & libera voluntate voluntarius heres vel adit,* [c] *vel repudiat hæreditatem. Itaque in huiuſmodi caſibus, errabunda opinio magis inſpicitur, quoniam veritate requiſita æquiparari nequit.* [d] *Cæterum quando opinio non cum uoluntate, ſed cum rei ueritate certare comperitur tunc non opinioni, ſed ueritati adhæremus, & plus valet quod in ueritate eſt, quam quod in* [e] *opinione.* 3 *Et hac ratione inſpecta, recte hic deciditur, huiuſmodi legatum iure ualere, quando rem ſuam quis, credẽs alienam, legauerit. Sic & ubi dominus ſeruum ſuum manumittit, quem putabat eſſe alienum, rata eſt manumiſſio,* [f] *& veritas opinioni præfertur. Pari ratione, ſi ei, qui putabat ſe à non domino emiſſe, res à vero domino emptionis nomine tradatur, is acquirit dominium.* [g] *Sed & qui putauit ſe domini uoluntate rem attingere, cum dominus non vellet, non eſſe furem recte* [h] *dictum eſt. quid. n. dolo fecit, qui putauit dominũ cõceſſurum fuiſſe, ſiue falſo id, ſiue uere putet? In delictis uero plerunque alia ratio eſt, quemadmodum Iaſon hic Porcium obiter annotat, & nos ſuo loco tractabimus.*

b Sed etſi.] *Amplificat quod ſupra dixit.* 4 *Videbatur tamen, ſi putauit legatarij rem eſſe, quæ ſua erat, legatum non valere. Nam ſi quis legandi animum non habet, non conſiſtit legatum. Conſtat autem rem legatarij propriam inutiliter legari,* [k] *& teſtator præſumitur hoc ſcire. Ergo ſi crediderit rem eſſe legatarij, eamque ipſi legarit, uidetur legandi animus abfuiſſe. Item quemadmodum ſi rem tibi meam trado, credens tuã eſſe, non transfero in te dominium:* [l] *ſic etiam ſi rem tibi meam lego tuam putans non deberet ualere legatũ.* 5 *Verum Imperator hic ualere ſcribit, quod ſolo fauore ultimæ uoluntatis conſeruandæ receptum videtur, quaſi ſatis ſit, vt defuncti uoluntas effectum habere* [m] *poſſit. Et hic quoque ueritas opinioni præualere debet, cum uoluntati legantis reſpondere queat. Voluit quippe teſtator eam rem legare, ſi potuit, et utiq; potuit, cum re uera non legatarij, ſed ipſius teſtatoris fuerit propria.*

a l. is qui putat. de acq. hæred.
b Bar. & Iaſ. d. l. 1. qui putat.
c §. ſi. ſup. de hære. qual. & diff.
d l. hæres inſtitutus. de acq.
e l. a Cantuo. hic poſt Aug. declarat.
f l. Si pater. §. Quoties. de manum. vind.
g l. pe. §. Qui ignorauit. de iuris, & facti. igno.
h l. inter oẽs. § Recte dictũ. de furtis.
i §. Placuit. & §. ſeq. inf. de obl. q ex delict.
k §. prox. præcedẽ.
l l. dedi. §. Subtil. de cond. cã data.
m l. uel. nega. Quẽ. ad teſt. aperiatur.

Si rem ſuam.

1 *Argumentum huius §.*
9 *An & quando per alienationem rei legatæ reuocetur legatum, pulchre explicatur.*
3 *Si teſtator rem legatam pignori obligauit, tenetur hæres eam luere.*
4 *Pignorationis natura eſt, rem redimi.*
5 *Res tanti pignorata quanti valet, alienata cenſetur.*
6 *Argumentum de toto ad partem affirmatiue ualet.*
7 *Lex diſponens de toto, de omnibus eius partibus diſponere intelligitur.*

Si *a* rem ſuam legauerit teſtator, poſteaq; eam alienauit, Celſus putat, ſi non adimẽdi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemq; Diui *b* Seuerus & Antoninus reſcripſerũt iidem *c* reſcripſerunt eum, qui poſt teſtamentum factũ prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademiſſe legatum non uideri, & ideo legatarium cum hærede eius agere poſſe, ut prædia à creditore luantur. *d* Si *e* vero quis partem rei legatæ alienauerit, pars quæ nõ eſt alienata omnino debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit.

1 *Tres hypotheſes hoc §. explicantur ſatis eleganter, & quæ in frequenti vſu uerſantur: Prima loquitur de alienatione rei legatæ: altera de oppignoratione: tertia de alienatione partis rei, quæ legata eſt, et in ſingulis ſpeciebus inquiritur, an ſic legatæ rei fiat reuocatio ſeu ademptio.*

a Sireus

a l. Stichū q̄ meus. De leg. 1. Bal. l. 3. C. hoc tit.
b l. rē legatam, ubi Bartol & Dd. De adim. leg.
c Argomento l. ei qui. de prob.
d l. fideicōmiſſa. §. Si rem ſuam ibi Dd. de leg. 3.
e l. cum ſeruus. de adimen. legat.
f l. Quintus Mutius. §. Itē ſcripſi de aur. & ar. leg.
g d. l. cum ſeruos.
h l. uerum. De ma. teſtam.
i Cum hic tum in d. §. Si rem ſuam.
k l. qui poſt teſtam. C. de legat.
l Iaſ. hic ad Porc.
m Porc. hic Iaſ. d. l. qui poſt teſt.
n l. Ex empto. de actionib. empti.
o l. debitor. De præcario.
p l. qui habebat. ibi Bar. de leg. 3.
q Hic & d. l. Stichū qui meus. in fi & l. Si ex toto. eod. tit. facit. d l. Quintus Mutius. § Itē ſcribit.
r l. quæ de tota. in pri. ibi gl. & Bar. de rei uend. & oi de Euerardū in Top. loco. 80.

a Si rem ſuam,) 1 *Hæc eſt prima ſpecies: teſtator rem ſuam propriam legauit, deinde cum ſuperuineret, eandem alienauit, an legatum videatur reuocaſſe, uel nihilominus debeatur? Et deberi Iuſtinianus ex Celſo reſpondet, ſi non adimendi animo uendidit. Verum hic plenior diſtinctio adhibenda eſt. In tali igitur ſpecie cum primis videndū, an teſtator pure ac ſimpliciter rē a ſe poſtea alienatam legauerit, vel ſub cōditione. Conditionale ſiquidem legatum, ſi pendente conditione alienatio facta ſit, ſtatim expirat, ex quacunque* [a] *cauſa teſtator alienarit. Sin uero purum legatum eſt, rurſus diſtingui debet ſubſequuta ne fuerat legatæ rei donatio, an alia interuenerit alienatio. Nam ſi rem legatam alteri donauit teſtator, indiſtincte legatum cenſetur ademptum ſiue propter neceſſitatem rei familiaris, ſiue* [b] *mera uoluntate donatum fuerit. Quod ſi alia interceſſit alienatio, vt quia rem vendidit: intereſt, an vrgente rei familiaris neceſſitate, aut quia res ætatē ferre non potuerit, id factum ſit, an vero nuda & ſimplici uoluntate. Priori n. caſu legatum debebitur, niſi adimendi animo factam fuiſſe alienationem hæres probet:* [c] *quia in dubio mutata teſtatoris uoluntas nō præſumitur: poſteriori uero cenſebitur legatum eſſe reuocatū,* [d] *adeo, vt etiam nō redintegretur uoluntaria eiuſdem rei redemptione.* [e] *Poterit ergo hæres agentē legatarium doli mali exceptione repellere;* [f] *niſi euidenter conſtet, noluiſſe teſtatorē tali alienatione uoluntaria legatū adimere: uel nouā legandi voluntatē probauerit* [g] *legatarius, aut libertatis piæve cauſę fauor legato patrocinetur:* [h] *quod oēs* [i] *probāt.*

b Seue. & Ant.) *Quorum tamen reſcriptum non reperitur extare, ſicut nec Celſi reſponſum extat, cuius hic Imp meminit.*

c Iidem reſcrip.) 2 *Secunda ſpecies ex alio reſcripto eorundem Imperatorum deſumpta, quod in Codice adhuc extat.* [k] 3 *Ergo ſi teſtator prædia, quæ legauit, poſt factum teſtamentum pignori uel hypothecæ dedit, ea ab hærede mutatam defuncti uoluntatem non probante, liberari* [l] *oportet, idq; indiſtincte uerum eſt, ſiue neceſſitate coactus, ſiue mera uoluntate alienarit. Sed cur diuerſum in priori caſu diſpoſitū eſt? Et quidem id ea ratione factum uidetur: quia ſi teſtator ex neceſſitate vendidit rem legatam, ideo legatum reuocaſſe cenſetur, quia ipſius fuit voluntas & intentio, quod res perpetuo* [m] *remaneret penes emptorē; hoc. n. natura contractus emptionis* [n] *expoſcit. Sed quando res pignori obligata eſt etiam ex neceſſitate, adhuc nō videtur legatum ademptum,* 4 *quoniam pignorationis natura eſt, quod redimatur res, ſolutoq; debito ad pignorantem redeat.* [o] 5 *Si tamen teſtator rem legatam tanti pignoraſſet, quantum ualeret uel etiā pluris, quia uerisimile non eſt, quod redimatur, perinde habebitur, ac ſi prorſus alienaſſet:* [p] *ſicq; per eiuſmodi pignorationem ſi uoluntaria fuerit, legatum cenſebitur reuocatum.*

d Luantur.) *Redimantur, a re ſcilicet, & impendio ipſius hæredis, quem teſtator grauaſſe intelligitur luitionis ſumptu.*

e Si uero quis.) *Tertius caſus, qui a primo dependet, nec habet difficultatem. Quæcunq; enim de tota re legata, citra neceſſitatem alienata dicta ſunt, eadem, ſi pars rei legatę alienata fuerit,* [q] *obtinent.* 6 *Ex quo colligas argumentum à toto ad partem affirmatiue ualere: & quod iuris eſt de toto quo ad totum, idē iuris eſſe debet de parte quo ad* [r] *partem.* 7 *Vulgo quoq; receptum eſt, quod lex diſponens de toto intelligatur diſponere de omnibus eius partibus: quod copioſe Stephanus* [ſ] *de Phedericis examinat.*

§. Si quis debitoris.

1 *Liberatio & ſolutio eiuſdem ſunt ſignificationis.*
2 *Thema huius §.* 3 *Debitor quis.*
4 *Liberationem legari poſſe, & quibus modis id fiat.*
5 *Si legata ſit perſonalis liberatio ab hærede debitoris exigi debitum poteſt.*
6 *Debitor cui liberatio legata eſt, habet aduerſus petentem doli mali exceptionem.*
7 *Habet item actionem ex teſtamento ut in totum liberetur acceptilatione.*
8 *Poteſt etiam iudicis officium implorare.*
9.11 *Si is cui liberatio legata eſt correum habeat: intereſt, an ſint ſocij vel non ſint: quia ſi ſocij ſint, legatarius per acceptilationem liberatur, alias pacto.*
10 *Societatis natura.*
12 *Poteſt etiam dilatio debiti legari.*
13.15 *An debitor creditori ſuo legare poſſit: id quod alias ei debet.*
14 *Legatum quod ſine lucro eſt, non valet.*
16 *Commodum repræſentationis quid.*
17 *Ratio decidendi ac dubitandi ad uerſ. quod ſi uino.*
18 *Generalis concluſio ex hoc §.*

Si *a* quis debitori *b* ſuo liberationem *c* legauerit, legatum utile eſt: & neq; ab ipſo debitore, neq; ab hærede eius poteſt hæres petere, neq; ab alio qui hæredis *f* loco ſit. Sed & poteſt a debitore *g* conueniri ut liberet *h* eum. Poteſt *i* etiam quis uel ad *k* tēpus iubere ne hæres petat; Ex *l* contrario, ſi debitor creditori ſuo, quod debet, legauerit, inutile *m* eſt legatum, ſi nihil plus eſt in legato, quàm in debito, quia nihil amplius *n* per legatum habet. Quod ſi in diem uel ſub conditione debitum ei pure legauerit, utile eſt legatum

gatum propter o repræſentationem. Quod ſi uiuo teſtatore dies venerit, vel conditio extiterit; Papinianus ſcripſit, vtile eſſe nihilominus legatum: quia p ſemel conſtiterit, qđ & uetum eſt. Non enim placuit ſententia exiſtimantium extinctum eſſe legatum, quia in eam cauſam peruenerit, à qua q incipere non poteſt.

a Si quis.} *De liberationis legato hoc ſ. agitur.* 1 *Habet autem* liberationis *uerbum eandem uim ac ſignificationem, quã* ſolutionis.[a] Soluere *aũt eſt, eũ qui alligatus eſt, liberum facere. Inde quis præſtitit ꝙ debet, ſoluiſſe dicitur, & ſe ab obligationis nexu liberaſſe. Sic in noſtro propoſito* liberationem *pro remiſſione debiti accipimus, vt debitor non cogatur ſoluere.* 2 *Eſt autem thema, quod hic explicatur, tale. Centum mihi aureos debebas, ego tibi liberationem debiti legaui, damnaui hæredem meum, ne a te quicquam peteret: quæritur, an legatum valeat? Et videtur non valere, quia quodammodo rem tuam tibi legaſſe cenſeri poſſum, quod utique legibus*[b] *fieri vetatur. Attamen legatum vtile eſſe, hic deciditur: ob id certe quoniã non uidetur legata res ipſius debitoris, ſed liberatio, quæ eſt in facultate*[c] *creditoris.*

a Si quis.} *Creditor aliquis.*

b Debitori ſuo.} 3 *Is proprie* debitor *eſſe dicitur, à quo inuito exigitur, & qui creditorem agentem nulla poteſt exceptione excludere: nec ſanè in alio debitore vtile fuerit liberationis*[d] *legatum.*

c Liberationẽ leg.} 4 *Hinc diſcis, liberationẽ legari poſſe. Cõtingit aũt id multis modis: ut ſi creditor liberationem noĩs expreſſim leget vel dãnet hæredẽ, ne debiti noĩe agat, neve a debitore quicquã petat: vel ſi chirographũ debitori ſuo*[e] *leget, quia ſic quoq; liberationẽ legaſſe intelligitur: Idẽ eſt, ſi teſtator dãnet hæredẽ, ne cẽtũ uirale*[f] *iudiciũ exerceat: rõnẽ à procuratore ſuo ne*[g] *exigat: rõnem curatorib, ſuis ne*[h] *faciat.*

d Ab hærede eius.} *Debitoris.ſ.* 5 *Ceſſat tamẽ hoc, ſi forte perſonale fuerit liberationis legatum, quod ſoli legatario inhæreat, vt quia teſtator ita ſcripſerit, Hæres meus a ſolo Lucio Titio*[i] *ne petito. Sane tale legatum ad hæredem Lucij Titij non tranſit, Itaque mortuo Lucio Titio, ab eo debitum poterit exigi.*

e Petere.) *Cũ effectu:* 6 *Etſi.n.peteret, nihil tamen cõſequeretur, quia exceptione doli mali) quæ hoc caſu legatario cõpetit) ſubmoueri*[k] *poterit: Et hoc eſt primum remediũ conceſſum ei, cui legata eſt liberatio.*

f Qui hæredis loco ſit.} *Huiuſmodi eſt bono. poſſeſſor, aut fideicommiſſarius vniuerſalis.*

g Conueniri.} *Scilicet hæres legãtis:* 7 *& hoc ſcdm remediũ, nẽpe ꝙ is, cui legato relicta eſt liberatio, hæredem teſtatoris cõuenire poſſit, vt cũ liberet per acceptilationẽ, hoc eſt, per ſolutionem imaginariam, quæ tamen vere ſolutionis effectũ habet ex cõſenſu creditoris, & iuris*[l] *artificio.* 8 *Addit Bar.*[m] *tertiũ remediũ ꝙ legatarius imploret officiũ iudicis, vt pronũciet eũ nõ debere, uel ut ſilentiũ actori imponat.*

h Vt liberet eũ.) *Nẽpe per acceptilationẽ, vt iã dictũ eſt, idq; oĩno neceſſariũ vr., cum p legatum ipſo iure liberatio non contingat. Et prædicta quidem locũ habent cum is ſolus eſt debitor, cui liberatio relicta*[n] *eſt.* 9 *Quod ſi cum alio ſit debitor, puta duo rei fuerint promittendi, videndum*[o] *eſt tunc, an iſti rei promittendi fuerint & ſocij omniũ bonorũ, uel ſaltẽ eius debiti, quo de agitur, ita quod lucrũ & dãnũ cõe inter eos erat, an vero ſimpliciter rei promittendi fuerint. i. ambo eidem promiſerint eandẽ pecuniã, non autem aliam contraxerint ſocietatem. Nã priori caſu, ſi teſtator uni tantum liberationẽ legauit, et alteri correo noluit conſultũ, legatariũ agentẽ per acceptilationẽ liberari oportet, ut ſic ſocius & correus ſuus quoq; liberetur, ne dũ teſtatoris hæres à legatarij correo quid petit, & ipſe legatarius inquietetur.* 10 *Societatis.n.ea eſt natura, ut à ſociorum altero nihil poſſit exigi, quod non alterum quoq; contingat.*[p] 11 *Si ergo per acceptilationẽ liberetẽ legatarius, id etiã correo legatarij proderit, ſicq; teſtatoris uolũtas, qui vni ſociorũ liberationẽ reliquit, cõſiſtere poterit. Altero uero caſu, qñ rei pmittendi nõ ſunt ſocij, & uni tantum legata eſt liberatio, is non poterit agendo conſequi, ut liberetur acceptilatione: quia ſic correus ipſius cõtra teſtatoris voluntatẽ, qui uni tantũ cõſultũ uoluit, pariter liberetẽ, cũ acceptilatio ſit ſolutio ſaltem imaginaria, quæ facta ab uno proficit*[q] *vtriq;. Illud tamen conſequetur, ut liberetẽ p pactum de non petendo, quod quidem cũ perſonam non egrediatur*[r] *legatarij correo nihil proderit. Et prædicta Iulianus*[s] *li.22.ff.orum hiſce uerbis cõplexus eſt.* Siquidem ſocij (*inquit*) non fuimus, pacto me debere liberari: ſi ſocij, per acceptilationem.

i Poteſt etiam.} 12 *Senſus huius verſ. eſt, quod teſtator poſſit debitori ſuo laxiorem ſolutionis terminum legato præſtituere, & utile legatum erit: quoniam hæres teſtatoris intra præſtitutum tempus debitum a legatario exigere non poterit.*[t] *Et ſic per huiuſmodi legatum vſuram medij illius temporis, quo inquietari non poteſt, lucratur debitor: quod ſane commoditate non caret. Et prædicta extenduntur etiam ad hæredem debitoris: Nam nec ab eo intra tempus à teſtatore conceſſum, exigi poteſt,*

k Ad tempus.) *Quo effluxo debitum rurſus exigi poterit.*

l Ex contrario.) 13 *Imperator priorẽ hypotheſin nũc inuertit, declarãdo; an valeat legatũ ſi debitor creditori ſuo leget, id, ꝙ alias ei debet.* 14 *Et cõſtat, legatũ qđ ſine lucro eſt, nõ valere: Eſſet.n.hoc cõtra naturam legati, cum ſit quædam*[u] *donatio.* 15 *Vnde ſi debitor creditori ſuo legauit id, quod ei debet, eatenus legatum erit utile, quatenus plus cõtinet quã erat in principali debito. Hocq; in effectu hic verſ. docet.*

m Inutile legatum. *Quia ſine lucro eſt.*

n Nihil amplius.) *Quam quod ſibi prius debebatur, ut quia (verbi gratia) cum centena teſtator pure deberet, centena tantum legarit.*

o Propter repræſentatio.) *Ideſt, ob præſentẽ ſolutionem, quoniam ſtatim iam ſoluitur. Id.n.lucratur creditor,*

a l. liberationis. de verb ſign.
b §. Sed ſi tẽ. ſu.eo.
c Por.hic.
d Bald. hic per l Si creditor debitori de lib.leg.
e l.4. De libe. lega.
f l. petitor. hoc tit. de libe. legata.
g l. procur. eo.
h l. Aurelio. ibi.
i l non ſolũ §. tale. legatum. d. tit.
k l. 2. in fin. l. Si qui in teſta. hoc titu.
l §. 1. quib. mod. oblig. tollitur.
m l 4 §. Nunc de effectu. hoc tit.
n l. Aurelius. §. centum. d. tit.
o d. §. Nunc de effectu. & ſic intelligenda eſt gl. hic in uerbo, ut liberes.
p Bar. ibid.
q l. 3. §. fi. de duob. reis.
r l. Si vnus. §. ante omnia. de pactis.
ſ In d. §. Nunc dè effectu.
t l non ſolum debitorẽ §. 1. hoc tit.
u §. 1. ſup. eod.

ditor,quod accipiat id,quod poſt certũ tẽpus,aut poſt euentũ conditionis eum primis preſtandũ erat,aut ẽt interdũ,quod nunquã daretur ſi forte condõ non extitiſſet. 19 *Eſt.n.* cõmodũ repræſentationis *lucrum illud,qđ facit creditor,cũ pecunia ante diem ſibi ſoluta,quo carendũ ſibi fuiſſet,ſi in ſtatum diẽ ſoluiſſet debitor.Exemplum:fac me tibi in diem centum debere ex ſtipulatione,puta,vt poſt triennium ſoluã.Hoc debitum in diem lego tibi creditori,pure,ideſt,vt ſtatim tibi poſt mortem meam ſoluatur.Ego poſt factũ teſtamentũ mox decedo.Iã lucrũ,quod intra triennium hoc cũ illa pecunia facis,quo tibi carendũ erat ſi tandẽ lapſo triennio ſatisfactum tibi fuiſſet,cõmodum repræſentationis dicitur . Hoc igitur commodum efficit , vt amplius ſit in legato,quam in debito:ſicq́; tale legatum valeat.Idem adplices ad debitum conditionale.*

p Quia ſemel conſtitit.) 17 *Hoc eſt potuit habere locum repræſentatio:potuit fieri , vt debitor ante diem moreretur condõ nunquã exiſteret.Et tradunt interpretes,quod etſi res, priuſquam actus ſit perfectus,deueniens ad cauſam,à qua non poteſt inchoari,vitietur:* [x] *hoc tamen non procedere, quando caſus ſu peruenienstenderet ad eundem finem,quia tunc actus,vtcunq; non ſit conſũmatus,non uitiatur.Atq; hoc eſt quod per manus traditur,*quæ ſemel vtiliter & legitime conſtituta ſunt, durant , licet ſuperuenit caſus,a quo initium habere non poſſunt.

x Dd.in l.pluribus. §.j.de uerb.obl. Dec. l. in ambiguis j §. Non eſt nouum.De regu. iuris.

q Incipere non poteſt.) 18 *Hoc eſt,ſi uiuo teſtatore dies uenit,aut conditio extitit , nihil amplius in diem uel ſub conditione debetur:atq́; ita non poteſt amplius locum habere commodum repræſentationis:ergo inutile videtur huiuſmodi legatum,quum nihil amplius ſit in legato,quam in debito.Et hæc poterat dubitandi cauſa eſſe in noſtro themate.Porrò contrahendo totum hunc §.in emptionem, ex eo hanc doctrinam collige:* [y] Quotieſcunque creditori modo,tempore,loco,exceptione,conditione vtilitas aliqua vltra id quod in debito eſt,per legatum accedit,a debitore creditori ſemper vtiliter legatum:ſin nihil commoditatis affertur,legatum non ualet,ut quod ſine lucro ſit.

y Bart.Iaſ.& alij in l.Si creditori & l. ſeq.de leg.1.

§. Sed ſi vxori

1 *Maritus utiliter vxori dotem acceptam legat.*
2.4 *In quibus legatum dotis ſit plenius,quam de dote actio.*
3 *Dotis reſtitutio,aliter olim fiebat,quam hodie.*
5.7 *An maritus dotem legare poſſit.*
6 *Legatum dotis incertum à patre relictum valet.*

Sed *a* ſi uxori maritus dotem *b* legauerit,ualet legatum , quia *c* plenius eſt legatum, quam de dote actio.Sed *d* ſi quam non accepit dotem,legauerit,diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt,ſiquidem ſimpliciter legauerit,inutile eſſe legatum . Si uero certa *e* pecunia uel certum *f* corpus,aut inſtrumenta *g* dotis in prælegando demonſtrata ſunt, ualere legatum.

a Sed ſi uxori.) *De legato dotis uxori à marito facta ſubijcitur,quam uel accepit maritus,uel etiam nõ accepit,ſicq́; duos caſus hic §.complectitur.*

b Dotem.) *Quam ab ea accepit,vt a ſequenti verſ.differat hoc principium.* 1 *Dotem ergo acceptam maritus vxori vtiliter legat,adeo quidem,ut nihil referat,utrum dotem expreſſim leget,an* [a] *id,quod uxor dedit:nam vtroq; caſu legatum ſubſiſtit.*

c Plenius.) 2 *Nempe incommodo repræſentationis,quod tali legato ineſt.* 3 *Nam ueteri iure non ſtatim ſoluto matrimonio dos etiam reddebatur ſed annua,bina,trima* [b] *die:Lege vero noua immobilia ſtatim mobilia poſt annum debentur.Legatũ aũt mox ab adita hæreditate* [e] *peti poteſt: Habet ergo uxor in tali dotis legato commodum repræſentationis:quia cum ſine legato non poſſet,dotem rei mobilis petere,niſi annua die.id eſt,poſt annum a morte mariti,poterit iam ſtatim petere eo mortuo. Iam lucrum illud , quod ex dote uxor intra hunc annum habet,quo ſibi carendum fuiſſet ſi tandem poſt annum dos fuiſſet reddita,dicitur, cõmodum repræſentationis.Et hoc commodum efficit,ut amplius ſit in legato,quam fuiſſet in actione de dote.*4 *Eſt & aliud,in quo legatum dotis plenius eſt,quã de dote actio,nẽpe quod id non aliter minuatur quã per legem Falcidiam,quę in illo repræſentationis commodo locum* [d] *habet.dotis vero actione etſi conueniatur maritus,non tamen in plus,quam in id quod facere poteſt,* [e] *condemnetur,habita ratione,ne egeat.Tertia utilitas huius legati eſſe poteſt,quod tollat pacta doti adſcripta* [f] *non mulieri omnino commoda:quia iis ſtare mulier non tenetur,dotem petens ex legato.* [g] *Sed nec dotis legatæ ſolutionem hęres differre poteſt ob aliquas alias impenſas ab hærede factas,quam ob neceſſarias,quæ dotem ipſo iure* [h] *minuunt.*

a l.vlt.de dote prælеg.
b l. aliud. de pact. pot.
c l.1.de dot prælеg.
d l.1 §.Idem Iulianus.de dot pręle.
e l.maritũ. & l.ſeq. Sol mat.
f l.inter eos. in fin. de re iud.l.in condemnatione. De reg.iur.
g l.j. de dot. prælе.
h l.dote.d.tit.

d Sed ſi quam non accep.) 5 *Alter caſus,quando maritus uxori dotem,quam non accepit, legat,hic explicatur.Et ſi quidem dotem ſimpliciter,id eſt nulla expreſſa certa quantitate,uel ſpecie legauit,legatum non valet,idq́; propter incertitudinem,qua tam legata,quam contractus* [i] *uitiat.* 6 *Quanquam ſingulari quodam iure utile ſit dotis legatum à patre relictum incerta quantitate:ſicut & ſuſtinetur generalis promiſſio dotis ab eo* [k] *facta,ad quem pertinet dotare filiam,et facile certa conſtituetur quantitas ex dignitate familia patris &* [l] *ſponſi.* 7 *Quod ſi máritus certã quantitatẽ nomine dotis legauerit, aut corpus aliquod ſpeciatim expreſſerit,aut quæ in inſtrumento dotali expreſſa ſunt,legato reliquerit,ualet legatum.*

i l.ita ſtipulatus.in prin.de uerb obl.
k l.j.C. de do. promiſſ.
l l.quero. de ritu nupt.Pote.hic.

e Certa pecunia.) *Id eſt,certa quantitas,ut ſi dicat,*centum aureos,quos nomine dotis attulit,uxori meæ relego.

ſ Corpus

f Corpus.} *Hoc eſt ſpecies: ut quia dixerit,* Fundum Herderanum, quem mihi dedit, ei do, lego.

g Inſtrumenta do.} *Quæ tamen certam quantitatem uel corpus exprimant. Sic enim tale legatum, quã uis formaliter ſit incertum, per huiuſmodi tamen relationem* [m] *certum eſſe uidetur, omninoq́, præſtandum erit, quod in inſtrumento continetur, etiamſi nullam dotem accepiſſet maritus. Falſa enim cauſa adiecta illud non* [n] *euertit.*

m l. 3. C. de falſa cã adiec. l. 2. §. Cum quidam de leg. 2. Ang. & Por. hic.

n l. ſi non deſignata. ibi gloſ. & Dd. C. de falſa cauſ. adiect.

§. Si res legata.

1. 2 *Species legata ſi pereat ſine culpa hæredis, legatario periſſe cenſetur: & quid in quantitate.*
3 *Re perempta ſine culpa debitoris liberatur debitor.*
4 *Res legata ſi ob hæredis moram pereat, hæres tenetur.*
5 *Quando hæres de dolo, lata uel leui culpa teneatur.*

Si [a] res legata ſine [b] facto hæredis [c] perierit, legatario [d] decedit. Et ſi ſeruus alienus legatus, ſine [e] facto hæredis manumiſſus fuerit, non [f] tenetur hæres. Si verò hæredis ſeruus legatus ſit, & ipſe [g] cum manumiſerit; teneri [h] ipſum Iulianus ſcripſit, nec intereſt ſciuerit, an ignorauerit [i] a ſe legatum eſſe. Sed etſi alij donauerit ſeruum, & is, cui donatus eſt, eũ manumiſerit, tenetur hæres, quamuis ignorauerit à ſe eum legatum eſſe.

Quoniam ſæpe contingit rem legatam, priuſquam præſtetur interire: ideo Imp. Iuſtinianus hic examinat, an hæres perempta re legata, nihilominus teneatur, uel per interitum rei liberetur.

a Si res.} 1 *Id eſt, certa aliqua ſpecies. Loquitur enim hic textus in ſpecie legata: id enim frequentius accidit, quàm in quantitate aliove genere legato,* 2 [a] *Quanquam idem, quod hic traditur, & in quantitate locum habeat, ſi modo ea debeatur ratione certæ* [b] *ſpeciei: qđ ſi ſimpliciter eſſet legata quantitas, nullam liberationem tribuere põt ullus caſus fortuitus, etiam ante moram: quoniam genus perire* [c] *nequeat.*

b Sine facto.} *Quia hæres non fuerit in mora uel culpa: alioqui omnino teneretur.*

c Perierit.} *Fortuito aliquo caſu: nam de huiuſmodi interitu hic agitur.*

d Legatario decedit.} *Id eſt, legatarij periculo: omnino enim liberatur hæres.*

e Si facto hæred. manu.} *Scilicet à ſuo domino. Factum autem hæredis latius hoc loci uſurpat Iuſtinianus, ut negligentiam, quæ in non faciendo conſiſtit, etiam* [d] *contineant. Alibi anguſtius hoc uerbum accipitur, & quod in faciendo eſt, duntaxat* [e] *complectitur.*

f Non tenetur.} *Quia legatum ſtatim extinguitur propter manumiſſionem, quæ morti comparatur.*

g Et ipſe.} *Hæres, ſ. ſi eq; omnino ipſe fecerit, quominus res legata poſſit dari. Quod ſi ſine hæredis facto ſeruus liber factus eſt, puta ex aliqua præcedenti cã, ut quia ſtatu liber* [f] *erat: aut quia publicè ob iuſtũ meritũ libertatem cõſecutus ſit, ſine ullo facto hæredis, non magis tenebitur hæres, quàm ſi is fuiſſet alienus.*

h Teneri ipſum.} *Ad iuſtam æſtimationem ſerui: libertas enim ſemel conceſſa ſeruo auferri amplius nõ poteſt. Itaque perinde eſt, ac ſi ſeruus naturali morte periſſet.*

i Sciuerit an ignorauerit.} *Neque. n. põt ſe excuſare propter ignorantiam, cùm cenſeatur eadem perſona cum defuncto. Debuit itaque ſcire & inueſtigare factũ, qđ ei incumbebat* [h] *faciendum: & hoc ideò, quia ex defuncti perſona* [i] *lucrum ſentit. Et hęc quidem textus declarationem: ex quibus duæ ſunt potiſſimum colligendæ regulæ. Prima,* ſi ſpecies legata, quæ teſtatoris fuit, ſine dolo; culpa uel mora hæredis petit, legatarii peculium [k] eſt, uſque adeo, ut nec æſtimationem hæres præſtare teneatur. [l] 3 *Nam & alias pro regula* [m] *traditur,* Re perempta ſine culpa debitoris ipſum liberari. 4 *Secunda:* ſi fuit legata ſpecies, eaque poſt moram ab hærede factam interijt, perinde tenetur hæres, ac ſi res non interijſſet, nempe ad æſtimationem rei peremptæ, [n] ſiue non extantis. *Quo procedit etiamſi res fuerit alioqui apud legatarium eodem ipſo momento interitura: uelut, ſi fundus legatus chaſmate perierit. potuit enim eum acceptum legatarius* [o] *vendere.* 5 *Porrò inueſtigant uniuerſum hoc loci Doctores, quando hæres de dolo, lata culpa, leui, aut negligentia (quę leuiſſima etiam culpa dicitur) teneatur, neque in hoc articulo ſatis inter ipſos conuenit. Illud tamen frequentius receptum eſt, ſi hæres & legatarius vel fideicommiſſarius æqualem ex teſtamento percipiant utilitatem, hæredem de dolo lata & leui culpa* [p] *teneri. Sed ſi hæres magnum, legatarius paruum conſequatur commodum, tenetur etiam de leuiſſima.* [q] *Sin verò contrà hæres modicam utilitatem, legatarius magnam ex teſtõ habeat, dolum tantum præſtat, & latam culpam, quæ dolo comparatur.* [r]

a l. in ratione. 2. §. diligenter. ad le. Falc. l. incendiũ. ibi Dd. C. ſi cert. pet. & l. quod te. ff. eo. tit.

b l. quidam teſtam. § ſi tibi. de leg. 1.

c d l. incendium.

d d. l. 2. De uer. obl.

e l. in lege. ad lege. Corn. de ſicar. l. ſi ſeruum. de uerbo. oblig.

f l. ſi ſeruum. §. itẽ ſi homo. de uerb. oblig.

g toto tit. C. quibus. ex cau. ſe. pro pæ. lib. ac.

h gl. hic uerbo nec intereſt.

i gl. 2. §. ſi ſeruum. De cond. ind. l. o. de ſſlat. hic.

k hic. & l. non amplius. §. 1. ibi Dd. de leg. 1.

l l. cum res legata. § 2. eod. tit.

m de qua in l. Si ex lega. de uer. obli. leg. nemo. 1. §. Si poſthu. ibi Dd. de uerb. obl.

o d. l. cum res. § fin. ibi Dd. ſingula diſtinctius perteactant.

p l. Si ſeruus. §. cum quid tibi. de leg. 1. le. Si ut certo. §. Nunc uidendum. Commo.

q d. leg. cum res. § culpam.

r l. ſi mulier §. ſi enim. ad Trebel.

§. Si quis ancillas.

1 *Si ancilla cum natis legetur, duo ſunt legata, & ſublato altero alterum debetur.*
2 *Idem eſt, ſi ordinarius cum vicarijs legetur.*
3 *Seruus ordinarius: ſeruus vicarius.*
4 *Duæ res principales coniunctim legatæ ſi ſint, vna perempta, altera debetur.*

5 *Si ſeruus cum peculio legetur, vnum eſt legatum, & ſublato ſeruo, nec peculium debetur.*
6 *Idem eſt in fundo cum inſtrumento legato.*
7 *Duabus rebus coniunctim legatis, quarum altera principalis eſt, altera acceſſoria, principali perempta, etiam acceſſoriæ legatum extinguitur.*
8 *Conſiſtente ſeu vitiato principali, conſiſtit ſeu vitiatur quoque acceſſorium.*
9.10 *Lego fundum cum inſtrumento, differt, à legatis, lego fundum & inſtrumentum: lego fundum inſtructum: lego fundum vt inſtructus eſt.*
11 *Inſtrumentum fundi quid ſit?*

Si *a* quis ancillas cum ſuis *b* natis legauerit, etiam ſi ancillæ mortuæ *c* fuerint, partus legato cedunt. *d* Idem *e* eſt, & ſi ordinarii ſerui cum vicariis legati fuerint; quia licet mortui ſint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed *f* ſi ſeruus fuerit cum peculio legatus: mortuo *g* ſeruo, uel manomiſſo, uel alienato, peculij legatum extinguitur. Idem *h* eſt, ſi *i* fundus inſtructus, vel cum inſtrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & inſtrumenti legatum extinguitur.

a Si quis ancillas.} *Hoc §. explicat Imp. ſi ex duabus rebus coniunctim legatis altera perierit, an quæ ſuperest, debeatur? Et exemplis nunc declarat.*

b Cum natis ſuis.} 1 *Si ancilla legata ſit cum ſuis natis: ſiue liberis, duo ſunt diuerſa & ſeparata* [a] *legata, non principalis cauſa & acceſſio: neq; enim patitur humanæ naturæ dignitas, hominem loco acceſſionis* [b] *haberi, aut partum iam editum in fructu* [c] *eſſe: licet priuſquam naſcatur partus, ſit* [d] *aliud. Sublato ergo altero legato (ut quia ancilla ſit mortua) alterum tamen debetur, puta nati ancillæ.*

c Mortuæ.} *Vel alienata, uel manumiſſa, ut Paulus* [e] *addit, ex cuius reſponſo hic §. deſumptus uidetur.*

d Legato cedunt.} *Ad legatarium pertinent, quia ſcilicet æquè principaliter legati intelliguntur.*

e Idem eſt.} 2 *Aliud exemplum: quando ſeruus ordinarius legatus eſt cum ſuis vicarijs, etiā duo ſunt ſeparata legata: ideo mortuo ordinario, aut alienato, aut manumiſſo, ſicq; legato in ordinario perempto, vicarij tamen ad legatarium* [f] *pertinebunt: niſi fortè aliud teſtatorem voluiſſe oſtendatur.* 3 *dicitur autem ordinarius ſeruus cui peculium dominus conceſſit, vt negocietur. Vicarij ſunt, qui ſuberant ordinarijs, & eorum vices gerebant, quidamq; quaſi ſubinſtitores erant. Ex prædictis regulam collige.* 4 Quando duæ res coniunctim legantur, & altera alteri non accedit; ſed vtraque principalis eſt, vna perempta, quæ reliqua eſt, debetur. *Rectè autem hoc loci Bal. admonet, ut diſcerni poſſit acceſſoria coniunctio à principali, non tam hærendum eſſe in formulis uerborum, quàm intuendam naturam & conditionem ipſius rei coniunctæ.*

f Sed ſi ſeruus.} *Nunc exempla ſubijcit, ubi duæ res coniunctim legantur; quarum altera alterius acceſſio eſt:* 5 *veluti eſt in ſeruo legato cum peculio: peculium enim loco acceſſorij habetur, ſeruus uerò principale eſt: atq; ita ſeruus cum peculio eſt vnū legatum. Ideò ſublato aut mortuo ſeruo tanquam principali, nec peculium uelut acceſſorium debetur.* [h] *Nam, ut Caius inquit,* quæ acceſſionum locum obtinent, extinguuntur, cùm principales res peremptæ [i] fuerint. *Sed nonne & vicarij in peculio eſſe dicuntur: cur ergo in ipſis diuerſum ſtatuitur? Reſpondeo, ubi de acceſſione agitur, eos in peculio non contineri: quoniam (ut ſuprà dictum eſt) contra dignitatem hominis eſſet, eum temerè in acceſſionem* [k] *venire.*

g Mortuo ſeruo.} *Si modò viuente adhuc teſtatore id acciderit.* [l] *Nam ſi mortis tempore ſeruus vixerit, peculium legato cedet.*

h Idem eſt.} 6 *Aliud exemplum ad idem propoſitum: Si fundus cum inſtrumento legatus ſit, fundo alieno nec inſtrumentum debetur: eſt enim vnum legatum: fundus principale eſt, inſtrumentum acceſſionis uicem tenet: Itaque principali ſublato, nempe fundo, & acceſſorium eius inſtrumentum ſcilicet, non conſiſtet.* 7 *Hinc ergo rurſus alia colligenda eſt regula:* Duabus rebus coniunctim legatis, ſi altera alterius acceſſio eſt, principalis rei legato perempto, & acceſſoriæ legatum extinctum eſſe dicetur. 8 *Quamdiu enim valent principalia, ſubſiſtunt, & ea, quæ accedunt: illis verò ſublatis, & acceſſoria perimuntur.*

i Si fundus inſtruct.} 9 *Iuſtinianus hic fundum inſtructum, & fundum cum inſtrumento in eadē cā habet, cùm tamen Paulus* [m] *in notis ad Labeonem, ea manifeſtè ſeparet, uelitq; aliud eſſe, ſi fundum cum inſtrumento quis leget: aliud ſi fundum inſtructum, uel fundum & inſtrumentum, uel fundum ut inſtructus eſt. Hanc inter Paulum & Iuſtinianum pugnam Bald. in hunc modum conciliandam arbitratur: nempe, quod non minus legato fundo inſtructo, quàm cum inſtrumento, perimatur cum re principali, quicquid acceſſionis iure uenit, hoc eſt inſtrumentum ipſius ſaltem fundi. Sed ſi quid ex vi & proprietate uerborum intelligatur additum, nihilominus debeatur etiam ſine fundo, iuxta ipſius Pauli ſententiam.* 10 Sic *ergo ſi* fundus cum inſtrumento *legatus ſit fundo alienato, extinguetur, legatum & in inſtrumento.* Sin *autē* fundum inſtructum *quis legauerit, uel* fundum & inſtrumentum *aut* fundum ut inſtructus eſt: *iſtis caſibus fundo alienato legatū inſtrumenti ipſius fundi duntaxat extinguetur, patrisfamilias nō extinguetur:*

a l. etſi. de peculio legato. l. Si ancilla. de leg. 1.
b Cantiunc. hic. l. iuſtiſſime. D. de ædil. edict.
c §. In pecudum fr. de rer. diu.
d l. 1. § ex hoc. De uen. inſpic. vide Fab. hic.
e d. l. etſi.
f l. etſi quidem. de peculio legato.
g propter. l. quæſita. § Celſus ſcribit. de fund. inſti.
h l. 2. De pecu. leg.
i fac. l. cum principalis de reg. iur. c. Acceſſorium. eo. tit. lib. 6.
k d. l. Iuſtiſſimè.
l l. tunc inutile. de pecu. legato. l. ex parte. §. duos fr. hiosfam. hercisc.
m l. ſi cui de fundo inſt. & l. 1. cod.

guetur: quod ideo eſt, quoniam, non ſolum fundi inſtrumentum, ſed & proprium teſtatoris inſtrumentum legatum eſſe uidetur: hoc eſt, quæcunque, teſtator, uel ad tutelam fundi, uel uſus ſui gratia, uel quo inſtructior [n] *ibi eßet, in eum fundum contendit.* 11 *Inſtrumentum uerò fundi eſt, quicquid ad gignendos, & colligendos, & transferendos, ſeu conſeruandos fructus* [o] *pertinet: ad gignendos, ut ſerui operarii, boues aratorii, aratra, ligones, pecora ſtercorandi cauſa parata, & cætera id genus: ad colligendos, ut falces, & his ſimilia: ad transferendos, ut plauſtra, corbes, & cætera iis affinia: ad conſeruandos, ut dolia, teſta, lenticulæ & quæcunque talia ſunt.*

n Ita intelligũt dd. d. l. Si cui. uide ibi Bart. & alios.
o Theoph. hic. tex. l. inſtrumenta. de. fun. inſtr. Hermenop. libr. 4. iuris. Epit. tit. 10.

§. Si grex.

1 *Gregis appellatione quid ueniat.*
2 *Grege legato, ſi una ouis tantum ſuperſit peti, poteſt*
3 *Gregis legatum comprehendit omne futurum incrementum.*
4 *De uniuerſitate corporum, & uniuerſitate iuris.*
5 *Corporum tria genera.*

Si [a] grex legatus fuerit, & poſtea ad unam ouem peruenerit, quod ſuperfuerit, uẽdicari poteſt. Grege [b] autem legato, eas etiam oues, quæ poſt teſtamentum factum gregi adiiciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Eſt autem gregis vnum [c] corpus ex [d] diſtantibus capitib. ſicut ædium unum corpus eſt ex cohærentib. lapidib. Aedib. deniq; legatis colũnas & marmora, quæ poſt teſtamentum factũ adiecta ſunt, legato dicimus cedere.

a Si grex. } 1 *Gregis nomen largo modo omne genus animalium comprehendit, quod gregatim paſcitur* [a] *ſtrictiori uerò ſignificatione gregem de minutis tantum pecorib. accipimus, ut ouib. porcis, capris. Et decem oues gregem conſtituere traditum* [b] *eſt.* 2 *Grege igitur ouium legato, ſi totus deinde grex ad unam peruenißet, an illa debeatur? quæritur. Et uidebatur illam non deberi, cùm grex legatus fuerit, qui in una oue conſiſtere* [c] *non poteſt. Hic tamen deciditur, poſſe legatarium & ouem, quæ reliqua eſt, uendicare, id eſt, actione in rem, petere, cùm legato grege & ſic quodam dotali, ſingula eius partes legatæ* [d] *cenſeantur: argumento à toto ad partes ducto.*

b Grege autem legato. } 3 *Si grex à teſtatore legatus Titio capitum aliquot acceßione poſt teſtamentum auctus fuit, poterit eum augmento uendicari à legatario. Et ſic uniuerſale gregis legatum complectitur omne futurum incrementum, quod poſt teſtamentum uel etiam moram hæredis* [e] *contingit.* 4 *Facti n. ſiue corporum uniuerſitas (ut eſt grex) ſui natura incrementum recipit & diminutionem, & tamẽ ſemper* [f] *eſt idem: Ideoq; uniuerſaliter tantùm, non etiam particulariter uendicari* [g] *poteſt. Secus eſt in uniuerſitate iuris, in toto illo, quod etiam iure continet, ut eſt hæreditas, peculium, dos: Illa enim in uniuerſum uendicari non poteſt, particulariter* [h] *poteſt. Quamobrem neque peculium, neque dotem uendicamus, ſed rem peculiarem & fundum* [i] *dotalem. Hanc tamen communem diſtinctionem, quod alia facti ſeu corporum, alia iuris ſit uniuerſitas, nonnulli* [k] *improbant. Nam uniuerſitas eſt ens rationis, atque in ſolo intellectu conſiſtit: quapropter ad corpora accommodari non poteſt, cùm a corporib. & à reb. abſtrahatur, & ſolo intellectu, & præſentetur.*

a l. lega. §. pecorib. de lega. 3. l. ſi grege. De legat. 1.
b Bar. in l. oues. de abig.
c d. l. oues.
d d. l. Si grege.
e l. grege legato. ibi glo. & Iaſ. de leg. 1.
f l. item ueniũt. §. fructus. & ibi gl. de petit. hæred.
g Alciat. l. hæreditatis appel. de uerbor. oblig.

c Vnum corpus. } 5 *Pomponius* [l] *tria corporum genera recenſet, unum, quod continetur uno ſpiritu, & Græcè ἡνωμένον uocatur, ut homo, lignum, lapis, & ſimilia. Alterum, quod ex continentib. hoc eſt, ex pluribus inter ſe cohærentib. conſtat: quod συνημμένον uocatur, ut ædificium, nauis, armarium. Tertium quod ex diſtantib. conſtat, ut corpora plura non ſoluta, ſed uni nomini ſubiecta, ueluti populus, legio, grex. Alciatus* [m] *refert, Pomponium hanc corporum differentiam ſumpſiße ex Plutarchi libro, qui inſcribitur,* De præcep. cõiug. *ubi refert Plutarchum ſcripſiße, corpora quædam, alia ex diſcretis conſtare, ut claſſem & exercitũ alia ex coniunctis, ut domum & nauem: quædam unita eſſe atque congenita, ut ſingula animalia.*

d Diſtantib. } *Id eſt, diuerſis & ſeparatis.*

§. Si peculium.

1 *Peculium ſeruorum quid?*
2 *Peculij augmentum & diminutio uiuo teſtatore contigens ad legatarium pertinet:*
3. 4 *Si quid peculio legato poſt mortem teſtatoris accedat, uel accedat, diſtinguitur.*
5 *De tranſmißione & ceßione legatorum.*

Si [a] peculium legatum fuerit, ſine dubio quicquid peculio accedit uel decedit uiuo teſtatore, [b] legatarij lucro uel damno eſt. Quod [c] ſi poſt mortem teſtatoris, ante aditã hæreditatem aliquid ſeruus adquiſierit, Iulianus ait, ſi quidem ipſi manumiſſo peculiũ

a Sed etſi.} 1 *Amplificatio ad id, quod præcedenti §. dictum eſt, rem teſtatoris propriam legari poſſe.* [a] *quia hoc procedit etiamſi talis res oppignorata ſit alteri: eoq; caſu hæres tenetur eam luere, atque ob hypothecam liberam reddere. Nec obſtat (quæ poterat dubitandi cauſa eſſe) ſi dicas, rem talem præſtandam eſſe, qualis eſt, eo quia teſtator in dubio præſumatur legaſſe ius, quod habet:* [b] *quoniam hoc procedit, niſi ex tali qualitate inſurgeret rei ipſius euictio,* [c] *vt Bartolus alibi declarat.*

b Rem.} *Ipſius teſtatoris propriam.*

c Luere.} *Id eſt, æs hoc alienum, cuius nomine res legata in cauſam pignoris tradita eſt, ſoluere, & legatario rem liberam* [d] *dare* 2 *Eſt enim* luere *nihil aliud, quam ſoluere, à Græco vrbo* λύω *Virgilius lib. 1. Aeneid.* Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis. *Sic ergo cum hæres ius pignoris ſoluit eius rei, quæ alicui legata eſt, luere rectè dicitur. Quādoque tamē luere, pro captiuos redimere, aut res captas recipere precio dato, accipitur: atq; ita Vlpianus hac uoce vtitur:* Sed nec hi, inquit, qui ab hoſtib. redempti ſunt, militare debent priuſquam ſe luant. *Idem*, Si patre redempto & ante luitionem defuncto, filius poſt redemptionis quantitatem offerat.

d Et in hoc quoque.} 3 *Sicut ergo in alienæ rei legato diſtinguitur,* [e] *ita & hoc caſu, ut ſiquidem ſciuerit teſtator rem obligatam, hæres eam luere teneatur,* [f] *ſi neſcierit, legatarius luit.* [g] 4 *Ex quo efficitur argumentum de legato rei alienæ, ad rei obligatæ legatum rectè colligi. Neque tamen hæc diſtinctio perpetua eſt.* 6 *Sunt enim nonnulli caſus, in quibus res obligata indiſtinctè luenda eſt, ſiue id ſciuerit teſtator ſiue ignorarit. Primus eſt (quam & in legato rei alienæ ſupra probauimus) ſi teſtator conſcius obligationis veriſimiliter nihilominus rem legaſſet: quia forte legatarius erat ſanguine coniunctus,* [h] *aut arctiſſima amicitia deuinctus teſtatori,* [i] *uel magnum præceſſerat legatarij meritum.* [k] *Quod tamen omne iudicantis arbitrio relinquendum eſt.* 7 *Secundus caſus eſt, quando legatarius non eſſet habiturus aliquid reſidui ſi rē ſuo impendio luere cogatur. Neque enim ueriſimile eſt, teſtatorē uoluiſſe inani legato eum ludificarier.* [l] *Itaque tali caſu hæres luere tenebitur, etiamſi defunctus ignoraſſet rem obligatam. Non ignoro Fulgoſiū, & pleroſq; recentiores hanc interpretationem non recipere, ſed alio ſenſu verba Vlpiani* [m] *exaudire: verum ego à ſuperiori intellectu (qui etiam receptior eſt) non puto recedendum.* 8 *Prædictis duobus caſibus adde idem iuris eſſe, quando prædia, quæ teſtator legauit, non modo obligata ab eo fuere, ſed etiam à creditore diſtracta ſunt: nam & ea ſpecie precium hæres exoluere legatario cogitur, niſi ipſe contrariam defuncti voluntatem doceat.* [n] *Quemadmodum & ubi teſtator poſt factum teſtamentum prædia, quæ legauit pignori vel hypothecæ dedit, ea pariter ab hærede mutatam defuncti uoluntatem non probante, liberari* [o] *oportet: quam ſpeciem infra ſuo loco expendemus* [p].

e Obligatam eſſe.} 9 *Niſi forte alicui perpetuæ ſeruituti eſſet obligata, vel annuæ penſitationis onere grauata, quia talem rem non cogeretur hæres luere, ſed deberet legatarius pro ſuo tempore agnoſcere onus ſeruitutis,* [q] *vel penſionis.*

f Si tamen.} *Exceptio eſt ad id, quod ſupra dixit, rem legatā à teſtatore ſciente obligatā ab hærede luendā eſſe. Hoc enim uerum eſt, niſi aliter de animo teſtatoris appareat. Quid enim ſi dixerit ut legatarius luat? certe ei uoluntati adhærendum erit.* 10 *In hoc enim omnis regula fallit in vltimis voluntatibus, propterea quod uoluntas teſtatoris uelut regina attendi debet, quæ regit & gubernat ultimas uoluntates.*

a Vt hic & l. Si res obligata. de leg. 1. l. prædia. C. de fideicom.
b l. Si domus. §. 1. & l. ſi uxor paterni. C. de leg.
c d. l. Si domus. §. de euictione. ubi Bar. declarat & l. Mæuius. § fin. de leg. 2.
d d. l. Si res obligata.
e § præced. nu. 3.
f Vt hic tex.
h d. l. prædia.
i Iaſ. d. l. Si res obligatæ. per l. latæ culpæ. § Amicos ibi, non leui amicitia. De uerbo. ſig. & ibi glo. no. fac. l. cum allega. C. de caſt. pecun. in lib. 12.
k Bal. d. l. prædia.
l l. plano. §. Quod ſi rem. de lega. 1.
m in d. l. Si res obli.
n d. l. prædia.
o Per l. 3. ubi Iaſ. poſt alios. C. De legatis.
p §. Si rem ſuam. inf. hoc tit.
q l. Si pendentes. §. Si quid. de vſufr.
r l. legatum eſt. §. vlt. de leg. 2.

§. Si res aliena.

1 *Thema huius §.*
2 *Si legatarius ex titulo oneroſo rem alienam habeat, quomodo ſit diſtinguendum.*
4 *Duæ cauſæ lucratiuæ circa eandem rem & perſonam non concurrunt: fallit num. 5.*
6 *Hunc §. in certa ſpecie legata procedere, non ſi quantitas legata relicta ſit.*
7 *Eadem re ex duorum teſtamentis eidem legata ſi rem ipſam nactus ſit legatarius, ex alio precium eius non poteſt conſequi, ſecus ſi æſtimationem rei ex primo habeat.*
8 *Et quæ ſit diuerſitatis ratio.*
9 *Res legata & æſtimatio rei differunt.*
10 *Si in eodem teſtamento bis eadem res legetur, an plus quam ſemel exigi poſſit.*

Si *a* res aliena *b* legata fuerit, & eius rei viuo *c* teſtatore legatarius dominus factus fuerit: ſiquidem ex cauſa *d* emptionis, ex teſtamento actione, precium *e* conſequi poteſt. Si uero ex cauſa *f* lucratiua, ueluti ex donatione, uel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt. Nam *g* traditum eſt, duas lucratiuas cauſas in eundem *h* hominem & eandem *i* rem cōcurrere non poſſe. Hac [k] ratione, ſi ex duobus *l* teſtamentis eadem res eidem debeatur: intereſt utrum rem, an æſtimationem ex teſtamento conſecutus ſit: nam ſi rem habet agere non poteſt, quia habet eam ex cauſa lucratiua. Si æſtimationem, agere poteſt.

a Si res.} Reuertitur *Imperator ad rei alienæ legatū, atq; huiuſmodi hypotheſin explicat.* 1 *Rem ego, Titio alienam legaui, & cum poſt teſtamentum factum ſuperuixiſſem, Titius eam rem ex alterius cuiuſdam*

teſta-

teſtamento conſecutus eſt. Illud certe extra controuerſiam eſt, Titiũ me mortuo eã rem ab hærede meo petere non poſſe: quomodo .n. peteret rem, quam prius habet in ſuo dominio? quomodo item bis eadem res præſtari [a] *poſſet? An ergo neq; æſtimationem rei præſtare poterit? Et in hac ſpecie diſtinguendum cenſuit Iuſtinianus, an ex cauſa onerosa Titius factus ſit eius rei dominus, an ex lucratiua: vt priori quidem caſu æſtimationem eius per actionem ex teſtamento contra hæredem intentatam nanciſci valeat, altero non item.*

b Si res aliena.} *Quæ prorſus ſit aliena, hoc eſt, neque teſtatoris, neq;* [b] *legatarij, neq; hæredis,* [c] *ſed alterius cuiuſpiam.*

c Viuo teſtatore.} *Vel etiam eo mortuo, priuſquam tamen hæres legatario rem legatam ex ea cauſa præſtitiſſet.*

d Ex cauſa emptionis.} *Et ſic titulo non lucratiuo, ſiue oneroſo, vt vulgo vocant.*

e Precium.} *Verum ac iuſtum. Vnde colligis, quòd ſi legatarius viuo teſtatore rem legatam conſecutus ſit ex cauſa oneroſa, poſſit ex teſtamento actione, eiuſdem rei precium ſiue æſtimationem adipiſci: ſecus ſi ex lucratiua, quia tunc legatum expirat penitus.* 2 *Circa priorem tamen caſum, quando ex cauſa oneroſa legatarius rem legatam accepit, plenior diſtinctio adhibenda* [d] *eſt. Videndum enim, ab hærede ne acceperit an ab extraneo. Si ab hærede, rurſus refert, res ne pure relicta ſit, an ſub conditione. Si fuerit relicta pure, eamq; rem legatarius ſcienter & oneroſo titulo acquiſiuerit, legato renunciaſſe* [e] *intelligitur. Sin uero ſub conditione legata ſit, & aliquo tali oneroſo titulo rem acquiſierit, ſciens an ignorans nihil refert, non cenſebitur legatarius rei taliter legatæ renunciaſſe.* [f] *potuit enim illam comparare propter dubium conditionis euentum, quoque interim ipſius rei commoditate frueretur. Quod ſi ab extraneo rem adeptus ſit oneroſo titulo, tunc procedit textus noſter, & ſalua erit ei aduerſus hæredem actio ex teſtamento ad precium, quod ei abeſt, aſſequendum. Neque tamen hoc caſu ad precium legatarium agere oportet, ſed rẽ ipſam petere, quæ eſt in obligatione, & nihilominus æſtimationem conſequetur.* [g] *Licita etiam erit hoc caſu alternatiua petitio, vt rem ipſam: vel, ſi ea præſtari non poſſit, æſtimationem petat.* [h] *Angelus* [i] *etiam alios petendi modos tradit: ſed hi duo ſunt præcipui.*

f Ex cauſa lucratiua.} 3 Cauſa lucratiua *in iure dicitur, cum aliquid gratis nobis obuenit: vt ſi rem ex donatione, vel ex legato conſequimur, quia donatarius nihil dat, neque etiam legatarius quicquam præſtat. Cauſæ lucratiuæ alibi* [k] *in iure noſtro enumerantur.* Cauſa *autem* non lucratiua, *ſiue (vt vulgus appellat)* oneroſa *eſt, cum non gratis rem accipimus, ſed aliquid viciſſim rependimus: ut eſt in emptione, & permutatione, uel ſimilibus titulis non gratuitis, emptor enim pro merce cogitur precium ſoluere, & ſic de alijs. Sunt & quædam cauſæ mixtæ, & pene lucratiuæ:* [l] *vt ſi donationis cauſa res minoris fuerit vẽdita.* [m]

g Nam traditum eſt.} *Et quidem à multis Iuriſconſ. quorum etiamnum reſponſa extãt: puta à Papiniano,* [n] *Iuliano,* [o] *Paulo,* [p] *Vlpiano,* [q] *& Africano.* [r] 4 *Notanda autem eſt hæc nobilis regula, quod etſi duę cauſæ oneroſæ, aut oneroſa & lucratiua circa eandem perſonam eandemq; rem locum habere poſſunt: duas tamẽ lucratiuas rectà & directò nõ poſſe cõcurrere. Quod ſane in noſtro propoſito fieret, ſi legatarius Titius rẽ prius habuiſſet ex titulo lucratiuo, deinde eãdẽ item ex alio titulo lucratiuo habere vellet.*

h In eundem hominem. *Rectà ſcilicet & directò.* 5 *Per obliquum enim quandoque poſſunt in eundem hominem duæ lucratiuæ cauſæ* [f] *concurrere: vt ſi quod mihi ex teſtamento debebas, ſeruus meus mihi acquiſierit, nihilominus ſalua mihi erit actio ex teſtamento.*

i Eandem rem.} 6 *Id eſt ſpeciem, ſiue corpus, aliud eſt ſi legata ſit quantitas, quia in eo legato non habet locũ prædicta regula duarum cauſarum lucratiuarum, quare ſi bis decem aurei legentur, non intelliguntur ijdem aurei, ſed diuerſi, ſicq; bis* [t] *peti poſſunt. Sunt & aliæ quædam huius regulę exceptiones, quas Iaſon ad Porcium* [u] *eleganter congeſſit.*

k Hac ratione.} 7 *Imp. ex prædictis ſubtiliter colligit: Ergo ſi cui eadem res ex teſtamento duorum legata fuerit, ſi quidem rem ex priori teſtõ conſequatur, non poterit eandẽ ex altero petere, nec eius preciũ conſequi: Sin vero ex prioribus tabulis æſtimationem rei nactus fuerit, nihil uetat, quin rem ipſam ex alio teſtõ petat.* 8 *Sed hic quærenda eſt diuerſitatis ratio: & Imp. eam ſubdit. Nam ſi priori caſu legatarius ageret, tunc eandem rem, quam ex cauſa lucratiua, nempe ex teſtamento prius in bonis ſuis habet, vellet rurſus ex alia cauſa lucratiua conſequi, ſicq; duæ cauſæ lucratiuæ circa eandem rem, eundem hominem directò concurrerent, quod legibus* [x] *eſt prohibitum. Altero vero caſu ceſſat hæc regula: quod ego ſic exaudiendũ exiſtimo, quia non eſt eadem res, quæ petitur, ſed diuerſa, puta ipſa res & eius æſtimatio.* 9 *Aliud enim eſt res, aliud ęſtimatio* [y] *rei. Legatarius fit rei legatæ dominus, ſtatim poſt mortem teſtatoris fictè,* [z] *ab adita uero hæreditate uerè, ſiue à traditione: æſtimationis verò ſiue precij non fit dominus, niſi poſtquam illi ſolutũ fuerit.* [a] *Qui igitur conſecutus eſt æſtimationẽ, manet nihilominus rei legatæ dominus, atq; ita iure poteſt legatum petere, vtcunq; antea adeptus fuerit eius æſtimationẽ. Atq; ita ergo Imperatorẽ ſenſiſſe oĩno puto.*

l Duobus.} *Duorum teſtatorum ſcilicet: Si enim vnius eſſent duo teſtamenta, primum per poſterius rumperetur.* [b] 10 *Quod ſi in eodem teſtamento bis eadem res legaretur, amplius tamen quam ſemel exigi nõ poſſet, ſatiſq; eſſet legatarium vel rem conſequi, vel rei* [c] *precium, niſi forte non corpus, ſiue certa ſpecies, ſed quantitas eadem in eodem teſtamento ſæpius legata ſit, quia tunc ſępius prꝯſtanda ſumma, ſi tamen euidenter doceri poſſit, teſtatorem multiplicare legatum voluiſſe.*

a l. Si ſeruus. § Stichum. de leg. 1.
b l. hõi §. Qui ſeruũ. de leg. 1.
c l. cætera. §. Tractari. iam d. titu.
d Cantiunc. hic.
e Argumento. l. Titius. Quib. mo. pigo. vel hyp. ſol. & à cõtrario ſen. l. fuodo. legato Ad l. falc.
f Text in d. l. fundo legato
g Glo. j. hic. facit. l. arbitrio. §. Tamẽ. De dolo.
p Per ea quæ Specul. tradit. de obliga & ſolut §. Sequitur. uerſ. & q. d. ſi. nu. 11. Dd. l. inter ſtipulantem. §. Si ſtipul. de verbo. obli.
i Angel hic.
k l. 1. §. Lucratiua. C. de impon. luc. deſcr.
l l. apud Celſum. §. Autoris. de doli mali & metus. exceptione.
m l. ſi dõatiõis cauſa. de cõtrah. em.
n l. Mæuius. §. duorum. De leg. 2.
o l. oẽs debitores. l. ex promiſſione. de act. & oblig.
p l. Nutn. §. 1. De lega. 3. l. In perpetuũ. de ſolutiõib.
q l. inter ſtipulaorẽ §. Si rem. de uer. oblig.
r l. Si ſeruus legatus. §. Stichum. de leg. 1.
ſ Baldus. hic per l. ſi ſeruus legatus. § Si id quod. De leg. 1.
t l. Titio Seio. in princ. De lega. 2.
o in hoc. §.
x d. l. Mæuios. §. Duorum & alijs ll. ſupra alleg.
y l. Si inquilinos. in fi. de leg.
z l. A Titio. de fut.
a § Noſtra autem. ſup. Hoc tit.
b §. Poſteriore. ſu. Quib. mod. teſt. infir. gl. & Theoph. hic.
c l. plane §. 1. De lega. 1.

§.Ea quoque res.

1.5 *Res etſi uon extat, ſi tamen ſperetur, legari poteſt.*
2 *Legatum rei futuræ transmittitur ad hgredes legatarij.*
3 *Tacita legis conditio in locum expreſſæ conditionis a teſtatore appoſitæ ſuffecta, non impedit tranſmiſſiouem.*
4 *Legatum rei quæ fuit, amplius tamen non eſt, vel nec fuit, uec futura ſperatur, non valet.*
6 *Legatum rei, de qua an ſit in rerum uatura dubitatur, num valeat.*

Ea *a* quoq; res, quæ in rerum natura non eſt, ſi modo futura eſt, recte legatur, *b* ueluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

a Ea quoque. *Subijcitur amplificatio ad ſuperiora.* 1 *Neq; enim ſolū res, quæ iam extant, verum & res non extātes, & quæ non ſunt in rerum natura, ſed vt ſint in futurum, ſperatur, vtiliter legari poßunt.* [a] *Exempla ſunt in textu. Eſt tamen huiuſmodi legatum conditionale ex natura ipſius rei: habet enim conditionem, ſi talis res naſcetur, vel producetur.* [b] *Et ſic illa tacita conditio impedit ortum obligationis &* [c] *actionis:* 2 *tamen uou cenſetur legatum condittonale quo ad impediendā tranſmiſſionem,* [d] *ſed perinde eſt, ac ſi pure fuiſſet legatum:* [e] *cum illa conditio tacite ex ſola rei natura inſit. Sic etiam ſubſtitutio habetur pro pura, licet adiecta fuerit conditio, quæ de ſui* [f] *natura ineſt.* 3 *Quinimo generaliter traditum* [g] *eſt, tacitam legis conditionem ſuffectam in locum conditiouis à teſtatore expreſſim adpoſitæ non impedire trāſmiſſiouem.*

b Recte legatur. *Quemadmodum & recte* [h] *emitur & ſtipulanti* [i] *promittitur, & pignori obligatur,* [k] *Cæterum Imp. hoc loci vnam tautum ſpeciem explicat. Verum Dd. iu hac quæſtione: an & quando id quod in rerum natura uon eſt, legari valeat, tria mēbra diſtinguunt, quæ ſuccinctim adijcere lubet.* 4 *Aut. n. de ea re quæritur, quæ quandoque fuit, amplius tameu nou eſt, nec vnquam futura ſperatur. vt ſi quis Stichum, qui mortuus eſt, leget, aut hyppocentaurum, qui eſſe uequit: & eiuſmodi legatum plane ridiculum, ac penitus* [l] *inutile eſt.* 5 *Aut de ea quæ uon eſt quidem, ſed ex naturæ curſu futura ſperatur, vt in exemplis textus noſtri, & tale legatum ualere, Imperator hic docet, ſatisq; ſupra expeditum eſt.* 6 *Aut denique de illa re eſt quæſtio, quæ an in rerum natura ſit incertum eſt: vt ſi forte dubitetur, an homo legatus viuat. Et tum cautiouem præſtare hæres debet, eam rem ſe ſuis ſumptibus & opera perſecuturum, & ſi nactus ſit, legatario reſtituturum.* [m] *Atq; hoc quidē in ſeruo legato, qui aufugerat ante teſtamentum factum, omniuo obtinet. Secus tamen eſt in eo, qui poſt teſtamentum, viuo tamen teſtatore fugiſſe dicitur is enim impenſa & periculo legatarij reddi debet.* [n] *quod ſi id poſt mortē teſtatoris cōtigerit, refert an culpa hæredis id factū ſit, & æſtimationem præſtare tenetur,* [o] *an vero citra ipſius culpam, & tum cautio de qua paulo ante, interponi debet.*

a Hic. & l. quod in rerum. de lega. 1.
b l. Interdum. De verb. obl. l. 1. in fi. ibi Bar. 4. q prin. De cond. & dem.
c l. quod pure. Quādo dies leg. ced.
d l. cōditiones quæ extrinſecus. De cond & demon.
e l. cum illud aut illud. §. fin. quando dies lega. ced.
f l. qui liberis. in princ. De vulgar. & pupil.
g Tex. & ibi Bart. l. quę ſub condi. § fin. de cond. inſtit.
h l. Nec emptio. de contrah. emptione.
i d. l. Interdum.
K l. Et quæ nondū. de pign.
l l. inter ſtipulantē §. Sacra de uerbo. oblig.
m l. cum ſeruus. cū l. ſeq & l ſeruo legato §. fi. de leg. 1.
n l. Si ſeruus. legatus. in prin. de legat. 1.
o Glo. & Dd. d. l. cū ſeruus.

§.Si eadem res.

1 *Coniuncti re & verbis.*
2.5 *Coniuncti re tantum, qui & diſiuncti dicuntur*
3 *Couiunctis verbis tantum.*
4 *In diuerſorum teſtamentis uulla eſt couiunctio.*
6.7 *Qui couiuncti per concurſum, qui item ab initio partes faciant.*
8 *Coniuncti verbis & re, an ab iuitio, vel concurſu partes faciant.*
9 *Deficiente vno ex cōiūctis, an & quomodo eius pars accedat alijs, & n. 11. 12. 14. 15. 16.*
10 *Partem facere, partem nou facere quis dicatur.*
13 *Legatorum deficientium iure veteri tria genera.*
17. *Quibus modis portio coniuncti deficiat.*
18 *Quando iuri accreſcendi, quando item iuri uon decreſcendi ſit locus.*
19 *Inter coniunctos qui alteri præferatur.*
20 *Couiuncti eadem couiunctioue ſimul admittuntur.*
21 *Re & verbis coniuncti præferuntur alijs.*
22 *Verbis couiuncti præferuntur re couiunctis*
23 *Declaratus verſ. vltimus in l. re coniuncti, de leg. 3.*
24 *Diſiuncti ſub duplici differentia.*

Si *a* eadem res *b* duobus legata *c* ſit, ſiue *d* coniunctim, ſiue diſiunctim *e* ſi ambo perueniant *f* ad legatum, ſcinditur *g* inter eos legatum, ſi alter deficiat, quia aut ſpreuerit legatum, aut uiuo teſtatore deceſſerit, aut *i* alio quoquo modo defecerit: [k] totum ad *l* collegatarium pertinet. Coniunctum *m* autem legatur, ueluti ſi quis dicat: Titio & Seio hominem

hominem ſtichum do, lego.) Diſiunctim legatum ita, (Titio hominem ſtichum, do, lego, Seio hominem ſtichum do, lego.) Sed etſi expreſſerit eundem hominem ſtichum, ęque diſiunctim intelligitur.

Expoſitum eſt, quomodo uni tantum perſonæ legetur: quia uero plerunq; legari duobus aut pluribus ſolet, nec tamen eodem ſemper modo, ſed interdum coniunctim interdum diſiunctim: de huiuſmodi coniunctione vel diſiunctione etiam videndum erat. Eſt autem hæc coniunctorum diſiũctorumq́, materia valde obſcura, difficilis & perplexa, quæ multorum ingenia fatigauit. Nos quanta poteſt fieri ſimplicitate (quæ legibus amica eſt) in Tyronum iuris gratiam ea, quæ ad textus noſtri enarrationem ſpectare videbuntur, ſic tractabimus, vt nihil omiſſum videatur. Cum primis autem hic velut in modum præuię cuiuſdam inſpectionis, præcognoſcendum eſt, tripliciter coniungi legatarios, ſicut & hæredes, de quibus tamen nihil hic agemus, cũ §. noſter ſua ſarcina ſatis prægrauatus exiſtat. Alij enim re & uerbis coniuncti *dicuntur, alij* re tantum, *alij deniq;* verbis tantum. 1 Re & uerbis coniuncti *ſunt, quos & nominum & rei complexus iungit, vt* Lucio & Seio fundum Sempronianum do lego. [a] *Hi uerbis coniuncti ſunt propter copulam: re item, propter rei legatæ vnitatem.* 2 Re tantum coniuncti (*quos etiam* diſiunctos *vt plurimum vocant, cũ contra verbis vniti, uel re & uerbis, ſemper* [b] *coniuncti appellentur*) *ſunt hi, quibus ſeparatim & diuerſis verborum orationibus eadem res ab eodem ſimpliciter relinquitur: vt,* Titio domum meam do, lego, Seio domum meam do, lego, *iſti ſunt verbis diſiuncti, quia poſiti ſub duabus orationibus, ſed re coniuncti, quia uocati ad eandem rem, ſcilicet domum meam. Idem eſt, etſi in ſecunda ſeparata oratione dixerim.* eandem domum meam lego. *Nam adhuc vnum legatum ipſa re coniunctim factum cenſebitur: niſi contrarium manifeſte* [c] *probetur. Notanter autem uocula* (ſimpliciter) *vſus ſum: quia vt ſint re coniuncti, res debet duobus ſimpliciter relinqui. Nam ſi relinqueretur, hoc acto, ut quilibet inſolidum rem habeat, nõ eſſet coniunctio,* [d] *quæ partes cuilibet concurrenti diſtribuere ſolet,* [e] *in ſolidum.* [f] *Præterea cum duobus in ſolidum res datur, alter æſtimationem conſequitur,* [g] *quæ ab ipſa re eſt diuerſa:* [h] *ergo re coniuncti non ſunt, cum eandem rem non habeant.* [i] 3 Verbis tantum coniuncti *dicũtur, quibus uno ſermone atq́, vna eademq́; clauſula teſtator eandem rem factis portionibus reliquit: ueluti,* Titio & Seio fundum æquis partibus, do [k] lego: *uel* Titio tertiam, & reliquam partem fundi Seio lego. *Neq; poteſt hæc uerbalis cõiunctio introduci, niſi una eademq́; oratione fiat, adeo vt etiam illæ coniunctiones,* &, que, cum, *& ſimiles ita demum uerbalem coniunctionẽ efficiant, ſi unitate ſermonis cõprehendantur:* [l] *ſecus ſi in diuerſis clauſulis ſiue orationib. ponantur, ut ſi teſtator dicat,* Titio lego fundum; & Mæuio eundem fundum pro media do, lego. *Hi .n. non erunt* [m] *uerbis cõiuncti, ut recte Bar.* [n] *uoluit: cũ nõ pp copulã, ſed ob ſermonis unitatem coniunctio uerbalis introducatur. His ſic obiter præmiſſis ad textus declarationem properemus:*

a Si eadem res.} *Aliud eſt, ſi res diuerſæ pluribus legentur, quoniam in his nulla poteſt eſſe coniunctio, etſi una oratione connectantur, ut Iulianus* [o] *reſpondit.*

b Res.} *Ideſt, ſpecies,* [p] *ſeu corpus.*

c Legata ſit.} *Ab eodem teſtatore:* 4 *Nam in teſtamentis diuerſorum nulla eſt coniunctio,* [q] *niſi unus teſtator eſſet, qui duarum perſonarum uice fungeretur, ut miles cum de caſtrenſibus & alijs bonis teſtatur,* [r] *uel pater qui ſibi & filio ſuo teſtamentum faceret* [s].

d Coniunctim.} *Id uno atque eodem uerborum complexu ſiue una oratione.*

e Diſiunctim.} *Hoc eſt, ſeparatim, diuerſiſq; prorſus orationibus:* 5 *quod in his contingit, qui re tantũ coniuncti ſunt, uerbis omnino diſiuncti & ſeparati, vnde recte diſiuncti uocantur. Res enim proprie non coniungit, niſi rem tantum,* [t] *cum uerba contra & rem & perſonas connectant.*

f Perueniant.} *Aditæ hæreditatis tempore (ante enim legatum peti non poteſt) ſicq; nullus legatariorũ deſideretur, aut deficiat.*

g Scinditur.} *Id eſt, diuiditur in partes æquales, ſeu* [u] *uirile, ita ut quilibet eorum æqualem portionem ex re legata accipiat. Porro huic dicimus* ſcindi legatum. *hoc intelligendum eſt in coniunctis quidem uerbis, ſiue etiam re & uerbis mox ab initio, in diſiunctis uero, ſiue re tantum coniunctis, non niſi ipſo concurſu,* 6 *Et hic diligenter inueſtigandum eſt, qui coniuncti ſiue collegatarij per concurſum, qui item ab initio partes facere dicantur, quam rem tribus concluſionibus expedire lubet. Prima concluſio:* Coniuncti re tantum, ſiue diſiuncti per concurſum partes faciunt, *ideſt, eas tum demum accipiunt, cum ad rem legatã ab ipſis concurritur, quippe quibus ſingulis tota res, quæ legato relicta eſt, ab initio data intelligitur.* [x] 7 *Secunda:* Verbis tantum coniuncti, ab initio partes ſibi faciunt, nullo concurſu expectato, & diſpoſitione expreſſa teſtatoris. *Is enim ſi duos uerbis coniungat, iam expreſſe apparet, eum æquas portiones dare uoluiſſe. Et hæc duo axiomata nullam controuerſiam patiuntur.* 8 *Tertia concluſio,* Qui uerbis & re coniunguntur, in eandem rem concurſu partes ſibi faciunt, *hęc communis eſt, & recepta opinio.* [y] *Sed aduerſus hanc Zaſius* [z] *inſurgit, eãq́, ualidiſſimis argumẽtis confutando, tandem concludit, coniunctos re & uerbis ab initio partes facere, non quidem ex diſpoſitione teſtatoris expreſſa, ſed ex poteſtate legis pſumẽtis hanc teſtatoris fuiſſe uoluntatem, niſi contrarium* [a] *oſtendatur. Et hæc ſententia uidetur probabilis, tum quia mixta illa coniũctio, quæ ſcilicet re & uerbis fit, plus communionis habet cum uerbali, quam cum rea li, ideoq́, illius potius, quam huius* [b] *naturam imitatur: tum quia lex* [c] *ait.* Si coniunctim Titio & Seruio,

legem,

a l. triplici. de uerb. ſign.
b l. 1. §. In his itaq; De cad. toll. & nõ diuerſitatis videa pud Lorioc. in l. re coniuncti. de leg. 3. axio. 2. circa prin.
c Gloſſ. l. ſicut. De adim. leg.
d Bal. l. re cõiuncti 2. q. de leg. 3.
e l. cõiunctim. eo. ti.
f d. l. j. §. Sin autem diſiunctim.
g l. ſi pluribus. De leg. 1.
h l. Si res mihi. in fin. de leg. 3.
i d. l. re coniuncti. in princ.
k Plura ſunt exempla in l. triplici. & l. re coniuncti
l d. l. 1. §. His ita.
m l. Sicut in annos. §. j. Quib. mod. vſ. amit.
n In d. l. re cõiũcti.
o l. huiuſmodi legatum. §. Quib. ita de leg. 1.
p l. planc. de leg. 1.
q l. Si ſub conditione. in fi. Quibus. mo. vſ. amittatur.
r l. Si certarum. §. Iulianus. in fi. de mil. teſt.
s §. Igitur. ſup. de pup. ſubſtit.
t Argumẽto. l. planc. § fi. de leg. 2. Argumẽto. l. mulieri & Titio. de cond. & demon.
u l. legata inutiliter §. fi. de leg. 1. l. cum quæſtio. §. fi. C. eod.
x l. coniunctim. de leg. 3. l. 1. §. Si uero non omnes. C. de cad. toll.
y Dd. in d. l. re coniuncti. & d. l. triplicater l. verum. de reb. dubijs.
z Zaſ. in ſuis intellect. lib. 1. c. 18.
a Gl. in l. Si duob. §. fi. de leg. 1.
b l. cum queritur. de ſtatu. ho.
c l. planc. §. Si cõiũctim, de leg. 1.

legem, partes ab initio fieri. Hic autem non eſt realis coniunctio, quia ab initio non facit [d] partes: nec verbalis, quoniam partes habet expreſſas, eſt ergo mixta cōiūctio, [e] cuius præfata lex meminit, quæ ab initio partes facit, ſicut verbalis. Aduerſus Zaſium tamen Fumæus [f] pro communi pugnat, eademq; valide defendit. Loriotus [g] uero cum Zaſio ſentire videtur, addito tamen temperamento. Ait enim qui re & uerbis coniunguntur, ex præſumpta teſtatoris uoluntate ab initio partes [h] habent. ſed ſi non concurrant, fictione legis ſolidum ab initio habent, [i] quoniam lex, ſicut in poſtliminio, quod fuit, nunquam fuiſſe [k] fingit, ita & hic partes ex præſumpta teſtatoris mente nunquam fuiſſe factas fingit. Ex prædictis, conſtat, ſi Titio & Caio legem fundum, illos uel partes ex præſumptione, uel totum ex legis fictione habere, re, & verbis eſſe coniunctos.

h Deficiat.) 9 An & quomodo ſi alter ex collegatarijs deficiat, eius portio alij concedatur, varie diſtinctum [l] eſt, & pro legatorum differentia non uno modo reſponſum. Vnde etiam duę ex diametro pugnantes regulæ ſunt enatę. Prima affirmatiua: Qui ad partem non admittitur, partem coniuncto [m] facit. Altera negatiua. Qui ad partem non admittitur, partem alteri non facit. [n] 10 Partem autem facere dicitur [o] is, qui licet penitus à legato ſit excluſus, facit tamen, ne collegatarius totum legatum accipiat, ſed ſua parte contentus ſit, non ſecus atq; ſi hic deficiens partem ſuam accepiſſet. Contra is non facere partē, cenſetur, qui ſic excluſus aut deficiens non impedit collegatarium ſuum, quominus rem, quæ legata eſt, totā accipiat. Ad propoſitum in hoc perplexo ac difficili articulo pro fundata eius reſolutione tria diſtinguo capita: primum de coniunctis re loquitur, alterum de coniunctis verbis, tertium de coniunctis mixtim, ideſt, re & verbis. In primo capite obſerua hanc concluſionem. 11 In re coniunctis ſemper pars deficiens ad collegatarium deuoluitur, idq; iure non decreſcendi, ideſt tanquam ſua, ab initio ſibi relicta in ſolidum: At ipſis onus ſocio deficienti iniunctum, ad alium collegatariū non tranſit, [q] propterea quod teſtator diſiūctim hoc reliquiſſe uidetur, vt vnuſquiſq; ſuum onus, non alienum agnoſcat. 12 Secundū caput ſequenti doctrina reſolue. In verbali coniunctione portio vnius ex collegatarijs deficiens ad alterum tranſit [r] iure accreſcendi, ſimul cum onere ſocio deficienti iniuncto. Nec tamen aliter collegatario deficientis pars accreſcet, quam ſi uolet, & non inuito, licet portio hæreditatis deficiens accedat alijs hæredib. etiam inuitis. [ſ] Venio ad tertium caput, quod valde intricatum eſt, & ob diſſidentia legum reſponſa ſpinis plenum. 13 Itaq; pro dilucidiore eius explicatione, cum primis ſciendum eſt, apud veteres tria genera legatorum [t] deficientium in uſu fuiſſe. Primum ſi legabatur alicui, qui teſtamenti tempore in rerum natura non erat, ſed iam mortuus, legatum pro nullo habebatur. Secundum, ſi legatarius poſt teſtamentū, uiuo tamen teſtatore moriebatur, aut alias legatum (deficiente forte conditione) corruebat, dicebatur legatum in caduci cauſam cadere. Tertiū, ſi defuncto iam teſtatore, aliquid tale contingebat, tum id quod relictum fuerat, uera & expreſſa voce caducum dicebatur. His ergo legatorum generib. retentis, uidebimus modo, an & quomodo iure, quo nunc utimur, in mixta illa coniunctione deficientis pars alteri ſocio accedat. 14 Et in legatis quidem primi generis, quæ ſcilicet olim pro non ſcriptis habebantur, locus erat regulę negatiuæ, ut qui non admittitur ad partem, non faciat partem. [u] ſicq; hic locus eſt Iuri accreſcendi: Et hoc tam ueteri, quam nouo iure obtinet. Niſi forte legatum ob id à principio in altero collegatariorum nō conſiſtat, quod ei res ſua legata uideretur. neque enim cuiquam res ſua legari poteſt. [x] 15 In legatis ſecundi generis, quæ in cauſam caduci uidebantur cecidiſſe, aliud hodie obtinet, quam olim. Priſco enim iure in tali legato, affirmatiuæ regula locus erat, nec accreſcebat collegatario, ſed hęredi relinquebatur, [y] eiuſq; manebat: hodie uero negatiua regula prodit, ſicq; legatum huiuſmodi omnino ad coniunctum, id habere uolentem, non etiam inuitum deuoluitur, cū onere tamen, quod tali portioni teſtator ab initio impoſuit. [z] 16 In legatis uero caducis (ut ad tertium genus ueniam) hodie etiam aliud ius, quam olim, obſeruatur. Nam iure ueteri tale legatum per legem Papiam Poppeam ad fiſcum deferebatur: [a] hodie in eo negatiuę regulę locus eſt, & collegatario accreſcit, cū onere ſcilicet ſuo, ſed non niſi uolenti, licet in cohęrede aliud obſeruetur.

i Aut alio quoquo modo.) 17 Quemadmodum ſunt uarij modi, quibus portio coniuncti deficere [b] pōt: puta ex perſona inhabili, ex actu falſo, uel obſcuro, uel deducto in caſum, a quo incipere non poteſt, ex conditionis defectu, ex repudiatione, aut denique temporis lapſu.

k Defecerit.) Vt autem deficientis portio collegatario accreſcat, ita eum defeciſſe oportet, ut nullo prorſus iure amplius uti poſſit: quodcunque tandem illud ſit, uel qualecunque.

l Ad collegatarium pertinet) 18 Vel iure accreſcendi, vt in uerbis tantum coniuncto: uel iure non decreſcendi, ut in coniuncto re tantum, uel re & uerbis ſimul. Cum enim coniunctione uerbali teſtator ab initio partes expreſſim faciat inter collegatarios, quilibet in ſua tantum parte ius habet: itaq; deficientis portio rectè alteri iure accreſcendi acquiri dicitur, cum prius ſua non erat, ſed aliena. At uero, ius non decreſcendi tum locum ſibi uendicat, quando ex defectu collegatarij alteri nihil augetur, ſed non diminuitur: ueluti cum duobus eſt inſolidum res legata, uterq; ex illis deberet rem totam habere, ſed quia concurrunt, quēlibet ſua portione contentum eſſe oportet. Hic ſi alterius ſocij pars uacet, quia ipſe defecerit, alij tota res dabitur, non quidē iure accreſcēdi, quoniam prius debebatur: ſed per ius non decreſcendi, quia pars ipſi collegatario non decreſcet, ut ad alium deuoluatur. Huius tamen iuris non decreſcendi, uix reperies mentionē in Pandectis fieri, ſed tātum uſi ſunt iuriſconſulti uocabulo, iuris accreſcendi quo putauerunt

c d. l. coniunctim. §. ex maleficijs. inſtit. de act.
f in tract. de coniūctio c. 3.
g in repetitione d. l. re coniuncti. a-ctio. 4.
h Ad §. ſi. cū gl. & d. § ſi cōiunctim.
i d. l vnum uerſic. quaſi
k §. ſi ab hoſtib. ſu. quib. mod. ius pa tr. pot. ſolu.
l Gio. Bat. & alij in l huiuſmod. §. ſi Titio. & Mæuio. de leg. 1.
m d. §. ſi Titio. & d. § ſi coniunctim.
n d. l. planc. § Si duob.
o Zaſ. in tel ſingul. c. 19. Dd. omnes in prædictis locis.
p l. unica §. ſi vero non omnes. C. de cad. tol.
q d. l. unica. § Si autē ad deficientis.
r d. l. vnica. §. his ita.
ſ ibid. §. in his. & l. qui ex duab. § 1. l. ſi quis hæres. j. & l. cum hæred. de acq. hęredit.
t Vt d l. vnica § & cum triplici.
u l. ſi eo tempore de his quæ pro non ſcript. d. l. 1. cauſa §. in primo itaque.
x l. proprios. Hoc tit. Sunt. & aliæ exceptiones, quas hic apud Cantiū cu. in ſua Paraph. require.
y l. ſi duob. de leg. 1.
z d. l. vnica § & in ead & § fin autē aliquid. in fin.
a Alc. Diſp. lib. 3. c. 3. & 6.
b Lorior, in d. l. re coniuncti. in 5. Axio. & ibi iura.

runt, etiam, ius non accreſcendi [c] contineri, verum in Codice Iuſtinianeo non ſemel fit mētio huius iuris non decreſcendi. Et hæc quidem ad hunc §. ſatis ſuperq́. 19 Verum quia Accurſius [d] ad eundem, quis ordo inter coniunctos obſeruetur, & quis alteri præferatur, attexit: (quem articulum cæteri interpretes diuerſimode explicant) ideo & meam ea in re ſententiam tribus tantum axiomatis depromā. 20 Primum. Omnes coniuncti quacūque coniunctione, eadem tamen ſimul ad ius accreſcendi uel ius non decreſcendi admitti debent: veluti ſi omnes re tantum coniuncti ſint, uel ſi omnes uerbis tantum, uel ſi omnes mixtim, tunc omnes ad vacantem portionem admittuntur æqualiter, nec ulli prælationi locus eſt. Et in hoc Doctores omnes ex [e] æquo conſenciunt. Secundum axioma. 21 Inter coniunctos ſi qui reperiuntur diuerſe coniuncti, præferuntur in iure accreſcendi, ſiue potius non decreſcendi. qui mixtim, re ſcilicet & uerbis, [f] coniuncti ſunt: quoniam magis coadunati ſunt, qui re & uerbis coniunctis exiſtunt, quam qui re tantum, aut uerbis tantum: & duplex vinculum fortius alligat, quam unum. Tertium axioma. 22 Si ex coniunctis quidam re tantum connectuntur, quidam uerbis tantum, coniunctis uerbis tantum præferuntur in iure accreſcendi. Azo tamen Bartolus & quidam alij putarunt neutrum præferri, ſed oēs æquis portionibus admittendos eſſe, propter aduerſantia quædam [g] reſponſa. Verum prior opinio (quæ Hugolini olim fuit) certior, magisq́ probata videtur, quæ ex Pauli [h] reſponſo fundatur, ubi hanc ipſe quæſtionē decidere uoluit. 23 Nam cum primo dixiſſet, coniunctum re & uerbis ſimul cæteris omnino præferri, decidiſſet item, quod coniunctus re tantum non præferatur coniuncto mixtim: tandem [i] & hanc quæſtionem diſſoluere uoluit, an ſaltem coniunctus re tantum ſit æqualis coniuncto uerbis tantum, & ſimul cum eo admittatur. De eo enim non improbabiliter dubitari poterat. [k] Ideo ſubiecit coniunctum uerbis tantum præferri coniuncto re tantum. Ita enim inquit [l] Paulus: Si uero uerbis quidem coniunctus ſit, re autem non, quæſtionis eſt, an coniunctus potior? Et magis eſt vt ipſe præferatur. Hæc uerba ita ſunt (meo iudicio) exaudienda: quæſtionis eſt, an coniunctus (ſcilicet uerbis tantum) potior ſit (ſubaudi, quam coniunctus re tantum) Nam in dubio præſumitur de coniuncto uerbis tantum dixiſſe. Reſpondet: & magis eſt ut ipſe, nempe coniunctus verbis tantum præferatur (ſcilicet coniuncto re tantum in iure accreſcendi) Relatiuum enim, ipſe, debet ex natura Relatiuorum ad proximum referri, ſicq́; ad verbis tantum coniunctum, de quo proxime meminerat. Præterea non eſt uerisimile, de mixtim coniunctis iterum uoluiſſe repetere iuriſconſultum, cum hoc ſatis prius declaratum eſſet. Et hunc ſenſum Iaſon [m] etiam magis communem eſſe contendit, & nouiſſime [n] Alciatus pluribus argumentis confirmat, atq́; ad prædicta duo [o] reſponſa, quę Bartolum, ceteroſq́; ſui ſequaces perterruerunt, eleganter reſpondet.

m Coniunctim autem.) Exemplum eſt coniunctionis mixtæ, quæ re & uerbis fit: 24 Nam qui re tantum uniti ſunt, verbis diſiuncti & ſeparati, id eſt, qui ad eandem rem, diuerſo tamen ſermone uocantur, eos non habet Imperator pro coniunctis, ſed diſiunctis & ſeparatis: ſicq́; non raro in ſuis conſtitutionibus [p] nominantur. Sunt tamen & alij diſiuncti qui omnimodo, id eſt, re & uerbis ſeparantur, ne in communem concurrant ideoque nullum ad eos vel accreſcendi, uel non decreſcendi ius [q] pertinet.

§. Si cui fundus.

1 Caſus huius §.
2 Legatarius in caſu huius §. fundum petit, eum tamen non conſequitur.
3 Vſusfructus conſolidatus proprietati, pars dominij dicitur.
4 Secus ſi ſit a proprietate detractus, quia per ſe cenſetur.

Si *a* cui fundus alienus legatus ſit, & is emerit *b* proprietatem deducto *c* vſufructu, & uſusfructus ad eum peruenerit, *d* & poſtea *e* ex *f* teſtamento, agat: recte eū agere & fundum *g* petere, Iulianus *h* ait, quia *i* uſusfructus in petitione ſeruitutis locum obtinet. Sed *k* officio iudicis continetur, ut deducto vſufructu iubeat æſtimationem *l* præſtari.

a Si cui fundus.) euertitur Imp. ad cauſas lucratiuas, quarū tractatio fuerat interrupta, & huiuſmodi hypotheſin explicat. 1 Pone te dominum eſſe fundi Tuſculani, atq́; eum mihi legari à quodam alio: deinde proprietatem iſtius fundi me emere à te poſtea vel morte tua, vel capitis deminutione adquirere me quoq́; vſumfructum. Si moritur teſtator, qui mihi fundum alienum legauit, ſatis conſtat me fundi proprietatem petere poſſe, quandoquidem eam habeo ex cauſa oneroſa. De vſufructu dubitatur, qui obuenit mihi ex cauſa lucratiua, accreuit enim mihi morte, uel capitis deminutione. 2 Dicitur hic vtrunque recte peti, perinde quaſi vſusfructus habeatur loco ſeruitutis & acceſſorij, & non pro parte dominij. [a] Et hoc quidem ſubtili ſiue ſummo iure: Aequitas tamen ſuadet, ut fundo petito proprietatis tantum æſtimatio præſtetur, non etiam vſusfructus, ne ſcilicet duæ cauſæ lucratiuæ circa eandem rem, atque perſonam uno eodemq́; tempore concurrant, quod legibus eſt prohibitum [b].

b Emerit proprietat.) Scilicet fundi illius alieni legato ſibi relicti, ſicq́; ꝓprietatē habeat, ex cā oneroſa.

c Deducto.) Separato vſufructu, quia penes alium forte exiſtebat.

d Ad eum peruenerit.) Ex cauſa lucratiua, quia forte vſufructuarius deceſſerit, vel capite deminutus fuerit, ita quod vſusfructus cū proprietate, tanquā ſua cauſa rurſus ultro conſolidatus [c] fuerit. Cæterum ſi eum quoq́; hic legatarius redemiſſet, ſuo impendio, eius eſſet proculdubio cā oneroſa, & conſequenter hæres teneretur integri fundi plenam iuſtamq́; æſtimationem ſoluere.

c l. hæc ſcriptura §. fin. de condi. & demon.
d In gl. fi. hic.
e Per tex. in l. Mæuio. in princ. De leg. 3.
f Tex. in d. l. Re coniunctis. § præfertur.
g d. l. Mæuio. in pri. & l. ſi ita qs hæredes. de hære. inſt.
h d. l. re coniunctis.
i in uer. Quod ſi re.
k Propter. d. l. Si ita quis hæredes. & d. l. Mæuio.
l d. l. re coniuncti. uer. fin.
m Ibi l. num. 40.
n Lib. 6. Paradox. cap. 7.
o d. l. Mæuio. & d. l. ſi ita quis hæredem.
p d. l. vnica. C. De cad. tol. facit. l. hæredes. de hæred. inſtit.
q l. in princ. de vſufruc. accreſc. d. l. Proculo. De leg. 3.

a l. 4. de vſufruct.
b §. ſi res aliena. ſu. eo. tit. l. Mæuius. §. Duorū. de leg. 2.
c §. Finitur. ſup. de vſufruct.

e Et poſtea.} *Mortuo ſcilicet teſtatore, qui fundum alienum legauerat.*

f Ex teſta. agat.} *Intendat actionem ex teſtamento legatarius ad fundum conſequendum.*

g Et fundum.} *Integrum ac plenum, i. tam proprietatem quam vſumfructum, idq́ue rigore iuris inſpecto.*

d In l. Non quocũque modo. §. Fundus. de leg. 1.

h Iulia. ait.} *Cuius reſponſi verba hæc* [d] *ſunt:* Fundus mihi legatus eſt, proprietatem eius fundi redemi detracto vſufructu, poſtea venditor capite minutus eſt, & uſufruct. ad me pertinere cœpit, Si ex teſtamento egero, Iudex tãti litem æſtimare debebit, quantũ mihi aberit. *Addit deinde Marcellus:* idem erit niſi partem redemero, & pars mihi legata aut donata ſit, partem. n. duntaxat petere debebo.

e d. l. 4. de vſufruct.

f l. recte dicimus. de uerb. ſig.

g Cantiunc. hic.

h in princ. huius §

i Quia de vſusfructus.} *Videbatur hunc legatariũ fundũ petere non poſſe,* 3 *propterea quod vſusfructus ia* [?] *ſuæ cauſæ, nempe proprietati, lucratiuo modo redditus, pars eſſe fundi videatur:* [e] *Ergo fundũ petẽdo, vſumfructũ quoq; tanquã partẽ cenſetur petere. Et hæc poterat dubitandi cã eſſe in hoc §. Sed Iulianus rectè reſpondit, legatarium fundum petere poſſe.* 4 *Ille enim vſusfructus, qui tẽpore empti fundi deductus erat, nihil habuit cum fundi dominio ſiue proprietate* [f] *cõe, ſed ius quoddam fuerat in ipſa re: atque ob id in tali petitione fundi iſte vſusfructus tanquam iuris ſeparati, & ſeruitutis inſtar eſſe videtur* [g].

k Sed officio iudicis.} *Hæc verba circa hypotheſin huius §. ſatis ſupra* [h] *ſunt declarata.*

l Aeſtimationem præſtari.} *Scilicet nudæ proprietatis. Petet ergo fundũ, nõ tamẽ habebit fundũ: nec totũ, nec partẽ, nec vſumfructũ (habet enim hæc omnia) ſed conſequetur officio Iudicis undẽ proprietatis ꝓtiũ, quod ei ſolum abeſt, ne. ſ. duæ lucratiuæ cauſæ in eodẽ homine, eademq; re, cõtra leges concurrant.*

§. Sed ſi rem.

1 *Dubitandi cauſa in hoc §.*
2 *Rem legatarij propriam non licet legare.*
3 *Fallit, ſi ei ſub conditione legetur.*
4 *Vel in re legata teſtator ius aliquod habet.*
5 *Aut res legatarij ſit obligata pignori.*
6 *Quod alicuius proprium eſt, eius amplius fieri nequit.*
7 *De regula Catoniana.*
8.9 *Duarum legum pugna earundemq́; conciliatio.*

a §. non ſolum. ſup. eod.

b l. cum quis decedens de lega. 2. l. Mæuius. § fundo de leg. 2. l. apud Iulianum §. ſi Titius. De lega. 1.

c l. proprius. C. hoc tit.

d l. cætera. §. tractari. de leg. 1.

e l. 1. in fi. de regul. Catoniana.

f l. quod in rerum. § 1. ff. de leg. 1.

g l. Mæuius. §. pen. de leg. 2.

h l. ſi tibi in princ. de leg. 1.

i §. ſic itaque. inf. de actio.

k l. 3. § ex pluribus de acq. poſſ. l. non ut ex plurib. de reg. iur.

l Secus in l. neque pignus. de reg. iuris & Iaſ. & Zaſ. in d §. ſic itaque Soc. in Fallen. regulæ 100. Felyn. c. inter dilectos. de fid. inſtr.

m d § tractari.

n l. 1 De reg. Catonia.

o in d. l. 1.

p in d. l. cætera. §. Tractari

Sed *a* ſi rem legatarij quis ei legauerit, inutile eſt legatum, quia *b* quod proprium eſt ipſius, amplius eius fieri non poteſt: Et *c* licet alienauerit *d* eam, non debetur nec ipſa res nec æſtimatio eius.

a Sed ſi rem.} 1 *Videbatur rem legatarij propriã ei legari poſſe, ad exemplum rei alienæ quam ſi teſtatore ſcienter legatã hæres redimere, & ipſi legatario præſtare tenetur* [a] *cur ergo non hic quoq: dicimus rẽ legatarij luendam eſſe ab hærede, vel eius æſtimationem ſoluendam* 2 *verum hic contrarium deciditur, rem quæ legatarij eſt, inutiliter legari: quod etiam ante Iuſtinianũ à multis iuriſconſultis* [b] *reſponſum fuit: idemque Diocletianus & Maximianus Imp. reſcripſerunt* [c] *his uerbis:* Proprias res tuas legari, uel fideicommitti non potuiſſe certum eſt. *Ex quo reſcripto videtur hic locus detractus eſſe. Neque tamen hoc eſt perpetuũ quandoq;. n. alicui ſuum legato relinqui põt.* 3 *Veluti ſi res alicui propria ſub cõdõne legetur:* [d] *vt ſi teſtator dixerit,* lego tibi talem rem, ſi tua non erit, cum moriar: *vel etiam,* Si eam rem me uiuo alienaueris. *Nam cum eo caſu propter ſpem conditionis adiectæ legatum à principio non ſit nullum, ſi exiſtat conditio, quia res deſinat eſſe legatarij ante mortem teſtatoris, valebit.* [e] 4 *Secũdo poteſt res legatarij propria legari, ſi in ea teſtator ius aliquod habeat veluti pignoris, aut hypothecæ, tum enim legando rem, uidetur legare, ſeu remittere ius quod in eam* [f] *rem habet modo non ſit tale ius quod morte finiatur, & per quod res ipſa vendicari poſſit: vt ſunt Iura ſeruitutum, aut uſusfructus, illa certe non intelligitur legaſſe* [g] 5 *Tertio nõ procedit prædicta deciſio ſi res legatarij eſſet alteri obligata pignori: quia eius rei utile erit legatum, ut ſcilicet cogatur hæres ſuo impendio eam luere, & legatario præſtare* [h].

b Quia quod proprium.} 6 *Deciſionis hæc eſt cauſa, quod alicuius eſt proprium, amplius eius fieri non* [i] *poteſt. Alibi in iure dicitur, Idem ex pluribus cauſis noſtrum non* [k] *fieri, & rem noſtram, magis noſtram fieri non poſſe. Quod ut obtineat rem pleno iure noſtram eſſe oportet. Cæterum quibus caſibus huic regulæ locus non ſit, Doctores ſuis locis* [l] *ample pertractant.*

c Et licet alienauerit. *Etiamſi legatarius rem ſuam ſibi legato relictam poſt teſtamentum factum alienauerit, & ſic res ipſius eſſe deſierit, nihilomagis legatum ualebit, quia uires ab initio non* [m] *habuit:* 7 *idque propter* Catonianam regulam, *quæ diſponit,* [n] *legatum purum, quod teſtamenti facti tempore ſi deceſſiſſet teſtator, inutile foret quandocunque deceſſerit non ualere. Loquitur autẽ hæc regula de puro legato, illudq́; impedit, conditionale uero non item: quia ad conditionalia legata regula Catoniana non pertinet.*

e Alienauerit.} *Intellige poſt factum teſtamentum, & teſtatore iam defuncto. ſecus enim uidetur, ſi uiuo eo alienauerit, quia legatum debebitur.* 8 *Sic enim Celſus* [o] *ſcribit:* Si tibi legatus eſt fundus qui ſcribendi teſtamenti tempore tuus eſt, ſi eum viuo teſtatore alienaueris, legatum tibi debetur, quod non deberetur, ſi teſtator ſtatim deceſſiſſet. *Sed hæc Celſi uerba uidentur cum Pauli reſponſo* [p] *pugnare, qui indiſtinctè ex Catoniana regula putauit, legatum rei quæ legatarij fuerit tempore teſtamenti inutile eſſe, licet poſt teſtamentum factum eam alienauerit. Et hoc Iuſtinianus ſimpliciter hoc loco affirmat*

mat, quaſi nihil referat, uiuo teſtatore alienatio facta ſit poſt teſtamentum conditum, an eo iam defuncto. An non magna eſt hæc repugnantia? 9 Pro conciliatione itaque dicendum, Pauli reſpõſum Celſi diſtinctione velut exceptione [q] quadam corrigi: uel Celſi verba ſic exaudienda [r] eſſe, ut tradunt, non tam teſtamenti, quam mortis tempus ſpectari, ubi quæritur, an res legata mea ſit. Vt ea demum non proſit alienatio, quæ poſt mortem teſtatoris ſit, quaſiq; alioqui ſuſtituatur legatum propter eandem teſtatoris voluntatem, quæ etiam poſt alienationem durauit.

§. Si quis rem ſuam.

- 1.3 *Legans rem ſuam ut alienam, an legatum valeat.*
- 2 *Regula, circa ea quæ ſunt voluntatis plus eſſe in opinione, quàm in veritate explicatur.*
- 4 *Dubitandi cauſa ad verſ. Sed etſi. hoc §.*
- 5 *Legans rem ſuam quam putat legatarij, valet legatum.*

Si *a* quis rem ſuam quaſi alienam legauerit, valet legatum. Nam plus valet, quod in ueritate eſt, quam quod in opinione. Sed *b* etſi legatarij eſſe putauit, ualere cõſtat: quia exitum uoluntas defuncti habere poteſt.

a Si quis rem.] 1 *Fundi cuiuſdam dominus eram, hunc tibi legaui, cum alienum eſſe putarem: videbatur legatum non ualere,* 2 *propter regulam,* [a] *qua dicitur:* Circa ea, quæ ſunt uoluntatis, plus eſſe in opinione, quam in ueritate. *Hic tamen dicitur, legatũ valere, nec obſtat hæc regula, quia procedit in his, quæ in mera ac prorſus libera uoluntate* [b] *conſiſtunt: cuiuſmodi eſt, hæreditatis aditio, vel repudiatio, in hærede voluntario. Is enim ſi ſe neceſſarium putet, nec credat, in ſua uoluntate eſſe, ut adeat, vel repudiet, neutram niſi tacite coactus facit. Nuda autem & libera voluntate voluntarius hæres vel adit,* [c] *vel repudiat hæreditatem. Itaque in huiuſmodi caſibus, errabunda opinio magis inſpicitur, quoniam veritate requiſita æquiparari nequit.* [d] *Cæterum quando opinio non cum uoluntate, ſed cum rei ueritate certare comperitur tunc non opinioni, ſed ueritati adhæremus, & plus valet quod in ueritate eſt, quam quod in* [e] *opinione.* 3 *Et hac ratione inſpecta, recte hic deciditur, huiuſmodi legatum iure ualere, quando rem ſuam quis, credẽs alienam, legauerit. Sic & ubi dominus ſeruum ſuum manumittit, quem putabat eſſe alienum, rata eſt manumiſſio,* [f] *& veritas opinioni præfertur. Pari ratione, ſi ei, qui putabat ſe à non domino emiſſe, res à vero domino emptionis nomine tradatur, is acquirit dominium.* [g] *Sed & qui putauit ſe domini uoluntate rem attingere, cum dominus non vellet, non eſſe furem recte* [h] *dictum eſt. quid. n. dolo fecit, qui putauit dominũ cõceſſurum fuiſſe, ſiue falſo id, ſiue uere putet? In delictis uero plerunque alia ratio eſt, quemadmodum Iaſon hic Porcium obiter annotat, & nos ſuo* 1 *loco tractabimus.*

b Sed etſi.] *Amplificat quod ſupra dixit.* 4 *Videbatur tamen, ſi putauit legatarij rem eſſe, quæ ſua erat, legatum non valere. Nam ſi quis legandi animum non habet, non conſiſtit legatum. Conſtat autem rem legatarij propriam inutiliter legari,* [k] *& teſtator præſumitur hoc ſcire. Ergo ſi crediderit rem eſſe legatarij, eamque ipſi legauit, uidetur legandi animus abfuiſſe. Item quemadmodum ſi rem tibi meam trado, credens tuã eſſe, non transfero in te dominium:* [l] *ſic etiam ſi rem tibi meam lego tuam putans non deberet ualere legatũ.* 5 *Verum Imperator hic ualere ſcribit, quod ſolo fauore ultimæ uoluntatis conſeruandæ receptum videtur, quaſi ſatis ſit, vt defuncti uoluntas effectum habere* [m] *poſſit. Et hic quoque ueritas opinioni præualere debet, cum uoluntati legantis reſpondere queat. Voluit quippe teſtator eam rem legare, ſi potuit, et utiq; potuit, cum re uera non legatarij: ſed ipſius teſtatoris fuerit propria.*

- a l. is qui putat. de acq. hæred.
- b Bar. & Iaſ. d. l. ſ. qui putat.
- c §. ſi. ſup. de hære. qual. & diff.
- d l. hæres inſtitutus. de acq.
- e l. a Cantiun. hic poſt Aug. declarat.
- f l. Si pater. §. Quoties. de manum. vind.
- g l. pe. §. Qui ignorauit. de iuris, & facti. igno.
- h l. inter oẽs. § Recte dictũ. de furtis.
- i §. Placuit. & §. ſeq. inſ. de obl. q ex delict.
- k §. prox præcedẽ.
- l l. dedi. §. Subtil. de cond. cã data.
- m l. uel. nega. Quẽ. ad teſt. aperiatur.

Si rem ſuam.

- 1 *Argumentum huius §.*
- 9 *An & quando per alienationem rei legatæ reuocetur legatum, pulchre explicatur.*
- 3 *Si teſtator rem legatam pignori obligauit, tenetur hæres eam luere.*
- 4 *Pignorationis natura eſt, rem redimi.*
- 5 *Rei tanti pignorata quanti valet, alienata cenſetur.*
- 6 *Argumentum de toto ad partem affirmatiue ualet.*
- 7 *Lex diſponens de toto, de omnibus eius partibus diſponere intelligitur.*

Si *a* rem ſuam legauerit teſtator, poſteaq; eam alienauit, Celſus putat, ſi non adimẽdi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemq; Diui *b* Seuerus & Antoninus reſcripſerũt iidem *c* reſcripſerunt eum, qui poſt teſtamentum factũ prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademiſſe legatum non uideri, & ideo legatarium cum hærede eius agere poſſe, ut prædia à creditore luantur. *d* Si *e* vero quis partem rei legatæ alienauerit, pars quæ nõ eſt alienata omnino debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit.

1 *Tres hypotheſes hoc §. explicantur ſatis eleganter, & quæ in frequenti vſu verſantur: Prima loquitur de alienatione rei legatæ: altera de oppignoratione: tertia de alienatione partis rei, quæ legata eſt, et in ſingulis ſpeciebus inquiritur, an ſic legatæ rei fiat reuocatio ſeu ademptio.*

a Si rem ſuam,) 1 Hæc eſt prima ſpecies: teſtator rem ſuam propriam legauit, deinde cum ſuperuineret, eandem alienauit, an legatum videatur reuocaſſe, uel nihilominus debeatur? Et deberi Iuſtinianus ex Celſo reſpondet, ſi non adimendi animo uendidit. Verum hic plenior diſtinctio adhibenda eſt. In tali igitur ſpecie cum primis videndū, an teſtator pure ac ſimpliciter rē a ſe poſtea alienatam legauerit, vel ſub cōditione. Conditionale ſiquidem legatum, ſi pendente conditione alienatio facta ſit, ſtatim expirat, ex quacunque [a] cauſa teſtator alienarit. Sin uero purum legatum eſt, rurſus diſtingui debet ſubſequuta ne fuerat legatæ rei donatio, an alia interuenerit alienatio. Nam ſi rem legatam alteri donauit teſtator, indiſtincte legatum cenſetur ademptum ſiue propter neceſſitatem rei familiaris, ſiue [b] mera uoluntate donatum fuerit. Quod ſi alia interceſſit alienatio, vt quia rem vendidit: intereſt, an vrgente rei familiaris neceſſitate, aut quia res ætatē ferre non potuerit, id factum ſit, an vero nuda & ſimplici uoluntate. Priori .n. caſu legatum debebitur, niſi adimendi animo factam fuiſſe alienationem hæres probet: [c] quia in dubio mutata teſtatoris uoluntas nō præſumitur: poſteriori uero cenſebitur legatum eſſe reuocatū, [d] adeo, vt etiam nō redintegretur uoluntaria eiuſdem rei redemptione. [e] Poterit ergo hæres agentē legatarium doli mali exceptione repellere, [f] niſi euidenter conſtet, noluiſſe teſtatorē tali alienatione uoluntaria legatū adimere: uel nouā legandi uoluntatē probauerit [g] legatarius, aut libertatis piæve cauſę fauor legato patrocinetur: [h] quod oēs [i] probāt.

b Seue. & Ant.) Quorum tamen reſcriptum non reperitur extare, ſicut nec Celſi reſponſum extat, cuius hic Imp meminit.

c Iidem reſcrip.) Secunda ſpecies ex alio reſcripto eorundem Imperatorum deſumpta, quod in Codice adhuc extat. [k] 3 Ergo ſi teſtator prædia, quæ legauit, poſt factum teſtamentum pignori uel hypothecæ dedit, ea ab hærede mutatam defuncti uoluntatem non probante, liberari [l] oportet, idq; indiſtincte uerum eſt, ſiue neceſſitate coactus, ſiue mera uoluntate alienarit. Sed cur diuerſum in priori caſu diſpoſitū eſt? Et quidem id ea ratione factum uidetur: quia ſi teſtator ex neceſſitate vendidit rem legatam, ideo legatum reuocaſſe cenſetur, quia ipſius fuit voluntas & intentio, quod res perpetuo [m] remaneret penes emptorē; hoc. n. natura contractus emptionis [n] expoſcit. Sed quando res pignori obligata eſt etiam ex neceſſitate, adhuc nō videtur legatum ademptum, 4 quoniam pignorationis natura eſt, quod redimatur res, ſolutoq; debito ad pignorantem redeat. [o] 5 Si tamen teſtator rem legatam tanti pignoraſſet, quantum ualeret uel etiā pluris, quia ueriſimile non eſt, quod redimatur, perinde habebitur, ac ſi prorſus alienaſſet: [p] ſicq; per eiuſmodi pignorationem ſi uoluntaria fuerit, legatum cenſebitur reuocatum.

d Luantur.) Redimantur, a re ſcilicet, & impendio ipſius hæredis, quem teſtator grauaſſe intelligitur luitionis ſumptu.

e Si uero quis.) Tertius caſus, qui a primo dependet, nec habet difficultatem. Quæcunq; enim de tota re legata, citra neceſſitatem alienata dicta ſunt, eadem, ſi pars rei legatę alienata fuerit, [q] obtinent. 6 Ex quo colligas argumentum à toto ad partem affirmatiue ualere: & quod iuris eſt de toto quo ad totum, idē iuris eſſe debet de parte quo ad [r] partem. 7 Vulgo quoq; receptum eſt, quod lex diſponens de toto intelligatur diſponere de omnibus eius partibus: quod copioſe Stephanus [ſ] de Phadericis examinat.

a l. Stichū q̄ meus. De leg. 1. Bal. l. 3. C. hoc tit.
b l. rē legatam. ubi Bartol. & Dd. De adim. leg.
c Argumento. l. ei qui. de prob.
d l. fideicōmiſſa. §. Si rem ſuam. ibi Dd. de leg. 3.
e l. cum ſeruus. de adimen. legat.
f l. Quintus Mutius. §. Itē ſcripſit de aur. & ar. leg.
g d. l. cum ſeruus.
h l. ucrum. De manu teſtam.
i Cum hic tum in d. §. Si rem ſuam.
k l. qui poſt teſtam. C. de legat.
l Iaſ. hic ad Pure.
m Porc. hic Iaſ. d. l. qui poſt teſt.
n l. Ex empto. de actionib. empti.
o l. debitor. De præcario.
p l. qui habebat. ibi Bar. de leg. 3.
q Hic & d. l. Stichū qui meus. in fi. & l. Si ex toto. eod. tit. facit. d. l. Quintus Mutius. § Itē ſcribit.
r l. quæ de tota. in pri. ibi gl. & Bar. de rei uend. & ui de Euerardū in Top. loco. 80.

§. Si quis debitoris.

1 Liberatio & ſolutio eiuſdem ſunt ſignificationis.
2 Thema huius §. 3 Debitor quis.
4 Liberationem legari poſſe, & quibus modis id fiat.
5 Si legata ſit perſonalis liberatio ab hærede debitoris exigi debitum poteſt.
6 Debitor cui liberatio legata eſt, habet aduerſus petentem doli mali exceptionem.
7 Habet item actionem ex teſtamento ut in totum liberetur acceptilatione.
8 Poteſt etiam iudicis officium implorare.
9.11 Si is cui liberatio legata eſt correum habeat: intereſt, an ſint ſocij vel non ſint: quia ſi ſocij ſint, legatarius per acceptilationem liberatur, alias pacto.
10 Societatis natura.
12 Poteſt etiam dilatio debiti legari.
13.15 An debitor creditori ſuo legare poſſit: id quod alias ei debet.
14 Legatum quod ſine lucro eſt, non valet.
16 Commodum repræſentationis quid.
17 Ratio decidendi ac dubitandi ad uerſ. quod ſi uino.
18 Generalis concluſio ex hoc §.

Si *a* quis debitori *b* ſuo liberationem *c* legauerit, legatum utile eſt: & neq; ab ipſo debitore, neq; ab hærede eius poteſt hæres petere, neq; ab alio qui hæredis *f* loco ſit. Sed & poteſt a debitore *g* conueniri ut liberet *h* eum. Poteſt *i* etiam quis uel ad *k* tēpus iubere ne hæres petat; Ex *l* contrario, ſi debitor creditori ſuo, quod debet, legauerit, inutile *m* eſt legatum, ſi nihil plus eſt in legato, quàm in debito, quia nihil amplius *n* per legatum habet. Quod ſi in diem uel ſub conditione debitum ei pure legauerit, utile eſt legatum

gatum propter *o* repræſentationem. Quod ſi uiuo teſtatore dies venerit, vel conditio extiterit; Papinianus ſcripſit, vtile eſſe nihilominus legatum: quia *p* ſemel conſtiterit, quod & uetum eſt. Non enim placuit ſententia exiſtimantium extinctum eſſe legatum, quia in eam cauſam peruenerit, à qua *q* incipere non poteſt.

a Si quis.§ *De liberationis legato hoc §. agitur.* 1 *Habet autem* liberationis *uerbum eandem uim ac ſignificationem, quã* ſolutionis.[a] Soluere *aũt eſt, cũ qui alligatus eſt, liberum facere. Inde quis præſtitit quod debet. ſoluiſſe dicitur, & ſe ab obligationis nexu liberaſſe. Sic in noſtro propoſito* liberationem *pro remiſſione debiti accipimus, vt debitor non cogatur ſoluere.* 2 *Eſt autem thema, quod hic explicatur, tale. Centum mihi aureos debebas, ego tibi liberationem debiti legaui, damnaui hæredem meum, ne a te quicquam peteret: quæritur, an legatum valeat? Et videtur non valere, quia quodammodo rem tuam tibi legaſſe cenſeri poſſum, quod utique legibus* [b] *fieri vetatur. Attamen legatum vtile eſſe, hic deciditur: ob id certe quoniã non uidetur legata res ipſius debitoris, ſed liberatio, quæ eſt in facultate* [c] *creditoris.*

a l. liberationis. de verb ſign.
b §. Sed ſi té. ſu. eó.
c Por. hic.

a Si quis.§ *Creditor aliquis.*

b Debitori ſuo.§ 3 *Is proprie* debitor *eſſe dicitur, à quo inuito exigitur, & qui creditorem agentem nulla poteſt exceptione excludere: nec ſanè in alio debitore vtile fuerit liberationis* [d] *legatum.*

d Bald. hic per l Si creditor debitori de lib. leg.

c Liberationē leg.§ 4 *Hinc diſcis, liberationē legari poſſe. Cõtingit aũt id multis modis: ut ſi creditor liberationem noĩs expreſſim leget vel dãnet hæredē, ne debiti noĩe agat, neve a debitore quicquã petat: vel ſi chirographũ debitori ſuo* [e] *leget, quia ſic quoq; liberationē legaſſe intelligitur: Idē eſt ſi teſtator dãnet hæredē, ne cētũ nirale* [f] *iudiciũ exerceat: rõnē à procuratore ſuo ne* [g] *exigat: qõnem curatorib. ſuis ne* [h] *faciat.*

e l. 4. De libe. lega.
f l. petitor. Loc tit. de libe. legata.
g l. procur. eo.

d Ab hærede eius.§ *Debitoris. ſ.* 5 *Ceſſat tamē hoc, ſi forte perſonale fuerit liberationis legatum, quod ſoli legatario inhæreat, vt quia teſtator ita ſcripſerit,* Hæres meus a ſolo Lucio Titio [i] ne petito. *Sane tale legatum ad hæredem Lucij Titij non tranſit, Itaque mortuo Lucio Titio, ab eo debitum poterit exigi.*

h l. Aurelio. ibi.
i l. non ſolũ. §. tale. legatum. d. tit.

e Petere.) *Cũ effectu:* 6 *Etſi. n. peteret, nihil tamen cõſequeretur, quia exceptione doli mali) quæ hoc caſu legatario cõpetit) ſubmoueri* [k] *poterit: Et hoc eſt primum remediũ conceſſum ei, cui legata eſt liberatio.*

k l. 2. in fin. l. Si qui in teſta. hoc titu.

f Qui hæredis loco ſit.§ *Huiuſmodi eſt bono. poſſeſſor, aut fideicommiſſarius vniuerſalis.*

g Conueniri.§ *Scilicet hæres legãtis:* 7 *& hoc ſcdm̃ remediũ, nēpe quod is, cui legato relicta eſt liberatio, hæredem teſtatoris cõuenire poſſit, vt eũ liberet per* acceptilationē, *hoc eſt, per ſolutionem imaginariam, quæ tamen vere ſolutionis effectũ habet ex cõſenſu creditoris, & iuris* [l] *artificio.* 8 *Addit Bar.* [m] *tertiũ remediũ quod legatarius imploret* officiũ iudicis, *vt pronũciet eũ nõ debere, uel ut ſilentiũ actori imponat.*

l §. 1. quib. mod. oblig. tollitur.
m l 4 §. Nunc de effectu. hoc tit.

h Vt liberet eũ.) *Nēpe per* acceptilationē, *vt iã dictũ eſt, idq; oino neceſſariũ vr̃, cum p legatum ipſo iure liberatio non contingat. Et prædicta quidem locũ habent cum is ſolus eſt debitor, cui liberatio relicta* [n] *eſt.* 9 *Quod ſi cum alio ſit debitor, puta duo rei fuerint promittendi, videndum* [o] *eſt tunc, an iſti rei promittendi fuerint & ſocij omniũ bonorũ, uel ſaltē eius debiti, quo de agitur, ita quod lucrũ & dãnũ cõe inter eos erat, an vero ſimpliciter rei promittendi fuerint. i. ambo eidem promiſerint eandē pecuniã, non autem aliam contraxerint ſocietatem. Nã priori caſu, ſi teſtator uni tantum liberationē legauit, et alteri correo uoluit conſultũ, legatariũ agentē per acceptilationē liberari oportet, ut ſic ſocius & correus ſuus quoq; liberetur, ne dũ teſtatoris hæres à legatarij correo quid petit, & ipſe legatarius inquietetur.* 10 *Societatis. n. ea eſt natura, ut à ſociorum altero nihil poſſit exigi, quod non alterum quoq; contingat.* [p] 11 *Si ergo per acceptilationē liberetur legatarius, id etiã correo legatarij proderit, ſicq; teſtatoris uolũtas, qui vni ſociorũ liberationē reliquit, cõſiſtere poterit. Altero uero caſu, qñ rei promittendi nõ ſunt ſocij, & uni tantum legata eſt liberatio, is non poterit agendo conſequi, ut liberetur acceptilatione: quia ſic correus ipſius cõtra teſtatoris voluntatē, qui uni tantũ cõſultũ uoluit, pariter liberetur, cũ acceptilatio ſit ſolutio ſaltem imaginaria, quæ facta ab uno proficit* [q] *vtriq;. Illud tamen conſequetur, ut liberetur p pactum de non petendo, quod quidem cũ perſonam non egrediatur* [r] *legatarij correo nihil proderit. Et prædicta Iulianus* [ſ] *li. 22. ffforum hiſce uerbis cõplexus eſt.* Siquidem ſocij (*inquit*) non fuimus, pacto me debere liberari: ſi ſocij, per acceptilationem.

n l. Aurelius. §. centum. d. tit.
o d. §. Nunc de effectu. & ſic intelligenda eſt gl. hic in uerbo, ut liberet.
p Bar. ibid.
q l. 3. §. fi. de duob. reis.
r l. Si vnus. §. ante omnia. de pactis.
ſ In d. §. Nunc de effectu.

i Poteſt etiam.§ 12 *Senſus huius uerſ. eſt, quod teſtator poſſit debitori ſuo laxiorem ſolutionis terminum legato præſtituere, & utile legatum erit: quoniam hæres teſtatoris intra præſtitutum tempus debitum a legatario exigere non poterit.* [t] *Et ſic per huiuſmodi legatum vſuram medij illius temporis, quo inquietari non poteſt, lucratur debitor: quod ſane commoditate non caret. Et prædicta extenduntur etiam ad hæredem debitoris: Nam nec ab eo intra tempus à teſtatore conceſſum, exigi poteſt,* [u]

t l non ſolum debitorē §. 1. hoc tit.
u §. 1. ſup. eod.

k Ad tempus.) *Quo effluxo debitum rurſus exigi poterit.*

l Ex contrario.) 13 *Imperator priorē hypotheſin nũc inuertit, declarãdo; an valeat legatũ ſi debitor creditori ſuo leget, id, quod alias ei debet.* 14 *Et cõſtat, legatũ qd ſine lucro eſt, nõ valere: Eſſet. n. hoc cõtra naturam legati, cum ſit quædam* [u] *donatio.* 15 *Vnde ſi debitor creditori ſuo legauit id, quod ei debet, eatenus legatum erit utile, quatenus plus cõtinet quã erat in principali debito. Hocq; in effectu hic verſ. docet.*

m Inutile legatum. *Quia ſine lucro eſt.*

n Nihil amplius.) *Quam quod ſibi prius debebatur, ut quia (verbi gratia) cum centena teſtator pure deberet, centena tantum legarit.*

o Propter repræſentatio.) *Ideſt, ob præſentē ſolutionem, quoniam ſtatim iam ſoluitur. Id. n. lucratur creditor,*

ditor, quod accipiat id, quod poſt certũ tẽpus, aut poſt euentũ conditionis cum primis pręſtandũ erat, aut ẽt interdũ, quod nunquã daretur ſi forte condõ non extitiſſet. 19 *Eſt. n.* cõmodũ repræſentationis *lucrum illud, qđ facit creditor, cũ pecunia ante diem ſibi ſoluta, quo carendũ ſibi fuiſſet, ſi in ſtatum diẽ ſoluiſſet debitor. Exemplum: fac me tibi in diem centum debere ex ſtipulatione, puta, vt poſt triennium ſoluã. Hoc debitum in diem lego tibi creditori, pure, ideſt, vt ſtatim tibi poſt mortem meam ſoluatur. Ego poſt factũ teſtamentũ mox decedo. Iã lucrũ, quod intra triennium hoc cũ illa pecunia facis, quo tibi carendũ erat ſi tandẽ lapſo triennio ſatisfactum tibi fuiſſet, cõmodum repræſentationis dicitur. Hoc igitur commodum efficit, vt amplius ſit in legato, quam in debito: ſicq́, tale legatum valeat. Idem adplices ad debitum conditionale.*

p Quia ſemel conſtitit.) 17 *Hoc eſt potuit habere locum repræſentatio: potuit fieri, vt debitor ante diem moreretur condõ nunquã exiſteret. Et tradunt interpretes, quod etſi res, priuſquam actus ſit perfectus, deueniens ad cauſam, à qua non poteſt incboari, vitietur:* [x] *hoc tamen non procedere, quando caſus ſuperueniens tenderet ad eundem finem, quia tunc actus, vtcunq́, non ſit conſũmatus, non uitiatur. Atq, hoc eſt quod per manus traditur,* quæ ſemel vtiliter & legitime conſtituta ſunt, durant, licet ſuperuenit caſus, a quo initium habere non poſſunt.

x Dd. in l. pluribus. § j. de uerb. obl. Dec. l. in ambiguis j §. Non eſt nouum. De regu. iuris.

q Incipere non poteſt.) 18 *Hoc eſt, ſi uiuo teſtatore dies uenit, aut conditio extitit, nihil amplius in diem uel ſub conditione debetur: atq́, ita non poteſt amplius locum habere commodum repræſentationis: ergo inutile videtur huiuſmodi legatum, quum nihil amplius ſit in legato, quam in debito. Et hæc poterat dubitandi cauſa eſſe in noſtro themate. Porrò contrahendo totum hunc §. in ſemptionem, ex eo hanc doctrinam collige:* [y] Quotieſcunque creditori modo, tempore, loco, exceptione, conditione vtilitas aliqua vltra id quod in debito eſt, per legatum accedit, a debitore creditori ſemper vtiliter legatum: ſin nihil commoditatis affertur, legatum non ualet, ut quod ſine lucro ſit.

y Bart. Iaſ. & alij in l. Si creditori & l. ſeq. de leg. 1.

§. Sed ſi vxori

1 *Maritus utiliter vxori dotem acceptam legat.*

2.4 *In quibus legatum dotis ſit plenius, quam de dote actio.*

3 *Dotis reſtitutio, aliter olim fiebat, quam hodie.*

5.7 *An maritus dotem legare poſſit.*

6 *Legatum dotis incertum à patre relictum valet.*

Sed *a* ſi uxori maritus dotem *b* legauerit; ualet legatum, quia *c* plenius eſt legatum, quam de dote actio. Sed *d* ſi quam non accepit dotem, legauerit, diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, ſiquidem ſimpliciter legauerit, inutile eſſe legatum. Si uero certa *e* pecunia uel certum *f* corpus, aut inſtrumenta *g* dotis in prælegando demonſtrata ſunt, ualere legatum.

a Sed ſi uxori.) *De legato dotis uxori à marito facta ſubijcitur, quam uel accepit maritus, uel etiam nõ accepit, ſic q́, duos caſus hic §. complectitur.*

b Dotem.) *Quam ab ea accepit, vt a ſequenti uerſ. differat hoc principium.* 1 *Dotem ergo acceptam maritus vxori vtiliter legat, adeo quidem, ut nihil referat, utrum dotem expreſſim leget, an* [a] *id, quod uxor dedit: nam vtroq; caſu legatum ſubſiſtit.*

c Plenius.) 2 *Nempe incommodo repræſentationis, quod tali legato ineſt.* 3 *Nam ueteri iure non ſtatim ſoluto matrimonio dos etiam reddebatur ſed annua, bina, trima* [b] *die: Lege vero noua immobilia ſtatim mobilia poſt annum debentur. Legatũ aũt mox ab adita hæreditate* [e] *peti poteſt: Habet ergo uxor in talidotis legato commodum repręſentationis: quia cum ſine legato non poſſet, dotem rei mobilis petere, niſi annua die. id eſt, poſt annum a morte mariti, poterit iam ſtatim petere eo mortuo. Iam lucrum illud, quod ex dote uxor intra hunc annum habet, quo ſibi carendum fuißet ſi tandem poſt annum dos fuißet reddita, dicitur, cõmodum repręſentationis. Et hoc commodum efficit, ut amplius ſit in legato, quam fuiſſet in actione de dote.* 4 *Eſt & aliud, in quo legatum dotis plenius eſt, quã de dote actio, nẽpe quod id non aliter minuatur quã per legem Falcidiam, quę in illo repræſentationis commodo locum* [a] *habet. dotis vero actione etſi conueniatur maritus, non tamen in plus, quam in id quod facere poteſt,* [c] *condemnetur, habita ratione, ne egeat. Tertia utilitas huius legati eſſe poteſt, quod tollat pacta doti adſcripta* [f] *non mulieri omnino commoda: quia ijs ſtare mulier non tenetur, dotem petens ex legato.* [g] *Sed nec dotis legatæ ſolutionem hęres differre poteſt ob aliquas alias impenſas ab hærede factas, quam ob neceſſarias, quæ dotem ipſo iure* [h] *minuunt.*

a l. vlt. de dote præleg.
b l. aliud. de pact. pot.
c l. 1. de dot præleg.
d l. 1 §. Idem Iulianus. de dot pręle.
e l. maritũ. & l. ſeq. Sol mat.
f l. inter eos. in fin. de re iud l. in condemnatione. De reg iur.
g l. j. de dot. præle.
h l. dote. d. tit.

d Sed ſi quam non accep.) 5 *Alter caſus, quando maritus uxori dotem, quam non accepit, legat, hic explicatur. Et ſi quidem dotem ſimpliciter, id eſt nulla expreßa certa quantitate, uel ſpecie legauit, legatum non valet, idq́, propter incertitudinem, quæ tam legata, quam contractus* [i] *uitiat.* 6 *Quanquam ſingulari quodam iure utile ſit dotis legatum à patre relictum incerta quantitate: ſicut & ſuſtinetur generalis promiſſio dotis ab eo* [k] *facta, ad quem pertinet dotare filiam, et facile certa conſtituetur quantitas ex dignitate familiæ patris &* [l] *ſponſi.* 7 *Quod ſi maritus certã quantitatẽ nomine dotis legauerit, aut corpus aliquod ſpeciatim expreſſerit, aut quæ in inſtrumento dotali expreſſa ſunt, legato reliquerit, ualet legatum.*

i l. ita ſtipulatus. in prin. de uerb. obl.
k l. j. C. de do. promiſſ.
l l. quero. de ritu nupt. Poto. hic.

e Certa pecunia.) *Id eſt, certa quantitas, ut ſi dicat,* centum aureos, quos nomine dotis attulit, uxori meæ relego.

f Corpus

f Corpus.} *Hoc eſt ſpecies: ut quia dixerit,* Fundum Herderanum, quem mihi dedit, ei do, lego.
g Inſtrumenta do.} *Quæ tamen certam quantitatem uel corpus exprimant. Sic enim tale legatum, quã uis formaliter ſit incertum, per huiuſmodi tamen relationem* [m] *certum eſſe uidetur, omninoq; præſtandum erit, quod in inſtrumento continetur, etiamſi nullam dotem accepiſſet maritus. Falſa enim cauſa adiecta illud non* [n] *euertit.*

m l. 3. C. de falſa cã adiec. l. 2. §. Cum quidam de leg. 2. Ang. & Por. hic.
n l. ſi non deſignata. ibi gloſ. & Dd. C. de falſa cauſ. adiect.

§. Si res legata.

1.2 *Species legata ſi pereat ſine culpa hæredis, legatario periiſſe cenſetur: & quid in quantitate.*
3 *Re perempta ſine culpa debitoris liberatur debitor.*
4 *Res legata ſi ob hæredis moram pereat, hæres tenetur.*
5 *Quando hæres de dolo, lata uel leui culpa teneatur.*

Si *a* res legata ſine *b* facto hæredis *c* perierit, legatario *d* decedit. Et ſi ſeruus alienus legatus, ſine *e* facto hæredis manumiſſus fuerit, non tenetur hæres. Si verò hæredis ſeruus legatus ſit, & ipſe eum manumiſerit; teneri ipſum Iulianus ſcripſit, nec intereſt ſciuerit, an ignorauerit a ſe legatum eſſe. Sed etſi alij donauerit ſeruum, & is, cui donatus eſt, eũ manumiſerit, tenetur hæres, quamuis ignorauerit à ſe eum legatum eſſe.

Quoniam ſæpe contingit rem legatam, priuſquam præſtetur interire: ideo Imp. Iuſtinianus hic examinat, an hæres perempta re legata, nihilominus teneatur, uel per interitum rei liberetur.

a Si res.} 1. *Id eſt, certa aliqua ſpecies. Loquitur enim hic de re in ſpecie legata: id enim frequentius accidit, quàm in quantitate aliove genere legato,* 2 *Quanquam idem, quod hic traditur, & in quantitate locum habeat, ſi modo ea debeatur ratione certæ* [b] *ſpeciei: qđ ſi ſimpliciter eſſet legata quantitas, nullam liberationem tribuere põt vllus caſus fortuitus, etiam ante moram: quoniam genus perire* [c] *nequeat.*
b Sine facto.} *Quia hæres non fuerit in mora uel culpa: alioqui omnino teneretur.*
c Perierit.} *Fortuito aliquo caſu: nam de huiuſmodi interitu hic agitur.*
d Legatario decedit.} *Id eſt, legatarij periculo: omnino enim liberatur hæres.*
e Si facto hæred. manu.} *Scilicet à ſuo domino. Factum autem hæredis latius hoc loci uſurpat Iuſtinianus, ut negligentiam, quæ in non faciendo conſiſtit, etiam* [d] *contineant. Alibi anguſtius hoc uerbum accipitur, & quod in faciendo eſt, duntaxat* [e] *complectitur.*
f Non tenetur.} *Quia legatum ſtatim extinguitur propter manumiſſionem, quæ morti comparatur.*
g Et ipſe.} *Hæres. ſ. ſic q; omnino ipſe fecerit, quominus res legata poſſit dari. Quod ſi ſine hæredis facto ſeruus liber factus eſt, puta ex aliqua præcedenti cã, ut quia ſtatu liber* [f] *erat: aut quia publicè ob inſtũ meritũ libertatem cõſecutus* [g] *ſit, ſine vllo facto hæredis, non magis tenebitur hæres, quàm ſi is fuiſſet alienus.*
h Teneri ipſum.} *Ad iuſtam æſtimationem ſerui: libertas enim ſemel conceſſa ſeruo auferri amplius nõ poteſt. Itaque perinde eſt, ac ſi ſeruus naturali morte periiſſet.*
i Sciuerit an ignorauerit.} *Neque. n. põt ſe excuſare propter ignorantiam, cùm cenſeatur eadem perſona cum defuncto. Debuit itaque ſcire & inueſtigare factũ, qđ ei incumbebat* [h] *faciendum: & hoc ideò, quia ex defuncti perſona* [i] *lucrum ſentit. Et hęc quidem textus declarationem: ex quibus duæ ſunt potiſſimum colligendæ regulæ. Prima,* ſi ſpecies legata, quæ teſtatoris fuit, ſine dolo; culpa uel mora hæredis petit, legatarii peculium [k] eſt, uſque adeo, ut nec æſtimationem hæres præſtare teneatur. [l] 3 *Nam & alias pro regula* [m] *traditur,* Re perempta ſine culpa debitoris ipſum liberari. 4 *Secunda:* ſi fuit legata ſpecies, eaque poſt moram ab hærede factam interijt, perinde tenetur hæres, ac ſi res non interijſſet, nempe ad æſtimationem rei peremptæ, [n] ſiue non extantis. *Quo procedit etiamſi res fuerit alioqui apud legatarium eodem ipſo momento interitura: uelut, ſi fundus legatus chaſmate perierit. potuit enim eum acceptum legatarius* [o] *vendere.* 5 *Porrò inueſtigant vniuerſum hoc loci Doctores, quando hæres de dolo, lata culpa, leui, aut negligentia (quæ leuiſſima etiam culpa dicitur) teneatur, neque in hoc articulo ſatis inter ipſos conuenit. Illud tamen frequentius receptum eſt, ſi hæres & legatarius vel fideicommiſſarius æqualem ex teſtamento percipiant utilitatem, hæredem de dolo lata & leui culpa* [p] *teneri. Sed ſi hæres magnum, legatarius paruum conſequatur commodum, tenetur etiam de leuiſſima.* [q] *Sin verò contrà hæres modicam utilitatem, legatarius magnam ex teſtõ habeat, dolum tantum præſtat, & latam culpam, quæ dolo comparatur.* [r]

a l. in ratione. 2. §. diligenter. ad le. Falc. l. incendiũ. ibi Dd. C. ſi cert. pet. & l. quod te. ſ. eo. tit.
b l. quidam teſtam. §. ſi tibi. de leg. 1.
c d l. incendium.
d d. l. 2. De uer. obl.
e l. in lege ad lege. Corn. de ſicar. l. ſi ſeruum. de uerbo. oblig.
f l. ſi ſeruum. §. itẽ ſi homo. de uerb. oblig.
g toto tit. C. quibus. ex cau. ſe. pro pec. lib. ac.
h gl. hic uerbo nec intereſt.
i gl. 2. §. ſi ſeruum. De cond. ind. lo. de Plat. hic.
k hic. & l. non amplius. §. 1. ubi Dd. de leg. 1.
l l. cum res legata. §. 1. eod. tit.
m de qua in l. Si ex lega. de uer. obli. leg. nemo. 1. §. Si poſthu. ibi Dd. de uerb. obl.
o d. l. cum res. § fin. ibi Dd. ſingula diſtinctius pertractant.
p l. Si ſeruus. §. cum quid tibi. de leg. 1. le. Si ut certo. §. Nunc uidendum. Commo.
q d. leg. cum res. § culpam.
r l. ſi mulier §. ſi enim. ad Trebel.

§. Si quis ancillas.

1 *Si ancilla cum natis legetur, duo ſunt legata, & ſublato altero alterum debetur.*
2 *Idem eſt, ſi ordinarius cum vicarijs legetur.*
3 *Seruus ordinarius: ſeruus vicarius.*
4 *Duæ res principales coniunctim legatæ ſi ſint, vna perempta, altera debetur.*

guetur: quod ideo eſt, quoniam, non ſolum fundi inſtrumentum, ſed & proprium teſtatoris inſtrumentum legatum eſſe uidetur: hoc eſt, quæcunque, teſtator, uel ad tutelam fundi, uel uſus ſui gratia, uel quo inſtructior [n] *ibi eßet, in eum fundum contendit.* 11 *Inſtrumentum uerò fundi eſt, quicquid ad gignendos, & colligendos, & transferendos, ſeu conſeruandos fructus* [o] *pertinet: ad gignendos, ut ſerui operarii, boues aratorii, aratra, ligones, pecora ſtercorandi cauſa parata, & cætera id genus: ad colligendos, ut falces, & his ſimilia: ad transferendos, ut plauſtra, corbes, & cætera iis affinia: ad conſeruandos, ut dolia, teſta, lenticulæ & quæcunque talia ſunt.*

n Ita intelligũt dd. d. l. Si cui. uide ibi Bart. & alios.
o Theoph. hic. tex. l. inſtrumenta de fun. inſtr. Hermenop. libr. 4. iuris. Epit. tit. 10.

§. Si grex.

1 *Gregis appellatione quid ueniat.*
2 *Grege legato, ſi una ouis tantum ſuperſit peti, poteſt*
3 *Gregis legatum comprehendit omne futurum incrementum.*
4 *De uniuerſitate corporum, & uniuerſitate iuris.*
5 *Corporum tria genera.*

Si [a] grex legatus fuerit, & poſtea ad unam ouem peruenerit, quod ſuperfuerit, uĕdicari poteſt, Grege [b] autem legato, eas etiam oues, quæ poſt teſtamentum factum gregi adiiciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Eſt autem gregis vnum [c] corpus ex [d] diſtantibus capitib. ſicut ædium unum corpus eſt ex cohærentib. lapidib. Aedib. deniq, legatis colũnas & marmora, quæ poſt teſtamentum factũ adiecta ſunt, legato dicimus cedere.

a Si grex.} 1 *Gregis nomen largo modo omne genus animalium comprehendit, quod gregatim paſcitur* [a] *ſtrictiori uerò ſignificatione gregem de minutis tantum pecorib. accipimus, ut ouib. porcis, capris. Et decem oues gregem conſtituere traditum* [b] *eſt.* 2 *Grege igitur ouium legato, ſi totus deinde grex ad unam perueniſſet, an illa debeatur? quæritur. Et uidebatur illam non deberi, cùm grex legatus fuerit, qui in una oue conſiſtere* [c] *non poteſt. Hic tamen deciditur, poſſe legatarium & ouem, quæ reliqua eſt, uendicare, id eſt, actione in rem, petere, cùm legato grege & ſic quodam dotali, ſingula eius partes legatæ* [d] *cenſeantur: argumento a toto ad partes ducto.*

b Grege autem legato.} 3 *Si grex à teſtatore legatus Titio capitum aliquot acceßione poſt teſtamentum auctus fuit, poterit eum augmento uendicari à legatario. Et ſic uniuerſale gregis legatum complectitur omne futurum incrementum, quod poſt teſtamentum uel etiam moram hæredis* [e] *contingit.* 4 *Facti. n. ſiue corporum uniuerſitas (ut eſt grex) ſui natura incrementum recipit & diminutionem, & tamẽ ſemper* [f] *eſt idem: Ideoq; uniuerſaliter tantùm, non etiam particulariter uendicari* [g] *poteſt. Secus eſt in uniuerſitate iuris, in toto illo, quod etiam iure continet, ut eſt hæreditas, peculium, dos: Illa enim in uniuerſum uendicari non poteſt, particulariter* [h] *poteſt. Quamobrem neque peculium, neque dotem uendicamus, ſed rem peculiarem & fundum* [i] *dotalem. Hanc tamen communem diſtinctionem, quod alia facti ſeu corporum, alia iuris ſit uniuerſitas, nonnulli* [k] *improbant. Nam uniuerſitas eſt ens rationis, atque in ſolo intellectu conſiſtit: quapropter ad corpora accommodari non poteſt, cùm a corporib. & à reb. abſtrahatur, & ſolo intellectu, & præſentetur.*

a l. lega §. pecorib. de lega. 3. l. ſi grege. De legat. 1.
b Bar. in l. oues. de abig.
c d. l. oues.
d d. l. Si grege.
e l. grege legato. ibi glo. & Iaſ. de lega.
f l. item ueniũt. §. fructus. & ibi gl. de petit. hæred.
g Alciat. l. hæreditatis appel. de uerbor. oblig.

c Vnum corpus.} 5 *Pomponius* [l] *tria corporum genera recenſet, unum, quod continetur uno ſpiritu, & Græcè ἡνωμένον uocatur, ut homo, lignum, lapis, & ſimilia.* Alterum, *quod ex continentib. hoc eſt, ex pluribus inter ſe cohærentib. conſtat: quod συνημμένον uocatur, ut ædificium, nauis, armarium. Tertium quod ex diſtantib. conſtat, ut corpora plura non ſoluta, ſed uni nomini ſubiecta, ueluti populus, legio, grex. Alciatus* [m] *refert, Pomponium hanc corporum differentia ſumpſiſſe ex Plutarchi libro, qui inſcribitur,* De præcep. cõiug. *ubi refert Plutarchum ſcripſiſſe, corpora quædam, alia ex diſcretis conſtare, ut claſſem & exercitũ alia ex coniunctis, ut domum & nauem: quædam unita eſſe atque congenita, ut ſingula animalia.*

d Diſtantib.} *Id eſt, diuerſis & ſeparatis.*

§. Si peculium.

1 *Peculium ſeruorum quid?*
2 *Peculij augmentum & diminutio uiuo teſtatare contigens ad legatarium pertinet:*
3·4 *Si quid peculio legato poſt mortem teſtatoris accedat, uel accedat, diſtinguitur.*
5 *De tranſmiſſione & ceſſione legatorum.*

Si [a] peculium legatum fuerit, ſine dubio quicquid peculio accedit uel decedit uiuo teſtatore, [b] legatarij lucro uel damno eſt. Quod [c] ſi poſt mortem teſtatoris, ante aditã hæreditatem aliquid ſeruus adquiſierit, Iulianus ait, ſi quidem ipſi manumiſſo peculiũ

legatum fuerit, omne, quod ante aditam hæreditatem adquiſitum eſt, legatario cedere: quia huiuſmodi legati dies ab adita hæreditate cedit. Sed ſi extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, niſi reb. peculiarib. auctum fuerit peculium.

a l. depoſiti. §. ult. de pecul.
b Za l. §. Actiones. infr. de actionib.
c l. peculium. in pr. de leg. 2.

a Si peculium.} 1 *Peculium variè accipitur in iure: hic vero dicitur ea pecunia: uel quauis alia res ſeruis voluntate dominorum relinquitur, vt cum ea negocientur.*[a] *& iſta pecunia dicitur uelut patrimonium ſerui, cum tamen non ſit, ſed quia ſeparata eſt à dominicis*[b] *rationib.*

b Legatarij lucro.} 2 *Hinc diſcis, augmentum vel deminutionem peculii legati uiuo teſtatore contingentem, indifferenter ad legatarium ſpectare,*[c] *ſiue legatum ſit ipſi ſeruo in teſtamento manumiſſo, ſiuè alicui extraneo. Idem iuris eſt, ſi qui poſt mortem teſtatoris, aditamq; iam hæreditatem. peculio uel accreſcat. Nam id omne ad legatarii damnum uel lucrum pertinet, ut poſt Accurſium Porcius hic probat. Sanè & peculium eſt quoddam totum uniuerſale, ſiue corpus, ideoq; augeri & minui, creſcere & decreſcere poteſt.*

d d. l. peculium. & l. peculium. de peculium.
e in l. deniq. §. uir igitur. C. de cad. tol.
f d. l. deniq. §. fina.
h ibid. in fine.
i De qua Dd. in d. l. unica. §. in nouiſſimo. & §. cum igitur.
k notatis in iiſdē. §§.
l d. l. unica. §. libertatib.
m eodē. §. & l. 1. ✝. dies. Quādo dies uſuf. leg. ced.
n l. 3. De leg. 1. l. Si eum. quād. di. leg. ced. l. heres. & l. conditiones. De cond. & dem.

c Quod ſi poſt mortem.} 3 *Si peculio legato aliquid acceſſerit poſt mortem teſtatoris, hæreditate tamen necdum adita, dubium eſt cui accreſcat, hæredi ne, an legatario? Et Imperator ex Iuliani ſnīa*[e] *diſtinguit. Aut. n. peculium legatum eſt ſeruo, cui libertas ex teſtamento competit, & omne ipſi incrementum ante hæreditatis aditionem contingens accedit, ſiue ex reb. peculiarib. utpote partus ancillorum. fœtus pecorum, ſiue ex operis ſuis, uel nomine donationis, uel ex alia cauſa, illud obtigerit. Rationem ſubdit Imperator,* quia huiuſmodi legati dies ab adita hæreditate cedit: *id eſt, quia peculium legatum non debetur ſeruo, niſi poſt aditam hæreditatem, poſt quam liber iam factus eſt: nam & tum primùm cedit legatū libertatis, idq; ſingulari beneficio iuris, cùm alioqui non ſibi, ſed hæredi, cuius interim eſt ſeruus, acquireret. 4 Aut legatum eſt peculium extraneo, & omne augmentum extraordinarium, id eſt, quod non ex reb. peculiarib. prouenit, hæredi acquiritur, non legatario. Quod ideo eſt, quia dies legati in extraneo cedit à morte teſtatoris: hoc eſt, mox defuncto teſtatore debetur peculiū, & legatarius ſtatim fit dominus*[f] *peculii. Quare quicquid non ex rebus peculiarib. ſed ex aliis reb. puta ex operis, uel ex donatione peculio*[g] *accedit, ad hæredem, non legatarium pertinet: niſi aliud teſtatorem ſenſiſſe doceatur.*[h] *Conſideratur itaq; in priori caſu quātitas peculii tempore adita hæreditatis, in poſteriori, tempore mortis teſtatoris. 5 Doctores hinc ſumpta occaſione, materiam* tranſmiſsionis & ceſsionis legatorum *etiam*[i] *pertractanti: quā nos obiter perſtringemus. Dies ergò legati purè, uel in diem certum relicti, hodie a morte teſtatoris cedit, id eſt, incepit deberi, ita ut ſi legatarius poſt moriatur, ad hæredem tranſmittat legatum: licet agere non poſſit antè aditam hæreditatem, cùm nemo ſit, aduerſus quem experiatur. Excipiuntur tamen caſus,*[k] *ueluti, in legato libertatis,*[l] *uel uſusfructus, cui ſua peculiaris natura eſt. Si ſub conditione caſuali, poteſtatiua, uel mixta, aut in diem incertum legatum relinquatur, exiſtente conditione demum, uel die ueniente, cedit dies legati*[m] *Sunt tamen certa quadam ſpecies, in quib. conditio, uel dies incertus legati ceſſionem non*[n] *differt.*

ſ. Peculium.

1. 5 *Seruus teſtamento manumiſſus peculium amittit: manumiſſus uero inter uiuos, retinet fallit, ut nu. 5.*
2 *Aes alienum minuit legatum peculium.*
3, 4 *Id quod dominus ſeruo debet, peculium non auget. fallit, ut nu. 4.*
6 *Reliqua, reliquari, reliquator.*

Peculium autem, niſi legatum fuerit, manumiſſo *a* nō debetur: quamuis ſi viuus manumiſerit, ſufficit, ſi non adimatur, & ita diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, Ijdē *b* reſcripſerunt, peculio legato, non uideri relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quā in rationes dominicas impenderit. Ijdem *c* reſcripſerunt, peculium uideri legatum, cū rationib. redditis liber eſſe iuſſus eſt, & ex eo *b* reliqua inferre.

a Vt hic. & d. l. unica. C de pec. eius qui libe. meruit.

a Manumiſſo non debetur.} 1 *Seruus ergo in teſtamento manumiſſus. peculium, quod uiuente teſtatore habebat, non conſequitur, ſed penes hæredem teſtatoris remanet, niſi ei ſpeciatim fuerit legatū: ſecus ſeruo inter uiuos manumiſſo. Hunc enim tacitè ſequitur peculium, ſi non expreſſim ſit ademptum,*[a] *Hoc ita tam uariè: quia cùm dominus inter uiuos manumittens plenam ac omnimodam adimendi peculium poteſtatem habeat, nec adimit, meritò donaſſe creditur: præſertim cùm viui manumiſſoris maior etiam eſſe uideatur erga ſeruum affectio, utpote, cui ultrò libertatem præſtat, cùm eo adhuc uti ualeat. At uerò teſtatoris, qui libertatem in teſtamento relinquit, non eadem eſt erga ſeruum gratia: & in ipſo obliuio præſumitur propter imminentem mortem, ſæpiſſimeq: contingit, ut poſt factum teſtamentum quis nec uelle poſſit, nec nolle. Rectè ergo hoc caſu non poteſt tacita peculii conceſſio argui.*

a l. ſi peculium legetur §. ſicut de pecul. legato.
b Vide ſupra. de iis qui ſunt ſui vel al. iu. in princ.
c d. l. ſi peculium. §. ſeruus.

b Ijdem ſcripſerunt.} 2 *Videbatur, quod*[a] *ſicut æs alienū minuit legatū peculiū:*[b] *ita ex diuerſo, id quod dominus debet ſeruo, augeret peculiū, quoniā cōtrariorū ferè in ſuo genere eadē eſt diſciplina.*[b] *Hic tn̄ dicitur, Seuerū & Antoninū Imp. contrariū cōſtituiſſe, ut Vlp. in Pandectis*[c] *refert: nēpe ſeruum, cui legatum eſt peculium, non poſſe repetere ab hæredib. domini id, quod impēdit in rationes domini, utcunque*

domi-

dominus factum fuerit debitor [d] *peculiaris.* 4 *Quod procedit, niſi de contraria teſtatoris voluntate uel ex cõſuetudine ipſius teſtatoris conſtaret,* [e] *tum.n.compenſari debet id, quod impendit, cum eo, quod domino debetur. Nam ex conſuetudine priſtina domini volũtatem in re dubia* [f] *coniicimus. Sed nec in legatario, cui relicta eſt res peculiaris, hæc Imp. deciſio locum habet: quia is nihilominus repetit, quod in rõuem* [g] *uertit. Quod ideò eſt, quoniam legatarius ſingularis ad debitorum hæreditariorum ſolutionem non obligatur, ſed legatum habet præcipuum, idq; etiam rectè petit: niſi animo compenſandi teſtator legaſſet.*

c Iidem reſcripſerunt. 5 *Imperator ad primam huius §. hypotheſim reuertens, vnum caſum excipit, in quo ſeruo in teſtãmento manumiſſo peculium debetur, etſi ei expreſſim non ſit relictum: veluti ſi teſtator ſeruum in teſtã ſub hac conditione liberorum eſſe iubeat, ſi rationes ſua diſpenſationis redderet, & hæredibus teſtatoris reliqua ex peculio inferret. Nam hoc caſu creditur voluiſſe dominus, peculium, quod ſupereſt, redditis reliquis, apud manumiſſum remanere. Quorſum enim attinet rationem reddere, niſi ut intelligatur, quid domini ſit, & quid ſerui, ut deinde reliqua ex peculio, quæ ad hæreditatem pertinent* [i] *inferat? Quia ergo non poſſet reliqua ex peculio inferre, niſi peculiũ ſibi legatũ eſſet, meritò teſtator, diſponendo, quod inferat ex peculio, legaſſe illud intelligitur.*

d Reliqua inferre. 6 *Hoc eſt, ex peculio perſoluere, quæ rationibus redditis apparuerit eũ domino debere. Ita enim appellantur reliqua quæ ſuperſunt exoluenda, vnde frequens in iure uerbum* reliquari & reliquator. *Vlpianus.* [k] Eos demum (*inquit*) debitores Reipub. accipere debemus, qui ex adminiſtratione reipublicæ relinquatur, die noch eyn reſt ſchuldich bleiben. *Hinc reliquator apud Scæuolam,* [l] *qui ex parte ſe à creditore eximit, & parte debitor manet.*

§. Tam autem.

1 *Res tam corporales quàm incorporales poſſe.*
2 *Edictum de legatis prohibitorium eſſe.*
3 *Aſſerens rem prohibitam legari, probare debet.*
4 *Nomen debitoris legari poſſe.*
5 *Item ius controuerſum ſiue litigioſum.*
6 *Exactione permutari legatum nominis.*
7 *Verbum exigere.*

Tam a autem corporales res legari poſſunt, quàm incorporales, & b ideò quod defuncto debetur, poteſt alicui legari, ut actiones ſuas hæres legatario præſtet; niſi c exegerit viuus d teſtator pecuniam, nam hoc caſu legatum extinguitur.

a Tam autem. 1 *Hinc regula ſumitur, rem tam corporalem quàm incorporalem legari poſſe: mõ ĩ cõmercio noſtro ſit, quod comparari* [a] *poſſit. Corporalis, ut fundus, domus, vinum, triticum, oleum, argentum, aurum, veſtimenta.* [b] *incorporales uerò res ſunt, vſusfructus, ſeruitus, dos, optio, peculium, liberatio, & ſimiles.* 2 *Sicut aũt edictum hoc, de legatis, prohibitorium eſt certarum perſonarum, quib. legari nequit, ut infrà ſuo loco* [c] *audiemus: ita debet cenſeri prohibitorium certarum rerum, quæ non poſſint legato relinqui.* [d] *Regulariter ergo omnes res quæ nõ reperiuntur prohibita, cenſentur permiſſę legari.* 3 *Ex quo ſequitur, quod aſſerens rem legari prohibitam, hoc probare debeat, cùm regula ſit in contrarium. Suffi rit enim aliquẽ regula eſſe munitum, & ei qui allegat exceptionem, probandi* [e] *onus incumbit.*

b Et ideo. *Ex genere ad ſpeciem argumentatur. incorporalis enim res eſt nomen debitoris, ſiue obligatio.* 4 *Nota ergo nomen debitoris, id eſt, id quod debetur teſtatori ab alio, legari poſſe: & mortuo teſtatore tenetur hæres cedere actionem ipſi legatario aduerſus debitorem. Si tamen non ceſſerit, ipſo iure utilis legatario* [f] *competit. Nam directæ actiones ita inhærent oſſibus noſtris, ut à nobis diuelli non poſſint, nec tranſeant de ſubiecto* [g] *ad ſubiectum: imò nec in hæredem tranſirent, ſi non fictione iuris eadẽ hęres cenſeretur perſona cũ defuncto.* [h] *& iõ dantur utiles. In effectu tamen idẽ utili actione cõſequitur, quod* [i] *directa. Cæterùm quod diximus, directã actionem legatario non dari niſi ab hærede ſibi cedatur: hoc de actionib. directis perſonalib. accipiendum eſt. Reales.n. etiam directo iure habebit legatarius ſine ceſſione, nullius eiuſce actionis reliquijs apud hæredem remanentib.* [k] 5 *Sane & ius controuerſum & litigioſum rectè legari cõſtat, eoq; legato uidetur teſtator litis euentũ relinquere: quod Iuſtinianus* [l] *peculiari cõſtitõne declarat.*

b Niſi exegerit. 6 *Teſtator enim per exactionem uidetur reuocaſſe legatũ, niſi legatarius alio animo factum probauerit.* [m] 7 *Exegiſſe autem propriè dicitur, qui id recepit, quod inſtituta actione* [n] *petebat: atque ita hic accipi debet. alioquiſi tantùm condemnatus ſit debitor, nihil actum videtur, quandiu non eſt ſecuta exactio* [o].

d Viuus teſtator. *Notanter hoc dicit, quia etſi hæres exigeret, legatum tamen non reuocaretur, etiãſi pendente legati conditione id fieret, vt Neratius* [p] *reſpondit.*

e Extinguitur. *Hic enim ipſa ſubſtantia debiti extinguitur.*

d l. dominus Sticho § 1. de peculio leg.
e d. l. dominus Sticho § teſtamento. & d. §. ſi ſeruus.
f Si ſeruus pluri. §. ſi de leg. 1.
g Io. de Platea hic.
h gl. d. §. teſtamento.
i l. Denique. §. Intedum. de peculio legata.
k leg. reſcripto. De mune. & honor.
l heredi tonde ſolu tion. & liberatio nib.

a l. apud Iulianum §. fi. ibi. Dd. de legat. 1.
b Vt titu. de fundo inſtru. de triti. uino, oleo leg. Itẽ de aur. & ar. leg.
c §. legati. hoc titu.
d fac. l. cætera. De leg. 1.
e l. Ab ea parte. de prob. l. ſuus quoque. uerſi. puto. de hæred. inſt.
f l. Ex legato. C. de leg.
g glo 3. Pro ſocio
h Nouell. de iur. à mor. præſtan. in prin. gloſſ. l. cum à matre C. de rei vend.
i l. Action. negoti. geſto.
k Vide Iaſo. d. l. Ex legato & Angel. hic l. Sed nec legatarius de c δδ. furtiua.
l auth. Nunc ſi hæres. C. de litig.
m l. pen. de adi. leg. l. fideicomm. §. Si rem. de leg. 3.
n l. Non ſolum autem §. liberatio. de libe. leg.
o l. nepoti. de fund. inſtr. ibi Bart.
p l. Si id quod mihi. de liber. leg.
q l. Si fideicommiſſi §. Si rem. de legat. 3.

§. Sui & tale.

1 *Facta legari poſſe.*
2 *An quis præciſe ad factum ex ultima voluntate debitum, cogi poſſit.*

Sed[a] & tale legatum valet, Damnas[b] eſto hæres meus domum illius reficere, uel, illum[c] ære alieno liberare.

a l. mortuo bouc. §. fi. de leg. 2.
b Iaſ. l. fideicommiſſa. §. fi. de leg. 2. Idem in l. ſtipulationes non diuiduæ in princ. uerſi. octauo, Quarto uerum reus. De uerb. obli.
c d. l. fideicommiſſa §. Si in opere. ſu. co. §. ibi.

a Sed & tale.} 1 *Non ſolùm res, nempe quæ dari ab ipſo hærede debent, ſed etiam facta legari poſſunt, vt ſ. hæres ipſi legatario aliquid faciat,*[a] *puta ut domum illi extruat, aut reficiat, aut ære eum alieno liberet.* 2 *An autem præciſe quis ad factum ex vltima voluntate debitum cogi poſſit? Et Bar.*[b] *hanc quæſt. eleganter explicat, ſubdens tandem, quod ſi ſint plures hæredes obligati ad factum, quilibet in ſolidum teneatur, & ad factum expediendum in ſolidum compelli valeat; quoniam facta non ſolent diuiſionem admittere.*[c] *Is tamen, qui in ſolidum conuentus eſt, repoſcet à cohærede ſumptum pro parte eius.*
b Damnas} *Damnatus, ſiue obligatus per ſyncopen: vox Iuriſconſultorum peculiaris, vt alibi*[d] *dixi.*
c Aere alieno.} *quod ſcilicet quis alteri, quàm teſtatori debet.*

§. Si generaliter.

1 *Genus propriè quid?*
2 *Genus aliud generaliſſimum, aliud ſubalternum, aliud infimum.*
3 *Genus generaliſſimum & ſubalternum inutiliter legantur.*
4 *Genus infimum idem eſt, quod ſpecies apud Dialecticos: & ſpecies, quod indiuiduum.*
5 *Genus infimum ſub triplici differentia eſt.*
6 9.1 *Genere infimo legato, cuius ſit electio, hæredis uel legatarij.*
7 *In alienis propriè electio non eſt.*
8 *Legatum in genere factũ ad ſpecies illius generis reſtringitur, quas teſtator in patrimonio habet,*
9 *Explicata l. Si domus. De leg. 1.*
10 *Fundo in genere legato, ſi teſtator nullos fundos habeat, legatum eſt inutile.*

a Zaſ. in ſing. intel mox à princ.
b l. legato generaliter. ibi gl. & Dd. max. Paul de Caſtro, De leg. 1.
c l. certum. Si certpet.
d Zaſ. loco ſup. cit.
e glo. l. Si quis a filio. §. ſi quis plures. de leg. j.
f l. Si ſeruus legat. §. cum homo. de leg. 1.
g Barto. d. l. legato. Ibique Iaſ. nu. 19. 20.
h l. 2. De opt. lege. gloſſ. l. ſerui electione. De leg. 1. Iaſo. d. l. legato. num. 23.
i l. 3 in prin. & l. 4. De uino tritic. & ol. leg. l. Titia. §. Sempronius. de auro. & arg. leg. glo. hic.
k Iuribus prædict.
l l. Si domus. de lega. 1.

a Si generaliter.} *De legato generis hoc loci attingitur, quod diffuſum eſt, & amplè patet, ut mirum ſit, Imperatorem rem tam magnam ità conciſe perſtringere.* 1 *Genus autem in iure noſtro varias*[a] *acceptiones habet: verè tamen & propriè id dicitur, quod de natura ſui pluribus ſeſe ſpecieb. cõmunicat, & quod nomine quidem incertum confuſumq; eſt, põt tamen per ſpecies contentas fieri certius.* 2 *Et circa hoc genus certi gradus diſtinguuntur. Quoddã enim eſt ſummum ſeu* generaliſſimum, *ut ſubſtantia, corpus: alterum* ſubalternum, *ut animal; tertium denique infimum, ut ſeruus, equus, bos.* 3 Priora duo genera, *ſummum uidelicet & ſubalternum, nihil ad hunc locum faciunt, cùm propter nimis uagam ſui ſignificationem inutiliter legentur:*[b] *ut ſi corpus aut animal quis leget. quid enim in tam effuſa generalitate eligat?* 4 *In tertio genere loquitur textus noſter, quod à Dialecticis ferè* ſpecies inferior *dicitur: quemadmodũ & ſpecies juriſconſultis eſt, quod indiuiduum Dialectici*[c] *appellant: ut Dauus, Bucephalus.* 5 *Porrò genus hoc infimum in triplici differentia*[d] *eſt, quoddam enim à natura deſignatos fines habet, ut homo, equus, arbor, lapis, quoddam facto & deſtinatione hominum limitatur, ut fundus, nauis, domus, lanx: quoddam deniq; numero, pondere menſurave limites accipit, ut eſt, vinum, frumentum, oleum, pecunia.* 6 *Nunc ad propoſitũ: ſi teſtator genus infimum legauerit, & quæratur, utri danda ſit electio, hæredi ne, ut quod uelit ſoluat, an legatario, ut quod uelit, accipiat? tum ſecundum iam dictam differentiam diuerſa & doctrina ſunt obſeruãda. Nam primo genere legato, quod à natura deſignatos fines habet. electio erit legatarij, ita ut nec peſſimũ nec optimum*[e] *eligat; niſi huic legato generi, duæ tantum ſpecies ſubiectæ eſſent, inter has enim non prohibetur legatarius meliorem*[f] *eligere. Ideò autem hoc caſu legatario datur optio, quia aliàs uideretur ei adimi competentium actionum electio, præſertim quod ad rei uendicationem attinet.* 8 *Quod procedit, ſi teſtator legati ſpeciem in ſuo patrimonio habeat: alias ſi non ſit in eius patrimonio, electio hæredis erit, quã ſpeciem (modò non prorſus inutilis eſt) alicunde redimere uelit, eamq; legatario præſtare.* 7 *In alienis enim propriè electio nõ*[h] *eſt. Et hæc diſtinctio in aliĳs quoq; generib. legatis obſeruatur, adeò, ut & pro regula nõ nulli tradant:* 8 *Legatũ in genere factum reſtringendum eſſe ad ſpecies illius generis, quas teſtator ĩ ſuo patrimonio*[h] *habet.* 9 *Secundo genere, quod facto hominis limitatur, legato, ſi quidẽ teſtator in ſuo patrimonio eas res habuerit, legatario competit electio: ſi nullam reliquerit ſpeciem, ad hæredem ſpectabit aliquam comparere, eamq; legatario*[k] *offerre.* 10 *Nec impedit Vlpiani reſponſum,*[l] exiſtimantis, ſi domus alicui ſit legata in genere, atq; plures domos teſtator reliquerit, non legatario, ſed hæredi optionem dari. *Ibi enim teſtator de domo certa ſenſerat, quamuis non apparuerit de quã ſenſerit. In*

genere

genere ergo nihil legauit, ideoq; rectè data eſt hæredi electio. Quemadmodũ & in alia [m] *lege, ubi pariter teſtator de fundo, & de lance certa ſenſerat, ſed cùm non conſtaret, de qua ſenſiſſet, hæres eligere iuſſus eſt, quem uel fundum uel lancem dare uellet. Porrò ſi priori ſpecie teſtator nullam domum poſſediſſet, legatum fuiſſet inutile & deriſorium: quomodò .n. de re certa efficaciter ſentire poterat, ſi nullam habebat? At ſi in genere ſimpliciter legata eſt domus, quamuis nullam teſtator habeat, tamen legatum ualet, cùm ſufficiat teſtatorem de aliqua ſenſiſſe in* [n] *genere.* 11 *Quanquam aũt hæc in generali domus legato procedunt: ſi tamen fundus in genere legatus ſit, & nullos teſtator fundos habeat, legatum eſt* [o] *inutile. Diuerſi iuris ea eſt ratio, quia domus non tã uagam & effuſam habet ſignificationem, cùm nulla ſit domus, quæ nõ ſuis quibuſdam partib. circunſcripta* [p] *ſit. Fundus aũt, et qui nullis regionib. ſignis, riuis, aut limitib. deſignatus eſt, intelligi* [q] *põt. Itaq; videtur iſto caſu corpus eſſe prorſus ignotum, nec natura aut facto, deſtinationeve hominis* [r] *limitatum.* 12 *Venio ad legatum tertij generis earum ſcilicet rerum, quæ numero, pondere menſurare limitantur. Et ſi quidem tale legatum ſit, puta aliquod pondus olei, aut olei boni, non adiecta qualitate prorſus ſpecificata, hoc eſt, optimi: tunc hæredis eſt electio, non* [s] *legatarij. Et valet eiuſmodi legatum, et ſi nihil earum rerum teſtator reliquerit, teneturq; hæres alicunde emere, ac legatario offerre. Communicabilis .n. qualitas, quæ in huiuſmodi rebus eſt, tale legatum conſeruat. Niſi fortè teſtator de reb. proprijs ſenſerit, ut qui dixerit,* vini mei amphoras decem, frumenti mei viginti corbes Titio do, lego. *Tum enim non alia vel vina, uel frumenta, debentur, quàm quæ in defuncti patrimonio reperiuntur.*

b Niſi aliud teſt.) *Hoc eſt, niſi electionem hæredi dederit. Poteſt autem hæredi optionem dare hoc mõ:* hæres, quem uolet ſeruum Titio dato. lego ſeruum Titio, quem hæres volet. *Sed et ſi hæres damnatus ſit ſeruum dare electio* [u] *eius erit.*

m l. legato. §. 1. & §. ſi. eod. tit.
n Zaſ. loco ſuprà citato.
o l cum poſt. §. gener. de iure do.
p l. Solum. ibi gloſ. de rei vendi. l cũ qui. de vſucap.
q l. locus. ibi. Alci. de uerb. ſignific.
r Ita Cantiunc. hic ex Zaſ. refert.
s d. l. 3. & l. 4. de tritico, & uino & ol. leg.
t L. uper. §. Si uero incertum. Verſi. quod Suorum. de leg. 3.
v l. Si ita. de leg. & l. Si ita. in fi.

§. Optionis.

1 *Optare quid?*
2.3 *In legato optionis legatarius olim tantum eligebat: hodie & ipſius hæres, fallit, ut num. 4.*
5 *Pluribus legatarijs in optione diſſentientibus res ſorte dirimenda eſt.*
6 *Frequens apud veteres fuiſſe ſortis & fortunæ iudicium.*
7 *Sors quomodo fiat.*

Optionis legatum, id eſt, ubi teſtator ex ſeruis ſuis uel aliis reb. *a* optare legatariũ iuſſerat, habebat olim in ſe *b* conditionem, & ideo niſi ipſe legatarius viuus optaſſet, ad hæredem legatum non tranſmittebat. Sed, *c* ex conſtitutione noſtra, & hoc in meliorem ſtatum reformatum eſt; & data eſt licentia hæredi legatarij optare ſeruum, licet viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, [d] hoc in noſtra conſtitutione additum eſt, ſiue plures legatarii extiterint, quibus optio relicta eſt, & diſſentiant in corpore eligendo, ſiue vnus legatarii plures hæredes ſint, & inter ſe circa optandum diſſentiant, alio aliud corpus eligere cupientene: pereat legatum (quod plerique prudentium contra beneuolentiam introducebant) fortunam eſſe huius optionis iudicem, [e] & ſorte hoc eſſe dirimendum, vt ad quem ſors peruenerit, illius ſententia in optione præcellat.

a Optare legata) 1 *Id eſt, eligere unum ex pluribus: atque ita non modò Iuriſconſulti, ſed alij et autores uſurpant hanc uocem. Vlpianus:* [a] Item ſi optare uelim ſeruum, uel quamlibet aliam rem cuius optio mihi relicta eſt: ad exhibendum me agere poſſe conſtat, *Virgilius.* Optauitq; locum regno. *Plautus in Caſina.* Optio hæc tua eſt, utram horum vis conditionem accipe. *Atque in hac ſignificatione, cùm hic, tùm in Pandectis, toto titulo, De optione legata accipitur.*

b Conditionem.) *Tacitam, ut Theophilus addit. Erat autem hæc conditio, ſi legatarius elegiſſet.* 2 *Vnde ipſo non eligente, quaſi conditione deficiente, extinguebatur legatum, ſicq; hæredi ut optaret, non cõcedebatur, Rationem nonnulli ex vulgata regula adducunt, quæ dicitur:* [b] Legatum conditionale, ante euentum conditionis mortuo legatario ad eius hæredem non tranſmitti. *Verùm hæc regula in legato ſub expreſſa conditione relicto locum habet. Optionis autem, tacitam ſolum conditionem habet ex interpretatione legis, quæ non ſolet impedire tranſmiſſionem.* [c] *Quare dicendum eſt, hoc ideò fuiſſe, quia conditio perſonæ adhæret, cui adſcripta eſt, perq; alium impleri nequit.* [d]

c Sed ex conſtitut.) 3 *Ex Iuſtiniani ergo conſtõne hodie optionis legatũ nõ minus ad legatarij hæredes, quàm alia legata pura tranſmittitur, idq; ob fauorẽ ultimarũ voluntatũ.* 4 *Si tñ legatũ optionis uel ſub expreſſa condõne, uel die penitus in incerto euentu futuro cõſtituta, à teſtatore cõceptũ eſſe, et nouo iure* [e] *extingueretur, nec ad hæredẽ legatarij tranſiret, ſi is ſuperſtes nõ elegerit. Porrò, quã hic cõſtõnẽ Imp. intelligat, neſcio: certè conſtõ, quã mox refert, quæq; adhuc in Codice* [f] *extat, de trãſmiſſione optionis ad hæredẽ, ne uerbulo quidẽ meminit, ſed de controuerſia inter plures hæredes legatarij ſorte dirimenda tantũ loqtur: niſi dicamus, Iuſtinianum per hoc tacitè ſignificare, quod ad hæredes ptinere poſſit optio. Quanquam, &*

a l. 3. Verſi. item ſi. Ad exhibendũ.
b l. vnica. §. Sin autem aliquid ſub cond. C. de cadu. tollend.
c l. cõditiones quæ extrinſecus. De cond. & demonſ. l. cum illud. in fi. Quando di. leg. ced.
d l. qui hæredi. De cond. & demon.
e propter l. vnicam §. Sin autem aliquid. C. de cadu. tollen.
f in l. ul. C. communia.

Pandectarum iure videatur idem iu tranſmiſſione legati optionis obtinuiſſe, quod hic Imp. Ieſe de nuouo introduxiſſe iactat. Sic enim Paulus reſpondit: Illud aut illud, vtrum elegerit legatarius, nullo a legatario electo, decedente eo poſt diem legati cedentem, ad hæredem tranſmitti placuit. Vnde manifeſtū fit, in Pandectis ius illud relatum non eſſe, quod hic de tacita conditione memoratur: id quod ex noua Iuſtiniani lege[h] conſtat. Accurſius putauit, cōpoſitores nonnihil addidiſſe Paulo ex Iuſtiniani lege: ſed hoc planè diuinatorium eſt.

g l. Illud. hoc ti. de optio. legata.
h d. l. ult.

d Et hoc in noſtra conſtitu.) 5 Quod hic refertur, de nouo Iuſtinianum[i] introduxiſſe, abſque cōtrouerſia eſt: nempe ut diſſentientibus legatarijs, uel hæredibus in optando, ſorte electio vni contingat, qui rei electæ æſtimationem pro portionibus det cæteris. Quemadmodum & hoc nouiter eadem ſua conſtōne decidit, quod ſi extraneo optio data ſit à teſtatore, eo intra annum eligere ceſſante, uel quandocunque mortuo legatarius eligeret, cum de hoc apud ueteres dubitaretur, quid ſtatuendum eſſet.

e Et ſorte.} 6 Frequens admodum fuit hoc ſortis & fortunæ iudicium apud ueteres Iureconſultos: vt ex varijs ipſorum reſponſis[k] etiamnum extantibus colligitur. Et ſoliti ſunt certè Veteres maximè vti ſortibus in diuidunda[l] hæreditate. Quinimò & ex præcepto Dei à Iehoſua ſortibus diuiſam terram Canaan inter tribus Iſraeliticas, ſacræ literæ teſtantur. Hanc autem ſortem diuiſoriam dicimus ad differentiā diuinatoriæ ſortis, quæ legibus non ſecus, atque reliqua maleficia, ſub extremo capitis ſupplicio eſt prohibita.[m] 7 Fit aūt diuiſoria ſors aut feſtucis inæqualibus oppoſitis, rebusve modo quodam notatis, ex qb. breuiſſimam, ſeu notatā adeptus, ſortis aſpectum habet: aut ēt ſchedulis alijsùe rebus, quas urnæ imponimus, rurſum ſub certa ſignatura extractis, In quē modum Hector & Vlyſſes apud Homerum,[n] vbi Paris cum Menelao ſingulari certamine eſſent congreſſuri, ſortes in galeam, cui primus ictus cōtingeret, demittūt.

i d. l. ult.
k l. Sed cum ambo de iud. l. generaliter. §. Quis ergo ſtatuet. de fid. li. l. ſi quæ ſint fa. etc iſ.
l l. 2. C. quan. & ui. quat. pars.
m l. nemo C. de maleſi & math. cum ſimilib.
n lib. 3. Iliad.

§. Legari.

1 Illis tantùm legare poteſt, cum quibus teſtamenti factio paſſiua eſt: & qui illi.
2 Hi ſoli legare poſſunt, qui actiuam teſtamenti factionem habent.
3 Legatum alimentorum etiam aliàs incapacibus relinqui utiliter poteſt.

Legari *a* autem illis ſolum poteſt, cum quibus teſtamenti factio eſt.

a Legari autem illis.} Hactenus quæ res legari poſſint, dictum eſt: nunc de perſonis ſubijcitur, quib. legata relinqui valeant. 1 Pro regula aūt ſeruandum, Illis duntaxat vtiliter legari poſſe, cum quibus teſtamenti factio eſt, paſſiua nempe: ut eos intelligamus, qui ſibi ex teſtō, uel alij acquirere poſſunt, licet ipſi (nullo tamen ſuo facinore facti[a] inteſtabiles) teſtandi ius non habeant: tales aūt ſunt filiusf. ſeruus alienus, infans, furioſus, & denique hi omnes, qui ex teſtō capere nō vetantur. Qui aūt uetentur, Accurſius hic in vnum quaſi faſciculum colligit, & nos ſuprà quoque annotauimus.[b] 2 Porrò ſicut ijs ſolum legari poteſt, cum quibus eſt paſſiua teſtamenti factio: ita hi legere tantum poſſunt, qui actiuam teſtamenti factionē habent, hoc eſt, qui ipſo iure, licet de facto prohibentur,[c] teſtamentum facere queunt. Quanquam legata non in teſtamento tantum, ſed & ab inteſtato,[d] & in codicillis,[e] uel ēt in epiſtola[f] in fraudem legis nō facta,[g] relinqui[h] poſſint. 3 Illud quoque addendum, quod tametſi alicui nequeat uel hæreditas uel legatum relinqui, hoc tamen eſſet in legato alimentorum: nam qui aliàs ex teſtō accipere non poteſt, legati tamen alimentorum capax eſſe[i] dicitur, quod fauore alimentorum ſpeciale[k] eſt. Idem in habitationis legato Modeſtinus reſpondit, hiſce verbis: Legatum in annos ſingulos uel menſes relictum, vel, ſi habitatio legetur, morte quidem legatarij interdicit, capitis tamen diminutione interueniente perſeuerat, videlicet, quia tale legatum in facto potius, quàm in iure conſiſtit.

a Bart. l. filiusfam. de teſta.
b §. 1. & fi. ſu. de hæred. inſt.
c l. conficiuntur. in ſi princ. ff. de iu. codicill.
d d. l. conficiuntur. in prin.
e §. Et quia. §. præterea. inf. de fideicom. hære.
f l. ſi. in princip. de legat. 2.
h l. in tacitis. de legat. 1.
h l c. cum pater. §. donationis. d l. j.
i l. is cui. de alimē. & cib. leg.
k Accurſ. in l. legatum, de cap. demin.

§. Incertis.

1 Legatum incertæ perſonæ relictum non valet.
2 Legatum pauperibus relictum etiam ante Iuſtinianum ualuit.
3 Incerta perſona quomodo in hoc propoſito accipienda.
4 Ciuitati, uel collegio legari poteſt.

Incertis *a* uero perſonis, neque legata neque fideicommiſſa olim relinqui conceſſū erat. Nam ne miles quidem incertæ perſonæ poterat relinquere, ut diuus Hadrianus reſcripſit. Incerta *b* autem perſona uidebatur, quam incerta opinione animo ſuo teſtator ſubiiciebat, ueluti ſi quis ita dicat, Quicunque filio meo filiam ſuam in matrimonium dederit, ei hæres meus illum fundum dato. Illud quoque, quòd iis relinquebatur, q̄ poſt teſtamentum ſcriptum primi conſules deſignati eſſent, æquè incertæ perſonæ legari uidebatur. Et denique multæ aliæ huiuſmodi ſpecies ſunt.

Incertis

a Incertis verò) 1 *Huius antiquitatis Iulius Paulus Senten. lib. 3 meminit: Legatum (inquiens)* niſi cæteræ rei ſit,& ad certam perſonam deferatur, nullius eſt momenti. *Sicut ergo incertitudo rei legatæ vitiat legatum: ita & incertitudo perſonæ cui legatur idem efficit.* 2 *Pauperibus tamen relictum etiam ante Iuſtiniani legem, valuit* [a] *legatum, & ab hac iuris priſci regula exemptum fuit.*

b Incerta autem.) 3 *Declarat, quæ perſona olim incerta fuerit habita : ea ſcilicet, quam teſtator incerta opinione animo ſuo ſubijciebat: hoc eſt, de qua rogatus nihil certi poterat dicere: idq́; duobus exemplis Imperator illuſtrat: ané tex. hunc de perſona prorſus incerta accipere oportet: Nam ſiquidem incerta ſit perſona, cui teſtator legauit, quæ tamen ex futuro caſu aut euentu certa appareat, huiuſmodi incertæ perſonę* [b] *legatum deberetur. Rurſus ſi conſtet teſtatorem certæ cuidam perſonæ legare voluiſſe, de qua tamen ſenſerit, dubitetur, cum eſſent plures eiuſdem nominis amici teſtatoris, ipſo iure ualebit legatum, propter certam teſtatoris opinionem: ſed ob defectum probationis nullus admittetur, niſi unus probet de ſe ſenſiſſe teſtatorem, tum. n. legatum ei præſtandum* [c] *erit. Quod ſi nullus de ſe quicquam probet, hæres tamen (ut uir bonus) uoluntati teſtatoris parere uelit, atque alterutri gratificari, tunc æquius eſt, ut ei, qui heredẽ defendere nolet, legatum detur. At ſi ambo hæredem defendere parati ſunt, eligere hæres debet cui ſoluat, ut ab eo* [d] *defendatur.* 4 *Porrò nec eæ perſonæ quæ certum aliquod corpus conſtituunt, uelut collegium, uel uniuerſitas, incertæ videntur. Itaq; ſi ciuitati uel ciuibus legatum fuerit, ualet legatum:* [e] *ſubijcit enim teſtator animo ſuo certum aliquod corpus, nempe ipſius uniuerſitatis. Neque impedit, quod ciues mutentur, quia nihilominus eſt eadem ſemper certaque* [f] *vniuerſitatis. Collegium autem non aliter, quàm ſi ſpeciali priuilegio ſubnixum ſit, ex teſtamento capere poſſe* [g] *conſtat. Singulis tamen ſi legetur, valebit legatum: hi enim nõ quaſi collegium, ſed ut certi homines* [h] *ad legatum remittentur.*

a l. Id quod. C. D. epiſ. & cle
b l. ſi quis ita ſcripſerit. de reb. du. vide. Barto. l. quidã relegatus. eo. tit. Cyn. Bald. & Sal. d. l. id quod.
c l. falſa. de cond. & demonſt.
d l. ſi quis ſeruum. §. ſi inter duos. de leg. 2. l. ſi quis a filio. §. ſi quis. plures. de leg. 1.
e l. ciuitatib. de lega. 1. l. ciuibus. de reb. dub. Bald.
f l. proponebatur. de iudiciis.
g l. collegium. C. de hær. inſt.
h l. cum Senatus. in fi. de reb. dub.

§. Libertas.

1 *Legatum libertatis incertæ perſonæ factum non ualet.*

Libertas quoque incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari; quia placebat nominatim ſeruos liberari.

Adeò incertæ perſonæ inutiliter olim legabatur, ut nec libertatis legatum incertæ perſonæ factum [a] *cõſtiterit: tametſi pro libertatis fauore alioqui multa contra ſubtilitatem iuris introducta ſint. Sed hoc ideò erat, quoniam nominatim ſerui in teſtamento manumitti* [b] *debeant. Itaque ſi ex pluribus eodem nomine ſeruis vnus liber eſſe iuſſus ſit, nec appareat qui ſit, nullus liber* [c] *erit.*

a l. cum ex plurib. de manumiſ.
b glo. hic.
c d. l. cum ex pluribus l. ſi fuerit. §. fi. l. ſi quis de plurib. de reb. dub.

§. Sub certa.

1 *Sub certa perſona, cui legatur, ſit ex certis alijs perſonis, legatum ualet.*

Sub certa uero demonſtratione, ideſt, ex certis perſonis incertæ perſonæ recte legabatur: ueluti, Ex cognatis meis, qui nunc ſunt, ſi quis filiam meam vxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato.

Limitatio eſt ad præcedentia. 1 *Quod enim dictum eſt,* legata olim, ſi incertæ perſonæ fierent nullius fuiſſe momenti: *Id non obtinuiſſe oſtendit, ſi talis incerta perſona fuiſſet ex certis alijs perſonis, ut in exẽplo textus: uel ſi teſtator dixiſſet,* Titio aut Caio, uter eorum prior Capitolium aſcenderit: *uel ita,* Et liberto meo, qui ſuperuixerit, talem fundum do, lego.

a l. ſi ſeruus. §. huiuſmodi. De lega. 1.

1 *Legatum incertæ perſonæ per errorem ſolutum, non repetitur.*
2 *Idem iuris eſt in legato alimentorum, & ad pias cauſas.*

Incertis autem perſonis legata uel fideicommiſſa relicta, & per *a* errorem ſoluta, repeti *b* non poſſe, ſacris conſtitutionibus cautum erat.

a Per errorem ſoluta.) *Ab hęrede teſtatoris.*

b Repeti non poſſe.) 1 *Sic ergo legatum incertæ perſonæ factum, ſi per errorem ab hærede ſoluatur, repetere illud non poteſt: quod ideò videtur eſſe, quia tametſi hęres ob incertitudinem perſonæ legatum retinere potuerit: naturalis tamen obligatio, qua hæres & in legato incertæ perſonæ facto, in ſui ſubſtantia & ueritate, vtcunque nunc latente, plerunque obſtringitur, hoc ipſo ſublata eſſe* [a] *intelligitur. Sibi ergo hæres imputet, quod ſoluit, maximè cum ipſe naturaliter propter voluntatem defuncti legatum debebat. Sanè & aliàs multa ſunt, quæ peti non poſſunt, ſi tamen errore facti ſoluantur* [b] *repeti prohibentur.* 2 *Sic ſi legata alimenta ultrò fuerint ſoluta, ex imperfecto ſortè teſtõ, non poſſunt repeti, quinimò triennio præſtita obligant hæredem in* [c] *poſterum. Sed nec legata ad pias cauſas, ſi fortè per errorem fuerint ſoluta, cũ eſſent indebita,* [d] *repeti ualent, idq́; ob fauorem pietatis*

a Iaſ. hic ad Pore. fac. argumẽtum in l. cum is. §. Si mulier. & in l. frater a fratre. de cõdi. indeb.
b l. Iulia. de cond. indeb.
c l. 1. C. de fideico.
d §. vlt. inſ. de obl. quæ ex quaſi cõtract.

§. Poſthumo.

§. Poſthumo.

1 *Poſthumo alieno olim inutiliter legabatur.*
2 *Poſthumus ſuus, poſthumus alienus, quis.*
3 *Verba illa, naſci ſuum hæredem, & naſci ſuum futurum hæredem, inter ſe differre.*

Poſthumo [a] quoque alieno inutiliter antea legabatur. [b] Eſt autem alienus poſthumus, qui natus inter ſuos hæres teſtatori [c] futurus non eſt. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos extraneus erit poſthumus auo.

a Vt hic.
b inf. de bon. po. in prin.
c vt §. ſeq.
d §. Ita demũ. infr. de hæredib. quæ ab inteſta.
e Vide Alcia. libr. 2. Parad. capit. 3.
f In repe. l. Gallus. a princ. De liberis & poſthum.
g Argumẽto. l. ſcri pto. Vnde liberi. Probatur. in d. l. Gallus. §. Nunc de leg.
h §. Poſthumi. inf. de hære. quæ ab inteſtato.
i §. Sui aũt. ſup. de hæred. qua. & diff. fac. not. 1. §. poſthumorũ. ſu. de exhæred. lib.

a Poſthumo quoque.} 1 *Poſthumus alienus ſiue extraneus incertæ perſonæ comparatur. Sicut ergo incerta prorſus perſona inutiliter olim* [a] *legabatur: ita & legatum poſthumo alieno factum iure ciuili inane erat tanquam ob incertitudinem, licet iure prætorio ei relinqui* [b] *poterat. Hodie verò perinde ac alij extranei inſtitui* [c] *poſſunt.*

b Eſt autem alienus poſth.} 2 *Sicut* ſuum poſthumum *dicimus, qui ſi naſceretur, teſtatori ſuus* [c] *hæres foret: Sic contra alienum poſthumum puta omnem eum olim fuiſſe, qui natus non erat futurus ſuus hæres aut in poteſtate teſtatoris. Quare non ſolùm nepos ex filio natus, uel ex filia, dicebatur auo poſthumus alienus: ſed etiam is, qui teſtamenti facti tempore ex filio in poteſtate patria conſtitutus conceptus quidem, nondum tamen natus erat. Is enim ſi poſtea viuente adhuc auo, & patre ſuo naſcatur auo futurus ſuus hæres, cùm ipſum pater in gradu ſuccedendi iure præcedat: ideoq́ue alienus rectè* [e] *dicitur.*

c Futurus non eſt.} 3 *Scribit Salomonius,* [f] *inter illa uerba,* Naſci ſuum hæredem, & naſci ſuum futurum hæredem, *plurimum intereſſe. Suum enim naſci dicimus, qui poſt mortem naſcitur: quoniã ſicut viuentis nemo eſt hæres, ita nemo teſtatori viuo ſuus hæres naſcitur.* Futurum *autem hæredem naſci cenſemus, qui uiuo teſtatore, ſuus hæres naſcitur, ideſt, quem nemo, dum naſcitur, in Suitate præcedit: & futurus dicitur, quod futurus pio parentum uoto* [g] *ſperatur. Hoc videtur Imp. hic apertè probare: ait enim, alienũ* poſthumum eſſe, qui natus inter ſeruos, Suus hæres teſtatori futurus non eſt. *Verbis enim* (natus, futurus) *ſignificatur, qui viuo teſtatore naſcitur: nam ſi eo mortuo naſceretur, non futurus hæres eſſet, ſed tũc ſuus naſceretur, & eſſet, & uerbo* (non ſuus) *indicatur, quem alius præcedit, & ideò eſt alienus.* [h] *Dicitur ergo naſci non ſuus futurus, quem alius in* [i] *gradu præcedit.*

§. Sed nec huiuſmodi.

1 *Hodie & incerta perſonæ, & poſthumo alieno vtiliter legatur.*
2 *Conſtitutionem, cuius hic fit mentio, non extare.*

Sed *a* nec huiuſmodi ſpecies penitus eſt ſine iuſta emendatione relicta; quum in noſtro *b* Codice conſtitutio poſita ſit, per quam & huic parti medentur, non ſolùm in hæreditatibus, ſed etiam in legatis & fideicommiſſis: quod euidenter *c* ex ipſius conſtitutionis lectione clareſcit.

a l. 1. §. Supra dictis itaque. C. de emẽ. Cod. Iuſt i.
b Vide Barto. & alios in l. quidam relegatus. de rebus dub.
c In §. Incertis. & §. ſub cer a. hoc tit.

a Sed nec huiuſmodi.} *Attexitur ſuperiorum iurium correctio, ſiue innouatio:* 1 *Nam hodie & Iuſtiniani Græca conſtitutione legatum poſthumo alieno, uel etiam incertæ perſonæ relictum, ualet, modo tamen talis incerta perſona uel nunc; uel in futurum certificari poſſit.*

b In noſtro Codice.} 2 *Sanè hæc conſtitutio in Codice, quem hodie inter reliquos iuris ciuilis libros habemus, non extat: utrunne detracta fuerit, aut non inſerta potius poſt harum inſtitutionum editionem, an tẽporum culpa amiſſa ſit, incertum eſt. Verius tamen mihi uidetur, eam cum priori* [a] *Codice intercidiſſe.*

c Ex ipſius conſtitutionis lect.) *Cùm hæc Iuſtiniani conſtitutio deſideretur, uix quicquam certi definiri poteſt. Hoc conſtat, iure quo nunc vtimur, incertitudinem perſonæ, cui legatum eſt, non uitiare legatum, ſi ulla ratione ſi uel nunc ex futuro euentu certium do aliqua colligi* [b] *poſſit, quod & ſupra* [c] *ſuis locis abũdè ſignificauimus.*

§. Tutor.

1. 2 *Tutor incertus dari non poteſt etiam hodie, & quæ ſit ratio.*

Tutor autem nec per noſtram conſtitutionem incertus dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutela ſuæ poſteritati.

Concor. l. tutor incertus. De teſta. tut.
b ſup. de ſati. tuto. in prin.
c Fab. hic, gloſ. l. Si quis a filio. § Si quis plures. De leg. 1. Bart. l. quidam relegatus. d reb. dub.

a Hic locus indicat conſtitutionem Iuſtiniani emendaſſe ius de incertis perſonis non ſolum de poſthumis alienis: 1 *ſed in tutela certa ratione motus Imp. nihil emendauit, voluitq́, quod tutor incertus ſicut olim dari non potuit, ita nec hodie* [a] *poſſet, etiamſi aliquo futuro euentu ueniret certificandus.* 2 *Certus enim mox ab initio tutor eſſe debet, ne contingat ſuſpectus, qui in certo iudicio daretur, cum præſertim in fidẽ & diligentiam eius inquiri* [b] *oporteat. Et hic de præiudicio pupilli tractatur, ne malè gubernetur: quæ rõ in legatario* [c] *ceſſat.*

§. Poſthumus

§ Poſthumus.

1 *Quomodo olim potuerit poſthumus alienus inſtitui.*
2 *Quomodo hodie poſſit.*
3 *Hæreditas etiam relinqui poterat poſthumo alieno.*

Poſthumus autem alienus, hæres inſtitui & a antè poterat, & nunc poteſt, b niſi in vtero eius ſit, quæ iure noſtro uxor eſſe non poteſt.

a Et ante poterat.) *Quod hic dicitur,* poſthumum alienum, & antea potuiſſe inſtitui, & nunc poſſe, *ad effectum, non ad iuris ſimilitudinem referendum eſt.* 1 *Potuit enim antea, poteſt & nunc: aliter tamē antea, aliter nunc. Antea enim Prætoris auxilio per bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas hæreditatē acquirebat,* [a] 2 *Nunc etiam iure ciuili poteſt adire: quod de nouo Iuſtinianus introduxit: Nā ante ipſius tempora nuſpiam reperias, nullum fuiſſe poſthumo alieno tributum, ne à Prętore quidem quod ad legata ptineret, beneficium: quæ interpretatio Accurſij quoque ſententia comprobatur. Innuit ergo hic Imp. tacitè differentiam hæreditatis & legati.* 3 *Hæreditas enim vtiliter relinquebatur poſthumo alieno, etiā ueteri iure, ob beneficium Prætoriæ bonorum poſſeſſionis, ſed nullum reperitur ueteris iuris auxiliū ad ſuſtinenda legata iure ciuili infirma. Antea ergo poſthumo alieno inutiliter legabatur: at utiliter hæreditas*[b] *relinquebatur.*

b Niſi in utero.) *Excipe poſthumum alienum teſtatoris, qui in utero cognatæ ſit, aut alioqui cū qua teſtator vel eius filius iuſtas coire nuptias non* [c] *potuit. Nam & hic alienus eſt poſthumus, cum natus viuo parente, in poteſtate eius eſſe non* [d] *poſſit, & lege nouiſſima* [e] *Iuſtiniani filij nomine dignus non habeatur.*

a inſ. de bon. poſſ. contra
b Ita Vigl. in §. Seruus etiam. ſup. de hære. inſtit.
c ſup. de nupti.
d ſup. de pat. poteſtate.
e Nouell. Quibus mod. nat. eff. ſui.

§ Si quidem in nomine.

1.2.3.4.5 *Differentia inter nomen, prænomen, cognomen & agnomen.*
6.8 *Error nominis, prænominis, &c. non vitiat uel legatum, uel hæredis inſtitutionem, ſi de perſona conſtet. Et quæ ſit ratio.*
7 *Idem eſt, ſi erretur circa nomen proprium rei legatæ.*
9 *Error circa appellatiuum, vitiat legatum: fallit, ut nu. 10.12.13. & 14.*
11 *Qui aliud dicit, quàm vult, neutrum uelle videtur.*

Siquidem a in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarij teſtator b errauerit: cum de perſona conſtat, nihilominus ualet legatum. Idemq; in hæredibus ſeruatū. & rectè. Nomina enim ſignificandorum hominum gratia reperta ſunt: qui ſi alio quolibet modo intelligantur, nihil intereſt.

a Siquidem in.) *Vulgati textus habent:* Si quis in nomine: *verùm textus Noricus legit,* ſiquidem in nomine, *&c. propter dictionem* (teſtator) *quæ in contextu mox ſubſequitur. Agitur autem in hoc §. de errore nominis, & quando is legatum uitiet: videturq; ex reſcripto* [a] *Gordiani Imp. hic locus deſumptus eſſe, quod lib. 6. Cod. extat.* 1 *Porrò quæ ſit differentia inter hęc uerba,* Nomen, Prænomen, Cognomen, Agnomen, *Accurſius* [b] *ita declarat, ut nomen exiſtimet intelligendū, quale ſit, Albertus:* Cognomen, *quaſi familiæ ſeu cognationis uocabulum ſit:* Pronomen, *quod differentiæ cauſa ponitur:* Agnomen, *qđ ab euentu aliquo impoſitū eſt. Et in hanc ſententiam ab omnib. ferè tam iuris interpretib. quā etiam Rhetorib. & Grammaticis itum eſt. Alcia. tamen in ſuis Diſpu.* [c] *& Vigl. poſt eū in tit. De exhæred.* [d] librorum *aliter hæc nomina declarant, ut apud eos uidere eſt.* 2 *Sanè* prænomina *apud Romanos erant ſingulis ꝓpria, quæ nō ad familiā totā, ſed ad unā tātū pſonā pertinebāt, & nomē familiæ præcedebant, notiſque vel paucis litteris ſcribebantur. ut, M. P. Cn. Sp. Sex. Ser. Id quod Diomedes etiam Grāmaticus* [e] *voluit. Aſſumebantur autem prænomina pro vniuſcuiuſque voluntate, ideoq; non erant certa in vna familia, etiamſi quibuſdam lubentius utebantur, quædam uerò penitus repudiabant, ſ. ſiquis id antea in ea familia geſſiſſet, qui ignominioſe uixiſſet.* [f] 3 *Prænomini ſubiungebatur familiæ ſeu gentis propriū nomen, quod nomen ſimpliciter ſępe dicitur, atque omnes gentiles & agnati ipsū uſurpabāt: quale Porciorū, Iuliorum, Corneliorū.* 4 *Tertio loco addebatur* cognomen: *quod primum inuentum fuit ad ipſorū inter ſe gentilium diſcrimen.* [g] *ut cùm duę eſſent familiæ Claudię, una Marcellorum, alia Pulchrorum & habuit cognomen, quæ quidem ab eadem origine deſcenderunt. Et ex gente Cornelia alij Scipionum, alij Syllarum, alij Aſinarū, alij Lentulorum cognomen habuere, ex eadem tamen omnes gente, ſiquis ab antiquitate repetat, ſed liberorū multiplici progeneratione ſucceſſioneq́, diſiuncti ſunt, & diſtincti. Fuit ergo cognomen olim prænomini additum ad magis ſpecialem familię declarationem: ut rectè dictum ſit à Viglio,* [h] *cognomen eſſe ſpecialem quādā familię notam. Neque tamen omnes* Romani *prænominib. ſimul & cognominib. utebātur, ſed alterutro*

a l. Si nomine. C. de teſtam.
b hic glo. 1.
c Lib. 4. cap. 1.
d § Nominatim.
e Vt cum Alciat. ubi ſup. refer.
f Aug. Gell. lib. 9 cap. 2.
g Cic. lib. 1. de Ora. & Aſco. Pedia.
h d. §. nominatim.

contenti [i] *fuere permulti, vt Aquilius Gallus, Seruilius Hala, Q. Sertorius, C. Marius. Hodie Germani noſtri vno conſenſu proprium nomen uelut Romanum, prænomen, & familiæ nomẽ habent, quod vulgo cognomen* [k] *dicitur, Romanis & abſolutè nomen. His interdum ſubijciunt patriũ nomen, uel profeſſionis, aut vtrunq;. Sic mihi* Ioachimus *prænomẽ eſt, ſiue nomen proprium.* Minſingerus, *nomẽ familiæ, quod & cognomen hæreditariũ, uel familiæ dictũ veterib. Romanis. 5 Porrò* Agnomen, *propriè dicebatur, quod ab euentu aliquo primum fuerat impoſitum, ſiue (ut Plutarchus ait) à reb. geſtis, aut à fortuna, aut forma, aut virtute, ut Africani, Numantini, à victorijs, Labeones, Capitones, Cicerones à quarundam notarum ſignificatione primum dicti ſunt. Sed hæc agnomina, cùm à liberis continua ſucceſſione aſſumerentur, facta ſunt cognomina. Quemadmodum & ex cognominibus ſæpe facta fuiſſe nomina, & rurſus ex nominibus cognomina, Macrobius ſcribit.*

b Teſtator errauerit.] *6 Obſeruandum ergo pro regula, quod error nominis, prænominis agnominis legatum non uitiet, ſicut nec hæredis inſtitutionem, modò de perſona ipſa conſtet:* [l] *alioqui enim corrueret legatum: itemque hæredis inſtitutio.* [m] *Quod autem hic de perſonis ſcribitur, idem & ad res legatas producitur. 7 Nam etſi in rei legatæ proprio vocabulo erratum fuerit, de ipſa tamen re, quæ legata eſt, conſtet, legatum* [n] *debetur.*

c Nomina enim.] *8 Aetiologia eſt, quare error nominis non vitiet. Nomina enim cum hominũ deſignandorum recognoſcendorumq; gratia tantùm ſint reperta, ad ſubſtantiam atque eſſe nihil faciũt: quare & mutari, & quolibet alio modo deſignari poſſunt. Nihilque intereſt, quibus nominib. ſingulos homines agnoſcamus.* [o] *Sic qui Erotem ſeruum ſuum dat, legat, & Stichum tantũ habet, utiliter legat, quia in nomine tantum errauit. 9 Sed an idem iuris obtineat, quando error circa nomen appellatiuum cõtingit? Et reſponſum eſt, ob errorem nominis appellatiui legatum vitiari, etiamſi teſtatoris mens & voluntas adpareat, ipſeq; rei legatæ tale nomẽ imponere conſueuerit: ueluti ſi putet ſupellectilis appellatione ueſtem* [p] *contineri. Quòd iõ eſt, quoniam appellatiua nomina non accidens & ſimplicem quãdam deſignationem perſonæ, ſed ipſam magis rei ſubſtantiam & naturam, adeoq; eius eſſe ſignificant, quo immutato, rem ipſam quoque mutari neceſſum eſt: qua propter immutabilia ſunt, neque errorem in re legata admittunt. Quare qui vinũ quod domi habet, dat, legat, & oleum tantum habet, ineptè legat, cum oleum nihil cõe habeat cum uino, ut hinc uini nomine legatum intelligi queat. 10 Aliquoties tamẽ appellatiui nõis error legatũ nõ extinguit, quid. n. ſi teſtator rem oculis ipſius ſubiectam & demonſtratã, alio nõie legando appellauerit? pũta bouem legare uolens, eo demonſtrato equum dixit. Sanè cũ de teſtantis mente conſtet, ineptum uocabulũ, ceu res extrinſecus adiecta legatum uitiare non debet: quia ſi res per oculorũ ſenſum demonſtrata ſit, nihil ulterius ambigendũ eſt. atq; ita poſt Accurſiũ* [q] *Doctores cõiter prodidere. Ego uerò circa hanc exceptionem ſubſiſto. Nam ad ſenſum patet, quod ille, qui dicit, hunc bouem, & eſt tamen equus, aut ſit ſtultus aut irrideat. Quod ſit ſtultus lege* [r] *probatur, aiẽte ſtultum eſſe, qui ueſtem putat eſſe aurum, uel ſuppellectilẽ & ſtultis, ſicut reliquos actus ciuiles, ita & teſtamenti factionem interdictam eſſe, non dubium. Quod ſi ſtultus nõ eſt, ſed ſanæ mentis, tunc legatum cenſetur eſſe deriſorium,* [ſ] *& locus erit illi ueterum propoſitioni. 11 qui aliud dicit quàm vult, neque id dicit, quod uox ſignificat, quia non vult: neque id quod vult, quia id non loquitur: neutrum* [t] *ergo velle videtur. Alio tamen caſu bene hoc poßet procedere, cum digito rem demonſtrarẽ cũ erronea demõſtratione: ut ſi dicerem,* hunc ſeruum meum textorem, uel coquum, vel pictorẽ tibi do, lego. *Is enim tametſi non ſit textor, coquus, aut pictor: ſufficit tamen rem digito* [u] *oſtendiſſe. 12 Secundò non uitiat error nominis appellatiui, ſi communis loquendi vſus naturale rei vocabulum immutauerit: uel ſi vnius rei duæ ſint appellationes: tum enim utra teſtator uelit uti, etiam minus propria nihil intereſt. 13 Idem Bartolus locum habere cenſuit, quando vnum nomen appellatiuum magnam haberet affinitatem cum alio, ueluti ſi teſtator libros legare uolens, membranas legauerit.* [x] *quod tamen Iaſon poſt Betuſiũ* [y] *impugnat. 14 Poſtremò nec tum ob errorem nominis appellatiui legatum, inane redditur, ubi nomen appellatiuum nõ natura, ſed poſitione ciuili indictum eſſet: cuiuſmodi ſunt artificum & officiorum nõia, quod Angelus* [z] *& Iaſon uberius explicant.*

i l. 2. de ori. iur.
k l. cum precum. C. de libe. cau.
l d. le. ſi quis in nomine & l. ſi forti dianum. §. error autem. C. de leg.
m l. quoties. de hæred. inſti.
n l. 4 in prin. de legat. 1. & d. l ſi fortidianum.
o l. ad recognoſcẽ. C. de ingenuis & manum. l. patronus. §. Sépronio. de leg. 3.
p d. l. 4. & l. Labeo. de ſupell. legata. & l. ſi quis vnum de tri. uino & ol. leg.
q Glo. commendata ab omnib. in l. quę extrinſecus de uer. oblig. Dd. in leg. certum. ſi cer. pet.
r l. ſi quis in fundi uocab.
ſ Argumento l. ſi domus. in princ. de leg. 1.
t l. in l. ambiguo. d reb. dub. l. 1. § cũ qui. de conſt. pec.
u Pro quo bene facit. le. ſi nominatim. de conditi. & demon.
x leg. li brorum. §. quod tamen. de leg. 3. Por. hic.
y l. in d. 4. num. 44. & 43.
z Ang. hic. Iaſo. d. l. 4.

§. Huic proxima.

1 *Falſa demonſtratio, legatum non uitiat ſi de re conſtet.*
2 *Demonſtratio in hoc propoſito quid?*
3 *Falſa demonſtratio ad genus illimitatum relata legatum auertit.*
4.5.6.8 *Falſa demonſtratio adiecta quantitati legatæ, an uitiet: & quando?*
7 *In dubio teſtator erraſſe non præſumitur.*
9 *Verna, uernula, vernaculus.*

Huic [a] proxima eſt illa iuris regula, falſa demonſtratione legatum non perimi. veluti ſi quis ita legauerit, (Stichum ſeruum meum b vernam do, lego.) Licet enim non verna, ſed emptus ſit: ſi tamen de ſeruo conſtat, utile eſt legatum. Et conuenienter, ſi ita demonſtrauerit (Stichum ſeruum, quem a Seio emi,) ſitq; ab c alio emptus: utile eſt legatum, ſi de ſeruo conſtat.

a Huic proxima.} *De errore nominis dixit: nunc de errore demonſtrationis attexit.* 1 *Et regulam hinc collige, quam Paulus & Caius etiam tradiderunt,* quod falſa demonſtratio rei legatæ, legatum non conuellat, ſi de ipſa re [a] conſtat. 2 Demonſtratio *autem hoc loco eſt, quod adijcitur rei legatę nomini, ut certa reddatur. Mutua enim uice funguntur* [b] *nomina propria rerũ, & uocabula alia plerunque, uel alia ſigna in rebus deſignandis. Neque tamen prædicta regula generaliter uera eſt, ſed tũ demum obtinet, quãdo res aliqua ſpecifice, aut quaſi ſpecificè legata eſt, ut in exemplis textus noſtri.* 3 *Secus eſt ſi falſa demonſtratio ad genus illimitatum referatur, tum enim legatario demonſtrationis ueritatem non probãte: legatum corruet* [c]. 4 *Sed etſi quantitati adiecta ſit falſa demonſtratio, refert in genere quantitas, an ſpecie legata fuerit. In genere enim legata quãtitas reddidit legatum inutile, cùm ob falſam demonſtrationem: tum ob ipſius rei incertitudinem,* [d] *vt ſi dicam,* Titio, quod ei debeo, do, lego. 5 *Quod ſi certa deſignetur quantitas, & huic quantitati adſcripta ſit falſa demonſtratio in legatarij vel alterius cuiuſdam tertij perſona, legatum perimitur, propter peremptam rei legatæ ſubſtantiam, ut ſi ita teſtator dixerit,* Lego Titio decem aureos, quos mihi debet, Vel, Lego Titio decem quæ mihi Flaccus debet. *Si utrobique falſa ſit demõſtratio, quia nec Titius Flaccus teſtatori quicquã debeat, legatum extinguitur. Priori enim caſu non uidetur quantitatem legaſſe, ſed liberationem ab obligatione* [e] *quantitatis. Verum vbi obligatio non eſt, nec liberationi locum dari, nemo non intelligit, cum ſit impoſſibile non obligatũ liberare. deficit ergo legatum tanquam de eo factum, quod eſt impoſſibile. Idem eſt & in poſteriori ſpecie: neque enim quantitatem legaſſe videtur, ſed actionem* [f]*, quam hæres legatario, ſi legatũ conſtitiſſet, teneretur aduerſus Flaccum cedere. Quia vero teſtatori Flaccus nihil debet, nulla debiti cauſa, ſubſiſtente actio ab hærede cedi nequit, quomodo enim cederetur, cum legati ſubſtantia, nempe debitum deficiat. Et iſtis caſib. nihil intereſſe Caſtrenſis ſcribit, ignorauerit teſtator, an ſciuerit ſibi nihil deberi* [g]. 6 *Si autẽ legato quantitatis falſa demonſtratio in perſona legantis ſit appoſita & expreſſa ipſa quantitas , legatum non conuellitur; vt ſi dicam,* decem quæ tibi debeo, do lego. *quamuis enim nihil tibi debeam, uideor tamẽ hæredi mãdare, ut decẽ tibi ſoluat. Niſi fortè per errorem, credens me tibi in decem teneri, legaſſem: quia legatum cõcidet, nec quicquam debebitur.* 7 *In dubio tamen teſtatorẽ erraſſe non præſumimus, ſed certa ſcientia reliquiſſe* [h]*: ideoq; ad hæredem ſpectabit, errorem probare, ſi nolit ſoluere.* 8 *Hoc quoq; prædictis addẽdũ, ſi quantitas legetur, ut ſpecies, cum ea tota pendeat a demonſtratione, qua primum conſtituitur certũ corpus, ueluti,* lego decem: quæ in arca habeo, *non poteſt ualere legatum, niſi quatenus vera eſt demonſtratio* [i]*: quia nec aliter certum corpus eſt: nec deberi poteſt, quod non extat.*

b Vernam.} 9 Vernæ, *Feſto Pompeio; ſerui dicuntur, ex ancillis Ciuium Romanorum Vere nati, qđ anni tempus naturalis maximè fœturæ eſt. Hinc Iuriſconſulti* [k] *eos ſeruos, qui neque empti, neq. aliundè acquiſiti, ſed ancillis noſtris, & quaſi domeſtici nobis nati ſunt,* uernas *appellant. Hinc* uernacula *diminutiuum &* uernaculus, *denominatiuum apud Vallam nomen, pro eo quod domi noſtra, ſiue in patria noſtra ortum eſt. Sic Cicero* [l] uernaculum crimen *pro domeſtica dixit: & C.* [m] *Cæſar,* uernaculas Pompeij legiones. *Quandoque tamen* uernaculum, *pro uerno, ut eo quod ueris eſt, accipimus: cuiuſmodi eſt apud Plinium,* [n] Vernacula putatio, *ut quæ uerno tempore fieri conſueuit.*

c Ab alio emptus.} *Vel etiam donatus, aut ex hæreditaria cauſa* [o] *acquiſitus.*

a l. demõſtratio falſa. & l. falſa demonſtratio. De condi. & demon.
b l. certum. § cert. pet. l. qui extrinſecus. de uer. oblr.
c l. 3. C. de falſa cauſa leg. ad.
d l. ſi ſic. § ſi mihi de leg. j.
e § ſi quis debitori. ſupra hoc tit.
f § tam autem corporale. ſup. eo l. & l. legatum' na. de leg. j.
g in d. § Si mihi.
h Caſt. l. 2. C. De fal. cau. leg ad.
i l. ſi ſeruus. §. qui quinq;. l. ſed etſi certos nũmos. de leg. j.
k l. ſeruis vrbanis. §. ſi aliæ vernæ. De lega. 3. l. cum ſuper. C. de re. uend.
l In 6. Ver. actio.
m Lib. 6. Cõment.
n Lib. 17. Natura. hiſt. cap. 23.
o Bald. ... hic.

§. longe magis.

1 *Cauſa quomodo in hoc propoſito accipiatur.*
2.3 *Falſa cauſa legato adiecta quando illud uitiet.*
4 *Quomodo cognoſcatur, an cauſa ſimpliciter, an conditionaliter legato adſcripta ſit.*
5 *Effectus dictionis (ſi.*
6 *Conditio propria eſt de futuro.*
7 *Natura coniunctionum (quia, quoniam.)*
8 *Natura coniunctionis (cum.)*
9 *De legato ſub modo.*

Longe *a* magis legato falſa cauſa *b* adiecta non nocet: ueluti cum quis ita dixerit, (Titio, quia me abſente negocia mea curauit, Stichum do; lego. (Vel ita, (Titio quia patrocinio eius capitali crimine liberatus ſum, Stichũ do: lego.) Licet enim neque negocia teſtatoris unquam geſſerit. Titius, neque patrocinio eius liberatus ſit legatũ tamen ualet. Sed [d] ſi conditionaliter enunciata fuerit cauſa, aliud iuris eſt, ueluti, hoc modo, (Titio ſi negocia mea curauerit, fundum meum do, lego.)

a l. demonſtratio. § quod autẽ. de con. & demonſt.
b l. cũ tale § falſam cauſam. De cõd. & demon.

a *De alio errore, qui circa cauſæ adiectionẽ ſolet cõtingere, ex Caij* [a] *reſponſo ſubijcit, & maiori ratiocinatur, nẽpe, quod longe minus uitiare legatũ debeat falſa cauſa, quã falſa demõſtratio, quia ſit minus neceſſaria. Nam etiam ſine cauſa ex mera liberalitate* [b] *legari põt: at nõ ſine aliqua demonſtratione. Quare cauſæ*

adiectio

adiectio ſolum dubitationē mouet, an citra eā legaturus fuerit teſtator: quod in dubio præſumitur. Ideoq; contrariæ voluntatis probatio ad hæredem pertinet, qui propter falſam cauſam contendit legatū non deberi. At vbi falſa eſt demonſtratio, ad legatarium pertinet docere, rem ita certam eſſe, ut [c] *illa nihil obſit*

e Bald. hic.

b Falſa cauſa.} 1 Cauſam *in hoc propoſito accepimus pro ſignificatione rationis. quare res quæq; legetur.Bart.* cauſam *deſcribit eſſe quid præteritum uel inſtans, quo impellimur, ut aliquid diſponamus. In eo enim cauſa differt a cōditione, quod huius natura ſit, ut futura* [d] *reſpiciat: cauſa de præterito intelligat.* [e]

d l. itaq. § cer. pet.
e l. ſi ita. in fin. De cond. & demon.
f d. §. falſam cauſam.

e Legatū tamen ualet.} 2 *Vnde regula colligitur, quod falſa cauſa legato ſimpliciter & cauſatiue adiecta, illud non euertat, niſi probetur, teſtatorem alias legaturum* [f] *non fuiſſe.*

d Sed ſi condition aliter.} *ideſt, per modum conditionis, 3 Vnde rurſus aliam colligimus regulam: quod falſa cauſa per modum conditionis adſcripta legato, illud non perimat, quaſi non defectum conditionis. 4 Porro an cauſam teſtator ſimpliciter, an per modum conditionis proferre voluerit, ex ipſis adſcriptæ cauſæ uerbis cognoſcendum eſt. Nam ſi teſtator per expreſſam, aut etiam ſubintellectam dictionem*(Si) *legatum concipiat, cauſa non adparente uera legatum, extinguitur. 5 Hæc enim uocula*(Si) *licet uerbo præſentis aut præteriti tempori adiiciatur, legatum tamen ſub dubio, & ſub quadam ponit* [g] *incertitudine, hocq; eſt qd Imperator, ait* conditionaliter, *ideſt, ſub dubio: ſicut conditio ſub dubio eſt cauſa. 6 Propriè enim loquēdo conditio non eſt de præſenti uel præterito, ſed futura tantū reſpicit. Sicut ergo iſta cauſa ponitur dubitatiuè: ita legatum eſt in hoc dubio, quare cauſa exiſtente uera & legatum conſiſtit, ſin falſa eſt, legatum quoq; perit. 7 Secus eſt, quando coniunctiones*(quia quoniam.)*legato adiiciuntur, de quarum natura eſt, ut rem pro certo & conſtanti ponant. Quapropter licet cauſa reperiatur falſa, quia tamen legatum ab initio ſtatim certum erat, illud non conuellit. 8 Idem eſt, & dictione* [h] (cum) *ſi præteriti temporis adiungatur uerbo: futuro autem adiecta tempori conditionem importat. 9 Porro cauſa, quæ futurum reſpicit:* modus *etiam appellatur: ueluti,* centum lego, ut ſacellū extruatur. *Sub modo autem legatum nō poteſt,* [i] *peti, niſi impleto modo, uel data in hoc cautione. Et ſi per legatarium non ſtat, quo minus impleatur, legatum debetur, & ad hæredem tranſit, ueluti* lego puellæ, ut nubat.

g l. cum ad tēpus. & l. itaque. Si cert. pet.
h Bar. l. demōſtratio. §. 1. de condi.
i De legato ſub modo vide Bar. in l. quibus diebus § ult. de cond. & demonſtra.

§. An ſeruo.

1.4 *Seruo hæredis an legari poſſit*
2 *De regula contoniana.*
3 *Seruo hærede inſtituto, ipſius domino legari poteſt.*

An [a] ſeruo hęredis rectè, legamus, quæritur. & conſtat pure inutiliter legari, nec [b] quicquam proficere, ſi uiuo teſtatore de poteſtate hæredis exierit, quia quod inutile foret legatum, ſi ſtatim poſt factum teſtamētum deceſſiſſet teſtator, hoc non deberideo valere, quia diutius teſtator uixerit. Sub [c] condictione vero rectè legatur ſeruo, ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in poteſtate hæredis non ſit. Ex [d] diuerſo, hærede inſtituto ſeruo, quin domino recte etiam ſine conditione legetur, non dubitatur. Nam & ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſerit teſtator: non tamen apud eū, qui hæres ſit, dies legati cedere intelligitur, cum hæreditas a legato ſeparata ſit, & poſſit per eum ſeruum alius hęres effici, ſi prius, quam iuſſu domini redeat in alterius poteſtatem tranſlatus ſit, vel manumiſſus, ipſe hæres efficitur, quibus caſibus vtile eſt legatū, Quod ſi in eadem cauſa permanſerit, & iuſſu legatarij adierit euaneſcit legatum.

a An ſeruo.} *Reuertitur Imperator ad perſonas, quibus legari poteſt. 1 Et quærit an domino hærede inſtituto, ipſius ſeruo legari poſſit? Reſpondet autem* pure ei inutiliter legari, *idq; propter cōfuſionē hæreditatis & legati, ideſt, ne idem exiſtat hæres & legata, atq; ita dominus obligatus ſit ſibi ipſi legatum ſoluere, nam legatum ei per ſeruum acquireretur. Ex definitione autem legati, conſtat, eundem nō poſſe & hæredem eſſe & legatarium, cùm ab hærede legata præſtari debeant.*

a §. legatū. ſup. hoc tit. l. legatum. § j de leg. 1.
b l. j. ubi latè Bart. hanc regulā declarat. de reg. Cato. & l. cætera. §. inf. de leg. j.

b Nec quicquam proficere.} *Occupatio eſt, nam etſi obiicias, ualere hoc legatum, quando ante mortem teſtatoris, hic ſeruus manumittatur, vel alienetur: Reſpondet Imperator, adhùc obſtare regulam Catonianam quæ vult legatum purum, ſi teſtamenti facti tempore deceſſiſſet teſtator inutile foret, id quandocunque deceſſerit* [b] *ualere.*

c Sub conditione.} *Si ſeruo hæredis ſub conditione legetur, puta,* ſi Cęſar Lutheranos uicerit, *& ſeruus fuerit manumiſſus uel alienatus ante euentum conditionis, ualet legatum. Ratio eſt, quia non exigitur hic, ueluti in legato purè relicto: ut legatarius ſit capax legati tempore facti teſtamenti, ſed hic ſatis eſt, capax fuerit tempore exiſtentis cōditionis, ideſt,* Si Cæſar uicerit Lutheranos. *Vt enim legatum non debetur ante purificatam conditionem, ita quoque a legatario non exigitur, ut ſit legati capax ante euentum conditionis, ſed potius dies conditionis exiſtentis inſpicitur. Quare ſi eueniente conditione ſeruus in poteſtate hæredis reperiatur legatum* [c] *concidet.*

c l. ſi a ſeruo. Ad l. Falcid.

d Ex

d Ex diuerſo) *Prior caſus inuertitur: Nam ſi ſeruus alicuius inſtituatur hæres, & legetur ipſius domino, tunc non refert, ſiue id purè ſiue conditionaliter fiat: legatum enim nec valet, nec perimitur, ſed tātiſper in ſuſpenſo manet, donec conſtiterit de voluntate domini. Nam iubente domino ſeruum adire hereditatem legatum euaneſcit, ne ipſe ſibi debere uideatur, ſicq; idem dominus & hæres & legatarius ex eodē teſtamento exiſtat, quod eſſe non* [d] *poteſt. Quod ſi ſeruum noluerit adire hereditatem ſuo nomine, uel ſeruum alienauerit, aut manumiſerit, ut ipſe adeat; dominus conſequetur legatum, ſeruo manumiſſo, uel eo, in quem alienatus eſt, obtinente hæreditatem: ſicq; tali ſpecie vtile eſt legatum, quoniam diuiſa ſit perſona hæredis & legatarij.* d d §.legatum.

§. Ante hæredis.

1 *Olim heredis inſtitutio in teſtamento primum locum habebat.*
2 *Quid prima, quid ima cera.*
3 *Legata hodie etiam ante hæredis inſtitutionem relinqui poſſunt.*
4 *Inuerſus ordo ſcripturæ non vitiat, ſi de mente ſcribentis conſtet.*

Ante *a* heredis inſtitutionem inutiliter antea legabatur: ſcilicet quia teſtamenta vim ex inſtitutione hæredis accipiunt, & ob id veluti caput atq; fundamentum intelligitur totius teſtamenti hæredis inſtitutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis inſtitutionē dari poterat. Sed *b* quia inciuile eſſe putauimus, ſcripturæ ordinem quidem ſequi (qđ & ipſi antiquitati vituperandum fuerat viſum) ſperni autem teſtatoris voluntatem, per *c* noſtram conſtitutionem & hoc vitium emendauimus, ut liceat & ante hæredis inſtitutionem, & inter medias hæredum inſtitutiones, legatum relinquere, & multò magis libertatem, cuius vſus fauorabilior eſt. a Meminit etiam Paul. lib. 3. Sent.

a Antea.) 1 *Solebant enim ueteres teſtamentum ab hæredis inſtitutione* [a] *ordiri, & iō legata uel libertates ante hæredis inſtitutionem ſcripta non debebantur.* [b] *Caput enim fundamentumq; tabularū ipſa eſt inſtitutio, ut hic Iuſtinianus ait. 2 Hinc ea pars ab Horatio Saty. lib. II. prima cera dicitur.* b l. pen. de his quæ in teſta. delētur. & leg. final. C. de Cod.

Sic tamen vt limis rapias, quid prima ſecundo
Cera notet uerſu, ſolus, multiſne cohæres
Veloci percurre oculo. c Vide Alcia. lib. 4. Parerg. cap. 6.

Sicut ergo prima cera eſt, in qua hæredis nomen deſcribitur: ita ea, in qua ſecundi hæredes, id eſt, ſubſtituti, uel legatarij deſcribuntur, ima cera dicitur, [c] *quia ſub priori collocatur.*

b Sed quia inciuile.) 3 *Iuſtinianus ſua conſtitutione ſanxit, non referre, ſiue prius legetur, & ſecundo hæres ſcribatur, ſiue contrà: 4 quia inuerſus ordo non vitiat, ſi modò de mente ſcribentis cōſtet,* [d] *quod an ſit perpetuum, Angli hic examinat. Quam ſtultè igitur tradunt nonnulli in Arte, quam Notariatus vocant pro ordine ſeruandum eſſe, ut primùm legata dentur, deinde ad extremum hæres ſcribatur.* d in l. ambiguitates C. de teſta.

c Per noſtram conſtitutionem.) *Non extat alia, quàm ea quæ ſcripta* [d] *eſt ad Mennam præfectū Prætorio, qua ſtatuit non obeſſe voluntati vitia ſcripturæ, aut tabellionum.*

§. Poſt mortem.

1.2.3 *Olim poſt mortem heredis uel legatarij non potuit legari: hodie ſecus.*

Poſt *a* mortem quoque heredis aut legatarii ſimili modo inutiliter legabatur: ueluti, ſi quis ita dicat, *b* (Cum hæres meus mortuus fuerit, do, lego,) item; (Pridie *c* quàm hæres aut legatarius morietur.) Sed ſimili modo & hoc *d* correximus, firmitatem, huiuſmodi legatis ad fideicommiſſorum *e* ſimilitudinem præſtantes, ne in hoc caſu *f* deteriori cauſa legatorum quàm fideicommiſſorum inueniatur.

a Poſt mortem.) *Rurſus aliam antiquitatis obſeruationem refert, eandemq; corrigit.*

a Cum hæres meus.) 1 *Sanè non videtur vana omnino ratione olim impermiſſum fuiſſe, poſt mortē hæredis legata relinquere: neq; enim exigi vllo tempore poterant huiuſmodi legata. Nam quamdiu ſuperſtes erat heres, nihil debebat: eo autem mortuo, nec ab ipſius herede peti poterant, idq; propter regulā, qua* [a] *dicitur, Actionem quæ aduerſus nos non cæperit, neque aduerſus hæredes noſtros tranſire. Idemq; erat, etſi poſt legatarij mortem legabatur, quoniam neque ipſi petere licitum erat, propter uerba teſtatoris, neq; hæredi ipſius, obſtante ſupradicta regula.* a C. ut actio. ab hæred. & contra hæred.

c Pridie quàm hæres.) 2 *Et hic inutile erat legatum, propterea quia incertus dies eſt, qui pridie mortis ſit. Nam poſt mortem, ad præteritum recurrentes dicimus, diem heſternum pridie mortis fuiſſe:* [b] *& quoniam id non niſi ex morte cognoſcatur, perinde erat, quaſi poſt mortem legatum fuiſſet.* b Theoph. hic.

d Et hoc

d Et hoc correximus.} *Extat de hoc Iuſtiniani Conſtitutio in Codice renouato, ad Ioan. PP. cuius præfectura editionem Codicis ſecuta eſt.* 3 *Ergo nouo iure, poſt mortem hæredis uel legatarij, aut pridie quã moriatur, legari* [c] *poteſt: & tum eam teſtatoris mentem fuiſſe conijciemus, ut hæredis hæres tale legatum adimplere debeat.* [d] *Quod & in contractibus hodie obtinet. Nam ſi promitto tibi poſt mortem meam centum, uelle uideor, quod me defuncto centum tibi hæres præſtet: de quo* [e] *ſuo loco latius.*

e Ad fideicommiſſorum ſimilit.} *In quibus hæc omnia permittebantur:* [f] *ſicq́; in hoc pinguioris naturæ erant fideicommiſſa, quam legata.*

f Deterior.} *Cùm per omnia debeant a legat fideicommiſſis exæquata* [g] *eſſe.*

c l. C. ut actionis. ab hær. & contra hære.
d Faber hic per l. veteres. C. de cõtrahen. ſtip.
e §. poſt mortẽ. inſ. de inuti. ſtipulat.
f Gloſ. & Dd. l. 1. de leg. 1. §. ſed nõ uſque. ſup. eod.
g d. §. ſed non uſq.

§. Pœnæ nomine.

1 *Argumentum huius §.*
2 *Legatum pœnæ nomine quare olim non valuit.*
3 *An iure Pandectarum legare pœnæ nomine licitum fuerit.*
4 *Hodie pœnæ nomine legari poſſe.*
5 *Tribus modis pœnam adijci.*
6 *Pœna legato adiecta, ſi ſit impoſſibilis, contra leges, aut probroſa, non attenditur.*
7 *Secta quid.*

a Pœnæ quoque nomine inutiliter antea legabatur, & adimebatur, *b* uel transferebatur. (Pœnæ autem nomine legari uidetur, quod coercendi hæredis cauſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat. ueluti ſi quis ita ſcripſerit:) Hæres meus, ſi filiam ſuam in matrimonium Titio collocauerit: (vel ex diuerſo:) Si collocauerit, dato decem aureos Seio,) aut ſi ita ſcripſerit: (Hæres meus ſi ſeruum Stichum alienauerit: vel) ex diuerſo: (Si non alienauerit Titio decem aureos dato.) Et [d] in tantum hæc regula obſeruabatur, ut quàm plurimis principalibus Conſtitutionibus ſignificaretur, nec principem agnoſcere, quod ei pœnæ nomine legatum ſit; nec ex militis quidem teſtamento talia legata valebant: quamuis aliæ militum voluntates in ordinandis teſtamentis valde obſeruabantur. quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari poſſe placebat, eo amplius nec hæredem pœnæ nomine adijci poſſe, Sabinus exiſtimabat, ueluti ſi quis ita dicat; (Titius hæres eſto: ſi Titius filiam ſuam in matrimonium Seio collocauerit, Seius quoque hæres eſto.) Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, vtrum legati datione an cohæredis adiectione. Sed [e] huiuſmodi ſcrupuloſitas nobis non placuit; & generaliter ea quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, uel adempta, uel in alium tranſlata, nihil diſtare à cæteris legatis conſtituimus, vel in dando, uel in adimendo, uel in transferendo, exceptis *f* uidelicet ijs, quæ impoſſibilia ſunt, uel legibus interdicta, aut aliàs probroſa. Huiuſmodi enim teſtamentorum diſpoſitiones ualere, ſecta *g* meorum temporum non patitur.

a Pœnæ quoque.} *Subijcitur alia iuris veteris obſeruatio, eiusq́; correctio ſiue Innouatio.* 1 *Tria autem in hoc § facit Imperator. Primum enim permittit ius antiquum, quo cautum erat, ne pœnæ nomine legaretur, ſubijcitq́; quid ſit pœnæ nomine legare. Deinde prædictam iuris antiqui obſeruationem varijs modis amplificat. Poſtremò ſuam emendationem annectit, & hæc eſt ſumma totius.*

b Adimebatur.} *Quando legata dicatur adimi, uel transferri ſequenti tit. docebitur.*

c Vel transferebatur.} 2 *Sed quare valebat legatum cum adiectione pœnæ, &c. Et Theoph. duas rõnes adducit: Prima eſt, quod lex improbet legatum, quod in hæredis arbitrium ponitur: atque hic in ipſo eſt, ut legatum debeat uel non debeat. Nam ſi iuſſa teſtatoris fecerit, nihil ſoluit. ſin aduerſatus fuerit, obligatur legatario. Altera ratio eſt, quod legata amore legatarij, & ex beneuolentia, atque adeò ob recipientis bene merita dari oporteat,* [a] *non odio hæredis.* 3 *Porrò quo iure veteri illud obtinuerit, quod pœnæ nomine legare non permittebatur, planè dubium eſt. Nam in Pandectis etiamnum extant veterum Iuriſconſultorum* [b] *reſponſa, in quibus legata cum adiectione pœnæ relicta, non modò fieri permittuntur, ſed vtilia quoque eſſe indicantur, exceptis paucis caſibus: idque ſub eadem diſtinctione,* [c] *quam proponit Iuſtinianus. Veriſimile ergo eſt, hic ſignificari priorem quandam veteris Iuris obſeruationem, quo huiuſmodi legata* [d] *damnabantur. Et quia Iuſtinianus id, quod de media Iuriſprudentia obtinebat, ſecus eſt, & quidem apertius, hanc ſe iuris veteris ſcrupuloſitatem immutaſſe ait. Verum Iaſon & Porcius hoc* [e] *controuertunt, cùm Iuſtinianus ſibi ipſi hanc adſcribat innouationem: & fruſtra hoc ipſe correxiſſet, ſi prius emendatum fuerat, Iureq́ue Pandectarum obtinebat. Huc accedit quod hic Imp. refert, Sabino Iuriſconſulto non placuiſſe, adijci poſſe cohæredem nomine pœnæ: & tamen Sabinum tempore mediæ Iuriſprudentiæ fuiſſe* [f] *conſtat. Fuit enim Sabinus Antonino Pio contemporaneus, quemadmodũ Lãpridius*

a l. nec adiecit. pro ſocio. Por. hic.
b l. 1. de pecu. lega. l. ſi penum. quando di. leg. ced. l. 1. §. item ſi ita. Ad l. falcid.
c l. 1. de his, quæ pœnæ no. ff.
d Angel. hic, & alii poſt eum.
e Vterque hic.
f l. 2. §. poſt originẽ. de orig. iu.

pridius in Alex. Seuero [g] *meminit. Videtur ergo, quod nec recentiori Pandectarum Iure pœnæ nomine legare permiſſum fuerit.*

d Et in tantum.) *Amplificatio ſuperiorum.*

e Sed huiuſmodi.) 4 *Nunc ſuam emendationem refert, quæ lib. V. Codicis in forma* [h] *extat. permittitq; indiſtinctè poſſe pœnę nomine legari; ob id certè, quod non uideatur iniquũ, ſi is qui a teſtatore honoratus eſt, eatenus ac pro modo matrimonij grauari quoq;* [i] *valeat, præſertim cum teſtatoris, uoluntas pro lege ſit ſeruanda.* [k] 5 *Et hoc procedit, ſiue ſit adiecta pœna per modum ſolutionis, ſcilicet quod hæres tantũ ſoluere teneatur: ſiue per modum priuationis, vt quod priuetur eius hæreditate, ſiue per modum tranſlationis, ut quia quod prælegauerat hæredi, leget alteri. Iſtis enim tribus pœnam adijci, Iuſtinianus hic docet.*

f Exceptis videlicet.) 6 *Si pœna legato adiecta uel impoſſibilitatẽ aũt contineat, uel ſit contra leges, aut aliàs probroſa & ignominioſa, teſtatori exiſtat, tũc ſine vllo damno, etiam neglecto teſtatoris pręcepto, ſeruabitur emolumentum* [l] *nempe relictum. Impoſſibilitatẽ autem continere dicitur, quando natura impedimento eſt, quo minus aliquid fiat: ut ſi teſtator iubeat hæredẽ, ſi cælum digito, attigerit, Sempronio dare, centum, Contra leges id dicitur eſſe quod de iure fieri nequit, ut ſi iubeat hæredem ſub pęna aliquid facere, quod ſit legibus interdictũ, uel cõtra bonos mores: veluti, hæres meus, ſi patrem non occideris, vel ſi parentibus alimenta pręſtiteris, Seio centum dare damnas eſto. Probroſum autem præceptum appellamus, uelut ſi teſtator hæredi ſua pœna mandet, quod ipſi teſtatori adferret ignominiam: ut ſi iuberet oſſa ſua in mare proijci, uel ſe ſub patibulo ſepeliri. Porro quæ hic deficiunt circa hanc materiam, ex Baldi Commentarijs ad prædictam Iuſtiniani* [m] *Conſtitutionem, ſingula penitius inquirentis petenda ſunt.*

g Secta meorum temporum.) *Sectam dicimus alicuius opinionis, aut ſententię diligentem ductum, atque electionem,* [n] *Græci* αἵρεσιν *uocãt. Quemadmodum ſectę habentur inter Philoſophos duę præcipuæ, quarum altera Academicorum, altera Peripateticorum eſt. Sic etiam Iuriſconſultis diuerſæ atque adeo pugnantes opiniones ſuccreuerunt, ſectasq; pepererunt, de quibus Vlpianum ſex libros ſcripſiſſe conſtat. Vnde qui uel Caſſium vel Sabinũ ſequebantur,* Caſsiani uel Sabiniani: *qui uero Proculũ* Proculani [o] *dicebantur. Sic ergo Iuſtinianus per ſectam ſuorum temporum, eam iuris ſententiam intelligit, quæ ut eſt uerior, & Imperatorio quoque calculo cõfirmata: ita nihil, quod a iuſtitię uel æquitatis tramite deuiet, admittit. Vtitur & alio loco* [p] *Iuſtinianus hac loquendi formula.*

g in fine.
h l. unica. C. de his quæ pœnę nomine.
i l. ab eo. C. de fideicom.
k §. diſponit. Nouel. de nup. l. ſeruo. §. ult. de leg. j. & in l. conditio. lu. de cond. & demonſt.
l Sunt uerba Iuſtiniani in d. l. unica.
m in d. l. unica.
n Ferrar. hic.
o § cum ex aliena. ſup. de rer. diuiſ. & l. adeo. §. cũ qs de acq. rer. dom.
p l. ult. in fine. C. de pactis.

De ademptione legatorum & tranſlatione,

TIT. XXI.

1 *Licet teſtatori reuocare ſuam voluntatem, quotieſcunque uoluerit.*
2 *Ademptionis uerbum continet & tranſlationem.*
3 *Tranſlatio quid.*
4 *Tranſlatio niſi præcedente ademptione fieri nequit.*

QVIA *in teſtamentis faciendis cuilibet permittitur voluntatem ſuam ſuperiorem reuocare uita, adeo quod etſi iurauerit teſtator, ſe in non ſcripto ſemel teſtamento uelle conſiſtere, lege tamen ciuili reuocandi poteſtatem habeat. Debet enim ultima uoluntas eſſe ambulatoria vſque ad extremum uitæ exitum.* [a] *Ea ergo ratione legatorum ademptio introducta eſt, vt liberũ teſtatori ſit legatum alicui relictum adimere atq; auferre vel in aliũ pro voluntate transferre. De hac igitur adẽptione poſt legatorum dationẽ iuſto ordine ſubſequitur.* 2 *Eſt autem* Ademptionis *uerbum generale, & tranſlationem quoque continet: nã quo quid transfertur huic adimi quoq; neceſſe eſt. Vnde ẽt eſt, quod textus Noricius hunc titulũ ſimpliciter,* De ademptione legatorum, *inſcriptum habeat,* 3 Tranſlatio *uero, legatorum in alterum collatio dicitur, in eo* 4 *ab ademptione tantũ diſtans, quod hæc prior ſit trãſlatione. in tantum quod tranſlatio prorſus fieri non poſſit, niſi præcedente ademptione, cum è conuerſo ademptione facta non ſit opus confeſtim tranſlatione ſubſequi, quando teſtator adempta legata, uel ritinere* [b] *poteſt.*

a l. quod ſi iterum. de alim. leg.

Ad textum.

1.2.3 *Legata quando ipſo iure uel ope exceptionis adempta cenſeantur.*
4 *Ademptionem quiſcunque verbis reuocationem donationibus fieri poſſe.*
6 *Nec refert, an ſubſequantur, uel præcedant legatum.*
6.10 *De tranſlatione, & quomodo fiant.*
7 *Legatum eiſdem conditionibus migrat in alium quibus priori relictum fuerat.*
8 *Si eadem ſumma bis legetur eidem uel diuerſis, quid iuris ſit?*
9 *Quid, ſi eadem ſpecies diuerſis legetur ſeparatim.*

b Ferrar. hic.

ADemptio legatorum (ſiue *a* eodem teſtamento adimantur, ſiue codicillis) firma *b* eſt: ſed *c* & ſi contrarijs uerbis fiat ademptio: ueluti ſi quis ita quid legauerit (Do, lego:) ita adimatur, (Nō do, lego:) ſiue nō contrariis, ſed aliis quibuſcunque uerbis. Transferri [d] quoq; legatum ab alio ad aliū [e] pōt: ueluti, ſi quis ita dixerit (Hominem Stichum quem Titio legaui Seio do, lego:) ſiue in eodem teſtamento, ſiue in codicillis hæc fecerit, quo caſu ſimul & Titio adimi uidetur & Seio dari.

a Siue eodem teſtamento.] *Vel etiam in alio, quantumuis imperfecto: modo in hoc expreſſo auferatur quod in priori erat relictum.*

b Firma eſt.] 1 *Valet ergo ademptio legatorum, ſiue ea in eodem teſtā. ſiue in alio ſolemni & pfecto, ſiue in codicillis poſtea factis adimantur, adeo quidem, ut ipſo iure adempta cenſeantur. Accurſius* [a] *tamen in codicillis diſſentit, uolens in his legata nō ipſo iure, ſed exceptionis tantū ope adimi. Sed hoc Bar.* [b] *falſum eſſe docet, ſiue codicilli teſtō ſint confirmati, ſiue non, ſint, niſi ab inteſtato facti eſſent: tunc. n. confirmatio p aditionem hæreditatis venientium ab inteſtato requiritur.* [c] *In hoc tamen eſt differentia, quod adēptione in eodem teſtamento contingente adeo tollitur ipſo iure legatum, ut iudex hærede etiam tacente: legatū nō deberi, pronunciare ſit obnoxius, cum ipſi teſtō inſit ademptio, nec poſſit* [d] *Iudici non liquere.* 2 *At uero ubi legatū in alio teſtō, perfecto, uel codicillis ademptum eſt, licet ipſo Iure ademptio exiſtat, non tamen aliter Iudex ſecundum hæredem pronunciare tenetur, niſi hæres exceptionem facti & intentionis propoſuerit:* [e] *quia iudici eo caſu poteſt non liquere,* 3 *Quod ſi ademptio in alio teſtamento minus ſolenni ac imperfecto fiat, legata non niſi exceptionis ope adimi expreſſi Iuris* [f] *eſt.*

c Sed etſi.] 4 *Ad legatorū adēptionē quæcunq; uerba legati reuocationē inferentia ſufficere, Iuſtinianus hic docet.* 5 *Cui addendū, nihil referre, an ea uerba legatum præcedant, an ſubſequantur, uoluntas, n. adimere uolentis paginā utramq;* [g] *facit, adeo quidē ut ſatis ſit eā uoluntatē uel nudis uerbis ſine ſcriptura duorū integrorum teſtium fide cōprobare.* [h] *Pōt & mutatæ uoluntatis coniectura colligi ex uarijs circunſtātijs: ueluti ex capitali ſimultate teſtatoris cum legatario, ſi nō redierint in* [i] *gratiā: uel ſi legatarius teſtatore mortuo ante traditionē legati, eius uxorem uiduam compreſſerit, quia legatum cenſebitur tacitē ademptū eſſe.* [k]

d Transferri.] 6 *Tranſlatio legatorū & in teſtō eodem, uel poſteriori, & in codicillis pōt fieri: quod textus ſatis explicat.* [l] *Nam ſi, quod Titio legaui, Seio do, lego, tacitē legatum Titio cenſeor ademiſſe. Quod pcedit, etſi is, in quē transfertur legatū, eiuſdē nō ſit capax,* [l] *cū hic defuncti uoluntas eo ipſo ſortiat effectū, quod ſe uelle adimere declarat, hoc ad adimendū ſufficit.* [l] *Sicq; non obſtat. qd vulgo dicitur, non præſtare impedimentum, quod de iure non ſortiatur effectum.* [m] 7 *Cæterum ſi is, in quem legatum trāsfertur, ex teſtō capere poſſit, tum ſemper legatum eiſdem conditionib. migrat in ipſum, quib. priori fuerat relictū, niſi ſit conditio, qua priori perſonæ cohæſerit.* [n] 8 *Illud quoq; addendū. Si quātitas eadē ſeparatim duob. legetur, ut quia dicat teſtator,* centum Titio lego, centum Seio lego, *geminata ſumma uidetur, nec Titio quicquā adimendū erit. Sin uero eidē legat, puta, dixit teſtator,* centum Titio lego, *& paulo poſt,* centum Titio lego, *hoc caſu ſumma multiplicata non eſt, niſi id legatarius ſenſiſſe teſtatorē* [o] *probet. Ex diuerſo hæres probabit non eſſe multiplicatā, ſi codicillis iterum legata ſit, quodiu ijdem tabulis errore, bis idē ſcriptū magis credatur, quam in p diuerſis.* 9 *Sed etſi ſpecies legata ſit ſeparatim duob. ſi cōcurrant, partes faciant, deficiēte altero pars alteri accreſcet, nec adempta alteri uidebitur.* [q] *niſi probetur. Aliud enim eſt ſeparatim duobus eandem rem legare, ut* Titio Stichum lego, *& deinde poſt in eodem teſtō, vel in Codicillis ad teſtamētū pertinētib.* quē Titio legaui, Sempronio lego. *nouiſſima enim hic uoluntas ſeruari* [r] *debet.*

e Poteſt.] 10 *Paulus* [ſ] *quatuor modis tranſlationem legati fieri ſcribit.* Aut enim a perſona in perſonam transfertur, aut ab eo qui dare iuſſus eſt, transfertur ut alius det: aut cum res pro re datur, aut pro fundo decem aurei: aut quod purē datum eſt, transfertur ſub conditione.

a Hic.
b l. Si ita ſit deſcriptum. de leg. 1
c Not. in l. qui ſi. lio. §. 1. de iure codicillo.
d Per ea quæ not. in C. ut quæ desunt aduoc.
e Bar. in d. l. Si ita ſit ſcriptum.
f Bar. ibidem.
g l. ſi mihi & tibi. §. ult. de leg. 1.
h l. Si iure teſtam de lega. 3. l. fideicommiſſ. C. De fal. Iaſ hic.
i L. 3. §. ult. de adimio. leg. l. ex parte eod. tit.
k Gloſſ. & Dd. in d. l. fideicommiſſum.
l l. plane. §. j. l. etſi transferam. & l. legatum. hoc tit.
m c. Nō præſtat. d. reg. iuris in 6.
n l. legatū ſub conditione. Hoc tit. Platea. hic.
o l. Plane. de leg. 1.
p l. quoquaginta. De probat.
q l. Si pluribus. De leg. 1. & d. l. plane § ſi ead.
r l. Tranſlatio. in fine. Hoc ipſo ti.
ſ d. l. tranſlatio.

De lege falcidia. tit. XXIJ.

1 *Continuatio huius tituli.*
2 *Lex Falcidia quando & a quo lata.*
3.4 *Error Dionis & Euſebij circa legem Falcidiam.*

QVoniam legis Falcidiæ beneficio legata et [a] inuito teſtatore diminui cōtingit, ideo de ea poſt adēptionē legatorū iuſto ordine ſubijcitur. Per hāc. n. legē coarctata fuit antiqua illa legādi libertas, cōſtitutumq; ne ultra dodrantē bonorū legaretur: q tituli noſtri principiū abunde docebit. 2 Fuit aūt huius legis, ſiue potius Plebiſciti autor. C. Falcidius Tribunus plebis Octauij Auguſti tempore, ut Cocceius Dion lib. Rom. hiſt. 48. & Euſebius in ſuis chronicis atteſtantur. Vnde etiam ab inuentore Falcidio, Falcidia dicta [b] eſt, quemadmodum & multæ aliæ leges

a l. pen C. de pact. l ſi tot. Ad Treb. l. cum virum. C. de fideicom.
b c. quædā. 2. diſt.

a ſuis

à ſuis autorib. denominationem habuere. Grauiter ergo hallucinantur, qui putant Falcidiam à falcando[c] dictam, quod falcet, hoc eſt, amputet legata, in quo errore Politum[d] etiam alioqui grauem autorem fuiſſe cõſtat. Porrò quib. uerbis hæc lex lata ſit, quoue ſenſu, Paulus in Pandectis refert: tametſi de eo inter quoſdã humanioris literaturæ autores non ſatis conueniat. 3 Dion,[e] etiam hiſtoricus ſcribit, eam ſub Auguſto latã, ut hæredibus ſcriptis liceret quartam hæreditatis partem tenere: & in hoc bene ſenſit. Quod autem mox adijcit licuiſſe reliquum omittere, ſi in eo granati eſſent, planè falſum eſt.[f] Neque enim hæredi permittitũ partem hæreditatis omittere,[g] ſed totum omnino agnoſcere debet, licet, deductio ſibi de ſingulis rebus cõpetat. 4 Euſebius verò Cæſarienſis in Chronicis tradit, Falcidiũ tuliſſe legem, ne quis plus teſtamento legaret, quam ut quarta pars hæredibus ſupereſſet, ſi quatuor aut minus eſſent, ſin autem plus quatuor, medietas. Verum huius medietatis nuſquam alibi extat mentio, nec quicquam ad rationem legis Falcidiæ pertinuit, quot teſtamento hæredes ſcripti eſſent: nam ſemiſſis ad legitimæ potius[h] rationem, quæ liberis iure naturæ debetur, pertinet, nec quicquam affinitatis cum Falcidia habet.

c Glo. hic & in l.j. ff. eo.tit.
d l. filium quẽ habentem. C. fam. hercif.
e d.l.48. Ro. hiſto.
f Alc. lib.4. Porc.c. 24.
g l.j. & ſeq. de acq. hæred.
h Auth. Nouiſſima. C. de inoff. teſt. & §. Sin vero ultra. Nouel. de trient. & ſemiſſ.

Princ.tit.

1 *Lex Falcidia duo habuit capita.*
3 *Contra naturam legatorum eſt, ut totum patrimonium exhauriant.*
3.4.6 *ceſſat in militum teſtamentis Falcidia: & quæ ſit ratio.*
5 *Pinceps conferens indigno, diſpenſat.*
7 *De lege Furia.*
8 *De lege Voconia.*
9.10 *Legis Falcidiæ diſpoſitio.*
11 *An liberi ut legitimam, ita & Falcidiam habeant.*
12 *Lex Falcidia habet ẽt locũ in fideicommiſſis ſingularibus & mortis cã donationibus &c.*
12 *Quibus caſibus non ſit locus legi Falcidiæ.*

a

SVpereſt ut de lege Falcidia diſpiciamus, qua *a* modus nouiſſimè legatis impoſitus eſt. Cum enim olim lege XII. tabularum libera erat legandi poteſtas, ut liceret vel *b* totum patrimonium legatis erogare (quippe cum ea lege ita cautum eſſet, *c* Vti quiſque legaſſet ſuæ rei, ita ius eſto) uiſum eſt hanc legandi licentiam coarctare, idq; ipſorum [d] teſtatorum gratia prouiſum eſt, ob id, quod plerunq; inteſtati moriebantur, recuſantibus ſcriptis hæredibus, pro nullo aut minimo lucro hæreditatis adire. Et cum ſuper hoc tam *e* lex Furia, quam [f] lex Voconia [g] latæ ſunt, quarum neutra ſufficiens ad rei conſummationẽ uidebatur: nouiſſimè lata eſt lex Falcidia, qua cauẽt, ne plus legare liceat, quam [h] dodrantem totorum bonorum: id eſt, ut ſiue unus hæres, inſtitutus ſit, ſiue plures, apud eum eosue [i] pars quarta remaneat.

a In l. 1. Ad l. Falcid.

a *Qua modus.* § 1 *Legis Falcidiæ duo fuiſſe capita, Paulus*[a] *ſcribit, eorundemq́, uerba refert. Primo capite liberam legandi facultatem dedit, id eſt, datam declarauit, quoniam & antea lege XII. tab. data erat. Secundo capite modum legatorum conſtituit, his uerbis:* Quicunq; ciuis Romanus poſt hanc legem rogatam teſtamentum faciet is quantam cuiq; ciui Romano pecuniam iure publico dare, legare uolet. Iusq; poteſtasq; eſto: dum ita detur legatum, ne minus, quam quartam partem hæreditatis ex eo teſtamento hæredes capiant. &c.

b Vel totum patrimonium.) 2 *Quod planè contra naturam legatorum erat, ut totum patrimonium conſumerent: cum legatum nonnihil ex hæreditate delibare, diminuere, non autẽ uniuerſum, quod hæredis futurum fuit, exhaurire debeat, quod & ex legati definitione conſtat.*[b]

c Vt quiſque legaſſet.) *Hoc eſt, quemadmodum unuſquiſq; deliberaſſet ac decreuiſſet de re ſua poſt mortem ad alium transferẽda, ita pro Iure ſeruandum fuerit. Verſus fuit duodecim tabularum, in quo, legaſſet, antiquum uerbum latiſſimam ſignificationem habuit, ſed interpretatione coanguſtatum eſt, uel legum aliarum, uel autoritate iura conſtituentium, ut Iabolenus*[c] *ait.*

d Teſtatorum gratia.) 3 *hic ſcrupulũ mouẽt interpretes. Nam ſi in teſtatorũ gratiã, ne inteſtati diẽ ſuũ obeant, Falcidiæ detractio indulta eſt: cur in militum teſtamẽtis voluit lex Falcidiã*[d] *ceſſare? Nec tollitur ſcrupulus ſi dicas, Falcidiã contra teſtatoris uoluntatẽ*[e] *induci: nudã aũt & ſimplicẽ militis uoluntatẽ*[f] *attendi. Quoniã illud ẽt cogitandum eſt, in fauorẽ & gratiã teſtantiũ (ut diximus) legẽ Falcidiã latã eſſe, ne ſcilicet inteſtati morerẽtur; quare eueniet, ut quod in militũ gratiã conſcituit lex, vt. ſ. plena integra ipſis legata præſtentur, hoc in eorũ grauiſſimũ odium reflectatur, cõtra iuris regulam. 4 Porcius retuſis quorundã reſponſionib. tandem exiſtimat, quod ex quo lex præcipit ceſſare Falcidiã in militũ teſtamẽtis, uſſiſſe quoq; intelligatur, ut hæres uelit nolit, adeat hæreditatẽ. 5 Quemadmodũ dicimus principem conferendo ſcienter indigno magiſtratũ, uideri ẽt ſecum de incapacitate diſpenſare.*[g] *Nec eſt, quod timeat hæres ita cõpulſus adire: quoniã non tenetur ultra vires hæreditarias, ſicq; erit extra oẽ periculum.*[h] *Et quãuis Iaſon*[i] *Porcij ſolutionẽ impugnet: eius tamen argumento Decius*[k] *pater ſatis reſpondet. Verum adhuc obſtare uidetur, qđ*

b l. legatum eſt. de leg. 1.
c l. uerba. de uerb. ſign.
d l. ſi poſt miſſionẽ. & l. ult. Hoc tit. l. Marcelli. §. Quod autem. Ad Trebell. l. in teſtament. 2. C. de teſt. milit. & l. in teſt. C Ad l. Fal.
e Tria. hoc tit. ca. Rainal. Ce teſt.
f l. 1. de teſt. milit. l. quamquam. C. illo. tit.
g l. quidam conſulebant de re iud. l. Item. Vlp. §. fi. de excuſ. tut.
h d. l. in teſta. in fi. C. de teſt. milit.
i In add. ad Porc.
k d. l in teſtamẽto.

etſi nõ teneatur hæres ultra ſubſtantiam hæreditatis, grauetur tamen aliàs multifariam. Nam præterquam quod legis Falcidiæ beneficium amitteret, cogeretur lites excipere, creditorib. reſpondere accepta & ſoluta rationibus referre, alijsq; moleſtijs hæreditarijs inuitus ſe implicare: quod maximè damnoſum eſſe nemo nõ intelligit, Militis aũt priuilegium, ut alind quodcunq; ita interpretandum eſt, ut neminem lædat, alienumq́ ius non minuat. [l] 6 *Quare Coraſij ſententia* [m] *mihi non improbatur, exiſtimantis, ex quo lex diſpoſuit in militum teſtamentis Falcidiam ceſſare: Illud quoq́, noluiſſe, vt repudiante ſcripto hærede ob nullum aut minimũ lucrum hæreditatẽ a ſubſtitutis cohæredib. aut à uenientib. ab inteſtato, quib. ad extremũ defertur hæreditas,* [n] *legata præſtarentur:* [o] *ne deludatur defuncti militis iudiciũ, ſed effectũ habeat, cui rei lex Falcidia proſpicere voluit. Vnde cum non ſit teſtõ militis, aditio hæredis ſcripti neceſſaria, militib. maximè fauorabile eſt, & proficuum, in eorum teſtamentis Falcidiæ locum non eſſe, quib. damnoſum nullo pacto eſſe poteſt.*

e Lex Furia.) 7 *Theophilus lege Furia cautum fuiſſe ſcribit, ne cui plus quam* χίλια νομίσματα, *ſeu (vt tunc loquebantur) mille nummi legari poſſent, alioqui eius quod amplius legatum eſſet, quadruplum reſtitui. Meminit etiã* Cicero *in Oratione pro L. Cor. Balbo, cuiuſdam legis Furiæ de teſtamentis, eius tamen capita non explicat: & Caium Furium eam tuliſſe refert.*

f Lex Voconia.) 8 *cum lex Furia quotidie eluderetur, legando multis millenos aureos. Q. Voconius legem tulit ne plus legatarius, quàm hæres haberet: quæ & ipſa euertebatur legãdo multis, vt Theophilus exẽplis demonſtrat. Fuit & alia lex Voconia, cuius Cicero in Oratione in Verrẽ VI. & pro L. Cornelio Balbo, itemq́ in Philipp. meminit, quam utiliſſimam fuiſſe Gellius* [p] *tradit.* Quid (inquit) utilis Plebiſcito Voconio de coercendis mulierum cohæreditatibus? *Nam cum Q.* Volumnius *Saxa Trib. Pleb. immenſis largitionibus, quæ eo tẽpe intemperato quodam amore mulierib. fiebant, obuiam ire cupiens, legem tuliſſet ad populũ, ne quis, hæredem mulierẽ faceret: Caius deinde Voconius Aricinus idem Trib. Pleb. paulo amicior mulieribus, ne ultra quadrantem ipſis legaretur, duntaxat, interdixit: præterquã ſi qui cenſus eſſet, hoc eſt, multã pecuniam, centum millia puta nummum, aut æris in poſſeſſione habens, quem non modo exteras fœminas, ſed ne filiam ẽt unicam hæredem facere uetuit. Quam legem ab autore Voconiam dictam, uoce magna & bonis lateribus* Cato *LXV. annos natus apud Ciceronem De ſenectute ſuaſiſſe refert. Et hac lege Iuſtinianum his loqui, Alciatus,* [q] *Catiuncula,* [r] *& Bal...* [ſ] *cenſent: mihi uero uidetur eam huc* [t] *non pertinere.*

g Lata eſt.) *A Falcidio Tribuno Plebis Auguſti temporibus, ut ſuprà annotauimus.*

h Dodrantem.) 9 *Lex ergo Falcidia, totum defuncti patrimonium, in 12. uncias ſiue partes diuiſit, uetuitq; ne cui vltra dodrantem, id eſt, nouem uncias totorum bonorum legare liceret, ſiue unus ſit inſtitutus hæres, ſiue plures: ſed ut quadrans, hoc eſt quarta pars bonorum apud hæredem maneret.* [u]

i Pars quarta remaneat.) 10 *Quod ſi teſtator hæreditatem ſuam ultra dodrantem legauerit, tunc hæres ex quolibet legato tantum pro rata portione detrahet, ut quadrans apud ipſum remaneat. Dixi, ex quolibet legato, quia plurib. exiſtentib. legatarijs in una tantum re quadrantem retinere non liceret,* [x] *ſed ex ſingulis legatis pro rata deducere oportet. Niſi uel rei legatę natura diuerſum ſuadeat, ut quia cõmodam diuiſionẽ non admittat, uel inter partes ita conueniat, uel quartæ nomine quippiam, quod ſatis ſit, à teſtatore præſcriptum fuerit, uel aliquid ab hærede ultro ac ſponte alienatum, in quo tamen ad Iudicis recurri arbitriũ* [y] *debet.* 11 *Cæterum ſi hæres ex liberis,* [z] *ſit, tum primo legitimæ a natura debitæ rõnem habet, quam ex tota hæreditate deducit, deinde ex his bonis, quæ ſuperſunt, quartam falcidiæ iure inſtitutionis legati, detrahit,* [a] *idque ſecundum quantitatem legatorum: reliquum legatarijs cedit. Alij* [b] *tamen malunt, liberos habere ſuam legitimam portionem pro falcidia, ſicut & Iuſtinianus eorum legitimam appellat a falcidiam,* [c] *nec poſſe eos utrunq; ſimul conſequi in fraudẽ legatariorũ, præſertim iure, quo nunc utimur. Equidem ratio legis falcidiæ fuit, quod hæredes ob nullum emolumentum, uel exiguum recuſarent adire hæreditatẽ & in ijs quib. querela de innofficioſo datur, locum non habet, cum trientem uel ſemiſſem hodie pro quarta neceſſario* [d] *habeant.* 12 *Neq; uero in legatis tantum locus eſt falcidiæ, uerum ẽt in mortis cauſa donationibus,* [e] *in mortis cauſa capionibus,* [f] *in fideicummiſſis ſingularibus, atq; ijs donationibus, quæ inter uiuos quidẽ fiunt,* [g] *ſed morte confirmantur, quales ſunt, quæ fiunt inter uirum & uxorem, & inter patrem ac filiũ.* 13. *Sunt tamen ẽt caſus, in quib. falcidiæ locus non eſt, quos in uuum ueluti faſcem, contrahere lubet. Igitur falcidiã nõ retinet hæres, ſi inuentariũ facere de more neglexerit,* [h] *quia præſumit lex bona hæreditaria ſuffeciſſe. Si teſtator uetet* [i] *hæredem falcidiã uti, quod olim facere non poterat, ſi portio natura debita* [k] *fuerit legata, ſcienter, uel errore iuris ſoluamus* [l] *totum legatum, ſimiles legauerit,* [m] *ſi in pias cauſas legatum* [n] *ſit, ſi teſtator uetet* [o] *alienari: ſi inſtrumenta litis legata* [p] *ſint: ſi libertas* [q] *relicta ſit. ſi dos uxori prælegata,* [r] *nam cum recidit hæreditas in fiſcum, is* [ſ] *falcidiam retinet.*

[l] l. cum filius. De teſta. milit. l. nec auus. C. de emanc. liberó.
[m] In l. filium quẽ. C. fami. hercif. in prælu. nu. 2 9.
[n] Authen. hoc amplius. C. de fideicom.
[o] l. Miles ita hæredem. §. fi. De teſt. milit.
[p] lib. 20. c. 1. eiuſdẽ meminit etiam Pomp. Lætus in libello. de legib.
[q] li. Parerg. 5. c. 24.
[r] in ſua Paraph.
[ſ] Hic.
[t] Vt & Aeguina Baro hic ait, & Coraſ. in d. l. filium quẽ. in antelud. nu. 14. C. fam. hercif.
[u] l. 1. in princi. Hoc ti. & per tex. hic.
[x] Gl. l. 2. C. Hoc ti. Quę iſtud examinat.
[y] Bar. l. quartã hoc titu. & in l. Marcellus. §. res quæ. ad Treb.
[z] Ferra. hic.
[a] ca Rainaldus. De teſta. no. 1. c. Rainutius. eod. Bart. d. l. Marcel. §. 1.
[b] Bal. .. hic.
[c] Nouc. de immen. donatio.
[d] Auth. de triente, & ſemiſſ.
[e] Si mortis cauſa. C. hoc tit.
[f] l peñ. hoc tit.
[g] l. in donationib. C. diſtn uxo. Fab. & Ang. hic poſt. gl.
[h] §. ſed noſtra. ſup. de hæred. qua. & diff.
[i] Auth. ſed cũ teſtator. C. eod. tit.
[k] l. Sancimus. C. de inoff. teſt.
[l] l. 2. C. Hoc ti.

§. Et cum quęſitum.

1 *Effectus huius §.*
2 *Hypotheſis in hoc §. explicata.*
3. 4 *Dubitandi decidendique ratio.*
5 *In ſingulis hæredibus ratio legis falcidiæ computanda.*
6. 7 *Quod dicitur uni uel pluribus hæredibus unam quartam ſufficere, a quomodò accipiendũ.*

Et cum [a] quæſitum eſſet, duobus hæredibus inſtitutis (veluti Titio & Seio) ſi Titij

pars tota exhauſta ſit legatis, quæ nominatim ab eo data ſunt, aut ſupra modum onerata: a Seio uero aut nulla relicta ſint legata, aut quæ partem eius duntaxat in partem dimidiam diminuant: an quia is quartam partem totius hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta ſunt retinere liceat, ut quartam partẽ ſuæ partis ſaluam habeat: placuit poſſe retinere: *b* etenim in ſingulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda eſt.

a Quæſitum eſſet.) 1 *Quod ſuprà dixit, in deductione legis Falcidiæ non attendi numerum hæredũ (ſiue enim vnus, ſiue plures ſint, inſtituti, ſufficit Quadrantem illis ſaluũ, & integrum eſſe) hoc præſenti loco ſic accipiendum eſſe docet, quando ſimpliciter & ab omnibus hæredibus legata relinquuntur. Nam ſi pluribus ſcriptis hæredibus teſtator unum tantum nominatim legatis ſupra modum onerauerit, cohæredib. uel nullo legato, uel non ultra quartam, grauatis: tum is ſolum Falcidia utetur, cuius portio uel omnino legatis eſt exinanita, atque exhauſta, uel certè ultra dodrantem[a] onerata. 2 Huc ergo) ut ad §. noſtri hypotheſim perueniamus (hæreditatem eſſe CCCC. aureorum, teſtator inſtituit Titium & Seium vtrunq; ex ſemiſſe, & legauit nominatim a Titio, iubens dare Sempronio ducentos, uel C L X X X. à Seio uero nihil ſpeciatim legauit, uel certè tantillum legauit: quod ſemiſſes eius duntaxat in partem dimidiam minueret, ſicut ad huc ei fortè integri ſint ducenti, & amplius aurei. Teſtatore defuncto Sempronius legatarius, cum Titio agebat, integrum petens lgatum. At Titius cum exoluto legato nihil, uel uix ſeſcuncem ſuæ partis eſſet habiturus reliquum, quartam partem ex ſuo ſemiſſe, hoc eſt, aureos L. uolebat beneficio legis Falcidiæ deducere, ita q̃d Sempronius non plus, quam C L. nomine legati eſſet habiturus. 3 Ex aduerſo dicebat legatarius, ſatis eſſe factum à teſtatore legi Falcidiæ, cum non ultra Dodrantem totius hæreditatis ſuæ legauerit. Præterea cũ hac ratione potiſſimum utatur lex Falcidia,[b] ne teſtatoris uoluntas pereat, ſed ut hærede adeunte hæreditatem ſuſtineatur: uidetur in noſtra ſpecie non eſſe locum Falcidiæ. Sufficit n. Seium adire, ita. quod teſtamentum propter adiectionem alterius cohæredis non adeuntis non uideatur intercedere. Coorta[c] igitur hac q̃one reſponſum eſt ſuę quemq; partis; in qua hæres ſcriptus eſſet, quartam ex lege Falcidia retinere poſſe. Neque iõ ergo, quod Seius integrum ſemiſſum habet, impedimento id erit Titio, quo minus quadrantem ſuæ inſtitutionis retineat. 4 Nec obſtat, quod de Falcidia introducendæ ratione hic ceſſante obiectum eſt: ob enim id Titio licet quoque deducere, ut ſeruetur teſtatoris uoluntas eo modo, quo expreſſim diſpoſuit. Id autem quia nominatim Falcidiam non prohibuit, ſatis utique intellexit, leges in ſuo teſtamento locum[d] habituras.*

b Etenim in ſingulis.) *Idq; & ante Iuſtinianum[e] Caius quoq; reſpondit.* 5 *colligenda ergo hinc regula eſt, in ſingulis hæredibus rationem legis Falcidiæ ponendam eſſe, quod[f] & in ſubſtitutis hæredibus locum habet.* 6 *Per quod mitigandum eſt id, quod Imperator ſupra dixit, uni aut pluribus hęredibus quadrantem vnũ totius patrimonij ſufficere; ut procedat, ſi legata ſimpliciter, aut ab oĩbus relicta ſint: aliud certè ſi unus duntaxat grauetur nominatim: is enim quartam eius portionis, ex qua inſtitutus eſt, [g] retinere non prohibetur.* 7 *Cæterum quod hic de ſingulis hæredibus dicitur, non eſt trahendum ad ſingulas portiones hæreditarias: quæ ſi ex ſubſtitutione, uel iure accreſcendi in eundem cõcurrat, ita confundantur, ut ſi omnia bona hæreditaria ſpectentur, an legatis paria ſint. Itaq; ſi libera aliqua portio, nullisque legatis onerata alteri accedat portioni ultra modum grauatę, prodeſt legatarijs huiuſmodi[h] acceſſio, neque iniuria, quando quidem is, cui portio non grauata obtigit, lucrum ſentit, nimirum ergo ſi legatorum contributioni[i] ſubijciatur. Aliud eſt, ſi grauata portio liberæ aut non grauata accederet, quia nihil hoc commodabit legatarijs,[k] cum nulla fiat portionum confuſio, ſed ſeparatim conſiderentur ſingulę.*

a l. in ſingulis. hoc tit.
b at ſup. in prin. huius tit.
c propter Auth. ſed cum teſtator. C. hoc tit.
d arg. l. nemo põt. de leg. 1. & l. quidam de uer. obl.
e d. l. in ſingulis.
f l. is qui quadringenta De vulg.
g gl. hic uerbo retinere. Bart. Ang. & Imo. l. in quartam. hoc titul. & Platea. hic.
h l. quod ſi alterutro. hoc tit.
i Vide Barto. l. qui fundum. §. Cohæres. hoc ipſo titul.
k l. 1. §. ſi cohæredis & d. l. quod ſi alterutro. hoc ti.

§. Quantitas.

5 *In ratione legis Falcidiæ quantitas patrimonij morte teſtatoris ſpectanda.*
6 *Et quæ ſit ratio.*
3 *In legato conditionali, uel rei alienæ, non inſpicitur in Falcidia tempus mortis teſtatoris.*
4 *Fructus quando in Falcidiam ueniant.*

Quantitas [a] autem [b] patrimonij, ad quam ratio lege Falcidiæ redigitur, mortis tempore ſpectatur. Itaq, (verbi gratia) ſi is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat centum aureos legauerit, nihil legatariis prodeſt, ſi ante aditam hæreditatem per ſeruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hęreditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum acceſſerit hæreditati, ut cẽtum aureis legatorũ nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus ſit, ſed neceſſe eſt, vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerſo, ſi LXXV. legauerit, & ante aditam hæreditatem in tantum [c] decreuerint bona incendiis forte, aut naufragijs, aut morte ſeruorum) vt non amplius, quam LXXV. aureorum ſubſtantia, vel etiam minus relinquatur, ſolida legata debentur. Nec ea res damnoſa eſt hæredi, cui liberum eſt [d] non adire hæredita

tem, quæ res efficit, ut ſit, neceſſe legatariis, ne deſtituto teſtamento nihil conſequantur, cum hęrede in portione paciſci.

a *Quantitas.) Imperator ex* [a] *Caio iuriſconſulto hic refert, quodnam tempus in ratione legis Falcidiæ circa quantitatem rerum hæreditariarũ conſiderari debeat: an mortis teſtatoris, uel aditæ hæreditatis? 1 Et reſpondet, eam quãtitatem, quæ mortuo teſtatore extat, ſpectandam eſſe: nec referre ſi poſtea inter mortẽ & aditam hæreditatem quicquam tali quantitati uel acceſſerit, vel etiã deceſſerit: hæredi enim, non legatarijs deceſſiſſe uel acceſſiſſe intelligetur: quod exemplis latius illuſtrat Iuſtinianus. 2 Hoc autem iſta ratione ſic reſponſum eſſe* [b] *Iaſon ſcribit, quod cum regulariter legata cedant a morte* [c] *teſtatoris, lege autẽ Falcidia reſecentur legata ipſo iure, facilè colligitur, tempus mortis teſtatoris in Falcidia ſpectandum eſſe. Tũ enim ſi aliàs ceſſura eſſent legata, ſimul & vel conſiſtunt, uel* [d] *ipſo iure cadunt aut reſecantur. 3 Vnde conſequitur, in legato conditionali,* [e] *uel rei alienæ, quod non cedit a morte teſtatoris, in ratione legis Falcidiæ nõ inſpici tempus mortis, ſed aditæ hæreditatis. atq; ita* [f] *Marcelli reſponſum Iaſon accipiendum eſſe cenſet, alias difficile & intricatum. 4 Ex prædictis & illud quoq. conſectarium eſt, fructus iacente poſt defunctum teſtatorẽ hæreditate perceptos, in Falcidiam non computari: niſi aliud diſpoſuerit* [g] *teſtator, aut fructus mortis tempore ſint nati, quia partes rei tunc* [h] *habentur: aut ſi teſtatoris iudicio percipiantur ex re, quam* [i] *legauit.*

b Patrimonij.) *Rerum hæreditariarum, quæ ipſius teſtatoris fuerunt: ſecus eſt in nominibus* [k] *hæreditarijs, quia ſufficit ea ſoluendo fuiſſe mortis tempore, licet poſtea eſſe deſierint. Quod ſi mortis tempore non erant, poſtea autem extiterint, id quoq; legatarijs proficiet: quoniam & mortis tempore ſuberat quædam ſpes melioris* [l] *huius fortunæ.*

c Decreuerint bona.) *Quæ ſcilicet in genere legata ſunt. Nam ſi ſpecies, id eſt, res aliqua certa legata fuerit, & ſine ulla culpa uel mora hæredis perierit, legatario perire cenſetur, nec hæres ei quicqam debet, quod* [m] *alibi annotauimus, & diligenter animaduertendum eſſe in legis Falcidiæ ratione* [n] *Martianus commonet, cuius reſponſi collatio ad hunc §. non parum conferet.*

d Non adire hæred.) *Neque enim ea res debet alicui uideri damno eſſe, quam uolens fecerit.* [o]

§. Cum autem.

1 *In Falcidia retinenda æs alienum non computatur.*
2 *Nec funerales impenſæ.*
3 *Funeris appellatione quid ueniat.*
4 *Precia ſeruorum teſtamento manumiſſorum in Falcidia non computantur.*
5 *Quomodo Falcidiæ computatio ineunda.*
6 *Quandoque bina deductio fit in Falcidia.*
7 *Quando Falcidia, quę non detrahitur de legato pio, alia legata aggrauet.*

Cum *a* autem ratio legis Falcidiæ ponitur: ante deducitur æs *b* alienum, item funeris *c* impenſa & precia *d* ſeruorum manumiſſorum: tunc demum in [e] reliquo ita ratio habetur, ut eo quarta pars, apud hæredem remaneat, tres vero partes inter [f] legatarios diſtribuantur, pro rata ſcilicet portione quod cuiq; eorum legatum fuerit. Itaq; [g] ſi fingamus CCCC. aureos legatos eſſe, & patrimonij quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum eſſe, quarta [h] pars legatariis ſingulis debet detrahi. Quod ſi [i] trecentos quinquaginta legatos fingamus, octaua [k] debet detrahi. Quod ſi quingentos legauerit, initio [l] quinta, [m] deinde [n] quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum eſt, quod extra bonorum quantitatem eſt, deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

a Cum autem.) *Hoc §. exponit Iuſtinianus, quæ bona teſtatoris in Falcidiæ retinendæ ratione computari, uel non debeant, & quomodo ratio legis Falcidiæ, id eſt computatio ſit ineunda.*

b Aes alienum.) *1 Primo ergo in ponenda rõne legis Falcidię deducitur æs alienũ: ob id certè, quia bona cuiuſq. ea intelliguntur, quę deducto ære alieno* [a] *ſuperſunt. Quo in numero & ponendũ eſt, ſi quid ei teſtator debuerit quẽ hęredẽ* [b] *inſtituit: ſicuti creditor debitor hæres exiſtat, & confuſione liberetur, tamen locupletiorẽ hæreditatẽ percipere uidetur, adeoq; ei quo minus Falcidia fruatur, computandum erit* [c] *quod debuit.*

c Funeris impenſa.) *2 Secundo in Falcidiã non computantur funeris impenſæ,* [d] *quæ adeo æri alieno cõparantur, ut & omne creditũ præcedere debeat, quando hæreditas* [e] *ſoluendo non eſt. Addit Bartolus* [f] *eas & doti uxoris præferri, multo magis ergo legatis. Sanctius enim eſt, de ſuo teſtatorem funerari quam aliquos legata* [g] *conſequi. 3 Funeris autem appellatione uenire debet quicquid corporis cã, antequã defunctus ſepeliatur,* [h] *conſumptum eſt. Marcellus* [i] *in funeris impenſam intelligit non omnem funeris põpã, ſed illud duntaxat, quod funeris cauſa, atque adeo pro teſtatoris dignitate, rebusque inſumptum eſt. nam monumenti impenſa ſaltem neceſſaria & modica Falcidia* [k] *effugit, ea tamen res omnis arbitrio iudicis relinquẽda.* [l] *Et. Equidem nec ueteres Mauſolea illa ſepulchrorum, atq; immodicos funerum ſumptus, e repub. eſſe cenſuerunt,* [m] *quare inter alia lege XII. tab. cauerunt,* Ne quis aſcia monumentum poliret, neque

in

a l. in quantitate. hoc tit. & l. in ratione. eod. tit. hic in addita. ad
b Porc.
c l. j. § cum igitur. C. de cad. toll. & l. a Titio. de fur.
d dixi. ſup. ad initium huius tit. l. lineam. ff. hic tit.
e glo in l. Papinianus. ff. De ſeruit. gl. l. ſi hæredis ſeruus. de leg. 1.
f in l. cum quo de peculio. hoc tit. ibi Bart. & Ang. hic.
g l. qđ aũt. ff. eo. ti.
h l. in lege Fal hoc tit. & l. fructus. de rei uend.
i l. Paulus. §. d. l. quod de ob. §. fruct ff. hoc tit.
k propter d. l. cum, quo. ubi Bart.
l l. ſi defunctus. C. arbitrium tut.
m § Si res legata. ſup. de leg.
n d. l in ratione. 2. §. Diligenter.
o l. damnum. de reg. iur. lib. 6.
a l. ſubſignatum. §. bona. de uer. ſig. l. 1. §. ult. hoc tit. l. in imponenda. C. eod.
b l. qui fundum. §. ſi quis hęredem. hoc ti. l. irritum. C. eod.
c l. 1. § ſi debitor. & l. quod aũt. hoc tit. & uide Cantiunc. hic latius hoc declarantẽ.
d. l Papin. §. quarta aũt. de inof. teſt.
e l. pen. de relig. & ſumpt. fun.
f in l. 1. nerſ oppo. 4. ſol. matr.
g l. at ſi quis. §. 1 de reli.
h l. funeris. hoc tit.
i l. in imponenda. hec tit.
k l. 1. §. de impenſa. l. nec amplius. hoc tit. l. Papin. § omnium autẽ. quarta. de inoff. teſt. l. etſi quis. §. æquum. de relig. gloſſ. d. l. 1. § ſi.
m vide Cic. li. 2. de Legib. ad filiũ. Pli. lib. 35. cap. 2. Bud. l. quicunq. de inſtito.

in urbe poneret: ſic fore rati: vt ſumptus illi inanes cenotaphiorũ tandẽ minuerentur, modumq; inuenirẽt.

d Precia ſeruo.) 4 Precia quoq; pro ſeruis manumittendis relicta Falcidiam effugiunt, ſiue hi expreſſa teſtatoris uoluntate, ſiue tacita iuris poteſtate manumittedi [n] ſint, idq; fauore libertatis. — n gl. hic uerbo ſeruorum.

e In reliquo.) Scilicet patrimonio defuncti.

f Inter legatarios diſt.) Non habita ratione utrum prius aut poſterius legatum [o] ſit. — o Ang. & Iaſ. hic.

g Itaq; ſi fingamus.) Trib. exemplis illuſtrat, quod de computatione Falcidiæ dixit, 5 Aut. n. teſtator tantum legauit, quantũ in bonis habuit, & tunc quarta pars ſuæ partis ſingulis erit duntaxat detrahenda. Aut minus legatũ eſt, quam in patrimonio reliquit, ſuprà dodrantẽ tamen: & tum pro rata ſingulis deſalcãdum erit, dũ quarta hæredi retinẽda efficiatur. Aut deniq. plus legatis erogauit, quam habuit in bonis tpe mortis ea ſpecie ita rõ legis Falcidiæ initur, ut quantitati legatę, aut æſtimationi rerum legatarum detrahatur primũ oĩum, id qđ excedit patrimoniũ, deinde ſingulis legatarijs quarta pars ſuæ partis inſtitutionis auferatur.

h Quarta pars.) Nempe centum aurei pro rata cuiuſque.

i Trecentos quinque.) Teſtatore relinquente quadringentos.

k Octauo.) Nempe quinquaginta: quæ pars octaua ad alteram octauam quam heres ex teſtamento habet, beneficio legis Falcidiæ coniuncta, efficiet ut hæres ſuum quadrantem integrum percipiat.

l Initio quinta.) 6 Et ſic bina, deductione opus eſt, quando teſtator ultra ſui patrimonij uires legauit. Fit aũt prima deductio, non quidem per legem Falcidiam, quæ tantũ ad legata dodrantẽ excedentia, intra tamen facultates proſpexit: ſed per legem XII. tab. quæ ea duntaxat legata cõfirmauit, quæ relinquuntur re ſua, non item ultra ſubſtantiam. Dicebat enim lex illa, uti quiſque ſuæ rei legaſſet, ita Ius eſto. — p Bar. l. ſi poſt. miſſionem. hoc tit.

m Quinta.) Etiã de legatis Falcidiæ nõ [p] obnoxijs, ut ſunt legata ad pias cãs deſtinata: & ſi [q] quæ ſunt his ſimilia. ſicq; hac prima deductione reditur ad patrimonij quantitatẽ. 7 Illud in controuerſiã trahitur an Falcidia, quæ non deducitur de legato pio, aliouẽ conſimili Falcidię nõ ſubiecto, aggrauet alia legata: ita qđ de alijs eo plus detrahendũ ſit? Et ſi quidẽ uni atq; eidem duo legata relicta ſint, quorũ alterum Falcidiæ ſubſit, alterum non item, uerum eſt, à legato deſalcabili fieri deductionẽ utriuſq; legati noĩe. [r] Sin uero plurib. legatarijs relicta ſint, ipſis huiuſmodi legatorum Falcidiam effugiẽtiũ libertatem nõ obeſſe, ueritas eſt. — q uid. gl. l. ſcitis iſto. C. hoc tit. — r atque ita contra Bar. communiter obtinuit p gl. Auth. ſimiliter. C. hoc tit. Ang. hic.

n Deinde quarta.) Supputatione facta de ſingulis legatis Falcidiæ ſubiectis, atque ita hæredi quadrãs totius hæreditatis remanebit ſaluus. & hæc eſt ſecunda deductio.

De fideicommiſſarijs hæreditatib. & ad S.C. trebellianum. tit. xxiij.

1 *Subſtitutio directa, fideicommiſſaria.*
2 *Hæres fideicommiſſarius, fiduciarius.*
3 *Fideicommiſſaria ſubſtitutio propriè non eſt ſubſtitutio.*
4 *Verbum ſubſtituendi dupliciter accipi.*
5 *Duplex fideicommiſſum, uniuerſale & ſingulare.*
6 *Defenſus ordo huius tituli.*

HActenus de hæreditatib. directo tam inſtituendo, quam ſubſtiuẽdo relictis pertractatũ eſt; nũc de hæreditatib. quæ p fideicõmiſſum, & ſic uia obliqua relinquuntur ſubijcitur. 1 Diximus aũt alibi, [a] ſummã ſeu pręcipuã ſubſtitutionũ diuiſionẽ eſſe, quod ſit directa, alia obliqua ſeu fideicõmiſſaria. Directa quidẽ eſt, qñ teſtator vult hæredẽ ſubſtitutũ ab ipſo teſtatore nõ capere immediate & non miniſterio [b] alterius. Obliqua uero eſt, quando teſtator vult ſubſtitutũ nõ capere immediate ab ipſo teſtatore; ſed ex manu alterius: puta quia uno inſtituto, eũ grauat alij reſtituere: & tunc ille ſubſtitutus capit ab hærede, non a teſtatore. licet dicatur [c] ſuccedere teſtatori. 2 Et is quidẽ, cui, ex fideicõmiſſo reſtituenda eſt hæreditas, fideicommiſſarius alter uero, qui fideicommiſſo grauatus eſt, fiduciarius hæres [d] dicitur, ſicut & ipſa hæreditas fideicõmiſſaria ab Vlp. [e] fiduciaria appellatur. Hoc ergo titulo de obliqua ſeu fideicõmiſſaria ſubſtõne tractatur. Quod cũ ita ſit mirũ uideri põt, cur Imp. hunc titũ potius de fideicommiſſarijs hæreditatib. quam fideicomiſſaria ſubſtõne inſcribere voluerit? 3 Sed rõ hoc eſt, quoniã hæc ꝓpriè & strictè, non eſt ſubſtõ, id eſt, ſecunda inſtitutio, ſed quoddã fideicõmiſſum, idq; [f] Doctores cõmuniori calculo probant, multiſq; argumentis aduerſus Alex. & Socinũ Bellonus [g] nouiſſimè defendit. 4 Et quidẽ ſi uerbũ illud (Suſtituo uel Subſtituto) conſiderare uelimus quo ad ſui ſignificatũ & deriuationẽ) quo caſu nihil aliud eſt, quã ſub aliquo præcedẽti quid ſtatuere & ordinare) hic fideicõmiſſum rectè dicetur ſubſtõ. Eſt. n. quoddã ſtatutũ, & ordinatio teſtatoris facta ſub præcedenti inſtõne, ſeu præcedenti uoluntate, quãdo fit ab inteſtato. habẽt nãq: uenitẽtes ab inteſtato, tacitã uolũtatẽ defuncti. [h] Sic iudex quoq; dicitur iudici [i] ſubſtitutus. Sin uero uerba illa reſtringãtur ad hæredũ [k] inſtões (quo caſu nihil aliud eſt ſubſtõ, quã inſtõ facta ſub alia inſtõne) tũc fideicõmiſſũ ꝓpriè nõ dicetur ſubſtõ, nõ. n. fuit fideicõmiſſarius primo, nec ſecundo inſtitutus, ſed alius, ne cuius manu fideicõmiſ. debet hæreditatẽ. 5 Porro ad rẽ quod attinet, Fideicõmiſſorũ

a ſup. de uulg. ſub. in rub.
b l. ſi ager. de rei uend.
c l. cohæredi. §. cũ filiæ. de uulg.
d l. ſi poſtulante. ad ſ. ad Treb.
e l. certi condictio, ſi cer. pet.
f in rub. de uulg. & pup. & C. eod.
g lib. 3. Supput. ca. 19
h l. cõficiuntur. de iure cod. fa. §. ſed ſi gregis. ſup. de re. diui. l. vel inutilium eũ l. ſeq. de uſufr.
i l. pen. iud. ſol.
k vt in l. 1. de uulg.

alia ſint vniuerſalia, hoc eſt ad hæreditatem ſpectantia: quibus totum patrimonium, ſiue partem hæres alij reſtituere rogatur. Alia, ſingularia, cū teſtator hæredem rogat, uel eius fideicommittit, rem aliquam ſingularem ſiue particularem in ſpecie uel quantitate conſiſtentem reſtituere alteri. 6 *Quanquam autem Imp.*[l] *ſpopondit, inter cætera, ſe poſt legatorum explicationem de ſingularibus fideicommiſſis tractaturum: tamen hoc titulo, de uniuerſalibus, tanquam dignioribus præmittere voluit. Sic enim & antè legata, de hæreditatib. directò relictis: ſupra*[m] *quoque diſſeruit: quod uniuerſitatis prior, potiorq́; ſit ratio.*

l ſup. de leg. in prin.
m §. fi. ſup. per quas perſo. no. acq.

Princ. tit.

1 *Hodie quibus directò non poteſt relinqui, nec per fideicommiſſum licet.*
2 *Hæres fideicommiſſo grauatus, an olim ſaltem naturaliter obligatus fuerit.*
3 *Diuus Auguſtus fideicommiſſa ad neceſſitatem iuris primus retraxit.*
4.5.6 *Fideicommiſſa an & quomodo olim, quomodo item hodie peti poſſunt.*
7.9.10.11 *Quæ actiones hodie pro fideicommiſſis uniuerſalibus dentur.*
8 *Tribus modis reſtitutionem fideicommiſſi fieri.*
12 *De prætorijs fideicommiſſarijs.*

NVnc tranſeamus ad fideicommiſſa, ſed prius eſt, ut de hæreditatibus fideicō miſſarijs uideamus. Sciendū itaq; eſt, omnia fideicommiſſa primis a tempo ribus infirma fuiſſe quia nemo inuitus cogebatur præſtare id de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatē uel legata[b] relinquere, ſi relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex teſtō poterant hæreditatem. Et ideo Fideicommiſſa appellata ſunt, quia nullo[c] uinculo iuris ſed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Poſtea diuus[d] Auguſtus primus ſemel iterumq; gratia perſonarum motus uel quia per ipſius ſalutem rogatus quis diceretur, aut ob inſignem quorundam perfidiam iuſſit[f] cōſulibus autoritatē ſuā interponere. Quod quia iuſtum videbatur, & populare[g] erat, paulatim conuerſum eſt in[h] aſſiduā iuriſdictionem, tantusq; eorum fauor factus eſt, ut paulatim etiam Prætor proprius[i] crearetur, qui de fideicommiſſis ius diceret, quem Fideicommiſſarium appellabant.

a Cautione. hic
b Fab. Plat. Pot. & Iaſ.
c cum haberet. de en qui du. in ma. quā pri. pnl. per adulier. & plene Barto. l. fi. de his qui ut indig.
d l. omnib. l. ſeq ad Trebell. l. ſi quid relictum. l. ciuitatib. de leg. 2. l. hæred. 3. de hæ inſt.
e l. in fraudē. de his qui. ut indig. Bal. hic.
f § j inf. de oblig.
g d. § 1. Bella. hic.
h l. hec iure. §. j en. de dunat. l. Iulianus. de cond. ind
i l. Manichæos. C. de hær. & Mani. l. 1. C. de nat lib.
k l. ſi non ſortem. in prin de cond. indeb. Bar. l. cum lex. de fideiuſ.
l l. j. C. de hær. inſt. Barto. d. l. cū lex. nn. 6. & l. 7.
m l. 1. de pac. l. 1. de conſt. pec.
n inf. de codicill. prin.
o l. 1. hic. ad Porc.
p l. pr. contr. uerbū § act onis. de uer bor. ſignifi.

a Primis temporibus.) *Nempe ante legem XII tab. Fideicommiſſa enim ſub Numa Pompilio viguiſſe veriſimile eſt, quando tum maximam fuiſſe*[a] *fidei religionem conſtat. Quanquam autē magna eſſet apud ueteres fidei, uis, adeo ut huic templum Romæ erectum fuerit; tamen reperiebantur & tum perverſi, adeoq́; per fidi hoies, quidem fallere, at vltimam teſtatoris voluntatem fraudare, ſpe impunitatis non uerebātur, & facilè contemnebant officium, ad quod ſe non*[b] *poſſe ullo iudicis officio, nec actionis formula compelli intelligebant.*

b Relinquere.) *Puta ſpurijs, inceſtuoſis, deportatis, vel cæteris incapacibus perſonis, quibus de iure ultra alimenta uel dotem de paternis bonis nihil*[c] *debetur.* 1 *Hodie tamen hoc immutatum eſt, ſtatutumq́;*[d] *ut quib. nō pōt directò aliquid relinqui, nec per fideicōmiſſum liceat. Quod adeo uerum eſt, ut ſi hæres in fraudem iuris ultro fidem ſuam accommodarit tacito fideicommiſſo, indignus cenſeatur hæreditate, in qua fraudem adhibuit, eaq; fiſco adplicetur. Dicetur autem in fraudem iuris fidem accommodaſſe, qui uel id qd relinquitur, uel aliud tacitè promittit reſtituere ſe perſonę, quæ legibus ex teſtamento capere uetatur, ſiue chirographum eo nomine dederit, ſiue nuda pollicitatione*[e] *repromiſerit.*

c Quia nullo uinculo.) *Id eſt nulla obligatione a iure ciuili adprobata: nam obligatio*[f] *eſt uinculum iuris, ubi autē non adeſt iuris uinculū & ciuilis obligatio, res non habet*[g] *exactionem.* 2 *Sed an hæres hoc iure naturaliter ſaltem obligabatur reſtituere? quod ſi eſt, tametſi ab eo exigi non poterat, ſoluens tamen indebite repetere*[h] *nequibat. Hanc dubitationem Bellonus ſic diſſoluit, ut diſtinguendum cenſeat inter relicta perſonis capacibus & inter relicta ijs qui legib. ex teſtō capere prohibentur. Hoc. n. caſu, ſi quidem tales ſint incapaces, quibus ne*[i] *relinquatur, lex reſiſtit, tunc non oritur ne naturalis quidem*[k] *obligatio. Sin uero tales ſint, quibus lex neq; reſiſtat, neq́; et aſſiſtat: uti in*[l] *deportato, tunc naſcitur obligatio naturalis. Illa uero ſpecie conſtat, indiſtinctè oriri naturalem obligationem: propterea quod etſi lex non reciperet huiuſmodi fideicōmiſſa, tamen non et reſiſtebat, quo minus relinquerentur. Et hoc uidetur Imp. hic innuere, dum dicit, qđ* pudore tenebantur reſtituere, *& c. nullus. n. eſſet pudor, fideicommiſſa nō præſtare, niſi ſaltem adeſſet, naturalis obligatio: quoniā de iure naturæ eſt, fidē nō*[m] *fallere, & pudor qui hic cōſideratur erat in fallēdo fidē.*

d Diuus Auguſt.) 3 *Dixit unde cæperit ut fideicommiſſa, nunc quemadmodum D. Octauij Auguſti opera ad neceſſitatem retracta iuris ſint & aſſiduam ordinariamq; Iuriſdictionem conuerſa, ediſſerit, Sane D. Auguſtum ultra paruiſſe fideicōmiſſo L. Lentuli in Africa decedentes, eiusq; uoluntatem impleſſe, Iuſtinianus ſequenti titulo*[n] *refert.*

e Quorundam.) *Rogatorum reſtituere.*

f Iuſsit.) 1 *Ergo nullo adhuc certo actionis uinculo cōtinebātur. fideicōmiſſa D. Auguſti tēporib. ſed pēdebāt a mero iudicis*[o] *officio, quod deficientis actionis loco inuocari ſolet ex bono & æquo. Hinc Vl. ait, PEx traordi-*

traordinarias appellari fideicommiſſorum perſecutiones: quæ ſcilicet non habent iuris ordinarij executionem. 5 *Sanè primis illis temporibus ante Auguſtum fideicommiſſa nec iure actionis, nec officio iudicis peti valebant, quoniam nullo iuris uinculo continebātur.* 6 *Verùm hodie ex Iuſtiniani* [q] *conſtitutione introducta eſt certa actio tam perſonalis, quàm hypothecaria, pro fideicommiſſis etiam uniuerſalib. conſequendis: ſed & realem quoq; dari aiunt, quod Iaſon* [r] *poſt alios latè examinat.* 7 *Circa hoc tamen, ut quid certi habeamus, tria ſunt conſideranda* [ſ] *tempora: primū eſt ante aditam hæreditatem, alterum poſt aditionem hæreditatis, ante tamen factam reſtitutionem: tertium poſt factam reſtitutionem. Quo ad primum, ſine cōtrouerſia eſt, quod ante aditam hæreditatem nulla fideicommiſſario competat actio, ſed tantum officium iudicis ad cogendum hæredem* [t] *adire. Quo ad ſecundum tempus, certum eſt concedi perſonalem actionem, ut cogatur hæres fideicommiſſario, quando ſponte adijt: quando uerò coactus, tunc etiam officium iudicis* [v] *datur. Realis verò actio non conceditur, quia ſupponit dominium ex perſona* [x] *agentis: ſed fideicōmiſſarius non habet ullum ius in reb. hæreditarijs ante factam* [y] *reſtitutionem. Licet ſecus ſit in ſingularib. fideicōmiſſis, vbi ante traditionem competit rei vendicatio: ſed hoc ideo eſt, quia in his ſtatim à morte teſtatoris ſs ſtè, ab hæreditatis aditione verò tranſit* [z] *dominium: Hypothecariam tamen concedi fideicommiſſario* [a] *crediderim, eamq; hoc caſu maximè neceſſariam eſſe propter tertios poſſeſſores, cùm realis intendi non poſſit. Neq; tamen hæc hypothecaria ulterius ſe extendit, quàm perſonalis, daturq; tantum contra bona relicta à teſtatore, non etiam contra bona* [b] *hæredis: Venio ad tertium tempus, poſt factam reſtitutionem.* 8 *Et hic ſciendum, tribus modis reſtitutionem fieri, verbo, re, & patientia. Si ſolo verbo facta ſit, licet pleriq;* [c] *vacillent, an ſit tranſlatum dominium: Bellonus tamen tranſlatum* [d] *putat per ſolam uerbalem reſtitutionem.* 9 *Et hoc caſu datur fideicommiſſario aduerſus hæredem perſonalis actio, cùm tantum ſit dominus de iure ciuili, nec adprehenderit adhuc poſſeſſionem bonorum: alias eſſet effectus dominus iure gentium, ideoq; ceſſaret hæc actio: cùm perſonalis, ei qui eſt dominus per modum iuris* [f] *gentium, non detur. Realē pariter hoc caſu fideicommiſſario permitti conſtat, ſi tamen verum eſt, eum per ſolam uerbalem reſtitutionem effectum eſſe dominum. Item & hypothecariam, cùm reguletur ſecundum actionē* [g] *perſonalem, quā fideicōmiſſario competere ſupra diximus. Addit Iaſon, fideicommiſſariam quoq; hæreditatis petitionem ipſi concedi: quod verum eſt, reſpectu aliorum poſſeſſorum, quam hæredis, ſed hoc nihil ad præſentem diſpoſitionē: quia nos loquimur de actionib. competentib. fideicommiſſario contra hæredem, aduerſus quem hæ non* [h] *dātur:* 10 *Porrò ſi reſtitutio facta fuit re, perſonalis actio exerceri nequit, quia fideicommiſſarius effectus eſt omni iure* [i] *dominus. Realem uerò ei dari Iaſon cenſet: quod Bellonus rectè impugnat. ad quid enim actione in rem opus eſt, facta reali inſtitutione? contra hæredem certè intendi non poteſt, qui perſoluit, quod debebat, id eſt, reſtituit, quod ex fideicommiſſo iuſſus erat. Quod ſi poſt reſtitutionem res aliqua perueniat ad hæredem, tunc aduerſus ipſum agi poterit, tanquam aduerſus quemcunq., non tanquam contra hæredē. Nec obſtat, quod hæc actio detur, ſi uerbo facta ſit reſtitutio; quoniam ibi hæres adhuc poſſidebat res hæreditarias. hic autem fideicommiſſario facta eſt realis reſtitutio. Sed nec hypothecaria hoc caſu exerceri poteſt: nā cum hæres perſoluerit, quod debebat, hoc eſt, reſtituerit, diſſoluitur* [k] *pignus. Et fuit hæc hypotheca inducta, ut uoluntati teſtatoris* [l] *ſatisfieret: cùm ergo ſatisfactum ſit, ceſſat hypotheca.* 11 *Sin uerò reſtitutio facta eſt,* [m] *(ut præſumitur) tunc ea omnia obtinent, quæ in reali reſtitutione diximus: quia hoc caſu patientia habetur loco traditionis, & perinde eſt, atq; ſi uerè & realiter fuiſſet* [o] *facta traditio.*

g Populare erat. *Populo expediens & utile: ut ſcilicet, quib. directò non poterat relinqui, per fideicommiſſum* [p] *liceret.*

h In aſsid. *Vt ſcilicet aſſiduè de hoc ius redderetur, ſicq; in ordinariam iuriſdictionem hæres abiit, conuerſaq; eſt.*

i Prætor prop. 12 *Refert* [q] *Pomponius, à D. Claudio Cæſare duos Prætores fuiſſe creatos, qui de fideicommiſſis intra Vrbem ius dicerent. addiditq; in eius uita Suet.* [r] *Tranquillus, eundem Imperatorem hanc poſtea iuriſdictionem, quę quotannis, & tantum intra Vrbem delegebatur, in perpetuum, atq; etiā per prouincias demandaſſe poteſtatib. Poſtea Titus Imp. ex illis duob. prætorib. fideicommiſſariis unum detraxit: ſicque unus tantum remanſit proprius Prętor fideicommiſſarius.*

q l.1. C. com. de le. r hic ad Porc. & in rub. ff. hoc titu. & l. certi condi. in ſi. ſi cert. petat. ſ Bello. hic nu. 9. t no. gl. & finē ſcriptura. C. eod. l. ſi legatus. ibi gl. & Bartol. hoc titul. v Bart. d. l. ſi legat. x l. in rem. de rei vend. Bar. l. j. de leg. j. y l. facta. hoc tit. z l. a Titio. de furt. l. i. §. 1. ibi gl. uer. cēdere. C. de cad. collend. a d. l. ea. C. comm. de leg. in fin. b d. l. i. ea. c Iaſon hic. d hic nume. 11. qui multa iura allē. e ſicut & legatar. & fideicomm. ſtatus particularis. d. l. a Titio. f §. ſic itaq., cū ibi no. inf. de action. g d. l. 1. e. in fi. h l. ſi. de fideicom. hæred peti. i d. §. ſic itaque. k l. ſi cū uenditor. de euictio. l 1. C. cōm. de leg. m Bar. & alij. l. reſtitutæ. hoc titulo. n gl. d. l. reſtituta. & ibi Alex. o § per traditionē. iuncto. §. interdū. ſup. de rer. diuiſ. p ſupr. in princ. tit. q l. 2 §. poſt deinde D. Clau. de orig. iur. r c. 23.

§. In primis.

1 *Fideicōmiſſum in teſtamēto relictū nō ualet, ſi careat hæredis inſtitutione: fallit ut nu. 2.*
3 *Fideicommiſſum poteſt etiam in codicillis & ab inteſtato relinqui.*
4 *Poteſt non ſolum tota hæreditas, ſed etiam pars fideicommiſſo relinqui.*
5.6 *Fideicommiſſum dari poteſt ſub conditione: item ex die, & ad diem.*
7 *Quare hæres ex die non poſſit inſtitui.*

In *a* primis igitur ſciendum eſt, opus *b* eſſe, ut aliquis recto iure teſtamento hæres inſtituatur, eiusq; fideicommittatur, ut eam hæreditatem alij reſtituat: alioqui inutile eſt teſtamentum, in quo nemo hęres inſtituitur. Cùm igitur aliquis ſcripſerit, Lucius Titius hæres eſto, poteſt adijcere, Rogo te. Luci Titi, ut cum primum poteris hæreditatem meam adire, eam Caio Seio reddas, reſtituas. Poteſt [d] autem quiſque & de parte

reſtituen-

reſtituenda hæredem rogare. Et liberum eſt, uel purè, uel ſub *e* conditione relinquere fideicommiſſum uel ex certo die.

a In primis. *Explicata fideicommiſſorum origine, ea quomodo relinqui ualeant ſubiungit.*

b opus eſſe. 1 *Nempe, quando quis vult teſtamento relinquere fideicommiſſariam hæreditatem: Cũ enim teſtamentum in quo eſt nemo hæres inſtitutus, ſit inutile, quoniam inſtitutio hæredis eſt caput & fundamentum teſtamẽti: nec fideicommiſſum in hoc relictum ualere poſſe conſtat. 2 Quod tamen uerum eſt, quando à principio teſtamentum eſt ſine inſtitutione, ſecus ſi facta fuiſſet inſtitutio, & ex cauſa præteritionis uel exhæredationis ſubuerſa, quia tunc ad inſtar legatorum & fideicommiſſi,* [b] *ſuſtinebitur. 3 Poſſunt autem fideicommiſſa non tantum in teſtamento, ſed etiam in codicillis, & ab* [c] *inteſtato relinqui. Sed etſi teſtamento minus ſolenni, uel nulliter facto adiecta ſit clauſula codic illaris, fideicommiſſum tanquam ab inteſtato exigi poterit, quia per illam clauſulam uidentur legitimi hæredes rogati reſtituere* [d] *hæreditatem. Idẽ eſt, etſi in teſtamẽto inutili non ſit expreſſim adſcripta codicillaris clauſula, ſed tacitè ſubintellecta: puta* [e] *ex uerbis æquipollentib. in teſtamento adpoſitis, ex Iuramento teſtatoris, ex ardore amoris, quẽ teſtator erga fideicommiſſarium habebat, & ex lege municipali, uel conſuetudine: nam & hoc caſu fideicõmiſſum habetur, petiq; poteſt. Poteſt etiam teſtator fideicommiſſo grauare illam, cui cauſa mortis bona ſua* [f] *donauit. Idem & in eo obtinet, cui inter uiuos donatur, ſi modò talis donatio ab initio non ualet, ſed morte donatoris* [g] *confirmatur: ſecus ſi ab initio ualet, nec robur ex morte donatoris accipit, quia fideicommiſſum in ea relictum, inutile eſt.*

c L. Titius, *Obſerua modum & formam fideicommittendi. Neceſſe eſt autem uerba eſſe obliqua & precaria, ſiue etiam communia, quib. fidei alicuius committitur aliquid, quod Imp. ſequenti* [h] *titulo tradidit.*

d Poteſt autem. 4 *Poteſt ergo fideicommiſſum non tantùm fieri de tota hæreditate, ſed etiam de parte: hoc eſt, de quota, puta tertia uel quarta parte hæreditatis: ſecus ſi hæres rogaretur de re, quæ etiam aſcenderent ad tertiam, uel quarta hæreditatis portionem, reſtituenda: uel rogaretur de aliqua parte bonorum, quia tunc non eſſet uniuerſale fideicommiſſum, de quo nos hic agimus ſ. d* [i] *ſingulare.*

e Sub conditione. 5 *Sicq; fideicõmiſſum & ſub conditione utiliter relinquitur: ſicut & hæres recto iure conditionaliter inſtitui* [k] *poteſt. Nec obſtat, quod pendente cõditione dicatur teſtator inteſtatus, ea poſtea eueniente* [l] *teſtatus deceſſiſſe: quia reſpõdeo, quòd ſi non euenerit cõditio, dicetur ſemper inteſtatus, ſi euenerit, & inſtitutus adeat, retrotrahitur aditio vſq; ad tẽpus* [m] *mortis teſtatoris: & ſic ſemp dicetur teſtatus.*

f Vel ex certo die. 6 *Vel etiam ad diem: quia eadem eſt ratio, & dicitur ex die facta diſpoſitio, quãdo poſt illam diem incipit habere effectum, & non antea. Ad diem, uel in diem, quia ante & uſq; ad illã diẽ effectum habet,* [n] *non poteſt. Diuerſum tamen eſt in hærede directo, qui ex die, uel ad diem, inſtitui non poteſt. 7 Differentia ea eſt ratio,* [o] *quia ſi admitteremus hoc in hærede directo, ſequeretur teſtatorem partim inteſtatum deceſſiſſe, quod ius ciuile non* [p] *patitur. At cùm ſcriptus hæres reſtituit hæreditatem alii, ceſſat hæc ratio,* [q] *quia nihilominus hæres manet, reſidentibus etiam apud ipſum directis actionib. & utilib. tantum ad fideicommiſſarium tranſeuntib. ſicq; teſtator ſemper dicetur* [r] *teſtatus deceſſiſſe.*

a §. ante hæredis. ſup. de lega.
b Bar. & alii authe. ex cauſa. C. de libe. præt. Plat. hic.
c §. præterea. inf. eo.
d habetur planè in l. 1. de iu. cod.
e vide Boedic. in rep. c. Raynutius. uerbo, teſtamentum, 1. 1. parte extra de teſtam. hoc latè declaratem.
f l. cum hi. §. idem eri de tranſact. l. l. 1 § fin. C. de caduc. toll.
g l. quotiens. C. de don. quæ ſub mo. Bart. l. ſi mulier. §. 1. de legat. 1.
h §. ſi & uide. Dd. in l. centurio. de vulgar & pup.
i ut on. per gloſ. & Bar. l. mulier. § ſi. hoc titu.
k §. hæres. ſupr. de inſti.
l cõtra l. ius noſtrũ. de regu. iur.
m l. hæres quandoc ũq;. de acq. hær.
n l. obligationũ ferè. §. 1. de actio. & oblig. d. §. hæres.
o Platea. hic.
p d. l. ius noſtrum.
q l. ſi fine. § ſed qđ Pap. de min. l. ei qui ſoluendo. de hære. inſtit.
r l. 1. ad Trebell. & §. ſeq. inſt. eod.

§. Reſtituta.

1 *Semel hæres non poteſt deſinere eſſe hæres.*
2 *Directæ actiones ſunt adeò infixæ oſſibus, ut euelli non poſſint.*
3 *Fideicommiſſarius ſemper loco hæredis habetur.*
4.9 *De ſenatuſconſulto Trebelliano, & declaratus uerſ. poſt quod.*

Reſtituta autem hæreditate, is quidem qui reſtituit, nihilominus hęres *a* permanet: is verò qui recipit hæreditatem, aliquando *b* hæredis, aliquando *c* legatarij loco habetur. Et Neronis quidem temporibus Trebellio Maximo & Anneo Seneca conſulibus ſenatuſconſultum *d* factum eſt, quo cautum eſt, ut ſi hæreditas ex fideicommiſſi cauſa reſtituta ſit, omnes actiones, quæ iure ciuili hęredi & in hęredem competerent, ei, & in eum darentur, cui ex fideicommiſſo reſtituta eſſet hæreditas: Poſt quod Senatuſconſultum Prętor *d* utiles actiones ei & in eum, qui recepit hæreditatem, quaſi hæredem & in hæredem dare cœpit.

a Hæres perm. 1 *Quia qui iure ciuili ſemel hæres exiſtit, hæredis nomen amplius exuere non poſſit, neque deſinere eſſe* [a] *hæres, quòd adeò uerũ eſt in eo, qui ex fideicõmiſſo reſtituit hæreditatẽ, ut etiã poſſit, a creditorib. hæreditariis adhuc cõueniri, licet exceptione ipſos* [b] *ſubmouere ualeat: & ſi quid iis fuerit ſolutum ab hærede, repetere à* [c] *fideicommiſſario. 2 Penes hæredem ergo, qui rogatus eſt ex fideicommiſſo reſtituere, remanent actiones directæ, quę adeò ſunt affixæ oſſib. ut euelli, aut in alium trãſire* [d] *non poſſint. Quod & Papinianus* [e] *manifeſtè oſtendit, tradens hæredem agere poſſe & tranſigere poſt reſtitutam hæreditatem, quod non poſſet, ſi directę actiones penes eum non manerent.*

b Aliquando hæredis. *Quando ſcilicet fit reſtitutio ex Senatuſconſulto Trebelliano.*

c Aliquando legatarij. 3 *Quando ex Pegaſiano. hodie autem fideicommiſſarius ſemper loco hæredis habetur, cum uirtus Pegaſiani ſit attributa Trebelliano, quemadmodum infrà ſuo loco* [f] *audiemus.*

d Senatuſconſultum, 4 *Quod ab ipſo autore Trebellio (cuius etiam meminit Corn.* [g] *Tacitus) Trebellianum*

a l. ait Prætor. §. ſed quod Pap. de mino. l. ei qui ſoluẽdo de hær. inſtit.
b l. 1. § quanquam autem. ad Treb.
c l. 1. C. ad Trebell.
d not. in l. ſi quis ex pegaſia. de pecu. l. pro ſocio.
e l. ſi de tranſ[illegible] §. ſed qu[illegible] inſ[illegible] tit.
g lib. 14 [illegible] med.

lianum dictum eſt.Huius autem S.C.verba extãt apud Vlpianum [h] *in Pandectis.Ex quib.apparet actiones fideicõmiſſario,& in eum dandus Senatus decreto:id eſt a Pretore admittendum fuiſſe ad agendũ,& cogendum defendere.Non.n.hæredes fieri directò Senatus voluit,quod nõ potuit facere,ſed à prætore dari vtiles actiones:quod & Prætor fecit poſt* [i] *ſenatuſconſultum.Id diſertè & hic Iuſtinianus ait,qui enim, qui reſtituit,hæredem permanere dixit:eum uerò cui reſtituitur,hæredis loco habitum,uel legatarijs, & quaſi hæredi & in hæredem ei & in eum actiones dari à Prætore poſt Senatus decretum.Prætor enim iudicia omnia dabat,ſiue ex legibus,ſenatuſconſultis,& conſtitutionib.ſiue ex edictis Prætorum dandæ eſſẽt litigatorib.actiones:& cauſa cognita interdum poſtulantib.denegabant,ſeu eximebat actiones: ſiue dirigenda erat formula iudicij ad priuatos Iudices,ſiue ipſe cognoſcebat.Et hic eſt uerus huius loci intellectus,quẽ Egunarius* [k] *Baro nouiter tradidit.*

h l.1.ad Trebell.
i argu. §.conſtitũtus.ſup.de uſuf.l. ſi cum.de pæ.
k hic.

c Prætor.utiles actiones. 5 *Quomodo hæc verba ſit accipienda, paulò ante ex Barone retulimus.Neque enim Prætor hic quicquam de nouo dedit:ſed quod prius ſenatuſconſulto Trebelliano decretum erat, nempe ut in fideicommiſſarium omnes actiones tam actiuè quàm paſſiuè darentur,hoc Prætor cum effectu dabat,mandando dictum ſenatuſconſultum executioni,& id adprobando,&c.Falſa ergo eſt Iaſonis interpretatio,putantis illa uerba fideicommiſſaria hereditatis petitione intelligenda eſſe,item de actionib.quas Prætor dat in fideicommiſſarium,hoc eſt,quæ introducta ſunt à iuriſdictione prętoria:ſicut eam interpretationem Bellonus non inſcitè dudum confutauit.*

l hic in ult. notab. nu.6.

§. Sed quia hæred.

1.4 *De Senatuſconſulto Pegaſiano,& quare fuerit introductum.*
2.3 *Argumentum de Falcidia ad Trebellianicam ualet:ex quo multæ ſiunt illationes.*
5 *Pegaſiano S.C.quartam ex fideicommiſſis retinere licebat.*
6 *Differentia inter quartam Trebellianicę,& quartam Falcidia.*
7.8 *S.C.Pegaſianum,uel Trebellianica an in ſingularib. fideicommiſſis locum habeant.*
9 *Quatuor capita S.C.Pegaſiani.*
10 *De ſecundo capite.*
11 *Stipulationes partis & pro parte.*

Sed *a* quia hæredes ſcripti,cùm aut totam hæreditatem, aut penè totam plerunque reſtituere rogabantur.adire hęreditatem ob nullum uel minimum lucrum recuſabant, atq; ob id extinguebantur fideicommiſſa,poſtea Veſpaſiani Auguſti temporib. Pegaſo,& Puſione conſulibus ſenatus cenſuit,ut ei,qui rogatus eſſet hæreditatem reſtituere,perinde liceret quartam *d* partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur.Ex *e* ſingulis unaq; reb. quæ per fideicommiſſum relinquuntur,eadem retentio permiſſa eſt.Poſt *f* quod ſenatuſconſultum ipſe hæres onera hæreditaria ſuſtinebat,*g* ille autem,qui ex fideicommiſſo recipiebat partem hæreditatis,legatarii partiarii loco erat,id eſt,eius legatarii, *h* cui pars *i* bonorum legabatur, quę ſpecies legati PARTITIO vocabatur,quia cùm hærede legatarius partiebatur hæreditatem.Vnde quæ ſolebant ſtipulationes inter hæredem & partiarium legatarium interponi,eædem interponebantur inter eum,qui ex fideicommiſſo recepit hæreditatem,& hęredem,id eſt,ut lucrum & damnum hæreditarium pro rata *k* parte inter eos commune eſſet.

a §.1.ſupr.de legat. Falc.
b in Rub. ad Trebell.ff.

a Sed quia. } *Suprà dictũ eſt,eũ qui ex fideicommiſſo hæreditatem recipit,interdum hæredis, interdũ legatarii loco habitum fuiſſe:hæredis quidem loco per S.C.Trebellianũ,quo in ipſum reſtituta hæreditate actiones & actiuè & paſſiuè transferebantur, & hoc præcedenti §.audiuimus.Legatarii uerò non uicem ſuſtinebat fideicommiſſarius ex S.C.Pegaſiano,de quo præſenti loco agitur.*

b Recuſabunt.} 1 *Eadẽ ergo ratione introductũ fuit Senatuſconſultum Pegaſianum qua lex Falcidia,*[a] *nempe,ut hæredes inuitarentur ad eundem,ne teſtatores ſine hæredibus decederent, & ſuprema hominum iudicia effectum haberent.* 2 *Vnde conſtat,non perperã tradere* [b] *Doctores,argumentationẽ optimam eſſe de Falcidia ad quartam huius Senatuſconſulti,quæ* Trebellianica *vulgò nunc dicitur, quodq; in illa diſpoſitum legimus,in hac quoque conſtitutũ uideri. Cùm enim utriuſq; Quartæ introducendæ idẽ finis, eademq; ratio fuerit,& ex ratione,præſertim expreſſa in lege,uel coercemus, uel producamus* [c] *diſpoſitionem,nemo ſani iudicii negauerit,iis caſibus,quib. ceſſat Falcidia,cùm nõ amplius locum habeat eius ratio, quæ eſt etiam ratio Trebellianicæ,ipſam quoq; Trebellianicam ceſſare.* 3 *Ex quo multa inferri poſſunt; primum,quòd cum teſtator hodie Falcidia detractionem prohibere* [d] *poſſit,Trebellianicam* [e] *etiam uetare poterit.Deinde,quemadmodũ de re prohibita alienari non detrahitur* [f] *Falcidia, quod detrahẽdo quartã uideatur fieri cõtra pręceptũ teſtantis,qui uoluit rem illam nec in uniuerſum, nec in partem è manu domini vel legatarii eripi,aut quoquo mõ alienari,alienaret autẽ legatarius in hęredem,hęrede Falcidiã* [g] *retinente.Ita nec Trebellianica detrahi poterit de fideicõmiſſo alienari* [h] *prohibito.Pręterea,ſicut in iis,quę ad pias cauſas relicta ſunt,ceſſat hodie Falcidia:ſic & Trebellianica. Denique ſicut hæres non conficiens*

c l. milites agrum. de re mil.l.his ſolis.C.de reuo.do.
d Auth.ſed cũ teſtator.C.l.ad Falcid.
a Bart. & alii communiter. l. Marcellus.in prin.ad Treb.Alc.contra lib.5.Parad.c.19.
f Auth.ſed in ea re. C.ad leg. Falc.§. ſi. ut ſponſ. larg. in Nouell.
g
h Aug § ſi uerò expreſſim. Nouell. de hæred.& Falc.
i Auth. ſimiliter.C. ad leg.Falc.
k Bar.& alii communiter in d.l. Marcel.

Inuen-

Inuentarium legis Falcidiæ beneficium [l] *amittit: ita grauatus fideicommiſſo Trebellianicam* [m] *perdit.*

e Pegaſio. 4 *A quo, tanquam autore, Senatuſconſultum illud denominationem accepit, ut à Pegaſo Pegaſianum diceretur: ſicut & à Trebellio rogante conſule Trebellianum appellatum* [n] *eſt.*

d Quartam partem. 5 *Pegaſiano ergo Senatuſconſulto quartã ex fideicõmiſſis retinere permiſſũ eſt ad exemplum legis Falcidiæ: ut ſic hæres ſpe lucri inuitaretur ad adeundũ. Quãquã aũt inter haſce quartas magna in iure ſit affinitas & ſimilitudo, adeò ut plerunq; unã pro altera ponant Iureſconſulti,* [o] *6 fuit tamẽ inter eas hæc differentia, quod in Falcidiã imputãdũ fuerit, quod iure hæreditario hæres habeat defuncti iudicio, uel in hoc legatũ, ut in integra legata ſoluat: cũ in quartã Pegaſiam Senatuſconſulti (quã hodie Trebellianicam dicimus) ea omnia, quæ uel inſtitutionis iure, uel condõnis implẽdæ cauſa, uel alia quauis rõne ex iudicio defuncti ad hæredem peruenerint,* [p] *imputentur. Benignius. n. fideicõmiſſa, quã legata præſtari antiqui uoluerunt.* [q] *Sed hodie ex Iuſtiniani lege, quod amplius fuit in fideicommiſſis translatũ eſt et in* [r] *legata.*

e Et ſingulis. 7 *Hinc plerique* [s] *colligunt, ex ſingularibus fideicommiſſis, retineri quartam autoritate S.C. Pegaſiani: & ſic quod Trebellianica habeat quoque locum in ſingularib. fideicommiſſis. Hoc. n. Imper expreſſim hic innuiſſe uidetur, quia poſteaquam dixit licere in reſtitutione hæreditatis retinere quartã ex Pegaſiano, ſicut ex lege Falcidia: mox ſubdit, eandem retentionem in ſingulis rebus permiſſam eſſe. Porcius tamen hoc S.C. ad ſingularia fideicommiſſa non pertinuiſſe exiſtimat, ſed in his reſecationem fieri ex lege Falcidia. Neq; obſtare hunc textum: quoniam dictio* (eadem) *referenda ſit ad proxima, nẽpe ad retentionẽ quæ fit ex lege Falcidia: non autem ad remota, ſcilicet ad retentionẽ, quæ per Pegaſianum fiebat. Ego crediderim:* [t] *retentionem quartæ in fideicommiſſis particularib. ex Pegaſiano conceſſam eſſe autoritate huius textus, qui cauillari non poteſt. Neque uerum eſt, dictionem* (eadem) *referendam eſſe ad proxima, id eſt, ad legem Falcidiã: quia cum hic principaliter tractetur de quarta, quæ retinetur ex Pegaſiano, incidenter uerò & ſimilitudinariè de lege Falcidia, relatio, quæ ſequitur, eſt facienda ad dictum principale, & ad id quod principaliter in ordinatione* [u] *ponitur. 8 Sed an hodie, ex quo uirtus Pegaſiani in S.C. Trebellianum trãsfuſa* [x] *eſt, Trebellianica detrahatur ex ſingularib. fideicommiſſis, dubitari põt. Et magis eſt non detrahi: neq; aduerſatur, quòd* [y] *Imp. ait ſe omnem autoritatem Pegaſiani in Trebellianum tranſtuliſſe: quoniam ibidem de autoritate Pegaſiani loquitur, qua circa reſtitutionem hæreditatis* [z] *uerſabatur nec ullum uerbum fit de particularib. fideicommiſſis: Pauca tamen utilitatis eſt hæc diſputatio, quia quacũque autoritate ex fideicommiſſis rerum ſingularium fiat deductio, illud fit ſecũdum naturam particularium relictorum, non iure hæreditario.*

f Poſt quod S.C. 9 *Quatuor fuerunt partes ſiue capita S.C. Pegaſiani, primum quòd hæres retinebat quartam: de quo iam dictum eſt. Alterum, quod hæres onera hæreditaria ſolus ferebat, niſi ſtipulatio interueniſſet, de communicandis onerib. & de hoc præſenti uerſ. agitur. Tertium, quòd ſtipulationes emptæ & uenditæ hæreditatis interponebantur reſtituta tota hæreditate. Quartum & ultimum, quòd hæres nolens cogebatur adire hæreditatem, omnib. onerib. in fideicommiſſarium translatis: & de his duob. poſteriorib. ſequenti §. uidebimus.*

g Suſtinebat: *Nẽpe occaſione quartæ, quæ ex S.C. Pegaſiano retinebat: ſicq; oĩb. creditorib. tenebatur.*

h Legatarij cui pars. *Quia recipiebat ſuam partem fideicommiſſo ſibi relictam, abſq; omni onere & incommodo, cui certa pars hæreditaria legata* [a] *erat.*

i Cui pars bonorum. *Hanc interpretationem Bald... rectè ſic accipiendam eſſe docet, ut tantùm ſignificet quandam exceptionem ab onerib. hæreditarijs: quòd hoc iure ille nõ teneretur, cui pars hæreditatis relinqueretur, niſi ſtipulationib. ſeſe ijs obſtrinxiſſet. 10 Datum ergo eſt remedium hæredib. rogatis reſtituere, ex ſecundo Pegaſiani ſenatuſconſulti capite, nempe ſtipulationum interponendarum, ut antequàm hæres reſtitueret hæreditatem eiusve partem, à fideicommiſſario ſtipularetur, quod pro parte ſua ſuſciperet onera hæreditaria: & fideicõmmiſſariis contrà ſtipularetur ab hærede, ſi is conſequeretur lucrum, quod eum ſineret pro ſua porcione lucrum accipere. Et hæ* ſtipulationes *dicebantur* partis & pro parte, *quarum formam Theophilus hic ponit. Sed quid opus fuit hoc interponendarum ſtipulationum remedio, cum Trebelliano S.C. cautum fuerit, ut omnes actiones, quæ hæredi ſcripto directè competerent, in fideicommiſſarium utiliter transferrentur? Reſpondeo, hoc ex S.C. Pegaſiano ob quadrantis retentionem rurſus immutatum fuiſſe: ideoq; nouo auxilio hæredib. ſubueniendum erat aduerſus fideicommiſſarios, qui lucrum duntaxat recipiebant, onerib. hæreditarijs penes hæredes remanentib.*

k Pro rata parte. *Prout quiſque eorum ex hæreditate accepiſſet. Vnde ſi fideicommiſſarius dodrantem hæreditatis ex fideicommiſſo receperit, hærede inſtituto tantum quadrantem retinente, hæredi pro quarta actiones, pro dodrante uerò ideſt, cæteris tribus quartis fideicommiſſario* [b] *competent actiuè & paſſiuè.*

1 *Summa huius §.*
2 *Tertium caput S.C. Pegaſiani.*
3 *Stipulationes emptæ & uenditæ hæreditatis quomodo fiebant.*
e *De quarto capite S.C. Pegaſiani.*
5 *Hæres recuſans adire an per procuratorem fideicommiſſarii cogi poſſit.*
6 *Hæreditas per procuratorem adiri nequit.*

l §. ſi uerò non fuerit. Nouel. de hæred. & Falc.
m Bald. Sal. Fulg. d. Auth. ſed cum teſtator.
n ſupr. eod. in prin.
o l. cohæredi § cũ filiæ. de uulg. l. Titia teſtamento. ad l. Falcid. l. ſi ut allegat. C. ad leg. Falcid.
p l. in quartam. ad leg. Fal. & l. quod ante. cũ l. ſeq. eo.
q §. Poſt mortem ſup. de leg.
l. 2. C. commu. de leg. § ſed non uſque. ſup. de leg.
r gl. hic uerbo, permiſſa. Soc. in ſub. ff. hoc tit.
t poſt Bello. hic. numer. 9.
u Ita pulchrè Bart. l. fi. §. Titia. de liber. leg. Doc. l. diẽ functo. num. 12. de off. aſſeſ.
x §. Sed quia infr. eod.
y d. §. ſed quia.
z Et ita ſe declarat ibi Imp. cum dicit ut ex fideicõmiſſo hæred.
a l. Si quis ſeruum. § ult. de legat. 2.
b Paulus lib. 4. Sentent. titu. 3.

Ergo

Ergo ſiquidem non plus quàm dodrantem hæreditatis ſcriptus hæres rogatus ſit reſtituere: tunc ex Trebelliano Senatuſconſulto reſtituebatur hæreditas, & in *a* utrunq; actiones hæreditariæ pro rata parte dabantur, in hæredem quidem iure *b* ciuili, in eum verò qui recipiebat hæreditatem ex *c* ſenatuſconſulto Trebelliano, tanquam in hæredem. At ſi plus quàm dodrantem, uel etiam totam hæreditatem reſtituere rogatus eſſet, locus erat Pegaſiano ſenatuſconſulto: & hæredes qui ſemel adierat hæreditatem (ſi modo ſua uoluntate adierat) ſiue retinuerat quartam partem, ſiue retinere noluerat: ipſe uniuerſa onera hæreditaria ſuſtinebat. Sed quarta quidem retenta, quaſi partis & pro parte ſtipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium, & hæredem. Si *d* uero totam hæreditatem reſtitueret: emptæ & uenditę hęreditatis ſtipulationes interponebantur. Sed *e* ſi recuſabat ſcriptus hęres adire hæreditatem, ob id quod diceret eam ſibi ſuſpectam eſſe, quaſi damnoſam: cauebatur Pegaſiano ſenatuſconſulto, ut *f* deſiderante eo, cui reſtituere rogatus eſſet, iuſſu Prætoris adiret, & reſtitueret hęreditatem perindeq;, ei & in eum, qui reciperet hęreditatem actiones darentur, ac Iuris eſt ex Trebelliano ſenatuſcōſulto. quo caſu nullis ſtipulationib. eſt opus, quia ſimul & huic qui reſtituit, ſecuritas datur, & actiones hæreditarię ei, & in eum transferuntur, qui recipit hęreditatem, utroque ſenatuſconſulto in hac ſpecie concurrente.

1 *In hoc ſ. Imp. primum ſuperiora repetit, & paucis recolligit quando* [a] *Trebelliano, quando item* [b] *Pegaſiano, ſenatuſconſulto locus fuerit. Deinde tertium S.C. Pegaſiani caput explicat. Denique & quartum eiuſdem ſenatuſconſulti caput ſubijcit.*

a Verſ. At ſi plus.
b Verſ. Sed ſi recuſabat.

a In utrunque.) *Ipſo iure, etiam ſine interpoſitione ſtipulationis.*

b Iure ciuili.) *Et quidem directæ actiones, ex lege XII tab. nam adita hæreditate omnia iura in hæredem* [c] *transeunt ipſo iure, & ex lege* [d] *XII. tabul.*

c L. eum hæredis. de acq. poſſ.
d l. pacto. C. de pac. l. ea quæ. C. fam. herci.

c Senatuſconſulto Trebelliano.) *Vtiles tātum actiones: quia directa ita ſunt infixæ oſſibus, ut euelli nō poſſint: quemadmodum ſuprà diximus.*

d Si uero totam.) 2 *Hoc erat tertium caput S.C. Pegaſiani, quo conſulebatur, ſi hæres totā hæreditatem nolens ac ſponte reſtituiſſet, ut ſtipulationes* emptæ & uenditæ hæreditatis *interponerentur. Hæreditaten. ex aſſe reſtituta ceſſabat S.C. Trebellianum, quoniā hæreditatis quadrans ex uolūtate defuncti apud hæredem non erat. ceſſabat item Pegaſiani ſupradictum remedium, quia hæres quartam retinere ne noluerat quidem, atque ideo nec ſtipulationes partis & pro parte locum habebant. Quare aliud remedium eodem S.C. introductum eſt, quo ſtipulationes, quæ uocabantur emptæ & uenditæ hæreditatis, interponerentur.* 3 *Fiebat autem (ut Theophilus refert) imaginaria quadam uenditio, & ita hæres uno nummo totam addicebat hæreditatem. Deinde ſtipulabatur hæres quaſi uenditor à fideicommiſſario tanquam emptore, ſi quid conuentus ſoluerit creditorib. hæreditariis: & è diuerſo fideicommiſſarius ſtipulabatur, ut ſi quis à debitorib. hęreditariis exigat, bona* [e] *fide reddat.*

e l. 2. de hær. vend.

e Sed ſi recuſabat. 4 *Hoc erat quartum caput S.C. Pegaſiani, nempe ut hæres adire recuſans ſine omni ſtipulationum interpoſitione huius S.C. autoritate compellatur adire hæreditatē & reſtituere. priueturque commodo quartæ, omnib. actionib. hæreditariis utiliter in fideicommiſſarium tranſeuntib. Atque hoc caſu fit conuerſus utriuſque ſenatuſconſulti. Nam Pegaſianum ſcriptum hęredem adire cogit: Trebellianū uerò transfert actione. Ita tamen cogetur adire hęres, ſi fideicommiſſarius à Iudice petat eum cogi, uelitq; hæredem ipſius fideicommiſſarii periculo adire* [f] *& reſtituere. Et hæc compulſio etiam hodie obtinet, niſi quod ex Trebelliano S.C. prouenire* [g] *dicitur. Sed cur & hic non erant neceſſariæ ſtipulationes emptæ & uenditæ hęreditatis? Quia compellebatur adire, cùm in ſuperiori ſpecie ultrò, non retenta quarta, ſubiiceret ſe actionibus.*

f Ang. hic. & Bar. l. quia poterat ad Treb.
g §. ſeq. in fin.
h l. qui ita. §. j. hoc tit.
i d. l. qui ita.
k l. quantumuis. cū ll. ſeq. hoc tit.
l l. Paulus. aliàs p procuratorem. de acq. hæred.

f Deſiderante eo.) *Fideicommiſſario petente ut cogatur hæres adire.* 5 *Sed an poſſit cogi per procuratorem, id eſt, deſiderante procuratore ut adeat? Quod puto, ſi certum ſit* [h] *de mandato: non autē ſi dubitetur etiamſi procurator ſit paratus cauere de rato. Non n. tenetur inſtitutus ſe committere fragilitati cautionis. Verùm ſi ſponte adierit, poterit per procuratorem compelli ad reſtituendum, etſi de mandato ſit* [i] *dubium. Et non refert, quæ perſona ſit, cui fiat reſtitutio nomine meo, quia perinde eſt, ac ſi mihi ipſi* [k] *fieret.* 6 *Nec obſtat, quòd hæreditas per procuratorem adiri* [l] *non poſſit: aliud enim eſt in aditione hæreditatis, aliud in reſtitutione fideicommiſſi. Nam hæreditas ſolo animo aditur, & unda* [m] *voluntate, & ideò cùm mando procuratori ut adeat, ſtatim uideor adire. Non ſic eſt in reſtitutione fideicommiſſi, quia ſolo animo non acquiro fideicommiſſum, ſed requiritur factum hæredis* [n] *reſtituentis. Hinc eſt, quod etiam bonorum poſſeſſio, quæ requirit factum alterius, ſcilicet ſaltem potentiam iudicis, poteſt agnoſci per procuratorem.*

m §. ſi. ſup. de hær. qua. & diff.
n ita eſt glo. in d. l. per procuratorē. & d. l. qui ita. § j
o l. 3 §. acquirere. de bon. poſſ.

ſ. Sed quia.

1 *Argumentum huius ſ.*
2 *De Papiniano nonnulla ſcitu digna.*
3.8.9 *Tres caſus, in quibus hodie Trebelliano locus eſt.*

4 *Con-*

4 *Conciliata l. & ſiue. C. ad Treb. cum hoc ſ.*
5 *Quando hæredi reſtituenti plus debito detur repetitio.*
6 *Actiones diuiduntur inter hæredem & fideicommiſſarium, quo ad creditores.*
7 *Fideicommiſſarius quando teneatur ad debita uel legata.*
10 *Hæres qui coactè adit & reſtituit, exceptionem habet ſi impetatur.*
11 *Hęres qui coactè adit, Trebellianicam perdit.*

Sed quia ſtipulationes *a* ex ſenatuſconſulto Pegaſiano deſcendentes, & ipſi antiquitati diſplicuerunt, & quibuſdam caſibus captioſas[b] eas homo excelſi *b* ingenii Papinianus appellat, & nobis in legib. magis ſimplicitas, quàm difficultas placet, ideo omnib. nobis ſuggeſtis tam ſimilitudinib. quam differentiis utriuſq; *d* ſenatuſconſulti: placuit, exploſo ſenatuſconſulto Pegaſiano quod poſtea ſuperuenit, omnem autoritatem Trebelliano ſenatuſconſulto præſtare, ut ex [e] eo fideicommiſſariæ hęreditates reſtituãtur: ſiue [f] habeat hæres ex uoluntate teſtatoris quartam, ſiue plus, ſiue minus, ſiue nihil penitus, ut tunc quando uel nihil, uel minus quarta apud eum remanet, liceat ei uel quartam, uel quod deeſt, ex noſtra autoritate retinere, uel repetere [g] ſolutum quaſi ex Trebelliano ſenatuſconſulto, pro rata portione actionib.[h] tam in hæredem, quam in fideicommiſſarium competentib. Si [i] uerò totam hęreditatem ſponte reſtituerit: omnes hæreditariæ actiones fideicommiſſario, & aduerſus competant. Sed *k* etiam id, quod Præcipuum Pegaſiani ſenatuſconſulti fuerat, vt quando recuſaret hæres ſcriptus ſibi datã hæreditatem adire, neceſſitas ei imponeretur totam hæreditatem uolenti fideicommiſſario reſtituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones, & hoc tranſpoſuimus ad ſenatuſconſultum Trebellianum, vt ex hoc ſolo neceſſitate hæredi imponatur, ſi ipſo nolente adire, fideicommiſſarius *l* deſideret reſtitui ſibi hæreditatem nullo [m] nec damno nec commodo *n* apud hæredem remanente.

1 *Innouationem & correctionem ſuperiorum hoc §. ſubnectit Imp. per quam S. C. Pegaſianum partim ſuſtulit, partim in S. C. Trebellianum tranſpoſuit. Sublato enim ſecundo & tertio Pegaſiano capite, reliquas partes trãsfundit in Trebellianum: ſicq; ex duob. ſenatuſconſultis unum fecit, quod Trebellianum dici uoluit.*

a Stipulationes.] *Nempe partis & pro parte. item emptæ & uenditæ hæreditatis.*

a Duo. hic.

b Captioſas. *Captioſæ ſiquidem fuerunt* [a] *ſtipulationes emptæ & uenditæ hæreditatis: quod ſcilicet hæres teneretur ſolus, cui deinde litigandum fuerat in fideicommiſſarium, ut reciperet quod pro eo ſoluiſſet: ſicut ex diuerſo & fideicommiſſario in hæredem agendum erat, ut redderet quod exegiſſet. Quod & in ſtipulatione partis & pro parte locũ habebat, ut plerunque damnum paterentur utrique uel ob calumniam, uel propter inopiam promiſſorum.*

b Ferra. hic.

c Spiegel. in ſuo Lexi. uerbo Papini.

c Excelſi ingenij Pap. 3 *Magnum certè magni Principis teſtimonium, quo etiam dignus fuit hic Papinianus Iureconſ. longè celeberrimus, qui Imperatori Seuero non ob affinitatem tantum, ſed propter uirtutem in primis charus extitit, cui etiam filios uni commẽdauit moriens. Scripſit* [b] *Reſponſorum libros unde uiginti duos Definitionum, Aedilium quoq; Curulium librum ſingularem, & 18 Digeſtorũ, omnes priuſquam triceſimumſeptimum ætatis ſuę annum impleſſet. Quare & Spartianus in Seuero, iuris eum aſylum: & iuris doctrinæ theſaurum digna certa præfatione nominauit, quib. humana prudentia cordi eſt, deflẽdũ, in Antonino Caracalla (cuius iuſſu, quia ipſius patricidium excuſare noluit, non tam facilè, inquiens, parricidium excuſari poſſe, quàm fieri: ſecuri percuſſus occidit) idem Spartianus refert. Huius porro vrna argẽtea Romæ cum hac* [c] *inſcriptione inuenta eſt.* Aemylio Paulo Papiniano, præfecto prætorio, Iuriſconſulto, qui uixit annos 36. dies 10. menſes 3, Papinianus Hoſtilus Eugenia Gracilii, turbato ordine, in Senio heu patentes fecerunt, filio Optimo.

d Vtriuſque S.C. *Tam Pegaſiani, quàm Trebelliani.*

e Vt ex eo. 3 *Imp. trib. ſpecieb. S. C. Trebellianum procedere docet, quæ ordine recenſentur. Prima eſt, quam hic explicat, quod poſſit hodie hæres, ſi ſit grauatus totam hæreditatem reſtituere, retinere quartam: uel ſi non totam, poteſt accipere quod deeſt quartę. quod caſu pro rata portione onera hæreditaria euidenter ſine ſtipulatione, & ipſo iure pro rata tranſibunt actiones in utrunque & hæredem ſcriptum, & fideicommiſſarium: in hæredem quidem uſq; ad quadrantẽ, in fideicommiſſarium uerò vſq; ad reſiduum.*

d § ergo. hoc titul.

e l. & ſiue. C. ad Trebell.

f l. ſi hæres ab eo. § ſi totã. ad Trebel. & l. error. C. ad leg. Falc.

f Siue habeat hæres. *Corrigit diſtinctionem, quam ſuprà* [d] *tradit. 4 Videntur tamen, quæ dicuntur, cũ Diocletiani* [e] *conſtitutione, quadamtenus pugnare, quod ille ex ære alieno deducto quartam uelit retineri: Iuſtinianus uerò hic quartam cum onere pro rata. Sed hanc antinomiam Angelus ſic conciliat, ut ſi iam ſoluerit æs alienum. quartam ſine onere deducat: ſi non ſoluerit, cum onere.*

g Repetere ſolutum. 5 *Solet conditione indebiti: ſi tamẽ plus fueri ſolutũ iuſto aliquo facti* [f] *errore, quia forte putabat ſe plus habere in hæreditate, quã erat: eũq; errorẽ hæres ꝓbet. Secus eſt ſi ex ignorãt iuris ſolutio cõtigerit, ut q̃a ignorabat ſe uti poſſe retẽtione quadrãtis: uel q̃a exiſtimabat, ex Trebelliano nõ niſi*

ſextan-

extante poſſe retineri, tum enim ceſſat repetitio. Ceterùm qui ſciens ſe poſſe retinere, vniuerſum reſtituat, condictionem [g] *non habet* cuius enim per errorem dari repetitio, eius conſultè dati [h] donatio eſt. *Sanè vbi ageretur de repetitione eorum, quæ hæres* [i] *creditorib. hæreditarus bona fide ſoluerit; dicę . us eum poſſe retinere, quod ſoluit, eoq; minus fideicommiſſario reſtituere. Sed etſi nihil retinuerit, poteſt id à fideicommiſſario repetere, quemadmodum Impp. Seuerus & Antoninus* [k] *reſcripſerunt.*

b Actionibus tam in. § 6 *Reſpectu ſcilicet creditorum, nam illa pro rata diuiduntur inter hæredem et fideicommiſſarium: ſecus eſt reſpectu legatariorum, quia legata & fideicommiſſa à ſolo fideicommiſſario petuntur, non ab hærede: niſi is plus habeat ſua quarta, uel portio fideicommiſſaria legatis* [l] *non ſufficiat: & que ita Accurſius* [m] *hic declarat.*

¶ Sed tamen hic amplius diſtinguendum eſt, an loquamur ante factam reſtitutionem, aut poſt. Adita enim hæreditate, ſed nondum factam reſtitutione fideicommiſſario, poteſt hæres tam à creditorib. quã legatariis [n] *conueniri, ſi modò ſponte adiuit: nam ſi coactè, exceptione ipſe ſubmouere poteſt; niſi actiones eſſent tempore conueniri, ſi modò ſponte adiuit: nam ſi coactè, exceptione ipſos ſubmouere poteſt, niſi actiones eſſent tẽpore perituræ, quia tunc cogitur ſuſcipere* [o] *iudicium: quatenus tamen exactus eſt hæres, tanto minus reſtituit fideicommiſſario. Altero uerò caſu, quando creditores & legatarii iam facta deſtitutione, id quod eis debitum eſſe prætendunt, perſequuntur, refert an hæres ante reſtitutionem deduxerit æs alienum, ideſt ſoluerit creditorib.) quod* [p] *ei facere licet) & onus legatariorum, quod ſupereſt, ad fideicõmiſſariũ pertinet. An nihil deduxerit, ſed ſimpliciter reſtituerit: & tunc aut totum reſtituit, & omne onus ſequitur* [q] *fideicõmiſſarium: aut totum non reſtituit, eo caſu ſiquidem ſolam quartam habet, tunc creditorib. ſuis tenetur, legatariis uerò in eo ſolùm, quòd quartam* [t] *excedit, quoniam illud ex iudicio teſtatoris habet. At ſi quid ſub nomine rei ſingularis hæres accipit, eatenus nec creditorib. nec legatariis obnoxius eſt: quia hæc non ut hæres, ſed vt legatarius præcipere* [u] *intelligitur. Fallit tamen, quando hæreditas non eſt ſoluendo: eo enim caſu tenetur hæres creditorib. in totum ſubſidium, legatariis uerò pro eo, quod excedit* [x] *quartam.*

i Si uero totam. § 8 *Hic refertur ſecunda ſpecies, in qua Trebelliano locus eſt.* Nam *ſi hæres ſponte hæreditatem adeat, totumq; aſſem non deducta quarta fideicommiſſario reſtituat ſciens, fortaſſis ne pro rata teneatur creditorib. tũc omnes actiones hæreditariæ tam actiuè quam paſſiuè fideicommiſſario. & in eũ utiliter ex autoritate huius ſenatuſconſulti* [y] *dantur, cùm iam hæredis loco* [z] *habeantur. Quibus autem modis fiat fideicommiſſi reſtitutio, Accurſius hic declarat, & nos ſuprà* [a] *diximus.*

k Sed etiam id. § 9 *Hæc eſt tertia & ultima ſpecies, quando ſcilicet hæres recuſat adire hæreditatem in qua prorſus id, quod S.C. Pegaſiano cautum erat, ſed non tanquam ex illo, ſed ut ex Trebelliano hodie obſeruari debet; nempe quod hæres cogatur adire, & reſtituere, priuetúrq; commodo quartæ, omnib. oneribus hæreditariis utiliter in fideicommiſſarium tranſeuntib.*

l Fideicommiſſarius deſideret. § *Quod ſi ex multis fideicommiſſariis unus deſideret, ut adeatur hæreditas, hoc ſatis eſt, cùm etiam reliquis tacentib. petere debeat, totam ſibi hæreditatem* [b] *reſtitui.*

m Nec damno. § 10 *Habet enim exceptionem hæres aduerſus creditores legatarios, ſi qui eum impeterent. ex S.C. Trebelliano per Iuſtinianum reformato, adeo ut cautio de indemnitate hodie non* [c] *uideatur neceſſaria hæredi, quam ipſe alias fideicommiſſarius præſtare teneretur.*

n Nec commodo. § 11 *Puta quartæ Trebellianicæ, quam amittit hæres, qui non niſi coactus adit. Nã cùm alieno periculo adeat, meritò omni commodo arcendus eſt, ut Vlpianus* [d] *ait.*

§. Nihil autem.

1 *Idem iuris eſt de parte ad partem, quod de toto ad totum.*
2 *Argumentum de toto ad partem procedit etiam in exceptionibus.*
2 *Quib. caſibus huic argumento non ſit locus.*
3 *Fideicommiſſarius adire cogens totam hæreditatem accipere tenetur.*

Nihil [a] autem intereſt, utrum aliquis ex aſſe hæres inſtitutus, aut totam hæreditatem adit [b] pro parte reſtituere cogatur, an ex parte hæres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere cogatur. Nam & hoc caſu eadem obſeruari, præcipimus, quæ in totius hæreditatis reſtitutione diximus.

a Nihil autem. § *Quæ hactenus dicta ſunt in hoc titulo circa reſtitutionem fideicommiſſorum, & circa locum habent ſiue totam hæreditatem quis reſtituere ſit rogatus, ſiue eius partem, ſiue quotam.* 1 *Nã idẽ iuris eſt de parte ad partem, quod de* [a] *toto ad totum:* 2 *eſtq; hæc argumentatio nedum* [b] *probabilis, ſed fortis, frequens, & utilis, quando, ut debet,* [c] *ſumitur, & ſeſe etiam ad exceptiones* [d] *porrigit. Sunt tamẽ caſus, in quib. hoc argumentandi genus de toto ad partem procedit.* 3 *Quid enim, ſi totius & partis ſit diuerſa* [e] *ratio? quid ſi aliud reperiatur diſpoſitũ a iure in parte, & aliud in* [c] *toto? Sed nec in indiuiduis locus eſt huic* [g] *argumentationi, ne in falſa* [h] *demonſtratione legato adiecta: quia ſi in totum ſit falſa, non uitiat legatum: ſi in parte, illud euertit. Ratio diuerſitatis ea eſt, quod priori caſu legatum in in totum eſſet inutile, ſed poſteriori ſufficit legatum uires habere in parte, in qua teſtator non errauit.*

g d. l. error.
h l. cuius per errorem. de regu. iur.
i l. ita tamen. §. qui Tre. in fi. hoc tit.
k l. 1. C. ad Trebell.
l l. fi. C. hoc tit. l. 1. §. is qui cccc. & §. vlt. ff. eod.
m verbo Actionib.
n gl. l. 1. in fi. ibi cõiter. Dd. hoc tit.
o l. poſtulante. in princ hoc tit. l. cũ hæreditas. eod.
p l. 1. & l. & ſine ſcriptura. C. eo.
q hic verſi ſi uerò.
r Et hic. & l. 1. C. e.
ſ d. l. 1. §. fi.
t l. 2. ibi gl. & Saly. C. eod.
v Ita bene declarat Porc. hic.
x l. 2. & ibi not. & l. 1. §. hoc tit. & d. l. 1. § is qui. cccc.
y l. 1. § quanquam. ita tamen. §. qui ex Treb. hoc tit.
z l. ſi filiusfa. § ſed ſi filio, quod cum eo, &c. & l. ſi hæres hoc tit.
a in pr. huius t. n. 8.
b l. cog. §. idem Mętianus. illo tit.
c De qua in l. quia poterat. & l. cum hæreditas hoc ti.
d d. l. quia poterat.
a l. quæ de tota in pri. de rei uend. l. iuris gentium. §. adeò. ibi Iaſ. & alij de pac. Cano. & ſup. q. § fi. del.
b ut uoluit glo. l. 1. § ſi ex dodrante, de colla. bonor.
c Euerat. in Top. loc. 80.
d l. qui ſolidum. in pr. De leg. 2. l. ut uxori. ad Vell. l. 2. ibi Bal. & Sal. D. de nõ nu. pec.
e l. ex mille. in pri. de euict. l. Papin. §. ſed nec impuberis. de inof. teſ. Sal. & alii l. cum notiſ. C. de preſc. 30. uel 40. Cant. Inſ. paſtoralis. § nõ cum. de off. dele.
f c. fin. § uices. ubi hẽs exẽplum de off. de leg. lib. 6.
g d. l. 10. parte. de ſeru. Ba. l. per fundũ. de ſer. ruſtic.
h l. falſa demõſt. in pri. de cond. & de.

b Aut

i l. ſerui electione. ꝗ fin. ibi Alex. de leg. 1. Iaſ. d. l. Iuris gētiū. §. accō.
k l. cogi. §. ſi quis hære. hoc titu.
l vt ſup. §. proximo in fin.
m l. 1. §. ſed quoties illo tit.

b Aut pro parte.} 4 *Nec tamen aliter poteſt cogi*[i] *hæres adire ſuſpectam hæreditatē, niſi fideicommiſſarius totam accipiat, omnib. omnino actionib. in eum*[k] *transfuſis: quia hæres non debet remanere in aliquo*[l] *damno. Idem eſt, ſi ſint duo pluresve fideicommiſſarij, vnusque adire cogat & reſtituere, alij non: nā & eo caſu cogens aliorum partes accipere*[m] *compelletur.*

§. Si quis una.

1 *Verbum præcipere, & præceptio.*

2 *Quarta Trebellianica, immunis eſt, ab omne onere hæreditario.*

3.8.9 *S. C. Trebellianum habet etiam locum, quando retinetur res particularis una, vel plures: quantitas certa.*

4 *Refert an teſtator relinquat hæreditatem nomine quotæ, an nomine rei ſingularis.*

5.6 *Hæres qui rem ſingularem nomine quarta habet, loco legatarii habetur: ſecus ſi quotam hæreditatis, quia hæredis uice eſt.*

7 *Hæres ſi vltra quartā habeat nomine rei particularis, ſubiicitur oneribus hæreditariis, in quantum res excedit quartam.*

Si quis vna aliqua re deducta, ſiue *a* præcepta, quæ *b* quartam continet (ueluti fundo vel *c* alia re) rogatus ſit reſtituere hæreditatem, ſimili *d* modo ex Trebelliano ſenatuſcō ſulto reſtitutio fiet, perinde ac ſi quarta parte retenta rogatus eſſet reliquam hæreditatem reſtituere. Sed illud *e* intereſt, quod altero caſu id eſt cùm deducta, ſiue præcepta aliqua re reſtituitur hęreditas, in ſolidum ex eo ſenatuſconſulto actiones *f* transferuntur, & res, quæ remanet apud hæredem, ſine ullo onere hæreditario apud eum remanet, quaſi *g* ex legato ei acquiſita. Altero uero caſu, id eſt, quum quarta parte retenta rogatus eſt hæres reſtituere hæreditatem, & reſtituit, ſcinduntur *h* actiones, & pro dodrāte quidem transferuntur ad fideicommiſſarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quin etiam licet una re aliqua deducta aut præcepta, reſtituere aliquis hæreditatem rogatus ſit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur, æquè *i* in ſolidum transferuntur[k] actiones. Et *l* ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hæreditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem *m* ſcilicet interueniunt, & ſi duab. pluribusve deductis præceptisve reb. reſtituere hæreditatem rogatus ſit. Sed *n* etſi certa ſumma deducta præceptaue quæ quartam uel etiam maximam hæreditatis partē continet, rogatus ſit aliquis hęreditatē reſtituere, idem iuris eſt. Quæ autem diximus de eo, qui aſſe inſtitutus eſt, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres ſcriptus eſt.

a l. filia. fam. hercisc.
b l. item Labeo, eo. tit. fam. hercisc.
c l. 2. de fun. inſtr.
d l. 1. §. ſi is q cecc. hoc titu.
e §. ſed quia ſtipulationes. num. 7. ſup. eod.
f gl. & Dd. hic.

a Siue præcepta.} *Ideſt, antè accepta, quàm reſtitutio ex fideicommiſſo fieret,* 1 Præcipere *enim inter cætera ſignificat etiam præſumere, ſiue ante capere. Sic Vlpianus,*[a] Si filiusfam. (*ait*) iuſſu patris obligatus ſit, debebit hoc debitum præcipere. *Hinc* præceptio *pro præſumptione, uel potius, ut ſic dicam, antecaptione apud Iureſconſultos non rarò ponitur, ut apud eundem Vlpianum:*[b] Aut ſi plurib. (*inquit*) fuerit unius rei præceptio relicta: *& Papinianus*, [c] Cum pater. (*inquit*) duobus præceptionem bonorū auitæ dediſſet.

b Quæ quartam continet.} *Vel etiam amplius, ſed in quantum excedit quartam res illa, obligari poterit hæres in ſubſidium creditorib. hæreditariis, ſicut & legatarius, quibus non debet fideicommiſſarius obnoxius eſſe ultra id quod accepit.*[d] 2 *Quarta autem de cuius præceptione Imp. hic nominatim agit, immunis eſt ab omnib. hęreditariis onerib. quod alibi quoque*[e] *annotauimus. Porrò ſi res, quam hæres præcipere iuſſus eſt, quadrantem non efficiat, peti potuerit, uel retineri*[f] *ſupplementum: ſed æquum erit hæredem, ratione iſtius ſupplementi ſubiici onerib. hæreditariis, ſaltem*[g] *in ſubſidium.*

c Vel alia re.} *Scilicet certa ac ſingulari.*

h l. ſi legatus. §. multum intereſt hoc tit.
i d. l. 1. §. ſi hæres præcepto
k d. §. multum intereſt.

d Simili modo.} 3 *Hinc ergo diſcēdum, S. C. Trebellianum non modò locum habere, quod grauatus reſtituere, quadrantem habet in re hæreditaria, ſiue quota hæreditatis: ſiue etiam ſi rem aliquam ſingularē, vel corpus aliquod certum, quod quartam hæreditatis efficiat, teſtator hæredi reliquerit. Et ſic nihil refert, an quis oneretur reſtituere hæreditatem retento quadrāte ſub nomine rei ſingularis, uel rei hæreditariæ. Quod uerum eſt, quod ad compulſionem hæredis attinet, ut poſſit cogi adire & reſtituere: item quo ad hoc, ut nō poſſit aliam quartam detrahere.* 4 *Eſt tamen in hoc differentia,*[h] *quia ſi quartam habeat ſub nomine rei particularis, non ſubiicitur onerib. hæreditariis, cùm habeatur loco*[i] *legatarii. Sin uerò quartam ſub nomine quotæ habet, tum pro illa quarta cogitur ſuſtinere onera hæreditaria, cùm hæredis uicem referat, quemadmodum Iuſtinianus in ſequentib. hoc abundè deducit.*

e Sed illud intereſt.} *Et hoc diſcrimē ex Martiani*[k] *reſpōſo deſumptū eſt, qui ſic ait,* Multum intereſt, utrum pars quarta Iure hæreditario retineatur, an uero in re, uel in pecunia. *Nā ſuperiori caſu actiones*

nes diuiduntur inter hæredem & fideicommiſſarium:poſteriore uerò apud fideicõmiſſariũ ſunt actiones.

f Actiones transferuntur.} *In fideicommiſſarium,qui ſolus conueniri poterit.*

g Quaſi ex.} 5 *Sicq; legatarij loco habetur,qui re aliqua ſingulari retenta iuſſus eſt hæreditatem reſtituere, ſicut & is qui ex certa re inſtitutus eſt , dato cohærede uniuerſali legatarij uicem ſuſtinere* [l] *dicitur.Idem quoq; in fideicommiſſario,cui certum corpus,vel quantitas per fideicommiſſum relinquitur,obtinere,ut pro legatario habeatur.Valens* [m] *reſpondit.* l l. quoties. C. Lhæc inſtit. m l.ſi hæres ab eo. illo tit. n l.quod autẽ §.penult. quæ infra cied.

h Scinduntur actiones.} 6 *Diuiduntur pro rata inter hæredem & fideicommiſſarium, & hoc ideò, quia iſto caſu quando iure hæreditario quartam habet,uice hæredis* [n] *eſt.*

i Aequè inſolidum.} *Adhuc enim iuſſus reſtituere loco legatarij habetur, ſicq; immunis eſſe debet ab omni onere hæreditario,inſtar legatarii.* 7 *Aequitati tamen conſentaneum eſt,ut conſumpta fideicõmiſſarii portione,quod ultra quartam hæres habet,oneribus hæreditariis obnoxium fiat:multo magis creditorib.qui ſi alioqui fraudarentur,poſſent etiam totum legatum reuocare.*

k Transferuntur.} *In fideicommiſſarium.*

l Et ſecum deliberare.} *Occupatio eſt:obiici enim poterat,iniquum uideri,quòd ſi hæres plus quadrante obtineat,nulli tamen oneri ſit ſubiiciendus, & c.Reſponderi põteſt, in poteſtate fideicommiſſarii eſſe,an uelit hæreditatem ſibi reſtitui,uel illam omittere. Si ergo reſtitutionem petat, & damno ex hoc afficiatur, æquo ferat animo,cùm illud ſua culpa* [o] *ſentiat.*

m Eadem ſcilicet.} 8 *Extendit id quod ſuprà dixerat in una ſpecie ſiue re, ut etiam locum habeat in plurib.ſpecieb.retentis: ætiologia eſt,quia licet plures res uideantur conſtituere quid uniuerſale:tamen hoc non eſt uerum,quia talis qui retinet plures,loco legatarii eſt:ſicque ſemper ratio textus* [p] *militat.* o ca. damnum. De regul. iur. in 6.

n Sed etſi certa} 9 *Quod ſuprà de una re pluribusve retentis dixerat,hoc etiam ad quantitatem producit,ſi rogatus reſtituere,certam quantitatem,quæ quadrantem contineat,deducere iuſſus ſit,nam et tum actiones hæreditariæ in fideicommiſſarium transfundentur inſolidum.* p Ita Bello. hic.

§.Pręterea.

1.2 *S.C.Trebellianum ad inteſtatos quoque pertinet.*
3 *Accurſii error.*
4 *Diſcrimen inter legata & fideicommiſſa ſingularia.*
5 *Hodie in codicillis legata directò relinqui poſſe.*
6 *Fideicommiſſarius grauari poteſt,ut alii reſtituat.*
7 *Quem honoro,eundem & onerare poſſum.*
8 *Fideicommiſſarius grauatus reſtituere,an quartam detrahat.*

Præterea inteſtatus quoque moriturus poteſt rogare eum ad quem bona ſua uel legitimo *b* iure,uel honorario *c* pertinere intelligit,ut hæreditatem ſuam totam, partẽve eius,aut rem *d* aliquam(veluti fundũ,hominẽ,pecuniã) alicui *e* reſtituat:cũ alioqui *f* legata,niſi ex *g* teſtamento non ualeant. Eum *b* quoq; cui aliquid reſtituitur , poteſt rogare, ut id rurſum alij aut totum,aut partem,vel etiam aliquid aliud reſtituat. a § j.ſup.eod. b l.ab eod. C.de fideicom. c l.3. §.meminiſſe. & l.2. §. hoc aũt. illo tit. d l. & fine. C. eod. l.3.C.d.tit.l. 2.C. de cod.l.ult.quãdo di.le.ced. e l.conficiuntur.de iure codicil.

a Inteſtatus quoque.} *Fideicommiſſa ex S.C.Trebelliano in teſtamento relinqui poſſe,hæredemq; inſtitutũ grauari,hactenus dictũ* [a] *eſt.* 1 *Poterat ergo dubitari an hoc S.C.& in inteſtatis locum haberet? cum,enim legitimi hæredes,qui ab inteſtato ſuccedunt, nullo commodo à defuncto honorentur (uocantur enim ad ſucceſſionem non à defuncto,ſed à lege ipſa ſic diſponente:unde & legitimi dicuntur) videbatur nec fideicommiſſo eos onerari poſſe, quia quem non honoro,nec grauare* [b] *poſſum. Verùm Imp.hic ex Vlpiano* [c] *docet,hoc S.C.ad inteſtatos quoq; pertinere ſiue legitimi,ſiue honorarii ſint ſucceſſores:idemq; multis Principum reſcriptis* [d] *traditur.* 2 *Poſſunt ergo uenientes ab inteſtato fideicommiſſis grauari,ut hæredes in teſtamento ſcripti. Aetiologia eſt, quia tametſi moriturus expreſſo iudicio nihil relinquat:uidetur tamen tacitè eum inſtituere hæredem;quem ſcit ſibi ab inteſtato ſucceſſurum , ex quo aliũ inſtituendo, potuiſſet eum excludere.* [e] *Rectè ergo Vlpianus,* [f] *ait,*eorum fideicomittere quẽ poſſe, ad quos aliquid peruenturum eſt morte eius.uel dum eis non adimitur.

b Legitimo iura.} *Id eſt,lege XII.T. uel etiam iure ciuili,*

c Honorario.} *Id eſt:iure prætorio.quod honorarium* [h] *appellatur:quales ſunt* [i] *emancipati,item* [k] *cognati.* 3 *Falſum autem eſt (ut id obiter admoneam) quod* [l] *Accurſius alibi uoluit,uenientes iure Prætorio non habere uoluntatem defuncti:nam probat hic textus,quod imo habeant,* [m] *ſaltem tacitam. Ratio enim,quare tales poſſunt fideicommiſſo grauari,eſt: quia habent uoluntatem defuncti:ſiquidem eo ipſo,q paterfa.nominatim tales non excludit a ſucceſſione,uidetur eos tacitè uocare.*

d Rem aliquam.} *Singularem uel etiam quantitatem:& ſic tam de fideicommiſſo uniuerſali,quã particulari loquitur.*

e . Alicui reſtituat.} *Quo caſu is,qui ita rogatus eſt,non minus adire, & reſtitueret per officium iudicis (ſi recuſet) compelli poteſt,quam ex teſtamento cogi* [u] *poterat.*

f Legata.} *Veluti acceſſoria.*

T Ex

o Iaſ. in rub. de le. 4. dixi. ſup. in rub. de leg. nu 4.
p l. j. de leg. 1.
q §. ſed non uſque. nu. 6 ſup. de leg. hic ad Porc.
r l. 2. C. cō. De leg.
ſ l ab eo. C. de fidei com.
t l. ſi fuerit. §. 1. de leg.
x l. 1. in fi. C. commu. de leg. l. Labeo. C. de fideic.
y §. ſi uerò expreſſim. in Nouel de hær. & Falcid.
z l. 1. §. De illo hoc tit.
a l. mulier. §. ſi hoc ſit. ibi glo & Do. d. l. 1. C. commu. De leg. & d. §. de illo.

g Ex teſtamento.§ *Tanquam* [o] *principali.* 4 *Innuit autem hic Imp. diſcrimen inter legata & fideicommiſſa ſingularia, quod ſcilicet legata non niſi in teſtamentis relinqui ualeant, fideicommiſſa uerò etiam ab inteſtato. Et hanc differentiam etiam iure Pandectarum obtinuiſſe, communiori calculo Doctores probant. Nec obſtat, quod ex Vlpiano refertur, eo iure legata fideicommiſſis exæquata fuiſſe: quoniam falſo id Vlpiano attribuitur, & uidentur ea verba ab alio quopiam adiecta fuiſſe, ut alibi* [q] *annotauimus.* 5 *Hodie tamen legata etiam directò in codicillis relinqui poſſe, Iaſon aduerſus Fabrum & Angelum* [r] *defendit: cum per omnia Iuſtiniani conſtitutione æquata ſint fideicommiſſis.*

h Eum quoque.§ *Fideicommiſſarium ſcilicet.* 6 *Is enim grauari poteſt, ut id quod ſibi ex fideicōmiſſo datur, reſtituat alii. Quanquam idem iuris obtineat, & ſi ex legato quis vel donatione cauſa mortis, aliquid* [t] *accipiat. Nec is tantùm, cui aliquid relinquitur ſed & eius hæres pōt onerari fideicōmiſſo.* [x] 7 *In tantum autem quis onerari poteſt, in quantum eſt honoratus, & non* [x] *amplius. Nec impedit, quod legatū aliquod lucrum adferre debeat: quia hodie ſatis lucrum adfert, cùm legatarius illud præſtando* [y] *ſe piè gerat.*

i Reſtituat.§ *Et ubi ſemel reſtituit, nihil omnino iuris apud eum manet. Nā pœnes hæredē, qui prius ei reſtituerat, remanſerunt directæ actiones: utiles verò, quæ in primum fideicommiſſarium tranſierant, etiā ipſo iure facta ſecūda reſtitutione in ſecūdū fideicommiſſarium pariter* [z] *tranſmigrant.* 8 *Sed an legatarius uel fideicommiſſarius, iuſſus alteri reſtituere quadrantem deducere poſſint? Et non poſſe uerius eſt: quoniā vt deductioni locus ſit, oportet eum, qui vult detrahere, grauatum eſſe tanquam hæredem* [a] *& directū.*

§. Et quia.

1 *Quæ ſit huius §. hypotheſis.*
2. *Fideicommiſſum ſimpliciter fatente hærede, illud præſtandum eſt.*
3 *Si fateatur hæres fideicommiſſum, excipit tamen de minus ſolenni uoluntate, fideicommiſſario ſolennem uoluntatem non probante, hæres liberatur.*
4. 5 *Hæredem fideicommiſſum negante, duo remedia fideicommiſſario contra eum dantur.*
6 *Hæres recuſans iurare, nihil relictū eſſe, pro confeſſo habetur, condemnarique debet.*
7 *Quando teſtator ſimpliciter fidē hæredis elegit, non requiritur ulla ſolennitas teſtamētaria.*
8 *Caſus, ubi actore ne præſumptionem quidem pro ſe habente reo iuramentum defertur.*
9 *Caſus, ubi relatio iuramenti non habet locum.*
10 *Porcii & Bartoli intellectum ad hunc §. refutari.*

Et quia prima fideicommiſſorum cunabula *a* à fide hæredū pendent, & tam nomē
quàm ſubſtantiam acceperunt: ideo diuus Auguſtus ad neceſſitatem iuris ea retraxit:
nuper & nos eundem principem ſuperare contendentes ex *b* facto, quod Tribonianus
vir excellentiſſimus, quæſtor ſacri palatii ſuggeſſit conſtitutionem *c* Fecimus, per quā
diſpoſuimus, ſi teſtator fidei hæredis ſui committit, ut uel hæreditatem, uel ſpeciale fideicommiſſum reſtituat & neque ſcriptura, neque ex quinque teſtium numero (qui in
fideicommiſſis legitimus eſſe noſcitur) poſſit res *d* manifeſtari, ſed uel pauciores *e* quā
quinque, uel nemo penitus teſtis *f* interuenerit: tunc ſiue pater hæredis, ſiue alius *g* quicunque ſit, qui fidē hæredis elegerit, & ab eo reſtitui aliquid uoluerit, ſi hæres perfidia
tentus adimplere fidem recuſat, negando *h* rem ita eſſe ſubſequutam, ſi fideicommiſſarius iuſiurandum ei *i* detulerit, cum prius ipſe *k* de calumnia *l* iurauerit, neceſſe *m* eum
habere, vel *n* iuſiurandū ſubire, quod nihil tale a teſtatore *o* audiuerit, uel *p* recuſantē,
ad fideicommiſſi uel vniuerſalis vel ſpecialis ſolutionem coartari, ne depereat ultima
voluntas teſtatoris fidei hæredis commiſſa. Eadē obſeruari cenſuimus, & ſi a legatario
vel fideicommiſſario aliquid ſimiliter relictum ſit. Quod ſi is a quo relictum dicitur,
poſtquam *q* negauerit, confiteatur *r* quidem aliquid à ſe relictum eſſe, ſed ad legis ſubtilitatem *ſ* recurrat, omnino ſoluere cogendus eſt.

a Cunabula.§ *Id eſt prima principia, ſiue prima origo.*

Cum hic, tum in l. ult. unde hic § eſt ſumptus. C. de fideicommiſſ.

b Ex facto.§ *Quæ fuerit aūt facti huius controuerſi hypotheſis, mirificè uariant interpretes: nos duos caſus cōiūgemus, de quib. uериſimile Iuſtinianū* [a] *locutum fuiſſe: quib. præcognitis, omnino plana & aperta erit huius §. ſententia.* 1 *Finge ergo: quidam paterfamilias ſolenne teſtamentum ſcripſit, & in eo Titium inſtituit hæredem; deinde, aut etiam nullo facto teſtamento priuatim, & ſine teſtib. (ſolam ipſius hæredis fidem & integritatem eligens) eundem rogauit, ut partem hæreditatis, uel rem aliquam Caio reſtitueret. Vel fac, teſtatorem quidē feciſſe teſtamentum, ſed neglectis ſolennib. iuris, & in eo hæredis fidei cōmiſiſſe, ut Caio aliquid reſtitueret. Mortuo teſtatore hæres fidei commiſſum non præſtabat. Cū aūt Caius fideicōmiſſo ſibi aliquid relictū eſſe aliunde reſciuiſſet, nec tamen certò quicquā probare poſſet, ab hærede illud ſibi reſtitui poſtulabat: ſed fruſtrà, negāte ſcilicet hærede, quicquam eatenus ſuæ fideicommiſſum eſſe: dubitabatur ergo quid iuris, quaue ratione huic fideicommiſſario ſuccurri poſſet? Et reſcripſit* [b] *Iuſtinianus, autoritate iudicis (petēte fideicōmiſſario) interrogandū eſſe hæredem, an id, quod ab eo petitur, ſuæ fidei à teſtatore ita commiſſum fuerit, necne:* 2 *& tunc ſi quidem hæres fideicommiſſum ab initio fateatur,*

b in d. l. ultim.

eur,paratusq; ſit(priori caſu)teſtatoris iudicio ſatisfacere, planum eſt fideicommiſſum eſſe [c] *præſtandum.* 3 *Sed ſi(in poſteriori ſpecie) fateatur quidem fideicommiſſum, excipiat tamen de minus ſolenni voluntate, qnia ſcilicet non interuenerit iuſtus teſtium numerus, puta ſeptem in teſtamento, aut quinqne in codicillis hæredes proculdubio fideicommiſſario ſolennem fuiſſe in ſuo genere voluntatem non probante, liberabitur:* [d] *paucis aliquot caſib. exceptis, quos Accurſius* [e] *alibi recenſet.* 4 *Quòd ſi verò hæres fideicommiſſum vniuerſale aut ſingulare, quod petitur mox litem conteſtando improbè neget(qno caſu §. noſter hic loquitur,) tunc optio datur fideicommiſſario, vt vel per teſtes fideicommiſſum probare, vel hæredi iuramētũ deferre poſſit, nihil tale eſſe relictum. Et ſi primam ipſe viam eligat, id ſeptem teſtib. facere debet, qui requiruntur in ſolenni* [f] *teſtamento, vel ſaltem quinque, qui in omni alia uoluntate extrema deſiderantur, vel etiam per publicum inſtrumentum ultimæ uoluntatis:* [g] *aliàs hæres abſolueretur.* 5 *Sin verò ſecundam viam optauerit fideicommiſſarius, hærede deferendo iuramentum, hæresq; iuret, nihil tale eſſe fidei ſuæ commiſſum, omnino abſoluendus eſt, propter iuſiurandi religionē.* 9 *Sed ſi recuſat iurare, ſtatim pro confeſſo & conuicto habetur, & ad fideicommiſſi petiti præſtationem mox condemnari debet: neq; amplius exceptione vti poteſt, ſe ob defectum ſolennitatis teſtamenti nihil debere, etſi eum factæ inficiationis, recuſatiq; iuramenti pœniteat, idq; in pœnam ſuæ perfidiæ ac mendacii.*

c l. Theopompus. de dote releg.
d l. ſi ueritas. C. de fideicom.
e gl. in l. eam quā. C. hoc tit.
f §. ſed cùm paulatim. ſup. de teſta.
g l. vlt. in fin. C. de codicill.
h In d. l. ult.

c Conſtitutionem.} *Quæ lib. 6. Codicis* [h] *extat.*

d Manifeſtari.} *Euidenter probari: ſicque fideicommiſſarius deſtituatur probandis adminiculis.*

e Pauciores.} *Sicq; ſit defectus in numero teſtium, ac conſequenter vltima uoluntas ob omiſſam hanc ſolennitatem viribus careat.*

f Interuenerit.} 7 *Quia ſcilicet teſtator noluerit ſolenniter teſtari, ſed ſimpliciter fidem hæredis elegerit, quo caſu non requiritur uel teſtium numerus, vel vlla alia ſolennitas teſtamentaria, quod Bartolus,* [i] *Angelus & Salicetus ad pulchram quæſtionem trahunt de teſtatore, qui iuſſit præſtari omnia, quæ quadā ſchedula ſcripta manu ſua propria continerentur, quàm depoſuiſſet penes Guardianum fratrum Minorũ: dũmodo. u. conſtet uel per comparationem literarum, aut per alias uериſimiles coniecturas, quòd ſit ſchedula, quam teſtator aſſeruit manu ſua ſcriptam, licet non probetur aliis teſtib. eidem ſtandum eſt, ex quo teſtator illi ſchedulæ fidem eſſe adhibendam* [k] *voluit.*

i omnes in d. l. vlt.

g Alius.} *Etiam extraneus.*

h Negando rem} *Id eſt, inficiando ſuæ fidei qnicquam eſſe commiſſum, quod reſtitueret.*

i Iuſiurandum detulerit.} *An ſcilicet iurare poſſit, nihil tale ſuæ fidei eſſe commiſſum, aut ſe non credere, quicquam taliter eſſe* [l] *relictum.* 8 *Et obſerua, hic caſum eſſe, quod etſi actor nihil probarit: ne ſemiplenè quidem, neq; ullam habeat etiam præſumptionem pro ſe, tamen poſſit reum ad iurandum compellere: cùm alioqui regulariter actore nihil probante reus omnino abſolui* [m] *debeat.*

k Ipſe.} *Fideicommiſſarius ſcilicet, qui propoſita conditione ex lege* [n] *Iuſtiniani, hæredem ad petiti fideicommiſſi præſtationem vrgere contendit.*

l De calumnia iurauerit.} *Quod ſcilicet illud fideicommiſſum non petat calumniandi animo.*

m Neceſſe eum habere.} *Si modo fideicommiſſi petiti ſolutionem effugere nelit.*

n Iuſiurandum ſubire.} 9 *Adeò quidem, ut ei non liceat iuramentum ſibi delatum fideicōmiſſario* [o] *referre: vtcunq, id regulariter ſit permiſſum,* [p] *cùm poſſit is ignorare, an reuera ſit ei fideicommiſſũ relictũ.*

o Audiuerit.} *Et ſi ita iurauerit hæres, omnino abſolui* [q] *debet.*

p Recuſantem.} *Subire huiuſmodi iuramentum ſibi à fideicommiſſario delatum.*

q Poſtquam negauerit.} *Per mendacium aſſerendo nihil a teſtatore ſuæ fideicommiſſum eſſe, cũ tamē reuera eſſet commiſſum.*

r Confiteatur.} *Factæ negationis, recuſatiq; iuſiurandi pœnitudine ductus.*

ſ Recurrat. *Obiiciendo exceptionem non ſolennis teſtamenti, nempe ſe ad ſolutionem fideicommiſſi nō teneri relicti in teſtamento, quod ob omiſſas ſolennitates uirib. deſtituatur: puta ob teſtium non adhibitorum defectum.*

k Idem tenuit etiā Bart. melius, quā alibi. l. ſi ita ſcripſero. de condit. & demon. Caſtr. l. vbi autem non adparet. §. ſed qui vnum. De verbo. obl. & l. hac conſultiſſ. §. per nuncupationem. C. de teſtam.
l Fab. hic in fin.
m l. qui accuſare. C. de eden. l. fin. De iureiur. cum ſimi.
n In d. l. vlt. C. De fideicomm.
o d. l. ult. verbo omnino exactioni, &c.
p l. delata. C. de iureiur. l. manifeſtæ. ff. eo. tit.
q d. l. vlt.

t Cogendus eſt.} *Non obſtante prædicta exceptione, quam propter ſuam perfidiam, & hanc mēdacē inficiationem hæres meritò perdit: cum ea alioqui ad ſubmouendum fideicommiſſarium uti potuiſſet, ſi ab initio nō negaſſet, ſed bona ſtatim fide confeſſus fuiſſet relictum fideicommiſſum. Et adeò qnidem punitur hac ſpecie hæredis mendacium, ut nec ex tali fideicommiſſo qnicqnam nomine quartæ retinere* [r] *ualeat. Et hæc quidem de huius §. intellectu ſatis ſuperq;.* 10 *Quanquam non ignorem Porcium aliter eum accipere, nempe, quod teſtator prius fecerit teſtamentum ſolenne, in quo hæredē ſcripſerit, deinde in alia ultima uolūtate minus ſolēni fideicōmiſſa legatave reliquerit aliquib. certè hæres ea præſtare obnoxius eſt, tametſi iſta poſterior uoluntas minus ſolennis ſuſtinenda tamen uidetur propter teſtamētum ſolenne præcedēs. Verùm, hic intellectus planè impertinenter diuinat: textumq; uiolat, qui ſe non fundat ſuper teſtamento ſolenni, quod præceſſerit, ſed aut ſuper inficiatione mendacis hæredis, aut quia teſtator hæredis fidē ſit ſecutus. Bart.* [ſ] *uerò adhuc alio ſenſu ad hũc §. prædictam Iuſtinianeā,* [t] *conſtitutionē ſic intellexit, quaſi teſtator non ſimpliciter fidem hæredis elegerit, ſed eum ſibi promittere fecerit, de præſtando fideicommiſſum legatumve Sed hunc ſenſum Iaſon,* [u] *& Alciatus* [x] *rectè confutant.*

r l. cum pater. §. 1. ad lega. Falc. l. ꝗ quis. ex culpa. de reg. iur.
ſ l. nemo poteſt. 1. de leg. 1.
t in d. l. ult.
u in d. l. ult.
x li. 1. Paradox. c. 4.

De ſingulis rebus per fideicommiſſum Relictis. Tit. XXIIII.

1 *Continuatio huius tituli.*

HActenus 1 Imp. dixit de fideicommiſſo uniuerſali, quando ſcilicet tota hæreditas, eiuſue pars alteri ab hærede reſtituenda eſt: ſequitur de fideicommiſſo ſingulari, iuxta promiſſum [a] Iuſtini, videre, quando teſtator iubet hæredem non quotam hæreditatis, ſed rē ſpecialem ſiue quātitatem alicui reſtituere. Eſt autem fideicommiſſum ſingulare *quintus modus, quo iure Ciuili ſigillatim rerum dominia conſequimur.*

a ſup. ti. proxim. in prin.

Princ. tit.

1 *Qui poſſint fideicommiſſo grauari.*
2 *Etiam legatarij hæredi fideicommitti poteſt*
3 *Differentia inter legata & fideicommiſſa.*

POteſt tamen etiam quis ſingulas res per fideicommiſſum relinquere, veluti fundum, argentum, hominem, ueſtem & pecuniam numeratam: & [a] uel ipſum hæredem rogare, ut alicui reſtituat, uel legatarium, quamuis *b* à legatario legari non poſſit.

a Et uel ipſum hære.} 1 *Non ſolum ergo ab hærede fideicommiſſa rerum ſingularium relinqui poſſunt, ſed & à fideicommiſſario, a legatario [a] & ab ipſius legatarii hærede. 2 nam & ab eo fideicommiſſum relictum ualere, Vlpianus [b] docet. Quinimò quicunque tandem ex iudicio teſtatoris commodum ſentit, poteſt fideicommiſſo [c] onerari.*

b Quamuis a legat.} 3 *Hoc eſt, quamuis nō poſſit aliquis iubere ita legatarius meus rē ſibi à me legatam alteri reſtituat nomine legati. Et huius inter legata & fideicōmiſſa diſcriminis meminit & Caius libr. 2. ſuarum Inſt. c. 7. Hodie uerò cùm legata & fideicommiſſa [d] ex Iuſtiniani lege ſint per omnia exæquata, poteſt quoque legatarius onerari [e] legato.*

a vt hic:
b l. ſi fuerit. §. 1. de leg. 3.
c vt nota in l. 1. §. ſciēdum. de leg. 3.
d l. 2. C. commun. de leg. §. ſed nō uſq: ſup. de leg.
e dixi. ſup. tit. prox. §. præterea. nu. 6.

§. Poteſt autem.

1 *Non poteſt quis plus onerari, quàm ſit honoratus.*
2. 3. 4. 5 *Quando id non procedat.*
6 *Legatarius uel fideicommiſſarius iuſſi reſtituere, an quartam detrahant.*

Poteſt *a* autem non ſolum proprias res per fideicommiſſum relinquere, ſed & hæredis *b* aut legatarij aut fideicommiſſarii, aut cuiuslibet alterius. Itaq; & legatarius & fideicommiſſarius non ſolum de ea re rogari poteſt, ut eam alicui reſtituat, quæ ei relicta ſit, ſed etiam de alia, ſiue ipſius ſiue aliena ſit. Hoc ſolum obſeruandū eſt, ne *c* plus quiſquam rogetur alicui reſtituere, quam [d] ipſe ex *e* teſtamento cœperit, nā quod amplius eſt inutiliter relinquitur. Cum autem aliena res per fideicommiſſum relinquitur, neceſſe eſt ei qui rogatus eſt, aut ipſam redimere & præſtare, aut æſtimationem eius ſoluere

a Poteſt autem.} *Cùm fideicōmiſſa ſingularia ſint legatis exæquata, conſequitur, quod ſicut non ſolum propriam, ſed & alienam rem legare permiſſum eſt, ita quoque fideicommittere liceat: Idq; Imp. hic docet. Quare hic locus ex his, quæ de legatis rerum teſtatoris, hæredis, uel extranei [a] expoſita ſunt, interpretationem mutuatur.*

b Aut legatarij.} *Sed quo pacto legatarii res legari [b] poteſt? hoc ita accipe, ut legatarii res non ei, ſed alii per fideicommiſſum relinquatur.*

c Ne plus quiſquam.} 1 *Propter iuris regulam, [c] qua dicitur:* nulli plus oneris imponi poſſe, quā honorifici lucri tributum ſit: *ſicq; nemo plus reſtituere cogendus eſt, quam ipſe ex teſtatoris rogantis iudicio perceperit. Quod etiam obtinere conſtat, ubi quota bonorum portio [d] relinquitur. 2 Prædicta tamē regula non eſt perpetua ſed ab ea quandoq; diſceditur. Quid enim ſi certa quantitate legata rogetur legatarius aliā quātitatē priore maiorem poſt tempus aliquod definitum alii reſtituere? certè æquius fuerit, fideicommiſſi rationē ad ſuperaddēdi lucri ſummam [e] conſiſtere. 3 Quid ſi teſtator alicui centū legauerit, eundemq; rogauerit, ut fundū ſuū, qui multò maioris erat preciū, Titio reſtitueret? hoc caſu legatarius quātitate legata percepta, ad fundi reſtitutionem cogendus eſt: quia acceptando legatum, fundum ſuum tanti æſtimaſſe [f] iudicatur. 4 Idem iuris eſt, quando teſtator fundum legauit, iuſſitque legatarium alii centū fideicommiſſi nomine reſtituere: tametſi fundum centum non ualeat, nihilominus præſcriptam quantitatem*

a §. Non ſolum. & ſeq. §§. ſup. de le.
b §. ſed ſi rem. ſup. de leg.
c l. 1. §. ſi is qui ecce. ad Trebell. l. ab eo. C. de fideic.
d l. Imperator. §. cū quidam. de leg. 1.
e d. l. Imperator. §. ſi centum & Bar. ibid. §. fin.
f d. §. ſi centum. uer ſic. Enimuero.

titatem reſtituere tenetur,præſumimus enim teſtatorem etiam fructus ex legato fundo percipiendos [g] *con ſideraſſe. Non tamen prius obligatur reſtituere, quam fructus perceperit.* 5 *Sed & tum non eſt locus prædictæ regulæ,quando duæ res alicui diſiunctim legantur,& de altera,quæ maioris precij ſit,præciſè declaratæ rogetur legatarius,quamuis eam,quæ minoris præcij eſt eligat,nihilominus illam,de qua rogatus eſt præſtare cogetur,& ſibi imputet, quod deteriorem rem* [h] *elegerit. Poſſent & alia id genus themata* [i] *adduci,in quib.poteſt quis in plus rogari & grauari,quàm ex defuncti iudicio conſequatur:ſed & illa, & quæ retulimus ſingula,ſua æquitate nituntur. Cæterùm in tantum aliquem fideicommiſſo onerari poſſe quantum ex teſtatoris voluntate habet,aliòi etiam* [k] *annotauimus:* 6 *vbi quoque dictum* [l] *eſt, legatarium vel fideicommiſſarium rogatum reſtituere alteri,quartam non deducere,quod & Vlpianus* [m] *reſpõdit,neq: ratione id caret,cùm Falcidiæ vel Trebelliani quadrans pendeat à teſtatoris voluntate. Si tamen fideicommiſſarius vniuerſa bona acceperit ab hærede,non detracta* [n] *quarta: vel hæres coactus adiuit,atque hac ratione quadrante indignum ſe fecit:his caſib.deductioni locus* [o] *erit.*

d Quam ipſe.} *Vel is,cuius perſonam refert: nam & hæredem legatarij rogari poſſe* [p] *ſuprà dictũ eſt. Vel etiam is,per quem ipſe deinde capit & acquirit. Vnde ſi filio famil.legatum fuerit,poteſt pater eatenus grauari,cui per filium* [q] *acquiritur.*

e Ex teſtamento.} *Vel alio quouis defuncti iudicio:nam & ab inteſtato fideicommiſſa relinqui poſſe cẽſuit.*

g l.filiusfa.§.apud Marcellum. De leg.
h l.planè.§.Si cui. De leg 1.
i Vide gl.& Barto. in d.§.ſi centum. in fi.& §.ſequen.
k d.§.prætereà.n.7.
l ibid.nu.8.
m l.lex Falc.§.nunquam ad leg.Falcid.
n l.1.inde Neratius. ad Trebel.
o Vide Dd.in d.§.nunquam.
p Hoc tit.in princ.
q l.à patre. De lega.

§.Libertas.

1 *Libertas per fideicommiſſum dari poteſt ſeruo non tantum proprio,ſed etiam alieno.*
2 *Fideicommiſſaria libertas.*
3 *In fideicommiſſ.libertas non refert,ſciuerit,an ignorauerit teſtator,ſeruum alienum eſſe.*
4 *Libertas fideicommiſſo relicta ſeruo alieno ſtat quandoque in.ſuſpenſo.*
5 *Quod differtur,non auſertur.*

Libertas *a* quoque ſeruo per fideicommiſſum dari poteſt: ut hęres eum rogetur manumittere,uel legatarius,uel fideicommiſſarius. Nec intereſt utrum de ſuo proprio ſeruo teſtator roget,an de eo qui ipſius hæredis,aut legatarij,uel etiam extranei *b* ſit. Itaq; & alienus ſeruus redimi & manumitti *c* debet. Quod ſi dominus eum non *d* uendat: ſi *e* modo nihil ex iudicio eius qui relinquit libertatem,perceperit, non ſtatim extinguiatur fideicõmiſſarias liberta,ſed *f* differtur,quia poſcit tempore procedente, ubicunq; occaſio ſerui redimendi fuerit,præſtari libertas.

a Libertas.} 1 *Quod hic Imp.refert, libertatem per fideicommiſſum ſeruo relinqui poſſe ſiue proprio, ſiue alieno,hóc Licinius etiam Ruſinus iam antea reſponderat,vt ex eius reſponſo hic locus* [a] *deſumptus eſſe uideri poſſit. Extat in Pandectis peculiaris titulus,*de fideicommiſſarijs libertatib. 2 Fideicommiſſariam *autem* libertatem *dicimus, quam teſtator non directò impertit,ſed per manumiſſionem alterius, uel hęredis,uel legatarij,uel donatarii mortis cauſa,cuius fidei hoc commiſit & credidit.*

b Extranei ſit.} *Si tamen eius ſit,cum quo teſtamenti factio eſt, ut Paulus* [b] *ait: etiamſi teſtator alienũ eſſe ignorauerit,ac ſuum voluerit manumitti.* 3 *Neque enim in fideicommiſſo libertatis inquiritur, ſciuerit an ignorauerit teſtator ſeruum eſſe alienum:cùm non ſimilis ſit cauſa libertatis* [c] *fideicommiſſi pecuniarii,in qua ea diſtinctio* [d] *adhibetur.*

c Manumitti debet.} *Ab eo ſcilicet cuius hoc fidei eſt commiſſum: ſi tamen dominus uendere eum ſuſtineat,neque enim,ut uendat,* [e] *cogi poteſt,niſi fortaſſis aliquid ei,ut ſeruum uendat,legatum ſit. Nam agnoſcendo legatum dominus uendere obnoxius eſt.*

d Non uendat.} *Nolit ſeruum uendere,aut certè immodico precio uendat,quod perinde eſt,ac ſi omnino vendere* [f] *recuſet.*

e Si modò nihil.} *Nam ſi aliquid accepiſſet à defuncto,ad uendendum cogi poſſet, ut ſuprà diximus, idemq; Theophilus tradit.*

f Sed differtur.} 4 *Stat in ſuſpenſo illa fideicommiſſaria libertas ſeruo alieno relicta: idq; fauore libertas. Poteſt enim fieri,ut dominus aliquando mutet uoluntatem,& uendere ſit* [g] *paratus. Neq; hoc caſu præſtari æſtimatio poteſt huic ſeruo: tum quia libertas eſt* [h] *ineſtimabilis, tum quia præſtatio huius æſtimationis facta ſeruo nihil ei prodeſſet:apud ipſum.n.nõ maneret,ſed ſtatim* [i] *domino quæreretur.* 5 *Vnde colligit Accurſius,* [k] *id quod differtur,nõ auferri:nec &t interim dari,niſi differenti mora uel culpa obiici* [l] *poſſit.*

a l. libertates. De fideic. liberta.
b l.alieno. l.libertatis.de fid.libert.
c l.Paulus. eo.titu.
d §. nõ ſolum ſup. de leg. uerſ. quod autem.
e l.ſi ea cuius filiũ. ad leg.Falc.l.ſi te donatũ. C. de fideic.liber.
f l.non dubium.§.ſi.de leg.3.
g l.deberi.C.De fideic liber.
h d.l.Paulus.
i l.placet.de acqu. hære.
k gl.ſi.hic.
l vt in contrariis, in gloſ.allegatis. de hoc perplexo vide Bart.l.inter ſtipul.§.Sacram.de uerb.oblig.

§.Qui autem.

1 *Seruus ex fideicommiſſo manumiſſus fit libertus manumiſſoris.*
2 *Directa libertas ab inteſtato dari non poteſt.*
3 *Libertus Orcinus.*
4 *Alciatus hunc tex.aliter legit.& quid?*

5 *Seruo alieno directo libertas dari nequit.*
6 *Tria requiri, ut directa libertas ſeruo relinqui poſſit.*

Qui autem ex fideicommiſſi cauſa manumittitur, non teſtatoris fit libertus, etiamſi teſtatoris ſeruus ſit: ſed *a* eius qui manumittit. At is, qui directo ex *b* teſtamento liber eſſe iubetur, ipſius teſtatoris libertus fit, qui etiam Orcinus *c* appellatur. Nec alius vllus directo ex teſtamento libertatem habere poteſt, quàm qui utroq; *d* tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio ſeruum manumitti rogat, ſed uelut ex ſuo teſtamento libertatem ei competere vult.

a Sed eius qui manu.} 1 *Et ſic ſeruus, qui ex fideicommiſſo libertatem accipit fit libertus manumiſſoris. Neq; ideò ea res caret commodo. Quamuis enim hic manumiſſor à tali liberto non poſſit operas ſperare, etiamſi teſtator id* [a] *cauerit: Ius tamen patronatus habet, ut nec in ius ſine venia* [b] *vocari poſſit, & habeat bonorum poſſeſſionem contra tabulas.*

b Ex teſtamento.} *Rectè hic ait, ex teſtamento:* 2 *quia directa libertas dari ab inteſtato nō pōt, cū tamē poſſit ita relinqui fideicōmiſſaria. Ex codicillis tamē teſtō cōfirmatis ēt directa* [c] *utiliter relinquitur.*

c Orcinus.} 3 *Quia ſcilicet ab eo manumiſſus ſit, qui ad Orcum eat, quaſi patrono ad Orcū & Plutonem miſſo,* [d] *libertus ſit. Theophilus uertit* χαρωνίτην, *à Charonte inferorum portitore.* 4 *Alciatus* [e] *tamen mauult,* Orthinus, *legare, quòd directò fiat liber,* ὀρθὸς *enim directum ſignificat. Hinc &* Orthodoxi, *qui rectè in diuinis ſunt opinionis.*

d Vtroque tempore.} *Idq; ea ratione.* 5 *quia expreſſi iuris eſt,* [f] *ſeruo alieno non poſſe directā libertatē relinqui. Niſi ergo eſſet ſeruus teſtatoris tempore, quo facit teſtamentum, non poſſet ei recto iure libertas dari, quia ſic diceretur ſeruo alieno eā relinquere. Sed etſi eſſet ſeruus teſtatoris tempore conditi teſtamenti, hoc non ſufficeret, quoniam poſſet alienare, antequam moreretur, ſicq; res deueniret ad caſum, à quo non poſſet incipere.* 6 *Rectè ergo conſtitutum eſt, oportere eum, cui directa libertas relinquitur, duob. temporib. ſeruum teſtatoris eſſe, & cùm teſtamentū ſcriberet, & cū teſtator decederet. Iaſon addit etiam tertium tempus, nempe aditæ* [g] *hæreditatis, quo cedere dicitur libertas directò data: interim non poteſt hic libertati deſtinatus nouo domino* [h] *ſubijci.*

- a ſup. planè: & §. fi. l. ſeq. de leg. 1. iū cta l. cerdonem. & l. Campanus. de ope. libert.
- b l. quiq; de in ius uoc l. uenia. C. illo tit.
- c l. libertates. de manu. teſta.
- d l. directis. C. De teſta. manu. l. ſi is. de fideic. lib.
- e lib. 1. prætermiſ.
- f l. ſi ſeruus legatus. §. ſi ſeruus alienus. de leg. 1. l. qd ſeruo tuo. C. de teſt. manu.
- g l. teſtō. de mann. teſt. & §. libertatibus. C. de caduc. toll.
- h Iaſ. hic ad Porc.

§. Verba autem.

1 *Quibuſcunq; uerbis fideicommiſſa relinqui poſſe, quæ tamen fideicommiſſum importent.*
2 *Fideicommiſſa tantum uerbis indirectis uel communibus relinqui poſſunt.*

Verba autem fideicommiſſorum hæc maximè in uſu habentur: Peto, lego, uolo, mando, fidei tuæ cōmito,) quæ perinde ſingula *a* firma ſunt, atque ſi omnia in unum cū geſta eſſent.

Hic §. communis eſt ad hunc & proximè præcedentē titulū, in quo Imp. recolligit quib. uerbis fideicōmiſſa relinqui communiter ſoleant. Nam & alijs uerbis, quam quæ hic referuntur, ea relinqui poſſe, extra cōtrouerſiā eſt: neque id negat Iuſtinianus. 1 *poſſunt ergo fideicommiſſa fieri quibuſcunque uerbis ſignificantib. legitimū* [a] *ſenſum teſtatoris, legare vel fideicommittere uolētis, ſiue proferantur à teſtatore ſimpliciter, ſiue cum iuramento: ſiue dirigantur ad hæredem grauatum, ſiue ad fideicommiſſariū* [b] *honorarium; dūmodo talia uerba ſint diſpoſitiua, quæ ſemper fideicommiſſi petitionem inducunt. Secus ſi eſſent uerba conſilii, uel adulatoria, quæ nihil operātur,* [c] *cùm potius cenſeantur enūciatiua, quàm diſpoſitiua* [d] 2 *Neceſſe quoq; eſt uerba fideicommiſſorum vel obliqua eſſe, ſiue indirecta, quæ & Precaria dicuntur, nempe per quæ rem defuncti conſequimur ex manu alterius, & per obliquum, non recta uia: uel eſſe communia, quæ non ſolum directam habeant ſignificationem, ſed etiam ad obliquam trahi, ſicq; fideicommiſſis accōmodari poſſint, Cæterū uerbis uerè directis fideicommiſſa non relinquūtur, quoniam ea in obliquum ſenſum flecti nequeunt. Quæ ſunt autem uerba directa, obliqua, ſiue communia, nos alibi* [d] *annotauimus.*

a Singula.} *Nā tātū ualet fideicōmiſſū altero ſolo uerbo relictū, ac ſi oīa ſimul cōgerētur dū tñ ex eo, q platū eſt, mēs teſtatoris, fideicommiſſū tali uerbo relinquere volentis, intelligi poſſit: aliàs ſecus* [e] *foret.*

- a l. 2. C. comm. De legat.
- b l. peto §. 1. de legat. 3.
- c l. generali. § 1. de viu leg.
- d vide Bartol. l. ex hac ſcriptura. de dona. eundem l. vnum ex familia § ſi & l. cum pater. § Mando. de leg. 2. Cano. c. ſi Papa. de priuile. lib. 6.
- d § ſi. ſupr. de pu. ſubſt. num. 5. 6. 7.
- e l. pater. §. pen. de lega. 3. l. Lucius. Titius. § Filiam. ad Treb.

De codicillis. tit. XXV.

1 *Codicilli quomodo hic accipiantur, quomodo item aliàs.*
2 *Codicillorum definitio.*
3 *Codicilli quomodo à teſtamento differant.*
4 *Codicillos biſariam fieri.*
5 *Neceſſitas & utilitas codicillorum.*

Cognita

COgnita teſtamentorum ordinatione, de codicillis tanquam minus ſolenni voluntate iuſto ordine ſequitur. 1 *Quanquam autem aliàs generalis ſit* codicillorum *vox, omnẽq; ſcripturam ſignificare valeat, unde diplomata, ſeu litteræ principales appellantur* [a] *codicilli: item & epiſtolæ à priuato ad amicum ſcripta. Sulpitius ad Ciceronem: Puer* Acidini mihi obuiã venit cum codicillis. *Cicero ad Quintum fratrem:* Epiſtolam hanc efflagitarunt codicilli tui. *Hoc tamen loci codicillos paruos codices, ſeu tabulas dicimus, quib. teſtator iuſtum ac ſolenne teſtamentum facere impeditus, qualicunq; de reb. ſuis voluntate diſponit: nempe quòd eam iuris ſolennitatem, quæ in teſtamentis exigitur, non deſiderent. Nam & Codicẽ pro teſtamentaria ſcriptura Imp.* [b] *ſuprà poſuit, in eademq; ſignificatione Iuuenalis vſus eſt:* Nam codice ſæuo hæredes uetat eſſe ſuos. 2 *Sunt ergo codicilli imperfectum quoddam teſtamentum, quibus ſine ſolennitate permiſſum eſt ſententiam voluntatis vltimæ ſcribere nullo inſtituto hærede. Hæc deſcriptio continet duas differentias, quib. codicilli à teſtamẽto ſecernuntur.* 3 *Prima eſt, ꝙ ad teſtamentum plura ſolennia* [a] *deſiderantur, quæ alibi recenſuimus: codicilli carent omnis iuris ſolennitate, niſi quod quinq; teſtes, quanquam non rogatos, adhibere* [b] *oportet, vt conſtet eos à teſtatore factos eſſe. Altera eſt, quod in codicillis non poteſt directò hæres inſtitui, ne ſcilicet confundatur ius codicillorum* [c] *& teſtamentorum.* 4 *Fiunt autem codicilli ad exemplum teſtamentorum biſariam; primùm in ſcriptis, adhibitis quinq; teſtib.* [d] *qui ſe ſubſcribant, quamuis ſigilla non requirantur. Deinde ſine ſcriptis per nuncupationem, declarata voluntate defuncti coram quinq; teſtibus: ſiue ea poſtea in ſcripturam redigatur: ſiue* [e] *non.* 5 *Eſt autem Codicillorum vſus non tam neceſſarius, quàm etiam vtilis. Neceſſitas in eo verſatur, vt ſi quis impediatur de facto iuſtam ſententiam teſtamento ſolẽni relinquere: is ſaltem ab inteſtato deſcribat obiter, de bonis ſuis, cui aliquid uoluerit reſtitui per codicillum unum aut* [f] *plures, vtilitas verò codicillorum non eſt obſcura. Nam ſi quis oblitus fuerit alicuius rei in teſtamento non deſcriptæ: uel ſi uereatur, ne per obliuionem aliquid prætereat. is, poteſt ante uel poſt teſtamentũ ſcribere codicillum. Idq; eſt, quod* [g] *Paulus tradit, codicillos confici quatuor modis, quos* [h] *infrà declarabimus.*

a l. adminiſtrantes. in princ. de execu. to. §. filiusfa. ſup. quib. mo. ius pat. pot. ſol.
b §. ſed & unum. ſupra de teſt.
a §. ſed cum paulatim. ſup. de teſta.
b §. ſi ſup. de fid. hæred. & l. ultim. C. De iur. codic.
c §. ſi. inf. hoc tit.
d d. l. ulti. uer. ſubnotationem. ibi Iaſ.
e Gl. hic. & in rubr. C. eo. tit.
f §. ſi. inf. eod.
g l. conficiuntur. in prin. de iu. codi.
h §. Non tantum. inf. eod.

1 *Auguſtus & codicillorum ſeruandorum, & fideicõmiſſorum autor fuit.*
2 *Iure ueteri legata codicillis relinqui non poterat.*
3 *De C. Trebatio.*
4 *Codicillos qui poſſint facere.*
5 *De Antiſtio Labeone.*

ANte *a* Auguſti tempora conſtat codicillorum ius in vſu non fuiſſe ſed primus Lucius Lentulus (ex cuius perſona etiam fideicommiſſa eſſe cœperunt) codicillos introduxit. Nam cùm decederet in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento *b* confirmatos, quibus ab Auguſto petiit per fideicommiſſum ut faceret *c* aliquid. Et cum diuus Auguſtus uoluntatem eius impleſſet, deinceps reliqui eius autoritatem ſecuti, fideicõmiſſa præſtabant, & filia Lentuli legata, *d* quæ iure nõ *e* debebat, ſoluit. *f* Dicitur autem Auguſtus conuocaſſe ſapientes uiros, interq; eos Trebatium *g* quoq; cuius tunc autoritas maxima erat & quæſiſſe, an poſſet recipi hoc, nec abſonans à iuris ratione codicillorum vſus eſſet & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quod diceret vtiliſſimũ, & neceſſarium hoc ciuib. eſſe propter magnas & longas peregrinationes, quę apud ueteres fuiſſent, vbi ſi quis teſtamentum *h* facere nõ poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt quæ tempora cum & Labeo *i* codicillos feciſſet, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur.

a Ante Auguſt.} *In hoc principio origo & initium codicillorum adeò copiosè & luculẽter declaratur. vt nihil vel eximi, vel addi amplius debeat. Et hanc totam hiſtoriam, nos etiam* [a] *ſuprà adduximus, ut ſuperuacaneum ſit, eandem hic repetere.* 1 *Illud tamen non omittendum fuiſſe D. Octauium Auguſtũ nõ minus autorem ſeruandorum codicillorum, quàm fideicommiſſorum, quæ prius ab hæredum uoluntate pẽdebant. Nam ex hiſtoria hic relata conſtat, Auguſtum non modò ius codicillorum adprobaſſe, uerumetiã fideicommiſſum ultrò præſtitiſſe.*

a de fideic. hær.

b Teſtamento confir.} *L. Lentulus Auguſtum hæredem ſcripſit, & filiam ſuam: quos rogauit per codicillos teſtamento confirmatos, ut aliquid facerent, puta, domos ædificari, quibuſdam amicis Lentuli* [b] *curarent. Erant autem confirmati codicilli teſtamento, uel antè facto, hoc* [c] *modo: Si quos ſcripſero codicillos, hi firmi ſunto: vel poſt ad huius modum. Quos ante ſcripſi, rati ſunto,*

c Aliquid.} *In codillis declaratum.*

d Legata.} *In eiuſdem codicillis relicta.*

e Non debebat.} 2 *Nam iure veteri legata non niſi in teſtamentis vtiliter* [d] *relinquebantur: licet hodie ſit ſecus ex Iuſtiniani* [e] *lege, qua legata fideicommiſſis per omnia exæquauit.*

f Soluit.} *Iure codicillorum.*

g Trebatium.} 3 *Fuit hic Iuriſperitus clarus temporib. Ciceronis: ad quem cùm ſcriberet Topica, oĩa*

b Baro. hic.
c l. conficiuntur. C. de iure cod. l. fin. initio. C. hoc tit.
d §. præterea. ſup. de fideicomm. hær.
e l. 2 C. commu. De leg.

f Toto ferè libr. 7. Epiſt fam.
g Zaſ. l. 2. §. Fuit & eo. de orig. iur.
h d. §. Fuit C. eod.
i l. diu. §. Codicillos is demum. & d. l. conficiuntur. § codicilli. Hoc titul.
k Autor, Gell. libr. 13. c. 12.
l d. l. 2. §. poſt hunc maximè. & ibi vide Zaſ.

exempla ex iure ciuili ſumpſit, ut haberet rationem eius ad quem ſcribebat: Extant quoq; ad eum plurimæ eiuſdem Ciceronis epiſtolæ plenæ iocis, ſalibus, & ſcommatis, quib. iuriſconſultum eſſe ludit. Quanquam autem C. Trebatius cōtra Cæſarē partes Pōpeianas ſecutus fuerit, fratreq; Pompeio cum diutius in bello perſeueraſſet, etiam exulare iuſſus ſit: Ciceronis tamen ope (cui omnino familiaris erat) Cæſar reditum ei indulſit, & ita indulſit, vt eius & conſilio vteretur, & Tribunatum [g] *militarem offerret. Meminit eiuſdem Trebatij tanquam viri boni & integri Suetonius in Cæſare, itemq;* [h] *Pomponius noſter, referens hunc fuiſſe adiutorem Cornelij Maximi, & iuris quidem potiorem, quàm eloquentiorem, compluresq; libros ſcripſiſſe, ſed qui minus frequentarentur.*

h Facere non poſſ. 4 *Intellige de facto impeditus ſcilicet iis incōmodis, quæ ſolet trahere peregrinatio: nam qui teſtamentum facere non poteſt iure prohibitus, huic neque codicillum ſcribere* [i] *licet. Loquitur ergo hic de impedimento facti, non iuris.*

i Cum & Labeo. 5 *Intelligit Antiſtium Labeonem iuriſconſultum, qui ea fertur libertate fuiſſe, ut ratum penſumq; nihil haberet, niſi quod iuſtum & ſanctum in Romanis antiquitatib. ipſe* [k] *legiſſet. Huius meminit etiam* [l] *Pomponius à Trebatio inſtitutum aiens, nec tantum iuriſprudentia clarum, ſed cæterarū quoque artium non fuiſſe expertem: quod & Gellius lib. 13. tradidit.*

§. Non autem.

1 *Codicillos quatuor modis confici.*
2.3 *Olim codicilli ante vel poſt teſtamentum facti non valebant, niſi teſtamento confirmarentur: hodie niſi expreſſè reuocentur, ipſo iure confirmari intelligunt.*
4 *Si ab inteſtato fiunt codicilli, debentur relicta ſuccedentib. ab inteſtato.*
5 *Poſthumi natiuitate an codicilli rumpantur.*

Non tantum autem teſtamento *a* facto poteſt quis codicillos facere, ſed & inteſtatus quis decedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed cum ante teſtamentum factum codicilli facti erant, Papinianus *b* ait non aliter vires habere, quam ſi ſpeciali poſtea uoluntate confirmentur. Sed diui *c* Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, ex iis codicillis, qui teſtamentum præcedunt, poſſe fideicommiſſum peti: ſi appareat eum qui teſtamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe.

a l. conficiuntur. in princ. hoc tit.
b Ibidem.
c Vide, quæ dixi in §. præterea. ſupr. de fideic. hæred.
d De his duob. modis loquitur. l. ſiue initio. C. de codi.
e De quo in l. ſi §. illud planè. C. eo.
f De hoc in §. ſeq.
g l. ante tabulas. de iure cod.
h l. ſi quis cum. §. ult. Hoc tit.
i l. ab inteſtat. hoc ipſo tit.
k ita loquitur l. 1. C. de codicil.

a Teſtamento facto. 1 *Quatuor modis codicillos confici Imp. hic docet, idemq.* [a] *Paulus antè tradidit. Aut. n. in futurum confirmantur, aut in præteritum, aut per fideicommiſſum teſtamento facto: aut ſine teſtamento, ab inteſtato ſcilicet, unde originem traxerunt. Ideo autem fideicommiſſa dari poſſe ab inteſtato ſuccedentibus, idem* [b] *Paulus refert, quoniam creditur paterfamilias ſponte ſua his relinquere legitimā hæreditatem. Poſſunt ergo codicilli & ante teſtamentum fieri, & poſt* [d] *teſtamentum, & una cum ipſo* [e] *teſtamento, & ab* [f] *inteſtato.*

b Papinianus. 2 *Cuius reſponſum in Pandectis* [g] *extat hiſce verbis.* Ante tabulas teſtamenti codicilli facti non aliter ualent, quàm ſi teſtamento, quod poſtea factum eſt, confirmentur: aut voluntas eorum quocunque iudicio retineatur. *Sed quid ſi poſt teſtamentum facti ſint codicilli, an ſpecialis eorū confirmatio requiratur? & non requiri, ex* [h] *Iuliani reſponſo liquet: ait enim,* Teſtamento facto etiam ſi codicilli in eo confirmati non eſſent, vires tamen ex eo capient.

c D. Seuerus & Antoninus. *Quorum reſcriptum non extat.* 3 *ſed hoc tamen iure hodie vtimur, vt ſemper intelligantur Codicilli ipſo iure in teſtamento præcedenti, vel ſequenti confirmati, niſi appareat eos reuocatos eſſe. Præſumitur enim teſtator durare in eadem voluntate, ſi nominatim eam nō reuocarit, nec contrarium diſpoſuit. In ſumma ſciēdū eſt, Codicillos ad teſtamentum, quocunq; tempore factum ſit, ita pertinere, vt teſtamenti vires ſequantur, viresq; ex eo capiant, niſi inter teſtandum reuocatos eſſe probetur.* 4 *At verò inteſtato patrefam. mortuo, nihil requiritur in codicillis ab eo factis, ſit aliàs teſtari potuit, ſed vicem teſtamenti exhibent, obligātq; omnem legitimum hæredem, etiam poſt* [i] *natum, ad præſtanda in ipſis relicta* 5 *Neq; enim poſthumi natiuitate rūpuntur codicilli ab inteſtato facti: licet ſecus ſit, ſi defunctus teſtamentum & codicillos feciſſet, quia cùm teſtamenti ius ſequantur (vt iam dictum eſt) conſequitur rupto teſtamento agnatione poſthumi, codicillos quoque ad teſtamentum pertinentes* [k] *rumpi.*

§. Codicillis.

1.2 *In codicillis non poteſt directò hæres inſtitui: & quæ ſit ratio.*
3 *Exhæredatio in codicillis non rectè fit.*
4 *Hæreditas directò in codicillis directò relinqui poteſt.*
5 *Caſus, ubi hæreditas in codicillis directò relinqui poteſt.*
6 *Nec conditio hæredi iam inſtituto in codicillis poteſt adiici.*
7 *Conditio in teſtamento adpoſita, in codicillis remoueri nequit.*
8 *Clauſula derogatoria in teſtamento depoſita, in codicillis reuocari poteſt.*

Codicillis

Codicillis autem hæreditas, neque *a* dari, neque adimi poteſt, ne confundatur ius teſtamentorum, & codicillorum, & ideo nec *b* exhęredatio ſcribi. Directo *c* autem hęreditas codicillis, neque *d* dari, neque adimi poteſt. Nam *e* per fideicomiſſum hæreditas codicillis iure relinquitur. Nec *f* conditionem hæredi inſtituto codicillis adijcere, neque ſubſtituere *g* directo poteſt.

a Neque dari. 1 *Hac vna eſt differentia inter ſolenne teſtamentum & codicillos: quod ſcilicet in codicillis nec directè hæres* [a] *inſtitui, nec in teſtamento datus codicillis ſubmoueri poſſit, cũ in teſtamẽto, vtrũque ſic ſecus.* 2 *Quod Imp. ideo eſſe tradit, ne ius teſtamentorum & codicillorum miſceatur & cõfundatur: id quod fieri non debere, vel ipſa nominum diuerſitas commouere* [b] *videtur. Papinianus* [c] *ẽt aliam rationem, paulo ſubtiliorem adducit, his verbis.* Quod per manus traditum eſt, codicillis hæreditatẽ dari non poſſe, rationem illam habet, ne per codicillos, qui ex teſtamento ualent ipſum teſtamentum, quod uires, per inſtitutionem hæredum accipit, confirmari uideretur. *Neque enim principale confirmari poteſt per* [d] *acceſſorium.*

b Nec exhæredatio. 3 *Nec exhęredatio in codicillis rectè fit: ob id certè, quoniam ea alterum eſt teſtamenti* [e] *fundamentum.*

c Directo. *Vt quia teſtator dixerit,* Titius mihi hæres eſto, *vel* Titium hæredem inſtituo, facio, ſcribo: *quæ ſunt, verba* [f] *directa.*

d Neque dari. *Vt ſcilicet directo, ſeu recta via debeatur.* 4 *Si tamen euidenter* [ff] *conſtat, teſtatorẽ qui directis verbis hærẽdẽ ſcripſit noluiſſe, teſtamentum facere, ſed potius codicillos, trahentur huiuſmodi verba & ſine clauſula codicillari, benigna quadam interpretatione ad* [g] *fideicommiſſum, vt hæreditatis datio ſuſtineatur tanquam fideicommiſſaria. In dubio autem potius teſtari, quam codicillari voluiſſe, intelligetur, ſi inſtitutionis verbo* [h] *ſit vſus. Et prædicto caſu cenſentur rogati hæredes in teſtamento ſcripti, vel ab inteſtato venientes, ut reſtituãt hæreditatem inſtituto in codicillis, ſalua tamen ratione Quartæ* [i] *ex* S. C. *Trebelliano. Quod & in ſubſtitutione directis uerbis codicillis comprehenſa reſponſum* [k] *eſt: nam & ea ad obliquum ſenſum flectetur, ſi teſtator præciſè teſtandi uoluntatem non habuerit. Alias enim nec directa uia, nec per fideicommiſſum id quod actũ eſt, ſuſtinebitur, ſiue de inſtitutione, uel ſubſtitutione* [l] *loquamur.* 5 *Sunt & alij caſus, in quib. hæreditas directo relinqui, uel adimi in codicillis poteſt, quos Iaſon ad Philippi* [m] *Imp. reſcriptum refert, quemadmodum eſt in* [n] *milite, item in patria diſponente inter liberos, uel inter legitimos* [o] *hæredes, qui poteſt recto iure in codicillis ſubſtitutionem adimere & dare. Quod & ad codicillos, in quib. directis uerbis ad pias cauſas relictum eſt,* [p] *nonnulli producunt ex paritate & ſimilitudine rationis. Ceſſat etiã ſupradictũ dogma in directa inſtitutione certæ rei quæ poteſt fieri in codicillis, quãdo datus eſt cohæres uniuerſalis in teſtamento, quia tunc in rę certa ſcriptus vicem legatarij* [q] *ſuſtinet. qđ* [r] *Iaſon admittit, quando inſtitutio certæ rei facta extraneo, ei ve adempta, in filio ſecus eſſe aiens, & hoc ea ratione quoniam in extraneo inſtituto rei certe omnino legati naturam obtinet: ſed in filio ſolũ reſpectu querelę inofficioſi teſtamẽti loco inſtitutionis habetur. Sed etſi quid obſcurius, etiam quãtũ ad inſtitutionem hæredis, in teſtamento ſcriptum ſit, per codicillos declarari* [s] *poteſt: ut quia dixerit: Quem in codicillis meis nominauero, hæres mihi eſto. Pari ratione, ſi hæreditas teſtamento ex aliqua cauſa inutiliter data ſit, poterit in codicillis etiam directo* [t] *confirmari.*

e Nam per fidei. *Verbis precarijs & obliquis, hoc pacto:* rego te hæres mi, ut cum primum adieris hęreditatem meam, eam Sei, reddas reſtituas. *Sic ergo relicta hæreditas omnino reſtituenda* [u] *eſt, ſalua tamen ratione quartæ* Trebellianica.

f Nec conditionem. 6 *Aliam hic differentiam habes inter teſtamentum & codicillos, quod in teſtamento licet hæredes ſub conditione inſtituere, ſecus eſt in codicillis. Nam etſi hæredi in teſtamento purè ſcripto cõditio aliqua in codicillis adijciatur, hæres tamẽ huic parere nõ tenetur, ſed ea reiecta hæreditate purè, ac ſi nulla cõditio adſcripta fuiſſet,* [x] *cõſequitur. Atque ita Modeſtinus* [y] *etiam ſpondit addito; rationem* quod in defectum conditionis uideatur quis cogitaſſe de ademptione hæreditatis, ſed eam codicillis adimi nõ poſſe. *Sicut aũt conditionem hæredi purè in teſtamento inſtituto in codicillis adijcere non licet, ita, & ex diuerſo conditio adpoſita in teſtamento in codicillis adimi, ſeu remoueri non poteſt: ſic enim uideretur hæreditas purè dari, quod lege prohibitum eſt, niſi forſan liberorũ fauor aliud* [z] *ſuaderet.* 8 *Clauſula tamen derogatoria inſerta teſtamento, quin reuocari in codicillis ualeat, dubiũ nõ eſt, tum quia ex hoc datur, neque adimitur hæreditas, tum etiam quia de contrario legibus non cauetur ideoq;* [a] *permitti uidetur.*

g Subſtituere directo. *Saltem ut ſubſtitutio directo iure ualeat, nam interdum ſubſtitutionem directis uerbis iactã in codicillis benigniori interpretatione ad fideicommiſſum traduci, ſupra* [b] *annotauimus.*

§. Codicillos.

1 *Codicillos plures relinquere quis poteſt, ſecus in teſtamentis: fallit ut num. 2*

3 *In codicillis quinque teſtes ſufficiunt, etiam non rogati.*

4 *Qua ratione relicta in codicillis petantur.*

Codicillis

a l. 2. §. fi. Hoc tit. l. hæreditatem. C. eod.
b l. fi. idem. C. De codic.
c l. quod per manus. hoc tit.
d Bart. d. l. quod per manus.
e ſup. De exhæ. lib. in princ.
f Vide ſup. de pup. ſubſt. §. 6. nu. 5.
ff Bartõ. l. illud. §. tractari. hoc tit.
g l. Sceuola. ad Trebel. ibi Bartol. et alij, & in l. uerbis ciuilib. De vulg. Proc. hic.
h l. nõ codicillum. C. de teſtam.
i Vide Proc. hic. qui hãc rem plurib. tractat.
k d. l. Sceuolæ. & l. cum quis decedẽs. §. Seiani. De leg. 3.
l d. §. tractari. & l. 1. huc tit. & d. l. non codicillum.
m l. 1. C. de codicil.
n l. querebatur. l. militis. De milit. teſta.
o Bart. d. l. militis. Iaſ. l. hac. conſultiſ. §. ult. C. De teſta.
p Bal. l. j. C. de ſac. eccle. Auge. & Imol. l. 2. De in ius uoc.
q l. quoties. C. De hæred. inſt. Bal. d. l. nõ codicillũ. ad finem.
r Io d. l. quoties.
s l. aſſe toto. ubi Imo. De hæredi. inſti. l. hære. palã. §. ſi quid poſt. De teſt.
t l. 2. in fi. hoc tit.
u d. l. 2. §. fin. & l. hæreditatem. C. Hoc tit.
x l. diuus. hoc titu.
y l. quidam in ſuo. in fi. de cod. inſt.
z Ang. hic per no. in l. diui, hoc tit.
a arg. l. uecnon. §. quod eis. Ex quib. cau. maio.
b hoc. §. num. 3. & d. l. Sceuola. ad Trebel.

Codicillos autem etiam [a] plures quis facere poteſt: & nullam [b] ſolennitatem ordinationis deſiderant.

a etiam plures. 1 *Rurſus hinc diſcrimen colligere licet inter teſtamentum iuſtum & codicillos: quia poterit, quis plures codicillos relinquere, ita vt omnes* [a] *valeant, modo inter ſe contrarij non ſint, tum enim prior a poſteriori* [b] *cenſeretur reuocatus. Teſtamenta autem plura ſi quis faciat, non omnia ſimul valent, ſed poſterius ſemper ipſo iure priori* [c] *derogat. Diuerſitatis ea eſt ratio,* [d] *quod teſtamenta plenam continẽt diſpoſitionem bonorum & vniuerſitatis, in codicillis autem fere non de bonis uniuerſi, ſed de parte eorũ, rebusq́; ſingularibus tractatur. 2 Si tamen duo contrarij reperiantur, codicilli, nec adpareat, quisnã prior ſit, aut poſterior, neuter, ualet ratione* [e] *incertitudinis, niſi dicamus alterum dare quid, alterum ipſum adimere: quia adoptio frequentius dationem ſequi ſolet, & tum codicillis in quo adimitur, uires* [f] *habebit. Sin uero eodem die duo facti ſint codicilli, & in uno legetur fundus Titio, in altero idem fundus legetur Seio: quia tales codicilli non ſunt contrarij, ſed diuerſi, ideo unus per alium non tollitur, ſed ambo ualent, & legatarij partes concursũ* [g] *faciunt, quia cenſentur coniũcti re, & ad eundem fundum uocati. Si tñ contraria defuncti uoluntas, alteri adimere, & in alterum transferre uolentis, probetur, aliud* [h] *fuerit dicendum.*

d Nullam ſolennitatem. *Aliud diſcrimen inter teſtamentum & codicillos: quia in teſtamento ſolenni multæ ſolennitates requiruntur, quas ſuo loco* [i] *retulimus. 3 In codicillis ſufficit, ſi teſtandæ ueritatis gratia quinque teſtes adhibeantur, etiam non* [k] *rogati, inter quos & mulier* [l] *admittetur, licet in teſtamentorũ ſolennibus* [m] *reijciatur. cęterum reliqua ſolẽnia, quę in iuſto teſtamento deſiderantur, in codicillis omitti poſſunt. Et hoc eſt, quod Martianus* [n] *ait,* codicillos neque ipſius, qui eos facit manu ſcribi, neque ſignari neceſſe eſſe. *Addit idem Martianus,* etiamſi in confirmatione codicillorum paterfa. adiecerit, ut nõ alij ualeant, quam ſua manu ſignati & ſcripti, tamen ualere factos ab eo poſtea codicillos licet, neque ab eo ſignati, neque manu eius ſcripti fuerint. 4 *Illud pro coronide addendum, quanam actione relicta in codicillis petantur? Et uerius eſt* condictione ex lege, *uel utili actione ex* teſtamento *ea* [o] *peti, ſi codicilli non fuerint teſtamento* [p] *confirmati: Nam ſi teſtamento confirmati ſunt, directa ex* teſtamento *etiam agi poterit, tametſi utra agatur, parum referat, cum utraque actio eiuſdem uirtutis eſſe eundem effectum* [q] *habere uideatur.*

a l. diuus. §. Codicillos. hoc tit.
b l. cum proponatis. C. e. tit.
c d. §. poſteriore. ſup. quib. mod. teſ. inf.
d Bar. & Iaſ. d. l. cum propon atis. Pot. hic.
e gl. & Bart. ibidẽ
f Bald. ibidem.
g gl. & Bart. & Iaſ. ead. l. & l. ſi forti dian. C. De leg.
h ut ſup. De adep. lega. §. Transferri.
i §. ſed cum paulatim. ſup. de teſta.
k l. fin. ad fi.
l d. l. fi. ibi glo. quæ communiter approbetur.
m l. qui in teſtã §. mulier. de teſta.
n d. l. diuus. §. 1.
o l. j. de condict. ex le. not. l. fi. C. De codi. & l. teſti. ad Treb.
p Fab. §. ſed cum ante. ſup. cod.
q arg. actio. in fi. de neg. geſt.

INSTITVTIONVM. II. LIBRI.
FINIS.

IOACHIMI MYNSINGERI A FRVNDECK, IVRISCONSVLTI, SCHOLIA IN LIB. III.

Inſtitutionum Fl. Iuſtiniani Cæſaris.

DE HAEREDITATIBVS QVAE AB INTESTATO DEFERVNTVR.

TITVLVS PRIMVS.

1 *Succeſſionum alia Ciuilis, alia Prætoria.*
2 *Hæreditas duplici iure defertur.*
3 *Quæ ſit legitima, quæ item iuſta hæreditas.*
4 *Continuatio huius tituli.*
5 *Summa ſucceſſionis inteſtatæ ex iure authentico, ſiue* Nouellarũ, *& num.* 6.7.8.9.10.

S*VCCESSIO Omnis in iure noſtro eſt vel ciuilis, vel* [a] *Honorata, ſiue Prætoria: illa* hæreditas, *hæc* bonorum poſſeſsio *dicitur.* 2 *Hæreditas autem duplici iure defertur, vel ex teſtamento, quæ* Teſtamentaria: *vel ab inteſtato, quæ propriè* Legitima *nominatur, quoniam eam lex ipſa abſque facto hominis defert.* 3 *Quamquam & quæ ex teſtamẽto contingit, legitima quoq; nõ impropriè, latiore tamen ſenſu dici* [b] *poſsit. Ea enim a lege XII. tab. confirmatur, dum in illa ſit conſtitutũ, vti quiſque rei ſuæ legaſsit, ĩta ius* [c] *eſſe. Dicitur etiam* iuſta hæreditas, *quæ ab inteſtato obuenit, quod iure quodam ſanguinis & gentilitatis, omniq; iure tam naturali quam ciuili* [d] *debita videatur.* 4 *Ac de teſtamentaria quidem, veluti ob ſolennia ordinationis* [e] *digniore, ſuperiori libro a titulo qui eſt,* Per quas perſo. nobis acqui. *in hunc vſque locum tractatũ eſt: iſto ergo nunc ordine & de legitima ſucceſsione, id eſt, de hæreditatibus quæ ab inteſtato deferuntur, ſubnectẽdum erat, Cuius quidem ordinis reſpectu apertè protenderetur liber ſecundus Inſtitutionum vſque ad titulum, qui* De obligationibus *inſcribitur: ſicuti etiam ab eo primum titulo aliquando factum eſſe initium libri tertij ex vetuſtis quibuſdam exemplaribus cõſtat, & eo præcipuè, quod ante annos quadringentos ad mare Balthicum repertum eſſe Appellus* [f] *refert deſcriptum tempore Imp. Lotharij Saxonis. Cæterũ de Prætoria ſucceſsione, quæ ad exemplũ legitimæ, introducta eſt, cum alioqui multi neq; teſtõ neq. lege ſucceſsiſſent, quos tamen æquũ erat ſuccedere, Imperator infrà ſuo loco* [g] *quoq. aget. Quia vero circa ſucceſſionẽ inteſtatorum, maximè in deſcribendis parentum, & cognatorum gradib. (nam in deferenda liberis hæreditate facilè conſenſerunt ueteres (magna ſemper fuit veritas, plurimaq; mutatio ideo in tanta iuris ciuilis iactatione, uariaq; uiciſſitudine operæpreciũ fuerit, ex* Nouellis *Iuſtiniani Cõſtitutionib. ſiue iure Authentico ſummã quãdam huc tranſcribere, unde quæ ſequuntur, quæq; alibi extãt de eadem re huic regulæ contraria lege poſteriore antiquata* [h] *intelligas.* 5 *Omnis igitur ſucceſsio aut deſcendentium eſt, aut aſcendentium, aut eorum, qui ex latere ueniunt. Primo autem loco uocauit Iuſtinianus ad inteſtati ſucceſsionem deſcẽdentes, id eſt, liberos omnes, ut hi ſuccedant parentibus, excluſis omnib. alijs adſcendentibus, & ex tranſuerſo coniunctis,* [i] *nullo habito ſexus aut ætatis diſcrimine, ſed nec gradus in eo ordine quæritur, ita cũ filio etiã ex altero filio nepotes uocẽtur, & in ſtirpes, non in capita* [k] *ſuccedent, & cum nepote defuncti alterius nepotis filij, & deinceps.* 6 *Liberis non extantibus ſecunda ſucceſsio eſt aſcendentium, ſiue parentum, ita ut eorum primum ratio habeatur, qui gradu ſunt proximiores, nam & mater auo paterno præfertur. Quod ſi in eodem gradu plures concurrant, inter eos æquis partib. ſic hæreditas diuidenda eſt, ut dimidiam paterni, dimidiã materni habeant: in ſtirpes enim, nõ in capita ſuccedẽt. Quanquam autẽ aſcendentes, eos qui ueniunt ex latere, excludant ſucceſsione: fratres tamen utrinq; defuncto* [l] *coniuncti, cum eis admittuntur æqualiter, & in partes uiriles, atq; etiam fratrum defunctorum* [m] *filij, ut ſaltem conſequantur parentum ſuorum portionẽ.* 7 *Porrò deficientibus ſupraſcriptis perſonis tertio loco ex tranſuerſo coniuncti ad ſucceſsionem uocantur, puta frater, ſoror, atq; ex his prognati. Et quia trãſuerſalium alij ex utroq; parente iunguntur, alij ex altero tantum: ſuccedẽdi quoq; aliam aliamq; obtinere rõnem. Primũ ergo fratres ex utroq; parente* [n] *coniuncti æqualiter uocantur, & cũ ipſis aliorũ æquè germanorum fratrũ filij pariter admittũtur, ſic tamen ut ſaltẽ cum patruis ſuis in ſtirpes ſuccedãt,* [o] *qui ſi ſoli eſſent, in capita ſuccederent, uti cæteri ex latere uenientes. Conſanguinei fratres, eſt, qui ex eodẽ ſunt patre in his bonis defuncto ſuccedunt, quæ ſunt* [p] *paterna; uterini uerò in maternis tantũ, in reliquis bonis cõiter*

a ſa. l. qui autẽ. §. j. de iis, q̃ in fraud. cred.
b l. lege obuenire. de uerb. ſig.
c ſup. de leg. Falci. in prin.
d l. ea uero. Pro ſocio.
e Dixi in §. ſed cũ paulatim. ſup. De teſta.
f in dialo. Iſago. in 4. lib. Inſtit.
g inf. de bo. poſſ.
h l. non eſt nouum & l. ſeq. de leg.
i §. 1. inſ. hoc tit. noſtro.
k §. cum filius. inf. hoc titu.
l Auth. defuncto. C. ad S. C. Tertulli.
m §. conſequens Nouell. De hæ. ab inteſt.
n Auth. ceſſante. C. de legit. hære.
o Authen. poſt fratres. C. de legit. hær. & Auth. ita que mortuo. C. commu. de ſucc.
p l. emancipatis. C. de leg. hær. l. fin. C. eo. & d. Auth. itaq; mortuo.

patris

partis, ex æquo admittuntur. Per mares fœminas intelligimus, ſi in eodem gradu ſint: ſublata veteri patriæ poteſtatis ſuorum hæredum, & legitimorum hac in re prærogatiua, niſi quod parentes aduentitioru vſumfructum ſibi vendicent, ſuccedentibus ſolis liberis defuncti. 8 *At uerò cùm neq; fratres defuncti ſuperſunt, neq; filij fratrum, tunc omnes deinceps a latere cognati ad hæreditatem admittuntur ſuo ordine, uſq; ad decimum gradum, ut ſemper proximi remotiores* [q] *excludant.* 9 *Poſt hos, quam Prætor tribuit cõiugi ſuperſtiti bonorum poſſeſſionem,* unde uir & uxor, *eam Iuſtinianus* [r] *quoq; probauit: addidit, tñ, ut ſi quis locupletior uxorem indotatã ultro duxiſſet, huic cũ filijs ſuccederet uxor, ſed habitura ſolũ ſuæ portionis uſumfructum, ut ſemper ipſa proprietas maneat liberorum.* 10 *Prædictis omnibus deficientib. bona cẽſentur uacantia, & fiſco* [s] *cedunt: ſed tamen ei prælatus eſt ſuperſtes Imperio, liberalitatis ſocius, ſi agatur de eius rei* [t] *ſucceſſione. Et hunc quidem ordinem ſuccedendi ab inteſtato Iuſtinianus tandem præſcripſit, quẽ diligenter memoriæ iuris tyrones commendare oportet, ut eius ſemper memores ſint, quando inter ſinuoſas ambages antiqui iuris iactantur.*

q §. ſi uero neque fratres. d. Noue. de hær. ab inteſt.
r Noue. cõſt. 117.
ſ l. vacantia. C. De bon. vac. lib. 10.
t l. vnic. C. ſi imp. libe. ſuc.

Princip. tit.

1 *Inteſtatus qui dicatur decedere.*
2 *Inteſtatus etiam is eſt, cuius ex teſtamento hæreditas non aditur.*
3 *An qui teſtari non poſſunt, inteſtati propriè dicantur.*

Decedit *a* inteſtatus, qui aut omnino teſtamentum non fecit, aut non iure fecit, aut id quod fecerat, ruptum irritumue factum eſt, aut ſi ex eo nemo hæres extiterit.

a Inteſtatus. § *Imp. Iuſtinianus legitimæ ſucceſſionis* [a] *antiqua,* [b] *ſequentia, quæq; nunc* [c] *optinent, iura expoſiturus, ne cui ſtatim ab initio ſcrupulus occurreret, cũ primis, quot modis inteſtatus decedere intelligatur, explicat: quod & ante ipſum in Pandectis* [d] *Vlpianum feciſſe conſtat.* 1 *Primo autem inteſtatus decedere dicitur, qui dum iure teſtamentũ facere potuit, non tamen* [e] *fecit. Deinde is, qui non iure fecit, quia omiſſa ſit in teſtamento aliqua iuris ſolennitas, quam interuenire oportebat, puta teſtes, ſigilla, uel id genus* [f] *alia. Paria enim ſunt, aliquid omnino non fieri, aut minus ritè* [g] *fieri. Tertio inteſtatus decedit, qui teſtamentum quidem iure firmum fecit, ſed poſtea per capitis corruit diminutionem, aut præteriti poſthumi natiuitatem, uel ſecundi teſtamenti factionem, uel inofficioſi querelam, & alijs ſimilibus modis, quib. teſtamenta iniuſta, irritaue* [h] *pronunciantur. Idem enim eſt, teſtamentũ omnino non facere, uel huiuſmodi facere, quod nullũ* [i] *pronuncietur.* 2 *Poſtremo & is inteſtatus dicitur, qui teſtamentum ex ſe quidem ualidũ fecit, ſed ex eo corruit, quod hæreditas adita* [k] *non ſit: ſiue quia noluit hæres ſiue quia non potuit, uel cõditione defectus ſit, ſub qua fuerat inſtitutus. Et hic ſenſus quoq; non improprius eſt, utcunq; Bart.* [l] *repugnet. Ait enim* [m] *lex,* inteſtatum eum proprie eſſe, cuius hæreditas adita non eſt. *Magis namq; ſtum & conſumationem (quæ non niſi poſt aditam hæreditatẽ eſſe poteſt) reſpicere debemus, quam ſimplicia* [n] *uerba: & maxime in teſtamento, in quo tria tempora,* [o] *nedum mortis obſeruatur tẽpus. atque ita Alciatus quoq; tradidit. & ante ipſum* [p] *Theophilus: qui apertis uerbis teſtatur, cùm teſtamentum rumpitur, ut quis inteſtatus deceſſiſſe dicatur, id tempus non aliud attendi, quo teſtamentum deſtruitur.* 3 *Porro qui teſtamenti faciendi ius non habent, puta furioſus, pupillus, prodigus, propriè nõ ſunt* [q] *inteſtati, cũ nullus teſtãdi præceſſerit* [r] *habitus. generali tamẽ ſignificatione & eos inteſtatorũ numero* [ſ] *Vlpianus habet.*

a §. inteſtatorum. inf. hoc tit.
b §. emancipati.
c §. ſed ea omnia.
d l. j. de ſuis & leg. ſa. l. j. & l. poſthumorũ. de iniuſt. rup teſt. & l. inteſtatus. de ver. ſig.
e d. l. inteſtatus.
f quæ recenſentur in §. ſed cũ paulatim. ſup. de teſt. ſa. l. j. de iniuſ. rupt. teſt.
g l. non putauit §. non quæris. De. bo. poſ. cõt. tab. & l. quoties. qui ſatiſd. cog.
h § Alio. ſup. quib. mo. teſt. infir. §. Poſteriore. eod. ti. l. 3. de iniu. ru. l. ut liberis. C. de coll.
i vt hic.
k l. circa. De inoff. teſta.
l l. j. de ſuis & leg.
m d. l 1. in princ.
n l. j. §. hæc autem uerba. quod quiſque iur.
o d. l. ſi alienum. §. in extraneis. De hære. inſti.
p §. Verum enim. uero. inf. de lega. ag. ſuc.
q d. l. 1. §. plane.
r arg. l. decem. De verb. obli.
ſ d. §. plane.

§. Inteſtatorum

1 *Ab inteſtato ſuccedere quid ſit.*
2 *Verba legis XII. tab. de ſucceſsione legitima.*
3 *In ſucceſsione ab inteſtato prima cauſa eſt ſuorum hæredum.*
4 *Adoptiui appellatione ſuorum hæredum, veniunt.*

Inteſtatorum [a] autem hæreditates, ex *b* lege duodecim tabularũ, primum [c] ad ſuos hæredes pertinent. Sui *d* autem hæredes exiſtimantur (ut ſupra diximus) qui in poteſtate morientis fuerint ueluti filius filiave, nepos neptisue ex filio, pronepos proneptisue ex filio nato, prognatus prognataue. Nec intereſt, utrũ naturales eſſint liberi an [f] adoptiui.

a Inteſtatorum. *Præcognito, quot modis inteſtatus quis mori intelligatur, nunc qui ab inteſtato ſuccedant annectit* 1 Ab inteſtato *autem* ſuccedere *nihil aliud eſt, quam* [a] *legitimo iure, ideſt, poteſtate legis ſuccedere. Si quis ergo inteſtatus ſecundum* [b] *ſupradictos modos deceſſit, legitimi hæredes uocantur ad ſucceſſionem defuncti, in quib. cum trium (ut & ſupra* [c] *diximus) habeatur ratio, deſcendentium ſcilicet, aſcendentium, & ex latere coniunctorum: hic de legitima ſucceſſione, deſcendentium diſſeritur, quorum uariæ ſunt ſpecies ab* [d] *Accurſio alibi relatæ. Verum Imperator hoc loci duntaxat de naturalibus & legi-*

a l. lege obuenire. de uerb. ſig. l cõficiuntur. de iur. codi.
b in prin. huius ti.
c ad rub. huius tit. nu. 5.
d gl. j. ſup. de adop. in prin.

timis

timis.qui ex iuſto matrimonio ſunt editi,itē et de legitimis tātū,id eſt,adoptiuis agit:de alijs in §§.ſequētib.

b Ex lege XII. 3 *Cuius legis verba hæc circumferuntur.* Inteſta torum hæreditates primo ſuorum hæredum velint nolintue,ſunto.His deficientibus agnatus proximus familiam habeto.

c Primum ad ſuos.} 2 *In ſucceſſione igitur inteſtati prima cauſa eſt ſuorum hæredum vtuſq; ſexus, ſiue maſculi ſint,ſiue fœminæ.Nec id ſolū in filijs,ſed & in nepotib.neptib.& infra hos & poſterioribus ſi eos in gradu nemo antecedat,locū habet:niſi ꝙ filij in capita,& ſecundum numerum perſonarū ſuccedūt: nepotes verò* [e] *in ſtirpes,id eſt, eā partem,accipiunt: quam parens eorū habuiſſet, ſiue vnus ſiue plures fuerint.*

d Sui autem.} *Qui dicantur ſui hæredes, nos pariter ſupra* [f] *annotauimus, ut hic moleſta repetitione nihil opus ſit.*

e Naturales }*Subaudi,& legitimi ſimul:de his enim hic loquitur,qui ſcilicet ex iuſtis nuptijs procreati ſunt,nam de naturalibus tantū ſequenti §.tractabit.*

f An adoptiui.} .4 *Nam & adoptiuos in ſuorum hæredum numero computare oportet, cum de legitima ſucceſſione quæritur:quod ipſum ad quem modum procedat, a nobis declaratum eſt* [g] *alibi.Idem tamen ſummatim hic repetere lubet.Liberi ergo legitimi tantum,ſiquidem auo materno, uel proauo in adoptionem ſint dati,ſuccedunt non aliter quam naturales & legitimi, quia concurrunt duo uincula.Sin autem extraneo fuerint in adoptionem dati a parente,qui eorum poteſtatem habet,tunc cum alijs ipſius filijs ſuccedunt æqualiter,quæ eſt ſanior* [i] *Doctorum ſententia.Non extantibus vero alijs liberis naturalibus,ſuccedūt parenti adoptiuo in omnibus* [h] *bonis.Arrogati ſine vlla differentia ſuccedunt arrogatori,niſi emancipatio ſoluerit ius* [i] *liberorum.*

e §.Cū filius:in ſeo.
f §.ſui autē. ſup.de hær. qual. & dif.
g §. Sed hodie. & §.ſeq.ſup.de adop.
h d.§. Sed hodie.& l. eum in adopt. Sed ne atticulū. C.de adopt. iuncta. l. fi.te. C. de ſuis & leg.
i l. 2. l. Si arrogator. C. de adopt.

§.Quibus.

1 *Naturales tantum filij qui dicantur.*
2 *Naturales tantum bifariam legitimari poſſe*
3 *Coloniæ quid,& de legitimatione per oblationem Curiæ.*
4 *Legitimati,per oblationem Curiæ quomodo ſuccedant.*
5 *Naturales non legitimati,item ſpurij:inceſtuoſi,nepharij,adulterini,an & quō ſuccedūt.*
6.7 *Legitimati per ſubſequens matrimonium quomodo ſuccedant.*
8 *Dotalium inſtrumentorum confectio an ſit de ſubſtantia legitimationis.*

Quib.[a] cōnumerari neceſſe eſt etiam eos,qui ex legitimis quidem nuptijs vel matrimonijs nō ſunt progeniti,curijs *b* tamen ciuitatum dati,ſecundū Diualiū *c* conſtitutionū,quæ ſuper his poſitæ ſunt tenorem,hæredem *d* ſuorum iura nanciſcuntur.Nec [e] nō eos,quos noſtræ amplexæ ſunt conſtitutiones,*f* per quas iuſſimus,vt ſi quis mulierem in ſuo contubernio copulauerit,non ab initio affectione maritali, eam tamen cū qua poterat habere coniugiū, & ex ea liberos ſuſtulerit:poſtea vero affectione procedente etiam nuptialia [g] inſtrumenta cùm ea fecerit. & filios vel filias habuerit; non ſolū eos liberos qui poſt dotem editi ſunt,iuſtos,& in poteſtate patris eſſe:ſed ēt anteriores, qui & ijs qui poſtea nati ſunt,occaſionem legitimi nominis præſtiterunt .Quod obtinere cenſuimus.& ſi non progeniti fuerint poſt dotale inſtrumentum cōfectum liberi,vel etiam nati ab hac luce ſubtracti fuerint.

a Quibus connumerari .} *In numerum ſuorum hæredum referuntur & hi filij, qui ex natualib.tantùm facti ſunt legitimi.* 1 *Illos autem* naturales tantum *dicimus,quos Græci* νόθους *vocant,hoc eſt,quū ex concubina domi retenta,& quam habere licuit,ſunt nati,ideo naturales dicti,quia naturali coitione,ac velut conniuentib.Nomothetis naſcuntur.Legitimi enim non ſunt,cùm legum autoritatem & adprobationem* [a] *non habent,ut alibi diximus.*

a l. item legato.§. Parui. de leg 3.l. qui cōcubinam cod.tit.

b Curijs tamen.} 2 *Duos modos Imp.hoc loci attingit,quibus naturales tantū legitimi efficiuntur, vt deinde non ſecus quam legitimi in parentum bona ſuccedant.Primus eſt, ſi offerantur Curijs ciuitatum. Olim.n.cum aliquod oppidum incolis eſſet deſtitutum,Triumuiri colonias eo deducebant,& decimū quēq; conſilio ſiue Curiæ deſcribebant,qui decuriones* [b] *dicebantur.* 3 Coloniæ *autem à colēdo,id eſt habitādo, erant quaſi quædā examina populorū,qui ad minores vrbes habitādas ex maiorib. vrbibus, velut dominatricib.deducebantur,ſeu mittebantur.Dependebantur.n.minores vrbes ex maiorib. Et hic vetus legendorū primò Curialiū mos fuit.Sed cùm deinde multi fugerent Curialia munera,& paulatim ea occaſione Curiæ deficerent,ac collaberentur,Theodoſius* [c] *Imp.ſtatuit,Naturales liberos Curijs ciuitatum datos fieri legitimos,ut hoc præmio plures allicerentur ad gubernandam Rempub.Sic enim propter aliorum penuriam neceſſe fuit Spurios recipere,quod fieri rectè poſſe Vlpianus grauiter olim reſponderat. Hanc deinde Theodoſij conſtitutionem Iuſtinianus* [d] *approbauit,multaq; addidit,quæ eò pertinebant,præſertim quod ad iura ſucceſſionis attinet.* 4 *Nā qui per oblationē Curiæ legitimus fit,legitima iura in paterna ſucceſſione cū alijs filijs nāciſcitur,huic q; viciſſim pater ſuccedit.Cæterum ꝙ attinet ad alios agnatos uel cognatos, legitimus nō habet:ideoq; nec ijs inteſtato mortuis ſuccedit, nec huic cognati ſuccedunt, ut &* [e] *ſupra annotauimus.*

b l.pupillus. §. Decuriones. de verbo.ſign.
c l. ficut. l. quoniā. C. de natu.lib. & in Nouell. leg. Theo.Imp.tit.x.
d in Nouell.Quib. mo.na. effi.ſui §. Si quis igitur.
e §.fin. ſup.de nup.

c Diualium

d Diualium conſtit.} *Nempe Imp. Theodoſii, & Leonis, quæ lib. 5. cod. tit. 27.* [f] *etiamnum extant.*

d Hæredum ſuorum iura.} *Qui ſi manumiſiſſent illegitime, cũ ſuis aut legitimis non ſucceſſiſſent: 5 tametſi alimenta ipſis debeantur a ſuis fratrib. naturalib. Quibus non extantibus, ſuccedunt patri inteſtato, qui nullos reliquit legitimos liberos in duab. vncijs, hoc eſt, in ſexta parte totius hæreditatis vna cum matre ſua, vel etiam ſi mortua fuerit: in liberis, niſi ſit illuſtris* [h] *mulier. Cæterum ſpurij, hoc eſt, vulgo concepti, ſiue ex pub. meretrice, nati patri non* [i] *ſuccedunt: tunc enim pater incertus eſt, matri vero & auiæ, quoniam ſemper ſunt certæ,* [k] *ſuccedunt. At vero inceſtuoſi liberi, qui ex cognatis,* [l] *nepharij, ex deſcendentibus: adulterini, ex adulterio nati, nullam habent ſucceſſionem parentum, alimentis quoq; non cenſentur digni iure* [m] *ciuili. Sed Pontifices in hoc mitigarunt iuris ciuilis duritiem* [n] *ex humanitate.*

e Necnon eos.} *6 Imp. in album ſuorum eos quoq. collocat, qui ex concubinatu legitimo progeniti, per ſubſequens matrimonium ſui ac legitimi fiunt. Hi enim æqualiter cum liberis poſtea naſcituris ab inteſtato ſuccedunt. Iniquiſſimum namq;* [o] *eſſet ipſam ſtirpem ſecundæ poſteritatis priorem quaſi iniuſtam excludere: cũ gratias agere fratrib. ſuis poſteriores debeant, quorum beneficio ipſi ſunt iuſti filij & nomen & ordinem conſecuti. Vel etiam ſoli vocantur ad ſucceſsionem, ſi poſtea ex eo matrimonio filius legitimus nõ naſcatur. Et de hoc legitimationis modo me* [p] *ſupra quoq; nonnulla annotaſſe memini; quæ huc referri debent. 7 Sanè longè pinguior ac plenior eſt hæc legitimandi ratio, quam prior, quæ Decurionatu ſiue per oblationem Curiæ exiſtit, quippe cum per ſubſequens matrimonium legitimatis (id quod priori caſu negatum eſt) non ſolum eorum patri, ſed & huius agnatis & cognatis, etiam quo ad iura ſucceſsionum agnaſcantur,* [q] *& accedant.*

f Conſtitutiones.} *Quæ adhuc lib. 5. Cod.* [r] *extant.*

g Nuptialia inſtrumenta.} *Ea enim omnino neceſſaria eſſe ad validitatem legitimationis per ſubſequẽs matrimonium, indubitati* [s] *iuris eſt: tametſi lege Pontificia hæc dotalium inſtrumentorum ſolennitas ſit remiſſa, ſineq; ea matrimonium, ſiue legitimatio* [t] *conſiſtat, cui iuri, quo ad matrimoniũm, ſtare nos oportet. Vnde etiam traditum eſt, vel in mortis articulo hoc ſubſequens matrimonium legitimandorum filiorũ ergo, contrahi poſſe: ſi quidem ad vltimum vſque uitæ articulum fieri nuptiæ* [u] *poſſunt.*

§. Ita demum.

1 *Suus hæres ut quis dicatur, quæ ſint neceſſaria.*
2, 3 *Emancipatus iure ciuili non ſuccedit ab inteſtato, hodie tamen ſecus eſt.*
4 *Filio emancipato inſtituto nepos ex eo prætéritus hodie non dicit teſtamentum nullum.*
5 *Poſthumus quando dicatur ſuus hæres.*

Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos proneptisve, ſuorũ hæredũ numero ſunt, ſi *a* præcedens perſona deſierit in poteſtate parentis eſſe: ſiue morte id acciderit, ſive *b* alia ratione, veluti emancipatione. Nam *b* per id tempus, quo quis moritur filius in poteſtate eius ſit, nepos ex eo ſuus hæres eſſe non poteſt. Idq; & in cæteris deinceps liberorũ perſonis dictũ eſſe intelligimus. Poſthumi quoque, *c* qui ſi viuo parente nati eſſent in poteſtate eius futuri forent, ſui hæredes ſunt.

a Si præcedens perſona.) *1 Vt quis dicatur,* ſuus hæres *non ſufficit eum in poteſtate defuncti tempore mortis extitiſſe, ſed neceſſe quoq; eſt, quod nulla eum perſona in gradu* [a] *præcedat. Rectè ergo ait hic* [b] *Imp. nepotem, neptem, & reliquos deinceps liberos non aliter ſuos dici, niſi eos parentes in gradu non præcedãt, ſed uel planè defuncti, ſint, uel emancipatione exierint de poteſtate eius, de cuius ſucceſſione agitur:*

b Siue alia ratione.) *Qualibet, præterquã dignitate, per quã qui patria poteſtate eximitur, iura ſuorũ hæredum retinet. Ideoq; non ociosè adiecit Imp. exemplum emancipationis,* uelut emancipatione, *inquiẽs. 2 Tum enim, ſi per emancipationẽ quis ex ſacris parentis egreſſus eſt, quia iure ciuili agnatus eſſe deſinit, ab hæreditate legitima* [c] *excluditur: ſicq; nepoti in poteſtate retento non officit, quominus auo inteſtato morienti ſuus hæres exiſtat. 3 Hoc tamen iure* [d] *Nouellarum non obtinet, propter ſublatam emancipationis & patriæ poteſtatis hac in re differentiam. Cum ergo ab inteſtato ſuccedıtur, in hoc communiter itum eſt, ut etiam emancipatus iure ciuili cum alijs ſuis hæredibus æqualiter ſuccedat, ſic tamen ut aditione opus habeat: ſicut* [e] *alibi a nobis enarratum eſt. 4 Hinc etiam illud conficitur,* [f] *quod filio emancipato inſtituto nepos ex eo in poteſtate retentus, quamuis ſe reperiat præteritum, nequeat tamen teſtamẽtum dicere nullũ uel ullo modo illud impugnare.*

c Poſthumi quoq;.} *5 Poſthumus tum demum ſuus hæres eſt, ſi in poteſtate parentis natus foret, & nemo eum præcederet. Nam ſi alius antecedat, alienus eſt: quem tamen Gallus hæredem inſtitui ex lege XII. tabularum induxit, ſi, quo tempore moreretur parens, is proximus & ſuus* [g] *foret, quamuis ea lex alienum poſthumum omnimodo hæredem ſcribi non ſineret.*

f d. l. ſicut. & d. l. quoniam.
g §. ſi qs ãt defunctus. & §. ſi quis igitur. habẽs. Nouell. qui. mo. na. effi. ſui. & Auth. licet. C. de natu. lib.
h §. Nouiſſimè inſ. de S. C. Orphit. l. ſi qua illuſtris. C. eo. tit.
i §. Sui diuerſus. ſu. de nupt. c. uidua. diſt. 34.
k l. ex libera. C. de ſuis & leg. l. quia ſp. de in ius voc.
l l. quinetiã. de ri. nup. §. ergo. ſup. de nups.
m §. ulti. Nouell. Qui. mo. na. effi. ſui. c. cum multæ. 15. q. ult. & c. dicat aliquis. 32. quæſt. 4.
n ca. cum haberet. de eo. qui du. in vx. quã pol. per adul.
o l. cum quis. C. de nat. lib. & d. §. ſi quis igitur. c. Tãta. q fil. ſint leg.
p §. ſi. ſup. de nup.
q Chaſſã. lauſ. in cõſuc. Burg. ti. 8.
r l. cum. quis. & l. nuper. C. de nat. lib.
s hic & l. Iulianus. de iure dot. & d. §. ſi. ſup. de nup.
t c. tãta. qui fil. ſint leg. Bal. l. licet patri. C. de nat. lib.
u Iaſ. l. ſed eſt quæſitum, de liber. & poſt. Iulia. l. hoc genus legati. de cond. & dem.
a dixi. ſupra in §. ſui antem. de hæ. qua. & dif.
b ut ſanxit Iuſtinian. Nouel. con. 31. 81.
c §. Emancipatos. ubi dixi ſupra de exhær. libe.
d §. Nullã. Nouel. de hæ. ab int. ue.
e §. Sed hæc quidẽ ſupra de exhær. lib.
f Aug. hic.
g l Gallus. de lib. & poſth. l. pen. de leg. 1.

§. Sui

§.Sui autem

1 *Sui hæreditas ipſo iure etiam ignorantibus accedit.*
2 *Ipſo iure,& ipſo facto,quomodo differant.*
3 *Extraneus non.fit hæres ipſo iure.*
4 *Furioſi ignorantibus aſſimilantur.*

Sui autem hæredes fiunt etiam *a* ignorantes,& licet furioſi ſint, hæredes poſſunt exiſtere,quia quibus [b] ex cauſis ignorantibus nobis acquiritur, ex iis cauſis & furioſis acquiri poteſt. Et ſtatim a morte parentis quaſi [c] continuatur dominium:& ideo nec tutoris autoritate opus eſt pupillis,cum etiam ignorantibus acquiratur ſuis hæredibus, hæreditas.Nec curatoris aſſenſu acquiritur furioſo,ſed ipſo iure.

a Etiam ignorantes.} *1 Hinc diſcendum: quod ſuis hæredibus accedat legata hæreditas ipſo iure, ſine ulla aditione,etiam ignorantibus atq; inuitis:unde neceſſarij dicuntur,& tam pupillis, quam furioſis ſine autoritate tutoris,uel curatoris: tametſi iure Prætorio abſtinendi beneficium habeant:quæ ſingula ſuo loco [a] locupletius ſunt examinata.* 2 Ipſo *autem iure dicitur id,quod ſtatim fit,quodq; nouum factum nõ exigit.Sic filiusfam.ſtatim ut mortuus eſt pater,fit hęres ipſo iure,hoc,eſt legibus hoc tacitè iubentibus & ſtatuentibus,ita ut neque aditio,neq.uoluntas eius requiratur.*Ipſo *vero* facto *dicitur,quod nouo facto indiget, 3 vt eſt in extraneo, qui non fit ipſo iure hæres, ſed mediante aliquo facto.neceſſe enim habet adire hæreditatem,quod quibus modis fiat,ſuperius [b] expoſitum eſt.Rectè ergo ab Imperatore traditum, in ſuo hærede non requiri tutoris uel curatoris autoritatem,neq. hęreditatis aditione opus eſſe: cum in extraneo ea omnia interuenire oporteat.*

b Quibus ex cauſis.} *Hęc regula in Pandectis Pomponio adſcribitur [c] duobus locis. 4 Et rectè quidẽ furioſi ignorantibus aſſimilantur,cum,hi nihil ſcire dicantur,aut velle:& modò abſentibus,modo dormiẽtibus ſimiles [d] habentur.*

Quaſi continuatur.} *De hac dominij rerum paternarum continuatione in filium poſt mortẽ patris ſupra [e] pluſcula diximus,ut hic moleſta repetitione non ſit opus. Poſſeſſio tamẽ in filium nõ continuatur ipſo iure,ſed adprehenſione opus eſt.Neq; enim ea acquiritur iure ciuili,niſi omnino [f] adprehendatur,quæ eſt cõmunis [g] Doctorum aſſertio, etiam in feudalibus bonis [h] recepta: nam & horum poſſeſſio a patre in filiũ ſine actuali adprehenſione non tranſit,ſed omnino,adprehẽdere ea [i] oportet:atq; in hanc ſententiam paucis ab hinc anni in ſupremo Imperiali cõſiſtorio in quadã feudali cõtrouerſia iudicatũ fuiſſe memini.*

a in §.Sui autẽ.ſup. de hæredi. qual. & diff.
b §.fi.eo. tit.
c l. Si a furioſo. ſi cert. pet. & l. ſi a furioſo. de act. & oblig.
d l. 2. §. Furioſus. de iu. cod. l. ubi non uoce. §. Furioſus de reg. iu.
e d. §. Sui autem.
f l. 3. de acq. poſſ.
g vide Dd. præſertim.Bal & Alex. in l. in ſuis. ff. de lib. & poſth. glo. Bart. & alii communiter.l. cũ hæredes. de ac.poſſ.
h prout hoc late probat Zaſ. conſ. 10.lib.1. nu. 8. 9. & aliquot ſeq.
i Zaſ. in præalleg. conſi.nu. 13.vbi ſatis reſpõdet cõtrarium tenẽtib.

§.Interdum.

1 *Reuerſus ab hoſtibus efficitur ſuus.*
2 *Fictio iuris poſtliminij.*
3 *Quandoque qui ſuus eſt mortis tempore,poſteà deſinit eſſe ſuus.*
4 *Crimina regulariter morte reorum extinguuntur, ſecus eſt in perduellionis crimine.*
5 *De crimine perduellionis.*
6 *Exceptio ad regulam,qui ſemel hæres,&c.*

Interdum *a* autem licet in poteſtate parentis mortis tempore ſuus hæres nõ fuerit, tamen ſuus hæres parenti efficitur: veluti ſi ab hoſtibus quis reuerſus fuerit poſt mortẽ patris ſui: Ius enim poſtliminij id facit. Per *b* contrarium autem euenit, vt licet quis in *c* familia defuncti ſit mortis tempore,tamen ſuus hæres non fiat, veluti ſi poſt mortẽ ſuam pater iudicatus fuerit perduellionis [d] reus; ac per hoc memoria *e* eius damnata fuerit.Suum enim hæredem habere non poteſt; cum fiſcus ei ſuccedat, ſed poteſt dici ipſo quidem iure eſſe ſuum hæredem,ſed *f* deſinere.

a Interdum.} Amplificationem *continet hic §.ad ſuperiorem. Audiuimus equidem, regulam illam, quæ dicit,*in ſucceſsione inteſtata primam cauſam eſſe ſuorum hæredum,*intelligi tam de his qui tẽpore mortis defuncti erant [a] ſui,quam de his,qui futuri erant ſui natiuitate, nempe poſthumis. [b] Hic uero amplius additur,eandem regulam in eo locum habere,qui per reuerſionẽ ab hoſtibus ſuus efficitur, beneficio ſcilicet poſtliminij, 2 Nam fictio poſtliminij facit,quod reuerſus ab hoſtibus ſtatim recipiat uniuerſa iura,quę habebat ante captiuitatem,perinde ac ſi nunquam captus [c] fuiſſet.& ſic fingis filiumfa.nunquã captum ſed ſemper in poteſtate patris manſiſſe.Quare & ſui hæredis qualitas,quę alias propter interuenientem captiuitatem interrupta fuiſſet,redeunti filio conſeruatur.Et ſic uides plerunq; contingere,ut qui non ſuus tempore mortis,efficiatur tamen ſuus poſtea.*

b Per contrarium.} *3 Inuertit priorẽ caſum,quãdoq; .n.euenit,ut quis tpe ſuus exiſtit:poſtea deſinat eſſe ſuus,qd in eo accedit,cuius pater et defunctus perduellionis iudicio poſtulatur.4* Nam *etſi cætera crimina morte reorum [d] regulariter extinguantur:hoc tamen crimen; velut omnium atrociſſimum et grauiſſimum etiã aduerſus mortuos [e] exercetur.Is ergo,qui perduellionis reus eſt,ſic ut filium in poteſtate habere non po-*

a §.1.ſuprà.eod.
b §.ita demum. in fi.ſup. hoc tit.
c l.retro. de cap. & poſtli. reuer.§. Si ab hoſtib. ubi dixi.ſup.q.mo. ius par.por.ſol.
d l. 2. C. ſi reus uel accu.mor. & l ex iudiciorũ.de ac. cuſá.
e l.ult. ad leg. Iul. Maieſt.

nou potuit, cum ſeruus pœnæ fuerit, ita ſuum quoque hæredem relinquere nequiuit, ſed ipſius hæreditas Fiſco [f] vindicatur.

c In familia.} *Id eſt poteſtate.*

d Perduellionis.} 5 *Eſt aũt* perduellionis crimen, *cũ quis aduerſus principẽ, vel Rẽp.* [g] *Ro. machinatur. Antiqui. n. hoſtes* perduelles [h] *dixerũt. Quã quã* Maieſtatis crimen *pleriq; propriè eſſe velint, qđ in Principis perſonam cõmittitur.* Perduellionis *verò, ſeu* coniurationis, *qđ in publicam pacem: cuius ſententiæ Cor.* [i] *Tacitum fuiſſe, Budæus* [k] *refert. Hoc ergo perduellionis crimine poſt defuncti mortẽ detecto bona auferuntur hæredibus, & fiſco adplicantur, ſuiq; hæredes lata ſententia, hæredes eſſe* [l] *deſinunt.*

e Memoria eius.} *Aequum. n. eſt, & rationi conſonum, publicè male meritum cum ſuis hæredib qui perſonam eius referunt, ad deterrenda maleficia, egeſtate laborare & opprimi. Quinimò ijs duntaxat uita ex miſericordia conceditur, ut perpetua egeſtate ſordentibus & mors ſolatium ſit, & uita* [n] *ſupplicium.*

f Deſinere.} 6 *Sicq; hac ſpecie regula, qua dicitur,* hæredem ſemel factum non poſſe amplius hæredis nomen exuere: *non procedit ex delicto defuncti.*

f d. l. ult & hic.
g l. is qui ad le. Iul. Maieſt §. 2. inf. de publi. iudi.
h Cic. in offi. Plau. in Amph. & l. quos nos. de uerb. ſign.
i lib. 14. & 16.
k ad l. Iul. maieſt.
l vide inf. de pub iudi. §. pub aũt.
m ar. l. bona fides. depoſ.
n l. quiſquis. C. ad leg. Iul. maie.
o ſed ſi ſine. §. ſed quod Pap. de Mi. norib.

§. Cùm filius.

1 *Nepotes ex filio ſuccedunt auo ſimul cum patruo in ſtirpes: & num. 3.*
2 *Idem hodie obtinet in nepotibus ex filio.*
3 *In ſucceſſione aſcendentium gradus non attenditur, ſecus in collateralibus.*
4 *Nepotes ſuccedunt auo ex perſona propria, non patris.*
5 *Repræſentatio non habet locum in ſucceſſione aſcendentium.*
6 *An huius §. diſpoſitio ultra pronepotem extendatur.*
7 *Succeſſio in capita.*
8 *Succeſſio in ſtirpes.*
9 *Nepotes ex filijs ſuccedunt auo in ſtirpes, ſed fratrum filij patruo in capita.*

Cùm [a] filius filiave, & ex [b] altero filio nepos neptisve exiſtũt, pariter ad hæreditatẽ aui vocantur, nec [c] qui gradu proximior eſt, ulteriorem excludit. Aequum enim videtur, nepotes nepteſq; in [d] patris ſui locum ſuccedere. Pari [e] ratione ſi nepos neptisve ſit ex filio, & ex nepote pronepos proneptisve, ſimul [f] vocantur. Et quia placuit nepotes neptesve, itẽ pronepotes proneptesve in parentis ſui locum ſuccedere, conueniens eſſe viſum eſt, non [g] in capita, ſed in ſtirpes hæreditatem diuidi, vt filius partẽ dimidiã hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Itẽ ſi [h] ex duobus filijs nepotes neptesve exiſtant, ex altero vnus forte, aut duo, ex altero tres aut quatuor, ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres uel quatuor altera dimidia.

a Cum filius.} 1 *Hinc diſcimus, nepotes ex filio admitti ad legitimã hæreditatẽ aui, loco ſui patris præmortui una cum filio viuente, nempe patruo ſuo, non tamen in capita, ſed in* [a] *ſtirpes, ita ut quotquot ſint, tam partem accipiant, quantam pater eorum, ſi viueret, accepturus eſſet. Neq; hoc nouum quis eſſe putet, nepotes cum filio ſuccedentes ſuccedere in ſtirpes: eadem enim fuit olim lex Athenienſium, cuius uerba Demoſt. in Oratione* περὶ ἁγνίου κλήρου *refert: quem conſule.*

d Ex altero filio.} *Secus in nepotibus ex filia hoc iure:* 2 *licet hodie ex Iuſtiniani lege nepotes ex filia nati, ſimul cum amita auo* [b] *ſuccedant.*

c Nec qui gradu.} 3 *Et hoc pro regula traditur,* [c] *quod in ſucceſſione parentum gradus non quæratur, nec is qui ex liberis eſt, licet gradu remotior, per proximiorẽ excludatur. In collateralium tamen ſucceſſione gradus prærogatiua omnino attenditur,* [d] *ſic vt ſemper gradu priores poſterioribus præferantur.*

d In patris ſui locum ſuc.} 4 *Sic videlicet, vt eius gradum ſubeant, quia ſicut filius obtinebat primum gradum, ita nũc nepotes ex eo, filio ſubducto de medio, eundem gradum tenebunt. Neq; tamen ſuccedunt auo ex perſona patris ſui repræſentando ipſius perſonam, ſed ex propria, & tanquam aui hæredes, quod poſt Bartolum* [e] *cæteri quoq; frequentius tradiderunt.* 5 *Neq; enim ius repræſentationis in ſucceſſione parentum ſiue linea aſcendenti locum habet: cum repræſentatio ſit tantum, quando quis ex perſona alterius uocatur ad ſucceſſionem, & non ex ſua. Sanè ſi ex perſona patris nepos ſuccederet, non rumperet teſtamentum aui, in quo ipſe reperitur præteritus, & filius itemq; pater* [f] *inſtitutus.*

e Pari ratione.} *Quod de nepote dixit, qđ is ſubintrãdo gradũ patris ſui præmortui auo ſuccedat cũ patruo, hoc et ad pronepotẽ ꝑducit, vt is ſubeũdo gradũ aui ſui ad ſucceſſionẽ proaui cũ ipſis æqualiter admittatur. Nã hic rurſus regula ſupradicta locum habet, quod in ſucceſſione aſcendentiũ gradus prærogatiua nõ curetur.* 6 *Sed an hoc & ultra pronepotẽ extẽdatur? ꝗ pleriq;* [g] *negant ad pronepotes duntaxat huiuſmodi ſucceſſionẽ producendo, qđ aduerſus Iuſtiniani voluntatẽ* [h] *videtur eſſe. Ait. n. in Nouella* [i] *conſtitutione.* Sic tamen ut ſi quẽ horum deſcendẽtium filios relinquentem mori cõtigerit, illius filios aut filias, aut alios deſcendentes in proprij parentis locum ſuccedere, ſiue ſub poteſtate defuncti, ſiue ſuę poteſtatis inueniantur, tantum de hæreditate morientis accipientes partem quanticunq; ſint, quam eorũ

a ut hic, & §. ſi qs igitur deſcendentium. Nouel. hoc ti innocta. l. ult § hoc ẽt cognitũ. C. de epiſ. & cler.
q Nouel. hoc. titu. §. 1. Faber. hic & §. ult. inf. eod.
c d § 1. uerſ. in hoc enim ordine gradũ quæri nolumus
d Authen. poſt fratres. C. de le. hæ.
e Bart. l. ſi annis. C. de lib. præt. & ibi de Bald. Sal. Ale. Iaſ. & alij. Idem Alex conſ. 4. lib. 4 & conſil. 20. li. 1. Chaſſa. latiſ. in conſue. Burg. tit. 7 §. 10. nu. 1. 36. & 37.
f Cõtra l. Gallus. in prin. & § nũc de lege. delib. & poſthu.
g Bar. l. 1. § ſi quis nomen de Suis & leg.
h § ſi. j. c. & Egui. Baro. hic.
i Nouell. hoc titu. §. j. uer. ſic tamẽ

parens,

parens, ſi uiueret, habuiſſet. *Quæ uerba apertiſſimè oſtendũt, deſcendentes etiam remotiſſimos ad ſucceſſionem aſcendentium admittendos eſſe: & ſic non tantùm nepotes & pronepotes, ſed etiam ulteriores, ita tamen, ut in ſtirpes ſuccedant. Ideoq; ibidem ſubdit Iuſtinianus,* In hoc enim ordine gradum quæri noluimus, *&c. ſitq; ſimpliciter & in uniuerſum noluit, nec hic gradus numeremus.*

f Simul uocatur. § *Ad ſucceſſionem defuncti, ita ut hæreditas hoc caſu in tres partes ſit diuidenda: unam enim filius, alteram nepos ex filio, pronepos ex alio filio filiauè tertiam auferet.*

g Non in capita. 7 Succeſsio in capita *fieri dicitur, quando hæreditas ſecundum numerum perſonarum quibus deferri ſolet,*[k] *diuiditur.* 8 in ſtirpes *autem fit, cùm non numerantur ſuccedentium perſonæ, ſiue capita, ſed unius alicuius ſtirpis tantùm habetur ratio, cuius iure nituntur, qui ſuccedunt, etſi plures ſint. Et hæc ſucceſſio, quæ in ſtirpes eſt, ueteri quidem iure inter deſcendentes ſolum obtinebat: hodie uero, rectiore Imperatorum iure in tranſuerſales etiam eſt transfuſa, ut*[l] *ſuo loco audiemus.*

h Item ſi ex duobus. § *Hic locus ex Caij Inſt. lib. 2. ſumptus eſt.* 9 *Ex quo diſcis, ſi ex duob. filijs uel nepotib. & in eodem gradu plures perſonæ ſint, hoc quoq; caſu in ſtirpes ſuccedi defuncto parenti, non in capita, ut quiſque locum ſui patris præmortui obtineat: licet à latere filij fratrum, hoc eſt, patrueles in capita inter ſe diuidant patrui*[m] *hæreditatẽ, cùm patruis uerò uel auunculis ſuccedant in ſtirpes ex Nouella*[n] *conſtitione. Hoc n. tantùm ueteri iure addidit Iuſtinianus, ut ſic cum ſuis thęijs filij fratris uocentur, in ſtirpes diuidant hæreditatem: ut alioqui ius uetuſtius obſeruandum ſit, quo ex latere, qui pari gradu ſunt, in capita partientur*[o] *hæreditatem. Satis namque habuit Iuſtinianus in hoc derogari iuri antiquiori ſua Nouella ſanctione, ex tranſuerſo gradu. In recta linea lex XII tab. ſucceſſionem in ſtirpes*[p] *introduxit, etiam in pari*[q] *gradu: nec ſolùm in uno gradu (ut latere, iure Nouellarum) ſed in omnibus. Liberarum enim ſucceſſio naturalis maximè eſt, ut meritò Sui parentis ius ad eos perueniat: ex latere ſucceſsio magis ciuilis eſt, ut ſatis ſit, patrui hæreditatem ad patrueles æqualiter*[r] *peruenire.*

k l. poſt conſanguineos. §. hereditas. de ſuis. & le. l. §. hoc etiam addendum. inſ. de leg. agna. ſuc.
m d. §. hoc etiam addendum.
n Nouell. de hære. ab inteſt. §. ſi igitur. uerſic. ſin autem defuncto. & Nouell. ut fra. fil.
o d §. hoc etiam.
p §. fin. ſup. eod.
q ut in hoc uerſic.
r Ita Egui. Baro. hic. declara per l. reſcripto. vnde lib. l. 1. de bono. quæ li. c. ius nat. c. ius qui. diſt. 1.

§. Cum autem quæritur.

1 *Hypoteſis huius §.*
2 *At quis ſit Suus, inſpicitur tempus deſtituti teſtamenti, non mortis teſtatoris.*
3 *Nepos uiuo auo conceptus, & poſt ipſius mortem natus, auo ſuus hæres efficitur.*
4 *Quandiu ſperatur teſtamentarius hæres, legitimi non admittuntur.*
6 *Nepos poſt aui mortem conceptus, iure tranſmiſsionis ad ſucceſsionem uenit.*
6 *Nepos poſt aui mortem conceptus, an cognatus dici poſsit.*

Cum *a* autem quęritur, an quis ſuus hæres exiſtere poſsit, eo tempore quærendũ eſt, quo certum *b* eſt aliquem ſine teſtamento deceſsiſſe, quod accidit & deſtituto teſtamẽto. *c* Hac ratione ſi filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres inſtitutus, & filio mortuo *d* poſtea certum fuerit hæredem inſtitutum ex teſtamento non fieri hæredem, aut quia noluit eſſe hęres, aut quia non *e* potuit, nepos auo ſuus hæres exiſtet, quia quo tẽpore certum eſt inteſtatum deceſsiſſe patremfamilias, ſolus inuenitur nepos, & hoc certum eſt. Et licet poſt mortem aui natus ſit, tamen auo *f* viuo conceptus, mortuo patre eius, poſteaq; deſerto aui teſtamento, ſuus hęres efficitur. Planè ſi & conceptus, & natus fuerit poſt mortem aui, mortuo patri ſuo, deſertoq; poſtea aui teſtamento, ſuus hæres auo non *g* exiſtet: quia nullo iure cognationis patrem[h] ſui patris attigit. Sed nec ille eſt inter liberos aui, quem filius emancipatus adoptauit. Hi autem, cum non ſint ſui (quantum ad hæreditatem) liberi, neque bonorum poſſeſsionem petere poſſunt quaſi proximiori cognati. Hæc de ſuis hæredibus.

a Cum autem. § *Hypotheſis huius § talis eſt.* 1 *Quidã habuit filium & ex eo nepotem: filius iuſtis ex cauſis exhæredauit, & extraneum hęredem inſtituit. Deinde teſtator moritur, decedit quoq; filius intra deliberationem extranei, ac poſtea extraneus hęres exiſtit. Quæritur an hic nepos auo Suus efficiatur? Et uidetur eum non effici ſuum, propterea quod tempore mortis aui non fuerit Suus:*[a] *præcedebat enim pater ipſum in gradu.* 2 *Hic tamen deciditur, ut ſic efficiaturq; Suus, quandoquidem tempus poſterius, deſtituti ſcilicet teſtamenti, eſt ſatis. Quare is nepos, etſi cùm ipſius auus moreretur, non fuerit ei Suus hęres: nunc tamen, ex quo ad inteſtati cauſam peruentum eſt, Suus hęres exiſtet.*

3 *Quod eatenus uerum eſt, ut etiam locum habeat, ſi hic nepos nondum uiuat, cum auus moritur, ſed eo iam mortuo in primis naſcatur, modò eo uiuo conceptus ſit: alioqui enim nulla erit inter ipſum & auum cognatio, cum eo uiuo & moriente nondum cõceptus fuerit, quia hæreditas ante deſunctorum non acquiritur niſi uiuentibus, uel conceptis uiuente adhuc eo*[b] *cuius fuit hæreditas.*

b Certum eſt. § *Antea enim legitimus hęres non admittitur.* 4 *Nam quandiu ſperatur hęres teſtamentarius, nulla defertur ab inteſtato*[c] *hęreditas, niſi aliam fuiſſe teſtatoris uoluntatem euidenter*[d] *conſtet. ſed & in Theodoſij & Valent. Imp.*[e] *conſtitutione pariter ab hac regula diſceditur, cauſaque inteſtati præualet teſtamento.*

c Deſtituto teſtamento. § *Quod ſcilicet iure factum erat, ſed quia ex eo nemo hęres extitit, nullius fuit roboris: ut Theophilus interpretatur.*

a §. ita demum. ſu. hoc tit.
b l. 1. §. ſi quis proximior. vnde co.
c l. quandiu. de ac. hære. l. quandiu. de re iud.
d l. ſi quis hæres inſtitutus. ibi Bart. de hære. inſt.
e l. hac conſultiſſ. §. ſi quis autem. ibi Alex. C. de teſt.

d Filio mortuo.} *Interim dum inſtitutus hæres deliberat, an hæreditatem adire uelit, [f] necne.*

e Non potuit.} *Puta ob defectum conditionis. Fortaſsis enim ſub conditione hæres inſtitutus eſt, & conditio inſtitutionis defecit.*

f Auo viuo.} *Quo caſu pro iam nato haberi pōt quo ad ſui [h] cōmodum. Hinc ſt, quod cùm docuiſſet [i] Iu*ſtinus, legem XII. tab. eum vocare ad hæreditatem, qui moriente eo, de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuerit: ſatis eſſe, ſi quis eo viuo conceptus ſit; quia conceptus quodammodo in rerū natura eſſe exiſtimetur.

g Non exiſtet.} 5 *Vt.ſ. ad aui lėtimā ſucceſſionē admittatur ex perſona propria: cum tamen ex perſona patris ſui uirtute trāſmiſſionis admitti, crebri[o] [k] obtinuit: & hoc tēperamēto textū hunc moderari oportet.*

h Patrem ſui patris.} *Id eſt, auum teſtatorem, ut Theophilus exponit; ſicq; nepos poſt mortem aui conceptus, non dicitur cognatus auo.* 6 *Vnde colligimus, q̃d etſi quandoq; ex conſuetudine nepotes cognati appellentur ēt eorum, poſt quorum mortem concepti ſunt: id tamen non propriè, ſed per abuſionem, uel potius ἀκυρολογίαν [m] accidere. Et hoc quidem in ſucceſſione inteſtata locum habet: in alijs tamen negocijs, puta contractibus, priuilegijs, & ſimilibus, cognatorum appellatione tales etiam nepotes [n] continentur. Quò pertinet, quod Paulus [o] reſpondit* nepotem etiam poſt mortem aui conceptum ſuperſtite liberto, bonorum poſſeſsionem contra tabulas auiti liberti petere poſſe: & ad hæreditatem eius admitti.

f Theop. hic.
g Theoph. hic.
h l. qui in vtero. de ſtat. hom.
i l. Titius. de Suis & leg.
k l. vel ſi viuo. hoc tit. de Suis & leg.
l Barto. l. fina. C. ad Orphit. Bal. l. 3 de his qui ante ape. tab. Ang. § poſthumorum. ſupra de exhære. liber.
m l. Item Prætor, de ſuis & legi.
n Bar. l. quod dicitur. de uerb. ſign. Bald. l. qui ſe patris. in fi. C. vnde lib.
o l. Paulus. §. Paulus reſpondit. de bo. libe.

§. Emancipati.

1 *Emancipati ſunt incogniti iure ciuili, Prætor tamen illis ſubuenit vel per bon. poſ. contra tab. ſi ſint præteriti: uel ab inteſtato per bo. poſ. vnde liberi.*
2 *Quod hodie obtineat.*
3 *Differentia patriæ poteſtatis & emancipationis, quo ad ſucceſſionem, hodie eſt ſublata.*
4 *Patris appellatione uenit dimidia.*

Emancipati *a* autem liberi, iure ciuili nihil iuris habent (neq; enim ſui hęredes ſunt, qui in poteſtate parentis eſſe deſierunt) neq; vllo alio iure per legem XII. tabularū vocantur. Sed *b* Prætor naturali *c* æquitate motus, dat eis bonorum poſſeſſionem vnde *d* liberi: perinde ac ſi in poteſtate parentis tempore mortis fuiſſent, ſiue ſoli ſint, ſiue cū ſuis hæredibus concurrant. Itaq; *e* duobus liberis exiſtentibus, emancipato vno, & eo qui tempore mortis in poteſtate fuerit: ſanè quidem is qui in poteſtate fuit, ſolus iure ciuili hæres eſt, & ſolus ſuus hæres. Sed cum emancipatus beneficio Prętoris in partē admittitur: euenit, ut ſuus hęres pro parte hęres fiat.

a Emancipati.} *Hactenus de ſuis hæredibus dixit, quiq; inter Suos connumerantur: modò de emancipatis, quo iure illi ad inteſtatam ſucceſſionem admittantur, ſubiungit.*

b Sed Prætor.} 1 *Quemadmodum liberi emancipati ſunt iure ciuili incogniti in ſucceſſione teſtamentaria, propter agnationis ius ſublatum, [a] ut pater non teneatur ipſos inſtituere vel exhæredare: & tamen Prætoris auxilio ſubuentum eſt ipſis per bonorum poſſeſſionem contra tabulas teſtamēti, in quo reperiuntur præteriti: ita quoque ab legitima parentum ſucceſſione eodem iure ciuili, tanquam extranei, excluduntur. Prætor tamen rationem naturalem magis quam ciuilem ſecutus, illis bonorum poſſeſſionem, vnde liberi, conceſſit, per quam (reſciſſa eorum capitis [b] diminutione) perinde ſuccedere poſſent, ac ſi in morientis poteſtate mortis tempore [c] fuiſſent. Vtcunque enim emancipatus non ſit ſuus hæres, aut agnatus: eſt tamen filius & [d] cognatus.*

c Naturali æquitate.} *Prætor enim cognationem naturalem magis præ oculis habet, quàm agnationis ius, quod merum ciuile commentum eſt: cùm cognatio ſit iuris naturæ, nec ciuili lege tolli [e] poſſit. Quare et ſi emancipatus per emancipationem deſinat eſſe agnatus, manet tamen ſemper filius: ſicut [f] alibi à nobis dictum eſt.*

d Vnde liberi.} 2 *Hodie tamen cum ab inteſtato ſuccediturr, etiam emancipatus* [g] *iure ciuili ad hæreditatem paternam vnà cum Suis admittitur, nec ſectari amplius debet ambages, Honorariæ bonorum poſ*ſeſſionis, vnde liberi. 3 *Sublatum enim eſt ex Iuſtiniani Nouella [h] conſtitutione Suorum & emancipatorum diſcrimen, ſaltem ad ſuccedendi rationem & effectum quod attinet: licet quo ad ſuccedendi vias, & reliqua multa iura Suitatis, adhuc durare videatur: id quod me alibi [i] annotaſſe memini.*

e Itaq;.} *Infert ex præmiſſo dogmate.*

f In partem.) *Eam ſcilicet partem, quæ ad ipſum emancipatum iure ciuili pertinuiſſet, ſi in poteſtate manſiſſet, ut Pomponius [k] ait. Dimidiam ergo hoc caſu emancipatus habebit, alteram dimidiam is, qui tēpore mortis in poteſtate fuit.* 4 *Sanè regulariter ſimplici appellatione partis uenit [l] dimidia: & ſolent ſemper hæredes, ubi aliud dictum non eſt, ex æquis portionibus [m] ſuccedere.*

a §. emancipatos. vbi de hoc diximus ſupr. de exhær. libe.
b l. ſed cum patrono. §. 1. de bo. poſſeſ.
c hic. & §. ſed cùm. de teſt. inſ. de bo. poſ.
d §. minus. inf. eo.
e l. iure ſanguinis. de reg. iur.
f d. § emacipatos.
g §. ita demum. ſupra eod.
h §. nullum. Nou. de hær. ab inteſt. ue. Auth. in ſucceſſione. C. de Suis & leg.
i §. ſed hæc qdem. ſup. de exhæ. lib.
k l. 4. vnde lib.
l l. nomen. §. portionis. dd ver. ſig.
m l. l. C. vnde lib & l. inter liberos C. fam. ercisc.

§. At

§. At hi qui

1 *Exceptio ad præcedentem §.*
2 *Arrogatus ſi emancipetur viuente patre naturali, arrogatori non ſuccedit, ſed patri naturali.*
3 *Arrogati poſt emancipationem habentur pro extraneis.*
4. 5 *Arrogatus poſt mortem patris naturalis ab arrogatore emancipatus, neutri ſuccedit: & quæ ſit ratio.*

At hi [a] qui emancipati à parente [b] in adoptionem [c] eſſe dederunt [d] non admittuntur ad bona naturalis patris quaſi [e] liberi: ſi modò, cùm is [f] moreretur in [g] adoptiua familia fuerint. Nam [h] viuo eo emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac ſi emancipati ab ipſo eſſent, nec vnquam in adoptiua familia fuiſſent. Et conuenient, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum [i] loco eſſe incipiunt. Poſt [k] mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre, & quantum ad hunc adoptiuum patrem pertinet, æquè extraneorum loco fiunt, & quantum ad naturalis patris bona pertinent, nihilo magis liberorum gradum nanciſcuntur. Quod ideo ſic placuit, quia iniquum erat eſſe in poteſtate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertinerent, vtrum ad liberos eius, an ad agnatos.

a At hi.} *Dictum eſt præcedenti §. emancipatos iure prætorio vocari ad bonorum poſſeſſionem, vnde liberi: 1 annectitur modò exceptio, id non procedere, ſi tales emancipati ſe poſtea alicui in arrogationem dediſſent: fiunt enim arrogatori ſui hæredes, eiq; ab inteſtato, ut Sui, ſuccedunt, ideo nec digni viſi ſunt miſeratione* [a] *Prætoris.* — a l. fi. vnde lib. — b dixi ſup. de ado. in Rubr.

b Parente.} *Subaudi, naturali & legitimo, ſicq; ſui iuris effecti.*

c In adoptionem.} *Ideſt, arrogationem: arrogantur enim propriè qui ſui iuris* [b] *ſunt.*

d Dederunt.} *Extraneo cuidam arrogatori, ſic ut prorſus in alienam tranſierint familiam, ſuamq; naturalem reliquerint. Nam ſi arrogati eſſent ab auo, non videbantur mutare ſtatum, nec perdunt ius ſuccedendi patri naturali.*

e Quaſi liberi.} *Hoc eſt, Prætor eis non tribuit bonorum poſſeſſionem, vnde liberi, ad conſequendam legitimam hæreditatem patris naturalis.*

f Is.} *Pater eorum naturalis.*

g In adoptiua.} *In arrogatoris poteſtate extiterint, quo caſu arrogatori Sui hæredes ſunt, eiq; ab inteſtato ſuccedunt.*

h Nam viuo eo.} *Scilicet patre naturali: 2 Ergo ſi filius arrogatus viuente patre ſuo naturali, ab arrogatore fuerit emancipatus; quia per huiuſmodi emancipationem deſinit eſſe adoptiuo patri filius, & quantũ ad ipſum extranei loco deinceps eſſe videtur: ideo ab eius quoq; legitima ſucceſſione excluditur. Patris tamen naturalis hæreditatem inteſtatam per vnde liberi bonorum poſſeſſionem perinde cõſequetur, ac ſi nũquam fuiſſet in arrogatoris poteſtate & familia. Notanter autẽ loquitur hic Imp. de reſolutione adoptionis ſiue potius arrogationis per emancipationem: quoniam ſi non emancipatione, ſed morte patris adoptiui diſſoluta fuiſſet adoptio, nõ omnino, quod ad ſucceſſionis cauſam attinet, haberẽtur pro extraneis, ſed adhuc intelligeretur inter eos, & alios naturales filios durare cognatio, nempe vt ſimul inteſtato* [c] *ſuccedant.* — c l. filius autem, vnde cogna.

i Extraneorum.} *3 Arrogati enim poſt emancipationem nec ciuili nec prætorio iure inter liberos amplius connumerari poſſunt: ideoq; pro extraneis habentur. Ciuilis enim ratio emancipationis, vinculum illud ciuile adoptionis ſuſtulit, neque vllo hoc caſu ſubeſt directæ cognationis neceſſitudo, cuius intuitu danda ſit illis, inſtar naturalis filii, à Prætore bonorum poſſeſſio, vnde liberi.* — d l. illa inſtitution. de hære. inſt. l. captatoria. eo. tit. l. captatorias. C. de mili. teſt.

k Poſt mortem.} *4 Si defuncto iam patre naturali filius ab adoptiuo patre emancipetur, utrinſq; & naturalis & adoptiui patris legitima hæreditate priuatur: 5 Adoptiui n. ideo, quia emancipatione diſſoluta eſt adoptio: naturalis uerò ideò, quia quæſitum fuit ius alijs ab inteſtato, vel etiam ex teſtamento ſuccedentibus, quod facto patris adoptiui tolli poſſe non debet. Neque n. debent voluntates defunctorum ex alieno pẽdere* [d] *arbitrio: hoc aũt caſu penderet illa hæreditas ex alieno, nempe patris adoptiui arbitrio, qui arrogatum filium rurſus emancipando, hæreditatem agnatis adimere, uel eum non emancipando ipſis eandẽ relinquere poſſet, pro ſua voluntate, quod Prætori æquum uiſum non eſt. Atque hoc Imp. in fi. huius §.* [e] *innuit.* — e verſi. quod ideo ſic placuit.

§. Minus.

Naturales liberi, & adoptiui in quo differant.
a *Emancipatio & adoptio ſunt iuris ciuilis.*

Minus [a] ergo iuris habent adoptiui filij, quàm naturales. Namque naturales emancipati, beneficio Prætoris gradum liberorum retinent, licet iure ciuili perdant. Adoptiui

verò emancipati,& iure ciuili perdunt gradum liberorum,& à Prætore non adiuuantur:& rectè,naturalia *b* enim iura ciuilis ratio perimere non poteſt, nec quia deſinunt ſui hæredes eſſe poſſunt deſinere filii filiæve,nepotes neptesve eſſe.Adoptiui vero emancipati,extraneorum loco incipiũt eſſe,quia ius nomenq; filii filiæue,quod per adoptionem conſequuti ſunt,alia ciuili ratione,id eſt,emancipatione perdunt.

a Minus ergo.} *Hoc §. Imp. ex præcedentibus infert.* 1 *Ex qua illatione colligitur,quod tametſi nil interſit inter naturales liberos,& adoptiuos,quandiu in poteſtate manent* [a] *parentum:tamen ſi emancipentur,magnum eſſe diſcrimen inter ipſos: filius enim adoptiuus diſſoluta adoptione per emancipationem,& iure ciuili in numero liberorum eſſe deſinit,& à prætore non adiuuantur.Naturalis uerò filius, quantum ad patrem naturalem,etſi facultatem ſuccedendi iure ciuili perdiderit:Prætoris tamen beneficio ipſi ſuccedere poteſt: vt præcedentib.§§. dictum eſt.*

b Naturalia enim.} 2 *Iure ſiquidem ciuili emancipatio introducta* [b] *eſt,quo non efficitur,ne naturæ filius ſit,qui ſemel fuit:& Prætor naturalem æquitatem ſequitur. Adoptio quoque ciuilis iuris eſt,quæ penitus ciuili emancipatione tollitur,ut non ſit,cur Prætor emancipato à patre adoptiuo ſubueniat,dãdo ei bonorum poſſeſſionem.*

a §.j. ſup. hoc tit.

b §.fi. Inſ.tit.ſeq.§. quod autem.ſup. de cap. dim.

§. Eadem hæc.

1 *Teſtamentum,in quo emancipatus eſt præteritus,reſcinditur pro bo.poſ. cont.tab.*
2 *Præteritus quis dicatur.*
3.4 *Bon. poſ. con. tab. & Suis & emancipatis præteritis datur, diuerſimodè tamen.*
5 *Inteſtatus dicitur etiam per bon.poſ.contra tabulas.*
6 *Ad petendam bo.poſ.uel vnde liberi,aliquem ex liberis eſſe oportet.*

Eadem *a* hæc *b* obſeruantur,& in ea bonorum poſſeſſione, quam contra tabulas teſtamenti parentis liberis *c* præteritis,id eſt,nec hæredib. inſtitutis,neq; vt *d* oportet exhęredatis, Prętor pollicetur.Nam eos quidem qui in [e] poteſtate mortis tempore fuerint, & emancipatos uocat Prætor ad eandẽ bonorum poſſeſſionem,eos uero qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus,quo naturalis pater moreretur,repellit. [f]. Itẽ adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre,ſicut nec ab inteſtato, *g* ita longè minus contra tabulas teſtamenti ad bona eius admittit:quia deſinunt [h] in numero liberorum eius eſſe.

a *Quod in proximè præcedentib. §§.dictum eſt bonorum poſ.* vnde liberi, *quomodo ea competat: hoc idem Imp.obſeruandum eſſe docet in bonorum poſſeſſione,quam contra tabulas teſtamenti Prætor olim dedit,in quo filius emancipatus erat præteritus.* 1 *Iure enim & ciuili & prætorio conſiſtebat huiuſmodi teſtamentum,hac tamen bonorum poſſeſſione reſcindebatur:qua de re* [a] *ſuo loco abundè diximus.*

b Eadem hæc.} *Quæ ſcilicet paulo* [b] *ante dicta ſunt.*

c Liberis prętę.} 2 *Imperator ſeipſum interpretatur,& quidem bene:quia tunc dicitur præteriri filius, cùm de eo nulla mentio facta eſt in teſtamento vel inſtituendo uel* [c] *exhæredando.Sed etſi filius aliqd legati titulo habeat,adhuc dicetur præteritus,cùm hodie ipſi legitima non alio,quàm inſtitutionis titulo ſit relinquenda,ut alibi* [d] *annotatum à nobis eſt.*

d Vt oportet.} *Neq; enim omnis exhæredatio ſubmouet aliquem à bonorum poſſeſſione contra tabulas, ſed ea duntaxat,quæ ritè facta* [e] *eſt.*

e Qui in poteſtate.} *Id eſt,Suus.* 3 *Bonorum enim poſſeſſio contra tabulas non ſolum filiijs emancipatis præteritis conceſſa eſt à Prætore:ſed etiam Suis,ſi ſe præteritos reperiebant: diuerſimode tamẽ. Nã emancipati quidem liberi per hanc teſtamentum uerè reſcindunt,cùm id ab initio etiam iure prætorio ualuerit.Sui autẽ præteriti hoc remedio vtentes,tantum id agere videntur,quo nullum eſſe teſtamentũ* [f] *declaretur,ad tollendam ſ.ſpem adprobationis vel expreſſæ,vel tacitæ per lapſum temporis, quæ hoc caſu ſubeſt: id quod ſuo* [g] *loco copioſe à nobis declaratum eſt.* 4 *Vt ĩõ Suis præteritis,vtcunque teſtamentum nullũ dicere* [h] *poſſint,datur quoq; hæc contra tabulas bonorum poſſeſſio:quia tametſi teſtamentum, in quo filiusſ. eſt præteritus,iure non* [i] *valeat,tamen poteſt filius efficere,ut ex bono & æquo ſuſtineatur:puta ſi bonis ſe abſtineat.Quę quidẽ æquitas non eſt dicti prætorij,ſed à filij conſenſu* [k] *pendet,qui & tali parenti reuerẽtiam exhibere vult.Et iſtud Prætori ſatis viſum eſt cauſæ,ut ei præterito daret bonorum poſſeſſionem contra tabulas,ſi mallet parentis memoriæ parcere,quaſi non nulliter parens teſtatus fuerit:atque ita iuris prętorij beneficio ad ſucceſſionem peruenire,quàm ius dicendi nullum intentare, atque ita parentis iudicium tanquam parum ſani vel impij vno verbo ſubuertere:quæ res nec modeſtia nec vtilitate* [l] *caret.*

f Repellit.} *Quia cũ ſaluã habeãt ſucceſſionẽ patris* [m] *adoptiui,Prætor illis ſuo bñficio ſuccurrere noluit.*

g Ab inteſtato.} 5 *Inteſtatũ hic propriè intelligimus,qui nullũ prorſus teſtamentũ reliquit,licet alioqui & is dicat inteſtat⁹,qui teſtamentũ quidẽ reliquit,ſed reſciſſum eſt p bonorũ poſſeſſionẽ contra* [n] *tabulas,*

b Deſi-

a §. emancipatos. De exhær.libe.

b duob.præced.§§.

c diat ſu.in tub.de exhær. lib.

d §.fi. ſup. de inoſ. teſt.

e l. non putauit.§. non quæuis. de bo. poſ. con. tab.

f Caſtren.l.ſi filius. qui in poteſtate de lib.& poſthu. quem Dd.in l.a. C.de bo.poſ.contra tab.cõiter ſequuntur.

g §.1.ſu.de exhę.li.

h vt hic.& l.maximum.C. de libe. præt.

i l.de iniuſt.rup.te.

k l.filio præterito. de iniuſt. rup.te.

l Ita Vigli.ſupr.de exhær.lib.in pri, & §. vlt.

m l. 2. l. ſi arrogator. de adop.

n l. vt liberis. C.de coll.

g Deſinunt in numero. *Propter vinculum adoptionis diſſolutum per emancipationem, ſicq; penitus pro extraneis habentur: ideo Prætor illis non ſubuenit.* 6 *Nempe in uniuerſum oportet ad petendum bonorum poſſeſſionem contra tabulas non minus eſſe ex liberis* [o] *defuncti, quàm ad bonorum poſſeſſionem.* [p] *vnde liberi.*

o l. 1. § ſui iuris. in fi. l. non putauit. § ut autẽ. de bo. poſſ. cont. tab.

p l. 2. Vnde lib.

§. Admonendi.

1 *Filius adoptiuus licet non poſſit patri naturali ſuccedere per vnde liberi, ſuccedit tamen per vnde cognati.*

2 *Ordo prætoris in ſucceſſione legitima.*

Admonendi [a] tamen ſumus, qui in adoptiua familia ſunt: quive poſt mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint, inteſtato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum poſſeſſionem vocantur, nõ admittãtur, alia tamen parte vocari, ſcilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, ſi neque ſui hęredes liberi, neque emancipati obſtent, neque agnatus quidem ullus interueniat. Ante *b* enim Prætor liberos vocat tam ſuos hæredes, quàm emancipatos, deinde legitimos hæredes, tertiò proximos cognatos.

a Admonendi tamen.] 1 *Quod ſuprà* [a] *dictum eſt, cum qui in adoptiua familia eſt, cùm naturalis pater moritur, uel poſt mortem eius ab adoptiua emancipatur, naturali patri non ſuccedere ab inteſtato* [p] *vnde liberi: id tum procedere docet Imp. hoc loci, quando defuncto ſuperſtes ſit aliquis alius à liberis, uel Suis, uel emancipatis, aut quiſpiam ex agnatis. His autem deficientibus, vocatur talis adoptiuus ad ſucceſſionem inteſtatam patris naturalis tanquam cognatus, ex illa parte edicti,* [b] unde cognati. *idq; ea ratione, quòd is qui adoptatur, iura cognationis in naturalis patris familia non amittat. Ciuilis enim ratio adoptionis, iura ſanguinis tollere nullo modo* [c] *poteſt.*

b Ante enim.] 2 *Obſerua ordinem à Prætore in ſucceſſione legitima præſcriptum. Primo, n. loco ſuos hæredes ſecundum ius ciuile, & emancipatos ex ſuo edicto vocat: ſecundo legitimos ſiue agnatos ex iure ciuili: tertio cognatos ex edicto* [d] *ſuo ipſe admittit. Hæc tamen uera ſunt inſpecto iure ueteri: hodie diuerſum obtinere, ſequentia docebunt.*

a in § at hi. hoc ti.

b l. 1. § hæc autem vnde cog.

c l. iura ſanguinis de reg. iur.

p l. 1. ſi tab. teſtam. nul. ex. & l. 1. quis or. in bo. poſ.

§. Sed ea omnia.

1 *Iuſtiniani conſtitutio de adoptiuis quando lata.*

2 *Filius ſ. ab extraneo adoptatus ei ab inteſtato ſuccedit.*

3 *Extraneus adoptiuum filium in teſtamento impunè præterire poteſt.*

4 *An extraneus adoptiuum educare teneatur.*

5 *De S. C. Sabiniano.*

6 *Reſtituta huius §. lectio.*

Sed [a] ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emendationẽ à noſtra conſtitutione acceperunt, quam ſuper iis perſonis expoſuimus, quæ à patribus ſuis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Inuenimus etenim nonnullos caſus, in quibus filii & naturalium parentum ſucceſſionem propter adoptionẽ amittebant, & adoptione facilè per emancipationem ſoluta, ad neutrius partis ſucceſſionem vocabãtur. Hoc ſolito more corrigentes, conſtitutionem ſcripſimus, per quam definiuimus, quando parens naturalis filium ſuum adoptandum *b* alii dederit, integra omnia iura ita ſeruari, atque ſi in patris naturalis poteſtate permanſiſſet, nec penitus fuiſſet adoptio ſubſequuta: niſi in hoc tantummodo caſu, ut poſſit ab inteſtato ad patris adoptiui venire *c* ſucceſſionem. Teſtamento autem ab eo facto: neq; iure ciuili neq; prætorio, ex hęreditate eius aliquid perſequi poteſt, neque contra tabulas bonorum poſſeſſione agnita, neque inofficioſi querela inſtituta: cum nec neceſſitas patri adoptiuo imponatur, vel hæredem eum *d* inſtituere, uel exhæredem facere, vtpote nullo naturali vinculo copulatum, neque ſi ex [e] Sabiniano ſenatuſconſulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in eiuſmodi caſu, neq; quarta ei ſeruatur, neq; vlla actio ad eius perſequutionem ei competit. Noſtra autem conſtitutione exceptus eſt is, quem parens *f* naturalis adoptandum ſuſceperit: utroque enim iure tam naturali quàm legitimo, in hanc perſonam concurrente, priſtina [g] iura in tali adoptione ſeruamus: quemadmodum ſi [h] paterfa. ſeſe dederit arrogandum, quæ ſpecialiter & ſigillatim ex præfatæ conſtitutionis tenore poſſunt colligi.

a Sed ea omnia.] *Hoc §. recenſentur, quæ iniquè circa filios adoptiuos per ius antiquũ cõſtituta, noua Iu-*

cum ſin adoptiuis C. de adopt.

b §. ſed hodi. ſu. de adopt.

ſtiniani [a] ſanctione ſunt emendata & correcta. 1 Per eam enim iuri veteri derogatum eſſe uel ex eo conſtat, quod Lampridio & Oreſte Coſſ. ædita fuerit, & emẽdato Codice poſt vulgatas Pandectas inſerta. Agitur aũt hic de ſpecifica adoptione, quæ generis ſui nomen retinet, & in his ſic, qui in parentum ſunt ptãte. Hanc autem adoptionis ſpeciem, & Iuſtinianeæ conſtitutionis argumẽtum, quia ſuprà [b] lib. 1 luculẽter expoſuimus: eadem hic repetere omnino ſuperuacaneum moleſtumq́; fuerit. Poſſunt enim, quę tum ſunt dicta ad hunc locum illuſtrandum facilè transferri. Extat quoque præfata Iuſtiniani conſtitutio in Codice, quæ multis uerbis explicat totius præſentis loci ſententiam.

b Alij.} Puta alicui extraneo, qui nullo cognationis nexu filio ſit coniunctus.

c l. ſi te. C. de ſuis & legi.

d d. l. cum in adop. §. fin aũt. iuncto §. ſed ne articulum.

c Succeſsionem.} 2 Nihil ergo aliud conſequitur filius ſ. in adoptionem extraneo datus, quàm ut adoptiuo patri ab inteſtato ſuccedat cum alijs illius filijs [c] pro uirili: non extantibus verò alijs liberis naturalibus, in omnibus bonis, ſi ab ipſo emancipatus non fuerit, excluſis etiam [d] deſcendentibus, perinde ac ſi illi ſuus hæres eſſet. Sui enim hæredis ius hoc caſu habet, quoad ſucceſſionem inteſtatam: licet quantum ad cõſanguineorum [e] hæreditatem aliud ſit.

e d. §. ſed ne articulum.

f d §. ſed ne arti.

g vterque hic.

h d. l cum in adop. § quæ aũt & leg. ulti. ad ſi. C. de decur.

i Lib. 4. Parer. c. 3.

d Vel hæredem eum inſt.} 3 Imò poſſit extraneus filiũ adoptiuum in teſtõ impunè præterire, nec tenetur ei quicquã relinquere. Si quid ergo ipſi in teſtõ relinquet talis pater adoptiuus, hoc liberalitatis erit, & nullo legitimo vinculo [f] adſtrictus. 4 Vnde diſputant Doctores an filij adoptiui à tali extraneo educari debeant? & reſpondent Faber [g] & Angelus, non debere: niſi pater naturalis egenus eſſet, aut operas illi extraneo præſtarent.

e Ex Sabiniano} 5 Huius S. C. Sabiniani fit etiam alijs [h] in locis mentio: de eius tamen argumento non ſatis conſtat. Placētinus quoq; eiuſdem meminit, aſſerens ex hoc S. C. in adoptione adhiberi ſolitos tres mares adoptantes, & tres emancipationes, nec non totidem perſonas manumiſſores. Theophilus ſcribit, cũ ex tribus maribus unum parens naturalis dabat adoptandum, quod huic adoptiuo neceſſe habuerit quartã partem bonorum relinquere ex S. C. Sabiniano. 6 Porrò [i] Alciatus arbitratus hic non eſſe legendum, tam ex tribus maribus: ſed ex tribus manibus, quod de patris naturalis manu in fiduciarij manum traderentur, qui deinde in manum & poteſtatem adoptiui parentis dabat. Vnde alibi dicitur, per tres emancipationes [k] adoptionem fieri.

k l. ſi. C. de adopt.

l d. §. ſed hod. & d. l. cum in adopt. & d. l. ſi te.

m De qua in §. cũ autem impubes. ſup. de adopt.

f Quem parens naturalis.} Puta auus aut proauus ipſius filij maternus, uel etiam paternus, ſi pater naturalis, antequam filius conciperetur, ſui iuris effectus ſit.

g Priſtina iura.} Nempe, ut per adoptionem ſtatim in adoptionis ius & familiam tranſeant, illiq́; ſuus hæres fiat: nec aliter ſuccedat, quàm naturales [l] & legitimi.

h Si paterfa.} Id eſt, is qui ſit ſui iuris, quæ adoptionis ſpecies propriè arrogatio [m] dicitur.

§. Item vetuſtas.

1. 2. 3 Triplex in hoc §. ius recenſeri.

4. 5 Lex XII. tab. maſculos & fœminas æqualiter vocabat ad ſucceſſionem inteſtatam, ſecus de media Iuriſprudentia.

6 Emendata lectio huius §. in uer. Sed nos.

7 Nepotes ex filia ſuccedunt cum alijs filijs, & ex his deſcendentibus in ſtirpes.

Item *a* vetuſtas ex maſculis progenitos plus diligens, ſolus nepotes, vel neptes, qui q̃ve ex virili ſexu deſcendunt ad *b* ſuorum vocabat ſucceſſionem, *c* & iure agnatorũ eos anteponebat: nepotes autem qui ex filiabus nati ſunt, & pronepotes ex neptib. cognatorum loco connumerans, poſt *d* agnatorum lineam eos vocabat, tam in aui vel proaui materni, quàm in auię uel proauiæ, ſiue paternæ ſiue maternæ ſucceſſionem. Diui *e* autem principes non ſunt paſsim talem contra naturam iniuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed cum nepotis & pronepotis nomen commune ſit utriuſq; tam qui ex maſculis, quàm qui ex fœminis deſcendunt: ideo eundem gradum *f* & ordinem ſucceſsionis eis donauerunt. Sed vt amplius aliquid ſit *g* eis, qui non ſolum naturæ, ſed etiam veteris *h* iuris ſuffragiis muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, uel *i* deinceps (de quibus ſuprà diximus) paulo minuendam eſſe exiſtimauerunt, ut minus tertia parte acciperent, quàm mater *k* eorum uel auia fuerat acceptura, vel *l* pater eorum, uel *m* auus paternus, ſiue maternus, quando fœmina mortua *n* ſit, cuius de hęreditate agitur: hiſq; (licet ſoli ſint) adeuntib. agnatos minime uocabant. Et quemadmodum lex 12. tab. filio mortuo nepotes uel neptes, pronepotes uel proneptes in locum patris ſui ad ſucceſsionem aui ſui vocat: ita & principalis diſpoſitio in locum matris ſuę uel auię, eos cum iam deſignata partis tertiæ diminutione uocat. Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter agnatos & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantię defuncti agnatis ſibi uendicantibus ex eiuſdem *o* conſtitutionis auctoritate; memoratam quidem conſtitutionem à noſtro Codice ſegregauimus, neque inſeri eam ex

Ɛ Theodo-

Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra p autem conſtitutione promulgata, toti iuri eius derogatum eſt: & ſancimus, talib. nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps q ſuperſtitibus, agnatos r nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vendicare: ne hi qui ex tranſuerſa linea ueniant, potiores his habeantur, qui recto iure deſcendunt. Quam conſtitutionem noſtram obtinere ſecundum ſui vigorem & tempora & nūc ſancimus: ita tamen, et quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio, antiquitas ſtatuit, non ſ in capita, ſed in ſtirpes diuidi hæreditatem: ſimiliter nos inter filios & nepotes ex filia diſtributionem fieri iubeamus, uel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps perſonas; ut utraque progenies, matris uel patris, auiæ uel aui, portionem ſine t vlla diminutione cōſequatur, ut ſi forte vnus uel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor extent, unus aut duo dimidiam, alteri tres, aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

Triplex Ius recenſetur in hoc §. circa ſucceſſionem nepotum & neptium Suis aſcendentibus. 1 *Primum eſt media iuriſprudentiæ,* [a] *quo nepotes ex filio ad ſucceſſionem auorum legitimam duntaxat admittebantur: poſt hos Agnati vocabantur, excluſis nepotibus ex filia. quamuis Prætoris beneficio poſt oēs demum agnates cognatosq; per vnde cognati ad bonorū poſſeſſionem admitterentur.* 2 *Secundum ius fuit tpe* [b] *Valentiniani, Theodoſij, & Archadij Impp. qui medium illud ius correxerunt in hunc modum, quòd nepotes & neptes ex filia admitterentur vnà cum nepotibus ex filio ad eam partem, quam mater, uel auia eorū accepiſſet: cum diminutione tamen tertiæ partis hæreditatis, quæ nepotibus ex filio cedere debebat. Item ex eadem Principum conſtitutione nepotes ex filia præferebantur agnatis, cùm de media iuriſprudentia agnati potiores eſſent: quare ne per hoc uideretur ipſis illata iniuria, potuerunt quartam hæreditatis partem tā quàm Falcidiam* [c] *deducere, ſi nulli ex filio nepotes extarent. Iſtis enim ſuperſtitibus agnati ex latere & medio iure cōcluduntur.* 3 *Tertium denique & nouiſſimus eſt à Iuſtiniano noſtro introductum, volente, q deinceps nepotes ex filio, & nepotes ex filia æqualiter vocentur ad ſucceſſionem aui, non quidem in capita, ſed in ſtirpes, excluſis penitus agnatis, & ſine vlla diminutione trientis uel quadrantis.*

a De quo in prin. huius §.
b De hoc in verſi. Diui autem principes.
c Verſicu. Sed nos. ver. noſtra aūt.
d dicam in §. Cæterum. inf. tit. proximè ſeq.
e l. pen. in princ. C. de legitt. hæred.
f l. ſi quis a literis. §. vtrum autem. de lib. agnoſ.
g l. 1. § ſed etſi ſeruus. C. de ſuſp. tut.
h in l. ſi defunctus C. de ſuis & leg. & in eo. Theod. lib. 3. tit. 1.
i Bal. hic.

a Item vetuſtas.} 4 *Hoc de media iuriſprudentia, quæ poſt legem XII tab. orta* [d] *eſt, accipi debet. Lex. n. XII. tab. ſimplicitatem iuſtitiæ amicam amplexa, non diſtinguebat inter agnatos maſculos & fœminas, ſed omnes ex æquo ad ſucceſſionem* [e] *vocabat: certè in hoc laudanda, quoniam proximè ad naturam directa fuit. quippe cùm ſucceſſio ſicut & alimentorum rō inter uiuos, ex æquitate charitateq; ſanguinis* [f] *deſcendat.* 5 *Poſteriores uerò Iuriſconſulti, reiecta hac legis ſimplicitate, ſubtili quadam excogitata rōne cæperunt agnatos diſtinguere: ut inter maſculos quidem agnationis iure hæreditas, etiamſi longiſſimo gradu eſſent, vltrò citroq; caperetur. Ex agnatis uerò mulieribus nulli penitus, niſi ſorori, ad agnatorum ſucceſſionē per mediam iuriſprudentiam dabatur aditus: quamuis agnatis deficientibus per vnde cognati, inter cognatos quoque vocarentur, vt & ſuprà dixi.*

b Ad ſuorum.} *Auorum ſcilicet, inteſtatò morientium: quod ideò fiebat, ut ordinum & familiarum dignitas hac ratione* [g] *conſeruaretur.*

c Succeſsionem.} *Legitimam.*

d Poſt agnatorum.} *Hoc eſt, ſi defunctus auus uel proauus neque liberos neque agnatos ſuperſtites haberet, tunc vocabantur ex filiabus nati inter cognatos.*

e Diui autem princ.} *Hoc eſt ſecundum ius: fuerunt autem hi principes, Valentinianus, Theodoſius & Archadius, quorū conſtō etiamnū* [h] *extat: cuius uerba adſcribere lubet, quia ad hunc locum illuſtrandum non parum conducunt:* Si defunctus (inquiunt) cuiuſcunq; ſexus aut numeri reliquerit filios, & ex filia diem defuncta cuiuſcunque ſexus aut numeri nepotes: eius partis, quam defuncta ſuperſtes patri inter fratres ſuos fuiſſet habitura, duas partes conſequantur nepotes ex eadem filia: tertia pars fratribus ſororibusve eius, quæ defuncta eſt, id eſt, filijs filiabusve eius, de cuius bonis agitur, auunculis nempe ſiue materteris eorum, quorum commodo legem ſancimus, accreſcat.

f Gradum & ord.} *Tamen non utilitate pari: quemadmodum ſubijcit.*

g Sit eis.} *Per uirilem ſexum deſcendentibus.*

h Veteris iuris.} *Id eſt, mediæ, iuriſprudentiæ, ut & ſupra diximus: neq; enim hoc de lege XII. tab. intelligi pōt, q. mares & fœminas ſine delectu ſexus æqualiter admittebāt. Duab. ergo cauſis moti fuerunt p̄dicti Principes, ut diminutionē triētis facerēt: prima, qa nepotes ex filio natura ipſa nobiliores eſſent, nepotib. ex filia: altera, quia habebant ēt ſuffragiū mediæ iuriſprudentiæ, quæ nepotes ex filia prorſus excludebat.*

i Vel deinceps.} *Aliorum ſcilicet, per fœminam deſcendentium.*

k Mater eorum vel auia.} *Si agitur de hæreditate patris ipſius auiæ.*

l Vel pater eorum.} *Si de hæreditate matris eius, ſcilicet patris ſit quæſtio.*

m Vel auus paternus.} *Si diſputetur de hæreditate matris ipſius aui paterni, & ſic proauiæ.*

n Mortua ſit} *Ergo vbi agebatur de ſucceſſione fœminæ, nihil referebat, an quis per virilem ſexum, an per muliebrem iunctus eſſet* [i] *defunctæ. Aequè enim ſemper nepotes iure parentum ſuorum vtebantur, cū diminutione tertiæ partis.*

o Eiuſdem.) 6 Eiuſdem conſtitutionis *legendum, non, cuiuſdam, ut pleriq; Codices habent: de ſuperiori enim illa Principum conſtitutione hic quoque agitur, cuius quidem uerba, quæ huc pertinent, nõ ſunt inſerta Iuſtinianeo Codici (neque enim inſeri voluit Iuſtinianus, ut ipſemet hic teſtatur) extant tamen in Theodoſiano adhuc* [k] *Codice: Hæc enim adijcitur particula*. Quod ſi defunctus de cuius bonis loquimur, habebit ex filia nepotes & præterea filios non habebit, ſed qui præferri nepotibus nõ poſsint, habebit agnatos, hi in quandam Falcidiam, & in Quadrantem nepotes iure ſuccedant.

k lib. 5 cap. 1.

p Noſtra autem.} *Hoc eſt tertium, & nouiſſimum ius à Iuſtiniano introductum: cuius conſtitutio li. 6. Codicis* [l] *ad Mennam præfectum prætorio etiamnum ſupereſt.*

l l. fin. C. de ſuis & lega.

q Et deinceps.} *Reliquis, ſ. rectà deſcendentibus vltra pronepotes: omnes. n. deſcendentes intelligit.*

r Agnatos.} *Ex latere, ſiue ex tranſuerſa linea venientes.*

s Vt non in capita.} 7 *Producit ergo Iuſtinianus ſuam hanc conſtitutionem ad legem X I I. tabularum, ut inter has perſonas quoq; in ſtirpes, non in capita diſtributio fiat. Succedent itaque noua hac lege* [m] *nepotes ex fœminino ſexu cum reliquis filijs, atq; ex eis deſcendentibus æquo iure in ſtirpes nulla deducta hæreditatis parte, ſiue in pari gradu ſint, ſiue id minus. Id quod Nouella ſua lege* [n] *confirmauit, in qua (ut & hic) generaliter omnes deſcendentes complexus eſt: ut mirum ſit, cur Interpres* [o] *ſucceſſionem in ſtirpes in recta linea, ad pronepotes velint duntaxat producere.*

m in d. l. fin.
n Nouell. de hære. ab inte. uer.
o Bar. l. 1. de ſuis & leg. Ang. §. cùm filius. vbi de hoc dixi. hoc titu.

t Sine vlla dimi.} *Tertiæ uel quartæ partis. Habes itaque hic expreſſam abrogationem ſuperioris illius principalis conſtitutionis, quæ tertiam partem & item quartam adimebat nepotibus ex filia: tertiam quidẽ nepotibus ex filio, quartam uerò agnatis ex latere tribuens, ob fauorem ſexus maſculini.*

De legitima agnatorum ſucceſsione, Tit. ij.

1 *Tres ordines ſuccedentium ab inteſtato.*
2 *Poſt ſuos hęredes agnati ſuccedunt.*
3 *Epitome ſiue ſumma totius tituli.*

IVre ueteri tres fuiſſe ordines ſiue gradus ſuccedentium ab inteſtato, conſtat. Primus ſuorum hæredum, ſiue deſcendentium, & eorum, qui iura Suorum obtinent: de quib. præcedẽti titulo abundè dictum eſt. Secundus agnatorum, id eſt, eorũ, qui per virilis ſexus perſonã defuncto, de cuius ſucceſſione agitur, coniuncti ſunt. Sic. n. ea de re lex 12. tab. [a] *pronunciat.* Si paterfa. *inteſtatus moritur, familia pecuniaq; eius agnatorũ gẽtiliũq. eſto. Et alio in loco.* [b] *Agnatus proximus familiã habeto. Tertius ordo cognatorũ erat, eorum ſcilicet, qui per fœminã defunctũ cõtingunt: ut alibi diximus.* 2 *De ſecundo igitur ordine legitimæ, id eſt, ab inteſtato de latæ ſucceſſionis præſenti tractatu agitur, nempe de agnatis, ad quos (excluſis cognatis) ſi deficiunt ſui itemq; hi qui cum ſuis vocantur, hæreditas inteſtato defuncti pertinet: obſeruata ſemper gradus prærogatiua, ut proximiores remotioribus præferantur.* 3 *Primum autem exponit hoc titulo Imp. quos lex X I I. tab. agnatorum iure cenſeri voluerit. Deinde quomodo Prætor huiuſmodi ciuilis iuris duritiem ex æquo & bono corrigens, fœminis bonorũ poſſeſſionẽ primùm nomine proximitatis, quo antiquato, poſtea per vnde cognati pollicetur. Deniq; Imperator ad plenum omnia reducens, non tam legem X I I. tab. quàm Prætoris edicta corrigit, & omnes per virilem ſexũ deſcendentes ſiue maſculi ſint, ſiue fœminæ, ad ſucceſſionem æqua ratione perducit.*

a l. nã quod. in fin. ad Trebel. l. propemodum. & l. ſæpe ita. de uerb. ſigni.
b l. in vulgari. & l. pronũciatio, cir. pr. ibi Alcia. De uerb. ſign. & dixi ſu. §. 1. ut. præce.

Prin. titul.

1 *Sui hæredes etiam remotiſſimo gradu agnatos excludunt.*
2 *Agnati dicuntur hæredes legitimi.*
3 *In collateralibus graduum prærogatiua attenditur, licet in recta linea ſit ſecus.*

SI nemo *a* ſuus hæres, uel eorum quos inter ſuos hęredes Prætor *b* uel conſtitutiones vocant, exiſtat, *c* qui ſucceſsionem quoquo modo complectatur; tunc ex *d* lege X I I. tabularum ad agnatum proximum pertinet hæreditas.

a Si nemo ſuus.} 1 *Quocunque tandem is gradu ſit, quia ſuis hęredib. ſuperſtitibus etiam remotiſſimo gradu, agnati à ſucceſſione excluduntur, cùm in hoc ordine gradus non* [a] *quæratur.*

a Nouell. de hære. ab inteſt. ve. §. 1. uer. in hoc enim.

b Prætor uel conſti.} *Prætor vocat emancipatos, hiſq; iura ſuorum tribuĩt: Conſtitutiones uerò eos, qui legitimis natalibus reſtituti ſunt, & nepotes ex filia: ut præcedenti titulo dictum eſt.*

b l. 2. de ſuis & leg.

c Exiſtat.} *Nec etiam ſperetur exiſtere: nam ſi uel naſci ſperaretur, uel ex captiuitate reuerti poſſet, agnati impedirentur, ut Vlpianus* [b] *reſpondit.*

d Ex lege XII) *Eius legis uerba paulo antè retuli. 2 Quia ergo agnatos lex ipſa vocat ad inteſtatã ſucceſſionem, ideo legitimi hæredes* [c] *dicuntur, quaſi à lege, & non à natura introducti.*

e Proximum.) *Quem ſcilicet nemo in gradu præcedat. 3 Quanquam enim in recta linea gradus nõ* [d] *curetur: in his tamen, qui ex tranſuerſo coniunguntur, gradus prærogatiua omnino attenditur,* [e] *ſicut proximi remotioribus anteponantur: Quare Vlpianus,* Hæreditas *(inquit)* proximo agnato, ideſt, ei quem nemo antecedit, defertur.

c vt C. de legi. hæ. & ff. vnde legi.
d d. §. 1. ver. in hoc.
e Authen. poſt fratres. C. De leg. hær.

§. Sunt autem.

1 *Cognatio in genere & agnationem & cognationem ſpecificam continet.*
2 *Fratres vtroque parente conſanguineos & vterinos excludunt.*
3 *Conſobrinus quis dicatur.*
4 *Ius agnationis etiam per adoptionem exiſtit.*

Sunt *a* autem agnati (ut primo quoque libro tradidimus) cognati per viriles ſexus perſonas cognatione coniuncti; quaſi à patre connati. Itaque ex eodem patre nati fratres, agnati *b* ſibi ſunt, qui & conſanguinei *c* vocantur: nec *d* requiritur, an etiam eãdem matrẽ habuerint. Itẽ patruus fratris filio, & inuicem is illi agnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles, ideſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt: qui etiam conſobrini *e* vocantur. Qua ratione etiã ad plures agnationis gradus prouenire poterimus. Hi etiam qui *f* poſt mortem patris naſcuntur, iura conſanguinitatis nanciſcuntur. Non tamen omnibus ſimul agnatis dat lex hæreditatem, ſed iis qui tunc proximiores gradu sũt, cùm certum eſſe cœperit aliquem inteſtatum deceſſiſſe. Per *b* adoptionem quoq; agnationis ius conſiſtit: veluti inter filios naturales; & eos quos pater eorum adoptauit. Nec dubium eſt, quin hi impropriè *i* conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex cæteris agnatis tuis: ueluti frater aut patruus, aut denique is qui longiore gradu eſt, adoptauerit aliquem, agnatus inter ſuos hęredes eſſe non dubitatur.

a Sunt autem agna.) *Cùm lex XII. tabularum agnatos ad ſucceſſionem inteſtatam vocet, poterat uideri illud quoq; ad cognatos ſpectare: cùm agnati dicantur cognati* [a] *eſſe. Ne igitur in hoc falleretur quiſpiam, declarat Imp. qui ſunt agnati. 1 Sanè cognationis, & quæ ex tranſuerſo eſt, nomen generaliter ſumptum tam agnationem quàm cognationem ſpecificam continet. Agnationem autem propriè dicimus, quæ à maſculo deriuatur: cognationem uerò in ſpecie ſumptam, quæ à matre ſiue fœmina originem habet. Qua de re quia alibi* [b] *copioſe diſputauimus, hic moleſta repetitione vti ſuperfluum foret.*

b Agnati ſibi) *Quia ſcilicet per maſculum, nempe patrem inuicem coniuncti.*

c Conſanguinei.) *Conſanguineos enim Caſſius etiam eos* [c] *eſſe definit, qui ſanguine inter ſe cõnexi ſint, ut ſunt ex eadem patre nati: quòd ſi mater* [d] *quoque eadem eſt, germani conſanguinei appellantur.*

d Nec requiritur.) *Quod uerum eſt, iſto iure. 2. Hodie uerò ſecus, quia per Nouellam* [e] *Iuſtiniani, fratres ex utroque parente coniuncti (quos germanos dicimus) conſanguineis tantum, & uterinis præferuntur, ut* [f] *ſupra dictum eſt.*

e Conſobrini.) *3 Impropriè ſcilicet, & generali appellatione, cum propriè conſobrinus ſit* [g] *ex ſorore matris natus.*

a l. non facilè. & l. Iuriſconſ. §. nomen. de grad.
b §. 1. ſu. de leg. agna. tut.
c l. 1. §. poſt ſuos. de ſuis & legi.
d l. pen. § in his. & l. vlt. §. 1. C. de legi. hær.
e Nouel. de hære. ab inte. ve.
f Ad ſub. titu. præced.
g § quarto. inſt. de grad.

f Qui poſt mor. pa.) *Poſthumi ſcilicet, relatione ad parentem facta. fratrib. enim poſthumi nõ ſunt, ſed cõſanguinei: ſicut reliquis agnatis, agnati. Neceſſe tamẽ eſt, ut uiuente patre ſa. de cuius hæreditate agitur, concepti ſint. Lex enim XII. tab. eum uocat ad ſucceſſionem, qui moriente eo de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuit, uel ſi viuo eo conceptus eſt: quia conceptus quodammodo in rerum natura eſſe* [h] *exiſtimatur.*

g Inteſtatum deceſ.) *Quod quomodo colligi debeat, ſuperiori titulo explicatum* [i] *eſt: nempe ut non ſolum mortis tempus, ſed etiam quo tempore certum eſt teſtamentum deſtrui, reſpiciatur.*

h Per adoptionem.) *4 Non ergo per generationem tantùm, ſed etiam per adoptionem ius agnationis* [k] *exiſtit: nempe, habeo filium naturalem, accepi & adoptiuum, hi ſeſe mutuò agnatos, & fratres, itemque conſanguineos vocabunt, ideſt, ex eodem ſanguine, ſaltem ciuiliter. Quod hodie verum eſt, ſi adoptatus trãſeat in adoptantis ius &* [l] *familiam, iuxta declarationem alibi traditam,* [m] *quæ hic repetenda eſt.*

i Impropriè conſangui.) *Quia non natura, ſed lege adoptionis conſanguinei exiſtimantur: ideo Imp. eos impropriè conſanguineos dicit appellari, & Vlpianus iura conſanguinitatis habere.*

h l. Titius. & l. ſeq. de ſuis & leg.
i §. cum autẽ quæritur.
k d. l. non facilè. l. 1. §. hæc autem. vnde cog. l. 1. §. vl. de ſuis & leg.
l l. 1. de adop.
m §. ſed hodie. §. ſe. ſu. de adop.

§. Cæterum.

1 *Quatuor diuerſa iura hoc §. recenſeri.*
2 *Media Iuriſprudentia quomodo circa fœminas agnatas poſt ſororem diſpoſuerit.*

Quare

3 *Quare medio iure maſculi fœminis prælati fuerint.*
4 *Prætor agnatas etiam vltra ſororem conſanguineam admiſit, per vnde cognati, cum maſculis.*
5 *Lex XII. tab. in agnatis non fecit diſcrimen, inter maſculos & fœminas.*
6 *De media Iuriſprudentia, & quando fuerit.*
7 *Iuſtiniani emendatio circa ſucceſſionem agnatorum.*
8 *Iure Nouellarum agnati & cognati indifferenter ſuccedunt.*
9 *Tribus modis nos relabi ad ius uetus.*

Cæterùm [a] cùm inter maſculos quidem agnationis iure hæreditas, etiam ſi longiſſimo [b] gradu ſint, vltro citroque capitur. Quod ad fœminas uerò attinet; ita *c* placebat, vt ipſæ conſanguinitatis iure tantum capiant hæreditatem, ſi ſorores ſint, vlterius non capiant: maſculi autem ad earum hęreditates (etiam ſi longiſſimo gradu ſint) admittãtur. Qua de cauſa fratris tui aut patrui tui filiæ, uel amittæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quod *d* ideo, ita conſtitutum erat, quia commodius videbatur ita iura conſtitui, ut plerunque hæreditates ad maſculos confluerent. Sed *e* quia ſanè iniquum erat, in vniuerſum eas quaſi extraneas repelli: Prætor eas ad bonorum poſſeſſionem admittit, ea parte, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur: ex qua parte ita ſcilicet admittuntur, ſi neque agnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat. Et *f* hęc quidem lex XII. tab. nullo modo introduxit: ſed ſimplicitatem legibus amicam amplexa, ſimili modo omnes agnatos, ſiue maſculos, ſiue fœminas, cuiuſcunque gradus ad ſimilitudinem ſuorum inuicem ad ſucceſſionem vocabat. Media autem Iuriſprudentia, quæ erat lege *g* quidem XII. tab. iunior, Imperiali autem inſtitutione anterior, ſubtilitate quadam excogitata; præfatam differentiam [h] inducebat, & penitus eas à ſucceſſione agnatorum repellebat: omnia alia ſucceſſione incognita, *i* donec Prętores paulatim aſperitatem iuris ciuilis corrigentes, ſiue quod deerat adimplentes, humano propoſito alium ordinem ſuis edictis addiderũt, & cognationis linea proximitatis nomine introducta per bonorum poſſeſſionem eas adiuuabant & pollicebantur his bonorum poſſeſſionem, quæ vnde cognati appellatur. Nos [k] verò legem XII. tab. ſequentes, & eius veſtigia hac in parte ſeruantes: laudamus quidem Prætores ſuæ humanitatis, non tamen eos in plenum huic cauſæ mederi inuenimus Quare etenim vno eodemque gradu naturali concurrente, & agnationis titulis, tam in maſculis, quàm in fœminis æqua lance conſtitutis, maſculis quidem dabatur ad ſucceſsionem uenire omnium agnatorum, ex agnatis autem mulieribus nulli penitus, niſi ſoli ſorori; ad agnatorum ſucceſſionem parebat aditus: Ideo nos in plenum omnia reducentes, & ad ius XII. tabul. eandem diſpoſitionem exęquantes: noſtra conſtitutione ſancimus omnes legitimas perſonas, ideſt, per *l* virilem ſexum deſcendentes (ſiue maſculini generis, ſiue fœminini ſint) ſimili modo ad iura ſucceſſionis legitimæ ab inteſtato vocari, ſecundum ſui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia conſanguinitatis iura, ſicut germanæ non habent.

a Cæterùm.] 1 *Hic §. quatuor diuerſa iura de fœminis agnatis poſt ſororem conſanguineam memorat quæ diuerſis temporibus inualuerunt: ut uel hinc deprehendatur, magnam fuiſſe iuris ciuilis iactationem, uariamq́ vicißitudinem in ſucceßione inteſtata.*

b Longiſsimo.] *Nempe decimo: is enim eſt longiſſimus gradus, ex quo ſuccedítur, vt ſuo loco* [a] *audiemus.*

c Ita placebat.] 2 *Intellige, mediæ Iuriſprudentiæ, quæ poſt legem XII. tab. & ante Principum cõſtitutiones obtinuit. Præponit enim Iuſtinianus diſpoſitionem medij iuris leg. XII. tab. cùm tamen ea longe anterior fuerit; ſed de hac mox ſubÿciet, & in coniunctionibus plerunque ordinem ſcripturæ nõ reſpicimus, quid prius, quid ve poſterius poſitum ſit.* [b] *Hoc ergo iure medio reſtricta erat ſucceßio agnatorum ita vt agnatæ, ideſt, fœminæ nobis iunctæ per mares, exceptis ſororibus conſanguineis ideſt, ex eodem patre natis, non ſuccederent: maſculi uerò agnati ad fœminarum agnatarum hæreditatẽ etſi longiſſimo gradu ſint vocentur.*

d Quod ideo.] 3 *Rationem mediæ Iuriſprudentiæ refert Iuſtinianus, quare maſculos fœminis in ſucceßione inteſtata prætulerit: nempe hæ in alienam migrant* [c] *familiam, illi gentilitatis nomen & familiam retinent, atq; ſtabiliunt, & domi, belliq; tempore reipub. magis commodant ac* [d] *proſunt. Vnde illa lex legatis data:* [e] *Ne de nomine familiæ prædium exeat. Sunt & aliæ rationes, quibus hæc mediæ Iuriſprudentiæ conſtitutio defendi poſſe videtur, quas Chaſſaneus alicubi* [f] *pulchrè cumulauit.*

e Sed quia ſanè.] 3 *Secundum ius hic memorat, Prætorium ſ. quo admittebantur agnatæ fœminæ*

a §. vlt. inſ. de ſucc. cogna.
b l. quidam in teſtamento. De pecu. leg.
c §. vl. ſup. de patr. po.
d l. 1. §. ſed etſi ſeruus. de ven. inſp. plures rationes vide apud Chaſ. in conſult. Burg. tit. 7. §. 12. in pri. & Viglius. §. ſed hæc quidem ſup. de exhær. lib.
e l. Lucius. De legat. 2.
f in loco citato.

etiam

etiam ultra ſorores conſanguineas per bonorum poſſeſſionem, vnde cognati, cum maſculis æquali gradu cõnexis: ſi tamen neque ſuus, neque agnatus vllus, neque cognatus gradu proximior exiſteret.

f Et hęc quidem.§ 5 *Nunc de lege X I I. tab. & ſic de tertio iure (quod tamen re ipſa primum fuit) de texitur, quod vocabat pariter ad ſucceſſionem* legitimam *& agnatos maſculos, & fœminas agnatas etiam vltra ſorores, non habito diſcrimine, quod per mediam Iuriſprudentiã inductum eſt, maximeq́; per* Voconiam legem, *quæ fœminarum ſucceſſionẽ valde adſtrinxit, ut Iulius Paulus* [f] *quoq; lib. 4. Sent. meminit.*

g Lege XII tab. Iunior.§ 6 *Fuit autem* media iuriſpcudentia *ante M. Tullij Ciceronis tempora, ut Cantiuncula hic ſupputat. Nam quod plerique exiſtimant, mediam Iuriſprudentiam fuiſſe temporibus Papiniani, Vlpiani, Pauli, vſque ad Iuſtiniani ætatem: id falſum eſſe, uel ex hoc textu colligitur, qui dicit, Edicto Prætoris correctam eſſe mediæ Iuriſprudentiæ conſtitutionem. Prætorum enim edicta vetuſtiora eſſe, Vlpiani aliorumq; eius claſſis Iuriſconſultorum reſponſis, negari non poteſt. Conuenitur hæc opinio & ex alio. Nã quod textus hic ait,* introductum eſſe a media Iuriſprudentia: *hoc Iulius Paulus* [g] *ait* lege uel rogatione Voconia factum *Cicero autem huius Voconiæ legis plus vno loco* [h] *meminit, conſequitur ergo, ut prædictum eſt, mediam Iuriſprudentiam ante Ciceronis ætatem fuiſſe.*

h Differentiam.§ *Inter agnatos maſculos, & fœminas agnatas vltra ſororem conſanguineam.*

i Incognita.§ *Vt ſcilicet nulla ipſis ſupereſſet ſpes ad alicuius agnati ſucceſſionem pertingendi.*

k Nos verò.§ 7 *Iuſtinianus ſuam conſtitutionem renouato Codici* [i] *inſertam refert: quod eſt quartum ius, quo iure res reducitur ad legem. X II. tab. nempe ut omnes agnatæ per virilem ſexum etiam vltra ſorores admittantur ad legitimam ſucceſſionem, ſecundum gradus prærogatiuam.*

l Per virilem ſexum.§ 8 *Hodie verò iure Nouellarum* [k] *& hoc emendationem meruit, vt ſ. non diſtinguatur, an per virilem uel muliebrem ſexum coniunctio exiſtat. Nam & maſculi & fœminæ indiſtinctè, ſublato prorſus omni diſcrimine agnationis & cognationis ex iure nouiſſimo ad inteſtati ſucceſſionem admittuntur: eoq; iure vtimur.* 9 *Videmus tamen etiam hodie tribus modis ſæpiſſimè nos ad vetus ius relabi; pactis ſcilicet ſtatutis, & priuilegijs. Nam qui filias elocant, ſolent ferè curare, ut ſucceſſioni ipſæ* [l] *renuncient: id quod inter nobiles eſt frequentiſſimum: neceſſe tamen eſt, ut huic pacto per iuſiurandũ robur accedat, ut quod iure ciuili improbatum eſt, Pontificia auctoritate* [m] *ſubſiſtat. Statuta autem, quæ ſtantibus maſculis uel agnatis fœminas à iure ſuccedendi excludunt, valere indubitatum eſt, eum & ſic ad ius uetus redeatur: & de huiuſmodi ſtatutis extant hòdie peculiares etiam tractatus non* [n] *pauci. Ceterùm priuilegijs etiam Principis quandoq; conceditur alicui familiæ, ut maſculi fœminis in ſucceſſione præponãtur: quorum nõnullam me vidiſſe memini. Prædicta tamen oĩa ita demum iure firma eſſe crediderim, ſi dos fuerit data filiæ, quæ legitimæ portionis loco* [o] *ſit: alioqui enim iniquiſſimum foret, in vniuerſum filias excludere.*

f titulo de inteſta.
g d. lib. 4. ti. de inteſta. hære.
h dixi ſup. de l. Falcidia prin.
i l. lege 12. tabu. C. de legi. hære.
k §. reliquum. & §. ſeq. Nouel. de hære. ab inteſt.
l arg. l. pactum dotali. C. de pact. con.
m c. quamuis. ibi Cano. De pact. lib. 6.
n Puta Alber. Bruni, Ioannis Campegij, & Lauri à Palatijs, qui omnes de ſtatutis fœminas excludentibus pulchros tractatus ſcripſere.
o Bart. l. Titio centum. §. Titio genero. de condi. & demonſt.

§. Hoc etiam addendum.

1 *Cognatæ cum agnatis ſuccedunt ab inteſtato ſaltem quò ad vnum gradum.*
2 *[illegible]mplo declaratur.*
3 *Hu[illegible] §. hodie immutatum eſſe.*
4 *Fratrum uel ſororum filij hodie cum patruis & auunculis in ſtirpes ſuccedunt.*
5 *Si ſoli ſint, ſuccedunt in capita.*

Hoc etiam addendum noſtræ conſtitutioni exiſtimauimus, vt transferatur vnus *a* tãtummodo gradus à iure cognationis ad legitimam ſucceſſionem, ut nõ ſolum fratris filius & filia (ſecundum quod iam definiuimus) ad ſucceſſionem patrui ſui vocentur: ſed etiam germanæ *b* conſanguineæ, vel ſororis vterinæ filius & filia ſoli, & non deinceps perſonæ vnà cum his ad iura auunculi ſui perueniãt: & mortuo eo, qui patruus quidem eſt, ſui fratris filijs, auunculus autem ſororis ſuæ ſoboli: ſimili modo ab vtroq; latere ſuccedant, tanquam ſi omnes ex maſculis deſcendentes, legitimo iure veniant: ſcilicet ubi frater & ſoror ſuperſtites non ſunt. His etenim perſonis, præcedentibus, & ſucceſſionem admittentibus, cæteri *c* gradus remaneant penitus remoti: ſcilicet hæreditate non in ſtirpes, ſed in capita diuidenda.

a in ſi. præced. §.

a Vnus tantummodo gradus.§ 1 *Quod ergo ſuprà* [a] *dictum eſt, fœminas agnatas, etiam vltra ſororẽ conſanguineam cum maſculis agnatis ad inteſtatam ſucceſſionem uocari: hoc* Imp. *& ad cognatas ideſt, eas perſonas, quas, nos per fœmininum ſexum contingunt, producit, non tamen ultra vnum gradum. Tales autem ſunt ſororis conſanguineæ, uel etiam vterinæ filius & filia, quos ex capite cognatorum trãsfert in caput agnatorum, ut perinde habeantur, ac ſi agnati ſint: noſq; per maſculum attingant.* 2 *Quare ſi inteſtato quis moriatur, relinquens fratris præmortui filium aut filiam, & ſororis quoq; antè mortuæ (ſiue cõſanguinea ſit, ideſt, ex eodem patre nata, ſiue vterina, quæ eandem tantum matrem habuerit) filium aut filiam, ex* [b] *Iuſtiniani lege æqualiter defuncto ſuccedunt omnes, illi ut patruo, hi ut auunculo, perinde atque ſi per virilis ſexus perſonas omnes coniuncti eſſent. Fiet autem hæreditatis diuiſio nõ in ſtirpes, ſed in capita*

b Hic. & l. penu. C. de legi. hære.

nempe

nou potuit, cum ſeruus pœnæ fuerit, ita ſuum quoque hæredem relinquere nequiuit, ſed ipſius hæreditas Fiſco [f] *vindicatur.*

c In familia.} *Id eſt poteſtate.*

d Perduellionis.} 5 *Eſt autem* perduellionis crimen, *cùm quis aduerſus principem, vel Remp.* [g] *Ro. machinatur. Antiqui. n. hoſtes* perduelles [h] *dixerunt. Quàm quàm* Maieſtatis crimen *pleriq; propriè eſſe velint, quod in Principis perſonam cõmittitur.* Perduellionis *verò, ſeu* coniurationis, *quod in publicam pacem: cuius ſententiæ Cor.* [i] *Tacitum fuiſſe, Budæus* [k] *refert. Hoc ergo perduellionis crimine poſt defuncti mortem detecto bona auferuntur hæredibus, & fiſco adplicantur, ſuiq; hæredes lata ſententia, hæredes eſſe* [l] *deſinunt.*

e Memoria eius.} *Aequum. n. eſt, & rationi conſonum, publicè male meritum cum ſuis hæredib. qui perſonam eius referunt, ad deterrenda maleficia, egeſtate laborare & opprimi. Quinimò ijs duntaxat uita ex miſericordia conceditur, ut perpetua egeſtate ſordentibus & mors ſolatium ſit, & uita* [n] *ſupplicium.*

f Deſinere.} 6 *Sicq; hac ſpecie regula, quæ dicitur,* hæredem ſemel factum non poſſe amplius hæredis nomen exuere: *non procedit ex delicto defuncti.*

§. Cùm filius.

1 *Nepotes ex filio ſuccedunt auo ſimul cum patruo in ſtirpes: & num. 3.*
2 *Idem hodie obtinet in nepotibus ex filio.*
3 *In ſucceſſione aſcendentium gradus non attenditur, ſecus in collateralibus.*
4 *Nepotes ſuccedunt auo ex perſona propria, non patris.*
5 *Repræſentatio non habet locum in ſucceſſione aſcendentium.*
6 *An huius §. diſpoſitio ultra pronepotem extendatur.*
7 *Succeſſio in capita.*
8 *Succeſſio in ſtirpes.*
9 *Nepotes ex filijs ſuccedunt auo in ſtirpes, ſed fratrum filij patruo in capita.*

Cùm [a] filius filiave, & ex [b] altero filio nepos neptisve exiſtũt, pariter ad hæreditatẽ aui vocantur, nec [c] qui gradu proximior eſt, vlteriorem excludit. Aequum enim videtur, nepotes neptesq; in [d] patris ſui locum ſuccedere. Pari [e] ratione ſi nepos neptisve ſit ex filio, & ex nepote pronepos proneptisve, ſimul [f] vocantur. Et quia placuit nepotes neptesve, itẽ pronepotes proneptesve in parentis ſui locum ſuccedere, conueniens eſſe viſum eſt, non [g] in capita, ſed in ſtirpes hæreditatem diuidi, vt filius partẽ dimidiã hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Itẽ ſi [h] ex duobus filijs nepotes neptesve exiſtant, ex altero vnus forte, aut duo, ex altero tres aut quatuor, ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres uel quatuor altera dimidia.

a Cum filius 1 *Hinc diſcimus, nepotes ex filio admitti ad legitimã hæreditatẽ aui, loco ſui patris præmortui una cum filio viuente, nempe patruo ſuo, non tamen in capita, ſed in* [a] *ſtirpes, ita ut quotquot, ſint, tam partem accipiant, quantam pater eorum ſi viueret, accepturus eſſet. Neq; hoc nouum quis eſſe putet, nepotes cum filio ſuccedentes ſuccedere in ſtirpes: eadem enim fuit olim lex Athenienſium, cuius uerba Demoſt. in Oratione* ὑπὲρ ἁγνίου κλήρου *refert: quem conſule.*

d Ex altero filio.} *Secus in nepotibus ex filia hoc iure:* 2 *licet hodie ex Iuſtiniani lege nepotes ex filia nati, ſimul cum amita auo* [b] *ſuccedant.*

c Nec qui gradu.} 3 *Et hoc pro regula traditur,* [c] *quod in ſucceſſione parentum gradus non quæratur, nec is qui ex liberis eſt, licet gradu remotior, per proximiorẽ excludatur. In collateralium tamen ſucceſſione gradus prærogatiua omnino attenditur,* [d] *ſic vt ſemper gradu priores poſterioribus præferantur.*

d In patris ſui locum ſuc.} 4 *Sic videlicet, vt eius gradum ſubeant, quia ſicut filius obtinebat primum gradum, ita nũc nepotes ex eo, filio ſubducto de medio, eundem gradum tenebunt. Neq; tamen ſuccedunt auo ex perſona patris ſui repræſentando ipſius perſonam, ſed ex propria, & tanquam aui hæredes, quod poſt Bartolum* [e] *cæteri quoq; frequentius tradiderunt.* 5 *Neq; enim* ius repræſentationis *in ſucceſſione parentum ſiue linea aſcendenti locum habet: cum* repræſentatio *ſit tantum, quando quis ex perſona alterius uocatur ad ſucceſſionem, & non ex ſua. Sanè ſi ex perſona patris nepos ſuccederet, non rumperet teſtamentum aui, in quo ipſe reperitur præteritus, & filius itemq; pater* [f] *inſtitutus.*

e Pari ratione.} *Quod de nepote dixit, quòd is ſubeundo gradũ patris ſui præmortui auo ſuccedat cũ patruo, hoc et ad pronepotẽ producit, vt is ſubeũdo gradũ aui ſui ad ſucceſſionẽ proaui cũ ipſis æqualiter admittatur. Nã hic rurſus regula ſupradicta locum habet, quod in ſucceſſione aſcendentiũ gradus prærogatiua nõ curetur.* 6 *Sed an hoc ẽt vltra pronepotẽ extẽdatur? quia pleriq;* [g] *negant ad pronepotes duntaxat hmõi ſucceſſionẽ producendo, quod aduerſus Iuſtiniani voluntatẽ* [h] *videtur eſſe. Ait. n. in Nouella* [i] *conſtitutione.* Sic tamen ut ſi quẽ horum deſcendẽtium filios relinquentem mori cõtigerit, illius filios aut filias, aut alios deſcendentes in proprij parentis locum ſuccedere, ſiue ſub poteſtate defuncti, ſiue ſuę poteſtatis inueniantur, tantum de hæreditatę morientis accipientes partem quanticunq; ſint, quantũ eorũ

parens,

f d. l. vlt. & hic.
g l. is qui ad le. Iul. Maieſt. §. 2. inf. de publi. iudi.
h Cic. in offi. Plau. in Amph. & l. quos nos. de ues. ſign.
i lib. 14. & 16.
k ad l. Iul. maieſt.
l vide inf. de pub. iudi. §. pub. aũt.
m ar. l. bona fides. depoſ.
n l. quiſquis. C. ad leg. Iul. maie.
o ſed ſi fine. §. ſed quod Pap. de Minorib.

a ut hic. & §. ſi qs igitur deſcendentium. Nouel. hoc ti. iuncta l. ult. §. hoc ẽt cognitũ. C. de epiſ. & cler.
q Nouel. hoc. titu. §. 1. Faber. hic & §. ult. inf. eod.
c d § 1. uerſ. in hoc enim ordine gradũ quãq. nolumus
d Authen. poſt fratres. C. de le. hæ.
e Bart. l. ſi auus. C. de lib. præt. & ibi de Bald. Sal. Ale. Iaſ. & alij. Idem Alex. conſ. 4. lib. 4. & conſil. 20. li. 2. Chaſſa. latiſ. in conſue. Burg. tit. 7 §. 10. nu. 1. 36. & 37.
f Cõtra l. Gallus. in prin. & § nũc de lege. delib. & poſthu.
g Bar. l. 1. § ſi quis nomen de Suis & leg.
h § ſi. j. c. & Egui. Baro. hic.
i Nouell. hoc titu. §. j. uer. ſic tamẽ

parens, ſi uiueret, habuiſſet. *Quæ uerba apertiſſimè oſtendũt, deſcendentes etiam remotiſſimos ad ſucceſſionem aſcendentium admittendos eſſe: & ſic non tantùm nepotes & pronepotes, ſed etiam ulteriores, ita tamen, ut in ſtirpes ſuccedant. Ideoq; ibidem ſubdit Iuſtinianus,* In hoc enim ordine gradum quæri noluimus, *&c. ſicq; ſimpliciter & in uniuerſum uoluit, nec hic gradus numeremus.*

f Simul uocatur. ‡ *Ad ſucceſſionem defuncti, ita ut hæreditas hoc caſu in tres partes ſit diuidenda: unam enim filius, alteram nepos ex filio, pronepos ex alio filio filiauè tertiam auferet.*

g Non in capita. 7 Succeſsio in capita *fieri dicitur, quando hæreditas ſecundum numerum perſonarum quibus deferri ſolet,*[k] *diuiditur.* 8 in ſtirpes *autem fit, cùm non numerantur ſuccedentium perſonæ, ſiue capita, ſed unius alicuius ſtirpis tantùm habetur ratio, cuius iure nituntur, qui ſuccedunt, etſi plures ſint. Et hæc ſucceſſio, quæ in ſtirpes eſt, ueteri quidem iure inter deſcendentes ſolum obtinebat: hodie uero, recẽtiore Imperatorum iure in tranſuerſales etiam eſt transfuſa, ut*[l] *ſuo loco audiemus.*

h Item ſi ex duobus. ‡ *Hic locus ex Caij Inſt. lib. 2. ſumptus eſt.* 9 *Ex quo diſcis, ſi ex duob. filijs uel nepotib. & in eodem gradu plures perſonæ ſint, hoc quoq; caſu in ſtirpes ſuccedi defuncto parenti, non in capita, ut quiſque locum ſui patris præmortui obtineat: licet à latere filij fratrum, hoc eſt, patrueles in capita inter ſe diuidant patrui*[m] *hæreditatẽ, cùm patruis uerò uel auunculis ſuccedant in ſtirpes ex Nouella*[n] *conſtione. Hoc n. tantum ueteri iure addidit Iuſtinianus, ut ſic cum ſuis thei⁀s filij fratris uocentur, in ſtirpes diuidant hæreditatem: ut alioqui ius uetuſtius obſeruandam ſit, quo ex latere, qui pari gradu ſunt, in capita partientur*[o] *hæreditatem. Satis namque habuit Iuſtinianus in hoc derogari iuri antiquiori ſua Nouella ſanctione, ex tranſuerſo gradu. In recta linea lex XII. tab. ſucceſſionem in ſtirpes*[p] *introduxit, etiam in pari*[q] *gradu: nec ſolùm in uno gradu (ut latere, iure Nouellarum) ſed in omnibus. Liberorum enim ſucceſſio naturalis maximè eſt, ut meritò Sui parentis ius ad eos perueniat: ex latere ſucceſsio magis ciuilis eſt, ut ſatis ſit, patrui hæreditatem ad patrueles æqualiter*[r] *peruenire.*

k l. poſt conſanguineos. §. hæreditas. de ſuis. & le. l. §. hoc etiam addendum. inf. de leg. agna. ſuc.
m d. §. hoc etiam addendum.
n Nouell. de hære. ab Inteſt. §. ſi igitur. uerſic. ſin autem defuncto. & Nouell. ut fra. fil.
o d §. hoc etiam.
p §. fin. ſup. eod.
q ut in hoc uerſic.
r Ita Egui. Baro. hic. declarat per l. reſcripto. vnde lib. l. 1. de bono. quæ li. c. ius nat. c. ius qui. diſt. 1.

§. Cum autem quæritur.

1 *Hypoteſis huius §.*
2 *At quis ſit Suus, inſpicitur tempus deſtituti teſtamenti, non mortis teſtatoris.*
3 *Nepos uiuo auo conceptus, & poſt ipſius mortem natus, auo ſuus hæres efficitur.*
4 *Quandiu ſperatur teſtamentarius hæres, legitimi non admittuntur.*
6 *Nepos poſt aui mortem conceptus, iure tranſmiſsionis ad ſucceſsionem uenit.*
6 *Nepos poſt aui mortem conceptus, an cognatus dici poſsit.*

Cum *a* autem quæritur, an quis ſuus hæres exiſtere poſsit, eo tempore quærendũ eſt, quo certum *b* eſt aliquem ſine teſtamento deceſsiſſe, quod accidit & deſtituto teſtamẽto. *c* Hac ratione ſi filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres inſtitutus, & filio mortuo *d* poſtea certum fuerit hæredem inſtitutum ex teſtamento non fieri hæredem, aut quia noluit eſſe hæres, aut quia non *e* potuit, nepos auo ſuus hæres exiſtet, quia quo tẽpore certum eſt inteſtatum deceſsiſſe patremfamilias, ſolus inuenitur nepos, & hoc certum eſt. Et licet poſt mortem aui natus ſit, tamen auo *f* uiuo conceptus, mortuo patre eius, poſteaq; deſerto aui teſtamento, ſuus hæres efficitur. Planè ſi & conceptus, & natus fuerit poſt mortem aui, mortuo patri ſuo, deſertoq; poſtea aui teſtamento, ſuus hæres auo non *g* exiſtet: quia nullo iure cognationis patrem [h] ſui patris attigit. Sed nec ille eſt inter liberos aui, quem filius emancipatus adoptauit. Hi autem, cum non ſint ſui (quantum ad hæreditatem) liberi, neque bonorum poſſeſsionem petere poſſunt quaſi proximiori cognati. Hæc de ſuis hæredibus.

a Cum autem. ‡ *Hypotheſis huius §. talis eſt.* 1 *Quidã habuit filium & ex eo nepotem: filium iuſtis ex cauſis exhæredauit, & extraneum hæredem inſtituit. Deinde teſtator moritur, decedit quoq; filius intra deliberationem extranei, ac poſtea extraneus hæres exiſtit. Quæritur an hic nepos auo Suus efficiatur? Et uidetur eum non effici ſuum, propterea quod tempore mortis aui non fuerit Suus: præcedebat enim pater ipſum*[a] *in gradu.* 2 *His tamen deciditur, ut ſic efficiaturq; Suus, quandoquidem tempus poſterius, deſtituti ſcilicet teſtamenti, eſt ſatis. Quare is nepos, etſi cùm ipſius auus moreretur, non fuerit ei Suus hæres: nunc tamen, ex quo ad inteſtati cauſam peruentum eſt, Suus hæres exiſtet.*

3 *Quod eatenus uerum eſt, ut etiam locum habeat, ſi hic nepos nondum uiuat, cum auus moritur, ſed eo iam mortuo in primis naſcatur, modò eo uiuo conceptus ſit: alioqui enim nulla erit inter ipſum & auum cognatio, cum eo uiuo & moriente nondum cõceptus fuerit, quia hæreditas ante defunctorum non acquiritur niſi uiuentibus, uel conceptis uiuente adhuc eo*[b] *cuius ſint hæreditas.*

b Certum eſt. ‡ *Antea enim legitimus hæres non admittitur.* 4 *Nam quandiu ſperatur hæres teſtamentarius, nulla defertur ab inteſtato*[c] *hæreditas, niſi aliam fuiſſe teſtatoris uoluntatem euidenter*[d] *conſtet. ſed & in Theodoſij & Valent. Imp.*[e] *conſtitutione pariter ab hac regula diſceditur, cauſaque inteſtati præualet teſtamento.*

c Deſtituto teſtamento. ‡ *Quod ſcilicet iure factum erat, ſed quia ex eo nemo hæres extitit, nullius fuit roboris: ut Theophilus interpretatur.*

a §. ita demum. ſu. hoc tit.
b l. 1. §. ſi quis proximior. vnde co.
c l. quandiu. de ac. hære: l. quandiu. de re iud.
d l. ſi quis hæres inſtitutus. ibi Bart. de hære. inſt.
e l. hac conſultiſ. §. ſi quis autem. ibi Alex. C. de teſt.

d Filio mortuo.} *Interim dum inſtitutus hæres deliberat, an hæreditatem adire uelit*, [f] *necne.*

e Non potuit.} *Puta ob defectum conditionis. Fortaſſis enim ſub conditione hæres inſtitutus eſt, & conditio inſtitutionis* [g] *defecit.*

f Auo viuo.} *Quo caſu pro iam nato haberi pôt quo ad ſui* [h] *cômodum. Hinc ſt, quod cùm docuiſſet* [i] *Iulianus*, legem XII. tab. eum vocare ad hæreditatem, qui moriente eo, de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuerit: ſatis eſſe, ſi quis eo viuo conceptus ſit; quia conceptus quodammodo in rerũ natura eſſe exiſtimetur.

g Non exiſtet.} 5 *Vt. ſ. ad aui lẽtimã ſucceſſionẽ admittatur ex perſona propria: eum tamen ex perſona patris ſui uirtute trãſmiſſionis admitti, crebri*[o] [l] *obtinuit: & hoc tẽperamẽto textũ hunc moderari oportet.*

h Patrem ſui patris.} *Id eſt, auum teſtatorem, ut Theophilus exponit: ſicq; nepos poſt mortem aui conceptus, non dicitur cognatus auo.* 6 *Vnde colligimus, qđ etſi quandoq; ex conſuetudine nepotes cognati appellentur et eorum, poſt quorum mortem concepti ſunt: id tamen non propriè, ſed per abuſionem, uel potius* ἀκύρως [m] *accidere. Et hoc quidem in ſucceſſione inteſtata locum habet: in alijs tamen negocijs, puta contractibus, priuilegijs, & ſimilibus, cognatorum appellatione tales etiam nepotes* [n] *continentur. Quò pertinet, quod Paulus* [o] *reſpondit* nepotem etiam poſt mortem aui conceptum ſuperſtite liberto, bonorum poſſeſsionem contra tabulas auiti liberti petere poſſe: & ad hæreditatem eius admitti.

f Theop. hic.
g Theoph. hic.
h l. qui in vtero. de ſtat hom.
i l. Titius. de Suis & leg.
k. l. vel ſi viuo. hoc tit. de Suis. & leg.
l Barto. l. fina. C. ad Orphit. Bal. l. 3 de his qui ante ape. tab. Aug. §. poſthumorum. ſupra de exhære. liber.
m l. Item Prætor. de ſuis & legi.
n Bar. l. quod dicitur. de uerb. ſign. Bald. l. qui ſe patris. in fi. C. vnde lib.
o l. Paulus. §. Paulus reſpondit. de bo. libe.

§. Emancipati.

1 *Emancipati ſunt incogniti iure ciuili, Prætor tamen illis ſubuenit vel per bon. poſ. contra tab. ſi ſint præteriti: uel ab inteſtato per bo. poſ. vnde liberi.*
2 *Quod hodie obtineat.*
3 *Differentia patriæ poteſtatis & emancipationis, quo ad ſucceſſionem, hodie eſt ſublata.*
4 *Patris appellatione uenit dimidia.*

Emancipati *a* autem liberi, iure ciuili nihil iuris habent (neq; enim ſui hęredes ſunt, qui in poteſtate parentis eſſe deſierunt) neq; vllo alio iure per legem XII. tabularũ vocantur. Sed *b* Prætor naturali *c* æquitate motus, dat eis bonorum poſſeſſionem vnde *d* liberi: perinde ac ſi in poteſtate parentis tempore mortis fuiſſent, ſiue ſoli ſint, ſiue cũ ſuis hæredibus concurrant. Itaq; *e* duobus liberis exiſtentibus, emancipato vno, & eo qui tempore mortis in poteſtate fuerit: ſanè quidem is qui in poteſtate fuit, ſolus iure ciuili hæres eſt, & ſolus ſuus hæres. Sed cum emancipatus beneficio Prętoris in partẽ admittitur: euenit, ut ſuus hęres pro parte hęres fiat.

a Emancipati.} *Hactenus de ſuis hæredibus dixit; quiq; inter Suos connumerantur: modò de emancipatis, quo iure illi ad inteſtatam ſucceſſionem admittantur, ſubiungit.*

b Sed Prætor.} 1 *Quemadmodum liberi emancipati ſunt iure ciuili incogniti in ſucceſſione teſtamentaria, propter agnationis ius ſublatum,* [a] *ut pater non teneatur ipſos inſtituere vel exhæredare: & tamen Prætoris auxilio ſubuentum eſt ipſis per bonorum poſſeſſionem contra tabulas teſtamẽti, in quo reperiuntur præteriti: ita quoque ab legitima parentum ſucceſſione eodem iure ciuili, tanquam extranei, excluduntur. Prætor tamen rationem naturalem magis quam ciuilem ſecutus, illis bonorum poſſeſſionem, vnde liberi, conceſſit, per quam (reſciſſa eorum capitis* [b] *diminutione) perinde ſuccedere poſſent, ac ſi in morientis poteſtate mortis tempore* [c] *fuiſſent. Vtcunque enim emancipatus non ſit ſuus hæres, aut agnatus: eſt tamen filius &* [d] *cognatus.*

c Naturali æquitate.} *Prætor enim cognationem naturalem magis præ oculis habet, quàm agnationis ius, quod merum ciuile commentum eſt: cùm cognatio ſit iuris naturæ, nec ciuili lege tolli* [e] *poſſit. Quare et ſi emancipatus per emancipationem deſinat eſſe agnatus, manet tamen ſemper filius: ſicut* [f] *alibi à nobis dictum eſt.*

d Vnde liberi.} 2 *Hodie tamen cum ab inteſtato ſucceditur, etiam emancipatus* [g] *iure ciuili ad hæreditatem paternam vnà cum Suis admittitur, nec ſectari amplius debet ambages, Honorariæ bonorum poſſeſſionis,* vnde liberi. 3 *Sublatum enim eſt ex Iuſtiniani Nouella* [h] *conſtitutione Suorum & emancipatorum diſcrimen, ſaltem ad ſuccedendi rationem & effectum quod attinet: licet quo ad ſuccedendi vias, & reliqua multa iura Suitatis, adhuc durare videatur: id quod me alibi* [i] *annotaſſe memini.*

e Itaq;.} *Infert ex præmiſſo dogmate.*

f In partem.) *Eam ſcilicet partem, quæ ad ipſum emancipatum iure ciuili pertinuiſſet, ſi in poteſtate manſiſſet, ut Pomponius* [k] *ait. Dimidiam ergo hoc caſu emancipatus habebit, alteram dimidiam is, qui tẽpore mortis in poteſtate fuit.* 4 *Sanè regulariter ſimplici appellatione partis uenit* [l] *dimidia: & ſolent ſemper hæredes, ubi aliud dictum non eſt, ex æquis portionibus* [m] *ſuccedere.*

a §. emancipatos. vbi de hoc diximus ſupr. de ex. hær libe.
b l. ſed cum patrono. §. 1. de bo. poſſeſſ.
c hic. & §. ſed cùm. de teſt. inſ. de bo. poſ.
d §. minus. inſ. eo.
e l. iure ſanguinis. de reg. iur.
f d. § emacipatos.
g §. ita demum. ſupra eod.
h §. nullum. Nou. de hær. ab inteſt. ue. Auth. in ſucceſſione. C. de Suis & leg.
i §. ſed hæc qdem. ſup. de exhæ. lib.
k l. 4. vnde lib.
l l. nomen. §. portionis. dd ver. ſig.
m l. j. C. vnde lib & l. inter liberos C. fam. ercisc.

§. At hi qui

1 *Exceptio ad præcedentem §.*
2 *Arrogatus ſi emancipetur viuente patre naturali, arrogatori non ſuccedit, ſed patri naturali.*
3 *Arrogati poſt emancipationem habentur pro extraneis.*
4.5 *Arrogatus poſt mortem patris naturalis ab arrogatore emancipatus, neutri ſuccedit: & quæ ſit ratio.*

At hi [a] qui emancipati à parente [b] in adoptionem [c] ſe dederunt [d] non admittuntur ad bona naturalis patris quaſi [e] liberi: ſi modo, cùm is [f] moreretur in [g] adoptiua familia fuerint. Nam [h] viuo eo emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac ſi emancipati ab ipſo eſſent, nec vnquam in adoptiua familia fuiſſent. Et conuenient, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum [i] loco eſſe incipiunt. Poſt [k] mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre, & quantum ad hunc adoptiuum patrem pertinet, ęquè extraneorum loco fiunt, & quantum ad naturalis patris bona pertinent, nihilo magis liberorum gradum nanciſcuntur. Quod ideo ſic placuit, quia iniquum erat eſſe in poteſtate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertinerent, vtrum ad liberos eius, an ad agnatos.

a At hi.} *Dictum eſt præcedenti §. emancipatos iure prætorio vocari ad bonorum poßeſſionem, vnde liberi:* 1 *annectitur modò exceptio, id non procedere, ſi tales emancipati ſe poſtea alicui in arrogationem dediſſent: fiunt enim arrogatori ſui hæredes, eiq; ab inteſtato, ut Sui, ſuccedunt, ideo nec digni viſi ſunt miſeratione* [a] *Prætoris.* a l. fi. vnde lib. b dixi ſup. de ado. in Rubr.

b Parente.} *Subaudi, naturali & legitimo, ſicq; ſui iuris effecti.*

c In adoptionem.} *Ideſt, arrogationem: arrogantur enim propriè qui ſui iuris* [b] *ſunt.*

d Dederunt.} *Extraneo cuidam arrogatori, ſic ut prorſus in alienam tranſierint familiam, ſuamq; naturalem reliquerint. Nam ſi arrogati eſſent ab auo, non videbantur mutare ſtatum, nec perdunt ius ſuccedendi patri naturali.*

e Quaſi liberi.} *Hoc eſt, Prætor eis non tribuit bonorum poſſeſſionem, vnde liberi, ad conſequendam legitimam hæreditatem patris naturalis.*

f Is.} *Pater eorum naturalis.*

g In adoptiua.} *In arrogatoris poteſtate extiterint, quo caſu arrogatori Sui hæredes ſunt, eiq; ab inteſtato ſuccedunt.*

h Nam viuo eo.} *Scilicet patre naturali:* 2 *Ergo ſi filius arrogatus viuente patre ſuo naturali, ab arrogatore fuerit emancipatus; quia per huiuſmodi emancipationem deſinit eſſe adoptiuo patri filius, & quantũ ad ipſum extranei loco deinceps eſſe videtur: ideo ab eius quoq; legitima ſucceſſione excluditur. Patris tamen naturalis hæreditatem inteſtatam per vnde liberi bonorum poſſeſſionem perinde cõſequetur, ac ſi nũquam fuiſſet in arrogatoris poteſtate & familia. Notanter autẽ loquitur hic Imp. de reſolutione adoptionis ſiue potius arrogationis per emancipationem: quoniam ſi non emancipatione, ſed morte patris adoptiui diſſoluta fuiſſet adoptio, nõ omnino, quod ad ſucceſſionis cauſam attinet, haberẽtur pro extraneis, ſed adhuc intelligeretur inter eos, & alios naturales filios durare cognatio, nempe vt ſimul inteſtato* [c] *ſuccedant.* c l. filius autem, vnde cogna.

i Extraneorum.} 3 *Arrogati enim poſt emancipationem nec ciuili nec prætorio iure inter liberos amplius connumerari poſſunt: ideoq; pro extraneis habentur. Ciuilis enim ratio emancipationis, vinculum illud ciuile adoptionis ſuſtulit, neque vllo hoc caſu ſubeſt directæ cognationis neceſſitudo, cuius intuitu danda ſit illis, inſtar naturalis filij, à Prætore bonorum poſſeſſio, vnde liberi.* d l. illa inſtitution. de hære. inſt. l. capitatoria. eo. tit. l. cap'atorias. C. de mili. teſt.

k Poſt mortem.} 4 *Si defuncto iam patre naturali filius ab adoptiuo patre emancipetur, vtriuſq; & naturalis & adoptiui patris legitima hæreditate priuatur:* 5 *Adoptiui n. iõ, quia emancipatione diſſoluta eſt adoptio: naturalis uerò ideò, quia quæſitum fuit ius alijs ab inteſtato, vel etiam ex teſtamento ſuccedentibus, quod facto patris adoptiui tolli poſſe non debet. Neque n. debent voluntates defunctorum ex alieno pẽdere* [d] *arbitrio: hoc aũt caſu penderet illa hæreditas ex alieno, nempe patris adoptiui arbitrio, qui arrogatum filium rurſus emancipando, hæreditatem agnatis adimere, uel eum non emancipando ipſis eandẽ relinquere poſſet, pro ſua voluntate, quod Prætori ęquum uiſum non eſt. Atque hoc Imp. in fi. huius §.* [e] *innuit.* e verſi. quod ideo ſic placuit.

§. Minus.

1 *Naturales liberi, & adoptiui in quo differant.*
2 *Emancipatio & adoptio ſunt iuris ciuilis.*

Minus [a] ergo iuris habent adoptiui filij, quàm naturales. Namque naturales emancipati, beneficio Prętoris gradum liberorum retinent, licet iure ciuili perdant. Adoptiui

verò emancipati,& iure ciuili perdunt gradum liberorum,& à Prætore non adiuuantur:& rectè,naturalia *b* enim iura ciuilis ratio perimere non poteſt, nec quia deſinunt ſui hæredes eſſe poſſunt deſinere filii filiæve,nepotes neptesve eſſe. Adoptiui vero emancipati,extraneorum loco incipiũt eſſe,quia ius nomenq; filii filiæue,quod per adoptionem conſequuti ſunt,alia ciuili ratione,id eſt,emancipatione perdunt.

a Minus ergo.} *Hoc §. Imp. ex præcedentibus infert.* 1 *Ex qua illatione colligitur,quod tametſi nil interſit inter naturales liberos,& adoptiuos,quandiu in poteſtate manent* [a] *parentum:tamen ſi emancipentur,magnum eſſe diſcrimen inter ipſos: filius enim adoptiuus diſſoluta adoptione per emancipationem,& iure ciuili in numero liberorum eſſe deſinit,& à prætore non adiuuantur. Naturalis uerò filius, quantum ad patrem naturalem,etſi facultatem ſuccedendi iure ciuili perdiderit: Prætoris tamen beneficio ipſi ſuccedere poteſt; vt præcedentib. §§. dictum eſt.*

b Naturalia enim.} 2 *Iure ſiquidem ciuili emancipatio introducta* [b] *eſt,quo non efficitur,ne natura filius ſit,qui ſemel fuit:& Prætor naturalem æquitatem ſequitur. Adoptio quoque ciuilis iuris eſt,quæ penitus ciuili emancipatione tollitur,ut non ſit,cur Prætor emancipato à patre adoptiuo ſubueniat,dãndo ei bonorum poſſeſſionem.*

a §.j. ſup. hoc tit.
b §.fi. inſ.tit.ſeq §. quod autem.ſup. de cap. dim.

§. Eadem hæc.

1 *Teſtamentum,in quo emancipatus eſt præteritus,reſcinditur pro bo.poſ. cont.tab.*
2 *Præteritus quis dicatne.*
3.4 *Bon. poſ. con. tab. & Suis & emancipatis præteritis datur, diuerſimodè tamen.*
5 *Inteſtatus dicitur etiam per bon.poſ.contra tabulas.*
6 *Ad petendam bo.poſ.uel vnde liberi,aliquem ex liberis eſſe oportet.*

Eadem *a* hæc *b* obſeruantur,& in ea bonorum poſſeſſione, quam contra tabulas teſtamenti parentis liberis *c* præteritis,id eſt,nec hæredib. inſtitutis,neq; vt *d* oportet exhęredatis, Prętor pollicetur. Nam eos quidem qui in [e] poteſtate mortis tempore fuerint, & emancipatos uocat Prætor ad eandẽ bonorum poſſeſſionem,eos uero qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus,quo naturalis pater moreretur,repellit. [f] Itẽ adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre,ſicut nec ab inteſtato, *g* ita longè minus contra tabulas teſtamenti ad bona eius admittit: quia deſinunt [h] in numero liberorum eius eſſe.

a *Quod in proximè præcedentib. §§. dictum eſt bonorum poſ.* vnde liberi, *quomodo ea competat: hoc idem Imp. obſeruandum eſſe docet in bonorum poſſeſſione, quam* contra tabulas teſtamenti *Prætor olim dedit,in quo filius emancipatus erat præteritus.* 1 *Iure enim & ciuili & prætorio conſiſtebat huiuſmodi teſtamentum,hac tamen bonorum poſſeſſione reſcindebatur:qua de re* [a] *ſuo loco abundè diximus.*

b Eadem hæc.} *Quæ ſcilicet paulo* [b] *ante dicta ſunt.*

c Liberis pręte. 2 *Imperator ſeipſum interpretatur,& quidem bene:quia tunc dicitur præteriri filius, cùm de eo nulla mentio facta eſt in teſtamento vel inſtituendo uel* [c] *exhæredando. Sed etſi filius aliqd legati titulo habeat,adhuc dicetur præteritus,cùm hodie ipſi legitima non alio,quàm inſtitutionis titulo ſit relinquenda,ut alibi* [d] *annotatum à nobis eſt.*

d Vt oportet.} *Neq; enim omnis exhæredatio ſubmouet aliquem à bonorum poſſeſſione contra tabulas, ſed ea duntaxat,quæ ritè facta* [e] *eſt.*

e Qui in poteſtate.} *Id eſt,Suus.* 3 *Bonorum enim poſſeſſio* contra tabulas *non ſolum filijs emancipatis præteritis conceſſa eſt à Prætore:ſed etiam Suis,ſi ſe præteritos reperiebant: diuerſimode tamẽ. Nã emancipati quidem liberi per hanc teſtamentum uerè reſcindunt,cùm id ab initio etiam iure prætorio ualuerit. Sui aũt præteriti hoc remedio vtentes,tantum id agere videntur,quo nullum eſſe teſtamentũ* [f] *declaretur,ad tollendam.ſ.ſpem adprobationis vel expreſſæ,vel tacitæ per lapſum temporis, quæ hoc caſu ſubeſt: id quod ſuo* [g] *loco copioſe à nobis declaratum eſt.* 4 *Vt.iõ Suis præteritis,vtcunque teſtamentum nullũ dicere* [h] *poſſint,datur quoq; hæc contra tabulas bonorum poſſeſſio:quia tametſi teſtamentum, in quo filiusf. eſt præteritus,iure non* [i] *valeat,tamen poteſt filius efficere,ut ex bono & æquo ſuſtineatur:puta ſi bonis ſe abſtineat. Quę quidẽ æquitas non eſt dicti prætorij,ſed à filij conſenſu* [k] *pendet,qui & tali parenti reuerẽtiam exhibere vult. Et iſtud Prætori ſatis viſum eſt cauſæ,ut ei præterito daret bonorum poſſeſſionem contra tabulas,ſi mallet parentis memoriæ parcere,quaſi non nulliter parens teſtatus fuerit:atque ita iuris prętorij beneficio ad ſucceſſionem peruenire,quàm ius dicendi nullum intentare, atque ita parentis iudicium tanquam parum ſani vel impij vno verbo ſubuertere:quæ res nec modeſtia nec vtilitate* [l] *caret.*

f Repellit.} *Quia cũ saluã habeãt ſucceſſionẽ patris* [m] *adoptiui,Prætor illis ſuo bñficio ſuccurrere noluit.*

g Ab inteſtato.} 5 *Inteſtatũ hic propriè intelligimus,qui nullũ prorſus teſtamentũ reliquit,licet alioqui & is dicat inteſtat⁹,qui teſtamentũ quidẽ reliquit,ſed reſciſſum eſt* [g] *bonorũ poſſeſſionẽ contra* [n] *tabulas,*

a §. emancipatos. De exhæ libe.
b duob.præced.§§.
c dixi ſu.in rub.de exhær. lib.
d §.fi. ſup. de inoſ. teſt.
e l. non putauit.§. non quæuis, de bo. poſ. con. tab.
f Caſtren.l.ſi filius, qui in poteſtate de lib.& poſthu. quem Dd.in l.2. C.de bo.poſ.contra tab.cõiter ſequuntur.
g §.1.ſu.de exhę.li.
h vt hic.& l.maximum.C. de libe. præt.
i l.de iniuſt.rup.te.
k l.filio præterito. de iniuſt. rup.te.
l Ita Vigli. ſupr.de exhær.lib.in pri. & §. vlt.
m l. 2. l. ſi arrogator. de adop.
n l. vt liberis. C.de coll.

h Deſi-

g Deſinunt in numero. Propter vinculum adoptionis diſſolutum per emancipationem, ſicq; penitus pro extraneis habentur: ideo Prætor illis non ſubuenit. 6 Nempe in uniuerſum oportet ad petendum bonorum poſſeſſionem contra tabulas non minus eſſe ex liberis o defuncti, quàm ad bonorum poſſeſſionem, p vnde liberi.

o l. 1. § ſui iuris. in fi. l. non putauit. § ut aute. de bo. poſſ. cont. tab.
p l. 2. Vnde lib.

§. Admonendi.

1 *Filius adoptiuus licet non poſſit patri naturali ſuccedere per vnde liberi, ſuccedit tamen per vnde cognati.*
2 *Ordo prætoris in ſucceſſione legitima.*

Admonendi[a] tamen ſumus, qui in adoptiua familia ſunt: quive poſt mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint, inteſtato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum poſſeſſionem vocantur, nō admittātur, alia tamen parte vocari, ſcilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, ſi neque ſui hęredes liberi, neque emancipati obſtent, neque agnatus quidem ullus interueniat. Ante *b* enim Prætor liberos vocat tam ſuos hæredes, quàm emancipatos, deinde legitimos hæredes, tertiò proximos cognatos.

a Admonendi tamen.} 1 *Quod ſuprà[a] dictum eſt, cum qui in adoptiua familia eſt, cùm naturalis pater moritur, uel poſt mortem eius ab adoptiua emancipatur, naturali patri non ſuccedere ab inteſtato p vnde liberi: id tum procedere docet Imp. hoc loci, quando defuncto ſuperſtes ſit aliquis alius à liberis, uel Suis, uel emancipatis, aut quiſpiam ex agnatis. His autem deficientibus, vocatur talis adoptiuus ad ſucceſſionem inteſtatam patris naturalis tanquam cognatus, ex illa parte edicti,[b]* unde cognati. *idq; ea ratione, quòd is qui adoptatur, iura cognationis in naturalis patris familia non amittat. Ciuilis enim ratio adoptionis, iura ſanguinis tollere nullo modo[c] poteſt.*

b Ante enim.} 2 *Obſerua ordinem à Prætore in ſucceſſione legitima præſcriptum. Primo, n. loco ſuos hæredes ſecundum ius ciuile, & emancipatos ex ſuo edicto vocat: ſecundo legitimos ſiue agnatos ex iure ciuili: tertio cognatos ex edicto[d] ſuo ipſe admittit. Hæc tamen uera ſunt inſpecto iure ueteri: hodie diuerſum obtinere, ſequentia docebunt.*

a in § at hi. hoc ti.
b l. 1. § hæc autem vnde cog.
c l. iura ſanguinis de reg. iur.
p l. 1. ſi tab. teſtam. nul. ex. & l. 1. quis or. in bo. poſ.

§. Sed ea omnia.

1 *Iuſtiniani conſtitutio de adoptiuis quando lata.*
2 *Filiusf. ab extraneo adoptatus ei ab inteſtato ſuccedit.*
3 *Extraneus adoptiuum filium in teſtamento impunè præterire poteſt.*
4 *An extraneus adoptiuum educare teneatur.*
5 *De S. C. Sabiniano.*
6 *Reſtituta huius §. lectio.*

Sed[a] ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emendationē à noſtra conſtitutione acceperunt, quam ſuper ijs perſonis expoſuimus, quæ à patribus ſuis naturalibus in adoptionem alijs dantur. Inuenimus etenim nonnullos caſus, in quibus filii & naturalium parentum ſucceſſionem propter adoptionē amittebant, & adoptione facilè per emancipationem ſoluta, ad neutrius partis ſucceſſionem vocabātur. Hoc ſolito more corrigentes, conſtitutionem ſcripſimus, per quam definiuimus, quando parens naturalis filium ſuum adoptandum *b* alii dederit, integra omnia iura ita ſeruari, atque ſi in patris naturalis poteſtate permanſiſſet, nec penitus fuiſſet adoptio ſubſequuta: niſi in hoc tantummodo caſu, ut poſſit ab inteſtato ad patris adoptiui venire *c* ſucceſſionem. Teſtamento autem ab eo facto: neq; iure ciuili neq; prætorio, ex hęreditate eius aliquid perſequi poteſt, neque contra tabulas bonorum poſſeſſione agnita, neque inofficioſi querela inſtituta: cum nec neceſſitas patri adoptiuo imponatur, vel hæredem eum *d* inſtituere, uel exhæredem facere, vtpote nullo naturali vinculo copulatum, neque ſi ex[e] Sabiniano ſenatuſconſulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in eiuſmodi caſu, neq; quarta ei ſeruatur, neq; vlla actio ad eius perſequutionem ei competit. Noſtra autem conſtitutione exceptus eſt is, quem parens *f* naturalis adoptandum ſuſceperit: utroque enim iure tam naturali quàm legitimo, in hanc perſonam concurrente, priſtina *g* iura in tali adoptione ſeruamus: quemadmodum ſi[h] paterfa. ſeſe dederit arrogandum, quæ ſpecialiter & ſigillatim ex præfatæ conſtitutionis tenore poſſunt colligi.

a Sed ea omnia.} *Hoc § recenſentur, quæ iniquè circa filios adoptiuos per ius antiquū cōſtituta, noua Iu-*

a cum ſin adoptiuis C. de adopt.

b §. ſed hodi. ſu. de adopt.

ſtiniani [a] ſanctione ſunt emendata & correcta. 1 Per eam enim iuri veteri derogatum eſſe uel ex eo conſtat, quod Lampridio & Oreſte Coſſ. ædita fuerit, & emẽdato Codice poſt vulgatas Pandectas inſerta. Agitur aũt hic de ſpecifica adoptione, quæ generis ſui nomen retinet, & in his fit, qui in parentum ſunt ptãte. Hanc autem adoptionis ſpeciem, & Iuſtinianeæ conſtitutionis argumẽtum, quia ſuprà [b] lib. 1. luculẽter expoſuimus: eadem hic repetere omnino ſuperuacaneum moleſtumq́ fuerit. Poſſunt enim, quę tum ſunt dicta ad hunc locum illuſtrandum facilè transferri. Extat quoque præfata Iuſtiniani conſtitutio in Codice, quæ multis uerbis explicat totius præſentis loci ſententiam.

b Alij.} *Puta alicui extraneo, qui nullo cognationis nexu filio ſit coniunctus.*

c l. ſi te. C. de ſuis & legi.

d d. l. eum in adop. §. ſin aũt. iuncto §. ſed ne articulum.

c Succeſsionem.} 2 *Nihil ergo aliud conſequitur filius f. in adoptionem extraneo datus, quàm ut adoptiuo patri ab inteſtato ſuccedat cum alijs illius filijs [c] pro uirili: non extantibus verò alijs liberis naturalibus, in omnibus bonis, ſi ab ipſo emancipatus non fuerit, excluſis etiam [d] deſcendentibus, perinde ac ſi illi ſuus hæres eſſet. Sui enim hæredis ius hoc caſu habet, quo ad ſucceſſionem inteſtatam: licet quantum ad cõſanguineorum [e] hæreditatem aliud ſit.*

e d. §. ſed ne articulum.

f d. § ſed ne arti.

g vterque hic.

h d. l. cum in adop. § quæ aũt. & leg. ult. ad ſi. C. de de cur.

i Lib. 4. Parer. c. 3.

d Vel hæredem eum inſt.} 3 *Imò poſſit extraneus filiũ adoptiuum in teſtõ impunè præterire, nec tenetur ei quicquã relinquere. Si quid ergo ipſi in teſtõ relinquet talis pater adoptiuus, hoc liberalitatis erit, & nullo legitimo vinculo [f] adſtrictas. 4 Vnde diſputant Doctores an filij adoptiui à tali extraneo educari debeant? & reſpondent Faber [g] & Angelus, non debere: niſi pater naturalis egenus eſſet, aut operas illi extraneo præſtarent.*

e Ex Sabiniano} 5 *Huius S. C. Sabiniani fit etiam alijs [h] in locis mentio: de eius tamen argumento non ſatis conſtat. Placẽtinus quoq; eiuſdem meminit, aſſerens ex hoc S. C. in adoptione adhiberi ſolitos tres mares adoptantes, & tres emancipationes, nec non totidem perſonas manumiſſores. Theophilus ſcribit, cũ ex tribus maribus unum parens naturalis dabat adoptandum, quod huic adoptiuo neceſſe habuerit quartã partem bonorum relinquere ex S. C. Sabiniano. 6 Porrò [i] Alciatus arbitratus hic non eſſe legendum, tam* ex tribus maribus: *ſed* ex tribus manibus, *quod de patris naturalis manu in fiduciarij manum traderentur, qui deinde in manum & poteſtatem adoptiui parentis dabat. Vnde alibi dicitur,* per tres emancipationes [k] adoptionem fieri.

k l. ſi. C. de adopt.

l d. §. ſed hod. & d. l. cum in adopt. & d. l. ſi te.

m De qua in §. cũ autem impubes. ſup. de adopt.

f Quem parens naturalis.} *Puta auus aut proauus ipſius filij maternus, uel etiam paternus, ſi pater naturalis, antequam filius conciperetur, ſui iuris effectus ſit.*

g Priſtina iura.} *Nempe, ut per adoptionem ſtatim in adoptionis ius & familiam tranſeant, illiq́ ſuus hæres fiat: nec aliter ſuccedat, quàm naturales [l] & legitimi.*

h Si paterfa.} *Id eſt, is qui ſit ſui iuris, quæ adoptionis ſpecies propriè arrogatio [m] dicitur.*

§. Item vetuſtas.

1.2.3 *Triplex in hoc §. ius recenſeri.*

4.5 *Lex XII. tab. maſculos & fœminas æqualiter vocabat ad ſucceſſionem inteſtatam, ſecus de media Iuriſprudentia.*

6 *Emendata lectio huius §. in uer. Sed nos.*

7 *Nepotes ex filia ſuccedunt cum alijs filijs, & ex his deſcendentibus in ſtirpes.*

Item *a* vetuſtas ex maſculis progenitos plus diligens, ſolus nepotes, vel neptes, qui q̃ ve ex virili ſexu deſcendunt ad *b* ſuorum vocabat ſucceſſionem, *e* & iure agnatorũ eos anteponebat: nepotes autem qui ex filiabus nati ſunt, & pronepotes ex neptib. cognatorum loco connumerans, poſt *d* agnatorum lineam eos vocabat, tam in aui vel proaui materni, quàm in auię uel proauiæ, ſiue paternæ ſiue maternæ ſucceſſionem. Diui *e* autem principes non ſunt paſsim talem contra naturam iniuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed cum nepotis & pronepotis nomen commune ſit utriuſq; tam qui ex maſculis, quàm qui ex fœminis deſcendunt: ideo eundem gradum *f* & ordinem ſucceſsionis eis donauerunt. Sed vt amplius aliquid ſit *g* eis, qui non ſolum naturæ, ſed etiam veteris *h* iuris ſuffragiis muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, uel *i* deinceps (de quibus ſuprà diximus) paulo minuendam eſſe exiſtimauerunt, ut minus tertia parte acciperent, quàm mater [k] eorum uel auia fuerat acceptura, vel *l* pater eorum, uel *m* auus paternus, ſiue maternus, quando fœmina mortua *n* ſit, cuius de hęreditate agitur: hiſq; (licet ſoli ſint) adeuntib. agnatos minime uocabant. Et quemadmodum lex 12. tab. filio mortuo nepotes uel neptes, pronepotes uel proneptes in locum patris ſui ad ſucceſsionem aui ſui vocat: ita & principalis diſpoſitio in locum matris ſuę uel auię, eos cum iam deſignata partis tertiæ diminutione uocat. Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter agnatos & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantię defuncti agnatis ſibi uendicantibus ex eiuſdem *o* conſtitutionis auctoritate; memoratam quidem conſtitutionem à noſtro Codice ſegregauimus, neque inſeri eam ex

Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra *p* autem conſtitutione promulgata, toti iuri eius derogatum eſt: & ſancimus, talib. nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps *q* ſuperſtitibus, agnatos *r* nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vendicare: ne hi qui ex tranſuerſa linea ueniant, potiores his habeantur, qui recto iure deſcendunt. Quam conſtitutionem noſtram obtinere ſecundum ſui vigorem & tempora & nũc ſancimus: ita tamen, et quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio, antiquitas ſtatuit, non *ſ* in capita, ſed in ſtirpes diuidi hæreditatem: ſimiliter nos inter filios & nepotes ex filia diſtributionem fieri iubeamus, uel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps perſonas; ut utraque progenies, matris uel patris, auiæ uel aui, portionem ſine *t* vlla diminutione cõſequatur, ut ſi forte vnus *u* el duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor extent, unus aut duo dimidiam, alteri tres, aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

Triplex Ius recenſetur in hoc §. circa ſucceſſionem nepotum & neptium Suis aſcendentibus. 1 Primum eſt mediæ iuriſprudentiæ, [a] *quo nepotes ex filio ad ſucceſſionem auorum legitimam duntaxat admittebantur: poſt hos Agnati vocabantur, excluſis nepotibus ex filia. quamuis Prætoris beneficio poſt oẽs demum agnates cognatoſq́, per* vnde cognati *ad bonorũ poſſeſſionem admitterentur. 2 Secundum ius fuit tpe* [b] *Valentiniani, Theodoſij, & Archadij Impp. qui medium illud ius correxerunt in hunc modum, quòd nepotes & neptes ex filia admitterentur vnà cum nepotibus ex filio ad eam partem, quam mater, uel auia eorũ accepiſſet: cum diminutione tamen tertiæ partis hæreditatis, quæ nepotibus ex filio cedere debebat. Item ex eadem Principum conſtitutione nepotes ex filia præferebantur agnatis, cùm de media iuriſprudentia agnati potiores eſſent: quare ne per hoc uideretur ipſis illata iniuria, potuerunt quartam hæreditatis partem tã quàm Falcidiam* [c] *deducere, ſi nulli ex filio nepotes extarent. Iſtis enim ſuperſtitibus agnati ex latere & medio iure cõcluduntur. 3 Tertium denique & nouiſſimus eſt à Iuſtiniano noſtro introductum, uolente, ꝙ deinceps nepotes ex filio, & nepotes ex filia æqualiter vocentur ad ſucceſſionem aui, non quidem in capita,* [d] *ſed in ſtirpes, excluſis penitus agnatis, & ſine vlla diminutione trientis uel quadrantis.*

a De quo in prin. huius §.
b De hoc in uerſi. Diui autem principes.
c Verſicu. Sed noſ. ver. noſtra aũt.
d dicam in §. Cæterum. inf. tit. proximè ſeq.

a Item vetuſtas.} *4 Hoc de media iuriſprudentia, quæ poſt legem XII tab. orta* [d] *eſt, accipi debet. Lex. n. XII tab. ſimplicitatem iuſtitiæ amicam amplexa, non diſtinguebat inter agnatos maſculos & fœminas,* [e] *ſed omnes ex æquo ad ſucceſſionem* [e] *vocabat: certè in hoc laudanda, quoniam proximè ad naturam directa* [f] *fuit. quippe cùm ſucceſſio ſicut & alimentorum rõ inter niuos, ex æquitate charitateq́, ſanguinis* [f] *deſcendat. 5 Poſteriores uerò Iuriſconſulti, reiecta hac legis ſimplicitate, ſubtili quadam excogitata rõne cœperunt agnatos diſtinguere: ut inter maſculos quidem agnationis iure hæreditas, etiamſi longiſſimo gradu eſſent, vltrò citroq́, caperetur. Ex agnatis uerò mulieribus nulli penitus, niſi ſorori, ad agnatorum ſucceſſionẽ* [g] *per mediam iuriſprudentiam dabatur aditus: quamuis agnatis deficientibus per* vnde cognati, *inter cognatos quoque vocarentur, vt & ſuprà dixi.*

e l. pen. in princ. C. de legiti. hæred.
f l. ſi quis a literis. §. vtrum autem. de lib. agnoſ.
g L. 1. § ſed etſi ſeruus. C. de ſuſp. tut.

b Ad ſuorum.} *Auorum ſcilicet, inteſtatò morientium: quod ideò fiebat, ut ordinum & familiarum dignitas hac ratione* [g] *conſeruaretur.*

c Succeſsionem.} *Legitimam.*

d Poſt agnatorum.} *Hoc eſt, ſi defunctus auus uel proauus neque liberos neque agnatos ſuperſtites haberet, tunc vocabantur ex filiabus nati inter cognatos.*

e Diui autem princ.} *Hoc eſt ſecundum ius: fuerunt autem hi principes, Valentinianus, Theodoſius & Archadius, quorũ conſtõ etiamnũ* [h] *extat: cuius uerba adſcribere lubet, quia ad huuc locum illuſtrandum non parum conducunt*: Si defunctus (inquiunt) cuiuſcunq; ſexus aut numeri reliquerit filios, & ex filia diem defuncta cuiuſcunque ſexus aut numeri nepotes: eius partis, quam defuncta ſuperſtes patri inter fratres ſuos fuiſſet habitura, duas partes conſequantur nepotes ex eadem filia: *tertia* pars fratribus ſororibusve eius, quæ defuncta eſt, id eſt, filijs filiabusve eius, de cuius bonis agitur, auunculis nempe ſiue materteris eorum, quorum commodo legem ſancimus, accreſcat.

h in l. ſi defunctus C. de ſuis & leg. & in eo. Theod. lib. 3. tit. 1.

f Gradum & ord.} *Tamen non utilitate pari: quemadmodum ſubijcit.*

g Sit eis.} *Per uirilem ſexum deſcendentibus.*

h Veteris iuris.} *Id eſt, mediæ iuriſprudentiæ, ut & ſupra diximus: neq; enim hoc de lege XII tab. intelligi põt, q̃ mares & fœminas ſine delectu ſexus æqualiter admittebãt. Duab. ergo cauſis moti fuerunt p̃dicti Principes, ut diminutionẽ triẽtis facerẽt: prima, qa nepotes ex filio natura ipſa nobiliores eſſent, nepotib. ex filia: altera, quia habebant ẽt ſuffragiũ mediæ iuriſprudentiæ, quæ nepotes ex filia prorſus excludebat.*

i Vel deinceps.} *Aliorum ſcilicet, per fœminam deſcendentium.*

k Mater eorum vel auia.} *Si agitur de hæreditate patris ipſius auiæ.*

l Vel pater eorum.} *Si de hæreditate matris eius, ſcilicet patris ſit quæſtio.*

m Vel auus paternus.} *Si diſputetur de hæreditate matris ipſius aui paterni, & ſic proauiæ.*

n Mortua ſit} *Ergo vbi agebatur de ſucceſſione fœminæ, nihil referebat, an quis per virilem ſexum, an per muliebrem iunctus eſſet* [i] *defunctæ. Aequè enim ſemper nepotes iure parentum ſuorum vtebantur, cũ diminutione tertiæ partis.*

i Bal. hic.

o Eiuſdem.} 6 Eiuſdem conſtitutionis *legendum, non, cuiuſdam, ut pleriq; Codices habent: de ſuperiori enim illa Principum conſtitutione hic quoque agitur, cuius quidem uerba, quæ huc pertinent, nõ ſunt inſerta Iuſtinianeo Codici (neque enim inſeri voluit Iuſtinianus, ut ipſemet hic teſtatur) extant tamen in Theodoſiano adhuc* [k] *Codice: Hæc enim adijcitur particula*. Quod ſi defunctus de cuius bonis loquimur, habebit ex filia nepotes & præterea filios non habebit, ſed qui præferri nepotibus nõ poſsint, habebit agnatos, hi in quandam Falcidiam, & in Quadrantem nepotes iure ſuccedant.

k lib. 5 cap. 1.

l l fin. C. de ſuis & lega.

p Noſtra autem.} *Hoc eſt tertium, & nouiſſimum ius à Iuſtiniano introductum: cuius conſtitutio li. 6. Codicis* [l] *ad Mennam præfectum prætorio etiamnum ſupereſt.*

q Et deinceps.} *Reliquis, ſ. rectà deſcendentibus vltra pronepotes: omnes. n. deſcendentes intelligit.*

r Agnatos.} *Ex latere, ſiue ex tranſuerſa linea venientes.*

m in d. l. fin.

n Nouell. de hære. ab inte. uer.

o Bar. l. 1. de ſuis & leg. Ang. §. cùm filius. vbi de hoc dixi. hoc titu.

s Vt non in capita.} 7 *Producit ergo Iuſtinianus ſuam hanc conſtitutionem ad legem XII. tabularum, ut inter has perſonas quoq; in ſtirpes, non in capita diſtributio fiat. Succedent itaque noua hac lege* [m] *nepotes ex fœminino ſexu cum reliquis filijs, atq; ex eis deſcendentibus æquo iure in ſtirpes nulla deducta hæreditatis parte, ſiue in pari gradu ſint, ſiue id minus. Id quod Nouella ſua lege* [n] *confirmauit, in qua (ut & hic) generaliter omnes deſcendentes complexus eſt: ut mirum ſit, cur Interpres* [o] *ſucceſsionem in ſtirpes in recta linea, ad pronepotes velint duntaxat producere.*

t Sine vlla dimi.} *Tertiæ uel quartæ partis. Habes itaque hic expreſſam abrogationem ſuperioris illius principalis conſtitutionis, quæ tertiam partem & item quartam adimebat nepotibus ex filia: tertiam quidẽ nepotibus ex filio, quartam uerò agnatis ex latere tribuens, ob fauorem ſexus maſculini.*

De legitima agnatorum ſucceſsione, Tit. ij.

1 *Tres ordines ſuccedentium ab inteſtato.*
2 *Poſt ſuos hęredes agnati ſuccedunt.*
3 *Epitome ſiue ſumma totius tituli.*

I*Vre ueteri tres fuiſſe ordines ſiue gradus ſuccedentium ab inteſtato, conſtat. Primus ſuorum hæredum, ſiue deſcendentium, & eorum, qui iura Suorum obtinent: de quib. præcedẽti titulo abundè dictum eſt. Secundus agnatorum, id eſt, eorũ, qui per virilis ſexus perſonã defuncto, de cuius ſucceſsione agitur, coniuncti ſunt. Sic. n. ea de re lex 12. tab.* [a] *pronunciat.* Si paterfa. *inteſtatus moritur, familia pecuniaq; eius agnatorũ gẽtiliũq. eſto. Et alio in loco.* [b] *Agnatus proximus familiã habeto. Tertius ordo cognatorũ erat, eorum ſcilicet, qui per fœminã defunctũ cõtingunt: ut alibi diximus.* 2 *De ſecundo igitur ordine legitimæ, id eſt, ab inteſtato de latę ſucceſsionis præſenti tractatu agitur, nempe de agnatis, ad quos (excluſis cognatis) ſi deficiunt ſui itemq; hi qui cum ſuis vocantur, hæreditas inteſtato defuncti pertinet: obſeruata ſemper gradus prærogatiua, ut proximiores remotioribus præferantur.* 3 *Primum autem exponit hoc titulo Imp. quos lex XII. tab. agnatorum iure cenſeri voluerit. Deinde quomodo Prætor huiuſmodi ciuilis iuris duritiem ex æquo & bono corrigens, fœminis bonorũ poſſeſsionẽ primùm nomine proximitatis, quo antiquato, poſtea per vnde cognati pollicetur. Deniq; Imperator ad plenum omnia reducens, non tam legem XII. tab. quàm Prætoris edicta corrigit, & omnes per virilem ſexũ deſcendentes ſiue maſculi ſint, ſiue fœminæ, ad ſucceſsionem æqua ratione perducit.*

a l. nã quod. in fin. ad Trebel. l. pro pemodum. & l. ſæpe ita. de uerb. ſigni.

b l. in vulgari. & l. pronũciatio. cir. pr. ibi Alcia. De uerb. ſign. & dixi ſu. §. 1. ut. præce.

Prin. titul.

1 *Sui hæredes etiam remotiſsimo gradu agnatos excludunt.*
2 *Agnati dicuntur hæredes legitimi.*
3 *In collateralibus graduum prærogatiua attenditur, licet in recta linea ſit ſecus.*

SI nemo *a* ſuus hæres, uel eorum quos inter ſuos hęredes Prætor *b* uel conſtitutiones vocant, exiſtat, *c* qui ſucceſsionem quoquo modo complectatur; tunc ex *d* lege XII. tabularum ad agnatum proximum pertinet hæreditas.

a Nouell. de hære. ab inteſt. ve. §. 1. uer. in hoc enim.

b l. 2. de ſuis & leg.

a Si nemo ſuus.} 1 *Quocunque tandem is gradu ſit, quia ſi ſuis hęredib. ſuperſtitibus etiam remotiſsimo gradu, agnati à ſucceſsione excluduntur, cùm in hoc ordine gradus non* [a] *quæratur.*

b Prætor uel conſti.} *Prętor vocat emancipatos, hiſq; iura ſuorum tribuit: Conſtitutiones uerò eos, qui legitimis natalibus reſtituti ſunt, & nepotes ex filia: ut præcedenti titulo dictum eſt.*

c Exiſtat.} *Nec etiam ſperetur exiſtere: nam ſi uel naſci ſperaretur, uel ex captiuitate reuerti poſſet, agnati impedirentur, ut Vlpianus* [b] *reſpondit.*

d Ex

d Ex lege XII) *Eius legis uerba paulo antè retuli. 2 Quia ergo agnatos lex ipſa vocat ad inteſtatā ſucceſſionem, ideo legitimi hæredes* [c] *dicuntur, quaſi à lege, & non à natura introducti.*

e Proximum.) *Quem ſcilicet nemo in gradu præcedat. 3 Quanquam enim in recta linea gradus nō* [d] *curetur: in his tamen, qui ex tranſuerſo coniunguntur, gradus prærogatiua omnino attenditur,* [e] *ſicut proximi remotioribus anteponantur: Quare Vlpianus,* Hæreditas (*inquit*) proximo agnato, ideſt, ei quem nemo antecedit, defertur.

c vt C. de legi. hæ. & ff. vnde legi.
d d. §. 1. ver. in hoc.
e Authen. poſt fratres. C. De leg. hær.

§. Sunt autem.

1 *Cognatio in genere & agnationem & cognationem ſpecificam continet.*
2 *Fratres vtroque parente conſanguineos & vterinos excludunt.*
3 *Conſobrinus quis dicatur.*
4 *Ius agnationis etiam per adoptionem exiſtit.*

Sunt *a* autem agnati (ut primo quoque libro tradidimus) cognati per viriles ſexus perſonas cognatione coniuncti; quaſi à patre connati. Itaque ex eodem patre nati fratres, agnati *b* ſibi ſunt, qui & conſanguinei *c* vocantur: nec *d* requiritur, an etiam eādem matrē habuerint. Itē patruus fratris filio, & inuicem is illi agnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles, ideſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt: qui etiam conſobrini *e* vocantur. Qua ratione etiā ad plures agnationis gradus prouenire poterimus. Hi etiam qui *f* poſt mortem patris naſcuntur, iura conſanguinitatis nanciſcuntur. Non tamen omnibus ſimul agnatis dat lex hæreditatem, ſed iis qui tunc proximiores gradu ſūt, cùm certum eſſe cœperit aliquem inteſtatum deceſſiſſe: Per *h* adoptionem quoq; agnationis ius conſiſtit: veluti inter filios naturales; & eos quos pater eorum adoptauit. Nec dubium eſt, quin hi impropriè *i* conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex cæteris agnatis tuis: ueluti frater aut patruus, aut denique is qui longiore gradu eſt, adoptauerit aliquem, agnatus inter ſuos hęredes eſſe non dubitatur.

a Sunt autem agna.) *Cùm lex XII. tabularum agnatos ad ſucceſſionem inteſtatam uocet, poterat uideri illud quoq; ad cognatos ſpectare: cùm agnati dicantur cognati* [a] *eſſe. Ne igitur in hoc falleretur quiſpiam, declarat Imp. qui ſunt agnati. 1 Sanè cognationis, & quæ ex tranſuerſo eſt, nomen generaliter ſumptum tam agnationem quàm cognationem ſpecificam continet. Agnationem autem propriè dicimus, quæ à maſculo deriuatur: cognationem uerò in ſpecie ſumptam, quæ à matre ſiue fœmina originem habet. Qua de re quia alibi* [b] *copioſe diſputauimus, hic moleſta repetitione vti ſuperfluum foret.*

b Agnati ſibi) *Quia ſcilicet per maſculum, nempe patrem inuicem coniuncti.*

c Conſanguinei.) *Conſanguineos enim Caſſius etiam eos* [c] *eſſe definit, qui ſanguine inter ſe cōnexi ſint, ut ſunt ex eodem patre nati: quòd ſi mater* [d] *quoque eadem eſt, germani conſanguinei appellantur.*

d Nec requiritur.) *Quod uerum eſt, iſto iure. 2. Hodie uerò ſecus, quia per Nouellam* [e] *Iuſtiniani, fratres ex utroque parente coniuncti (quos germanos dicimus) conſanguineis tantum, & uterinis præferuntur, ut* [f] *ſupra dictum eſt.*

e Conſobrini.) *3 Impropriè ſcilicet, & generali appellatione, cum propriè conſobrinus ſit* [g] *ex ſorore matris natus.*

f Qui poſt mor. pa.) *Poſthumi ſcilicet, relatione ad parentem facta. fratrib. enim poſthumi nō ſunt, ſed cōſanguinei: ſicut reliquis agnatis, agnati. Neceſſe tamē eſt, ut uiuente patre ſa. de cuius hæreditate agitur, concepti ſint. Lex enim XII. tab. eum uocat ad ſucceſſionem, qui moriente eo de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuit, uel ſi viuo eo conceptus eſt: quia conceptus quodammodo in rerum natura eſſe* [h] *exiſtimatur.*

g Inteſtatum deceſ.) *Quod quomodo colligi debeat, ſuperiori tituto explicatum* [i] *eſt: nempe ut non ſolum mortis tempus, ſed etiam quo tempore certum eſt teſtamentum deſtrui, reſpiciatur.*

h Per adoptionem.) *4 Non ergo per generationem tantùm, ſed etiam per adoptionem ius agnationis* [k] *exiſtit: nempe, habeo filium naturalem, accepi & adoptiuum, hi ſeſe mutuò agnatos, & fratres, itemque conſanguineos vocabunt, ideſt, ex eodem ſanguine, ſaltem ciuiliter. Quod hodie verum eſt, ſi adoptatus trāſeat in adoptantis ius &* [l] *familiam, iuxta declarationem alibi traditam,* [m] *quæ hic repetenda eſt.*

i Impropriè conſangui.) *Quia non natura, ſed lege adoptionis conſanguinei exiſtimantur: ideo Imp. eos impropriè conſanguineos dicit appellari, & Vlpianus iura conſanguinitatis habere.*

a l. non facilè. & l. Iuriſconſ. §. nomen. de grad.
b §. 1. ſu. de leg. agna. tut.
c l. 1. §. poſt ſuos. de ſuis & legi.
d l. pen. § in his. & l. vlt. §. 1. C. de legi. hær.
e Nouel. de hære. ab inte. ve.
f Ad rub. titu. præced.
g § quarto. inſt. de grad.
h l. Titius. & l. ſeq. de ſuis & leg.
i §. cum autē quæritur.
k d. l. non facilè. l. 1. §. hæc autem. vnde cog. l. 1. §. ul. de ſuis & leg.
l l. 1. de adop.
m § ſed hodie. §. ſe. ſu. de adop.

§. Cæterum.

1 *Quatuor diuerſa iura hoc §. recenſeri.*
2 *Media Iuriſprudentia quomodo circa fœminas agnatas poſt ſororem diſpoſuerit.*

Quare

3 *Quare medio iure maſculi fœminis prælati fuerint.*
4 *Prætor agnatas etiam vltra ſororem conſanguineam admiſit, per vnde cognati, cum maſculis.*
5 *Lex XII. tab. in agnatis non fecit diſcrimen, inter maſculos & fœminas.*
6 *De media Iuriſprudentia, & quando fuerit.*
7 *Iuſtiniani emendatio circa ſucceſſionem agnatorum.*
8 *Iure Nouellarum agnati & cognati indifferenter ſuccedunt.*
9 *Tribus modis nos relabi ad ius uetus.*

Cæterùm [a] cùm inter maſculos quidem agnationis iure hæreditas, etiam ſi longiſſimo [b] gradu ſint, vltro citroque capitur. Quod ad fœminas uerò attinet; ita [c] placebat, vt ipſæ conſanguinitatis iure tantum capiant hæreditatem, ſi ſorores ſint, vlterius non capiant: maſculi autem ad earum hęreditates (etiam ſi longiſſimo gradu ſint) admittãtur. Qua de cauſa fratris tui aui patrui tui filiæ, uel amittæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quod [d] ideo, ita conſtitutum erat, quia commodius videbatur ita iura conſtitui, ut plerunque hæreditates ad maſculos confluerent. Sed [e] quia ſanè iniquum erat, in vniuerſum eas quaſi extraneas repelli: Prætor eas ad bonorum poſſeſſionem admittit, ea parte, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur: ex qua parte ita ſcilicet admittuntur, ſi neque agnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat. Et [f] hęc quidem lex XII. tab. nullo modo introducit: ſed ſimplicitatem legibus amicam amplexa, ſimili modo omnes agnatos, ſiue maſculos, ſiue fœminas, cuiuſcunque gradus ad ſimilitudinem ſuorum inuicem ad ſucceſſionem vocabat. Media autem Iuriſprudentia, quæ erat lege quidem XII. tab. iunior Imperiali autem inſtitutione anterior, ſubtilitate quadam excogitata; præfatam differentiam [h] inducebat, & penitus eas à ſucceſſione agnatorum repellebat: omnia alia ſucceſſione incognita, i donec Prętores paulatim aſperitatem iuris ciuilis corrigentes, ſiue quod deerat adimplentes, humano propoſito alium ordinem ſuis edictis addiderũt, & cognationis linea proximitatis nomine introducta per bonorum poſſeſſionem eas adiuuabant & pollicebantur his bonorum poſſeſſionem, quæ vnde cognati appellatur. Nos [k] verò legem XII. tab. ſequentes, & eius veſtigia hac in parte ſeruantes: laudamus quidem Prætores ſuæ humanitatis, non tamen eos in plenum huic cauſæ mederi inuenimus Quare etenim vno eodemque gradu naturali concurrente, & agnationis titulis, tam in maſculis, quàm in fœminis æqua lance conſtitutis, maſculis quidem dabatur ad ſucceſsionem uenire omnium agnatorum, ex agnatis autem mulieribus nulli penitus, niſi ſoli ſorori, ad agnatorum ſucceſſionem patebat aditus: Ideo nos in plenum omnia reducentes, & ad ius XII. tabul. eandem diſpoſitionem exęquantes: noſtra conſtitutione ſancimus omnes legitimas perſonas, ideſt, per l virilem ſexum deſcendentes (ſiue maſculini generis, ſiue fœminini ſint) ſimili modo ad iura ſucceſſionis legitimæ ab inteſtato vocari, ſecundum ſui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia conſanguinitatis iura, ſicut germanæ non habent.

a Cæterùm. § 1 *Hic §. quatuòr diuerſa iura de fœminis agnatis poſt ſororem cónſanguineam memorat quæ diuerſis temporibus inualuerunt: ut uel hinc deprehendatur, magnam fuiſſe iuris ciuilis iactationem, uariamq́, viciſſitudinem in ſucceſſione imeſtata.*

b Longiſsimo. § *Nempe decimo: is enim eſt longiſſimus gradus, ex quo ſucceditur, vt ſuo loco* [a] *audiemus.*

c Ita placebat. § 2 *Intellige, mediæ Iuriſprudentiæ, quæ poſt legem XII. tab. & ante Principum cõſtitutiones obtinuit. Præponit enim Iuſtinianus diſpoſitionem medij iuris leg. XII. tab. cùm tamen ea longè anterior fuerit: ſed de hac mox ſubijciet, & in coniunctionibus plerunque ordinem ſcripturæ nõ reſpicimus, quid prius, quidve poſterius poſitum ſit.* [b] *Hoc ergo iure medio reſtricta erat ſucceſſio agnatorum ita vt agnatæ, ideſt, fœminæ nobis iunctæ per mares, exceptis ſororibus conſanguineis ideſt, ex eodem patre natis, non ſuccederent: maſculi uerò agnati ad fœminarum agnatarum hæreditatẽ etſi longiſſimo gradu ſint vocentur.*

d Quod ideo. § 3 *Rationem mediæ Iuriſprudentiæ refert Iuſtinianus, quare maſculos fœminis in ſucceſſione inteſtata prætulerit: nempe hæ in alienam migrant* [c] *familiam, illi gentilitatis nomen & familiam retinent, atq; ſtabiliunt, & domi, belliq; tempore reipub. magis commodant ac* [d] *proſunt. Vnde illa lex legatis data:* [e] *Ne de nomine familia prædium exeat. Sunt & aliæ rationes, quibus hæc mediæ Iuriſprudentiæ conſtitutio defendi poſſe videtur, quas Chaſſaneus alicubi* [f] *pulchrè cumulauit.*

e Sed quia ſanè. § 3 *Secundum ius hic memorat, Prætorium ſ. quo admittebantur agnatæ fœminæ*

etiam

a §. vlt. inf. de ſucc. cogna.
b l. quidam in teſtamento. De pecu. leg.
c §. vl. ſup. de patr. po.
d l. 1. §. ſed etſi ſeruus. de ven. inſp. plures rationes vide apud Chaſ. in conſult. Burg. tit. 7. § 12. in pri. & Viglius. §. ſed hæc quidem ſup. de exhær. lib.
e l. Lucius. De legat. 2.
f in loco citato.

etiam ultra ſorores conſanguineas per bonorum poſſeſſionem, vnde cognati, cum maſculis æquali gradu cõnexis: ſi tamen neque ſuus, neque agnatus vllus, neque cognatus gradu proximior exiſteret.

f Et hæc quidem.§ 5 *Nunc de lege X I I. tab. & ſic de tertio iure (quod tamen re ipſa primum fuit) de texitur, quod vocabat pariter ad ſucceſſionem legitimam & agnatos maſculos, & fœminas agnatas etiam vltra ſorores, non habito diſcrimine, quod per mediam Iuriſprudentiã inductum eſt, maximeq́; per* Voconiam legem, *quæ fœminarum ſucceſſionẽ valde aſtrinxit, ut Iulius Paulus* [f] *quoq; lib. 4. Sent. meminit.*

g Lege XII tab. Iunior.§ 6 *Fuit autem* media iuriſprudentia *ante M. Tullij Ciceronis tempora, ut Cantiuncula hic ſupputat. Nam quod plerique exiſtimant, mediam Iuriſprudentiam fuiſſe temporibus Papiniani, Vlpiani, Pauli, vſque ad Iuſtiniani ætatem: id falſum eſſe, vel ex hoc textu colligitur, qui dicit, Edicto Prætoris correctam eſſe mediæ Iuriſprudentiæ conſtitutionem. Prætorum enim edicta vetuſtiora eſſe, Vlpiani aliorumq; eius claſſis Iur ſconſultorum reſponſis, negari non poteſt. Conuenitur hæc opinio & ex alio. Nã quod textus hic ait,* introductum eſſe a media Iuriſprudentia: *hoc Iulius Paulus* [g] *ait* lege uel rogatione Voconia factum *Cicero autem huius Voconiæ legis plus vno loco* [h] *meminit, conſequitur ergò, ut prædictum eſt, mediam Iuriſprudentiam ante Ciceronis ætatem fuiſſe.*

h Differentiam.§ *Inter agnatos maſculos, & fœminas agnatas vltra ſororem conſanguineam.*

i Incognita.§ *Vt ſcilicet nulla ipſis ſupereſſet ſpes ad alicuius agnati ſucceſſionem pertingendi.*

k Nos verò.§ 7 *Iuſtinianus ſuam conſtitutionem renouato Codici* [i] *inſertam refert: quod eſt quartum ius, quo iure res reducitur ad legem. X I I. tab. nempe ut omnes agnatæ per uirilem ſexum etiam vltra ſorores admittantur ad legitimam ſucceſſionem, ſecundum gradus prærogatiuam.*

l Per virilem ſexum.§ 8 *Hodie verò iure Nouellarum* [k] *& hoc emendationem meruit, vt. ſ. non diſtinguatur, an per virilem uel muliebrem ſexum coniunctio exiſtat. Nam & maſculi & fœminæ indiſtinctè, ſublato prorſus omni diſcrimine agnationis & cognationis ex iure nouiſſimo ad inteſtati ſucceſſionem admittuntur: eoq; iure vtimur.* 9 *Videmus tamen etiam hodie tribus modis ſæpiſſimè nos ad vetus ius relabi, pactis ſcilicet ſtatutis, & priuilegijs. Nam qui filias elocant, ſolent ferè curare, ut ſucceſſioni ipſæ* [l] *renuncient: id quod inter nobiles eſt frequentiſſimum: neceſſe tamen eſt, ut huic pacto per iuſiurandũ robur accedat, ut quod iure ciuili improbatum eſt, Pontificia auctoritate* [m] *ſubſiſtat. Statuta autem, quæ ſtantibus maſculis vel agnatis fœminas à iure ſuccedendi excludunt, valere indubitatum eſt, cum & ſic ad ius vetus redeatur: & de huiuſmodi ſtatutis extant hodie peculiares etiam tractatus non* [n] *pauci. Ceterùm priuilegijs etiam Principis quandoq; conceditur alicui familiæ, ut maſculi fœminis in ſucceſſione præponãtur: quorum nonnulla me vidiſſe memini. Prædicta tamen oĩa ita demum iure firma eſſe crediderim, ſi dos fuerit data filiæ, quæ legitimæ portionis loco* [o] *ſit: alioqui enim iniquiſſimum foret, in vniuerſum filias excludere.*

f titulo de inteſta.
g d. lib 4. ti. de inteſta. hære.
h dixi ſup. de l. Fal. in prin.
i l. lege 12. tabu. C. de legi. hære.
k §. reliquum. & §. ſeq. Nouel. de hære. ab inteſt.
l arg. l. pactum dotali. C. de pact. con.
m c. quamuis. ibi Cano. De pact. lib. 6.
n Puta Alber. Bruni, Ioannis Campegij, & Lauri à Palatijs, qui omnes de ſtatutis fœminas excludentibus pulchros tractatus ſcripſere.
o Bart l. Titio centum. §. Titio genero. de condi. & demonſt.

§. Hoc etiam addendum.

1 *Cognatæ cum agnatis ſuccedunt ab inteſtato ſaltem quo ad vnum gradum.*
2 *[illegible]mplo declaratur.*
3 *Hu[illegible] §. hodie immutatum eſſe.*
4 *Fratrum vel ſororum filij hodie cum patruis & auunculis in ſtirpes ſuccedunt.*
5 *Si ſoli ſint, ſuccedunt in capita.*

Hoc etiam addendum noſtræ conſtitutioni exiſtimauimus, vt transferatur vnus [a] tãtummodo gradus à iure cognationis ad legitimam ſucceſſionem, ut nõ ſolum fratris filius & filia (ſecundum quod iam definiuimus) ad ſucceſſionem patrui ſui vocentur: ſed etiam germanæ *b* conſanguineæ, vel ſororis vterinæ filius & filia ſoli, & non deinceps perſonæ vnà cum his ad iura auunculi ſui perueniãt: & mortuo eo, qui patruus quidem eſt, ſui fratris filijs, auunculus autem ſororis ſuæ ſoboli: ſimili modo ab vtroq; latere ſuccedant, tanquam ſi omnes ex maſculis deſcendentes, legitimo iure veniant: ſcilicet ubi frater & ſoror ſuperſtites non ſunt. His etenim perſonis, præcedentibus, & ſucceſſionem admittentibus, cæteri [c] gradus remanent penitus remoti: ſcilicet hæreditate non in ſtirpes, ſed in capita diuidenda.

a in §. præced. §.

a Vnus tantummodo gradus.§ 1 *Quod ergo ſuprà* [a] *dictum eſt, fœminas agnatas, etiam vltra ſororẽ conſanguineam cum maſculis agnatis ad inteſtatam ſucceſſionem vocari: hoc Imp. & ad cognatas id eſt, eas perſonas, quas, nos per fœmininum ſexum contingunt, producit, non tamen ultra vnum gradum. Tales autem ſunt ſororis conſanguineæ, uel etiam vterinæ filius & filia, quos ex capite cognatorum trãsfert in caput agnatorum, ut perinde habeantur, ac ſi agnati ſint: noſq; per maſculum attingant.* 2 *Quare ſi inteſtato quis moriatur, relinquens fratris præmortui filium aut filiam, & ſororis quoq; antè mortuæ (ſiue cõſanguinea ſit, id eſt, ex eodem patre nata, ſiue vterina, quæ eandem tantum matrem habuerit) filium aut filiam, ex* [b] *Iuſtiniani lege æqualiter defuncto ſuccedunt omnes, illi ut patruo, hi ut auunculo, perinde atque ſi per virilis ſexus perſonas omnes coniuncti eſſent. Fiet autem hæreditatis diuiſio nõ in ſtirpes, ſed in capita*

b Hic. & l. pen. C. de legi. hære.

nempe

nempe ſecundum perſonarum numerum, quibus ipſa defertur. Et hoc quidem iure Codicis obtinet. 3 *Hodie verò lege* [c] *Nouellarum non vnus tantum gradus, ſed tota cognatio tranſlata eſt in ſucceſſionem legitimam, ſublata prorſus omni differentia agnationis & cognationis.*

b Germanæ conſang.} *Ideſt ſororis ex eodem tantùm patre natæ: neque.n. hoc de germana ſorore, id eſt, ex utroque parente coniunctâ accipi debet, quia obſtat adiectio conſanguineę. Nec aliud intelligit hac voce Imp. quàm voce ſororis: ſed vt hic vitaret* ταυτολογια*, modò ſororis nomine* [d] *vſus eſt.*

c Cæteri gradus.} *Hic locus euidenter arguit, hoc iure nondum à latere filios fratrum & ſororũ ſucceſſiſſe cum proprijs theis, nempe patruis & auunculis, & inter ſe diuiſiſſe hæreditatem in capita. Sed iure Nouellarum repræſentant parentem, & cum patruo vel auunculo in ſtirpes* [e] *ſuccedunt loco patris ſui pręmortui. Quod tamen non vltra fratrum filios* [f] *conceditur.* 5 *Quid autem de filijs fratrum vel ſororum dicemus, cum ſunt ſoli, & ſine patruis ſiue auunculis: an tum in capita, uel in ſtirpes ſuccedunt? Sanè fuit hac in quæſtione inter iuris interpretes magna ſemper* [g] *contentio, & in vtranq́; partem grauiſſimis & ſolidis rationibus diſputatum. Verùm hodie hæc omnis diſputatio ſuperuacanea eſt, quoniam Carolus V. Impe. Opt. Max. vindicata & aſſerta iuris ciuilis aperta definitione ſanxit, filios fratrum inter ſe patrui hęreditatem patrui in capita, non in ſtirpes: ſicq́; in comitijs Spirenſibus, anno Chriſtiano M. D. XXIX. ſecundum Azonis ſententiam pronunciatum eſt.*

a Nouell. de hære. ab inteſt. veni. §. reliquum. §. nullam verò.
d Bal. .. hic.
e Auth. ceſſante. C. de leg. hære. & d. Nouell. de hæ. e. ab inteſta. §. reliquum. uer. ſinau tem defuncto.
f d. Nouel §. huiuſmodi verò.
g Vide per eos in d. Auth. ceſſante. & Auth. poſt fratres. C. de legi. hær. Dd. communiter hic Zaſ. in ſuis ſingu. intel. Lorin. latiſſ. in tit. ff. de grad. effic. & nomi. eod. Tiraqu. de retr.

§. Si plures.

1 *Proximus quis dicitur.*
2 *Proximior in gradu prior eſt in ſucceſſione.*
3 *Fratris filius hodie cum patruo ſuccedit.*

Si plures [a] ſint gradus agnatorum: aperte lex XII. tab. proximum vocat. Itaq; ſi uerbi gratia ſint defuncti frater & alterius fratris filius, aut patruus; frater [b] potior habetur. Et quamuis ſingulari numero uſa lex XII. tab. proximum uocet: tamen dubium non eſt, quin ſi plures ſint eiuſdem gradus, omnes admittantur. Nam & propriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen dubium non eſt, quin licet vnus ſit gradus agnatorum, pertineat ad eos hæreditas.

a Si plures.} *Reſumit Imp. quod ſuprà attigerat, & verbum proximus, in lege XII. tab. interpretatur, quę ita conſcripta fuit:* Si ſui hæredes non erunt, proximus agnatus hæres eſto. 1 Proximus *autem propriè dicitur de pluribus* [a] *propinquior: & is eſt* proximus, *quem nemo alius antecedit: ſicut ille eſt vltimus, quem nemo ſequitur. Interdum quoque is eſt primus poſtremusq́;, qui ſolus* [b] *occurrit. Sed etſi plures ſint in eodem gradu, omnes nocantur, cùm nemo ſingulos antecedat.*

b Frater potior habetur.} *Vt qui in proximiori ſit gradu, nempe ſecundo, cæteri[illegible]tertio exiſtentib.* 2 *Pro regula ergo ſeruandum,* propinquiorem in gradu priorem eſſe in ſucce[illegible]. *Et hinc liquet, quod hoc Inſtitutionum iure frater excludat præmortui fratris filium, uelut in remotiori gradu conſtitutum.* 3 *Sed hoc Nouellarum iure correctum* [c] *eſt, quia licet fratris filius ex ſua perſona non ſuccedat, ex perſona tamen prædefuncti patris ſui, in cuius ipſe locum ſubintrat, & ſic beneficio repræſentationis vnà cũ ſuo patruo ad defuncti ſucceſſionem admittitur.*

a l. 1. §. proximus. vnde cog.
b l. 2. §. hæreditas. De ſuis & legi. l. qui duos. De rebus dub. l. proximus. ibi Alci. De verb. ſig.
c Authen ceſſante. C. de legi. hęr.

§. Proximus.

1 *In cognoſcenda proximitate non ſolum tempus mortis defuncti, ſed etiam tempus deſtituti teſtamenti conſiderandum.*
2 *Textus per exemplum declaratus.*

Proximus [a] autem (ſiquidem nullo teſtamento facto quiſquam deceſſerit) per hoc tempus requiritur, quo mortuus eſt is, cuius de hæreditate quæritur. Quòd ſi facto teſtamento quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur: quo certum eſſe cœperit, nullũ ex teſtamento hæredem exiturum, tunc enim proprie quiſque inteſtatus deceſſiſſe intelligitur. Quod quidem longo aliquando tempore declaratur. In quo ſpacio temporis, ſæpe accidit, ut proximiore mortuo, proximus eſſe incipiat, qui moriente teſtatore [b] non erat proximus.

a Proximus.} *Explicat hoc loci Imp. idẽ in agnatis obtinere, quod ſuperiore* [a] *titulo in ſuo hærede obſeruari traditum eſt:* 1 *nempe ad cognoſcendum, an quis ſit proximus defuncto, nõ tantũ tẽpus, quo paterfa. de cuius hæreditate agitur, mortuus eſt, reſpiciendum eſſe, ſed etiam tempus deſtituti teſtamenti, ſi fortè teſtamentum reliquit, quod tamen deinde quacunq; ratione deſertũ fuerit, ſic ut res ad inteſtati cãm deuenerit,*

a §. Cũ autem quęritur. ſu. eti. prox.

quod

quod exponere: vt ſuprà de ſuo hærede diximus, qui tempore mortis teſtatoris ſuus non erat, tempore tamẽ deſerti teſtamenti ſuus reperiebatur. Neque enim inter eum [b] *locum, & hunc noſtrum §, vlla alia eſt differentia, quàm quod ibi de ſuis, hic de agnatis ſit mentio.*

b d. §. cum autem.

b Non erat proxi. } 2 *Exempli gratia: Deceſſit aliquis extraneus hærede inſtituto, extante fratre, & itẽ patruo. hæres ſcriptus deliberat, num adire uellet hæreditatem: & medio tempore frater defuncti teſtatoris diem obijt. Extraneus deinde hæreditatem repudiauit: patruus vt proximus vocatur, quonã nũc demũ certum factum eſt, defunctum inteſtatum eſſe. Cùm enim nemo ex teſtõ ad hæreditatem venerit, proximus inuentus eſt patruus, quamuis alius, nempe frater defuncti, mortis tempore eum in gradu præcederet.*

§. Placebat.

1 *Quid ſit ſuccedere in hoc §.*
2.4 *Succeſſorium edictum quid & quotuplex.*
3 *Quatuor capita ſiue ordines ſuccedendi.*
5 *Succeſſorium edictum quare inductum.*
6 *Veteri iure ſucceſſorium edictum de perſona in perſonam inter agnatos non obtinebat.*
7.9 *Id poſtea à Prætoribus correctum fuiſſe, ſed imperfectè.*
8.10 *Ex huius §. conſtitutione in agnatis locus eſt Succeſſorio edicto, &c.*
11 *Hodie huius §. beneficium eſſe inutile.*
12 *Vbi eſt onus, ibi habet eſſe commodum.*

Placebat *a* autem in eo *b* genere percipiendarum hæreditatum ſucceſſionem *c* non eſſe: *d* ideſt, ut quantumuis proximus *e* qui ſecundum ea quæ diximus, uocatur ad hæreditatem: aut antequam *f* adeat, deceſſerit: nihilominus *g* legitimo iure ſequentes admittantur. Quod iterum Prætores iure *h* imperfecto corrigentes, non in totum ſine adminiculo relinquebant: ſed ex cognatorum ordine eos uocabant, utpote agnationis iure eis *i* recluſo. Sed *k* nos nihil perfectiſſimo iuri deeſſe cupientes, noſtra conſtitutione, quam de iure patronatus, humanitate ſuggerente protulimus, ſancimus ſucceſſionem in agnatorum hæreditatibus non eſſe eis denegandam: cum *l* ſatis abſurdum erat, quod cognatis à Prætore apertum eſt, hoc agnatis eſſe recluſum: maximè cum in onus quidẽ tutelarum primo gradu deficiente ſequens accedit, ut quod in onere obtinebat, non erat in lucro permiſſum.

a Placebat } *Quoniam hic §. mentionem facit de ſucceſſorio edicto, igitur præmittenda ſunt aliqua, velut in modum præuia cuiuſdam inſpectionis.* 1 *Succedere hic dicitur, cum gradu proximior non adit hæreditatem, uel quia non põt, & alius ſe in eius transfert locum, ſiue ſit agnatus, ſiue cognatus.* 2 *Vnde Baldus* [a] *ait,* Succeſſorium edictum, eſſe quo prioribus non petentib. ſequentes [b] admittuntur. *Et iſtud ſub duplici reperitur diſcrimine. Primũ eſt* de capite in caput de ordine in ordinem. Caput *autem hic accipio pro quadam digreſſione ſucceſſionis, puta de liberis ad agnatos, de agnatis ad cognatos.* 3 *Et quatuor ſunt capita ſiue ordines ſuccedendi, quorum quodvis ſub ſe plures gradus continet. Primum eſt liberorum, ſecundum agnatorum, tertium cognatorum, quartum Vnde uir & uxor. Exempli gratia: Filiusfa. cum nõ vult adire hæreditatem intra præſcriptum à Prætore tempus, uel cùm excluſus eſt, non admittitur nepos ex eo, ſed fit tranſitus ad ſecundum caput, ſiue ordinem, nempe ad proximum agnatum: ac ſic* [c] *deinceps.* 4 *Deinde eſt* ſucceſſorium edictum de perſona in perſonam, de gradu in gradum. *Verbi gratia: Si proximiore agnato deficiente hæreditas deferatur ſequenti agnato. Item ſi filio repudiante hæreditatem, eadem inde ad nepotem deuoluatur. Gradus autem eſt dinumeratio in eadem linea per ſuperius, & inferius* [d] *& ex tranſuerſõ.* 5 *Porrò ſucceſſorium edictum iõ propoſitum fuit, ne bona hæreditaria eſſent vacua, neuè ſine domino diutius iacerent, & creditorib. longa mora fieret. Deinde præſcripſit. Prætor certum tẽpus ijs, quibus bonorum poſſeſſionem detulit, & dedit inter eos ſucceſſionem, ut maturius poſſent creditores ſcire, vtrum habeant, cum quo* [e] *congrediantur. Et ſui quidem hæredes habebant ſpacium adeundę hæreditatis vnum annum: Agnati uerò & cognati centum dies. Porrò quod ad huius §. declarationem peculiariter pertinet,* 6 *iure veteri, nempe XII. tab. proximiore agnato hæreditatem non adeunte, ſequens in gradu non mittebatur: quia Succeſſorium edictum de perſona in perſonam inter agnatos non obtinebat: ſed nec cognati vocabantur, quia ea lege necdum cognitus erat cognatorum ordo, qui mero iure Prętorio inductus* [f] *eſt: ſed Fiſcus ſtatim* [g] *ſuccedebat: ueluti, deceſſit aliquis inteſtatus, extante fratre, extante item patruo: frater vocabatur, nimirum ut proximus. Si modò contingat, ut frater, antequam adeat, decedat hæreditatẽve repudiet, patruus vt agnatus venire non poterit, propterea quod lex XII. tab. ſucceſſionem neſciat. Atq; hoc eſt quod in principio huius §. Imp. innuit.* 7 *Hoc poſtea Prætores corrigentes diſpoſuerunt, agnatos remotiores gradu vnà cum cognatis admittendos. Patruum ergo in præmiſſa ſpecie ex cognatorũ ordine vocaſſent. Et ita hęc uerba textus noſtri,* (Quod iterum Prætores, &c.) *Platea rectè & verè intelligit: quãuis Iaſon aliter* [h] *ſentiat, quaſi Prętor deficiente primi gradus agnato vocaret cognatos vlterioris gradus, excluſis alijs agnatis: quam ſententiam Curtius* [i] *etiam improbat.* 8 *quia uerò & hęc correctio inſufficiens videbatur*

a in rub. C. de ſucceſſ. edic.
b l. 1. in fi. ibi gloſ. vlt. C. hoc tit.
c l. poſt conſanguineos. in princi. ſi tab. teſt. nul. fallit in ſuis hæredib. Iaſ. l. qui ſe patris. nume. 30. C. vnde lib.
d Bal. in d. rub. C. de ſucceſ. edi.
e l. 1. de ſucce. edi. vide §. cum igitur. inf. de bo. po.
f l. 1. in princi. vnde cog.
g Iaſ. d. l. qui ſe patris.
h d. l. qui ſe patris.
i Curti. d. l. qui ſe patris. nu. 12.

debetur Iuſtiniano,ſuſtulit eam,ſanciens, Succeſſorium edictum etiam de perſona in perſonam in agnatis ſequentibus proximum recuſantem,locum habere: quod inde colligit. Deficiente proximo agnato,qui pupilli tutor eſſe debebat,ſequens agnatus vocatur, excluſis cognatis; tenet conſequentia, quia vbi eſt onus, ibi quoque uenit eſſe [k] *commodum. ſed penes agnatos etiam remotiores eſt onus tutelæ, ergo etiam commodũ, ideſt,ſucceſſio ad eoſdem ſpectare debet.*

k ſup. de legit. pat. tut. ad finem.

b Eo genere.} *Ideſt, in ordine agnatorum.*

c Succeſsionem.} *Succeſſorium edictum de perſona in perſonam.*

d Non eſſe.} *Scilicet ante legem Iuſtiniani.*

e Proximus.} *Subaudi agnatus.*

f Antequam adeat.} *Quia ſi iam adijſſet, ſuus hæres, vel proximus agnatus ei ſuccederet per* [l] *iura tranſmiſſionis.*

l l. quoniam. C. de iur. delibe.

g Nihilo magis.} *Quaſi diceret,etiam non admittantur: & ſic fratre repudiante hæreditatem nõ admittebatur filius fratris,aut alius agnatus,ſed fiebat tranſitus ad cognatum, & præferebatur quandoque cognatus agnato etiam in propinquiori gradu exiſtenti.*

h Iure imperfecto.} 9 *Quia ſcilicet ſequentibus agnatis ſuccurrerint, ubi prior non eſſet hæres: non tamen eos vocabant vt agnatos,ſed ut cognatos. qua in re multum intererat propter diſcrimen agnationis & cognationis,quod tum obtinebat. Et ſi quis agnatus quocunque gradu potuiſſet ſuccedere vt agnatus, excludebantur alij,etiam ſi fuiſſent gradu proximiori: at cum non niſi ex ordine agnatorum vocatur à Prætore,nihil habet ſupra alios cognatos.*

i Recluſo. *Ideſt, occluſo.*

m §. Nullam verò. in Nouel. de hære. ab inteſta.

K Sed nos.} 10 *Emendatio & innouatio Iuſtiniani,ſtatuentis,inter ipſos etiam agnatos locum eſſe ſucceſſorio edicto,& ſequentes agnatos poſt priorem admitti,ut agnatos.* 11 *Verùm hoc beneficium hodie inutile eſt,& ſuperuacaneum, propter ſublatam agnationis & cognationis differentiam: quod iure* [m] *Nouellarum nihil refert,ex quo quis capite ſuccedat.*

n ſup. de leg. patro.

l Cum ſatis.} *Colligit Imp. in hunc modum. Si ſucceſſorium edictum locum habet inter cognatos, cur non & inter agnatos? Deinde ſi tutela defertur ſequenti in gradu,proximiore non ſuſcipiente tutelam, cur non idem deberet ſeruari in ſucceſſionibus?* 12 *Eſt enim vulgata regula,quod vbi tutelæ onus eſt, ibi etiã ſucceſſionis commodum eſſe conueniat. Eadem ratiocinatione vſus quoque eſt Imp.* [n] *ſuprà in inducenda Patronorum tutela.*

§. Ad legitimam.

1. *Pater naturalis olim lege XII. non ſuccedebat ab inteſtato filio emancipato,niſi contracta fiducia emancipaſſet.*
2. *Iure tamen Prætorio poterat petere bono. poſſeſſionem.*
3. *Contracta fiducia emancipare, quid?*
4. *Filiofa. olim ſuccedebat pater iure paterno, &c.*
5. *Ex Iuſtiniani lege pater ſemper contracta fiducia emancipare videtur.*
6. *Hodie huius §. diſpoſitionem ſine fructu eſſe.*

Ad legitimam *a* ſucceſſionem nihilominus *b* vocatur etiam parens,qui non contracta fiducia filium vel filiam,nepotem vel neptem,ac deinceps *c* emancipat,quod *d* noſtra conſtitutione omnino inducitur,ut emancipationes liberorum ſemper videantur quaſi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat,niſi ſpecialiter cõtracta fiducia parens manumiſiſſet.

a §. Præterea. ſupr. qui. mo. ius patr. pot. ſol.
b Alcia. lib. 3. Parerg. cap. vlti.
c l. 1. ſi quis a par. manu. fu.
d l. ſi. C. de emanc. lib.
e l. ſtipulatio hoc modo. de verbo. oblig.
f ſup. de fid. hær. in prin.
g l. Seius Saturninus. ad Trebe.
h l. 2. De caſt. peeu.

a Ad legitimam.} *Qua iuris ſolennitate olim facta ſit emancipatio, & qualiter fiduciario patri naturalis emanciparit filium, ſuprà* [a] *lib. 1. diſcuſſum eſt.* 1 *Lege autem XII. tab. pater ad emancipati filij ſucceſſionem inteſtatam non admittebatur, ſed manumiſſor ipſe,ideſt fiduciarius pater ſuccedebat: niſi contracta eſſet fiducia,hoc eſt,* [a] *niſi naturalis pater iterum à fiduciario filium,ceu ſeruum,emiſſet, & ipſe manumiſiſſet,retento ſibi verbis expreſſis legitimo iure ſuccedẽdi: tum enim ei ſuccedebat pater naturalis vt manumiſſor,non vt proximus agnatus,quod putauit Accurſius.* 2 *Poterat tamen olim parens etiam contracta expreſſim fiducia filio emancipato ab inteſtato ſuccedere, ſaltem ex æquitate iuris* [c] *Prætorij petendo bonorum poſſeſſionem.*

b Nihilominus.} *Quaſi diceret: tametſi lege XII. tab. excluderetur à ſucceſſione filij emancipati,ut ſuprà dictum eſt: imò poſt ſuos ſtatim agnati vocarentur, tamen ſi ſpecialiter fiducia contracta emanciparet filiũ, præferebatur agnatis.* 3 *Dicitur aũt* contracta fiducia *emancipare; quando nominatim legitima iura ſibi* [d] *reſeruat: non per pactum, quia pactum de ſuccedendo nullum* [e] *eſt,ſed vt per fiduciam pudore aliquo (vt olim in fideicommiſſis* [f] *erat) legitima iura patri relinqueret, ob idq́ fiduciarius hæres* [g] *dicetur.*

e Emancipati.) 4 *De emancipatis hic tantum loquitur, non etiam de filijsf. qui adhuc ſunt in poteſtate patris. Hi enim, quia hæredem habere non poterant, eorum peculium pater occupabat iure quodam paterno, non autem hæreditario* [h] *nomine.*

d Ex noſtra conſtit) *Quæ adhuc extas [i] in Codice renouato: 5 in qua ſtatuit, quod pater emancipãs ſemper contracta fiducia emancipare intelligatur, etſi expreſſim Ius ſucceſſionis inteſtatæ ſibi non reſeruarit: huiuſmodi enim fiducia tacitè comprehenſa cenſebitur in emancipatione, autoritate ſcilicet huius legis, Itaq; conſequitur, patrem ſemper eſſe legitimum hæredem filio emancipato. Quod adeò uerum eſt, ut cõtra illud filio emancipato ne teſtatori quidem [k] liceat: alioqui præterito patri & Querela inofficioſi, & bonorũ poſſeſſio contra filij tabulas [l] conceditur. Hoc tamen ceſſat, ſi pater vel pecuniam acceperit, ut emãciparet: vel filius, quantum ſatis Iudici uidetur in patrem contulit, ne iudicia eius inquietaret. [m] 6 Porrò hodie prorſus inutile eſt huius conſtitutionis beneficium, cùm iure. Nouellarum longè melius conſultum ſit parentib. vt ſcilicet filijs ſuis inteſtatis poſt liberos ſuccedant: cum fratribus tamen defuncti, fratrumq, [n] filijs.*

i d. l. vlt.
k Dd. in d. l. ſtipulatio. hoc modo & l. ſi. C. fide pact.
l l. pater filium. l. l. filio, §. 1. de inoff. teſt. Vig. Inſti. eo. ti. §. 1.
m d. l. § ſi parens.
n §. conſequens. Nouel. de hære. ab inteſt. ue.

De Senatuſconſulto Tertylliano. Tit. iij.

1.2.3 *Variatio iuris ciuilis in deferenda matri ſucceſſione filij inteſtati.*
4 *Iure Nouellarum patri & matri pariter defertur ſucceſſio liberorum inteſtatorum, &c.*

QVanta fuerit [i] variatio iuris ciuilis in deferendis ſucceßionibus inteſtatis, partim ex his, quæ hac in materia hactenus dicta ſunt, partim uerò, & multo maxime ex præſenti titulo colligere eſt. 1 Primum enim lex XII. tab. matrem omnino repellebat à ſucceßione filij inteſtati. Ius deinde Honorarium admiſit eam poſt agnatos. Poſtea Claudius Cæſar eam ſtatim poſt liberos uoluit admitti; ſi modò quatuor peperiſſet. Addidit [a] S.C. Tertyllianum aliam diſtinctionem, ut ſ. matri ingenuæ ſatis eſſet ad conſequendam filij inteſtati ſucceßionem, ſi tres, & matri libertinæ ſi quatuor peperiſſet liberos. 2 Poſteriores deinde Cæſares aliquam hæreditatis portionem matri ademerunt, nempe trientem, qui dandus erat patruo defuncti, uel patrui filio: ſed alio nomine matri ſuccurrerunt, quam iure trium liberorum deſtitutam ita adiuuerunt, ut ſaltem conſequeretur trientem. 3 Iuſtiniano uero id non fuit ſatis, ſed primam ſuſtulit conditionem, Ius trium vel quatuor [a] liberorum. *Deinde alia conſtitutione [b] matrem omnino prætulit patruo, patruiue filio, ſine ulla trientis diminutione: imò & ipſi patri, niſi quod ad vſumfructum attinet. Deinde addidit, ut etiam cum fratribus defuncti uel conſanguineis uel vterinis mater ſuccederet: & tum diuideretur in capita hæreditas. Sed ſi ſorores ſolæ eſſent; cum quibus mater ſuccederet: tum mater ſola unum ſemiſſem haberet, alterum ſorores. 4 Verùm hodie nec illa Iuſtiniani lex obtinebat: quoniam iure [c] Nouellarum in uniuerſum ſtatutum eſt, patri matriq; pariter deferri ſucceßionem inteſtatorum ſine liberis decedentium, ſimulq; cum ijs admitti fratres, ſororesq, ex vtroq; parente, eorumque fratrum filios, ut ſaltem conſequantur parentum ſuorum portionem.*

a De hoc iure vide Iulium Paul. ad S.C. Tertyll. lib. 4. recep. ſent. tit. 9.
a l. 2. C. de iu. lib. ſubla.
b l. vlti. C. de S.C. Tertyl.
c Nouel. de hæret. ab int. ve. §. conſequens. & Nouel. ut fra. fil.

Prin. tit.

1 *In ſucceßione ſuorum præferebat lex XII. tab. maſculos fœminis: in agnatis ſecus erat.*
2 *Vulgo quæſiti liberi matri ſuccedunt, materque ipſis.*
3 *S.C. Tertyllianum vnde dictum.*
4 *Auia hodie ſuccedit nepoti.*
5 *In aduentitijs non requiritur iuſſus patris in adeundo.*

LEx duodecim tabularum ita ſtricto Iure vtebatur, & præponebat *a* maſculorum progeniem: & eos qui per fœminini ſexus neceſſitudinem ſibi iungũtur, adeò expellebat, vt ne quidem inter matrem & filium filiamve vltro citroque hæreditatis capiendæ ius daret: niſi quod Prætores ex proximitate cognatorum eas *b* perſonas ad ſucceſſionem, bonorum poſſeſſione vnde cognati accommodata vocabant. Sed hæ iuris anguſtiæ poſtea emendatæ ſunt. Et primus quidem Diuus *c* Claudius matri ad ſolatium liberorum amiſſorum legitimam eorum detulit hæreditas S. Poſtea *d* autem Senatuſconſulto Tertylliano, quod Diui [e] Hadriani temporibus factum eſt, pleniſſimè de triſti ſucceſſione matri non [f] etiam auiæ deferenda cautum eſt: vt mater ingenua trium liberorum Ius habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittatur in teſtatorum mortuorum, licet in poteſtate parentis ſit: vt ſcilicet cum alieno iuri ſubiecta eſt, iuſſu g eius adeat hæreditatem, cuius iuri ſubiecta eſt.

a Præponebat.) 1 *Hoc intelligendum eſt de ſucceſſione ſuorum hæredum ab inteſtato: In illis enim lex XII. tabularum anteponebat maſculos fœminis. ſecus in ſucceßione agnatorum, quia in ea lex inter maſculos & fœminas non diſtinguebat, ſed omnes ex æquo ad ſucceſſionem uocabat. Quod obſerua, ut rectè intelligas uetuſtißimi & ſummi iuris differentias.*

a §. cæterum. uerſi. & hæc quidẽ ſo. de leg. agn. ſuc.

b Eas

b Eas perſonas.} *Senſus eſt, quod Prætores æquitate naturali, & ſanguinis ratione moti, bonorũ poſſeſſionem, vnde cognati, matri, ac filio vltrò citroq́ dederint:* 2 *& id quidem adeò, ut etiam vulgo quæſiti liberi matris, & mater talium liberorum ex ea parte bonorum poſſeſſionem petere* [b] *poſſint.*

b l. 2. vnde cog.

c D. Claudius.} *Huius rei meminit etiam Sueto. Tranquillus in vita Claudij, cap. 19. eum conſtituiſſe fœminis Ius quatuor liberorum, quod ſcilicet ſatis eſſet ad conſequendam filiorum inteſtatorum hereditatem.*

d Poſtea.} *Quoniam D. Claudij conſtitutio non generaliter, ſed in gratiam tantum earum matrum promulgata videbatur, quæ filios in acie Principis, belloq́ publico amiſiſſent: iõ prorogata eſt eadem conſtitutio etiam ad cæteras mulieres, quæ liberis editis Reip. profuiſſent. Vel cùm generaliter Claudius fœminis* Ius quatuor liberorum *dediſſet, id poſtea quodam Senatuſconſulto perfectius eſt conſtitutum, nẽpe vt ingenuæ mulieri ſatis eſſet* Ius trium liberorũ. 3 *quod à ſuaſore primo* Tertyllianum *appellarũt. Quis autem fuerit iſte Tertyllus, ſiue (ut alij nominant) Tertullus, certò definire non poſſum. Vlpianus* [c] *meminit cuiuſdam reſcripti Imperatoris ſui ad Ouinium Tertyllum. Caſſiodorus meminit Tertulli conſulis. Rutilius putat huius Senatuſconſulti ſuaſorem fuiſſe Iuriſconſultum Tertullianum, quem Iuſtinianus* [d] *vocat interpretem iuris antiqui traditurq́ ſcripſiſſe libros Quæſtionum quatuor, & vnum de Caſtrenſi peculio.*

c l. 1. §. 2. ad S. C. Tertyll.
d l. vltim. C. de cura. fur.

e D. Hadriani.} *Annis ſcilicet plus centum, poſt Imp. Claudij conſtitutionem. Tiberius enim Claudius Cæſar imperare cœpit, Anno Chriſti XVI. Hadrianus verò anno CXX.*

f Non etiam auiæ.} 4 *Hodie vero auia etiam ſuccedit nepoti, ſeruata tamen inter aſcendentes gradus prærogatiua:* [e] *vt Accurſius annotauit, tametſi Faber putet, auiam nec hodie cum defunctæ prolis matre vocari.*

e nouell. de hære. ab inte. §. conſequens.
f dic. nouel. § ſi autem plurium.

g Iuſſu eius.} *Scilicet patris, in cuius poteſtate erat: ſed hoc obtinebat iure ueteri:* 5 *hodie* [f] *cùm huiuſmodi hæreditates ſint bona aduentitia, non requiritur in adeundo iuſſus patris, licet patri quæratur vſuſfructus.*

§. Præferuntur.

1 *Si filius reliquit liberos, mater à ſucceſſione filij excluditur.*
2 *Mater in ſucceſſione filij excludebatur à patre.*
3 *Auus patri & matri præferebatur in ſucceſſione nepotis.*
4 *Lege XII tab. poſt ſuos conſanguinei vocabantur.*
5 *Soror admittebatur cum matre in ſucceſſione filij.*
6 *Soror cum fratre excludebant matrem.*

Præferuntur [a] autem matri liberi defuncti, qui ſui ſunt, quive ſuorum loco ſunt, ſiue primi gradus, ſiue [b] vlteriores. Sed & filiæ ſuæ mortuę filius uel filia præponitur ex cõſtitutionibus matri defunctæ, id eſt, auiæ ſuæ. Pater verò vtriuſque non [c] etiam auus & proauus matri anteponitur, ſcilicet cum inter eos ſolos de hęreditate agitur. Frater [f] autem conſanguineus tam filij quam filiæ excludebat matrem, ſororq autem conſanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed [h] ſi fuerant frater & ſoror conſanguinei, & mater liberis onerata, frater quidem matrem excludebat: communis autem erat hęreditas ex æquis partibus fratribus & ſororibus.

a Præferuntur.} 1 *Liberi à defuncto filio relicti ſuperſtites ab eius legitima hæreditatem matrẽ excludunt ex S. C. Tertylliano ſuccedere volentem. Liberorum enim potior eſt cauſa in ſucceſſionib. ſiue ſint ſui, ſiue ſuorum loco* [a] *habeantur, uelut adoptiui. Scribit enim Paulus,* [b] *æquiſſimum eſſe, omnes filios matri præferri, etiamſi per adoptionem in familia relicti ſint: ſed & nepotem ex adoptiuo filio natum matri obſtare ex uerbis Senatuſconſulti. Ita demum autem mater à Senatuſconſulti beneficio cadit; ſi certum eſt, aliquem ex liberis defuncti eam hæreditatem amplecti uelle: nam ſi eam omiſerint, mater ex Tertylliano* [c] *admittetur.*

a ſup. de hær. quæ ab int. de §. 1. & l. 2. §. liberi. ff. Ad Tertyl.
b l. æquiſſimum. d. tit. ad Tertyl.
c dict. l. 2. §. ita demum.

b Siue vlteriores.} *Vt ſunt nepotes, pronepotes, & deinceps deſcendentes.*

c Pater verò.} 2 *Pater ergo in ſucceſſione vtriuſq; tam filij quàm filiæ matrem hoc iure excludebat, ſi inter eos ſolos, id eſt, inter defuncti matrem & patrem duntaxat de ſucceſſione contendebatur.* 3 *Secus erat, ſi defuncti auus, idemq; manumiſſor ſuperſtes quoque fuiſſet: is enim & patri & matri præferebatur, patri quidem propter beneficium emancipationis, quod defunctos ab ipſo auo conſecutus* [d] *fuerat: matri verò, quia ipſa ſit in ea ſpecie, in qua alioqui cedere debeat, nempe ipſi patri, à quo ſemel ſuperata non põt amplius committi auo. Hoc autem de patre tantum naturali accipiendum eſt, non etiam adoptiuo: uerius enim eſt, cùm pater eſſe deſierit, à matre eum* [e] *excludi.*

d l. 1. Si à par. quis manu.
l. patrem. hoc tit. d. l. 2. §. ſed neq;.

d Non etiam auus.} *Quamuis fiduciam contraxerint, id eſt, retinuerint ſibi in emãcipãdo expreſſim ius legitimæ ſucceſſionis, nihilomagis enim matri nocebunt in Tertylliano, ut Vlpianus* [f] *reſpõdit, in patre verò*

nihil

nihil refert ſiue contracta fiducia emancipārit, ſiue id omiſerit, atque ita ſiue hæres iure ciuili, ſiue bonorum poſſeſſor iure honorario exiſtat, matri ſemper antefertur hoc iure.

e Ante ponitur.) *Non quidem ex S.C.* [g] *Tertylliano, ſed iure contractæ fiducia in emācipatione. nam hic de emancipati filij ſucceſſione agi conſtat, cum filiusf. non habeat hæredem, ſed pater omnia eius bona iure peculij occupet, vt alibi diximus.* g l.1.§.pe.l.2.§.1. De ſuis & leg. j. ſi quis inteſtatus ad S.C. Tertyll.

f Frater autem.) 4 *Quod ideo erat, quoniam lege XII. tab. ſtatim poſt ſuos conſanguinei vocabantur ad hæreditatem* [h] *legitimam.* h l.2.C. hoc tit.

g Soror.) 5 *Soror admittebatur vna cū matre, ne. ſ. ſexus non impar, impari diuerſoq́;* [i] *iure cenſeretur.* i ex mente d.l. ſi q̃s inteſtatus. iuncta glo. ibi. & ſa. text. in d.l.2.§. ſi ſit cō ſanguinea.

h Sed ſi fuerant.) 6 *Soror cum fratre hoc iure excludebat matrem, non quidem ſuo iure, ſed fratris cui adhærebat, & à quo matrem ſubmoueri iam dictum eſt. Succedebant autem frater & ſoror ex æquo, & fraterni iuris commodum commune erat ſorori.*

i Liberis one.) *Id eſt, ius trium vel quatuor liberorum habens: quo ſi fuiſſet deſtituta, cum alijs conſanguineis non admittebatur, nam nec ſola fuiſſet admiſſa.*

§. Sed nos.

1 *Ex Iuſtiniani conſtitutione mater indiſtincte ſuccedit.*
2 *Iuſtinianus fauens fuit mulieribus.*
3 *Magnus olim fauor fuit fœminarum, quæ multos peperiſſent liberos.*

Sed a nos conſtitutione quam in Codice noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubueniendum eſſe exiſtimauimus, reſpicientes b ad naturam, & puerperium & periculum, & mortem ſæpe ex hoc caſu matrib. illatam. Ideoque impium eſſe credimus caſum c fortuitum in eius admitti detrimentum. Si enim ingenua ter, & libertina quater peperit, immerito defraudabatur ſucceſſione ſuorum liberorum. Quid enim peccauit, ſi non plures ſed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum matrib. ſiue ingenuis ſiue libertinis, etſi non ter enixæ fuerint vel quater, ſed eum tantum vel eā, qui quæve morte intercepti ſunt, vt ſic vocentur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſſionem.

a Sed nos conſti.) 1 *Quartum ius hic refertur, à Iuſtiniano introductum, quo mater indiſtincte ſuccedit. Eſt autem hæc Iuſtiniani conſtitutio inſerta Codici* [a] *renoua to his uerbis:* Illam iniuriam quæ contra matrem defuncti uel defunctæ præteritis fiebat temporibus, pro iuſtitiæ ratione amputamus, & legitima iura quæ ex Tertylliano Senatuſconſulto ei præſtantur, omni modo eam habere ſancimus, licet tres liberos ingenua, uel libertina quatuor minime peperit. *Hic ergo primum Iuſtinianus tollit ueterem Claudij Cæſaris conſtitutionem, itemq; ſenatuſconſultum de numero liberorum. Quod uero attinet ad emendationem aliarum partium, de quibus proxime dictum eſt, ſuo deinde ordine eam refert.* a l.2.C. de iure delib.

b Reſpicientes.) 2 *Iuſtinianus ſemper admodum fauit muliebri ſexui: Nam &* [b] *alibi,* Et quia *(inquit)* mulierum non miſereatur, propter partus periculum, & liberorum procreationem? *Sane in comperto eſt, fœminas vterum ferentes multos ſæpe dolores, vertigines, tenebras, faſtidium, languores, partuq́; periculum experiri ac pati.* [c] *non ſine maximo etiam vitæ periculo. Huius rei triſtia exempla cotidiana ſunt. Iuſtinianus certe hoc ſolo nomine matrem patri præfert, illique quam huic plus a filijs deberi* [d] *ſcribit. Ait enim.* Oportet maiore eā ſtudio proſequi, q̃ partus doloribus diſtenta fuit, quæ peperit, quæ nutrijt, quam eum, qui ſucciſiuam tantum, modo libidini operam accōmodans, filij generationem procreauit. b l.ult.C. qui poti. in pign. c Vide Plin. Nat hiſtor. li.7.c.6. d in Nouell. cōſtit. 162.§. fi. in fi.

c Caſum fortuitum.) *Scilicet, habere uel non habere tres aut quatuor liberos, cum hoc ex diuina gratia deſcendat.* 3 *Olim tamen fœminæ, quæ liberis procreandis ſtrenuam nauabant operam, maxime laudabātur, eratq; ſummus quidā numeroſæ ſobolis fauor. Ideoq; priuilegia non pauca in iure noſtro fœcunditati conceſſa fuiſſe* [e] *legimus: nec immerito: cum enim ea ſit Reipub. vtilis (nam intereſt ciuitatem liberis repleri & ampliari) non debet eſſe ſine præmio.* e l.2. De mino. l. ad Remp. de mune. & hon. l. ſemper. §. Demonſtratur. De iu. imm.

§. Sed cum antea.

1 *Conſtantini Imp. conſtitutio circa ſucceſſionem matris.*
2 *Iuſtinianus matrem omnibus agnatis præfert, exceptis fratrib. & ſororib.*
3.4.5 *Huius §. diſpoſitionem iure Nouellarum correctam.*

Sed cum antea conſtitutiones a Iura legitimæ ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant, & non inſolidum eam vocabant, ſed in quibuſdam caſibus, tertiam ei partem abſtrahentes, certis legitimis dabant perſonis,

in alijs autem contrarium faciebant. nobis *b* viſum eſt, recta & ſimplici via matrē omnibus legitimis perſonis anteponi, & ſine vlla diminutione filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere, excepta *c* fratris & ſororis perſona, ſiue conſanguinei *d* ſint, ſiue ſola cognationis iura habentes, vt quemadmodum eam *e* toti alij ordini *f* legitimo præpoſuimus, ita omnes fratres & ſorores, ſiue legitimi ſint, ſiue non, ad capiendas hæreditates ſimul vocemus ita *g* tamen, vt ſi quidem ſolæ ſorores agnatæ uel cognatæ, & mater defūcti vel defunctæ ſuperſint, dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes ſorores habeant. Si uero matre ſuperſtite & fratre uel fratribus ſolis uel etiam cum ſororibus, ſiue legitima, ſiue ſola cognationis iura habentibus, inteſtatus quis vel inteſtata moriatur in capita diſtribuatur eius hæreditas.

a lib. 5. tit. 1. — *a* Conſtitutiones.} *Quæ non ſunt inſertæ renouato Codici Iuſtiniani. 1 In Theodoſiano* [a] *tamen Codice refertur quædam Conſtantini conſtitutio, qua matri Ius trium liberorū habenti in filij inteſtati hæreditate bes ſiue octo vnciæ dabantur, patruo vero, eiusve filio, triēs, i. quatuor vnciæ. Quod ſi mater ius trium liberorum non habebat, tunc defuncti patruus, eiusve filius beſſem hæreditatis capiebat: at mater trientem ſolum. Et hanc Conſtantini ſanctionem Theophylus etiam ad huius loci interpretationem attulit.*

b l. vlt. C. hoc titul. — *b* Nobis uiſum eſt.} *2 In quadam ſua ad Mennam Præfectum Prætorio conſtitutione, quæ in Codice renouato* [b] *extat: quaq; ſanxit, matrem in legitima filij ſucceſſione omnibus alijs agnatis præferendam eſſe, ſolis fratribus & ſororibus exceptis. Cum ſororibus enim ſolum ad ſemiſſem hæreditatis hoc iure admittitur: utriſq; vero nempe & fratribus & ſororibus extantibus hæreditas in capita, i. ſecundum perſonarū numerum eſt diſtribuenda. Et hæc quidem Inſtitutionum iure obtinent: Hodie vero iure Nouellarum aliud conſtitutum eſſe, alibi* [c] *annotauimus.*

c ad rub. ſu. de her. quæ ab int. defer. nu 6. & 7. uide et Aut. defuncto — *c* Excepta fratris.} *3 Sane hodie ex Nouella conſtitutione non ſolum parentes cum fratrib. & ſororib. æqualiter* [d] *ſuccedunt, & fratrum filij cum ipſis admittuntur, ut ſaltem conſequantur parentum ſuorum* [e] *portionem.*

d Auth & cum ſolis. hoc tit. — *d* Conſanguinei.} *Sicq; hoc iure fratres tam conſanguinei, quam veterini cum parentib. admittebantur indiſtincte: 4 verum hoc deinde per Iuſtiniani Nouellam eſt correctum. Eos enim ſolos fratres vel ſorores cū parentibus in capite admitti ſanxit, qui eſſent ex vtroque parente connexi* [f] *defuncto: ſin autem eſſent fratres vterini tantum, uel conſanguinei tantum, tum ab aſcendentibus omnino repelluntur. Et tanti fecit Iuſtinianus huiuſmodi duplicem coniunctionem, ut eius nomine non modo fratrem fratri prætulerit, ſed imo & filios fratris germani fratri conſanguineo tantum vel uterino.*

e §. Conſequens. Nouel. de hære. ab inteſt.

f Nouel. ut fra. filij.

g d. l. ult.

h Nouel. 22.

i Nouel. de hæred. ab inteſt. §. ſi igitur. defunctus. iū ctu. §. 1. Nouel. vt fra. filij.

e Eam.} *Scilicet matrem.*

f Ordini legitimo.} *Id eſt, omnibus reliquis agnatis, cognatisque.*

g Ita tamen.} *Hoc diſcrimen adſcribit Iuſtinianus, in ſua ad Mennam Præfectum Prætorio* [g] *conſtitutione, antiquis legibus: licet alibi* [h] *uideatur illud S. C. Tertylliano tribuere. 5 Sed vtut ſit, hodie ſublata eſt huiuſmodi differentia, conſtitutumq́,* [i] *vt non plus tribuatur matri cum ſororibus ſolis ſuccedenti, atque ſi cum fratribus ſuccederet.*

§. Sed quemadmodum.

1, 3 *Mater niſi filijs impuberibus tutores petat, a ſucceſſione eorum legitima repellitur: etiāſi naturales tantum ſint.*

2 *Idem in auia obtinet, & quibuſcunque futuris hæredibus impuberum.*

4 *Quantum temporis datur ad petendum tutorem.*

5 *Mater tutorem non petens filio, quibus ex cauſis excuſetur.*

Sed quemadmodum nos matribus *a* proſpeximus, ita oportet eas ſuæ *b* ſoboli conſulere ſcituris eis, quod [c] ſi tutores liberis [d] non [e] petierint, uel in locum remoti [f] aut [g] excuſati [h] intra annum petere neglexerint, ab eorum impuberum [i] morientium ſucceſſione merito repellentur.

a l. 2. §. ſi mater. uſque ad fin. legis. ff. hoc tit. ad Tertyl. — *a* Matribus proſpexi.} *In deferenda illis legitima ſucceſſione filiorum inteſtato mortuorum.*

b l. 2. §. & quid ad Tertyl. — *b* Suæ ſoboli conſu.} *Petendo huic tutorē dari. 1 Matri ergo omnino neceſſitas imponitur, vt filijs ſuis impuberibus, patre amiſſo, tutores dari petat: niſi enim id faciat, ab ipſorum hæreditate legitima, ſi contingat, ipſos intra pupillares annos mori, mater prorſus repellitur. Quod Vlpianus* [a] *eleganter in Pādectis, docet multas ea in re proponēs hypotheſes elegantiſſimas, & Laconice deſcriptas. 2 Et quod hic de matre traditur hoc idem & ad auiam producitur, vt ſi nepotib. non petierit tutorem, ab eius ſucceſſione* [b] *ſecludatur. Quinimo in vniuerſum hoc conſtituerunt Theodoſius,* [c] *& Valentin. Imp. de ijs omnibus, qui ad impuberum aſpirant ſucceſſionem, niſi æqua lege repelli malint.*

c l. ſciant. C. de leg. hæred.

d d. l. 2. §. quid ſi eu tatores. hoc tit. & l. 1. qui pet. tut.

e d. l. 2. §. ſed quod diximus. & §. nō ſolum.

c Quod ſi tutores.} *Vel etiam curatores, ſi quando pupilli hi opus* [d] *habuerint. Nec ſufficit tutores petiiſſe, niſi idonei petiti ſint, cum idem ſit, tutorem aut non petijſſe, aut minus idoneum impetraſſe: vtrolibet enim modo pupillaribus rebus peſſime ſit conſultum.* [e]

d Li-

d Liberis.] 2 *Non modo ex iuſtis nuptijs procreatis, ſed etiam naturalib. tãtum, quorum legitimam ſuc ceſſionem matribus pariter deberi, Imp.*[f] *mox docebit.*

e Non petierint.] *Sed nec ſatis eſt, tutorem petijſſe, niſi res quoque pupillares ſuſceperit adminiſtrandas Ita enim plenum officium à matre deſideramus (inquit*[g] *Vlpianus) vt nihil videatur egiſſe petendo, niſi cu rarit, vt ij, quos petierit adminiſtrationem ſuſcipiant.*

f 5 Remoti. *Tanquam ſuſpecti, vel ob negligentiam uel ignauiam repulſi. Suſpectum tamen mater remo uere aut deſerre non eſt obnoxia, vt Triphonius*[h] *reſpondit, propterea quod eiuſmodi facta dijudicare & æſtimare, virilis animi eſt, & poteſt etiam delicta ignorare mater.*

g Aut excuſati.] *Idem iuris obtinet, etſi deceſſerit datus tutor: licet enim verba deficiant, ſententia tamẽ Conſtitutionis locum*[i] *habet, inquit Vlpianus.*

h Intra annum.] 4 *D.*[k] *Seuerus in ſua ad Vlpium Rufinum epiſtola, vtitur verbo, Confeſtim: quod Vl pianus*[l] *ſic accipiendum tradit*, vbi primum potuit, id eſt, Prætoris copiam habuit, huic rei ſe dantis niſi forte infirmitate impedita eſt, vel alia magna cauſa, quæ etiam mandare eam ad petendos tuto res impediret, ita tamen, vt nullo modo annale tempus excederet. Si enim mortalitate filij præuenta eſt, nihil matri imputatur. *Hæc Vlpianus. Hũc autem annum interpretes (ſublata mora*[m] *purgatione) con tinuum eſſe*[n] *volunt; computandum à tempore mortis mariti, vel ab ea die, qua mater XXV. ætatis annũ*[o] *egreſſa eſt.* 5 *Porrò illud quoque addere libuit,*[p] *etiamſi mater filio impuberi, qui ſoluendo non erit, non petierit tutorem, matri ignoſcendum: conſuluit enim ei, vt minus inquietetur, quaſi indefenſus. Sic quo que cùm amplum legatum ſub hac conditione pupillo eſſet relictum, ſi tutores non habuerit, & pcopterea ei mater non petit. reſpondit*[q] *Vlpianus, conſtitutionem ceſſare, & penam, ſi damnum minus ſit cumulo legati. Sed etſi forte quis vxorem communis filij matrem hæredem ſcripſerit, rogaueritq́, remiſſa etiam ſa tiſdatione, vt filio impubere facto reſtitueret hæreditatem, nec mater ei petijt tutores, debet dici ceſſare con ſtitutionem cum patris voluntatem ſecuta ſit, & nihil habenti filio tutores non*[r] *petierit. Quod ſi ei remiſſa ſatiſdatio non fuerit, contra erit, quoniam vel propter hoc debuit tutores habere.*

i Impuberum morientium.] *Si enim puberes diſceſſerint, tunc non cadit ſucceſſione idque ex Conſtãtij*[ſ] *reſcripto manifeſtum ſit, cuius uerba ſunt:* Matres quæ puberes amiſerunt filios, licet impuberib. ei tu tores nõ petierunt, præſcriptione non petiti tutores ad excludendam eorum ſucceſſionem minime debere præſcribi, certum eſt.

f Hoc tit.
g d.l.2.§.quid ſi nõ compulit.
h l.vlt.qui pet. tut. & d.l.2 §.Sed qd diximus.
i d.l.2.§.quid ſi deceſſerit.
k l.3.qui pet.tut.
l d.l.2.§. confeſtim autem.
m Ang.hic.
n d.l.ſciant.
o Porc.hic.
p d.l.2.§.ergo.
q d.l.2.§. tractari.
r d.l.2.§. etſi forte.
ſ in l. matres. C. hoc tit.

§. Licet autem.

1 *Vulgo quæſiti qui dicantur.*
2 *Mater ſuccedit filio vulgo quæſito, pater non.*
3 *Procreatis ex coitu damnato non ſuccedit mater, neque ipſi matri.*

Licet autem vulgo[a] quæſitus ſit filius filiave, poteſt tamen ad bona eius mater ex Tertylliano Senatuſconſulto admitti.

a Vulgo quæſitus.] 1 *Vulgo quæſiti dicuntur, qui incertum patrem habent, vt pote qui meretricio et vul go concubitu*[a] *geniti ſunt. Hos lex* [illegible] *& ſpeciali ſignificatione ſpurios vocat, vt alibi*[b] *dixi mus 2 Vulgo ergo conceptis liberis mater, quæ ſemper certa eſt, ex S. C. Tertylliano*[b] *ſuccedit, vt contra & ipſi*[d] *matri, niſi mater illuſtris ſit, & legitimos habeat*[e] *liberos. Quanquam*[f] *Angelus hoc etiam in il luſtri matre obtinere uelit. Cæterũ de patre eius, qui vulgo quæſitus, eſt fruſtra quæras, an ſuccedat, cum in certus ſit. Sane ſi certus ſit pater, qui habeat naturalem filium ex concubina, duas vncias ex bonis pater nis capit, cum matre diuidendas*[g] *in capita: & contra pater eodem modo ei ſuccedit ab inteſtato*[h] *morien ti.* 3 *At vero ex neſario, inceſto, prohibitoq́, coitu ſuſcepti, à ſucceſſione prorſus alieni*[i] *habentur: ideoq́, ad eorum ſucceſſionem nec mater*[k] *admittitur.*

a §.ult.ſup. de nup.
b §.pen.eo.tit.
c l.2.l. Spurius.un. tit.ſeq.§ pen.
d tit.ſeq.§ pen.
e l.ſi qua.C.Ad Orph.
f § Præferuntur.ſſ ad ſi.ſup.hoc tit.
g Vide quæ dixi in §.quib.nu.ſ.ſup. de hær.quæ ab inte.defer.
h Nouell.quij. mu.
i Nouel.quib. mo. nat. effi. ſui, §. fi. na.effi.ſui.
k d.Nouel § de ne potib. nec. quib.

De Senatuſconſulto Orphitiano.

TITVLVS IIII.

1 *Argumentum & effectus huius tituli.*

Q*uemadmodum mater ex S.C. Tertylliano triſtem liberorum ſucceſſionem habet: ita viciſſim fi lij, qui ex lege XII. tab. ad matrum hæreditates non vocabantur, ſed ipſis duntaxat dabatur Prætoria ſucceſſio per vnde*[a] cognati: *matribus ex S.C. Orphitiano ſuccedent: eaq́; de cauſa hic titulus præcedentibus iuſto ordine connectitur, qui adeo planus eſt, ac manifeſtus, ut inter pretatione vix indigeat.*

a ſu.tit.prox.inpri. & l.2. vnde cog.

Princip. tit.

1 *S.C. Orphitianum quando latum.*

2 *Filiusfa. olim bona materna patri acquirebat, hodie ſecus.*

PER contrarium autem liberi ad *a* bona matrum inteſtatarum admittuntur ex Senatuſconſulto Orphitiano, *b* quod Orphitio & Ruſo conſulibus factum eſt, diui Marci temporibus; & data eſt tam filio quam filiæ legitima hæreditas, etſi *c* alieno iuri ſubiecti ſint: & præferuntur conſanguineis *d* & agnatis defunctæ matris. Sed cum ex hoc Senatuſconſulto nepotes & neptes ad auiæ ſucceſſionem legitimo iure non vocarentur, poſtea hoc conſtitutionibus principalib. emendatum eſt, vt ad ſimilitudinem filiorum filiarumque, & nepotes & neptes vocentur.

a l. 1. ad Tertyll.
b l. fi. C. hoc tit.

a Ad bona matrum.] *Nullo diſcrimine facto, ſiue mater ingenua ſit, vel* [a] *libertina, aut etiam interdum ſi ancilla* [b] *pepererit.*

c Bal. hic.

b Orphitiano.] *Sic ab autore ipſo (ut alia fere) nominato.* 1 *Latum autem eſt hoc S.C. imperãtib. Marco Aelio patre, & Antonino filio, circa annum Chriſtianũ 180. Cæterum meminit etiam Lampridius in Commodo horum Conſulum, Orphitij & Ruſi. Fuit autem Orphitiorum nobilis apud Romanos* [c] *familia. Celebratur Seruius Cornelius Orphytius ſub Claudio Cæſare, & Pactius Orphitius Primipilus. Celebrat & Suetonius quendam Saluidienum Orphitium. Sed longo poſt hos omnes interuallo fuit hic noſter Orphitius, ſub cuius conſulatu hoc S.C. effectum eſt.*

d l. qui in aliena. de acquir. hær.
e l. 5. C. de bon. mater.
f §. tum autem. ſu. de hæred. quæ ab inteſt.
g Nouel de hære. ab inteſt. uen.

c Etiam ſi alieno.] 2 *Quod ſi erant in aliena poteſtate non ſibi, ſed ei, cuius poteſtatem agnoſcebant, acquirebatur materna hæreditas: nec ſine iuſſu patris adire poterant, ne ſcilicet inuitus aut ignorans pater obligaretur* [d] *æri alieno. Verum hoc poſtea* [e] *Conſtantinus Imp. emendauit, ſanciens, ne patri per filiumfa. acquirerentur bona materna.*

d Conſanguineis.] *Nempe fratribus, vt Theophilus addit.*

e Et nepotes & neptes.] *Siquidem, quo tempore matrem aut auiam inteſtato mortuam eſſe conſtat, gradu ſint* [f] *proximiores. Sed Nouella lege liberi in infinitum tam matri, quam patri ſuccedunt: auo & auiæ,* [g] *&c.*

§. Sciendum.

1 *Quod ius dicatur nouum.*

2 *Nouæ hæreditates quæ ſint.*

3 *Hæreditas iure cognationis obueniens capitis diminutione non tollitur.*

4 *Agnatio etiam minima capitis diminutione perimitur, fallit, ut num. 5.*

Sciendum autem eſt huiuſmodi ſucceſſiones, quæ ex Tertylliano & Orphitiano Senatuſconſultis deferuntur capitis diminutione non perimi, propter illam regulam, qua nouæ *a* hæreditates legitimæ capitis diminutione non *b* pereunt, ſed illæ ſolæ, quæ ex lege XII. tab. referuntur.

a l. 1. §. Aptius. hoc tit.

a Nouæ hæredit.] 1 *Nouum ius dicitur, quod poſt legem XII. tab. introductum eſt, vt ſunt Prætorum edicta, Senatuſconſulta, Plebiſcita, reſcripta Principium: vulgus tamen interpretum male nouum Ius ad Ciuiles tantum ſanctiones refert.* 2 *Hinc Iuſtinianus,* [a] *Vlpianum ſecutus, nouas hæreditates eas appellat, quæ poſt Decemuiralem legem iure honorario Prætorum, Senatusve conſultis, aut alias reſcriptis Principum deferuntur:* 3 *quæ cum ex cognationis iure deſcendant, capitis diminutione nõ perimuntur. Itaq; ſi filius vtcũq; ſit emancipatus, ſicq; diminutus capite matrem ex S.C. Tertylliano hæredẽ habet, & ipſe contra matri ex Orphitiano ſuccedit, propter naturalem cognationem quæ hic ſola ſpectatur, nec iure ciuili tolli* [b] *poteſt. Cæterum vetus illa lex XII. tab. legitimã hæreditatem deferebat ſolis filijsf. & agnatis, nẽpe ſoli ciuili agnationis titulo.* 4 *Agnatio aũt, quia iuris ciuilis commentum eſt, capitis diminutione et minima* [c] *tollitur, ſucceſſionemq; impedit. Sed hodie iure Nouellarum ius agnationis ſublatum eſt tam in ſucceſſionib.* [d] *quam in tutelis.*

b l. iura ſanguinis, de reg. iur.
c ſup. de leg. ag. tut. § fi.
d Nouel. de hæred. ab inteſt. uen.
e l. 1. hoc tit.

b Nõ pereũt.) Proinde, *ait* [e] *Vlpianus,* ſiue qs ante delatã, ſiue poſt delatã hæreditatem capite minuebatur, ad legitimam hæreditatem admittebatur, niſi magna capitis diminutio interueniſſe. *Hæreditatem hic intelligimus ius adipiſcendæ hæreditatis.* 5 *Cæterum ſi hæreditas ipſa omnino delata, adita, acquiſita eſſet, ne veteri quidem iure XII. tab. perimebatur propter ſequentem capitis diminutionem.*

§. Nouiſſime.

1 *Vulgo quæſiti matri ex S.C. Orphitiano ſuccedunt.*

2 *Fallit in matre illuſtri, ſi iuſtos filios habeat.*

Nouiſſime ſciendum eſt, etiam illos liberos, qui vulgo *a* quæſiti ſunt ad matris hæreditatem ex hoc ſenatuſconſulto.

a Qui vulgo quæ.} *Sicut mater ſpurio ſuccedit ex ſuperiori S.C.* [a] *Tertylliano,* 1 *ita ſpurius matri hoc* *b* *S.C. atque id quidem quodammodo dependet ex ſuperiori regula, qua traditum eſt, magis hic ſpectari naturam, quam ciuilem rationem. Quod autem de ſpurijs ſiue vulgo quæſitis hic traditur, idem obtinet, etſi ex certa concubina quis ſit ſuſceptus. nam & is cum legitimis liberis ad materna bona* [c] *admittitur, niſi mater illuſtris ſit: imo & patri quandoque ſuccedit talis filius ex concubina* [d] *ſuſceptus, ſaltem quando pater alios filios non habet, quia duas vncias, id eſt, ſextantem hæreditatis capiet paternæ, vt* [e] *alibi diximus.*}

a §. licet. ti. prox. ſupra.
b hic & l. 1. §. Sed & vulgo. hoc tit.
c l. pe. §. vlt. C. hoc tit.
d l. ſi quis. C. eo.
e dixi §. Quib. ſup. de hær. ab. int. &
d §. Licet.

§ Si ex plurib.

1 *In quibus ius accreſcendi locum habeat.*
2 *Tranſmiſſio quando locum habeat.*
3 *Inter ſuccedentes iure diuerſo, ius accreſcendi non habet locum.*

Si *a* ex plurib. legitimis *b* hæredib. quidam omiſerint hæreditatem, vel morte vel alia cã impediti *c* fuerint quo minus adeant: reliquis qui *d* adierint, accreſcit *e* illorum portio: & *f* licet ante deceſſerint, ad hæredes tamen eorum pertinet.

a Si ex plurib.} *Hic §. ad omnes tres ſuperiores titulos ſpectat, docẽs iura accreſcendi etiam in quibuſcumque legitimis hæreditatib. locum eſſe.* 1 *Habet ergo ius* accreſcendi *non ſolum locum inter hæredes teſtamento ſcriptos,* [a] *& inter collegatarios: item & in fideicommiſſis, & donationib. cauſa mortis, atq; Querela* [b] *inofficioſi: ſed etiam in hæreditatib. inteſtato delatis, ſiue ſit ciuilis hæreditas, ſiue Prætoria, i. bonorum poßeſſio. Quare ſi quiſpiam ex his quibus ſimul legitima hæreditas defertur, deficiat, eius portio reliquorum eiuſdem gradus ad ſucceſſionem vocatorum: & eam ſuo iure adeuntium portioni accreſcit. Vel ſi hi, poſteaquam ſua partis nomine adierint, moliantur, tumq; deficiens portio cedat, ad hæredes eorum tranſmiſſa eſſe intelligitur.* 2 *Liberis enim exceptis, vt tranſmiſſioni locus ſit, neceſſe eſt, defunctum ſaltem ex ſua parte hæreditatem adijſſe: idque plurib. locis doceri* [d] *poßet.*

b Legitimis.} *Id eſt, ab inteſtato ſuccedentibus, iure ciuili: quomodo enim inter hæredes honorarios locum habeat, ius accreſcendi,* [d] *infra ſuo loco dicetur.*

c Impediti fue.} *Omnino ſcilicet, & ipſo iure: Nam ſi ope exceptionis, vel aliquo ſingulari beneficio, puta reſtitutionis, pars vnius deficiat, non habeat eandem vim ius accreſcendi, quia non accreſcet ea portio alteri* [e] *inuitato.*

d Qui adierint.} *Modo adierint ſuam portionem eodem iure, quo aditurus erat alter, cuius nunc deficit portio.*

3 *Nam inter eos, qui diuerſo iure ſuccedunt, non eſt locus iuri accreſcendi. Vnde hæredis ſcripti pars deficiens non accreſceret dodranti* [f] *patroni.*

e Accreſcit.} *Pro ea ſcilicet parte, qua hæredes* [g] *ſunt.*

f Et licet.} *Senſus eſt: vbi vnus ex pluribus hæredibus legitimis ſemel adierit hæreditatem, ad hæredem eam tranſmittit cum iure accreſcendi, quamuis mortuus ſit, priuſquam* [h] *accreſcat.*

a l. j. §. His itaque. C. de cad. toll. l. Titio. de leg. 3. l. ſi ex pluribus. de ſuis & leg. & l. 1. C. quando non pe. pa. l. ſi ponat. de inoff. teſt.
c d §. His itaq; & §. nouiſſimo. C. de cad. toll. l. n C. de his quæ ſi aper. tabul. uide Dd. l. ventre. de acq. hære. d. l. ſi ex plurib. & l. j §. Neme. ad Tertyll.
d §. Cum igitur. in ſra. de bon. poſſ.
e l. ſi minor. de acquir. hær.
f l. ſed cum patrone. de bon. poſſ.
g d. §. His itaque.
h d. l. ſi ex pluribus

De ſucceſſione cognatorum.

T I T. V.

1 *Lege XII. tab. cognati non ſuccedebant.*
2 *Prætor tamen cognatos vocauit.*
3 *Hodie cognati & agnati æquo iure ſuccedunt.*

H*IC titulus* 1 *continet tertium ordinem ſucceſſionis inteſtatæ, iure honorario introductum. Cum enim cognati lege Decemuirali ab hæreditate legitima prorſus excluderentur, neque vllo uel Senatuſconſulto, vel principali reſcripto adiuuarentur:* 2 *Prætor illis ex æquitate mederi uoluit. Id qua ratione factum ſit, præſenti titulo luculenter declaratur: nempe quod poſt ſuos & agnatos vocentur ad ſucceſſionem inteſtati iure Prætorio, qua parte agnati emancipati veniunt; exceptis fratre & ſorore defuncti, qui tametſi emancipati eßent, vocantur ſimul cum fratribus non emancipatis, excluſis agnatis & cognatis.* 3 *Hodie vero iure Nouellarum* [a] *tolluntur huiuſcemodi differentia, quia ſublatum eſt agnationis & cognationis, item & ſexus diſcrimen, eademq; eſt ratio ſuccedendi in cognatis, quæ eſt in agnatis, ſalua ſemper gradus prærogatiua.*

a §. Nullum. Nou. de hær. ab int.

Princip. tit.

1 *Prætor cognatis in ſpecie tantum conſuluit.*
2 *De lege Anaſtaſia.*
3 *Anaſtaſius Imp. quando imperauerit.*

POſt ſuos hęredes, eosque quos inter ſuos hæredes Prætor & cõſtitutiones vocant, & poſt legitimos (quorum in numero ſunt agnati, & hi, quos in locum agnatorum tam ſupradicta ſenatuſconſulta, quam noſtra erexit conſtitutio) proximos cognatos Prætor *a* vocat, qua *b* parte naturalis cognatio ſpectatur. Nam agnati capite diminuti, quiq; ex his progeniti ſunt, ex lege XII. tab. inter legitimos non habentur, ſed à Prætore tertio ordine vocantur, exceptis ſolis tantummodo fratre & ſorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex *c* Anaſtaſiana cum fratrib. integri iuris conſtitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hæreditatem, ſiue ſororis, nõ æquis, tamen partib ſed cum aliqua diminutione, quam facile eſt ex ipſius cõſtitutionis verbis colligere. Alijs vero agnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem paſſi non ſunt, tamen anteponit eos proculdubio cognatis.

a l. 1. vnde cog. — *a* Prætor vocat.] *Vlpianus,* [a] *loquens de bonorum poſſeſſione. Vnde cognati, ſic ait;* Hæc bonorũ poſſeſſio nudã habet Prætoris indulgentiã, neq; ex iure ciuili originem habet. Nã eos inuitat ad bonorum poſſeſſionem, qui iure ciuili ad ſucceſſionẽ admitti non poſſunt, hoc eſt, cognatos. *Hodie hæc Prætoria ſucceſſio recte etiam legitima vocatur, propter ſubmotam agnationis cognationisq; differentiã.*

b §. j. ſup. de le. agn. tut. l. non facile. §. Cognationis, De grad. — *b* Qua parte nat. cog.] 1 *Prætor ergo non omnibus cognatis conſuluit. neque enim opus erant, quando qui per mares cognati, atq; ob id agnati ſunt ex lege 12. tab. vocabantur: ſed ijs tantum cognatis mederi voluit qui generis nomẽ retinẽtes, nõ etiã ciuili cognatione* [b] *iunguntur. Naturalem autem cognationem per ſe, ſiue ciuili cognatione intelligi ſcribit* [c] *Modeſtinus, quæ per fæminas deſcendit, ſed hic illa intelligitur, quæ per mares quidẽ contracta eſt, ciuilis tamen eſſe deſijt pp familiam emancipatione mutatam.*

c d. §. Cognationis
d Theop. hic.

c Lex Anaſta.] *Quæ hodie deſideratur.* 2 *Fuit autem ea lege* [d] *cautum, vt ſi quis decederet relicto fratre integri iuris, ideſt, qui nondum capitis diminutionẽ paſſus eſſet, relicto & fratre capite minuto, vterq; ad fratris defuncti hæreditatem vocaretur, non tamen ex æquis partibus, ſed vt plus haberet legitimus, hoc eſt vt capite minutus hẽret quatuor vncias, & frater integri iuris duplum, ideſt, beſſem ſiue octo vncias.* 3 *Cœpit autem Anaſtaſius imperare Anno Chriſti 492. regnauitq; annis 26. Fuit porrò ſecundus ab Anaſtaſio Iuſtinianus noſter, cuius quoque extat* [e] *Conſtitutio, huc omnino pertinens, his uerbis:* Prætorem, filium emancipatum, licet ſubtili iure fuerat capite diminutus: attamen in patris ſucceſſionem ſine ulla diminutione uocare manifeſtum eſt. non eodem aũt iure ẽt ad fratrum ſuorum ſucceſſiones ab eo uocabatur: ſed nec filij eius iure legitimo patris ſuis ſuccedebant. Nos neceſſarium duximus hoc primum corrigere, & legem Anaſtaſianam iuſto incremento perfectam oſtendere; ut emancipati filius & filia non ſolum in paternis bonis ad ſuorum ſimilitudinem ſuccedant, ſed etiam in fratrum uel ſororum ſuarum ſucceſſione (ſiue omnes emancipati ſint, ſiue mixti) æquo iure inuicem ſibi ſuccedant, & non ſecundum legem Anaſtaſianam parte aliqua diminuta. *Hæc Iuſtinianus.*

e l. ult. C. de leg. hæred.

§. Eos etiam.

1 *Cognati tranſuerſales, liberi item adoptiui, ad ſucceſſionem uocantur à Prætore.*
2 *Adoptiui hodie cum ſuis, &c. ſuccedunt.*

Eos *a* etiam qui per fœminini ſexus perſonas ex tranſuerſo cognatione iunguntur, tertio gradu proximitatis nomine Prætor ad ſucceſſionem vocat. Liberi quoq; qui in adoptiua familia ſunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu vocantur.

a Eos etiam.] *Supradictum eſt, quod Prætor cognatos deſcendentes ad ſucceſſionem vocarit,* 1 *hoc idem & ad cognatos ex tranſuerſo, item & ad liberos in alterius familia adoptiua exiſtentes producitur.* 2 *Hodie*

a §. Sed ea omnia. ſup. de hære. quæ ab inte. de. — *tamen adoptiui liberi ad naturalium parentum ſucceſſionem cum ſuis vel emancipatis iure ciuili* [a] *ueniũt, neque Prætoris beneficio indigent, quod Iuſtinianus illis verbis ſignificat:* [b] *uel per alium quemlibet modum, &c.*

b §. Si vero. Nou. de hæred. ab intend.

§. Vulgo quæſitos.

1 *Vulgo quæſiti matri ſuccedunt.*
2 *Ex concubina nati ut ſuccedant.*

3 *Agnatos*

3 *Agnationis tres ſpecies.*
4 *Conſanguinei, vterini.*

Vulgo *a* quæſitos nullos habere agnatos, manifeſtum eſt, cum agnatio à patre, cognatio à matre ſit: hi autẽ nullum patrem habere intelliguntur. Eadem rationem inter ſe quidem poſſunt videri conſanguinei eſſe, quia *b* conſanguinitatis ius, ſpecies eſt agnationis. Tantum ergo cognati ſunt ſibi, ſicut & matri cognati ſunt. Itaq; omnib. iſtis ex ea parte competit bonorum poſſeſſio: qua proximitatis nomine cognati vocantur.

a Vulgo quæſitos.} 1 *Vulgo quæſiti, id eſt, ex meretrice progeniti, tametſi agnati non ſint, quia incerto patre nati ſunt, cognationem tamẽ habent. Ideo ſuccedunt matri, & alijs ex ſua linea deſcendentib. iure Prætorio, patri vero ſuccedere* [a] *nõ poſſunt, quoniã certũ patrẽ non habent. Nouella Iuſtiniani lege ex dãnata legib. coniunctione orti, neq; patri,* [b] *neq; ẽt matri ſuccedere poſſunt.* 2 *Ex concubina vero nati nõ ſolũ cognatis legitimis, ſed ẽt patri vna cum matre in duab. vncijs* [c] *ſuccedunt. modo tria interueniãt. Primũ quod nulli filij legitimi & naturales* [d] *ſuperſint, licet antiquo iure vnciã ẽt illis ſuperſtitib.* [e] *haberent. Alterum quod legitima non ſuperſit* [f] *vxor: illa enim tametſi ab omnib. tranſuerſis* [g] *excludatur, nihilominus ex concubina natos licet tranſuerſis potiores, impedit. Tertium, quod concubina in domo patris* [h] *maneat, eiusq; ſit certus erga concubinam affectus: proteſtatione habita, quod illam ceu concubinam diligit, alioqui iure vxor præſumeretur.* [i]

b Quia conſang.} 3 *Habet enim* agnatio *ſuos gradus, & velut ſpecies, puta* ſuitatem, conſanguinitatem, & agnationem ſpecificam *ſiue* ſimplicem. *Prima ſi quidẽ agnationis ſpecies liberorũ eſt, qui ſui hæredes ſunt patrisfamilias defuncto. Etenim proximus agnatus eſt patri* [k] *filius, & eã ſpeciẽ vulgo* ſuitatem *dicunt. Altera eſt eorum, qui conſanguinei proprie nominantur, nempe fratrum.* 4 *Conſanguinei. n. dicuntur fratres,* [l] *quod inter ſe ſanguine ſint connexi, & eodem patre nati: nam ſi ſint ex eadem tantũ matre, appellantur* [m] *vterini, ſicq;* conſanguinitatem *agnationis ſpeciẽ eſſe* Imp. *hic ait. Tertia eſt reliquorũ agnatorum, quomodo patruus fratris filio, &* inuicem *is illi agnatus eſt, & hæc* agnatio ſpecifica, *ſiue ſimplex dicitur.*

a l. 2. l. ſi ſpurius. vnde cogna.
b § ſi. Nouell. Qui mo. nat. effi. leg.
d Auth. licet. C. de natu. libe.
d §. Conſideremus Nonell. De trib. & ſemi.
e l. matre. C. de natur. lib.
f §. Si quis aũt defunctus. Nouell. Qui. mod. nat. effic. ſui.
g l. 1. in prin. ſi tab. teſt. nul. ext.
h d. §. ſi quis antẽ.
i l. 3. de concub.
k l. filius. de ſuis & legit.
l l. 2. §. Agnati. de ſuis & legi.
m Nouell. de conſang. & vteri. fra.

§. Hoc loco.

1. 3 *Agnati vſque ad decimum, cognati vſq; ad ſextum gradum hoc iure ſuccedunt: & quæ ſit ratio differentiæ.*
2 *Deſcendentes à ſobrino ſobrinavè defuncti etiam ſeptimo gradu ſuccedunt.*
4 *Hodie & agnati & cognati vſq; ad decimum gradum admittuntur.*
5 *Poſt decimum gradum maritus & vxor ſuccedunt.*
6 *His deficientibus Fiſcus ad ſucceſſionem vocatur.*

Hoc *a* loco & illud neceſſario admonendi ſumus, agnationis quidem iure admitti aliquem ad hæreditatem, & ſi decimo *b* gradu ſit: ſiue de lege XII. tab. quæramus, ſiue de edicto, quo Prætor legitimis hæredib. daturum ſe bonorum poſſeſſionem pollicetur. Proximitatis vero nomine ijs ſolis Prætor bonorũ poſſeſſionem promittit, qui uſq; ad ſextum gradum cognationis ſunt, & ex ſeptimo à ſobrino ſobrinaq; nato natæve.

a Hoc loco.} *Hic §. cõis eſt ad hunc, & præcedentem titulum, & in cõpendio dicit.* 1 *Agnatos qui per maſculum nos contingunt, vſq; ad decimum gradum: cognatos vero idest, per fœmininam lineã coniunctos vſq; ad ſextum tantum ſuccedere.* 2 *niſi quis eſſet ex deſcendentib. à ſobrino ſobrinave defunctis. Is. n. ẽt ſeptimo gradu conſtitutus, quia quodammodo propinquior eſt, hoc iure admittitur: & facilius ẽt, maioriq; fauore ſucceditur in linea trãſuerſa in gradus inferiores, quàm* [a] *ſuperiores.* 3 *Rõ aũt differentiæ, quare agnatus remotior, quam cognatus admittatur, eſt illa: quoniã cognatorum iura naturalia* [b] *ſunt. natura autem neminem vltra ſeptimum gradum viuere* [c] *permittit. Iura vero agnatorum ciuilia* [d] *ſunt, vnde à iure ciuili in infinitum protendi potuerunt: quemadmodum & ab eodem iure in certis quibuſdam caſib. coarctantur. Primum enim contrahentibus inceſtas nuptias olim non ſuccedebatur vltra tertium* [e] *gradum: hodie ex Nouella* [f] *Iuſtiniani ſoli ex alio legitimo matrimonio filij ijs ſuccedunt. Deinde agnati patroni vſq; ad quintũ duntaxat gradum vocantur ad eius* [g] *ſucceſſionem. Alius eſt caſus, in quo non ſolũ cognati, ſed nec agnati vltra quintum gradum ſuccedunt, videlicet, qui militi criminis alicuius militaris damnato proximos ſe eſſe* [h] *affirmant. In feudo deniq; agnati uſq; ad ſeptimum tantum gradum* [i] *vocantur: niſi feudi Iuriſdictio* [k] *eſſet, aut illuſtris alicuius, puta comitis ſucceſſio,* [l] *aut tale feudum, quod ab acquirente non ſtatim ad agnatos tranſuerſos deuoluitur, ſed ad rectos: Ab his. n. ad tranſuerſos in perpetuum admitti* [m] *ſolet. Et hoc modo intelligenda eſt quorundã* [n] *ſententia exiſtimantiũ in infinitum agnatos in feudi ſucceſſione admittẽdos.*

b Decimo gradu.} *licet cognati ad ſextũ vſq; gradũ duntaxat admittantur, vt mox ſubijcit.* 4 *Hodie tamen quia inter agnatos & cognatos ſublata eſt differẽtia* [o] *vbi tã agnati quã cognati vſq; ad decimũ gradũ*

a gl. & Dd. hic tex. tex. in l. ſcripto hærede. in ſi. unde lib.
b §. Sed agnationis ſup. de leg. agnat.
c l non facile in 1. de grad.
d d. §. Sed agnationis. & ibi Theo.
e l. ſi quis inceſti. C. de inceſt. nup.
f Nouell. de inceſt. neph. nup.
g § Multis. inſ. de ſucceſſ. lib.
h l. 1. De veter. & mili. ſucceſſ.
i c 1 §. Hoc autem Qui feu. da.
k Bal. l. 1. ca. col. pen. C. quan. non pet. par.
l Bal. l. 1. §. Capitanei. de feu. mar.
m c. 1. De nat. ſucce. feud.
n gl. uerbi uſq; c. 1. de ſucceſſ. fen.
o §. Nullam. De hære. ab int. ue.

hæredes eſſe [p] poterunt.eoq; iure utimur.Quod in cognatis uerũ eſſe [q] Salicetus credidit:ſi illi nõ beneficio Prætoris antiquo,ſed Nouella iuris ciuilis conſtitutione ſuccedere vellent:alioqui ſibi imputare debent, q veterẽ viã [r] eligere maluerunt.Hoc tamen Alex.non probat,inquiẽs,quocunq; modo ſuccedatur, ſublatã eſſe agnationis [ſ] differentiam.Sed reſpondet Decius(qui Salicetũ ſequitur)quod cum fauore agnatorũ ſublata ſit agnationis differentia,quocunq; modo ſuccedatur.i.ſiue ab inteſtato,ſiue ex teſtõ,hoc ita accipiẽdũ eſt,ſi cognati huiuſcemodi beneficio vti velint,vel quia iure ciuili ſuccedant, vel iure Prætorio,p vnde legitimi:nam hanc bonorum poſſeſſionem tantũ habent,qui à iure ciuili vocantur.Quod ſi bon. poſſ. vnde cognati agnoſcant,ſibi imputare debent,quod veterem viã [t] eligunt.Hæc Decius:quod ergo eum Lorioto [tt] ita demum recipio,ſi appareat illos alijs iurib.ſibi competentib.renuntiaſſe:poſſunt.n. beneficio pro ſe introducto [u] renuntiare,ſed ex eo,quod bonorũ poſſeſſionẽ Vnde cognati intendunt, [x] non ſtatim conijcere debemus,eos iuris ciuilis beneficio renũciare voluiſſe,& idcirco in caſu dubio,Alexandrũ potius ſequerer. 5 Porrò ad propoſitũ redeũdo,vltra decimũ gradũ tranſuerſi,ſiue ex latere coniuncti cuiuſcunq; qualitatis fuerint,non vocantur,ſed poſt hunc gradum maritus & vxor iure Prætorio ſibi inuicem [y] ſuccedunt,fiſco excluſo:imo & Eccleſia,ſi clerici ſit [z] uxor.Hodie vero ſi matrimoniũ ſit abſq; dote, & altera coniugum præmoriens locuples ſit, alter ſuperſtes pauper,hic vna cũ liberis cõib.aut alterius matrimonij in quartam partem,ſi tres aut pauciores,uel pro uirili,ſi plures ſint, [a] admittitur.Poſt hanc vero mariti & vxoris ſucceſſionem ſi neuter ſuperſtes fuerit,Fiſcus bona ceu uacantia [b] occupat,niſi defunctus aut Imperialis liberalitatis ſocius [c] eſſet.aut alicuius collegij [d] collega,uel peregrinatione [e] moriens.

p glo.hic.
q l.fi.C.de inof.te.
r arg.l. fi.§.Sin aũt hoc aliquis. in prin.C.de iu.del.
s d.§.Nullũ. uerſi. in qualibet.
r d. §. Sin autem. hoc aliquis.
tt l. non facile. in princ. De grad.
v l.pen. C.de pact.
x l.nec is.§.1.de acquit.hære.
y l.vnica. in princ. ſi tab.teſ.nul.ext.
z l.ſi quis præsby. C.de epi. & cler.
a Dd.in l.fi.C.de in dimid.toll.
b l.j.§ Vacantis.C. de bo. vac li. 10.
c l.1.C.ſi Imp. lib. 12.
d l.1.C.de hær. decur.lib.10.
e Aut oẽs peregri. ni.C.cõ. de ſuc.

De gradib. cognationum. Tit. vj.

1 Cognationis gradus noſſe iuriſconſultum oportet.
2 Hodie in contrahendis matrimonijs iuri ciuili ſtamus.
3 De generali cognatione hoc titulo agi.
4 Gradus quid ſit.
5 Linea quid,& ut a gradu differat.
6 In cognatione tres eſſe lineas.

QVoniam ſuperioribus titulis frequens incidit mentio de gradibus cognationum, ſecundum quos hæ perſonæ agnatæ uel cognatæ illis in ſucceſſione præferri ſolent. Ideo neceſſarium duxit Imp. ſpeciali hoc titulo huiuſcemodi gradus & ordinem exponere,totamq; rem oculiis etiam [a] ſubijcere ut ſic uel ex facti oſtenſione melius cognoſceretur. 1 Eſt autem omnino neceſſe futuro iuriſconſulto(ut & Paulus [b] ſcribit)noſſe cognatorum gradus:tum propter hæreditatem & tutelas,quæ ad proximum quemque agnatum legib. deferri conſueuerunt:tum propter bonorum poſſeſſiones agnoſcendas. nam & ipſe Prætor proximiori cuiq, cognato bonorum poſſeſſionem concedit.Tum & propter legem publicorum iudiciorum,quæ contra adfines & agnatos inuiti teſtimoniũ dicere [c] non cogimur,ſed nec plerunque uolẽtes poſſumus.Sed & in legibus municipalib.interpretandis hæc ciuilis graduum dinumeratio obſeruari [d] conſueuit.Eſt & alia ſane grauiſſima & neceſſaria horum graduum cognoſcendorum cã, nempe propter totam rationem nuptiarum.Nam eam Iuſtinianus ſupra [e] deſcripſit ex graduum adnumeratione. 2 Quanquam hodie in contrahendis matrimonijs hanc iuris ciuilis graduum computationẽ non reſpiciamus,ſed ea in re uelut Spirituali iuri ſtemus Pontificio. 3 Porro cognationis nomen generali ſignificatione hoc loci accipitur prout agnationem & cognationem in ſpecie ſumptam [f] complectitur, eſtque nihil aliud, quam cohærentia quædam perſonarum,quæ per generationem contracta ex eodem ſanguine conſtat, cuius cõmunione altera alteri coniuncta. 4 Gradus uerò, metaphoricos hic dicitur, ducta ſimilitudine à ſcalis, uel locis proclinibus quos ita ingredimur,ut à proximo in proximum,ideſt,in eum,qui quaſi ex eo naſcitur, [g] tranſeamus, atque ita recte deſcribi põt,quod ſit de proximo in proximum tranſitus,& quot ſunt tranſitus modo remotiores [h] ſint,& non æque [i] propinqui,tot erunt [k] gradus. Hæc certe deſcriptio longe melior eſt, ea, quã Ioannes [l] tradidit,qui gradum dicebat eſſe diſtantiũ perſonarũ habitudinem,qua cognoſcitur, quota diſtantia differant perſonæ inter ſe:ſiquidem ex ipſo gradu diſtantiam non cognoſcimus,ſed ex ipſa dinumeratione. 5 Sed nec lineam recte definiuiſſe uidetur idem Ioannes [m] And.dum uoluit,quod linea eſſet perſonarũ collectio ab eodem ſtipite deſcendentium, gradus continẽs,& numeros diſtinguens:quorum linea nõ numeros, ſed cognationes [n] diſtinguit.Definiri ergo linea ita poteſt,ut ſit limes,quo ſtemmata,ideſt, ordines cognationum [o] dignoſcuntur.Et ſic cognatio eſt tota ipſa proximitas,linea eſt proximitatum ſeparatio:gradus uero eſt à uno proximo in alium tranſitus. 6 Nam in cognatione ſunt tres lineæ,ſuperior,inferior,& quæ ex tranſuerſo,uel à latere eſt:in qualibet uero linea plures ſunt gradus;ut ſuo loco uidebimus.

a §.fi.inf.eo.
b l.iuriſconſultus. de grad.
c d.l. iuriſcõſultus in princ.
d Bal.in l. ult.C.de ſucc.edi.
e to.tit. de nup.
f d.l iuriſcõſultus. §.1.
g ead.l.§.grad.
h ibid.§.2.verſ.ſed hic.
i gl.verbi. generata §.Hactenus.
k d.§. Hactenus.
l gl.verb. deinde. in arb.conſang.
m gl. de verb. deinde.
n l.ſtemmata.de gradu.
o l. 1. in princ. de gradi.

Princip. tit.

1 Tranſuerſa cognatio,habet aſcendentes & deſcendentes.

Hoc

HOC loco neceſſarium eſt exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi ſumus, cognationẽ aliam ſupra numerari, aliam infra, aliam ex *a* trãſuerſo, quæ etiam a latere dicitur. Superior cognatio eſt parentum, *b* inferior liberorum, *c* ex tranſuerſo fratrum ſororumve. & eorum, qui quæve ex his generantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. *d* Et ſuperior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea quæ ex tranſuerſo numeratur, à ſecundo. *e*

1 *Parentis appellatio.*
2 *Maiores qui ſint.*
3 *Liberorum appellatio.*
4 *Cur primus gradus non ſit in linea tranſuerſa.*

a Ex tranſuerſo.} 1 *Hæc aũt tranſuerſa cognatio rurſus alios habet aſcendentes, vt patruos: alios deſcendentes, ut fratrũ filios: id quod huius cognationis exẽpla, quæ poſtea ſubijciuntur, manifeſte docet. Neq; vero id parui eſt momenti, ſiue de nuptijs agamus, ſiue ẽt de ſucceſſionib. vt Bal... hic eleganter explicat.*

b Parentum.} 2 *Parentum autem appellatione omnes aſcendentes vtriuſq; ſexus ueniunt vſq, ad* [a] *tritauum: ulteriores uero, qui non habent ſpeciale nomen.* 3 Maiores [b] *appellantur, quoties ſcilicet de gradibus inter cognatos numerandis quæſtio eſt. Alioqui & Maiorum appellatione, & parentum omnes ſuperiores benigna interpretatione* [c] *continentur. Hincque merito Alciatus* [d] Vallam reprehẽdit, *qui in horum uerborum ſignifi catione à Iureconſulto Paulo* [e] *diſcrepat.*

c Liberorum.} 4 Liberi *in tractatu præſenti dicuntur omnes deſcendentes uſq; ad trinepotem: nam qui ſunt ultra hos, poſteriores* [f] *nominãtur. Alioqui uero generali liberorũ appellatione, et qui poſt trinepotes ſunt, continẽtur in* [g] *infinitũ. Nec refert, ſint ne in ptãte, an ſui* [h] *iuris: ſint ne maſculi: an* [i] *fœminæ.*

d Materteræ.} *Nec non horum omnium* [k] *liberi.*

e A ſecundo.} *In ſuperiori ergo & inferiori linea cognationis primus gradus eſt. tranſuerſa uero gradum primum non habet, ſed a ſecundo initium ſumit. Sed cur tam uarie? quoniam* [l] *in ſuperiori cognatione ſiue linea parentes ſunt, ex quibus tranſuerſa cognatio, & is de quo quæritur, deſcendunt, ut frater, & Petrucius (ſic enim cum noſtratib exempli gratia uocamus eum, de cuius ſucceſſione, tutela, crimine, uel matrimonio quæritur) ex patre uel matre deſcendunt: patruus, & idem Petrucius ex auo, &c. Cum ergo Petrucius cum fratre, & ex eo deſcendentib. confertur, pater primo gradu, frater ſecundo filius fratris tertio numeratur: nimirum tres generationes in his perſonis obſeruantes, gradus totidem dicimus. Nam Petrucius in gradu ad ſeipſum non eſt, vt nec ſibi cognatus dici poteſt, ſed eius cognatio gradatim numeratur. Qua rõne ſi cum patruo, & ex eo progenitis Petrucius conferatur, pater in primo gradu, auus in ſecundo erit, ex quo cum patruo, uelut ex ſtirpe Petrucius deſcendit: ut nec in hac computatione quidem primus gradus à latere ſit, ſed tertius, & deinceps. Et hæc quidem iure ciuili obtinent: lege autem Pontificia fratres in primo gradu eſſe, nemini dubium eſt,* [m] *ita ut initium ab eo primo gradu tranſuerſa cognatio habeat.*

a l. appellatione parẽtis. de uerb. ſig.
b l. Iuriſc. §. parentes. de grad.
c l. 4. §. parentes. de in ius voc.
d lib. 4 de uerb. ſig.
e Valla lib. 6. Eleg.
f d. §. parentes.
g liberorum. De verb. ſig.
h l. 4. §. in adoptionem, de gradu.
i l. cognoſcere. §. liberorũ. de uerb. ſigni.
k d. l. Iuriſc. §. ſunt & ex laterib.
l ita Eguina.
m c. ad ſedem. verſ. fratres itaq; . 35. q. 5. rõnes. inf. ſubijctam ad fi. huius tit. in explicatione arboris.

§ Primo gradu.

1 *An patris aut matris appellatione auus uel auia contineatur.*
2 *Etſi plures ſint filij, numerum non augent.*
3 *In inquirenda cognatione ſemper aliquem hypotheticum conſtituendum eſſe.*

Primo *a* gradu eſt ſupra pater, mater, infra filius. *b* filia.

a in l. fi. de grad.
b vt hic. & §. ſeq.

a Primo gradu.} *Primo gradu cognationis quatuor perſonas nomine differentes cum Paulo* [a] *recẽſet.* 1 *Et hic argumentum eſt, appellatione* patris *aut* matris *non contineri uel auum auiam, cum unus ſit in primo gradu, alius in ſecundo. Vnde pater, non auus filiam in adulterio deprehenſam occidere* [c] *poteſt. Et hæc potiſſimum uera ſunt, quando ab homine uerbum* (patris) *eſſet prolatum. Idem etiam ſi a lege, ſed in materia* [d] *odioſa, in qua ſcilicet iuri alterius* [e] *derogaretur. In caſu uero fauorabili ex interpretatione,* pater *auum continet.*

b Filius, filia.} 2 *Qui tamen & plures eſſe* [g] *poſſint & illi tamen numerum non augent, cum inter ſe non* [h] *differãnt.* 3 *Porro hic meminiſſe oportet, ſemper intelligendum eſſe aliquem hypothoteticum, ideſt, tertiam perſonam, cuius de cognatione quæratur, ut habeamus, quo referantur omnia. Eſſe itaq; hoc loco inter patrem & filium ueluti medium collocatum hypotheticum, cuius reſpectu pater hic primo gradu ſupra filius primo infra eſſe* [i] *dicitur.*

c l. patri. cum l. ſeq. ad l. C. de adu.
d Bar. l. liberorum. in fi. de verb. ſig.
e Bald. l. quicquid C. de bo. mater.
f l. iuſta. de ver. ſig. ibi Alcia.
g l. iuriſconſultus. §. j. de grad.
h d. l. fin. §. primo. grad.
i Bald.... & Egui. Baro. hic Theo. ſup. de leg. ag. ſu & hær. in l. fi. §. a quoties. de grad.

§. Secundo gradu.

1.2 *Fratris appellatione an ſoror ueniat, uel contra.*
3 *Fratrum tres ſpecies.*

Secundo

Secundo *a* gradu ſupra auus, auia, infra nepos neptis, ex *b* tranſuerſo frater, *c* ſoror.

a d. l. vlt. §. ſecundo gradu.
b ſu. eo. in princ.
c Alcia. l. 1. de verb. ſign. l. ſi ita ſcriptū. in prin. de leg. 4.
d l. tres fratres. de pac.
e l. veterib. ibi. Dd. de pac.
f Dec. l. 2. nu. 112. de reg. iur.
g d. l. fi. §. ſecundo gradu.

a Secundo.} *Secundo cognationis gradu duodecim perſonas contineri, Paulus* [a] *ſcribit: duplicatis ſcilicet hic nominatis perſonis. Duo enim aui ſunt, & duæ auiæ, à patre ſcilicet & matre: nepos item ac neptis tam ex filio quam ex filia, denique frater & ſoror tam ex patre, quam ex matre.*

b Ex tranſuerſo.} *Hoc enim ſecundo gradu (vt ſupra* [b] *diximus) incipit eorum qui à latere ſunt computatio, quoniam tranſuerſa linea iure ciuili primum gradum non habet.*

c Frater, ſoror.} 1 *Hinc colligendum videtur, appellatione* fratris ſororem *non venire, & maxime ex ſignificationis* [c] *proprietate: ſi tamen eadem ratio ſubeſt, fratris appellatione ſoror* [d] *continebitur.* 2 *Econtra vero appellatione* ſororis *frater nunquam includitur, etiamſi eadem eſſet ratio: quoniam fœmininum maſculinum nunquam* [e] *concipit. Si tamen ob maiorem frequentiam fœmina nominata ſit,* [f] *adhuc maſculus comprehenderetur.* 3 *Porrò fratrem hic per vtrunq; parentem accipere oportet, i. aut per matrem tantum, qui uterinus, aut per patrem qui cõſanguineus dicitur, aut per vtrunque: ſed hic numerum graduũ non auget, quod nihil differat ab eo qui eundem patrem habet tantum, niſi quod is eoſdem cognatos tam paternos quam maternos habet. quod Paulus* [g] *latius declarat.*

§. Tertio gradu.

1 *Tertius gradus quot perſonas contineat.*
2 *θεῖος promiſcue & auunculum & patruum ſignificat.*

Tertio *a* gradu ſupra proauus, proauia. infra pronepos, proneptis, ex tranſuerſo fratris ſororisq; filius: filia, & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus eſt frater patris, qui Græce πατράδελφος appellatur. Auunculus eſt frater matris, qui Græce μητράδελφος dicitur & vterque & *b* promiſcue θεῖος appellatur. Amita eſt patris ſoror, quæ πατραδέλφη appellatur. Matertera vero matris ſoror, quæ Græce μητραδέλφη dicitur, & utraq; promiſcue θεία appellatur.

a l. fi. §. tertio gradu. de grad.
b ut in l. cum quis §. codicillis. de lega. 3.
c Nouel. de hær. ab inteſt. ven.

a Tertio.} 1 *In hoc tertio gradu trigintaduæ ſunt perſonæ, ſedecim recti, totidem tranſuerſi. Sunt. n. ſupra proaui quatuor, pater aui paterni. pater auiæ paternæ, pater aui materni. pater auiæ maternæ: tot ſunt proauiæ. Infra pronepotes ſunt quatuor, filius agnati nepotis, filius agnatæ neptis, filius cognati nepoti, filius cognatæ neptis: tot ſunt proneptes. Ex tranſuerſo filii & filiæ fratris & ſororis ſunt octo natus & nata ex conſanguineo, natus & nata ex conſanguinea: natus & nata ex vterino, natus & nata ex uterina. Duo sũt patrui, pâtris frater conſanguineus aut uterinus: duæ amitæ, matris ſoror conſanguinea, & ſoror* [a] *uterina.*

b Vterque θεῖος.} 2 *Sic ergo cum ſimpliciter hæc vocula (θεῖος)* [b] *ponitur, promiſcue intelligi poteſt, uel de auunculo, uel patruo. Itaq; Græci, ut hanc tollant dubitationem, aliquam notam ſolent addere: ut apud Aeſchinem in quadam ad Cteſiphontem epiſtola eſt: ὁ ἐκ μητρὸς θεῖος: ut ſignificetur auunculus. Apud Lucianum in Somnio itidem eſt: ὁ πρὸς μητρὸς θεῖος. Vtitur etiam hac uocula ſæpenumero Iuſtinianus in ſua Nouella* [c] *conſtitutione.*

§. Quarto gradu.

1 *In quarto gradu 80. perſonas contineri.*
2 *An appellatione patrui, patruus magnus ueniat.*
3 *Conſobrini appellatio ambigua.*
4 *Reſtitutus Paulus in l. ult. §. 4. uerſ. fratris. de grad.*

Quarto *a* gradu ſupra auus, abauia: infra abnepos, abneptis, ex tranſuerſo fratris ſororisq; nepos, neptis, & conuenienter: patruus *b* magnus, amita magna, ideſt aui frater & ſoror, item auunculus magnus & matertera magna, ideſt, auiæ frater & ſoror, conſobrinus conſobrina, ideſt qui quęve ex fratrib. progenerantur aut ſororib. Sed quidam *c* recte conſobrinos eos proprie dici putant, qui ex duab. ſororib progenerantur, quaſi conſobrinos. Eos vero qui ex duob. fratrib. progenerantur, proprie fratres patrueles vocari. Si aũt ex duob. fratrib. filiæ naſcũtur: ſorores patrueles appellari. At eos qui ex fratre & ſorore progenerantur, amitinos proprie dici putant. Amitæ tuæ filij conſobrinũ te appellant, tu illos amitinos.

a l. iuriſconſultus. § quarto.
b d. l. iuriſc. ver. patruus.
c d. l. ver. amita cũ duob. ſeq.
d ead. l. verſ. eod. & uer. fratris.

a Quarto.} 1 *In quarto gradu octoginta perſonæ numerantur: nempe trigintaduæ recti,* [a] *utriuſq; aui fratres quatuor, qui patrui magni: & tot ſorores, quæ amitæ magnæ: utriuſq; auiæ quatuor fratres, qui auũculi magni,* [b] *& totidem ſorores, quæ matertera magnæ* [c] *dicuntur. Conſobrini ſedecim, item ſedecim fratris atque ſororis nepotes & neptes.* [d]

b Patruus

b Patruus magnus.) 2 *Dubitari ſolet, an patrui appellatione veniat patruus magnus? quod plerique cenſuerunt.* [c] *Sed magis eſt, ex propria verbi ſignificatione non venire, ſed tantũ per interpretationẽ.* [f] *quoniam ubi nomen cum adiuncto profertur, puta patruus magnus, dictio illa adiecta (magnus) improprietatẽ* [g] *notat: quemadmodum & graduum diverſitas. nã patruus in tertio gradu eſt, patruus magnus eſt in quarto. Adde, uerba plerunque in priori ſignificatu accipi, non in poſteriore:* [i] *unde patruus cum filijs fratris in ſtirpes ſuccedit, non patruus* [k] *magnus.*

c Sed quidam.) 3 Conſobrini *appellatio prorſus ambigua eſt. Nam proprie* conſobrini *inter ſe dicũtur, qui ex duabus ſororibus nati ſunt: abuſiue uero etiam qui ex* [l] *fratribus, licet hi uerius patrueles dicantur. Conſobrinos etiam Paulus appellauit, qui in ſexto gradu ſunt, qui* ſobrini *proprie* [m] *uocantur. Teophilus* conſobrinos Maiores *eos appellat, & interdum abſolute* [n] *conſobrinos.* 4 *Loriotus* [o] *tamen Paulum mendoſum eſſe ſuſpicatur, dum dicit,* fratrum nepotes conſobrinos eſſe: *& idcirco legendum putat,* fratrum nepotes inter ſe ſobrini ſunt. *nam tales nepotes ſunt duorum conſobrinorum filij, & per conſequens inter ſe* [p] *ſobrini.*

c quorum opinionem cõfutat Loriot. d. l. Iuriſc. §. quarto.
f l. iuncta. de ver. ſig.
g Bar. l. Lucius. §. q ſitum. de legat. 2.
h §. Tertio. C. eod. & hic.
i l. qui liberis. § hæc verba. de vulga.
k § reliquum. Nouell. de hære. ab inte.
l vt hic.
m l. fi. § quarto. de grad.
n § fi. ſup. de ſucce. cog.
o d. §. quarto. ver. fratris.
p d. l. fi. §. ſeptimo. ver. his perſonis.

§. Quinto.

1 *In quinto gradu ſunt 192. perſonæ.*
2 *Proprius ſobrino quis.*
3 *Sobrini qui dicantur.*

Quinto *a* gradu ſupra atauus, atauia: infra atnepos, atneptis, ex tranuerſo fratris ſororisque pronepos proneptis, & conuenienter propatruus, proamita, ideſt, proaui frater & ſoror, & proauunculus, & promatertera, ideſt proauiæ frater & ſoror. Item fratris patruelis vel ſororis patruelis, conſobrini & conſobrinæ, amitini & amitinæ filius filia: propius *b* ſobrino propius ſobrina: hi ſunt patrui magni amitæ magnæ, auunculi magni materteræ magnæ filius filia.

a Quinto.) 1 *Tametſi hoc quinto gradu* [a] *Haloandri lectione centum octogintaquatuor duntaxat perſonæ reperiantur: attamen ex ipſa dinumeratione centum & nonagintaduas eſſe conſtat. Numerantur. n. trigintaduo ataui, & atauiæ: tot atnepotes & atneptes, tot propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ: tot propiores ſobrini* [b] *ſobrineq́;: tot conſobrinorum conſobrinarumq́; filij, &* [c] *filiæ, tot fratris & ſororis proneposes &* [d] *proneptes.*

b Propius ſobrino.) 2 *Propius ſobrino ad Petrucium relatus. ideſt, eum de cuius cognatione quæritur, conſobrinus patris eſt: huius filius ſobrinus eſt eidem Petrucio.* 3 *Sunt enim* ſobrini, *qui ex conſobrinis uel patruelibus progeniti ſunt, unde adparet, cur propior ſobrino dicatur: cum ex eo ſobrinus naſcatur, & uno gradu propior ſit, in linea patrui & auunculi* [e] *magni.*

a d. l. vlt. §. quinto. de grad.
b d. §. quinto. verſ. patruus. cum tribu ſeq.
c ibid verſ. patrui. nepos.
d ibid. verſ. fratris pronepos.
e Ita recte declarat Baro. hic.

§. Sexto.

1 *In ſexto gradu ſunt 448. perſonæ.*
2 *Tritauus vnde ſic dictus.*
3 *Reſtituta huius. §. lectio.*
4 *Septimus gradus quot perſonas contineat.*

Sexto *a* gradu tritauus *b* tritauia, infra trinepos trineptis, ex tranſuerſo fratris ſororisq; abnepos abneptis, & conuenienter abpatruus amita, ideſt abaui frater & ſoror. Itẽ propatrui proamitę, proauunculi promaterteræ, filius filia. Item propius *c* ſobrino ſobrinæve filius filia. Item ſobrini ſobrinæve ex fratribus vel ſororib. patruelibus vel conſobrinis vel amitinis progenerantur.

a Sexto.) 1 *In ſexto gradu perſonę continentur quadringentæ quadragintaocto, iuxta Pauli* [a] *dinumerationem: nempe tritaui & tritauię ſexagintaquatuor; tot trinepotes &* [b] *trineptes: tot abpatrui, abamitæ, abauunculi, abmaterteræ,* [c] *tot ſobrini &* [d] *ſobrinæ: tot propriorum ſobrinorum ſobrinarumq; filij &* [e] *filiæ, conſobrinorum, conſobrinarumq́; nepotes &* [f] *neptes: tot fratris & ſororis abnepotes &* [g] *abneptes.*

b Tritauus.) 2 *Tritauus dicitur, quaſi tertij aui auus, nam auus eſt abaui, qui patris tertius eſt, ſicut trinepos tertij nepotis, nimirum abnepotis nepos.*

c Item propius ſobrino.) 3 *Hæc uerba hic expungenda eſſe, neque in hanc claſſem referendos filios propius ſobrino, Ant. Auguſtinus* [h] *opinatur, ac fatetur quidem, debuiſſe Iuſtinianũ conſobrinorũ nepotes enumerare, quod & Caius fecerat: ſed hi non ſunt filij propioris ſobrino. Nam propioris ſobrino filij ſunt, qui proprie* ſobrini *appellantur, hoc eſt, qui quæ ve ex duobus conſobrinis procreantur.* 4 *Iulius Paulus iam ſeptimum gradum ſubiungit, in eo mille vigintiquatuor perſonas reperiri* [i] *docens, ſi quis exacte numeret.*

a l. vlt. §. ſexto. de grad.
b ibid. verſ. trinepos.
c ea. l. verſi. patruus cum tribus. ſeq.
d Verſ. patrui maioris. in ead. l.
e ibid. verſ. patrui magni.
f Verſ. patrui pronepos.
g Verſ. fratris ſororisque,
h l. 2. Emend. ca. 5.
i d. l. ult. § 7.

numeret. Sed de rectis curandum non eſt, cum natura ad illos vſque viuere non [k] *patiatur: ex tranſuerſis vero oẽs* [l] *cognati, nulli agnati, prater ex ſobrino & ſobrina natum conſiderabantur.* [m] *Hodie vero ſublato agnationis & cognationis* [n] *diſcrimine, omnes ad decimum vſque gradum* [o] *admittuntur.*

k l. 4. in princ. De grad.
l §. fi. ſup. de ſucceſ. cog.
m l. 7. §. hæc autem. vnde cog.
n Nouell. de hære. ab inteſt. vend. nullam.
o d. §. fi.

§. Hactenus.

1 *Regula ſemper generata perſona gradum adijcit, quomodo accipienda.*
2. 3 *Ius canonicum ex latere aliter gradus numerat, quam ius ciuile.*

Hactenus oſtendiſſe ſufficiat, quemadmodũ gradus cognationis numerentur. Nam que ex his palam eſt intelligere. quemadmodum vlteriores quoq. numerare debeamus: quippe [a] ſemper generata perſona gradum adiicit: ut longe facilius ſit reſpondere quãto quiſq; gradu ſit, quam propria cognationis appellatione quenquam denotare.

a Quippe ſemper generata.} 1 *Hæc iuris ciuilis regula*, generatam perſonam ſemper nouum gradum adijcere, *ſic accipienda eſt, vt ſingula generationes ſingulos gradus faciant, etſi vna tantum perſona ex proxima quaq; generetur: licet poſſint in eadem generatione eodemve gradu plures eſſe perſonæ. In dinumeratione ergo graduum ipſas gradatim generationes numerare debemus, ac primum quidem hæc, quæ à Paulo* [a] *traditur, diligenter obſeruanda eſt regula:* Quoties quæritur, quoto gradu quæq; perſona ſit, ab eo incipiendum eſt, de cuius cognatione quæritur. *Quot autem generationib. aliquis ab hoc Petrucio diſtat, totidem gradib. diſtare intelligitur. eadem computationis ratio eſt in tranſuerſis gradibus: quia ſi de his qui ex tranſuerſo coniuncti ſunt, quæratur: Petrucius, vt gradus dinumeret, primum recta aſcendat ad eam vſq; perſonam, ex qua eſt cõis origo: inde per obliquum deflectat, & in ſingulis generationib. ſingulos ſemper gradus numeret.* 2 *Porro ius Pontificium ex tranſuerſo aliter gradus numerat, quod non de hæreditate & tutela, ſed de nuptijs eo iure conſtituitur. Et quoniam liberi cum parentibus matrimonium non contrahunt propter reuerentiam, quam eis debent, frater & ſoror, qui ex eodem parente deſcendunt, in primo gradu numerantur, nimirum ad parentem, non inter ſe; horum filius & filia, conſobrinus et conſobrina in ſecundo, ſimiliter ad parentem relati:* [b] *& deinceps.* 3 *Ius ergo ciuile in gradib. computandis omnes cognationis gradus ad Petrucium refert, de cuius ſucceſſione, tutela vel cauſa quæritur: ius vero Canonicum; eas perſonas, de quarum nuptijs quæritur, ad cõem parentem, qui cauſa eſt matrimonij impediendi. Ideo enim prohibentur matrimonio, quod remotior à ſtirpe non diſtet ſupra quatuor gradus: & ideo reuereri debeat ex eadem ſtirpe proxime* [c] *deſcendentem. His ergo ſic perſpectis, ſi de ſucceſſione defuncti vel tutela pupilli quæratur, defunctum pupillumve ſtatues loco Petrucij in vulgari figura cognationis: deinde parentes, liberos, agnatos, cognatos tantum eiuſdem: vt quiſq; tibi nominabitur, per lineas & gradus. in eadẽ linea collocabis; ex tempore reſponſurus, quis ei proximus* [d] *ſit. Numeri enim ſubſcripti indicant, quot gradib. quiſq; diſtet à Petrucio, vt numeri ſupraſcripti, quot diſtet gradibus à communi ſtirpe illa iuris ciuilis cõputatio, hæc pontificij eſt.*

a l. iuriſconſultus. §. at quoties. de grad.
b ad ſeden. 35. q. 5.
c nõ debet. de conſangui.
d Ita Egui. Baro hic docet poſt alios.

§. Agnationis.

1 *Gradus agnatorum & cognatorum eorum ductu inquirendi.*

Agnationis *a* quoq; gradus eodem modo numerantur. Sed cum [b] magis veritas oculata fide, quam per aures animis infigatur: ideo neceſſarium duximus poſt enarrationem graduum eos etiam præſenti libro inſcribi: quatenus poſſint & aurib. & oculorũ inſpectione adoleſcentes perfectiſſimam graduum doctrinam adipiſci.

a Agnationis quoque.} *Supra ad Rubricam huius tituli diximus, in eo de gradib. cognationis generice tractari, prout agnationem & cognationem in ſpecie ſumptam comprehendit.* 1 *Quo enim ductu agnatorũ, i. eorum qui per uirilem ſexum nobis coniunguntur, gradus inquiruntur: eodem quoque & cognatorũ, qui, ſ. à fœmineo ſexu ducunt originem, inquirendi ſunt gradus. Idq; Imperator hoc loco ſenſit*, agnationis quoque gradus eodem modo numerari *inquiens. Filius itaque emancipatus, qui agnatus non eſt, perinde in primo gradu collocatur, ac filius in poteſtate: ac uterinus frater, qui tantum cognatus* [a] *eſt, ita in ſecundo gradu numeratur,* [b] *atq; frater conſanguineus qui eſt agnatus. & ſic deinceps.*

b Sed cum magis.) *Nam, ut inquit* [d] *Horatius.* Segnius irritant animos demiſſa per aurem, Quam quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus, & quæ Ipſe ſibi tradit ſpectator. *Et acerrimum eſſe oculorum ſenſum, ipſe quoq; Ariſtoteles docet: magiſq; incredula ſunt hominibus aures, quam oculi, ut Candaules ait in Herodoto. Vnde illud,* Certior aure arbiter eſt oculus.

a l Iuriſconſultus. §. cognationis. de grad.
b ead. l. § ſecundo. gradu. Verſ. frater.
c In arte Poeti.

DE

De Seruili cognatione. tit. vij.

Hic non eſſe nouum titulum, ſed appendicem tituli proxime præcedentis.

B*Aldu. hanc eſſe appendicem tituli,* de gradibus cognationum, *docet, ut fere ineptum uideatur, nouum hic effingere titulum,* de Seruili cognatione. *Equidem anacephalæoſis, quæ infra mox ſubijcitur, ſatis arguit, hunc titulum nouè a ſuperiori ſeparatum eſſe. Nam ad finem tituli,* e ſucceſſione cognatorum, *hæc commode tractari uidentur, nec Theophilus nouam hanc rubricam interſeruit, ſecutus uetuſta exemplaria Inſtitutionum, quæ nullum hic habent nouum titulum. Sed non magnopere refert, cum præſertim res eadem maneat, vtcunque diſtinguantur tituli ideoque vulgarem hanc diſtinctionem & nos ſequi maluimus.*

a § repetitio. infra cod.

Princip. tit.

1 *Seruilis cognatio quid.*
2 *Proximitas genericè & ſpecificè accipitur.*
3 *Cognatis ſeruilibus lege antiqua quandoque conſulebatur.*
4 *Serui iure ciuili non contrahunt matrimonium, ſed contubernium, ſecus lege pontificia.*
5 *Liberum pro filio, in ſingulari numero rectè dici.*
6 *Nati ex ſeruili cognatione non ſolum ad parentum ſucceſſionem vocantur, ſed etiam frater patrono præfertur.*

ILlud certum eſt, ad *a* ſeruiles cognationes illam partē edicti, qua *b* proximitatis nomine bonorum poſſeſſio permittitur, non *c* pertinere. nam nec ulla antiqua lege talis cognatio cōputabatur. *d* Sed *e* noſtra conſtitutione quā pro iura patronatus fecimus (quod vſq; ad noſtra tempora ſatis obſcurum atque nube plenum, & vndique cōfuſum fuerat) & hoc humanitate ſuggerente conceſſimus, ut ſi quis in ſeruili conſtitutus conſortio, *f* liberum *g* uel liberos habuerit, ſiue ex libera ſiue ex ſeruilis conditionis muliere, vel contra: ſerua mulier ex libero uel ſeruo habuerit liberos cuiuſcunque ſexus, & ad libertatem his peruenientibus, ij qui ex ſeruili ventre nati ſunt, libertatem meruerint, uel dum mulieres liberæ erant, ipſi in ſeruitute eos habuerint, & poſtea ad libertatem peruenerint, ut *h* hi omnes ad ſucceſſionem patris uel matris ueniant, patronatus iure in hac parte ſopito. Hos enim liberos non ſolum in ſuorum parentum ſucceſſionem, ſed etiam *i* alterum in alterius ſucceſſionem mutuam vocauimus ex illa lege ſpecialiter eos vocantes, ſiue ſoli inueniantur, qui in ſeruitute nati, & poſtea manumiſſi ſunt, ſiue una cum alijs, qui poſt libertatem parentū concepti ſunt, ſiue ex eodem patre, ſiue ex eadem matre, ſiue ex alijs nuptiis, ad ſimilitudinem eorum qui ex iuſtis nuptiis procreati ſunt.

a Ad ſeruiles cognat.} 1 Seruilem cognationem, *illam ſanguinis neceſſitudinem dicimus, quam filij ſeruorum erga parentes contraxerunt: cuius vſus aut uis aliqua tum demum eſſe poteſt, cum diſſoluta eſt ſeruitus. Nam quandiu quis ſeruus eſt, ad ius quod attinet, pro nullo* [a] *habetur: ideoq; nec vlli ſuccedit ſuo nomine, nec ei a quoquam ſucceditur. dominis enim ſuis acquirunt quicquid* [b] *acquirunt.*

b Qua proximitatis.} 2 *Id eſt, cognationis ſpecialiter ſumptæ, quæ ſcilicet per fœmininum ſexum* [c] *exiſtit. alias vero* Proximitas *generaliter accipitur pro omni*[d] *cognatione: cum enim à prope fiat,* Proximi uox (*inquit* [e] *Alciatus*) ualde generalis eſt, ita ut uicinus proximus dicatur. *Et quãuis ſuperlatiuum nomen ſit, ita vt poſitiuum præſupponere deberet, & de plurib.*[f] *prædicari: in vno tamen verum eſt proximum*[g]*, cum dicimus qui ſolus eſt. & tum de eo, qui tempore, quo defertur bonorum poſſeſſio, proximior eſt, quam quo quis inteſtatus*[h] *decedit.*

c Non pertinere.} Sic *Paulus,* [i] ad leges (*inquit*) ſeruiles cognationes non pertinent. *Et* [k] *Vlpianus loquens de bonorum poſſeſſione* vnde cognati, *ait:* Pertinet hæc lex ad cognationes non ſeruiles: nec. n. facile ulla ſeruilis uidetur eſſe cognatio. *Excipiuntur tamen leges nuptiarum, ad quas pertinent ſeruiles cognationes. cum etiam nuptijs impedimento eſſe poſſunt,* [l] *propter naturalia iura* [m] *ſanguinis & affinitatis.* [o]

d Computabatur.} 3 *Iure ergo ciuili nunquam habita fuit ratio ſeruilis cognationis in* [o] *ſuccedendo: niſi interdum per legem Corneliam* [p] *teſtamentariam, & ius poſtliminij, aut ne alterius mora libertati noceret, ſucceſſio aperta fuerit.* [q] *Iure tamen gentium ſerui, ſicut bona habere potuerunt, quod in Hebraica* Regum *hiſtoria cap. 9 & cap. 6. probatur: ita etiam dominis ſine legitima prole decedentibus ſuccedebant,*

a l. quod attinet. de reg. iur.
b l. cum ancilla. C. de ſucceſſ. nupt. l. ſeruus. C. com. de ſucceſſ.
c l. ad inteſtati. C. de leg. hær. Alci. l. proximi. de verbo ſign.
d l. cum alienā. C. de leg.
e Id. proximi. & l. proximus. eo. tit.
f l. vbi in princ. De verb. oblig.
g l. 1. §. proximus. vnde cogna.
h l. 2. §. proximum. de ſuis & leg.
i l. fi. § nomen. in fin. de grad.
k l. j. §. j vnde cog.
l §. illud ſup. de nupti.
m l. iura ſanguinis. de reg. iur.
n l. adoptiuus. §. idem tamen. de rit. nup.
o l. ſeruus. ibi Bal. C. comu. de ſuc.
p De qua in l. lege Cor. de teſta. l. lege Cor. de vulg. & l. j in princ. de ſuis & leg.
q vt ll. p gl allegatis. in d l. ſeruus.

r vide Alcia. l pa. terfa. de uerb. ſig.
s l. is qui vnde cog.
v Baro hic.
x l. ex libera. C. de ſuis & legi.
y l. cũ ancillis. C. de ince. nup.
z De coniu. ſeruor. Extra.
a § ſi vero. nouell. de nup. l. fin. de agri. & cen. li. 11.
b §. illud ſupra per quas perſo. no. acquir.
c l. ius autem. De pact.
d l. nemo prædo. de reg. iur.
e l. liberto. de bon. liber.
f vt hic.

debant, vt ex libris Geneſeos c. 15. conſtat. & ideo Cor. Tacitus non multum à liberis apud Germanos differre eos [r] *tradidit.*

e Noſtra conſtitutione} *Quæ nunc deſideratur. Fuit autem conſtitutio noua, quæ Modeſtini* [s] *ſententiæ derogauit. Neque enim poſt relatam in Codicem ſuum huiuſmodi legem* [u] *credendum eſt, Modeſtini ſententiam tranſtuliſſe in Pandectas: vtcunque alij diſtinguant, hoc loco repugnante, in quo generaliter de conſtitutis in ſeruili conſortio ſe nouum ius coniunxiſſe ait Iuſtinianus. Eadem conſtitutio Diocletiani reſcripto ſimiliter* [x] *derogauit.*

f. Conſortio.} *Id eſt contubernio:* 4 *Nam iure ciuili non dicitur matrimonium, ſiue connubium ſeruorum, ſed contubernium.* [y] *Hodie vero vtroque & Pontificum* [z] *& Nouellarum* [a] *iure nuptiæ etiam inter ſeruos conſiſtunt: quare & ſucceſſiones conſuetudo paulatim admiſit.*

g Liberum.} 5 *Id eſt, filium: qua voce Iuſtinianus ſingulariter etiam ſupra* [b] *vſus eſt. Et quanquam Iuſtiniani autoritas, quantum ad rem Latinam attinet, non multum polleat: attamen eandem diſtinctionem Modeſtinus* [c] *quoque & Vlpianus* [d] *vſurparunt. addit Valla ſe eandem apud Quintilianum obſeruaſſe.*

h Vbi omnes.} *Modo is qui ſucceſſurus eſt, liber exiſtat, & cui ſuccedendum fuerit in libertate mortuus ſit, acceptis tamen his, quæ paulo ante de lege Cornelia, & poſtliminio, deq; aliena mora diximus.*

i Sed etiam alterum.} 6 *Id referendum eſt ad ipſos inter ſe fratres, ipſius ſcilicet defuncti liberti filios: ut intelligamus natos ex ſeruili cognatione non ſolum ad ſucceſſionem parentum vocari, ſed etiam fratrem ad ſucceſſionem fratris patrono prorſus excluſo, ſiue ambo manumiſſi ſint, ſiue alteruter ex eis legitimè natus fuerit, quod & hic Theophilus docet. Nec impedit, quod liberto ſine liberis defuncto patronus* [e] *ſuccedat: quoniam huic iuri nominatim derogauit Iuſtinianus,* [f] *ſi frater vel parẽs manumiſſus & legitimus ſit.*

§. Repetitis.

1 *Effectus ſiue epitome huius §.*

Repetitis [1] itaque omnib. quæ iam tradidimus, apparet non ſemper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari, eaque amplius, ne eũ quidem, qui proximior ſit cognatus, ſemper potiorem eſſe. Cum enim prima cauſa ſit ſuorum hæredum, & eorum hæredum quos inter ſuos hæredes enumerauimus, apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem eſſe quàm fratrem aut patrem matremque defuncti, cũ alioqui pater quidem, & mater (vt ſupra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater uero ſecundum, pronepos autem tertio gradu ſit cognationis, & abnepos quarto. Nec intereſt, in poteſtate morientis fuerit, an non: quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœminino ſexu prognatus eſt. Amotis quoque ſuis hæredibus, & quos inter ſuos hæredes vocari diximus: agnatus, qui integrum ius habet adgnationis, etiam ſi longiſſimo gradu ſit, plerunque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos, uel pronepos auunculo, vel materteræ præfertur. Toties igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati ſunt: quoties neque ſuorum hæredum, quique inter ſuos hæredes ſunt, neque agnationis iure aliquis præferri debeat, ſecundum ea, quæ tradidimus exceptis fratre & ſorore emancipatis, qui ad ſucceſſionem fratrum uel ſororum uocantur, qui etſi capite diminuti ſunt, tamen præferuntur cæteris ulterioris gradus agnatis.

1 *Hic §. anacephalæoſim ſiue epilogum continet omnium, quæ de ſucceſſione inteſtatorum ſupra expoſita ſunt: vt vel hic locus argumento ſit, hunc titulum nouè a ſuperiori auulſum eſſe. Traduntur autem hic duæ regulæ. Prior eſt:* Qui ſunt in pari gradu, pariter ſuccedunt. *altera:* prior in gradu, potior eſt in ſucceſſione. *Repetunturq; vtriuſq; regulæ fallentiæ ſiue exceptiones, quas ſuis locis ſupra diſcuſſimus. Sane ſui hæredes ſiue in pari gradu ſint, ſiue etiam in remotiori, præferuntur tamen aſcendentibus, & ex tranſuerſo coniunctis. Item agnati etiam remotiores præferuntur cognatis proximioribus, quod Imp. hic exemplis declarat.*

De ſucceſſione libertorum.

TIT. VIII.

1 *Libertus & Libertinus an differant.*
2 *Liberti noſtri ſunt, etiam quos ex fideicommiſſo manumiſimus.*
3 *Succeſſionis vocem hic paſſiuè accipi.*

Iuſtinianus

IVſtinianus poſt abſolutas ingenuorum ſucceſſiones, occaſione ſeruilis cognationis, quam ſupra non aliter admiſſam docuit, quam vbi quis ex ſeruo libertus factus eſt, de libertorum quoq; ſucceſſione peculiari tit. dicere uoluit: propterea quod varie apud veteres ſtatutum fuit, quemadmodum libertis ſuccederetur. 1 Libertum autem uocamus eum, qui ex manumiſſione libertatem eſt conſecutus, eſt enim libertus idem quod libertinus, hoc tantum differentes: quod libertus, ſemper refertur ad eum, cuius eſt libertus, puta patroni. Libertinus vero nomen eſt abſolutum, denotans eũ, qui nec ſeruus, nec liber eſt, qua de re plura ſub tit. [a] De libertinis, ſupra diximus, vbi nihil agitur, niſi de conditione, nullo reſpectu habito ad patronos. 2 Porro liberti hic accipi debent etiam hi, quos ex fideicommiſſo [b] manumiſimus: nam & hi fiunt noſtri liberti, non autem defuncti teſtatoris, licet aduerſus eos ingrati actionem [c] non habeamus. 3 & illud adyciendum eſt, ſucceſsionem libertorum hoc loci eam non intelligi, qua liberti ſuccedunt: ſed eam potius, qua libertis ſucceditur: ſitq; ſucceſſionem in paſſiua ſignificatione hic accipere oportet.

a in princip. titul. b l. qui ex cauſa. de bo. lib. l. j. de bo. poſ. cont. tab. lib. c l. peu. C. de lib. & eo. li.

Princip. tit.

1 *Lex XII. tab. circa ſucceſſionem liberti.*
2 *Patronus liberti filio inteſtato non ſuccedebat, etiam nullo ſuo hærede relicto.*
3 *Explicatus locus Ciceronis lib. 1. de Orat.*

NVnc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum ſuum impune *a* teſtamento præterire. Nam ita demum *b* lex XII. tab. ad hæreditatem liberti vocabat patronum; ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, hærede *c* ſuo nullo relicto. Itaque inteſtato mortuo liberto, ſi is ſuum hæredem reliquiſſet patrono *d* nihil in bonis eius *e* iuris erat. Et ſiquidem ex naturalib. liberis aliquem ſuum hæredem reliquiſſet, nulla videbatur *f* querela. Si uero adoptiuus filius fuiſſet, aperte iniquum erat, nihil iuris patrono ſupereſſe.

a Impune.} *Ideſt, ſine ruptione teſtamenti.*

b Lex XII. tab.} 1 *Huius legis ſententiam refert Vlpianus*[a] *his uerbis.* Inteſtato liberto mortuo primum Suis deferri hæreditatem uerum eſt. ſi hi non fuerint, tunc patrono. *Poterat autem libertus etiã extraneum in teſtamento hæredem ſcribere, & patronum impune præterire, quod ideo erat, quoniam legi XII. tab. hoc modo non repugnabatur, quæ patronum ad liberti ſucceſſionem tum demum vocabat, ſi is & inteſtatus, & nullo hærede ſuo ſuperſtite*[b] *deceſſiſſet.*

c Hærede ſuo.} *Siue naturali & legitimo, ſiue etiam adoptiuo.*

d Patrono nihil.} *Quoniam ut in aliorum inteſtato decedentium, ſic & in liberti bonis prima cauſa eſt Suorum*[c] *hæredum.*

e In bonis eius.} *Scilicet liberti:* 2 *multo minus in bonis ipſius filij inteſtato mortui, etiam nullo ſuo hærede relicto. Neq;.n. à libertorum liberis ad patronos vñquam redibat hæreditas.* 3 *Et quod Cicero lib. 1. de Oratore ſcribit,* Claudios apud Centumuirale iudicium contendiſſe, à liberti filio ad ſeſe hæreditatem rediſſe, *intelligi debet, id eos feciſſe non iure patronatus, ſed*[d] *gentilitatis: quod is, de cuius hæreditate quærebatur, nõ fuiſſet reuera libertinæ conditionis, ſed retinuiſſet gentilitatem.*

f Nulla uidebatur querela.} *Ideſt, nemo iure queri aut damnare id poterat, quod naturales liberi patrono in ſucceſſione præferentur.*

a l. inteſtato. ff. ſuis & leg. b l. is ãt. de iur. pat. l. liberto. de bon. liber. & d. l. inteſtato. c d. l. inteſtato. d Bald. hic.

§. Qua de cauſa.

1. 2 *Iure prætorio, quomodo patronus liberto ſucceſſerit.*
3 *In bonis caſtrenſibus liberti patronus non ſuccedit.*
4 *Libertus ſi teſtetur, iure prætorio tenebatur dimidiam partem patrono relinquere.*
5 *Bonorum poſſeſſio contra tab. non datur patrono, niſi adita hæreditate, cum in filijs ſit ſecus*
6 *Si libertus inteſtatus moriatur ſine liberis, patronus in totum ſuccedit.*

Qua *a* de cauſa poſtea Prætoris *b* edicto hæc iuris iniquitas emendata eſt, ſiue enim faciebat teſtamentum libertus, iubebatur ita teſtari, vt patrono partem dimidiam bonorũ *c* ſuorum relinqueret, *d* & ſi aut nihil aut minus parte dimidia reliquerat, *e* dabatur patrono contra *f* tabulas teſtamenti partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Siue inteſtatus moriebatur, ſuo hærede relicto filio adoptiuo, dabatur *g* æque patrono contra hunc ſuum hæredem partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Prodeſſe autem liberto ſolebant ad excludendum patronum naturales *h* liberi, non ſolum quos in poteſtate mor-

tis

tis tempore habebat, ſed etiam emancipati, & in adoptionem dati, ſi modo aliqua ex parte ſcripti hæredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum poſſeſſionem ex edicto prætorio petierant, nam *i* exhæredati nullo modo repellebant patronum.

a Qua de cauſa.) *Quatuor diuerſa iura retitantur hoc titulo, quomodo patroni libertis ſuccedant. Primum fuit legis XII. tab. de quo in principio huius tituli dixit:* 1 *nunc alterũ ſubijcit, ius ſcilicet prætoriũ, quo patronis proſpectum fuit tã ex teſtamẽto, quam ab inteſtato, ſi quidem relicti non eſſent legitimi ſimul & naturales liberi. quod Imp. hic latius proſequitur.*

a in l. 1. de bon. libert.

b Prætoris edicto.) *Iubet Vlpiani* [a] *verba ad huius loci illuſtrationem adſcribere.* 2 Hoc edictum *(inquit)* à Prætore propoſitum eſt honoris, quem liberti patronis exhibere debent, moderãdi gratia. namque (vt Seruius ſcripſit) antea ſoliti fuerunt à libertis duriſſimas res exigere, ſcilicet ad remunerandum tam grande beneficium, quod in libertos confertur, cum ex ſeruitute ad ciuitatem Romanam perducuntur. Et quidem primus Prætor Rutilius edixit, ſe amplius non daturum patrono, quam operarum & ſocietatis actionem, videlicet ſi hoc pepigiſſet, ut niſi ei obſequium præſtaret libertus, in ſocietatem admitteretur patronus. Poſteriores Prætores certæ partis bonorum poſſeſſionem pollicebantur, uidelicet enim imago ſocietatis induxit eiuſdem partis præſtationem, ut quod uiuus ſolebat ſocietatis nomine præſtare, id poſt mortem præſtaret.

b l. 3. §. Patronus. de bo. lib.

c Bonorum ſuorum) *Modo non ſint* [b] *caſtrenſia.* 3 *Nam patronus contra ea bona liberti, quæ in caſtris quæſita ſunt, omnino non admittebatur: tametſi in alijs fuerit* [c] *ſecus.*

c l. ſi à milite. §. fi. de mil. teſt.

d Reliquerit.) *Dimidia ergo portio bonorum liberti relinquenda eſt patrono, ſi teſtari uelit: nec refert, quo uelit titulo relinquere, ſiue inſtitutionis ſiue legati, ſiue donationis cauſa mortis, vel inter viuos donationis, aut quouis* [d] *alio: qua omnia complexus eſt ſuo reſponſo Vlpianus.*

d l. 3. § ſi debita. de bo. liber.

e Reliquerat.) *In teſtamento libertus.*

e l. illud. in princi. de bo. poſſ. cont. tab. l. 3. §. vt patronus de bo. libert.

f Contra tabulas.) *Ex quibus ſcilicet hæreditas eſt adita:* 5 *nam ante aditam hæreditatem hæc bonorum poſſeſſio contra tabulas liberti patrono* [e] *non datur. licet aliud ſit, vbi ea bonorum poſſeſſio liberis cõceditur: competit enim ſiue adita ſit hæreditas, ſiue non. Rationem differentiæ ponit Rofredus.* [f] *quoniam ea bonorum poſſeſſio, quæ filijs datur, totum teſtamentum reſcindit, illa vero, quæ patrono præſtatur, non reſcindit teſtamentum, niſi pro portione ſibi debita: ideoque expectatur aditio. Quod ſi ante hæreditatem aditam haberet bonorum poſſeſſionem, iam haberet, quod ſibi debetur: de reliquo ergo quid fieret? Potuit Prætor etiam adeo denegaſſe patrono bonorum poſſeſſionem hæreditate necdum adita, quod fieri poſſit, vt patronus totum conſequatur, ſcripto hærede non adeunte.*

f in libell. parte 6. titu. de bon. poſ. cont. tab. quæ datur filio. in fi. col.

g Dabatur æque.) *l. 6. Sed quid ſi inteſtatus deceſſit libertus nullis penitus relictis liberis naturalib. aut legitimis? Et eo caſu patronus ad vniuerſum defuncti liberti patrimonium hoc iure* [g] *vocabatur.*

g l. liberto. in ſta. g l. de bon. libert.

h Naturales) *Hoc intelligendum de naturalib. & legitimis ſimul, qui ſcilicet ex iuſtis nuptijs ſunt procreati: hi enim ſoli patronum excludebant à ſucceſſione.*

h l. 1. §. ſed etſi patruus. de cõiug. cum eman. li. de quo tamen vide Bart. in l. pater ſi. lium § 2. lectura. de inoff. teſt.

i Nam exhære.) *Quod ideo eſt, quoniam qui exhæredatur, quantũ ad exhæredãtis ſucceſſionem, inſtar mortui* [h] *habetur.*

§. Poſtea uero.

1 *De lege Papia Poppæa: & quæ fuerint eius legis capita. & nu. 2. 3. 4. 5.*
6 *Lex Papia Poppæa à quo lata.*
7 *Seſtertius quid olim valuerit, quidq; hodie valeat.*
8 *Seſtertia in numero plurali quid continuerint.*
9 *Liberti olim locupletiſſimi fuerunt.*

Poſtea *a* uero lege Papia adaucta ſunt iura patronorũ, qui locupletiores libertos habebant. Cautum *b* eſt enim, vt ex bonis eius, qui ſeſtertium *c* centum miliũ patrimoniũ reliquerat, & pauciores quam tres liberos habebat, ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus mortuus erat: virilis *d* pars patrono deberetur. Itaque cum vnum quidem filium filiamve hæredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono: ac ſi is ſine ullo filio filiave inteſtatus deceſſiſſet, cum uero duos duasve hæredes reliquerat, tertia pars debebetur patrono, ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

a Poſtea.) 1 *Tertium ius hic attexitur, nempe* lex Papia Popæia, *cuius vno capite aucta ſunt patronis locupletiores libertos habentibus ſucceſſionis iura, quod hoc loci Imp. refert. Fuerunt enim plura huius legis capita:* 2 *veluti, ne ſexagenarius uxorem duceret, eo quod generandis filijs ætas illa penitus inutilis ſit uiſa. quod legis caput primum Claudius Cæſar (autore Tranquillo) deinde Iuſtinianus* [a] *noſter abrogarunt, cum etiam in ætate illa grandæua nonnullos procreaſſe conſtet. quemadmodum Maſiniſſã Numidiæ regem poſt LXXXVI. annos Methimatnum filium, & Catonem Cenſorinum LXXX. anno expleto*

a in l. ſancimus. C. de nupt.

M. Catonem

M.Catonem Salonianũ Catonis Vticenſis auum,ex Salonij clientis ſui filia procreaſſe [b] *legimus.* 3 *Aliud caput huius legis fuit*, ne matrimonio miſceri poſſet ſenatoris ſanguis cum [c] libertino. *Item aliud*, vt quod vir, uxori,uel uxor uiro legaſſet non exiſtentibus liberis,eius decima pars fiſco [d] addiceretur.*ſed hoc poſtea Honorij & Theodoſij Imp.* [e] *conſtitutione antiquatum eſt, conceſſumque , ut tantum ſibi inuicem coniuges derelinquant,quantum ſuperſtitis amor exegerit.* 4 *Rurſus aliud, ut ſi* quis extraneus heres inſtitutus fuiſſet, is priuſquam hæreditatem adiret, uiceſimam partem fiſco impendere teneretur,*qua lege filij & proximiores heredes non tenebantur. Sed hac lex hodie quoque ſublata* [f] *eſt.* 5 *Porrò eadem lege Papia cautum fuit*, ſi hæres inſtitutus uiuente teſtatore,uel ante aditam hæreditatem deceſsiſſet,Fiſco bona addicerentur:ita tamen,ut in liberis uſque ad tertium gradum locũ non haberet.*Sed hoc caput hodie quoque ab aula receſſit,quodque illud liberis ad tertium vſque gradum permiſerat,* [g] *Iuſtiniani lex omnibus conceſſit.* 6 *Lata autem fuit hæc lex a diuo Auguſto, cum Conſules M. Papius Mutilus, & Q.Poppæus Secundus eſſent,ut Dion lib.56.* [h] *ſcribit.Hanc legem autores quandoque ſimpliciter etiam Iuliam appellant:quia ſcilicet Auguſtus in ea ferenda profeſſus ſit,diui Iulij cõmentarij ſe edoctum eam rogaſſe. Vnde Iuuenalis*, Nam placet Vrſidio (*inquit*)*lex Iulia.*

b uide Plin.lib.7. c 14 A. Gel.l. li. 14.cap. 19.
c Bal hic.
d Alc.lib. 3. Diſp. cap 6.
e l.ult.C. de infir. pœ.cœlib.
f l.ult. C.de edict. diui Adr.tol.
g l.t.ner. cum lex. C.de cad.tol.
h uide Alciat.lib. Diſp.cap.3.

b Cautum eſt enim.} *Nunc refert illud legis Papiæ Poppææ caput, quo diſponebatur de ſucceſſione patronorum in bonis liberti.*

c Qui ſeſtertium centum.} *Quę ſumma reddit illius ætatis aureorum mille:cum ſeſtertijs centenis aureus æſtimaretur,& ſeſtertia ſingula,milia ſingula ſeſtertiorum* [i] *ſignificarent. Horum autem aureorum duodecim quinquaginta libram auri* [k] *conſtituebant,quibus ſi quatuor drachmæ adderentur,fiebat iuſta & plena libra,in qua omnino quinquaginta nomiſmata* [l] *erunt,tametſi noſtra hac ętate alia ſit & aureorum & libræ æſtimatio, ut alibi diximus.* 7 *Dictus autem eſt ſeſtertius ex eo,quod duos aſſes & ſemiſſem ualeret,quaſi ſeſquitertius:quare & his notis pingitur IIS.Duæ lineæ priores ſignificant duo,& S.ſignificant ſemiſſem.Qua ratione quaterni ſeſtertij uel nũmi,qui ærei erant, denarium Romanũ argenteum vnum ualebant,id eſt aſſes decem,poteratque æſtimari denarijs Norinbergenſibus, quaſi octo,aut ſerè groſſo Marchico.Seſtertij centum ualebant aureum unũ,ſed qui iuſti eſſet ponderis,Rhenenſiũ uero tres cũ denarijs.* 33 *Mille uero ſeſtertij ualebant aureos Rhenenſes.31.& quartam quaſi,ſiue 25.coronatos. dicitũ aũs* mille ſeſtertij,& mille ſeſtertium *uel copulato* mille ſeſtertium numum,*hæc enim omnia idẽ ſunt,& æſtimatione noſtra(ut dictum eſt)uigintiquinque coronatorum ualent, ſiue Rhenenſes 31. quartam unam & parum plus.* 8 *Ex illo genitiuo plurali faciamus nomen generis neutri*(ſeſtertium)*propter breuitatem, abiecta uoce mille. Proinde*(ſeſtertium)*genere neutro, ſignificat aureos Rhenenſes 31.& quartam fere . Idem igitur ſignificant* mille ſeſtertium, & ſeſtertium, *genere* [m] neutro decem millia ſeſtertium,& decem ſeſtertia,centum millia ſeſtertium & centum ſeſtertia . *Sic & de ſimilibus iudicandum: idque obſeruare in autoribus ualde prodeſt. Decem ſeſtertia,ſiue decem millia numum, uel decẽ millia ſeſtertium(quod idẽ eſt) Rhenenſes trecentos duodecim cum dimidio,ſiue ducentos,& quinquaginta coronatos ualebant. Centum uerò ſeſtertia ſiue centum millia ſeſtertium ualent Rhenenſium 3125.& de hac quantitate loquitur lex Papia Poppæa,cuius hic fit mentio. Nec mirandum eſt, libertorum opes olim potuiſſe ad tantam ſummam excreſcere: cum Tacitus lib. XII.ſcribat , Pallantem Claudij Cæſaris libertum ſeſtertia ter millies poſſediſſe: ipſo nempe M.Craſſo ditiorem uicies & quinquies centenis milibus. Habuit idem Claudius Cæſar & alios locupletiſſimos libertos,Narciſſum & Licinium;quorum Suetonius* [n] *etiam meminit.*

a Budæ. lib.1.& 2. De aſſe.
K his aureis omnino eſſe pondere pares Anglicos numos,qui nobiles Eduardei,uel Roſati dicuntur, Bud.refert lib. 3. de aſſe.fol.59.
l Bud.eod.fol.59.
m Budæ. lib.1. De aſſe.fol.26.& lib. 2.fol.33.& lib.3. fol.154.
n in Claudio.c.28. & 29.

d Vtilis pars.} *Quantum,ſcilicet,uni ex liberis competebat.*

§.Sed noſtra.

1 *In quo derogarit Iuſtinianus legi Papiæ.*
2 *Aureus,tempore Iuſtiniani quid ualuerit.*
3 *Summa legis Papiæ in quantum a Iuſtiniano diminuta ſit.*
4 *Quid Iuſtinianus circa ſucceſsionem libertorum ſtatuerit.*
5 *Non tantum liberi,ſed etiam parentes & fratres hodie patronos excludunt.*
6 *Differentia inter ius patroni & filij.*
7 *Patronus,ſi ei non ſit a liberto relicta tertia portio bonorum ad ſupplementum poteſt agere inſtar filij.*
8 *Legitima patroni hodie ab omni onere prorſus eſt libera,ſicut legitima filij.*

Sed *a* noſtra conſtitutio(quam pro omni natione,Græca lingua compendioſo tractatu habito compoſuimus)ita definiuit;vt ſi quidem libertus uel liberta minores centenariis ſint,id eſt minus centum aureis habeant ſubſtantiam (ſic *b* enim legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, vt pro mille ſeſtertiis vnus aureus computetur)nullum locum habeat patronus in eorum ſucceſſione,ſi tamen teſtamentum fecerint.Sin au-

tem inteſtati, deceſſerint, nullo *c* liberorũ relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege. XII. tab.) integrũ reſeruauit. Cũ verò maiores *d* centenariis ſint, ſi hæredes vel bonorũ poſſeſſores liberos habeant, ſiue vnũ, ſiue plures, cuiuſcunque *e* ſexus vel gradus: ad *f* eos ſucceſſiones parentũ deduximus, patronis omnib. modis vna cũ ſua progenie ſemotis. Sin autem ſine liberis deceſſerint, ſiquidem inteſtati, ad omnem hæreditatem patronos patronasque vocauimus: ſi verò teſtamentũ quidem fecerint, patronos autem aut patronas prętererint, cũ nullos liberos haberent, vel habentes eos exhæredauerint, vel mater ſiue auus maternus eos prætererint, ita quod non poſsint argui inofficioſa eorum teſtamenta, tunc ex noſtra cõſtitutione per *g* bonorum poſſeſſionem contra tabulas, non dimidiam (vt antea) ſed tertiam partem liberti conſequãtur, vel *h* quòd deeſt eis, ex conſtitutione noſtra repleatur, ſi quando minus tertia parte bonorũ ſuorũ libertus vel liberta eis reliquerat, ita ſine onere, vt nec *i* liberis, liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommiſſa *k* præſtentur, ſed ad cohęredes eorum hoc onus redundet.

a Vt præce. §. dixi.
b Iſta per Budæũ explicantur li. 2. de aſſe. fol. 33. & per Alc. diſp. lib. 3. cap. 9.
c uide Alc. l. quotieſcunque. C. de ſuſcep. præpo. & archa. lib. 10. & quæ ſup. dixi in §. noſtra. de Attil. tut.
d §. 1. ſup. de ſerui. cog. & hoc idem tenet Roſred. in lib. tract. parte 6. ſub rub. de bon. poſſ. cont. tabul. quæ da. patro. & Cantiunc. hic.
e l. omnimodo. C. De inoff. teſt.
f l. cum patronus. de leg. 2.
g l. 4. de con. & demonſt.
h l. quoniã in priorib. C. de inoffic. teſt.

a Sed noſtra.} *Quartum, circa libertorum ſucceſſionem hoc §. attexitur, ab Imp. Iuſtiniano de nouo introductum. Eius tamen Græca conſtitutio, cuius hic meminit, deſideratur hodie.*

b Sic enim.} *1 Derogauit ergo Iuſtinianus legi Papiæ non in eo ſolum, vt trientis aut ſemiſſis, numerique filiorum preſcriptam analogiam tolleret: ſed vt etiam facultatum liberti rationem minueret, in fauorem patronorum. Statuit, vt centenarius libertus cenſeretur deinceps, non qui ſeſtertia centum, ſiue centum millia ſeſtertium (quod idem* [a] *eſt) in bonis haberet: ſed qui centum aureos, qui tempore Iuſtiniani in vſu erant, poſſidere probaretur. 2 Habuerunt autem hi aurei ſeſcuplam tantùm proportionem ad veteres illos aureos, de quibus legem Papiam loqui ſupra diximus. Veterum ſi quidem aureorum duodequinquaginta libram conficiebant: aureorum vero qui tempore Iuſtiniani in vſu fuere, ſeptuaginta duo auri libram efficiebant,* [b] *& ſinguli tantum continebant ſexagintaſex ſeſtertios. 3 Vnde adparet, ſummam legis Papiæ, quæ continebat centum millia ſeſtertium, vel centum ſeſtertia, id eſt, Rhenenſium tria millia, centum & vigintiquinque, redactam eſſe ad ſummam ſex millium & ſexcentorum ſeſtertium: quæ ſumma efficit Rhenenſes ducentos decem cum tribus quartis, plus minus. Hodie noſtrum aureum, quo vtimur, malignitate temporum etiam leuioris æſtimationis eſſe* [c] *conſtat. 5 Porro vt argumentum huius Iuſtinianeæ conſtitutionis, circa ſucceſſionem in bonis libertorum iuris ſtudioſus habeat, id tale eſt. Nam ſi patrimonium liberti minus centum aureis ſit, teſtari præterito patrono ei licet: ab inteſtato liberi eius excludent patronum. Cognatos enim aſcendentes, aut à latere non habent, cùm ſerui ſint. Sin uero patrimonium centum aureorum ſit, aut eam ſummam excedat, & libertus teſtamentum fecerit, cum nullos habeat liberos, uel eos exhæredarit: trientem bonorum patronus conſequetur. Quod ſi liberi extent, excludetur patronus ab inteſtato, ſiue ſui, ſiue emancipati ſint, quod ex teſtamento facto locum habet, ſi modo inſtituti fuerint.*

e Nam nullo.} *5 Tametſi Iuſtinianus libertorum tantum hic meminerit: nouo tamen iure etiam parentes & fratres patronis præponuntur, quod aperte probatur ſupra* [d] *titulo proximè præcedenti, non cauillando textum; qui ſic habet.* Hos enim liberos non ſolum in ſuorum parentum ſucceſsione, ſed etiam alterum in alterius ſucceſsionem mutuam uocauimus: ex illa lege ſpecialiter uocantes, ſiue ſoli inueniantur, qui in ſeruitute nati, *&c. Quibus verbis quid clarius dici poteſt? Nam textus ſeipſum exponit, ſucceſſionem mutuam (de qua ibi) præciſe loqui de fratribus, utcunque Accurſ. Faber & Angelus diſſentiant.*

d Maiores centenarijs.} *Vt quia eorum patrimonium centum aureorum ſummam excedat: idem etſi cẽtenarij ſint, id eſt, centum aureos in patrimonio habeant.*

e Cuiuſcunque ſexus.} *Sed nec intereſt, Sui ſint, ſiue emancipati.*

f Ad eos.} *Scilicet liberos.*

b Per bonorum poſſeſsionem.} *6 Hæc tamen bonorum poſſeſſio non ſubuertet totum teſtamentum, ſed tantum ratione vnius trientis, quem ſolum poteſt perſequi patronus, tametſi in ea bonorum poſſeſſione, quæ filio præterito conceditur, ſit ſecus, totumque teſtamentum impugnetur, vt res ad cauſam inteſtati veniat. Et in hoc differt ius patroni a iure filij, cum alias in multis conueniant.*

b Vel quod deeſt.} *7 Et in hoc æquiparatur patronus filio, cui, ſi quid teſtamento eſt relictum, non amplius licet conqueri, quam ut ſuppleatur, quod ipſius legitimæ* [e] *deeſt.*

i Vt nec liberis. *8 Olim tamen ſecus fuit, quamuis enim libera fuerit ab onere fideicommiſſi legitima* [f] *patroni: nihilominus liberis ipſius liberti præſtandum erat fideicommiſſum aut* [g] *legatum. quod Iuſtinianus hic immutauit, uolens legitimam portionem patroni ab omni prorſus onere liberam eſſe, ut nec liberis liberti quicquã eo nomine præſtare cogatur. Hacq; rurſus in re par eſt patronus filio, cuius legitima ſimiliter non poteſt grauari ullo* [h] *modo.*

k Præſtentur.

k Præſtentur.} *Ab ipſo ſcilicet patrono, qui ſi ſuum repudiaret trientem, certè ab eo præſtarentur, cui is triens accreſceret.* [i]

i d. l. cum patronus. de leg. 2.

§. Multis alijs.

1.2. *Liberto non tantum patronus eiusq; liberi in infinitum: ſed etiam ex latere coniuncti ſuccedunt, uſque ad quantum gradum.*

3 *In libertorum ſucceſſione gradus prærogatiua ſeruanda.*

4.5 *Aliter diuiditur hereditas inter liberos parentum, quam inter liberos patroni.*

Multis aliis caſib. a nobis in præfata conſtitutione congregatis, quos neceſſarios eiſe ad huiuſmodi diſpoſitionem iuris perſpeximus, vt tam patroni, patronæq; quam liberi *a* eorũ, nec non qui *b* ex tranſuerſo latere veniunt, vſque ad quintũ gradũ ad ſucceſſionem libertorũ libertarũve vocentur, ſicut ex ea conſtitutione intelligendũ eſt, & ſi eiuſdem patroni, vel patronæ, vel duorũ, duarumq;, plurimũve liberi ſint, qui *c* proximior eſt, ad liberti vel libertę vocentur ſucceſsionem, & *d* in capita, non in ſtirpes diuidatur ſucceſsio: eodem modo, & in his qui ex tranſuerſo latere veniunt, ſeruando. Pene *e* enim conſonantia iura ingenuitatis, & libertinitatis in ſucceſsionib. fecimus.

a Quam liberi eorum.} 1 *Non ergo tantum patronus ſuccedit liberto, ſed etiã eius liberi, & quidẽ in infinitum,* [a] *vtcunq; Angelus dubitet, idq; ſuo quodam iure, quia liberi ſunt, non autem quaſi hæredes. Unde fit, ut liberi patroni ex inequalibus portionibus inſtituti, nihilominus ex æquis partib. operarum actionẽ* [b] *cõſequantur, nempe quia hic non moramur nomen hæreditarium Itaque etſi filij omnino hæredes nõ fuerint, eſſe tamẽ potuerint, nec quicquã admiſerint, cuius nõie ſint iure* [c] *exhæredati, ęque* [d] *admittẽtur.*

b Qui ex tranſuerſo.} 2 *Sed & ex tranſuerſo coniuncti tam cognati, quam agnati ipſius patroni liberto inteſtato ſuccedunt, ita tamen, ut tantum in quinto gradu admittantur. Nam hæc uerba textus* (uſque ad quintum gradum) *ad eos tantum referenda ſunt, qui ex latere* [e] *ueniunt: liberi enim quocunq; gradu ſint, ſemper liberi ſunt, etiam in infinitum.*

c Qui proximiori.} 3 *Ergo & in libertorũ ſucceſsione gradus prerogatiua ſeruanda* [f] *eſt, ita ut proximiores gradu ſemper remotiorib. præponantur. Itaq. ſi quo tempore moritur libertus, patronus iã deceſſerat, relictis filijs, nepotibus & pronepotibus, ut quique fuerint gradu propinquiores, ſic ad liberti ſucceſsionẽ admittentur. Quod ſi plurium patronorum liberi pares gradu ſuperſint, hi omnes una admittentur: ſic tamẽ ut hæreditas non in ſtirpes, ſed in capita diuidatur, ut expreſsim hic ſubijcit Imperator. Et pędicta ſuccedendi ratio non ſolum inter liberos patroni, uerumetiam inter ipſius cognatos, liberto ſuccedere uolentes, locum habet.*

d Et in capita.} 5 *Aliter tamen diuiditur inter liberos hæreditas parentum. Sæpe enim* [g] *dictum eſt, nepotes ex pluribus filijs hæreditatem aui diſtribuere in ſtirpes, non uiritim in ſingula cohæredum capita.*

e Penè enim.} *Pene dicit, quod in capita ſemper bona libertorum diuidantur, nec uſque ad ſeptimum gradum aut in infinitum patronorum cognati uocentur ad ſucceſsionem libertorum: quæ in ſucceſsione ingenuorum aliter obſeruari oſtendimus* [h] *ſuo loco. Eſt & alia inter utranq; ſucceſsionem differentia, quod ſcilicet in recta linea ſi agatur de hæreditate ingenui, admittetur nepos cũ filio* [i] *ſuperſtite; & hodie quoq: in collaterali filius fratris cũ fratre defuncti. Sed cum libertina eſt ſucceſsio, ſolus* [k] *proximus admittitur, nec ullus uidetur eſſe locus repreſentationi.*

a per tex. in l. qui liq. §. j. iuncta l. ſed ſi hac leg. §. libertos. de in ius voc. & ita etiam tenet hic Fab. & Porc. dicens hãc eſſe communẽ.
b l. ut iuriſiurandi. §. ſi liberi. de ope. liber.
c l. ſi ex patronis. §. Iulianus. De bo. lib.
d l. ſi patronus teſtamento. § 3. & l. Paulus. 2. in pri. illo titul. & per Ang. hic.
e ut et docet Theophi. hic.
f l. ſi libertus pręteritus. §. j. hoc tit.
g §. cum filius. ſupra. de hæred. ab inteſt.
h d. §. cum filius.
i ibidem.
k d. l. ſi libert. præterit.

§. Sed hæc de iis.

1 *De quibus hic titulus loquatur.*

1 *Alciati expoſitio ad hunc locum.*

3 *Accurſii lapſus.*

Sed *a* hæc de is libertinis hodie dicenda ſunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt, cũ nec ſint alii liberti, ſimul & dedititiis, & Latinis ſublatis, cum Latinorum legitimæ ſucceſsiones nullæ penitus erant; quia licet vt liberti vitam ſuam peragebant, at tamen ipſo vltimo ſpiritu ſimul, animam atque libertatem amittebant, & quaſi ſeruorum, ita bona eorũ iure *b* quodammodo peculii ex lege Iunia Norbana manumiſſores *c* detinebant. *d* Poſtea vero ſenatuſconſulto *e* Largiano cautum fuerat, vt liberi manumiſſoris nõ nominatim exhæredati facti extraneis hæredibus eorum in bonis Latinorum pręponerentur. Quibus etiam ſuperuenit D. *f* Traiani edictum, quod eundem hominem, ſi inuito vel ignorante patrono ad ciuitatem Romanã venire ex beneficio principis feſtinarat, faciebat quidem viuum, ciuum Romanum, Latinum vero mo-

rientem. Sed noſtra conſtitutione propter huiuſmodi conditionũ vices, & alias difficultates, cum ipſis Latinis etiam legem Iuniam, & Senatuſconſultum Largianum, & edictũ. D. Traiani in perpetuũ deleri cenſuimus, ut oẽs liberti ciuitate Romana fruantur, & mirabili modo quibuſdam g adiectionib. ipſas uias, quæ in Latinitatem ducebãt, ad ciuitatem Romanam capiendam tranſpoſuimus.

a §. ulti. ſup. de lib.
b l. ult. in fin. C. de inoff. teſt.

a Sed hæc.} 1 *Cum triplicis generis olim liberti fuerint (vt alio loco* [a] *diximus) oſtendit: Iuſtinianus quæ de ſucceſſione libertorũ hactenus relata ſunt, ad eos tãtum libertos pertinere, qui ciues Romani fiebãt.*
b Iure quodammodo peculij.} *Neque enim vinorum libertinorum fuerat vllum peculium, cum liberi* [b] *uixiſſent.*
c Manumiſſores.} *Patroni ſcilicet.*
d Detinebant.} *Excluſis defuncti libertis & cognatis.*

c C. de lat. lib. toll. l. unica. §. 1. & ulti. & in Noue. ut lib. de cæ. aur. an. in princ.
d d. § 1 & §. ult.
e li. 1. Pareg. c. 16.
f d. l unica. C. de li. Lat. lib. tollẽ. & l. unica. C. de lib. tollen.

e S.C. Largiano.} *De quo Senatuſconſulto pluribus meminit Iuſtinianus in ſua* [c] *conſtitutione, qua Latinam libertatem ſuſtulit: & Placenti. lib. 5. tit. 20.*
f Traiani edictum.} *Cuius quoque fit mentio largior in pręfata Iuſtiniani* [d] *conſtitutione.*
g Quibuſdam adiectionibus.} 2 *Alciatus* [e] *exiſtimat, Iuſtinianum* adiectiones *hic accipere pro modis Romanę ciuitatis, familiarumq; Romanarum ius aſſequendi: quanquam interim non neget, hoc in loco Accurſii quoque interpretationem probabilem eſſe.* 3 *Porro quod Accurſius & alij & multi ex hoc §. colligunt, dedititios libertinos morte conſequi ſolitos libertatem, mera fabula eſt, nec hinc probari poteſt: ſed de his Caium Iuniorem & Theophilum vide cum Iuſtiniani* [f] *conſtitutionibus.*

De aſsignatione libertorum.

TIT. IX.

1 *Aſſignare libertum, quid ſit.*
2 *Verbum (aſſignare) ambiguum eſt.*

a l. aſſignare. De uerb. ſign.
b l. 4. de euict.
c l. 1. § antepe. De ven. in poſ. mit.
d Alciat. in d. l. aſſignare.

S*Cribit Modeſtinus,* [a] aſsignare libertum *nihil aliud eſſe, quam teſtari, cuius ex liberis libertũ eũ eſſe velit.* 2 *Alioqui uerbum* (aſsignare) *in iure noſtro ciuili planè ambiguum eſt, & ad tranſlationem dominij referri* [b] *põt, & ad ſolam pignoris uel cuſtodiæ* [c] *conceſsionem. Quapropter cauſa aſſignationis obſeruari debet, & ex eo indicari, quo tendat* [d] *pertineatve.*

In princ. tit.

1 *S.C. De aſſignatione libertorum quando latum, eiuſdemq; uerba.*
2 *Emancipato an poſſit aſſignari libertus.*
3 *Liberi patronorum aſſignare ſuis liberis non poſſunt.*

IN [a] ſumma (quod ad bona libertorũ attinet) admonendi ſumus, cenſuiſſe *b* ſenatũ, vt quamuis ad omnes patroni liberos, qui *c* eiuſdem gradus ſunt, æqualiter bona libertorũ pertineant, tamen licere parenti, uni ex liberis adſignare libertũ, *d* ut poſt mortem eius ſolus *e* is patronus habeatur, cui adſignatus eſt, & cæteri liberi, qui ipſi quoque ad eadem bona, nulla adſignatione interueniente pariter *f* admitterentur, nihil iuris in his bonis habeant, ſed ita demum priſtinũ ius recipiant, ſi is, cui adſignatus eſt, deceſſerit nullis liberis relictis. Nec tantum libertũ, ſed etiam libertam, & nõ tantũ filio nepotive, ſed ẽt filię neptive adſignare permittitur.

a §. multis alijs.

a In ſumma.} *Liberos patronorum etiam plures, ad bona libertorum æqualiter vocari, ex ſuperiori titulo* [a] *cõſtat: ſed ex preſenti loco diſcimus: hoc ita accipiendũ eſſe, ſi uni aut quibuſdã ex liberis nõ ſit a patrono aſſignatus attributusq; libertus.* 1 *qd patrono, ex ſenatuſconſulto ſuper ea re temporib. Claudij Cęſaris, Vellejo Ruſo, & Hoſtorio Scapula Coſſ. facto omnino permittitur. Verba aũt huius S. C. in Pandectis extant in hunc modum:* Si quis duos pluresve liberos ex iuſtis nuptijs quæſitos in ptãte habens, de liberto libertave ſua ſignificaſſet, cui ex liberis ſuis eum libertũ eamve libertã eſſe uelet: is eave, quãdo is q eum eamue manumiſit inter uiuos uel teſtõ in ciuitate non deſijſſet, ſolus ei patronus ſolave patrona eſſet, perinde atque ſi ab eo eave libertatem conſecutus conſecutave eſſet: utique ſi ex liberis quis in ciuitate eſſe deſijſſet, neque ei liberi ulli eſſent, cæteris eius liberis, qui manumiſit, perinde

de omnia iura ſeruentur, ac ſi nihil de eo liberto eâue liberta is parens ſignificaſſet. 2 *Ex quib. uerbis etiam illud plerique euincere contendunt, liberis emancipatis aſſignari libertos non poſſe: quod an uerum* [b] *ſit ſequenti §. commodius dicemus.*

a Cenſuiſſe ſenatum.} *Nempe Claudinnis temporibus, vt prædictum eſt.*

c Qui eiuſdem.} *Tametſi à patre alioquin inæqualiter ſint ſcripti* [c] *hæredes: imò etſi omnino patri hæredes non ſint, nihilominus enim ſunt liberi, quo ſolo nomine ad eos tranſit ius patronatus.*

d Libertum.} *Quem ſcilicet ipſe manumiſit.* 3 *Cæterum liberti ipſius patroni aſſignare ſuis liberis nõ* [d] *poſſunt: ſed uno ex plurib. repudiante, vel alioquì deficiente, eius portio accreſcit alijs, quib. durat* [e] *aſſignatio.*

e Solus is patronus hab.} *Perinde ac ſi ab eo libertus eſſet manumiſſus.*

f Pariter admit.} *Communi ſcilicet iure patronatus.*

b quia obſtare uidetur. l. utrũ. de aſſig. liber.
c l. vt iuriſiurandi. §. ſi liber. de ope. liber.
d l. liberti. de aſſig.
e l. 5. eo. tit.

§. Datur autem.

1 *Emancipatio nn aſſignari libertis poſſit.*
2 *Emancipatione, item & exhæredatione adimitur aſsignatio.*
3 *Aſsignatio qualiter & quibus verbis fieri poſsit.*

Datur autem hęc adſignandi facultas, ei, qui duos pluresve liberos in poteſtate habebit, ut eis, quos *a* in poteſtate habet, adſignare libertũ libertamve liceat. Vnde quęrebatur ſi eum, cui adſignauit, poſtea emancipauerit: num euaneſcat adſignatio? Sed placuit euaneſcere, *b* quod & Iuliano, & aliis plerunque uiſum eſt. Nec *c* intereſt an teſtamento quis adſignet, an ſine teſtamento: ſed etiam quibuſcunque uerbis patronis hoc permittitur facere, ex ipſo Senatuſconſulto, quod Claudianis temporib. factũ eſt, Sabellio Rufo, & Aſterio Scapula conſulibus.

a Quos in poteſt.} 1 *Hinc pleriq;* [a] *annotant, liberis emancipatis non poſſe libertos aſsignari. Sed obſtat Modeſtini* [b] *reſponſum his verbis:* Vtrum ei tantum, qui poteſtate ſit, an etiam emãcipato filio aſsignari libertum patronus poſsit: ſi modo nõ pauciores quam duos præterea in poteſtate habeat, dubitari ſolet. Et magis eſt poſſe. *Quæ uerba clara ſunt & aperta, ut mirum ſit, nonnullos diuerſum ſenſiſſe: huiusq; deciſionis eam adducit rationem Portius: quoniam pater, idemq; patronus non neſcit ſui filij conditionem, nihil nutantem, aut in incerto poſitã eſſe. Et hanc ſententiam Placentinus quoque amplectitur. Nec aduerſatur, quod hic Iuſtinianus ait:* emancipatione ſecuta aſsignationem prius filio ſa. factam euaneſcere: *quoniam ideo non ſequitur, non licere emancipato* [c] *aſſignare. Sic enim & uſusfructus finitur ſecuta media capitis diminutione:* [d] *non tamen inutilis eſt, ſi conſtituatur iam capite diminuto, imò vero & in eum caſum conſtitui poteſt. Accurſ. tamen aliter prædictum Modeſtini reſponſum accipit.*

b Euaneſcere.} 2 *Per emancipationem itaque euaneſcit aſsignatio, quod ideo eſt, quoniam tali caſu uidetur pater tacito quodam iudicio aſsignationem reuocaſſe, exhæredationem quoq; adimere* [e] *aſsignationem, Vlpianus* [f] *reſpondit: ſi tamen hoc animo facta ſit.*

c Nec intereſt.} 3 *Poteſt ergo fieri aſsignatio patronis quibuſcunq; verbis, vel nutu, vel teſtamento vel* [g] *codicillis, vel per epiſtolam, uel teſtationem, vel chirographum, & purè, uel ſub* [h] *conditione, ex die quoque certa, ſed vſque in diem certum non* [i] *poteſt.*

a Accur. hic. & in l. vtrum. ff. hoc ti.
b d. l. vtrum.
c Bal. hic.
d §. Finitur. ſu. De vſufru.
e Arg. l. cum quis. in prin. & l. ſi cũ Cornelius. de ſolu. & p Porc. hic.
f l. j §. Sed etſi poſt. hoc noſtro titu.
g l. 1. §. aſsignare hoc ipſo tit.
h l. aſsignare. d. tit.
i l. vlt. §. vlt. eod.

De bonorum poſſeſsionibus. tit. x.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Bonorum poſſeſsionis definitio*
3 *Bona non ſemper dicuntur deducto ære alieno.*
4 *Quæcunque bonorum poſſeſsio a Prætore datur.*
5 *Verbum perſequendi.*
6 *Bonorum poſſeſsio, & poſſeſsio bonorum differunt.*
7 *Verbum (retinendique) indefi. declaratum.*
8 *Agnoſcere bonorum poſſeſsionem: adire hæreditatem.*
9 *Hæres & bonorum poſſeſſor ut differant.*
10 *Bonorum poſſeſsio edictalis, decretalis.*
11 *Argumentum ſeu epitome totius tituli.*

IVſtinianus ſupra quatuor modos præſcripſit: ſecundum quos per vniuerſitatem res nobis acquiruntur: quorum primus eſt de hæredibus, *de quibus tam ex teſtamento, quam ab inteſtato hactenus dictum eſt. Nunc tranſit iuſto ordine ad ſecundũ & proximum modũ acquirendę vniuerſitatis, qui eſt ex iure Prætorio per bonorũ poſſeſſiones.* 2 *Eſt aũt* bonorũ poſſeſsio, *ſecundũ Vlpianũ* [a] ius perſequendi retinendiq; patrimonij, ſiue rei, quæ cuiuſq; cum moritur, fuit. *Quę definitio ab effectu & officio ſumpta, ſic exponi debet,* 3 *vt dicamus, non hic ſumi,* bona deducto *ære alieno,* [b] *ſed largiori ſignificatione pro vniuerſo patrimonio & ſucceſsione, commoda atq; incommoda hæreditaria* [c] *continente. Ius autem intelligi oportet Prætorium,* 4 *quando nulla eſt bonorum poſſeſſio, quæ non à Prætore* [d] *detur. Quam interpretationem adiuuat etiam verbũ* (perſequendi) 5 *quod propriè ad implorationem officij iudicis, & ea quæ non habent iuris cõmunis executionem, pertinet, tametſi generalis actionis appellatione* [e] *cõprehẽditur. Sicut ergo per hæreditatis aditionem ius ciuile denotatur: ita bis verbis* bonorum poſſeſsio, *ſignificatur ius Prætorium in ſuccedendo.* 6 *Quo fit, ut notabile ſit diſcrimen apud Iuriſconſultos in* bonorum poſſeſsionem *compoſitum verbum, quod in iure ſolum conſiſtit: &* poſſeſsionem bonorum, *duobus verbis figuratam orationem, quæ in facto tantũ vſurpatur, pro ea ſcilicet poßeſſione, quam quis naturaliter habet, & nihil ad Prætoris conſiderationem facit.* 7 *Porrò verbum* (retinendiq;) *in definitione denotat differentiam: primum inter vulgarem illam poſſeſſionem, & Prætoriã. Nam qui corporaliter tenet & poſſidet hæreditatem, is nihilominus neceſſario petet, ut Prætor decernat bonorum poſſeſſionem hæreditariam: & contra ſi decreta fuerit bonorum poſſeſſio Prætoria, non tamẽ ꝑ hoc tribuitur corporalis poſſeſſio, ſed duntaxat ius, & utile dominium rerũ, quæ in hæreditate* [f] *ſunt. Deinde hæc vocula* (retinendiq;) *ſignificat differentiam inter bonorum poſſeſſionem, & hæreditatis petitionem quę poſſidenti non competit.* 8 *Hi autem, qui ſic olim petebant ſibi hæreditatẽ decerni, dicebantur* agnoſcere bonorum poſſeſsionem *iure Prætorio, ſicut dicimus* adire hæreditatem *iure ciuili. Et tum interpoſito decreto* bonorum poſſeſsiones *dicebãtur: quemadmodum* hæredes *vocamus ſucceſſores iuris ciuilis, ut ſic oſtenderetur differentia inter Prętoriam & legitimã autoritatem. Nam cũ Prętor hæredem ipſo iure facere non poſſit (quippe ea poteſtate ſupremę legum autoritati reſeruata) viſum eſt bonorum poſſeſſionem dari, cuius ui concederetur eis a Prætore ius* [g] *ſuccedendi* 9 *Itaq;* hæres & bonorum poſſeſſor *non effectu rei, ſed ordine iuris differunt: & ipſa uerba,* Aditio, poſſeſſoria agnatio. *Hæres enim animo adit, priuatim acquirit ius, & ipſo iure, etſi nihil rerum hæreditariarum corpore* [h] *poſſideat.* Bonorũ poſſeſſor *officium iudicis inuocat, publicè declarat animum vtcunq; corporaliter poſſideat hæreditatẽ. Et hoc eſt, quod Vlpianus* [i] *ait* bonorum poſſeſſores in omnibus uice hæredum haberi. *Et Paulus æquiparat,* adire hæreditatem, petere bonorum poſſeſsionem. *Deinde hæreditatem perſequimur actione, quæ* petitio hæreditatis *nocatur: bonorum autem poſſeſsionem petimus actione, quæ* bonorum poſſeſſoria hæreditatis petitio *dicitur.* 10 *Ad agnoſcendam autem olim bonorum poſſeſsionem non ſat erat, ſi ius ſuccedendi cõpeteret ex Prætorio edictũ, vnde bonorum poſseſsio edictalis dicebatur: ſed neceſſe quoq; erat Prætorem adire intra tempus a legibus præſcriptum, ac petere ſolennibus uerbis, qui tum pro iure decernebat eã ex quo decretalis bonorum poſſeſſio nuncupabatur. Iure vero nouo requiritur decretũ Prętoris, ſed ſufficit bonorum poſſeſsionem coram quouis iudice* [k] *agnoſcere.* 11 *Cæterum cum plures ſint bonorũ poſſeſsiones, Iuſtinianus hoc titulo compendioſa & planè diligenti ratione cũ primis docet, quare Prætor ius hæreditatum per legem XII. tab. anguſtis finibus incluſum, ex bono & æquo* [l] *dilatari: deinde omnes bonorum poſſeſsiones a Prætore introductas, tam contra tabulas quam ſecundum tabulas* [m] *refert. Tertio exponit, quas ex ijs bonorum poſſeſsionibus in uigore ſuo permanere uoluerit, quasq; ut minus neceſſarias ipſe* [n] *reſecarit. Tandem tempus petendæ bonorum poſſeſsioni a prætore præſtitum ſubiungit.* [o] *Quæ ſingula in enarratione tituli latius exponentur.*

a l. 3. § Bonorum. de bono. poſſ.
b ut ſumitur in l. ſubſignatum §. 1. de verb. ſig.
c l. 1. & 2. in princ. hoc tit. & l. nam ad ius. §. ult. ad Trebell.
d d. § Septima eas. inf. eod.
e l. actionis. l. pecuniæ. §. Perſecutionis. ibi. Alcia. de uerb. ſign. lib. 4 Parad c. 1.
f l. 1. & 3. in princ. & l. 1. hoc noſtro titul.
g d. l. 1. & 2. & hic ĩ princ. tit. & §. 1.
h §. fi. ſup. De hær. qual. & diffe.
i d. l. 2.
k l. ult. C. qui admit. ad bõn. poſſ.
l in princ. ti. & duobus §§ ſeqq.
m §. Sunt aũt cum aliquot ſeq.
n §. Sed eas quidẽ.
o §. Cum igitur.

Princip. tit.

1. 3 *Prætor introduxit bono. poſſ. emendandi ueteris iuris gratia, item & confirmandi.*
2 *Poſthumus alienus, & antea inſtitui potuit, & nunc poteſt.*

IVS bonorum poſſeſſionis introductum eſt a Prætore emendandi *a* veteris iuris gratia. Nec ſolum inteſtatorum hæreditatibus vetus ius eo modo Prætor emendauit: ſicut ſupra dictum eſt, ſed in eorum quoque, qui teſtamento facto deceſſerint. Nam ſi alienus poſthumus hæres fuerit inſtitutus, quamuis hæreditatem iure ciuili adire non poterat, cùm inſtitutio non *b* ualebat: honorario *c* tamen iure bonorum poſſeſſor efficiebatur, uidelicet cum a Prætore adiuuabatur, ſed & is a noſtra conſtitutione hodie rectè hæres inſtituitur: quaſi & iure ciuili non incognitus. Aliquando tamen, neque emendandi, neque impugnandi ueteris iuris, ſed magis confirmandi *d* gratia Prætor pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui rectè teſtamento facto hæredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſsionem. Item ab inteſtato ſuos hęredes & agnatos ad bono-

rum

rum poſſeſsionem vocat. Sed & remota quoque bonorum poſſeſsione ad eos pertinet hæreditas iure ciuili.

a Emendandi.} *Recenſet in hoc principio, uis bonorum poſſeſsionis quã habuerit originẽ. 1 Introduxerunt aũt Prætores bonorum poſſeſsionem primum emendandi ueteris iuris gratia. Lex enim XII. tab. nõ agnoſcit filium emancipatum, habens tantum agnationis rationem: Prætor vero dat ei bonorum poſſeſsionẽ contra tab. ſi factum ſit* [a] *teſtamentum: ab inteſtato bonorum poſſeſsionẽ* unde [b] liberi. *Intuetur nanq; Prætor naturalem cognationem, quæ nullo iure ciuili tolli* [c] *poteſt. Aliud exemplum, ius ciuile omnino excludit cognatos. Prætor eos uocat tertio loco, datque ipſis bonorum poſſeſsionem,* unde cognati.

b Non ualebat.} *Propter incertitudinem ſcilicet eius, qui inſtituebatur nondum natus. Quis autem dicatur poſthumus alienus, ſuo loco* [d] *abunde diſcuſsimus.*

c Honorario tamen.} *2 Et hoc eſt quod alio loco* [e] *Iuſtinianus dixit,* poſthumum alienum, & antea potuiſſe inſtitui, & nunc poſſe, *ſaltem effectu ipſo conſiderato, non autem reſpecta iuris ſimilitudine. Potuit enim antea Prætoris auxilio per bonorum poſſeſsionem conſequi relictam hæreditatem; nunc autem poteſt etiam iure ciuili, nempe ex noua Iuſtiniani conſtitutione, cuius hic ſit mentio: ea tamen deſideratur alijs quibuſdam Græce editis.*

d Confirmandi.} *3 Prætor ergo non tantum conuellendi uel emendandi, ſed & confirmandi, ſiue ſtabiliendi gratia aliquot bonorum poſſeſsiones introduxit, idq; in ſucceſsionibus tam ex teſtamento, quam ab inteſtato, ob id certè, ut iuſtius poſsidere viderentur, qui autore Prætore ad ſucceſsionẽ perueniſſent. Iuſtior. n. habetur poſſeſsio, quam quis autore Prætore* [f] *nanciſcitur. Præterea non poteſt nõ eſſe commodum, plures habere vias conſequendæ hæreditatis: quoniã una repudiata, ſupereſt tamen* [g] *altera. Ex quo facile colligitur, hanc Prætoriam confirmationem, etſi neceſſaria non ſit, ſua tamen utilitate non carere.*

a §. emãcipatos. ſu. de exhær. lib.
b §. emancipati. ſu. de hæred. quæ ab inteſt.
c §. fi. de legi. agnat.
d §. Poſthum. & §. poſthumus. ſu. de leg.
e d. §. poſthumus.
f l. iuſte poſſidet. de acq. poſ. Vlp. §. vlt. ſu. de hæred. liber.
g l. ſuum hæredem C. de iure delib.

§. Quos autem.

1 *Hæres legitimus fit ſola aditione.*
2.4 *Bonorum poſſeſsor non fit niſi petita atque agnita bonorum poſſeſsione.*
3 *Hæres & bonorum poſſeſſor effectu non differunt.*
5 *Bonorum poſſeſſor proprie hæres non eſt.*
6 *Diſpoſitio quæcunque de hærede loquens continet etiam bonorum poſſeſſorem.*

Quos autem ſolus [a] vocat Prætor ad hæreditatem, hæredes quidem ipſo [b] iure non fiunt. nam prætor hæredem facere non poteſt. per legem enim tantum, uel ſimilẽ iuris conſtitutionem hæredes fiunt, ueluti per ſenatuſconſulta & conſtitutiones principales, ſed cum eis Prætor dat bonorum poſſeſsionem, loco hæredum conſtituuntur, & uocãtur bonorum poſſeſſores.

a ſup. eo. uerſ. nam lis quoque.
b l. pro hærede. & l. geſſit. de acq. hær. § fi. ſu. de hæred. quali. & di.

a Solus uocat Præ.} *Nam quos non ſolus Prætor vocat, ſed etiam lex ciuilis (de quibus paulo* [a] *ante dixit Imp.) hi fiunt ueri hæredes, utcunque elegerint bonorum poſſeſsionem.*

b Ipſo iure.) *Id eſt, abſque petitione ſiue agnitione bonorum poſſeſsionis: uel ſine facto Prætoris decernentis eandem. Sciendum enim eſt, quod hæres ſeu dominus bonorũ defuncti nemo efficiebatur, olim, niſi ſuprema legis ciuilis autoritate. Huic nanq; ſoli licebat ſic conſtituere: ſit dominus talis ſucceſſor 1 Proinde qui iure ciuili ueniebat ad ſucceſsionem, is ipſo iure, ipſaq; legis ptãte cenſebatur hæres, non adſtrictus aliquẽ ob hoc magiſtratũ accedere: tãtùm requirebatur ut adiret hæreditatẽ uel gereret ſe pro hærede:* [b] *hoc eſt, ut declararet ſolo animo ſe uelle hæredem eſſe bonorũ relictorum. 2 Cæterũ iure ciuili pleroſq; contra naturalem æquitatem excluſos a ſuccedendo Prætor uocabat ad hæreditatem, tali tamen moderamine propter inferiorem poteſtatẽ, ut non ſufficeret domi priuatim uelle, ac animo deſtinare aditionem, ſed oporteret prodire in iudicium, & ibi petere, atq; petendo agnoſcere bonorum poſſeſsionẽ,* [c] *hoc eſt, ius acquirendi retinendiq; patrimonij, quod defunctus reliquit. 3 Et hoc eſt quod ſupra* [d] *commonui, hæredẽ, & bonorũ poſſeſsionem non effectu rei, ſed ordine ſolum iuris differre, 4 Senſus ergo noſtri textus eſt, quod uocati ad hæreditatem a Prætore, ipſo iure non fiant hæredes, id eſt, non ex aditione hæreditatis per ſe* [e] *facta, ſed requiratur petitio atque agnitio bonorum poſſeſsionis, itemque factum Prætoris decernentis.*

c Loco hæredum.} *Quia non tantum conſequuntur poſſeſsionem, uerumetiam dominiũ rerum ipſius defuncti hæreditarium. 5 Licet autem prætor bonorum poſſeſſorem hæredis loco in omni cauſa habeat, ut Paulus* [f] *inquit: proprie tamen hæres non eſt, quoniam Prætor hæredem ipſe facere non* [g] *põt. 6 Sed cum omnino hæredi ſurrogatus ſit, qualibet diſpoſitio, de hærede uerba faciens, eum quoq; comprehẽdet. Et ideo cõditio illa, ſi hæres erit, uerificatur etiam in bonorum* [h] *poſſeſſore: & mandatum petẽdæ bonorum poſſeſſionis pertinet etiã ad* [i] *hæreditatis adiſionẽ. Et hoc obſeruandũ Alciatus* [k] *opinatur, etiamſi materia odioſa, pœnaliſq; ſit: quamuis quidã aliter ſentiant eo potiſsimum argumento, quod in huiuſmodi materia nec pater, qui iure peculij caſtrenſia filij* [l] *occupat, nec fideicõmiſſarius pro hæredibus* [m] *habentur. Sed illi quo ad effectum ſolum hæredibus æquiparantur, bonorum poſſeſſor etiam quo ad* [n] *nomen.*

c ut hic & l. 3. De bon. poſ.
d ad rub. tit. huius. nu. 9. & vide Bal. ... hic latè tradẽtem, in quo. cõueniant, itemq; differant.
e Bart. in l. uentre. nu. 23. de acq. hær. & l. 3. de compen. in fi.
f l. prætor. de reg. iur.
g ut hic.
h l. in cõditionib. § ſi patronus. de cond. & demon.
i l. ſi quis mihi bona. §. ſed ſi man. dauit de acq. hær.
k l. hæreditatis ap. 2. de ucib. ſig.
l l. papinianus. § ſ. de inoff. teſt.
m l. ſi ante. & l. ſeq. ad Syl.
n Alcia. d. l. hæres.

§. Adhuc autem.

1 *Vocula, adhuc, quomodo accipiatur.*
2 *Et defunctorum, & creditorum hæreditariorum intereſt, habere ſucceſſorem.*

Adhuc [a] autem, & alios complures gradus Prætor fecit in bonorũ poſſeſſionib. dã dis dũ id agebat, ne [b] quis ſine ſucceſſore moreretur. Nam anguſtiſſimis finib. conſtitutum per legem XII. tab. ius percipiendarum hæreditatum, Prætor ex bono & æquo dilatauit.

a l. quis, de interrog. Actio. & l. 1. in prin. de ſucce. edict.

a Adhuc autem. } 1 *Hæc vocula* (adhuc) *pro,* hoc amplius, *hic ponitur: quamuis pro* uſque in hunc locum, uel in hoc tempus, *frequentiſſimum ſit. Hoc amplius ergo (inquit) complures gradus Prætor fecit in bonorum poſſeſſionibus: nõ eos ſolum, qui ſupra memorati ſunt* unde liberi, unde legitimi unde cognati, ſecundum tabulas. *his enim addidit,* contra tab. unde decem perſonæ, tanquam ex familia, unde uir & uxor, *nunc confirmans, nunc ſupplens, nunc corrigens & impugnans ius ciuile.*

b Ne quis ſine ſuc. } 2 *Non ſolum enim creditorum hæreditariorũ, ſed, & ipſorum quoque defunctorum intereſt, habere* [a] *ſucceſſorem.*

§. Sunt autem.

1, 2 *Filiusfa. præteritus poteſt teſtamentũ nullũ dicere, vel bonorũ poſſeſſione contra tabulas vti, & quæ ſit ratio.*
3 *Exhæredati non habent beneficium bonorum poſſeſſionis contra tabulas.*
4 *Bonorum poſſeſſio ab inteſtato non datur, niſi ubi teſtamentum factum non eſt.*
5 *Legitimorum hęredum appellatione qui contineantur.*
6 *Patronos eorumque filios ex triplici capite potuiſſe ſuccedere.*
7 *Extraneus manumiſſor quis olim dictus.*
8 *De bonorum poſſeſſione, tanquam ex familia.*

a dixi. ſup. de exh. hær. lib. in prin.
b l. 2. C. de bo. poſ. con. tab. l. ult. C. de lib. præter. & l. ut liberis. C. de colla.
c ut. ſup. hoc tit. ad princ.
d §. eadẽ ſu. de hær. quæ ab int.

Sunt autem bonorũ poſſeſsiones ex *a* teſtamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis *a* liberis datur, vocaturque (contra tab.) Secunda: quam omnibus iure *c* ſcriptis *d* hæredibus, Prætor pollicetur, ideoq. vocatur (Secundum tabulas.) Et cũ ex teſtatis prius [e] loquutus eſt, ad inteſtatos tranſitum fecit. Et primo loco ſuis hæredibus, & ijs qui ex edicto Prætoris inter ſuos hęredes connumerantur, dat bonorum poſſeſsionem, quę vocatur (Vnde liberi.) Secundo, legitititnis *f* hæredib. Tertio, decem perſonis, quas extraneo g manumiſſori: præferebat. ſunt autem decem perſonæ hæ: Pater, [h] mater, auus, auia, tam paterni: quam materni, item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio quam ex filia: frater, ſororve, conſanguinei, vel vterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, (Tanquã i ex familia) Sexto, patrono patronæq; liberisq; eorũ & parentib. Septumo, viro & uxori Octauo cognatis manumiſſoris.

e Cantiun. hic. & ui de quæ dixi. ſup. d. §. eadem.
f Authen. ex cã. C. de lib. præter.
g ut in tit. De lega. præſtan. & l. 1. C. de bo. poſſ. contra tab.
h l. 1. in princ. iuncta gl. de bo. poſ. cont. tab.
i l. poſthumus. §. ult. cum. l. ſequ. l. Papi. §. 1. de in offi. teſt. l. 2. de ſec. tab. l. j. de contra tab.

Nunc omnes bonorum poſſeſſiones a a Prætore introductas Imp. ordine commemorat hoc §.

a Ex teſtamento. } *Vbi quis ſcilicet teſtatus deceſſit: ut intelligas, hic ſignificari omnes bonorum poſſeſſiones, tam eas quæ ſunt* ſecundum tab. *teſtamenti, quam alias quæ* contra tabulas *dantur.*

b Præteritis liberis. } *Tam emancipatis, quam non emancipatis.* 1 *Quamuis enim filiusfa. præteritus poſſit iure ciuili teſtamentum dicere* a *nullum, tamen Prętor dat ei quoque bonorum poſſeſſionẽ cõtra tab. qua reſcindat* [b] *teſtamẽtum. Atq; ita filiusfam. pręteritus duo remedia habet, quorum alterum iuris ciuili, eſt uel pe ius dicendi nullum; alterũ iuris Prætorij, bonorũ ſcilicet poſſeſſio* contra tab. *quæ tametſi emãcipatorũ liberorum gratia ſit inuenta a* [c] *Prætore, tamen ẽt filiofa. præterito (ut dictum eſt) conceditur:* 2 *fortaſſe quia modeſtius ac reuerentius erga parentis manes ſe gerere* [d] *videatur: uel quia plerunq; utilius eſt, agnoſcere hanc bonorum poſſeſſionem, quam teſtamentum iure ciuili dicere* [e] *nullum. Nam ſi iure ciuili iaceat teſtamentum, legata indiſtincte* [f] *debebuntur: ſi iure Prætorio, ſolum quæ liberis & parentib. & paucis quibuſdam alijs perſonis relicta* [g] *ſunt. Porrò ut alicui beneficium hoc* contra tab. *competat, oportet ut liberis naturalib. & legitimis* [h] *ſit: nã ſoli naturales huc non pertinent, ſicut nec adoptiui recentiore iure, quod ſequenti titulo proponitur.* 3 *Sed nec ritè exhæredati hac bonorum poſſeſſione uti poſſũt, quoniã ijs Prętor ſufficere putauit Querelam inofficioſi, quæ iuris ciuilis* [i] *eſt.*

c Iure. } *Id eſt, legitime & ex teſtamento rite facto.*

d Scriptis. } *Vel etiam* k *nuncupatis. Vt enim ex teſtamento ſcripto uel ſolenni datur, directa ſecundum tabulas bonorum poſſeſſio, ſic ſi teſtamentum ſit nuncupatiuum, uel ſecundum nuncupationem bonorum poſ*

ſeſſio

ſeſſio defertur, vel vtilis ſecundum tabulas. Hæc autem ſecundum tabulas bonorum poſſeſſio non ant ę locum habet, quam orima peti poſſe definat: ſed tamen interim poterat adiri hæreditas [l] iure ciuili.

e Prius locutus eſt.} Et rectè quidem. 4 Sicut enim hæreditas non poteſt adiri ab inteſtato, quamdiu ex teſtamento ſalua eſt aditio, ita nec ita bonorum poſſeſſio ab inteſtato conceditur, niſi vbi teſtamentum factum non eſt. Et hoc ius fuiſſe vetuſtiſſimum teſtatur etiam Cicero in tertia Verrina.

f Legitimis hæredib.} 5 Horum appellatione non ſolum agnati continentur, ſed & qui ex S.C. Tertylliano, vel Orphitiano veniunt, item patroni eorumq; filij: hos enim omnes ex hoc capite, vnde legitimi, admitti [m] conſtat. 6 Vnde conficitur, patronos eorumq; filios ex triplici capite potuiſſe ſuccedere: nẽ ſe vnde legitimi, tanquam ex familia, & ex illo, quod patrono peculiariter & nominatim fuit conceſſum.

g Extraneo manumiſſ.} 7 Extraneus autem manumiſſor erat, qui non contracta fiducia emancipaſſet: vt rectè Accurſius [n] & Azo [o] interpretantur.

h Pater.} An ergo pater ſibijpſi præferebatur? quod Placentinus hic intellexiſſe videtur: & propterea ſcit hanc bonorum poſſeſſionem fuiſſe ſtultiſſimam. Verùm hęc ſententia planè inepta eſt. Itaq; textum hoc ſenſu accipere oportet, ut ſi auus paternus Titium nepotem ſuum ex filia non contracta fiducia [p] emancipaſſet, huic auo in ſucceſſione Titij inteſtato mortui ipſius Titij pater, & aliæ ſupradictæ perſonæ præferretur. Si verò Titius à patre ſuo emancipatus fuiſſet nõ contracta fiducia, tunc auus, & reliquæ perſonæ patrem [q] excluderent.

i Tanquam ex familia.} Vnde tranſuerſales agnati patronorum vocabantur. 8 Docet enim Theophilus hic bonorum poſſeſſioni fuiſſe locum, quando libertus mortuo iam ſuo patrono, inteſtatus ſine liberis deceſſerat: ad cuius ſucceſſionem vocabantur agnati patroni, tanquam ex familia. Verùm Alciatus [r] aliter hunc locum interpretatur, eumq; de iure gentilitatis accipiendum eſſe putat, & quod infrà [ſ] ſubijcitur de cognatis manumiſſoris, exiſtimat pertinere ad ius ſtirpis, cuius meminit Cicero lib. 1. De Oratore. Admonet autem hic rectè Accurſius, ordinem verborum edicti, non autem ſucceſſionis ſequi Iuſtinianum: uidentur enim potiora fuiſſe ſtirpis, quàm gentis iura.

l l. is qui in pot. §. ſed ſi ſcriptus. de leg. præſt.
m l. 2. §. ul. cum l. ſequen. unde legi.
n hic.
o in ſum. huius tit. in inſti. dicitque iſtud probari in §. quæ aut. inf. eo.
p quid ſit cõtracta fiducia emancipare, dixi in §. vl. ſup. de leg. ag. ſuc.
q ita hunc locũ declarat Azo. in d. ſum. ſua & gloſ. verb. manumiſſori. in d. § quæ autem.
r lib. j. Pareg. c. 12.
ſ hoc codẽ. §. in fi.

§. Sed eas.

1 *Quatuor bonorum poſſeſſiones à Iuſti. confirmatæ.*
2 *Bonorum poſſeſſio vnde cognati, olim neceſſaria, hodie ſecus.*
3 *Bonorum poſſeſſiones contra, & ſecundum tabulas, an hodie neceſſariæ.*
4 *Bonorum poſſeſſiones vnde liberi, & vnde legitimi, hodie non neceſſariæ.*

Sed eas *b* quidem Prætoria introduxit Iuriſdictio: nobis tamen nihil incurioſum prætermiſſum eſt, ſed noſtris *c* conſtitutionib. omnia corrigentes, contra tabulas quidem, & ſecundum tabulas bonorum poſſeſsiones admiſimus, vtpote neceſſarias *d* conſtitutas: necnon ab inteſtato, (Vnde *e* liberi & Vnde legitimi) bonorum poſſeſsiones.

a Sed iſ.} Hactenus decem bonorũ poſſeſſiones Imp. recẽſuit, Prætoria iuriſdictione introductas, nũc quas ex [a] b adprobarit, quas item abrogarit, iuſto ordine ſubiungit. 1 Confirmat autem hoc §. priores quatuor bonorum poſſeſſiones, nempe ex teſtamento duas, contra tabulas ſcilicet, & ſecundum tabulas: ab inteſtato ſimiliter duas, Vnde liberi, & unde legitimi. Non meminit autem hoc loco Iuſtinianus bonorum poſſeſſionis Vnde cognati, 2 quæ tamen vna hoc iure maximè videbatur neceſſaria, cùm nudam haberet Prætoris indulgentiam, & perſonis cõcederetur iure ciuili prorſus cognatis.[a] Sed hodie nullus eſt huius bonorum poſſeſſionis vſus, propter ſublatum agnationis & cognationis diſcrimen.

b Sed eas.} Decem ſcilicet bonorum poſſeſſiones, quas ſuprà enumerauit.

c Noſtris conſtit.} Quæ non extant, ſed cum priore Codice forte interciderunt.

d Neceſſarias.} Hodie tamen, cùm iure Nouellarum ſublata ſit in ſucceſſionib. Patriæ poteſtatis & emancipationis [b] differentia, non videntur hæ bonorum poſſeſſiones magis neceſſariæ filijs emancipatis, quã filijsfamiliarum: ſunt tamen certi quidem caſus, in quib. etiam hodie neceſſariæ videntur hæ duæ bonorũ poſſeſsiones. Filius enim emancipatus ſi ſit cum cauſa præteritus, omnino habet neceſſe venire per contra tabulas intra annum, vbi filiusfa. eo caſu diceret nullum, licet etiã per contra tabulas illud impugnare [b] poſſet. Secundum tabulas autem bonorum poſseſsio in multis caſib. neceſsaria eſt, quos Iaſon ad Porcium hic recenſet, eoſdem Bartolus [c] antea numerauit.

e Vnde liberi.} 4 Hę bonorum poſseſsiones, vnde liberi, & unde legitimi, hodie omnino non ſunt neceſſariæ propter ſublatum diſcrimen patriæ poteſtatis, & emancipationis, item agnationis, & cognationis. Excipitur tamen unus caſus à Conſtantino [d] relatus, his uerbis: Qui ſe patris poſt auum inteſtato defuncti negat hæredem mortui aui paterni ſuſcipere facultates non poteſt, maximè emancipatus: niſi per bonorum poſſeſsionem ad eiuſmodi beneficium peruenerit. Volunt enim Doctores, hoc Conſtantini reſcriptum non eſſe correctum: licet Bartolus contra ſentiat.

a l. 1. in prin. Vnde cogn.
b Glo §. exhæredatos. Nouell. De hæ. & fal.
c in l. certum. ubi etiam eſt gloſ. C. vnde legi.
d l. qui ſe patris. C. vnde libe.

§. Quæ

§. Quæ autem.

1 *Bonorum poſseſsio, unde decem perſonæ, à Iuſti. ſublata, in eiusq; locum, unde cognati trãſpoſita.*

Quæ autem Prætoris edicto quinto loco poſita fuerat, id eſt (Vnde *a* decem perſonæ) eam pio propoſito & compendioſo ſermone ſuperuacuam oſtendimus. Cum enim præfata bonorum poſſeſsio decem perſonas proponebat extraneo *b* manumiſſori: noſtra *c* conſtitutio, quàm de emancipatione liberorum fecimus, omnib. parentib. eiuſdemq; manumiſſorib. contracta fiducia manumiſſionem facere dedit, ut ipſa manumiſſo eorum hoc in ſe habeat priuilegium, & ſuperuacua fiat ſupradicta bonorum poſſeſsio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum poſſeſsione, in gradum eius ſextam antea bonorum poſſeſsionem induximus, & quintam fecimus, quã Prætor proximis cognatis pollicetur.

a Vnde decem perſonæ.} 1 *Bonorum poſseſsio, unde decem perſonæ, ideo Imperatori ſuperuacanea uiſa eſt, quòd hodie extraneus manumiſsor nullus ſit, & ſemper contracta fiducia manumiſso fata* [a] *intelligatur. Itaque eam hoc loci tollit, & quæ erat ſexta numero,* Vnde cognati *ſcilicet, in eius loc. trãſponit ac ſubordinat.*

a §. ſi ſuprà de leg. agna. ſuc. l. fin. C. de emanc.

b Extraneo manu.} *Hoc eſt ei qui filium non contracta fiducia emancipaſset: ut ſupra* [b] *quoque exi.*

b §. ſunt autem. numer. 7. ſupra hoc tit.

c Noſtra conſti.} *Quæ lib. 5. Codicis, tit.* [c] *49. ad uerbum extat.*

c l. ult. C. de emanci. lib.

§. Cumq; antea.

1 *Ex transuerſo coniuncti patrono, ſuccedunt liberto uſq; ad quintum gradum.*

Cumq; antea fuerat ſeptimo loco bonorum poſſeſsio (Tamquam ex familia, & octauo: (Vnde patroni, patronæq; & parentes eorum,) utranq; per *a* conſtitutionem noſtram, quam de iure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cum enim ad ſimilitudinem ſucceſsionis ingenuorum, libertinorum ſucceſsiones poſuerimus, quas uſq; *b* ad quintum gradum tãtummodo coarctauimus, vt ſit aliqua inter Ingenuos, & libertinos differentia: ſufficit *c* eis tam contra tabulas bonorum poſſeſſio, quàm (Vnde legitimi, & unde cognati,) ex quibus poſſunt ſua iura uendicare, omni ſcrupuloſitate, & inextricabili errore iſtarum duarum bonorum poſſeſſionum reſoluta.

a Per conſtit. no.} *Huius conſtitutionis de iure patronatus, Imp. etiam ſuprà* [a] *mentionem fit, ex qua contra tabulas petendo tertiam partem patronus conſequitur, ab inteſtato aſsem. Ea hodie deſeratur.*

b Vſque ad quintum.} 1 *Nam ex tranſuerſo cõiuncti patrono, ſiue agnati, ſiue cognati ni ultra quintum gradum ad ſucceſsionem libertorum admittuntur, ut alibi* [b] *copioſius eſt diſcuſsum.*

a § ſed noſtra ſup. de ſuc. lib.

c Sufficit eis.} *Habent ergo hodie omnes, qui à patronatus iure pendent, ad iuris ſui perſecutionem bonorum poſseſsionem contra tabulas, unde legitimi, & unde cognati.*

b §. multis. ſuprà de ſucceſ. lib.

§. Aliam vero.

1 *De bonorum poſseſsione, unde uir & uxor.*
2 *Romulus legem tulit, ut uxor uiro ſuccederet.*
3 *Hodie ex conſuetudine coniuges inuicem ſuccedunt, non extantibus libris.*
4 *Sex tantum ordinarias bonorum poſseſsiones hodie eſse.*

Aliam verò bonorum poſſeſſionem, quæ *a* (Vnde uir & vxor) appellatur, & nono loco inter ueteres bonorum poſſeſsiones poſita fuerat, & in ſuo vigore ſeruauimus, & altiori loco, id eſt, ſexto, eam poſuimus: decima *b* quoque bonorũ poſſeſsione, quæ erat (Vnde cognati) manumiſſoris propter cauſas enumeratas merito ſublata, ut *c* ſex tantummodo bonorum poſſeſſiones ordinariæ permaneant, ſuo uigore pollentes.

a Quæ unde uir & uxor.} 2 *Cùm Romani legumlatores nullam uoluerint ſucceſsionem eſse inter uirũ & uxorem: Prætores naturali æquitate moti propoſuerunt hanc bonorum poſseſsionem,* Vnde uir & uxor, *qua tributa eſt ipſis inuicem ſuccedendi facultas poſt agnatos omnes & cognatos, fiſco* [a] *excluſo. Eius rationem*

a l. 1. ff. unde uir & ux. l. 1. C. eod.

tionem & æquitatem Iuſtinianus hic adprobat, aitq; ſe eam bonorum poſseſsionem, tueri, nempe in ſuo il lo poſtremo loco, qui eſt poſt omnes agnatos & cognatos. Quanquam Iuſtinianus deinde etiam amplius ſan ciuerit,[h] vt cùm mortuus alter coniux locupletior fuerit, ſuccedat ſuperſtes etiam cum liberis in aliquam partem. 2 Ex hiſtoria quoq; diſcitur Romulum quandoq; legem tuliſse, vt uxor viro defuncto ſuccederet: vt nihil mirum ſit, idem hodie in pleriſq; locis obtinere. 3 In multis enim locis per conſuetudinē obſeruatur, vel etiam ex ſcripto ſtatuitur, quod ubi non ſuperſunt ex matrimonio liberi, ibi coniux ſuccedat cōiugi ab inteſtato morienti. Et hanc obſeruationem iure ſubſiſtere, negari non poteſt. Nam quilibet poſſet ēt in teſtamento extraneam perſonam, modò tamen honeſtam, inſtituere, præteritis cognatis: [c] *quanto magis igitur poterit publicus omnium ciuium conſenſus id ſtatuere, accedente magiſtratus autoritate.*

b Decima quoque.} *Decima bonorum poſſeſſio, quæ cognatis extraneis manumiſsoris dabatur, explo ditur hic ab Imperatore, quod ſcilicet hodie ſemper videatur emancipatio fieri contracta fiducia, ut ſuprà annotauimus.*

c Vt ſex tantum.} 4 *Abrogatis enim quatuor ex decem bonorum poſseſsionib. ſex tantum ordinariæ remanent: hæ videlicet,* [d] *ſecundum tabulas, contra tabulas, unde liberi, unde legitimi ſiue agnati, unde cognati; vnde uir* [e] *& uxor.*

b Noue. ut qui pro uiu. ho. ex terri. §. quoniam verò ad clementiam. Conſtitut. 52. & Nouel. de di. capi. & ſol. matr. §. quia verò pridē. Conſt. 117.
c l. 1. de inof. teſta. l. fratris. & l. fratres. C. eo. tit.
d quæ quātum vtilitatis adferāt bonorum poſſeſſori. vide Bal. rubr. C. qui admi. q. 6.
e l. 1. ſi tab. teſt. nul. ext.

§. Septima.

1 *Bonorum poſſeſsio ſeptima quare appelletur extraordinaria.*
2.3 *Qua ratione introducta, & quando competat.*
4 *Actio in factum introducta à Prætore in ſubſidium deficientis actionis.*
5 *De bonorum poſſeſsione Carboniana.*
6 *De bonorum poſſeſsione, quæ uentris nomine datur.*
7 *De bonorum poſſeſsione, quæ ordinandæ litis gratia datur.*

Septima *a* eas ſecuta, quam optima *b* ratione Prætores introduxerunt. Nouiſſimè. n. permittitur edicto iis etiam bonorum poſſeſsio, quib. vt detur, lege, uel Senatuſconſulto, uel conſtitutione comprehenſum eſt, quam neque bonorum poſſeſsionibus, quæ ab inteſtato ueniūnt, neque iis, quæ ex teſtamēto ſunt, Prætor ſtabili iure cōnumerauit, ſed quia ultimum & *c* extra ordinarium auxilium (prout res exegit) accommodauit, ſcilicet iis, qui ex legib. Senatuſcōſultis, conſtitutionibusue Principum ex nouo iure uel ex teſtamento, uel ab inteſtato ueniunt.

a Septima.} *Iuſtinianus ex pluribus bonorum poſſeſsionibus, quæ olim erant in vſu, redegit rem ad ſex* [a] *ordinarias: addit autem hic ſeptimam, quæ uocari poteſt,* Quibus ex legibus, *uel* vt ex legibus, [b] *&c.* 1 *eamq; extraordinariam eſse docet, non ea ratione, qua Carboniana bonorū poſſeſsio, uel ventris nomine, quod ſcilicet non tribuat ius; nam imò ius tribuit, ut reliquæ ordinariæ: ſed quia ſit uaga, & non ſtabilita certa parte* [c] *edicti.*

b Optima ratione.} 2 *Fuit ergo hæc bonorum poſſeſsio optima ratione introducta, & neceſſaria omni modo. Fac enim deferri bonorum poſſeſsionē per legē nouam alicui, qui non attingat defuncto ex aliquo capite: certè hic talis non habebit aliquam bonorum poſſeſsionem nominatam, quia nec eſt filius, nec agnatus, nec cognatus, nec uir & uxor: item non poteſt etiam adire de iure ciuili, cùm lex deferat bonorum poſſeſſionem, non hæreditatem, unde neceſſe eſt, quod coram iudice agnoſcat. 3 Fuit igitur neceſſaria hæc extraordinaria, quæ competit, quoties ea lege noua uel conſtitutione, uel Senatuſconſulto bonorū poſſeſsio* [d] *defertur. Nec tamen aliter conceditur, quàm ſi quatuor coniunctim* [e] *adſint: primum, quod bonorum poſſeſſio deferatur ex legib. nouis, uel Senatuſconſulto, aut Principis conſtitutione. Alterum, quod tales leges ciuiles ſint, & non Prætoriæ: quia ſi à Prætore deferretur bonorum poſſeſsio, hæc extraordinaria locū nō haberet. Tertium, quod lex noua ſeu ex teſtamēto, ſeu ab inteſtato bonorum poſſeſsionem expreſsim & ſpecialiter deferat,* [f] *nō tamē in indiuiduo nominatim: quia ſi nominaretur in ſpecie, iſta nominata cōpeteret, & nō hæc extraordinaria. Quartum, quod is qui vult ſuccedere, non ſit uocatus per legem XII. tabul.* [g] *ad hæreditatem: ſecus ſi uocaretur per aliam legem ciuilem. Et prædicta quatuor requiſita adeò neceſſaria eſſe Iaſon* [h] *autumat, ut ſi unum ex his deficiat, hic extraordinariæ bonorum poſſeſsioni non ſit locus. Exemplum ponit idem Iaſon, in quo præfata requiſita concurrunt: ut ſi Princeps non agnoſcens ſuperiorē ſtatuat quod Curialis per bonorum poſſeſsionem uſq; ad duodecimū gradum: & uſq; ad XL. annos ex teſtamento, uel ab inteſtato ſuccedat. Poteſt etiā aliud exemplum* [i] *fingi: ut ſi Cæſar, Princeps noſter inuictiſsimus faciat legem, quod decedēte aliquo ex noſtro Collegio Friburgenſi ſine agnatis uel cognatis, ſeniori in ipſo Collegio detur bonorum poſſeſsio in bonis defuncti: certè hic talis indigebit omnino hac ſeptima extraordinaria bonorū poſſeſsione, quia nō attinet defuncto ex aliquo capite bonorum poſſeſsionis, nec poteſt adiri de iure ciuili, ut ſuprà dictum eſt. 4 Nā & ſimile fecit Prætor in actionib. cùm enim introduxiſſet aliquis*

a præced. §. in fin.
b l. 1. ſit ex leg. bo. poſ. de Iaſ. l. certum. C. vnde leg.
c glo. hic in uerbo extraord. & gloſ. l. ult. C. unde legit. Belluo. libe. 1. Suppu. c. 15.
d ut hoc §. in fin.
e Iaſ. d. l. certū nu. 7. d. l. 1. iuncta l. generaliter. unde legit.
f d. l. 1. in fin. ut ex legib.
g d. l. 1. & ibi gl. fio. Fab. hic Alex. in d. l. certū. 12. col.
h d. l. certum. nu. 7.

k §. h. j. de interdi.

actiones nominatas in caſib. vbi ius ciuile deficiebat: cogitauit poſſe contingere aliquem caſum, vbi æquū eſſet dari m actionem, & in quo non eſſet locus agnationi nominatæ: ideo introduxit actionem in factum [k] *ſubſidiariam.*

l l.1. de Carb edi.
m d.l.1. & §. Sed et ſi quis.
n l.1. ſi uentris nomi. vbi latè.
o l. Papinian. §. 1. de inoff. teſta.
p l. non putauit, in prin. de bo. poſſ. cont. tab.
q Cant iunc. hic.
r Dd. l. certum. C. vnde legi. Vig §. tum autem. ſupr. de inof. teſtam.

e Et extraordina.} *Sed eſt ne hæc ſola extraordinaria bonorum poſſeſſio? minimè verò: ſunt enim & aliæ tres extraordinem propoſitæ bonorum poſſeſſiones minoris tamen momenti, quàm ſeptima ſit, qua de ſuprà diximus. Hæc enim ius ſucceſſionis adſert, inſtar ordinariarū, ſed ex tribus alijs extraordinarijs duæ priores poſſeſſionis dūtaxat commodum adferunt, tertia nec poſſeſſionis quidē.* 5 *Harū aūt prima* Carboniana *bonorum poſſeſſio dicitur, quæ impuberi filio, cui ſtatus quæſtio mouetur, à Prætore cauſa cognita datur, dilato in tēpus pubertatis iudicio ſtatus, & illa quæſtione, an ſit inter* [l] *liberos: expoſita tamen cautione fideiuſſoriæ de reſtituendis bonis hæreditarijs. ſi apparuerit eum non eſſe* [m] *filium.* 6 *Secunda eſt, quæ* uentris nomine *tribuitur: cùm mulier nomine vteri, quem gerit, à Prætore mittitur in poſſeſſionem bonorum defuncti mariti vel ſoceri, cauſa vtcunq; cognita, donec pariat, aut omnino cōſtet nō eſſe prægnantem: interim ex bonis percipit, quæ ad vitam tuendam, edendumq; partum ſunt* [n] *neceſſaria. Et hæ duæ extraordinariæ bonorum poſſeſſiones (vt prædictum eſt) nihil iuris habent, ſed tantum poſſeſſionem tribuunt corporalem & nudam, nec aliquo certo iure ſuffultam.* 7 *Tertia bonorum poſſeſſio extraordinaria vel hæreditarij iuris adferens eſt illa, quam* ordinandæ litis *gratia Prætor edixit:* [o] *& ea nec proprietatis ius vllum, nec poſſeſſionis adfert, ſed tantum eò pertinet, ut filius emancipatus, qui nec iure ciuili propter exhæredationem ritè factam adire ex teſtamento poteſt, nec contra tabulas ex iure Prætorio* [p] *agnoſcere. ſaltem huius extraordinariæ, ſeu vmbratilis* [q] *bonorum poſſeſſionis beneficio tanquam præparetur ad conſequendam præponendæ Querelæ inofficioſi facultatem* [r].

§. Cum igitur.

1 *Qua ratione Prætor certum tempus præfinierit ad petendam bonorum poſſeſſionem.*

2. 3 *Quod ſit illud tempus.*

Cum *a* igitur plures ſpecies ſucceſſionum Prętor introduxit, easq; per ordinem diſpoſuiſſet: & in quacunq; ſpecie ſucceſſionis ſæpe plures extent diſpari gradu perſonæ, ne actiones creditorum differrentur, ſed haberent quos conuenirent, & ne facile in poſſeſſionem bonorum defuncti mitterentur. & eo modo ſibi conſulerent, ideo petendæ, bonorum poſſeſſioni certum tempus præfiniuit. Liberis itaque ex parentibus tam naturalibus quàm adoptiuis in petenda bonorum poſſeſſione anni *b* ſpacium, cæteris autem adgnatis, vel cognatis, centum *c* dierum dedit. Et ſi intra hoc tempus aliquis bonorum poſſeſſionem non petierit, eiuſdem gradus perſonis adcreſcit, *d* vel ſi nullus ſit, deinceps cæteris [f] bonorum poſſeſſionem perinde ex ſucceſſorio edicto pollicetur, ac ſi is; qui *g* præcedebat, ex *h* eo numero non eſſet.

a §. aliā verò. ſupr. hoc tit.
b l. 1. §. l. de ſucceſſ. edic.
c d. l. 1. §. Largius.

a Cum igitur.} *Hęc eſt vltima pars tituli noſtri, in qua tempus ad petendam bonorum poſſeſſionē præfinitum deſcribitur.* 1 *Quia enim in ſupradictis* [a] *ſex ordinarius bonorum poſſeſſionib. haud rarò euenit vt plures exiſt diſpari gradu, aut iis præſentis, aut ſpem non prorſus incertum habentes, ad quos, differentibus, vel recuſantib. his, qui priori gradu poſiti agnoſcere poterant, bonorum poſſeſſio defertur: qua ratione creditorib. longior mora fieri poteſt. Itaq; ne quid huiuſmodi temerè accideret, ſed haberent creditores, in quos ſuas actiones intenderent, æquum eſſe prætor putauit,* [b] *præſtituere tempus his, quib. aliquam detulit bonorum poſſeſſionem.*

d l. in ſuis. de libe. & poſth. & l. cum ratio. de bo. dā.
e d. l. j. ult.
f d. 3. ult. in fi. & l. 3. in fin. Quis ordo in bon. poſſ.
g d. l. 4. §. filius.
h l. ei qui. C. quando non pet. par.
i d. l. 1. De ſucceſſ. edict.

b Anni ſpacium.} 2 Largius enim tempus. *(inquit* [c] *Vlpianus)* parentibus liberisq; petendæ bonorum poſſeſſionis tribuitur, in honorem ſanguinis & propioris neceſſitudinis vid. licet: *quia arcendi non erant, qui penè ad bona propria* [d] *veniunt, ideoq; placuit eis præſtitui annum, ſcilicet ita moderatè, vt neq; ipſi vrgerentur ad bonorum poſſeſſionis petitionem, neque bona diu iacerent. Non ſolùm autem cùm ſuo nomine veniunt liberi parentesq; , hoc eis conceditur: verumetiam ſi ſeruus eius, qui ex liberis parentibusq: eſt, hæres inſtitutus ſit intra annum competit bonorum* [e] *poſſeſſio. Et generaliter ait Iulianus, ex omnib. cauſis liberis parentibusq; intra annum bonorum poſſeſſionem* [f] *competere.*

c Centum dierum.} 3 *Agnatis ergo & cognatis ex tranſuerſo centum dierum ſpacium ad petendā vel agnoſcendam bonorum poſſeſſionem præfinit Prætor. Idem dicas de viro aut vxore, itemq; ipſe patrono, cui non niſi centum dies dantur: quanquam patri annus daretur, etiamſi ſuccederet ut manumiſſor, & quodammodo* [g] *patronus.*

d Accreſcit.} *Eſt enim inter eos, qui in eodem gradu ſunt, iuri accreſcendi* [h] *locus, qui tamen repudiat tanquam ſuus, non prohibetur agnoſcere tanquam agnatus, &c.*

e Nullus ſit.} *In eodem vel pari gradu.*

f Cæteris.} *Scilicet gradu proximè ſequenti.*

g Qui

z Qui præcedebat.} *In gradu, neque tamen petijt bonorum poſſeſſionem intra tempus præſtitutum.*
b Ex eo numero non eſſet.} *Videtur enim quis, non petendo bonorum poſſeſſionem intra tempus à legib. præſcriptum, tacitè eam repudiare, & ideò tacitè accreſcit his, qui ſunt in pari gradu.*

§. Si quis Itaq;.

1 *Delata quando dicatur bonorum poſſeſſio.*
2 *Primo repudiante bonorum poſſeſſionem, ſtatim ſequenti incipit currere.*

Si quis itaq; delatam *a* ſibi bonorum poſſeſsionem repudiauerit: *b* non quouſq; tẽpus bonorum poſſeſſioni præfinitum exceſſerit, expectatur: ſed *c* ſtatim cæteri ex eodẽ edicto admittuntur.

a Delatam.} 1 *Delata autẽ cenſetur* edictalis bonorum poſſeſsio *ex ſola vi ſcripti edicti Prætorij: ideoq; ſtatim repudiari põt. At decretalis, quia ante decretum delata videri nõ põt, prius & non põt repudiari. Idq; in vniuerſum traditũ eſt, nempe ius futurum, & qđ nõdum cõpetijt, nõ temerè poſſe* [a] *repudiari.*
b Repudiauerit.} *Ante tempus ſcilicet petendæ bonorum poſſeſſionis effluxum. Nonnunquam enim vrgentibus creditoribus intra tempus ad deliberandum conceſſum interrogandi ſunt in iure hi, ad quos ex edicto Prætoris bonorum poſſeſſio delata eſſe cognoſcetur: qui ſi ſponte repudiare ſe dicat, ſcire poſſint creditores, quid ſibi agendum ſit, quod ſi deliberare ſe adhuc dicant, præcipitandi non* [b] *ſunt.*
c Sed ſtatim cæteri.} *Proximiores in gradu.* 2 *Sic ergo primo repudiante bonorum poſſeſſionem ſtatim ſequenti incipit currere tempus. Idem in iudicijs obſeruatur, quia ſi iudex tam reo quàm actori præſcripſit certum tempus ad probandum: actore renunciante ſuo termino, mox præfixum tempus incipit reo currere: quod Bal. & Ang. hic notant.*

a l. is qui hæres. l. qui ſuperſtitis. ff. acq. hær.
b l. 1. §. Sanč. De ſuc. edi.

§. In petenda.

1 *Tempus petendæ bonorum poſſeſſionis eſt vtile.*
2.3.4 *Bonorũ poſſeſſio olim petitionẽ & decretum exigebat: hodie ſola declaratio animi ſufficit.*

In petenda autem bonorum poſſeſſione dies *a* utiles ſinguli conſiderantur. Sed *b* bene anteriores *c* Principes & huic cauſæ prouiderũt, ne quis pro petenda bonorum poſſeſsione curet: ſed quocunq; modo admittentis eam iudicium (intra ſtatuta tamẽ tempora) oſtenderit, *d* plenum habeat earum beneficium.

a Dies vtiles.} 1 *Vtile ergo tẽpus obſeruatur in petẽda bonorũ poſſeſſione, adeoq; utile, vt & ſinguli dies in eo utiles ſint: hoc eſt, ut ne alij dies cuiquam imputentur, quàm quib. ſciuerit conſtanter ſibi delatã bonorum poſſeſſionem, & eam potuerit apud iudicem* [a] *admittere. Quod in ea, quæ ex edicto defertur, & de plano peti, admittiq; apud quemlibet iudicem poteſt, etiam locum habet. Sed ſi decretalis ſit, quæ ſeſſionem Prætoris pro tribunali, cauſa cognitionem, decretumq; poſtulet, non aliter dies utiles erunt, quàm ſi Prætor* [b] *ſederet.*
b Sed bene.} 2 *Veteri iure omnes bonorũ poſſeſſiones ordinariè, etiamſi eas edictum ultrò deferebat, peti tamen* [c] *debuerũt, ut quis earũ ius ſibi acquireret, nempe poſſeſſoriam hæreditatis petitionem. Et petebantur quidem per libellum de plano: ſimulq; de planò, & (vt ait Vlpianus) paſſum petenti indulgebantur ſine vlla cauſa cognitione, aut decreti interpoſitione.* 3 *Verùm hodie hac veteri obſeruatione in petẽdo nihil opus eſt ex conſtitutione D. Conſtantini,* [d] *qui fuit ducentis ferè annis ante Iuſtinianũ, nec Prætorem adire oportet, ſed quibuſcunq; verbis apud quemlibet magiſtratum ſiue iudicem expreſſa teſtatio intra præfinitum tempus* [e] *ſufficit. Et hoc videtur eſſe, quod poſtmodum bonorum poſſeſſionem agnoſcere magis vſitatè dixerunt. Huius etiam Cõſtãtinianæ legis meminit alibi Iuſtinianus* [f] *his verbis:* Cum petitio bonorum poſſeſsionis Conſtantiana lege ſublata ſit, &c.
c Anteriores Prin.} *Nã (vt diximus) per Cõſtantinũ Imp. ſublata fuit petendæ ac decernendæ bonorum poſſeſſionis ſolẽnitas, ut apud quẽlibet Iudicem qualiſcunq; teſtatio amplectendæ hæreditatis ſufficiat.*
d Oſtenderit.} *Id eſt, declarauerit:* 4 *eſt enim hoc uerbum ad teſtationem amplectendæ bonorum poſſeſſionis referendum, non autem ad neceſſitatem probandæ huius agnationis intra ſtatuta tempora factæ: ut ſit ſenſus hodie quem non debere curare formam antiquam petendi bonorum poſſeſſionem, ſed ſufficere intra tempora ſtatuta declarare animum ſuum coram* [h] *iudice.*

a l. 2. in princ. & §. Dies Quis ord. in bon. poſſ. & l. j. de diuer. & tẽp. præſcr.
b l. 1. de ven. in poſ. mit. l. j. de ſucceſ. edi. d. l. 2. & l. bona. de bo. poſ.
e l. 1. C. cõ. de ſuce.
d l. vl. C. qui admit.
e l. vlt. C. qui admi. et hic. & utrobiq; Dd. uide etiã Vi gl §. fin. ſupr. De hær. qual. & dif.
f l. ult. §. Nos itaq;. C. de curat. fur.
g d. l. pen. & ult. C. qui admit.
h vide tamen Alc. contra ſententiã lib. 2. Parado. ca. & l. 4. ca. 1. & c. 6.

De acquiſitione per abrogationem, tit. xj.

1 *Continuatio tituli ad præcedentes.*

a § fi.ſup.per quas perſo.non acqui.

ABſolutis 1 duob.modis per quos nobis res acquiruntur titulo vniuerſali, aditione ſcilicet hereditatis, & bonorum poſſeſſione: ſequitur nunc tertius, qui ex arrogatione ſumitur, iuxta ordinē ab Imp. ſupra,[a] de acquirendo dominio per uniuerſitatem, præſcriptum atq; propoſitum.

§.Princ.tit.

1 *Paterſa.filiusſa.quis dicatur, & arrogatio quando fiat.*
2 *Arrogatus ſe & ſua ſubiicit arrogatori.*
3 *Operarum aliæ officiales, alia artificiales.*
4 *Officiales operæ arrogatori non debentur*
5 *Obſequia & operas differre.*
6 *Obſequiorum ſpecies quæ ſint.*
7 *Ius agnationis minima cap.dimi.olim perdebatur: hodie ſecus.*
8 *Societas ad arrogatorem non tranſit.*
9 *Arrogator in bonis aduentitiis arrogati hodie nudum vſumfructum habet.*

EST & alterius per vniuerſitatem ſucceſsio, quæ neq; lege XII.tab.neq; Prætoris edicto, ſed eo iure, quod *a* conſenſu receptū eſt, introducta eſt. Ecce enim cum paterfamilias *b* ſeſe in adrogationem dat, omnes *c* res corporales & incorporales, quæq; *d* ei debitæ ſunt arrogāti antea quidem pleno iure adquirebantur, exceptis *e* his, quæ per capitis diminutionem pereunt, quales ſunt operarum *f* obligationes, & *g* ius adgnationis. uſus etenim & uſusfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis diminutione minima eos tolli prohibuit noſtra. *h* conſtitutio. Nūc *i* autem nos eandem adquiſitionem, quę per adrogationem fiebat, coarctauimus ad ſimilitudinem naturalium parentum: nihil enim aliud, niſi tantummodo vſusfructus, tā naturalib. parentib. quàm adoptiuis pefilios familiarum adquiritur in his reb. quæ *k* extrinſecus filius obueniunt, dominio eis *l* integro ſecuta.

a Vigl. ſup.de pup. ſub.in pri. n. 22.
b ſupr.de adopt.in prin.
c §.Illud ſup. de adopt.
d l.ſi adoptauero.ſ preca.
e §.Minima. ſup.de cap.demin.
f l.etſi nō. §. Libertus. de cōd. inde.
g Vide latè Zaſ.in intell.ſing.lib. 1. cap.3.
h l.operæ.de ope.liber.
i l.fabriles. eod.tit.
k gl.hic uerbo operarū. & l. ſi non ſortem. §.Libertus.de cōd. inde.
l l.libertus qui operarum.de ope. liberto. C.de obſeq.
m Zaſ.d. c.3. arg.l. operæ. in princi. de ope.lib & l.1. in fi. & eod titu.
n l.3. in princ.l.2.l. parens. cum ſſ. ſeqq.l.liberto.de obſeq. iūcta l ue nia. C. de in ius uocan.
o l.1.C.de ope. lib. l.alimenta. § 1.de lib.agn.

a Quod conſenſu.} *Id eſt, morib. & conſuetudine*[a] *ciuili, quam conſenſus peperit, cuius interpretationis autor eſt Theophilus, qui hunc locum vberius ſic expoſuit* νομιμεία δὲ φησὶ πολιτικὴ, ἡ ἄγραφος συναίνεσις τῶν σοφῶν ἡνίκα, τοῖ συνὴ χθη ἀγράφως, εἶτα διὰ χρόνου ἐπληθύνθη καὶ τελευταῖον γνωστικοὶ σοφοὶ τοῦτο χρήσιμον ἐβεβαίωσαν οἱ χρια συνομίσει..

b Paterſa.} 1 *Hoc eſt, qui ſui iuris, & ſuæ familiæ dominus ſit: ſicut contra* filiusſa.*dicitur, qui in aliena poteſtate eſt. Arrogatio enim propriè fit, cùm quis ſui iuris exiſtens, dat ſe in poteſtatem alteri loco filii, ut alibi*[b] *dictum eſt.*

c Omnes res eius.} 2 *Is ergo, qui ſe dat in arrogationem alicui, non tantùm eius poteſtati ſubiicitur, ſed etiam liberi eius, ſi quos in ſuis ſacris habuit: quod ſuo loco vberius eſt*[c] *diſcuſſum. Sed & bona quoq; iſtius arrogati omnia, ſeu quid in rebus corporalibus, ſeu in iurib. aut nominibus conſiſteret, pleno iure interdum etiam cum poſſeſsionis*[d] *commodo, patri arrogatori acquirebantur.*

d Quæque ei debitæ ſunt.} *Id eſt, nomina: quæ ſic acquiruntur arrogatori, ut in eum prorſus transferantur.*

e Exceptis his.} *Iuſta eſt hæc exceptio: quia cum arrogatio ipſa ſit quadam capitis diminutio,*[e] *neceſſe eſt, ut quæ pereunt capitis deminutione, pereant etiam ipſa arrogatione.*

f Operarum obligationes.} 3 Operarum, *quæ patrono à libertis debentur, duplex eſt ſpecies,*[f] *quæ* officiales *dicuntur, & quæ* fabriles *ſiue* artificiales. *Illæ rem domini, eiusq; perſonā, victum, curationem, ocium, quietem, uoluptatem directè reſpiciunt. Hæ uerò ad artificium pertinent, in quibus labor plus ad rē ipſam, & ad opus faciendum, quàm ad perſonale miniſterium, aut perſonam domini reſpicit. Horum numero ſunt, pictores, ſtatuarii, phrygiones, Lanifices, infectores, ſcribæ, librarii, cerdones, ſutores, fullones, ſarcinatores, fabri, & omnino quicquid ſit artis, uel laboris, quod rem laboratam*[g] *reſpiciat.* 4 Officiales *igitur* operæ *ſoli patrono debentur, non arrogatori*[h] *eiuſdem: ideoq; hic ab Imp. excipiuntur. Nam fabriles, pictoria, cæteraq, operæ quaſi in pecuniæ præſtatione conſiſtētes, quæq, (vt dixi) artificium ſpectāt, ad extraneum tranſeunt, & patrono etiam deberi*[i] *poſſunt. Accurſius*[k] *obſequialium quoq; operarum meminit.* 5 *Sed* obſequia *non eſſe operas, à Bartolo & Doctorib. bene obſeruatum eſt: id quod & tituli diſtincti, & ſeparata ab operis obſequiorum conditio*[l] *arguit. Obſequia enim in honoris exhibitione, in reuerētia uerecundia conſiſtunt: operæ uero ipſum operarii laboris tractum*[m] *ſignificant.* 6 *Quæ autem ſint obſequiorum ſpecies, vulgò tractatū eſt. Ad liberti namq; obſequia pertinet, ut aſſurgat patrono, ueneretur, ſanctam & honeſtam habeāt eius perſonam, ſine uenia eum in ius non uocet, uocatum nulla impetat famoſa actione, uel quæ patroni ſuggillet opinionem: & in ſumma omnia ad ſinceram redigat*[n] *pietatem: tandem & patronum inopem*[o] *alat, quę omnia & parentib. à liberis maximè ſint præſtanda.*

g *Etei*

g Et eius agnationis.} 7 *Alterum exemplum exceptionis ſupraſcriptæ eſt in iure agnationis, quod veteri obſeruatione etiam per minimam capitis diminutionem amittebatur: licet diuerſum fuerit in iure* [p] *cognationis. Sed hoc diſcrimen hodie ceſſat, & cognatio agnatioq; ad æqualia iura reducta ſunt: vt alibi* [q] *quoque annotatum eſt.* 8 *Porrò præter ſupradicta duo exempla & ius ſocietatis excipi debet. Sicut enim ſocietas non tranſit ad hæredem, ita nec ad arrogatorem: ne videlicet aliquis inuitus alteri ſocius efficiatur.*

h Noſtra conſtit.} *Quę lib.3. Cod. tit.33. ad Iulianum præfectum Prætorio adhuc* [s] *extat: in qua dicit, nolle ſe per omnem capitis diminutionem uſumfructum tolli, ſed per eam tantùm, quæ uel libertatem, uel ciuitatem Romanam poſsit adimere. Sed ante hanc Conſtitutionem Iuſtinianæam Pauli & Vlpiani temporib. minima etiam diminutio extinguebat* [t] *vſumfructum: quod diſertè Paulus lib.3. recept. ſenten.* [u] *expreſſit.*

i Nunc autem.} *Ius nouum receuſet, à ſe introductum.* 9 *Noluit enim Imp. Ius arrogatoris in bonis filij arrogati latius petere, quàm naturalis iuſtiq; patris in bonis filiiſfa. Itaq; ſicut naturalis pater ex Iuſtiniani conſtitutione,* [x] *in bonis aduentitiis hodie duntaxat vſumfructum habet, remanente proprietate penes filium: ſic etiam arrogatori in bonis, quæ extrinſecus, & aduentitio iure ad arrogatum pertinuerint, vltra nudum vſumfructum nihil permittitur.*

k Quæ extrinſecus.} *Ideſt, iure aduentitio.*

Eis.} *Filijſfamiliarum. dominium enim & proprietas rerum aduentitiarum penes filiosfa. remanet.*

p §. fi. ſupr. de legit. agna. ſucceſſ.
q §. ſed ea omnia. ſupr. de hær. quæ ab inteſt. & §. placebat. de leg. agn. ſucce.
s l. corruptioně. §. vlt. C. de vſufr.
t l. 3. Qui. mod. vſuf. amit.
u tit. de vſufru.
x l. cùm oportet. C. de bo. quæ lib. dixi. §. 1. ſup. p quas perſ. no. acquir.

§. Mortuo.

1 *Arrogato ſine liberis & fratrib. defuncto ſuccedit arrogator ad inſtar patris naturalis.*
2 *Si tamen pubes moriatur: nam ſi impubes, omnes agnati cognatiue præferentur, qui aliàs ab inteſtato ſucceſſiſſent.*

Mortuo *a* autem filio *b* adrogato in *c* adoptiua familia, etiã dominium rerum eius ad adrogatorem pertranſit: *d* niſi ſuperſint aliæ *e* perſonę, quæ ex conſtitutione noſtra patrem in his, quæ acquiri non poſſunt, antecedant.

a Mortuo.} 1 *Arrogator licet viuente arrogato ſolum vſumfructum habeat in aduentitiis: eo tamen ſine liberis, & fratribus defuncto etiam dominium pater ſibi acquirit & ei ſuccedit, vt pater naturalis filio: atque hæc eſt ſumma huius §.*

b Filio arrogato.} 2 *Modò pubes extiterit: nam ſi adhuc impubes moriatur, omnes agnati cognatiue ad quos ab inteſtato peruentura erat legitima hæreditas, præferentur: nempe ex illa cautione, quæ interponi ſolet, dum impubes* [a] *arrogatur: non autem ex Iuſtiniani conſtitutione, cuius hic ſit mentio.*

c In adoptiua fami.} *Ideſt, in poteſtate arrogatoris, qui ab eo non fuerit emancipatus.*

d Pertranſit.} *Non quidem iure peculij, ſed hæreditario,* [b] *ſic vt iam creditorib. filii obligetur in ſolidum, quaſi eius hæres.*

e Aliæ perſonæ.} *Nempe liberi aut fratres,* [c] *non etiam pater naturalis, ut Faber exiſtimat. Placentinus tamen hic naturalem patrem ac matrem ſimul admittit: quod & Angelus docere videtur ſed ſubobſcurè. Faber certè expreſſim hoc reprehendit, aſſerens conſtitutionem,* [d] *cuius hic Imper meminit, non eſſe in arrogatore correctam.*

a de qua dixi in §. Cùm autẽ Impe. ſupr. de adopt.
b per ea, quæ dicit Angelus hic.
c l. vlt. C. comm. de ſucceſ.
d in d. l. ult.

§. Sed ex diuerſo.

1.2 *Arrogator quatenus teneatur ad debita filij arrogati.*

Sed *a* ex diuerſo, pro eo, quod is debuit, *b* qui ſe in adoptionem dedit ipſo quidem iure adrogator non tenuit, ſed nomine filii conuenitur: & ſi noluerit eum defendere, permittitur creditorib. per competenres noſtros magiſtratus bona, quæ eius cum vſufructu futura fuiſſent, ſi ſe alieno iuri non ſubieciſſet, poſſidere, & legitimo modo ea diſponere.

a Sed ex diuerſo.} *Iure noſtro alius pro alio conueniri non poteſt, niſi ſit in poteſtate eius, quo* [a] *tempore contrahit:* 1 *ſed quia arrogatus non niſi per patrem, conueniri poteſt: cùm de aduentitiis quæritur, pater nomine arrogati conueniri poteſt, vt vel eum defendat, vel in eius bona, quæ in arrogationem attulit, miſſionem* [b] *patiatur.*

b Debuit.} 2 *Scilicet ante factam arrogationem: nam in his, quæ poſt arrogationem filius geſſit, arrogator ſaltem peculio tenus ipſo iure obligabitur & conuenietur,* [c] *Cæterùm ſi hæreditas ipſi delata fuerit, diſtinguitur an iuſſu patris adierit, uel non: & an filio repudiante pater adiuerit pro ſe, uel contrà: ſicut et circa patrem naturalem conſtitutum* [d] *eſt.*

a vt inf. Quod cũ eo, &c.
b l. Fulcimus. §. Si quis actione. Qui ex cau. in poſ. ea & Fab. hic.
c l. in arrogatorẽ. de pecul. l. ſi quis creditori. de pec. leg.
d l. fi. §. 1. C. de bo. quæ lib. &c.

De eo cui libertatis cauſa bona addicuntur. Tit. XII.

1 *Reſtituta lectio tit. de in diem addic.*
2.3.4 *Addicere quid?*
5 *Addicti qui dicantur.*

*Q*Vartus modus hic proponitur, quo per vniuerſitatem conſequitur rerum dominia: & hic acquirendi modus ad eos pertinet, quibus libertatum cõſeruãdarũ cauſa bona addicta fuerint. *Eſt autem* addicendi *verbum in iure noſtro admodum frequens:* 1 *extatque in Pandectis titulus,* De in diem adiectione. *Sic enim propriè legendum eſſe, Budæus,*[a] *ibidem contendit, cui multi docti viri ſubſcribunt, cùm vulgus,* De in diem adiectione, *legat. ſicut & hic in vulgatis Codicib. habetur verbum,* adjiciuntur, *non autem,* addjcuntur. *Quanquam Alciatus*[b] *à vulgata lectione non putet recedendum.* 2 *Eſt autem* addicere, *inter alia deſtinare, ſeu deuouere: quomodo apud Cicero. libr. 3. offic. accipitur:* Cùm is (*inquit*) qui morti addictus eſſet, paucos dies commendandorum ſuorum gratia poſtulaſſet. *de duob. Pythagoricis loquens.* 3 *Alias* addicere, *eſt licitanti rem auferendam permittere: quod cùm aliquando non ſtatim, ſed in diem certum fieri ſoleat, ideo extat titulus,* De in diem addictione, *qui de permiſſu auferendæ rei venundatæ tractat, non de die emptioni præſcripta uel adiecta.* 4 *Alias denique* addicere *eſt auctionem facere, hoc eſt, præſcribere rem, & licitantib. obiicere, vt maius precium offerens emptam habeat. Vlpianus:*[d] Si pignora (*inquit*) quæ capta ſunt, emptorem non inueniãt, reſcriptum eſt ab Imperatore noſtro, & Diuo patre eius, ut addicantur ipſi, cui quis condemnatus eſt: *hoc eſt, creditori ex re iudicata, qui pignora debitoris condemnati, & non ſoluentis auctionari petierat.* 5 *Inde addicti, dicuntur homines obærati, ſeu nexi, qui lege XII. tab. creditoribus ob æs alienum in ſeruitutem temporariam addicebantur, quod & hodie quædam ciuitates imitantur, prædura ratione. Nota etiam ſunt tria illa verba forenſia;*[e] Do, dico, addico.

a Budæ. titu. De in diem addic.
b l. quinque pedũ. C. fini. regun. nu. 60.
c Budæus ibid.
d l. a Diuo Pio §. ſi pignorata. De re iud.
e de quib. et Macro. lib. 1. Satur. & Io. Mont. hic.

Princ. tit.

1 *Hæres anomalus.*
2 *Quibus hodie teſtatorum ordo.*
3 *De uerbo Cautionis.*

ACceſſit nouus *a* caſus ſucceſsionis ex conſtitutione Diui Marci. Nam ſi ii, qui libertatem acceperũt à domino in teſtamento, ex quo non aditur hæreditas: velint bona ſibi addici *b* libertatem *c* conſeruandarum cauſa, audiuntur. Et ita Diui Marci reſcripto ad *d* Pompilium Rufum cõtinebatur, verba *e* reſcripti ita ſe habent; Si Vergilio, valenti qui teſtamento ſuo libertatẽ quibuſdam adſcripſit, nemine *f* ſucceſſore ab inteſtato exiſtẽre, in ea cauſa bona eius eſſe cæperunt, vt uenire debeant, is, cuius de ea re notio eſt, aditus, rationem deſiderii tui habebit, vt libertatum tam earum, quæ directo, quàm earum, quæ per ſpeciem fideicommiſsi relictæ ſunt, tuẽdarum gratia addicentur tibi: ſi *g* idoneè creditoribus caueris de ſolido, quod cuique debetur, ſoluendo. Et *h* ii quidem quibus directa libertas data eſt, perinde liberi, erunt, ac ſi hæreditas adita eſſet. Hi autem, quos manumittere hęres rogatus eſt, a te libertatem conſequentur. ita ut ſi non ęlia conditione velis tibi bona addici, quam ut ii etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nã huic etiam uoluntati ut, ſi ii quorum de ſtatu agitur, conſentiant, authoritatem noſtram accommodamus. Et ne huius reſcriptionis noſtræ emolumẽtum alia ratione irritum fiat: ſi *i* fiſcus bona agnoſcere uoluerit, & ii. qui rebus noſtris attendunt, ſciãt commodo pecuniario præferendam eſſe libertatis cauſam, & ita bona cogenda, ut libertas iis [k] ſalua ſit, qui eam adipiſci potuerunt, ac ſi hæreditas ex teſtamento adita eſſet.

a Nouus caſus. } 1 *Rectè inquit nouus caſus: cùm enim hæc ſuccedendi ratio nec iure ciuili hæredẽ faciat, nec bonorum poſſeſſorem ex iure Prætorio, planè noua eſt: proindeq; hæres ſine certa qualitate ſiue anomalus dici*[a] *poteſt. quamuis bonorum poſſeſſori, propter interuentum Iudicis, valde affinis*[b] *videatur.*
b Addici. } *Deſtinari & adiudicari: à Prætore ſcilicet, uel eo, cuius de ea re notio, ſiue Iuriſdictio eſt.*
c Libertatum conſeruandarum cauſa. } *Ideſt, propter tuendas & conſeruandas libertates, quæ aliàs perirent, nemine hæreditatem adeunte.*

a Zaſ. in ſing. intel. 1 lib. 1. c. 1. num. 3.
b tab. in effectu ſ. a ceu. hic.

d Ad

d Ad Pompilium Ruſum.} *Si hic ſeruus fuit (vt Theophilus putat) cognomen ſortitus eſt manumiſſo tis:* [c] *& ad id tempus reſpicit Iuſtinianus: nam ſerui cognomina habere non* [d] *ſolent.*

e Verba reſcripti ita ſe hab.} *Huius D. Marci conſtitutionis ſententiam Iuſtinianus etiam alibi* [e] *plane refert, multaſq; dubitationes circa eandem exortas decidit. Sed Vlpianus* [e] *eiuſdem breuiter meminit: Conſtitutio D. Marci (inquiens)* iubet libertatem competere ſeruo, & bona ei addici, ſi idoneè creditoribus cauerit de ſolido, quod cuique debetur, ſoluendo. *Subijcit autem poſtea idem Vlpianus multa, quæ ad interpretationem eiuſdem conſtitutionis pertinent: quæ ſingula nimis longum foret adſcribere.* 2 *Illud non omittendum, hodie ex Nouella Iuſtiniani lege* [g] *hunc ferè ordinem teſtatorum frequentari. Hærede ex teſtamento non exiſtente, prima ſuccedendi ratio eſt ſubſtitutorũ: deinde cohæredum: poſt hoc fideicommiſſarii & legatarij: quarto autem loco ſeruorum, qui libertatem receperunt à domino in teſtamento, ex quo non aditur hæreditas, per addictionem bonorum libertatum tuendarum gratia: quibus omnibus deficientib. poſtremo loco Fiſcus ſuccedit.*

c Barto. hic.
d Idẽ in §. Si quis in nomine. ſupe. deleg.
e l. ſi. C. de teſtam.
e l. fin. C. de teſta. man.
f l. 2. de fideicom. liber.
g Nouell. de hær. & Falc. §. ſi verò. oblatam.

f Nemine ſucceſso.} *Hoc ita accipit, ut nec ab inteſtato quidem ſucceſſor exiſtat. Nam in fauorem libertatis ſi ſcriptus hæres non adeat, qui ab inteſtato adibit, iure ſingulari præſtabit fideicommiſſarias libertates, & directæ perinde competent, ac ſi ex teſtamento hæreditas adita* [h] *eſſet. Regulariter contra, cũ ex teſtamento non aditur hæreditas, in cauſam inteſtatæ recidit, ut nec legata præſtanda ſint, nec fideicommiſſa, per eum, qui inteſtato* [i] *ſuccedit. Cæterùm quandiu incertum eſt, utrũ exiſtat ſucceſſor, ceſſat hæc D. Marci conſtitutio, ut Vlpianus* [k] *ait, & ipſe poſtea Iuſtinianus.*

g Si idoneè.} 3 *Quamuis cautionis uerbo veniat tantùm nuda ſimplexq́;* [l] *promiſſio: tamen ſi adijciatur uerbum (idoneè) vel aliud æquipollens, ſatisfactionem ſignificat: quæ fit uel fideiuſſoribus, vel pignoribus. Sed etſi fides habita fuerit nudè repromittenti, idoneè cautum* [m] *videbitur.*

h Etij quidem.} *Si hæreditas adita ſit, Orcini fiunt directò manumiſſi, vt Vlpianus nominat:* [n] *id eſt, liberti teſtatoris ad Orcum euntis. Si verò verbis præcarijs libertas relinquatur, fiunt liberti hæredis* [o] *manumittentis. Quare & hoc iure ſingulari, ſiue vnus ex his, quib. libertas relicta ſit, ſiue extraneus quilibet, petat bona defuncti ſibi addici, cautione ſupraſcripta ultrò data, qui liber eſſe iuſſus, eſt, Orcinus erit: qui verò fidei hæredis commiſſus eſt, libertus fiet eius, cui bona ſunt addicta. Sed & conſentientibus ſeruis, directò liberi eſſe iuſſi eiuſdem liberti fient, niſi malint quidem ex his in ſeruitute* [p] *permanere.*

h inf. uer. & ne eius
l l. ſancimus. C. De uerb. ſign.
m d. l. 4. §. ad diei.
n d. l. 4.
o ſupr. de ſing. re. p fid. re. in fi.

i Si fiſcus.} Eadem conſtitutio. (*inquit Vlpianus* [q]) proſpexit, ut ſi fiſcus bona admiſerit, æquè libertates competant. *Ergo ſiue iaceant bona fiſco ſpernente, ſiue is agnouerit, conſtitutio habet locum.*

k Iis ſalua ſit.} *Etiam ijs, quos legatarius rogatus eſt manumittere:* quoniam omnibus. (*inquit* [r] *Vlpianus*) generaliter conſtitutio uoluit libertatem præſtari, quib. competeret, ſi hæreditas adita fuiſſet.

p d. l. fin. C. de teſt. ma.
q d. l. 4. §. Eadem.
r ibid.

§. Hoc reſcripto.

1 *Ignominioſum olim fuiſſe, bona ſub haſta venire.*

Hoc reſcripto ſubuentum eſt & libertatib. *a* & defunctis, ne *b* bona eorum à creditoribus poſſideantur & uæneant. Certè ſi fuerint hac de cauſa bona addicta, ceſſat bonorũ venditio, exiſtit enim defuncti defenſor, *c* & quidem idoneus, q de ſolido creditorib. cauet.

a Libertatibus.} *Quibus ſemper iura noſtra plurimum fauoris tribuunt,* [a] *Oſtendit autem hoc §. utilitatem huius conſtitutionis.*

b Ne bona eorum.} 1 *Sanè valde ignominioſum apud veteres fuiſſe alibi* [b] *annotauimus, ſi bona defuncti ſub haſta, præconiſq; uoce væneant: idemq; Cicero in Oratione pro P. Quinto eleganter docet.*

c Defenſor.} *Is ſcilicet, cui bona ſunt addicta: quoniam cauſam defuncti tuebitur, poteruntq; creditores aduerſus ipſum tanquam bonorum poſſeſſorem* [c] *crediti ſuo nomine* [d] *experiri.*

a § ult. ſup. de don.
b §. 1. ſup. Qui. ex cau. manu. nõ li.
c l. ergo quandiu. §. Is autẽ. de fid. lib.
d ead. l. §. pen.

§. In primis hoc.

1 *Is cui bona addicuntur, an ſit ex teſtamento, uel ab inteſtato hæres.*

In *a* primis hoc reſcriptũ toties locũ habet, quoties teſtamento libertates datæ ſunt. Quid ergo ſi quis inteſtatus & decedens, codicillis libertates dederit, neq; adita ſit ab inteſtato hæreditas: an fauor conſtitutionis debebit locũ habere? Certè ſi inteſtatus deceſſerit, & codicillis dederit libertatem, competere eam nemini dubiũ eſt: tũc enim cõſtitutioni locũ eſſe verba oſtendũt, cùm nemo *b* ſucceſſor, ab inteſtato exiſtat. Ergo e quandiu incertũ erit vtrũ exiſtat, an non ceſſabit conſtitutio. Si vero certum eſſe cœperit neminem exiſtere: tunc erit conſtitutioni locus.

a In primis.} *Hic § paucis edocet, quando locum habeat D. Marci conſtitutio.*

b Cum nemo ſucceſſor.} 1 *Quærit* [a] *Accurſius, vtrumne ex teſtamento, an ab inteſtato hæres ſit, cui bona addicuntur? Vlpianus* [b] *reſpondet,* bonorum poſſeſſori aſsimilari, *qui hæres quidem non eſt, ſed bonorum poſſeſſio ex teſtamento ei datur, cùm teſtamentum ratum eſt: ab inteſtato verò, cum hæres non exiſtit* [c] *teſtamentarius.*

c Ergo quandiu.} *Hic locus ex eiuſdem Vlpiani* [d] *reſponſo deſumptus eſt.*

a hic uerbo ſucceſſor.
b l. 4. de fid. lib. ſupr. de bon. poſſ.
d in d. l. 4.

§. Si is qui.

1 *Dubitandi cauſa in hoc §.*
2 *Libertas ſemel competens non reuocatur.*

Si is qui in integrum reſtitui poteſt abſtinuerit hæreditate: an quamuis poteſt in integrum reſtitui, poſſit *a* admitti conſtitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo ſi poſt addictionem libertatum conſeruandarum cauſa factam, in integrum ſit reſtitutus; utique *b* non erit dicendum reuocari libertates, quia ſemel competierint.

a Poſsit admitti.} 1 *Videbatur ceſſare conſtitutionē, nec valere addictionem bonorum quãdiu hæres poteſt reſtitutionē in integrum impetrare, atq; ita demum hæreditatem adire. Verè enim hoc caſu dicitur, non eſſe certum, ex teſtamento, vel ab inteſtato neminē ſucceſſorem extare. At tamē æquius eſt, vt fauor conſtitutionis locum obtineat: ſicq; Vlpianus ante Iuſtinianum reſpõdit:* [a] *vnde totus hic locus eſt deſcriptus.*

b Vtique non erit.} *Quamuis tali caſu, cùm poſt factam addictionem bonorum minor eſt reſtitutus, is, cui bona addicta fuerunt, de hæreditate cedere teneatur, ad huius ſcilicet reſtituti cõpendium & periculũ: quippe cùm in priſtinum ſtatum omnia reponi* [b] *cenſeantur.* 2 *Libertates tamen, quæ ſemel competierunt,* [c] *non reuocantur. Aetiologia eſt, quoniam datio libertatis non retractatur, etiamſi ad eam cauſam perueniat ſecundum quam libertas ita dari non* [d] *potuerit. Obſerua ergo ex hac contextu, reſtitutionem minoris, ſiue abſtinuit, ſiue adijt, non nocere libertatibus iam competentibus.*

a l. 4. §. ſi is qui de fid. lib.
b l. 1. & l. 2. C. ſi ut omiſſ. hæred.
c hic & d. l. 4.
d §. ſemel. ſup. qui. ex cau. ma. nõ li. 3. C. de teſt. man.

§. Hæc conſtitutio.

1 *Facta in fraudem creditorum non valent.*
2.3 *Dubitandi cauſa, decidendiq; in hoc §.*

a Hæc conſtitutio libertatum tuendarum cauſa introducta eſt. Ergo ſi libertates nullæ ſunt datæ: ceſſat hæc conſtitutio. Quid *b* ergo ſi viuus dederit libertates, uel mortis cauſa: & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum, an non factum ſit, idcirco velint ſibi addici bona: an audiendi ſint? Et magis eſt, ut audiri debeant, & ſi deficiant verba conſtitutionis.

a Hæc conſtitutio.} *Adhuc perſiſtit Imp. in interpretatione conſtitutionis D. Marci,* [a] *docetq; huic locum non eſſe, nec in quempiam bonorum addictionē fieri poſſe, niſi data ſit à defuncto libertas. Neq; enim in alium finem aut effectum introducta eſt huiuſmodi* bonorum addictio, *præterquam ut data libertates ſtatu conſeruentur.*

b Quid ergo.} 1 *Lex Aelia Sentia vetuit, in fraudem creditorum ſeruos manumitti, non ſolùm in teſtamento, ſed & inter viuos. Conceditur etiam Paulina actio, ut quæ in fraudem acta ſunt,* [b] *reuocentur.* 2 *Rectè ergo dubitari potuit: ſi cui uel inter uiuos, vel per mortis cauſa donationem libertas data ſit à patreſa. qui nunc mortuus eſt, eiq; ipſa morte patroni confirmatum ſit datæ libertatis* [c] *beneficium: creditores verò hæreditarij contendant, hanc libertatis dationem in ipſorum fraudem factam eſſe, an libertas defendi poſſit?* 3 *Si quidem is, qui libertatem acceperit, offerat cautionem de ſoluendo creditoribus ſolido, quod cuiq; debetur, bona defuncti (nullo exiſtente hærede) ſibi addici debent. Sed & extraneus rectè hoc caſu petet ſibi bona addici. Ceſſat enim omnis fraus, poſtquam cautum eſt de ſolido* [d] *ſoluendo. Et hoc caſu quidē verba conſtitutionis ceſſant, ſed Imp. id ita ex illius mente ſeruandum eſſe cenſet. Verbum enim)* ex legib. vel conſtitutionibus) *ſic accipiendum eſt, tam ex earum ſententia,* [c] *quàm uerbis.*

a §. 1. ſup. q. ex cau. ma. non licet.
b §. item ſi quis in fran. inſ. de actio l. 1. quæ in frau. cred.
c iuxta materiam.
d §. 1. & l. etſi debitor. de mort. cau. don.

§. Sed cum multas.

1 *Quæ acceſſerint D. Marci conſtitutioni ex lege Iuſtiniani.*

Sed cum multas diuiſiones eiuſmodi conſtitutioni deeſſe perſpeximus, lata eſt à nobis pleniſſima *a* conſtitutio, in qua multæ ſpecies collatæ ſunt, quibus ius huiuſmodi ſucceſſionis pleniſſimum eſt effectum, quas ex ipſius lectione cõſtitutionis poteſt quis cognoſcere.

d l. 4. § in fraudē. de fid. lib.
e l. nominis. §. uerbum. de uerb. ſig.

a Pleniſ.

a Pleniſsima conſtit.§ *Extat hæc Iuſtiniani Conſtitutio* [a] *lib. 7. Codicis.* 1 *Illud autem hæc Iuſtiniani conſtitutione acceſſit D. Marci reſcripto, vt poſt venditionem rerum intra annum admittatur, qui cupiat ſibi bona addici, vel plures concurrentes idem petant. Si per temporum interualla adeāt Iudicē, qui prior ſit tempore prærogatiuam habeat: modò de ſolido ſoluendo caueat, aut certè tam idoneè atq; ſequentes. Nam ſi de parte cautionem obtulerit, & poſterior intra annum maiorem offerat cautionem, audiendus erit. Paciſci etiam creditoribus de parte licebit.*

a l. vl. C. de teſtam. manu.

De ſucceſsionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex ſenatuſconſulto Claudiano. Tit. xiij.

1 *Continuatio tituli.*

Q Vatuor per vniuerſitatem acquirendi modos hactenus Imp. [a] *explicauit: ſed quia fuerūt olim & alij duo modi, licet è medio nunc ſublati, de his tamen ſub hoc titulo velut pro coronide obiter tractare voluit: ne ſcilicet antiquitatis quicquam ignoraretur.* [b] *prior modus eſt*, ſucceſsio per bonorum uenditiones S.C. Claudiano.

a § fi. ſupr. per quas perſo. nou. acq.
b § 1. ſupr. de teſt.

In princ. tit.

1 *Succeſſio per bonorum venditiones quales olim ambages habuerit.*
2 *Emptor bonorum debitoris ſucceſſor prætorius fiebat.*
3 *Iudicia ordinaria, extraordinaria.*
4 *Iure Pandectarum bonorum emptores non ſuccedunt, ſed creditorib. cōceditur, bona debitorum officio Iudicis.*
5 *Quid iure nouiſſimo obtineat hac in re.*

E Rant ante *a* prædictam ſucceſſionē olim & aliæ per vniuerſitatem ſucceſſiones: qualis fuerat bonorum *b* emptio, quę de bonis debitoris uendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando iudicia *c* ordinaria in vſu fuerant: ſed cum extraordinarijs iudicijs poſterioritas vſa eſt: ideo cum ipſis ordinarijs iudiciis etiam bonorum uenditiones expirauerunt, & [d] tā tummodo creditorib. datur officio iudicis bona poſſidere, & prout utiles eis uiſum eſt, ea diſponere, quod ex latiorib. Digeſtorum libris perfectius apparebit.

a Ante prædictam ſucceſſ.§ *Quæ ſcilicet fiebat per addictionem bonorum tuendæ libertatis gratia.*
b Bonorum emptio.§ 1 *Qualis autem hæc fuerit, quasq; ambages habuerit, Theophilus* [a] *refert. Nam creditores ter adire Prætorem oportebat: primū, vt liceret bona obærati debitoris poſſidere: deinde, vt permitteret eis magiſtratum curatorem de bonis conſtituere, cum quo contraherent, ſi qui bona proſcripta vellent emere: tertium ut liceret legem dare bonorum venditioni, & cum emptore, cui addicerentur, de parte eius, quod cuique deberetur, paciſci.* 2 *Is* emptor bonorum *dicebatur, fiebatq; ſucceſſor Prætorius, & aſſimilabatur bonorum poſſeſſori, ad exemplū eius, cui bona libertatis conſeruandæ cauſa ad edicta* [b] *ſunt. Et ideo actiones, quæ debitori in eum competebant directo, huic & in hunc utiliter* [c] *dabantur.*
c Iudicia ordinaria.§ Ordinaria iudicia *dicta fuerunt tam ciuilia, quàm* [d] *criminalia, in quib. ſolennis quidam ordo obſeruabatur: nam & actiones, præſcriptis ſolenniterq; conceptis & formatis uerbis à collegio Pontificum impetrare oportebat, & impetratæ adeò ſuperſtitioſe intendebantur, ut ſi quis à ſyllaba cecidiſſet, cauſam amitteret: quod & Cicero teſtatur.* Extraordinaria *verò iudicia dicebantur, in quib. non habebatur ordinis ratio, ſed extra ordinem, uel quærebatur de crimine, vel cognitione Prætoris, aut præſidis ciuiliter negotia* [e] *explicabantur. Ergo cùm omnia iudicia dicuntur* [f] *extraordinaria, præſentem exercitationem iudiciorum reſpicimus: cùm uero* ordinaria *adhuc quędam appellatur, relatio fit ad præteritū. Equidem ſublata eſt hodie* [g] *in uniuerſum ſolennitas, & uetus ordo priſcarum formularum.*
d Et tant.§ 4 *Iure in Pandectas & Codicem relato emptores bonorum non ſuccedunt debitori, ſed officio Iudicis cōceditur creditorib. bona poſſidere debitoris, & ut viſum erit, ea diſponere. Qua de re peculiares tituli in Pandectis extant,* De bonis autor. iudicis poſsidendis *Item,* Quib. cau. in bo. poſſeſsione eatur. 5 *Lege verò Nouellarum* [h] *modus huic rei adhibetur, ut creditores pro quantitate debiti mittantur in poſſeſſionem, & iubeantur poſſidere.*

a hic.
b vt hic & l. 4. De fideic. lib.
c Baro hic.
d l. ultim. de priua. del. l. ult. de fur. l. ordo. de pub. iu.
e ff. de uar. & extra cog. & titul. de extraord crimi. l. l. ult. C. de interd. l. pe. De neg geſ. & hic.
f vt d. § fin.
g l. vnica. C. de for. & impe. ſubl.
h Auth. & qui iurat. C. de bo. aut. iud. poſſi.

Verſ. Erat.&

1 *Pœna mulierum, quæ ſeruis ſe coniungunt, ex S.C. Claudiano.*
2 *S.C. Claudianum hodie ſublatum eſſe.*
3 *Quæ ſit pœna mulieris, quæ ſe commiſcuit ſeruo proprio.*
4 *Quid hodie obtineat.*

Erat & ex [a] ſenatuſconſulto Claudiano miſerabilis per vniuerſitatem adquiſitio: cũ libera mulier ſerũli amore bacchata, ipſam libertatem per ſenatuſconſultum amitebat, & cum libertate ſubſtantiam. quod [b] indignum noſtris temporib. eſſe exiſtimantes, tes, & à noſtra ciuitate deleri, & non inſeri noſtris [c] Digeſtis conceſſimus.

a lib 11.
b l. 1. C. de S.C. Claud toll.
c d.l.j in fi.& l.ult. in fi.C.de agri.& cenſi. libr. 11.
d l.1.C. de mulier. quæ prop. ſer. ſe coniu.& in Cod. Theod. li. 9. tit. 6.
e l. ul C. de agri.& cenſ. libr. 11. c. 2. & 3. de cõi. ſeru.
f arg. l. 1. & l. ſed & ſi hom. C. Latin. lib. tollen.
g l.j.C. de S. C. claudia toll.

a Ex S.C. Claudiano.} *Hoc S.C. Claudij Cæſaris temporibus factum promulgatũq; eſt.* 1 *Scribit enim: Cor. Tacitus,* [a] *Claudium Cæſarem retuliſſe ad Patres de pœna fœminarum, quæ ſeruis coniungerẽtur, ſtatuiſſeq́, ſenatum, vt ignaro domino ad id prolapſa, in ſeruitutẽ ſui conſenſiße videretur, & qui nati eſſent, pro liberis haberentur. Hoc ergo ſenatuſconſulto dominus ſerui poſt trinam denunciationem factam liberæ mulieri, ne cum ſeruo commiſceretur: prolatis apud Prætorem denunciationib. poſtulabat iure ſuo, ut ſibi mulier cum bonis omnib. addiceretur,* [b] *atq; ita* per uniuerſitatem *acquirebat dominus ſerni.*

b Quod indignum.} 2 *Sublatum n. eſt S.C. Claudianum Iuſtiniani lege, qua domino permittitur in ſeruum ſuum competens caſtigatio, & à libera muliere auulſio, quam ſi negligat, damno ei* [c] *fore. Prædicta autem vera ſunt, in muliere, quæ ſeruo ſe alieno commiſcuit.* 3 *Nam ſi cum proprio ſeruo conſuetudinẽ habuerit, pœnas de ea re conſtitutas* [d] *ſuſtinebit.* 4 *Sed iure hodierno huiuſmodi mulier neq; libertatem neq; ſubſtantiam perdit, ſed magis cum ſeruo matrimonium contrahere* [e] *permittitur, & ſeruus fiet liber, ciuisq́,* [f] *Romanus.*

c Noſtris Digeſtis.} *Sed nec Codici illam inſeri permiſit: ſolùm enim vt abrogetur, in ſua Conſtitutione* [g] *generaliter attingitur.*

De obligationibus. tit. xiiij.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Obligatio cauſam ex natura trahit.*
3 *Communicatio rerum & operarum omnino neceſſaria.*
4 *Tam contractus, quàm delicta obligationem pariunt.*
5 *Obligatio duas habet ſpecies.*
6 *Cauſa naturalis obligationis quæ ſit.*
7 *Cauſa ciuilis obligationis quæ.*
8 *Exemplum obligationis naturalis & ciuilis*
9 *De naturalis obligatione ſola ſine ciuili.*
10 *Officium naturalis obligationis.*
11 *Caſus, ubi nec naturalis, nec ciuilis obligatio naſcitur.*
12 *Obligatio ciuilis ſola ſine naturali.*
13 *Exemplum vbi ciuilis obligatio cũ naturali oritur, & naturalis deinde à ciuili diuellitur*
14 *Obligationis ciuilis officium.*
15 *Officium naturalis & ciuilis obligationis ſimul.*
16.18 *Explicata definitio obligationis.*
17 *Rei nomen generale.*

NVnc tranſeamus ad obligationes. Obligatio eſt iuris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicuius rei ſoluendę, ſecundum noſtrę ciuitatis iura.

a ſup. in rub. de rer. diuiſ. nu. 2.
b a prin. lib. 2. vſq; ad hunc locum.
c dixi. ſup. in rubr. de Iuſt. & iur.
d l. id quod noſtrũ de reg. iur.

A*Dmonuimus alibi,* [a] dominium & obligationem duo eſſe, *ſumma ac præcipua iuris ciuilis capita, ad quæ reliqua omnia, quæ in legibus ſunt, referantur. Abſoluto igitur priore capite, de rerum ſcilicet* [b] dominio, *reſtat vt* De obligationib. *videamus; totamque contractuum rationem pertractemus.* 2 *Sicut autem* Dominium. *(ſi de prima origine loquamur) primæuam cãm & vnicã habet, ius naturale, ſiue* [c] *gẽtium: ita quoq; idẽ ius naturale obligationẽ* [d] *introduxit. Nã cũ diſtincta iã eſſent rerũ dñia, ob extrema neceſſitatem humanæ concupiſcentiæ, fiebat, ut id, quod noſtrũ eſſet, inuitis nobis auferre non* [e] *liceret.*

3 *Opus.*

3 *Opus ergo fuit alijs quibuſdam medijs ad introducendam mutuam oīum rerum & operarum communicationem ſine vllo grauamine: cùm ſine tali cōicatione res humanæ conſiſtere non poſſint: imò talem cōmunicationem Naturæ præceptum oīno expoſcat, quo iubet, diligendum eſſe proximū, illiq́; benefaciēdū, nocendum verò* [f] *nemini. Nō poſſumus aūt cōmodius alter alteri benefacere, quàm ſi communicemus inuicem vel res noſtras, vel officia. Rurſus illi cōicationi ob id modus erat præſcribendus, & certa formula cōmunicandarum rerum, quòd aliàs nunquam expleturi eſſent hominum affectus inſatiabiles. Tales aūt ſunt omnes contractus & conuentiones populares, ex quib. inuicē obligamus; ex his igitur alterum iuris caput, nempe* Obligatio, *exortum, eſt.* 4 *Quanquam non ſolum contractus, uerumetiā delicta obligationē pare re indubitatum ſit, ut mox dicemus. Et hæc de origine primæua obligationis.* 5 *Hēt aūt* Obligatio *præcipuē duas ſpecies.* Naturalem *ſcilicet, &* Ciuilem: *vtriuſq́; hæc eſt natura, vt vel cum altera coniūgatur, id quod vt plurimū fit: vel per ſe ſola ſubſiſtat, quod rarius accidit. Cæterùm partes non habet* Obligatio, *q̄a nō patimur ius imperfectū, & q̄ ad alterius acquiſitionē* [g] *requiritur.* 6 *Cā naturalis obligationis eſt, contractus & delictum: quam primum. n. tecum aliqua de re contraxi ſeu conueni, ex hoc naſcitur obligatio naturalis ob mutuū noſtrū cōſenſum, qua naturaliter obſtringeris, vt aliquid mihi uel des, vel facias, de quo inter nos conuentum eſt Et hæc* obl gatio *rectè* naturalis *dicitur, quia nihil tam naturale eſt, quàm pacta ſeu conuentiones* [h] *ſeruari. Pari ratione poſtquam deliquiſti quia dediſti mihi damnum, aut iniuria me affeciſti aliqua, obligaris pœnam ſoluere. Naturalis. n. rō inter oēs gētes conſtituit, ut delicta* [i] *puniātur.* 7 *Cauſa ciuilis obligationis eſt ſubſcriptio legiſlatoris, vel adprobatio iuris ciuilis. Statim. n. poſtquā legiſlator naturali obligationi ſubſcribit, poſtquam ius ciuile illam adprobat, ſiue ſit ex contractu, ſiue ex maleficio, hæc ſubſcriptio ſeu adprobatio ciuilem obligationem introducit.* 8 *Sume nūc exēplum, vbi mixta obligatio, id eſt, & naturalis et ciuilis ſimul naſcitur. Emi abs te ſeruū Stichū, ex hoc contractu oritur naturalis obligatio, qua tu mihi obligaris Stichum tradere. Deinde ius ciuile adprobat hanc conuentionem iubet ēt, vt venditor rem emptam tradat: ex hac adprobatione ciuilis obligatio producitur, qua deuinctus es Stichū tradere: obligaris ergo utroq́; mō tā naturaliter quàm ciuiliter, ut eum tradas. Et hāc obligationē rectè Mixtā dixeris.* 9 *Videamus modò exemplū, ubi naturalis obligatio eſt ſola ſine ciuili: ueluti cū legiſlator propter circunſtantiā forte impediente, eam conuentionē, ex qua hæc naturalis obligatio fluit, nō adprobat: ut ſi credam pupillo pecuniam ſine tutoris autoritate, atq́; is eam pecuniam male* [k] *conſumat. ſi frater credat fratri, quorum uterq́; ſit in patris* [l] *ptāte. Impedit. n. circunſtantia perſonæ, quominus ciuilis obligatio naſcatur. Idem eſt, ſi pater contrahat cum filio, dominus cum ſeruo. ex his. n. contractib. proficiſcitur naturalis obligatio ſine ciuili, quoniam legiſlator, ſeu ius ciuile hmōi contractib. non ſubſcribit, tum quia tales perſonę habentur pro una, tùm quia indiuiſum habent patrimonium. Quemadmodum aūt naturalis obligatio ex contractu proueniens ſine ciuili conſiſtere pōt; ita idem quoq́; obtinet in ea naturali; quæ ex delicto naſcitur, ueluti ſi filius aliquid patri* [m] *ſurripiat, uel ſeruus domino.* 10 *Officium uerò ſiue effectus naturalis obligationis eſt, parere non quidem actionē, ſed tantum exceptionem, impedireq́; ſoluti* [n] *repetitionem: tametſi quandoq́; ēt actionem* [o] *pariat. Deinde ſatis hæc quoq́; eſt ad compenſandum,* [p] *nouandum* [q] *conſtituendum,* [r] *item ut accedat fideiuſſor,* [s] *utq́; pignus accipitur.* [t] *Quod autē dictum eſt,* naturalem obligationem non producere actionem: *hoc uerùm eſt, ſi una & ſimplex fuerit. ſi uero ſit geminata, tūc efficax eſt ad proferendā actionē. Eſt. n. regula, quod ubi procedat debitum naturale tantùm, ſi illud idē debitum nudo pacto promittatur, uel à debitore, uel ab alio, inducatur cōſtitutū, locūq́; habeat* actio de conſtituta [u] pecunia. 11 *Porrò contingit interdum, ut neutra obligatio oriatur nec naturalis, nec ciuilis, quando. ſ. lex conuentionem aliquam nominatim & expreſſis uerbis improbat: ut ſi pupillus contrahat cū tutore,* [x] *uel alter coniugum alteri donet,* [y] *his. n. & ſimilib. caſib. utcunq́; cōſentiant inter ſe cōtrahētes,* [z] *nec naturalis quidem obligatio exoritur, ob legis prohibitionem.* 12 *Quemadmodū aūt naturalis obligatio ſine ciuili conſiſtit, ita quandoq́; ciuilis ſola inducitur ſine naturali: ut ſi ſcribā ſyngraphā, accepiſſe me cētū à Titio, eāq́; ipſi ſpe futuræ numerationis tradam: atq́; is accipiat ſyngrapham; neq́; tamē numeret pecuniam, hic oritur ſola ciuilis, ꝑꝑ autoritatem, & adprobationem* [a] *legiſlatoris, fallitur tamen legiſlator hac in ſpecie colligendo à plerunq́; accidentib. pecuniam eſſe numeratam, cū id teſtetur ſyngrapha donec tādē ueritas in iudicio diſcutiatur. Naturalis aūt obligatio non pōt oriri, cū pecunia non ſit numerata, deficiatq́; conſenſus: eatenus. n. cōſenſit debitor, quatenus numeraretur pecunia. Hinc tradidit* [b] *Bartolus,* obligationem ciuilem *eſſe, quando qs eſt obligatus non ex inſtinctu iuris naturalis, ſed tantum ex diſpoſitione iuris ciuilis, deficiente conſenſu debitoris. Sic ſi ui & tali metu, qui in uirum conſtantem poteſt cadere, cogar Titio centum promittere, & ea adſoluenda iudex me ex falſis probationib. per ſententiam condemnet; ciuiliter tantùm obligor, non etiam naturaliter, cùm deſit conſenſus.* 13 *Habes utriuſq́; ſpecies exempla, cum altera ſola naſcitur: cùm item utraq́; ſimul introducitur. Hoc porrò non omittendum, fieri poſſe ut una ab altera ſubinde diuellatur, utcunq́; hæ ab initio ſimul coniunctæ fuerint: ut ſi creditor fecerit pactum cum debitore utroque modo, naturaliter ſcilicet & ciuiliter ſibi obligato, ſe id, quod ei debetur, non petiturum; ex iſto pacto liberatur debitor naturaliter, ne cogatur creditori* [c] *ſoluere, licet ciuiliter obligatus maneat. Econtrà quoq́; contingere poteſt, ut ciuilis obligatio tollatur, naturali remanente: ut ſi debitor per ſententiam iudicis abſoluatur, quia creditor non probet mutuum: tollitur enim ciuilis*

f §. iuris præcepta. ſup. de iuſt. & iur. l. ut uim. eod. tit.

g l. ſtipulationes nō diuiduntur. De verb. obl.

h l. 1. de pact.

i dixi in §. ius autē gentium. ſupr. de de iur. nat. gen. & & ciu.

k ſup. de auto. tut. & ff eod.

l l. frater à fratre. de cond. ind.

m l. ne cum filiofa. & l. ſeq. de fur.

n l. iuris gentium. §. ſed cum nulla. de pact.

o l. fideiuſſor. §. fideiuſſor. ibi glo. verbi actio. & Bartol. de fide.

p l. etiam. De compen.

q l. 1. de noua. in fi.

r l. 1. k. debitum. De conſt. pec.

s l. ſtipulatus ſum. cum l. ſeq. de fide iuſ. l. naturaliter. de con. ind.

t d. l. naturaliter.

v Can. in c. quintauallis. Extrà. de iureiur.

x l. pupillus. De auto. tut.

y ff. & C. de don. inter ui. & uxor.

z l. ſi uō ſortem. in prin. ibi Bart. & alij. de cond. in deb. uide etiam Decium. l. pactū quod contra. C. de pac.

a tot. tit. infr. de lit. obl

b l. Iulianus uerſ. de cond. ind. glo. in l. naturaliter. C de non nu pe.

c l. ſi unus. §. pactus ne peteret. d pac.

obligatio, naturalis aũt manet. 15 *Ciuilis obligationis officium eſt, producere actionem, nõ & exactionẽ: quoniam in iudicio ciuilis obligatio per exceptionem numeratæ* [d] *pecuniæ, itẽ pacti de nõ petendo eliditur, atq; ita ipſa actio per exceptionem excluditur, vt nihil exigi poſſit.* 15 *Quando verò naturalis obligatio cum ciuili coniungitur, tunc eius officium eſt, parere & actionẽ & exactionẽ. Ex prædictis omnibus; ſi in in ſummam cõtrahas, intelligis,* obligationem naturalem *eſſe, quæ oritur vel ex cõtractu, vel ex delicto, impediens ſoluti repetitionem.* Ciuilis *eſt, quæ prouenit ex adprobatione legis, paritq; actionem, non autem exactionem.* Naturalis & ciuilis *ſiue mixta obligatio eſt, quæ profluit vel ex contractu, uel ex delicto & ſubſcriptione legis, producitq; tam exactionem quàm actionẽ.* 16 *Atq; hoc eſt, quod Imp. hic mox ab initio dicit,* Obligatio eſt vinculum iuris, quo neceſſitate adſtringimur, *&c. Statim.n. poſtquã contrahimus, aut delinquimus, oritur ex verbis contractus, vel ex delicto naturalis obligatio, æquitate naturali ſic iubente; & ciuilis ex ſubſcriptione & adprobatione legem, qua etiam nolentes adſtringimur, ut ſoluamus quod debemus quicquid tandem illud ſit, ſiue pecunia res, factum, ſiue pœna.* 17 *Rei.n. nomẽ generale ob id elegit Imp. ut oĩa, quæ poſſent in obligationẽ deduci, cõprehenderent, nec ſolas obligationes,* [e] *quæ ex contractu, vel quaſi contractu, deſcenderent, ſed & eas, quæ ex maleficio, uel quaſi ex maleficio naſcerentur, includeret.* 18 *Definitur ergo hic obligatio mixta, id eſt, naturalis coniuncta cum ciuili, non aũt ſola naturalis, vel ſola ciuilis: quoniam neutra habet illam neceſſitatem ſoluendi. Is enim & propriè dicitur obligatus, à quo debitum iure exigi* [f] *poteſt. At qui naturaliter tantùm obligatus eſt, compelli ad ſoluendum nequit, cùm nulla aduerſus eum detur* [g] *actio. Patri ratione, tametſi concedatur actio aduerſus ciuiliter obligatum, tamen ſoluere non cogitur, cùm tutus ſit exceptione. Qui verò vtroq; modo obligatus eſt, is ad ſoluẽdum omnino cogi poteſt: quoniam mixta obligatio tam actionem, quàm exactionẽ producit. Interim vides, hanc definitionem ab effectu & officio conflatam eſſe: quod genus definiendi admodum frequens* [h] *eſt Iuriſconſultis.*

d l. in cõtractibus. C. de non nu. pe.

e ſa. l. 1 ad ſ. ſi cer. pet. l. rei. de uerb. ſign.

f l. debitor. de uerbor. ſign.

g d. l. iuri ſgentium §. quinimò.

h vt per Apellum in ſua Method. dialect. rat. cap. 1.

§. Omnium autem.

1.2 *Duæ obligationum diuiſiones hic poſitæ quomodo inter ſe differant.*

3 *Contractus qualiter accipiatur.*

Omnium *a* autem obligationum ſumma diuiſio in duo genera deducitur: nãq; aut ciuiles ſunt, aut prætoriæ. Ciuiles ſunt, quæ aut legibus conſtitutæ, aut certo iure ciuili comprobatæ *b* ſunt. Prætoriæ ſunt, quas Prætor ex ſua iuriſdictione conſtituit, quæ etiã honorariæ uocantur. Sequens *c* diuiſio in quatuor ſpecies diuiditur. Aut enim ex contractu ſunt, aut quaſi ex contractu, aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Prius eſt vt de iis quæ ex contractu ſunt dicamus. Harum *d* æquè quatuor ſunt ſpecies: Aut enim re contrahuntur, aut uerbis, aut literis, aut conſenſu. de quib. ſingulis diſpiciamus.

a Omnium autem.} 1 *Duæ hic ponuntur obligationum diuiſiones, diſcrepantes tamen inter ſeſe. Prima à partib. iuris petitur: vt enim omne ius, quo vtimur, aut ciuile eſt, aut Prætorium, ita obligationes oẽs aut ciuiles ſunt, aut Prætoriæ, ſiue honorariæ: nam ius Prætorum etiam honorarium dicitur, ex magiſtratus,* [a] *honore, ut alibi diximus. Et ciuiles quidem dicuntur, quæ ſunt introductæ uel ex lege XII. tab. uel ex ſenatuſconſultis, aut alijs partib. iuris ciuilis. Prætoriæ, verò, quæ ex Prætoris iuriſdictione deſcendunt, & ex quib. Prætoriæ actiones naſcuntur: quales ſunt Publiciana, Reſciſſoria, Seruiana, Hypothecaria, de conſtituta pecunia, de peculio, & ſi quæ ſunt ſimiles. Et hæc quidem diuiſio non aliò pertinere videtur, niſi quia prior eſt perpetua, altera plerunq; temporalis.*

a §. Prætorum quoque ſup. de iu. na tur. gen. & ciuil.

b Comprobatæ.} *Nempe naturales obligationes, quæ ex iuriſgentium contractib. naſcuntur: nam eæ ipſæ ſunt, quæ hic ciuiles dicuntur, quod iure ciuili comprobatæ confirmatæq; ſunt. Ex confirmatione autẽ non oritur noua aliqua obligatio, ſed ſemper nihilominus una eademq; manet obligatio, & unica eſt ſemper eius ſubſtantia. Cæterùm contractus ipſos iuris gentium non dicemus confirmari iure ciuili, ſed recipi tantùm aut admitti ſimpliciter: quare nec iuris ciuilis eſſe dicuntur.*

c Sequens.} 2 *Secunda diuiſio ſumitur à cauſa, quoniam omnes obligationes ex contractu, vel quaſi, delicto, uel quaſi, naſci conſtat: quæ ſingula proprijs titulis poſtea proſequitur. Et hoc eſt, quod alibi* [b] *Vlpianus ait,* obligationes naſci ex contractu, uel maleficio, aut proprio quodam iure ex uariis figuris cauſarum: *nam hæc poſtrema Vlpiani verba* (ex uariis figuris cauſarum) *ex communiori ſententia interpretum referenda ſunt ad obligationes ex quaſi contractu, & ex quaſi maleficio, utcunq; nonnulli diſſentiant: ſicq; perfecta erit Iuſtiniani diuiſio.* 3 *Cæterùm* contractus *bifariam in legibus accipitur: primò propriè, quando vterq; contrahentium* [c] *obligatur, quem Græci ſυνάλλαγμα vocant, quaſi contrà ſeu viciſſim actũ: id omnino hæc uox ſignificat, qua & Ariſtotelem vſum* [d] *fuiſſe Budeus* [e] *annotauit, ut eſt in emptione & uenditione, locatione & conductione, & ſimilibus. Deinde impropriè, vbi vnus tantùm contrahentiũ obligatur: veluti in mutuo: adſtringitur tantùm accipiens mutuò, non & mutuans. Lata tamẽ ſignificatione contractus omne pactum continetur, ex quo naſcitur obligatio.*

b l. 1. in princi. De actio. & oblig.

c l. Labeo. de uerb. ſign.

d lib. 5. Ethico.

e in anno. poſter. inoff.

d Harum æquè.} *Subſidio obligationum ex contractu, quaſi diceret, Obligatio ex contractu certè quatuor modis exiſtit, re ſcilicet, uerbis, literis, & conſenſu: de quib. ſpeciatim ſubijciet.*

QVIBVS

Quibus modis recontrahitur obligatio.

TIT. XV.

1 *Obligationes re contrahi quare dicantur.*
2 *Mutuum, commodatum, & depoſitum ſunt contractus gratuiti.*
3 *Pignus gratia vtriuſque contrahitur.*

OBligationes quæ re contrahi dicuntur, ex eo nomen habent, quòd nec ciuilis obligatio, nec actio inde oriri poſſit, niſi præter conſenſum (qui omnino adeſſe debet) res ipſa quoq; interueniat, & ideo in huiuſmodi contractib. ad plus obligari non poſſumus, quam re ipſa [a] *acceperimus.* 2 *Horum autem contractum quidam gratia vnius tantùm contrahuntur, ut Mutuū & commodatum, qui contrahuntur tantùm gratia mutuarij & commodatarij. Et hi duo contractus de ſui natura ſunt gratuiti, ex mera beneficientia & liberalitate originem ducunt: quare ſi aliquid datur pro mutuo, tranſit mutuum in contractuum* [b] *vſuarium. Commodatum ſe in locationem & conductionem transformat. Sic & Depoſitum vnius tantùm gratia contrahitur, deponentis ſcilicet, & quoq; gratuitum eſſe debet, atq; ex mera proficiſci magnificentia.* 3 *Pignus verò gratia vtriuſq; contrahitur: in hoc. n. datur, vt debitor pecuniam accipiat à creditore, & item vt creditori ſit ſaluum ſuum debitum. Naturam autem horum quatuor contractuum, Imperator in hoc titulo ordine deſcribit, & nos ad textum amplius declarabimus.*

a l. ſi tibi rem. De pact.

b conſuluit. & gl. in c. conqueſtus. Extrà. de uſuris.

1 *Mutui deſcriptio ſeu definitio.*
2 *Mutui etymologia.*
3 *Explicatur definitio mutui.*
4 *Dare, eſt dominium transferre.*
5 *In depoſito & commodato redditur eadem ſpecies.*
6 *In mutuo reddi debet idem genus.*
7 *In alio genere reſtitutio mutui fieri nequit.*
8 *Aliquando eadem ſpecies in mutuo reſtituitur.*
9 *Mutuum aliud naturale, aliud ciuile.*
10 *Quid ſit naturale mutuum.*
11 *Ex mutuo oritur condictio certi.*
12 *Ciuilis mutui ſubdiuiſio.*
13 *Mutuum ciuile, in quo natura cooperatur, per fictionem iuris.*
14 *Mutuum ciuile in ſtipulationem.*
15 *Mutuum merè ciuile.*
16 *Ex mutuo merè ciuili oritur obligatio poſt biennium.*
17 *Cauſa mutui quæ?*
18 *Effectus mutui quis?*
19 *Condictio quid, & quotuplex.*
20 *Tria conſideranda in contractibus.*
21 *Dolus deſcribitur.*
22 *Culpa lata, leuis, leuiſſima.*
23 *Caſus fortuitus.*
24 *In quibus rebus contractus mutui conſiſtat.*
25 *Forma mutui.*
26 *Mutuum unde dictum.*

RE *a* contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Mutui autem datio in *b* iis reb. conſiſtit, quę pondere, numero, menſura conſiſtunt. veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas *c* res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non *d* eadem res, ſed alię eiuſdem *e* naturę & qualitatis redduntur, inde *f* etiam mutuum appellatum eſt, quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat, & ex eo cōtractu naſcitur actio, quæ uocatur certi condictio.

a Re contrahitur. *Ex hoc textu collige.* 1 *Mutuum eſſe, cū res noſtras, quæ pondere, numero, menſurave cōſiſtunt, alteri damus,* [a] *vt idē genus nobis reddatur.* 2 *Et dicitur mutuū, quaſi ex meo tuū fiat, vt in textu hic Imp. ait, nō ad deriuationē verbi reſpiciēs, ſed potius ad ſignificationē. hæc enim nō eſt etymos mutui, ſed deſcriptio quadā, & relatio eius,* [b] *quod eo verbo denotatur.* 3 *Dixi primò in definitione, res*

a tex. in l. 2. ſi cert. pet. ibi D. 1.

noſtras, quia mutuās dēt eſſe dominus, vel quaſi dominus rei [c] mutuādæ, aut haberi loco domini, ut ſeruus & filiusf. qui etſi non ſint domini nūmorū peculiariū, tamen vice patris & domini mutuant, intelligiturq; pater vel dominus mutuaſſe, addidi, numero, pondere, menſura: ad differentiam Cōmodati, in quo nō veniūt hmōi res, ſed eæ, quib. ita vtimur, ut illas ipſas ſpecies, et nō aliàs eiuſdē generis reddamus. ſubieci, alteri damus: vt cōmodatū, dipoſitū, pignus vitarem, in quib. res ita tradimus, non ut accipientiū fiant, & dominium transferatur, ſed ad alium finem, prout ſuo loco [d] oſtendemus. In mutuo aūt res ita datur accipiēti, ut eius fiat: alioqui non poſſet ea vti. 4 Dare.n.eſt dominiū [e] transferre. Adpoſui quoq;, vt idē genus nobis reddatur, duplici de cā: 5 Primò, vt Cōmodatū & Depoſitum excluderē, in quib. redditur illa ipſa ſpecies; quæ tradita eſt, & non alia eiuſdem generis: vt ſi commodaui tibi equū gratis, teneris mihi reddere illū ipſum equū non alium. Similiter ſi depoſui penes te centum aureos, illos centum, & non alios eiuſdē generis obligaris reſtituere. 6 In mutuo aūt nō reddūtur illæ ipſæ ſpecies, ſed aliæ eiuſdē gnis: ut ſi cētū aureos quis acceperit mutuò, pōt illos conſumere, & mutuanti alios centum eiuſdem valoris reddere. Sanè ſi eadē illa, quæ quis mutuò accipit, reddēda obligaretur, uſus mutuò datarū rerum nullus eſſet. Mutuò aūt unuſquiſq; accipit: ut id in vſus ſuos impēdat, & pro eo aliud reddat. Secundò ad differētiā cōtractus innominati, do vt des. Si.n. nō idē genus, ſed aliud, puta pro ſiligine triticū, p pecunia frumētū, pro tritico æſtimationē reddideris, & ita inter nos conuentū ſit, nō erit mutuū, ſed cōtractus innominatus, Do ut des: & ita oēs [f] fatētur. In alio ergo genere fieri reſtō nō pōt. 7 Quāquā aūt mutuū ita accipitur ex propoſito partiū, qđ tantundem reddatur, non eadem ſpecies; 8 nihilominus poſſunt aliquando & eadē ſpecies, & iidem nūmi reddi, ex occaſione.ſ. & non ex contrahentium deſtinatione. eaq; propter in textu noſtro ponitur uerbum, Quādoq;: quia eādē ſpeciem poſſis reddere, ſi ea non fueris vſus. Exēplum: Mutuaui tibi decē florenos, tu poſtea reſtituis mihi eoſdē in indiuiduo, dicens te iam non egere pecunia, nihilominus dicitur mutuū. Nec impedit, in eadē ſpecie redditā eſſe pecuniā, quia hoc ex euētu cōtingit, quod mutuatarius non egebat nūmis: ſed quo ad propoſitū partiū, verū erat mutuum. Nam & dū. mutuās numeraret pecuniā, propoſitū erat mutuandi: & dū debitor eādē acciperet, intentio ipſius erat, vt mutuò acciperet. 9 Eſt aūt mutuū duplex Naturale & Ciuile. 10 Naturale eſt, cùm tibi numero re ipſa pecuniā meā, vel aliā rem do, quæ numero, pondere, menſurave conſiſtit, de mutuò actualiter ſine ſtipulatione, vel literarū obligatione: ex illa re.i. numeratione, oritur mutuū naturale, quod parit obligationē, 11 vnde poſtea oritur actio, quæ uocatur Condictio certi, [g] qua repeto rem mutuo datam. 12 Ciuile mutuū ſubdiuiditur in mutuū, in quo natura cooperatur, et in mutuū merè ciuile, in quo nō ſola iuris uerſatur ptās, ſed nulla naturalitas, ut ita loquar. In primo ſubdiſtingue. 13 quoddā.n. fit p fictionē iuris: ut ſi filiusf. ex peculio pfectitio dederit alicui pecuniā mutuò, hoc caſu mutuatarius patri illius adſtringitur, licet ille nihil numerari, & oritur mutuū ciuile, qa ius ciuile introduxit, quod ex contractu filii quæratur [h] obligatio patri, fingitq; hic ius, patrem illam pecuniam numeraſſe. cū nihilomagis numerauerit. Quare intuitu patris oritur mutuum ciuile tantum: in hoc aūt mutuo cooperatur natura in eo, quod pecunia à filio eſt realiter numerata. Item ſi depoſui centū aureos apud Titium, & permiſi, ut depoſitarius uteretur illis, fit ex illo depoſito mutuum, licet nō ut mutuum, ſed ut depoſitum numerauerim, ius tamen fingit, numerationē denuo interceſſiſſe, quare oritur mutuū ciuile, cui natura cooperatur, & [i] & adſiſtit: & ex hoc mutuo quoq; cōpetit Condictio certi. 14 Quoddā uerò mutuum ciuile, cui natura cooperatur, fit quando quis per ſtipulationē promittit alicui dare mutuò centum, & iſtā ſtipulationem incontinenti ſequitur, uel præcedit numeratio, oritur mutuū ciuile per ſtipulationē, cui natura p numerationē cooperatur. Inde tamē nō oritur actio ex mutuo naturali, ſed datur actio ex ſtipulatione, [k] quæ præceſſit, uel ſecuta eſt, ita q ius ciuile in hoc naturali mutuo tantū operatur. quod contegitur, euaneſcit, & extinguitur actio mutui, dominaturq; ſola ſtipulatio, quod neceſſitas iuris [l] efflagitat: aliàs diceretur fieri nouatio momentanea, quaſi actio mutui nouaretur in ſtipulationē, q eſt abſurdū: unde ſtipulatio adiūgitur cā perficiendæ [m] numerationis 15 Mutuū uerò merè ciuile, in quo natura nō cooperatur .i. in quo realis numeratio nō interuenit, eſt, ſi quis ſpe futuræ numerationis fatēt in chirographo, ſe mutuò accepiſſe decē, quę tamē nō accepit, ſed ſperabat ſe recepturū, ex illa litteratoria obligatione oritur mutuū ciuile tm, qa realiter pecunia numerata nō eſt, ſicq; natura nō pōt cooperari: 16 nihilominus ex illo mutuo ciuili naſcitur obligatio poſt biēniū, niſi mutuatarius oſtēdat pecuniā numeratā nō [n] fuiſſe: Et neq, hoc caſu prouenit ex mutuo actio, ſed ex cōtractu literarū pp [o] mutuū. 17 Ex prædictis adparet, cùm mutui eſſe, rem conſiſtentē in numero, ut pecunia: pondere, ut cera, plumbū: & menſura, vt vinū, frumentum, oleū mediāte datione, ut idē genus [p] reddatur 18 Effectus autem ſiue officium eſt, parere obligationem, ex qua producitur Actio, quæ Condictio certi dicitur, qua repetimus id, quod alicui mutuò dedimus. Et quia hic fit mentio actionis, quæ Condictio certi uocatur, 19 ſcias condictionem eſſe actionem, qua certam ſpeciem, vel quantitatem petimus, & certum condicere nihil aliud eſſe quàm rem certam actione [q] perſonali petere. Tunc autem dicitur certum quiddam, quando adparet, quid, quantum, quale ſit id, [r] quod debetur: ut vini Rhenenſis optimi decem amphoras, ut infra [ſ] oſtendam fuſius. Et ex communi interpretum Citramontanorum aſſertione duplex eſt condictio ſcilicet Generalis & Specialis. Generalis eſt, quæ ex contractu competit, quæ datur ex omnibus obligationibus puris, ex quibus quid certi debetur, [t] excepta cauſa mutui: Specialis eſt, quæ duntaxat datur ex mutuo. Vltramontani

tamen

b Ferrat. Mont. ita hic notat.
c tex eſt in d.l.2.§. in mutui.
d hoc ipſo tit.
e § ſic itaque. inſ. de actio. tex. in l. ubi autem. §. ult. de verb. obl.
f Per text. in l. fi. de præſcr. uer.
g vt hic in princ.
h tex. in § 1. inſ. de ſtipul. ſeruo. & in prin. inſ. per quas perſo. nob. acqu.
i l. certi condictio. §. ſi. ſi cert. pet.
k ita loquitur tex. in l. ſi ita ſtipul. §. Chryſogonus de verb. oblig.
l ita ferè Zaſius in l. 2. §. creditum. ſi cert. pet.
m ita eſt tex. in l. ſi ſtipulatus. § fin. cum l. ſequ. ff. De nouatio.
n vide quæ dicam inf. de liter. obli.
o vide de his omnibus Bart. & alios in d. l. 1. §. mutui. & ibi Zaſ. in §. creditum. ſi cert. petat.
p vt d. § mutui.
q vide Zaſ. in l. certi condict. nu. 6. ſi cert. pet.
r l. vbi autem non adparet. in princ. De uerbor. obli.
ſ inf. de uerb. obli. ad prin.
t d.l. certi condic. ſi cert. pet.

tamen putant [u] *concordi calculo, tantum unam eſſe condictionem certi, quam Generalem nominant ſub qua plura ſint indiuidua, hoc eſt, plures ſpeciales actiones, quod & præceptor meus D. Zaſius olim mordicus tenuit, nō leuibus argumentis ſuffultus.* 20 *Porrò non eſt hic prætereundum, in Contractibus tria eſſe conſideranda, Dolum, Culpam, Caſum fortuitum.* 21 Dolus *eſt machinatio alterius decipiēdi cauſa, dum aliud agitur, aliud* [y] *ſimulatur.* 22 Culpæ *uero nomen generale eſt, diuiditurq; in latam & leuem.* Lata culpa *eſt, quæ etiam magna dicitur, non intelligere, quod omnes intelligunt. Et hæc duo genera continet: eſt enim quædam uerſutiæ culpa, quædam ignauiæ ſiue ſocordiæ.* Verſutiæ culpam illi committūt, *qui ex uerſuto & malo propoſito alienas res affectata quadam cōprouidentia malignè uel negligunt, uel diſſimulant, cum in rebus ſuis prouidi ſint ac diligentes. Hęc in iure dolo ubiq; comparatur, pariq; iure cū iuſto dolo* [z] *cenſetur.* Culpa ignauiæ *eſt, quę ſupremam & inexcuſabilem negligentiam refert, uel uitio naturæ parum perſpicacis,* [a] *uel ex praua educatione contractam.* Culpa uero leuis *eſt negligentia, qua quis in rebus alienis eam curam nō adhibet, quā cæteri patresfamilias ſolent,* [b] *tametſi in ſuis minime diligētior ſit: ut ſi quis rem alienam committeret negligenti miniſtro. diligens enim paterfamilias non ſolet ſecum fouere negligenteis & oſcitanteis* [c] *miniſtros. Addunt commentatores & aliam ſpeciem, nempe* Culpā leuiſſimam, *aiuntq; illam committi, quādo quis non adhibet tantam diligentiā in rebus alienis, quantā adhibet diligentiſſimus* [d] *quiſq; paterfamilias in rebus ſuis. Zaſius uero, eam propriam & diſtinctam eſſe ſpeciē nō* [e] *opinatur, ſed tantum gradu diſtare. Et hæc omnia, quæ de culpis dicta ſunt, pēdent a prudentia iudicis, qui habet decernere, quæ culpa ſit* [f] *commiſſa.* 23 *Cæterum* caſus fortuitus *eſt inopinatæ rei euentus, quem nulla hominum prouidentia cauere aut præuidere poteſt. Et in mutuo quidem hæc omnia præſtantur: hoc eſt, debitor tenetur reddere idem genus, etiamſi caſu fortuito res mutuo accepta perierit; tantum abeſt, ut eū excuſet dolus, lata, uel leuis culpa. Ratio eſt, quia mutuatarius factus eſt dominus rei traditæ, ideoque omne periculum ad eum pertinere* [g] *debet.*

b In ijs rebus.} *Materialem cauſam hic declarat.* 24 *Neq; enim in omnibus rebus contractus mutui uerſatur, ſed in his tantum, quarum frequens ad alimenta corporis incidere ſolet neceſſitas, quales ſunt, quæ conſtant, hoc ē, uſum habent & æſtimationē certā ex numero, pondere,* [h] *menſura. Ratio aūt, quare in his tantum rebus cōtrahitur mutuū, eſt, quia in cæteris rebus aliud pro alio ſolui inuito creditori æquū nō eſt: cum nullæ tam ſint æqualis æſtimationis, ut creditori ſatisfactum ex ſolutionē uideatur. Cōtra in ſuprāſcriptis rebus natura comparatum eſt, ut nihil referat aliā pro alia ſolui, quandoquidem in genere ſuo functionem recipiant per ſolutionē, id eſt factionem & liberationem quālibet, magis quam ſpecie eadem* [i] *reddita.*

c Quas res autem nu.} 25 *Hic formam mutui tradit Iuſtinianus, docetq;, has res debere creditas eſſe iuxta ſuam naturam, ueluti ne quantitas, ut ſpecies mutuo detur: licet quandoq; poſſit mutuum quantitatis iniri citra numerationem: ut ſi pecuniam in ſacculo incluſam penes te depoſuerim, ac deinde eandem tibi roganti mutuam conceſſerim, contrahetur mutuum,* [k] *neque alia numeratione opus erit.*

d Non eædem res.} *Id eſt eadem ſpecies.*

e Eiuſdem nat.} *Apud Pōponiū* [l] *eſt, eiuſdē et generis & bonitatis, quæ uerba interpretātur hūc* [m] *locū.*

f Inde etiam mutuum appellatum.} 26 *Sic Paulus inquit,* Appellata eſt autē mutui datio ab eo, quod de meo tuum fit: ideo ſi de meo tuum non fiat: non naſcitur obligatio. *Quib. uerbis formalis cauſa demonſtratur ab appellatione, quæ rem ipſam diffinit. Ea enim eſt forma mutui dationis: ut mea res trāsferatur in te pleno iure dominij, quo eā conſumas in tuam utilitatē. Et propterea neceſſario conſequitur, quod ubi non eſt talis uiciſſitudinaria datio, ibi nunquam eſt ex hoc contractu obligatio, unde naſcatur actio. Dare enim (ut & ſupra diximus) eſt rem accipientis* [n] *facere, præſertim in hac materia.*

g Condictio.} *Eaq; certi. Certum enim mutuum dicitur, quia idem debeatur in genere, quod cum perire non poſſit, certum hic eſt ſemper, quod debetur. Porrò de hac actione paulo ante dixi, & infra ſuo loco amplius dicemus.*

§. Is quoque.

1 *Indebiti deſcriptio.*
2 *Indebitum non oriri ſine reali ſolutione.*
3 *Scienter ſoluens indebitum, donare uidetur.*
4 *Naturalis æquitas cauſa obligationis indebiti.*
5.6 *De condictione indebiti, & quando ceſſet.*
7 *Condictio, condicere, condictus dies.*
8 *Affinitas condictionis indebiti & mutui.*

Is [a] quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem ſoluit, re obligatur, daturq; agēti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei [b] condici poteſt, *Si* [c] *paret eum dare oportere,* ac ſi mutuū accepiſſet. Vnde [d] pupillus ſi ei ſine tutoris autoritate indebitum per errorem datum eſt, nō tenebitur indebiti condictione, non magis quam mutui datione. Sed hæc ſpecies obligationis non uidetur ex contractu conſiſtere, cum is, qui ſoluendi animo dat, magis uoluerit negocium diſtrahere quam contrahere.

v Iuſtas opiniones lautiſſime Bald. recitat in rubr. ff. ſi cert. petat. Alex. & Iaſ. in d.l. certi condict.
x unde cum in d.l. certi condictio. ubi pulchre tem perat opinionē Vltramōtanorū, & quaſi ad oculum demōſtrat, unam tātum eſſe certi cōdictionē.
y l. j. §. j. De dolo.
z arg l. quod Nerua. ff. depoſi. & l. magna. de verb. ſig.
a huius exemplum habes in l. 2. §. ſi publicanus. ff. de ui bo. rap.
b l. ea igitur. de pignora. actio.
c l. ſi ſeruus ſeruū. §. ſi fornicarius ad leg. Aquil.
d § at ijs q̄ utendū inf eo. tit.
e in ſuis intellectib. ad l. q̄d Nerua. ff. depoſiti.
f uide Panor. in ti. de commo. & Io Fab. hic de commo. & Bar. in d. l. quod Nerua.
g l. quæ fortuitis. l. pignus C. De pigno act.
h Oldend. claſſ. 4. actio. 17.
i l. 2. ſi cer. pet. l. liberationis. l. ſolutionis. de uer. ſi.
k l. certi condictio. §. ult. ſi cer. pet.
l cū quid. ſi cert. pet.
m uide Bald. hic latius hoc interpretantem.
n l. nō uidentur data. de reg. iur.

a Is quoque.} *Agitur hic de ſecundo contractu, qui re contrahitur, nempe indebito.* 1 *Eſt autem* Indebitum, quando quis ſoluit per errorem, quod non debet. *Dixi* ſoluit, 2 *quia hic contractus non oritur, niſi ſolutio re ipſa accedat, ſicq; res interueniat. Addidi,* per errorem, 3 *quia ſi quis ſciens ſoluat indebitum, donare uidetur, nec poteſt repetere. Sicut autem per errorẽ ſoluens condictionem* [a] *habet, ita et is, qui cum dubitat, incertoq; ac ancipiti erat animo,* [b] *ſoluit. Certum enim eſt, errantem dubitandi ſimilem eſſe.* 4 *Et in hoc indebiti contractu naturalis æquitas tacitè introducit naturalem obligationem, ut reſtituas id, quod tibi indebite ſolutum eſt: indeq; conſequitur; non tantùm conſenſum & delictũ cauſas eſſe naturalis obligationis, ſed etiam naturalem æquitatem.* 5 *Indebiti effectus eſt, parere actionem, quæ uocatur* Cõdictio indebiti, *uel* Condictitia actio, *qua quis repetit id, quod indebitè ſolutũ eſt, daturq; ei, qui indebitè ſoluit, aut cuius mandato ſolutũ eſt, & hæredibus ipſius: contra eum, cui ſolutũ eſt indebitum, eiuſq; hæredes.* 9 *Ceſſat autem hæc actio multoties, primo ſi quis ſciens ſoluat* [c] *indebitum: deinde ſi quis per ſententiam condemnatus ſit ſoluere, quod non debet: & ſententia tranſierit in rem* [d] *iudicatam, tum enim nòn poteſt repetere. Tertiò condici prohibetur, quod cauſa pietatis* [e] *ſolutum eſt. Quarto quod ex ea cauſa, unde lis creſcit* [f] *inficiando, Quinto quod cauſa* [g] *trãſactionis: Sexto, quod ob iuſiurandum ſolutum* [h] *eſt: poſtremò ſi ſit ab alio debitum, licet is qui ſoluerit, non debuerit, ſi modo nomine debitoris ſolutum,* [i] *ſit.*

b Et condici poteſt.} *Ideſt, ab eo repeti poteſt perſonali actione.* 7 Condictio *enim nihil aliud hodie eſt, quam actio in* [k] *perſonam.* Condicere *uero denunciare eſt priſca lingua; & actor condicebat diem reo, quo Prætorem adiret, ſuſcepturus* [l] *iudicium. Inde* condictus dies, *qui ferè eſt idem, quod ſtatus, hoc eſt deſtinatus, defixus, & ſtatutus per commune dictum.*

c Si apparet.} *Hæc uotus condicendi formula, de qua alibi* [m] *commodius dicemus.*

d Vnde pupillus.} *Colligit a ſimili, & uelut communionem quandam ac affinitatem oſtendit condictionis mutui, & indebiti in hunc modum.* 8 *Quemadmodum is, qui pupillo pecuniam mutuo dat ſine tutoris autoritate, non obligat ipſum,* [n] *niſi naturaliter: quo fit, ut nõ habeat contra eũ condictionem certi, propter defectum ciuilis obligationis: ita quoq; indebitum per errorem pupillo ſoluit, quia ipſum naturaliter tantum obligat, non habet Condictionem indebiti, eadem ratione, quia ſcilicet ciuilis* [o] *obligatio deficiat: niſi fortè hinc locupletior factus* [p] *ſit.*

a l. cuius p errorẽ. de reg. iur.
b l. vlt. C. de cond. inde. ibi Bal.
c d. l. cuius p errorem.
d l. j. C. hoc tit.
e l. cum is. ff. eo.
f l. ea quæ. C. eo.
h §. ite ſi quis. inſ. de act. l. ait. Prætor. l. nã poſtea. de iureiur.
i l. repetitio. dic. ti.
k §. ſic itaq;. inſ. De actio.
l Theoph. d. §. ſic itaque.
m d. §. ſic itaque.
n § at ex contrario ſup. quibus alie. li. uel non.
o idem probat tex. in l. pupillus De actio. & oblig. & bo gl. in l. j. de nouatio.
p l. naturaliter. §. j. l. ſeq. De cond. inde.

§. Item is.

1 *Commodati deſcriptio ſeu definitio.*
2 *Commodatum eſt realis contractus.*
3 *Precarium conceditur indefinitè.*
4 *Commodatum præfinit certum uſum, quem non licet tranſgredi.*
5 *Pignore uel depoſito utens furtum committit.*
6 *Commodatum eſt contractus gratuitus.*
7 *In commodato eadem ſpecies reddenda.*
8 *Commodatum in quibus rebus conſiſtat.*
9 *Actio commodati directa, & contraria.*
10 *De actione directa & contraria in genere, quando quæuis locum habeat.*
11 *Periculum rei commodatæ ad quem pertineat.*

Item [a] is, cui res aliqua vtenda datur, ideſt commodatur, re obligatur, & tenetur cõmodati actione. Sed is, ab eo, qui mutuum accepit: longe diſtat, namq; non ita res datã, vt eius fiat, & ob id de ea re ipſa reſtituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit ſi quolibet fortuito caſu amiſerit, quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronũ hoſtiũve incurſu, nihilominus obligatus remaneat. At is, qui vtendum accepit, ſane quidem exactam diligentiam cuſtodiendæ rei præſtare iubetur: nec ſufficit ei tantam diligentiam adhibuiſſe, quantam ſuis reb. adhibere ſolitus eſt, ſi modo alius diligẽtior poterat eam rem cuſtodire, ſed propter maiorem vim maioresve caſus nõ tenetur, ſi modo non ipſius culpa is caſus interuenerit, alioqui ſi id, quod tibi commodatum eſt, domi, peregre tecũ ferre malueris, & in incurſu hoſtiũ prædonũve, vel naufragio amiſeris, dubiũ non eſt, quin de reſtituenda ea re tenearis. Commodata autem res tũc propriè intelligitur, ſi nulla mercede accepta vel conſtituta, res, tibi vtenda data eſt. alioqui mercede interueniente, locatus tibi vſus rei videtur. Gratuitum enim debet eſſe commodatum.

a Item is.} *Tertius contractus, qui re contrahitur, dicitur* Commodatum. 1 *Eſt autẽ* Commodatum alicuius rei ad aliquem certum uſum gratuito facta conceſsio, ut eadem ſpecies, & non alia eiuſdem generis nobis reddatur. *Et dicitur* commodum, *quaſi cõmodo utentis datũ, uel qđ cum modo, ideſt, præſcripto fine detur.* 2 *Dixi primo in definitione* alicuius rei: *quia hic contractus non oritur, niſi res interueniat. Secundo ſubiunxi,* ad certum uſum, *ad differentiã Precarij,* 3 *quia Precarium conceditur indefinitè, & ſine certi uſus præfinitione: ideoq; poteſt reuocari quandocunq; placuerit cõcedenti, & præſtatur in*

co

ſolum dolut, vel lata [a] *culpa.* 4 *In commodato autem eſt tantum certus & præfinitus vſus, quē ſi quis tranſgreditur, & re commodata aliter utitur, furtum* [b] *committit: ideoq; commodans non pōt rem cōmodatam reuocare, niſi uſu finito. Tertiò dixi vſum. ut pignus & depoſitum excluderem,* 4 *quia ſi creditor pignore, vel depoſitarius depoſito uſus fuerit* [c] *furtum committit. Quarto adiunxi, gratuito, ad differentiā locationis & conductionis: quamprimum enim pro uſu alicuius rei munus datur, tranſit in aliam ſpeciē contractus, & fit locatio.* 6 *Commodatum enim de ſui natura debet eſſe* [d] *gratuitū. Quintò addidi, conceſsio & non translatio, quia commodans retinet dominium & poſſeſſionem* [e] *rei commodatæ.* 7 *Poſtremò ſubiunxi, ut eadem ſpecies reddatur ad differētiam mutui, in quo redditur non eadem ſpecies, ſed idem genus, ut ſupra diximus.* 8 *Conſiſtit autem Commodatū in rebus mobilib. & immobilib. item tam in corporalibus quam in incorporalibus,* [f] *puta habitatione. In illis tamen, quæ uſu conſumuntur, nō cōſiſtit commodatum, niſi fiat ad pompam* [g] *& oſtentationem, ut ſi quis accipiat commodato pecuniam, uel uaſa argētea, ut diues appareat. Poteſt commodare & commodato accipere quilibet, cui alioquin contrahere permittitur.* 9 *Porrò ex hoc contractu commodati oriuntur duæ actiones, actio commodati directa, & actio contraria. Directa datur commodanti, & eius hæredibus aduerſus commodatarium, eiusq; hæredes, qua petit reſtitutionem rei commodatæ. Contraria uerò actio datur cōmodatario, eiusq; hæredib. aduerſus cōmodantem, & eius hæredes: primò ut eum non impediat uti re commodata, deinde ad impenſas maiores in re commodata factas: ſed & ſi quis ſciens commodauit uaſa uitioſa, in quibus uinū uel oleū infuſum corrumperetur, tenetur* [h] *hac actione.* 10 *Et genericè loquendo, actio directa eſt, quæ datur ei, qui ex contractu principaliter non obligatur, ſed alium ſibi obligat: ut commodans non obligatur ex contractu, quia de hoc nō eſt actū, ſed aliū ſibi obligat, commodatariū. ſ. vt commodatum reſtituat. Actio contraria eſt, quæ datur illi ipſi, qui ex cōtractu obligatur, aduerſus eum, quem habet obligatū, non quidem ex contractu, ſed poſt contractū ex æquitate naturali, ut commodatarius obligatur ex contractu; & habet tacitè commodātem obligatum, ſaltem poſt contractum, qua obligatione cogit eum, ut ipſi re commodata uti liceat, ni reſtituat impenſas, ſi quas maiores commodatarius in re commodata* [i] *fecerit. Alij aiunt, actionem contrariam habere locum: quando eſt idem nomen contractus, & diuerſa nomine contrahentiū, ut in cōmodato, depoſito, mandato, pignore, tutela, negociorum geſtione, & ſimilibus. Quare non habet locū in emptione & uenditione, locatione & conductione, quia ibi ſunt diuerſa nomina contractus & contrahentium, neq; in contractu ſocietatis, quia ibi idem eſt nomen, & contractus* [k] *& contrahentium.* 11 *Quando autem quæritur; ad quem periculum pertineat, ſi res commodata perijt: tunc ſi quidem cōmodata eſt gratia commodantis tantum, ueluti ſi ſponſus commodet ſponſæ ornamenta, ut honeſtius adducatur ad eum, tunc præſtatur tantum dolus,* [l] *ſi fuerint amiſſa. quod ſi res commodata eſt gratia utriuſq;, ut ſi Titius & Caius parauerint conuiuium in ædib. Titij, & Caius commodauit Titio pocula argentea, hoc caſu præſtatur dolus, lata,* [m] *& leuis culpa. Sin uerò commodatarij tantū gratia, tūc præſtatur dolus, lata, leuis, & leuiſſima culpa. Neutro autē caſu commodatarius fortuitos caſus* [o] *præſtare tenetur. Hoc tamen non procedit aliquoties: primò ſi cōmodatarij* [o] *culpa perijt, ut ſi domi commodatum peregrè ſecum tulerit. Secundò ſi expreſſe pacti ſunt inter ſe præſtando caſu fortuito. Tertiò ſi commodatarius interpellatus rem reſtituere, non reſtituit, ea ſpecie propter morā* [p] *tenetur de caſu fortuito. Deniq; ſi æſtimata fuerit res commodata, & commodatarius æſtimationem ſe præſtaturum* [q] *receperit. Sic Bart.* [r] *notat hunc eſſe effectum æſtimationis: quòd in contractib. ueniat caſus fortuitus, in quibus alioqui non niſi leuior culpa ueniret.* [ſ]

§. Præterea.

1 *Depoſiti deſcriptio, alluſio.*
2 *Depoſitarius cuſtodit tantum, & non utitur re depoſita.*
3 *Depoſitum debet eſſe gratuitum.*
4 *Depoſitum ſequeſtrarium.*
5 *Sequeſter quis?*
6 *Depoſitum cauſa impendiendarum uſurarum.*
7 *Depoſitum cauſa cuſtodiæ.*
8 *In quibus rebus depoſitum conſiſtat.*
9 *Quæ actiones competant: ex depoſito.*
10 *Contrariæ actiones non irrogant infamiam.*
11 *Actionis depoſiti uaria priuilegia.*
12 *Periculus rei depoſitæ quem contingat.*
13 *Caſus ubi depoſitarius præſtat etiam culpam leuem, leuiſſimam, & caſum.*

Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturq; actione depoſiti: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur. Sed is ex eo ſolo tenetur, ſi quid dolo commiſerit: culpæ autem nomine, ideſt, deſidiæ, aut negligentiæ, non tenetur. Itaq; ſecurus eſt, cui parum diligenter cuſtoditam rem furto amiſerit, quia qui negligenti amico rem cuſtodiendam tradit, non ei ſed ſuæ facilitati id imputare debet.

Subiji.

a l. quæſitum. §. ante quoque. et l. cū precario. De preca. & l. Lucius. de dona.
b §. furtum autem. inf. De obli. quæ ex del. naſc.
c d §. furti autem.
d vt hic tex. in fi. dicit.
e l. rei commodatæ. ff. commod.
f ut l. j. §. inter cōmodatū. ff. com.
g l. 3. §. fi. ff. hoc ipſo. tit.
h tex. in l. in rebus §. poſſunt. cū §. ſeq. ff hoc tit.
i Ita Fabe. declarat in §. ſcimus. inf. ſocietate.
k vide gl. in l. conſenſu. de actio. & obli. & Bar. in l. in cōmodato. §. cōtraria. hoc tit.
l l. ſi ut certo. §. nūc uidēdū. hoc tit. ff.
m tex. in l. rebus in prin. ff. eo.
n vt in tex. noſtrū
o exemplum eſt in noſtro tex. verſi. alioquin.
p c. vnico. Extra. de comm. l. quinetiam §. ſed interdum. ff hoc tit.
q l. ſi ut certum. §. nunc videndum ff. eo.
r ibid.
ſ per l. cū duobus. §. damna. pro ſocio. l. j ff. de æſtima. actio.

1 *Subijcitur quartus contractus, qui re contrahitur. Depoſitũ ſcilicet. Eſt autẽ* Depoſitum, quod cuſtodiendum alicui datum eſt: *dictum ex eo, quod ponitur, quaſi ſeorſim poſitum. Præpoſitio enim De, auget, vt oſtẽdat totum* [a] *fidei eius cõmiſſum, quod ad cuſtodiã rei pertinet. Notanter dixi* ad cuſtodiendum *ad differentiam aliorum contractuũ, 2 quia depoſitarius, tantũ cuſtodit nec poteſt re depoſita vti. vtẽdo enim* [b] *furtum committeret. Et illud quoq; gratuitũ eſſe debet. 3 nam ſi merces pecuniaria interueniret, locatio eſſet* [c] *& inductio. Niſi expreſſe actum ſit eſſe depoſitum, tunc enim ob conſtitutam mercedẽ nõ mutabitur* [d] *contractus. Eſt aũt triplex* Depoſitum, *4 Primò* ſequeſtrarium, *quod eſt, quando res aliqua litigioſa ſub hac conditione traditur ſequeſtro, vt retineat, donec ex cauſæ deciſione conſtet, cui debeatur. 5* Sequeſter *aũt in propoſito dicitur, apud quẽ plures eandem rẽ,* [e] *de qua controuerſia eſt, depoſuerunt; & hoc caſu deponentes amittunt poſſeſſionẽ rei depoſitæ, quæ in ſequeſtrum* [f] *transfertur, niſi aliter expreſſe actũ* [g] *ſit. Et in hoc depoſito ſequeſter officiũ ſuũ deponere nõ põt, niſi iuſtiſſima ſubſit cã. De hoc depoſito nõ loquitur textus noſter. 6 Secundo eſt* depoſitum, *quod fit* cauſa impediendarũ uſuracum, *ut quando debitor offert creditori ſuo pecuniam debitã, quã creditor accipere recuſat. quare debitor ad euitandũ curſum uſurarũ conſignat eam, deponitq; in publicum,* [h] *aut ſacram ædem. De hoc quoq; nõ fit hic mentio. 7 Tertiò eſt quod* depoſitum *fit ſimpliciter* cauſa cuſtodiæ; *ut quando quis apud amicum rem ſuã cuſtodiæ tantũ cauſa deponit, ita vt dominium & poſſeſſio penes deponentem remaneat, & põt quandocunq;* [i] *reuocari. De hoc depoſito diſputat hic textus. 8 Cõſiſtit aũt tale depoſitũ duntaxat in reb. mobilib. nõ ẽt in immobilibus: danturq; ex hoc depoſiti contractu quoq; duę actiones, directa ſcilicet & contraria. 9 Directa cõpetit deponenti, eiusq; hæredib. aduerſus depoſitariũ: & eius hæredes ſi depoſitarius dolo verſatus ſic in depoſito, vel hæredes locupletiores inde facti ſint, primũ ad reſtitutionẽ rei nõ deterioratæ,* [k] *cũ omnib. acceſſionibus. Secundo ſi hæres neſciens rem penes teſtatorẽ depoſitã fuiſſe, alienauerit eam, nec poſſit redimere, agitur ad æſtimationẽ* [l] *rei depoſitę. Tertiò, ſi quis rem incẽdij, naufragij: tumultus, vel metus cauſa depoſuit, & depoſitarius inficiatus fuerit, agitur aduerſus eum* [m] *in duplum propter inficiationẽ. Et in hac actione iuratur in litem* [n] *ſi depoſitarius non vult reſtituere, eſtq; hæc actio bonæ fidei perſonalis, ciuilis & famoſa. Contraria uerò, depoſiti actio competit depoſitario, eiusq; hæredib. aduerſus deponentem & eius hæredes, quæ repetit ſumptus, ſi quos fecit vtiliter in re depoſita. Itẽ & intereſſe hac actione uenit, ut ſi quis ſciẽs deponeret ſeruum, qui fur eſſet. Et in hac nõ iuratur in litem, neq; etiã famoſa eſt: 10 quia contrariæ actiones non irrogant* [o] *infamiam, perſonalis tamen eſt, & ciuilis. 11 Porrò actio depoſiti plura habet priuilegia. primo in depoſito non admittitur compenſatio:* [p] *deinde proceditur ſummariè, non ſeruato ordine* [q] *iudiciario. Item inſtrumentum depoſiti habet paratam executionem. Poſtremò in eo nõ admittitur exceptio* [r] *dominij. 12 Periculũ aũt interitus rei depoſitæ, non ſpectat ad depoſitarium, niſi dolo* [s] *uel lata culpa verſutiæ ipſius, res perierit. De lata autem culpa ſocordiæ, item leui & leuiſſima nõ tenetur, ea ratione quia depoſitum vt plurimum deponentis tantum gratia contrahitur, & gratuitum eſt eius officium, qui rem depoſitam rogatus ſua fide cuſtodiendam recipit: ideo æquum eſt, vt de culpa non teneatur, ſed tantum de dolo & lata culpa, quæ propter fraudem accedit, quæ à Bartolo* [t] *dolus præſumptus dicitur. 13 Depoſitarius tamen quandoq; præſtat & leuem culpã, vt ſi quid pro cuſtodia accepit, quia tunc depoſitũ fit utriuſq; cauſa. Quandoq; & culpam leuiſſimã,* [u] *ut ſi ſe depoſito obtulit. Poſtremò caſum quoque præſtat, ſi de hoc conuentum eſt contractus enim ex conuentione legem* [x] *accipiunt. Item ſi depoſitarius fuerit in mora reſtituendi* [y] *depoſitum. Deniq; ſi pecuniolam pro cuſtodienda re ſoluas vel promittas depoſitario, nam & tunc ſubſtinebit caſum* [z] *fortuitum.*

a l.j. in prin. ff. depoſiti.
b §. furtum. inſ. de obli. quę ex del. naſ.
c l.j. § ſi veſtiméta. hoc tit.
d c. 2. de depoſ. Barba. conſ. 71. in 4. vol. idq; frequentius obtinuit.
e l ſequeſter. de verbo. ſig.
f licet. § rei. hoc ti.
g l. intereſſe. de acqui. poſ.
h De hoc eſt tex. in l. acceptã. et ibi glo. C. de vſuris.
i c. bona fides. Extrà depoſito.
k d. l. j. § quæ depoſitis hoc tit.
l d. l. j. § ſi cum l. 1 & 3 hoc tit
m §. in duplum. inſti. de act.
n d. l. j §. ſi rem depoſitã ubi le quæ latè dicã in §. rei perſequẽdæ. inſ. de actio.
o §. ex quibuſdam j. de pæ. te. litig.
p l. pen. C. depo.
q vi d. l. ſi quis. C. depoſiti.
r d. l. ſi quis. & ibi Bar. & Dd.
s l. ſicut certo. §. vid: dendum. comm.
t in l. quod Netua. ff. depoſiti.
u l. j. §. ſed etſi quis hoc tit.
x d. l. j § ſi conueniat. & §. ſæpe.
y l. ſi in Ana. §. ult. hoc tit.
z l. 1. §. quæritur. vi bo. rap.

§. Creditor.

1. *Pignus tribus modis accipitur.*
2. *Pignoris definitio explicata.*
3. *Pignus & hypotheca quomodo differant.*
4. *Pignus prętorium, iudiciale, conuentionale.*
5. *Pignus conuentionale fit tacitè & expreſſè.*
6. *Tacita hypotheca in bonis mariti & vxoris.*
7. *Locatori fundi oẽs fructus tacitè ſunt obligati. Itẽ locatori domus oĩa illata ſũt obligata.*
8. *Quæ res oppignerari poſſint.*
9. *Quæ res non poſſint oppignerari.*
10. *Actio pignoratitia directa, & contraria.*
11. *In pignore quid pręſtetur.*
12. *Furtum & incendium non ſimpliciter connumerari inter caſus fortuitos.*

Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur, quia & ipſe de eare, quam accepit, reſtituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus vtriuſque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur: & creditoris, quo magis ei in tuto ſit creditum placuit ſufficere, ſi ad eam rem cuſtodiendam exactam diligentiam, adhibeat, quam ſi pręſtiterit, & alioquo fortuito caſu rem amiſerit, ſecurũ eſſe, nec impediri creditum petere.

Quintus

Quintus contractus qui re contrahitur, eſt Pignus. 1 *Accipitur autem pignus trib.modis, primũ in genere, vt comprehendat ſub ſe pignus & hypothecã. ſic hypotheca dicitur quoq; pignus. Atq; hoc eſt, quod Marcellus* [a] *ait,* inter pignus & hypothecam tantum nominis ſonus differt. *Secundo proprie, pro re tãtum mobili, quę manu* [c] *traditur. Tertio ſumitur tam pro re mobili, quã immobili, dũmodo tradatur uel penes alium relinquatur: ſic hic pignus accipitur. Creditor enim nõ obligatur ad pignoris reſtitutionẽ, niſi poſt quam id acceperit.* 2 Pignus *ergo, ut hic ſumitur,* eſt res ſiue mobilis, ſiue immobilis, quæ traditur creditori, uel permittitur penes creditorẽ, in hoc, vt ſaluũ ſit ei ſuũ creditũ. *Dixi* traditur uel pmittitur, *ad differentiam hypothecæ, quæ nuda conuentione, ſine reali traditione, & ſine eo qđ creditori pmittitur eam detinere, conſtituitur: pignus aũt traditionem actualem requirit.* 3 *Et hæc eſt propriiſſima differentia, qua pignus diſcernitur ab hyphotheca. Requiruntur enim in pignore duo copulatiuẽ, primũ, q. ſit res mobilis, ſecũdò, quod tradatur: quæ ambo poſſunt abeſſe* [e] *in hypotheca. Reliqua in definitione cõtinẽt officiũ pignoris, nempe vt ſaluum ſit creditori ſuum creditum.* 4 *Eſt aũt pignus triplex:* Prætorium, *quod datur à Prætore, a iudice viuo, propter contumaciã, vel ut legata ſeruentur. Item* iudiciale. *cũ iudex debet mitti in poſſeſſionẽ ex officio ſuo, ut ſententia mandetur executioni. Et* conuentionale, *qđ inter creditorẽ* [d] *& debitorem mutuo conſenſu conſtituitur.* 5 *Verum textus noſter tractat tantummodo pignus cõuentionale; quod fit biſariam, expreſſè, ſcilicet & tacitè. Expreſſè fit quãdo verbis expreſſis partes conueniunt de oppignerandа re. Tacitè aũt, quando ex vi & poteſtate legis naſcitur, ſine expreſſa hominum conuentione, licet hoc poſſit dici hypotheca, quia non ſemper traditur. Ponamus quædã exempla,* 6 *Primo omnia bona promittẽtis dotẽ nomine vxoris alicuius, ſunt tacitè obligata ipſi marito: & econtrà dote ſoluta, oĩa bona mariti ſunt tacitè oppignerata vxori* [e] *pro dote.* 7 *Secundo locatori fundi, oẽs fructus ex eo percepti ſunt tacitè obligati, itẽ omnia inuecta & illata domino ſciente: & in locatione domus omnia illata ẽt ignorãte domino, ſunt tacitè oppignerata* [f] *pro penſione.* 8 *Poſſunt aũt oppignerari omnes res, in quibus quis habet dominiũ, uel quaſi* [g] *dominium: nec refert, pręſentes ſint res, ſiue futurę, vt ſunt fructus pendẽtes,* [h] *& fœtus pecorũ. Itẽ res tam corporales quam incorporales in cauſam pignoris deduci poſſunt; incorporales, ut cautiones, inſtrumenta, noĩa debitorũ, & id genus alia, & hoc caſu cæduntur* [i] *utiles actiones a debitore. Poſſunt & perſonales ſeruitutes oppignerari, ut uſuſfructus, uſus,* [k] *habitatio. Porrò põt fieri oppigneratio uel in ſingulis rebus, uel in uniuerſis: ſi tamen in uniuerſis fit, intelliguntur quędã relicta debitori, de quib. nõ eſt uериſimile, qđ ſpecialiter obligaſſet, ut ſuppellex, & ueſtes quædã ad neceſſitatem* 9 *Oppignerari ẽt non poſſunt res religioſæ,* [l] *& ſacræ, uel liberi homines, adeo quod pater* [m] *filium pignori dare nõ poſſit: Itẽ nec eæ res, quarũ ruſtici habent opus in cultura* [n] *agrorũ; nec ſeruitutes urbanorum prædiorum,* [o] *ne deformetur urbis aſpectus.* 10 *Datur aũt ex hoc cõtractu actio pignoratitia directa debitori qua repetit pignus, ſi pecuniam ſoluerit, uel alia* [p] *ratione creditori ſatisfecerit. Actio uerò pignoratitia contraria datur creditori ad ſumptus, ſi quos fecit in pignore cõſeruando, de qua* [q] *alibi diſputauimus.* 11 *Porrò præſtatur in hoc cõtractu dolus, lata & leuis culpa: caſus autẽ fortuitus, & culpa leuiſſima* [r] *non item.* 12 *Obiter tamen hic ſubiungendum eſt, furtum & incẽdium non ſimpliciter connumerari inter caſus fortuitos, quia utrunq; præſumitur* [ſ] *noſtra culpa fieri. Quare creditor amittẽs pignus furto uel incendio: primũ cogitur probare caſum manifeſtis probationibus, nec ſtatur* [t] *eius iuramento: deinde quoque quod culpa careat In alijs vero caſibus, qui non intelliguntur culpa noſtra accidere, ſatis eſt, ſi probauerit creditor caſum, & debitor culpam, allegans, eam docere* [u] *obſtringitur.*

a l. res hypothecæ. de pign. & hypo.
b l. plebs. §. pignus de uerb. ſig.
c inter pignus. ibi gl. inſ. de act.
d de hoc eſt gl. ne di. in l. j. de pign. act.
e l. 1. §. & ut plenius. C. de rei uxo. actio.
f l. certi. C. de loca. & condu.
g l. inter. §. ſi debitor. de pigno.
h l & quæ nendũ. de pigno.
i l. cum conuenit. co. tit. de pigno.
k l. ſi is. §. vſuſfructus. hoc tit.
l l. j. C. q res pign. obli. poſſ. l. ſancimus C. de ſacroſ. eccle.
m l. qui filios. C. q re spig. obli. poſ.
n l. pignorum cũ Auth. ſed. C. eo.
o d. l. ſi quis. §. ſi. ff. hoc noſtro tit.
p l. ſi rem. § omni. de pig. act.
q in §. item Seruiana. inſ. de act.
r l. cum' nãderet. §. uenit. de pig. act.
ſ tex. in l. j. de off. præf. uig. & in l. cum duobus. §. damna. pro ſoci.
t l. ſi creditor. C. de pig. act.
v ut d. l. ſi creditor. & ibi Bart.

De verborum obligationibus. tit. xvi.

In Rubr. & Princ.

1 *Stipulationis definitio explicata.*
2 *Stipulatio habet uerborum ſolennitatem.*
3 *Stipulatio propriè per uerba futuri temporis contrahitur.*
4 *In continenti fieri quid.*
5 *In ſtipulatione debet interrogatio præcedere, & reſponſio ſequi.*
6 *Conuentionis nomen ualde generale.*
7 *Promiſſionis nomen generalius eſt, quam ſtipulationis.*
8 *Quando nudum pactum fieri dicatur.*
9 *Pollicitatio quid.*
10 *Stipulatio inter abſentes concepta non ualet.*
11 *Quare introducta ſit ſtipulatio.*
12 *Omnibus contractibus poteſt ſtipulatio adiungi.*
13 *Stipulatio aſſumit naturam eius contractus, cui adhibetur.*
14 *Contractus nominati fiunt innominati per adiectam ſtipulationem.*
15 *Contractus nominati & innominati qui dicantur.*
16 *Cauſa ſtipulationis.*

Effectus

17 *Effectus ſtipulationis.*
18 *Ex ſtipulatione duas dari actiones, conditionem certi, & actionem ex ſtipulatu.*
19 *Quæ ſtipulatio certa ſit, & quæ incerta.*
20 *Omnia facta eſſe incerta.*
21 *Stipulationis etymologia.*

VErbis a obligatio contrahitur ex interrogatione & reſponſione, cum quid dari
fieri ve nobis ſtipulatur, ex qua duæ proficiſcuntur actiones tam *condictio certi*, ſi
certa ſit ſtipulatio, quam *ex ſtipulatu* ſi incerta ſit, quæ hoc nomine inde vtitur,
quod b ſtipulum apud ueteres firmum appellabatur, forte a ſtipite deſcendens.
S*Ecunda ſpecies obligationum, quæ ex contractu naſcuntur, uerbis fit: de ea Imperator hic ſub-*
iungit; & hic contractus propriè ſtipulatio dicitur. 1 *Eſt autem* ſtipulatio a conceptio uer
borum, quib is, qui interrogatur, daturum facturumue ſe id, quod ex, cõuentione inter
rogatus eſt, in continenti promittit. 2 *Dixi primo* conceptio uerborum, *quia hic con-*
tractus non oritur, niſi uerborum ſolennitas interueniat. Daturum facturumue *ſubdidi*. 3 *quia ſtipula-*
tio propriè p uerba futuri tẽporis contrahitur. Nam ſic contracta, promittis, quod das mihi centum?
regulariter non ualet. Item ut includerem ſtipulationes dandi, & ſtipulationes faciendi. 4 *Addidi* in con-
tinenti, *quia reſponſio debet ſequi interrogationẽ in continenti, ideſt, nullo, actu extraneo interueniẽte.*
Adiunxi demũ quod interrogatus promittit: 7 *quia in hoc contractu neceſſe eſt, interrogationem præce*
dere, & reſponſionẽ ſequi; alioqui ſtipulatio non eſſet. b *Et hæc eſt, præcipua ſtipulationis differentia, qua*
ab alijs contractib ſecernitur. Aliorum enim contractuum natura eſt, ut ex eis non oriatur obligatio, niſi
res, literæ, conſenſus interueniat. Hic tum demum naturali obligationi accedit ciuilis, cum ſtipulans ſtipula
tur, ideſt, interrogat. promittis te mihi daturum decem? reſpõdetq; interrogatus, promitto. 6 *Differt aũt*
ſtipulatio primum à conuentione, quia conuentio eſt nomen ualde generale ad omnem contractum & di-
ſtractum, c *ſiue, re, uerbis, literis, ſiue conſenſu, ſiue per nuncium, uel per epiſtolam, ſiue expreſſe, ſiue tacitè*
fiat. Et ſic differt ſtipulatio à conuentione; ſicut ſpecies à genere. Secundo differt a promiſſione. 7 *Nam &*
promiſſio generalius quiddam eſt quam ſtipulatio: adaptatur enim ad pactum, ſtipulationẽ, & promiſſionẽ,
d *anguſtior tamen eſt, quam conuentio. Tertiò differt a nudò pacto:* 8 *quia* nudum pactum *propriè fit,*
quando quis non interrogatus promittit, ita tamen, ut is, cui fit promiſſio, conſentiat: licet promittentẽ nõ
interrogauerit. Ideoq; contrahitur per nudi & ſimplicis conſenſus miniſteriũ, ſine uerborũ ſolennitate, nec
parit e *actionem. Quartò differt a* pollicitatione, 9 *quæ eſt ſolius offerentis promiſſum, quando ſcilicet*
unus promittit, & alter nec tacitè nec expreſſè conſentit f *promiſſioni. Et hæc fit cõmuniter inter abſen-*
tes per literas, aut per nuncium, quod in ſtipulatione non eſt, quum in ea præſentia ſit neceſſaria. 10 *Sti-*
pulatio enim inter abſentes concepta, g *inutilis eſt.* 11 *Porrò ſtipulatio inuenta eſt a iure ciuili, vt fieret*
diſcrimẽ inter ea quæ temerè, & ea quæ conſulto pollicemur. Ea n. quæ nudo pacto promittimus, præſumit
lex, ſeu ius ciuile temerè promiſſa, ideoq, actionem denegat: quæ uero per ſtipulationem ſpondemus, præſu
mit verè ac conſulto promiſſa, ideo actionem dat: vt eſt videre in fideiuſſore. nam is obligatur quoq; ciuili-
ter, daturq; contra eum actio, quando per ſtipulationem pro h *alio interceſſit.* 12 *Deinde ob id inducta eſt,*
ꝙ ea firmari, muniriq; ſolent omnes alij contractus, nullus enim contractui eſt, cui non poſſit ſtipulatio tan
quã uinculum fortius, & robuſtius adhiberi. Exempli cauſa: Contractus innominati non valent, nec actio
nẽ producunt, niſi ab una parte aliquid i *interueniat, quod ſi firmati fuerint ſtipulatione, valent, ut q, am-*
plius locus eſt pænitentiæ, vtcunq; k *nihil interuenerit. Poſtremo & ob id, quia iñ cõtractib. nõ pot continge*
re ipſo iure liberatio, niſi primum reliqui contractus deducantur in ſtipulationem, & deinde per accepti-
lationem tollantur, de quo infra l *agens.* 13 *Sanè ſtipulatio ſi alicui contractui accedat, inducit naturam*
eius contractus, m *cui adhibetur.* 14 *Item & contractus innominati fiunt nominati per adiectam* n *ſtipu*
lationem. 15 Contractus nominati *ſunt, qui certa & peculiaria nomina à iure gentiũ acceperunt.* Con-
tractus *uero* innominati, *qui non acceperunt certa & peculiaria nomina, & ſunt quatuor,* Do ut des,
Facio ut des, Do ut facias, Facio ut facias. 16 *Ex prædictis adparet cauſam ſtipulationis eſſe ſolennitatẽ*
verborum, præcedente interrogatione, & ſecuta reſponſione, cum conſenſu & præſentia vtriuſq; tã ſtipula
toris, o *quam promiſſoris.* 17 *Effectus eſt, primo quod ſtipulatio tanquam uinculũ quoddam firmet omnes*
contractus quibus accedit. Secundo quod obligationem pariat ad dandum, faciendum, uel præſtandum, &
per conſequens actionem. 18 *Dantur autem ex ſtipulatione duæ actiones,* p condictio certi ex ſtipula-
tione, actio ex ſtipulatu. Condictio certi ex ſtipulatione *habet locum, quando certum quid deductum eſt*
in ſtipulationem, puta quod continet quid, quale, quantum, ut quando quis ſtipulatur uini Rhenenſis optimi
decem amphoras. Actio *autem* ex ſtipulatu *datur, quando incertum quid eſt promiſſum, ut ſi quis promit*
tat q *equum. Et ut rectè intelligas, quæ ſtipulatio certa ſit, & quæ incerta,* 19 *ſciendũ eſt, id in noſtro pro-*
poſito certũ eſſe, ꝙ ex ipſa pnunciatione, uel certe relatione ad aliud præſens adparet, quid, quale, r *quan-*
tumq; ſit. Pronunciatione ipſa *dixi, ut quando quis ſtipulatur uini optimi decem amphoras. Notanter dico*
uini optimi. *quia nõ omnis qualitas reb. adiecta facit rẽ certã, ſed ea ſola, quæ primũ & ſummũ locũ tenet.*

Nam

a l. j. §. ſtipulatio. de uerb. oblig.
b l. ij. §. Qui præſens. hoc ut.
c l. j. §. Conuentionis. de pact. cum ſimilibus.
d l. ſciendum. §. Dictum. de ædil. edi.
e l. iuris gentium. § Nuda cum ibi notatis. de pact.
f l. j. pactum. de pollicit.
g § Itẽ verbis. inſt. de inutil. ſtipu.
h l. blãditus. C. de fideiuſ.
i l. j. in fi. de rerum permut. d. l. iuris gentium. in prin. de pact.
k l. explicatio. C. de re permu.
l in §. Itẽ per acceptilationẽ. Qui. mo. toll. obli.
m l. ſi ſtipulatus. in pri. de vſu. Arct. in l. Sciẽdum. de verb. oblig.
n ita Bar. in l. 2. ad fi. de cõd. ob. cauſam.
o vt d. l. j. in prin. de verb. obli.
p vt hic in prin. ti. noſtri. & vide. q dixi in §. Rei p ſequendæ cauſ. De actio.
q l. ſi quis certum. Si certum pet.
r l. ſtipulationum. & l. ubi autem. hoc ipſo tit.

Nam ſi vini boni decẽ amphoras ſtipularer, rem incertam ſtipulatus eſſe viderer. vtcunque enim qualitas bonitatis adiecta ſit, iſta tamen incerta qualitas, quia bono melius inuenitur: & vinum quod melius eſt, ipſum quoq; bonum eſt, quare hoc caſu certi condictio non cõpeteret, ſed actio ex ſtipulatu daretur, tãquã ad rem incertam.[f] *Deinde ſubiunxi*, uel ſaltem relatione ad aliud, *quia res dicitur certa, non ſolum nomine ſuo, ſed etiam per relationem, ideſt, cùm refertur ad aliud. Exemplum, Si quis ſtipulatur, frumenti quod in borreo tuo eſt, decẽ modios, nomen* (frumenti) *eſt incertum: ſed cum dicitur, quod in borreo tuo eſt, iam certitudo*[t] *per iſtã relationem oritur. Porro ubi non adparet, quid, quale, quantumq; ſit in ſtipulatione, incertam eſſe ſtipulationem dicendum eſt. Ergo ſi quis fundum ſine proprio appellatione, uel hominem generaliter ſine proprio nomine, aut vinum frumentũ ve ſine certa qualitate dari ſtipulatur, incertum deducit in ſtipulationem. Idem ſi quis id, quod in faciendo, aut in non faciendo conſiſtit, ſtipulatur, incertum ſtipulari videtur.* 20 *nam omnia facta*[u] *ſunt incerta.*

f ita Dd. in l. certi ſi cer. pet.

t tex. eſt in d. l. ubi autem. in §. illud. in 3. reſponſo.

u d. l. ſtipulationũ. l. ſeq.

b Quod ſtipulum.] 2 *Stipulum in hac ſignificatione, quam hic dicit Iuſtinianus, apud Latinos non reperiri, Catellianus Cotta*[x] *autor eſt. quid enim commune habet ſtipes ſeu truncus cũ contractu? quare verius eſt, ſtipulationem à ſtipe deduci, quod circa ſtipem, ideſt, pecuniam maxime conſiſtat. Stips enim dicebatur ab antiquis æs, eò quod antequam ſignatũ eſſet, nõ numerabatur, ſed penſabatur. Idem M. Varro lib. 1 De lingua Latina ſenſit, Vnde* ſtipulari *ſignificat ſtipem, ideſt, pecuniam obligare, quandoquidem ſtipulando pecuniam frequentius obligare ſolemus. Quamuis autem primo ſtipulatio de pecunia propriè diceretur: poſtea tamen ad omnes rogationes quæ ſolenniter fiunt, tranſlata eſt. Alciatus*[y] *mauult hoc loco, ὑπὸ τοῦ στυπτοῦ, legere. Etenim στύφω Græcè, idem quod aſtringo Latinè ſignificat.*

x in memorialib. ſuis.

y Alcia.

§. In hac re.

1 *Verborum ſolennitas olim in ſtipulatione ſeruata, hodie non eſt neceſſaria.*
2 *Linguæ acceptio.*
3 *Diuerſitas idiomatum nec ſtipulationem, nec ſententiam vitiat.*
4 *Explicata l. decreta. ff. de re Iudi.*

In *a* hac re olim talia verba tradita fuerunt: *Spondes? Spõdeo. Promittis? Promitto. Fidepromittis? Fidepromitto. Fideiubes? Fideiubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam.* Vtrum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia *b* lingua ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt: ſcilicet ſi uterque ſtipulãtium intellectum eius linguæ habeat, nec neceſſe eſt eadem lingua vtrunque vti, ſed ſufficit *c* congruenter ad interrogata reſpondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolennia verba olim quidem in vſu fuerunt: poſtea autem *d* Leonina conſtitutio lata eſt, quæ ſolennitate uerborum ſublata ſenſum & conſonantem intellectum ab utraque parte ſolum deſiderat, licet *e* quibuſcunque uerbis expreſſum ſit.

a In hac re.] 1 *Olim in ſtipulationis contractu quis per illa ipſa uerba reſpondere debebat, quibus interrogabatur, ut ſi ſtipulator ita dixiſſet:* promittis? *& promiſſor reſpondiſſet,* ſpondeo, *non ualebat ſtipulatio. Hæc verborum ſolennitas ſublata eſt, & ſufficit hodie, ſi alter alterum*[a] *probè intelligat. Neque vero vana fuit talis obſeruatio ueterum. nam adimebat omnium verborum amphibologiam, & controuertendi de mente ſtipulantium occaſionem. Et videmus hodie multos terere annos Iudices in cognoſcendo, utrum promiſſum ſit, an nõ ſit: ut fere reuocanda uideatur uetus ſtipulationis ſolennitas.*

a de quo uide l. omnes. C. de cõtrah. & com. ſtip.

b Lingua. 2 *Lingua hic idiomatum & ſermonum differentiam ſignificat: ut cum Cicero in Tuſcul. dixit, Vberiorum eſſe & copioſiorem multo linguam Græcam, quam Latinam.*

c Congruenter.] 3 *Sola ergo idiomatum diuerſitate ſtipulatio non uitiatur, ſi conſenſus idem concurrat, alterque in alterius uerba*[b] *conſentiat: ſicut nec ſententia, quæ tam Latina, quam Græca lingua proferri*[c] *poteſt.* 4 *Neque aduerſatur, quod*[d] *Triphonius ait,* Decreta prætorum Latinè interponenda eſſe: *loquitur enim in magiſtratibus, qui compellebantur Latinè pronunciare, propter linguam Latinam aſſerendam. Nam cum tanta Romæ eſſet uſurpatio linguæ Græcæ, ut per eam redderentur Romani leues, ac mendaces, Senatus decreuit, deinde Prætores non debere, niſi Latinè decernere, nec orationem ullam in Senatum admitti, niſi Latinam, ut eſt apud Suetonium. Ergo Iuriſconſultus loquitur propter autoritatem Romani Imperij aſſerendam, cuius decor erat, ampliari linguam Latinam, nos autem loquimur in priuatis Conuentionibus, in quibus non refert, qua quiſque lingua loquatur, modo alter alterum intelligat, ſiue per ſe, ſiue per uerum*[e] *interpretem.*

b hic. & l. j. §. eadẽ autẽ. de verb. ob.

c l. Iudices. C. de ſenten.

d l. decreta. ff. de re Iudi.

e in d. l. omnes.

d Leonina.] *Quam Imp. Leo A. ad Erithrium Præfectum Prætorio edidit, quæque libro VIII. Cod. tit. XXXVIII. etiamnum*[f] *extat.*

f d. §. eadem. in fi.

e Quibuſcunq; uerb.] *modo uerba ſint, eſt enim ſtipulatio uerborum conceptio, quibus qui interrogabatur*

batur daturum facturumue quod interrogatus eſt, g reſpondit. cæterum notæ uerba non ſunt: puta ſi A uelim ſignificare, promittis mihi centum? quemadmodum notæ literæ h non ſunt, quæ literæ vicarium obtineut locum uerborum.

g l. ſtipulationem aliq. §. ſtipulatio. ff. de verb. obli.
h l. ſed cum patro no. ff. de bo. poſ.

§. Omnis.

1 *Cedere diem, & venire diem, quomodo accipiatur.*
2 *Pura ſtipulatio quæ.*
3 *In pura ſtipulatione ceſſit & venit dies.*
4 *Verbum (cõfeſtim, ſiue ſtatim) quid ſignificet.*
5 *Stipulatio in diem quæ.*
6 *In ſtipulatione in diem ceſſit dies, ſed non venit.*
7 *Ei, qui ante tempus petit debitum, duplicatur tempus.*

Omnis ſtipulatio, aut purè, aut in diem, aut ſub conditione fit. Purè, veluti, *Quinque aureos dare ſpondes?* idque confeſtim peti poteſt. In diem, quum adiecto directo die, quo pecunia ſoluatur, ſtipulatio fit: veluti, *Decem aureos primis Calendis Martijs dare ſpondes?* Id autem quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur, ſed peti prius, quam dies venerit, non poteſt. At ne eo quidem ipſo die in quem ſtipulatio facta eſt, peti poteſt: quia totus is dies arbitrio ſoluentis tribui debet. Neq; enim certum eſt, eo die in quem promiſſum eſt, datum non eſſe, prius quam is præterierit.

a l. cedere diem. de verb. ſig.
b ita Dd. in l. eum qui kalend. §. quoties. de uerb. oblig.
c §. fin. j. de inutil. ſtipula
d l. quod dicemus. de ſolutio.
e arg. l. j. de iu. deli.
f vt hic in text. noſtro.
g §. hodie autem. inſ. de exceptio.
h iuxta Alc. in d. l. cedere diem. De uerb. ſig.

Oportet ad euidentiorem cognitionem huius loci præmittere, quoniam modo, inter ſe diſcrepent, cedere diem, & uenire diem. 1 *Tum autem* cedere diem *dicimus,*[a] *cum incipit ea die res ad ius alicuius pertinere, licet agi adhuc non poſſit.* uenire *autem* diem *ſignificat, quando res perfectè peti poteſt, ut quia et obligatio & actio efficaciter, ac vere orta ſit. Hoc ſic præcognito,* 2 *obſerua ex hoc textu,* puram ſtipulationem *dici, quæ neque diei, neque conditionis adiectionem habet, ſed præſentis obligationis efficaciam* b *ſignificat.* 3 *In hac & ceſſit & uenit dies, quia obligato, & actio efficaciter orta eſt. Ceſſit ergo, quia ſtatim debetur: uenit, quia ſtatim peti poteſt, quod promiſſum eſt, debet tamē ſuſpendi actionis exercitium medico tempore, donec traditio* c *fieri poſsit.* 4 *Verbum enim* (confeſtim ſiue ſtatim) *cum aliquo temperamento temporis intelligendum eſte, idque humanitatis cauſa, non ut importunus creditor ſtatim cum ſacco paratus* d *adſit. Hoc autem temperamentum iudicis relinquendum eſt arbitrio, qui ex more regionis, & pro ratione circumſtantiarum, tempus ſolutioni* e *præſcribet.* 5 Stipulatio in diem *eſt, quando dies adponitur, certa uel incerta, dum tamen certum ſit, eam uenturam, vt ſi promitto decem poſt mortem meam.* 6 *Et in hac ceſſit quidem dies, quia ſtatim debetur, ſed nondum venit, hoc eſt, nondum peti poteſt efficaciter, niſi die exacta. Communis tamen Doctorum adſertio eſt, in hac ſtipulatione ante diem & obligationem & actionem eſſe quidem ortam, ſed obſtare exceptionem. Creditor ergo ante diem, vtcunque debeatur ei debitum, utcunque detur ei actio, efficaciter tamen non agit, quia dies ſtipulationi adiectus peperit debitori exceptionem, quæ repellit creditorem etiam in illo die, in* f *quem deſtinata eſt ſolutio.* 7 *Quinimò qui præmaturè peteret, plus tempore petere diceretur, & contra eum in nimiæ celeritatis pœnam tempus* g *duplicaretur: quod tamen in pura ſtipulatione* h *non eſt.*

§. At ſi ita.

1.4 *Promittis X. aureos annuos quoad uiuam? qualis ſit ſtipulatio.*
2 *Stipulatio ad tempus conſtitui nequit.*
3 *Tempus non eſt modus inducendæ uel tollendæ obligationis.*

At ſi ita ſtipuleris, *Decem aureos annuos quoad uiuam, dare ſpondes?* & purè facta obligatio intelligitur, a & perpetuatur,[b] quia [c] ad tempus non poteſt deberi, ſed hæres [d] petendo e pacti [f] exceptione ſummouebitur.

a Intelligitur.} *Saltem ſi uerborum conceptionem & primos X. aureos inſpicias.*
b Perpetuatur.} *Ita ut & hæredi meo promiſſor obligetur.*
c Quia ad tempus.} *Hæc eſt ratio decidendi:* non poteſt ad tempus deberi, *hoc eſt, cum tempus ſit quiddam naturale, non poteſt tollere ciuilem obligationem, prout infra mox declarabo.*
d Hæres.) *Stipulatoris ſcilicet.*
e Petendo.) *Intellige illos decem aureos à promiſſore, ex ſola ciuili obligatione.*
f Pacti } *Scilicet, quoad uiuam.*
g Stipulatus *ſum a te decem aureos annuos, quoad uiuerem: iſta ſtipulatio eſt pura et perpetua. Pure n.*

facta

facta intelligitur, ſaltem ſi uerborum conceptionem, & primos decem aureos ſpectaueris. quandoquidem hi ſtatim peti poſſunt. Quod ſi inſequentes annos reſpicias, quatenus in diem eſſe videbitur [a] *ſtipulatio perpetua eſt, quia nullo tempore poteſt perimi.* 2 *nam ſtipulatio ad tempus conſtitui nequit, ueluti ſi dicam.* decem mihi aureos dare promittis vſque ad decem annos? *hoc eſt, ut ſi intra decem annos eos a te petam, eos habeam, ſin prætereat decennium, nec petam, nõ interimatur actio. Hoc textus vult innuere hiſce verbis:* Quia [b] ad tempus non poteſt deberi. Commentatores *hanc regulam alijs verbis efferunt, in hunc modum:* 3 Tempus non eſt modus tollendæ obligationis,[c] ſicut nec inducendæ: *quum tẽpus ſit quidpiam naturale, & obligatio ciuile quiddam: naturalia autem non poſſunt tollere ciuilia, ſed ſunt alij modi à legibus præſcripti, quibus extinguitur obligatio. quemadmodum infra* [d] *ſuo ordine demonſtrabitur. Cum ergo tempus non poſſit tollere ciuilem obligationem, ſequitur te hæredi meo remanere obligatum ciuiliter etiam me mortuo; idq; textus ſentit in verbo,* Perpetuatur. *Et hæc quidem ſubtili, ſummoq; iure procedunt.* 4 *Quia tamen iniquum eſt, vltra id quam conuentum eſt, te cogi, eligitur hæc ciuilis obligatio per exceptionem pacti conuenti: & ſic quamuis hæres meus, rigore iuris inſpecto, poſſit abs te illos decem aureos annuos petere, tamen ſubmouebitur per exceptionem pacti conuenti de non petendo: quaſi videaris tacite pactum feciſſe, quod ego ſtipulator poſſem quidem annuos decem abs te petere: quamdiu viuerem, hæres autem meus non poſſet. Iſtud autem pactum tacitum inductum eſt à poteſtate iuris, propter illud verbum ſtipulationi inſertum* (quoad uiuam) *Eo enim ipſo, quod fuit mihi promiſſum illud annuum, quoad viuerẽ, per hoc tacite videor pactus fuiſſe, ne hæres meus peteret. Naturalis vero obligatio hoc caſu non tam tempore, quam pacto ſublata dicitur.*

a ita gl. hic. & Iaſ. § in l. ſi Stichũ. §. ſtipulatio. col. 4. De uerb. oblig.
b Idem habes in l. cũ qui ita. §. qui ita. & ibi Dd. De uer. oblig.
c l. obligationum. fere §. placet. de act. o. & ſibh.
d §. fi. ſu. de legi. ag. tut.
e inf. quib. mod. tol oblig.

§. Sub conditione.

1 *Conditio quæ tendit ad eſſe, vel ad non eſſe.*
2 *Quod eſt in conditione, non eſt in obligatione.*
3 *In conditionali ſtipulatione neque venit, neque ceſſit dies.*
4 *Hoc verum eſt, ſiue conditio expreſſa ſit, ſiue tacita.*

Sub conditione ſtipulatio fit, cum in aliquem caſum differtur obligatio: vt ſi aliquid factum fuerit, uel non fuerit, committitur ſtipulatio ueluti, *Si Titius Conſul fuerit factus, quinque aureos dare ſpondes.*

De conditionali ſtipulatione ſubiungitur, 1 *quæ fit quando imponitur conditio de futuro; quæ habet ſe ad eſſe, vel non ad eſſe.* Conditio *namq; dicitur, cum quid in caſum incertum,* [a] *qui poteſt tendere ad eſſe vel non eſſe confertur. Et in hac ſtipulatione neque obligatio, neque actio vlla eſt antequam cõditio eueniat,* 2 *quia quod eſt in conditione, non* [b] *eſt in obligatione. Atque hoc eſt, quod dicimus,* 3 in ſtipulatione ſub conditione neque ceſsiſſe, neque ueniſſe diem. *Non enim ceſſit dies, quia non debetur, niſi condõ impleta ſit, neque venit dies, quia ante euentum conditionis peti à promiſſore nihil poteſt, & ſic in conditionali ſtipulatione tum demum, ſi exiſtit,* [d] *committitur ſtipulatio.* 4 *Idemq; eſt, ſiue expreſſa ſit conditio, ſiue tacita,* [e] *vt quæ à lege ſubinducatur: dum tamen propriam conditionis naturam habeat ſubſtantiamq; rei, non autem ſolam executionem* [f] *reſpiciat. Conditio enim, quam certum eſt exituram, uel quæ tempus præſens reſpicit, conditio non eſt,* [g] *ſed pura habetur.*

a l. cũ ad præſens. & cer. pet.
b l. ſi quis ſub conditione. ff ſi quis. omiſ. ca. teſt.
c l. cedere diem. de uerb. ſig.
d l. non omnis. & ibi Dd. ſi cer. pe.
e l. item quia. §. 1. de pactis.
f l. ita demum. in fine. de arbitr.
g dicam. inf. eo. in conditiones.

§. Si quis ita.

1 *Hæ duæ ſtipulationes, dare ſpondes, ſi in Capitolium aſcendero, & dare ſpõdes, cum mortuus fuero, quare æquiparentur in textu.*
2 *Ex ſtipulatione conditionali non agitur ante euentum conditionis.*

Si quis ita ſtipuletur, *Si in Capitolium non aſcendero, dare ſpondes?* perinde erit ac ſi ſtipulatus eſſet, cum morietur, ſibi dari.

Supra dixit de ſtipulatione conditionali, quę affirmatiue concipitur: hic vero exemplum ponit conditionis prolatæ per verba negatiua. 1 *Aequiparantur autem hic hæ duæ ſtipulationes,* Dare ſpondes, ſi Capitolium non aſcendero? uel dare ſpondes, cum mortuus fuero? *Non poteſt enim eſſe certum, me non aſcenſurum in Capitolium niſi ubi mortuus fuero, cum etiam extrema vitæ hora poſſim aſcendere.* 2 *Ex ſtipulatione conditionali non poteſt agi, priuſquam conditio ſit purificata: ſed non poteſt purificari* [a] *ante mortem. ergo textus has ſtipulationes recte æquiparat.*

a . ſub cõditione. ſup. hoc tit.

§.Ex conditionali.

1 *Stipulatio conditionalis eſt tranſitoria in hæredes.*
2 *Legatum ſub conditione hæredem non tranſit.*

Ex conditionali ſtipulatione tantum *a* ſpes eſt debitum iri, eamq; ipſam ſpem in hæredem tranſmittimus, ſi priusquam conditio *b* extet, mors nobis contigerit.

a Tantum ſpes.} *Quia ſperat ſtipulator conditionem impletam iri, ſperat conditionem ſtipulationi adiunctam extituram.*

Conditio exter.} *Ideſt, ſi ſtipulator moriatur ante conditionis euentum, tunc tranſmittit ius ſuum, nempe ſpem extituræ conditionis, ad ſuum hæredem, ita quod hæres exiſtente conditione promiſſorem conuenire poſſit. 1 Colligis itaq; ex hoc textu, ſtipulationem conditionalem ad hæredes tranſmittis: 2 tametſi in legato ſub conditione relicto diuerſum obtineat, quia hoc non exiſtente conditione, a hæredi minime prodeſt. Diuerſi iuris ratio eſt, quia in conditionali ſtipulatione interuenit factum ſtipulatoris volentis ſibi, & hæredi ſuo proſpicere ſeu conſulere. Aliud eſt in legato ſub conditione relicto, ubi nullum legatarij factum intercedit, ſed tantum voluntas teſtatoris, qui intelligitur legatario duntaxat, non etiam hæredi ipſius gratificari voluiſſe.*

a l. text. in l. is cui De acti. & obli. in l. legata ſub cõditione. de cõdi. & dem õ. & l. vnica. ſin autem C. De

§. Loca etiam.

1 *Locus ſolutioni adiectus efficit ſtipulationem in diem.*

a Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent, veluti: *Chartagine dare ſpondes?* Quæ ſtipulatio licet pure fieri videatur, tamen re ipſa habet tempus adiectum, quo promiſſor utatur ad pecuniam Chartagine dandam. Et ideo ſi quis Romæ ita ſtipuletur: *Hodie Chartagine dari ſpondes?* inutilis erit ſtipulatio, quum *b* impoſſibilis ſit repromiſſio.

a Loca etiam.} Agitur *hic de ſtipulatione pure, quæ habet tacitum diem propter circunſtantiam vel adiectionem loci. 1 Et colligendum hinc eſt, locum ſolutioni deſtinatum efficere, quod ſtipulatio concepta videatur in diem. Præſumitur enim in tali caſu contrahentes tacite egiſſe non vt ſtatim ſoluatur, ſed eo die, quo commode eo perueniri poſſit. Committitur autem id temporis arbitrio Iudicis, [a] qui æſtimabit, quanto tempore diligens paterfamilias in locum ſolutioni adiectum peruenire queat, idq; efficere quod promiſſum eſt.*

a l. Continuus. §. cum ita ſtipulatus. de uerb obl.

b Impoſſib. & promiſſ.} *Hoc tamen non eſt perpetuum, poteſt enim cõtingere, vt ſtipulator & promiſſor mandauerit diſpenſatorib, promiſſor ſuo, ut daret: ſtipulator ſuo, ut acciperet Chartagine eo die, quo facturi erant conuentionem: quod ſi ita factum fuerit, poterit ualere [b] ſtipulatio.*

a l. b ſeruus. § fin. inter nos. co. tit.

§.Conditiones.

1 *Conditio triplex eſt.*
2 *Stipulacio ſub conditione præteriti uel præſentis temporis, ſtatim ualet, uel non ualet.*

Conditiones, quæ ad præſens, uel præteritum tempus referuntur, aut ſtatim infirmãt obligationem, aut omnino non differunt, ueluti, *Si Titius Conſul fuit*: vel *Si Mæuius uiuit, dare ſpondes?* Nam ſi ea non ſunt, nihil valet ſtipulatio: ſin autem ita ſe habent, ſtatim ualet. Quæ enim per rerum naturam ſunt, certa, non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint.

1 *Conditio eſt triplex: aut enim in futurum confertur, de qua hactenus dictum eſt, aut in præteritũ, aut in præſens tempus: & hæ poſteriores duæ impropriè ſunt conditiones. Nunc ad rem. 2 Quod promiſſum eſt ſub conditione, quæ præteritum aut præſens tempus continet, ſtatim debetur, uel non debetur. Nam ſi ſtipulatio de præterito uel præſenti in facto uera eſt ſtatim ualet, ſin conſtat factum non eſſe uerum, iam ſtipulatio ſtatim cecidit: & extincta eſt, imo fingitur ab initio cecidiſſe. Exẽpli cauſa* Promittis decem, ſi Cæſar *uel Titius fuerit conſul, quia ſtipulatio in facto uera eſt, unde obligatio non eſt in pendenti, non differtur, ut ſolet fieri in uera conditionali [a] ſtipulatione: idq; ea ratione, quia ſtipulatione eſt orta, neq. impedit eã error uel ignorantia noſtra. Cæterum ſi Cæſar hodie non eſt Gandini, uel Titius non fuit conſul: id quod promiſſum eſt, ſtatim non debetur, neq; oritur obligatio, quum conſtet factum uerum non eſſe, idq; textus noſter hic ſenſit.*

a §. Sub cõditione ſup. hoc tit.
q cut adde l. cũ ad præſens. cũ duabus l. ſeq. ſi cert. pet.

§. Non

Non ſolum.

1 *Stipulationum alia in dando, alia in faciendo conſiſtunt.*
2 *Stipulationes dandi cuius ſint natura.*
3 *In ſtipulationibus faciendi promiſſor ſoluendo intereſſe liberatur.*
4 *Optimum eſſe, in ſtipulationib faciendis pœnam ſubijcere, qualiter accipiatur.*
5 *Stipulatio faciendi eſt indiuidua.*

Non ſolum res in ſtipulatum deduci poſſunt ſed etiam facta, ut ſi ſtipulemur aliquid fieri, vel non fieri, & in huiuſmodi, ſtipulationib. optimum erit pœnam ſubijcere, ne quantitas ſtipulationis in incerto ſit, ac neceſſe ſit actori probare, quod eius interſit. Itaque ſi quis, ut fiat aliquid ſtipuletur: ita adiici pœna debet: *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?* Sed ſi quædam fieri, quædam non fieri, vna eademque cōceptione ſtipuletur quis: clauſula huiuſmodi erit adiicienda: *Si aduerſus ea factum erit, ſiue quid ita factum non fuerit tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?*

Hinc colligitur, 1 ſtipulationum quaſdam conſiſtere in dando, quaſdam in faciendo. ſaltem ſi cōſideremus materiam circa quam uerſantur: Quod ſi conſideretur ſtipulatio quo ad ſua formalia quin conſiſtat in interrogatione & reſponſione dubium [a] *non eſt. Nec impedit, aliquas eſſe ſtipulationes in non faciendo, vt cum ſtipulor à te ne uadas Romam, quoniam promiſſio non faciendi cōtinetur vtiq; ſub promiſſione facti, vel faciendi. Vbi prouidetur de adfirmatiua, ibi etiam prouiſum eſt de negatiua, in caſu negatiuo propter vim relatoriam, quia referunt ſeſe, facere & non* [b] *facere. Ad propoſitum ergo reuertendo, 2 in ſtipulationib. dādi promiſſor ſimpliciter ad dandū obligatur, & præciſè cogitur volens nolens promiſſionē adimplere. Et natura iſtius ſtipulationis, eſt, quod diuidi, ideſt, pars debiti ſolui debiti poſſit, & promiſſor eiuſq; hæredes tantum in reliqua parte conueniantur: quod tamen procedit, ſi quantitas aliqua promiſſa eſt, puta decem aurei: ſecus ſi aliquod corpus, vt homo, equus, uel aliud quoddā indiuiduū promittatur, ibi enim pars* [d] *regulariter non poteſt. 3 In ſtipulationib. autem, quæ in faciendo conſiſtunt, vt ſi quis promittat ædificare domum, ſcribere librum, promiſſum non poteſt præciſe ad factum compelli, ſed præſtando* [c] *intereſſe liberatur. Quare ſi id non fit, quod promiſſum eſt, poteſt ſtipulator agere ad intereſſe, quanti ſcilicet ipſius intereſt, rem promiſſam factam non eſſe. quod quia difficulter probari poteſt, ait Iuſtinianus* optimum fore, ſi in huiuſmodi ſtipulationibus pœna ſubijciatur, *Vbi enim pœna non fuerit adiecta ſtipulationi, & tu nō feciſti, quod promiſiſti, quantitas ſtipulationis in incerto eſt, hoc eſt, æſtimatio facti incerta eſt, quia facta ab alijs pluris, ab alijs minoris æſtimari ſolent. Et hoc incertum in textu noſtro* intereſſe *vocatur, nam ſtipulator æſtimat, quanti eius interſit opus factum non eſſe: quod cum difficilis probationis ſit (probandum enim eſt teſtibus, & interdum iureiurando, ſi dolus interueniat, & plerunq; intereſſe ad exiguam æſtimationē deducitur) 4 ideo conſulit* [f] *hic Imp. vt facto pœna adijciatur. Adiecta autem pœna committitur ſtipulatio, petiturq; pœna, etiamſi ſtipulatoris non interſit, opus factum non eſſe. Quod autem ſupra docui, obligationē dandi eſſe diuiduam, ita quod creditori pars ſolui poſſit, contingatq; in parte debiti liberatio: ut ſi ſim tibi in decem obligatus, poſſum quinque ſoluendo, partem obligationis extinguere, Hoc verum intellige, ſi creditor conſentiat, creditori volenti pars ſolui poteſt, nolenti non poteſt. Nam cum dicitur,* præſtatio partis liberat; partem præſtari poſſe, *ſemper ſupponitur, creditore volente.* [g] *Neque enim hac ſpecie tractamus, quid creditor velit, aut nolit, velit accipere partem, necne, ſed an per naturam ex conditione & qualitate debiti poſſit pars præſtari, quia ſi eſt diuidua, tunc creditori volenti præſtari poteſt ſi eſt indiuidua, tūc nec nolente quidem creditore pars præſtari quiret. Naturam ergo rei, an accipiat partem conſideramus, ſupponimus creditoris voluntatem concurrere. Nonne creditor accipit partem debiti, ſub ſpe, quod & altera pars ſoluatur? ergo uidendum eſt, an pars præſtari queat ideſt, an obligatio diuidua ſit, aut indiuidua. 5 Vnde conſectarium eſt ſtipulationem faciendi eſſe indiuiduam,* [h] *adeo quod creditor, non poſſet eſſe contentus parte, ob id, quod natura rei non recipit præſtationem partis, ſicut eſt uia, iter, actus, quæ ſunt per naturā indiuidua. Hoc tamen ſuis locis* [i] *interpretes diffuſius expediunt.*

[a] gl. in l. ſtipulationum, in prin. hoc titu.
[b] quod non facere contineatur ſub facto, eſt te. in §. etſi mulier. ſ. De nup. vbi dicit te. recte factură hominem, ſi ſe ab illicitis nup. abſtineat. Ecce abſtinere eſt non factum, qui abſtinet nihil facit, & tamen dicitur facere, q abſtinet. adde l. ubi aūt §. qui id quod. & d. l. ſtipulationum. § ne ſi in facto. de verb. obl.
[c] d. l. ubi autem. §. fin.
[d] l. 2. §. & harum. & l. ſtipulationes non diuiduntur. hoc tit.
[e] tex. in d. l. ſtipulationes non diuidūtur. & ibi Dd. Iaſ. poſt Bart. ibi nu. 32. caſus. notat, in quib. hoc non obtinet.
[f] l. fi. de præt. ſtip. l. vacca. C. de ſent. quæ pro eo. q. int.
[g] ita fere Zaſ. in d. l. ſtipulationū.
[h] l. creditori. C. De pact.
[i] in d. l. ſtipulationum.

De duob. reis ſtipulādi & promittendi. tit. xvij.

1 *Continuatio huius tituli.*
2.4 *Rei ſtipulandi promittendiq́, vnde dicti.*
3 *Vox (reus) quomodo à veteribus.*
5 *Rei credendi & debendi.*
6 *Duos reos ex quocunq; contractu conſtitui.*

QVAE in ſuperiori titulo de ſtipulatorib. & promiſſorib. dicta ſunt, de iis intelliguntur, qui ſinguli à ſingulis ſtipulantur, aut ſinguli ſingulis ſpōdēt, ac generali creditorū debitorumq́; appellatione continentur. Verò quia frequenter vſu venit, vt eandem rē vel plures vni promittant, vel plures ab vno ſtipulentur: de hoc ſtipulationis genere Imp. ſpeciatim tractare voluit, ob id certe quoniam & alia eſt huius obligationis conceptio, & natura diuerſa, neq; amplius vulgare creditorum debitorumq́; nomen ſortiuntur contrahentes. 2 *Dicuntur enim rei ſtipulādi, promittendiq;, ſeu credendi & debendi, a re ſcilicet, quæ vna atq; eadem obligatione* [a] *deducitur.* 3 *Nā & veteres Ciceronis* [b] *teſtimonio reos appellabant non modo eos, qui arguebant, ſed omnes, quorum de re diſceptatur.* c *Nonius etiam,* Reos, *inquit,* non ſolum crimini & culpæ obnoxius, ſed honeſti, voti, pro miſſi debitores eſſe, ueterum autoritas voluit. *Alias tamen dicitur reſpectu actoris, ut in iudiciis, & tunc pro eo, qui conuenitur proprie capitur.* 4 *Illud quoq; ſciendum, eos qui ſtipulantur eandem rem, uel quib. ex ſtipulatione eadem res debetur, reos ſtipulandi nominari; qui vero verbis ſtipulationis interrogati promittunt, reos promittendi proprie* [d] *dici.* 5 *Quod ſi quibus velut correis ex alio contractu, uel etiam ex teſtamento eadem res debetur, hi proprie rei credendi, & qui plures eandem rem debent, rei debendi* [e] *appellantur.* 9 *Neq; enim per ſtipulationem tantum conſtituuntur duo rei (de quo hic titulus ſpeciatim loquitur) ſed etiam per quemcunque alium contractum, vel in ultima voluntate. Quare ſi eandem* [f] *rem apud duos pariter depoſui, vtriuſq; fidem inſolidum ſecutus, uel eandem rem duob. ſimul commodaui, aut teſtator grauauit Manium & Sempronium hæredes ſuos dare centum Titio, pariter eorum fidem inſolidū ſecutus, conſtituuntur duo rei, & inſolidum tenentur: ſicq; de cæteris.*

a l. 2. & l. 3. in fi. & l. ſi id quod. ff. hoc titu.
b lib. 2. de Orat.
c vide Alc. in l. nominis. & rei. ff. de uer. ſig.
d l. 1. ff. eo.
e gl. i. l. eandem. ff. hoc tit.
f text. d. l. eandem.

Ad princ.

1 *Natura reorum ſtipulandi, & promittendi.*
2 *Rei promittendi & ſtipulandi quomodo conſtituantur.*
3 *In quibuſcunque contractibus poſſunt conſtitui Correi.*
4.6 *Quæ requirantur ad conſtitutionem reorum ſtipulandi, & promittendi.*
5 *Modicum tempus obligationem non uitiat.*
7 *In defectum promittens quomodo differat à reis, &c.*
8 *Fideiuſſores differunt à Correis.*

ET ſtipulandi & promittendi, duo pluresve rei fieri poſſunt, ſtipulādi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, Spondeo: ut puta quum duobus ſeparatim ſtipulantib. ita promiſſor reſpondeat: Vtriq; veſtrum dare ſpondeo. Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alij interroganti ſpondeat: alia atq; alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt: *Mæui decem aureos dare ſpondes? & Sei, eoſdem dare ſpondes?* ſi reſpondeant ſinguli ſeparatim Spondeo.

Si duo, pluresve rem aliquam ſtipulati ſunt, cuilibet tantum pars debetur; ut ſi tu, & Sempronius à me decem aureos ſtipulemini, utriq; tantum quinque debeo. Sic quoq; ſi duo, pluresve rem aliquam promittunt, quilibet in partem tantum tenetur, 1 *niſi in utroque caſu expreſſe vel tacite actum ſit, ut ſint duo rei ſtipulandi, uel promittendi: nā tū ſinguli debitores obligantur inſolidum, ſingulíq; creditores ſolidū poſſunt* [a] *petere.* 2 *Conſtituuntur autem duo rei ſtipulandi & promittendi: primum expreſſe, cum hoc nominatim actum eſt, ut ſint duo rei ſtipulandi, uel promittendi, deinde tacite, ſi adiiciatur dictio,* [b] *inſolidum: item cum additum eſt verbum,* Eadem, *uel verbum,* Quilibet: *item in obligatione alternatiua, ut pro*mitto tibi aut Titio decem alterutri [d] ueſtrum. *Breuiter quotieſcunq; ex uerbis colligi poteſt animus cōſtituendi duos reos debendi ſeu credendi. Nec uerum eſt, quod Accur.* [c] *putat non conſtitui hodie duos reos ſtipulandi, niſi hoc expreſſe* [f] *agatur: quoniam circa formam conſtituendi nihil immutatum eſt, & per eadē uerba & hodie conſtituuntur, per quæ olim. licet quo ad effectum ſolidæ exactionis hoc ſit innouatum: quod beneficium nouarum conſtitutionum de duobus reis transferant, qd infra latius docebimus.* 3 *Nec ſolū tamen duo rei ſtipulandi & promittendi conſtituuntur in ſtipulatione, ſed & in cæteris contractib. ueluti emptione, venditione, locatione, conductione, depoſito, cōmodato, & cæteris: ut ſi eandem rē apud duos pariter depoſui, utriuſq; fidem inſolidum ſecutus: uel eandem rē duob. ſimul cōmodaui, hi fiunt* [g] *duo rei promittēdi.* 4 *Cæterum ad hoc, ut ſint duo rei credend; ſeu ſtipulandi neceſſe eſt. primo quod promiſſor non ante rūdeat quàm uterq; ſtipulantiū interrogarit. Secundo, quod continuo id eſt, nullo acto extraneo et obligatiōi cōtrario interueniente, promiſſoris, promiſſorūve reſponſio ſubſequatur. Nā illud in quocunq; genere ſtipulationis ꝑpetuū eſt, & de forma ſubſtantiali. ut cōtinuus actus ſit, & ſtipulātis & promittētis.* 5 *Modicū tamen interuallum temporis ſicut obligationē non vitiat, ita nec duorum reorum* [h] *conſtitutionem infirmat.*

a l. reo promittendi. §. cum in tabulis. de duob.
b l. 3. §. ubi hoc ti.
c ut hic. & l. 3. hoc titu.
d l. ſi ex toto. § fi. de leg. 1. reliqua uide apud Bar. & Pau. l. 2. ff eo.
e tex. in l. & an eandem. hoc tit. l. ſi Titio & Seio. ff. de leg.
f Auth. hoc ita. C. hoc titu.
g glo. uerbi ſpondeo.
g lex. in l. duos. §. duo rei. hoc titu.

mat. 6 Et hæc obtinent etiam in reis promittẽdi. 7 Differunt aũt duo rei promittendi & ſtipulandi ab eo, qui in defectum promittit: quia adiectus in defectum non tenetur ad certam quantitatem, ſed ad id tantum, quod deficit, quod creditor à debitore ſuo conſequi non poteſt: veluti ſi quis hoc modo [g] *ſtipuletur, Titi, promittis mihi quanto minus à Sempronio debitore meo conſequi potero? 8 Diſcrepant quoq; Correi Fideiuſſoribus, quia fideiuſſores accedunt obligationi alterius, nec poſſunt conueniri in ſolidum, niſi reo principali excuſſo: Correi autem ſunt æque principaliter obligati pro ſe, ſed de his infra ſuo* [h] *loco.*

g l. decem eum ibi not. de uerb. obl.
h tit. de fideiuſſ.

§. Ex huiuſmodi.

1 *Primus effectus Correorum.*
2 *Secundus effectus eorundem.*
3 *Vno correorum promittendi ſoluente liberantur & alij.*
4 *Quid hodie in correis ſit immutatum.*
5 *Duo beneficia reorum debendi.*
6 *Renunciatio auth. hoc ita. C. de duo. re. quid operetur.*

Ex huiuſmodi obligationib. & ſtipulationibus ſolidum ſingulis debetur: & promittentes ſinguli in ſolidum tenentur. In utraq; tamen obligatione vna res uertitur, & uel alter debitum accipiendo, uel alter ſoluendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

Subiungit Iuſtinianus duplicem effectum obligationis duorum pluriumve reorum credendi ſiue debẽdi. 1 Primus, quia huiuſmodi obligatione ipſo iure ſingulis ſtipulatorib. ſolidum debetur, & unuſquiſq; promittentium in ſolidum eſt obligatus adeo quod à quouis eorum ſolidum peti poſſit, omnib. etiam [a] *præſentibus, & ſoluendo exiſtentibus. Et ſic reorum debendi obligatio ſingulos promittentes ipſo iure obligat in ſolidum, & ſinguli ſolidum debent. 2 Secundus, ſi vnus ex correis totum debitũ ſoluerit, extinguitur obligatio omnino, & quo ad alium correum debendi alter correus quoq; liberatur ob id certe, quia vna atq; eadem res in vtriuſq; obligatione uertitur. Vna. n. & plures videntur hic eſſe obligationes. Vna, quia res vna* [b] *debetur: plures, quia duæ ſunt eiuſdem poteſtatis* [c] *obligationes. 3 Ex diuerſo ſi alter Correorum promittendi ſoluat, liberat quoq; correum ſuum, quò ad correi perſonam, perempta obligatio cenſetur. Etenim ſolutione eius, quod debetur,* [d] *tollitur omnis obligatio. Si tamen citra ſolutionem perſona eius ab obligatione eximeretur, id correo, quo ad ipſius obligationem tollendam, non prodeſſet: quemadmodum Faber hic notat. 4 An autem circa hos effectus aliquid immutatum ſit, breuiter dicendum ex communi doctorum ſententia, in reis ſtipulandi hodie nihil eſſe innouatum: in reis uero promittendi vnum innouatum eſt. Quũ enim olim ſinguli debitores in ſolidum conuenirentur, hodie beneficio legum tantum in partem tenentur, & condemnantur: niſi alter non fuerit ſoluendo, vel abſens, ne commode diſſoluat, uel etiam niſi debitores huic legum beneficio* [e] *renunciauerint. 5 Obſerua igitur, hodie duo eſſe beneficia reorum debendi: primum, quia cauſa duorum reorum debet communiter examinari, neq; vnus ſine alio conueniri poteſt. Alterũ eſt, quod ſolum conueniuntur pro parte, ſinguli* [f] *pro parte ſua tenentur, vt renunciantes Nouellæ conſtitutioni, ſic duobus beneficijs renunciare intelliguntur. 6 Et hinc eſt, quod huiuſmodi renunciationem vulgo hodie adponant tabelliones in ſuis inſtrumentis, cum interim conſtitutionem ipſam, vt plurimum ignorent. Habet tamen hæc renunciatio maximam efficaciam ac vim, ut ex prædictis liquet: hac enim adpoſita, quilibet correorum in ſolidum conueniri poteſt, etiam omnibus præſentibus: & ſoluendo exiſtentib. quia tunc redditur ad iura vetera, quib. hoc* [g] *permittebatur.*

a tex. in l. 2. & 3. §. vbi hoc tit.
b d. l. 3. §. Vbi.
c l. ſi reus. & l. eandẽ in fi. ubi etiã alia rõ ponitur hoc noſtro tit.
d inf. Qui. mo. tol. oblig. in prin.
e Auth. hoc ita. & ibi. Barto. & Dd. C. hoc tit.
f d. Auth. hoc ita.
g ut in hoc. §.

§. Ex duobus.

1 *Caſus huius §.*
2 *Cauſa dubitandi in hoc §. & item decidendi.*
3 *Imparitas obligationis, quæ re, vel ſpe ad paritatem reduci poteſt, non impedit eam.*

Ex duobus reis promittendi, alius in diem vel ſub conditione obligari pōt, nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus eſt, petatur.

1 *Stipulatus ſum à Titio & Mæuio centum aureos; Titius pure mihi promiſit, Mæuius autem ſub conditione, ſi Cæſar in Germaniam venerit, an iſti intelligantur conſtituti eſſe duo rei promittendi ſeu debendi? 2 Et non videtur; quum æquitas omnimoda ſiue paritas debeat eſſe inter duos* [a] *debendi. Ita enim Iuriſconſultus ait:* Si quis duobus reis paciſcatur, ut ab altero dolus, ab altero etiam culpa leuis præſtetur, propter culpæ imparitatem uitiari duorum reorum conſtitutionem. *Hic tamen decernitur, ex duobus reis promittendi, alium pure, alium in diem, uel ſub conditione obligari poſſe, & ſic diuerſitatem temporis, quod ſolutioni adiectum eſt, non impedire, quo minus duo rei debendi* [b] *con-*

a arg. l. eandem §. Sed ſi quis. Hoc noſtro. tit.
b Concor. tex. in l. ex duobus vnde hic §. ad uerbum ſumptus eſt. ff. hoc tit.

e l.potior.§. videamus. qui potio. in pig.
d in l.ſi ex duob.§. ſi eo ut.idem in d. Auth. hoc ita. in 12.quæſt.

ſtituantur. 3 *Huiuſmodi enim imparitas obligationis, quæ res uel ſpe ad paritatem reduci poteſt, non impedit obligationem, ſicut in exemplo textus noſtri. Nam adueniente conditione, vel die, ambo æqualiter tenentur: cum ſemel conditio extitit, perinde habetur, ac ſi illo tempore quo ſtipulatio interpoſita eſt, ſine conditione facta* [c] *eſſet. Quæ autem imparitas reduci non poteſt ad paritatem, impedit obligationem, ſicq; loquitur Iuriſconſulti reſponſum, cuius ſupra mentionem fecimus, quod aduerſari videbatur: ibi enim nulla ſpes eſt, futurum, vt parem cauſam ſuſcepiſſe videantur hi, quorum hic dolum, ille culpam leuem præſtare tenetur. Non poſſunt ergo ibi duo eſſe rei, à quibus tam impar ſuſcepta eſt obligatio. Reliqua huc ſpectantia Angelus hic, & Bartolus,* [d] *itemq; reliqui Doctores ſuo loco plene proſequuntur.*

De Stipulatione ſeruorum.

TITVLVS. XVIII.

Ad princ.

1. *Tres dubitandi cauſæ, quare ſeruus non uideatur ſtipulari poſſe.*
2. *Seruus ex domini perſona poteſtatem ſtipulandi habet.*
3. *Seruus hæreditarius an ſtipulari queat.*
4. *Seruo hæreditario ſtipulante quis ſit effectus.*

Seruus ex perſona domini ius ſtipulandi habet. Sed & hęreditas in pleriſq; perſonę defuncti vicem ſuſtinet, ideoq; quod ſeruus hæreditarius ante aditam hæreditatem ſtipulatur, acquirit hæreditati, ac per hoc etiam hæredi poſtea facto acquirit.

a l.quod attinet.de reg.iur.
b § De conſtituta. inſt.de actio.
c §.Itē uobis ſupra per q perſ.n.ac.
d l.1.in princip. de uerb.obl.
e d.l.1.ad princ.
f l.hæreditas.de acqui.re.do.
g l.hæres quando. cunq;.de ac.hær.

QVVM ſeruitus noſtro tempore fere ſit abolita, neq; ſeruos amplius in noſtra habeamus poteſtate, ſicut olim: hanc ſeruorum ſtipulationem paucis perſtringemus. 1 *Videbatur autem ſeruum ſtipulari non poſſe, tum quia is iure ciuili pro nullo* [a] *habetur, & ſtipulatio iuris ciuilis contractus eſt:* [b] *tum quia ſeruus nihil ſibi* [c] *acquirere poteſt; tum etiam quia is, cui quid ex ſtipulatione quærendum eſt, regulariter* [d] *præſens eſſe, & ſtipulari debet.* 2 *Sed magis eſt, vt ſeruus ex perſona domini, qui ſerui caput eſt, & à quo deſignationem accipit, vim ac poteſtatem habeat ſtipulandi: per hunc enim dominus ipſe ſibi ſtipulari* [e] *videtur.* 3 *Rurſus uidebatur ſeruum hæreditariũ, cuius dominus eſt mortuus, ſtipulari non poſſe, quomodo enim ſtipularetur, cum mortuo domino ſuo, nemo ſit in rerum natura: ex cuius perſona deſignationem habeat? Inductum tamen eſt iuris fictione, vt hæreditas iacens & nondum adita defuncti perſonam ſuſtineat, ac pro domino* [f] *habeatur. Vnde ſi defunctus ſtipulandi facultatem habuit, ex eius ſi..a perſona cenſebitur, & ſeruus ipſius vtiliter ſtipulatus eſſe:* 4 *huiusq; ſtipulationis effectus eſt, primum quod hæreditati iacenti acquiratur, quæ defuncti perſonam repræſentat: deinde etiam hæredi poſtea adeunti: is enim quandocunque adierit, fingitur adyſſe à tempore* [g] *mortis.*

§. Siue autem.

1. *Quando ſeruus inutiliter ſtipuletur domino.*
2. *Seruus & filiusfa. an æquiparentur.*

Siue *a* autem domino, ſiue conſeruo ſuo, ſiue impersonaliter ſeruus ſtipuletur, domino acquirit. Idem iuris eſt in liberis, qui in poteſtate patris ſunt, ex *b* quibuſdam cauſis acquirere poſſunt.

a l.1.de ſtip. ſer. & §.itē nemo.inſ. de inuti.ſtip.
b ut dixi in §.item liberi.ſu.Per.qu. pe. no.acq.

a Siue autem.} *Quadruplicem hic formam habes interponendæ ſtipulationis per ſeruum.* 1 *Et in hac ſtipulatio ſeruorum obſeruari debet, quid & cui ſeruus ſtipuletur, ſi enim res domino acquiri nequeat, ſtipulatio eſt inutilis: vt ſi ſeruus ſibi ſtipuletur, aut ſi rem, quæ iam domini ſui eſt, dari* [a] *ſtipuletur.*

b Ex quibuſdam.} 2 *Seruus, ut uides hic, & filiusfam. æquiparantur, quo ad acquiſitionem. In hoc tamen differunt, quod ſeruus indiſtincte quærit domino, filius autem familias in peculio tantum profectitio, & aduentitio quo ad* [b] *vſumfructum.*

§. Sed cum.

1. *Seruus ſtipulando ea acquirit domino, quæ ſunt iuris, & ſibijpſi, quæ ſunt facti.*
2. *Stipulatio itineris, viæ, & c. eſt ius & factum.*

Sed

Sed cum factum in ſtipulatione continebitur, omnimodo perſona ſtipulantis continetur: veluti, ſi ſeruus ſtipuletur, ut ſibi ire agere liceat: ipſe enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus eius.

1 Quod ſeruus ſtipulando domino acquirat; verum eſt in his, quæ ſunt iuris, vt ſi ſtipularetur aliquid dari, ſecus in ſtipulatione facti, quæ perſonæ ſerui cohæret, commoditas tamen ad dominum [a] pertinet. 2 Nõ tamen ignorandum eſt ſtipulationem [b] itineris, viæ, actus eſſe ius, in quantum debet conſtitui ſeruitus: ſed in quantum patientia debet præſtari, dicitur eſſe facti.

a iuxta Bart. in l. quod dicitur. de uer. obl.
b Bar. in l. 2. §. 1. de uerbor. oblig. idẽ in l. cõis. ſeruus tuus. & meus de ſtip. ſer.

§. Seruus communis.

1 *Seruus communis acquirit pro parte dominica.*
2 *Et hoc quoties procedat.*
3 *Extenſio huius §.*

Seruus communis ſtipulando, vnicuique dominorũ pro portione dominii acquirit niſi iuſſu vnius eorum aut nominatim alicui eorum ſtipulatus eſt: tunc enim ſoli ei acquiritur. Quod ſeruus communis ſtipulatur, ſi alteri ex dominis acquiri non poteſt, ſolidum alteri acquiritur, ueluti, ſi res quam dari ſtipulatus eſt, vnius domini ſit.

1 Seruus communis qui plures habet dominos regulariter ſtipulando acquirit dominis ſuis pro parte dominica, hoc eſt, quantum quiſque eorum iuris in ſeruum habet. 2 Quod tamen aliquoties non procedit, primo quando ſtipulatur vni ex dominis, expreſſo ipſius nomine proprio. Deinde ſi iuſſus vnius præcedat. Tertio, ſi ſtipulata res alteri non poſſet acquiri ex dominis, tum enim illi acquiritur in ſolidum, in cuius perſona acquiſitio fundari [a] poteſt. 3 Bartolus huc §. & ad Monachos, inſtitoremque plurium mercatorum producit.

a tex. in l. ſi ſeruus. communis. & ibi Bar. de ſtip. ſer.

De diuiſione ſtipulationum. tit. xix.

1 *Quadruplex ſtipulationum diuiſio.*
2 *Stipulationes iudiciales.*
3 *Stipulationes Prætoriæ.*
4 *Prætoriarum ſtipulationum ſubdiuiſio.*
4 *Stipulatio iudicatum ſolui.* } *Iudiciales Prætoriæ.*
6 *Stipulatio rem ratam haberi.* } *Iudiciales Prætoriæ.*
7 *Stipulatio de nouo opere demoliendo.* } *Iudiciales Prætoriæ.*
8 *Prætoria ſtipulatio cautionalis.*
9 *Et ea fit per ſtipulationem.* { *legati. tutelæ. ratum haberi. damni infecti.*
10 *Stipulationes Prætoriæ communes.*
11. 14 *In quo differant ſtipulationes iudiciales, & Prætoriæ.*
12 *Caſus ubi in Prætorijs ſtipulationib. nuda repromiſſio ſufficit.*
13 *Regulariter in Prætorijs ſtipulationib. nuda repromiſſio non ſufficit.*
15. 33 *Stipulationes conuentionales.*
16 *Stipulationes communes.*
17 *Stipulatio rem pupilli ſaluam fore.*
18 *Stipulatio de rato.*
19 *Stipulatio duplex in euictione.*
20 *De ſtipulatione damni infecti.*
21 *Stipulatio legatorum.*
22 *Aedilitiæ ſtipulationis exemplum.*

STIPVLATIONVM *a* aliæ ſunt iudiciales, aliæ Prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes, tam Prætoriæ, quam iudiciales. Iudiciales ſunt duntaxat, quæ a mero iudicis officio proficiſcuntur, veluti de dolo cautio, veluti de

perſequendo ſeruo, qui in fuga eſt, reſtituendove pretio. Prætoriæ ſunt, quæ à mero Prætoris officio proficiſcuntur: veluti damni *b* infecti, vel *c* legatorũ. Prætorias autem ſtipulationes ſic exaudiri oportet, ut in his etiam contineantur ædilitiæ, *d* nam & hæ à iuriſdictione Prætoris veniunt. Conuentionales *e* ſunt, quæ ex conuentione vtriuſque partis concipiuntur: hoc eſt neq; iuſſu iudicis, neq; iuſſu Prætoris, ſed ex conuentione contrahentium quarum totidem genera ſunt, quot, pene dixerim, rerum contrahendarum modi. Communes *f* ſunt, veluti rem ſaluam fore pupillo (nam & Prætor iubet rem ſaluam fore pupillo, caueri, & interdum iudex, ſi aliter hæc res expediri non poteſt, vel de rato ſtipulatio.

a ex l. ſtipulationũ aliæ. de uerb. obl.

HIC titulus ad uerbum ex Pandectis [a] ſumptus eſt, & 1 quadruplicem ſtipulationũ diuiſionẽ complectitur. Nam primo ſunt. 2 ſtipulationes judiciales, *quæ ſcilicet à legib. iureconſultorum, vel Imperatorum ſanctionibus ſunt adinuenta, & per officiũ Iudicis uiri, ſiue principaliter, ſiue incidenter accedatur, vbicunq; ei æquum & iuſtum viſum fuerit, exercentur. Horum exemplum eſt,* cautio de dolo, *puta cum debitor creditorem pignoratitia actione conueniẽs, petit vt iudex a creditore cautionem recipiat, quod in re pignorata nihil fraudis, dolive commiſerit. Ex qua cautione quia creditor promittit, & iudex actoris nomine ſtipulatur, ſtipulatio ſurgit, quæ ob id iudicialis dicitur. 3 Secundo ſunt* ſtipulationes Prætoriæ, *quæ non a lege Iureconſultorum, & Imperatorum ſed tãtũ à iure prætorio introductæ ſunt, quæ non cuiuſuis iudicis, ſed ſolius Prætoris Iuriſdĩcui relinquuntur, eiusq; iuſſu expediuntur. 4 Et hæ ſunt ſub triplici differentia,* iudiciales, Cautionales, Communes. *Prætoriæ ſtipulationes* iudiciales, *ſunt, quæ interponuntur propter ſententiam, vt ea conſequatur effectum: quales ſunt. 5* iudicatum ſolui, *quæ continet tres clauſulas. Prima, de re iudicata ſoluenda: Secunda, de cauſa defendenda; Tertia, de dolo malo [b] abſuturo. 6 Item* rem ratam haberi, *quæ cautione cauet procurator, ſi non habet mandatum, dominum ſuum rem ratam habiturum. 7 Item & de nouo opere demoliẽdo, quatenus per ſententiam adparebit iniuſte ædificatum. 8 Prætoriæ ſtipulationes* cautionales *ſunt, quæ ſe inſtar actionum habent. Agimus enim per eas: vt aliquid nobis detur, vel fiat, inducaturq; nouatio: quod fit quatuor modis. 9 Primo per ſtipulationem* legari, *vt ſi quis mihi legaret decem in diem, ante euentum illius diei illa decem actione ex teſtamento ab hærede teſtatoris petere non poſſum, ſi autem ſtipulor ab hærede illa decem pure, nouatur actio ex teſtamento per illam ſtipulationẽ Prætoriam, quæ dicitur* legati ſtipulatio, *& poſſum ſtatim petere actione c ex ſtipulatu. Secũdo per ſtipulationem* de tutela, *hoc modo. Tutor finita tutela conuenitur actione tutelæ: ſi autem interpoſita eſt ſtipulatio Prætoria cautionalis, quæ dicitur Rem pupilli ſaluam fore, põt tutor conueniri actione ex ſtipulatu, quia actio tutelæ eſt nouata, ſiue transfinata in actionem ex ſtipulatu, propter ſtipulationem [d] interpoſitam, Tertio per ſtipulationem,* ratum haberi: *exempli cauſa, ut ſi procurator alicuius exegerit pecuniam indebitam, ſi non promiſit de rato is, qui non accepit pecuniam conuenitur conditione indebiti à ſoluente pecuniam, ſi autem promiſit de rato, nouatur illa condictio indebiti, daturq; actio ex ſtipulatione illa Prætoria, quæ promiſit rem ratam [e] haberi. Et differt hæc cautio de rato a ſuperiori cautione de rato, quod ſuperior fit propter effectum ſententiæ: hæc autem ut nouetur condictio indebiti Quarto Prætoria ſtipulatio cautionalis fit per ſtipulationem damni infecti, hoc modo: Si uicinus meus vi vel clam extruit opus, quod poſſit mihi nocere, competit mihi aduerſus eum interdictum,* quod ui aut clam: *Quod ſi ſtipulor ab eo de damno infecto, illa ſtipulatio Prætoria cautionalis [f] nouat illud interdictum. 10 Stipulationes Prætoriæ* communes *ſunt, quæ fiunt iudicio ſiſtendi, cã & partim reſpiciunt proceſſum iudicij, partim vero effectum ſentẽtiæ: qualis eſt illa,* promittis te ſiſtere in iudicio illo, uel illo die, *Item* promittis defendere cauſam *&c. Effectus autem harum Prætoriarum ſtipulationum eſt, quod ſtipulator per eas reddatur ſecurior, & cautior: ideoq; omnes cautionales dici poſſent [g] in genere. 11 Differunt autem hæ à Iudicialibus ſtipulationibus, quod in his non requirũtur fideiuſſores & pignora: ſed ſatis eſt ſimplex cautio, ſiue repromiſſio: ut patet in cautione* de dolo, *niſi aliter à partibus actum ſit. In Prætorijs autem nuda repromiſſio non ſufficit, ſed ſatiſdatio per fideiuſſores uel pignora exigitur, 12 exceptis tribus ſtipulationibus. Prima ſtipulatio* ex noui operis nunciatione, *in qua ſi quis nouum opus facias, in ſolo priuato, ſatiſdare tenetur pignoribus, uel fideiuſſoribus de non nocendo, uel demoliendo, ſin vero publico, ſatis eſt nuda repromiſſio. Secunda eſt ſtipulatio* damni infecti: *In ea enim ſi fiat opus in flumine publico, quod minetur damnum, ſatisdatio neceſſaria eſt. Quod ſi ædes in ſolo priuatorum ſunt quæ ruinam minantur, ſufficit nuda repromiſſio. Hæc tamen diſtinctio procedit, ſi quis nomine caueret proprio: nam ſi alieno nomine cauet, ut procurator indiſtinctè tenetur ſatiſdare. nec ſimplex repromiſſio admitteretur. Tertia eſt* ſtipulatio duplæ *in euictionibus, ubi ſatis eſt repromiſſio, niſi expreſſe actum ſit de ſatiſdatione. 13 In reliquis ſtipulationibus Prætorijs omnibus neceſſe eſt ſatiſdari uel per pignora, vel per fideiuſſores. [h] 14 Secundo differunt, quod ſtipulationes iudiciales etiam pœnales, ſunt perpetua, ideſt, durant triginta [i] annis. Exemplum: vt ſi quis ſtipuletur hoc modo. Promittis de dolo malo abſuturo, & ſi dolum commiſeris, promittis nomine pœnæ centum; Si promiſſor ante lapſum triginta annorum dolum committeret, incideret in pœnam, quia hæc ſtipulatio iudicialis eſt perpetua. Prætoriæ autem pœnales ſunt temporales, ideſt, uno tantum durant anno, [k] Exemplum, ut ſi quis hoc modo ſtipuletur, promittis* de

b l. iudicatum. ſolui. ſi. iud. ſolui.

c l. ſi Stichum. de nouatio.

d ita loquitur l. ſi pupillus. de nouatio.

e l. ſi fine. in princ. rem rat. hab.

f vide l. 1 §. Iudiciales. ibidemq; gl. & Bar de præto. ſtip.

g d. l 1. § Communis. de præt. ſtip.

h d. l. 1. § ſtipulationum iſtarum.

i ut inf. de perpe. & temp. actio.

k l. 1. honorarij. de actio. & obli.

de non iniuriando, & ſi iniuria me affeceris: promittis mihi pœna nomine centum? hoc caſu ſi promiſſor poſt anni lapſum conuitia dixerit ſtipulatori, non incidit in pœnam, quia hæc ſtipulatio eſt tantum annalis. Tertio differunt, quod ſtipulationes prætoriæ fere comprehenduntur ſub certis [l] *titulis, ut* de ædilitio edicto, de noui operis nunciatione, de damno infecto, de Prætoria ſtipulatione rem pupilli ſaluam fore: iudicatum ſolui: Rem ratam haberi, *&c. Iudiciales aūt non continētur ſub certis titulis, ſed ſunt ſparſa per vniuerſum ius ciuile: & tantum de Prætoria* [m] *ſtipulatione. 15 Tertia ſtipulationū ſpecies eſt, ſtipulationes* conuentionales: *& hæ ſunt; quę neque iuſſu iudicis viui, neq; p edicta Prætoris mortui, ſed ex partium conuentione percipiuntur: quarū totidē ſunt genera,* [n] *quot poſſunt eſſe contractus. 16 Quarta ſpecies, ſtipulationes communes, quæ ob id cōes dicuntur quia interdum ſunt iudiciales, interdū Prętoriæ: quales ſunt,* rem pupilli ſaluam fore. *ſtipulatio de rato, ſtipulatio* dupla. *17 Stipulatio enim* rem. pupilli ſaluam fore, *Prætoria eſt, quando is, cui decernitur tutela, pupillo cauet, res ſuas ſaluas fore. Iudicialis vero ē quando unus tutorum iuſſu Iudicis non ipſi pupillo, ſed alijs contutorib. cauet rem pupilli ſaluam fore, pp ſedandam* [o] *diſcordiam.* 18 *ſtipulatio* de rato *eſt Prætoria, quando interponitur à procuratore actoris: eſt & iudicialis, quando à procuratore rei interponitur.* 19 *Sic ſtipulatio* duplæ *in euictione, Prętoria eſt quando venditur ſeruus, equus, vel aliud quodvis animal. iudicialis quoq; eſt, quando aliqua alia res precioſior venditur. Hæ ergo tres ſtipulationes ſunt cōes, quia interdum ſunt iudiciales, interdū* [p] *vero Prætoriæ.*

l in ff. libris.
m de quib. uide tex. in l 5 ubi Bar. & Dd. de uerb. obl. l. j. de præt ſtip.
n ut in uerſ. conuētionales. inſ. eod.
o l. 3. in fi. de admi. tut.
p uide de hoc Bar. in d. l. 5. in princ.

b Damni infecti. § 20 *Stipulatio* damni infecti *Prætoria eſt, & huic locus eſt, cum vicini ædes tā vitioſæ, putridæq; & tā carie ſunt conſumptæ, ut ruinam minentur. Etenim ſi nolit vicinus refectionem earum ad curam ſuam vocare, neq; ſpondeat, ſed damnum, qđ mihi ex ruina earum ſi collapſæ dāno me affecerint, illatum fuerit, reſarturum, in poſſeſſionem ædium vitioſarum mittor. Vicinus igitur, qui me nolit in poſſeſſionem ędiū ſuarum mitti, repromittere mihi cogitur hanc damni infecti ſtipulationem, hoc eſt, de damno, quod mihi nondū cōtigit, nā inde hāc appellationē habet, qđ nōdū ex ruina ędium damnum* [q] *ullum factum ſit.*

c Vel legat. § 21 *Stipulationis quę* legatorum *dicitur exemplum eſt, Nam ſi quis moriens te hęredem inſtituerit, & legatum mihi a te ſub conditione reliquerit, veluti,* ſi Cæſar in Germaniam venerit: *quoniā pendente conditione nullam aduerſus te hæredē actionē habeo: & non mediocris ſubeſt formido, ne tu medio tempore conſumptis ac confectis fortunis omnib. ad inopiam redactus inane mihi beneficium teſtatoris facias. Iubet ergo te hæredem Prætor promittere & ante conditionis euentum, etiam datis fideiuſſoribus, legatum à te, ubi conditio extiterit, præſtitum iri. Id ſi hęres nolit facere, ago ut in poſſeſſionem rei legatæ aut etiam totius hæreditatis* [r] *mittar.*

q l. Prætor ait. §. Eū qui. de dam. inf. Theop. hīc.
r ut ro. nt. ff. ut leg. & fid. nom. caueatur.
ſ ut l. ſi uenditor. & itaque de ædil. edic.

d Aedilitiæ. § 22 *Aedilitiæ ſtipulationis exemplum eſt, cum vēditor non ſolum ſi quid vitij inſit prædicere, ſed etiam eo nomine cauere* [ſ] *debet, veluti ſi vendo ſeruum, & emptori repromitto, ſi quid occulti vitij in ſeruo vendito inuentum fuerit, me (verbi gratia) duplum ſoluturum. Vel ſi vendo equum, & caueo de vitio, puta quod non ſit calcitroſus, uel ſternax, &c.*

e Conuentionales. § 23 *Stipulationes quæ inter contrahentes abſq; uel iudicis uel Prætoris interuentu fiunt, dicuntur* Conuentionales *ideo, quod ſic inter partes conuenerit: & tot ſunt munera: quot ſunt contractus ideſt, infinitæ Sicuti ſi Titius ſtipulatur Mæuiū aliquid vel facturū, uel daturum. Mæuius hoc ipſum promittit, ſiue hoc pure, ſiue in diem, ſiue ſub conditione.*

f Communes.) *Stipulatio,* rem ratam dominum habiturum, *eſt communis, cum & Prætor eum, qui alieno nomine agit, tum dubitatur, an ex domini voluntate intendat ſatiſdationē præſtare iubet: & in hoc ſapit naturam Prætoriæ. Quod ſi contingat, ut aliquis tanquam mandatum habens, mecum agat, quoniam me dubitante de mandato interijciente, iudicium procedere non poteſt, iudex actorem iubet promittere, rem ratam dominum habiturum. Et in hoc ſapit naturam iudicialis ſtipulationis.*

De inutilib. ſtipulationibus. Tit. xx.

In Rub. & princ.

1 *Quid in effectu tractetur hoc in titulo.*
2 *Inutiles ſtipulationes quæ dicantur.*
3 *Summa huius tituli.*
4 *Hippocentauri ſignificatio.*

OMnis [a] res, quæ dominio noſtro ſubijcitur, in ſtipulationem deduci poteſt ſiue mobilis ſit, ſiue ſoli. At ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt dari ſtipulatus fuerit, veluti Stichum qui mortuus ſit, quem uiuere credebat, aut Hippocentaurum, *b* qui eſſe non poſſit, inutilis erit ſtipulatio.

IN *titulo præcedenti dictum eſt, quid & quotuplex ſit ſtipulatio: itē quo modo, & in quib. reb. cōtrahatur.* 1 *In hoc autem tractatu dicetur, in quib. reb. contrahi ſtipulatio non poſſit, & quādo ſit nulla uel inutilis. Hoc enim cognito, ſimul ēt ex contrario, quæ ſint firmæ atq; vtiles* [a] *ſtipulationes*

a arg. l. j. de his qu ſ. n. al. n. & l. j § Stipulatione. de. Prætor. ſtip.

tiones abunde cognoſcemus, 2 Inutiles *autem hic* ſtipulationes *vocat, quæ quia non ſunt legum præceptis, conformes, nullum habẽt robur: quod multipliciter deprehendi poteſt, ut ex contextu huius tituli liquido conſtabit: puta ex re quæ deducitur in ſtipulatum, vel facto ex perſona ſtipulantis, & promittentis, uel in quam confertur obligatio: itemque ex forma ſtipulationis.* [b] *Rem enim talem eſſe oportet, quæ in domino eſſe poſſit ſtipulantis, uel eius, cui ſtipulatur: & in ea cauſa ſit tempore ſtipulationis, ut rius fieri poſſit in eadẽ cauſa manens. Factum poſſibile, & quod ſtipulanti fieri queat, uel ei cui ſtipulatur. Perſona ſtipulantis & promittentis idonea eſſe debet ad acquirendũ ſibi uel alij, & obligandum uel ſe, uel alium. Forma denique ſtipulationis cõgruenter eſt cõcipiẽda, ut in re, in mõ, & qualitate inter interrogationẽ & reſponſionẽ conueniat: ut poſſibilis ſit conditio, ut ex continenti reſpondeatur, & in præſentia, vt exaudire ſe inuicem poſſint. Ex vtili ſtipulatione conditionali, in diem, & pura non continuo vtiliter agitur, ſed poſt aliquantum temporis. Et hæc ſumma fere eſt huius tituli.*

b ita elegãter Eguinario hic.

b Hippocentaurum § 4 Hippocentaurum *pro exemplo adducit, rei ſcilicet cuiuſpiam quæ non poſſit in rebus natis eſſe; idq́, Alciatus* [c] *Galeni autoritate confirmat. Cuius ſententiæ Cicero* [d] *quoq; fuit:* Quis *(inquiens)* Hippocentaurum fuiſſe aut Chimeram putat? *Idemq́; pluribus conatur oſtendere Lucretius,* [e] *poeta ac philoſophus vetuſtiſſimus.* Dicitur *autem* Hippocentaurus *monſtrum partim humanũ, partim equinũ, ab* ἵππος *id eſt, equus* κεντέω *quod eſt pugno. Fabulæ occaſionẽ dedit, quod Centauri primi equitarint non ſine horrendo vicinorum populorum ſpectaculo. Plinius tamen lib. 7. Natur. hiſtor. ſcribit, hippocentaurum in melle allatum Claudio Cæſari ex Aegypto.* Diuus *quoq;* Hieronymus *refert monſtrum eiuſmodi à D. Antonio viſum. Verum Imp. (vt dixi) hippocentaurum pro re imaginaria poſuit, quæ nec fuit, nec eſt, nec eſſe poteſt.*

c li. 9. Parerg. c. 13.
d lib. 2. de nat. deo.
e lib. 5. de nat. deo.

§. Idem iuris eſt.

1 *Rei ſacræ, & hominis liberi ſtipulatio eſt inutilis.*
2 *De priuatione ad habitum non datur regreſſus.*
3 *Omnes res, quæ ſunt extra commercium noſtrum, in ſtipulationem deduci prohibentur.*
4 *Facilius impeditur à principio aliquid fieri, quam factum tollatur.*
5 *Vbi ſecundum tempus præſens non poteſt aliquid dominio noſtro ſubijci in ſuo genere, non poteſt etiam ſuper illo concipi ſtipulatio.*
6 *Nemo poteſt ſibi rem ſuam ſtipulari.*
7 *Quando hoc non procedat.*
8 *Si res promiſſa deſinat eſſe in commercio abſq; facto promiſſoris, liberatur promiſſor.*
9 *Si res veniat ad eum caſum, à quo non poteſt incipere, vitiatur ſtipulatio.*
10 *Quod diſſoluit obligationem contractam, fortius eam impedit ab initio.*
11 *Obligatio non poteſt incipere ab eo caſu, ad quem veniens finiretur.*

Idem iuris eſt, ſi rem ſacram, aut religioſam, quam humani iuris eſſe credebat, uel publicam rem, quæ vſibus populi perpetuo expoſita ſit, ut forum, vel theatrum, uel liberum hominem, quem ſeruum eſſe credebat, uel cuius commercium non habuerit, uel *a* rem ſuam dati quis ſtipuletur. Nec in pendenti erit ſtipulatio ob id, quod publica res in priuatam deduci, & ex libero ſeruus fieri poteſt, & commercium adipiſci ſtipulator poteſt. & res ſua ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt, ſed *b* protinus inutilis eſt. Item *c* contra licet ab initio vtiliter res in ſtipulatum deducta ſit, ſi tamen poſtea in aliquam eorũ cauſam de quibus ſupra dictum eſt, ſine facto promiſſoris deuenerit, extinguitur ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valet: *Lucium Titium cum ſeruus erit, dare ſpondes?* & ſimilia. Quę enim natura ſuo dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo.

a intelligi dẽt tex. in l. inter ſtipulãtem. §. Sacram. de uerb. oblig. unde hic §. eſt ſumptus eſt.

a Sed protinus. § 1 *In effectu vult dicere textus, quod rei ſacræ, uel hominis liberi, aut conſimilis ſtipulatio ſit inutilis ab initio, & obligatio non reſuſcitetur, nec reuiuiſcat, quamuis res ſacra prophana efficiatur, uel ex libero homine fiat ſeruus: idq́; ea ratione, quia una atq; eadem cauſa & liberandi & obligandi eſſet hoc eſt, eodem modo reuiuiſceret, ſicut extinguitur: quod eſt cõtra naturam, quia naturaliter de homine uiuo bene poteſt fieri mortuus, ſed contra, de mortuo non poteſt viuus fieri: & ſic de non eſſe tranſire ad eſſe:* 2 *vt dicunt philoſophi de priuatione ad habitũ non datur regreſſus.* [a] Res ſacra religioſa, liber homo, res ad *vſum publicum deſtinata, res propria, in ſtipulationem deduci non poteſt.* 3 *Adde generaliter idem eſſe in omnibus rebus, quæ non ſunt in commercio* [b] *noſtro. Ratio duplex eſt, prima, nam ſi res promiſſa efficeretur poſtea ſacra, uel religioſa, vel ſeruus promiſſus conſequeretur libertatem, extingueretur vtique obligatio iam nata &* [c] *contracta: ergo multo magis debet ab initio impediri contrahenda,* 4 *cum facilius impediatur aliquid à principio fieri, quam factum* [d] *tollatur.* 5 *Secunda ratio eſt, & quidẽ efficacior, quod ubi ſecundum tempus præſens aliquid non poteſt dominio noſtro ſubijci in ſuo genere, non poteſt quoq; ſub illo concipi ſtipulatio, non ſolum pura, ſed nec etiam in diem, uel ſub* [e] *conditione. Prædicta tamen obtinent, quã ſtipulator ipſe eius rei, quã in ſtipulationem deducit, non habet commerciũ, ea ſpecie ſtipulatio inutilis eſt:*

b ut habes exẽplũ in l. apud Iulianum. §. fi. cum l. ſeq. De leg. 1.
c vt hic in ver. itẽ contra.
d l. patre furioſo. his qui. ſ. uel al. in c. quemadmodũ. circa mediũ. extra. de iureiur.
e ita tex. eſt in d. l. inter ſtipulantẽ §. Sacram.

ſecus

ſecus ſit res uon eſſet in commercio promiſſoris, hoc enim non ſtipulatori, ſed ipſi promiſſori nocebit, quia tenebitur [f] ad intereſſe.

b Vel rem ſuam.} 6 Hinc colligitur, neminem ſibi poſſe rem ſuam ſtipulari: quod uerum intellige, vt res ſua ſibi detur, ideſt, rei dominium in ipſum transferatur: hoc enim impoſſibilitatem cõtinet, cum res, quæ ſemel tua eſt, amplius tua effici [g] nequeat; 7 poteſt tamen quis ſtipulari, rem ſibi ſuam tradi, cuius poſſeſſio eſt [h] apud alium. Nam poteſt ſtipulari rem ſibi ſuam dari ſub aliqua conditione, ſi exiſtentis conditionis tempore res ſua nou reperiatur, [i] ſtipulatio valebit.

c Item contra.} 8 Si res promiſſa deſinat eſſe in commercio abſq; facto promiſſoris, & ante eius morã liberatur promiſſor, perinde ac ſi res eſſet extincta. Ex quo tria correlarie obſeruanda ſunt. 9 Primum, quod ſi res ueniat ad eum caſum à quo incipere nou poteſt, vitiatur ſtipulatio. exempli cauſa: Stipulatus ſum abs te ſeruum: ſtipulatio ab initio valuit, poſtea ſine facto tuo promiſſus ſeruus libertatem cõſecutus eſt, vel deceſſit, uel obijt, iam uitiatur ſtipulatio quæ ab initio obtinebat, quia peruenit ad caſum, à quo non poteſt incipere: non poſſem enim liberum hominem, vel ſeruum mortuum [k] ſtipulari. 10 Secundũ, illud quod diſſoluit obligationem contractam, fortius eam impedit ab initio contrahendam. 11 Tertium, obligatio nõ poteſt incipere ab eo caſu, ad quem veniens finitur, & recepta [l] deſineret.

f text. notab. in l. multum intereſt. de uerb. obl.
g §. ſic itaq; inſ. de actio.
h l. nemo de uerb. obl. l. ſi in emptione. §. Rei ſuæ. de contrah. emp.
i tex. in l. ſi rem. de uer. oblig.
k De hoc perplexo vide Bar. & reliquos in l. plurib. §. etſi placeat. de verb. oblig.
l De quib. omnib. vide per Dd. in d. l. inter ſtipulantẽ §. Sacram.

§. Si quis alium.

1 *Factum alienum nemo promittere poteſt.*
2.4.6.7 *Facti alieni promiſſio quibus caſibus admittatur.*
3 *In omnibus obligationib. facti is qui nou facit id quod promiſit, in pecunia numerata condemnatur.*
5 *Iuramentum habet uim, ut uidearis promiſiſſe meliore modo, quo valere poteſt.*

Si quis alium daturũ facturumve quid promiſerit, non obligabitur: veluti, ſi ſpondeat Titium quinq, aureos daturum. Quod ſi effecturum ſe, vt Titius daret, ſpopõderit: obligatur.

1 *Factum alienum uemo promittere poteſt, eo quia tum non geritur negocium inter ſtipulantem ſolũ & promittentem, quod fieri [a] neceſſe eſt. Stipulatio enim factum ſeu dationem ipſius promiſſoris continere debet, tumq; negocium inter eos contrahi dicitur, efficaxq; eſt ipſa ſtipulatio. Quod ſi hæc factum vel dationẽ alicuius tertij complectatur, quia cum illo tertio negocium aliquod non eſt geſtum, inutilis cenſetur ſtipulatio: tum quo ad obligandum promiſſorem, tum & quidem multo magis, quo ad obligandum tertium, cum quo nihil [b] geſtum eſt. Quod autem facti alieni promiſſio ſit inutilis, hoc regulariter verũ eſt: 2 in plerisq; tamen caſibus diuerſum obtinet. Primus eſt, ſi quis promittat ſe effecturum, ut alius det aliquid, uel faciat, tum proprium magis, quam alienum factum ſpopõdiſſe videtur, vnde tam ſuo, quam etiam ſuorum heredũ nomine obligatur, ut niſi Titius, det, quanti ſtipulatoris intereſt, promiſſor ipſe præſtare [c] teneatur. 3 Nã per manus traditur, in omnibus obligationib. facti ſaltem validis, eum qui nou facit, id quod promiſit, in pecunia numerata [d] condemnari. 4 Secundo non procedit prædicta regula in ſtipulationib. prætorijs puta, ſi promitto Titium ratum habiturum, uel promitto aliquem ſiſtere in iudicio, tunc videor me curaturum, vt [e] ita fiat. Tertio quando huiuſmodi ſtipulatio interponitur ſuper contractu venditionis, quo venditor de euictione tenetur: ex iſta enim promiſſione obligatur de facto extranei euincentis, ergo & de illo promittere poterit, nullum euicturum rem, aut facturum, quominus te habere [f] liceat. Quarto, quando factum alterius tenderet ad corroborationem obligationis factæ per [g] promiſſorem: vt ſi es mihi obligatus in centũ, & promittis Titium pro te fideiuſſorem. Quinto, quando promittitur factum alienum non tanquam factum perſonæ alienæ, ſed tanquam qualitatis rei in ſtipulationem deducta, [h] vt ſi uendis mihi ſeruum, & promittis eum eſſe ſanum vel eum uon eſſe fugitiuum. Sexto, ſi promiſſioni facti alieni accedat iuramentũ, tũc promiſſio valida eſt, 5 quia iuramentum habet vim, ut videare promiſiſſe meliore [i] modo, quo valere poteſt. 6 Septimo, quando promiſſioni accederet pœna ad intereſſe: exemplum, promitto quod licebit tibi habere hunc fundũ nec te quiſquam turbabit in eius poſſeſſione, & ſi tibi quiſquã controuerſiã fecerit, promitto centum: nam iſtam pœnam poterit ſtipulator exigere, ſi contra factum [k] fuerit. 7 Vltimo non obtinet præmiſſa regula, quando quis locauit, uel commodauit, uel depoſuit ſeruum ſuum penes alium, & ab illo ſtipulatus eſt, ne is ſeruus ab alio efficeretur fur, vel fugitiuus: iſta promiſſio de facto alterius obligat promittẽtem, quia ex natura prædictorum contractuum ſeruus cenſetur commiſſus cuſtodiæ eius, qui ipſum in cõmodatũ uel depoſitum [l] accepit. Extra iſtos caſus non ualet promiſſio de facto alieno, neq; vllam obligationem inducit, tametſi Accurſius hic putet eam ſemper valere de æquitate, quia ſemper videatur promiſſor ſpondere ſe curaturum, & ſic potius de facto proprio, hoc tamen ab [m] interpretib. cõmuni calculo reprobatur.*

a l. inter ſtipulantẽ de uerb. obl.
b fa. tex. in l. ſi rem de fideiuſ.
c l. veteri. C. de contrah. ſtip.
d l. ſi quis ad alia. § ſi. de re iudi. & l. ſtipulatiões nõ diuidũtur. §. Celſus. de verb. obl.
e l. quoties quis. de uerb. oblig.
f l. emptorem. §. qui ant. de act. empt. & d. l. inter ſtipulantem. in pr.
g tex. ſing. in l. qui autem §. ſed etſi quis. & ibi Bar. de conſt. pe.
h l. ſi ita quis. de euict.
i tex. in l. cum pater. §. filius matrẽ De leg. 2. Ang. in d. l. inter ſtipulantem. in pr.
k l. ſtipulatio iſta. verſ. at ſi quis. de uerb. oblig.
l ita Iaſ. in d. l. ſtipulatio. per text. notab. in l. nõ im poſſibile. & ibi Bald. & Caſtr. de pact.
m in d. l. ſtipulatio. iſta. & d. l. inter ſtipulantem.

Si quis alii.

1 *Nemo poteſt alteri ſtipulari, cuius poteſtati non ſit ſubiectus.*
2 *Stipulationes, quæ inuenta.*

Si quis alii quam ei, cuius iuri ſubiectus ſit, ſtipuletur, nihil agit.

a §.alteri. inf.eo. b l.ſtipulatio.§. alteri. & quod ibi gl.& Dd.de uerb. obl. c in uerbo nihil. d in d.§.alteri.

Regula eſt, neminem poſſe alteri ſtipulari, cuius poteſtati non ſit ſubiectus, repugnat enim ſtipulationis natura. 2 cum hæ ob id natæ ſint, vt per eas res noſtras curemus, non [a] alienas, quare cũ ex eiuſmodi ſtipulatione facta pro altero nihil agatur, non oritur vel ciuilis vel [b] naturalis obligatio. Tamen hæc regula in caſib. quamplurimis ceſſat, quorum enumerationem Angelus hic poſt [c] Accurſium ponit, quos [d] infra & nos excutiemus.

§.Plane ſolutio.

1 *In perſonam extranei ſolutio conferri poteſt.*
2 *In caſu §. noſtri aliquando mandati actionem, aliquando negociorum geſtorum cõpetere.*

Plane ſolutio etiam in extraneam perſonam conferri poteſt: ueluti, ſi quis ita ſtipuletur: *Mihi aut Seio dare ſpondes?* vt obligatio quidem ſtipulatori acquiratur, ſolui tamen Seio etiam inuito eo recte poſſit, ut liberatio ipſo iure contingat, ſed ille aduerſus Seium habeat mandati actionem.

a per. tex.in l. ſed etſi filiuſa. in fin. & l.ſeq.de conſt. b ut l.ſi quis ſtipulatus fuerit decẽ de ſolu.& l. cum quis ſibi. de uer. c tex.in l.annua.§. actio.de annu.le. & gl. hic in uerbo ſeq.

1 *Limitatio præcedentis §. quamuis enim ſtipulando alicui extraneo nihil ei acquiramus, in perſonam tamen extranei ſolutionem conferre poſſumus, ut in exemplo textus noſtri:* Mihi aut Seio decem dare ſpondes? *valet huiuſmodi ſtipulatio, & ex ea obligatio mihi ſoli, qui ſtipulor, acquiritur: Seius vero ex ea fruſtra agit, qui non habet* [a] *petitionem: ſoluere tamen Seio vtiliter vel me nolente poteris, ut ipſo iure ſoluendo libereris. 2 Sed ego deinde contra Seium adiectum ſolutioni habebo mandati actionem, quam repetam ab eo pecuniam ſibi ſolutam. Et hæc quidem, ſi mandatum præceſſerit, vel adiecto præſente, nec contradicente facta ſit adiectio, alias agetur negociorum geſtorum. Et quod dixi,* Seio & me inuito recte ſoluit, *hoc intelligendum eſt, ſi ipſi Seio, non etiam ſucceſſoribus eius ante litem conteſtatam ſolutio fiat, alias ſecus.* [b] *Niſi forte ſub nomine dignitatis Seius ſolutioni adiectus ſit: nam tum & ipſius* [c] *hæredib. ſolui poteſt.*

§.Quod ſi quis.

1 *Quomodo hic §. diſtet à caſu præcedenti §.*
2 *Vtile per vtile non vitiatur.*
3 *Ius accreſcendi in contractibus non habet locum.*

Quod ſi quis ibi, & alii cuius iuri ſubiectus non ſit dari decem aureos ſtipulatus eſt, valet quidem ſtipulatio, ſed utrum totum debeatur ſtipulatori, quod in ſtipulationem deductum eſt, an vero pars dimidia, dubitatum eſt: ſed placuit, nõ plus quam dimidiam partem ei acquiri.

a Quòd ſi quis.} 1 *Videtur idem eſſe caſus iſtius §. & præcedentis, & tamen diuerſum eſt deciſum. Sed dic non eſſe caſus ſimiles: prior enim procedit, quãdo per diſiunctionem extraneus adiectus eſt ſtipulationi. bit autem textus, ſi per coniunctionem aliquis extraneus adiungatur ſtipulationi.*

a l.j §.ſed etſi mihi. de uerb.oblig. b per Dd. in d. l. ſi mihi & Titio. De uerb.oblig.

b Dimidiam partem.} 2 *Talis ſtipulatio pro parte dimidia vtilis eſt, pro altera parte, inutilis, vtile autem per inutile* [a] *non uitiatur. Altera igitur dimidia pars debebitur quidem ſtipulatori, altera uero deducetur, ſed non augebit partem ſtipulatoris, 3 quia ius accreſcendi in contractibus regulariter non* [b] *habet locum.*

§.Ei uero.

1 *Patrem poſſe ſtipulari filio.*
2 *Ad veritatem copulatiuæ requiri concurſum vtriuſque copulati.*
3,5 *Excuſſa l. quod dicitur. de uerb. oblig.*
4 *Filiusfa. eſt capax iuris dotalis.*

Ei uero qui iuri tuo ſubiectus eſt, ſi ſtipulatus ſis tibi adquiris, quia vox tua tanquam filii ſit, ſicuti & filii vox tanquam tua intelligitur in iis rebus quæ tibi adquiri poſſunt.

a in l. quod dicitur de uerb. oblig.

1 *Quando pater ſtipulatur filio, ut ſtipulatio valeat, & acquiratur patri uidetur ſufficere, quo illa, quæ in ſtipulationẽ deducta ſunt, poſſint acquiri patri. Sed aduerſatur Pauli* [a] *reſponsũ, in quo duo cõiũctim requiruntur, ſcilicet, quod pater ſtipuletur ea quæ ſunt iuris, quodq́; illa patris acquiſitionẽ nõ effugiant. 2 Ad*

veritatem

veritatem autem copulatiuæ, requiritur concurſus [b] copulati. Doctores hunc obicem varie tollũt: mihi non diſplicet Iaſonis expoſitio aientis, 3 Iuriſconſultum ibi ponere generalem regulam cum duobus requiſitis copulatiue, atq; eam quidem regulariter ita procedere. Nam quando pater ſtipulatur filio, valet ſtipulatio, & ſibi patri acquirit, ſi ſtipuletur ea, quæ ſunt iuris, ita enim ſignificatur ſecus eſſe, quando ea, quę in facto conſiſtunt, ſtipularetur, & propterea ſubijcit ibi textus, alioqui ſi factum, *&c. licet poſſit quoque factum dari, quod [c] patri acquiritur. Secundo requirit ibi Iuriſconſultus connexim, vt ea quæ ſunt iuris, talia exiſtant, quæ patri acquiri poſſint, & non filio: nam quædam ſunt iuris, in quib. valet ſtipulatio, ſed tamẽ non acquiritur patri, vt eſt ius dotis, etenim ſi pater filio: dotem [d] ſtipularetur, vtilis eſſet ſtipulatio, & filio quæreretur. 4 filiusfamilias namque ex digeſtorum iure capax eſt [e] iuris dotalis. Item ex cauſa aduentitia, vel caſtrenſi, aut quaſi caſtrenſi peculio, pater filio quæreret. Nam in iſtis non poteſt habere perinde ac ſi pater ſibi ipſi fuiſſet ſtipulatus, quando ſtipulatus eſt filio. 5 Obſerua igitur in prædicto Pauli [f] reſpõſo, duo copulata non coniungi ſolum reſpectu vnius effectus, & vnius ſubiecti, nempe validitatis ſtipulationis, vt ſtipulatio firma ſit in ſe & efficax: & cõtemplatione acquiſitionis, nempe vt acquiratur patri perinde ac ſi is ſibijpſi fuiſſet ſtipulatus. Et hæc quidẽ tyronibus ad textus declarationem ſint ſatis: reliqua hucpertinentia diffuſius Aretinus & Faber declarant, itemq; vulgo interpretes in præfata Pauli [g] lege.*

b l. ſi quis ita. De ver. obl. & l. ſi hæred. plures. de cõdit. inſt.
c vt in l. quod dicitur. de uerb. obl. in l. glo. 2.
d vt l. vxore. §. teſtamento. 20. de lega. 3.
e tex. in l. Pomponius Philadelphus. fam. hereiſ.
f d. l. quod dicitur.
g in d. l. quod dicit.

§. Præterea.

1 *Diuiſio huius §.*
2 *Determinatio reſpiciens plura determinata debet æqualiter determinare.*
3. 5 *Diſcrepantia in ſumma an vitiet ſtipulationem.*
4 *Diuerſitas temporis uel qualitatis vitiat ſtipulationem in totum.*
6 *Diuerſitas reſponſionis quando ſtipulationem non uitiet.*

Præterea inutilis eſt ſtipulatio, ſi quis ad ea, quę interrogatus fuerit, nõ reſpõdeat, uelut ſi quis decem aureos a te dari ſibi ſtipuletur, tu quinque promittas, uel contra. aut ſi ille pure ſtipuletur, tu ſub *b* conditione promittas, uel contra, ſi modo ſcilicet id exprimas, id eſt, ſi cui ſub conditione, uel in diem ſtipulanti, tu reſpondeas, *Præſenti die ſpondeo.* Nam ſi hoc ſolum reſpondeas, *Promitto.* breuiter videris in eandem diem, uel conditionẽ ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt in reſpondendo eadem omnia repeti, quæ ſtipulator expreſſerit.

1 Præſens §. primo exemplum dat, quando ex ſumma alicuius, vel quantitatis diſparitate ſtipulatio eſt inutilis. Deinde quando ex diuerſitate qualitatis uel temporis. Et textus noſter vtranque ſpeciem æquiparare videtur, & definire ſub vna determinatione, quaſi vtraque ſtipulatio ſit penitus nulla & efficax. 2 Nam per manus traditur, quod determinatio reſpiciens plura determinata, debeat æqualiter [a] determinare: *atque ita textum hunc Porcius exaudit. Huic autem intellectui repugnat, quod Vlpianus [b] ſcribit, ſi* ſtipulanti mihi decem, tu viginti reſpondeas, uel contra. ſi me uiginti interrogante, tu decem reſpondeas: obligationem vtroque caſu in decem contractam videri. *Licet enim oporteat congruere ſummam, tamen manifeſtiſſimum eſt in uiginti & decem ineſſe: ideoque reiecto reſiduo ea ſũma debetur, in quam conſenſum eſſe uidetur. 3 Quare Doctores cõmuniter ibi notant, diſcrepantiam in ſumma nõ vitiare ſtipulationem in totum, ſed eam valere in parte, in qua conuenerit. 4 De diuerſitate vero temporis uel qualitatis ſecus eſſet, quia tum ſtipulatio vitiatur, & in totum fit nulla. Diuerſi iuris rationem aſſignat Bartolus, quoniam huiuſmodi diuerſitas in tempore exiſtens, inducit quoque diuerſitatẽ in qualitate atq; ſubſtantia, quia alia eſt pura ſtipulatio ſeu obligatio, alia ſub conditione, alia, in diem: aliud eſt, quando diſparitas in ſumma exiſtit. Nam illa ſumma, in quam conſentitur, eſt eadem ſumma, idem petitur, & eodem modo: Porcius tamen reſpondet Vlpiani verba procedere ſi (ut ipſius uerbis utar) ſubſecuta fuerit complacentia, ita quod huiuſmodi diuerſitas ſummæ ſtipulatori illico placuerit: tum enim uidetur contracta alia [c] ſtipulatio. 5 Verum Iaſon hanc ſolutionem multis infringens, tandem ait, ꝑ hunc textum declarandum eſſe prædictum Vlpiani [d] reſponſum: nempe quod eiuſcemodi caſib. ſtipulatio in ea ſumma inutilis ſit, in qua ſtipulator & promiſſor diſcrepàuerint. in illa vero ſumma, in quam conſenſerint, ſtipulationem valere, idque ob id, nulla hic antinomia oriatur, quæ alias effugi nequit.*

a Sub conditione. *6 Hoc ita uerum eſt, niſi diuerſitas reſponſionis ſtipulatori illico, id eſt priuſquam animus aliorſum diſtrahatur, placuerit: quippe tum ſtipulatio alioqui peritura redintegratur, uel noua eſſe contracta [e] cenſetur. Secundo non procedit, ſi conditio quæ exprimitur, alioqui inſit promiſſioni: ueluti ſi interroganti mihi,* fructus horti tui dare ſpondes? *tu reſpondeas,* ſi naſcentur dabo, *nam illa cõditionis expreſſio non impedit, quo minus reſponſio dicatur pura, cum & ipſi interrogationi hæc dilatio tacite inſit. Tũ enim incipit actio, cum res promiſſa per rerum naturam præſtari [f] poteſt.*

a tex. in l. nam hoc iure. de vulga. & pupi. l. quamuis C. de impuber. & alijs ſubſti.
b in l. 1. §. ſi ſtipulãti. de uer. oblig.
c vt d. l. 1. §. ſi quis ſimpliciter.
d in d. §. ſi ſtipulanti.
e vt d. § ſi quis ſimpliciter.
f l. qui liberis. in princ. de vulg. & pup. & l. interdũ. de uerb. oblig.

§. Item

§.Item inutilis.

1 *Stipulatio non conſiſtit, niſi inter plures.*
2 *Vox patris, vox filij: vox ſerui, vox domini.*
3 *Super caſtrenſi uel quaſi caſtrenſi peculio poteſt inter patrem & filium ſtipulatio fieri*
4 *Item inter patrem & filium emancipatum.*

Item inutilis eſt ſtipulatio, ſi vel ab eo ſtipuleris, qui tuo iuri ſubiectus eſt, vel is à te ſtipuletur. Sed ſeruus quidem non ſolum domino ſuo obligari non poteſt, ſed ne quidẽ ulli alii. Filii vero familiarum aliis obligari poſſunt.

1 *Stipulatio non poteſt conſiſtere, niſi inter plures, ſed pater & filius dominus & ſeruus cenſentur fictione iuris una atq; eadem perſona,* 2 *cum uox patris tanquam filij ſit, & vox ſerui tanquam* [a] *domini. Ergo impoſſibile eſt, quod inter has perſonas ciuilis obligatio ad actionem producendam efficax exiſtat, licet naturalis obligatio inter eas* [b] *contrahatur.* 3 *In his tamen bonis, in quib. filiusfa. habetur pro patrefamilias, poſſet ſtipulatio fieri inter patrem & filium, puta ſuper caſtrenſi, vel quaſi caſtrenſi* [c] *peculio.* 4 *Itẽ inter patrem & filium emancipatum efficax cõtrahitur obligatio, adeo quod filius aduerſus patrem, veniat, à* [d] *Prætor petita agere poſſit. Præterea filiusfa. maior XXV. annis alijs ciuiliter & naturaliter* [e] *obligatur, eiq; contra alio(, & alijs aduerſus ipſum tam ex contractib. quam delictis competit* [f] *actio) autore tamen patre nolente: uel etiam, per iudicis* [g] *officium coacto: niſi forte iniuſſu patris contra Macedonianũ ſenatuſconſultum mutuum acceperit, tunc enim nec ipſe filius; nec pater ex ea cauſa* [g] *tenebitur.*

a §. ei vero qui ſu. hoc ni. & §. poſt mortem. int. co.
b l. frater a fratre. & l. ſi quod. de cond. indeb.
c l. his nulla. & ibi Dd.
d l. fin. C. de in ius vocan.
e l. cum non ſolũ. C. de bo. quæ li.
f l. tam ex contractib. de iudi.
g d. l. cum non ſolũ. §. neceſſitate.
h l. 1. ad Maced. & l. 1. C. ne fin. pro parte.

§.Mutum.

1 *Qui contractus mutis ſurdis permittantur.*
2 *Stipulatio ſine uerborum ſolennitate concipi nequit.*

Mutum neque ſtipulari, neque promittere poſſe, palam eſt, quod & in ſurdo receptũ eſt: quia & is qui ſtipulatur, verba promittentis, & is qui promittit, verba ſtipulantis audire debet. vnde apparet, non de eo nos loqui qui tardius exaudit, ſed de eo qui omnino non audit.

1 *Mutis & ſurdis, atq; alijs id genus perſonis illi tantum contractus, qui conſenſu conſtant, nec uerborũ indigent expreſſione,* [a] *permittuntur.* 2 *Sed in ſtipulatione præter conſenſum; uerbis quoq; ſolenni obſeruatione prolatis opus eſt:* [b] *quare ab ea repelluntur. Poſſũt tamen per ſeruũ ſuũ ſtipulari, & ex ſtipulatu* [c] *actionẽ acquirent. Nec obſtat, quod dicitur,* ſeruum ex perſona [d] domini cenſeri *(quoniam hoc procedit quantum ad acquirendum attinet) quia ſi dominus non eſt capax acquiſitionis, & ſeruus iudicatur incapax. Mutus vero & ſurdus capaces quidem ſunt effectus ſtipulationis & acquiſitionis: licet ſtipulationẽ ex defectu conſenſus facere non poſſunt.*

a §. itẽ ſurdus. ſup. qui non eſt. per. fa. te. & ibi Ang.
b ut hic & l. 1. in princ. ubi de hoc Dd. tractant. de uerb. oblig.
c d. l. 1. §. ſi quis igitur.
d l. ſi mihi & tibi. §. regula de le. 1.

§.Furioſus.

1 *Furioſus & prodigus promittendo non obligantur.*
2 *Obligatio, quæ prodigi commodum magis quam diſpendium reſpicit, non impeditur.*
3 *Prodigus & furioſus in quo conueniant, & in quo differant.*
4 *Infans an ſtipulari poſſit.*

Furioſus nullum negocium gerere poteſt, quia non intelligit, quod agit. Pupillus omne negocium recte gerit, ita tamen vt vbi tutoris autoritas neceſſaria ſit, adhibeatur tutor: veluti ſi ipſe obligetur. Nam alium ſibi obligare etiã ſine tutoris autoritate poteſt. Sed quod diximus de pupillis, utiq; de iis verum eſt, qui iam habent intellectum, nam infans, & qui infantiæ proximus eſt, non multum à furioſo diſtant, quia huiuſmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter utilitatem eorum benignior iuris interpretatio facta eſt, vt idem iuris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes, ne autore quidem patre obligatur.

1 *Furioſus & prodigus promittẽdo obligari* [a] *nõ põt: neq, obſtat, ſi dicas, iſtis perſonis ſolũ rerũ ſuarum adminiſtrationem eſſe interdictã, ut alienare non uideatur, qui ſtipulanti promittit, & ſeſe obligat. Nã effectus rei, & iuris uinculũ cõſiderãdũ eſt, quo ad patrimonij utiq; diminutionẽ* [b] *peruenitur.* 2 *Ex quo cõſequitur obliga-*

a ut hic. & l. is cui bonis. de ver. ob.
b ut ſu. de oblig. in prin. & ſa. in arg. l. ſtatuo. de ſpon.

obligationem, quæ prodigi commodum magis reſpicit, quã diſpendiũ, non impediri per bonorum [c] *factam interdictionem.* 3 *Quamuis autem furioſus & prodigus pari paſſu ambulant: quod ad nexum obligationis pertinet: non eſt tamẽ par vtriuſq; conditio, quantum ad acquirendi facultatem. Nã furioſus, demens, mente captus, fatuus, nullum omnino negociũ contrahere poſſunt, etiamſi quid ſibi* [d] *ſtipulari velint, quia ſui iudicium* [e] *non habent. Prodigus vero ſtipulando non prohibetur ſuam conditionem facere meliorem: ne uidelicet interdictio, quæ in ipſius fauorem, & patrimonij conſeruandi cauſa facta eſt, in* [f] *eius odium reflectatur. Quatenus vero pupilli (quia & de his hoc loco diſſeritur) poſſunt alijs obligari, ſatis alibi* [g] *demonſtrauimus.* 4 *Infans porro ſtipulari non poteſt, quod textus quoq; tangit, cum non habeat conſenſum, Doctores, vt aſſolent, multa circa infantem tractant, cum infantis conditio varietur ex acceſſione ætatis. Certum eſt, infantem qui fari non poteſt (is enim dicitur proprie infans) non poſſe ſtipulationem explicare. Si vero ſit maior infante, ſeptemque annos exceſſerit (quo caſu dicetur* pupillus proximus infantiæ) *tum ſtipulari non prohibetur in rebus non magni momenti, quæ non egent magno diſcurſu, neque tendunt laqueos, ipſiq; lucro ſunt: quod ex æquo bono placuit.*

c gl. eſt ſing. in l. x de acceptila. fal. & alijin d. l. is cui bonis.
d l. obſeruare. & l. ſeq. de cura. fur. l. 1. § fi. & l. ſeq. de poſtul. iuncta l. in negocijs. de reg. iur.
e l. Fulcinius. §. adeo autem. quib. ex cau. in poſſeſſ. eatur.
f l. quod fauore. C. de legib.
e in princ. ſu. de autor. tut. & §. admonẽdi. cũ §. ſe. ſu. Qui ali. li.
h l. 1. in pri. de ver. oblig. l. 1. §. pen. de act. oblig.

§. Si impoſſibilis.

1 *Impoſſibilis conditio tripliciter dicitur.*
2 *Quæ iure non licet facere, nec poſſe credendum eſt.*
3 *Impoſſibilis conditio de facto.*
4 *Impoſſibilis conditio affirmatiue concepta, ſtipulationem vitiat.*
5 *Adeo quidem, vt nec naturalis obligatio inde oriatur.*
6 *Sed & bonæ fidei contractus per impoſſibilem conditionem vitiantur.*
7 *Limitatio ſuperioris pronunciati.*
8 *Conditio impoſſibilis negatiue inſerta ſtipulationi, eam non uitiat.*
9 *Fallit, ſi conditio ſit impoſſibilis de iure.*
10 *Conditio impoſſibilis ſtipulationi pœnali adiecta, eam reddit inanem.*

Si *a* Impoſſibilis conditio obligationibus adiiciatur: nihil *b* valet ſtipulatio. Impoſſibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat, ueluti ſi quis ita dixerit, *Si digito cœlum attigero, dare ſpondes?* At ſi ita ſtipulatur, *Si digito cœlum non attigero, dare ſpondes?* pure ſi obligatio intelligitur, ideoq; ſtatim peti poteſt.

a Si impoſſibilis.] 1 *Tribus modis* Impoſſibilem *dici* conditionem, *aliqi* [a] *annotatum eſt, natura. ſ. iure, & facto, tametſi prima ſola, quæ natura euenire nequit, proprie ſic dicatur: ut ſi dicam, ſi cœlum digito attigeris, uel ſi mare ebiberis. Nã quæ iure adimpleri prohibetur,* Turpis *nominatur, & latiore interdum ſignificatione impoſſibilis:* 2 *cum quæ iure non licet facere: nec fieri poſſe credendum ſit, vt ſi dicam, ſi homicidium feceris, ſi parentib. alimenta denegaueris.* 3 *De facto autem impoſſibilem conditionem dicimus, quæ ob euentus difficultatem pene impoſſibilis eſt: veluti cum homo priuatus ita ſtipulatur* ſi montem tibi aureum dedero dabis? *qua de re ſuo loco plura diximus.*

b Nihil ualet ſtipulatio.] *Duo ex hoc contextu pronunciata colligi poſſunt:* 4 *Primum eſt, quod impoſſibilis cõditio affirmatiue, puta in faciendo concepta, ſtipulationẽ reddat* [b] *inutilem:* 5 *adeo ut ex eiuſmodi conuentione nulla obligatio, ne naturalis quidem* [c] *oriatur. Si enim ſtipulationi concepta, ſub conditione impoſſibili non poteſt accedere fideiuſſor, vt Bartolus docet; conſequitur ex ea non oriri ne naturalem quidẽ obligationem, quia ſi oriretur, poſſet adiungi* [d] *fideiuſſor.* 6 *Atq; hoc non modo in ſtricti iuris contractibus (cuiuſmodi eſt ſtipulatio) ſed & bonæ fidei quoque procedit: ob id certe, quod promittens ſub conditione impoſſibili non uideatur habere animum ſeſe obligandi, & conſequenter contrahentes, quia adponunt ſcienter conditionem impoſſibilem, dicuntur* [e] *tranſitorie agere. Sed etſi quid agi exiſtiment ſic paciſcentes; nihilomagis orietur* [f] *obligatio.* 7 *Prædictum tamen dogma tum uerum eſſe intelligitur, quando conditio eſt impoſſibilis natura, uel iure, vt quia ius reſiſtat: tum enim ſtipulatio eſt inutilis, ſecus autem, ſi lex non repugnet, nec ſit contra bonos mores, licet etiam non aſſiſtat: quia eo caſu: ut pœna promiſſa euitetur, conditio de facto impleri* [g] *debet.* 8 *Alterum pronunciatum eſt, quod conditio impoſſibilis negatiue adiecta ſtipulationi eam non uitiet, nec ſuſpendat, ſed promiſſio remaneat pura: quod ea ratione fit, quoniam ſi affirmatio impoſſibilis eſt, negatio eſt neceſſaria,* [h] *ex regulis dialecticorum. Pure igitur facta cenſetur ea promiſſio, ſtatimq; id, quod promiſſum eſt, peti poteſt.* [i] *Hoc tamen in ea conditione procedit, quæ natura eſt impoſſibilis, puta* ſi cœlum digito non tetigero, dabis? 9 *ſecus ſi impoſſibilis iure,* [k] *quia tunc continet turpitudinem, & vtique turpe eſt, aliquem capere pecuniam, ne maleficium committat, Deinde limitatur prædictum dogma obtinere, quando conditio eſt neceſſaria, & adponitur ſtipulationi principali: quo caſu eã nõ vitiat, imo promiſſio firma remanet & valida:* 10 *ſecus ſi adijciatur ſtipulatio, in pœnalis, & quia in conſequentiam, quia non ualebit ea ſpecie ſtipulatio, ut* ſi hominem, qui mortuus eſt, mihi non dederis, decem dabis? *Nam in hac ſtipulatione continetur impoſſibilis affirmatio, nempe hominem mortuum* [l] *dari: niſi mora promiſſori obeſſe* [m] *probetur. Cæterum quæ ſit diuerſi iuris ratio, quod impoſſibilis cõditio vitiet*

a §. impoſſibilis. ſu. de hæred.
b hic & l. impoſſibilis. de uer. obli. l. 1. §. itẽ ſub impoſſibili. de act. & oblig.
c l. impoſſibilium. de reg. iu.
d l. Fideiuſſor obligari. de fideiuſſ.
e tex. in l. non ſolũ de actio. & oblig. l. cum hæres. §. 1. de ſta. libe.
f gl. d. l. non ſolum per l. generaliter. & l. ſeq. de verbo. oblig.
g l. quidam cum ſi hum. ibi Bart. de uerb.
h Bar. d. l. impoſſibilis.
i §. omnis. & quæ ibi. nt. ſu. de uer. oblig.
k l. iuriſgẽtium. §. ſi ob maleficium de pact.
l l. ſi homo mortuus. ibi Bart. de verb. oblig.
m l. inter ſtipulantem §. vlt. eo. tit.

ſtipula-

a d. §. impoſſibilis, Inſt. de hær. inſti.

ſtipulationem in teſtamentis vero contra pro nulla habeatur, nos alibi [n] *diſcuſſimus, ut ſuperflua repetitio ne nihil ſit opus.*

§. Item verborum.

1 *Stipulatio inter abſens concepta quare inutilis.*
2 *Abſentes hoc loco qui dicantur.*
3 *Creditur inſtrumento, quo dicitur, ſtipulantem & promittentem præſentes fuiſſe.*
4 *Exceptio ad regulam, actore non probante, &c.*
5 *Pro inſtrumento rite confecto præſumitur.*
6 *Si inſtrumentum dicat, debitorem promiſiſſe, præſumitur ſtipulationis interuentus.*
7 *Negatiua an ſit improbabilis.*
8 *Boni iudicis eſt, lites minuere, & curare, ne ſint immortales.*
9 *De triplici Cæſarea.*

Item *a* verborum obligatio inter *b* abſentes concepta, inutilis eſt. Sed *c* cum hoc materiam litium contentiſ hominib. præſtabat, fore poſt tempus tales allegationes opponentib. & non præſentes fuiſſe, vel ſe, vel aduerſarios ſuos contendentibus, ideo noſtra *d* conſtitutio propter celeritatem dirimendum *e* litium introducta eſt, quam ad *f* Cæſarienſes aduocatos ſcripſimus, per quam diſpoſuimus, tales ſcripturas, quæ præſto eſſe partes indicant, omnino eſſe credendas, niſi is, qui talibus vtitur improbis allegationibus, manifeſtiſſimis probationib. uel per ſcripturam, uel per teſtes idoneos adprobauerit, toto eo die, quo conficiebatur inſtrumentum, ſeſe vel aduerſarium ſuum in ijs locis fuiſſe.

a l. 1. in pr. de verb. obl. §. mutuum. ſup. eo tit.
b Bar. d. l. 1. in prin.
c l. optimā. ibi Bal. C. de contra. ſtip.
d l. qui accuſare. C. de edend.
e arg. l. actor. C. de Prob. & C. bonæ fidei. de elect.
f l. cum precib. de inutil. ſtip. & d. l. optimam.
g l. quingenta. l. in exceptionib. De probat.
h l. iuriſgentiū. §. quod fere. de pact. §. ſi ſcriptum. infra hoc tit.
i d. l. optimam. §. etſi inter.
k l. quidam exiſtimauerunt. ſi cer. petat. l. 3. §. 1. De arbit.
l l. properandū. C. de iudi.
m l. ſi maior. C. de legi. hæred. l. ult. C. de pact.
n Bald.... in §. ſed hoc etiā. ſup. qui alie. li.

a Item verborum.] *In ſtipulatione verborum ordinata ſeries requiritur, formaq; ex neceſſitate legis cōſtituta eſt, vt partes inuicem exaudiant* a *& loquantur.* 1 *Recte ergo hic ſcribitur,* Inter abſentes ſtipulationem concepta omnino inutilem eſſe: *quod adeo uerum eſt, ut nec uim pacti valeat.*

b Inter abſentes.] 2 *Abſentes varie pro loco dicuntur. In hoc propoſito* abſentes *ſunt, qui inuicem exaudire non* [b] *poſſunt.*

c Sed cum hoc.] *Limitatio eſt ſupradicti dogmatis à Iuſtiniano introducta.* 3 *Nam ſi inſtrumentū extet publicum, in quo deſcriptum ſit, quo die, quoq; loco aliquis præſenti ac ſtipulanti promiſerit, credetur inſtrumento ita quod præſentia non ſit probanda. Si tamen is, qui contradicat, per teſtes fide dignos, aut alijs legitimis probationib. contrariū docere velit, nempe ſe uel aduerſarium toto eo die alibi fuiſſe, nec (qđ eodē recidit) aliqua eius diei parte tā procul egiſſe, vt illo die in loco, quo dicitur inſtrumentum confectum, eſſe non potuerit, omnino* [c] *audiendus eſt. Quamuis ergo regula eſt, quod actori onus probandi incumbat, non reo: imo ſi actor in probatione deficiat abſoluitur reus, etſi nihil omnino* [d] *præſtiterit:* 4 *tamen hæc regula vt in alijs pleriſq;, ita & hoc caſu ceſſat, ſi præſumptio eſt pro actore cōtra reum. Sic in caſu textus noſtri extat ſcriptura, in qua continetur, ambos fuiſſe præſentes, quod ſi promiſſor, & ſic reus neget, tenetur id probare propter præſumptionem, quæ ex ſcriptura colligitur. Neq; obſtat ſi dicas, hac ſpecie promiſſorē ad improbabilis negatiuæ probationem* [e] *vrgeri, quia hic duo ſunt, quæ probandi onus in promiſſorē reijciunt.* 5 *Primum, quod pro inſtrumento rite confecto* [f] *præſumitur: facitq; ea præſumptio, ut contrarium affirmanti non credatur, donec* [g] *probet.* 6 *Alterum eſt, quia quoties reperitur in inſtrumento debitorē promiſiſſe vel ſpopondiſſe, ſemper præſumitur ſtipulatio interueniſſe, niſi contrarium* h *doceatur.* 7 *Præterea quod dicimus, negatiuam per rerum naturam eſſe improbabilem, uerum eſt, ſi quis recta & directo eam probare niteretur, id enim non poſſe fieri creditur: per indirectum tamen ſiue obliquum probare poteſt docendo videlicet alio diſtante loco vel ſe, vel ſtipulatorem à ſcripturæ loco ea die abfuiſſe, ut & ſupra dixi.*

d Noſtra conſti.] *Extat hac de re Iuſtiniani conſtitutio,* [i] *ſed ea ſcripta eſt ad Ioannem præfectum prætorio nec ullam facit mentionem Cæſarienſium aduocatorum.*

e Dirimendarum litium.] 8 *Boni enim principis, atque adeo iudicis eſt, lites* [k] *minuere, curareque ne ſint immortales* [l].

f Ad Cæſarienſes aduocatos.] *Ab his ſæpe conſultus fuit Iuſtinianus, ad eosq; multas ſcripſit cōſtitutiones:* [m] *tametſi hæc (vt paulo ante dixi) cuius hic meminit, ad eos non reperiatur ſcripta fuiſſe.* 9 *Fuit autem* Cæſarea *metropolis in Cappadociæ, quæ Archelao pulſo hoc nomen ſortita eſt à Tiberio. Iulianus huius verbis odio, quod eſſet Chriſtiana, tentabit hoc eius nomen mutare, ſed fruſtra. Alia autem fuit* Cæſarea *in palæſtina, quam bellis euerſam Herodes Antipatri filius reſtituit, primusq; in gratiam Auguſti dixit Cæſaream. In hac fuit celebris eccleſia, quæ a domo Cornelij Centurionis ſumpſit initiū, habuitq; Euſebium epiſcopum. Tertia fuit* Cæſarea *Philippi in Iudæa, reſtituta à Philippo Herodis Tetrarchæ fratre.*

§. Poſt

§. Poſt mortem.

1 *Stipulatio poſt mortem ſuam, cur olim non ualuerit.*
2 *Stipulatio filijfa. uel ſerui poſt mortem patris aut domini, cur inutilis.*
3 *Stipulatio, pridie quàm moriar, cur inefficax?*
4 *Regula ex diametro contraria.*
5 *Hodie prędictas ſtipulationes valere.*

Poſt [a] mortem ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat, non magis, quàm poſt eius mortem, a quo ſtipulabatur. Ac ne is, qui [b] in alicuius poteſtate eſt, poſt mortem eius ſtipulari poterat, quia patris uel domini uoce loqui uideretur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur: *pridie quàm moriar, uel pridie quàm morieris dare ſpondes?* inutilis [c] erit ſtipulatio. Sed cùm (ut [d] iam dictum eſt) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valeant: placuit nobis etiam in hunc iuris articulum neceſſariam inducere emendationem: ut ſiue poſt mortem, ſiue pridie quàm moriatur ſtipulator ſiue promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, ſtipulatio [e] valeat.

a Poſt mortem. 1 *Stipulatio illa, poſt mortem meam dare ſpondes? ideo fortè non ualebat olim, quia cùm talis ſtipulatio quaſi in non ente fundaretur, videbatur eam ualere non poſſe, reſpuebatur. n. quaſi eſſet contra naturam, quid homo mortuus nihil eſt, ideoque non poteſt habere uel* [a] *poſſidere.*

b Qui alicuius poteſtate. 2 *Si filius poſt mortem patris, aut ſeruus poſt mortem domini dari quid fieri ve ſtipulabatur, inutilis erat ſtipulatio: cùm enim filij uox tanquam patris, & ſerui uelut domini eſſe* [b] *credatur, perinde erat, ac ſi pater aut dominus poſt mortem ſuam ſibi dari ſtipulatus fuiſſet. Filiumf. tamen patri, itemq́, ſeruum domino uiuenti rectè ſtipulari, dubium non* [c] *eſt.*

c Inutilis erat ſtipulatio. 3 Pridiè quàm alteruter moreretur, *ideo ſtipulatio olim non concipiebatur, quod nulla hinc utilitas futura ſperaretur ante, ob nimiam ſcilicet adiectæ diei incertitudinem: quippe cùm dies mortem præcedens, non, niſi è die mortis, deſignari cognoſciq́* [d] *poſſit.*

d Vt iam dictum eſt. *Suprà enim docuit,* [e] *in ſtipulationibus magis deſiderari ſenſum & conſonantē intellectum contrahentium, quàm formulas uerborum.*

e Stipulatio ualeat. 4 *Propter ueterem iuris regulam,* Ne ab hæredibus inciperent actiones vel contra hæredes inceperent, *à Iuſtiniano ſublatam:* [f] *qui primus aliam regulam, priori ex diametro contrariam conſtituit, nempe* actiones ab hæredibus incipere, & in hæredes dari poſſe. 5 *Valebunt ergo hodie ſtipulationes hic expoſitæ, & in hæredibus, ſeu contra hæredes ſuum effectum aſſequentur, ſiue in dando, ſiue in faciendo conſiſtat ſtipulationis taliſmodi effectus:* [g] *niſi fortè factum aliquod perſonæ cohærens uenerit in ſtipulationem. illud enim ad hæredes nihil attinere æquius eſt.* [h]

§. Item ſi quis.

1. 2 *Textum hunc diuerſimodè legi.*
3 *Defenſa communis eius lectio.*
4 *Præpoſtera ſtipulatio, olim non ualebat, hodie ſecus.*

Itē ſi quis ita ſtipulatus erat: *Si* [a] *nauis cras ex Aſia uenerit, hodie dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio, quia præpoſterè concepta eſt. Sed quum Leo inclytæ recordationis in dotibus eandem ſtipulationem, quæ præpoſtera nuncupatur, non eſſe reijciendam exiſtimauerit: nobis placuit, & huic perfectum robur accomodare, ut non ſolum in dotibus, ſed etiam in omnibus valeat huiuſmodi conceptio ſtipulationis.

a Si nauis ex Aſia. 1 *Doctores communi calculo in præpoſtera illa ſtipulationis conceptione interpunctationem ſiue comma ponunt ante dictionem,* Hodie, *ut ita legatur:* Si nauis ex Aſia venerit, hodie dare ſpondes? 2 *Hoc tamen Ferrarius improbat, exiſtimans hanc uerborum conceptionem non dici præpoſteram, ſed magis ſtipulationem ſui naturæ, & quaſi in uicem contrariam, non ſubſiſtentem. Quare ip ſe in hunc modum interpunctat:* Si nauis ex Aſia uenerit hodie, dare ſpondes? *pro eo,* Si nauis hodie ex Aſia uenerit, dare ſpondes? 3 *Sed certè non uidetur hic eſſe ulla præpoſteratio, & prior lectio in omnibus textibus (quos ergo uiderim) atque etiam in recognitione Haloandri habetur. Græcus interpres etiam amplius addit:* Si nauis cras ex Aſia venerit, hodie dare ſpondes? *quod & Pariſienſis litera ſequitur, atque ita legi debere cenſeo* [i]. 4 *Ecce enim, illa ſtipulatio inutilis olim erat, propterea quod datio euentu conditionis prior eſſe non debeat, ſed poſterior: atque hanc rerum præpoſterationem*

a Bald. l. 1. C. ut actio. ab hære. ſ. l. Seia egreſſa. de tut. & cur. da. ab his.
b §. ei qui. ſup. hoc titu.
c § ſi quis alij. ſup. eod.
d arg. l. qui ante de ver obl. l. annicu lus. de uer. ſig. Porc. hic.
e §. 1. in fi. de uerb. obl.
f l. vnica. C. ut act. & ab hære. l. ſcrupuloſam. C. de cō trah. ſtip.
g l. fi. j. C. de contra. ſtip.
h l centeſimis. §. ſ. ubi gl. De uerbo. obliga. & ibi Iaſ. Fab. hic.

Imperator hic haud dubiè ſenſit, eſt enim præpoſteratio etiam ª in rebus. Vult ergo Iuſtinianus ſupradictam præpoſteram ſtipulationem ualere: quod ita exaudiendum eſt, dum ſcilicet exactionis effectus vſq; ad conditionis euentum ᵇ differatur. Eſt enim obſcurata puræ promiſſionis efficacia per incertæ conditionis appoſitionem, cuius ſiue exiſtentia, ſiue defectus paginam vtranq; facit, ut uel ualeat, uel concidat.

a Fran. de Are. l. ambiguitates. C. de teſt.
b l. præpoſteri. ibi. Dd. C. de teſt.

§. Ita autem.

1 *Stipulatio, cum moriar, dabis? valet etiam iure ueteri, licet in ſtipulatione, pridie quàm moriar, ſit ſecus.*

Ita autem ſtipulatio concepta, ueluti ſi Titius dicat, *cum moriar, dare ſpondes?* vel, *cum morieris: & a* apud veteres vtilis erat, & nunc ualet. Item poſt mortem alterius rectè ſtipulamur.

a Et apud veteres.] 1 *Sed cur ſtipulatio iſta,* Cùm moriar, *apud ueteres habita fuit pro* ª *ualida, illa verò,* Pridie quàm moriar, *inutilis fuit? Quia is dies, qui pridie mortis eſt, non poteſt cognoſci, niſi mortuo ſtipulatore: ſed tēpus quoddā in confinio uitæ & mortis, ante mortē cognoſcitur, quo tempore moriens mori dicitur Platoni in Parmenide.* ᵇ *Hodie talis ſtipulatio ob id quoque ualet, quia iure, quo nunc utimur, obligationes & actiones ab hæredibus incipere* ᶜ *poſſunt, ut ſuprà diximus. Neque tamen antè vim ſuam habet eiuſmodi ſtipulatio, quàm poſt mortem: idq; Paulus* ᵈ *apertè probat, inquiens:* Hæreditarium æs alienum intelligitur etiam id, de quo cum defuncto agi non potuit: ueluti quod is, cùm moreretur, daturum ſe promiſiſſet.

a l. ult. C. de contrahen. ſtip. l. hæreditarium. de rebus aut. iud. poſ.
b vide Gell. libr. 6. cap. 13.
c l. vnica. C. ut acti. ab hær. l. fi. C. de contrah. ſtip.
d d. l. hæreditariū.

§ Si ſcriptum.

1 *Quæ ſit ſtipulationis ſolennitas.*
2 *Ex nudo pacto an agi poſſit.*
3 *Solennitas alia extrinſeca, alia intrinſeca.*
4 *Verbum (promittere) in inſtrumento inſertum denotat interrogationem præceſſiſſe.*
5 *Idem eſt, ſi contineatur in ſcriptura priuata.*
6 *Verbum, promittere, idem eſt, quod ſpondere: quandoque tamen latius patet.*
7 *Etſi teſtis dicat, aliquem Titio promiſiſſe, tamen non præſumitur ſtipulatio.*

Si *a* ſcriptum in *b* inſtrumento fuerit, promiſiſſe *c* aliquem: perinde habetur, atq; ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit.

a Si ſcriptum.] 1 *Solennitas ſtipulationis hæc eſt, ut præcedat interrogatio, & ſequatur reſpōſio: alioqui ſi eſt nuda promiſſio ſine interrogatione, conſtituitur tantùm nudum pactum,* 2 *ex quo non oritur actio, licet ad producendam exceptionem* ª *ſufficiat. Quandoq; tamen & actionem pp fauorem paciſcentis Lex concedit: vt ciuitati, quæ uſuras nudo pacto promiſſas pōt* ᵇ *exigere, & hæc quidem iure ciuili obtinet. Sed ius Pontificium ex nudo pacto agi permittit:* ᶜ *æquitatem enim præcipuè intuetur, quæ dictat opere præſtandum, quod uerbis eſt* ᵈ *promiſſum.* 3 *Porrò ad rem redeundo, hæc ſtipulationis ſolennitas duplex eſt, intrinſeca ſcilicet & extrinſeca. Extrinſeca eſt, quando in inſtrō expreſſis uerbis dicitur, ſtipulantē interrogaſſe, & promittentē ſpopondiſſe. Intrinſeca uerò eſt, quando in inſtrō tantum cauetur de promiſſione, & nulla fit mentio interrogationis. Hoc caſu uidetur nudum eſſe pactū:* 4 *tamen Imperator contrarium adſtruit, nempe uerbum (promiſit) eam habere emphaſim, ut interna ſolennitas ſtipulationis ipſo iure contineri præſumatur, perinde ac ſi verbis expreſſis ea in inſtrō ſcripta reperiretur. quare etſi de interrogatione præcedente inſtrumentum nihil loquatur, præceſſiſſe tamen præſumitur donec contrariū probetur. Hæc enim iuris præſumptio transfert onus probandi in* ᵉ *negantem.*

b In inſtrumento.] 5 *Idem iuris eſt, ſi hoc uerbum promiſit in cuiuſpiam priuata ſcriptura legatur, ueluti epiſtola: nam & tum ipſo iure præſumendum eſt, omnia ſolenniter acta, & interrogationem præceſſiſſe. ſic enim Seuerus & Antoninus* ᶠ *reſcripſerunt.*

c Promiſiſſe.] 6. *Promittere enim idem ſignificat, quod ſpondere:* ᵍ *ſpondere aūt eſt interroganti reſpondere. Quare ſi inſtrumento contineatur hoc uerbum, interrogatio præceſſiſſe cenſetur, & per conſequēs ſtipulationem infert. Quamuis latius etiam quandoque pateat: nam & promittere poſſumus nudis* ᵍ *verbis.*

d Reſponſum ſit.] 7. *Sed an eadem præſumptio locum quoque habeat in dictis teſtium? ut ſi teſtis dicat, Titium Seio promiſiſſe, præſumeturne interrogationem fuiſſe præuiam? Et conſtat non præſumi, ob id certè quod teſtis dictum ferè ea ſola comprehendat, quæ iudicio ſenſuum percipi* ʰ *poſſunt. Præterea uerba teſtium ambigua aduerſus eum: qui produxit interpretanda* ⁱ *ſunt: ſed uerbum promiſit ambiguum eſſe ex eo liquet, quod etiam ſimplex ex pactio promiſſio dici poſſit.*

a l. iuris gentiū §. igitur nuda. De pac.
b l. etiam de uſu. Bart. l. legem. C. de pact.
c c. 1. & 2. de pact.
d c. 3. De pact.
e vt hic. & l. ſciendum. ibi Bar. Iaſ. & alij. de uerbo. obli. l. 1. ubi gl. C. de uſur. iuncta l. 2. de contrah. ſti.
f l. 1. De contrah. ſtip. in Cod.
g l. ſciendum. §. dictum. de ædil. edict.
h l. qui teſtamenta. §. ult. ubi Bar. De teſt. l. teſtium. C. de teſti.
i l. inter ſtipulantē §. ſi Stichum. de uerb. obli. Alcia. in l. ſponſio. in ff. de uerb. ſig.

§. Quoties.

1 *Vna reſponſione plures ſtipulationes contineri poſſe.*
2 *Intereſt vnane ſit plurium rerum ſtipulatio, an plures.*
3 *Siue ſoluta, uel coniuncta oratione concepta ſit interrogatio, nihil refert.*
4 *Soluta oratio regulariter magis accipi ſolet pro coniuncta.*
5 *Si quis diſiunctiuè ſtipuletur, & alter vnum reſpondeat, non tenetur.*

Quoties plures res vna *a* ſtipulatione comprehenduntur, ſi quidem promiſſor ſimpliciter *b* reſpondeat *dare ſpondeo*, propter *c* omnes tenetur. Si uero vnam ex his, uel quaſdam daturum ſe ſpoponderit: obligatio in iis, pro quibus ſpoponderit, contrahitur. Ex [d] pluribus enim ſtipulationibus vna: vel quædam videntur eſſe perfectæ: ſingulas enim res ſtipulari, & ad ſingulas reſpondere debemus.

a Vna ſtipulatione.} *Id eſt, vna uerborum conceptione. 1 Satis ergo eſt, uni de pluribus reb. propoſitæ interrogationi ſimplex reſponſum vnum è promiſſore ſubijci: perindeq́; habetur, ac ſi ſingulæ ſpecies inter reſpondendum expreſſa [a] fuiſſent. Quamuis autem pluribus rebus vna ſtipulatione comprenſis, una ſit ſtipulatio, tamen quo ad ipſum effectũ, intelligẽtur hic plures eſſe ſtipulationes, ut & paulo poſt indicat Iuſtinianus: nẽpe tot, quot ſunt res nominatim expreſſæ in ſtipulatione, uel certè in priore aliqua [b] cõuentione. 2 Multum autem intereſt, vnane ſi pluriũ rerũ ſtipulatio, an uerò plures. Nam ſi vna ſit ſtipulatio non poterit res una ſine altera ſolui inuito creditori, ut curſus vſurarum [c] cohibeatur: quemadmodũ uenditis reb. pluribus, vna ſi tãtum intelligatur venditio, non temerè poterit res vna ſine altera [d] redhiberi.*

b Simpliciter reſpondeat.} *Cæterùm ſi pluribus rebus deductis in ſtipulationem promiſſor expreſſè reſpondeat, ſe ea omnia de quibus interrogatus eſt, daturum, quin huiuſmodi reſponſio pluritatem ſtipulationum ſignificet, abſque controuerſia [e] eſt.*

c Propter omnes tenetur.} *Si ſimul petantur: nam ſi ſingulatim petantur, ad ſingulas quoque obligatus eſſe [f] intelligitur. 3 Illud non eſt omittendum, ad hoc, ut una reſponſione plures ſtipulationes cõtineãtur, non ſemp opus eſſe coniuncta orõne, ut ſ. coniunctim de rebus promittendis concipiatur interrogatio: puta, illud & illud dare ſpondes? ſed ſolutam quoque orationem ſufficere. Eundem enim effectum habet ſoluta oratione concepta ſtipulatio: ueluti, codicem tuum, equum tuum, veſtem tuam dare [g] ſpondes? 4 quoniam regulariter ſoluta oratio magis accipi ſolet pro coniuncta, quàm [h] diſiuncta. 5 Sed ſi quis diſiunctè ſtipuletur,* Stichum aut Pamphilum, *& promiſſor vnum daturum ſe ſpoponderit, eum nõ teneri Vlpianus [i] tradidit, quia non ſit ad interrogatum reſponſum.*

d Ex pluribus enim} *Ergo plures hic intelliguntur ſtipulationes, nempe tot, quot ſunt res ſpeciatim expreſſa in ipſa interrogatione, vt & ſuprà diximus.*

a Titio. §. ultim. de uerb obli.
b l. quod dicitur. de uerb. obl.
c l. autor. §. Lucius. de uſur.
d l. cùm eiuſdem de ædil. edi.
e l. pluribus de uer obl.
f l. ſcire debemus. & d. l. quod dicitur. de uerb. obli.
g dict. l. ſcire debemus. §. ſtipulationem. in fi.
h l. ſæpe ita comparatum. de ver. ſig. l. 1. §. & iõ. de his quæ in teſta. de.
i l. inter ſtipulan. §. ſi ſtipulante. de uer. obli.

§. Alteri.

1 *Regula eſt, neminem alteri ſtipulari poſſe.*
2 *Ampliatio dictæ regulæ, & num. 3. 4. 5. 6.*
7 *Quibus caſibus præfata regula ceſſet. & num. 8. 9. 10.*
11 *An ex ſtipulatione facta alteri ſaltem naturalis obligatio oriatur.*
12 *Ratio quare alteri ſtipulari non liceat.*
13 *Textum hic de intereſſe pecuniario loqui.*
14 *Si mea intereſt, ualet ſtipulatio alteri facta.*
15 *Stipulationi facta alteri ſi pœna adijciatur, ualet ſtipulatio.*
16 *Et quæ ſit eius dogmatis ratio.*
17 *Sibi, non alij pœnam ſtipulari licet.*
18 *In pœnis non inſpicimus intereſſe, ſed quis ſit ſtatus principalis ſtipulationis.*

Alteri ſtipulari (vt ſuprà dictum eſt) nemo poteſt. Inuentæ *b* enim ſunt huiuſmodi ſtipulationes uel obligationes ad hoc, vt vnuſquiſque adquirat ſibi, quod ſua intereſt. cæterum ſi alii detur, nihil *c* intereſt ſtipulatoris. Planè [d] ſi quis uelit hoc facere, pœnã ſtipulari *e* conueniet: ut niſi ita factum ſit, vt eſt comprehenſum, committatur pœnæ ſtipulatio etiam ei, cuius nihil interſit. Pœnam enim cum ſtipulatur quis, non illud inſpicitur, quod *f* interſit eius, ſed quæ ſit quantitas in conditione ſtipulationis. Ergo ſi quis, ita ſtipuletur, *Titio dari*, nihil agit, ſed ſi adiecerit pœnam, *niſi dederis, tot aureos dare ſpondes?* tunc committitur ſtipulatio.

a Nemo poteſt.} *1 Elegans eſt hæc regula, & ualde trita, quòd nemo poſſit alteri, ſiue tertio [a] ſtipulari: ſed nec quocunque alio contractu, uel etiam nudo pacto ei quærere, [b] cùm generaliter traditum ſit, alteri*

a hic. & ſup. eo. §. ſi quis alii. l. ſtipulatio. §. alteri. de uerb. obli.
b l. quo tutela. §. vlt. de reg. iur.

per alterū non [c] quæri. *Quæcunq; enim gerimus, cùm ex noſtro contractu originem trahant, niſi ex noſtra perſona initium obligationis ſumant, inanem actum noſtrum* [d] *efficiunt:* 2 *adeò ut nec quidē filius matri vtiliter* [e] *ſtipuletur, nec mater* [f] *filio, nec pater filio* [g] *emancipato, nec frater fratri, nec conſanguineus cō ſanguineo, quamuis in eis uerſetur intereſſe* [h] *affectionis. Neque .n. ſufficit quoquo mō intereſſe, ut conuentio alij* [i] *proſit.* 3 *Quod communiori ſententia etiam ad feuda producitur: quia non poſſet frater fratri, nec conſanguineus conſanguineo per inueſtituram, uel alia conuentione ius feudi* [k] *acquirere. Neq; aduerſantur textus* [l] *feudales, quibus Alexander,* [m] *& Curtius* [n] *moti contrarium cenſuerunt, quoniā hi textus loquuntur de fratrib. præſentibus, & communiter inueſtituram accipientib.* 4 *Sed nec vicinus vicino, nec aliquis alius honeſtus, quacunque polleat autoritate, pōt alteri ſtipulando acquirere,* [o] *niſi eſſet perſona publica: nec libertus patrono,* [p] *nec vaſallus domino,* [q] *cùm vaſallus æquiparetur liberto.* 5 *Fiſco quoque quamlibet magnus ſit fauor ipſius, per priuatum non acquiritur.* [r] *Quare ſi duo offenſi pacem ineant, & ſtipulentur pœnam dandam fiſco, ſi alteruter excedat, hæc pœna fiſco non quæritur, niſi publica perſona interſit, quæ ſtipuletur.* 6 *Adde tandē, qđ nec aduocatus clienti poſſet ſtipulari, vtcunq; cliens ſit in tutela* [s] *aduocati. Sunt tamen plerique caſus, in quibus receditur à ſuperiori regula.* 7 *Quid .n. ſi alicubi conſuetudine notiſſima receptum ſit, ut alteri ſtipulando* [t] *acquiratur? quid ſi is, qui promiſit ſe alteri tertio daturum, iuret ſolenniter?* [u] *nam rōne iuramenti compellendus eſt, ut ſatisfaciat promiſſioni. In hoc tamen ego ſubſiſto, quoniam iurō hoc perpetuum eſt iure ciuili, ut iuxta naturam contractus, cui accedit, intelligatur. Quid ſi ſeruus ſtipuletur domino, aut filiusfa. patri?* [x] *nā tali caſu nō alteri* [y] *cenſetur facta ſtipulatio, cùm eadem ſit uxor vtriuſque, & filiusf. eadem perſona cum patre* [z] *intelligatur, ut alibi quoq;* [a] *diximus. Sic quoque pijs locis & pauperibus quilibet ſtipulari* [b] *poteſt.* 8 *Ceſſat quoq; regula in numeratione pecuniæ actuali & reali; quia poſſum tibi decem numerare, & à te ſtipulari, ut ea des Titio. Iam Titio acquiritur actio ſine ulla* [c] *ceſſione. Numerare enim eſt actus naturalis & realis, non* [d] *ciuilis: & quæ naturaliter acquiruntur, poſſunt alijs acquiri.* 9 *Pari ratione ſi rem quæ mea eſt, & durat mea, ſtipuler reſtitui alteri, ualet* [e] *ſtipulatio, tametſi actio non uideatur quæri ſine* [f] *ceſſione.* 10 *Sed & ſi, cùm res mea eſt apud alterum, & intercedat ſtipulatio, quod res mihi domino reſtituatur, hæc ſtipulatio adeò utilis eſt, ut ēt mihi detur actio ſine* [g] *ceſſione. Addunt nonnulli præfatam regulam non habere locum ēt in dote, poteſtque auus, cùm datur dos pro filia, ſtipulari hanc dotem reddi* [h] *tertio, ſed hæc exceptio non caret* [i] *pugna, & egeret grauiori diſcuſſione.* 11 *Illud quæſitum eſt, an ex huiuſmodi ſtipulatione facta naturalis ſaltē oriatur obligatio? quod pleriq; aiunt, cū eam ſolus conſenſus* [k] *producat. ſed eam opinionē Zaſius* [l] *ualidè improbat.*

b Inuentæ enim.] 12 *Ratio eſt præmiſſæ regulæ, qua melior dari non poteſt.* In hoc enim ſtipulationes inuentæ ſunt, vt quiſque commodè quærere ſibi poſſit, quod ſua intereſt. *Quæ ratio ubi ceſſat, quia noſtra nihil intereſt, utiliter ſtipulamur.*

c Nihil intereſt.] 13 *Pecuniariter intellige: nam & alio modo mea intereſſe pōt, cum & hominem beneficio à nobis affici noſtra* [m] *interſit: & quia eum, cui ſtipulor, ad ἀντίδωρα, id eſt, ad remunerandū naturaliter obligatum haberem.* [n] *ſpecies autem lucri eſt, beneficio debitorem ſibi acquirere.* [o] *Verùm non habet lex horum rationem,* [p] *ſed pecuniarij tantum commodi.* 14 *Probat autem hic textus à* [q] *contrario, quod ſi mea intereſſet, conſiſteret ſtipulatio alteri* [r] *facta.*

d Planè ſi quis uelit.] 15 *Conſilium præſcribit Imp. ex Vlpiano (eſt enim totus hic locus ex Vlpiani reſponſo* [d] *deſcriptus) qn̄ quis alteri vult ſtipulari, & ſua non intereſt, ut pœnam ſtipulationi adijciat: uelu ti,* promittis Sempronio dare centum: & ſi non dederis, promittis mihi quinque nomine pœnæ? *Iā quamuis tua non interſit, centum Sempronio dari: ſi tamen datum non fuerit, concedetur tibi vtilis actio ad exactionem pœnæ. Sed nonne huiuſmodi pœnæ adiectio eſt acceſſoria ad præcedentem ſtipulationem principalem? Cùm igitur principalis ſtipulatio non conſiſtat, ut quæ alteri prorſus extraneo facta ſit, uidetur, & acceſſorium corruere debere, cum uitiato principali & acceſſorium concidere* [t] *oporteat.* 16 *Reſpondeo illam pœnalem ſtipulationem non eſſe prioris ſtipulationis acceſſoriam, ſed eam uelut ſuo quodam pondere niti, ac per ſe uenire: vnde ēt non ſubſiſtente præcedente obligatione, pœna, quam ſtipulatus es, utiliter committi poſſit. Quinimò concesso ēt, quod hæc pœnæ adiectio acceſſoria dici poſſit: fatendum tamen eſt, pœnæ ſtipulationem valere & committi poſſe, utcunque obligatio principalis huius acceſſoriæ viribus conualidari* [u] *nequeat. Aetiologia eſt, quia fatendo etiam regulam, quòd vitiato principali & acceſſorium corruat: tamen hac in ſpecie lex non figit pedem in prohibitione, ne quis alteri ſtipuletur, quia contrà conſilium dat ſtipulatori, quo mediante huiuſmodi promiſſiones ad effectum perduci ualeant. Nam iſta pœnæ adiectio magis eſt præter legem, quàm contra legem: hoc eſt, lex eam non uetat, non prohibet: ſed ei tantum nō aſſiſtit. Ideò autem patitur lex talem pœnam adijci, ut illius metu ſtipulationi priori pareatur, quæ effectum alioqui productura non eſſet. Illic certè pœnalis ſtipulatio non eſt concepta, ut alteri quæratur, ſed ut ipſi ſtipulatori: & propterea ſtipulatio præcedens vtcunq; ſit inutilis, tamen cōdōnis loco* [x] *habetur.*

e Pœnam

c l. ſolutum. §. per liberā. de pigno. act. l. 1. C. p quas perſ. no. acq.
d l. quæcunq; . inſ. de act. & obli.
e l. inter. §. cùm p ſe. de pac. dota. l. debitor. §. fin. ad Treb.
f l. pactum. C. De pac. conuen.
g l. cum patrem. C. de iur. dot.
h gl. in l. fideiuſſoris. de pac.
i Bart. d. §. alteri. in 3. oppoſ.
k Bar. in l. ſi mihi & Titio. De uerbo. obli. Zaſ. d. §. alteri. nu. 12.
l c. 1 tu fi. de feud. March. c. 1. in fin. qui feud. da. poſ. § cum uero Conradus. & c. 1. de duob. fra.
m d §. alteri.
n Cur. conſi. 49.
o Abb. in c. paſtoralis § 1. ad fin. De of. or.
p l. ſi quis ita ſtipulatus. §. Chryſogonus. de uerbo. obli.
q Zaſ. d §. alteri. num. 16.
r l. 1. poſt princ. ibi Bar. de iur. fiſ.
ſ l. tem noo nouā. §. patroni. C. de iud. Bal. l. voiuer ſor. C. de decur. lib. 10. Rom. l. certi condictio. § ſi nummos. ſi cert. pet.
t tex. l. ſi quis donaturus. ad fi. De vſufr.
u Bar. l. ſi quis pro eo. ſeptimo mēb. de fideiuſ.
x d. §. alteri.
y l. ſi ſeruus. De dam. infec.
z l. fin. C. de imp. & ali. ſub.
a d. §. ſi quis alij.
b Bal. in l. illud. C. de ſacro. ec.
c d §. ſi nummos.
d l. ea quæ ciuiliter de acq. rer. domi.
e l. publica. ff. depoſi.
f vide Zaſ. d. §. alteri. num. 25.
g l. ſi res. C. ad exhib.
h l. Caius. ſolu. matri. l. pater. C. de pac. conuen. i l. cùm patrem. C. de iur. do. l. pactum. C. de pac. con. l. ſi genero. C. de iure do. k l. Stichum aut Pamphilum. §. naturalis. De ſolu. l d. § alteri. nu 6. 7. 8. 9. m l. ſeruus. in ff. De ſer. export. n ſed et ſi l. §. conſuluit. De pet. l. hær. o l. ſi pignoris. §. 1. de fur. p l. vlt. §. ult. De ope. ſer. q l. fideiuſſoris, l. quod dictum. De pac. r ut §. ſeq. ſ in d. §. alteri. t l. non dubium. C. de legibus. cum vulg. u l. quod per manus. De iure cod. x Zaſ. d. §. alteri.

a Pœnam ſtipulari.} 17 *Scilicet ſibi: nam alteri, etiam Fiſco, pœnam ſtipulando nihil* [y] *agimus. Pœnã nam autem ſtipulari oportet legitimam, ut adiecta quantitati legitimum modum non excedat, ne in fraudẽ uſurarum inſerta* [x] *præſumatur. Sed & eam ſtipulari omnino neceſſe eſt: nam ſi de pœna nudo pacto cõueniat, non niſi quatenus intereſt, peti* [z] *poterit.*

f Quod interſit.} 18 In pœnis enim non inſpicimus, quid interſit ſtipulatoris, ſed quæ ſit quantitas, quæque conditio ſtipulationis, *ut Vlpianus* [b] *ait.* Conditionem *autem pro qualitate & ſtatu accipit, quaſi diceret, in pœna adiecta ſtipulationi non reſpicitur, an interſit ſtipulatoris, ſed tantùm conſideratur, quis ſit ſtatus principalis ſtipulationis, ut ſi impoſſibilis ſit, turpis contra bonos mores, aut aliter contra legem, intelligamus fruſtra ei* [c] *pœnam adiici.*

y l. arbiter intrà. de recep. arbi.
z l. Iulianus. §. ibidem. de act. emp. l. cum allegas. C. De uſu.
a l. ſeruus ea lege. de ſer. expor.
b d. §. alteri.
c l. ſi homo mortuus. De uerb. obli. l. non dubium. C. De ll.

§. Sed etſi quis.

1 *Alteri quandoque rectè ſtipulamur.*
2 *Tutor quomodo pupillo ſtipuletur.*
3 *Procuratori quomodo ſtipulemur.*

Sed & ſi quis ſtipuletur *a* alij, cum eius intereſſet, placuit ſtipulationem ualere. Nam ſi is, qui pupilli tutelam adminiſtrare cœperat, ceſſerit adminiſtrationem contutori ſuo, & ſtipuletur rem pupilli ſaluam fore: quoniam intereſt *b* ſtipulatoris fieri, quod ſtipulatus eſt (cum obligatus *c* futurus ſit pupillo, ſi male res geſſerit) tenet obligatio. Ergo & ſi quis procuratori *d* ſuo dari ſtipulatus ſit, habebit *e* uires ſtipulatio. Et ſi creditori ſuo quis *f* ſtipulatus ſit, quod ſua intereſt: ne *g* fortè vel pœna committatur, uel prædia diſtrahantur, quæ pignori data erant: valet ſtipulatio.

a Stipuletur alij.} 1 *Quoniam ſuprà* [a] *dictum eſt, ſtipulationem alteri factam non conſiſtere, niſi pœnalis ſtipulatio ſubdita ſit, pro eo, quod inuenta ſunt ſtipulationes, ut unuſquiſque quod ſua intereſt, ſibi acquirat: à contrario patet, quod ſi ſtipulatoris interſit, tametſi pœna adiecta non ſit, ualeat ſtipulatio, quod aliquot exemplis Imp. ex* [b] *Vlpiano deſumptis hic probat.*

a §. præced.

b Intereſt ſtipulatoris.} *Hoc eſt, impendet periculum, ne interſit: necdum enim contractus tempore tutoris pupillo ſtipulantis intereat, ſed imminenti periculo Lex occurrendum cenſuit. Et ideo ratam habet ſtipulationem, licet alteri, nempe pupillo* [c] *factam.* 2 *Neque aduerſatur, quod poteſt ſemper & ubique tutor ſtipulari pupillo, etiamſi ſua non* [d] *interſit, modò ſuper re pupilli contrahat:* [e] *quoniam illud ſic accipiendum eſt, quatenus pupillo actionem ex ſtipulatione, eiusq; commodum tutor* [f] *quærit, ut autem tutor ſibi acquirat, ſtipulari pupillo non poteſt, niſi eius* [g] *interſit.*

c Cum obligatus futurus ſit.} *Actione ſcilicet tutelæ, qua contutore male gerente prior tutor, qui adminiſtrare cœperat, obſtringitur.*

d Procuratori ſuo.} 3 *Tanquam procuratori, intellige ut procuratorio nomine* [h] *accipiat: nam ſi ei licet procuratori, tanquam tertio ſtipularer, inutilis eſſet ſtipulatio, cùm tunc mea non intereſſit.*

e Habebit uires ſtipulatio.} *Domini quippe intereſt, ut procuratori detur: quicquid enim procuratori dabitur, ipſe iudicio mandati conſequetur,* [i] *& ita cùm uniuerſum ſtipulationis commodum in dominũ reflectatur, uidetur dominus ſibi magis, quàm alij ſtipulari. Aget itaque ex huiuſmodi ſtipulatione ad intereſſe, licet dationem* [k] *contineat.*

f Quis ſtipulatus ſit.} *Nempe ad diſſoluendam ſuam obligationem, qua creditori tenebatur. Nam de hac ſtipulatione Iuſtinianum hic propriè agere, ſequentia uerba indicant.*

g Ne forte vel pœna.} *Sub qua creditori ſuo ſtipulator obligatus erat.*

q §. ſtipulatio iſta. § ſi ſtipuler. & aliquot ſeq.
c l. liber homo. 2. §. ult. de uer. obl.
d l. cum qui. §. pen. de conſt.
e l. ult. C. quan. ex fac. tut.
f l. quoties. de admi. tut.
g hic. & d. l. ſtipulatio iſta. §. ſi quis ergo.
i l. idemq; §. ſi cui & §. ſi mandauero. Mand. l. Iulianus. §. ult. de uer. obl.
k l. liber homo. 2. in ſi.

§. Verſa uice.

1 *Pœna adiecta promiſſioni facti alieni eam validat.*
2 *Et quæ ſit huius dogmatis ratio.*

Verſa vice, qui alium facturum promiſit, videtur in ea eſſe cauſa, vt non teneatur, niſi *a* pœnam ipſe promiſerit.

a Niſi pœnam.} 1 *Hinc ergo diſcis, quod adiectio pœnæ obligationem ſiue promiſſionem alieni facti cõfirmet, cùm tunc de ſe promittat.* 2 *Ceſſat ergo hoc caſu ratio, quia qui pœnam promittit, ſi non fiat, promittit de ſe, non de alterius facto, & ita quod facere poteſt,* [a] *promittit. Nec tunc, quid interſit ſtipulatoris inſpicitur, ſed quæ ſit quantitas, quæq; conditio ſtipulationis:* [b] *& ita metu pœnæ parebitur huic ſtipulationi, qua factum alienum promiſſum eſt, licet promiſſio inutilis ſit.* 3 *Nec obſtat, quod principali cã ſubſiſtente, acceſſoria effectum non* [c] *habeat: & à ſtipulatione pœnali principalem obligationem* [d] *non roborari: quoniam (ut & ſuprà diximus) pœna in noſtra ſpecie non conſideratur ut acceſſorium, quin potius æquè principaliter ſtat, quæ nullo modo obligationem primam confirmat, ſed tantùm efficit, ut eius metu diligentius curet promiſſor, & efficiat, ut ab extraneo factum promiſſum expleatur.*

a § ſi quis alium ſup. hoc titu.
b §. alteri. ſup. eod.
c l. cum principalis de reg. iur.
d l. nuda. C. de contra. ſtip.

§. Item nemo.

1. 2. 3 *Nemo poteſt rem ſuam ſtipulari, uel quæ ſua futura eſt: & quæ ſit ratio.*
4 *Caſus, in quibus quis rem propriam rectè ſtipulatur: & num. 5. 6. 7. 8. 9.*
5 *Si quis rem ſuam ſimpliciter ſtipuletur, an ualeat.*

Item a nemo rem ſuam futuram, in eum caſum, quo ſua ſit, vtiliter ſtipuletur.

Item nemo. ♃ 1 *Regula eſt protrita, neminem poſſe rem ſuam purè* [a] *ſtipulari. Et hæc regula amplificatur per hunc præſentem textum, etiam tum obtinere,* 2 *quando quis rem, quæ futura eſt ſua, in eum caſum, in quo ſua eſſet, ſtipularetur: ueluti, legatus eſt tibi equus, ſi Titius cōſul erit, tu iam ſub eadem cōdōne equum illum ab alio ſtipularis. ſanè inutilis eſt hæc* [b] *ſtipulatio.* 3 *Illud. n. quod proprium alicuius eſt, vel ſperatur fore amplius per ſtipulationem ſuum fieri* [c] *nequit: nec poteſt rerum noſtrarum dominium nobis, niſi ex vna cauſa,* [d] *contingere. Præterea paria ſunt, tempore prohibito aliquid fieri, & conferri in tēpus* [e] *prohibitum. Sicut ergo, ſi res in præſentia mea ſit, eam ſtipulari prohibeor: ita etſi res in præſenti nō ſit mea, tamen futura ſit mea, in eum caſum temporis prohibiti non poteſt cōferri ſtipulatio.* 4 *Sunt tamē certi caſus, in quibus quis rem propriam rectè ſtipulatur. Primus eſt, cum non purè, ſed ſub conditione ſtipulatio concepta reperitur:* [f] *fieri quippe poteſt, ut exiſtentis conditionis tempore non ſit ſtipulatoris. Sic in emptione ſcribit Marcellus,* [g] vt poſsim, quod meum eſt, ſub conditione emere, quia forte ſperatur, meum eſſe deſinere. *Et in legato Iulius Paulus.* [h] *Sed ſi (inquit)* ſub conditione res mea mihi legetur, poterit legatum ualere, ſi exiſtentis conditionis tempore mea non ſit: *quia in huiuſmodi legatis non teſtamenti facti tēpus, ſed conditionis expletæ ſpectari* [i] *oportet.* 5 *Secundus eſt in fure, quia omnis actio degenerat odio furis. nam à fure bene poßum ſtipulari rem* [k] *meam: intereſt quippe mea ratione poſſeſſionis.* 6 *Tertius, ſi rei meæ dominium à me quandoque reuocari poteſt, non prohibeor eam per ſtipulationem meam efficere, ut irreuocabiliter ſit* [l] *mea.* 7 *Quartus, quando prima cauſa acquiſitionis dominij eſt dubia, & ſecunda certa: uel quando per ſecundam ſit pinguior acquiſitio, quàm ex prima, tunc res mea poteſt mihi acquiri ex noua* [m] *ſtipulatione.* 8 *Quintus, ſi quis æſtimationem ſiue precium rei ſuæ ſtipuletur, ualet ſtipulatio: precium enim rei meæ non eſt meum, & aliud eſt res, aliud precium, ſiue æſtimatio:* [n] *quo fit, ut in iſtis particularibus precium non ſuccedat loco rei,* [o] *licet aliud ſit in uniuerſalibus.* 9 *Sextus, ſi ſtipuletur quis rem ſuam ſibi reſtitui à promiſſore, utilis eſt ſtipulatio: quoniam* [p] *ea ſpecie non ſtipulatur dominium, ſed factum nudum reſtitutionis; quando ſcilicet res ſua eſt penes promiſſorem. Hoc tum fortè non procederet, ſi condemnatus publici iudicij crimine ſtipularetur ſibi reſtitui rem depoſitam: quia hæc ſtipulatio non* [q] *obligaret.* 10 *Illud etiam quæſitum eſt, an ſi quis ſtipuletur rem ſuam ſimpliciter, non addendo rem, ſibi dari, uel tradi, uel reſtitui, ſtipulatio conſiſtat? Et aiunt conſiſtere. Cum enim in dubio interpretāda ſit ſtipulatio, ut magis ualeat quàm* [r] *pereat, credendum erit eum, qui rem propriam ſtipulatur de conſtitutione eiuſdem utiliter ſenſiſſe. Quod ego facile admiſerim, ubi penes promiſſorem uel etiam tertium res eſt: cum ad factum reſtitutionis ueriſimile ſit, ſeſe partes retuliſſe, ne inanem actum feciſſe* [s] *videatur. Sin autem res iſta apud dominum ſtipulantem exiſtit, præſumitur rem ſuam ſibi dari ſtipulatus eſſe, & non ualebit ſtipulatio.*

a l. nemo. infra de uer. obl. l. ſi rem meam eo. ti.
b l. nemo. 2. eo. ti.
c l. ſequitur. §. lana. de uſuc. §. ſic itaque. inſ. de actio.
d l. 3. § ex pluribus de acq. poſ.
e l. in tempus. De hær. inſt. l. quod ſponſæ. de do. ante nup.
f d. l. ſi rem meam.
g l. exiſtimo. de cōtrah. emp.
h l. cætera. §. 1. De leg. 1.
i l. mea res. de leg. 1. l. quæ legata. de reg. iur. l. ſi uxor. C. de con. inſer.
k l. ſcire debemus. §. ſi a fure. De uer. obli.
l in bello §. ſi quis ſeruum. de rapti.
m Io. Andr. c. cum perſonæ. de priui le. lib. 6. Aretin l. exiſtimo. de uer. obl.
n d. l. nemo. & l. ſi alii. § rerum. de uſufr. l. propemodum. de uerbor. ſig.
o l. uenditor. 2. de hæred. uen. l. qui vas. §. ult. de fur.
p d. l. nemo. 1.
q per tex. l. bona fides. depo. & Zaſ. d. l. nemo. 1. nu. 7.
r l. quoties. 1. De uer. obl.
ſ d. l. quoties. & leg. dinus. De uſu & hab. l. quoties. de reb. dub.

§. Si de alia re.

1 *Dißenſus in re ſtipulationem uitiat. fallit, ut num. 4.*
2 *Si tamen certò conſtet, partes diſſenſiße.*
3 *Si de diſſenſu non adpareat, ualet ſtipulatio.*

Si [a] de alia *b* re ſtipulator ſenſerit, de alia promiſſor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac ſi ad interrogatum reſponſum non eſſet: veluti ſi hominem Stichum à te quis ſtipulatus fuerit, tu de Pamphilo ſenſeris, quem Stichum vocari credideris.

a Si de alia re. ♃ 1 *Adnotandum hinc eſt, quod diſſenſus contrahentium in re in ſtipulationem deducta, eā uitiet. Itaq; ſi hominem ſtipulatus ſim, & ego de alio ſenſerim, tu de alio, nihil actum erit: quia (ut Venuleius* [a] *ait)* ſtipulatio ex vtriuſque conſenſu perficitur, qui non poteſt interueniſſe, quando partes diſſentiunt, & perinde eſt, ac ſi cum interrogatione reſponſio non quadret; *ob quod quidem uitium ſtipulatio quoque* [b] *concidit,* 2 *Hoc tamen procedit, ſi certò conſtet, partes dißenſiſſe. Conſtare autem poterit uel ex uerbis inſtrumenti* [c] *ſeu cautionis, quod fortaſſe ſcriba perſuaſus ſit ab altera parte, ut rem aliam inſcriberet: uel etiam ex his, quæ ante ſtipulationis conceptionem acta fuere, quia fortè promiſſor paulo ante inter amicos mentem declarauit, ſe nolle conſentire, niſi in equum nigrum: hoc loco quicquid in promiſſione reſpondeat promißor, poſtea, ſi ita declarauerit animum, arguitur diſſenſus: quia per huiuſmodi prælocutiones inter amicos factas probatur & cognoſcitur* [d] *animus.* 3 *Cæterum ſi de dißenſu non adpareat, multis modis ualere ſtipulatio poteſt. Fac enim, ſtipulatorem ſic dixiſſe,* Mihi decem, & Titio decem dare ſpondes? *quæſtio eſt, an alia decem promiſſa uideantur, quod ſtipulator ait t an eadem, ut promiſſor. Et hoc caſu cum iuxta utriuſque interpretationem ſuſtineri poſſit obligatio,*

aequius

a l. continuus. §. 1. de uer. obl.
b §. præterea. ſup. hoc noſtro tit.
c Caſtr. l. inter ſtipulantem. §. ſi Stichum. de uer. obl.
d gloſſ. l. apud Celſum. in princ. de doli excep.

æquius eſt promiſſori accedere, ut eadem decem promiſſa [e] *intelligantur. Pone item promiſſorem plures fundos eiuſdem nominis poſſidere, & unum ex his ſine ulla nota demonſtrationis deductum eſſe in ſtipulationem: certè is fundus in effectu debebitur, quem promiſſor dare* [f] *voluerit. Finge rurſus, uerba ſtipulationis ualida futura non poſſe aptari, niſi ad vnius partis ſenſum, tunc illius partis interpretatio recipienda eſt, ut res; qua de agitur, in tuto ſit, nec* [g] *vitietur.*

b De alia re.} *Quam ſcilicet principaliter ſtipulamur:* 4 *nam ſi tantùm ſit quædam acceſſio, diſſenſus in ea re nõ vitiabit principalẽ obligationem, ut ſi cùm fundum emerem, ſtipuletur Stichũ* [h] *acceſſurũ.*

§. Quod turpi.

1 *Stipulatio turpis nullius eſt momenti.*
2.3.5 *Stipulationem tribus modis turpem dici.*
4 *Id poſſe dicimur, quod de iure poſſumus.*
6 *Si turpitudo ex vtriuſq; contrahentis parte uerſetur, ſtipulatio ipſo iure nulla eſt.*
7 *Quid ſi ex ſtipulantis tantum parte proueniat.*
8 *Quid item, ſi ex promittentis tantum parte uerſetur.*
9 *Meretrix licet turpiter faciat, quòd ſit meretrix: tamen non turpiter accipit.*

Quod turpi ex cauſa promiſſum eſt: ueluti ſi quis homicidium, ſacrilegiumve ſe facturum promittat: non [a] ualet.

a Non ualet.} 1 *In ſumma hinc colligitur,* ſtipulationem turpem, vel ex turpi cauſa deſcendentem nullius eſſe momenti. [a] *Circa hoc tamen pronunciatum Doctores* [b] *intricatè & tumultuanter loquũtur: rem autem apertius exponendo ſciendum eſt,* 2 ſtipulationem *tribus modis* turpem *dici. Primò enim turpis appellatur, quia turpiter ſit orta: ueluti ſi ſtipulatio per uim aut metum extorta* [c] *ſit puta, quod aliquis metu aut etiam dolo inductus ſit, ut promitteret. Et hæc ſtipulatio tametſi ſummo iure ſuſtineatur: doli tamen uel metus exceptione ſubuerti atque elidi poteſt, uel etiam per officium iudicis* [d] *reſcindi.* 3 *Deinde* turpem *ſtipulationem dicimus ex parte materiæ, quia ſ. contineat in ſe turpe aliquid. ut ſi dicam,* ſpondes committere furtum, homicidium, adulterium? *& hæc ipſo iure non conſiſtit, cùm eiuſmodi conditiones iure cenſeantur eſſe impoſſibiles. Nam quæ iure non licet facere, ne fieri quidem poſſe credendum eſt:* 4 *& id duntaxat poſſe dicimur, quod de iure* [f] *poſſumus: & quæ de iure prohibita ſunt, impoſſibilia* [g] *exiſtimantur. Impoſſibilium autem nullam eſſe obligationem, cantat vtriuſq; iuris* [h] *regula.* 5 *Poſtremò eſt turpis ſtipulatio rõne cauſæ finalis, quia facta ob turpẽ cauſam: de qua Iuſtinianus hic quoq; loquitur. In illa autem tertia turpis ſtipulationis ſpecie quamuis interpretes ualde conflictentur: ego tamẽ tres caſus diſtinguendos eſſe cenſeo.* 6 *Primus eſt ſi talis partium turpitudo ex utriuſq;, ſtipulatoris ſ. & promiſſoris parte verſetur (de qua Iuſtinianum hic agere, nullum dubium eſt, ueluti* promitto tibi decem, ſi homicidium feceris, ſi malè iudicaueris, *& c. tũc ſtipulatio ipſo iure nulla eſt, adeò ut ſi quid eo nomine antè uel poſt impletam cauſam datum ſit, repeti* [i] *nequeat: quia in pari turpitudinis cauſa potior eſt conditio* [k] *poſſidentis.* 7 *Secundus, quando turpitudo ex ſtipulatoris perſona duntaxat uerſatur, rurſus non valet ſtipulatio; idq; ipſo* [l] *iure: ut ſi à me ſtipuleris decem, ne furtum facias, ne homicidium committas, itẽ ut rẽ meam apud te depoſitam, uel tibi commodatam mihi reddas, turpis eſt cauſa ſtipulationis: quoniã priora illa ſponte non facere, hæc uero ultro præſtare teneris. Vnde ſi promiſſor dedit quippiam ante turpem cãm impletam,* [m] *repetere poteſt: poſt cauſæ uerò implementum ſi quid ſcienter ſit datum, ceſſat* [n] *repetitio, quia donaſſe* [o] *uideretur. Raphael tamen Cumanus cenſuit, huiuſmodi promiſſionem, ſi tantum turpitudo uerſetur in ſtipulatore, ualere ipſo iure: cum lex* [p] *dicat, huic ſtipulatori cauſam turpem implenti: ſi agat, exceptionem doli mali, aut in factum opponi poſſe. Et hanc ſententiam Zaſius* [q] *etiam ſecutus eſt. Verum nihil hoc impedit, quoniam ea doctrina omnino recipienda eſt de exceptione intentionis &* [r] *facti: quæ quidem opponi, plerunq; ſolet aduerſus eum, qui nullo iure, ſed de facto tantum* [ſ] *experitur.* 8 *Tertius caſus: Si turpitudo danti ſiue promittenti ſolum imputari poteſt, ut ſi quid ſcorto promiſeris, tametſi ſcortum non poteſt agere:* [t] *ſi tamen illi aliquid hoc nomine datum ſit, repeti non poteſt.* 9 *Illam enim turpiter quidem facere dicimus, quod ſit meretrix: ſed non turpiter accipere, cum ſit meretrix,* [u] *ſeſeq; iam ſemel proſtituerit. Et hæc eſt ſanior Interpretum ſententia,* [x] *quam & ipſe amplectendam cenſeo.*

§. Cum quis.

1.2 *Dubitandi cauſa in hoc §. decidendiq;,*
3 *In ſtipulationibus inſpicitur tempus contractus.*

Cùm quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit, licet ante condĩonalẽ deceſſerit; poſtea exiſtente conditione hæres eius agere [a] poteſt. Idem eſt, & ex promiſſoris parte.

e l. ſtipulatio habere licere. §. cum qui. de uerb. obl.
f l. qui ex pluribus. eo. tit.
g l. quoties in ſtipulationibus. dicto titul.
h l. ſi in emptione fundi. de cõt. em.
a hic. & l. generaliter. cum l. ſeq. & l. ſi plagij. de uerbo. obl.
b in prædictis ll.
c de qua in l. ſi quis cũ aliter. de uer. obli.
d l. ſi dolo. C. de inuti. ſtip. l. interpoſitas. De tranſ. l. ulti §. quod met. cau.
e l. ſi filius. de cõd. inſt.
f l. nepos Proculo. de uerb. obli. ſig.
g l. idẽ Iulianus. §. ult. de leg. 1.
h l. impoſſibiliũ. de reg. iur. c. nemo po: eſt. eo. ti. li. 6.
i l. vbi aũt. de cond. ob turp. cau. & d. l. ſi plagij.
k l. 5. de condit. ob tur. cau.
l tex. eſt bene intellectus in l. pe. de cond ob tur. cau. & l. iuris gentium. §. ſi ob maleficium. de pact.
m l. 1. & 2. de condi. ob tor. cau.
n d. l. pen.
o l. 1. de cond. ind. & bene declarat Franc. Aret. in d. l. pen.
p in d. l. pen.
q d. l. generali. nu. 23.
r Por. hic. Bart. d. l. generaliter. licet Zaſ. ibidem ualde tumultuetur.
ſ gl. uerbi exceptione. in fin. in l. qui ſe debere. de cõ. ob. tur. cau. Zaſ. in ſing. intel. d. l. qui ſe debere.
t gloſſ. idem eſt. §. ſed quod meretrici. de cond. ob. tur pẽ. cau. & in l. affectionis. de do.
u d. §. ſed quod meretrici. & l. ſi ea, quæ. l. ſi adulteriũ C. de adul.
x vide Zaſ. d. l. generaliter. nu. 28. 29.

a Agere poteſt..} 1 *Videbatur tamen huiuſmodi conditionalem ſtipulationem, ſi ſtipulator ante euentũ conditionis moriatur, omnino concidere, quaſi nidelicet extincta perſona, cui ex tali conuentione acquiri debebat.* 2 *Clari enim iuris eſt, in ſtipulationibus id tempus ſpectari, quo contrahimus.* [a] *Verùm Iuſtinianus contrarium hic determinat,* 4 *ea ſcilicet ratione, quod hodie obligationes & actiones tam ab hæredibus, quàm aduerſus hæredes incipere* [b] *intelliguntur: & ſpem conditionalis ſtipulationis tráſmitti in hæredem, ſuprà quoque* [c] *annotauimus.*

a l. 6. filiusfam. De uerb. oblig.
b l. unica. C. ut acti. ab hæred. l. ueteris. C. de contrahen. ſtip.
c §. ex conditionali. de uer. obl.

§. Qui hoc anno.

1. *Si tempus adiectum ſit ſtipulationi differendæ ſolutionis gratia, ante tempus elapſum agi nequit.*
2. 7 *Dubitandi cauſa huius §.*
3. *Explicata l. liber homo §. decem. De uerb. oblig.*
4. *Vocula, hodie, quid denotet.*
5. *Promiſſum in annos ſingulos in principio anni peti poteſt: fallit, ut num. 6.*

Qui *a* hoc anno, aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt, niſi omnibus partibus anni, uel menſis præteriti, *b* non rectè petet.

a Qui hoc anno.} *Hic §. ad uerbum ex Pomponij* [a] *reſponſo deſumptus eſt:* 1 *ex quo colligimus, ſi tẽps ſtipulationi cã differendæ obligationis ſiue ſolutionis adiungatur, agi non poſſe, niſi toto tempore elapſo.* 2 *Videbatur tamen contrarium dicendum: quia reſpecta proprietate uerborum, qui promittit dare hoc anno, uidetur promiſiſſe quolibet die anni dare. nam etſi terminus aſſignaretur ad faciendum aliquid hoc anno, quolibet die anni poſſet* [b] *facere. Sed illud eſt, quo ad fauorem facientis: unde poſſet quidem ſoluere promiſſor quoque anni die creditori etiam inuito, utcunque tempus in fauorem creditoris adiectũ fuiſſet: compelli uerò ante lapſum totius anni ad ſolutionem non poſſet. Neque obſtat, quòd alia lex* [c] *ait, ſi promittas mihi hodie dare decem, ea ſtatim deberi, & mero iure peti poſſe, etiamſi totus dies necdum tranſierit: quoniã ea ſpecie verbum (hodie) non dilationis, ſed demonſtrationis gratia appoſitum cenſetur, ut ſcilicet dies commõſtretur, in quo facta eſt promiſſio.* 4 *Idemq; hæc vocula ſignificat, quòd* hoc tempore, hac tempeſtate, *& nunc, & ita præſens tempus nullam capiens* [d] *dilationem, ſed quoduis potius huius diei tẽpus notans.* 5 *Sed nunc ſi aliquid annuum, uel in ſingulos annos, uel ſingulis annis præſtandum promittas, in principio cuiuslibet anni poſſum* [e] *petere? ſic. n. non uno in loco* [f] *reſponſum eſt à conſultis. ut quid tam uarie? Quoniã in noſtra quidem ſpecie tempus adiectum eſt (ut diximus) in fauorem debitoris, ſiue promiſſoris, & ſic cauſa differendæ ſolutionis: hoc uerò caſu annexum uidetur cã multiplicandæ obligationis uel ſolutionis, & ſic in fauorẽ ſtipulatoris: unde & interpretatio pro eo facienda eſt, nec finis, ſed initium anni* [g] *attendendum.* 6 *Quod tamen non procedit, ſi ex qualitate rei deducta in obligationem de alio tpe actũ uerisſimiliter cenſeatur, ut quia annui fructus prædiorum promiſſi* [h] *ſint, uel legati, quo caſu ex re ipſa dilatio tẽps fructuum intelligitur. Idem foret ſi in habitationem, uel mercedem diſciplinarum centum legata eſſent: nam nec tunc ſpectabitur principium anni, ſed tẽps quo penſiones ædium ſolui dominis, mercedesq; diſciplinarũ pendi præceptoribus* [i] *conſueuerunt.* 7 *Rurſus contra hunc §. obijcitur, quod uideatur elapſo anno nõ poſſe agi, ſed tantùm eo* [k] *durante: ſic enim in non abſimili ſpecie Iulianus* [l] *reſpondet. Qui ita (inquit) ſtipulatur, decem quo ad uiuam, dare ſpondes? confeſtim decem dari rectè petit: quaſi diceret, non expectato fine primi anni. Verùm ibi tempus adiectum fuit cã limitandæ conſtringendæque obligationis, quæ eſſet alioqui perpetua, quia ultra illud tempus obligari debitor nolit, ideoq; ſtatim peti põt: hic uerò noſtro caſu promiſſor poſt annum in primis teneri uoluit, differendæ enim obligationis cauſa tempus* [m] *adiecit.*

b Præteritis.} 8 *Ideo cùm aruſpex Spurina Cæſarem monuiſſet, ut caueret periculũ, quod nõ ultra Martias Idus proferretur, eaq; die cùm in Senatum iret Cæſar, uatem ſalutans eum irrideret, ut falſum arguẽs, quod ſine ulla noxa Idus Martiæ adeſſent:* Martiæ quidem (*inquit Cæſar*) Idus aduenere, *cui ſubmiſſa uoce, ſed ſapienter Spurina:* Venere vtique, ſed nondum præteriere, *reſpondit. autores ſunt Plutarchus, & Tranquillus in Cæſare.*

a l. qui hoc anno. de uer. obl.
b l. qui ante kalendas. de uer. obli.
c l. liber homo. §. decem. de verbo. obli.
d l. hodie. De pœnis.
e l. prætor. §. prætetea. de inte.
f l. in ſingulis. De annu. leg. l. nec ſemel. 1. & 2. Reſp. quan. di. leg. ced. & l. 1. C. eo. titu.
g ſupradictis ll.
h firmio. l. §. Pater. quan. di. leg. ced.
i l. nec ſemel. §. Si in habitationem quan. di. leg. ced.
k per l. ſi fideiuſſor. §. ſi mand.
l l. enim qui. §. qui ita. de uer. obli.
m vide Dd. in d. l. qui hoc anno. & d. §. qui ita.

§. Si fundum.

1. *Etſi pura ſit ſtipulatio, tamen tantillum temporis ineſt, quanto traditio fieri poſſit.*
2. *Et quantum ſit illud tempus.*
3. *In ſtipulationibus faciendi longum plerunque tempus ineſt.*

Si fundum dari *a* ſtipuleris, uel hominem, non poteris continuo agere, niſi tantum ſpacium præterierit, quo traditio fieri poſſit.

a Dari.} *Loquitur ergo hic Iuſtinianus de ſtipulatione dandi.* 1 *Et hic diſcendum eſt, quamuis ſtipulatio pura ſit dandi, & confeſtim agi poſſit: tamen ſemper tantillum temporis ineſſe intelligitur, quãto traditio fieri* [a] *poſſit.* 2 *Quantum aũt tẽps in hoc promiſſori dandum ſit, id omne arbitrio ius dicentis permitti* [b] *ſolet: qui æſtimabit pro qualitate rei quanto tempore diligens paterfamilias eã tradere potuit.* 3 *Cęterùm*

ſtipulatio-

a l. quod dicitur. de ſolu. & dixi in §. omnis. ſuprà de uerb. obl.
b l. continuus. De ver. obli.

ſtipulationibus faciendi(quas ſilentio hic præterii Imp.)longum tempus plerunque ineſt,quo factum præſtari [c] *poſſit:ut ſi quis inſulam ædificare,conſummareq́; ſpoponderis:de quibus alibi* [d] *dictum eſt.*

c l.illud. de uerbo. obli.
d §.fin.ſup. de uer. obli.

De fideiuſſoribus. tit. xxj.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quinque genera intercedentium pro alijs.*
3 *Fideiuſſores qui,& unde dicti.*
4 *Adpromiſſores differunt ab expromiſſoribus.*
5 *Sponſores.*
6 *Mandatores.*
7.8 *Conſtitutores:& ut à fideiuſſoribus diſtent.*

C*VM ſuprà uarij modi traditi ſint,quibus quis obligari queat,ſoleantq; plerunq; , ut plenius creditoribus caueatur, quorum intereſt plures obligatos habere,* [a] *principali obligationi fideiuſſores accedere:ideo de his annectere uoluit.* 2 *Principio autem admonendi ſumus eorum, pro alijs promittendo intercedunt,quinque genera eſſe:puta fideiuſſores,adpromiſſores,ſponſores,mandatores,& conſtitutores.* 3 Fideiuſſores *ſunt,qui fidem ſuam ad maiorem creditoris ſecuritatem ita pro alio interponunt,ut principalis debitor nihilominus maneat* [b] *obligatus.Hinc enim dicitur fideiuſſor,quaſi quod à debitore promiſſum eſt,fide ſua eſſe iubeat:nec refert, utrum ante uel poſt obligationē principalis* [c] *debitoris accedat.* 4 Adpromiſſores *nihil aliud ſunt,quàm fideiuſſores, qui ſcilicet alienæ promiſſioni accedunt:eadem ratione qua adſtipulator,qui adſtipulatori accedit.Sic.n.Pomponius:*[d] Satiſacceptio(*inquit*)eſt ſtipulatio,quæ ita obligat promiſſorem, ut adpromiſſores quoque pro eo accipiantur,ideſt,qui idem promittant.*Sic enim ibidem legendum eſt iuxta editionem Noricam, cui ſubſcribit Alciatus in Parergis:* [e] *& non expromiſſores,ut vulgò habetur.*Expromiſſor *enim is propriè dicitur,qui pro eo promittit,qui ipſe efficaciter obligatus non* [f] *eſt: ueluti qui pro ſeruo centum domino promittit,ſi eũ manumittat.* [g] 5 Sponſores *ſunt,qui ſua ſponte & non rogati intercedunt pro debitore,* [h] *quod & ex Verrio Feſtus tradit.Hinc etiam* ſponſores *dicebantur,qui pro candidatis promittebãt,ne illi ambitus rei eſſent,ut Alciatus autoritate Ciceronis & Plinij Iunioris in Parergis probat.* 6 Mandatores *dicuntur, qui alicui ſunt autores,mandantq́; ut pecuniam det mutuo,aut ut tempus ſolutionis* [i] *proroget:& hi regulariter præcedunt rei principalis* [k] *obligationem.Sunt etiam* mandatores*(ut Budæus monuit)impulſores delatorum,interq; delatores referuntur:vnde & apud Iuriſ.* [l] *mandator delationis;& delator mandatorem edere debet.* 7 Conſtitutores *denique ex diuerſo appellantur,qui pro alio ſe ſoluturos conſtituunt, quod ipſe ante debebat:ſequuntur enim obligationem.Et id uel nudo tantum pacto,uel etiam per epiſtolam fieri* [m] *poteſt.* 8 *Diſtant autem multum à fideiuſſoribus: quia ex quocunque debito poteſt quis conſtituere,non tantùm id,quod ipſe conſtituens,ſed & quod alius debet.*

a l.4.in fi. de libe. lega.
b glo. uerbi fideiuſſorē §. j. Nouell. de fideiuſ. Caſtr. rub. ff. de fideiu.
c §.fideiuſſor. inſt. hoc tit.
d l.5.de uer. oblig.
e lib.1.cap.2.
f l.ſi quis accepto. de eod cau. dat. l.qui liber tious. §.ultim. de oper. liber.
g l.eleganter.§. ſeruus.de dolo.l. alt quaodo. Ad Velleia.
h gl.d §. 1.
i l.ſi uero non remunerandi.§. ſi poſt creditam. Mand.
k l ſi fideiuſſores. de fideiuſſ.
l in l.ex quibuſdã. de iu.fiſci.
m l.quidam. De cõſti.pecu.

§.Prin.tit.

1 *Fideiuſſor non adhibetur,niſi adſit perſona principaliter obligata.*
2 *Pro hæreditate iacente fideiuſſor interuenire poteſt.*
3 *Pro fideiuſſore poteſt alius fideiuſſor interuenire.*
4 *Fideiuſſoriam obligationem dupliciter conſiderari.*
5 *Fideiuſſorum præſtatio cur inuenta.*

PRO [a] eo qui *b* promittit,ſolent alij obligari,qui fideiuſſores appellantur:quos homines accipere ſolent,dum curant,ut diligentius ſibi cautum *c* ſit.

a Pro eo,] *Indicatur hic perſona,quæ ſubeſſe debet, pro qua ſcilicet fideiuſſor interueniat.* 1 *Neq;.n. fideiuſſor adhiberi poteſt,niſi ſit aliquis principaliter* [a] *obligatus:cùm acceſſorium ſine principali eſſe nequeat.* [b] *quam rem ad amuſſim Faber* [c] *excutit.Si tamen rectè ſemel & purè contracta ſit fideiuſſoris obligatio,cùm ſcilicet perſona ſubeſſet,pro qua intercedebatur:ea rata manebit,licet poſtea reus principalis ſine hærede* [d] *deceſſerit:* 2 *Sed & pro hæreditate iacente interuenire fideiuſſor poteſt:quia hæreditas perſonæ uice fungitur.atque ita Florentinus* [e] *reſpondit.*

b Qui promittit.] *Nempe ſtipulatione interueniẽte:tũ.n.propriè quis promittere* [f] *intelligitur.* 3 *Licet aũt Im.p.hoc agat propriè de principali reo debendi,primoq́; promiſſore: tamen & ꝓ fideiuſſore poſſe aliũ fideiuſſorem interuenire,Vlpianus* [g] *reſpondit,& declarat hoc loco Porcius.* 4 *conſideratur.n.fideiuſſoria obligatio duobus modis,vno,ut eſt acceſſoria principalis,& ſine ea ſubſiſtere non poteſt:quo caſu uidetur non poſſe acceſſoriæ fideiuſſoris obligationi aliam itidem acceſſoriam addi, cùm acceſſorium ſine*

a l. poſtquam.ut l. no. caue.
b l. fideiuſſor obligari.in prin. hoc tit.
c inſ.verſ at. nec illud.in uerbo naturalis.
d l.1.§.idē Pomponius.in fi. de poſ. l. ſi ſine hærede. de admi. tut.
e l.mortuo. ff. hoc titu.
f §.ſi ſcriptum.ſup. tit. prox. præced.
g l.Græce.§.fi.hoc titu.
h l.cum principalis.De reg.iur.

principali

principali conſiſtere [h] *minimè valeat. Altero modo conſideratur per ſe, eo pacto, quo fideiuſſor nõ ſecus ac principalis creditori tenetur. & iuxta hanc animaduerſionem indubitatum eſt fideiuſſoriæ obligationi fideiuſſorem accedere* [i] *poſſe.*

c Cautum ſit.} 5 *Ob id, n. fideiuſſorum præſtatio inuenta eſt, ut ſecuriores reddantur creditores, is enim vnicus finis & vſus fideiuſſionis eſt. Et propterea receptum eſt, eum qui fideiuſſorem dare tenetur, nõ liberari, ſi eum dat, qui muuitiſſimo loco ſit, ad quem aditus publicis executoribus non pateat:* [k] *aut eum, qui propter priuilegium (ut clericus, legumq; doctor) difficilis conuentionis ſit: aut cauſidicum cauillatorem,* [l] *eumve qui immobilia non poſſideat,* [m] *uel qui diuerſi fori ſit, niſi priuilegio fori* [n] *renunciet. Quod in fideiuſſore in iudicio dando conſtitutũ, ad eũ qui in contractu adhibetur porrigi, Alexnder & Iaſ.* [o] *cenſuerũt: & uerius eſt, ꝑ hmõi fideiuſſores nõ reddatur ſecurior creditor. Contrà ſi loco fideiuſſoris pignus detur, liberabitur promiſſor: ſecurior enim per pignora, quàm per fideiuſſores creditor* [p] *erit, idque Bartolus,* [q] *& plerique interpretum* [r] *probant.*

i d. § fi.
k glo. in l. 1. qui ſatiſd. cog.
l Bar. d. l. 2.
m glo. §. ſuſcepiq. Noue. de exhib. reis. Iaſo, d. l. 2. in prin.
n Bal. l. coram. circa fi. de offi. dele.
o in d. l. 2.
p l. plus cautionis. de reg iu. l. itaq; §. ult. de fur.
q in l. prætoriæ. de præto. ſtipu.
r l. plus cautionis.

§. In omnibus.

1 *Omni obligationi fideiuſſor accedere.*
2 *Fideiuſſor non accedit obligationi conſeruandæ dotis, fallit, vt num. 3.*
4 *Pro obligationibus ex delicto fideiuſſor.*
5.6.7 *Fideiuſſor naturali tantum, & ciuili tantum obligationi accedit: & quõ id accipiendum.*
8 *Seruus naturaliter obligatur, non ciuiliter.*
9 *Seruus pro alio fideiubere non poteſt.*

In *a* omnibus autem obligationibus adſumi poſſunt: ideſt, ſiue re, ſiue uerbis, ſiue literis, ſiue conſenſu contractæ *b* fuerint. Ac *c* nec illud quidem intereſt, utrum *d* ciuilis, an *e* naturalis ſit obligatio, cui adiicitur fideiuſſor: adeò quidem vt *f* pro ſeruo quoq; obligetur, ſiue extraneus ſit, qui fideiuſſorem à ſeruo accipiat, ſiue ipſe dominus, in id, quod ſibi naturaliter debetur.

a l. 1. hoc tit.
b l. 1 & 2. C. Ne fide. do. den.
c ar. hac lege. C. de pac. con.
d Cy. in d. l. 2. Alciatus tamen lib. 4. Parerg. ca. 26. aliter declarat.
e Iaſ. l. ſi conſtante. ĩ 5. q. gl. ſu. verbi mat ſi. ſol. matr.
f Bar. d. l. ſi conſtante 7 q. 1. partis. & ibi Dd.
g arg. l. nõnunquã. de cond. & dem.
h c. per veſtras. de dona. inter vir. & vxor. Iaſon d. l. ſi conſt.
i Alex. d. l. ſi conſtante. §. quotiens.
k glo. l. 1. C. de fid. do. den.
l l. Græcè. §. ſed ſi ex delicto. hoc ti.
m l. ſi a reo. §. quod vulgo. eod.
n not. in l. 2. C. De cuſto reo glo. c. cũ homo. 23. q. 5. Panor. in rub. de fideiu.
o dixi ſu. de obl. in rub.
p gl. l. quod enim. hoc titul. Fab. & Ang. hic.
q l. Græcè. §. illud
r l. ſi vnus. §. Pactus ne peteret. de pacti.
ſ l. ſi. de iureiur.
t l. exceptiones. de excep.
v l. ſi quis poſtquã. de fideiuſſ.
x l. fideiuſſor obligari §. fideiuſſor. accipi. eo.

a In omnibus.} 1 *Hoc eſt, in omnis generis obligationibus: ſicq; accipienda ſint & illa Vlpiani* [a] *uerba:* Omni obligationi fideiuſſor accedere poteſt. *Cæterùm non omnino is poteſt in ſingulis obligationib. accipi:* 2 *non enim accedit fideiuſſor conſeruandæ dotis* [b] *obligationi, ne perfidiæ cauſa in cõnubio eorũ generetur. Anſam nãq; indignationis marito uxor præberet, quæ ſe illi abſq, fideiuſſore commiſit, ſi pro conſeruanda dote fideiuſſorem* [c] *exigeret. videretur enim illi diffidere, quod ægrè ferens maritus fidem ſeruare contemneret. Adde, quod huiuſmodi fideiuſſoris datio mulierem (ut eſt genus hoc ſuperbiſſimum) ad minus marito parendum* [d] *inuitaret, cui tamen ſubdita eſſe debet, ut Apoſtolus ait.* 3 *Sunt tamen caſus, in quibus poteſt accipi fideiuſſor pro dote conſeruanda. Primus, ſi id non expreſſe agatur, ſed tacite. ueluti ſi conſtituantur duo rei debendi in dote: quod fieri poſſe receptius* [e] *eſt: nam inuicem fideiubere cenſentur,* [f] *& ſic permittitur tacitè, quod expreſſè* [g] *prohibetur. Secundus, ſi maritus ad inopiam uergat, tunc. n. int eruenire poteſt* [h] *fideiuſſor. Tertius, ſi non mulier, ſed extraneus dotem det: nam fideiuſſores ab initio petere põt, quia ceſſat in eo ratio uitandæ* [i] *perfidiæ. Quod ſi ab initio non petierit, non poterit poſtea petere, quia mariti fidem adprobaſſe* [k] *uidetur: niſi tamen ad inopiam vergat.*

b Contractæ fuerint.} *Idem dicas obligationibus ex delicto uel quaſi deſcendentibus: nam & pro illis interuenire fideiuſſor* [l] *poteſt. Veluti ſi fur ei, cui furatus eſt, fideiuſſorem det de pœna furti nomine perſoluenda. Nam, ut* [m] *Caius ait,* pœnas ob maleficia ſolui magna ratio ſuadet. *Intelligendum autẽ hoc eſt de his maleficiis, quæ autores ſuos pœna tantùm pecuniaria plectuntur: nam ſi corporali pœna afficiendus reus ſit, non admittitur* [n] *fideiuſſor.*

c Ac nec illud.} 5 *Ex hoc contextu annotandum eſt, fideiuſſorem accedere poſſe etiam ubi non eſt integra obligatio, ideſt, naturalis & ciuilis ſimul, ſed tantùm naturalis, aut ciuilis: quo caſu eueniet, ut arctius fideiuſſor obligetur, quàm principalis debitor, à quo ciuiliter tantùm, aut naturaliter obligatio peti non poterit; cùm regulariter ſola obligatio ciuilis aut naturalis non ſit efficax ad producendum* [o] *actionem: & tamen contra fideiuſſorem rectè* [p] *agitur, ut qui & naturaliter & ciuiliter ſit obſtrictus. Sicq; limitandũ eſt regula, qua dicitur fideiuſſorẽ nõ poſſe in duriorẽ caſum intercedere, nec in plus ſeſe obligare, quã principalis* [q] *debitor.*

d Vtrum ciuilis.} *Sola ſcilicet: nam & huic fideiuſſor accedere poteſt.* 6 *Sed hic diſtinctio adhibẽda eſt. Nam ciuilis obligatio interdum producit actionem: ut ſi Titius dedit chirographum ſpe futuræ numerationis, in quo fatetur, ſe mutuò accepiſſe pecuniam, quam nihilomagis accepit, & eo caſu dubiũ eſt, quin ꝓ illa ciuili obligatione fideiuſſor dari poſſit. Interdum uerò non parit actionem; & tunc nec ſoluti repetitionem impedit, quia ut plurimùm contingit, quòd ſola ciuilis, quæ remanſit ſine naturali; ſit eliſa per exceptionem: ut eſt in illa, quæ remanet poſt pactum de non* [r] *petendo, uel poſt Iuſiurandum,* [ſ] *& pro illa fideiuſſor cum effectu adplicari nequit, quia exceptio competens principali debitori, competit & fideiuſſori.* [t] *Quod procedit, ſi ante eliſionem fideiuſſiſſet, aliàs renunciaſſe uidetur, efficacique tenetur* [u] *uinculo.*

e An naturalis.} *Subaudi ſola. nam & pro naturali tantũ obligatione interuenire fideiuſſor* [x] *põt. 7 Q&*

in ea

in ea naturali procedit, quæ licet actionem non producat, impedit tamen ſoluti repetitionem, ut quia p exceptionem non ſit eliſa. Nam ſi eliſa eſſet per exceptionem, ut eſt in illa, quæ poſt præſcriptionem remanet, quæ tollit ciuilem obligationem, cùm ſit de iure ciuili, & elidit [y] naturalem, tunc diſtingueretur, an intercederet fideiuſſor ex certa ſcientia, an per errorem: quoniam priori quidem caſu tenebitur fideiuſſor, quia exceptioni præſcriptionis renunciaſſe uidetur: altera verò non item, propter errorem, & quia naturalis obligationis effectus ibi eſt [z] extinctus.

f Vt pro ſeruo. *Vel etiam pro pupillo qui ſine tutore [a] contraxit. Idem de furioſo & prodigo Marcellus [b] reſpondit: ſed Caius [c] docet, id accipiendum eſſe de eo, qui ante furorem, uel priuſquam iudicatus eſſet prodigus, erat obligatus. 8 Illud interim non omittendum, ſeruum naturaliter obligari [d] poſſe. Iure.n. naturali nulla erat inter homines [e] differentia, ciuiliter autem ſeruus non obligatur, quia iure ciuili pro nullo [f] habetur. Fauore tamen libertatis ſi domino pecuniam promittat, ut manumittatur, etiam ciuiliter [g] tenetur. Item ſeruus pro alio fideiubere non poteſt, niſi ex cauſa peculij, extra uerò eam cauſam ſi fideiubeat, nec naturaliter quidem obligatur, ut pleriſque uiſum [h] eſt: quia lex obligationi reſiſtit. [i] aliter tamẽ Decius [k] opinatur.*

y l. ulti. rẽ. ra. hab. & ibi no.
z l. ſi quis poſtquã l. quod enim. & utrobique. Caſtr. de fideiuſ.
a l. Marcellus. hoc tit.
b d l. Marcellus.
c l. ſi a reo. §. ſi a furioſo. d. tit.
d l. naturaliter. De cond. inde.
e §. 1: ſup. de libert.
f l. quod attinet. de reg. iur.
g l. 3. C. an ſer. ex ſuo fac. glo. l. ſer. de act. & ob.
h gl. & Bar. d. l. ſerui. Ange. & Fabe. hic.
i l. cum lex. ff eo.
k l. in perſonã. De reg. ie.

§. Fideieſſor. 1.

1 *Fideiuſſoria obligatio tranſit in hæredes.*
2 *Quod uerum eſt in fideiuſſoribus contractuum.*
3 *An idem ſit, quando fideiuſſor obligationi ex delicto acceſſerit.*

Fideiuſſor non tantum ipſe obligatur, ſed etiam hæredem relinquit obligatum.

Hinc diſcimus. 1 Fideiuſſoris obligationem durare aduerſus hæredes eius, & ad ipſos tranſire. Sicut enim principalis hæredes eo defuncto tenentur: ſic etiam fideiuſſoris hæredes eo mortuo obligati [a] remanẽt cum fideiuſſor rei principalis locum obtinebat. Quod procedit, etiamſi hæredum nulla ſit facta [b] mentio. 2 Porrò hoc tantùm in fideiuſſoribus contractuum nomine dotis obtinet: nec intereſt, ſiue ſit obligatio dandi, ſiue faciendi ſiue [c] mixta, modò non tale ſit factum, quod perſonæ promittentis cohæreat, [d] eamque non egrediatur. 3 Sed quid ſi obligationi ex delicto fideiuſſor acceſſerit, quæ in hæredem non tranſit? [e] Et magis eſt, hæredem quoq; fideiuſſoris teneri, quamdiu uiuit, & tenetur, qui deliquit: poſt eius mortem fideiuſſorem etiam liberari, niſi fortè lis ante rei mortem fuerit conteſtata: aut certa commiſſi [f] delicti pœna iam fuiſſet inter creditorem, & debitorem ueluti definita, eiuſq; nomine fideiuſſor [g] acceptus: remanent enim hac ſpecie fideiuſſoris hæredes obligati.

a vt hoc. §. & l. 4. §. ſi ff. eo.
b l. ueteris. C. de contrah. & com. ſtip. l. ex contractibus. De actio. & obl.
c d. l. ueteris.
d Bart. & Bald. d. l. veteris. Albet. l. ſi pactũ. de proba.
e l. Græcè. de fideiuſ. §. j. inſ. de per pe. & temp. act.
f l. ſi eum. §. ſi quis cautio.
g l. ad diẽ de uerb. obli. Fab. & Iaſ. hic.

§ Fideiuſſor, 2.

1 *Fideiuſſor & præſenti & futuræ obligationi accedere poteſt.*
2 *Mandator tantum præcedit obligationem, conſtitutor ſequitur.*

Fideiuſſor & præcedere obligationem, & ſequi poteſt.

1 Fideiuſſor adhiberi poteſt non ſolùm præſenti, ſed & futuræ obligationi. Quamuis enim uideatur non poſſe prius conſiſtere obligationem fideiuſſorem tanquam acceſſorium, quàm principalem, permittitur tamen fideiuſſorem obligari ante principalem: dummodo ſit aliqua uel naturalis [a] futura obligatio. Præcedit aũt fideiuſſoris interuentio principalem obligationem magis ipſa forma & conceptu uerborum, [b] quã effectu. Nam ſi agatur de ui obligationis fideiuſſoriæ, non poteſt ea præcedere contractum principalem, cui accedit, & ueluti appenditur. Itaque (inquit [c] Scæuola) fideiuſſor conueniri non poteſt, antequam reus debeat. Hocq; illud eſt, quod dicitur, [d] fideiuſſionem in futurum poſſe concipi.

a Et præcedere. *2 In hoc igitur fideiuſſor & à mandatore, & à conſtitutione differt. Mandator [e] enim præcedit tantùm obligationem principalem: conſtitutor eã ſequitur, [f] nec ante ſe obligare poteſt: fideiuſſor uerò & ante & poſt obligationem accedere [g] poteſt, ut iam dictum eſt.*

a l ſtipulatus ſum. §. adhiberi. hoc titu.
b Cantiun. & Bal. hic.
c l. fideiuſſor antequam.
d l. non quemadmodum. de iudi.
e l. ſi uero mand.
f l. 1. de conſt. pec.
g vt hic,

§. Si plures.

1 *Plures fideiuſſores ſinguli in ſolidum tenentur.*
2 *An idem ſit in pluribus mandatoribus, & conſtitutoribus.*
3 *Quid de pluribus expromiſſoribus.*
4.5 *De beneficio epiſtolæ D. Adriani.*
6 *Quibus caſibus illud non habeat locum.*
7 *Fideiuſſor quatuor habere beneficia.*
8 *De beneficio excuſſionis.*

Si [a] plures ſint fideiuſſores: quot erunt numero, ſinguli in ſolidum tenentur. Itaq; [b] liberum eſt creditori, à quo uelit ſolidum petere. Sed [c] ex epiſtola Diui Hadriani compellitur [d] creditor ſingulis, qui modo ſoluendo ſunt litis [e] conteſtatæ tempore, partes

ſpetere.

f petere. Ideoq; ſi quis ex fideiuſſoribus eo tempore ſoluendo non ſit, hoc cæteros onerat. Sed ab vno fideiuſſore creditor totum conſequutus fuerit: huius g ſolius detrimentum erit, ſi is pro quo fideiuſſit, ſoluendo non ſit, & ſibi imputare debet, cùm potuerit, iuuari ex epiſtola D. Hadriani, & deſiderare, ut pro parte in ſe detur actio.

a Si plures.} 1 *Plures ergo eiuſdem debitoris fideiuſſores ſinguli in ſolidum obligantur, ſiue expreſſū hoc ſit, ſiue* [a] *non: & poteſt creditor eligere, à quo ſolidum petat, et principali debitore non cōuento, ſed & eo, quem elegerit, non ſatisfaciente, ad alium reuerti poteſt: cæteri enim electione nequaquam liberantur.* [b] *Diuerſum tamen erit ſi fideiuſſio ſic concepta ſit: ſolidum, aut partes uiriles fide tua eſſe iubes? tunc. n. ab initio non niſi uiriles partes ſingulos debere conuenit.* 2 *Non ſolùm autem ſi plures fideiubeant, in ſolidū tenentur, ſed hoc pertinet etiam ad plures mandatores, aut eos, qui* [c] *conſtituerint.* 3 *Quanquam aliud eſt in pluribus Expromiſſoribus: ibi enim ab initio non niſi ad uiriles ipſo iure* [d] *tenentur.*

b Itaque liberum.} *Argumentatur à cauſa ad effectum, eſt enim obligatio actionis cauſa: ergo quem in ſolidum tenet obligatio, tenet & actio.*

c Sed ex epiſtola.} 4 *Diuus Adrianus æquitatis ualde amans Princeps hoc beneficiū plurib. fideiuſſoribus conceſſit, ut non niſi pro uirili parte quilibet corū conueniri poſſit. Veluti ſi tres fideiuſſerint in quindecim tenebitur quilibet eorum in quinque: & ſi unus de toto debito conueniatur, rectè accipiet* [e] *& allegabit hoc beneficium, modò cæteri ſoluendo exiſtāt. Sed etſi dubitetur, an alij ſoluendo ſint, audiendus tamen erit, qui diuiſionem fieri poſtulat, ſi uelit ſuo periculo à fideiuſſoribus ſuis partes* [f] *peti. Si qs aūt fideiuſſorū poſt diuiſionē efficiatur non ſoluēdo: cæteros amplius nō onerat, ſed ad creditorē damnū hoc* [g] *pertinet. Inſpicitur. n. an ſit ſoluendo, tempus litis conteſtatæ, in quo differt beneficium hoc epiſtolæ D. Adriani ab eo, quod pluribus tutoribus competit: nam in hoc inſpicitur tempus finitæ tutelæ, antū ſoluēdo* [h] *fuerint.*

d Compellitur creditor.} *Dūmodo fideiuſſor in ſolidum conuentus id petat.* 5 *Neq; ex epiſtola D. Adriani inter fideiuſſores ipſo iure diuiditur obligatio, ſed oportet nominatim id peti & obijci agenti. Vñ eſt*, quod fideiuſſor, qui exceptione omiſſa ſolidum perſoluit, nihil repetat, *ut Papiniani* [i] *reſponſum expreſſum eſt. Obſtat tamen illi quod ſcribit Martianus,* [k] eum qui tutus eſt exceptione perpetua & fauorabili (*qualis hæc eſt*) ſoleat repetere. *Sed hanc antinomiam hoc loco Porcius, & alibi interpretes ſatis diſſoluerunt, ut noſtra opera non egeat.*

e Litis conteſtatæ.} *Hoc enim tempus inſpici, paulo antè diximus, ſufficitq; ſi litis conteſtatæ conteſtandæve tempore alij fideiuſſores ſoluendo fuerint, etiamſi poſtea deſierint ſoluendo* [l] *eſſe.*

f Partes petere.} 6 *Neq; tamē perpetuo locū habet D. Adriani beneficium: ſunt. n. multi caſus, in quib. ceſſat. Primus eſt, quando plures pro uno tutore fideiuſſerūt,* [m] Rem pupilli ſaluam fore: *qđ iō eſt, ne una cauſa in plures diuidatur cum pupilli incōmodo: & quia unius in ſolidum obligati uicem ſponte ſubierunt. Quare ſi pro diuerſis tutoribus plures fideiuſſores interueniſſent, diuiditur* [n] *obligatio: quemadmodum & inter plures tutores,* [o] *quoniā hi tutelæ onus inuiti ſubire coguntur. Et leges magis fauent eis,* [p] *qui coacti onus aliquod aſſumunt, quā his qui ſponte. Secundūs eſt, quando fideiuſſor aliū fideiuſſorem dedit: inter eū n. & principalem fideiuſſorem nō magis diuidetur obligatio,* [q] *quā inter reū & fideiuſſorem: cū is fideiuſſor, cui alius acceſſit rei principalis eſſe loco uideatur. Tertius, quādo ex plurib. fideiuſſoribus vnus tantum tpe litis conteſtatæ eſt ſoluendo: ab eo. n. ſolidum exigitur.* [r] *Quartus eſt, quando pro eodem debito plures fideiuſſores interuenīūt, ſed non pro eodem debitore:* [s] *veluti ſi duo eandem rem promiſerint, & uterque corū fideiuſſorem dederit, non diuiditur inter iſtos fideiuſſores obligatio, ſed ſinguli in ſolidū tenentur: quia re uera fideiuſſores non ſunt. Quinto denegatur beneficio diuiſionis ijs fideiuſſoribus, qui conuenti negarunt ſe fideiuſſores: quod uerū eſt, ſi in ſpecie negent, ſecus ſi generaliter per illa uerba,* [u] *Nego narrata, ut narrantur. Sextus, quando fideiuſſores beneficio D. Adriani renunciauerunt: tunc. n. eo iuuari non poſſunt. Addunt pleriq; & alium caſum, cùm uterq; quidem fideiuſſorum ſoluendo eſt, ſed alter eorum ꝑ aliſ obligari non poteſt, ueluti ſi mulier & Titius pro Caio fideiuſſerunt. nam ſubducta muliere, quæ ex S.C. Velliciano intercedere prohibetur, datur in ſolidum aduerſus Titium actio,* [x] *nec locus eſt diuiſioni.*

g Huius ſolius.} *Quiſcilicet à creditore non petijt ſibi cedi actiones.* 7 *Hoc pro coronide ſciendū eſt, Fideiuſſores quatuor diuerſa habere beneficia, ſiue remedia quibus iuuari poſſint: duo anteqnā ſoluant, & duo poſt factam ſolutionem. Primùm remedium eſt* actionis mandati, *quod habent aduerſus principalem debitorem, pro quo fideiuſſerunt & ſoluerunt, ad repetendum id,* [y] *quod pro eo ſolutum eſt. Secundum eſt, actionum cedendarum, ut. ſ. à creditore actiones ei cedantur, qui ſolidum ſoluit,* [z] *ut aduerſus fideiuſſores ad uiriles portiones agere poſſit. Et hæc duo remedia tendunt ad conſequendum id, quod ſolutum eſt. Tertium eſt,* epiſtola D. Hadriani (*de quo hactenus diximus*) *quod eò tendit, ut diuidatur obligatio ante ſactam ſolutionem.* 8 *Eſt & quartum,* ex noua Iuſtiniani conſtitutione, *quia creditor fideiuſſorem conuenire prohibetur, niſi prius excuſſo principali, qui ſi uel abſens fuerit, uel non ſoluendo, conuenitur fideiuſſor. Vnde fit, ut alio nomine beneficium excuſſionis appelletur. Fideiuſſorem enim ueluti in ſubſidium teneri æquum eſt, atque eo animo ſe obligare quilibet interceſſor, ut non antea ſoluat, quàm ſi non ſoluat debitor. Verum & huic beneficio fideiuſſores renunciare poſſe dubium non eſt, quoniam fauorem eorum duntaxat reſpicit.*

a l. nō recte. l. reos. C. de fide. l. inter eos. ff. eo.
b d. l. reos. & l. iure noſtro. C. hoc tit.
c l. ſi mandato. §. Paulus. mand. l. ul. in fi. quād ius. ſi. & l. ultim. C. de conſti pecu.
d l. ſi paternam. C. ad Velle.
e l. inter plures. & l. ſeq. hoc ti.
f l. ſi dubitet. in prin. eo. ti.
g l. inter eos. §. pen. dicto ti.
h l. 1. C. de diui. tut. l. 3. C. de probat.
i l. ſi teſtamento. §. quod ſi duo. in fin. eo.
k l. qui exceptionē de cond. inde.
l d. l. inter eos. §. pen.
m l. vlti. rem pupi. ſal. fol.
n Bar. in d. l. vlt.
o l. 1. §. Nunc tractemus. de tut. & ratio. diſtr.
p l. ſi fideiuſſor. §. ſi neceſſa. qui ſatiſd. cog.
q l. ſi plures. §. ulti. de fideiuſ.
r vt hic. & l. fideiuſſores. ff. eo.
s l. ſi a Titio. l. inter eos §. duo. rei hoc tit.
u Barto. d. §. ita demum.
x l. ſi Titius. hoc tit.
y l. indebitum. De cond. inde. l. Modeſtinus. de ſolu. l. Papinianus. ff.
z De quo in l. Sticho. §. ſi cum vltimo. de ſolu.

§ Fide-

§. Fideiuſſores.

1 *Fideiuſſor non poteſt durius obligari, quã principalis debitor: mitius poteſt: fallit, ut nu. 23.*
4.6 *Fideiuſſor in maiore ſumma obligatus, quàm principalis, an ad aliquid teneatur.*
5 *Reſtitutum Vlp. reſponſum in l. Græcè. §. illud. hoc tit.*
7 *Quandoq; plus in acceſſione poteſt eſſe, quàm in principali.*
8 *Non poteſt plus eſſe in acceſſoria obligatione, quàm in principali.*

Fideiuſſores *a* ita obligari non poſſunt, *b* ut plus debeant, quàm habet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, acceſſio eſt principalis obligationis: nec [c] plus in acceſſione poteſt eſſe, quàm in principali re. At ex diuerſo, ut *d* minus debeant, obligari poſſunt. Itaq; ſi reus decem aureos promiſerit; fideiuſſor in quinq; recte obligatur; contra uerò obligari non poteſt. Item ſi ille pure promiſerit fideiuſſor ſub *e* cõditione promittere poteſt: contra uero non poteſt. Non ſolum autem in quantitate, ſed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare: minus eſt poſt tempus dare.

a Fideiuſſores.] *Hinc annotandum,* 1 *fideiuſſorem in duriorem cauſam obligari non poſſe, quàm principalis debitor ſit obligatus, in leniorem autem* [a] *poſſe. Idq; eſt, quod alijs uerbis efferri ſolet,* [b] Fideiuſſorē extenſiuè obligari non poſſe quamuis intenſiuè poſsit. *Et Vlpianus* [c] *ait, idem eſſe de uniuerſis, qui pro alijs obligantur.* 2 *Sed tamen fideiuſſores iudicio ſiſtendi cauſa poſſunt ultro pœnam promittere, quam non promiſit reus principalis, eoq; nomine in duriorem cauſam obligari. Dicitur autem* durior cauſa, *quãdo in plus ſeſe obligat fideiuſſor uel re, uel loco, uel cauſa, uel tempore: his enim quatuor modis plus* [d] *dicitur.* 3 *Poteſt etiam fideiuſſor ultro dato pignore conditionem ſuam alio quo modo facere duriorem: et in uniuerſum poteſt fideiuſſor arctius quidem obligari, ſed non latius.*

b Vt plus debeant.] 4 *Cõtrouertunt* [e] *interpretes, an ſi fideiuſſor in maiorē ſummã ſit obligatus, quã principalis debitor, ut quia hic quinq;, fideiuſſor decem promiſerit: fideiuſſoria obligatio omnino cõcidat, an potius in quinq; ſit ualida? Et maior pars Accurſio ſubſcribit, exiſtimanti indiſtinctè totam euaneſcere: ea potiſſimum ratione, quoniam adhibendi fideiuſſoris formula eſt indiuidua, & in indiuiduis utile per inutile uitiari legibus paſſim comprobatur. Ego uerò in illam communem ſententiã ita demũ inclino, ſi in fideiuſſoria obligatione præcisè agatur, ut fideiuſſor in decem obligetur, principali debitore in quinq; tantum obligato: tum enim quia fideiuſſor apertè in duriorem cauſam accipitur, eius obligatio penitus corruet. Verùm ubi hoc non exprimitur, ſed reo debēte quinq;, creditor à fideiuſſore ſtipulatur decem, hac ſpecie crediderim fideiuſsoris obligationem ſaltem in quinq; ualere, neq; utile per inutile vitiari.* 5 *Atq; ita* [f] *Vlpiani uerba exaudio dum ait,* Fideiuſſorem non omnino obligari: *ergo aliqua ex parte, quippe qui in parte ſummæ, id eſt, in quinque tantùm cenſeatur obnoxius. Neque enim ibi legendum eſt* omnino non obligari, *ſicut antiqua habet lectio: ſed ita* non omnino obligari *& ſic eum locum ex archetypo* [g] *Haloander reſtituit.* 6 *Huc accedit, quod & principalis debitoris obligatio efficax eſt in decem, ſi ſtipulanti decem debitor uiginti reſpondeat: cùm ſatis conſtet in uiginti & decem* [h] *ineſſe. Ergo & fideiuſsoris obligatio ad eandem normam æquitatis reduci debet, utcunq;* [i] *Doctores communiter reclament, uetus certè lectio in cauſa fuit, ut ipſi, uel repugnante rõne ita in hac quæſtione torquerentur.*

c Nec plus in acceſsione. 7 *Neque tamen perpetuum hoc eſt, quoniam in acceſsorio plus quandoq; eſt, quàm in principali re: ueluti cum alienam purpuram quis ueſtimento ſuo intexit: nam licet pretioſior ſit purpura, ueſti tamen tanquã acceſsoriũ* [k] *cedit. Sic quoq; in emptione aliquid acceſsorij uice continetur, quod pretioſius eſt re, quæ principaliter* [l] *emitur. Porrò ſi hoc Iuſtiniani dogma ad acceſſoriam obligationē reſtringamus,* [m] *tunc uerum efficiemus axioma, uidelicet,* 8 *Non poſſe plus eſſe in acceſsoria obligatione, quàm in principali. Neq; aduerſatur, quod* [n] *Paulus ſcribit,* plus quandoque eſſe in adiecto ſolutioni, quam in principali creditore tempore loco. & re. *Reſpondetur enim non rectè inferri ex adiecto ſolutioni ad fideiuſsorem tanquam ex diuerſis, & quæ nihil inter ſe commune habeant. Nam fideiuſsor, ut principalis debitor obligatur; ei uerò, qui ſolutioni adijcitur, minimè obligatio quæritur,* [o] *ſed tantum illi ſolui põt. Fruſtra &* [p] *citat Accurſius Iaboleni reſponſum, tanquã aduerſans huic concluſioni: non enim probat plus eſſe in acceſsoria obligatione quàm in principali, tempore. Nam cũ fideiuſsor, antequam principalis obligetur, interuenit, in pendente eſt eius obligatio, donec principalis promittat, nec interim tenetur. non igitur dici poteſt, plus eſſe in eius obligatione, quàm in principali, tempore.*

d Vt minus debeant.] *Vel, ut laxiorem habeant ſoluendi libertatem, ut ſi quæ reus cõiunctim promiſit, fideiuſſor diſiunctim promittat. Si tamen eſſet* [q] *& diſiunctiua rei principalis obligatio, non ita rectè fideiuſſor* [s] *acciperetur: quoniam tũ eſſet in eius arbitrio aliud uelle, quàm reus voluiſſet, ita uideretur ex alia obligatione ſoluere, & obligatio fideiuſſoris non eſſet omnino acceſſio principalis, quod tamen requiritur.*

e Sub conditione.] *Vel & ex die, inquit* [t] *Vlpianus. Quod ſi in diē reus promiſerit, poterit fideiuſſor*

a hic. & l. Græcè. §. Illud. & l. ſi qui. hoc tit.
b inf. eo. § prox. ſe. ſal. poſt gl. l ſi pupillus. de uerbo. obli.
c d. §. illud.
d §. Plus autē. infr. de actio.
e hic. & l. 1. § penu. de verbo. obli. & d. §. illud & l. in eo quod plus. de reg. iur.
f in d. §. illud.
g vide etiam Alciat. lib. 5. Parer. c. 17.
h d. l. 1. §. Si ſtipulanti. & dixi de hoc in §. Præterea. ſu. titu. proxi. præcep.
i ibidem.
k §. ſi tamen alienã ſup. de re. diui.
l l. ſi emptione id prin. de contra. emp.
m vt Accur. hic facit in uerbo. nec plus.
n in l. qui res. § mihi decē. cũ duobus ſeqq. de ſol.
o gl. in d. § mihi.
p hic. uerbo. nec plus.
q in l. nõ quemadmodum. de indi.
r d. l. non quemadmodum.
ſ l. Sticũ. hoc titu.
t d. l. Græcè. §. Item accepio.

l. fideiuſſor obligari. §. ſtipulatione in diē hoc tit.

ſub condōne accipi: ſed in pendenti erit, an obligabitur: quia ſi ante diē veniat conditio, [u] *nihil eſt fideiuſſio.*

§. Si quid autem.

1 *Fideiuſſor quod pro principali ſoluit, repetere poteſt mandati actione.*
2 *Quando id locum habeat.*
3 *Verbum (ſoluerit) quomodo in textu accipiatur.*
4.5 *Fideiuſſor quandoque ante ſolutionem agere poteſt, ut liberetur.*
6 *Caſus, ubi fideiuſſor etiam poſtquam ſoluit, non agit.*

Si [a] quid autem fideiuſſor pro reo ſoluerit : [b] eius [c] recuperandi cauſa habet, [d] cum eo mandati iudicium.

a l. ex mandato. Mand. rogatus. l. qui fideiuſſor. e. tit. & l. indebitū. de cond. inde.
b l. ſi pro te. Mand.
c l. ex mandato §. fideiuſſori. Mand. d. l. ſi pro te præſente.
e l. inter cauſas. §. ſi is qui Mand.
f l. ſi uerò non remunerandi. §. 1. Man.
g l. qui mutuam. §. 1. mand l. fideiuſſor qui minori. & fideiuſ.
h l. obſignatione. C. de ſolut. l. acceptam. C. de uſur.
i l. Lucius. Man. l. ſi pro ea. C. eod.
k l. ſi debitor fideiuſſorē. de lib. le.
l d. l. Lucius. & d. l. ſi pro ea.
m ibidem.
n in d. l. ſi pro ea.
o d. l. ſi pro ea.
p Dd. hic. & in d. l. ſi pro ea.
q l. ſi mandauero tibi ut pro me. l. fideiuſſor quamuis. Man.

a Si quid autem.] 1 *Hinc diſcendum, fideiuſſorem repetere poſſe à reo, ſiue principali debitore actione* [a] *mandati, quod pro eo ſoluit. Cùm n. præſtat reus fideiuſſorem, videtur mandare, ut pro reo ſoluat eam ſummam, pro qua interceſſit.* [b] 2 *Quod ita locū habet, ſi aut expreſſe mandatū interuenit, aut pro præſente, uel alioqui ſciente, & patiente quis fideiuſſerit: nā ſi pro abſente & ignorante ueneris, negociorū geſtorū actio* [c] *cōpetit. Sed ſi p præſente & uetāte qs fideiuſſerit, nec mandati, nec negociorū geſtorū datur* [d] *actio.*
b Soluerit.] 3 *Hoc eſt quoquo modo eum liberaris. Nec n. refert, an nūmos ſoluerit creditori, uel reū aliter* [e] *liberaris.* 4 *Vnde etſi quis donaturus fideiuſſori, pro eo ſoluerit creditori, habet fideiuſſor mandati* [f] *actionem. Qua ratione etſi creditor in gratiam fideiuſſoris remiſerit debitum, aget mandati fideiuſſor. Pari ratione, ſi fideiuſſor nondum quidem re uera ſoluerit, ſed obtulerit, cōſignarit, & depoſuerit, in iudicio confeſtim mandati* [g] *aget: nam & id ſolutionis vice eſt, & liberationem* [h] *tribuit. Sed & qui ſolum damnatus eſt, & à Iudice iuſſus ſoluere, etiamſi nondum præſtiterit, rectè tamen mandati* [i] *aget. Præterea ſi debitor fideiuſſorem ſuum teſtamento iuſſerit ab hærede liberari, ex teſtamento aget fideiuſſor,* [k] *ut liberetur. Hoc enim utilius eſt, quàm ſoluere, & poſtea iudicio mandati repetere ſolutum.* 5 *Sunt & aliæ ſpecies, quibus agit fideiuſſor, priuſquam ſoluerit: Quid n. ſi actum ſit inter contrahentes, ut ante ſolutionē fideiuſſor agere poſſit, aut ut quoties uolet, ſe liberatum iri* [l] *petat? quid ſi principalis cœpit bona ſua* [m] *dilapidare? aut fideiuſſor diu (id quod Iudex ex bono & æquo interpretabitur) in obligatione permanſerit? & reus in ſolutione ceſſauerit? nam iſtis caſibus non impeditur fideiuſſor uel ante ſolutionem agere, ut liberetur. Plures require apud Baldum &* [n] *Salicetum, qui quæ ad hunc locum pertinent, fuſiſſimè tractauerunt.* 6 *Ex diuerſo tamen non pauci ſunt caſus, hic per Accurſium numerati, in quibus fideiuſſor non agit aduerſus reum, etiam poſtquam ſoluit. Quibus adde alium, quando iniuſtè condemnatus non* [o] *appellauit. Et generaliter quotieſcunque eſt quod illi imputari poſſit,* [p] *denegatur actio.*
d Eius recup. cauſa.] *Simul & uſurarum, & ſumptuum. eſt enim bonæ fidei hæc mandati actio, quam habet fideiuſſor.*
d Habet.] *Statim ſcilicet, ſi ſuo loco & tempore ſoluerit: ante diem enim ultrò ſoluens, nihil à reo recuperat, antequam dies* [q] *adueniat.*

§. Græce.

1 *Fideiuſſor quacunque lingua accipi poteſt.*
2 *Stipulatio quouis idiomate poteſt concipi.*
3 *Diſcuſſa l. decreta. ff. de re iudi.*

Græce [a] etiam fideiuſſor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ, [b] ſed & ſi dixerit θέλω [c], ſiue βούλομαι [d], ſed & φημὶ [e], pro eo erit, ac ſi dixit λέγω. [f]

a l. Græcè. de fideiuſſ.
b l. 1. §. ulti. de uer. obl.
c l. blanditus. C. de fideiuſſ. l. 5. §. Satis acceptio. De verb. obl.
d l. decreta. de re iudica.
e Zaſ. d. §. ult.
f extat apud Suet. credo in Tiber.

a Græcè etiam.] 1 *Non ſolum ergo Latinis, ſed & Græcis uerbis fideiuſſorem accipi poſſe cōſtat: id quod Vlpianus* [a] *etiam tradidit. Et quod de Græco ſermone hic dicitur, ad omnem linguam protrahitur.* 2 *Nam quemadmodum in ſtipulatione nihil refert, quocunque idiomate explicetur,* [b] *modo ſe contrahentes intelligant, per ſe, uel per interpretem: ita & fideiuſſor, qui per ſtipulationem tantum* [c] *obligatur, non ſolum Latina, ſed & Græca, Germanica, Pœna, Aſſyria, Gallica, aut alia quauis lingua accipi pōt. Neque aduerſatur, quod alia lege* [d] *habetur, decreta Prætorum non ualere, niſi Latinè dictata:* 3 *quoniā ea lex loquitur in magiſtratibus; qui compellebantur Latinè pronunciare, propter linguam Latinam* [e] *aſſerendam. tanta Romæ fuit uſurpatio linguæ Græcæ, per quam reddebantur Romani leues, mendaces, ut Senatus decreto decerneret, deinde Prætores non niſi Latinè edicere debere,* [f] *nec orationem vllam in Senatū admitti, niſi Latinam. Ergo Iuriſcōſultus loquitur propter autoritatem Romani Imperij aſſerendam, cuius decor erat, ampliari ſermonem Latinum. Nos autem loquimur in priuatis conuentionibus, in quibus non refert,* [q] *idiomate quiſque loquatur.*
b τῇ ἐμῇ πίστει.] *Hæc uerba Haloander ſic interpretatur: mea fide iubeō ego.*
c θέλω.] *Volo cupio.*
d Βούλομαι.] *Cum deſtinatione quadam animi uolo.* e φημὶ.] *Affirmo.* f λέγω.] *Dico.*

§. In

§. In ſtipulationibus.

1 *Sine ſtipulatione fideiuſſio non conſiſtit: fallit, ut num. 4.*
2.7 *Verbum fideiubendi infert ſtipulationem.*
3.8 *Verbum promittendi intelligitur de ſtipulatione.*
5 *Solennitas intrinſeca præſumitur, non etiam extrinſeca.*
6 *Intrinſeca ſolennitas.*
9 *Extrinſeca ſolennitas.*

In ſtipulationibus fideiuſſorum ſciendum eſt hoc generaliter accipi: ut quodcunq; ſcriptum ſit quaſi actum, uideatur etiam actum. Ideoque conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fideiuſſiſſe, uideri b omnia ſolenniter acta.

4 In ſtipulationib.} 1 *Stipulatio eſt de natura Fideiuſſionis, adeò quod ſine ſtipulatione fideiuſſio non conſiſtat:* [a] *& per conſequens ſtipulatio eſt intrinſeca ſolennitas fideiuſſionis.* 2 *Qui ergo ſcribitur fideiuſſiſſe: præſumitur pro alio interueniſſe mediante ſtipulatione. idq; textus hic ſignificat: & apertè* [b] *Vlpianus,* Sceindum eſt (inquit) generaliter, ſi quis ſcripſerit ſe fideiuſsiſſe, uideri omnia ſolenniter acta. 3 *Sic & in alijs uerborum obligationibus, ſi ſcriptum ſit aliquem promiſiſſe, intelligi id de ſolẽni ſtipulatione, ſuprà* [c] *docuit Iuſtinianus.*

q. Videri omnia.} *Hoc eſt intelligi iuſtam ſtipulationem interueniſſe, quæ ſcilicet cum fideiuſſione oĩno requiritur:* 4 *exceptis tamen nonnullis caſib. in quibus põt abſq; ſtipulatione fideiuſſor obligari* [d] *quos Iaſon congeſſit. Quare autem regulariter per ſtipulationem tantum obligetur fideiuſſor, docet alibi* [e] *Baldus.* 5 *Porrò ex hoc contextu vulgo Doctores colligunt* [f] ſolennitatem intrinſecam præſumi, non autem extrinſecam. 6 *Eſt autem* intrinſeca ſolennitas, [g] *quam uerborum prælatorum natura neceſſario comprehendit, aut ſaltem apta eſt comprehendere, & ſine qua uerificari non poteſt uerbi ſignificatus. Exemplum prioris, inuenitur ſcriptum in inſtrumento, ſiue etiam in priuata ſcriptura Sempronium ſtipulatum eſſe tali die, & tali loco: ipſa præſentia utriuſque eſt ſolennitas intrinſeca, quæ ex medulla uerborum colligitur, quã eam uerba prolata neceſſariò inferunt, cùm ſtipulatio non poſſit fieri, niſi inter* [g] *præſentes.* 7 *Sic & uerbo* Fideiubendi *neceſſitas iuris ineſt, qua præſumit ſtipulationem interceſſiſſe, cùm ſine ſtipulatione fideiuſſionis ſignificatus uerificari non poſſit. Poſterioris exemplum eſt, ſi ſcriptum ſit. (*promiſit Titius Sempronio*) quod promiſſionem præceſſerit interrogatio, eſt ſolennitas intrinſeca: quia licet eam uerba prolata neceſſariò non comprehendant, ex communiter tamen accidentibus aptà ſunt continere: cùm ut plurimũ promiſſionem præcedat interrogatio. Ergo cum dicimus,* partes promiſerunt. *iam præſumitur intrinſeca ſolẽnitas:* 7 *quia uerbum (promiſit) frequentius eſt ad hoc ordinatum, ut contineat ſtipulationem: tametſi promittere etiam poſſumus nudis uerbis.* 9 Porrò extrinſeca ſolennitas *eſt, quam uerborum natura neceſſario non comprehendit, & ſine qua uerbi intellectus uerificatur: qualis eſt, tutoris autoritas, & iudicis decretum in uenditione rerum minoris. nam licet hæc nõ interueniãt, appellatur tamen emptio & uenditio; quia quæ facti ſunt, licet perperam fiant, nomen tamen ſuum* [h] *ſeruant. Et propterea ſi ſcriptum ſit, uenditas fuiſſe minoris res, non præſumimus tutoris autoritatem & iudicis decretum (tanquam extrinſecas ſolennitates, ſine quibus uerificatur emptionis ſignificatus) interueniſſe: ſed oportet id ab emptore* [i] *probari. Poſſent & alia exempla in medium proferri: ſed hæc ſuis locis* [k] *adeò diffuſe tractatur, ut hic omnia inculcare operæpretium non ſit.*

a l. blanditus. C. de fideiuſſ.
b l. ſciendũ. de ver. obli.
c §. ſcriptum. de inut. ſtip.
d l. 5. §. Satiſacceptio. de uer. obl.
e in d. l. blanditus.
f ita Dd. hic. & d. l. ſciendum
g § Itẽ verborum, ſup. tit. prox. præced.
h Bald. l. 3. de teſta. tut. Alci. l. Paulus reſpondet. de verbo. ſig.
i l. quæcunq;. §. ul. de publ. in litem ac.
k iuribus ſu. paſſim allegans, maximè in d. l. ſciẽdũ. & d. l. blanditus. & d. §. Satiſacceptio.

De literarum obligationibus. tit. xxij.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Nomina veteribus quæ fuerint.*
3 *Nomina varias hodie acceptiones habent.*
4.5 *Literarum obligatio quomodo contrahatur, & quæ in ea requirantur.*
6 *De exceptione non numeratæ pecuniæ.*
7.8 *De exceptione non numeratæ dotis.*
9 *Ex literarum obligatione quæ actio detur.*
10 *Actio chirographaria.*
11 *Exceptio non numeratæ pecuniæ olim quinquennio durabat: hodie ſolum duobus annis.*
12.13 *Hæc exceptio & excipiendo, & agendo opponi poteſt: & quæ tunc ſint neceſſaria.*
14 *An eidem renunciari poſſit.*
15 *Quibus caſibus non detur hæc exceptio.*

Olim

OLim ſcriptura fiebat obligatio, quæ *a* nominibus fieri dicebatur, quæ *b* nomina hodie non *c* ſunt in vſu. Planè *d* ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ſibi numeratum *e* non eſt, de *f* pecunia minimè numerata, poſt *g* multum temporis exceptionem opponere *h* non poteſt. hoc enim ſæpiſſimè conſtitutum eſt. ſic fit ut & hodie, dum quæri non poteſt, ſcriptura obligetur; & ex ea naſcatur *i* condictio ceſſante[k] ſcilicet verborum obligatione. Multum *l* aũt tempus in hac exceptione antea quidẽ ex principalibus conſtitutionibus uſq; [m] ad quinquennium ꝓcedebat: ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecunijs forſitan defraudari, per *n* conſtõnem noſtrãm tempus coarctatum eſt, ut vltra biennij metas huiuſmodi *o* exceptio minimè extendatur.

POST *obligationem, quæ re, item quæ uerbis contrahitur, rectè de tertia ſpecie, quæ literarum obligationem, à cauſa potentiori dicitur, ſubnectit: cuius totam rationem breuiter explicat Vlpianus*, [a] Non figura literarum, ſed ratione, quam exprimunt literæ obligamur; quatenus placuit non minus valere quod ſcriptura, quam vocibus lingua figuratis ſignificaretur.

a Quæ nominib.} *Vt rectè hoc accipias, ſciendum eſt,* 2 *Fœneratores ueteres ſolitos fuiſſe pecunias ſuas apud Argentarios depoſitas habere, & in eorum menſa fœnus exercere. Vnde cùm quis pecunia indigeret: cum fœneratore conueniebat, cautionemq; illi faciebat, id eſt ſyngrapham, qua confitebatur ſe illi ex mutuo debere. Deinde ille apud menſam ſecundum Argentarij uel debitoris commoditatem iubebat ei numerari, huiuſmodiq; ſyngrapha cum Argentarij rationibus, in quibus nomen illius debitoris erat adſcriptum,* [b] *vocabantur nomina,* [c] *hoc eſt, cautiones fœneratoriæ: quod pluribus Alciatus* [d] *alibi explicat. Et hæ erant ſcripturæ, aduerſus quas nihil obijci poterat. Cæterum ex priuata ſyngrapha ius dicere prohibebat lex Gabinia, ut Cicero lib. 5. epiſt. ad Atticum* [e] *teſtatur.*

q Quæ nomina.} *Quamuis autem priſca nominum ſolennis formula à deſcribendis debitorũ nominib. dicta non ſit in uſu; appellatio tamen manet.* 3 *Vnde iam nunc omnia alias pro debitoribus; uel debitis ipſis, aliàs, pro cauſa obligationis* [f] *accipiuntur. Inde & dicimus, pecunias eſſe in nominib.* [g] *quæ data ſunt debitoribus: item nomina facere, idonea nomina, nomina ſoluere, explicare, expedire; bonum nomen facere, nominationare, legare. Sic & Vlpianus* [h] *nomen pro obligatione ſeu debito accepit.*

c Non ſunt in vſu.} *Sicut & rigor legis Gabiniæ in uſu eſſe deſijt. Iuſtinianus enim permiſit ex priuata ſyngrapha ius dicere, ſaltem poſt biennium, ut mox audiemus.*

d Planè ſi quis.} 4 *Ex hoc loco diſcendum eſt contrahi literarum obligationem, cùm debitor ſpe futuræ numerationis dat chirographũ creditori, in quo fatetur, ſe certam pecuniæ ſummam ab eo mutuo accepiſſe. Ex hac n. confeſſione literaria debitor obligatur, non quidem naturaliter: ſed tamen ciuiliter, ut cunque pecunia non ſit numerata, ut reddat creditori mutuũ.* 5 *Obſeruari autem debet, primum huic cõtractui tantum locum eſſe in* [i] *mutuo: deinde requiri neceſſario, ut literæ interueniant: Quia ſi debitor confiteatur ſine ſcriptura, non eſt obligatio* [k] *literarum. Poſtremò, hic non oriri naturalem obligationem: ob defectũ conſenſus. Neq; n. voluit debitor ualidam eſſe ſuam literariam confeſſionem, ſi eam realis numeratio non ſequeretur. Deinde deeſt hic quoque naturalis æquitas, cùm pecunia non ſit numerata. Oriri autem hic ſolã ciuile, quia legiſlator, ſiue ius ciuile falſo ſubſcribit huic conuentioni, ſiue confeſſioni literariæ: fallitur n. colligendo à plerunq; accidentibus, pecuniam eſſe numeratam, cùm id teſtetur chirographum. Dat itaq; ex ſola ciuili actionem creditori aduerſus debitorem, qui ſe ita literis obligauit.* 6 *Ea tamen intra biennium eliditur per exceptionem non numeratæ pecuniæ, quæ transfert onus probandi in creditorem, ut probet, ſ. pecuniam: cuius chirographum meminit, re uera numeratam eſſe. Præſumit n. legiſlator contra chirographum, pecuniam, non eſſe numeratam, utcunq; chirographum hoc teſtetur: partim propter odium fœneratorum, qui plerunque exigunt ſyngraphas, priuſquam numerent: partim pp facilitatem ipſorum debitorum, qui facile quamlibet confeſſionem exhibent, modò ſpes ſit aliquando numeratum iri pecuniam. Cæterum ſi biennium iam effluxerit, præſumit lex pro creditore poſtea agentẽ, onusq; probandi in debitorem reijcit: propterea quod non eſt ueriſimile, debitorem tam negligentem fuiſſe, ut intra biennium perpetuum non exigeret pecuniam, aut certe chirographum cautum repoſceret. Probare ergo tum debitorem oportet pecuniam numeratam non fuiſſe.* 7 *Idem quoq; receptum eſt in ſponſo confitente per chirographum, ſe dotem accepiſſe à ſuo ſocero,* [l] *nam & is intra biennium exceptionem non numeratæ dotis habet: quia eadem ibi ſubeſt facilitatis ſuſpicio. Quid enim non ſcribit amoris œſtro percitus ſponſus, & agit, ut potiatur ſponſa? In omnibus autem alijs contractibus quia ceſſet hæc ratio facultatis, ſcriptura, ſiue chirographum aduerſus ſcribẽtem habet uim ueræ* [m] *probationis, ſolaque ſcriptura niti poteſt, qui agit.*

e Numeratum non eſt.} *Siue id pars ſit obligationis, ſiue ſors tota. Nam etſi plus in chirographo cõplexus fuerim, quàm fuerit numeratum, eatenus ſalua mihi erit exceptio non numeratæ* [n] *pecuniæ.*

f De pecunia minimè numerata.} 8 *Hanc exceptionem non numeratæ pecuniæ, Iuſtinianus in Nouellis appellat ἀναργυρίαν: ad cuius exemplum introducta quoq; eſt (ut ſupra dixi) exceptio non numeratæ dotis, ſponſo competens, qui ſcripſit dotem ſeſe accepiſſe, cum nihilo magis acceperit.*

g Poſt multum tempus.} *Olim quidem poſt quinquennium: at hodie poſt biennium, ut mox ſubijcit.*

h Opponere non poteſt.} *Excipiuntur tamen, q propter aliquas cãs ſingulari iure adiuuantur* [o] *cuiuſmodi*

a l. non figura. De act. & obl.
b l. 4. in prin. de pecul.
c l. fi. C. de pac. conuent.
d d. l. qui pecuniã. ſi certpet.
e epiſt. ult. idẽ Cic. in Oratio. pro l. Muræ.
f l. penult. ulti. C. de conue. fiſ. deb. l. 1. ad Mace.
g l. ſi quis uxori. de fur.
h in l. nominis. de uerb. ſig.
i l. aduerſus. C. de non num. pec.
k Sal. l. generaliter. C. d. tit.
l l. in contractib. in fin. C. de non nu. pecun. & Authe. quod locum. C. de do. cau. nõ nu.
m l. publica. §. 1. de poſi. l. generaliter. C. de non nu.
n l. 2. l. cum ultra. C. de non nu. pec.
o d. l. in contractibus. ad prin.

iuſmodi ſunt minores,& Reipublicæ cauſa abſentes.

i Naſcatur condictio. } 9 *Ex lege ſcilicet. Nam quandocunq; obligatio noua lege introducta, eſt, nec ca- uetur, quo genere actiones experiamur, agimus* condictione *ex lege, ex illa. ſ. in qua de obligatione diſpoui- tur. Ita & hoc caſu in literarum obligatione, condictionem ex lege* [o] *dari aduerſus Bartolũ cenſent oẽs. Ego uerò Bartolo magis ſubſcribo, qui rectè dicit, hanc actionem appellandam eſſe ex* contractu ſeu obligatio- ne literarum, *non aũt ex lege, quia utrum ex lege aliquid detur, an ex contractu proficiſcatur, aliqua diffe rentia* [p] *eſt. Cur aũt non rectè dixerimus iſtam actionem ex literis naſci? quia non minus obligamur literis* [q] *quam uerbis. Rectius ergo dicimus conditionem uel actionem ex literis, quam ex lege, quia lex non in troducit iſtam perſecutionem immediatè, ſed mediante negocio dati chirographi.* 10 *Quare eam non inſcitè actionem* chirographariam Ol.. [r] *nuncupat.*

o nempe ex d.l. in contractib.
p l. obligamur. §. Lege. de actio. & oblig.
q l. non figura. de act.& oblig.
r claſſ.4 act. 10.

K Ceſſante.[ſ] } *Id eſt, ſtipulatione: quæ ſi interueniat, ex ſtipulatu agitur, habetq; debitor in factum* [ſ] *ex ceptionem.*

ſ l. cũ ultra.de non nu. pec. ibi Bart. & Iaſ.

l Ex principalib.conſtitutionib. } *Qui deſiderat cognoſcere tpa olim oĩb. cautionib. præſtituta, legat con- ſtitutionem Impp. Honorij, Theodoſij, & Conſtãtij, quam reperiet lib. 2. Cod. Theodoſiani. tit. Si certum pet.*

m Vſq; ad quinquennium. } 11 *Olim enim poſt quinquennium in primis ceſſabat hæc non numeratæ pecuniæ exceptio, intra illud tempus à debitore propoſita ſemper onus probandi (numeratam ſcilicet eſſe re uera pecuniam) reijciebat in creditorem.*

n Per conſtituitonem noſtram. } *Extat adhuc hæc Iuſtiniani conſtitutio lib. 4. Cod.* [t] *In qua etiam ait, hoc biennium eſſe continuum.*

t ead. l. in contractibus.

o Huiuſmodi exceptio. } *Quæ ſcilicet probationis onus transferat in creditorem agentem.* 12 *Põt aũt hæc exceptio non ſolum excipiendo opponi, nempe aduerſus agentem condictione* chirographaria, *ne rum- etiam agẽdo, ut. ſ. in una actione proponatur, & creditore tacente. nam elaberetur alioqui tps ei, qui chirogra phum ſcripſit.* 13 *Verũ tria neceſſariò requiruntur ad proſecutionem huius remedij, cum in modũ actionis exercetur. Primum, ut ex ſcripto proponatur ſecundum formulam Querelæ. Alterũ, quod ad ordinariũ cre ditoris Iudicem. Tertiũ, uocato, ſi eò loci præſens fuerit, creditore,* [n] *alioqui & abſente eo. Idem eſt de exce- ptione* non numeratæ [x] dotis 14 *Adeò hæc* non numeratæ pecuniæ *exceptio efficax eſt, ut intra bien- nium nihil actori proſit oſte..dere, debitorem confeſſum eſſe, receptã à ſe pecuniã, non ſpe futuræ numeratio- nis, aut deniq; huic exceptioni, cum confiteretur renunciaſſe: quia adhuc poterit obijci. Quinimò etſi iuramen tũ ſyngraphæ inſerat, hoc eſt, iuret ſe debitorem eſſe Sempronio ex cã mutui, uel dotem accepiſſe: nihilo ta- men minus hac executione uti* [y] *põt. quia tale iuramentum habet in ſe conditionem tacitam,* [z] *ſi pecunia numeretur, & creditor fidem ſeruet.* 15 *Sunt tamen & caſus, in quib. non competit iſta exceptio & intra biennium. Primus, ſi debitor confeſſus foret in teſtõ,* [a] *quia tunc præſumitur uera confiteri ob mortis cogi- tationem. Secundus, cum debitor iam cœpit ſoluere partem debiti,* [b] *quia tunc præſumitur numeratio facta. Tertius, ſi debitor ſemel atq; iterũ eſſet confeſſus debitum:* [c] *propter geminationem enim & repetitam confeſſionem, conijcimus numerationem interueniſſe. Quartus, quando procurator fiſci fatetur ſe recepiſſe ſo lutiones tributorum & collectarum. Quintus, quando maritus poſt dotalia inſtrumẽta confitetur ſe dotem recepiſſe. Sunt & alij pleriq; caſus, quos Io. de Plat. hic ſuperaddit.*

u d.l. in contractibus. §. In omni.
x Nouell. de temp. non nu. dot. pec. Bart. l. fi. ex cautionc. & l. ult. C. de non nu. pec.
y c. quemadmodũ. c. ueniens. de iure iu. c. cũ tc. eo. tit. lib. 6. Bal. d. l. ult. Ang §. 1. inf. de excep. Cantiun. hic licet Fab. contra ſentiat.
z gl. l 1. De fal. cau. ad leg.
a l. cum fidem. C. de non nu. pec.
b gl. d. l. in contractib.

Deobligationibus ex conſenſu. tit. xxiij.

1.56 *Obligationes ex conſenſu, quomodo à ceteris differant.*
2 *Natura obligationum, quæ re contrahuntur.*
3 *Natura ſtipulationis, & literarum obligationis.*
4 *Innominati contractus requirunt interuentum rei.*

COnſenſu a fiunt obligationes in emptionibus, & venditionibus, locationibus, condictionibus, ſocietatibus, mandatis. Ideo [b] autem iſtis modis obligatio dicitur conſenſu contrahi: quia neq; [c] ſcriptura, neq; [d] præſentia omnimodo opus eſt. at nec e dari quidquam neceſſe eſt, ut ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit eos [f] qui negocia gerunt, conſentire. unde inter abſentes quoque talia negocia contrahuntur, uelut per epiſtolam, vel per g nuncium. Item in h his contractib. alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono, & æquo præſtare oportet: cum alioquin in verborum obligationib. alius ſtipuletur, alius promittat.

SEquitur quarta ſpecies obligationũ, quę ex contractu ſunt, nempe obligationes, quæ ſolo conſenſu fieri dicuntur. 2 *In hoc autẽ differunt à præcedentibus contractibus, quod his lex nõ ſubſcribit, neq; eos adprobat, niſi vel res, uerba, vel literæ interueniãt. In illis verò ſolus conſenſus ſuffi- cit, à quo etiam nomen acceperunt, uti generaliter ex conſenſu naſci dicantur.* 2 *Primum enim hæc eſt natura obligationum, quæ re contrahuntur, quod res interueniat,* [a] *alioquinibil operantur.* 3 *Deinde de*

a ut ſup. Quib. mo tc contra.

b ſup. de uerb. obl.
c ſup. de lit. oblig.

ſubſtantia ſtipulationis eſt, quod partes ſint præſentes, conſenſumq́; verbis [b] *exprimant. Porrò in literarum*
obligatione neceſſariò ſcriptura [c] *requiritur. 4 Deniq; & in contractib. nominatis, vtcunq; conſenſu contra*
hantur, nihil operatur ſolus conſenſus, ſed interuentum rei adeſſe oportet. Conſenſus ergo quanquam eſt de
ſubſtantia oīum cōtractuum: per ſe tamen ſolus ſine alio adminiculo nuſquã parit & obligationem & actio
nẽ, tãquàm in emptione, locatione, ſocietate, mandato, in quib. ſolus conſenſus ſufficit. Atq; hæc eſt prima dif-
ferentia, per quam hi contractus ex conſenſu ſecernuntur à reliquis contractib. 5 Differunt & alia rõne hi
à contractib. ſuprà nominatis; quod in ſuperiorib. principaliter obligatur unus tantùm, vt in mutuo, mutua-
tarius: in ſtipulatione, promiſſor. In his aũt uterque alteri obligatur, ueluti in emptione tenetur emptor ad
precium, venditor ad tradendam rem venditam; & ſic de alijs. 6 Addit quoq; Imp. tertiam differentiã. Nã
in ſtipulatione, atq; alijs contractib. ſtricti iuris nihil venit, aut præſtatur, niſi de quo inter contrahentes no
minatim actum eſt. In contractib. verò, qui conſenſu fiunt; cum maximè ſint bonæ fidei, officio Iudicis ex
æquo & bono multa præſtantur, [d] *de quibus expreſſe non eſt conuentũ: ut ſunt vſuræ, fructus, intereſſe, atq;*
aliæ quædam acceſſiones. quod ſuo loco [e] *diffuſius expendemus.*

d l. conſenſu. in fi. de act. & obl. & l. qui tãtundem. de neg geſt.
e §. Actionum aũt. inſ. de act. & per. Dd. in l. quicquid aſtringendæ. de uerb. obl.
f l. 2. de act. & obl.
g l. in quibuſcunq; de actio. & obl. l. ubi nõ uoce. de reg. iur.
h §. Mutum. ſup. de inut. ſtip.
i in hoc pri. nu. 6.

a Conſenſu.} *totus hic titulus ad verbum ex Iuliani reſponſo* [f] *deſcriptus eſt.*
b Ideo autem.} *Oſtendit, in quibus differant hi contractus à ſuperioribus.*
c Neq; ſcriptura.} *Sicut in literarum obligatione.*
d Neq; præſentia.} *Intellige contrahentium, ſicut in ſtipulatione.*
e Nec dari.} *Vt in obligationibus, qui re contrahuntur,*
f Eos qui negocia gerunt.} *Id eſt, ipſos contrahentes.*
g Per nuncium.} *Vel etiam procuratorem: atque inde ſequitur,* [g] *ſurdum quoq; & mutum hoc modo*
contrahere poſſe, licet per ſtipulationem [h] *acquirere aut obligari nequeant.*
h In his contract.} *Qui. ſ. ſunt bonæ fidei. Et hæc eſt differentia illa, quam ſupra* [i] *tertio loco fecimus*
i Promittat} *Et quod uerbis omittitur, habetur pro omiſſo, nec aliquid præſtatur ex æquo & bono.*

De emptione & venditione. tit. xxiiij.

1 *Emptio & uenditio confunduntur.*
2 *Emptionis origo.*
3 *Permutatio Germanis olim peculiaris fuit.*
4 *Numus vnde, & numo omnia menſurari.*
5 *Pecuniæ vocula omnes res ſignificat.*
6 *Emptio quando dicatur contrahi.*
7 *Emptionis cauſa efficiens, materialis, effectus.*

a l. ueteres. de act. empt.
b l. ſi non ſortẽ. de cond. inde.
c l. ex empt. de act. empt. & l. Iulianus. eo. tit.
d l. 1. ff. hoc tit.
e lib. 13. cap. 1.

PRimus cõtractus, qui cõſenſu fit, eſt Emptio & uenditio: 1 *quibus verbis veteres promiſcuè* [a] *vſi ſunt, vt ſtipulatorem pro eo, qui promittit, interdũ dicunt Iuriſconſulti:* [b] *frequentius tamẽ qui precium dat,* emere *&* ex empto agere *dicitur: qui rem tradit,* uendere & ex uendito [c] agere. 2 *Origo aũt emendi & vendendi à permutatione rerũ* [d] *cœpit. Olim enim cũ numus*
non eſſet, neq; merx, neq; precium conſtituebatur, ſed vnuſquiſq́; ſecundum temporum ac rerũ neceſſitatẽ
rem pro re permutabat. 3 atq; illam permutationẽ Germanis olim admodum peculiarem fuiſſe, Cornelius
Tacitus, atq; etiam Plinius [e] *ſcribunt. Quia autem non ſemper nec facilè contingebat, ut tu haberes, quod*
ego deſiderarẽ, & uiciſſim ego haberem, quod accipere uelles, inde electa materia eſt, cuius publica atq;
perpetua æſtimatio difficultatibus permutationum æqualitate, quantitatis ſubueniret: 4 eaq; materia forma
publica percuſſa numus *dicebatur, precium merce diſtinguens, ac emptionem conſtituens. Vnde eſt, quod*
Ariſtoteles numo omnia *menſurari lib. 5. Ethic. tradat: 5 in quem cum nihil non conuerti poſſit, Iuriſcõſul*

f l. 2. de conſt. pe. l. pecuniæ uerbũ. & l. pecuniæ app. de uerb. ſig.

ti [f] *etiam* pecuniæ *appellatione omnes res ſignificari uoluerunt. 6 Contrahitur autem* emptio & uendi-
tio *ſolo conſenſu, poſtquam inter emptorem & uenditorem de precio pecuniario conuenit uerè, & non ſi-*
mulatè utcunq; precium non ſit numeratũ, neq; merx tradita: ſicut Imp. mox a principio huius tituli docet.
Solo conſenſu *dixi, quia in hac nõ deſideratur rei interuentus: utcunq, enim merx tradita non eſt, nec pre-*
cium numeratũ, tamẽ ſi utrinque conuentũ eſt, naſcitur ſtatim obligatio, mox alter alteri obligatur natura-
liter & ciuiliter: primũ uenditor, ut rẽ uenditã tradat emptori: deinde emptor, ut numeret uẽditori preciũ.
Neq; hic opus eſt partium præſentia, quoniam & inter abſentes per nunciũ ſiue epiſtolã emptio fieri põt.
Addidi uere & non ſimulate, *quia ſi de precio conuenit aĩo donandi, emptio non eſt: Cur aũt adiecerim,* de

g §. Item preciũ. hoc tit.
h l. 1. in fi. de cont. empt.
i l. ex empto. in j. de act. empt.

precio pecuniario, *infrà ſuo loco* [g] *commodius dicemus. 7 Ex prædictis adparet, quod cã efficiens huius cõ*
tractus eſt, mutuus contrahentium [h] *conſenſus, cã materialis, ipſum precium & merx, ſeu res.* [i] *quæ uendi*
tur, effectus uero eſt, parere obligationem ad tradendam rem uenditam & precium numerandum.

§. Princip. tit.

1 *Quando recedere liceat ab emptione ſemel perfecta, & utrius periculo res uendita pereat.*
2 *Si ſub*

2 *Si ſub conditione res venierit, & pereat, cuius ſit periculum.*
3. *Arrha quid & in quem finem detur.*
4 *Subarrhare perſonam.*
5 *Emptio fit bifariam, ſine ſcriptura, & cum ea.*
6 *Quo ad arrhas, emptionem in ſcriptis, & ſine ſcriptis nihil differre.*
7. *Fortius eſt contrahere ſine arrhis, quam cum arrhis.*

EMptio & venditio contrahitur, [a] ſimulatque de [b] precio conuenerit, [c] quãuis precium nondum numeratum [d] ſit, ac [e] ne arrha quidem data fuerit. quod arrhæ nomine datur, argumentũ eſt emptionis & uenditionis cõtractæ. Sed [f] hoc quidem de emptionib. & vendionib. quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet: nam nihil a nobis in huiuſmodi emptionib. et vẽditionib. innouatũ eſt. in ijs autẽ quæ [g] ſcriptura cõficiuntur: non aliter pfectam eſſe uẽditionem & emptionem conſtituimus, [h] niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, uel manu propria contrahentium, uel ab alio quidem ſcripta, a contrahentib. autẽ ſubſcripta: & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partib. abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his, & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor vel venditor ſine pœna recedere ab emptione & venditione. Ita [i] tamen impune eis recedere concedimus, niſi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. hoc enim ſubſequuto: ſiue in ſcriptis, ſiue ſine ſcriptis, venditio celebrata eſt: is [k] qui recuſat adimplere contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit quod dedit: ſi verò venditor duplum reſtituere compellitur, licet nihil ſuper arrhis expreſſum ſit.

a Contrahitur.) *Et quidem firma atq; efficax inde naſcitur obligatio, quæ non niſi vtriuſq; partis cõſenſu diſſolui [a] amplius põt. Vnde etiam eſt, quod ſtatim poſtquam conuentum eſt de precio, periculum rei uẽditæ ad emptorem [b] pertineat.* 1. *Qua tamen in re, ne impingamus, [i] ſic diſtinguere oportet. Nam ſi quidẽ venit, certum ſit: ut Stichus, & precium, ut decem, amplius recedere non licet: & periculum ad emptorem ſpectat: modò per uenditorem non ſtet, [c] ſed per emptorem, quo minus tradatur. In rebus tamen, quæ deguſtari ſolent, ad deguſtationem uenditor ſuſcipit periculum, ita ut cuſtodiã præſtet, quaſi pleniſſimẽ tũ uæneãt, niſi fortè aliter cõuenerit. Si in certũ uæneant, ut uinũ ad menſurã, uel piper ad pondus, dũ admetiatur, aut expendatur, periculũ erit uenditoris: hoc eſt, cuſtodiã præſtabit: quia tunc certũ eſſe [d] incipit. Quod uero certũ non ſit, quod tradatur, ut in genere uenditũ, uenditoris periculo eſt dũ tradatur. impleaturq; [e] uenditio.*

b De precio.) *Scilicet rei uenditæ.*

c Conuenerit.) *Subaudi purè:* 2 *nam ſi ſub conditione res uænierit, ea deficiente nulla eſt emptio. ſin uerò euenerit, cenſebitur ab initio purè contracta, & incipiet periculũ eſſe [f] emptoris. Addit & illud Paulus:* [g] quod ſi pendente conditione emptor uel uenditor deceſſerit, extiterit conditio, hæredes quoque teneri, quaſi iam contracta emptione in præteritum. *Planè ſi pendente conditione res perierit, extinguitur emptio. Sed ſi res extet, licet deterior facta, damnum erit emptoris.*

d Numeratum ſit.) *Neque etiam res uendita tradita: ea enim ubi tradita eſt, impleta dicitur [h] uenditio. Sed prius nihilominus perfecta eſt uenditio, ut periculum ad emptorem pertineat, ſicut paulo antè dixi.*

e Ac ne arrhæ.) *Arrha uel arrhabo eſt id, quod datur in ſignum uel teſtimoniũ emptionis & uenditionis, [l] quare non eſt de ſubſtantia emptionis, ſed datur tantũ loco ſigni, ut ſcilicet euidentius probari poſſit, cõueniſſe de precio. Olim autẽ arrha impleto contractu reddebatur, uelut annulus, uel alia res, unde & arrhæ ſponſalitiæ dictæ ſunt. Nunc numus datur in omnibus ferè contractibus, nec ſolet reſtitui.* 4 *Imò perſonam quoque ſubarrhare dicimus ad aliquid faciendum, uel ad præſtandas operas.*

f Sed hoc quidem.) 5 *Emptio & uenditio bifariam fit, [k] primo ſine ſcriptura, cum de precio rei certæ conuenit, deinde ſcriptura, cum actum eſt, ut ſcripto contrahatur. De priori hactenus dictum eſt, quia illa ſtatim perfecta dicitur, quo ad obligationem, ſi de precio conuentum ſit. At quando expreſſim actum eſt inter emptorem & ueditorem, ut non ualeat contractus, niſi literæ per omnia ſint abſolutæ, tunc contractus dicitur perfectus, poſtquam ſcriptura redacta eſt in mundum, quod vulgus Scribarum ingroſſare uocat. & ante illam abſolutionem ſcripturæ uterque contrahentium pænitere põt. Sin autem ab initio ſimpliciter contrahitur, & poſtea fit ſcriptura tantum ad comprobationem contractus, ualet etiam ſine ſcriptura, quippe quod ea extrinſecus adueniens primogeniam contractus qualitatem non [l] immutat.*

g Quæ ſcriptura.) *Sic, ut ſcripturæ prorſus nitantur, nec aliter ratũ eſſe uelint cõtrahentes, quod agitur.*

h Conſtituimus.) *Hæc Iuſtiniani conſtitutio lib. 4 Cod. [m] adhuc extat, & ad omnes contractus pertinet, quos in ſcriptis fieri placuit.*

i Ita tamen.) 6 *Quantũ ad arrhas pertinet, nulla eſt differẽtia inter emptionẽ cõtractã in ſcriptis uel ſine ſcriptis. Nã etſi in emptione ſine ſcriptura adhibitæ ſint arrhæ, licet utriq; parti pænitere: quia ita uidetur inter eos cõuentũ eſſe, ut arrha uel admitteretur, uel duplicaretur, ſi alter ex cõtrahentib. ab emptione diſcederet. Aliud eſt, ſi arrha data fuerit in partẽ precij, tũc enim neutri à contractu reſilire permittitur. Cæterùm ſi nulla*

a l. neceſſario. De peri. & com. rei uend.
b d. l. neceſſario. §. Si ita res.
c l. j. & d. l. neceſſariò. & l. lectos. de peri. & com. rei uend.
d l. hoc ita. eo. l. quod ſæpe. de contrah. empt.
e l. in ratione. ad l. Falc.
f d. l. neceſſariò.
g ibidem.
h l. ſi quis alienã. de actio. empt.
i l. quod ſæpe. in prin. de contrah. empt.
k l. 1. de peric. rei uẽd. l. cõtractus. C. de fide inſtr.
l l. contrahitur. de pig. Fab. & Por. hic. Dd. in d. l. cõtractus.
m in d. l. cõtractus.

data fuerit arrha, uẽditor indiſtinctè cogitur rem uenditã tradere emptori, ſi eam habet, ſin minus, præſtãdo intereſſe liberatur. Emptor autem ſimpliciter, preciũ numerare cogitur, utcunque paratus ſit recedere. 7 Videtur ergo, fortius eſſe contrahere ſine arrhis, quam cum arrhis, contra [n] *Caij reſponſum. Hac tamen in re conſuetudo locorum reſpicienda eſt, quæ ſemper variat in hoc emptionis contractu.*

n in l. quod ſæpe.

k Is quis recuſat.} *Si tamen alter paratus ſit pactis ſtare & præſtare, quod ſuarum eſt partium. Nam ſi mutuo conſenſu ab emptione recederent, emptor quod arrharum nomine dedit,* [o] *reciperet.*

o l. 2. C. quan. lic. ab emp. diſce.

ſ. Precium.

1 *Emptionis ſubſtantiam ex tribus conſiſtere.*
2 *Venditio conditionalis quatenus ualeat.*
3 *Sufficit ab initio precium conſtitui animo ſoluendi, etſi poſtea non ſoluatur.*
4.5.7 *Venditio an, & quatenus conſtet, ſi precium in alterius uoluntatem conferatur.*
6 *Si imperſonaliter venditio fiat, quanti res æſtimabitur, iure nulla eſt.*
8 *Actio empti.*
9 *Actio uenditi.*
10 *Emptio & locatio in quibus conueniant uel differant.*

Precium autem conſtitui oportet. nam *a* nulla emptio ſine *b* precio eſſe poteſt. Sed *c* & certum eſſe precium debet. alloqui *d* ſi inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem *e* æſtimauerit, tanti ſit empta: inter veteres ſatis abundeq; dubitabatur, conſtaretne venditio, an non. Sed *f* noſtra deciſio ita hoc conſtituit, ut quoties ſic compoſita ſit uenditio, *Quanti ille æſtimauerit* ſub hac conditione ſtarẽt contractus, ut, ſi quidem ille, qui *h* nominatus eſt, precium definierit: tunc omnimodo ſecundum eius æſtimationem *i* & precium perſoluatur, & res tradatur, & *k* venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto *l* actione, venditore ex uendito agente. Sin autem ille, qui nominatus eſt, uel noluerit, uel non potuerit precium definire: tunc pro nihilo eſſe venditionẽ quaſi nullo precio ſtatuto. Quod *m* ius cum in venditionibus nobis placuerit: non eſt abſurdum, & in locationibus & conditionibus tradere.

a Nam nulla.} 1 *Tria ſunt, ex quibus emptionis ſubſtantia conſiſtit, ſine quibus non magis eſſe poteſt quam homo ſine anima uel* [a] *corpore: nempe precium certum in numerata* [b] *pecunia, res quæ veneat, & conſenſus in idem corpus, vel rem eandem, & in eandem rei materiam ſubſtantiamve. Nam ſi aurum dicatur, quod æs eſt, uel maſculus, quæ fœmina, uel denique vinum, quod embamma eſſe, in materiam eandem ſubſtantiamve non conſentiunt,* [c] *2 Quapropter uenditio cõditionalis, cuius preciũ ex conditione in futurum collata pendet, contracta non eſt, dum precium certum* [d] *ſit: & permutatio ſpecialiter dicta emptio non eſt,* [e] *quod precium non habeat. Sin enim ad præſens uel præteritum conditio reſpiciat, perfecta erit emptio, ut, quanti tu emiſti, quantum precium in arca eſt,* [f] *tanti emo.*

a l. in uẽditione. de contrah. empt. l. pacta. eod.
b hic. & ſeq. ſ.
c l. j. nec. d. l. in uendit. & l. ſeq. de cõtrah. emp.
d l. ult. C. de contrah. emp.
e l. j. de rer. permu. & d. l. j. de contr. empt.
f l. hæc vendit. de contrah. emp.
g l. cum in uen. de contrah. emp.
h ſ. ſeq.
i ſ pen. hoc tit.
k l. fin. C. de contr. emp.
l l. ſi merces in t. loc.
m l. hæc uendi. De contrah. emp. l. ſi in lege. loca. Iaſ. hic. ad Por.
n l. ſocietatẽ. arbitrorũ. pro ſoci. & uide Porc. hic iſtud bene declarantem.
o vt d. l. ult. C. De contrah. emp.

b Sine precio.} *Neque tamen ipſo precij numeratio, ſed conuentio perficit ſine ſcriptis habitam emptionem. 3 Sufficit autem precium eſſe conſtitutum animo ſoluendi & recipiendi a uenditore, etiamſi poſtea nõ ſoluatur, ſed donetur uel remittatur: ſecus ſi ab initio animus erat remittere precium quod conſtituitur quia tum non eſſet* [g] *uenditio.*

c Sed & certum.} *Nec modò certum, ſed etiam in numerata pecunia: ut infrà* [h] *mox Imp. ſubijciet.*

d Alioqui.} *4 Ratione certitudinis precij, quæſtionem apud ueteres ualde ambiguam ſubnectit: an ſcilicet rei uenditæ æſtimatio, & ſic precium in alicuius tertij arbitrium conferri queat? quam tamen pulchrè definit. Cæterum quid iuris obtineat, æſtimatione rei uenditæ in alterutrius contrahentium uoluntatẽ collata, infrà* [i] *ſuo loco audiemus.*

e Titius.} *Veluti tertius aliquis.*

f Noſtra.} *Quæ lib. 4. Cod. ad Iulianum præfectum prætorio ſcripta extat.*

g Quanti ille.} *De quo ſcilicet inter contrahentes conuentum eſt.*

h Qui nominatus eſt.} *5 Notanter hic de nominatim electo arbitratore loquitur, qui precium conſtituat, 6 nam ſi imperſonaliter dixerit uenditor,* uendo prædium, quanti æſtimabitur, *uerius eſt, conuentionem non ſubſiſtere. Idem enim & in locatione* [l] *reſponſum eſt. 7 Quanquam alterius arbitratui poſſit committi definitio quarundam acceſſionum* [m] *ſine quibus ſcilicet rectè etiam conſtabit contractus.*

i Aeſtimationem.} *Si modò non fuerit nimis iniqua, alioqui ad arbitrium boni uiri* [n] *redigetur.*

k Et uenditio.} *Perinde ac ipſimet contrahentes precium iſtud ita definiuiſſent, idq; ſiue in ſcriptis, ſiue abſque ſcriptura contracta, ſit* [o] *uenditio.*

l Ex empto actione.} *Hinc diſcimus, duas actiones ex hoc cõtractu naſci* ex empto, & venditio. *8 Actio ex empto cõpetit emptori aduerſus uenditorẽ, ut tradat rẽ uenditam corporalẽ cũ fructib. & acceſſorijs. uel ut quaſi tradat rẽ corporalẽ emptã, hoc eſt ut cedatur iuri, & præſtetur patientia ad uſum liberũ. Et hæc cõplectitur tres alias actiones: primũ actionem de euictione quæ experitur aduerſus uenditorẽ, ſi non fuit*

dominus

dominis rei uendita & res euincatur. Deinde actionẽ redhibitoriam, *qua emptor agit intra ſex menſes ad* p l. Iulianus. §. ex vendito. de actio. empt.
reſcindendum contractũ, ſi uendita ſit res, habens uitium latens. Deniq; actionem præſcriptis uerbis, *ſi*
uenditor pacta adiecta emptioni non ſeruauerit, nec placitis paruerit, tum. n. habet emptor aduerſus uendi q l. ſi merces. Locat.
torem actionem præſcriptis uerbis ad impletionem pactorum. 6 *Secundo ex contractu emptionis naſcitur*
actio ex uendito, & hæc competit uenditori ad conſequenda, quę ipſi ab emptore prętari oportet, in qua r Por. hic.
ueniunt non modò precium, quanti res uendita eſt, ſed & uſurę poſt diem traditionis. Nam cum re emptor s l. 1. de peri. & co. rei uend. § cum autem. inf. eod.
fruatur, æquiſſimum eſt, eum uſuras precij P *ſoluere.*

m Quod ius. 10 *Non modò precij certi, ſed & eius cõmittendi alterius definitioni & arbitrio, id quod* t l. ex conducto. §. 1. & 2. Loca.
ante Iuſtinianum etiam Caius q *tradidit. Vnde pleriq;* r *colligunt, de contractu emptionis ad locationẽ be*
ne argui. Quod tamen perpetuum non eſt. Quanquam enim in prędictis conueniunt hi duo contractus: in plu u & hæc eſt cõmunior opinio. quã & ipſe probo. uide Bart. in l. 1. in prin. de ac. emp.
ribus tamen eoſdem differre conſtat. Primum. n. in emptione periculum emptoris eſt etiam ante traditionẽ,
s *puta, ſi vinũ venditum effundatur poſt deguſtationẽ: in locatione ſecus* t *eſt. Deinde uenditor ſi habet rẽ,*
& poteſt tradere, tenetur omnibus modis; nec liberatur offerens æſtimationem, aut etiam duplum pręcij. u
quod ſi non habeat tradendi copiam, tenetur tamen prętare id quod emptoris intereſt. At locator ali- x l. 3. C. loca.
quando excuſatur, puta ſi ſuperuenit ei neceſſitas retinendi rem x *locatam. Poſtremò differunt, quia uen-* y l. ex empto. loc.
ditio eſt titulus habilis ad tranſlationem y *dominij, ſecus in locatione.* z z l. nõ ſolet. C. loca.

§. Item precium.

1 *In emptione debet precium eſſe certum, & in pecunia numerata conſiſtere.*
2 *Præter id, precium etiam iuſtum eſſe debet.*
3 *Venditor ultra dimidium iuſti pręcij deceptus, quod beneficium habeat.*
4 *An etiam emptori ſic decepto ſubueniatur.*
5 *Iuſtum precium quomodo probandum eo caſu.*
6 *Aeſtimatio minoris precij in emptore & uenditor.*
7 *Sufficit precium ab initio emptionis in numerata pecunia conſiſtere, licet poſtea ſoluatur aliud.*
8 *Emptio & uenditio an idem ſint cum permutatione. & num. 11. 12.*
9 *Homeri autoritas.*
10 *Permutatio fuit ante emptionem.*
13 *Emptio rebus fieri non poteſt.*

Item precium in [a] numerata pecunia cõſiſtere *b* debet. Nam in cæteris rebus an precium eſſe poſſet, valde *c* quærebatur: ueluti an homo aut fundus, aut toga alterius rei precium eſſe poſſet. Et Sabinus *d* & Caſſius etiam in alia re putabant precium poſſe conſiſtere. unde illud eſt, quod vulgo dicebatur: permutatione rerum emptionẽ & venditionem contrahi; eamq; ſpeciem emptionis & venditionis vetuſtiſſimam *e* eſſe: argumentoq; vtebantur Græco poeta Homero, qui aliquam partem exercitus Achiuorũ vinum ſibi comparaſſe ait, permutatis quibuſdam rebus, his uerbis:

Νῆες δ᾽ ἐκ λήμνοιο παρέσταν, οἶνον ἄγουσαι.
Ἔνθεν ἄρ᾽ οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί.
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ᾽ αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ᾽ αὐτῇσι βόεσσι,
Ἄλλοι δ᾽ ἀνδραπόδεσσι.

Diuerſę *f* ſcholæ autores cõtra ſentiebant, aliudq; exiſtimabant permutationem rerum, aliud emptionem & vẽditionem: alioqui non poſſe rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res veniſſe, & quæ precij nomine data eſſe. nam vtranque videri & veniſſe, & precij nomine datam eſſe, rationem nõ pati. Sed Proculi ſententia, dicentis permutationem propriam eſſe ſpeciem contractus à venditione ſeparatam, merito præualuit: cũm & ipſe aliis *g* Homericis verſibus adiuuabatur, & validioribus *h* rationibus argumentabatur: quod & anteriores diui Principes admiſerunt, & in [k] noſtris Digeſtis latius ſignificatur.

Quod ſupra *Imp. de precio dixerat, hic aliquantò latius exponit: interim quæſtionem eam examinans, an alia in re, quam nummis, precium conſiſtere poſſit.*

a In numerata pecunia. 1 *Annotandũ hic eſt, in emptionis cõtractu nõ ſufficere preciũ eſſe certũ, ſed oportere & illud cõſtitui in numerata pecunia,* a *eaq; proba & legitima,* b *alioqui nõ erit emptio, ſed potius Cõtractus quidẽ innominatus, ſi ea detur ut ſpecies, certumve corpus, ut plerunq;* c *fit. Atq; ita exaudiẽdũ Celſi* d *reſponſum, negantis emptionẽ eſſe, ſi tibi dedi pecuniã, ut mihi Stichũ dares. Ibi. n. intelligi debet*

a vt hic.
b l. elegãter. §. qui reprobos. de pig. actio.
c l. ſi certos nummos. de uer. obli. l. ſed & ſi certũ. de leg. 1.
d l. vlt. ff. de cond. cau. de cau. non ſec.

data pecunia non numerata, ſeu vt ſpecies. Et cum alio loco dicitur,[e] eſſe emptionem, ſi do pecuniã ut tu des rem: *intelligendum eſt de pecunia numerata.* 2 *Porrò præter id, quod in emptionis contractu preciũ debet certum eſſe, & in pecunia numerata conſiſtere, requiritur etiam, vt ſit iuſtum, ſaltem, ut ad minus reſpondeat ad dimidiam iuſtæ æſtimationis: alias huiuſmodi circũuentio iure*[f] *uindicatur.* 3 *Venditor enim ultra dimidium iuſti precij deceptus, hoc eſt, ſi nec dimidiam partem ueri precij acceperit, petere poteſt, ut reſtituatur res empta, vel ſupleatur iuſtum precium; ſicq; Imp. Diocletianus ex Maximianus*[g] *reſcripſerũt. Et quamuis ſolum de uenditore circumuento loquantur,* 4 *idem tamen & in emptore intelligitur, nã & is ultra iuſtũ preciũ plus duplo deceptus, rectè petet, vt vel reſtituatur id, quod ultra uerũ preciũ dedit, uel ut totus contractus reſcindatur.*[h] *Petitur aũt utrunq; alternatim, ſed in arbitrio rei conuenti eſt, alterum eligere.* 5 *Sed quo probabitur* iuſtum precium, *ad quod exigatur quãtitas iniuſti precij? Et primũ quidem æſtimanda eſt qualitas rei ex cõi hominum opinione,*[i] *non verò ex priuato affectu. Deinde conſuetudo loci, in quo contrahitur, reſpicienda eſt. Tertiò tẽpus uenditionis adhibendũ eſt in æſtimatione,*[k] 7 *Quanã igitur erit æſtimatio in emptore, & quæ in uenditore minoris precij, ut cenſeantur decepti? Reſpondeo, ſi uenditor non accepit dimidiam partem ueri precij, dicetur deceptus, ut ſi res ualeat ducentis, quã uendidit quinque & nonaginta. In emptore uero alia rõ eſt: Nam is nõ põt decipi ultra dimidiam iuſti precij, preterquam ſi plus duplo emat, puta ſi rem centum aureorum iuſti ualoris emat ducentis, & aliquantò pluris. Si quidẽ æſtimatio deceptionis in emptore non aliter poteſt æquare æſtimationẽ in uenditore, niſi ſic ineas rationem, ut diſertè Ol...*[l] *conſiderauit. tametſi Accurſius*[m] *(quem alij ſequuntur) ſuo more ponat exemplum, ſi quis emat rem ſedecim, quæ decem ualeat. Sed ad textum reuertamur.*

b Conſiſtere debet.} 7 *Satis autem eſt, ſi in numerata pecunia precium conſiſtat ipſius conuentionis tẽpore, poſtea enim ex interuallo poterit loco pecuniæ conuentæ etiam alia res dari*[n] *pro precio.*

c Valde quærebatur.} *Hanc totam quæſtionem, & ueterem diſceptationem pluribus uerbis Paulus*[o] *tractat, ex cuius reſponſo hic locus deſumptus uidetur.*

d Sabinus & Caſsius.} 8 *Hi duo iuriſconſulti putabant, emptionem & uenditionem cũ permutatione idẽ eſſe, atq; id confirmabant autoritate Hom. lib. 7. Iliad.*[p] *ubi uerſus hic inſerti habentur, quos ita uertẽdos duxi.* Hinc ſibi criniti redimebant vina Pelaſgi, Hi certè ære dato, ferro hi ſplendente, bouinis Tergoribuſq; alij, atq; ipſis pleriq; iuuencis, Mancipijs alij, 9 *Atq; hinc diſcis, magnam apud ueteres fuiſſe Homeri autoritatem, non modò in ſcolis, ſed & in foro, & controuerſijs ciuilibus: adeò ut Solon dicatur aliquando in iudicio uno uerſu Homerico euiciſſe, Salaminem inſulam fuiſſe Athenienſium.*

e Vetuſtiſsimam eſſe.} 10 *Nam & ſuprà*[q] *diximus, eam dudũ in uſu fuiſſe, antequã emptio cœperit.*

f Diuerſæ ſcholæ.} 11 *Nẽpe Proclus, & qui eum anteceſſit Nerua, quiq; eũ ſecutus eſt Pegaſus, qui oẽs emptionẽ putabant diuerſum eſſe contractum à permutatione, neque obſtare prædictos Homeri uerſus, quoniam hi non uenditionem, ſed magis ad permutationem rerum referendi uidentur.*

g Alijs Homericis uerſibus.} *Qui lib. 6. Iliados*[r] *extant. ſunt autem illi.*

Ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
Ὃς πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβε
Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Quos uerſus Latinè ſic reddideris.
Iuppiter hinc Glauco mentem de pectore ademit.
Aurea Tytidæ quod demens arma dediſſet;
Pro factis ex ære, bones centumq; nouenis.

h Validioribus rationibus.} 12 *His uidelicet, quia in permutatione diſcerni non poteſt, uter emptor ſit uter uenditor: item non poteſt inueniri, quid eorum merx, quid precium ſit: neque etiam ratio patitur, ut eademq; res vaneat, & ſit quoque precium emptionis.*[s] *in emptione omnia contrà, iſthic enim alius emptor, alius uenditor, aliud precium eſt.*

i Anteriore.} 13 *Nempe Diocletianus & Maximianus, qui reſcripſerunt,*[t] *pridem placuiſſe, emptionem rebus fieri non poſſe.*

k In noſtris Digeſtis *Sub tit.*[u] De contrahenda emptione.

.Cum autem.

1 *Perfecta emptione rei emptæ periculum ſtatim ad emptorem pertinet.*
2 *Quibus caſibus hæc regula non procedat. & num. 3. 4. 5. 6.*
7 *Si res, quæ conſiſtunt in pondere, numero, menſura, poſt contractam emptionem pereant, Cuius id fiat periculo.*
8 *Quid item ſit in rebus ex conuentione deguſtandis.*
9 *Emptio in ſcriptis quando perfecta dicatur.*
10 *Poſt contractam emptionem omne commodum uel incommodum ad emptorem ſpectat.*
11 *Eum ſequitur commodum, quem & incommodum, & econtrà.*
12 *Si res empta furto pereat, cuius ſit periculum.*
13 *Culpam à cuſtodia differre.*

e l. naturalis. §. et ſi quidem. de præſcr. uer.
f l. 2. C. de reſcin. uend.
g d. l. 2.
h d. l. 2. & l. ſi uolũtate. C. de reſcin. uen. c. cum dilecti. de emptio. & uend.
i l. precia rerum. ad l. Falc.
k ſic Old.. Claſ. 4. act. 1. allegat. l. ſi ſeruus. in prin. de cõdit. fur. l. ſi uendidero. §. ſi quis uxori. §. fin. de fur. l. 3. §. ſi hęres. ad Tich. cum ſim.
l Claſ. 4. act. 1.
m d. l. 2. & c. cum accuſ. de empt. & uend. Bart. l. 3. C. de ſent. quæ pro eo quod inter.
n l. precij cauſa. C. de reſcin. uend.
o l. 1. de contrah. emp.
p circa finem.
q ad rub. huius tit.
r iuxta Ac. l lib. 2. Pizter miſ.
s l. 1. de rer. permut.
t l. emptionem. C. de rer. permut.
u l. 1. de contrah. emp.

Cum

Cum *a* autem emptio & uenditio contracta *b* ſit, quod effici diximus, ſimulatq; de precio conuenerit, cum ſine *c* ſcriptura res agitur, periculum rei uenditę ſtatim ad emptorē pertinet, tametſi adhuc ea res emptori tradita *d* non ſit. Itaq; ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis læſus fuerit, aut ædes totę uel aliqua parte ex *e* incendio conſumptæ fuerint, aut fundus ui fluminis totus uel aliqua ex parte ablatus ſit. ſiue, etiā inundatione aquæ, aut arboribus turbine delectis longè minor aut deterior eſſe cœperit, emptoris damnum eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non fuerit nactus, precium ſoluere. Quicquid enim ſine dolo & culpa uenditoris accidit, in eo uenditor ſecurus eſt. Sed & ſi poſt emptionem fundo aliquid per *f* alluuionem acceſſerit: ad temporis commodum pertinet. Nam *g* & commodum eius eſſe debet, cuius periculum eſt. Quod ſi fugerit homo, qui uænijt, aut *h* ſubreptus fuerit, ita ut neque dolus neque culpa uenditoris interuenerit, animaduertendum erit, an cuſtodiam eius uſq; ad traditionem uenditor ſuſceperit. Sane enim ſi ſuſceperit: ad ipſius periculum is caſus pertinet, ſi *i* non ſuſceperit, ſecurus eſt. Idem & in cęteris animalibus cæteriſq; rebus intelligimus. Vtique *k* tamen uendicationem rei & condictionem exhibere *l* debebit emptori, quia ſane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. Idem etiam de furti & de *m* damni iniuriæ actione.

a Cum autem.§ *Agitur hoc §. ſi poſt perfectam uenditionem res empta pereat, cuius ſit periculum emptoris an uenditoris? quod argumentum, ſuprà quoque perſtrinximus.* 1 *Et pro regula ſeruandum eſt, ſtatim atque contracta eſt emptio per conuentionem, precij rei emptæ, licet nondum traditæ, periculum ad emptorem pertinere, ita ut precium integrum uenditori ſoluere actione ex uendito cōpellatur. Quicquid enim poſt emptionem contractam ſine dolo & culpa uenditoris accipit, in eo uenditor ſecurus* [b] *eſt. Hæc tamen regula non eſt perpetua.* 2 *Primum enim excipitur emptio ex ſcripto contracta, quia tunc periculum non prius ſpectat ad emptorem, quàm ſcriptura abſoluta fuerit, & in mundum redacta, ut alibi* [c] *dictum eſt.* 3 *Deinde ſi ſub conditione contracta ſit emptio, & pendente ea res intereat, non erit emptoris periculum.* [d] *nam nec prius eſt emptio.* [e] 4 *Tertiò ex pacto ſpeciali poteſt omne periculum, etiam caſus fortuiti, ad uenditorem pertinere, qui non niſi ad cuſtodiam tenetur, qualē bonus vir paterfamilias ſuis rebus adhibere* [f] *ſolet.* 5 *Quartò, cum nō in ſpeciem, ſed generaliter aliquid uenditur, ueluti bos equus, ſi ante traditionem pereat, uenditoris, non emptoris damnum erit, quippe cum genus perire* [g] *nequeat.* 6 *Quintò, ſi ſub alternatione facta fuerit uenditio, ut* Stichus aut Pamphilus eſto tibi emptus: domus hęc uel illa equus uel mulus, *tunc prioris rei periculum uenditorem, poſterioris emptorem* [h] *reſpicit. Sextò, ſi res uendita publicata ſit ob delictum uenditoris, periculum eſt* [i] *delinquentis. Septimò, dolus uel culpa à uenditore cōmiſſa, in ipſum transfertur* [k] *periculum. Octauo, ſi venditor moram fecit in tradēda re empta, ipſius erit periculum: & ſi uterq; in mora fuerit, emptor in accipiendo, uenditor in tradendo, tunc poſteriore* [l] *nocet.* 7 *Nonò, in his rebus quæ menſurantur: appenduntur, numerantur, ſic diſtingui ſolet. Si in uniuerſum quantæcunq; fuerint uno precio uænierint, perfecta eſt uenditio: ideoq; periculum ſtatim emptorem ſpectat, iuxta prędictam regulam. Sin autem in pondera, aut menſuras, uel pro numero corporum ſtatuatur precium, tunc nō antea perfecta cenſetur emptio, quam adpenſæ, admenſæ, adnumeratæ ſint: & propterea omne periculum interim, ſiue in totum pereant, ſiue deteriores fiant,* [m] *uenditorem reſpicit.* 8 *Sed quid iuris in rebus ex conuentione degustandis obſeruetur, pulchrè* [n] *Vlp. tradidit hiſce uerbis,* Aut igitur (*inquiens*) conuenit, quo ad periculum uini & ſuſtineat, & eatenus ſuſtinebit: aut non conuenit, & uſque ad degustationem, ſuſtinebit. Sed ſi non ſunt degustata ſignata tamen ab emptore uaſa uel dolia, conſequenter dicemus adhuc periculum eſſe venditoris, niſi aliud conuenit.

b Contracta ſit.§ *Purè ſcilicet, ſecus ſub conditione, ut paulo antè dictum eſt.*

c Sine ſcriptura.§ 9 *Nam ſi in ſcriptis ſit uenditio, dum recitata ſit ſcriptura contrahentibus, & vtriuſq; conſenſu probata, perfecta non eſt, ut merito periculum ad emptorem non* [o] *reſpiciat.*

d Tradita non ſit.§ *Dummodò nulla uenditoris mora id* [p] *acciderit.*

e Incendio.§ *Quod ſcilicet ſine culpa uenditoris contingit. Quamuis enim plerunq; incendia inhabitantium* [q] *fiant, poteſt tamen & ſine culpa* [r] *accidere. Itaque etſi ædes inhabitarit, uenditor, ſi probarit ſe culpa carere,* [s] *non tenebitur.*

f Per alluuionem acceſſerit.§ *Idem iuris obtinet, etſi quid ex fundo prouenerit. Nam fructus poſt uenditionem nati ad emptorem pertinent, adeò ut ſi moram in tradenda re uendita commiſerit uenditor, non eos tantum quos percepit; ſed etiam eos qui percipi poterant præſtare* [t] *teneatur.* 10 *Quinimò generaliter reſcriptum eſt ab Imp. Alexandro* [u] post perfectam uenditionem omne commodum uel incommodum, quod rei uenditæ contingit, ad emptorem ſpectare.

g Nam & commodum.§ 11 *Pro regula traditur, ſecundū naturam eſſe, commoda cuiuſq; rei eum ſequi, quem ſequuntur incommoda:* [x] *& contrà, eum, qui fert incommodum: debere ſentire & commodum.*

h At ſurreptus fuerit.§ *quod Imp. hoc loco refert: iā antea Caius* [y] *quoq; definiuit hiſce uerbis.* 12 Si res uendita per furtū perierit, prius animaduertēdū erit, quid inter eos de cuſtodia rei cōuenerat: ſi

a in prin. huius tit.
b l. neceſſario. De peri. & cōm. rei. vē. l pen. C. eod. tit.
c ſup. eo. in prin. & l. cōtractus. C. de fid. inſtr.
d d. l. neceſſario. §. ſi pendente. & l. cum ſpeciem. C. illo tit.
e l. nec emptio. de contr. empt. l. cedere diē. De uer. ſign.
f hic & l. ſi in uen. in prin. de peri. & com. rei uend.
g l. in ratione. §. uerum eſt. ad l. Fal. l. lectos. l. quod ſi: neque. de peri. & com. rei uend.
h l ſi in emptione. §. ſi emptio. De contra. empt.
i l. ſi fundus loca.
k l. hoc ita uerum. §. cuſtodiā aut. De peri. & com. rei uend.
l l. illud d. tit.
m l. quod ſæpe. § ſi res uendita. t. de contrah. empt.
n l. 1. in princ. & §. 1. l. ſi quis vina. in princ. de peri. & com. rei. uend.
o ſup. eod. in prin.
p l. cùm inter. l. ult. C. de peri. & cō. rei uend.
q l. 3. §. 1. de offic. præf. vig.
r l. ſi modo de le. 1.
s l. ſi uendita. de per. & comm. rei uend.
t l. ſi ſterilis. §. cum per uenditorem de act. empt. l. ſi ea res. cod. tit.
u l. 1. C. de peri. & com rei uend.
x l. ſecundum naturam de reg. iuris qui in poteſtate. §. ul. de leg. præſt. cum ſi.
y l. quod ſæpe. § ſi res. de cont. emp.

f petere. Ideoq; ſi quis ex fideiuſſoribus eo tempore ſoluendo non ſit, hoc cæteros onerat. Sed ab vno fideiuſſore creditor totum conſequutus fuerit: huius g ſolius detrimentum erit, ſi is pro quo fideiuſſit, ſoluendo non ſit, & ſibi imputare debet, cùm potuerit, iuuari ex epiſtola D. Hadriani, & deſiderare, ut pro parte in ſe detur actio.

a Si plures.} 1 *Plures ergo eiuſdem debitoris fideiuſſores ſinguli in ſolidum obligantur, ſiue expreſsũ hoc ſit, ſiue* [a] *non: & poteſt creditor eligere, à quo ſolidum petat, & principali debitore non cõuento, ſed & eo, quem elegerit, non ſatisfaciente, ad alium reuerti poteſt: cæteri enim electione nequaquam liberantur.* [b] *Diuerſum tamen erit ſi fideiuſſio ſic concepta ſit: ſolidum, aut partes uiriles fide tua eſſe iubes? tunc. n. ab initio non niſi uiriles partes ſingulos debere conuenit.* 2 *Non ſolùm autem ſi plures fideiubeant, in ſolidũ tenentur, ſed hoc pertinet etiam ad plures mandatores, aut eos, qui* [c] *conſtituerint.* 3 *Quanquam aliud eſt in pluribus Expromiſſoribus: ibi enim ab initio non niſi ad uiriles ipſo iure* [d] *tenentur.*

b Itaque liberum.} *Argumentatur à cauſa ad effectum, eſt enim obligatio actionis cauſa: ergo quem in ſolidum tenet obligatio, tenet & actio.*

c Sed ex epiſtola.} 4 *Diuus Adrianus æquitatis ualde amans Princeps hoc beneficiũ plurib. fideiuſſoribus conceſſit, ut non niſi pro uirili parte quilibet eorũ conueniri poſſit. Veluti ſi tres fideiuſſerint in quindecim tenebitur quilibet eorum in quinque: & ſi unus de toto debito conueniatur, rectè accipiet* [e] *& allegabit hoc beneficium, modò cæteri ſoluendo exiſtãt. Sed etſi dubitetur, an alij ſoluendo ſint, audiendus tamen erit, qui diuiſionem fieri poſtulat, ſi uelit ſuo periculo à fideiuſſoribus ſuis partes* [f] *peti. Si quis aũt fideiuſſorũ poſt diuiſionẽ efficiatur non ſoluẽdo: cæteros amplius nõ onerat, ſed ad creditorẽ damnũ hoc* [g] *pertinet. Inſpicitur. n. an ſit ſoluendo, tempus litis conteſtatæ, in quo differt beneficium hoc epiſtolæ D. Adriani ab eo, quod pluribus tutoribus competit: nam in hoc inſpicitur tempus finitæ tutelæ, an tũ ſoluẽdo* [h] *fuerint.*

d Compellitur creditor.} *Dũmodo fideiuſſor in ſolidum conuentus id petat.* 5 *Neq; ex epiſtola D. Adriani inter fideiuſſores ipſo iure diuiditur obligatio, ſed oportet nominatim id peti & obijci agenti. Vñ eſt,* quod fideiuſſor, qui exceptione omiſſa ſolidum perſoluit, nihil repetat, *ut Papiniani* [i] *reſponſum expreſſum eſt. Obſtat tamen illi quod ſcribit Martianus,* [k] eum qui tutus eſt exceptione perpetua & fauorabili (*qualis hæc eſt*) ſoleat repetere. *Sed hanc antinomiam hoc loco Porcius, & alibi interpretes ſatis diſſoluerunt, ut noſtra opera non egeat.*

e Litis conteſtatæ.} *Hoc enim tempus inſpici, paulo antè diximus, ſufficitq; ſi litis conteſtatæ conteſtandæve tempore alij fideiuſſores ſoluendo fuerint, etiamſi poſtea deſierint ſoluendo* [l] *eſſe.*

f Partes petere.} 6 *Neq; tamẽ perpetuo locũ habet D. Adriani beneficium: ſunt. n. multi caſus, in quib. ceſſat. Primus eſt, quando plures pro uno tutore fideiuſſerũt,* [m] Rem pupilli ſaluam fore: *qđ iõ eſt, ne una cauſa in plures diuidatur cum pupilli incõmodo: & quia unius in ſolidum obligati uicem ſponte ſubierunt. Quare ſi pro diuerſis tutoribus plures fideiuſſores interueniſſent, diuiditur* [n] *obligatio: quemadmodum & inter plures tutores,* [o] *quoniã hi tutelæ onus inuiti ſubire coguntur. Et leges magis fauent eis,* [p] *qui coacti onus aliquod aſſumunt, quã his qui ſponte. Secundus eſt, quando fideiuſſor aliũ fideiuſſorem dedit: inter cũ n. & principalem fideiuſſorem nõ magis diuidetur obligatio,* [q] *quã inter reũ & fideiuſſorem: cũ is fideiuſſor, cui alius acceſſit rei principalis eſſe loco uideatur. Tertius, quãdo ex plurib. fideiuſſoribus vnus tantum tpe litis conteſtatæ eſt ſoluendo: ab eo. n. ſolidum exigitur.* [r] *Quartus eſt, quando pro eodem debito plures fideiuſſores interueniũt, ſed non pro eodem debitore:* [s] *veluti ſi duo eandem rem promiſerint, & uterque eorũ fideiuſſorem dederit, non diuiditur inter iſtos fideiuſſores obligatio, ſed ſinguli in ſolidũ tenentur: quia re uera fideiuſſores non ſunt. Quinto denegatur beneficio diuiſionis ijs fideiuſſoribus, qui conuenti negarunt ſe fideiuſſores: quod uerũ eſt, ſi in ſpecie negent, ſecus ſi generaliter per illa uerba,* [u] *Nego narrata, ut narrantur. Sextus, quando fideiuſſores beneficio D. Adriani renunciauerunt: tunc. n. eo iuuari non poſſunt. Addunt pleriq; & alium caſum, cùm uterq; quidem fideiuſſorum ſoluendo eſt, ſed alter eorum ꝑ alijs obligari non poteſt, ueluti ſi mulier & Titius pro Caio fideiuſſerunt. nam ſubducta muliere, quæ ex S. C. Velleiano intercedere prohibetur, datur in ſolidum aduerſus Titium actio,* [x] *nec locus eſt diuiſioni.*

g Huius ſolius.} *Qui ſcilicet à creditore non petijt ſibi cedi actiones.* 7 *Hoc pro coronide ſciendũ eſt, Fideiuſſores quatuor diuerſa habere beneficia, ſiue remedia quibus iuuari poſſint: duo anteqnã ſoluant, & duo poſt factam ſolutionem. Primùm remedium eſt actionis* mandati, *quod habent aduerſus principalem debitorem, pro quo fideiuſſerunt & ſoluerunt, ad repetendum id,* [y] *quod pro eo ſolutum eſt. Secundum eſt, actionum cedendarum, ut. ſ. à creditore actiones ei cedantur, qui ſolidum ſoluit,* [z] *ut aduerſus fideiuſſores ad uiriles portiones agere poſſit. Et hæc duo remedia tendunt ad conſequendum id, quod ſolutum eſt. Tertium eſt,* epiſtola D. Hadriani (*de quo hactenus diximus*) *quod eò tendit, ut diuidatur obligatio ante factam ſolutionem.* 8 *Eſt & quartum,* ex noua Iuſtiniani conſtitutione, *quia creditor fideiuſſorem conuenire prohibetur, niſi prius excuſſo principali, qui ſi uel abſens fuerit, uel non ſoluendo, conuenitur fideiuſſor. Vnde fit, ut alio nomine beneficium excuſſionis appelletur. Fideiuſſorem enim ueluti in ſubſidium teneri æquum eſt, atque eo animo ſe obligare quilibet interceſſor, ut non antea ſoluat, quàm ſi non ſoluat debitor. Verum & huic beneficio fideiuſſores renunciare poſſe dubium non eſt, quoniam fauorem eorum duntaxat reſpicit.*

a l. nõ rectè. l. reos. C. de fide. l. inter eos. ff. eo.
b d. l. reos. & l. iure noſtro. C. hoc tit.
c l. ſi mandato. §. Paulus. mand. l. ul. in fi. quod ius. ſi. & l. ultim. C. de conſti. pecu.
d l. ſi paternam. C. ad Velle.
e l. inter plures. & l. ſeq. hoc ti.
f l. ſi dubitet, in prin. eo. ti.
g l. inter eos. §. penultimo dicto ti.
h l. 1. C. de diui. tut. l. 3. C. de probat.
i l. ſi teſtamento. §. quod ſi duo. in fin. eo.
k l. qui exceptionẽ de cond. inde.
l d. l. inter eos. §. pen.
m l. ulti. rem pupi. ſal. fol.
n Bar. in d. l. ult.
o l. 1. §. Nunc tractemus. de tut. & ratio. diſtr.
p l. ſi fideiuſſor. §. ſi neceſſa. qui ſatiſd. cog.
q l. ſi plures. §. ulti. de fideiuſ.
r ut hic. & l. fideiuſſores. ff. eo.
s l. ſi a Titio. l. inter eos §. duo. rei hoc tit.
u Barto. d. §. ita demum.
x l. ſi Titius. hoc tit.
y l. indebitum. De cond. inde. l. Modeſtinus. de ſolu. l. Papinianus. ff.
z De quo in l. Sticho. §. ſi cum ulti mo. de ſolu.

§. Fide-

§. Fideiuſſores.

1 *Fideiuſſor non poteſt durius obligari, quā principalis debitor: mitius poteſt: fallit, ut nu. 23.*
4. 6 *Fideiuſſor in maiore ſumma obligatus, quàm principalis, an ad aliquid teneatur.*
5 *Reſtitutum Vlp. reſponſum in l. Græcè. §. illud. hoc tit.*
7 *Quandoq; plus in acceſſione poteſt eſſe, quàm in principali.*
8 *Non poteſt plus eſſe in acceſſoria obligatione, quàm in principali.*

Fideiuſſores *a* ita obligari non poſſunt, *b* vt plus debeant, quàm habet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, acceſſio eſt principalis obligationis: nec *c* plus in acceſſione poteſt eſſe, quàm in principali re. At ex diuerſo, ut *d* minus debeant, obligari poſſunt. Itaq; ſi reus decem aureos promiſerit: fideiuſſor in quinq; recte obligatur; contra uerò obligari non poteſt. Item ſi ille pure promiſerit fideiuſſor ſub *e* cōditione promittere poteſt: contra uero non poteſt. Non ſolum autem in quantitate, ſed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare: minus eſt poſt tempus dare.

a Fideiuſſores.] *Hinc annotandum,* 1 *fideiuſſorem in duriorem cauſam obligari non poſſe, quàm principalis debitor ſit obligatus, in leniorem autem* [a] *poſſe. Idq; eſt, quod alijs uerbis efferri ſolet;* [b] Fideiuſſorē extenſiuè obligari non poſſe quamuis intenſiuè poſſit. *Et Vlpianus* [c] *ait, idem eſſe de uniuerſis, qui p alijs obligantur.* 2 *Sed tamen fideiuſſores iudicio ſiſtendi cauſa poſſunt ultro pœnam promittere, quam non promiſit reus principalis, eoq; nomine in duriorem cauſam obligari. Dicitur autem* durior cauſa *quādo in plus ſeſe obligat fideiuſſor uel re, uel loco, uel cauſa, uel tempore: his enim quatuor modis plus* [d] *dicitur.* 3 *Poteſt etiam fideiuſſor ultro dato pignore conditionem ſuam aliquo modo facere duriorem: et in vniuerſum poteſt fideiuſſor arctius quidem obligari, ſed non latius.*
b Vt plus debeant.] 4 *Cōtrouertunt* [e] *interpretes, an ſi fideiuſſor in maiorē ſummā ſit obligatus, quā principalis debitor, ut quia hic quinq;, fideiuſſor decem promiſerit: fideiuſſoria obligatio omnino cōcidat, an potius in quinq; ſit ualida? Et maior pars Accurſio ſubſcribit, exiſtimanti indiſtinctè totam euaneſcere: ea potiſſimum ratione, quoniam adhibendi fideiuſſoris formula eſt indiuidua, & in indiuiduis utile per inutile uitiari legibus paſſim comprobatur. Ego uerò in illam communem ſententiā ita demū inclino, ſi in fideiuſſoria obligatione præciſè agatur, ut fideiuſſor in decem obligetur, principali debitore in quinq; tantum obligato: tum enim quia fideiuſſor apertè in duriorem cauſam accipitur, eius obligatio penitus corruet. Verùm ubi hoc non exprimitur, ſed reo debēte quinq;, creditor à fideiuſſore ſtipulatur decem, hac ſpecie crediderim fideiuſſoris obligationem ſaltem in quinq; ualere, neq; utile per inutile vitiari.* 5 *Atq; ita* [f] *Vlpiani uerba exaudio dum ait,* Fideiuſſorem non omnino obligari: *ergo aliqua ex parte, quippe qui in parte* [g] *ſummæ, id eſt, in quinque tantùm cenſeatur obnoxius. Neque enim ibi legendum eſt* omnino non obligari, *ſicut antiqua habet lectio: ſed ita* non omnino obligari *& ſic eum locum ex archetypo Haloander reſtituit.* 6 *Huc accedit, quod & principalis debitoris obligatio efficax eſt in decem, ſi ſtipulanti decem debitor uiginti reſpondeat: cùm ſatis conſtet in viginti & decem* [h] *ineſſe. Ergo & fideiuſſoris obligatio ad eandem normam æquitatis reduci debet, utcunq;* [i] *Doctores communiter reclament, uetus certè lectio in cauſa fuit, ut ipſi, uel repugnante rōne ita in hac quæſtione torquerentur.* *c* Nec plus in acceſſione. 7 *Neque tamen perpetuum hoc eſt, quoniam in acceſſorio plus quandoq; eſt, quàm in principali re: ueluti cum alienam purpuram quis ueſtimento ſuo intexit: nam licet precioſior ſit purpura, ueſti tamen tanquā acceſſoriū* [k] *cedit. Sic quoq; in emptione aliquid acceſſorij uice continetur, quod precioſius eſt rē, quæ principaliter* [l] *emitur. Porrò ſi hoc Iuſtiniani dogma ad acceſſoriam obligationē reſtringamus,* [m] *tunc uerum efficiemus axioma, uidelicet,* 8 *Non poſſe plus eſſe in acceſſoria obligatione, quàm in principali. Neq; aduerſatur, quod* [n] *Paulus ſcribit,* plus quandoque eſſe in adiecto ſolutioni, quam in principali creditore tempore loco & re. *Reſpondetur enim non rectè inferri ex adiecto ſolutioni ad fideiuſſorem tanquam ex diuerſis, & quæ nihil inter ſe commune habent. Nam fideiuſſor, ut principalis debitor obligatur; ei uerò, qui ſolutioni adijcitur, minimè obligatio quæritur,* [o] *ſed tantum illi ſolui pōt. Fruſtra & citat P Accurſius q Iaboleni reſponſum, tanquā aduerſans huic concluſioni: non enim probat plus eſſe in acceſſoria obligatione quàm in principali, tempore. Nam cū fideiuſſor, antequam principalis obligetur, interuenit, in pendenti eſt eius obligatio, donec principalis promittat, nec interim tenetur. non igitur dici poteſt, plus eſſe in eius obligatione, quàm in principali, tempore.*
d Vt minus debeant.] *Vel, ut laxiorem habeant ſoluendi libertatem, ut ſi quæ reus cōiunctim promiſit, fideiuſſor diſiunctim promittat. Si tamen eſſet & diſiunctiua rei principalis obligatio, non ita rectè fideiuſſor* [s] *acciperetur: quoniam tū eſſet in eius arbitrio aliud velle, quàm reus voluiſſet, ita uideretur ex alia obligatione ſoluere, & obligatio fideiuſſoria non eſſet omnino acceſſio principalis, quod tamen requiritur.*
e Sub conditione.] *Vel & ex die, inquit* [r] *Vlpianus. Quod ſi in diē reus promiſerit, poteris fideiuſſor*

a hic. & l. Græcè. §. Illud. & l. hi qui. hoc tit.
b inf. eo. § prox. ſe. laſ. poſt gl. l ſi pupillus. de uerbo. obli.
c d. §. illud.
d §. Plus autē. infr. de actio.
e hic. & l. 1. § penu. de verbo. obli. & d. §. illud & l. in eo quod plus. de reg. iur.
f in d. §. illud.
g vide etiam Alciat. lib. 5. Parer. c. 17.
h d. l. 1. §. Si ſtipulanti. & dixi de hoc in §. Præterea. ſu. titu. proxi. præcep.
i ibidem.
k §. ſi tamen alienā ſup. de rer. diui.
l l in emptione id priu. de con. īn. emp.
m vt Accur. hic facit in uerbo. nec plus.
n in l. qui ter. § mihi decē. cū duobus ſeqq. de ſol.
o gl. in d § mihi.
p hic: uerbo. nec plus.
q in l. nō quemadmodum. de iudi.
r d. l non quemadmodum.
ſ l. Sichū. hoc titu.
t d. l. Græcè. §. Item accepio.

ci. 2 ſub

- l. fideiuſſor obligari. §. ſi ſtipulatione in die hoc ut.

ſub conditione accipi: ſed in pendenti erit, an obligabitur: quia ſi ante diē veniat conditio, [u] *nihil eſt fideiuſſio.*

§. Si quid autem.

1 *Fideiuſſor quod pro principali ſoluit, repetere poteſt mandati actione.*
2 *Quando id locum habeat.*
3 *Verbum (ſoluerit) quomodo in textu accipiatur.*
4. 5 *Fideiuſſor quandoque ante ſolutionem agere poteſt, ut liberetur.*
6 *Caſus, ubi fideiuſſor etiam poſtquam ſoluit, non agit.*

Si [a] quid autem fideiuſſor pro reo ſoluerit: [b] eius [c] recuperandi cauſa habet, [d] cum eo mandati iudicium.

- a l. ex mandato. Mand. rogatus. l. qui fideiuſſor. e. tit. & l. indebitū. de cond. inde.
- b l. ſi pro te. Mand.
- c l. ex mandato §. fideiuſſori. Man.
- d l. ſi pro te præſente.
- e l. inter cauſas. §. ſi is qui Mand.
- f l. ſi verò non remunerandi. §. 1. Man.
- g l. qui mutuam. §. 1. mand. l. fideiuſſor qui minori. ff. fideiuſ.
- h l. obligatione. C. de ſolut. l. acceptam. C. de uſur.
- i l. Lucius. Man. l. ſi pro ea. C. eod.
- k l. ſi debitor fideiuſſorē. de lib. le.
- l d. l. Lucius. & d. l. ſi pro ea.
- m ibidem.
- n in d. l. ſi pro ea.
- o d. d. ſi pro ea.
- p Dd. hic. & in d. l. ſi pro ea.
- q l. ſi mandauero tibi ut pro me. l. fideiuſſor quamuis. Man.

a Si quid autem.] 1 *Hinc diſcendum, fideiuſſorem repetere poſſe à reo, ſiue principali debitore actione* [a] *mandati, quod pro eo ſoluit. Cùm. n. præſtat reus fideiuſſorem, videtur mandare, ut pro reo ſoluat eam ſummam, pro qua interceſſit.* [b] 2 *Quod ita locū habet, ſi aut expreſſe mandatū interuenit, ut pro præſente, vel alioqui ſciente, & patiente quis fideiuſſerit: nā ſi pro abſente & ignorante ueneris, negociorū geſtorū actio* [c] *cōpetit. Sed ſi ꝓ præſente & uetāte qs fideiuſſerit, nec mandati, nec negociorū geſtorū datur* [d] *actio.*

b Soluerit.] 3 *Hoc eſt quoquo modo eum liberarit. Nec. n. refert, an nūmos ſoluerit creditori, vel reū aliter* [e] *liberarit.* 4 *Vnde etſi quis donaturus fideiuſſori, pro eo ſoluerit creditori, habet fideiuſſor mandati* [f] *actionem. Qua ratione etſi creditor in gratiam fideiuſſoris remiſerit debitum, aget mandati fideiuſſor. Pari ratione, ſi fideiuſſor nondum quidem re uera ſoluerit, ſed obtulerit, cōſignarit, & depoſuerit, in iudicio confeſtim mandati* [g] *aget: nam & id ſolutionis vice eſt, & liberationem* [h] *tribuit. Sed & qui ſolum damnatus eſt, & à Iudice iuſſus ſoluere, etiam ſi nondum præſtiterit, rectè tamen mandati* [i] *aget. Præterea ſi debitor fideiuſſorem ſuum teſtamento iuſſerit ab hærede liberari, ex teſtamento aget fideiuſſor,* [k] *ut liberetur. Hoc enim utilius eſt, quàm ſoluere, & poſtea iudicio mandati repetere ſolutum.* 5 *Sunt & aliæ ſpecies, quibus agit fideiuſſor, priuſquam ſoluerit: Quid. n. ſi actum ſit inter contrahentes, ut ante ſolutionē fideiuſſor agere poſſit, aut ut quoties uolet, ſe liberatum iri* [l] *petat? quid ſi principalis cœpit bona ſua* [m] *dilapidare? aut fideiuſſor diu (id quod Iudex ex bono & æquo interpretabitur) in obligatione permanſerit? & reus in ſolutione ceſſauerit? nam iſtis caſibus non impeditur fideiuſſor uel ante ſolutionem agere, ut liberetur. Plures require apud Baldum &* [n] *Salicetum, qui quæ ad hunc locum pertinent, fuſiſſimè tractauerunt.* 9 *Ex diuerſo tamen non pauci ſunt caſus, hic per Accurſium numerati, in quibus fideiuſſor non agit aduerſus reum, etiam poſtquam ſoluit. Quibus adde alium, quando iniuſtè condemnatus non* [o] *appellauit. Et generaliter quotieſcunque eſt quod illi imputari poſſit,* [p] *denegatur actio.*

d Eius recup. cauſa.] *Simul & uſurarum, & ſumptuum. eſt enim bonæ fidei hæc mandati actio, quam habet fideiuſſor.*

d Habet.] *Statim ſcilicet, ſi ſuo loco & tempore ſoluerit: ante diem enim ultrò ſoluens, nihil à reo recuperat, antequam dies* [q] *adueniat.*

§. Græce.

1 *Fideiuſſor quacunque lingua accipi poteſt.*
2 *Stipulatio quouis idiomate poteſt concipi.*
3 *Diſcuſſa l. decreta. ff. de re iudi.*

Græce [a] etiam fideiuſſor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, [b] ſed & ſi dixerit θέλω [c], ſiue βούλομαι [d], ſed & φημί [e], pro eo erit, ac ſi dixit λέγω. [f]

- a l. Græcè. de fideiuſſ.
- b l. 1. §. ulti. de uer. obl.
- c l. blanditus. C. de fideiuſſ. l. 5. §. Sanus acceptio. De verb. obl.
- d l. decreta. de re iudica.
- e Zaſ. d. §. ult.
- f extat apud Suet. credo in Tiber.

a Græcè etiam.] 1 *Non ſolum ergo Latinis, ſed & Græcis uerbis fideiuſſorem accipi poſſe cōſtat: id quod Vlpianus* [a] *etiam tradidit. Et quod de Græco ſermone hic dicitur, ad omnem linguam protrahitur.* 2 *Nam quemadmodum in ſtipulatione nihil refert, quocunque idiomate explicetur,* [b] *modo ſe contrahentes intelligant, per ſe, uel per interpretem: ita & fideiuſſor, qui per ſtipulationem tantum,* [c] *obligatur, non ſolum Latina, ſed & Græca, Germanica, Pœna, Aſſyria, Gallica, aut alia quauis lingua accipi pōt. Neque aduerſatur, quod alia lege* [d] *habetur, decreta Prætorum non ualere, niſi Latinè dictata:* 3 *quoniā ea lex loquitur in magiſtratibus; qui compellebantur Latinæ pronunciare, propter linguam Latinam* [e] *aſſerendam: tanta Romæ fuit uſurpatio linguæ Græcæ, per quam reddebantur Romani leues, mendaces, ut Senatus decreto decerneret, deinde Prætores non niſi Latinè edicere debere,* [f] *nec orationem vllam in Senatū admitti, niſi Latinam. Ergo Iuriſcōſultus loquitur propter autoritatem Romani Imperij aſſerendam, cuius decor erat, ampliari ſermonem Latinum. Nos autem loquimur in priuatis conuentionibus, in quibus non refert, q idiomate quiſque loquatur.*

b τῇ ἐμῇ πίστει.] *Hæc uerba Haloander ſic interpretatur: mea fide iubeo ego.*

e θέλω.] *Volo cupio.*

d βούλομαι.] *Cum deſtinatione quadam animi uolo.* *e* φημί.] *Affirmo.* *f* λέγω.] *Dico.*

§. In

§. In ſtipulationibus.

1 *Sine ſtipulatione fidejuſſio non conſiſtit: fallit, ut num. 4.*
2.7 *Verbum fidejubendi infert ſtipulationem.*
3.8 *Verbum promittendi intelligitur de ſtipulatione.*
5 *Solennitas intrinſeca præſumitur, non etiam extrinſeca.*
6 *Intrinſeca ſolennitas.*
9 *Extrinſeca ſolennitas.*

In[a] ſtipulationibus fideiuſſorum ſciendum eſt hoc generaliter accipi: ut quodcunq; ſcriptum ſit quaſi actum, uideatur etiam actum. Ideoque conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fideiuſſiſſe, uideri[b] omnia ſolenniter acta.

a In ſtipulationib.] 1 *Stipulatio eſt de natura Fideiuſſionis, adeò quod ſine ſtipulatione fideiuſſio non conſiſtat:*[a] *& per conſequens ſtipulatio eſt intrinſeca ſolennitas fideiuſſionis.* 2 *Qui ergo ſcribitur fideiuſſiſſe: præſumitur pro alio interueniſſe mediante ſtipulatione. idq; textus hic ſignificat: & aperti*[b] *Vlpianus,* Sceindum eſt (inquit) generaliter, ſi quis ſcripſerit, ſe fideiuſsiſſe, videri omnia ſolenniter acta. 3 *Sic & in alijs uerborum obligationibus, ſi ſcriptum ſit aliquem promiſiſſe, intelligi id de ſolēni ſtipulatione, ſuprà*[c] *docuit Iuſtinianus.*

b Videri omnia.] *Hoc eſt intelligi iuſtam ſtipulationem interueniſſe, quæ ſcilicet cum fideiuſſione oĩno requiritur:* 4 *exceptis tamen nonnullis caſib. in quibus pōt abſq; ſtipulatione fideiuſſor obligari*[d] *quos Iaſon congeſſit*[e]. *Quare autem regulariter per ſtipulationem tantum obligetur fideiuſſor, docet alibi*[f] *Baldus.* 5 *Porrò ex hoc contextu vulgo Doctores colligunt* ſolennitatem intrinſecam præſumi, non autem extrinſecam. 6 *Eſt autem intrinſeca ſolennitas,*[g] *quam uerborum prolatorum natura neceſſario comprehendit, aut ſaltem apta eſt comprehendere, & ſine qua uerificari non poteſt uerbi ſignificatus. Exemplum prioris, inuenitur ſcriptum in inſtrumento, ſiue etiam in priuata ſcriptura Sempronium ſtipulatum eſſe tali die, & tali loco: ipſa præſentia utriuſque eſt ſolennitas intrinſeca, quæ ex medulla uerborum colligitur, quā eam uerba prolata neceſſariò inferunt, cùm ſtipulatio non poſſit fieri, niſi inter præſentes.* 7 *Sic & uerbo* Fideiubendi *neceſſitas iuris ineſt; quæ præſumit ſtipulationem interceſſiſſe, cùm ſine ſtipulatione fideiuſſionis ſignificatus uerificari non poſſit. Poſterioris exemplum eſt, ſi ſcriptum ſit.* (promiſit Titius Sempronio) *quod promiſſionem præceſſerit interrogatio, eſt ſolennitas intrinſeca: quia licet eam uerba prolata neceſſariò non comprehendant, ex communiter tamen accidentibus apta ſunt continere: cùm ut plurimū promiſſionem præcedat interrogatio. Ergo cum dicimus,* partes promiſerunt. *iam præſumitur intrinſeca ſolennitas:* 7 *quia uerbum (promiſit) frequentius eſt ad hōc ordinatum, ut contineat ſtipulationem: tametſi promittere etiam poſſumus nudis uerbis.* 9 Porrò extrinſeca ſolennitas *eſt, quam uerborum natura neceſſario non comprehendit, & ſine qua uerbi intellectus uerificatur: qualis eſt, tutoris autoritas, & iudicis decretum in uenditione rerum minoris. nam licet hæc nō interueniant, appellatur tamen emptio & uenditio; quia quæ facti ſunt, licet perperam fiant, nomen tamen ſuum*[h] *ſeruant. Et propterea ſi ſcriptum ſit, uenditas fuiße minoris res, non præſumimus tutoris autoritatem & iudicis decretum* (*tanquam extrinſecas ſolennitates, ſine quibus uerificatur emptionis ſignificatus*) *interueniße: ſed oportet id ab emptore*[i] *probari. Poſſent & alia exempla in medium proferri: ſed hæc ſuis locis*[k] *adeò diffuſe tractatur, ut hic, omnia inculcare operæpretium non ſit.*

a l. blanditus. C. de fideiuſſ.
b l. ſciendū. de uer. obli.
c §. ſcriptum. de inut. ſtip.
d l. 5. §. Satiſacceptio. de uer. obl.
e in d. l. blanditus.
f ita Dd. hic. & d. l. ſciendum.
g § Itē verborum, ſup. ut. prox. præced.
h Bald. l. 3. de teſta. tut. Alci. l. Paulus reſpondet. de verbo. ſig.
i l. quæcunq;. §. ul. de publ. in litem ac.
k iuribus. ſu. paſſim allegatis, maximè in d. l. ſciēdū. & d. l. blanditus. & d. §. Satiſacceptio.

De literarum obligationibus. tit. xxij.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Nomina veteribus quæ fuerint.*
3 *Nomina varias hodie acceptiones habent.*
4.5 *Literarum obligatio quomodo contrahatur, & quæ in ea requirantur.*
6 *De exceptione non numeratæ pecuniæ.*
7.8 *De exceptione non numeratæ dotis.*
9 *Ex literarum obligatione quæ actio detur.*
10 *Actio chirographaria.*
11 *Exceptio non numeratæ pecuniæ olim quinquennio durabat: hodie ſolum duobus annis.*
12.13 *Hæc exceptio & excipiendo, & agendo opponi poteſt: & quæ tum ſint neceſſaria.*
14 *An eidem renunciari poſſit.*
15 *Quibus caſibus non detur hæc exceptio.*

Olim

OLim ſcriptura fiebat obligatio, quæ *a* nominibus fieri dicebatur, quæ *b* nomina hodie non *c* ſunt in vſu. Plane *d* ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ſibi numeratum [n] non eſt, de *f* pecunia minime numerata, poſt *g* multum temporis exceptionem opponere *h* non poteſt. hoc enim ſæpiſſime conſtitutum eſt. ſic fit ut & hodie, dum quæri non poteſt, ſcriptura obligetur; & ex ea naſcatur *i* condictio ceſſante[k] ſcilicet verborum obligatione. Multum *l* aũt tempus in hac exceptione antea quidẽ ex principalibus conſtitutionibus uſq; [m] ad quinquennium pcedebat: ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecunijs forſitan defraudari, per *n* conſtõnem noſtrãm tempus coarctatum eſt, ut vltra biennij metas huiuſmodi *o* exceptio minime extendatur.

POST *obligationem, quæ re, item quæ uerbis contrahitur, rectè de tertia ſpecie, quæ literarum obligationem, à cauſa potentiori dicitur, ſubnectit: cuius totam rationem breuiter explicat Vlpianus,* [a] Non figura literarum, ſed ratione, quam exprimunt literæ obligemur; quatenus placuit non minus valere quod ſcriptura, quam vocibus lingua figuratis ſignificaretur.

a Quæ nominib.} *Vt rectè hoc accipias, ſciendum eſt,* 2 *Fœneratores ueteres ſolitos fuiſſe pecunias ſuas apud Argentarios depoſitas habere, & in eorum menſa fœnus exercere. Vnde cùm quis pecunia indigeret: cum fœneratore conueniebat, cautionemq; illi faciebat, id eſt ſyngrapham, qua confitebatur ſe illi ex mutuo debere. Deinde ille apud menſam ſecundum Argentarij uel debitoris commoditatem iubebat ei numerari, huiuſmodiq; ſyngraphæ cum Argentarij rationibus, in quibus nomen illius debitoris erat adſcriptum,* [b] *vocabantur nomina,* [c] *hoc eſt, cautiones fœneratoriæ: quod pluribus Alciatus* [d] *alibi explicat. Et hæ erant ſcripturæ, aduerſus quas nihil obijci poterat. Cæterum ex priuata ſyngrapha ius dicere prohibebat lex Gabinia, ut Cicero lib. 5. epiſt. ad Atticum* [e] *teſtatur.*

b Quæ nomina.} *Quamuis autem priſca nominum ſolennis formula à deſcribendis debitorũ nominib. dicta non ſit in uſu; appellatio tamen manet.* 3 *Vnde iam nunc omnia aliàs pro debitoribus, uel debitis ipſis, aliàs, pro cauſa obligationis* [f] *accipiuntur. Inde & dicimus, pecunias eſſe in nominib.* [g] *quæ data ſunt debitoribus: item nomina facere, idonea nomina, nomina ſoluere, explicare, expedire, bonum nomen facere, nomina uendere, legare. Sic & Vlpianus* [h] *nomen pro obligatione ſeu debito accepit.*

c Non ſunt in vſu.} *Sicut & rigor legis Gabiniæ in uſu eſſe deſijt. Iuſtinianus enim permiſit ex priuata ſyngrapha ius dicere, ſaltem poſt biennium, ut mox audiemus.*

d Planè ſi quis.} 4 *Ex hoc loco diſcendum eſt contrahi literarum obligationem, cùm debitor ſpe futuræ numerationis dat chirographũ creditori, in quo fatetur, ſe certam pecuniæ ſummam ab eo mutuo accepiſſe. Ex hac n. confeſſione literaria debitor obligatur, non quidem naturaliter: ſed tamen ciuiliter, utcunque pecunia non ſit numerata, ut reddat creditori mutuũ.* 5 *Obſeruari autem debet, primum huic cõtractui tantum locum eſſe in* [i] *mutuo: deinde requiri neceſſario, ut literæ interueniant: Quia ſi debitor confiteatur ſine ſcriptura, non eſt obligatio* [k] *literarum. Poſtremò, hic non oriri naturalem obligationem: ob defectũ conſenſus. Neq; n. noluit debitor ualidam eſſe ſuam literariam confeſſionem, ſi eam realis numeratio non ſequeretur. Deinde deeſt hic quoque naturalis æquitas, cùm pecunia non ſit numerata. Oriri autem hic ſolã ciuilẽ, quia legiſlator, ſiue ius ciuile falſo ſubſcribit huic conuentioni, ſiue confeſſioni literariæ: fallitur n. colligendo à plerunq; accidentibus, pecuniam eſſe numeratam, cùm id teſtetur chirographum. Dat itaq; ex ſola ciuili actionem creditori aduerſus debitorem, qui ſe ita literis obligauit.* 6 *Ea tamen intra biennium eliditur per exceptionem non numeratæ pecuniæ, quæ transfert onus probandi in creditorem, ut probet, ſe pecuniam: cuius chirographum meminit, re uera numeratam eſſe. Præſumit. n. legiſlator contra chirographum, pecuniam, non eſſe numeratam. utcunq; chirographum hoc teſtetur: partim propter odium fœneratorum, qui plerunque exigunt ſyngraphas, priuſquam numerent: partim pp facilitatem ipſorum debitorum, qui facile quamlibet confeſſionem exhibent, modò ſpes ſit aliquando numeratum iri pecuniam. Cæterum ſi biennium iam effluxerit, præſumit lex prò creditore poſtea agente, onuſq; probandi in debitorem reijcit: propterea quod non eſt uerisimile, debitorem tam negligentem fuiſſe, ut intra biennium perpetuum non exigeret pecuniam, aut certe chirographum catum repoſceret. Probare ergo tum debitorem oportet pecuniam numeratam non fuiſſe.* 7 *Idem quoq; receptum eſt in ſponſo confitente per chirographum, ſe dotem accepiſſe à ſuo ſocero,* [l] *nam & is intra bienuium exceptionem non numeratæ dotis habet: quia eadem ibi ſubeſt facilitatis ſuſpicio. Quid enim non ſcribit amoris œſtro percitus ſponſus, & agit, ut potiatur ſponſa? In omnibus autem alijs contractibus non ceſſet hæc ratio facultatis, ſcriptura, ſiue chirographum aduerſus ſcribẽtem habet uim ueræ* [m] *probationis, ſolaque ſcriptura niti poteſt, qui agit.*

e Numeratum non eſt.} *Siue id pars ſit obligationis, ſiue ſors tota. Nam etſi plus in chirographo cõplexus fuerim, quàm fuerit numeratum, eatenus ſalua mihi erit exceptio non numeratæ* [n] *pecuniæ.*

f De pecunia minimè numerata.} 8 *Hanc exceptionem non numeratæ pecuniæ, Iuſtinianus in Nouellis appellat ἀναργυρίαν: ad cuius exemplum introducta quoq; eſt (ut ſupra dixi) exceptio non numeratæ dotis, ſponſo competens, qui ſcripſit dotem ſeſe accepiſſe, cum nihilo magis acceperit.*

g Poſt multum tempus.} *Olim quidem poſt quinquennium: at hodie poſt biennium, ut mox ſubijcit.*

h Opponere non poteſt.} *Excipiuntur tamen, q propter aliquas cãs ſingulari iure muniuntur* [o] *cuiuſmodi*

a l. non figura. De act. & obl.
b l. 4 in prin. de pecul.
c l. ſi. C. de pac. conuent.
d d. l. qui pecuniã. ſi certpet.
e epiſt. ult. idẽ Cic. in Oratio. pro l. Muræ.
f l. penult. ulti. C. de conue. fiſ. deb. l. 1. ad Mace.
g l. ſi quis uxori. de fur.
h in l. nominis. de uerb. ſig.
i l. aduerſus. C. de non num. pec.
k Sal. l. generaliter. C. d. tit.
l l. in contractib. in fin. C. de non nu. pecun. & Authe. quod locum. C. de do. cau. nõ nu.
m l. publica. § 1. de poſit. generaliter. C. de non nu.
n l. 2. l. cum ultra. C. de non nu. pec.
o d. l. in contractibus ad prin.

iuſmodi ſunt minores,& Reipublicæ cauſa abſentes.

i Naſcatur condictio. § 9 *Ex lege ſcilicet. Nam quandocunq; obligatio noua lege introducta, eſt, nec cauetur, quo genere actiones experiamur, agimus* condictione *ex lege, ex illa. ſ. in qua de obligatione diſponitur. Ita & hoc caſu in literarum obligatione, condictionem ex lege* ᵒ *dari aduerſus Bartolũ cenſent oẽs. Ego uerò Bartolo magis ſubſcribo, qui rectè dicit, hanc actionem appellandam eſſe* ex contractu ſeu obligatione literarum, *non aũt ex lege, quia utrum ex lege aliquid detur, an ex contractu proficiſcatur, aliqua differentia* ᵖ *eſt. Cur aũt non rectè dixerimus iſtam actionem ex literis naſci? quia non minus obligamur literis* ᑫ *quam uerbis. Rectius ergo dicimus condictionem uel actionem* ex literis, *quam* ex lege, *quia lex non introducit iſtam perſecutionem immediatè ſed mediante negocio dati chirographi.* 10 *Quare eam non inſcitè actionem* chirographariam *Ol..* ʳ *nuncupat.*

x Ceſſante. l. § *Id eſt, ſtipulatione: quæ ſi interueniat, ex ſtipulatu agitur, habetq; debitor in factum* ſ *exceptionem.*

o nempe ex d. l. in contractib.
p l. obligamur. §. Lege. de actio. & oblig.
q l. non figura. de act. & oblig.
r claſſ. 4 act. 10.
ſ l. cũ ultra. de non nu. pec. ibi Bart. & Iaſ.

l Ex principalib. conſtitutionib. § *Qui deſiderat cognoſcere tpa olim oĩb. cautionib. præſtituta, legat conſtitutionem Impp. Honorij, Theodoſij, & Conſtãtij, quam reperiet lib. 2. Cod. Theodoſiani. tit. Si certum pet.*

m Vſq; ad quinquennium. § 11 *Olim enim poſt quinquennium in primis ceſſabat hæc non numeratæ pecuniæ exceptio, intra illud tempus à debitore propoſita ſemper onus probandi (numeratam ſcilicet eſſe re uera pecuniam) reijciebat in creditorem.*

n Per conſtituitonem noſtram. § *Extat adhuc hæc Iuſtiniani conſtitutio lib. 4. Cod.* ᵗ *In qua etiam ait, hoc biennium eſſe continuum.*

o Huiuſmodi exceptio § *Qua ſcilicet probationis onus transferat in creditorem agentem.* 12 *Põt aũt hæc exceptio non ſolum excipiendo opponi, nempe aduerſus agentem* condictione chirographaria, *uerum etiam agẽdo, ut. ſ. in una actione proponatur, ẽs creditore tacente. nam elaberetur alioqui sps ei, qui chirographum ſcripſit.* 13 *Verũ tria neceſſariò requiruntur ad proſecutionem huius remedij, cum in modũ actionis exercetur. Primum, ut ex ſcripto proponatur ſecundum formulam Querelæ. Alterũ, quod ad ordinariũ creditoris Iudicem. Tertiũ, uocato, ſi eò loci præſens fuerit, creditore,* ᵘ *alioqui ẽt abſente eo. Idem eſt de exceptione* non numeratæ ˣ dotis 14 *Adeò hæc* non numeratæ pecuniæ *exceptio efficax eſt, ut intra biennium nihil actori proſit oſtendere, debitorem confeſſum eſſe, recepiã à ſe pecuniã, non ſpe futuræ numerationis, aut deniq; huic exceptioni, cum conſiteretur renunciaſſe: quia adhuc poterit obijci. Quinimò etſi iuramentũ ſyngraphæ inſerat, hoc eſt, iuret ſe debitorem eſſe Sempronio ex cã mutui, uel dotem accepiſſe: nihilo tamen minus hac executione uti* ʸ *põt. quia tale iuramentum habet in ſe conditionem tacitam,* ᶻ *ſi pecunia numeretur, & creditor fidem ſeruet.* 15 *Sunt tamen ẽt caſus, in quib. non competit iſta exceptio ẽt intra biennium. Primus, ſi debitor confeſſus foret in teſtõ,* ᵃ *quia tunc præſumitur uera confiteri ob mortis cogitationem. Secundus, cum debitor iam cœpit ſoluere partem debiti,* ᵇ *quia tunc præſumitur numeratio facta. Tertius, ſi debitor ſemel atq; iterũ eſſet confeſſus debitum:* ᶜ *propter geminationem enim & repetitam confeſſionem, conijcimus numerationem interueniſſe. Quartus, quando procurator fiſci fatetur ſe recepiſſe ſolutiones tributorum & collectarum. Quintus, quando maritus poſt dotalia inſtrumẽta confitetur ſe dotem recepiſſe. Sunt & alij pleriq; caſus, quos Io. de Plat. hic ſuperaddit.*

t ead. l. in contractibus.
u d. l. in contractibus. §. In omni.
x Nouell. de temp. non nu. dot. pec.
y Bart. l. fi. ex cautione. & l. vlt. C. de non nu. pec.
z c. quemadmodũ. c. ueniens. de iureiu. e. cũ ẽc. eo. tit. lib. 6 Bal. d. l. ult. Ang §. 1. inf. de excep. Cantiun. hic licet Fab. contra ſentiat.
a gl. l. 1. De fal. cau. ad leg.
b l. cum fidem. C. de non nu. pec.
c gl. d. l. in contractib.

De obligationibus ex conſenſu. tit. xxiij.

1. 5 6 *Obligationes ex conſenſu, quomodo à ceteris differant.*
2 *Natura obligationum, quæ re contrahuntur.*
3 *Natura ſtipulationis, & literarum obligationis.*
4 *Innominati contractus requirunt interuentum rei.*

COnſenſu ᵃ fiunt obligationes in emptionibus, & venditionibus, locationibus, condictionibus, ſocietatibus, mandatis. Ideo ᵇ autem iſtis modis obligatio dicitur conſenſu contrahi: quia neq; ᶜ ſcriptura, neq; ᵈ præſentia omnimodo opus eſt. at nec ᵉ dari quidquam neceſſe eſt, ut ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit eos ᶠ qui negocia gerunt, conſentire. unde inter abſentes quoque talia negocia contrahuntur, ueluti per epiſtolam, vel per ᵍ nuncium. Item in ʰ his contractib. alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono, & æquo præſtare oportet: cum alioquin in verborum obligationib. alius ſtipuletur, alius promittat.

SEquitur quarta ſpecies obligationũ, quæ ex contractu ſunt, nempe obligationes, quæ ſolo conſenſu fieri dicuntur. 2 *In hoc autẽ differunt à præcedentibus contractibus, quod his lex nõ ſubſcribit, neq; eos adprobat, niſi vel res, uerba, vel literæ interueniãt. In illis verò ſolus conſenſus ſufficit, à quo etiam nomen acceperunt, uti generaliter ex conſenſu naſci dicantur.* 2 *Primum enim hæc eſt natura obligationum, quæ re contrahuntur, quod res interueniat,* ᵃ *alioqui nihil operantur.* 3 *Deinde de*

a ut ſup. Quib. mo re contra.

ſubſtantia ſtipulationis eſt, quod partes ſint præſentes, conſenſumq; verbis [b] *exprimant. Porrò in literarum obligatione neceſſariò ſcriptura* [c] *requiritur. 4 Deniq; & in contractib. nominatis, vtcunq; conſenſu contra hantur, nihil operatur ſolus conſenſus, ſed interuentum rei adeſſe oportet. Conſenſus ergo quanquam eſt de ſubſt antia oĩum cõtractuum: per ſe tamen ſolus ſine alio adminiculo nuſquã parit & obligationem & actio nẽ, tãquàm in emptione, locatione, ſocietate, mandato, in quib. ſolus conſenſus ſufficit. Atq; hæc eſt prima dif- ferentia, per quam hi contractus ex conſenſu ſecernuntur à reliquis contractib. 5 Differunt & alia rõne hi à contractib. ſuprà nominatis; quod in ſuperiorib. principaliter obligatur unus tantùm, vt in mutuo, mutua- tarius: in ſtipulatione, promiſſor. In his aũt uterque alteri obligatur, ueluti in emptione tenetur emptor ad precium, venditor ad tradendam rem venditam; & ſic de alijs. 6 Addit quoq; Imp. tertiam differentiã. Nã in ſtipulatione, atq; alijs contractib. ſtricti iuris nihil venit, aut præſtatur, niſi de quo inter contrahentes no minatim actum eſt. In contractib. verò, qui conſenſu fiunt; cum maximè ſint bonæ fidei, officio Iudicis ex æquo & bono multa præſtantur,* [d] *de quibus expreſſe non eſt conuentũ: ut ſunt vſuræ, fructus, intereſſe, atq; aliæ quædam acceſſiones. quod ſuo loco* [e] *diffuſius expendemus.*

b ſup. de uerb. obl.
c ſup. de lit. oblig.
d l. conſenſu. in fi. de act. & obl. & l. qui tãmndem. de neg geſt.
e §. Actionum aũt. inf. de act. & per. Dd. in l. quicquid aſtringendæ. de uerb. obl.
f l. 2. de act. & obl.
g l. in quibuſcunq; de actio. & obl. l. ubi nõ uoce. de reg. iur.
h §. Mutuum. ſup. de inut. ſtip.
i in hoc pri. nu. 6.

a Conſenſu.} *totus hic titulus ad verbum ex Iuliani reſponſo* [f] *deſcriptus eſt.*
b Ideo autem.} *Oſtendit, in quibus differant hi contractus à ſuperioribus.*
c Neq; ſcriptura.} *Sicut in literarum obligatione.*
d Neq; præſentia.} *Intellige contrahentium, ſicut in ſtipulatione.*
e Nec dari.} *Vt in obligationibus, qui re contrahuntur,*
f Eos qui negocia gerunt.} *Id eſt, ipſos contrahentes.*
g Per nuncium.} *Vel etiam procuratorem: atque inde ſequitur,* [g] *ſurdum quoq; & mutum hoc modo contrahere poſſe, licet per ſtipulationem* [h] *acquirere aut obligari nequeant.*
h In his contract.} *Qui. ſ. ſunt bonæ fidei. Et hæc eſt differentia illa, quam ſupra* [i] *tertio loco fecimus*
i Promittat} *Et quod uerbis omittitur, habetur pro omiſſo, nec aliquid præſtatur ex æquo & bono.*

De emptione & venditione. tit. xxiiij.

1 *Emptio & venditio confunduntur.*
2 *Emptionis origo.*
3 *Permutatio Germanis olim peculiaris fuit.*
4 *Numus vnde, & numo omnia menſurari.*
5 *Pecuniæ vocula omnes res ſignificat.*
6 *Emptio quando dicatur contrahi.*
7 *Emptionis cauſa efficiens, materialis, effectus.*

a l. ueteres. de act. empt.
b l. ſi non ſortẽ. de cond. inde.
c l. ex empt. de act. empt. & l. Iulianus. eo. tit.
d l. 1. ff. hoc tit.
e lib. 13. cap. 1.

PRimus cõtractus, qui cõſenſu fit, eſt Emptio & uenditio: 1 *quibus verbis veteres promiſcuè* [a] *vſi ſunt, vt ſtipulatorem pro eo, qui promittit, interdũ dicunt Iuriſconſulti:* [b] *frequentius tamẽ qui rem tradit*, uendere & ex uendito *qui precium dat*, emere & ex empto agere *dicitur:* [c] agere. 2 Origo aũt *emendi & vendendi à permutatione rerũ* [d] *cœpit. Olim enim cũ numus non eſſet, neq; merx, neq; precium conſtituebatur, ſed vnuſquiſq; ſecundum temporum ac rerũ neceſſitatẽ rem pro re permutabat. 3 atq; illam permutationẽ Germanis olim admodum peculiarem fuiſſe, Cornelius Tacitus, atq; etiam Plinius* [e] *ſcribunt. Quia autem non ſemper nec facilè contingebat, ut tu haberes, quod ego deſiderarẽ, & uiciſſim ego haberem, quod accipere uelles, inde electa materia eſt, cuius publica atq; perpetua æſtimatio difficultatibus permutationum æqualitate, quantitatis ſubueniret: 4 eaq; materia forma publica percuſſa* numus *dicebatur, precium merce diſtinguens, ac emptionem conſtituens. Vnde eſt, quod Ariſtoteles* numo *omnia menſurari lib. 5. Ethic. tradat: 5 in quem enim nihil non conuerti poſſit, Iuriſcõſul ti* [f] *etiam* pecuniæ *appellatione omnes res ſignificari uoluerunt. 6 Contrahitur autem* emptio & uendi*tio ſolo conſenſu, poſtquam inter emptorem & uenditorem de precio pecuniario conuenit uerè, & non ſimulatè utcunq; precium non ſit numeratũ, neq; merx tradita: ſicut Imp. mox a principio huius tituli docet.* Solo conſenſu *dixi, quia in hac nõ deſideratur rei interuentus: utcunq, enim merx tradita non eſt, nec precium numeratũ, tamẽ ſi utrinque conuentũ eſt, naſcitur ſtatim obligatio, mox alter alteri obligatur naturaliter & ciuiliter: primũ uenditor, ut rẽ uenditã tradat emptori: deinde emptor, ut numeret uẽditori preciũ. Neq; hic opus eſt partium præſentia, quoniam & inter abſentes per nunciũ ſiue epiſtolã emptio fieri põt.* Addidi uere & non ſimulate, *quia ſi de precio conuenit aĩo donandi, emptio non eſt: Cur aũt adiecerim, de* precio pecuniario, *infrà ſuo loco* [g] *commodius dicemus. 7 Ex prædictis adparet, quod cã efficiens huius cõtractus eſt, mutuus contrahentium* [h] *conſenſus, cã materialis, ipſum precium & merx, ſeu res.* [i] *quæ uenditur, effectus uero eſt, parere obligationem ad tradendam rem uenditam & precium numerandum.*

f l. 2. de conſt. pe. l. pecuniæ uerbũ. & l. pecuniæ app. de uerb. ſig.
g §. Item preciũ. hoc tit.
h l. 3. in fi. de cont. empt.
i l. ea empto. in j. de act. empt.

§. Princip. tit.

1 *Quando recedere liceat ab emptione ſemel perfecta, & utrius periculo res uendita pereat.* 2 *Si ſub*

2 *Si ſub conditione res venierit, & pereat, cuius ſit periculum.*
3 *Arrha quid & in quem finem detur.*
4 *Subarrhare perſonam.*
5 *Emptio fit bifariam, ſine ſcriptura, & cum ea.*
6 *Quo ad arrhas, emptionem in ſcriptis, & ſine ſcriptis nihil differre.*
7 *Fortius eſt contrahere ſine arrhis, quam cum arrhis.*

EMptio & venditio contrahitur [a] ſimulatque de *b* precio conuenerit, [c] quãuis precium nondum numeratum *d* ſit, ac *e* ne arrha quidem data fuerit. quod arrhæ nomine datur, argumentũ eſt emptionis & uenditionis cõtractæ. Sed [f] hoc quidem de emptionib. & vendionib. quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet: nam nihil a nobis in huiuſmodi emptionib. et vẽditionib. innouatũ eſt. in ijs autẽ quæ *g* ſcriptura cõficiuntur: non aliter pfectam eſſe uẽditionem & emptionem conſtituimus, *h* niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, uel manu propria contrahentium, uel ab alio quidem ſcripta, a contrahentib. autẽ ſubſcripta: & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partib. abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his, & pœnitentię locus eſt, & poteſt emptor vel venditor ſine pœna recedere ab emptione & venditione. Ita *i* tamen impune eis recedere concedimus, niſi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. hoc enim ſubſequuto: ſiue in ſcriptis, ſiue ſine ſcriptis, venditio celebrata eſt: is [k] qui recuſat adimplere contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit quod dedit: ſi verò venditor duplum reſtituere compellitur, licet nihil ſuper arrhis expreſſum ſit.

Contrahitur.} *Et quidem firma atq; efficax inde naſcitur obligatio, quæ non niſi vtriuſq; partis cõſenſu diſſolui* [a] *amplius põt. Vnde etiam eſt, quod ſtatim poſtquam conuentum eſt de precio, periculum rei uẽdita ad emptorem* [b] *pertineat. 1 Qua tamen in re, ne impingamus, [1] ſic diſtinguere oportet. Nam ſi quidẽ venit, certum ſit: ut Stichus, & precium, ut decem, amplius recedere non licet: & periculum ad emptorem ſpectat, modo per uenditorem non ſtet,* [c] *ſed per emptorem, quo minus tradatur. In rebus tamen, quæ deguſtari ſolent, ad deguſtationem uenditor ſuſcipit periculum, ita ut cuſtodiã præſtet, quaſi pleniſſimè tũ uæneãt, niſi fortè aliter cõuenerit. Si in certũ ueneant, ut uinũ ad menſurã, uel piper ad pondus, dũ admetiatur, aut expendatur, periculũ erit uenditoris: hoc eſt, cuſtodiã præſtabit: quia tunc certũ eſſe* [d] *incipit. Quod uero certũ non ſit, quod tradatur, ut in genere uenditũ, uenditoris periculo eſt dũ tradatur. impleaturq;* [e] *uenditio.*

b De precio.} *Scilicet rei uenditæ.*

c Conuenerit.} *Subaudi purè: 2 nam ſi ſub conditione res uænierit, ea deficiente nulla eſt emptio. ſin uerò euenerit, cenſebitur ab initio purè contracta, & incipiet periculũ eſſe* [f] *emptoris. Addit et illud Paulus:* [g] quod ſi pendente conditione emptor uel uenditor deceſſerit, extiterit conditio, hæredes quoque teneri, quaſi iam contracta emptione in præteritum. *Planè ſi pendente conditione res perierit, extinguitur emptio. Sed ſi res extet, licet deterior facta, damnum erit emptoris.*

d Numeratum ſit} *Neque etiam res uendita tradita: ea enim ubi tradita eſt, impleta dicitur* [h] *uenditio. Sed prius nihilominus perfecta eſt uenditio, ut periculum ad emptorem pertineat, ſicut paulo antè dixi.*

e Ac ne arrhæ.} *Arrha uel arrhabo eſt id, quod datur in ſignum uel teſtimoniũ emptionis & uenditionis,* [i] *quare non eſt de ſubſtantia emptionis, ſed datur tantũ loco ſigni, ut ſcilicet euidentius probari poſſit, cõueniſſe de precio. Olim autẽ arrha impleto contractu reddebatur, uelut annulus, uel alia res, unde & arrhæ ſponſalitiæ dictæ ſunt. Nunc numus datur in omnibus ferè contractibus, nec ſolet reſtitui. 4 Imò perſonam quoque ſubarrhare dicimus ad aliquid faciendum, uel ad præſtandas operas.*

f Sed hoc quidem.} *5 Emptio & uenditio bifariam fit,* [k] *primo ſine ſcriptura, cum de precio rei certa conuenit, deinde ſcriptura, cum actum eſt, ut ſcripto contrahatur. De priori hactenus dictum eſt, quia illa ſtatim perfecta dicitur, quo ad obligationem, ſi de precio conuentum ſit. At quando expreſſim actum eſt inter emptorem & uenditorem, ut non ualeat contractus, niſi literæ per omnia ſint abſolutę, tunc contractus dicitur perfectus, poſtquam ſcriptura redacta eſt in mundum, quod vulgus Scribarum ingroſſare uocat. & ante illam abſolutionem ſcripturę uterque contrahentium pœnitere põt. Sin autem ab initio ſimpliciter contrahitur, & poſtea fit ſcriptura tantum ad comprobationem contractus, ualet etiam ſine ſcriptura, quippe quod ea extrinſecus adueniens primogeniam contractus qualitatem non* [l] *immutat.*

g Quæ ſcriptura.} *Sic. ſ. ut ſcripturæ prorſus nitantur, nec aliter ratũ eſſe uelint cõtrahentes, quod agitur.*

h Conſtituimus.} *Hęc Iuſtiniani conſtitutio lib. 4 Cod.* [m] *adhuc extat, & ad omnes contractus pertinet, quos in ſcriptis fieri placuit.*

i Ita tamen.} *6 Quantũ ad arrhas pertinet, nulla eſt differẽtia inter emptionẽ cõtractã in ſcriptis uel ſine ſcriptis. Nã etſi in emptione ſine ſcriptura adhibita ſint arrhæ, licet utriq; parti pœnitere: quia ita uidetur inter eos cõuentũ eſſe, ut arrha uel amitteretur, uel duplicaretur, [...]er ex cõtrahentib. ab emptione diſcederet. Aliud eſt, ſi arrha data fuerit in partẽ precij [...] neutri à co[...]tu reſilire permittitur. Cæterùm ſi nulla*

a l. neceſſario. De peri. & com. rei uend.
b d. l. neceſſario. §. Si ita res.
c l. j. & d. l. neceſſariò. & l. lectos. de peri. & com. rei uend.
d l. hoc ita. co. l. quod ſæpe. de contrah. empt.
e l. in ratione. ad l. Falc.
f d. l. neceſſariò.
g ibidem.
h l. ſi quis alienã. de actio. empt.
i l. quod ſæpe. in prin. de contrah. empt.
k l. 1. de peric. rei uẽd. l. cõtractus. C. de fide inſtr.
l l. contrahitur. de pig. Fab. & Por. hic. Dd. in d. l. cõtractus.
m in d. l. cõtractus.

data fuerit arrha, uẽditor indiſtinctè cogitur rem uenditã tradere emptori, ſi eam habet: ſin minus, præſtãdo intereſſe liberatur. Emptor autem ſimpliciter, preciũ numerare cogitur, utcunque paratus ſit recedere. 7 Videtur ergo, fortius eſſe contrahere ſine arrhis, quam cum arrhis, contra [n] *Caij reſponſum. Hac tamen in re conſuetudo locorum reſpicienda eſt, quæ ſemper variat in hoc emptionis contractu.*

n in l. quod ſæpe.

k Is quis recuſat.} *Si tamen alter paratus ſit pactis ſtare & preſtare, quod ſuarum eſt partium. Nam ſi mutuo conſenſu ab emptione recederent, emptor quod arrharum nomine dedit,* [o] *reciperet.*

o l. 2. C. quan. lic. ab emp. diſce.

§. Precium.

1 *Emptionis ſubſtantiam ex tribus conſiſtere.*
2 *Venditio conditionalis quatenus ualeat.*
3 *Sufficit ab initio precium conſtitui animo ſoluendi, etſi poſtea non ſoluatur.*
4.5.7 *Venditio an, & quatenus conſtet, ſi precium in alterius uoluntatem conferatur.*
6 *Si imperſonaliter venditio fiat, quanti res æſtimabitur, iure nulla eſt.*
8 *Actio empti.*
9 *Actio uenditi.*
10 *Emptio & locatio in quibus conueniant uel differant.*

Precium autem conſtitui oportet. nam *a* nulla emptio ſine *b* precio eſſe poteſt. Sed *c* & certum eſſe precium debet. alioqui *d* ſi inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem *e* æſtimauerit, tanti ſit empta: inter veteres ſatis abundeq; dubitabatur, conſtaret ne venditio, an non. Sed *f* noſtra deciſio ita hoc conſtituit, ut quoties ſic compoſita ſit uenditio, *Quanti ille æſtimauerit* ſub hac conditione ſtarẽt contractus, ut, ſi quidem ille, qui *h* nominatus eſt, precium definierit: tunc omnimodo ſecundum eius æſtimationem *i* & precium perſoluatur, & res tradatur, & *k* venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto *l* actione, venditore ex uendito agente. Sin autem ille, qui nominatus eſt, uel noluerit, uel non potuerit precium definire: tunc pro nihilo eſſe venditionẽ quaſi nullo precio ſtatuto. Quod *m* ius cum in venditionibus nobis placuerit: non eſt abſurdum, & in locationibus & conditionibus tradere.

a l. in uẽditione. de contrah. empt. l. pacta. eod.
b hic. & ſeq. §.
c l. j. nec. d. l. in uendit. & l. ſeq. de cõtrah. emp.
d l. ult. C. de contrah. emp.
e l. j. de rer. permu. & d. l. j. de contr. empt.
f l. hæc vendit. de contrah. emp.
g l. cum in uen. de contrah. emp.
h §. ſeq.

a Nam nulla.} 1 *Tria ſunt, ex quibus emptionis ſubſtantia conſiſtit, ſine quibus non magis eſſe poteſt quam homo ſine anima uel* [a] *corpore: nempe precium certum in numerata* [b] *pecunia, res quæ veneat, & conſenſus in idem corpus, vel rem eandem, & in eandem rei materiam ſubſtantiamve. Nam ſi aurum dicatur, quod æs eſt, uel maſculus, quæ fœmina, uel denique vinum, quod embamma eſt, in materiam eandem ſubſtantiamve non conſentiunt,* [c] *2 Quapropter uenditio cõditionalis, cuius preciũ ex conditione in futurum collata pendet, contracta non eſt, dum precium certum* [d] *ſit: & permutatio ſpecialiter dicta emptio non eſt,* [e] *quod precium non habeat. Sin enim ad præſens uel præteritum conditio reſpiciat, perfecta erit emptio, ut, quanti tu emiſti, quantum precium in arca eſt,* [f] *tanti emo.*

b Sine precio.} *Neque tamen ipſo precij numeratio, ſed conuentio perficit ſine ſcriptis habitam emptionem. 3 Sufficit autem precium eſſe conſtitutum animo ſoluendi & recipiendi a uenditore, etiamſi poſtea nõ ſoluatur, ſed donetur uel remittatur: ſecus ſi ab initio animus erat remittere precium quod conſtituitur quia tum non eſſet* [g] *uenditio.*

c Sed & certum.} *Nec modò certum, ſed etiam in numerata pecunia: ut infrà* [h] *mox Imp. ſubijciet.*

d Alioqui.} 4 *Ratione certitudinis precij, quæſtionem apud ueteres ualde ambiguam ſubnectit: an ſcilicet rei uenditæ æſtimatio, & ſic precium in alicuius tertij arbitrium conferri queat? quam tamen pulchrè definit. Cæterum quid iuris obtineat, æſtimatione rei uenditæ in alterutrius contrahentium uoluntatẽ collata, infrà* [i] *ſuo loco audiemus.*

i § pen. hoc tit.

e Titius.} *Veluti tertius aliquis.*

f Noſtra.} *Quæ lib. 4. Cod. ad Iulianum præfectum prætorio ſcripta extat.*

k l. fin. C. de contr. emp.

g Quanti ille.} *De quo ſcilicet inter contrahentes conuentum eſt.*

l l. ſi merces in ſ. loc.
m l. hæc uendi. De contrah. emp. l. ſi in lege. loca. Iaſ. hic. ad Por.

h Qui nominatus eſt.} 5 *Notanter hic de nominatim electo arbitratore loquitur, qui precium conſtituat, 6 nam ſi imperſonaliter dixerit uenditor,* uendo prædium, quanti æſtimabitur, *verius eſt, conuentionem non ſubſiſtere. Idem enim & in locatione* [l] *reſponſum eſt. 7 Quanquam alterius arbitratui poſſit committi definitio quarundam acceſſionum* [m] *ſine quibus ſcilicet rectè etiam conſtabit contractus.*

i Aeſtimationem.} *Si modò non fuerit nimis iniqua, alioqui ad arbitrium boni uiri* [n] *redigetur.*

n l. ſocietatẽ. arbitrorũ. pro ſoc. & uide Porc. hic iſtud bene declarantem.

k Et uenditio.} *Perinde ac ipſimet contrahentes precium iſtud ita definiuiſſent, idq; ſiue in ſcriptis, ſiue abſque ſcriptura contracta, ſit* [o] *uenditio.*

o vt d. l. ult. C. De contrah. emp.

l Ex empto actione.} *Hinc diſcimus, duas actiones ex hoc cõtractu naſci* ex empto, & venditio. 8 *Actio ex empto cõpetit emptori aduerſus uenditorẽ, ut tradat rẽ uenditam corporalẽ cũ fructib. & acceſſorijs. uel ut quaſi tradat rẽ corporalẽ emptã, hoc eſt, ut cedatur iuri, & præſtetur patientia ad uſum liberũ. Et hæc cõplectitur tres alias actiones: primũ actionem* de euictione *qua experitur aduerſus uenditorẽ, ſi non fuit*

dominus

dominis rei uendite & res euincatur. Deinde actionē redhibitoriam,*qua emptor agit intra ſex menſes ad* p *l. Iulianus. §. ex vēduo. de actio. empt.*
reſcindendum contractū,ſi uendita ſit res, habens uitium latens. Deniq; actionem præſcriptis uerbis,*ſi*
uenditor pacta adiecta emptioni non ſeruauerit,nec placitis paruerit, tum.n.habet emptor aduerſus uendi q *l. ſi merces. Loca.*
torem actionem præſcriptis uerbis ad impletionem pactorum. 6 Secundo ex contractu emptionis naſcitur
actio ex uendito,& hæc competit uenditori ad conſequenda, quę ipſi ab emptore pręſtari oportet, in qua r *Por. hic.*
ueniunt non modò precium,quanti res uendita eſt,ſed & uſurę poſt diem traditionis. Nam cum re emptor s *l. 1. de peri. & cō. rei uend. § cum autem. inf. eod.*
fruatur, æquiſſimum eſt,eum uſuras precij [p] *ſoluere.*

m Quod ius. 10 *Non modò precij certi,ſed & eius cōmittendi alterius definitioni & arbitrio,id quod* t *l. ex conducto. §. 1. & 2. Loca.*
ante Iuſtinianum etiam Caius [q] *tradidit. Vnde plerique* [r] *colligunt,de contractu emptionis ad locationē be*
ne argui. Quod tamen perpetuum non eſt. Quanquam enim in prędictis conueniunt hi duo contractus:in plu u *& hæc eſt cōmunior opinio. quā & ipſa probo. uide Bart. in l. 1. in prin. de ac. emp.*
ribus tamen eoſdem differre conſtat. Primum.n.in emptione periculum emptoris eſt etiam ante traditionē,
[s] *puta,ſi vinū venditum effundatur poſt deguſtationē:in locatione ſecus* [t] *eſt. Deinde uenditor ſi habet rē,*
& poteſt tradere,tenetur omnibus modis;nec liberatur offerens ęſtimationem,aut etiam duplum pręcij. [u]
quod ſi non habeat tradendi copiam,tenetur tamen pręſtare id quod emptoris intereſt. At locator ali- x *l. 3. C. loca.*
quando excuſatur,puta ſi ſuperuenit ei neceſſitas retinendi rem [x] *locatam. Poſtremò differunt,quia uen-* y *l. ex empto. loc.*
ditio eſt titulus habilis ad tranſlationem [y] *dominij,ſecus in locatione.* [z] z *l. nō ſolet. C. loca.*

§. Item precium.

1 *In emptione debet precium eſſe certum, & in pecunia numerata conſiſtere.*
2 *Prater id,precium etiam iuſtum eſſe debet.*
3 *Venditor ultra dimidium iuſti precij deceptus,quod beneficium habeat.*
4 *An etiam emptori ſic decepto ſubueniatur.*
5 *Iuſtum precium quomodo probandum eo caſu.*
6 *Aeſtimatio minoris precij in emptore & uenditor.*
7 *Sufficit precium ab initio emptionis in numerata pecunia conſiſtere, licet poſtea ſoluatur aliud.*
8 *Emptio & uenditio an idem ſint cum permutatione. & num. 11. 12.*
9 *Homeri autoritas.*
10 *Permutatio fuit ante emptionem.*
13 *Emptio rebus fieri non poteſt.*

Item precium in [a] numerata pecunia cōſiſtere *b* debet. Nam in cæteris rebus an precium eſſe poſſet, valde *c* quærebatur: ueluti an homo aut fundus, aut toga, alterius rei precium eſſe poſſet. Et Sabinus *d* & Caſſius etiam in alia re putabant precium poſſe conſiſtere. vnde illud eſt, quod vulgo dicebatur: permutatione rerum emptionē & venditionem contrahi; eamq; ſpeciem emptionis & venditionis vetuſtiſſimam *e* eſſe: argumentoq; vtebantur Græco poeta Homero, qui aliquam partem exercitus Achiuorū vinum ſibi comparaſſe ait, permutatis quibuſdam rebus, his uerbis:

Νῆες δ' ἐκ Λήμνοιο παρέσταν, οἶνον ἄγουσαι.
Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί.
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσι,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Diuerſę *f* ſcholæ autores cōtra ſentiebant, aliudq; exiſtimabant permutationem rerum, aliud emptionem & vēditionem: alioquin non poſſe rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res veniſſe, & quæ precii nomine data eſſe. nam vtranque videri & veniſſe, & precii nomine datam eſſe, rationem nō pati. Sed Proculi ſententia, dicentis permutationem propriam eſſe ſpeciem contractus à venditione ſeparatam, merito præualuit: cūm & ipſe aliis *g* Homericis verſibus adiuuabatur, & validioribus *h* rationibus argumentabatur: quod & anteriores diui Principes admiſerunt, & in [k] noſtris Digeſtis latius ſignificatur.

Quod ſupra *Imp. de precio dixerat, hic aliquantò latius exponit: interim quæſtionem eam examinans, an alia in re, quam numis, precium conſiſtere poſſit.*

a In numerata pecunia. *Annotandū hic eſt, in emptionis cōtractu nō ſufficere preciū eſſe certū, ſed oportere & illud cōſtitui in numerata pecunia,* [a] *eaq; proba & legitima,* [b] *alioqui nō erit emptio, ſed potius Cōtractus quidē innominatus, ſi ea detur ut ſpecies, certumve corpus, ut plerunq;* [c] *fit. Atq; ita exaudiēdū Celſi* [d] *reſponſum, negantis emptionē eſſe, ſi tibi dedi pecuniā, ut mihi Stichū dares. Ibi.n.intelligi debet*

a *vt hic.*
b *l. elegāter. §. qui reprobos. de pig. actio.*
c *l. ſi certos numos. de uer. obli. l. ſed & ſi certū. de leg. 1.*
d *l. vlt. de cond. cau. de cau. non ſec.*

data pecunia non numerata, ſeu vt ſpecies. Et cum alio loco dicitur,[e] eſſe emptionem, ſi do pecuniã ut tu des rem: intelligendum eſt de pecunia numerata. 2 Porrò præter id, quod in emptionis contractu preciũ debet certum eſſe, & in pecunia numerata conſiſtere, requiritur etiam, vt ſit iuſtum, ſaltem, ut ad minus reſpondeat ad dimidiam iuſtæ æſtimationis: alias huiuſmodi circũuentio iure [f] uindicatur. 3 Venditor enim ultra dimidium iuſti precij deceptus, hoc eſt, ſi nec dimidiam partem ueri precij acceperit, petere poteſt, ut reſtituatur res empta, vel ſupleatur iuſtum precium; ſicq; Imp. Diocletianus ex Maximianus [g] reſcripſerũt. Et quamuis ſolum de uenditore circumuento loquantur, 4 idem tamen & in emptore intelligitur, nã & is ultra iuſtũ preciũ plus duplo deceptus, rectè petet, vt vel reſtituatur id, quod ultra uerũ preciũ dedit, uel ut totus contractus reſcindatur.[h] Petitur aũt utrunq; alternatim, ſed in arbitrio rei conuenti eſt, alterum eligere. 5 Sed quo probabitur iuſtum precium, ad quod exigatur quãtitas iniuſti præcij? Et primũ quidem æſtimanda eſt qualitas rei ex cõi hominum opinione,[i] non verò ex priuato affectu. Deinde conſuetudo loci, in quo contrahitur, reſpiciendæ eſt. Tertiò tẽpus uenditionis adhibendũ eſt in æſtimatione,[k] 7 Quanã igitur erit æſtimatio in emptore, & quæ in uenditore minoris precij, ut cenſeantur decepti? Reſpondeo, ſi uenditor non acceptit dimidiam partem ueri præcij, dicetur deceptus, ut ſi res ualeat ducentis, quã uendidit quinque & nonaginta. In emptore uero alia rõ eſt: Nam is nõ põt decipi ultra dimidiam iuſti precij, preterquam ſi plus duplo emat, puta ſi rem centum aureorum iuſti ualoris emat ducentis, & aliquantò pluris. Si quidẽ æſtimatio deceptionis in emptore non aliter poteſt æquare æſtimationẽ in uenditore, niſi ſic ineas rationem, ut diſertè Ol...[l] conſiderauit. tametſi Accurſius[m] (quem alij ſequuntur) ſuo more ponat exemplum, ſi quis emat rem ſedecim, quæ decem ualeat. Sed ad textum reuertamur.

e l. naturalis. §. etſi quidem. de præſcr. uer.
f l. 2. C. de reſcin. uend.
g d. l. 2.
h d. l. 2. & l. ſi uolũtate. C. de reſcin. uen. c. cum dilecti. de emptio. & uend.
i l. precia rerum. ad l. Falc.
k ſic Old., Claſ. 4. act. 1. allegat. l. ſi ſeruus. in prin. de cõdit. fur. l. ſi uendidero. §. ſi quis. uxori. §. fin. de fur. l. 3. §. ſi heres. ad Treb. cum ſim.
l Claſ. 4. act. 1.
m d. l. 2. & c. cum accuſ. de empt. & uend. Bart. l. 3. C. de ſent. quæ pro eo quod inter.
n l. precij cauſa. C. de reſcin. uend.
o l. 1. de contrah. emp.
p circa finem.
q ad rub. huius tit.

b Conſiſtere debet.} 7 Satis autem eſt, ſi in numerata pecunia precium conſiſtat ipſius conuentionis tẽpore, poſtea enim ex internallo poterit loco pecuniæ conuentæ etiam alia res dari[n] pro precio.

c Valde quærebatur.} Hanc totam quæſtionem, & ueterem diſceptationem pluribus uerbis Paulus[o] tractat, ex cuius reſponſo hic locus deſumptus uidetur.

d Sabinus & Caſsius.} 8 Hi duo iuriſconſulti putabant, emptionem & uenditionem cũ permutatione idẽ eſſe, atq; id confirmabant autoritate Hom. lib. 7. Iliad. P ubi uerſus hic inſerti habentur, quos ita uertẽdos duxi. Hinc ſibi criniti redimebant vina Pelaſgi, Hi certè ære dato, ferro hi ſplendente, bouinis Tergoribuſq; alij, atq; ipſis pleriq; iuuencis, Mancipijs alij, 9 Atq; hinc diſcis, magnam apud ueteres fuiſſe Homeri autoritatem, non modò in ſcolis, ſed & in foro, & controuerſijs ciuilibus: adeò ut Solon dicatur aliquando in iudicio uno uerſu Homerico euiciſſe, Salaminem inſulam fuiſſe Athenienſium.

e Vetuſtiſsimam eſſe.} 10 Nam & ſuprà[q] diximus, eam dudũ in uſu fuiſſe, antequã emptio cœperit.

f Diuerſæ ſcholæ.} 11 Nẽpe Proclus, & qui eum anteceſſit Nerua, quiq; eũ ſecutus eſt Pegaſus, qui oẽs emptionẽ putabant diuerſum eſſe contractum à permutatione, neque obſtare prædictos Homeri uerſus, quouiam hi non uenditionem, ſed magis ad permutationem rerum referendi uideantur.

g Alijs Homericis uerſibus.} Qui lib. 6. Iliados[r] extant. ſunt autem illi.

Ἔνθ' αὖτε γλαύκῳ κρονίδης φρένας ἐξέλετο ζεὺς,
Ὃς πρὸς τυδεΐδην διομήδεα τεύχε' ἄμειβε
Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Quos uerſus Latinè ſic reddideris.

Iuppiter hinc Glauco mentem de pectore ademit.
Aurea Tytidæ quod demens arma dediſſet;
Pro factis ex ære, boues centumq; nouenis.

r iuxta Acl. lib. 2. Piæresmiſ.
ſ l. 1. de rer. permut.
t l. emptionem. C. de rer. permut.
u l. 1. de contrah. emp.

h Validioribus rationibus.} 12 His uidelicet, quia in permutatione diſcerni non poteſt, uter emptor ſit uter uenditor: item non poteſt inueniri, quid eorum merx, quid precium ſit: neque etiam ratio patitur, ut eademq; res vaceat, & ſit quoque precium emptionis.[ſ] in emptione omnia contrà, iſthic enim alius emptor, alius uenditor, aliud precium eſt.

i Anteriore.} 13 Nempe Diocletianus & Maximianus, qui reſcripſerunt,[t] pridem placuiſſe, emptionem rebus fieri non poſſe.

k In noſtris Digeſtis Sub tit.[u] De contrahenda emptione.

Cum autem.

1 Perfecta emptione rei emptæ periculum ſtatim ad emptorem pertinet.
2 Quibus caſibus hæc regula non procedat. & num. 3. 4. 5. 6.
7 Si res, quæ conſiſtunt in pondere, numero, menſura, poſt contractam emptionem pereant, Cuius id fiat periculo.
8 Quid item ſit in rebus ex conuentione deguſtandis.
9 Emptio in ſcriptis quando perfecta dicatur.
10 Poſt contractam emptionem omne commodum uel incommodum ad emptorem ſpectat.
11 Eum ſequitur commodum, quem & incommodum, & econtrà.
12 Si res empta furto pereat, cuius ſit periculum.
13 Culpam à cuſtodia differre.

Cum

Cum [a] autem emptio & uenditio contracta [b] ſit, quod effici diximus, ſimulatq; de precio conuenerit, cum ſine [c] ſcriptura res agitur, periculum rei uenditę ſtatim ad emptorē pertinet, tametſi adhuc ea res emptori tradita [d] non ſit. Itaque, ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis læſus fuerit, aut ædes totę uel aliqua parte ex [e] incendio conſumptæ fuerint, aut fundus ui fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſiue, etiā inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis longè minor aut deterior eſſe cœperit, emptoris damnum eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non fuerit nactus, precium ſoluere. Quicquid enim ſine dolo & culpa uenditoris accidit, In eo uenditor ſecurus eſt. Sed & ſi poſt emptionem fundo aliquid per [f] alluuionem acceſſerit: ad temporis commodum pertinet. Nam [g] & commodum eius eſſe debet, cuius periculum eſt. Quod ſi fugerit homo, qui uænijt, aut [h] ſubreptus fuerit, ita ut neque dolus neque culpa uenditoris interuenerit, animaduertendum erit, an cuſtodiam eius uſq; ad traditionem uenditor ſuſceperit. Sane enim ſi ſuſceperit: ad ipſius periculum is caſus pertinet, ſi [i] non ſuſceperit, ſecurus eſt. Idem & in cęteris animalibus cæteriſq; rebus intelligimus. Vtique [k] tamen uendicationem rei & condictionem exhibere [l] debebit emptori, quia ſane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. Idem etiam de furti & de [m] damni iniuriæ actione.

a Cum autem.§ *Agitur hoc §. ſi poſt perfectam uenditionem res empta pereat, cuius ſit periculum emptoris an uenditoris? quod argumentum, ſuprà quoque perſtrinximus.* 1 *Et pro regula ſeruandum eſt, ſtatim atque contracta eſt emptio per conuentionem, precij rei emptæ, licet nondum traditæ, periculum ad emptorem pertinere, ita ut precium integrum uenditori ſoluere actione ex uendito cōpellatur. Quinque enim poſt emptionem contractam ſine dolo & culpa uenditoris accipit, in eo uenditor ſecurus* [b] *eſt. Hæc tamen regula non eſt perpetua.* 2 *Primum enim excipitur emptio ex ſcripto contracta, quia tunc periculum non prius ſpectat ad emptorem, quàm ſcriptura abſoluta fuerit, & in mundum redacta, ut alibi* [c] *dictum eſt.* 3 *Deinde ſi ſub conditione contracta ſit emptio, & pendente ea res intereat, non erit emptoris periculum.* [d] *nam nec prius eſt emptio.* [e] 4 *Tertiò ex pacto ſpeciali poteſt omne periculum, etiam caſus fortuiti, ad uenditorem pertinere, qui non niſi ad cuſtodiam tenetur, qualē bonus vir paterfamilias ſuis rebus adhibere* [f] *ſolet.* 5 *Quartò, cum nō in ſpeciem, ſed generaliter aliquid uenditur, ueluti bos equus, ſi ante traditionem pereat, uenditoris, non emptoris damnum erit, quippe cum genus perire* [g] *nequeat.* 6 *Quintò, ſi ſub alternatione facta fuerit uenditio, ut* Stichus aut Pamphilus eſto tibi emptus: domus hęc uel illa equus uel mulus, *tunc prioris rei periculum uenditorem, poſterioris emptorem* [h] *reſpicit. Sextò, ſi res uendita publicata ſit ob delictum uenditoris, periculum eſt* [i] *delinquentis. Septimò, dolus uel culpa à uenditore cōmiſſa, in ipſum transfertur* [k] *periculum. Octauò, ſi venditor moram fecit in tradēda re empta, ipſius erit periculum: & ſi uterq; in mora fuerit, emptor in accipiendo, uenditor in tradendo, tunc poſteriore* [l] *nocet.* 7 *Nonò, in his rebus quæ menſurantur: appenduntur, numerantur ſic diſtingui ſolet. Si in uniuerſum quantacunq; fuerint vno precio uenierint, perfecta eſt uenditio: ideoq; periculum ſtatim emptorem ſpectat, iuxta prędictam regulam. Sin autem in pondera, aut menſuras, uel pro numero corporum ſtatuatur precium, tunc nō antea perfecta cenſetur emptio, quam adpenſæ, admenſa, adnumeratæ ſint: & propterea omne periculum interim, ſiue in totum pereant, ſiue deteriores fiant,* [m] *uenditorem reſpicit.* 8 *Sed quid iuris in rebus ex conuentione deguſtandis obſeruetur, pulchrè* [n] *Vlp. tradidit hiſce uerbis,* Aut igitur (*inquiens*) conuenit, quo ad periculum uini & ſuſtineat, & eatenus ſuſtinebit: aut non conuenit, & uſque ad deguſtationem, ſuſtinebit. Sed ſi non ſunt deguſtata ſignata tamen ab emptore uaſa uel dolia, conſequenter dicemus adhuc periculum eſſe venditoris, niſi aliud conuenit.

b Contracta ſit.§ *Purè ſcilicet, ſecus ſub conditione, ut paulo antè dictum eſt.*

c Sine ſcriptura.§ 9 *Non ſi in ſcriptis ſit uenditio, dum recitata ſit ſcriptura contrahentibus, & vtriuſq; conſenſu probata, perfecta non eſt, ut merito periculum ad emptorem non* [o] *reſpiciat.*

d Tradita non ſit.§ *Dummodo nulla uenditoris mora id* [p] *acciderit.*

e Incendio.§ *Quod ſcilicet ſine culpa uenditoris contingit. Quamuis enim plerunq; incendia inhabitantium* [q] *fiant, poteſt tamen & ſine culpa* [r] *accidere. Itaque etſi ædes inhabitarit, uenditor, ſi probarit ſe culpa carere,* [s] *non tenebitur.*

f Per aluuionem acceſſerit.§ *Idem iuris obtinet, etſi quid ex fundo prouenerit. Nam fructus poſt uenditionem nati ad emptorem pertinent, adeò ut ſi moram in tradenda re uendita commiſerit uenditor, non eos tantum quos percepit; ſed etiam eos qui percipi poterant præſtare* [t] *teneatur.* 10 *Quinimò generaliter reſcriptum eſt ab Imp. Alexandro* [u] post perfectam uenditionem omne commodum uel incommodum, quod rei uenditæ contingit, ad emptorem ſpectare.

g Nam & commodum.§ 11 *Pro regula traditur, ſecundū naturam eſſe, commoda cuiuſq; rei eum ſequi, quem ſequuntur incommoda:* [x] *& contrà, eum, qui fert incommodum, debere ſentire & commodum.*

h At ſurreptus fuerit.§ *quod Imp. hoc loco refert: iā antea Caius* [y] *quoq; definiuit hiſce uerbis.* 12 Si res uendita per furtū perierit, prius animaduertēdū erit, quid inter eos de cuſtodia rei cōuenerat: ſi

a in prin. huius tit.
b l. neceſſario. De peri. & cō. rei. vē. l pen. C. eod. tit.
c ſup. eo. in prin. & l. cōtractus. C. de fid. inſtr.
d d. l. neceſſario. §. ſi pendente. & l. cum ſpeciem. C. illo tit.
e l. nec emptio. de contr. empt. l. cedere diē. De uer. ſign.
f hic & l. ſi in uen. in prin. de peri. & com. rei uend.
g l. in ratione. §. uerum eſt. ad l. Fal. l. lectos. l. quod ſi: neque. de peri. & com. rei uend.
h l. ſi in emptione §. ſi emptio. De contra. empt.
i l. ſi fundus loca.
k l. hoc ita uerum. §. cuſtodiā aut. De peri. & com. rei uend.
l l. illud d. tit.
m l. quod ſæpe. § ſi res uendita. t. de contrah. empt.
n l. tin prinс. & §. ul. ſi quis vina. in princ. de peri. & com. rei. uend.
o ſup. eod. in prin.
p l. cùm inter. l. ult. C. de peri. & cō. rei uend.
q l. 3. §. 1. de offic. præf. vig.
r l. ſi modo de le. 1.
s l. ſi uendita. de per. & comm. rei uend.
t l. ſi ſterilis. §. cum per uenditorem de actio. empt. l. ſi ea res. eod. tit.
u l. 1. C. de peric. & com rei uend.
x l. ſecundum naturam de reg. iuris qui in poteſtate. §. ul. de leg. præſt. cum ſi.
y l. quod ſæpe. § ſi res. de cont. emp.

nihil adpareat conueniſſe, talis cuſtodia deſideranda eſt a uenditore, qualem bonus paterfa. ſuis rebus adhiberet, quam ſi præſtiterit, & tamen rem perdiderit, ſecurus eſſe debet, tantum ut uendicationem rei & condictionem exhibeat emptori.

i Si non ſuſceperit.} *Venditor qui non ſuſcepit in ſe cuſtodiam rei venditæ, tamen præſtare debet dolū, latam & leuem culpam.* 13 *Illud obſeruandū eſt, culpam à cuſtodia differre, quod cuſtodia ſit ſpecialiter in ſeruanda re, ne uel intercipiatur vel fugiat:* [z] *culpa latius pateat tam in faciendo quàm in negligendo. Sic mora in tradendo à culpa circa interitum rei alibi diſtinguitur: licet mora etiam culpa* [a] *ſit.*

k Vtique tamen.} *Quoniam perfecta uenditione periculum reſpicit emptorem, licet res tradita non ſit, re intercepta, uel poſſeſſa ab alio emptor furti agere, condicere, aut uendicare eam nō prius poteſt, quam uēditori ei ceſſerit actiones,* [b] *quæ ipſo iure domino competunt. emptor autem ante traditionem non eſt dominus. Aequum igitur eſt, uenditorem tali caſu prædictas actiones cedere emptori, & tum uirtute illius ceſſionis uti illis poterit.*

l Exhibere.} *Id eſt, cedere, ſi modo eas habuerit. quòd ſi non habuerit ſua culpa, ut quia dominus non ſit, remq; alienam uendiderit, tenebitur hoc nomine emptori* [c] *ex empto.*

m De damni iniuria.} *Si fortè in re uendita damnum iniuria datum* [d] *ſit. Sicut enim condictio furtiua, & rei uendicatio, ita & hæ furti, aut legis Aquiliæ actiones tantum domino competunt, ideoq; non poſſunt concedi emptori ante traditionem, niſi ei ceſſæ fuerint a uenditore domino.*

z l. ſi cum. de pign. act. & hic.
a l. ſi ſeruum. de verb. obl.
b l. 1. de cond. furt. l. in rem. de rei vend.
c d. l. quod ſæpe. §. ſi res vēdita. in fi.
d l. item nulla. §. legis. de l. Aquil. §. ex maleficijs. inf.

§. Emptio.

1 *Emptio purè, in diem, & ſub conditione contrahi poteſt.*
2 *De conditione addictionis in diem, & addicere quid ſit.*
3 *Emptio in ementis uel uendentis uoluntatem collata, an & quando ualeat.*
4.5 *Lex commiſſaria in emptionibus ualet, ſecus in pignoribus.*

Emptio *a* tam ſub conditione, quam purè contrahi poteſt. Sub conditione: ueluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot.*

a Emptio.} 1 *Emptio non ſolum purè, ſed etiam in diem & ſub conditione poteſt contrahi. Purè contrahitur, quando neq; dies; neq; conditio adijcitur, ſed ſimpliciter fit. In diem uerò, quando adiecto die, quo emptio perfici debet, contrahitur.* Sub conditione, *cùm in aliquem caſum differtur* [a] *emptio, ante cuius euentum emptio perfecta non eſt. Quo fit, ut ſi res uendita intra id tempus intereat, perimatur emptio, quē admodum & ſtipulationes, legataq; conditionalia, non exiſtente conditione perimuntur.* [b] 2 *Dicitur & illa conditionalis emptio, quando exprimitur, quod ſi quis meliorem cōditionem addixerit, res ſit inempta:* [c] *& hæc conditio addictionis in diem receptiſſima eſt in uenditione. Addicere eſt, licitanti rem auferendam permittere, quod alias fit purè, aliàs conditionaliter. Purè hoc modò,* Fundus iſte centū eſto tibi emptus, ſed ita, ut meliore allata conditione ab emptione diſcedatur, *& hoc caſu pura erit emptio, quæ ſub conditione reſoluitur. Conditionaliter autem ita fit:* hæc emptio ſit contracta, ſi non melior conditio adferatur intra Kalendas Ianuarias proximas: *hac ſpecie erit emptio conditionalis,* [d] *nec antea perfecta cenſebitur, quam conſtet elapſo die meliorem conditionem ceſſare. Verum de iſta Imp. in præſentia non agit, ſed illud quęrit, an res uendi poſſit ſub hac conditione,* ſi intra certum diem tibi placuerit. *Et ualidam eſſe huiuſcemodi uenditionem conſtat.* 3 *Quamuis enim emptio in uendentis uel ementis uoluntatem ſimpliciter collata nullā pariat obligationē:* [e] *ut ſi dicā,* uendo tibi fundū, ſi uoles *uel ita* quanti uelis, quanti æſtimaueris, habeto emptum. *Propterea quod non adſtringit neceſſitate* [f] *contrahentes. Attamen ſi tempus adijciatur (ut in exemplo textus noſtri) ualida erit* [g] *obligatio: nimirum quod iſte cōtractus non habeat perpetuam cauſam nullitatis,* [h] *& per hæc uerba,* ſi res illa tibi placuerit, *de qualitate magis, quam de ſubſtantia actum eſſe* [i] *uideatur. Porrò conditioni huic memoratæ diſſimilis eſt,* ſi intra illum diem diſplicuerit, inemptus [k] ſit. 4 *Cui ſimilis eſt lex conditione commiſſoria, quæ reſoluit uenditionem purè* [l] *contractam. Eſt autem* lex commiſſoria *in emptionis contractu, cum ſic uenditur, niſi intra certum tēpus precium exoluatur, res ſit inempta. Et hoc pactum, quoniā neque emptorem damno afficit, neque lucro uenditorem, ſed omnia in priſtino ſtatu manent, permiſſum eſt in re.* 5 *In pignoribus autem aliam naturam habet pactum legis commiſſoriæ, ſcilicet ut debitore ad præſtitum tempus non ſoluente pecuniam, pignus maneat creditoris. Vnde cum tunc inhumaniter grauet debitorem, qui egens pecunia adieciſſet etiā duriora, meritò reprobatur.*

a §. omnis. cum. §. ſeq. ſu. de uer. ob.
b l. neceſſario. §. quod ſi pendente. de peri. & com. rei vend.
c vide cod. tit. de in diem addict.
d l. 2. de in diem addic.
e in uenditis. in princ. C. hoc tit.
f ibi. & l. quod ſæpe. §. 1. de contr. empt.
g Fab. hic.
h Bald. d. l. in uendentis.
i Bald. ibi. Ang. & Cantinne. hic.
k l. 3. de contrah. empt.
l l. j. de leg. cōmiſſ.

§. Loca.

1 *Emptio rei ſacræ aut publicæ, ualet, ſi inter ignorantes contracta ſit.*
2 *Idem ſi emptor tantum ignoret.*
3 *Quid ſi uterque ſciat rem commercio hominum exemptam eſſe.*
4 *Quarum rerum nulla ſit emptio.*

Loca ſacra vel religioſa, item publica (ueluti forum, baſilicam) fruſtra quis ſciēs emit:[a] quę tamen ſi pro profanis uel priuatis deceptus a uenditore quis emerit, habebit, actionem ex empto, quod non habere ei liceat, vt conſequatur, quod ſua intereſt eum deceptum non eſſe. Idem iuris eſt, ſi hominem liberum pro ſeruo emerit.

1 Cùm ſuper reb. quę non ſunt in noſtro commercio, (quales ſunt ſacræ, religioſa, publicæ) ſtipulatio interpoſita ſit, inutilis [a] videbatur, nec emptionem harum rerum valere. verius tamen eſt valere eiuſmodi emptionem, ſi inter ignorantes contrahatur,[b] non quo adhoc vt emptor conſequatur rem venditā, ſed quo ad obligationem eius,[c] quod intereſt. 2 Idem quoque eſt, ſi venditor ſciat, emptor autem ignoret rem extra commercium poſitam eſſe. adhuc enim emptori dabitur ex empto actio aduerſus venditorem ad conſequendum, quatenus ſua intereſt, ab illo ſe non eſſe [d] deceptum. 3 Quòd ſi emptor quoq; ſciat, rem, quam emit, commercio hominum exemptam eſſe, pracię, nomine quid dederit, illud perdit: ſuę enim imprudentię imputet, quod ſoluerit. Itaq; eo caſu melior erit conditio poſſeſſoris, ſi modò ille vitium ignorauerit: alioqui æquius fuerit, utcunque iacturam ſentire,[e] emptorem precii dati, & venditorem paris quantitatis. vtrunque autem fiſco inferetur. Et hæc quidem ad textus declarationem. 4 His vice coronidis addere lubet, ꝙ licet regulariter omnium rerum, quas habere, vel poſſidere, vel perſequi poſſumus, vēditio rectè fiat: tamē quas natura uel mores hominum noſtro commercio exemerunt, earum nullam eſſe [f] emptionem. Sic res aliena efficaciter emi non poteſt mala [g] fide: ſic res minorum præcioſæ, quas ſeruari expedit, ſine neceſſitate, & iudicis decreto prohibentur [h] vendi. Sed nec religioſa emi [i] poteſt: nec fundus dotalis paſſim uendi: quoniam Reip. intereſt, dotatas eſſe [k] fœminas. Sic ſuam rem emēs, nihil agit, ſiue ſciat, ſiue ignoret ſuam [l] eſſe: ſic rei, quæ nō fuit unquam in rerum natura, uel ante uenditionem eſſe deſiit, fruſtra fit emptio. Idem eſt de ijs reb. quas nemo poteſt tradere:[m] vt ſunt luna, ſol, mare, & cætera id genus. Res quoq; ad uſum ſacrum uel publicum deſtinatæ, non uenduntur:[n] veluti templa, forum, baſilica. Deniq; feudum ſine permiſſu domini non poteſt vllo modo [o] alienari.

a §. 1. ſupr. de inut.
b l. in liberi. l. ſequ. l. liberi hominis. de contrah. emp.
c glo. in d. l. liberi. Bart. l. cōtinuus. §. cum quis. de uerb. obl.
d d. l. liberi. & l. officii. eo Bart. d. §. cùm quis.
e l. ult. C. de litig. & ibi Dd.
f l. ſi in emptione. § 1. & §. ſed Celſus. de contrahē. empt.
g l. 1. l. nemo de re. ali. non ali. l. rem aliená. de contr. empt.
h l. 1. de reb. eo. qui ſub tut. l. 3. C. de præd. mi.
i l. ult. C. de litig.
k l. 1. ſol. matri.
l d. l. ſi in emptione. §. rei ſuæ. & l. ſi debitor. de contrah. emp.
m l. ſi duos. l. domū de contrah. emp.
n ut hoc §.
o tit. de prohibend. feu. alie. p Loth. & tit. de prohib. feu. alie. per Frid.

De locatione & conductione. tit. XXV.

1 *Locatio & conductio alia temporanea, alia perpetua.*
2 *Locatio temporanea deſcribitur.*
3 *Locator, conductor*
4.6 *In quo differat locatio a commodato, & emptione.*
5 *Locatio requirit pecuniariam mercedem.*
7 *Locatio temporanea, alia expreſſa, alia tacita.*
8 *Locationis cauſa efficiens, materialis, effectus.*

SEcundus contractus, qui ſolo conſenſu perficitur, eſt locatio & cōductio: 1 quæ eſt duplex. Quędam enim temporanea eſt. quæ fit ad certum tempus: & illa retinuit locationis nomen. Quædam vero eſt perpetua: & illa ſortita eſt aliud nomen, ut emphyteuſis diceretur. De vtraq; præſenti titulo agitur. 2 Expedit autem priori locatio temporanea, quæ rectè ſic deſcribitur, quod ſit rei uel operæ pro certa & numaria mercede ad uſum facta cōceſſio. Tum. n. locatio contrahi intelligitur, cum inter locatorē & conductorē de certa mercede pecuniaria conuenerit. 3 locator eſt qui mercedem accipit: conductor, qui dat. Nonnunquā uerò hæc figura loquendi conuertitur apud Latinos, quatenus ad opus aliquod parandum attinet. Nam qui operatur, is dicitur conduxiſſe opus, & contrà dominus qui dat mercedem cenſetur idipſum [a] locaſſe. 4 Ad definitionem locationis redeundo, dixi primùm, pro mercede: ad differentiā ſcilicet commodati. Nam ſi gratis mihi uſum conceſſeris, commodatum erit,[b] aut precarium. Deinde hac ipſa differentia ſecernitur locationis contractus ab emptione, & uenditione, ubi precium, id eſt, æſtimatio totius rei perſoluitur. 5 Addidi, certa: ſi enim non conſtituitur certa merces, ſed conductor dixerit, poſt rē factam de mercede cōueniemus: non erit locatio, ſed contractus innominatus, dabiturq; actio præſcriptis uerbis,[c] quēadmodum ex ingreſſu huius tituli mox cognoſcemus. Item adpoſui, numaria: quia ſi aliam rem loco mercedis promiſerit, ſi conueniatur, ut una res detur uſui pro alia: ueluti ſi tibi equos hodie concederem ad opus faciendum, ut ſequenti die tuos haberem, non eſſet locatio, ſed contractus innominatus, Facio, ut facias. & rurſus actio præſcriptis uerbis competeret:[d] niſi forte lex patria ſineret, & in ſpecie mercedem conſtitui,[e] quod poteſt. 6 Poſtremò ſubiunxi, ad vſum: ut rurſus emptionem excluderem, in qua res non conceditur ad vſum tantùm, ſed dominium transfertur,[f] ſi vendens & tradens fuit dominus rei. 7 Porrò hæc temporanea locatio duplex eſt, expreſſa & tacita. Expreſſa eſt, quando uerbis expreſſis partes conueniunt de re aliqua cōſtituta certa mercede locanda. Tacita eſt, quando conductor finito tempore locationis retinet rem locatam ſine noua conuentione. Vtriuſque tamen eadem eſt natura, quoniā & in tacita recenſetur repetitū id, de quo in expreſſa locatione cōuenerat. 8 Vides ꝙ cauſa efficiens locationis eſt, mutuus contrahentium conſenſus: quamprimum enim de mercede pro re uſui danda conuentum eſt, efficit ille conſenſus contractum.

a l. 2. C. loc. ubi. Bartol. hallucinatus eſt. ſient, & Accu. in l. 2. §. ſi conſeruatis. ad leg. Rh.
b dixi. ſup. in ti. quibus mo. re contr. obl. §. itèm is qui
c l. ſi tibi ſoluenda. de præſcrip. uerb.
d §. præterea. inſt. hoc tit.
e gl. in rub. C. de decre. decur. lib. 10. Iaſ. hic ad Pure.
f l. ex empto. de cōtrah. emp. l. 2. pro empt l. non ſolet hac tit. l. qui rem. C. eod.

qui

qui locatio dicitur. Cauſa materialis eſt merces, & res, quæ locatur. Effectus eſt, parere obligationem, ex qua deinde naſcuntur duæ actiones, locati ſcilicet, & conducti: quarum naturam ſuo loco oſtendimus.

Princ. tit.

1.2 *In quib. conueniunt emptio & locatio.*
3 *Actio locati cui, & ad quid datur.*
4 *Actio conducti, cui & ad quid competat.*
5 *Conductor an & quando ad remiſſionem mercedis agere poſſit.*
6 *In locatione mercedis conſtitutio rectè in arbitrium tertij confertur.*
7 *Si in locando nulla prorſus merces conſtituta ſit, mandati actio competit.*
8 *De actione præſcriptis verbis.*

LOcatio & conductio proxima eſt emptioni & venditioni, iiſdemq; iuris regulis conſiſtit. Nam *a* ut emptio & venditio ita contrahitur, ſi de precio conuenerit ſic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, ſi merces conſtituta ſit, & *b* competit locatori quidem locati *c* actio, conductori vero *d* conducti. Et quæ ſuprà diximus ſi alieno arbitrio precium permiſſum fuerit, eadē *e* & de locatione & conductione dicta eſſe intelligimus, ſi alieno arbitrio merces permiſſa fuerit. Qua *f* de cauſa ſi fulloni polienda curandave, aut ſarcinatori ſarcienda ueſtimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede cōſtituta, ſed poſtea tantum *g* daturus, quantum inter eos conuenerit, non propriè locatio & conductio contrahi [h] intelligitur, ſed eo nomine actio præſcriptis uerbis datur.

a l. & ideo. ff. hoc ti.
b l. neceſſario. l. in uen. cum ll. ſequ. de contrah. empt.
c hic. & l. 2. cod.
d l. 3. loco. l. ex hoc. de iuſt. & iu.
e l. naturalis de præſcript. uerb.
f l. Certi. C. hoc tit.
g l. cum conductorem. C. d. tit.
h l. cū inter. C. eod.

Oſtendit mox à principio Iuſtinianus magnam eſſe ſimilitudinem inter emptionem & locationem & in quib. huiuſmodi ſimilitudo conſiſtat, in ſpecie expendit. Et obſerua, ſicut in uenditione unius uerbi appellatione totus contractus continetur: ita cùm locatio dicitur, duntaxat, uel cōductio [a] propter relationem.

a Nam ut emptio. § 1 *Primum ergo conueniunt hi contractus in eo, quod uti in uenditione tria ſunt res, precium, & conſenſus, ex quib. contractus ſubſtantia conſiſtit:* [b] *ita & in locatione res, merces & conſenſus deſiderantur,* [c] *eſt. n. uterq; contractus naturalis, & omnium gentium morib. introductus, ut nihil uerbis ſolennib. in his opus* [d] *ſit.*

b Et competit locatori. § 2 *Altera ſimilitudo inter utrunq; cōtractū eſt in eo, qd ut conſtituto precio certo in pecunia numerata, ita emptio perfecta ſit, ut emptor ex empto, uenditor ex uendito agere poſſit: ita hic mercede ſimiliter conſtituta* [e] *locator ex locato, conductor ex conducto experiatur, nec alterutri recedere liceat.*

c *Locati actio.* § 3 *Ea locatori conceditur, quæ petit mercedem promiſſam, quam ſi conductor non ſoluit, expelli: ſunt etiam omnia inuecta et illata tacitè obligata locatori.* [f] *Deinde agit hac actione ad reſtitutionē rei locatæ, quæ conſequitur etiam æſtimationem* [g] *deſtructorum: & in ea præſtatur dolus lata, & leuis culpa,* [h] *id eſt, ſi res conducta dolo vel culpa conductoris perierit, periculum conductoris erit.*

d Conducti. § 4 *Actio ex conducto datur conductori alicuius corporis uel rei, ex his ferè cauſis, ut puta, ſi re, quam conduxit, non liceat ei vti, quia poſſeſſio totius agri vel partis eius non præſtatur conductori, aut domus non reficitur, &c. Et pōt agere ad remiſſionem mercedis.* § 5 *In qua tamen videndum eſt, an cōductor impediatur vti rè locata impedimento locatoris, an cuiuſdam alterius, quoniam in priore caſu tenebitur locator ad intereſſe, ſcilicet, quanti conductoris interfuit, re conducta uti non potuiſſe. Altero verò caſu tertius quiſpiā cōductorē impediat rurſus videndum eſt, an locator prohibere potuerit, ne impediatur cōductor, & rurſus tenetur, quatenus intereſt, ſi non prohibuit, an uerò non potuerit, & remittitur pēſio p rata. Item agit conductor pro remiſſione mercedis ſiue penſionis propter ſterilitatem: vbi ſcilicet recompenſari non poteſt cum ubertate reſidui temporis.* [i] *Remittitur quoq; conductori penſio propter vim fluminum, graculorum, ſturnorum, hoſtium, uel ſi urcdo fructum corruperit, aut ſolis feruore nō aſſueto id acciderit, uel ager terræmotu ita corruerit, ut nuſquā ſit: vel domus ſine culpa conductoris incēdio perierit;* [k] *& in ſumma pp omnium uim, cui reſiſti non poteſt, agit conductor ad remiſſionem mercedis. Agit etiā conductor hac actione aduerſus locatorem, ſi ſeruum furē, vel vitioſum, aut vaſa vitioſa* [l] *ſciēter uel ignorāter locauerit.*

i l. licet. C. hoc tit.
k l. ex conducto locati.
l ſed addas. §. 1. lo.
m l. 2. loca.

e Eadem & de locatione. § 6 *Tertia ſimilitudo in eo uerſatur, quod ſicut in emptione precij definitio, ſic & in locatione mercedis conſtitutio in arbitrium tertij rectè profertur,* [m] *non in uoluntatem alterius, contrahentium locationem.*

f Qua de cauſa. § *Infert ex prædictis.*

g Tantum daturus. § 7 *Quid ſi prorſus nulla merces eo nomine præſtanda deſignetur? & magis eſt, ea ſpecie mandati actionem competere* [n].

h Contrahi intelligitur. § *Sed potius contractus innominatus, ex quo deinde actio in factum præſcriptis uerbis competit;* [o] & *quæ ideo ſic appellata eſt: quod non liceat ſtatim dicere, ex locato ago, uel alio, certo cōtractu, ſed factum, id eſt, geſtū inter nos negociū exponatur Prætori, qui uariè pro modò contractus uerba*

n l. ſi tibi pollicēda. hoc tit. §. ult. infr. Mand.
o l. iuris gētium. de pact. l. naturalis. de præſcrip.

actioni

actioni præſcribebat olim, cùm ab eo iudicia impetrabantur: cũ alioqui ex nominatis contractib. certis formulis ageretur. Verum de contractibus innominatis, & præſcriptis verbis actio. infrà [p] *ſuo loco commodius agemus.*

§. Præterea.

1 *Alia ſimilitudo inter emptionem & locationem.*

2.3 *Rurſus oſtenditur, in quibus hi duo contractus conueniant.*

4 *In quibus differant emptio & locatio.*

5.6 *Quatuor ſpecies contractuum innominatorum, & quæ actiones ex illis naſcantur.*

Præterea *a* ſicut vulgo quærebatur an *b* permutatis rebus emptio & uenditio cõtraheretur: ita quæri ſolebat de locatione & conductione, ſi fortè rem aliquam utendam ſiue fruendam tibi aliquis dederit, & inuicem à te utendam ſiue fruendam aliam rem acceperit. Et *c* placuit non eſſe locationem & conductionem, ſed proprium genus contractus *d* ueluti ſi cum unum bouem quis haberet, & vicinus eius unum, placuerit inter *e* eos, ut per denos dies inuicem boues commodarent, ut opus facerent, & apud alterũ alterius bos *f* perierit: neq; *g* locari, neq; conducti, neq; commodati cõpetit actio, quia non fuit commodatum gratuitum, uerum præſcriptis [h] uerbis agendum.

a Præterea.} 1 Aliã ſimilitudinẽ ſubijcit inter hũc contractũ, & venditionem, & ſpeciem exponit, quæ ad locationẽ nõ ptinet, q mercede in pecunia numerata careat; nec ad cõmodatũ, q gratuitò nõ cõmodetur, & ppriè cõmodatũ ſit [a] *gratuitũ. Quia tamen negocium ſimile eſt ijs contractib. qui in propriũ nomen tranſeunt, & geſtũ eſt, re tradita acceptaq;, aliquid inter vtrunq;* [b]*: ideo præſcriptis uerbis actio datur, in quam uenit dolus & culpa, q vtriuſq; gratia negocium contractũ* [c] *ſit.* 2 *Suntne aũt præter ſupradictas & aliæ ſimilitudines inter contractũ emptionis & locationis? Vtiq; conſtat. n. utrunq; eſſe iuris gentiũ, & bonæ fidei,* [d] *& ſimilis libertatis. Nã ut nemo ſolet cogi emere aut uendere* [e]*: ita nec locare, uel* [f] *conducere.* 3 *Itẽ ſicut emptio, ita & locatio ſub cõditione contrahi poteſt: & ſicut emptio donationis cauſa non fit* [g]*, ſic nec locatio. Itẽ in utroq; contractu deceptus ultra dimidiũ, vel plus duplo iuſtæ æſtimationis, cõdõne ex lege* [h] *Iuſtiniani agere põt: idq; Bartolus* [i] *probat porrigens hoc generaliter ad omnes contractus bonæ fidei. Præterea quemadmodũ emptio, ex minimo precio ſimulata reputatur* [k]*, & donatio potius eſt: ita & locatio* [l]*. Quare Vlpianus* [m]*, Si quis inquit conduxerit uno numo, cõductio nulla eſt: quia & hoc donationis inſtar inducit. Poſtremo ſicut in emptione poteſt peti, ut res tradatur, aut id quod intereſt* [n]*: ita in locatione rectè petitur, ut frui liceat, alioqui ut ſoluatur id quod intereſt.* [o] 4 *Et in prædictis quidem conueniunt emptio & locatio: quia tamen & nomine & re ipſa diuerſi ſunt contractus ſpeciesq; ſeparatæ, neceſſe eſt eoſdem in multis etiam differre. Ecce enim emptio alienat rẽ, ac perpetuo titulo trãſfert de uno ad alium: ut locatio temporariam præſtat utilitatem in rebus ad certum vſum conceſſis. Deinde periculum rei uenditæ ſtatim pertinet ad actorẽ, atque de precio conuentum* [p] *eſt: in locatione aliud* [q] *obſeruatur. Tertiò, uenditor tenetur rem tradere, ſi poteſt, alioqui præſtare id, quod emptoris intereſt* [r] *locator uerò haud rarò, vel non tradit rem locatam, uel traditã* [ſ] *reuocat. Quartò locator ſi præſtet rẽ æquè bonam conductori, quæ ab alio prohibetur uti, liberatur* [t]*: at venditor non poteſt emptori aliã rem quàm comparauerit, tradere nolenti; atque ita Bartolus* [u] *affirmat. Quintò, emptio & uenditio parat cauſam vſucapiendi* [x]*: locatio autem nullo modo, ſed hæc differentia dependet ex prima, eamq; explicat. Poſtremo, in emptione ſi res tradatur ſemel, non amplius ad tradendam rem agi poteſt* [y]*; quia uno actu expediri põt effectus negocij. At in locatione ſi fuerit tradita, nec liceat frui re, iterum agitur ut tradatur* [z]*: quoniam actus ſucceſſiuus requiritur ad implendam locationem.*

b At permutatis rebus.} *Hæc tamen quæſtio ſupra definita eſt, nempe permutatione rerum emptionem & uenditionem non cenſeri fieri* [a]*: eadẽ ergo ratione nec locatio & conductio eſt, cum ſpecies inuicẽ* [b] *conceduntur.*

c Et placuit non eſſe.} *Ea quidem ratione, quia merces in locatione conſtitui debeat, & quidem in pecunia numerata, ut ſuprà dictum* [c] *eſt.*

d Contractus.} *Nempe contractus innominatus, non habens ſpeciale & proprium nomen à iure gẽtium uel ciuili inditum.* 5 *Sunt aũt genera contractuum innominatorum, quatuor, do ut des, do ut facias, facio ut facias* [d]*: quorum natura eſt, ut non pariant actionem, niſi habeant cauſam, hoc eſt, niſi in eis ab altera parte aliquid datum factumve ſit. Nam quamdiu res eſt integra licet partib. pœnitere, & alterutri à contractu diſcedere* [e] *(ſi non interuenerit ſtipulatio) etiam altero inuito.* 6 *Oriuntur autem ex huiuſmodi innominatis contractib. duæ actiones: prima eſt, actio in factũ præſcriptis uerbis, quæ petimus, ut aduerſarius etiam ex ſua parte contractum adimpleat, hoc eſt, ut det, uel faciat aliquid, aut ſoluat quatenus intereſt. Nam in his contractib. contra vulgarem regulam actio procedit ad intereſſe: idq; eſt, quod dicitur, non tantum rem ipſam eſſe in obligatione, uerumetiã id, quod* [f] *intereſt. Deinde actio ſiue condictio ob cauſam, quæ petimus quod datum eſt, quaſi ob rem datam, re non* [g] *ſecuta. Excipitur tamen contractus innominatus, facio ut des, ex quo actio de dolo* [h] *enaſcitur.*

Placuerit

p §. actionum. inſt. actio.
a §. itẽ is cui. ſupr. qui. mo. re contr. obl.
b l. naturalis. de pſc. uer. l. 1. de æſt. ac.
c l. contractus. De reg. iur. l. ſi. ff. comod.
d §. actionũ. inſ. de act.
e l. nec emere. C. de iur. del.
f l. inuitos. l. ne cui liceat. C. de loc.
g l. ſicut locat. l. ſi quis donatio. De cont. empt.
h l. 2. C. de reſcind. uend.
i Secundum Acc. in l. item ſi precio. § ult. loc.
k d. l. ſi quis donationib. & l. ſi ſpõſus. § circa. de donat. int. ui. & uxo. l. ſi quis ante §. ult. de acqu. poſſ.
m l. ſi quis. loca.
n l. 1. in princ. & l. ex empt. in ſi. de act. emp.
o l. ſi tibi alie am loca. & ibi Bart.
p §. cum autẽ. ſup. & empt. & uend.
q l. ex conduct. §. 1. loc.
r Barto. l. 1. de act. emp. & precium. tit. prox.
ſ l. 3. Hoc tit.
t l. ſi quis domum. in pri. loc.
v in d. l. ſi quis domũ. uide tamẽ l. ſi duorum. de actio. empt.
x l. uſucapiendi. cõditionem §. exceptio. de act. emp. l. non ſolent. loc.
y l. qui pendentẽ. in fin. de act. emp. l. ab empt. de pact.
z d. l. ſi qs domũ. & d. l. ex conducto.
a §. item precium. tit. præced.
b hoc §.
c fa. l. a §. ſi qs ſer. uum. depoſ. & l. conuenerit. con. diuid.
d l. naturalis. de pſcrip. uer.
e l. iuris gentium. De pac.
f d. l. naturalis. §. etſi quidem.
g d. §. etſi quidem.

e Placuerit inter eos.} *Et ſic contractum innominatum, celebrarint.*
f Bos perierit.} *Vel in alio opere, vel culpa eius cui datus erat.*
g Neque locati.} *Quia neq; locatio neq; conductio eſt, cũ certa & numaria merces non ſit conſtituat.*
h Præſcriptis uerbis.} *Quę actio ex tali innominato contractu competit, ut iam dictum eſt.*

ſ. Adeo.

1 *Emphiteuſis eſt per ſe contractus proprius.*
2 *Emphyteuſis unde cęperit.*
3 *Ius perpetuus ſiue perpetuarium.*
4 *Melioratio, emponema.*
5 *Contractus emphyteuticus an ſit iuris gentium uel ciuilis. & num. 12.*
6 *Eundem contractum nominatum eſſe.*
7 *Emphyteuſis definitio.*
8 *Emphyteuſis in quib. differat ab emptione & locatione.*
9 *Feudum in quo differat ab emphiteuſi.*
10 *Contractus cenſualis in quo diſtet ab emphyteuſi.*
11 *De contractu libellario.*
12 *De contractu ſuperficiario.*
13 *De contractu precaria.*
14 *Emphyteuſis variis modis concedi ſolet.*
15 *Emphyteuta non ſoluens canonem triennio cadit à iure ſuo.*
16 *An poſſit ſolutionis moram purgare.*
17 *Propter deteriorationem rei emphyteuſis perditur.*
18.20 *Vendens emphyteuſim irrequiſito domino, eam perdit.*
19 *Dominus an propria autoritate emphyteutam expellere poſſit.*
21 *Emphyteuſis legari, obligari, in dotem dari poteſt ignorante & inuito domino.*
23 *Emphyteuſis ſcripturam requirit.*
24 *Emphyteuta tenetur domino ſcriptum edere.*
25.26 *Ad quem pertineat periculum rei emphyteuticę.*
27 *Commodum rei emphyteuticę.*

Adeò *a* autem aliquam familiaritatẽ *b* inter ſe uidentur habere emptio & uenditio, item locatio & conditio, ut in quibuſdã cauſis quæri ſoleat utrum emptio & uenditio contrahatur, an locatio & conductio, ut ecce de prędii quæ perpetuo *c* quibuſdã fruenda traduntur, id eſt, ut quandiu *d* penſio ſiue redditus pro his domino præſtetur, neq; ipſi conductori, neq; hęredi eius, cuive conductor hęresve eius id prædium uendiderit, *e* aut donauerit, aut dotis nomine dederit, alioue quocunq; modo alienauerit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter ueteres dubitabatur a quibuſdam *g* locatio, à quibuſdam uenditio *h* exiſtimabatur: lex *i* zenoniana lata eſt, quæ emphiteuſeos contractus propriam ſtatuit naturam, neq; ad locationem, neq; ad uenditionem inclinãtem, ſed ſuis pactionibus fulciendam: & ſi quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac *k* ſi naturalis eſſet contractus. ſin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc *l* ſi quidem totius rei interitus acceſſerit, ad dominum ſuper hoc redundare periculum. ſin *m* autem particularis, ad emphyteuticarium huiuſmodi damnũ uenire, quo iure utimur.

a Adeò.} *In hoc ſ. agitur de locatione perpetua: de qua tamen ueteres plurimum dubitarunt, an ad uẽditionem, uel potius locationẽ referenda eßet.* 1 *Hodie autem ex zenonis cõſtitutione cenſetur ꝓprius contractus: &* emphiteuſis *dicitur ab* ἐμφυτεύειν, *quod plantare & inſerere ſignificat: habetq; hic contractus ſuas pactiones cõtrahentium, uel iis deficientibus, interpretationes à iure, ſicut alii contractus.* 2 *Cũ primis autem ſic cœpit hic contractus, ut ſterilia tantum concederentur in perpetuum, in meliorem ſtatũ plantationib. reddenda: atq; ita olim & Byzantios pecuniis agentes, de publicis eorum agris feciße, & fertiles quidem ad tempus, ſteriles verò in perpetuum locaſſe, Ariſtotiles* [a] *autor eſt. In perpetuum autem ideo ſterilia prędia locabantur, qui alioqui inuentus nemo fuiſſet, qui in agriculturam, cuius certã non habuißet poßeßionem, tantum laboris impendiorumq; uoluiſſet* [b] *conferre.* 3 *Vnde quod in perpetuum ſolerent olim prędia, atque etiam num ſoleant, excolenda fruendaq; collocari, appellarunt id genus contractus Arcadius* [c], *Gordianus* [d] *& Theodoſius* [e] *Impp.* ius perpetuum *ſiue* perpetuarium. 4 *Ius autẽ, qđ ex huiuſmodi cõtractu emphyteuta acquirit* [f], *vocatur* Melioratio, *Gręci* ἐμπόνημα. *Poſtea verò receptũ vt & fertiles agri ſic darentur perpetuò colendi: quare manſit nomen, ut contractus diceretur emphyteuticus.* 5 *Prędicta igitur ſatis oſtendunt, hunc contractum non lege ciuili, ſed iure gentium introductum eſſe,*

a lib. 2. Oeconom.
b l. mediterraneæ. C. de anno. & tribus. lib. 10.
c l. 1. C. de offic. cõ. ſac. pala.
d l. priuatæ. C. de excuſ. mu. li. 10.
e l. ult. C. de loca. præd. ciui. li. 11.
f In l. ult. C. de iur. emp.

quo cæteræ quoq; conuentiones & obligationes inſtitutæ g ſunt. Et quod Zenoniana lex propria contractus emphyteuſeos ſtatuit naturam h fecit non inſtituendo nouum conuentionis genus, ſed incertum & cõfuſum ab illis diſtinguendo, quib. cum omnino conuenire videbatur. Eſt ergo origine iuris gentium hic contractus, licet Zenon formam illi addiderit: 6 & cum proprium habeat, certumq; nomen non conueniens, rectè eum Nominatum dixerimus, atque ideo parere actionem i: quã quid vetat ab ipſo contractu emphiteuticam ſiue emphiteuticariam dici k, ſicut ex alijs contractibus: actionem empti, locati, commodati? tametſi alij l conditionem ex lege appellent, alij m præſcriptis verbis. 7 Poteſt ergo emphyteuſis ſic rectè deſcribi, quod ſit contractus, quo res ſoli, ſiue immobili ſub annua penſione in perpetuũ plerunq; colenda fruenda traditur, cum retentione tantum directi dominij ulterius cuiuſuis iuris in recipientem translatione m facta. 8 Hæc deſcriptio ſatis demonſtrat, hunc contractum à venditione & locatione differre, quæ in reb. quoq; mobilib. iure contrahuntur. Et quoniam venditor nihil retinet ſed omne omnino ius transfert in emptorẽ: o conductor verò non modò dominium non acquirit; p ſed nec ullum quidẽ ius in re, q nec poſſeſſionem, etiam naturalem, niſi nomine domini. Porrò ſunt & alii quidam contractus, qui ſimilitudinem quidem habent cum emphyteuſi, & magnam conformitatem, re uera tamen differunt: vt eſt Feudum, contractus cenſualis, libellarius, ſuperficies, & conceſsio precaria. 9 Feudum imprimis licet hoc habet cũ emphyteuſi commune ut penes dantem directum dominium remaneat: r in hoc tamen differt, quia gratis conceditur ſ propter militariũ officia, adeò ut ſi propter pecuniã daretur, tunc amitteret naturam feudi. cũ contra emphyteuſis concedatur propter annuam penſionem ſiue canonẽ. Itẽ & in eo diſcrepat, quia res emphyteutica alienari poteſt inuito directo domino modò is requiſitus fuerit, & intra bimeſtre tempus emere diſtulerit, eiq; præſtetur pars quinquageſima: t ſecus eſt in cliẽte u ſiue uaſallo. 10 Deinde cõtractus, quẽ Cẽſualem uocant, tametſi in hoc ſimilis ſit emphyteuſi, quod penes dantem remaneat dominiũ directũ, eiq; debeatur ius annuæ cuiuſdam penſionis: x tamen in hoc diſcrepat, quia non tribuit ius commiſſi propter pẽſionem triennio, y & ſi eccleſiæ ſit, biennio z non ſolutam, aut propter alienationem inſcio domino directo factam. Item ex alienatione dominus Laudimiorum loco duodecimum precii numum exigere poteſt: cũ ex emphyteutico prædio (ut prædictum eſt) quinquageſimus tantum debeatur. 11 Sic contractus libellarius magnam affinitatem cum emphyteuſi habet: imò quid aliud eſt conceſsio libellaria (ſic enim appellant, cum emphyteuta transfert ius ſuum in alium) quam ſubſtitutio quadam emphyteuſis? In hoc hoc tamẽ ab emphyteuſi ſecernitur: q, in hac concedens eſt dominus directus: in illa verò is, qui concedit, utile tantum dominiũ habet. Hæc tamen duo, libellus & emphyteuſis, morib. hominum plerunq; confunduntur, & promiſcuè ſolent a accipi. 12 Pari ratione contractus ſuperficiarius b habet quidem ſimilitudinem cum emphyteuſi, interim tamen multis etiam nominibus ab eodem differt. Emphyteuta enim cum ſuperfici ſolum, & meliorationes à domino recognoſcit, c certamq; quotannis ex hac cauſa penſionem honoris gratia præſtat. d At verò ſuperficiarius interdum ſine ullo penſionis onere ſuperficiem poſſidet: e nec meliorationes à domino habere dicitur, f ſed a ſeipſo. Quo circa poteſt ſine domini conſenſu eas alienare, finitoq; contractu, quamuis neſciat aut nolit dominus, illinc auferre g. 13 Eſt, deniq; & alius contractus, quẽ precariæ ſiue ad precariã nuncupant, vulgò eyn Gern gnad. veluti cùm fundus datur in aliquot annos, quib. elapſis ad precariam poſtulationem coloni, dominus vel hæres tenetur huiuſmodi contractum ſemper deinceps in totidem annos renouare h. Sanè hic contractus non alio nomine ab emphyteuſi diſtare uidetur, niſi quod in precaria ſemper ſit pactum de remouendo, de certo tempore in tempus, ne temporis diuturnitate contractus memoria i pereat. Amplius Bartolus k cenſuit, prædictas conuentiones de colendis agris: appellari quidem diuerſis nominib. rem tamen eſſe eandem, nempe emphyteuſim, & omnes huiuſmodi qualitates conuentionũ reducendas ad contractum emphyteuticum. Tametſi. n. hi cõtractus circunſtantiis quibuſdam diſcedunt paululum ab emphyteuſi: eodem tamen tendunt, ut agri ad utilitatem utriuſq;. ſ. & concedentis & accipiẽtis bona fide colantur. His ſic prælibatis, videamus textum.

b Familiaritatem.} Id eſt, ſimilitudinem & conformitatem.

c Quæ perpetuo.} Ita quidem olim in perpetuũ, fundi ſteriles dabãtur in emphyteuſim: ſed tamen poſtea res etiam fertiles & cultiſſimæ in perpetuum, & ad tempus, ſub emphyteuſeos lege locari inceperunt. 14 Variis itaq; modis iure, quo nunc utimur, emphyteuſis concedi ſolet; aliàs ad tempus ſimpliciter, puta in annos quinquaginta, aliàs ad tempus cũ clauſula, ut eo elapſo renocari debeat contractus, & inueſtitura: aliàs datur in perpetuũ emphyteutæ, & hæredib. eius: aliàs nulla hæredum facta mentione: aliàs deniq; in tertiam uel quartam generationem. quod vulgare eſt in eccleſiaſtica emphyteuſi.

d Quãdiu penſio.} 15 Cæterum ſi colonus ceſſet triẽnio continuo penſionem, ſiue canonem pẽſionariũ ſoluere de emphyteuſi priuata, uel poſt biennium eccleſiaſtica, amittit emphyteuſim: modo tamen dominus ita voluerit. Cõmunis enim omniũ interpretũ, m et uere ſententia eſt, emphyteutam non cadere a iure ſuo, niſi dominus declaret uoluntatem ſuam: 16 imò admittendus etiam eſt ad purgandam ſolutionis moram n, cùm pauculis poſt triennium diebus offert pecuniam. Intra quod autem tempus ſit faciendum, relinquitur arbitrio o iudicis: quia propter uarias perſonarum & rerum circumſtantias certæ regulæ præſcribi non poſſunt. Conſultum etiam fuerit, ſi emphyteuta non tantum offerat, ſed etiam cõſignet ac deponat p pecuniã.

Non

g l. ex hoc iure. De iuſt. & iur.
h l. 1 C de iu. emp. & hic & vide idẽ tenentem. Coraſ li. 1 Miſcel. c. 21.
i l. iuris gen. in p. de pac.
k Bart. l. 1. de cod. ex leg.
l Accur.
m gl. pen. & circa. l. 1. C. hoc tit. de cõtr. empt.
n l. 1. §. 1. ſi ager. uectig. l. 1. l. poſſeſſores. C. de fun. patri. lib 11.
o l. ex empto. De ac. emp. § per traditionem. ſup. de re. diui.
p l. non ſolet. loc.
q l. non ſolum. §. q quod vulgo. De uſucap.
r c. 1. §. 2. & ſeq. De inueſt. de re alie. fac.
ſ c. 1. §. in primis. in qui. cau. feud. amit.
t l. ult. C. de iur. emph.
u de proh. feu. alie. per totum.
x c conſtitutus. De relig. domi. Bart. l. 1. §. 1. de public.
y l. 2 C. hoc tit.
z aut qui rem. C. de de ſac. eccl. c. ult. de loc.
a l. Bart. l. ſi finita. §. ſi de uectig. de dam infect.
b l. ſuperficiario. de rei. uend.
c l. 2 & 3. C. de iur. emp.
d l. 1. §. j. ſi ag. uect. l. item uerberatum. §. 1. ibi Bal. de rei vend.
e l. 1. §. 1. de ſuperfi.
f § Bonorum. Verſi. ſed addes. §. ſi inquilinus. loca & d. l. bonorum.
g [illegible]
h huius lit. mentio in c. precariæ. 12. quæſt. 4. & extra tit. de precar. c. 1.
i c. longinquitate. 12 q. 2 Pa. d. c. 1.
k l. ſi finita §. ſi de vectigal. de dam. infect. l. 1. C. de iure emphit. cui ſubſcribit etiam Ol. Claſ. 4. & in princ. de act. emphiteut.

l §. emphiteuſim. & §. neq; illud. No. de non alie. ui permu. m Bar. l. 2. C. de iur. emph. l. 2. de excep. rei ind. l. 1. ſi ag. vectig. n c. potuit. de loc. o l. §. ult. de iu. delib. l. 1. §. effractores, de effra. & expil. p d. l. 1. C. de iur. emphit.

17 Non ſolum.n.emphyteuta ſi triennio non ſoluit canonem, expelli poteſt ab emphyteuſi: verumetiam cum facit rem multo deteriorem [q]. Oportet tamen magnam eſſe deteriorationem [r]; & quæ inferat perpetuũ damnũ: nã de momentanea malę cultura deteriorationẽ nõ auditur dominus, vt emphyteutam expellat. Item deterioratio exigit culpam latiorẽ coloni: quia ob leuiorem culpam non protinus amittit emphyteuſim, cum illa gratia vtriuſq; [ſ] concedatur. 18 Sed & tũ emphyteuſis perditur, cùm colonus eam alienat nõ requiſito domino [t], & prorſus ignorãte. Cùm itaq; emphyteuta voluerit vendere ius ſuũ, requirere debet, ac interrogare dominum, an velit emere eo precio, quo alius offerat non ſimulatè: tum ſi dñs intra duos menſes non emat, poſtea rectè vendetur. Sed emphyteutę curandum eſt, ut probari poſſit oblatio [u]. 19 Illud quęſitum eſt, an in his caſib. ad expellendum emphyteutam neceſſaria ſit ſententia & executio iudicis, an potius dominus poſſit autoritate propria eum ſtatim eijcere? Et magis eſt, ſententiam iudicis interuenire debere: q̃d adeò verum eſt, vt etiam ſi inſtrumento emphyteutico adiectum ſit, quod non ſoluto per triennium canone liceat domino propria autoritate rem conceſſam ingredi: neq; tunc poſſit dominus contradicente emphyteuta, exercere violentiam [x], ſed adeundus ſit magiſtratus.

e Vendiderit.} 20 Modò id factum ſit domino conſentiente: nam ſi eo irrequiſito alieno emphyteuſim colonus, iure ſuo cadit, vt paulò ante diximus.

f Donauerit autem.} 21 Quod põt ẽt ſine conſenſu domini. Tametſi.n. (vt prædictum eſt) emphyteuſis vẽdi non poſſit, legari tamẽ & obligari eam inuito domino poſſe, crebrius obtinuit [y]: refertq; Iaſon, hanc ſententiam probari trium & viginti doctorum autoritate: reſpondens etiam abundè rationi, quæ Bartolum in diuerſam partem valde mouit. Cæterùm quod emphyteuſis in dotem vel in donatione, propter nuptias à colono dari poſſit filijs ſuis naturalis & ciuilis ratio dicta. Quis enim non rectè ſuppeditet liberis ad honeſtam vitæ conditionem, quicquid poſſit? Et fere ſemper ſub prohibita per legem alienatione, non continetur dotalis [z] largitas. Sed etſi dominus & colonus pacti ſint tempore contractus, quod emphyteuſis poſſet irrequiſito eodem domino alienari, excuſatur emphyteuta ignorante domino alienans.

g A quibuſdam locatio.} Hinc enim aſſimulatur emphyteuſis, propter annuã penſionem, ſub qua, exẽplo locationis [a], contrahitur.

h Venditio.} Habet enim hic contractus & cum venditione communia quædam, ſed præſertim dominij translationem [b], vtilis ſcilicet: nam directum manet apud concedentem.

i Lex Zenoniana.} Extat hæc Zenonis conſtitutio in Codice, quæ anno Chriſti 467. promulgata eſt.

k Ac ſi naturalis.} 22 Ex his verbis pleriq; euincere conatur, contractũ emphyteuſeos de nouo à Zenone inductum eſſe, ſicq; hunc origine eſſe iuris ciuilis. Verùm hæc verba (ac ſi naturalis eſſet contractus) vt & Theophili interpretatio indicat, alium longe ſenſum habent: nempe, vt ſi non nihil inter contrahentes conuenerit, id ita iuſtum ſit ac firmum ac ſi naturalis contractus eſſet, id eſt, quaſi eſſet ea certa natura contractus: quippe pacta (inquit Theophilus) naturam contractibus [c] tribuunt. 23 Illud quoque circa hunc contractum vel imprimis ſciendum, ad eius ſubſtantiam neceſſariò ſcripturam exigi, quod communi Doctorum calculo receptum eſt, probaturq; rationib. Primùm, quia memoria teſtium, vitaq; eſt labilis & [d] bulla. Poſſent itaq; faciliter perfidi emphyteutæ, vel hæredes eorum inficiari domino ius ſuum & rem adſerere propriam. Deinde Imp. Zeno in ſua [e] lege dicit (ſcriptura interueniente.) Sed duo ablatiui reſoluuntur in cõditionem [f]: conditio autem implenda eſt omnibus modis, & in forma, ut vocant, ſpecifica [g], ergo lex ſcripturam interuenire vult. 24 Quare emphyteuta tenetur domino tale ſcriptũ edere, iurantè tamen prius [h], quod exemplum non habeat. alioqui cum emphyteuta recuſat ſcripti editionem, præſumitur emphyteuſim eſſe finitam. Excipe tamen, ſi reus neget actori ullum ius emphyteuticum, vel aliud competere: quia poteſt tũc cogi ad editionem ſui [i] tituli.

l Siquidem.} 25 Si in contractu emphyteuſeos nihil expreſſum fuerit de periculo rei, ſiquidem res data in emphyteuſim perijt tota, tunc periculum pertinebit ad dominum, nec ad penſionem urgeri emphyteuta poterit. Sed qua ratione hoc? quoniam (aiunt) periculum amiſſæ rei ſemper dominum ſequitur [k], ſaltem ubi nihil eſt, quod alteri imputemus. Verùm hæc ratio non ſatisfacit. Cùm enim damnum pro parte periculo quoq; domini contingat [l], hac ratione attenta ſequeretur, re pro parte pereunte, in damnum pariter dominum vocari. quod tamen eſt [m] falſum. dicendum ergo, quod cùm penſionem præſtet emphyteuta propter rem ipſam in emphyteuſim conceſſam [n], & quo in ea dominum alium agnoſcat [o]: re prorſus extincta, tanquam ceſſante cauſæ, ratione cuius debebatur [p], debet emphyteuta penſione liberari.

m Sin autem particularis.} 26. Si pars rei in emphyteuſim cõceſſa intereat ſine culpa emphyteutæ, nõ fit remiſſio penſionis: quod verum eſt, etſi pereat ultra dimidiã, dũ tota res nõ ſit abſorpta: quã putà maxima agri portio chaſmate perierit. Vnde conſequitur emphyteutã ad ſolidã teneri pẽſionẽ, quãdiu ſupereſt res emphyteutica, nec tam eius fructus q̃ ſubſtantiã [q] ſpectari. Nam etſi fuerit prouentus ſterilis, nõ minuet penſionẽ. Bartolus tamen contrà cẽſuit: nẽpe ſi pars rei emphyteuticæ tantùm pereat, & ex aliqua parte emphyteuta non poſſit percipere id, quod æquet penſionem annuam, tunc remitti eam. Sed hæc ſententia nullo iure firmatur, generalibusq; Zenonis [r] verbis repugnat. Sin verò (inquit) particulare, uel aliud leue contigerit dãnũ, ex quo non ipſa rei penitus lædatur ſubſtantia: hoc emphyteuticarius ſuis partibus non dubitet adſcribendum. Hoc tamen ius non obtinet in colonis, qui fructuum nomine obligantur: hi enim tametſi

rei

q §. ſi quis verò colonus. Not. De alie. & emph.
r l. Scio. De in inte. reſt.
ſ arg. l. ſicut certo. §. nunc uidendũ. Commo.
t l. vlt. C. de iur. emph.
v d. l. ul. & c. potuit. De loca. & cond.
x Barto. in l. alia. §. eleganter. ſol. matrim. per l. non eſt ſingulis. De regu. iur.
in d. l. ult.
z l. ult. C. de litig. §. alienationis. Auth. de non alie.
a l. 2. loc. l. ſi uir uxori. De donat. inter uir. & uxo.
b l. 2. l. ſi ag. vect.
c l. j. §. ſi conueniat. depoſ.
d l. peregrè. in 1. de acq. poſſ.
e in d. l. 1. C. de iur. emp.
f l. ab emptore. de pact. l. à teſtatore de cõd. & demon. l. euictis. De euicti.
g l. qui hæredi. & l. Mæuius. de cond. & demonſt.
h iux. l. Prætor. ait. §. 1. de eden.
i Spec. in tit. de locat. §. nũc aliqua verſ. 141.
k l. pignus. C. De pign. act.
l l. ult. § ult. hoc tit.
m ut hic. & d. l. 1. in fi. C. de iu. emph.
n hic. & l. 1. §. 2. ſi act. uectig.
o ca. 2. de cenſib.
p l. generaliter. C. de epiſc. & cler. c. magnæ. in fi. De uot.
q Iaſ. & Salyc. in d. l. 1. Panor. c. fi. de loca.
r in d. l. 1.
ſ l. licet. de loc.

rei ſubſtantiã integrã habeant: tamen propter ſterilitatem minus eſſe pendunt. 27 Porrò quemadmodũ damnum, ita & emolumentũ quandocunq, rei emphyteuticæ accedens, ſpectabit ad emphyteutã[t]*, nec ideo augebitur penſio,*[u] *nam nec econtra propter damnum particulare minuitur*[x]*. Idq́ locum habet, ſiue commodum illud latenter obuenerit*[y]*, ueluti per alluuionem: ſiue à ſolo appareat ſeparatũ, ut inſula in flumine*[z] *nata.*

t l. ſi merces. §. uis maior. loca.
u cap. prohibemus. de cenſib.
uis maior.
x l. 3. C. de fun. patrim. lib. 11.
y c. 1. §. penul. ſi de inuc. feu. côtrou. glo. l. de quibus. de ll.
z inſula. ſup. de rerum diuiſ.

§. Item quæritur.

1 *Locatio non poteſt eſſe, vbi corpus non datur ab eo, cui id fieret.*

Item *a* quæritur, ſi cum aurifice Titius conuenerit, ut is ex auro ſuo certi ponderis certæq; formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: utrũ emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur: Caſſius ait, materiæ quidem emptionem & uenditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & uenditionem contrahi. Quod ſuum aurum Titius dederit, mercede pro opera conſtituta: dubium non eſt, quin *b* locatio & conductio ſit.

a Item.} *Aliam hypotheſim refert Iuſtinianus, de qua dubitabatur, emptio an locatio contrahi uideretur: vt ſi decem paciſcar aurifici, vt ſuo auro annulos mihi faciat. Sed definit tantùm emptionẽ eſſe, nõ locationem. 1 Rationem Pomponius reddit: quoniam re vera nulla poteſt eſſe locatio, vbi corpus ipſum, ſeu materia non datur ab eo, cui id fieret*[a]*, ſed a conductore & domino.*
b Quin locatio & conductio.} *Cũ operas ſuas mihi locaſſe videatur, vel cõduxiſſe annulos faciẽdo. Toties.n. conductio eſt alicuius rei, quoties materia in qua aliquid præſtatur, in eodẽ ſtatu eiuſdem*[b] *manet.*

a l. Sabinus. & l. conuenit. de contra. emp.
b d. l. conuenit.

§. Conductor.

1 *In locatione multa veniunt præſtanda ex bono & æquo, de quibus expreſsè nõ eſt conuẽtũ.*
2 *Idq; exemplis declaratur.*

Conductor *a* autem omnia ſecundum legem conductionis facere debet, & ſi quid in lege prætermiſſum fuerit, id ex bono & æquo præſtare.

a Conductor.} *Ex Paulo*[a] *hic locus deſcriptus eſt: vnde diſcis, in locationis contractu primùm ſeruanda eſſe ea de quib. expreſsè inter contrahentes conuenit. Legem enim cõductionis ſeruari oportere, ab Imp.*[b] *quoq, reſcriptum eſt. 1 Deinde quia hic contractus eſt bonæ fidei,*[c] *multa veniunt præſtanda ex bono et æquo, de quib. nominatim conuentum non eſt, nec fortaſſis cogitatum: 2 veluti, ut conductor ſuis impenſis ſarciat damnum rei, quod intulit:*[d] *contra ut rem locatam reficiat ſuo ſumptu locator*[e]*, ſi nihil eſt, quod imputatur conductori, idq, ſi locator facere detrectet, poteſt ipſe conductor facere, & in diminutionem mercedis imputare, uel rem ipſam, qua commodè uti non poteſt, relinquere, detracturus penſionẽ eius temporis quo non fuerit*[f] *uſus: porrò lex huius contractus continet, ne intra tempora quis expellatur: ſed ex æquo et bono certa cauſa excepta intelliguntur, quib. eijci poteſt conductor*[g]*; ut quia proprijs vſibus eam neceſſariam eſſe locator probauerit, aut ruituram domum inſtaurare uoluerit, aut ſi conductor malè in re locata verſetur.*[h] *Illud pro coronide addendum, ſi res dubia ſit, contra locatorem & uenditorem (qui lucrum maximè ex contractu facere videntur) ambigua & obſcura interpretanda eſſe*[i]*: ut in ſtipulatione contra ſtipulatorem.*

a l. ſi in lege. §. conductor. loca.
b l. legẽ. C. hoc tit.
c §. actionũ. inſt. de actio.
d l. vulnerauerit. loca.
e l. ædiles. §. quicunque aũt mercede. de uia pub.
f l. ſi merces §. ſi uicino loc.
g l. 3. de loc.
h l. ędem quid. C. hoc titu. l. quæro. §. inter locatorẽ. eod.
i l. ueterib. de pact. l. Labeo. de cõtra. empt.
k l. quicquid de uerbor. obl. l. ſtipulatio iſta. eo. tit.

§. Qui pro uſu.

1 *Conductor præſtat dolum, latam, & leuem culpam.*
2 *Superlatiuus quandoq; pro poſitiuo ponitur in legibus*[k]*.*
3 *Quandoq; etiam leuiſſimam culpam præſtat conductor.*
4 *De caſu fortuito conductor non tenetur.*
5 *Interdum caſus etiam fortuitus præſtatur.*

Qui *a* pro vſu aut ueſtimentorum, aut argenti, aut iumenti mercedem aut dedit aut promiſit: ab eo cuſtodia talis deſideratur, qualem diligentiſſimus *b* paterfamiliàs ſuis rebus adhibet, quam ſi præſtiterit, & aliquo caſu fortuito eam rem amiſerit, de reſtituenda ea non tenebitur.

a Qui in uſu.} *Explicatur hoc §. ad quid conductor teneatur. 1 Præſtat autẽ conductor in re conducta tantùm dolum, latã, & leuẽ culpã: quia ſicut uẽditio, pignus, emphiteuſis, ſocietas, ita et locatio utriuſq; contrahentis gratia initur. cùm autem utriuſq; utilitas uertitur in contractu, tunc dolum, latam, & leuẽ culpam tantũ præſtandã, communiter traditũ*[a] *eſt. Sed ſi contractu alterutrius duntaxat gratia fit (vt depoſitum, gratia deponentis) tunc ſolùm dolus*[b]*, & latior culpa, quæ fraude nõ caret*[c] *præſtatur. At cũ eius*

a l. cõtractus. & ibi Dd. de reg. iur. & Ang.
b l. ſi ut. Commod.
c l. quod Nerua. Depoſ.

duntaxat

d in l. rebus cōmo.
e §. itē is cui. ſupr. qui. mo. re cōtr. obl.
f d. §. item is cui. & d. l. in reb.
g l. proximus. l. proximi. l. illa uerba & l. in volgari. de uerb. ſig.
h l. ſi merces. § qui columnam. hoc tit. l. qui mercedē ibi glo. & l. ſeq eod. tit. l 3. §. ſed ſi tota. nan. can. ſtab. gloſſ. & Bal. l. in iudicio. C. de loc.
i Iuxta Porc. hic.
k l. magna negligētia. de verb. ſign.
l l. ſi fundus. in fi. hoc tit. l. 1. §. ſi cō uenitur. depoſ.
m dict. l. ut ſi certo Commod.
n l. ſi ex legati. De verb. obl.
o gl. ult. l. in initio. Dd. C. de loca.

duntaxat uertitur utilitas, qui ex contractu conuenitur, tunc præter dolū & culpam, talis etiam diligentia præſtanda eſt, qualem diligentiſſimus quiſq; paterfa. in reb ſuis [d] adhibet. Exemplum eſt in commodatario: is enim ad cuſtodiam rei commodatæ exactiſſimam [e] tenetur. Nam licet exactam Iuſtinianus ſuprà [f] dixerit, ita tamen poſt declarat, ut conſtet exactiſſimam intellexiſſe: ſi modò, inquit alius diligentior, &c.

b Diligentiſsimus paterfa.} Cùm Iuſtinianus culpam conductoris ac diligentiſſimi patriſfa. diligētiā dirigat, ergo non ſolùm dolum & culpam præſtare tenetur, ſed & leuiſſimā quanq; ceſſationē. 2 Reſpondeo, ſuperlatiuum, diligentiſſimus, hic pro diligenti interpretandum eſſe, id eſt, pro eo, qui non poteſt inter negligentes haberi, curatq; res ſuas, vt bonus prudensq; paterfa. ſolet: non pro eo, qui præcipuum gradum diligentiæ obtinet. Neq; verò rarò accidit, ut in iure ciuili ſuperlatiuus poſitiui ſignificationem referat: ſicut eleganter Alciatus [g] non uno in loco declarat. prædicta tamen obtinent, ſi de communi rerū utēdarū fruēdarum in conductione loquimur; 3 ſecus ſi locata eſt opera in tractandis reb. quæ ſummam cautionē, ſingularemq; induſtriam deſiderant, ne pereant. Veluti, ſi quis conduxit tranſportandam columnam, uel dolia, vel tignum, & ea dum tolluntur, aut portantur, aut reponuntur, fracta ſint: tunc culpa non aliter abeſſe intelligitur, niſi omnia facta ſint, quæ etiam diligentiſſimus quiſque obſeruaturus fuiſſet, quoniam in his rebus, quæ leuiter & facillimè franguntur, leuiſſima et culpa præſtari debet [h]: quæ ſententia crebrius obtinuit [i], & ab Alciato [k] etiam confirmatur. 4 De caſu autem fortuito conductor non tenetur. Hoc enim regulare eſt in omnib. contractibus, ut fortuitus caſus non præſtetur [l]. 5 Excipe tamen, niſi caſum culpa eius, qui debuit cuſtodire, notabiliter præceſſerit [m]: aut conductor fuerit in mora [n]: vel etiam nominatim ſe illi ex pacto ſubiecerit. nam his caſib. non excuſatur, ſi res inopinato periculo interijt.

§. Mortuo.

1 Obligatio ex locato tranſit ad hæredem conductoris. fallit: ut num. 2.
3 Remanens in re locata poſt finitam conductionem, reconducere videtur.
4 Explicatus §. qui impleta. l. item quæritur. loca.

Mortuo conductore intra tempora conductionis: hæres [a] eius eodem iure in conductione ſuccedi.

a l. ſi in lege. loca. l. uiam. C. eodem.
b §. Adeò. hoc titu.
c l. neceſſariò. §. ul. de peri. & com. rei uend.
d l. arborib. §. uſufructuarius. De vſufruct. Ang. & Fab. hic.
e l. legē. C. hoc tit. l. item quæritur. §. Qui impleta. eod.
f d. §. Qui impleta.
g vide Bartol. ibid.
h vide Ol. d §. Qui impleta. ſic inter pretantem. claſſ. 4. act. 9.

a Hæres eius.} 1 Obligatio ergo ex locato exiſtēs, ad hæredē conductoris tranſmittitur, ſi intra quinquennium conductionis conductor decedat [a]. Nā cū in perpetuū locatio ſit vectigalis agri, uel emphiteutici, dubium non eſt, quin ad hæredem tranſeat obligatio: ſi modò penſio ſoluatur, ut ſupra [b] annotauimus. 2 Sed hoc non procedit in uſufructu locato, nam eo qui conduxit mortuo, ſæpius euenit, ut dicamus, uſumfructum extingui [c] oportere, tametſi in fructib. locatis aliud obſeruetur, nā & hi ad conductoris hæredes [d] pertinēt. Cæterùm inuitos conductores ſeu hæredes eorū poſt tempora locationis finita non eſſe retinendos, Imp. Philippus reſcripſit. 3 Si tamen poſt impletum conductionis tempus maneat conductor in re locata patiēte locatore, reconducere annum uidetur, etiamſi luſtrum aut longius tempus præſcriptum ſit locationi. Idq; in prædijs ruſticis abſq; controuerſia eſt [e]. De vrbanis autem prædiis duriſſima eſt Doctorū altercatio, quātū tempus tacitæ conductionis cenſeri debeat. 4 Nam cùm Vlpianus ſic [f] reſpondiſſet: in urbanis autem prædijs alio iure utimur, prout quiſque habitauerit, ita obligetur: niſi in ſcriptis certum tempus conductionis comprehenſum eſt Doctores hæc uerba (prout quiſque habitauerit) [g] variè torquent. Veritas eſt, ea ſic accipienda prout quiſque habitauerit, ſcilicet poſt primum conductionis tēpus, ut in illud poſterius teneatur [h]. Cùm enim in urbanis prædiis non vno tempore anni magis, quàm alio percipiatur vſusfructus rei locatę: ideo uidetur iuſtum, ut tacita reconductio, ſi inquilinus in prædio poſt finitam conductionem maneat, non diutius obliget utrumq; contrahentē, quam conductor habitauerit poſt tempus primæ conductionis. Proſpectum enim in hoc eſt non ſolum conductori, ut is quando uoluerit ſoluta illius temporis penſione, migret: uerum etiam ut dominus ſubinde prædium ſuum pro arbitrio alii poſſit locare. Cæterum quoniam ex prædiis ruſticis ſingulis ſemper annis uno tempore omnes uati fructus percipi ſolent, ideò rectè Vlpianus uoluit, ut tacitus conſenſus manentis conductori obligaret eum ad annum integrum, ut integra eſſent omnia & locatori & conductori, nequis detrimento afficeretur.

DE SOCIETATE. TIT. XXVI.

1 Societas alia publica, alia priuata.
2 Societatis priuatæ deſcriptio.
3 Si plures res communes habeant non animo contrahendæ ſocietatis, non dicitur ſocietas.
4 Malorum nulla eſt ſocietas.
5 In ſocietate requiritur, ut ad quæſtum ſit inita.
6 Societatis cauſa efficiens, eiusq; effectus.

Subiungitur

TERTIVS *ſubiungitur contractus, qui ſolo conſenſu fit, nempe* ſocietas. 1 *Societatis autē duplex conſideratio eſt, altera* publica, *altera priuata.* Publicam ſocietatem *natura conſtituit inter oēs homines, quæ nihil aliud eſt, quàm naturalis omnium hominum cognatio, cuius Florentinus alibi* [a] *meminit, eamq; grauiter Cicero in officijs tractat.* Priuata *verò eſt, quæ ciuili hominum autoritate in quandam contractus formulam producta eſt, imitatione publicæ ſocietatis, quæ ſic rectè deſcribitur,* 2 *quòd ſit duorum pluriumve conuentio, animo contrahendæ ſocietatis honeſtè contractæ, de fortunis ſuis operisve inter ſe communicandis, ad vberiorem quæſtum, & commodiorem vſum. Dixi primò,* duorum pluriumve, *quia contra naturam iſtius contractus eſt, quod vnus tantum ſocietatem contrahat. Deinde adiunxi,* animo contrahendæ ſocietatis: 3 *ſi enim res communes habemus non affectione ſocietatis, vt ſi vna res duob. legata fuerit, aut ſi duob. hæreditas communior obuenerit, vel à duob. etiam res ſimul empta ſit, non contrahitur ſocietas, neq; competit actio pro ſocio, ſed familiæ erciſcundæ, itē communi diuidundo* [b] *iudicium. Addidi etiam* honeſtè contracta: 4 *quoniam malorum nulla eſt ſocietas.* [c] *Itaq; ſi duo cōuenirent de cōmunicādo lucro ex cauſa prohibita, puta furto, vel ſimili maleficio, ſocietas non* [d] *eſt. Præterea ſubiunxi,* de fortunis operisue, *&c. quia ſi neq; pecuniam, neq; operam in ſocietatē contuleris, magis erit donatio.* [e] 5 *Poſtremò annexum eſt, ad vberiorem quæſtum: ad differentiam eorū, qui ſimul habitant in una eademq; habitatione, qui licet largè loquēdo pro ſocijs haberi poſſint, reipſa tamē verò ſocij non ſunt: ideoq; nec eis directa actio* pro ſocio *conceditur,* [f] *ſed tantùm vtilis.* 6 *Vides, q cauſa efficiens ſocietatis ſit conſenſus contrahentium: quamprimùm enim partibus placuit de ſocietate coeunda, ſocietas perfecta eſt,* [g] *licet in commune nihil dum ſit collatum.* 7 *effectus uerò eſt parere obligationē, ex qua deinde naſcitur actio poſt ſocietatem finitam, quæ pro ſocio* [h] *dicitur.*

a l. 3. de iuſt. & iu.
b l. ut ſit. cū l. ſequ. pro ſoc. & inf. De obli. quæ ex qua contr. naſc.
c l. nec prætermittendum. & l. qd autem furti. hoc tit.
d l. ſi à reo. de fideiuſſ. cum. ſim.
e l. ſocietas. in fin. hoc tit.
f Spec. tit. de iudi. §. generaliter. vēr ſic. hoc etiam.
g l. qui admittitur. hoc tit.
h eius explicationem. vide inf. de action. rei perſequendæ. nu. 54.

Princ. tit.

1 *Societatem expreſſè & tacitè contrahi.*
2 *Expreſſa ſocietas quatuor modis fit.*
3 *Societas tacita quando coiri dicatur.*
4 *Quandiu contrahatur ſocietas.*
5 *Si inter ſocios nihil conuentum ſit: ſeruatur æqualitas lucri & damni.*
6 *De actione pro ſocio.*
7 *κοινίας, τονοπράξιας.*

SOcietatem coire ſolemus, aut *a* tutorum bonorum: quàm Græci ſpecialiter *κοινὴν* [b] appellant: aut vnius alicuius negociationis, *c* veluti mancipiorum vēdendorum emendorumq;, aut olei, aut uini, aut frumenti emendi uendendique. Et quidem ſi nihil de partib. lucri & damni nominatim conuenerit: æquales *d* ſcilicet partes & in lucro & in damno ſpectātur. *e* Quod ſi expreſſa *f* fuerint: partes hæ ſeruari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin ualeat conuentio, ſi duo inter ſe pacti ſint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.

a Aut tutorum bonorum.) *Quamuis hic tradatur, ſocietatem bifariam contrahi, aut in omnibus bonis aut in una tantum negociatione:* 1 *tamen adaptando nos ad generaliorem iuris ciuilis diuiſionem, dicimus coiri ſocietatē aut expreſſè, aut tacitè. Expreſſè contrahitur, quādo duo pluresve deliberatè & cōſultè de ſuarū rerū cōmunione expreſſis verbis conueniunt.* [a] 2 *Et illa fit quatuor modis. Primò de omnib. bonis, in qua veniunt ipſo iure omnes res corporales, quo ad dominium & poſſeſſionē: deinde hæreditates & legata, & donationes cauſa mortis. Nomina tamē nō ueniūt ipſo iure, ſed alter alteri cedit actionē.* [b] *Nō tamen veniunt, quæ ex prohibitis cauſis, furto ſcilicet, vel maleficio acceſſerūt. Delictorum .n. turpis atq; fœda communio eſt.* [c] *Secundò ſimpliciter ſine mentione omnium bonorum: & tunc ſolùm illa veniūt, quæ ex quæſtu, id eſt, opera perſonali quæruntur, ut ſi quod lucrum ex emptione uel locatione deſcendit. Hæreditates autem, legata, & donationes mortis cauſa non veniunt, quia illa non ex quæſtu, ſed ob meritum aliquod, vel ex proſpera fortuna obueniūt.* [d] *Tertio ſi unius alicuius negociationis, vt vini, frumēti, olei, & tūc ſolū veniunt quæſita ex illa negociatione.* [e] *Quartò deniq; contrahitur in una tantū re, ut in equo emēdo, alia re: & tum quoq; ultra illam rem ſocietas non extenditur.* [f] 3 Tacitè *vero coitur ſocietas, veluti ſi duo fratres ætate maiores negociati fuerunt, & cōtulerint quippiam in cōmune, uidetur tacitè cōtracta ſocietas, in hoc. ſ. negocio, in quo facta eſt cōmunio: ſecus tamen eſſet, ſi ad cōmunem hæreditatem paternam uocarentur,* [g] *prout ſuprà diximus.* [h] 4 *Coitur etiam ſocietas uſq; ad certū tempus, uel uſq; ad mortē alicuius ex ſocijs, uel purè, uel ſub conditione,* [i] *in perpetuum autem nullo modo coiri poteſt. Eſt autem de natura iſtius contractus, quod ſeruetur id de quo expreſſim partes conuenerunt:* 5 *ſin autem nihil conuentū eſt, ſeruatur æqualitas lucri & damni, ſecundum proportionē geometricā.* [k] *Exemplum: Si Titius & Seius contrahe-*

a l. ſocietatem coire ibi gloſſ. l. ut ſic. & l. nam cum tractatu. pro ſocio.
b l. 1. 2. & 3. pro ſocio.
c l. ſi fratres §. ulti. & l. ſeq hoc titu.
d l. coire. cū l. ſeq. hoc tit.
g Barto. l. cum duobus. hoc tit.
h ad rub huius tit.
i l. 1. hoc tit.
k in hoc prin. uerſi & quidem ſi nihil.

rent ſocietatem, & Titius conferret ducentos aureos, Seius verò centum, eo caſu ſpectarent ad Titiū duæ partes lucri & damni, ad Seium verò pars tertia. 6 *Porrò ſuprà admonui, ex hoc ſocietatis contractu dari actionem* pro ſocio, *quæ poſt finitam ſaltem ſocietatem competit, Excepta vectigalium ſocietate, in qua locum habet hæc actio etiam ſocietate conſiſtente ideo quod propter varios contractus neutri expediat recedere a ſocietate* [l] *Agitur autem hac actione ad collationem rei lucri & damni faciendam, iuxta diſpoſitionem ſuprà traditam, ut ſi ſit omnium bonorum ſocietas, agatur ad collationem omnium bonorum: alias ſecus. Datur quoq; actio ſocio & hæredibus eius contra ſocium, eiusq; hæredes: & directa eſt ab vtraque parte. verùm hunc alibi diffuſius explicabimus.*

b κοινωνίας.} 7 *Id eſt, communionem, & indiuiduam rerum omnium ſocietatē. Alij legunt,* κοινοπραξίας *hæc propriè appellatur quia re ipſa magis contrahitur quàm conſenſu, vt magis videatur eſſe communio quā ſocietas.*

m l. ſocietas contrahitur. pro ſocio.

c Negociationis.} *Vel etiam rei vnius,* [m] *vt prædictum eſt.*

n l. legata inutiliter. §. ult. de leg. j.

d Aequales ſcilicet.} *Si modò æqualia in ſocietatem contulerint: neq; enim hic aliter æquales partes ſunt, iuxta proportionem.*

o l. quoties. § hæredes. de hæ. inſtit.

p l. ſi coitu. hoc tit.

e Spectantur.} *Idem etiam in legatis,* [n] *& hæredum inſtitutionib.* [o] *quibus partes diſcrepatæ non ſunt obſeruatur.*

f Expreſsè.} *Vel etiam alterius definitioni relictæ, qui eas expreſſerit* [p].

§. De illa ſanè.

1 *Societas valet ſi partes lucri & damni diuerſæ ſint inter ſocios: & quæ ſit ratio. num. 5.*
2 *Non eſt contra naturam ſocietatis diſpar ratio damni & lucri.*
3 *Pecunia principalis dicitur ſors, vel caput.*
4 *Exemplo declaratur hic §.*
6 *Valet ſocietas vt alter nullam partem damni ferat, lucrum verò commune ſit.*
7 *Societas coiri nequit, vt vnus totum lucrum ſentiat, & de damno non teneatur.*
8 *Lucrum intelligitur, omni damno deducto.*

De illa *a* ſanè conuentione quæſitum eſt; ſi Titius & Seius inter ſe pacti ſint, ut ad Titiū lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio? Quintus Mutius contra naturam ſocietatis talem pactionem eſſe exiſtimauit, & *b* ob id non eſſe ratam habendam Seruius *c* Sulpitius (cuius ſententia præualuit) contra ſenſit, quia ſæpe quorundam ita precioſa eſt opera in ſocietate, ut eos iuſtum ſit conditione meliore in ſocietatem admitti. Nam & ita coire poſſe ſocietatem non [d] dubitatur ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & *e* tamen lucrum inter eos commune ſit, quia [f] ſæpe opera alicuius pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii ſententiam obtinuit, ut illud quoq; conſtiterit, poſſe conuenire, ut quis lucri g partem ferat, de damno non teneatur, quod & ipſum Seruius conuenienter ſibi fieri exiſtimauit: Quod tamen ita intelligi oportet, ut ſi in alia re lucrum, in alia damnū illatum ſit, compenſatione [h] facta, ſolum quod ſupereſt intelligatur lucro eſſe.

a In l. Mutius. hoc tit.

a De illa ſanè.} *Totus hic locus ex Pauli* [a] *reſponſo deſcriptus eſt:* 1 *Ex quo diſcimus, ſocietatē ita coiri poſſe, ut partes damni & lucri diuerſæ inter ſocios ſint, puta ut alter duas partes lucri habeat, tertiā damni: alter verò duas damni, & tertiam lucri. Qua autem ratione id receptum ſit, mox ſubijciemus.*

b l. cum precario. de precar.

c d. l. Mutius. & l. vlt. C. de ſentent. paſſ.

b Et obid.} *Rectè quidem hoc ſequebatur, ſi fuiſſet aſſumptio vera: quia non valet vlla conuentio ab initio contra ſubſtantiam vel naturam ipſius contractus adiecta.* [b] *Sed parum conſtare aſſumptionem Mutii intellexit Seruius.* 2 *Reuera enim non eſt contra naturam ſocietatis diſpar ratio damni & lucri.*

c Seruius Sulpitius.) *In notis Q. Mutii, quarum etiam alibi* [c] *non ſemel fit mentio.*

d l. 1. C. hoc tit.

d Non dubitatur.) *Sic enim Impp. Diocletianus & Maximinianus etiam* [d] *reſcripſerunt.*

e Ita Sortem appellat Liuius. Dec. 1. libr. 6. de Licinij legibus.

e Et tamen lucrum.} 3 *Nō etiam ipſa pecunia principalis (quam Sortem vocant, aut caput,* [e] das houpt gelt oder houpt ſum.) *ab altero collata: neq; enim ea quoq; communicatur, ſed tantum lucrum, quod ex ea prouenit. Exemplo res fiet clarior.* 4 *Titius & Seius contulerunt in ſocietatem XXIIII. lucrum, eſt XII. Titii, qui duas partes lucri ex conuentione ferre debet: capiet XX. nempe XII. pro capitis portione, & VII. lucri nomine: Seius autem feret XVI. puta XII. ſortis ſeu capitis vice, & lucri tertiam partem, nempe IIII. Et quod de lucro dictum eſt, idem etiam in damno, pari analogia utrinſq; imponendo,* [f] *ſeruandum eſt.*

f Fab. hic.

g l. ſi non fuerint. §. 1. pro ſoc.

f Quia ſæpe.) 5 *Hæc eſt decidendi cauſa in noſtra hypotheſi: cui æquipollet, quod Vlpianus:* [g] Plerunq; *(inquit)* tanta eſt induſtria ſocij, ut plus ſocietati conferat, quàm pecunia, ut ſi ſolus nauiget, ſolus peregrinetur, pericula ſubeat ſolus.

g *Lucri*

g Lucri partem. 6 *Valet ergo ſocietas ſic coita, ut nullam partem damni alter ſocius ſentiat, lucri verò commune ſit, ſcilicet ſi tanti ſit opera, quanti damnum eſt. 7 Vt autem alter omne lucrum ſentiat, alter de toto damno teneatur, ſocietas coiri non poteſt: atq; ita Ariſto, refert Caſſium reſpondiſſe, hancq; ſocietatem Leoninam appellaſſe. Nam leo (vt eſt in Apologo) communem ex venatu prędam ſic diuidebat cum vulpe, ut ſibi ferme totam retineret: vulpi vix minimam concedens partem.*

h Compenſatione facta. 8 *Neq; enim lucrum intelligitur, niſi omni damno deducto: neq; contrà damnum, niſi omni lucro deducto,*[h] *ſed lucrum vel damnum ex eo, quod compenſatione facta ſupereſt, appellamus. Sic & in negocijs geſtis,*[i] *ſi in quibuſdam lucrum factum fuerit, in quibuſdam damnum, compenſatur lucrum cum damno.*

h d.l.Mutius.
e l.ſi negocia abſẽtis. de neg. geſt.

§. Illud expeditum.

1 *In ſocietate pactum de lucro intelligitur etiam de damno, & contra.*
2 *Contrariorum eadem eſt diſciplina.*
3 *Quod operatur propoſitum in propoſito, idem operatur oppoſitū in oppoſito.*

Illud expeditum eſt, ſi a in una cauſa pars fuerit expreſſa: ueluti in ſolo lucro uel in ſolo damno, in altera verò omiſſa: in eo quoq;, quod prætermiſſum eſt; eandem partem ſeruari.

a Sine una. 1 *Obſerua quod in ſocietate pactum de lucro, intelligitur etiam de damno, & econtrà. Quaſi a lege ſocietas coitur, ut duę partes lucri ad alterutrum pertineant: tacitè actum intelligitur de eiſdem partibus damni. Nam æquum eſt, ut qui ſentit lucrum, & damnum ſentiat,*[a] *eadem ratione: 2 & contraria etiam non priuantia, ſed aduerſa tantum (qualia ſunt damnum & lucrum) eadem diſciplina contineri ſolẽt, & quo ad cognitionem, & quo ad iuris diſpoſitionem in ſuo cuiuſq; caſu, ſi modò par utrobiq; ratio ſubeſt: ſicut in noſtro*[b] *caſu. 3 Huc etiam facit trita regula.* Quod operatur propoſitum in propoſito, idem et operatur oppoſitum in oppoſito [c].

a l.uerum.§.ultim. pro ſoc.
b Fab. hic in fin.
c l. ultim. §.ult.de leg.3. & l.cum ꝑ pecunia. de ſolu.

§. Manet.

1 *Renunciatione ſoluitur.*
2 *Eam expreſſè & tacitè fieri.*
3 *Vt renunciatione ſoluatur ſocietas, neceſſe eſt; certiorem factum eſſe alterum ſocium.*
4 *Societas totorum bonorum quid contineat.*

Manet a autem ſocietas eo vſq; donec in eodem conſenſu perſeuerauerit. At cũ aliquis renunciauerit ſocietati, ſoluitur ſocietas. Sed planè ſi quis callide renunciauerit b ſocietati, ut obueniens aliquod lucrum ſolus habeat, veluti ſi totorũ bonorũ ſocius, cũ c ab aliquo hæres eſſet relictus in hoc renunciauerit ſocietati, vt hæreditatem ſolus lucri faceret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò aliud lucrifaciat, quod nõ captauerit, ad ipſum ſolum pertinet. Ei uero, cui renunciatũ eſt, quicquid omnino poſt renunciatam ſocietatem acquiritur, ſoli conceditur.

a Manet.) *Hactenus, quomodo ſocietas coiri ſoleat, dictum eſt: nunc quibus modis finiatur, ſubijcit. Referuntur autem quinq; modi, quib. id contingit: puta renunciatione, morte, finita negociatione, publicatione, & ceſſione bonorum. 1 Soluitur ergo primum ſocietas renunciatione ſine voluntate ſociorum, de qua hoc loci agitur. 2 Fit autem ea bifariam, ſcilicet expreſſim, & tacitè. Expreſſim fit, quando renunciant ſocii nominatim contractui, bona fide tamen. Nam ſi vnus ſociorum callidè renunciauerit, ut obueniẽs lucrum, quod ipſe fortaſſis ſciat, cùm alii ignorent, habeat ſolus: is nihilominus communicare tenetur. Præterea omnes ſocios renunciare oportet: alioqui unus diſcutiendo, ſocios ſuos à ſe quidem liberare, ſe autem ab illis nõ poteſt. Ideoq; ſi quid lucri poſtea factum fuerit, eius partem non feret: at ſi diſpendium fecerint, & damnũ, æquè præſtabit;*[a] *quippe quod renunciatio eius temeraria eſt, & intempeſtiua. Tacitè autem fieri cenſetur, cùm ſeparatim ſocii agere,*[b] *hoc eſt, vnuſquiſque eorum ſibi negociari caperit.*

b Renunciauerit.) *Expreſſè, uel tacite, ut iam dictum eſt. 3 Oportet autem certiorem factum eſſe alterũ ſocium: quia ſi* ignoranti renunciata ſocietas ſit (*inquit Paulus* [c]) quod ſciuerit, quod is acquiſiuit, qui renunciauit, in commmune redigi debet: detrimentum autem ſolius eius eſſe, qui renunciauerit: & ꝙ abſens acquiſierit, ad eum ſolum pertinere, detrimentum ab eo factum commune eſſe. *Quod ſi procuratori abſentis fuerit renunciatum, non oberit abſenti renunciatio, priuſquam eam procuratori ſuo factã habuerit*[d] *ratam.*

c Cum ab aliquo hæres. 4 *Nam uniuerſorum bonorum ſocietas adeò latè patet, ut & hæreditates, &* lega-

a l.actione. §.item qui ſocietatem. hoc tit.
b l. ita quoq. hoc tit.
c l.ſed.& ſocius.§. 1.hoc tit.
d l.actione. §.item ſcriptum.d.ti.

e Sicq; non obſtat. l. nec adiecit. hoc tit.

legata, & quæcunq; ex proſpera fortunæ obuenientia, communioni acquirantur: quod verum eſt, ſi expreſſim de omnium bonorum ſocietate conuenerit; alioqui ſocietates ſimpliciter coitæ implectuntur ſolùm ea, quæ ex opere, & ſociorum induſtria acquiſita [e] *ſunt.*

§. Soluitur adhuc.

1 *Societas morte alterius ex ſocijs finitur.*
2 *An pacto ſocietas ad hæredem tranſire poſſit.*
3 *Societas perimitur finito negocio.*
4 *Item publicatione bonorum.*
5.6 *Item ceſſione bonorum, & ea ad quid fiat.*
7.8 *Item interitu rerum, & actione.*

Soluitur adhuc ſocietas etiam *a* morte ſocij: quia qui ſocietatem contrahit certam perſonam ſibi eligit, ſed etſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit morte unius ſocii ſoluitur, etſi *b* plures ſuperſint: niſi in coeunda ſocietate aliter *c* conuenerit. Item *d* ſi alicuius rei contracta ſocietas ſit, & finis negocio impoſitus eſt: finitur ſocietas. Publicatione *e* quoq; diſtrahi ſocietatem manifeſtum eſt: ſcilicet ſi vniuerſa bona ſocii publicentur, nam cum in eius locum alius ſuccedat pro mortuo habetur. Item *f* ſi quis ex ſociis mole debiti prægrauatus, bonis ſuis ceſſerit, & ideo propter publica aut priuata debita ſubſtantia eius væneat, ſoluitur ſocietas, ſed hoc caſu, ſi *g* adhuc conſentiant in ſocietatem, noua videtur incipere ſocietas.

a Etiam morte.} 1 *Secundò finitur contracta ſocietas, ſi alter ex ſocijs moriatur: idq; non ſolum de naturali morte intelligendum eſt, verumetiam de ciuili, ut quia ſocius maximam aut mediam capitis diminutionem paſſus* [a] *ſit.* 2 *Morte autem ita diſſoluitur ſocietas, vt nec pacto quidem ad hæredem tranſire poſſit:* [b] *niſi quid ignorata morte ſocii ſequatur: vel ſocietas vectigalium hæredi nominatim aſcripta ſit.* [c] *Certam enim perſonam eligit, qui contrahit ſocietatem: & non rarò accidit, vt hæres tam idoneus non ſit ad ſocietatem, atq; defunctus ſocius.*

b Etſi plures ſuperſunt.} *Neq; enim, ut de ſocietate, quæ corpus aliquod vniuerſum cõſtituit, & in uno reliquo perſiſtere poſſe* [d] *videtur: ita de hoc genere ſocietatis, quod conſenſu in certas perſonas electas collato conſtat, iudicandum* [e] *eſt.*

c Aliter conuenerit.} *Nempe ut ſi plures ſuperſint, inter hos ſubmotis mortui ſocij hæredib. ſocietas firma* [f] *maneat.*

d Item ſi.} 3 *Tertiò perimitur ſocietas, ſi finitum ſit negocium propter quod ſocietas contracta* [g] *eſt.*

e Publicatione.} 4 *Quartò publicatione diſſoluitur ſocietas: ſcilicet, ſi vniuerſa bona ſocii publicentur propter delicta. Nam cùm in eius locum (quantum ad bona attinet) alius, puta Fiſcus, ſuccedit, pro mortuo* [h] *habetur. Eſt enim Fiſcus verus ſucceſſor eius, cuius bona publicantur, adeò ut etiam tanquam hæres teneatur creditorib.* [i] *hæreditariis.*

f Item ſi quis.} 5 *Quintò finitur ius ſocietatis; ſi alter ex ſociis grandi ære alieno preſſus, bonis ceſſerit,* [k] *nec refert, an id ob publica, ſiue ob priuata debita fiat.*

g Si adhuc conſentiat.} *Scilicet poſt ceſſionem.* 6 *Fit autem ceſſio bonorum adhoc, ut quis liberetur à carcere, non autem à creditoribus, habet tamen cedens in poſt quæſitis beneficiũ, ne conueniatur, niſi in quãtum facere* [l] *poteſt. Porrò prædictis quinq; modis diſſoluendæ ſocietatis adde;* 7 *ſocietatẽ quoq; diſtrahi rebus, quæ in ſocietate ſunt, omnino peremptis. Sicut enim ſine perſonis nulla eſt ſocietas: ita nec ſine rebus exerceri poteſt.* [m] 8 *Porrò actione quoq; ſoluitur ſocietas, hoc eſt, aut ſtipulatione aut iudicio. Quod* [n] *ſic intellige: Per ſtipulationem interrogando & reſpondendo contractus ſocietatis transfunditur in nouam obligationem, & conuentionis formulam, priori perempta: vel ſi alius ſocius delegetur. Per iudiciũ, ſi actio pro ſocio ideo extendatur, ut ſocietas diſtrahatur, nam tunc hoc ipſo, quod agitur ad communicanda omnia, videtur renunciari coitæ* [o] *ſocietati.*

a l. 26. § ſocietas. pro ſocio.
b l. nemo. hoc titul.
c l. adeò. l. uerũ §. in hæredem. hoc tit.
d l. ſicut. § fin. quod cuiuſq; uni. no.
e Fab. hic.
f glo. hic bene declarat.
g l. actione. §. item ſi alicuius. hoc ti.
h ead. l. actione §. Publicatione. & l. 1. in prin. de bo. damna.
i l. 1. C. ad leg. Iul. De ui publ. l. ſi, vt proponis C. de bo. præſcrip.
k d. l. actione. §. 1.
l vide quæ dicam. inſ. de act. §. final.
m iuxta l. 1. De Noua.
n l. delegare. eo. tit.
o neque hic eſt ſenſus d. l. actione. in prin. pro ſoc.

§. Socius ſocio.

1 *Societas præſtat dolum, & culpam etiam leuem.*
2 *Socius etiam de furto tenetur.*
3 *Leuiſſimam culpam ſocius non præſtat.*

Socius ſocio utrum eo nomine tantùm teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo cõmiſerit, ſicut is qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiã culpæ, id eſt, deſidiæ atq; negligẽtiæ nomine, quæſitum eſt: præualuit *a* tamen etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam cõmunib. reb. adhibere ſocium, qualem ſuis reb. adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit, de ſe quæri, ſibique hoc imputare debet.

Præual.

Præual. tamen.) *Ex Vlpiano* [a] *& Caio* [b] *hic locus tranſcriptus eſt:* 1 *ex quo annotãdum, quid præſtet ſocius ſocio.* *Tenetur autem præſtare non tantùm dolum, ſed etiam culpam, & quidem leuem. In huiuſmodi enim contractu omnium contrahentium uertitur utilitas: quo caſu etiam leuem præſtari culpã,* [c] *vulgò obtinuit.* 2 *Proindeq́, ſocius de furto quoq; tenebitur, quia cuſtodiam præſtare debet:* [d] *quia præſumitur culpa ipſius factam eſſe, qui rem tam negligenter habuit, ut furto ſurripi poſſet.* [e] *Ad culpæ tamen purgationem, ſi hoc a iudice petierit ſocius, admitti* [f] *debet. Modum autem probandi, culpam abfuiſſe, Baldus alibi* [g] *ponit.* 3 *Leuiſſimam verò culpam ſocius ad inſtar depoſitarii, non præſtet; quod hic textus ſatis docet.* [h] *In qua tamen re videndum eſt, an ſocius poſt contractam ſocietatem negligentior euaſerit in rebus propriis: an verò diligentior: ut hoc caſu præſentem diligentiam: illo verò priorem in re communi præſtare debeat, quamuis diuerſum ſit in depoſitario, quoniam in re depoſita præſens cuiuſq; temporis diligentia* [i] *ſufficit. Ratio autem eſt, quia hic utrinſq; gratia negocium contractum eſt; quo fit, ut bona fides maiorem in ſocio curam deſideret.*

a l. cũ duobus §. uenit. Pro ſoc.
b l. ſocios ſocio. eo. tit.
c l. contractus. ibi Dd. De regu. iur. l. ſi vt certò. §. nũc uidendũ. cõmod.
d d. l. cum duobus. §. Damna. dec. d. l. contractus.
e Bar in d. §. Dãna.
f Bald l. ſi creditor. in fin. C. de pign. actio.
g in d. §. Damna.
h & habetur in d. l. ſocius ſocio.
i gl. hic uerbo. ſolet gloſſ. in d. l. cum duob. §. Venit. qu. Fab. & Angel. ad hoc commendadant.

DE MANDATO TIT. XXXII.

1 *Verbum mandare.*
2 *Mandata alia publica, alia priuata.*
3 *Mandatarius dicitur procurator.*
4 *Mandati deſcriptio.*
5 *Mandatum rei inboneſtæ non obligat.*
6 *Mandatum gratuitum eſſe debet.*
7 *Qui præſens patitur ſua negocia geri, mandari cenſetur.*
8 *Mandati cauſa efficiens & effectus.*
9 *Locus ex Cicerone de mandati contractu.*

SEquitur quartus contractus, qui ſolo conſenſu initur, nempe Mandatum. 1 Mandare *autem à manu danda compoſitum eſt, quod in mandatis dandis accipiendisq́; manus ſibi inuicem dare mos erat,* [a] *quem iam in mutuis promiſſionibus vulgò uidemus obſeruari. Sunt aũt pleraq; uerba ſimili modo ab vſu porrigendæ manus producta. Itaq;* mandare *generaliter ſignificat alicui perſonæ gerendum aliquid exequendumq́, committere.* [b] *qđ quidẽ aliàs fit publicè, aliàs priuatim.* 2 Publica mandata dicũtur *propriè præcepta magiſtratuum, quæ ſunt neceſſitatis; ſicq; Iuſtinianus quandoq;* [c] *accepit.* Priuata *verò vulgò uocantur* commiſsiones: *quæ ut latè patent, ita etiam multa comprehendere, eleganter Ol.* [d] *oſtendit. Mandare autem ſolemus ei, cui negocium aliquod in iudicio, uel extra iudicium noſtro nominè conficiendum amicè & bona fide commendamus. Nam & commendare à Mando fit: atq; ita hoc loco accipiendum eſt.* 3 *Vnde* mandatarius *dicitur procurator, à pro & curo: non enim ocioſum eſt iſtud* (Pro) *ſed diligentiã quandam & prudens amici officium ſignificat;* 4 *Poteſt ergo* Mandatum, *quo de hic agitur, ſic rectè deſcribi, quod ſit contractus, quo quis officium honeſtum, & lege permiſſum & gratuito tacitè uel expreſsè exequendum ſuſcepit. Dixi primò, officium: quia hic contractus eſt beneuolentiæ quam reddit amicus amico: nam originem ex officio atq; amicitia trahit,* [e] 5 *Addidi* honeſtum: *quoniam in rebus inboneſtis & turpibus non eſt mandatum* [f] *obligatorium. Subiunxi, &* lege permiſſum: *quia utcunq; mandatum ſit honeſtũ, tamen ſi ſit contra leges, non ualet. Veluti ſi quis mandaret filiofamilias dari pecuniam mutuò, inutile eſſet mandatum: repugnat n. Senatuſconſultum Macedonianum.* [g] 6 *Adieci,* gratuitò: *quia ſi merces interuenit mandatum non eſt,* [h] *ſed locatio operarum. Ratio autem, quare gratuitum eſſe habeat, hæc, eſt quia huic contractui potiſſimum locus eſt inter amicos: uiolat autem ius amicitię qui pro officio mercedem accipit. Aliud eſt, ſi pro officio remunerandi cauſa quippiam à mandatore acceperis, cui alioqui fuiſſes gratificaturus:* [i] *nam hoc non impedit mandati actionem. Adpoſui* tacitè uel expreſsè: 7 *Neq; enim expreſſim tantùm fit hic contractus, ſed et ſi me præſente patior quem gerere mea negocia, mandare uideor. Poſtremò attexui,* exequendum ſuſcepit: *quia ſi quis negocium in alicuius abſentia ſua ſponte ſine mandato ſuſcepto gereret, mandatum non eſſet, ſed quaſi contractus, neque competeret mandati iudicem, ſed negociorum geſtorum.* 8 *Cauſa efficiens iſtius contractus eſt conſenſus: effectus uero ſi mandatum à mandatario eſt ſuſceptum, quod pariat obligationem, ex qua deinde duæ proficiſcuntur actiones,* Actio mandati directa, & contraria: *quas ſuo loco* [k] *enarrabimus. Non poſſum autem hic non adſcribere elegantiſſimum locum Ciceronis pro Roſcio Amerino, in quo mandati contractum quàm grauiter depinxit.* 9 In priuatis (*inquit*) rebus ſi quis rem mandatam non modò malicioſius geſsiſſet, ſi quæſtus aut commodi cauſa, uerùm etiam negligentius: eum maiores ſummum admiſiſſe dedecus exiſtimabant. Itaque manda i conſtitutum eſt iudicium non minus turpe, quàm furti: credo propterea, quod quibus in rebus ipſi intereſſe poſſumus, in his operæ noſtræ uicaria fides amicorum ſupponatur, quam qui lædit, oppugnat omnium commune præſidium, & (quantum in ipſo eſt) diſturbat uitæ ſocietatem. Non enim poſſumus omnia per nos gerere: alius in alia eſt re magis utilis, Idcirco amicitię comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mãdatum, ſi aut neglecturus, aut ad tuũ

a Ol. claſ. 4. act. 24 mut. ab initio.
b ita uerbis Quintiliani refert Valla lib. 5. Ele.
c in tit. C. & Nouel. de mand. princi.
d î loco ſup. citato. & in ſuo Lexio. iuris.
e l. 1. Mand.
f §. Illud quoq;. inf. hoc titu.
g l. 1. & 2. S. C. Macc.
g §. ult. infr. eod.
i l. ſi remunerandi. hoc titu.
k in §. rei perſequẽdæ inf. de act. nu. 41. & aliquot ſe.

commodum conuerſurus es? Cur mihi te offers, & meis commodis officio ſimulato officis, & obſtas? Recede de medio, per alium tranſigam. Suſcipis enim onus officij, quod te putas ſuſtinere poſſe: quod minimè uidetur graue ijs, qui minimè ipſi leues ſunt. Ergo idcirco turpis hæc culpa eſt, q̃d duas res ſanctiſsimas uiolat, amicitiam, & fidem. Nam neq; mandat quiſpiam, ferè niſi amico: neque credit, niſi ei, quem fidelem putat. Perditiſsimi eſt igitur hominis, ſimul & amicitiam diſſoluere, & fallere eum, qui læſus non eſſet, niſi credidiſſet. *Hæc Cicero: cuius verba referre volui, quia grauiſſimè huius contractus totam uim explicant.*

Princ. tit.

1 *Mandatum quinque modis contrahi.*
2 *Mandatum expreſsè & tacitè contrahitur.*

MAndatum *a* contrahitur *b* quinq; modis, ſiue ſua tantùm gratia aliquis tibi mãdet, ſiue ſua & tua, ſiue aliena tantùm: ſiue ſua & aliena, ſiue tua & aliena. At ſi tua tantum gratia tibi mandatum ſit: ſuperuacuum eſt mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter *e* nos actio naſcitur.

a Mandatum.] 1 *Vt huius ſolennis contractus vim & poteſtatem rectè intelligerent tyrones, mox ab initio declarat Imperator, quinq; modis mandatum contrahi: & poſtea cuiuſq; modi exempla ſubiungit. Eſt autem totum hoc principium ex Caii* [a] *reſponſo huc translatum: cuius uerba ſi conferantur, non parum lucis adferant.*

b Contrahitur.] 2 *Conſenſu* [b] *ſcilicet vel expreſſo, uel etiam tacito. Si enim paſſus ſum aliquem pro me interuenire, mandati teneor* [c] *quia videor mandaſſe* [d].

e Inter eos.] *Mandantem ſcilicet, & mandatarium.*

a l.ꝫ. hoc tit.
q l.1.cod.
c l.ſi remunerandi. §.ſi paſſus.cod.
d l.ſemper qui non prohibet. de reg. iur.

§. Mandantis.

1.2.3 *Exempla, ubi tua & mandantis gratia mandatum ſit.*
4 *Exemplum, ubi tua & aliena gratia ſit.*

Mandantis *a* tantum gratia interuenit mandatum: veluti ſi quis tibi mandet, vt negocia eius gereres, *b* uel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo ſponderes. Tua gratia & mandantis: ueluti *c* ſi mandet tibi, ut pecuniam ſub vſuris crederes ei, qui in rem ipſius mutuaretur: aut *d* ſi uolente te agere cum eo ex fideiuſſoria cauſa mandet tibi, ut cum reo agas, periculo mandantis: uel *e* vt ipſius periculo ſtipuleris ab eo, quem tibi deleget in id quod tibi debuerat. Aliena autem tantum cauſa interuenit mandatum: veluti ſi tibi aliquis mandet, ut Titii negocia gereres, uel vt Titio fundum emeres, uel ut pro Titio ſpõderes. Sua & aliena: veluti ſi de communib. ſuis & Titij negociis gerendis tibi mandet, vel ut ſibi & Titio fundum emeres, vel vt pro eo & Titio ſponderes. Tua *f* & aliena: veluti ſi tibi mandet, vt Titio ſub vſuris crederes, quia ſi ſine uſuris crederes pecuniam, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

a Mandantis.] *Exemplis poſt Caium* [a] *illuſtrat diuiſionem mandati, quæ nihil habent negocii.*

b Gereres.] *Quo caſu non ob id teneberis, quod negocia uel perperam geſſeris, uel prorſus non adminiſtraris: ſed ideo quod mandatum ſuſceperis* [b].

c Veluti ſi mandet.] 1 *Ergo tua gratia & mandantis mandatum eſſe dicetur, ſi Sempronius tibi mandet, ut ſtipulatione interpoſita pecuniam tuam ſub uſuris Titio credas mutuò accipienti in ipſius Sempronii mandantis rem & utilitatem. [Neq; enim hoc caſu poteſt negari, quin vertatur in hoc utilitas tua, quod vſuræ tibi obueniunt tanquam ex mora, loco eius, quod tua interfuerit moram non eſſe commiſſam,* [c] *quin potius tanquam merum lucrum, cùm ex ſtipulatu potius debeantur* [d].

d Aut ſi uolente.] 1 *Exempli gratia: Debeo tibi centum ex empto, & conſtituo tibi fideiuſſorem Sempronium: tu inſtituis actionem aduerſus ipſum, quia fortaſſe times me non eſſe ſoluendo. Sempronius mãdat tibi, ut ſuo periculo me conuenias, id eſt, ut à ſe petas, quod à me conſequi non poſſis, actione contra me intẽta, tu conſequeris ex me centum aureos. Vides hic contrahi mandatum primò mandantis cauſa, nam poſtquam ego reus tibi ſatisfeci Sempronius fideiuſſor quoq; liberatur. Deinde mandatarii cauſa, qui ex mandato debitum ſuum conſequitur* [e].

e Velut ipſius.] 3 *Caius debet Seio cẽtũ, & vult aliũ delegare, q ꝓ eo ꝓmittat, ita ut fiat nouatio. Seius aũt creditor recuſat: ideoq; Caius principalis debitor mãdat Seio creditori ſuſcipere ꝓmiſſionem à delegato ſuo*

a l.2 hoc tit.
b l.ſi reum. §. 1. hoc tit.
c l.cum quidam. §. ſi pupillo. in fin. de uſur.
p Porc. hic.
e l. ſi mandauero. §. interdũ. hoc tit.

ſuo periculo: nempe vt id, quod à delegato conſequi nequeat, à Caio petat, Hoc mandatum fit vtiq; gratia mandantis & mandatarij.

f Tua & aliena.} 4 *Titius pecunia indiget: mando tibi, ut ei ſub vſuris credas; hic enim & tibi res proderit propter vſuras, & Titio, cuius neceſſitati ſuccurſum erit: mandatum ergo & tua & aliena, nempe Titij gratia intercedit.*

ſ. Tua tantum.

1 *Si mandatarii tantum gratia mandetur, conſilium potius eſt, quàm mandatum.*

2 *In contractibus ex conſilio quis non obligatur: fallit, ut nu. 3. 4. 5.*

Tua *a* tantum gratia interuenit mandatum: veluti ſi tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quàm fœneres: vel ex diuerſo ut pecunias tuas fœneres potius, quàm in emptiones prædiorum colloces. Cuius generis mandatum, magis conſilium, quàm mandatum eſt, & ob id non eſt obligatorium, quia nemo ex *b* conſilio mandati obligatur, etiam ſi *c* non expediat ei, cui mandabatur; cum liberum cuiq; ſit apud ſe explorare, an ſibi expediat conſilium. Itaq; ſi ocioſam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, uel eam crederes: quamuis non expediat eam tibi emiſſe, uel crediſſe, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeò hæc ita ſunt, ut quæſitum ſit mandati an teneatur, qui mandauit tibi, ut pecuniam Titio *d* fœnerares. ſed obtinuit Sabini ſententia, obligatorium eſſe in *e* hoc caſu mandatum: quia non aliter Titio crediſſet, quàm ſi tibi mandatum eſſet.

a Tua tantùm.} 1 *Additus hic ſextus modus comprehendendi mandati, nempe ſi mandatarii tantùm gratiæ mandetur. Et hoc magis conſilium eſſe, quam mandatum, ac ferè ex eo nec obligationem nec mandati actionem inter mandantem, ac talem mandatarium naſci, hoc §.[a] oſtenditur.* a & l. 2. §. ult. hoc tit.

b Ex conſilio.} 2 *Pro regula traditur, in* contractibus conſiliũ neminem obligari: *vt ſi mandem tibi indefinitè, ut pecuniam des fœnori.* 6 *Quod non habet locum, ſi certam perſonam adieceris: quoniam ea ſpecie mandans indiſtinctè tenetur, ſiue mandatarius aliàs fuiſſet crediturus,*[b] *ſiue non: idq; crebrius obtinuit. Faber tamen non aliter huiuſmodi mandatum, vel conſilium potius eſſe obligatorium cenſet, niſi quando aliàs crediturus non fuerat, ſi mandatum non eſſet: tunc enim deſiuit habere naturam meri conſilii, quæ aſſertio textui noſtro uidetur amicior, quàm & Cantiuncula tenet.* 4 *Deinde ceſſat regulà, ſi conſilium tuum fuerit tanti ponderis apud mãdatarium, quod nonnon fuiſſet facturus, niſi tu mandaſſes.* 5 *Deniq; non obtinet. ſi conſilium fuerit fraudulentum: ut quia conſulens ſciebat quem breui ceſſurum bonis, & mandauit tibi, ut illi crederes pecuniam, hoc caſu tenebitur actione de dolo.*[c] *Quemadmodum etſi quis dolo conſuluerit mihi repudiare hæreditatem, quaſi minus ſoluendo eſſet.* b l. ſi remunerandi. §. Planè. Mand. c l. quod ſi cum ſcires. de dolo. Deci. l. conſilij de regu. iur.

c Etiamſi non expediat.} *Sæpe enim etiam bene conſulta vel caſus aliquis repentinus immutat, uel culpa eius, qui ea ſuſcepit faciunda, peruertit.*

d Titio.} *Et ſic perſona certa.* d l. ſi quis affirmauerit. §. 1. de dolo.

e In hoc caſu.} *Quando ſcilicet certa perſona deſignatur.*

§. Illud quoque.

1 *Rei turpis nullum mandatum eſt, nec inde actio naſcitur.*

Illud quoq; mandatum non eſt obligatorium, quod contra bonos mores eſt; ueluti ſi Titius de furto, aut de damno faciendo, aut d iniuria facienda mandet tibi. licet enim pœnam iſtius facti nomine præſtiteris, non tamẽ ullã habes *a* aduerſus Titium actionẽ. a l. 3. neg. b §. quod. turp. ne. de inut. ſtip. c l. ſi remunerandi. §. rei turpis. hoc tit.

Generaliter pacta contra leges, ſenatuſconſulta, & bonos mores non valent:[a] *id quod de ſtipulatione ſuo loco*[b] *declaratum eſt.* 1 *Sic ergo & mandatum turpe, aut contra bonos mores, aut ad publicam læſionem ſpectans, non eſt obligatorium, & per conſequens nec mandati actionem parit.*[c] *Vnde Paulus,*[d] hædem (*inquit*) ſacram ſpoliandam: hominem vulnerandum, uel occidendum mandato ſuſcipiat, nihil mãdati iudicio conſequi poteſt, propter turpitudinem mandati: *Sanè alii ex mandato turpi uel conſilio alia actio in me competere poteſt:*[e] *ſed mandatario mandati actio negatur*[f]. d l. ſi mandauero tibi. §. Qui ædem. hoc tit. e l. damni. de dam. infect. l. in furti. de furt. f hic.

§. Is qui exequitur.

1 *Fines mandati diligenter cuſtodiendi.*

2 *Mandatarius quatenus excedit mandatum, an nego. g. e. actionem habeat.*

DD 4 3 *Vendi-*

3 *Venditio minoris facta, quàm mandatum ſit, non valet.*
4 *Mandati actio directa.*

Is, *a* qui exequitur mandatum, non *b* debet excedere fines mandati, ut ecce, ſi quis vſque ad centum aureos mandauerit tibi vt fundum emeres, uel ut pro Titio ſponderes: neq; pluris emere debes, neq; in ampliorem pecuniam fideiubere, alioqui non habebis cum eo mandati actionem: adeo quidem ut Sabino & Caſſio placuerit: etiam ſi uſq; ad centum aureos cum eo agere uolueris, inutiliter te acturum. Sed *c* diuerſæ ſcholæ autores rectè ad centum aureos te acturum exiſtimant, quę ſententia ſanè benignior eſt. Quod *d* ſi minoris emeris, habebis ſcilicet cum eo mãdati *e* actionem: quoniam qui mãdat, ut ſibi centum aureorum fundus emeretur, is utiq; mandaſſe intelligitur, ut minoris (ſi poſſit) emeretur.

a Is qui exequitur.} *Naturam contractus mandati latius explicat Imp. hoc loco. Ex quo duo axiomata reponenda ſunt.* 1 *Primum eſt,* fines mandati diligenter eſſe cuſtodiendos, [a] nec ab eis diſcedendum. *Quod procedit, quando mandatum habet ſpecificam & determinatam formam:* [b] *aliud ſeruatur ſi non fuerit forma rei gerendæ præſcripta, ſed fidei mandatarij negocium commiſſum, vt quia mando tibi, rẽ aliquam mihi emere, nec tamen exprimo precium: ualet emptio, pro quocunq; etiam precio, ſaltem iuſto, rés empta ſit.* [c] *Id enim actum eſſe intelligitur, vt iuſto precio arbitratu ſcilicet boni uiri, emeres.* 2 *Secundum axioma eſt, quod* Mandatarius quatenus excedit mandatum, non habeat mandati actionem contrariã. *Nam qui exceſſit mandatum, aliud quid facere* [d] *videtur.* 2 *Diſcrepant autem interpretes, an ſaltem eo caſu* negociorum geſtorum *actio mandatario competat, quaſi negocium meum abſque mandato utiliter mei contemplatione geſſerit? Et conſtat, ſi me ſpecialiter prohibente emas, nec directam, nec utilem negociorum geſtorum contrariam actionem tibi competere, quamuis rem bene geſſeris: quod Iuſtinianus una ex quinquaginta deciſionib. ſecundum Pomponium, & Iulium Paulum.* [e] *definiuit. Si ſpecialiter non prohibuerim, & utiliter negocium meum à te geſtum conſliterit, uerius eſt, negociorum geſtorum actionem tibi cõpetere: neq; opus eſt, ut ratum habeas negocium, ſi modò tuũ ſit.* [f] *Quid enim, ſi in ducentos aureos fideiuſſeris, ne bona mea à creditoribus diſtraherentur in auctione? Si meum non fuerit, negocium, uel malè geſtum eſt, ratihabitatione tibi opus erit, ut mecum agas* [g].

b Non debet excedere.} *Non excedit autem, qui id agit, quod mandato cohæret eoq; uidetur comprehenſum, cum non poſſet alioqui mandatum commodè impleri: ut ſi mãdatarium Titio, rem mobilem vendicare, vel legatum petere: poterit repetere ipſam rem, vel teſtamenti tabulas exhiberi.* [h] *Quemadmodum et mandata iuriſdictione, omnia mandata videntur, ſine, quib. non poteſt exerceri* [i] *Iuriſdictio.*

c Diueſæ Scho. auto.} *Nerua ſcilicet, & Proculus.*

d Quod ſi minoris.} *Illum etiam ipſum fundum, qui mandato continetur: nam ſi alium etiam fortè meliorem, æquè minoris emeris, nullo modo videris impleſſe* [k] *mandatum, & per conſequens nec actionem habebis aduerſus mandantem.* 3 *Quod autem de rei emendæ mandato diximus, id etiam locum habet, ſi quis contrà rem tuam uendiderit minoris, quàm ei mandaras: non enim videbitur alienata, ſed eam vendicare rurſus poteris, neq; obſtabit tibi rei uenditæ exceptio, niſi & reliquum, quod mandato tuo deeſt, à mandatario, uel emptore præſtetur, & indemnis per omnia* [l] *ſerueris.*

e Mandati actionem.} *Contrariam ſcilicet.* 4 *Sicut enim* directa mandati *actio mandati datur, ad petendã rem ex mandato ſuo emptam, unà cùm fructibus: vel ſi mãdatum ſemel ſuſceptum non eſt impletũ, ad id quod mandantis intereſt, negocia ſua geſta non eſſe. Sic ex diuerſo mandatarius, actionem* mandat cõtrariam *habet, aduerſus mandantem, poſtquam mandatum impleuit, ad conſequendam, id quod mandanti neceſſariò utiliter impendit. Vtriuſq; actionem, naturam & uim alibi* [m] *latius declarabimus.*

Marginal notes:
a d. l. diligenter. hoc tit.
b ita tex. hic intelligi debet.
c l. pręterea. eod. tit.
d d. l. diligenter.
e l. ult. C. de negoc. geſ. l. ſi pro te. ff. Mand.
f l. Pompon. neg. geſt.
g d. l. Pompo.
h l. ad rem mobilẽ. l. ad legatum. de procur.
i l. 2. de iuriſdictio.
k d. l. diligenter. §. 1.
l d. l. diligenter. & l. 1. §. Celſus ait de excep.
m §. rei perſequẽdæ. inſ. de act.

1.3 *Mandatum extinguitur reuocatione: modò res ſit adhuc integra.*
2 *Quando res dicatur eſſe integra.*
4 *Mandatum ſoluitur morte mandantis & mandatarii.*
5 *Quibus caſibus mandatum morte mandantis non perimatur.*
6 *Diſpenſator quis dicatur.*

Rectè quoque mandatum contractum, ſi dum adhuc integra res ſit reuocatum *a* fuerit, euaneſcit. Item ſi adhuc integro mandato, *b* mors alterutrius interueniat, id eſt, uel eius qui mandauerit, uel illius qui mandatum ſuſceperit: ſoluitur mãdatũ. Sed utilitatis cauſa receptum eſt, ſi eo mortuo qui tibi mandauerat, tu ignorãs eum deceſſiſſe, executus fueris mandatum: poſſe *c* te agere mandati actione, alioqui iuſta & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et *d* huic ſimile eſt, quod placuit, ſi debitore manu-

miſſio

miſſo diſpenſatore Titij, per ignorantiam libetto ſoluerint, liberati eos cum alioqui ſtricta iuris ratione nõ poſſent liberari, quia alij ſoluiſſent, quam cui ſoluere debuerint.

a Reuocatum fuerit.} *Duo hic modi explicantur, quibus mandatum finiri ſolet.* 2 *Extinguitur enim primo reuocatione, ſi res adhuc integra ſit:* 2 *id quod tunc ſic habere intelligitur: ſi nondum cœperit intereſſe eius, qui mandatum ſuſcepit, perfici quod mandatum* [a] *eſt. Hoc tamen in articulo, ne impingas, diſtinguendi ſunt tres caſus.* 3 *Aut enim eſt mandata iuriſdictio: & tunc res integra, cenſetur, quando is, cui mandata eſt iuriſdictio citationem in ea cauſa non decreuerit.* [b] *Cæterum ea iam emiſſa, res integra eſſe ceſſat; ideoq; nec poterit in eius* [c] *fraudem reuocari, ſed omnino ubi cœptum eſt iudicium, ibi debebit finiri.* [d] *Aut mandata eſt procuratori lis exercenda, cõſtitutus eſt procurator ad iudicia: & eo caſu deſinit res eſſe integra per litis conteſtationem, ſi de actoris procuratore loquimur.* [e] *nam in rei procuratore ſatiſdationem attendimus.* [f] *Aut deniq; mandatum fuit datum procuratori ad negocia, ſiue alicui mandatum gerendum negocium: & res dicitur non amplius integra cum mandatarium cœpit illud negocium gerere, uel ſi neceſſarias impenſas ad id negocij fecerit: ut ſi ſuſceperis mandatum ædificandi domum, & iam lapides, vel ligna comparaueris,* [g] *Sanè hac ſpecie mandatori permittendum nõ eſt mandatum reuocare niſi paratus ſit reſtituere, quod mandatarij intereſt.*

b Mors alterutrius.} 4 *Secundo ſoluitur mandatum morte mandantis uel mandatarij, ſi res adhuc ſit integra.* [h] *Quod tamen in procuratore ad iudicia non obtinet, mortuo enim eo, mandatum morte ipſius diſſoluitur, ſiue res ſit integra, ſiue non ſit; quia induſtria perſonæ ibi eligitur, quę non tranſit ad hæredes.* [i] 5 *Interim non integrandum, non paucas eſſe mandatorum formas, quæ etiam poſt mortem mandantis durant. ut ſi quid mandatum ſit in rem ipſius mandatarij,* [k] *uel mandatum contineat aliquid, quod omnino poſt mortem mandantis exequi debeat.* [l] *Sed nec mandatum dotis, uel libertatis dandæ expirat morte* [m] *mandantis.*

c Poſſe te agere.} *Scilicet aduerſus defuncti mandatoris hæredes. Aetiologia eſt, quia utcunq; mandatum fuerit ſolutum morte domini, quia mandatarius ignorauit dominum deceſſiſſe, probabilis facti ignorantia ueniam meretur,* [n] *ſecus ſi improbabilis foret.* [o]

d Et huic ſimile.} *Probat ſuperiorem deciſionem à ſimili, ſiue ab exemplo, in quo etiam reiecta iuris ſubtilitate æquitati adhæretur, ut eſt in diſpenſatore, qui ignorans ſe manumiſſum a ſuo domino, exegit a debitoribus pecunias.* [p] 6 *Appellamus enim hinc* diſpenſatorem *ſeruum, qui fœnori dare conſueuit pecuniã domini, uel eam a debitoribus exigere aut ſtipulari, aut pignora accipere, nam iſta propemodum eſt ſumma in negociatione quæſtuum. Martialis.*

Diſpenſatorem fallax ſpoliabit amica.

Hinc & apud Suetonium in uita Veſpaſiani Cæſ. diſpenſationem impetrare quidem dicitur fratri ſuo uoluiſſe, *neq; enim de ea ibi loquitur, quam uulgò nunc diſpenſationem uocant, sed ueteres id legib. ſolui dicebant. Huiuſcemodi ergo diſpenſatori, qui mandatum habuit à domino recipiendi ſolutionem à debitoribus, ſi facta ſit ſolutio poſt ipſius manumiſſionem à ſe ignoratam ſeu poſt mortem ſui domini ſummo iure debitores non eſſent liberati, quoniam immutato ſerui ſtatu, uel etiam per mortem domini, mandatum ſolutum fuit, proinde non potuit ei amplius rectè ſolui. Quia tamen & hic probabilis ignorantia ueniam promeretur, eis ex æquitate ſuccurritur.*

a l. ſi procuratorẽ §. Mãdati, hoc ti.
b l. more. cũ l. ſeq. ibi Bar. & Dd. de iuriſd.
d l. ubi cœptum. de iudi.
e l. ante litẽ. l. poſt. litem. de proc. l. nulla. C. eod.
f Iaſ. hic ad proc. Bal. l. mandatũ. col. 5. C. Mand.
g l. 1. § Cœpiſſe. de pollicit.
h l. inter cãs. hoc ti. l. & quia. de iuriſd. & l. vu lt. de ſolut.
i l. tam ex cõtract. de reg. iur.
k l. ſi eum fundũ. de pact.
l l. ſi uero nõ remunerãdi. §. ult. hoc tit.
m l. ſi ego. §. j. de iu. do. l. ſi pater. de manu. vind.
n to. titu. de iur. & fact. ignor. & l. dieq; §. generaliter. Maud.
o l. 1. §. Cauſa. De ædil. edict. & l. quiſquis. C. de reſcin.
p quem caſum habes etiam l. eius qui. ſi cer. pet. & l. ſi quis ſeruo. de ſolut.

§. Mandatum.

1 *Mandatum ab initio eſt uoluntatis, poſtea fit neceſſitatis, fallit, ut num. 2.*
3 *Omnes contractus nominati ab initio uoluntarij ſunt, deinde fiunt neceſſarij.*
4 *Mandatum in quo differat ab alijs contractibus, qui conſenſu fiunt.*
5 *Mandatarius quid præſtet.*

Mandatum non ſuſcipere cuilibet *a* liberum eſt, ſuſceptum autem conſummandum eſt, aut quamprimum renunciandum, ut per ſemetipſum, aut per alium, eandem rem mandator exequatur. Nam niſi ita renuncietur, ut integra cauſa mandatori reſeruetur, eandem rem explicandi: nihilominus mandati actio locum habet, niſi *b* iuſta cauſa interceſſerit; aut non renunciandi, aut intempeſtiuè renunciandi.

a Liberum eſt.) *Ex Pauli reſponſo* [a] *hic §. deſumptus uidetur, cuius uerba huc collata non parum lucis adferent.* 1 *Diſcendum autem hinc eſt, quod mandatum ab initio poteſt non acceptari, eo autem ſemel ſuſcepto non poterit renunciari, ſi mandatoris cœperit intereſſe, hoc eſt, ſi per renunciationem mandator dãno aliquo afficeretur.* [b] 2 *Quod tamen ita moderandum eſt, niſi iuſta cauſa interceſſerit: nam ſi ualetudinis aduerſæ, uel capitalium inimicitiarum cauſa, ſeu ob inanes rei actiones, ſeu ob aliam iuſtam cauſam excuſationes alleget, audiendus eſt.* [c] *Alias uero ubi iuſtæ cauſæ deſunt locũ habet mandati actio, aduerſus mãdatarium, ut is, quanti mandatoris intereſt negocia ſua confecta non eſſe, damnari, habeat.* [d] *Cæterum quod diximus, mandatum ab initio uoluntarium eſſe; & hoc alijs cõtractibus nominatis locum habet.* 3 *Omnes enim contractus nominati a principio ex uoluntate contrahentium pendent, ubi autem iam obligatio cõtracta eſt, alter ſine alterius uoluntate diſcedere non* [e] *poteſt.* 4 *Cæterum mandatum hoc ſpeciale habet quod*

a in l. ſi mandauero §. ult. eo. & facit et l. ſi quis alicui. §. Qui ſuſcepit. dict. tit.
b dictis iuribus.
c l. ſanè. cum. ll. ſe. hoc tit.
d d. §. Qui ſuſ.
e l. ſicut. C. de act. & oblig.

man-

mandatarius etiam ſuſcepto mandato, re exiſtente integra, pœnitere poteſt, & renunciare: idq; ea ratione, quoniam ex mandato tum demum datur actio directa, poſtquam mandanti cœperit intereſſe, ſed re integra mandantis nihil intereſt, ergo adhuc actio competit, & per conſequens locus eſt renocationi, quæ ratio ceſſat in alijs contractibus.

f Theoph. & Barto. hic.

g l. a procuratore. & l. in re. C. hoc tit.

h l. ſi fideiuſſor. hoc tit. l. j. de poſ. & l. ſi procur. mand.

q Niſi iuſta cauſa } *Vt ſi per publicas neceſſitates, uel caſum improuiſum factum ſit, quominus renunciauerit.*[f] 5 *Dolum enim & culpam omnem, id eſt, latā & leuem quouis modo admiſſam, mandatarius, qui ſalarium accipit, mandatori præſtat:*[g] *vt procurator. Qui ſalarium non exigit, ut fideiuſſor, dolum tantum, & latam culpam, quæ fraude non*[h] *caret.*

§. Mandatum. 2.

1 *Mandatum & in idem, & ſub conditione fieri poteſt.*
2 *Quibus uerbis mandatum concipiatur.*

Mandatum & a in idem differri, & ſub conditione fieri poteſt.

a l. 1. hoc tit.

b Lactus de reg. iu.

c d. l. 1.

a In diem. } 1 *Obſerua mandatum & in diem differri, & ſub conditione contracti poſſe,*[a] *in diem, ut,* mando Kalendis illis equum mihi emas *ſub conditione,* mando emas ſi ad nundinas proficiſcaris. *Pauci enim actus ſunt legitimi, qui diem & conditionem non recipiant.*[b] 2 *Illud non omittendum, quo ad formulam concipiendi mandati nihil referre, quibus uerbis mandantis uoluntas: & conſenſus mandatū ſuſcipientis exprimatur. Nam ſiue rogo, ſiue uolo, ſiue mando, ſiue alio quocunque uerbo idoneo uſus ſit mandans, mandati actio eſt.*[c] *Et cum mandati obligatio merè à conſenſu pendeat, poteſt per nuncium quoq; uel per epiſtolam mandatum fieri ac ſuſcipi.*

§. In ſumma.

1 *Mandatum debet eſſe gratuitum.*
2 *Si merces ex conuentione accedat mandato, locatio eſt, non mandatum.*
3 *Incerta mercede conſtituta in mandato, fit contractus innominatus.*

In ſumma ſciendum eſt, mandatum, niſi a gratuitum ſit in aliam formam negocij addere. Nam mercede conſtituta, incipit [b] locatio & conductio eſſe. Et (ut generaliter dicamus) quibus caſibus, ſiue mercede ſuſcepto officio mandati, ſiue depoſiti contrahitur negocium: iis caſibus interueniente mercede, locatio, & conductio intelligitur contrahi. Et ideo ſi fulloni polienda curandaue quis dederit veſtimenta, aut ſarcinatori ſarcienda, nulla mercede conſtituta neque promiſſa, mandati c competit actio.

a l. 1. hoc titu.

b l. ſi uerò non remunerandi. §. Si mihi. hoc tit.

c l. ſi remuneradi. in princ. hoc. tit.

d l. ſalarium eo.

e l. 1. §. in honorarij. & §. aduocatos. de var. & extraor. cogni.

f l. naturalis. §. At cum do & l. ſi tibi decem. de præſcri. verb.

g d. l. ſi tibi.

a Niſi gratuitum. } 1 *Gratuitum ergo debet eſſe mandatum, aliàs nullius momenti eſt, nec ex illo oritur mandati actio, uel obligatio: quippe quod originem ex officio amicitiæ trahit.*[a] *officio autem gratuito nihil magis contrarium eſt, quam merces & ſalarium. Hoc tamen non eo ſpectat; ut mandatarius damno aliquo affici debeat. ob id enim reperta fuit actio mandati, contraria, ut is qui mandatum ſuſcepit exequendum ſumptus bona fide, ac neceſſario factos conſequi ualeat.*[b] *Honorarium tamen ſiue honor, ut Vlpianus appellat, remunerandi gratia interuenire poteſt, petiq; uel actione mandati,*[c] *uel extra ordinem,*[d] *modo non incerta pollicitatione promiſſum fuerit. Sanè non tantum procuratores, ſed Aduocati, hoc eſt, omnes omnino qui cauſis agendis quoquo ſtudio operantur, honorarium pro modo litis, pro facundia, pro conſuetudine fori & Iudicij, ubi erat acturus, intra legitimum modum petere*[e] *poſſunt. Vnde eſt manifeſtum, mercedem non peti a procuratore, ſed honorem pro remunerando labore.*

b Incipit locatio. } 2 *Si mandato ex conuentione merces acceſſerit, deſerta eſt mandati natura, & ad locati conductiq; mercenariam cauſam factus tranſitus: Hoc tamen de mercede certa & pecuniaria, id eſt, quæ pecunia contineatur intelligi debet:* 3 *nam incerta mercede conſtituta erit contractus innominatus, competeretq; actio præſcriptis uerbis in hoc quod intereſt, uel ad repetendum*[f] *conductio.*

e Mandati com. ac. } *Nam ubi aliquis gratis quid faciendum ſuſcipit, mandati pariat ea res*[g] *obligationem.*

De obligationib. quæ ex quaſi contractu naſcuntur. TIT. XXVIII.

In Rubric. & princ.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quaſi contractus unde ſic appelletur.*
3 *Quinque ſpecies eſſe quaſi contractus.*

Poſt

POſt genera contractuū enumerata, diſpiciamus etiam de iis obligationib. quæ quidem non *a* proprie naſci ex contractu intelliguntur, ſed tamen quia ex maleficio ſubſtantiam capiunt, quaſi ex contractu naſci videntur.

*Q*Vatuor 1 *genera contractuum in ſuperioribus titulis expoſita ſunt, qui re, verbis, literis, aut conſenſu ſiunt; ordo propoſitionis iam exigit.* [a] *ut* de obligationibus ex quaſi contractu *ſubijciatur.* 2 *Hæ autem ideò ſic appellantur, quod non propriè ex contractu, uel maleficio: aut quaſi maleficio veniant.* [b] *contractum enim proprie non eſt, uiſi inter duos aut plures maleficium abſque negocio contractum ſit eo animo, ut alteruter uel vterq;* [c] *obligetur. Nec maleficium aut quaſi peccato eſſe poteſt, id eſt, dolo uel culpa.* [d] *Continetur tamen plerunq; quaſi maleficium appellatione maleficij, & quaſi contractus appellatione contractus.* [e] 3 *Habet autem* quaſi contractus *quinq; ſpecies, ſiue exempla, Negociorum geſtionem; adminiſtrationem tutelæ: Communionem rerum: Aditionem hæreditatis, & ſolutionem indebiti, Et hæ in progreſſu tituli noſtri ſigillatim explicabuntur.*

a Non propriè naſci ex contractu. ❡ *Nam ex uero contractu nemo obligatur, niſi qui conſenſit* [f] *hic autem obligantur etiam ignorantes* [g].

a §. ult. ſup. de obli.
b l. ex maleficijs. de actio. & obli.
c l. Labeo, de uerb. ſign. l. rogaſti. de præſcri. uerbis. l. ſi in area. de cond. inde.
d inf. de obl. quę ex qua. del. naſ. & d. l. ex maleficijs.
e ibidem.
f l. 1. De pac.
g l. 2. neg. geſt.

§. Igitur.

1 *Negociorum geſtio explicatur.*
2 *Negociorum geſtor ſubſtituit inſtar procuratoris.*
3 *Alienum negocium quot modis geratur.*
4 *Verbum gero.*
5.6.11.12. *Actio nego. geſto. directa & contraria.*
7 *Quandoq; plures actiones ex uno negocij geſtu dantur.*
8 *Sufficit ab initio utiliter geſſiſſe.*
9 *Vtilitatem unde metiri oporteat.*
10 *Cautela ne coniuncta perſona ſumptus donaſſe uideatur.*
13 *Negociorum geſtor quid præſtet.*

Igitur *a* cum quis negocia *b* abſentis *c* geſſerit, [d] vltro citroque inter eos naſcuntur actiones, quæ appellantur negociorū geſtorum. ſed domino quidem rei geſtæ aduerſus eum qui geſſit, directa *e* competit actio, negociorum autem geſtori, contraria, *f* quas ex nullo contractu proprie naſci, manifeſtum eſt, quippe ita naſcuntur iſtæ actiones, ſi ſine *b* mandato quiſq; alienis negocijs gerendis ſe obtulerit, ex qua cauſa, ij; quorum negocia geſta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idq; *i* vtilitatis cauſa receptū eſt ne abſentium; qui ſubita feſtinatione coacti, nulli demandata negociorū ſuorum adminiſtratione, peregre profecti eſſent, deſererentur negocia, quę ſanè nemo curaturus eſſet, ſi de eo quod quid impendiſſet, nullam habiturus eſſet actionem. Sicut autem is, qui *k* vtiliter geſſit negocia, dominum [l] habet obligatum negociorū *m* geſtorum, ita & contra iſte *n* quoq; tenetur, *o* vt adminiſtrationis [p] reddat rationē. quo caſu ad *q* exactiſſimam quiſq; diligētiam compellitur reddere rationem, nec ſufficit talem diligentiam adhibere qualē ſuis rebus adhibere ſolet, ſi modo alius diligentior eo commodius adminiſtraturus eſſet negocia.

a Igitur. ❡ 1 *Prima ſpecies ſiue exēplum obligationis ex quaſi contractu hic exponitur, nempe negociorum geſtio, quæ tum exiſtit, cum te abſentē mihi obnoxium facio, mea ſponte utiliter gerendo negotia tua. Eſt autem totus hic locus ex duobus Caij* [a] *reſponſis huc tranſcriptus, ex quorum collatione magis eluceſcet methodus huius loci, quod Iuſtinianus omnia a Caio uberius tradita, breuiter ſolum complexus eſt.*

d Negocia. *Siue vnum, ſiue plura ſint, item ſiue in iudicio geſſerit, uel extra* [b] *iudicium.* 2 *Sed nec refert, utrum per ſe an per alium geſſerit. Poteſt enim negociorum geſtor (ſicut & procurator) ſubſtituere aliquem ad negocia gerenda, ſuo tamen* [c] *periculo. Neq; enim excuſatur, ſi dicat ſe credidiſſe idoneum, quē ſubſtituerat. Vnde ſolet euenire, quod ex uno eodemque negotij geſtu diuerſæ perſonæ diuerſas acquirant actiones,* [d] *quod alibi explicatur.*

c Abſentis. ❡ *Requiritur enim hic abſentia, nā ſi præſens fueris, pateriſq; alium tua gerere negocia, mādare* [e] *uideris.* 3 *Cęterum quatuor modis alienum negocium geritur.* [f] *Primo, cura & ſolicitudine, ut in tutoribus, curatoribus, procuratoribus, adminiſtratoribus. Deinde re ipſa: cum in rem tuam impendo, etſi tuo intuitu non fecerim. Tertiò, ratihabitione, cum quod tuo nomine geſſi, ratum habes, & niſi ratum haberes, nihil ad te pertingeret. Denique ipſo geſtu, cum creditori tuo ſoluo te ignorante uel inuito.*

a l. ex maleficijs. §. 1. de act. & oblig. & l. 2. de neg. geſ.
b l. 3. in princ. & l. ſoluēdo. de neg. geſ. & d. §. j.
c l. nam & Seruius §. ult. eo tit.
d §. exēpla. uide in l. ait Prætor. §. vl. & ſeq. ff. eo. ſu. de. uerb. obl. in prin. & l. ſi mandatum C. de neg. geſt.
e l. ſi remunerandi §. Si paſſus. Mād.
f l. ita mand. §. geſſiſſe. de admi. tut.

g l. 3. §. Hac actione neg. geſt. h l. ſeruus. ea lege. i in fi. de ſer. exp. & l. ex maleficijs. §. Si quis. & d. §. ha. k inſ. de act. §. Actionum. l ſi de mand. eo. ti. m l. 3. §. ult. neg. geſto. n l. nam & ſeruus. in fi. l. item ſi §. Nam etſi enim. l. ſi qs mandato. de neg. geſto & l. ſi mandatum. C. eo. tit. o l. liberto. §. i. dic. tit. p l. ſed an ultrò. §. 1 hoc. tit. q d. § 1. r l. ſed videamus. dic tit. ſ l. ſi paterno. l. ſi alimenta. C. eo. l. quæ pater filio. ff. fam. erciſc. t l. quod in uxorē. C. hoc tit. u l. Neſennius. eo. l. at ſi quis. de re. & ſump. fune. x l. ex duobus. in princ. hoc tit. l. q utiliter. in princ. y l. ſi mādata. d. tit. per l. 2 C. de ſen. quæ ſi. cer. quā. z l. 2. hoc tit. a l. q aliena. in pri. neg. geſt. b l. 3. §. Inter eum. eo. tit. c l. tutoris. C. De neg. geſt. d l. ſi pupilli. in pr. dic. tit. e d. l. ſi pupilli. §. Sed etſi quis. f l. ſi negocia. eod. g l. negociū. C. eo. h l. ſiue hæreditaria. & l. debitor ejus. ff. hoc titu. i l. cum res §. ult. de leg. 1.

g Geſſerit.} 4 *Verborum hoc gero, cum plures habeat acceptiones, hic tamen adminiſtrare ſumitur, ſicut, & in vulgata regula. Qui per alium gerit, per ſe ipſum gerere uidetur. Nihil autem refert an quis aliqua neceſſitate vrgente negocia abſentis geſſerit, vel etiam ſponte, g quia fauebat abſenti, & humaniter cum Papiniano* h *iudicabat, hominis intereſſe, hominem beneficio afficere.*

e Directa cum petit.} 5 *Directa negociorum geſtorum actio domino conceditur, cuius negocia geſta ſunt, aduerſus geſtorem, vt reddat rationem adminiſtrationis, item ut praſtet, ſi quid dolo aut negligentia eius* i *admiſſum eſt.*

f Contraria.) 6 *Contraria negociorum geſtorum actio datur ipſi geſtori, qua repetit ſumptus factos in rebus amici cuius negocia ſine mandato geſſit. Vtranque actionem commodius alibi* k *enarrabimus.*

g Ex nullo contractu.} *Neque enim interuenit vllus contractus, aut conſenſus partium.*

h Sine mandato.} *Nam ſi mandaueris alicui, ut negocia tua gerat, mandati actio* l *competit. Sine mandato autem intellige ſaltem illius, cuius ſunt negocia geſta. Nam ſi quis alius mandarit, nihilominus dabitur negociorum geſtorum actio; id quod Marcellus* m *tradidit, licet aliquantum obſcurius, poteſt tamen ea tota res tribus verbis expediri. 7 Primo: ſi cum propoſuiſſem tua negocia gerere, Titius mihi mandarit, ut geram, inter me & te erit actio negociorum geſtorum, inter me uero & Titium, mandati. Secundo, ſi cum non propoſuiſſem tua gerere negocia, Titius mihi mandarit, ut geram: inter me & Titium erit actio mandati, inter te & Titium negociorum geſtorum, ſi modo ille tuus procurator non fuerit: nam alioqui erit actio mandati. Inter me uerò & te nulla erit actio, niſi geſſerim contemplatione tui, & in tuam omnino* n *gratiam. Tertiò, ſi mihi mandaris, ut geram negocia tua, & ego non tua tantum, ſed etiam Titij ignorans geſſerim, ſi quidem eius Titij tutela uel cura ad te pertineat, utriuſque negocij geſti nomine erit inter nos actio mandati, ſicuti eſſet negociorum geſtorum, ſi ſine mandato* o *geſſiſſem.*

i Idq; utilit.} *Aetiologia eſt quare legiſlator motus fuerit ad hanc ſpeciem obligationis ex quaſi contractu introducendam.*

K Qui utiliter geſsit.} 8 *Etſi effectum non habuit negocium, ſufficit enim ab initio utiliter geſſiſſe. Et ideo ſi inſulam fulſit, uel ſeruum ægrum curauit, etiamſi inſula exuſta eſt, uel ſeruus obijt: Paget nihilominus ad impenſas. 9 Vtilitatem autem metiri oportet non ex opinione gerentis, ſed ex re illius, cuius negocia geſta ſunt. Quid enim ſi quis putauerit ſe utiliter facere, ſed patriſfamilias non expediebat? Veruntamen ubi gerens oſtenderit, quo* r *fecit, reijciet onus probandi in dominum, ut is doceat rem geſtam ſibi in ſpeciem oneroſam eſſe, uel ſaltem non neceſſariam, neque* q *utilem.*

l Dominum habet obligatum.) *Nempe ubi non adparet hunc qui geſſit, habuiſſe animum donandi, huiuſmodi animus uel ex paterna pietate* ſ *uel ex marito ali affectione* t *facile colligitur. 10 Quare conſolant Doctores, ſi coniuncta perſona abſentis negocia gerat: ut proteſtetur, ſe non donandi animo, ſed utilitatis cauſa pro abſente negocium* u *geſturum.*

m Negot. eſt.} 11 *Actione contraria us ſcilicet repetat, quod impendit neceſſario, uel utiliter, ſed non non uoluptatis cauſa, item ut liberetur ab obligatione pro domino negociorum ſuſcepta, & generaliter, ut praſtetur ei indemnitas rerum* y *geſtarum.*

n Iſte.} *Negociorum geſtor.*

o Tenetur.) *Directa negociorum geſtorum actione.*

p Vt adminiſtratio red.) 12 *Id eſt, actus, ſui, ut Caius inquit, condemneturq; in quod non, ut oportuit: uel quod ex huiuſmodi negocijs* z *retinet: item ut uſuras quoque praſtet, eius ſcilicet pecuniæ, quæ deptis neceſſarijs ſumptibus* a *ſupereſt.*

q Ad exactiſſ.) *Nec tamen hoc eſt perpetuum. 13 Quare ne fallaris, ſciendum hic eſt, negociorum geſtorem varijs modis teneri hoc iudicio, ſecundum qualitatem negocij. Primo enim uenit dolus malus dun taxat, & latior culpa, ſi affectione permotus, ne bona amici diſtraherentur, neue aliud damnum accideret, negocijs eius ultro ſe obtulerit* b *gerendis. Deinde leuioris culpæ etiam rationem reddet, nedum fraudis regulariter ex natura* c *actionis. Tertiò caſus fortuitus tum uenit, cum geruntur negocia pupilli, qui nullo modo tenetur, niſi locupletior* d *factus ſit. Item ſi neogciorum geſtorum non alterius contemplatione, ſed ſui lucri cauſa adminiſtrationem* e *ſuſcepit. Item ſi nouum negocium, ab uſu abſentis prorſus alienum* f *geſſerit. Item ſi pacto in ſe recepit caſum* g *fortuitum. Item ſi culpa geſtoris caſus* h *eueniat. Denique ſi negociorum geſtor in reſtituendis rebus domini admiſerit* i *moram.*

§. Tutores.

1. *Secunda ſpecies quaſi contractus eſt adminiſtratio tutelæ.*
2. *Ex qua actio tutelæ naſcitur, tam directa, quam contraria.*
3. *De actione rationum diſtrahendarum & protutelæ.*
4. *Contrariam tutelæ rationem quare prætor induxerit.*

Tutores quoq; qui tutelæ iudicio tenentur, non proprie ex contractu obligati eſſe intelliguntur (nullum a enim negocium inter tutorem & pupillum contrahitur) ſed quia ſanè non ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Hoc autem caſu mutuæ ſunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem,

ſed

ſed & contra tutor cum pupillo habet *f* contrariam tutelæ, ſi uel impenderit aliquid in rem pupilli, uel pro eo fuerit obligatus, aut rem ſuam creditoribus eius obligauerit.

a Tutores.} 1 *Et hic locus ex eiuſdem Caij* [a] *reſponſo deſcriptus eſt, ſecundam ſpeciem quaſi contractus continens, nempe* adminiſtrationem tutelæ. *Tutor enim & pupillus dicuntur quaſi contrahere, quia adeò non requiritur conſenſus pupilli, ut & ignoranti & inuito tutor* [b] *detur. Oritur ergo inter tutorem & pupillum obligatio, pupillo etiam ignorante, & non conſentiente, imò eo inuito. Quia autem inter ſe nihil contraxerunt, neq; ex delicto, vel quaſi ex delicto obligati ſunt, dicitur hæc obligatio ex quaſi cōtractu procedere, 2 ex qua deinde actio naſcitur, quæ tutelæ vocatur. Et hæc pariter eſt duplex, directa ſcilicet, & contraria: quæ prior pupillo datur in tutorem, ut reddat rationem ſuæ adminiſtrationis, finita iam* [c] *tutela poſterior tutori datur in adultum iam pupillum, qua repetit, ſi quid impendit de ſuo in rem pupillarem, aut ſe rem ve ſuam pro eo* [d] *obligauit.*

b Nullum enim.} *Saltem quod ad iudicium tutelæ pertineat, de quo hic agitur. Cæterum nemo negat, contrahi aliud negocium inter pupillum & tutorem, nempe ex ſtipulatione, rem pupilli ſaluam fore.*

c Non ex malefi.} *Vel quaſi maleficio, neque enim tutela maleficij, ſed beneficij nomen* [e] *eſt, ſed nec dolum vel culpam admittit alteruter, quod uel tutelam ſuſcipiat, nec in tutela ſit.*

d Mutuę ſunt act.} *Nempe tutelæ directa & contraria, ut paulo antè dixi.* 3 *Ab his autem actionibus diuerſæ ſunt: actio,* de rationibus diſtrahendis, *ſi quid tutor dicatur ex bonis pupilli abſtuliſſe, & actiones pro tutelæ, directa & contraria, ſi quis quaſi tutor geſſerit negocia impuberis, licet uerò tutor non* [g] *fuerit. Verum de his opportunius* [h] *ſuo loco.*

e Tutelæ actio.} *Directam ſcilicet.*

f Contrariam tut.} Quam Prætor propoſuit (*inquit* [i] *Vlpianus*) induxitq; in uſum, ut facilius tutores ad adminiſtrationem accederent, ſcientes pupillum ſibi quoque obligatum fore ex ſua adminiſtratione. *Quanquam enim ſine tutoris autoritate pupilli non* [k] *obligentur, nec in rem ſuam tutor pupillum obligare poſſit: attamen receptum eſt, ut tutori ſuo pupillus ſine tutoris autoritate ciuiliter obligetur ex adminiſtratione ſcilicet. Et enim prouocandi erant tutores, ut promptius de ſuo aliquid pro pupillis impenderent, cum ſciunt ſe recepturos id, quod impendiſſent.*

a l. ex maleficijs. §. Tutelæ. De act. & oblig.
b l. nec non. de tut. & cur. da. ab his.
c l. nisi finita. De tut. & rati. diſtr. & in rubr. ff. De cont. & uti. actio. tut. & l. j. eo.
d d. l. ex maleficijs.
e ſup. de tut. in pri.
f l. actione. de tut. & ratio. diſtr.
g l. j. de eo qui pro tut.
h §. actionum. inf. de act. & ff. De tut. & rat. diſtr.
i l. j. de contra. tut. & uti. act.
k ſup. de aut. tut.

§. Item ſi inter.

1 *Tertia ſpecies quaſi contractus eſt communio rerum, ex qua actio communi diuid. naſcitur.*
2 *Actionem commu. diuid. duplicem eſſe.*
3 *Inter cohæredes ex quaſi contractu obligationem naſci.*
4 *Ex qua oritur familiæ erciſc. actio.*
5 *Familia pro hereditate.*
6 *Erciſcere ſignificat diuidere.*
7 *Actio fami. erciſ. duplex.*

Item *a* ſi inter aliquos communis res ſit ſine *b* ſocietate: ueluti quod pariter eis legata donatave eſſet; & alter eorum alteri ideo teneatur cōmuni diuidundo iudicio, quod ſolus *c* fructus ex ea re perceperit, aut quod ſocius eius ſolus in eam rem neceſſarias impēſas fecerit, nō intelligitur ex contractu proprie obligatus eſſe, quippe q̄a nihil inter ſe contraxerunt, ſed quia ex maleficio non tenetur: quaſi ex contractu teneri videtur. Idem iuris *d* eſt de eo qui cohæredi familię erciſcundę iudicio ex his cauſis obligatus eſt.

a eam. inf explicabo in. §. quædam. de actio.

Item ſi inter. 1 *Tertia ſpecies quaſi contractus hic enarratur, nempe* communio rerum, *ex qua nascitur actio, quæ* communi diuidundo [a] *appellatur, quæ cōpetit pro rebus ſingularibus, diuidendis, uel pro his quæ in re communi expenſa ſunt, uel ſi quis ſolus ex re communi fructus percepit. Vt ſi duobus fundus eſſet legatus, & unus ſolus ex eo fructus percepiſſet, certè obligatus eſſet alteri, quia autem neq; contraxit cū eo, neque deliquit, aut quaſi deliquit, id eſt, nec dolum uel culpam admiſit: ex quaſi contractu dicitur obligatio nata. 2 Eſt autem hæc actio duplex,* directa *ſcilicet, &* utilis. Directa *illis competit, qui habent uerum dominium in re communi. Vtilis uero his, qui habent quaſi dominium, quales ſunt qui rem communem bona fide a non domino acceperunt.*

b Sine ſocietate.) *Rectè inquit, ſine ſocietate, id eſt, ſine animo & conuentione ſocietatis ineundæ. Etenim ſi nominatim contracta eſſet eius obligatio referri deberet inter eas, quę proprie naſcuntur ex contractu: licet tum quoque communi diuidundo iudicium locum* [b] *habet.*

c Quod ſolus fructus.} *Imp. notanter hoc loci acceſſionum duntaxat meminit,* [c] *ueluti fructuum & mercium, non etiam rei principalis, quia ſcilicet tum demum quaſi ex contractu naſci intelligantur. Nam quod attinet ad ipſam rem principalem, cum de eius diuiſione agitur, uidetur hoc iudicium naſci ex conſenſu, utpote uolentium a communione diſcedere.*

b l. 2. cōmu. diuid. & inf. de actio. §. quædam. nu. 12.
c Bal. hic

a Idem

d Idem iuris.} *Inter cohæredes vltro citroq; naſcitur quaſi ex contractu obligatio. Nam ſimulatq; adierunt hæreditatem, uidentur quaſi contraxiſſe alter cum altero, ita quod alter alteri ſit obligatus in mutuis præſtationibus. Et dicitur quaſi contractus, quia iſti cohæredes nihil uere contraxerunt, ſed iuris poteſtate habentur pro contrahentibus, qui dicitur quaſi contractus,* 4 *ex quo deinde prouehit actio* familiæ erciſcundæ, *id eſt, hæreditatis diuidendæ.* 5 *Nam antiqui familiam pro hæreditate accipiebant;* [d] *ut in lege XII. tab. his uerbis, Proximus agnatus familiam habeto: cuius non ſemel Cicero in Topicis meminit* 6 Erciſcere *autem uerbum eſt uetuſtate ornatum, & pro diuidere accipitur, ab* ἑρκίζειν, *quod interſepire & diuidere ſignificat. Sicut ergo iudicium de hæreditate inter cohæredes diuidenda ex antiquiſſima, XII. tab. lege proficiſcitur, ut Caius ſcribit: ita quoq; antiquam illam & natiuam inſcriptionem,* familiæ erciſcundæ *obtinuit. Differt autem hæc a* communi diuidundo *actione, quod illa datur tantum pro rebus ſingularib. diuidendis, hæc autem pro uniuerſitate.* 7 *Et pariter duplex eſt, directa & utilis. Directa datur hæredib. ſiue teſtamētarijs ſiue legitimis, utilis uerò bonorum poſſeſſoribus competit, quia de iure ciuili hæredes nō ſunt. Harum tamen uim & naturam alibi* [e] *locupletius enarrabimus.*

d l. pronūciatio. §. familiæ. de uerb. ſign.

e d. §. quadam. nu. 15. & ſeq.

§. Hæres quoque.

1 *Quarta ſpecies quaſi contractus eſt aditio hæreditatis.*
2 *Quare hæres cum legatario quaſi contrahere dicatur.*
3 *Ex hoc quaſi contractu, quæ actio detur.*

Hæres *a* quoque legatorū nomine non propriè ex cōtractu obligatus intelligitur (neq; enim cum hęrede, neque cū defuncto vllum negociū legatarius geſſiſſe propriè dici pōt) & tamen, quia ex maleficio non eſt obligatus, quaſi ex contractu debere *b* intelligitur.

a Hęres quoq;.} 1 *Quarta ſpecies quaſi contractus hic exponitur,* Aditio hæreditatis *ſcilicet, qua hęres legatarij obligatur.* 2 *Ecce enim hęres cum legatario non contraxit aliquod negocium, quo inuitò legatum relinquitur, nec teſtator cum eodem contraxit, cum neſciente fortè legatario relictum ſit: contractus autem ſine conſenſu nullus eſſe* [a] *poteſt. Sed nec dolo hæres, uel culpa legatario obligatur, niſi fortè poſt dolum vel culpam* [b] *admiſerit: quippe qui nihil in eum peccauit: ſicq; nullus ſubeſt maleficij uel quaſi maleficij prætextus. Reliquum eſt igitur, ut ex quaſi contractu hęredem obligatum* [c] *dicamus,* 3 *& ex tali obligatione actio* legatorum *uel* ex teſtamento [d] *in perſonam deſcendit. Cæterum* rei uendicatio hypothecaria *(quam legatario quoq; interdum dari* [e] *conſtat) ex obligatione, uel ex quaſi contractu non uenit, ſed ex dominio uel quaſi dominio, quod lex adſcribit legatario. Quāquam hanc hypothecariam actionem, quæ legatario competit, eſſe perſonalem, nonnulli* [f] *uoluerint, quod an uerum ſit, ſubſiſto.*

b Debere intelligitur.} *Ideoq; aduerſus eum legatarius actionem perſonalem ex teſtamento, habet, ut iam dictum eſt.*

a l. 1. De pac.
b l. cū res. de leg. 1.
c l. lex maleficijs. § hæres. de act. & obl. l. apud Iu. lia. d. ult. ibi gloſ. & Bar. qui. ex ca. in poſſ.
d § noſtra. ſu. de le.
e dixi in d. §. noſtra.
f Cantiunc. hic.

§. Item cui is.

1 *Quinta ſpecies quaſi contractus, eſt ſolutio indebiti.*
2.4. *Indebitum quare ſuprà referatur inter contractus qui re contrahuntur.*
3 *Quæ actio hoc quaſi contractu competat.*

Item *a* is cui quis per *b* errorem non debitum ſoluit, quaſi *c* ex contractu debere videtur. Adeo enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus eſſe, vt ſi certiorem rationem ſequamur: magis (ut ſuprà diximus) diſtractu, quam ex *d* contractu poſſit dici obligatus eſſe. Nam qui ſoluendi animo pecuniam dat: in hoc dare videtur, ut, diſtrahat potius negocium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accepit, obligatur, ac ſi mutuum ei daretur, & ideo condictione *e* tenetur.

a Item is cui.} 1 *Quinta & ultima ſpecies quaſi contractus adtexitur, ſcilicet,* ſolutio indebiti. *Sed cur non. Imp. hanc obligationem inter contractus, qui re contrahuntur. ſupra* [a] *recenſuit?* 2 *Recenſuit quidem, non tamen ad finē, quod eſſet uerus contractus, ſed quod nō poſſit eſſe efficax, niſi res, id eſt numeratio pecuniæ interueniat. Hic vero eadem reperitur, & origo eius indicatur. Quantum enim ad obligandum eum attinet, qui bona fide accepit indebitum, uerum eſt, nihil cum eo contractum eſſe, quia ſubſtantia contractus nempe conſenſus adfuit; quoniam qui per errorem ſoluit magis diſtrahendæ obligationis animo: quam contrahendæ dare* [b] *videtur. Adparet ergo repugnante partium intentione obligationem iſthinc non poſſe introduci:* [c] *attamen cum is, qui debitum ſoluit, hoc ipſo aliquid negocij* [d] *geſſit, tum verò ne accipiens ſic contra naturalem æquitatē cum alterius iactura locupletetur,* [e] *uidetur ſic accipiens omnino ad reddādā quaſi ex contractu obligari. Nam, nec uere contractum eſt, nec ullus ſubeſt delicti uel quaſi delicti color ſeu*

a §. is quoq;. ſu. qui. mo. re con. obli.
b l. ex maleficijs. §. ſi quoq;. de act. & obli.
c l. nō omnis. ſi cer. peta.
d l. ſi in arca. De cōdi. indeb.
e l. nam hoc. eod.

pr-

prætextu. 3 *Ex hoc ergò quaſi contractu introducta eſt ex bono & æquo condictio indebiti, qua quis repetit id, quod indebite per errorẽ alicui ſoluit. Hanc actionem ſupra* [f] *explicauimus.* f in d. §. is quoq;

b Per errorem.} *Tametſi hic ſolum mentio fiat erroris ſoluentis: idem tamen in accipiente intelligi debet. Nam is alioqui magis videbitur ex maleficio obligari, cum reſponderit Pomponius:* [g] Eum qui rem alienam aberrante ſciens accepit, furtum facere. g l. ſi iuſſu. §. 1. De furti.

c Quaſi ex contractu.} *Quiquidem intelligitur reſieri: quia (ut ſupra dixi) qui ſoluit indebitum, hoc ipſo gerit aliquid* [h] *negocij.* h d. l. ſi in area.

d Quam ex contractu.} 4 *Nam ſi obligationem indebiti ſpectes, geſtum negocium contractumq; dixeris: ſi conſenſum & conuentum, diſtractum, ut non ſine cauſa & ſub hoc titulo memoretur.*

e Conditione.} *Scilicet indebiti, quæ pro indebito datur.*

§. Ex quibuſdam.

1 *Quadam actiones in cõfitentem dantur in ſimplum, in negantem in duplum, et quæ ſint illæ.*
2 *In his actionibus etſi quid indebitè ſoluatur, tamen condictio non habet locum.*
3. 4 *Idque exemplis declaratur.*
5 *Hodie tantum in legatis ad pias cauſas creſcit lis per inficiationem.*
6 *In reliquis legatis, ſi indebitè ſoluantur, habet locum condictio.*

Ex *a* quibuſdam tamen cauſis repeti non poteſt, quod per errorem nõ debitum ſolutum ſit, ſic nanque definierunt veteres: *Ex quibus cauſis inficianda lis creſcit, ex ijs cauſis non debitum ſolutum repeti non poſſe*: veluti *b* ex lege Aquilia, item ex legato. Quod ueteres quidẽ in ijs legatis locum habere uoluerunt, quæ certa conſtituta per *c* damnationem cuique legata fuerant. noſtra *d* autem conſtitutio cum vnam naturam omnibus legatis, & fideicommiſſis indulſit, *e* huiuſmodi augmentum *f* in omnibus legatis & fideicommiſſis extẽdi voluit, ſed non omnib. legatarijs hoc præbuit, ſed *g* tantummodo in his legatis, & fideicõmiſſis, quæ ſacroſanctis eccleſijs, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis, vel pietatis intuitu honorantur, relicta ſunt, quæ ſi indebita ſoluantur, non *h* repetuntur.

a Ex quibuſdam.} *Imperator digreditur a propoſito, hic enim §. tantum ad materiam indebiti facit, & præcedentes §. exceptiones complectitur.* 1 *Ad euidentiam autem non eſt ignorandum, quaſdam actiones eſſe quæ in confitentẽ dantur in ſimplum, in negantem verò in duplum: quoniam inficiendo lis dicitur creſcere. Quales ſunt actio* damni iniuriæ *ex lege Aquilia, actio* depoſiti *ex quatuor cauſis, ſcilicet ex incendio, ruina, naufragio, tumultu, actio* ex teſtamento, *quæ legatarius cõpetit pro legato ad pias* [a] *cauſas.* 2 In prædictis actionibus (*inquit hic Iuſtinianus*) ſi quid indebitè ſoluatur, non poteſt repeti per condictionem indebiti. *Exempli cauſa,* 5 *Si quis ageret contra me quod penes me depoſuerit in incendio centum aureos licet penes me nõ ſint depoſiti, ſed penes alium, ego ne condemner in duplum pro inficiatione, ante condemnationẽ ſoluo indebitum, iam quæro, ſi deinde conſtiterit, actorem penes me nihil, ſed penes aliũ depoſuiſſe, utrum ego illud ſimplum, quod indebitè ſolui condictione indebiti repetere poſſim? Et decidit Imperator condictionem mihi non dari, videor enim tacitè tranſegiſſe cum deponente: & potuit fieri, ſi litigaſſem, quod fuiſſem damnatus in duplum, quare contentus eſſe debeo, me ſolutione ſimplici liberatum eſſe.*

a §. ex maleficijs verſ. item mixta. in. de act.

b Veluti ex lege Aqui.} *Exempli gratia;* 4 *Mandaui procuratori meo, ut tibi damnum daret: alius autem tibi damnum intulit, non meus procurator. Ego abs te in ius uocatus, damnum quod à meo procuratore datum aſſerebas, metu augmenti per inficiationem futuri, ſolui ac repoſui indebitè: uerebar enim, ne in iudicio propter meam inficiationem fieret condemnatio in duplum, etiamſi poſtea adpareat damnum illud ab alio tibi illatum fuiſſe: tamen hoc indebitum repetere prohibeor, propter conuentionem noſtram, quæ habet ſpeciem* [b] *tranſactionis. Poſſum tamen poſtea ab eo, qui damnum dedit, quod ita indebitè ſolui,* [c] *obtinere. Quod ſi ſupradicta præſumptio tranſactionis ceſſauerit, puta ſi in eodem caſu ego, qui damnum non dederam, duplum ſoluero, locus erit condictioni indebiti,* [d] *etiam in ſolidum.*

c Per damnationem.} *De hoc legati genere* qđ olim per damnationẽ *fiebat, ſupra* [e] *abundãter diximus*

d Noſtra autem conſti.} *De qua etiam ſupra* [f] *diximus pluribus uerbis.*

e Indulſit.) *Tollendo ſcilicet uerborum ſolennitatem, quæ olim in legatis obſeruabatur, ut alibi* [g] *quoq; enarratum eſt.*

f Augumentum.} *Videlicet quod legatum creſcat in duplum, ſi hæres illud inficietur, & in iudicio conuincatur mendacij.*

g Sed tantummodo.} 5 *Et ſic hodie tantum in legatis ad pias cauſas creſcit lis per inficiationem,* 6 *ac per conſequens alia legata ſi indebitè ſoluantur, condictione indebiti repeti poſſunt;* [h] *ſi modo per errorem facti ſoluta fuerint.*

h Non repetuntur.) *Neque datur indebiti condictio, quod ideo eſt, quoniam ceſſante debiti cauſa, adhuc tamen cauſa pietatis* [i] *ſupereſt.*

b l. ea quæ & ibi D. l. C. de condi. ind.
c l. qui ſeruum. De inter. actio.
d Fab. hic. quem omnino vide.
e ſup. de lega. §. ſed olim.
f §. noſtra. autem. ſup. de lega.
g §. ſed non uſque. ſup. de lega.
h l. fideicõmiſſum. C. de cond. inde. ut de etiam in d §. ex malefi. inſ. de act. 42. nu. & ſeq
i arg. l. cum is. §. fi. mulier. de cond. indeb.

PER

Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur. TIT. XXIX.

1 *Quę ſit differentia inter hunc titulum, & eum qui lib. 2. ſupra ponitur eadem inſcriptione.*
2 *Dominia rerum etiam per procuratorem acquiruntur, ſecus eſt in obligationibus.*

a in ru. ſup. de re. di & rub. de oblig.
b l. 1. C. per quas perſ. nob. acqu. l. poſſeſſio. de ac. poſſ.
c l. ſolutam. §. per liberam. de pign. actio.

D*Ifferentia inter titulum*, Per quas perſonas nobis acquiritur, *ſuprà lib. 2. explicatum, & hūc noſtrum hæc eſt: quia in ſuperiori quidem titulo tractatum eſt, per quas perſonas nobis res ipſa, earumq; dominia adijciantur, hic verò diſſeritur, per quas perſonas obligationes & cōſequenter actiones nobis acquirantur. Aliud autem eſt* dominium, *aliud* obligatio, *cum diuerſas cauſas habeant, diuerſaq; officia, quemadmodum ſuperius ſuis locis* [a] *vbertim demonſtratum eſt. Et conſtat aliàs hic tractatus eiſdem fundamentis, quibus ſuperior, quamobrem paucis nos expediemus. 2 Illud tamen non eſt omittendum, uel hoc ſolo nomine inter hoſce duos titulos intereſſe, quod etiam per procuratorem nobis acquirantur rerum dominia, obligationes uerò non item,* [b] *quæ magis adhærent perſonæ ipſius acquirentis. Ideoq; traditum eſt, per liberum hominem nobis non acquiri, niſi ea* [c] *cedatur.*

Princ. tit.

1 *Quadruplex peculium filijfa.*
2 *Ex quibus peculijs obligationes patri vel filiofa. acquirantur.*
3 *In peculio aduentitio pater exercet actiones nomine filij, ſecus in caſtrenſi uel quaſi.*

EXpoſitis generibus obligationum, quæ ex contractu, uel quaſi ex contractu naſcuntur, admonendi ſumus adquiri *a* nobis non ſolū per noſmetipſos, ſed per eas quoque perſonas, quę in *b* noſtra poteſtate ſunt, ueluti per ſeruos & filios noſtros, ut tamen, quod per ſeruos noſtros nobis adquiritur, totum *c* noſtrum fiat, quod autem per liberos, quos in poteſtate habemus, ex obligatione fuerit adquiſitum, hoc *d* diuidatur ſecundum imaginem rerum proprietatis, & vſusfructus, quam noſtra decreuit conſtitutio, *e* ut quod ab *f* actione commodum perueniat huius vſumfructum quidem habeat pater: proprietas autem filio ſeruetur, ſcilicet *g* patre actionem mouente ſecundum Nouellæ noſtrę conſtitutionis diuiſionem.

a Acquiri nobis.} *Scilicet obligationes, & per cōſequens actiones, ut ſic huic titulo conueniat, nam de dominorum acquiſitione ſupra tractatum eſt.*
b In noſtra poteſtate.} *Dominica, uel etiam patria.*
c Totum noſtrum.) *Seruus ergo actiones in ſolidum domino acquirit, niſi (ut mox ſubijcit) ab alio bona fide poſsideatur. Quid ni? ſibi enim nihil acquirere* [a] *poteſt.*

a ſup. p quas pſ. &c.
b §. igitur. ſup. per quas perſo. &c.
c l. cum oportet. C. de pon. quæ lib.
d d. l. cum oportet.
e l. 1. C. de bo. quæ libe.
f l. cum non ſolū. §. ubi autem. C. eo. tit.
g L. 2. ad Maced. & ſup. quib. non eſt per. fa. teſt. in pr.

d Hoc diuidatur.) *Olim quicquid acquirebat filiusfamilias, in ſolidum patris erat. poſtea diſcrimen factum eſt inter peculia. 1 Cum enim filiusfa. quadruplex peculium habeat, profectitium, aduentitium, caſtrenſe, & quaſi caſtrenſe, ſicut alibi* [b] *annotauimus, conſtitutum eſt,* [c] *ut in peculio profectitio habeat pater proprietatē & uſumfructum, in aduentitio proprietas ad filium pertineat, uſusfuctus ad patrē, in caſtrēſi & quaſi caſtrenſi pater nihil iuris habeat. 2 Ideoq; ſi filiusfa. ex caſtrenſi, uel quaſi caſtrenſi peculio contraxerit, pleno iure obligationes ſibi acquirit; ſi autem ex peculio aduentitio contraxerit, proprietas obligationis ſpectat ad filium, exercitium autem actionis ad patrem. In peculio uerò profectitio obligatio indiſtinctè patri quæritur.*
e Conſtitutio.} *Quæ in Codice* [d] *extat lib. 6.*
f Ab actione.) *Subaudi, rerum aduentitiarum.*
g Scilicet patre act.) *3 Nam in peculio aduentitio pater exercet actiones nomine filij,* [e] *tanquam legitimus adminiſtrator, neq; in eo filius pōt agere ſine conſenſu* [f] *patris. In peculio autem caſtrenſi uel quaſi caſtrenſi filiusfa. ſine patris conſenſu agere poteſt, quia pro patrefamilias,* [g] *habetur.*

§. Item per liberos.

1 *Ex ſerui uſuarij operis an acquiramus.*

Item *a* per liberos homines & alienos ſeruos quos bona fide poſſidemus, adquiritur nobis, ſed tantum ex duabus cauſis, id eſt, ſi quid ex operis ſuis uel ex re noſtra ac

quirant

quirant. Per eum quoq; ſeruum, in quo uſumfructum vel vſum *b* habemus, ſimiliter ex duabus iſtis cauſis nobis acquiritur.

a Item per lib. § *Totum hunc locum Iuſtinianus ſupra* [a] *plurib. explicuit: & quæ ibi ad textus enarrationem annotauimus, huc quoq; referri debent, ſicq́; ſuperuacanea hic repetitione nihil erit opus.*
b Vel uſum. § 1 *Sed videtur ex operis ſerui vſuarij nihil nobis acquiri, cū eas ipſi locare nō poſſumus* [b] *& ſupra id de vſufructuario tantum Iuſtinianus conſtituit. Reſpondet Theophilus ſi ſeruus ipſe ſe locet, ex hac cauſa vſuario quæri. Equidem puto ſeruo vti poſſe ad ſtipulandum, & alioqui cōtrahendum, nō vſq;* [c] *ad compendium, ſed ad vſum ſibi & familiæ neceſſarium.* c *Et ideo Imp. non ſcribit, quicquid ex opera eius quæratur, vſuario quæri, quod alibi* [d] *ſcribit de ſeruo fructuario.*

a §. de his autē. ſu. per quas perſon. nob. acq.
b l. per ſeruum. de vſu & hab.
c Bar. hic. qui all. l. plenum. de uſu & hab.
d d. §. de his autem

§. Communem.

1. 2 *Seruus communis vt acquirat.*

Communem ſeruum pro dominica parte dominis adquirere certum eſt, excepto eo quod nominatim vni ſtipulando, aut per traditionem accipiendo, illi ſoli acquirit: veluti cum ita ſtipulatur, *Titio domino meo dare ſpondes?* ſed ſi domini vnius iuſſu ſeruus fuerit ſtipulatus, licet antea dubitabatur, tamen poſt *b* noſtram deciſionem res expedita eſt, vt illi tantum acquirat, qui hoc ei facere iuſſit, ut ſupra dictum eſt.

a Communem. § *Qualiter communis ſeruus acquirat dominis ſtipulando, ſupra* [b] *diximus: eodē modo eis acquirit ex alijs contractibus, vel quaſi contractib. vt hic Iuſtinianus ait. Et quæ ibi adducta ſunt, ad hunc locum conferri poſſunt.*
b Poſt noſtram deciſ. § *Quæ adhuc lib. Cod.* [b] *extat; & duos caſus continet.* 2 *Nā poſteaquam definiit, ſeruum etiam ſimpliciter ſtipulatum, illi ſoli acquirere, qui nominatim ſibi iuſſit eum ſtipulari: addit, Qd ſi ab vno dominorum ſimpliciter iuſſus ſit, ſtipulari, & ſimpliciter quoq; ſtipulatus ſit, nullo dominorū ſpeciatim nominato: ſoli nihilominus iubenti acquiri. Sed ſi unius nomen expreſſerit, ſiue iubentis, ſiue alterius domini: ei ſoli, qui nominatus eſt, acquiri.*

a §. pen. & vlt. ſu. de ſtip. ſeru.
b l. vlt. C. per quas perſ. nob. acc.

Quibus modis tollitur obligatio.

TITVLVS. XXX.

1. 3 *Continuatio huius tituli.*
2 *Exceptio, tibi non competit actio.*
4 *Contractus & quaſi contractus bifariam tolluntur.*
5 *Obligationes quando tollantur ope exceptionis.*
6 *Quot modis tollatur naturalis obligatio, ciuili remanente. & num. 7. 8. 9.*

H*Actenus tractauit Iuſtinianus, quib. modis obligatio ex contractu, vel quaſi ex contractu introducatur: nunc iuſto ordine, qua ratione ex illis duab. cauſis obligatio conſtituta rurſus tolli poſſit, annectit, non ignorans naturale eſſe, vnumquodq́; diſſolui, pro contractum* [a] *eſt.* 2 *Quod cognouiſſe vel ad hoc longe vtiliſſimum eſt, vt opportune ſciamus locum illum:* Tibi non competit actio, *non ſecus quam ſecutum aliquod in aduerſarium prætendere: quoniam obligatione deficiente, nullus actioni locus eſt.* 3 *Cæterum quid obligationes ex delicto vel quaſi ex delicto proficiſcentes nonſimili modo tolluntur; ideo eis hunc titulum præpoſuit. quomodo autem hæ diſpereant, infra ſuo loco diſcutietur.* 4 *Quod igitur ad priores duas obligationum ſpecies attinet, nouiſſe cum primis oportet, illas duob. modis perimi, aut ope exceptionis, aut ipſo iure. De priori hic non agitur, nos tamen aliquid dicemus: ex altero hic titulus enatus eſt.* 5 *Dicuntur autem ope exceptionis tolli obligationes, quando naturalis obligatio ſublata eſt, remanente ciuili, ex qua adhuc competit actio, quæ tamen per exceptionem eliditur.* 6 *Fit autem hoc multifariam: Primo ratione pacti: vt ſi creditor faciat debitori ſuo pactum de non petendo. liberat. n. ipſū à naturali obligatione: quia autem ciuilis obligatio per hoc nudum pactum euerti non potuit: competit creditori adhuc actio aduerſus debitorē, tametſi ea per exceptionē pacti de non petendo elidi poſſit: & ita actio ope exceptionis tollitur.* 7 *Secundo, ratione doli vel metus: vt ſi quis dolo vel metu inductus eſt ad promittendum per ſtipulationē, pp dolum vel metum iam liberatus eſt à naturali obligatione: quia defuit conſenſus promiſſionis tamen rōne adhuc durat ciuilis obligatio, quæ tribuit ſtipulatori actionem. Ad hoc ergo ut omnino liberetur promiſſor et à ciuili obligatione, doli vel metus exceptio ipſi conceditur.* 8 *Tertio, rōne rei*

a l. prout. de ſolu. l. nihil tam naturale. de reg. iur.

 iudicatæ

indicatæ: vt ſi quis me conueniat in iudicio, petendo centũ, & iudex ferat ꝑ me ſententiam abſolutoriã, quæ tranſeat in rem iudicatam: per illam ſum liberatus à naturali obligatione, ciuilis tamen remanet, quam per exceptionem rei iudicatæ pariter ſubmoueo. [b] *9 Poſtremo, ratione temporis, vt ſi emiſſem bona fide à creditore hypothecam aliquam, poſſet debitor, cuius eſt hypotheca, eam à me vendicare: tamen ſi poſſideo eam triginta annis, liberor, ita vt ſi me poſtea conueniat, exceptione præſcriptionis poſſim me defendere. 10 Ipſo autem iure dicitur tolli obligatio, quando ea omnino extinguitur, ita vt nullæ reliquiæ vel naturalis vel ciuilis obligationis durent: idq́ hiſce fit modis, hoc titulo recenſentur, puta ſolutione eius quod debetur, acceptilatione, nouatione, & contrario conſenſu, quos ſigillatim examinabimus.*

b l. 3. de excep.

Princip. tit.

1.2 *Solutione ipſo iure tollitur: obligatio, tam naturalis quam ciuilis.*
3 *Et quæ ad talem ſolutionem ſint neceſſaria.*
4 *Verbum ſolutionis quomodo accipiatur.*
5 *Aliud pro alio inuito creditori non ſoluitur.*
6 *Quibus caſibus ceſſet hæc regula.*
7 *Solui poteſt pro alio etiam ignorante & inuito.*
8 *Soluens [illegible]uito nihil repetit: ſecus in eo qui pro ignorante ſoluit.*
9 *Sublata obligatione per ſolutione etiam acceſſoria tolluntur.*
10 *Fideiuſſor ſoluens an liberet debitorem principalem.*

TOllitur *a* autem omnis obligatio ſolutione *b* eius quod debetur, uel ſi quis conſentiente *c* creditore, aliud pro alio ſoluerit. Nec intereſt quis *d* ſoluat: utrum ipſe qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio ſoluente, ſiue ſciente, ſiue *e* ignorante debitore, uel inuito eo ſolutio fiat. Item ſi reus ſoluerit: etiam ii qui *f* pro eo interuenerunt, liberantur. Idẽ ex contrario cõtingit, ſi *g* fideiuſſor ſoluerit: non enim ipſe ſolus liberatur, ſed etiam reus.

a Tollitur. ꝫ 1 *Primus modus tollendæ obligationis ipſo iure eſt ſolutio: quæ nihil aliud eſt, quam rei debitæ per ipſum debitorem, vel alium eius nomine, creditori idoneo facta actualis ſatisfactio. Hæc deſcriptio craſſa eſt, omnia requiſita ad ſolutionem continens. 2 Primum enim neceſſe eſt, vt perſona ſoluens ſit idonea & habilis: quia prodigus, furioſus, pupillus quamuis debeant, non tamen ſine tutorum curatorumve autoritate recte ſoluunt. Deinde hinc diſcis, alium poſſe debitoris nomine ſoluere. nam tutores & curatores ſoluũt loco pupillorum aut adultorum: item procuratores, & quicunque adminiſtratores nomine ſuorum dominorum: denique quilibet pro alio ſoluere poteſt. Præterea exigitur, vt creditori idoneo fiat ſolutio: pupillo. n. furioſo, & ſimilibus ſolui non debet, ſed iis, in quorum tutela curave conſiſtunt. Denium actualem oportet eſſe ſatisfactionem, propter res incorporales, quæ ſicut tradi non poſſunt, ita nec ſolui. Adde, quod omnis ſatisfactio, quæ fit ſine pignoribus ſiue fideiuſſorib. volente creditore, pro ſolutione* [a] *habetur, 3 Sic itaq; ſolutione tollitur ipſo iure omnis obligatio, cuiuſcunque generis ſit, tam naturalis quam ciuilis, adeo ut nõ opus ſit ſoluenti, ſe defendere exceptione. Naturalis quidem ideo, quia tacite actum eſt ab initio contractus, vt debitor non eſſet perpetuo obligatus, ſed tantiſper, donec non eſſet ſolutum debitum, vtq́ ſolutione iſta tolleretur obligatio. Ciuilis vero ideo, quia legiſlator adprobat ſolutionem, atq; hanc ei uim tribuit, vt etiam ciuilem obligationem tollat. Si tamen debitor exceptionem ſolutionis obiecerit, non dicitur* exceptio iuris, *ſed tantum facti, ſiue intentionis.*

a l. ſatisfactio. cum glo. de ſolut.
b l. ſolutionis, de ſolut. l. liberationis & l. ſolutionis. de verb ſign.
c l. ſolutam. de ſolutio.
d l. 2. in f. ſi cert. pet.
e d l. 2. & l. Iulian. de verb. oblig. l. 3. commo.

b Solutione. ꝫ 4 *Quanquam ſolutionis verbum ad omnẽ deliberationem quoquo modo factam pertinet:* [b] *tamen hoc loco, cum adiciatur mentio eius, quod debetur, ſtrictiori ſignificatione ad numerationem præſtationemq́ rei debitæ refertur. Quemadmodum & Marcellus* [c] *ait:* ſolutam pecuniam intelligi utique naturaliter, ſi numerata ſit creditori.

c Conſentiente creditore. ꝫ *Secus ſi non conſentiat. 5 Nam Paulus* [d] *alibi in vniuerſum tradidit,* Aliud pro alio creditore ſolui non poſſe, *puta pro pecunia frumentum, aliudve ſed ſi ſpecies debeatur, eadem ſoluenda eſt non deterior facta, & cui nihil deſit:* [e] *ſi quod numero, pondere, menſura conſtat, debeatur, idem genus ſolui debet: Creditore autem conſentiente aliud genus pro alio, & aliam ſpeciem pro alia ſolui poſſe, hic locus ſatis* [f] *docet. 6 Aliquoties tamen etiam inuito creditori aliud pro alio recte ſoluitur. Primo, quando factũ eſt in obligatione,* [g] *tum. n. obligatio poſt moram ſuccedit ad intereſſe. Secundo, quando res, quæ debet reſtitui, eſt perempta, tum quoq; licet ſoluere æſtimationem, vtcunque res ipſa* [h] *petatur. Tertio, venditor non habens facultatem tradendi, ſoluendo intereſſe liberatur. Sunt & alij, quos* [i] *Doctores ſuis locis examinant.*

f & d. l. 2.
g l. ſtipulationes nõ diuid. §. Celſus. de uerb. oblig.
h l. ſi in re furti. de condit. fur.
Fab. & Ang. hic
i D. l. d. l. 2. §. mutui ibi Alc.
k l. ſolutam. de ſolo. l. diſpenſatori. eo. tit. l. ſoluẽdo. neg. geſt.

d Quis ſoluat. ꝫ *Modo ſemper ipſi creditori, vel cui is velit,* [k] *ſoluatur.*

e Siue ignorante. ꝫ *7 Obſerua ergo, ſolui poſſe pro alio, licet inuito & ignorante. Aetiologia eſt, quia naturalis*

naturalis

turalis & ciuilis ratio ſuadet, alienam conditionẽ meliorẽ & ignorantibus atq; inuitis facere nos [l] poſſe. 8 Multum tamen intereſt, an quis vltrò ſoluat ignorante debitore, an vero eo inuito: quia ſoluens pro inuito non poteſt vlla actione ſolutum repetere: [m] donare enim videtur. ſecus eſt in eo, qui pro ignorante bona fide ſoluit, [n] quia actionem negociorum geſtorum habet.

f Qui pro eo. § 6 Quales ſunt fideiuſſores, mandatores, & id genus alij: quinimo & ipſa quoq; pignora atque hypothecæ ſoluuntur, adeo vt perſoluta ſorte, retinere non poſſint ob ſolas [o] vſuras. Simul enim cum ipſa obligatione tolluntur omnia, quæ ei accedunt, & veluti appendent.

d Si fideiuſſor ſoluerit. 10 Videlicet, pro debitore, & eius nomine: fideiuſſore enim ſuo proprio nomine ſoluente, non erit ipſo iure liberatus apud creditorem debitor, tametſi exceptione ſe tueri poſſit, quam ex facto fideiuſſores [p] habent. Ipſi autem fideiuſſori ſoluenti ſemper obligatus manet debitor, vel mandati, vel negociorum geſtorum iudicio.

l l. ſoluere. de ſol. & d. l. ſoluendo.
m l. ult. C. de nego. geſt.
n l. ſi pro te præſtante. Mand.
o l. per retentionẽ. C. de uſur. l. ſolutu. §. ſi in ſortẽ. de pig. act.
p l. Papin. Mand. l. Stichum aut Pãph. §. ſi mandato. de ſolut. l. ſi quid poſſeſſor. de pet. her.

§. Item per acceptilationem.

1 Acceptilatione ipſo iure tollitur obligatio, eiuſdemq́; deſcriptio.
2 Acceptilatio vnde dicta.
3.4 Acceptilatio differt à ſtipulatione, nudo pacto, ſolutione.
5 Acceptilatio duplex.
6 Imaginaria venditio, imaginaria ſolutio.
7 Acceptilatio poteſt etiam Græce fieri.
8.9 Acceptilatione tollitur ſolum verborum obligatio, non etiam cætera.
10 Acceptilatio per Aquilianam ſtipulationem vt fiat.
11 Acceptilatio partis an & quando vtiliter fiat.
12 De Gallo Aquilio.
13 Verbum oportet.
14 Actio, petitio, perſecutio differunt.
15 Habere, tenere, poſſidere differunt.

Item [a] per acceptilationem tollitur [b] obligatio. Eſt autem acceptilatio, imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, vt patiatur hæc [d] verba debitorem dicere, *quod ego tibi promiſi, habeſne acceptum?* & Titius reſpondeat, *habeo*. Sed [c] & Grece poteſt acceptilatio fieri: dummodo ſic fiat. vt Latinis verbis ſolet exigi, ἅπερ ἐ λαβεῖν ὤφειλον ἴσχεις, ἔχω λαβών. Quo genere (vt diximus) tantum eæ ſoluuntur obligationes, quæ [g] ex verbis conſiſtunt, non [h] etiam cæteræ. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolui. Sed & id, quod alia ex [i] cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & [k] per acceptilationem diſſolui. Sicut autem quod debetur, pro [l] parte recte ſoluitur: ita in parte debiti acceptilatio fieri poteſt. Eſt autem prodita ſtipulatio, quæ vulgo *Aquiliana* appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. *ſtipulatio. n. Aquiliana* renouat omnes obligationes, & à [m] Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quicquid [n] te mihi ex [o] quacunque cauſa, dare, [p] facere oportet, [q] oportebitur, [r] præſens s in diem ve, aut ſub conditione, quarumcunque rerum mihi tecũ actio [t] eſt, quæque aduerſus te petitio, vel aduerſus te perſequutio eſt eritve: [u] quodve tu meum habes, [x] tenes, poſſides, dolove [y] malo feciſti, quo minus poſſideas: quanti [z] quæq; earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius, ſpopõdit Numerius Nigidius. Quod Numerius Nigidius Aulo Agerio ſpopondit, id haberet ne à ſe acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.*

a Item per accep. § 1 Secundus modus tollendæ obligationis ipſo iure, eſt acceptilatio, quæ ſic recte deſcribi poteſt: vt ſit diſtractus quidam obligationis, in qua ad ſimilitudinem ſtipulationis interrogatio debitoris, & reſponſio creditoris intercedere debent, adhoc vt debitor à naturali & ciuili obligatione liberetur. 2 Origo autem huius vocis eſt, ab acceptum ferre, [a] quod Latini adſcribebant, rationibus receptorum, quaſi creditor dicat, habeo pro accepto, & fateor me accepiſſe abs te, quod mihi debebas, quod tamen reuera non accepi: cum nulla ſolutio interuenerit. Eſt ergo acceptilatio modus plane ciuilis tollendæ obligationis, ſicut ſolutio, [b] naturalis. Solutio enim debiti rudior planiorq́ue eſt, omnibusque gentibus non incognita: acceptilatio vero exactior ſubtiliorq́;, & à Romanis legumlatoribus inuenta. 3 Ad deſcriptionem reuertendo, dixi in ea primum, quod ſit diſtractus: ad differentiam ſtipulationis, quæ etiam per interrogationem & reſponſionem fit, [c] ſed ea tendit ad obligãdum: hæc autem ad liberãdũ. Ad didi, ad ſimilitudinem ſtipulationis, vt nudum pactum de non petendo excluderem, per quod tollitur tan-

a Vide huius uocabuli deriuationẽ latius apud Bud. in l. ſi prior. qui potio. in pig. ha. & Ferra. hic.
b de qua in princ. huius tit.

3 *Venditio minoris facta, quàm mandatum ſit, non valet.*
4 *Mandati actio directa.*

Is, *a* qui exequitur mandatum, non *b* debet excedere fines mandati, ut ecce, ſi quis vſque ad centum aureos mandauerit tibi vt fundum emeres, uel ut pro Titio ſponderes: neq; pluris emere debes, neq; in ampliorem pecuniam fideiubere, alioqui non habebis cum eo mandati actionem: adeo quidem ut Sabino & Caſsio placuerit: etiam ſi uſq; ad centum aureos cum eo agere uolueris, inutiliter te acturum. Sed *c* diuerſæ ſcholæ autores rectè ad centum aureos te acturum exiſtimant, quę ſententia ſanè benignior eſt. Quod *d* ſi minoris emeris, habebis ſcilicet cum eo mãdati *e* actionem: quoniam qui mãdat, ut ſibi centum aureorum fundus emeretur, is utiq; mandaſſe intelligitur, ut minoris (ſi poſſit) emeretur.

a Is qui exequitur.} *Naturam contractus mandati latius explicat Imp. hoc loco. Ex quo duo axiomata reponenda ſunt.* 1 *Primum eſt,* fines mandati diligenter eſſe cuſtodiendos, [a] nec ab eis diſcedendum. *Quod procedit, quando mandatum habet ſpecificam & determinatam formam:* [b] *aliud ſeruatur ſi non fuerit forma rei gerendæ præſcripta, ſed fidei mandatarij negocium commiſſum, vt quia mando tibi, rẽ aliquam mihi emere, nec tamen exprimo precium: ualet emptio, pro quocunq; etiam precio, ſaltem iuſto, rès empta ſit.* [c] *Id enim actum eſſe intelligitur, vt iuſto precio arbitratu ſcilicet boni uiri, emeres.* 2 *Secundum axioma eſt, quod* Mandatarius quatenus excedit mandatum, non habeat mandati actionem contrariã. *Nam qui exceſſit mandatum, aliud quid facere* [d] *videtur.* 2 *Diſcrepant autem interpretes, an ſaltem eo caſu* negociorum geſtorum *actio mandatario competat, quaſi negocium meum abſque mandato utiliter mei contemplatione geſſerit? Et conſtat ſi me ſpecialiter prohibente emas, nec directam, nec utilem negociorum geſtorum contrariam actionem tibi competere, quamuis rem bene geſſeris: quod Iuſtinianus una ex quinquaginta deciſionib. ſecundum Pomponium, & Iulium Paulum* [e] *definiuit. Si ſpecialiter non prohibuerim, & utiliter negocium meum à te geſtum conſliterit, uerius eſt, negociorum geſtorum actionem tibi cõpetere: neq; opus eſt, ut ratum habeas negocium, ſi modò tuũ ſit.* [f] *Quid enim, ſi in ducentos aureos fideiuſſeris, ne bona mea à creditoribus diſtraherentur in auctione? Si meum non fuerit, negocium, uel malè geſtum eſt, ratihabitatione tibi opus erit, ut mecum agas* [g].

a d.l.diligenter. hoc tit.
b ita tex. hic intelligi debet.
c l. præterea. eod. tit.
d d.l.diligenter.
e l.ult. C. de negoc. geſ. l. ſi pro te. ff. Mand.
f l. Pompon. neg. geſt.
g d.l. Pompo.

b Non debet excedere} *Non excedit autem, qui id agit, quod mandato cohæret eoq; uidetur comprehenſum, cum non poßet alioqui mandatum commodè impleri: ut ſi mãdatarium Titio, rem mobilem vendicare, vel legatum petere: poterit repetere ipſam rem, vel teſtamenti tabulas exhiberi.* [h] *Quemadmodum et mandata iuriſdictione, omnia mandata videntur, ſine, quib. non poteſt exerceri* [i] *Iuriſdictio.*

h l. ad rem mobilẽ. l. ad legatum. de procur.
i l.2. de iuriſdictio.
k d.l.diligenter. §.1.

c Diuerſæ Scho. auto.} *Nerua ſcilicet, & Proculus.*

d Quod ſi minoris.} *Illum etiam ipſum fundum, qui mandato continetur: nam ſi alium etiam fortè meliorem, æquè minoris emeris, nullo modo videris impleſſe* [k] *mandatum, & per conſequens nec actionem habebis aduerſus mandantem.* 3 *Quod autem de rei emendæ mandato diximus, id etiam locum habet, ſi quis contrà rem tuam uendiderit minoris, quàm ei mandaras: non enim videbitur alienata, ſed eam vendicare rurſus poteris, neq; obſtabit tibi rei uenditæ exceptio, niſi & reliquum, quod mandato tuo deeſt, à mandatario, vel emptore præſtetur, & indemnis per omnia* [l] *ſerueris.*

e Mandati actionem.} *Contrariam ſcilicet.* 4 *Sicut enim* directa mandati *actio mandati datur, ad petendã rem ex mandato ſuo emptam, unà cùm fructibus: vel ſi mãdatum ſemel ſuſceptum non eſt impletũ, ad id quod mandantis intereſt, negocia ſua geſta non eſſe. Sic ex diuerſo mandatarius, actionem* mandati cõtrariam *habet, aduerſus mandantem, poſtquam mandatum impleuit, ad conſequendam, id quod mandanti neceßariò utiliter impendit. Vtriuſq; actionem, naturam & uim alibi* [m] *latius declarabimus.*

l d. l. diligenter. & l.1. §. Celſus ait de excep.
m §. rei perſequẽdæ. inſ. de act.

1.3 *Mandatum extinguitur reuocatione: modò res ſit adhuc integra.*
2 *Quando res dicatur eße integra.*
4 *Mandatum ſoluitur morte mandantis & mandatarii.*
5 *Quibus caſibus mandatum morte mandantis non perimatur.*
6 *Diſpenſator quis dicatur.*

Rectè quoque mandatum contractum, ſi dum adhuc integra res ſit reuocatum *a* fuerit, euaneſcit. Item ſi adhuc integro mandato, *b* mors alterutrius interueniat, id eſt, uel eius qui mandauerit, uel illius qui mandatum ſuſceperit: ſoluitur mãdatũ. Sed utilitatis cauſa receptum eſt, ſi eo mortuo qui tibi mandauerat, tu ignorãs eum deceſſiſſe, executus fueris mandatum: poſſe *c* te agere mandati actione, alioqui iuſta & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et *d* huic ſimile eſt, quod placuit, ſi debitore manu-

manumiſſo

miſſo diſpenſatore Tirij,per ignorantiam liberto ſoluerint, liberari eos cum alioqui ſtricta iuris ratione nõ poſſent liberari, quia alij ſoluiſſent,quam cui ſoluere debuerint.

a Reuocatum fuerit.} *Duo hic modi explicantur,quibus mandatum finiri ſolet.* 1 *Extinguitur enim primo reuocatione, ſi res adhuc integra ſit:* 2 *id quod tunc ſic habere intelligitur: ſi nondum cœperit intereſſe eius,qui mandatum ſuſcepit,perfici quod mandatum* [a] *eſt. Hoc tamen in articulo, ne impingas, diſtinguendi ſunt tres caſus.* 3 *Aut enim eſt mandata iuriſdictio:& tunc res integra,cenſetur, quando is, cui mandata eſt iuriſdictio citationem in ea cauſa non decreuerit.* [b] *Cæterum ea iam emiſſa, res integra eſſe ceſſat;ideoq; nec poterit in eius fraudem reuocari, ſed omnino ubi cœptum eſt iudicium, ibi debebit finiri.*[d] *Aut mandata eſt procuratori lis exercenda, cõſtitutus eſt procurator ad iudicia: & eo caſu deſinit res eſſe integra per litis conteſtationem, ſi de actoris procuratore loquimur.*[e] *nam in rei procuratore ſatiſda tionem attendimus.* [f] *Aut deniq; mandatum fuit datum procuratori ad negocia,fuit ulicui mandatum gerendum negocium:& res dicitur non amplius integra cum mandatarium cœpit illud negocium gerere ,uel ſi neceſſarias impenſas ad id negocij fecerit: ut ſi ſuſceperis mandatum ædificandi domum, & iam lapides, uel ligna comparaueris,* [g] *Sanè hac ſpecie mandatori permittendum nõ eſt mandatum reuocare niſi paratus ſit reſtituere,quod mandatarij intereſt.*

b Mors alterutrius.} 4 *Secundo ſoluitur mandatum morte mandantis uel mandatarij,ſi res adhuc ſit integra.*[h] *Quod tamen in procuratore ad iudicia non obtinet,mortuo enim eo,mandatum morte ipſius diſ ſoluitur,ſiue res ſit integra,ſiue non ſit;quia induſtria perſonæ ibi eligitur, quæ non tranſit ad hæredes.*[i] 5 *Interim non integrandum,non paucas eſſe mandatorum formas,quæ etiam poſt mortem mandantis durant. ut ſi quid mandatum ſit in rem ipſius mandatarij,*[k] *uel mandatum contineat aliquid, quod omnino poſt mortem mandantis exequi debeat.* [l] *Sed nec mandatum dotis, uel libertatis dandæ expirat morte* [m] *mandantis.*

c Poſſe te agere.} *Scilicet aduerſus defuncti mandatoris hæredes. Aetiologia eſt, quia utcunq; mandatum fuerit ſolutum morte domini, quia mandatarius ignorauit dominum deceſſiſſe, probabilis facti ignorantia ueniam meretur;* [n] *ſecus ſi improbabilis foret.*[o]

d Et huic ſimile.} *Probat ſuperiorem deceſionem à ſimili,ſiue ab exemplo, in quo etiam reiecta iuris ſubtilitate æquitati adhæretur, ut eſt in diſpenſatore,qui ignorans ſe manumiſſum a ſuo domino,exegit a debitoribus pecunias.*[p] 6 *Appellamus enim hinc* diſpenſatorem *ſeruum,qui fœnori dare conſueuit pecuniã domini,uel eam a debitoribus exigere aut ſtipulari,aut pignora accipere,nam iſta propemodum eſt ſumma in negociatione quæſtuum. Martialis.*

Diſpenſatorem fallax ſpoliabit amica.

Hinc & apud Suetonium in uita Veſpaſiani Cæſ. diſpenſationem impetrare quidem dicitur fratri ſuo uoluiſſe, *neq; enim de ea ibi loquitur,quam vulgò nunc diſpenſationem uocant, nam ueteres id legib. ſolui dicebant, Huiuſcemodi ergo diſpenſatori,qui mandatam habuit à domino recipiendi ſolutionem à debitoribus,ſi facta ſit ſolutio poſt ipſius manumiſſionem à ſe ignoratam ſeu poſt mortem ſui domini ſummo iure debitores non eſſent liberati, quoniam immutato ſerui ſtatu,uel etiam per mortem domini,mandatum ſolutum fuit,proinde non potuit ei amplius rectè ſolui. Quia tamen & hic probabilis ignorantia ueniam promeretur,eis ex æquitate ſuccurritur.*

a l. ſi procuratorẽ §. Mãdati. hoc ti.
b l. more. cũ l. ſeq. ibi Bar. & Dd. de iuriſd.
d l. ubi cœptum. de iudi.
e l. ante litẽ. l. poſt. litem. de proc. l. nulla. C. eod.
f Iaſ. hic ad proc. Bal. l. mandatũ. col. 5. C. Mand.
g l. 1. § Cœpiſſe. de pollicit.
h l. inter cãs. huc ti. l. & quia. de iuriſd. & l. uult. de ſolut.
i l. tam ex cõtract. de regiur.
k l. ſi eum fundũ. de pact.
l l. ſi uero hõn remunerãdi. §. ult. hoc tit.
m l. ſi ego. §. j. de iu. do. l. ſi pater. de manu. vind.
n to. titu. de iur. & fact. ignor. & l. dieq; . §. generaliter. Mand.
o l. 1. §. Cauſa. De ædil. edict. l. quiſquis. C. de reſcin.
b quem caſum habes etiam l. eius qui. ſi cer. pet. & l. ſi quis ſeruo. de ſolut.

§. Mandatum. 1.

1 *Mandatum ab initio eſt uoluntatis,poſtea ſit neceſſitatis, fallit, ut num. 2.*
3 *Omnes contractus nominati ab initio uoluntarij ſunt, deinde fiunt neceſſarij.*
4 *Mandatum in quo differat ab alijs contractibus,qui conſenſu fiunt.*
5 *Mandatarius quid præſtet.*

Mandatum non ſuſcipere cuilibet *a* liberum eſt,ſuſceptum autem conſummandum eſt, aut quamprimum renunciandum,ut per ſemetipſum, aut per alium, eandem rem mandator exequatur. Nam niſi ita renuncietur,ut integra cauſa mandatori reſeruetur, eandem rem explicandi: nihilominus mandati actio locum habet, niſi *b* iuſta cauſa interceſſerit; aut non renunciandi, aut intempeſtiuè renunciandi.

a Liberum eſt.) *Ex Pauli reſponſo* [a] *hic §. deſumptus videtur, cuius uerba huc collata non parum lucis adferent.* 1 *Diſcendum autem hinc eſt,quod mandatum ab initio poteſt non acceptari, eo autem ſemel ſuſcepto non poterit renunciari, ſi mandatoris cœperit intereſſe, hoc eſt, ſi per renunciationem mandator dãno aliquo afficeretur.* [b] 2 *Quod tamen ita moderandum eſt, niſi iuſta cauſa interceſſerit: nam ſi ualetudinis aduerſæ,uel capitalium inimicitiarum cauſa, ſeu ob immanes rei actiones, ſeu ob aliam iuſtam cauſam excuſationes alleget, audiendus eſt.* [c] *Alias uero ubi iuſtæ cauſæ deſunt locũ habet mandati actio, aduerſus mãdatarium, ut is, quanti mandatoris intereſt negocia ſua confecta non eſſe, damnari habeat.*[d] *Cæterum quod diximus, mandatum ab initio uoluntarium eſſe; & hoc alijs cõtractibus nominatis locum habet.* 3 *Omnes enim contractus nominati a principio ex uoluntate contrahentium pendent, ubi autem iam obligatio cõtracta eſt, alter ſine alterius uoluntate diſcedere non* [e] *poteſt.* 4 *Cæterum mandatum hoc ſpeciale habet quod* man-

a in l. ſi mandauero §. ult. eo & facit et l. ſi quis alicui. §. Qui ſuſcepit. 1. ff. ut.
b dictis iuribus.
c l. ſanè. cum. ll. ſe. hoc tit.
d d. §. Qui ſuſ
e l. ſicut. C. de act. & oblig.

mandatarius etiam ſuſcepto mandato, re exiſtente integra, pænitere poteſt, & renunciare: idq; ea ratione, quoniam ex mandato tum demum datur actio directa, poſtquam mandanti cœperit intereſſe, ſed re integra mandantis nihil intereſt, ergo adhuc actio competit, & per conſequens locus eſt renocationi, quæ ratio ceſſat in alijs contractibus.

f Theoph. & Barto. hic.
g l. a procuratore. & l. in re. C. hoc tit.
h l. ſi fideiuſſor. hoc tit. l. j. de poſ. & l. ſi procur. mand.

q Niſi juſta cauſa } *Ut ſi per publicas neceſſitates, uel caſum improuiſum factum ſit, quominus renunciauerit.*[f] *5 Dolum enim & culpam omnem, id eſt, latã & leuem quouis modo admiſſam, mandatarius, qui ſalarium accipit, mandatori præſtat:*[g] *ut procurator. Qui ſalarium non exigit, ut fideiuſſor, dolum tantum, & latam culpam, quæ fraude non*[h] *caret.*

§. Mandatum. 2.

1 *Mandatum & in idem, & ſub conditione fieri poteſt.*
2 *Quibus uerbis mandatum concipiatur.*

Mandatum & a in idem differri, & ſub conditione fieri poteſt.

a l. 1. hoc tit.
b Lactus de reg. iu.
c d. l. 1.

a In diem. } 1 *Obſerua mandatum & in diem differri, & ſub conditione contracti poſſe,* 2 *in diem, ut,* mando Kalendis illis equum mihi emas *ſub conditione,* mando emas ſi ad nundinas proficiſcaris. *Pauci enim actus ſunt legitimi, qui diem & conditionem non recipiant.*[b] *2 Illud non omittendum, quo ad formulam concipiendi mandati nihil referre, quibus uerbis mandantis uoluntas: & conſenſus mandatũ ſuſcipientis exprimatur. Nam ſiue rogo, ſiue nolo, ſiue mando, ſiue alio quocunque uerbo idoneo uſus ſit mandans, mandati actio eſt.*[c] *Et cum mandati obligatio merè à conſenſu pendeat, poteſt per nuncium quoq; uel per epiſtolam mandatum fieri ac ſuſcipi.*

§. In ſumma.

1 *Mandatum debet eſſe gratuitum.*
2 *Si merces ex conuentione accedat mandato, locatio eſt, non mandatum.*
3 *Incerta mercede conſtituta in mandato, ſit contractus innominatus.*

In ſumma ſciendum eſt, mandatum, niſi a gratuitum ſit in aliam formam negocij addere. Nam mercede conſtituta, incipit [b] locatio & conductio eſſe. Et (ut generaliter dicamus) quibus caſibus, ſiue mercede ſuſcepto officio mandati, ſiue depoſiti contrahitur negocium: iis caſibus interueniente mercede, locatio, & conductio intelligitur contrahi. Et ideo ſi fulloni polienda curandaue quis dederit veſtimenta, aut ſarcinatori ſarcienda, nulla mercede conſtituta neque promiſſa, mandati c competit actio.

a l. 1. hoc titu.
b l. ſi verò non remunerandi. §. Si mihi. hoc tit.
c l. ſi remunerãdi. in princ. hoc. tit.
d l. ſalarium eo.
e l. 1. §. in honorarij. & §. aduocatos. de var. & extraor. cogni.
f l. naturalis. §. At cum do. & l. ſi tibi decem. de præſcri. verb.
g d. l. ſi tibi.

a Niſi gratuitum. } 1 *Gratuitum ergo debet eſſe mandatum, aliàs nullius momenti eſt, nec ex illo oritur mandati actio, uel obligatio: quippe quod originem ex officio amicitiæ trahit.*[a] *officio autem gratuito nihil magis contrarium eſt, quam merces & ſalarium. Hoc tamen non eo ſpectat; ut mandatarius damno aliquo affici debeat. ob id enim reperta fuit actio mandati, contraria, ut is qui mandatum ſuſcepit exequendum ſumptus bona fide, ac neceſſario factos conſequi ualeat.*[b] *Honorarium tamen ſiue honor, ut Vlpianus appellat, remunerandi gratia interuenire poteſt, petiq; uel actione mandati,*[c] *uel extra ordinem,*[d] *modo non incerta pollicitatione promiſſum fuerit. Sanè non tantum procuratores, ſed Aduocati, hoc eſt, omnes omnino qui cauſis agendis quoquo ſtudio operantur, honorarium pro modo litis, pro facundia, pro conſuetudine fori & Iudicij, ubi erat acturus, intra legitimum modum petere*[e] *poſſunt. Vnde eſt manifeſtum, mercedem non peti a procuratore, ſed honorem pro remunerando labore.*

b Incipit locatio. } 2 *Si mandato ex conuentione merces acceſſerit, deſerta eſt mandati natura, & ad locati conductiq; mercenariam cauſam factus tranſitus: Hoc tamen de mercede certa & pecuniaria, id eſt, quæ pecunia contineatur intelligi debet: 3 nam incerta mercede conſtituta erit contractus innominatus, competeretq; actio præſcriptis uerbis in hoc quod intereſt, uel ad repetendum*[f] *conductio.*

c Mandati com. ac. } *Nam ubi aliquis gratis quid faciendum ſuſcipit, mandati pariat ea res*[g] *obligationem.*

De obligationib. quæ ex quaſi contractu naſcuntur. TIT. XXVIII.

In Rubric. & princ.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quaſi contractus unde ſic appelletur.*
3 *Quinque ſpecies eſſe quaſi contractus.*

Poſt

POſt genera contractuū enumerata, diſpiciamus etiam de iis obligationib. quæ quidem non a proprie naſci ex contractu intelliguntur, ſed tamen quia ex maleficio ſubſtantiam capiunt, quaſi ex contractu naſci videntur.

*Q*Vatuor 1 *genera contractuum in ſuperioribus titulis expoſita ſunt, qui re, verbis, literis, aut conſenſu ſiunt; ordo propoſitionis iam exigit.* [a] *ut* de obligationibus ex quaſi contractu *ſubijciatur.* 2 *Hæ autem ideò ſic appellantur, quod non propriè ex contractu, uel maleficio: aut quaſi maleficio veniant.* [b] *contractum enim proprie non eſt, niſi inter duos aut plures maleficium abſque negocio contractum ſit eo animo, ut alteruter uel vterq;* [c] *obligetur. Nec maleficium aut quaſi peccato eſſe poteſt, id eſt, dolo uel culpa.* [d] *Continetur tamen plerunq; quaſi maleficium appellatione maleficij, & quaſi contractus appellatione contractus.* [e] *3 Habet autem* quaſi contractus *quinq; ſpecies, ſiue exempla, Negociorum geſtionem; adminiſtrationem tutelæ: Communionem rerum: Aditionem hæreditatis, & ſolutionem indebiti, Et hæc in progreſſu tituli noſtri ſigillatim explicabuntur.*

a Non propriè naſci ex contractu. ℥ *Nam ex uero contractu nemo obligatur, niſi qui conſenſit* [f] *hic autem obligantur etiam ignorantes* [g].

a §.ult.ſup.de obli.
b l. ex maleficijs. de actio. & oblig.
c l.Labeo. de uerb. ſign. l.rogaſti. de præſcri.uerb. & l.ſi in area. de cond. inde.
d inf.de obl.quę ex qua.del. naſ.& d. l. ex maleficijs.
e ibidem.
f l.1.De pac.
g l.2.neg.geſt.

§. Igitur.

1 *Negociorum geſtio explicatur.*
2 *Negociorum geſtor ſubſtituit inſtar procuratoris.*
3 *Alienum negocium quot modis geratur.*
4 *Verbum gero.*
5.6.11.12. *Actio nego.geſto.directa & contraria.*
7 *Quandoq; plures actiones ex uno negocij geſtu dantur.*
8 *Sufficit ab initio utiliter geſſiſſe.*
9 *Vtilitatem unde metiri oporteat.*
10 *Cautela ne coniuncta perſona ſumptus donaſſe uideatur.*
13 *Negociorum geſtor quid præſtet.*

Igitur *a* cum quis negocia *b* abſentis *c* geſſerit, [d] vltro citroque inter eos naſcuntur actiones, quæ appellantur negociorū geſtorum. ſed domino quidem rei geſtæ aduerſus eum qui geſſit, directa *e* competit actio, negociorum autem geſtori, contraria, *f* quas ex nullo contractu proprie naſci, manifeſtum eſt, quippe ita naſcuntur iſtæ actiones, ſi ſine *h* mandato quiſq; alienis negocijs gerendis ſe obtulerit, ex qua cauſa, ij; quorum negocia geſta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idq; *i* vtilitatis cauſa receptū eſt ne abſentium; qui ſubita feſtinatione coacti, nulli demandata negociorū ſuorum adminiſtratione, peregre profecti eſſent, deſererentur negocia, quę ſanè nemo curaturus eſſet, ſi de eo quod quid impendiſſet, nullam habiturus eſſet actionem. Sicut autem is, qui *k* vtiliter geſſit negocia, dominum [l] habet obligatum negociorū *m* geſtorum, ita & contra iſte *n* quoq; tenetur, *o* vt adminiſtrationis [p] reddat rationē. quo caſu ad *q* exactiſſimam quiſq; diligētiam compellitur reddere rationem, nec ſufficit talem diligentiam adhibere qualē ſuis rebus adhibere ſolet, ſi modo alius diligentior eo commodius adminiſtraturus eſſet negocia.

a Igitur. ℥ 1 *Prima ſpecies ſiue exēplum obligationis ex quaſi contractu hic exponitur, nempe negociorum geſtio, quæ tum exiſtit, cum te abſentē mihi obnoxium facio, mea ſponte utiliter gerendo negotia tua. Eſt autem totus hic locus ex duobus Caij* [a] *reſponſis huc tranſcriptus, ex quorum collatione magis eluceſcet methodus huius loci, quod Iuſtinianus omnia a Caio uberius tradita, breuiter ſolum complexus eſt.*

d Negocia. *Siue vnum, ſiue plura ſint, item ſiue in iudicio geſſerit, uel extra* [b] *iudicium.* 2 *Sed nec refert, utrum per ſe an per alium geſſerit. Poteſt enim negociorum geſtor (ſicut & procurator) ſubſtituere aliquem ad negocia gerenda, ſuo tamen* [c] *periculo. Neq; enim excuſatur, ſi dicat ſe credidiſſe idoneum, quē ſubſtituerat. Vnde ſolet euenire, quod ex uno eodemque negocij geſtu diuerſæ perſonæ diuerſas acquirant actiones,* [d] *quod alibi explicatur.*

c Abſentis. ℥ *Requiritur enim hic abſentia, nā ſi præſens fueris, paterisq; alium tua gerere negocia, mādare* [e] *uideris.* 3 *Cæterum quatuor modis alienum negocium geritur.* [f] *Primo, cura & ſolicitudine, ut in tutoribus, curatoribus, procuratoribus, adminiſtratoribus. Deinde re ipſa: cum in rem tuam impendo, etſi tuo intuitu non fecerim. Tertiò, ratihabitione, cum quod tuo nomine geſſi, ratum habes, & niſi ratum haberes, nihil ad te pertingeret. Denique ipſo geſtu, cum creditori tuo ſoluo te ignorante uel inuito.*

a l.ex maleficijs. §. l.de act. & oblig. & l.2.de neg.geſ.
b l.3. in princ. & l. ſoluēdo. de neg. geſ.& d.§. j.
c l. nam & Seruius §.ult.eo tit.
d §. exēpla. uide in l.ait Prætor. §.vl. & ſeq.ff. eo. ſu.de. uerb.obl in prin. & l.ſi mandatum C. de neg. geſt.
e l. ſi remuneraudi §.Si paſſus. Mād.
f l.ita mand. §.geſſiſſe.de admi.tut.

g Geſſerit.) 4 *Verborum hoc gero, cum plures habeat acceptiones, hic tamen adminiſtrare ſumitur, ſicut, & in vulgata regula. Qui per alium gerit, per ſe ipſum gerere uidetur.* Nihil autem refert *an quis aliqua neceſſitate vrgente, negocia abſentis geſſerit, vel etiam ſponte,* g *quia fauebat abſenti, & humaniter cum Papiniano* h *indicabat, hominis intereſſe, hominem beneficio afficere.*

e Directa cum petit.) 5 Directa negociorum geſtorum *actio domino conceditur, cuius negocia geſta ſunt, aduerſus geſtorem, vt reddat rationem adminiſtrationis, item ut praeſtet, ſi quid dolo aut negligentia eius* l *admiſſum eſt.*

f Contraria.) 6 Contraria negociorum geſtorum *actio datur ipſi geſtori, qua repetit ſumptus factos in rebus an cuius negocia ſine mandato geſſit. Vtranque actionem commodius alibi* k *enarrabimus.*

g Ex nullo contractu.) *Neque enim interuenit vllus contractus, aut conſenſus partium.*

h Sine mandato.) *Nam ſi mandaueris alicui, ut negocia tua gerat, mandati actio* l *competit. Sine mandato autem intellige, ſaltem illius, cuius ſunt negocia geſta. Nam ſi quis alius mandarit, nihilominus dabitur negociorum geſtorum actio; id quod Marcellus* m *tradidit, licet aliquantum obſcurius, poteſt tamen ea tota res tribus verbis expediri.* 7 *Primo: ſi cum propoſuiſſem tua negocia gerere, Titius mihi mandarit, ut geram, inter me & te erit actio negociorum geſtorum, inter me uero & Titium, mandati. Secundo, ſi cum non propoſuiſſem tua gerere negocia, Titius mihi mandarit, ut geram: inter me & Titium erit actio mandati, inter te & Titium negociorum geſtorum, ſi modo ille tuus procurator non fuerit: nam alioqui erit actio mandati. Inter me uero & te nulla erit actio, niſi geſſerim contemplatione tui, & in tuam omnino* n *gratiam. Tertiò, ſi mihi mandaris, ut geram negocia tua, & ego non tua tantum, ſed etiam Titij ignorans geſſerim, ſi quidem eius Titij tutela uel cura ad te pertineat, utriuſque negocij geſti nomine erit inter nos actio mandati, ſicuti eſſet negociorum geſtorum, ſi ſine mandato* o *geſſiſſem.*

i Idq; utilit.) *Aetiologia eſt quare legiſlator motus fuerit ad hanc ſpeciem obligationis ex quaſi contractu introducendam.*

K Qui utiliter geſſit.) 8 *Etſi effectum non habuit negocium, ſufficit enim ab initio utiliter geſſiſſe. Et ideo ſi inſulam fulſit, uel ſeruum aegrum curauit, etiamſi inſula exuſta eſt, uel ſeruus obijt:* p *aget nihilominus ad impenſas.* 9 *Vtilitatem autem metiri oportet non ex opinione gerentis, ſed ex re illius, cuius negocia geſta ſunt. Quid enim ſi quis putauerit ſe utiliter facere, ſed patrifamilias non expediebat? Veruntamen ubi gerens oſtenderit, quo* r *fecit, reijciet onus probandi in dominum, ut is doceat rem geſtam ſibi in ſpeciem oneroſam eſſe, uel ſaltem non neceſſariam, neque* q *utilem.*

l Dominum habet obligatum.) *Nempe ubi non adparet hunc qui geſſit, habuiſſe animum donandi,* s *cuiuſmodi animus uel ex paterna pietate* t *uel ex marit ali affectione* t *facile colligitur.* 10. *Quare ſolent Doctores, ſi coniuncta perſona abſentis negocia gerat: ut proteſtetur, ſe non donandi animo, ſed vtilitatis cauſa pro abſente negocium* u *geſturum.*

m Nego. eſt.) 11 *actione contraria ut ſcilicet repetat, quod impendit neceſſario, uel utiliter, ſed non non uoluptatis cauſa, item ut liberetur ab obligatione pro domino negociorum ſuſcepta, & generaliter, ut praeſtetur ei indemnitas rerum* y *geſtarum.*

n Iſte.) *Negociorum geſtor.*

o Tenetur.) *Directa negociorum geſtorum actione.*

p Vt adminiſtratio red.) 12 *Id eſt, actus ſui, ut Caius inquit, condemneturq; in quod non, ut oportuit, uel quod ex huiuſmodi negocijs* z *retinet: item ut uſuras quoque praeſtet, eius ſcilicet pecuniae, quae de ptis neceſſarijs ſumptibus* a *ſupereſt.*

q Ad exactiſſ.) *Nec tamen hoc eſt perpetuum.* 13 *Quare ne fallaris, ſciendum hic eſt, negociorum geſtorem varijs modis teneri hoc iudicio, ſecundum qualitatem negocij. Primo enim uenit dolus malus duntaxat, & latior culpa, ſi affectione permotus, ne bona amici diſtraherentur, neue aliud damnum accideret, negocijs eius ultro ſe obtulerit* b *gerendis. Deinde leuioris culpae etiam rationem reddet, nedum fraudis regulariter ex natura* c *actionis. Tertiò caſus fortuitus tum uenit, cum geruntur negocia pupilli, qui nullo modo tenetur, niſi locupletior* d *factus ſit. Item ſi negociorum geſtorum non alterius contemplatione, ſed ſui lucri cauſa adminiſtrationem* e *ſuſcepit. Item ſi nouum negocium, ab uſu abſentis prorſus alienum* f *geſſerit. Item ſi pacto in ſe recepit caſum* g *fortuitum. Item ſi culpa geſtoris caſus* h *eueniat. Denique ſi negociorum geſtor in reſtituendis rebus domini admiſerit* i *moram.*

§. Tutores.

1 *Secunda ſpecies quaſi contractus eſt adminiſtratio tutelae.*

2 *Ex qua actio tutelae naſcitur, tam directa, quam contraria.*

3 *De actione rationum diſtrahendarum & protutelae.*

4 *Contrariam tutelae rationem, quare praetor induxerit.*

Tutores a quoq; qui tutelae iudicio tenentur, non proprie ex contractu obligati eſſe intelliguntur (nullum b enim negocium inter tutorem & pupillum contrahitur) ſed quia ſanè non c ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Hoc autem caſu mutuae ſunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelae actionem,

ſed

g l. 3. §. Hac actio. ne neg. geſt.
h l. ſeruus. ea lege.
i in ſi. de ſer. exp.
d. l. ex maleficijs.
§. Si quis. & d. ſe.
k inſ. de act. §. Actionum.
l ſi de mand. eo. ti.
m l. 3. §. ult. neg. geſto.
n l. nam & ſeruus. in ſi. l. item ſi §. Nam etſi cui. l. ſi qs mandato. de neg. geſto ſi. ſi mandatum. C. eo. tit.
o l. liberto. §. 1. d. tit.
p l. ſed an vlrò. §. 1 hoc tit.
q d. § 1.
r l. ſed videamus. dic tit.
s l. ſi paterno. l. ſi alimenta. C. eo. l. quae pater filio. ff. fam. erciſc.
t l. quod in vxorē. C. hoc tit.
u l. Neſe unius. eo. l. at ſi quis. de re. & ſump. fune.
x l. ex duobus. in princ. hoc tit. l. q̄ utiliter. in princ
y l. ſi mādata. d. tit. per l. 2 C. de ſen. quae ſi. cer. quā.
z l. 2. hoc tit.
a l. q alienā. in pri. neg. g. ſt.
b l. 3. §. Inter eum. eo. tit.
c l. tutoris. C. De neg. geſt.
d l. ſi pupilli. in pr. dic. tit.
e d. l. ſi pupilli. §. Sed etſi quis.
f l. ſi negocia. eod.
g l. negociū. C. eo.
h l. ſiue haereditaria. & l. debitor ejus. ff. hoc tit.
i l. cum res §. ult. de leg. 1.

ſed & contra tutor cum pupillo habet *f* contrariam tutelæ, ſi uel impenderit aliquid in rem pupilli, uel pro eo fuerit obligatus, aut rem ſuam creditoribus eius obligauerit.

a Tutores.} 1 *Et hic locus ex eiuſdem Caij* [a] *reſponſo deſcriptus eſt, ſecundam ſpeciem quaſi contractus continens, nempe* adminiſtrationem tutelæ. *Tutor enim & pupillus dicuntur quaſi contrahere, quia adeò non requiritur conſenſus pupilli, ut & ignoranti & inuito tutor* [b] *detur. Oritur ergo inter tutorem & pupillum obligatio, pupillo etiam ignorante, & non conſentiente, imò eo inuito. Quia autem inter ſe nihil contraxerunt, neq; ex delicto, vel quaſi ex delicto obligati ſunt, dicitur hæc obligato ex quaſi cõtractu procedere,* 2 *ex qua deinde actio naſcitur, qua tutelæ vocatur. Et hæc pariter eſt duplex, directa ſcilicet, & contraria: quæ prior pupillo datur in tutorem, ut reddat rationem ſuæ adminiſtrationis, finita iam* [c] *tutela poſterior tutori datur in adultum iam pupillum, qua repetit, ſi quid impendit de ſuo in rem pupillarem, aut ſe rem ve ſuam pro eo* [d] *obligauit.*

b Nullum enim.} *Saltem quod ad iudicium tutela pertineat, de quo hic agitur. Cæterum nemo negat, contrahi alıud negocium inter pupillum & tutorem, nempe ex ſtipulatione, rem pupilli ſaluam fore.*

c Non ex malefi.} *Vel quaſi maleficio, neque enim tutela maleficij, ſed beneficij nomen* [e] *eſt, ſed nec dolum vel culpam admittit alteruter, quod uel tutelam ſuſcipiat, nec in tutela ſit.*

d Mutuę ſunt act.} *Nempe tutelæ directa & contraria, ut paulo antè dixi.* 3 *Ab his autem actionibus diuerſæ ſunt: actio,* de rationibus diſtrahendis, *ſi quid tutor dicatur ex bonis pupilli abſtuliſſe, & actiones pro tutelæ, directi & contraria, ſi quis quaſi tutor geſſerit negocia impuberis, licet uerò tutor non* [g] *fuerit. Verum de his opportunius* [h] *ſuo loco.*

e Tutelæ actio.} *Directam ſcilicet.*

f Contrariam tut.} Quam Prætor propoſuit (*inquit* [i] *Vlpianus*) induxitq; in uſum, ut facilius tutores ad adminiſtrationem accederent, ſcientes pupillum ſibi quoque obligatum fore ex ſua adminiſtratione. *Quanquam enim ſine tutoris autoritate pupilli non* [k] *obligentur, nec in rem ſuam tutor pupillum obligare poſſit: attamen receptum eſt, ut tutori ſuo pupillus ſine tutoris autoritate ciuiliter obligetur ex adminiſtratione ſcilicet. Et enim prouocandi erant tutores, ut promptius de ſuo aliquid pro pupillis impenderent, cum ſciunt ſe recepturos id, quod impendiſſent.*

a l. ex maleficijs §. Tutelæ. De act. & oblig.
b l. nec non. de tut. & cur. da. ab his.
c l. nisi finita. De tut. & rati. diſtr. & in rubr. ff. De cont. & uti. actio. tut. & l. j. eo.
d d. l. ex maleficijs.
e ſup. de tut. in pri.
f l. actione. de tut. & ratio. diſtr.
g l. j. de eo qui pro tut.
h § actionum. inſ. de act. & ff. De tut. & rat. diſtr.
i l. j. de contra. tut. & uti. act.
k ſup. de aut. tut.

§. Item ſi inter.

1 *Tertia ſpecies quaſi contractus eſt communio rerum, ex qua actio communi diuid. naſcitur.*
2 *Actionem commu. diuid. duplicem eſſe.*
3 *Inter cohæredes ex quaſi contractu obligationem naſci.*
4 *Ex qua oritur familiæ erciſc. actio.*
5 *Familia pro hereditate.*
6 *Erciſcere ſignificat diuidere.*
7 *Actio fami. erciſ. duplex.*

Item *a* ſi inter aliquos communis res ſit ſine *b* ſocietate: ueluti quod pariter eis legata donata ve eſſet; & alter eorum alteri ideo teneatur cõmuni diuidundo iudicio, quod ſolus *c* fructus ex ea re perceperit, aut quod ſocius eius ſolus in eam rem neceſſarias impẽſas fecerit, nõ intelligitur ex contractu proprie obligatus eſſe, quippe q̃a nihil inter ſe contraxerunt, ſed quia ex maleficio non tenetur: quaſi ex contractu teneri videtur. Idem iuris [d] eſt de eo qui cohæredi familię erciſcundę iudicio ex his cauſis obligatus eſt.

a eam. inf explicabo in. §. quædam. de actio.

a Item ſi inter. 1 *Tertia ſpecies quaſi contractus hic enarratur, nempe* communio rerum, *ex qua manat actio, quæ* communi diuidundo [a] *appellatur, quæ cõpetit pro rebus ſingularibus, diuidendis, uel pro his, quæ in re communi expenſa ſunt, uel ſi quis ſolus ex re communi fructus percepit. Vt ſi duobus fundus eſſet legatus, & unus ſolus ex eo fructus percepiſſet, certè obligatus eſſet alteri, quia autem neq; contraxit cũ eo, neque deliquit, aut quaſi deliquit, id eſt, nec dolum uel culpam admiſit: ex quaſi contractu dicitur obligatio nata.* 2 *Eſt autem hæc actio duplex,* directa *ſcilicet, &* utilis. Directa *illis competit, qui habent uerum dominium in re commun. Vtilis uero his, qui habent quaſi dominium, quales ſunt qui rem communem bona fide a non domino acceperunt.*

b Sine ſocietate.) *Recte inquit, ſine ſocietate, id eſt, ſine animo & conuentione ſocietatis ineundæ. Ea enim ſi nominatim contracta eſſet eius obligatio referri deberet inter eas, quę proprie naſcuntur ex contractu: licet tum quoque communi diuidundo iudicium locum* [b] *habet.*

c Quod ſolus fructus.} *Imp. notanter hoc loci acceſſionum duntaxat meminit,* [c] *ueluti fructuum & impenſarum, non etiam rei principalis, quia ſcilicet tum demum quaſi ex contractu naſci intelligantur. Nam quod attinet ad ipſam rem principalem, cum de eius diuiſione agitur, uidetur hoc iudicium naſci ex conſenſu, nempe uolentium a communione diſcedere.*

b l. 2. cõmu. diuid. & inf. de actio. §. quædam. nu. 32.
c Bal. hic

d Idem iuris. } *Inter cohæredes vltro citroq; naſcitur quaſi ex contractu obligatio. Nam ſimulatq; adierunt hæreditatem, uidentur quaſi contraxiſſe alter cum altero, ita quod alter alteri ſit obligatus in mutuis præſtationibus. Et dicitur quaſi contractus, quia iſti cohæredes nihil uere contraxerunt, ſed iuris poteſtate habentur pro contrahentibus, qui dicitur quaſi contractus,* 4 *ex quo deinde prouenit actio* familiæ erciſcundæ, *id eſt, hæreditatis diuidendæ.* 5 *Nam antiqui familiam pro hæreditate accipiebant;* [d] *ut in lege XII. tab. his uerbis, Proximus agnatus familiam habeto: cuius non ſemel Cicero in Topicis meminit.* 6 Erciſcere *autem uerbum eſt vetuſtate ornatum, & pro diuidere accipitur, ab* ἑρκίζειν, *quod interſepire & diuidere ſignificat. Sicut ergo iudicium de hæreditate inter cohæredes diuidenda ex antiquiſſima, XII. tab. lege proficiſcitur, ut Caius ſcribit: ita quoq; antiquam illam & natiuam inſcriptionem,* familiæ erciſcundæ *obtinuit. Differt autem hæc a* communi diuidundo *actione, quòd illa datur tantum pro rebus ſingularib. diuidendis, hæc autem pro uniuerſitate.* 7 *Et pariter duplex eſt, directa & utilis. Directa datur hæredib. ſiue teſtamẽtarijs ſiue legitimis, utilis uerò bonorum poſſeſſoribus competit, quia de iure ciuili hæredes nõ ſunt. Harum tamen uim & naturam alibi* [e] *locupletius enarrabimus.*

d l. pronũciatio. §. familiæ. de uerb. ſign.

e d. §. quadam. nu. 15. & ſeq.

§. Hæres quoque.

1 *Quarta ſpecies quaſi contractus eſt aditio hæreditatis.*
2 *Quare hæres cum legatario quaſi contrahere dicatur.*
3 *Ex hoc quaſi contractu, quæ actio detur.*

Hæres *a* quoque legatorũ nomine non proprie ex cõtractu obligatus intelligitur (neq; enim cum hęrede, neque cũ defuncto vllum negociũ legatarius geſſiſſe proprie dici põt) & tamen, quia ex maleficio non eſt obligatus, quaſi ex contractu debere *b* intelligitur.

a Hęres quoq;. } 1 *Quarta ſpecies quaſi contractus hic exponitur,* Aditio hæreditatis *ſcilicet, qua hęres legatarij obligatur.* 2 *Ecce enim hęres cum legatario non contraxit aliquod negocium, quo inuitò legatum relinquitur, nec teſtator cum eodem contraxit, cum neſciente forte legatario relictum ſit: contractus autem ſine conſenſu nullus eſſe* [a] *poteſt. Sed nec dolo hæres, uel culpa legatario obligatur, niſi forte poſt dolum vel culpam* [b] *admiſerit: quippe qui nihil in eum peccauit: ſicq; nullus ſubeſt maleficij uel quaſi maleficij prætextus. Reliquum eſt igitur, ut ex quaſi contractu hęredem obligatum* [c] *dicamus,* 3 *& ex tali obligatione actio* legatorum *uel* ex teſtamento [d] *in perſonam deſcendit. Cæterum* rei uendicatio hypothecaria *(quam legatario quoq; interdum dari* [e] *conſtat) ex obligatione, uel ex quaſi contractu non uenit, ſed ex dominio uel quaſi dominio, quod lex adſcribit legatario. Quãquam hanc hypothecariam actionem, quæ legatario competit, eſſe perſonalem, nonnulli* [f] *uoluerint, quod an uerum ſit, ſubſiſto.*

b Debere intelligitur. } *Ideoq; aduerſus eum legatarius actionem perſonalem ex teſtamento habet, ut iam dictum eſt.*

a l. 1. De pac.
b l. cũ res. de leg. 1.
c l. lex maleficijs. § hæres. de actio. & obl. l. apud Iu. lia. d. ult. ibi gloſ. & Bar. qui. ex ca. in poſſ.
d § noſtra. ſu. de le.
e dixi in d. §. noſtra.
f Cantiunc. hic.

§. Item cui is.

1 *Quinta ſpecies quaſi contractus, eſt ſolutio indebiti.*
2. 4. *Indebitum quare ſuprà referatur inter contractus qui re contrahuntur.*
3 *Quæ actio hoc quaſi contractu competat.*

Item *a* is cui quis per *b* errorem non debitum ſoluit, quaſi *c* ex contractu debere videtur. Adeo enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus eſſe, vt ſi certiorem rationem ſequamur: magis (ut ſuprà diximus) distractu, quam ex *d* contractu poſſit dici obligatus eſſe. Nam qui ſoluendi animo pecuniam dat: in hoc dare videtur, ut, diſtrahat potius negocium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accepit, obligatur, ac ſi mutuum ei daretur, & ideo condictione [e] tenetur.

a Item is cui. } 1 *Quinta & ultima ſpecies quaſi contractus adtexitur, ſcilicet,* ſolutio indebiti. *Sed cur non. Imp. hanc obligationem inter contractus, qui re contrahuntur. ſupra* [a] *recenſuit?* 2 *Recenſuit quidem, non tamen ad finẽ, quod eſſet uerus contractus, ſed quod nõ poſſit eſſe efficax, niſi res, id eſt numeratio pecuniæ interueniat. Hic uero eadem reperitur, & origo eius indicatur. Quantum enim ad obligandum eum attinet, qui bona fide accepit indebitum, uerum eſt, nihil cum eo contractum eſſe, quia ſubſtantia contractus nempe conſenſus adfuit; quoniam qui per errorem ſoluit magis diſtrahendæ obligationis animo: quam contrahendæ dare* [b] *videtur. Adparet ergo repugnante partium intentione obligationem iſthinc non poſſe introduci:* [c] *attamen cum is, qui debitum ſoluit, hoc ipſo aliquid negocij* [d] *geſſit, tum verò ne accipienti ſic contra naturalem æquitatẽ cum alterius iactura locupletetur,* [e] *uidetur ſic accipiens omnino ad reddendũ quaſi ex contractu obligari. Nam, nec uere contractum eſt, nec ullus ſubeſt delicti uel quaſi delicti color ſeu*

a §. is quoq;. ſu. quib. mo. re con. obli.
b l. ex maleficijs. §. si quoq;. de act. & obli.
c l. nõ omnis. ſi cer. peta.
d l. ſi in area. De cõdi. indeb.
e l. nam hoc. eod.

pri-

prætextus. 3 *Ex hoc ergò quaſi contractu introducta eſt ex bono & æquo condictio indebiti, qua quis repetit id, quod indebite per errorē alicui ſoluit. Hanc actionem ſupra* [f] *explicauimus.*

f in d. §. is quoq;

b Per errorem.} *Tametſi hic ſolum mentio fiat erroris ſoluentis: idem tamen in accipiente intelligi debet. Nam is alioqui magis videbitur ex maleficio obligari, cum reſponderit Pomponius:* [g] Eum qui rem alienam aberrante ſciens accepit, furtum facere.

g l. ſi iuſſu. §. 1. De furti.

c Quaſi ex contractu.} *Quiquidem intelligitur refieri: quia (ut ſupra dixi) qui ſoluit indebitum, hoc ipſo gerit aliquid* [h] *negocij.*

h d. l. ſi in arca.

d Quam ex contractu.} 4 *Nam ſi obligationem indebiti ſpectes, geſtum negocium contractumq; dixeris: ſi conſenſum & conuentum, diſtractum, ut non ſine cauſa & ſub hoc titulo memoretur.*

e Conditione.} *Scilicet indebiti, quæ pro indebito datur.*

§. Ex quibuſdam.

1 *Quædam actiones in cōfitentem dantur in ſimplum, in negantem in duplum, et quæ ſint illæ.*
2 *In his actionibus etſi quid indebitè ſoluatur, tamen condictio non habet locum.*
3.4 *Idque exemplis declaratur.*
5 *Hodie tantum in legatis ad pias cauſas creſcit lis per inficiationem.*
6 *In reliquis legatis, ſi indebitè ſoluantur, habet locum condictio.*

Ex *a* quibuſdam tamen cauſis repeti non poteſt, quod per errorem nō debitum ſolutum ſit, ſic nanque definierunt veteres: *Ex quibus cauſis inficianda lis creſcit, ex ijs cauſis non debitum ſolutum repeti non poſſe*: veluti *b* ex lege Aquilia, item ex legato. Quod ueteres quidē in ijs legatis locum habere uoluerunt, quæ certa conſtituta per *c* damnationem cuique legata fuerant. noſtra [d] autem conſtitutio cum vnam naturam omnibus legatis, & fideicommiſſis indulſit, [e] huiuſmodi augmentum *f* in omnibus legatis & fideicommiſſis extēdi voluit, ſed non omnib. legatarijs hoc prębuit, ſed *g* tantummodo in his legatis, & fideicōmiſſis, quæ ſacroſanctis eccleſijs, & cęteris venerabilibus locis, quę religionis, vel pietatis intuitu honorantur, relicta ſunt, quæ ſi indebita ſoluantur, non *h* repetuntur.

a Ex quibuſdam.} *Imperator digreditur a propoſito, hic enim §. tantum ad materiam indebiti facit, & præcedentis §. exceptiones complectitur.* 1 *Ad euidentiam autem non eſt ignorandum, quaſdam actiones eſſe quæ in confitentē dantur in ſimplum, in negantem verò in duplum: quoniam inficiendo lis dicitur creſcere. Quales ſunt actio* damni iniuriæ *ex lege Aquilia, actio* depoſiti *ex quatuor cauſis, ſcilicet ex incendio, ruina, naufragio, tumultu, actio* ex teſtamento, *quæ legatarius cōpetit pro legato ad pias* [a] *cauſas.* 2 In prædictis actionibus (*inquit hic Iuſtinianus*) ſi quid indebitè ſoluatur, non poteſt repeti per condictionem indebiti. *Exempli cauſa,* 3 *Si quis ageret contra me quod penes me depoſuerit in incendio centum aureos licet penes me nō ſint depoſiti, ſed penes alium, ego nè condemner in duplum pro inficiatione, ante condemnationē ſoluo indebitum, iam quæro, ſi deinde conſtituerit, actorem penes me nihil, ſed penes aliū depoſuiſſe, utrum ego illud ſimplum, quod indebitè ſolui condictione indebiti repetere poſſim? Et decidit Imperator condictionem mihi non dari, videor enim tacitè tranſegiſſe cum deponente: & potuit fieri, ſi litigaſſem, quod fuiſſem damnatus in duplum, quare contentus eſſe debeo, me ſolutione ſimplici liberatum eſſe.*

a §. ex maleficijs verſ. item mixta. in. de act.

b Veluti ex lege Aqui.} *Exempli gratia;* 4 *Mandaui procuratori meo, ut tibi damnum daret: alius autem tibi damnum intulit, non meus procurator. Ego abs te in iut uocatus, damnum quod à meo procuratore datum aſſerebas, metu augmenti per inficiationem futuri, ſolui ac repoſui indebitè: uerebar enim, ne in iudicio propter meam inficiationem fieret condemnatio in duplum, etiamſi poſtea adpareat damnum illud ab alio tibi illatum fuiſſe; tamen hoc indebitum repetere prohibeor, propter conuentionem noſtram, quæ habet ſpeciem* [b] *tranſactionis. Poſſum tamen poſtea ab eo, qui damnum dedit, quod ita indebitè ſolui,* [c] *obtinere. Quod ſi ſupradicta præſumptio tranſactionis ceſſauerit, puta ſi in eodem caſu ego, qui damnum non dederam, duplum ſoluero, locus erit condictioni indebiti,* [d] *etiam in ſolidum.*

b l. ea quæ & ibi Dd. C. de condi. ind.
c l. qui ſeruum. De inter. actio.
d Fab. hic. quem omnino vide.
e ſup. de lega. §. ſed olim.
f §. noſtra. autem. ſep de lega.
g §. ſed non uſque. ſup. de lega.
h l. fideicōmiſſum. C. de cond. inde. ut de etiam in d §. ex maleſi. inſ. de act. 42. nu. & ſeq
i arg. l. cum in. §. ſi. mulier. de cond. indeb.

c Per damnationem.} *De hoc legati genere* qđ olim per damnationē *fiebat, ſupra* [e] *abundāter diximus*

d Noſtra autem conſti.} *De qua etiam ſupra* [f] *diximus pluribus uerbis.*

e Indulſit.) *Tollendo ſcilicet uerborum ſolennitatem, quę olim in legatis obſeruabatur, ut alibi* [g] *quoq; enarratum eſt.*

f Augumentum.} *Videlicet quod legatum creſcat in duplum, ſi hæres illud inficietur, & in iudicio conuincatur mendacij.*

g Sed tantummodo.} 5 *Et ſic hodie tantum in legatis ad pias cauſas creſcit lis per inficiationem,* 6 *ac per conſequens alia legata ſi indebitè ſoluantur, condictione indebiti repeti poſſunt;* [h] *ſi modo per errorem facti ſoluta fuerint.*

h Non repetuntur.) *Neque datur indebiti condictio, quod ideo eſt, quoniam ceſſante debiti cauſa, adhuc tamen cauſa pietatis* [i] *ſupereſt.*

PER

Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur. TIT. XXIX.

1 *Quę ſit differentia inter hunc titulum, & eum qui lib. 2. ſupra ponitur eadem inſcriptione.*
2 *Dominia rerum etiam per procuratorem acquiruntur, ſecus eſt in obligationibus.*

a In ru. ſup. de re. di & tub. de oblig.
b l. 1. C. per quas perſ. nob. acqu. l. poſſeſſio. de ac. poſſ.
c l. ſolutam. §. per liberam. de pign. actio.

D*Ifferentia inter titulum*, Per quas perſonas nobis acquiritur, *ſuprà lib.* 2. *explicatum, & huc noſtrum hac eſt: quia in ſuperiori quidem titulo tractatum eſt, per quas perſonas nobis res ipſa, earumq; dominia adijciantur, hic verò diſſeritur, per quas perſonas obligationes & cõſequenter actiones nobis acquirantur. Aliud autem eſt* dominium, *aliud* obligatio, *cum diuerſas cauſas habeant, diuerſaq; officia, quemadmodum ſuperius ſuis locis* [a] *vbertim demonſtratum eſt. Et conſtat aliàs hic tractatus eiſdem fundamentis, quibus ſuperior, quamobrem paucis nos expediemus.* 2 *Illud tamen non eſt omittendum, uel hoc ſolo nomine inter hoſce duos titulos intereſſe, quod etiam per procuratorem nobis acquirantur rerum dominia, obligationes uerò non item,* [b] *quę magis adhęrent perſonę ipſius acquirentis. Ideoq; traditum eſt, per liberum hominem nobis non acquiri, niſi ea* [c] *cedatur.*

Princ. tit.

1 *Quadruplex peculium filijſa.*
2 *Ex quibus peculijs obligationes patri vel filioſa. acquirantur.*
3 *In peculio aduentitio pater exercet actiones nomine filij, ſecus in caſtrenſi uel quaſi.*

EXpoſitis generibus obligationum, quæ ex contractu, uel quaſi ex contractu naſcuntur, admonendi ſumus adquiri *a* nobis non ſolũ per noſmetipſos, ſed per eas quoque perſonas, quę in *b* noſtra poteſtate ſunt, ueluti per ſeruos & filios noſtros, ut tamen, quod per ſeruos noſtros nobis adquiritur, totum *c* noſtrum fiat, quod autem per liberos, quos in poteſtate habemus, ex obligatione fuerit adquiſitum, hoc *d* diuidatur ſecundum imaginem rerum proprietatis, & vſusfructus, quam noſtra decreuit conſtitutio, *e* ut quod ab *f* actione commodum perueniat huius vſumfructum quidem habeat pater: proprietas autem filio ſeruetur, ſcilicet *g* patre actionem mouente ſecundum Nouellæ noſtrę conſtitutionis diuiſionem.

a Acquiri nobis.} *Scilicet obligationes, & per cõſequens actiones, ut ſic huic titulo conueniat, nam de dominorum acquiſitione ſupra tractatum eſt.*

b In noſtra poteſtate.} *Dominica, uel etiam patria.*

c Totum noſtrum.) *Seruus ergo actiones in ſolidum domino acquirit, niſi (ut mox ſubijcit) ab alio* bona fide poſsideatur. *Quid ni? ſibi enim nihil acquirere* [a] *poteſt.*

d Hoc diuidatur.) *Olim quicquid acquirebat filiusfamilias, in ſolidum patris erat. poſtea diſcrimen factum eſt inter peculia.* 1 *Cum enim filiusfa. quadruplex peculium habeat, profectitium, aduentitium, caſtrenſe, & quaſi caſtrenſe, ſicut alibi* [b] *annotauimus, conſtitutum eſt,* [c] *ut in peculio profectitio habeat pater proprietatẽ & uſumfructum, in aduentitio proprietas ad filium pertineat, uſusfructus ad patrẽ, in caſtrẽſi & quaſi caſtrenſi pater nihil iuris habeat.* 2 *Ideoq; ſi filiusfa. ex caſtrenſi, uel quaſi caſtrenſi peculio contraxerit, pleno iure obligationes ſibi acquirit; ſi autem ex peculio aduentitio contraxerit, proprietas obligationis ſpectat ad filium, exercitium autem actionis ad patrem. In peculio uerò profectitio obligatio indiſtinctè patri quaritur.*

e Conſtitutio.} *Quæ in Codice* [d] *extat lib. 6.*

f Ab actione.) *Subaudi, rerum aduentitiarum.*

g Scilicet patre act.) 3 *Nam in peculio aduentitio pater exercet actiones nomine filij,* [e] *tanquam legitimus adminiſtrator, neq; in eo filius põt agere ſine conſenſu* [f] *patris. In peculio autem caſtrenſi uel quaſi caſtrenſi filiusfa. ſine patris conſenſu agere poteſt, quia pro patrefamilias,* [g] *habetur.*

a ſup. p quas pſ. &c.
b §. igitur. ſup. per quas perſo. &c.
c l. cum oportet. C. de pon. quæ lib.
d d. l. cum oportet.
e l. 1. C. de bo. quæ libe.
f l. cum non ſolũ. §. ubi autem. C. eo. tit.
g l. 2. ad Maced. & ſup. quib. non eſt per. fa. teſt. in pr.

§. Item per liberos.

1 *Ex ſerui uſuarij operis an acquiramus.*

Item *a* per liberos homines & alienos ſeruos quos bona fide poſſidemus, adquiritur nobis, ſed tantum ex duabus cauſis, id eſt, ſi quid ex operis ſuis uel ex re noſtra acquirant

quitant. Per eum quoq; ſeruum, in quo uſumfructum vel vſum *b* habemus, ſimiliter ex duabus iſtis cauſis nobis acquiritur.

a Item per lib. § *Totum hunc locum Iuſtinianus ſupra* [a] *plurib. explicuit: & quæ ibi ad textus enarrationem annotauimus, huc quoq; referri debent, ſicq́, ſuperuacanea hic repetitione nihil erit opus.* a §. de his autē. ſu. per quas perſon. nob. acq.

b Vel uſum § 1 *Sed videtur ex operis ſerui vſuarij nihil nobis acquiri, cū eas ipſi locare nō poſſimus* b *& ſupra id de vſufructuario tantum Iuſtinianus conſtituit. Reſpondet Theophilus ſi ſeruus ipſe ſe locet, ex hac cauſa vſuario quæri. Equidem puto ſeruo vti poſſe ad ſtipulandum, & alioqui cōtrahendum, nō vſq; ad compendium, ſed ad vſum ſibi & familiæ neceſſarium.* c *Et ideo Imp. non ſcribit, quicquid ex opera eius quæratur, vſuario quæri, quod alibi* [d] *ſcribit de ſeruo fructuario.*

b l. per ſeruum. de vſu & hab.
c Bar. hic. qui all. l. plenum. de uſu & hab.
d d. §. de his autem

§. Communem.

1. 2 *Seruus communis vt acquirat.*

Communem ſeruum pro dominica parte dominis adquirere certum eſt, excepto eo quod nominatim vni ſtipulando, aut per traditionem accipiendo, illi ſoli acquirit: veluti cum ita ſtipulatur, *Titio domino meo dare ſpondes?* ſed ſi domini vnius iuſſu ſeruus fuerit ſtipulatus, licet antea dubitabatur, tamen poſt *b* noſtram deciſionem res expedita eſt, vt illi tantum acquirat, qui hoc ei facere iuſſit, ut ſupra dictum eſt.

a Communem. § *Qualiter communis ſeruus acquirat dominis ſtipulando, ſupra* [b] *diximus: eodē modo eis acquirit ex alijs contractibus, vel quaſi contractib. vt hic Iuſtinianus ait. Et quæ ibi adducta ſunt, ad hunc locum conferri poſſunt.* a §. pen. & vlt. ſu. de ſtip. ſeru.

b Poſt noſtram deciſ. § *Quæ adhuc lib. Cod.* [b] *extat; & duos caſus continet.* 2 *Nā poſteaquam deſiniit, ſeruum etiam ſimpliciter ſtipulatum, illi ſoli acquirere, qui nominatim ſibi iuſſit eum ſtipulari: addit, Qđ ſi ab vno dominorum ſimpliciter iuſſus ſit, ſtipulari, & ſimpliciter quoq, ſtipulatus ſit, nullo dominorū ſpeciatim nominato: ſoli nihilominus iubenti acquiri. Sed ſi unius nomen expreſſerit, ſiue iubentis, ſiue alterius domini: ei ſoli, qui nominatus eſt, acquiri.* b l. ult. C. per quas perſ. nob. acc.

Quibus modis tollitur obligatio.

TITVLVS. XXX.

1. 3 *Continuatio huius tituli.*
2 *Exceptio, tibi non competit actio.*
4 *Contractus & quaſi contractus bifariam tolluntur.*
5 *Obligationes quando tollantur ope exceptionis.*
6 *Quot modis tollatur naturalis obligatio, ciuili remanente. & num. 7. 8. 9.*

H*Actenus tractauit Iuſtinianus, quib. modis obligatio ex contractu, vel quaſi ex contractu introducatur: nunc iuſto ordine, qua ratione ex illis duab. cauſis obligatio conſtituta rurſus tolli poſſit, annectit, non ignorans naturale eſſe, vnumquodq́, diſſolui, pro contractum* [a] *eſt.* 2 *Quod cognouiſſe vel ad hoc longe vtiliſſimum eſt, vt oportune ſciamus locum illum:* Tibi non competit actio, *non ſecus quam ſecutum aliquod in aduerſarium prætendere: quoniam obligatione deficiente, nullius actioni locus eſt.* 3 *Cæterum quid obligationes ex delicto vel quaſi ex delicto proficiſcentes nonſimili modo tolluntur; ideo eis hunc titulum præpoſuit. quomodo autem hæ diſpereant, infra ſuo loco diſcutietur.* 4 *Quod igitur ad priores duas obligationum ſpecies attinet, nouiſſe cum primis oportet, illas duob. modis perimi, aut ope exceptionis, aut ipſo iure. De priori hic non agitur, nos tamen aliquid dicemus: ex altero hic titulus enatus eſt.* 5 *Dicuntur autem ope exceptionis tolli obligationes, quando naturalis obligatio ſublata eſt, remanente ciuili, ex qua adhuc competit actio, quæ tamen per exceptionem eliditur.* 6 *Fit autem hoc multifariam: Primo ratione pacti: vt ſi creditor facit debitori ſuo pactum de non petendo. liberat. n. ipſū à naturali obligatione: quia autem ciuilis obligatio per hoc nudum pactum euerti non potuit: competit creditori adhuc actio aduerſus debitorē, tametſi ea per exceptionē pacti de non petendo elidi poſſit: & ita actio ope exceptionis tollitur.* 7 *Secundo, ratione doli vel metus: vt ſi quis dolo vel metu inductus eſt ad pmittendum per ſtipulationē, pp dolum vel metum iam liberatus eſt à naturali obligatione: quia defuit conſenſus promiſſionis tamen rōne adhuc durat ciuilis obligatio, quæ tribuit ſtipulatori actionem. Ad hoc ergo ut omnino liberetur promiſſor et à ciuili obligatione, doli vel metus exceptio ipſi conceditur.* 8 *Tertio, rōne rei*

a l. prout. de ſolu. l. nihil tam naturale. de reg. iur.

indicatæ: vt ſi quis me conueniat in iudicio, petendo centũ, & iudex ferat p me ſententiam abſolutoriã, quæ tranſeat in rem iudicatam: per illam ſum liberatus à naturali obligatione, ciuilis tamen remanet, quam per exceptionem rei iudicatæ pariter ſubmoueo. [b] *9 Poſtremo, ratione temporis, vt ſi emiſſem bona fide à creditore hypothecam aliquam, poſſet debitor, cuius eſt hypotheca, eam à me vendicare: tamen ſi poſſideo eam triginta annis, liberor, ita vt ſi me poſtea conueniat, exceptione præſcriptionis poſſim me defendere. 10 Ipſo autem iure dicitur tolli obligatio, quando ea omnino extinguitur, ita vt nullæ reliquiæ vel naturalis vel ciuilis obligationis durent: idq́; hiſce fit modis, hoc titulo recenſentur, puta ſolutione eius quod debetur, acc eptilatione, nouatione, & contrario conſenſu, quos ſigillatim examinabimus.*

[b l.3. de excep.]

Princip. tit.

1.2 *Solutione ipſo iure tollitur: obligatio, tam naturalis quam ciuilis.*
3 *Et quæ ad talem ſolutionem ſint neceſſaria.*
4 *Verbum ſolutionis quomodo accipiatur.*
5 *Aliud pro alio inuito creditori non ſoluitur.*
6 *Quibus caſibus ceſſet hæc regula.*
7 *Solui poteſt pro alio etiam ignorante & inuito.*
8 *Soluens [illegible]nito nihil repetit: ſecus in eo qui pro ignorante ſoluit.*
9 *Sublata obligatione per ſolutione etiam acceſſoria tolluntur.*
10 *Fideiuſſor ſoluens an liberet debitorem principalem.*

TOllitur *a* autem omnis obligatio ſolutione *b* eius quod debetur, uel ſi quis conſentiente *c* creditore, aliud pro alio ſoluerit. Nec intereſt quis *d* ſoluat: utrum ipſe qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio ſoluente, ſiue ſciente, ſiue *e* ignorante debitore, uel inuito eo ſolutio fiat. Item ſi reus ſoluerit: etiam ii qui *f* pro eo interuenerunt, liberantur. Idẽ ex contrario cõtingit, ſi *g* fideiuſſor ſoluerit: non enim ipſe ſolus liberatur, ſed etiam reus.

a Tollitur. § *1 Primus modus tollendæ obligationis ipſo iure eſt ſolutio: quæ nihil aliud eſt, quam rei debitæ per ipſum debitorem, vel alium eius nomine, creditori idoneo facta actualis ſatisfactio. Hæc deſcriptio craſſa eſt, omnia requiſita ad ſolutionem continens. 2 Primum enim neceſſe eſt, vt perſona ſoluens ſit idonea & habilis: quia prodigus, furioſus, pupillus quamuis debeant, non tamen ſine tutorum curatorumve autoritate recte ſoluunt. Deinde hinc diſcis, alium poſſe debitoris nomine ſoluere. nam tutores & curatores ſoluũt loco pupillorum aut adultorum: item procuratores, & quicunque admuiſtratores nomine ſuorum dominorum: denique quilibet pro alio ſoluere poteſt. Præterea exigitur, vt creditori idoneo fiat ſolutio: pupillo. n. furioſo, & ſimilibus ſolui non debet, ſed iis, in quorum tutela curave conſiſtunt. Demum actualem oportet eſſe ſatisfactionem, propter res incorporales, quæ ſicut tradi non poſſunt, ita nec ſolui. Adde, quod omnis ſatisfactio, quæ fit ſiue pignoribus ſiue fideiuſſorib. volente creditore pro ſolutione* [a] *habetur. 3 Sic itaq; ſolutione tollitur ipſo iure omnis obligatio, cuiuſcunque generis ſit, tam naturalis quam ciuilis, adeo ut nõ opus ſit ſoluenti, ſe defendere exceptione. Naturalis quidem ideo, quia tacite actum eſt ab initio contractus, vt debitor non eſſet perpetuo obligatus, ſed tantiſper, donec non eſſet ſolutum debitum, viq́; ſolutione iſta tolleretur obligatio. Ciuilis vero ideo, quia legislator adprobat ſolutionem, atq; hanc ei nim tribuit, vt etiam ciuilem obligationem tollat. Si tamen debitor exceptionem ſolutionis obiecerit, non dicitur* exceptio iuris, *ſed tantum facti, ſiue intentionis.*

[a l. ſatisfactio. cum glo. de ſolut.]
[b l. ſolutionis, de ſolut. l. liberationis & l. ſolutionis. de verb ſign.]
[c l. ſolutam. de ſolutio.]
[d l. 2. inf. ſi cert. pet.]
[e d l. 2. & l. Iulian. de verb. oblig. l. 3. commo.]

b Solutione. § *4 Quanquam ſolutionis verbum ad omnẽ deliberationem quoquo modo factam pertinet;* [b] *tamen hoc loco, cum adyciatur mentio eius, quod debetur, ſtrictiori ſignificatione ad numerationem pſtationemq́; rei debitæ refertur. Quemadmodum & Marcellus* [c] *ait:* ſolutam pecuniam intelligi utique naturaliter, ſi numerata ſit creditori.

c Conſentiente creditore. § *Secus ſi non conſentiat. 5 Nam Paulus* [d] *alibi in vniuerſum tradidit,* Aliud pro alio creditore ſolui non poſſe, *puta pro pecunia frumentum, aliudve ſed ſi ſpecies debeatur, eadem ſoluenda eſt non deterior facta, & cui nihil deſit:* [e] *ſi quod numero, pondere, menſura conſtat, debeatur, idem genus ſolui debet: Creditore autem conſentiente aliud genus pro alio, & aliam ſpeciem pro alia ſolui poſſe, hic locus ſatis* [f] *docet. 6 Aliquoties tamen etiam inuito creditori aliud pro alio recte ſoluitur. Primo, quando factũ eſt in obligatione.* [g] *tum. n. obligatio poſt moram ſuccedit ad intereſſe. Secundo, quando res, quæ debet reſtitui, eſt perempta, tum quoq; licet ſoluere æſtimationem, vtcunque res ipſa* [h] *petatur. Tertio, venditor non habens facultatem tradendi, ſoluendo intereſſe liberatur. Sunt & alij, quos* [i] *Doctores ſuis locis examinant.*

d Quis ſoluat. § *Modo ſemper ipſi creditori, vel cui is velit,* [k] *ſoluatur.*

e Siue ignorante. § *7 Obſerua ergo, ſolui poſſe pro alio, licet inuito & ignorante. Aetiologia eſt, quia naturalis*

[f & d. l. 2.]
[g l. ſtipulationes nõ diuid. §. Celſus. de verb. oblig.]
[h l. ſi in re furti. de condit. fur.]
[Fab. & Ang. hic]
[i Dd. d. l. 2. §. mutui ibi Alc.]
[k l. ſolutam. de ſolu. l. diſpenſatori. eo. tit. l. ſoluẽdo. neg. geſt.]

turalis & ciuilis ratio ſuadet, alienam conditionẽ meliorẽ & ignorantibus atq; inuitis facere nos [l] *poſſe.* 8 *Multum tamen intereſt, an quis vltrò ſoluat ignorante debitore, an vero eo inuito: quia ſoluens pro inuito non poteſt vlla actione ſolutum repetere:* [m] *donare enim videtur. ſecus eſt in eo, qui pro ignorante bona fide ſoluit,* [n] *quia actionem negociorum geſtorum habet.*

f Qui pro eo. § 6 *Quales ſunt fideiuſſores, mandatores, & id genus alij: quinimo & ipſa quoq; pignora atque hypothecæ ſoluuntur, adeo vt perſoluta ſorte, retinere non poſſint ob ſolas* [o] *vſuras. Simul enim cum ipſa obligatione tolluntur omnia, quæ ei accedunt, & veluti appendent.*

d Si fideiuſſor ſoluerit. 20 *Videlicet, pro debitore, & eius nomine: fideiuſſore enim ſuo proprio nomine ſoluente, non erit ipſo iure liberatus apud creditorem debitor, tametſi exceptione ſe tueri poſſit, quam ex facto fideiuſſores* [p] *habent. Ipſi autem fideiuſſori ſoluenti ſemper obligatus manet debitor, vel mandati, vel negociorum geſtorum iudicio.*

l l. ſoluere. de ſol. & d. l. ſoluendo.
m l. ult. C. de nego. geſt.
n l. ſi pro te præſtite. Mand.
o l. per retentionẽ. C. de uſur. l. ſolutu. §. ſi in ſortẽ. de pig. act.
p l. Papin. Mand. l. Stichum aut Pāph. §. ſi mandato. de ſolut. l. ſi quid poſſeſſor. de pet. her.

§. Item per acceptilationem.

1 *Acceptilatione ipſo iure tollitur obligatio, eiuſdemq́ deſcriptio.*
2 *Acceptilatio vnde dicta.*
3.4 *Acceptilatio differt à ſtipulatione, nudo pacto, ſolutione.*
5 *Acceptilatio duplex.*
6 *Imaginaria venditio, imaginaria ſolutio.*
7 *Acceptilatio poteſt etiam Græce fieri.*
8.9 *Acceptilatione tollitur ſolum verborum obligatio, non etiam cætera.*
10 *Acceptilatio per Aquilianam ſtipulationem vt fiat.*
11 *Acceptilatio partis an & quando vtiliter fiat.*
12 *De Gallo Aquilio.*
13 *Verbum oportet.*
14 *Actio, petitio, perſecutio differunt.*
15 *Habere, tenere, poſſidere differunt.*

Item [a] per acceptilationem tollitur [b] obligatio. Eſt autem acceptilatio, imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, vt patiatur hæc [d] verba debitorem dicere, *quod ego tibi promiſi, habeſne acceptum?* & Titius reſpondeat, *habeo.* Sed [e] & Græce poteſt acceptilatio fieri: dummodo ſic fiat. vt Latinis verbis ſolet exigi, ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα, ἔχω λαβών. Quo genere (vt diximus) tantum eæ ſoluuntur obligationes, quæ [g] ex verbis conſiſtunt, non [h] etiam cæteræ. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolui. Sed & id, quod alia ex [i] cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & [k] per acceptilationem diſſolui. Sicut autem quod debetur, pro [l] parte recte ſoluitur: ita in parte debiti acceptilatio fieri poteſt. Eſt autem prodita ſtipulatio, quæ vulgo *Aquiliana* appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. *ſtipulatio. n. Aquiliana* renouat omnes obligationes, & à [m] Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quicquid* [n] *te mihi ex* [o] *quacunque cauſa, dare,* [p] *facere oportet,* [q] *oportebitur,* [r] *præſens in diem ve, aut ſub conditione, quarumcunque rerum mihi tecũ actio* [t] *eſt, quæque aduerſus te petitio, vel aduerſus te perſequutio eſt eritve:* [u] *quodve tu meum habes,* [x] *tenes, poſſides, dolove* [y] *malo feciſti, quo minus poſſideas: quanti* [z] *quaq; earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius, ſpopōdit Numerius Nigidius. Quod Numerius Nigidius Aulo Agerio ſpopondit, id haberet ne à ſe acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.*

a Item per accep. § 1 *Secundus modus tollendæ obligationis ipſo iure, eſt acceptilatio, quæ ſic recte deſcribi poteſt: vt ſit diſtractus quidam obligationis, in qua ad ſimilitudinem ſtipulationis interrogatio debitoris, & reſponſio creditoris intercedere debent, adhoc vt debitor à naturali & ciuili obligatione liberetur.* 2 *Origo autem huius vocis eſt, ab acceptum ferre,* [a] *quod Latini adſcribebant, rationibus receptorum, quaſi creditor dicat, habeo pro accepto, & fateor me accepiſſe abs te, quod mihi debebas, quod tamen reuera non accepi: cum nulla ſolutio interuenerit. Eſt ergo acceptilatio modus plane ciuilis tollendæ obligationis, ſicut ſolutio,* [b] *naturalis. Solutio enim debiti rudior planiorque eſt, omnibusque gentibus non incognita: acceptilatio vero exactior ſubtiliorq́, & à Romanis legumlatoribus inuenta.* 3 *Ad deſcriptionem reuertendo, dixi in ea primum, quod ſit diſtractus: ad differentiam ſtipulationis, quæ etiam per interrogationem & reſponſionem fit,* [c] *ſed ea tendit ad obligãdum: hæc autem ad liberãdũ. Addidi, ad ſimilitudinem ſtipulationis, vt nudum pactum de non petendo excluderem, per quod tollitur tan-*

a Vide huius uocabuli deriuationẽ latius apud Bud. in l. ſi prior. qui potio. in pig. ha. & Ferra. hic.
b de qua in princ. huius tit.

tum naturalis obligatio, ciuili remanente integra, a qua tamen ope exceptionis quoq; liberamur. Subiunxi, interrogatio debitoris, &c. quia in hoc diſtractu debitor interrogat creditorem, acceptum ne habeat id qđ habet, & is reſpõdet, ſe acceptum habere vt cunque reuera nihil ſolutum ſit. 4 Appoſui demũ, vt debitor a naturali & ciuili, &c. quia acceptilatio eſt proprie imaginaria ſolutio: & quemadmodum per veram ac realem ſolutionẽ omnis tollitur obligatio: [d] ita per hanc imaginariã obligatio verbis contracta. i. ſtipulatio diſſoluitur. Et ſic rurſus differentiã habes inter ſolutionem, & acceptilationem, quod illa oẽm obligationẽ diſſoluit: hæc ſtricta rõne iuris ciuilis eam demum quæ verbis contracta eſt. Ita. n. placuit, vt verbis colligata, verbis etiã tolleretur. [e] 5 Et hæc ſimplex acceptilatio dicitur, tantumq́, aufert & adimit, quantum ſtipulatio introduxit. Eſt & alia acceptilatio, quæ fit per Aquilianam ſtipulationem, multo pinguior priore, vt quæ in omnibus contractibus iuris gentium locum habeat: ſed de ea commodius infra agemus.

b Tollitur.} Quia tantum aufert acceptilatio, quantum ſtipulatio introduxit.

c Imaginaria} 6 Quemadmodum cum non vere venditur precio non accedente, imaginaria venditio eſt: ita ſimiliter cum non interuenit, quod ſoluendum eſt, ſed ita accipitur: ac ſi ſolutum ſit, imaginaria ſolutio eſt. Re[illegible]e ergo Acceptilationem Iuſtinianus dicit eſſe imaginariã ſolutionem: quoniã & exemplo veræ ſolutionis liberare ſolet, [f] & ſoluiſſe is videtur, qui acceptilatione liberatur. [g] Quia aũt hic nulla interuenit realis numeratio, æquum eſt, vt & fideiuſſor gratuita liberatus acceptilatione, nihil repetat à debitore. [h]

d Hæc uerba. Vel alia ſimilia: nam & hoc mõ fieri [i] põt acceptilatio: Accepta facis decem? Facio.

e Sed Græce.} 7 Quemadmodũ & ad conſtituendam ſtipulationem nihil intereſt, qua lingua vtare, vtrum Latina an Græca, vel alia qualibet, [k] dummodo vterq; alterius linguam intelligat, ſiue per ſe, ſiue per interpretem. Sed & fideiuſſor Græce recte accipitur, vt ſupra [l] dictum eſt.

f ἔχεις λαβὼν. Id eſt, acceptos habes tot denarios? acceptos habeo.

g Quæ ex uerbis.} 8 Qualis eſt ſtipulatio: ea enim quia ſolennibus verbis conſtituta eſt, alijs & contrarijs effectus verbis [m] diſſoluitur, idq́, naturali quadam ratione euenit, vt eodem genere quodque diſſoluatur, quo colligatum [n] eſt.

h Non etiam cæteræ.} 9 Quæ ſcilicet ex re, litteris aut conſenſu proueniunt. Interdum tamen fieri põt, vt diuerſum obligationis genus adiunctum verborum obligationi, ſimul per ipſam acceptilationem tollatur cum obligatione verborum. Sic enim Vlpianus [o] reſpondit. Si fideiuſſori accepto fuerit latum, cum reus re, non uerbis fuiſſet obligatus: an reus quoq; liberetur? Et hoc iure utimur, ut licet reus non ſit uerbis obligatus, tamen acceptilatione per fideiuſſorem liberetur.

i Ex alia cauſa.} Id eſt, ex alio genere obligationis.

k In ſtipulationem.} Aquilianam ſcilicet, de qua mox ſubijcit.

l Et per accepul. 10 Et hæc acceptilatio dicitur per Aquilianam ſtipulationem fieri, habetq́, locũ in oĩbus obligationibus, quæ ex contractib. iuris gentium ſumpſerunt originem. Transfunduntur. n. primũ hæ obligationes in Aquilianam ſtipulationem, & verborum obligationem: cuius per hoc naturam aſſumunt, vt ſic acceptilatione ſopiri queant. Exemplum. Si Titius deberet mihi centum ex cã mutui, eſſet item mihi obligatus ex cã emptionis; illæ obligationes non poſſunt tolli per acceptilationem, quia re & conſenſu cõtractæ ſunt, ſi tamen ita ſtipulor à Titio debitore: Titi, promittis mihi ex cã ſtipulationis omne id, in quo mihi ex quibuſcunq; alijs cauſis obligatus es? Si Titius promittat, iã oẽs illæ obligationes, quibus mihi obſtrictus erat Titius, ſiue re ſiue conſenſu contractæ fuerint, deductæ in ſtipulationem: adeo quod iam non amplius habeantur pro obligationib. re uel conſenſu contractis, ſed pro verborũ obligatione. Iam itaq; poſt illã obligationem transfuſam Titius debitor interrogat me creditorem: habes ne acceptum, quod per Aquilianã ſtipulationem tibi hodie promiſi? ſi reſpondeam, Habeo, acceptumq́, fero, iam Titius debitor omnino liberatus eſt. Primum. n. oẽs obligationes ſunt deductæ in Aquilianam ſtipulationem; obligatio autem ex illa ſtipulatione, contrariis verbis, nempe per acceptilationem, ſublata [p] eſt.

l Pro parte.} Si ita conuẽtũ eſt, vt particulatim liceat [q] exoluere: vel ſi partẽ neget ſe debere is, vñ [r] petit.

m Ita in parte.} 11 Quoties ergo partis ſolutio admittitur, toties & partis acceptilatio vtiliter fit. Verbi gratia: Qui decem debet, partem ſoluendo, in partem obligationis liberatur, & reliqua quinque ſola in obligatione remanent: item qui Stichum debet, parte Stichi data, in reliquam partẽ [ſ] tenetur: ita & quinq; ex decem per acceptilationem tolli [t] poſſunt. In hoc tamen differt acceptilatio à vera & reali ſolutione, quod partis ſolutio in his quæ partium præſtationem recipiunt, fieri põt & creditore [u] inuito, ſed partis acceptilatio fieri non põt, niſi creditore conſentiente, propterea quod nulla acceptilatio exiſtit, in qua creditor à debitore an acceptum habeat rogatus, non reſpondeat, habeo, vel acceptum [x] fero. Ex quo & illud liquet, nõ faciendam eſſe differentiam circa partis ſolutionẽ in his, quæ ſuapte quidem natura diuiduæ ſunt, ſed legis decreto indiuiduæ, vt cum homo in genere debetur: quia ille caſus euenire nequit, vt inuito creditore pars obligationis auferatur; ideoq́; ſolum alteri facultati ſolutionis in ea ſpecie conſiſtentis æquiparatur acceptilatio, nempe vbi creditor ſcienter conſentit, vt debitor in parte obligationis, qua hoĩem generaliter, aut lancẽ, aut aliquod aliud eiuſmodi corpus [y] debet, liberetur, nam & tunc debitor eatenus, id eſt, in parte per ſolutionẽ liberatur. atque imputet ſibi creditor, qui partem accepit, cum non [z] cogeretur; In his autem, quæ natura ſui partis præſtationem non recipiunt, vt ſolutio, ſic & acceptilatio in partem non valet: ut puta ſi ſeruitus

prædij

c l. 5. §. ſtipulatio. de uerb. ſign.
d ſup. eod. in princ.
e l. prout. de ſol. l. nihil tam nat. de reg. iur.
f l. 10 diem. de acceptil.
g l. ſi ex plurib. eo. tit.
h l. ſi uero non remunerãdi. mãd.
i l. ſane. de accept.
k § i. ſu. de uer. ob.
l §. Græce. ſup. de fideiuſſ.
m l. 1. ibi gl. de acc.
n d. l. nihil tã natu.
o l. & per iuſiurandum. §. etſi fideiuſſori. hoc tit.
p Vide l. ſed vno. §. eius rei. de accep. l. donationis C. eod. Dd. in l. ſi de certa. C. de trã ſact.
q l. Tutor §. Lucius ff. de uſur.
r l. quidam exiſtimauerunt. ff. Si cer. pet.
ſ l. quidã exiſtimauerũt ſi cer. pet. l. 3. § & harum de verb. ob. l. ſi ſtipulatus. 1. §. decem. de ſolu.
t l. qui hominem. iũcta gl. de acce.
u d. l. quidam. ubi Alc. hoc pro regula tenet.
x Cantiunc. hic.
y d. l. 1. §. & harum.
z Alc. d. § & harũ. tex. l. & per iuſiurandum § de accept.

prædij ruſtici vel vrbani debeatur. Aliud eſt in vſufructu, [a] *cum is ſuapte natura diuiduus* [b] *ſit.*

m A Gallo Aquilio.] 12 *Fuit ille Gallus Aquilius maximæ autoritatis Iuriſconſultus apud veteres Romanos, quem Cicero* [c] *iuris ciuilis rationem unquam ab æquitate ſeiunxiſſe, præclare ſcriptum reliquit:* [d] *qui; cautiones & formulas protulit non paucas, quib. adiuuit ius ciuile: & quod adhuc dubiũ fuerat, ad conſequentiam leges producendo, interpretatione auxit. Is ergo ſtipulationem hanc compoſuit, quę ab ipſo auctore Aquilia dicta eſt. qua creditor, qui debitorẽ omni obligatione exoluere vellet, alias obligationes in verborum obligatione transferret nouaretq;, & ſtipulatione ea, quæ acceptilatio dicitur, verborum obligationem ipſo iure perimeret. De hac ſatis paulo ante diximus.*

n Quicquid te.] *Hæc eſt formula Aquilianæ ſtipulationis, cuius verba ponderemus.*

o Ex quacunque cauſa.] *Sic ergo omnes obligationes ex contractu, vel quaſi, maleficio, vel quaſi, complectitur.*

p Dare facere opor.] *Hic oẽs obligationes perſonales comprendit, quæ vel dandi ſunt vel faciendi.*

q Oportet.] *Ad veritatem obligationis refertur, non ad Iudicis facultatem.* [f] *neque enim quicquid permiſſum eſt Iudicis poteſtati, id ſtatim neceſſitati iuris* [g] *ſubijcitur.*

r Oportebit ve.] 13 *Verbum, oportet, non ſignificat futurum tempus, quo dari fieri oportebit ex cõditionali contractu, ideo addendum fuit, oportebitur, licet econtrario verbum, oportebit, præſens etiam tempus demonſtret.* [h]

s Præſens, in diem.] Aut ſub conditione: *quæ verba in vulgatis Codicibus adiecta habentur, vtcunq; Haloander* [i] *omiſerit. Certum autem eſt, & conditionali obligationi Aquilianam ſtipulationem, & deinde acceptilationem accommodari* [k] *poſſe.*

t Actio eſt.] 14 *Actio in perſonam datur,* petitio *in rem,* perſecutio *in rem vel in perſonam rei perſequendæ gratia: & ſic ad vtrunque pertinet, & ſimpliciter ad id quod cognatione Prætoris vel præſidis perſequimur extra* [l] *ordinem. Receptum tamen vſu eſt, vt Actionis verbo omnia contineantur.*

u Erit ve.] *Actio mihi tecum, eſt quæ iam nata eſt, ex obligatione in diem, vel ſub conditione nondum nata* [m] *eſt.*

x Habes, tenes, poſſi.] 15 Habere, *generale verbum eſt:* Tenere *facti,* poſſidere *etiam iuris* [n] *eſt. Tenet tam liber homo, quam ſeruus naturaliter: poſſidet ſolus liber homo ciuiliter. Poſſidet ciuiliter, qui animo domini tenet, & vti poſſidet, is intercedere poteſt: poſſidet naturaliter, qui depoſitum, commodatum, vi raptum aut poſſeſſum tenet: & cum hoc vnde vi, interdici poteſt, & in rem* [o] *agi.*

y Dolo ve malo.] *Qui dolo poſſidere deſijt, pro poſſidente habetur, teneturq; in rem* [p] *actione.*

z Quanti quæq; earum rerum.] *Rem ſuam nemo ſtipulari poteſt, ſed æſtimationem rei ſuæ poteſt, & eam ſibi reſtitui,* [q] *ideo ad æſtimationem omnium actionum, petitionum, perſecutionumq; reducit obligationes præcedentes, ut actiones in rem contineantur.* [r] *Quanquam autem multa in hac Aquilianæ ſtipulationis formula verba exprimuntur: non tamen opus eſt creditorem omnibus verbis in ea comprehenſis ſic vti, ut hic referuntur, ſed ſatis eſt interrogare de ſua obligatione. Quid enim, ſi tantum facere, vel dare tenearis? utrunque ſane fruſtra comprehenderetur. Verum Gallus Aquilius verbis latiſſime patentib. eam formulã cõcepit, ut ſcilicet nullum genus obligationis ex contractu, vel quaſi contractu proueniens prætermiſſum videretur.*

a eod. §.
b l. vſusfructus ab initio. de vſufru.
c in Orat. pro Aul. Cecin.
d l. Gallus. De lib. & poſth. Cic. li. 3. Offi. & de or.
e l. 2. de uerbo. obl.
f l. uerbum oportet. de uerb. ſigni.
g l. non quicquid. de iud.
h d. l. verbum.
i ſicut & in l. & ex vno. de accepti. omittuntur.
k l. ſi ſub conditione. de acceptil.
l l. actio. de act. & obl. l. pecuniæ. de uerb. ſign.
m l. ſtipulationes nõ diu. & l. interdũ. De uerb. obl.
n l. ſtipulatio iſta. de uer. obl.
o l. officium. de rei vend. l. 1. de ui & ui ar.
p l. ſin autem. de rei uend.
q l. nemo. de verb. obl.
r ita eleg. hic Egui. Baro explicat.

§. Pręterea

1 *Nouatione tollitur ipſo iure obligatio.*
2 *Nouatio generice & ſpecifice accipitur.*
3 *Delegatio quid?*
4 *Nouatione tolluntur etiam acceſſoria cum obligatione.*
5 *Nouatio ita demum ualet, ſi ſequens obligatio ualeat.*
6 *Nouatio cum ſeruo facta inutilis eſt: cum pupillo uero ualet,*
7 *Quid, ſi cum adult o fiat nouatio?*
8 *Quomodo fiat nouatio: ſine interuentu nouæ perſonę, &c.*
9 *Interdum nouatio fit, etſi non exprimatur.*

Præterea *a* nouatione tollitur *b* obligatio, veluti ſi id, quod tibi Seius debebat, à Titio dari ſtipulatus ſis. Nam interuentu nouę perſonæ, noua naſcitur obligatio, & prima tollitur, tranſlata in poſteriorem adeo, *c* vt interdum, licet poſterior ſtipulatio inutilis ſit, tamen prima nouationis iure tollatur, veluti ſi id, quod tu Titio debes, a pupillo ſine tutoris autoritate ſtipulatus fueris, quo caſu res amittitur. nam & prior debitor liberatur, & poſterior obligatio nulla eſt. Non idem iuris eſt, ſi à ſeruo fuerit quis ſtipulatus: nam tunc prior perinde obligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet. Sed ſi *d* eadem perſona ſit, à qua poſtea ſtipuleris, ita demum nouatio fit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione noui ſit, forte ſi conditio, aut dies aut fideiuſſor adiiciatur aut detrahatur. Quod autem diximus, ſi conditio adiiciatur, nouationem fieri ſic intelligi

oportet, vt ita dicamus factam nouationem, ſi [e] conditio extiterit, alioqui ſi defecit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter veteres conſtabat, tunc fieri nouationē, cum nouandi [f] animo in ſecundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouandi animo videretur hoc fieri, & quaſdā de hoc præſumptiones alij in aliis caſib. introducebant: ideo noſtra proceſſit conſtitutio, quæ apertiſſime definiuit tunc ſolum nouationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipſum inter contrahentes expreſſum [g] fuerit, quod propter nouationem prioris obligationis conuenerunt, alioqui & manere priſtinam obligationem, & ſecundam ei accedere, ut maneat ex vtraq; cauſa obligatio ſecundum noſtræ [h] conſtitutionis definitionem, quam licet ex ipſius lectione apertius cognoſcere.

a gl in l. j. de noua. b d. l. j de nouat. c l. quamuis. §. ſimile. d. tit. d l. j C. de noua. e l. delegare. d. tit. & d l. 1. C. eod. f l. nouatione. C. de noua. g l. unica. C. ſi rob chiro. pec. h l. nouatione. C. de fideiuſſ. j d. l. nouatione. k l. ſi creditor. de nouat. l ſi Sichum. eod. m l. 2. § penult. de priui. cred. l. aliā. de noua. n l. 1. §. 1. & l. ſeq. de nouat. o l. ſeruus iuſſcio. de fideiuſſ. l. licet §. ſi filiusfam. de pecul. p d. l ſeruus iuſſo. & l. ſeq. q l. j. de nouat & not. in l ult. de iu reiur. r & hoc vult gl hic in effectu uerbi. nulla eſt, & a Dd. cōiter recipitur. s l. 1. C. de reputat. l ſi Titius & Sei §. huic ſimilis de fideiuſſ. t d. l. ſi Titius. §. quod ſi dolo. v Bar. in l. qui vſūfructum. de uer. obl. Dd. l ſi. C. de nouat. x propter l. ſi ita fuero. & l. ſeq. de nouat. y in l. ult. C. de nouat. z uerſ. ideo noſtra. in hoc §.

a Præterea.] *Tertius modus, quo obligatio ipſo iure tollitur, eſt* Nouatio: *quæ quaſi affinitatem habet cum acceptilatione in eo, quod & ipſam per interrogationem & promiſſionem fieri* [a] *oportet.* [b] *non tamen liberandi duntaxat animo, vt iſthic, imo etiam nouæ obligationis inducendæ gratia. Eſt autem* nouatio, *genus, continens ſub ſe* delegationem, & nouationem ſpecificam. Nouatio *in genere eſt prioris debiti in aliam obligationem vel ciuilem, vel naturalem transfuſio: hoc eſt, vt ex præcedenti cauſa ita noua conſtituatur, ut prior perimatur, & nomen a nouo accipiat,* [b] *atque à noua obligatione:* Delegatio *vero eſt, cū quis vice ſua debitorem ſuum conſentientem delegat creditori ſuo, ita vt debitor promittat per ſtipulationē debitum creditori. Primum hic requiritur mandatum delegantis.* [c] *Deinde, vt is, qui delegatur, ſit debitor delegantis. Tertio voluntas & conſenſus delegati.* [d] *Poſtremo vt debitor promittat debitum creditori per ſtipulationem nomine delegantis.* [e] *Vbi autem tantum vnum ex his requiſitis deficit, potius nouatio quam delegatio dici debet.*

b Tollitur obl.] *Nec ſolum ipſa principalis obligatio, ſed etiam eius acceſſiones,* [g] *veluti hypotheca,* [f] *pignora,* [h] *fideiuſſores, ſtipulationes vſurarum,* [i] *& pena* [k]. *denique & periculum moræ commiſſæ.* [l] *Atque hæc quidem omnia perire intelligimus, niſi in nouatione repetantur, & veluti excipiantur. Interim tamen ſciendum eſt, ſemper manere prioris obligationis priuilegia iure conceſſa, niſi nominatim aliter conuenerit in ipſa* [m] *nouatione.*

c Adeo ut inter.] *Debes ſcire, nouationem ita demum valere, quando ſequens obligatio aut ciuiliter tenet, aut naturaliter:* [n] *& ſi neutro modo teneat, nouationem nullius prorſus momenti eſſe, prioremq; obligationē ratam manere. Recte ergo hic docet Imp.* nouationem cum ſeruo factam eſſe inutilem, cum pupillo autem celebratam valere: *quoniam ſeruus, ſaltem extra cauſam ſuiperulij,* [o] *ſideiubendo pro alione natura uer quidem obligatur, cum lex prohibeat eum pro alio intercedere. Intercedere enim eſt ſpecies donationis: ſeruus autem cum nihil habeat, etiam nouandi animo pro alio intercedere* [p] *vetatur: Cæterum pupillus vel ſine autore tutore obligatur, ſaltem naturaliter:* [q] *atque ita capax eſt prioris obligationis, proindeq; ipſi nuda reſtitutione opus eſt: tum naturaliter tantum, atq; ita efficaciter ad agendum ex nouatione teneatur. Ex quo conſequitur, quod & creditor fruſtra nouauerit, nec ad veterem actionem redire poſſit, ſibi enim imputet, quod cum pupillo ſolo nouatione vſus ſit.* [r] *Si vero cum adulto, minore tamen XXV. annis facta ſit: nouatio, & ipſe per ætatis beneficium reſtituatur in integrum: creditor ſimiliter, qui ipſum efficaciori actione obligatum habuit, ad eandem redire poterit.* [s] *niſi forte minorem dolo malo ad obligationis veteris nouationem induxiſſet, quia tum ſecus* [t] *erit.*

d Sed ſi eadem: *Dixit ſupra, quomodo fiat* Nouatio *interuentu nouæ perſonæ: iam explicat, an & quo pacto introducatur.* Nouatio, *quando non intercedit noua perſona, ſed ea, quæ prius obligata erat. Circa quod triplex ius conſiderandum eſt. Iure enim vetuſtiſſimo, quod ante Pādectarum autores in vſu fuit, præſumebatur* Nouatio *tacite facta, quoties ſecunda promiſſio noui aliquid adſerebat: ſiue fuiſſet aliquid additum, ſiue detractum priori obligatione.* [u] *Atque ita loquitur hic Iuſtinianus. Iure vero Pandectarum fiebat* Nouatio, *quando ſecunda ſtipulatio plus prima continebat: vt ſi addebatur aliquid in quantitate, uel etiam noua perſona accedebat, aut prorſus noua qualitas interueniebat, quæ tamen ſolum firmandæ obligationis gratia non adhiberetur:* [x] *ſecus ſi ſecunda promiſſio minus, vel tantundem comprehendebat. Iure vero, nouo, quod a Iuſtiniano Imp. introductum eſt,* [y] *non fit* Nouatio, *niſi contrahentes hoc expreſſerint: quod ſecuritatem magis pro anteriore elegerint. Et huius iuris paulo poſt* [z] *fit mentio.*

e Si conditio extite.] *Quoniam ea ſpecie nouatio eſt in pendenti, nec perficitur niſi completa conditione.*

f Nnuandi animo.) *Quia animus colligebatur, & præſumebatur ex verbis contrahentium.*

g Expeeſſum fue.) *Quod ſcilicet partes expreſſè* Nouationis *fecerint mentionem. Sane quando ex verbis neceſſario colligitur animus nouandi, vtcunque nō fuerit facta expreſſim mentio nouationis, nouationem tamen fieri crediderim. Verbi gratia,* Peo centum ſolidis, quos mihi debes, peomittis quindecim *hic vtcunque non fiat mentio nouatio nouationis, tamen ex uerbis neceſſario colligitur, contrahentes id uoluiſſe, ut prima obligatio mutaretur in ſecundam: quod & Salicetus prodidit, atq; ita hic accipiendū eſt.*

a l. ult. C. de noua.

h Noſtræ conſtit.) *Quæ in codice* [a] *extat.*

§. Hoc

§. Hoc amplius.

1 *Contrario conſenſu ipſo iure tollitur obligatio, quæ conſenſu conſtat.*
2 *In emptione quando res deſinat eſſe integra.*
3 *Donatio hodie nudo conſenſu contrahitur.*
4 *Compenſatio ipſo iure minuit obligatio.*
5 *Confuſione rerum tollitur ipſo iure obligatio.*
6 *Item, & oblatione, depoſitione, & conſignatione debitæ pecuniæ.*
7 *Item interitu ſpeciei debitæ.*
8 *Item & transfuſione*

Hoc *a* amplius, eæ obligationes, quæ conſenſu contrahuntur, contraria voluntate diſſoluuntur. Nam ſi Titius & Seius inter ſe conſenſerint, vt fundum Tuſculanum emptum Seius habet centum aureis, deinde re *b* nondum ſequuta, ideſt, neque *c* precio ſoluto, neque *d* fundo tradito, placuerit inter eos, vt diſcederetur ab ea emptione, & venditione: inuicem *e* liberantur. Idem eſt in conductione & locatione, & in omnibus cõtractibus, qui *f* ex conſenſu deſcendunt, ſicut iam dictum eſt.

a Hoc amplius.} 1 *Quinto tollitur obligatio ipſo iure,* contrario conſenſu *contrahentium. Omnes enim obligationes, quæ conſenſu conſtant, in quibus ſcilicet neq; ſcriptura neq; præſentia omnimodo opus eſt, ac ne dari quicquam neceſſe eſt, vt ſubſtantiam capiat obligatio, contrario conſenſu, re integra, diſſoluuntur, quod eleganter Neratius iuriſconſultus in Pandectis* [a] *explicat. Etenim ſecundum naturam eſt, vt quod conſenſu contractum eſt, contrariæ voluntatis adminiculo diſſoluatur.* [b] *Neque tamen his contrarius conſenſus nouus eſt aliquis contractus, ſed merus diſtractus ad diſſoluendum priorem contractum.*
b Re nondum ſecu.} *Ideſt, re adhuc exiſtente integra.*
c Neque precio.} 2 *Explicat, quando res adhuc dicatur integra, nempe ſi precium needum ſit ſolutũ, quod non ſolum de toto precio, ſed etiam eius parte intelligendum eſt: nam & ea ſoluta, deſineret res integra eſſe: Sed et ſi quid arrharum nomine datum ſit, ſaltem ea lege, vt cederet in partem precij, effici, ne res ſit amplius integra:* [c] *ſecus ſi ſimpliciter datum eſſet. Datus tamen fideiuſſor non efficit, quominus res ſit integra.* [d]
d Neque fundo trad.} *Nullo ſcilicet modo: nam etſi imaginaria tantum interueniſſet traditio, vt quia vel per precarium, vel conſtitutum intelligeretur res tradita, res non diceretur amplius integra.* [e]
e Inuicem lib.} *Nec ſolum ipſi liberantur inuicem, ſed etiam ab alijs, quibus ius aliquod ex huiuſmodi contractu quæſitum eſt.*
f Qui ex conſ.} *Qualis eſt mandatum, ſocietas, item & donatio hodie:* 3 *ea enim ex Nouella Iuſtiniani conſtitutione nudo conſenſu contrahi poteſt,* [f] *ut alibi* [g] *annotauimus. Porrò pro coronide addendum huic titulo, vltra quinque modos tollendæ obligationis ipſo iure, in hoc titulo comprehenſos, etiam alijs modis obligationes diſſolui poſſe.* 4 *Nam & compenſatio ipſo iure minuit obligationem:* [h] *veluti ſi Titius debeat mihi centum, & ego illi viciſſim totidem aureos, facta compenſatione Titius ipſo iure liberatus eſt.* [i] *Item ſi reus debendi creditori hæres exiſtat, aut contra creditor fiat hæres debitori, confuſione tollitur obligatio,* [k] *confunduntur enim ea ſpecie ipſorum bona, diſſoluunturq; obligationes, quæ inter eos contractæ erant. Præterea oblatio debitæ pecuniæ, depoſitio & conſignatio pro ſolutione habetur, & ob id ipſo iure liberat debitorem.* [l] *Sed & interitu ſpeciei debitæ tollitur ipſo iure obligatio, ſi nec in mora, nec in culpa fueri debitor.* [m] *Poſtremo & transfuſione obligatio ſoluitur, vt cum debitor deportatur, aliudve delictum committit, propter quod omnia bona ipſius publicantur: eo caſu transfunduntur obligationes in fiſcum, ita vt debitor ipſo iure liberetur, Fiſcusq; obligetur creditoribus tanquam ſucceſſor.* [n] *Sunt & alij modi, quibus obligatio tollitur, ſuſpenditur, minuitur, eliditur: de quibus ſub titulo, De exceptionibus, aliquãdo uidebimus.*

a l. ab emptione. de pact.
b l. j. C. quan. lib ab empt. diſce.
c l vl. C. quan. lib. ab empt. diſce.
d l. 3. de reſcin. venditio.
e l. emptor. de pac.
f l. ſi quis argentũ. C. de don.
g § perficiũtur. ſu. de don.
h §. In bonæ fidei inſ. de actio.
i l. verum. de compenſat.
k l. ſi debitor credi tori. de fideiuſſ.
l l. 1. Depoſi. l. cõſigna. C. de ſolut. accepta. ibi glo. C. de uſur.
m l. quod tex. ſi. cer. pet. l. ſi ex legat. cauſa de uerbor.
n l. ſi debitori. de ſolut.

INSTITVTIONVM III. LIBRI, FINIS.

IOACHIMI MYNSINGERI A FRVNDECK, IVRISCONSVLTI, SCHOLIA IN LIB. IIII.

Inſtitutionum Fl. Iuſtiniani Cæſaris.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE EX DELICTO NASCVNTVR. TITVLVS I.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Delicta alia publica, alia priuata.*
3 *Delicta alia capitalia, alia non capitalia.*
4 *Delicta alia ordinaria, alia extraordinaria.*
5 *Priuata delicta perſequimur vel ciuiliter, uel criminaliter.*

Q*VONIAM priores duæ cauſæ, ex quibus obligationes naſcuntur, abſolutæ ſunt,* Contractus *ſcilicet, &* quaſi contractus: *reſtant poſteriores duæ*, delicta & quaſi delicta, *quas Imp. ſubſequentib. titulis explicat. Et primum de obligatioaib. quæ ex delicto naſcuntur, generalem concepit rubricam: mox tamen de furtis duntaxat diſſerit, & conſtituit, propterea quod nihil fere habuit generaliter tractandum de omnibus, quod ſupra de obligationib. ex conſenſu factum eſt, in Pandectis tamen titulus eſt generalis.* De priuatis delictis, *vbi latius omnia pertractantur.* 2 *Hoc tamen ad euidentiam non eſt omittendum, delictorum alia eſſe publica, alia priuata. Dicuntur autem* publica, *quorum ius ad diſſipationem ſtatus publici tendit: ut ſunt, ſeditio, homicidia, peculatus, ambitus, & alia multa his ſimilia: de quibus agitur in libro Pandectarum 48. & infra ſub tit.* de publicis iudicijs. Priuata *vero ſunt, quibus priuatæ vitæ affligitur commoditas:* [a] *vt eſt furtum, rapina, damnum, & iniuria: de quibus in hoc, & aliquot ſequentibus titulis diſſeritur.* 3 *Deinde & inter publica crimina, & inter priuata quædã ſunt.* capitalia, *quæ pœna mortis aut exilij vindicantur; quædam* non capitalia, *quorum pœna aut eſt pecuniaria, aut coercitio quædam* [b] *corporalis.* 4 R*urſus & priuatorum & publicorum delictorum quædã ſunt* ordinaria, *quædam* extraordinaria. Ordinaria *dicuntur, in quibus certa pœna à legib. conſtituta eſt:* Extraordinaria *vero, quibus imponitur pœna pro modo delicti* [c] *ex arbitrio iudicantis. Et hæc quidem de differentijs delictorũ obiter.* 5 *Perſequimur autem delicta bifariam, ciuiliter & criminaliter,* [d] *ciuiliter, quando petimus pœnã nobis adiudicari, criminaliter, quando petimus, vt reus vel luat pœnam in corpore, uel quid Fiſco inſerat. Sic ergo ex quocunque maleficio duplex iudicium naſcitur, ciuile & criminale: nec vnum conſumitur altero,* [e] *ſed poteſt vtrunque ſimul proponi: quod ſuo loco vberius diſcutietur. Nunc de furti obligatione uideamus, quam hoc in titulo Imp. tractat.*

a lex maleficijs de act. & oblig.
b l. 2. de publ. iud.
c l. 1. effrac. & expil.
d l. ul. de pri. deli.
e l. prætor edixit. §. j. de iniu.

¹Princ. tit.

1 *Differentia inter obligationes ex contractu, & eas quæ ex maleficio deſcendunt.*

CVm ſit expoſitum ſuperiore libro de obligationibus ex contractu, & quaſi ex contractu, ſequitur, vt de obligationib. ex maleficio, & quaſi ex maleficio diſpiciamus. Sed illæ quidem (vt ſuo loco tradidimus) in *a* quatuor genera diuidũtur: hæ *b* vero vnius generis ſunt. nam omnes ex re naſcuntur, ideſt, ex ipſo maleficio, veluti *c* ex furto, rapina, damno, iniuria.

a In quatuor genera.] *Aut enim re contrahuntur, aut uerbis, aut literis, aut* [a] *conſenſu.*

b Hæ uero.] *Quæ ſcilicet ex delicto: aut quaſi ex delicto naſcuntur.* 3 *Vult enim differentiam oſtendere inter has & ſuperiores obligationes, quaſi diceret, obligationes ex contractu deſcendentes nõ ſunt vnius generis, quia non oriuntur, niſi uel res interueniat, vel uerba, aut littera, aut conſenſus accedat. Obligationes autem ex delicto ſunt unius generis, hoc eſt, ſtatim oriuntur, poſtquam delictum priuatum, cõmiſſum eſt. nam delinquens ſtatim obligatur naturaliter & ciuiliter, ut pœnam luat, primum naturaliter, quia naturalis ratio inter omnes gentes conſtituit, ut delicta* [b] *puniantur, deinde ciuiliter, quoniam & legislator ſeu ius ciuile delicta iubet punire.*

c Veluti ex furto.] *Quæ ſingula delictorum genera ſpecialibus titulis explicantur.*

a §. vlt. ſup. de obl.
b §. ius autem gen nũ. ſu. de iure na. gen. & ciuil.

§. Fur-

§. Furtum.

1 *Furti definitio explicatur:*
ibid. *Sola cogitatio non facit furtum.*
2 *Contrectare quid.*
3 *In rebus ſoli, & incorporalibus non fieri furtum.*
4 *Furtum non fit ſine dolo.*
5 *Nec ſi iniuriæ cauſa contrectem rem alienam, fit furtum.*
6 *Propriæ rei non fit furtum.*
7 *Quomodo ipſius vſus furtum fiat.*
8 *Item poſſeſſionis.*
9 *Furtum prohibitum iure naturali.*
10 *Furtum unde dictum.*

Furtum *a* eſt contrectatio fraudoloſa, lucri faciendi gratia, uel ipſius rei, uel etiã vſus eius poſſeſſionisve, quod lege naturali prohibitum eſt admittere. Furtum autem vel à *b* furuo, ideſt nigro dictum eſt, quod clam & obſcure fiat, & plerunq; nocte: uel a *c* fraude, vel à ferendo, ideſt, auferendo: vel à Græco ſermone, quod φῶρας *d* appellant fures. Imo & Græci a ferendo φῶρας dixerunt.

a Furtum eſt contrectatio.) *Furti definitionẽ præmittit Iuſtinianus, quã ex* [a] *Paulo mutuatus eſt, ut cognoſcatur id, de quo agetur, eam breuiter & populariter explicauimus: 1 Dicitur primum* contractio, *quoniã ſola cogitatio furti faciendi ſine reali ſiue actuali contrectatione non facit* [b] *furtum. Quare ſi quis furti faciendi cauſa conclaue ingreſſus eſt, ſi nihil contrectauerit, fur non eſt, nec furti tenetur: licet extra ordinẽ puniendus ſit, vt reſpondit* [c] *Vlpianus de Diatarijs; hoc eſt ijs qui in aliena cænacula ſe dirigunt furãdi animo* 2 Contrectare *autem dicitur, qui rem mobilem de loco in alium locum* [d] *mouet. 3 Ex quo adparet, in rebus ſoli ſiue immobilibus furtum non fieri,* [e] *quia contrectari nequeunt: nec item in rebus incorporalib. quæ nec tradi nec poſſideri* [f] *queunt. Sequitur in definitione* fraudoloſa: *4 quoniã non fit furtũ ſine dolo & improbo furãdi animo. quare ſi quis lapſus errore putet id ſibi licere, quia res ſua ſit, aut dominũ facile permiſſurũ;* [g] *furti non obligatur. Additur,* lucri faciendi gratia: *5 Si enim iniuriæ cauſa contrectẽ alienam rem,* [h] *furti non teneor. Item ſi fructus immaturos decerpam, damni iniuriç obligor,* [i] *non furti, quoniã non decerpſi eos lucri faciendi cauſa, & uoluntas ac propoſitũ diſtinguũt* [k] *maleficia. Quod adiicitur* uel ipſius rei, *hoc de re aliena accipiendum eſt, & quæ certum aliquem habent dominum. 6 Nam neque propriæ, neque pro derelicto habitæ rei furtum fit, etiãſi quis furandi animũ habuerit: neque enim furtũ fieri poteſt, niſi ſit,* [l] *cui fiat. Vnde & rei ex hæreditate iacente ſubtractç furtum non eſt fere,* [m] *quod nullius ſit. 7 Subiungitur,* vel etiam vſus eius: *nam ſi aliter uteris re, quæ tibi conceſſa eſt,* [n] *furtum committis, ſed etſi creditor vtatur pignore uel depoſitarius re depoſita, furti tenetur. Annectitur,* poſſeſsionisve: *8 quia ſi ſurripuiſti mihi rem, cuius tantum poſſeſſionẽ habui, furti obligaris: ueluti ſi debitor rẽ pignori datam ſubtrahat creditori: uel ſi colonus qui fundum cõduxit, eo uendito dominũ poſſeſſione* [o] *fraudet. 9 Adponitur tandem,* quod lege naturali, *&c. ſecunda enim lex naturæ eſt, neminem lædere, ſub qua cõprehẽditur etiã, furtum ne facias. Quare* [p] *Vlpianus quoq; ait, furtum ſicut adulteriũ, natura turpe eſſe. Naturalis ſiquidem ratio idipſum dictat, cum etiam tueatur priuatorũ proprietates & dominia. Vnde in Decalogo legitur.* Non furtum facies. *Nec ad rem pertinet, quod* [q] *ſcribitur, fuiſſe aliquos populos, apud quos furari impune licebat vt Aegyptij: & apud Lacedæmonios etiam laudi datum fuiſſe,* [r] *eſſe furem, nec deprehendi, quod hoc potiſſimum exercitamento cautiores diligentioresq; adoleſcentes fierent. Hæc enim quarundam gentium barbaries non puniendi furta: legem naturæ non immutat: & parum iuſta fuit hæc politiæ continẽdæ ratio, nam ſeueritate coercendum, non alendum indulgentia, malum eſt. Sane apud Scytharum gentem, alioqui feram & barbaram, nullum delictum grauius punitũ fuit* [s] *quam furtum, & Draco Athenienſis* [s] *etiam furtum oluſculi morte iudicauit,* [t] *expiandum.*

b A furto.) 10 *Quæ fuit M. Varonis ſententia, vt* [v] *Gellius refert: quam tamen ipſe reprehendit.*

c A frande) *Maſſurius Sabinus furtũ à fraude, ſed remotius, deriuaſſe legitur, ob id forte, quia & Græci φῶρας ἀπὸ τοῦ φέρειν dicunt.*

d φῶρας) *Sic Gellius quoque ſcibit,* quod a Græci *(inquiens) nunc* κλέπτης dicitur antiquiore a Græca lingua φὼρ eſt dictum hinc per affinitatẽm litterarum. qui φὼρ Græce, eſt Latine fur.

a l. 1. de fur
b d. l. 1. §. 1.
c l. pe. de extraord. crim. fa. etiam l. vulg. §. qui fur. de fur.
d l. poſſideri. §. ſi rẽ apud te. de poſſ.
e §. abolita. ſup. de vinc.
f Accur. hic l. ſeruus. §. incorporal. de acqui. rer. dom.
g §. placuit. inſ. eo.
h l. qui iniuriç. hoc tit.
i l. ſi ſeruus ſeruũ. §. ſi oliuam. ad le leg. Aquil.
k d. l. qui iniuriæ.
l l. falſus. §. qui alienam. hoc tit.
m l. hæreditariæ. d. tit.
n §. præterea. & d. §. placuit. inf eo.
o Gell. li. 11. c. ult.
p . probrũ. de uer. ſig. ubi tamẽ Alcia. defendit, furtum non naturali ſed ciuili lege prohiberi.
q Gell. d. loco.
r Gell. ibid.
ſ Inſti. li. 2. ſuæ hiſtoriæ.
t Gell. eo. loco.
u li. 1. c. 18.

§. Furtorum.

1 *Ἐπαυτοφώρῳ quid ſignificet.*
2 *Contrariorum eadem diſciplina.*
3 *Furtum nec manifeſtum.*

Furtorum autem duo *a* ſunt genera, manifeſtum: & nec manifeſtum. Nam conceptũ & oblatum, ſpecies potius actionis ſunt furto cohærẽtes, quam genera furtorum, ſicut inferius apparebit. Manifeſtus fur eſt: quem Græci *b* ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ appellant; nec ſolum is, qui in ipſo furto deprehenditur, ſed etiam is, qui in eo loco deprehẽditur, quo furtum fit; veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egreſſus ianuam deprehenſus fuerit: & qui in eo oliueto, oliuarum, aut in uineto, vuarum furtum fecit quandiu in eo oliueto aut uineto deprehenſus fuerit. Imo vlterius furtum manifeſtum eſt extendendũ, quam diu eam rem fur tenens uiſus uel deprehenſus fuerit: ſiue in publico, ſiue in priuato, vel à domino, vel *c* ab alio, antequam eo peruenerit, quo *d* deferre vel deponere deſtinaſſet. Sed ſi pertulit, quo deſtinauit, tametſi deprehendatur cum re furtiua, non eſt manifeſtus fur. Nec *e* manifeſtum furtum quid ſit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. nam quod manifeſtum non eſt, id ſcilicet nec manifeſtum eſt.

a Duo ſunt genera.} *Hodie tamen hæc furtorum genera non attenduntur, ſed eadem eſt ratio de furto quocunque modo cõmiſſo: quod infra ſuo loco annotabimus.* [a] *Porrò totus hic locus ex Caio, & ab Vlpiano huc tranſcriptus eſt.*

a l. 2. 3. 5. & 8. ff. hoc tit.

b Ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ.} *Ideſt, in ipſo facto, in ipſo actu furandi. Solent autem hoc verbo generaliter uti Græci quoties de ijs loquuntur ita deprehenſis, vt factum inficiari non poſſit, ut in diuo Ioãne Euangeliſta cap. 8. de muliere in adulterio deprehenſa legitur. Huius enim accuſatores dicebãt ipſam deprehenſam ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ hoc eſt, in ipſo actu adulterij. Papinianus* [b] *appellat deprehenſos* in admiſſo.

b l. ſi dominus. De præteri.

c Vel ab alio.} *Qui modo ſe non occultarit, ſed accurrerit ad prehendendum, vel inclinauerit vicinos.*

c l. 4. hoc tit.

d Quo deferre.} *Hoc eſt, vt* [c] *Paulus ait,* quo deſtinauerat eo die manere cum eo furto.

d in prin. ſu. de his qui ſui vel alien. iu.

e Nec manifeſtum.} *2 contrariorum enim eadem eſt diſciplina, ut* [d] *alibi diximus. 3 Eſt ergo furtum nec manifeſtum, cum fur non deprehenditur cum furto, antequam in ædes ſuas intulerit. uel alioqui quo deſtinauit. Dicitur autem* nec manifeſtum, *ad imitationem legis XII. tabularum. Olim enim* nec pro non, *dicebant.*

§. Conceptum.

1 *Conceptum & oblatum furtum quid?*

2 *Concepti, oblatiq; furti pœna.*

3. 6 *Furtum conceptum cur à furto per lancem liciumq; concepto differat.*

4 *Lanx & licium, quomodo, & cur in eo furto uſurpata fuerint.*

5 *Veteres religioſè ſuas vxores & filias obſeruaſſe, ac cuſtodiſſe.*

Conceptum *a* furtũ dicitur, cum apud aliquem teſtibus præſentibus furtiua res quæſita & inuenta ſit. nam in eũ propria actio conſtituta eſt, quamuis fur non ſit, quæ appellatur concepti. Oblatũ furtum dicitur, cum res furtiua ab aliquo tibi oblata ſit, eaque apud te concepta *b* ſit, utique ſi ea mente tibi data fuerit, vt apud te potius, quam apud eum, qui dedit conciperetur. nam tibi, apud quem concepta ſit, propria aduerſus eum, qui obtulit, quamuis fur non ſit, conſtituta eſt actio, quæ *c* appellatur oblati. Eſt & prohibiti furti actio aduerſus eum, qui furtum quærere teſtib. præſentib. uolẽtem prohibuerit. Præterea pœna conſtituitur edicto Prætoris per actionem furti non exhibiti, aduerſus eum, qui furtiuam rem apud ſe quæſitam & inuentam non exhibuit. Sed hæ actiones, ſcilicet concepti & oblati, & furti non prohibiti, nec non furti non exhibiti, in deſuetudinem abierũt. Quum *d* enim requiſitio rei *e* furtiuæ hodie ſecundum *f* veterum obſeruationẽ non fiat, merito ex conſequentia etiam præfatæ actiones, ab vſu cõmuni receſſerunt, quum manifeſtum *g* ſit, quod omnes, qui ſcientes rem furtiuam ſuſceperint, & celauerint, furti non manifeſti obnoxii ſunt.

a Conceptum.} *Videntur hæc ex Caio iuriſconſulto deſumpta eſſe, qui lib. 11. Inſtitutionum ſcribit,* conceptum furtum *dici, cum apud aliquẽ alterũ res furata inuenitur:* oblatum *vero cum res furtiua alicui à fure ita datur, vt apud ipſum furẽ inueniri non poſſit. Quod & ſententiarũ li. 11. Paulus tradidit: ubi* Concepti, *inquit,* actione is tenetur. apud quẽ furtũ quæſitũ & inuentũ eſt. Oblati qui rem furtiuam alii obtulit, ne apud ſe inueniretur. 2 *Porrò vtriuſq; furti & cõcepti & oblati pœnã iure Prætorio tripli fuiſſe,* [a] *Gellius ſcribit: ubi etiam meminit furti concepti per lancem & licium, quod, perinde, ac ſi manifeſtum eſſet, lege Decemuirali coercitum memorat. 3 Furtum aũt conceptũ cuius hic Imp mentionẽ facit, non eſſe diuerſum à furto* per lancem liciumq, concepto, [b] *Alciatus, & alij nõnulli voluere: eaq; uerba* (per lancem liciumq;) *duntaxat addi ad indicandum ritum quærendi furtũ: ſicut æs & libra uſurpabantur cauſa ritus in vẽditione imaginaria. 4 Quo autem, aut cur ſint uſurpata lanx & licium, Sex. Pomponius, & nouiſſime* [c] *Alciatus oſtendunt. Nã lictores, qui furtũ ibant, quærere in domo alien. ... primis*

a li. 11. c. ult.

b l. 5. Pareg. c. 8.

c in dicto loco.

licio

licio cincti intrabant, vt ſe iure publico, & tanquã magiſtratib. obſequentes, non autẽ propria autoritate alienas domos ingredi, ſignificarent: Lancẽ item ſecum ferre ſolebant, quam oculis obijcerẽt, ne qua ex parte matrẽmfamilias, mulieresve conſpicari poſſent. Hincq; tracta videtur appellatio, per lancem & licium rem perquirendi. 5 *Sane religioſe admodum ac ſecure olim Græcos & Latinos ſuas vxores aut filias obſeruaſſe, & cuſtodiſſe, patet ex hoc Phocylidis.*

> Παιδὸς δ' ἀμόρφου φρουρεῖν νεοτήϊον ὥρην.
> Πολλοὶ γὰρ λυσσῶσι πρὸς ἄρσενα μίξιν ἔρωτος.
> Παρθενικὴν δὲ φύλασσε πολυκλείστοις θαλάμοισι.
> Μὴ δέ μιν ἄχρι γάμων πρὸ δόμων ὀφθῆναι ἐάσῃς.

Et hoc Horatij.

> *Prima nocte claude, neq; in uias.*
> *Sub cantu querulæ deſpice tibiæ.*

Quoq; Diuus Paulus fœminas vult ἐγκρατεῖς eſſe: ac præter alia multa, præſens adhuc Italorum conſuetudo copioſe teſtatur. 6 *Alij*[d] *vero maluerunt furtum per lancem licionq; conceptum diuerſum fuiſſe, ac omnino ſeparatam ſpeciem à furto concepto. Scribit enim Tatius Alpinus, illud fuiſſe furtum ſacrilegio proximum, nempe rerum, non quidem ad miniſterium Dei rite ſacratarum, ſed collectarum potius ad ſacrificia. Miniſtri ſacrorum licio ſuccincti geſtabant lancem ad comportandas ſtipes, quas ad Dei cultum conquirebãt. Deinde quas oſtentu ſacri miniſterij congeſſerant, ipſi ſurripiebant ſcelerati impoſtores: adeo (inquit Bal.) ad fraudes & furta ualet prætextu religionis. Quorum autem hac in re opinio ſit uerior, alijs adiudicandum relinquo, de uiris enim tam excellentis doctrinæ non meum iudicium eſt.*

d Mar. Tatius Alpinus. in libello; quem hac de re edidit; & Bal. hic.

b Concepta ſit.) *Ideſt, quæſita & inuenta: ſic enim hoc ſolo uerbum, Concipere, ſumitur.*

c Quæ appellatur oblati.) *Hodie reperiens furtiuam rem, & celans ſcienter, tenetur*[e] *actione furti quia auxilium præbuit.*

d Cum enim requiſitio.) *Inhumanum enim eſt aliquem inuito domino ſecreta domus*[f] *perſcrutari: & admodum graue, uel rei familiaris utilitatẽ detegere, uel diuitias inuidiæ ſubijcere. Si tamen certa adſint indicia, rem furtiuam eſſe in domo alicuius, tum implorari poteſt officium iudicis, vt detur familia pro quærendo*[g] *furto.*

e Rei furtiuæ. *Inanimatæ ſcilicet. nam ſeruum fugitiuum, qui ſui furtum domino facere dicitur,*[h] *ſemper licuit in alienis ædibus perquirere.*

f Secundum ueterem obſeruationem.) *Quam ſupra retulimus.*

g Manifeſtum ſit.) *Ex reſcripto ſcilicet Impp. Diocletiani & Maximiani ad Dionyſium: cuius verba ſunt: Eos, qui furtim oblata ſcienter ſuſceperint, non tantum de ſuſceptis conuenire, ſed etiam pœnali furti actione poteſt.*

h Rem furtiuam) *Si uero quis furem ipſum ſuſceperit & celauerit, fur nõ eſt, ſed receptator, teneturq; dicto. De*[i] *receptoribus.*

e l. eos. C. de fur.
f l. quoſdam. C. de metall. l. meminimus. C. quan. qui. quar. pars. lib. 10.
g Io. de Pla. hic.
h l. j. de ſer. fug. l. requirendi. C. De fur.
i l. 1. de recep.

§. Pœna.

1 *Varia pœna furtorum.*
2 *Friderici I, conſtitutio de furibus.*
3 *Quæ pœna hodie in fures exerceri ſoleat.*

Pœna manifeſti furti quadrupli eſt tam ex ſerui, quam ex liberi perſona: nec manifeſti dupli.

De pœna furti valde variatum eſſe, ex Aul. Gellio lib. 11. c. vlt. colligi poteſt. 2 *Nam Athenienſes cuiuſcunq; furti reum ex Draconis ſanctione capitis ſupplicio afficiebant. Deinde hæc pœna, velut nimis acerba, Solonis perſuaſu mitigata eſt, & reducta in multã pecuniariã, ſcilicet Dupli, nec erat diuerſum in furto manifeſto: Decem viri uero, cum uiderent alterum in puniendis omnium generum furibus nimis ſeuerum, alterum nimis remiſſum eſſe, furem manifeſtum furto deprehenſum tum demum occidi permiſerunt, ſi aut cũ faceret furtum, nox eſſet, aut interdiu ſe telo, cum prehenderetur, defenderet.*[a] *Ex ceteris autem manifeſtis furibus; liberos uerberari, addiciq; ei iuſſerunt, cui factum furtum eſſet: ſi modo id luce feciſſent, neq; ſe telo defendiſſent. Seruos verberibus affici, & de ſaxo præcipitari: ſed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxamq; ab his factam ſarciri. Poſtea vero à lege illa Decemuirali diſceſſum eſt, & furti manifeſti pœna quadrupli, nec manifeſti dupli conſtituta: idq; ſiue in ſeruo, ſiue in libero ſit homine. & de hoc præſens §. meminit.*[b] *Spectat autem tam duplum, quam quadruplum ad pœnæ ſolum perſecutionem cum præterea res ipſa furto ſubtracta per dominum aut uendicari aut cõdici poſſit, ut infra*[c] *videbitur. Porrò Moſes quoq; apud Hebreos, vt diuinus, ita omnium antiquiſſimus legislator, Exod. 22. bonis furto ablati & occiſi, uenundative quintupli, inuenti autem penes furem atq; uiuentis, dupli mulctam eſſe voluit.* 2 *Tandem Fridericus Imp. eius nominis primus*[d] *conſtituit: eum qui quinq; ſolidos, aut plus furaretur, laqueo ſuſpendendum eſſe: ſi minus, ſcopis, & forcipe excoriandum & tondendum. Quanquam idem Fridericus*

a vide ẽt in l. ſi pignore. §. Furem. de fur. l. furẽ nocturnum. ad l. Cor. de ſica.
b uide etiam. §. Ex maleficij. §. dupli. §. quadrupli. inf. de action. l. in furti actione. de fur.
c ſa. l. ſi pro fure. de cond furt.
d §. Si quis quinq; ſolidos. de pace ten. n.

cus poſtea in eadem conſtitutione, Iniuria*(inquit)* ſeu furtũ legitime puniatur. *Quib. uerbis putant pleriq; reſcriptum ſuperius exautoratũ eſſe per hanc Conſtitutionem, quaſi verbum* legitime nõ *pertineat ad ſuas, ceu ad alias Romanorum leges. Verum quid prohibet etiam de ſua eum lege loqui? Quicquid ſit: hodie cõiter in Germania ciuitatib. videmus aduerſus inſignes fures, id eſt, qui magnum furtum fecerũt, aut ſæpius furati ſunt, pœnam capitalem furca exerceri: ob leuiora furta abſciſionem aurium, & uirgarum caſtigationẽ conſuetam eſſe.*

§. Furtum.

1 *Exemplum furti uſus rerum.*
2 *Inuitus quomodo hic accipiatur.*
3 *Geſtari hoc loci quid ſignificet.*

Furtũ [a] aũt fit non ſolum cum quis intercipiendi cauſa rem alienã amouet, ſed generaliter dum quis alienam rem inuito [b] domino contrectat. Itaque ſiue creditor pignore, ſiue is, apud quem res depoſita eſt, ea re vtatur, ſiue is, qui rem utendã accipit, in alium vſum eam transferat, quam cuius gratia ea data eſt, furtum committit, ueluti ſi quis argentum utendum acceperit, quaſi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregre ſecum tulerit, [c] aut ſi quis equum geſtandi [d] cauſa commodatum ſibi, longius aliquo duxerit: quod veteres ſcripſerunt de eo, qui in aciem equum perduxiſſet.

a l. qui iumenta. l. ſi pignore. hoc ti. unde hic §. uidetur ſumptus.
b Bal. hic.
c l. ſi qui uas. §. ualere eo.
d l. pen. d. tit.
e lib. 9. c. 17.
f li. 8. c. 2.
g Baro hic.

a Furtum.} 1 *In hoc §. exempla ponuntur furti uſus rerum: ueluti ſi quis re depoſita, pignori ue data vtatur, quod iure non poteſt:* [2] *aut rem commodatam in alium vſum trãsferat, quam cuius gratia accepit.*

b Inuito domino.} *Hoc eſt, non conſentiente.* [b] 2 *Sic enim hoc loco inuitus dicitur etiam qui ignorat: nec expreſſe conſentit.* [c] *Sed etſi ſciuerit, nec probibuerit, adhuc non uidebitur conſenſiße. qua in re Pauli contrariam ſententiam reiecit* [d] *Iabolenus.*

c Aut ſi quis equum.} *Sic apud* [e] *Gellium teſtatur Brutus, olim quẽdam furti damnatum fuiſſe, quod iumentum aliorſum duxiſſet, quam quo vtendum acceperat: idq; Mutium Scæuolam reſpondiße. Quod &* [f] *Val. Maximus refert de eo, qui equo, cuius illi uſus vſque ad Ariciam commodatus fuerat, vlteriorem eius municipij cliuo vectus eſſet.*

d Geſtandi cauſa.} 3 *Geſtari hoc loco eſt* [g] *uel uoluptatis gratia, uel valetudinis, ſella geſtatoria aut lectica portari.*

§. Placuit.

1 *Etiam ſtulta credulitas excuſat à furto.*
2 *In dubio præſumitur furtum, ſi res aliena contrectata ſit.*

Placuit tamen eos qui rebus commodatis aliter vterentur, quam utẽdas acceperint, ita furtum cõmittere, ſi [b] ſe intelligant, id inuito domino facere: eumq; ſi intellexiſſet, non permiſſurũ: at ſi permiſſurum credant, extra crimen videri, optima ſane diſtinctione, quia furtum ſine affectu furandi non committitur.

a l. qui re. de furtis.
b l. igitur. §. Pont. de lib. cau.
c Bal. hic. & uide. Bartol. in l. inter omnes. §. Recte. hoc tit.

a Placuit tamen.} *Exceptio eſt, ſiue limitatio ad ſuperiora, quæ ex* [a] *Pomponio deſumpta uidetur.*

b Si ſe intelligant.} *Idq; ſeſe intellexiſſe, bonaq; fide credidiſſe iuſtis coniecturis probent: nec erubeſcat vel ſtultam agnoſcere credulitatem,* 1 *Nam & ea à furto excuſabit, quæ à dolo* [b] *excuſat.* 2 *Cæterũ in dubio periculum eſt, ne valeat præſumptio furti ſaltem vbi nulla eſt coniectura, nullusq; bonæ fidei color, qui prætexi honeſte poſſit rei temere* [c] *oblatæ.*

Sed etſi credat.

1 *Putans ſe domini voluntate rem alienam contrectare, fur non eſt.*
2 *Dominus Confeſſione ſui conſenſus furem abſoluere poteſt.*
3 *Caſus ubi effectus ſine effectu punitur.*

Sed [a] etſi credat aliquis inuito domino ſe rem commodatam ſibi contrectare, domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæſitum eſt, cum Titius ſeruum Mæuii ſolicitauerit, ut quaſdam res domino ſubriperet: & ad eum perferret, & ſeruus id ad Mæuium pertulerit, Mæuius autem, dum vult Titius in ipſo delicto deprehendere permiſerit ſeruo quaſdam res ad eum perferre: utrum furti, an ſerui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtum

eſt,

eſt, & antiquorum prudentium ſuper hoc altercationes perſpeximus, quibuſdam neq; furti, neq; ſerui corrupti actionem præſtantib. quibuſdam furti tantummodo: nos huiuſmodi calliditati obuiam euntes, per *b* noſtram deciſionem ſancimus, non ſolum furti actionem, ſed & ſerui corrupti contra eum dari. licet enim is ſeruus deteriora ſolicitatore minime factus eſt, & ideo non concurrant regulæ quæ ſerui *c* corrupti actionem introducunt: tamen conſilium corruptoris ad perniciem probitatis ſerui introductum eſt, vt ſit ei pœnalis actio impoſita, tanquã *d* ſi re ipſa fuiſſet ſeruus corruptus, ne ex huiuſmodi impunitate, & in alium ſeruum, qui facile poſſet corrumpi: tale facinus à quibuſdam perpretretur.

a H c. §. ſumptus *videtur ex* [a] *Vlpiano, qui & ſuperiora, & quæ ſequuntur, eleganter. cõplexus eſt: eius itaq; verba adſcribere lubet.* 2 Recte dictum (*inquit*) qui putauit ſe domini voluntate rem attingere non eſſe furem. quid enim dolo fecit, qui putauit dominum conſenſurũ fuiſſe, ſiue falſo id, ſiue uere putet? Is ergo ſolus fur eſt, qui id attrectauit, quod inuito ſe domino facere ſciuit; Per contrarium quæritur, ſi ego me inuito domino facere putarem cum dominus uellet, furti actio ſit? & ait Pomponius, furtum me facere. uerum tamen eſt uti cum ego uelim, licet tu ignoras, ne furto ſis obligatus. *Hac Vlpianus, quem ſatis adparet improbaſſe Pomponij opinionem, ſicuti & alio loco,* [b] *ubi ait,* Qui ex voluntate domini ſeruũ recipit, quin neq; plagiarius ſit plus quam manifeſtũ eſt: quis enim voluntatem domini habens fur dici poteſt? 2 *Vnde diſcimus, dominum confeſſione ſui conſenſus furẽ abſoluere poſſe, ac liberare, vt nullus eum ad pœnam ideo poſſit vocare,* [c] *vt nec alius eſt, qui furti reum peragere poſſit, quam is cui iniuria facta eſt.*

b Per noſtram deciſionem.} *Quæ lib. 6. Codicis* [d] *extat, quaq; reformatur ius in Pandectas congeſtũ, cum ſeruo demum corrupto, & deteriore facto, illo iure actio* [e] *competeret.*

c Serui corrupti actionem.} *Hãc actionem infra* [f] *ſuo loco abunde explicabimus.*

d Tanquam ſi re ipſa.} *Damnatur hic Titius & furti, & ſerui corrupti, quamuis neq; furtũ commiſſum, neq; ſeruus corruptus fuerit. Aetiologia eſt, ne ſcilicet alius illud imitaretur, ſic ſecum cogitans: vt cũque res ceciderit, nihil damni feram, ſi conſilium proceſſerit, lucrum faciam: ſin minus, tamen impunis euadam, cum neutra aduerſus me actio competat.* 3 *Vides ergo hic puniri affectũ ſine effectu ſecuto: punitur enim Titius de ſeruo corrupto, cum tamen corruptus non ſit. Neque pugnat hoc cum* [g] *Paulo*, qui ſolam cogitationem furti faciendi non facere furem reſpondit: *quoniam in præſenti ſpecie affectus per ſigna exteriora demonſtratus fuit, ideoq; punitur,*

a l. inter omnes. §. recte. hoc tit.
b l. qui uas. §. Qui ex volunt. eo.
c l diuus. ad S. C. Sillenia. & uide ẽt Bar. in d §. recte.
d in l. ſi quis ſeruo. C. de fur.
e l. 1. & 2. de ſeru. corrup.
f §. in duplum inſ. de actio.
g l. 1. §. 1. eod.

§. Interdum. r.

1 *Etiam libertorum hominum furtum fit.*
2 *Si abducatur filiusfa. committitur plagium.*
3 *Mater & frater non habent furti actionem pro filio, vel fratre ſurrepto.*

Interdum *a* etiam liberorum hominum furtum fit, veluti ſi quis liberorum noſtrorũ qui in poteſtate noſtra ſunt, ſubreptus fuerit.

a Interdum.} 1 *Hinc annotandum, etiam liberorum hominum fieri furtum, ſi ſurripiantur inuito eo, in cuius poteſtate ſunt: veluti ſi patri filius familias ſurriperetur, furtum enim fit, daturq; patri furti actio* [a] *in ſurripientem.* 2 *Plagium quoq; cõmittitur, ſi celandi animo liberi noſtri abducantur: quare plagiarius lege Flauia accuſari poteſt, vt extra ordinem* [b] *coerceatur.*

b Qui in poteſtate.) 3 *Hinc ergo adparet, quod nec mater, quæ filium in ſua poteſtate non habet, multo minus frater (tametſi is lege* Fauia de plagio *accuſare* [c] *poſſit) hanc furti actionem* [d] *habeat, ſed ſolus pater iure patriæ poteſtatis qui aget, vt præſtetur duplum vel quadruplum non quidem ipſius filij: quoniã libera perſona non recipit æſtimationem,* [e] *ſed eius quod intereſt, non fuiße ſurreptum, vel abductum,*

a l. ſi filiusf. de fur. l. ſi eum qui emi. §. ſi filiusf. eo. tit.
b l. pe. & ult. ad leg. Faui. de plag.
c l. ſi fratrem. C. ad l. Fau. de plag.
d l. mater. ff. illo ti.
e l. j §. Sed eũ liber homo de his qui deie. uel effud. §. Ob hominẽ. inſ. de obl. quæ ex delict. na.

Aliquando.

1 *Quandoq; propriæ rei furtum fit.*
2 *Extenſio huius §.*

Aliquando autem etiam ſuæ *a* rei furtum quis committit, veluti ſi debitor rẽ [b] quã creditori pignoris cauſa dedit, ſubtraxerit.

a Suæ rei.) *Obſerua etiam rei propriæ quandoq; furtum fieri: vt eſt in debitore ſurripiente rem pignoratam creditori: furti enim* [a] *tenetur. Res tamen ipſa non fit furtiua, ideoq; nihilominus ab alio vſucapi* [b] *põt.*

a l. itaq;. §. Sed ſi res de fur. l. in actione. §. ult. d. tit.
b l. ſequitur, ſi rem de vſuca. Accur. hic.

Et

2 *Et quod de re pignori data hic dicitur, hoc etiam producitur ad rem, quam creditor iure quaſi pignoris retinere poterat; veluti rem commodatam ob impenſas* [c] *neceſſarias.*

b Rem.} *Etiam vnam aliquam ex pluribus rebus pignori datis. Nam etſi reliquæ res ſunt ſoluendo, furti tamen agetur.* Neq; enim (*inquit* [d] *Papinianus*) debemus reſpicere pignus, quod ſurreptum nõ eſt, ſed id, quod ſubtractum eſt.

c l. creditoris. §. ul. & l. ſi is qui rem. ff. eod.
d l. cum qui emit. §. Papinianus. eo. tit.

§. Interdum. 2.

1 *Cuius ope & conſilio furtum fit, furti tenetur.*
2 *Quis dicatur conſilium dare, opemque ferre.*
3 *In delictis vno pœnam ſoluente, alij non liberantur.*
4 *An qui conſilium tantum dedit ad furandum, furti teneatur.*

Interdum quoq; furti tenetur, qui ipſe furtum non fecit, qualis eſt is, cuius [a] ope & conſilio furtum factum eſt. In [b] quo numero eſt, qui tibi numos excuſſit, vt alius eos raperet: aut tibi obſtiterit, vt alius rem tuam exciperet, aut oues tuas vel boues fugauerit, vt alius eos exciperet. Et hoc veteres ſcripſerunt de eo, qui [c] panno rubro fugauit armenium. Sed ſi quid eorum per laſciuiam, & non data opera, vt furtum admitteretur, factum eſt, in factum actio dari debet. At ubi ope Mæuii Titius furtum fecerit, ambo [d] furti tenentur. Ope & conſilio eius quoq; furtum admitti videtur, qui ſcalas forte feneſtris ſupponit, aut ipſas feneſtras uel oſtium effringit, ut alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut ſcalas, ut feneſtris ſupponerentur, cõmodauerit, ſciẽs cuius rei gratia commodauerit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, ſed tantum conſilium dedit, atq; [e] hortatus eſt ad furtum faciendum, non tenetur furti.

a Cuius ope & conſilio.} 2 *Hinc ergo diſcis, non ſolum eum, qui animo intercipiendi alienã rem ſurripit, aut alio modo contrectat, ſed etiam qui opem & conſilium præſtat, furti obligari ſaltem nec manifeſti. Reuera enim hic fur non eſt, ideo manifeſtus eſſe non* [a] *poteſt. Solũ tamen conſiliũ non ſufficeret.* 2 *Conſiliũ autem dare videtur,* [b] *qui perſuadet & impedit atque inſtruit ad furtum faciendum. Opem fert, qui miniſterium atq; adiutorium ad ſurripiendas res probet: item qui ferramenta comendat ad effringendum oſtium,* [c] *vel ſcalam ad aſcendendum, ſciens cuius rei gratia id fieret. Nam ſicut nemo furtum facit ſiue dolo* [d] *malo: ita nec conſilium vel opem ferre ſine dolo poteſt.*

b In quo numero.} *Exempla ſunt, ubi quis non principaliter conſilium aut opem fert, hoc tamen per fraudem agit, ut alij porrigatur anſa & commoditas ſubtrahendi. Huc etiam referendus eſt is, qui celat furẽ, uel rẽ furtiuam apud ſe: tenetur enim furti nec manifeſti. Verum ſi, cum ſciret apud aliũ eſſe, indicat,* [e] *fur non eſt.*

c Qui panno rubro} *Naturales philoſophi ſcribunt, maxime tauros rubro colore efferari: ſicuti elephantes albo, lynces, tympanorum ſtrepitu, leones ſi quis eos limis oculis aſpiciat.*

d Ambo furti tenentur.} *Et ſinguli quidem in ſolidum, ita vt ſolutio vnius alterum non liberet, ſed debeat quiſq; pro ſe pœnam ſoluere.* 3 *Eſt enim regulare,* [f] *vt quoties aduerſus plures ex maleficio actio pœnalis inſtituitur, vno pœnam ſoluente alij non liberentur, ſed debeant ſinguli in ſolidum pœnam ſuã pendere, licet ſi de eo quod intereſt ageretur, & non de vera pœna, ſit ſecus,* [g] *quia ſi id ſemel fuerit ſolutum, amplius peti non poteſt, quia nec amplius intereſt. Rurſus non habet regula locum in familia ſeruorum, nam plures ſerui furtũ committentes, etſi ſummo quidem iure omnes teneantur; tamen Prætor ex bono & æquo ſtatuit,* [h] *vt dominus, liberetur, ſi eius furti nomine præſtiterit, quantum præſtaretur ſi vnus aliquis liber homo furtum feciſſet. Quanquam aliud ſit albo* [i] *corrupto.*

e Atq; hortatus eſt.} 4 *Ergo qui conſilium tantum dedit, uel hortatus eſt aliquem ad furandum, nec tamen opem tulit, furti non* [k] *obligatur. Hoc plerique verum exaudiunt, ſi furtum non ſit ſecutum: nam ſi ſecutum ſit, cenſent conſultorem atq; hortatorem teneri ob conſilium malignum: quod & mihi placet, præſertim ſi abſque conſilio furtum facturus non erat, qui ſurripuit tametſi* [l] *alij non diſtinguant, an alioqui furtum facturus fuiſſet nec ne, ſi contrectatio ſecuta ſit. Sane in ſeruo corrupto non diſtinguitur, utrũ, alioqui facturum hortati ſimus, an frugi corruperimus: vt* [m] *Vlpianus ſcriptum reliquit.*

a l. is qui opẽ. hoc tit.
b l. in furti. §. recte hoc tit.
c l. ſi pignore. §. Qui ferramenta. eod. tit.
d l. §. recte.
e d. §. Conceptum. ſup. eo. l. qui uas. §. 1. de fur.
f l. itẽ Mela. §. ſed ſi plures. ad leg. Aquil. l. pe. §. vlt. ne quis eum qui in ius voc. eſt. l. adeo. de iuriſd.
g l. 1. §. ſi plures. de eo per quem fac. erit.
h l. illud. ad l. Aqui. l. ſi familia. ſi famil. fur. fec.
i l. ſi familia. de iuriſd.
k hic. & l. qui ſeruo. ff. eo.
l Baro hic per l. ſæpe. de uerb. ſig.
m l. 1. §. Verum. de ſer. corrup.

§. Hi qui.

1 *Quando res dicitur in poteſtatem domini rediiſſe.*
2 *Inter patrem & filium, dominum & ſeruum nulla eſt furti actio.*
3 *Idem ad virum & vxorem producitur.*

Hi qui in parentum vel dominorum poteſtate ſunt, ſi rem eis ſurripiunt, furtum quidem

dem faciunt,& res in furtiuam cauſam cadit(nec ob id ab vllo vſucapi *a* poteſt,antequã in domini *b* poteſtatem reuertatur)ſed *c* furti actio non naſcitur: quia nec ex alia vlla cauſa poteſt inter eos naſci. Si *d* vero ope & conſilio alterius furtum actum fuerit, quia vtrique furtum committitur, conuenienter ille furti tenetur, quia verum eſt, ope & cõſilio eius furtum factum eſſe.

a Vſucapi poteſt.} *Eſt enim furtũ, reale uitium, quod ipſi rei furto ſubtractæ ſemper* [a] *inhæret: uitia autem realia impediũt uſucapionem, vt ſuo* [b] *loco annotauimus. Eſt autem hic locus ex* [c] *Vlpiano deſcriptus.*
b In domini pot.} 1 *Tunc autem in poteſtatem domini reuerſa intelligitur, cum poßeſſionem eius naſtus, id eſt, ut iuſte auelli non poßit: ſed & tanquam ſuæ rei, ut* [d] *Paulus alibi declarat, teneat.*
c Sed furti actio.} 2 *Inter patrem ergo & filium in poteſtate,* [e] *dominum & ſeruum, furti actio nulla eſt: vt nec alia eſſe inter parentẽ & filium poteſt,* [f] *niſi ex cauſa caſtrenſi, vel quaſi caſtrenſi. Quanquam quid furti actione pater vel dominus opus habeant, cũ ſibi conſulere ſuo iure poßint per deductionẽ ex peculio: nec quod ſurripuit ſeruus domino,* [g] *fiet peculij. Sed nec accuſatione criminali hic opus eſt: quoniam* furta domeſtica, (*inquit* [h] *Marcellus*) ſi leuiora ſint, publice vendicanda non ſunt, nec admittenda eſt huiuſmodi accuſatio. 3 *Cæterum quod hic de his, qui in aliena poteſtate ſunt diſponitur, hoc etiam ad vxorem producendum eſt:* [i] *nam inter uirum & vxorem pariter nulla furti actio eſt, licet ipſa furtum faciat, ſicut filia patri facit: ſed cum ea rerum amotarum* [k] *agitur, idq; in honorem* [l] *matrimonij. Et ideo ſi poſt diuortium eaſdem res contractet, eam furti teneri.* [m] *Paulus reſpondit.*
d Si vero.} *Hic verſ. ex alio reſponſo* [n] *Vlpiani huc tranſlatus videtur, vt ait,* Placuit eum, qui filio vel ſeruo, uel uxori opem fert furtum facientib. furti teneri, quamuis ipſi furti actione non cõueniantur, *& quæ ibi ſequuntur.*

a l. vitia. de acquir. poſſ.
b §. Furtiuæ. ſupra de vſucap.
c l. ſerui & filij. hoc titu.
d l. ſequitur. §. Tũc in pot. de vſucap.
e l. qui ſeruo. hoc titu.
f l. lis nulla. de iud.
g l. 4. §. Ex his. de pecul.
h l. reſpiciendum. §. Furta. de pœn.
i l. ſi quis uxori. de furt.
k ff. rer. amot. l. 1. l. 2 rer. amot.
l m l. 3. eod.
n l. qui ſeruo. §. itẽ placuit. de furt.

§. Furti autem.

1.6 *Actio furti datur ei, cuius intereſt, rem non fuiſſe ſurreptam.*
2.4.5 *Intereſſe autem oportet ex cauſa honeſta propter damnũ datum, & ratione iuris realis.*
3 *Caſus vbi fur furti agit.*
7 *Furti actio qualiter creditori datur de pignore.*

Furti autem actio ei competit, cuius *a* intereſt rem ſaluam eſſe, licet *b* dominus nõ ſit. Itaq; nec domino aliter competit, quam ſi eius intereſſit rem non perire. Vnde *c* conſtat creditorem de pignore ſubrepto furti actione agere poſſe, etiamſi idoneum debitorẽ habeat, quia [d] expedit ei pignori potius incumbere quam in perſonam agere: adeo quidem, vt quamuis ipſe debitor eam rem ſurripuerit, nihilominus creditori competat *e* actio furti.

a Cuius intereſt) 1 *Hinc diſcendũ,* [a] *actionem furti competere ei cuius intereſt rẽ nõ fuiße ſurreptã, vel aliquando interfuit, nec dũ deſijt intereſſe:* [b] *vt ſi res furto ſublata perierit. Sed ſi deſierit omnino intereße, vt nec appareat aliquando interfuiſſe,* [c] *furti actio expirat.* 2 *Intereße autem oportet ex honeſta cauſa: ſicut ſi ex inhoneſta cauſa interſit: Itaque neq; furti, neq; malæfidei poſſeſſori furti actio* [d] *datur: quoniam nemo de improbitate ſua conſequitur actionem: quamuis interſit eius, rem non ſurripi.* 3 *Eſt tamen caſus quo fur furti agere poteſt, vt ſi ego tibi polienda veſtimenta locauero, tu vero inſcio aut inuito me cõmodaueris Titio, & Titio furtum factum ſit. Nam tibi competit furti actio, quia cuſtodia rei ad te pertinet: & mihi aduerſus te nihilominus, quia non debueras rem commodare: quod faciendo furtum* [e] *commiſiſti.* 4 *Præterea hic ut furti agatur, intereſſe oportet non modo propter ereptam lucri occaſionem, ſed etiam dãnum datum. Nam ei, qui de lucro captando, aut turpiter dicit ſua intereße, non competit hac actio. Et propterea pro hærede poßidens non habet eam, quia* (*inquit* [f] *Marcellus*) furti agere poteſt is, cuius intereſt non rem ſurripi. Intereſſe autem eius uidetur, [g] qui damnum paſſurus eſt, non eius, qui lucrum facturus eſſet. 5 *Poſtremo intereße debet ratione iuris realis veluti proprietatis interceptæ, vel pignoris, vel poßeſſionis vſus. Cæterum rei tãtum promiſſæ, aut debitæ ratio non habebitur. Ideoq; is, cui ex ſtipulatu res debetur, furti agere non poteſt,* [g] *ſi ea ſurrepta ſit: quemadmodum & is, qui emit, ſi non eſt tradita ei res, furti actionem non habet,* [h] *ſed venditoris eſt hæc ratio.*
b Licet dominus non ſit.) 6 *Ad hoc ergo, vt furti iudiciũ detur alicui, non requiritur quod ſit dominus rei ſublatæ, ſed ſatis eſt, quod ſua interſit, rem non fuiſſe ſubtractã: quemadmodum contra, etſi quis eſt dominus rei furtiuæ, ſi ſua non interſit, rem nõ fuiſſe ſurreptam ex ſolo dominio furti actio non conceditur: quod & Angelus hic docet.*
c Vnde conſtat.) *Videtur hic locus ex* [i] *Vlpiano deſcriptus:* 7 *ex quo colligendũ, furti actionẽ, et creditori competere de pignore. Et* [k] *hac quidẽ ſpecie, ſi pignus ſurripiatur per ipſum dominum, creditori furti*

a l. cuius intereſt. de furt. l. vlt. C. eodem titul.
b l. inter omnes. hoc tit.
c l. ſi uendidero. §. ſi Titius. eod.
d l. itaque. § ſed ſi furti. l. eum qui. §. is aũt. hoc titu.
e l. qui uas §. ſi ego l. fullo. de fur.
f l. ſi is cui. in fine hoc titu.
g l. is cui d. tit.
h l. eum qui emit. eod.
i l. itaque fullo. §. ſed etſi tes. illo tit.
k Io. de Plat. hic.

actio

tum naturalis obligatio, ciuili remanente integra, a qua tamen ope exceptionis quoq; liberamur. Subiunxi, interrogatio debitoris, *&c. quia in hoc diſtractu debitor interrogat creditorem, acceptum ne habeat id q̃d habet, & is reſpõdet, ſe accepum habere vt cunque reuera nihil ſolutum ſit. 4 Appoſui demũ,* vt debitor à naturali & ciuili, *&c. quia acceptilatio eſt proprie imaginaria ſolutio: & quemadmodum per veram ac realem ſolutionẽ omnis tollitur obligatio:*[d] *ita per hanc imaginariã obligatio verbis contracta, i. ſtipulatio diſſoluitur. Et ſic rurſus differentiã habes inter ſolutionem, & acceptilationem, quod illa oẽm obligationẽ diſſoluit: hæc ſtricta rõne iuris ciuilis eam demum quæ verbis contracta eſt. Ita. n. placuit, vt verbis colligata, verbis etiã tollretur.*[e] *5 Et hæc* ſimplex acceptilatio *dicitur, tantumq́; aufert & adimit, quantum ſtipulatio introduxit. Eſt & alia* acceptilatio, *quæ ſit per* Aquilianam ſtipulationem, *multo pinguior priore, vt quæ in omnibus contractibus iuris gentium locum habeat: ſed de ea commodius infra agemus.*

b Tollitur.} *Quia tantum aufert acceptilatio, quantum ſtipulatio introduxit.*

c Imaginaria} *6 Quemadmodum cum non vere venditur precio non accedente, imaginaria venditio eſt: ita ſimiliter cum non interuenit, quod ſoluendum eſt, ſed ita accipitur: ac ſi ſolutum ſit, imaginaria ſolutio eſt. Recte ergo Acceptilationem Iuſtinianus dicit eſſe imaginariã ſolutionem: quoniã & exemplo veræ ſolutionis librare ſolet,*[f] *& ſolniſſe is videtur, qui acceptilatione liberatur.*[g] *Quia aũt hic nulla interuenit realis numeratio, æquum eſt, vt & fideiuſſor gratuita liberatus acceptilatione, nihil repetat à debitore.*[h]

d Hæc uerba. *Vel alia ſimilia: nam & hoc mõ fieri*[i] *põt acceptilatio:* Accepta facis decem? Facio.

e Sed Græce} *7 Quemadmodũ & ad conſtituendam ſtipulationem nihil intereſt, qua lingua vtare, vtrum Latina an Græca, vel alia qualibet,*[k] *dummodo vterq; alterius linguam intelligat, ſiue per ſe, ſiue per interpretem. Sed & fideiuſſor Græce recte accipitur, vt ſupra*[l] *dictum eſt.*

f ἔχεις λαβών. *Id eſt,* acceptos habes tot denarios? acceptos habeo.

g Quæ ex uerbis} *8 Qualis eſt ſtipulatio: ea enim quia ſolennibus verbis conſtituta eſt, alijs & contrarijs effectus verbis*[m] *diſſoluitur, idq́; naturali quadam ratione euenit, vt eodem genere quodque diſſoluatur, quo colligatum*[n] *eſt.*

h Non etiam cæteræ.} *9 Quæ ſcilicet ex re, litteris aut conſenſu proueniunt. Interdum tamen fieri põt, vt diuerſum obligationis genus adiunctum verborum obligationi, ſimul per ipſam acceptilationem tollatur cum obligatione verborum. Sic enim Vlpianus*[o] *reſpondit.* Si fideiuſſori accepto fuerit latum, cum reus re, non uerbis fuiſſet obligatus: an reus quoq; liberetur? Et hoc iure utimur, ut licet reus non ſit uerbis obligatus, tamen acceptilatione per fideiuſſorem liberetur.

i Ex alia cauſa.} *Id eſt, ex alio genere obligationis.*

k In ſtipulationem.} *Aquilianam ſcilicet, de qua mox ſubijcit.*

l Et per accepti. *10 Et hæc:* acceptilatio *dicitur per* Aquilianam ſtipulationem *fieri, habetq́; locũ in oĩbus obligationibus, quæ ex contractib. iuris gentium ſumpſerunt originem: Transfunduntur. n. primũ hæ obligationes in* Aquilianam ſtipulationem, *& verborum obligationem: cuius per hoc naturam aſſumunt, vt ſic acceptilatione ſopiri queant. Exemplum. Si Titius deberet mihi centum ex cã mutui, eſſet item mihi obligatus ex cã emptionis; illæ obligationes non poſſunt tolli per acceptilationem, quia re & conſenſu cõtractæ ſunt. Si tamen ita ſtipulor à Titio debitore: Titi, promittis mihi ex cã ſtipulationis omne id, in quo mihi ex quibuſcunq; alijs cauſis obligatus es? Si Titius promittat, iã oẽs illæ obligationes, quibus mihi obſtrictus erat Titius, ſiue re ſiue conſenſu contractæ fuerint, deductæ in ſtipulationem: adeo quod iam non amplius habeantur pro obligationib. re uel conſenſu contractis, ſed pro verborũ obligatione. Iam itaq; poſt illã obligationem transfuſam Titius debitor interrogat me creditorem:* habes ne acceptum, quod per Aquilianã ſtipulationem tibi hodie promiſi? *ſi reſpondeam, Habeo, acceptumq́; fero: tum Titius debitor omnino liberatus eſt. Primum. n. oẽs obligationes ſunt deductæ in Aquilianam ſtipulationem; obligatio autem ex illa ſtipulatione, contrariis verbis, nempe per acceptilationem, ſublata*[p] *eſt.*

l Pro parte.} *Si ita cõuẽtũ eſt, vt particulatim liceat*[q] *exoluere; vel ſi partẽ neget ſe debere is, vñ*[r] *petitur.*

m Ita in parte.} *11 Quoties ergo partis ſolutio admittitur, toties & partis acceptilatio vtiliter ſit. Verbi gratia: Qui decem debet, partem ſoluendo, in partem obligationis liberatur, & reliqua quinque ſola in obligatione remanent: item qui Stichum debet, parte Stichi data, in reliquam partẽ*[ſ] *tenetur: ita ẽt quinq; ex decem per acceptilationem tolli*[t] *poſſunt. In hoc tamen differt acceptilatio à vera & reali ſolutione, quod partis ſolutio in his quæ partium præſtationem recipiunt, fieri põt ẽt creditore*[u] *inuito, ſed partis acceptilatio fieri non põt, niſi creditore conſentiente, propterea quod nulla acceptilatio exiſtit, in qua creditor à debitore an acceptum habeat rogatus, non reſpondeat. habeo, vel acceptum*[x] *fero. Ex quo ẽt illud liquet, nõ faciendam eſſe differentiam circa partis ſolutionẽ in his, quæ ſuapte quidem natura diuiduæ ſunt, ſed legis decreto indiuiduæ, vt cum homo in genere debetur: quia ille caſus euenire nequit, vt inuito creditore pars obligationis auferatur; ideoq́; ſolum alteri facultati ſolutionis in ea ſpecie conſiſtentis æquiparatur acceptilatio, nempe vbi creditor ſcienter conſentit, vt debitor in parte obligationis, qua hoĩem generaliter, aut lancẽ, aut aliquod aliud eiuſmodi corpus*[y] *debet, liberetur, nam & tunc debitor eatenus, ideſt, in parte per ſolutionẽ liberatur. atque imputet ſibi creditor, qui partem accepit, cum non*[z] *cogeretur; In his autem, quæ natura ſui partis præſtationem non recipiunt, vt ſolutio, ſic & acceptilatio in partem non valet: ut puta ſi ſeruitus*

prædij

c l. 5. §. ſtipulatio. de uerb. ſign.
d ſup. eod. in princ.
e l. prout. de ſol. l. nihil tam nat. de reg. iur.
f l in diem. de accepṫl.
g l. ſi ex plurib. eo. tit.
h l. ſi uero non remunerãdi. mãd.
i l ſane. de accept.
k § i. ſu. de uer ob.
l §. Græce. ſup. de fideiuſſ.
m l. 1. ibi gl. de acc.
n d. l. nihil tã natu.
o l & per iuſiurandum. §. etſi fideiuſſori. hoc tit.
p Vide l. ſed vno. §. eius rei. de accep. l. donationis C. eod. Dd. in l. ſi de certa. C. de trã ſact.
q l. Tutor §. Lucius ff. de uſur.
r l. quidam exiſtimauerunt. ff. Si cer. pet.
ſ l. quidã exiſtimauerũt ſi cer. pet. l. 3. § & harum de verb. ob l. ſi ſtipulatus. 1. §. decem. de ſolu.
t l. qui hominem. iũcta gl. de acce.
u d. l. quidam. ubi Alc. hoc pro regula tenet.
x Cantiunc. hic.
y d. l. 1 §. & harum.
z Alc. d § & harũ, tex. l. & per iuſiurandum § de accept.

prædij ruſtici vel vrbani debeatur. Aliud eſt in vſufructu, [a] *cum is ſuapte natura diuiduus* [b] *ſit.*

m A Gallo Aquilio.} 12 *Fuit ille Gallus Aquilius maximæ autoritatis Iuriſconſultus apud veteres Romanos, quem Cicero* [c] *iuris ciuilis rationem nunquam ab æquitate ſeiunxiſſe, præclare ſcriptum reliquit:* [d] *qui & cautiones & formulas protulit non paucas, quib. adiuuit ius ciuile: & quod adhuc dubiũ fuerat, ad conſequentiam leges producendo, interpretatione auxit. Is ergo ſtipulationem hanc compoſuit, quę ab ipſo auctore Aquilia dicta eſt. qua creditor, qui debitorẽ omni obligatione exoluere vellet, alias obligationes in verborum obligatione transferret nouaretq́;, & ſtipulatione ea, quæ acceptilatio dicitur, verborum obligationem ipſo iure perimeret. De hac ſatis paulo ante diximus.*

n Quicquid te.} *Hac eſt formula Aquilianæ ſtipulationis, cuius verba ponderemus.*

o Ex quacunque cauſa.} *Sic ergo omnes obligationes ex contractu, vel quaſi, maleficio, uel quaſi, complectitur.*

p Dare facere opor.} *Hic oẽs obligationes perſonales comprendit, quæ vel dandi ſunt vel faciendi.*

q Oportet.} *Ad veritatem obligationis refertur, non ad Iudicis facultatem.* [e] *neque enim quicquid permiſſum eſt Iudicis poteſtati, id ſtatim neceſſitati iuris* [g] *ſubijcitur.*

r Oportebitve.} 13 *Verbum,* oportet, *non ſignificat futurum tempus, quo dari fieri oportebit ex cõditionali contractu, ideo addendum fuit,* oportebitur, *licet econtrario verbum, oportebit, præſens etiam tempus demonſtret.* [h]

s Præſens, in diem.} Aut ſub conditione: *quæ verba in vulgatis Codicibus adiecta habentur, vtcunq; Haloander* [i] *omiſerit. Certum autem eſt, & conditionali obligationi Aquilianam ſtipulationem, & deinde acceptilationem accommodari* [k] *poſſe.*

t Actio eſt.} 14 *Actio in perſonam datur,* petitio *in rem,* perſecutio *in rem vel in perſonam rei perſequendæ gratia: & ſic ad vtrunque pertinet, & ſimpliciter ad id quod cognatione Prætoris vel præſidis perſequimur extra* [l] *ordinem. Receptum tamen vſu eſt, vt Actionis verbo omnia contineantur.*

u Eritve.} *Actio mihi tecum, eſt quæ iam nata eſt, ex obligatione in diem, vel ſub conditione nondum nata* [m] *eſt.*

x Habes, tenes, poſſi.} 15 Habere, *generale verbum eſt:* Tenere *facti,* poſſidere *etiam iuris* [n] *eſt. Tenet tam liber homo, quam ſeruus naturaliter: poſſidet ſolus liber homo ciuiliter. Poſſidet ciuiliter, qui animo domini tenet, & vti poſſidet, is intercedere poteſt: poſſidet naturaliter, qui depoſitum, commodatum, vi raptum aut poſſeſſum tenet: & cum hoc vnde vi, interdici poteſt, & in rem* [o] *agi.*

y Dolove malo.} *Qui dolo poſſidere deſijt, pro poſſidente habetur, teneturq́; in rem* [p] *actione.*

z Quanti quæq; earum rerum.} *Rem ſuam nemo ſtipulari poteſt, ſed æſtimationem rei ſuæ poteſt, & eam ſibi reſtitui,* [q] *ideo ad æſtimationem omnium actionum, petitionum, perſecutionumq; reducit obligationes præcedentes, ut actiones in rem contineantur.* [r] *Quanquam autem multa in hac Aquilianæ ſtipulationis formula verba exprimuntur: non tamen opus eſt creditorem omnibus uerbis in ea comprehenſis ſic vti, ut hic referuntur, ſed ſatis eſt interrogare de ſua obligatione. Quid enim, ſi tantum facere, uel dare tenearis? utrunque ſane fruſtra comprehenderetur. Verum Gallus Aquilius uerbis latiſſime patentib. eam formulã cõcepit, ut ſcilicet nullum genus obligationis ex contractu, uel quaſi contractu proueniens prætermiſſum videretur.*

a eod. §.
b l. vſusfructus ab initio. de vſufru.
c in Orat. pro Aul. Cecin.
d l. Gallus. De lib. & poſth. Cic. li. 3. Offi. & de or.
e l. 2. de uerbo. obl.
f l. uerbum oportet. de uerb. ſigni.
g l. non quicquid. de iud.
h d. l. verbum.
i ſicut. & in l. & ex vno. de acceptil. omittuntur.
k l. ſi ſub conditione. de acceptil.
l l. actio. de act. & obl. l. pecuniæ. de uerb. ſign.
m l. ſtipulationes nõ diu. & l. interdũ. De uerb. obl.
n l. ſtipulatio iſta. de uer. obl.
o l. officium. de rei vend. l. 2. de ui & ui ar.
p l. ſin autem. de rei uend.
q l. nemo. de verb. obl.
r ita eleg. hic Egui. Baro explicat.

§. Præterea

1 *Nouatione tollitur ipſo iure obligatio.*
2 *Nouatio generice & ſpecifice accipitur.*
3 *Delegatio quid?*
4 *Nouatione tolluntur etiam acceſſoria cum obligatione.*
5 *Nouatio ita demum ualet, ſi ſequens obligatio ualeat.*
6 *Nouatio cum ſeruo facta inutilis eſt: cum pupillo uero valet.*
7 *Quid, ſi cum adulto fiat nouatio?*
8 *Quomodo fiat nouatio: ſine interuentu nouæ perſonę, &c.*
9 *Interdum nouatio fit, etſi non exprimatur.*

Præterea *a* nouatione tollitur *b* obligatio, veluti ſi id, quod tibi Seius debebat, à Titio dari ſtipulatus ſis. Nam interuentu nouę perſonæ, noua naſcitur obligatio, & prima tollitur, translata in poſteriorem adeo, *c* vt interdum, licet poſterior ſtipulatio inutilis ſit, tamen prima nouationis iure tollatur, veluti ſi id, quod tu Titio debes, a pupillo ſine tutoris autoritate ſtipulatus fueris, quo caſu res amittitur. nam & prior debitor liberatur, & poſterior obligatio nulla eſt. Non idem iuris eſt, ſi à ſeruo fuerit quis ſtipulatus: nam tunc prior perinde obligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet. Sed ſi *d* eadem perſona ſit, à qua poſtea ſtipuleris, ita demum nouatio fit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione noui ſit, forte ſi conditio, aut dies aut fideiuſſor adiiciatur aut detrahatur. Quod autem diximus, ſi conditio adiiciatur, nouationem fieri ſic intelligi

oportet, vt ita dicamus factam nouationem, ſi e conditio extiterit, alioqui ſi defecit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter veteres conſtabat, tunc fieri nouationē, cum nouandi f animo in ſecundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouandi animo videretur hoc fieri, & quaſdā de hoc præſumptiones alij in aliis caſib. introducebant: ideo noſtra proceſſit conſtitutio, quæ apertiſſime definiuit tunc ſolum nouationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipſum inter contrahentes expreſſum g fuerit, quod propter nouationem prioris obligationis conuenerunt, alioqui & manere priſtinam obligationem, & ſecundam ei accedere, ut maneat ex vtraq; cauſa obligatio ſecundum noſtræ h conſtitutionis definitionem, quam licet ex ipſius lectione apertius cognoſcere.

a gl in l. j. de noua.
b d. l. j de nouat.
c l. quamuis. §. ſimile. d. tit.
d l. j C. de noua.
e l. delegare. d. tit. & d l. 1. C. eod.
f l. nouatione. C. de noua.
g l. unica. C. ſi ob chiro. pec.
h l. nouatione. C. de fideiuſſ.
j d. l. nouatione.
k l. ſi creditor. de nouat.
l ſi Stichum. eod.
m l. 2. § penult. de priui. cred. l. aliā. de noua.
n l. 1. §. 1. & l. ſeq. de nouat.
o l. ſeruus inſcio. de fideiuſſ. l. licet §. ſi filiuſfam. de pecul.
p d. l ſeruus inſcio. & l. ſeq.
q l. j. de nouat & not. in l. ult. de ſu retur.
r & hoc vult gl hic in effectu uerbi. nulla eſt, & a Dd. cōiter recipitur.
s l. 1. C. de reputat. l ſi Titius & Sei §. huic ſimilis de fideiuſſ.
t d. l. ſi Titius. §. quod ſi dolo.
v Bar. in l. qui vſū fructum. de uer. obl Dd. l ſi. C. de nouat.
x propter l. ſi ita ſucto. & l. ſeq. de nouat.
y in l. ult. C. de nouat.
z uerſ. ideo noſtra. in hoc §.

a Præterea.) Tertius modus, quo obligatio ipſo iure tollitur, eſt Nouatio: quæ quaſi affinitatem habet cum acceptilatione in eo, quod & ipſam per interrogationem & promiſſionem fieri a oportet: non tamen liberandi duntaxat animo, vt iſthic, imo etiam nouæ obligationis inducendæ gratia. Eſt autem nouatio, genus, continens ſub ſe delegationem, & nouationem ſpecificam. Nouatio in genere eſt prioris debiti in aliam obligationem vel ciuilem, vel naturalem transfuſio: hoc eſt, vt ex præcedenti cauſa ita noua conſtituatur, ut prior perimatur, & nomen a nouo accipiat, b atque à noua obligatione: Delegatio vero eſt, cū quis vice ſua debitorem ſuum conſentientem delegat creditori ſuo, ita vt debitor promittat per ſtipulationē debitum creditori. Primum hic requiritur mandatum delegantis. c Deinde, vt is, qui delegatur, ſit debitor delegantis. Tertio voluntas & conſenſus delegati. d Poſtremo vt debitor promittat debitum creditori per ſtipulationem nomine delegantis. e Vbi autem tantum ỹnum ex his requiſitis deficit, potius nouatio quam delegatio dici debet.

b Tollitur obl.) Nec ſolum ipſa principalis obligatio, ſed etiam eius acceſſiones, veluti hypothecæ, f pignora, g fideiuſſores, ſtipulationes vſurarum, i & pœna k denique & periculum moræ commiſſæ. l Atque hæc quidem omnia perire intelligimus, niſi in nouatione repetantur, & veluti excipiantur. Interim tamen ſciendum eſt, ſemper manere prioris obligationis priuilegia iure concesſa, niſi nominatim aliter conuenerit in ipſa m nouatione.

c Adeo ut inter.) Debes ſcire, nouationem ita demum valere, quando ſequens obligatio aut ciuiliter tenet, aut naturaliter: n & ſi neutro modo teneat, nouationem nullius prorſus momenti eſſe, prioremq; obligationē ratam manere. Recte ergo hic docet Imp. nouationem cum ſeruo factam eſſe inutilem, cum pupillo autem celebratam valere: quoniam ſeruus, ſaltem extra cauſam ſui peculij, o fideiubendo pro alio ne natura ne quidem obligatur, cum lex prohibeat eum pro alio intercedere. Intercedere enim eſt ſpecies donationis: ſeruus autem cum nihil habeat, etiam nouandi animo pro alio intercedere p vetatur: Cæterum pupillus vel ſine autore tutore obligatur, ſaltem naturaliter: q atque ita capax eſt prioris obligationis, proindeq; ipſi nuda reſtitutione opus eſt: tum naturaliter tantum, atq; ita efficaciter ad agendum ex nouatione teneatur. Ex quo conſequitur, quod & creditor fruſtra nouauerit, nec ad veterem actionem redire poſſit, ſibi enim imputet, quod cum pupillo ſolo nouatione vſus ſit. r Si vero cum adulto, minore tamen XXV. annis facta ſit: nouatio, & ipſe per ætatis beneficium reſtituatur in integrum: creditor ſimiliter, qui ipſum efficaciori actione obligatum habuit, ad eandem redire poterit. s niſi forte minorem dolo malo ad obligationis veteris nouationem induxiſſet, quia tum ſecus t erit.

d Sed ſi eadem.) Dixit ſupra, quomodo fiat Nouatio interuentu nouæ perſonæ: iam explicat, an & quo pacto introducatur. Nouatio, quando non intercedit noua perſona, ſed ea, quæ prius obligata erat. Circa quod triplex ius conſiderandum eſt. Iure enim vetuſtiſſimo, quod ante Pādectarum autores in vſu fuit, præſumebatur Nouatio tacite facta, quoties ſecunda promiſſio noui aliquid adferebat: ſiue fuiſſet aliquid additum, ſiue detractum priori obligatione. u Atque ita loquitur hic Iuſtinianus. Iure vero Pandectarum fiebat Nouatio, quando ſecunda ſtipulatio plus prima continebat: vt ſi addebatur aliquid in quantitate, uel etiam noua perſona accedebat, aut prorſus noua qualitas interueniebat, quæ tamen ſolum firmandæ obligationis gratia non adhiberetur: x ſecus ſi ſecunda promiſſio minus, vel tantundem comprehendebat. Iure vero, nouo, quod a Iuſtiniano Imp. introductum eſt, y non fit Nouatio, niſi contrahentes hoc expreſſerint: quod ſecunitatem magis pro anteriore elegerint. Et huius iuris paulo poſt z fit mentio.

e Si conditio extite.) Quoniam ea ſpecie nouatio eſt in pendenti, nec perficitur niſi completa conditione.

f Nouandi animo.) Quia animus colligebatur, & præſumebatur ex verbis contrahentium.

g Expreſſum fue.) Quod ſcilicet partes expreſſè Nouationis fecerint mentionem. Sane quando ex verbis neceſſario colligitur animus nouandi, vtcunque nō fuerit facta expreſſim mentio nouationis, nouationem tamen fieri crediderim. Verbi gratia, Pro centum ſolidis, quos mihi debes, promittis quindecim: hic vtcunque non fiat mentio nouatio nouationis, tamen ex uerbis neceſſario colligitur, contrahentes id uoluiſſe, ut prima obligatio mutaretur in ſecundam: quod & Salicetus prodidit, atq; ita hic accipiendū eſt.

a l. ult. C. de noua.

h Noſtræ conſtit.) Quæ in codice a extat.

ſ. Hoc

§. Hoc amplius.

1 *Contrario conſenſu ipſo iure tollitur obligatio, quæ conſenſu conſtat.*
2 *In emptione quando res deſinat eſſe integra.*
3 *Donatio hodie nudo conſenſu contrahitur.*
4 *Compenſatio ipſo iure minuit obligatio.*
5 *Confuſione rerum tollitur ipſo iure obligatio.*
6 *Item, & oblatione, depoſitione, & conſignatione debitæ pecuniæ.*
7 *Item interitu ſpeciei debitæ.*
8 *Item & transfuſione*

Hoc *a* amplius, eæ obligationes, quæ conſenſu contrahuntur, contraria voluntate diſſoluuntur. Nam ſi Titius & Seius inter ſe conſenſerint, vt fundum Tuſculanum emptum Seius habet centum aureis, deinde re *b* nondum ſequuta, ideſt, neque *c* precio ſoluto, neque *d* fundo tradito, placuerit inter eos, vt diſcederetur ab ea emptione, & venditione: inuicem *e* liberantur. Idem eſt in conductione & locatione, & in omnibus cõtractibus, qui *f* ex conſenſu deſcendunt, ſicut iam dictum eſt.

a Hoc amplius.} 1 *Quinto tollitur obligatio ipſo iure,* contrario conſenſu *contrahentium. Omnes enim obligationes, quæ conſenſu conſtant, in quibus ſcilicet neq; ſcriptura neq; præſentia omnimodo opus eſt, ac ne dari quicquam neceſſe eſt, vt ſubſtantiam capiat obligatio, contrario conſenſu, re integra, diſſoluuntur, quod eleganter Neratius iuriſconſultus in Pandectis* [a] *explicat. Etenim ſecundum naturam eſt, vt quod conſenſu contractum eſt, contrariæ voluntatis adminiculo diſſoluatur.* [b] *Neque tamen his contrarius conſenſus nouus eſt aliquis contractus, ſed merus diſtractus ad diſſoluendum priorem contractum.*

b Re nondum ſecu.} *Ideſt, re adhuc exiſtente integra.*

c Neque precio.} 2 *Explicat, quando res adhuc dicatur integra, nempe ſi precium necdum ſit ſolutũ, quod non ſolum de toto precio, ſed etiam eius parte intelligendum eſt: nam & ea ſoluta, deſineret res integra eſſe: Sed et ſi quid arrharum nomine datum ſit, ſaltem ea lege, vt cederet in partem precij, effici, ne res ſit amplius integra:* [c] *ſecus ſi ſimpliciter datum eſſet. Datus tamen fideiuſſor non efficit, quominus res ſit integra.* [d]

d Neque fundo trad.} *Nullo ſcilicet modo: nam etſi imaginaria tantum interueniſſet traditio, vt quia vel per precarium, vel conſtitutum intelligeretur res tradita, res non diceretur amplius integra.* [e]

e Inuicem lib.} *Nec ſolum ipſi liberantur inuicem, ſed etiam ab alijs, quibus ius aliquod ex huiuſmodi contractu quæſitum eſt.*

f Qui ex conſ.} *Qualis eſt mandatum, ſocietas, item & donatio hodie:* 3 *ea enim ex Nouella Iuſtiniani conſtitutione nudo conſenſu contrahi poteſt,* [f] *ut alibi* [g] *annotauimus. Porrò pro coronide addendum huic titulo, vltra quinque modos tollendæ obligationis ipſo iure, in hoc titulo comprehenſos, etiam alijs modis obligationes diſſolui poſſe.* 4 *Nam & compenſatio ipſo iure minuit obligationem:* [h] *veluti ſi Titius debeat mihi centum, & ego illi viciſſim totidem aureos, facta compenſatione Titius ipſo iure liberatus eſt.* [i] *Item ſi reus debendi creditori hæres exiſtat, aut contra creditor fiat hæres debitori, confuſione tollitur obligatio,* [k] *confunduntur enim ea ſpecie ipſorum bona, diſſoluunturq; obligationes, quæ inter eos contractæ erant. Præterea oblatio debitæ pecuniæ, depoſitio & conſignatio pro ſolutione habetur, & ob id ipſo iure liberat debitorem.* [l] *Sed & interitu ſpeciei debitæ tollitur ipſo iure obligatio, ſi nec in mora, nec in culpa fueri debitor.* [m] *Poſtremo & transfuſione obligatio ſoluitur, vt cum debitor deportatur, aliudve delictum committit, propter quod omnia bona ipſius publicantur: eo caſu transfunduntur obligationes in fiſcum, ita vt debitor ipſo iure liberetur, Fiſcusq; obligetur creditoribus tanquam ſucceſſor.* [n] *Sunt & alij modi, quibus obligatio tollitur, ſuſpenditur, minuitur, eliditur: de quibus ſub titulo, De exceptionibus, aliquãdo uidebimus.*

a l. ab emptione. de pact.
b l. 1. C. quan. lib ab empt. diſce.
c l. vl. C. quan. lib. ab empt. diſce.
d l. 3. de reſcin. vendit.
e l. emptor. de pac.
f l. ſi quis argentũ. C. de don.
g § perficiũtur. ſu. de don.
h §. In bonæ fidei inſ. de actio.
i l. verum. de com. penſat.
k l. ſi debitor crediti. de fideiuſſ.
l l. 1. Depoſi. l. cõſigna. C. de ſolut. accepta. ibi glo. C. de uſur.
m l. quod te. ſi. cer. pet. l. ſi ex legati. cauſa de uerbor.
n l. ſi debitori. de ſolut.

INSTITVTIONVM III. LIBRI, FINIS.

IOACHIMI MYNSINGERI A FRVNDECK, IVRISCONSVLTI, SCHOLIA IN LIB. IIII.

Inſtitutionum Fl. Iuſtiniani Cæſaris.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE EX DELICTO NASCVNTVR. TITVLVS I.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Delicta alia publica, alia priuata.*
3 *Delicta alia capitalia, alia non capitalia.*
4 *Delicta alia ordinaria, alia extraordinaria.*
5 *Priuata delicta perſequimur vel ciuiliter, uel criminaliter.*

Q*VONIAM priores duæ cauſæ, ex quibus obligationes naſcuntur, abſolutæ ſunt,* Contractus *ſcilicet, &* quaſi contractus: *reſtant poſteriores duæ*, delicta & quaſi delicta, *quas Imp. ſubſequentib. titulis explicat. Et primum de obligationib. quæ ex delicto naſcuntur, generalem concepit rubricam: mox tamen de furtis duntaxat diſſerit, & conſtituit, propterea quod nihil fere habuit generaliter tractandum de omnibus, quod ſupra de obligationib. ex conſenſu factum eſt, in Pandectis tamen titulus eſt generalis.* De priuatis delictis, *vbi latius omnia pertractantur.* 2 *Hoc tamen ad euidentiam non eſt omittendum, delictorum alia eſſe publica, alia priuata. Dicuntur autem* publica, *quorum ius ad diſſipationem ſtatus publici tendit: ut ſunt, ſeditio, homicidia, peculatus, ambitus, & alia multa his ſimilia: de quibus agitur in libro Pandectarum 48. & infra ſub tit.* de publicis iudicijs. *Priuata vero ſunt, quibus priuatæ vitæ affligitur commoditas:* [a] *vt eſt furtum, rapina, damnum, & iniuria: de quibus in hoc, & aliquot ſequentibus titulis diſſeritur.* 3 *Deinde & inter publica crimina, & inter priuata quædã ſunt.* capitalia, *quæ pœna mortis aut exilij vindicantur; quædam* non capitalia, *quorum pœna aut eſt pecuniaria, aut coercitio quædam* [b] *corporalis.* 4 *Rurſus & priuatorum & publicorum delictorum quædã ſunt* ordinaria, *quædam* extraordinaria. Ordinaria *dicuntur, in quibus certa pœna à legib. conſtituta eſt:* Extraordinaria *vero, quibus imponitur pœna pro modo delicti* [c] *ex arbitrio iudicantis. Et hæc quidem de differentijs delictorũ obiter.* 5 *Perſequimur autem delicta bifariam, ciuiliter & criminaliter,* [d] *ciuiliter, quando petimus pœnã nobis adiudicari, criminaliter, quando petimus, vt reus vel luat pœnam in corpore, uel quid Fiſco inferat. Sic ergo ex quocunque maleficio duplex iudicium naſcitur, ciuile & criminale: nec vnum conſumitur altero,* [e] *ſed poteſt vtrunque ſimul proponi: quod ſuo loco vberius diſcutietur. Nunc de furti obligatione uideamus, quam hoc in titulo Imp. tractat.*

a lex maleficijs de act. & oblig.
b l. 2. de publ. iud.
c l. 1. effrac. & expil.
d l. ul. de pri. deli.
e l. prætor edixit. §. j. de iniu.

Princ. tit.

1 *Differentia inter obligationes ex contractu, & eas quæ ex maleficio deſcendunt.*

CVm ſit expoſitum ſuperiore libro de obligationibus ex contractu, & quaſi ex contractu, ſequitur, vt de obligationib. ex maleficio, & quaſi ex maleficio diſpiciamus. Sed illæ quidem (vt ſuo loco tradidimus) in *a* quatuor genera diuidũtur: hæ *b* vero vnius generis ſunt. nam omnes ex re naſcuntur, ideſt, ex ipſo maleficio, veluti *c* ex furto, rapina, damno, iniuria.

a §. vlt. ſup. de obl.
b §. ius autem gentiũ. ſu. de iure na. gen. & ciuil.

a In quatuor genera.} *Aut enim re contrahuntur, aut uerbis, aut literis, aut* [a] *conſenſu.*

b Hæ uero.} *Quæ ſcilicet ex delicto: aut quaſi ex delicto naſcuntur.* 3 *Vult enim differentiam oſtendere inter has & ſuperiores obligationes, quaſi diceret, obligationes ex contractũ deſcendentes nõ ſunt vnius generis, quia non oriuntur, niſi uel res interueniat, vel uerba, aut littera, aut conſenſus accedat. Obligationes autem ex delicto ſunt unius generis, hoc eſt, ſtatim oriuntur, poſtquam delictum priuatum, cõmiſſum eſt. nam delinquens ſtatim obligatur naturaliter & ciuiliter, ut pœnam luat, primum naturaliter, quia naturalis ratio inter omnes gentes conſtituit, ut delicta* [b] *puniantur, deinde ciuiliter, quoniam & legislator ſeu ius ciuile delicta iubet punire.*

c Veluti ex furto.} *Quæ ſingula delictorum genera ſpecialibus titulis explicantur.*

§. Fur-

§. Furtum.

1 *Furti definitio explicatur:*
ibid. *Sola cogitatio non facit furtum.*
2 *Contrectare quid.*
3 *In rebus ſoli, & incorporalibus non fieri furtum.*
4 *Furtum non fit ſine dolo.*
5 *Nec ſi iniuriæ cauſa contrectem rem alienam, fit furtum.*
6 *Propriæ rei non fit furtum.*
7 *Quomodo ipſius vſus furtum fiat.*
8 *Item poſſeſſionis.*
9 *Furtum prohibitum iure naturali.*
10 *Furtum unde dictum.*

Furtum *a* eſt contrectatio fraudoloſa, lucri faciendi gratia, uel ipſius rei, uel etiã vſus eius poſſeſſionisve, quod lege naturali prohibitum eſt admittere. Furtum autem vel à *b* furto, ideſt nigro dictum eſt, quod clam & obſcure fiat, & plerunq; nocte: uel a *c* fraude, vel à ferendo, ideſt, auferendo: vel à Græco ſermone, quod φῶρας *d* appellant fures. Imo & Græci a ferendo φῶρας dixerunt.

a Furtum eſt contractatio.) *Furti definitionẽ præmittit Iuſtinianus, quã ex* [a] *Paulo mutuatus eſt, ut cognoſcatur id, de quo agetur, eam breuiter & populariter explicauimus: 1 Dicitur primum* contractio, *quoniã ſola cogitatio furti faciendi ſine reali ſiue actuali contrectatione non facit* [b] *furtum. Quare ſi quis furti faciendi cauſa conclaue ingreſſus eſt, ſi nihil contrectauerit, fur non eſt, nec furti tenetur: licet extra ordinẽ puniendus ſit, vt reſpondit* [c] *Vlpianus de Diætarijs; hoc eſt ijs qui in aliena cœnacula ſe dirigunt furãdi animo* 2 Contrectare *autem dicitur, qui rem mobilem de loco in alium locum* [d] *mouet. 3 Ex quo adparet, in rebus ſoli ſiue immobilibus furtum non fieri,* [e] *quia contrectari nequeunt: nec item in rebus incorporalib. quæ nec tradi nec poſſideri* [f] *queunt. Sequitur in definitione* fraudoloſa: *4 quoniã non fit furtũ ſine dolo & improbo furãdi animo. quare ſi quis lapſus errore putet id ſibi licere, quia res ſua ſit, aut dominũ facile permiſſurũ;* [g] *furti non obligatur. Additur,* lucri faciendi gratia: *5 Si enim iniuriæ cauſa contrectẽ alienam rem,* [h] *furti non teneor. Item ſi fructus immaturos decerpam, damni iniuriæ obligor,* [i] *non furti, quoniã non decerpſi eos lucri faciendi cauſa, & uoluntas ac propoſitũ diſtinguũt* [k] *maleficia. Quod adiicitur* uel ipſius rei, *hoc de re aliena accipiendum eſt, & quæ certum aliquem habent dominum. 6 Nam neque propriæ, neque pro derelicto habitæ rei furtum fit, etiãſi quis furandi animũ habuerit: neque enim furtũ fieri poteſt, niſi ſit,* [l] *cui fiat. Vnde & rei ex hæreditate iacente ſubtractæ furtum non eſt fere,* [m] *quod nullius ſit. 7 Subiungitur,* vel etiam vſus eius: *nam ſi aliter uteris re, quæ tibi conceſſa eſt,* [n] *furtum committis, ſed etſi creditor vtatur pignore uel depoſitarius re depoſita, furti tenetur. Annectitur,* poſſeſſionisve: *8 quia ſi ſurripuiſti mihi rem, cuius tantum poſſeſſionẽ habui, furti obligaris: ueluti ſi debitor rẽ pignori datam ſubtrahat creditori: uel ſi colonus qui fundum cõduxit, eo uendito dominũ poſſeſſione* [o] *fraudet. 9 Adponitur tandem,* quod lege naturali, &c. *ſecunda enim lex naturæ eſt, neminem lædere, ſub qua cõprehẽditur etiã, furtum ne facias. Quare* [p] *Vlpianus quoq; ait, furtum ſicut adulteriũ, natura turpe eſſe. Naturalis ſiquidem ratio idipſum dictat, cum etiam tueatur priuatorũ proprietates & dominia. Vnde in Decalogo legitur.* Non furtum facies. *Nec ad rem pertinet, quod* [q] *ſcribitur, fuiſſe aliquos populos, apud quos furari impune licebat vt Aegyptij: & apud Lacedæmonios etiam laudi datum fuiſſe,* [r] *eſſe furem, nec deprehendi, quod hoc potiſſimum exercitamento cautiores diligentioresq; adoleſcentes fierent. Hæc enim quarundam gentium barbaries non puniendi furta: legem naturæ non immutat: & parum iuſta fuit hæc politiæ continẽdæ ratio, nam ſeueritate coercendum, non alendum indulgentia, malum eſt. Sane apud Scytharum gentem, alioqui feram & barbaram, nullum delictum grauius punitũ fuit* [ſ] *quam furtum, & Draco Athenienſis etiam furtum oluſculi morte iudicauit,* [t] *expiandum.*

b A furto.) 10 *Quæ fuit M. Varonis ſententia, vt* [v] *Gellius refert: quam tamen ipſe reprehendit.*

c A fraude) *Maſſurius Sabinus furtũ à fraude, ſed remotius, deriuaſſe legitur, ob id forte, quia & Græci φῶρας ἀπὸ τοῦ φέρειν dicunt.*

d φῶρας) *Sic Gellius quoque ſcribit,* quod a Græci (*inquiens*) *nunc* κλέπτης dicitur antiquiore a Græca lingua φώρ eſt dictum hinc per affinitatem litterarum. qui φώρ Græce, eſt Latine fur.

a l. 1. de fur.
b d. l. 1. §. 1.
c l. pe. de extraord. crim. fa. etiam l. vulg. §. qui fur. de fur.
d l. poſſideri. §. ſi rẽ apud te. de poſſ.
e §. abolita. ſup. de v ſuc.
f Accur. hic l. ſeruus. §. incorporal. de acqui. rer. dom.
g §. placuit. inf. eo.
h l. qui iniuriæ. hoc tit.
i l. ſi ſeruus ſeruũ. §. ſi oliuam. ad le leg. Aquil.
k d. l. qui iniuriæ.
l l. falſus. §. qui aliena. hoc tit.
m l. hæreditariæ. d. tit.
n §. præterea. & d. §. placuit. inf eo.
o Gell. li. 11. c. ult.
p .: probrũ. de uer. ſig. ubi tamẽ Alcia. defendit, furtum non naturali, ſed ciuili lege prohiberi.
q Gell. d. loco.
r Gell. ibid.
ſ Iuſti. li. 2. ſuæ hiſtoriæ.
t Gell. eo. loco.
u li. 11. c. 18.

§. Furtorum.

1 *Ἐπαυτοφώρῳ quid ſignificet.*
2 *Contrariorum eadem diſciplina.*
3 *Furtum nec manifeſtum.*

Furtorum

licio cincti intrabant, vt ſe iure publico, & tanquã magiſtratib. obſequentes, non autẽ propria autoritate alienas domos ingredi, ſignificarent: Lancẽ item ſecum ferre ſolebant, quam oculis obijcerẽt, ne qua ex parte matremfamilias, mulieresve conſpicari poſſent. Hincq; tracta videtur appellatio, per lancem & licium rem perquirendi. 5 Sane religioſe admodum ac ſecure olim Græcos & Latinos ſuas vxores aut filias obſeruaſſe, & cuſtodiſſe, patet ex hoc Phocylidis.

Παιδὸς δ' εὐμόρφου φρουρεῖν νεοτήσιον ὥρην.
Πολλοὶ γὰρ λυσσῶσι πρὸς ἄρσενα μίξιν ἔρωτος.
Παρθενικὴν δὲ φύλασσε πολυκλείστοις θαλάμοισι.
Μηδέ μιν ἄχρι γάμων πρὸ δόμων ὀφθῆναι ἐάσῃς.

Et hoc Horatij.
Prima nocte claude, neq; in uias.
Sub cantu querulæ deſpice tibiæ.

Quoq; Diuus Paulus fœminas vult οἰκουρούς eſſe: ac præter alia multa, præſens adhuc Italorum conſuetudo copioſe teſtatur. 6 Alij [d] vero maluerunt furtum per lancem licioq; conceptum diuerſum fuiſſe, ac omnino ſeparatam ſpeciem à furto concepto. Scribit enim Tatius Alpinus, illud fuiſſe furtum ſacrilegio proximum, nempe rerum, non quidem ad miniſterium Dei rite ſacratarum, ſed collectarum potius ad ſacrificia. Miniſtri ſacrorum licio ſuccincti geſtabant lancem ad comportandas ſtipes, quas ad Dei cultum conquirebãt. Deinde quas oſtentu ſacri miniſterij congeſſerant, ipſi ſurripiebant ſcelerati impoſtores: adeo (inquit Bal.) ad fraudes & furta ualet prætextu religionis. Quorum autem hac in re opinio ſit uerior, alijs adijudicandum relinquo, de uiris enim tam excellentis doctrinæ non meum iudicium eſt. d Mat. Tatius Alpinus. in libello, quem hac de re edidit; & Bal. hic.

b Concepta ſit.) Ideſt, quæſita & inuenta: ſic enim hoc ſolo uerbum, Concipere, ſumitur. e l. eos. C. de fur.

c Quæ appellatur oblati.) Hodie reperiens furtiuam rem, & celans ſcienter, tenetur actione furti quia auxilium præbuit. f l. quoſdam. C. de metall. l. meminimus. C. quan. qui. quar. pars. lib. 10.

d Cum enim requiſitio.) Inhumanum enim eſt aliquem inuito domino ſecreta domus [f] perſcrutari: & admodum graue, uel rei familiaris utilitatẽ detegere, uel diuitias inuidiæ ſubijcere. Si tamen certa adſint indicia, rem furtiuam eſſe in domo alicuius, tum implorari poteſt officium iudicis, vt detur familia pro quærendo [g] furto. e Io. de Pla. hic.

e Rei furtiuæ. Inanimatæ ſcilicet. nam ſeruum fugitiuum, qui ſui furtum domino facere dicitur, [h] ſemper licuit in alienis ædibus perquirere. h l. j. de ſer. fug. l. requirendi. C. De fur.

f Secundum ueterem obſeruationem.) Quam ſupra retulimus.

g Manifeſtum ſit.) Ex reſcripto ſcilicet Impp. Diocletiani & Maximiani ad Dionyſium: cuius verba ſunt: Eos, qui furtim oblata ſcienter ſuſceperint, non tantum de ſuſceptis conuenire, ſed etiam pœnali furti actione poteſt.

h Rem furtiuam) Si uero quis furem ipſum ſuſceperit & celauerit, fur nõ eſt, ſed receptator, teneturq; dicto. De [i] receptoribus. i l. 1. de recep.

§. Pœna.

1 Varia pœna furtorum.
2 Friderici I, conſtitutio de furibus.
3 Quæ pœna hodie in fures exerceri ſoleat.

Pœna manifeſti furti quadrupli eſt tam ex ſerui, quam ex liberi perſona: nec manifeſti dupli.

De pœna furti valde variatum eſſe, ex Aul. Gellio lib. 11. c. vlt. colligi poteſt. 1 Nam Athenienſes cuiuſcunq; furti reum ex Draconis ſanctione capitis ſupplicio afficiebant. Deinde hæc pœna, velut nimis acerba, Solonis perſuaſu mitigata eſt, & reducta in multã pecuniariã, ſcilicet Dupli, nec erat diuerſum in furto manifeſto: Decem viri uero, cum uiderent alterum in puniendis omnium generum furibus nimis ſeuerum, [a] alterum nimis remiſſum eſſe, furem manifeſtum furto deprehenſum tum demum occidi permiſerunt, ſi aut cũ faceret furtum, nox eſſet, aut interdiu ſe telo, cum prehenderetur, defenderet. [a] Ex cæteris autem manifeſtis furibus; liberos uerberari, addiciq; ei iuſſerunt, cui factum furtum eſſet: ſi modo id lucẽ feciſſent, neq; ſe telo defendiſſent. Seruos verberibus affici, & de ſaxo præcipitari: ſed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxamq; ab his factam ſarciri. Poſtea vero à lege illa Decemuirali diſceſſum eſt, & furti manifeſti pœna quadrupli, nec manifeſti dupli conſtituta: idq; ſiue in ſeruo, ſiue in libero ſit homine. & de hoc præſens §. meminit. b Spectat autem tam duplum, quam quadruplum ad pœnæ ſolum perſecutionem cum præterea res ipſa furto ſubtracta per dominum aut uendicari aut cõdici poſſit, ut infra [c] videbitur. Porrò Moſes quoq; apud Hebreos, vt diuturnus, ita omnium antiquiſſimus legislator, Exod. 22. bonis furto ablati & occiſi, uenundative quintupli, inuenti autem penes furem atq; uiuentis, dupli mulctam eſſe voluit. 2 Tandem Fridericus Imp. eius nominis primus [d] conſtituit: eum qui quinq; ſolidos, aut plus furaretur, laqueo ſuſpendendum: eſſe: ſi minus, ſcopis, & forcipe excoriandum & tondendum. Quanquam idem Fridericus

a vide & in l. ſi pignore. §. Furem. de fur. l. furẽ nocturnum. ad l. Cor. de ſica.
b uide etiam. §. Ex maleficij. §. dupli. §. quadrupli. inf. de action. l. in furti actione. de fur.
c ſa. l. ſi pro fure. de cond. fur.
d §. Si quis quinq; ſolidos. de pace tenen.

cus

cus poſtea in eadem conſtitutione, Iniuſta (inquit) ſeu furtũ legitime puniatur. Quib. uerbis putant pleriq́ue reſcriptum ſuperius exautoratũ eſſe per hanc Conſtitutionem, quaſi verbum legitime nõ pertineat ad ſuas, ceu ad alias Romanorum leges. Verum quid prohibet etiam de ſua eum lege loqui? Quicquid ſit: hodie cõiter in Germaniæ ciuitatib. videmus aduerſus inſignes fures, id eſt, qui magnum furtum fecerũt, aut ſæpius furati ſunt, pœnam capitalem furca exerceri: ob leuiora furta abſciſionem aurium, & uirgarum caſtigationẽ conſuetam eſſe.

§. Furtum.

1 *Exemplum furti uſus rerum.*
2 *Inuitus quomodo hic accipiatur.*
3 *Geſtari hoc loci quid ſignificet.*

Furtũ *a* aũt fit non ſolum cum quis intercipiendi cauſa rem alienã amouet, ſed generaliter dum quis alienam rem inuito *b* domino contrectat. Itaque ſiue creditor pignore, ſiue is, apud quem res depoſita eſt, ea re vtatur, ſiue is, qui rem utendã accepit, in alium vſum eam transferat, quam cuius gratia ea data eſt, furtum committit, ueluti ſi quis argentum utendum acceperit, quaſi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregre ſecum tulerit, *c* aut ſi quis equum geſtandi *d* cauſa commodatum ſibi, longius aliquo duxerit: quod veteres ſcripſerunt de eo, qui in aciem equum perduxiſſet.

a l. qui iumenta. l. ſi pignore. hoc ti. unde hic §. uidetur ſumptus.
b Bal. hic.
c l. ſi qui uas. §. valere eo.
d l. pen. d. tit.
e lib. 9. c. 17.
f li. 8. c. 2.
g Bal. hic.

a Furtum.] 1 *In hoc §. exempla ponuntur furti uſus rerum: ueluti ſi quis re depoſita, pignori uẽ data vtatur, quod iure non poteſt:* [a] *aut rem commodatam in alium vſum trãsferat, quam cuius gratia accepit.*
b Inuito domino.] *Hoc eſt, non conſentiente.* [b] 2 *Sic enim hoc loco inuitus dicitur etiam qui ignorat: nec expreſſe conſentit.* [c] *Sed etſi ſciuerit, nec prohibuerit, adhuc non uidebitur conſenſiſſe. qua in re Pauli contrariam ſententiam reijcit* [d] *Iabolenus.*
c Aut ſi quis equum.] *Sic apud* [e] *Gellium teſtatur Brutus, olim quẽdam furti damnatum fuiſſe, quod iumentum aliorſum duxiſſet, quam quo vtendum acceperat: idq; Mutium Scæuolam reſpondiſſe. Quod &* [f] *Val. Maximus refert de eo, qui equo, cuius illi uſus vſque ad Ariciam commodatus fuerat, vlteriorem eius municipij cliuo vectus eſſet.*
d Geſtandi cauſa.] 3 *Geſtari hoc loco eſt* [g] *uel uoluptatis gratia, uel valetudinis, ſella geſtatoria aut lectica portari.*

§. Placuit.

1 *Etiam ſtulta credulitas excuſat à furto.*
2 *In dubio præſumitur furtum, ſi res aliena contrectata ſit.*

Placuit tamen eos qui rebus commodatis aliter vterentur, quam utẽdas acceperint, ita furtum cõmittere, ſi *b* ſe intelligant, id inuito domino facere: eumq; ſi intellexiſſet, non permiſſurũ: at ſi permiſſurum credant, extra crimen videri, optima ſane diſtinctione, quia furtum ſine affectu furandi non committitur.

a l. qui re. de furtis.
b l. igitur. §. Pont. de lib. cau.
c Bal. hic. & uide. Bartol. in l. inter omnes. §. Recte. hoc tit.

a Placuit tamen.] *Exceptio eſt, ſiue limitatio ad ſuperiora, quæ ex* [a] *Pomponio deſumpta uidetur.*
b Si ſe intelligant.] *Idq; ſeſe intellexiſſe, bonaq; fide credidiſſe iuſtis coniecturis probent: nec erubeſcat vel ſtultam agnoſcere credulitatem,* 1 *Nam & ea à furto excuſabit, quæ à dolo* [b] *excuſat.* 2 *Cæterũ in dubio periculum eſt, ne valeat præſumptio furti ſaltem vbi nulla eſt coniectura, nullusq; bonæ fidei color, qui prætexi honeſte poſſit rei temere* [c] *oblatæ.*

Sed etſi credat.

1 *Putans ſe domini voluntate rem alienam contrectare, fur non eſt.*
2 *Dominus Confeſſione ſui conſenſus furem abſoluere poteſt.*
3 *Caſus ubi effectus ſine effectu punitur.*

Sed *a* etſi credat aliquis inuito domino ſe rem commodatam ſibi contrectare, domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæſitum eſt, cum Titius ſeruum Mæuii ſolicitauerit, ut quaſdam res domino ſubriperet, & ad eum perferret, & ſeruus id ad Mæuium pertulerit, Mæuius autem, dum vult Titius in ipſo delicto deprehendere permiſerit ſeruo quaſdam res ad eum perferre: utrum furti, an ſerui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtum

eſt, & antiquorum prudentium ſuper hoc altercationes perſpeximus, quibuſdam neq; furti, neq; ſerui corrupti actionem præſtantib. quibuſdam furti tantummodo: nos huiuſmodi calliditati obuiam euntes, per *b* noſtram deciſionem ſancimus, non ſolum furti actionem, ſed & ſerui corrupti contra eum dari. licet enim is ſeruus deterior a ſollicitatore minime factus eſt, & ideo non concurrant regulæ quæ ſerui *c* corrupti actionem introducunt: tamen conſilium corruptoris ad perniciem probitatis ſerui introductum eſt, vt ſit ei pœnalis actio impoſita, tanquã [d] ſi re ipſa fuiſſet ſeruus corruptus, ne ex huiuſmodi impunitate, & in alium ſeruum, qui facile poſſet corrumpi: tale facinus à quibuſdam perpretretur.

a H c. §. ſumptus *videtur ex* [a] *Vlpiano, qui & ſuperiora, & quæ ſequuntur, eleganter cõplexus eſt: eius itaq; verba adſcribere lubet.* 2 Recte dictum (*inquit*) qui putauit ſe domini voluntate rem attingere non eſſe furem. quid enim dolo fecit, qui putauit dominum conſenſurũ fuiſſe, ſiue falſo id, ſiue uere putet? Is ergo ſolus fur eſt, qui id attrectauit, quod inuito ſe domino facere ſciuit; Per contrarium quæritur, ſi ego me inuito domino facere putarem cum dominus uellet, furti actio ſit? & ait Pomponius, furtum me facere. uerum tamen eſt uei cum ego uelim, licet tu ignoras, ne furto ſis obligatus. *Hæc Vlpianus, quem ſatis adparet improbaſſe Pomponij opinionem, ſicuti & alio loco,* [b] *ubi ait,* Qui ex voluntate domini ſeruũ recipit, quin neq; plagiarius ſit plus quam manifeſtũ eſt: quis enim voluntatem domini habens fur dici poteſt? 2 *Vnde diſcimus, dominum confeſſione ſui conſenſus furẽ abſoluere poſſe, ac liberare, vt nullus eum ad pœnam ideo poſſit vocare,* [c] *vt nec alius eſt, qui furti reum peragere poſſit, quam is cui iniuria facta eſt.*

b Per noſtram deciſionem.} *Quæ lib. 6. Codicis* [d] *extat, quaq; reformatur ius in Pandectas congeſtũ, cum ſeruo demum corrupto, & deteriore facto, illo iure actio* [e] *competeret.*

c Serui corrupti actionem.} *Hãc actionem infra* [f] *ſuo loco abunde explicabimus.*

d Tanquam ſi re ipſa.} *Damnatur hic Titius & furti, & ſerui corrupti, quamuis neq; furtũ commiſſum, neq; ſeruus corruptus fuerit. ætiologia eſt, ne ſcilicet alius illud imitaretur, ſic ſecum cogitans: vt cũque res ceciderit, nihil damni feram, ſi conſilium proceſſerit, lucrum faciam: ſin minus, tamen impunis euadam, cum neutra aduerſus me actio competat.* 3 *Vides ergo hic puniri affectũ ſine effectu ſecuto: punitur enim Titius de ſeruo corrupto, cum tamen corruptus non ſit. Neque pugnat hoc cum* [g] *Paulo,* qui ſolam cogitationem furti faciendi non facere furem reſpondit: *quoniam in præſenti ſpecie affectus per ſigna exteriora demonſtratus fuit, ideoq; punitur,*

a l. inter omnes. §. recte. hoc tit.
b l. qui uas. §. Qui ex volunt. eo.
c l diuus. ad S. C. Sillenia. & uide ẽt Bar. in d. §. recte.
d in l. ſi quis ſeruo. C. de fur.
e l. 1. & 2. de ſeru. corrup.
f §. in duplum inf. de actio.
g l. 1. §. 1. eod.

§. Interdum. 1.

1 *Etiam libertorum hominum furtum fit.*
2 *Si abducatur filiusfa. committitur plagium.*
3 *Mater & frater non habent furti actionem pro filio, vel fratre ſurrepto.*

Interdum *a* etiam liberorum hominum furtum fit, veluti ſi quis liberorum noſtrorũ qui in poteſtate noſtra ſunt, ſubreptus fuerit.

a Interdum.} 1 *Hinc annotandum, etiam liberorum hominum fieri furtum, ſi ſurripiantur inuito eo, in cuius poteſtate ſunt: veluti ſi patri filius familias ſurriperetur, furtum eum fit, daturq; patri furti actio* [a] *in ſurripientem.* 2 *Plagium quoq; cõmittitur, ſi celandi animo liberi noſtri abducantur: quare plagiarius lege Flauia accuſari poteſt, vt extra ordinem* [b] *coerceatur.*

b Qui in poteſtate.) 3 *Hinc ergo adparet, quod nec mater, quæ filium in ſua poteſtate non habet, multominus frater (tametſi is lege* Fauia de plagio *accuſare,* [c] *poſſit) hanc furti actionem* [d] *habeat, ſed ſolus pater iure patriæ poteſtatis qui aget, vt præſtetur duplum vel quadruplum non quidem ipſius filij: quoniã libera perſona non recipit æſtimationem,* [e] *ſed eius quod intereſt, non fuiſſe ſurreptum, vel abductum.*

a l. ſi filiusf. de fur. l. ſi eum qui emi. §. ſi filiusf. eo. tit.
b l. pe. & ult. ad leg. Faui. de plag.
c l. ſi fratrem. C. ad l. Fau. de plag.
d l. mater. ff. illo ti.
e l. 3 §. Sed eũ liber homo de his qui deie. uel effud. §. Ob hominẽ. inf. de obl. quæ ex delict. na.

Aliquando.

1 *Quandoq; propriæ rei furtum fit.*
2 *Extenſio huius §.*

Aliquando autem etiam ſuæ *a* rei furtum quis committit, veluti ſi debitor rẽ [b] quã creditori pignoris cauſa dedit, ſubtraxerit.

a Suæ rei.) *Obſerua etiam rei propriæ quandoq; furtum fieri: vt eſt in debitore ſurripiente rem pignoratam creditori: furti enim* [a] *tenetur. Res tamen ipſa non fit furtiua, ideoq: nihilominus ab alio vſucapi* [b] *pot.*

a l. itaq; §. Sed ſi res de fur. l. in actione. §. ult. d. tit.
b l. ſequitur, ſi rem de vſuca. Accur. hic.

Et

c l. creditoris. §. ul. & l. ſi is qui rem. ff. eod.

d l. cum qui emit. §. Papinianus. eo. tit.

2 Et quod de re pignori data hic dicitur, hoc etiam producitur ad rem, quam creditor iure quaſi pignoris retinere poterat; veluti rem commodatam ob impenſas c *neceſſarias.*

b Rem.} *Etiam vnam aliquam ex pluribus rebus pignori datis. Nam etſi reliquæ res ſunt ſoluendo, furti tamen agetur.* Neq; enim (*inquit* d *Papinianus*) debemus reſpicere pignus, quod ſurreptum nō eſt, ſed id, quod ſubtractum eſt.

§. Interdum. 2.

1 *Cuius ope & conſilio furtum fit, furti tenetur.*
2 *Quis dicatur conſilium dare, opemque ferre.*
3 *In delictis vno pœnam ſoluente, alij non liberantur.*
4 *An qui conſilium tantum dedit ad furandum, furti teneatur.*

Interdum quoq; furti tenetur, qui ipſe furtum non fecit, qualis eſt is, cuius a ope & conſilio furtum factum eſt. In b quo numero eſt, qui tibi numos excuſſit, vt alius eos raperet: aut tibi obſtiterit, vt alius rem tuam exciperet, aut oues tuas vel boues fugauerit, vt alius eos exciperet. Et hoc veteres ſcripſerunt de eo, qui c panno rubro fugauit armentum. Sed ſi quid eorum per laſciuiam, & non data opera, vt furtum admitteretur, factum eſt, in factum actio dari debet. At ubi ope Mæuii Titius furtum fecerit, ambo d furti tenentur. Ope & conſilio eius quoq; furtum admitti videtur, qui ſcalas forte feneſtris ſupponit, aut ipſas feneſtras uel oſtium effringit, ut alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut ſcalas, ut feneſtris ſupponerentur, cōmodauerit, ſciēs cuius rei gratia commodauerit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, ſed tantum conſilium dedit, atq; e hortatus eſt ad furtum faciendum, non tenetur furti.

a l. is qui opē. hoc tit.
b l. in furti. §. recte hoc tit.
c l. ſi pignore. §. Qui ferramenta. eod. tit.
d l. §. recte.
e d. §. Conceptum. ſup. eo. l. qui uas. §. 1. de fur.
f l. itē Mela. §. ſed ſi plures. ad leg. Aquil. l. pe. §. vlt. ne quis eum qui in ius voc. eſt. l. adeo. de iuriſd.
g l. 1. §. ſi plures. de eo per quem fac. erit.
h l. illud. ad l. Aqui. l. ſi familia. ſi famil. fur. fec.
i l. ſi familia. de iuriſd.
k hic. & l. qui ſeruo. ff. eo.
l Baro hic per l. ſæpe. de uerb. ſig.
m l. 1. §. Vtrum. de ſer. corrup.

a Cuius ope & conſilio.} 2 *Hinc ergo diſcis, non ſolum eum, qui animo intercipiendi alienū rem ſurripit, aut alio modo contrectat, ſed etiam qui opem & conſilium præſtat, furti obligari ſaltem nec manifeſti. Reuera enim hic fur non eſt, ideo manifeſtus eſſe non* a *poteſt. Solū tamen conſiliū non ſufficeret.* 2 *Conſiliū autem dare videtur,* b *qui perſuadet & impedit atque inſtruit ad furtum faciendum. Opem fert, qui miniſterium atq; adiutorium ad ſurripiendas res probet: item qui ferramenta commendat ad effringendum oſtium,* c *vel ſcalam ad aſcendendum, ſciens cuius rei gratia id fieret. Nam ſicut nemo furtum facit ſine dolo* d *malo: ita nec conſilium vel opem ferre ſine dolo poteſt.*

b In quo numero.} *Exempla ſunt, ubi quis non principaliter conſilium aut opem fert, hoc tamen per fraudem agit, ut alij porrigatur anſa & commoditas ſubtrahendi. Huc etiam referendus eſt is, qui celat furē, uel rē furtiuam apud ſe: tenetur enim furti nec manifeſti. Verum ſi, cum ſciret apud aliū eſſe, indicat,* e *fur non eſt.*

c Qui panno rubro} *Naturales philoſophi ſcribunt, maxime tauros rubro colore efferari: ſicuti elephantes albo, lynces, tympanorum ſtrepitu, leones ſi quis eos limis oculis aſpiciat.*

d Ambo furti tenentur.} *Et ſinguli quidem in ſolidum, ita vt ſolutio vnius alterum non liberet; ſed debeat quiſq; pro ſe pœnam ſoluere.* 3 *Eſt enim regulare,* f *vt quoties aduerſus plures ex maleficio actio pœnalis inſtituitur, vno pœnam ſoluente alij non liberentur. ſed debeant ſinguli in ſolidum pœnam ſuā pendere, licet ſi de eo quod intereſt ageretur, & non de vera pœna, ſit ſecus,* g *quia ſi id ſemel fuerit ſolutum, amplius peti non poteſt, quia nec amplius intereſt. Rurſus non habet regula locum in familia ſeruorum, nam plures ſerui furtū committentes, et ſi ſummo quidem iure omnes teneantur; tamen Prætor ex bono & æquo ſtatuit,* h *vt dominus, liberetur ſi eius furti nomine præſtiterit, quantum præſtaretur ſi vnus aliquis liber homo ſurtum feciſſet. Quanquam aliud ſit albo* i *corrupto.*

e Atq; hortatus eſt.} 4 *Ergo qui conſilium tantum dedit, uel hortatus eſt aliquem ad furandum, nec tamen opem tulit, furti non* k *obligatur. Hoc plerique verum exaudiunt, ſi furtum non ſit ſecutum: nam ſi ſecutum ſit, cenſent conſultorem atq; hortatorem teneri ob conſilium malignum: quod & mihi placet, præſertim ſi abſque conſilio furtum facturus non erat, qui ſurripuit tametſi* l *alij non diſtinguant, an alioqui furtum facturus fuiſſet nec ne, ſi contrectatio ſecuta ſit. Sane in ſeruo corrupto non diſtinguitur, utrū, alioqui facturum hortati ſimus, an frugi corruperimus: vt* m *Vlpianus ſcriptum reliquit.*

§. Hi qui.

1 *Quando res dicitur in poteſtatem domini rediſſe.*
2 *Inter patrem & filium, dominum & ſeruum nulla eſt furti actio.*
3 *Idem ad virum & vxorem producitur.*

Hi qui in parentum vel dominorum poteſtate ſunt, ſi rem eis ſurripiunt, furtum quidem

dem faciunt,& res in furtiuam cauſam cadit(nec ob id ab vllo vſucapi *a* poteſt,antequā in domini *b* poteſtatem reuertatur)ſed *c* furti actio non naſcitur: quia nec ex alia vlla cauſa poteſt inter eos naſci. Si *d* vero ope & conſilio alterius furtum actum fuerit,quia vtrique furtum committitur,conuenienter ille furti tenetur,quia verum eſt,ope & cōſilio eius furtum factum eſſe.

a Vſucapi poteſt.} *Eſt enim furtū, reale uitium, quod ipſi rei furto ſubtractæ ſemper* [a] *inhæret: uitia autem realia impediūt uſucapionem, vt ſuo* [b] *loco annotauimus. Eſt autem hic locus ex* [c] *Vlpiano deſcriptus.*
b In domini pot.} 1 *Tunc autem in poteſtatem domini reuerſa intelligitur, cum poſſeſſionem eius nactus, ideſt, ut iuſte auelli non poſſit: ſed & tanquam ſuæ rei, ut* [d] *Paulus alibi declarat, teneat.*
c Sed furti actio.} 2 *Inter patrem ergo & filium in poteſtate,* [e] *dominum & ſeruum, furti actio nulla eſt: vt nec alia eſſe inter parentē & filium poteſt,* [f] *niſi ex cauſa caſtrenſi, vel quaſi caſtrenſi. Quanquam quid furti actione pater vel dominus opus habeant, cū ſibi conſulere ſuo iure poſſint per deductionē ex peculio: nec quod ſurripuit ſeruus domino,* [g] *fiet peculij. Sed nec accuſatione criminali hic opus eſt:* quoniam furta domeſtica,(*inquit* [h] *Marcellus*)ſi leuiora ſint,publice vendicanda non ſunt, nec admittenda eſt huiuſmodi accuſatio. 3 *Cæterum quod hic de his, qui in aliena poteſtate ſunt diſponitur, hoc etiam ad vxorem producendum eſt:* [i] *nam inter uirum & vxorem pariter nulla furti actio eſt, licet ipſa furtum faciat, ſicut filia patri facit: ſed cum ea rerum amotarum* [k] *agitur, idq́; in honorem* [l] *matrimonij. Et ideo ſi poſt diuortium eaſdem res contractet, eam furti teneri.* [m] *Paulus reſpondit.*
d Si vero.} *Hic verſ. ex alio reſponſo* [n] *Vlpiani huc translatus videtur, vt ait,* Placuit eum,qui filio vel ſeruo,uel uxori opem fert furtum facientib. furti teneri,quamuis ipſi furti actione non cōueniantur, *& quæ ibi ſequuntur.*

a l. vitia. de acquir. poſſ.
b §. Furtiuæ. ſupra de vſucap.
c l. ſerui & filij. hoc titu.
d l. ſequitur. §. Tūc in pōt. de vſucap.
e l. qui ſeruo. hoc titu.
f l. lis nulla. de ind.
g l. 4. §. Ex his. de pecul.
h l. reſpiciendum. §. Furta. de pœn.
i l. ſi quis uxori. de furt.
k ff. rer. amot. l. 1. l. 2 rer. amot.
l m l. 3. eod.
n l. qui ſeruo. §. ite placuit. de furt.

§. Furti autem.

1.6 *Actio furti datur ei, cuius intereſt, rem non fuiſſe ſurreptam.*
2.4.5 *Intereſſe autem oportet ex cauſa honeſta propter damnū datum, & ratione iuris realis.*
3 *Caſus vbi fur furti agit.*
7 *Furti actio qualiter creditori datur de pignore.*

Furti autem actio ei competit,cuius *a* intereſt rem ſaluam eſſe,licet *b* dominus nō ſit. Itaq; nec domino aliter competit,quam ſi eius interſit rem non perire. Vnde *c* conſtat creditorem de pignore ſubrepto furti actione agere poſſe, etiamſi idoneum debitorē habeat,quia [d] expedit ei pignori potius incumbere quam in perſonam agere: adeo quidem,vt quamuis ipſe debitor eam rem ſurripuerit,nihilominus creditori competat *e* actio furti.

a Cuius intereſt) 1 *Hinc diſcendū,* [a] *actionem furti competere ei cuius intereſt rē nō fuiſſe ſurreptā, vel aliquando interfuit, nec dū deſijt intereſſe:* [b] *vt ſi res furto ſublata perierit. Sed ſi deſierit omnino intereſſe, vt nec appareat aliquando interfuiſſe,* [c] *furti actio expirat.* 2 *Intereſſe autem oportet ex honeſta cauſa: ſicut ſi ex inhoneſta cauſa interſit: Itaque neq; furti, neq; malæfidei poſſeſſori furti actio* [d] *datur: quoniam nemo de improbitate ſua conſequitur actionem: quamuis interſit eius, rem non ſurripi.* 3 *Eſt tamen caſus quo fur furti agere poteſt, vt ſi ego tibi polienda veſtimenta locauero, tu vero inſcio aut inuito me cōmodaueris Titio, & Titio furtum factum ſit. Nam tibi competit furti actio, quia cuſtodia rei ad te pertinet: & mihi aduerſus te nihilominus, quia non debueras rem commodare: quod faciendo furtum* [e] *commiſiſti.* 4 *Præterea hic ut furti agatur, intereſſe oportet non modo propter ereptam lucri occaſionem, ſed etiam dānum datum. Nam ei, qui de lucro captando, aut turpiter dicit ſua intereſſe, non competit hæc actio. Et propterea pro hærede poſſidens non habet eam,* quia(*inquit* [f] *Marcellus*)furti agere poteſt is,cuius intereſt non rem ſurripi. Intereſſe autem eius uidetur,[g] qui damnum paſſurus eſt,non eius, qui lucrum facturus eſſet. 5 *Poſtremo intereſſe debet ratione iuris realis veluti proprietatis interceptæ, vel pignoris, vel poſſeſſionis vſus. Cæterum rei tātum promiſſæ, aut debitæ ratio non habebitur. Ideoq; is, cui ex ſtipulatu res debetur, furti agere non poteſt,* [g] *ſi ea ſurrepta ſit: quemadmodum & is, qui emit, ſi non eſt tradita ei res, furti actionem non habet,* [h] *ſed uenditoris eſt hæc ratio.*
b Licet dominus non ſit.) 6 *Ad hoc ergo, vt furti iudiciū detur alicui, non requiritur quod ſit dominus rei ſublatæ, ſed ſatis eſt, quod ſua interſit, rem non fuiſſe ſubtractā: quemadmodum contra, etſi quis eſt dominus rei furtiuæ, ſi ſua non interſit, rem nō fuiſſe ſurreptam ex ſolo dominio furti actio non conceditur: qđ & Angelus hic docet.*
c Vnde conſtat.) *Videtur hic locus ex* [i] *Vlpiano deſcriptus:* 7 *ex quo colligendū, furti actionē, et creditori competere de pignore. Et* [k] *hac quidē ſpecie, ſi pignus ſurripiatur per ipſum dominum, creditori furti*

a l. cuius intereſt. de furt. l. vlt. C. eodem titul.
b l. inter omnes. hoc tit.
c l. ſi uendidero. §. ſi Titius. eod.
d l. itaque. § ſed ſi furti. l. eum qui. §. is aūt. hoc titu.
e l. qui uas § ſi ego l. fullo. de fur.
f l. ſi is cui. in fine hoc titu.
g l. is cui. d. tit.
h l eum qui emit. eod.
i l. itaque fullo. §. ſed etſi res. illo tit.
k lo. de Plat. hic.

actio

reptam, aduerſus eum, cui res commodata fuerit, peruenit. [f] ſin autem neſcius & dubitans rem eſſe ſubreptam apud [g] eum commodanti actionem inſtituerit; poſtea autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem, ad [h] furti autem actionem peruenire, tunc licentia ei conceditur, & aduerſum furem venire, obſtaculo nullo ei opponendo: quoniam incertus [i] conſtitutus mouit aduerſus eum, qui rem vtendam accepit, commodati actionem, niſi domino ab [k] eo ſatisfactum fuerit. tunc etenim omnino furem a domino quidem furti actione liberari: [l] ſuppoſitū [m] autem eſſe ei, qui pro re ſibi commodata domino ſatisfecit: quū manifeſtiſſimum ſit, etiam ſi ab initio dominus actionem commodati inſtituerit, ignarus rem eſſe ſubreptam, poſtea autem hoc ei cognito, aduerſus furem tranſierit, omnino liberari eum, qui rem commodatam accepit, quemcunque cauſæ exitum dominus aduerſus furem habuerit: eadem [n] definitione obtinente ſiue in parte, ſiue in ſolidum ſoluendo ſit is, qui rem commodatam accepit.

a Quæ de fullone.) *Prolixus eſt hic contextus: quem ſi in epitomen contrahas, 1 ex eo diſcis, eandē cuſtodiā conductoris eſſe: [a] quā cōmodatarij, etſi remiſſius paulo cū conductore agatur, quam cum eo, cui res [b] commodatur. 2 Et ideo ex noua Iuſtiniani [c] deciſione, dominus in commodatarium omnimodo agit, ſi res commodata ei ſurrepta ſit, aut ſi mauult, in furem furti: ita tamen, ut altera ſcienter electa, ad alteram redire non poſſit. & ſi commodatarium elegerit, uel ſibi ab eodem ſatisfactum ſit, commodatarius furti aget. Nec diſtinguitur, vtrum commodatarius ſoluendo ſit, nec ne, ut in conductore. Quæ ſingula Iuſtinianus in præfata ſua [d] deciſione pluribus uerbis explicat.*

a l. ſi merces. ſoua. l. in reb. cōmod.
b l. ſi ſeruus. de fur.
c l. ſi. C. eod.
d d. l. fin.

b Etiam hoc.) *Quod ſcilicet hic veteres commodatarium conferebant fulloni. Viſum enim eſt Iuſtiniano multum inter eos eſſe diſcriminis, quia cum fullone contractus ineatur utriuſq; gratia, at cum cōmodatario eius vnius ergo: ut æquius hic ſit, liberalis domini arbitrio ſaltem relinqui electionem actionis.*

c In noſtris deciſionibus.) *Quę libro ſexto [e] Codicis extat.*

d Alterutra earum electa.) *3 Quoties enim duę competunt eiuſdem rei nomine actiones, vnius electio alteram conſumit, [f] nec ad aliam regreſſus patet, niſi quis errore deceptus ſit, [g] atque ita Vlpianus quoque prodidit. Cæterum ſi dominus & furē & commodatarium diu ſuſpenderet, nec eligeret, quam uellet actionem inſtituere, poterit illi certus dies præfiniri a Iudice, quo teneatur omnino alterutram [h] eligere.*

e d. l. ult.
f l. quod in hærede. §. j. de tribut.
g l. ſed ſi ex parte. §. ult. quod cum eo qui in alie.
h l. quādiu inſtitutus. de acq. hær.

e Ipſi quidem) *Commodatori ſcilicet, ſeu domino.*

f Peruenerit) *Intentando aduerſus eum commodati iudicium.*

g Apud eum.) *Commodatarium.*

h Ad furti autem actionem.) *Agendo contra furem ipſum.*

i Incertus conſtitutus) *Ideſt, neſcius, & dubitans rem eſſe furto ſubtractam.*

k Ab eo.) *Commodatario.*

l Liberari.) *Neque enim amplius ipſius intereſt, cum rem ſuam, commodato alteri conceſſam, rurſus habeat, furti autem actio ei datur, cuius intereſt, ut [i] ſupra audiuimus.*

m Suppoſitum.) *Scilicet, furem obligatum eſſe ipſi commodatario furti actione.*

n Eadem definitione obtinente) *Et in hoc differt cōmodatarius a fullone & ſarcitore, qui polienda curandave, aut ſarcienda ueſtimenta ſub certa mercede acceperant: quoniam ibi diſtinguitur, an ſoluendo ſint, [k] necne.*

i § furti autem hoc titul.
k §. proxime præced.

Sed is apud.

1 *Depoſitarius dolum tantum præſtat, & latam culpam uerſutię.*
2 *Depoſitarius non agit furti, etſi res depoſita ſit ei ſurrepta. fallit, ut num. 4.*
3 *Culpa lata uerſutiæ dicitur dolus præſumptus.*

Sed [a] is, apud quem res depoſita eſt, cuſtodiam non præſtat, ſed tantum in eo obnoxius eſt, ſiquid ipſe dolo [b] malo fecerit. qua de cauſa, ſi res ei ſubrepta fuerit quia reſtituendæ eius rei nomine depoſiti non tenetur, nec [c] ob id eius intereſt rem ſaluam eſſe: furti agere non poteſt, ſed furti actio domino competit.

a Sed is apud quem) *1 Alibi [a] docuimus, depoſitarium regulariter dolum præſtare duntaxat, & latam culpam, quæ dolo, fraudeue non careat, quam [b] Zaſius* culpam latam uerſutiæ *appellat. de lata autem culpa, quæ dolo caret, id eſt (ut Zaſius nuncupat)* ſocordiæ, *item leui, & leuiſſima non tenetur [c] depoſitarius. 2 Ergo ſi res depoſita ſit ſurrepta apud depoſitariū, denegatur ipſi furti actio aduerſus furem, propterea quod eius nihil intereſt, cum, reſtituendę eius rei nomine depoſiti non teneatur, ut qui dolum, nec latam culpam dolo proximam commiſerit. Domino autem rei depoſitę merito conceditur hoc caſu furti iudicium, quoniā ipſius intereſt, rem non fuiſſe furto ablatam.*

b Dolo malo.) *3 Et culpa lata, quæ dolo, fraudeue, non caret, quam ob id [d] Bartolus dolū præſumptū uocat. Videtur aūt hic contextus ex [e] Vlpiano ſumptus eſſe, qui ſic ait,* In aūt, apud quē res depoſita eſt

a §. Præterea. ſup. Qui. mo. re contra. obl.
b in pri. intelle. ſin.
c l. ſiue certē. §. Videndum. Cōmo. l. quod Nerua. de poſi.
d in d. l. quod Nerua.
e Leū qui. §. is autem. de fur.

videamus an habeat furti actionem? Et cum dolum duntaxat præſtet, merito placet, eum non habere furti actionem, quid enim eius intereſt, ſi dolo careat? Quod ſi dolo fecit, iam quidem ipſius periculum eſt, ſed non debet ex dolo ſuo furti quærere actionem.

f uide hos caſus in d. § Præterea.
g l. 2. §. generaliter ui bo. rap.

g Nec ob id eius int. ʒ 4 *Quandoq; tamen etiam ipſius depoſitarij intereſt, rem depoſitam non fuiſſe ſurreptam, vt* [f] *ſi de cuſtodia uel culpa præſtanda pactus ſit, vel quid pro cuſtodia acceperit, depoſitone ſeſe obtulerit. Iſtis enim caſibus qui etiam leuem ac leuiſſimam præſtat, ſicq; ipſius intereſt: merito ei furti actio concedenda erit, atque ita Vlpianus* [g] *alio loco docuit, & docet ſequenti titulo Iuſtinianus.*

§. In ſumma.

1.2 *Impubes quando furtum faciat.*
3 *Impubes quando dicatur pubertati proximus.*

In *a* ſumma ſciendum eſt, quæſitum eſſe, an impubes rem alienam amouendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex *b* affectu furandi conſiſtit: ita demum obligari eo crimine impuberem, ſi proximus *c* pubertati ſit, & ob id intelligat, ſe delinquere.

a l. impuberem. hoc tit.

a In ſumma, ʒ *Hunc locum ex Vlpiano deſcripſit Imp. quia* [a] *alibi ait:* 1 *Impuberem furtum facere poſſe, ſi iam doli capax ſit. ſicq; Iulianum lib. 22. Digeſtorum ſcripſiſſe.*

b Ex affectu. ʒ 2 *Furtum enim (ut ſæpe diximus) ſine fraude & dolo malo non committitur, Impubes, qui doli adhuc capax nõ eſt, furtũ non facit, licet in impubere pubertati iam proximo, et doli capace ſit aliud.*

b l. ſed etſi quemcunq;. §. ult. ad l. Aqui. l. infans. ad l. Cor. de ſic.
c l. j. §. Impubes. ad S.C. Sylle.

c Proximus pubertati. ʒ *Vt ſcilicet uideatur doli capax, alioqui enim impubes nõ dicitur delinquere, quod non cenſeatur intelligere,* [b] *quod ait, eiusq; ætas mereatur* [c] *excuſationem.* 3 *Quando autem impubes dicatur pubertati proximus eſſe, doliq; capax, Lex nuſquam definit, forte ideo, quod tota res pendeat ex uarijs rerum circunſtantijs, ſintque & delictorum mille formæ & ingeniorum, et ideo æſtimabit, non tam annorum numerum expendendo, quam ætatis doli capacis malitiam.*

§. Furti actio.

1 *Furti actio merè pœnalis eſt: fallit, num. 2.*
3.4 *Rei uendicatio, & condictio furtiua, domino cui furtum factum eſt, dantur, & quæ ſit ratio.*
5 *Re furtiua recepta aut extincta, furti agi poteſt, ſed non condici aut uendicari.*
6 *Furti actio an in hæredes furis detur.*

Furti actio, ſiue dupli, ſiue quadrupli, tantum ad pœnæ perſequutionem pertinet. Nam ipſius rei perſecutionem extrinſecus *b* habet dominus, quam aut vendicando, aut condicendo poteſt auferre. Sed rei vendicatio quidem aduerſus *c* poſſeſſorem eſt, ſiue fur ipſe poſſidet, ſiue alius quilibet. condictio autem aduerſus furem ipſum, hæredemve [d] eius licet non poſſideat, competit.

a Ad pœnæ perſecutionem.) 1 *Furti ergo actio meram pœnam perſequitur, ſic ut totum duplum uel quadruplum pœna ſit, & ſimplum, id eſt, ipſa res furtiua, in duplo aut quadruplo non contineatur.* 2 *Excipitur tamen unus, atq; alter caſus, ubi aliud traditum eſt. Nam id duplo,* [a] *quod publicanus pendit ob rem iniuria extortam uectigalis prætextu, res ipſa annumeratur, ut ſolum ſimplum pœna ſit, quemadmodum & in duplo, quod debet tutor interuertens res pupilli:* [b] *imò et in eo quadruplo, quo raptor uiolẽtus mulctatur.*

a l. hoc edicto. §. ult. de publica.
b l. in tutelæ. in fi. de tut. & rati. diſtrah.
c hic & uide l. ſi pignore. §. cum furti. hoc tit.

b Extrinſecus. ʒ *Id eſt,* 3 *Extra ipſam pœnam dupli uel quadrupli põt rem furto ſublatam perſequi, ſed quo remedio? Aut uendicando (inquit* [c] *Imp.) aut condicendo, hoc eſt, põt dominus uel rei Vendicationem intendere aduerſus quemlibet poſſeſſorem rei furtiuæ, uel Conditionem furtiuam aduerſus furẽ ipſum hæredemue eius, aut quemlibet ſucceſſorem, ſiuè res extat, ſiue perierit, ita tamen ut altera harum eligatur. atq; ita textus hic intelligendus eſt.* 4 *Sed quõ hæ duæ actiones domino rei furtiuæ dari poßunt, cum re uera ſint penitus contrariæ? Vendicamus enim, quæ noſtra ſunt, & quorum iã habemus dominium, condicimus nobis debita, & quorum necdum ſumus domini. Verum aduerſus furem degenerat condictio, quo magis pluribus teneatur actionib. quod* [d] *ſuo loco latius declarabimus.* 5 *Illud addendum eſt, cum furti actio ad pœnæ perſecutionem ſpectet, Condictio uerò ad rei perſecutionem, conſequens eße, recepta re, aut perempta, nihilominus furti actionem competere, Condictionem uero & Vendicationem tolli. Sicut ex diuerſo poſt ſolutã dupli aut quadrupli pœnam ſalua eſt Vendicatio & Condictio, ut tamẽ altera eligatur per dominũ. Cæterum is, qui non eſt dominus, & efficitur dãno per furtum, incerti condictionẽ habet ad perſequendam rẽ* [e] *furtiuam.*

d §. Sic itaque inf. de actio.
e l. & ideo. §. Neratius. de cõd. fur.
f l. qui dolo. & l. parem. de reg. iur.

c Aduerſus poſſeſſorem. ʒ *Vel eum, qui dolo poſſidere deſijt: quoniam pro poſſidente habetur,* [f] *& perinde conuenitur, ac ſi adhuc poſſideret.*

d Hære

d Hæredemue eius.) 6 *Pœnalis tamen furti actio in hæredem furis non exercetur, niſi de, eo quod ad ipſum ex furto peruenit ſcientē & g contrectantem, vel lis cum fure ſuperſtite conteſtata fuerit. Hæredi uero eius, qui paſſus eſt furtum,* h *non denegatur. Porrò de his omnibus actionibus* i *infra pluribus agemus.*

g §. Non aũt inſ. de per. & temp. act.
h §. Non autem.
i §. Sic itaq;. & §. ex maleficijs. de actio.

De vi bonorum raptorum. Tit. ij.

1 *Rapinę deſcriptio.*
2 *Res mobiles rapiuntur, immobiles inuaduntur.*
3 *Rapina requirit dolum.*
4 *Item ut ex compoſito fiat.*

IN hoc titulo ſequitur altera ſpecies delicti priuati, Rapina ſcilicet. 1 *Eſt autem rapina contrectatio rei alienæ mobilis, vi, uel dolo malo ex cõpoſito facta. Explicationem priorum uerborum ex definitione furti repetere.* a 2 *Deinde dixi,* rei mobilis, *quia res immobiles ſoloq; hærentes rapi non poßunt; ſicut nec occupari, ſed proprie inuadi* b *dicuntur. Adieci, ui, ad differētiam furti, quod clam fit.* 3 *Item addidi,* dolo malo, *quia ſi quis rem alienā rapuerit ſuam eſſe putans, errore ductus,* c *ſitq; deſit dolus, ui bonorum raptorum non tenetur, nec rapina ſeu uiolentia dicitur eſſe cõmiſſa: alia tamen pœna ſic rapiens punitur, ut infra uidebimus.* 4 *Deniq; adiunxi* ex compoſito facta. *nam qui non inducit in animum, quod uelit res alienas ui rapere, ſed furtim & clandeſtinè, furti iudicio obſtringitur. Præſumitur autem quis ex compoſito rapiendi animo res mobiles ui, & dolo malo rapuiſſe, quando armatus acceſſit.*

a ſup in ru. ti. prox. præced.
b §. ſed nedum. inſ. eod.
c §. quia tamē. inſ. hoc. tit.

Princ. tit.

1.7 *Raptor quibus teneatur.*
2 *Raptor tenetur etiam actione furti nec manifeſti.*
3 *Actio furti quando concurrat cum actione ui bon. rapto.*
4 *Actio ui bonorum raptorum.*
5 *Annus utilis, continuus.*
6. *Raptor cur mitius puniatur, quam fur?*

QVi ui res alienas rapit, tenetur quidem etiam a furti, quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideoq; recte b dictum eſt, eum, improbum furem eſſe. ſed tamen propriam actionē eius delicti nomine Prætor c introduxit, quæ appellatur *ui bonorum raptorum*, & eſt intra e annum quadrupli, poſt annum ſimpli, quæ actio utilis eſt, ēt ſi quis unam rem, licet minimam rapuerit. quadruplũ autem non totum pœna eſt. ſicut in actione furti manifeſti diximus, ſed quadruplo ineſt f & rei perſecutio vt pœna tripli ſit, ſiue comprehendatur raptor in ipſo delicto. ſiue non. Ridiculum enim eſſet, leuioris conditionis eſſe eum, qui ui rapit, quam qui clam amouet.

a Etiam furti.) 1 *Ex hoc loco colligimus, raptorem duplici actione teneri, Furti, & ui bonorum raptorum, quanquam etiam pluribus alijs iudicijs obſtringatur, ut infrà mox ſubijciam, nunc de Furti actione uideamus.* 2 *Poteſt itaq; raptor Furti iudicio conueniri, an autem furti manifeſti, uel nec manifeſti, longa altercatio, nec ſatis explicatum à Doctoribus. Sciendum ergo, quod omnes raptores, qui omnimodo, id eſt, cõſilio, & re furtim faciunt, manifeſti quidem fures, ſint, id eſt, manifeſte fures ſint, (ita enim* a *Papiniani uerba accipienda eſſe, ſequentia apud eum indicant) tamen non teneatur furti manifeſti, ſed tantum in duplum quaſi non manifeſti, vt Paulus* b *ait. Nec diſtinguendum eſt, an raptor ſit deprehenſus in rapina, nec ne; quia forte nemo in domo* c *fuerit: nam etſi in rapina deprehendatur, non ideo furti manifeſti aduerſus eũ agetur, cum Prætor ita pœnam edixerit,* d *vt non niſi in quadruplum raptor conueniretur:* 3 *Tenetur ergo raptor furti nec manifeſti actione vtroq; caſu eaq; cum ui bonorum raptorum iudicio concurrit, ſi furti prius agatur, ut ſaltem id, quod amplius in eo eſt, conſequatur is: cui rapina fuit facta. Sin uero contra ui bonorum raptorum ante agatur denegatur furti nec manifeſti actio, cum quadruplum ex priore actione liceat conſequi.*

b Recte dictum eſt.) *a Saluio Iuliano ſcilicet, quem teſtatur Vlpianus* e *ſcripſiſſe:* Eum qui ui rapit furem eſſe improbiorem, *& huius furti improbioris Alexander* f *quoq; Imp. meminit.*

c Prætor introduxit.) *Edicti Prætorij verba ſunt hæc,* g Si cui dolo malo hominibus coactis damni

a l. ſi vendidero. §. cum raptor. de fur. Baro. hic.
b l. j. vi. bo. rapt. & c l. § ſi quis ex domo. de fur.
d d. l. j. ui. bo. rapt. & hic.
e l. 2. § etiam quis. hoc tit.
f l. ſi te. C. ex qui. cau. infa. irro.
g in. l Prætor ait. inſ. hoc tit.

quid factum eſſe dicetur, ſiue cuius rapta bona, ei intra annum, quo primum de ea re experiundi poteſtas erit, in quadruplum: poſt annum, in ſimplum iudicium dabo. *Horum verborum interpretationē ſi quis deſideret, eam ab Vlpiano ibidem petat.*

d Vi bonorum raptorum.) 4 *Et hac eſt ſpecialis & propria actio, quam rapinæ nomine Prætor introduxit, eaq; ex delicto rapinę naſcitur, illi competens, cuius intereſt uel modicè, rem non* [h] *fuiſſe raptam: aduerſus eum, qui dolo malo violenter* [i] *rapuit.*

e Intra annum.) *Vtilem ſcilicet, non continuum.* 5 *Annum verò utilem intellige, in quo ſaltem illi dies quibus iudicia celebrantur, agiq; poteſt, non etiam illi; quibus agere quis impeditur, computari ſolent: Sicut contra annum continuum dicimus, in quo omnes dies connumerantur, ſiue experiundi atque litigandi poteſtas ſit, ſiue non: quaſi continuo de momento in momentum currat.*

f Ineſt & rei perſecutio.) *Id eſt: ipſa rapta in quadruplo connumeratur, ideoq; hæc de bonis raptis actio* [k] *mixta quoque dicitur.* 9 *Vides ergo, mitius agi cum raptore quam fure manifeſto, qui meram quadrupli pœnam* [l] *debet, ultra rem ſurreptam, quod & abſurdum, & mirabile videtur, cum longe improbius ſit rapere,* [m] *quam furari. Sed hoc ea forte ratione factum eſt, quia raptor multis alijs nominibus grauibus punitur, pluribusq; actionibus implicatur, quam fur.* 7 *Primum enim hac tripli pœna ſaltem perpetua eſt: cum furti nec manifeſti pœna ſit dupli tantum. Deinde cum in furem criminaliter accuſatum non niſi extra ordinem* [n] *animaduertatur, arbitrio* [o] *Iudicis, Raptoris certa eſt pœna ultimi ſupplicij ex lege Iulia de ui. Præterea aduerſus raptorem ultra criminalem accuſationem, publicumq; iudicium de ui publica, uel priuata, poteſt rerum raptarum nomine etiam furti, uel condictione agi, uel certè ſingulæ res* [p] *uindicari: ſicq; raptor multis implicatur actionibus.* 8 *Non ergo inconueniens eſt, eum in altera ex actionibus* [q] *alleuiari, mitiusque quam furem, coerceri. Accedit poſtremo prędictis,* [r] *quod raptor non tam nocens atque infeſtus uidetur, ut qui palam graſſatur, & quaſi facinoris ſui index facilè repelli, aut euitari poteſt.*

g § ſane.inf.eo. & l. 2. §. ſi in re depoſita. ff. eod.
i huius actionis explicationem pleniorē uide. inf. de actio. § Ex maleficijs. nu. 25.
k d. §. ex maleficijs.
l §. vlt. ſup. tit. p ro x. præced.
m l. 2. §. etiam quis. hoc tit.
n l. ult. de fur.
o l. interdū. §. qui furem. de fur.
p l. 2. §. cæterum. & § pen. eod.
q arg. l. eum qui. in priu. de inieiu.
r Ferra. hic.

§. Quia tamen.

1 *Actio ui bon. raptorum dolum requirit.*
2 *A pœna delicti quæuis ignorantia, credulitas, error excuſat, ſed non a mulcta.*
3 *Rapina etiam abſque dolo commiſſa hodie punitur.*
4 *De conſtitutione l. ſi quis in tantam.*

Quia tamen ita competit hæc actio, ſi *a* dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem ſuam eſſe exiſtimans, & imprudens iuris, eo animo rapuerit, quaſi domino liceat etiam per vim rem ſuam auferre a poſſeſſoribus, abſolui *b* debet, Cui ſcilicet conueniens eſt nec *c* furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed *d* ne, dum talia excogitantur, inueniatur via, per quam raptores impune ſuam exerceant auaritiā: melius diualibus conſtitutionibus pro hac parte proſpectum eſt, vt ne mini liceat vi *e* rapere, uel rem mobilem vel ſe mouentem, licet ſuam eandem rem exiſtimet. ſed ſi quis contra ſtatuta Principum fecerit, rei quidem ſuæ dominio cadere: ſi autem aliena *f* res ſit, poſt reſtitutionem eius, etiam æſtimationem eiuſdem rei præſtare. *g* Quod non ſolum in mobilibus rebus, quæ rapi poſſunt, conſtitutiones obtinere cenſuerunt; ſed et in inuaſionibus, quæ circa res ſoli fiunt, ut ex cauſa ab omni rapina homines abſtineant.

a Si dolo malo.) 1 *Vt ergo actio ui bonorum raptorum competat, dolum malum interuenire* [a] *neceſſe eſt, id eſt: ut quis uiolentiam dolo committat, & callido conſilio, ſciens rem, quam rapit, alienam eſſe. Si quis autem, uel errore facti ductus, uel iuris, cum crederet rem ſuam eſſe & licere rem propriam ui rapere, rem aliam rapuerit, hoc iudicio non tenetur. ſed tamen aliter mulctatur, inquit Vlpianus.* [b] 2 *Vnde colligimus, quod ubi pœna infligitur propter delictum aliquod dolo commiſſum, quæuis ignorantia, credulitas, & error ab ea excuſent: quia ceſſat dolus, ob quem delictum dolo paratum punitur. mulcta tamen illi pecuniaria* [c] *infligetur. Non tamen ſtatur aſſertioni dicentis, ſe ignoraſſe, ſeu putaſſe ſibi licere, niſi appareant aliqua indicia & coniectura, ex quibus ueriſimiliter credere potuit: uelut ſi quis rapiat equum, ui ab ignoto aliquo* [d] *poſſeſſum.*

b Abſolui debet.) *Neque enim aduerſus ipſum competit ui bonorum raptorum actio, cum nihil dolo fecerit.*

c Nec furti) *Nam & furti actio dolum exigit,* [c] *& improbum furandi animum.*

d Sed ne dum.) *Meminit huius loci Iuſtinianus etiam* [i] *poſtea, eiusque ſententiam totam paucis inculcat, ac repetit.* 3 *Sane conſtat, rapinam hodie etiam abſque dolo, & callido conſilio admiſſam coerceri pœnalibus* [g] *iudicijs, ſiue rem mobilem quaſi ſuam, ui aliquis rapuerit, ſiue rem ſoli inuaſerit. Extant enim multæ ea de re Principum* [h] *conſtitutiones:* 4 *ſed Iuſtinianus earum conſtitutionum unius argumentum hic perſtringit,* [i] *quam Imp. Valentinianus, Theodoſius, & Archadius ediderunt.*

a hic. & l. 2. §. Hac. actione. ff. eo.
b d. § hac actione.
c ibidem.
d uide Barto. l. pe. ad l. Iul. De adul.
e dixi. in §. j. & §. placuit. ſup. titul. prox. præc.
f §. ſed ex conſtitutionibus inf. de interd.
g l. inuaſor. l. meminerunt. l. ult. C. unde ui.
h d. ctis. ll. & l. ſi cō ſtiterit. C. fini. reg. l. extat. quod met. cau.
i l. ſi quis in tantam. C. unde ui.

a Vt rapere *Hoc eſt poſſeſſionem rerum apud alios conſtitutarum uiolenter inuadere, ut eſt in prefata conſtitutione, de qua hic agitur. Et ſane niſi res ab aliquo fuerit poſſeſſa, non poteſt dici, ut erepta.*

f Aliena res ſit.} *Etiã ſi uim facienti debita: tum eius, ius quod in eam rem competebat, amitti, D. Marcus* [k] *edixit. Excuſari tamen non poteſt creditor, qui præſenti periculo motus, extorſerit rem à debitore fugam parante,* [l] *omnibus bonis ſuis conuaſatis. Vnde conſequitur, pœnam uis illata non ipſo ſtatim iure infligi, ſed cognitionem ac ſententiam Iudicis* [m] *requiri,*

g Præſtare.} *Ei ſcilicet, qui damnum paſſus eſt: ut Iuſtinianus* [n] *alibi addit, Quanquam Nouella conſtitutio* [o] *etiam tertiam bonorum uim facientis partem Fiſco applicet.*

b Inuaſionib.} Occupantur *mobilia, inuaduntur immobilia.*

k d. l. extat. & l. pe. ad l. Iulia. de vi pri.
l l. ait Prætor. § ſi. debitorem. quæ in frau. cred.
m Bal. . . hic.
n d. §. ſed ex conſtitutionibus.
o in ordine 60.

§. Sane.

1 *Actio ui bon. rapt. omnibus datur, quorum intereſt.*
2 *Res quando dicatur in bonis eſſe, uel ex bonis.*
3 *Etiam pro re minima hæc actio competit.*

Sane *a* in hac actione non vtique expectatur, rem in bonis actoris eſſe. nam ſiue in *b* bonis ſit, ſiue non, ſi tamen ex bonis ſit, locũ hæc actio habebit. Quare ſiue locata, ſiue cõmodata, ſiue etiam pignorata, ſiue depoſita ſit res apud Titium, ſic vt interſit *c* eius eam rem per vim nõ auferri (veluti ſi in depoſita re culpam *d* quoque promiſit) ſiue bona fide poſſideat, ſiue vſumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud iuris, vt interſit eius non rapi, dicendum eſt ei competere hanc actionem, non vt dominium accipiat, ſed illud ſolũ, quod ex bonis eius, qui rapinam paſſus eſt, id ex, quod eſt ſubſtantia eius ablatum eſſe proponatur. Et generaliter dicendum eſt, ex quib. cauſis furti actio competit in re clam facta, eiuſdem cauſis omnes habere hanc actionem.

a Sane.} *Actio ui bonorum raptorum oib. illis conceditur, quorum intereſt, res raptas non* [a] *fuiſſe: q̃d exemplis Iuſtinianus hic docet. Neque. n. requiritur, quod intendens hanc actionem, ſit dominus, ſed ſatis eſt, ſi ipſius interſit aliquo modo. Eſt autem totus hic locus ex* [b] *Vlpiano deſcriptus ad verbum fere.*

b Siue in bonis.) 2 *Dicitur autem res in bonis alicuius eſſe, quando pro ea poſſeſſa habet exceptionem, & pro ea amiſſa* [c] *actionem, nec refert, ſiue dominium rei habeat, ſiue bona fide poſſideat.* [d] Ex bonis *verò alicuius dicitur eſſe res, in quam nonnihil iuris quis habeat, quęq; ad eius cuſtodiam & periculum* [e] *ſpectat: ſic ut interſit ipſius, eam ſibi non auferri.*

c Interſit eius. } 3 *Vel modicè, ſecundum* [f] *Vlp. nam etſi quis uel minimam rem rapuerit, ui bonorum raptorum agi poteſt: & ubi hic ceſſaret furti actio, nihilominus de ui bonis raptis actio dabitur.* quia (*inquit idem* [g] *Vlpianus*) non minima differentia eſt inter eum, qui clam facit, & eum qui rapit: cum ille celet ſuum delictum, hic publicet, & crimen etiam publicum admittat.

d Culpam quoque. *Idem iuris eſt, ſi ſe depoſito obtulit, quia tunc nõ dolum tantum, ſed etiam culpã & cuſtodiam* [h] *præſtat, ut alibi annotatum eſt.*

a De quo intereſſ. vide quæ dicta ſunt in ti. proxime præce. & quæ habentur in l. 2. §. & generaliter. ff. hoc titul. § ex maleficijs. ibi. D. l. inſ. de actio.
b dict. l. 2. §. in hac actione.
c l. rem in bonis. de acqui rer. dom.
d l. bonorum. §. in bonis. de uer. ſig.
e d. l. rem in bonis
f d. l. 2. §. ſi in re depoſita.
h ibidem.
h l. 2. §. ſæpe. De poſſ.
i §. pe. inſ. qui. mo. it con. obl.

De lege aquilia. Tit. iij.

1 *Damnum quomodo hic accipiant.*
2 *Damnum unde dictum.*
3.4 *Dolus, culpaue in lege Aquilia requiritur.*
5 *Quadrupedes pauperiem faciunt, non damnum.*
6 *Liberum hominem occidens uel uulnerans, quomodo teneatur.*
7 *Actio damni iniuria, & legis Aquiliæ ſunt idem.*
8 *De Gallo Aquilio.*

T*ertia ſequitur delicti priuati ſpecies, nempe* Damnum; *quod per legem Aquiliam punitur.* 1 *Eſt autem* Damnum *propriè, ſicut hic accipitur, quando quis dolo, culpa, ſiue iniuria ſeruum aut quadrupedem alterius occidit, uulnerauit, uel alioqui res eius fregit, rupit, aut læſit:* 2 *inde nomen habens, quaſi ſit ademptio ſeu diminutio* [a] *patrimonij. Explicemus ad euidentiam hæc uerba craſſius.* 3 *Dixi,* dolo ſiue culpa, *duplici ratione, primo, quia ſi quis ſeruum alienum inſidiatorem, uel quadrupedem ad ſui defenſionem, aut caſu occiderit, lege Aquilia non tenetur. nam quod quis ad corporis ſeu uitæ ſuæ defenſionem facit, iuſte feciſſe* [b] *cenſetur. Deinde propter in*

a l. 3. de dam. in fec.
b l. ut uim. de iuſt. & iur. cum ſi.

infantes & furioſos,hic enim quia carent iudicio animi,non poſſunt dici,damnū dare. 4 Porro ſub culpa cōprehenditur etiā imperitia,& negligentia,vt ſi quis foueam lupis fecerit eo loco, quo frequenter homines ire ſolent,vel ſi quis equos commiſerit illi,qui pp imperitiam non potuit eos gubernare,ſiue retinere. Idem eſt,ſi quis ſtam ſtipulam incederit,& ignis latius euagatus vicini ſegetē adusſerit: obligatur enim lege Aquilia ob dampnum datum, [c] niſi ſubita vis venti id effeciſſet. Addidi, ſine injuria,ad excludendas quadrupedes 5 quæ dicuntur pauperiem facere, & non damnum,cùm in eis nulla ſit iniuria,ſenſu enim rationis carent. [d] Seruum dixi,aut quadrupedē,& c 6 quia ſi quis liberum hominem occiderit, hac actione nō tenetur, ſed lege Cornelia de Sicarijs, [e] punitur que ferro:ſin liberum hominem vulnerauerit,iniuriarum actione [f] obſtringitur. adieci,uel alioqui res eius fregit &c. vt oſtenderem omnia damna, quibuſcunque modis fiant in rebus noſtris,huc referenda eſſe. 7 Ex hoc igitur delicto damni oritur actio, quæ dicitur damni iniuriæ, eſtq; introducta à Gallo Aquilio Tribuno plebis,a quo & denominationē habet,ut dicatur actio legis Aquiliæ. Atque ob id ita hic titulus inſcribitur. 8 Fuit autem Gallus Aquilius uir maximæ & probatiſſimæ ſcientiæ,Q.Mutij Pont.Max.auditor.& eloquentiſſimi Seruij Sulpitij præceptor,Ciceronis amiciſſimus,de quo multa Cicero in Oratione pro Au. Cecinna,& ad Atticū [g] prodidit,potiſſimum, quod ille Aquilius contentus regno ſuo iudiciali,Prætoriam Tribunitiamq; dignitatē tantum geſſerit. Atq; hinc eſt,quod Vlpianus [h] legem Aquiliam plebiſcitum appellet,ut quæ ab Aquilio Tribuno plebis rogata ſit.Largè ergo & hic lex pro plebiſcito accipitur.

c l.qui occidit.§.in hoc.ff. hoc.tit.
d inſ.& ff.ſi quadru. pau.fe.di.
e §.ite lex Cor.inſ. de publ.iud.
f uſ.inſ.de.iniuri.
g lib.1.epiſt.1.
h l.1.hoc tit.

Princip.

1 Tria fuiſſe legis Aquiliæ capita.
2 De primo capite legis capita.
3 De tertio eiuſdem legis capite.
4 Occidens ſeruum communem uel ſuum qualiter teneatur.

DAmni iniuriæ actio conſtituitur per legem Aquiliam,cuius [a] primo capite cautum eſt,vt ſi [b] quis alienum [c] hominem,alienāue quadrupedem,quæ pecudum numero ſit,iniuria occiderit,quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino [d] dare damnetur. Quod autem non præciſe de quadrupede,ſed de ea tantum, quæ pecudum numero eſt,cauetur,eo pertinet:vt neque de [e] feris beſtijs, neq; de canibus cautum eſſe intelligamus,ſed de ijs tantum,quę gregatim propriè paſci dicuntur: quales ſunt equi,muli,aſini,oues,boues,capræ.De ſuibus quoque idem placuit.Nam & ſues pecudū appellatione continentur, quia & hi gregatim paſcuntur. Sic denique & Homerus in [f] Odiſſea ait,ſicut Aelius Martianus in ſuis inſtititutionibus refert.

a l.2.hoc tit.

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, αἳ δὲ νέμονται
Πὰρ κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

a Cuius primo.} Totus hic locus ex Caio[a] deſcriptus eſt,qui etiam interpretatur legis Aquiliæ uerba. 1 fuerunt autem olim eius legis tria capita: hodie ſunt ſaltem duo.ſecundum.n. in uſu eſſe deſijt, utpote ſub alijs ſatis comprehenſum.Primi capitis uerba Caius in hunc refert. 2 Qui ſeruum ſeruamve, alienum alienamue, quadrupedem uel pecudem iniuria occiderit,quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum æs dare domino damnas eſto. Inde ergo adparet ſeruis olim exæquatas fuiſſe quadrupedes,quæ pecudum numero ſunt,& gregatim habentur:uelut oues,capræ,boues, equi,muli,aſini, ſues. Quare liberi homines quia huiuſmodi æſtimationem nulloſmodo recipiunt, huc non pertinent: niſi ratione ſumptum in ſanitatem [b] factorum. 3 De tertio capite, quod in ſecundi locum ſurrogatum eſt,infra [c] agitur,quod punit non occidentem,ſed uulnerantem ſeruum, uel animal pecudum nomine contentum,uel etiam occidentem animal pecudum uerbo non comprehenſum,aut damnum dantē in alijs rebus inanimatis. Huius tertij capitis uerba talia extant. Cæterarum rerum,præter hominem & pecudem occiſos, ſi quis alteri damnum faxit, quidve uſſerit,fregerit ruperit iniuria,quanti ea res fuit in diebus triginta proximis, tantum æs domino dare damnas eſto. Verbum autem ruperit pro corruperit intelligendum eſt, ut contineantur omniū rerum qualeſcunque corruptiones,quæ damna dant,& dolo uel culpa [d] contingunt.

b l. ſi ſeruus.§. topiſſe.eo.tit.
c §. capite tertio. hoc tit.
d l. ſi ſeruus. §.huius legis.& §.inquit lex. ff.ad l. Aquil.

b Si quis.} ſiue liber homo ſit,ſiue etiam ſeruus,modo ſciens dominus permiſerit. [e] alioqui damnum a ſeruo datum pertinet [f] ad noxalem actionem.

e l.in l. Aquilia.2. §.1.hoc tit.
f l.2.de nox.act.

c Alienum hominem.} Id eſt ſeruum. 4 Idem eſt, etſi quis communem ſeruum occiderit,nam eum teneri lege Aquilia Celſus [g] ſcribit, nempe pro ea parte, pro qua dominus eſt,qui agit,ut Vlp. [h] interpretatur. Cæterum ſi dominus ſeruum proprium iniuria occiderit,in factum actione bonæ fidei tenebitur poſſeſſori, & ei,qui pignori eum [i] accepiſſet.

g l. ſed etſi cōmunem. hoc tit.
h l. ſcilicet.eod.
i l.ſi dominus ſeruum.d.tit.

d Domino dare.} Dominum autem,Pomponio [k] teſte,lex Aquilia appellat,non utique eum ſolum,qui fuerit tunc,cum damnum daretur,ſed etiam eum,qui poſtea dominus factus eſt.

k l. ob id quod, hoc tit.

e De feris beſtijs.} Ergo ſi urſus uel canis tuus ſit occiſus, nō licet agere ex hoc primo capite legis Aquiliæ

quanti

quanti in eo anno plurimi [l] *ualuit. Feræ enim beſtiæ & canes pecudum numero non continentur, quia gregatim non paſcuntur. Ex tertio tamen capite, quanti plurimi ualuit intra. 30. dies proximos, actio* [m] *permittitur. Cameli quoque & elephanti, quorum opera homines iuuantur, licet feræ naturæ ſunt, ad primum caput* [n] *etiam pertinent.*

f In Odyſſea.) *Nempe lib. 13. ubi Minerua monet Vlyſſem, ut priuſquam ædes ſuas adeat, quas proci occupabant, ignoto habitu petat ſubulcum ſuum, qui Eumæus uocabatur.* Hunc autem inueniens (*inquit*) aſſiſtentem ſuibus; qui gregatim paſcuntur iuxta Coracis ſaxum apud fontem Arethuſam. *Vel, ſi mauis carmine uertere,* Sectantem uideas, qui errant per paſcua, porcos, Ad Coracis ſaxum, iuxta fontemq; Arethuſam. *Alciatus tamen lib. Prætermiſ. 2. tit. De leg. 3 alia ſubſtituit carmina.*

l l. 2. hoc tit.
m l. 6 ſeruus ſeruū § hac actione hoc tit.
n Bar. hic.

§. Iniuria.

1 *Iniuriæ uerbum quomodo hic accipiatur.*
2 *Actio legis Aquiliæ & iniuriarum quandoque concurrunt.*
3 *Inſidiator, inſidiari.*
4 *Caſus fortuitus extra dolum & culpam eſt.*

Iniuria *a* autem occidere intelligitur, qui nullo iure occidit. Itaque qui latronem inſidiatorem *b* occiderit, non tenetur, utique ſi aliter periculū *d* effugere non poteſt. At neis quidem hac lege tenetur, qui caſu *e* occiderit, ſi modo culpa eius nulla inueniatur. Nā alioqui non minus ex dolo quā ex culpa quiſque hac lege tenetur. Itaq; ſi quis dum iaculis ludit, vel exercitatur, tranſeūtem ſeruū tuū traiecerit, diſtinguitur. Nam ſi id a milite non eo campo, vbi ſolitū eſt exercitari, admiſſum, eſt, nulla *f* culpa eius intelligitur. *g* Si *h* alius tale quid admiſerit, culpæ *i* reus eſt. Idem iuris eſt milite, ſi in alio loco, quā qui ad exercitum militibus deſtinatus eſt, id admiſerit.

a Iniuria autem.) *Interpretatur cum Vlpiano, uerbum, iniuria.* 1 *Neque enim hic iniuriam accipere oportet, quemadmodum circa iniuriarū actionem contumeliam quandam, ſed quod non iure factum eſt, hoc eſt, contra ius: ut puta ſi culpa quis occiderit, uel aliud damnum dederit.* 2 *Et ideo interdum utraq; concurrit & legis Aquiliæ, & iniuriarum: duæ item erunt æſtimationes, una damni, alia* [b] *contumeliæ, ob id certè, quoniam plerunque ſolet accidere, quod plus ſit in una quam in alia æſtimatione, ideoq; altera non conſumit alteram.*

b Non tenetur.) *Quia dolo & culpa caret, qui aliter euadere periculum non* [c] *potuit. Nam aduerſus periculum naturalis ratio permittit ſe* [d] *defendere.*

c Inſidiatorem.) 3 *Inſidiator proprie dicitur, qui uias inſidet, ut ex improuiſo ſecurum opprimat uiatorem, hic tamen generalius inſidiatorem accipiemus eum qui uitæ noſtræ periculum intentat,* Inſidiatipro *ex animo nocere,* eynem auff ſein leben ſtellen: *ex interpretatione Salomonij ſuper illud uulgatum,* [e] Hominem homini inſidiari nefas eſſe.

d Periculum effugerit.) *Perſonæ, rerum, uel etiam famæ.*

e Caſu. 4 *Caſus enim fortuitus etiam extra dolum eſt & culpam, quod humana diligentia prouideri non* [g] *poſſit.*

f Nulla culpa.) *Imo læſus eſt in culpa, qui non debuit per campum iaculatorium intempeſtiue iter facere.*

g Intelligitur.) *Niſi probetur, data id opera* [i] *eum feciſſe.*

h Si alius.) *Qui miles non eſt.*

i Culpę reus eſt.) *Quæ in faciendo conſiſtit, quia fecit, quod non debuit, ut is, qui propter imperitiam uel infirmitatem equi impetum retinere non* [k] *potuit.*

a l. 3 hoſtis. l. ſi cuſtodiam de uſufru. l. ſi ſeruos. §. ſi fornaciarius. d. tit. ad l. Aqui.
b l. ſed etſi quemcunque. hoc tit.
c l. in lege. eod.
d l. 4. eod. tit.
e l. 3. de iuſt. & iu.
f Plat. hic. Bart. & alij. l. vt vim. De iuſti. & iu.
g l. quæ fortuitis. C. de pag. actio.
h l. Item ſi obſtetrix. §. ſed etſi pluſum. hoc tit.
i l. item ſi ob. iſto. tit.
k l. idem iuris. d. ti.

§. Item ſi putator.

1 *Via publica, uicinalis.*
2 *Proclamatio ut excuſet, tempeſtiue fieri debet.*

Item *a* ſi putator, ex arbore deiecto ramo ſeruum ſuum tranſeuntem occiderit, ſi prope uiam *b* publicam aut vicinalem id factum eſt, neq; *c* proclamauit, vt caſus euitari poſſet: culpæ reus eſt, ſed ſi proclamauit, nec ille curauit præcauere, extra culpam eſt putator. Aeq; extra culpam eſſe intelligitur, ſi ſeorſum a via forte vel in medio fundo cædebat, licet non proclamauit, quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat verſandi.

a Item ſi putator.) *Exempla alia ex Pauli* [a] *reſponſo ſubiungit, cuius collatio non parum lucis huc afferet.*

b Viam publ.) *Quæ dicatur uia publica, & quæ uicinalis, eleganter Vlp.* [b] *exponit.* 1 *Eſt. n. uia uicinalis quæ uel in uicis eſt, uel in uicos ducit:* Publica *uero eſt, quā Græci βασιλικὴν, Iuriſconſulti Prætoriā & cōſularem dicunt,* [c] *Germani frei oſſine, & quidē adpoſite der heyligen Reichs ſtraſz, nuncupant, quoniam*

a l. ſi putator. hoc tit.
b l. 2. §. viarum. ne quid in lo. pub.
c uide etiam. Alc. li. Prætermiſ. 2. tit. ne quid in loc. publ.

uniuerſæ ditiones per ſacrum imperium ab Imperatore dependent, partim mediatè, partim immediatè. Cæterum ſi nullum iter ſit, nec proclamare quidem oportet.

d fa. l. ſi ſoluturus. de ſolut. & l. quæ pupillo. §. in plurium. de no. ope. nunc.
e lib. 2. de Orat.

c Neque proclamauit.} *Scilicet, in tempore, non enim ſufficit omnis acclamatio, vel denunciatio, ſed eam loco & tempore congruo fieri oportet: ita ut periculum euitari* [d] *queat.*

d Reus eſt.} *Et per conſequens tenetur lege Aquilia.*

e Proclamauit.} *Subaudi tempeſtiuè, non poſt factum, vt agaſones Ferrarienſes facere conſueuerunt, qui (Platea hic referente) poſt illatam percuſſionem homines monēt. Et narrat Cicero* [e] *alicubi, quod cum olim Romæ percuſſus eſſet Cato ab eo qui grādem ferebat arcam, cum ille diceret, Caue, interrogauit, nunquid* aliud fers præter arcam? *quaſi diceret, de arca, quam fers, ſero me monuiſti. Vnde hodie videmus, aut pertica, aut fune admoneri tranſeuntes, quibus in locis ædificatur, aut tecta domorum reficiuntur.*

§. Præterea.

1 *Imperitia culpæ adſcribitur.*

1 Præterea ſi medicum, qui ſeruū tuū ſecuit, dereliquerit *a* curationē eius, & ob id mortuus fuerit ſeruus, culpæ reus erit. Imperitia *b* quoque culpæ adnumeratur: veluti ſi medicus ideo ſeruū tuū occiderit, quia male eū ſecuerit, & perperā ei medicamentū dederit.

a l. idem iuris. hoc tit.
b l. ſicut. C. de act. & oblig.
c l. imperitia. de reg. iur.
d l. 2. ꝙ quiſq. iu.
e l. ſi ſeruus. §. ſi calicem. hoc tit.
f l. illicitas. §. ſecuti. de offi. præſi.
g c. ad aures. de æt. & qua. c. tua nos. ibi. Innoc. de homicidi.

a Dereliquerit.} *Sic Caius* [a] *etiam ſcribit:* Qui bene ſecuit, & dereliquit curationem, ſecurus non erit, ſed culpæ reus intelligetur: *nempe ſunt quidam contractus ab initio liberi, ſed iis ſemel initis neceſſario ſtandum* [b] *eſt; Equidem ægroto valde periculoſum eſſet, mutare medicum.*

b Imperitia quoque.} 1 *Imperitiam culpæ annumerandam,* [c] *pro regula traditur, ut non ſolum in medico locum habeat, ſed etiam in Aſſeſſore,* [d] *& quibuſcunque artificibus,* [e] *quamlibet artem etiam uiliſſimam profitentibus. Iuſtiſſimè autem medico imputatur, qui quod bene didicit, tam graui multorum periculo profitetur, & de uita hominis tam temere* [f] *ludit. Excuſatur tamen, ſi diligentiam adhibuit ſecundum præcepta* [g] *artis, nec tum imputandus eſt ipſi euentus mortalitatis, nam ut Poeta canit.*

Non eſt in medico ſemper, releuetur ut æger,
Interdum docta plus valet arte malum.

§. Impetu.

Impetu, quoq. mulorū, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, ſi ſeruus tuus oppreſſus fuerit, culpæ reus eſt mulio. Sed etſi propter infirmitatem eas, retinere non potuerit, cum alius firmior eas retinere potuiſſet, æquē culpa tenetur. Eadē placuerunt de eo quoque, qui cum equo veheretur, impetum eius, aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam ſuam retinere non potuerit.

a l. idem iuris. §. mulionē. hoc tit.

a Impetu.} *Eadem eſt horum exemplorum ratio, quæ ſuperiorum, quod affectare quis non debeat, in quo intelligit, uel intelligere debet, imperitiā uel infirmitatem ſuam alii periculoſam fore: ut Caius* [a] *inquit ex quo totus hic locus deſcriptus eſt.*

§. His autem.

1 *Annus in lege Aquilia retrorſum computatur.*
2 *Aeſtimatio in lege Aquilia fit quanti res communiter ualuit.*
3.4 *Actio legis Aquiliæ, pœnalis eſt.*
5 *Hæc actio non tranſit in hæredes.*

His *a* autem verbis legis, *Quanti id eo in anno plurimi fuerit,* illa ſententia exprimitur, vt ſi quis hominem tuū, qui hodie claudus, aut mancus, aut luſcus erit, occiderit, qui in eo anno integer aut precioſus fuerit, non tanti teneatur, quanti hodie erit, ſed quanti in eo anno plurimi fuerit, qua *b* ratione creditum eſt pœnalem eſſe huius legis actionem quia non ſolum tanti quiſque obligatur, quantum damni dederit; ſed aliquando longe pluris. Ideoque *c* conſtat in hæredem eam non tranſire, quæ tranſitura fuiſſet, ſi vltra damnum nunquam lis æſtimaretur.

His autem uerbis) *In primo ſuo capite loquitur* lex Aquilia, *quid teneatur occidens præſtare, nempe*

quanti

quanti plurimi res eo anno valuit. Quare hic oſtendit Imp. annum reputari retrorſum a tempore vel diei occiſionis, aut vulneris illati: quod Vlpianus [a] *etiam antè ſcripſit.* 2 *Hoc tamen ita accipiendum eſt, quòd æſtimatio fiat, quanti res communiter valuit, non ex affectione eius, qui damnum paſſus* [b] *eſt. Ait. n. Sex. Pedius,* c. Precia rerum non ex affectione, nec utilitate ſingulorum, ſed communiter fungi: quandoquidem locupletior eſt eo, quod rem aliqua plurimo, ſi alius poſsideret, redempturus eſſet, cùm interim cæteri omnes tanti emerent. *Semper autem res æſtimatur cum ſuis qualitatibus, ſiue bonæ illæ ſint, ſiue* [d] *minus, & ſecundum quod emi uendiue potuit homini ſcienti qualitatem rei* [e] *vendendæ. Ab hac tamen æſtimatione damni ſemper deducendum eſt, quicquid dominus ex rebus corruptis animatis vel inanimatis in utilitatem ſuam uerterit: puta ex boue carnem & corium, ex ſcypho argenteo uel ſtanneo particulas* [f] *colliſas.*

b Qua ratione. § 3 *Obſerua actionem legis Aquiliæ ſui origine pœnalem eſſe: cùm res non de præſenti æſtimetur, ſed quanti plurimi ualuit retrò intra annum. Aliquando uerò in plus accuſantis non competit: ſi res non pluris ualuit: ob id tamen non deſinit pœnalis eſſe, quia propriam & primæuam actionis naturam conſpicimus, ac ſecundum illam iudicamus,* [g] *non autem ſecundum accidentale.* 4 *Porrò dicitur pœnalis eſſe hæc actio etiam alio reſpectu, quia creſcit per inficiationem in duplum.* [h] *Reus enim qui damnificauit aliquem ſi confiteatur damnum datum, ſimplum præſtat: ſin uerò conuentus in iudicio neget ſe damnum dediſſe, donec conuincatur, in pœnam mendacij duplum ſoluere* [i] *cogitur. Atque hoc eſt, quod ſuprà* De obligationibus, quæ ex quaſi contractu naſcuntur, *cauſas eſſe ait, ex quib. lis inficiando creſcit. Vera tamẽ inficiatio non habet pœnam: adeò ut ſi quis hominum uiuum falſo confiteatur ſe occidiſſe, & poſtea paratus ſit oſtendere, hominem uiuum eſſe aut mortuum, non tamen occiſum, certè audiretur, & ceſſabit Aquilia. Hoc enim ſolum remittit actori ius, quod ex confeſſione aduerſarij conſequitur, ne habeat neceſſe probare, eum occidiſſe. Cæterùm occiſum, eſſe hominem, ſi non ab aduerſario, ſaltem ab alio quocunq;* [k] *oportet.*

c Ideoque. § 5 *Cùm ergo actio Aquiliana ſit pœnalis, conſequitur eam non tranſire in hæredes dãnũ dantis: tametſi hæredib. eius, qui paſſus eſt damnum, conceditur, atq; ita Imp. hic refert. Actiones enim pœnales non ſunt ad hæredes tranſitoriæ,* [l] *niſi lite conteſtata. Ergo pro damno à defuncto dato hæres non conuenitur, niſi uel cœptum ſit iudicium, uel ex damno dato factus locupletior:* [m] *quo nomine Aquilia tenetur.*

a l. ait lex hoc tit.
b gl. ſup. uerbo pluri mi. in prin. huius ti. & ibi Plat.
c l. ſi ſeruum. eo ti.
d l. 1. §. hæres. ibi. Bart. ad Trebel. l. Seia. § ult. de do. cau. mort.
e l. ſi ſeruus. §. boue ſurrepto. De cond. furt.
f ſic gloſ. hic accipias in uerbo. æſtimaretur.
g §. ex maleficijs. in fr. de act.
h l. inde Neratius. §. hæc actio. hoc tit. l. contrà negantem. C. eod.
i d. l. inde Neratius. §. ul. & l. ſeq.
k l. 1. C. ex deli. defund.
l d. l. inde Neratius. §. actionem.

§. Illud.

1 *Quid ueniat in actionem legis Aquiliæ.*
2 *Regula, habendam eſſe rationem circa, non extra rem, ceſſat in lege Aquilia.*

Illud [a] non ex uerbis legis, ſed ex interpretatione placuit: non ſolum perempti corporis æſtimationem habendam eſſe ſecũdum ea quæ diximus: ſed eo amplius, quicquid præterea perempto eo corpore damni nobis illatum fuerit: ueluti ſi ſeruum tuum hæredem ab aliquo inſtitutum, antè quis occiderit, quàm is iuſſu tuo hæreditatem adierit, nam hæreditatis quoq; amiſſæ rationem eſſe habẽdam conſtat. Item ſi ex pari mularum unam, uel ex quadrigis equorum unum quis occiderit, uel ex comœdis unus ſeruus occiſus fuerit: non ſolum occiſi ſit æſtimatio, ſed eo amplius id quoq; computatur, quanti depreciati ſunt qui ſuperſunt.

a Illud. § *Illa uerba legis Aquiliæ:* Quanti id in eo anno plurimi fuit, *non ſignificant omnẽ utilitatem, etiam quæ extra rem ſit, uenire in hoc iudicium: ſed Iuriſconſulti produxerunt ad conſequentiam, ſua interpretatione ſupplentes, quæ ad eandem utilitatem tendunt.* 1 *Non ſolum igitur æſtimationem corporis ut ſerui uel pecudis, hoc iudicio conſequimur, ſed etiã quod præterea extra rem principalem intereſt noſtra: id eſt, quod nobis abeſt, quodq; abeſſe potuit: abeſt autem nobis, quod erogare* [a] *cogimur.* 2 *Ex prædictis ſequitur, quòd regula dictans, habendam eſſe rationem circa rem, non extra rem, in lege Aquilia non habeat locum:* [b] *quemadmodum & in aliis pleriſq; caſib. non obtinet, quos Accurſius* [c] *alibi refert.*

Quanti depreciati. § *Eiuſdem generis ſiue officii plures res, quæ non niſi coniuncta uſui eſſe poſſunt, ſi ſeparentur, redduntur ferè inutiles. Vnde et Aedilitio edicto permittitur ob unius uitium omnes redhiberi, et iã ſi ſingula diuerſis preciis empta ſint: nempe cum manifeſtum eſt, non niſi omnes quem empturum: ut plerũque inquit Africanus* [d] circa comœdos, uel quadrigas, vel mulas pares accidere ſolet, ut non niſi omnes habere expediat.

a l. ait lex hoc titu. & ll. ſequ. l. commiſſa. rẽ rat. hab. l. ſi ſeruum meũ
q l. ratio. §. cũ per uẽd. de act. empt.
c gl. in d. §. cũ per uenditorẽ. Barto. l. pen. C. de ſent. quæ pro eo quod inter.
d l. cùm eiuſdem. De edic.

§. Liberum.

1 *Quando ex uno delicto ciuilis & criminalis actio oritur, una non conſumit alteram.*
2 *Explicata l. interdum. De publ. iud.*

Liberum

Liberum *a* autẽ eſt ei: cui ſeruus occiſus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum perſequi & capitalis criminis eum reum reum facere. Caput ſecundum legis Aquiliæ in uſu non eſt.

a Liberum.) *Ex Vlpiano* [a] *uidetur, hic §. deſumptus, qui ſic ſcribit:* Si dolo ſeruus occiſus ſit, & lege Cornelia agere dominum poſſe conſtat: etſi lege Aquilia egerit præiudicium fieri legi Corneliæ non debet. *In quam ſententiam & Imp.* Gratianus *reſcripſit* [b] *cuidam D. lenti. 1 Vnde optimam colligimus regulam,* quando ex uno delicto quæ oriuntur actiones, ciuilis & criminalis, una intentata alteram quoque competere, *& eſt liberum actori, à qua actione incipere velit.* [c] *Hoc tamẽ cum temperamẽto accipiendum eſt. Nam ſi vtraq; actio tendat ad vindictam, tunc una per acta alteri non eſt locus. Exempli cauſa: Si liber homo iniuria eſſet occiſus, teneretur occidens, primò actione iniuriarum, deinde & de homicidio ex lege Cornelia De ſicarijs. Hæ ambæ actiones ad uindictam tendunt: quare una delicta alteri nõ eſt locus. Debet tamen accuſatio criminalis primùm* [d] *eligi. Quòd ſi una ad perſecutionem rei familiaris, altera uerò ad uindictam tendit, eo caſu quamuis non poſſint in eodem libello ſimul* [d] *proponi: una tamen peracta altera nihilominus durat. Sic in textu noſtro primùm agi poteſt ciuiliter ad æſtimationem ſerui occiſi ex lege Corneli* [a] *De ſicarijs. 2 Atq; ita Pauli reſponſum* [f] *in eadem re accipiendum eſt, qui præiudicium fieri publico iudicio ait. Non enim ita præiudicatur, ut agi amplius non poſſit, ſed ad probationem delicti quæ attinet iudicium priuatum ante finitum urgebit, aut iuuabit reum in criminis executione. Idem dicendũ eſt de rapina, furto, & ſimilibus. Ex rapina enim dantur quoque duæ actiones 3 prima eſt in quadruplum, in quo ineſt rei perſecutio: ſecunda criminalis* de ui publica ex lege *Iulia, quæ tendit ad vindictam.*

a . in de l. Neratius. § ſi doo. hoc tit.
b l. 3. C. eo. tit.
c per text. hic. & l. 3 vnicam. § quam. ciui. act. cri. præ.
d l. prætor edixit. §. ſi dicatur. De iniur.
e l. interdũ. De publ. iudic.
f in d. l. interdum.
g ſui al lu. l. ſi quis deli. agno.

§. Capite tertio.

1 *De tertio legis Aquiliæ capite.*
2 *Rupti appellatione quid veniat.*
3 *Vinum ſpurcatum quid.*

Capite *a* tertio de omni cætero damno cauetur. Itaque ſi quis ſeruum uel eam quadrupedum, quæ pecudum numero eſt, vulnerauerit: ſiue eam quadrupedẽ: quæ pecudũ numero non eſt, ueluti canem aut feram beſtiam vulnerauerit aut occiderit: hoc capite actio conſtituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnib. rebus quæ anima carent, damnum per iniuriam datum hac parte uindicatur. Si quid enim uſtum aut ruptum aut fractum fuerit, actio ex hoc capite conſtituitur, quamquam poterat ſola rupti appellatio in omnes iſtas cauſas ſufficere. Ruptũ *b* enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum eſt. Vnde non ſolũ ſacta aut uſta, ſed etiam ſciſſa & colliſa & effuſa, & quoquo modo perempta atq; deteriora facta hoc verbo continentur. Deniq; reſpõſum *c* eſt, ſi quis in alienum vinum aut oleũ id miſcuerit quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis Aquiliæ eum teneri. Illud palàm eſt, ſicut de primo capite ita demũ quiſq; tenetur, ſi dolo aut culpa eius homo aut quadrupes occiſus occiſave fuerit: ita ex hoc capite non quanti in eo anno, ſed quanti in triginta diebus proximi res fuerit, obligatur is qui damnum dederit. At nec *plurimi* quidem uerbum adijcitur. Sed *d* Sabino rectè placuit, perinde habendam æſtimationem ac ſi etiam hac parte *plurimi* verbum adiectum eſſet fuiſſet. nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuiſſe, quod prima parte eo uerbo vſa eſſet.

a Capite tertio.} 1 *Tertium ergo caput legis Aquiliæ (cuius uerba ſupra* [a] *retulimus) ad cætera damna præter hominis vel pecudis occiſionem, ſpectat: ut ſi damnum in his circa cædẽ ſit, ſi alia animalia, pecudum numero non comprehenſa, comprehenſa uel deteriorata ſint, ſi res aliæ, quæ anima carent, rupiæ &c. Quapropter quiſquis alteri urendo, frangendo, depaſcendo, ſecando, rumpendo, & alijs id genus modis dãnum fecerit, quanti ea res in dieb. triginta retro proximis fuerit, tantum domino dare tenetur. Minus ergo ſpacium conſtituitur in tertio capite, quam in primo, quoniam minus ibi delinquitur: plus enim eſt occidere quàm vulnerare: plus item eſt occidere manſueta quàm feræ naturæ animantia. Porrò ſi plures circa hoc tertium ſpecies ſiue hypotheſes legere cupias, eas apud Vlpianum* [b] *tam eleganter relatas cõperies, ut nihil adimi debeat.*

b Ruptum enim.} 2 *Obſerua ergo (rupti) appellatione contineri omne, quod deterioratum eſt, ſeu permiſſuram, ſeu per effuſionem, aut alio quocunq;* [c] *modo. Quare Vlpianus,* [d] rupiſſe inquit eum utiq; accipimus, qui vulnerauit uel uirgis, uel loris, uel pugnis cæciderit, vel telo, uel quo alio ſciderit alicui corpus, uel tumorem fecerit: ſed ità demum, ſi damnum iniuria datum eſt.

c Reſponſum eſt.} *Nempe à Celſo Iuriſconſulto ut Vlpianus* [e] *teſtatur. 3 vbi ſpurcatum vinum vocat, quod eſt dilutum & uitiatum aqua infuſa.*

a ad prinhus. tit & l. ſi ſeruus. § 3. ad l. Aqui.
b d. l. ſi ſeruus §. 3. & l. quemadmodum. hoc tit.
c d. l. ſi ſeruus. §. inquit lex. & uide l. Marcellus. Ibi. Al ciat. de uerb. ſign.
d § inquit lex. d. l. ſi ſeruos. §. cũ eod.

Sed

d Sed Sabino } *Id quod Vlpianus [i] etiam retulit, tametſi nullum autorem nominet.*

e Adiectum fuiſſet. } *Verbum, ocius, rurſus intelligitur repetitum in tertio capite legis Aquiliæ, quo in primo lex vſa eſt: quod ſcilicet eadem ratio ſit, & breuitatis cauſa commiſſum videatur à plebe Romana. Diuerſa ratio eſt præfationum & ſtipulationum ſequentium, quæ ad firmandas pactiones interponuntur.*

§. Cæterum

1 *Actio directa, utilis in genere.*
2 *Directa legis Aquiliæ actio quando locum habeat.*
3 *Quando item utilis.*
4 *Interdum in factum actio datur accommodata legi Aquiliæ.*

Cæterum placuit, ita demum directam *a* ex hac lege actionem eſſe, ſi quis præcipuè corpore ſuo damnum dederit. Ideoq; in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles *b* actiones dari ſolent, ueluti ſi quis hominem alienum, aut pecus ita incluſerit, ut *c* fame necaretur: aut iumentum ita vehementer egerit, ut *d* rumperetur: aut pecus in tantum exagitauerit, ut præcipitaretur, aut ſi quis alieno ſeruo perſuaſerit, ut in arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, & is aſcendendo, vel deſcendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læſus fuerit: vtilis actio in eum datur. Sed *e* ſi quis alienum ſeruũ aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is ſuffocatus fuerit, eo, quos proiecit, corpore ſuo damnum dediſſe, non difficulter intelligi poteſt; ideoq; ipſa *f* lege Aquilia tenetur. Sed ſi nõ corpore damnũ fuerit datum, neq; corpus læſum fuerit, ſed alio modo alicui damnum contigerit, quum nõ ſufficiat neq; directa, neq; utilis legis Aquiliæ actio, placuit eum qui obnoxius fuerit, in *g* factum actione teneri: ueluti ſi quis miſericordia ductus, alienum ſeruum compeditum ſoluerit, ut fugeret.

a Directam. } 1 *In vniuerſum ſciendum eſt actionem directam dici: quæ ex verbis & mente legis procedit, & velut à fonte erumpit. Vbicunq; enim lex expreſſim meminit huius uel alterius actionis, tunc directa eſt. Sed & illam actionem, quæ propter mentem legis datur, etſi ex uerbis non fuerit expreſſa, directã* a l.j. uti poſſum.
dici Bartolus [a] rectè cenſuit. Vtilis uerò actio nuncupatur, in qua mens & uerba legis deficiunt, & de qua ne cogitauit quidem legiſlator: poſteriores tamen iuriſconſulti moti æquitate, & rationis ſimilitudine extẽdunt eam etiam ad cauſas non nominatas in lege, ſicq; eam per interpretationem [b] introducunt. Sic in noſtro propoſito, ait Imperator, actionem ex lege Aquilia quandoque directam eſſe, quandoque utilem. b fa. ad hoc text. c. eleg. ſup. de legit. patro. tut.
2 *Directa tum locum habet, ubi quis manu, aut alioqui corpore in corpus dãnum dederit: ueluti ſi ſua manu ſeruum alterius quis occiderit, vel vulnerauerit, quia hoc in ſe habent mens & uerba legis Aquiliæ: ait enim, Iniuria occiderit, & fregerit, ruperit [c] iniuria.* 3 *Vtilis uerò competit, ubi non læſit corpus, ubi occaſionem damni in corpus quis dedit: quia non propriè occidit uel fregit, qui occaſionem ei rei [d] dedit. Veluti ſi Titius, equum tuum ita incluſit, ut fame necaretur: hic quia lex nihil expreſsè dicit, an danda ſit actio, Iuriſconſulti per extenſionem ex æquitate, & ſimilitudine rationis uolunt actioni legis Aquiliæ locum eſſe, ſaltem utili: hoc eſt, quamuis hic non ſecundum uerba legis damnum datur, tamen Iuriſconſulti ex uoluntate legis præſumpta concedunt etiam hoc caſu actionem utilitatis cauſa. Præſumunt enim, ſi legiſlator de huiuſmodi damno cogitaſſet, quod & iſtud hac actione reſarciendum eſſe noluiſſet, cùm utrobiq; par ſit ratio.* 4 *Quod ſi tam remota fuerit dati damni cauſa, ut quis ſuo corpore non uideatur nocuiſſe, tunc quia de tali ſpecie non tractat lex Aquilia, ceſſantq; ibi mens & uerba legis, neque etiam alii Iuriſconſulti per interpretationem quicquam prouiderunt, & tamen æquum eſt dari actionem: conceditur actio in factum, quã ea ratione ſubſidiariam [e] uocant, utpote ſi quis miſericordia ductus alienum ſeruum compeditum ſoluerit, ut fugeret. Hic enim ſoluens ſuis manib. nihil facit, unde ſeruus fiat deterior: & tamen ex hoc facto culpa nõ carente damnum ſequitur dominũ, qui ſeruo ſuo caret. Quò pertinet id, quod dici ſolet [f], Qui occaſionem damni præſtat, damnum dediſſe uidetur.* c l.2. hoc titu. & d. l. ſi ſeruus. d l.2. § ſi publica. ui. bon. rap. e huius in factum actionis fit mentio in l. ſeruum meum. In fi. hoc tit. f l. qui occidit. §. ultim.

b Vtiles actiones. } *Puta, utilis actio ex lege Aquilia, uel etiam actio in factũ accõmodata legi Aquiliæ.* g l. itẽ ſi obſtetrix. §. ſi quis homine. & l. quemadmodum. §. magiſtratus, eod. tit.

c Vt fame necaretur. } *Quo caſu in factum actio competit damnificato, uel certè utilis actio legis Aquiliæ [h].*

d Vt rumperetur. } *Nam & hoc caſu lege Aquilia tenebitur ſaltem utili, ſi iumentum non [i] attigerit.* h l. de pecoribus. de leg.

e Sed ſi quis. } *Idem quoq; Vlpianus [k] ex Celſi autoritate reſpondit.* i l. boues.

f Ipſa lege Aquil. } *Id eſt, directa actione legis Aquiliæ tenetur, quæ non ex ſententia modò, ſed etiam ex uerbis legis deſcendit.* k l. qua actione. §. ſed ſi quis. d. tit. in l. & eleganter.

g In factum actione. } *Scilicet in ſubſidium, deficientib. aliis actionib. quæ ea rõne ſubſidiaria dicitur.*

h Veluti ſi quis miſericordia } *Hoc exemplum ex Vlpiani [l] deſumptum eſt reſponſo, cuius collatio huc nonnihil lucis aſſerre poterit.* l §. idem Labeo De dolo.

De

De iniurijs. titulus. iiij.

1.2 *Iniuria & genericè & ſpecificè accipitur*
3 *Iniuria in hoc tit. quando propriè accipiatur*
4 *Iniuria ſine dolo non fit.*
5 *Iniuriarum actio tantum ad liberos homines pertinet.*

*S***Equitur quarta priuati delicti ſpecies, nempe** Iniuria, 1 *Et enim uerbum iniuriæ ſit latè patens, eóq; tam genericè quàm ſpecificè utantur Iuriſconſulti (quemadmodum et alijs vocibus quàm plurimis* [a]*) quare in ipſo quaſi tituli huius primo ingreſſu præmittitur uaria huius vocis acceptio.* 2. Iniuria *autem generaliter pro eo accipitur, quod no iure fit: ſicq; uelut genus, comprehendi furtum, rapinam, damnum, adulterium, homicidium, & quicquid tandem non iure fit. Specialiter verò* Iniuria *aliâs contumelia, à contemnendo dicta eſt* (ſchmach) *ſicut hoc* [b] *loco: aliâs damnum culpa datum, ut in lege Aquilia dicimus, damnum iniuria datum: aliâs iniquitatem iniuriam uocamus. Nam cum iudex iniquè uel iniuſtè dixerit ſententiam, litigatorem iniuriã accepiſſe,* [c] *id eſt, paſſum eſſe dicimus.* 3 Iniuria *ergo, ut in hoc titulo ſumitur, propriè fit, quando quis dolo malo liberi hominis corpus, dignitatem vel famam lædit.* 4 *Vides hic cum primis dolum exigi. nam ſi quis non animo iniuriæ faciendæ aliquem læſerit, ſed uel per iocum, aut certãdo, uel etiam inuitus, iniuriarum non* [d] *tenetur. Idem eſt in præceptore, qui vulnerat diſcipulum docendi cauſa, nõ animo faciendi* [e] *iniuriam. Reus tamen probare cogitur, ſe non animo iniuriandi* [f] *læſiſſe. Hæc differentia ſternitur quoq; iniuriæ à lege Aquilia, ubi etiam leuiſſima culpa præſtatur: hic uerò tantum dolus.* 5 *Deinde hinc diſcis iniuriarum actionem tantum ad liberos homines pertinere. ſi quis enim ſeruũ occiderit aut vulnerauerit, agitur ex lege Aquilia. Poſtremò hic non diſputatur de libero homine occiſo: nam tunc inſtituitur publicum iudicium ex lege Cornelia de Sicarijs.*

a quas Apellus refert in Method. dial. 2a. c. 1.

b & l. 1. hoc titu. & l. 5. ad l. Aquil.
c l. ſi per. De euic.
d l. illud. §. 1. & l. ſi cum ſeruo. hoc tit.
e l. ſed etſi §. ſi magiſter. ad l. Aquil.
f l. ſi non cõuicij. C. de iniu.

Prin. tit.

1 *ὕβρις, ὑβριστὴς, ὑβρίζειν. quid ſignificet,*
2 *ἔγκλημα pro damno iniuria dato, & pro actione.*

GEneraliter *a* iniuria dicitur omne, quod non iure fit. ſpecialiter, alias contumelia, quæ à contemnendo dicta eſt, quam Græci ὕβριν *b* appellant: aliàs *c* culpa quam Græci ἔγκλημα dicunt, ſicut in lege Aquilia, damnum iniuria datum accipitur. aliàs iniquitas & iniuſtitia, quam Græci ἀνομίαν, καὶ ἀδικίαν uocant, cum enim prætor uel Iudex non iure contra quem pronunciat, iniuriam accepiſſe dicitur.

a Generali) *Totus hic locus ex Vlpiano* [a] *deſcriptus eſt, niſi quod Imp. præterea uoces Græcas adijcit, quæ Latinis reſpondent.*

a l. 1. de iniur.

ſi ὕβριν. *§* 1 ὕβρις *apud Græcos uariæ eſt acceptionis, & uerbum planè polyſemum, ut Budæus in commentarijs linguæ Græcæ annotat. Nam petulantiam, ſuperbiam, inſolentiam, improbitatem, flagitium, ſtuprum, & adulterium ſignificat apud Oratores. Vnde* ὑβριστὴς, & ὑβριστικὸς ἀνὴρ *pro homine contumelioſo dicitur, & confidenter improbo* ὑβρίζειν *etiã eſt, ſtupro cõtaminare apud Aeſchinẽ. Interdum pro delicijs prænimijs & inſolentibus* ὕβρις *ſumitur, quibus ſcilicet inſoleſcimus & efferamur ad inferendam iniuriam contumeliamq;. Ariſtophanes in Ranis,* Εἶτ' οὐχ ὕβρις ταῦτ' ἐστὶ καὶ τρυφῇ πολλῇ; *verba ſunt domini ad ſeruum, qui geſtatione onus grauabatur, cum aſino ueheretur. Quid enim hoc eſt, ſi non deliciæ ſunt intolerandæ? Vnde* ἐξυβρίζειν *eſt eluxuriare & laſciuire:* ἐνυβρίζω, *contumelia afficio: &* ὁ ὑβρίζων *pro eo, qui iniuria afficit, & qui contumelioſus eſt.*

c Alias culpa.) *Apud Vlpianum eſt;* damnum culpa datum: 2 *& quod Iuſtinianus addit id Græcè dici,* ἔγκλημα *uerum id quidem eſt: ſed tamen apud Græcos Oratores eo uerbo actio, petitio, libellus actoris, id eſt,* τὰ ἐγκλήματα *& quæcunque iudiciaria perſecutio intelligitur. Vnde* ἐν ἐγκλήμασιν εἶναι *ſic dicitur, ut* ἐν αἰτίαις εἶναι, *hoc eſt crimina & controuerſias pati.*

§. Iniuria.

1 *Iniuriam quatuor modis fieri.*
2 *Inter uerberare & pulſare quæ ſit differentia.*
3 *Conuicium unde dictum.*
4 *Qui ſcienter ſe petit mitti in alterius bona qui nihil debet, iniuriarum tenetur.*

§. Prætextati.

5 *Prætextati qui fuerint, & prætextata quid?*
6 *περιπόρφυρος quid ſit.*
7 *Aſſectare prætextatum prætextatam vè quid?*
8 *Attentari pudicitia quando dicatur.*

Iniuria a autem cõmittitur nõ ſolum cum quis pugno b pulſatur, aut fuſtibus cæſus, vel etiam verberatus erit: ſed etſi cui conuicium c factum fuerit, ſiue d cuius bona quaſi debitoris qui nihil deberet, poſſeſſa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum ſibi debere: vel ſi quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen, aut hiſtoriam e ſcripſerit, compoſuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorũ fieret: ſiue quis f matrem familias, aut prætextatum g prætextatamve adſectatus fuerit: ſiue cuius pudicitia h attentata eſſe diceretur: & denique alijs plurimis modis admitti iniuriam manifeſtum eſt.

a Iniuria autem.} 1 *Iniuria quatuor modis dicitur committi, re, verbis,* 2 *literis, & geſtu.* Re, *quoties manus inferuntur: quod fit, quando quis ſe pulſatum, aut verberatum, vel domum ſuam vi introitam dicit.* Verbis, *cum alicui conuicium fit: ueluti ſi quis fur, nequam, aut latro nominetur.* Literis, *cùm quis carmẽ, vel hiſtoriã ad infamiam alicuius pertinentem ſcripſerit, uel componi curauerit.* Geſtu, *vt ſi quis utatur ueſte lugubri uel ſqualida ad iniuriam alicuius.* a

b Pugno pulſatus.} 2 *Offilius ſcribit* b inter uerberare & pulſare hanc differentiam, quod uerberare ſit cum dolore cędere: pulſare, ſine dolore. *Et hanc differentiam Alciatus quoq; lib. 4. De uerbo. ſignific. aduerſus Vallam, qui eam damnat, ſatis ſuperque defendit. Hinc abuſiuè dicitur uerberaſſe, qui pugnis ceciderit.* b

c Conuicium.} 3 *Conuicium à vocum concertatione, quaſi conuocium dici, Labeonis ſententia eſt: quã idem Alciatus contra Vallam tuetur, monetq́, per conuicium, non per conuitium ſcribendum eſſe.* c

d Siue cuius bona.} 4 *Qui ſcienter petit ſe mitti in bonorum poſſeſſionem alicuius, fortè abſentis, tanquam debitoris, cùm in ueritate nihil debeat, quia uel ſolutio facta ſit, aut pactum de non petendo initum: iniuriarum actione obſtringitur ei, in cuius bona miſſus eſt: Sic enim facit, quod homines aſſertum debitorẽ exiſtiment non eſſe ſoluendo, utilitatemq́; rei familiaris detegi ignominioſum* c *eſt. Poteſt & de falſo puniri, tanquam obrepſerit* d *Iudici. Quod ſi verus erat debitor, & iudicis autoritate intrauit poſſeſſionem, eo caſu quia creditor iure ſuo* e *utitur, nullam facit ei iniuriam: ſecus ſi propria autoritate ſigillari faceret debitoris domum: tum enim iniuriarum iudicio tenetur,* f *ius quoque ſuum perdere uidetur.* e f g h

e Scripſerit, compoſ. edi.} *Scribere commune eſt, eorum & quæ nos ipſi compoſuimus & aliorum, atq; ad ſcripturam tantum refertur: componere noſtri eſt ingenii: edere eſt inuulgare, copiãq; deſcribendi facere.* i

f Matremfami.} *Ingenuam ſcilicet, & ſuæ poteſtatis fœminam: nam, ut ſcribit* h *Vlpianus. Patresfamiliarum ſunt, qui ſuæ poteſtatis ſunt, ſiue puberes, ſimili modo & matresfamiliarum.* k

g Prætextatum.} 5 Prætextati *pueri dicebantur, qui prætexta adhuc & bulla utebantur: quod fiebat vſq; ad annum XVII. quo tempore togam uirilem ſumebant depoſita prætexta* i *puerili: ut meminit Cicero in proœmio Lælii. Erat enim* prętexta *ea ueſtis ſeu toga: cuius circuitus purpura prætextus erat, hoc eſt, limbus purpureus:* 6 *ideoq; à Plutarcho appellatur, περιπόρφυρος. Factum eſt autem regnante Romulo* k*, ut matronis, quarum interuentu prælium ſedatum fuit, honoris cauſa inter cætera tributum ſit, ut earum pueri bulla aurea ornarentur, & purpurea prætexta.* Hinc anni prætextati *à Plinio* l *dicũtur pro annis pueritiæ: &* ætas prætextata, mores prætextati. *Vnde Iuuenalis.* Sic prætextatos referunt Artaxata mores. *Prætextatæ etiam puellæ dicebantur à Prætextis, quas nubentes deponebant.* 7 *Dicitur itaq; hic a Iuſtiniano,* aſſectari prætetatum aut prætextatam *pro eo, quod eſt pudorem pueri ingenui aut puellæ ſugillare, & notam infamiæ tanquam ſcorto maſculo fœmininoq́; inurere, ut rectè hunc locum Budæus explicat. Accurſius certè non intelligens hoc uerbum, non parum hallucinatur, cùm de ueſte in alterius contumeliam aſſumpta, adeoq; mentio habitu hic* m *nihil tractetur.* l m

h Pudicitia attentata eſſe.} 8 Attentari pudicitia *dicitur, cùm id agitur, ut ex pudico impudicus* n *fiat: & attentans alicuius mulieris pudicitiam, iniuriarum illi tenetur. Paria & de eo dicas, qui inſequitur mulierem, quocunq; uadit: quia & is iniuriarum obligatur: cum propter aſſiduam ipſius frequentationem & aſſectationem inferatur mulieri infamia.* o *Quod procedit, quando illa eſſet honeſta. Cæterum ſi quis virginem meretricia ueſte indutam aſſectaretur aut appellaret, non teneretur* p *iniuriarum.* n o p

a l. 1. §. 1. hoc titul.
b l. item apud Laboonem. § uerberaſſe. eo. tit.
c l. 2. §. 1. C. quan. & qui. quar. pars deb. ex bo. Dec. li. 10.
e ut per Ange. l. eũ qui C. de bon. autor. iud. poſſid.
f l. ſi iniuriæ. hoc ti.
g l. nam ciuitatem. ff. de his qui ſunt ſui uel ali. iur.
h tex. & gl. in l. ult. §. ult. quo met. cau.
i Bud. in l. ulti. de ſenat.
k Plutar. in uita Romuli.
l lib. 33.
m ſed magis in l. apud Labeonem. §. hoc autem eo. tit. & in l. minimæ. C. de epiſc. aud. & § omnes. nouel. de ſanct.
n l. attẽtari. hoc tit.
o per text. in d. l. apud Labeonem. § appellare. epiſ.
p d. l. apud Lab. §. ſi quis. uirgines.

§. Paritur.

1 *Iniuriam bifariam fieri.*
2 *Ex iniuria filioſa, illata datur actio tam patri, quam filio.*
3 *Quid in filio emancipato, uel naturali tantum.*
4 *Quid in fratre, affine, aut alijs coniuncto.*
5 *Ex una iniuria interdum tribus oritur actio.*

Patitur *a* autem quis iniuriam non ſolum per ſemetipſum, ſed etiā per *b* liberos ſuos, quos in poteſtate habet, item per uxorem ſuam, id enim magis prævaluit. Itaq; ſi *c* filiæ alicuius, quæ Titio nupta eſt, iniuriam feceris, non ſolum filiæ nomine tecum iniuriarū agi poteſt, ſed etiam patris & mariti nomine. Contrà *d* autē ſi uiro iniuria facta ſit: uxor iniuriarum agere non poteſt. Defendi enim uxores à uiris, non uiros ab uxoribus: æquū eſt. Sed *e* & ſocer nurus nomine, cuius uir in eius poteſtate eſt, iniuriarum agere poteſt.

a l. 1. §. item aut de iniur.
b l filiusf. de actio. & oblig.
c ut per gloſſ in l ſi ſeruus §. filiæ. uertic. ſed ſi patre de iniu.
d d. l. 1. in fin. cum l. ſeq.
e in l. lex Cornelia. hoc tit.
f l. illud. §. 1. eod.
g hic. & d. l S. § ult.
h l. 7 hoc tit.
i d. §. ult.

a Patitur autem.} 1 *Rectè Vlpianus* [a] *docet, quod aut per ſemetipſum alicui fiat iniuria, aut per alias perſonas. Per ſemetipſum, cùm directò ipſi patriſfamiliàs vel matri familiàs fit iniuria: per alias, cùm per conſequentiam fit, vt cùm fit liberis, vel ſeruis meis, aut vxori nuruive. Spectat enim ad nos iniuria, quæ patiktur hi, qui vel poteſtati noſtræ, vel affectui ſubiecti ſunt.* 2 *Ex iniuria ergo filioſa illata naſcitur iniuriarum actio ciuiliter tam patri quàm filio: poteſtq́, pater & filii, & ſui ipſius nomine iniuriarum experiri. Quamuis enim filioſam. pro ſua perſona competat hæc actio,* [b] *pater tamen habet exercitium actionis intuitu poteſtatis patriæ.* 3 *Vnde conſequitur, pro filio emancipato patrem nomine proprio hoc iudicio agere non poſſe: vt alibi* [c] *Accurſius cenſuit, vtcunq; hic contrarium aſſerat. Conſequitur item, quòd pater non agat pro filio naturali tantùm, vel ſpurio:* 4 *nec conſanguineus pro fratre aut affine. Certæ enim ſunt perſonæ determinatæ, propter quas pro iniuriis ipſis illatis queritur etiam alteri hæc actio ciuiliter: nempe pro iniuria facta filioſa. nurui, ſeruo,* [k] *uxori, idq; & Bartolus* [c] *voluiſſe videtur, dum ſcribit, vti ex cognatione irrogatam iniuriam videri illatam toti cognationi: non tamen ut quilibet ciuiliter, ſed tantum criminaliter agere poſſit, ueluti quiuis extraneus. Vnde & illud adparet, ſi fiat iniuria monacho, clerico, cui feudatario ſeu vaſallo (vt uocant) non aliter iniuriarum actionem abbati, epiſcopo, ciuitati, uel domino feudi competere quàm ſi facta ſit in contumeliam dominorum, hiq; ciuiliter agere uelint: nam ſi criminaliter intendat accuſare, non ſunt probibendi. quod Angelus hic plurib. docet.*

b Per liberos.} *Etiam impuberes, qui vt iniuriam facere non poſſint, pati tamen* [d] *poſſint.*

c Itaque ſi filiæ.} 5 *Hinc diſcis ex una iniuria interdum tribus oriri actionem, ita ut nec unius perſecutio per aliam conſumatur. Vt ecce* [f]: *ſi uxori meæ filiæfa. iniuria facta ſit, & mihi & patri eius, & ipſi competit iniuriarum actio.*

d Contra autem.} *Ex Paulo* [i] *hic locus.*

e Sed & ſocer.} *Ecce quarta actio ex eadem iniuria: ſicq; pro iniuria uxori illata quadruplex oritur actio. prima datur vxori, ſecunda marito, tertia patri, quarta ſocero: & una intentata, reliquæ ſalua* [g] *manent.*

§. Seruus autem.

1 *Pro iniuria facta ſeruo, quando domino agere liceat.*
3 *Seruus non agit iniuriarum.*

Seruis *a* autem ipſis quidem nulla *b* iniuria fieri intelligitur, ſed domino per eos fieri uidetur, non tamen iiſdem magis, quibus etiam per *c* liberos & uxores: ſed ita cum quid atrocius commiſſum fuerit, & quod apertè ad contumeliam domini reſpicit, ueluti ſi quis alienum ſeruum atrociter verberauerit: & in hunc caſum actio proponitur. At ſi quis ſeruo conuicium fecerit, uel pugno eum percuſſerit: nulla in eum actio domino competit.

a l. item apud Labeonem d. tit.
b glo. hic in uerbo aperto.
c l ita vulneratus. ad l. Aquil.
d l. ſeruo autem. illo titul.

a Seruus autem.} *Hunc locum Vlpianus alibi multis verbis enarrat.* 1 *In ſumma ſciendum pro iniuria facta ſeruo, non competere domino iniuriarum actionem, niſi duobus caſibus. Primus, quando iniuria atrox fuerit: alter quando eſt atrox, in contumeliam tamen domini facta: aliàs ſi ſerui tantum contumeliam reſpiciat, dominus non agit: Iudex tamen ex officio iniurianti pœnam* [b] *infligit. Nullum enim maleficium impunitum remanere debet in* [c] *rebuſpublicis.*

b Nulla iniuria.) 1 *Propter quam ſcilicet ipſe ſeruus agere poſſit: adeò ut nec manumiſſus agere ipſe poſſit ob iniuriam, quam in ſeruitute* [d] *paſſus eſt.*

c Per liberos & uxores.) *Subaudi, iniuria infertur.*

d Conuicium.} *Id eſt, uerbalem iniuriam.*

§. Si communi.

1.3 *Iniuria ſeruo communi illata quomodo æſtimanda.*
2 *L. ſed non de iniur. quomodo accipienda.*

Si

Si *a* communi ſeruo iniuria facta *b* ſit, æquũ eſt nõ pro ea parte, qua dominus quiſq; eſt, æſtimationem iniuriæ fieri, ſed ex *c* dominorũ perſona, quia ipſis fit iniuria. Quod ſi uſusfructus in ſeruo Titii eſt, proprietas Mæuij, magis Mæuio iniuria fieri intelligitur.

a Si communi ſeruo.} *Seruus communis tametſi acquirat dominis proportione* [a] *dominica:* 1 *Iniuria tamen ipſi illata æſtimatur ex perſonis dominorum, attẽta ſcilicet ipſorũ qualitate, & dignitate. Quid enim ſi alter ex dominis ſenator ſit, alter plebeius? Certè hæc iniuria ex perſona ſenatoris pluris æſtimabitur, quã plebeii, utcunque æquales habeant partes in eo.* 2 *Nec obloquitur, quod Paulus* [b] non eſſe æquum pro maiore parte, quàm pro qua dominus eſt damnationem fieri. *Loquitur enim ibi Iuriſconſultus, quando ſeruo communi ſimpliciter, & ſine ipſius contemplatione iniuria fit: tum enim condemnatio fiet pro partibus dominicis: hic autem quando ad contumeliam dominorum ſeruus iniuria affectus eſt, damnatio fieri debet ſecundum dignitatem dominorum.* — a l. 1. & per totam. tit. de ſtipul. ſer. — b l. ſed non hoc tit.

b Facta ſit.} *Ab aliquo extraneo ſcilicet: nam ſi unus ex dominis communis ſerui, uel proprietarius, uſufructuariusve ſeruo iniuriam fecerit, naturaliter non tenebitur: quia ſuo iure feciſſe* [c] *videtur.* — c l. item. hoc tit.

c Et dominorum perſona.} 3 *Ita ut dignitas dominorum ſpectanda ſit, & pluris agit, qui maiori honore præditus eſt. Item proprietarius magis agat, quàm fructuarius: niſi in contumeliam fructuarii id factũ* [d] *conſtat.* — d d. l. item. & l. ſeq.

§. Sed ſi libero.

1 *Pro iniuria libero homini, vel ſeruo alieno bona fide a me poſſeſſo, iniuriarũ agere nõ poſſũ.*

Sed ſi libero homini, qui tibi bona fide ſeruit, iniuria facta ſit: nulla tibi actio dabitur, ſed ſuo nomine is experiri poterit: niſi in contumeliam tuam pulſatus ſit: tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo eſt & in ſeruo alieno bona fide tibi ſeruiente, ut toties admittatur iniuriarum actio, quoties in tuam contumeliam iniuria ei facta ſit.

1 *Si liber homo, vel ſeruus alienus mihi bona fide ſeruit, & in mei contumeliam ei facta ſit iniuria, mihi iniuriarum actio competit: alioqui ipſe liber, uel ſerui dominus aget, atq; ex Vlpiano* [a] *Imp. hic tradit.* — a l. item. § pen. & l. 5. de iniu.

§. Pœna autem.

1.2 *Lex XII. tabul. de iniuria.*
3 *De L. Neratio.*
4.5 *Prætores quid ſtatuerint circa iniuria maleficium.*
6 *De Talionis pęna.*
7 *Seruus actoris.*
8 *Seruus mediaſtinus.*

Pęna autem iniuriarũ ex *a* lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio *b* erat: propter os uero fractum numariæ pœnæ erant conſtitutæ, quaſi in magna ueterum paupertate. Sed *c* poſtea Prætores permittebant ipſis, qui iniuriam paſſi ſunt, eam æſtimare: vt iudex vel tanti reum condemnet, quanti iniuriam paſſus æſtimauerit, uel minoris, prout *d* ei uiſum fuerit. Sed pœna quidẽ iniurię, quæ ei lege XII. tabul. introducta eſt, in *e* deſuetudinem abiit. quam autem Prętores introduxerunt (etiã honoraria *f* appellatur) in iudicijs frequentatur. Nam ſecundũ gradũ dignitatis, uitæq; honeſtatem, creſcit aut minuitur æſtimatio iniuriæ. qui gradus condemnationis, & in ſeruili perſona non immerito ſeruatur, ut aliud in *g* ſeruo actore, aliud in *h* medii actus homine, aliud in viliſſimo uel compedito ius ęſtimationis conſtituitur.

a Ex lege XII. tabul.} 1 *Aul. Gellius* [a] *autor eſt, Lege XII tabularum ita ſancitum fuiſſe de iniuria.* Si membrum ruperit meum, è pacto talio eſto. ſi iniuriam alteri faxit XXV. aſſeres æris pœnæ ſunto: Os fractum impenſiore damnum uindicator. *Hanc legem Phauorinus philoſophus ibidem grauiter impugnant, ſed eandem non minus grauiter defendit Sex. Cecilius, quorum docta concertatio plurimum lucis adferret huic loco, ea tamen, quia prolixior eſt, & apud Gellium omnib. obuia, hic adſcribere conſulto prætermiſi.* — a lib. 20. Noc. Att. c. 1.

b Talio erat.) 2 *Statuebat enim hæc lex (vt dixi) pęnam talionis è* pacto, *hoc eſt, ſi ita maluiſſet inferens iniuriam, & niſi paciſcendo redemiſſet pecunia iniuriam. Primum ergo tribuebatur facultas paciſcendi, ut non omnino neceſſe eſſet, pati talionem. Quod ſi reus nec paciſci uolebat, nec Iudici talionem imperanti parebat: æſtimata lite iudex hominem damnabat: atq; ita ſi reo & pactio grauis, & acerba talio uiſa fuerat, ſeueritas legis ad pecuniæ multam redibat.*

Sed

b d.lib.20. c.1.

c Sed poſtea prætores.) 3 *L. Neratius (vt idem [b] Gellius meminit) homo egregiè improbus, pro delectamento habebat, os hominis liberi manus ſua palma verberare. Eum ſeruus ſequebatur, crumenam plenam aſſium portitans, & quemcunq; depalmauerat, numerari ſtatim ſecundum XII. tabulas quinq; & viginti aſſes iubebat.* 4 *Propterea Prætores poſtea hanc legem aboleſcere, & relinqui cenſuerũt, iniuriisq; æſtimandis Recuperatores ſe daturos edixerunt.* Recuperatores *autem dicebãtur, quib. Prætor iuriſdictionem mandabat priuatarum cauſarum: à recuperando, ſeu iterum acquirendo, quod amiſsum erat, dicti, quos nunc iudices delegatos appellamus.*

e l.item apud hoc
d l.in actionibus. de lit.iur.
e l.uideamus.§.ui. de in lit.iur.
f l.non erit.§.dato de in lit.iur.
g l.pe. de accuſ. l. l.J. C. qui accuſ. non po.
h l. ult. C. ne ſacr. bapt.iter.
i Exod.21.
k §.prætorum ſup. de iur.natur.gen.
l l.Lucius.ff. depoſit.
m vide.l.item apud. de iniu. l.cum de ſerui. de oper.ſer.
n l. 1. §. cæterum nau. cau.ſtab.

d Prout ei uiſum.) 5 *Ergo æſtimantem iniuriam non ſemper audiet Prætor, ſed uel pluris, uel minoris damnare poterit, [c] pro qualitate perſonarum & iniuriæ. Quare Martianus, [d] etſi iuratum fuerit, inquit, licebit iudici uel abſoluere, vel minoris condemnare. Neq; enim tenetur obſequi iuramento affectionis, ne in immenſum iuretur; ſed liberum ei eſt, rem totam [e] æſtimare, tametſi in iuramento, quod ab aduerſario defertur, non affectionis æſtimandæ, ſed veritatis certò prodendæ cauſa, ſit ſecus: quia neceſſaria eſt condemnatio, quanti iuratum [f] fuerit.*

e In deſuetudinem abit.) 6 *Adeò quidem, vt vix in toto iure ciuili vllum ſuperſit Talionis veſtigium: præter id, quod calumniator ſubeat idem iudicium, quod innocenti reo [g] intenditur & iudex, qui delatum ad ſe crimen negligit, Talionis periculo ſubiicitur. [h] Hanc tamen rationem lex Moſaica ſtatuit, [i] his verbis.* Sin autem mors eius fuerit ſecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedẽ pro pede, aduſtionẽ pro aduſtione, vulnus pro vulnere, liuorẽ pro liuore. *Hodie multæ ciuitates ex ſtatutis ſuis modica pecuniæ pœna grauem iniuriam punire ſolent, quæ leuitas planè efficit, ut nunc frequentiſſimum ſit iniuriæ beneficium. Quod ſi talio, & ſupplicii ſimilitudo, ad membrum pro membro reduceretur, parcius fortè admitterent iniuriam, qui nunc modica pecunia eam redimunt, vel etiam derident iniuriatum.*

f Honoraria.) *Ab honore ſcilicet prætorio, vt alibi [k] diximus.*

g Seruo actore.) 7 *Serui actoris [l] Papinianus etiam alibi meminit: & paſſim legitur ſeruus actor in libris ciuilibus. is autem erat, cui rationis aut menſæ, aut rerum omnium, aut bonæ partis procuratio mandata & credita erat.*

h In medij actus homine.) 8 *Id eſt, in ſeruo mediaſtino: ſic enim vno uerbo Latini* mediaſtinum *appellant, vel quod medium ſtatum tenebat, vt Vlpianus [m] dixit: vel certè, quod in media domo ad imperia omnium, nutusq; excubare ſolebat, vt Budæus ex Columella refert. Cogebatur enim uiliſſima & ſordidiſſima quæq; miniſteria domi obire, domum uerrere, purgamenta efferre, ligna congerere, & huiuſmodi alia facere. Indicat autem etiam alibi Vlpianus, vilem fuiſſe operam mediaſtinorum, ueluti atriariorum, & focariorum: [n] atq; his ſimilium: quod genus Ferratile Plautus appellat in Moſtellaria: Cis hercle, inquit, paucas tempeſtates Tranio, augebis ruri numerum, genus ferratile.*

§. Sed & lex.

1 *Prætoria iniuriarum actio à ciuili differt.*
2 *Domus cuiq; tutiſſimum refugium.*

Sed *a* & lex Cornelia de iniurijs loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod ſe pulſatum quis verberatumue, uel domum *b* ſuam ui introitam eſſe dicat. Domum *c* autem accepimus, ſiue in propria domo quis habitet, ſiue in conducta, ſiue gratis, ſiue *d* hoſpitio receptus ſit.

a l.ſi non conuicij. ibi Cyn.& alii.C. de iniu.
b in d.l.ſi non conuicij.
c concordat. l. lex. Cornelia.§. 1.eo.
d l. ſi quis domum hoc ti.
e l. plerique. de in ius uoc.
f vide l. nemo. ibi Dec.de regu.iur. & l.dies cautiui. § prætor.de dam. infec.
g d.l.lex Cornelia. §.domum.
h l.2.§. equ.hoc ti.
i d.l.1.§. habitare.

a Sed & lex.) *Hæc actio iniuriarum, de qua in præcedenti §. diximus, Prætoria eſt, & ſpacio unius anni continui [a] tollitur: in trib. tamen caſib. eſt quoq; ciuilis, hoc loco recenſentis: nempe ſi quis pulſatus, uerberatusve, domusve eius ui introita ſit.* 1 *Prætoria autem iniuriarũ bifariam ſecernitur à ciuili ex lege Corneliæ: primo quod prætoria eſt annalis tantùm: Ciuilis uerò perpetua, tametſi nonnulli [b] reclament. Deinde Prætoria generaliter de omnibus iniurijs intelligitur: Ciuilis pertinet tantùm ad iniuriã in corpus admiſſam, in tribus ſcilicet caſibus hic [c] relatis.*

b Domum ſuam ui introitam.) 2 Si quis domum alienam inuito domino introiit, quauis in ius uocati, actionem iniuriarum in eum cõpetere; [d] *Ofilius ait. Rationẽ addit Caius,* [e] quod domus cuiq; tutiſsimum refugium & receptaculum ſit. *Vnde perpaucis caſibus, aliquem de domo ſua ui extrahi, leges [f] patiuntur.*

c Domum autem.) *Ex Vlpiano [g] deſcriptus eſt hic locus.*

e Siue hoſpitio receptus.) *Ad longius aliquod tempus: ut intelligas hic agi de certa fixaq; habitatione. Nam ad meritoria loca hæc lex non pertinet, nec ad eos, qui inhabitant momenti [h] cauſa. Itaq; unius aut alterius diei hoſpes hic non agit, quia ibi non habitat, ſed pauliſper [i] hoſpitatur.*

§. Atrox.

1 *Atrox iniuria quid, & quib. modis fiat.*
2 *Circunſtantia, ex quib. delictum augetur uel minuitur.*

Atrox [a] iniuria æſtimatur uel [b] ex facto: ueluti ſi quis ab alio vulneratus ſit, uel fuſtibus cæſus vel ex loco: ueluti ſi cui in theatro, vel foro, uel in conſpectu Prætoris iniuria facta ſit. uel ex perſona: ueluti ſi magiſtratus iniuriam paſſus fuerit, uel ſi ſenatori ab humili perſona iniuria facta ſit, aut parenti patronove fiat à liberis uel libertis. Aliter enim ſenatoris, & parentis patronique. aliter extranei, & humilis perſonę iniuria æſtimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit, ueluti ſi in oculo quis percuſſus fuerit. Parui [c] autem refert, vtrum patrifamiliàs, an filiofamiliàs talis iniuria facta ſit, nam & hæc atrox iniuria ęſtimabitur.

a Atrox.} 1 *Hunc locum ex Vlpiano* [a] *deſcripſiſſe uidetur Iuſtinianus, inquiente:* Atrocem iniuriam quaſi contumelioſiorem, & maiorem accipimus. *Atrocem autem iniuriam aut perſona, aut tempore, aut re ipſa fieri, Labeo ait. Perſona atrocior iniuria fit, cùm magiſtratui, cùm parenti patronove fit: tempore, ſi in ludis, & in conſpectu Prætoris: re, ſi vulnus illatum, os alicui percuſſum ſit.* Vulneris enim magnitudo, *inquit Paulus,* [b] atrocitatem facit, & nonnunquam locus vulneris: ueluti oculo percuſſo. *Quorſum attinet etiam ea, quæ in eandem ſententiam Quintilianus* [c] *non inſcitè ſcribit:* Atrocitas, inquiens, creſcit ex his, quid factum ſit, à quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo: quæ omnia infinitos anfractus habent, *& quæ ibidem latius ſequuntur. Nam graphicè admodum exemplis ſingula demonſtrat, quæ plurimum lucis huic loco adferent, & à iuris tyronibus facilè huc adſcribi poſſunt.*

b Vel ex facto.} 2 *Claudius Saturninus* [d] *enumerat, lateq; explicat ſeptem factorum circunſtantias, quibus creſcit, uel minuitur delictum, nempe cauſam, perſonam, locum, tempus, quantitatem, qualitatem, euentum: & adfert exemplum ex oratione Demoſthenis contra Midiam.*

c Parui autem.} *Et hic locus ad uerbum ex eodem Vlpiano* [e] *deſumptus eſt.*

a l. Prætor edixit. §. poſſe. de iniu.

b l. vulneris eod.

c lib. 6. Orat. Inſtit. cap. 1.

d l. aut facta. §. 1. de pœn.

e in l. ſed eſt quæſitum. §. parui. hoc tit.

§. In ſumma.

1 *Iniuriarum & ciuiliter & criminaliter agi poteſt.*
2 *Quando dicatur ciuiliter iniuriarum agi.*
3 *Quando item criminaliter.*
4 *Quando ex eodem delicto & ciuilis & criminalis actio datur, an vna ſumat alteram.*
5 *Poteſt etiam iniuriarum agi ad reclamationem.*
6 *Et hunc modum agendi iure fundatum eſſe.*
7 *An actio iniuriarum reclamatoria ſit ciuilis, uel criminalis.*
8 *In cauſis criminalibus num appelletur?*
9 *In criminalibus an procurator interueniat.*
10 *In Camera Imperiali criminalis accuſatio non admittitur.*
11 *Criminali cauſa pendente ciuili non eſt locus.*
12 *Forma petendi in actione iniuriarum reclamatoria.*
13 *Famoſæ actiones non ſemper ſunt criminales.*
14 *Procurator nec in publico, nec priuato crimine admittitur: fallit ut num. 15.*
16 *In actione iniuriarum ciuiliter intentata admittitur procurator.*

In ſumma ſciendum eſt, de [a] omni iniuria, eum qui paſſus eſt, poſſe uel criminaliter agere, uel ciuiliter. Et ſi quidem ciuiliter agatur, æſtimatione facta ſecundum quod dictum eſt pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter: officio iudicis extraordinaria [b] pœna reo irrogatur: hoc videlicet obſeruando, quod zenoniana conſtitutio introduxit, ut uiri illuſtres, quiq; ſuper eos ſunt, & [c] per procuratores poſſunt actionem iniuriarum criminaliter uel perſequi, uel ſuſcipere, ſecundum eius tenorem, qui ex ipſa manifeſtius apparet.

a De omni. 1 *De quauis ergo iniuria, ſiue leui, ſiue atroci, pōt is, qui eam paſſus eſt, (non etiam quilibet de populo cùm iniuria ſit crimen priuatum)* [a] *agere uel ciuiliter, uel criminaliter: vtroq; tamen mō ad uindictam.* [b] 2 *Ciuiliter agitur, quando actor petit pœnam ſibi adiudicari: daturq; actio in tantum, in quantum iniuriam paſſus eam ad animum reuocauerit. Vt cùm dicit in libello, ſe malle tot uel tot aureos amittere, quàm eiuſmodi iniuria affici. Hanc tamē æſtimationē iniuriæ iudex deinde moderatur, prout ei viſum fuerit ex facto, ex loco, uel ex* [c] *perſona.* 3 *Criminaliter agitur, quando affectu iniuria petit iniuriantē puniri in corpore, uel agit ad pœnam pecuniariam Fiſco inferendam, qua ſpecie poteſt iudex pœnā ex arbitrio imponere,*

a l. iniuriarum. & l. vlt. C. de iniur.

b l. 2. §. emancipatus. de coll. bon.

c §. pœna. & §. atrox. ſup. eo. l. cōſtitutionibus. §. j. ff. dicat.

ponere, adeò q̨ ſuum arbitrium vſq; ad mortem extendere [d] queat: modò facti qualitatem diligenter perpendat, q̨ ſit, ſi dignitatem eius, qui iniuriam paſſus eſt, conſideret, ex ea enim augetur vel diminuitur pœna. Vna autem harum actionum intentata, non poteſt recurſus ad aliam fieri, cùm utraq; tentata ad uindictam, & non rem, ſed pœnam contineat. 4 Nam cùm duæ actiones ex vno eodemq; delicto naſcuntur, ſi vna pro re familiari competat, altera pro vindicta, una per aliam non conſumitur: ueluti ſi quis egerit actione legis Aquiliæ propter ſeruum occiſum, non prohibetur deinde publicum inſtituere iudicium ex lege Cornelia [e] Sicarijs. Quando autem vtraq; ad vindictam datur, ſicut eſt in actione iniuriarum tã ciuili quã criminali: tunc vna per alteram tollitur: quia æquum non eſt, idem admiſſum pluribus legib. [f] puniri. Et hæc quidem iure ciuili obtinent. 5 Eſt etiam alia agendi de Iniurijs formula apud nos in vſu, admodum frequenti nempe, ut is, qui paſſus eſt iniuriam, ad reuocationem ſiue reclamationem iniurioſorum uerborum agat: (das der geſchmecht auff meinen voideruff Klage.) quæ formula licet iure Romano videatur incognita, notiſſima tamen, ac multis annis præſcripta conſuetudine in omnibus ferè Iudicijs eſt recepta, & ab Imp. Carolo V. hodie in noua Imperialis Cameræ ordinatione [g] comprobata: vbi diſponitur, libellos ſup reuocatione iniurioſorum uerborum recipiendos eſſe, & ſuper illis pronunciandum, ita quod hodie uelut iure ſcripto hæc agendi formula in cauſis iniuriarum ſit licita. 6 Quanquam, ſi quis diligentius rẽ examinet, hic modus agẽdi ad reclamationẽ iniuriæ videatur & fundatus eſſe in iure [h] communi: neq; & carere rõne. Cùm enim ad reſtitutionem famę non minus, quàm ad alterius rei, iniuriãs teneatur [i] iniuriato: cur nõ ſatisfactio de fama læſa hoc modo fieri deberet? Sicut enim publicè diffamat iniurians: ita publicè quoq; reclamare deberi, & fateri, ſe mendacium dixiſſe, ſicq; infamato ſuum honorem reddere, ueniamq; ab eo [k] petere. 7 An autem talis actio, quæ ad reuocationem iniuriæ hoc modo inſtituitur, cenſeatur criminalis uel ciuilis eſſe, non modicæ dubitationis eſt: Sed mihi videtur, eam ciuilem eſſe potius quã criminalẽ. Primò ideo, quia etſi petatur Reclamatio iniuriæ: tamen non poteſt dici, quod ad aliquam pœnam agatur Fiſco applicandam, quod in criminali omnino eſt [l] neceſſarium. 8 Deinde notum eſt, quod tametſi iure communi in criminalibus appellatio non ſit [m] interdicta, moribus tamen Germaniæ contrarium obſeruari, & in Criminalibus appellationem prorſus eſſe illicitam. Iam ſi actio iniuriarum ad reuocationem inſtituta inter criminales cenſenda eſſet: ſequeretur, in ea appellari non poſſe; cuius tamen contrarium cotidiè in Iudicijs ſeruatur, appellationesq; in huiuſmodi cauſis reclamatorijs recipiuntur: quod non fieret, ſi pro criminali æſtimaretur. 9 Tertiò, in criminalibus controuerſijs uel ad crimen perſequendum, uel ad defendendũ regulariter procuratorem interuenire [n] non põt: Cuius contrarium obſeruatur paſſim in iudicijs, quãdo ad reclamationem iniuriæ agitur. 10 Prædictis accedit, qd in Imperiali Camera nulla criminalis accuſatio admittitur interim tamen in comperto eſt, hanc iniuriarum reclamatoriam actionem in ea cotidiẽ recipi. 11 Poſtremò expediti iuris eſt, criminalẽ cauſam eo priuilegio frui, ut ea pendẽte nulli ciuili qõni ſit [o] locus. Quod ſi actio iniuriarum reclamatoria criminalis eſſet, ſequeretur, eam cum ciuili, qua ad æſtimationẽ iniuriæ agitur, cumulari non poſſe: cuius tamen contrarium vſu frequentatur. Sanè Ioan. Berberius in tractatu, quem de Viatorio iuris [p] inſcripſit in forma libelli iniuriarum, vtranq; & Ciuilem, & hanc reclamatoriam iniuriarum, actionem coniunxit. Sic enim concluſionem libelli, ſiue petitionem format: 12 Quare petit actor, per veſtramque diffinitiuam pro ſuorum nominis & famæ reſtitutione dictum reum ad publicè diſſonandum profitendum, & declarandum dicta uerba diffamatoria & iniurioſa fuiſſe per eum inconſultò, & contra ueritatem dicta & prolata, ac pro ſatisfactione iniuriarum prædictarum, ad dandum & ſoluendum eidem actori ſummam prædictam 1000. Librarum, &c. Nam concluſionem in actione iniuriarum præſcribit is, qui libellos in Curia Romana frequentatos conſcripſit. Sed & Boerius in Comment. Conſuetudinum Bituricen. [q] tradit, quod in cauſa iniuriarum poſſit agi ad binas emendationes, utilem ſcilicet, & honorabilẽ. 13 Neq; aduerſatur, q̨ nonnulli hanc reclamatoriam actionem iõ criminalem cenſent, quia infamet. Nam & depoſiti, & Mandati, & de dolo, & aliæ quàm plurimæ actiones infamant: neq; tamen eas propterea Criminales rectè dixeris. Sic & iniuriarum actio ſemper infamat, ſiue Ciuiliter, ſiue Criminaliter [r] inſtituatur; vt ex eo, quod actio aliqua infamet, inferri nullo modo poſſit, ideo eam criminalem eſſe. Hæc aliquantò uberius huic loco addere volui, ut Tyrones huius Reclamatoriæ iniuriarum actionis, quæ in tam frequenti eſt vſu, guſtum ſaltem aliquem haberent.

b Extraordinaria.} Illa extraordinaria pœna arbitrio iudicis relinquitur, qui ex facto, loco, & perſona pœnam ſtatuere ſolet: ſerui quidem flagellis cæſi dominis ſuis reſtituũtur: liberi uerò homines humilioris cõditionis fuſtibus ſubijciuntur: cæteri vel exilio temporali, uel indictione certæ rei [s] coercentur.

c Et per procuratores.} 14 Sicut in crimine publici iudicij non admittitur [t] procurator: ita etiam in crimine priuato, ut actione iniuriarum criminaliter intentata idem [u] obtinet. Debet enim is, qui criminaliter experiri vult per ſeipſum comparere, & reum criminis facere eum, quem in ius vocauit. 15 Excipiuntur tamen illuſtres, aut maiori præditi dignitate, eorumq; liberi & uxores viuente marito illuſtri, q̃ cauſam iniuriarum etiam criminalem exercere poſſunt per procuratorẽ tam agendo quàm defendẽdo: modo ſe ſubſcribant, & in eos, non in procuratores feratur ſententia. Atque hic eſt effectus Zenonianæ [x] conſtitutionis cuius hic fit mentio. 16 Si tamen iniuriarum actio ciuiliter intenderetur, admittendus eſſet procurator etiam generale mandatum [y] habens.

d glo. hic verbo extraordinaria.
e §. liberum. ſu. de leg. Aquil.
f l. ſenatus. de cuſt. & exhi. re.
g In ordi. fol. 112.
h D.d. c. 1. de lib. obla. per tex. ibi reclamationis.
i Pet. de Anc. c. peccatum. § 5. de fama autẽ læſa. de reg. iur. in 6.
k fa. c. quidã maligni. 5. q. 1. & c. deteriores, & c. ſumma iniquitas. ibi Archidia. 6. q. 1.
l glo. in l. prætor & ibi Barto. ff. de ſepul. uio.
m l. addictos. C. de epi. aud. auth. ſed hodie. C. de ap.
n l. penu. § ulti. ibi Bartol. ff. de pub. iudi.
o l. 2. § ſed etſi agant. ff. de iud.
p in 4. parte de iu.
q conſi. 1. fol. mihi 78.
r l. athletas. § fi. ff. de his q not. infa. §. ex quibuſdam ff. de præ. tẽ. ling.
ſ l. vlti. & ibi Barto. hoc.
t l. pe § 1. de publi. iudic.
u hic. & l. vlt. C. eo. tit.
x quæ habetur in d. l. vlt.
y l. licet. §. ad actionem. de procu. & l. ſed ſi vnus. §. ꝑ ciſtator hoc tit.

ſ. Non

§.Non ſolum.

1 *Iniuriam procurans fieri tenetur iniuriarum.*

Non ſolum autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id eſt, qui percuſſit: uerum ille quoque tenetur, qui dolo fecit iniuriam, uel qui a procurauit, vt cuius mala pugno percuteretur.

a Vel qui procurauit. 1 *Ergo qui procurat fieri iniuriam perinde obligatur iniuriarum, atq; is qui dolosè eam infert: quod & Vlpianus* [a] *iam antea tradidit, ex cuius reſponſo hic. §. ad uerbum deſcriptus eſt: et* a l. non ſolum. hoc titu.
vterq; tam mandans, quàm mandatarius conueniri poteſt & prætoria & Cornelia directa. Verba enim legis Corneliæ ſcripta ſunt in rem ex parte iniuriantis, vt ſic comprehendant & facientem per alium: licet ex b in d. l. non ſolũ.
parte eius, qui paſſus eſt iniuriam, ſit in perſonam ſcripta, ſicut Bartolus [b] *aduerſus Accurſium defendit, ubi etiam docet qualiter mandans obligetur, & qualiter perſuadens fieri delictum.*

§.Hæc actio.

1 *Iniuriarum actio diſſimulatione tollitur.*
2 *De lege obliuionis apud Athenienſes, quæ ἀμνηστία dicebatur.*
3 *Item pacto, tranſactione, iureiurando, tollitur ipſo iure.*
4 *Tollitur item lapſu anni, ſed tantùm ope exceptionis.*
5 *Item ſatisfactione.*
6 *Denique morte tam iniuriati quàm iniuriantis.*

Hæc a actio diſſimulatione aboletur: & ideo ſi quis iniuriam dereliquerit, hoc eſt, ſtatim paſſus ad animum ſuum non reuocauerit, poſtea ex pœnitentia remiſſam iniuriam non poterit recolere.

a Hæc actio. §. 1 *Nempe iniuriarum actio diſſimulatione aboletur. Nam ſi quis iniuriam paſſus ſtatim ad animum ſuum non reuocauerit: hoc eſt, non oſtenderit ullum de ſe indicium, quod huiuſmodi iniuriã ęgrè* a §. non ſolum. §. j. de iniur.
tulerit, ac pro contumelia ſecum reputauerit, quin potius ſtatim familiarem ſeſe iniuriatori exhibuerit: nõ cenſetur iniuria, atq; ita hũc locum, qui ex Vlpiano [a] *deſumptus eſt, accipere oportet. Et habet certè hic modus tollendæ actionis iniuriarum grauem cauſam, & Chriſtiana manſuetudine dignam rationem ſolliſ dorũ facilè odiorum: 2 vt quãtum licet, in republica probemus ueterem illam Athenienſium ἀμνηστίαν. Thraſibulus enim, cum Athenienſes ex ſummis olim diſſidijs reconciliati tandẽ eſſent, legem tulit, ne retro iniuriarum uel uno uerbo meminiſſe impunè liceret: quam ideo ἀμνηστίαν appellabat. Senatus quoq; Roma-* b d. l. non ſolũ. §. 1. & l. ſi tibi. d. pa.
nus interfecto Iulio Cæſare, introduxit obliuionis legem ſuaſu Ciceronis: quę tamen non fuit diuturna. Quã c l. ſi non conuicij. C. de iniu.
to magis hodie inter nos Chriſtianos opus eſſe: bona obliuionis lege: cùm iudicia paſſim ſcateant iniuriarũ litib. præſertim inter multos uel præcipui nominis uiros? Porrò ſunt & alij modi, quib. hæc actio peri- d De quo dixi in
mitur. 3 Nam & pacto, & tranſactione, & iureiurando (quia ſcilicet iuramento aſſerat iniuriãs; ſe non §. at ſi ita. ſup. de uerb. obl.
intuliſſe iniuriam, aut non animo iniuriandi feciſſe) ipſo iure [b] *tollitur, 4 Itẽ lapſu vnius anni* [c] *continui* e §. ſed & lex. ſu. e.
extinguitur, non tamen ipſo, ſed tantùm ope exceptionis. Sicut enim tempus non eſt modus inducendæ obli- f l. infamem. De
gationis, ita nec [d] *tollendæ. Excipiunt tamen tres caſus, in quibus perpetua eſt hæc actio: ſcilicet quando* pub. iud.
quis eſt uerberatus, pulſatus, domusve ſua ei [e] *introita. 5 Porrò ſatisfactione quoq; finitur, ut ſcilicet* g l. ſi eum. §. qui iniuriarum. ff. ſi qs
non poſſit amplius ad vindictam agi, licet ad damna poſſit. Nam remiſſa iniuriarum actione, non ſtatim in- cautio.
telligitur quoq; remiſſa Aquiliæ actio ob damnũ datum. Et hic obſerua optimum conſilium; ſi agitur aduerſus aliquem iniuriarum, et timet condemnationem futuram, quod ſoluat ante condemnationem id, in quo damnari timet: ſic enim euitabit infamiam, abſoluetur q; per ſententiam interlocutoriam ab obſeruatione iudicij, quæ tamen vim diffinitiuæ habet: ut Bartolus [f] *docet. 6 Poſtremo tollitur hæc actio morte illius qui paſſus eſt iniuriarum, lite nondum conteſtata: & morte iniuriantis, poſt etiam litis* [g] *conteſtationem.*

De obligationibus quæ ex quaſi delicto naſcuntur. Tit. V.

In rubricam argumenta.

1 *Quaſi delictum deſcribitur.*
2 *Diuiſio huius tituli.*

ABSOLVTIS tribus prioribus obligationum ſpeciebus, nempe ijs, quæ ex contractu; vel quaſi ex contractu aut ex delicto proficiſcuntur, poſtremam quoque ſpeciem ſubiungit, quæ quaſi ex delicto deſcendit. 1 *Eſt aũt quaſi delictum, propriè, quando quis neque ex dolo, nec lata culpa, ſed magis ex imperitia, ſiue negligentia ſua, ſuorumve conueniri poteſt.* 2 *Eius ponuntur hoc in titulo tria exempla, & ſubinde, qua actione his caſibus agatur, connectitur: atque ita duas hic tractatus partes comprehendit.*

Prin. tit.

1 *Iudex male iudicans, quaſi delinquit.*
2 *Quid ſit litem ſuam facere.*
3 *Iudex malè iudicando litem ſuam faciens, quomodo puniatur.*
4 *Iudex ſcienter & doloſè male iudicans quas pœnas ſuſtineat.*
5 *Tabellio malè faciens inſtrumentum tenetur.*
6 *Notarius iura ad ipſius officium ſpectantia ſcire debet.*

SI iudex litem ſuam fecerit, non propriè ex maleficio obligatus videtur, ſed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus eſt, & utique peccaſſe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo uidetur quaſi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur: pœnam ſuſtinebit.

1 *Primum exemplum quaſi delicti, eſt de iudice, malè iudicando litem ſuam faciente. Iudex enim, qui per imprudentiam uel imperitiam perperam pronunciat, condemnat aliquem, cùm nihil deberet, quaſi dictum committere dicitur. Quod Imperator à ſufficienti partium enumeratione probare uititur. Non enim ex contractu obligatur, quia contractus utriuſq; conſenſum requirit: ſed de conſenſu meo iudex mihi non fecit iniuriam. Ne ex quaſi contractu: quaſi enim contractus quamuis vtriuſq; conſenſum non requirat, tñ eum iure ciuili licitum eſſe, ac permiſſum oportet: ut uidemus in obligatione negociorum geſtorum, quæ ratio hic ceſſat, quoniam non eſt permiſſum iudici, ut quem uelit litigantium, iniuria afficiat. Sed nec uere delinquit,* [a] *quia fortè legem habens nõ ſanè intellectam, aut Iureconſultus duce à communi legum tramite, receptaue conſuetudine aberrans, ſibi perſuadet, ſe iuſtam ferre ſententiam.* 2 *Quo caſu litem ſuam facit, hoc eſt, dãnum partis læſæ in ſe transfert, damnatur ad intereſſe partis læſæ, ſuſtinetq; pœnã in quantum ea de re æquũ religioni iudicantis viſum fuerit.* 3 *atq; ita non condemnatur inſolidum, ſiue* [a] *in æſtimationẽ totius cauſæ, ſed iudicans, uel ſyndicator rationem habere debet ſumptuum, damnorumq; læſæ partis, quam rẽ in quadam ſua* [b] *q̃one Bartolus vberius pertractat. Habetur tamen ratio, an erratum ſit in lege facili & aperta, an in difficili atque obſcura, quoniam poſteriori ſpecie* [c] *mitius punitur.* 4 *Porro notanter ſuprà dixi, ꝑ imprudentiam, nam ſi iudex dolo malo, ſcienter; & ex propoſito, uel etiam pecunia corruptus, perperam ius dicit, verè delinquit: & ſiquidem cauſa ciuilis fuerit, ignominia notatus, triplum litis rependit: in quæſtione verò criminali confiſcatis omnibus bonis, in exilium mittitur, de quo latius videre eſt in tractatu Codi. de pœna iudicis qui male iudicat: vnde diſcere potes, quæ hic deſunt.* 5 *Quæ autem loci de Iudice traduntur, eadem in tabellione malè faciente inſtrumentum, obtinent. tenebitur enim ad intereſſe* [d] *parti, quam damnificauit.* 6 *Atq; hinc eſt, quod notarius iura ſcire debeat ſaltem ad ipſius officium ſpectantia, ut à contractibus illicitis* [e] *abſtinere queat.*

a l. ſi iudex. de uar. & ext. cri. l. & maleficijs. §. ſi iudex de act. & oblig. l. ſi expreſsim. De app.
b incip. ſi iudex ꝑ imperitiam, &c.
c de quo late Bart. & alij in l. fi. C. de pœn. iud. qui male iudi. & qualiter deducatur intereſſe contra Iudicẽ in cã ſyndicatus, vide Inno. in c. ſuper eo. q̃d me. cau. Bald. in l. obſeruare §. proficiſci. de offi. procon. & leg.
d l. fin. C. de magis. conue.
e notat glo. in l. generali. C. de tab. lib. 10.

§ Item is, ex.

1 *In homine libero nulla corporis æſtimatio fieri poteſt.*
2 *Edictum, qui deiecerunt uel effuderunt, duo habet capita.*
3 *Si effundendo eijciendove rebus noſtris ſit nocitum, æſtimatio in duplum ſoluitur.*
4 *Pro libero homine læſo eſt pœna L. aureorum.*
5 *Pro libero homine læſo eſt pœna arbitraria.*
6 *Quando ſuprà viam poſitum eſt quid, quod nocere poteſt eſt X. aureorum.*

Item is, ex cuius cœnaculo, vel proprio ipſius, uel ex conducto, uel in quo gratis habitat, deiectum *a* effuſumve aliquid eſt, ita ut alicui *b* noceret, quaſi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non propriè ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerũque ob alterius *c* culpam tenetur, aut ſerui, aut liberi. Cui ſimilis eſt is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum aut ſuſpenſum habet, quod poteſt (ſi *d* ceciderit) alicui nocere, quo caſu pœna decem aureorum *e* conſtituta eſt. De eo uerò, quod deiectum

effuſumve eſt, dupli, quantum damni datum ſit conſtituta eſt actio. Ob hominem vero liberum occiſum, quinquaginta aureorum pœna conſtituitur. Si uero uiuat nocitumq; ei eſſe dicatur, quantum ob eam rem æquum iudici uidetur, actio datur. Iudex. n. computare debet mercedes medicis præſtitas, cæteraq; impendia, quę in curatione facta sũt: præterea operas, quibus caruit, aut cariturus eſt ob id, quod inutilis eſt factus.

a Deiectum.] *Puta corpus ſolidum & durum, ut eſt tegula, lapis, & ſimilia. Effuſum verò intellige liquidum quidpiam, ueluti oleum, aquam, & id genus alia.*

b Alicui nocere.] *In perſona, rebus, uel ueſtibus.*

c Alterius.] *Nam ſi ipſe deieciſſet, teneretur ex maleficio, Fabro autore.*

d Si ceciderit.] *Si facile poſſet nocere, ſecus ſi cũ difficultate, ut quia ſunt horti pẽſiles, [a] bene adfixi parietib.*

e Aureorum.] *Pro culpa deijcientis, non pro æſtimatione [b] occiſi. 1 Liber enim homo ſi petit, nõ ſit æſtimatio in duplum, quia in homine libero nulla corporis æſtimatio fieri poteſt, ſed tantum ne impunè ferat cuius culpa liber homo occiſus fuit, leges conſtituerunt pœnam [c] quinquaginta.*

Ad hunc locum titulus pertinet, qui eſt in Pandectis de his qui deiecerunt, uel effuderunt: *in eoq; ſecundum quaſi delicti exemplum continetur. Nam cum publicè interſit, ſine metu & periculo per itinera commeari, Prætor ſumma planè utilitate eis, qui ædificia uel domos prætereunt, aut circa ea iter faciunt, aut cõſiſtunt, edicto ſuo proſpicere uoluit, ne noceretur ipſis à domibus. 2 Et habet hoc edictum duo capita: ſiquidem dupliciter ex domibus noceri poteſt, utrunq; hoc in § tangitur. 3 Primo capite, ſi ex ædificio effundatur, uel deijciatur, ſi quidem rebus noſtris damnũ datum ſit, æſtimatio in duplum ſoluetur dupli, quã tũ damnum dati erit, actio competet. 4 Si liber homo perierit, quinquaginta aureorũ pęna ĩpoſita eſt, annaliſq; hæc eſt actio, nec heredi, nec in heredẽ datur. 5 Si uero liber homo uel vulnere, uel alio mõ in corpore lædatur, curationis operarumq; præteritarũ & futurarũ amiſſio in æſtimationẽ ueniet, in quãtũ videbitur iudicanti æquũ. Quæ pars edicti non ſolum ad ciuitates, & uicos, ſed etiam ad vias in agris, ſi fortè illic ſint ædificia, extenditur. Dici autem tantummodo ratio habetur, [e] non & nocti: tum enim impunè eſt, quod nocebitur. 6 Poſteriore uero edicti parte in ſuggrundia, ſeu protecto, id eſt, in tectis procul eminentibus: ſi porrò in pergula & anteambulatorio, quod ad murum domus exporrigitur ac propendet, ſiue & in reticulo hoc eſt, in proiecturis ædum, quæ ad modum retis factæ ſunt (ut ſunt cancelli) aut alias in ſuperiorib. domus partibus aliqua poſita habeantur, quæ nocere poſſunt: tunc ſiue noceatur; ſiue non, pœna decem aureorum eſt, nec refert, habitator ædium poſuerit, ſiue alius. [f] Quæ uero ſuſpenſa ſunt ante ædes, aliquando in priore parte edicti, aliquando in poſteriore includuntur, ut ſi fortè bouem quis mortuum fune ſuſpendat, qui cadens noceat. Quanquam autem certa pęna hac edicti parte conſtituta eſt, crediderim tamen ſi liber homo reb. hmõi decidentibus periret: uel plus læderetur, quàm præfata pœna efferret, officium iudicis pro iſta æſtimatione interuenturum, hoc enim & ius & æquitas efflagitat, idemq; Zaſius [g] aliquando ſenſit.*

a Ang. p l. ſi vero. §. prætor. de his qui deie. uel effund.

b Platea hic.

c l. 1. §. ſed cum liber homo. de his qui de. uel eff.

d Placen. hic in ſua ſumma.

e hæc habentur in l. vt princ. §. ſed cum liber. §. hæc in factum. l. hoc edictum. & l. fin. ff. huc tit.

f hæc habentur in l. ſi veru. §. prætor. § id poſitum. hoc titu. d. l. 1 §. quod cũ iuncta. d. l. ſi ueru. §. fi.

Ex ſuperiore parte edicti agitur, ſi nocitum ſit, ex altera, ſi nocere poſſit.

b in ſumma. ff. de his qui deie. uel effud.

§. Si filiusfa.

1 *Si ex domo filijſa. ſeorſim à patre habitantis proijciatur uel effundatur, pater non tenetur.*

2 *An pater pro filioſa. per imperitiam malè iudicante teneatur.*

Si filiusfamiliàs ſeorſum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effuſum ve fuerit, ſiue quid poſitum ſuſpenſumve habuerit, cuius caſus periculoſus eſt: Iuliano placuit in patrem nullam eſſe actionem; ſed cum ipſo filio agendum eſſe. Quod in filiofamiliàs iudice obſeruandum eſt, qui litem ſuam fecerit.

Tametſi paterfamiliàs, ex cuius domo aliquid proijcitur, uel effunditur, pro tota familia, & liberis & ſeruis, alijſq; ſecum habitantib. ex quaſi maleficio [a] obligetur: 1 tamen pro filiofamiliàs ſeorſim à patre in aliqua domo habitante, ſi quid ex ipſius familia proiectum, effuſum, ſuſpenſumve fuerit, non pater, ſed ipſe filius obſtringitur, daturq; cõtra eũ ex quaſi maleficio in factum actio, & id textus hic ait. 2 Idẽ quoq; iuris obtinet, ſi filiusfa. Iudex per imperitiam malè iudicando, litem ſuam fecerit, damnum partis læſæ in ſe ſe tranſtulerit: adhuc enim pater excuſabitur, filiusq; in tantam quantitatem tenebitur, quæ tunc in peculio [b] fuit, cùm ſententiam dicebat, quæ aſſertio uerior eſt. Nam cùm hæc actio detur, in quantum religioni iudicantis [c] uidetur, non debet uideri æquum iudici, ut puniatur in plus, quam habeat in peculio, quando per imperitiã malè iudicat: ſecus ſi [d] dolo, quia condemnabitur in uera æſtimatione litis. Filiusfa. ergo Iudex cautus eſſe debet, quando in ſyndicatu ſententiam uerotur condemnatoriã, quod alleget ſe filiumfa. idq; doceat, ſic enim niſi aduerſarius probet: quod habeat aliquid in peculio, remanebit deluſus. Regulariter certè ex maleficio uel quaſi ex maleficio non datur actio de peculio contra patrem, niſi quatenus peculium eſſet locupletatum, condemnatusve iam eſſet filius: tum enim daretur aduerſus patrem, actio per ſententiam, non quidem ex maleficio, ſed quaſi ex contractu.

a ut. ſup. §. proxi.

b tex & ibi Bart. in l. ſi filiusfa. de iu.

c l. pen. de uar. & extra. cogni. & ſup. eo. in prin.

d d. l. ſi filiusfa in ſecũdo reſponſo.

e l. 3. ſi filius. & §. ex cauſa. de minorib. reliqua vide apud Dd. in d. l. ſi filiusfa. In no. in c. ſuper eo. quod me. au.

§. Item exercitor.

1.4 *Edictum nautæ, caupones, ſtabularij ut recepta reſtituant.*
2 *Nautæ ſunt, qui naues exercent.*
3 *Caupones & ſtabularij qui dicantur.*
5 *Quando nautæ, caupones, & ſtabularij non teneantur ex quaſi maleficio.*

Item exercitor nauis aut cauponæ aut ſtabuli de dolo aut furto, quod in naui aut caupona aut ſtabulo factum erit, quaſi ex maleficio teneri videtur: ſi modo ipſius nullũ eſt maleficium, ſed alicuius eorum quorum opera nauem aut cauponam aut ſtabulũ exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu ſit aduerſus eum conſtituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus eſt, quod opera malorum hominũ vteretur, ideo quaſi ex maleficio teneri videtur.

Tertium exemplum quaſi ex maleficio eſt, quod nautæ, caupones, ſtabularij recepta reſtituant. Et ad hũc locum referendus eſt titulus in Pandectis, Nautæ, caupones, ſtabularij. Sanè prætor hoc edictum ex euidẽti vtilitate propoſuit, quia nautis, cauponibus, & ſtabularijs ſæpenumero res ſeruandę traduntur à viatoribus, & his qui naui vehuntur: vnde neceſſe erat lege prouideri, ne fidem, hoc hominum genus recepit, fallat. Nam & lege cauta necdum eorum improbitas [a] coercetur. Niſi enim hoc edicto obuiam iretur, colluſione facta cum furibus frequenter viatores læderentur. 2 *Ad rem quod attinet, nautas accipere debemus eos, qui naues exercent, id eſt, patronos nauium, qui ſoliti ſunt magiſtros [b] præponere. Nauigij autẽ appellatione intellige rates, lintres, & cætera id [c] genus.* 3 *Caupones & ſtabularios differentes accipe, apud hos enim iumenta ſtabulantur: apud illos viatores [d] diuertunt. Putarim tamẽ caupones, ſtabularios dominis diuerſoriorum ſine delectu intelligendos eſſe, & ita apud idoneos autores inuenies.* 4 *Hoc hominum genus, ſi uel ipſi, uel hi, qui eorum nomine huiuſmodi negocijs præficiuntur, res quaſcunq; viatorum, eorumve, qui naui vehuntur, in cuſtodiam receperint, ſaluas reſtituere dẽnt ijs, qui tradidere, ſiue ſint propriæ eorum, qui cuſtodiendas tradunt, ſiue alienæ, etiamſi aliqui gratis [e] diuerterint. Et ſufficit, ſi nautæ, & alij ſciant res eſſe inuectas, quamuis aliter in cuſtodiam non [f] recipiantur.* 5. *niſi prædixerint caupones et alij ſe nolle cuſtodire, [g] eorumq; proteſtationi viatores uel uectores qui naui uehuntur, conſenſerint. Tum autem intelliguntur quaſi ex maleficio obligati, ſi prætextu officij, ſeu ædificij rem receperint: nam ſi tãquã vicini uel amici cuſtodiendam recepiſſent, hoc edicto [h] non adſtringerentur. Reliqua huc pertinẽtia in præfato digeſtorum [i] titulo requirere diligens lector debet.*

a l.1. nau. cau. ſtab. in fin.
b l.1. §. exercitorẽ. de exerci. & l.1. nau. cau. ſtab.
c d.l.1. §. de exercitorib.
d l. nautæ. hoc titu.
e d.l.1. §. item Pomponi. l. licet. in pri. hoc tit.
f d.l.1. in fin. ſecundum glo.
g l. fi. §. j. eod.
h l. & ita §. eodem modo hoc tit.
i ff. nau. cau. ſtab.

§. In his autem.

1 *Pœnalis actio non tranſit in hæredes.*
2 *De actione in factum.*

In his autem caſibus in factum actio competit, quæ hæredi quidem datur, aduerſus hæredem autem non competit.

Complectitur hic officium, ſiue effectum obligationum quaſi ex maleficio deſcendentium. Is autem effectus eſt, quod producunt actionem in factum, competentem hæredi patienti iniuriam: aduerſus hæredem uerò obligati quaſi ex delicto, non item: 1 *quia pœnalis actio non tranſit [a] ad hæredes. Exempli gratia: tu cõmiſiſti contra me quaſi delictum per imprudentiam, tu & ego morimur, quæritur an illa actio detur contra hæredem tuum? reſpondeo eam unà tecum interire, nec contra hæredem tuum cõpetere, tametſi hæredi meo aduerſus te detur. Obſerua quoq; hic differentiã inter actiones ex uero maleficio proficiſcẽtes, & quaſi ex maleficio deſcendentes, ab Accurſio [b] eleganter traditam, tam in modo conueniendi, quàm & in modo liberandi, actionesq; cedendi. Et dum dicit, ſecus in hac intellige quaſi ex maleficio, ita nanq; & Bartolus [c] cenſuit.* 2 *Hoc in genere non eſt omittendum, actionem in factum tunc intendi: cũ alia actio deficit, æquitasq; ſuadet actionem dari, nulla tamen lege actionem dandam eſſe, nominatim exprimitur. Quoties enim deficit actio uel exceptio, utilis actio uel exceptio, id eſt, [d] in factum competit. Tum autem propriè actio in factum datur, cum quaſi ex maleficio agitur, ut ſi quid effuſum, deiectumve eſt, uel perperam per imprudẽtiam iudicatum, &c. In ijs enim caſibus nulla ex nomine prodita actio naſcitur, ſed nec ex lege condictio. Cum itaque cæteræ actiones deficiunt, & neceſſe eſt aliquam competere, [e] in defectum nõ immeritò decurritur in actionem in factum.*

a §. non aũt. inſ. de perp. & tẽp. act.
b gl. in verbo hæredi.
c in l. eandem. de duo. reis. & l. ne in plures. de exerci.
d l. qui ſeruum. de interrog. actio.
e l. quia. l. quoties. de præſc. verb. vide Placen. lib. 1. de rei vend. tit. 1. docte, & copioſè hoc diſſerẽtem.

De actionibus. Tit. vj.

In Rubricam argumenta.

1 *Vtilitas præſentis tituli de actionibus.*
2 *Quare tanta in tractandis actionibus iuris difficultas reputetur.*
3.7 *Obligatio eſt cauſa actionis.*
4 *Cauſa obligationum proxima & remota.*
5 *Libellus debet continere cauſam ſuæ actionis.*
6 *Cauſa proxima licet taceri poſſit in libello, remota tamen ſemper eſt exprimenda.*
8 *Reales actiones ex dominio & quaſi dominio enaſcuntur.*
9 *Actionis in rem cauſa proxima eſt dominium, uel quaſi dominium.*
10 *Actionis in rem cauſa remota eſt titulus dominij.*
11 *In libello realis actionis, cauſa proxima ſemper eſt exprimenda.*

NIHIL, 1 opus eſt huius tituli vtilitatem commendare, cùm de actionibus, bona iuris parte di
ſputet: quarum cognitio quàm uberes iuris alumno allatura ſit fructus & commoditates, nõ
eſt ut quiſquam dubitet. Primum enim, etſi omne ius, quod uel ad perſonas, uel ad res pertinet
aſſequamur, parum profuerit, niſi & acquirendi rationem, quæ actionib. maximè cõputatur,
habeamus. Deinde conſtat, ſine actionum notitia non poſſe iudiciorum ſtrepitus vllo modo cognoſci, harum
aũt cognitione adepta, uidemus omnia iudicia pulcherrimè diſtingui. Nã ſi capita iudicandi ſunt actiones,
& exceptiones, id quod nemo inficiari poteſt: conſequitur, eum qui has neſcit, totum etiam progreſſum iu
dicij nihilo certius intelligere, quàm cæcus colorem. Ex hoc porrò tractatu diſces non modò ad tuum vſum,
quanam ratione ritè ipſe agere, uerumetiam quomodo aliorum ignorationem ſciẽtia tua illuminare poſſis,
& in controuerſiis litibuſq́; iudiciarijs conſequi victoriam. 2 Neq; uerò te absterreat, q̃ tanta in tractã
dis actionibus iuris difficultas reputatur: id enim non materiæ, ſed hominum vitio contigit. Siquidem nulla
prorſus diſciplina tam eſt facilis, plana, & expedita, quin ſi concertationes ingeras parum ad rem pertinen
tes, facturus ſis eam omnibus modis difficilem ac obſcuram. Id autem quàm importunè, quantaque ſtudioſo
rum iactura & diſpendio, cùm in toto iure Ciuili, tum maximè in hac actionum materia & utili & neceſ-
ſaria factitatum ſit, omnes docti iure queruntur. Videmus enim primum in ſcriptis eorum, qui ſuperiori ſecu
lo commentarijs hunc titulum illuſtrare uixi ſunt, methodum deſiderari, ac iuſtum ordinem explicandarũ
rerum. Deinde ſimplicitatem docendi, quæ potiſſimè ad interpretes ſpectat, deeſſe: quam adeò non retinent
ut integris ſæpè paginis aludſ faciant, nihil, quam opiniones recenſere, quas ipſi tandem falſas pronunciant.
Ad hæc, ſi ueterum Iuriſconſultorum traditiones ex illorũ ſcriptis demantur, ac reſecẽtur, nihil ferè reli-
quũ, præter opinionum cõgeriẽ & ſyluam. Deniq; multa tractant, quæ nullum in foro noſtro habẽt vſum, cõ
moditatem nullam. Hunc errorem, qui non tantum in Romani iuris contemptum, ſed et in Reipublicæ detri
mentum non mediocre uergit, ut quantum in nobis eſt emendemus, conſtituimur, præciſis Doctorum argu-
tijs & altercationibus, hanc actionum materiam craſſius, & (vt Ciceronis uerbo utar) popularius aliquan-
to tractare: neq; adſtringemur uel Accurſij aut aliorum gloſſematis & commentarijs, niſi quando idipſum
pro rei qualitate & conditione conferre poterit: ſic interim ea quæ ad calamum dictare intendimus, mode-
rantes, ut ſi ad illa deinde gloſſariorum commentationes diligenti à quoquam animo expẽdantur, facile &
ſine magno negocio ſit ſeſe iuris ſtudioſus ex ipſis extricaturus, utcunq; aliàs implicitæ, aut parum ſibi con-
ſtantes eſſe uideantur. Quod ut fiat, mea quidem nobis ingenij atq; doctrinæ non deerit mediocritas, ſtudio
quidem, labore, vigilijs, induſtria ita me omneis fidei numeros in hoc actionum titulo enarrando cõpletu-
rũ polliceor, ut ſi non doctrinam, quæ ſanè exigua eſt, operam certè ſuis commendaturi: ad quod nos ſancti [a]
Spiritus gratia adiuuet & confirmet, inſtitutumq; noſtrum cœleſti ſuo rore fœcundet. Quoniam uerò ſolẽne
in rubricarum declaratione oſtendere, quo nexu præcedentibus ſequentes cohæreant tituli, ut ordini atq; [a]
methodo ſatisfactum eſſe appareat, dicendum eſt præſentem hunc titulum de actionibus, ſuperiorib. obliga
tionum rationem continentibus congruè ſubnexum eſſe, 3 ſiquidem (ut vulgò dicitur) obligatio cauſa &
uelut mater actionis eſt. E★ obligatione enim naſcitur actio, cauſaq; actionis eſt obligatio nempe proximior:
4 *nam & contractus, & delictum, cæteraq́; ex quibus obligationes deſcendunt, dicũtur eſſe cauſa actio-*
num, cæterum [b] *remotiores. Coniungitur itaq; hic titulus, ſuperioribus, ſicut cauſæ & effectus cohærent, abſo*
lutisq; cauſis, ſcilicet obligationibus, meritò de ipſarum effectu, nempe actionibus, dicendum erat. Et hæc cã
rum diſtinctio diligenter obſeruanda eſt in libellis quarumcunq; actionum. 5 Quilibet enim libellus cau
ſam actionis, quæ in eo intenditur, cõplecti dẽt. 6 Et quamuis cauſa proxima, ipſa ſcilicet obligatio, omitti [d]
poſſit, ut ſi dicam, Mutuaui Titio decem, peto eum condemnari: hic cauſam proximam taceo, quia non dico
in quibus eſt mihi obligatus, concluditque eiuſmodi libellus ſaltem præſumptiuè: iudex enim ex cã remota
nẽpe facto & contractu, præſumit cauſam [c] *proximã, id eſt obligationẽ. Remota tamen cã, ut eſt, contractus,*
conuentio, uel factum, nunquam prætereunda eſt, utcunq; cã proxima exprimatur: veluti ſi dicam, Ago
ad decem, ad quæ Titius eſt mihi obligatus, *ſanè hic libellus tanquam nimis effuſus, incertus, ac genera*
lis, omnino reijciendus eſt, ſi tamen reus cõuentus de eo quicquã obijciat: eo enim tacente regulariter [d] *ualeret,*

a Arg. l. 2. ff. de ſta hom.
b glo. pulchra. in l. 2. ff. de æden in l. & an eadẽ. ff. de excep. rei iudi.
c Iaſ. hic pulchre. ſa. l. omnes §. Lucius. ff. quæ infr. cre. vbi ſufficit libellum præſumptiue cõcludere.
d cap. abbate. ſane. uerſ. ſecus. de re. iud. lib. 6. Bait. in l. exceptionẽ. C. de prob. & l. 1. ff. de eden.

cum is qui non excipit, videatur acquieſcere, fauoriq́ ſuo renunciare. Sæpenumero tamen utranq; cauſam libellus ſimul connectit, & remotam & proximam, ut ſi dico: Ago contra Titium mihi obligatum ex mutuo de decem, quæ ei dedi. 7 *Quod ut ſupra dixi,* obligationem actionum cauſam eſſe, *hoc ad actionem perſonalem coarctandum eſt: ea enim ſola oritur ex contractu & delicto, mediante obligatione. Verbi gratia, Dedi tibi mutuò centum: ex hoc contractu oritur obligatio, qua tu ob mihi obſtringeris, ut mutuũ reddas: ex obligatione fluit actio, nempe condictio* [a] *certi, qua illud ipſum in iudicio abs te peto. Item, dediſti mihi damnum, ex hoc delicto progreditur obligatio, qua ſis mihi obnoxius damnum datum reſarcire: ex obligatione naſcitur actio, qua ego idipſum abs te in iudicio poſtulo.* 8 *Cæterum reales actiones non ex obligatione, ſed ex dominio potius uel ex quaſi dominio* [b] *enaſcuntur. Exempli cauſa: tu nullo iure poſſides ædes meas, quarum ego ſum dominus: ex hoc dominio oritur ius petendi, ut ædes meas mihi reſtituas, quod ius dicitur actio realis, ſiue in rem: & ſic deinceps.* 9 *Vides ergo, in actione reali cauſam proximam eſſe dominium, uel quaſi dominium: quia enim actor eſt dominus rei, uel quaſi dominus, ideo agit, & petit.* 10 *Sed cauſa remota eſt titulus dominij, ut ſi dicat,* ſum dominus, quia emi, quia ſucceſsi ut hæres, quia res mihi donata eſt, uel in dotem data, legatove relicta. 11 *Debet autem neceſſariò ſemper in libello exprimi cauſa proxima, ſi actionem realem intendere uelis, nempe quia ſum dominus: tametſi cauſa remota* [c] *omitti poſſit, controuerſa rota quo ad actionem perſonalem.*

a §. 1. ſu. quib. mo. re con. obl.
b l. vnic. C. de alie. iu. mu. cau. fa. & l. in rem. in prin. ff. de rei uin.
b de hoc tamen vide cautelã in §. omnium. nu. 27. & 28. infrà eod.

In prin. tit. argumenta.

1 *Actionis diffinitionem ab effectu & officio conſtatam eſſe.*
2 *Quare actio dicatur eſſe ius.*
3 *Diuerſa eſt facultas in actore & reo.*
4 *Actio un ſit iuris ciuilis uel gentium.*
5 *Antiqua actionum formulæ hodie ſublatæ.*
6 *Nomen actionis in libello omitti poteſt.*
7 *Actio & obligatio quomodo differant.*
8 *Exceptionem reo dari ad defendendum.*
9 *Exceptio eſt actionis excluſio.*
10 *Reus dicitur in iure pars fugiens.*
11 *Reus excipiendo dicitur quaſi actor.*
12 *Qui poteſt tantum excipere, exceptiones, quæ ſunt proximæ actionibus obijcere nequit.*
13 *Si perſequamur aliquid extra iudicium, non dicimur agere, quia actio exigit iudicium.*
14 *Nocturnum furem licet occidere, diurnum non, niſi telo ſe defendat.*
15 *Creditor poteſt propria autoritate capere debitorem fugitiuum.*
16 *Omnes pſonæ quæ perpetuã dẽnt obedientiam, ſi aufugiant propria autoritate poßunt capi.*
17 *In actione reali ſubeſt quædam quaſi obligatio.*
18 *Obligatio impropriè accepta.*
19 *Obligatio in propria ſignificatione quid notet.*
20 *Vtranque actionem & realem & perſonalem hic definiri.*
21 *Perſequendi uerbum continet actionem in rem, & in perſonam.*
22 *Verbum, debetur, omnem actionem complectitur.*
23 *Quæ actio dicatur natiua, quæ item datiua.*
24 *Verbum debetur, quomodo in textu accipiatur.*

SVpereſt vt de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud eſt quàm ius *a* perſequendi *b* in iudicio, *c* quod ſibi debetur.

D*IVVS Iuſtinianus methodica ſanè ratione actionum ſpecies tractaturus, diffinitionẽ actionis præmiſit, ut intelligeretur id, de* [a] *quo agendum eſſet.* 1 *Eſt autem hæc deffinitio* [b] *Iulij Celſi, conſtatq; ex effectu & officio, quod genus definiendi eſt in* [c] *legibus frequens.* 2 *Genus in hac diffinitione eſt ius, cuius ſpecies ſunt dominium obligatio actio poſſeſſio, & ſimiles. Vel eſt ius, id eſt res incorpores, quia omnia incorporalia ſunt iura, atq́ ita res corporales ſecluduntur, quæ iure conſiſtere nõ* [d] *poſsũt atq; ita Zaſius præceptor meus (piæ memoriæ) interpretatur. Vel potius expone ius, id eſt, legitima facultas: ſicut dicimus ius eundi, agendi, ambulandi, ius utendi, fruendi, ius poſtulandi, qua interpretatione ſuſtulerimus omnem illam controuerſiam, quæ hic ab interpretibus mouetur, quale ſcilicet ius, & cuius iuris ſit actio an gentium uel ciuile ius hanc introduxerit.* 3 *Præterea tali expoſitione optimè explicatur natura actionis: nam alia eſt facultas agendi ipſi actori, alia parandi defenſionem reo. Eſt enim in arbitrio actoris quandocunq; uelit, litem mouere, & agere: ſed non eſt in arbitrio ei, quãdo uelit ſe defendere, exceptionẽq; obijcere. Is nanq; tantum conuentus in iudicio ſe defendit, &* [e] *contraſiſtit.* 4 *Cæterum an actio ſit origine iuris gentium, uel Ciuilis, magnus eſt Doctorum conflictus. Communi tamen* [f] *calculo in hoc itum eſt, qđ putent actionem etiam origine & inuentione eſſe iuris Ciuilis.* [g] *Zaſius, reiecta hac opinione, exiſtimat actionem ipſa origine eſſe iuris gentium, conceptionem uerò & formam ſuperadditam eſſe iuris ciuilis, atq; id ſolidis rationibus conuincit: in quam ſnĩam & ipſe inclino, potiſſimum, quia etiam ante legem 12. tab.* frequen-

a Cicero lib. 1. off.
b in l. nihil aliud. ff. de act. & obl.
c Sic tutela diffinitur. §. 1. ſu. de tut. ſic iuſtitia. l. iuſti. ff de iuſti. & iur.
d ſup. de re. corp. & incor. p totum.
e Iſta fuit cõſideratio l. purè. in fin. de dol. except.
f Bart. in l. frater. à fratre. de cond. in deb. Iaſ. hic poſt Ang. Paul. Caſtr. & omnes Dd. in l. ex hoc iure. de iuſt. & iur.
g Tum hic, tum in l. 2. § ex his legibus. de ori. iu. vide eundem Zaſ. li. 2. ſing. reſpon. tit. 5.

frequentabantur iudicia, & in qua habebant actiones à Romulo [a] inſtitutas, ſatis tñ informes, rudes, & cõfuſas. Poſtea uerò ius ciuile ſuperuenit, & eas actiones in ordinẽ redegit, certasq́; formas atq; conceptiones adaptauit, & illas certo ordine cõpoſuit. 5 *Hmõi aũt formulæ olim vſitatæ, in quib. cadens à ſyllaba, cã cadebat conſtõne [b]. Conſtantini ſublatæ ſunt hodie. Gellius [c] eas lib. ult. Noctiũ Attic. refert, & [d] Alcia. in tit. de uerb. ſig. Quinimo iure [e] Pontificio nec ipſum nomẽ actionis in libello eſt proferendũ: qd an et iure Ciuili obtineat, uariatũ eſt.* 6 *Ego putarim nec eo iure nomẽ actionis neceſſariò inſerendũ eſſe, motus doctrina [f] Iaſonis, quæ aſtruit, ubicunq; aliquid clarè deciſum ſit lege Pontificia, in quo iuris cõmentatores dubitent atq; diſceptent, in iure Ciuili, omiſſis illorũ altercationib. ſtandũ eſſe iuri Canonico clarè decidẽti.*

a Perſequendi.} 7 *Hac differentia ſecernitur primum actio ab obligatione, qua nihil petimus, ſed aduerſarium ſaltem ſtringimus, ut debere aliquid incipiat, non ut ſoluat quod debet. Deinde ab exceptione, qua nihil petimus, ſed tantum nos defendimus.* 8 *Exceptiones enim dantur reis, non ut perſequantur, ſed ut ſe contra actores defendãt.* 9. *Exceptio namq; eſt actionis [g] excluſio, & reus nõ dicitur iudicio perſequi, ſed fugere.* 10 *Iõ frequentiſſimè in legib. appellatur pars [h] fugiens.* 11 *Et quãquã interdũ reus pro actore [i] habetur, uerè tamen actor non eſt, utcunq; uideatur eſſe actor impropriè: uerbum enim, videtur, impprietatem ſignificat. Videtur aũt actor ea ſimilitudine, quia ſicut actor ſuam intentionẽ fundare probare que debet: ita reus fundata intentione actoris, ſuam dẽt [k] exceptionem plene docere. Hoc tamen negari nõ põt, quin aliæ exceptiones alijs propius accedant ad naturam actionis, uidelicet illæ, quæ continent quandã quaſi reconuentionem: ut eſt exceptio cõpenſationis, nam ille qui eam obijcit, uidetur quoq; in effectu petere, & ſic quaſi agere, non tamen ſunt [l] actiones. Et hæc exceptionum diſtinctio uel ob id mente tenenda eſt,* 12 *quia hi qui non poſſunt agere, ſed tm̃ excipere, (ut eſt excommunicatus [m]) non poterunt obijcere exceptiones illius naturæ, quæ ſunt proximæ actionibus. Itaque & de compenſationis exceptione dubitatum eſt, an illa ab excommunicato conuento poſſit obijci, & crebrius obtinuit non poße, quia reconuentioni [n] comparatur, quæ excommunicato eſt interdicta, quam ſententiam ut ueriorem, & nos alibi [o] defendimus.*

b In iudicio.} *Hoc uerbũ in iudicio, adiectũ eſt loco differentiæ, [p] ut diſcernamus ſolennes actiones, ac iudiciales q̃ ex forma legis dependent, ab extra iudicialib. hominũ poſtulationib. quæ neq; ſolennitatẽ, neque formã requirũt cognitioni deſeruientẽ, ſed plerũq; ex priuato cõſtant arbitrio.* 13 *Si. n. extra iudiciũ aliqd ab aduerſario requirã, quãuis eadem uerborũ forma, quæ fuerit apud iudicẽ poſtulandũ, nõ tamẽ dico agere, qm̃ actio exigit iudiciũ. Sic ẽt ſunt caſus, quib. permiſſum eſt ſe uindicare [q] ſine iudice, ut hic eos recenſet Accurſius: quemadmodũ eſt in fure nocturno & diurno.* 14 *Nocturnũ licet occidere, diurnũ nõ, niſi telo ſe defendat, tenetur tñ occidens lege Cornelia, cũ poßet apprehendere, [r] ſi maluerit eũ occidere.* 15 *Item licet creditori propria autoritate capere debitorẽ fugitiuũ, [ſ] dũmodo ipſum ultra horas X X. nõ retineat, alioqui diceretur priuatũ habere carcerem, contra diſpoſitionem [t] iuris.* 16 *Et in ſumma, oẽs qui ad perpetuam obedientiam obſtricti ſunt, quales ſunt uxores, liberi, ſerui, monachi, et ſimiles, hos, ſi aufugiant propria autoritate poſſumus capere & perſequi. Breuiter nihil extraiudiciale tamen actionis meretur.*

c Quod ſibi deb.} *Hac differentia nobis exhibet cauſam, officium, atq; exitum actionis: neq; enim ob aliud introducta fuit, neq; alio pertineat, quã ut unicuiq; tribueretur ius ſuũ, quia actio eſt executio iuſtitiæ. Cæterum Azo putat, uerbum, debetur, poſitum eſſe ad remouendam actionem realem, in qua nihil debetur ſed petimus id quod prius noſtrum eſt. Verũ in hoc reprehenditur,* 17 *quia utcunq; in actione reali propriè nulla ſit obligatio, ſubeſt tamen quædã quaſi obligatio. Obligationem. n. biſariam accipi, ſuprà quoque [u] admonui,* 18 *primum pro cõi quodam uinculo, quo omnes homines obligantur, ut honeſtè uiuant, neminem lædant. Sed hoc uinculum impropriè vocatur obligatio, cum neq; cauſas, neq; officia ueræ obligationis habeat; id eſt neq; ex contractu, neque ex delicto fluat, neque pariat ius petendi actionem ſcilicet. Sic in actione reali accipitur, ubi quis obligatus eſt, ne locupletetur cum alterius iactura, ſed domino res ſuas reſtituat.* 19 *Deinde obligatio propriè dicitur, quæ ex contractu, ſiue delicto naſcitur, atque ita in actione perſonali ſumitur. In definitione iõ actionis uerbum, debetur, lata ſignificatione, & impropriè [x] vſurpatur, ut comprehendat etiam realem actionem, quam etiam in diffinitione contineri uoluit Imp. cum paulo poſt eam ponat in diuiſione ſtatim ſubſequenti.* 20 *Vtraque ergo hic diffinitur actio & realis & perſonalis, quod & perſequendi uerbum ſatis ſignificat,* 21 *cum eius appellatione & petitio & actio in ſpecie contineatur. Petitio, in rem eſt, actio in perſonam.* 22 *Idem probat uerbum, debetur, quod omnem omnino actionẽ comprehendere intelligitur.* 23 *Infertur quoq; hac diffinitione, non ſolum natiuã, ſed ẽt datiuam actionem contineri. Natiua eſt, quæ præiacẽtem habet materiam, eãq; ſi ſufficientem & efficacem, ut inde actio deriuetur, ſicut ſunt contractus & conuentiones legitimæ. Datiua eſt, quæ materiem quidem præexiſtentem habet, ſed non idoneam ad producendam actionem perfectam, niſi nominatim adiuuetur lege, Prætore, æquitate, conſuetudine, quemadmodum Zaſius hic [y] pulchrè explicat. Quod autem hoc loco Accurſius lõgius ſe extendit, opponendo multa & uaria, q; non ſolũ perſequamur quod nobis debetur: hoc, Zaſio autore, reſolui põt uno uerbo,* 24 *ſi dicamus, uerbum, deberi, hic extentè & generaliter accipi pro eo, quod nobis debetur actu, uel habitu, hoc eſt, quod uel in præſentiarum, uel futuro tempore debetur. Nam ſi res in habitudine ipſa, ſtatuq; ſuo talis eſt, quæ nobis deberi poſſit ex ſtatu præſenti, [z] ſatis dicetur nobis deberi, quo ad veritatẽ huius definitionis. Exẽpli gratia: Aliquis eſt mihi obligatus ad decẽ, ego iſta decem peto: ecce, peto*

quod

a Ita teſtatur Dionyſius Halicar.
b in l. 1. & 2. C. de for. & imp. ſub.
c Cap. 9.
d In l. pecuniæ verbum. de ver. ſig.
e Cap. dilecti extra. de iud.
f in l. ædita. C. de æden.
g l. 1. de excep.
h l. properandum. §. etſi quis. C. de iudi. § in ſumma ſu. de iniu. & aliis
i l. j. & l. in exceptionib. ff. de proba.
k l. 1. C. de proba.
l l. amplius. in fi. ff. rem ra. hab. quia text. ibi utiſis in uer. uidetur. quæ eſt nota improprietatis.
m ca. cum inter. de excep.
n l. neque. C. de cõpenſat.
o in d. c. cum in c. de exceptio.
p Old. . . . in com. in act.
q vt. C. quan. lice. vind. ſe ſine iu l.
r l. 4. cum. l. ſeq ff. ad l. Aquil.
ſ l. ait Prætor. §. ſi debitorem. ff. de his quæ in frau. cred.
t C. de priua. car. p ioturu. l. generali. C. de decur. libro 10. & l. capit. §. ff. ad l. Iuliam. de adult.
u ſu. de obl. in prin.
x l. pecuniæ uerbũ § ult. de uer. ſigu.
y & latius idẽ Zaſ. li. 2. ſing. reſ. c. 5.
z Ita diſſolues totam iſtam gl. magnam in uer. debetur.

quod mihi iam non debetur, ſed ſtatus præſens indicat, in futurum mihi debitũ iri. Sic ſi pater contemplatione peculij ipſius filij conueniatur à creditoribus, nihilq; ſit in peculio, pater nihil debebit ſoluere: iam res petita, non debetur actu. Cæterum fieri poteſt, ut filio obueniat peculium, & tum pater tenebitur, ſicq; habitudine fuit debitum, non actu. Et hæc quidem ad definitionis explicationem ſufficiant.

§. Omnium.

1
2 *An actionum diuiſio in textu poſita ſit ſufficiens.*
3 *Mixta comprehenduntur ſub ſimplicibus.*
Qualitates non conſtituunt ſpecificam differentiam.
4 *Sub contractu continetur quaſi contractus.*
5 *Verbum, intendere, cuius ſignificationis in legibus.*
6 *Actiones dari ex uarijs figuris cauſarum quomodo accipiendum.*
7. 10 *In reali actione reum nullo iure obligari, quid denotet.*
8 *Diuiſio actionum materialis in hoc §. tractatur.*
9 *Perſonalis actio explicatur.*
10 *In reali actione non uerſatur propriè obligatio.*
11 *Realis actio præſupponit obligationem ſuppoſititiam.*
12 *Obligatio propria non abdicatur per alienationem rerum, ſecus in obligatione per ſuppoſitionem.*
13 *Dare & tradere quomodo differant.*
14 *Actio realis contra quemuis poſſeſſorem datur, perſonalis uerò contra obligatum tantum.*
15 *Actionum perſonalium duas eſſe cauſas.*
16 *Actiones perſonales tam ex parte rei, quàm actoris, ſunt infixæ in perſonis litigantium.*
17 *Perſonalis actio tranſit in hæredem obligati.*
18 *Directa actio per ceſſionem non transfertur.*
19 *Realis actionis explicatio.*
20 *Dominij appellatione quid contineatur.*
21 *Actio realis inhæret rei, ad quemcunque uadat.*
22 *Poſſeſſoris uerbo quid comprehendatur.*
23 *Dolo malo poſſidere deſinens conuenitur, ac ſi adhuc poſſideret, & quis dicatur deſiiſſe dolo poſſidere.*
24 *Omnes qui reſtituendi poteſtatem habent, actione in rem conueniuntur.*
25 *Dominium & poſſeſſionem requiri in actione reali coniunctim.*
26 *Actionis realis cauſa proxima & remota.*
27 *Vtile eſſe actori, ſi in actione in rem exprimat cauſam remotam.*
28 *Cautela in actione reali.*
29 *Quæ ſint ſpecies actionis in rem.*
30 *Rei uendicationis declaratio.*
31 *Publiciana datur quaſi domino.*
32 *Res incorporales non uendicantur ſeorſim.*
33 *Rei uendicatio directa, & utilis.*
34 *Medium concludendi in rei uendicatione.*
35 *In rei uend. ex parte actoris requiritur dominium, ex parte rei poſſeſſio.*
36 *Actio ad exhibendum.*
37 *Conuentus rei uend. ſi negat ſe poſſidere, & conuincitur, aufertur ab eo rei poſſeſſio, & in actorem transfertur.*
38 *Acturus rei vend. tria inſpicere debet.*
39. 41 *Dominium quomodo probari poſſit.*
40 *Rem in nullius bonis eſſe tribus modis contigit.*

Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud Iudices *a* arbitrósve *b* de quacunque re quæritur, ſumma diuiſio *c* in duo genera diducitur. Aut enim in rem ſunt, aut in perſonam. Namque agit vnuſquiſque, aut cum eo qui ei obligatus eſt, uel *d* ex cõtractu, uel ex maleficio: quo caſu proditæ ſunt actiones in perſonam, per quas *e* intẽdit aduerſarium ei *f* dare: aut facere oportere, & *g* alijs quibuſdam modis. Aut cum eo agit qui [h] nullo iure ei obligatus eſt, mouet tamen alicui de aliqua re controuerſiam, quo caſu proditæ actiones in rem ſunt, *i* veluti ſi rem corporalem [k] poſſideat quis, quã Titius [l] ſuam eſſe affirmet, poſſeſſor autem [m] dominum eius ſe eſſe dicat: nam ſi Titius ſuã eſſe intendat, in rem actio eſt.

Arbi-

A Rbitroſve.} Arbitros hic intelligit, in quos tanquam iudices partium voluntate fit compromiſ-
ſum, ut coru̅ ſn̅ia ſletur metu pœnæ. Compromiſſum au̅t eſt pactu̅ illud: quo aliquē iudicij cauſa
aſſumimus, addita per ſtipulationem pœna, ſi eius ſn̅iæ paritura [a] non ſit. Doctores arrepta huius
vocabuli occaſione ſatis hic impertinenter materiam arbitrorum expendunt. Angelus plures cognationes ſi-
ue conuenientias, & pleraſq; item differentias colligit. Nos hęc oi̅a [b] ſuis locis bene diſcuſſa relinquemus.

b De quacunque.} Dummodo ſit in commercio [c] noſtro.

c In duo genera.} 1 Non videtur ſufficiens hæc diuiſio, nam ſunt quędam actiones mixtæ, quæ de vtri-
uſque actionis tam perſonalis, quàm realis natura participant. Accurſius [d] putat ſufficientē eſſe, voluit. n.
Imperator tantum duo illa extrema reſpicere, ſcilicet in rem, & perſonam, ex quib. illæ quę dicu̅tur mixtę
conſtantur. 2 Et traditum eſt, mixta comprehendi ſub ſimplicibus quibus [e] participant, ſicut participiu̅
[f] ſub nomine & verbo. Faber verò ait, omnem actionem totam, & integram, uel eſſe in rem, uel in perſo-
nam origine, licet aliqua actio habeat quędam communia cum alijs, ſed eſt tantu̅ adiectiua qualitas: 3 &
per manus traditur, qualitates [g] non conſtituere ſpecificas differentias: de hoc tamen infrà [h] dicemus.

d Ex contractu.} 4 Sub contractu intellige quaſi contractum, ſub maleficio quaſi maleficium. Ita. n. in
legibus hæc uerba ſæpenumero vſurpantur, prout Doctores hic latè expendunt.

e Intendit.} 5 Id eſt, experitur vel agit. Eſt enim intendere, uerbum Iudiciale, & capitur pro iudiciali-
ter petere, uel actionem inſtituere. Vnde ſit vt quandoque intentio nominetur [i] actio.

f Dare aut fac.} Dare, puta centum; facere, ut ædificare domum, ſcribere librum, & ſic includuntur obli-
gationi dandi & faciendi.

g Alijs quibuſ. mod.} Accurſius hãc particulã variè interpretatur. Ego Zaſii expoſitionē amplector, per
quã oẽs & gloſſæ, & co̅mẽtatoru̅ fatigationes ſedãtur. Quod. n. tex. dicit, & alijs quibuſdam modis, hoc in-
tellige, qui non co̅petunt nec ad dandu̅, nec ad faciendu̅, ſed tu̅ diriguntur in perſonã. 6 Atq; hoc eſt, quod
alibi I. C. [k] ait actiones dari ex varijs figuris cauſarum: quaſi diceret, & alijs modis perſonaliter agi poſſe,
quum nec dari petitur, nec fieri, ſed prout co̅trouerſiæ uarios habent ſtatus, ita ſunt variæ figuræ cau̅ru̅. Po̅t
n. aliquando agi, vt Titius ceſſet ab infamia, hic neq; datio, neq; factu̅ eſt. Po̅t ſilentiu̅ imponi aduerſario q
me moleſtat. po̅t prohiberi aduerſarius ne Iuriſdõnem meã turbet, ut ædes meas circumeat, ne per plateam
meam vadat. Hos & ſimiles modos Imperator hic, & ante ipſum [l] Paulus quoq; co̅prehendere voluerunt.

h Nullo iure.} 7 Id eſt, ut ego intelligo, nulla ciuili uel naturali obligatione deſcendente ex contractu,
uel quaſi ex contractu, delicto, uel quaſi ex delicto; impropriè tamen obligatus eſſe dici poteſt, ut domino rē
ſuam reſtituat, ſecundum ea, quæ ſuprà in [m] definitione diximus, perſona ipſa nullo iure obligatur, ratione
tamen rei reſtituendæ quis obligatus eſt.

i Veluti ſi rem.} Exemplum eſt rei vendicationis quæ conſiſtit tantum in rebus corporalibus. Nec re-
fert, an rem ſingularem poſſideat, uel etiam vniuerſalem, ueluti gregem, qui dicitur continere quandã vni-
uerſitatem rerum corporalium.

k Poſsideat.} Quicunq; ille fuerit, quacunq; etiam fide, licet bona fide emerit & poſſederit. Nam ſua
bona fides non tuetur eum aduerſus dominum repetentem rem ſuam, ſed hoc ei tribuit, quod re euicta agat
euictionis nomine contra uenditorem.

l Suã eſſe.} Se habere rei dominiu̅, q̃d eſt p̃cipuu̅ fundamẽtu̅, & cã rei uendicationis, ſicut inf. mox oſtẽdã

m Dominum eius.} Sufficit tñ, ſi dicat reus ſimpliciter, nego rem, quam petis tuam eſſe. Neq; . n. aſſeret
ſuã eſſe reus, quia fortè neutrius, ſed quia diu iam fuit in poſſeſſione, eſt in ea retinendus, donec co̅trariu̅ do-
ceatur. Si ergo poſſeſſori nullum onus incumbit probandi, ſed actor oſtendere debet, ſe eſſe dominu̅ rei, ſi ob-
tinere [n] uelit. Quòd ſi poſſeſſor iactauerit ſe uelle probare dominum, nec tamen illud docuerit, no̅ ſucu̅bet,
ſed remanebit in ſua poſſeſſione, donec actor probet [o] ſe eſſe dominum. Vide tamen ne in illis uerbis poſſeſ-
ſor autem dominum eſſe ſe dicat exceptionem rei conuenti ſtatuere voluerit, quando. ſ. excipiendo dicit,
fundum petitum ad ſe pertinere iure dominij, &c. & per hoc ceſſarent inanes Doctorum concertationes.
Quia ſpecies actionu̅ p̃p immenſam negociorũ diuerſitatē mirificè uariantur, uoluit Imperator eas poſt defini-
tionē actionis generaliter propoſitã co̅modis diuiſionib. explicare. [p] Quo magis au̅t rē latiſſimè patentem ad
certos locos co̅traheret, volnit ſingulas diuiſiones ex ſingulis quaru̅libet reru̅ cauſis producere, ut hoc modo
ad certã actionu̅ cognitionē produceremur. Per totu̅ ergo hunc titulu̅ ſex diuiſionib. actiones patitur, qua-
rum nos ſuo quanq; loco expediemus. 8 Prima diuiſio, quæ cauſam materialem reſpicit hoc §. tractatur
quia aliquæ actiones ſunt perſonales, aliquæ reales. Omnium. n. actionum, quib. utimur, materia hęc eſt, vt
aut in perſonã dirigantur, aut in rem: atq; ob id nominat iſtã diuiſionem ſummã, id eſt, præcipuã ſeu potio-
rem. Nos vtriuſq; actionis naturam conciſè quidem ac breuiter, ſed tñ dilucidè aperiemus. Et primò de p-
ſonali uideamus. 9 Eſt au̅t perſonalis actio, qua cu̅ eo agimus, qui obligatus eſt nobis ad faciendu̅ aliquid,
uel dandum, & ſemper aduerſus eundem locum habet. Ita [q] Vlpianus definit. Et q̃ primò dicit, qui obliga-
tus eſt, intellige ex contractu, uel ex delicto: quoniam perſonalis actio datur tantum contra eum
quem ex obligatione propriè accepta deuinctum habemus, ex co̅tractu ſcilicet, uel quaſi ex co̅tractu, delicto
uel quaſi delicto: 10 atq; ita excluditur Realis actio: in qua no̅ uerſatur obligatio propriè loquendo, reus
propriè nobis non eſt obligatus, cùm neq; deliquerit, neq; nobiſcum contraxerit, ſed perſequimur ius uel res
noſtras.

a l. 2. de arbi.
b l. in ſocietatem. §. arbitroru̅, pro ſocio. 10. titul. de recept. arb. Can. ca. quintaualllis. de iure. cu̅ ſimilibus.
c Ang. hic.
d gl. hic in ver. ſumma.
e gl. in l. 2. in prin. & ibi Zaſius. de uer obli. Angel. hic.
f Zaſ. hic.
g Bar. in l. ſ. in prin. de acq. poſ.
h in §. quędã. hoc tit.
i l. ſi quis intentione. de iud. Zaſi. h ubi. §. qui illud. de uerb. obl.
k in l. 1. poſt prin. de act. & obl.
l in d. l. 1. poſt prin.
m circa uerbu̅. debetur.
n §. co̅modum. inf. de interd. l. fin. C. de rei ueu. l. minus graue. C. de teſt. l. qui accuſare. C. de eden.
o glo. in l. circa. C. de proba.
p arg. l. pe. de va. & extra. cog.
q in l. actionu̅ genera §. in perſonam. de act.

noſtras. Et hoc eſt quod ſuprà [a] obligationem in reali actione impropriè accipi diximus. Sic ergo textũ hic exaudio, dum dicit, qui nullo iure ei obligatus eſt. Accurſius [b] uerò aliter, Si is, inquit, quem reali actione impeto, tenetur mihi reſtituere, quod meum habet: ergo eſt obligatus. Quomõ ergo Iuſtinianus aſtruit, quòd actione in rem aduerſus eum agamus, qui nullo iure obligatus eſt? Communiter interpretes hunc obicem in hunc modum tollunt, quod non teneat cõſequentia, Tenetur reſtituere, ergo eſt obligatus: hãc enim conſequentiam ſi voles validam reddere & firmam, neceſſe eſt ſic dicas in antecedenti: Tenetur iure actionis rem reſtituere, ergo eſt obligatus. ſed iam illud antecedens non eſt uerum in caſu noſtro, quia in actione in rem non tenetur reſtituere iure actionis, ſed tantum officio iudicis. Iure enim actionis ſolùm petit, ut declaretur dominus, & ex cõſequentia iudicis officio uenit [c] reſtitutio, in executione. Iam officiũ iudicis nullam præſupponit [d] obligationem, ſed ex æquitate fluit, quæ eſt adfine ſiue cognatum ipſius obligationis, ſicut quaſi dominium adfine eſt dominij. 11 Zaſius verò aliter diſſoluit, qui fatetur, quòd ut tenetur, ita obligatus eſt, ſed per accidens, & ſuppoſiticiè, id eſt, per ſuppoſitam rem: quæ obligatio non eſt uera & propria, quia non naſcitur ex uera conuentione, ſed tantum per accidens, & ſuppoſitionem rei conſtat, per quam adſtrictus eſt rem reſtituere, quæ obligatione liberatur per abiectionem rei, ſi ab eo res decedat. Et quod minutius quidpiam hæc obligatio habeat, ex eo liquet: 12 quià ea obligatio, quæ eſt uera & propria non poteſt tolli & abdicari à ſe per abiectionem, & alienationem rerum, quarum ratione erat obligatus, nam utcunq; alienet, non eximitur à ſua [e] obligatione. Secus in hac obligatione, quæ fit per ſuppoſitionẽ rei, quia tandiu obligaris ad reſtituendum, donec res penes te eſt: ſi deſieris rem habere; amplius non teneris. Sic ergo obligatus es per accidens & ſuppoſitiuè, non verè. Subijcit, ad faciendum aliquid, ut ſcilicet domum ædificet, proficiſcatur Briſacum: uel dandum, id eſt, ut non ſolùm tradat rem debitam, verumetiã in nos eius rei transfert dominium. 13 hoc enim, dare, propriè ſignificat. Dat nanque is, qui transfundit in alium dominium rei: tradit, qui [f] non transfert dominium. Et per hæc uerba rurſus remouetur actio realis, quoniam in ea neq; datio, neq; factum uerſatur, ſed tantum petitur, ut domino res ſua reſtituatur. Quod poſtremò annectitur, Et ſemper aduerſus eundem locum habet, hoc quoq; ad differentiam fit realis actionis, quæ datur contra quemuis poſſeſſorem. 14 Actio uerò perſonalis tantùm aduerſus eum competit, qui eſt obligatus, etiamſi res interim cœperit ab alio poſſideri. 15 Ex prædictis colligere licet actionem perſonalem duas habere cauſas, propinquam & remotam. Propinqua eſt obligatio, ea enim immediatè parit actionem. Remota eſt contractus, ſiue delictum. Contractus enim & delicta producunt quoq; actionem, ſed mediante obligatione, ſicut emptio, mediante traditione, procreat dominiũ, de quo ad rubricam ſatis multa diximus. 16 Sunt autem huiuſmodi actiones perſonales omnino infixæ in perſonis litigantium, tam ex parte rei conuenti, quam ex parte actoris, ut hic Iaſ. docet. Ex parte quidem rei ideo, quia reus ſemper eſt adſtrictus ad id quod in obligationem deductum eſt: atq; ob id perſonalis dicitur, quòd nunquam excedit perſonam obligati, ſed quocunq; vadat, quemcunque conſtituat procuratorem, ſemper eum comitatur, ſemper aduerſus eum eiusve hæredem competit: 17 nam & in eum tranſit obligatio, cùm in uniuerſum ius defuncti [g] ſuccedat, eadẽque perſona cum defuncto [h] cenſeatur. Hinc vulgò dici ſolet, tales actiones ſequi perſonam obligati, ſicut lepra [i] leproſum. Ex parte uero actoris ideo, quia perſonę ſuæ ita inhæret, ut ab eo auelli non poſſit, & in alium transfundi, præſertim directa actio: eſt enim affixa in oſſibus actoris ſicut character [k] baptiſmi in anima. 18 Et quamuis aliquando cedatur, ſola tamen vtilis transfertur, directa autem nunquam ab actore [l] diuellitur. Nunc ad realem. 19 Actio realis eſt, [m] per quam rem noſtram, quæ ab alio poſſidetur, petimus, & ſemper aduerſus eum eſt, qui rem poſſidet. Dixi rem noſtram, quia agens hac actione debet eſſe dominus rei petitæ. 20 Sub dominio autem comprehenditur non ſolum directum, ſed & vtile dominium. Nam & utilis dominus pro re ſua amiſſa realem habet actionem, [n] puta emphyteuta, feudatarius, [o] ſuperficiarius. Deinde quaſi [p] dominium: poſtremò ius in re ſpecificum, quale habet is, cui debetur [q] ſeruitus. Addidi, poſſidetur ab alio, ad differentiam actionis perſonalis, quæ non reſpicit poſſeſſorem alicuius rei, ſed ſolùm perſonam, ex contractu uel delicto obligatam. 21 hæc autem actio propriè rei inhæret, & quemcunq; poſſeſſorem ſequitur, etiamſi res per mille manus ambulet. 22 Poſſeſſoris autem uerbũ extentè & generaliter accipimus, eoq; amplectimur in primis tam naturalem quàm ciuilem poſſeſſorem: deinde eum qui deſinit dolo malo poſſidere, 23 qui perinde conuenitur, [r] ac ſi adhuc poſſideret. Quod procedit, ſi dolo poſſidere deſiit poſt litis conteſtationem, ſecus ſi ante: quia tum aduerſus eum non cõpetet rei vendicatio, ſed actio in factũ [ſ] ad intereſſe, ex tit. de alie. iu. mutandi cauſa facta. Si enim dicet actor ea ſpecie: [t] Tu poſſederas ab initio rem meam, & ſtatim eam deſijſti dolo poſſidere, per hoc factum ſum damnificatus in centum pro intereſſe, vnde peto ex Titulo de alien. iu. &c. vt mihi hoc intereſſe reponas. Tùm autem dicitur quis dolo deſiiſſe [u] poſſidere, ſi ei denunciatum fuerat à domino, ſe uelle talem rẽ uendicare, & ipſe poſtea alienauit, uel ſi poſt datum libellum, uel poſtquam, dominus rei dixit ſe porrecturũ libellum, ipſe alienauit. Porrò & eum poſſeſſoris nomine comprehendimus, qui detinet tãtũ aliquã rem: qualis eſt colonus, depoſitarius, conductor, & alij ſimiles. Item & quaſi poſſeſſorem, rerum ſcilicet incorporalium, ut ſeruitutum. 24 Et breuiter omnes qui habent reſtituendi poteſtatem: hac actione [x] cõueniuntur. Ex quibus colligitur, 25 duo coniunctim in reali actione requiri: primum, ut actor ſit dñs rei petitæ, uel quaſi dominus: deinde quòd reus, contra quem agitur, ſit poſſeſſor. 26 Ex prædictis quoque apparet,

a In definitione actionis, in verbo, debetur.
b gloſſ. uerb. nullo iure.
c l. ex iure diuerſo. de rei ven. l. a. in l. ſi petiis. de oper. no. nunc.
d l. quæ per colliſionem. in fin. de act. emp.
e l. fin. in ſi. de contrah. emp.
f §. ſic itaq, hoc tit.
g l. nihil aliud. de reg. iu.
h §. 1. de iureiuran. a mori præſt.
i Argu. l. 1. § ſi hæres percepto. ad Trebe. & eſt text. in d. l. actionum. poſt prin.
k vt dicit elegãter glo. l. 4. pro ſo.
l d. l. 3. & l. Sticho. de pecu.
m d. l. actionum genera. à prin.
n de directo & utili dominio, quis illud habeat, uide hic Fab. Barto. in l. ſi quis in §. differentia. de ac. poſ. Bal. & Sali. in l. traditionib. C. de pac. gl. & Bart. in l. min. §. ſi ſeruus. de euict.
o l. 1. ſi ag. uectig. uel emphy. uend.
p §. nanque ſi cui inf. e. de quaſi dominio dixi. in §. ſi quis à non domino. ſupr. de re diui.
q § Item Seruiana inf hoc tit.
r l. qui dolo. & l. parem. de reg. iur. l. fin. aũt. §. ſed & ſi quis. & l. is qui dolo. de rei uen.
ſ Ita Panor. in cap. 1. in 3. col. ut eũ allega. hic Iaſ. de alie. iud. cau. ſa.
t Ita Zaſ. hic elegãter docet, dicens hanc Panor. doctrinam eſſe no. & per eam limitari l. qui dolo. de reg. iur.
u Fab. hic. Bar in l. ꝗ petitorio in pr. de rei ven. & Iaſ. hic ſequitur.
x l. officium. de rei uend.

apparet actionem realem etiam duas habere cauſas, propinquam & [y] remotam. Propinqua ſiue proxima dominium: remota ſunt modi acquirendi dominium de iure gentium: ut occupatio, inuentio, alluuio, traditio, & id genus alij. Item tituli iuris ciuilis tam uniuerſales quàm ſingulares, ut eſt legatum fideicommiſſũ, vſucapio, pſcriptio, & reliqui de quib. oĩbus in 2. Inſt. lib. iuncta parte tertij, diſſeruimus abundè. 27 Porrò non eſt omittendum, circa realem actionem, ꝙ vtcunq; actor in libello huius actionis, cauſam remotiorem omittere poſſit, nempe titulum [a] dominij, ex qua origine competat ei dominium: utile tamen eſſe illi, et proficuum, ſi eam exprimat, dicendo, ſum dominus huius fundi, quia eum emi, quia legato mihi relictus eſt aut in dotem datus. Sic enim etiamſi in iudicio ſuccumberet: quia titulum dominij in libello adſignatum docere nequiret, poterit tamen deinde nouum ſuſcitando iudicium, rem denuò vendicare ex alia cã, in qua eſſet fundatior: nec obſtabit exceptio rei iudicatæ, ſi ſaltem iſtã ſequentẽ cauſam ignorans prætererit in priori iudicio, petita tamen in integrum reſtõne. ſecus ſi ſciens, cauſa fatigandi aduerſarium, [b] eam omiſiſſet. Quod ſi actor cauſam remotam non expreſſiſſet, ſed ſolum proximam (peto, quia ſum dominus, uel quaſi dominus) ea ſpecie licet perſequatur in iudicio vnam tantum cauſam, & condemnetur, id eſt: reus abſoluatur, quia nõ probet actor rem ſuam: non poteſt ad aliam deinde confugere: ob id certè, quia eo ipſo, quòd aſtruit ſe dominum rei petitę, cum, dominium nonniſi una ex cauſa [c] competere queat: in effectu utique, & ut ipſa omne ius ſuum, omnemque titulum deduxiſſe [d] intelligitur. 28 Cauti ergo aduocati eſſe debent, quando vident aliquem in actione reali ſe ſimpliciter fundare in iure dominij, uel quaſi dominij, ut obticeant, nec petant cogi actorem, quòd cauſam remotam exprimat. Nam ſi exprimeret, ſuccumbens aliam prætendere [e] non uetaretur: ſecus ſi eam omiſerit, quia ad aliam redire nequit. Et hæc quidem in genere de actione in rem dicta ſint. 29 Cæterum quia (realis actio) generalis eſt, & pleraſq; ſub ſe ſpecies complectitur, nempe (rei vendicationem) tam directam, quàm utilem. Item Publicianam, quæ ei datur, qui habet quaſi dominium, ut quia cœpit vſucapere. Et actionem hypothecariam, quæ competit habenti ius in re puta ius pignoris uel hypothecæ. Præterea confeſſoriam, qua is agit, qui prætendit ſibi competere ius ſeruitutis, & poſtremò negatoriam, qua experitur, qui nego alteri ſeruitutem competere. Omnes enim hæ actiones in rem diriguntur, quare, & illarum tractatio in ſubſequentibus anuectitur. In hoc autem textu, quis vltra prædicta, & rei uendicatio [f] tangitur, eiuſdemque materiam hoc loci interpretes ſatis diffuſè, & multis quæſtionum inuolucris expediunt, quare & nos aliqua de huius natura ſubiungemus. 30 Eſt aũt rei vendicatio, [g] actio realis, quæ datur domino contra poſſeſſorem quemlibet, ad vendicandã rẽ ſuam corporalem. Quòd ſit realis actio, ſatis eſt manifeſtum: perſequitur enim tantum rem, & in hoc differt ab actionibus perſonalibus. 31 Adieci, domino, ad differentiam Publicianæ, quæ datur quaſi domino, ad vendicandam rem ſuam quam nondum vſucepit. Item ad excludendam actionem confeſſoriã & negatoriã quæ non propriè domino competunt, ſed illis, qui habent ius in re aliena, puta ſeruitutem. Contra poſſeſſorem dixi partim ad remotionem perſonalium actionum, partim rerum incorporalium: quæ ſicut non poſſidentur propriè, ita nec vendicantur. 32 Incorporalia enim iura, ut eſt iuriſdõ, ius patronus, atq; id genus alia, ſeorſim & per ſe vendicari non poſſunt, ſed alijs [h] actionib. petuntur: niſi per conſequentiam rei corporali accederent, ut ſi caſtrum uel villam cum iuribus [i] & pertinentijs petiero. 33 Eſt aũt duplex rei uẽdicatio, directa & vtilis. Directa illi competit, qui plenum habet alicuius rei dominium uel ſaltem directũ, qualis eſt dominus feudi, ſiue emphyteuſis. Vtilis autem illi, qui utile dominium alicuius rei [k] habet, qualis eſt uaſallus, uel emphyteuta. Cauſa iſtius actionis eſt quoque dominium: is enim qui dominus rei, quam petit, non eſt, ab agendo repellitur. 34 In libello ergo huius actionis medium concludendi eſt, ꝙ actor ſit petitæ rei dominus, reus uerò poſſeſſor. Tenetur itaq; actor hæc duo coniunctim probare, nẽpe ſe eſſe dominũ rei, quam vendicat, iure gentium [l] uel ciuili: ipſum verò aduerſarium eſſe poſſeſſorem aliàs rei uendicatio non pcedit. 35 Præcipuũ enim fundamentum, & cã rei vendicationis quæ ex parte rei conuenit, [m] eſt poſſeſſio, quia ſemper ex parte rei deſideratur poſſeſſio: in agente uerò dominium præſupponitur. Hinc ait [n] iuriſconſultus, non compellimur inuiti ſubire hoc iudicium, quia poſſumus reſpondere, nos nõ poſſidere, & ſic agentibus ſatiſfacere. Sed ne hoc caſu ſemper temerè ſubterfugiamus iudicium, actori pſpectum eſt plerisq; remedijs. 36 Nã & ad exhibendum agere põt, ut res exhibeatur, quæ actio maximè inuenta eſt propter rei uendicationem, ut eſſet experiundi copia, dum conſtaret aliquem detinere rem. Et idem alio modo conſultum eſt actori repetenti rem ſuam, aduerſus calumniatores, qui negant ſe poſſidere, cùm tñ poſſideant. 37 Nã ſi conuincatur aduerſarius mendacij, quia actor probet eum poſſidere, confeſtim ab eo debet auferri poſſeſſio, & in actorem transferri, & nihil de iure ſuo [o] probantem. 37 Conſulto tamen aget actor rei vendicationem intentare volens, ſi tria prius proſpiciat. In primis, num ipſe poſſideat rem, quam parat petere: quia præter hoc, quòd fruſtratorium erit petere rem quam tute habes, etiam punieris damno amittendæ poſſeſſionis, ſi ſciens te poſſidere, [p] ab alio petas. Secundò, ſi ipſe nõ poſſideat, videat primò, an alia via poſſit conſequi poſſeſſionem ſuæ rei, quàm rei vendicationis iudicio, ut puta aliquo interdicto. Nam difficile eſt probare dominium, quod tamen facere oportet in rei uendicatione. Tertiò, ſi ipſe non poſſideat, nec proſpiciat aliam viam, qua poſſit poſſeſſionem recuperare, tunc primò inquirat, an is quem conuenire vult rem poſſideat, & detineat, ne ſi res penes reum non ſit, iudicium reddatur [q] eluſoriũ. 39 Cæterum quomodo dominium probari debeat, ſatis hic Faber & Iaſon docet. Vt tamẽ & illud ſuccin-

Cte

[y] de hoc dixit. ſu. in explicatione ſubs.

[a] Prout. ſu. ad ſub. declaraui.

[b] Argu. l. de rebus de arbit. ubi talis malitia punitur.

[c] Res non põt eſſe mea ex pluribus cauſis tex. in l. 3. ex pluribus. de acqui. poſ.

[d] Tex. elegans in l. ſi mater. §. eadẽ. de exce. rei iudi.

[e] Ita Cy. in l. edita C. de eden. vbi dicit, aduerſarium pprio ligone perde vulnerare, ꝗ petit exprimi cauſam remotam.

[f] Ponitur. n. eius exẽplũ in uer. uel ſi rem corporalem.

[g] De re vendi. Ol. el. 3. act. 2.

[h] Sicut in ſequẽti. § oſtendemus.

[i] Bald. in l. 1. de rei vend. Alex. poſt Bar. in l. vendicatio. co. ti. Bald. in l. 3. in fi. ſi cer. pet. Canon. in c. examinata. extra. de iudi.

[k] l. 1. ſi ager vecti. uel emphi. pet.

[l] l. in rem. in prin. de rei vendi.

[m] l. vnic. C. de ali. iud. mut. cau.

[n] in l. fi. de rei ven.

[o] Tex. in l fi. ibi late doct. de rei vẽ. Pau. in c. pe. in 6. col. de in. calum, vbi ponit requiſita ad hoc ut fiat tranſlatio in agẽtẽ. ita Iaſ. hic late

[p] Dd. in l naturaliter. §. nihil commune. de acquir. poſſ.

[q] l. qui petitorio. de rei vend.

ſtè doceamus, crediderim circa dominij probationem (quæ difficilis eſſe cenſetur) diſtinguendũ eſſe. Nam ſi de his loquamur rebus, ex quarum qualitate conſtat, eas ante actoris occupationem, ſiue apprehenſionem, in nullius bonis fuiſſe: quales ſunt feræ beſtiæ, gemmæ, lapilli in littore maris inuenti, item inſula in mari [t] enata, & ſi quæ ſunt id genus alia: harum planè dominium per occupationis, apprehenſionisve allegationẽ ꝓbatur: ꝑ iuris regulam, volentis, ea quæ in nullius bonis ſunt occupantibus concedi. atq; hæc quidem probatio plana eſt, ac facilis. Quòd ſi de rebus diſputetur, ex quarum qualitate non pôt colligi, ꝙ antea nullius fuerint, ſed certum eſt eas fuiſſe ſub alicuius dominio, quales ſunt fundi, animalia mãſueta, domus, omnes deniq; ſpecies ſiue res opera hominum factæ, [t] atq; in eſſe productæ: eo caſu, ſi quidem oſtendatur ꝙ in nullius bonis aliquandiu fuerint, intereſt quonam pacto id contigerit. 40 Cõtingit aũt in trib. modis. Primò, ſi prior dominus illas res pro [u] derelicto habuerit, qua ſpecie probatur dominium per ſolam apprehenſionem ſiue occupationem. Deinde ſi res erat tributaria, & uacauit biennio, cenſetur quoq; pro derelicto habita, probaturq; dominium eius per apprehenſionem, & [a] poſſeſſionem biennalem. Poſtremò, ſi officio iudicis res proclamata fuerit: affiguntur enim publica edicta hoc modo, quòd ſi quis uelit dicere, hanc vel illam rem ſuam eſſe, intra terminum præfixum id faciat, & ſi nemo aduenerit, cenſetur quoq; res pro derelicto habita, eamq; poſtea occupans, eius dominium [b] per apprehenſionem firmat ac docet. Iſtis tamen tribus caſibus probatur tantum utile dominium, non directum. 41 Cæterùm ſi nequeat oſtendi, quòd aliquãdiu res in nullius bonis fuerint, ſubdiſtinguẽdũ eſt. Nam ſi de utilis dominij probatione quærimus, tũc ſi quis aſtruat ac demonſtret, ſe rem immobilem decem annis inter præſentes, uel viginti inter abſentes, cũ titulo & bona fide poſſediſſe, vtile dominium oſtenſum eſt: in quod procliuior eſt [c] Doctorum ſententia. Sin verò de probatione dominij directi inueſtigamus, uidendum rurſus eſt, an de reb. tantum mobilibus, an ſimpliciter de quibuſcunque rebus loquamur. nam priori ſpecie probatur dominium, ſi poſſeſſio cum titulo & bona fide per triennium continuum euidenter commonſtrata fuerit, altera verò ſpecie probatur dominiũ directum bifariam primò per præſcriptionem tanti temporis, cuius initij non extet [d] memoria: deinde per allegationẽ alicuius tituli, puta ſi quis dicat, rem ſibi donatam, uel uenditam, &c. Sed hoc caſu tria coniunctim ſunt neceſſaria: primò ipſe titulus, puta emptio, uel alius: ſecundò ꝙ res fuerit tradita: tertiò, quòd tradens habuerit rei dominium. Adduntur & alia ſecundum naturam cuiuſq; contractus, ut in emptione requiritur probatio enumerationis [e] precij, & ſic de alijs. Per hæreditatẽ uerò aditam, & ſimilia, dominium non probatur ſimpliciter, ſed ita demum, ſi defunctus fuit rei dominus, tum enim & hæres fit dominus, ſin minus nec in hæredem transfertur dominium, cum nemo plus in alium iuris transfundere [f] poſſit, atque ipſe habet. Et ita imponimus finem huic primo §.

[t] § fere. eũ §. ſequ. ſup. de rer. diui.
[ſ] §. feræ igitur, &
[a] l. 1. & l. 3. de acq. rer. do.
de quib. loquitur l. ideo. §. cũ quis. de acq. re. do. & § cum ex aliena cũ multis ſeq. de re diui.
[u] Vt ff. pro dere. p totum.
[a] l. quod agros. C. de om. ag. deſer. lib. 11.
[b] Secundum Iaſo. hic qui multa ad hoc allegat.
[c] Gl. & Dd. in l. traditionib. vbi Alc. io cõtrarium oſtitur. C. de pact. & dixi de hoc ſu. de vſuc.
[d] Bald. & Dd. in d. l. traditionib.
[e] l. cum res. iuncta glo. & Dd. C. de prob. vide Spec. in titu. de hoc. §. ſi. uerſi. 56.
[f] l. nemo plus. de reg. iu.

§. Aequè ſi agat.

1 Continuatio huius §.
2 Seruitutum alia perſonalis, alia realis.
3 Realis ſeruitus diuiditur in urbanam, & ruſticam.
4 Pro ſeruitutibus duæ actiones proditæ, confeſſoria & negatoria.
5 Res ſua nemini ſeruit. & num. 23.
6 Si quis acquirat fundum qui ſeruitutem debet, extinguitur ſeruitus.
7 Seruitus itineris.
8 Seruitus actus.
9 Seruitus altius tollendi ædes, quomodo accipienda.
10 Iure libertatis altius ædificare licet.
11 Origine omnia ædificia ſunt libera.
12 Statutis prohibetur, ne altius tollantur ædes.
13 Seruitus altius tollendi, eſt uera ſeruitus.
14 Seruitus luminum.
15 Seruitus, ne luminibus officiatur.
16 Seruitus, ne proſpectui officiatur.
17 Seruitus proijciendi.
18 Differentia inter proiectum & immiſſum.
19 Mæniana, & ſuggrundia.
20 Confeſſoriæ in rem actionis definitio.
21 Confeſſoria quare dicatur realis.
22 Pro quolibet iure incorporali cõfeſſoria agi pôt.
24 Confeſſoria actio inter duo extrema verſatur.
25 Cognatio & item differentia inter rei vendicationem, confeſſoriam, & publicianam.
26 Confeſſoria duplex, directa & utilis.
27 Cauſa actionis confeſſoriæ.
28 Agens confeſſoria quid probare debeat.
29 Effectus actionis confeſſoriæ.
30 Quando quis dicatur agere iudicio petitorio uel poſſeſſorio.
31 In confeſſoria non requiritur probatio tituli.
32 Confeſſoria actio quomodo tollatur.
33 Libellus in actione confeſſoria.
34 Actio in re negatoria definitur.
35 Negatoria actio vnde dicta, & quibus uerbis inſtitui poſſit.
36 Quæ requirantur, ut locus ſit negatoriæ.
37 In omnibus actionibus actor probare debet.
38 In negatoria actor non probat, ſed reus.
39 Vnaquæq; res præſumitur libera, donec probetur ſeruitus conſtituta.
40 Quibus modis ſeruitus conſtituta probari debeat.
41 In negatoria quomodo ponẽda ſit actio, uel formandus libellus.
42 Caſus ubi aſſerens libertatem ſui fundi eam probare tenetur, & num. 44.

43 Priuatio

43 *Priuatio præſupponit habitum.*
45 *Excuſſa l. ſi priuſquam. De no. oper. nunc.*
46 *Propter contumaciam eius, qui conuentus eſt, negatoria inualidatur præſumptio naturalis libertatis.*
47 *Contumax in non reſpondendo, intelligitur reſpondiſſe in eam partem quæ ſit illi deterior.*
48 *Etiam contra præſumptionem iuris, & de iure admittitur probatio in contrarium per cõfeſſionem partis.*
49 *Duplici ratione agere poſſum, tibi non eſſe ius altius tollendi.*
50 *Quare in reb. corporalib. tãtũ cõfeſſoriè agatur.*
51 *In pari cauſa melior eſt conditio poſſidentis.*
52 *Differẽtia inter res corporales & incorporales.*
53 *Sententia ſuper actione cõfeſſoria lata tollit impedimentum ſeu turbationem ſeruitutis.*
54 *Explicatio verſ. ſanè vno caſu in §. noſtro.*

Aequè ſi agat quis, *a* ius ſibi eſſe fundo fortè uel ædibus à *b* vtendi, fruendi, vel *c* p fundum vicini *d* eundi, *e* agendi, uel ex fundo vicini, aquam ducendi, *f* in rem actio eſt. Eiuſdem generis eſt actio de iure prædiorum vrbanorum: veluti ſi quis agat ius ſibi eſſe *g* altius ædes ſuas tollendi, *h* proſpiciendive, vel *i* proijciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. *k* Contra quoque, de vſufructu, & de ſeruitutibus prædiorum ruſticorum, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoque proditæ ſunt actiones: ut ſi quis intendat ius non eſſe aduerſario vtendi, fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi, proſpiciendive, vel proijciendi, immittendive, iſtæ quoq; actiones in rẽ ſunt, ſed negatiuæ. *l* Quod genus actionis in controuerſijs rerum corporalium proditum non eſt. Nam in his *m* is agit, qui non poſſidet. ei verò qui poſſidet, non eſt actio prodita, *n* per quam neget rem actoris eſſe. *o* Sane vno caſu qui poſſidet, nihilominus is actoris partes obtinet, ſicut in latioribus Digeſt. libris opportunius apparebit.

QVIA 1 realis actionis plures ſunt ſpecies, quas [a] ſuprà recenſui, & primæ, rei vẽdicationis ſcilicet exemplum propoſuit Imperator: nunc ad alteram ſpeciem, nẽpe actionẽ confeſſoriam & negatoriam, quæ pro rebus competit incorporalibus, puta ſeruitutibus tam perſonalibus quàm realib. exponendam tranſis. 2 Et pro euidentia non eſt omittendũ, ſeruitutem, cuius hic fit mentio duplicem eſſe, [b] perſonalem, & realem, ſiue prædialem. Perſonalis eſt, cum res perſonæ ſeruit, & vna cum perſona intermoritur, ut eſt vſusfructus, uſus, habitatio. Realis eſt, ubi res inſeruit rei, puta prædium prædio, & realis dicitur, quia in re, id eſt, prædio radicatur. 3 Et Hæc ſubdiuiditur in vrbanã & ruſticam, ſicut prædiorum alia ſunt vrbana, alia ruſtica. Ea enim ędificia, quæ habitandi, immorandiq; gratia parantur, prædia urbana ſunt, ſiue in agro, [c] ſiue in ciuitate fiant. Quæ uerò gratia colligendorum fructuum habentur, ea ruſtica [d] dicuntur. Singulorum ergo prædiorum ſuæ quoq; ſunt ſeruitutes, aut iura. Vrbanorum ſunt, altius tollendi, tignum immittendi, proijciendi, protegendi, proſpectus. Ruſticorum verò, iter, actus, uia aquæductus, & ſi qua ſunt alia. 4 Deinde præcognoſcendum eſt, pro his ſeruitutib. duas actiones eſſe proditas, confeſſoriam, & negatoriam. Confeſſoria eſt, qua aſſerimus nobis cõpetere ſeruitutem in re alterius: negatoria verò, qua negamus alteri in re noſtra [e] competere ſeruitutem. Quapropter ſi prædium ſeruitute utitur, dicitur dominans. Illud autem quod patitur eam ſeruiens nominatur. Vtriuſq; actionis naturam euidenter diſcuſſo primo textu, elucidabimus. Et quia tex. ex ſententia Iaſ. quatuor partes complectitur, quamq; ſingulatim expliceemus. Ad primam ergo.

a Ius.} *Id eſt, facultatem: prout aliâs ſæpe accipitur.*

b Vten. fruend.} *Intelligit vſumfructum, qui eſt perſonalis ſeruitus, cuius explanationem [f] ſuprà docui abundè.*

c Per fun. vici.} *Notanter uicini, 5 quia res [h] ſua nemini ſeruit. 6 Vnde aliquis acquirat dominiũ illius fundi, quũ debet ſibi ſeruitutem, ſtatim illa ſeruitus extinguitur, & euaneſcit: [i] nec ſi poſtea rurſus uendatur, reuiuiſcit illa ſeruitus ſemel extincta, niſi de nouo eidem fundo imponeretur.*

d Eundi.} *Seruitutem itineris. 7 Eſt autem iter, [k] quo quis pedes uel eques commeare poteſt.*

e Agendi.} *8 Seruitutem actus notat, diciturq; ab agendo iumento, eum, & pecus, vehiculumq; agere, [l] nedum ambulare poſſum.*

f In rem act.} *Scilicet confeſſoria.*

g Altius ædes ſu. toll.} *9 In hoc exemplo multum ſe diſtorquent interpretes, ut oſtendant congruum eſſe confeſſoriæ actioni. Videtur enim quòd non poſſit dari ſeruitus, quod tibi altius tollere & ædificare liceat, cum hoc non ad ſeruitutem pertineat, 10 ſed iure libertatis naturalis facere permiſſum ſit. Si ergo hoc vnicuiq; non ſeruitutis à uicino impoſita, ſed libertatis iure permittitur, quæ competit omnib. ædificijs, 11 (nam origine omnia ædificia ſunt libera, niſi expreſſe conſtet, eam ſeruitutem vicino conſtitutã, ut non liceret [a] altius tollere) quorſum hic dicitur eſſe ſeruitus? Ad quid utilis mihi erit iſta ſeruitus, ſi uicinus dicit, dabo tibi facultatem altius tollẽdi ædes? nõne erit ſuperflua? Verùm prætermiſſis uarijs Doctorum expoſitionibus, ex Fabri ſententia dicendũ eſt, illam libertatem altius ædificandi non eſſe perpetuã: 12 quia in ciuitatib. bene inſtitutis ſæpenumero ius municipale [b] prohibet, ne ædes vltra uiginti, ſeu triginta vlnas*

a in §. præced.
b Dixi la è in rub. & prin. ſu. de ſer. ru. præ.
c §. prædiorum urbanorũ. ſu. de ſer. vib. præd. & l. urbana prædia. De verb. ſig.
d Leo iure. §. ſtabula. in quib. cauſ. pigno. uel hyp. cont.
f l. j. in fin. ſu. com. præd.
g in tit. De vſufru.
h l. vti frui. in prin. ſi uſus pet.
i l. ſi ædes. De ſer. vrb. tex. pulcherrimus. in l. Papinianus de ſeruit. & l. huiuſmodi. §. ſi ædes. de le. j.
k de hoc in princ. ſup. de ſeruis
l in prædict. princ. ſu. de hac ſeruitute dixi.

a l. altius. C. de ſerui. & aqua l. cum eam. l. imperatores. ff. de ſerui.
b iuxta l. qui luminib. in princi. de ſer. urb. ibi glo. & li. i. de ędifi. prin.

ſine

ABSOLVTIS tribus prioribus obligationum ſpeciebus, nempe ijs, quæ ex contractu, vel quaſi ex contractu aut ex delicto proficiſcuntur, poſtremam quoque ſpeciem ſubiungit, quæ quaſi ex delicto deſcendit. 1 *Eſt aũt quaſi delictum, propriè, quando quis neque ex dolo, nec lata culpa, ſed magis ex imperitia, ſiue negligentia ſua, ſuorumve conueniri poteſt.* 2 *Eius ponuntur hoc in titulo tria exempla, & ſubinde, quæ actione bis caſibus agatur, connectitur: atque ita duas hic tractatus partes comprehendit.*

Prin. tit.

1 *Iudex male iudicans, quaſi delinquit.*
2 *Quid ſit litem ſuam facere.*
3 *Iudex malè iudicando litem ſuam faciens, quomodo puniatur.*
4 *Iudex ſcienter & doloſè male iudicans quas pœnas ſuſtineat.*
5 *Tabellio malè faciens inſtrumentum tenetur.*
6 *Notarius iura ad ipſius officium ſpectantia ſcire debet.*

SI iudex litem ſuam fecerit, non propriè ex maleficio obligatus videtur, ſed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus eſt, & utique peccaſſe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo uidetur quaſi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur: pœnam ſuſtinebit.

1 *Primum exemplum quaſi delicti, eſt de iudice, malè iudicando litem ſuam faciente. Iudex enim, qui per imprudentiam uel imperitiam perperam pronunciat, condemnat aliquem, cùm nihil deberet, quaſi dictum committere dicitur. Quod Imperator à ſufficienti partium enumeratione probare nititur. Non enim ex cõtractu obligatur, quia contractus utriuſq; conſenſum requirit: ſed de conſenſu meo iudex mihi non fecit iniuriam. Ne ex quaſi contractu: quaſi enim contractus quamuis vtriuſq; conſenſum non requirat, tñ eum iure ciuili licitum eſſe, ac permiſſum oportet: ut uidemus in obligatione negociorum geſtorum, quæ ratio hic ceſſat, quoniam non eſt permiſſum iudici, ut quem uelit litigantium, iniuria afficiat. Sed nec uerè delinquit,*[a] *quia fortè legem habens nõ ſanè intellectam, aut Iureconſultus duce à communi legum tramite, receptaue conſuetudine aberrans, ſibi perſuadet, ſe iuſtam ferre ſententiam.* 2 *Quo caſu litem ſuam facit, hoc eſt, dãnum partis læſæ in ſe transfert. damnatur ad intereſſe partis læſæ. ſuſtinetq; pœnã in quantum ea de re æquũ religioni iudicantis viſum fuerit.* 3 *atq; ita non condemnatur in ſolidum, ſiue*[a] *in æſtimationẽ totius cauſæ, ſed iudicans, uel ſyndicator rationem habere debet ſumptuum, damnorumq; læſæ partis, quam rẽ in quadam ſua*[b] *q̃õne Bartolus vberius pertractat. Habetur tamen ratio, an erraverit in lege facili & aperta, an in difficili atque obſcura, quoniam poſteriori ſpecie*[c] *mitius punitur.* 4 *Porro notanter ſuprà dixi, p imprudentiam, nam ſi iudex dolo malo, ſcienter, & ex propoſito. uel etiam pecunia corruptus, perperam ius dicit, verè delinquit: & ſiquidem cauſa ciuilis fuerit, ignominia notatus, triplum litis rependit: in quæſtione verò criminali confiſcatis omnibus bonis, in exilium mittitur, de quo latius videre eſt in tractatu Codi. de pœna iudicis qui male iudicat: vnde diſcere potes, quæ hic deſunt.* 5 *Quæ autem loci de Iudice traduntur, eadem in tabellione malè faciente inſtrumentum, obtinent. tenebitur enim ad intereſſe*[d] *parti, quam damnificauit.* 6 *Atq; hinc eſt, quod notarius iura ſcire debeat ſaltem ad ipſius officium ſpectantia, ut à contractibus illicitis*[e] *abſtinere queat.*

a l. ſi iudex. de uar. & ext. crim. & maleficijs. §. ſi iudex de act. & oblig. l. ſi expreſſim. De app.
b incip. ſi iudex p imperitiam, &c.
c de quo late Bart. & alij in l. fi. C. de pœn. iud. qui male iudi. & qualiter deducatur intereſſe contra Iud cẽ in cã ſyndicatus, vide Inno. in c. ſuper eo. qd me. cau. Bald. in l obſeruare §. proficiſci de offi. procon. & leg.
d l. fin. C. de magiſ. conue.
e notat glo in l. generali. C. de tab. lib. 10.

§ Item is, ex.

1 *In homine libero nulla corporis æſtimatio fieri poteſt.*
2 *Edictum, quod deiecerunt uel effuderunt, duo habet capita.*
3 *Si effundendo eijciendove rebus noſtris ſit nocitum, æſtimatio in duplum ſoluitur.*
4 *Pro libero homine læſo eſt pœna L. aureorum.*
5 *Pro libero homine læſo eſt pœna arbitraria.*
6 *Quando ſuprà viam poſitum eſt quid, quod nocere poteſt eſt X. aureorum.*

Item is, ex cuius cœnaculo, vel proprio ipſius, uel ex conducto, uel in quo gratis habitat, deiectum*a* effuſumve aliquid eſt, ita ut alicui *b* noceret, quaſi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non propriè ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerũque ob alterius *c* culpam tenetur, aut ſerui, aut liberi. Cui ſimilis eſt is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum aut ſuſpenſum habet, quod poteſt (ſi ceciderit) alicui nocere, quo caſu pœna decem aureorum*e* conſtituta eſt. De eo uerò, quod deiectum

effuſumve eſt, dupli, quantum damni datum ſit conſtituta eſt actio. Ob hominem vero liberum occiſum, quinquaginta aureorum pœna conſtituitur. Si uero uiuat nocitumq; ei eſſe dicatur, quantum ob eam rem æquum iudici uidetur, actio datur. Iudex. n. computare debet mercedes medicis præſtitas, cæteraq; impendia, quę in curatione facta sũt: præterea operas, quibus caruit, aut cariturus eſt ob id, quod inutilis eſt factus.

a Deiectum.] *Puta corpus ſolidum & durum, ut eſt tegula, lapis, & ſimilia. Effuſum uerò intellige liquidum quidpiam, ueluti oleum, aquam, & id genus alia.*

b Alicui nocere.] *In perſona, rebus, uel ueſtibus.*

c Alterius.] *Nam ſi ipſe deieciſſet, teneretur ex maleficio, Fabro autore.*

d Si ceciderit.] *Si facile põt nocere, ſecus ſi cũ difficultate, ut quia ſunt hoſtipẽſiles,* [a] *bene adfixi parietib.*

e Aureorum.] *Pro culpa deiicientis, non pro æſtimatione* [b] *occiſi. 1 Liber enim homo ſi petit, nõ fit æſtimatio in duplum, quia in homine libero nulla corporis æſtimatio fieri poteſt, ſed tantum ne impunè ferat cuius culpa liber homo occiſus fuit, leges conſtituerunt pœnam* [c] *quinquaginta.*

Ad hunc locum titulus pertinet, qui eſt in Pandectis. de his qui deiecerunt, uel effuderunt: in eoq; ſecundum quaſi delicti exemplum continetur. Nam cum publicè interſit, ſine metu & periculo per itinera commeari, Prætor ſumma planè utilitate eis, qui ædificia uel domos prætereunt, aut circa ea iter faciunt, aut cõſiſtunt, edicto ſuo proſpicere uoluit, ne noceretur ipſis à domibus. 2 Et habet hoc edictum duo capita: ſiquidem dupliciter ex domibus noceri poteſt, utrunq; hoc in [a] *§. tangitur. 3 Primo capite, ſi ex ædificio effundatur, uel deiiciatur, ſi quidem rebus noſtris damnũ datum ſit, æſtimatio in duplum ſoluetur dupli, quãtũ damnum dati erit, actio competet. 4 Si liber homo perierit, quinquaginta aureorũ pęna ĩpoſita eſt, annaliſq; hæc eſt actio, nec hęredi, nec in hęredẽ datur. 5 Si uero liber homo uel vulnere, uel alio mõ in corpore lædatur, curationis operarumq; præteritarũ & futurarũ amiſſio in æſtimationẽ ueniet, in quãtũ videbitur iudicanti æquũ. Quæ pars edicti non ſolam ad ciuitates, & uicos, ſed etiam ad vias in agris, ſi fortè illic ſint ædificia, extenditur. Diei autem tantummodo ratio habetur,* [e] *non & noctis: tum enim impunè eſt, quod nocebitur. 6 Poſteriore uero edicti parte in ſuggrundia, ſeu protecto, id eſt, in tectis procul eminentibus, ſi porrò in pergula & anteambulatorio, quod ad murum domus exporrigitur ac propendet, ſiue & in reticulo hoc eſt, in proiecturis ædium, quæ ad modum retis factæ ſunt (ut ſunt cancelli) aut alias in ſuperiorib. domus partibus aliqua poſita habeantur, quæ nocere poſſunt: tunc ſiue noceatur, ſiue non, pœna decem aureorum eſt, nec refert, habitator ædium poſuerit, ſiue alius.* [f] *Quæ uero ſuſpenſa ſunt ante ædes, aliquando in priore parte edicti, aliquando in poſteriore includuntur, ut ſi fortè bouem quis mortuum fune ſuſpendat, qui cadens noceat. Quanquam autem certa pęna hac edicti parte conſtituta eſt, crediderim tamen ſi liber homo reb. hmõi decidentibus periret: uel plus læderetur, quàm præfata pœna efferret, officium iudicis pro iſta æſtimatione interuenturum, hoc enim & ius & æquitas efflagitat, idemq; Zaſius* [g] *aliquando ſenſit.*

a Ang. p l. ſi vero. §. prætor. de his qui deie. uel effund.
b Platea hic.
c l. 1. §. ſed cum liber homo. de his qui de. uel eff.
d Placen. hic in ſua ſumma.
e hæc habentur in l. vt princi. §. ſed cum liber. §. hæc in factum. l. hoc edictum. & l. fin. ff. hoc tit.
f hæc habentur in l. ſi vero. §. prætor. § id poſitum. hoc titu. d. l. 1 §. quod cũ iuncta. d. l. ſi uero. §. ſi.
Ex ſuperiore parte edicti agitur, ſi nocitum ſit, ex altera, ſi nocere poſſit.
h in ſumma. ff. de his qui deie. uel effud.

§. Si filiusfa.

1 *Si ex domo filijfa. ſeorſim à patre habitantis proijciatur uel effundatur, pater non tenetur.*

2 *An pater pro filiofa. per imperitiam malè iudicante teneatur.*

Si filiusfamiliàs ſeorſum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effuſumve fuerit; ſiue quid poſitum ſuſpenſumve habuerit, cuius caſus periculoſus eſt: Iuliano placuit in patrem nullam eſſe actionem; ſed cum ipſo filio agendum eſſe. Quod in filiofamiliàs iudice obſeruandum eſt, qui litem ſuam fecerit.

Tametſi paterfamiliàs, ex cuius domo aliquid proijcitur, uel effunditur, pro tota familia, & liberis & ſeruis, aliiſq; ſecum habitantib. ex quaſi maleficio [a] *obligetur: 1 tamen pro filiofamiliàs ſeorſim à patre in aliqua domo habitante, ſi quid ex ipſius familia proiectum, effuſum, ſuſpenſumve fuerit, non pater, ſed ipſe filius obſtringitur, daturq; cõtra eũ ex quaſi maleficio in factum actio, & id textus hic ait. 2 Idẽ quoq; iuris obtinet, ſi filiusfa. iudex per imperitiam malè iudicando, litem ſuam fecerit, damnum partis læſæ in ſe ſe tranſtulerit: adhuc enim pater excuſabitur, filiusq; in tantam quantitatem tenebitur, quæ tunc in peculio* [b] *fuit, cùm ſententiam dicebat, quæ aſſertio uerior eſt. Nam cùm hæc actio detur, in quantum religioni iudicantis* [c] *uidetur, non debet uideri æquum iudici, ut puniatur in plus, quam habeat in peculio, quando per imperitiã malè iudicat: ſecus ſi* [d] *dolo, quia condemnabitur in uera æſtimatione litis. Filiusfa. ergo Iudex cautus eſſe debet, quando in ſyndicatu ſententiam ueretur condemnatoriã, quod alleget ſe filiumfa. idq; doceat, ſic enim niſi aduerſarius probet: quod habeat aliquid in peculio, remanebit deluſus. Regulariter certè ex maleficio uel quaſi ex maleficio non datur actio de peculio contra patrem, niſi quatenus peculium eſſet locupletatum, condemnatusve iam eſſet filius: tum enim daretur aduerſus patrem, actio per ſententiam, non quidem ex maleficio, ſed quaſi ex contractu.*

a ut. ſup. §. proxi.
b tex & ibi Bart. in l. ſi filiusfa. de iu.
c l. pen. de uat. & extra. cogni. & ſup. eo. in prin.
d d. l. ſi filiusfa in ſecũdo reſponſo.
e l. 3. ſi filius. & §. ex cauſa. de minorib. reliqua vide apud Dd. in d. l. ſi filiusfa. In no. in c. ſuper eo. quod me. au.

§. Item exercitor.

1.4 *Edictum nautæ, caupones, ſtabularij ut recepta reſtituant.*
2 *Nautæ ſunt, qui naues exercent.*
3 *Caupones & ſtabularij qui dicantur.*
5 *Quando nautæ, caupones, & ſtabularij non teneantur ex quaſi maleficio.*

Item exercitor nauis aut cauponæ aut ſtabuli de dolo aut furto, quod in naui aut caupona aut ſtabulo factum erit, quaſi ex maleficio teneri videtur: ſi modo ipſius nullũ eſt maleficium, ſed alicuius eorum quorum opera nauem aut cauponam aut ſtabulũ exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu ſit aduerſus eum conſtituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus eſt, quod opera malorum hominũ vteretur, ideo quaſi ex maleficio teneri videtur.

Tertium exemplum quaſi ex maleficio eſt, quod nautæ, caupones, ſtabularij recepta reſtituant. Et ad hũc locum referendus eſt titulus in Pandectis, Nautæ, caupones, ſtabularij. Sanè prætor hoc edictum ex euidẽti vtilitate propoſuit, quia nautis, cauponibus, & ſtabularijs ſæpenumero res ſeruandæ traduntur à viatoribus, & his qui naui vehuntur: vnde neceſſe erat lege prouideri, ne fidem, hoc hominum genus receptit, fallat. Nam & lege cauta necdum eorum improbitas [a] coercetur. Niſi enim hoc edicto obuiam iretur, colluſione facta cum furibus frequenter viatores læderentur. 2 Ad rem quod attinet, nautas accipere debemus eos, qui naues exercent, id eſt, patronos nauium, qui ſoliti ſunt magiſtros [b] præponere. Nauigij aũt appellatione intellige rates, lintres, & cætera id [c] genus. 3 Caupones & ſtabularios differentes accipe: apud hos enim iumenta ſtabulantur: apud illos viatores [d] diuertunt. Putarim tamẽ caupones, ſtabularios dominis diuerſoriorum ſine delectu intelligendos eſſe, & ita apud idoneos autores inuenies. 4 Hoc hominum genus, ſi uel ipſi, uel hi, qui eorum nomine huiuſmodi negocijs præficiuntur, res quaſcunq; viatorum, eorumve, qui naui vehuntur, in cuſtodiam receperint, ſaluas reſtituere dẽt. ijs, qui tradidere, ſiue ſint propriæ eorum, qui cuſtodiendas tradunt, ſiue alienæ, etiamſi aliqui gratis [e] diuerterint. Et ſufficit, ſi nautæ, & alij ſciant res eſſe inuectas, quamuis aliter in cuſtodiam non [f] recipiantur: 5 niſi prædixerint caupones et alij ſe nolle cuſtodire, [g] eorumq; proteſtationi viatores uel uectores qui naui uehuntur, conſenſerint. Tum autem intelliguntur quaſi ex maleficio obligati, ſi prætextu officij, ſeu ædificij rem receperint: nam ſi tãquã vicini uel amici cuſtodiendam recepiſſent, hoc edicto [h] non adſtringerentur. Reliqua huc pertinẽtia in præfato digeſtorum [i] titulo requirere diligens lector debet.

a l. 1. nau. cau. ſtab. in fin.
b l. 1. §. exercitorẽ. de exerci. & l. 1. nau. cau. ſtab.
c d. l. 1. §. de exercitorib.
d l. nauta. hoc titu.
e d. l. 1. §. item Pompo l. licet. in pri. hoc tit.
f d. l. 1. in fin. ſecundum gl.
g l fi. §. 1. eod.
h l. & ita §. eodem modo hoc tit.
i ff. nau. cau. ſtab.

§. In his autem.

1 *Pœnalis actio non tranſit in hæredes.*
2 *De actione in factum.*

In his autem caſibus in factum actio competit, quæ hæredi quidem datur, aduerſus hæredem autem non competit.

Complectitur hic officium, ſiue effectum obligationum quaſi ex maleficio deſcendentium. Is autem effectus eſt, quod producunt actionem in factum, competentem hæredi patienti iniuriam: aduerſus hæredem uerò obligati quaſi ex delicto, non item: 1 quia pœnalis actio non tranſit [a] ad hæredes. Exempli gratia: tu cõmiſiſti contra me quaſi delictum per imprudentiam, tu & ego morimur, quæritur an illa actio detur contra hæredem tuum? reſpondeo eam unà tecum interire, nec contra hæredem tuum cõpetere, tameiſi hæredi meo aduerſus te detur. Obſerua quoq; hic differentiã inter actiones ex uero maleficio proficiſcẽtes, & quaſi ex maleficio deſcendentes, ab Accurſio [b] eleganter traditam, tam in modo conueniendi, quàm & in modo liberandi, actionesq; cedendi. Et dum dicit, ſecus in hac intellige quaſi ex maleficio, ita nanq; & Bartolus [c] ſenſit. 2 Hoc in genere non eſt omittendum, actionem in factum tunc intendi: cũ alia actio deficit, æquitasq; ſuadet actionem dari, nulla tamen lege actionem dandam eſſe, nominatim exprimitur. Quoties enim deficit actio uel exceptio, utilis actio uel exceptio, id eſt, [d] in factum competit. Tum autem propriè actio in factum datur, cum quaſi ex maleficio agitur, ut ſi quid effuſum, deiectumve eſt, uel perperam per imprudẽtiam iudicatum, &c. In ijs enim caſibus nulla ex nomine prodita actio naſcitur, ſed nec ex lege condictio. Cum itaque cætera actiones deficiunt, & neceſſe eſt aliquam competere, [e] in defectum nõ immeritò decurritur in actionem in factum.

a §. non aũt. inſ. de perp. & tẽp. act.
b gl. in verbo hæredi.
c in l. eandem. de duo. reis. & l. ne in plures. de exerci.
d l. qui ſeruum. de interrog. actio.
e l. quia. l. quoties. de præſc. verb. vi de Placen. lib. 1. de rei vend. tit. 1. docte, & copioſè hoc diſſerẽtem.

De actionibus. Tit. vj.

In Rubricam argumenta.

1 *Vtilitas præſentis tituli de actionibus.*
2 *Quare tanta in tractandis actionibus iuris difficultas reputetur.*
3.7 *Obligatio eſt cauſa actionis.*
4 *Cauſa obligationum proxima & remota.*
5 *Libellus debet continere cauſam ſuæ actionis.*
6 *Cauſa proxima licet taceri poſſit in libello, remota tamen ſemper eſt exprimenda.*
8 *Reales actiones ex dominio & quaſi dominio enaſcuntur.*
9 *Actionis in rem cauſa proxima eſt dominium, uel quaſi dominium.*
10 *Actionis in rem cauſa remota eſt titulus dominij.*
11 *In libello realis actionis, cauſa proxima ſemper eſt exprimenda.*

NIHIL 1 *opus eſt huius tituli vtilitatem commendare, cùm de actionibus, bona iuris parte diſputet: quarum cognitio quàm uberes iuris alumno allatura ſit fructus & commoditates, nõ eſt ut quiſquam dubitet. Primum enim, etſi omne ius, quod uel ad perſonas, uel ad res pertinet aſſequamur, parum prodiderit; niſi & acquirendi rationem, quæ actionib. maximè cõputatur, habeamus. Deinde conſtat, ſinè actionum notitia non poſſe iudiciorum ſtrepitus vllo modo cognoſci, harum aũt cognitione adepta, uidemus omnia iudicia pulcherrimè diſtingui. Nã ſi capita iudicandi ſunt actiones, & exceptiones, id quod nemo inficiari poteſt: conſequitur, eum qui has neſcit, totum etiam progreſſum iudicij nihilo certius intelligere, quàm cæcus colorem. Ex hoc porrò tractatu diſces non modò ad tuum vſum, quanam ratione ritè ipſe agere, verumetiam quomodo aliorum ignorationem ſciẽtia tua illuminare poſſis, & in controuerſiis litibusq́; iudiciarijs conſequi victoriam.* 2 *Neq; verò te abſterreat, quòd tanta in tractandis actionibus iuris difficultas reputatur: id enim non materiæ, ſed hominum vitio contigit. Siquidem nulla prorſus diſciplina tam eſt facilis, plana, & expedita, quin ſi concertationes ingeras parum ad rem pertinentes, facturus ſis eam omnibus modis difficilem ac obſcuram. Id autem quàm importunè, quantaque ſtudioſorum iactura & diſpendio, cùm in toto iure Ciuili, tum maximè in hac actionum materia & utili & neceſſaria factitatum ſit, omnes docti iure queruntur. Videmus enim primum in ſcriptis eorum, qui ſuperiori ſeculo commentarijs hunce titulum illuſtrare nixi ſunt, methodum deſiderari, ac iuſtum ordinem explicandarũ rerum. Deinde ſimplicitatem docendi, quæ potiſſimè ad interpretes ſpectat, deeſſe: quam adeò non retinent ut integris ſæpè paginis aliud faciant, nihil, quam opiniones recenſere, quas ipſi tandem falſas pronunciant. Ad hæc, ſi ueterum Iuriſconſultorum traditiones ex illorũ ſcriptis demantur, ac reſecẽtur, nihil ferè reliquũ, præter opinionum cõgeriẽ & ſyluam. Deniq; multa tractant, quæ nullum in foro noſtro habẽt vſum, cõmoditatem nullam. Hunc errorem, qui non tantum in Romani iuris contemptum, ſed et in Reipublicæ detrimentum non mediocre uergit, ut quantum in nobis eſt emendemus, conſtituimur, præciſis Doctorum argutijs & altercationibus, hanc actionum materiam craſſius, & (vt Ciceronis uerbo utar) popularius aliquanto tractare: neq; adſtringemur uel Accurſij aut aliorum gloſſematis & commentarijs, niſi quando idipſum pro rei qualitate & conditione conferre poterit: ſic interim ea quæ ad calamum dictare intendimus, moderantes, ut ſi ad illa deinde gloſſariorum commentationes diligenti quoquam animo expẽdantur, facile & ſine magno negocio ſit ſeſe iuris ſtudioſus ex ipſis extricaturus, utcunq; aliàs implicitæ, aut parum ſibi conſtantes eſſe uideantur. Quod ut fiat, mea quidem nobis ingenij atq; doctrinæ non deerit mediocritas, ſtudio quidem, labore, vigilijs, induſtria ita me omneis fidei numeros in hoc actionum titulo enarrando cõpleturũ polliceor, ut ſi non doctrinam, quæ ſanè exigua eſt, operam certè ſuis commendaturi: ad quod nos ſancti Spiritus gratia adiuuet & cõfirmet, inſtitutumq; noſtrum cœleſti ſuo rore fœcundet. Quoniam uerò ſolẽne in rubricarum declaratione oſtendere, quo nexu præcedentibus ſequentes cohæreant tituli, ut ordini atq;* [a] *methodo ſatisfactum eſſe appareat, dicendum eſt præſentem hunc titulum de actionibus, ſuperiorib. obligationum rationem continentibus congruè ſubnexum eſſe;* 3 *ſiquidem (ut vulgò dicitur) obligatio cauſa & uelut mater actionis eſt. Ex obligatione enim naſcitur actio, cauſaq; actionis eſt obligatio nempe proximior:*
4 *nam & contractus, & delictum, cæteraq́; ex quibus obligationes deſcendunt, dicũtur eſſe cauſæ actionum, cæterum* [b] *remotiores. Coniungitur itaq; hic titulus, ſuperioribus, ſicut cauſæ & effectus cohærent, abſolutisq; cauſis. ſcilicet obligationibus, meritò de ipſarum effectu, nempe actionibus, dicendum erat. Et hæc cãrum diſtinctio diligenter obſeruanda eſt in libellis quarumcunq; actionum.* 5 *Quilibet enim libellus cauſam actionis, quæ in eo intenditur, cõplecti dẽt.* 6 *Et quamuis cauſa proxima, ipſa ſcilicet obligatio, omitti poſſit, ut ſi dicam, Mutuaui Titio decem, peto eum condemnari: hic cauſam proximam taceo, quia non dico in quibus eſt mihi obligatus, concluditque eiuſmodi libellus ſaltem præſumptiuè: iudex enim ex cã remota nẽpe facto & contractu, præſumit cauſam* [c] *proximã, id eſt obligationẽ. Remota tamen cã, ut eſt, contractus, conuentio, uel factum, nunquam prætereunda eſt, utcunq; cã proxima exprimatur: veluti ſi dicam, Ago ad decem, ad quæ Titius eſt mihi obligatus, ſanè hic libellus tanquam nimis effuſus, incertus, ac generalis, oĩno reijciendus eſt, ſi tamen reus cõuentus de eo quicquã obijciat: eo enim tacente regulariter* [d] *ualeret,*

a Arg. l. 2. ff. de ſta hom.
b glo. pulchra. in l. 2. ff. de æden in l. & an cadẽ. ff. de excep. rei iudi.
c Iaſ. hic pulchre. fa. l. omnes § Lucius. ff. quæ infr. ere. vbi ſufficit. libellum præſumptiue cõcludere.
d cap. abbate. ſane. uerſ. ſecus. de re. iud lib. 6. Bart. in l. exceptioné. C. de prob. & l. 1. ff. de eden.

eum is qui non excipit, videatur acquieſcere, fouoriq́; ſuo renunciare. Sæpenumero tamen utranq; cauſam li bellus ſimul connectit, & remotam & proximam, ut ſi dico: Ago contra Titium mihi obligatum ex mutuo de decem, quæ ei dedi. 7 *Quod ut ſuprà dixi,* obligationem actionum cauſam eſſe, *hoc ad actionem perſonalem coarctandum eſt: ea enim ſola oritur ex contractu & delicto, mediante obligatione. Verbi gratia, Dedi tibi mutuò centum: ex hoc contractu oritur obligatio, qua tu ob mihi obſtringeris, ut mutuũ reddas: ex obligatione fluit actio, nempe condictio* [a] *certi, qua illud ipſum in iudicio abs te peto. Item, dediſti mihi damnum, ex hoc delicto progreditur obligatio, qua ſis mihi obnoxius damnum datum reſarcire: ex obligatione naſcitur actio, qua ego idipſum abs te in iudicio poſtulo.* 8 *Cæterum reales actiones non ex obligatione, ſed ex dominio potius uel ex quaſi dominio* [b] *enaſcuntur. Exempli cauſa: tu nullo iure poſſides ædes meas, quarum ego ſum dominus: ex hoc dominio oritur ius petendi, ut ædes meas mihi reſtituas, quod ius dicitur actio realis, ſiue in rem: & ſic deinceps.* 9 *Vides ergo, in actione reali cauſam proximam eſſe dominium, uel quaſi dominium: quia enim actor eſt dominus rei, uel quaſi dominus, ideo agit, & petit.* 10 *Sed cauſa remota eſt titulus dominij, ut ſi dicat,* ſum dominus, quia emi, quia ſucceſsi ut heres, quia res mihi donata eſt, uel in dotem data, legatove relicta. 11 *Debet autem neceſſariò ſemper in libello exprimi cauſa proxima, ſi actionem realem intendere uelis, nempe quia ſum dominus: tametſi cauſa remota* [c] *omitti poſſit, controuerſa rota quo ad actionem perſonalem.*

a §. 1. ſu. quib. mo. re con. obl.
b l. vnic. C. de alie. iu. mu. cau. fa. & l. in rem. in prin. ff. de rei uin.

b de hoc tamen vide cautelã in §. omnium. nu. 27. & 28. infrà eod.

In prin. tit. argumenta.

1 *Actionis diffinitionem ab effectu & officio conſtatam eſſe.*
2 *Quare actio dicatur eſſe ius.*
3 *Diuerſa eſt facultas in actore & reo.*
4 *Actio un ſit iuris ciuilis uel gentium.*
5 *Antiqua actionum formulæ hodie ſublatæ.*
6 *Nomen actionis in libello omitti poteſt.*
7 *Actio & obligatio quomodo differant.*
8 *Exceptionem reo dari ad defendendum.*
9 *Exceptio eſt actionis exclusio.*
10 *Reus dicitur in iure pars fugiens.*
11 *Reus excipiendo dicitur quaſi actor.*
12 *Qui poteſt tantum excipere, exceptiones, quæ ſunt proximæ actionibus obijcere nequit.*
13 *Si perſequamur aliquid extra iudicium, non dicimur agere, quæ actio exigit iudicium.*
14 *Nocturnum furem licet occidere, diurnum non, niſi telo ſe defendat.*
15 *Creditor poteſt propria autoritate capere debitorem fugitiuum.*
16 *Omnes pſonæ quæ perpetuã dẽnt obedientiam, ſi aufugiant propria autoritate poßunt capi.*
17 *In actione reali ſubeſt quædam quaſi obligatio.*
18 *Obligatio impropriè accepta.*
19 *Obligatio in propria ſignificatione quid notet.*
20 *Vtranque actionem & realem & perſonalem hic definiri.*
21 *Perſequendi uerbum continet actionem in rem, & in perſonam.*
22 *Verbum, debetur, omnem actionem complectitur.*
23 *Quæ actio dicatur natiua, quæ item datina.*
24 *Verbum debetur, quomodo in textu accipiatur.*

SVpereſt vt de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud eſt quàm ius *a* perſequendi *b* in iudicio, *c* quod ſibi debetur.

D*IVVS Iuſtinianus methodica ſanè ratione actionum ſpecies tractaturus, diffinitionẽ actionis præmiſit, ut intelligeretur id, de* [a] *quo agendum eßet.* 1 *Eſt autem hæc deffinitio* [b] *Iulij Celſi, conſtatq; ex effectu & officio, quod genus definiendi eſt in* [c] *legibus frequens.* 2 *Genus in hac diffinitione eſt ius, cuius ſpecies ſunt dominium obligatio actio poſſeſſio, & ſimiles. Vel eſt ius, id eſt res incorporea, quia omnia incorporalia ſunt iura; atq́; ita res corporales ſecluduntur, quæ iure conſiſtere nõ* [d] *poſſũt atq; ita Zaſius præceptor meus (piæ memoriæ) interpretatur. Vel potius expone ius, id eſt, legitima facultas: ſicut dicimus ius eundi, agendi, ambulandi, ius utendi, fruendi, ius poſtulandi, qua interpretatione ſuſtulerimus omnem illam controuerſiam, quæ hic ab interpretibus mouetur, qualeſcilicet ius, & cuius iuris ſit actio an gentium uel ciuile ius hanc introduxerit.* 3 *Præterea tali expoſiſione optimè explicatur natura actionis: nam alia eſt facultas agendi ipſi actori, alia parandi defenſionem reo. Eſt enim in arbitrio actoris quandocunq; uelit, litem mouere, & agere: ſed non eſt in arbitrio ei, quãdo uelit ſe defendere, exceptionẽq; obijcere. Is nanq; tantum conuentus in iudicio ſe defendit, &* [e] *contraſiſtit.* 4 *Cæterum an actio ſit origine iuris gentium, uel Ciuilis, magnus eſt Doctorum conflictus. Communi tamen* [f] *calculo in hoc itum eſt, qđ putent actionem etiam origine & inuentione eſſe iuris Ciuilis.* [g] *Zaſius, reiecta hac opinione, exiſtimat actionem ipſa origine eſſe iuris gentium, conceptionem uerò & formam ſuperadditam eſſe iuris ciuilis, atq; id ſolidis rationibus conuincit: in quam ſñiam & ipſe inclino, potiſſimum, quia etiam ante legem 12. tab.*

a Cicero lib. 1. off.
b in l. nihil aliud. ff. de act. & obl.
c Sic tutela diffinitur. §. 1. ſu. de tut. ſic iuſtitia. l. iuſti. ff de iuſti. & iur.
d ſup. de re. corp. & incor. p totum.
e Iſta fuit cõſideratio l. purè. in fin. de dol. except.
f Bart. in l. frater. à fratre. de cond. in deb. Iaſ. hic poſt Ang. Paul. Caſtr. & omnes Dd. in l. ex hoc iure. de iuſt. & iur.
g Tum hic, tum in l. 2. §. ex his legibus. de ori. iu. vide eundem Zaſ. li. 2. ſing. reſpon. tit. 5.

frequen-

frequentabantur iudicia, & in qua habebant actiones à Romulo [a] inſtitutas, ſatis tñ informes, rudes, & cõfuſas. Poſtea uerò ius ciuile ſuperuenit, & eas actiones in ordinẽ redegit, certasq́; formas atq; conceptiones adaptauit, & illas certo ordine cõpoſuit. 5 *Hmõi aũt formulæ olim vſitatæ, in quib. eadens à ſyllaba, cã cadebat conſtõne* [b]. *Conſtantini ſublatæ ſunt hodie. Gellius* [c] *eas lib. ult. Noctiũ Attic. refert, &* [d] *Alcia. in tit. de uerb. ſig. Quinimo iure* [e] *Pontificio nec ipſum nomẽ actionis in libello eſt proferendũ: qđ an et iure Ciuili obtineat, uariatũ eſt.* 6 *Ego putarim nec eo iure nomẽ actionis neceſſariò inſerendũ eſſe, motus doctrina* [f] *Iaſonis, qua aſtruit, ubicunq; aliquid clarè deciſum ſit lege Pontificia, in quo iuris cõmentatores dubitent atq; diſceptent, in iure Ciuili, omiſſis illorũ altercationib. ſtandũ eſſe iuri Canonico clarè decidẽti.*

a Perſequendi. § 7 *Hac differentia ſecernitur primum actio ab obligatione, qua nihil petimus, ſed aduerſarium ſaltem ſtringimus, ut debere aliquid incipiat, non ut ſoluat quod debet. Deinde ab exceptione, qua nihil petimus, ſed tantum nos defendimus.* 8 *Exceptiones enim dantur reis, non ut perſequantur, ſed ut ſe contra actores defendãt.* 9 *Exceptio namq; eſt actionis* [g] *excluſio, & reus nõ dicitur iudicio perſequi, ſed fugere.* 10 *Idõ frequentiſſimè in legib. appellatur pacs* [h] *fugiens.* 11 *Et quãquã interdũ reus pro actore* [i] *habetur, uerè tamen actor non eſt, utcunq; uideatur eſſe actor impropriè: uerbum enim, videtur, improprietatem ſignificat. Videtur aũt actor ea ſimilitudine, quia ſicut actor ſuam intentionẽ fundare probareque debet: ita reus fundata intentione actoris, ſuam dẽt* [k] *exceptionem plene docere. Hoc tamen negari nõ põt, quin aliæ exceptiones alijs propeius accedant ad naturam actionis, uidelicet illa, quæ continent quandã quaſi reconuentionem: ut eſt exceptio cõpenſationis, nam ille qui eam obijcit, uidetur quoq; in effectu petere, & ſic quaſi agere, non tamen ſunt* [l] *actiones. Et hæc exceptionum diſtinctio uel ob id mente tenenda eſt,* 12 *quia hi qui non poſſunt agere, ſed tñ excipere, (ut eſt excommunicatus* [m]*) non poterunt obijcere exceptiones illius naturæ, quæ ſunt proxime actionibus. Itaque & de compenſationis exceptione dubitatum eſt, an illa ab excommunicato conuento poſſit obijci, & crebrius obtinuit non poſſe, quia reconuentioni* [n] *comparatur, quæ excommunicato eſt interdicta, quam ſententiam ut ueriorem, & nos alibi* [o] *defendimus.*

b In iudicio. § *Hoc uerbũ in iudicio, adiectũ eſt loco differentiæ,* [p] *ut diſcernamus ſolennes actiones, ac iudiciales q̃ ex forma legis dependent, ab extra iudicialib. hominũ poſtulationib. quæ neq; ſolennitatẽ, neque formã requirũt cognitioni deſeruientẽ, ſed plerũq; ex priuato cõſtant arbitrio.* 13 *Si. n. extra iudiciũ aliqd ab aduerſario requirã, quãuis eadem uerborũ forma, qua fuerit apud iudicẽ poſtulandũ, nõ tamẽ dico agere, qm̃ actio exigit iudiciũ. Sic ẽt ſunt caſus, quib. permiſſum eſt ſe uindicare* [q] *ſine iudice, ut hic eos recenſet Accurſius: quemadmodũ eſt in fure nocturno & diurno.* 14 *Nocturnũ licet occidere, diurnũ nõ, niſi telo ſe defendat, tenetur tñ occidens lege Cornelia, cũ poſſet apprehendere,* [r] *ſi maluerit eũ occidere.* 15 *Item licet creditori propria autoritate capere debitorẽ fugitiuũ,* [ſ] *dũmodo ipſum ultra horas XX. nõ retineat, alioqui diceretur priuatũ habere carcerem, contra diſpoſitionem* [t] *iuris.* 16 *Et in ſumma, oẽs qui ad perpetuam obedientiam obſtricti ſunt, quales ſunt uxores, liberi, ſerui, monachi, et ſimiles, hos, ſi aufugiant propria autoritate poſſumus capere & perſequi. Breuiter nihil extraiudiciale tamen actionis meretur.*

c Quod ſibi deb. § *Hac differentia nobis exhibet cauſam, officium, atq; exitum actionis: neq; enim ob aliud introducta fuit, neq; alio pertineat, quã ut unicuiq; tribueretur ius ſuũ, quia actio eſt executio iuſtitiæ cæterum Azo putat, uerbum, debetur, poſitum eſſe ad remouendam actionem realem, in qua nihil debetur ſed petimus id quod prius noſtrum eſt. Verũ in hoc reprehenditur,* 17 *quia utcunq; in actione reali propriè nulla ſit obligatio, ſubeſt tamen quædã quaſi obligatio. Obligationem. n. biſariam accipi, ſuprà quoque* [u] *admonui,* 18 *primum pro cõi quodam uinculo, quõ omnes homines obligantur, ut honeſtè uiuant, neminem lædant. Sed hoc uinculum impropriè vocatur obligatio, cum neq; cauſas, neq; officia ueræ obligationis habeat; id eſt neq; ex contractu, neque ex delicto fluat, neque pariat ius petendi actionem ſcilicet. Sic in actione reali accipitur, ubi quis obligatus eſt, ne locupletetur cum alterius iactura, ſed domino res ſuas reſtituat.* 19 *Deinde obligatio propriè dicitur, quæ ex contractu, ſiue delicto naſcitur, atque ita in actione perſonali ſumitur. In definitione idõ actionis uerbum, debetur, lata ſignificatione, & impropriè* [x] *vſurpatur, ut comprehendat etiam realem actionem, quam etiam in diffinitione contineri uoluit Imp. cum paulo poſt eam ponat in diuiſione ſtatim ſubſequenti.* 20 *Vtraque ergo hic diffinitur actio & realis & perſonalis, quod & perſequendi uerbum ſatis ſignificat,* 21 *cum eius appellatione & petitio & actio in ſpecie contineatur. Petitio, in rem eſt, actio in perſonam.* 22 *Idem probat uerbum, debetur, quod omnem omnino actionẽ comprehendere intelligitur.* 23 *Infertur quoq; hac diffinitione, non ſolum natiuã, ſed ẽt datiuam actionem contineri. Natiua eſt, quæ præiacẽtem habet materiam, eãq; ſi ſufficientem & efficacem, ut inde actio deriuetur, ſicut ſunt contractus & conuentiones legitimæ. Datiua eſt, quæ materiem quidem præxiſtentem habet, ſed non idoneam ad producendam actionem perfectam, niſi nominatim adiuuetur lege, Prætore, æquitate, conſuetudine, quemadmodum Zaſius hic* [y] *pulchrè explicat. Quod autem hoc loco Accurſius lõgius ſe ſe extendit, opponendo multa & uaria, q̃ non ſolũ perſequamur quod nobis debetur: hoc, Zaſio autore, reſolui põt uno uerbo,* 24 *ſi dicamus, uerbum, deberi, hic extentè & generaliter accipi pro eo, quod nobis debetur actu, uel habitu, hoc eſt, quod uel in præſentiarum, uel futuro tempore debetur. Nam ſi res in habitudine ipſa, ſtatuq; ſuo talis eſt, quæ nobis deberi poſſit ex ſtatu præſenti,* [z] *ſatis dicetur nobis deberi, quo ad ueritatẽ huius definitionis. Exẽpli gratia: Aliquis eſt mihi obligatus ad decẽ, ego iſta decem peto: ecce, peto*

quod

a Ita teſtatur Dionyſius Halicar.
b in l. 1. & 2. C. de for. & imp. ſub.
c Cap. 9.
d In l. pecuniæ verbum. de ver. ſig.
e Cap. dilecti extra. de iud.
f in l. ædita. C. de æden.
g l. 1. de excep.
h l. properandum. §. etſi quis. C. de iudi. § in ſumma ſu. de iniu. & aliis
i l. j. & l. in exceptionib. ff. de proba.
k l. 1. C. de proba.
l l. amplius. in fi. ff. rem ra. hab. quia text. ibi utilis in uer. uidetur. quæ eſt nota improprietatis.
m ca. cum inter. de excep.
n l. neque. C. de cõpenſat.
o in d. c. cum in e. de exceptio.
p Old. . . . in com. lo. act.
q vi. C. quan. lice. vind. ſe ſiue iu l.
r l. 4. cum. l. ſeq ff. ad l. Aquil.
ſ l. ait Prætor. §. ſi debitorem. ff. de his quæ in frau. cred.
t C. de priua. car. p totum. l. generali. C. de decur. libro 10. & l. capit. 5. ff. ad l. Iuliam. de adult.
u ſu. de obl. in prin.
x l. pecuniæ uerbũ § ult. de uer. ſign.
y & latius idẽ Zaſ. li. 2. ſing. reſ. c. 5.
z Ita diſſolues totam iſtam gl. magnam in uer. debetur.

qnod mihi iam non debetur, ſed ſtatus præſens indicat, in futurum mihi debitũ iri. Sic ſi pater contemplatione peculij ipſius filij conuematur à creditoribus, nihilq; ſit in peculio, pater nihil debebit ſoluere: iam res petita, non debetur actu. Cæterum fieri poteſt, nt filio obueniat peculium, & tum pater tenebitur, ſicq; habitudine fuit debitum, non actu. Et hæc quidem ad definitionis explicationem ſufficiant.

§. Omnium.

1

2 *An actionum diuiſio in textu poſita ſit ſufficiens.*

3 *Mixta comprehenduntur ſub ſimplicibus.*

Qualitates non conſtituunt ſpecificam differentiam.

4 *Sub contractu continetur quaſi contractus.*

5 *verbum, intendere, cuius ſignificationis in legibus.*

6 *Actiones dari ex uarijs figuris cauſarum quomodo accipiendum.*

7. 10 *In reali actione reum nullo iure obligari, quid denotet.*

8 *Diuiſio actionum materialis in hoc §. tractatur.*

9 *Perſonalis actio explicatur.*

10 *In reali actione non uerſatur propriè obligatio.*

11 *Realis actio præſupponit obligationem ſuppoſititiam.*

12 *Obligatio propria non abdicatur per alienationem rerum, ſecus in obligatione per ſuppoſitionem.*

13 *Dare & tradere quomodo differant.*

14 *Actio realis contra quemuis poſſeſſorem datur, perſonalis uerò contra obligatum tantum.*

15 *Actionum perſonalium duas eſſe cauſas.*

16 *Actiones perſonales tam ex parte rei, quàm actoris, ſunt infixa in perſonis litigantium.*

17 *Perſonalis actio tranſit in hæredem obligati.*

18 *Directa actio per ceſſionem non transfertur.*

19 *Realis actionis explicatio.*

20 *Dominij appellatione quid contineatur.*

21 *Actio realis inhæret rei, ad quemcunque uadat.*

22 *Poſſeſſoris uerbo quid comprehendatur.*

23 *Dolo malo poſſidere deſinens conuenitur, ac ſi adhuc poſſideret, & quis dicatur deſiiſſe dolo poſſidere.*

24 *Omnes qui reſtituendi poteſtatem habent, actione in rem conueniuntur.*

25 *Dominium & poſſeſſionem requiri in actione reali coniunctim.*

26 *Actionis realis cauſa proxima & remota.*

27 *Vtile eſſe actori, ſi in actione in rem exprimat cauſam remotam.*

28 *Cautela in actione reali.*

29 *Quæ ſint ſpecies actionis in rem.*

30 *Rei uendicationis declaratio.*

31 *Publicia[illegible]datur quaſi domino.*

32 *Res incorporales non uendicantur ſeorſim.*

33 *Rei uendicatio directa, & utilis.*

34 *Medium concludendi in rei uendicatione.*

35 *In rei uend. ex parte actoris requiritur dominium, ex parte rei poſſeſſio.*

36 *Actio ad exhibendum.*

37 *Conuentus rei uend. ſi negat ſe poſſidere, & conuincitur, aufertur ab eo rei poſſeſſio, & in actorem transfertur.*

38 *Acturus rei vend. tria inſpicere debet.*

39. 41 *Dominium quomodo probari poſſit.*

40 *Rem in nullius bonis eſſe tribus modis contigit.*

Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud Iudices *a* arbitrosve *b* de quacunque re quæritur, ſumma diuiſio *c* in duo genera diducitur. Aut enim in rem ſunt, aut in perſonam. Namque agit vnuſquiſque, aut cum eo qui ei obligatus eſt, uel *d* ex cõtractu, uel ex maleficio: quo caſu proditæ ſunt actiones in perſonam, per quas *e* intẽdit aduerſarium ei *f* dare: aut facere oportere, & *g* alijs quibuſdam modis. Aut cum eo agit qui [h] nullo iure ei obligatus eſt, mouet tamen alicui de aliqua re controuerſiam, quo caſu proditæ actiones in rem ſunt, *i* veluti ſi rem corporalem [k] poſſideat quis, quã Titius [l] ſuam eſſe affirmet, poſſeſſor autem [m] dominum eius ſe eſſe dicat: nam ſi Titius ſuã eſſe intendat, in rem actio eſt.

Arbi-

a ARbitroſve.} Arbitros *hic intelligit, in quos tanquam iudices partium voluntate ſit compromiſſum, ut eorũ ſñia ſtetur metu pœnæ.* Compromiſſum *aũt eſt pactũ illud:quo aliquẽ iudicij cauſa aſſumimus,addita per ſtipulationem pœna,ſi eius ſñiæ paritura* [a] *non ſit.Doctores arrepta huius uocabuli occaſione ſatis hic impertinenter materiam arbitrorum expendunt.Angelus plures cognationes ſiue conuenientias,& pleraſq; item differentias colligit.Nos hęc oĩa* [b] *ſuis locis bene diſcuſſa relinquemus.*

b De quacunque.} *Dummodo ſit in commercio* [c] *noſtro.*

c In duo genera.} 1 *Non videtur ſufficiens hæc diuiſio,nam ſunt quędam actiones mixtæ,quæ de vtriuſque actionis tam perſonalis,quàm realis natura participant.Accurſius* [d] *putat ſufficientẽ eſſe, voluit.n. Imperator tantum duo illa extrema reſpicere,ſcilicet in rem,& perſonam,ex quib.illæ quę dicũtur mixtę conſtantur.* 2 *Et traditum eſt,mixta comprehendi ſub ſimplicibus quibus* [e] *participant,ſicut participiũ* [f] *ſub nomine & verbo.Faber verò ait,omnem actionem totam,& integram,uel eſſe in rem,uel in perſonam origine,licet aliqua actio habeat quędam communia cum alijs,ſed eſt tantũ adiectiua qualitas:* 3 *& per manus traditur,qualitates* [g] *non conſtituere ſpecificas differentias: de hoc tamen infrà* [h] *dicemus.*

d Ex contractu.} 4 *Sub contractu intellige quaſi contractum,ſub maleficio quaſi maleficium. Ita.n.in legibus hæc uerba ſæpenumero vſurpantur,prout Doctores hic latè expendunt.*

e Intendit.} 5 *Id eſt,experitur vel agit.Eſt enim intendere,uerbum Iudiciale,& capitur pro iudicialiter petere,uel actionem inſtituere.Vnde fit vt quandoque* intentio *nominetur* [i] *actio.*

f Dare aut fac.} *Dare,puta centum:facere,ut ædificare domum,ſcribere librum,& ſic includuntur obligationi dandi & faciendi.*

g Alijs quibuſ.mod.} *Accurſius hãc particulã variè interpretatur.Ego Zaſij expoſitionẽ amplector,per quã oẽs & gloſſæ,& cõmẽtatorũ fatigationes ſedãtur.Quod.n.tex.dicit,*& alijs quibuſdam modis,*hoc intellige,qui non cõpetunt nec ad dandũ,nec ad faciendũ,ſed tñ diriguntur in perſonã.* 6 *Atq; hoc eſt,quod alibi I.C.* [k] ait actiones dari ex varijs figuris cauſarum:*quaſi diceret,& alijs modis perſonaliter agi poſſe, quum nec dari petitur,nec fieri,ſed prout cõtrouerſiæ varios habent ſtatus,ita ſunt variæ figuræ cãrũ. Põt n.aliquando agi,vt Titius ceſſet ab infamia,hic neq; datio,neq; factũ eſt. Põt ſilentiũ imponi aduerſario q me moleſtat.põt prohiberi aduerſarius ne Iuriſdõnem meã turbet,ne ædes meas circumeat, ne per plateam meam vadat.Hos & ſimiles modos Imperator hic,& ante ipſum* [l] *Paulus quoq; cõprehendere voluerunt.*

h Nullo iure.} 7 *Id eſt,ut ego intelligo,nulla ciuili uel naturali obligatione deſcendente ex contractu, uel quaſi ex contractu,delicto,uel quaſi ex delicto;impropriè tamen obligatus eſſe dici poteſt, ut domino rẽ ſuam reſtituat,ſecundum ea,quæ ſuprà in* [m] *definitione diximus,perſona ipſa nullo iure obligatur, ratione tamen rei reſtituendæ quis obligatus eſt.*

i Veluti ſi rem.} *Exemplum eſt rei vendicationis quæ conſiſtit tantum in rebus corporalibus. Nec refert,an rem ſingularem poſſideat,uel etiam vniuerſalem,ueluti gregem,qui dicitur continere quandã vniuerſitatem rerum corporalium.*

k Poſſideat.} *Quicunq; ille fuerit,quacunq; etiam fide,licet bona fide emerit & poſſederit. Nam ſua bona fides non tuetur eum aduerſus dominum repetentem rem ſuam,ſed hoc ei tribuit,quod re euicta agat euictionis nomine contra uenditorem.*

l Suã eſſe.} *Se habere rei dominiũ,} qđ eſt pcipuũ fundamẽtũ,& cã rei uendicationis,ſicut inf. mox oſtẽdã*

m Dominum eius.} *Sufficit tñ,ſi dicat reus ſimpliciter,nego rem,quam petis tuam eſſe.Neq; .n.aſſeret ſuã eſſe reus,quia fortè neutrius,ſed quia diu iam fuit in poſſeſſione,eſt in ea retinendus,donec cõtrariũ doceatur.Si ergo poſſeſſori nullum onus incumbit probandi,ſed actor oſtendere debet,ſe eſſe dominũ rei, ſi obtinere* [n] *uelit.Quòd ſi poſſeſſor iactauerit ſe uelle probare dominum, nec tamen illud docuerit,nõ ſuccũbet, ſed remanebit in ſua poſſeſſione,donec actor probet* [o] *ſe eſſe dominum.Vide tamen ne in illis uerbis poſſeſſor autem dominum eſſe ſe dicat exceptionem rei conuenti ſtatuere voluerit, quando.ſ.excipiendo dicit, fundum petitum ad ſe pertinere iure dominij,&c.& per hoc ceſſarent inanes Doctorum concertationes. Quia ſpecies actionũ pp immenſam negociorũ diuerſitatẽ mirificè uariantur,uoluit Imperator eas poſt definitionẽ actionis generaliter propoſitã cõmodis diuiſionib.explicare.* [p] *Quo magis aũt rẽ latiſſimè patentem ad certos locos cõtraheret,voluit ſingulas diuiſiones ex ſingulis quarũlibet rerũ cauſis producere,ut hoc modo ad certã actionũ cognitionẽ produceremur.Per totũ ergo hunc titulũ ſex diuiſionib. actiones partitur,quarum nos ſuo quanq; loco expediemus.* 8 *Prima diuiſio,quæ cauſam materialem reſpicit hoc §. tractatur quia aliquæ actiones ſunt perſonales,aliquæ reales.Omnium.n.actionum,quib.utimur, materia hęc eſt, vt aut in perſonã dirigantur,aut in rem:atq; ob id nominat iſtã diuiſionem ſummã,id eſt,præcipuã ſeu potiorem.Nos vtriuſq; actionis naturam conciſè quidem ac breuiter,ſed tñ dilucidè aperiemus. Et primò de pſonali uideamus.* 9 *Eſt aũt perſonalis actio, qua cũ eo agimus,qui obligatus eſt nobis ad faciendũ aliquid, uel dandum,& ſemper aduerſus eundem locum habet.Ita* [q] *Vlpianus definit.Et* ꝙ *primò dicit,qui obligatus eſt, intellige ex contractu, uel ex delicto: quoniam perſonalis actio datur tantum contra eum quem ex obligatione propriè accepta deuinctum habemus,ex cõtractu ſcilicet,uel quaſi ex cõtractu,delicto uel quaſi delicto:* 10 *atq; ita excluditur Realis actio:in qua nõ uerſatur obligatio propriè loquendo,reus propriè nobis non eſt obligatus,cùm neq; deliquerit,neq; nobiſcum contraxerit,ſed perſequimur ius uel res noſtras.*

a L.2.de arbi.
b l.in ſocietatem. §.arbitrorũ, pro ſocio.ro. titul. de recept. arb. Can. ca. quintaualis. de iure. cũ ſimilibus.
c Ang.hie.
d gl.hic in ver.ſumma.
e gl.in l.2. in prin. & ibi Zaſius. de uer. obli. Angel. hic.
f Zaſ.hic.
g Bar.in l.j. in pri. de acq. poſ.
h in §. quędã. hoc tit.
i l.ſi quis intentione.de iud. Zaſi.h. ubi.§.qui illud. de uerb.obl.
k in l. 1. poſt prin. de act.& obl.
l in d.l.1.poſt prin.
m circa uerbũ.debetur.
n §.cõmodum.inſ. de interd.l.fi.C. de rei uen. l. minus graue. C. de teſt. l.qui accuſare.C.de eden.
o glo. in l.circa.C. de proba.
p arg.l.pe. de rã & extra.cog.
q in l.actionũ genera §. in perſonam.de act.

noſtras. Et hoc eſt quod ſuprà [a] *obligationem in reali actione impropriè accipi diximus. Sic ergo textũ hic exaudio, dum dicit*, qui nullo iure ei obligatus eſt. *Accurſius* [b] *uerò aliter, Si is, inquit*, quem reali actione impeto, tenetur mihi reſtituere, quod meum habet: ergo eſt obligatus. *Quomõ ergo Iuſtinianus aſtruit, ꝙ actione in rem aduerſus eum agamus, qui nullo iure obligatus eſt? Communiter interpretes hunc obicem in hunc modum tollunt, quod non teneat cõſequentia*, Tenetur reſtituere, ergo eſt obligatus: *hãc enim conſequentiam ſi voles validam reddere & firmam, neceſſe eſt ſic dicas in antecedenti*: Tenetur iure actionis rem reſtituere, ergo eſt obligatus. *ſed iam illud antecedens non eſt uerum in caſu noſtro, quia in actione in rem non tenetur reſtituere iure actionis, ſed tantum officio iudicis, Iure enim actionis ſolùm petit, ut declaretur dominus, & ex cõſequentia iudicis officio uenit* [c] *reſtitutio, in executione. Iam officiũ iudicis nullam præſupponit* [d] obligationem, *ſed ex æquitate fluit, quæ eſt adfinis ſiue cognatum ipſius obligationis, ſicut quaſi dominium adfinae eſt dominij.* 11 *Zaſius verò aliter diſſoluit, qui fatetur, ꝙ ut tenetur, ita obligatus eſt, ſed per accidens, & ſuppoſiticiè, id eſt, per ſuppoſitam rem: quæ obligatio non eſt uera & propria, quia non naſcitur ex uera conuentione, ſed tantum per accidens, & ſuppoſitionem rei conſtat, per quam adſtrictus eſt rem reſtituere, qua obligatione liberatur per abiectionem rei, ſi ab eo res decedat. Et quod minutius quidpiam hæc obligatio habeat, ex eo liquet:* 12 *quia ea obligatio, quæ eſt uera & propria non poteſt tolli & abdicari à ſe per abiectionem, & alienationem rerum, quarum ratione erat obligatus: nam utcunq; alienet, non eximitur à ſua* [e] *obligatione. Secus in hac obligatione, quæ fit ꝑ ſuppoſitionẽ rei, quia tam diu obligaris ad reſtituendum, donec res penes te eſt: ſi deſieris rem habere; amplius non teneris. Sic ergo obligatus es per accidens & ſuppoſitiuè, non verè. Subijcit, ad faciendum aliquid, ut ſcilicet domum ædificet, proficiſcatur Briſacum: uel dandum, id eſt, ut non ſolùm tradat rem debitam, verumetiã in nos eius rei transfert dominium.* 13 *hoc enim, dare, propriè ſignificat. Dat nanque is, qui transfundit in alium dominium rei; tradit, qui* [f] *non transfert dominium. Et per hæc uerba rurſus remouetur actio realis, quoniam in ea neq; datio, neq; factum uerſatur, ſed tantum petitur, ut domino res ſua reſtituatur. Quod poſtremò annectitur*, Et ſemper aduerſus eundem locum habet, *hoc quoq; ad differentiam fit realis actionis, quæ datur contra quemuis poſſeſſorem.* 14 *Actio uerò perſonalis tantùm aduerſus eum competit, qui eſt obligatus, etiamſi res interim cœperit ab alio poſſideri.* 15 *Ex prædictis colligere licet actionem perſonalem duas habere cauſas, propinquam & remotam. Propinqua eſt obligatio, ea enim immediatè parit actionem. Remota eſt contractus, ſiue delictum. Contractus enim & delicta producunt quoq; actionem, ſed mediante obligatione, ſicut emptio, mediante traditione, procreat dominiũ, de quo ad rubricam ſatis multa diximus.* 16 *Sunt autem huiuſmodi actiones perſonales omnino infixa in perſonis litigantium, tam ex parte rei conuenti, quam ex parte actoris, ut hic Iaſ. docet. Ex parte quidem rei ideo, quia reus ſemper eſt adſtrictus ad id quod in obligationem deductum eſt: atq; ob id perſonalis dicitur, ꝙ nunquam excedit perſonam obligati, ſed quocunq; vadat, quemcunque conſtituat procuratorem, ſemper eum comitatur, ſemper aduerſus eum eiusve hæredem competit:* 17 *nam & in eum tranſit obligatio, cùm in uniuerſum ius defuncti* [g] *ſuccedat, eadẽque perſona cum defuncto* [h] *cenſeatur. Hinc vulgò dici ſolet, tales actiones ſequi perſonam obligati, ſicut lepra* [i] *leproſum. Ex parte uero actoris ideo, quia perſonę ſuæ ita inhæret, ut ab eo auelli non poſſit, & in alium transfundi, præſertim directa actio: eſt enim affixa in oſſibus actoris ſicut character* [k] *baptiſmi in anima.* 18 *Et quamuis aliquando cedatur, ſola tamen vtilis transfertur, directa autem nunquam ab actore* [l] *diuellitur. Nunc ad realem.* 19 *Actio realis eſt,* [m] *per quam rem noſtram, quæ ab alio poſſidetur, petimus, & ſemper aduerſus eum eſt, qui rem poſſidet. Dixi rem noſtram, quia agens hac actione debet eſſe dominus rei petitæ.* 20 *Sub dominio autem comprehenditur non ſolum directum, ſed & vtile dominium. Nam & utilis dominus pro re ſua amiſſa realem habet actionem,* [n] *puta emphyteuta, feudatarius,* [o] *ſuperficiarius. Deinde quaſi* [p] *dominium: poſtremò ius in re ſpecificum, quale habet is, cui debetur* [q] *ſeruitus. Addidi, poſſidetur ab alio, ad differentiam actionis perſonalis, quæ non reſpicit poſſeſſorem alicuius rei, ſed ſolùm perſonam, ex contractu uel delicto obligatam.* 21 *hæc autem actio propriè rei inhæret, & quemcunq; poſſeſſorem ſequitur, etiamſi res per mille manus ambulet.* 22 *Poſſeſſoris autem uerbũ extensè & generaliter accipimus, eoq; amplectimur in primis tam naturalem quàm ciuilem poſſeſſorem: deinde eum qui deſinit dolo malo poſſidere,* 23 *qui perinde conuenitur,* [r] *ac ſi adhuc poſſideret. Quod procedit, ſi dolo poſſidere deſiit poſt litis conteſtationem, ſecus ſi ante: quia tum aduerſus eum non cõpetet rei vendicatio, ſed actio in factũ* [ſ] *ad intereſſe, ex tit. de alie. iu. mutandi cauſa facta. Si enim dicet actor ea ſpecie:* [t] Tu poſſederas ab initio rem meam, & ſtatim eam deſijſti dolo poſsidere, per hoc factum ſum damnificatus in centum pro intereſſe, vnde peto ex Titulo de alien. iu. &c. vt mihi hoc intereſſe reponas. *Tum autem dicitur quis dolo deſiiſſe* [u] *poſſidere, ſi ei denunciatum fuerat à domino, ſe uelle talem rẽ uendicare, & ipſe poſtea alienauit, uel ſi poſt datum libellum, uel poſtquam, dominus rei dixit ſe porrecturũ libellum, ipſe alienauit. Porrò & eum poſſeſſoris nomine comprehendimus, qui detinet tãtũ aliquã rem: qualis eſt colonus, depoſitarius, conductor, & alij ſimiles. Item & quaſi poſſeſſorem, rerum ſcilicet incorporalium, ut ſeruitutum.* 24 *Et breuiter omnes qui habent reſtituendi poteſtatem: hac actione* [x] *cõueniuntur. Ex quibus colligitur,* 25 *duo coniunctim in reali actione requiri: primum, ut actor ſit dñs rei petitæ, uel quaſi dominus: deinde quòd reus, contra quem agitur, ſit poſſeſſor.* 26 *Ex prædictis quoque*

apparet,

In definitione actionis, in verbo, debetur.
b gloſſ. uerb. nullo iure.
c l. ex iure diuerſo. de rei ven. l. a. in l. ſi prius. de oper. no. nunc.
d l. quæ per colliſionem. in fin. de act. emp.
e l. fin. in fi. de contrah. emp.
f §. ſic itaq. hoc tit.
g l. nihil aliud. de reg. iu.
h §. 1. de iureiuran. à mori præſt.
i Argu. l. 1. § ſi hæres percepto. ad Trebe. & eſt text. in d. l. actionum. poſt prin.
k vt dicit elegãter glo. l. 4. pro ſo.
l d. l. 3. & l. Sticho. de pecu.
m d. l. actionum genera. à prin.
n de directo & utili dominio, quis illud habeat, uide hic Fab. Barto. in l. ſi quis in §. differentia. de ac. poſ. Bal. & Sali. in l. traditionib. C. de pac. gl. & Batt. in l. min. §. ſi ſeruus. de euict.
o l. 1. ſi ag. uectig. uel emphy. uend.
p §. nanque ſi cui inſ. e. de quaſi dominio dixi. in §. ſi quis à non domino. ſupr. de re diui.
q § Item Seruiana inf. hoc tit.
r l. qui dolo. & l. parem. de reg. iur. l. fin. añt. §. ſed & ſi quis. & l. is qui dolo. de rei uen.
ſ Ita Panor. in cap. 1. in 3. col. ut eũ allega. hic Iaſ. de alie. iud. cau. ſa.
t Ita Zaſ. hic elegãter docet, dicens hanc Panor. doctrinam eſſe no. & per eam limitari l. qui dolo. de reg. iur.
u Fab. hic. Bar in l. ꝗ petitorio in pr. de rei ven. & Iaſ. hic ſequitur.
x l. officium. de rei uend.

apparet actionem realem etiam duas habere cauſas, propinquam & [y] remotam. Propinqua ſiue proxima dominium: remota ſunt modi acquirendi dominium de iure gentium: ut occupatio, inuentio, alluuio, tradi-tio, & id genus alij. Item tituli iuris ciuilis tam uniuerſales quàm ſingulares, ut eſt legatum fideicommiſſũ, vſucapio, pſcriptio, & reliqui de quib. ōibus in 2. Inſt. lib. iuncta parte tertij, diſſeruimus abundè. 17 Porrò non eſt omittendum, circa realem actionem, q vtcunq; actor in libello huius actionis, cauſam remotio-rem omittere poſſit, nempe titulum [a] dominij, ex qua origine competat ei dominium: utile tamen eſſe illi, et proficuum, ſi eam exprimat, dicendo, ſum dominus huius fundi, quia eum emi, quia legato mihi relictus eſt aut in dotem datus. Sic enim etiamſi in iudicio ſuccumberet: quia titulum dominij in libello adſignatum do-cere nequiret, poterit tamen deinde nouum ſuſcitando iudicium, rem denuò vendicare ex alia cã, in qua eſ-ſet fundatior: nec obſtabit exceptio rei iudicatæ, ſi ſaltem iſtã ſequentẽ cauſam ignorans prætererit in priori iudicio, petita tamen in integrum reſtõne. ſecus ſi ſciens, cauſa fatigandi aduerſarium, [b] eam omiſiſſet. Quod ſi actor cauſam remotam non expreſſiſſet, ſed ſolum proximam (peto, quia ſum dominus, uel quaſi dominus) ea ſpecie licet perſequatur in iudicio vnam tantum cauſam, & condemnetur, id eſt: reus abſoluatur, quia nõ probet actor rem ſuam: non poteſt ad aliam deinde confugere: ob id certè, quia eo ipſo, quòd aſtruit ſe dominum rei petitę, cum dominium non niſi una ex cauſa [c] competere queat: in effectu utique, & ut ipſa omne ius ſuum, omnemque titulum deduxiſſe [d] intelligitur. 28 Canti ergo aduocati eſſe debent, quan-do vident aliquem in actione reali ſe ſimpliciter fundare in iure dominij, uel quaſi dominij, ut obticeant, nec petant cogi actorem, quòd cauſam remotam exprimat. Nam ſi exprimeret, ſuccumbens aliam præten-dere [e] non uetaretur: ſecus ſi eam omiſerit, quia ad aliam redire nequit. Et hæc quidem in genere de actio-ne in rem dicta ſint. 29 Cæterum quia (realis actio) generalis eſt, & pleraſq; ſub ſe ſpecies complecti-tur, nempe (rei vendicationem) tam directam, quàm utilem. Item Publicianam, quæ ei datur, qui habet quaſi dominium, ut quia cœpit vſucapere. Et actionem hypothecariam, quæ competit habenti ius in re puta ius pignoris uel hypothecæ. Præterea confeſſoriam, qua is agit, qui prætendit ſibi competere ius ſeruitu-tis, & poſtremò negatoriam, qua experitur, qui nego alteri ſeruitutem competere. Omnes enim hæ actio-nes in rem diriguntur, quare, & illarum tractatio in ſubſequentibus annectitur. In hoc autem textu, quia vltra prædicta, & rei uendicatio [f] tangitur, eiuſdemque materiam hoc loci interpretes ſatis diffusè, & multis quæſtionum inuolucris expediunt, quare & nos aliqua de huius natura ſubiungemus. 30 Eſt aũt rei vendicatio, [g] actio realis, quæ datur domino contra poſſeſſorem quemlibet, ad vendicandã rẽ ſuam cor-poralem. Quòd ſit realis actio, ſatis eſt manifeſtum: perſequitur enim tantum rem, & in hoc differt ab a-ctionibus perſonalibus. 31 Adieci, domino, ad differentiam Publicianæ, quæ datur quaſi domino, ad vendicandam rem ſuam quam nondum vſucepit. Item ad excludendam actionem confeſſoriã & negatoriã quæ non propriè domino competunt, ſed illis, qui habent ius in re aliena, puta ſeruitutem. Contra poſſeſſo-rem dixi partim ad remotionem perſonalium actionum, partim rerum incorporalium: quæ ſicut non poſſi-dentur propriè, ita nec vendicantur. 32 Incorporalia enim iura, ut eſt iuriſdõ, ius patronus, atq; id genus alia, ſcorſim & per ſe vendicari non poſſunt, ſed alijs [h] actionib. petuntur: niſi per conſequentiam rei corpo-rali accederent, ut ſi caſtrum uel villam cum iuribus [i] & pertinentijs petiero. 33 Eſt aũt duplex rei ue-dicatio, directa & vtilis. Directa illi competit, qui plenum habet alicuius rei dominium uel ſaltem directũ, qualis eſt dominus feudi, ſiue emphyteuſis. Vtilis autem illi, qui utile dominium alicuius rei [k] habet, qua-lis eſt uaſallus, uel emphyteuta. Cauſa iſtius actionis eſt quoque dominium: is enim qui dominus rei, quam petit, non eſt, ab agendo repellitur. 34 In libello ergo huius actionis medium concludendi eſt, q actor, ſit petitæ rei dominus, reus uerò poſſeſſor. Tenetur itaq; actor hæc duo coniunctim probare, nẽpe ſe eſſe domi-nũ rei, quam vendicat, iure gentium [l] uel ciuili: ipſum verò aduerſarium eſſe poſſeſſorem aliàs rei uendica-tio non pcedit. 35 Præcipuũ enim fundamentum, & cã rei vendicationis quæ ex parte rei conuenit, [m] eſt poſſeſſio, quia ſemper ex parte rei deſideratur poſſeſſio: in agente uerò dominium præſupponitur. Hinc ait [n] iuriſconſultus, non compellimur inuiti ſubire hoc iudicium, quia poſſumus reſpondere, nos nõ poſsidere, & ſic agentibus ſatisfacere. Sed ne hoc caſu ſemper temerè ſubterfugiamus iudicium, actori pſpectum eſt plerisq; remedijs. 36 Nã & ad exhibendum agere põt, ut res exhibeatur, quæ actio maxi-mè inuenta eſt propter rei uendicationem, ut eſſet experiundi copia, dum conſtaret aliquem detinere rem. Et idem alio modo conſultum eſt actori repetenti rem ſuam, aduerſus calumniatores, qui negant ſe poſſide-re, cùm tñ poſſideant. 37 Nã ſi conuincatur aduerſarius mendacij, quia actor probet eum poſſidere, con-feſtim ab eo debet auferri poſſeſſio, & in actorem transferri, et nihil de iure ſuo [o] probantem. 37 Con-ſulto tamen aget actor rei vendicationem intentare volens, ſi tria prius proſpiciat. In primis, num ipſe poſ-ſideat rem, quam parat petere: quia præter hoc, quòd fruſtratorium erit petere rem quam tute habes, etiam punieris damno amittendæ poſſeſſionis, ſi ſciens te poſſidere, [p] ab alio petas. Secundò, ſi ipſe nõ poſſideat, videat primò, an alia via poſſit conſequi poſſeſſionem ſuæ rei, quàm rei vendicationis iudicio, ut puta aliquo interdicto. Nam difficile eſt probare dominium, quod tamen facere oportet in rei uendicatione. Tertio, ſi ipſe non poſſideat, nec proſpiciat aliam viam, qua poſſit poſſeſſionem recuperare, tunc primò inquirat, an is quem conuenire vult rem poſſideat, & detineat, ne ſi res penes reum non ſit, iudicium reddatur [q] eluſoriũ. 39 Cæterum quomodo dominium probari debeat, ſatis hic Faber & Iaſon docet. Vt tamẽ & illud ſuccin-cte

y de hoc dixit. ſu. in explicatione ſubr.

a Prout. ſu. ad ſub. declaraui.

b Argo l. de rebus de arbit. ubi talis malitia punitur.

c Res non põt eſſe mea ex pluribus cauſis tex. in l. 3. ex pluribus. de ac qui. poſ.

d Tex. elegans in l. ſi mater. §. eadẽ. de exce. rei iudi.

e Ita Cy. in l. edita C. de eden. vbi di cit, aduerſarium pprio ligone pe-dẽ vulnerare, q petit exprimi ca uſam remotam.

f Ponitur, n. eius exẽplũ in uet. ue lut ſi rem corpo ralem.

g De re vendi. Ol. el. 3. act. r.

h Sicut in ſequẽti. § oſtendemus.

i Bald. in l. 1. de rei vend. Alex. poſt Bar. in l. vendica-tio. co. n. Bald. in l. 1 in fi. ſi cer. pet. Canon. in c. exa-minata. extra. de iudi.

k l. 1. ſi ager vecti. uel emphi. pet.

l l. in rem. in prin. de rei vendi.

m l. vnic. C. de ali. iud. mut. cau.

n in l. fi. de rei ven.

o Tex. in l fi. ibi la te doct. de rei vẽ. Pau. in c. pe. in 6. col. de iu. calum. vbi ponit requiſi ta ad hoc ut fiat tranſlatio in agẽ-tẽ. ita Ia. ſ. hic late

p Ddan l naturali-ter. §. nihil com munc. de acquir. poſſ.

q l. qui petitorio. de rei vend.

43 *Priuatio præſupponit habitum.*
45 *Excuſſa l. ſi priuſquam. De no. oper. nunc.*
46 *Propter contumaciam eius, qui conuentus eſt, negatoria inualidatur præſumptio naturalis libertatis.*
47 *Contumax in non reſpondendo, intelligitur reſpondiſſe in eam partem quæ ſit illi deterior.*
48 *Etiam contra præſumptionem iuris, & de iure admittitur probatio in contrarium per cõfeſſionem partis.*
49 *Duplici ratione agere poſſum, tibi non eſſe ius altius tollendi.*
50 *Quare in reb. corporalib. tãtũ cõfeſſoriè agatur.*
51 *In pari cauſa melior eſt conditio poſſidentis.*
52 *Differẽtia inter res corporales & incorporales.*
53 *Sententia ſuper actione cõfeſſoria lata tollit impedimentum ſeu turbationem ſeruitutis.*
54 *Explicatio verſ. ſanè vno caſu in §. noſtro.*

Aequè ſi agat quis, *a* ius ſibi eſſe fundo fortè uel ædibus *b* vtendi, fruendi, vel *c* p fundum vicini *d* eundi, *e* agendi, uel ex fundo vicini, aquam ducendi, *f* in rem actio eſt. Eiuſdem generis eſt actio de iure prædiorum vrbanorum: veluti ſi quis agat ius ſibi eſſe *g* altius ædes ſuas tollendi, *h* proſpiciendive, vel *i* proijciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. *k* Contra quoque, de vſufructu, & de ſeruitutibus prædiorum ruſticorum, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoque proditæ ſunt actiones: ut ſi quis intendat ius non eſſe aduerſario vtendi, fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi, proſpiciendive, vel proijciendi, immittendive, iſtæ quoq; actiones in rẽ ſunt, ſed negatiuæ. *l* Quod genus actionis in controuerſijs rerum corporalium proditum non eſt. Nam in his *m* is agit, qui non poſſidet. ei verò qui poſſidet, non eſt actio p dita, *n* per quam neget rem actoris eſſe. *o* Sane vno caſu qui poſſidet, nihilominus is actoris partes obtinet, ſicut in latioribus Digeſt. libris opportunius apparebit.

QVIA 1 realis actionis plures ſunt ſpecies, quas [a] ſuprà recenſui, & prima, rei vẽdicationis ſcilicet exemplum propoſuit Imperator: nunc ad alteram ſpeciem, nẽpe actionẽ confeſſoriam & negatoriam, quæ pro rebus competit incorporalibus, puta ſeruitutibus tam perſonalibus quàm realib. exponendam tranſit. 2 Et pro euidentia non eſt omittendũ, ſeruitutem, cuius hic fit mentio duplicem eſſe, [b] perſonalem, & realem, ſiue prædialem. Perſonalis eſt, cum res perſonæ ſeruit, & vna cum perſona intermoritur, ut eſt vſusfructus, uſus, habitatio, Realis eſt, ubi res inſeruit rei, puta prædium prædio, & realis dicitur, quia in re, id eſt, prædio radicatur. 3 Et Hæc ſubdiuiditur in vrbanã & ruſticam, ſicut prædiorum alia ſunt vrbana, alia ruſtica. Ea enim ędificia, quæ habitandi, immorandiq; gratia parantur, prædia urbana ſunt, ſiue in agro, [c] ſiue in ciuitate fiant. Quæ uerò gratia colligendorum fructuum habentur, ea ruſtica [d] dicuntur. Singulorum ergo prædiorum ſuæ quoq; ſunt ſeruitutes, aut iura. Vrbanorum ſunt, altius tollendi, tignum immittendi, proijciendi, protegendi, proſpectus. Ruſticorum verò, iter, actus, uia aquæductus, & ſi quæ ſunt alia. 4 Deinde præcognoſcendum eſt, pro his ſeruitutib. duas actiones eſſe proditas, confeſſoriam, & negatoriam. Confeſſoria eſt, qua aſſerimus nobis cõpetere ſeruitutem in re alterius: negatoria verò, qua negamus alteri in re noſtra [e] competere ſeruitutem. Quàpropter ſi prædium ſeruitute utitur, dicitur dominans. Illud autem quod patitur eam ſeruiens nominatur. Vtriuſq; actionis naturam euidenter diſcuſſo prius textu, elucidabimus. Et quia tex. ex ſententia Iaſ. quatuor partes complectitur, quamq; ſingulatim explicemus. Ad primam ergo.

a Ius.} *Id eſt, facultatem: prout aliàs ſæpe accipitur.*

b Vten. fruend.} *Intelligit vſumfructum, qui eſt perſonalis ſeruitus, cuius explanationem [g] ſuprà docui abundè.*

c Per fun. vici.} *Notanter uicini,* 5 *quia res [h] ſua nemini ſeruit.* 6 *Vnde aliquis acquirat dominiũ illius fundi, quã debet ſibi ſeruitutem, ſtatim illa ſeruitus extinguitur, & euaneſcit: [i] nec ſi poſtea rurſus uendatur, reuiuiſcit illa ſeruitus ſemel extincta, niſi de nouo eidem fundo imponeretur.*

d Eundi.} *Seruitutem itineris.* 7 *Eſt autem iter, [k] quo quis pedes uel eques commeare poteſt.*

e Agendi.} 8 *Seruitutem actus notat, diciturq; ab agendo iumento, cum, & pecus, vehiculumq; agere, [l] nedum ambulare poſſum.*

f In rem act.} *Scilicet confeſſoria.*

g Altius ædes ſu. toll.} 9 *In hoc exemplo multum ſe diſtorquent interpretes, ut oſtendant congruum eſſe confeſſoriæ actioni. Videtur enim quòd non poſſit dari ſeruitus, quod tibi altius tollere & ædificare liceat, cum hoc non ad ſeruitutem pertineat,* 10 *ſed iure libertatis naturalis facere permiſſum ſit. Si ergo hoc vnicuiq; non ſeruitutis à uicino impoſita, ſed libertatis iure permittitur, quæ competit omnib. ædificijs,* 11 *(nam origine omnia ædificia ſunt libera, niſi expreſſe conſtet, eam ſeruitutem vicino conſtitutã, ut non liceret [a] altius tollere) quorſum hic dicitur eſſe ſeruitus? Ad quid utilis mihi erit iſta ſeruitus, ſi uicinus dicit, dabo tibi facultatem altius tollẽdi ædes? nõne erit ſuperflua? Verùm prætermiſſis uarijs Doctorum expoſitionibus, ex Fabri ſententia dicendũ eſt, illam libertatem altius ædificandi non eſſe perpetuã:* 12 *quia in ciuitatib. bene inſtitutis ſæpenumero ius municipale [b] prohibet, ne ædes vltra uiginti, ſeu triginta vlnas*

sive

a in §. præced.
b Dixi la è in rub. & prin. ſu. de ſer. ru. præ.
c §. prædiorum urbanorũ. ſu. de ſer. vrb. præd. & l. urbana prædia. De verb. ſig.
d l. eo iure. §. ſtabula. in quib. cauſ. pigno. uel hyp. cont.
e l. j. in fin. ſu. com. præd.
g in tit. De vſufru.
h l. vti frui. in prin. ſi uſus pet.
i l. ſi ædes. De ſeruit. vrb. tex. pulcherrimus. in l. Papinianus de ſeruit. & l. huiuſmodi. §. ſi ædes. de le. j.
k de hoc in princ. ſup. de ſeruit.
l in prædict. princ. ſu. de hac ſeruitute dixi.

a l. altius. C. de ſerui. & aqua l. cum eam. l. imperatores. ff. de ſerui.
b iuxta l. qui luminib. in princi. de ſer. urb. ibi glo. & l. j. de ędifi. priu.

ſiue cubitus inuito, contradicente uicino extollantur: quemadmodum & in quibuſdam Sueuiæ ciuitatib. obſeruatur. 13 *Et ſic uides, illam libertatem altius tollendi, per generalem conſuetudinem ſiue ſtatutū adēptam eſſe & funditus extinctam, ita q; ab initio ipſa origine non dicantur liberæ pp ſtatutum. Si hoc caſu, uel ex teſtamento, uel ex pactionibus conſecutus es à uicino, ut liceat tibi ultra conſtitutam menſuram ædes altius eleuare, ecce iam habes ſeruitutem illam, ut iure ſeruitutis altius ædifices, & nō libertatis naturalis, ſi quidem impoſita eſt ſeruitus per uicinum: qui illam ſeruitutem ſuis ædib. iunxit. Non enim fuit liberum à principio altius tollere, quia ceßabat*[c] *regula, origine omnia ædificia eſſe libera, propter ſtatutum ſcilicet: tantummodo ergo iure ſeruitutis altius ædificare potuiſti. Iam hæres uicini poſtquam te prohibet, ne domum altius euehas, datur tibi confeſſoria, qua agis tibi ſeruitutem competere, ultra præſcriptam menſurā extollendi ædes. Atque hoc Fabri exemplum appoſitiſſimum Aretinus hic amplectitur, quod & Zaſius tùm hic, tùm in ſuis*[d] *Intell. aduerſus Iaſon. ſatis tuetur. Poſſunt, & alia dari exempla quotidiana: quia ſæpe fit, quòd uicinus ædificare non audeat, ne obſcurētur lumina uicini, ne proſpectui noceatur. & ſæpe per Aediles ædificare altius prohibemur, ne uicino incommodemus. His & ſimilibus caſibus ſi à uicino impetrares facultatem altius tollendi, nonne eſt etiam ſeruitus altius tollendi uicino?*

b Proſpiciendi.] *Hæc ſeruitus pertinet ad lumina; circa quæ communiter tres ſunt ſeruitutes, nomine quidem uicinæ, re tamen multum differentes & ordine. Aliæ enim alijs commodiores ſunt, & plus utilitatis habent:*[e] 14 *veluti* ſeruitus luminum, *ea eſt infima, & minimæ conditionis, totaque arcta, & ſtricta, ut ſolum lumen recipias.* 15 *Seruitus* ne luminibus officiatur, *eſt paulò amplior, quæ pertinet etiam ad gratius lumen, non tantum ad neceſſarium.* 16 *Et ampliſſima,* ne proſpectui officiatur, *ut ſcilicet non cœlum tantum uideatur, ſed & procul ſpectemus*[c] *& alia ædificia.*

i Proijciendi.] 17 *Seruitus* proijciendi *eſt, cum habitatiunculas prominulas exporrectas, habemus in muro: iſtæ enim habitatiunculæ, quæ Mæniana nominamus, ita proijciuntur extra murum, ac ſi in muro non requieſcant.* 18 *Inter proiectum enim & immiſſum hoc intereſſe*[f] *Labeo ait, quòd proiectum eſſet id quod ita proueheretur, ut & nuſquam requieſceret.* 19 *Qualia ſunt Mæniana, id eſt ædiculæ penſiles, vnde nobis aſpectus eſt in aliam plateam: item & ſuggrundia, id eſt tecti partes prominentiores, quibus ſtillicidia à parietibus arcentur.*[g] *Immiſſum autem, q; ita fieret, ut in aliquo loco requieſceret, ueluti tigna, trabes, quæ immitterentur. Interpretes etiam alio modo hanc ſeruitutem accipiunt, nempe, cùm ius eſt alicui ex ædibus ſuis proijcere aquam, vel fimum in ædes vicini, quod non uidetur ad textum quadrare. Hanc enim expoſitionem nec uerba patiuntur, neque ſubiecta conuenit materia: quoniam de ædificijs loquimur.* 8 *Immo talis ſeruitus conſtitui non poßet, vtilitate publica reclamante.*[h] *Nam & lex ædilitia uetuit ante proprias ædes congerere ſtercora, quod & hodie in bene inſtitutis ciuitatibus (quemadmodum hic Friburgi) obſeruatur.*

In omnibus *ſeruitutibus ſuprà enumeratis, ſiue ſint perſonales, ſiue reales, urbanæ uel ruſticæ, ſi quis in eis indebitè turbatur, aut moleſtatur, confeſſoria in rem experiri poteſt, non ſolum contra eum, cuius prædium*[i] *ſeruit, ſed & contra quemcunque alium*[l] *impedientem. Huius ergo actionis naturam ut oſtendamus, cū primis eius definitio eſt inueſtiganda.* 20 Confeſſoria ergo eſt actio realis, qua agimus contra impedientem nos uti iure, ſiue ſeruitute competenti noſtræ perſonæ uel rebus noſtris ex re alterius. 21 *Quæ ideo ſic dicitur, quod ad ſeruitutes confitendas conducat, poteſtq; quibuſcunque uerbis aptis ad intentionē noſtram conſtitui, dum in ea appareat, quod uendicem ſeruitutem, quam tu contradicis: q; & in negatoria*[k] *obtinere, mox oſtendam. Ex definitione primum diſce, quod confeſſoria ſit actio realis, tùm quia datur ei, qui habet ad ſine dominij, ſcilicet ius in re: tum quia rei, id eſt, fundo ſiue domui inhærent, & rem ſequitur, à quocunq; cæperit*[l] *poſſideri.* 22 *Deinde addidi, iure, quia hæc actio non competit tantum pro ſeruitutibus, ſed pro quolibet iure incorporali, ſicut Faber hic rectè prodidit. Hinc eſt, quod ſi quis impediret me recipere*[m] *decimas, vel reditus ex re aliqua, aut uti*[n] *iuriſdōne, ſeu*[o] *paſcuis, competeret mihi aduerſus impedientem vti,*[p] *actio confeſſoria. Datur etiam hæc actio pro iure præſentandi pro iure patronatus, & omnibus ſeruitutibus, tam perſonalibus quàm realibus vrbanorum, ruſticorumque prædiorū datur. Adpoſui, noſtræ perſonæ propter vſumfructum, uſum, habitationem, quæ ſunt ſeruitutes perſonales, & perſonis inhærēt, quibus nonnulli*[r] *operas ſeruorum adnumerant. Subieci,* uel rebus noſtris, *propter ſeruitutes vrbanorum & ruſticorum præd. quæ non perſonis, ſed rebus, id eſt, prædijs, ſiue ædificijs debentur. Poſtremo dixi ex alterius,* 23 *partim quia res alicuius propria*[s] *ei non ſeruit:* 24 *partim quia ſeruitus eſt relatio, uerſaturq; inter duo extrema, fundamentum ſcilicet & terminum. Fundamentum eſt res aliena ſeruiens, terminus vero eſt res, ſiue perſona dominans, quò reſpicit illa ſeruitus.* 25 *Conuenit autem hæc actio, cū rei vendicatione, item & Publiciana: quia ſicut prior datur domino, & hæc quaſi domino: ſic quoq; confeſſoria illi cōpetit, qui habet ius in re. Differt tamen ab eis, quod illæ dantur pro rebus corporalib. hæc autem pro rebus incorporalibus.* 26 *Eſt autem duplex actio confeſſoria, directa & utilis. Directa datur illis qui habent directum dominium in prædijs ſiue domibus, quibus debetur ſeruitus, daturque contra eum, qui eſt directò dominus illius rei, quæ ſeruitutem ſuſtinet. Vtilis uero illi competit, qui utile dominium habet, ſiue ius aliquod in illa re, cui debetur ſeruitus, id eſt, in prædio dominante: quales ſunt, creditor pignoris, qui pi-*

gnus

c d. l. altius.

d Eo capite quo docet duplicem eſſe altius tollendi facultatē, quē uide.

e Vide hos gradus in l. 3. & l. inter ſeruitutes. cum l. ſeq. de ſer. urb.

f in l. malum. §. inter proiectum. de uerb. ſign.

g l. ſi quando, ſi ſer. ven.

h arg. l. ſi alius. §. ſi quis acerū ſtercoris. quod ui aut clam. l. penu. & l. ulti. ne quid in loco pub.

i l. vti frui. §. t. ſi vſusfruct. pet. l. ſi qui diuturno. §. agi ſi ſer. vend.

k Sic intelligas gl. in l. 2. ſi ſer. uend.

l l. via conſtitui. §. ſi fundus. De ſer. ruſt. præd.

m Dd. in ... & c. prohibemus. de dec.

n Bal. in rub. C. de vſufruct.

o c. conſtitutus. ibi can. de relig. do.

p Faber hic.

q Iaſo. uide in l. ſi prinſquàm num. 3. & 4. de oper. no nunc.

r Diſputat Iaſ. hic ad prin.

ſ l. vti. frui. in prin. ſi uſusfru. pet.

gnus poſſidet, nam pōt aſſerere ſeruitutes pignori debitas, [a] *per confeſſoriam. vſufructuarius, qui in fundo fructili habet ius fruendi, nam ei datur* [b] *confeſſoria, itē emphyteuta, vaſallus, & ſi quæ ſunt ſimiles perſonæ. 27 Cauſa verò huius actionis eſt, quod in re alterius, uel per pactiones inter viuos, uel per ultimam uoluntatem, iuncta patientia domini rei ſeruienti (quę traditionis loco* [c] *habetur) conſtitutum eſt. 28 Probat ergo actor in hac actione, quod ipſe dominus eſt directus uel utilis fundi, ſiue rei illius, cui debetur ſeruitus. ſi enim eſſet, quaſi dominus, locum haberet* [d] *Publiciana. Secundò quod illi rei, uel ipſius actoris perſonæ in re alterius per domini patientiam ſeruitus ſit conſtituta. Vltimò, quod aliquis impediat eum uti iure illo. 29 Effectus eſt, quod reus conuictus, ad petitionem actoris, & implorationem officijs iudicis, cum reſtitutione interesse fructuum & damnorum, ab impedimento* [e] *abſtinere cogitur. Preterea obligatur reus conuictus præſtare cautionem,* quod in futurum nec ipſe, nec hæredes eius impedituri [f] ſint actorē uti tali ſeruitute. *Niſi enim & ſententiæ paruerit aduerſarius, & de non impediendo in futurum cauerit, in litem contra eum iurabitur. Cæterum ſi rem præſtiterit, id eſt, ſeruitutem, cauere autem noluerit, hic iuramentum in litem ceſſat, ad cautionem autem coercebitur captis pignoribus, uel alijs iuris* [g] *remedijs. 30 Prædicta tamē uera ſunt; quando quis agit iudicio Petitorio, hoc eſt, quando dicit actor, hoc ius uel illam ſeruitutem in re alterius ſibi competere uirtute alicuius pactionis, quaſi traditam per patientiam domini, qua ſpecie tenetur illam probare. Secus autē ſi ageret iudicio Poſſeſſorio, id eſt, diceret ſe quaſi in poſſeſſione alicuius ſeruitutis in re alterius fuiſſe, & de facto eiectum, ſiue in ea turbatum, ſicq. ſe ſpoliatum proponere, et ageret ad reſtitutionem poſſeſſionis: eo certè caſu non competit actio confeſſoria, ſed pro ſpoliatione utile interdictum* unde ui *uel utilis actio in factum, ſurrogata in locum illius interdicti, uel ēt utilis actio ex* [h] *conſtitutione Imp. Valentiniani, Theodoſij, & Archadij: qua ſpecie obligaretur tantum probare, ſe in quaſi poſſeſſione fuiſſe; & per reum eiectum. Pro turbatione autem quaſi poſſeſſionis iſtiuſmodi iuris* [i] *competeret interdictum* quaſi uti poſſidetis. 31 *Porrò in confeſſoria, quæ ſuper ſeruitutibus datur, non eſt neceſſe probare titulum, ſufficit enim ſi conſtiterit per multos annos non ui, non clam, non* [k] *precario poſſediſſe. 32 Tollitur autem hęc actio eiſdem modis, quibus amittuntur ſeruitutes, quos* [l] *ſuo loco enarrauimus. 33 Ex prædictis omnibus colligimus, quod confeſſoria agere volens, debeat proponere,* ſe eſſe dominū uel quaſi prædij illius uel in eo ius habere, cui ſeruitus illa uel alia debeatur. *Vel dicat:* ſibi tanquam domino uel quaſi, ius, eſſe; hac uel alia ſeruitute vtendi: in quo iure cum aduerſarius eum turbet, impediat, contradicat, petat decerni hoc ius ſibi deberi, & præfatum aduerſarium condemnari, vt patiatur eum huiuſmodi ſeruitute, vti, implorato iudicis officio, quod caueatur de in poſterum non impediendo, &c.

k Contra quoq. § *Nunc alteram tex. noſtri partem aggrediamur, quę de negatoria in rem actione tractat: ea in omnibus ſupra allegatis iuribus domino fundi, uel ei qui ius in re habet, ut eſt creditor, conceditur, ueluti ſi contendam uicino ius non eſſe, uti ſeruitutem in fundo meo, uel in quo ius habeo. Explicemus eam.* 34 Actio negatoria eſt realis, qua agimus res noſtras non ſeruire reb. ſiue perſonę illius, qui intendit ius ſibi in eis competere. *Per negatoriam enim prædia noſtra, ſi fortè quis ea ſeruire prætēdat, in libertatem aſſerimus: 35 ideo ſic dicta, quod ſeruitutem a prædijs noſtris defendamus, id eſt, auertamus, & poteſt quibuſcunque uerbis aptis intentionem noſtram inſtitui, dum appareat, quod tueatur libertatem prædij mei, quam ſeruitutis onere alius* [m] *infringere nititur. Neque enim refert, negatiuis proponatur uerbis hęc actio, an adfirmatiuis, dum tamen uim* [n] *negatiuorum habeant, priuationemq; complectantur. Ad definitionem reuertendo, dixi* negatoriam eſſe actionem realem, *quia datur domino illius rei, quæ contenditur eſſe libera, & in qua negatur ſeruitus. Adpoſui* rem noſtram, *ut confeſſoriam excluderem, qua intendimus rem alienam nobis, ſeruire. Reliquæ partes definitionis omnes poſitę ſunt ad differentiam confeſſoriæ. Datur & hæc actio non tantum pro ſeruitutibus, ſed etiam pro alijs iuribus, ueluti ſi quis neget ex rebus ſuis deberi reditus, & ſic deinceps, 36 Ad hoc autem, ut ipſa locum habeat, duo ſunt neceſſaria; primum qđ actor habeat dominiū uel ius aliquod in illa re, in qua negatur ſeruitus. Alterū, quod reus prætēdat ſeruitutē ſibi eſſe ea in re conſtitutam. 37 Et quanquam in omnib. actionibus, onus probandi regulariter actori incumbit, & non reo, adeo quod ſi actor in probatione deficeret,* [o] *reus ad ipſius impetitione abſolui debeat. 38 In hac tamen actione diuerſum obſeruatur, quia actor non obſtringitur actionis ſuæ intentionem probare, uidelicet rem ſuam non ſeruire rebus alienis: ſed ſatis eſt ſi ſe dominum illius rei eſſe commonſtret. Hac nanq; ſpecie eius intentio eſt fundata per probationem dominij, 39 quum unaqueq. res præſumatur* [p] *libera, donec doceatur ſeruitus conſtituta pactionibus aut ultima uoluntate per aduerſariū: quæ præſumptio trāsfert onus probandi in reum conuentum; ut probet in rebus actoris ſeruitutem ſibi iure conſtitutam, liberatque ipſum agentem negatoria a neceſſitate probandi. Et hoc ideo, quia actor agit negatiue, reus autem excipit affirmatiuè, affirmatio ergo probanda* [q] *eſt, & nō negatio. 40 Probat itaque hoc caſu reus ſeruitutem ſibi conſtitutam in rebus actoris multis modis, puta per pactiones, ſtipulationes, contractus,* [r] *ultimas uoluntates. Item per præſcriptionem, quæ habetur loco* [ſ] *conſtitutæ. Vel donationem aut* [t] *conſuetudinem. Et reus in actione negatoria diſcrepat in effectu ab actore in actione confeſſoria. 14 In negatoria ergo ſic proponitur actio,* quod licet prædium meum iure dominij, uel quaſi, nulla ſit ſeruitute aduerſario obligatum, ipſe tamen me moleſtet, hanc uel illam ſeruitutem vſurpando temere & de facto, &c. quare peto declarari, aduerſario ius non eſſe me turbandi, & eum prohiberi, ne me moleſtet, cum oībus clauſu-

a l. ei qui. de ſerui.
b l. j. ſi uſufru. pe.
c l. quoties. de ſer.
d §. nanq;. inf eod.
e l. loci corpus. §. in confeſſoriam cū. §. ſeq. & l. eiſi forte. §. ſi. ſi ſeruit. uend.
f l. harum. cum ſi ſi ſeruit. uend.
g d. l. harū. ibi glo. ſing. & l. egi. ſi ſer. uend.
h l. ſi quis in tantū C. unde ui.
i l. ſicuti. §. Ariſto ſi ſer. uendic. Spe. in t it. de reſtitut. ſpol. §. nunc dicemus.
k l. ſi quis diuturno. ſi ſer. uend.
l Vide ſu. de ſeruit. § ſi. & tit. de uſu fru. &c.
m glo. ita loquitur in l. 2. ſi ſer. uēd.
n gl. approbata in l. ſi. §. ſi. in uerbo exceptionem. de exceptio. dol. ibi Bart. & Ang. hic Iaſ. in d. l. ſi prius quam. nu. 13.
o Vulg. l. qui accuſare. C. de eden. & l. actor. C. de probat.
p l. altius. C. de ſeruit. l. cum eod. & l. Imperatores. ff. eod.
q d. l. actor. & glo. in l. ſicuti § in q̄ratur, in uerbo, poſſeſſores. ſi. ſer. uend. Bar. t. in l in ædib. C. de ſeru.
r §. ſin. ubi de hoc, dixi. ſup. de ſeru.
ſ l. hoc iure. §. ductus aquæ. de aq. quot. & æſti. & l ſi quis diuturno. in princ. ſi ſeru. uend.
t l. j. in ſi. ibi glo. de aq. plu. ar. l. 2 ibi gloſſ. & Dd. C. de ſeru. & aq.

lis,& cum cautione,quod in futueum nõ turbet &c.Nec ignoro,et aliјs verbis ,alio ordine agi poſſe, ſed effectus vbiq; idē eſt.Plurima quoq; in hanc partē [u] & diſceptari & cõgeri poſſent,quæ tanquã parũ utilia tranſeo.42 Aduerte tamen,vt cunq; ſupra dixerim,reũ negatoria conuentum ſeruitutē ſibi conſtitutã probare debere: eſt tamen caſus,vbi res aliter ſeſe habet,nempe quòd is,qui aſſerit libertatē ſui fundi,debeat eam docere.Vt ecce,ſi aliquis ſit conuentus actione confeſſoria,qui dicat nullam nunc deberi,quia iam extincta ſit, & hoc in defenſione adducit:ſic.n.confitetur, eam aliquando competiјſſe aduerſario,cum priuatio in præſuppouat habitum.43 Vnde impetitius confeſſoria probare debebit,quonam mõ quave rõne ea nunc extincta ſit;atq; amiſſa,ſicq; docebit ipſe libertatem fundi ſui.Cautus ego ſit, qui confeſſoria impetitus eſt, ne tali ſimplici defenſionis forma vtatur,ſed potius ita dicat,nullam vnquã et ab initio illi competiјſſe ſeruitutem,vel ſi aliqua olim competierit,eam nunc præſcriptione,vel alio quouis mõ peremptam eſſe.Sic ergo caſum habes,vbi grauatur probanda libertatis onere is,qui illã tuetur & aſſerit.44 Eſt et alius caſus,in quo neceſſe eſt probare libertatem,eam aſſerenti,quando conuentus actione confeſſoria,factus eſt pp contumaciam actor actionis negatoriæ iam debet ipſe probare [b] libertatem.45 Sic.n.Africanus contumaciam refert in vtraque actione:Et is, inquit:de ſuo iure docere debet,qui contumax fuit:id eſt,actoris partes ſuſtinebit.Atq; ita eius [c] reſponſum aduerſus cõem calculum accipit Iaſ. Sed obiјciat quiſpiam, quis iam erit effectus naturalis libertatis? neq; enim pp meã contumaciã poterit inualidari præſumptio naturalis libertatis: iõ videtur,quod adhuc incumbat onus probandi aſſerenti. 46 Fortè huic impugnationi ſic reſponderi poterit; per contumaciam non reſpondentis extinctam eſſe vim illius præſumptionis, quæ militabat pro naturali libertate. 47 Nam ille qui contumax eſt in non reſpondendo,intelligitur reſpondiſſe in eam partem, [d] quæ ſit illi debitor,ſi deterius ſit negaſſe habebitur tanquam negaſſet.Euoco igitur modò aliquem, ad iudicium confeſſoria actione,& in libello pono,ſeruitutem mihi competere,ille contumax eſt,igitur videtur propter cõtumaciam tacitè confeſſus ſeruitutem.48 Nam & contra præſumptionem iuris & de iure admittitur probatio in contrarium per confeſſionem partis,& hic eſt illa tacita confeſſio, quæ elidet iuſtam præſumptionem naturalis libertatis,[e] quæ eſt iuris tantum,putoq; hanc eſſe veritatem rei, vt eſt ibi ſententia Iaſ. atq; idem hic Faber cenſuit.Hoc tamen non eſt ignorandum,quod licet ab ipſa origine poſſit aliquod ædificium ſeruituti obnoxium eſſe,tamen illa ſeruitus non eſt naturalis, ſed impoſita,quia ſcilicet imponi debet.pactis, vel in vltima voluntate.Cæterũ quod Accurſ.[f] dubitat,an & ad ſeruitutem altius tollendi repetenda ſunt hæc verba ius non eſſe:hoc tu audaciter affirma, ad omnes ſcilicet ſeruitutes in tex. [g] nominatas repetenda eſſe prædicta verba,ius non eſſe.Sed dices fortè,quomodo poſſum agere: ſi ita dicam,ius non eſſe aduerſario,altius tollendi,nonne dum ſic experior videbor propoſuiſſe actionem [h] confeſſoriam? quomodo igitur vnum exemplum,una eademq; agendi forma poteſt ad contrarias pertinere actiones? Iſte nodus videtur inexplicabilis,ita tamen meo quidem animo,diſſoluendus eſt. 49 Duplici ſi quidem ratione poſſum agere contra te,nõ eſſe tibi ius altius tollendi.Ipſo enim forma agendi poteſt indifferenter,vel ad confeſſoriam,vel negatoriam pertinere,ſed non ipſa cauſa agendi,id eſt,propter quam agens intendo, tibi ius non eſſe altius tollendi,nam cauſa agendi diuerſitatem inducit;Et propterea poſſet agi,quia tu eam ſeruitutem impoſuiſti ædibus tuis vel conuentione,vel vltima voluntate,unde ſi ex illa c contendam,tibi non eſſe ius altius tollendi,quod pactione impoſuiſti hanc ſeruitutem tuis ædibus, iam [i] agam confeſſoria actione.Sed ſi alia ex cauſa intendam, non eſſe tibi facultatem altius ædificandi,fortè quia ſtatuto prohiberis, iam non ago confeſſoria: quia non experior virtute ſeruitutis,ſed negatoria,hoc eſt negando quod tibi liceat contra ſtatutum [k] ædificare altius. Et in hanc quidem ſententiam videtur hic quoque [l] Zaſius inclinaſſe.

m Quod genus act.§ Venio ad tertiam §. noſtri partem,quæ differentiam ponit inter corporales & incorporales res:quo ad agendum.Ait aũt primo Imperator,hoc genus actionis, intellige negatoria, in rebus corporalibus proditum non eſſe,ſcilicet,vt in illis negatoriè poſſit. 50 Et ſic obſerua, quod in rebus corporalibus tantum confeſſoriè agimus in incorporalibus verò & confeſſoriè & negatoriè,quemadmodum ex his quæ ſupra tradidimus,apparet.Ratio autem,quare in corporalibus agatur tantum confeſſoriè, ea eſt: Quicũq; iudicio contendit,ex eo iure,quod ipſe habet, cauſam ſuam iudici probare debet: non autem ex defectu ſeu vitio iuris aduerſariј,vt hic [m] Theophilus adſtruit,vt ecce male contenderes,ſi ita ageres rei uendicatione.Peto illã rem abs te,quia tua non eſt. Illa cauſa agendi infirma eſt,quia forte nec mea res erit. Neque enim:quod tuum non eſt,id protinus meum eſt,poteſt namq; neutrius eſſe.Vnde tu in commodo poſſeſſionis me vincere debes, 51 per regulam,qua dicitur, In pari cauſa meliorem eſſe conditionem [n] poſſidentis.

n Is agit qui non poſſ.§ Vt ſcilicet poſſeſſionem adipiſcatur,& illi res reſtituatur ex iure ſuo,quod in ea re prætendit,quia dicit ſuam,& perperam alio detentam, vnde ſibi reſtituendam. Nunc cõpleamus differentiam,hoc loci per Imp.ſignificatam.52 In corporalibus is agit,qui non poſſidet,in ſeruitutib.vero tam is qui poſſidet,quam qui non poſſidet.& ita cõpletur differẽtia,quam voluit hic inuenire. Imperator [o] inter res corporales & incorporales,In corporalib.inquam, is agit, qui nõ poſſidet, agimus.n. ad id quod nõ poſſidemus,ſcilicet ad fundũ ab alio detentũ. Sed hic in incorporalib. agimus ad id,quod poſſidemus:agimus.n.cõfeſſoria ad ius ſeruitutis, quod ipſi poſſidemus,& nihilominus vtcunq; ſimus poſſeſſores illius ſeruitutis,actione tamẽ cõfeſſoria petimus,per ſuĩam iudicis declarari, illã nobis deberi,ſicq; hac ſpecie hoc ipſum [p] poſſidemus,

Vide, ſi voles. Bar.& Dd. in d.l. ſi priuſquam. in §. oppo.

a l.decem .ibi Dd. de uerbo. oblig.

b Hoc probatur ex l.ſi priuſquam.de no op.nunc.

c In d.l.ſi priuſquã in fine textus. ni de ad l. ſi prius. nouum intellectum Ale.lib.Pareeg.item Zaſ.li. 1.ſing. intelle. c.

d l.de ætate. §.qui tacuit.de interrogat.act.

e Gl. eſt approbata in §.illud.in Auth. de æqual. do col. 1. & gl.in l.In contractibus in uer.nullo modo.C. de non.nu. pec.

f Gl.in uerb. item altius toll.

g in hac.2. parte.

h Ita enim in d.l. ſi priuſquam . ſecũdum gl,& Dd.decidit ur actionem illam, tibi ius nõ eſſe altius tollendi, eſſe confeſſoriam,licet negatiuis uerbis conceptam, &c.

i ita intellige d.l.ſi priuſquam.

k Et ita hic loquitur Imperator.

l Qui ſatis reſpondet ad l. ſi priuſ. quam .de op.no. nun. quæ obſtare uidebatur maximè.

m Probatur in l.uti frui. In princip.ſi uſusfr.pet.

n §. commodum inſ.de interd.

o l.pen.§.fi.ſi vſuſfruct.pet.& l.etſi forte. § ſeicodũ. ſer.vend.

p d.§. fi.ubi eſt bonus tex.atq; hoc declarata l C.fal. ait Prætor §.j. ex quib. cau. maio.

mus, ad quod agimus. Et ſanè magna in hoc conſiſtit commoditas, quia licet poſſideat quis ſeruitutem, fortè tamen moleſtatur, & turbatur ſuper vſu atq; exercitio ſui iuris, 53 illa ergo moleſtia, iſtud obſtaculũ ſine impedimentum tollitur per declaratoriam ſententiam iudicis, quòd declarabit, eum debere vti ſua ſeruitute, vel libertate, vt aduerſario imponatur ſilentium, compellaturq; praſtare [g] *cautionem de non impediendo. Atq; ita hac uerba ego accipienda eſſe omnino puto.*

n Per quam neg.) *Et ſic in reb. corporalib. poſſeſſori non datur actio rei uendicationis. Fallit tamẽ hoc aliquoties, ut hic* [e] *Gloſſator opponit, ſubiungendo deinde triplicem ſolutionem, quarum prima recipitur, cæteris duabus* [f] *reiectis.*

o Sanè uno caſu.) 54 *Hæc eſt ultima pars tex. noſtri, in qua excipitur unus caſus. Qui tamen ſit iſte caſus quem Imp. intelligit, Doct. hic multum ſe diſtorquent. Accurſ. duo ponit exempla: primum eſt de duplicib. iudiciis, quæ ſic dicuntur, quia in eis uterq; litigans eſt actor & reus, ſicut eſt familiæ erciſcundæ, quæ datur inter hæredes: communi diuidundo, quæ locum habet inter ſocios, cum uolunt diuidere, aq; cõione recedere: &* finitum regund. *cum de finib. eſt contentio inter uicinos, quod tamen Petrus de Bellaper. Faber et Angelus impugnant, quum Imp. de uno tantum caſu loquatur, hic aũt eſſent tres, qui non efficiunt unũ, ſalſone interim Accurſium defendente. Aliud exemplum eſt de quauis exceptione proponenda, in qua aliqd proponit reus, nam in exceptionib. reus partib. actoris* [a] *fungitur. Ad hoc quidem textus hic cõuenire videtur, dum dicit,* Sanè uno caſu qui poſsidet, nihilominus is actoris partes obtinet: *non aũt dicit, quòd verè ſit actor. Sed nec hoc exemplum ad præſentem locum quadrare præfati Doctores dicũt, quia ſic nõ unus, ſed ſupra ſexcentos caſus eſſent. Ideo Faber aliud adducens exemplum, dicit uerè in hoc textu innui; ut ſi reus ſua ſponte ſuſcipiat onus in ſe probandi, quod res ab actore petita ſit* [b] *ſua, non actoris: ea ſpecie procul dubio partes actoris obtinet, ut hic ait textus. Et quanquam iſtud Iaſ. damnat, Zaſius tamen ipſum ſequi uidetur, aitq;, Imperatorem hic eum caſum intellexiſſe, cùm reus uia exceptionis contendit ſe eſſe dominũ, nõ tanquam actor, ſed tanquam excluſurus intentionem agentis. Et põt quilibet reus hoc, conuentus rei uendicatione: ſicut ex præcedenti. §* liquefſit, *vbi in fine dicitur,* poſſeſſor autem ſe dominum eſſe dicat poſſeſſor; *id eſt, reus conuentus qui poſſidet, dicat, ſcilicet excipiendo,* ſe eſſe dominum, *& non actorẽ ſicq; argumẽto eſt is §. dum ibi Imperator indulget poſſeſſori, quod poſſit dicere, ſe eſſe dominum, ſicq; opponere ius dominii; non quidem reconueniendo actorem (nam id non liceret) ſed excipiendo* [c] *ac defendendo: tunc. n. vicẽ actoris ſuſtinet. quod hic Zaſius latius proſequitur. Quicquid ſit, omnia exempla ſunt in ſe uera, quæ iam recenſuimus: utrum autem potius ſit ad noſtrum textum referendum, de quo ueriſimilius hic Iuſtinianus ſenſerit, non leue dubium eſt. Ego (uenia dium dixerim) nullum iſtorum exemplorum poſſe commodè applicari ad textum noſtrum crediderim; ut de eo intellexiſſe uideatur Imperator. In his. n. non agitur tali actione, quam negat. Vnde puto: quòd debeat tale exemplum inueniri, in quo negatiuè agatur. Mallem ergo hic præiudiciales actiones intelligere,* [d] *quæ in rem ſunt, & extra ordinem aliarum actionum negatiuè intendũtur: cùm aliis actionib. principaliter intentatis* [e] *obiiciantur. Vel poteſt etiam dici (quod* [f] *Corraſio placuiſſe uideo) Imperatorem de interdicto uti* poſsidetis, *ſenſiſſe: in quo ſuſtinet uices actoris, qui poſſidet. non autẽ ad actionem aliquam referendum eſſe.* Nonnunquam enim, *inquit,* [g] *Vlpianus,* datur ultro actio poſſeſſori quippe cum ſufficiat ei quod poſsideat: *quo reſponſo hic intellectus defendi uidetur.*

b l. harm. & Legi. ſi ſeru. uend.
x In uerbo. neget.
f Iaſ. hic.
g l. in tribus. ff de iud. §. quædam, inſ. hoc tit.

a l. 1. de excep. l. in exceptionib. de prob.
b l. circa. de proba
c l. 1. de excep.
d Placẽ. lib. 4. de uarie actio. tit. 19.
e l. fundam. de except.
f lib. 3. Miſc. c. 2
g l. 1. § interdictũ. uti poſſid.

§. Sed iſtæ.

1 *Continuatio huius §. ad præcedens.*
2 *Ciuiles actiones ſunt quæ ipſa origine ſunt à iure ciuili.*
3 *Prætoriæ ſunt, quas Prætor de nouo induxit.*
4 *Actio commodati eſt ciuilis.*
5 *Diſcuſſa l. 1. ff. commod.*
6 *Rei uendicatio, aduerſus eum qui dolo deſijt poſſidere, an ciuilis ſit, vel prætoria.*
7 *Actiones ex ſtatutis conceſſæ an ciuiles ſint vel prætoriæ.*
8 *Defenditur Accurſius à calumnia Dyni.*
9 *Prætoriæ actiones deſcendunt etiam ex contractu: vel quaſi: delicto, vel quaſi.*
10 *Pocula (quaſi) quid ſignificet.*

Sed iſtæ quidem actiones, quarũ mentionem habuimus, *a* & ſi quæ ſunt ſimiles, ex legitimis & ciuilibus cauſis deſcendunt. Aliæ autẽ ſunt quas Prætor *b* ex ſua Iuriſdictione comparata habet, tam in rem, quàm in perſonam, quas & ipſas neceſſarium eſt exẽplis oſtendere: ut ecce, plerunque ita permittit Prætor in rem agere, ut uel actor dicat ſe *c* quaſi uſucepiſſe, quod non vſuceperit: *d* vel ex diuerſo poſſeſſorem aduerſarium ſuũ non uſucepiſſe, quod uſuceperit.

Actenus Imperator de Actionib. ciuilib. tam in rem, quàm in perſonam diſſeruit: iam progreditur ad actiones prætorias, reales & perſonales: & primò de realibus [a] *tractat; ſicq; latenter ad ſecundam actionum diuiſionẽ accedit, quæ fit reſpectu cauſæ efficientis: quia aut ciuiles ſunt, aut prætoriæ. Ex textu autem colligendum eſt, quæ actiones dicantur ciuiles, & quæ prætoriæ.* 2 *Ergo prætermiſſis*

a Vſq; ad §. in perſonam. inf. eod

termiſſis Doctorum altercationibus, eas ciuiles eſſe, quæ ex ciuilibus cauſis ſuam trahunt originem, non quæ ſunt adprobatę de iure ciuili. Sic poſtea ait Iuſtinianus: 3 eas eſſe prætorias, quas prætor ex ſua Iuriſdictione propoſitas habet: non dicit quas approbauit, uel confirmauit, ſed quas ipſe adinuenit, & ex ſuis edictis propoſuit. Hinc conſequitur, ſi aliqua actio inueniatur origine iuris ciuilis eſſe, quia eo iure introducta ſit, Prætor autem eam approbarit, tum dici debere ciuilem, non prætoriam, quia Prætor nihil aliud adiecit, quā quod adprobauit. 4 Vnde actio commodati ciuilis eſſe dignoſcitur, quia deſcendit ex iure ciuili, & ex cōtractu iuris gentium, tametſi [a] Prætor approbarit, edictum in ea proponendo. 5 Nam quod prætor ait, iudicium dabo, [b] ad adprobationem referendum eſt, non inuentionem ſiue originem. Voluit enim Prætor ſuam addere adprobationem, ut ſuam oſtenderet ſollicitudinem circa reſtitutionem [c] rei commodatæ. Quòd ſi verò aliquibus actionibus à iure ciuili inuentis non nuda Prętoris adprobatio, ſed & ampliatio quędam, ſiue extenſio, uel etiam ademptio ſeu diminutio acceſſit, an idem obtineat? Exempli cauſa: 6 Rei uendicatio eſt ciuilis, quia ſuam originem traxit ex l. XII. tabul. quæ conſtituebat eam tantummodo dari aduerſus poſſidentem. Sed multi deſinebant dolo poſſidere, ut ſuperfugerent iudicium rei uendicationis: ideo Prętor poſtea eam ſic produxit, vt & contra eum, qui dolo deſiſſe poſſidere detur. Iam ſi ipſam ſpectemus originem, quæ ex lege XII. tab. fluxit, dicendum erit, eam eſſe ciuilem: ſint autem conſideremus adprobationem Prætoris, non illam quidem nudam ac ſimplicem, ſed quæ habeat aliquid nouæ adiectionis, aut quę extenſionem quandam, ſiue mutationem à prima huius actionis origine inducit, videtur potius eſſe prætoria in caſu nouato, qui caſus noviter ex Prætoris iuriſdōne ad primam actionis conſtitutionem ſeu originem adiectus eſt. Accur. ita, eam nihilominus ciuilem eſſe nuncupandam, ea rōne, quoniam ad inſpiciendum, an actio aliqua ciuilis ſit, uel prætoria, debet intueri perſona actoris, ex qua metimur ius. Quam aſſertionem & Bal. recipit, rationem tamen ipſius damnat, quia ex ipſa potius origine, quàm ex perſona actoris cōuincimus, actionem aliquam ciuilem eſſe, uel prætoriam. Ego Iaſonis ſubſcribo ſnīæ, quā & vulgò receptam puto, quòd iſta vtilis rei vendicatio, quę aduerſus eum, qui dolo poſſidere deſijt, exercetur, inuentione ſit Ciuilis, per extenſionem verò Prætoria dici poſſit, idq; obſeruandum eſt diligenter per uniuerſum ius ciuile. 7 Sed quid dicendum fuerit de actionib. quæ hoc ſeculo ex ſtatutis diuerſorum magiſtratuū introducuntur noīatim, uel tacitè? Et Prætorias actiones cenſeri Bar. [d] rectè prodidit: quoniā oēs hodie magiſtratus poſt Imp. proximius accedunt ad exemplum prætoriæ Iuriſdictionis, quam vllius alterius Romani magiſtratus.

a In l. 2. commod.
b d l. 1.
c d l. 3. l. nau. caup. ſtab.
d ult. de pœn.

a Et quæ ſunt ff. Verbo legitimarum actionum intelliguntur ll. XII. tab. [e] Accurſ. hic declarat, quæ ſint ita ſimiles actiones, & dicit, ex contractu uel quaſi, maleficio, uel quaſi. 8 Qua loco Dyn. calumniandi anſam, quaſi Gloſſator per hanc expoſitionem negare uideatur, Prætorias actiones dari ex contractu & maleficio, id quod uerū eſſe conſtat. Primū n. actio de conſtituta pecunia [f] prætoria eſt. Item actio negociorum geſt. deſcendit ex quaſi contractu, & apparet [g] eam eſſe Prætoriā. Sic furti actio ex delicto proſluit, & tamen eſt prætoria. Præterea actio in factum ex edicto, aduerſus nautas, caupones, ſtabularios, proficiſcitur ex quaſi delicto, & ſimiliter Prætoria eſt. Vides ergo in his omnib. talibus naſci actiones utriuſq; generis tam ciuiles quàm prætorias. 9 Reſpondeo tamen huic Dyni calumniæ, Accurſium non negaſſe hanc interpretationem, quin & prætoriæ actiones ex cauſis promanere queant, quia hæc ipſius expoſitio intelligenda eſt ſecundum materiam, in qua loquitur. Fit. n. hic mentio de ciuilib. actionib. ideo quoq; exemplum dedit ex contractu, uel quaſi, &c. quæ ſunt ciuiles actiones, atq; ita eum omnes excuſant, nec unquā facilè crediderim, Accurſium, diuini planè ingenii hominem, & ſummum iuris apicem, aliter ſenſiſſe, & in re tam minuta lapſum fuiſſe.

e Gl. uerb. quartā mentionem.
f §. de conſtituta. inſ. hoc titu.
g l. 3. in f. de neg. geſt.

b Ex ſua iuriſdictione. Id eſt, ex ſuis edictis proditas. Sic enim iuriſdictionem & aliis in [h] locis pro edicto Prætoris, qui ius dicebat, uſurpant Iuriſconſulti.

c Quaſi vſucepiſſe. Hoc eſt, ut actor quaſi uſuceperit, quod ſi tamen non uſucepit, dicat ſuū eſſe. 10 Significat. n. hæc particula [i] (Quaſi) propriè idem, quod tanquam ὡσανεὶ perinde, ac ſi. Vnde & quaſi nepotes [k] appellantur ... de quaſi ex uero filio nati. Et ita Theophilum quoq; hunc locum uertiſſe uideo: ait. n. ... ſi patet hanc rem meā eſſe, tanquam uſucaptam à me.

d Vel ex diuerſo poſſeſſorem aduerſarium. Ita hūc locum eſſe legendum probat ueterum exemplariorum fides, & ipſius ſenſus rō; ut hic Bal. atteſtatur. Eſt enim hæc ipſa ſpecies, quæ paulo [l] poſt explicatur: nempe cum agitur aduerſus poſſeſſorem, qui Reip. cauſa abfuit, quaſi interim eam non uſuceperit.

h d. l. 3. §. 1. de recep. ar. & l. quamuis de in ius uocand.
i Hotom. & Bald. hic.
k l. adoptiones. de adop.
l §. rurſus. inſ. eod.

5. Namque ſit.

1	Dominium duo habere adſpuia.	6	In ſeruitutibus patientia habetur pro traditione.
2	Quaſi dominium non eſſe ſpeciē dominij, ſed potius adfine, contra Bar.	7	Nemo plus iuris in alium transfert, quàm ipſe habuit.
3	Vocula, quaſi, ſignificat improprietatem.	8	Non eſſe dominū, accepiſſe à nō domino, & ſimilia uerba, quomodo in lib. accipiantur.
4	Dominium acquiritur etiam ignorante domino, ſecus in quaſi dominio.	9	Publiciana & directa & utilis dici poteſt.
4	Cauſæ iuſtæ ad trāsferendum dominium, ſufficiunt etiam ad Publicianam.	10	Qualiter argumentetur in hoc text. Imp.
		11	De qua duritie loquatur textus.

Alieni

12 Aliena facti probabilis eſt ignorantia.
13 Nemo debet locupletari cū alterius iactura.
14 Mendacium ex dolo proueniens ad decipiendum alterum.
15 Iure priſco per vſucapionem non contingebat dominium.
16 Publicianæ actionis definitio explicata.
17 Publiciana quare dicatur actio in rem.
18 Publiciana eſt actio prætoria.
19 Cauſa impulſiua Publicianæ inducendæ.
20 Quid denotetur per iuſtam cauſam.
21 Si res tradita à vero domino, amiſſa ſit, datur rei vendicatio.
22 Bona fides neceſſaria in Publiciana.
23 Qui poteſt vſucapere, poteſt Publicianam intentare, & econtrà.
24 Seruitutes diſcontinuæ, quamuis non uſucapiātur, tamen uendicantur Publiciana.
25 Bona fides in emptione duobus temporibus requiritur.
26 Magnus effectus bonæ fidei in emente.
27 Hæredibus poſt traditionem factam, vtcunque ſint in mala fide, datur Publiciana, ſi defunctus bonam fidem habuit.
28 In bona uel mala fide ratio ementis titularij habetur.
29 In contractib. alijs bona fides ſufficit tempore traditionis, excepta emptione.
30 An hodie Publiciana competat, ſicut olim.
31 Sine traditione regulariter poſſeſſio non procedit.
32 Deficiente uſucapione, nec Publiciana dicitur.
33 Regula ex proportione [illegible]
44 Vſucapione comple[illegible] ceſſat.
35 Publiciana contra verum dominum non detur, niſi in quibuſdam caſibus.
36 Affinitas rei vend. & Publicianæ.
37 An etiam uerus dominus Publiciana experiri poſſit.
38 In quib. conueniant rei vend. & Publiciana, & num. 44.
39 Explicatur §. merito, l. 1. de Publ.
40 Interpretatio l. ſi ab eo. De pignor. & hyp. & nu. 41.
42 In eadem lege non habere locum argumentum a contrario ſenſu.
43 Argumentum ab uſucapione ad Publicianam affirmatiuè procedit, non negatiuè.
45 Differentia inter Publicianam & rei vendi.
46 Publiciana datur ēt pro rebus incorporalib.
47 Rei vendicatio datur cōtra titulo poſſidentem. ſecus in Publiciana.
48 Cū Publicianæ actionis, eſt quaſi dominium.
49 Publiciana quæ requirantur.
50 Sufficit in Publiciana ſi res pro tradita habeatur.
51 In Publiciana ſufficit traditionem & titulum probare.
52 Bona fides præſumitur, donec probetur mala.
53 Quid in Public. ex parte rei exigatur.
54 Effectus Publicianæ actionis.
55 Formula, inſtituenda actionis Publicianæ.
56 Senſus horum uerborū, iure dominij uel quaſi.
57 Rei uē. et publ. poſsūt in libello ſimul proponi.

Namque, ſi cui *a* ex iuſta cauſa *b* res aliqua *e* tradita fuerit (veluti ex cauſa emptionis *d* aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & necdum eius rei dominus effectus eſt, ſi caſu eius rei *f* poſſeſſionem amiſerit, nullam habet in rem *g* directam actionem ad eam perſequēdam *h* quippe ita proditæ ſunt iure ciuili actiones: ut quis dominum ſuum uēdicet. *i* Sed quia ſanè durum erat eo caſu deficere actionem, inuenta eſt à prætore actio, in qua *k* dicit is qui poſſeſſionem amiſit, *l* eam rem ſe uſucepiſſe, quam uſu non cepit, *m* & ita vendicat *n* ſuam eſſe, quæ actio *o* Publiciana appellatur, quoniam primum à Publico Prætore in edicto propoſita eſt.

PRopoſuit ſuperius Imp. duo exempla Prætoriarum actionum, quæ in rem ſunt generalia: in hoc. §. exequitur prius exemplum in ſpecie, nempe Publicianam. Antequam vero declaremus eum, admonitos eſſe volo iuris ſtudioſos, 1 Dominium duo habere adfinia, ius in re ſpecificum, & quaſi dominium. Ius in re eſt, quod habet is, cui vel cuius prædio debetur ſeruitus: quodq; habet creditor cui cōſtituta eſt hypotheca, hoc eſt, rei immobilis pignus. De hoc in præcedenti [a] §. egimus. Hic de altero, nēpe quaſi dominio, diſputabimus. 2 Bar. tamen quaſi dominium recenſet [b] inter ſpecies dominij, diuidens illud in directum, utile, & quaſi dominium: quod uerum nō eſſe, multis argumētis oſtēdi pōt. 3 Primum hæc uocula: quaſi, ſignificat [c] improprietatē, & quaſi tale, non eſt tale. Deinde uſucapio & præſcriptio ſunt modi acquirendi dominium: ergo is qui uſucapit, uel præſcribit, nēpe quaſi dñus, priuſquam complet uſucapionem uel præſcriptionem, dominus non eſt, alioqui non eſſent modi acquirendi dominium, ſed potius cōfirmandi. Hinc ēt conſequeretur, duos eſſe eiuſdem rei dños, eum aduerſus quem uſucapitur, & eum qui uſucapit, quod cum [a] Celſi reſponſo pugnat. 4 Item pōt acquiri dominium per procuratorem etiā ignorāte domino: quaſi dominium nō poteſt, niſi domino [b] ſciente. Poſtremò quorſum attinuiſſet à Publicio prætore nouam actionē introduci? neque. n. utili domino adinuenta eſſet noua actio. Proinde nihil aliud eſt quaſi dominiū, [c] quàm adfine ipſius dominii, ſicut & ius in re ſpecifica. Directū uerò & utile [d] eſſe ipſius dominii ſpecies, indubitatum eſt. Quocirca Apellus rectè ſenſit in ſua Methodica diſputatione. His ſic præcognitis, antequam huius actionis uim inueſtigemus, operæ precium fuerit uerba huius text. interpretari ex Ol. cum tota uis & cognitio Publicianæ ex illis dependeat, quemadmodum ex ſubiectis apparebit.

a §. & itē. ſup de ſeruit. per totum.
b in l. ſi minus. §. ſi de euict.
c. Gl. in l. ſi cui dotem §. ſi ſol. matr. uide Apell. ſua Methodica diale.
a l. 1. l. ſi ut certo §. ſi duobus uehiculum commo.
b l. 3. §. ex pluribus de acq. poſſ. l. non eſt nouū de acti. empt.
c Huius explicationem uide pēt me in §. ſi quis à nō domino. ſupr. de rer. diuiſ.
d Vtrunque explicatur. ſup. de uſucap.
e In expl. publicar. actionis. Claſ. 3. act.

f l. quemcunque de pub. in rem act.
g l. nemo plus. de reg. iur.

a Ex iuſta cauſa.} *Id eſt, ex aliquo cōtractu, qui deſcēdit ex iuſta cā dē tamē cā ſiue contractus ſit aptus ad dominij tranſlationem, ſi verus dominus tradidiſſet.* 5 *Quacunq. n.* [f] *cauſæ iuſtæ ſunt ad transferēdū dominium, ſi res tradatur à vero domino, eędem ad Publicianam ſufficiunt, ſi res à non domino ſit tradita.*

b Res aliqua.} *Siue corporalis.*

c Tradita.} *Vel quaſi tradita,* 6 *propter ſeruitutes, in quib. patientia habetur loco traditionis. Tradita autem intellige à non domino, quem tamen accipiens putabat eſſe dominum.*

d Effectus eſt.} 7 *Per traditionem non, quia tradens non erat dominus, & nemo* [g] *plus in aliū iuris transfert, quàm ipſe habet. Per vſucapionem non, ea enim needum erat completa.* 8 *Hoc quoque hic obiter obſeruandum eſt, cùm lex in hac materia dicit, aliquem non eſſe dominum, vel emiſſe aut accepiſſe à non domino, item non eſſe factum dominum, & cætera id genus: verba accipienda eſſe, quatenus ad ipſam legē loquentem attinet, de caſibus, qui ſic euenire ſolent frequenter, & cùm eueniunt, apud naturam ſunt certi. Non autem referenda ſunt ad opinionem actoris, qui ignorare poteſt, utrum tradens fuerit dominus, an non fuerit. Omnia enim generaliter rerum natura cognoſcit, quæ nos plerunque diuinare non poſſumus, neque tenemur. Itaq; autorē traditæ rei non fuiſſe dominum, ac proinde dominium ſibi quæſitum non eſſe, ignorare debet actor, illud tantum meditatus, quod traditionem, & iuſtam poſſidendi cauſam, quàm leges tuentur, nactus ſit, & quod nemo ſuam probet. Iam pergamus.*

e Caſu.} *Vel quouis alio modo. Quibuſcunq; enim illicitis modis res mihi uel raptu, uel aliàs auferatur, aut occupetur, ſemper Publiciana competit: id Gloſſator rectè docet.*

f Poſſeſſioni.} *Scilicet ante uſucapionem completam, ea enim perfecta, rei uendicatio daretur.*

g Directam actionem.} *Id eſt, rei uendicationem.* 9 *Sed nonne & Publiciana directa eſt? Quid ni? nam eodem planè conſilio à prætore introducta eſt, quo iuris ciuilis autores rei uendicationē introduxerūt, quippe ut unuſquiſq; rem ſuam, cuius fortè poſſeſſionem amiſiſſet, perſequeretur. Cæterum ſicut aliæ actiones nō dicuntur utiles, quia porriguntur ultra ſententiam autoris: ita hæc actio dici poteſt utilis, collatione facta cū rei uendicatione, quæ directa nuncupatur.*

h Ol. in expl. huius actionis.
i l. non omnium. de iur. & fact. ig. l. ult. ſim. pro ſuo. ita Ol. in act. pub. ex quo hæc ferè deſumpta ſunt.
k l. bona fides. de re. iu.
l l. nam hoc naturā. de condic. indeb.

h Quippe ita prod. 10 *Iuſtinianus utitur enthymemate ſummi iuris. Reducamus ad formam integri ſyllogiſmi,* [h] *hoc pacto ciuili actiones in rem proditæ ſunt ad vendicandum dominium ſuum, ſed bonæ fidei poſſeſſor non habet dominium ante completam uſucapionem. ergo iure ciuili non eſt ei prodita in rem actio: illud argumentum cui non imponeret incauto? Audi nunc temperamentum.*

i Sed quia ſanè durum.} 11 *Vnde colligemus iſtam duritiem, cui ſubuenit prætor? ex rōnibus utique naturalis iuſtitiæ. Primùm.* 12 *quandoquidem alieni facti probabilis eſt ignorantia:* [i] *nō oportebat regulis ſtricti iuris nos vrgeri ad impoſſibilem diuinationem. Deinde iniuſtitia afficeretur is, qui bona fiducia rem accipiens, proximum acquirendi dominij gradum, hoc eſt uſucapiendi conditionem adeptus eſt, ſi abſque illa cauſa defectu* [k] *actionis iure ſuo deſtitueretur, amiſſa fortè poſſeſſione.* 13 *Denique natura hoc æquum eſt, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem:* [l] *locupletaretur autem is, ad quem perueniſſet poſſeſſio: & damnum ſentiret ille, qui amiſiſſet eam, ſi non liceret ei talem rem petere. Nimirum igitur æquum & bonum fuit introduci Publicianam actionem, huic caſui deſeruientem.*

k Dicit eis.} *Quaſi dominus. Eſt autem quaſi dominus, non qui ferè dominus eſt, ſed qui perinde habetur, atque ſi dominus eſſet, eodemq; iure utitur, & omnia facit, tanquam ſi dominus eſſet.*

m l. 1. §. 1. de dol.
n Iuxta regulam l. bona fides. de reg. iur.
o Arg. l. bonæ fidei emptor. §. in contrarium. de acqu. rer. domin. & ita Ol. eleḡt. hunc modum explicat: cui hæc accepta referas.

l Eam rem vſucepiſſe.} *Id eſt, quaſi uſucepiſſe, ſe fuiſſe in conditione uſucapiendi. Docet ne igitur lex mentiri, & dicet id quod uerum non eſt? Quidam ineptiſſime de hoc ſcribunt, breuiter ſic dices:* 14 *Mendacium ex dolo proficiſcitur* [m] *ad decipiendum alterum: ſed bonæ fidei actor neminem vult fallere: ſed ius ſuū proſequi, idq; permittit ei lex: ergo non dicit mendacium. Porrò cùm ſit in conditione vſucapiendi propter bonam fidem ſuam, perinde defenditur à lege aduerſus extraneum, ac ſi* [n] *vſucepiſſet. Si itaque nudam facti ſuperficiem reſpicias, apparebit tibi mendacium eſſe, quoniam tempus vſucapionis nondum eſt expletū. Vbi uerò introſpexeris iuris autoritatem, & rationes eius, tunc iudicabis uerissimum eſſe, quod bonæ fidei poſſeſſor ſuſceperit. In facto enim & qualitate poſſidenti nihil* [o] *ſuppletur, ſed in iure uſucapiendi. Vnde ſi quis dicat ſe poſſidere bona fide, qui malam fidem habeat, is dicit mendacium: ſed qui dicit, ſe vſucepiſſe iuris autoritate, hoc eſt, ſe æſtimari quaſi dominum, perinde ac ſi vſucepiſſet, is non mentitur. Si enim iure uetuſtiſſimo completa uſucapione poſſeſſor non niſi ſola iuris autoritate, defendebatur,* 15 *(eo enim iure per vſucapionem non contingebat dominium) quare non poſſit defendi in conditione uſucapiendi?*

m Et ita uend.} *Ab eo qui poſſidet, vel qui habet facultatem rei reſtituendæ.*

n Suam eſſe.} *Sibi debitam, ad ſe pertinentem.*

a In l. 1. §. ait prætor. ac Pub.
b l. 1. de Publ.
a Tamen cum modeſt. nomine. de quo infra nu. 34.

o Publiciana.) *Ergo ex priſco more, ut alij quoq; ad inueniendas res præclaras inuitarentur, ei nuncupata eſt. Vlpianus in primo* [a] *huius tituli capite refert verba edicti.*

p Explicito.) *iex. inquiramus exactius Publicianæ in rē actionis naturā. Non pōt autem id fieri cōmodius; quàm ſi eam definiamus legaliter, ſingulaq; deinde ipſius definitionis uerba pōderemus.* 16 *Eſt ergo Pu*bliciana actio in rem prætoria, qua petimus id, quod ex iuſta cauſa à non domino bona fide per traditionem [b] acquiſiuimus, & nondum uſucepimus. 17 *Dixi, in rem, ad differentiam actionū perſonaliū. Primùm enim hæc datur ei, qui habet aſſinc dominii, ſcilicet quaſi dominium: deinde quia datur contra*

in[c] quemuis poſſeßorem: poſtremò quia rei inhæret, & rem perſequitur,[d] à quocunq; poſſeſſa fuerit. 18 Prætoria autẽ dicitur[e] à Publicio prætore, qui eam introduxit. 19 Nam cum de iure ciuili nulla extaret actio, qua quis rem bona fide, & iuſta ex cã ſibi traditam, nec tamen vſucaptam, pderet rei. n. uendicatio ei non ſuffragabatur, quæ ſoli datur[f] domino) Publicius ex æquitate motus, hanc actionem inuenit, ne quis iure ſuo, id eſt, quaſi dominio, & opinione illa, qua ſe putat quis bona fide eſſe dominum, temerè priuaretur. Appoſui deinde, ex iuſta cauſa, 20 ad hoc enim, vt huic actioni locus ſit, requiritur iuſta cã, q ſcilicet titulus aliquis ad trãslationem dominii aptus, atq; ſufficiens præcedat, quales ſunt emptio, donatio, permutatio, dos, legatum, & quæcunq; alii ad[g] dominium operabile. 21 Subiũxi, a non domino: quia ſi a uero dominò res tradita eſſet, & poſtea amiſſa, rei uendicatio competeret. 22 Bona fide dixi, quia neceſſe eſt quod actor æſtimauerit eum, à quo accepit, dominum rei eſſe. Nam qui ſciens rẽ alienam emit, is non facilè habet uſucapiendi cãm, ideoq; eam rem amiſſam, hac actione recuperare nequit. 23 Per manus equidem traditur, quicunq; eſt in conditione, & iure uſucapiendi, is habet Publicianã: & ex diuerſo, qui uſucapere nõ põt, is non rectè intendit, ſibi hac actionẽ, rẽ amiſſam[h] reſtitui. Vnde ex uſucapiẽdi facultate Publiciana naſcitur, quod & rõne dialectica comprobatur, quæ dici ſolet, ab eo remoueri cauſatũ, à quo cã finalis remouetur. 24 Excipe tamen ſeruitutes quæ continuã cãm, id eſt, continuum uſum non habent, ut ire, agere, & alia quæcũque hominis exercitium exigunt: nam hæ non admittunt regulam uſucapiendi, & tamen[i] uendicantur. 25 Bona autem fides emptoris non ſolum emptionis, ſed & traditionis tpe adeſſe debet, quæ & ſufficit, etiamſi autor, a quo emit, fuerit in mala fide, utpote quia dolum uel metum adhibuit: niſi res empta uitio reali afficiatur, maculetur, prematur, ut furto, rapina, ſpolio, uiolẽtia: uel ſi alienatio legibus eſſet prohibita, ut in fundo[k] dotali, & in rebus pupillaribus[l] ſine tutore: in his caſib. bona fides emptoris nihil prodeſt, quia ſicut lepra leproſum, ita uitia[m] realia rem ipſam ſequuntur. 26 Et uſq; adeò bona fides operatur, in mente, ut ſi & prædia uectigalia ignorans emerim, licet uſucapi quo ad directum dominium non poſſint, tamen Publiciana mihi datur, ut utile dominium[n] uſucapiam. 27 Sed & hæredib. atq; ſucceſſorib: meis uniuerſalib. poſt rei traditionem mihi uel eis factam, Publiciana competit, etiamſi ipſi ſint in mala fide, dummodo ego defunctus bonam habuerim fidem. 28 Nam in bona uel mala fide, rõ emẽtis titularii habetur, non hæredũ. 29 In aliis uerò contractibus, bona fides ſufficit tpe traditionis, quamuis in emptione ſecus ſit, ut iam dictũ eſt. Sed hic obiter occurrit qõ multum intricata & difficilis. 30 num hodie exerceri poſsit Publiciana? Nam mala fides autoris[o] hoc ſeculo impedit (ut vulgò uocant) præſcriptionem: ſed ubi non præſcribitur, ibi non poteſt agi Publiciana: ergo Publicianæ non uidetur hodie locus. Ego tamen ad hanc, prætermiſſis altercationibus, reſpondeo, hodie neceſſariam eſſe hanc actionem, ſicut olim, & propterea rectè exerceri, adeoq; in foro noſtro nullã propemodum eſſe frequentiorem: quam ſntiam & Iaſ. hic rectè probat. Nec obloquitur nouella[p] conſtitutio, nec refragãtur iura[q] Pontificum. omnia n. illa ex naturali certitudine loquuntur, poſitis caſus, mouent omnẽ humanæ calliditatis Camerinã. Sed cùm ad captũ humanum, & rem præſentem quæ incidat, reſpicimus, põt ne frequenter euenire, quòd autor ſit malæ fidei, accipiens autem rem, neſciat? põteſt ne millies in iudicio calũnioſe a reo allegari cõtra actorem mala fides, uel ſua, uel actoris? poteſtne item uerè (ſi neutram ſpectes) excipi de mala fide, quæ tamen non probetur iudici? Certè ſi his caſib. tollas Publicianam, quum rei uend. multo minus competat, facies incerta ferè omnium rerum dominia. Retine igitur ſemper bonæ fidei actorem: retine, malam fidem actoris nõ apparere: retine, rem carere uitio, & dic ſemper Publicianam habere locum hodie,[r] non minus quàm olim. Ad definitionem reuertendo, addidi etiã in ea, per traditionem, 31 quia ſine traditione, uel quaſi traditione, regulariter poſſeſſio non procedit: ubi aũt nulla eſt poſſeſſio, ibi nec uſucapio uel præſcriptio oritur. 32 & deficiente uſucapione, & Publiciana remouetur. Niſi in his, quib. dominia ſine traditione acquiruntur à uero domino, nam ſi à nõ domino eã emerit; Publiciana ſine traditione dabitur, ut cum legatur res aliena, uel donatur[ſ] cã mortis. Et ut prædicta clarius intelligas, ſume regulam ex proportione. Prima proportio: 33 Vbi ſine traditione a domino facta transfertur dominium, & amiſſa poſſeſſione rei datur rei uendicatio: ſic traditione à non domino facta, ſi datur uſucapiendi conditio, amiſſa poſſeſſione Publicianæ locus eſt. Secunda, Vbi ſine traditione à uero domino transfertur dominium, & uendicatio competit, ibi ſine traditione a non domino datur uſucapiendi conditio, & Publiciana. Poſtremò adieci, & nondum vſucepimus, quia ſi a poſſeſſione rei ante uſucapionem completam cecideris, hac actione ad poſſeſſionem reſtituendam experieris, 34 ſecus uerò, ſi res mobilis uſucapta uel immobilis præſcripta eſſet, tum enim non Publiciana, ſed rei uendicatio competeret, propter uſucapionem, longique temporis præſcriptione[t] acquiſitum dominium. 35 Quod autem ſuprà dixi, Publicianam contra quemcunque poſſeſſorem, dari, hoc contra uerum dominum non reciperetur. Nam ſi poſſeſſio rei per me empta non domino, in manus ueri domini perueniret, hic ceſſat Publiciana, quippe quòd prima æquitas hæc uetat ne dominus in re[u] ſua moleſtetur. Si tamen uerus dominus impetitus per bonæ fidei emptorem non excipiat de dominio, ſed taceat, iudicium procedet, cogeturque uerus dominus actori, ſi obtineat,[x] reſtituere. Extat & alius caſus, in quo contra uerum dominum Publiciana exercetur: veluti ſi Titius non dominus fundum mihi vendidiſſet, & tradidiſſet, qui poſtea ex ſucceſſione aliave cauſa dominus fieret, is Publicianam nòn effugeret, ſi poſſeſſionem fundi nanciſcerer, nam & ipſum uendicationem exceptione[a] repellerem. Sunt adhuc pleræque ſpecies, qui-

c Tamen cum moderamine de quo infra num. 34.
d l. quæcunq; hoc tit.
e Vt in fi. huius. §.
f Vt ſup. §. omniũ.
g l. 1. & l. 3. hoc tit.
h l. eũ qui à furto ſo. in princ. & l. ſi ne autem. §. hæc acti. l ſi ergo emi §. idem Iul. hoc tit.
k ſup. quib. alie. lic. uel no. in princ.
l ſup. de aue tut. per totum.
m l. uitia. C. de acq. poſſ.
n Secundum communem intellectum l. cum ſponſus. §. in uectiga. hoc titul.
o Auth. malæfidei C. de præſcr. lõg. temp.
p d auth. malæfidei.
q c. uigilanti. & ca. ult. de præſcripe.
r ita Old. claſ. 3. act. de Publiciana diſputans.
ſ d. l. 1. cum duabus ll. ſeq. & habes in l. 3. in 1. cauſas, quib. dominia ſine traditione trãſferuntur. ff. hoc tit.
t l. traditionibus eũ ibi nor. C. de pac.
v l. pen. & l. fin. hoc tit.
q d. l. pen. & fin.
a l. ſi a Titio. de rei uend. l. ſi a Titio de except. rei uen.

b in d. l. fin.

bus Publiciana contra dominum datur, quos Accurſius [b] alibi recenſet. 36 Ex prædictis apparet, magnã
eſſe cognationem & affinitatem, inter rei vendicationem & Publicianam. Sicut enim illa de iure ciuili ve
ro datur domino, ſic Publiciana de iure prætorio, quaſi domino. 37 Volunt tamen Vltramontani, quòd &
verus dominus, ſi fortè amiſit poſſeſſionem rei poſſit eam recuperare per Publicianam: quod Iaſ. hic defen-
dit. Faber verò ſubtili rõne in contrarium nititur, cum verus dominus propriam & principẽ actionẽ rei vẽ
dicationis habeat, hãq; actiones, vtcunq; tandem ad eundem effectum. ſ. ad conſequendam rem petitam, ori-
gine tamen ſint contrariæ, & per conſequens in eadem perſona cumulari nequeant: cui ſententiæ communis
Doc. ſchola ſubſcribit. Mihi tamen prior ſententia longè videtur æquior & verior. 38 Nam ex his quæ ſu-

c in uerb. quia ſanè ductum.

prà [c] diximus, ſatis conuinci poteſt, quod rei vendicatio & Publiciana non ſunt origine cõtrariæ actiones,
ſicut interpretes falsò imaginantur: imò tantam affinitatem hẽt, ut altera alterius ſupplemento perficiatur,
ſiue originem, ſiue medium, ſiue exitum ſpectes. Quemadmodum enim, quaſi dominium non eſt contrarium,

d l. bonæ fidei em ptor. de acqu. rer. dom.

ſed tam adfine dominio directo, vt nonnunquam loco [d] domini penè ſit: ita & in actionib. iudicare oportet
affinitatem coniunctiſſimam, non aũt contrarietatẽ. Falſum certè eſt, quod bonæ fidei poſſeſſor ex titulo ſit
non dominus: comparauit à non domino ſecundum natura certitudinem, ſed ipſe eſt quaſi dominus, adfinis
dominus, vt ſic dicam, adeoq; vice domini habetur. Adde quod dictio, Quaſi, ſignificat de ſui natura [e] dimi-

e l. in facto. de cõd. & demonſt.

nutionem: perinde ac ſi dicamus, penè dominum, non tamen verè dominũ. Ita Chryſippus dicebat pueros,
qui primò iam fari incipiunt, & vocabula & verba proferunt, quaſi loqui, nequaquã verò dicere aut loqui.
Et ſanè nõ oportet ex nuda prorſus naturali ſimplicitate actiones æſtimare. Præterea ſi is qui iure ciuili

f item ab inteſtato. ſuprà de bon. poſſ.

hæres eſt, põt agnoſcere bonorum [f] poſſeſſionem Prætoriã: quid tandẽ prohibet, verum dominũ Publiciana
experiri? Certò qui verus dominus eſt inſpecta rerum natura, & tamen non poſſit probare dominiũ directũ
autoris ſui, is nihil diſtat, ab eo, qui dominus non eſt, putans tamen ſe dominum eſſe: vtrunq; .n. eſt incognitũ
poſſeſſori, qui nõ põt diuinare. Ergo quare non dicemus utroq; caſu cõpetere Publicianam, ſecuti potius hu-
manum captum, quàm vt diſputemus id, quod in rerum natura eſt, aut nõ eſt? Et in hanc ſentẽtiã Zaſius quo
que inclinaſſe videtur, tametſi non firmet expreſsè. Ego aũt cenſeo eam eſſe ueriſſimã & tutiſſimã. 39 Non

g in l. 1. §. merito. de Publ.

obſtant huic ſentẽtiæ Vlpiani [g] verba hęc. Meritò Prætor ait, nondum uſucaptum: nam ſi uſucaptum
eſt, habet ciuilem actionem, nec deſiderat honoratam. Hoc .n. uerum eſt propriè, & in caſu ſuæ inte-
tionis: nã ob id peculiariter inuenta eſt à Prætore Publiciana, vt quaſi domino ſubueniretur. ſed propterea
nõ negatur, quin eadem & directo domino competat, ſi malit ob difficultatem probationis dominij ad hanc

h in l. ſi ab eo. de pign.

cõfugere. 40 Sed nec Pauli [h] reſponſum aduerſatur, ſi rectè aduertamus. Ait .n. Si ab eo, qui Publiciana
uti potuit (quia dominum non habuit) pignori accepi: ſic tuetur me per Seruianam Prætor, ſicut de-
bitorẽ per Publicianã. Argumẽto à cõtrario ſenſu mox Iaſon cũ ſuis infert: Ergo qui dominiũ habet Pu

i l. inciuile. de legib.

bliciana uti no põt. Expẽdit Iaſon principiũ legis, rationẽ aũt legis neglizit, cõtra [i] Celſi Iuriſcõſulti dogma
qui ait inciuile eſſe niſi tota lege proſpecta, una aliqua particula eius propoſita iudicare, uel rñdere.
Vt ergo manifeſtius adpareat, quid ſibi tota illa Pauli lex velit, eius verba ponderanda ſunt: 41 His. enim

k Quod etiam iã antea Volph Hũgerus clariſſ. noſtri tẽporis I. C. tradidit in ſuis ad titu. de act. obſeruationibus.

(mea quidem ſñia) [k] Paulus hoc docet: quemadmodum bonæ fidei poſſeſſor tutus eſt; ita & creditor, qui
cauſam pignoris ab eo hẽt, defendi põt: nec amplius. Sed ne Iuriſconſultus ignotum docuiſſe per æquè igno-
tum uideretur, & dubiũ mox eſſet, quõ bonæ fidei poſſeſſor tueri ſe poſſet, aut quouſq; periphraſi & circui
tione quadam aliquantò eum uerboſius, atq; ita expreſſit, vt & tyrones iuris colligere poſſent ex uno uer-
borẽ omnẽ. Ait .n. Si ab eo qui Publiciana vti potuit, quia dominium nõ habuit. Cùm meminis Publi-
cianæ, ex ſolo eius nomine illico vides, debitorem non eſſe tutum aduerſus ipſum dominum: & ſic nec credi
torem in cã pignoris defendi poſſe aduerſus uerum dominum, alioqui ſatis fuiſſet, eadem opera dixiſſe: ſi bonę
fidei poſſeſſor rem det pignori, ita tuetur creditorem Prætor, &c. Sed eo caſu multis fuiſſet demum docẽdũ
Iuriſconſulto, quo tandem pacto bonæ fidei poſſeſſor à Prætore defenderetur: quæ uno uerbo præuertit atq;
remouet oĩa, vſus in hoc figura Metalepſi, id eſt, tranſumptione, & pro bonæ fidei poſſeſſore dixit, is qui pu-
bliciana uti potuit: ne opus eſſet ad reliqua diſſoluenda quæſtione, & lector paulo oculatior, ex priori, quic-

l d. l. ſi ab eo.

quid ſupereſſet nullo negocio colligeret. 42 Quapropter in prædicto Pauli [l] reſponſo non habet locum ar-
gumentum à contrario ſenſu: cùm minimè id voluerit Iuriſconſultus: quod Iaſon parum accuratè perpen-
dit. Idem & Accurſius in primis huius reſponſi uerbis ſenſiſſe uidetur: quia dum Paulus inquit, Si ab eo,
qui publiciana uti potuit, &c. Subiicit Accurſius, non rei uendicatione, quia, &c. quaſi velit ipſe dicere.
Rei uendicatio cõpetit tantũ ueris dominis (quod & uerũ eſt) nõ aũt infert ibi Accurſius, ita viciſſim Pu-
blicianam dari directis dominis, licet ab hac ſñia ipſe poſtea recedat: ea tamen longè uerior eſt, & ſenſui Iu

m In l. nihil. C. de vſucap. pro hære de. & l. 1. C. ſi plures una. ſen.

riſconſulti multò conſonior. In ſumma, nulla lex expreſsè uetat, quin, ſi uerus dominus uelit agere Publicia-
na, id poſſit. 43 Huc etiam quadrat, quod [m] Baldus alibi ſcribit, argumentum illud, Quibuſcunq; caſibus
põt procedere uſucapio, in his publicianæ locus eſt: affirmatiuè quidem ualere, non autem negatiuè.
Ideoq; fallit argumentatio: remouetur à uerè domino uſucapio, ergo remouetur Publiciana. Affirmatiuè
quidem interſe conuertunt, negatiuè nequaquam. Sed de hoc ſatis. Porrò conueniunt prædictę duę actiones
& in aliis, 44 quia ſicut rei uendicatio aduerſus eum competit, qui poſſidet, uel dolo poſſidere deſiit, uel
habet reſtituendi poteſtatem; ita & Publiciana. Subinde, quemadmodum poſſeſſor in priore dolum,
culpam, ſiue moram pręſtat, idem de damnis, fructibus & expenſis reſtituendis obligatur: ita quoque
in

in Publicianæ. Demum, ſicut in illa petimus nos declarari dominos eſſe rei petitæ, ita in hac petimus noſtrũ Ius [a] declarari, hoc eſt, nos eſſe quaſi dominos. Et breuiter in [b] omnibus ferè conueniunt. Differunt tamen in quibuſdam. 45 Primum enim, rei vendicatio Ordinaria, & ex iure ciuili, princeps & directa eſt actio, Publiciana vero extra ordinẽ velut in ſubſidium introducta, utilis reſpectu Vendicationis dici poteſt, ut ex tex. noſtro apparet: nullam, inquit, habet in rem directam actionem. Sed quatenus ad edictum attinet, utiq; eam directam vocabis, quod [c] ſupra docui. 47 Deinde rei uendicatio datur tantum pro rebus corporalibus. Publiciana etiam pro incorporalibus, puta ſeruitutibus, quæ alicui a non domino conſtitutæ ſunt. Vnde ſi a quaſi poſſeſſione ſeruitutis cadas, priuſquã præſcriberetur, hac [d] actione experiri poſſes. 47 Porrò rei uendicatio exercetur aduerſus omneis poſſeſſores, quocũq; titulo aut ſine titulo rem tenentes; dummodo poſſint [e] reſtituere, Publiciana autem contra poſſidentem titulo, & bona fidde, hoc eſt, aduerſus eum qui à nõ domino ex iuſta cauſa accepit, non datur, nam hoc caſu melior eſt cõditio poſſidentis, [f] quam petitis. Si tamen poſſeſſor, intelligens ſeſe in Ius uocandũ, prouocauerit hunc titulum in fraudem actoris, nihil ei prodeſſe poteſt, quia petitor aduerſus exceptionẽ habet doli mali replicationem, idq; Bart. [g] rectè probat, alioqui poſſent ſemper cõmentitio, ſeu procurato in fraudem titulo iudiciũ hoc ludere. 48 Cauſa iſtius actionis eſt quaſi dominium, ſicut enim in rei uendicatione requiritur actorem eſſe dominum, ita in hac actione oportet agentem eſſe quaſi dominum. 49 Deſiderantur autem ad quaſi dominium, & per conſequens ad Publicianam, potiſſimũ hæc, traditio [h] rerum corporalium, uel quaſi traditio incorporalium. 50 ſufficit tamen ſi res pro tradita habeatur, licet actu non tradatur, ut ſi ea res in aliquẽ iuſta ex cauſa [i] alienetur, cui iam incumbat naturaliter, quia ſit commodata ei, locata uel depoſita: quid enim hic alia traditione ſuperuacanea fuerit opus, quam patientia, id eſt, ut rem apud me manere patiatur dominus? In titulis etiam pro legato, & pro hærede, non eſt neceſſaria traditio, cum etiam ſine ea quæratur dominium, apprehenſio tamen poſſeſſionis ſine vitio [k] exigitur. Deinde neceſſe eſt, traditionẽ ex titulo legitimo, & transfuſionem dominij apto factam eſſe, puta ex emptione, donatione, legato, uel ſimilibus. Tertiò, quod à non domino rem acceperit. Quarto, bona fides, id eſt illæſa conſcientia, quia tradentem putauerit [l] eſſe dominũ. Addit Accurſ. quintum, quod actor aſſerat ſe non eſſe dominum rei petitæ, quia emerit a non domino. Sed hoc omnino falſum eſt, meritò à Doctoribus reprehenditur, tametſi Iaſ. inſulſiſſimè iſtud defendat. Qua fronte enim dicet actor Chriſtiano Iudici, Ego emi ab eo, qui ius uendendi non habuit: & ille dominiũ in me trãsferre non potuit, peto tamen mihi rem reſtitui: nonne obſtabit huic diuina & humana lex? an non dicet iudex, Abi in malam crucem prædo es, [m] uendicas id, quod ſcis non tuum? 51 Reiectis ergo prauis opinionibus, dic uno uerbo, tria in Publiciana exigi, titulũ, [n] traditionem, & bonã fidẽ. Priora duo probari ſolent teſtibus [o] & inſtrumentis, quæ probatio non habet difficultatem, cum circa ea, quæ ſunt facti extrinſeci, uerſetur. Bona fides autem in conſcientia actoris intus conſiſtit, ideo per teſtes doceri nõ poteſt, ſed regulariter iuratò probari ſolet: 52 quoniam ex præſumptione iuris adminiculũ habet, quod quilibet bonus exiſtimatur, iuxta [p] uulgatam regulam. Quod tamen intellige, niſi actor [q] uiuat ſuſpectis moribus, aut niſi cõiectura legitima refragetur [r] allegatæ bonæ fidei, aut deniq; niſi reus conuentus dicat, ſe malam fidem actoris [ſ] probaturum: his enim caſibus non defertur actori iuſiurandum de ſua conſcientia, ſi reus contradicat. Et prædicta quidem ex parte actoris deſiderantur. 53 Cæterum ex parte rei illa ipſa ſunt neceſſaria, quæ [t] ſuprà de rei uendicatione recenſuimus, uidelicet, quod reus poſſideat, dolo ue poſſidere deſierit: item quod habeat reſtituendi poteſtatem. 54. Effectus Publicianæ eſt, qui & rei uendicationis, quod ſcilicet reus conuictus tenetur rem petitam reſtituere cum omnibus fructibus, damnis, & expenſis. Vnde in rei reſtitutione per Publicianã, omnia ea nanciſcimur ad uſucapionẽ, quæ in rei uendicatione [u] ad dominium. 55 Formas uerò quibus inſtitui debeat hæc actio uarias tradit hic Gloſſator, ſed duo communiter recipiuntur. Vna, qua narremus nos a Titio bona fide emiſſe fundum, & nobis illum traditum fuiſſe, noſq; cũ poſſediſſe, cuius tamen poſſeſſio ad aduerſarium peruenerit, petentes nos declarari quaſi dominos, & rem reſtitui. 56 Alia communior, & conſuetudine magis uſurpata, qua dicamus fundum iure dominij vel quaſi noſtrum eſſe ex titulo emptionis, uel alio ſufficienti ad nos pertinere, petentes eum nobis adiudicari, cum fructibus, & omni cauſa, &c. Hac [x] formula utimur nunc in foro, ſiue poſſimus nos dominos probare, ſiue non poſſimus, ſiue uendicemus ciuiliter, ſiue Publiciana petamus rem. Eſt enim uериſſimum, quod ſuprà diximus; & Dy. quoq; cum quibuſdam alijs conſentit, uero rei domino cõpetere hanc actionem, ſi non facile poſſit probare dominum. Neq; eſt huiuſmodi libellus alternatiuus, ſed diſiunctiuus, in conditionem alterius extremi reſolubilis, cuius intellectus eſt, Peto fundũ Iure dominij, & ſi me dominum non probauero, peto me ſaltem quaſi dominum declarari, quæ diſiunctio [y] admittitur. Quanquã uerò leges actori permittant ita petere, quoniam probabili cauſa incertum eſt, [z] quomodo petat, ueruntamen in progreſſu iudicij iudex ſummopere animaduertere debet, utrum directũ an utile duntaxat dominiũ fuerit ſibi probatũ, ut [a] certam dicat ſententiam. 57 Atq; ita uides, conſuetudinem (quæ eſt bona legũ interpres) admittere, ut utrãq; actionem & rei uendicationem & Publicianam ſimul proponamus, atq; in unum compingamus libellum, quod ideo fit, quia dominium eſt difficilis [b] probationis. Et hæc quidem ad Publicianæ actionis cognitionem diſpiciendam ſufficiant.

§. Rurſus

a l. & ex diuerſo. §. ubi autem. de re uend.
b l. cum qui. §. in publiciana. hoc tit.
c In verbo. directã actionem.
d d. l. ſi ergo. §. ſi de uſuf.
e l. officium. de rei uend.
f l. ſiue autem. §. ſi duob. hoc tit.
g Iu. d. §. ſi duob.
h l. traditione. hoc tit. l. ſeruus. §. incorporales. de acq. rer. dom.
i l. qua rõne. §. hæ quoque res. de acqui. rer. do. & §. interdũ. ubi dixi ſup. de re. di.
k gl. in l. Celſus. in uer exiſtimauerint. de uſucap.
l l. eum qui a furioſo. §. prætor. hoc tit.
m Zaſ. hic & Old. in tract. publ. claſ. 3. ubi & cauſam erroris ponit.
n Ita Faber hic.
o l. cum res. C. de proba.
p Barto. in d. l. Celſus. de uſucap.
q gl. in c. ſignificaſti. de homicid.
r Bar. in l. inter oẽs recte. de fur.
ſ Bar. in l. 2. §. ſi a pupillo. pro em. & in l. ſi põe. de acq. hæred.
t in §. omnium. num. 35.
u d. l. eum. qui. §. publiciana.
x Quæ probatur per capit. abbate ſane. poſt pri. de re. iu. lib. 6. & ibi glo. & Dd.
y c. conſtitutus. de reſt. in integ. glo. ſi. iu. l. 1. C. qui p ba non eſt nec.
z Iuxta regulã l. j. §. ult. ſi pars hæt. pe & l. quæ de to ta. § incertæ. de rei uend.
a §. curare. inſ. hoc tit. noſtro.
b Vt tractatur in d. l. quum res. de prob. in Cod.

§. Rurſus.

1 Actio reſciſſoria durat anno utili, iudicium verò reſcindens quadriennio.
2 Actionis reſciſſoriæ deſcriptio in genere.
3 Reſciſſoriam duobus potiſſimũ caſibus dari.
4 Qui ſunt abſentes, & qui præſentes.
5 Reſciſſoriam eſſe duplicem, inſtitutoriã actionem, & reſtitutoriam, & quæ ſint illę.
6 Reſtitutoria actio habet duas ſpecies.
7 Iudicium reſcindens quod.
8 Iudicium reſciſſorium.
9 Reſciſſoria aliquando eſt realis, aliquando perſonalis.
10 Reſciſſoria actio appellatur ab euentu.
11 Reſciſſoria non eſt propria ſpecies actionis.
12 Caſus §. noſtri, quando reſciſſoria datur præſenti contra abſentem.
13 Quando præſens contra abſentem petit reſtitui, quæuis abſentiæ cauſa admittitur.
14 Et eo caſu neceſſe eſt, quod abſens neminem domi reliquerit.
15 An domi præſens expectare teneatur abſentis reditum, ut reſciſſoria agere poſſit.
16 Ratio, quare in §. noſtro reſcindat Prætor uſucap.
17 Quomodo olim & hodie reſtituatur læſus.
18 Reſciſſoria perpetuatur lite conteſtata.
19 Reſciſſoria aliquãdo cõpetit uia exceptionis.
20 Quomodo abſens reſtituatur contra pſentẽ.
21 Præſens contra præſentem non reſtituitur.
22 Alienare rem ſuam uidetur, qui præſens patitur eam uſucapi.
23 Quãdo abſẽs cõtra præſentẽ reſtituẽdus eſt, nõ ſufficit quæq; abſentiæ cauſa & nu. 25.
24 Quinq; abſentiarum genera.
26 Captus prædonibus, uel in uincula coniectus, reſtitui debet.
27 In uinculis & eos accipimus, qui ſine dedecore in publico apparere nequeunt.
28 Quęcunq; ex neceſſitate abfuit, reſtituitur.
29 Duo tempora in reſtitutionibus cõſideranda.
30 Primum tempus ad quod.
31 Si impedimentum ſequens abſorberet totaliter omne tempus, tunc fit reſtitutio etiam ultra tempus læſionis.
32 Secundum tempus eſt, infra quod.
33 Abſens ante completam uſucapionem reuerſus quomodo reſtitutionem petere debeat.
34 Generales quędam doctrinæ circa actionem reſciſſoriam.
35 Reſciſſoria quando datur pro rebus mobilibus eſt directa.
36 Reſciſſoria eſt datiua actio, non natiua.
37 Aliquando reſtituitur abſens cõtra abſentẽ.
38 De libellis in actione reſciſſoria.
39 Quomodo apte poſſit concipi libellus in reſciſoria actione.
40 Forma libelli in officio reſcindente.
41 Forma libelli in actione reſciſſoria.

Rurſus *a* ex diuerſo, ſi quis cum *b* reipublicæ cauſa *c* abeſſet, uel in *d* hoſtium poteſtate eſſet, rem eius qui ciuitate eſſet, *f* uſuceperit, permittitur *g* domino, ſi *h* poſſeſſor rei publicæ cauſa abeſſe deſierit, tunc *i* intra annum *k* reſciſſa uſucapione eam petere, id eſt, ita petere, ut dicat *l* poſſeſſorem *m* uſu non cepiſſe, & ob id *n* ſuam rẽ eſſe. Quod genus actionis quibuſdam & alijs ſimili æquitate motus, Prætor accommodat, ſicut ex latiore Digeſtorum ſeu Pandectarum volumine intelligere licet.

Quemadmodum Publiciana pro re nondum uſucapta recuperanda accõmodatur, ita ex diuerſo actio reſciſſoria, in rem, quæ uſucapta eſt, ſimiliter edicto Prætoris datur. Eam in hoc §. qui perplexam & ſubtilem cõplectitur materiam, enodabimus, prius tamen diſcuſſo textu.

a Ex diuerſo.} *E contrario, quo ad caſum pręcedentis §. Eſt enim ſuperiori actioni ea, quæ hic explicatur, plane contraria. In illa namq; imperfecta uſucapio pro perfecta habetur, hic perfecta habetur pro nulla.*

b Reipu. cau.} *Eſſet in legatione.*

c Abeſſet.} *Ex quacunq; cauſa, neceſſaria, uoluntaria, uel probabili, quia hoc caſu, quando præſens cõtra abſentem reſtituitur, non diſtingui ſolet, ex qua cauſa abfuerit.*

d Hoſtium pot.) *Captus ab hoſtibus.*

e Rem eius.) *Rem præſentis mobilem, quia iure immobili uix poteſt* [a] *exemplificari.*

f Vſuceperit.} *Intellige, quod ei iuſta ex cauſa, & bona fide tradita fuerit, ſicq. fuerit in conditione uſucapiendi.*

g Domino.) Scilicet *uero.*

h Poſſeſſor.) *Vſucapiens, qui uſucæpit in abſentia.*

i Intra an.) 1 *Subaudi, utilem, debet reſciſſoria actio intentari: & ſic durat anno utili. Sed officium reſcindens pro reſtitutione concedenda.* [a] *competit quadriennio continuo.*

k Reſciſ. uſucap.) *Id eſt, reſciſſo & ſublato uſucapionis obſtaculo per officium iudicis, quod præſentem impediebat.*

l Poſſeſſorem.} *Eum qui abſens uſuceperat.*

n Vſu non cepiſ.} *Quo ad utilitatem, uel in effectu, ex quo datur* [b] *reſtitutio.*

[a] Zaſius hic.

[a] Ioan. de Pla. hic fa. l. fi. C. de tem quis reſtit. in integ.

[b] l. nemo uidetur. de integ. reſtit.

Suam

n Suam eſſe rem.} *Quam ob id etiam vendicaret.*

o Accomodat.) *Legitur:& ſic refert, Prætorem hanc æquitatem & alijs perſonis accõmodare. Cõmentatores communiter iudicant has perſonas, inuertentes priorem caſum: nempe ſi quis præſens vſuceperit rẽ eius, qui abeſt ob iuſtam cauſam: quem caſum inferius quoq; explicabimus.*

1 Viſo textu, *ad reſciſſoriæ actionis declarationem procedamus.* 2 *Actio autem reſciſſoria propriè dicitur, qua quis agit ad rem uſucaptã, quaſi non eſſet vſucapta, conuerſa rota quo ad Publicianam.* 3 *Et datur potiſſimũ duobus, primo præſenti, aduerſus abſentem, deinde abſenti aduerſus præſentem. Primum caſum Imp. hic expreſſe dixit: alterum uero, qui eſt longè frequentior, ac utilior, ſignificauit tantum* [c] *retuſſiuè. Vtrunq; ordine expendemus. Ad euidentiorem autem huius rei cognitionem uidendum eſt, qui dicantur abſentes, & qui præſentes.* 4 *Et certe qui a loco abſunt, in quo aliquid petendũ fuit, extra ciuitatẽ, uel* [d] *extra continẽtia ædificia; abſentes ſunt.* [d] *E diuerſo præſens dicitur, qui in ciuitate eſt, in loco morte, in loco quo petendum fuit, uel in ędificijs* [e] *continentibus.* 5 *Deinde ſciendum eſt, actionem reſciſſoriam, cuius in hoc §. præcipue ſit mentio, duplicem eſſe, inſtitutoriam, & reſtitutoriam. Actio inſtitutoria eſt, quam dat Prætor illi, cui fuiſſet data actio, ſi domi fuiſſet, nata tamen nõ eſt, propter abſentiam: quare inſtituitur, ac ſi fuiſſet domi. Exempli cauſa: Si quis ita diſponeret in teſtamento ſuo, Lego Titio centum aureos, ſi mortis meæ tẽpore hic Friburgi fuerit. Iam ponamus, quod Titius poſt cõditum teſtamentũ cæperit abeſſe iuſtam ob cauſam, & in eius abſentia mortuus eſt teſtator, certum eſt ei nullam ex teſtamento actionem cõpetere, quia deficit condicio, fuiſſet tamen nata actio ex teſtamento, ſi abſens non fuiſſet. Agit itaq; hac actione, & reſtituitur à Prętore, reſciſſo obſtaculo,* [f] *ac ſi non abfuiſſet, quæ ob id inſtitutoria nuncupatur, quia nunquam fuit nata, ſed Prætor eam inſtituit de nouo. Actio autẽ reſtitutoria dicitur illa, quæ reſtituit actionem, quã uſucapio extinxerat, de qua propriè loquitur præſens §. circaq; eius cognitionem hic uerſabitur.* 6 *Compræhenditur autem hæc actio duas ſpecies, iudicium reſcindens, quod una dictione Reſciſſionem uocat Ferrarius, & Iudicium reſciſſorium.* 7 *Reſcindens, eſt quando Iudex ex ſuo officio, uſucapionem, uel alterius generis læſionem reſcindendo, reſtituit lęſum in integrum, atq; ita tollit impedimentũ agendi. Tantum enim adfert reſtitutio, quantũ abſtulit* [g] *læſio.* 8 *Iudicium uero reſciſſorium, eſt actio, quæ competit cõceſſa reſtitutione, reſciſſoq; uſucapionis obſtaculo, ad ipſam rem uendicandã, quæ uſucapta erat.* 9 *Et hæc actio interdum eſt realis, quãdo ſcilicet ante completam uſucapionem actio realis competebat: ut ſi rei uendicatio dabatur, poſt reſciſſionem uſucapionis adhuc intentatur utilis uendicatio, ſub nomine actionis reſciſſoriæ: interdum uero perſonalis: quando competebat perſonalis actio ante completã uſucapionem, ueluti ſi Titius mihi fuiſſet obligatus ex mutuo, & actio eſſet extincta per præſcriptionẽ, ſuſtollitur primum illa præſcriptio per iudiciũ reſcindens, daturq; poſtea actio perſonalis ad mutuum meum perſequẽdum ſub nomine actionis reſciſſoriæ.* 10 *Appellatur autem reſciſſoria ab euentum, quia datur in euentum obſtaculi, ſiue impedimenti primum reſciſſi, ſublatiq; & propter præambulum* [h] *reſciſſionis remedium ſeu iudicium.* 11 *Hinc conſequitur, reſciſſorium iudiciũ non eſſe propriam ſpeciem actionis per ſe, ſed potius adiectionem declaratiuam, ſiue cognomen actionis præcedentis: ſequitur enim omnino* [i] *eius naturam.* 12 *His ſic prælibatis, quod ad priorem §. noſtri caſus attinet, quando ſcilicet pręſens contra abſentem petit reſtitui, finge, Titius me præſente a non domino emit rem meam mobilem, puta; uaſa quadã argentea, quæ mea erant: quia in rebus immobilibus hoc non procederet, Zaſio adſtipulante: Interim contingit illum abire, quia mittebatur fortè in legationem cauſa Reipublicæ deferens ſecum iſta vaſa, puta propter pompam, ut ſolet fieri. Ibi in legatione iſte quaſi dominus complet uſucapionem, dum abſens fuit. E contrario reuerſo in ciuitatem, uolo uaſa mea repetere, ſane mihi nõ competeret aduerſus eum rei uendicatio, quia illa tantum domino datur & dominium per uſucapionẽ traſlatũ* [k] *eſt in ipſum Titiũ. agenti ergo mihi obſtabit uſucapionis exceptio. Quia tamen nulla mihi negligentia poteſt obijci, potero experiri iudicio reſciſſorio, quo petam per officiũ Iudicis me reſtitui in integrum uſucapionemq; reſcindi, ut rẽ meam, cuius dominium in emptorem per uſucapionem transfuſum eſt, utiliter uendicarè poſſim.* 13 *Et hoc caſu non diſtinguitur, ex qua cauſa uſucapiens abfuerit, an ex cauſa neceſſaria, probabili uel uoluntaria, ſeu etiã ex cauſa improbabili, ut eſt in relegato, & contumace. Nam ſi datur aduerſus eũ actio, qui reipub. cauſa abfuit, quanto magis aduerſus eum cõpetere debet, qui abfuit ex cauſa minus iuſta?* 14 *Neceſſe tamen eſt uſucapientem abfuiſſe, neq; reliquiſſe domi procuratorem, uel defenſorem, quem præſens domi in uſucapientis abſentia conuenire potuiſſet, ſicq; uſucapionem impedire. Nam ſi alterutrum factũ eſt, uſucapio non* [l] *reſcinditur.* 15 *Domi tamen præſens nõ aliter adſtringitur expectare abſentis reditum, niſi ſperetur eum breui reuerſurũ. Quod ſi ſit ſuſpicio ſi eũ diu abfuturum, ut quia ſit captus ab hoſtibus, ea ſpecie curator dandus eſt bonis abſentis, contra quem poterit procedi ordinariè uſq; ad ſententiã* [m] *diffinitiuam, & executionem.* 16 *Obſerua quoq; in prefato themate reſcindi uſcapionem æquitate Prætoris, quia ceſſat hic ratio uſucapionis, neq; enim obijci poteſt domino, cur fuerit adeò negligẽs, ut rem ſuam infra triennium non uendicauerit, cum poſſeſſor abfuerit, nec quenquã domi reliquerit, quem eius loco impetere potuiſſet.* 17 *Præterea ex textu colligis, quod olim læſus reſtituebatur intra annum utilem a tempore læſionis, ſic dictum, quia non currebat a principio, quando eſſet impeditus petere reſtitutionem. Hodie iſte annus utilis eſt cõmutatus in quadriennium continuum, quod ſemper & continuo profluxu currit, ſiue læſus impediatur* [a] *agere, ſiue non impediatur, uſq; adeo, ut ſi Prætor reſtitueret aliquem poſt hoc tempus,*

c in hoc. §. in uerſ. quod genus.
d l. abſentẽ de uer. ſigo.
e l. pręſens cum l. ſeq. de procu. ubi dicitur etiam præſens eſſe. qui in hortis eſt.
f l. ſi quis a Titio ex quib. cau. ma.
g l. ſed ſi per Prætorem. hoc tit. ex quib. cauſ. maio.
h Ang. & Iaſ. hic. fa. l. n. qui. ex cau. maior.
i Faber hic.
k l. traditionib. ibi Dd. C. de pac.
l l. ſicut. ait prætor §. hæc autem reſtitutio. uerſ. eo potius. cũ. § ſed & l. ſeq. ex quib. cauſ. ma.
m l. ab hoſtibus. §. ego aũt. hoc tit. Bar. in l. igno. a. ſ. ad fin. C. de in integ. reſt. milit.
a l. fin. de tempo. in inte. reſtit.

nihil

nihil ageretur,[b] *reſtitutio nullius eſſet momenti. Hęc tamen anni vtilis correctio, ad iudicium Reſcindens coarctandum eſt, id eſt, quo ad interpretãdam reſtitutionem. Secus eſt in iudicio Reciſſorio, id eſt, dum debet opponi actio obtenta reſtitutione, in eo enim annus vtilis non eſt emendatus, quinimo ab obtenta reſtitutione intra annum utilem intentari debet reſciſſoria actio. Atq; idem*[c] *Accurſius voluit.* 18 *Perpetuatur tamen hæc actio*[d] *lite conteſtata, poſtquam iudicium cœptum eſt.* 19 *Niſi forte competat via exceptionis (vt plerunq; competit:) tum enim ultro perpetua eſt, nec habet tempus, intra quod*[e] *proponatur. Veluti ſi miles, uel, alius iuſte impeditus, per abſentiã paſſus ſit uſucapi rem ſuam in abſentia, ſi iſte abſens reuerſus in ciuitatẽ tantum efficiat, quod poſſeſſionem rei uſucaptæ ſine uitio obtineat, & iſte alter qui uſuceperat, uelit eã uendicare, quaſi res ſua ſit uſucapione: ea ſpecie poteſt miles excipere de reſciſſoria, dicendo, actorem iniuſtè uſucepiſſe, quare petat ſe reſtitui in priorẽ ſtatũ reſciſſa uſucapione. Ecce iam per uiam exceptionis reſcinditur, uſucapio per militem, uel abſentẽ, ad quem reuerſa eſt poſſeſſio.* 20 *Nunc alterã ſpeciem, quam remiſſiuè Imperator hic*[f] *intellexit: quando abſens reſtitutionem contra præſentẽ petit, ueluti ſi Titius bona ſide emeret c Seio rem meam mobilem, & præſens uſucaperet, quia fortè abſui triennio, ſicq; per uſucapionem amiſi dominiũ rei meæ, quare rediens nõ poſſum eam uendicare. Imploro itaq; primũ Iudicis officiũ, ut, reſciſſa uſucapione reſtituatur integrũ, reſtitutus experior actione reſciſſoria, cõtra Titium præſentẽ, quã peto & uendico rem meã à Titio uſucaptam, ac ſi uſucapta non eſſet. Idem dicas de re immobili in abſentia alicuius præſcripta: non enim facio hic differentiam.* 21 *Primum hic requiritur abſentia eius, cõtra quem capitur, nam ſi uterq; fuerit præſens, procedit uſucapio, nec tolli, reſcindiuè poteſt.* 22 *Alienare enim rem ſuã uidetur, qui præſens*[g] *patitur eam uſucapi. Deinde oportet, ut abſit iuſtam ob cauſam alioqui uſucapio currit etiam contra abſentem, ut caſſari*[h] *nequeat. Deniq; ut reſtituatur in integrũ, priuſquã*[i] *agat Reſciſſoria. Reſcinditur autem hic uſucapio à Prætore, nam ualde æquum eſt, ut Prætor defendat eum qui iuſta ex cauſa abfuit.* 23 *Quanquã enim, ſi de reſtitutione cõcedenda præſenti contra abſentem agitur, nõ curamus de cauſa abſentiæ, ſecus tamen obtinet, quando abſens cõtra præſentem reſtituendus eſt, quoniã eo caſu ſit differentia abſentiarum.* 24 *Quod ut apertius cognoſcas, ſcire cõuenit, quinq; eſſe Abſentiarũ*[k] *genera. Prima eſt probabilis, & neceſſaria, ut in eo qui abeſt cauſa militiæ, cauſa reipublicæ, cauſa aduerſę ualetudinis. Secunda probabilis tantum, ut ſi quis abſit ſtudiorum gratia. Tertia neceſſaria tantũ, ut eſt in abſente cauſa relegationis, ſiue exilij. Idẽ quoq; eſt in illis, qui ſunt expulſi ex urbibus, uel qui aufugiunt ob iuſtum metũ. Quarta uoluntaria, ſine contumacia, ut in abſente cauſa mercaturę, uel negociorum. Quinta uoluntaria cũ contumacia, ut in hi qui cõtumaciter abſunt, nolentes ſui copiam facere in iudicio.* 25 *In prioribus tribus generibus regulariter reſtituitur reuerſus in integrũ, olim quidẽ anno, hodie*[l] *quadriennio: in duobus,*[m] *poſterioribus nõ item.* 26 Si tamen aliquis fuiſſet *captus a latronibus, uel prędonibus, aut alias cõiectus eſſes in uincula per uim potentioris, iſta cauſa eſſet iuſta cauſa*[n] *concedẽda reſtitutionis.* 27 *Plus etiã & pręclarius ait*[o] *Iuriſconſultus* in uinculis & eos accipi, qui ita obligati ſunt, ut ſine dedecore in publico[p] apparere non poſsint. 28 *Et generaliter, quotieſcunq; quis ex neceſſitate, & non uoluntate abfuit, ſubuenitur ei per reſtitutionem*[q] *in integrum. Deniq; ubicunq; Iudici ęquũ uidebitur, poteſt abſentem reſtituere, niſi cõtrariũ iure cautũ ſit. Et ſanè diligenter hoc loco indaganda ſunt reſtitutionis tẽpora intra quæ ſcilicet debeat quis reſtitui, quã*[r] *in re cum cõmentatores propè omnes mirificè varient, ego ex mente ueritatis (ut puto) ſuccinctè meam depromam ſententiam.* 29 *Noniſſe autem conuenit, duo tempora in reſtitutionibus cõſiderari. Primum tempus eſt, ad quod petit quis ſe reſtitui: alterum, intra quod reſtitutio detur.* 30 *Primum tempus ſemper eſt uniforme, quia ad tantũ tẽpus petit quis ſe reſtitui, in quanto ex abſentia fuit læſus: quod poteſt plus, uel minus eſſe: ſecundũ quod periculũ rei noſtræ plus, uel minus, ante uel poſt profectionem noſtram incẽperat, & in abſentia noſtra, uel in impedimento, cõpleta uel nõ completa*[ſ] *fuerat uſucapio. Quod aũt dixi,* ad tantum tempus reſtitutionem fieri, in quanto, quis fuerit læſus, & non ultra: 31 *hoc uerum eſt, niſi impedimentũ ſequens abſorberet totaliter omne tempus. exemplũ, Data eſt mihi dilatio unius menſis ad probandum aliquid, cum autem tres adhuc dies iſtius menſis reſidui eſſent, acta ſunt caſu perdita, ſicq; impedior probare, propter amiſſionem actorũ, iam peto reſtitutionem ad tempus lapſum: ſed nõ tãtum ad tres dies, qui reſtabãt, uerum ad totũ menſem, propter impedimẽtũ amiſſionis actorũ, quod abſorbebat totum*[t] *tempus.* 32 *Circa alterũ vero tempus dico concluſiuè, quod ſi res noſtra nobis abſentibus, uel impeditis uſucapta eſt, uel iura noſtra perierint, a tempore reuerſionis, uel ceſſantis impedimenti olim utilis annus cõpetit, hodie uero indiſtinctè, ſiue tempus læſionis ſit magnum, ſiue paruum,*[u] *quadriennium cõtinuum datur,* 33 *Imo ſi nobis reuerſis impedimento ceſſante res noſtra non omnino uſucapta eſſet, aut damnum, iacturam ue paſſa, tamen intra modicũ tempus poſt perficeretur, adhuc quadriennii nobis tanquã abſentibus, uel impeditis cõpeteret, hoc enim modicum tempus pro abſentia computabitur. Neq; enim illico adſtringemur iuri noſtro ſubuenire, quibus fortè neceſſe erat rem domeſticam componere, aut aduocatos, quærere, &*[x] *cætera ſimilia facere. At uerò ſi nõ modico tempore poſt noſtrã reuerſionẽ, uel impedimento ceſſante, uſucapio, ſiue periculum rei noſtræ nobis tacentibus & negligentibus perficeretur, ea ſpecie non audimur, reſtitutionem petentes, aut quib. Ius noſtrũ, propria culpa perierit: Hoc tamen totum relinquetur arbitrio Iudicis. Atq; hanc opinionem, quam Placentinus etiam tradidit, puto*[y] *ueriorem eſſe, nihil diuinando, uel abſurdè ſupplendo, quã & Caſtrenſis*[z] *ſequitur: licet Accurſius, Bartolus, Baldus, aliiq;* inter-

b Arg. eius quod traditur per glo. in l. properandũ in pri. C. de iud. & fa l. ſcire oportet. §. conſequẽs. de excu. tut.

c gl. verbi, annum utilem.

d glo. in l. fin. & ibi Bald. de temp. in integ. reſt.

e Tex. in l. necnon. §. exemplo quib. ex cau. maior.

f In uer. quod genus. & de hoc caſu multa habentur p diſcurſum in ff. & C. quibus ex cau maio.

g l. alienationis. de uerb. ſign.

h l. vlt. C. de præſcr. long temp.

i l. necnon. §. ex empto. hoc tit.

k gl. hæc generale cenſet in l. final. quib. ex cau. ma.

l Vt ſup. nu. 17.

m Iaſ. hic & Bar. in d l. fi.

n Tex. in l. ſue curritur. hoc tit.

o in l. in eadem. eo dem tit.

p fac. glo. notab. in c. ſi qui teſtium in uerbo, pauper tate. extra. de teſ.

q l. ſed & ſi perpetr torem. in. ſi. hoc tit.

r Fab. & Dd. hic.

ſ l. ſed etſi §. quoties. quib. ex cau. maio. ubi ad vnũ ſolum diẽ ſit reſtitutio. l. nec nõ §. ſi quis ſæpius. eo. ti. l. quod tpe. cũ ibi plene not. C. de in integ. reſtit. mil.

t l. & ideo. cum ibi no. de uerb. obl.

u Quod tenet. Bal. in d. l. ſed etſi. §. quoties. & fa. d. l. quod tempore.

x l. ab hoſtib. §. ſed quod ſimpliciter ex quib. cau. maior.

y Pro qua eſt lex. apert. in d. §. ſed quod ſimpliciter

z in l. diq. nõ ſoluuortiõ. §. cum l. ſem. hoc tit.

Interpretes crebriore calculo diuerſa ſentiant, & reſtitutionem ſaltem ad tempora abſentiæ, tamen compẽſato tempore negligentiæ, concedant, ſed in hoc errorem eſſe, Zaſius hic validis rationibus oſtendit. 34 *Videamus nunc circa reſciſſoriã actionem generalia quædam. Competit hæc actio Reſciſſoria nõ tantum læſis per vſucapionem, verumetiam ſucceſſoribus eorum, & illis quorum* [a] *intereſt, daturq; non ſolum aduerſus eum, qui immediatè ſenſit lucrum ex vſucapione, imò & contra eius ſucceſſores, & contra tertium ad quem res peruenit, maxime quando eſt actio* [b] *realis, habetq; locum non tantum in rebus mobilibus, verumetiam in rebus immobilibus.* 35 *Quando autem pro rebus mobilibus competit, vtilis eſt, & non directa. Res enim mobiles, uſucapiuntur, per uſucapionem transfertur directum dominium, & Prætor directum dominium reſtituere non poteſt, quare etiam directam actionem dare, nequit. Dat itaq; hoc caſu actionem, quæ per uſucapionem amiſſa erat poſt reſciſſionem uſucapionis utiliter. Quando autem pro rebus immobilibus exercetur directa eſt, & non vtilis: nã res immobiles præſcribũtur, & præſcriptione directũ dominiũ (communi interpretum* [c] *ſententia) non tollitur, quare reſciſſa uſucapione cõpetit adhuc actio directa, quæ ante completã præſcriptionẽ dabatur, licet hic ſortiatur cognomen, appelleturq; reſciſſoria, ut ſi ante præſcriptionẽ cõpetiſſet rei uendicatio eadem reſciſſa præſcriptione competet, ſed appellabitur rei vẽdicatio* [d] *reſciſſoria.* 36 *Eſt porrò Reſciſſoria actio Datiua, et nõ Natiua: nã enim habet cauſam materialẽ per ſeipſam exiſtentẽ: ſed ex æquitate quadã cõpetit, eiq; ſpiraculum vitæ a Prætore datur, & inſpiratur, quod & Zaſius contra Bart. qui eam exiſtimabat natiuam eſſe, ſatis defendit.* 37 *Quanquã autem communiter interpretes alteram textus noſtri partẽ ad eum caſum reſtringunt, quãdo abſens aduerſus præſentem petit reſtitui: poteſt tamen ab alia ſpecie obtinere, quando ſcilicet abſens contra abſentem reſtitutionem petit: ut, ſi me abſente Titius rem meam bona fide emeret, & poſt traditionem quoq; abeſſet, donec vſucapio compleretur, ſi poſtea ambo reuertuntur, competit mihi contra Titium actio reſciſſoria, qua ago, ut officio Iudicis reſtituar in integrum, & uſucapio reſcindatur, eoq; deinde rem meam utiliter* [e] *uendicare poſſum.* 38 *Nunc tandem ad praxin deſcendamus, aperientes, quanam forma hæc duo iudicia, de quibus in hoc §. agitur, in foro proponi debeant. Et plerią; contendunt; materiã Reſciſſoriæ actionis per vnum libellum expedire non poſſe, ſed requiri libellos proponi ſeorſim, quod ſcilicet primò porrigatur libellus in officio Iudicis reſcindente, in quo petatur reſtitutio in integrum, & vſucapionis reſciſſio, quibus impetratis, proponendus ſit libellus, illius ſcilicet actionis, quæ per vſucapionem ſublata erat, ſub nomine tamen actionis reſciſſoriæ. Quarundam verò eſt opinio, ſatis eſſe ſi proponatur vnus libellus, qui utrunq; comprehendat, uel ſaltem liberum eſſe, ambos libellos ſeparatim proponere. quam opinionem & Iaſ. hic ſequitur. Nos formabimus libellos ſeparatim, ex quibus quoq; facile colligi poteſt ratio proponendi coniunctim. Non autem poſſunt præſcribi certæ regulæ ſeu forma libelli in hac actione, cum uariarum actionum naturam habeant.* 39 *Is autem aptè libellum concipere uelit, primum obſeruet, qualis fuerit actio quæ per uſucapionem extincta erat, narretq. in principio libelli impedimentum, ſiue cauſam, propter quam in integrum reſtitutionem deſiderat. Deinde petat in libello eo ipſo modo quo peteretur in actione, quæ per uſucapionem ſublata eſt, ſiue ſit realis, ſiue perſonalis. In reali tamen concluditur ad declarationem dominij: uel quaſi dominij, in perſonali uerò ad dandum, uel faciendum. Forma itaq; libellum in officio reſcindente ſeparatim hoc modo:* 40 Quum ego reipub. cauſa abeſſem, neminemq; domi; qui negocium meum expediuiſſet, reliquiſſem, uendidit Sempronius rem, quæ mea erat, & eam Titio tradidit: quam & uſucepit antequam redirem. Neq; enim uſucapionem interrumpere potui, propter iuſtum impedimentum. Cum autem iura abſentibus vel alias iuſta cauſa impeditis ſubueniunt eosq; in integrum reſtitui iubeant, peto per officium ueſtrum reſtitui in integrum, dictamq; uſucapionem reſcindi, & me ad agendum pro dicta re mea admitti, perinde ac ſi vſucapta non eſſet. *Et poſtquam per officium Iudicis reſcindens reſtitutio in integrum impetrata fuerit, uſucapioq. reſciſſa, poteſt deinde illa actio intentari, quæ per uſucapionem perempta erat, ſub nomine tamen actionis reſciſſoriæ, in hunc fere modum.* 41 Licet Titius rem, quæ mea erat, cum ego reipublica cauſa abeſſem, emiſſet, ac uſucepiſſet, dominiumq; huius rei per uſucapionem in eum translatum eſſet, ego, quoque propterea impediebar illam rem vendicare: tamen quia illa vſucapio per officium Iudicis reſcindens, reſciſſa eſt, ſicq; obſtaculum, quo agere impediebar, ſublatum: ideo, peto per uos declarari, dictam rem ad me ſpectare iure dominij, uel quaſi; eáque mihi reſtitui, ac ſi uſucapta nunquam fuiſſet. *Et hæc eſt actio reſtit. Eodem modo inſtituitur in actione perſonali, dummodo præmittatur cauſa obligationis, & in fine actionis reſciſſoriæ petat ad dandum, uel faciendum, Qui uerò illa coniunctim uelit proponere, poteſt utrunq; libellum ſimul in unum conuertere. Nam poſt varias Doct. concertationes ad hoc deuentum eſt, quod illa duo iudicia cumulari poſſint ſimul in uno libello, non tamen ſimpliciter, ſed ſucceſſiuè, & ueluti ſub conditione, hoc modo;* Domine [f] Iudex læſus ſum in hac re propter abſentiam meam, unde peto ſuppliciter, reſtitui in integrum: qua reſtitutione obtenta, peto partem aduerſam compelli, ut reſciſſa uſucapione, me in priſtinum ſtatum reponat. *prout poſt Iaſonem Zaſius elegãter probat. Reliqua huc pertinentia Doctores ſatis expendunt.*

a Vt colligitur ex l. patri. in princ. de minor.

b l. cum miles. cum ſimil. hoc tit.

c Dd. in l. traditionib. C. de pact.

d Vt per oẽs hic.

e De quo per Dd. hic. & ia. text. in l. verum. §. pen. de minor.

f Hæc formula libelli cõiter recipitur. quam & probat Panor. in c. cum ex literis. de reſt. in inte.

§. Item ſi quis in fraudem.

1 *Actionem reuocatoriam habere ſimilitudinem cum reſciſſoria.*

Varys

2 *Variis modis fraudem fieri, & erga multos.*
3 *Fraudatores fiſci.*
4 *Fraudatores patronorum.*
5 *Fraus parentum in necem filiorum.*
6 *Arrogator fraudans filium arrogatum.*
7 *Debitore alienante in fraudem creditorum quæ actiones competant.*
8 *Vnam eſſe Paulinam actionem, tam pro rebus corporalibus, quam pro incorporalibus.*
9 *Edictum fraudatorium quando locum habeat.*
10 *An Paulinæ locus ſit, quando in fraudem creditorum ſit remiſſio debiti.*
11 *Actionem Paulinam hoc §. explicari, in eoque duo tractari iudicia.*
12 *Paulina actio perſonalis, quare inter reales Prætorias immiſceatur.*
13 *Textus notabilis explanatio.*
14 *Paulina tam pro rebus corporalibus, quam incorporalibus, datur.*
15 *Paulina pertinet tantum ad diminuentes ſuum patrimonium.*
16 *Verbum, poſſeſſis, ponitur in tex. pro poſſideri iuſſis, &c.*
17 *Fructus quomodo veniant in Paulina actione.*
18 *Poſſumus petitionem firmare in fictione iuris.*
19 *Actionis Paulinæ definitio.*
20 *Qui in fraudem creditorum rem alienam alienat, Paulina non tenetur.*
21 *Si debitor citra fraudem alienet, Paulinæ non eſt locus.*
22 *Duplicem eſſe fraudem, conſilij, & euentus.*
23 *Fraus eſt potiſſimum fundamentum Paulinæ actionis.*
24 *In ultima voluntate ſi fiat alienatio, ſufficit fraudis euentus, ſecus ſi fiat inter viuos.*
25.27 *Si ex titulo oneroſo facta eſt alienatio, ab utraque parte exigitur fraus: ſecus ſi lucratiuo.*
26 *Qui ſunt tituli oneroſi, & qui lucratiui.*
28 *In patrono non diſtinguitur, quo titulo libertus alienauerit.*
29 *Creditores agentes Paulina fraudem probare debent.*
30 *Dolus ex multis coniecturis conuinci poteſt.*
31 *Alienatio in fraudem legis facta, ipſo iure eſt nulla.*
32 *Quando dicatur in fraudem legis fieri.*
33 *Creditorum appellatione qui contineantur quo ad actionem Paulinam.*
34 *Conditio retrotrahitur ad tempus initæ conuentionis.*
35 *Creditor conditionalis fugientem debitorem poteſt capere, ut ſecurus fiat, &c.*
36 *Creditores futuri an hanc actionem habeant, & quomodo accipiantur.*
37 *Paulina an detur creditoribus, quibus proſpectum eſt per hypothecam.*
38 *Alienatio ſimulata ipſo iure nulla eſt.*
39 *Paulina directa & utilis quando detur.*
40 *Si ne traditione dominium regulariter non transfertur.*
41 *Fictio in Paulina actione, quod res tradita habetur pro non tradita.*
42 *Alienatio in fraudem creditorum facta mero iure valet, ſed reuocatur.*
43 *An in reuocatione precium ſit reſtituendum.*
44 *Tria requiri ad actionem Paulinam.*
45 *Conuentus Paulina habet ius offerendi illud quod debetur.*
46.48 *Excuſſio bonorũ debitoris reuocationem præcedere debet.*
47 *Duo hic in tex. tangi iudicia.*
49 *In excuſſionis materia inſpicimus quoque facilitatem conueniendi.*
50 *Cauſa actionis Paulinæ, ſunt, maleficium, & quaſi contractus.*
51 *Actionem Paulinam perſonalem in rem ſcriptam eſſe.*
52 *Paulina actio eſt annalis.*
53 *Quare Paulina dicatur vtilis.*
54 *Paulina eſt aliquando perpetua, aliquando etiam indifferens.*
55 *Practica Paulinæ actionis.*

Item *a* ſi quis *b* in fraudem *c* creditorum *d* rem ſuam alicui, *e* tradiderit, bonis eius *a* creditoribus *f* poſſeſſis ex ſententia, *g* præſidis, [h] permittitur ipſis creditoribus reſciſſa traditione *i* eam rem [k] petere, id eſt, dicere eam rem [l] traditam non eſſe, & ob id in bonis debitoris manſiſſe.

Hic 1 § Reuocatoriam actionẽ æquè per Prætorem expoſitã cõplectitur: in qua agitur principaliter, ut traditio, per quam dominiũ alicuius rei trãſlatum erat, uel transferri debebat, in fraudẽ alicuius, quaſi facta nõ eſſet, reuocetur: ad inſtar actionis Reſciſſoriæ, per quam vſucapio reſcinditur ex officio iudicis, reſq; uſucapta, ac ſi uſucapta non fuiſſet, petitur. 2 Sciendũ autem eſt, ueluti, in modum prauiæ cuiuſdam inſpectionis, uarijs modis fieri fraudem, & erga multos. 3 Plerique enim Fiſcum fraudant, ut ſi delinquentes, poſtquam uident bona eorum Fiſco eſſe deuoluenda, ea alienant, ne ad Fiſcum [a] *perueniant. 4 Item ſunt alij, qui defraudant patronos, ſunt liberti, in quorum bonis, patroni habent* [b] *tertiam partem. Et videmus quoq; hodie libertos propriosque homines diſſipare bona ſua, vt noceatur* [c] *patronis: & tunc patrono competit actio Caluiſiana, uel Fauiana. 5 Plerunque etiam bona a parentibus alienantur in necẽ filiorum, ut noceatur filijs, uel uni conſulatur potius, quam alij. & hoc ſi quidem fiat titulo lucratiuo, reuocantur alienata uſque ad legitimam, ut ea ſit ſalua* [d] *filijs. Sin autem*

titulo

a de quib. per Bar. in l. poſt contractum. de don.
b §. ſed noſtra ſup. de ſuc. libert.
c De quibus. ff. ſi quis in frau. pat & C. eod.
d de quo habetur. in C. de inof. do.

titulo oneroſo, ut quia pater venderet, aut contrahendo alienaret, vel aliàs diſſiparet bona, ea ſpecie quamuis regulariter reuocationi vſque ad legitimam [c] *non ſit locus: poſſunt tamen filij per officium Iudicis ex aequitate petere, vt pater eis in legitimam, vel pro alimentis aliquam partem* [f] *ſeparet.* 6 *Sed & Arrogator, qui aſtringitur relinquere filio arrogato tertiam partem, interdum in ipſius fraudem bona alienat: tumq; illi cōpetit Caluiſiana aduerſus eos, qui acquiſiuerunt, ad legitimam* [g] *reuocādā. Et praedicti modi fraudis ad hunc locum non pertinente, ſed ille tantum, quando debitor aere alieno grauatus, alienat in fraudem creditorium, quod ipſum quotidianum eſt. Et hi ſunt de puluere noſtro, de illis loquitur praeſens §. 7. quo caſu tradidit* [h] *Iaſon proditas eſſe quatuor actiones, per quas ſit proſpectum creditoribus. Nam vel debitor alienauit rem corporalem, domum ſcilicet aut fundum, & tum datur actio Paulina (vulgò Paulinam nominat, forte ad imitationem Fabianae aut Seruianae, ut cum quibus mediotenus ſimilitudinem quandam ſyllabarum habere videtur: cū tamen diuerſa ſit deriuandi ratio) quae eſt reuocatoria creditori. Aut alienauit rem incorporalem, remiſit ius ſeruitutis, alienauit aliquam iuriſdictionem, quam habuit, fortè ius pedagij, ius vectigalis: hoc caſu datur actio in* [i] *factum, non Paulina. Et quidem Iaſon ſentit: mihi tamen non uidetur diſtinguēguendū in hoc inter corporalia & incorporalia,* 8 *quinimò re uera una eſt Paulina, reuocatoria in factum, tam pro rebus* [k] *corporalibus, quam incorporalibus. Tertiò, aliquando debitor alienat in fraudem creditorū rem non ſuam, puta tutor rem pupilli, uel curator adulti:* 9 *& hoc caſu dicit Iaſon, eſſe ſpeciale edictum proditum, quod appellatur edictum fraudatorium: cuius ſit mentio in* [l] *uno loco, & vix in aliquo alio, atq; idō etiam credit hunc noſtrum §. procedere, quando debitor rem ſuam alienauit. Zaſius tamen hoc loco reduxit ad generale edictum, de his quae in fraud. cred. &c.* 10 *Aliquando & quartò quis ſuos debitores liberat in fraudem creditorum, fitq; remiſſio nominis, ſiue debiti, in fraudem creditorum: quia potuiſſem creditoribus ſoluere, ſi exegiſſem a meis debitorib. & eo caſu non debebunt creditores experiri reuocatoria Paulina: nā hoc non eſt neceſſe, ſed poſſunt agere recta uia aduerſus eum, cui in fraudem eſt remiſſum nomen, ea utili actione, qua ipſe principalis debitor, idemq; creditor potuerat vti decreta, ſi non remiſiſſet ſuis debitoribus debitum: ut ſi iſte debitor habeat ante remiſſionem actionem ex uendito directam, tunc iſti creditores recta via agent actione ex vendito utili, quia prius principali debitori directa competebat ante* [m] *remiſſionem. Sic ergo habes quatuor remedia, quib. prouiſum eſt creditori: quorum tractationem ob id perſtrinxi, quoniam à pleriſq; commentatorib. confuſe ſatis, & fermè ſine ordine non abſq; taedio lectorū deſcribuntur:* 11 *& inter illa actio Paulina ad hunc locum praecipuè pertinet, & de ea uerè tractatur in §. Ad cuius enarrationem priuſquam deueniam: & illud non eſt omittendum, in eo quoque duo tangi iudicia, quemadmodum & in praecedenti. Vnum, quod praeparat aditum ad aliud, & quo non praemiſſo, non poteſt alteri eſſe locus. Et principale iudicium, ſeu princeps actio, quam hoc loco tractamus, nempe Paulina, ſicut infrà oſtendam locupletius.* 12 *Nec mireris, quod cùm Paulina vulgò perſonalis actio eſſe dicatur, Imperator tamen eam inter Praetorias* [n] *reales immiſcuerit: quia reſpondeo eam a Iuſtiniano hic inter Praetorias in rem connumerari non quòd ſit realis, ſicut praecedens, ſed propter ſimilitudinem generalem, quam habet cum ſuperiori. In hoc enim conuenit actioni reſciſſoriae, quod ſicut per illam reſcinditur* [o] *uſucapio, quae in ſe erat ualida, ſummoq; iure completa: ita per hanc reuocatur traditio rei in fraudem alicuius facta, quae ipſo iure ualida, efficaxq; erat. Ergo conueniunt, quod utrobiq; effectus iuris ciuilis reſcinditur ex beneficio Praetoris. Iaſon verò putat Paulinam non eſſe actionem merè perſonalem; ſed perſonalem in rem ſcriptam, quia quemlibet* [p] *poſſeſſorem rei comitatur, de qua re infrà ſuo loco* [q] *agemus:* 13 *Iā ad declarationē textus progrediamur.*

a Si quis.) *Subaudi debitor.*

b In fraudem.) *Vel conſilii, uel euentus, ſecundum diſtinctionem infrà mox tradendam.*

c Creditorum.) *Quib. ex quacunque cauſa debetur.*

d Rem ſuam.) 14 *Corporalem, quoniam ſubijcit mentionem traditionis, nihilominus hoc & in corporalibus locum obtinet: ut ſi ſino perire ſeruitutem, libero debitorem, ſino adimpleri* [r] *vſucapionem, ſino perire actionem, nam & ad hypothecam conſtitutam* [f] *in fraude, reuocandam, datur haec actio, quod eſt notādum.*

e Tradiderit.) 15 *Sicq; tradendo alteri, ſuum diminuerit patrimonium, quod omnino neceſſe eſt ad hanc actionem, quae pertinet ad diminuentes ſuum patrimonium, non etiam ad eos qui id agunt,* [t] *ne acquirant ut locupletiores fiant. Quare ſi debitor haereditatem oblatam, ad quam uocatus eſt, legatumve ſibi relictum repudiarit, nihil poteſt uideri in fraudem creditorum facere: nam hic non* [u] *diminuit: ſed ſolum non acquirit.*

f Poſseſsis.) 16 *Id eſt, poſſideri iuſſis, ut ſic factum pro decreto facti ponatur,* [x] *ipſa executio per figurā loquēdi intelligatur pro decreto executionis. Neq;.n. de facto fuerūt miſſi in poſſeſſionem debitoris, ſed iuſſi per decretum Iudicis, ut mitterentur: aliàs nanque ſi creditores eſſent miſſi in poſſeſſionem bonorum, non potuiſſet debitor iſta bona alienare, cum creditores iam haberent cuſtodiam. Et ſic obſerua, quod ille debitor in ius uocatus, ſui praeſentiam non fecerit: quare eo contumace exiſtente, Iudex per ſententiam uel decretum ſuum miſerit creditores in poſſeſſionem bonorum debitoris, uel certè mitti iuſſerat. Atque hic quidē obiter tāgitur iudiciū excuſſionis, quod eſt praeparatorium ad actionem reuocatoriam, de quo infrà latius.*

g Praeſidij.) *Iudicis viui.*

Per-

e gl. in l. 2. ibi Bart. & alii. C. ſi quid infra. pa

f ita Bal. in l. 1. C. ſi in fraud. par. licet contrarium teneat in l. non poteſt. de adopt.

g Bar. in l. ſi ad §. ſi quid infra. par.

h in l. nam poſtea. § ſed etſi quis de ineiur.

i l. hac in factum actione. de ijs quae in fraud. cred.

k l. ait Praetor. §. an uns. l. hac in factū actione. Dd in l. 1. C. ſi infra patro.

l in l. pupilli debitor, de ſolut. ubi vide caſum ſing.

m Ita pulchrè deducit Iaſ. hic qui potiſſimum mouetur ex l. nonne. C. quae res pigno. obl. poſſ. ibi vide.

n ſicut eſt Publiciana & reſciſſoria.

o §. praeced.

p l. 1. § haec actio. poſt annum. hoc tit. uide et. l. ſi quis a debitore. hoc ti.

q inf. nu. 9. & 51.

r l. 1. §. ult. cum aliquot ll. ſequenti.

f l. qui autē. §. apud Labeonem. in fin. hoc tit.

t qui autem. in pri. hoc titul.

v d. l. qui autem. in prin. uerſic. ideq.

x Zaſ. hic.

b Permittitur.} *Intra annum vtilem qui à die executionis factæ erga principalem debitorem currit.*

i Eam rem pe.} *Nõ modo ſolam, nudamq́; rem, ſed & [a] eius rei fructus.* 17 *Hic tamen fructus inſueto quodam more veniunt, & alio, quàm in reliquis actionib. nempe hi ſoli, qui adhærebant rei alienatæ tẽpore alienationis: vt ſi donauerat fundum cum fructibus creſcentibus. Item & hi poſt litis conteſtationem percepti fuere. Medij vero temporis fructus non [b] præſtantur.*

k Petere.} *Petere tamẽ permittitur nõ ſemp totã & ſolidã rẽ, ſed pro quãtitate & modo reſtãtis debiti.*

l Trad. non eſſe.} 18 *Poſſumus ergo petitionẽ noſtrã firmare in fictione iuris. Neq; tamẽ ob id putes mentiri actorẽ falſumve allegare, ſic enim ipſe dicet: Intẽdo contra te, ꝙ debitor meus in fraudẽ alienauit rẽ talẽ: unde cũ Prætor alienationem reſcindat ex æquitate, eamq́; habeat ꝓ infecta, perinde ac ſi facta nõ eſſet (fictio enim iuris nos eo deducit, quo declinat æquitas) illa reſciſſa, ego, cui de reſiduis facultatib. debitoris non poteſt ſatisfieri, peto vt reſtituas rẽ illã, ac ſi ſemper in bonis debitoris mãſiſſet. Atqui hoc textus ſignificare uidetur, hoc uerbo,* reſciſſa traditione: *non tamen dicit, non factam eſſe [c] alienationem, quia ſic mentiretur. Supereſt, vt declarato iam text. ad Paulinæ actionis explicationem accingamus. Eam ſic puto definiri, ſeu deſcribi poſſe.* 19. Paulina eſt actio perſonalis in rem ſcripta qua id: quod debitor in fraudem creditorum verè alienauit, tradiditq́;, petitur & quaſi traditum non eſſet, reuocatur: *habetq́; nomen à Paulo Iuriſconſulto, qui [d] eam inuenit. Dixi autem quod ſit perſonalis, quia ex delicto naſcitur, ſcilicet dolo, & quaſi ex contractu. Deinde, in rem ſcripta: quia rem ſequitur, & contra quemuis poſſeſſorem datur. Addidi, id quod debitor, quia hæc actio propriè locũ habet, quando debitor rẽ ſuã in fraudem creditorum alienauit.* 20 *ſecus ſi alienare rẽ alienã, vt ſi tutor pupilli debentis rẽ alienaret, tũ enim creditoribus hac actione non ſubueniretur, ſed cõpeteret interdictũ fraudatorium aduerſus eũ, in quẽ facta eſſet alienatio, de quo & ſuprà admonui.* 21 *Subiunxi, in fraudem, propter alienationem bonorum debitoris, quæ ſine fraude creditorum fit, quoniam hæc actio tum non obtinet. Cuilibet. n. licet rem ſuam alienare, dum citra fraudem & necem creditoris fiat.* 22 *Et hic notare oportet, duplicẽ eſſe fraudem, uel conſilii, vel euentus. Conſilii, vt quando adeſt fraudandi propoſitum. Euentus, quando re ipſa citra fraudulentã machinationem euenit damnificatio creditoribus. Obiter ergo tractemus qualem fraudem hic exigamus, conſilii ne, an euentus: & penes quos eſſe debeat, an tantùm in alienante, an etiam in accipiente.* 23 *quũ potiſſimum fundamẽtum Paulinæ actionis, eſt ipſa fraus. Et optimè hic Accurſius explicat, qui apertè diſtinguit.* 24 *Primo ſi quidem fiat alienatio in ultima uoluntate, vt legando fideicommittendo ſufficit fraus ſolius euentus, ſine aliqua fraudulenta machinatione. Sin aũt fiat inter uiuos: tunc euentum & conſilium fraudis acceſſiſſe oportet, quæ cum ſubdiſtinctione à Gloſſatore [f] hic tradita, accipi debent.* 25 *Si autem quæratur, penes quos fraus eſſe debeat, titulorum eſt habenda ratio: quia ſi eſt titulus oneroſus, tũc utriuſq; fraus interuenire debet, alioqui parcitur poſſeſſori, qui accipit ex cauſa oneroſa, ſi non fuit fraudis particeps. In titulo uero lucratiuo ſufficit fraudandi conſilium debitoris tradentis, quod in effectu creditores damnificati fuerint, licet non [g] concurrat fraus ipſius accipientis. Unde facilius poſſeſſori extorquemus lucra accepta, quam illi damnum infligamus. Occaſione huius diſtinctionis inquirunt hic Doctores, qui ſint tituli lucratiui, & qui oneroſi.* 26 *Uno uerbo, quantum ad præſentia ſatis eſt, dicas, Titulum lucratiuum eſſe, quum aliquid gratis nobis obuenit, ut ſi rem ex donatione, uel ex legato conſecuti ſumus, quia donatarius nihil dat, neq; etiam legatarius quicquã præſtat. Oneroſum autẽ eſſe, cum non gratis rem accipimus, ſed aliquid uiciſſim rependimus, ut eſt in emptione, & permutatione, uel ſimilib. titulis: emptor. n. pro mercede cogitur pretium ſoluere, & ſic deinceps. Nõ illico tamẽ, ſi quid numeratum eſt alicuius rei aſſequendæ gratia, dicimur, nos adeptos titulo oneroſo, quanquã nobis aliquid abſit:* 27 *ſed ita demũ cõſtituemus titulum oneroſum, ſi licitè, & honeſto [h] modo rẽ ſumus nacti. Quãquã uero, qđ ad creditorem, in cuius fraudem alienatum eſt, pertinet, ſupraſcripta titulorũ diſtinctio obſeruatur.* 28 *ſecus tñ fuerit in patrono fraudato: quia in eo non diſtinguimus, quo titulo libertus alienauerit, ſed indiſtinctè [i] patronus reuocat, etiã ab eo, qui fraudis particeps nõ fuit. Iã uideamus, quõ oporteat de hac fraude cõſtare priuſquã intentemus Paulinã actionem.* 29 *Et indubitatũ eſt, creditores agentes Paulina, [k] debere fraudem probare: nam probatio doli incũbit allegãti: atq; ex indicijs perſpicuis fraudem doceri [l] oportet, eoq́; magis, quũ hæc fraus, quã hic tractamus ſit dolus nõ omiſſionis, ſed cõmiſſionis, qui difficilius probatur. Siquidem ꝓbatio doli in omittendo eſt facillima: eo ipſo quod probas id omiſſũ, ꝗ factũ oportuit, dolũ ipſum omiſſionis [m] cõmoſtrant. Difficilius autem probatur, quãdo agitur de dolo in cõmittendo.* 30 *Igitur dolusve multis coniecturis redargui, cõuinciq́; põt, quas latè [n] Bartolus alicubi tractat. Ego paucis hic ſubiungam, quæ ſunt huius loci, cætera omittendo. Colligimus ergo fraudem potiſſimum quatuor modis. Primo ex parte [o] alienantis, ſi debitor ſciebat ſe multos habere creditores, & facultates ſuas ipſis non ſufficere. Secundo ex parte eius, cui ſit alienatio, ut ſi in coniunctam [p] perſonã fiat alienatio. Vel ſi quis poſt denũciationem à creditorib. factã [q] aliquid emit, ita. n. eius dolus præſumitur, qui emit. Vel etiã quãdo emit ꝑ interpoſitã perſonã, quia & tũ ementis [r] fraus colligitur. Tertio ex mõ alienandi fraudem cõuincimus, & inter illos modos frequẽtiſſimus eſt, ſi clã [ſ] fiat alienatio: quærũt. n. tenebras, qui peccare uolũt. Et intelligemus cõtractum clàm eſſe factũ, quandocunq́; abſunt ſolennia a iure requiſita, ut [t] fortè decretum, hæcq́; res magni eſt effectus, & ad multa trahi poteſt. Præſumitur & enim ex modo alienandi, fraus, ſi debitor ſic alienauit, vt nihilominus [u] adhuc poſſideat. Et ſic quãdoq; uidi de facto cõtigiſſe, qđ debitores uẽditas ædes cõduxerint*

atq;

a l. ſi. §. non ſolum. l. ait Prætor. §. per hanc actionem. hoc tit.
b d. §. non ſolum.
c l. ſi ſciens. ad ſi. de contrah. empt.
d l. uideamus. § in Fauiana. de uſur & cum a Paulo nomen habeat, malè & ineptè Pauliana vulgò dicitur cuius admon. & Ferrat.
e tãgitur in l. ſi qui cum habe ct. hoc tit. & §. in fraudẽ. ſup. qui. manu. nõ li. & l. ſi quis cum alites. de uerb. obl.
f in uerb in fraudẽ. hic.
g l. qui autẽ. §. hoc edictum. & § ſimiliq; modo. & l. ſi. C. de eod.
h Eſt dictum Bart. ſ l. j. ſi quis omiſ. cau teſtam. quem Iaſ. & Zaſ. hic ꝓbat
i l. 1. § dolum. & §. ſi quid in fraudẽ hoc tit. rationem diuerſitatis. vide hic per Dd.
k l. quoties. §. qui dolo. & l patron. de prob.
l l. dolum. C. de dol.
m l. ſi procuratorẽ. §. dolo & l. dolus. ff. mand.
n In l. poſt contractum. de don.
o d. l. ſi quis cũ haberet. ibi Bart. & idem in Auth ſed cum teſtator. C. l. Falc.
p l. data C. de don.
q l. ait Prætor §. ſi quis particeps. q̃ in fraud cre.
r l. pupillus §. ſed ſi per interpoſitã. & ibi Bar. ... aut. tut.
ſ l. non exiſtimo. de adm. tut. & l. ſi. de rit. nup.
t l. 1 de præd. decu. ſiue dec. nõ alie. lib. 10. c.
v text. in l. ſicut. §. ſuperuacuũ. qui. mod. pig. ſol.

atq; inhabitarint, vt creditorib. imponerent qui exiſtimabant eos etiamnum poſſidere, nec alienaſſe. Quarto colligitur fraus ex rebus venditis, ſi oĩa bona ſimul [a] alienentur. Item ſi non oĩa ſimul, ſed paulatim & per minuta ſeparatim, hodie domum, cras fundum, deinde equos, atq; alia alienauerit quis fraudem feciſſe [b] intelligitur, dummodo id modico interuallo factum fuerit, [c] non longo, quanquã pleriq; [d] aliter dixerũt. Idẽ eſt, ſi rem precioſam exiguo precio [e] vendas. Nunc aduerte, quod quandocunque ſingulæ cõiecturæ nõ ſufficiunt ad conuincendam fraudem, ſi ſimul & coniunctim duæ vel tres conglutinentur, aliæve accedant cõiecturæ, tunc aperte conuinces dolũ, ſicut [f] Bar. et docuit. Porrò ad definitionẽ reuertendo, dixi in ea, in fraudem creditorum: 31 quia in fraudem legis facta alienatio, & non hoĩs, ipſo iure nulla eſt, nec [g] vllam reuocationem deſiderat. 32 Dicitur aũt tum fieri in fraudem legis, quando actus geruntur inter perſonas prohibitas: vt ſi tutor contrahat cum pupillo, alterius tutoris autoritate, vel quando alias fit ad excludendã legis prouidentiã, vt ſi temerè fundus [h] dotalis alienetur. Quando aũt agitur inter perſonas non prohibitas in præiudicium tertij, puta creditoris alicuius, quia in eius fraudem alienentur aliqua bona, hæc alienatio mero quidem iure obtinet, reuocatur tamen poſtea per actionem Paulinam. 33 Creditores aũt in propoſito accipimus, quibus ex quacunque [i] cã debetur ẽt ex [k] delicto, vnde & illis dabitur hæc actio, maxime ſi rem familiarem, ſeu reparationem damni dati [l] perſequantur. Sed & hi creditorum noĩe comprehendũtur, quibus ſub conditione debetur, quos conditionales vocamus creditores, ſi mõ appareat debitorem in meorum fraudem alienaſſe: vt ſi debitor, qui ſe ſub conditione obligauit, metu condõnis euenturæ alienauit, quia forte videt oĩno veriſimiliter, quod propediem implebitur conditio. Hoc tamen non eo tendit, quod talis creditor reipſa, & cum effectu, pendente adhuc conditione, reuocare poſſit alienata; quoniã nec dũ omnino certũ eſt conditionem exituram: ſed quod poſſit ſecuritatem nanciſci per reuocatoriã actionẽ ẽt pendente conditione intentatam, in eum caſum, quo extiterit conditio, & ſic quum iam erit purum debitũ. 34 Nam conditio retrotrahitur ad tp̃s initæ [m] conuentionis. Et dicit Bar. 35 quod creditor ẽt condõnalis põt debitorem fugiẽtem capere, non mõ vt aſſequatur, quod promiſſum eſt, ſed vt ſecurus fiat, cautionemq; præſtet ſoluendi debiti, cum euenerit [n] conditio. 36 Quid aũt de futuris creditoribus? an hi quoq; hanc actionẽ habeant, variatum eſt. Ego Zaſij ſubſcribo ſñiæ, exiſtimantis eos nõ includi, niſi in vno caſu. ſ. ſi per pecuniam poſteriorũ creditorum, dimiſſi eſſent priores, ita quod debitor [o] verſuram feciſſet. Futuros aũt creditores intelligit Zaſius, quibus eſt obligatio acquiſita poſt alienationem factam, & bona poſſeſſa, id eſt, poſt priores creditores iuſſos per decretum iudicis, vt mitterentur in poſſeſſionẽ, quamuis Iaſon aliter intelligat. 37 Cæterũ an creditores, quibus proſpectum eſt per hypothecã, poſſint agere reuocatoria bonis debitoris alienatis, non leue dubium eſt. In hoc tamen cõiter eſt itum, hanc actionẽ ipſis [p] cõpetere, quod & ipſe probo. 38 Adieci quoq; verè alienauit, ad differentiam alienationis ſimulatæ & imaginariæ, vt ſi quis ſimularet ſe rem vẽdidiſſe, cum tamen donauerit, vel ẽt retinuerit: ea. n. ipſo iure [q] nulla eſt, iõ nõ opus habet vllo remedio, quo reſcindatur, adeo quod nec ſacramento firmari [r] poſſit. Dixi ſimpliciter, alienauit, vt oſtẽderem non diſtingui, ſiue alienatio fiat inter viuos, ſiue in vltimis voluntatibus: ut legando, aut fideicommittendo. 39 Priori tamen caſu competit actio Paulina [ſ] directa, poſteriore vero vtilis. Appoſui, tradidit: nã in alienatione efficaciter traditionem interuenire neceſſe eſt, 40 cum ſine ea dominiũ [t] regulariter non transferatur. Subdidi, quaſi traditum non eſſet: 41 in hoc. n. caſu fingitur in odium debitorum, qui fraudulenter alienant, traditionẽ factam non eſſe, quæ iuris fictio prævalet veritati, noſq; eo deducit, quo inclinat æquitas. Et hoc affinitatem quandam habet atq; ſimilitudinẽ Paulina, cum reſciſſoria. Subiunxi demum, reuocatur. 42 quia alienatio in fraudem creditorum facta ſummo quidem iure valet: põt tamẽ à creditorib. ac ſi facta non eſſet, reuocari, vſq; adeo. 43 ut nec precium in reuocatione reſtituendum ſit emptorib. ſiue ab eo quis acceperit rem alienatam, ſiue ab hæredib. eius res petitur: niſi precium extaret, vel eſſet uerſum in utilitatem debitoris. tum. n. reſtitueretur emptorib. cum hac ratione [u] nemo fraudaretur. Et hæc quidem ad definitionem ſufficiant. 44 Porrò notandum eſt diligenter, ad eiuſmodi alienationis reuocationem tria coniunctim deſiderari. Primò fraudem, de qua ſupra diſputauimus. Deinde quod creditores per ſententiam iudicis miſſi ſint in poſſeſſionem bonorum debitoris. Non tamen aliter poſſet in bona principalis debitoris etiam iure nouiſſimo fieri miſſio; quam pro iure ſui debiti [x] declarati. 45 Ex quo etiam conſequitur, quod hi poſſeſſores bonorum conuenti hac actione, habeant ius offerendi illud quod debetur, retinendiq; rem alienatam. Qua in re eo vtaris conſilio, quod ſi unus ſit creditor fraudatus, offeratur ei ſolidũ debitũ; ſi plures, tunc omnib. & ſingulis ſolidum offeras, ſi uelis retinere: neque. n. ſufficeret ad ius retinendi, ſi id uni creditorum offerres, uelleſque te ab uno liberari: quia poſt bona poſſeſſa omnium conditio [y] par facta eſt. Vnde ſeruatur in hac actione, quod omnes creditores agant pariter & aduerſus omnes ſimul, qui quicquam poſſident ex bonis debitoris in fraudem creditorum, vt unuſquiſque pro rata portione rerum, quibus ipſe naturaliter incumbit, ſoluat [z] creditoribus. 46 Tertio requiritur ad reuocationem alienationis, quod prius fiat excuſſio bonorum, an ſcilicet quæ alienata ſunt, ſufficiant ad diſſoluenda debita: nam ſi ſufficerent, reuocatio non [a] admitteretur. 47 Atque hoc eſt quod ſupra oſtendi, duo tangi iudicia in text. noſtro. Vnum, quod præparat aditum ad aliud, & quo non præmiſſo, non poteſt alteri eſſe locus. Alterum eſt principale iudicium, nempe actio Paulina, id eſt reuocatoria, qua creditores utuntur aduerſus tertium poſſeſſorem bonorum, in quem facta eſt alienatio. Et in hiſce uerbis textus noſtri

a l. omnes. §. Lucius. hoc tit.
b Bal. in l. 1. in 4. q. C. ſi quid in fra. pat.
c Bar. in l. nomẽ. §. filio. de leg. 3.
d Vt hic per Iaſ.
e Arg. l. per diuerſas. C. de mand.
f Bar. in d. l. poſt cõtract. & Dec. in l. pactum quod dotali. C. de pact.
g l. ſed libertus ſſ. & ibi Bar. de in. pa.
h l. non dubiũ. C. de leg.
i l. ſi cum fideicommiſſaria. §. creditores. ff. qui & à qui. manu.
k l. ſed utrũ. de pet. hæred.
l Vt ſi quid effuſũ eſt, &c.
m l. qui balneum. & l. potior. qui po. in pig. hab. Bar. in l. quæſitum. de pign.
n Fa. tex. in l. ſi cũ fideicõmiſſaria. § pe. qui & à quib.
o d. l. ſi quis cũ haberet. hoc tit. & d. l. qui autem. §. ſciendum. eo. tit.
p Glo. in l. ſi debitor. hoc tit. Fab. & Ang. hic.
q l. nulla. de contr. emp.
r gl. in l. emptione, in fi. C. plus. ual. id quod agitur, &c.
ſ l. qui autem. §. itẽ ſi neceſſarius. iũcta gl. hoc tit. Iaſ. poſt Ang. hic.
t §. per traditionẽ. ſup. de rer. diu.
u l ſi debitor. l. is l. ait Prætor. quæ Titius. §. hæc actio hoc tit.
x Auth. & qui. C. ad bo. autor. iu. poſſ.
y l. qui autem. §. ſciendum. hoc ti.
z Zaſ. ita hic format, dum docet practicam huius actionis, ad quẽ recurre.
a l. j & l. ignori. C. de reuoc. iis quæ infra cred.

(Bonis à creditoribus poſſeſsis) *ſignificatur iudicium iſtud præparatorium.* 48 *Neceſſe eſt enim factã eſſe exceſſionem principalis debitoris, priuſquã poſſimus obtinere in actione Paulina. Et hæc excuſſio nõ* [b] *uoluntaria, ſed oĩno eſt neceſſaria, in quo procliuior eſt ſnĩa: q.ſi nõ excuſſeris reſiduum bonorum debitoris, quomodo apparebit fraudis euentus? Ergo neceſſaria eſt excuſſio, non quidem quodam ordine, ſic vt ea fieri debeat priusquam inſtituamus Paulinam, ſed fieri oportet antequam in ea obtinere valeamus. Poſſumus namq́; recta via intendere Paulinam contra poſſeſſores, in quos facta eſt alienatio, ſi male ſuſpicemur de facultatib. debitoris principalis, qui quidem conuenti ſi non exceperint de faciẽda excuſſione, & nos nõ remiſerint ad principalem debitorem prius excutiẽdum, procedet iudicium cum eis habitum. Neq;.n. dubiũ eſt, quin poſſit excuſſionis beneficio* [a] *renunciari. Si vero exceperit de excuſſione non facta, poterimus illam mox in hoc ipſo iudicio facere adhuc pendente, cumq́; poſſeſſore bonorum conuento diſputare de virib. facultatum principalis debitoris, & hoc* [b] *iudicium valebit. Quæ excuſſio crebriore Doctorũ calculo requirit ſẽtentiam iudicis ad minus declaratoriam: id eſt, per quam iudex declaret facultates debitoris non ſufficere, eumq; non eſſe ſoluendo, quod* [c] *ſufficit.* 49 *Hoc tamen addendum, quod in excuſſionis materia non perpẽdimus ſolum debitoris facultates, & bona, an ſcilicet ea ſufficiant: ſed conſideramus ẽt facilitatem conueniendi, an talis ſit debitor, qui facile conueniri queat, & ab eo exigi. Sunt.n. pleriq; ita calumnioſi, intractabilesq́, à quibus niſi difficillima, longiſſimaq́ lite poſſis* [d] *tandem debita conſequi. quod nota dignũ eſt. Sed & ſi notorium eſt, euidenterq́ conſtat, principalem debitorem non eſſe ſoluendo, nulla excuſſione* [e] *opus fuerit. Et cũ hoc tẽperamento præcedẽtia intelligas velim.* 50 *Cauſæ actionis Paulinæ ſunt, maleficium, & quaſi cõtractus. Ex maleficio tum naſcitur, quando fraus à parte vtriuſq; tam alienantis, quam recipientis interuenit. Fraus enim, ſiue dolus, eſt* [f] *delictum. Quaſi ex contractu aũt promanere dicitur, quando dolus tantum intercedit à parte alienantis: recipiens vero particeps doli non fuit: hoc enim caſu non poteſt, quod ex contractu oriatur, quia excipiens rem alienatã, cũ creditorib. nihil contraxit. Ex maleficio quoq; orta dici nequit, quia in ea dolus recipientis exigitur, qui hic deficit. Sed nec quaſi ex maleficio iudicari poteſt, quia nec culpa quidẽ accipientis acceſſit. Cum tamen neceſſe ſit quod aliquam habeat cãm, quoniam recipiens obligatus eſt creditorib. concludendũ erit, hanc actionẽ quaſi ex contractu profectam eſſe, ad ſimilitudinem indebiti, qđ ignoranter ſolutum eſt: obligatur.n. recipiens quaſi ex* [g] *contractu: & in quaſi contractib. obligatur quis, etiã ſi non* [h] *conſentiat. Ex quib. corroboratur etiã id* ꝙ *ſupra in definitione tradidi,* hanc actionẽ non eſſe mere perſonalem, nec mere realem, ſed perſonalem in rem ſcriptam 51 *Mere realis non eſt, quia realium cãæ ſunt, dominium, quaſi dominiũ, ius in re. Sed cã actionis Paulinæ non eſt dominiũ, nec quaſi dominiũ, nec ius aliquod in re, ſed maleficium, & quaſi contractus cãæ ſunt, ex quibus oritur obligatio, quæ deinde parit actionem perſonalem. Conſequitur ergo Paulinam non mere realem. E conuerſo nec mere perſonalis eſt, quoniam actiones in perſonam non perſequuntur rem, nec poſſeſſores rerum ſequuntur, ſed tantum* [i] *perſonas obligatas; hæc aũt perſequitur rem alienata, agitq́; contra poſſeſſores ad reuocandum alienationem. Ex quo liquet, nec mere perſonalem eſſe. Eſt itaq; perſonalis in rem ſcripta, quod & Iaſ. voluit. Vnde ẽt conſtat eam non eſſe datiuam, vt plerique opinantur, quaſi detur ſimpliciter per Prætorem, nec ſit nata ex cã aliqua præexiſtente, quia hoc verum nõ eſt: quinimo habet tales cauſas* ꝑ*exiſtentes, ex quib. profluit, maleficium. ſ. vel quaſi contractum.* 52 *Sed nec illud prætereundum fuerit, hanc actionem eſſe temporalem: durat.n. tãtũ anno vtili, eadem rõne, qua Reſciſſoria: quia datur ad id reſcindendum,* [k] *quod erat de iure ciuili validum. Nã alienatio ẽt ſi fraudulenta, eo iure efficax eſt, dominiumq́;* [l] *transfert. Durat ergo tantũ anno utili, quo ad initium, ſed continuo, quo ad curſum.* 53 *Jõ dicitur vtilis, quia non incipit currere creditorib. niſi a die excuſſionis facta erga principalem debitorem, nam tum primum eis eſt experiundi ptãs, poſtq̃ bona debitoris non alienata vendita ſunt, & creditoribus necdum ſatisfactum eſt, tum primum eis liquet, eueniſſe damnũ &* [m] *fraudem per alienationes: idq́; vulgo contra Accurſium recipitur, qui hunc annum a die fraudulentæ alienationis currere cenſuit. Et ſane prior ſnĩa, etſi oĩs lex ſileat, magnam habet æquitatem. Creditores.n. dũ debitor ſua bona alienat, & partim diſſipat, poſſunt eſſe harum oĩum ſecuri, etſi ſciant fieri quarundam rerũ alienationes, credentes, reſiduum bonorum abunde ſufficere ad diſſoluenda debita. Quocirca poſtquã excuſſione facta redduntur certi, bona reliqua non ſufficere creditorib. ex eo die meditantur retractationem alienationum facere. Quod aũt dixi hanc actionem temporalem eſſe, hoc verum eſt, quando res corporalis uenit ad poſſeſſorem bonorum ex cã oneroſa tum enim infra annum vtilem tantum reuocatio* [n] *admittitur. Sed ſi res ex cã lucratiua ad aliquem doloſè peruenit, perpetua eſt, poteſtq́; res uſq; ad triginta annos* [o] *reuocari.* 54 *Eſt etiam hæc actio interdum indifferens, in alienationib. ſcilicet rerum incorporalium, vt ſi debitor in fraudem creditorum ſuum liberaret debitorem, ea ſpecie ad reuocandum illam liberationem datur tantum tempus, quanto illa* [p] *actio debitoris duraſſet. Multa alia tractantur hic per Iaſonem & reliquos interpretes, quæ breuitati ſtudentes, commentarijs relinquimus; puto enim ex prædictis ſatis euidenter naturam Paulinæ actionis cognoſci poſſe.* 55 *Quod autem ad inſtituendam hanc actionem pertinet, non poteſt in ea certa libelli forma tradi, cum multa ſint obligationum genera, in quibus debitor in fraudem alienans creditoribus adſtringitur. In initio ergo libelli narrandum eſt, ex quibus cauſis debitor creditori primo fuerit obligatus: quo facto, ſequitur narratio alienationis fraudulentæ, cum medio concludendi; & petitione. Quidnam vero in hac actione concludere debeamus, an creditores petere debeant rem ſibijpſis, an*

potius

b Quod gl. voluit, in l. j. C. ſi quis in fraud. cred.

a Auth. præſente. C. de fideiuſſ. & Dd. hic com.

b Arg. l. ſi rem. §. ſi. de pign. act.

c Arg. l. tutores à patruo. ibi, idoneis pronunciatis. de confir. tut.

d Not. Bar. in l. decem. de uerb. ob. & hic omnes.

e Quod poſt glo. Dd. in d. l. decem cõiter probant.

f l. item exigit. de dolo.

g §. is cui ſu. de ob. quæ quaſi ex cõ.

h iuribus vulg.

i l. 1. § ſi hæres iun cta gl. cũ multis. ſim. ad Treb.

k l. in honorariis uerſ. ſed eum reſciſſa de act.

l l. ſi ſciens. de contrah. emp.

m Pro hac opinione eſt tex expreſſus in l. ait Prætor. §. annus. hoc tit. ubi expreſſe dicitur, poſt uenditionem bonorum hunc annũ competere.

n d. §. annus.

o d. l. ait Prætor. §. hæc actio. hoc n. ſecundum intellectum. Bart. illic, & Iaſ. hic.

p d. l. ait Prætor. §. ſi conditionalis.

potius debitoris reſtitui, hoc eſt tex. ſatis aperit, hiſce verbis, In bonis debitoris manſiſſe. *Concludendum ergo in libello erit, quod res alienatæ reducantur ac referantur in cumulum bonorum debitoris: iiſq; in cumulum reductis, pergemus exequi ſententiam in eis, quam habuimus aduerſus principalem debitorem. Formas vero quibus inſtituitur, apud* [q] *Speculatorem, Dynum,* [r] *atque Angelum require, eleganter practicã ponentes.* q de reb. eccleſ. nõ alien. §. j. r Vterque hic.

§. Item Seruiana.

1 *Seruianæ & quaſi Seru. actionis deſcriptio ſummaria.*
2 *Pignus triplex, prætorium, iudiciale, conuentionale.*
3 *Conuentionale pignus fit expreſſe.*
4 *Et coloni & inquilini res ſunt tacite obligata pro penſione.*
5 *Colonus & inquilinus quomodo differant.*
6 *Duplices eſſe colonos, propriè colonos, & colonos partiarios.*
7 *Ius colonarium.*
8 *An etiam coloni partiarij bona ſint tacita obligata.*
9 *Seruianæ actionis definitio explicata.*
10 *Seruiana vnde dicta.*
11.12 *Seruiana quare ſit actio realis.*
12 *In Seruiana locator ſcire dẽt, quæ ſint illata.*
13 *Ad ſeruianam actionẽ neceſſe eſt res eo aio. illatas eſſe, ut perpetuo illic maneant.*
14 *Res conductoris non illatę, pro penſione obligata non ſunt.*
15 *Quæ res tacite obligentur pro penſione conductionis,*
16 *Merces venales obligari pro penſione.*
17 *Pecunia conductoris locatori obligatur.*
18 *Res omnes quotidiano vſui deſtinata non obligantur.*
19 *In locatione merces debet eſſe pecuniaria.*
20 *Seruiana competit etiam pro deterioratione rei conducta.*
21 *Prouiſio hominis tollit prouiſionem legis.*
23 *Quæ ſit cauſa Seruianæ actionis.*
24 *Agens Seruiana quid probare debeat.*
25 *Quid in hanc actionem veniat.*
26 *Seruiana non tantum locatori, ſed etiam creditori datur ſuppeditanti pecuniam ad refectionem adium.*
27 *Seruiana datur etiam mulieri ad conſeruandam dotem.*
28 *Item marito ad conſeruandam donationem propter nuptias.*
29 *Tacita hypotheca quomodo iudicatur.*
30 *Forma libelli in Seruiana actione.*
31 *Quaſi Seruiana actio cur ſic dicta.*
32 *Quaſi Seruianæ actionis definitio.*
33 *Quaſi Seruiana eſt actio realis.*
34 *Seruiana datur tantum tacitam hypothecã habenti.*
35 *Differentia inter pignus & hypothecam.*
36 *Quaſi Seruiana pro rebus expreſſe obligatis datur.*
37 *Pignoris & hypotheca finalis cauſa.*
38 *Creditor an poſſit alienare pignus.*
39 *Agens quaſi Seruiana quid probare debeat.*
40 *Forma libelli in quaſi Seruiana,*
41 *De interdicto Saluiano.*
42 *Seruiana actio, & interdictum Saluianum, in quibus differant.*
43 *Interdictum Seruianum quomodo inſtituendum.*

Item Seruiana & quaſi Seruiana ([a] quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipſius Prætoris Iuriſdictione [b] ſubſtantiam capiunt. Seruiana autem experitur quis [c] de rebus [d] coloni, quæ [e] pignoris iure pro [f] mercedibus fundi [g] ei [h] tenentur. Quaſi Seruiana autem eſt, qua creditores [i] pignora hypothecasve [k] perſequuntur. Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil intereſt. nam [l] de qua re inter creditorem & debitorem conuenerit, vt ſit pro debito obligata; vtraque [m] hac appellatione continetur. Sed in alijs differentia eſt, nam pignoris appellatione eam propriè rem cõtineri dicimus, quæ ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit. At eam quæ ſine traditione, nuda conuentione tenetur, propriè hypothecæ appellatione contineri dicimus.

DVAE 1 *reales Prætoriæ actiones hoc in loco exponuntur, in foro paſſim frequentatæ, quarum prior pertinet ad perſecutionem rerum tacite, & per iuris autoritatem nullo contrahentium conſenſu obligatarum, quæ Seruiana dicitur, poſterior commodatur ad rem per expreſſam conuentionem iure pignoris obligatam, quæ tamen ſecundum poſſeſſionẽ non eſt tradita, & hæc quaſi Seruiana vocatur, ſeu hypothecaria.* 2 *Dixi aũt alibi, pignus eſſe triplex, Prętorium, Iudiciale, & Conuentionale. Prætorium pignus eſt, quando Prætor, vel Iudex ordinaria præditus iuriſdictione, aliquem in poſſeſſionem rei miſit propter contumaciam conuenti, quia ſibi non caueatur: vt in cã damni infecti, aut quia legatorum conſeruandorum gratia cautio non præſtatur, ex hac cautione* [a] *oritur pignus prætorium. Iudiciale eſt, quando Iudex tulit ſententiam, & in executione illius mittit victorem in poſſeſſionem bonorum condẽnati, ex miſſione diſcendit pignus iudiciale. Conuentionale eſt: quod ex conuentione partium deſcendit, quod* a De quo. ſn tit. de dam. infect. de in poſſ. leg. tã in ff. quam in Cod. l. 1. & 2. de prætor. pig.

Ll 2 inter

inter debitorem & creditorem [b] *conſtituitur.* 3 *& hoc fit bifariam, expreſſe ſcilicet, & tacite. Expreſſe fit, quando verbis partes conueniunt de oppignoranda re. Tacitè aūt, quando ex vi & poteſtate legis naſcitur, præter conuentionem partium, & ob id à quibuſdam legale pignus appellatur. De vtroque in noſtro tracta tur ſ. His ſic ad euidentiam delibatis, textum enarremus.*

a Quæ.} *Nempe, quaſi Seruiana. Sed nonne & Seruiana id nominis habere poteſt, quod hypothecaria dicatur? Et ex* [c] *Bartolo reſpondeo, Seruianam improprie nominari hypothecariam: quaſi Seruianā proprie id nominis habere: quod putat Iaſon eſſe memorabile.*

b Subſtantiā.} *Id eſt, ſubſiſtētiā: nā et hæ duæ actiones a Prætore ſunt introductæ, iuriſq; ſubſidio cōceſſæ.*

c Quis.} *Nēpe, fundi dominus. Cæterum aduerſus quem experiatur dubitari: nam aduerſus debitorem, qui ex contractu & conuentione obligatus eſt, interdictum perſonale, quod Saluianum* [d] *dicitur, competit, aduerſus poſſeſſores, quoniā illi nullo contractu obligati ſunt in perſonā, nulla iure ciuili actio* [e] *prodita eſt. Prætor igitur æquitatem potius, quā ius ciuile ſecutus, actionē, quæ iure ſummo deficiebat, huic domino pol liceтur, per quam ei permittitur perinde atque in ciuilibus vendicationibus, aduerſus poſſeſſores in rem age re. In quo tamen illa notanda differentia eſt, quod illæ quidem ciuiles dominum perſequantur, atq; ab eo ſolo qui ſe dominum aſſerit, inſtitui debeant. Papinianus* [f] *autem de hac Seruiana loquens, Hæc inquit,* actio in eam quidem eſt, nudam tamen poſſeſſionem auocat, ideſt a proprietate ſciunctam.

d Coloni.} 4 *Siue & inquilini: vtriuſq; enim & coloni & inquilini res atq; bona ſunt pro* [g] *penſionibus obligata tacite.* 5 *Eſt aūt* colonus, *qui prædium ruſticum colit, ſiue in ciuitate ſiue* [h] *in villa: inquilinus qui prædium vrbanum conduxit, ſiue in villa, ſeu in ciuitate. quod & I.C.* [i] *alibi voluit: neq; enim locus facit aliquem colonum ſeu inquilinum, ſed materia, quæ* [k] *conducitur* 6 *Sunt autem duplices. primum hi qui agrum certa pecunia conductum colunt; & hi quidem proprie* coloni *dicuntur, quoniam alienū agrū* [l] *conduxere: vnde in legibus appellantur, numis colentes.* 4 *Iij dicūtur partiarij, à partiendo, quia dant partem* [m] *fructuum alicui fundi, non pecuniam numeratā. Hinc* [n] *Paulus,* Conſtat, *inquit,* colonum, qui numis colit, cum eo qui fructus ſtante ſucripuerit, actuum. 7 *Inde colonarium ius, dicitur conditio coloni.* 8 *An ergo & illata inuectaq; per colonum partiarium, ſint obnoxia pro mercede? pro penſionib. frumentarum? Et magis eſt, ea obligata videri, idq; vulgo recipitur: quia licet non ſint proprie coloni, improprie tamen & extento vocabulo, ideo, quia penſio eſt in fructibus, & non* [o] *in pecunia.*

e Pignoris.} *Taciti, & per iuris autoritatem: nullo expreſſo contrahentium conſenſu introducti.*

f Mercedibus.} *Et item rei locatæ* [p] *deterioratione.*

g Ei,} *Locatori, fundi domino.*

h Tenentur.} *Obligantur.*

i Pignora.} *Expreſſa p expreſſam conuentionē & cōſenſum inter debitorem & creditorem conſtituta.*

k Perſequuntur.} *Apud quemcunque tandem ſit res quæ vel expreſſe, vel tacite obligata eſt, aut etiā ſi quis dolo eam poſſidere* [q] *deſijt.*

Qua de re.} *Mobili vel immobili: modo non ſit ex ijs, quæ prohibentur pignori obligari: vel ſint ea res quarum commercium* [r] *non eſt.*

m Hac app. con.} *Senſus eſt, quæcunque res, velut obſes ſupponitur obligationi pro ſecuritate creditoris, ſiue creditori tradita fuerit, ſiue nuda conuentione ſine traditione ei obligata, ſemper poteſt creditor illam rem à quocunque poſſeſſore per hypothecariam actionem auocare & petere.*

Expedito textu, *explicemus Seruianā.* 9 Seruiana eſt actio realis, qua locator ad res, quæ a conductore ſcienter in rem locatam, ad hoc vt perpetuo illic eſſent, inuectæ & illatæ, ſibiq; pro penſione, & rei deterioratione tacite obligatæ ſunt, agit, & a quocunque poſſeſſore, quaſi pignus auocat, retinens illas donec ei ſatisfiat. 10 *Nuncupatur aūt Seruiana, à Seruio Prætore Romano: non a ſeruādo, vt Accurſius commiſcitur: nam oēs actiones nobis ſeruant quod debetur, alioqui Seruatoria diceretur. Explicemus definitionis verba.* 11 *Quod Seruiana actio ſit realis, ex eo liquet, quia domino rei locatæ cōpetit aduerſus poſſeſſorem rerum inductarum ſemper ſequitur poſſeſſorem taciti pignoris. Nam ſi locator pro penſione & deterioratione rei locatę non pōt conſequi ius, & poſſeſſio rerū illatarū peruenerit ad aliū, pōt locator eas et ab illo altero poſſeſſore auocare, locoq; pignoris, donec ei ſatisfiat, retinere. Appoſui, locatori: quia vt huic actioni locus ſit, oportet rem locatam eſſe, nec penſionem ſolutam.* 12 *Dixi ſcienter, quoniam & locator, ideſt, fundi dominus, ſcire debet, quæ res illatæ ſint, inuectæve. Nam ſi quæ fuerunt inductæ, de quibus locatori non conſtitit, illæ pro penſione vel deterioratione obligatæ non erunt: quod in his colonis, qui prædia ruſtica conduxere, locum habet. illi enim nihil poſſunt inferre, quod non ſit exhibitum inſpectioni locatoris, qualia ſunt aratra, ligones, vomeres, & ſimilia cultui agrorum deſtinata. Cæterum in inquilino, qui prædium vrbanum conducit inhabitandi cauſa, hoc non ſeruatur, ſed indiſtincte omnia importata tacite & per iuris autoritatem obnoxia ſunt ipſi locatori. Solent nanque ipſi ſæpe inferre non pauca in ciſtis, quæ non dantur* [ſ] *inſpectioni locatoris. Et obſeruo, hanc eſſe præcipuam in vtriuſque & coloni, & inquilini rebus obligandis differentiam: quod ſcientia domini* [t] *in colono deſideretur, in inquilino minime neceſſaria ſit. Neque enim ex conuentione domini obligantur res coloni, ſed eo, quod in fundum inductas inuectas eſſe, compertum domino, exploratumque ſit. Illud etiam quæſitum eſt, vtrumne ſcientia*

domini

b differētias inter hæc tria pignorū genera colligit glo. in l. j. In verbo, traditum, ubi Bar. de pign. act. lat. hic unā aliā addit.
c Io l. 1. ad fi. de Saluiano interdict.
d l. 2. in quib. cauſ. pig. ta. contra.
e Contra Accur.
f De quo inf. mox dicemus & l. 1. C de præ. & Sal. interd.
g l. 1. ſi heres. ad S. C. Treb.
h l. ſi cum venditor de euict.
i In l. re pignoris
j de acq. poſſ.
k . Vrbana prædia. de verb. ſig.
l autore columm. lib. 1.
m l. ſi merces. § vis maior. locati.
n In l. ſi apes. De fur.
o Zaſ. poſt Dd communiter hic.
p l. cum conductorem C. locati.
q l. ſi fundus §. in vendicatione. de pig.
r l. 1 §. eā rem. quæ res pig. obl. l ſpecie. l. qui filios. co. illo tit.
ſ l. certi iuris. C. de locat.
t l. Debitor. de pi. l. in prædiis. in qui cau. pig. & c. & d. l. certi.

dominii ſufficiat abſq; voluntate & pactione, ad obligandum inuecta & illata in prædium ruſticum? Et verius eſt, volũtate, id eſt, pactione tacita opus eſſe: licet in vrbanis prædijs, nec ſcientiæ quidẽ (vt prædixi) opus ſit, tantum [a] abeſt, vt voluntatem expreſſam exigamus. Subdit perpetuo, ad differentiam earum rerũ quæ inferuntur, vt tantũ ad tp̃s illic maneant. 13 Oportet itaq; res eo aĩo illatas eſſe, vt illic perpetuo maneãt, id eſt, donec colonus aut inquilinus inhabitauerit, alioqui non eſſent [b] tacite obligatæ. 14 Adiunxit, illatæ & inuectæ, vt intelligeres res conductoris non illatas, pro penſione obſtrictas [c] nõ eſſe. 15 Obligantur aũt oẽs res coloni illatæ, ſiue in eis dominium habeat, ſiue ab eo tantum [d] bona fide poſſideantur. Fructus quoque nati in fundo, extante tp̃e penſionis ſoluendæ, tacite obligantur, tametſi inquilinus interim eos impune poſſit [e] vendere. Item & noĩa debitorum ſi colonus, multas habeat cautiones obligatorias: quod Zaſius aduerſus Angelum & Iaſ. ſatis tuetur. 16 Sed an merces illatæ, vt ſi forte inquilinus ſit mercator, qui domum cõducat pro mercedibus vendendis, ſint tacite obſtrictæ? Et non videtur, cũ non inferantur in domum inductã vt perpetuo ibi ſint, ſed vt quotidie vendantur: eſt. n. proprium rei venalis, vt vendatur, in eamq; ſuiam vulgo poſt multas fatigationes item eſt. Ego crediderim & illas pro penſione affici tacite, non quidem in ſpecie & particulariter, quo ad indiuidua, ſed in genere & vniuerſaliter: quia licet ſpecies mercium vendantur, ſemp tamen ſubſtituuntur aliæ cõmercium. n. eſt negocium emendi & [f] vendendi. Vtcunq; ergo res particulatim vendantur, tamen cum aliæ reſtituuntur, officina ſemper reponitur mercibus, iam merces extant, perpetuoq́, hoc eſt, quãdiu durat locatio, in genere ſunt in domo iſta conducta. Iſta tamen reducimus ſemper ad tp̃s, quo penſio ſoluenda eſt, quia merces tum extantes [g] ſunt in obligatione. 17 Ait porrò Zaſius, pecuniã quæ reſeruatur pro ſubſtantia patrimonij, inductam tacite obligari, quia eo aĩo inducitur, vt ppetuo, & tpe locationis ibi maneat. Pecuniam tamen quæ deſtinatur ad quotidianum vſum, quia ad hoc nata, formataq; eſt ut expendatur potius, quam retineatur, ſub tacita obligatione non [h] uenire, crebrius traditum eſt. 18 Quinimo oẽs res uſui quotidiano deputatæ eo referri non debent. Hinc eſt, quod ueſtes, ſupellex, libri eorum qui litteris operam nauant, atq; id genus aliæ res, pro [i] penſione tacite obnoxia non ſunt. 19 Subieci, pro pẽſione, quia ſicut in emptione debet eſſe [k] precium pecuniarium, ita in contractu locationis merces, ſiue penſio in pecunia conſtituenda eſt, [l] uel ſecundum quoſdam in alia re, quę pondere, menſurane conſiſtit, alias eſſet ſocietas, vel contractus innominatus, & per conſequens hæc actio non competeret. Hincq; orta eſt hæc diſputatio, an res coloni partiarij illatæ, ſint tacitè obligatæ pro penſione, de qua in textu diximus: 20 Adiũxi, pro deterioratione rei, quia ex natura locationis & conductionis eſt, rem conductam retinere integrã. Si vero ex negligentia conductoris deſtructa fuerit, tenetur inſtaurare, etiãſi expreſſe in ipſa locatione de hoc non eſt [m] actum. Si quid ergo deſtructum, deterioratumve fuerit, nec refectum, oẽs res illatæ pro deterioratione affectæ tacitè, obligataq; ſunt, [n] donec reficiatur: poteſtq; eas locator retinere non tantũ pro pẽſione, ſeu deterioratione: verũ ẽt pro alia debito chirographario. [o] autore Ang. Si tamen expreſſa hypotheca vel pignus locatori conſtitutũ eſſet, res illatæ inuectaq; tacite obnoxiæ non eſſent, quia prouiſio hoĩs tollit ꝑ prouiſionem legis. 21 Amplius in definitione vſus ſum verbo, tacitè: nã ſi conductoris bona expreſſè obligata eſſent, diceretur hypotheca expreſſa, nec haberet hæc actio locũ, ſed quaſi Seruiana. 22 Addidi, à quocunque poſſeſſore, quia hæc actio realis eſt, & dirigitur in rem, à quocunq; poſſeſſa fuerit. Si tamen tertius poſſeſſor habet titulũ & bonã fidẽ, videtur tutus eſſe ab hac actione, cum nec Publiciana detur aduerſus titulo poſſidentẽ. 23 Cũ iſtius actionis eſt, ius quod in re alicuius obliganda, lex per autoritatẽ concedit actori, & poſſeſſio aduerſarij: quare in rem cenſetur. 24 Probat itaq; actor, Seruianã intendens, tria. Primo, ſe locaſſe illã rẽ conductori pro certa mercede; niſi. n. contractus locationis & conductionis interuenerit, conſtitutaq; ſit merces, quo accedet pignus? Quare nec tum obligantur res, cum gratuita conceditur [q] habitatio. Deinde, conductorẽ res, ad quas agit, eo aĩo induxiſſe, vt perpetuo, id eſt, quoad habitaret, illic manerent, & hoc locatore ſciente: ſi quidem ruſticum prædium locatũ eſt: ſin vero vrbanũ locaretur, docet ſimpliciter res importatas. Demum aſſerit conductorem habuiſſe dominiũ, vel quaſi dominiũ in rebus illatis, vel ſaltem eas alioqui in ipſius bonis fuiſſe. Satis, n. eſt quod poſſederit rẽ bona fide pro ſua, hoc n. eſt, in bonis alicuius rẽ [r] cenſeri. Vel deniq;, probat, quod res quidem alienæ extiterint; cum conſenſu tamen domini inductæ. 25 Ex prædictis apparet, quid perſequamur iſta actione, quidve in eam ueniat: nẽpe ius, id eſt, obligatio earum rerũ, quæ in prædia urbana uel ruſtica illatæ ſunt, non quidẽ oĩum (id. n. inciuile eſſet, tametſi oẽs tacitè obligatæ ſint) ſed quatenus pro ſecuritate penſionis, reſarciendisq; damnis ſufficere [ſ] videtur. Põt ẽt peti, vt res in prædio conſcribantur per Notarium, & præcludantur ſi eas ſtatim vendicare uoluerit, quo loco inuecta & illata ſic deſcripta, incluſaq; nexu expreſſis pignoris tenentur, nec poſſent inhabitatores alienare ex illis reb. [t] quicquam. Quanquam aũt ſupra in definitione docuĩ, Seruianam actionem locatori cõpetere, ei. ſ. qui ædes, vel horreũ aut diuerſorium, vel aream in ciuitate, aut prædiũ ruſticũ extra ciuitatem locauerit: ſunt tamen & alij, qui hanc exercere poſſunt. 26 Nam & creditori datur ſuppeditanti pecuniã ad refectionẽ rei: ſi quidem ea obnoxia ſit pro tali pecunia per autoritatem Senatuſc. quod ſub [u] Marco Imp. ſactum eſt. 27 Et item mulieri, quoniam pro reb. dotalib. conſeruandis habet obligata bona [x] mariti: imo eſt ẽt eo caſu priuilegiata hæc actio, vt præferatur omnib. alijs creditorib. tacitam vel expreſſam hypothecam prætendentib. ſecundum ſententiam Martini iure vetuſtiſſimam, vtut cõis Doctorũ aſſertio non admittat præferri mulierẽ ijs qui expſſum pignus [y] habent. 28 Eodẽ mõ conceditur marito hæc actio, ad conſeruandam donationem propter

a l. certi iuris. C. de loc.
b l. debitor. de pig. l. in prædiis ad fi. in quib. cauſ. pig. ta. contra.
c l. 2. & 3. in quib. cau. pig. ta. cõtra.
d l. ſi ab eo. de pig.
e Ita loquitur. d. l. in prædiis. & vulgò. contra Bar. in l. aſsiduis. C. qui po. in pig. habeãtur.
f l. 3. in fi. C. de cõmerc. & merc.
g Textus expreſſus in l. cum tabernã de pig & fa. in ar. l. proponebatur. C de iud.
h Ita intellige Bal. in l. certi iuris. in 6. q C. loc.
i l. obligatione. De pign.
k §. precium. ſu. De emp. & vend.
l Vide quæ dixi in, §. j. ſu. de loc.
m l. cum conductorem C. de loc. §. cõductor. ſu. eod.
n d. l. 2. & 3. in qui. cau. pig. ta. cõtra.
o Hic, qui alleg. l. uni. C. ẽt obl. chi. pec. pign. ret poſſ.
p l. ſi. C. de pac. conuen.
q l. ſi. in qui. cauſ. pig. vel hy. ta. con l. 2. loc. accedit. l. cum vinoſæ ff. De pig.
r l. bonorũ app §. in bonis. de uerb. ſig. l. uero alienam. de pig. act.
ſ l. 2. in quib. cauſ. pig. uel. hyp. cont.
t l. eſt differentia. qui cau pig. &c. & l. ſi qnali. de pigno. act.
u l. 1. in quib. cauſ. pig vel hy. ta. cõt. l. interdum. & l. ſeq. qui po. in pi. hab.
x l. 1. §. & vt plenius. C. de rei vxor. act.
y l. in reb. C. de iu. do. l. aſsiduis. C. qui po. in pig. in Auth. de æqua li. dot §. his conſequens. dicam latius. inf. eo. §. fuerat. nu. 14. & 13.

ſoluit, egoq; detentionem illius poculi expreſſe obligati non habeo, quare peto reũ condemnari, ac legitime compelli, vt prædictũ poculum mihi iure pignoratitio tradat reſtituat, donec ſolutũ fuerit debitum, &c. *Et hac formula procedit, ſi debitor ipſe pignus poſſidet: ſi vero alienaſſet in tertium, illa alienatio narranda, inſerendaq; libello eſſet. Reliqua, quæ de Seruiana diximus, huc quoq; reducenda ſunt.* 41 *Obiter tamen monendi eſtis, conſultius fore hoc in caſu interdictum Saluianum intendere, quod ſolum poſſeſſorium eſt, adipiſcendæ poſſeſſionis, neq; exigit vllam probationem de iure debitoris, qui rẽ obligauit: cũ alio qui in hypothecaria docere oporteat, rem pignoratam fuiſſe in bonis* [a] *debitori. Habet aũt hoc interdictum cum ſuperioribus duabus actionib. magnam ſimilitudinem, adeo quod indifferenter tam locatori pro reb. inductis, taciteq; obligatis, quam alijs creditoribus* [b] *hypothecarijs competat. Si ergo locatori datur, eadẽ obſeruari debent quæ de Seruiana notauimus.* 42 *Interim tamẽ differũt, quia Seruiana duriores exigit probationes, quam hoc* [c] *interdictum Saluianum quippe interdictum reſpicit duntaxat id, quod conductor importauerit res, nec admodum curioſe diſputat vtrum fuerint importantis, an non, quod Seruiana ſecundũ ciuiles regulas diſtrictius inquirit, neq; n. is, qui Seruiana agit, duntaxat eam rem ſibi obligatã probare neceſſe habet: verũ̃ & eã in bonis fuiſſe debitoris, cum* [d] *obligaretur, atq; ob id cõmodius fuerit,* [e] *vt dixi: vti hoc remedio. Deinde huius interdicti iudicium poſſeſſoriũ eſt, quia fundat ſe tantummodo in mera & nuda poſſeſſione, non faciens mentionem, quod tradatur res; Seruiana vero petitorium, quia ipſam rẽ ratione pignoris perſequitur. & in auocanda poſſeſſione proprietatis & qõ vertitur, quod notandum eſt ad variũ vſum forenſem, maxime pp appellationes quia in Seruiana poſſet appellari, non autẽ* [f] *in hoc interdicto. Demũ Seruiana eſt in rem, hoc vero remedium in perſonã, ſicut oĩa interdicta.* 43 *Põt aũt hoc interdictũ propemodum ſic inſtitui:* Dico contra Titium, quod tenet talẽ, rẽ quæ mihi tacite eſt obligata, quia inuecta fuit loco pignoris in talem fundum, quem locaui Sempronio: quare peto eum condemnari ad ipſam rem tradendam, ita quod ego poſſim adipiſci poſſeſſionem ipſius, implorans officium Iudicis, ut ad hoc cõpellatur, &c. *Et hic non fiet mentio rei pignoratæ, quaſi res pignorata fuerit coloni, vel non fuerit: vnde ſi tertius excipiat, & velit referre qõnem dominij, id eſt, contra actorem controuertere cauſam dominij, duplicandum eſt, quod agas poſſeſſorio: nec intres diſputationem rei pignoratæ,* [h] *an ſit debitoris: vel non: quod obſerua diligenter.*

a L. 1. de ſal. interd l. 1. C. de præca.
b Bar. in d. l. 1. De ſal. interd.
c d. l. 1. § cum prædiũ l. & quæ nondum. §. 1. de pig. d
d ſa. L. ſi ac cod. de pigno.
e Et idẽ Aog. hic conſulit
f Barto. in d. l. 1. De ſal. interd.
g d. l. 1. & certi Iuris C. de locat. & cõ.
h ita Zac. hic admonet.

§. In perſonam.

1 *Actio receptitia eſt antiquata, & in actionem pecuniæ conſtitutæ transfuſa.*
2 *In quo conuenerint actio de conſt. pecu. & actio receptitia.*
3 *Item in quo prædictæ actiones differant.*
4 *Quibus caſibus hodie agatur actione de conſtituta pecunia.*
5 *Actio receptitia vnde dicta.*

In perſonam *a* quoq. actiones ex ſua iuriſdictione propoſitas habet Prætor, ueluti de pecunia conſtituta, cui ſimili videbatur receptitia. Sed ex noſtra *b* conſtitutione (cum & ſi quid plenius habebat, hoc in actionẽ pecuniæ conſtitutæ transfuſum eſt) & ea quaſi ſuperuacua iuſſa eſt cum ſua autoritate à noſtris legib. recedere. Item Prætor propoſuit *c* actionem de peculio ſeruorum, filiorumq. familiarum *d* & eam, ex qua quæritur an actor iurauerit, & alias complures.

DE Actionibus in rem prætorijs viſum eſt; nunc ad perſonales deſcendendo, Iuſtinianus pleraſq; enumerat genere, quarum tractationem prinſquam aggrediatur, obiter & quaſi perfunctorie oſtendit 1 *Receptitiam actionem eſſe antiquatam, atque in actionem pecuniæ conſtitutæ* [a] *transfuſam. Vt autem intelligatis) quandoquidem & abolitæ leges reuoluendæ ſunt, ſi vtilitas inde aliqua, & dilucidior* [b] *ſenſus hauriri poſſit) qualis hæc actio fuerit, & in quibus conuenerit, aut & diſcrepuerit ab actione de conſtituta pecunia:* 2 *ſciendum eſt, hoc inter vtranq; actionem fuiſſe cõe, quod vtraq; ex conſtituto naſcebatur, i. poſtquã argentarius, vel quiuis alius debitor conuentus vt ſolueret ita creditorem dimiſit, vt ſe hoc vel illo die ſoluturum conſtitueret: ex hoc conſtituto oriebatur vtraq. actio.* 3 *In illo aũt differebant, quod actio* de pecunia conſtituta, *locum habuit, quicunque is fuiſſet, qui conſtituerat.* Receptitia *vero tum demum procedebat cum argentarius conſtituiſſet. Diſcrepabant & in hoc, quod actioni* de conſtituta pecunia, *locus erat, cum res tantum fũgibiles, nempe ea quæ numero, pondere, menſura ve conſiſtunt conſtitutæ fuerant.* Receptitia *vero agi poterat, quicquid fuiſſet id quod debeatur, mobile an immobile, dũ argẽtarius conſtituiſſet. Sic ergo prior actio latius patuit, q ad perſonas attinet, nam quilibet conſtituere poterat, ſed in anguſtias contracta erat, quod ad res pertinet, quia res tantum fungibiles cõſtituebantur. Ex diuerſo actio receptitia magis coarctata erat; ſi perſonas ſpecies, quoniã ſolus argentarius ea tenebatur, & latius patentẽ vſum habuit, ſi res inſpicias: nam oĩa, quæ cuiquam deberentur, recipiebat. Et hæc quidem olim obſeruabantur. Imperator vero Iuſtinianus ſua* [d] *conſtitutione* Receptitiam *actionem ſuſtulit, & id quod plenius habuerat receptitia, in actionem conſtitutæ pecuniæ tranſtulit, quemadmodum textus præſens ſatis ſignificat.*

a l. 2. C. de conſtit. pecuo.
b l. Argu. §. 1. ſu de teſt ord. vide ibi Mod. & Bart. in l. 1. De ſal.
c Hæc ex Theophilo fere omnia.
d in d. l. 2.

eat. 4 *Ex quibus conſequitur: primum, quod hodie ex ſola actione de conſtituta pecunia, tam cum argentario, quam cum quouis alio conſtituente agatur. Deinde, quod hæc actio aduerſus quemuis conſtituentem, & quauis in re debita, ſiue fungibili, ſiue non fungibili, locum habeat.* 5 *Dicta aũt eſt Receptitia, eleganti quadam loquendi figura, à recipiendo, ideſt, accipiendo, ſeu promittendo. Recipere enim inter alia ſignificat, facienda ſuſcipere, & cum obligatione promittere. Sic Cicero Craſſo:* Quæ tibi, *inquit*, promitto ac recipio, eſſe ſanctisſime obſeruaturum, *quanquam & pro ſimplici promittere, apud eundem non ſemel ponitur.*

a l.pen.C.de conſt. pec.
b §.actiones. inf.a.
c §.item ſi quis poſtul.

b Conſtitutione.} *Quæ etiamnum* [a] *in Codice extat.*
c Actionem de peculio.} *Quæ altero ab hinc* [b] *§. explicabitur.*
d Et eam.} *Quæ tertio ab hinc* [c] *§. enarratur.*

§. De conſtituta.

1 *Vniuerſalitas ſemper in legibus ad perſonas aptas reſtringitur.*
2 *Conſtituere quid in hoc propoſito ſignificet.*
3 *Definitio actionis de conſtit. pec.*
4 *Conſtitutum fit nudo pacto.*
5 *Nudum pactum qualiter fiat.*
6 *Conſtitutum quibus verbis fiat.*
7 *Poteſt etiam inter abſentes conſtitui.*
8 *An factum alienum conſtitui poſſit.*
9 *Conſtitutum præſupponit debitum.*
10.12 *Conſtituti quæ ſit vtilitas.*
11 *Super ciuili tantum debito non poteſt conſtitutum fieri.*
13 *Quæ ſit ratio, quod debito ciuili poſſit fideiuſſor accedere, & non poſſit conſtitui.*
14 *Poteſt quis conſtituere ſe ſoluturum, quod alius debet.*
15 *In conſtituto pro alio attendimus ſolũ, vt obligatio p conſtitutũ trãsferatur in conſtituentẽ*
16 *Cauſa actionis de conſtituta pecunia.*
17 *In conſtituto ex nudo pacto oritur actio.*
18 *Conſtituere qui poſſint.*
19 *Conſtitutum fieri poteſt pro omnibus rebus in ſtipulationem deducibilib.*
20 *Forma actionis de conſtituta pecunia.*

De conſtituta autem pecunia *a* cum omnibus agitur, quicunque pro ſe vel pro alio ſoluturos ſe *b* conſtituerint, *c* nulla ſcilicet ſtipulatione interpoſita: nam alioqui ſi ſtipulãti promiſerint, [d] iure ciuili tenentur.

a Bal. in sub. C. de conſt. pec.
b l.1.& l.2.ff.de cõſti .pec.
c Glo. hic & gl. in l. promittendo. in princ. de iure dot. & Zaſ. hic.
d l. hactenus. de cõſtit. pec.
e l. cum qui. §.2. co. tit.

IVſtinianus actionum prætoriarum in perſonam exempla in genere propoſita, nunc exequitur, quo ad ſpeciem: & primo actionem pecuniæ conſtitutæ *enarrat, cuius materia perquã vtilis eſt, & inter mercatores* [a] *frequentiſſima. Interpretemur ergo principe loco textum.*

a Cum omnibus.} *Hanc vniuerſitatem coercere debes ad perſonas aptas, quia furioſus, mente captus, is cui bonis interdictum eſt, item pupillus, per ſe non poßunt vel conſtituere, vel ipſis* [b] *cõſtitui.* 1 *Et pro regula traditũ eſt, in legibus nunquam tantam vniuerſalem propoſitionem eſſe, quæ vniuerſaliter omnino intelligatur, quin accipiat reſtrictionem ad* [c] *homines aptos.*

b Conſtituerint.) 2 Conſtituere *hoc loci eſt cum parte ipſa ſtatuere, ideſt, deliberate promittere, & ſe debitorem facere ad id, quod iam debitum eſt. Debitum enim oportet eſſe, quod conſtituitur.* quoniam (*vt Vlpianus* [d] *ait*) hactenus conſtitutum valebit, ſi quod conſtituitur, debitum ſit: *non quidem in perſonam, ideſt, non ab eo præciſe, qui conſtituit, ſed (vt idem* [e] *ait) in rem: ideſt, generaliter, ſiue ab illo, ſiue ab alio. Atque ita hac in materia hoc verbum vbique accipias.*

c Nulla ſcilicet ſtip.} *Sed duntaxat nudo pacto, & ſimplici promiſſione. Eſt tamen hæc iterata quædam promiſſio, quoniam promittit quis ſe ſoluturum, quod prius aliquo modo debebatur. nã alioqui non conſtat conſtitutum, etiamſi ab eo ineatur qui non ignorat, nihil deberi. Ludere enim videtur, & nihil agere, qui promittit debitum alienum quod ſcit nullum eſſe.*

Vide ſup. in tit. de verb. oblig.

d Iure ciuili ten.} *Ex ſtipulatione, daturq́; aduerſus eos ordinarium remedium, nempe actio ciuilis, vt condictio certi,* [f] *vel actio ex ſtipulatu.*

e Et hiſce *textus noſtri verbis, facile, & ſine omni negocio poteſt actio de* conſtituta pecunia *hunc in modum definiri* 3 quod ſit actio perſonalis prætoria, quia agimus aduerſus eum, qui per nudũ pactũ conſtituit ſe ſoluturum, ad quod ipſe prius ex nudo pacto, vel alius quiſpiam ex quacunque cauſa debebat. *Explicemus, hæc verba ſigillatim. Quod ſit perſonalis prætoria, ex præcedenti §. ſatis conſtat.* 4. *Dixi,* per nudum pactum: *ſi enim per ſtipulationem facta eſſet obligatio, daretur ordinarium remedium,*

me diũ, nempe ciuilis actio, vt Condictio [a] certi quando certum quid deductũ eſt in ſtipulationẽ: vel Actio ex ſtipulatu, quando incertũ quid promiſſum eſt. 5 Fit autem nudũ pactum, ſi ſine aliqua interrogatione quis pro ſe vel alio pecuniam ſoluere cõſtituerit, vel ſpoponderit. a dicendo ſatisfaciam tibi, ſoluam tibi, aut per ſimilia congrua [b] idoneaq́; verba. Vel ſi dicat, ſalua penes [c] me habes, ſatisfiet tibi a me, conſtituto me quod Titius tibi ſoluet [d] hoc debitum. Item ſi conſtituatur præcedente etiam interrogatione, dum tamen ex interuallo [e] reſpondeatur, abſitq́; animus inducendæ obligationis. Ex quo apparet, ſi naturaliter obligatus, forte ex minus ſolemni voluntate (quo caſu non haberet locum actio ex teſtõ) diceret ſoluam tibi, eum teneri actione de conſtituta. Sed et ſi per nuncium vel epiſtolam [f] fieret promiſſio, daretur hoc iudicium.

7 Conſtituimus .n. non inter præſentes modo, verumetiam [g] inter abſentes. Et ita differt conſtitutum à fideiuſſione, quia hæc fit [h] p ſtipulationẽ, conſtitutum vero per nudũ pactum. Ad definitionẽ reuertendo, dixi, ſe conſtituit: 8 quia ſi conſtituiſſet Titium, vt ſolueret id, quod Sempronius dẽt, conſtitutum nõ valet, eẽt enim omnino factum alienum; Si aũt quis conſtitueret Titium vt ſolueret quod ipſe conſtituens deberet, cõſtitutum robur habet, adſtringereturq́; conſtituens, quoniam promiſiſſe intelligitur ſe facturum & curaturum, vt Titius ſolueret, & ſic promiſiſſe [i] factum proprium. Adiunxi, ad quod ipſe ex nudo pacto: quia conſtitui pecunia non põt, niſi ex aliqua conuentione, vel cõtractu præcedẽte ſit debita: 9 ergo cũ conſtitutũ p̃ſupponit debitum: neceſſe eſt in conſtituto, quod prius debitum ſit ex naturali & ciuili obligatione ſimul: aut ex naturali tantum, quæ [k] ex nudo pacto prouenit. In hoc tamen titulo intereſt, an de eo loquamur, qui conſtituit ſe ſoluturũ id, qđ ipſemet prius debebat: qua ſpecie, ſi quidem naturaliter tãtũ debebat, pp cõſenſum, lege non ſuffragante (vt eſt debitũ [l] inter fratres, inter patrem et filiũ, itẽ legatũ in non ſolenni [m] teſtamento relictũ) 10 illud conſtitutũ, magnæ eſt vtilitatis. robur enim acceſſit debili conuentioni, ortaq́; eſt actio creditori, quã prius nõ habebat. Quod ſi vtroq; modo, naturaliter et ciuiliter debeat, tũ nihil vel parũ adiumenti adfert hoc conſtitutũ, niſi quod creditori alia aduoluitur actio, cum ex priori obligatione etiam ſine conſtituto experiri poſſet, & conſultũ eſt habere plura remedia. An vero ea diſputemus, qui conſtituit ſe ſoluturũ, quod alius debebat: & tũ non refert, ex qua obligatione debeatur, 11 dummodo nõ ſit ciuilis tantũ obligatio, quia ſuper illa conſtitutũ fieri [n] neqt, niſi ſit eiuſcemodi debitũ, ex quo detur actio, vt in debito ciuili ex [o] ſententia. Ex quibus ſatis deprehendis, ad quid conducat conſtitutũ, quid ve conſtitutæ pecuniæ iudiciũ conferat. 12 Eſt & tum vtilis hæc actio, ſi debito præcedenti accedat qualitas cõmodi, vt locus tẽpus, ſi cõſtitutam commodare loco vel tpe ſoluturũ. Item ſi accedat qualitas monetæ, facilitas ſoluendi, vt ſi cũ debeas mihi decem in moneta, conſtituas te in auro ſoluturũ; vel pro frumento conſtituas te ſoluturũ pecuniam, quia forte [p] mercator. 13 Sed hic pulchræ inquiſitionis eſt, quare cum debitum ciuile tantum nõ poſſit [q] conſtitui, ei tamen fideiuſſor accedere [r] valeat? Vt quid tam varie? cum videantur quodammodo paria eſſe, conſtitutum, & fideiuſſio. Ego dimiſſis aliorum reſponſionib. Zaſij ſolutionem amplector. Conſtitutũ enim firmat & roborat debitum præcedens, eaq́; propter actionem producit: adit alias qualitates, puta locũ, tempus, monetam, & his ſimiles, quæ in principali appoſitæ non erant, vnde non mirum, ſi non poteſt firmare id, quod eſt indebitum, quia firmatio ſuccedens præſupponit rem firmandam eſſe aliquam. Secus eſt in fideiuſſore: is enim qualicunq; accedit [ſ] obligationi: at non firmat contractum, cui accedit. Neque enim in plus obligari poteſt, quam ipſa principalis obligatio polleat. Vtcunque ergo fideiuſſor debito tantum ciuili adiungatur, ea tamen exceptio quæ eſt contra debitum ciuile, fideiuſſori quoq; proficit, ne durius obligetur. Quod tamen dictum eſt, aliquod robur debito accedere per conſtitutũ potius quam per fideiuſſionem: hoc procedit, niſi conſtitutum debito conditionali adijceretur, Zaſio adſtipulante: veluti ſi ſis mihi obligatus ſi cæſar Ratisbonam ad comitia veniat, & conſtituas te ſoluturum hoc debitũ illud conſtitutum nihil dat roboris debito principali, quia ſemper expectandus eſt euentus conditionis; ſi extat conditio, conſtitutum, efficax eſt; ſi vero defecerit, cadit & conſtitutum. & ſic hac ſpecie conſtitutum ſequitur [t] naturam conditionis debiti. Addidit in definitione, vel alias debebat. 14 quia põt quis conſtituere, ſe id quod alius debet, ſoluturũ: quo caſu liberatur principalis debitor, obligatione in [u] conſtituentem, eiusq́; hæredes tranſfuſa. 25 Adpoſui, ex quacunque cauſa: vt oſtenderem, in conſtituto, quod fit pro alio debitore, non attendi, ſiue is naturaliter tantum ſiue naturaliter & ciuiliter debeat, ſed id tantum, vt obligatio per conſtitutum trãsferatur in [x] conſtituentem. 16 Cauſa huius actionis proximior eſt obligatio, remotior vero [y] nudum pactũ. Et ſi diſcis quod vtcunq; regulariter iure ciuili nudum pactũ non producat actionem: [z] 17 in conſtituto tamen ex nudo pacto actionem naſci ob id certe, quia hoc nudum pactum adponitur ſuper debito iam naturaliter cõtracto, ideo potius operatur productionem actionis, quam ſi ſuper debito contrahendo adijceretur hoc fit propter geminationem promiſſionis, quod videlicet per nudum pactum idem his promittitur. Sunt & aliæ pleraque ſpecies, in quibus ex nudo pacto actio naſcitur, quas Accurſius hoc loci enumerat & Commentatores [a] vberius eaſdem expendũt pleriq; in locis. 18 Poſſunt autem ſe cõſtituere omnes, qui alioqui obligari queũt furioſus autem pupillus, prodigus, ſimilesq́; perſonæ, quia ſine tutorum curatorum ve [c] autoritate non obligantur, nec conſtituere poſſunt. 19 Obſerua quoq; obiter, conſtitutum non tantum pro numerata pecunia fieri, ſed pro omnibus rebus, quæ per ſtipulationem obſtringi nobis poterunt. quamcunque rem, ſiue mobilẽ ſiue ſolo hærentem quis ſe ſoluturum conſtituit, hac actione tenetur: vſq́; adeo etiam veteres pecuniæ appellatione omnes res patrimonio noſtra comprehenſas [c] ſignificari ſtatuerunt. & 20 Videamus nunc quo in

forum

a l. ſi quis certam. ſi cer. pet. dixi. ſup đ verb. obl. in prin. Quomodo cõſtituatur, efficaciter. eſt text. opt. in §. vlt. Auth. vt cum de appel. cog.
b Auth. ſi quando. C. hoc tit.
c l. Quidam. ff. De conſt. pecu.
d Tex. ſing. in l. cũ quis. §. ſed & certam. ff. eod.
e Zaſ. hic.
f l. cum qui § Iulianus.
g l. qui aũt. § conſtituere. hoc tit.
h l. blanditus. C. de fideiuſſo.
i l. qui aũt. §. j. iuncta glo. in verbo. ſed & ſi quis. hoc tit.
k gl. hic in verbo. conſtituerit.
l l. frater a fratre. de cond. ind.
m Gl. magna. in l. 1. ve cond. ind.
n text in l. 1. ad fin. ff. de conſt. pec.
o l. Iulianus verum debitorem. ſecundum cõmuniorẽ intellectum. de cond. ind.
p d. l. 1. §. an pote.
q d. l. 1. ad fi.
r §. j. cum gl. ſup. de fideiuſſ.
ſ l. Græce. §. & generaliter. de fideiuſſ.
t Bonus tex. in l. id quod ſub. conditione. ff. hoc tit.
u l. 1. C hoc tit.
x d. l. 1.
y § noſtro hic.
z l. iuris gentium. § ſed cum nulla. & §. quinimo. ibi Dd. ff. de pact.
a Iaſ. hic copioſè poſt alios oẽs, & in d. §. quinimo.
b Dixi. ſup. in tex.
c l. talis. de leg. 1. l. 2. §. mutuum ſi cer. pet. l. pecuniæ uerbum. & l. pecuniæ appel. de ver. ſign.

forū producenda ſit hac actio. Eſt autē facilis eius forma, quia ex ipſo contractu vltro enaſcitur, Quū ego & Titius eſſemus in eadem negociatione, ipſeq; pecunia indigeret, rogauit, vt centum ei ſolidos mutuo darem, quod ita a me accepit, promittens ad proximas Calēdas Maii ſe ſoluturum. Calendis autem venientibus creditam pecuniam numerare non potuit, ideoq; Seius per nudum pactum eoſdē aureos ſe pro Titio ſoluturum conſtituit. Quia autem ex illo conſtituto Seius efficaciter mihi obligatus eſt, peto eum condemnari ad dandum & ſoluendum prædictos centum ſolidos, &c. *Et ſic libellus procedit, ſi quis conſtituit ſe ſoluturum, quod alius debebat. Facile autem poteris mutare in caſu quādo. quis conſtituit ſe id ſoluturum, quod ipſemet prius debebat.*

§. Actiones.

1 *Peculium quomodo in hoc §. accipitur.*
2 *Peculium in perſonis ſeruorum erat tantum vnum.*
3 *Filiusfam. habet quadruplex peculium.*
4 *Quid iuris pater habeat in peculijs filiorumfa.*
5 *Filiusfa. ex omni contractu & delicto obligatur.*
6 *Quomodo executio poſſit fieri contra filiumfa.*
7 *Iure ciuili nemo ex alieno contractu tenetur.*
8 *Quam æquitatem Prætor conſiderauit in actione de peculio.*
9 *Pater etiam inuitus & ignorans ex contractu filij peculiotenus obligatur.*
10 *De actione tenus.*
11 *Differentia inter patrimonium & peculium.*
12 *Peculium dicitur veluti patrimonium & puſilla pecunia.*
13 *Definitio actionis de peculio.*
14 *Actio de peculio an ſit diſtincta ſpecies actionis per ſe.*
15 *Actio de in rem verſo, & quod iuſſu, ſunt potius adiectiones quam actiones.*
16 *Hodie ex contractu filij vel ſerui oriuntur duæ actiones.*
17 *Pater actione de peculio conuentus quid deducat.*
18 *Pater conuentus filio mortuo, in ſolidum tenetur. fallit in peculio profectitio.*
19 *Pater tenetur de peculio ex contracto filij non etiam ex delicto: ſecus eſt in domino.*
20 *Noxa deditio hodie in ſeruis tantum durat.*
21 *Actiones de in rē verſo, & qđ iuſſu inſolidū intendunt: actio de peculio tātū peculiotenus.*
22 *Quatenus in peculio ſit, tempus ſententiæ ſpectatur.*
23 *Actio de peculio in profectitijs tantū locū habet ſecus in caſtrenſib. vel quaſi et aduētitijs.*
24 *Caſus vbi huic actioni etiam in aduentitijs locus eſt.*
25 *Cauſa efficiens actionis de peculio.*
26 *Cauſa materialis.*
27 *Hæc actio ex ciuili & naturali obligatione naſcitur.*
28 *Quid in hac actione probare debeat actor.*
29 *Forma libelli in hac actione.*
30 *Si cum filiofam. impubere contractum ſit, quomodo detur hæc actio.*

Actiones *a* autem *b* de peculio, ideo, aduerſus patrem dominumve comparauit, prætor, quia licet ex contractu filiorum ſeruorumve [c] ipſo iure non teneatur, *d* æquum tamen eſt *e* peculiotenus (quod veluti [f] patrimonium eſt filiorum filiarumq; item ſeruorum) condemnari eos.

EXponitur hoc *§. altera actio perſonalis prætoria, quæ de peculio eſt, non inutilis, quod ad filiosfa. attinet. Accurſius, & poſt eum reliqui interpretes hoc loci quinque alias actionum formulas partim ex eodem fonte* [a] *profluentes, partim huc impertinentes* [b] *enumerāt: quarum tractationem nos hic omittemus, ne tit. proxime* [c] *ſubſequēti dotem debitam* [d] *ſubtrahamus. Porro quia peculij crebra hic fiet mentio, pro euidentia admonendi eſtis, primo peculium varie in Legibus* [e] *accipi.* 1 *In ea vero quam tractamus materia, peculium dictum eſt, quaſi puſilla pecunia, ſiue patrimonium, quod voluntate patris vel domini filiofa. aut ſeruo permittatur, ſeparatum à rationibus* [f] *paternis & dominicis: Et poterat pater pro arbitrio ſuo illud augere, innouare, aut prorſus adimere, ſi modo id nō fieret* [g] *in fraudē alicuius.* 2 *Peculium autē in perſonis ſeruorum erat tantum vnum, & dicebatur* [h] *dominicum: id propter abolitā ſeruitutem gentium nimis duram in foro noſtro non frequentatur. Eius tamen propter cognitionem antiquitatis & multarum legum, mentionem faciemus.* 3 *Sed quod filiusfa. habet, eſt quadruplex. Peculium caſtrenſe, quod filiofam. eunti in militiam à parentibus, propinquis & amicis donatum eſt, quodq; ipſe filiusfam. in militia acquiſiuit, quod niſi militaret,* [i] *acquiſiturus non fuiſſet. Quaſi caſtrenſe eſt, quod acquiſiuit filiusfa. ex ſalario publico, ex artium profeſſione, ex ſacerdotiorum prouentibus, ex cauſarum patro-* cinijs

a Propter actionē. de in rem verſo. & quod iuſſu
b Propter actionē exercitoriam, inſtitoriam. & tributoriam.
c Qui hunc ſequitur. quod cū eo qui in alie. pot. eſt, &c.
d Vt dixit Bal. in l. falſus. C. de furtis.
e Glo. in rub. ff. de pec. vide Bald. in rub. ff. de pecu. & Bal. in l. fi. in 2. & 3. col. ff. quod cū eo, &c.
f l. depoſiti. §. ult. ff. de pec.
g l. non ſtatim. & l. peculium naſcitur. cum l. ſeq. & l. ſumma cum ratione. ho tit.
h Per de bella Pertica hic.
i l. Caſtrenſe. de caſtr. de pe & l. j C. de caſt. pec. li. 12.

einiſs, uel [b] parſimoni a propria. Profetietitium eſt, quod ex re patris eins ve occaſione ad filiū proficiſcitur. Aduentitium, quod filius aliunde conſequitur, puta ab auo materno uel paterno, aut ex cognatorum teſtamento, ꝗ ve aliàs ex proſpera fortuna aduenit. 4 In caſtrenſi & quaſi caſtrenſi filius iure ueteri habebat plenum dominium, id eſt, tam proprietatem quam uſumfructū, idque & hodie obtinet. In aduentitio, Pandectarum lege penes patrem erat plena poteſtas iuris & adminiſtrationis: hodie ſolus vuſusfru. acquiritur patri proprietate ad filiumfa. pertinent. In profectitio ſicut olim, ita & hodie filius neq; proprietatem neque uſumfructum habet, ſed vtrunque [c] patris eſt. 5 Deinde pramitendum eſt, filiumfamilias in poteſtate patris conſtitutum ex omni contractu & delicto obligari, & quidem in ſolidū, etiam [d] uiuente patre, adeo, ut poſſit conueniri a creditoribus, condemnariq; per ſententiam ad ſoluendum. 6 Et quāuis nihil proprij habeat, poteſt tamen executio aduerſus ipſum fieri, ut bonis paternis cedat, idq; eo facere recuſante, carceri [e] mancipetur. Nunc ad teſtum.

a Actiones.] Id eſt, adiectiones, ſiue qualitates actionū, ſeu formulas perſequendi, iuxta ea quæ mox [f] infra ſubnectam.

b De peculio.] Intellige profectitio: de eo enim ſolum hic agitur. Aduentitium huius loci non eſt, & ex eo pater non niſi nomine filij, cuius eſt proprietas, & tamquam legitimus adminiſtrator [g] conuenitur. Multo minus caſtrenſe, uel quaſi caſtrenſe peculium ad hanc actionem pertinet, cum eius nomine filius ipſe [h] conueniatur, & in eo habeatur pro [i] patrefam.

c Ipſo iure.] Subaudi ciuili, quo quiſq; ex proprio contractu, non alieno obligatur, eatenus, ut nec pater pro filio, uel dñs pro ſeruo, nec e regione filius pro patre obligari [k] queat. Atq; hac eſt ſummi iuris regula.

d Aequum tamen.] 8. Sed quæ fuit hac æquitas, quam Prætor animaduertebat? Primum, quod iuris ciuilis executio in filiosfam. dura admodum eſſet, ut aut bonis cederent, aut in carcerem [l] detruderentur, ut iam dixi. Deinde cum pater filiusfamilias, dominusq; ſeruo expreſſe uel [m] tacite certam pecuniæ ſubſtātiā conuenit cum qua negotietur, non exprimendo certum negotiationis genus, (alias enim eſſet inſtitor) æquum Prætori uiſum eſt, ex horum contractu patrem dominumq; obſtringi, ac conuenire poſſe, tum ne deciperentur bona fide contrahentes cum filiis aut ſeruis, tum etiā quia ex ipſorum uoluntate præſumpta, propter cōceſſionem peculii (quæ ſemp durat donec peculium rurſus adimatur) contraxiſſe uidentur. 9 Hic eſt, quod &s ignorante atque inuiti ex illorum contractu teneantur. Et [n] Caius: Etiamſi prohibuerit, cum ſecuo contrahi dominus, erit in eum de peculio actio: Verum quoniam parentum dominorumque uoluntas non eſt ſimplex & abſoluta ſed certa hac limitata, reſpectu illius quantitatis conceſſe in peculium: ideo induxit & Prætor, ut nō in ſolidum, ſed quatenus ſe illa voluntas, & ſic peculi quantitas extenderet, parentes dominique de negotijs per filios uel ſeruos geſtis obligentur. Idq; proprie vult textus noſter.

b Dd. in l. ſori. C. de aduoc. diuer iud. & in l. cū oportet ibi. Bald. C. de bon. quę libe.
c l. pater. de acquis. hær. & l. quodcū que. de uer. oblį. vide quæ dixi in §. igitur. ſup. per quas pſ. nob. acq.
d l. filiusf. de act. & oblig. & l. tam ex contractib. de iu.
e l. pe. & ibi Bart. & Alij. C. qui bon. ce. poſſ.
f num. 14. & ſeq.
g l. non ſolum. C. de bo. quæ lib.
h l. ex caſtrenſi. §. ult. de pec.
i l. 2. ad S.C. Mace.
k l. 3. C. ne fil. pro par. & in l. dominum. ubi Dd. C. quod cū eo; &c.
l d. l. pen.
m Propter l. depoſiti. §. ul. & l. quam Tuberonis. §. ſit quidam de pec.
n in l. ſi quis ſeruū de pec.

f Peculiotenus.] Id eſt, non ultra peculium ſed quatenus peculij vires eſſent, ut iam oſtendi. 10 Et nota obiter ditionem, Tenus, contra naturam propoſitionis ſemper poſtponi, in ſingulari utique cum ablatiuo in plurali uero cum genitiuo etiam, ut Valla docuit in ſuis [o] Elegantiis.

f Veluti.] 11 Patrimonium proprie eſt liberi hominis, peculium uero his tantum, qui in aliena poteſtate ſunt, quæritur, & cum extra poteſtatem mittuntur, amplius peculium non eſt. 12 Appellat autem illam pecuniam, quam pater uel dominus filio aut ſeruo ad negotiandum permittit, ueluti patrimonium filij aut ſerui, cum non ſit: ſed quia ſeparata eſt hac pecunia rationibus paternis, ſiue dominicis, pater & dominus non connumerāt inter ſua bona, ſeorſimq; ſuas rationes habent, quod ſigna. 13 Excuſſo, textu definiamus actionem de peculio legaliter. Actio de peculio, eſt perſonalis prętoria, qua petimus a patre uel dominio, vt ſoluat pro filiofa. uiuente uel ſeruo nobis ex contractu obligato quatenus eſt in peculio. 14 Hac actio ex communi ſententia non eſt proprie diſtincta ſpecie actionis per ſe, ſed potius adiectio, ſiue formula actionum, ex quibus oritur. Agitur enim contra patrem uel dominum ex eo contractu, qui celebratus eſt cum filio uel ſeruo, adiecta tamen illa formula perſequendi, de peculio: ſine hac enim non concederetur perſecutio. 15 Sic etiam de actione in rem uerſo, & quod iuſſu, dicimus quod ſint actiones, ſeu clauſulæ agendi ex quibuslibet negotijs geſtis cum ijs, qui ſunt in poteſtate alterius. Et quanquam, vt eleganter [p] Ol. docet, aliæ actiones ex huiuſmodi controuerſiis naſci ſoleant inter contrahentes, aduerſus patrem tamen uel dominum abſque his adiectionibus ſeu formulis (quibus utique rei ueritas reſpondeat) non permittitur ulla perſecutio. Exempli cauſa: Filius enim rem, quam vertit in vtilitatem patris, naſciturne venditori actio ad pretium conſequendum? utique naſcitur. Sed quia aduerſus patrem intendi non potuiſſet, niſi re ipſa in commodum eius uerſa, ideo uenditi actio tali formula, De in rem uerſo, exerceri poteſt. Hinc [q] Vlpiani. Si a filio meo, inquit fideiuſsorem accepto, id me non de in rem uerſo, ſed de peculio actione mandati præſtaturum. Et [r] alibi: Depoſiti nomine, ait, pater uel dominus duntaxat de peculio conuenitur. His enim edictis prætorijs non transferuntur actiones [s] ſed adijciuntur. Siue ergo actionum nomina dixeris, ſiue actiones, ſiue clauſula, parum refert, modo ut ſcias formulas eſſe agendi, quæ hiſce verbis ſignificantur, ut appareat quid potiſſimum, in perſequendo debito ſpectandum ſit, quando contrahitur cum his qui in aliena ſunt poteſtate. Ad definitionem reuertendo, declaremus eam, more noſtro, populariter. Quod ergo ſit perſonalis hęc actio: liquet, quoniam in perſonam eſt ex contractibus eorum, qui ab alterius poteſtate, patria uel dominica, geſſerunt aliquid obligatorium. Prætoria item eſt, quia eam Prætor ex ſua iuriſdictione intro-

o lib. 2. c. 9.
p Hic in practica huius actionis.
q in l. 3. §. cui congruit de pec.
r in l. depoſi. in pri. eod. ut.
s l. ſi cū qui in mea §. item ſi ſeruus. de exer. act. & l. filiusf. in ſi. de in rem verſo.

introduxit. Quod deinde dixi, qua petimus a patre vel dom. *&c. id omnino cũ iure ciuili pugnare, & ex mera æquitate, quã Prætor conſiderauit, proficiſci, ex his quę ad tex. dictamus, colligitur. Subieci,* a patre uel domino: 16 *quia hodie ex contractu filij & ſerui oriuntur duæ actiones, vna eſt, quæ datur aduerſus ipſum filiũ, vel ſeruum contrahentem in ſolidum ex ſuo contractu, adeo quod ſi in ſolidũ ſoluendo non ſit, detrudi poſſit in carcerem, niſi cedendo* [a] *bonis ſe liberauerit. Altera (quæ de hic agitur) aduerſus patrẽ dominumve competit vſque ad uires peculij, & quatenus in peculio eſt. Vlpianus:* Si quis, *inquit,* cum filiofam. contraxerit, duos habet debitores; filium inſolidum & patrem duntaxat de peculio. *Et* [c] *Paul.* Ideo *ait,* ſi pater filio peculium ademerit, nihilominus creditores cum filio agere poſſunt. 17 *Deducit tamen pater conuentus, vel dominus, omne id quod ſibi debetur, vel illis qui ſunt in ſua poteſtate,* [d] *tutela, curave, ſi tamen aliunde debitum ſuum conſequi nequeat, nec indemnitati ſuæ* [e] *conſulat: & quod reliquũ eſt in peculium computatur. Adpoſui,* pro filio uiuente: 18 *quia ſi pater conueniretur filio mortuo, hodie non peculiotenus, ſed inſolidũ obligaretur, maxime in aduentitijs, caſtrenſibus, & quaſi caſtrenſibus peculijs, quæ pater eo, quo nunc vtimur iure, poſt mortẽ filij occupat, non vt peculia, ſed vt hæreditatem. Quod ſi hæres eſt, ſatis etiam facere creditoribus* [f] *obſtringitur. In peculio vero profectitio quia nihil innouatum eſt, pater defuncto filio vſq; ad vires peculij, & intra fines* [g] *eius tenebitur. Subiunxi,* ex contractu obligatio; 19 *pater enim & dominus proprie tenentur de peculio, ſi filius vel ſeruus contraxerint, aut quaſi contraxerint, vt ſi* [h] *geſſerint negocia abſentis. In delictis differentia eſt inter patrem & dominum; quoniam ſi ſeruus deliquerit, noxiam ve dederit, penes dominũ optio eſt, an velit noxam reſarcire, vel ſeruum dedere, pro noxa, vt infra* [i] *ſuo loco audiemus. Secus eſt in filio, neq; enim poteſt pro noxa dedi, ſi deliquerit, licet olim aliud* [k] *obſeruaretur.* 20 *ſicq; hodie noxæ deditio durat in ſeruis tantũ, & quadrupedib. ſi forte damnũ fecerint. Interdum tamen pater ex delicto filij conueniri põt, ſi* [l] *factus ſit inde locupletior.* 21 *Addidi,* quatenus eſt in peculio, *ad differentiã actionũ, de in rem verſo, quod iuſſu, exercitoriæ, inſtitoriæ, & tributoriæ, quæ etiam aduerſus patrem & dominum ex contractu filij vel ſerui intendi poſſunt: non tamen de peculio tantum ſicut hæc, ſed in ſolidum, ſicut titulo proxime* [m] *ſequenti docebitur.* 22 *Porrò quatenus in peculio ſit, tempus rei iudicatæ ſpectatur, etiamſi cum intenditur actio, nihil aut parum in eo,* [n] *fuerit.* 23 *Illud diligenter aduertendum eſt; quod & ſupra dixi, hãc actionem in profectitio tantũ peculio locum habere, in caſtrenſi enim vel quaſi caſtrenſi pater non tenetur, viuente filio, ſed ipſe filius conuenitur tanq̃ paterfa. cũ plena poteſtas iuris & adminiſtrationis* [p] *penes ipſum ſit; eo vero mortuo, conuenitur pater in illis, non vt in peculijs, ſed velut hæres, ſi tamen nõ reliquit liberos. In aduentitio vero pater conueniri debet, ſicut legitimus* [o] *adminiſtrator; & conuenietur in ſolidum, non peculiotenus: obligatur enim filiũ defendere in ſolidũ velut quiuis adminiſtrator; atq; eo amplius, quod pater eſt, ſicut alibi Martianus* [q] *dicit.* 24 *Si tamen pater permiſiſſet aduẽtitij peculij adminiſtrationem filiofa. tum procederet etiam nunc iſta in patrem actio, ſicut olim.* 25 *Cauſa efficiens huius actionis eſt ipſe prætor, qui naturali æquitate motus, hanc contra ius ciuile introduxit, vt ſupra ad textum diximus.* 26 *Cauſa materialis eſt, ciuilis & naturalis obligatio.* 27 *Nã cũ parentes vel domini haberent plenum ius peculij, quod ideo concedebant filijs vel ſeruis, ut negociarentur, quare non dicamus, filijs etiam hodie ciuilem & naturalem obligationem introduci edicto Prætoris?* [r] *Paulus,* Qui peculii *inquit,* adminiſtrationem concedit, videtur permittere generaliter, quod & ſpecialiter permiſſurus eſt. *Et ideo* [s] *Vlpianus ſæpe utitur uerbo obligationis: ut nihil opus ſit anxia* [t] *Doctorum ſuæ ſtigatione, utrum naſcatur ex ciuili tantum, an etiam ex naturali obligatione, ut non inſcite* [u] *Ol. etiam docuit.* 28 *Probat autem in hoc iudicio actor primum contractum cum filio uel ſeruo celebratum fuiſſe, ex quo principalis obligatio orta eſt. Deinde apud patrem ſeu dominum peculium extare ut aliquo modo poſſit ſatisfieri.* 29 *Ad praxin tandem deueniendo, poteſt ſub hac fere forma proponi hæc actio,* Poſtquam compertum habebam Titium filium Sempronij ex eius conceſſione habere peculium, quo poſſet negociari, contraxi cum eo, & uendidi ei centum modios frumenti triginta aureis, quos hactenus ab eo exigere non potui, quia autem Sempronius pater eius tenet & poſſidet hoc peculium, peto eum in prædicta ſumma XXX aureorum condemnari. *Exempla aliorum contractuum huc facile adferre potes. Sunt qui adiiciunt hanc clauſulam* (Quatenus in peculio eſt.) *Sed Iaſon ait, hanc moderationem penes iudicem eſſe. Ego amplius ſatis eam iure ſuppleri puto, quia ſolidum petenda quis, videtur ſecundum tenorẽ Iuris petere, quam ſequitur iudex in* [x] *dicenda ſententia.* 30 *Illud etiam notandum eſt, quod ſi cum filiofa. impubere fuerit contractum, ita datur in patrem actio, ſi locupletius ipſius peculium* [y] *factum ſit. Itaque in tali ſpecie facienda eſt mentio de auctione melioratione ve peculij, quæ acceſſit per creditorẽ eſtq; probanda.*

a l. cum filiusfa. c, qui bo. ced.
b l. ſi quis cum filiofam. de pec.
c l. ideo eod tit.
d l. peculiũ & l. ſed ſi dãnũ. de pecu.
e l. ſi noxali. §. idem recte, & §. quod autem, hoc tit.
f Toto tit. C. de hæred. act. § & l. uni. C. vt act. ab hær. & con. hære. &c.
g gl. in l. pater. 2. in ver. hactenus de caſtr. pec.
h l. ſi filiusfa. ff. de neg. geſt.
i in tit. de nox. act.
k §. ult. inf. de noxa action.
l Per gl. mag. hic & quæ not. Dd.
m inf. quod cum eo qui &c.
n l. quæſitum eſt. in prin. de pec.
o l. 4. & l. actionẽ. de caſt. pec.
p l. j. C. de bon. ma. l. vlt. §. ubi aũt. C. de bon. quæ lib. &c.
q in l. ex caſtrenſi. §. vlt. de caſt. pec. gl. in l. pater qui caſtrenſe ibid.
r in l. qui pec. de pec.
s In l. 3. §. Iulian. quoq; . ff. hoc ti. de pec.
t Bart. in l. fratre. de cond. ind.
u in practica huius actionis.
x l. pen. ff. quod cũ eo qui in al. &c.
y l. j. § ſi cũ impubere. de pec.

§. Item ſi quis poſtulante.

1 *Quid ſit iuſiurandum, & ſpecies.*
2 *Iuſiurandum uoluntarium.*
3 *Iuſiurandum neceſſarium.*
4 *Iuramenti neceſſarij uariæ ſpecies.*
5 *Iuſiurandum iudiciale.*
6 *Species huius §.*
7 *Iuramentum poteſt deferri, & referri.*
8 *In cauſis famoſis ceſſat relatio.*
9 *Iuramentum ex interuallo ſuſceptum nihil proficit. & num. 20.*

Si

10 *Si remittatnr iuramentum, habetur pro præſtito.& num.21.*
31 *De iuramento formi & informi.*
12 *Poſt præſtitum iuramentũ, reus denuo admoneri debet, vt ſoluat, antequam agetnr.*
13 *Quam æquitatẽ conſiderauit Prætor in actione iuratoria introducenda.*
14 *Iurans non tenetnr probare debitum.*
15 *Definitio actionis in factum ex iureiurando.*
16 *Actio ex iuramento quare ſit perſonalis.*
17 *Quando hæc actio propriæ locnm habet.*
18 *Si actor reo deſert iuramentum, iſq́; iuret, datur ei regulariter exceptio.*
19 *Iuramentum vltroneum, quod ſit nemine deferente, nihil operatnr.*
20 *Deferens, niſi iuramentnm incontinenti ſuſcipiatnr, pœnitere poteſt, & illud reuocare: & defenſa ea in re Bartoli cautela.*
22 *Qnomodo iuſiurandum remittitnr.*
23 *Iuramento præſtito, illi ſtatur, etiamſi deferẽ periurinm probare vellet.*
24 *An periurius puniri debeat.*
25 *Intellectus l.ij.C.De reb.cred.& iur.*
26 *Iuſiurandum iudiciale præſtatur formiter & informiter.*
27 *Ex iuramento formi duæ dantnr actiones.*
28 *Informe iuramentum prodncit actionem in factum iuratoriam.*
29 *Doctores errare circa iuramentum informe.*
30 *In iudicijs nihil admitti debet ſine cauſa generali vel ſpeciali.*
31 *Cauſſa actionis iuratoriæ.*
32 *Actio in factum ex iuramento eſt natiua.*
33 *Quid actor probare debeat in hac actione.*
34 *De forma libelli in hoc iudicio.*
35 *Forma executionis, in cauſa iureiurando diffinita.*

Item *a* ſi quis *b* poſtulante aduerſario *c* iurauerit, *d* deberi ſibi *e* pecuniam, quam *f* peteret, neque ei *g* ſoluatur, *h* iuſtiſſime *i* accommodat [k] ei talem *l* actionem, per quam nõ illud quæritur; *m* ei pecunia debeatur, ſed an iurauerit.

T*Ertia actio perſonalis à Prætore introducta, hoc §. expenditur actio ſcilicet* in factum ex iure iu*rando proficiſcens. Ad cuius euidentiam præcognoſci debet, quantum ad præſentia ſatis eſt, quid ſit iuſiurandũ, quotq́; eius ſpecies.* 1 Iuſiurandum *eſt affirmatio vel negatio, ſacræ rei aſſertione vel atteſtatione firmata. Vnde &* ſacramentum *dici ſolet, quaſi ſacræ rei arctiſſimum vinculum, quod nullo modo ſit ludendum, vt grauiter Cic. lib. 3. Offic. diſputat.* 2 *Eſt aũt iuſiurandum multiplex. Quoddam enim* voluntarium *eſt, quod & conuentionale dicitur, ſiue iuramentum ex pactione, quando ex ſimplici cõuentione partium iuratur extra iudicium, ad confirmandum contractus, pacta, tranſactiones, & quæcunq́; negocia, vt videlicet, vt promiſſa* [a] *ſeruentur. Voluntariũ aũt ideo dictũ eſt, quia depẽdet plane ex arbitrio inuicem negociantium, quatenus ſit dandum & accipiendum.* 3 *Deinde quoddam eſt* [b] *neceſſarium, quod iudex ad præparationem, vel etiam cognitionem iudiciorum recte exercendam, nemine impellente refert, ne quid per fraudem eorum, qui iudicio uerſantur, iudicat, quod euertat veritatem: ideo ſic dictum, quia plerunque is cui defertur per iudicem, volens nolens iurare cogitur.* 4 *Sub hoc autem variæ ſpecies iuramẽti includuntur: vt ſunt, quæ dantur vel* [c] *calumniæ, vel* [d] *teſtimonij dicendi, vel cautionis, vel æſtimandæ rei* [e] *gratia: item iuramentum iudicis vel* [f] *aduocati, & ſi quæ ſunt his ſimilia. Et hæc duo iuriſiurandi genera nõ ſunt huius loci.* 5 *Quoddam denique iuſiurandum, iudiciale dicitur, quod iudex in iudicio, vel aduerſarius iudice approbante ad explicandam ſemel totam litem, alteri defert. Vnde etiam deciſorium nuncupatur, quod finem imponat controuerſiæ, vt actori decernatur, quod intendit, aut reo, quod* [g] *excipit: & de eo ſolũ in præſenti loco diſputatio erit.* 6 *Species hic talis proponitur. Cum Titium conueniſſem: mihi obligatũ in decem, is iuſiurandum mihi detulit, vt iurarem, illa mihi deberi. Ego approbante iudice, tantam pecuniam, quantam petij, debere illum mihi, iuraui ſaltem informiter (quod qualiter accipi debeat, ex infra* [h] *dicendis apparebit.) Titius adhuc eam pertinaciter ſoluere recuſat. Prætor dat mihi in eum actionem in factum, ex iureiurando: quam intentans, planum facere non cogor, debeatur ne id mihi quod petij, verum ſi id ſolum docuero; me iuraſſe Titio deferente, & iudicem approbaſſe tale iuramentum, neceſſe erit ut condemnetur: quoniam ab omni controuerſia diſceſſum eſt per iuſiurandum, & non aliter cenſeor viciſſe totam litem, quam probaſſem* [i] *intentionem meam: quia iuramentum habet vim* [k] *iudicati. Exponamus textum craſſe.*

a Si quis.] *Actor ſcilicet: nam de eo proprie hic agitur.*

b Poſtulante.] *Id eſt, iuſiurandum deferente reo, vel etiam eius procuratore; ſiue is vniuerſorum bonorũ adminiſtrationem habeat, ſiue ſpeciale mandatum habeat, aut in rem ſuam procurator* [a] *ſit. Ceterum ſi quis iuraret nemine deferente, Prætor non tuetur hoc* [b] *iuſiurandum.* 7 *Poteſt etiam hoc caſu actor, ſi maluerit, referre iuramentum, ſicut initio deferre reo conuento talem* [c] *conditionem potuiſſet. Verũtamen in cãis famoſis* [d] *ceſſat relatio.* 8 *Quod ſi actor primus detuliſſet iuramentũ aduerſario, & is neq; iurare, neq; referre iuramẽtũ vellet, cenſeretur malã habere conſcientiã; ac nolle prorſus actori præſtare id,* [e] *quod debet*

c Iurauerit.] *Ea ſcilicet forma, qua delatum eſt, & in continenti, poſtquam delatum eſt:* 9 *nam ex interuallo acceptatum nihil proficit, niſi de* [f] *nouo deferatur.* 10 *Quid ſi ei iurare volenti remiſſum ſit iuſiurãdum? Et perinde eſt, ac ſi iuraſſet,* [g] *naſceturq́; hæc actio.*

à de hoc loquitur l.1.& auth. ſacramenta puberum. C. ſi aduer. vend.
b de hoc tractatur. in l. admonendi. ff. de iureiur. & in l. in bonæ fidei. C. de reb. cred. & iure. & in c. vlt. extra de iureiur.
c Vt C. de iureiur. propt. calumn.
d Alex. & Iaſo. in rub. ff. de iureiu.
e iuxta l. ſi tutor. & in lit. iuran.
f l. rem non nouã. C. de iud.
g l. j in ſi. de fut. iu.
h inf. num. 28.
i l iuſiurandũ. à debitori. de iureiu.
k l. 2. de iureiu.
a l. iuſiurandum quod ex conuentione. §. ult. illo. tit.
b dicã. inf. nu. 19.
c l eum qui iurauit. in pri. hoc ti.
d c. vlt. de iureiur.
e l. manifeſtæ turpitudinis. de iure.
f l. ſi quis iuſiurandum. C. de reb. cre. & iud.
g l non erit. §. vlt. cum l. ſeq. hoc tit. l. actori. C. de reb. cre. & iur.

Deberi.

d Debeti.] *Non expreſſa in iuramento cauſa, ex qua debeat,* 11 *quod Doctores vocant iuramentum informe: tum enim huic actioni iuratoria locus eſt. Nam ſi cauſa adijceretur, vt iuro te mihi debere ex cã empti (quod formæ iuramentum appellant) agi poſſet actione vtili ex tali contractu propter iuramentum. De vtroque* [h] *infra modo videbimus.*

h num. 26.
i l. iuſiurandum & ad pec. hoc tit.
k l. 3. §. quæcunque illo tit.

e Pecuniam.] *In generali ſignificatione pecuniæ verbum accipe, vt omnes res comprehendas. Ait enim Vlpianus, Iuſiurandum & ad pecunias, & ad omnes res locum habet. Et alibi* k*, Quacunque, inquit, actione quis conueniatur, ſi iurauerit ei iuſiurandum.*

f Peteret.] *Actor iurans.*

g Soluatur.] *Quia reus adhuc ſoluere pertinaciter recuſet.* 12 *Et ſic præſupponit, admonitum fuiſſe aduerſarium poſt iuramentum, vt ſolueret priuſquam hoc iudicium aduerſus eum intenderet: quod in foro ſeruandum eſſe, ſuadet Chriſtiana charitas.*

h Iuſtiſſime.] *Sed quæ hæc eſt iuſtitia ſiue æquitas, quam Prætor conſiderauit?* 13 *Reſpondeo ipſum iuſiurandum, quod vtiq; ſeruari debet. Nam cum ſemel iuratum eſt, tueri oportet religionem ſacramenti, ne ad contemptum diuini nominis perperam retractetur.*

i Accommodat.] *Permittit, concedit.*

k Ei.] *Qui iurauit.*

l Actionem.] *In factum ex iureiurando promanantem, quam mox enarrabimus.*

m An ei pec.] *Iuramentum enim eum exonerat neceſſitate probandi debitum, poſtquam præſtitum eſt, tum propter religionem iuſiurandi, vt dixi, tum propter conſenſum mutuum ipſorum litigantiũ.* 15 Actio in factum ex iureiurando, eſt perſonalis, qua agit is, qui deferrente aduerſario ſuo incontinenti iurauit informiter, quid ſibi deberi, vel reum res ſuas poſſidere. *Explicamus hæc verba.* 16 *Quod ſit perſonalis hæc actio patet cum ex eo, quod hic inter perſonales connumerantur, tum etiam, quia in perſonã eſt ex quaſi contractu. Nam in iureiurando, ſi autoritatem ſpectes, inſtar* [l] *habet rei iudicatæ: ſi vero reſpicias conuentionem deferentium, referentiumq; mutuo conſenſu iuſiurandum, tum vim & ſpeciem continet trãſactionis, nouationis,* [m] *delegationis, & ſolutionis.* Sequitur, qua agit is, &c. 17 *quia hæc actio proprie locum habet, quando iuſiurãdum a reo delatum eſt actori, vt is iuret ſibi quid a reo deberi: tum enim naſcitur actio in factum ex illo iureiurando: nec amplius quærendum eſt, an reus debeat, & ex qua cauſa, ſed tantum vt de ſacramento conſtet, id eſt, ſi actor iurauerit. Et ſi de hoc conſtiterit, domnatur reus, ſicq; habet hoc caſu iuramentum vim & effectum naturalis obligationis: de quo, & alijs quamplurimis iuriſiurandi effectibus, Iaſ. hic ample diſputat. Poteſt tamen ipſe actor in iudicio ſacramentum reo deferre, vel delatum et referre: qua ſpecie ſi reus iurauerit, & quæratur num ex illo iuramento reo oriatur actio, diſtinguendum eſt.* 18 *Nam ſi in actione perſonali iurauerit, id eſt, ſe non eſſe obligatum actori, tunc reo datur exceptio tantum ex iureiurando, qua ſcilicet reus actorem denuo aduerſus ipſum agentem, & ad eandem obligationem indigentem, ſubmouere poteſt. Quod ſi reus conditione delata iurauerit in actione reali, intereſt an iuſiurandum ſimpliciter & negatiue præſtitum ſit, ſcilicet rem non eſſe actoris: & ex eo non actio, ſed tantum exceptio naſcetur, an vero affirmatiue, nempe rem, quam actor petit, ſuam eſſe: tum ſi ea res aliquo caſu ad actorem peruenerit, habet reus ex iuramento actionem in factum, non tamen contra quemlibet poſſeſſorẽ, ſed duntaxat aduerſus* [n] *eum, propter cuius delationem iurauit. Additur* deferente aduerſario, *id enim neceſſarium eſt.* 19 *Nam ſi quis iuraret, nemine ei iuſiurandum deferente (quod à Zaſio dicitur iuramentũ vltroneum, ad differentiam voluntarij) Prætor denegat ei hoc iudicium, ſibi enim iurauit. Alioqui facillime quiſque ad iuſiurandum decurrens, nemine ſibi deferente, oneribus actionum* [o] *ſe liberabit.* Dixi, incontinenti, *quia in quo vis iuramento delato ineſt tacita conditio, vt incontinenti acceptetur. nam ex interuallo ſuſceptum nihil proficit, vt ſi conditione delata quis deliberare vellet, ac deinde paratus eſſet iurare, quia nihil aget, niſi iuramentum de nouo* [p] *deferatur, idq; ob religionis eminentiã, & ne illudatur diuino numini. Per quod dogma confunditur notiſſimus error in iudicijs, vbi etiam ex interuallo præſtitum iuſiurandũ plerunque obtinet, tametſi aduerſarius denuo illud non intulerit.* 2 *Hinc colligitur, actorem, qui ſacramentũ detulit, reo deliberante, pœnitere poſſe, delatamq; conditionem* [q] *reuocare. Proinde* [r] *Bartolus cautelam tradit, quam reliqui omnes exclamãt,* videlicet, quod reus etiam dubitans de ſua exceptione, utique ſuſcipiat iurandi conditionem ſibi delatam, ſalua deliberatione; *ſic enim adimetur deferenti facultas pœnitendi. Hanc tamen* [ſ] *Old. . . . . noſtri ſeculi alter Sulpitius, pulchris rationib. impugnat, eamque cum veterum Iuriſconſultorum reſponſis ex diametro pugnare, grauiter oſtendit. Quanquam ego Bartolum, & ſui ſequaces defendi poſſe exiſtimem. Horum enim mens fuiſſe videtur, non quod reus de ſua exceptione dubitans ea ratione peieraturus eſſet: ſed vt interim deliberare poſſet, & in memoriam reducere veritatẽ rei, an bona conſcientia iurare poſſit, nec ne. Quia ergo etiamſi in deliberando inueniret, ſe ſalua conſcientia iurare poſſe, ſi non ſtatim iuramentum ſuſciperet, pœnitere poſſet deferentẽ delati iuramenti: ſicq; cauſa caſurus eſſet is, cui delata eſt iurandi conditio, ſi deferentem pœniteret, nec ipſe, cui delatũ eſt, alias haberet probationes vel adminicula docendi veritatem. Voluit vtique Bar. ad hoc præcauendum, vt quis ſuſciperet iurandi conditionẽ ſalua deliberatione, vt ſic eo magis veritas eluceſceret, & conſtare alicui poſſet ex ſequenti deliberationem*

l l. 2. De iureiur.
m l. qui iuraſſe. §. vlt. & l. ſeq. hoc ti. vide. l. 1. in pri. ff. qua. rer. act. nõ datur.
n Vide text. & ibi Dd. in l. ſed etſi poſſeſſori. in pri. de iurei. hoc ample proſequentes
o l. 4. §. nec fruſtra. hoc tit.
q l. ſi quis iuſiurandum. C. de reb. cre. & iur.
d d. l. ſi quis iuſiurandum.
r In l. non erit rarum. in fi. hoc ti.
ſ In praxi huius actionis.

liberatione, an ſine periculo animæ iurare poßet vel minus. Tendit ergo hæc Bartoli cautela magis eo ut euitetur periuriũ, quam vt huic cauſam præbeat. Sequitur in definitione, iurauit: quia hæc actio tum demum naſcitur ſi iuratum fuerit, 21 vel iuramentum à deferente remiſſum nominatim ſit aduerſario iurare volenti: hoc enim perinde habetur, ac ſi iuratum fuiſſet. 22 Remittit autem iuſiurandum, [a] Paulo autore, qui deferente ſe cum paratus eſſet aduerſarius iurare, gratiam ei facit, contentus voluntate ſuſcepti iuſiurandi. 23 Præſtito autem vel remiſſo iureiurando, nihil amplius de veritate cauſæ quæritur, an debeatur, & ex qua cã, ſed duntaxat hoc verſatur in inquiſitione an [b] iuratum ſit: quo probato, etiamſi deferens poſtea detegere periurium vellet, eo tamen ſtandum eſt, neq; cauſa retractanda: adeo quod nec appellare poſſis, qui in iudicio propter ſacramenti præſtationem [c] condemnatus eſt, quod eſt mirabile, notaq; dignum, quia ſæpe apud laicos ſeruatur contrarium. 24 Poteſt tamen is qui peierauerit, & debet puniri extra ordinem, [d] ſaluo interim iuſiurandi vinculo. 25 Nec aduerſatur [e] Alexander Imp. Iuſiurandi inquiens, contempta religio ſatis Deum vltorem habet: quia loquitur de iuramentis neq; delatis, neq; ſolenniter præſtitis, quæ nunc ſunt (pro dolor) in ore hominum frequentiſſima. Subijcitur informiter: quia ſi formiter iuraſſet, daretur etiam actio vtilis ex tali contractu. Quod vt recte intelligatis, quia Doctores vulgo [f] errant hac in re, aduertendum eſt. 26 Iuſiurandum quod iudiciale diximus, duplici differentia præſtari, formiter & informiter. Formiter iuratur, quando ex cauſa quæ nominatam formam contractus, aut delicti, iuratur, & hoc caſu pro iuriſiurandi conſeruatione competũt duo remedia. 27 Primum eſt, quod actio, quæ alias directa naſcitur ex tali contractu, poſt iuramentum redditur utilis, quod quidem iuramentum plenam facit fidem, vtcunq; contractus aut delictum non appareat. Exemplum: Peto fundum à [g] Titio quem ab eo emi, ſicut delata mihi ab ipſo iurandi conditione, de hoc iuraui, &c. Iſta dicitur vtilis ex contractu. Ante iuramentum potuißem agere aduerſus Titium directo: ſed quia ego ipſo deferente, iuraui, ideo conceditur iam mihi utiliter propter ſacramentum. Et hoc caſu dicor iuraſſe formiter, quia expreſſi cauſam, quæ habet nominatam formam contractus, nempe emptionis, ac ſic de reliquis. Alterum remedium eſt, actio in factum ex iureiurando, & licitum eſt intendere quam malueris, idq; vulgo receptum eſt, [h] Iaſone fruſtra reclamante. Informiter vero iuratur, quando ex aliquo facto, ſiue negocio informi, ſeu innominato iuratur, quod etſi non habeat propriã actionem, aptum tamen eſt ſecundum æquitatem parere obligationem: 28 tũc cum nulla ſit nominata actio; quę vtilis dari poſſit, locum habet duntaxat hæc actio in factum iuratoria. Itẽ [i] ex omnibus realibus actionibus, ſi iuratum fuerit, nulla pręter hanc exerceri poteſt actio, atque ita nouiter [l] Oldrad. tradidit ex [k] veritate. 29 Male ergo Interpretes iuris vulgo autumant, informe iuramentum eſſe, cum cauſa iuramenti nulla exprimitur, vt ſi iurem ſimpliciter, Titium mihi dare oportere decem: nam tale iuramentum à probo iudice non debet admitti, niſi iurans referat ſe ad acta iudiciaria. Fefellit autem eos, vt idem Ol. ait, phraſis horum verborum: Si iurauero te Stichum mihi dare oportere, non bene ab ipſis intellecta. Nam Iuriſconſulti non hoc volunt, quaſi tam nuda iurandi verborum formula ſufficiati, quod totam actionem in perſonam cum ſua cauſa tali compendio loquendi ſignificari ſolent. Informe ergo iuramentum intellige, non quod nullam, ſed quod [l] innominatã cauſam complectatur. 30 quia in iudicijs nihil debet admitti ſine cauſa generali, vel ſpeciali: Ad propoſitum reuertendo, adieci in definitione, quid ſibi deberi, propter actiones perſonales, in quibus maxime iuramenta deferri referriq; ſolent. Poſtremo addidi reum rem ſuam poſſidere, propter actiones in rem, quibus etiam iuratur, vt ſupra dixi: per nomen enim ſuum, præſupponit dominium, vel Ius in re poſſeſſa, &c. 31 Cauſa iſtius actionis eſt iuriſiurãdum ipſum: quod habetur pro quodam quaſi contractu, propter rei delationem, & actoris acceptione ſiue præſtatione, aut e conuerſo. 32 Hinc eſt, quod actio, cenſetur inter perſonales, eſtq; natiua, quoniam ex iuramento naſcitur, quod pro quodam quaſi contractu habetur, & uim tranſactionis obtinet. Et quanquam Zaſius datiuam eſſe contendat mihi tamen videtur, cum de iuriſiurandi religione quærit, tot concurrere vincula, quæ deferentem vel remittentẽ aduerſarium iuranti obligãt, vt omnibus modis naſci oporteat actionem. Vnde [m] Vlpianus, Nam actionem, ait, mihi parat. Et [n] Paulus dicit: Et perpetuam certe exceptionem parit. 33 Probat autem actor in hoc iudicio tria. Primo, iuramentum eſſe delatum à parte. Deinde, ſub ea præſtitum eſſe forma, ſub qua delatum eſt. Denique incontinẽti fuiße ſuſceptum, & deinde præſtitum, vel à deferente remißum. 34 Non poteſt autem certa forma libelli in hac actione præſcribi, quum multifariam iurari ſoleat. Nam in perſonali iudicio & formiter & informiter præſtatur ſacramentum, & quoduis habet ſuam formam libelli. Idem etiam in actione reali eſt. Deniq; poteſt iurari in quacunq; actione, & [o] in omnibus interdictis, & in omni negocio. Itaq; inſtituendo libellum, narro primò ſummatim qualitatem cauſæ incidentis. Deinde qualiter aduerſario iuramentum detulerim, iudice illud approbante, isq; iurauerit. Et ſecundum uarietates caſuum uarianda eſt concluſio, ut ſcilicet agendo realiter concludas, rem petitam cum omnibus acceſſionibus tibi reſtitui: agendo vero perſonaliter, rem tibi dari & tradi. 35 Cæterum formam executionis in cauſa iureiurando diffinita tradit eleganter [p] Vlpianus: Cum res (inquiens) in iuſiurandum demiſſa eſt: iudex iurantem abſoluet, & referentem audiet, & ſi actor iuret, condemnet reum. Nolentem autem iurare reum, ſi ſoluat, abſoluet, non ſoluentem condemnet. Vel ex relatione non iurante actore, abſoluet reum. Ecce quam breuiter & commode explicat theſes omnium caſuum, quibus iuratur. Et hęc circa huius §. enarrationem ſufficiant.

§. Pœna-

a in l. remittit. de iureiur.

b d. l. non erit. in verb. dato.

c l. generaliter. C. de reb. cred.

d Atque ita loquitur. l. quod ſi deferente, cum l. ſeq. ff. de donat. mal. & l. ſi duo patroni §. vlt. ff. de iureiur.

e in l. 2. C. de reb. cred. & iur.

f Tum hic oẽs, tũ in eo l. ſi duo patroni. §. ſi quis iurauerit.

g Benefacit tex. in d. § ſi quis iurauerit.

h in d. §. ſi quis iurauerit.

i in explicatione huius actionis.

k Hæc enim omnia, ſi bene perpendas probatur in d. l. ſed & ſi poſſeſſori. in pri. & in d. l. ſi quis iurauerit.

l Ad hoc facit. l. iuris gentium. de pact.

m in l. nam poſtea. §. iuſiurandum. ff hoc tit.

n in l. iuſiurandũ. a debitore. eo. tit.

o l. 1. § quęcunque de iureiu.

p in l. iuſiurãdum, & ad pcc. §. vlt. ff. de iureiu.

§. Pœnales.

1 *Actionum perſonalium prætoriarum duæ ſpecies.*
2 *Actiones rei perſecutoriæ.*
3 *Actiones pęnales.* 4 *Actio pęnalis triplex.*
5 *Exemplum actionis pœnalis ex parte rei tantum.*
6 *Actio pœnalis ex parte actoris tantum.*
7 *Actio de calumniatoribus intra annum datur in quadruplum.*
8 *Actio pœnalis ex parte actoris & rei.*
9 *Aduerbium penè.* 10 *De albo prætoris.*
11 *Error Accurſii circa album.*
12 *Qua ratione Prætor de albo corrupto actionem propoſuerit.*
13 *Vocare in Ius quid ſignificet.*
14 *Eripere & eximere quid denotet. & num. 47.*
15 *Definitio actionis de albo corrupto.*
16 *Actio de albo corrupto eſt popularis.*
17 *Hæc actio in his locum habet, quæ iuriſdictionis perpetuæ cauſa proponuntur.*
18 *Ad hanc actionem omnia pertinent, quę ad vſum perpetuum publice cuſtodiuntur.*
19 *Corrumpens edicta iudicum temporaria, extra ordinem punitur.*
20 *Præteritum aliquando & præſens & futurum continet.*
21 *Mandans fieri delictum, tenetur ea pœna qua delinquens.*
22 *Actio de albo corrupto requirit dolum, & an in ea culpa lata veniat.*
23 *Pluribus album corrumpentibus, omnes tenentur.*
24 *Cui ſit applicanda pœna in hac actione.*
25 *Cauſa materialis huius actionis.* 26 *Quid in hac actione probet actor.*
27 *Actio de albo corrupto eſt annalis.* 28 *Forma libelli in hac actione.*
29 *Actionis de in Ius vocando deſcriptio.*
30 *Pœna huius actionis eſt quinquaginta aureorum.*
31 *Pęna huius actionis tribus caſibus remittitur. & num. 32.*
33 *Remittere actionem quid.*
34 *Venia quomodo impetranda à iudice.*
35 *Aliquæ perſonæ iure ciuili prohibentur in Ius vocari.*
36 *Aliquæ vero iure prætorio, & ad eas proprie actio de in Ius vocando locum habet.*
37 *Lis nulla eſt inter patrem & filiumfam.*
38 *In inceſtuoſis non habet locum hac actio.*
39 *Patronus à liberto non poteſt in Ius vocari ſine venia.*
40 *An hac actio pertineat etiã ad dominos feudorum ſi à vaſallis ſine venia in Ius vocentur*
41 *Cauſa huius actionis.* 42 *Quid probet actor in hoc iudicio.*
43 *Forma libelli in hac actione.*
44 *Caſtigo quando ſuccedat in locum pęnæ pecuniariæ.*
45 *Actio in factum ex edicto, ne in ius voc. ui exi.*
46 *In ea actione ſufficit, ſi uis interueniat.*
47 *Verbum eximendi generale eſt.*
48 *Pęna exiſtentis eſt, in quantum actor in litem iurauerit.*
49 *Aduerſus plures eximentes agitur in ſolidum.*
50 *Caſus in quibus ceſſat pœna eximentis vocatum in ius.*
51 *Pedanei iudices qui dicantur.*
52 *Cauſa actionis, ne ius voca. vi exi.*
53 *Quid probandum in hac actione.*
54 *Forma libelli in hac actione.*
55 *Actio ex edicto, de eo per quem factum erit, &c.*
56 *Edictum ne quis eum, &c. differt ab edicto, de eo per quem factum, &c.*
57 *Forma actionis de eo per quem factum erit, &c.*

Pœnales [a] quoque actiones Prætor [b] bene multas ex ſua iuriſdictione introduxit: ueluti aduerſus eum qui quid [c] albo eius [d] corrupiſſet, [e] & in eum qui [f] patronum vel [g] parentem [h] in Ius uocaſſet, cum id non [i] impetraſſet, [k] item aduerſus eum, qui ui [l] exemerit eum, qui [m] in Ius vocaretur, cuiuſve dolo [n] alius exemerit, & alias innumerabiles.

A*ctionum 1 perſonaliũ, quas Prætor ex ſua iuriſdictione introduxit, duę ſunt ſpecies. 2 Quædam enim rei perſecutoriæ ſunt, ſic dictæ, quod rẽ perſequãtur debitam, quæ actori abeſt, reo verò adeſt. Rei enim nomen arctius hoc loci accipitur, tantũmodo pro re debita ex contractu vel negocio. Harum tria exempla hactenus expediuimus, actionem ſcilicet de conſtituta pecunia, de peculio, & iuratoriam. 3 Quædam vero pænalis, quibus pœnam perſequimur pp aliquod delictum.* a l. rei appellatione de uerb ſig.
Et quamuis dici ſoleat rei appellatione etiam pænam [a] *comprehendi, quia tamen res in illis non petitur velut principale debitum, ſed tanquã pæna, & quaſi res incidens, de qua in principali negocio ne cogitatum quidem erat, rectè pęnales appellantur, ut hic ſatis docet Zaſius. Quare iuſto nexu hic §. præcedentibus cohæret, qui ut facilius cognoſcatur, non eſt omittendum pro prævia quaſi inſpectione, actionem pænalem eſſe triplicem. 4 Aliqua enim ex parte rei tantum pænalis eſt, & ex parte actoris rei perſecutoria, quando ſcilicet actori aliquid abeſt, & reo nihil adeſt, actor petit tantum a reo rem ſuã, & pænam, reus*
verò non habet rem, quæ petitur. 5 Exemplum: Tu me uiolenter deieciſti ex fundo meo, quem poſſidebam, b Iuxta l. j. in prin. de ui & ui a rm.
& per illam deiectionem res meę amiſſæ ſunt, quæ tamen ad te inuaſorem nõ peruenerunt: nihilominus datur mihi aduerſus te actio, qua peto res meas in deiectione amiſſas, licet ad te non [b] *peruenerint, abs te mihi reſtitui. Ecce hæc actio, pænalis ex parte rei, quia reus obligatur mihi reſtituere ſingula per alios ablata, q̃ tamen ipſe non accepit. Et hæc eſt quaſi quædam pęna deiectionis. Contemplatione vero actoris, rei perſecutoria eſt: agit enim ad res ſuas amiſſas, ſicq; ad hoc quod ei abeſt. 6 Deinde aliqua eſt pænalis ex parte actoris, & rei perſecutoria ex parte rei, ut quando actori nihil abeſt & reo adeſt, exemplum, Accepiſti a Titio viginti aureos, uel aliud emolumentum, ut litem mihi inferres per calumniam, cum ſcires te nihil prorſus habere iuris, ex quo dictares mihi iudiciũ. Iam intendo contra te actionem edicti de calumniatorib. ad illa viginti quæ tu accepiſti. Hæc actio reſpectu actoris pænalis eſt, agit enim ad id quod ei non abeſt, id eſt, ad viginti aureos, qui nunquam ipſius fuerunt, actoris autem intuitu rei perſecutoria, quia ad illã pecuniã agitur, quã reus accepit & habet. Et hoc exemplum procedit, quando poſt annum a commiſſo delicto elapſum ſimplex petitur. 7 Poteſt namq; hæc pæna in primo anno delicti peti etiam in quadruplo, ut reus quadruplum eius, quod accepit calumnioſè, obſtringatur reſtituere: ſicq. Fabro autore, exemplum iſtud educitur ad tertiam ſpeciem pænalis iudicij. 8 Tertio eſt aliqua actio pænalis ex parte utriuſq;, & actoris & rei, quando ſcilicet actori nihil abeſt, & reo nihil adeſt. Exemplum: Cũ Titius ſurripuiſſet mihi poculum, egi aduerſus eum condictione furtiua ad poculum furto ſubtractum, idq; conſequor, ſic mihi nihil abeſt, nec reus quicquam habet amplius, quod ſit meum. Poſtea uerò ago ad pęnam dupli uel quadrupli: ſecundum quod furtũ fuit manifeſtum, uel nec manifeſtũ. Hęc actio pęnalis eſt, primum ex parte rei, quia contra ipſum agitur, cum tamen nihil habeat, quod ſit actoris. Deinde ex parte actoris, quia ei nihil abeſt, poculum enim ſurreptum redditum eſt. Agitur ergo ſimpliciter ad pęnam. Et de hac ſpecie habemus in hoc §. tria exempla. Primum eſt actio in factum de albo corrupto, alterum, actio de in ius uocando, tertium, ne in ius uocati eximantur aut fraude. Ego unamquamq. actionem ſigillatim enarrabo breuiter, & popularibus uerbis, nõ curans Doctorum ſyrmata, quæ hic ſtruunt, fuſiſſima. Expendamus primum tex.* c l. ſeruus, de ſer. expor.

a Pænales.] *Quæ pęnam perſequuntur. Quicquid autem ex bonis noſtris non eſt,* [c] *appellatur pęna. Ergo pænales actiones dicuntur, quæ continent aliquid extra noſtrum patrimonium.*

b Pęne.] 9 *Aduerbium, (pęnè) (ſic enim vulgati Codices habent) ornat, & quodã ſale tẽperat, inquit Zaſius, qui Oratoribus mos eſt, uerum illa temperatio per lyptotem mihi nõ omnino probatur, pp clauſulam in fine huius §. Et alias innumerabiles. Sanè tex. Norcius caret hac dictione, Penè, ut omnino expungenda uideatur, ſicut etiam nõnulli codices omni aduerbio prorſus carent, Tametſi nõnulli codices pro penè, ſubſtitutã habeant uoculã, Benè uenuſtiſſimo dicendi modo pro ualde, apud Latinos auctores accipi* [d] *notũ eſt,* d Valla lib. 2. Eleg. c 52.

c Ex albo.] 10 *Quum enim Prætoris iuri & conſtituendo & reddendo præeſſent,* album *habebãt, id eſt, pictatium, aut tabulæ genus in quo edicta ſua tam perpetua quam temporaria deſcribebant, ac ut omnes ſcirent, in publicum proponebant. Et huius crebra in iure fit mentio. Vſos tamen fuiſſe charta, uel alia materia* [d] *conſtat. Præterea &* album iudicium *uelut matriculam habebant, qđ λεύκωμα Græcis dicitur, in quã nomina eorum, qui unoquoq; tempore iudicare debebant, per ordinem deferebantur, Plinio & Tranquillo teſtibus. Sic magiſtratus noſtro tempore pro Albo utuntur chartis ad inſinuanda mandata ſua.* 11 e l. ſi quis id qđ ff. de iuriſd.
Non ergo fuit paries dealbatus, ut Accurſius putat, alioqui malè dixiſſet [f] *Vlpianus,* hoc edicto etiam eum, qui tolleret album, quamuis non corrumperet teneri, *quum murus humana ui non tollatur. Ergo conſequitur, fuiſſe aliquid muro appenſum uel affixum.*

d Corrupiſſet.] *Vel ſuſtuliſſet, uel ſane alterum horum fieri mandaſſet, quia etiam mandans tenetur.* f In d. l. ſi quis id quod.
12 *Sed quid Prætorem mouit, ut hoc iudicium proponeret? Utiq; naturalis & ciuilis ratio. Nam cum edicta & mandata magiſtratuum nõ poſſent commodius inſinuari omnibus, niſi ex ſcripto proponerentur in publicum: curandum etiam erat, ut ĩ publico diu manerent, & ab iniuria leniorum hominum uĩdicarentur qui ea tollere aut corrumpere temerè ſolent. Porrò contemptus contra magiſtratum impunis non eſſe ſed omnino uindicari debet, ne forte alij exemplo ad contemnendum prouocentur: Quare neceſſarium Prætori uiſum eſt, actionem hanc, aduerſus dolosè corrumpentes edicta publica, introducere.*

e Et in eum.] *Altera pænalis actio, quæ eſt de in ius uocando. In eum aũt intellige, libertũ, uel filiũ emã*

cipatum: quia inter dominum & ſeruum nullum eſſe iudicium conſtat, ſicut nec inter patrem & filiumfa.

f Patronum.} *Vel patronam, eorumve filios.*

g parentem,} *Vtriuſque ſexus in* [b] *infinitum, etiam ſeruilis conditionis.*

h In ius vocaſſ.} *Id eſt, experiundi iuris cauſa vocaſſet.* 13 *Eſt enim in ius uocare, nihil aliud, quam actorem ad hoc niti vt ius ſuum experiatur, & proſequi poſſit præſente aduerſario.*

i Impetraſſe.} *A Prætore ſcilicet, cuius permiſſu omnino his opus* [c] *eſt, eoq. certo & ſpeciali. Nominatim enim oportet impetrare veniam conueniendi parentis.*

k Item.} *Tertia actio pœnalis.*

l Exemerit.} 14 *Vtitur uerbo generali* eximendi. Eripere *enim eſt de manibus*¹ *auferre per raptum:* eximere, *quoquomodo auferre, vt puta ſi quis non rapuerit quem, ſed moram fecerit, quo minus in ius ueniret, ut actionis dies exiret, uel res tempore amitteretur, uidetur exemiſſe, quamuis corpus non* [c] *exemerit.*

m In ius uoca. *Ob quamcunq; cauſam, & ad quemlibet iudicem, ordinarium uel delegatum, modo* [d] *tamen competentem, alioqui edictum hoc* [e] *ceſſat.*

n Alius exem.} *Et ſic eadem pœna tenetur is qui mandat, procurat, aut efficit, ut in ius vocatus eximatur, aut impediatur, ſi tamen dolo faciat.*

Inueſtigemus *nunc has tres actiones ſigillatim.* 15 Actio de albo corrupto eſt popularis, & aduerſus eum qui id quod in albo prætoris iuriſdictionis perpetuæ cã eſt propoſitum, per ſe uel p aliũ dolo malo corruperit ſiue ſuſtulerit, in quinquaginta aureos datur. 16 *Quod ſit* popularis, *liquet, quia põe intendi a* [f] *quouis de populo agere volente. Quæ uerò ſint actiones populares,* [g] *alibi explicatur. Sequitur:* Qui id quod in albo, &c. *quoniã olim ad hoc Prætores ordinario loco utebantur, hodie paſſim proponuntur in ædibus ſacris aliove loco conſueto.* Addidi, iuriſdictionis perpetuæ cauſa, *quia in albo prætorio deſcribebantur edicta partim perpetua, ut de pactis, de tabulis exhibẽdis, & ſimilia: partim temporaria: ueluti cum quis in ius uocaretur, ut cum denunciaretur aliquid.* 17 *Hæc autem actio in corruptione uel læſione eorum locum habebat, quæ iuriſdictionis perpetuæ cauſa proponebantur, id eſt, quæ ad uſum perpetuo obſeruandum pertinebant. Prætores enim nõ reſpiciebant, quale eſſet quod proponeretur in publicum, ſed qua deſtinatione propoſitum eſſet, id eſt, utrum ad uſum perpetuum, an uerò ad temporarium pertineret. Hinc communis interpretum ſchola credit, quod corrumpens ſtatuas* [h] *publicas, aut etiam libros publicè repoſitos, teneatur hoc iudicio, ſaltem utiliter. Ad perpetuam enim iuriſdictionem ſatis pertinent ea, quæ publica autoritate ad perpetuam memoriam decernuntur.* 18 *In ſumma, omnia huc pertinent, quæcunq; ad uſum perpetuum publicè cuſtodiuntur aut ſeruantur.* 19 *Cæterum qui corruperint edicta publicè propoſita de rebus incidentibus: puta ſi iudex præcepit aliquid temporarium, uel ſi uocauerit aliquẽ in ius, puniendi ſunt extra ordinem pro qualitate perſonarum & admiſſæ temeritatis, quia ad iſtam actionem nõ ptinet taliũ mandatorum corruptio, Accurſio cum hic tum alibi* [i] *fruſtra repugnante. Subiunxi in definitione, eſt propoſitum: ſic enim edicto erant uerba concepta,* Propoſitum erit. *Si tamen, dũ proponitur, uel ante propoſitionem quis corruperit, huius actionis pœna tenetur.* 20 *Quamuis enim regulariter præteritũ nec præſens, nec futurum complectatur: ſi tamẽ euentus præſentes uel futuri haberent ex concomitantia eundẽ effectum, quem habet præteritum: tunc ſecus eſt, quia licet uerba ceſſent, ſeruabitur tamẽ ſententia & mens legis, & adhuc directò competet hæc* [k] *actio.* Adpoſui, per ſe uel per alium. 21 *quia idem eſt, ſi quis mandauerit aliquid fieri, ac ſi ipſe faceret, de quo perplexo, an mandans fieri delictum, puniatur eadem pœna, qua delinquẽs, longa eſt materia: ego iſtud ſuis* [l] *locis bene diſcuſſum relinquo,* 22 *Item adieci,* dolo malo, *quoniam hoc edictum locum non habet, niſi intercedat dolus malus. Nam qui per imperitiam, uel ruſticitatẽ uel caſu, uel ab ipſo prætore iuſſus corruperit, non* [m] *tenetur. Culpa igitur leuis non uenit in hoc iudiciũ. De culpa uerò lata uariant Doctores. Ego puto latam culpam ignauiæ,* [n] *ut ſi quis per naturam malamue educationem ſit ſupinus, hic non habere locum, neq; includi in dolum. Si vero de lata culpa uerſutiæ loquamur, ubi quis uerſute negligens eſt in alienis, & aſtutè prouidus in ſuis, hæc quia dolo comparatur, ueniet in hanc actionem. Poſtremo addidi,* in quinquaginta aureos, *quia pœna illa expreſſe conſtituta eſt pro tali delicto, atq; ita in* [o] *Pãdectis legendum eſſe, Haloãdri lectio probat.* 23 *Si aũt duo pluresuę doloſe corruperint, aut corrũpi mandarint, quilibet tenebitur inſolidũ, adeo, quod uno pœnã ſoluente, reliqui* [p] *uõ liberentur.* 24 *Porro cui applicanda ſit hæc pœna, actori, uel fiſco, leges ſane ipſæ non ſatis cõſonare uidẽtur. Communius receptũ eſt, pœnã actori, non Fiſco ſoluendã* [q] *eſſe, qđ fere ſolet accidere, quoties lex pœnalis mentionẽ facit actionis, ſiue iudicij; q uerbũ præſuppoinit actionẽ in iure noſtro. Ego uero in hac perplexitate* [r] *Zaſ. diſtinctionem reciperem, æquitati ſatis (meo iudicio conſentaneã. Si ſuper pœna albi corrupti agitur, tunc aut partis intereſt) quia ſæpe edicta perpetuæ iuriſdictionis ad utilitatẽ adſignantur partiũ, id qđ experiẽtia docet) & cõis opinio ſeruãda eſt, quod hæc pœna applicitur parti agenti, aut nullius, niſi Prætoris intereſt, cuius autoritas uel iuriſdictio cõtemnitur, ea ſpecie pœna ad fiſcũ p ertinebit. Vnde ſi plures eſſent edicti corruptores actor id tãtũ conſequetur, quod ſua intereſt, reliquũ pœnæ fiſco inferetur.* 25 *Cã iſtius actionis eſt, delictũ ipſa ſcilicet corruptio, ſiue oblatio edicti.* 26 *Probat aũt actor reũ corrupiſſe edictũ, quo pbato præſumitur ſtatim fraus & dolus corrumpentis, neque actor eſt alia probatione grauandus, niſi liquidam adferre poſſit reus* [ſ] *excuſationem.* 27 *Eſt porrò hæc actio tantum annalis, nec datur contra hæredem corrumpentis.*

a l. lis nulla. de in. l. 4. § 2. de in ius uoc.
b l ſed etſi hac lege §. pictor ait. de in ius uoc.
c l. 4 ff ne quis eũ qui in ius vo. eſt vi &c.
d l. 3. §. ſi quis ad pedaneum. ubi Bar. hoc noſt. tit.
e l. quòd ſi quis. §. 1. hoc tit.
f l. ſi quis id quod. ubi eſt materia. ff. de iuriſd.
g uide in rub. ff. de popu. act. & in l. j. & gl. in l. licet in or. de procur.
h Arg. l. eorum. de pœn. & l. ſtatuas de acq. re dom.
i l. ſi quis. ff. de iuriſdict. omni. Dd. cõiter reprobant.
k Ita Zaſ. ferè contra gl. d. l. ſi quis id quod. in verb ſententia.
l Vide Alex. & Iaſ. poſt alios diffusè hac de re diſceptantes in d. l. ſi quis id quod.
m d. l. ſi quis id qđ in ver. doli mali.
n Culpæ diſtinctionẽ per me traditam habes lib. 1. ſup. de ſuſp tut. §. ſuſpectus. vide et Zaſ. in ſuis intel. mox a prin.
o In d. l. ſi quis id quod. ubi aliàs, quingentos legit ſed corrupte.
p d. l ſi quis id. cum l. ſeq.
q iuxta l. 3. in prin. de ſepul. viol. vide Bar. in l. agraria. ff de termino moto.
r Hic & in d. l. ſi quis id quod.
ſ Arg. l. tutor q̃ repertoriũ. in prin. de adminiſt. tut.

corrumpentis. 18 *Forma huius inſtituendæ facilis eſt.* Cùm haud ita pridem magnificus huius Academiæ Rector, in ualuis huius collegij perpetuum & generale edictum propoſuiſſet contra eos, qui negâtur, Titius iſtud edictum temerariè & dolo malo diſcidi, multis ituris, & cæno obductũ corrupit aut ſuſtulit. Quare cum Prętor contra huiuſmodi corruptores quinquaginta aureorum pœnam cuilibet de populo agenti decreuerit, peto ipſum Titium criminis & albi corrupti reum neſtra ſententia ad prædictam pęnam condemnari, &c. 29 *Deuenio ad alteram pœnalẽ actionẽ, quæ eſt* de in ius nocando. *Eſt* autem hæc actio pęnalis in quinquaginta aureos contra eum, qui ſine uenia uocat in ius perſonas, quas prætor uocari prohibet. 30 *Dixi primò,* pænalis in quinquaginta aureos, *quia illa pœna expreſsè conſtituta eſt*[a] *à lege quàm ne Imperator quidem reſcripto ſuo vult ſupplicationibus*[b] *remittere, & cedit parti agenti,*[c] *& non fiſco, id quod vulgò traditum eſt. Quanquam autem hæc pœna ex ſola uocatione ipſo iure committatur, cùm uerba edicti hoc ſimpliciter ac præciſè exigant,* 31 *aliquoties tamen ex æquitate rationis remittitur. Primò, ſi filium uel libertum pæniteat uocationis ante litem conteſtatam (poſtea enim pænitere nequit, quia eſt cęptum planè*[d] *iudicium) & actionem remittat: id eſt, exercitiũ actionis in iudicio temerè & contra reuerentiam dictatę: ut ſi dicat, ſe non perſecuturum eam in tali iudicio. Poteſt alio tempore denuò agere impetrata uenia.* 32 *Remittere enim actionem eſt querelã intermittere, obligatione interim manente ſalua. Hoc autem quanquam in contractibus obtinet, in delictis tamẽ ſecus eſt: nam accuſatione remiſſa, cenſetur etiam obligatio & tota cauſa*[e] *remitti. Et cum hac moderatione intelligendum eſt*[f] *Pauli reſponſum.* 33 *Secundò remittitur pœna ſi citatus non compareat: tum enim is, qui in ius uocauit, nullam pœnam meretur, quia terminus eſt*[g] *circunductus, & uocatus ipſo facto oſtendit, ſe non curare uocationem: quo caſu procedente iudice in contumaciã, proceſſus erit nullus, atq; ita*[h] *Caſtrenſis ait. Tertiò, ſi non inuitus compareat, qui uocatus eſt: hoc eſt, ſi conſentiat in iudicium expreſſe vel tacitè; nihil opponens. nam uolenti nõ fit iniuria neq;*[i] *dolus. Iſtis enim caſibus excuſatur à pœna quinquaginta aureorum is qui in ius uocauit. Adieci, contra eum qui ſine uenia: quia ſi uenia à iudice petita non caſſet, Prætor denegaret actionem. Generalis tamen permiſſio magiſtratus non ſufficit quum poſtulanti iuſtitiam, decernit citationem, ut aduerſus in ius uocetur (quod pleriſq; in locis optima conſuetudine ſeruatur)* 34 *ſed uenia ſolenniter eſt impetranda, hoc eſt, primo deſignanda eſt qualitas perſonæ, quanam reuerentia illi debeatur. Deinde ſumma controuerſia eſt exponenda, quare uelit aduerſus talem perſonam experiri in iudicio, ut iudex cognoſcere poſſit, an actio uel lis ſit famoſa aut iniurioſa, per quam attentaretur uel delibaretur honor maiorum: quo animaduerſo, vix permittetur iudiciũ. Poſtremò ſi iudex cã ſummatim cognita permittat reum uocari in ius, dicitur impetrata uenia id fieri, & in actis deſcribendum eſt. Addidi perſonas quas Prætor:* 35 *quoniam aliquæ perſonæ iure ciuili & more maiorum prohibentur in ius uocari ob legitimam cauſam ad tempus; quæ in Pandectis ſub titulo de in ius*[k] *uocando habentur. Et neutra harũ ad hoc edictum pertinet, neq; ex eo actionem habet.* 36 *Aliquæ uerò perſonæ iure Prætorio uocari prohibentur, ob publicam honeſtatem & reuerentiam, niſi uenia legitimè impetrata uocentur: & ad illas propriè hæc actio pertinet; ut ſunt parentes utriuſq; ſexus in infinitum etiam ſeruilis conditionis. Item & naturales tantum & adoptiui: natura enim parentes eos fecit, & ciuilis autoritas, quanquam nuptiæ*[l] *defuerint. Hi omnes non poſſunt à liberis in ius uocari ſine uenia obtenta. Loquor autem de liberis extra patriam poteſtatem conſtitutis: nam qui ſunt in ſacris parentum, nec cũ uenia poſſunt eos uocare.* 37 *Lis enim nulla eſt inter patrem & filiumfam. niſi exceptis*[m] *paucis caſibus. Prædictis adde uitricum, nouercam, ſocerum, ſocrum, & ſimiles, qui loco parentum habentur: Item & patrem luſtricum, qui aliquem ex ſacro baptiſmate leuauit: nam lex illum patrem*[n] *appellat.* 38 *In inceſtuoſis tamen non habet locum hæc actio, cùm inter eos nulla ſit appellatio parentum & filiorum.* 39 *Porrò patronus uel patrona, liberi parenteſq; eorũ utriuſq; ſexus, a liberto ſine uenia in ius uocari non poſſunt, propter donatæ libertatis beneficium longè maximum: qui honor patrono habendus eſt, etiamſi quaſi tutor, uel curator, defenſor, aut actor*[o] *conueniendus fuerint. Vxor etiam manumiſſoris ne iu liberto ſine permiſſu uocetur, bonis moribus conuenire Imperator*[p] *alibi inquit.* 40 *Plerique hanc actionem & ad dominos feudorum producunt, ſi à uaſallis ſine venia uocentur in iudicium: quod & ipſe recipio; quia comparantur patronis, quatenus ad collata beneficia attinet. Nã ſicut patronus ex liberalitate ſua libertatẽ conceſſit, ita dominus ex liberalitate ſua dat feudũ unde alatur, & uiuat uaſallus cum uxore atq; liberis, qua ratione etiam feudum dicitur*[q] *beneficium. Præterea iuſiurandum domino præſtat uaſallus, in quo comprehenditur, ſe nunquã ex perſona ſua aliquid facturum aduerſus honorem &*[r] *commodum domini. Et hanc ſententiam ipſa confirmat honeſtatis ratio, & diſciplina publica, quam Prætor conſiderauit in hoc edicto. Iſta autem prohibitio uocationis, in ius eſt utique fauorabilis, ob reuerentiam, quam debemus maioribus, ideoque producenda potius quàm*[ſ] *coarctanda.* 41 *Cauſa iſtius actionis eſt delictum contemptæ honeſtatis publicæ, ſeu naturalis rationis, quæ dictat aliquarum perſonarum diſcrimen eſſe habendum, ne homines paſſim, & ſine delectu in iudicium uocentur. Hanc enim Prætor in edicto ſuo ſecutus eſt, id quod Paulus*[t] *iuriſconſultus oſtendit: Vna eſt enim (inquiẽs) omnibus parentibus ſeruanda reuerentia. Et*[u] *Imperator: Cum naturali ratione (ait) honor eiuſmodi patronis debeatur. Ecce Paulus appellat reuerentiam, Imperator naturalem rationem.* 42 *Probat autem actor in hoc iudicio: primò, ſe uocatum eſſe in ius ſine uenia, ab eo qui ei reuerentiam debebat.*

a in l. ſi certus. & l. don. ff. de in ius uoc.
b l. 2. C. eod. tit.
c Per Doct. hic. & in locis allegatis
d Vt probatur. in l. 1. C. de plus. pet.
e l. 1. §. uſque adeo. de iniur. & ibi Bart. not.
f in l. quamuis. ff. de in ius uoc.
g Arg. l. edictum. de iud.
h in d. l. quamuis
i l. cum donationis C. de tranſact.
k in l. 2. cum duab. ll. ſequ. uſque ad §. Prætor ait.
l l. 4. §. ait Prętor. & l. parentes. & l. adoptiuũ. in prin. ff. hoc tit.
m Quos habes in l. lis nulla. de iudi.
n 30. q. 3. c. ita diligere.
o l. adoptiuum. §. patronũ. & l. ſed & hac lege. ff. hoc tit.
p l. 1. C. hoc tit.
q in c. 1. in quibus cau. feu. amit. in uſib. feud.
r c. 1. de for. fidel. & c. 1. de no. for. fidel.
ſ c. odia. de reg. iur. lib. 6.
t in d. l. parentes.
u in l. C. hoc tit.

bat.

bat. Deinde; quòd reus cum actore litem ſit conteſtatus: tum enim verè incidit in pœnam huius edicti, nec pōt eum cœpti iudicij pœnitere, vt ſuprà docui. Nec ſufficit, ſi doceas, libellum fuiſſe porrectum iudici, vel etiam [x] *aduerſario.* 43 *Nunc ad libelli formam.* Cum Flaccus filius meus naturalis æquitatis & iuris ſcripti oblitus, me parentem ſuum experiundi cauſa in ius uocauerit inuitum & nolentem, nulla penitus uel petita, uel impetrata à iudice uenia, litemq; mecum, nulla ductus pœnitentia, conteſtatus ſit, quare peto eum condemnari ut ſoluat mihi quinquaginta aureos nomine pœnæ ſanctiſsimè à Prętore indictæ, &c. *Porrò plerunq; accidit, quod is, qui aliquem ſine permiſſu uocauit in ius, inopia laborare dignoſcatur, vt non habeat unde ſoluat vllam pœnam pecuniarum: & in eo quidem caſu varianda erit petitio extra* [a] *naturam huius actionis, & implorandum officium iudicis, vt is reum arbitrio ſuo in corpus puniat, & quaſi* [b] *inofficioſum caſtiget.* 44 *Caſtigatio enim non ſuccedit in locum pœnæ pecuniariæ, niſi nominatim petatur, atq; ita* [c] *Bartolus etiam docet. Præterea hæc regula de perſonis* [d] *viliorib. ſolùm probat.* 45 *Sequitur tertia actio pœnalis à Prætore introducta, uidelicet,* ne in ius uocati eximantur vi, *de qua diſſeritur in Pandectis, ſub titulo,* ne quis eum qui in ius uoc. eſt, ni exi. *Datur autem aduerſus eũ, qui uocatum in ius per ſe vel alium uiolenter eximit, quo minus ueniat, in quantum actor in litem iurauerit. Dixi,* vocatum in ius, *ſimpliciter: quia hæc actio locum habet, etiamſi quis exemerit eum, qui per calũniam uocatus* [e] *eſt in iudicium.* 46 *Subiunxi,* uiolenter: *ſatis enim eſt, in eximendo interuenire vim, etiã ſi dolus non* [f] *acceſſerit.* 47 *Additur,* eximit: *quia uerbum eximendi generale eſt, & ſignificat quoquo modo auferre: vt ſi quis non eripuerit quem de manibus, ſed moram fecerit quo minus in ius veniret, donec actionis dies finiretur, res ve tempore amitteretur, uidetur exemiſſe, licet corpus non* [g] *exemerit.* 48 *Poſtremò adpoſitum eſt,* in quantum actor in litem iurauerit ſua intereſſe, uocatum in ius non ueniſſe, *& hoc iuramentum non tam reſpicit intereſſe actoris, quàm affectionem ipſius, qui & cõtemptum ſui æſtimare poteſt, quod ita uexatus eſt, Zaſio hic teſtante. Hac autem ſpecie, ſi propter exemptionem actor per lapſum temporis actionem temporalem, vel rem mobilem, quæ ſpacio triẽnij vſucapitur, amiſerit, iurat primum in litem, quanti ſua interſit reum non ueniſſe, vt quia magnis fortè ſumptib. adduxit aduocatos, alias impenſas fecit. Deinde per actionem reſciſſoriam petit ſe ex clauſula generali reſtitui in integrum, vſucapionem reſcindi, ac ſi completa non eſſet: ac tum intendit aduerſus reum primam actionem. Si uerò neq; res propter exemptionem vſucaptam; neq; actio finita eſſet, iurat actor in litem contra eximentem ad intereſſe, ac deinde experitur* [h] *aduerſus uocatũ. Quamuis antè lege Pandectarum actiones non perpetuebuntur, niſi lite* [i] *conteſtata, aliter tamen* [k] *eſt hodie.* 49 *Cæterùm aduerſus plures eximentes agitur inſolidũ, nec pœna ſoluta ab uno, liberat alios.* [l] *Et interim non liberatur principalis debitor exemptus obligatione ſua. Sed contrà, ſi debitor prius ſoluiſſet, quàm eximeretur, pōt exemptor ſe tueri* [m] *exceptione.* 50 *Ceſſat autẽ pœna iſtius actionis aliquoties. Primò, ſi uocatus eſt in ius qui uocari non debebat, velut parens, patro cæteræq;* [n] *perſonæ: nam ſi delinquit qui uocat, non delinquit qui eximit. Eadem æquitas eſt in eo, qui alio, quàm quò debuerat, in ius uocabatur. Sed & fortius dicendũ eſt, non uideri vi eximi eum, cui ſit ius ibi nõ conueniri. Idem obtinet, ſi quis ad pedaneum iudicẽ uocatum eximat, quia minimus magiſtratus eſt: attamẽ de dolo actione conueniri pōt, ſi res fuerit amiſſa, ut* [o] *Accurſius rectè tradit.* 51 *Pedanei aũt indices dicebantur, qui prætori à conſilio erant, & ad pedes tribunalis aſſidebant, ſi ex eius delegatione minores cauſas cognoſcere iuberentur. Vnde poſtea minores magiſtratus, quibus præſides aliis rebus diſtenti, cõmittebant iudiciorum cognitiones, non ita* [p] *magni momenti. Sed & ſi quis cã officij ſeu amicitiæ uocatum in ius hoſpitio ſuſciperet, refoueret feſſum, & interea dies iudicii uel actionis exiret, eum hoc edicto non teneri, Zaſius ſcribit: idq; uerũ eſſe puto, quia edictum de eo loquitur, qui vi eximat.* 52 *Cã huius actionis eſt delictũ eius qui ui eximit, uel detinet uocatum in ius ne compareat.* 53 *Probat aũt actor in hoc iudicio duo. Primum uiolentam exemptionem: deinde, quod per aduerſarii exemptionem factum ſit, quo minus reus in ius veniret, nam ſi nihilominus venit, ceſſat pœna, ſimulatq; perſecutio eius quod intereſt, quoniã uerba edicti cũ effectu* [q] *ſunt accipienda.* 54 *Conceptio huius actionis in hanc formã pōt inſtitui:* Quum ego in ius uocaſſem Sempronium debitorem meum ad iudicem competentem, & is ad tribunal ire pergeret, Titius in medio itinere ui eum exemit, ac detinuit, ne ueniret in iudicium: per quam exemptionẽ grãdis mihi contumelia facta eſt, præterquã quod damno affectus ſum non mediocri. Quarecum contra eximentes Prætor iudicium polliceatur, ut quanti ea res eſt, ab actore æſtimetur, peto ut parato mihi ad iurandũ deferatis, & Titium uiolentum ereptorem; præſtito iureiurãdo, quatenus in litẽ iurauero veſtra ſnĩa condemnetis, &c. *Porro quia in ius uocati non ſolum vi eximuntur, ſed plerũq; & uerſuta calliditate, ſuaſiunculis auocantur:* 41 *ideo Prætor & aliud edictum olim propoſuit de hac fraudulenta inceptione, cuius hic poſt Accurſium meminere oẽs, & qđ in Digeſtis, ſub tit. de eo per quem factum erit, &c. diſcutitur.* 56 *Differt aũt à priore edicto potiſſimum, quod illud competit, quando quis fuit ui exemptus, & ad uindictam datur, nempe quanti in litem iurauit actor: hoc uerò, quando dolo eſt exemptus, daturque ad intereſſe, quanti actoris interfuit, eum* [r] *iudicio ſiſti. Deteſtabilior enim eſt uis, quàm dolus, quia in vi ineſt dolus, ergo pœna in priori grauior. Sunt & aliæ differentiæ inter hæc edicta, quas apud interpretes hoc loci reperiri licet, eas breuitatis amore prætermitto.* 57 *Aduerte & quod libellus in actione ex edicto,*

de eo

x l. libertus. de in ius uoc. & argu. l. amplius nõ pen. ff. rem natu.

a Old... in praxi huius actionis.

b Iuxta. l. vl. hoc ti.

c in l. q̃ ſi minor. §.

d Iuxta l. capitaliũ. non omnes. ff. de pœn.

e Tex. in l. ſed eximendi. § item ſi qs. ff. ne quis eũ, &c.

f l. 3. §. ult. & l. ſi p alium in princ. hoc tit.

g d. l. ſed eximẽdi.

h l. ult. hoc titul.

i Vt l. Senatuſconſulto. de offic. præſi. l. conſtitutionibus. de act. & obl.

k l. cum notiſ. & l. ſicut. C. de preſcr. 30 ann.

l l. ſi per alium. §. hoc iudicium. ff. hoc eod. tit.

m l. etiam. §. itẽ ſi quis dolo. de petitul. hæred. l. Stichum aut Pamp. §. dolo feciſti. de ſolut.

n l. 1. §. Offilius. ff. hoc ipſo titul.

o In l. quod ſi quis §. quis ad pedaneum. hoc tit. argum. l. ſi te Titio. de dolo mal.

p Vt in tit. C. de pedan. iudi. & in l. ſi quis. §. omnes. C. de pact.

q l. 1. in fin. quod quiſq; iuris, &c. & l. 1. §. hæc uerba ne uis fiat ei qui in ius, &c.

r l. ult. in princ. de eo per quem factum, &c.

De eo per quem factum erit, &c. *fere formatur ut proximus, niſi quod hic pro violentia dolus eſt propo nendus, & petendum intereſſe, dicendo, uocatum Mæuium a me in ius, dolo per Titium retentum, nempe inebriatum, uel aliquo ſiniſtro rumore perſuaſum, quominus ueniret in iudicium: quare cum mea tanti intereſſit, & cætera, ut in ſuperiori libello.*

§. Præiudiciales.

1 *Præiudicium quid proprie dicatur.*
2 *Præiudicia ſecundum iureconſultos.*
3 *Quor ſum ſpectent præiudicia.*
4 *Explicatur l. generaliter. de except.*
5 *In hoc §. de eo præiudicij genere tractari, quod circa ſtatum perſonarum uerſatur.*
6 *Tres actiones præiudiciales huius §.*
7 *Si in iure fiat ſimpliciter mentio præiudicij, de quo præiudicio id ſit accipiendum.*
8 *Actiones præiudiciales a prætore introductas eſſe.*
9 *Definitio præiudicialium actionum,*
10 *Præiudiciales quare dicantur reales.*
11 *Præiudiciales cũ de iure perſonarũ tractẽt, cur non potius perſonales quam reales dicãtur.*
12 *Actiones præiudiciales ratione contingentiæ.*
13 *Item præiudiciales ratione maioritatis.*
14 *Actio præiudicialis an quis ſit liber uel ſeruus, explicatur.*
15 *Quomodo ea differat a rei uendicatione.*
16 *Quomodo differat à confeſſoria & negatoria.*
17 *In hac actione quomodo conſtare poſſit, quis ſit actor uel reus.*
18 *Actio præiudicialis de libertate uel ſeruitute eſt duplex, directa & utilis.*
19 *Qualiter ſeruitus & libertas in hac actione accipiantur.*
20 *Practica huius actionis.*
21 *Secunda actio præiudicialis exponitur.*
22 *Et ea pariter duplex eſt, directa & utilis.*
23 *An hæc actio contra uaſallos detur.*
24 *Praxis huius actionis.*
25 *Aliqua de obſequijs.*
26 *Tertia actio præiudicialis, de partu agnoſcẽdo.*
27 *An hæc actio fratri contra fratrem detur.*
28 *Perſequendi forma in hac actione.*
29 *Poſſe etiam iudicis officium implorari a parentibus contra liberos, & econtra.*

Præiudiciales actiones *a* in rem eſſe *b* uidentur, quales ſunt per quas quæritur, an aliquis *c* liber, an *d* libertus ſit, uel *e* de partu agnoſcendo. *f* Ex quibus fere vna *g* legitimam cauſam habet, per quam quæritur, an aliquis liber ſit. cætetæ ex ipſius *h* Prætoris iuriſdictione ſubſtantiam capiunt.

Vanquã interpretes in huius § enarratione multa congerunt, quæ vel huc non adeo pertinent, uel in pauciora cõtrahi poterant, & pleriq; actiones præiudiciales ſurſum deorſumq; verſantes, nebula potius obducunt, quã quod luce ulla irradient: nos tamẽ ea duntaxat in mediũ proferemus, quæ dilucidẽ harũ actionũ naturã oſtendant, euidentẽq; earundẽ cognitionẽ faciant. Vt aũt ſubſequentia clariori tradãtur lumine, 1 *cũ primis nõ eſt ignorãdũ præiudiciũ a præ et iudicio, nõ damnũ, aut iniuriã ſignificare, quemadmodum Accurſius & ſui ſequaces falſo interpretati ſunt, ſed potius ante iudicatum, quod exemplũ poſtea præbet Iudicibus ad iudicandũ in eadem, aut pari* [a] *cauſa. Vnde Aſconius Pedianus,* Præiudiciũ *inquit,* dicitur res, quæ cum ſtatuta fuerit, adfert iudicaturis, exẽplũ quod ſequantur, & præiudicare *inquit Budæus,* idẽ eſt, quod ante, iudicare. *Vnde leges Romanas velut exempla, ſecundũ quæ nũc quoque oportet omnes factorũ ſpecies definiri, rectiſſime dixerimus præiudicia. Quintilianus et libro quinto multa de* [b] *præiudicijs edixerit, horum uim in tribus generibus uerſari, elegantiſſime (ut & alia omnia) oſtendens.* 2 *In Iure autem ciuili, quod nõ uerborum ſolum, verũ etiam eũ, ſignificationem ac illam quidem cũ primis expendit, aliquando craſſius accipimus præiudicia; videlicet pro cognitionibus cauſarũ, quas ob legitimas rationes procedere oporteat, ſi forte cũ alijs cõcurrat, ut non admodũ referat, ob quam cauſam præcedant, modo ſic exigat Iuris autoritas propter iudiciorũ ordinem. Ex quibus colligitur omnes actiones, exceptiones, & replicationes, quæ ullis rationibus in cognitione iudiciaria præcedere debent, generaliter* [c] *dici præiudiciales.* 3 *Hunc autẽ ſpectant præiudicia, ut ordo ſeruetur cognoſcendarũ cauſarum ad finiendas eo citius lites Nam ne omnes ſimul quæſtiones inutili temporis diſpendio tractentur, confert ad expeditionem cauſe ſolũ habere rationem præiudicij.* 4 *Huc reſpexit* [d] *Vlpianus:* Generaliter, inquiens, in præiudicijs actoris partẽ ſuſtinet, qui habet intentionem ſecundum id, quod intendit: *id eſt, cũ multa & uaria allegantur in iudicijs tum agendo, tum excipiendo, aut replicando: is ſemper cenſetur, actor, primoq; loco admittendus eſt is, qui ſi probauerit intentionem ſuam, futurus ſit in Iure ſuperior, uincetq; aduerſarium.* 5 *Et cum multa præiudicialium actionum genera* [e] *commentatores faciant, hoc tamen loci de eo præiudicij genere tractat Iuſtinianus, cum de ſtatu perſonarum agitur, ea quæſtio ſolet omnibus alijs, quæ incidere ſolent, controuerſijs limites præbere ac formam. Nam cum frequens olim naſceretur controuerſia de ſtatu hominum, alijs ſibi ius in perſonam, alijs uero libertatem afferentibus,* 6 *Prætor, ne res prodiret ad rixas, neue ulli fieret Iniuria, actiones introduxit tres, quas præiudiciales nunc upauit, quod ante omnes alias actiones ſiue propoſitas, ſiue proponendas diſcutiantur: Omnes enim aliæ actiones tantiſper ſilent & conquieſcunt,*

a Vide Zaſ. in rub. de excep. vbi hæc omnia ad excipta noſtræ diſciplinæ clarificat.
b Lib 5. cap. 2.
c Exemplum in l. quoniã Alexandrum. C. de adul. & l. Imperatores. de priuil. cre. in l. cũ aliquis. C. de iur. delib. l. 2. C. de ord. cog. Et ad de omnino Bal. in l. perẽptorias. C. de ſacroſan. eccleſ.
d In generaliter. de excep.
e Quæ apud Fabium, Iaſo. Zaſ. hic & Bart. in l. fundum. ff. de excep. rei uend. reperire licet.

forũ producenda ſit hac actio. Eſt autẽ facilis eius forma, quia ex ipſo contractu vltro enaſcitur, Quũ ego & Titius eſſemus in eadem negociatione, ipſeq; pecũnia indigeret, rogauit, vt centum ei ſolidos mutuo darem, quod ita a me accepit, promittens ad proximas Calẽdas Maii ſe ſoluturum. Calendis autem venientibus creditam pecuniam numerare non potuit, ideoq; Seius per nudum pactum eoſdẽ aureos ſe pro Titio ſoluturum conſtituit. Quia autem ex illo conſtituto Seius efficaciter mihi obligatus eſt, peto eum condemnari ad dandum & ſoluendum prædictos centum ſolidos, &c. *Et ſic libellus procedit, ſi quis conſtituit ſe ſoluturum, quod alius debebat. Facile autem poteris mutare in caſu quã do. quis conſtituit ſe id ſoluturum, quod ipſemet prius debebat.*

§. Actiones.

1 *Peculium quomodo in hoc §. accipitur.*
2 *Peculium in perſonis ſeruorum erat tantum vnum.*
3 *Filiusfam. habet quadruplex peculium.*
4 *Quid iuris pater habeat in peculijs filiorumfa.*
5 *Filiusfa. ex omni contractu & delicto obligatur.*
6 *Quomodo executio poſſit fieri contra filiumfa.*
7 *Iure ciuili nemo ex alieno contractu tenetur.*
8 *Quam æquitatem Prætor conſiderauit in actione de peculio.*
9 *Pater etiam inuitus & ignorans ex contractu filij peculiotenus obligatur.*
10 *De actione tenus.*
11 *Differentia inter patrimonium & peculium.*
12 *Peculium dicitur veluti patrimonium & puſilla pecunia.*
13 *Definitio actionis de peculio.*
14 *Actio de peculio an ſit diſtincta ſpecies actionis per ſe.*
15 *Actio de in rem verſo, & quod iuſſu, ſunt potius adiectiones quam actiones.*
16 *Hodie ex contractu filij vel ſerui oriuntur duæ actiones.*
17 *Pater actione de peculio conuentus quid deducat.*
18 *Pater conuentus filio mortuo, in ſolidum tenetur. fallit in peculio profectitio.*
19 *Pater tenetur de peculio ex contracto filij non etiam ex delicto: ſecus eſt in domino.*
20 *Noxæ deditio hodie in ſeruis tantum durat.*
21 *Actiones de in rẽ verſo, & qđ iuſſu in ſolidũ intenduñ: actio de peculio tãtũ peculiotenus.*
22 *Quatenus in peculio ſit, tempus ſententiæ ſpectatur.*
23 *Actio de peculio in profectitijs tantũ locũ habet ſecus in caſtrenſib. vel quaſi et aduẽtitijs.*
24 *Caſus vbi huic actioni etiam in aduentitijs locus eſt.*
25 *Cauſa efficiens actionis de peculio.*
26 *Cauſa materialis.*
27 *Hæc actio ex ciuili & naturali obligatione naſcitur.*
28 *Quid in hac actione probare debeat actor.*
29 *Forma libelli in hac actione.*
30 *Si cum filiofam. impubere contractum ſit, quomodo detur hæc actio.*

Actiones *a* autem *b* de peculio, ideo, aduerſus patrem dominumve comparauit, prætor, quia licet ex contractu filiorum ſeruorumve [c] ipſo iure non teneatur, *d* æquum tamen eſt *e* peculiotenus (quod veluti [f] patrimonium eſt filiorum filiarumq; item ſeruorum) condemnari eos.

Exponitur hoc §. altera actio perſonalis prætoria, quæ de peculio eſt, non inutilis, quod ad filiosfa. attinet. Accurſius, & poſt eum reliqui interpretes hoc loci quinque alias actionum formulas partim ex eodem fonte [a] *profluentes, partim huc impertinentes* [b] *enumerãt: quarum tractationem nos hic omitteuus, ne tit. proxime* [c] *ſubſequẽti dotem debitam* [d] *ſubtrahamus. Porro quia peculij crebra hic fiet mentio, pro euidentia admonendi eſtis, primo peculium varie in Legibus* [e] *accipi.* 1 *In ea vero quam tractamus materia, peculium dictum eſt, quaſi puſilla pecunia, ſiue patrimonium, quod voluntate patris vel domini filiofa. aut ſeruo permittatur, ſeparatum à rationibus* [f] *paternis & dominicis: Et poterat pater pro arbitrio ſuo illud augere, innouare, aut prorſus adimere, ſi modo id nõ fieret* [g] *in fraudẽ alicuius.* 2 *Peculium autẽ in perſonis ſeruorum erat tantum vnum, & dicebatur* [h] *dominicum: id propter abolutã ſeruitutem gentium nimis duram in foro noſtro non frequentatur. Eius tamen propter cognitionem antiquitatis & multarum legum, mentionem faciemus.* 3 *Sed quod filiusfa. habet, eſt quadruplex. Peculium caſtrenſe, quod filiofam. eunti in militiam a parentibus, propinquis & amicis donatum eſt, quodq; ipſe filiusfam. in militia acquiſiuit, quod niſi militaret,* [i] *acquiſiturus non fuiſſet. Quaſi caſtrenſe eſt, quod acquiſiuit filiusfa. ex ſalario publico, ex artium profeſſione, ex ſacerdotiorum prouentibus, ex cauſarum patro-*

cinijs

a Propter actionẽ de in rem verſo, & quod iuſſu
b Propter actionẽ exercitoriam, inſtitoriam, & tributoriam.
c Qui hunc ſequitur. quod cũ eo qui in alie. pot. eſt, &c.
d Vt dixit Bal. in l. falſus. C. de furtis.
e Glo. in rub. ff. de pec. vide Bald. in rub. ff. de pecu. & Bal. in l. fi. in 2. & 3. col. ff. quod cũ eo, &c.
f l. depoſiti. §. ult. ff. de pec.
g l. non ſtatim. & l. peculium naſcitur. cum l. ſeq. & l. ſumma cum ratione. hoc tit.
h Pet de bella Pertica hic.
i l. Caſtrẽſe. de caſtr. de pe & l. j. C. de caſt. pec. li. 12.

einſis, uel [b] parſimoni a propria. Profectitium eſt, quod ex re patris eius ve occaſione ad filiũ proficiſcitur. Aduentitium, quod filius aliunde conſequitur, puta ab auo materno uel paterno, aut ex cognatorum teſtamento, ꝙ ve aliàs ex proſpera fortuna aduenit. 4 In caſtrenſi & quaſi caſtrenſi filius iure ueteri habebat plenum dominium, id eſt, tam proprietatem quam uſumfructũ, idque & hodie obtinet. In aduentitio, Pandectarum lege penes patrem erat plena poteſtas iuris & adminiſtrationis: hodie ſolus vuſusfru. acquiritur [c] patri proprietate ad filiumfa. pertinent. In profectitio ſicut olim, ita & hodie filius neq; proprietatem neque uſumfructum habet, ſed vtrunque [c] patris eſt. 5 Deinde præmitendum eſt, filiumfamilias in poteſtate patris conſtitutum ex omni contractu & delicto obligari, & quidem in ſolidũ, etiam [d] uiuente patre, adeo, ut poſſit conueniri a creditoribus, condemnariq; per ſententiam ad ſoluendum. 6 Et quãuis nihil proprij habeat, poteſt tamen executio aduerſus ipſum fieri, ut bonis paternis cedat, idq; eo facere recuſante, carceri [e] mancipetur. Nunc ad teſtum.

a Actiones.] Id eſt, adiectiones, ſiue qualitates actionũ, ſeu formulas perſequendi, iuxta ea quæ mox [f] infra ſubnectam.

b De peculio.] Intellige profectitio: de eo enim ſolum hic agitur. Aduentitium huius loci non eſt, & ex eo pater non niſi nomine filij, cuius eſt proprietas, & tamquam legitimus adminiſtrator [g] conuenitur. Multo minus caſtrenſe, uel quaſi caſtrenſe peculium ad hanc actionem pertinet, cum eius nomine filius ipſe [h] conueniatur, & in eo habeatur pro [i] patrefam.

c Ipſo iure.] Subaudi ciuili, quo quiſq; ex proprio contractu, non alieno obligatur, eatenus, ut nec pater pro filio, nel dñs pro ſeruo, nec e regione filius pro patre obligari [k] queat. Atq; hæc eſt ſummi iuris regula.

d Aequum tamen.] 8. Sed quæ fuit hæc æquitas, quam Prętor animaduertebat? Primum, quod iuris ciuilis executio in filiosfam. dura admodum eſſet, ut aut bonis cęderent, aut in carcerem [l] detruderentur, ut iam dixi. Deinde cum pater filiusfamilias, dominusq; ſeruo expreſſe uel [m] tacite certam pecuniæ ſubſtãtiã conuenit cum qua negotietur, non exprimendo certum negotiationis genus, (alias enim eſſet inſtitor) æquum Prætori uiſum eſt, ex horum contractu patrem dominumq; obſtringi, ac conuenire poſſe, tum ne deciperentur bona fide contrahentes cum filiis aut ſeruis, tum etiã quia ex ipſorum uoluntate præſumpta, propter cõceſſionem peculii (quæ ſemp durat donec peculium rurſus adimatur) contraxiſſe uidentur. 9 Hic eſt, quod & ignorante atque inuiti ex illorum contractu teneantur. Et [n] Caius: Etiamſi prohibuerit, cum ſeruo contrahi dominus, erit in eum de peculio actio: Verum quoniam parentum dominorumque uoluntas non eſt ſimplex & abſoluta ſed certa hac limitata, reſpectu illius quantitatis conceſſe in peculium: ideo induxit & Prætor, ut nõ in ſolidum, ſed quatenus ſe illa voluntas, & ſic peculi quantitas extenderet, parentes dominique de negotijs per filios uel ſeruos geſtis obligentur. Idq; proprie vult textus noſter.

f Peculiotenus.] Id eſt, non ultra peculium ſed quatenus peculij vires eſſent, ut iam oſtendi, 10 Et nota obiter ditionem, Tenus, contra naturam propoſitionis ſemper poſtponi, in ſingulari utique cum ablatino in plurali uero cum genitiuo etiam, ut Valla docuit in ſuis [o] Elegantiis.

f Veluti.] 11 Patrimonium proprie eſt liberi hominis, peculium uero his tantum, qui in aliena poteſtate ſunt, quæritur, & cum extra poteſtatem mittuntur, amplius peculium non eſt. 12 Appellat autem illam pecuniam, quam pater uel dominus filio aut ſeruo ad negotiandum permittit, uelut patrimonium filij aut ſerui, cum non ſit: ſed quia ſeparata eſt hæc pecunia rationibus paternis, ſiue dominicis, pater & dominus non connumerãt inter ſua bona, ſeorſimq; ſuas rationes habent, quod ſigna. 13 Excuſſo, textu definiamus actionem de peculio legaliter. Actio de peculio, eſt perſonalis prętoria, qua petimus a patre uel dominio, ut ſoluat pro filiofa. uiuente uel ſeruo nobis ex contractu obligato quatenus eſt in peculio. 14 Hæc actio ex communi ſententia non eſt proprie diſtincta ſpecie actionis per ſe, ſed potius adiectio, ſiue formula actionum, ex quibus oritur. Agitur enim contra patrem uel dominum ex eo contractu, qui celebratus eſt cum filio uel ſeruo, adiecta tamen illa formula perſequendi, de peculio: ſine hac enim non concederetur perſecutio. 15 Sic etiam de actione in rem uerſo, & quod iuſſu, dicimus quod ſint actiones, ſeu clauſulæ agendi ex quibuslibet negotijs geſtis cum ijs, qui ſunt in poteſtate alterius. Et quanquam, ut eleganter [p] Ol. docet, aliæ actiones ex huiuſmodi controuerſiis naſci ſoleant inter contrahentes, aduerſus patrem tamen uel dominum abſque his adiectionibus ſeu formulis (quibus utique rei ueritas reſpondeat) non permittitur ulla perſecutio. Exempli cauſa: Filius enim rem, quam vertit in vtilitatem patris, naſciturne venditori actio ad precium conſequendum? utique naſcitur. Sed quia aduerſus patrem intendi non potuiſſet, niſi re ipſa in commodum eius uerſa, ideo uenditi actio tali formula, De in rem uerſo, exerceri poteſt. Hinc [q] Vlpian. Si a filio meo, inquit fideiuſsorem accepto, id me non de in rem uerſo, ſed de peculio actione mandati præſtaturum. Et [r] alibi: Depoſiti nomine, ait, pater uel dominus duntaxat de peculio conuenitur. His enim edictis prætorijs non transferuntur actiones [s] ſed adijciuntur. Siue ergo actionum nomina dixeris, ſiue actiones, ſiue clauſula, parum refert, modo ut ſcias formulas eſſe agendi, quæ hiſce verbis ſignificantur, ut appareat quid potiſſimum, in perſequendo debito ſpectandum ſit, quando contrahitur cum his qui in aliena ſunt poteſtate. Ad definitionem reuertendo, declaremus eam, more noſtro, populariter. Quod ergo ſit perſonalis hęc actio: liquet, quoniam in perſonam eſt ex contractibus eorum, qui ab alterius poteſtate, paterna uel dominica, geſſerunt aliquid obligatorium. Prætoria item eſt, quia eam Prętor ex ſua iuriſdictione intro-

b Dd. in l. ſori. C. de aduoc. diuer. iud. & in l. cũ oportet ibi. Bald. C. de bon. quę libe.
c l. pater. de acquir. hær. & l. quod cũ que. de uer. oblig. vide quæ dixi in §. igitur. ſup. per quas pſ. nob. acq.
d l. filiusf. de act. & oblig. & l. tam ex contractib. de iu.
e l. pe. & ibi Bart. & Alij. C. qui bon. ce. poſſ.
f num. 14. & ſeq.
g l. non ſolum. C. de bo. quæ lib.
h l. ex caſtrenſi. §. ult. de pec.
i l. 2. ad S C. Mace.
k l. 3. C. ne fil. pro par. & in l. dominum. ubi Dd. C. quod cũ eo; &c.
l d. l. pen.
m Propter l. depoſiti. §. ul. & l. quam Tuberonis. §. ſit quidam de pec.
n in l. ſi quis ſeruũ de pec.
o lib. 2. c. 9.
p Hic in practica huius actionis.
q in l. 3. §. cui congruit de pec.
r in l. depoſi. in pri. eod. tit.
ſ l. 6 cũ qui in mea §. item ſi ſeruus. de exer. act. & l. filiusf. in fi. de in rem verſo.

introduxit. Quod deinde dixi, qua petimus a patre vel dom. &c. id omnino cũ iure ciuili pugnare, & ex mera æquitate, quã Prætor conſiderauit, proficiſci, ex his quę ad tex. dictamus, colligitur. Subieci, a patre uel domino: 16 quia hodie ex contractu filij & ſerui oriuntur duæ actiones, vna eſt, quæ datur aduerſus ipſum filiũ, vel ſeruum contrahentem in ſolidum ex ſuo contractu, adeo quod ſi in ſolidũ ſoluendo non ſit, detrudi poſſit in carcerem, niſi cedendo [a] bonis ſe liberauerit. Altera (qua de hic agitur) aduerſus patrẽ dominum ve competit vſque ad uires peculij, & quatenus in peculio eſt. Vlpianus: Si quis, inquit, cum filiofam. contraxerit, duos habet debitores; filium inſolidum, & patrem duntaxat de peculio. Et [c] Paul. Ideo ait, ſi pater filio peculium ademerit, nihilominus creditores cum filio agere poſſunt. 17 Deducit tamen pater conuentus, vel dominus, omne id quod ſibi debetur, vel illis qui ſunt in ſua poteſtate, [d] tutela, curave, ſi tamen aliunde debitum ſuum conſequi nequeat, nec indemnitati ſuæ [e] conſulat: & quod reliquũ eſt in peculium computatur. Adpoſui, pro filio uiuente: 18 quia ſi pater conueniretur filio mortuo, hodie non peculiotenus, ſed inſolidũ obligaretur, maxime in aduentitijs, caſtrenſibus, & quaſi caſtrenſibus peculijs, quæ pater eo, quo nunc vtimur iure, poſt mortẽ filij occupat, non vt peculia, ſed vt hæreditatem. Quod ſi hæres eſt, ſatis etiam facere creditoribus [f] obſtringitur. In peculio vero profectitio quia nihil innouatum eſt, pater defuncto filio vſq; ad vires peculij, & intra fines [g] eius tenebitur. Subiunxi, ex contractu obligatio; 19 pater enim & dominus proprie tenentur de peculio, ſi filius vel ſeruus contraxerint, aut quaſi contraxerint, vt ſi [h] geſſerint negocia abſentis. In delictis differentia eſt inter patrem & dominum; quoniam ſi ſeruus deliquerit, noxiam ve dederit, penes dominũ optio eſt, an velit noxam reſarcire, vel ſeruum dedere, pro noxa, vt infra [i] ſuo loco audiemus. Secus eſt in filio, neq; enim poteſt ꝓ noxa dedi, ſi deliquerit, licet olim aliud [k] obſeruaretur. 20 ſicq; hodie noxæ deditio durat in ſeruis tantũ, & quadrupedib. ſi forte damnũ fecerint. Interdum tamen pater ex delicto filij conueniri põt, ſi [l] factus ſit inde locupletior. 21 Addidi, quatenus eſt in peculio, ad differentiã actionũ, de in rem verſo, quod iuſſu, exercitoria, inſtitoria, & tributoriæ, quæ etiam aduerſus patrem & dominum ex contractu filij vel ſerui intendi poſſunt: non tamen de peculio tantum ſicut hæc, ſed in ſolidum, ſicut titulo proxime [m] ſequenti docebitur. 22 Porrò quatenus in peculio ſit, tempus rei iudicatæ ſpectatur, etiamſi cum intenditur actio, nihil aut parum in eo, [n] fuerit. 23 Illud diligenter aduertendum eſt; quod & ſupra dixi, hãc actionem in profectitio tantũ peculio locum habere, in caſtrenſi enim vel quaſi caſtrenſi pater non tenetur, viuente filio, ſed ipſe filius conuenitur tanq̃ paterfa. cũ plena poteſtas iuris & adminiſtrationis [p] penes ipſum ſit; eo vero mortuo, conuenitur pater in illis, non vt in peculijs, ſed velut hæres, ſi tamen nõ reliquit liberos. In aduẽtitio vero pater conueniri debet, ſicut legitimus [o] adminiſtrator; & conuenietur in ſolidum, non peculiotenus: obligatur enim filiũ defendere inſolidũ velut quiuis adminiſtrator: atq; eo amplius, quod pater eſt, ſicut alibi Martianus [q] dicit. 24 Si tamen pater permiſiſſet aduẽtitij peculij adminiſtrationem filiofa. tum procederet etiam nunc iſta in patrem actio, ſicut olim. 25 Cauſa efficiens huius actionis eſt ipſe prætor, qui naturali æquitate motus, hanc contra ius ciuile introduxit, vt ſupra ad textum diximus. 26 Cauſa materialis eſt, ciuilis & naturalis obligatio. 27 Nã cũ parentes vel domini haberent plenum ius peculij, quod ideo concedebant filijs vel ſeruis, ut negociarentur, quare non dicamus, filijs etiam hodie ciuilem & naturalem obligationem introduci edicto Prætoris? [r] Paulus, Qui peculii inquit, adminiſtrationem concedit, videtur permittere generaliter, quod & ſpecialiter permiſſurus eſt. Et ideo [s] Vlpianus ſæpe utitur uerbo obligationis: ut nihil opus ſit anxia [t] Doctorum inueſtigatione, utrum naſcatur ex ciuili tantum, an etiam ex naturali obligatione, ut non inſcite [u] Ol. etiam docuit. 28 Probat autem in hoc iudicio actor primum contractum cum filio uel ſeruo celebratum fuiſſe, ex quo principalis obligatio orta eſt. Deinde apud patrem ſeu dominum peculium extare ut aliquo modo poſſit ſatisfieri. 29 Ad praxin tandem deueniendo, poteſt ſub hac fere forma proponi hæc actio, Poſtquam compertum habebam Titium filium Sempronij ex eius conceſſione habere peculium, quo poſſet negociari, contraxi cum eo, & uendidi ei centum modios frumenti triginta aureis, quos hactenus ab eo exigere non potui, quia autem Sempronius pater eius tenet & poſſidet hoc peculium, peto eum in prædicta ſumma XXX aureorum condemnari. Exempla aliorum contractuum huc facile adferre poteſ. Sunt qui adiiciunt hanc clauſulam (Quatenus in peculio eſt.) Sed Iaſon ait, hanc moderationem penes iudicem eſſe. Ego amplius ſatis eam iure ſuppleri puto, quia ſolidum petendo quis, videtur ſecundum tenorẽ Iuris petere, quam ſequitur iudex in [x] dicenda ſententia. 30 Illud etiam notandum eſt, quod ſi cum filiofa. impubere fuerit contractum, ita datur in patrem actio, ſi locupletius ipſius peculium [y] factum ſit. Itaque in tali ſpecie facienda eſt mentio de auctione melioratione ve peculij, quæ acceſſit per creditorẽ eſtq; probanda.

a l. cum filiusfa. c. qui bo. ced.
b l. ſi quis cum fi. fam. de pec.
c l. ideo. eod tit.
d l. peculiũ & l. ſed ſi dãnũ. de pecu.
e l. ſi noxali. §. idem recte, & §. quod autem, hoc tit.
f Toto tit. C. de hę red. act. § & l. uni. C. vt act. ab hær. & con. hære. &c.
g gl. in l. pater. 2. in ve. hæreditameoto de caſtr. pec.
h l. ſi filiusfa. ff. de neg. geſt.
i in tit. de nox. act.
k §. ult. inſ. de noxa action.
l Per gl. mag. hic. & quæ not. Dd.
m inſ. quod cum eo qui &c.
n l. quęſitum eſt. in prin. de pec.
o l. 4. & l. actionẽ. de caſt. pec.
p l. j. C. de bon. ma. l. vlt. §. ubi aũt. C. de bon. quæ lib. &c.
q in l. ex caſtrenſi. §. vlt. de caſt. pec. gl. in l. pater qui caſtrenſe ibid.
r in l. qui pec. de pec.
ſ In l. 3. §. Iulian. quoq; . ff. hoc ti. de pec.
t Bart. in l. fratre. de cond. ind.
u in practica huius actionis.
x l. pen. ff. quod cũ eo qui in al. &c.
y l. j. § ſi cũ impubere. de pec.

§. Item ſi quis poſtulante.

1 Quid ſit iuſiurandum, & ſpecies.
2 Iuſiurandum uoluntarium.
3 Iuſiurandum neceſſarium.
4 Iuramenti neceſſarii uarię ſpecies.
5 Iuſiurandum iudiciale.
6 Species huius §.
7 Iuramentum poteſt deferri, & referri.
8 In cauſis famoſis ceſſat relatio.
9 Iuramentum ex interuallo ſuſceptum nihil proficit. & num. 20.

10 Si remittatur iuramentum, habetur pro pra-ſtito. & num. 31.
11 De iuramento formi & informi.
12 Poſt praſtitum iuramentũ, reus denuo admoneri debet, vt ſoluat, antequam agetur.
13 Quam æquitatẽ conſiderauit Prætor in actione iuratoria introducenda.
14 Iurans non tenetur probare debitum.
15 Definitio actionis in factum ex iureiurando.
16 Actio ex iuramento quare ſit perſonalis.
17 Quando hæc actio proprie locum habet.
18 Si actor reo deſert iuramentum, isq; iuret, datur ei regulariter exceptio.
19 Iuramentum vltroneum, quod ſit nemine deferente, nihil operatur.
20 Deferens, niſi iuramentum incontinenti ſuſcipiatur, pœnitere poteſt, & illud reuocare: & defenſa ea in re Bartoli cautela.
22 Quomodo iuſiurandum remittitur.
23 Iuramento præſtito, illi ſtatur, etiamſi deferẽ periurium probare vellet.
24 An periurius puniri debeat.
25 Intellectus l. ij. C. De reb. cred. & iur.
26 Iuſiurandum iudiciale præſtatur formiter & informiter.
27 Ex iuramento formi duæ dantur actiones.
28 Informe iuramentum producit actionem in factum iuratoriam.
29 Doctores errare circa iuramentum informe.
30 In iudicijs nihil admitti debet ſine cauſa generali vel ſpeciali.
31 Cauſſa actionis iuratoriæ.
32 Actio in factum ex iuramento eſt natiua.
33 Quid actor probare debeat in hac actione.
34 De forma libelli in hoc iudicio.
35 Forma executionis, in cauſa iureiurando diffinita.

Item *a* ſi quis *b* poſtulante aduerſario *c* iurauerit, *d* deberi ſibi *e* pecuniam, quam *f* peteret, neque ei *g* ſoluatur, *h* iuſtiſſime *i* accommodat *k* ei talem *l* actionem, per quam nõ illud quæritur; *m* ei pecunia debeatur, ſed an iurauerit.

TErtia actio perſonalis à Prætore introducta, hoc §. expenditur actio ſcilicet in factum ex iureiu*rando proficiſcens. Ad cuius euidentiam præcognoſci debet, quantum ad præſentia ſatis eſt, quid ſit iuſiurandũ; quotq; eius ſpecies. 1* Iuſiurandum *eſt affirmatio vel negatio, ſacræ rei aſſertione vel atteſtatione firmata. Vnde &* ſacramentum *dici ſolet, quaſi ſacra rei arctiſſimum vinculum, quod nullo modo ſit ludendum, vt grauiter Cic. lib. 3. Offic. diſputat. 2 Eſt aũt iuſiurandum multiplex. Quoddam enim* voluntarium *eſt, quod & conuentionale dicitur, ſiue iuramentum ex pactione, quando ex ſimplici cõuentione partium iuratur extra iudicium, ad confirmandum contractus, pacta, tranſactiones, & quæcunq; negocia, vt videlicet, vt promiſſa* [a] *ſeruentur. Voluntariũ aũt ideo dictũ eſt, quia depẽdet plane ex arbitrio inuicem negociantium, quatenus ſit dandum & accipiendum. 3 Deinde quoddam eſt* [b] *neceſſarium, quod iudex ad præparationem, vel etiam cognitionem iudiciorum recte exercendam, nemine impellente refert, ne quid per fraudem eorum, qui iudicio uerſantur, iudicat, quod euertat veritatem: ideo ſit dictum, quia plerunque is cui defertur per iudicem, volens nolens iurare cogitur. 4 Sub hoc autem variæ ſpecies iuramẽti includuntur: vt ſunt, quæ dantur vel* [c] *calumniæ, vel* [d] *teſtimonij dicendi, vel cautionis, vel æſtimandæ rei* [e] *gratia: item iuramentum iudicis vel* [f] *aduocati, & ſi quæ ſunt his ſimilia. Et hæc duo iuriſiurandi genera nõ ſunt huius loci. 5 Quoddam denique iuſiurandum, iudiciale dicitur, quod iudex in iudicio, vel aduerſarius iudice approbante ad explicandam ſemel totam litem, alteri defert. Vnde etiam deciſorium nuncupatur, quod finem imponat controuerſiæ, vt actori decernatur, quod intendit, aut reo, quod* [g] *excipit: & de eo ſolũ in præſenti loco diſputatio erit. 6 Species hic talis proponitur. Cum Titium conueniſſem: mihi obligatũ in decem, is iuſiurandum mihi detulit, vt iurarem, illa mihi deberi. Ego approbante iudice, tantam pecuniam, quantam petij, debere illum mihi, iuraui ſaltem informiter (quod qualiter accipi debeat, ex infra* [h] *dicendis apparebit.) Titius adhuc eam pertinaciter ſoluere recuſat. Prætor dat mihi in eum actionem in factum, ex iureiurando: quam intentans, planum facere non cogor, debeatur ne id mihi quod petij, verum ſi id ſolum docuero; me iuraſſe Titio deferente, & iudicem approbaſſe tale iuramentum, neceſſe erit ut condemnetur: quoniam ab omni controuerſia diſceſſum eſt per iuſiurandum, & non aliter cenſeor viciſſe totam litem, quam probaſſem* [i] *intentionem meam: quia iuramentum habet vim* [k] *iudicati. Exponamus textum craſſe.*

a Si quis.} *Actor ſcilicet: nam de eo proprie hic agitur.*

b Poſtulante.} *Id eſt, iuſiurandum deferente reo, vel etiam eius procuratore; ſiue is vniuerſorum bonorũ adminiſtrationem habeat, ſiue ſpeciale mandatum habeat, aut in rem ſuam procurator* [a] *ſit. Cæterum ſi quis iuraret nemine deferente, Prætor non tuetur hoc* [b] *iuſiurandum. 7 Poteſt etiam hoc caſu actor, ſi maluerit, referre iuramentum, ſicut initio deferre reo conuento talem* [c] *conditionem potuiſſet. Verũtamen in cãis famoſis* [d] *ceſſat relatio. 8 Quod ſi actor primus detuliſſet iuramentũ aduerſario, & is neq; iurare, neq; referre iuramẽtũ vellet, cenſeretur malã habere conſcientiã; ac nolle prorſus actori præſtare id,* [e] *quod debet*

c Iurauerit.} *Ea ſcilicet forma, qua delatum eſt, & in continenti, poſtquam delatum eſt: 9 nam ex interuallo acceptatum nihil proficit, niſi de* [f] *nouo deferatur. 10 Quid ſi ei iurare volenti remiſſum ſit iuſiurandum? Et perinde eſt, ac ſi iuraſſet,* [g] *naſceturq; hæc actio.*

a de hoc loquitur l. 1. & auth. ſacramenta puberum. C. ſi aduer. vend.
b de hoc tractatur in l. admonendi. ff. de iureiur. & in l. in bonæ fidei. C. de reb. cred. & iure. & in c. vlt. extra de iureiur.
c Vt C. de iureiur. prop. calumn.
d Alex. & Iaſo. in rub. ff. de iureiu.
e iuxta l. ſi tutor. & in lit. iuran.
f l. rem non nouã. C. de iud.
g l. j in ſi. de tut. iu.
h inf. num. x8.
i l iuſiurandũ. à debitori. de iureiu.
k l. 2. de iureiu.
a l. iuſiurandum quod ex conuentione. §. ult. illo. tit.
b dicẽ. inf. nu. 19.
c l eum qui iurauit. in pri. hoc ti.
d c. vlt. de iureiur.
e l. manifeſtæ turpitudinis. de iure.
f l. ſi quis iuſiurandum. C. de reb. cre. & iud.
g l non erit. §. vlt. eum l. ſeq. hoc ti. l. actori. C. de reb cre. & iur.

Deberi.

d Deberi.} *Non expreſſa in iuramento cauſa, ex qua debeat,* 11 *quod Doctores vocant iuramentum informe: tum enim huic actioni iuratoria locus eſt. Nam ſi cauſa adijceretur, vt iuro te mihi debere ex cã empti (quod forme iuramentum appellant) agi poſſet actione vtili ex tali contractu propter iuramentum. De vtroque* [h] *infra modo videbimus.*

e Pecuniam.} *In generali ſignificatione pecuniæ verbum accipe, vt omnes res comprehendas. Ait enim* [i] *Vlpianus, Iuſiurandum & ad pecunias, & ad omnes res locum habet. Et alibi* [k], *Quacunque, inquit, actione quis conueniatur, ſi iurauerit ei iuſiurandum.*

h num 26.
i l. iuſiurandum & ad pec. hoc tit.
k l. 3. §. quęcunque illo tit.

f Peteret.} *Actor iurans.*

g Soluatur.} *Quia reus adhuc ſoluere pertinaciter recuſet.* 12 *Et ſic præſupponit, admonitum fuiſſe aduerſarium poſt iuramentum, vt ſolueret priuſquam hoc iudicium aduerſus eum intenderet: quod in foro ſeruandum eſſe, ſuadet Chriſtiana charitas.*

h Iuſtiſſime.} *Sed quæ hæc eſt iuſtitia ſiue æquitas, quam Prætor conſiderauit?* 13 *Reſpondeo ipſum iuſiurandum, quod vtiq; ſeruari debet. Nam cum ſemel iuratum eſt, tueri oportet religionem ſacramenti, ne ad contemptum diuini nominis perperam retractetur.*

i Accommodat.} *Permittit, concedit.*

k Ei.} *Qui iurauit.*

l Actionem.} *In factum ex iureiurando promanantem, quam mox enarrabimus.*

m An ei pec.} *Iuramentum enim eum exonerat neceſſitate probandi debitum, poſtquam præſtitum eſt, tum propter religionem iuſiurandi, vt dixi, tum propter conſenſum mutuum ipſorum litigantiũ.* 15 Actio in factum ex iureiurando, eſt perſonalis, qua agit is, qui deferrente aduerſario ſuo incontinenti iurauit informiter, quid ſibi deberi, vel reum res ſuas poſſidere. *Explicamus hæc verba.* 16 *Quod ſit perſonalis hæc actio patet cum ex eo, quod hic inter perſonales connumerantur, tum etiam, quia in perſonã eſt ex quaſi contractu. Nam in iureiurando, ſi autoritatem ſpectes, inſtar* [l] *habet rei iudicatæ: ſi vero reſpicias conuentionem deferentium, referentiumq; mutuo conſenſu iuſiurandum, tum vim & ſpeciem continet trãſactionis, nouationis,* [m] *delegationis, & ſolutionis. Sequitur,* qua agit is, &c. 17 *quia hæc actio proprie locum habet, quando iuſiurãdum a reo delatum eſt actori, vt is iuret ſibi quid a reo deberi: tum enim naſcitur actio in factum ex illo iureiurando: nec amplius quærendum eſt, an reus debeat, & ex qua cauſa, ſed tantum vt de ſacramento conſtet, id eſt, ſi actor iurauerit. Et ſi de hoc conſtiterit, dominatur reus, ſicq; habet hoc caſu iuramentum vim & effectum naturalis obligationis: de quo, & alijs quamplurimis iuriſiurandi effectibus, Iaſ. hic ample diſputat. Poteſt tamen ipſe actor in iudicio ſacramentum reo deferre, vel delatum re referre: qua ſpecie ſi reus iurauerit, & quæratur num ex illo iuramento reo oriatur actio, diſtinguendum eſt.* 18 *Nam ſi in actione perſonali iurauerit, id eſt, ſe non eſſe obligatum actori, tunc reo datur exceptio tantum ex iureiurando, qua ſcilicet reus actorem denuo aduerſus ipſum agentem, & ad eandem obligationem indigentem, ſubmouere poteſt. Quod ſi reus conditione delata iurauerit in actione reali, intereſt an iuſiurandum ſimpliciter & negatiue præſtitum ſit, ſcilicet rem non eſſe actoris: & ex eo non actio, ſed tantum exceptio naſcetur, an vero affirmatiue, nempe rem, quam actor petit, ſuam eſſe: tum ſi ea res aliquo caſu ad actorem peruenerit, habet reus ex iuramento actionem in factum, non tamen contra quemlibet poſſeſſorẽ, ſed duntaxat aduerſus* [n] *eum, propter cuius delationem iurauit. Additur* deferente aduerſario, *id enim neceſſarium eſt.* 19 *Nam ſi quis iuraret, nemine ei iuſiurandum deferente (quod à Zaſio dicitur iuramentũ vltroneum, ad differentiam voluntarij) Prætor denegat ei hoc iudicium, ſibi enim iurauit. Alioqui facillime quiſque ad iuſiurandum decurrens, nemine ſibi deferente, oneribus actionum* [o] *ſe liberabit. Dixi,* incontinenti, *quia in quo vis iuramento delato ineſt tacita conditio, vt in continenti acceptetur. nam ex interuallo ſuſceptum nihil proficit, vt ſi conditione delata quis deliberare vellet, ac deinde paratus eſſet iurare, quia nihil aget, niſi iuramentum de nouo* [p] *deferatur, idq; ob religionis eminentiã, & ne illudatur diuino numini. Per quod dogma confunditur notiſſimus error in iudicijs, vbi etiam ex interuallo præſtitum iuſiurandũ plerunque obtinet, tameiſi aduerſarius denuo illud non intulerit.* 2 *Hinc colligitur, actorem, qui ſacramentũ detulit, reo deliberante, pœnitere poſſe, delatamq; conditionem* [q] *reuocare. Proinde* [r] *Bartolus cautelam tradit, quam reliqui omnes exclamãt, videlicet,* quod reus etiam dubitans de ſua exceptione, utique ſuſcipiat iurandi conditionem ſibi delatam, ſalua deliberatione; *ſic enim adimetur deferenti facultas pœnitendi. Hanc tamen* [ſ] *Old. . . . . noſtri ſeculi alter Sulpitius, pulchris rationib. impugnat, eamque cum veterum Iuriſconſultorum reſponſis ex diametro pugnare, grauiter oſtendit. Quanquam ego Bartolum, & ſui ſequaces defendi poſſe exiſtimem. Horum enim mens fuiſſe videtur, non quod reus de ſua exceptione dubitans ea ratione peieraturus eſſet; ſed vt interim deliberare poſſet, & in memoriam reducere veritatẽ rei, an bona conſcientia iurare poſſit, nec ne. Quia ergo etiamſi in deliberando inueniret, ſe ſalua conſcientia iurare poſſe, ſi non ſtatim iuramentum ſuſciperet, pœnitere poſſet deferentẽ delati iuramenti; ſicq; cauſa caſurus eſſet is, cui delata eſt iurandi conditio, ſi deferentem pœniteret, nec ipſe, cui delatũ eſt, alias haberet probationes vel adminicula docendi veritatem. Voluit vtique Bar. ad hoc præcauendum, vt quis ſuſciperet iurandi conditionẽ ſalua deliberatione, vt ſic eo magis veritas eluceſceret, & conſtare alicui poſſet ex ſequenti deliberationem*

l l. 2. De iureiur.
m l. qui iuraſſe. §. vlt. & l. ſeq. hoc ti. vide. l. 1. in pri. ff. quar. rer. act. nõ datur.
n Vide text. & ibi Dd. in l. ſed etſi poſſeſſori. in pri. de iurei. hoc ample proſequentes
o l. 4. §. nec fruſtra. hoc tit.
q l. ſi quis iuſiurandum. C. de reb. cre. & iur.
d l. ſi quis iuſiurandum.
ſ In l. non erit ratum, in fi. hoc ti.
ſ In praxi huius actionis.

liberatione, an ſine periculo animæ iurare poſſet vel minus. Tendit ergo hæc Bartoli cautela magis eo ut euitetur periurium, quam vt huic cauſam præbeat. Sequitur in definitione, iurauit: quia hæc actio tum demum naſcitur ſi iuratum fuerit, 21 *vel iuramentum à deferente remiſſum nominatim ſit aduerſario iurare volenti: hoc enim perinde habetur, ac ſi iuratum fuiſſet.* 22 *Remittit autem iuſiurandum,* [a] *Paulo autore, qui deferente ſe cum paratus eſſet aduerſarius iurare, gratiam ei facit, contentus voluntate ſuſcepti iuſiurandi.* 23 *Præſtito autem vel remiſſo iureiurando, nihil amplius de veritate cauſæ quæritur, an debeatur, & ex qua cã, ſed duntaxat hoc verſatur in inquiſitione an* [b] *iuratum ſit: quo probato, etiamſi deferens poſtea detegere periurium vellet, eo tamen ſtandum eſt, neq; cauſa retractanda: adeo quod nec appellare poſſit, qui in iudicio propter ſacramenti præſtationem* [c] *condemnatus eſt, quod eſt mirabile, notaq; dignum, quia ſæpe apud laicos ſeruatur contrarium.* 24 *Poteſt tamen is qui peierauerit, & debet puniri extra ordinem,* [d] *ſaluo interim iuſiurandi vinculo.* 25 *Nec aduerſatur* [e] *Alexander Imp.* Iuſiurandi *inquiens,* contempta religio ſatis Deum vltorem habet: *quia loquitur de iuramentis neq; delatis, neq; ſolenniter præſtitis, quæ nunc ſunt (pro dolor) in ore hominum frequentiſſima. Subijcitur informiter: quia ſi formiter iuraſſet, daretur etiam actio vtilis ex tali contractu. Quod vt recte intelligatis, quia Doctores vulgo* [f] *errant hac in re, aduertendum eſt.* 26 *Iuſiurandum quod iudiciale diximus, dupliciter differentia præſtari, formiter & informiter. Formiter iuratur, quando ex cauſa quæ nominatam formam contractus, aut delicti, iuratur, & hoc caſu pro iuriſiurandi conſeruatione competũt duo remedia.* 27 *Primum eſt, quod actio, quæ alias directa naſcitur ex tali contractu, poſt iuramentum redditur utilis, quod quidem iuramentum plenam facit fidem, vtcunq; contractus aut delictum non appareat. Exemplum: Peto fundum à* [g] *Titio quem ab eo emi, ſicut delata mihi ab ipſo iurandi conditione, de hoc iuraui, &c. Iſta dicitur vtilis ex contractu. Ante iuramentum potuiſſem agere aduerſus Titium directo: ſed quia ego ipſo deferente, iuraui, ideo conceditur iam mihi utiliter propter ſacramentum. Et hoc caſu dicor iuraſſe formiter, quia expreſſi cauſam, quæ habet nominatam formam contractus, nempe emptionis, ac ſic de reliquis. Alterum remedium eſt, actio in factum ex iureiurando, & licitum eſt intendere quam malueris, idq; vulgo receptum eſt,* [h] *Iaſone fruſtra reclamante. Informiter vero iuratur, quando ex aliquo facto, ſiue negocio informi, ſeu innominato iuratur, quod etſi non habeat propriã actionem, aptum tamen eſt ſecundum æquitatem parere obligationem:* 28 *tũc cum nulla ſit nominata actio; quæ vtilis dari poſſit, locum habet duntaxat hæc actio in factum iuratoria. Itẽ ex omnibus realibus actionibus, ſi iuratum fuerit, nulla præter hanc exerceri poteſt actio, atque ita noniter* [i] Oldrad. *tradidit ex* [k] *veritate.* 29 *Male ergo Interpretes iuris vulgo autumant, informe iuramentum eſſe, cum cauſa iuramenti nulla exprimitur, vt ſi iurem ſimpliciter, Titium mihi dare oportere decem: nam tale iuramentum à probo iudice non debet admitti, niſi iurans referat ſe ad acta iudiciaria. Fefellit autem eos, vt idem* Ol. *ait, phraſis horum verborum: Si iurauero te Stichum mihi dare oportere, non bene ab ipſis intellecta. Nam Iuriſconſulti non hoc volunt, quaſi tam nuda iurandi verborum formula ſignificati, quod totam actionem in perſonam cum ſua cauſa tali compendio loquendi ſignificari ſolent. Informe ergo iuramentum intellige, non quod nullam, ſed quod* [l] *innominatã cauſam complectatur.* 30 *quia in iudicijs nihil debet admitti ſine cauſa generali, vel ſpeciali: Ad propoſitum reuertendo, adieci in definitione, quid ſibi deberi, propter actiones perſonales, in quibus maxime iuramenta deferri referriq; ſolent. Poſtremo addidi reum rem ſuam poſſidere, propter actiones in rem, quibus etiam iuratur, vt ſupra dixi: per nomen enim ſuum, præſupponit dominium, vel Ius in re poſſeſſa, &c.* 31 *Cauſa iſtius actionis eſt iuriſiurãdum ipſum: quod habetur pro quodam quaſi contractu, propter rei delationem, & actoris acceptione ſiue præſtatione, aut e conuerſo.* 32 *Hinc eſt, quod actio, cenſetur inter perſonales, eſtq; natiua, quoniam ex iuramento naſcitur, quod pro quodam quaſi contractu habetur, & uim tranſactionis obtinet. Et quanquam Zaſius datiuam eſſe contendat mihi tamen videtur, cum de iuriſiurandi religione quæriĩ, tot concurrere vincula, quæ deferentem vel remittentẽ aduerſarium iuranti obligãt, vt omnibus modis naſci oporteat actionem. Vnde* [m] *Vlpianus, Nam actionem, ait, mihi parat. Et* [n] *Paulus dicit: Et perpetuam certe exceptionem parit.* 33 *Probat autem actor in hoc iudicio tria. Primo, iuramentum eſſe delatum à parte. Deinde, ſub ea præſtitum eſſe forma, ſub qua delatum eſt. Denique incontinẽti fuiſſe ſuſceptum, & deinde præſtitum, vel à deferente remiſſum.* 34 *Non poteſt autem certa forma libelli in hac actione præſcribi, quum multifariam iurari ſoleat. Nam in perſonali iudicio & formiter & informiter præſtatur ſacramentum, & quoduis habet ſuam formam libelli. Idem etiam in actione reali eſt. Deniq; poteſt iurari in quacunq; actione, &* [o] *in omnibus interdictis, & in omni negocio. Itaq; inſtituendo libellum,* narro primò ſummatim qualitatem cauſæ incidentis. Deinde qualiter aduerſario iuramentum detulerim, iudice illud approbante, isq; iurauerit. Et ſecundum uarietates caſuum varianda eſt concluſio, ut ſcilicet agendo realiter concludas, rem petitam cum omnibus acceſſionibus tibi reſtitui: agendo vero perſonaliter, rem tibi dari & tradi. 35 *Cæterum formam executionis in cauſa iureiurando diffiaita tradit eleganter* [p] *Vlpianus: Cum res (inquiens) in iuſiurandum demiſſa eſt: iudex iurantem abſoluet, & referentem audiet, & ſi actor iuret, condemnet reum. Nolentem autem iurare reum; ſi ſoluas, abſoluet, non ſoluentem condemnet. Vel ex relatione non iurante actore, abſoluet reum. Ecce quam breuiter & commode explicat theſes omnium caſuum, quibus iuratur. Et hæc circa huius §. enarrationem ſufficiant.*

§. *Pœna-*

[a] in l. remittit. de iureiur.
[b] d. l. non erit. in verb. dato.
[c] l. generaliter. C. de reb. cred.
[d] Atque ita loquitur. l. quod ſi deferente, cum l. ſeq. ff. de donat. mal. & l. ſi duo patroni. §. vlt. ff. de iureiur.
[e] in l. 2. C. de reb. cred. & iur.
[f] Tum hic oẽs, tũ in eo l. ſi duo patroni. §. ſi quis iurauerit.
[g] Benefacit tex. in d. § ſi quis iurauerit.
[h] in d. §. ſi quis iurauerit.
[i] in explicatione huius actionis.
[k] Hæc enim omnia, ſi bene perpendas probatur in d. l. ſed & ſi poſſeſſori. in pri. & in d. l. ſi quis iurauerit.
[l] Ad hoc facit. l. iuris gentium. de pact.
[m] in l. nam poſtea. §. iuſiurandum. ff hoc tit.
[n] in l. iuſiurandũ. a debitore. eo. tit.
[o] l. 3. § quæcunque de iureiu.
[p] in l. iuſiurãdum, & ad pcc. §. vlt. ff. de iureiu.

§. Pœnales.

1 *Actionum perſonalium prætoriarum duæ ſpecies.*
2 *Actiones rei perſecutoriæ.*
3 *Actiones pęnales.* 4 *Actio pęnalis triplex.*
5 *Exemplum actionis pœnalis ex parte rei tantum.*
6 *Actio pœnalis ex parte actoris tantum.*
7 *Actio de calumniatoribus intra annum datur in quadruplum.*
8 *Actio pœnalis ex parte actoris & rei.*
9 *Aduerbium penè.* 10 *De albo prætoris.*
11 *Error Accurſii circa album.*
12 *Qua ratione Prætor de albo corrupto actionem propoſuerit.*
13 *Vocare in Ius quid ſignificet.*
14 *Eripere & eximere quid denotet. & num. 47.*
15 *Definitio actionis de albo corrupto.*
16 *Actio de albo corrupto eſt popularis.*
17 *Hæc actio in his locum habet, quæ iuriſdictionis perpetuæ cauſa proponuntur.*
18 *Ad hanc actionem omnia pertinent, quę ad vſum perpetuum publice cuſtodiuntur.*
19 *Corrumpens edicta iudicum temporaria, extra ordinem punitur.*
20 *Præteritum aliquando & præſens & futurum continet.*
21 *Mandans fieri delictum, tenetur ea pœna qua delinquens.*
22 *Actio de albo corrupto requirit dolum, & an in ea culpa lata veniat.*
23 *Pluribus album corrumpentibus, omnes tenentur.*
24 *Cui ſit applicanda pœna in hac actione.*
25 *Cauſa materialis huius actionis.* 26 *Quid in hac actione probet actor.*
27 *Actio de albo corrupto eſt annalis.* 28 *Forma libelli in hac actione.*
29 *Actionis de in Ius vocando deſcriptio.*
30 *Pœna huius actionis eſt quinquaginta aureorum.*
31 *Pęna huius actionis tribus caſibus remittitur. & num. 32.*
33 *Remittere actionem quid.*
34 *Venia quomodo impetranda à iudice.*
35 *Aliquæ perſonæ iure ciuili prohibentur in Ius vocari.*
36 *Aliquæ vero iure prætorio, & ad eas proprie actio de in Ius vocando locum habet.*
37 *Lis nulla eſt inter patrem & filiumfam.*
38 *In inceſtuoſis non habet locum hæc actio.*
39 *Patronus à liberto non poteſt in Ius vocari ſine venia.*
40 *An hæc actio pertineat etiã ad dominos feudorum ſi à vaſallis ſine venia in Ius vocentur*
41 *Cauſa huius actionis.* 42 *Quid probet actor in hoc iudicio.*
43 *Forma libelli in hac actione.*
44 *Caſtigo quando ſuccedat in locum pęnæ pecuniariæ.*
45 *Actio in factum ex edicto, ne in ius voc. ui exi.*
46 *In ea actione ſufficit, ſi uis interueniat.*
47 *Verbum eximendi generale eſt.*
48 *Pęna exiſtentis eſt, in quantum actor in litem iurauerit.*
49 *Aduerſus plures eximentes agitur in ſolidum.*
50 *Caſus in quibus ceſſat pœna eximentis vocatum in ius.*
51 *Pedanei iudices qui dicantur.*
52 *Cauſa actionis, ne ius voca. vi exi.*
53 *Quid probandum in hac actione.*
54 *Forma libelli in hac actione.*
55 *Actio ex edicto, de eo per quem factum erit, &c.*
56 *Edictum ne quis eum, &c. differt ab edicto, de eo per quem factum, &c.*
57 *Forma actionis de eo per quem factum erit, &c.*

Pœnales [a] quoque actiones Prætor [b] bene multas ex ſua iuriſdictione introduxit: ueluti aduerſus eum qui quid [c] albo eius [d] corrupiſſet, [e] & in eum qui [f] patronum vel [g] parentem [h] in Ius uocaſſet, cum id non [i] impetraſſet, [k] item aduerſus eum, qui ui [l] exemerit eum, qui [m] in Ius vocaretur, cuiuſve dolo [n] alius exemerit, & alias innumerabiles.

Actionum

Actionum 1 perſonaliũ, quas Prætor ex ſua iuriſdictione introduxit, duę ſunt ſpecies, 2 Quędam enim ·ei perſecutoriæ ſunt, ſic dictæ, quod rẽ perſequãtur debitam, quæ actori abeſt, reo verò adeſt. Rei enim nomen arctius hoc loci accipitur, tantũmodo pro re debita ex contractu vel negocio. Harum tria exempla hactenus expedinimus, actionem ſcilicet de conſtituta pecunia, de peculio, & iuratoriam. 3 Quædam vero pænalis, quibus pœnam perſequimur pp aliquod delictum. Et quamuis dici ſoleat rei appellatione etiam pænam [a] comprehendi, quia tamen res in illis non petitur velut, principale debitum, ſed tanquã pæna, & quaſi res incidens, de qua in principali negocio ne cogitatum quidem erat, rectè pęnales appellantur, ut hic ſatis docet Zaſius. Quare iuſto nexu hic §. præcedentibus cohæret, qui ut facilius cognoſcatur, non eſt omittendum pro prauia quaſi inſpectione, actionem pænalem eſſe triplicem. 4 Aliqua enim ex parte rei tantum pænalis eſt, & ex parte actoris rei perſecutoria, quando ſcilicet actori aliquid abeſt, & reo nihil adeſt, actor petit tantum a reo rem ſuã, & pænam, reus verò non habet rem, quæ petitur. 5 Exemplum: Tu me uiolenter deiecisti ex ſundo meo, quem poſſidebam, & per illam deiectionem res meę amiſſæ ſunt, quæ tamen ad te inuaſorem nõ peruenerunt: nihilominus datur mihi aduerſus te actio, qua peto res meas in deiectione amiſſas, licet ad te non [b] peruenerint, abs te mihi reſtitui Ecce hæc actio, pænalis ex parte rei, quia reus obligatur mihi reſtituere ſingula per alios ablata, q̃ tamen ipſe non accepit. Et hæc eſt quaſi quædam pęna deiectionis. Contemplatione vero actoris, rei perſecutoria eſt· agit enim ad res ſuas amiſſas, ſicq; ad hoc quod ei abeſt. 6 Deinde aliqua eſt pænalis ex parte actoris & rei perſecutoria ex parte rei, ut quando actori nihil abeſt & reo adeſt, exemplum, Accepiſti a Titio viginti aureos, uel aliud emolumentum, ut litem mihi inferres per calumniam, cum ſcires te nihil prorſus habere iuris, ex quo dictares mihi iudiciũ. Iam intendo contra te actionem edicti de calumniatorib. ad illa viginti quæ tu accepiſti. Hæc actio reſpectu actoris pænalis eſt, agit enim ad id quod ei non abeſt, id eſt, ad viginti aureos, qui nunquam ipſius fuerunt, actoris autem intuitu rei perſecutoria, quia ad illã pecuniã agitur, quã reus accepit & habet. Et hoc exemplum procedit, quando poſt annum a commiſſo delicto elapſum ſimplex petitur. 7 Poteſt namq; hæc pæna in primo anno delicti peti etiam in quadruplo, ut reus quadruplum eius, quod accepit calumnioſè, obſtrigatur reſtituere: ſicq. Fabro autore, exemplum iſtud educitur ad tertiam ſpeciem pænalis iudicij. 8 Tertio eſt aliqua actio pænalis ex parte utriuſq;, & actoris & rei, quando ſcilicet actori nihil abeſt & reo nihil adeſt. Exemplum: Cũ Titius ſurripuiſſet mihi poculum, egi aduerſus eum condictione furtiua ad poculum furto ſubtractum, idq; conſequor, ſic mihi nihil abeſt, nec reus quicquam habet amplius, quod ſit meum. Poſtea uerò ago ad pęnam dupli uel quadrupli: ſecundum quod furtũ fuit manifeſtum, uel nec manifeſtũ. Hęc actio pęnalis eſt, primum ex parte rei, quia contra ipſum agitur, cum tamen nihil habeat quod ſit actoris. Deinde ex parte actoris, quia ei nihil abeſt, poculum enim ſurreptum redditum eſt. Agitur ergo ſimpliciter ad pęnam. Et de hac ſpecie habemus in hoc §. tria exempla. Primum eſt actio in factum de albo corrupto, alterum, actio de in ius uocando, tertium, ne ĩ ius uocati eximantur aut fraude. Ego unamquamq. actionem ſigillatim enarrabo breuiter, & popularibus uerbis, nõ curans Doctorum ſyrmata, quæ hic ſtruunt, fuſiſſima. Expendamus primum tex.

a l. rei appellatione de uerb ſig.

b Iuxta l. j. in prin. de ui & ui a rm.

a Pænales.} Quæ pęnam perſequuntur. Quicquid autem ex bonis noſtris non eſt, [c] appellatur pęna. Ergo pænales actiones dicuntur, quę continent aliquid extra noſtrum patrimonium.

c l. ſeruus. de ſer. expor.

b Pęne.} 9 Aduerbium, (pęnè) ſic enim vulgati Codices habent) ornat, & quodã ſale tẽperat, inquit Zaſius, qui Oratoribus mos eſt, uerum illa temperatio per lyptotem mihi nõ omnino probatur, pp clauſulam in fine huius §. Et alias innumerabiles. Sanè tex. Norcius caret hac dictione, Penè, ut omnino expungenda uideatur, ſicut etiam nõnulli codices omni aduerbio prorſus carent, Tametſi nõnulli codices pro penè, ſubſtitutã habeant uoculã, Benè uenuſtiſſimo dicendi modo pro ualde, apud Latinos auctores accipi [d] notũ eſt.

d Valla lib. 2. Eleg. c 52.

c Ex albo.} 10 Quum enim Prætoris iuri & conſtituendo & reddendo præeſſent, album habebãt, id eſt, pictatium, aut tabulæ genus in quo edicta ſua tam perpetua quam temporaria deſcribebant, ac ut omnes ſcirent, in publicum proponebant. Et huius crebra in iure fit mentio. Vſos tamen fuiſſe chartæ, uel alia materia [d] conſtat. Præterea & album iudicium uelut matriculam habebant, qđ λεύκωμα Græcis dicitur, in quã nomina eorum, qui unoquoq; tempore iudicare debebant, per ordinem deferebantur, Plinio & Tranquillo teſtibus. Sic magiſtratus noſtro tempore pro Albo utuntur chartis ad inſinuanda mandata ſua. 11 Non ergo fuit paries dealbatus, ut Accurſius putat, alioqui malè dixiſſet [f] Vlpianus, hoc edicto etiam eum, qui tolleret album, quamuis non corrumperet teneri, quum murus humana ui non tollatur. Ergo conſequitur, fuiſſe aliquid muro appenſum uel affixum.

e L. ſi quis id qđ. ff. de iuriſd.

d Corrupiſſet.} Vel ſuſtuliſſet, uel ſane alterum horum fieri mandaſſet, quia etiam mandans tenetur. 12 Sed quid Prætorem mouit, ut hoc iudicium proponeret? Utiq; naturalis & ciuilis ratio. Nam cum edicta & mandata magiſtratum nõ poſſent commodius inſinuari omnibus, niſi ex ſcripto proponerentur in publicum: curandum etiam erat, ut ĩ publico diu manerent, & ab iniuria leuiorum hominum uindicarentur qui ea tollere aut corrumpere temerè ſolent. Porrò contemptus contra magiſtratum impunis non eſſe ſed omnino uindicari debet, ne forte alij exemplo ad contemnendum prouocentur: Quare neceſſarium Prætori uiſum eſt, actionem hanc, aduerſus doloſè corrumpentes edicta publica, introducere.

f In d. l. ſi quis id quod.

e Et in eum.} Altera pænalis actio, quæ eſt de in ius uocando. In eum aũt intellige, libertũ, uel filiũ emancipatum

cipatum: quia inter dominum & ſeruum nullum eſſe iudicium conſtat, ſicut nec inter patrem & filiumfa.

f Patronum.} *Vel patronam, eorumve filios.*

g parentem,} *Vtriuſque ſexus in* [b] *infinitum, etiam ſeruilis conditionis.*

h In ius uocaſſ.} *Id eſt, experiundi iuris cauſa uocaſſet.* 13 *Eſt enim in ius uocare, nihil aliud, quam actorem ad hoc niti ut ius ſuum experiatur, & proſequi poſſit præſente aduerſario.*

i Impetraſſe.} *A Prætore ſcilicet, cuius permiſſu omnino his opus* [c] *eſt, eoq. certo & ſpeciali. Nominatim eum oportet impetrare veniam conueniendi parentis.*

k Item.} *Tertia actio pœnalis.*

l Exemerit.} 14 *Vtitur verbo generali* eximendi. Eripere *enim eſt de manibus*[1] *auferre per raptum:* eximere, *quoquo modo auferre, ut puta ſi quis non rapuerit quem, ſed moram fecerit, quo minus in ius ueniret, ut actionis dies exiret, uel res tempore amitteretur, uidetur exemiſſe, quamuis corpus non* [c] *exemerit.*

m In ius uoca. *Ob quamcunq; cauſam, & ad quemlibet iudicem, ordinarium uel delegatum; modo* [d] *tamen competentem, alioqui edictum hoc* [e] *ceſſat.*

n Alius exem.} *Et ſic eadem pœna tenetur is qui mandat, procurat, aut efficit, ut in ius vocatus eximatur, aut impediatur, ſi tamen dolo faciat.*

Inueſtigemus *nunc has tres actiones ſigillatim.* 15 Actio de albo corrupto eſt popularis, & aduerſus eum qui id quod in albo prætoris iuriſdictionis perpetuæ cā eſt propoſitum, per ſe uel p aliū dolo malo corruperit ſiue ſuſtulerit, in quinquaginta aureos datur. 16 *Quod ſit* popularis, *liquet, quia pōt intendi a* [f] *quouis de populo agere volente. Quæ uerò ſint actiones populares,* [g] *alibi explicatur. Sequitur:* Qui id quod in albo, &c. *quoniā olim ad hoc Prætores ordinario loco utebantur, hodie paſſim proponuntur in ædibus ſacris aliove loco conſueto. Addidi,* iuriſdictionis perpetuæ cauſa, *quia in albo prætorio deſcribebantur edicta partim perpetua, ut de pactis, de tabulis exhibēdis, & ſimilia: partim temporaria: ueluti cum quis in ius uocaretur, ut cum denunciaretur aliquid.* 17 *Hæc autem actio in corruptione uel læſione eorum locum habebat, quæ iuriſdictionis perpetuæ cauſa proponebantur, id eſt, quæ ad uſum perpetuo obſeruandum pertinebant. Prætores enim nō reſpiciebant, quale eſſet quod proponeretur in publicum, ſed qua deſtinatione propoſitum eſſet, id eſt, utrum ad uſum perpetuum, an uerò ad temporarium pertineret. Hinc communis interpretum ſchola credit, quod corrumpens ſtatuas* [h] *publicas, aut etiam libros publicè repoſitos, teneatur hoc iudicio, ſaltem utiliter. Ad perpetuam enim iuriſdictionem ſatis pertinent ea, quæ publica autoritate ad perpetuam memoriam decernuntur.* 18 *In ſumma, omnia huc pertinent, quæcunq; ad uſum perpetuum publicè cuſtodiuntur aut ſeruantur.* 19 *Cæterum qui corruperint edicta publicè propoſita de rebus incidentibus: puta ſi iudex præcepit aliquid temporarium, uel ſi uocauerit aliquē in ius, puniendi ſunt extra ordinem pro qualitate perſonarum & admiſſæ temeritatis, quia ad iſtam actionem nō ptinet taliū mandatorum corruptio, Accurſio cum hic tum alibi* [i] *fruſtra repugnante. Subiunxi in definitione,* eſt propoſitum: *ſic enim edicto erant uerba concepta,* Propoſitum erit. Si tamen, *dū proponitur, uel ante propoſitionem quis corruperit, huius actionis pœna tenetur.* 20 *Quamuis enim regulariter præteritū nec præſens, nec futurum complectatur: ſi tamē euentus præſentes uel futuri haberent ex concomitantia eundē effectum, quem habet præteritum: tunc ſecus eſt, quia licet uerba ceſſent, ſeruabitur tamē ſententia & mens legis, & adhuc directò competet hæc* [k] *actio. Adpoſui,* per ſe uel per alium. 21 *quia idem eſt, ſi quis mandauerit aliquid fieri, ac ſi ipſe faceret, de quo perplexo, an mandans fieri delictum, puniatur eadem pœna, qua delinquēs, longa eſt materia: ego iſtud ſuis* [l] *locis bene diſcenſum relinquo,* 22 *Item adieci,* dolo malo, *quoniam hoc edictum locum non habet, niſi intercedat dolus malus. Nam qui per imperitiam, uel ruſticitatē uel caſu, uel ab ipſo prætore iuſſus corruperit, non* [m] *tenetur. Culpa igitur leuis non uenit in hoc iudiciū. De culpa uero lata uariant Doctores. Ego puto latam culpam ignauiæ,* [n] *ut ſi quis per naturam malamue educationem ſit ſupinus, hic non habere locum, neq; includi in dolum. Si vero de lata culpa uerſutiæ loquamur, ubi quis uerſute negligens eſt in alienis, & aſtutè prouidus in ſuis, hæc quia dolo comparatur, ueniet in hanc actionem. Poſtremo addidi,* in quinquaginta aureos, *quia pœna illa expreſſe conſtituta eſt pro tali delicto, atq; ita in* [o] *Pādectis legendum eſſe, Haloādri lectio probat.* 23 *Si aūt duo pluresue doloſe corruperint, aut corrūpi mandarint, quilibet tenebitur inſolidū, adeo, quod uno pœnā ſoluente, reliqui* [p] *nō liberentur.* 24 *Porro cui applicanda ſit hæc pœna, actori, uel fiſco, leges ſane ipſæ non ſatis cōſonare uidētur. Communius receptū eſt, pœnā actori, non Fiſco ſoluendā*[q] *eſſe, qđ fere ſolet accidere, quoties lex pœnalis mentionē facit actionis, ſiue iudicij; q̧ uerbū præſupponit actionē in iure noſtro. Ego uero in hac perplexitate* [r] *Zaſ. diſtinctionem reciperem, æquitati ſatis (meo iudicio) conſentaneā. Si ſuper pœna albi corrupti agitur, tunc aut partis intereſt (quia ſæpe edicta perpetuæ iuriſdictionis ad utilitatē adſignantur partiū, id qđ experiētia docet) & cōis opinio ſeruāda eſt, quod hæc pœna applicitur parti agenti, aut nullius, niſi Prætoris intereſt, cuius autoritas uel iuriſdictio cōtemnitur, ea ſpecie pœna ad fiſcū pertinebit. Vnde ſi plures eſſent edicti corruptores actor id tātū conſequetur, quod ſua intereſt, reliquū pœnæ fiſco inferetur.* 25 *Cā iſtius actionis eſt, delictū ipſa ſcilicet corruptio, ſiue ablatio edicti.* 26 *Probat aūt actor reū corrupiſſe edictū, quo pbato præſumitur ſtatim fraus & dolus corrumpentis, neque actor eſt alia probatione grauandus, niſi liquidam adferre poſſit reus* [ſ] *excuſationem.* 27 *Eſt porrò hæc actio tantum annalis, nec datur contra hæredem corrumpentis.*

a l. lię nulla. de iu. l. 4. § 2. de in ius uoc.
b l ſed etſi hac lege §. prætor ait. de in ius uoc.
c l. 4 ff ne quis eū qui in ius vo. eſt vi &c.
d l. 3. §. ſi quis ad pedaneum. ubi Bar. hoc noſt. tit.
e l. quòd ſi quis. §. 1. huc tit.
f l. ſi quis id quod. ubi eſt materia. ff de iuriſd.
g uide in rub. ff. de popu. act. & in l. j. & gl. in l. licet in ot. de procur.
h Arg. l. eorum. de pœn. & l. ſtatuas de acq. re dom.
i l. ſi quis. ff. de iuriſdict. omni. Dd. cōiter reprobant.
k Ita Zaſ. ferè contra gl. d. l. ſi quis id quod. in verb ſententia.
l Vide Alex. & Iaſ. poſt alios diffuſè hac de re diſceptantes in d. l. ſi quis id quod.
m d. l. ſi quis id qđ in ver. doli mali.
n Culpæ diſtinctionē per me traditam habes lib. 1. ſup. de ſuſp. tut. §. ſuſpectus. vide et Zaſ. in ſuis intel. mox a prin.
o In d. l. ſi quis id quod. ubi aliàs, quingentos legit ſed corrupte.
p d. l. ſi quis id. cum l. ſeq.
q iuxta l. 3. in prin. de ſepul. viol. vide Bar. in l. agraria. ff de termino moto.
r Hic & in d. l. ſi quis id quod.
ſ Arg. l. tutor q̄ repertoriū. in prin. de adminiſt. tut.

corrumpentis. 18 *Forma huius inſtituendæ facilis eſt.* Cùm haud ita pridem magnificus huius Academiæ Rector, in ualuis huius collegij perpetuum & generale edictum propoſuiſſet contra eos, qui negâtur, Titius iſtud edictum temerariè & dolo malo diſcidi, multis ituris, & cæno obductũ corrupit aut ſuſtulit. Quare cum Pretor contra huiuſmodi corruptores quinquaginta aureorum pœnam cuilibet de populo agenti decreuerit, peto ipſum Titium criminis & albi corrupti reum ueſtra ſententia ad prædictam pœnam condemnari, &c. 29 *Deuenio ad alteram pœnalẽ actionẽ, quæ eſt* de in ius uocando. *Eſt* autem hæc actio pœnalis in quinquaginta aureos contra eum, qui ſine uenia uocat in ius perſonas, quas prætor uocari prohibet. 30 *Dixi primò,* pœnalis in quinquaginta aureos, *quia illa pœna expreſsè conſtituta eſt*[a] *à lege quam ne Imperator quidem reſcripto ſuo vult ſupplicationibus*[b] *remittere, & cedit parti agenti,*[c] *& non fiſco, id quod vulgò traditum eſt. Quanquam autem hæc pœna ex ſola uocatione ipſo iure committatur, cùm uerba edicti hoc ſimpliciter ac præciſè exigant,* 31 *aliquoties tamen ex æquitate rationis remittitur. Primò, ſi filium uel libertum pœniteat uocationis ante litem conteſtatam (poſtea enim pœnitere nequit, quia eſt cœptum planè*[d] *iudicium) & actionem remittat: id eſt, exercitiũ actionis in iudicio temerè & contra reuerentiam dictatę: ut ſi dicat, ſe non perſecuturum eam in tali iudicio. Poteſt alio tempore denuò agere impetrata uenia.* 32 *Remittere enim actionem eſt querelã intermittere, obligatione interim manente ſalua. Hoc autem quanquam in contractibus obtinet, in delictis tamẽ ſecus eſt: nam accuſatione remiſſa, cenſetur etiam obligatio & tota cauſa*[e] *remitti. Et cum hac moderatione intelligendum eſt*[f] *Pauli reſponſum.* 33 *Secundò remittitur pœna ſi citatus non compareat: tum enim is, qui in ius uocauit, nullam pœnam meretur, quia terminus eſt*[g] *circunductus, & uocatus ipſo facto oſtendit, ſe non curare uocationem: quo caſu procedente iudice in contumaciã, proceſſus erit nullus, atq; ita*[h] *Caſtrenſis ait. Tertiò, ſi non inuitus compareat, qui uocatus eſt: hoc eſt, ſi conſentiat in iudicium expreſse vel tacitè; nihil opponens. nam uolenti nõ fit iniuria neq;*[i] *dolus. Iſtis enim caſibus excuſatur à pœna quinquaginta aureorum is qui in ius uocauit. Adieci, contra eum qui ſine uenia: quia ſi uenia à iudice petita uocaſſet, Prætor denegaret actionem. Generalis tamen permiſsio magiſtratus non ſufficit quum poſtulanti iuſtitiam, decernit citationem, ut aduerſus in ius uocetur (quod plerisq; in locis optima conſuetudine ſeruatur)* 34 *ſed uenia ſolenniter eſt impetranda, hoc eſt, primo deſignanda eſt qualitas perſonæ, quanam reuerentia illi debeatur. Deinde ſumma controuerſia eſt exponenda, quare uelit aduerſus talem perſonam experiri in iudicio, ut iudex cognoſcere poſſit, an actio uel lis ſit famoſa aut iniurioſa, per quam attentaretur uel delibaretur honor maiorum: quo animaduerſo, vix permittetur iudiciũ. Poſtremò ſi iudex cã ſummatim cognita permittat reum uocari in ius, dicitur impetrata uenia id fieri, & in actis deſcribendum eſt. Addidi perſonas quas Prætor:* 35 *quoniam aliquæ perſonæ iure ciuili & more maiorum prohibentur in ius uocari ob legitimam cauſam ad tempus; quæ in Pandectis ſub titulo de in ius*[k] *uocando habentur. Et neutra harũ ad hoc edictum pertinet, neq; ex eo actionem habet.* 36 *Aliquæ uerò perſonæ iure Prætorio uocari prohibentur, ob publicam honeſtatem & reuerentiam, niſi uenia legitimè impetrata uocentur: & ad illas propriè hæc actio pertinet; ut ſunt parentes utriuſq; ſexus in infinitum etiam ſeruilis conditionis. Item & naturales tantum & adoptiui: natura enim parentes eos fecit, & ciuilis autoritas, quanquam nuptiæ*[l] *defuerint. Hi omnes non poſſunt à liberis in ius uocari ſine uenia obtenta. Loquor autem de liberis extra patriam poteſtatem conſtitutis: nam qui ſunt in ſacris parentum, nec cũ uenia poſſunt eos uocare.* 37 *Lis enim nulla eſt inter patrem & filiumfam. niſi exceptis*[m] *paucis caſibus. Prædictis adde uitricum, nouercam, ſocerum, ſocrum, & ſimiles, qui loco parentum habentur. Item & patrem luſtricum, qui aliquem ex ſacro baptiſmate leuauit: nam lex illum patrem*[n] *appellat.* 38 *In inceſtuoſis tamen non habet locum hęc actio, cùm inter eos nulla ſit appellatio parentum & filiorum.* 39 *Porrò patronus uel patrona, liberi parentesq; eorũ utriuſq; ſexus, à liberto ſine uenia in ius uocari non poſſunt, propter donatæ libertatis beneficium longè maximum: qui honor patrono habendus eſt. etiamſi quaſi tutor, uel curator, defenſor, aut actor*[o] *conueniendus fuerint. Vxor etiam manumiſſoris ne in liberto ſine permiſſu uocetur, bonis moribus conuenire Imperator*[p] *alibi inquit.* 40 *Plerique hanc actionem & ad dominos feudorum producunt, ſi à uaſallis ſine venia uocentur in iudicium: quod & ipſe recipio; quia comparantur patronis, quatenus ad collata beneficia attinet. Nã ſicut patronus ex liberalitate ſua libertatẽ concedit, ita dominus ex liberalitate ſua dat feudũ unde alatur, & uiuat uaſallus cum uxore atq; liberis, qua ratione etiam feudum dicitur*[q] *beneficium. Præterea iuſiurandum domino præſtat uaſallus, in quo comprehenditur, ſe nunquã ex perſona ſua aliquid facturum aduerſus honorem &*[r] *commodum domini. Et hanc ſententiam ipſa confirmat honeſtatis ratio, & diſciplina publica, quam Prætor conſiderauit in hoc edicto: Iſta autem prohibitio uocationis in ius eſt utique fauorabilis, ob reuerentiam, quam debemus maioribus, ideoque producenda potius quàm*[s] *coarctanda.* 41 *Cauſa iſtius actionis eſt delictum contemptæ honeſtatis publicæ, ſeu naturalis rationis, quæ dictat aliquarum perſonarum diſcrimen eſſe habendum, ne homines paſſim, & ſine delectu in iudicium uocentur. Hanc enim Prætor in edicto ſuo ſecutus eſt, id quod Paulus*[t] *iuriſconſultus oſtendit: Vna eſt enim (inquiẽs) omnibus parentibus ſeruanda reuerentia. Et*[u] *Imperator: Cum naturali ratione (aut) honor eiuſmodi patronis debeatur. Ecce Paulus appellat reuerentiam, Imperator naturalem rationem.* 42 *Probat autem actor in hoc iudicio: primò, ſe uocatum eſſe in ius ſine uenia, ab eo qui ei reuerentiam debebat.*

a in l. ſi certus. & l. don. ff. de in ius uoc.
b l. 2. C. eod. tit.
c Per Doct. hic. & in locis allegatis
d Vt probatur. in l. 1. C. de plus. pet.
e l. 1. §. uſque adeo. de iniur. & ibi Bart. not.
f in l. quamuis. ff. de in ius uoc.
g Arg. l. edictum. de iud.
h in d. l. quàmuis
i l. cum donationis C. de tranſact.
k in l. 2. cum duab. ll. ſequ. uſque ad §. Prætor ait.
l l. 4. §. ait Prętor. & l. parentes. & l. adoptiuũ. in prin. ff. hoc tit.
m Quos habes in l. lis nulla. de iudi.
n 30. q. 3. c. ita diligere.
o l. adoptiuum. §. patronũ. & l. ſed ô hac lege. ff. hoc tit.
p l. 1. C. hoc tit.
q in c. 1. in quibus cau. feu. amit. in uſib. feud.
r c. 1. de for. fidel. & c. 1. de no. for. fidel.
ſ c. odia. de reg. iur. lib. 6.
t in d. l. parentes.
u in l. C. hoc tit.

bat.

Deco perquem factum eſt,&c. fere formatur vt proximus,niſi quod hic pro violentia dolus eſt propo nendus, & peten ſui intereſſe,dicendo; uocatum Nauium a me in ius, dolo per Titium retentum, nempe inebriatum,uel aliquo ſiniſtro rumore perſuaſum, quominus ueniret in iudicium: quare cum mea tanti intersit,& cætera,ut in ſuperiori libello.

§.Præiudiciales.

1 Præiudicium quid propriè dicatur.
2 Præiudicia ſecundum iureconſultos.
3 Quot ſunt ſpectentq; præiudicia.
4 Explicatur l.generaliter.de except.
5 In hoc §. de eo præiudicij genere tractari,quod circa ſtatum perſonarum uerſatur.
6 Tres actiones præiudiciales huius §.
7 Si in iure fiat ſimpliciter mentio præiudicij, de quo præiudicio id ſit accipiendum.
8 Actiones præiudiciales a prætore introductas eſſe.
9 Definitio præiudicialium actionum,
10 Præiudiciales quare dicantur reales.
11 Præiudiciales cũ de iure perſonarũ tractẽt,cur non potius perſonales quam reales dicãtur.
12 Actiones præiudiciales ratione contingentiæ.
13 Item præiudiciales ratione maioritatis.
14 Actio præiudicialis an quis ſit liber uel ſeruus, explicatur.
15 Quomodo ea differat a rei vendicatione.
16 Quomodo differat à confeſſoria & negatoria.
17 In hac actione quomodo conſtare poſſit,quis ſit actor uel reus.
18 Actio præiudicialis de libertate vel ſeruitute eſt duplex,directa & utilis.
19 Qualiter ſeruitus & libertas in hac actione accipiantur.
20 Practica huius actionis.
21 Secunda actio præiudicialis exponitur.
22 Et ea pariter duplex eſt, directa & utilis.
23 An hęc actio contra uaſallos detur.
24 Praxis huius actionis.
25 Aliqua de obſequijs.
26 Tertia actio præiudicialis,de partu agnoſcẽdo.
27 An hęc actio fratri contra fratrem detur.
28 Perſequendi forma in hac actione.
29 Poſſe etiam iudicis officium implorari a parentibus contra liberos,& econtra.

Præiudiciales actiones *a* in rem eſſe [b] uidentur,quales ſunt per quas quæritur,an aliquis [c] liber,an *d* libertus ſit,uel *e* de partu agnoſcendo. [f] Ex quibus fere vna *g* legitimam cauſam habet.per quam quæritur,an aliquis liber ſit.cæteræ ex ipſius *h* Prætoris iuriſdictione ſubſtantiam capiunt.

Vanquã interpretes in huius § enarratione multa congerunt, quæ vel huc non adeo pertinent,uel in pauciora cõtrahi poterant,& pleriq; actiones præiudiciales ſurſum deorſumq; verſantes, nebula pocius obducunt,quã quod luce ulla irradient: nos tamẽ ea duntaxat in mediũ proferemus, quæ dilucidẽ harũ actionũ naturã oſtendant,euidentẽq; earundẽ cognitionẽ faciant.Vt aũt ſubſequentia clariori tradãtur lumine, 1 cũ primis nõ eſt ignorãdũ præiudiciũ a præ et iudicio,nõ damnũ,aut iniuriã ſignificare,quemadmodum Accurſius & ſui ſequaces falſo interpretati ſunt,ſed potius ante iudicatum,quod exemplũ poſtea præbet Iudicibus ad iudicandũ in eidem,aut pari [a] *cauſa. Vnde Aſconius Pedianus,*Præiudiciũ *inquit,* dicitur res, quæ cum ſta uta fuerit,affert iudicaturis, exẽplũ quod ſequuntur, & præiudicare *inquit Budæus,*idẽ eſt,ꝙ ante,iudicare.*Vnde leges Romanas velut exempla,ſecundũ quæ nũc quoque oportẽt omnes factorũ ſpecies definiri,rectiſſimẽ dixerimus præiudicia. Quintilianus et libro quinto multa de* [b] *præiudicijs edixerit, horum uim in tribus generibus uerſari,elegantiſſime(ut & alia omnia)oſtendens. 2 In Iure autem ciuili,quod nõ uerborum ſolum, uerũ etiam eũ,ſignificationem ac illam quidem cũ primis expendit,aliquando craſſius accipimus præiudicia; videlicet pro cognitionibus cauſarũ, quas ob legitimas rationes procedere oportet,ſi forte cũ alijs cõcurrat,ut non admodũ referat,ob quam cauſam præcedant,modo ſic exigat Iuris autoritas propter iudiciorũ ordinem. Ex quibus colligitur omnes actiones, exceptiones, & replicationes,quæ ullis rationibus in cognitione iudiciaria præcedere debent, generaliter* [c] *dici præiudiciales. 3 Hunc autẽ ſpectant præiudicia, ut ordo ſeruetur cognoſcendarũ cauſarum ad finiendas eo citius lites Nam ne omnes ſimul quæſtiones inutili temporis diſpendio tractentur, confert ad expeditionem cauſæ ſolũ habere rationem præiudicij. 4 Huc reſpexit* [d] *Vlpianus:* Generaliter, inquiens, in præiudicijs actoris partẽ ſuſtinet,qui habet intentionem ſecundum id,quod intendit: *id eſt,cũ multa & uaria allegantur in iudicijs tum agendo, tum excipiendo, aut replicando: hic ſemper cenſetur,actor, primoq; loco admittendus eſt is,qui ſi probauerit intentionem ſuam,futurus ſit in Iure ſuperior,uincetq; aduerſarium. 5 Et cum multa præiudicialium actionum genera* [e] *commentatores faciant,hoc tamen loci de eo præiudicij genere tractat Iuſtinianus,cum de ſtatu perſonarum agitur,ea quæſtio ſolet omnibus alijs,quæ incidere ſolent,controuerſijs limites præbere ac formam. Nam cum frequent olim naſceretur controuerſia de ſtatu hominum,alijs ſibi ius in perſonam, alijs uero libertatem aſſerentibus, 6 Prætor, ne res prodiret ad rixas, neue ulli fieret Iniuria, actiones introduxit tres, quas præiudiciales nunc upauit,quod ante omnes alias actiones ſiue propoſitas, ſiue proponendas diſcutiantur. Omnes enim aliæ actiones tantiſper ſilent & conquieſcunt,*

a Vide Zaſ.in rub. de excep.vbi hęc omnia ad exẽpla noſtrę diſciplinę clarificat.
b Lib 5.cap.2.
c Exemplum in l. quoniã Alexandrum.C.de adul. & l.Imperatores. de priuil.cre.in l. cũ aliquis. C. de iur. delib. l.2.C. de ord.cog. Et ad de omnino Bal. in l. perẽptorias. C.de ſacroſan.eccleſ.
d In generaliter. de excep.
e Quæ apud Fabrum, Iaſo. Zaſ. hic & Bart. in l. fundum.ff.de except rei uend.reperire licet.

a C. de ord.

quieſcunt, quouſque hæc ſtatus controuerſia [a] finiatur. Harum prima eſt, per quam quæritur, an aliquis ſit liber an ſeruus. Altera, vtrum ingenuus ſit, an libertus. Tertia, vtrum ſit filius: an non ſit. Et hæ tres actiones dicuntur verè & propriè præiudiciales. 7 vſqueadeo, quod vbicunq; fit mentio in iure præiudiciorum abſolutè nulla addita ſpecificatione, tum regulariter propter eminentiá ſint intelligendæ tres illæ [b] actiones de ſtatu perſonarum. Textum explicemus.

b Vt hic, & l. ſed & hæ. §. non ſolum de procur. & l. 1. § 1. de rei vendi.

a In rem. } Et ſic ſunt reales, cum tamen de iure perſonarum tractant, de quo mox dicemus.

b Videntur } Hoc verbum, uidenter ſignificat fictionem & improprietatem, quia præiudiciales actiones non ſunt abſolutè reales, ſed admixtę cum perſona.

c Liber } Subaudi, vel ſeruus. Hæc eſt prima actio præiudicialis, quæ alias cauſas liberali appellatur. Ea enim quæritur, an quis liber ſit, an ſeruus, & aſſeritur defenditurq; præſens poſſeſſio alterius conditionis.

c l. ult. ſi liber. ingen. eſſ. dic.

d Libertus. } Vel ingenuus, quod ſi conſtet eum libertinæ conditionis eſſe, rurſus quæritur an Titij, an alterius libertus ſit: quam rem totam Vlpianus [c] alibi eleganter explicat. Et hæc eſt ſecũda actio præiudicialis.

e De partu. } Id eſt, utrum ſit filius, an non ſit, ſic enim partum interpretamur. Et hæc eſt tertia actio præiudicialis.

d l. rectiſſime. de liber. cau.

f Ex quib. fere. } 8 Has actiones à Prætore introductas eſſe, hic locus euidenter probat. Fere autem dicit, quia liberalis cauſa ex Senatuſconſulto quidem eſt, ſed tamen Prætor tam multa [d] adiecit, ut propemodum diſputabile uideatur, utrum Senatui, an uerò Prætori tribuenda ſit hæc actio. Quare Imp. utitur temperamento fere quod Accurſ. non intelligens, rem planam inuoluit: ita Ol.

e In l. cognitio. ff. de lib. cau.

g Legit. cauſ. habet. } Quia ex Senatuſconſulto eſt, ut dixi. Huius autem Senatuſconſulti [e] Vlpianus in Digeſtis, ſub hoc titulo, meminit.

h Prætor Iuriſ. } Qui eas introduxit, ſicq; Prætor eſt cauſa efficiens harum accuſationum 9 Actiones præiudiciales, de quibus hic loquimur, ſunt actiones in rẽ, quibus de ſtatu alicuius perſonæ contenditur. 10 Et dicuntur præiudiciales, quia præiudicant alijs quæſtionibus inter actorem & reum, quod decidi nõ poſſunt, donec cauſa ſtatus fuerit diſcuſſa: quod tamen de ſententia diffinitiua acipiendum eſt, quæ ferri nõ poteſt, illa quæſtione pendente. Alioqui etiam inter actorem & reũ poſſunt lites ſuper alijs cauſis inchoari, modo ante diſcuſſionem, quæſtionis de ſtatu [f] nulla feratur ſententia. Ad definitionem redeundo, dixi in ea, ſunt actiones in rem, dantur pro rebus incorporalibus, pro iure ſcilicet, quod alicui competit ex perſona ſua propria, ut quia quis agit pro iure ingenuitatis, uel filiationis: aut ex perſona alterius, ut quia quis agit pro iure ſeruitutis competendę ſibi in perſona alterius. 11 Ex quibus ſatis fit diſputationi Doctorum, quare huiuſmodi actiones, cum tractent de iure perſonarum, non potius dicantur perſonales quam in rem. Ecce enim [g] non procedunt ex aliquo facto, uel formula negotij geſti, unde producatur perſonalis actio, ſed immediatè at principaliter complectuntur iſtæ actiones ipſum, quod peto in perſona alterius, uel ex diuerſo libertatem, quam prætendo in perſona mea propria. Et ſic reſpicitur res in perſona potius, quam aliquid extra perſonam. Sicut enim uendicatio proprietatis dicitur in rem actio, ita petitio alicuius iuris, uel libertatis, in rem cenſebitur, neq; per proprietatis quæſtionẽ etiam in ſeruo [h] excluditur, atq; ita Ol... eleganter explicuit. Deinde adieci, de ſtatu alicuius perſonæ. 12 ad differentiam aliarum actionum præiudicialium, quę ſic dicuntur uel ratione contingentiæ, uel ratione præeminentiæ, ſiue maioritatis, ut vulgo loquuntur. Sunt enim aliquæ actiones prgiudiciales ita ſe contingentes, quod ſequens iudicium prematur per ſ[illegible] prioris iudicij, hoc eſt, iudiciũ quod ſequitur, eſt acceſſorium ad cauſam, quę primo mota eſt, ita quod utraq; cauſa ſeſe contingunt, & quaſi affricant. Exemplum: i Ego peto abs te, ut hęreditatem mecum diuidas: tu contra contendis, me nõ eſſe heredẽ. quo ergo mecũ hæreditatẽ diuidas? Vides hic duo eſſe iudicia. ſ. diuiſorium hereditatis, & an ſim hæres, quæ ità ſeſe inuicem contingunt, ut quaſi cognatione quadã connectantur, quia nõ poteſt diuidi hæreditas, niſi cum hærede. Ergo prius eſt, ut declaretur hæc quæſtio, an ſim hęres, quia ſententia lata adfert præiudicium alteri petitioni: nam ſi hęres fuero pronunciatus, merito mecum diuides, ſin minus, rectè nihil diuides. Aliud [k] exemplum: Titius uendicat fundũ, & præterea petit uiam ad eum, cognitio proprietatis pręcedet; allatura formam petendæ ſeruitutis, neq; enim aliter probaturus eſt actor deberi ſeruitutem, quam ſi probauerit ſuum eſſe fundum, cui uia debeatur. 13 Deinde ſunt aliquę præiudiciales (ut dixi) ratione præeminẽtię, graues etenim controuerſię cenſentur pręiudiciales, reſpectu minorum. [l] Paulus, Per minorem cauſam, inquit, maiori cognitioni præiudicium fieri non oportet. Maior enim quæſtio minorem ad ſe trahit. Sic petitio [m] hæreditatis pręfertur alijs cauſis ſpecialibus. Si aliquis petit hæreditatem a poſſeſſore, tunc interim non poſſunt legata & libertates peti, tanquam minora iudicia, donec expediatur maius, ſ. uniuerſale iudiciũ petitionis hereditatis. Sic & cã criminalis [n] pcedit ciuilẽ ut ſi criminaliter accuſaſti Titium fuerit alterius delicti, & pẽdente lite velis actionem ciuilẽ ſuper aliquo debito aduerſus eũ intẽdere, id facere prohiberis, quia actio ciuilis dẽt interim quieſcere, donec terminetur criminalis, ut q̃ potẽtior ſit, & magis ardua. Hę actiones ſunt quidẽ pīudiciales, nõ tamẽ agitur ex illis de ſtatu alicuius, atq; ob id huc pertinẽt. Porro ſupra dictũ eſt, tres eſſe actiones pīudiciales de ſtatu pſonarũ quas ſigillatim enarrare non fuerit inutile. 14 Prima ergo eſt, qua dominus cõtẽdit, Stichũ qui eſt in quaſi poſſeſſione libertatis, id eſt, qui ſe gerit p libero homine, ſeruũ ſuũ eſſe. Vel cõtra, Stichus, qui eſt in quaſi poſſeſſione ſeruitutis, agendo aduerſus dominũ cõtendit liberũ eſſe, & hæc actio pprie liberalis cã [o] dicitur. Datur

f l. ordinata. ff. de lib. cau.

g Ita Ol... in explicatione præiu. actionis, ex quo hęc fere deſumpſimus.

h l. 2. C. de lib. cau.

i in l. 1. ff. fam. erc.

k in l. fundũ. & in l. fundi. de excep.

l in l. per minorẽ. ff. de iudi.

m in l. ult. C. de peti. hæred.

n l. vlt. C. de ordi. cogni.

o de qua in ff. & C. de lib. cau.

hæc

hæc ergo actio primum dominis aduerſus recuſantes ſeruitutẽ,& gerentes ſe pro liberis hominib. deinde ſeruis, aduerſus dominos prætendentes ſeruitutem. 15 *Differt autem hæc actio primum à rei uendicatione, quæ etiam domino conceditur pro uendicando ſeruo ſno: quia uendicatio tum locum habet, qnando ſeruus poſſidetur ab alio ut ſeruus, nec mouet quæſtionem ſeruus de libertate, ſed dominus ſimpliciter aſſerit ſeruũ illum ſuum eſſe, tum demum poteſt eum dominus vendicare a poſſeſſore tanquam rem ſuam, in qua dominiũ habet. Sed actio noſtra propriè competit, qnando dubitatur de ſtatu ſerui, an ſit ſeruus, ncl liber; qua ſpecie dominus non agit ad ipſum ſernum, ſed ad ius ipſius ſeruitutis.* 16 *Deinde differt ab actione confeſſoria & negatoria, quæ etiam pro rebus incorporalibus dantur, quia illæ locum habent, pro iuribus debitis ex rebus aut bonis alicuius: hæc autem actio datur pro iuribus competentibus in perſona alicuius.* 17 *Vt autem cõſtare poſſit, uter illorum actor ſit uel reus attendendum eſt. Nam is qui eſt in quaſi poſſeſſione libertatis i. qui ſe gerit pro homine libero, negatq; ſe ſeruum vicem rei obtinet, is vero, qui contendit eum ſeruum eſſe lo coactoris habetur, idq; eum probare oportet, & ſi in probatione deficiat, reus nihil præſtare obligatur. ſed ſimpliciter abſoluendus* [a] *eſt. Sed etſi in ſe onus probandi uolens ſuſceperit, is, qui ſe pro libero gerit, & de fecerit, adhuc abſoluetur, nõ tamẽ pronunciabitur liber eſſe, ideoq. actor quandocunq. uoluit, põt & denuo mouere quæſtionem ſtatus, & docere eum ſeruilis conditionis eſſe. Sin autem reus oſtenderit ſe liberum eſſe (ad quod tamen non adſtringitur) non ſimpliciter abſoluetur ab impetitione, actoris verumetiam liber eſſe pronunciabitur, quæ ſententia deinde prohibet, ne illi amplius moueatur quæſtio* [b] *ſtatus.* 18 *Eſt autem hæc actio* [c] *duplex, directa & vtilis. Directa conceditur domino & ſeruo, quia illis ex uerbis & mẽte legis cõpetit, ſicq; directò procedit à lege, & velut è fonte erumpit. Vtilis vero Principibus, Comitibus, Nobilib. ac cæteris dominis prædiorum, aduerſus ruſticos, colonos, adſcriptitios, tributarios, originarios, ſine cẽſitos: denique aduerſus omnia genera propriorum hominum datur, in quibus hodie ſecundum diuerſam Germaniæ noſtræ conſuetudinem ius habent: & ex diuerſo his, aduerſus dominos ſuos.* 19 *Nam ſub appellatione ſeruitutis, quæ apud nos ferè abolita eſt, puto omneis omnino ſpecies ſubiectionis eſſe intelligendas, quæ iuris et poteſtatis aliquid in perſona producunt. Et contra libertas accipienda eſt, non ſolum quæ ſeruili conditioni opponitur, ſed omnis conditio alieno iuri non ſubiecta. Dabitur autem his caſibus vtilis tantum actio, ut quæ non directò procedat à lege, nec uerbis, nec ex ſententia manifeſta, ſed quę ex addititia quadam interpretatione propter ſimilitudinem & paritatem rationis recepta ſit in forum.* 20 *Praxim tandem huius actionis oſtendendo* petet in libello dominus, ſeruum qui ſe pco libero gerit in dominicam eius poteſtatem adiudicari, uel hodie, aliquem pronunciaci cuſticum, ſeu (ut vulgo dicimus) hominem pcoprium eſſe, & ut condemnetur ad exhibenda ei debita ſeruitia. *E diuerſo, ſi ſeruus aut homo proprius experiatur aduerſus dominum,* petet ſe declacari libecum plane, ac ſui iuris eſſe, condemnariq: ceum ne ſua eum libertate uti impediat, deſinatque eum pec exactionem ſeruitij operarum moleſtare.

21 *Secunda actio præiudicialis datur patrono, qui ex iuſta ſeruitute manumiſit, ac libertatis beneficium cõtulit aduerſus libertum, qui eſt, in quaſi poſſeſſione ingenuitatis, & negat ſi libertum eius eſſe. Vel contra liberto, qui ſe ingenuum eſſe dicit, aduerſus patronum, qui ſe talem falſa opinione* [d] *adſerebat.* 22 *Et tum hæc actio directa erit, ut quam lex nominatim ex ſententia & verbis defert. Hodie datur etiam utilis ex quadam interpretatione, dominis qui ruſticos ſiue proprios homines manumiſerunt, hoc eſt, qui liberã facultatem à prædijs quo velint migrandi donarunt ruſticis, honorem enim debent talibus velut* [e] *patronis.* 23 *Quidam hic annumerant vaſallos & clientes, quos cõmunis interpretum ſchola liberis comparat: illis tamẽ nõ accedo, quoniam de naſallis, non ex Romana lege, ſed ex conſuetudine iudicandũ eſt, nec pertinere putat* [f] *Ol... ſtatum eorum ad has præiudiciales actiones. Quamquam enim in pleriſq. pari gradu ambulare* [g] *uidentur, in hoc tamen maximè diſſident, nec quicqnam commune habent uaſalli cum liberis, quod illẽ ingenuus eſt, & homo liber, adeo ut & principes uaſalli exiſtant, nec quiquam (feudo excepto) cum dominis participent. Feudum enim quaſi beneficium acceperunt, quo refutato, omne uinculum inter dominum & naſallum diſſoluitur, quod non eſt in liberto. Is enim eſt homo nouus per patronum factus, ac ſi prius in rerum natura non fuiſſet: quia ſeruitutem mortalitati* [h] *comparamus. Porrò ad hanc ſecundam actionẽ repetenda ſunt propemodum oĩa, quæ ſuperius circa dominos & ſernos diximus.* 24 *Ad praxim uerò quod attinet, aget in hoc iudicio quis pronunciari, ſe legitimum rei conuicti patronum, ac illum quidem libertum ſuum eſſe, ideo condemnandum eundem reum, ut obſequium patrono iure ſcripto uel cõſuetudine debita præſtet. Ex contrario petet is, qui pro liberto habetur, ingenuum ſe decerni declarariq;, & ne tali ingenuitate uti præpediatur: neue ad ulla obſequia nocetur. Cæterũ de hmõi obſequijs ſunt tituli in* [i] *Pãdectis & Codice.*

25 *Cum aũt olim obſequia reſpectu præſtitæ libertatis impoſita, vltra modum excreſcerent, premerentq. nimis libertatem, ideo Prætor operarum, hoc eſt diurnorũ officiorũ & obſequiorũ certam* [k] *rationẽ edixit.*

26 *Deuenio ad tertiam præiudicialem actionem, de partu agnoſcendo, nempe an quis ſit filius, uel non ſit, quæ datur parentibus, qui adſerunt patriam poteſtatem aduerſus liberos non exhibentes pietatem & reuerentiam, quam* [l] *debent: & contrà liberis aduerſus parentes, qui nolint agnoſcere partum matris, hoc eſt, ſanguinem ſuum, & ex ſe procreatos. Et utroque caſu directa eſt hæc actio: competit enim expreſſè tam ex ſententia, quam ex uerbis legis.* 27 *Certant autem Doctores, an hoc iudicium permittatur etiam fratri aduerſus fratrem: & cognato aduerſus cognatum, de iure familiæ, cum præiudicialis in rem uideatur*

a l. qui accuſare. C. de edend.

b l. circa. ff. de probat.

c Secundum glo. & pleroſq; Dd. hic.

d Vt. ff. ſi lib. ingen. eſſe dica.

e Arg. l. venia. C. de in ius voc. et l. libero. C. de obſeq. à lib. & liber. &c.

f In praxi præiudic. actionum.

g Iuxta ea quæ tractantur in tit. de for. fideli & in ti. de no. for. fid. in uſib. feud.

h l. ſeruitutem. de reg. Iu. adde quæ ſcribit Zaſ. 1 ſuis Intel. in l. ſi non ſortẽ. §. libertus. de condi. indeb.

i ff de obſeq. à lib. &c. & ff & C. de iur. patro.

k Vt eſt videre in l. 1. & 2. ff. de oper. liber.

l l. pe. ff. de obſeq. a lib. & l libertus. &c.

ſolum habere locum in his perſonis, quæ ſe inuicem contingunt ac referunt. Mihi probatur [m] *Bartoli ſententia, exiſtimantis & confeſſoriam præiudicialem ſaltē vtilem intendi poſſe, ut pronunciet frater, uel cognatus tuus, nobilis de familia tua, quæ ſententia præiudicat, ut is qui obtinet, ferre poſſit nomen familiæ, & cognationis, poſſit uti armis & inſignibus nobilium, ſperare feuda, aut alias ſucceſſiones.* 28 *Nunc ad perſequendi formam. In hac ergo actione petet pater declarari, ſe eſſe uerum ac legitimum parentem filij conuenti, utiq; is condemnetur ad omnem pietatem, reuerentiam, ac obedientiam, atq; ad alia omnia, quæ liberi parentibus natura præſtare* [n] *debent. Vel ex diuerſo, aget filius pronunciare, ſe ex tali parente, aut ex tali gente, uel familia legitime progenitum eſſe, agnoſciq; debere filium, ſiue cognatum: & ne tali iure in poſterum turbetur, poſſitq; uti imaginibus, cognomine, ac alijs iuribus eiuſdem familiæ.* 28 *Hoc interim memineris quaſi pro colophone huius. §. poſſe etiam officium Iudicis ſummariè, & ſine libello, aliaue ſolennitate iudiciaria implorari a parentibus aduerſus liberos, e contra à liberis aduerſus parentes, quando hoc ſolū agitur, ut alimenta præſtentur ſine ulla ſtatus quæſtione. Imo per talem iudicis pronunciationem nō fit præiudicium cauſę ſtatus, quin parentes, & liberi ultrò citroq; uti poſſint præiudicialibus: nec ſolum naturales & legitimi, ſed etiam naturales* [o] *tantū. Eodem modo de patronis agentibus dicendum* [p] *eſt. Atque ita finitus ſit hic §.*

m in l. ubicunq; §. interdum. ff. de uen. in poſ. mitt.

n l. libero. & l. ſeq. ff. de ope. ali. & ibi.

o l. ſi iudex. de his qui ſunt ſ. u. al. iu. l. ſi quis à liberis. § ſi uel parēs & § idem reſcripſit. de lib. agno.

p Vt in eadē l. probatur. §. ſolent. & §. alimenta l. &. C. de ope. libe.

§. Sic itaque.

1 *Argumentum & diuiſio huius §.*
2 *Actio perſonalis, cōdictio, & ſi paret dare oportere, idem ſignificat.*
3 *Paret, pro adparebit.*
4.7 *Dare importat dominij translationem.*
5 *Tribus actionibus implicatur fur.*
6 *Actio perſonalis ad dandum vel faciendum concluditur.*
8 *Differentia inter rem dari, tradi, & reſtitui.*
9 *Quod ſemel noſtrum eſt; amplius noſtrum fieri nequit.*
10 *Definitio condictionis furtiuæ.*
11 *Condicere quid.*
12 *Condictio furtiua eſt rei perſecutoria.*
13 *In condictionibus petitur dari.*
14 *Condictio furtiua quomodo degeneret.*
15 *Condictio furtiua durat etiam re perempta.*
16 *Fur ſemper eſt in mora.*
17 *Condictio furtiua quibus competat.*
18 *Et qui non eſt dominus, denegatur condictio furtiua.*
19 *Condictio furtiua durat, ſiue res extet, ſiue non extet.*
20 *Re perempta, res tamen ipſa condicenda eſt.*
F1 *Res furtiua quomodo æſtimanda*
22 *Libellus in condictione furtiua.*
22 *Condictio furtiua in duobus fundatur.*
24. *Quinque actiones contra fures dantur.*

Sic itaq; *a* diſcretis actionibus certum eſt non poſſe actorem ſuam rem [b] ita ab aliquo petere, *c Si paret eum dare oportere.* Nec enim quod actoris eſt, id ei dari oportet: ſcilicet, quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, vt ei dari, *d* ut eius fiat. Nec res, quę *e* actoris eſt, magis *f* eius fieri poteſt. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum eſt, ut extra pœnam *g* dupli aut quadrupli, *h* rei recipiendæ nomine fures etiam *i* hac actione teneantur, [k] *Si paret eos dare oportere*: quamuis ſit aduerſus eos etiam hęc in rem actio, per quam rem ſuam quis eſſe petit.

Actionibus realibus & perſonalibus diſcuſſis, nunc effectum & uirtutem actionis perſonalis Imperator docet, ponitq; primo regulam: neminem rem ſuam rectè petere actionis in perſonam formula, ſeu condictione. Deinde rationem ſubnectit regulæ: quoniam perſonalis actio concluditur ad dandum uel faciendum aliquid: ſed res, quæ prius alicuius eſt, amplius eius fieri nequit. Demum exceptionem adiungit, quod condictio furtiua tametſi perſonalis actio ſit, ad rem tamen repetendam, quæ furto ſubducta eſt, competat.

a Diſcretis.} *Diuiſis: nempe in eas, quæ in rem ſunt, & quæ in perſonam.*

q Ita ab aliquo.} *Id eſt, ſuam rem actione perſonali perſequi.*

c Si paret.} *Id eſt, agat in perſonam actione. Per hanc enim clauſulam Imperator perſonalem haud dubiè actionem ſignificare uoluit, perinde eſt, ac ſi dixiſſet: nemo rem ſuam recte petit actionis in perſonam formula, ſeu condictione,* 2 *Sunt enim ſynonyma, actio in perſonam, condictio, & actio,* ſi paret dare oportere, *quæ ſic euocatur, quod his uerbis Prætor in formula eius, actionis uteretur,* Si paret L. Titiū centum ex illa cauſa dare oportere, ille iudex eſto, *uel* ex bona fide iudicato. 3 Paret *autem, pro apparebit, cum ueteribus accipere oportet: quod poſt inſtrumentis, teſtibusue efficere conabitur, qui agit. Porro frequens eſt phraſis in iure, ut nomen actionis, uel exceptionis per hanc dictionem* (Si) *denotetur.*

a l. 3. §. ex plurib. de acq poſſ. l. non vt ex plurib. de reg. iur.

b vide Apellum in ſua meth. cap. 3. ad ſi & Fel. in c. inter dilectos, n. 17. de fid. inſt.

d Vt eius fiat.} *Vt dominium rei datæ in accipientem transferatur,* 4 *quia uerbum, dare, importat dominij translationem, & ita duplicaretur dominium, quod nequit fieri, ut ſequitur.*

e Actoris.} *Quę iam eſt in dominio actoris.*

f Eius fieri poteſt.} *Et ſic cuius rei dominium ſemel in me transfuſum eſt, in me transferri* [a] *amplius non poteſt. Dominium enim cum ſit quadā perfectio, non ex pluribus cauſis,* [b] *neq; plures cauſas admittit,*

g Dupli

g Dupli vel qua.) §. 5. *Datur .n. aduerſus furem actio dupli, vel quadrupli, ſecundum differentiam furti manifeſti, uel nec manifeſti. Tamen præter hanc poteſt etiam conductio furtiua aduerſus eum exerceri:* [c] *quæ actio licet in perſonam ſit, competit tamen domino pro re ſua furto ſublata, ſibi reſtituenda, ſicq; degenerat, & naturam realis actionis aſſumit.*

b Rei recip.) *Id eſt, ut res furto ſubducta per talem furtiuam condictionem recuperetur: eſt .n. condictio furtiua rei perſecutoria.*

i Hac actione.) *Petitione vel conditione furtiua.*

k Si paret.) *Si agat dominus, cui res ſublata eſt.*

l Sit etiam in rem.) *Id eſt, naturam realis actionis aſſumat, ſicq; degneret à perſonali.*

Et hoc tex.) *ſic declarato eliciamus aliqua, ac deinde conductionem furtiuam ſpeciatim explicemus.* 6 *Primum ergo hinc diſce, quòd actio perſonalis ad dandũ uel faciendum concluditur, id eſt transferendũ dominium eius, quod noſtrum pleno iure nõ eſt:* 7 *(dare enim ut vulgò dicimus, eſt, accipientis* [d] *facere) in hoc ab in rem actione differens, quod hac experiamur, quando rem eam pro qua agimus, pleno iure ad nos pertinere adſerimus.* 8 *Eſt autem diſcrimen non obſcurum, inter rem dari, rem tradi, & rem reſtitui.* Dari res *tunc dicitur, quando dominium eius per oĩa transfunditur, ut iam dictũ eſt: quæ eſt obligatio dandi, in qua regulariter intereße non uenit, vt alibi* [e] *abundè tractatur.* Tradi uero rem, *ourum & nudum factũ eſt, neq; ullam habet vim* [f] *annexam, ut cum aſino ſella traditur. Plerunq; tamẽ traditionis factum cauſam adiũctam habet, ut ſi ex contractu emtionis & uenditionis traditur, quia uenditor tradendo rem venditã, transfert dominium in ementem, ſi eſt dominus: ſin minus, uſucapiendi* [g] *conditionem: quod hic Zaſius non ineleganter pluribus docet. At rem reſtitui directò pertinet ad reales actiones, uel cùm reſtituuntur res commodatæ, depoſitæ, pignora, & cætera* [h] *id genus.* 9 *Deinde obſeruanda eſt regula, quod iam olim noſtrum eſt, amplius noſtrum fieri* [i] *non poſse, idq; eſt, quod exprimit textus,* non poſſe actorem rem ſuã ita ab aliquo petere, ſi paret & intendat eum dare oportere, *ſicut ad textum ſuprà annotaui: ſicq; rediculæ omnes Doctorum expoſitiones ceſsabunt. Cæterùm in quibus caſibus huic regulæ non ſit locus, Zaſius poſt reliquos amplè hic docet.* 10 *Nunc ad conditionem furtiuam explicandum transeamus.* Conditio furtiua eſt actio perſonalis, rei tamen perſecutoria, qua dominus id quod ei furto ablatum eſt, repetit, uel eius æſtimationem. *Quod ſit actio* perſonalis, *conſtat, quia aduerſus perſonam, quæ furto rem ſuſtulit, & nobis ex tali delicto obſtricta eſt, hac experimur.* 11 *Et cõdicere nihil aliud eſt, quam perſonali actione petere: unde & perſonales actiones,* condictiones *dici ſolent.* 12 *Deinde ſubiect, rei perſecutoriam: hac enim actio rem perſequitur furto ſubductam, vtcunq; in perſonam dirigatur: idq; odio furum inductũ eſse, præſens tex. docet, ut ſcilicet domino detur condictio furtiua, & ſic actio perſonalis, pro re ſua, & dandum, quod eſt contra naturam & regulam omnium condictionum, ſiue actionum perſonalium.* 13 *In his .n. propriè petitur dari, id eſt, res debita accipientis fieri, ſed impoſſibile eſt iu iure & per naturam, vt res, quæ iam mea eſt, amplius mea fieri poſſit: quod ſanè haud iniuria mirum uideri ſtudioſo poteſt, & Doctores hac in re uariant mirificè. Ego crebrius receptam ſententiam* [l] *amplector, in quam plerìq; poſt multa tandem diuerticula redeunt, quod in genere agatur ea actione perſonali, qua dandum uenit, quæ dandum eſt, ſicq; petitio actoris refertur ad genus actionis, ipſa uerò petitio ad reſtituendum conceditur, hoc eſt, fur conuenitur in narratione actione perſonali, ſed in petitione reſtitui patitur. Etſi etiam dari peteretur, tamen uerbum dari degeneraret, & abuteremur eo, pro reſtitui.* 14 *Atq; hoc eſt quod vulgò dicitur,* condictionẽ furtiuam degenerare, nomenque ſuum perdere. *Etſi obijcias, quid hac opus eſt condictionis degeneratione? cur non inducitur rei uendicatio ad rem furtiuam repetendam?* 15 *Reſpondeo, condictionis furtiuæ proprium eſt etſi res intereat fortuitò, & ſine culpa furis, adhuc daret actio* [m] *æſtimationem. Quod in rei uendicatione non recipitur: quia quãdo aliquis petit rem ſibi reſtitui, à poſſeſſore, ſi res iſta, abſq; dolo & culpa apud ipſum eſſe deſinit, liberatur ab impetitione, ac per conſequens condictio furtiua arctius conſtringit furem, eumq; ſemper obligat, ſiue res extet, ſiue non,* 16 *cum fur ſemper in mora eſse* [n] *dicatur. Dixi, qua dominus:* 17 *quia domino datur hac actio, eiusq;* [o] *hæredibus, & qui loco domini eſt, ueluti tutori ac* [p] *curatori: quod Doctores producunt etiam ad Prælatos & rectores eccleſiarum, ſi nomine eccleſiæ agant quæ eſt domina: ſuo .n. nomine experiri nequeunt,* [q] *cum non ſint domini.* 18 *Ei ergo, qui non eſt dominus, hoc iudicium non permittitur, etiamſi ius in re habeat, ut ſi cui pignori res data eſt: aget tamẽ incerti condictione, ſi ea ſurrepta* [r] *ſit.* 19 *Sequitur,* id quod ei furto ablatum eſt: *nam ſi res ſubtracta extat, ipſa conducitur cum omni* [ſ] *intereſſe: & nedum res ipſa, ſed & quod factum eſt ex* [t] *ipſa, uel quod ex eadem* [u] *ſupereſt. Sin uerò defecerit eſſe in rebus humanis, durat condictio æſtimationis, ita quod æſtimatio ipſius rei deperditæ condici poſſit: niſi fortè fur rem obtulerit, & deinde perierit, tum .n. nulla erit* [x] *condictio. Dubitãt autem interpretes hac in ſpecie, ſi res interiit, num ipſa res, an æſtimatio rei peti debeat. Quia uerò res furto ſubducta, ſiue extet, ſiue deperdita ſit, ſemper eſt in obligatione, adeò ut dicat* [y] *Iuriſconſultus, hominẽ mortuũ condici poſſe, ipſe* [z] *Bartolo ſubſcriberem, qui poſt multa tandem in eam diuertit ſententiã, ipſam rem peti poſſe tanquam peremptam.* 20 *Plerunq; ferè alternatiue concluſio fit, ſi probabiliter dubitatur, res extet: ut peto dari rem, ſi extat: ſin minus, rei æſtimationem.* 21 *Aeſtimatur autem res, quanti plurimi unquam fuit à tempore commiſſi furti. Et in hanc actionem fructus tam percepti, quam percipien-*

c dicã. inf. eo. in §. & maleficijs.

d Vt hic. & l. ubi autem. §. fin. de uer. oblig.

e Dd. in l. ſtipulationes non diuiduntur. de uerb. obli.

f Argu. l. Traditio. ff. de acq. rer. domin.

g l. clauib. ff. de cõtrah. empt.

h Vide latius Bar. de his trib. differentijs in d. l. ſtipulationes nõ diuiduntur.

i d. l. 3. §. ex plurib. in fin. cum ſimil.

k § appellamus. in fr. proxime ſequẽti.

l Quam Zaſ. etiam hic ſequitur.

m l. ſi pro fure. & l. in re furtiua. de cond. indeb.

n Vt per Dd. l. ſcire debemus. §. ultim. hoc tit. l. inter ſtipulãtem. §. pen. de uerb. obl. & l. ſi. de trit. act.

o l. j. ff. pro ipſo tit.

p l. interdum. §. qui tutel. de furtis.

q Faber hic. & i §. omnium. ſup. eo.

r l. & ideo. §. Neratius. hoc tit.

ſ l. 3. hoc tit.

t l. ex argento. hoc ipſo tit.

u l. ſi ſeruus. §. bo ne eod. tit.

x l. in re furtiua. ff. hoc tit.

y in d. l. 3.

z in l. ſtipulationes non diuiduntur. de uerb. obl.

di [a] *ueniunt.* 22 *Ex ſupradictis forma libelli ſatis manifeſta eſt.* Verres cum diuertiſſet in ædes meas, ſurripuit mihi dolo malo codicem meum talem, &c. unde quum reſtituere recuſet, peto ipſum Verrem furem, uel hæredem, ad dandum meum codicem cōdemnari, &c. *poteſt adijci in libello*, cuius ego ſum dominus, *quia conditio furtiua contra naturam aliarum condictionum domino* [a] *competit.* 23 *Fundatur ergo hic libellus potiſſimum in duobus, ſcilicet vt actor probet ſe fuiſſe dominum ipſius codicis tempore furti commiſſi, quo probato, præſumitur etiam hodie* [b] *dominus. Deinde rem ſurripuiſſe ſibi. Cæterũ quod tex. ait*, plurib. actionibus fures implicari *ſciendum eſt, à legib. quinq; actiones aduerſus fures concedi.* 24 *Prima eſt condictio furtiua, qua fur infamatur ſaltem facti* [c] *infamia. Altera rei uendicatio, quæ non irrogat* [d] *infamiam. Tertia, ad exhibendum actio, quæ eſt præparatoria rei vendicationis. Quarta actio furti, ad duplum vel* [e] *quadruplum. Quinta criminalis* [f] *accuſatio. Et hæ plures actiones grauant* [g] *fures, ſicut è diuerſo prodeſt alicui plures habere actiones.*

a Quod latius uide in d. l. in. re furtiua.
a l. 1. ibi gl. ff. eo. & idè. ſupra docui.
b Argu. l. id quod noſtrum de reg. iur.
c l. honori. de obſequ.
l. in re. hoc titu.
d §. ult. ſup. de obli. quæ ex del. naſc.
e l. fin. de fur.
f Arg. l. ne in plures de excreit.

§. Appellamus.

1 *Actiones reales dicuntur uendicationes, & quid ſit vendicare.*
2.3 *Actiones perſonales dicuntur condictiones, & condicere quid ſit.*
4 *Num & hodie denunciatio ſit neceſſaria.*
5 *In actionibus realib. petimus nos declarari dominos.*
6 *In perſonalibus dare aut facere petimus.*
7 *Perſonales & reales actiones tripliciter differre.*

Appellamus autem in rem quidem actiones, *Vendicationes*: in perſonam uerò actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, *Condictiones.* Condicere enim eſt denũciare priſca lingua. Nunc uero abuſiue dicimus, condictionem actionem in perſonam eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere: nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

A*N nectit differentiam Iuſtinianus inter reales & perſonales actiones in nomine.* 1 *Nam actiones in rem dicuntur* vendicationes. *Vendicare. n. propria ſignificatione eſt ad propriam, ſuum eſſe dicere, proprietatis affirmatione.* 2 *In perſonam verò, condictiones nuncupantur, eo quòd condicere priſca lingua denunciationem ſignificarit.* 3 *Olim enim cum iudicia à Prætoribus peterentur, actor aduerſario condicere, id eſt, denunciare conſueuerat certum diẽ, quo in ius ad Prætorem* [a] *iret: vnde datiuo iungitur, vt condico tibi pecuniam.* [b] *Sic Feſtus Pompeius* Condictionem *ſcribit eſſe, in diem certum eius rei, qua de agitur denunciationem. Sed huiuſmodi denunciatio unà cùm interpretatione actionum antiquata eſt, manente adhuc nomine.* 4 *Sicq; hodie non eſſe denunciandum debitori ex neceſſitate, crebrius placuit; tametſi id ex urbanitate* [c] *fieri poſſit. Verùm ſi rectè perpendatur, dubium non eſt, quin ex iure diuino & humano omnib modis obſeruanda ſit hæc* [d] *admonitio, iuxta illud.* Si peccauerit in te frater tuus, vade, & argue eum inter te, & ipſum ſolum, &c. *Item,* Qua de re, *inquit* [e] *Proculus*, uolo ut cum libero loquaris, ne rem illicitam faciat. *Ad hæc inter iuris præcepta primum eſt*, honeſtè [f] *uiuere: honeſtati autem ex diametro repugnat, ſi quis protinus debitorem adigat, imò & ſeipſum, ad iudiciariam moleſtiam, quam uno aut altero uerbo fortaſſe euitare potuiſſet. Hinc* [g] *Imperator*, Debitores, *inquit*, præſentes prius denunciationibus conueniendi ſunt. *Atq; ita ego ex Ol... ſententia iudico.* 5 *Porrò ex hoc & præcedenti §. diſcendum eſt, vt generaliter in omnib. actionibus realibus, quas* uendicationes *vocant, petamus nos declarari dominos, uel quaſi* [h] *dominos, non aliquid nobis dari. Fallit hoc contra furem, à quo condico rem meam, & dari* [i] *peto.* 6 *In perſonalib. autem, quas* condictiones *nuncupant, petimus dare aut facere. Quod non procedit in actionibus commodati, depoſiti, & ſimilib. quæ licet perſonales ſint, petimus tamen* [k] *uel reddi vel reſtitui. Nouiſſimè pro auctario præſentis tractatus notabit iuris tyro, inter actionem realem & perſonalem triplicem differentiam.* 7 *Differunt. n. primum origine: nam realis actio ex re, uel iure, quod in re habeo, oritur: perſonalis autem ex contractu uel quaſi ex contractu, maleficio, uel quaſi ex maleficio. Deinde natura: quia realis perſequitur rem, quam creat ſuam eſſe, à quocunq; poſſeſſore, etiamſi in centeſimam migrauerit manum, dummodo non ſis uſucapione acquiſita: in perſonalibus non ita, quia ſola perſona obligatur, quæ contraxit uel deliquit. Poſtremò effectu: actionis. n. realis effectus eſt, ut prætor declaretur dominus, uel ut pronuncietur res ſua* [l] *eſſe. Effectus autem actionis perſonalis eſt, quod actor reum conuentum petit condemnari, ut det rem, ut in ipſum dominiũ rei transferat, uel ut aliquid faciat.*

a C. de for. & imp.
b l. ſi indebitum. in princ. item ratam hab.
c Dd. communiter hic.
d De monitione ui d. c. noluit. de in.
e In l. quidam Hiberus. de ſeruit. ruſtic. præd.
f l. iuſtitia. ff. de iuſti. & de iure. §. iuris. ſup. eod. tit.
g In l. debitores. C. de pigno. fa. l. Largianus. ff. de minorib.
h l. & ex diuerſo. ff. de rei uend.
k Vt §. proximè præcedenti.
i l. 3. §. ſi reddita. & l. ſi ut certo. §. rem ubi dedi. ff. commod.
l l. Pomponius. §. ſed & is. de procur.

§. Sequens.

1 *Tertia actionum diuiſio à cauſa formali ſumpta.*

Se-

Sequens illa diuiſio eſt, quod quædam actiones re. perſequendæ gratia comparatæ ſunt, quædam pœnæ perſequendæ, quędam miſtæ ſunt.

Procedit Iuſtinianus ad tertiam actionum diuiſionem, quæ ex cauſa formali petita eſt, in qua maxima vis verſatur, vt cognoſcamus, quomodo actio ſit edenda, apud Iudicē, quid ab aduerſario petendum, vtrum res, an pœna. Quorſum enim attinet cognoſcere, quis ſit actionis autor? quid item prodeſt ſcire, quem habeamus aduerſarium, niſi etiam intelligamus modum & formam agendi? Hic ergo illa promanat diuiſio, quam hic Imperat. tradit, quaſdam ſcilicet actiones rei perſequendæ gratia competere, quaſdam pœnæ cauſa dari quibuſdam denique mixtas eſſe. Singula autem huius diuiſionis membra in ſequentibus ordine repetuntur, ſicut proceſſus, ad oculum demonſtrabit.

§. Rei perſeq.

1 *Actiones rei perſecutoriæ quæ dicantur.*
2 *Quatuor modis obligamus alter alteri.*
3 *Tam perſonalis quā realis actio eſt rei perſecutoria, diuerſo tamen reſpectu.*
4 *Actio depoſiti in quatuor caſib. eſt duplaris.*
5 *Extenſio ad uerſ. planè. in §. noſtro.*
6 *De certi condictione ex mutuo.*
7 *Communis opinio facit duplicē certi cōdictionem generalem ſcilicet & ſpecialem.*
8. 10 *Vna tantum eſt certi condictio, contra communem.*
9 *Explicatur principium ti. quib. mod. re cōtra. obl. quomodo certi cōdictio detur ex mutuo.*
11 *Condictio certi ex mutuo eſt perſonalis.*
12 *Mutuans debet eſſe dominus uel quaſi rei mutuandæ.*
13 *In mutuo res fit accipientis.*
14 *In mutuo idem genus reddendum.*
15 *Interpellatio iudicialis uel extraiudicialis mutuatorio facta, quid operetur.*
16 *Actio mutui quando incipiat competere.*
17 *Quid probandum in actione mutui.*
18 *Libelli forma in actione mutui.*
19 *Condictio certi ex ſtipulatione, & actio ex ſtipulatu, quomodo differant.*
20 *Nos omnis qualitas reb. addita facit rem certam.*
21 *Si ad factum agatur, actio ex ſtipulatu intendi debet.*
22 *Facta ſunt incerta.*
23 *Cui & aduerſus quē dētur ꝑdictæ duæ actiōes.*
24 *Vtranq; eſſe rei perſecutoriam, & ad quid utraq; detur.*
25 *Actio ex ſtipulatu utcunq; ad pœnam detur, pœnalis tamen non eſt.*
26 *Pœnalis actio dicitur, ſi pœna per legem ſit inſtituta.*
27 *Cauſa condictionis ex ſtipulatione, & actionis ex ſtipulatu.*
28 *Quid probet actor in his iudicijs.*
29 *Libelli forma.*
30 *Commodati actio eſt directa, & contraria.*
31 *Vtraq, perſonalis, & rei perſecutoria.*
32 *Quid directa mandati actione perſequamur, & quid contraria.*
33 *Quando naſcantur hæ actiones, quæq; earum cauſa.*
34 *Quid probandum ſit in his actionibus.*
35 *Forma actionis commodati directa & cōtraria.*
36 *Depoſiti actio directa & contraria.*
37 *Vtraq; perſonalis eſt & ciuilis.*
38 *Directa depoſiti actio eſt etiam Prætoriā.*
39 *Actio depoſiti in duplum datur in quatuor caſibus.*
40 *Actiones depoſiti ciuiles ſunt perpetuæ, Prætoriæ non item.*
41 *Actio depoſiti directa infamat, contraria uō.*
42 *Forma directæ actionis depoſiti.*
43 *Forma libelli in actione depoſiti contraria.*
44 *Actio depoſiti Prætoria quomodo proponēda.*
45 *Rofredi opinio defenſa circa actionem depoſiti Prætoriam.*
46 *Actio mandati duplex, directa & contraria.*
47 *Cui detur utraq;, & aduerſus quem.*
48 *Vnde naſcatur mandati actio.*
49 *Vtraq; eſt ciuilis, perſonalis, rei perſecutoria.*
50 *Actio mandati recta infamat.*
51 *Mandati actio quomodo differat à negociorū geſt. actione.*
52 *Directa mandati actionis formula.*
53 *In contraria quomodo inſtituendus libellus.*
54 *Actio pro ſocio explicatur.*
55 *Qūo ea differat actione cōmuni diuidundo.*
56 *Quibus competat actio pro ſocio.*
57 *Eam eſſe directam ex utraq; parte.*
58 *Quibus caſibus detur ea actio.*
59 *Actio pro duplici fine exercetur.*
60 *Actio pro ſocio infamat.*
61 *Quid in ea actione probandum.*
62 *Libellus, in actione pro ſocio.*
63 *Enarratio actionum ex empto & uendito.*
64 *Actio ex empto cui detur.*
65 *Actio ex empto res alias actiones complectitur.*
66 *Quid perſequamur, ea actione.*
67 *An uenditor teneatur præcisè rem uenditam præſtare, uel liberetur præſtando intereſſe.*
68 *Actio ex uendito cui competat, et quid ueniat in ea.*

69 *Vaſallus & emphyteuta non alienant ſine conſenſu domini.*
70 *Emptionis forma.*
71 *Forma actionis ex uendito.*
72 *Declarantur actiones locati & conducti.*
73 *Actio ex locato cui competat, & ad quid.*
74 *Conducti actio cui competat, & ad quid.*
75 *Praxis in actione locati & conducti. num. 76*

Rei perſequendæ cauſa a comparatæ ſunt b omnes c in rem actiones. Earum uero actionum quæ d in perſonam ſunt, eæ quidem quæ ex contractu naſcuntur, e fere omnes rei perſequendæ cauſa comparatæ uidentur, ueluti quibus f mortuam pecuniam, uel in ſtipulatum deductam petit actor: item commodati, depoſiti, mandati pro ſocio, ex empto, uendito, locato conducto. Plane ſi depoſiti agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragij cauſa depoſitum ſit g in duplum actionem Prætor reddit, ſi modo h cum ipſo, apud quem depoſitum ſit, aut cum i herede eius de dolo ipſius agitur, cum caſu k mixta eſt actio.

a In l. non honorarijs. de act. & obl.
b In §. omniũ. hoc. tit.

Narratur hoc loci primum ſupraſcriptæ diuiſionis membrum, nempe actiones rei perſecutoriæ. 1 *Sunt autem rei perſecutoriæ actiones, Paulo* a *autore, quibus id petimus, quod ex patrimonio nobis abeſt. Et licet non omnis actio ſit in rem proditæ, ſed quædam etiam in perſonam, vt ſuprà* a *ex prima actionum diuiſione patet: non tamen ita in perſonam eſt, vt per eam ſolùm perſonæ negotium faciamus, nihil amplius conſecuturi, ſed magis ut à perſona id conſequamur, quod nobis ex aliqua cauſa debetur,* 2 *ſiue hoc ſit ex contractu, vel quaſi ex contractu, ſiue ex delicto, aut quaſi ex delicto: hinc* c *enim alter alteri obligamur.* 3 *Quò fit, vt utraque actio, tam realis, quam perſonalis, rei perſequendæ gratia prodita habeatur, diuerſo tamen reſpectu. Sanè actio in rem datur, quando eam perſequi volumus rem, quam pleno iure noſtram eſſe dicimus, vtpote quã iuſto aliquo titulo acquiſiuimus, eã ſi fuerit corporea, ad actionem rei uendicationis refertur: ſin autem incorporea, ad actionem confeſſoriam, & negatoriam, atq; iis ſimiles ſpectat. Actione uerò perſonali id perſequimur, cuius non ſumus domini, ſed nobis ex aliqua cauſa debetur, qua perſonam ipſam vrgemus ad id vel dandum uel faciendum: ſiue debeatur ex ſtipulatu, ſiue aliunde. Hinc plures in contextu noſtro actionum perſonalium ſpecies recenſentur, quas deinde ſigillatim enarrabimus. Neq; uerò te moueat, quod actio realis, pariter aduerſus perſonam, puta poſſidentem,* d *intenditur, quaſi ob id perſonalis eſſe uideatur: non enim eò contra poſſeſſorem datur, quod ex alia cauſa nobis ſit obligatus, niſi ob rem illam, quam poſſidet, nobis vendicandam, quam ſolùm expetimus, ſed fruſtra, niſi edita actione aduerſus eum, qui poſſidet. His ſic prælibatis textum excutiamus.*

c § ſequẽs. ſup. De oblig.
d Iuxta. l. officium. ff. de rei uend.

a Comparatæ.} *Introductæ, propoſitæ, inuentæ.*

b Omnes.} *Tam ciuiles quàm Prætoriæ.*

c In rem actio.} *Quia actiones reales ſine delectu rem perſequuntur. Rem intellige petitam iure dominii, uel etiam quaſi dominii, propter Publicianam.*

d In perſo. ſunt.} *Perſonales enim actiones ad hoc nituntur, ut ſint rei perſecutoriæ, ut rem perſequantur, & potiſſimè, quæ ſunt ex contractu.*

e Fere omnes.} *Adiectum eſt hoc temperamentum, ferè, propter actionem depoſiti, quæ quatuor caſib. per inficiationem* e *creſcit, & mixtam cauſam habet: de qua Prætoris edictum adhuc extat in* f *Pandectis.*

e §. ſed furti. inf. eo.
f L. 1. de poſit.

f Mutuam pecu.) *Mutui contractum à ſtipulatione euidenter diſtinguit: poteſt enim per ſe ſine ſtipulatione mutuum conſiſtere, utpote qui re contractus ſit. poteſt. & cum ſtipulatione: quæ ſi ex continenti mutuo ſubiuncta eſt, quoniam uidetur id agi ut ſola ualeat, obligationem ſimplicem parit. Cæterum duo erunt* g *contractus.*

g l. ſi ita fuero ſtipulatus. & l. ſeq. de nouat.
h In l. 1. §. meritò, ff. depoſ. ſ a. etiã. l. 1. § 1. de incend. rei. nau.
i l pen. C. depoſi.

g Actionem in dupl.} 4 *Puta ſi reus inficietur & neget rem apud ſe depoſitã eſſe: tum enim condemnabitur in duplum, ſcilicet ad rem depoſitam reddendam: & totidem in æſtimatione. Rationem ponit Iuriſconſultus* h *alibi, quam repetit hic Accurſius: quia propter caſum fortuitum depoſitionis ex neceſſitate dependentem hæc res deponitur: nec poteſt eligere uel experiri fidem depoſitarii, is qui deponit.*

h Cum ipſo.) *Qui ſcilicet inficiatur depoſitum: nam nec iudicium ſuſcipietur, niſi reo negante. Vbi enim bonam fidem agnoſcit, ſtatim iubetur* i *reſtituere.*

i Aut cum hære.} *Senſus eſt horum uerborum: Si depoſitarius eſt in dolo, quia inficiatur, ipſe tenebitur in duplum, non eius hæres. Hæres enim eo caſu ad id, quod ad eum peruenit, & non ultrà obnoxius ſit, niſi et ipſe hæres dolo fecerit, id eſt, fuerit* k *inficiatus.* 5 *Zaſius porrò addendũ putat, quod ſi depoſitarius, eiusve hæres aliàs interuerterit rem depoſitam uerſutè, uel ex dolo negligenter tractarit, perdiderit, & quicquid eorum ſimile dici poteſt, quod etiam eiſdem caſibus tex.* l *noſter procedat.*

k §. non alit verſic. aliquãdo. inf De perp. & temp. act.
Arg. l. quod Nec. nau. ff. depoſ.

k Mixta eſt.) *In re ſcilicet & pœna: nam habet mixtam cauſam perſequendi rem & pœnam.*

Ex-

Expendamus modò actiones in textu annumeratas ſigillatim, 6 & primò actionem mutui, quæ dicitur certi condictio ex mutuo, ſiue ſpecialis. Eſt autem condictio certi, quæ ſpecialis dicitur, actio perſonalis quia petimus res noſtras, quas alicui mutuo dedimus, in eodē genere nobis reddēdas. Dixi primo quæ ſpecialis dicitur, 7 quia ex [m] communi interpretum aſſertione duplex eſt certi condictio, generalis, & ſpecialis. Generalis eſt, quæ ex omni contractu competit, quæ datur ex omnib. obligationibus puris, ex quibus quid certi petitur, excepta cauſa mutui. Specialis, quæ duntaxat ex mutuo conceditur. Hæc doctrina num vera ſit, ſanè dubito plurimum: 8 mihiq; probabilius videtur, vnam tantum certi condictionem eſſe, generalem ſcilicet, multas tamen ſub ſe ſpecies continentem, (vt pote ſpeciales actiones tanquam genus, quod ſpecies complectitur: ita quod vbicunq; certum petitur, dicatur condictio certi, ſed vbi iſta condictio ad certum contractum reſtringitur, tum ex eo contractu detur. Exempli loco: Peto codicem ex commodato certi condictione, iam dicitur condictio certi ſpecialis ex commodato, atq; ita de alijs contractibus. 9 Sic etiam intelligendus eſt [n] Iuſtinianus dum ait certi condictionem dari ex mutuo, uerum eſt ſpecialem, non diſtinctam & ſeparatam à generali condictione certi, vt vulgo eum locum interpretantur: ſed quæ comprehenduntur ſub ea, veluti ſpecies ſub ſuo genere. Nam certi condictio generalis concurrit cum omni actione, ex qua certum petitur: [o] cum omni actione, inquam, in qua venit rē dari uel tradi. Vnde ſicut genus non ſeparatur, a ſpeciebus, ſed eas in ſe continet) eſt, enim genus in effectu & re ipſa nihil aliud quā ſpecies ſimul collectæ) ita in propoſito, hoc genus, ſcilicet certi condictio, non diſtinguitur a ſpecialib. actionibus, id eſt a ſuis ſpeciebus, ſed eas complectitur. 10 Eſt ergo una condictio certi in ſuo genere, multiplex tamen in ſpeciebus. Item illa generalis condictio per ſe nihil eſt, niſi contrahatur ad ſpeciem, nec poteſt caſus vllus oſtendi, ubi per ſe venit. id quod Bart. [p] ipſe fatetur, vtcunq; conetur duas certi condictiones diſtinctas & ſeparatas probare. In ſumma, communis opinio nullo iure fundatur, & eadem facultate deſtruitur, qua aſſeritur. Alteram verò ſententiam ſi ſequamur, nihil videbimus in teſtibus legum aduerſum. 11 Ad propoſitum redeundo, perſonalem hanc eſſe actionem conſtat, quia in perſonam eſt ex contractu mutui, qui non niſi re ipſa interueniente certo conſenſu, [q] perficitur. Addidi, res noſtras 12 quia mutuans debet eſſe dominus uel quaſi dominus rei mutuandæ. Nam ſi rem tibi alienam mutuarē, nō eſſet mutuum, quia non fieret de [r] meo tuum. Debent autem res eſſe fungibiles, quæ ſcilicet in pondere, numero, menſurauę, conſiſtunt, quia mutui datio in his tantum rebus [s] uerſatur. 13 Adpoſui, quas mutuo dedimus, quia ut hæc actio locum habeat, neceſſe eſt, rem ita dari accipienti, ut eius fiat, alioqui non poſſet ea uti. Dare [t] enim, eſt dominium transferre. 14 Subiunxi, in eodem genere, ut commodati & depoſiti, actiones excluderem, in quibus petimus nobis illam ipſam ſpeciem reddi, quæ tradita eſt, & non aliud eiuſdem generis. In hoc autem iudicio intendimus, ut reus tantundem ſoluat, id eſt, rem eiuſdem naturæ & [u] qualitatis. 15 Vnde ſi debitor interpellatus legitimè extra iudicium, fuerit in mora ſoluendi, ac interim minoris ualere cœperit res mutuata, tunc peti poteſt, ut præter rem ipſam condemnetur etiam in id, quod intereſt actoris, debito tempore fuiſſe ſolutam, facta ſcilicet æſtimatione, quanti plurimi ualuerit a tempore moræ. Si autem nulla interpellatio iudicium anteceſſerit, & ueriſimile ſit, pendente iudicio uariatum iri precium & ualorem rei mutuatæ, conſultius eſt, ut etiam hoc caſu petatur & mutuum, & quod intereſt, facta per officium iudicis æſtimatione, quanti plurimi fuerit, toto tempore [x] iudicij, ſicq; Iuliani reſponſum [y] accipiendum eſt. 16 Porro iſta actio incipit ſtatim ex obligatione mutui pura eſſe. Si autem ſub cōdictione, uel in diem detur mutuum, pendet interim, nec ante diem uel cōditionem [z] peti poteſt. 27 Probat autem actor in hoc iudicio, contractum mutui effectualiter interueniſſe: Eſt enim mutuum contractus re, ita quod ſine rei interuentu non ſubſiſtat. Cæterum rem fuiſſe ſuam, probare non tenetur, quia iuuatur ueriſimili coniectura, quod res mutuo data fuerit ſua: neq; auditur aduerſarius, ſi fortè referret quæſtionē domino, & exciperet, contra agētem, ipſum non fuiſſe dominum rei mutuatæ, utpote ſtatim ſuſpectus, quod eludere uelit debitam [a] ſolutionē. Præterea regulariter mutuum fit ad rogatum accipientis: citra uerecundiam autem fieri non poſſet, ſi mutuatarius diceret, pecunia illa non erat tua tempore mutui dationis. 18 Libellus ita proponatur. Mutuaui haud ita pridem ex ære meo Titio centum aureos Rhenenſes probos, quos ipſe nunc mihi contra bonam fidem reddere negat, quare peto eum mihi ad reddendam & ſoluendam iſtam pecuniæ quantitatem iudicialiter [b] condemnari, &c. Altera actio, quæ hic recenſetur, eſt condictio certi ex ſtipulatione. 19 In primis autem aduerti debet, aliam eſſe certi condictionem ex ſtipulatione, & aliam actionem ex ſtipulatu. Hæc enim ita demum naſcitur, ſi res in ſtipulationem deducta, eſt incerta, uel cum de re certa in genere; ſed incerta in ſpecie, fit ſtipulatio: ut ſi hominem ſtipuler: aut fundum ſine propria appellatione, aut uinum frumentumue ſine certa qualitate. Illa autem tum oritur, cū res eſt certa, cum certum quid deductum eſt in ſtipulationem, puta quod continet, quid, quale, quantum, ut ſi ſtipuler uini Rhenenſis optimi amphoras decem, centum, aureos Rhenenſes probos. Nam in proponenda hac actione cautus ſit oportet, ne res petita forte incerta appareat. Ideo in exemplo loquor de uino [c] optimo: 20 quoniam non omnis qualitas rebus addita, facit rē certā, ſed ea ſola, quæ primum & ſummum locum tenet. Nam ſi uini boni decem amphoras ſtipuler, rem incertam ſtipulari uideor. Vtcunq; enim qualitas bonitatis adiecta ſit, iſta tamen eſt incerta qualitas, quia bono melius inuenitur, & uinum quod melius eſt, ipſum quoq; bonum eſt. Quare hoc caſu certi condictio non competeret, ſed tantum actio ex ſtipulatu, tāquam ad rem incertam. Sic etiam

m In l. certi condictio. ff. ſi cer. pet. ſup. quib. mod. re con. obli. in prin. vbi etiam aliqua dixi. &. rub. d. tit. ſi cer. pet.

n ſup. quib. mod. re. con. ob. in pri.

o Ita Zaſ. in d. l. certi.

p In d. l. certi condictio.

q d. prin. qui. mo. re cont. obli. per l. 2. ſi cer. pet.

r d. l. 2. § appellata.

s d. princ. ſup. qui. mo. re cont. obli.

t §. ſic itaq. diſcretus ſu. hoc noſtro tit.

u l. cū quid ſi cert. pet.

x Iuxta l. ædiles. §. ſciendū. de ædil. edict.

y In l. uinū. ff. cer. pet.

z l. oīa. quæ. l. proin de. ſi. cer. pet.

a l. nec vnde. C. ſi cert. pet. & l. ſi quis nec cōdictionis. C. loca l. nec creditores C. de lig. act. latè Bar. in l. nā etſi fut. in pr. ſi cert. pet.

b Vide Specul. in tit. de ſolut. §. ſequitur.

c Vide Dd. in l. certum. & l. certi. cōdictio. ſi cer. pet. & quæ dixi in. de net. obli. in prin.

in altero

in altero exẽplo dixi, centũ aureos Rhenenſes probos, quia ſi peterẽ centũ monetæ noſtræ Germanicæ, iſta ſtipulatio non diceretur continere certum, cum varia ſint genera monetarum: quamuis ex interpretatione legis ſatis uideatur certũ, quia in dubio debet intelligi [b] *de moneta exiguiori, tamẽ ex interpretatione legis debet dici certum, quod ex ipſa pronunciatione apparet incertum. Ergo ita certi condictione ex ſtipulatione agi non poſſet, ſed ex ſtipulatu.* 21 *Hinc conſequitur, quod ſi agatur ad factum, puta domum ædificari, uel deſcribi librum id actione ex ſtipulatu fieri debere, quia hic eſt quædam alternatio petendo factum uel interesse, quod tacitè in ſtipulationem deductum videtur, ergo* [c] *incertum.* 22 *Inde eſt, quod dicimus, facta eſſe* [d] *incerta. Si autem ſimpliciter peterem intereſſe (quod facere poſſum) nihil obſtat quin agi poſſit certi condictione ex ſtipulatione. Intereſſe enim licet ab initio certum non ſit, certificatur tamen ex poſt facto per ſententiam iudicis: quod non eſt in homine generaliter in ſtipulationem* [e] *deducto. Porrò utraq; actio eſt perſonalis ex obligatione verbis contracta, quam ſtipulationem dicimus, quę tamen eatenus firma eſt, ſi fuerit legitima ſtipulandi cauſa. Siquidem ubi omnino nulla fuerit cauſa, vel impoſſibilis, aut turpis, aut contra bonos mores, ibi non cõtrahitur ſtipulatio, nec per conſequens actio naſcitur, Petro de bella Pertica fruſtra* [f] *repugnante.* 23 *Datur autem utraq; ſtipulanti, prior quidem aduerſus promittentẽ certi, aliquid, altera aduerſus promittentem rem incertam, ſiue pro ſe, ſiue intercedendo pro* [g] *alio.* 24 *Sunt ambæ rei perſecutoriæ, quia prior ad rem certam, altera ad rem incertam promiſſori condicendam competit, præterea ad pœnam, ſi qua adiecta fuit, uel ad id, quod intereſt ſtipulatoris, cuius æſtimatio eo tempore ſpectanda eſt, quo dies obligationis* [h] *uenit.* 25 *Quamuis autem actio ex ſtipulatu plerunq; perſequatur pœnam, maximè cum eam ſtipulati* [i] *ſumus, ob id, tamen pœnalis non dicitur.* 26 *quia actionem pœnalem vocamus, ſi pœna per legem ſit inſtituta. Iſtæ verò pœnæ, quæ plerunq; ſtipulationibus adijciuntur, ſunt conuentionales, & induunt nomen rei, propter conuentionem contrahentium, ut ita nihilominus ſint, rei* [k] *perſecutoriæ.* 27 *Cauſa harum actionum eſt ipſa verborũ obligatio, ſiue ſtipulatio, quæ ſi pura eſt, ſtatim naſcuntur, & exerceri poſſunt, alioqui ueniente die vel* [l] *conditione.* 28 *Probet autem actor ſtipulationem legitimè & incontinenti factam eſſe, & ex legitima cauſa reum ſtipulanti promiſiſſe. Quod ſi etiam intereſſe petatur, id ab actore probari oportet.* 29 *Libellus,* Titius promiſit per ſtipulationem mihi dare X. aureos Rhenen. probos, ex cauſa uenditionis fundi mei Tuſculani, quem a me legitime emit, cæterum dare recuſat, Quare peto ut eos mihi det, & ad dandum mihi per ueſtram ſententiam condemnetur, &c. 30 N*unc ad a*ctionem commodati, *quæ duplex eſt, directa & contraria. Scire enim iuris ſtudioſus debet, actionem interdum directam dici, prout opponitur contrariæ; & eſt quæ datur principaliter cõtrahenti & aliã partem ſibi obliganti. Nam ſi contractus ſint principaliter vltro citroq; obligatorij, utroq; directa actio conceditur, & neutrobi contraria, ſicut aliàs et* [m] *docui. Sic actio commodati directa eſt, quæ cõmodanti datur, qui non eſt obligatus ex contractu principaliter ipſi commodatario, quem ſibi obligauit ad reſtitutionem commodata. Contraria uero eſt; quę commodatario ipſi conceditur, qui ex contractu commodati, principaliter obſtrictus eſt: contra cõmodantem, quem habet obnoxium, non quidẽ ex cõtractu cõmodati, ſed poſt contractum, ex æquitate naturali: qua obligatione cogit eum, ut ipſi re cõmodata uti liceat, ut reſtituat impenſas, ſiquas maiores in re commodata fecit.* 31 *Eſt autem utraq; actio perſonalis, quia in perſonam datur ex contractu commodati, qui rè conſtat* [n] *principaliter. Sunt ambæ rei perſecutoriæ multis modis.* 32 *Directa enim commodati actione perſequitur primo, ut commodatarius rem ipſam commodatã reſtituat in ſpecie, in hoc differens a mutuo, ubi aliæ eiuſdem qualitatis reſtituitur. Deinde, ſi res commodata ſit reddita deterior, ut præſtetur, quod intereſt commodãtis: propriè enim dicitur res non reddita, quæ deterior facta* [o] *redditur. Deniq. ſi conuenit inter cõtrahentes, ut res certo loco uel tempore reddatur, quæ utenda accipitur, huius conuentionis ratio haberi debet in æſtimando damno non redditi* [p] *commodati, & ſic deinceps. Contraria uerò actione commodati perſequimur primo, ut ſoluatur, quanti intereſt commodatarij, rem commodatam ante expletum vſum non fuiſſe ablatam. Deinde impenſas maiores; & neceſſario in re commodata factas, puta in curanda, reficiendaue re. Demum ſi ſciens commodauit rem uitioſam, rectè agitur, ut damnum* [q] *ſarciatur.* 33 *Naſcuntur autem hæ actiones poſt diem in cõmodato expreſſum, alioqui poſt* [r] *uſum rei. Ex prædictis conſtat, cauſam harum actionum eſſe contractum commodati, cuius naturam alibi* [s] *explicatam habet.* 34 *Probat autem actor in his actionibus, primum, contractum commodati celebratum fuiſſe. Deinde, quod finitus ſit uſus, adquem commodato res data eſt; hoc enim primum requiritur in commodato, ut ad uſum aliquem res detur, qui uel natura intelligatur, uel in ſpecie ſit expreſſus, adeo ut antea reuocari nequeat, nec rectè agatur ad reſtitutionem; & in hoc differt a precario. Cæterum quid præſtet commodatarius, & an ad ipſum periculum pertineat, ſi res commodata pereat,* [t] *alibi diſcuſſum eſt.* 35 *In hanc autem formam proponi poteſt commodati actio directa.* Cõmodaui nuper Titio equũ meũ gradarium quo commigraret Baſileam: uerum cum ipſe redierit, & reſtituere illum recuſet, peto eũ ad reſtituendum mihi condemnari, uel cum illum reddiderit deteriorem & claudum me ignorante peto, ut mihi precium ſoluat, quo deteriorem fecit, &c. N*otanter autem adieci,* me ignorante, *quia ſi quis rem deteriorem ſciens recipiat ſibi* [a] *imputabit: Forma in actione commodati contraria:* Titius commodauit mihi paratum ad uſum paſcendi pecoris per totam æſtatem, & quamuis æſtatis tempus non ſit finitum, ipſe tamen prohibuit me, ne eodẽ prato uterer, ex qua prohibitione damno affectus ſum

quinque

b l. ſemper in obſcuris de reg. iur.
c l. vbi autẽ. §. quid illud aut illud. de verb. obli. l. ſtipulatione non diuiduntur. §. Celſus. eod. tit.
d l. ſtipulationum. cum l. ſeq. eo. tit.
e Ad quæ vide quæ. vbertim ſcribunt Dd. in d. l. certi cond.
f Hic text. eſt in l. a. §. circa. de doli except. l. impoſſibilis. generaliter. & l. Titia. que ff de uerb. oblig.
g l. de uerb. obl.
h l. quoties in diẽ. cum l. ſeq de uer. oblig.
i Iuxta. §. ulti. De uerb. oblig.
k Atque ita glo. ſol uas hic in verbo,
l frẽ §. omnis. cũ duobus. §§. ſeqq. ſup. de verb. ob. de l. certi cõdictiõ. & huc ſunt referenda quæ ſu. de ver. oblig. à me dicta ſunt.
m In §. item is cui. ſup. quibus mo. re cont. obl. videas etiam Fabrum in §. ſcimus. ſup. de ſocietate.
n d. §. item is cui.
o l. 3. § ſi reddita. ff. commod.
p l. ſi ut certo. in pr. commod.
q l. in rebus. §. poſſunt. ff. hoc tit.
r l. in cõmodato. §. ſicut autẽ. eo. tit.
s Vide quæ dixi in d. §. item is cui.
t d. §. ſicut autem.
t In d. §. itẽ is cui

a Vide ad hoc Bar. in l. 3. §. ſi reddi. hoc tit.

quinque aureorum: quare peto, ut hos quinque aureos cōdemnetur mihi ſoluere, &c. 36 *Sequitur* actio depoſiti *quæ pariter duplex eſt, directa & contraria. Directa eſt, quæ deponenti conceditur aduerſus depoſitarium, & eius hæredes, ad perſequendam rem depoſitam. Contraria autem competit depoſitario eiusq́ue hæredi aduerſus deponentem, & eius hæredem, qua venit, quod eſt neceſſario uel utiliter in rem depoſitam impenſum: nam æquum eſt, eum habere actionem, ne obſequendo amico damnū patiatur, & deponēs locupletetur illius iactura.* 37 *Ambæ in perſonam ſunt, ex contractu depoſiti, qui re* [b] *conſtat principaliter. Et ſunt ciuiles, quia ciuili autoritate introductæ, ut in rebus depoſitis regulariter vltro citroq́; nobis deſeruirent.* 38 *Cæterum dicta eſt etiam Prætoria, ſaltem in quatuor ſpecieb. in textu relatis, videlicet cū res deponitur, uel tumultus, vel incendij, vel ruinæ, vel naufragij gratia: nec dominus vllam aliam deponēdi cauſam habet, quam vt euitet imminens ex cauſis ſupraſcriptis periculum.* 39 *Illis enim caſibus uoluit Prætor depoſitarium inficiantem dolo malo, id eſt, negantem rem apud ſe eſſe depoſitam, in duplum obligari, cùm tamen aliàs hæc actio ſemper in ſimplum detur. Meritò autē prætor ita conſtituit, quia grauius eſt fidem fallere ei, qui ex neceſſitate deponit, quàm qui ex uoluntate: cùm ex neceſſitate deponens propter euētum fortuitum nō poſſit eligere, vel experiri* [c] *fidem depoſitarij.* 40 *Præterea hæc iudicia ciuilia ſunt perpetua. Prætoria verò depoſiti actio annalis eſt in duplum, aliàs perpetua ad perſequendam* [d] *rem depoſitā. Item ciuiles ſunt rei perſecutoriæ: directa enim perſequitur rem alicui commiſſam, cum fructibus & omni* [e] *cauſa: contraria etiam perſecutionem expenſarum utilium habet: ut ſi equus deponatur, æquum eſt, ut ſuppeditatum equo paſtum recuperet depoſitarius. Prætoria uerò in præfatis quatuor caſibus mixta eſt, quia & rem & pœnam perſequitur intra annum.* 41 *Subinde actio depoſiti directa infamat, quia agitur quodammodo de perfidia, & is notatur, qui ſuo nomine conuentus & condemnatus eſt, non qui* [f] *alieno. Item in ea iuratur in litem ex dolo non* [g] *reſtituentis: non autem in contraria, quæ non infamat, quia de fide rupta non agitur ſed de indemnitate* [h] *depoſitarij.* 42 *Directa depoſiti actio ſic inſtituitur.* Commendaui Sēpronio ſponte gratisq; accipienti centum aureos in ſacculo obſignato per Stichum ſeruum actorem meum, hac lege, ut quando uellem, & ubi uellem confeſtim redderentur: poſtulanti autem mihi reſtituere recuſat: quare peto eum ad reſtituendum per ſententiam condemnari. *Cæterùm quid in hanc actionem ueniat, & de huius priuilegijs, alibi* [k] *a me diſcuſſum eſt.* 43 *Forma proponendæ actionis contrariæ facilis eſt:* Titius apud me duos equos depoſuit, quorum cuſtodiam gratis, & amico animo ſuſcepi, & pro paſtu eorundem expendi duos aureos, quos mihi reddere recuſat. Quare peto eum cōdemnari, ut mihi duorum aureorum impenſas ſoluat &c. 44 *Actionem depoſiti Prætoriam ita propone:* Cum nuper in platea piſcaria fuiſſet ortum horribile incendium, & uiderem iam flammam meis ædibus imminere, depoſui ſupellectilem meam apud Sempronium in tali platea habitantem, quam admonitus reſtituere, detractauit id hactenus: quare peto eum ſententia cōpelli, ut prædictas res mihi reſtituat, & ſi quas ex illis fuerit inficiatus, peto eum tunc in duplum æſtimatarum rerum condēnari, &c. 45 *Sic enim petendum eſſe in libello huius iudicii, Rofredus ex ueritate aſſerit, retracta illorum opinione, qui putabant ſimpliciter res petendas eſſe, ſi depoſitarius nolit eas reſtituere: tum in iudicio, ſi præter recuſatam reſtitutionem cœperit planè inficiari, implorandum eſſe iudicis officium ad pœnam. Errant enim hi tota uia, ut &* [l] *Ol...ait, quippe quod hæc actio Prætoria principaliter ob pœnam petendam introducta ſit, alioqui ciuilis ſufficeret.* 46 *Ad actionem mandati tranſeamus. Hæc conſimiliter duplex eſt. Directa, prout alium principaliter obligat mandati, & contraria, prout ille alter aduerſus principaliter obligantem agere poteſt.* 47 *Directa ergo mandati actio, mandatori, eiusq; hæredi conceditur, aduerſus eum qui mandatum ſuſcepit, & non* [m] *expleuit, uel illud doloſe aut negligenter explicauit, ſicq́; damno effecit* [n] *mandātem (illud enim mandatario non imputabitur, ſi interdum cauſam mandantis non meliorem fecerit, ſed ſi deteriorem ſua culpa reddiderit, ſemper tenebitur) uel denique mandati fines exceſſit cum detrimento* [o] *mandatoris. Contraria uerò competit mandatario & eius hæredi aduerſus mandantem, eiusq; hæredes impleto mandatu ad reputationes (ceu Iuriſconſultus uocat) & ad omnes impenſas, quas neceſſariò & utiliter impendit* [p] *mandatarius.* 48 *Sunt autem ambæ actiones ciuili autoritate introductæ: & in perſonā ſunt ex contractu mandati, qui conſenſu perficitur, trahitq́; originem ex* [q] *amicitia: cuius contractus uim & poteſtatem abundè ſuo* [r] *loco oſtendimus. Non autem ideo quis obligatur ex hoc contractu, quia geſſit negocium, ſed quia mandatum ſuſcepit, conceſſit amico poſtulanti officium, idq́; uel hinc adparet.* 46 *Nā etſi poſt ſuſceptum mandatum non geſſiſſet, plerunq; tamen* [s] *tenetur. Sunt item rei perſecutoriæ, de eo quod intereſt* [t] *actoris: nam per directam petitur, ut reſtituat mandatarius, quicquid ad eum ex mandato peruenit, ſi modò poſſit reſtituere, quia res ei tradita ſit: alioqui ut cedat actioni, quàm habet ad* [t] *conſequendam rē. Si uero ſuſcepto mandatu negligens fuit, petitur eatenus, quatenus mādatoris intereſt: ſi nihil intereſt, ceſſat* [x] *actio. Contraria uero actione perſequitur mandatarius, ut reſtituantur ſibi ſumptus bona fide ac neceſſariò facti, tametſi negocium non potuerit conficere, uel infeliciter geſſerit ſine* [y] *culpa ſua. Item ut uſuras cōſequatur, ſub quib. oportuit fortè eum mutuari pecuniam ad gerendum negocium* [z] *neceſſarium. Deniq; ut ſibi pecuniam det mandans ad exequendum mandatum.* 50 *Porro mandati directa infamat, perinde atq; depoſiti actio, non* [a] *autem contraria. Vnde & eleganter M. Cicero in oratione pro Roſcio Amerino ſcribit* [b] *mandati conſtitutum eſſe iudicium non minus turpe, quam furti. Quib. n. in rebus ipſi intereſſe nō*

poſ-

b Vt habetur in §. præterea. & ibi di xi. ſup. quib. mo. re contr. obl.

c l. 1. §. & merito. ff. depoſ. ſa. cap. 1. extra. de uerb. ſig.

d l. quod tumultus. ff. depoſit.

e l. 1. § hanc actionem. hoc tit.

f l. depoſitum. C. de poſ. l. furti. §. ſi qs alieno. & §. ult. ff. de iis qui not. infa. & l. nihil. C. de procur.

g l. 1. §. ſi rē. hoc ti.

h l. rei apud. d. tit.

i Caſus eſt l. Lucius Titius. ff. de poſ ubi dicitur commendare nihil aliud eſſe quā deponere, quod ſcitu dignum eſt nā & hodie ſecundum formulā huius. l. tradimus pecunias mercatoribus.

k vide quæ docui. in d. §. præterea.

l in praxi huius actionis.

m l. ſi mandauero. §. ultim. & l. inter cauſas. §. qui ſuſcepit. ff. manda.

n procuratorē. §. 1. hoc ipſo tit.

o l. diligenter. d. tit. mand.

p l. idemq; §. idem Labeo. hoc tit. l. ſi uerò non remunerandi. §. ſin.

q l. 1. ff. mand.

r ſup. de mandato.

ſ l. ſi remunerandi. §. 5. hoc tit.

t l. ad compatādas. C. hoc tit.

u d. l. ſi procuratorem. §. dolo autē.

x d. l. ſi procuratorem. §. mandati.

y l. qui mutuam. §. hoc tit. l. etiamſi contrariā. C. eod.

a d. l. ſi uero nō remunerādi. §. ſi mihi.

a l. in re mandati. C. mand.

b uide etiam Bald. in priorib. anno. ff. l. 1. de iis qui not. infa.

poſſumus, is iis operę noſtræ uicaria amicorum fides ſupponitur: quam qui lædit, oppugnat omnia cõmune præſidium, & quantum in ipſo eſt, diſturbat uitæ ſocietatem. Non enim poſſumus omnia per agere, alius in alia eſt re magis utilis, &c. *Et paulo poſt.* Idcirco *turpis* hæc culpa eſt, quòd res duas ſanctiſsimas uiolat, amicitiam & fidem: nam neq; mãdat quiſquam ferè, niſi amico, neq; credit, niſi ei, quẽ fidelem putat. *Ex prædictis omnibus ſatis cognoſcitur, quæ ſit cauſa vtriuſque actionis; ipſe ſcilicet mandati contractus, qui obligationem parit, ex qua deinde vtraque; proficiſcitur, quidque in quauis probari debeat.* 51 *Differt aũt hoc iudicium ab actione negociorum geſtorum, quæ domino datur & ignoranti rem ſuam eſſe geſtam, nulla prænia iuſſione ſine mandato. Mandati uerò iudicium non competit, niſi præceſſerit aliquis iuſſus ipſum mandatum. Quomodo item à fideiuſſione, ſponſione, conſtitutione; & promiſſione diſcrepet alibi à nobis explicatum eſt.* 52 *Praxis. Directa mandati actio ſic proponi in iudicio poteſt:* Mandaui Titio ut mihi fundum Herderanũ in agro Briſgoico mille aureis à me ſtatim numeratis, à Sempronio emeret: quem ſuſcepto mandato pridem poſt emit, & à uenditore per traditionẽ accepit mihi mandanti tradere contra bonam fidem recuſat. quamobrem peto ipſum Titium reum condemnari, ut fundum Herderanum, cum fructibus ex eo perceptis tradat, & ut euictionis cautioni, cautioni quam accepit, cedat: prætere a ut caueat mihi ſuo facto talem fundum non eſſe oppignoratum, neque ſeruitute aliqua oneratum, uel quouis modo [d] deteriorem factum, quàm tempore traditionis fuerit &c. 53 *In contraria actionẽ ſic propone libellum:* Flaccus nuper mihi commiſit adminiſtrationem bonorum Friburgi, quam ego ſuſcepi, & in eadem bona, quę adminiſtraui quinquaginta aureos impendi. Verum ipſe à me admonitus ut prædictam pecuniam mihi ſolueret, hactenus recuſauit, quare peto eundem Flaccum condemnari, ut prædictos L. aureos nomine impẽdiorũ exoluat, &c. *Cæterum quòd hanc uocem, mandatu, ſuperius ſemper poſui, id non ocioſe à me factum eſt. Nã quũ duplicia ſint [e] mandata, publica. ſ. & priuata (publica, quæ præcepta magiſtratuũ uocantur, & [f] ſunt neceſſitatis: priuata, & quæ vulgò commiſſiones dicuntur) ueteres ut hanc differentiam mandatorum exactius ſignificarent ſolebant dicere, mandatu, in ablatino, cùm mandatum priuatum intelligi volebant: publicũ uero per ablatiuum,* mandato, *intelligebant Inde eſt illa locutio, quam Holoander diligenter in Pandectis, obſeruauit,* mandatu meo, mandato Titii, *ad ſigna.* 54 *Accipiamus actionẽ* pro ſocio *Ea eſt perſonalis, quia in perſonam dirigitur, nempe ex contractu ſocietatis priuatæ, quæ fit, cum duo plures ve ſic contrahunt, quod lucrum & damnum inter eos cõe ſit, de una re, uel negociatione, aut de omnib. bonis [g] præſentib. & futuris, trã ſeuntur, illico dominia rerum in ipſos ſocios ipſo iure, licet ſpecialiter traditio nõ [h] interueniat. Ex hoc igitur contractu ſocii inuicem obligantur alter alteri ad mutuas præſtationes. ſ. vt ſecundum conuentionem initam rem communem gerant, ut omnia communicent bona [i] fide, etiamſi non ita ad normam mathematicã ſit dictum. Ex tali rurſus obligatione producitur hac actio. Atq; huc ſpectat quod Paulus [k] ſcribit,* actionem pro ſocio magis ad perſonales inuicem præſtationes pertinere, quàm ad communium rerum diuiſionem. 55 *Porrò per cauſam materialem potes hanc actionem à communi diuidundo iudicio apertè diſtinguere, quia, ut res ex ſocietate, communicetur, pro ſocio agimus: ſed cum iam fuerit communis ex ſocietate, uel ex alia cã experiri poſſumus communi diuidundo, ut rectè diuidatur. Idq; eſt quod [l] Paulus,* Deniq. *ait,* ceſſat communi diuidundo iudicium, ſi res communis non ſit: *quaſi diceret, non habet materiam, unde naſcatur actio cõi diuidundo, niſi præcedat cõio.* 56 *Competit aũt actio pro ſocio, ſociis, inuicẽ, eorumq; hæredibus, quoties alterum alteri ex bono & æquo præſtare aliquid oportet:* 57 *eſtq; directa ex vtraq; parte, quia vtriq; ſocio eadem ratione principaliter & directò [m] conceditur. Et datur in diuerſis caſibus.* 58 *Primo ſocietate finita ad perſonales præſtationes. ſ. fructus et redditus inuicẽ diuidẽdos, & lucra communicanda. Deinde ſi ſocius dolum commiſit, uel præſtare detrectat id, ad quod ſecundum naturam uel conuentionẽ ſocietatis ipſe tenetur, hanc intendere poſſum ẽs durante ſocietate. Pro generali uerò ratione lucri & damni non conceditur hoc iudicium, niſi finita ſit [n] ſocietas.* 59 *Et hoc diligenter obſerua, quia multi Doctores hoc non ſatis perſpexere, hanc actionem duplici fine exerceri, altero vt ſocius ſernet pactiones, contractus, & præſtet, quod debet in adminiſtranda ſocietate: altero ut actori præſtẽtur oĩa ex ſocietate debita, cùm noluerint litigantes eam diutius conſtare.* 60 *Cæterùm condemnatus hoc iudicio fit [o] infamis: ſi modo ſuo nomine non alieno damnatus [p] fuerit. Rationem Cicero pro Roſcio Amerino grauiter aſſignat.* Cum enim ſocietatem cum aliquo coeo, puto mihi paratum auxilium, quo cum altero communicem inde ad eius fidem confugio, & neminem minus quam eum, cui res meas commiſi, cauere poſſum, quem etiam ſi metuimus, ius officii edimus. Rectè igitur maiores eum, qui ſocium feſelliſſet, in uirorum bonorum numero haberi noluerunt. *Item pro Roſcio Amerino, tria eſſe priuata iudicia ſummæ exiſtimationis ſcribit, fiducia, tutelæ, ſocietatis. Hinc eſt quod [q] Vlpianus ſocietatem ius quoddammodo fraternitatis in ſe habere dicit: & [r] Iulianus huius contractus fraudatorẽ nota infamiæ dãnauit. Cauſa huius actionis ex ſupraſcriptis ſatis eſt manifeſta.* 61 *Probat autem hoc in iudicio actor initam eſſe ſocietatem uel unius negociationis, uel omnium bonorum. Item ſpeciem exercendæ ſocietatis eſſe honeſtam; quia rerum inhoneſtarum nulla eſt [s] ſocietas.* 62 *Libellus ita proponendus:* Coita eſt inter me, & Titium omnium bonorum ſocietas vſque ad decennium, adminiſtrante ipſo Titio uniuerſa ſocietatis negocia, accepti & expenſi rationem habẽdo. Verum cum nunc lapſum ſit decennium, finitaq; ſocietas

c ſup. in tit. de fideiuſ. ubi etiam Angel. Aret.

d Probantur hæ clauſulæ in l. ſi procuratorem. in §. cum l. ſeq. hoc ti.

e Ol. in praxi huius actio. mox à princ.

f Sic intelligitur in C. & Auth. de mã dat. prin.

g iuxta ea q̃ uberius dixi ſupr. de ſociet. in princi. pro ſoc.

m ex quibuſdã. inſ de pœn item. lici.

n Quib. autem modis finiatur, unde §§ manet ſup. de ſociet. & ſparſim habes in toto tit. & maximè in l. uerũ. §. ſocietas ff. eod.

o d. § ſi ex quibuſdam.

p l. 1. de his qui nõ tan. infa.

q In d. l. uerum.

r in l. 1. de infam.

ſ l. nec prætermittẽdum. & l. quod ãt fruto. hoc tit.

electas, peto eum ad recognitionem & diſpunctionem rationum condemnari, & ut quæ ſuperſunt conſignet, & uiritim ſecundum leges conuentiones diſtribuant, &c. 63 Sequuntur actiones ex empto, & uendito, quas partim et [a] ſuprà explicauimus. Has duas actiones eſſe iure ciuili introductas, [b] Vlpianus probat: naſcunturq; ex frequentiſſimo contractu emptionis & uenditionis, quem pariter [c] ſuprà abundè enarratum habes, ac per conſequens perſonales ſunt. Itē non ſunt contrariæ, ſed directæ ex vtraque parte, quia aquè principalis eſt utriuſq; contrahentis rō, & venditoris & emptoris. 64 Prior aūt actio, ex empto. ſ. datur ei, qui emit rem præſens vel abſens, puta per nūciū [d] vel epiſtolam, aduerſus venditorē, ut rem venditā tradat. 65 Et hæc complectitur tres alias actiones: primum actionem de euictione, qua agit contra uenditorem, ſi non fuit dominus rei venditæ, & res euincatur. Deinde redhibitoriam, qua emptor infrà ſex menſes ad reſciudendum contractum agere pōt, ſi res uendita habeat latens [e] vitium. Poſtremò actionem præſcriptis verbis, ſi venditor pacta adiecta non ſeruauerit, nec placitis paruerit, tum enim hoc iudicio experiri poteſt ad completionem pactorum. 66 Perſequimur autem empti actione rem uenditam, ut uenditor tradat rem corporalem cum fructibus & acceſſoriis, uelut quaſi tradat rem incorporalem emptam; id eſt, vt cedatur iuri, & præſtetur patientia ad uſum liberum. 67 Cæterùm an venditor obligetur rem uenditā præſtare, uel liberetur ſoluendo intereſſe, magnus eſt inter Doctores conflictus, adeò quòd [f] Bartolus triplicem opinionem referat. Mihi uidetur æquior eſſe iſta diſtinctio, quam & ipſe probat, uidelicet rem præciſè præſtanda ſi uenditor reſtituendi facultatem habeat: ſin minus, condemnandum in intereſſe. Et quod [g] alibi dicitur: id quod intereſt, aliquando precium egredi. ſi pluris intereſt quam res ualeat emptave ſit: ibi tametſi Iuriſconſ. non ſtatuat apertè ſummam, ad quàm vſq; protendatur, mihi tamen videtur egredi vſq; ad duplum poſſe, quod hodie [h] palam eſt. Item aduerte, uenditorem debere uacuam poſſeſſionem tradere emptori, id eſt, quę à nemine detineatur uel poſſideatur, alias non uidetur rem [i] tradidiſſe. 68 Actio autem ex uendito, conceditur uenditori ad ea conſequenda, quæ ei ab emptore præſtari oportet: in qua actione ueniunt hæc, primò precium, quanti res uendita eſt: deinde uſuræ precii poſt diem traditionis, nam cùm emptor re fruatur, æquiſſimum eſt, eum uſuras precii [k] ſoluere. Porrò in emptione & uenditione rerum feudalium [l] ſecus eſt, [m] item in emphyteuſi, 69 alienare enim uaſallus & emphyteuta non poſſunt, niſi domini conſenſu. Reliqua huc pertinentia require ex Pandectarum titulo, De actio. & titul. lib. 3. Inſtitu. ſuprà de empt. & uendit. 70 Forma prioris actionis ex empto ſcilicet. Emi à Seio patrefamilias domū in tali loco, centum aureis, ipſo apertè & liberè in talem contractum conſentiente, & promittente poſſeſſionem talis domus tradere uacuam & liberam. Et prædictum precium ego ipſi ſolui, uel eò nomine ſatisfeci, uel reus fidem habuit, &c. Interpellatus uerò ſemel atque iterum non tradidit poſſeſſionem uenditæ domus: quare peto eundem Seium condemnari, ut prędictam domum uenditam, eiusque poſſeſſionem liberam mihi tradat: quod ſi talem traditionem facere nō poſſit, ad id, quod mea intereſt, quod ad decem aureos æſtimo, eum condemnari, &c. Et hæc petendi formula longè æquior tutiorq; eſt, quàm ſi directò ac ſimpliciter traditionem [n] petas. 71 Libellus perſequutionis ex vendito. [c] Vendidi Gaio equum talis coloris 20. aureis, & eum illi tradidi. Admonitus autem ut ſolueret precium, hactenus recuſauit. Intereſt autem mea tantum, fuiſſe numeratum precium conuentum: quare peto Gaiū condemnari, ut ſoluat mihi precium ſupradictum, & tantum nomine damni. 72 Deuenio ad locati conductique actiones. Vtraque ciuilis eſt, partim per rationem ſimilitudinis, quam cum actione empti [o] & uenditi habet: partim quia id [p] Vlpianus apertè tradit. Item utraq; directa, quia æquè principalis eſt vtriuſque contrahentis ratio. Vtiles tamen aliquando ſunt, quum quis rem, quam conduxit, alii locat. id enim permittitur, niſi aliud [q] conuenerit. Ambæ perſonales ſunt ex contractu locationis, & conductionis, quia nulla verborum ſolennitate, ſed conſenſu ſolo perficitur, paritque obligationem, ex qua deinde hæ duæ actiones enaſcuntur. 73 Datur autem prior actio, ex locato ſcilicet locatori, qui prædium vrbanum vel ruſticum, aut rem mobilem, operamve ſuam locauit, aduerſus conductorem pro re locata deteriorata, aut penſione ſiue mercede [r] operarum ſoluenda, vel finito conductionis tempore poſſeſſione euacuāda, ac ſine cōtrouerſia [s] reſtituenda, & ſi qua ſunt his ſimilia. Non tamen antè dabitur hæc actio, niſi vſus rei conductæ expletus ſit, uel opera: antè enim non compleuit [t] contractum, niſi fortè conſuetudo loci diuerſum obſeruet. 74 Poſterior verò, ex conducto actio, conductori competit aduerſus locatorem, ſi re aut opera, quam conduxit, frui ei non liceat: vel ut ſoluat locator id quod eius intereſt: uel ſi, quod in conductione conuenit, non [u] præſtetur: item ad reſtituendum ea, quę conductor in re conducta ſua opera neceſſariò uel utiliter auxerit uel ædificarit, uel inſtituerit, cum id [x] non conueniſſet. Præterea, ut remittatur ei merces ſiue penſio propter ſterilitatem magnam, ubi ſcilicet recompenſari non poteſt tum ubertate ſequentium [y] annorum, uel propter uim fluminum, graculorum, ſturnorum, aut hoſtium: uel ſi uredo fructus corruperit, aut ſolis feruore non aſſueto id addiderit, ſeu ager terræmotu ita corruerit, ut nuſquam ſit, uel domus ſine culpa conductoris incendio perierit: & ſummatim propter omnem uim, cui reſiſti non poteſt, agit conductor hoc iudicio ad mercedis ſiue penſionis [z] remiſſionem, quæ omnia & horum plura, uide in uera & pura ſcaturigine, nempe Iuriſconſultorum elegantiſſimis textibus ſub titulo. ff. locati & cond. Ex prædictis habes, quæ ſit natura utriuſque actionis, & quod hæ inter rei perſecutorias rectè numerentur. 75 Praxim ſubnectendo, ex locato in hanc formam agi poteſt. Locaui Titio in hoc conſen-

a §. preciom. § de emptio. & uend.
b Io l. proinde. in prio. de ædil. edi.
c In d tit. de empt. & uend.
d Iuxta l. 1. in fi ff. de contrah. emp.
e l. exemplo. § redhibitionem. de actio. emp.
f Io l. 1. io princ. de act. emp.
g in d. l. 1.
h Per Lucicam. C. de ſent. quæ pro eo quod intereſt. &c.
i l. 2 de act. emptio
k l. Iulianus. § ex uendito. hoc titu.
l Vt patet in conſtitutione Imperiali de proh. feudalie. per Fed. &c.
m l ult. C. de iu. emph.
n Vt probatur in d. d. l. 1. io princ de act. empt. & in l. ſi traditio. C eo. tit.
o Vt ſupr. de loc. & cond. in prioe.
p In l 2 § 1. de ſuperfi.
q l. nemo. C. de loc. & cond. l. ſi locauero. ff. eod. & l. ſi ſtipulatio iſta. §. ſi inſulā. d uer. obl.
r l. excepto. & l. 3. C. de loc. & conduc.
s l. videamus. qui ui num. ff. locati. & & l. ſi quis conductionis C. eod. tit.
t l. Iulianus. § offerri. de act. emptio. Bart in l. ſeruus. Mæuii. ulu. de ſtip. ſer.
v l. conducto. ff. locati.
x l. domious horreorū. §. 1. ff. eod.
y l. ſi uno anno. ff. hoc tit. & l licet. C. eod.
z l. ex conducto. eo

conſentienti ad anni unius ſpacium ędes ſub mercede decem aureorum, præſtando illi habitandi vtendique; patientiam. Cum autē locationis tempus jam ſit elapſum, peto eum ad dandum & ſoluendum dictam mercedem condemnari, & mihi prædictę domus poſſeſsionem reſtitui, &c. 76. *Conducti actio ſic proponenda eſt* Conduxi nuper à Gaio domum in tali platea, de cuius penſione. conuentum inter nos eſt in octo aureis : eam tamen ſeſe mihi tradere admonitus recuſat : quare peto eum condemnari, ut præfatam domum mihi tradat ad habitandum more conſueto, liberè, & c. *Sic etiam conducti operis experiri potes. Semper autem memineris variandum eſſe libellum ſecundum varietatem caſuũ & circunſtantiarum.*

ſ. Ex maleficijs.

1. *Actiones pœnæ perſecutoriæ quæ dicantur.*
2. *Pœna quomodo accipiatur.*
3. *Mixtæ actiones quare dicantur.*
4. *Mixta actio tripliciter dicitur.*
5. *Furtum manifeſtum quod dicatur.*
6. *Quadrupli pœnam Prætor adiecit furto manifeſto, ideoque prætoria cenſetur;*
7. *Non manifeſtum furtum quid.*
8. *Actio furti non manifeſti eſt ciuilis.*
9. *In furto ſimplum, ſiue res damnificata non ineſt duplo uel quadruplo.*
10. *Rei uendicatio datur ad rem furtiuam repetendam.*
11. *Legis Aquilię actio duplici reſpectu mixta eſt.*
12. *Actio furti duplex, ciuilis, & prętoria.*
13. *Vtraque furti actio perſonalis eſt: & quando furti delictum committatur.*
14. *Quibus dentur furti actiones, & aduerſus quos.*
15. *Conſilium dare furi quis dicatur, aut opem ferre.*
16. *Occultans furem aut rem furtiuam, furti tenetur.*
17. *An furti actiones aduerſus hęredes dentur.*
18. *Furti actio merè pœnalis.*
19. *Ad rei furtiuæ perſecutionem quæ actiones dentur.*
20. *Furti actio dupliciter intendi poteſt ciuiliter & criminaliter.*
21. *Quæ ſit furti pœna hodie.*
22. *Hodie nulla eſt differentia inter furtum manifeſtum, & nec manifeſtum.*
23. *Forma proponendæ actionis furti noſtro foro accommodata.*
24. *In omnibus actionibus famoſis tempus & locus libello adijcienda.*
25. *Actio, vi bonorum raptorum definitur.*
26. *Cui concedatur hæc actio.*
27. *Quando res dicatur eſſe in bonis, vel ex bonis.*
28. *Hęc actio in eum datur, qui dolo malo rapuit.*
29. *Quomodo puniantur rapientes ſine dolo.*
30. *Aduerſus quos competat actio vi bon. rap.*
31. *Actio vi. bon. rap. infra annum datur in quadruplum, poſt annum in ſimplum.*
32. *Libellus in hac actione.*
33. *Actio legis Aquiliæ vnde dicta.*
34. *Quod ſit actio perſonalis.*
35. *Cui competat.*
36. *Aduerſus quos detur.*
37. *Quid conſequamur hac actione.*
38. *Qui cauſam damni dat, damnum dediſſe uidetur.*
39. *Quomodo æſtimatio debeat fieri in l. Aquil. actione.*
40. *Hæc actio aduerſus inficientem in duplum datur.*
41. *Libellus in actione l. Aquiliæ.*
42. *Actio ex teſtamento pro relictis eccleſijs conſequendi explicatur.*
43. *Actio ex teſtamento regulariter tantum in ſimplum datur, ſed quandoque pro relictis ad loca intenditur & eſt duplaris, &c.*
44. *Aduerſus quem concedatur prædicta actio.*
45. *Executores teſtamentorum de omni culpa tenentur, de qua principalis hæres teneretur.*
46. *Si actio ex teſtã ex negatione intentatur, poteſt euadi dupli pœnæ, ſi ex dilatione, ſecus.*
47. *Vt locus ſit huic actioni, neceſſaria eſt hęreditatis aditio.*

Quibus

48 *Quibus detur actio ex teſtamento pro legatis ad pias cauſas,&c,*
49 *Priuilegia conceßa eccleſiis,habent locum in aliis pijs locis,*
50 *Pœnę non ſunt extendendæ ad caſus non expreſſos,*
51 *Legatum a die aditę hęreditatis debetur,*
52 *Cauſa huius actionis,*
53 *Libelli forma in actione pro legatis pijs,*

Ex maleficijs uero proditæ actiones aliæ tantum pœnæ perſequēdæ cauſa comparatæ ſunt, aliæ tam pœnæ quam rei perſequendæ, & ob id a miſtæ ſunt. Pœnam tantum perſequitur quis actione furti, ſiue enim *b* manifeſti agatur *c* quadrupli, ſiue *d* nō manifeſti *e* dupli, *f* de ſola pœna agitur: nam ipſam rem *g* propria actione perſequitur quis, id eſt, *h* ſuam eſſe petens ſiue fur ipſe eam rem poſſideat, ſiue alius quilibet. Eo amplius aduerſus furem etiam *i* condictio eſt *k* rei. Vi autem bonorum raptorum actio miſta eſt, quia in quadruplo rei perſecutio continentur; pœna aūt tripli eſt. Sed & legis Aquiliæ actio de damno in iuria dato, miſta eſt, non ſolum *l* ſi aduerſus *m* inficiantem in duplū agatur, ſed interdum & ſi in ſimplum quiſq; agat: ueluti ſi quis hominem claudum aut luſcum occiderit, qui in eo anno integer & magni precij fuerit. tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, ſecundum *n* iam traditam diuiſionem, Item miſta eſt actio contra *o* eos, qui relicta ſacroſanctis eccleſijs, uel alijs uenerabilibus locis legati uel fideicommiſſi nomine, *p* dare diſtulerint, uſque adeo, ut etiam in iudicium uocarentur, tunc enim & ipſam rem uel pecuniam, quæ relicta eſt, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo *q* in duplum eius fit condemnatio.

Conſequēter perſequitur Iuſtinianus alia duo ſupraſcriptæ diuiſionis membra, quæ ſcilicet actiones pœnæ perſecutoriæ ſint, & quæ miſtæ. 1 *Pœnas autem perſecutorias appellamus, cum præter id quod nobis abeſt, exigimus aliquid vindictæ affectionis cauſa. Nam quicquid ex bonis noſtris non eſt, poena ſit* [a] *oportet. In quo illud aduertendum eſt, quicquid partes pro pœna paciſcuntur, non facere actionem pœnalem, ſed rei perſecutoriam:* 2 *quia pœna accipitur, quę legum autoritate irrogatur.* 3 *Miſtæ uero ſunt, quibus rem ſimul & pœnam perſequimur ex quibuſdam maleficijs: atque ita hoc in propoſito intelliguntur.* 4 *Alias enim mixtæ interdum dicuntur, quod in rem ſimul & perſonam ſint. Item mixtas etiam uocamus, quod vterq; controuertentium, actoris atque rei conuenti vice* [b] *in eis fungatur.*

a l. ſeruus. ff. de ſen. expos.

a Miſtæ ſunt.] *Quia rem iuxta & pœnam complectuntur.*

b Manifeſti.] 5 *Manifeſtum autem furtum is committit, qui deprehenditur* [c] *cum furto: nec refert a quo deprehendatur, vtrum ab eo, cuius res fuit, an ab alio: ſufficit re furtiua fuerit deprehenſus, etiam alibi, quam ubi furtum fecit, priuſquam tamen eo loci peruenerit, quo deſtinauerat.*

c Quadrupli.] 6 *Et hanc pœnam quadrupli in furto manifeſto Prætor* [b] *adiecit: atque ob id hæc actio prætoria etiam* [c] *nuncupatur.*

d Non manif.] 7 *Non manifeſtum, ſeu nec manifeſtum (vt veteres loquebantur) furtum eſt, quod poſtea quandocunque deprehenditur: & iſtud etiam is cenſetur facere, qui conſilium uel opem* [g] *fert.*

e Dupli.] *Dupli pœnam Solon Athenienſium legislator in fures primus conſtituit, Gellio* [h] *autore.* 8 *Hinc eſt, quod actionem furti nec manifeſti appellamus ciuilem, quia ex legibus Solonis habet pœnam dupli cum ad rem ipſam quoque ſecundum Solonis ſententiam, & ſic in triplum competeret.*

f De ſola pœna. *Ita quod duplum vel quadruplum ſit mera & ſola pœna ſeparata a re furtiua.* 9 *Vnde ſimplum, id eſt, ipſa res furtiua, in duplo aut quadruplo non continetur. quod in furto eſt ſingulare: regulariter enim ſecus eſt, ut* [i] *Bar. alibi recte docet.*

b Sicut in. §. quædam. j. prox. ſeq. uidebimus.
c l. 2 & 3. de furtis.
d Vt eſt uidere in § pœna ſup. De oblig. quæ ex del. naſc.
e In §. 1. inf. de perpe. & tempo. act.
f l. nec manifeſtū. ff. de fur.
g l. is qui opem. ff. eod. tit.
h Lib. 11. cap. 18.

g Pro act.] *Scilicet rei uendicatione:* 10 *nam & hanc habet dominus ad rem, quæ furto ſubducta eſt, repetendam, per quam vendicatur res a fure, tamquam a quouis alio poſſeſſore: nec nominabitur fur, ſi actor ei parcere velit, adeo quod & ſacerdotes eam intendere queant ſine metu irregularitatis.*

h Suam eſſe.] *Præſupponit enim rei uendicatio dominium in agente, ſicut* [k] *alibi dictum eſt.*

i Condictio.] *Furtiua ſcilicet, quam* [l] *ſupra explicatam habes.*

k Rei.] *Quę rapta eſt.*

l Si aduer. infi.] 11 *Senſus horum verborum eſt: legis Aquiliæ actio duplici reſpectu mixta eſt: primum ſi detur aduerſus inficiantem, id eſt, eum qui damnificauit, & conuentus in iudicio inficiatur, negat ſe damnum dediſſe, ſi conuincatur mendacij, propter inficiationem dolo ementitam in duplum condemnatur. In hoc tamen duplo ineſt rei perſecutio, mixta ergo eſt ex re & poena. Altero reſpectu mixta dicitur, non quidem directo & apertè, ſed per interpretationem legis, nempe cum actor, cui damnum illatum eſt, experitur aduerſus reum ad ſimplū, ſed ita ut ſimplum increſcit a iuſta æſtimatione, in id quanti plurimi fuit res eodem anno. Iſte excurſus æſtimationis pœnam ingerit, idq; eleganter Imperator etiam* [m] *ſupra dixiſſe mihi videtur.*

i In l. ſanctio legū in 4. col. in verſ. quæro an in duplo de pœna. & fa tex. in l. hoc edicto. §. j. de pub.
k in § omnium. ff. hoc tit.
l In §. ſic itaq; diſcretis. ff. eod.
m In §. his autem. ff. de l. Aquil.

m Inficiantem.} *Scilicet, dolo: nam hic agitur de punienda fraude, & improbitate mendacij. Porro ut ex inficiatione agatur ad duplum, oporteret inficiationem eſſe facti, hoc eſt, damni dati, Cæterum ſi quis factum confeſſus, moueat de iure controuerſiam, nulla erit pœna.*

n Iam traditam diuiſionem.} *Nempe in tit. De lege Aquilia, cum explicarentur hæc uerba :* Quanti [a] id in eo anno plurimi fuerit.

o Contra eo.} *Vel hæredes, uel curatores teſtamenti, uel etiam legatarios, ſi ab ijs relictum ſit, ut relinqui [b] poteſt.*

p Dare diſtu.} *Intellige fraudulenter: nam ſi ex iuſta & rationabili cã differunt, a pœna [c] excuſarentur.*

q In duplum.} *Cui duplo ineſt ipſa rei perſecutio.*

Viſo textu, explicemus actiones in eo enarratas ſigillatim, quę in ſuperioribus non ſint expoſita, ut eſt actio furti, ui bonorum raptorum, legis Aquiliæ, & ex teſtamento pro legatis pijs. Primus uideamus furti actionem. 12 Ea duplex eſt, ciuilis, ex furto nec manifeſto, ad pœnam dupli, ut ad textum annotatum eſt & prætoria ex furto manifeſto, ad pœnam quadrupli. Hæc poſterior tametſi ex Prætoris iuriſditione profiſciſcatur, perpetua tamen eſt: quia abſurdum videbatur, eam anno finiri, quæ tam frequens delictum [d] puniret. 13 Vtraq; perſonalis eſt, nempe ex delicto fraudulentæ contrectationis rei alienæ. Coniungo aũt hæc non ocioſe. Nã neq; ſolus dolus ſufficit ſine contrectatione, neq; ſola contrectatio ſine dolo, ſiue de manifeſto, ſiue nec manifeſto furto [e] loquaris. Quare & opẽ ferre, uel conſilium dare tunc nocet, quum ſequuta eſt contrectatio. Quinimo neceſſe eſt, contrectationem inuito domino fieri, nam qui putauit ſe domini uoluntate rẽ attingere fur non eſt, quia dolo nihil fecit. Si tamen dominus vellet, quum ego putarem eum nolle, non dicitur furtum fieri, propter benigniorem interpretationem, [f] Vlpiano autore. 14 Dantur aũt hæ actiones oĩb. quorum intereſt ex honeſta & probabili cã furtum non fieri, id eſt, ad quem redit qualecunque damnum ob rem ſurreptam, eorumq; [g] hæredibus: aduerſus eum, qui furandi aĩo rem alienam contrectat, aut opem & cõſilium præſtat, ſiue pubes, ſiue impubes fuerit: ſi tamen impubes fuit, neceſſe eſt, quod ſit proximus [h] pubertati, intelligatq; ſe delinquere. 15 Conſilium aũt dare videtur, qui per uades & impellit atque inſtruit ad furtum faciendum. Opem fert, qui miniſterium atque auxilium præbet ad ſurripiendum: item qui dolo malo feramenta accommodat ad effrigendum oſtium, uel ſcalam ad aſcendendum, ſciens cuius rei gratia id [i] fieret. Deniq; aduerſus omnes conceditur, qui cum ipſi furtum non faciant, nec principaliter conſilium aut opem ferant, hoc tamen doloſè agunt, ut alij porrigatur auſa & commoditas ſubtrahendi: ut ſi quis tibi nummos excuteret, [k] uel armẽta fugaret, quo magis fur abduceret. 16 Quo in numero eſt is, qui celat furem, vel rem furtiuam apud ſe: tenetur. n. furti nec manifeſti. Verum ſi quũ ſciret apud alium eſſe, non indicet, fur [l] non eſt. 17 Contra hæredes autem furis hæ actiones non dantur, niſi de eo quod ad ipſo ex furto peruenit ſcientes & [m] contrectantes: 18 quia ſunt pœnales ex vtroque furto, & ad ſolius pœnæ perſecutionem [n] ſpectant. Ideo cautus ſis oportet in his proponendis, ne vllam facias in petitione de re furtiua reſtituenda mentionem. 19 Nam ad eius perſecutionem habet dominus rei uendicationem aduerſus quemlibet poſſeſſorem: item & conditionem furtiuam aduerſus furem ipſum, [o] hæredemve eius & cæteros ſucceſſores, & poſt ſolutam dupli aut quadrupli pœnam, ita tamen, ut altera harum eligatur: ſicut ex diuerſo recepta re, aut deperdita, nihilominus datur [p] furti actio. 20 Hoc non ignorandum eſt, has furti actiones (ſicut & cæteras ex delictis priuatis deſcendentes) dupliciter intendi poſſe, ciuiliter & criminaliter. cum ciuiliter ſeu pecunialiter intenduntur, actori pœna adiudicatur: cum uero criminaliter, & ad publicam uindicta extra ordinem punitur reus, tunc pœna ad fiſcum pertinet, uel punitur in [q] corpus. 21. Cæterum quamquam hæ dupli & quadrupli pœnam pecuniaria in fures a iure ciuili olim in uſum recepta eſt, Fridericus tamen [r] Imp. eius nominis primus conſtituit: eum qui quinque ſolidos aut plus furaretur, laqueo ſuſpendendũ eſſe: ſi minus ſcopis & forpice caſtigandum. *Quanquam idem* [ſ] *D. Fridericus.* Ingiuria, *inquit,* ſeu furtum legitime puniatur. *quibus uerbis pleriq; putant ſuperiorem conſtitutionem exautoratam eſſe, quaſi iſta uox,* legitime, *non pertineat ad ſuas, ſed alias Romanorum leges. Quod mihi ſane perdurum uidetur: nam quid ꝓhibet, & de ſua eum lege loqui; Quod ſi conſuetudinem quoq; adhibeamus interpretem, videmus receptã eſſe velut iure gentiũ pœnã furcæ apud omneis, 22 adeoq; hodie nullam dĩam eſſe inter furtũ manifeſtu, et nec manifeſtũ, mutatamq; pœnam pecuniariam in pœnam [t] corporalem. 23 Forma huius actionis inſtituendæ ad noſtrum forum accommodata:* Anno præſenti quadrageſimo ſecundo, Calendis Iulij, abſtulit mihi furto Flaccus ex ſtabulo contiguo ædibus meis equum [u] ciliarũ, ad me pertinentem iure dominij uel quaſi dominij, eundemq; aliquandiu occultauit. Ego uero nunquam conſentiens huic contrectationi, tandem reſciui, ipſum tale crimen perpetraſſe, & repetii apud eum equum prædictum. Quare peto ueſtra ſnĩa declarari, non licuiſſe Flacco ſurripere mihi neſcienti rẽ meã, ideoq; eundem reum legitime puniendum eſſe, utq; illum punitatis, &c. 24 *Vides in libello, tp̃s adijci, & locũ: nam id neceſſario in omnibus, omnium criminum actionibus, quę iure aut facto infamant, fieri debere, interpretes rectè [x] probant. Dies aũt & hora neceſſario non adponitur. Subinde concluſionem libello adpoſui generalem: ſic enim malui, quam aliquid extra forum petere. Nam cum hodie diſcrimen furtorum ſublatũ ſit mutataq; pœna pecuniaria in [y] corporalem, ſane nec duplum nec quadruplũ recte petes. Si tamen alicubi obſeruaretur etiamnũ pœna iuris antiqui pecuniaria, recte petes furẽ legitime puniri, tibiq; pœnã dari, quæ ad uerte.*

a §. his verbis,
b l. ab eo. C. de fideicom.
c arg. ea, 1. §. uaſallus. ibi pulchre Bal. ſi cont. fue. inter dom. & uaſal. in uſib. feud. §. furti quoque, inſ. perpe. & tem po. actio.
e iuxta l. 1. §. a. ff. de furtis.
f in l. inter oẽs. §. recte. de fut. adde §. placuit. ſup. de obl. quæ ex delict. naſc.
g §. non aũt. inſ de perp. & tẽp. act.
h l. impuberem. ff. hoc tit.
i l. in furti. §. recte tamen. & l. ſi pignore. §. qui ferramenta. hoc tit. interdum. ſup. de obl. quæ ex de li. naſc. d. l. an fut. u. §. ult.
l l. qui uas. §. 1. eo.
m d. §. non autem.
n Hic, & §. vlt. ſup. de oblig. quæ ex del. naſc.
o l. ſi pro furto. de cond. fut.
p Quemadmodũ ſup. eo. in §. ſie ita que diſcretis. factum eſt.
q iuxta regulam l. vlt. de pœna. del. tex. expreſſus in l. ult. de fut.
r in §. vlti. de pace ten. & eius uiola. in uſib. feud.
ſ Altera tit. de pace ten.
t His omnib. adde quæ ſupradicta ſunt in ti. de obl. quæ ex del. naſ. per diſcurſum.
u l. idẽ quæritur. in prin. ff. loc.
x in l. edita C. de eden. per l. libellorũ in prin. & § ſi libelli. de acc.
y Vt ſup. dixi, atque eadem rõ ſit de furto quocunque modo cõtracto.

perte. 25 *Sequitur actio* ui bonorum[z] raptorum, & hæc eſt Prætoria, daturq; ei cuius res eſt, uel ex cuius bonis eſt, quę rapitur, aduerſus eum, qui dolo malo uiolenter rapuit, in quadruplum. Perſonam *dixi, quia in perſonam eſt, ex delicto rapinę. & hãc actionem eius delicti noīe Prætor*[a] *introduxit.* 26 *Addidi, cuius res eſt illi. n. primum conceditur hæc actio. Sequitur,* uel ex cuius bonis eſt, *quia ſiue cõmendata res eſt, ſiue ẽt pignorata, ſiue depoſita (cũ depoſitarius culpam repromiſerit) ſiue bona fide poſſeſſa ſiue uſumfructum in ea habeat uel aliud ius, vt interſit eius, huiuſmodi rem non rapi, locum habet hæc*[b] *actio: Datur ergo oĩbus illis, quorum intereſt res raptas non eſſe: nec requiritur, quod intendens hoc iudicium ſit dominus, ſed ſufficit ſi ipſius interſit, ut res ſit in bonis eius, ſiue ex bonis.* 27 *Res in bonis alicuius eſſe dicitur, quando pro ea poſſeſſa exceptionem habet, & pro ea amiſſa,*[a] *actionem, nec refert, ſiue dominium rei habeat, ſiue bona fide*[b] *poſſideat. Ex bonis alicuius dicitur eſſe res, quæ ad eius cuſtodiam & periculum*[c] *ſpectat.* 28 *Adpoſui, dolo malo: quia ut hæc actio competat, dolum malum interuenire oportet, id eſt, ut qs violentiam dolo committat: ſecus ſi rem bona fide rapuit, ſuam eſſe putãs, & imprudens iuris eo aĩo rapuit, quaſi domino liceat ẽt per vĩ rẽ ſuam auferre a poſſeſſoribus, tum enim hoc iudicio*[d] *non obſtringitur.* 29 *Sed ne raptores temeritatem ſuam hoc fuco ſemper excuſent, conſtitutum eſt per Imperatores, ut nemini liceat ui rapere quamcunq; rem mobilem, vel ſe mouentem, licet ſuam eſſe putet: & ſi quis contra fecerit, rei quidem ſuæ dominium amittit: quod ſi aliena res eſt, poſt reſtitutionem ẽt æſtimationem eiuſdem rei præſtare debet. Quod generaliter tam in mobilibus, quam immobilib. & ſoli reb. (in quib. proprie inuaſiones fiũt)*[e] *obtinere voluerunt.* 30 *Adieci,* uiolenter rapuit: *primum. n. ſi præcedente conſilio coegit ob hoc hoĩes armatos uel inermes, ut raperet res alienas, damnum ve in eis daretur, aut ẽt qui ab alio coactis vtitur ad rapiendum, in eum datur hoc iudicium. Deinde, etiamſi quis non coactis omnib. ſed ſolus rem rapuit alienam, licet minimam, hac actione*[f] *tenetur.* 31 *Poſtremo dixi,* in quadruplum: *in tantum enim conceditur hoc iudicium, re tamen rapta computata in hoc quadruplo, ut triplum ſit pœna: ob id. n.*[g] *mixta dicitur, & hoc infra annum: poſt annum vero eſt rei perſecutoria, & in ſimplum competit: Quadruplabitur autem intra annale tẽpus uerum rei precium, non ẽt*[h] *quod intereſt.* 32 *Formula huius actionis:* Anno præſenti, menſe Iulio, cum ad nuptialia ſacra fratris mei uocatus, itineri me accinxiſſem, adorſus eſt me ad radices ſyluæ Hercyniæ Clodius iſte nobilis, & uiolenter eripuit mihi equum meũ coloris ruffi, pernicem, & annulum ſignatorium ex auro unum, denique torques deauratos duos, quæ omnia cõi æſtimatione cẽtum aureis uenire potuiſſent. Deinde abſtulit etiã mihi in pecunia parata aureos ſexaginta: quare peto, ut reum ad quadruplum, nempe ad reſtituendum equum, annulum, & torques. & in triplum æſtimationis dictarũ rerum, veſtra ſnĩa cõdemnetis, &c. *accipiamus actionem* legis Aquiliæ, *quæ alias* damni iniuriæ *uocatur*:[i] *ea* ciuilis in perſonam eſt, daturq; domino aduerſus damnificantem, cauſã ue dãni præſtantem, ut damnum eiusq; æſtimationem reſarciat: 33 *Hæc actio ciuilis eſt lege Aquilia, quam Gallus Aquilius tribunus plebis tulit, a quo & denominationem accepit. Fuit ergo lex Aquilia plebiſcitum, quia a plebe rogata, Vlp.*[i] *autore.* 34 In perſonam *dixi, quia ex delicto damni iniuria dati. Dãnum aũt, ſicut hic accipitur, eſt, quando quis dolo, culpa, ſiue iniuria ſeruum alterius, aut quadrupedem occidit, vulnerauit, vel alioqui res eius fregit, rupit*[k] *aut læſit. Addidi,* daturq; domino, *generaliter.* 35. *quia non ſolum ei qui plenum habet dominium, ſed etiam fructuario & uſuario conceditur, item et marito conſtante matrimonio de damnis rerum*[l] *dotaliũ. Commodatario aũt nullũ eſt ius agendi de damno dato, ſed*[m] *domino. Subieci:* aduerſus damnificantem, *uel cãm damni præſtantem:* 36 *quia hæc actio non ſolum in eũ exerceri põt, qui præcipue damnum dedit, quo caſu directa eſt, ut quæ tam ex mente, quam ex uerbis legis competat, ſed etiã in illum datur, qui cãm uel occaſionem damni præſtitit, aut impulit corrũpentem. tunc aũt vtilis duntaxat Aquiliæ actio, uel in factum prætoria, ſecundum ſpecierum diuerſitatem,*[n] *competit, ſicut*[o] *alibi locupletius explicui.* 37 *Adpoſui,* ad damni dati æſtimationem conſequendã: *conſequimur n. hoc iudicio non ſolum damnum, id eſt*[p] *quod amiſimus, ſed etiã æſtimationem damni, quo afficimur occaſione dati*[q] *damni, tam in perdendo, quam in non acquirendo.* 38 *qui n. cãm damni dat, damnum dediſſe uidetur. In ſumma oĩa cõmoda, q̃ intra annum, quo interfectus eſt ſeruus, uel quodcunq; animal pecudũ noĩe comprehenſum, ut illud pcioſius facerent, hęc ad æſtimationem*[r] *accedent. Idem dicendum eſt de cæteris reb. corruptis, ut quanti plurimi in dieb. triginta proximis fuerint, tãti conuentus*[ſ] *condemnetur.* 39 *Hoc aũt ita accipe, q̃ æſtimatio fiat, quanti res cõiter valuit, non ex ſingulari quadam affectione. Item q̃ deducatur ab hac æſtimatione, quicquid dominus ex rebus corruptis animatis uel inanimatis in utilitatem ſuam verterit, puta ex boue carnem & corium, & ſcypho argenteo particulas colliſas, & ſi quæ ſunt*[s] *ſimilia.* 40 *Eſt aũt hæc actio aliqñ in ſimplum, aduerſus confitentem damnum datum; aliquando in duplũ aduerſus infitiantem & negantem, ſi corrupiſſe ab actore*[u] *probetur. Et vtrunq; complecti põt actor una petitione ſubalternata conditione, videlicet, ut petat aduerſarium condemnari in ſimplum, et æſtimationem dãni dati, aut ſi cõtra ueritatem negauerit,*[x] *in duplum.* 41 *Nunc ad huius actionis formam:* Nuper quum Titius equũ meũ cõmodato a me accepiſſet, & in iter longius quã putarã, pduxiſſet, uulnerauit in eo itinere in lęuo femore ſatis atrociter, & inedia ad maciẽ usq; cõfecit. qui in dieb. triginta proximis multo erat habitior, & cõi ęſtimatione decem aureis taxatus: quare peto, ut reum confitentem ad dandum & ſoluendum illa decem mihi per ſententiam condemnetis, uel diſſitentem in duplum, &c. *probatur hic*

z Eam explicaui in tit. ui bon. rap. ſu. in prin.
a d. princ. & l. 1. in pri. & l. 2. §. hæc act. ff. ui bo. rap.
b §. quia tamen ſu. eod. & d. l. 1. §. in hac act.
a Tex. in l. rem in bonis. de acq. rer. dom.
b l. bonorum §. in bonis. de uerb. ſi.
c d. l. rem in bonis. Vt d. §. quia tamen ſup. ui bon. rapt.
e d. §. quia tamẽ. & l. 2. §. hæc actio volgo. ff. cod. l. ſi quis in tantam. C. unde ui.
f d. l. 2. §. dolo. aũt malo. §. homines & §. item ſi proponas. & ſup. hoc tit. §. 1.
g Hic in tex.
h d. l. 2. in hac actio ne intra annum. ſup. ui bo. rap.
i In l. 1. ad l. Aquiliam. capita autẽ huius l. ſu. explicata habes in tit. de l. Aquilia.
K Vide quæ dixi ſu. in pri. de l. Aqui. l. ſi ſeruus ſeruũ. ad l. Aquil.
m l. item Mela. §. legis autem Aquiliæ. ff. ad l. Aqui.
o l. qua actione. §. ſed & ſi quis. ff. hoc tit.
o In §. ult. ſup. de l. Aquil.
p l. ait lex. & l. ſeq. eo. tit.
q l. qui occid. §. in hac quoq; actione. d. tit. ff. & §. illud non ex uerbis. ſup. eod.
r l. inde Neratius. §. 1. hoc ipſo tit.
ſ Hæc omnia ex. §. & hoc tamẽ. ſu. eo. & l. quemadmodum. §. ul. ff. eo. diſcẽda ſunt.
s l. ſi ſeruus. §. boue ſurrepto de cõd. furti.
u d. l. inde Nerat. §. hęc actio. & le. contra negantẽ. C. eod. & hic in tex. noſtro.
x Exemplo eius, q̃ notatur in l. conductores. C. loca.

libellus ex 3. legis Aquiliæ capite, de quo tam clare ſupra ſcribitur, ut nihil addi amplius citra nauſeam poſſit. 42 Videamus denique actionem ex teſtō, quibus relicta eccleſijs, uel alijs venerabilibus locis petimus. Et ille perſonalis eſt in duplum competens aduerſus eum, qui negat ex hæreditate, quam ipſe adiuit, eccleſiæ quid legatum eſſe: uel fatetur, & ſine cauſa differt illius legati ſolutionum. 43 perſonalis *dixi, qui in perſonam eſt quaſi ex* [y] *contractu.* In duplum *dixi, quia tametſi actio ex teſtō regulariter rem tantum legatam, vel per fideicommiſſum complectatur, ſitq; rei tantum perſecutoria, & in ſimplum detur; tamen ſi quis rem eccleſiæ uel alijs pijs ſcholarum, uel pauperum locis in teſtō relictam tantiſper tradere differt, donec in ius uocetur, tunc mixta eſt: & in duplum datur, quia & rē ipſam, uel pecuniam, & aliud tantumdē pro pœna dare ac ſoluere* [z] *condemnandus eſt. Et veniunt quoque fructus ſiue uſura rei legatæ. Reliqua uero legata hæres intra annū ſoluere tenetur. 44 Subieci,* aduerſus eum, ſimpliciter: *quia actio primum aduerſus hæredem conceditur ex teſtamento, ſiue ſit directus hæres, quo caſu directa eſt: ſiue fidei commiſſarius, & tum utiliter competit. 45 Deinde aduerſus executores teſtamenti, negantes legata pijs locis relicta eſſe, uel differentes fraudulenter ſolutionem, ſi in teſtamento non* [a] *eſſent ſcripti hæredes; quia tenentur de omni culpa, de qua principalis hæres* [b] *teneretur. Deinde aduerſus eum, qui ab inteſtato hæres eſt: nam & ad inteſtato præſentibus duobus teſtibus, ad pia loca legata deſtinari poſſe, crebrius traditum* [c] *eſt. Adiunxi,* qui negat; *quia primum propter negationem datur hæc actio. 46 Si tamen a principio negaret, ac deinde reuocando ſuam inficiationem fateretur legatum, releuat eum talis confeſſio ad euitandā pœnam dupli, ſi modo actor experiatur aduerſus eum ex negatione, & nō procraſtinatione, ſicq; ex ſua confeſſione uelit hæc probare. Nam ſi ex dilatione ſiue procraſtinatione ageret, tum nihil refert, ſiue neget, ſiue fateatur reus, ſemper in pœnam dupli incidit propter dilationem. Adpoſui,* adiuit: *47 quia niſi adeat quiſpiam hæreditatem vel ex teſtamento, uel ab inteſtato, hanc pœnam ſoluere non obligatur, vtcunque legata pijs locis nō ſoluerentur. Subdidi,* eccleſiæ: *48 hæc enim actio primum ipſi eccleſiæ permittitur: deinde ſingulis eccleſiæ, quibus quid legatum eſt: denique extenditur ad legata pauperum, & pro redemptione captiuorum, ut ſi ea differantur, dupli pœna inferatur, idq; uerū eſſe puto, quāuis repugnet hic Accurſius p pulchrum illud dogma, quo dicitur. 49* Priuilegia conceſſa eccleſijs, habere locum in pauperibus & alijs [b] pijs locijs. *In legatis tamē fiſci, aut reipublicæ, Gloſſatori & Iaſoni ſubſcriberem, q in illis dilatio legati non inferat dupli pœnam: 50 quia pœnæ nō ſunt producendæ ad caſus non expreſſos, niſi prorſus ex[illegible] ſtant ſimiles, præſertim in* [e] *priuilegiis. Aſcripſi: ſine cā: ſi enim hæres iuſtam dilationis cām allegare poſſit, excuſatur a pœna dupli, ut ad tex. annotauimus. 51 Annexum eſt, differt, quoniam legatum ſtatim a die aditæ hæreditatis* [f] *debetur. Dies ergo ipſa loco eccleſiæ interpellat: quare ſi hæres vſque ad iuſſum magiſtratus ſolutionem protrahat, pœnam* [g] *meretur. Denique dixi, ſolutionem: legatarius enim hæredem cogere poteſt, uel ad iurandum, uel ad ſoluendum. 52 Vide iſtius actionis cauſam eſſe, delictum mendacij, ſeu dolum in differendo ſolutionem. 53 Forma libelli perfacilis eſt, ut narretur, quomodo eccleſiæ ſit legatum factum, uel pio loco, & hæres admonitus ſoluere ſine cauſa diſtulerit, ita quod neceſſarium ſit eum uocare ad iudiciū, uel legatum negauerit, unde petatur duplum eius legati.*

y § hæres quoque ſupra de oblig. quæ ex qua. delī. naſc.
z Vt hic in tex.
a Dd. in l. nulli. C. de epiſ. & cle. Ba. in l. hæreditas. 2. de hære. inſt.
b Io. de Imol. in l. cum res. § culpa. de leg. 1.
c Vt hic communiter per Dd.
d Iuxta Bald. in l. ult. §. cū adr. C. ad S.C. Treb.
e Atq; ita communiori calculo probari, Zaſ. hic autor eſt.
f Bar. in l. unic. C. de cad. toll. cum uulg.
f l. magnā C. de cō trah. & com. ſtip.

§. Quædam

1 Tres actiones in hoc §. contentæ quare dicantur mixtæ, ſcilicet fam. erciſ. fin. regund. commu. diuid.
2 Quomodo actiones hic recenſita differant a perſonalibus in rem ſcriptis.
3 Familia pro hæreditate accipitur.
4 Erciſcere ſignificat diuidere.
5 Diuidundo pro diuidendo.
6 Commune qualiter in textu accipiatur.
7 Commune ex euentu, uel ex propoſito.
8 Regere pro diſcernere uel reſtituere.
9 Verbum, adiudicare.
10 Actiones perſonales quæ dicantur.
21 Quæ ſunt reales actiones.
12 Quæ ſint mixtæ.
13 Quæ dicantur perſonales in rem ſcriptæ.
14 Vera differentia inter actiones mixtas, & in rem ſcriptas.
15 Actio familiæ erciſcundæ definitur.
15 Actio fam. erciſc. quomodo ſit perſonalis mixtam cauſam habens.
17 Actio fam. erciſc. eſt ciuilis.
18 Aduerſus quem detur.
19 Num huic famil. erciſc. actioni præſcribatur triginta annis.
20 Hæc actio nō niſi inter coheredes locū habet.
21 Differunt actio famil. erciſc. et cōmun. diuid.
22 Quomodo res diuidātur p actionē fa. erciſ.
23 Quid ueniat in hac actione.
24 Actio fam. erciſc. & directa et utilis eſt.
25 Cauſa eius actionis.
26 Quando naſcatur.
27 Libellus in actione fam. erciſ.
28 Actio communi diuidundo diffinitur.
29 Quare ſit mixta.
30 Actio communi diuid. eſt quaſi quædam rei vendicatio, &c.
31 Nemo inuitus in cōione manere cogitur.
32 In hac actione non refert, ex qua cauſa res communis ſit.
33 Actio communi diuid. pro rebus indiuiduis competit.

34 In

34 *In hac actione ſufficie poſſeſſio rei communis.*
35 *Quid ueniat in hanc actionem.*
36 *Differunt actio comm. diuid. & fam. erciſc.*
37 *Actio com. diuid. differt ab actione pro ſocio.*
38 *Actio comm. diuid. eſt tã directa quam utilis.*
39 *Formula actionis comm. diuid.*
40 *Actio finium regund. diffinitur.*
41 *Quod hac actio ſit mixta.*
42 *Quibus competat.*
43 *Prędia confinia & uicinia differunt.*
44 *Fin. regund. actio datur ad nouorum terminorum conſtitutionem.*
45 *Item ad antiquorum reſtaurationem.*
46 *Iuriſdictionum limites.*
47 *Actio fin. regund. datur etiam ad præſtandum intereſſe.*
48 *Quid de fructib. an et hi ueniãt in hac actione.*
49 *Libellus in actione finium regundorum.*
50 *Pro finibus quatuor competeret remedia.*
51 *Conductio l. ſi conſtiterit, C. fin. regund.*
52 *Actio legis Agrariæ.*
53 *Accuſatio criminalis pro finib.*

Quædam actiones miſtam cauſam obtinere uidẽtur, tam in rem, quam in perſonam qualis eſt [a] Familię erciſcundæ actio, quæ competit [b] cohæredibus de diuidenda hæreditate. Item communi [c] diuidundo, quæ inter eos redditur, inter quos [d] aliquid [e] commune eſt, ut id diuidatur. Item [f] Finium regundorum actio, quia inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus iudiciis [g] permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo [h] adiudicare, & ſi unius pars prægrauari uidebitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare.

SVbnectit D. Iuſtinianus tres alias actiones quæ pariter miſtę ſunt, aliter tamen, quam præcedentes. Hæ enim miſtę dicuntur, quod ſimul rem & pœnam complectantur: 1 illæ uero, quod vterq; litigantium actoris atque rei conuenti vice in eis fungatur: quarum tres hoc loci recenſentur videlicet Familiæ erciſcundæ, Communi diuidundo, Finiumq; regundorum. Quanquam hę tres actiones & alio reſpectu miſtæ dicuntur, quod. ſ. in rem ſimul & perſonam ſint, quod et ad reales, & ad perſonales [a] præſtationes dentur. In his enim, ſi eius rei, ob quam controuertitur, reſpiciamus partem noſtram, in rem actio eſt: ſi vero ſpectemus partem aduerſarij, ex qua nobis aliquid adiudicari põt, ut in pecuniam ei dandam inuicem cõdemnemur, in perſonam dicimur experiri, atq; ita [b] Accurſ. hic non ineleganter declarat. Quod aũt dictum eſt, has actiones tam in rem, quam in perſonam eſſe, hoc verum eſt, conſiderato fine & effectu earũ. de ſui enim origine ſiue cã ſunt mere perſonales, quia oriuntur ex quaſi [c] contractu. 2 Differunt itaque illæ tres actiones miſtæ ab actionibus perſonalibus in rem ſcriptis, quod illę ſunt perſonales origine, & tamẽ ex propria ipſarum natura, actionum realium effectum habent: Actiones uero perſonales in rem ſcriptæ ſunt continuo perſonales tam origine, quam fine, ſeu effectu, & tamen ex quadam æquitate, non etiam ex ꝓpria ipſarum natura conceduntur aduerſus quoſcunq; rei litigioſę poſſeſſores: ueluti eſt actio ad exhibẽdum, præſcriptis uerbis in plæriſq; caſib. item interdicta perſonalia: de quo Iaſ. hic ſatis luculenter annotauit.

a Io. de Plat. hic.
b Hic in uerb. familiæ.
c §. item inter aliquos ſup. de obl. q. ex quaſi cõtra.

a Famil. erciſc.} *Id eſt, hęreditatis diuidendæ: 3 nã familia inter reliquas ſignificationes deuotat etiam eas res, quæ ad ſubſtantiam patrimonij noſtri [d] pertinẽt. 4 Erciſcere uero ab ἐρκίζω, apud ueteres Iuriſconſultos pro diuidere vſurpatum eſt. Habet autem hæc familiæ erciſcundæ actio id commune cum actionibus in rem, quod per eam petat quilibet hæres ſuam partem hæreditatis. ſed illud eſt diuerſum, quod ſint hic etiã quædã perſonales præſtationes propter rõnẽ fructuũ & expenſarũ. Quare hæc actio, quo ad diuiſionẽ ipſius hæreditatis, recte realis cenſetur, naſciturq; ex intentione cohęredum, qui ſuas portiones petunt: quod uero ad perſonales præſtationes attinet, magis uidetur perſonalis, & oritur quaſi ex [e] contractu.*

b Cohæredib.} *Qui ſcilicet hęreditatem indiuiſim poſſident, & in communi. Nam ſi alter ex hæredib. poſſideret, negaretur tamen eſſe hæres, ea ſpecie iudex diuiſionis cognoſcit ſuper iſta præiudiciali exceptione, an ſit hæres, [f] nec ne. Fallit in arrogato, cui hoc iudicium competit, licet non ſit [g] hæres.*

c Diuidundo.} *5 Priſcus eſt loquendi modus,* diuidundo, *pro diuidendo.* 6 Commune *autem hic non accipitur: ſicut ſub tit. de [h] rerum diuiſ. ubi quædam naturali iure communia ſunt omnium: nam talis cõmunio publica & naturalis non admittit iudicium diuiſionis, quia in ſimplicitate naturali manet: ſed de eo hic agitur, quod priuatim cõe eſt, umbram quandam referens naturalis illius cõionis ex quacunq; legitima cã inter paucos diuidundo. Habet autem hæc actio hoc cõe cum realibus actionibus, quod ſequatur quẽlibet rei poſſeſſorem, etiamſi titulo ſingulari poſſideat: ueluti eum, qui partem rei ex his emerit, & traditam acceperit, ſi tamen ei nondum eſſet tradita, conueniretur uenditor, qui adhuc [b] poſſidet.*

d Aliquid.} *Id eſt, una aliqua res particularis & corporalis.*

e Commune eſt.} *7 uel euentu, ut quia duobus aut pluribus res eadem legata donata ue eſt, aut alias in eos tranſlata: [c] uel ex propoſito, ut quum inter partes conuenerit, quod ſint ſocii omnium bonorum, uel certæ negociationis.*

f Fin. regund.} *Imitationis uetuſtatis dicitur* regundorum *pro regendorum.* 8 Regere *aũt accipitur in hoc propoſitio pro diſcernere uel conſtituere, quoniam hæc actio propter fines, quorum contentio incideret, diſcernendos, introducta fuit. Ideoq; non inſcite dicitur [d]* Finalis queſtio, *& item* limitis [e] actio. *Quanquam*

d l. ult. C. de uerb. ſig. l pronunciatio. §. familiæ. ff. eod.
e § Item ſi inter ſu. de obl. quæ ex quaſi contr.
f Sicut in §. præiudiciales. ſu. eo. annotauimus.
g l per familiæ. §. ſi quarta. ff. eod.
h in l 2. de rer. diuiſ. & §. quidem ſup. eod.
a l. 1. C. cond. diui. l. Iulianus. §. idẽ.
b Celſus. cõ. diuid.
c De qua in l. 2. ff. cõm. diuid. & §. item ſi inter aliquos ſup. de obl. quæ ex quaſi cõtra. naſc.
d in l. ſi cõſtitueri C. fin. regund.
e c. inter memoratos. 16. q. 3.

quam autem oritur hæc actio quaſi ex contractu (quod proprium eſt actionibus perſonalibus) tamen multa habet communia cum rei uendicatione.

g Permittitur. *Lege ipſa ſic cenſente.*

h Adiudicare. 9 *Eſt verbum peculiare, & ad hoc natum, ut in his tribus iudicijs* [f] *uſurpetur.*

Antequam *ad prædictarum trium actionum enarrationem accingamus, operæprecium fuerit diſcrimen inter actiones, perſonales, reales, mixtas, & in rē ſcriptas, ſuccincte & ex ueritate tradere,* 10 *Igitur actiones* perſonales *ſunt, quæ proueniunt ex contractu, uel quaſi ex contractu: maleficio, uel quaſi ex maleficio, mediante obligatione, & perſonæ* [g] *inhærent inſeparabiliter.* 11 Reales *ſunt, quæ non habent aliquam perſonam obligatam. ſed competunt ratione iuris, quod quis habet in re, puta ratione directi dominij, uel vtilis, uel propter Ius ſeruitutis, pignoris, hypothecæ, quod quis habet in re, & ſemper aduerſus rei poſſeſſores dantur.* 12 Mixtę *ſunt, quæ nec mere perſonales; nec mere reales ſunt, ſed mixtam cauſam habent, quia ad utrunq; agimus, ad rem & ad perſonam, ut ſunt actiones in tex. noſtro comprehenſæ. Verbi gratia: Si ego hæres ago Familiæ erciſcundę iudicio aduerſus cohæredem meum, ut tota hæreditas diuidatur: ſanè ex eo, quod partem meam peto, et ſic ad rem ago, quæ mea eſt, dicitur actio realis; ex eo uero quod includitur in petitione portio cohæredis, ex quo ad totam hæreditatem diuidendam ago, vtique ad id, quod non eſt meum, experior, ſed ex eo quod aliquando ſit mihi adiudicatio in parte ſocij, dicor agere ad rem, quæ licet non ſit mea, poteſt tamen mihi deberi.* 13 Perſonales in rem ſcriptæ *ſunt, quæ ab origine ſunt perſonales, quæ naſcitur ex cōtractu, uel quaſi ex contractu: ex maleficio, uel quaſi ex maleficio, ſicut cæteræ perſonales: tamen quia ſemper ſequūtur poſſeſſorem rei, ad inſtar actionum realium, iſta ratione dicuntur in rem ſcriptę. Exemplum in actione ad* [h] exibendum: *ea non eſt ex maleficio,* [i] *nec quaſi, item nec ex contractu, ergo ex quaſi contractu, ac per conſequēs perſonalis, quia perſonam obligatam habes ex quaſi* [k] *contractu: tamē quia datur aduerſus eum, qui detinet rem, ſemperq; comitatur poſſeſſorem rei, dicitur in* [l] *rem ſcripta.* 14 *Sed quæ ſit differentia inter eas actiones, quæ habent cauſam mixtam, & quæ ſunt in rem ſcriptæ, Doctores difficulter excutiunt, & pauci fere ſibi ipſis* [m] *conſtāt. Ego ea in re ita ſoleo dicere. Actiones cauſam miſtā habentes principaliter et ex ſui natura participant cum realibus: nam non poſſum portionem exigere a cohærede, niſi petam rem, in qua ius habeam, ecce uim realem. Sed quia principaliter quaſi ex contractu oritur, & principaliter ueniunt perſonales præſtationes, id eſt, dationes, quib. peto mihi aliquid dari. ecce iam mixtum quidam. Actiones autem quæ ſunt in rem ſcriptæ, etiam principaliter, et ex ſui natura ſunt perſonales, quia ex maleficio, uel quaſi ex maleficio deſcendunt. Quod autem peto rem, non principaliter peto tanquam meam, ſed ex occaſione, ideo quia iſta res mihi nocuit, quia metum feciſti in iſta re, quia clam aut vi ędificaſti in iſta re mea, hoc ſi non feciſſes, tam nihil realiter tecum agerem. Et hęc eſt ratio, quia mixtę competunt tantū aduerſus cohęredē, ſociū eum ve qui cōtrouertit de finib. ibi enim nullus alius poſſeſſor conueniri poteſt, & ſi tertius aliquis poſtularet hæreditatem meam, iam non daretur actio familiæ erciſcundę, ſed rei uendicatio, aut petitio hæreditatis. Cum ergo comitentur quemcunque poſſeſſorem, ideo ſi in milleſimā manum ueniret ſeruus, qui michi nocuit, poſſem eum petere. Emergit autem hæc actio contra principalem ex maleficio, contra alios poſſeſſores ex quaſi maleficio. Nunc ad actiones tex. noſtri.* 15 Actio familiæ erciſcundæ eſt perſonalis, mixtam cauſam habens, & aduerſus hæredem competit, qui ſine iuſta cauſa cohæredi negat diuiſionem rerum hęreditariarum de ſui natura diuiſibilium, quas pro indiuiſo poſsident, ut diuidat, præſtetq; [n] intereſſe. *Explicemus hęc uerba populariter.* 16 Eſt perſonalis *origine, quia quaſi ex contractu* [o] *naſcitur: habet tamen mixtam cauſam, quia principaliter, & ex ſui natura participat cum reali actione, nam non poſſum petere portionem a cohęrede, niſi petam rem, in qua ius habeam. ecce uim realem. ſed quia principaliter ueniunt perſonales pręſtationes, id eſt, dationes, quib. peto mihi aliquid dari. ecce iam mixtum* [p] *quiddam.* 17 *Eſt autem ciuilis hęc actio, quia ex* [q] *lege XII. tab. profecta* Dixi, aduerſus hæredem competit: 18 *quia hæc actio non habet locum, niſi inter cohæredes. Interdum tamen datur aduerſus eum, qui non eſt hæres, ut ſi pater habens duos filios. vnum inſtituat hæredem in modica quantitate, & alteri faciat inofficioſam donationem ultra dodrantem, hac ſpecie & is, qui hæres inſtitutus eſt, aduerſus fratrem ſuum donatarium hoc iudicio experiri poteſt, ad diuiſionem* [r] *& ſupplementum legitimæ. Deinde conceditur & aduerſus eum, cui cohæres uendidit ſuam* [ſ] *partem, licet non detur aduerſus titulo poſſidentem, ad ſimilitudinem petitionis hæreditatis. Addidi,* ſine cauſa. 19 *quia ſi hæres iuſte recuſaret diuiſionem, ut quia lapſi eſſent triginta anni, ſicq; præſcriptum eſſet huic* [t] *actioni, tum non competeret, uel certe competeret, ſed opponi poſſet præſcriptio, id eſt, exceptio triginta ānorum. atq; ita ex Martini ſententia ego ſentio, vtcunque Accurſius, Azo, & cōmunis interpretum* [u] *ſchola repugnent. quia enim diuiſionis negotium ex pura facultate competit, ei non* [x] *præſcribitur: & legib. expreſſum eſt, neminem in communione* [y] *inuitum detineri debere. Denique cum pactum inter cohæredes non poſſit efficere, ut nunquam diuidātur res* [z] *communes. ergo nec tempus* [a] *efficiet. Subiunxi,* cohæredi: 20 *quia non datur hæc actio, niſi inter cohæredes: uel eos inter quos dolo factum eſt, quo minus ſint cohæredes, ut iam dictum eſt de inofficioſa donatione. Ante omnia ergo iudex inquirere debet, an ſint cohæredes,* [b] *alioqui ceſſat hæc actio.* 21 *Adpoſui diuiſionem rerum, & c. ad differentiam actionis cōi diuidundo, quæ competit pro diuidendis etiam alijs reb. cōmunib. particularib. ſiue ſingularib. vt fundo, equo, etc. illa uero datur ꝑ re vniuerſali diuidenda, ſcilicet*

f ita glo. dicit in l. ſeq. & ſi tes. ff. de publ.
g dixi in §. omniū. ſup. eod.
h Vt inf. eod. §. prætere a.
i Vt ſup. de ob. quæ ex qua. cont. naſ. in pri.
k §. omniū. ſu. eod.
l l. 3 §. eſt aūt perſonalis. ibi glo. 2. & §. ulti. ad exhib.
m Vide Zaſ. lib. 2. ſing. reſpōſi. cap. 33. ubi fere idem quod ego hic, tradit.
n Ita colligitur ex l. 1. ff fam. erciſc.
o §. itē ſi inter aliquos. ſup. de obl. q̄ quaſi ex cōt. naſ.
p Ita loquitur. l. itē Labeo. §. familia erciſc. ff. fam. erc.
q l. j. fa. erc.
r l. 2 C. de inoff. donatio.
ſ l. hæredes. §. ſi teſtator. ff. fa. erciſ.
t gl. hic in uerb. familiæ.
u In l. 1. §. ad hæc C. de ann. excep.
x Per ea quæ traduntur in l. ſicut C. de pręſcr. 30. annorum.
y ult. C cō. diuid. l. ſi non ſortem. §. ſi centū. de cō. iud. adde Bart. in l. 1. § ad hæc C. de ann. excep.
z l. in hoc iudiciū: §. ſi conueniat. commu. diuid.
a l. nam ſatis eſt. quemad. ſeud. amit.
b l. 1 an ſi. ff. fa. erc.

licet hæreditate. Item hæc ſæpius concedatur, illa tantum ſemel niſi cauſa cognita, & ſi quid indiuiſum mâſerit agitur [a] communi diuidundo. Annexum eſt, de ſui natura diuiſibilium: quia res debent eſſe corporales, quæ cõmodã recipiant diuiſionẽ, ut fundus, domus, numerata pecunia, ſuppellex, & id genus alia. 22 Nã ſi eſt res corporalis, quæ diuidi nequit, puta certa aliqua ſpecies, ut equus, bos, adiudicatur tota res huic, qui grauatur in danda pecunia alteri, ut fiat æqualitas, atq; hoc text. noſter in fine [b] innuit. Et idem dicendũ de nominibus debitorum quæ pariter non ueniunt in hanc actionem: quia lex XII. tabularum alioqui facit diuiſionem, quod, ſ. quilibet hæredum pro ſua portione habet actiones hæreditarias actiuè & [c] paſſiuè. Idem quoq; iuris eſt in alijs reb. in corporalibus, ut ſeruitutibus: hæ. n. omnes ſui natura ſunt [d] indiuidua, excepto uſufructu, qui diuiſionem patitur, & in hoc [e] iudicium uenit. Subieci, pro indiuiſo poſſident: nam ſi ex teſtatore uel ipſis cohæredibus eſſet facta diuiſio, illi ſtandum eſſet, nec requireretur diuiſionis [f] iudicium. Demum dixi, præſtetq; intereſſe. 23 in hac actione ueniunt etiam [g] fructus, & ſumptus bona fide [h] facti, & damna data a nono [i] hærede. 24 Eſt autem hæc actio interdum utilis. Directa hæredib. conceditur iure ciuili, utilis uero bonorum poſſeſſorib. iure prætorio, & fideicommiſſarijs hæredibus, quibus hæreditas ex Senatuſcõſulto Trebelliano [k] reſtituitur. 25 Cauſa illius actionis eſt, quaſi contractus: hæredes. n. inter ſe quaſi contraxiſſe [l] uidentur. 26 Naſcitur autem poſt aditam hæreditatem, quo tẽpore incipit eſſe communio, a qua per hanc actionem [m] diſceditur. 27 Cæterum hunc in modum inſtituenda eſt: In teſtamento Titii ego & Gaius æqualiter hæredes ſumus inſtituti: iſtam hæreditatem iampridem ꝓ indiuiſo poſſidemus (non tamen citra diſcordiam, quam frequenter cõmunio excitare ſolet) in qua ſunt multæ res corporales, mobiles & immobiles, unde ad eius diuiſionem dudum prouocare ſum coactus, tum ꝙ naturale uitium eſſe uidebam, negligi quod [n] commune eſt, tum quod ſuam quiſq; portionem corrumpi patitur, dum inuidet alienæ. Gaius autem hactenus temere recuſauit: quare peto ut prædictam hæreditatem æquis portionib. diuidatis, & ſpeciatim ſuam cuiq; partem adiudicetis pro diuiſſo: quod ſi in alterutrius perſona prægrauare uideatur adiudicatio, ut nunc inuicem alteri certa pecunia condemnetis, & nomine adiudicatorum alterum alteri de euictione ſufficienter cauere compellatis, &c. Sic fere deſcribit Iuſtinianus infra [o] iudicis officium, in hac actione, aut uerius exitum huius actionis. 28 Actio cõmuni diuidundo eſt mixta, & inter eos, qui res particulares de ſui natura diuiſibiles ex aliqua cauſa habent cõmunes, & pro diuiſſo poſsident, datur ad diuiſionem perſonalesque præſtationes. 29 Quod ſit mixta, in perſonalem ſcilicet & rem: ex eo conſtat, quoniam partim naſcitur ex quaſi [p] contractu, partim, ex impenſis factis in rem [q] communem. Dixi res particulares, ut actionem familiæ erciſc. excluderem, in quo petimus rerum uniuerſaliũ diuiſionem, ut ſupra dictum eſt. Adieci Corporales, quia iura corporalia & ſeruitutes in hoc iudicio nõ [r] ueniunt, & in hoc cõuenit cũ fami. erciſc. iudicio. Subdidi, de ſui natura diuiſibilium: ſi enim res diuidi non põt, ad iudicem pertinet, uni totam rem adiudicare, & alteri [s] precium ſuæ portionis. Adpoſui, ex aliqua cauſa: qm̃ ſi hæres ſolus poſſidet rem communem, detrectatq; diuiſionem, debet exprimere cauſam cõionis actor: 30 Eſt. n. hæc actio quaſi quædã rei uẽdicatio, competitq; in oib. caſib. in quib. rei uendicatio locum habet, ſed non contra. Si autem uterque poſſidet, non eſt neceſſaria cauſæ cõionis expreſſio, ſed ſufficit uoluntatem declarare ꝙ nolit in cõione perſeuerare: 31 nemo. n. inuitus in [t] cõione manere cogi poteſt, exceptis plerisq; caſib. [u] alibi ab Accurſio relatis. Subiunxi, communes, ſimpliciter. 32 quia nihil refert ex qua cauſa res cõis ſit, an cum ſocietate, uel ſine ea, utroq; n. caſu huic actioni locus eſt. Cum ſocietate, ueluti ſi tractatu habito lucri & dãni coitur ſocietas, per quam omnia ſint in aliqua negotiatione communia: uel etiam in omnibus bonis: nam ex tali conſenſu naſcitur non ſolum actio pro [x] ſocio, uerumetiam cõmuni diuidundo iudicium, non quidem ex conuentione ſocietatis, ſed ex ipſa communione, quæ paratur per ſocietatem. Sine ſocietate autem, ut ſi incidimus in communionem non ex ꝓpoſito ſocietatis, ſed potius re ipſa, atq; ideo euentu: ueluti euenit in re duob. legata, uel [y] donata. Item ſi duo unam rem ſimul emant, uel ſi hæreditas nobis cõiter obueniat, aut cõiter conducamus publica ſine animo [z] ſocietatis. Item ſi uoluntate dominorum, aut & caſu confundantur uel conflentur [a] materiæ. 33 Adſcripſi, pro indiuiſo, quia ſi extra iudicium res diuiſæ eſſent, non daretur hæc actio. In certis aũt caſib. ꝓſumitur facta diuiſio: ut ſi duo fratres tenuerunt bona tanquam diuiſa, pro qb. quilibet ꝓ ſe ſoluat collectas & [b] onera. Addidi, poſſident. 34 nam ut hæc actio competat, ſufficit poſſeſſio rei cõis, mediante tamen & accedente aliquo iure reali. Hinc eſt, qđ ſi duo fuerint in poſſeſſione rei ex cauſa pignoris conuentionalis, ſiue ꝓtorij, poſſent inter ſe diuidere res cões oppignoratas, ſaluo [c] tamẽ iure debitorum. Duo autem bonæ fidei poſſeſſores, qui non habent ius aliquod in re, non diuidunt. Platea hic adſtipulante. Poſtremo ſubnexum eſt, ad diuiſionem, perſonalesq; ꝓſtationes: 35 quia hac actione principaliter agitur ad diuiſionem earum rerum, quæ [d] cões ſunt: deinde ueniunt & præſtationes perſonales, ut ſi quid damni datum factũ ve eſt, uel ſi quid abeſt alicui ſociorum, aut aliquid ad eum peruenit ex re cõi. deniq, ſi ſumptus [e] fecerit. Item negãs diuiſionem, tenetur hoc in iudicio, ſi res cõis eius culpa dolo ve facta eſt [f] deterior. Et in hoc cõuenit cũ fam. erciſc. actiõne. Cõuenit quoq; cum ea, quod ad ꝓſcriptionem attinet, quãquam in eo uariatum eſt ab interpretib. 36 Sunt tamen & differentiæ quædam inter utranq; actionem. Primo qđ fam. erciſc. actio detur tãtũ hæredib. cõmuni aũt diuidundo actio cõſortib. alicuius rei, ex quacũq; cauſa ſit cõmunio. Deinde

a l. ſi filia. §. vlti. ff. hoc tit.
b Et fa. §. familiæ. inf. de off. iud.
c Lex quæ. C. fam. erciſc.
d l. ſtipulationes nõ diuiduntur. de verb. obl.
e l. ſed etſi uſuca. ꝓ §. vſuſf. cũ duab. ll. ſeq. hoc tit.
f l. 1. & l. quoties. fa. erciſc.
g l. inter cohæredes. §. fructus ff. fa. erciſ.
h l. 5. §. planè. & l. ſeq. com. diuid. l. in his conſequẽter. §. ſumptuum. famil. erciſc.
i l. & poſt. §. ſed & ſi dolo. cũ l. ſeq. hoc tit.
k l. ſed & eius. ff. fa. erciſc.
l §. item ſi inter aliquos. ſup. de oblig. quæ ex qua. cõtraſcuntur.
m Tractatur in l. j. in princ. & l. qui erat in ſi. hoc tit.
n l. 2. §. naturale. C. quan. & quibus quar. pars. li. 10.
o in §. ſi familiæ erciſ. inf. de off. iu. adde l. hæredes. §. iudex familiæ & l. Mæuius. §. arbiter. fa. erciſ.
p §. itẽ ſi inter. ſup. de oblig. quæ ex quaſi cont. naſ.
q l. ſi quis cũ æſtimaret. in prin. ff. comm. diuid.
r l arbor. §. aquam com. diuid.
ſ l ad officiũ. §. cũ adt. C. ho c tit.
t l. vlt. C. d tit. com. diuid. cum ſimi.
u in d. l. ult.
x de qua dixi in §. rei perſequẽ ſup. hoc tit. de act.
y d. §. item ſi inter.
z l. vt ſit. pro ſoc. cũ l. ſeq.
a Vt in §. ſi duorũ & §. quòd ſi frumentum. ſup. de te. diuiſ.
b gl. in l. ſi maior. C. com. diuid.
c l. cõmuni diui §. inter eas. hoc tit.
d l. 3. in prin. & l 4 in pri. ff. pro ſoc.

e d. l. 3. & 4. ſicut autem. f l. ſi maior. §. idem eorum. C. commo. diuid. & l. per hanc. ff. eod.

inde illa datur pro rebus uniuerſalibus, hęc pro particularib. Tertio illa tantum ſemel intendi poteſt regulariter, hac aũt ſæpius. Quarto in illa ueniunt etiã res depoſitę, cõmodatę, & ſimiles, quãuis non ſint hæreditariæ in hac aũt non ueniunt. Poſtremo in illam ſtatim mota lite probibetur alienatio rerum, in hac aũt. non, niſi poſt litem conteſtatam. 37 *Deinde differt etiam ab actione pro ſocio: primo, quod hęc non conceditur niſi precesſerit tacita uel expreſſa conuentio* [g] *ſocietatis: actio autem cõmuni diuidundo datur, etiam ſi ex incidenti fiat res communis, ut* [a] *ſupra dixi. Deinde hæc nõ ſemper ad diuidendum, ſed quandoq; ad* [b] *communicandum, illa uero ſimpliciter ad diuidendum competit. Item hęc mere eſt perſonalis & ſimplex illa de duplicibus iudiciis una, in quibus uterq; litigans actor & reus eſt, licet is pro actore fungatur, qui* [c] *primo prouocauerit. Deniq; mixta eſt, in rem & in pſonã: conueniunt tñ, q ad pſonales pſtationes* [d] *attinet.* 38 *eſt aũt duplex hæc actio, directa & vtilis. Directa illis datur, qui habẽt, alicuius rei corporalis cõis dominium* [e] *directum, utilis uero illis, qui utile uel quaſi dominium* [f] *habent.* 39 *Libellus ad formam in actione familiæ erciſc. pſcriptam fingendus eſt, dicendo,* me habere cum Titio cõmunem fundum, quem iãdudum cõmuniter poſsideamus: uerum cum nunc a cõmunione diſcedere ſit mihi in animo, petã ipſum fundũ inuicem diſtribui: uel ſi ex illa re Titius pcepit fructus, uel ego impenſas feci, petã reſtitutionem fructuũ, & ſolutionem impenſarum. 40 Actio finium regundorum eſt mixta, illis competens, qui habent pdia ruſtica confinia aduerſus uicinũ poſſeſsorem, ad cõſtitutionẽ nouorũ terminorũ, uel reparationem anticorũ, & ad pſtandũ intereſſe. 41 Mixta eſt, *in perſonam ſcilicet & in rem. In perſonam ideo; quia ex quaſi delicto ac temeritate vicinorũ naſcitur, qui fines ultro citroq; latius, quam par ſit,* [g] *producere conantur. In rem uero ideo, quia domino ſuũ reſtituit, & fundum ſequitur, ideoq; fundo magis quam perſonę adiudicari fines uel partes intelliguntur, Paulo* [h] *autore.* 42 *Adieci, illis competens qui habent prędia: quia hac actio primum dominis prediorum directis & utilibus datur, deinde & emphyteutæ, uſufructuario, creditorib. pignorum, & id genus ſimilib.* [i] *perſonis.* 43 *dixi, pdia ruſtica, ad differentiam pdiorum urbanorum, q non ſunt confinia, ſed uicina, & communib. parietib. plerunq; diſcriminantur: nec* [k] *competit hac actio, niſi edificium eſſet loco termini, quia tũc idem iudicatur de ædificio, q de termino, & locus eſt* [l] *finium regundorum actioni. Addidi, ad cõſtit. nouor. termin.* 44 *nã ſi prędia terminis diſtincta non fuerint, accedet iudex perſonaliter, ut res demonſtretur, & tunc ſumptib. partium per agrimenſorem (iureiurãdo ei prius delato, quod in metiendo pro conſcientia ſua ueritatem* [m] *ſit renunciaturus: niſi tamen aut litigantiũ conſenſu, aut publica autoritate ſit ad hoc officium deſtinatus, cui eſt omnino credendum ſine ſpeciali* [n] *iuramento) diuidet, terminosq; ſecundum illius* [o] *declarationem ponet. Et ſuper his admittitur probatio per libros antiquos, teſtes ſeniores,* [p] *& famam. Vbi autem eſſet obſcuritas, & commode terminari nõ poſſet ſecundum antiquos terminos, iudici permittitur, ex prędio alterius alteri adiudicare, eum damnando in pecunia dãda illi, cui pars prædij ablata, eſt atq; ita §. noſter etiam* [q] *ſentit. In his tamen iudiciis finalib. p inſpetionem oculorum terminandis, non deſideratur ſolẽnitas iudiciarij ordinis, ſed procedi poteſt ſine libello litisq; conteſtatione altera parte ceſſante, uel ſe* [r] *abſentante. Siniunxi ad reparationem antiquorum.* 45 *quia ſi termini euulſi fuerunt uel ab homine, uel fluminis inundatione, agi poteſt ad reparationem, ſiue reſtitutionem. Et competit hęc actio non tantum pro rebus corporalibus, ſed etiam incorporalib. cuiuſmodi ſunt* [ſ] *iuriſdictiones: poſſunt enim hoc iudicio experiri, ut ponantur limites, & ſeparentur territoria, etiam inuitis illis qui prædia poſſidẽt.* 46 *Regulariter tamen iuriſdictionum limites ſolent eſſe flumina, montes, paludes, uel etiam certę arbores ibi natæ, quę communes ut plurimum ſunt. Adpoſui, ad pręſtandum intereſſe,* 47 *nam hoc in iudicio habetur quoq; ratio illius, quod intereſt. Quid enim, ſi quis aliquam utilitatem ex eo loco perceperit, quem uicini eſſe appareat, an iniq; condemnatio eo nomine* [t] *fiet?* 48 *Fructus quoq; naturales ueniunt quandocunq; percepti, ut nuces, caſtaneæ, pyra, poma, uuæ. Induſtriales uero, ut frumentum, poſt litem conteſtatam duntaxat percepti, ueniunt: nam ante iudicium, aut bona fide percepit poſſeſſor, & lucrari eum oportet: aut mala fide, & condici* [u] *poſſunt.* 49 *Libellandi modus:* Ego & Titius habemus agros confines, &c. Verum cum termini lapidesq; finales, quib. agri utriusque diſtinguebãtur, moti ſint & Titius in arando atq; fodiendo ultro citroq; plus æquo excurrat, de meo præripiat, & negocium faciat, peto ut ueteres fines diligenti inueſtigatione quæſitos, ueſtra autoritate renouetis: uel ſi inuenti non fuerint, nihilominus tamen præfatos agros commodis & euidentibus terminis regatis, dirimatis & ſeparetis adiudicando & cõdemnando ſecundum iuris & ueſtrę iuriſdictionis præſcriptum ac prærogatiuam: deniq; præſtita de euictione cautione, alterutrum ad obſeruantiam compellatis, *&c.* 50 *Cæterum pro colophone huius actionis non eſt ignorandum, pro finibus quatuor competere remedia. Primum, actionem* finium regundorum, *de qua hactenus dictum, quę datur habentibus agros confines, ut termini euulſi uel a flumine, uel ab homine, relocentur, uel conuenientius reponantur, ne amplius a te turber, &c.* 51 *Secundo,* condictionem ex lege [x] Coſtantini: *quia ſi poſt litem conteſtatam occupauerit aliquid de alieno, obligatur hoc reſtituere, & tantundem de ſuo.* 52 *Tertio, Actionem legis Agrarię pęnalem quinquaginta aureorum, in eum qui terminum eiecerit, loco ue mouerit, ex lege Agraria, quam Gaius Cęſar* [y] *tulit: licet olim Numa pęnam capitalem conſtituerit in eum: qui lapides finibus mouiſſet. impune enim occidi poterat; quare ſacros, id eſt, inuiolabiles eſſe uoluit. Vnde Iuuenalis in lt. Satyr.*

Aut ſacrum effodit medio de lumine ſaxũ.

Alibi [z] *uocantur illi termini lapides finales.* 53 *Quarto: accuſationẽ criminalẽ ex cõſtitutione Adriani*

g l. ut ſit. pro ſoci.
a l. 2. ff. eod.
b l. duo ſocietatem. pro ſoc.
c l. 2. §. fina. hoc tit.
d Vide Io. de Platea hic.
e d. l. per hoc. ff. hoc tit.
f Ita Azo. in ſum. C. comm. diuid.
g l. j. ff. finium regund. quãuis Rofredus eam quaſi ex contractu naſci putauerit.
h in l. ſed & locis. §. ſi. aliter. hoc tit.
i l. 4. §. finium. dicto tit. fin. regun.
k d. l. 4. §. hoc iud. cium.
l l. 2. hoc tit.
m l. comparationes. §. omnes autem. C. de fin. inſtr.
n Bar. in l. Theopompus ff. de dote præleg.
o l. ſi irruptione. eſt ſim. hoc tit.
p Vt not. in c. cum cauſam de prob.
q Hic in fine.
r l. 3. hoc tit.
ſ c. Super eo. de parochiis.
t Paul. in l. ſed & loci. § j. hoc. tit.
u l. 4. inf. in iudicio rũ §. ſeq. hoc. tit.
x In l. ſi conſtituerit. C. fin. regun.
y ff. de term. mot.
z In §. ult. inf. de officio iud.

ni

ni Imp. quapro conditione perſona, & mente facientis a permittitur coercio. Et hactenus quidem de iſtis tribus iudicijs mixtis, Doctores poſt Accurſium hoc loci pertractant etiam hæreditatis petitionem: nos autem eam actionem infra [b] ſuo loco commodius enarrabimus.

a l. 1. & 2. ff. de ter mi moto.
b In §. actionum. infr. hoc noſtro tit.

§. Omnes

1 *Quarta actionum diuiſio eſt, quòd aliqua ſunt in ſimplum, duplum, triplum, quadruplum.*
2 *Quando in ſimplum, duplum, &c. agere dicamur.*
3 *Quare ultra quadruplum non extendatur actio.*
4 *Actionem eſſe rei perſecutoriam, & in ſimplum dari, ſunt paria.*

Omnes autem actiones uel [a] in ſimplum conceptæ ſunt, uel in duplum, uel in triplũ, uel in quadrum: [b] ulterius autem [c] nulla actio extenditur. In ſimplum agitur, ueluti ex ſtipulatione, & mutui datione, ex empto, locato, conducto, mandato & denique ex alijs quamplurimis cauſis.

Subijcitur quarta actionum diuiſio, quam occaſione ſupraſcriptę diuiſionis annectit Imperator. Nã quod ibidem de pęna dictum eſt, latius hac diuiſione explicandum erat. Cum enim ex uariis cauſarum & maleficiorum figuris varia quantitas pænarum ſtatui et exigi poſſit, ſtatim dubitauerit ſtudioſus, quanam ſint iſtæ pęnę? Merito igitur per propriam diuiſionem explanare uoluit huiuſcemodi differentiam. Eſt autem hęc diuiſio quadrifariam collecta, ſcilicet, quia actiones uel in ſimplum competunt, uel in duplum, uel in triplum, uel in quadruplum: ulterius autem nullã actio producitur. 2 In ſimplum agimus, cum rem noſtram, vel nobis debitam, uel denique pęnam aliquam ſine vlla re abſolutè perſequimur. In duplum vero, triplum aut quadruplum tunc experimur, cum præter rem debitã exigimus aliquid ultra, quod ad æſtimationem eius rei duplo, triplo, aut quadruplo excedat. Quarum actionum exempla ſubijciuntur in text. 3 Interũ frigida quæſtio eſt, quare ultra quadruplũ nõ extẽdatur actio pęnalis. Nã cũ [a] utiq; modus aliquis erat ſtatuendus in pęnis, viſus eſt hic ſufficere, alioqui omnium pęnarum rationes, etiam quæ in corpus exercentur, eadẽ curioſitate fruſtra torqueri poſſũt in diſputationẽ, niſi autoritatẽ ſufficere [b] dicamus. Quod autem [c] Doctores dicunt, etiã Cõuentionales pænas alterius non poſſe extendi: id uerũ nõ eſſe, Nizolius in ſuis [d] obſerua. docet, ubi ex Cicerone in Verrem meminit de pæna octupli commiſſa.

a Ol. in 9. act. diuiſione.
b l. non omnium. ff. de leg.
c in §. alter. & de iniu. ſup. & hic.
d in dictio. pæna.

a In ſimplum. *Id eſt, ſunt rei perſecutoriæ: 4 nã actionem rei perſecutoriam eſſe, aut in ſimplum dari fere paria ſunt; ac per conſequens hęc uerba multiplicatiua,* ſimplum, duplum, triplum, quadruplum, *diuerſo modo ſignificant. Duplum enim, triplum, & quadruplum, pænalia ſunt: ſimplum uero rei perſecutionem continet. Hinc ait Zaſius, mirum eſſe quod Imperator ſimplum non pęnale, adiunxerit pænalibus. Verum plerunque ad pænam aliquam ſine vlla re abſolute agimus, & tum etiam ſimplum perſequi dicimur quod tamen mera pæna eſt. atq; ita defendi Imperator poteſt.*

b Vlterius. *Id eſt, ultra pænam quadrupli, quę quidem vera ſit pæna, nempe ex ipſius quoque actoris parte. Cæterum ex parte ſolius rei, poſſet ea extra quadruplũ longẽ lateq; extendi: ut ſi quis clauum aliquem è naui [e] ſuſtulerit, dederitq; cauſam naufragij omnium rerum nomine tenetur. idem quoq; eſt, ſi ſcienter quis vendiderit morboſum pecus, tignum ve vitioſum, & ędes tigni uitio corruerint, aut grex totus contagione morboſi [f] pecoris interijt: quia ad æſtimationem ędium tenebitur, aut ad id quod intereſt, pecus idoneũ veniſſe. Atqui certum eſt, multo plus quadruplo hac obligatione contineri.*

e l. 3. ſenatuſconſultum. de incẽ. ruina, naufr.
f l. Iulian. de actionib. emp.

c Nulla actio. *Hic tale dogma colligitur: Tametſi pæna legalis aſcendere poſſit a duplo ad quadruplum, tamen ſupra quadruplum produci nequit. Rationem fruſtra inquirimus, ut ſupra dictum eſt. Scias tamen prędictam doctrinam varijs modis non procedere. Nam pro ſeruo fiſcali ſurrepto. 12. argenti libræ Fiſco inferuntur, quę quadruplum excedere poſſunt. Sed & diuerſis actoribus ſupra quadruplum [g] dependitur, interdũ: quod huic loco non repugnat, cũ vna actio non ſit, ſed duæ. Deniq. ex accuſatione pænã ſupra quadruplum poſſe excreſcere indubitatum eſt. Sunt & alij modi, quibus prędicta doctrina non procedit, quos Accurſius & Dd. abunde pertractant.*

g l. 6 quis de calũna l. ult. C. de his qui a non dom.

§ In duplum.

1 *Corrumpere quomodo hic accipiatur.*
2 *Actio ſerui corrupti diffinitur.*
3 *Hęc actio directa eſt, & utilis.*
4 *Exemplum ubi hac actione ſaltem ad intereſſe agitur.*
5 *Adoleſcẽti corrupto & ſeducto competit hæc actio.*
6 *Magiſtratus, & quiuis paterfam. hoc iudicium habet.*
7 *Si corpus ſerui corrumpitur, non datur actio ſerui corrupti, ſed legis Aquiliæ.*
8 *Dolus requiritur, ut actioni ſer. cor. locus ſit.*
9 *Regulariter ex conſilio & perſuaſione nemo tenetur, ſecus in hac actione.*
10 *Quis dicatur perſuadere.*
11 *Conatus puniendus in his quæ faciliter trahũtur ad pernicioſa exempla.*
12 *Seruus multis modis deterior fit.*
13 *Cauſa actionis ſerui corrupti.*
14 *Libelli forma in hac actione.*

In

In duplum agimus, ueluti furti nec manifeſti, damni iniuriæ [a] ex lege Aquilia depoſiti [b] ex quibuſdam cauſis. Iter ſerui corrupti, quæ competit in eum, cuius hortatu conſilio ve [c] ſeruus alienus fugerit, aut cõtumax aduerſus dominum factus eſt, aut luxurioſe uiuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus ſit. [d] In qua actione ea rum etiam rerum, quas fugiendo ſeruus abſtulerit, æſtimatio deducitur. Item ex legato quod uenerabilibus locis relictum eſt, ſecundum ea quæ ſupra diximus.

a Ex lege Aquilia.} *Nempe contra inficiantem, ut paulo ante dictum eſt, ſicut etiam contra inficiantem in duplum agitur depoſiti, propter incendij, ruinæ, uel naufragij cauſam.*

b Ex quibuſdam cauſis.} *Puta incendij, ruinæ naufragij, & tumultus, ut iam dixi.*

c Seruus alienus. } *Siue bonus, ſiue malus: nam etſi malum quis hortatus eſt, ut delinqueret, & patraret, quod etiam alioqui facturus erat, tenebitur. Neque enim oportet laudando augere malitiam.*

d In qua actione.} *ait enim Paulus*: In hoc iudicium etiam rerum æſtimatio uenit, quas ſecum ſeruus abſtulit: quia omne damnum duplatur.

Quia una tantum *actio ſuperadditur, quæ in præcedentibus non eſt enarrata, nempe actio ſerui corrupti, ideo eam ſolam hic explicandam eſſe diximus. Corrumpere autẽ hic accipitur pro uitiare. 1 Poteſt autẽ tam ad animũ, quam ad corpus referri, unde dicimus. corrumpere virginem, corrumpere ſeruum, uel filiũ, corruptos eſſe mores. Nunc ad rem.* 2 Actio ſerui corrupti eſt prætoria, & proprie aduerſus eũ cõpetit,

a In l. j. de ſer. cor.

qui ſerui alterius animũ dolo malo perſuadendo corrupit, ut deterior fieret. *Explicemus hæc uerba. Quod ſi prætoria, [a] Vlpianus in Pandectis ſub hoc tit. teſtatur: Dixi ſerui, ſimpliciter: quia nihil refert,*

b d. l. j. ſed utrum.

c d. l. ut tantum. hoc tit.

ſiue bonum ſeruum fecerit malum, ſiue malum perſuadendo deteriorem reddiderit: utroq; enim caſu corrupiſſe [b] dicitur, & tum directo conceditur hæc actio. Vtilis quoq; eſt. Primo ſi quis filium uel filiamfam. perſuadendo corruperit: quoniam intereſt noſtra, animum liberorum [c] noſtrorũ deprauari. tum autẽ nõ agitur ad duplum, quia liberi hominis nulla eſt æſtimatio, ſed ad intereſſe ex affectione patris delato iureiurando, & æſtimatione iudicis accedente. 4 Exemplum: Si quis haberet filiam liberaliter inſtitutã, quã leui dote, puta, centum aureis in matrimonium elocare poſſet; verum adoleſcens quidam eius animum ita corrumpit, ut, & cum dote trecentorum aureorum vix poſſit alicui nubere, putant interpretes, corruptorem animi virginis obligari ad præſtationẽ ducentorum aureorum. 5 Deinde utiliter competit ipſi corrupto: uerbigratia: Quidam bonæ ſpei adoleſcens iubetur cum viatico ad aliquod gymnaſium ſtudiorum cauſa proficiſci. Illic perſuaſione quorundã leuium hominum (quorum magna eſt vbiq; in academiis copia) ſeductus, uiaticum ſuum ludendo, potando, & ſcortando profundit: deciderunt crebriore calculo

d Nicol. de Neap. Ang. Fab. hic.

[d] Doc. ſi parens ſuus ille neq; per ſe, neq; per procuratorem præſens fuerit adoleſcenti hanc actionem dari utiliter aduerſus perſuaſores, ad duplum æſtimationis damni ſui. & hanc opinionem ait Faber eſſe multum æquam, tametſi Platea & Iaſon exiſtiment, eam ſummo iure uix ſuſtineri poſſe. 6 Magiſtratui quoq; & patrifam. cuilibet de ſubditis & familia ſua ſaltem eſt hoc iudicium, ſaltem utiliter. Adieci alterius, ſi enim ſeruum proprium ſuum quis corrumperet, aduerſus ſeipſum experiri non poſſet, idq; ad ſenſum patet. 7 Subdidi, animum: quia ſi corpus ſerui corrumperetur, puta uulnerando, exercenda eſſet legis Aquiliæ actio directa, de damno dato. Si autem ſeruo ſuaſerit, ut in tectum aſcenderet, et is aſcendendo uel deſcendendo deciderit, crusq; uel aliud quippiam fregerit, aut perierit, ui legis Aquiliæ actione conueniri poteſt. ita quoq; dicendum, ſi corpus filij filiæ ue familias vulnerando uel interficiendo corruptum fuerit actionem iniuriarum dari, uel publicam accuſationem ex lege Cornelia de ſicarijs. Cõſimiliter ſi uirginis corpus eſt corruptũ, in foro ciuili publica accuſatio exerceri poteſt, ex lege Iulia de adulterijs & ſtupro. 8 Subiunxi, dolo malo: quoniam ſi luſus cauſa quis ſeruo alterius quid ſuaſerit, iſque eo animo deterior factus ſit, ſuadens non [e] tenebitur. Vnde qui tecum arborem ue aſcendere, ex ponte ſalire, in puteum deſcendere ſuaſerit, ſi ſeruus obediat, dum dolus abſit, ceſſat actio, etiam damno

e l. dolo malo. de ſer corrupt.

f §. cum tantum. ſu. de mand.

g §. ſed & ſi credat. de oblig. quæ ex del. naſc. ſup. & l. ſi quis ſeruo. C. de fur. & ſer. cor.

ſecuto. Pari ratione, ſi alienum quis ſeruum recepit, ut cuſtodiret, uel humanitate aut miſericordia, alia ue probabili atque iuſta cauſa ductus, non obſtringitur. adpoſui, perſuadendo: 9 quamuis enim regulariter quis ex conſilio & perſuaſione non [f] teneatur, hic tamen obligatur, partim quia eſt conſilium, fraudulentum, partim quia huiuſmodi conſilium, ſiue perſuaſio per ſe delictum eſt. 10 Perſuadent autem; qui ſeruos ſuaſiunculis pelliciunt & ſolicitant ad improbe faciendum: parumque refert, an quis aliàs facturus eſſet, nec ne. 11 Tentans enim corrumpere, non minus tenebitur, quam ſi perſuaſiſſet: quia conatus puniri oportet in his, quæ faciliter trahuntur ad perniciosa exempla. Nam a corrumpente iam, quantum

h l. j. ff. quod quiſque iur.

i d l. 1. § quod aũt. de ſer. cor.

ipſe potuit, perfecta res eſt, idq; hoc caſu ſpeciale eſt, alioq in alijs delictis, quæ externum factum requirũt, quid obeſt ſimplex [h] conatus? Quod ſubinde adiunxi, corrupit, hoc extendendum eſt, etſi recepit, id eſt, abſcõdendi cauſa ſeruũ ſuſcepit, ac refugium illi præſtitit, quocunq; in loco, ſuo uel alieno. [i] 12 Addidi, ut deterior fieret, id quod multis modis fit: ut ſi quis perſuadet ſeruo, vt iniuriam faciat, furtum cõmittat, aufugiat, peculiũ

k l. 1. l. 2. & l. corrompitur d. tit.

intricet, amator exiſtat, vel quoduis aliud [k] delictum perpetret. Et corrumpens non tantum domino ſerui ſit obnoxius, ſed alijs etiam, quibus ex perſuaſione damnum datum eſt. 13 Vides cauſam huius actionis eſſe, ipſam perſuaſionem, quæ (ut dixi) habetur in hoc propoſito pro delicto. Pœna uero in duplum eſt, quanti ſeruus ob id, quod corruptus eſt, ſit deterior. Fit quoq; in hoc iudicio æſtimatio rerum, quas corruptus ſecum

l l. In hoc iudiciũ. citato tit.

abſtulit: quia omne damnum ex corruptione proficiſcens [l] duplatur. Eſt item perpetua hæc actio, daturq;

bere-

hæredibus, non autem contra heredes [a] *corrumpentis.* 14 *Cæterum ita proponi poteſt, ſi ad noſtrum forũ* b *adaptetur:* Cum ego haberem filiamfa. liberaliter & bonis moribus educatum, huicq; certam pecuniæ ſummam ſtudiorum cauſa concrediddiſſem, Valerius perſuaſit illi, ut talem pecuniam dilapi daret ſcortationib, & alea conſumeret. Et filius quidem meus ſic ſolicitatus ab eo prodegit cum tali ſcorto quinquaginta aureos: (*uel ſi ad alia uita corruptus fuerit, nec immediate ſecutum ſit pecuniarum damnum, tunc ſic uariabis*) & paratus ego ſum iurare, me talem corruptionem centum aureis, ſi poſſem, in filio meo purgaturum, cum tanto ille factus ſit deterior. Quare peto pronunciari, non licuiſſe Valerio, filium meum prædicto modo ad malos mores ſollicitare: Ideoq; illum ad ſoluendum centum, uel(ſecundum aliam cauſulam) ad dandos ducentos florenos obligari: utiq, ad ſoluendum eam pecuniam condemnetis. &c.

a l. ſed & hæres & l. hęc actio. eo. ti. de ſer. cor.

b ita fere libellum concipit Ol. in practica huius actionis.

§. Tripli.

1 *Aliqua de ſportulis tractantur.*
2 *Mox ingreſſu iudicij præſtabantur ſportulæ.*
3 *Explicatio textus huius §.*
4 *Viatores quomodo hic accipiantur, & de propria eorum ſignificatione.*
5 *Quod hęc actio ſit perſonalis, & mixta.*
6 *Actio ex lege condictitia diffinitur.*
7 *Actio condictitia datur, quoties quis damnum patitur ex grauamine ſportularum.*
8 *Sportulæ, quid, & unde dictæ.*
9 *Recta cœna ſportulæ opponitur.*
10 *Centuſſis apud Martialem.*
11 *Sportulæ iudiciales, & ſportulę ſponſoria.*
12 *Actio condict. non datur, niſi aduerſus calumnioſos actores.*
13 *Quid ſit, quod Accurſ. ait, textum intelligi cauſatiue, non conſecutiue.*
14 *Quacunque ratione plus petatur, huic actioni locus eſt, excepto, ſi plus tempore petatur.*
15 *Actio condic. in triplum competit aduerſus actores, & in quadruplũ aduerſus executores.*
16 *Hęc actio datur aduerſus omnes, qui officijs præſunt, ſi plus debito exigant.*
17 *Quamuis actio condictitia duplicem habeat effectum, una tamen eſt actio.*
18 *Libellus huius actionis quomodo formandus aduerſus actores.*
19 *Item quomodo proponendus aduerſus executores.*

Tripli uero agimus, cum *a* quidem maiorem uera æſtimatione *b* quãtitatem in libello *c* conuentionis *d* inſeruit, *e* ut ex cauſa uiatores, *f* id eſt, executores litium, amplio rem ſummam *g* ſportularum nomine exigerent, tunc enim id quod *h* propter eorum cauſam damnum *i* paſſus fuerit reus, in triplum ab actore conſequentur, ut in hoc triplo etiam *k* ſimplum, in quo damnum paſſus eſt connumeretur, quod noſtra conſtitutio introduxit, quę *l* in noſtro Codice fulget, ex qua dubio procul eſt, *m* ex lege condictitiam emanare.

I*Vſtinianus* 1 *ſubnectit exemplum actionis in triplum concepęę, nempe actionem ex lege condictitia. Vt autem ea, & item tex. preſens eo liquidius cognoſci poſſit, non eſt ignorandum, ꝙ olim certa erant conſtituta ſalaria, ſiue mercedes (quæ ſportulę dicebantur) quę ex cauſarũ quantitate æſtimabantur, viatorib. id eſt, executoribus litium, ut Iuſtinianus ipſe interpretatur* 2 *Inde eueniebat, ut fraudis occaſione actores hinc arriperent: quare ut incommodarent reis, plus iuſto petebant, maioremq; in libello ſummam completebantur, quam eis deberet: ut ſic executor aut viator partem ſuam ſalarij pro quantitate in libello comprehenſa æſtimaret, non attendendo, quid deinde conſequeretur actor, aut qua in ſumma reus condemnaretur. Huic agentiũ & uiatorem ſiue improbitati, ſiue colluſioni & auaritiæ ut obuiaretur, conſtituit Iuſtinianus pœnam in exactores ſportularum iniquos, quæ per actionem ex lege condictitia peti exigiq; poteſt.*

a Quidam.} *Actores ſcilicet.* 3 *Quamuis enim actio ex lege condictitia duplicem vim habeat, ut & in triplum, & in quadruplum, concedatur, priorem tamen ſolum hic expendi, alteram in ſequentem §. reijciens.*

b Quantitatem.} *Idem ſi plus loco uel cauſa peteretur: ſecus ſi tempore, ut infra dicam.*

c Conuentionis.} *Iudicij: nam de iudiciali libello loquitur: tametſi ſatis nouum ſit, conuentionalia accipere pro iudicialibus, teſte Zaſio.*

d Inſerui.} *Scilicet per fraudem & calumnioſe, forte in hoc captantes gratiam Iudicis, uel etiam colludentes cum eis, ut eo plus a reo ſportularum prætextu adſequantur.*

Vt

e Vt ex hac cau.} *Nota dictionem, Vt. Senſus enim eſt, ut ego puto: ſi actores eo animo plus in libello complectantur, ut ex hac cauſa, id eſt, ob talem plus petitionem executores ampliorem ſummã ſportularũ exigant, ac per conſequens damnificetur reus: ſicq; innuit Iuſtinianus, calumnioſe, & per fraudẽ id ab actore fieri. Nã ſi actor veriſimili aliquo errore ductus, ultra dubium quicquã petiiſſet, excuſandus eſſet à tripli pœna.*

f Id eſt executores.} 4 *Hanc interpretationem Iuſtinianus forte addidit, ut intelligeremus, non tam hic agi de apparitoribus & nuncijs, qui in ius uocant, quam de ijs, qui cauſas inſtruunt, & ſententias exequuntur mandato* [a] *iudicis. Equidem ex* [b] *Vlpiano conſtat, interdum ſolitos fuiſſe magiſtratus Pop. Ro. uiatorem nominatim vice arbitri dare: ſed admodum raro id eſſe faciendum, & non niſi vrgente neceſſitate. Dicebantur autem olim viatores miniſtri à uia dicti magiſtratibus parentes, & Senatore, duceſq; ex agris ad officia uocantes: Vnde Cicero ſcripſit*, Auia in ſenatum accerſebantur & Curius, & cæteri ſenes. *ex quo qui eos accerſebant,* uiatores *nominati ſunt. Et Plinius*, Cincinato. *inquit*, uiator attulit Dictaturam, dicens: Vel a corpus, ut perferam S.P.Q.R. mandata. *Ex quo apparet, fuiſſe miniſtros publicos, quorum erat officium, & Senatores, quoties Senatus cogendus eſſet vocare, contumaceſq; citare & arripere. Qui ex uiatoribus ligandi cedendiq; ius habebant, lictores* [c] *nominati ſunt.*

a Bal hic.
b l.ult.ce.iud.

g Sportularum.} *Mercedis, ſiue ſalarij nomine.*

h Pro. ex cau.} *Id eſt, plus petitionem ipſorum agentium.*

i Paſſus fue.} *Quia cum actor calumnioſe ultra debitum petierit in libello, & ob id reus maiores ſportulas ſoluere coactus ſi: ergo quicquid damni reus inde accepit, debet id ab actore in triplo nanciſci.*

c Vide Catanæum Panagy. & Alex. Neapoli lib. 1. cap. 27.

k Simplum.} *Id eſt, damnum ipſum, quod paſſus eſt reus.*

l In noſt. Cod.} *Loquitur de priore Codice, qui ante Pandectarum compilationem editus fuit, qui hodie non extat, ac per conſequens etiam hæc Iuſtiniani conſtitutio, cuius hic mentio fit, deſideratur.*

m Ex lege condictitiam.} *Condictitiam legendum eſſe, probat textus Noricus, idemq; Hotomanus arbitratur: qui addit*, condictitiam præciſe, dici quemadmodum receptitiam: utrobique autem nomen actionis [d] ſubaudiri. *Licet interdum etiam actionis nomen adijciatur* [e]. *Eſt igitur actio condictitia, idem quod condictio. Itaq; Theophilus pro condictione, condictitiam vbiq; uertere conſueuit. Significat ergo Imperator*, condictitiam ex lege, *id eſt, conditionem ex lege a conſtitutione proficiſci, qua condicitur triplum, uel quadruplum* Actio ex lege condictitia, eſt perſonalis mixta, & ei competit, qui damnum paſſus eſt ex grauamine ſportularũ, aduerſus actorem, qui per fraudem plus complexus fuit in libello in triplum: & aduerſus executores, qui exigunt aliquid ultra debitas ſportulas, in quadruplum. *Ponderemus hæc uerba ſigillatim.* 6 *Perſonalis eſt, quia ex delicto naſcitur, quod committunt vel actores ſummam in libello, augendo: uel ipſi executores, aut præſidentes officijs publicis, prætextu ſportularum extorquendo pecuniam ultra id, quod debetur. Mixta eſt, quoniam pœnæ & rei, id eſt, damni perſecutionem habet: ſic enim text. hic inquit, ut in hoc triplo etiam ſimplum, in quo damnum paſſus eſt; connumerentur. Duplum ergo pœna eſt. Adieci, qui damnum paſſus eſt:* 7 *nam quotieſcunque reus damnum patitur ex grauamine ſportularum, quas vltra debitum modum ſoluit, huic iudicio locus eſt.* 8. *Sportulas autem hic dicimus mercedem illam, quam executoribus litium, & præſidentibus officijs publicis, atque nuncijs, ſiue apparitoribus, conuenti in iudicio perſoluere tenetur. Sporta autem ſeu ſportula, vaſis genus erat, ab aſportando, uel a ſporta herba deductum uocabulum, ex qua contexebatur, cuius meminit Plin. lib. 24. Inde ſportula dicta eſt obſonium, quod diuites Romani ſalutatoribus ſub limine portæ dabant, ſecreto ipſi cœnantes.* 9 *& recta cœna ſportulæ oppoſita erat. Liberaliores ſiquidem diuites, ciuilioreſq; ſalutatoribus ſuis legitimum conuiuium exhibebant, quæ recta cœna dicebatur. Sordidi autem & maligniores, rectæ cœnæ loco ſportulam tantum præbebant, cuius* [f] *Budæus etiam meminit. Huic Iuuenalis.*

d l. ſi duo. §. Itẽ Iulianus. de iureiur.
e l. ſi qui certum. ſi cert. pet.

Non ne uides quanta celebretur ſportula fumo?

f In l. ſi mulier. de don. inter uir. & uxor.

Quia uero in ſportulam pecunia aliquando ſuccedebat, quæ centum æris continebat, 10 *(vnde centuſſis a Martiale non ſemel dicitur) factum eſt, ut mercedula illa, quæ executoribus & uiatoribus dari ſolebat ſportula dici* [g] *cœperit:* 11 *Vnde dictæ ſunt ſportulæ viatorum, ſportulæ iudiciales, à Grecis τὰ δίαιτμα τῶν eſt, iudicantium mercedes dictæ: item ſportulæ quas Sponſorias nuncupant, cum actor & reus pecuniã contribuebant ante litem conteſtatã, deponebantq; ut qui in cauſa ſuccubuiſſet, omnia penderet, Græci eas appellabant* ἐγγυητικά, *quibus & hodie utuntur pleriſq; in locis, cũ appellatur a ſentẽtia. Inde eſt titulus in* Codice de ſport. & ſumpt. in diuer. iud. *&c. Sane uidemus cum alibi, tum etiã hic Friburgi, hunc modũ obſeruari: ut ſi peregrinus litigare velit, neceſſe habeat ante cœptum iudicium aliquam ſummam perſoluere nuncijs, & uiatorib. cuius moris ueſtigia relucent in text. noſtro. Ad propoſitũ redeundo, addidi in definitione, aduerſus actorem: plerunque. n. actores plus debito comprehendunt in libello, hac ratione captantes gratiam iudicis & executorum; uel et colludentes cum eis, ut plus ſportularum nomine à reis conuentis conſequantur. Dixi, per fraudem:* 12 *Nam hæc actio non datur, niſi aduerſus calumnioſos actores, qui p fraudem ultra quantitatem debitam exigunt, ut eo modo incommodent reis. Secus eſt; ſi id abſque dolo quodam veriſimili errore factum ſit: tum enim etſi ſportulã ultra ſummam debitam à reo ſoluantur, ceſſabit tamẽ in actore tripli pœna.* 13 *Atque hoc eſt quod* [i] *Accurſ. hic ait*, textum intelligi cauſatiue, non conſecutiue: *id eſt, occaſione maioris quantitatis in libello petitæ: & non propter id quod ſit conſecutiuum. Tamet-ſi non*

g Vt hic in tex. & Nouell. ſed hodie C. de epiſc. & cler. Item in Nouel. ut litig. iu. in exord. &c. §. & hoc quoq; & in Nouell. de ſanct. epiſc. §. ſportulatum.
h Alcia. diſpunc. 3. cap. 17.
i Glo. hic magna circa medium.

ſi non deſint, qui & hoc diſputent, perperam intelligentes hæc verba textus noſtri, Vt ex hac cauſa uiatores, &c. Iſta enim dictio, Vt, ſatis explicat nobis animum actoris, quare plus exegerit ſicut & ad text. ſuprà diximus. Adpoſui, plus complexus eſt, generaliter: 14 quoniã hæc actio non ſolum exerceri poteſt, ſi plus re, ſumma, uel quantitate petatur, uerumetiam ſi plus loco uel cã libello inſeratur; nam & tum cõdemnandus erit aduerſarius in omni damno ſportularum: atque ita Platea & [a] Aretinus hic quoque ſentiũt. Quando autem plus dicatur petire, loco, aut cauſa, [b] infra ſuo loco explicabitur. Cæterum ſi actor plus tempore peteret, huic actioni non eſſet locus, ob id, quòd eo caſu uiatores ſeu executores nihil plus conſequũtur ſportularum nomine. Actori tamen plus tempore petenti duplicabitur tempus ſolutioni deſtinatum, quo elapſo, ſi reum denuò conuenire uelit, niſi omnis litis expenſas a reo factas refundat, non [c] audietur. 15 In triplum dixi: nam aduerſus calumnioſos actores in triplum eſt hæc actio, ita tamen, quod ſimplum, id eſt, damnum, quod incurrit reus conuentus contemplatione plus petitionis, ipſi triplo inſit: veluti ſi reus in quinque aureis damnificatus fuiſſet, actor XV. rependere cogetur. Poſtremo annexum eſt, Et executores in quadruplum: 16 quia hæc actio non ſolum aduerſus actores per fraudem plus petentes conceditur, ut in text. noſtro, uerumetiam aduerſus executores omnes, qui exigunt aliquid vltro conſtitutas aut conſuetas ſportulas. Item & aduerſus omnes, officijs præſunt, ſi exigant aliquid contra morem & publicam honeſtatem. Quid autem exigere olim poterant Iudices [d] delegati, quidq; executoribus dandum [e] fuerat, poterit iuris ſtudioſus ex Nouellis conſtitutionibus diſcere. Hodie vero quæ ſportulæ uiatoribus pro mercedula, vel potius uiuendi ſumptu in miliaria debeantur, extat Imperatoris Caroli V. Auguſti conſtitutio. Reliqua omnia relinquuntur conſuetudini uniuſcuiuſque loci, quę legitimè ſit recepta.

a Citantes gloſſ. & Innoc. in c. p. ext. de plus petitio.
b In §. plus autem inſ. hoc noſtro tit.
c §. pen. inſ. de excep.
d In Nouell. de iudicib. §. ne aũt.
e In Nouell. vt litig. in exor. lit. §. & hæc quoq; & in Nouell de sã. epiſc. §. ſportularum. & in Noue. de iudicib. § nullo quoque.

Datur autem aduerſus hos hoc iudicium non in triplum, ſed in [f] quadruplum, cuius triplum ærario irrogatur, ſimplum læſo cedit. [g] Grande enim delictum eſt, in publicis officiis exercere quæſtum ex arbitrio proprio: & leges nihilo tolerabilius repetant, quam furtum manifeſtum, quod & ipſum quadrupli pœnam habet. 17 Quanquam autem hæc actio condictitia, ut ex prædictis liquet, duplicem vim atque effectũ habeat, ut in triplum & in quadruplum detur: una tamen actio eſt, & utriuſque pœnæ perſecutio ex eadem lege condictitia deſcendit, ipſo Iuſtiniano admonente cum hic, tum in §. proxime ſequenti. Neque aduerſatur, quòd diuerſis quidem locis hac de re diſſeritur: id enim Iuſtinianus propter diuerſitatem puniendi duntaxat fecit. Errant ergo qui duas hic actiones conſtituunt. 18 Videamus praxim. In hunc modũ poteſt hæc actio proponi aduerſus actorem: Cum obligatus eſſem Titio tantum inducentis aureis, ipſe tamen calumnioſe, ſciẽs me ultra hanc ſummam non teneri, aduerſus me actionem edidit in quadringentis, ut ſic grauarer ſportulis. Nam ſecundum iſtam quantitatẽ ſportularum nomine decem aureos perſolui, alioqui ſolum quinque ſoluturus. Quare peto pronunciari, dictam plus petitionem fuiſſe iniuſtã, & ideo Titium condemnari ac compelli legitime, ut mihi triplum, nempe quindecim aureos ſoluat. 19 Aduerſus executorem vero ita inſtituatur: Cum nuper petiiſſem mihi decerni mandatum aduerſus Flaccum conciuem meum à tali Iudice, iſq; illud decreuiſſet, & ſemper obſeruatum ſit in hoc loco, ut pro executione talis mandati, per tot miliaria dentur tres floreni: Sempronius tamen reus, publicum gerens officium, exegit à me ſex. Ego uero nè fruſtra eſſet impetratum mandatum, ſolui ei talem ſummam Quare peto pronunciari, dictam ſportularum exactionem fuiſſe & eſſe iniquam, eoq; nomine reum condemnari, ut mihi quadruplum, nempe duodecim florenos perſoluat.

f Iuxta § ab hinc proximum.
g d. Nouel. ut litig. iu in exor. litig. § ſed ſi quidem.

§. Quadrupli.

1 Actio, quod metus cauſa, diffinitur.
2 Eam eſſe perſonalem, & in rem ſcriptam.
3 Sufficit perſonaliter docere metum illatum eſſe.
4 Actio quod met. cauſ. eſt Prætoria.
5 Quodcunque fit vi, metu quoque fieri dicitur.
6 De quo metu loquatur edictum quod metus cauſa.
7 Metus in legibus quintuplex.
8 Quid ſit metus in actione quod met. cauſa.
9 In metu uis ineſt.
10 Vis quomodo definiatur.
11 Etiam in criminibus pœna iniuſte extorquetur.
12 Metum non dicitur paſſus, qui nullum damnum ſenſit.
13 Verbum alienare.
14 Actio quod met. cauſ. ex vi compulſiua naſcitur.
15 Quinque uis ſpecies recenſentur.
16 Cauſa actionis, quod metus cauſa.
17 Quid probet actor in hac actione.
18 Duobus teſtibus metum teſtificantibus plus creditur quàm mille alijs, &c.

Hæc

19 *Hac actio intra annum in quadruplum, poſt in ſimplum competit.*
20 *Vtile eſt agenti hac actione;ſi in libello petat ſibi iuramentum in litem deferri.*
21 *Reſtituens rem metu extortam arbitrio iudicis,excuſatur a pœna quadrupli.*
22 *Simplum & quadruplum quomodo ſimul peti poſſint in hac actione.*
23 *Quomodo iudex pronunciet in actione quod met.cau.*
24 *Hanc actionem & impersonaliter,& contra certam perſonam intendi poſſe.*
25 *Modus & forma libelli in actione.*
26 *Fructus veniunt in hoc iudicio.*
27 *Actio de calumniatoribus diffinitur.*
28 *Quod ſit perſonalis.*
29 *In hac actione ſola voluntas ſpectatur.*
30 *Pecuniæ appellatio.*
31 *Qui depectus eſt actione de calum.tenetur.*
32 *Aduerſus quos detur hæc actio de calum.*
33 *Magis delinquit qui pecuniam turpi ter dat,quam qui accipit.*
34 *Accipiens pecuniam ſine calumnia,hac actione non tenetur.*
35 *Calumniæ verbum.*
36 *Calumniatores qui dicantur.*
37 *Calumniæ ſpecies explicatur.*
38 *Quibus & aduerſus quod detur hæc actio. & 40.*
39 *Negocium facere.*
41 *Cauſa actionis de calumniatoribus,*
42 *Quid in ea probari debeat.*
43 *Datur intra annum in quadruplum,poſt annum in ſimplum.*
44 *An aduerſus hæredem calumniatoris detur.*
45 *Libelli forma in actione de calumniatoribus.*

Quadrupli autē agitur veluti furti manifeſti:item de eo,quod metus cauſa factum ſit,de q; ea *a* pecunia,quç in hoc *b* data ſit,ut is cui datur calumniæ cauſa, *c* negocium alicui faceret,uel non faceret *d*. Item condictitia ex lege,quæ ex noſtra conſtitutione oritur,in quadruplum condemnationem imponens ijs *e* executoribus litiū,qui cōtra noſtræ conſtitutionis normam a reis quicquam exegerint.

a Prior in §. ex maleficijs. altera in §. proximè præc.
b l.1. de calumnia.
c d.l 1. .j.
d num.38.

Sequitur quartū ſupraſcriptæ diuiſionis membrum,nempe quæ actiones in quadruplum condemnationem habent:quarum quatuor recenſentur, ſcilicet fur manifeſti, & ex lege cōdictitia,quæ duæ ſupra [a] *expeditæ ſunt.Item actio,quod metus cauſa, & de calumniatoribus,quas hoc loco enarrabimus.*

a Pecunia.} *Idem generaliter & de alio quolibet emolumento,ſiue* [b] *commodo.*
b Data ſit.} *Et hoc ſatis eſt, ut edicto de calumniatoribus ſit locus, etiamſi alioqui nulla calumnia ſit ſecuta.* [c] *Non tamen infamis ſit,niſi & calumniatus fuerit,& calumniæ cauſa damnatus.*
c Negocium.} *Quid ſit negocium facere,infra* [d] *ſuo loco commodius dicetur.*
d Item multactitiam.} *Vera eſt huius loci lectio,* Item condictitiam ex lege,quæ ex noſtra conſtitutione oritur, *&c. Sic enim textus Noricus habet,idemq; Theophili verſioni omnino conuenit.Porro conſtitutio quā hic memorat,pariter intercidit temporum iniuria, & inſcitia librariorum.*
e Executoribus.} *Id eſt,uiatoribus,& miniſtris magiſtratuum,qui ſupra ſummam conſtitutā pro quantitate litis ſportulas exigebat a reis, quos iniuis vocabant.*

Textu explicatio,*tranſeamus ad actionem, quod metus cauſa.* 1 *Eſt ergo,actio* quod metus cauſa perſonalis,in rem ſcripta,& a Prætore illi conceditur,qui per metum in conſtantem uirum cadentem, ad alienandum uel dandum rem aliquam compulſus eſt. 2 *Quod ſit perſonalis,ex eo liquet,quia in perſonam illius ex delicto violentæ concuſſionis dirigitur,qui metum intulit. In rem ſcripta eſt, quia nō ſolum aduerſus eū qui metum incuſſit.ſed aduerſus quemcunq; datur,qui ex metu illato ſenſit commodū,licet ipſe* [e] *metum nō intulerit.Ideo etiam nō eſt neceſſe probare,quæ perſona metum ingeſſerit,ſed ſuffiſit imperſonaliter docere;metū illatū eſſe.* 3 *Habet enim metus in ſe ignorantiā,& ſæpe noctu fit,uel in aliqua* [f] *multitudine.Adieci, Prætore,* 4 *Prætoria enim eſt hæc actio;ex edicto,* Quod metus cauſa geſtū erit, ratum non haberi.*ab huius edicti primis uerbis hæc actio denominationē habet.Olim ſic propoſitū fuit edictum.Quod vi metusve cauſa.Vis enim fiebat mētio propter neceſſitatem impoſitā contrariæ voluntati, ſed poſtea detracta eſt vis mētio,ideo,* 5 *quia quocunq; vi atroci fit,id metu quoq; fieri* [g] *videtur.Diligenter enim vbiq; euitāt iuriſconſulti periſſologiā,ſiue inanē verborū congeriem .. Adpoſui,per metū,quā nīē enim Stoici πάθη, quas Cicero deturbationes,alij affectiones appellāt,quarum & metus pars eſt in cōſtantem atque adeò patientem virum cadere nō patiātur: Prætor tamen Peripateticorū ſententiam, ut uberiorem ſecutus,nō quemuis metum,ſed eum,qui in cōſtantiſſimū uirū cadere poterit, ad hoc edictum* [h] *pertinere* uoluit

e l.metum.§.ult.ff. quod met. cau.
f l.ſi cum exceptione §.j. hac.ff.hoc tit.ed met. cauſ.
g Vt l.hoc tit.
h l.metum accipiē dum. cum l. ſeq. hoc eſt. l. metus autem cā. ff. ex quib. cauſ. maio.

Eſt aũt metus in legib.[1] *multiplex:primus minarũ,qui ad hãc actionẽ nõ ptinet,ꝗ minæ nõ incutiãt errorẽ. Secũdus facti, qñ pverſatur.periculũ ſalutis,vel cruciatus corporis:& is cadit in cõſtantẽ virũ, hãcq; actio nẽ producit.Tertius* potẽtiæ,*qui.ſ.incutitur à Principe,magiſtratu,ſuperiore,ipſis ſubditis. Quartus reuerẽtiæ,quẽ libertus habet erga patronum,filius erga patrem, uxor erga maritum:in eo non eſt locus huic iudicio. Actus tamẽ per talem metum coiti,reſcinduntur officio Iudicis,ſi uerba vel minæ* [a] *interueniant. Quintus & ultimus perfidiæ,vt cum aliquis permouetur ab aliquo,quia timet eius perfidiã: veluti ſi æger rogatus a medico, vt donet ei fundum,vel aliud quidpiam inter uendendum,id faciat iõ,quia timeat ne medicus perfidè cum* [b] *eo agat. Solùm aũt ſecundum genus metus, qui in conſtantem virum cadit, parit actionem quod met us cã:cætera quæ per metum fiunt,reſcinduntur officio iudicis.* 8 *Eſt ergo metus in hoc propoſito, nõ quilibet uanus timor, puta alicuius uexationis,aut periculi remotioris,ſed præſentis mali, aut uerisimiliter mox futuri iuſta formido, quæ meritò ẽt in hoĩem cõſtantẽ*[c] *cadit.* 9 *In metu aũt vis ineſt:quapropter qui ui cõpellit,etiãſi magiſtratus ſit,dum id illicitè faciat,tenebitur* [d] *hoc iudicio.* 10 *Et dicitur vis maioris mali impetus,cui reſiſti,aut qui repelli non põt.Porrò non diſtinguitur in hoc iudicio, an metu percellatur quiſpiam ex ſuo præcedenti delicto,nec ne.Nam & qui in crimine deprehenſus pecuniam dat,ne uiolẽtur;dicitur metũ pati,eiq; ſuccurritur:* 11 *quia ẽt in criminib.pœna iniuſtè extorquetur, niſi talis inſtigatur pœna quæ iuſtè uenire poterat;ut cum libertus ingratus pecuniam dat domino,ne in ſeruitutẽ*[e] *reducatur.*

12 *Metũ aũt paſſus non dicitur,qui nullũ damnum ſenſit:quod in praxi aduertendum eſt,ut duo cõiũctim ponãtur.ſ.metũ interueniſſe,& damnum* [f] *eſſe ſecutum.* 13 *Dixi,*ad alienandum:*quia alienare eſt uerbũ generale,cõprehendens oẽs actus,quia res noſtræ abduducuntur,ſiue fiat per pignora,ſiue p donationẽ,uẽditionẽ,aut alios id* [g] *genus modos. Adiunxi,*ad dandum,*huic.n.actioni tum locus eſt,ſi dedit aut fecit aliqd, ut quia uendidit,uel donauit rẽ,quã alioqui non erat uenditurus.Sin uerò promiſſio quidẽ facta eſt,re tamẽ ipſa nihil fuit præſtitum,conuentus habet exceptionem,ꝗ metus cã.Poſtremò ſequitur,*cõpulſus eſt, &c. *nam ſi uolens feciſſes,aut dediſſes aliquid,nõ competeret hoc edictum.* 14 *Sicq; obſerua,actionẽ ꝗ metus cã, ex ui cõpulſiua naſci,quæ neceſſitatẽ imponit uoluntati contrariæ,cogitq; id facere aliquẽ, ꝗ non faceret,ſi eſſet liberi* [h] *arbitrii.* 15 *De ui namq;* ablatiua, *actio ui bonorum raptorum conceditur;item furti: manifeſti,& nec manifeſti, De ui ex*pulſiua,*interdictũ de ui & ui* [i] *armata.* De turbatiua,*interdictum* Vti [k] *poſſidetis,in reb.ſoli.ſeu immobilib.in reb.uerò mobilib.interdictum* Vtrubi.*cùm duo ſe poſſidere cõtẽdunt. De vi* inquietatiua,*interdictum* quod ui aut clàm.*ut ſi quis a me prohibitus,uel putans ſe prohibendum,in meo facias,&c.* 16 *Deinde hinc diſcis,cãm huius actionis eſſe metum illatum,ſeu maleficium uiolentæ cõcuſſionis.*17 *Et,ut diximus,actor nihil aliud probare neceſſe habet,ſi res alienata à tertio poſſeſſa fuerit, quàm metum eſſe illatum imperſonaliter,non deſignata certa aliqua perſona.* 18 *Et duobus teſtibus deponẽtib. de metu maior fides adhibetur,quam miſſe alius uoluntatem ſpontaneam allegantib.id quod oẽs* [l] *Doct: palmarii loco habent.* 19 *Datur autẽ actio hæc intra annum in quadruplum, & poſt annum* [m] *in ſimplum. Quadruplatur autem res metu extorta,& eius æſtimatio,ita quod ſimplum comprehẽdatur in quadruplo, triplum uero ſit pœna,propter* [n] *metum illatum.Item hæc actio eſt* [o] *arbitraria,& in ea iuratur in litẽ.* 20 *Vnde ualde commodum eſt actori,ut in libello petat ſibi iuſiurandum in litem deferri:ſi enim petierit,uidetur acquieſcere iudiciariæ æſtimationi ex cõi rerum uſu faciendæ,ut rectè hic Ang.& Iaſon colligunt.* 21 *Quod autẽ paulò ante,dixi,hanc actionem intra annum in quadruplum nõ dari,hoc ita exaudiendum eſt, ſi reus metu extortam rem iudicis arbitrio & iuſſu non reſtituerit intra decem dies,uel tẽpus ad hoc in ſententia præfinitum.Nam ſi fecerit,ſimplum tantùm præſtat,& a pœna tripli liberatur,* Sic enim elementer (*inquit Vlp*)cum eo Prætor egit,ut daret ei reſtituendi facultatem,ſi vult pœnam euitare,*Atq; in hoc hæc actio à reliquis quadruplarib.actionib.*P *potiſſimè differt.* 22 *Simplum autem & quadruplum ſimul peti poſſunt uno atque eodem iudicio,non ſimpliciter,ſed adiecta conditione,* ſi rem non reſtituerit iuſſu & arbitrio Iudicis:*Niſi fortè propter rei vel perſonæ qualitatem commodius uideatur, ut priore iudicio ſimplum petat,deinde rurſus uocato in ius contumace aduerſario,quadruplum exigat.* 23 *Pari ratione iudex hanc petendi formam ſecutus,primùm ſimpli,deinde quadrupli,diuerſis* [q] *ſententiis,aut ſimul utriuſq; condemnationem proferre poteſt,id quod communis Doctorum calculus probat,dummodo id cum ſubordinatione fiat:vt ſic dicat index,*Condemno te,ut reſtituas rem metu extortam intra decennium actori: quod niſi feceris,condemno te ad [r] quadruplum. 24 *Ad praxim deueniendo: quia hæc actio tripliciter intendi poteſt,primo imperſonaliter,deinde aduerſus certam perſonam,utraque ſpecie libellum proponemus. Quare ſi certam perſonam hoc iudicio conuenias,ſic dicendum erit:* 25 Titius anno præſente me ui & metu compulit in conſtantem uirum cadente,ut ei uineam meam uiginti aureis uenderem, quam aliàs non eram uenditurus centum:unde offerendo ei iſta uiginti, quæ coactus ſum accipere, peto eum condemnari & compelli,ut prædictam uineam mihi reſtituat cum omnibus fructib. quos cepit, uel quos ego percipere potuiſsem, & ſi expediat,peto mihi deferri iuramentum in litem. Quod ſi intra tempus per uos ſtatuendum reſtituere diſtulerit, poſtulo eum in quadruplum condemnari.&c. 26 *Notanter dixi, cum omnibus fructibus:quoniam in hac actione ſi res ſit eiuſmodi,ueniunt non ſolùm fructus; quos percepit,ſed & quos percipere potuit, qui metum intulit. Alia forma, quam imperſonaliter experimur.* Eunti mihi s nuper ad nuptias fratris uenerunt obuiam

a Text. & ibi Bart. in l.1.§ qui uectandæ. ff. quarũ rer.act. nõ datur.
b Eſt text.pulcher, in l. medicus. ff. uar.& extra.cog.
c l.metum aũt.ff ꝗ met.cau.
d l.cõtinet. ff.quod met.cau.
e l.nec timorem.§. proinde.2.cum l. ſeq.& l.ſi mulier. ff. hoc noſtro tit.
f Ved. l.ſi mulier.
g Glo.eſt ſingul.in tit.de alien.feud. pater in uſib.feu.
h Vide glo.ſing.in c. ad audiẽtiam. extra quod met. cau.
i ff. de ui. & ui armat & C.vnde ui & extra, de reſti. ſpol.
k ff. & C.hoc titul.
l Vide Innoc. hoc tradẽtem in c. ſuper hoc.de renũ. & Ang. in l.ſi qs ad ſe fundum.C. ad l.Iul.de ui publ.
m l. ſi per uim metum.C.hoc titul.
n.l.ſi cum exceptione.§.ſi quis.uerſ. quadruplatus. ff. eod.
o Quod quomodo ſit intelligẽdum, dicam in § actionum autem. infr. hoc tit.
p Iuxta §.itẽ actio: infr.hoc titul.
q Id quod glo. uoluit in d.§ .item. actio.
r Fa. in arg. l. non ab re. C.unde ui. & l.conductores. C.locau.
ſ Hoc exemplum. ferè habetur in d. l. ſi cum exceptione. §. in hac. verſ. per ignorantiã, ff. quod met. cau.

ad iugum ſyluæ Hercyniæ nonnulli armata manu,& iuſto metu compulerunt me, ut traderem illis equum meum, unà cum catena aurea tanti ualoris. Et quamuis hi mihi ſint incogniti, quia tamen hic Titius præſens fuerat eis coniunctus, ſenſitq; lucrum, ideo peto,&c. 27 Diſpiciamus de altera actione. Actio edicti de calumniatoribus, eſt perſonalis,& propriè in eum datur qui pecuniam accepit, ut innocenti alicui in iudicio per calumniam negocium faceret, uel non faceret. Perſonalis eſt quia, ex delicto calumniands in perſonam naſcitur. 28 Dixi, pecuniam accepit: quia hic non ſpectatur exitus, videlicet donec calumnia fiat, & ad effectum perducatur, ſed ſola voluntas. 29 Nam ex ſola receptione pecuniæ, etſi calũnia ſecuta non ſit, hæc actio [a] oritur. 30 Pecunia aũt appellatione hic cõprehenditur omne cõpendium & emolumentũ, ſiue obligatione ſit liberatus, ſiue gratuitò acceperit pecuniam vtendam, ſiue minoris conduxerit, emerit ve rem, ſine alio quocunq; modo commodum [b] ſenſerit. 31 Nam etſi quis depectus ſit, id eſt, turpiter pactus, cum alioqui nihil pecuniarum acceperit, hoc iudicio [c] tenetur. Addidi, innocenti: 32 quoniam ſi nocens transigendo quicquam daret, ne accuſaretur, non eſſet locus huic [d] actioni. Dixi alicui, ſimpliciter: quia non diſtinguitur, ſiue in pecuniarijs, & ciuilib. cauſis, ſiue in publicis criminib. calumnia fiat: vtraq;.n. ſpecie conceditur hæc actio: tametſi in criminalib. calumniator etiã aliis pœnis obſtringatur, puta lege Iulia repetundarum, & lege Remnia, & [e] ſimilibus. Deinde habet locum hæc actio, etſi quis alieno nõie pp aliquod lucrum per calumniam alicui litem [f] moueat. Neq; enim [g] Bartolo docente, vtrum actor ipſe, vel reus conuentus, an verò procurator, aduocatus, negociorũ geſtor, tutor aut curator turpiter acceperit ante uel poſt iudiciũ: quandoquidem oĩum par eſt nequitia. Item aduerſus publicanos, id eſt, telonarios, ſeu gabellarios (vt barbari uocant) competit, ſi turpiter verſentur, & in teloneis [h] concutiant. Atq; etiã aduerſus eos qui turpiter dederunt, aut promiſerunt pecuniã: tametſi Prætor expreſſè id nõ dixerit, exiſtimans haud dubiè id ſatis intelligi. 33 Magis.n. delinquit, qui pecuniã turpiter dat, quã q accipit, cũ malefactorem inſtruat, & malefacti eius reũ declaret. Ideoq; minus ille Publicanus, Bis peccas inquit, cum peccanti obſequium accommodas. Subiunxi, in iudicio: quia ſi extra iudicium pecuniam tibi dedi, ne calumniam mihi inferres, id eſt, ne me ſpoliares, aut verberares, habet locum actio, quod metus cauſa, [i] Fabro Platea, & [k] Accurſio à ſtipulantibus. Adpoſui, per calumniã: 34 quia ſi aduerſarius pecuniam accepiſſet, ne me accuſaret, ne mihi litem moueret, non tamen id per calumniã, ſed trãſigendi aĩo fecit, ceſſat hoc iudiciũ. 35 Calumniæ aũt uerbum in hoc propoſito ad res iudiciarias trahitur, & dicitur alicuius in litib. per fraudem & fruſtrationem uexatio, ſiue agatur, ſiue excipiatur, ſiue differatur negocium calumnioſè, à caluo caluis, quod eſt decipio, fruſtror. 36 Inde & calumniatores dicti ſunt, qui per fraudẽ & fruſtrationem alios uexant litib. Calũnia uerò ſpecies eleganter [l] Marcellus probat. Aut.n. inquit, calũniatur, aut præuaricantur, aut tergiuerſantur. Calũniari eſt falſa crimina intendere: præuaricari uerò, crimina abſcondere: tergiuerſari, in uniuerſum ab accuſatione deſiſtere. Hæc ille. 37 Eſt ergo prima ſpecies calumniæ, ſi quis falſam cãm intentat in iudicio aduerſus innocentem, ut negocium ei faciat. Et cum hæc per corruptionem pecuniariã fit, tunc propriè ad hanc actionem pertinet. Secunda eſt, ſi colludens cum aduerſario, diſſimulet probationes cauſæ ſuę deſeruientes, ac veras, aduerſæ verò partis falſas uel impertinentes admittat. tunc.n. ꝑuaricator dr̃ quaſi uaricator, ꝙ diuerſam cãm adiuuet, ꝓdita cã ſibi cõmiſſa. Tertia denique eſt, ſi quis temerè deſerat iudicium in cauſis ciuilib. exiſtimans ſatis iam eſſe uexatum aduerſariũ: vel ſi quis in criminalib. non impetrata ſolenniter abolitione, id eſt, ſine ꝑmiſſu Iudicis deſiſtat ab accuſando, nã tunc tergiuerſator [m] dicitur. Et hæ poſteriores duæ ſpecies pertinent quoq; ad hanc actionem, ſaltem utiliter, ſi mõ pecunia interuenerit. Subieci, negocium faceret, &c. 38 datur.n. hæc actio primum illi, qui calumniam paſſus eſt, aduerſus eum, qui ad hoc locat operam ſuam pro pecunia, aut alio quouis lucro, ut negocium alteri faciat. 39 Negociũ aũt facere hic accipitur, pro calumnioſo iudicio aliquem diuexare: vt apud [n] Fabiũ, Negociũ innocenti facit. Apud Vlp. [o] quodam loco negocium facere, eſt accuſare. 40 Deinde ẽt illi conceditur, qui pecuniam dedit, ne ſibi fieret negocium per calumniã, aduerſus accipientẽ. In hoc tamẽ diſtinguendum eſt: aut.n. tertius aliquis pecuniam alteri dedit, ne mihi fieret calumnia, & tũ ſi mãdãte, aut ratum habente factum eſt, ipſemet dediſſe intelligor: ideoq; mihi cõpetit actio aduerſus accipiẽtem, non ei, qui pecuniam dedit: hac.n. ſpecie pecunia honeſtè quidem data eſt, [p] turpiter tamen accepta. Sin verò tertius ſpõte, motuq; proprio pecuniam dedit pro me, neſciente tamen, ne uexarer in iudicio per calumniam, tunc is ad ſimplum agit repetendo id, quod expoſuit, ego aũt ad quadruplum [q] pro pœna. 41 Cã iſtius actionis eſt ipſum delictũ calũniæ. 42 In ea aũt probare actorem oportet, quòd reus acceperit pecuniã, uel dederit, aut dari iuſſerit alii, ut negocium faceret. Deinde quod calumnioſè, & aĩo uexandi aduerſarium acceperit, etſi calumnia ſecuta non ſit. Et quia calumniantis aĩus difficulter oſtendi põt, iõ licitum eſt [r] coniecturis & indiciis uti. Indicia aũt calũniãti ſunt, ſi cã ob quam denuò agit, fuerit inter eũ & aduerſariũ cõpoſita, aut ſi nihil probauerit, uel à cępta lite deſtiterit in criminalib. & ſi quæ [s] ſunt ſimiles. 43 Datur autẽ hæc actio intra annum in quadruplum, poſt annũ in ſimplum. Annus tamen ab eo die cõputatur, quo is reſciuerit, cui iniuria fuerit ſtructa. In eius uerò perſona qui dedit, ne alteri calumnia fieret, à die data pecuniæ, ſi modo experiũdi facultatẽ habuit. Porrò hæredi hæc actio non permittitur niſi in ſimplum, ad repetendam eã pecuniã, quã defunctus dedit, ne ipſi negocium fieret. 44 In hæredem uerò calumniatoris competit in id, ꝙ ad eum ꝑuenit Quamuis.n. crimina morte delinquentium extinguantur, turpia tamen lucra ẽt ab hæredib. [u] extorqueri debent.

a l. & generaliter. §. ſi igitur. ff. de calũ.
b l. 1. & 2. & l. quin etiam. cũ l. ſeq. hoc tit. de calum.
c d. l. generaliter §. hoc edicto.
d l. ab eo. hoc ipſo tit.
e Sicut paſſim ex titulis de calum. & & ad S C. Turpill. in ff reperire licet.
f Iuxta d. l. 1. in pri. & §. 1. hoc tit.
g In dicto loco.
h l ſi qui. ab alio. §. ult. hoc titu. & l. 1. §. hic titulus. de public.
i In hoc §.
k Glo. in rubr. ff. de calum.
l In l. 1. in prin. ad S.C. Turpil.
m l. præuaricatores. de uer. ſig. l. athl. tas. §. calumniator. de his qui no ta. infa.
n libr. 5. ca. 1 2. l. qui indicin. de accuſ.
o in l. qui iudicio. ff. de accuſ.
k l. ſi quis ab alio. in princ. de calũ.
q d. l. ſi quis ab alio iuncta l. & generaliter. §. illud. hoc titu.
r l. cum hi quib. §. in perſona. de trã ſact.
ſ l. 1. C. de aduoc. di. iudica. l. 3 §. diuus. de teſta. l. 3. C. de iis qui accuſ. non poſſ. l. r. & l. ſi quis ad ſe. C. ad l I ul. de ui & in Nouell. ut litig. in exor. lit. §. ſi quis autem.
t l. annus. d. tit.
v Ait tex. in l. in hęredem hoc titu.

debent. 45 *Libelli formula.* Quamuis Sempronius ſciuerit mihi nihil ſecum unquam negocii fuiſſe, ex quo iudiciũ mihi dictaret ipſe tamen accepit à Titio uiginti aureos, ut mihi litem per calumniam inferret. Quare peto pronunciari, reum prædictam pecuniam calumnioſè & contrà iuris prohibitionem accepiſſe, ideoq; condemnari, ut mihi quadruplum eius, uidelicet octoginta aureos perſoluat.

§. Sed furti.

1 *Differunt quinq; duplares actiones.*
2 *Actio furti manifeſti, & ſerui corrupti, origine ipſa pœnales ſunt.*
3 *Aliæ duplares actiones ex accidenti ſunt pœnales.*
4 *Actio legis Aquiliæ, & actio depoſiti, inficiatione quomodo duplentur.*
5 *Actio ſerui corrupti datur hæredi aduerſus corrumpentem, in duplum mox ab initio.*
6 *In lege Aquilia hæres in ſimplum tantum agit contra damnificantem ſine rõne incremẽti.*
7 *Et quæ ſit diuerſi iuris ratio.*
8 *Fideiubentes pro maleſactore iudicatum ſolui, pro pœna non tenentur, niſi occaſione primæ obligationis.*

Si furti quidem nec manifeſti actio, & ſerui corrupti, à cęteris, de quibus ſimul locuti ſumus, eo differunt, *a* quod hę actiones *b* omnimodo dupli ſunt: at illę, id eſt damni iniurię ex lege Aquilia, & *c* interdum depoſiti, [d] inficiatione *e* duplicantur, in confitentem autem in ſimplum dantur. Sed illa, quæ de iis competit, quæ relicta uenerabilibus locis ſunt, [f] non ſolum inficiatione duplicatur, ſed etiam ſi diſtulerit relicti ſolutionem uſquequo iuſſu magiſtratuum noſtrorum conueniatur. In confitentẽ uero antè, quàm iuſſu magiſtratuum conueniatur, ſoluentem, ſimpli redditur.

QVòd hæ.) *Scilicet actio furti non manifeſti, & actio ſerui corrupti.*

b Omnimodo.) *Id eſt, ab origine, & obligationis ſubſtantiæ: vt Zaſius interpretatur, & infrà latius dicetur. Alii* [a] *exponũt,* Omnimodo, *id eſt, indiſtinctè, ſiue reus neget, ſiue fateatur. Idq; etiam Vlpianus* [b] *de ſerui corrupti actione tradit, his uerbis:* Hæc actio etiam aduerſus fatentem in duplum eſt: quamuis Aquilia inficiantem duntaxat coerceat.

a Baro. Hotoman. & Bal. hic.
b l. doli. de ſeruo corrupt.
c Vide in §. rei per ſequẽdæ. ſup. eo.

c Interdum.) *Nempe in quatuor* [c] *caſibus, ut tumultus, incendii, naufragii, ruinæ.*

d Inficiatione dupl.) *Ab initio autem duplum non continent, ſed id aliunde accidit, ut ſtatim dicam.*

e Duplicantur.) *Id eſt, in duplum conceduntur, accedentib. tamen legitimis probationib. nec ſufficeret iuramentum: ueluti ſi actori damnum petenti deferret aduerſarius iuſiurandum,* ſi poſsit iurare, ſe feciſſe dãnum: *& actor iuret, tum non niſi in ſimplũ condemnatur reus, ac ſi confeſſus eſſet. Atque ita Accurſius hic intelligendus eſt. Ex qua interpretatione colligunt Doctores, iuſiurandum non eſſe legitimam probationem: quod an uerum ſit, Iaſon hic poſt alios abundè examinat.*

d In §. ex maleficiis ad fin. ſupr. eod.

f Non ſol. infi.) *Sensus eſt, actio ex teſtamento pro legatis piis ſingulare quidpiam habet: eſt. n. pœnalis per inficiationem ſiue negationem, & per nimiam procraſtinationem, ſicut alibi* [d] *docui.* 1 *Annectitur hoc loci differentia inter quinq; actiones duplares. ſ. furti manifeſti, ſerui corrupti, item legis Aquilię, depoſiti in quatuor caſib. & legatorum piorum: ſingulæ. n. hæ in duplum condẽnationem, ſiue pœnã hñt, diuerſimode tamẽ.* 2 *Nã priores quidẽ duæ actiones origine ipſa pęnales ſunt, quia pęna ineſt furto nec manifeſto, & ſeruo corrupto, eſſentialiter, ſtatim ab initio:* 3 *poſteriorib. uerò trib. tantùm aduentitiè, & ex accidenti. In legis. n. Aquiliæ iudicio rõne primæ & eſſentialis obligationis ſimplum, id eſt, æſtimatio rei tantũ venit.* 4 *Quodſi damnificans inficiatur, & neget ſe damnum dediſſe, tum demum conuictus in iudicio, in duplum condemnatur propter inficiationem. Sic quoq; in actione pro legatis piis, tantũmodo res ipſa legati nomine relicto, præſtanda eſt, & ſic ſimplum. Sed ſi hæres negauerit legatum, eiusue ſolutionem ſine cauſa diſtulerit, tunc ex hoc accidenti in duplum fiet condemnatio. Paria dices de depoſiti iudicio in quatuor ſpeciebus, ſcilicet incendii, ruinæ,* [e] *naufragii, tumultus. Et hic eſt natiuus huius litteræ ſenſus. Neq; uerò exiſtimes ocioſũ hoc eſſe diſcrimẽ, quoniam aliqua ex eo notatu digna elici colligiq; poſſunt.* 5 *Primùm. n. hinc diſcimus, actionem ſerui corrupti cõcedi hæredi aduerſus corrumpentem, ad pœnam dupli mox ab initio, ita ut hæres eius cuius ſeruus corruptus eſt, rõne primæ obligationis a corrumpente duplũ petere poſſit: idq;* [f] *lege expreſſum habetur.* 6 *In lege uerò Aquilia hæres contra damnificantem in ſimplum tantùm aget, ſine rõne incrementi, id eſt, dupli, quòd aliàs creſcere poterat inficiationem: hoc eſt, tametſi is, qui damnum dedit, mendacii conuincatur, hæres tamen non niſi ſimplum conſequetur.* 7 *Diuerſi iuris rõnem. Accurſ. ait eſſe, quòd prior quidem actio mox à principio, & ex natura primæ obligationis cõpetat: dupli uerò incremẽtum in lege Aquilia non ab ipſa origine, vel obligationis ſubſtãtia, ſed ex accidenti, & quodã euẽtu ueniat. Sed nec hoc ſatis eſt, niſi etiã cã adferatur, quare ex primordio duplum ueniat, & non ex accidenti, Zaſius,* [g] *non inſubtiliter, & noue:* Quoniã duplum, in actione ſerui corrupti, cum ex damno, & in pœnã corruptionis ab initio competat, hæreditariũ eſt, & in hæreditate inuenitur, quapropter ad hæredẽ [h] protenditur. Sed in lege Aquilia duplum non immediatè, ſeu ab initio ex damno dato uenit, ſed in pœnã aduerſarii negantis [i] emergit: unde non põt dici hæreditarium. *Reus enim a defuncto nõdum conuentus, nihil negare potuit: quòd ſi is hærede conuenatur, & neget, ideo non eſt locus pœnæ dupli, quia defunctus deceſſerat,*

e d. §. rei perſequẽdæ. uerſ. planè ſupr. eo. hoc tit.
f Tex. in l. hæc act. de ſeru. corrup.
g Tum hic, tum in ſuis intellect. fol. 87. uerſ. cur actio hæreditaria.
h d. l. hæc actio. in princ.
i l. contra negãtẽ. C. de Aquilia.

deceſſerat, priuſquam ipſi lis eius pœnæ quæreretur. Quapropter ſicut in hæreditate dupli pœna non inuenitur, ita ab hærede non petitur. 8 *Deinde ex ſupradicta differentia inferunt interpretes, fideiuſſorem dānidati non præſtare duplum: cùm id non ſit ex prima natura & conditione obligationis, ſed ex nouo rei conuicti delicto. Aequum autem non eſt, fideiuſſores in pœnam vel mulctam, quam non ſpopōderunt, puniri, inquit* [a] *Paulus. Sic quoq; fideiubentes pro malefactore, ſiue homine facinoroſo de iudicato ſoluendo pro pœna, quæ illi ratione patrati maleficii irroganda eſſet, non tenentur, niſi occaſione primæ obligationis. Nam etſi iſte malefactor in pœnam vel contumaciæ, vel negationis incideret, quia iſta ex accidenti ueniunt, fideiuſſores non* [b] *obſtringerentur.*

a l. fideiuſſores magiſtratuum. de fideiuſſ.
b Eſt text. pulcher. in l. 1. & ibi Bar. ff. de in lit. iuran.

§. Item actio.

1 *Actio quod metus cauſa differt à cæteris quadruplaribus actionibus, quòd in ea quis reſtituēdo rem metu extortam, liberatur à pœna.*

Item actio de eo quod metus cauſa factū ſit, à cæteris, de quib. ſimul locuti ſumus, eo differt, *a* quòd eius natura tacite continetur, vt *b* qui iudicis *c* iuſſu ipſam rem actori *d* reſtituat, abſoluatur, quod in *e* cæteris caſib. non eſt ita, ſed omnino quiſque in quadruplum condemnatur, quod eſt & in furti manifeſti actione.

DIſcrimen ſubiungit Iuſtinianus, inter actionem, quod metus cauſa, & reliquas actiones in quadruplum cōpetentes. Illa enim id proprii habet, vt ſi is, qui metum intulit, rem metu extortam, iudicis iuſſu & arbitrio reſtituat intra tempus ad hoc in ſententia præſcriptum, reus abſoluatur, libereturque à pœna quadrupli: id quod [a] *ſuprà ēt in enarratione huius actionis ubertim oſtendi, &* [b] *infrà etiam aliquid de hoc amplius dicam. In aliis uero quadruplaribus iudiciis diuerſum obtinet, quia illæ omnimodo, id eſt, indiſtinctè quadrupli condemnationem poſtulant, etſi quis reſtituat rem, pœnam tamen quadrupli nō euitat.*

a In §. quadrupli.
b In §. præterea. hoc noſtro tit.

a Quod eius natura.) *Id eſt, actus quod metus cauſa, id naturæ habet.*
b Qui.) *Subaudi, reus hac actione conuentus.*
c Iuſſu.) *Id eſt, arbitrio, ſiue interlocatione iudicis, ſententiam diffinitiuam antecedente, ut alibi* [c] *latius. Eſt enim arbitraria hæc actio, id eſt, eius naturæ, ut in ea iudex, priuſquam cām definiat, arbitretur interloquendo, rem reſtitui debere, &c. Sic Vlpianus:* [d] Hæc, *inquit*, actio cum arbitraria ſit, habet reus licentiam ab arbitro dato uſque ad ſententiam, reſtitutionem rei facere: quod ſi non fecerit, iure meritoq; quadrupli condemnationem patietur.
d Reſtituat.) *Scilicet in priſtinum locum, ut ſi traditam rem ſibi per metum, vel dolum retradat, uel acceptoferat promiſſum, vel quod accepto latum ſit, iterum promittat, &c.*
e In cęteris caſib.) *Id eſt, in aliis actionib. quadruplaribus: eæ enim indiſtinctè, & mox ab initio quadrupli condemnationem inferunt.*

c d. §. præterea.
d l. cum exceptione quod metus cauſa.

§. Actionem autem.

1 *Vtilitas huius §.*
2 *Diuiſio actionum ſumpta penes cauſam ſubſtātificam.*
3 *Verbum, bona fides, uariè accipitur.*
4 *In omnibus negociis bona fides exigitur.*
5 *Iudicia bonæ fidei unde dicta.*
6 *Stricti iuris actiones quæ dicantur.*
7 *Bonam eſſe diuiſionem actionū, alias eſſe bonæ fidei, alias ſtricti iuris.*
8 *Actio præſcriptis uerbis in duob. tantum caſibus eſt bonæ fidei.*
9 *Quæ actiones hoc in §. explicandę ueniant.*
10 *Differentiæ inter actiones bonæ fid. & ſtricti iuris.*
11 *In contractibus bonæ fidei dolus dans cauſam contractui, eum iure uitiat.*
12 *Quando dolus det cauſam contractui.*
13 *In ſtricti iuris contractibus dolus dans cauſam contractui, non uitiat ipſo iure.*
14 *Quid interſit, an contractus ipſo iure, uel ope exceptionis infirmetur.*
15 *In bon. fid. iudiciis dolus incidēs non uitiat, ſed damnum ſarcitur per actionē ex contractu.*
16 *In bon. fid. contractib. ex mora vſuræ debētur, ſecus in perſecutionib. ſtricti iuris.*
17 *In iudiciis bon. fid. ueniunt fructus à tempore moræ: in ſtricti iuris iudiciis ſecus.*
18 *In bonæ fidei iudiciis etiam non dicta, nec cogitata ueniunt: ſecus in ſtrictis iudiciis.*
19 *Vtrunque probatur per exempla.*
20 *In actionib. bo. fid. ubi quis in diem uel ſub cōditione tenetur, poteſt conueniri ad præſtandam cautionem: ſecus in ſtrictis iudiciis.*
21 *In bonæ fidei perſecutionib. iuratur in litem, in ſtricti iuris non item.*
22 *Quid ſit in litem iurare.*
23 *Iuramentum affectionis, & in litem, ſunt idē.*
24 *Solus iudex defert iuramentum in litem.*
25 *In iudiciis bonæ fid. reſtituēs rem ſine precio deteriorationis, nō liberatur à prima actione, ſecus in ſtrictis perſecutionib.*
26 *In contractibus bonæ fidei ſimplex promiſſio ſufficit, in ſtricti uerò iuris ſemper requiritur ſufficiens cautio.*
27 *Tam in bonæ fid. quam ſtrictis iudiciis tenetur quis præciſè ad dandum, nec liberatur præſtando intereſſe, contra Accurſium.*
28 *Verbum, gerere, explicatur.*
29 *Quatuor modis geri negocium alienum.*
30 *Differentia inter geſtionem & mandatum.*

Actio

31 *Actio negociorum geſtorum diffinitur.*
32 *Eam eſſe perſonalem quaſi ex contractu.*
33 *Quibus detur hæc actio.*
34 *Vt actioni neg. geſt. locus ſit, requiritur aliquem ſponte geſſiſſe.*
35 *In eadem actione abſentia domini requiritur.*
36 *Negociorum geſtor ſubſtituere poteſt.*
37 *Quomodo ex vna negociorum geſtione diuerſæ perſonæ diuerſas acquirant actiones.*
38 *Actio neg. geſt. & directo & vtiliter competit.*
39 *Quid perſequamur hac actione.*
40 *Quando competat.*
41 *Actio neg. geſt. directa & contraria.*
42 *Cui detur contraria neg. geſt. actio.*
43 *Sufficit rem cœptam vtiliter geri etiamſi deinde malè ſuccedat.*
44 *Quid præſtat negociorum geſtor.*
45 *In actione neg. geſt. directa quid probandum.*
46 *Quid in contraria neg. geſt. actione docendum.*
47 *Praxis in directa.*
48 *Praxis in contraria.*
49 *Actio tutelæ diffinitur.*
50 *Eam eſſe perſonalem & ciuilem.*
51 *Aduerſus quos competat.*
52 *Qui tutores hac actione teneantur.*
53 *Ante finitam tutelam, tutelæ iudicio agi non poteſt.*
54 *Ad quid agatur actione tutelæ.*
55 *Tutor mox inuentarium conſcribere debet, poſtquam eſt conſtituta.*
56 *Quid veniat in hac actione.*
57 *Actio tutelæ & directa eſt, & contraria.*
58 *Contraria tutelæ actio explicatur.*
59 *Praxis in directa tutelæ actione.*
60 *Minor natu regulariter non poteſt per ſe eſſe in iudicio.*
61 *Actio pro tutela declaratur, tam directa quàm contraria.*
62 *Actio pignoratitia directa exponitur.*
63 *Quod ſit perſonalis & ciuilis.*
64 *Cui competat, & aduerſus quem.*
65 *Ad quid detur.*
66 *Pignus & hypotheca in quo differant.*
67 *Ante ſolutionem totius debiti hæc actio non oritur. fallit, vt num. 69*
68 *Quando cenſeatur ſatisfactum eſſe.*
70 *Ius offerendi.*
71 *An iura offerendi XXX. annis præſcribatur.*
72 *Quæ ſint probanda in hac actione.*
73 *Solutio quib. modis doceri poſſit.*
74 *Formula huius pignoratitiæ actionis directa.*
75 *Explicatio pignoratitiæ contrariæ.*
76 *Libelli forma in contraria.*
77 *Quando recurramus ad actiones præſcriptis uerbis, & in factum.*
78 *Quando recurramus ad actiones præſcriptis verbis, quomodo diſcernendæ.*
79 *Præſcribere quid ſit.*
80 *Contractus innominati qui dicantur.*
81 *Ex trib. contractib. innominatis datur actio præſcriptis uerbis.*
82 *Actiones præſcriptis uerbis in genere.*
83 *Actio præſcriptis uerbis æſtimatoria difficitur.*
84 *Quòd ſit perſonalis.*
85 *Cui concedatur hæc actio.*
86 *Res, quæ alicui datur æſtimatur dupliciter.*
87 *Rei æſtimatæ interitus ad ſpem ſpectet.*
88 *Ad quid detur actio æſtimatoria.*
89 *Formula huius actionis.*
90 *Actio præſcriptis uerbis, ex permutatione.*

91 *Quod ſit perſonalis.*
92 *Quare contractus permutationis dicatur innominatus.*
93 *Permutationis uerbum omnes contractus continet.*
94 *Quare in Pandectis inſcribatur titulus de rerum permutatione.*
95 *Permutatio differt à contractu, do ut des.*
96 *Permutatio non parit actionem, niſi rei interuentu ueſtiatur.*
97 *Quoties unum uenit ad implementum alterius, non agitur ex implente, ſed ex impleto.*
98 *Cui detur actio ex permutatione.*
99 *Verbum, dare, non ſemper dominii translationem importat.*
110 *Verba accipere, tradere, recipere, ſuſcipere.*
101 *Ad quid competat hæc actio.* 102 *Libellus in hac actione.*
103 *Petitio hæreditatis eſt inſignis actio.*
104 *Definitio petitionis hæreditatis.*
105 *Petitio hæreditatis eſt actio mixta.*
106 *Hæres & bonorum poſſeſſor differunt.*
107 *Hanc actionem & hæredis hæredi dari.*
108 *Aduerſus quos detur petitio hæreditatis.*
109 *Quis dicatur pro hærede poſſidere.*
110 *Pro poſſeſſore quis poſſidere dicatur.*
111 *Petitio hæred. non datur aduerſus titulo poſſidentem.*
112 *Et quæ ſit eius doctrinæ ratio.*
113 *Caſus, in quib. petitio hæred. datur contra titulo poſſidentem.*
114 *Petitio hæred. eſt directa & utilis.*
115 *Etiam dolo poſſidere deſinens hac actione tenetur.*
116 *Petitio hæreditatis ex iure eius qui petit formanda.*
117 *Petitio hæred. datur etiam ad partem hæreditatis.*
118 *Quæ ueniant in petitione hæreditatis.*
119 *Hæreditas & augmentum recipit & diminutionem.*
120 *Quis bona fide poſſideat hæreditatem.*
121 *Quis poſſideat hæreditatem mala fide.*
122 *Hæreditatem mala fide poſſidens ad omnes fructus tenetur.*
123 *Bona autem fide poſſidens, non vltrà, quàm locupletior eſt factus tenetur.*
124 *Quid in petitione hæred. ex parte actoris requiratur, & quid ex parte rei.*
125 *Quæ ſint neceſſaria, ut petit. hæred. exerceri poſſit.*
126 *Petitio hæred. ante aditam hæred. non datur.*
127 *In petitione hæred. ſufficit probatio ſolius tituli, nec oportet ſpecificare res hæreditarias.*
128 *Forma petitionis hæreditatis.*
129 *In petitione hæreditatis poſſeſſor rogatus de qualitate poſſeſſionis eam declarare tenetur.*

Actionum autem quædam *a* bonæ fidei ſunt, quædam *b* ſtricti iuris. Bonæ fidei *c* ſunt hæ: ex empto, vendito, locato, conducto, *d* negociorum geſtorum, mādati, depoſiti, pro ſocio, *e* tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, *f* præſcriptis uerbis, quæ de æſtimato proponitur, & ea quæ de permutatione competit, & hæreditatis *g* petitio. Quamuis enim vſque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei iudicia connumeranda hæreditatis petitio eſſet, an non, tamen conſtitutio apertè eam eſſe bonæ fidei diſpoſuit.

HIC 1 §. præter cæteros exactam & diligētem meretur enarrationem, partim quia eſt oīum vtiliſsimus, partim quia ſummam ſeu compendium omnium ferè contractuum & actionum cōprehendit. 2 Ponitur autem in eo quinta principalis actionū diuiſio, ſumpta penes cauſam ſubſtātificam, vt Angelus nuncupat, hoc eſt, diuiſio iſta reſpicit intrinſecas qualitates, quæ ſimul, cum actione producuntur, ideoq; ſubſtantifica dicuntur. Nā intrinſeca qualitas uelut eſſentiā rei exhibet: & ita aliquæ actiones ſunt bonæ fidei, aliquæ ſtricti [a] Iuris. 3 Quod vt intelligas, in primis admonendi ſumus, uerbum hoc, Bona fides, uarias habere acceptiones, eoq; interdum ſignificari, quicquid à dolo, fraude, calliditate alienum eſt. quo ſenſu nos bonam fidem [b] præſtare, bona fide [c] poſſidere, negocium bona fide [d] contractum, rē bona fide uenditam dicimus. 4 Rectiſsimè ergo dictum eſt, in omni negocio contrahendo bonā fidē neceſſariam [e] eſſe: cùm ab omni contractu dolus malus abeſſe debeat. Sed ita hic non accipitur. Nonnunquam et pro eo uſurpatur Bona fides: quod Græci τὴν ἐπιείκειαν, & Ariſtoteles [f] τὸ ἐπιεικὲς uocant, nos bonum & æquum dicimus. Vnde uerbum, ἐπιεικίζειν apud antiquos, ſignificans bona fide, ſiue ex bono & æquo ſtatuere.

a Sic Zaſ. declarat in rub. ſupr. de actionibus.
b l. ſi cum fundum, de contrah. emp.
c l. bonæ fidei. de uerb. ol.
d l. res bona. de contrah. empt. & l. ubi, de reb. dub.
e l. bonam fidem. C. de act.
f Libr. 5. Ethic.

ſtatuere, arbitrari, cenſere, aſtimare, vt Budæus [g] *declarat. Neq; infrequens eſt Iuriſcon.* [h] *hæc acceptio. Hinc et illa fideiuſſionis formula apud Paulū:* [i] In quantum illum condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua eſſe iubes? 5 *Sic ergo & in noſtro ꝓpoſito Iuſtinianus actiones quaſdā bonæ fidei eſſe dicit, quoniā in his alter alteri obligatur de eo, ꝙ alterum alteri ex bona fide, id eſt, ex bono & æquo præſtare oportet, cū contrà in ſtricti iuris iudiciis nihil veniat, nec quicquā poſſit iudex, niſi quatenus nominatim cōuentum eſt.* Strictum enim ius, *ſignificat ius prædurum, exactum, rigoris plenum, & propemodum iniquum.* [k] *Oppoſuerunt quippe iuris autores ſtrictum ius æquitati.* [l] *Illud quandoq; Iuriſcōſ. ius ſubtile dixerunt; reliqui verò autores* ius ſummum, *nempe cum de verbis tantùm contenditur, neq; ſpectatur, quid ſenſerit, qui ſcripſit, aut qui locutus eſt. Ariſtoteles ἀκριβοδίκαιον nuncupat. Caterùm vnde natum ſit primum hoc Iudiciorum diſcrimen, eleganter (vt oīa) Franciſcus Tuarenus* [m] *tradidit. Olim. n. Romæ Prætores, qui priuatis cauſis adiudicandis operam non dabant, litigatoribus, Iudices petentib. dare ſolebant recuperatores cum quadam formula.* 6 *Ac in iudiciis quibuſdam anguſtis admodum ſtrictiſq; finib. iudicum poteſtatem includebant, ne recederent à præſcripto, aut aliud, quam noīatim inter contrahentes conueniſſet, ſequerentur, tametſi fortè id æquum eſſe iudicarent. Eam itaq; ob cauſam actiones ſtricti iuris ſiue ſtricta iudicia vocabantur. In aliis autem iudiciis, multo laxiorem, liberioremque poteſtatem formulæ Prætoris tribuebāt Iudicib. ut ecce in eo cōtractu quē ueteres* Fiduciā *nominabāt, uſitata erat hæc formula, vt,* Inter bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione. *In rei uxoriæ, actione* Quod æquius melius: *cuius nō ſolū* [n] *Cicero ſed et* [o] *Proculus & Iabolenus. Iureconſulti meminerunt. In emptione, uenditione, locatione, conductione, & quibuſdam aliis contractib.* Ex bona fide, *formulæ adſcribebantur, idq; Ciceronis locus in Topicis ad Trebatium oſtendit,* In omnib. *inquit,* iis iudiciis, in quib. ex fide bona eſt additum, plurimus cauſarum uſus eſt: *id eſt, ut Boetius interpretatur, in quib. ita Iudices dantur, ut non ſtrictas inter litigātes ſtipulationes, ſed bonam fidem quærant. Habes ex ueritate, unde bonæ fidei, ſtrictiq; iuris actiones denominationem acceperint, quæ in aliorum interpretum commentariis haud reperies. Sunt ergo* Bonæ fidei, *actiones remiſſioris & largioris iuris, ac ex æquitate pendentes: non quòd ulla ſit actio malæ fidei, quoniam in omnib. negociis ſiue contractib. bona fides requiritur, cum nemini certè ex nequitia ſua actionem dandā eſſe, lex* [p] *permittat: ſed iō, quod* Iudex *in cognitione pōt habere rōnem earum quoq; rerum, quarum inter contrahentes nulla facta eſt mentio, ſi fortè animaduertat, litigatores inuicem alterum alteri ex bono &* [q] *æquo aliquid debere. Stricti verò iuris actiones ſunt minus exuberantes, non habent adeò largam & abundantem in his interpretationem iudices: nihil. n. amplius in his cognoſcunt & pronunciant, quàm quod nominatim & expreſſè inter contrahentes conuentum eſt. In his nihil ſuppletur, uel additur, nihil etiam demitur, ſtant ſicut* [r] *truncus ſterilis, ſicut progreſſus huius §. latius oſtendet.* 7 *Atq; hunc in modum ſi diuiſionem hanc acceperis, intelliges eam, non modo quod ad effectum attinet, ſed etiam quo ad uerba ipſa, ex ſpecieb. inter ſe directè oppoſitis cōflatam eſſe: ceſſabuntq; cauillationes interpretum, quæ hic mox à fronte obiiciuntur.*

[g] l. 1. de inſt. & iur.
[h] Vt l. bona fides. depoſiti. l. ex maleficio de act. oblig. l. ſi manda uero. §. ulianus. mandati. & l. 2. §. ult. de præſcript. verb.
[i] in l. quæro. locat.
[k] Bud. d. l. 1.
[l] l. 1. §. item Varus de aqua plu. arc. & l. in his. de cōd. demon.
[m] In ſuis Cōm. de in litem iurādo.
[n] Cic. lib. 3. de off.
[o] l. ſi cum Com. de ſolut. & l. pen. ff. ſol. mat.
[p] l. bonam fidē. C. de act. & obli.
[q] Vt in noſtro. & in l. conſenſu. ad fi. de act. & obli.
[r] l. quia tantundē. ff. neg geſt.

a Bonæ fidei.) *Id eſt, habent largā & amplā interpretationem ex bono & æquo. nam in iis iudex liberam habet poteſtatem iudicandi, quodā ſibi bonum æquumq; uiſum fuerit: quanquam de eo nihil à contrahentib. dictum eſt.*

b Stricti Iur.) *Hoc eſt in quibuſdam actionib. ſtrictis finib. iudicis poteſtas includitur, ut fas ei non ſit tam plenam & abundantem facere interpretationem. Nam in effectu hoc uoluit dixiſſe Iuſtinianus, actionum quædam ſunt largioris & plenioris, quædam uerò anguſtioris & ſtrictioris efficaciæ atq; iuris.*

c Sunt hæ.} *Scilicet quæ hic referuntur in textu. Enumerat autē Imp. uiginti actiones bonæ fidei, ſi mō directas iuxtà ac contrarias computes. Sed cur hæ potius, quam aliæ bonæ fidei cenſetur? quoniam (ut Cicero* [f] *ait)* iis humanæ uitæ ſocieta potiſsimum continetur. *Sed iam obiici pōt, ꝗ igitur actiones ſunt ſtrictis iuris? quia de his ne uerbum quidem ſubnectitur. Doctores exiſtimant, omnes actiones hic nō recenſitas nominatim ſub bonæ fidei iudiciis, eſſe ſtricti iuris, ducto argumento ab enumeratione ſufficienti. Vnde pro dogmate generali obſeruādum tradunt: hæc actio ſtricti iuris eſt, quia inter bonæ fidei non numeratur.*

[f] Lib. 3. Offic.

d Neg. geſto.) *Et hæ quidem actiones (vt dixi) non ſolum, prout ſunt directæ, ſed etiam, prout ſunt contrariæ, hic intelliguntur. Sunt aūt actiones hic enumeratæ oēs directæ, exceptis ſex, quæ ſunt directæ et contrariæ: ut ſunt actiones mandati, commodati, depoſiti, pignoratitiæ, tutelæ, & negociorum geſtorum.*

e Tutelæ.} *Vel etiam pro tutela.*

f Præſcr. uerb.} 8 *Hæc actio in duob. tantum caſib. eſt bonæ fidei. ſ. quando pro æſtimato, & quando ex permutione competit: in aliis verò ſemper eſt ſtricti iuris. Diuerſitatis ea eſt ratio, quia in prædictis duabus ſpecieb. hæc actio magnam habet cognationem, & affinitatem cum cōtractu emptionis, & venditionis, item & locationis, &* [a] *conductionis: quare ad earum ſimilitudinem inductus eſt, ut his tantum caſib. bonæ fidei, diceretur. Hotoman tamen hic contra ſentit, exiſtimans tres alias* [b] *ſpecies,* Do ut facias, facio ut des, & facio ut facias, *non eſſe ab hoc bonæ fidei numero excludendas, neque Imperatoris uerba hic ita conſtringi debere, ut ad duas ſequentes actiones tantummodo referantur.*

g Hæreditatis petitio.} *Siue tota hæreditas, ſiue pars tantùm petatur: utcunq; Faber* [c] *& Iaſ. quando pro re particulari competit, eam ſtricti iuris eſſe putarint; ſed illis Gomeſius* [d] *& Lor.* [e] *ſatis reſpondent. Porrò non tantùm ciuilis, ſed poſſeſſoria, & fideicommiſſaria hæreditatis petitio bonæ fidei iudiciis cōnumerari debet: cùm hæc iudicia omnino ſimilia ſint.* [f]

[a] l. 1. in prin. de æſtimat. act. & l. 1. in prin. de re. perm.
[b] de quib. in l. naturalis. de præſcr. uer.
[c] uterq; hic.
[d] in hoc §.
[e] Tract. de action. axio. 53.
[f] l. 2. de poſſ. hæred. petit. l. 2. de fidei-commiſſ. hæred. peti.

b Noſtra autem conſtit.§ *Quæ lib. 3. Cod. tit. 31. adhuc extat.* g *Cur autem antiqui de petitione hæreditatis, bonæ fidei, nec ne eſſet, dubitarint, Loriotus* h *reiecta Fabri et Iaſonis ratione, uelut nõ tuta, pulchrè explicat.* 9 *Tametſi plures hic actiones referuntur, eas tamen ſolum enarrare conſtitui, quæ in ſuperioribus §§. non ſunt explicitæ: vt eſt actio negociorum geſtorum, tutelæ, pignoratitia, præſcriptis verbis æſtimatoria, & ex permutatione, item petitio hæreditatis.*

10 *Quia verò pleraſq; hic differẽtias apprimè vtiles inter actiones bonę fidei & ſtricti iuris Accur. colligit, quæ in vniuerſum omneis contractus & perſecutiones reſpiciũt, eas ante oĩa ſigillatim diſcutere, operæ precium fuerit: quo facto, tũ ad prædictarum actionum ſpẽalẽ explanationẽ manũ admouemur.* Prima differentia: 11 *In contractib. bonæ fidei dolus dans cãm contractui, eum ipſo iure uitiarẽ ſolet, & deceptus re exiſtẽte integra, nõ tenebitur ad perficiẽdũ: re aũt nõ integra (vt quia traditio, uel aliud ſecutũ eſt) actio doli competet ad reſtituendã rem traditã, & ad reſcindendũ contractum, quatenus de* [l] *facto proceſſit.* 12 *Tunc aũt dolus cãm contractui dare dicitur, quando aliquis dolo inducitur, ut ineat contractum aliquẽ bonæ fidei, quem aliàs non erat initurus: puta vt vendat rem, quæ aliàs non erat uenalis futura.* 13 *In ſtricti verò iuris contractib. contractus ipſo iure* [k] *tenet: datur tamen exceptio doli* [l] *aduerſus agentẽ, & ſi deceptio nõ põt cõſuli per exceptionẽ, quia iam tradidit, uel aliàs contractum perfecit, actio doli* [m] *cõceditur.* 14 *Effectus aũt, an contractus ipſo iure infirmetur, vel ope exceptionis, non eſt leuis: quia ſi ipſo iure, tũ et ſi ꝑ aduerſarium non opponatur, ſufficit tamen ut de eo Iudici quoquo modo conſt[e]t: obligabitur. n. agentem ex officio repellere, & ſi ulterius progrederetur, proceſſus eſſet iure nullus. Secus ſi ope exceptionis, quia oportet ut in iudicio nominatim & expreſſè obijciatur, aliàs iudiciũ valebit.* 15 *Secunda: In bonæ fidei iudicijs ſi dolus nõ det cãm cõtractui, ſed incidat ſolum, contractus iure quidem firmus eſt, ſed dãnũ ſarcitur & reponitur ꝑ actionẽ ex eo contractu ꝑ dolum: vt ſi quis aliàs fuerat venditurus rem ſuã, et circũſcribitur, vt minoris* [n] *vendat. Secus in ſtricti iuris contractib. nã etſi dolus incidat, uitiũ tñ non emendatur per contractum ſed eliditur, uel diſſoluit, ꝑ actionẽ uel exceptionẽ doli.* 16 *Tertia differẽtia eſt: In bonæ fidei cõtractib. uſuras à tpe moræ eſſe pſtãdas, quãprimũ alter contrahentium differt facere id, quod debet ad uſuras tenebitur. Quid aũt ſit mora, quiq; eius effectus,* [o] *Accur. in Pandectis eleganter pertractat. In ſtricti verò iuris perſecutionib. non ueniunt vſuræ ex mora citra vinculum ſtipulationis, etiã poſt litem conteſtatam.* [p] *Nec obſtat quod* [q] *Paulus ait, lite conteſtata uſuras currere: id. n. ad bona fidei contractus rectè ab Accurſio coarctari, vulgò probatum eſt. Prædictum tamen dogma ceſſat in legatis & fideicommiſſis; quorũ vſuræ vel à tpe* [r] *moræ, uel ſi prius nulla fuerit mora, à litis conteſtatione* [s] *debentur.* 17 *Quarta: In iudicijs bonæ fidei ſẽꝑ ueniunt fructus à tempore moræ. Sed in ſtricti iuris actionib. diſtinguitur, utrum petã rem, quæ nunquã fuit mea, ſed mihi eſt debita: & tunc fructus ex litis conteſtatæ tempore* [t] *reſtituũtur, poſt quod tempus omnes qui uel percepti ſunt, uel percipi potuerũt, præſtare oportet.* [u] *An verò fructus eius rei petã, quæ mea fuit & tum illi ſolũ ex mora debentur, q pcepti fuerũt, ſi reus bona fide poſſideret:* [y] *aliàs omnes reſtituet,* [z] *quos agens percipere potuit.* [a] *Nõ. n. reus percipere potuiſſe dicitur,* [b] *& non ſecundum rei, ſed actoris induſtriam, qua fructus percipi potuiſſent, facienda eſt æſtimatio.* [c] 18 *Quinta: In actionib. bonę fidei ueniunt ea, quę neq; dicta neq; cogitata ſunt. in ſtrictis verò iudicijs ea tantum debentur, quæ per contrahentes expreſſa ſunt, aut ueriſimiliter cogitari poterant.* 19 *Pro priori themate cõfirmando allegat Accur.* [d] *Vlp. reſponſum: in quo tamen exemplum ex profeſſo contrariũ* [e] *ponitur, videlicet, quòd ruta cæſa non ueniunt domo uendita, niſi ſint noĩatim dicta: quare aliò opus eſt exemplo ad illud firmandũ. In contractu emptionis uel alio conſimili bonæ fidei, quamuis paciſcentes nihil dixerint, uel cogitarint etiã de uſuris a tempore moræ pſtandis, hæ tamen* [f] *ueniunt. Item ſi uinum uenditur, vt ad certam diem auehatur, & venditor illud ad præſtitutum diem non auehat, põt venditor illud* [a] *effundere, etſi hoc ne cogitatum quidem fuerit. Habes multa alia exempla paſſim* [b] *in legib. Poſterius thema probatur ex regula, quæ dicit pro expreſſo* [c] *haberi, quod veriſimiliter expreſſum fuiſſet, ſi de eo cogitaretur. Verbi gratia, ſi equus mihi ꝑmitteretur per ſtipulationem, & ſic per contractum ſtricti iuris, iã ueniet quoq; ephippium & capiſtrum, non aliter atq; in bonæ fidei iudicio. Itẽ ſi ꝑmitteretur equus cum ornamentis equeſtrib. perinde deberentur oĩa ornamenta, quæ habere quus, ac ſi* [d] *uenatus eſſet.* 20 *Sexta: In bonæ fidei iudicijs conditionalem debitorem, uel in diem, pro ſoluendi debiti cautione præſtare* [e] *oportet. ſed non in ſtrictis actionib. niſi & iuſta* [f] *cauſa, eaq; poſt celebratum contractum* [g] *interuenerit. Quæ. n. cã preceſſit contractum, quamuis iuſtiſſima eſſet, pro iuſta minime (quod ad hãc cautionem attinet)* [h] *habetur: ſed ex ſuperueniente cã in oĩ* [i] *contractu, & in ſtipulatione quoq; cautio hæc præſtanda* [k] *erit.* 21 *Septima: In bonæ fidei iudicijs in litem iurari ſolet. ſ. ob dolũ & contumaciã non* [l] *reſtituentis; ſecus eſt in perſecutionib. ſtricti iuris, niſi fortè ex cã legitima fieret, utpote ſi iudex rem non extantem aliter æſtimare non* [m] *poſſit.* 22 *In litem aũt iurare, eſt ꝑ religionẽ iuriſiurãdi declarare, quãti æſtimetur tota res controuerſa ab actore: ſequitur. n. iudex in hoc iuramento affectum actoris, ſecundum quem definiat totã litem: ut ſic excreſcat condemnatio ultra uerum rerum precium, ad puniendã fraudem & contumaciã non* [n] *reſtituentis.* 23 *Hinc alias in litem, aliàs affectionis iuramentum dicitur: in quo non hoc conſideratur, utrũ ueritate tanti interſit actoris, ſed an actor tanti rem æſtimauerit. Si tñ iudex animaduertat, nimis vehe-*

g l. ult. C. de petit. hæred.
o In tractat. de act. artic. 52. & uide Hotoman. hic.
i Et hic eſt germanus intellectus l. l. eleganter ff. de dol. mal.
k l. quicquid. De uerb. oblig.
l l. dolo. C de inut. ſtip.
m Gl. eſt in 3. l. & eleganter, in uerſ. ſi ĩ hoc ipſo Bar. in l. ſi quis cũ aliter. de uerbo. obl.
n l. ſi quis affirmauerit. de dol. malo. & l. Iul. § ſi uẽditor. De action. empt.
o d. l. mora in princip. & Loriot. in tractat. de mora. in Apicib. iuris.
p Text. in l. 1. & ibi gl. ſing. C. de cõd. indeb. & in l. 3. C. de uſur.
q in l. lite. ff de uſu.
r l. ſi quis ſeruo. de leg. 2.
ſ l. 1. C. De vſuris & fructib. rei leg.
t l. uideamus. 2. § ſi actionem. de vſu.
v l. cum fundus. in Prin. ſi cer. pet.
x l. Iul. de rei uend.
z l. domum. C. de rei uend.
a l. ſi nauis. §. ulti. rei uend.
b d. l. domum. & l. 1 C. de pet. hære.
c l. 3 in princ. ad l. Falc. uid. Tamẽ de hac re latius Loriot. in tract. de mora & fruct.
d in l. fundi. §. ſi ruta. ff. de action. empt.
e Zaſius hic.
a l. 1. in fi. ff. de petic. & commo. uend.
b in l. Titius in ff de act. empt.
c ꝑ diſcuſſum. C. de edil. edi.
c Quã amo de Clau. de Sileſ. recitat in l. mul § Braſidas ff. ad Treb.
d l. ædiles. 1. ff. de ædil. ed. & Bar. in l. cum qu. § non ſolum. ff. de rur.
f Zaſ. hic.

e. l. ſi omnibus. de iudicijs. f. l. ſi creditores de priuilegiis creditorum. g l. ſi ab arbitro, uerſ. ult. qui ſatiſd. cog. h l. 3. in fin. de fideiuſſ. i l. creditoribus, de ſepar. k l. quod ſi in diem, de pet. hær. l l. in actionibus. ff. de in lit. iurand. m Vt apparet ex d. l. in actionib. n l. 1. & 2. ff. de in li. iurand.

vehementẽ eſſe actoris affectum, poteſt & debet modũ iuramẽto præſcribere, vt intra certã quantitatẽ iu retur, uel cõceptę per actorẽ æſtimationi, antequam iuret, taxationem adijcere, aut denique poſt iuramentũ taxare; imo poteſtatẽ habet, iuramentum iam præſtitum non ſequi, ſed uel prorſus abſoluere reum conuictũ, uel etiam minoris condemnare, quam iuratũ eſt, ex magna cauſa, & poſtea repertis probationibus. 24 *Cæte rũ ſolus iudex tale iuramentũ deferre poteſt, itidẽq; ſi hoc magis expedire exiſtiment, omnino* [o] *denegare.* 25 *Octaua. In iudicijs bonæ fidei reſtituens rem, niſi precium deteriorationis ſimul reddatur, non liberatur a prima actione. Res.n. reddita nõ dicitur, quæ deterior facta* [p] *redditur: Secus in ſtrictis actionib. Sufficit enim rẽ eſſe reſtitutã, etſi ſit facta deterior: põt tamen læſus precium deteriorationis iudicialiter cõſequi, ut hic Iaſ. ex veritate docet.* 26 *Nona, In bonæ fidei perſecutionib. quotieſcunque cauendũ eſt, non aliter exigi poteſt ſufficiens cautio, id eſt fideiuſſoria, uel pignoratitia, quam ſi aduerſarius nõ difficulter eã præſta re poſſit, alioqui ſimplex promiſſio, uel certè iuratoria cautio ſufficiet. In ſtrictis verò iudicijs ſi cauendũ eſt, ſemper requiritur* [q] *ſufficiens cautio. Accurſius adhuc aliam ſubiungit differentiã, uidelicet quod in contra ctibus ſtricti iuris teneatur quis præciſè dandũ, in contractibus, vero bonæ fidei liberetur qui præſtãdo in tereſſe. Hanc tamẽ Doctores cõmuni calculo reprehendunt: & penè ſine controuerſia eſt, tam in bonæ fidei quam ſtricti iuris contractibus, obligationem ad dandum nõ eximi, ſoluendo intereſſe, exceptis cõtractib. in nominatis, id quod ipſe etiam Accurſius,* [r] *alibi ſenſit. Vbi autem rẽ tradi uel fieri eſt in obligatione, tũc ſuc cedit intereſſe. Rationes multas* [s] *Bart. ponit. Porro traduntur etiã* [t] *aliæ inter utraq; iudicia differentiæ: ſed nos potiores tantũ proſequi maluimus.* 27 *Diſcuſſis itaque obiter inter utraq; iudicia differentijs, ad actio num hoc loci enumeratarum declarationẽ accingamur: & primo actionẽ negociorum geſtorum explicemus.* 28 *Cum autẽ hoc verbũ, Gerere, multis modis* [u] *accipiatur, in hoc propoſito pro adminiſtrare ſumitur, ſicut & in uulgata regula:* Qui per alium gerit, per ſe [x] gerere uĩ. 29 *Deinde ſcias, quatuor modis geri ne gocia aliena: primo, curæ & ſolicitudine, ut in tutoribus, curatoribus: procuratoribus, adminiſtratorib. De inde re ipſa cũ in rem tuã impendo, etſi tuo intuitu non fecerim. Tertio ratihabitione, cum quæ tuo nomine geſſi, ratum habes, & niſi ratum haberes, nihil ad te pertinere. Denique ipſo geſtu, cũ creditori tuo ſoluo, te ignorante vel* [y] *inuito.* 30 *Et dicuntur geri negocia, me ignorante: mandatum aut ſemper habet præuium iuſſum, His præmiſſis, definiemus hanc actionẽ.* 31 Actio neg. geſtorum eſt perſonalis, aduerſus cũ competens, qui ſua ſponte abſentis negocia geſsit, ut reddat rationem adminiſtrationis ſuæ. 32 Perſona*lis eſt; quaſi ex* [z] *contractu uocatur.n. nego. iorũ geſtio quaſi contractus, tũ quod in ea non interuenit cõ tractus, aut conſenſus partium: tum etiam, quod ea obligatio tacitè introducta à legibus, ſeu æquitate perinde habetur, ac ſi orta eſſet ex contractu.* 33 *Adieci, competens, ſimpliciter: neq; enim illi tantũ conceditur, cuius negocia geſta ſunt, ſed generaliter. cuilibet, cuius intereſt hoc iudicio* [a] *experiri. Itẽ & mulierib.* [b] *com petit.* 34 *Dixi, aduerſus eum qui ſua ſponte: ſi enim rogatus gratificarer amico mandati actio competeret. Item ad differentiam tutelæ, quia tutores quoq; aliena gerunt negocia, non tamen ſua ſponte, nec neceſſitate à legibus impoſita, ideoque ſpecialis actio tutelæ ad hoc prodita eſt.* 35 Subiunxi, *abſentis negocia: quoniam in hoc iudicio abſentia requiritur, ſi enim præſens fueris pateriſq. aliũ tua negocia gerere, mandare* [c] *uideris, & ceſſat hæc actio.* 36 *Adpoſui, geſſit, ſimpliciter quia non refert, an in iudicio, uel extra, item an per ſe uel per alium geſſerit. poteſt enim negociorum geſtor, ſicut & procurator, ſubſtituere aliquem ad negocia gerẽ da, ſuo tamen periculo, non enim excuſatur, ſi dicat ſe credidiſſe idoneum, quẽ* [d] *ſuffecerat.* 37 *Vnde ſolet euenire ut plerunq; ex una eademq. negocij geſtione diuerſæ perſonæ diuerſas acquirat actiones. Vt ecce, ſi cum deſtinaſſem negocia Titij gerere, alius mihi mandet per ſubſtitutionem aut ſimplicem cõmiſſionem, ut gerã, duo oriuntur iudicia, inter Titiũ & me, negociorũ geſtorũ: inter mãdantẽ uerò & me, mandati actio. Et ſi negocia geſturus, accepto fideiuſſorẽ de indemnitate promittentem, eo caſu aduerſus dominum negociorũ hæc actio competit, aduerſus fideiuſſorem uero certi condictio, ſi certum promiſerit: uel ex ſtipulatu, ſi incer tũ cõtineat promiſſio. Põt etiã fideiuſſor aduerſus eũ, pro quo fideiuſſit, hac negotiorũ geſtorũ* [c] *actione vti. Itẽ ſi mandatũ ſolius mariti ſecutus, tã ipſius, quã vxoris negocia geſſerim, inter maritũ et me mandati actio erit; inter vxorem verò & mẽ, negociorum* [a] *geſtorum.* 38 *Quanquam autem hæc actio directò tantũ illis conceditur, qui vltrò abſentis res gerunt, utiliter tamen etiam in eos locũ habet, qui aliqua neceſſitate vrgẽ te vel neceſſitatis ſuſpicione geſſerũt, ſi aduerſus ipſos non ſit competens propria* [b] *actio. Itẽ qui ſe procurato res opinantur falſo, aut curatores, cum non ſint.* 39 *Sequitur in deffinitione, ut reddat rationẽ: ad hoc enim intenditur hæc actio, ut negotiorum geſtor actæ ſuæ ratione reddita condemnetur in id, quod nõ, ut oportuit geſſit, vel quod ex huiuſmodi negocijs* [c] *retinet, uel etiã uſuras præſtet eius pecuniæ, quæ demptis neceſſa rijs ſumptibus d ſupereſt.* 40 *Poteſt autem ſtatim exerceri capta adminiſtratione, etiã* [e] *antequã finiatur.* 41 *Porro hæc actio duplex eſt, directa ſcilicet, & contraria. Directam hactenus deſcripſimus.* 42 Cõtraria datur negociorum geſtori aduerſus dominũ, ſi res utiliter geſta ſit, ut pręſtetur id, quod impẽdit ne ceſſario, uel utiliter non etiã voluptatis cauſa, itẽ ut liberetur ab obligatione pro domino negocio rum ſuſcepta, & generaliter ut præſtetur ei indemnitas rerum [g] geſtarum. 43 *Sufficit autem rem cæ ptam eſſe utiliter geri, etiã ſi non conſequatur proſper* [h] *euentus: ut ſi domũ tuã, fulſi, quæ ruinã minabatur, quę tamen inde corruit: vel morbo pecudis mederi volui, contrarius tamen caſus accidit.* 44 *At verò ſi ma-*

iori

o l. videamus. §. differre, cum l. ſeq. & d. l. in actionib. in princ. ff. de in litem iuran.

p l. 3. §. ſi reddita. ff. commod.

q Bart. in l. 1. ff. ſol. mat.

r In l. unic. in verbo, contractibus & C. de ſen. quæ pro eo quod inter.

s Bart. in l. ſtipulationes non diuiduntur. ff. de uer. obl.

t Vt per Dd. in locis ſu. alleg. uide etiam Loriot in tract. de act. ubi 18 recenset.

u Ol... in praxi huius actionis.

x l. ita tamẽ. §. geſſiſſe ff. de admin. tu.

y l. ſoluẽdo. ff. neg. geſt. gl. in l. ſi pupilli. §. item quæritur. d. tit.

z ut ſup. de obl quę ex quaſi contr. naſ. §. 1.

a Tex. in l. actio. ff. neg. geſt.

b l. 3. hoc tit.

c Tex. in l. ſi remunerandi. §. ſi paſſus. ff. mand.

d l. nam & ſeruius §. ult. ff. hoc tit.

e l. ait prætor. §. ult. & ſeq. ff. hoc tit. & ſu. de uer. obl.

a l. ſi mandatum. C. neg. geſt.

b Text. in l. atqui natu §. ſi libero. C. neg. geſt. & l. 3. §. etiã furioſi. ff. eod. iuncta l. curatoris. C. eod. tit.

c l. 2. ff. hoc tit.

d l. qui aliena. in princ. hoc tit.

e Bart. in l. nam & ſeruius. §. qui negocia. ff eo. & l. non. quaſi §. hãc ſtipulationem, rẽ pup. ſal. fore.

f l. ex duob. in pri. & l. quæ utiliter. in pri. ff. q neg. ge.

g l. ſi mandatum. ff. hoc ipſo ti. per l. 2. C. de ſen. quæ ſi. cer. quan proſ.

h Tex. in l. 2. in fin. & l. ſed an ultro. § is aũt. ff. neg. geſt.

iori ſumptu, quã facultates domini patientur, quid geſtũ ſit, maxime ſi nõ adeo magna ſuberat neceſſitas, hæc actio etiam utiliter geſti[i] *denegaretur. Itẽ ſi dolus, lata vel leuis culpa intercederet, nõ daretur hoc iudicium. Leuiſſima autẽ culpa nõ venit, niſi eo caſu, quo diligentior aliquis geſturus fuerat, ſi ego non*[k] *geſſiſſẽ. Ab culpa tñ leui & leuiſſima excuſaret affectionis ſinceritas,*[l] *& imminens rei neceſſitas. Caſus porrò fortuitus conſideratur, paucis aliquot caſibus*[m] *exceptis. Cætera ad hanc actionem pertinẽtia require ex Pãdectarum & Cod. titulo. Negociorum geſtorũ.* 45 *Sed quæ ſunt probanda ab actore in hiſce iudicijs? Et in directa quidem negociorum geſtorum actione docebit actor, negocia per alium, acta, ad ſe pertinere: id quod multis modis licet. Primo, ſi dicat rem geſtã ſuã eſſe iure dominij, vel quaſi dominij, cuius adminiſtrationẽ ſuſcepit reus, etiãſi reſpectu alterius*[n] *geſſit. Deinde, ſi adſerat ſuum eſſe negocium per conſequentiam, puta ratione alicuius officii, quod ei adminiſtrationẽ neceſſario imponebat. Exempli cauſa: Geſſiſti ultro negocia, quæ tutor, curator, procuratorue gerere debuiſſet, idq; illius inuitu, .ſ. ne propter neglectam adminiſtrationem teneretur, certè is ſi agat directa, rectè aſtruet ſuũ eſſe geſtũ negociũ. Deniq; ratihabitatione, nam ſi actor docuerit ſe ratũ habuiſſe, id quod eius nomine ignorãter geſtũ eſt, merito obtinebit. Verbi gratia ſi a debitore actoris exigatur pecunia, uel ſi quid ematur, aut uendatur eius nomine, nã utraq; poteſt improbare, ſi*[o] *maluerit.* 46 *In contrario uero iudicio probare oportet geſtorem, quod domini cõtemplatione ſit geſtũ negocium. Id autem docebit primũ ex eo, quod ſciuerit periculũ negocij ad abſentem pertinere. Deinde quod proteſtatus ſit, ſe nomine illius*[p] *gerere. Tertio; ſi amicitiã oſtenderit, ex qua cõijciendũ ſit eius nomine potius geſſiſſe, quã alterius, ſatis uidetur intentionem*[q] *probaſſe. In omni deniq; negociorum genere, ſiue principaliter & immediate, ſiue per conſequentiã & mediatè ad nos pertineat, habet locum ratihabitio* 47 *Praxis in directa neg. geſt. actione.* Cũ rebus[r] meis ſic poſtulãtib. nuper aliquãdiu abfuiſſẽ, Titius interim talia mea adminiſtrauit negocia ſine ullo mãdatu meo. Verũ cũ ipſe pleraq; negligentius geſſerit, & plura de meo nũc penes ſe habeat, peto, ut reddita & inſuper edita rõne negociorũ ad reſtituenda aliqua, quę detinet, quæq; ad me quoquo modo pertinent, per ſententiam condẽnetur &c. 48 *Contraria ſic inſtituenda:* Cum Flaccus nuper eſſet profectus peregre, eius geſſi negocia, domũq; eiuſdem, quæ ruinam minabitur, fulciri feci, & in prædicta negocia meo ære impendi X X. florenos, uel alij me obligaui ex geſto negocio, in tanta ſumma, & oẽs ſumptus prędictos cõſcripſi in diario meo, cujus tenorẽ in proceſſu cauſæ paratus ſum edere. Itẽ pro pecunia in res ipſius Flacci impenſa, ſolui tales uſuras; quare peto eundem Flaccum condemnari, ut mihi ſupra dictam ſummam pecunię ſoluat, cum uſuris, uel ut me obligatione, ob res gerendas cũ Sempronio contracta, liberet, ac omnib. modis, ne mihi officium meum ſit damnoſum, præſtet, meque indemnem reddat, &c. 49 *Sequitur* tutelæ actio, quæ eſt perſonalis, pupillo competẽs, aduerſus tutorem, finita tutela, ut reddat rationẽ ſuæ adminiſtratiois. 50 *Perſonalis eſt, quia in perſonam tutoris quaſi ex cõtractu naſcitur. Tutor enim & pupillus dicuntur quaſi contrahere, quia uſq; adeò nõ exigitur conſenſus pupilli, ut & ignoranti & inuito*[s] *tutor detur. Introducta autẽ eſt hæc actio iure ciuili: nam cũ eo iure permittatur adminiſtratio*[t] *tutelæ, ergo et hæc actio propoſita eſt in eos qui talem poteſtatem adminiſtrandi conuertunt in perniciem pupillorum.* 51 *Addidi, aduerſus tutorem, ſimpliciter, ut omneis tutores cuiuſcunq; generis includerem, ſiue teſtamẽto ſcripti ſint ſiue legitimi, ſiue a iudice dati.* 52. *Sed & honorarij tutores huic iudicio ſubijciũtur; blandiuntur enim ſibi (inquit grauiter*[u] *Vlp.)* qui putant honorarios tutores omnino nõ teneri. *Si tamen plures adminiſtrarent, uidendum eſt vtrum ſoluendo ſint oẽs; nam tunc pro uirilib. portionib. tenentur; an verò nõ, quo caſu alter ex alterius facto condẽnari*[x] *poteſt. Deinde aduertendum eſt utrum teſtator, uel Iudex diuiſerit inter eos adminiſtrationem, propter cõmoditatem rerum gerendarum, tum enim quilibet pro parte ſibi adſignata cõueniri tantũ põt. An uerò ipſi inter ſe diuiſerint, aut nemine diuidẽte, aliqui geſſerint reliquis ceſſantib. ea ſpecie inſolidũ*[y] *tenentur ſinguli.* 53 *Adiunxi, finita tutela: antè enim hæc actio intendi nequit: quia abſurdũ eſſet a tutore adminiſtrationis rationẽ nagociorũ pupilli expoſcere, in qua adhuc pſeuerat Vlp.*[z] *autore. Quibus aũt modis finiatur, habes propriũ tractatũ ſup. lib. 1. Inſtit. Poſtremò addidi, ut reddat rationem ſui officij, ſeu adminiſtrationis.* 54 *ad hoc namq; intenditur, ut adminiſtrationis ſuæ, omniumq; rerũ geſtarum rationem, reddat, ex eo die, quo per denunciationẽ: vel quouis alio modo reſciuerit ſe tutorẽ eſſe. hoc poſtremũ tamẽ pupillum probare*[a] *oportet, niſi præſumptio ſcientiæ transferat onus probandi in ipſum tutorẽ. Et ad tutoris officiũ ſpectat, rationes actus ſui conficere, & pupillo*[c] *reddere.* 55. *Quod ut cõmodius fiat, mox atque fuerit conſtitutus, repertorium ſeu inuentariũ*[d] *conſcribere debet, in qd oĩa quæ in pupilli bonis reperiũtur, referẽda ſunt, requiſito ad id tabellione publico: id ſi facere, prætermiſerit, tũ præter hoc, quod cõtra ipſum iurari põt in litẽ, id quod pupilli intereſt, etiã ut falſarius condemnari poterit, potiſſimũ ſi ob neglectum inuentariũ iuſtam adminiſtrationis rationem reddere*[e] *nequeat.* 56 *Deinde uenit in hãc actionẽ quicquid dolo, lata culpa vel leui geſſit, aut gerere omiſit tutor: ueniũt & bona pupilli, ſi quæ penes ſe retinuit.* Generaliter enim, inquit[f] *Vlpianus.* de omnibus quæ tutor fecit, quũ facere nõ deberet, idẽ de his quę non fecit, rationẽ reddet hoc iudicio. *Tenetur tamẽ actor in progreſſu explicare per poſitiones: quid de rebus pupillaribus reliquũ apud tutorẽ remanſerit: qđ ſi id confiteatur tutor, dãnandus eſt, ut reſtituat, vel rationẽ reddat: ſin uero neget, id actor per inuẽtariũ, aut alios modos docere obligabitur.* 57 *Hæc actio pariter duplex eſt, directa ſcilicet, quã hactenus expediuimus: & cõtraria, quã Prætor introduxit*[g]

aqui-

k l. ſi negocia & l. ſi pupilli. §. uideamus. hoc tit.

l Tex. not. in l. 3 §. interdũ. eod. tit.

m Quos habes in d. l. ſi negocia. & d. l. ſi pupilli in princ. & §. ſed ſi quis & l. ſiue hæreditaria. & l. debitor meus. ff. hoc ti. l. negociũ C. eo. adde l. quũ res. §. iult. ff. de legat. j.

n l. item ſi cum. & d. l. ſi pupilli. §. ſi quis pecuniã. & §. ſi quis ita. ff. hoc tit.

o l. ſi pecuniam. C. hoc ti. & l. ſoluẽdo. ff. eod. tit.

p l. Neſennius. ff. neg geſt.

q d. l. ſi pupilli. §. ſed ſi ego.

r Hanc petẽdi formam probat l. 2. ff. hoc tit.

ſ l. necnon. ff. de tu. & cur. dat. ab his &c. & §. tutores, ubi dixi. ſup. de ob. quæ qua. ex cont. naſc.

t § j. ſup. de tut.

u in l. ſi plures. §. j. de admin. tut.

x tex. in l. j § nunc tractemus. de tut. & ratio. diſt.

y l. 3. §. apparet igitur. l. ſi domino. tres tutores. ff. de admin. tut. & l. 2 C. de diui. tut.

z In l. ſi tutor. §. ſi teſtamento & l. niſi finita in pri. ff. de tut. & ratio. diſtr.

a Tex. in l. j. quidã decen. §. ult. cũ l. ſeq. De admin. tut.

b l. ſi tuto. C. de peric. tut. uel cur.

c d. l. j §. officio. ff. De tut. & ratio. diſtr.

d Iuxta l. tutores C. De admin. tut.

e l. tutor qui repertor ium. ff. De admin. tu. l. dolo. & l. ſi procurator §. dolo. ff. mand. & l. 1. §. tutores. ff. De falſ.

f l. tutorem quondam: C. arb. tut. l. j. in prin. ff. De tut. & rat. diſtr. g Tex. in l. i ff. De contr. tut. & uti. action.

æquitatẽ, quũ uideret ius ciuile tutori nõ proſpexiſſet, ut haberet aliquã de indemnitate actionẽ 58 atq; ea ratione et directa eſt, ut quæ ex verbis & mente Prætoris fluat. quod obſerua diligenter. Et hæc contraria actio eſt etiam perſonalis, quaſi ex contractu, ſicut [h] ſuperior directa, & tutori cõpetit, aduerſus pupillũ, cuius tutela eſt adminiſtrata, etiãſi ipſe maluerit tutorẽ cõuenire, quia fortè nihil ei [i] deeſt, quæ repetit, ſi quid in rem pupilli impendit, uel pro eo ſeſe obligauit, vt liberetur [k] ab obligatione. Poteſt etiã tutor hoc iudicio cõſequi ea, quæ alias ipſi debebãtur: ut puta à patre pupilli, quorũ exactionem ideo ſuſtulit, quia tutor erat, interim amittens tempore actionem. Aequũ enim eſt, ut indẽnitatem conſequatur, niſi ſaluã habeat adhuc actionem aduerſus [l] hæredes patris. Quãuis aũt ſuprà dixerim hãc actionẽ tutori dari directò, utiliter tñ et & ex interpretatione etiam ei cõceditur, qui pro tutore pupilli negocia [m] geſſit. Porrò vtraq; tutelæ actio tã directa quã cõtraria eſt bonæ fidei, & utraq; tã hæredib. quã in hæredes cõpetit. 59 Praxis in directa Titius fuit [n] tutor meus datiuus, qui per decennium geſsit tutorio nomine omnia negocia mea. Verũ quũ nunc finita ſit tutela, ego autoritate curatoris mei aduerſus prędictũ Titium, ut rõnẽ ſuę adminiſtrationis mihi reddat, & de male geſtis, & de his quæ gerere debuit, nec ea geſsit, damna reſarciat, petens eũ condẽnari, ut ita reddita ratione tutelæ geſtę & omiſſæ reliqua præſtet, & omnia bona ſua, mihi tacitè obligata pro adminiſtratione tutelæ, reſtituat, &c. Dixi aũt in libello, autoritate curatoris 60 quia regulariter minor natu agendo uel defẽdẽdo ſine autoritate curatoris ſui eſſe nõ poteſt. Si ergo quis experiri uelit, cogitur habere ſaltem curatorẽ ad litẽ, alias [o] repellitur, & ille curator iurabit de calumnia hoc. n. iuſiurandum non cadit in perſonã minoris. Poteſt tamen minor pro arbitrio, uel litem in ſe ſuſcipere (ut in præſenti libello) uel transferre in curatorẽ ut is actionem in ſua perſona proponat, curatorio tamen nomine, litem conteſtetur, eamq; ad finem deducat. Cæterum ſi tutor contrariã inſtituat actionẽ tutelæ formam non difficulter ex ſupradictis colliges. 61 Hic quoque non eſt prætermittendum, & aliam actionem a Prætore introductã eſſe, quæ pro tutelæ dicitur; & ea pariter bonę fidei eſt, tũ cõpetens, quãdo quis pupilli tutelam gerit ut tutor, cum re [p] uera non ſit. datur enim hæc actio pupillo aduerſus eũ, qui pro tutore adminiſtrauit tutelam, cum non eſſet tutor: uel contra ignorans ſe tutorẽ, cum in ueritate eſſet: uel deniq; ſciens ſe non eſſe, fingens tamen eſſe, ut actione reddita reliqua præſtet, dãnaq́ per malam adminiſtrationẽ illata reponat. Poteſt autẽ hęc pro tutelæ actio intendi etiam ante pubertatẽ, ſi error [q] manifeſtetur. Et hæc pariter bonæ fidei eſt, ſicut ſuperior, ut hic Accurſ. rectè ſentit, cui Iaſon & Zaſ. ſubſcribunt, alias. n. ſequeretur eũ, qui non eſt tutor, melioris conditionis eſſe, quam tutorẽ. & hoc caſu directa eſt. Eſt quoque contraria hæc actio, ut præcedẽs, ſi ille, qui pro tutore adminiſtrauit, impenſas in tutela utiliter, et pro officio boni uiri fecit, & tã hæredib. pupilli, quam in hæredes protutoris datur. Formã autẽ huius actionis per te facilè aſſequere, nam fere inſtar ſuperioris proponenda eſt, niſi quod oſtendas, eum pro tutore geſſiſſe tutelã, aduerſus quẽ experiris. Nunc ad actionem pignoratitiam: quæ tractatur in Pandectis ſub tit. De pignoratitia actione. Et hæc pariter duplex eſt, directa ſcilicet, & cõtraria. De directa primo uideamus. 62 Eſt ergo actio pignoratitia directa, perſonalis, iure ciuili introducta, debitori competens aduerſus creditorẽ ad repetendũ pignus, & id quod ſua intereſt, ſi ſatisfecerit. 63 Quod ſit perſonalis, patet, quia ex contractu pignoris naſcitur, per quem creditor, qui pignus accepit, re obligatur, ut [r] alibi abunde oſtendi, ſicq. in perſonam eſt. Quod aũt ſit iuris ciuilis, eo cõſtat, quia pro regula traditur, [ſ] ſemper actionis formulã iuri ciuili tribuẽdam eſſe, ſi de autoritate Prætoris expreſſe non cõſtet. 64 Sequitur, debitori competens, directa enim debitori conceditur, [t] qui poſt ſolutionẽ totius debiti repetit ſuum pignus. Vtiliter quoq, illi datur, [u] qui cũ rẽ alienã pignori obligaſſet, ſoluit debitum. Adieci, aduerſus creditorẽ: quemadmodum. n. bonum & æquũ eſt, ut debitor iuxta cõuentionẽ ſuam creditori, res, quas illi pro ſecuritate oppignorauit, tradat, pro his enim cõſequendis actionem habet hypothecariã, quam [x] ſupra enarraui, ita quoq; æquitas expoſcit, ut creditor ſoluta obligatione reddat debitori res pignoris noïe ſibi traditas, ideoq; in eũ hæc actio cõſtituta fuit. 75 Dixi ad repetendum pignus. ſimpliciter, ſiue enim ſit res mobilis, ſiue immobilis, quæ creditori in cauſam pignoris obligata eſt, hac [y] actione repoſcitur. 66 In hoc enim potiſſimum differt pignus ab hypotheca, quod hæ nuda conuentione ſine actuali traditione conſtituitur: pignus vero non niſi cum traditione. Subiunxi & quod ſua intereſt, nam non ſolum pignus, uerumetiam damnum hoc iudicio petitur, ſi quod creditor, in [z] pignorata dedit. Item ſi uendidit hoc pignus, ut reſiduum precii cum uſuris [a] reſtituat. Et traditum quoq; eſt poſſe debitorem petere, ut repromittat creditor, quod pignus non ſit factum deterius, puta ne fortè ſeruitutes negligentia creditoris amiſſa ſint, nam talẽ rem reſtituere debet, qualis fuit tempore [a] pignorationi. Poſtremò additum eſt. ſi ſatisfecit ei, 67 nam ante ſatisfactionem & ſolutionem totius debiti, hęc actio non oritur. 68 Satisfactum autem accipimus, [b] Vlpiano dicente, quemadmodum uoluit creditor, ſiue alijs pignoribus ſi caueri uoluit, ut ab hoc recedat, ſiue fideiuſſoribus, ſiue reo dato, ſiue precio aliquo, uel nuda conuentione, & generaliter, quoties recedere uoluit creditor a pignore, uidetur ei ſatiſfactum, ſi ut ipſe uoluit, ſibi cauit, licet in hoc deceptus ſit, ſua ſcilicet facultate, non dolo [c] debitoris, alioqui non uidetur [d] ſatiſfacere. Planè ſi aliam ſatisfactionem offerret, nihil [e] ei prodeſſet. 69 Quod autem dixi, ita demum hanc actionem naſci, ſi ſolutum ſit omne debitum, hoc non procedit, ſi fortè in iudicio intendens pignoratitiam, ſimul etiam ſolutionem debiti offerret. Quod ſi extra iudicium offerat creditori debitum, isq; nollet accipere, non ſufficeret ad agendum, niſi etiam depoſita ſit pecunia: nam tum uidetur ſatisfactũ eſſe creditori, per

quem

h d. §. tutores.
i d. l. j. ult.
k d. tutore. in fi. ff. De contra. iu. di. tut. per totũ.
ſ l. j. § an in hoc. ff. De contr. tut.
m d. l. j.
n Probatur hæc forma in l. pro off. C. De admin. tut.
o §. Item inuiti. ff. De curat.
p l. j. in princ. & §. j. ff. De eo qui pro tut.
q d. l. j. cum eo.
r In §. creditor. ſup. quib. mod. re cõtrah. oblig.
ſ Tex. in l. 2. §. deinde ex his legi. ff. De orig. iur.
t Tex. in l. ſi rem alienã. §. omnis. ff. De pig. act.
u d. l. ſi rem alienã. §. ſi quoque.
x In §. item Seruiana ſup. eod.
y l. debitor § ult. & l. ſi pignore. § ſi præpo. De pign. act.
z d. l. ſi rem alienã. §. ult. & l. pignoris. C. de pig. act.
a Tex. in l. eleganter §. ſi uendiderit. in fin. ff. de pig. act.
a Tex. in l. creditor cum pigno. ff. de pig. act.
b in d. l. ſi rem alienam. §. omnis.
c arg. l. j. ff. de act. emp.
d l. ſi quaſi. ff. de pig. act.
e d. l. ſi rem alienã. §. ult. & l. ſeq.

quem ſtetit, [f] quo minus ſequeretur ſolutio. 70 *Et hoc vulgo nuncupatur ius offerendi, quod alibi [g] diffuſe explicant interpretes.* 71 *Quamuis aūt Accurſius cenſet, huic iuri offerendi triginta annis præſcribi, alij tamen crebrius tradunt, ceſſare hic præſcriptionē, idq; æquius eſt, & ſecundū hanc opinionem in nõnullis ēt iudicialibus controuerſijs in Imperiali Camera memini eſſe iudicatū: & rectè, cum nunquā poſſit eſſe bonæ fides poſſidentis alienū pignus.* 72 *Porrò hoc in iudicio duo ſunt probanda per actore: primò pignus fuiſſe traditum creditori, alias non naſcitur hæc [h] actio. deinde, quod totū debitū creditori, uel alijs eius uoluntate ſolutū ſit, aut eo nomine ſatisfactū.* 73 *Poteſt aūt ſolutio varijs modis doceri. Primò ſi oſtēdat cautionē ſiue inſtrumētū crediti fuiſſe ſibi a creditore redditū: ſic.n. videtur etiā remiſſionē debiti et ſatisfactionē [i] probaſſe. Secundò ſi probet ſe pignus ſciente ac conſentiente creditore [k] vendidiſſe. Tertiò ſi ſatisfactū ſit creditori ex fructib. quos percepit, uel, percipere potuit ac debuit, ex re ſibi [l] oppignorata: deducitur tamē ſumptus ꝓpter fructus neceſſario [m] facti. Quarto, ſi creditor ex nominib. debitorū ſibi oppignoratis aliquid pecuniarū acceperit, id in ſolutionē debiti cõputabitur: ſinaūt non pecuniā, ſed aliter res conſecutus ſit, eas pignori [n] retinebit. Quinto creditor ob cauſam minus probabilem recuſet accipere pecuniam eam debitore apud aliquē fide dignum lucro & dāno creditoris deponente, cenſebitur ſatisfactū eſſe, quoniā per eū ſtetit, quominus ſolueretur. His modis adde & eos, quos paulo antè recenſui; Cæterū quid præſtet in pignore creditor, [p] alibi à nobis abunde relatū eſt.* 74 *Forma aūt agendi ſic inſtitui poteſt.* Cum ego à Titio talē emiſſē fundū, obligaui & tradidi illi literas annui reditus, &c. & deinde iuxta tenorem noſtræ conuentionis totum debitum eidem Titio ſolui, a eo nomine ſatisfeci, ipſe tñ ſine legitima cauſa recuſat mihi pignus reſtituere. quare peto eum condemnari ut cē obligatione pignoris liberatā mihi reſtituat, &c. 75 *Porrò actio pignoratitia contraria pari ratione perſonalis eſt, quæ ex eodē pignoris contractu, naſcitur, & creditori cõpetit ad ſumptus ſi quos [q] neceſſariò fecit in pignore conſeruādo, repetendos, nam & probis retentione pignoris uti poſſet. Deinde ſi debitor rem alienā impignorauit domino ignoráte, uel ēt propriā, quæ tamen alijs prius obligata ſit, cum vtrique debito nõ ſufficeret. Præterea ſi rem in publicū pignoratā denuo obligauerit. Denique ſi cuprū pro auro pignori dederit, aut alijs quibuſdam fraudibus creditori imposuerit, his omnibus caſibus ſaluum habet creditor hoc iudicium contrarium: idq; adeo verū eſt, ut non diſtinguatur, an debitor ſciuerit, pignoris defectū, uel ignorauerit, quia ſemper debitori decepto hæc actio datur. Si tñ creditor intelligens defectuoſam eſſe rē quæ impignoratur, eam nihilominus accipiat, hoc iudicio uti nequit, ſibi.n. imputet, [r] quod accepit. Cæterū quomodo pignoratitia ab hypothecaria actione differat, Ange. hic abunde tradit, idq; breuitatis gratia omitto.* 76 *Libelli forma:* Cū mutuaſſem Titio viginti, ipſe in cauſam pignoris ſuū equū mihi obligauit, quem hactenus alui, & foui meis expenſis, quæ excuerunt ad quinq; aureos. Cum autem prędictus Titius debitum exoluerit, egoq. pacatus ſim illi ſuum pignus reſtituere, quare peto eum mihi ad refuſionem expenſarum condemnari, &c. *Expediti de pignoratitia, ad actiones præſcriptis uerbis tranſeamus. Nam cum natura rerū inductum ſit, vt plura ſint negotia, quam [f] uocabula, fit ut exiſtent contractus innominati. i. qui nõ habent certas a iure ciuili appellationes, ac per conſequens nec vſitatas actiones.* 77 *Vbicunq; ergo vulgata, & frequētia actionum nomina deficiūt, ubi propriū nomen actionis inuenire non poſſumus, tunc uel pręſcriptis uerbis agendū eſt, uel ad eas actiones deſcendendum, quę in factum [t] appellantur.* 78 *Ne aūt temerè confundas hæc duo actionum genera, ſcire oportet, quod actiones in factum generaliſſima appellatione ſumantur ꝓ pſecutione ex quantumlibet varijs cauſarum tā ciuilium quam criminaliū figuris. Actiones uero præſcriptis uerbis aliquanto arctius referūtur ad uarias duntaxat negociorū ciuiliū figuras, quæ cū innominatæ ſint, habent tamē nõnihil cognationis & ſimilitudinis cum nominatis contractib. Vbicunq; ergo in delictis uel quaſi delictis dubitatur, quænam cõpetat actio, ibi ſemper in factum agitur non pręſcriptis uerbis. ubi uerò de alicuius cõtractus actione ambigitur, & æquitas ſuadet actionem dari, tū uel pręſcriptis uerbis, uel in factū agi põt. Sunt ergo actiones præſcriptis uerbis ex contractibus innominatis pſecutiones, ut is, cum quo contraximus, fidē ſuam liberet, ſicut uerba, quibus conuentio inita eſt, exigunt.* 79 *Præſcribere. u. hoc loco ſignificat ſtatuere, & ordinare varijs pactionib. quod fieri placuerit contrahentibus. cū non eſt alia hmõi conuentionū forma, ac exitus, niſi ut ſeruentur ſecundum tenorē & pręſcriptum uerborum.* 80 *Porrò contractus innominati dicuntur, qui nõ habent ſpeciale & proprium nomen contractus a iure ciuili inditum, quod ciuilē quādam formulā exprimat, & ſolennē humanæ autoritatis inſtitutionē. Horum quatuor exēpla ponit Paulus. [u] I.C.* uidelicet, do ut des, do ut facias, facio ut facias. 81 *Ex tribus tantum priorib. actio præſcriptis uerbis conceditur, nā ex quarta ſpecie enaſcitur actio de [x] dolo, ob id certè quia cū facta ut plurimum repeti non poſſint, lex generaliter introduxit, de dolo ageretur.* 82 *Verumtamen cõuentiones, in quibus agitur de faciendo, aut de dando ſolum ab alterutro contrahentium, ſunt [a] multo plures. Itē omnia pacta rectè dici poſſunt contractus [b] innominati. Prętereà contractus innominati non ſemper affirmādo, ſed plerunq. ēt negādo cõcipiūtur: ut, do ne facias, ꝓmitto nõ [c] facere, ut des. Deniq. poſſunt duplicari contractus innominati, ut, promitto dare ac facere, ut, des & facias, uel, promitto dare, ut tu des & facias. ſed illi cõprehēduntur ſub [d] ſimplicibus. Quanquam uero, ut ex ſupradictis patet, actio præſcriptis uerbis in pluribus ſpeciebus locū ſibi uēdicet, nos tamē duos tantū caſus, qui hic in textu referūtur expediemus, ſcilicet, quando de æſtimato, itē quādo ex permutatione agitur, in his, n. hæc actio bona fidei eſſe dicitur, aliàs ipſa [e] ſempre ſtricti iuris exiſtīte.*

Vidcamus

h d. §. ult. ſu. quib. mod. re. cõtr. obl. & l. j. C. ſi pigno. conuco. nu &c.

i l. Labeo. cū l. ſeq. & ibi. Doct. C. de pact.

k l. cū te. & l. 2. C. de remiſſ. pign.

l l. 2. j. & ult. C. de pign. act. & l. j ff de diſtr. pig & l. ſi pignore. 10 prin. ff. de pign. act.

m l. j. C. de ſtoe. & lit. expen. & l. fructus, in prin. ff. ſo lut. matr.

n l. nomen quoq. C. quæ res pigo. obl. poſſ. & l. ſi cõuenerit. ff. de pig. act. iuncta. l. r. C. eod. tit.

o l. nec creditores. C. de pig. act.

p io §. ult. ſu. quib. mo. re contrah. obl.

q iuxta l. ſi neceſſarias ff. de pig. ac. & l. j. ff. de pig. & hyp.

r l. ſi rem alienā. in prin. & l. cum debitore. l. tutor. §. contrariam & l. ſi quis in pignore. ff. de pig.

f l. natura. ff. de præſcrip.

t l j & 2. ff de præſcrip. uerb. & in fact. act.

u in l. naturalis. ff. de præſcr. uer.

x d. l. naturalis. §. quod ſi faciam. & ibi Bar.

a Vt 10 l. ſenatus. §. 1. de dona. cau. mor.

b l. j. in fi. & l. ſi gratuitam. ff. De pręſcri uerb.

c l. 3. in prine ff. De cond. cau. da.

d l. 2. in prin. & ibi gl. communiter probata. De uer. obl.

e Doct. communiter. hic. e

Videamus ergo priorē. 83 Actio præſcriptis uerbis, æſtimatoria, eſt perſonalis ei cōpetens qui rem aliquam alteri certa æſtimatione aut uendendā aut utendā dat, ſic, ut ipſi rem eandē æſtimationem ue eius reſtituat. 84 *Dixi perſonalis: nam ex contractu innominato in perſonā naſcitur, cū tamen olim dubitaretur, an ad nominatos vel innominatos cōtractus referri deberet. Siquidē et emptioni, propter æſtimationem & cōdictioni: propter operas vendētis, quas dominus conduxiſſet, & item mandato non abſimilis ui*[f] *debatur, vt eleganter* [f] *Vlp. docet.* 85 *Addidi, rem aliquā: ei enim conceditur hæc actio, cuius eſt res, quæ vendenda certa æſtimatione proponitur, id qđ in dies fieri videmus. Sequitur, alteri, ſimpliciter, quoniā nihil*[g] *refert, an quis rem æſtimatā vendendā accipiat cū mercede, quod poſtremū huic iudicio* [g] *magis cōgruit. Ad poſui, certa æſtimatione, hoc eſt, quod rem quā alteri tradit, certo precio æſtimauerit.* 86 *Aeſtimatur aūt res, quæ alicui datur, duplici modo. Primum propter ſeipſam, id eſt, vt conſtet ualor ſiue preciū rei, ſi eā interire contingeret, ut certa æſtimatio ſolui poſſit* 87 *qua ſpecie tranſit periculum rei in accipientē: etiamſi res vel paleniſſima, aut fortuito perierit, ad æſtimationem præſcriptā* [h] *tenebitur accipiens. Quod obſerua, ſi ſcholari detur cōmodato equus æſtimatus. Pari ratione ſi fundus dotalis datus ſit æſtimatus, facit tranſire dominiū in maritū adeò ut eū liberè alienare poſſit, nō obſtante lege* [i] *Iulia de fundo dotali nō alienādo, ſufficit, n. ſoluto matrimonio reddere* [k] *æſtimationem fundi, quod tū ita obtinet, ſi marito ſoluendo exiſtat. Secundo æſtimatur res, quæ ad uendendū alteri datur; non propter ſeipſam, ſed ob id, ut alteri compertū ſit, quomodo uendi debeat cōmodius: quo caſu intereſt, an is, qui rem uendendā tradit, exponens eā uenalē roget alterū, ut uendat: ſic enim periculū interitus, ſi res necdum uendita perierit, ad dantem ptinebit. An uero rogatu accipientis uendenda res tradita ſit, tū accipientis periculo deperit. atq; hoc idem* [l] *Bar. et uoluit, etſi obſcure loquutur, & ſic* [m] *Vlpiani reſponſum intelligendum eſt. Ex prædictis et facile cognoſcis, quare in deſcriptione huius actionis additū ſit, aut uēdendā aut utendā dat.* 88 *Demū ſubiunxi, rem ipſam æſtimationem ue: qa utraq; in obligatione eſt alternatim, ſcilicet, ut aut res incorrupta reddatur, aut* [n] *æſtimatio eius.* 89 *Libelli forma* Cū [o] eqnum meum puſillum propter pabulationis difficultatē in animum induxiſſē uēdere, tradidi proxenetæ, Titio ad uendendum, æſtimatū decem aureis, ut tanti uenderet non minoris: eiusq; uendendi operā in ſe ſuſcepit Titius. quare peto, ut [p] ipſum ad reddendū equum illæſum: uel eius æſtimationē condēnetis. 90 *Sequitur actio* præſcriptis verbis ex pmutatione: & *hæc pariter* eſt perſonalis, ei competens qui rem ſuā animo permutandi dedit, ut rē ab altero ex permutatione conſequantur. 91 *Quod ſit perſonalis, liquet, quia ex contractu innominato pmutationis iure ciuili. Pducitur. Et ſi obijcias, nonne hic contractus proprium nomen habet? & quidem elegans, quia* [q] *permutatio dicitur; quomodo ergo innominatus eſt?* 92 *Accurſ. & reliqui cōmentatores uariè reſpondent: ego ex* [r] *Ol. ſententia in hunc modum reſpondeo:* 93 *Permutationis uocabulum nimis effuſum ac generale eſt, omneis contractus tam nominatos quā innominatos continens. Nihil. n. aliud ſunt cōtractus, nec alio pertinent, quā ut permutando inter homines cōmunicentur res inuicem cōſenſu intercedente. Habet ergo pmutatio quidem nomen, ſed nomen ſui generis, nō ſpeciale: ſtat in ſuo nōie generali, nec trāſit in propriū nomen cōtractus: nomen habet: ſed* ꝙ *ſic ſimplicem illā ac naturalē ſolū rōnem ſignificat, nō etiā exprimit ciuilem quandā formulā, & humanæ autoritatis inſtitutionem: quare aliorum contractuum intuitu rectè innominata cēſetur permutatio.* 94 *Hinc eſt,* ꝙ *in tit. De rer. permutatione, adijciatur, rerum: ut ſcilicet intelligamus, ibi de illa tātum ſpecie tractari, do ut des* 95 *Si enim ex utraq; parte eſt ſpecies certa præſtāda; tunc dicitur permutatio: vt, ſi do tibi tunicam nigram ut des mihi tuam purpureā. Sed qñ ab utraq; parte eſt genus, vel ex altera tantū, tunc eſt contractus innominatus, do ut des,* [s] *ut, ſi do tibi ueſtem, ut des mihi pannum. Sequitur ei competens qui rem:* 96 *nam permutatio eum ſit cōtractus innominatus, ſolo cōſenſu nō perficitur, nec pducit actionē, niſi rei interuentu* [t] *ueſtiatur & roboretur. Fallit hoc ſi ſtipulatione ſubiecta, ea acquiratur* [u] *partib. nec tū ob id dicendum eſt, rei traditione actionem naſci ſed ex pacto præambulo permutationis;* 97 *p manus enim, traditur,* quoties unū uenit ad implemētū alterius, non agi ex implente, ſed ex impleto *Dixi ſuam: nam ſi daretur res aliena, nō eſſet permutatio,* [y] *neē ueſtiretur. quod Bart.* [z] *uerum, recipit, quādo contrahentes uerbis tranſlationem dominij inſerentib. utuntur, puta dabis? dabo: ſecus ſi uerbis ſignificātib. puri facti executionē, quale eſt uerbū, trado, accipio, recipio, & ſimilia, quo caſu etiam cū non domino permutatio fieri poteſt: quia ex ſimplici traditione ſatisfactū erit verbis contrahentiū. Sed hoc apud me nō caret dubitatione. Cū enim ſit de natura cōtractus permutationis, quod dominiū transferatur* [a]*; illa uerba tradere, accipere, recipere, ſuſcipere, licet de ſe non importent tranſlationē dominij: tamen intelligenda ſunt ſecūdū naturā contractus* [b] *permutationis. Quare Bar. intelligi debet, quando omnino conſtaret de mente contrahentiū,* ꝙ *dominium transferre* [c] *noluiſſent.* 98 *Addidi, animo permutandi, illi enim competit hæc actio qui init contractum permutationis rerum, quiq; rem ſuam dat alij, ut certā ſpeciem recipiat uſui ſuo deſeruientem, quādo plerunq; euenit, ut* ꝙ *alteri ſupereſt, alteri deſit, veluti, ſi tale vinum tibi do, ut tantū abs te frumēti recipiam. Idem ſi rem meam certis pactis trado, vt viciſſim aliam aut eiſdem aut diuerſis legib. a contrahente acciperem. Per hoc quoq. verbum, Permutandi, emptionem & venditionem excludo, quæ tametſi in quibuſdam cum pmutatione cōueniant, in multis tamen* [a] *inuicem differūt, ſicut Aretinus & Iaſ. hic pdidere. Cōueniūt, qa vtraq. eſt bonæ fidei, ex utraq; paratur cōditio* [b] *vſucapiendi:, ex vtraq.* [c] *pſtatur euictio, ex utraq. ſit redhibitio, id eſt, emptionis* [d] *reſolutio. Differt quia uenditio fit ex cōſenſu, permuta-*

tio

f in l. 1. ff. De æſtima. act.
g l. 2. De æſti. act.
h Sic loquitur d. l. j. § ff. hoc tit.
i ſup. qui. alie. uel nō licet in princ
k l. quoties. C. De iure dotium.
l In d. l. j. §.
m In l. ſi gratuitā. §. ſi margaritas. de præſcr. uerb.
n d. l. i. §. ult.
o Probatur hic libellus ex d. l. i. de æſtim. act.
p l. reb. C. de re. permut.
q Vt ff. & C. de rer. per.
r In praxi huius actionis.
ſ ita gl. & doct. in d. l. j. ff. de re. permut. & l. i. C. eo. & l. iuris gentiū. §. i. ff. de pact.
t Vt d. l. iuris gentium. in princ. & d. l. j. ff. de re. permut.
u l. explicatio. C. de rer. permut.
x l. ſi ſtipulatus. & l. cū comm. de dolo. Bart. in d. l. explicatio.
y d. l. i. §. item emptio. hoc tit.
z in d. l. i. ff. eod.
a d. l. i. in prin. & l. cum precib. C. d. tit.
b De quo agitur in l. ſi ita ſtipulatus. de uſu. & l. ſi uno in princ. locati.
c Vide Dec. c. cum uenerabilis, nu. 17. de exce.
a Vt ea l. ff. De rer. permutat. & l. i. & 2. ibi gl. C. eod. tit.
b l. ſequitur. §. de illo. ff. de uſucap.
c l. i. C. de rer. permut.
d l. ſciendum §. pe de ædil. edi.

tio ex rei traditione: in vēditione alius eſt emptor, alius vēditor, in permutatiōe nō diſcernitur: in vēditione emptor facit preciū accipiētis, vēditor nō, at in permutatione videtur, quod uterque deberet facere accipiētis: in venditione non transfertur dominiū, niſi precio ſoluto, licet res tradita ſit: ſecus in permutatione. 99 *Adpoſui, dedit: verbū enim, dare, tametſi propriè & ſpecialiter tranſlationem* [e] *dominij importet, generali tamē ſignificatione tā dominij trāſlationē, quam ſolius poſſeſſionis* [f] *denotat, atque ita hic accipitur.* 100 *Sic e diuerſo hæc verba, accipere, tradere, recipere, ſuſcipere, licet propriè pertineant ad trāſlationē ſolius poſſeſſionis, nō* [g] *dominij, improprie & generaliter ad transfuſionē dominij interdū trahuntur. Subdidi, ut rē ab altero: ad hoc enim exercetur hæc actio, ut ab eo qui rē meā ex ꝑmutatione accepit, & ceſſat tradere ſuā, illā petā, & conſequar, adeo qđ etſi antequā tradat alienauerit rē, & tradiderit alij, poſſim aduerſus ipſum hoc iudicio experiri, niſi ſtipulatio acceſſerit contractui: tum enim ex* [h] *ſtipulatu agēdū eſſet:* 101 *Porrò ad duo cōpetit hæc actio, nempe ad implendā cōuentionē, uel ad id quod intereſt rē fuiſſe traditā: venit enim & intereſſe in hoc iudiciū, ad ſimilitudinē actionis* [i] *ex empto, poteſtq; reus libere vel implere id ꝙ cōuenit, vel præſtare intereſſe, atq. ita* [k] *Bar. poſt Accurſiū, reiecta opinione cōtraria, rectè voluit. Pōt ēt petere actor, vt non procedat contractus, quoniā aduerſario nōdū tradente, locus eſt pœnitentiæ, & tūc agēdū erit ad reſtitutionem rei traditæ, quaſi re* [l] *non ſecuta.* 102 *Libelli forma:* Cōueni [m] cū Titio, ut mihi ſuos libros iuris ciuilis daret, recepturus a me equum meū album, quem & ſtatim, ut conuenerat, tradidi, ipſe autem interpellatus temerè negat, nec ſatisfecit conuentioni initę, quare peto eū ad dandū libros uel pręſtandū intereſſe mihi cōdemnari. *Quod ſi a conuentione diſcedere velis, ita uariabis concluſionem:* Quare peto eū condemnari, ut ęquum permutandi cauſa a me ei traditum mihi reſtituat. *Et hæc de utraq. ex præſcriptis uerbis actione in præſentiarū dixiſſe ſufficiant, qui earum materiā uberius requirunt, de rerum permutatione in Pandect. & Cod. legant.* 103 *Supereſt ut* Petitionē hæreditatis ex pediamus, *quæ eſt inſignis actio, adeo ut etiam Centumuiralis nūcupetur, nō quidem a ſenatoribus qui Romæ centum erant numero, ut nonnulli falſo opinati ſunt, ſed a iudicio centūuirali, cuius fit in* [n] *legib. mentio. Definiamus eam.* 104 Petitio hæreditatis eſt actio mixta, hæredi cōpetēs aduerſus poſsidentē pro hærede uel pro poſſeſſore, ut hæreditatem totam uel partē conſequatur una cū acceſsionibus. 105 *Primum hic diſcis, hanc actionem mixtā eſſe, quia tā in rē, quam in perſonam* [o] *dirigitur: realis enim eſt ex poſſeſſione aduerſarij, atque itē perſonales habet præſtationes.* 106 *Deinde uſus ſum generali uerbo, hæredis, partim ut ſignificarem nos hic de ciuili ſucceſſore loqui: qui hæres dicitur, in quo petitio hæreditatis locū habet, ſicq; bonorum poſſeſſorem excluderem, qui iure prætorio ex bono & æquo ad ſucceſſionem admittitur. illi enim bonorum poſſeſſoria hæreditatis petitio cōceditur. Item & fideicōmiſſariū, cui ex fideicōmiſſo uniuerſali reſtituta eſt hæreditas, is nāq; fideicōmiſſariā hæreditatis petitionem beneficio Prætoris obtinet. partim etiam, ut oſtenderem nihil referre, ſiue is, qui ſe aſſerit hæredem ex teſtamento, uel ab inteſtato, ſiue ꝑ ſe ſiue per aliū quem in poteſtate habet, aut etiam extraneū hæres* [p] *exiſtat.* 107 *adeo ꝙ & hæredis hæredi cōcedatur hæc actio: ueluti ſi Titius hæres Seij tandem defunctus, me ſucceſſorem relinquat, ſicut Titij hæreditatem meā eſſe aſtruere poſſum, ita & Seij, quoniā pro regula traditum eſt, eū qui hæredis hęres eſt, etiam primi teſtatoris* [q] *hæredem cenſeri.* 108 *Adpoſui* aduerſus poſsidentē ꝓ hærede; *i.e. qui tit. uniuerſali pro hærede uel pro poſſeſſore poſſidet hęreditatem totam, uel partē etiam minimam, huic iudicio* [r] *ſubijcitur.* 109 *Dicitur aūt pro hęrede poſſidere, qui cōtendit & aſſerit ſe hæredem eſſe, ſiue hoc putet, ſiue ſciat ſe non eſſe.* 110 *Quod ſi nec eſt, nec putat, nec aſſerit ſe eſſe hæredem, neq; hoc allegare pōt, uel per mendaciū, ueq; ullam omnino uel iuſtam uel coloratam poſſidendi cauſam habet, nūc dicitur pro poſſeſſore poſſidere, quia interrogatus, cur poſſideat, reſpōſurus eſt, quia poſſideo, ut prædo, fur, raptor, & quilibet malæ fidei poſſeſſor. Item eſt* [s] *& ſi quis allegaret titulū, eūq; probaret; qui tamen iure inualidus eſſet: nec haberetur pro tit.* 111 *Cęterum tit. ſingularem allegans, ut quia hæreditatem ab aliquo bona fide emit, quia ei donata eſt, aut in dotem aſſignata, aut in ſolutum data: uel alio quopiam tit. aduenit, petitione hæreditatis nō tenetur. Atq. hoc eſt qđ per manus traditur,* petitionem hæreditatis non dari aduerſus ſingulari tit. poſsidentē, 112 *Doctores circa diuerſi iuris rationem variant, ego illam ut ueriorem amplector, nam qui tit. ſingulari poſsidet, is ad cām dominij nititur, ſuper qua petitio hęreditatis ſe nō fundat: ſufficit enim docere, bona hæreditaria ſub manu defuncti fuiſſe. Itaq; ius eorum, qui tit. ſingulari poſſident: longe potentius, eſt quam quod per petitionem hæreditatis tollatur.* 113 *Sunt tamen pleriq; caſus, ubi petitio hæreditatis contra tit. poſſidentem exerceri poteſt, uelut ſi poſſeſſor bonæ fidei hæreditatem modico vendidit, uel ſi iuſtum precium interuenerit, ipſe tamen uenditor aut non eſt ſoluendo, aut nōn extat. Item qui hæreditatem alienam ſciens emerit, uel eam quomodocunque a fiſco comparauerit, uel a muliere in dotem acceperit, aut ſi cui hæreditas ab hærede ſcripto recepta certa quantitate reſtituitur, uel iuſſu teſtatoris paruo precio uendidit: hi* [t] *omnes hac actione, non quidem directa, ſed utili obligantur, quamuis tit. ſingulari poſſideant.* 114 *Ex quib. etiam colligis, hanc actionem interdum directam; interdum utilem eſſe. Quod autem ſupra diximus, poſſidentes ꝑ hærede uel pro poſſeſſore, hoc iudicio teneri.* 115 *id ad eos quoq; producendum eſt, qui nihil poſſident, dum tamen dolo deſierint poſſidere, uel ſe liti obtulerint, ac ſi poſſiderent, petitore ignorante: utraq; enim ſpecie* [u] *conueniuntur.* 116 *Annexum eſt, ut hæreditatem, &c. quoniam petitioni hæreditatis hæc natura inſidet, ut non ex modo poſſeſsionis, ſed ex iure eius qui petit, actio formetur. Vnde qui in totum hæres eſt, is contra*

poſſeſſorem

e Sicut dixi in §. ſic itaq; diſcretis ſu. hoc noſtro ti.

f Atque ita hic, & in l. naturalis. ff. de præſc. verb. accipitur.

g Vt d. l. naturalis & l. ſi rem tradi. de uerb. obl.

h l. cum precib. C. de rer. permut.

i Vt l. j. C. d. tit.

k In l. vlt. C. de rer. permu. & l. ſtipulationes non diuid. ff. de uer. ob.

l Tex. in l. j. in fi. ff. de rer. permu. & in d. l. naturalis. §. at cū do. fallit tamen hoc in caſu d. l. i. C. eo. ti.

m Probat in l. pen. C. hoc tit.

n in l. ult. C. de pet. hær.

o Iuxta l. hære. petit. & ibi Bald. C. de petit. hær.

p l. 1. 2. & 3. in pri. & §. 1. & vul. de pet. hær.

q l. paterfa. primis tabulis in fi. vbi Bar. & alii. ff. de vulg. & pup. & l. vlt. C. de hæred. inſtit. & l. ſi quis filium. §. vl. ff. de pet. hær.

r l. regulariter. cum l. ſeq. ff. hoc. titul. Tex. in l. pro hærede. cū duab. ll. ſeq. ff. de pet. hæ.

t l. nec vllam. §. 1. 2. & §. ſed ſi quis ſciens. cū duob. §§. ſeq. ff. de pet. hær.

u d. l. nec vllam. § non ſolum.

poßeßorem, licet minimam rem poſſideat hæreditariam, ad aſſe hæreditatis aget. 117 *Sic e diuerſo in partem hæres, partem uendicabit actione, etiamſi tota hæreditas ab aduerſario poſſideatur, atque in hoc cautum oportet eſſe actorem, ut rectè formetur libellus. Vides ergo non ſemper totam hæreditatẽ, peti, ſed nonnunquam partem eius aliquam modo talis ſit pars, quæ iura* [b] *habeat hæreditaria, hoc eſt, ut ſit quota hæreditatis, ut vulgo loquuntur, & contineat iura, actiuè & paſſiuè, non ſit quota bonorum. Hoc autem ſolum officio Iudicis reſtituitur, quod aduerſarius poſſidet, aut totum, ſi ex aſſe hæres, eſt aut pro parte, ex qua hæres eſt, ut* [c] *Gaius tradidit. Debet ergo actor ſuam perſecutionem ex ſe metiri, iudex uero ſententiam ex perſona utriuſq; litigatoris. Poſtremo additum eſt: unà cum acceſſionibus:* 118 *non ſolum enim res hæreditariæ ſiue corporales, ſiue incorporales, aut quæ hæreditatis cauſa comparatæ ſunt, quarumve periculum ad hæredem pertinet, quamuis* [d] *hæreditariæ non ſint, puta res pignori datæ defuncto, aut cõmodatæ, depoſitæ: in hanc actionem ueniunt, uerumetiam fructus & augmenta, quæ poſt mortem teſtatoris hæreditati acceſſerunt, rectè petuntur. Sic econuerſo plerunq; habetur ratio eorum, quæ ex hæreditate perierunt.* 119 *Hæreditas enim, & augmentum recipit, & diminutionẽ, primũ ex fructibus, deinde ex precijs rerũ hæreditariarũ exactis, uel quæ exigi* [e] *potuerunt. In hoc autem multũ refert, an quis bona vel mala fide hæreditatem poßederit.* 120 *Bone fidei poſſeſſor dicitur in hoc propoſito,* [f] *qui iuſto errore putabat hæreditatem ad ſe pertinere, uel qui credebat teſtamentum ualidum, aut ſe proximiorem agnatum, cum non eſſet: aut alias habebat probabilem litigandi cauſam.* 121 *Malæ fidei eſt, qui nullam unquam iuſtam cauſam habuit poſſidendi, vel ab initio ſciuit, aut ſcire debuit, ſibi nullũ Ius eſſe: quem Iuriſconſulti prædonem: & quaſi hæreditatum inuaſorem nuncupãt. Item qui ab initio iuſtam ſe fouere cauſam credebat poſtea iuris alieni conſcius factus, uel de ſuo iure dubitãs, nihilominus litigare perſeuerat: cuius generis præſumitur omnes poſſeſſores poſt motam cõtrouerſiam, & multo magis poſt litem* [g] *conteſtatam. Excipiendi tamen ſunt, qui probabilem reſiſtendi cauſam habent, & de hoc in progreſſu iudicij conſtet: atq. ita puto* [h] *Martinum ſenſiße.* 122 *Ad propoſitum redeundo, malæ fidei poſſeßor tenetur ad omneis fructus ex hæreditate pceptos, itẽ ad eos, qui percipi potuerunt, aut debuerunt, itẽ de precijs rerũ deperditarum, ideſt, earũ quæ in rerum natura eſſe deſierunt, uel quę diminutæ ſunt, & ex hæreditate exierunt legitimè, puta per uſucapionem, ad hæc enim omnia obligatur malæ fidei poſſeſſor, quantumcunq. expreſſè* [i] *non petantur.* 123 *Cæterum bonæ fidei poßeſſor non ultrà, quàm locupletior eſt factus, tenetur: nam neq. diminutorum, neq; perditorum rationem reddit, quia ſua* [k] *re abuti videtur.* 124 *Ex prædictis colligis, hac in actione ex parte actoris requiri, ut ad eum hæreditas, pertineat teſtatò, uel inteſtatò: ex parte verò rei, ut is hæreditatem poſſideat titulo vniuerſali pro hærede; uel pro poſſeſſore.* 125 *Vt autem quis experiri poſſit hoc iudicio, duo ſunt neceſſaria. Primum, quod conſtet de morte teſtatoris, vel per teſtes, uel per famã certis autoribus* [l] *natam: morte enim niſi certò ſciat actor, non rectè agit:* [m] *quia læſam habet conſcientiam, imò improbus cenſeri debet, qui ſollicitus eſt de adipiſcenda hæreditate viuentis. Secundò, ut agere volens, prius adierit hæreditatẽ iure ciuili,* 126 [n] *ſicut in bonorum poſſeſſoria hæreditatis petitione neceſſe eſt, ut quis bonorum poſſeſſionẽ petat iure prætorio, priuſquam agat: niſi enim adita ſit hæreditas iure ciuili, vel agnita bonorum poſſeſſio iure prætorio, petitio hæreditatis non competit. Ex quo conſequitur, quod cum poſt aditionem deſinat eſſe hæreditas, &* [o] *confundatur cum bonis ſucceſſoris, petitionem hæreditatis aliquanto laxius intelligendam eſſe, non propriè, pro hæreditate, ſed pro declaratione hæreditarij iuris,* [p] *quo actor intendit ſuas eſſe res a teſtatore relictas.* 127 *Ex prædictis quoq; conſtat, in petitione hæreditatis ſufficere probationem ſolius tituli, ſatis eſt docere actorem, quod, talis res, quã petit, tantummodo poſſeſſa detentave per defunctum tempore mortis, cum tñ in rei uendicatione probandum ſit dominium. Quinimo cum Petitio hæditatis ſit iudicium vniuerſale, vbi nõ reſpicimus res uel partes, principaliter, ſed Ius hæreditatis, & ob id non tenetur actor ſpecificare res hæreditarias,* 128 *In hanc formã* [q] *proponi poteſt petitio hæreditatis:* Cũ Titius in Chriſto defunctus ſit, & ego ſim eius proximus agnatus, vel ſim ab eo hæres inſtitutus in teſtamento: quare peto me declarari hæredem, & aduerſarium cogi ac condemnari, vt res hæreditatis mihi reſtituãt, vna cũ fructibus, &c. 139 *Illud etiam addendum eſt velut auctarij vice, quamuis alias nõ ſit receptum iure, quod poſſeſſor alicuius rei poſſit cogi ad oſtẽdendũ titulũ, diuerſum tamen in Petitione hæreditatis obtinet, hoc. n. in ea regulare & perpetuum eſt, quod poſſeſſor interrogatus de qualitate poſſeſſionis eã declarare* [r] *teneatur: quod* [ſ] *Zaſius contra Bart. adeò uerum eße defendit: ut putet nõ ſufficere, ſi quis ſimpliciter ſe hæredem aſſerat, ſed neceſſe eſſe, ut declaret qualitatem ſuæ ſucceſſionis, an ex teſtamento, uel ab inteſtato,* [t] *hæres ſit. quã ſententiã conſuetudo optima legum interpres confirmat. Puto tamen id tum procedere, ſi uel iudex uel aduerſarius petent certificari de huiuſmodi qualitate: alias ſi nihil aduerſus eum, qui petendo hæreditatem ſimpliciter ſe hæredem defuncti, ait, opponatur, prorſus valebit. Atq. ita Bartoli opinio ſi mitigetur ſuſtineri poterit.*

b l. ſi quis ſeruũ. §. ult. cum l. ſeq. ff. de l. 2. l. mulier § ult. ff. ad Trebel.

c in l. licet minimã ff. de pe. hær. & l. j. §. j. ff. ſi pars hær. pet.

d l. & non tantum ff. hoc noſtro. tit.

e l. item veniunt. §. item non ſolũ & § fructus. iuncta. l. ſi quo tẽpore. ff. d. tit.

f d. l. item ueniunt. §. item eos. & l. ſed etſi. §. ſcire. & §. conſuluit. ff. hoc tit.

g d. l. ſed etſi. §. ſi ante. ff. hoc tit. & l. j. & 2. C. eod.

h Quem gl. allegat in d. §. ſi aute. per quos, tex. eſt. in l. igitur. §. generaliter. ff. de libera cau.

i l. ſi poſſeſſor. §. ult. & l. ſeq. ff. de pet hæred.

k d. l. ſed etſi. §. conſuluit.

l Tex. in l. ſi quidẽ C. ſol. matr.

m l. hæres. & l. qui hære. ff. de acq. hæred.

n Tex. in l. 2. §. interdũ. ff. de vul. & pup. ſub. & in l. j. §. ſi impubere. ff. de coll. bo.

o Iuxta. l. qui liberis. § filio impuberi. de vulg. & pup.

p l. licet minimã. ff. de pet. hæred. Bart. in l. 3. ff. de boo. poſſ.

q Hæc forma probatur ex l. 5. ff. de pet. hær.

r l. cogi. C. de pet. hær.

ſ Hic.

t Per l. ſi defenſor. §. qui interrogatus. ff. de interrog. act.

1 *De actionibus ex ſtipulatu & rei vxoriæ.*
2 *Actio rei vxoriæ in actionem ex ſtipulatu transfuſa.*
3 *Actio rei vxoriæ unde dicta.*
4 *Surrogatum ſapit naturam eius in cuius locum ſurrogatur.*

Priuile-

6 *Priuilegium tacitæ hypothecæ.& num.9.*
7 *Priuilegium prælationis.& num.12.*
8 *Dotis cauſa multum piuilegiata.*
10 *Extraneo etiam concedi priuilegium tacitæ hypothecæ.*
11 *Tacita hypotheca unde dicatur.*
12 *Vxor præferenda creditoribus etiam expreſſam hypothecam habentibus.*
14 *Mulier fiſco potior in dotis cauſa.*
15 *Beneficium prælationis in dote confeſſata non habet locum.*
16 *Priuilegium prælationis eſt perſonale.*
17 *Diffinitio actionis ex ſtipulatu pro dote.*
18 *Quibus detur actio pro dote.* 19 *Dos quid ſit.*
20 *Quid ſi donatio propter nuptias.*
21 *Dos & donatio propter nuptias æqualitatem iuris habent.*
34 *Sicut dos ita & donatio propter nuptias ſubeſt tacitæ hypothecæ.*
23 *Idem in bonis paraphernis obtinet.*
24 *Aduerſus quos detur pro dote actio.*
25 *Etſi non interueniat ſtipulatio in dotis promiſſione, fingitur tamen interueniſſe.*
26 *Idem eſt, ſi ſtipulatio inutiliter interuenerit.*
27 *Tam pro certa, quam incerta dote, actio ex ſtipulatu competit.*
28 *Vt exactioni dotis locus ſit, contractum matrimonium eſſe oportet.*
29 *Actione dotis & petitur, & repetitur dos.*
30 *Dos profectitia quid, & quid aduentitia.*
31 *An & quando extraneo actio pro dote detur.*
32 *Quis dicatur extraneu sin hoc propoſito.*
33 *Conſtante matrimonio dos non repetitur.*
34 *Fallit, ſi maritus ad inopiam vergat.*
35 *Quando ſoluatur matrimonium.*
36 *Res dotales diuerſimode reſtituuntur.*
37 *In actione dotis petendæ, quid probandum.*
38 *Quid probandum in repetenda dote.*
39 *Forma libelli in dote petenda.*
40 *Forma libelli pro repetenda dote.*
41 *Maritus habet priuilegium competentiæ, in quantum facere poteſt.*

Fuerat antea & *a* rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei *b* iudicijs, ſed cum *c* pleniorem eſſe *d* ex ſtipulatu actionem inuenientes, omne Ius, quod res uxoria antea habeat, cum multis *e* diuiſionibus in actionem ex ſtipulatu, quæ de *f* dotibus *g* exigendis proponitur, tranſtulerimus, merito rei uxoriæ actione ſublata, ex ſtipulatu actio, quæ *h* pro ea introducta eſt, naturam bonæ fidei iudicii *i* tantum in exactione dotis meruit,[k] ut *l* bonæ fidei ſit. Sed & tacitam *m* ei dedimus hypothecam. *n* Præſertim autem alijs creditoribus in hypothecis tunc cenſuimus, *o* cum ipſa mulier de dote ſua experiatur, cuius ſolius prouidentia hoc induximus.

Occaſione actionum 1 bonæ fidei, ſubnectitur de duabus actionibus, pro dote vel exigenda, uel repetenda olim conceſſis, quarum prior ex ſtipulatu erat marito competebat pro dote petenda. altera rei uxoriæ actio dicebatur, quam ſoluto matrimonio uxor habebat aduerſus maritum ad repetendas res dotales. 2 Iuſtinianus hanc poſteriorem cum omnibus ſuis qualitatibus ſuſtulit, & in actione ex ſtipulatu ſua [a] *conſtitutione transfudit, vt ſic vtraq; ſpecie hac competeret.*

a Quæ extat in l. C. de re. uxo. act.
b Cic. lib. off. 3.
c l. in his rebus. §. ult. ſol. ma.
p l. Si cum Cornelius, de ſol.
c in l. unica. C. de rei uxo. act.
f l. 3. de fund. dot.

a Actio rei uxor. 3 *Sic dicta, quod peculiariter uxori dabatur ad repetendā dotē poſt ſolutū matrimonium. Scribit autem* [b] *Cicero formulā arbitrij rei uxoriæ fuiße,* Quod æquius melius, *cuius etiā* [c] *Iabolenus & Proculus* [d] *meminere.*

b Iudicijs. *Actionibus.*

c Pleniorem. *Quam rei uxoriæ actio.*

d Ex ſtipul. *Scilicet pro dote, quæ marito cōcedebatur cōtracto cōiugio ad exigēdā dotē ſibi promiſſā:*

e Diuiſionib. *Quaſi alibi* [e] *Accurſ. recenſet.*

f De dotib. *Vel quaſi dotibus, veluti ſi quid ſeruo dotali ſit legatum inuitu* [f] *mulieris.*

g Exigendis. *id eſt ſoluto matimoni repetendis.*

h Pro ea. *Rei vxoriæ actione.*

i Tantum. *Id eſt, quādo pro dote petēda uel repetenda datur, tūc bonæ fidei eſt, alias, ſemper eſt ſtricti iuris.* k *Vt bo-*

k Vt bonæ fid.§ *Retinet enim naturam actionis rei uxoriæ, in cuius locum ſuffecta eſt 4 propter regulam quæ dicitur,* Surrogatum ſiue ſubordinatum ſapit naturam eius, in cuius locum ſurrogatur.

l Bonæ fidei.§ *Ex utraq; parte, tam mariti,*[b] *quam uxoris.*

m Et dedi.§ 6 *Scilicet actioni ex ſtipulatu dotis cauſa: quia hoc priuilegium tacitæ hypothecæ actioni dotis conceſſum eſt, non mulieri, & tam in marito quam in vxore locum habet.*

n Preferri.§ 7 *Vltra tacitam hypothecam habet vxor etiam priuilegium prælationis, hoc eſt, quod propter hanc tacitam hypothecam præferatur omnibus creditoribus mariti.*

o Cum ipſa mulier.§ *Emphaſim habent hæc uerba: quaſi diceret, hoc prælationis beneficium tum obtinet, quando ipſa mulier, non etiā alius, ageret ad dotem repetendam: ſicq; ipſi mulieri tantum conceſſit hoc priuilegium, & non tranſtulit ex rei uxoriæ actione in iudicium ex ſtipulatu. Cum ad humani generis conſeruationem nihil æque neceſſarium ſit, ac matrimonium, quod ſine dote raro contingere ſolet: reiq; publicæ interſit, uxores ſuas dotes ſaluas habere:* 8 *ideo dotis cauſa multa priuilegia a*[c] *legibus inuenta ſunt, quorum duo hinc recenſentur, quæ paucis expedienda fuerint.* 9 *Primum priuilegium eſt tacita hypotheca, quā mulier habet in rebus mariti pro dote ſua, & contra maritus in rebus vxoris. Sicut enim mariti bona tacite ſunt obligata pro reſtitutione dotis, ita quoq; maritus*[d] *tacitā habet hypothecam in bonis uxoris pro conſequenda dote ſibi promiſſa.* 10 *Ex quo illud conficitur, extraneo quoq; qui dotem pro muliere dedit, eamq; ſibi reſtitui ſtipulatus eſt, hoc priuilegium concedi, ut recte Iaſon contra Bald. & Aug. defendit. Nam hoc priuilegium ineſt ipſi actioni ex ſtipulatu, & non datum eſt mulieri, hoc eſt, non eſt perſonale priuilegiū, ideoq; tranſit ad quemcunq; ſucceſſorem etiam extraneum: id quod*[e] *Bartolus etiam uoluit, & Iuſtiniani*[f] *conſtitutione comprobatur.* 11 *Dicitur autem tacita hypotheca, quia etſi de ea in contractu matrimonij nihil ſit expreſſum, ſola tamen legis diſpoſitione inducitur ſine ullo facto hominis, ſaltem circa hypotecam concurrente. Nam ſimulatq; contractum eſt coniugiū, bona hincinde tacite ſunt obligata, hic marito ad petendam dotem ſibi promiſſam, illic uxori ad dotem repetendam ſoluto matrimonio, maritove ad inopiam uergente: ſola autoritate legis ipſo iure*[g] *enaſcitur obligatio. Et ſi impugnes, nonne concurrit etiam ibi factum hominis, ſcilicet contrahere nuptias? Reſpondeo, hoc non ad rem pertinere, quoniam hoc factum reſpicit matrimonium, in nullo reſpicit bona, ſed ſola lex diſponit & operatur.* 12 *Secundum beneficium eſt prælationis, quod ſcilicet uxor præfertur omnibus alijs creditoribus mariti, qui aut nullam omnino, aut certe tacitam hypothecam in bonis*[h] *mariti habent. Sed quid ſi creditores habeant expreſſam hypothecam? & præferendos eſſe creditores mulieri*[i] *Bartolus putat, in quam ſententiam vulgo deinde itum eſt.* 13 *Ego uero cenſeo adhuc præferendam eſſe uxorem, nec iuris ratione contrariam opinionem probari poſſe, propter generalia uerba, quibus leges hac de re tractantes utuntur, nec inuenio ullum teſtum circa hoc diſtinguentem: durum itaq; eſt*[k] *hominis diſtintionem admittere. Sic*[l] *loquitur Imperator:* In rebus dotalibus uendicandis mulierem omnem habere poſt diſſolutum matrimonium prerogatiuā iubemus, & neminem creditorum mariti, qui anteriores ſunt poſſe ſibi potiorem cauſam in his per hypothecam uendicare, *& quæ ibi ſequuntur. Ita &*[m] *alibi:* Sancimus *inquit,* ex ſtipulatu actio, quam mulieribus, pro dote reſtituenda dedimus, cuiq, etiam tacitam donauimus ineſſe hypothecam, potiora iura contra omneis habere mariti creditores, licet anterioris ſint temporis priuilegio uallati. *Nota hæc uerba,* Neminem creditorum, omnes creditores. *Neq; impedit argumentum a ſimilitudine ductum, de fiſco ad dotem,* 14 *quum dos longe pluribus & maioribus priuilegijs cohoneſtetur, atq; ipſe Fiſcus, imo mulier ſit fiſco potior in dotis cauſa. Nam ſi reperiantur duo inſtrumenta eodem die facta, quorum alterū contineat, maritum eſſe obligatum fiſco ex aliqua cauſa, atque eo nomine coſtitutam eſſe hypothecam bonorum ſuorum: alterum uero habeat obligationem pro dote pariter ſub hypotheca, hoc caſu fauore dotis præſumetur inſtrumentum dotale prius factam.*[n] 15 *Hoc autem prælationis beneficium tunc procedit, quando dos actualiter & re ipſa marito data fuit: ſecus ſi cauta tantum, vel (ut uulgò dicunt) confeſſata fuit, ut quia maritus confiteatur cautione ſcripta ſe accepiſſe dotem, de numeratione autem non conſtet, tum enim mulier non preferretur cæteris creditoribus: qui tamen ſua credita probent per iuſtam*[o] *numerationem, aliaqui ſi nihil haberent creditores præter cautionem ſcriptam, nec alias credita docere poſſent, eo caſu: quia cum muliere in pari cauſa ſunt, mulier ueluti fauorabilior, præcedit.* 16 *Et hoc priuilegium perſonale eſt, competit enim ſoli mulieri, id eſt, perſonæ tantum, non etiam actioni: quare euaneſcit quoque cum perſona, nec ad nullum alium ſucceſſorem, exceptis deſcendentibus,*[p] *migratq; in ea a priori priuilegio, quod actioni inhæret, differt iſtud. Nunc ad actionem ipſam.* 17 *Actio* ex ſtipulatu de dote eſt perſonalis, & datur aduerſus ſtipulantem pro conſequenda dote promiſſa, conſtante matrimonio, uel etiam pro repetenda, eo ſoluto. Perſonalis eſt, *quia ex ſtipulatione, uel qualicunq; dotis*[q] *promiſſione naſcitur.* 18 *Datur, ſimpliciter: quia non ſolum maritus eius ue pater experiri poteſt hoc iudicio ad exigendam dotem promiſſam, ſed etiam uxor, & pater eius, ad petendam donationem propter nuptias (quæ uiri dos eſt) hanc actionem habet: quia æqualitas iuris inter utranque dotem*[r] *ſeruanda eſt.* 19 *Dos autem eſt quod datur marito à muliere, parente uel etiam extraneo, ut onera*[s] *matrimonij ſuſtineat. Nam & ab initio dos uxoris fuit, & naturaliter in eius permanet dominio, non enim quod legum ſubtilitate tranſitus earum in*

a l. quā debitori. ff. de do. cau. mo. l. ſi creditori. de lega. j. & d. l. unica C. de rei uxo. act. & l. j. §. hæc actio. ff ſi quis teſt. li. eſſe iuſ. fue. in quibus locis docto. hanc regulā ample diſcutiunt.

b Ang. & Iaſ. hic.

c l. ff. ſol. ma. & l. aſſiduis. C. q. po. in pig. habe.

d l. unica. §. j. ibi, tacitam hypothecā damus ex utroq; latere. C. de rei ux. act.

e in l. 1. §. poſt dotem. ſol. mo.

f Tex. in d. l. unica §. 1.

g d. l. aſſiduis. & d. l. unic. §. & ut plenius.

h d. l. aſſiduis.

i in d. l. aſſiduis

k arg. l. 1. §. generaliter. ff. de le. pſta.

l in l. in reb. C. de iure dot.

m in d. l. aſſiduis, quibus accedat text. in §. his cōſequēs in Nouel. de æqual. doc.

n Sic Bal. refert in l. dotis. C. de iure dot.

o gl. eſt, quā Bal. dicit eſſe auream, in d. l. aſſiduis, in uerb. dote.

p Ita Bar. in l. 1. ff. ſol. ma.

q l. ad exactionem. C. de doc. promi.

r ut in Nouell. de æqual. doc.

s l. 1. dotis fructus & l. res in dotem ff. de iure dotiū.

rum in patrimonium mariti uideatur fieri, ideo rei ueritas deleta, uel confuſa eſt. Ex quibus intelligimus, qui ait [s] *Vlpianus,* dotem ipſius filiæ proprium eſſe patrimonium. *Doti reſpondet donatio propter nuptias: eadem enim cauſa, ut uitam commodè tranſigant, uel maritus, uel ipſius nomine alius, confert.* 20 *Vnde Græci dicta eſt, ἀντίδωρον quaſi contra, uel mutua donatio. Vtraq; igitur eſt donatio, utraq; ad matrimonij neceſſitatem deſtinatur,* 21 *& ideo tantam æqualitatem iuris habent, ut utraq; dos nuncupetur etiam ab antiquis* [u] *legumlatoribus. Vnde dicimus, dotem & donationem propter nuptias paribus ambulare paſſibus, id eſt, pari iure accipienda eſſe utrinſq;* [a] *pacta. Quod Iuſtiniano tandem adeo uiſum* [b] *eſt iuſtum, ut æqualitatem omnimodam quantitatis etiam, nedum pactorum introduceret: quam tamen conſuetudo non admittit, contenta æqualitate interpretandi iuris. Poteſt igitur minor eſſe dos, quam donatio propter nuptias, aut contra: poſſunt & pacta eſſe diſparia, interpretatio tamen iuris par erit de re pari. Porrò iſtam æqualitatem dotis & donationis propter nuptias debes etiam ad priuilegium tacitæ hypothecæ referre, quæ huic actioni ineſt:* 22 *quia ſicut dos, ita & propter nuptias donatio ſubeſt tacitæ hypothecę, huiusq; nomine habet uxor mariti bona tacitè: ui & poteſtate legis* [c] *obligata.* 23 *Quod & in bonis paraphernis, quæ uxor ultra dotem marito adfert, obtinere, iure* [d] *traditum eſt. Redeundo ad diffinitionem, dixi in ea, aduerſus ſtipulatorem:* 24 *proprie enim is hac actione ex ſtipulatu tenetur, qui per ſtipulationẽ dotem promiſit, ſiue ſit uxor ſiue maritus, uel parentes eorum, aut etiam extranei.* 25 *Quod ſi nulla ſtipulatio dotis cauſa interuenerit, ſed nudo ſimplicíq; pacto conſtituta eſt, adhuc huic iudicio locus erit: non quia hæc ſimplex promiſſio per ſe illud operetur, ſed quia nihilominus de iure fingitur interueniſſe ſtipulatio, adeoq; ex hac ficta ſtipulatione hoc iudicium datur, ob dotis ſummum fauorem: quod reuera maximum eſt, & mirabile dotis priuilegium.* 26 *Eadem ratione fauoris, ſi inutiliter fiat iſta ſtipulatio dotis reddenda, perinde eſt, ac ſi ualida fuiſſet* [e] *interpoſita. Addidi pro conſequenda dote ſimpliciter:* 27 *quoniam non intereſt, an certa ſpecies, uel quantitas promiſſa ſit dotis nomine, an uero* [f] *collata in arbitrium boni uiri, quinimo & ſi quis dotem promiſit nulla omnino adiecta quantitate, ſed quodcunq; ipſe arbitratus fuerit, rectè ab eo cui ita promiſit, conueniri poteſt hoc iudicio, quoniam & hac facti ſpecie intelligitur quantitatem dotis ad arbitrium boni* [g] *uiri retuliſſe. Ex quo & illud diſcis, actionem ex ſtipulatu, quando pro dote intenditur, etiam ad incertum dari, contra eius naturã, quum regulariter huic actioni non ſit locus, niſi quando certum deductum eſt in* [h] *ſtipulationẽ. Subieci, conſtãte matrimonio:* 28 *nam ut exactioni dotis locus ſit, oportet conſtare contractum eſſe matrimonium: ante enim ſicut dos non* [i] *intelligitur, ita nec exerceri poteſt hæc actio, quoniam hanc conditionem in ſe habet oĩs* [k] *promiſſio.* 29 *Adpoſui uel etiam repetenda: non enim ſolum petitur dos promiſſa hac actione, uerumẽt data repetitur, qua in re intereſt, an de dote profectitia uel aduentitia loquamur.* 30 *Dos profectitia Vlpiano eſt, quæ a patre uel parente proficiſcitur, qui filiam propter eum ſuarum uiribus dotare cõpellitur. Aduentitia uerò dicitur, quam nemo ex parentibus, ſed quidam extraneus alicunde dedit. Hanc aduentitiam uxor ipſa repetit: illam uero & parentes, ſi eam ſibi poſt ſolutum coniugium reſtituendam ſtipulati pactive ſint, non tamen aliter, niſi conſentiat, uel certe non contradicat* [l] *filia.* 31 *Extranea uero non aliter permittitur repetitio, niſi expreſſim pactus uel ſtipulatus fuerit, dotem quam pro muliere dedit, ſibi reddi.* 32 *Extraneum autem in propoſito accipimus, qui non ſit parẽs mulieris, nec habeat eam in* [m] *poteſtate. Volunt enim interpretes, fictionem & præſumptionem ſtipulationis ceſſare in extraneo: quinimo etſi ſtipulatio interpoſita ab eo ſit, hæc tamen actio deſinet in ipſo bonæ fidei eſſe, & ad naturam ſuam redibit: quod nota dignum eſt. Et hæc quæ de repetenda dote tradimus, eadem ad donationem propter nuptias referre debes, cum ut ſupra dictum eſt, pari iure cenſeantur. Annexum eſt, eo diſſoluto.* 33 *ſiquidem conſtante adhuc matrimonio dos non repetitur regulariter, nec oritur hæc actio ad repetendam dotem, quum dies conditionis antè ſolutum matrimonium venire non* [n] *intelligatur: imò & ſi antea maritus uellet dotẽ reddere, non poſſet, quia Ius* [o] *prohibet.* 34 *Si tamen conſtante coniugio maritus ad inopiam uergeret, non eſſet locus prędictæ regulæ, ſed mulier repetere dotem poſſet aduentitiam, ne periclitetur, et parentes* [p] *eius dotẽ profectitiam: quod tamen in extraneo non procedere* [q] *Iaſon prodidit. Quinimo præter dotis exactionẽ poteſt uxor & bona paraphernа* [r] *petere, & item donationem propter nuptias, quã uel ex ſtatuto, uel ex pacto poſt finitum matrimonium lucratura ſit.* 35 *Soluitur autem hodie matrimonium duntaxat morte, olim* [s] *pluribus modis contingebat ſolutio.* 36 *Cæterum reſtituuntur res dotales ſoluto matrimonio* [t] *diuerſimode. Res enim immobiles, ſoloq; hærentes, niſi ſtatim exhibeantur, uſuræ ex his debentur, mobiles uero intra annum reddere ſatis eſt.* 37 *Nunc quæ in hac actione probanda ſint, uideamus. Et in actione quidem dotis petẽdæ probari debes, promiſſam eſſe ab aduerſario dotem, aduerſus quem agis. Doceri autem id poteſt uel dotalibus inſtrumentis uel teſtibus: quod ſi neutrum fieri poſſit, tũ partium aſſertio inſtruenda eſt coniecturis ex qualitate* [u] *perſonarum.* 38 *In repetenda uero dote oſtendendum eſt, ſolutionem dotis, uel donationis propter nuptias* [x] *factam eſſe. Simplici tamen aſſertioni coniugis non facile creditur, niſi inſtrumento cõfeſſionis, uel cautione ſcripta adiuuetur, accedẽte lapſu* [y] *anni, uel biennij.* 39 *Forma huius actionis pro petenda dote:* Quãuis ego haud ita pridẽ per uerba pſentis cõſenſus matrimoniũ cõtraxerim cũ Berta, eiusq; ratione reus conuentus mihi centum in dotem promiſerit, ipſe tamen admonitus iſta centũ ſoluere hactenus recuſauit iniuſte. Quare peto reum condemnari, ut numeret mihi prædictam dotem ad ſuſtinenda matrimonii onera. 40 *Quòd ſi ad repetendam dotem agatur, ſic proponẽda eſt actio:*

Ego

---

[t] l. 3. ſi igitur. de minorib.
[u] l. cũ multæ. §. 1. C. de dona. ante nupt.
[a] d. l. cũ multæ §. fin. aũt donatio.
[b] In. Nouell. de æqual. do § 1.
[c] Gl. eſt in d. l. aſſiduis ad fin.
[d] Tex eſt in l. ubi. ad prin. C. de iure dot.
[e] d. l. unica. §. accedit. ibi iſta gl. C. de rei vx. act.
[f] l. 3. C. de dote promiſ.
[g] l. ſi cum ea. C. de dot. promiſſ. l. cũ poſt. §. gener. ff. de iu. dot
[h] l. ſi quis certum. ff. ſi cer. pet.
[i] l. 3. l promittendo. ff. de iu. dot.
[k] l. ſtipulationẽ & l. non enim. ff. de iu. dot.
[l] l. 2. §. quod ſi in patris §. uoluntatem. ff. ſol. mat.
[m] d. l. unica. §. accedit.
[n] l. cedere diem ff. de uer. ſin.
[o] d. l. 1. ff. ſol. matri. & l. 2. de dote ple. iũcta l. j. C. ſi dos cõ. ma. ſol. ſu.
[p] l. ſi conſtante ſolu. mat l. ubi. C. de iur. dot.
[q] In d. l. ſi conſtãte. in prin.
[r] Sicut deſcribũtur in l. ſi ergo. § dotis autem cauſa. ff. de iur. doc.
[ſ] Sic habes in l. cõ ſenſu. C. de repu.
[t] d. l. unica. §. exacti C. de rei vx. act.
[u] l. cum citra. C. de iur. do. l. quæro. & l. cum poſt. §. gener. ff. cod.
[x] l. 1. C. d. do. cauſa. non num. l. ſi ex cautione. C. de non num. pec.
[y] l. ult. C. de doc. ca. non num.

Ego Berta nupſi Flacco,& eidem in dotem dedi centum,quæ ſtipulatus ſum mihi reddi ſecundũ euẽtum diei· Quamobrem præſente iam ca u reſtituendæ dotis, ſoluto ſcilicet matrimonio morte mariti Flacci peto vt Titius,qui hæredem adiit Flacci defuncti prædictam dotem reddat,eoq; nomine iuſta ſententia condemnetur,&c *Et hoc quidem procedit,ſi pecuniæ ſumma in dotem data ſit : quòd ſi aliæ res mobiles uel immobiles dotis nomine traditæ fuerint,exprimendæ ſunt in libello.Oportet etiam declarare,vtrum res ſint æſtimatæ,quum in dotem darentur,an non ſint : quia priori ſpecie non res , ſed æſtimatio* [z] *petenda eſſet,niſi mulieri data ſit electio tempore dotis* [a] *conſtitutæ,uel niſi ad hoc ſolum fuerit æſtimata, vt conſtaret,quãto fieret* [b] *fortè deterior.Facilè autem formas huius actionis uariabis,ſi ad donationẽ propter nuptias uel petendam,uel repetendam agas,quæ ſemper ſub appellatione dotis* [c] *intelligenda eſt. Obſerues etiam,pro diuerſitate caſuum libellum eſſe uariandum:quia aliquando uxor agit aduerſus hæredes mariti ſoluto matrimonio,aliquando conſtante matrimonio,ſi maritus uergat ad inopiam:interdum aduerſus patrem,qui pactus eſt dotem dare:plerunq; etiam maritus agit ad conſtituendam uel dandam ſibi dotẽ:nonnunquam hæres mariti,interdum uxoris hęres.* 41 *Hoc interim non eſt omittendum,maritum habere priuilegium competentiæ,id eſt,in quantum commodè poteſt , ne ad* [d] *aſſem exigatur. Vnde ſi iudex maritum inſolidum condemnet,uel ſimpliciter pronunciet,condemno te ad reſtituendam dotem , hic maritus habebit exceptionem priuilegij,* [e] *ſententia non obſtante,præterquam in caſu ſi pater filiæ promiſiſſet genero dotem, quam ſciret ſe non poſſe ſoluere,vt ſic induceret generum,tum enim inſolidum condemnabitur, nec habebit* [c] *competentiæ beneficium.*

z l. quoties. C. de iur.dot.
a l.plerunque.ff.de iu.dot.
b l. ſi inter uirum. C.eod.tit.
c Nouell.de æqua. l.dot.
d l. non tantum.ff. de re iud.
e Pro quo facit. l. etiam. §.licet. & l.maritum. ff. ſolu.matr.
f Text. eſt elegans in l.pen.in fin. de iur.dot.uide etiã Zaſium in ſuis intellect.

§.In bonæ fid.

1 *Veteri iure,quo ad compenſationem, differebant actiones bonæ fidei & ſtricti iuris.*
2 *Iuſtinianus conſtituit , cõpẽſationẽ tam in ſtricti iuris quàm bonæ fidei iudicijs ipſo iure cõſiſtere.*
3 *De dictione,inuicem.*
4 *Compenſatio alieni debiti an admittatur.*
5 *Depoſiti actio variè priuilegiata.*
6 *Omnis actio ipſo iure per compẽſationẽ tollitur.*
7 *Excipitur actio depoſiti.*
8 *Vt actio per compenſationem tollatur,neceſſe eſt eam ab aduerſario oppoſitam eſſe.*
9 *Quomodo ius nouum differat à iure ueteri circa compenſationem.*
10 *Compenſatio quid ſit.*
11 *In debito ciuili tantũ non opponitur cõpenſatio.*
12 *Vt compenſatio locum habeat, neceſſe eſt debitũ eſſe liquidum.*
13 *Quantũ tẽpus dari debeat ad liquidandũ debitũ.*
14 *Debitum tertij non põt alligari in cõpenſationẽ.*
15 *Effectus compenſationis eſt,quod vim ſolutionis habeat.*
16 *Compenſatio non poteſt excedere quantitatẽ debitam & compenſabilem.*
17 *Iurans ſe ſoluturum, compenſationis obiectione excuſatur à periurio.*
18 *Compenſatio in ijs tantum rebus locum habet , quę functionẽ, id eſt,promiſcuũ uſum recipiũt.*
19 *Quæ res dicantur fungibiles.*
20 *Sola pecunia quantitas dicitur,& num.25.*
21 *Diſſimilitudo rei fungibilis impedit compenſationem.*
22 *De ſpecie ad quantitatem illicita eſt cõpenſatio.*
23 *Fallit,ſi ſpecie perempta deueniatur ad æſtimationem.*
24 *Quãtitatis ad quãtitatẽ permittitur compẽſatio.*
26 *In quibus caſibus prædicta regula fallat .*
27 *Si quantitas ſoluitur ut ſpecies,an ad aliã quãtitatem compenſetur.*
28 *Speciei ad ſpeciem non fit compenſatio.*
29 *Generis ad genus non obijcitur compenſatio , contra communem opinionem.*
30 *In obligatione generis,omnes ſpecies obligãtur.*
31 *Genus nihil aliud eſt,quam ſpecies ſimul collecta.*
31 *Quomodo qualitatis ad qualitatem fiat compenſatio.*
33 *Expenſarũ compenſatio quare in uſum recepta.*
34 *In delictis & criminibus fit compenſatio.*
35 *Ad pœnæ euitationem compẽſatio admittitur.*
39 *In quibus caſibus non liceat compenſare.*

In bonæ fidei *a* iudiciis libera poteſtas permitti videtur iudici *b* ex bono & æquo *c* æſtimandi,quantũ actori *d* reſtitui debeat.In quo & illud continetur,vt ſi quid *e* inuicẽ *f* præſtare actorem oporteat, *g* eo compenſato,in *h* reliquũ *i* is cum quo actum eſt, debeat cõdemnari.Sed & in ſtricti iuris iudiciis ex reſcripto diui Marci, *k* oppoſita doli mali exceptione, *l* compenſatio inducebatur.Sed noſtra *m* conſtitutio eaſdem compenſationes , quæ *n* iure aperto nituntur,latius introduxit,vt *o* actiones *p* ipſo iure *q* minuantur, *r* ſiue in rem ſiue in perſonam,ſiue alias quaſcunq; excepta *s* ſola depoſiti actione, cui aliquid *t* compenſationis nomine opponi, ſane iniquum eſſe credimus,ne *u* ſub prætextũ cõpenſationis,depoſitarum rerum quis *x* exactione defraudetur.

VEteri iure differebãt inter ſe bonæ fidei,ſtrictiq; iuris actiones,quantũ ad compẽſationẽ attinebat: nam in bonæ fidei iudicijs ipſo iure compenſatio admittebatur : hoc eſt,eo ipſo qđ iudex compertũ habebat compenſationis locum eſſe , actio mox ipſo iure ſine facto hominis , vt ipſa minuebatur,

 ad quan-

ad quantitatem debitam, poteratq; iudex ex officio repellere agentem, reumq́, conuentũ abſoluere, etſi nihil ab eo petitum eſſet. Quinimò licet iudex reum condemnaſſet in totã ſummam, isq; ſoluiſſet, poterat tamẽ nihilominus debitum compenſabile, uelut indebitè ſolutum, repetere, & proceſſus erat nullus: hoc.n. eſt ipſo iure aliquid conſiſtere. In perſecutionibus verò ſtricti iuris, iudice etiã ſciente rem eſſe cõpenſabilem,

a In l.vlt.C.de cõpenſ.

non tamen fiebat cõpenſatio, niſi reus conuentus doli exceptionem obieciſſet, aduerſario dicendo, dolo facis, quia petis quod reſtituturus es. Ea autem omiſſa, etſi in totam ſummam debiti condemnatio facta erat proceſſus non irritabatur. 2 *Hanc antiqui iuris differentiam Iuſtinianus ſua* [a] *conſtitutione ſuſtulit, ſanciens compenſationem & in ſtricti iuris, & bonæ fidei iudicijs ipſo iure conſiſtere, ita quod neutrubi amplius ſit opus doli exceptione ſubmouere agentem, ſed quacunq; ratione conſtet iudici, extare rem compenſabilem, mox ipſo iure minuatur, & perimatur ius actoris ad quantitatem debitam ſiue concurrentem.*

b de uaria huius uoculę iudicũ acceptione vide glo. in §.præterea. ſup. quib. nõ eſt permu. fac teſt.

a Iudicijs. } [b] *Actionib. nam inter reliquas acceptiones iudicium non rarò actionem ſignificat.*

b Ex bono & æquo. } *Id eſt, ex æquitate naturali: neq; enim uerum eſt, aliud bonũ eſſe, aliud æquum, vt* [c] *Accurſius cenſuit: ſed bonum & æquum abſolutè bonitatem æquitatemq; ſignificat, & iuris medullã, germanamq; iuſtitiam, ut Budæus* [d] *alibi doctè enarrat.*

c In l.1. ff.de iuſti. & iur.

c Aeſtimandi. } *Id eſt, arbitrandi. Eſt enim arbitrari nihil aliud quàm exiſtimare, & recenſere ex æquitate.*

d In d.l.1.

d Reſtitui } *A reo.*

e l.eius. C.de compenſ.l.pen. ff. eo. titu.

e Inuicem.) 3 *E regione, ſeu uice uerſa, quia ſcilicet actor ipſi quoq; reo teneatur, debeat ei aliquid. Sanè hæc uocula, inuicem, vt plurimùm notat perſonarum quandam reciprocationem.*

f l.In rem.2.§.1. de comp.

f Præſtare actorem.) *Ipſi uidelicet reo,* 4 *nam alieni debiti nulla admittitur* [e] *compenſatio, etiamſi is conſentiat, cui debetur: admittitur, ſi is ſuum nomen cedat* [f] *reo.*

g Compenſato.) *Id eſt, compenſatione habita cum ijs, quæ uiciſſim actor reo debet: eſt enim compenſatio inuicem imputandi, quæ contrà debentur, ratio.*

g l.inuicem. C. illo tit.

h In reliquum.) *Quod adhuc reſtat deducto debito* [g] *actoris. Cæterũ ſi nihil ſit reliquũ, nulla erit condemnatio, ſed totum* [h] *compenſabitur.*

h l ſi tutores. C.eo. tit.

i Is.) *Subaudi reus.*

k Oppoſita.) *Et non aliàs: quia ſi hæc exceptio omiſſa erat, iudex non compenſabat debita.*

l Comp. indu.) *Id eſt poteſtas dabatur iudici, ut compenſationem admitteret.*

m Conſtitu.) *Quam in codice lib.4. habes, ſub tit. de compenſ. in ultima lege.*

In d.l.vlt.

n Iure aperto.) *Quæ liquida & certa ſunt, quia debitum hinc inde ſit liquidum. Ait* [i] *enim Iuſtinianus:* Ita tamen compenſationes obijci iubemus, ſi cauſa, ex qua compenſatur, liquida ſit, & non multis ambagibus innodata, ſed poſſit iudici facilem exitum ſui præſtare. *Idem paulò poſt addit:* Hoc itaq; iudices obſeruent, & non procliuiores ad admittendas compenſationes exiſtant, nec molli animo eas ſuſcipiant: ſed iure ſcripto utentes, ſi inuenerint eas maiorem, & ampliorem expoſcere indaginem, eas quidem alij iudicio reſeruent, litem autem priſtinam, iam penè expeditam, ſententia terminali componant.

K l.ſi putator. ff. ad l.Aquil.

o Actiones.) *Scilicet ipſas: eſt accuſatiuus.*

l Text. in l.ſi conſtet. C.de cõpen. Doct. communiter hic.

p Ipſo iure.) *Si, tamen de compenſatione conſtet iudici, quia non poteſt* [k] *diuinare: quacunq; autem ratione conſtet, nihil* [l] *refert.*

q Minuant.) *Ad quantitatem concurrentem, id eſt, in tanto, quantum compenſari debet.*

m Bal. hic.

r Siue in rem.) *Non quidem, cùm adhuc agitur de re ipſa m reſtituenda (neq; enim ſpecies apta eſt compoſitioni) ſed cùm eundum eſt ad rei æſtimationem: ueluti quia res ipſa præſtari non poſſit.*

n d.l.vlt.

o l.pen.C.depoſi.

s Sola depoſiti act.) *Huius exceptionis non ſolùm meminit Iuſtinianus in præfata ſua* [n] *conſtitutione: uerùm etiam hac de re peculiarem edidit* [o] *conſtitutionem qua diſertè uetat, depoſiti repetitioni ullam compenſationem, uel deductionem, uel doli exceptionem opponi. Idq́; etiam obtinere ſtatuit, ubi ex utraq; parte aliquid fuiſſet oppoſitum: ſed nec eius reſtitutionem vlla poſſe denunciatione impediri, uoluit.*

p l.actionem. ff.de poſiti.

t Compenſationis nomine.) *Retentionis tamen nomine aliquid obijci poſſe, nempe ſumptus in rem depoſitam factos, receptum eſt. Vnde* [p] *Marcellus reſpondit,* actione depoſiti conuentum, apud eundem iudicem utiliter experiri cibariorum nomine, quæ dedit ſeruo apud ſe ſe conſtituto.

u Sub prætextu. 3 *Nam cùm deponendo contrahamus fiduciam amicitiæ, ideo donata eſt depoſiti actio hoc priuilegio, quòd nec compenſatio, nec alia exceptio rectè opponatur repoſcenti debitum. Sicut & illud beneficij habet, ut præferatur alijs actionib. hoc eſt, ut prima habeatur ratio eorum, qui res uel pecunias (non tamen ſub fœnore) depoſuiſſent, ſi fortè alij quoque creditores ad bona depoſitarij* [q] *agerent.*

q l. ſi hominem. §. quoties. & l. ſeq. ff.depoſ.

x Ex actione.) *Repetitione.*

r Idem habes in l. vlt.C.de compenſa. in l.pen. C.de poſ. in c.bona fide. extra, de poſ.

6 Generalis regula, *ſiue theſis, ex hoc tex. colligenda eſt, uidelicet, quòd oĩs* [r] *actio cuiuſcunq; gñis & qualitatis hodie ipſo iure per compenſationẽ tollatur, in tãtũ quantũ compenſari debet,* 7 *excepta ſola depoſiti actione. Hoc tñ dogma ita temperabis, compenſationem ipſo iure competere,* 8 *ſi oppoſita ſit a reo in iudicio, ut ſic de illa conſtare iudici poſſit facto & uoce hominis, qui iudex vtiq; diuinare* [ſ] *nequit: in eo.n. ius quo hodie utimur, à veteri potiſſimũ diſcrepat,* 9 *quòd olim in ſtricti iuris perſecutionib. neceſſe erat ſolenniter obijcere doli*

ſ d.l.ſi putato. & d. l.ſi conſtat.

exceptio-

habeat cõpenſatio. 10 Eſt ergo compenſatio debiti ad debitum inuicem in uim ſolutionis ad concurrentem quantitatem contributio: eaq; ratione introducta, quod interſit noſtra potius nõ ſoluere, quã ſolutũ [b] repetere, compenſando arceantur præcaueanturq; ſumptus & [c] moleſtiæ iudiciorum. Ad diffinitionem reuertendo, aio in ea: debiti ad debitum ſimpliciter: quia compenſatio fit non ſolum de naturali & ciuili debito, ſed in naturali tantum. 11 In debito autem ciuili tantum non opponitur [d] compenſatio, niſi aliquid ex natura admixtum habeat, & adminiculum quoddam accedat, ut in chirographo poſt biennium: tum enim & ciuilis obligatio ad agendum efficax eſt. Item in debito [e] ex cauſa rei iudicatæ. 12 Debes autem diffinitionem intelligere de liquido debito; niſi compenſatio enim obijciatur de certo indubitatoq; debito, admittenda non eſt, niſi confeſtim liquidari, & facilem exitum ſui præſtare poſſit. 13 Quantũ autem temporis interuallum dari ad liquidandum oporteat, puto relinquẽdum eſſe iudicantis [f] arbitrio: tamẽ ſi ex Bar. tantũ temporis præſcribas, quantum ad ſoluendum [g] daretur. Subieci, inuicem, hoc eſt, inter ipſos contrahentes ab utraque parte, & non alias: 14 nam de alio non poteſt quis allegare compenſationem niſi forte pater ſit uel dominus, aut ſocius procuratorue in [h] rem ſuam. 15. annexum eſt, in uim ſolutionis, hic enim effectus, hoc officium compenſationis eſt, quod vim ſolutionis habeat, ac per conſequens tollatur & permittat omnẽ obligationem, ciuilẽ & naturalẽ, quia quod efficit [i] ſolutio, idẽ operatur cõpenſatio. Sicut ergo ſolutione eius, quod debetur, omnis obligatio [k] tollitur, ita & compenſatio perimit omnem obligationem, adeo quod ne reliquiæ quidem [l] vllæ permaneant. Subdidi, ad concurrentem quantitatem, quaſi dicerem, tantũ compenſari, atque inuicem imputari debere, quantũ debiti quantitas expoſcit: 16 neq; enim poteſt compenſatio ſummam ſiue quantitatem debitam & compenſabilem excedere. Poſtremo dixi, contributio, quia unum debitum fungitur uice alterius, ob id certe, quod compenſatio pro ſolutione habetur, ut iam dictum eſt. 17 Ideo is, qui iurauit ſe ſoluturũ: liberatur compenſationis obiectione & a periurio excuſatur, non ſecus atq; is, cui adiecta eſt conditio dandi, illam [m] implere compenſando nõ uetatur. Conſequẽs eſt ut ſubijciamus quibus in rebus admittatur compenſatio. 18 quo in puncto concludendum eſt, non in omnibus rebus locum habere compenſationem indifferenter, ſed in ijs tantũ, quæ functionem, id eſt, promiſcuum uſum recipiunt. Cum enim compẽſatio ſit imaginaria quædam ſolutio, oportet, quod res inuicem recipiant functionem. Nam interpretatiua ſolutio non poteſt locum habere, ubi non eſt locus ueræ ſolutioni. Rei ergo fungibilis ad rẽ fungibilem proprie fit cõpenſatio. 19 Dicuntur aũt fungibiles, quæ propter naturæ, vel artis ſimilitudinem recipiunt functionem & promiſcuum vſum, ut frumentum cum frumento, vinum cum vino, oleum cum oleo, ſicq. de cæteris rebus ſimilibus. Doct. tamen eas res vulgo etiam quãtitatem nominant, uerũ barbare: 20 ſola enim pecunia quantitas dicitur, quia per eam, quanta quęq; res ſit, æſtimatur. Alię namq; res fungibiles, vt frumentum, vinum, nomine quantitatis appellari non poſſunt, vtpote quia per huiuſmodi res nulla fit valoris æſtimatio, ſicut Zaſius in [n] ſingularibus: intellect. ex veritate tradit. Id ſi aduertiſſent interpretes, non tot difficultatibus obſcuraſſent hanc materiam. Neceſſe autem eſt, utriuſque rei fungibilis, ſit æqualis bonitas. 21 quia diſſimilitudo impedit compenſationem, ſicut & [o] functionem. 22 Ex præmiſſis colligitur, de ſpecie ad quantitatem, puta de frumento pecuniam, compenſam eſſe illicitam, cum vnum non fungatur ſpecie [p] alterius: 23 niſi ſpecie perempta deueniatur ad æſtimationem, quia forte ſpecies per conſumptionem ad pecuniam [q] reducatur, ſicq; accipiendũ eſt quod in tex. hic dicitur, & in actione reali cõpenſationẽ cõpetere. Neq; n. locũ in ea habet cõpenſatio, cũ corpora reſtituẽda ſunt, ſed cũ peruenitur ad æſtimationẽ, ſi reus offerat æſtimationẽ ꝓ fundo petito & actor acceptet. Itẽ ſi reus iuſſus rẽ reſtituere, detrectet, obq. id aduerſus eũ in litẽ iuretur, ac iudex plurimi ęſtimet fundũ, vel ipſũ intereſſe, nã & hac ſpecie ad quãtitatẽ ſiue [r] pecuniã deuenitur. 24 Cæterũ quãtitatis ad quãtitatẽ recte obijcitur cõpenſatio. Sub quãtitatẽ ſiue pecuniã numeratã accipere, debet. 25 q̃ ꝓprie dicitũ quantitas. ſ. ꝑ quam omnis res, quanta ſit [s] oſtenditur. Ergo pro regula ſeruandũ eſt, ubicunque uel iure uel conſuetudine pecunia ſolui poteſt pro pecunia, ibi & compenſationem admitti, cum ſit imaginaria ſolutio 26 Hoc tamen aliquoties non procedit. Primo in obligatione alternatiua, vt ſi debeas decem, uel hominem, quia hæc nõ poteſt compenſari cum pura, præſertim ſi actoris ſit electio, ſecus [t] ſi rei conuenti, uel debitoris. Secundo, ſi debitor quantitatis facultatem habeat ſoluendi ſpeciem pro quantitate: ut debito ex cauſa noxali, qua dominus tenetur ad quantitatẽ illati damni a ſeruo: ſi tamen malit ſeruum pro illo damno noxæ dedere. & ſic [u] ſpeciem ſeu corpus præſtare, liberatur. Domino ergo ſpeciẽ ſolutionem eligente, compenſatio [x] inutiliter opponitur. 27 Tertio, ſi quantitas ſolueretur vt ſpecies, & vt corpus, vt eſt pecunia in ciſtam recondita, vel ſacco incluſa, aut alioqui obſignata, quæ non expenditur uſui, [y] Bart. tamen & alij crebrius ſentiunt, contra, quaſi & tum compenſatio permittitur. [z] Zaſius fœdere diſtinctionis utranq; opinionem cõciliat. Nam ſi [a] pecunia ita reconditur, ut non deſtinetur uſibus domeſticis, tum impermiſſa eſt cõpenſatio. Cæterum ſi creditor cœpiſſet uti hac pecunia ea ſpecie, quia ceſſat eſſe corpus, & induit rurſus veſtem quantitatis, Bartoli uera eſt ſuia ut cõpenſationi [b] locus ſit. 28 Præterea ſpeciei ad ſpeciem non fit compenſatio. ut ſi a te fundum petã, ut uiciſſim & me tibi fundum debere obijcias, hic cõpenſatio reijcitur, ea rõne: quoniã utrubiq; incerta eſt æſtimatio, nã in fundis, corporib. & ſpecieb. ualor & æſtimatio uariant, caditq; in eis affectio, cum fundus meus forte mihi charior ſit, quam [c] tibi tuus. 29 Quemadmodũ ſpeciei ad ſpeciem, ita

b Vt l. 3. ff. de compen.
c l. quod debetur. ff. co.
d l. quacunque, & ibi gl. ff. hoc tit.
e Vt no. in l. Iulianus. ff. de condi. inde.
f Iuxta l. ultim. C. de compenſatio, ibi, hæc itaq; iudices obſeruẽt, &c.
g Per l. aufertur. §. qui compenſ. ff. de iure fiſci.
h l. rerum, & l. ſeq. ff. de compenſ.
i l. amplius. ff. rem rat. hab.
k Vt in. quib. mod. toll. obli. in prin.
l Vt hic. & l. ſolom. C. hoc tit. de compen.
m l. ſi peculiũ. §. 1. ff. de ſtatu lib. & Fab. hic.
n c j. circa tertiam generis acceptionem.
o Vt tractatur in l. 2. §. mutui. ff. ſi. cert. pet.
p l. ſi conuenitor. 2. de pig. act. l. ſi nõ ſortem. § ſi centum. de cond. in deb. & l. quod dicitur, de impenſis in reb. dot. fa.
q l. ſi propter. & l. neque. C. de compenſ.
r Tex. in l. qui reſtituere. ff. de rei. uen. in eius reſ cum. l. ſeq. en. tit.
s Vt. l. 1. ff. de contrah. emp.
t tex. in l. ſi debeas. & ibi gl. & Bald. & Salicet. C. de compenſ. gl. & Bartol. in l. ſi ſeruus cõmunis. §. idem dicendũ. ff. de furt.
u l. miles. §. 1. ff re iud. cũ ſimil.
x Gl. in l. qui ſoluens. 1. ff. de fur. Bar. in d. § . idem dicendum.
y in l. cum fundus §. ſeruum tuum imprudens. ff. ſi cert. pet.
z Zaſ. hic.
a l. plane. 1. §. 1. ue l. hoc ita. & l. de & ſi certos. ff ſed lege. 1. & l. ſi certos. ff. de ver. oblig.

 & ge-

b Fa. tex. in l. ſi is cui. ff. de ſol. ubi dicitur, in pecunia poſſe quantitatem, & item corpus intelligi, uide intellect. Zaſij
c Vt l. ſi dom uenerit, ad ſ. de pign. & l. quod dicitur. de imp. in re. do. fac.

& generis ad genus compenſatio non admittitur, vtcunq; contrarium vulgò receptum ſit. Nam etſi genus promittitur, periude tamen eſt, ac ſi omnes ſpecies ſub genere contentæ promitterentur. 30 & in obligatione generis: omnes ſpecies obligantur, ſaltem electiuè. Cum enim quælibet ſpecies ſub eo genere ſolui poſſit, cõſequens eſt, omnes eas in obligatione fuiſſe nexas, licet ſub electione, non copulatiuè. 13 Sic nominales dicunt, genus in effectu, & re ipſa nihil aliud eſſe quam ſpecies ſimul collectas. Sic obligatio generis ſemper ſe ad naturam obligationis ſpeciei [d] refert, quod in ſpeciebus compenſari nequit, rectè nec in generibus quæ nõ ſunt niſi ſpecies breuitate ſermonis collectæ, admittetur compenſatio. 32 Eſt porrò & aliud compenſationis genus, ſcilicet qualitatis ad qualitatem: circa quod obſeruandum eſt id, quod hic a Zaſio nõ inſubtiliter traditur. Nã ſæpe fit, ut cauſa in ſeipſa ſit impar, qualitate interim exiſtente pari ac ſimili, quod potiſſimum in expenſarum compenſatione relucet. Videmus enim quotidie fieri in iudicijs: quod unus litigatorum plus ſuſtineat ſumptuum: atque alter (raro enim ſumptus ſunt utrobique pares) qui tamen vterque litigandi cauſam habuit, iſta qualitas, ſcilicet iuſta cauſa, recipit compenſationem & æqualitatem ſumptuum. 33 Et hæc eſt radicalis atq. euidens ratio, ob quam expenſarũ [e] compenſatio in iudicijs in uſum recepta eſt. 34 Sed & in delictis & criminibus compenſatio fieri poteſt: ut ſi tu mihi dolum adhibuiſti, ego viciſſim tibi dolum nexui, neuter poteſt alium ſuper dolo conuenire propter compenſationis oppoſitionem, ſufficitq. dicere & tu dolum feciſti, quibuſcunq. ſimplicibus verbis etiam extra iudicium, ut [f] Bar. & [g] Dynus prodidere: & hoc quotidie in equis uidemus accidere dũ permutantur. Pari ratione, ſi vir petat dotem ab uxore tanquã adultera: ex diuerſo vxor petat donationem propter nuptias a marito tanquam lenone, neutri [h] audiuntur. Cõſimiliter ſi ambo ſocij equalem negligentiam commiſerunt: quæ par damnum ſocietati, attulit, ipſo iure deſiſtunt inuicem obligati eſſe, & plura [i] exempla paſſim in legibus extant. 35 Prædictis adijciendum uelut auctarij vice, quod & ad pœnæ euitationem compenſationi lòcus ſit, ut [k] Sulicetus pulchrè docuit: ueluti ſi aduerſus hæredem, qui diſtulit legata uenerabilibus locis relicta ſoluere, agatur ad pœnam dupli, isq; cõpenſationem obijciat, ideo non ſolui inquiens, quia tantundem mihi debetur, per hoc [l] euitatur pœna. Sic etiam Faber tradit, rem emphyteuticam non cadere in commiſſum per ceſſationem ſolutionis ſenſus, ſi dominus tãtundem emphyteutæ debeat, ſed oppoſita compenſatione, pœnam euitari. 35 Cæterum in quibus caſibus non ſit locus compenſationi cõmentatores poſt [m] Accurſium abunde tradunt: præcipui autem ſunt hi: Primo in depoſiti [n] actione, Deinde ijs nõ datur compenſatio, qui alienæ rei poſſeſſionem perperam occuparunt. [o] Tertio, ſi corpus, aut ſpecies debetur, vt ſupra dictum eſt. Quarto, ob negocium copiarum expeditionis tempore mandatum curator condemnatus, pecuniam iure compenſationis retinere non poteſt: quoniam ea non compenſatur. [p] Quinto contra fiſcum [q] non obijcitur compenſatio in pleriſque ſpeciebus. Poſtremũ aduerſ. remp. [r] cuiuſque ciuitatis aliquoties compenſatio prohibetur.

[d] Ad quod fa. text. in l. Mæuius. § duorũ. de leg. 2. ubi dicitur, hominis appellatio omnes homines id eſt, ſeruos in ſeſe cõpedio ſermonis complecti tur. Vide etiam Zaſ. hic. & in ſuis intellect. & Fab.

[e] De expenſarum cõpenſatione ui de Bald. in Authẽ. generaliter. C. de epiſ. & cler. Specul. in tit. de expenſ. § nunc uidendum. poſt prin.

[f] Bart. in l. etiam. ff. de compenſ.

[g] Dyn. in c. in pari. de reg. iur. li. 6. adde text. in l. ſi duo. ff. de dol. mal.

[h] Tex. eſt eleg. in l. uiro atque vxore. ff. ſolut. mat. fa. te. & ibi Doc. in l. cum mulier. ff. de compenſ.

[i] In l. ſi ambo. in princ. & §. quoties. ff de cõpen. in l. ult §. ſed etſi ſtipulator. ff. de eo per quem fa. eſt quo mi. &c.

[k] In l. et. C. hoc tit. de compenſ.

[l] Vt. d. l. etiam.

[m] Hic in uerbo, depoſiti.

[n] hoc. §

[o] l. ult. in fi. C. de compenſ.

[p] l. ob negocium. ff. de compenſ.

[q] l. auferetur. §. qui compenſationẽ. ff. de iur. fiſc.

[r] Vt eſt in l in ea C. de compenſ.

§. Præterea.

1 *Difficultas huius. §.*
2 *Arbitrium quid ſignificet in noſtro. §.*
3 *Arbitrariæ actiones unde dicantur.*
4 *In arbitrarijs actionibus duæ ſententiæ feruntur. num. 16.*
5 *Arbitraria non eſt nomẽ actionis, ſed qualitas. & num. 20.*
6 *Regula circa arbitrarias actiones in textu poſita tantum una, & num. 10.*
7 *Germanus & uerus text. noſtri ſenſus.*
8 *Explicatio textus literalis.*
9 *Non omnes actiones ob contumaciam rei ſunt arbitrariæ.*
11 *Omnia exẽpla in textu poſita, uni regulæ ſubiiei.*
12 *Actio quod metus cauſa quõ ſit arbitraria.*
13 *Actio de dolo qualiter ſit arbitraria. & nu. 40.*
14 *Ad exhibendum actio arbitraria. & num. 60.*
15 *In arbitrariis iudicis iudex nihil contra ipſorũ naturam arbitratur.*
17 *Actio de eo quod certo loco, &c. quomodo ſit arbitraria.*
18 *Noxales actiones nõ ea ratione eſſe arbitrarias, quia reus ante ſententiam rogetur, an litis æſtimationem ſoluere, uel ſeruum noxæ dedere malit.*
19 *Noxales actiones non ſunt arbitrariæ:*
21 *Verba textus, ex noxali cauſa, nouiter declarata & intellecta.*
22 *Arbitrariæ actiones quomodo differant a bonæ fidei ſtrictiq. iuris perſecutionib.*
23 *Actionem aliquam eſſe arbitrariam quid ſignificet.*
24 *Rei vendicatio eſt actio arbitraria, & quare.*
25 *Excuſſa l. qui reſtituere. ff. de rei uend.*
26 *Actio in factum contra nautas, cau. ſtab. eſt arbitraria.*
27 *Actio ex edicto de publicanis eſt arbitraria.*
28 *Actio redhibitoria eſt arbitraria.*
29 *Actio de dolo diffinitur.*
30 *Dolus bonus eſt permiſſus.*
31 *Dolus malus quid.*
32 *Actio de dolo non datur, niſi cum cauſæ cognitione.*
33 *In cauſæ cognitione quæ verſentur.*
34 *Aduerſus quas perſonas non detur actio de dolo.*
35 *Actio de dolo nõ datur, niſi aliæ deficiant, et ſic in ſubſidium competit.*
36 *An de dolo actio concurrat cum alijs actionib.*
37 *Quid ueniat in hanc actionem.*

38 *Actio de dolo, & quod metus cauſa, differunt.*
39 *Quid oſtendendum in actione de dolo.*
41 *De libello huius actionis.*
42 *Actio de dolo eſt temporalis, & interdum perpetua.*
43 *Actio ad exhibeudum quare introducta.*
44 *Exhibere, quid ſignificet.*
45 *Actio ad exibendum diffinitur.*
46 *Ad exhibendum actio eſt perſonalis.*
47 *Cauſa materialis huius actionis, & num. 56.*
48 *Hac actio quare dicatur in rem ſcripta.*
49 *Cui detur hac actio.*
50 *Vt quis ad exhibeudum, agat, pratendere debet intereſſe pecuniarium.*
51 *Aduerſus quos detur hac actio.*
52 *Quo tempore quis poſſidere debeat, ut hac actione conueniri poſſit.*
53 *Res tantum mobiles in actionem ad exhib. veniunt.*
54 *Hac actione petitur res exhiberi.*
55 *Quæ requirantur in volente hoc iudicio experiri.*
58 *Quæ ſint neceſſaria ex parte rei.*
59 *Actor probare debet reum poſſidere rem exhibendam, & qualiter hoc poſſit.*
61 *Cum quæritur, quid interſit actoris, duplex eſt conſideratio.*
62 *Libelli forma in actione ad exhibeudum.*

Præterea quaſdam actiones arbitrarias, id eſt; *a* ex arbitrio iudicis pendentes appellamus, in quibus [b] niſi [c] arbitrio iudicis is cum quo agitur, actori *d* ſatisfaciat, *e* veluti rē reſtituat, vel *f* exhibeat, vel ſoluat, *g* vel ex noxali cauſa ſeruum dedat, condemnari debeat. *h* Sed iſtę actiones tam in rem, quam in perſonam inueniuntur. In rem, veluti Publiciana, Seruiana de rebus coloni, quaſi Seruiana, quæ etiam hypothecaria uocatur. In perſonam, veluti quibus de eo agitur, quod ui aut metus cauſa, ut dolo malo factum eſt. Item cum id, quod certo loco promiſſum eſt, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio iudicis pendet. *i* In his enim actionibus & cæteris ſimilibus *k* permittitur iudici ex bono & æquo, ſecundum cuiuſque rei, de qua actum, eſt, naturam æſtimare, quē admodum actori ſatisfieri oporteat.

INterpretes 1 vulgo aiunt, materiam huius §. qui actiones arbitrarias tractat, ſubtilem & ſcabroſam eſſe, & malè cognitam, adeò ut Faber præceptorem in ea deſideret, malitq. diſcere, quam docere, & merito, abſurda enim uidebat ab omnibus eſſe tradita. Sane in eius enarratione ferè omnium interpretum ingenia defeciſſe, ſubſequentia (ut puto) perſpicue ſignificabunt. Prætermiſſis autem aliorum traditionibus ut uerum germanumq. huius cōtextus ſenſum eliciamus, & arbitrariarum actionum naturam rectè percipiamus, cum primis ſcire oportet, quomodo arbitrium noſtro in propoſito accipiatur. Arbitrium *de quo hic diſputamus nihil aliud eſt, quam interlocutio quædam iudicis, ſententiam diffinitiuā antecedens, quam* [a] *Teophilus* [illegible] *nuncupat,* [b] *Placentinus ſententiam interlocutoriam. Sic enim ait:* In omnibus actionib. bonę fidei non interponitur arbitrium, id eſt primi iudicis interlocutori, ſed tantum diffinitiua, porro in arbitrarijs duæ ſententię feruntur, *Et* [c] *alibi:* Arbitraria dicitur rei uenditio, ſicut & quæcunque, alia arbitraria, eo quia primum iudex arbitratur rem reſtitui, ſcilicet interloquendo, & poſtea pronunciat diffiniendo. *Item* [d] *alibi* Arbitrium quoque iudicis, inquit, dicitur ſententia prima in actionibus arbitrarijs. *Ex quibus duo ſunt diſcenda, uelut in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis 3 Primum, arbitrarias actiones dici quæ ab arbitrio, id eſt, interlocutione uel interceſſione iudicis pendent. 4 Alterum, duas in arbitrarijs actionibus ferri ſententias, interlocutoriam ſcilicet, & diffinitiuam: ſi reus conuentus interlocutioni iudicis ſatisfaciat, pœnam condemnationis effugit: ſin minus, diffinitiua ſententia omnino condemnandus eſt. 5 Porro hoc verbum,* Arbitraria nō eſt *nomen actionis proprium ſed qualitatis, cuiuſdam, quæ certis actionibus inhæret; ut recte* [e] *Accurſius ait. Nunc proprius accedendo ad textum, 6 tradit in eo Inſtinanus arbitrariarum actionum dignoſcendarum gratia regulam tantum unam, videlicet, quod in arbitrarijs iudicijs reus arbitrio iudicis ſatisfaciens abſolui, non ſatisfaciens condemnari debeat. Eius deinde exempla ſubijciens, actiones eas nominatim recenſet, quas arbitrarias eſſe dicimus. Ex quo apparet ipſum Imperatorem omnes actiones arbitrarias in eam regulam includere uoluiſſe: quod ſi accuratè Bart. & cæteri perpendiſſent, non utiq; tot regulas à ſententia tex. noſtri prorſus alienas tam temerè confinxiſſent. Eſt autem hęc vera & natiua totius contextus noſtri* [f] *ſnīa. 7 Quamuis in iudicijs regulariter permiſſum eſt iudici, cauſa cognita protinus ſententiam diffinitiuam ferre, utcunq; reo grauis & dura futura ſit condemnatio: eſt tamen genus quoddam actionum: in quibus humanius atq; benignius cum reo agendum eſt. In his enim iudex, priuſquam negocium ſiue cauſam diffiniat, uelut interceſſor quidam & amicabilis cōciliator arbitratur & æſtimat, quemadmodum ex bono & æquo actori ſatisfieri oporteat,*

a In ſuis Græcis inſ. in hoc. §.
b In ſumma huius tit.
c in lib. de rei uēd. cap. 4.
d in ſumma. C. de recep. arbi. mox a princ.
e Gl. in l. bonæ fidei in uerb. conductarum, & ibi Bart. ff. de eo, quod cer. loc.
f In hunc modum hunc §. grauiter & nouiter explicat Franc. Duarenus in cōmentarijs de in lit. iurādo, ex quo multa hinc mutuati ſummus.

ri oporteat, quod, ſi reus ex tali iudicis arbitrio ſatisfaciat actori, obtemperet iudici, tunc abſoluitur, & cō demnationem euitat: ſin verò arbitrio non obtemperans, in contumacia perſeueret vſq. ad ſententiam, Iudex omnino condemnat eum. Hac eſt propria, ſpecialisq; arbitrariarum actionum natura, & qui diuerſum tradunt, velut in tenebris obambulantes, ſæpe impingunt, & diuinationes adferunt partim impertinentes, partim legum ſententijs repugnantes. 8 Explicemus textum.

g Num. 17. a Ex arbit.} Ex interlocutione ſiue interceſſione iudicis, ut Theophilus rectè exponit.

b Niſi arb. iud.} Hæc eſt generalis diffinitio ſiue regula, in qua omnes actiones arbitrariæ includuntur & actio, qua certo loco promiſſum petitur, utcunq; Doct. cōmuniter repugneat, ſicut g infra latius oſtendā.

c Arbitrio.} In his enim actionibus arbitrio iudicis ſatisfactionem fieri oportet, non actoris voluntate. 9 Vnde conſequitur, non omnes actiones ob cōtumaciam rei, arbitrarias dici poſſe, ut Bar. & alij voluere: ſed eas tantum, quæ in text. recenſentur, & quæ cum his ſimilitudinem habent.

d Satisfac.} Eo. n. ſecundum arbitrium ſiue interlocutionē iudicis ſatisfaciente, abſolutio ſubſequi debet.

e Veluti.} Exempla ſunt ad regulā ſupradictā adaptata. Singulas aūt haſce actiones deinde diſcutiemus.

f Exhibeat.} Præſtet rem inſpectioni publicæ.

g Vel ex nox. cauſ.} Quia noxæ deditio pro ſatisfactione haberi debet, quaſi diceret, ſi dn̄s aliqua arbitraria actione cōueniatur noxaliter, etſi arbitrio iudicis nō ſatisfaciat, ſed ſeruū noxę dedat, pinde cōdēnationē

h Num. 21. effugiet, ac ſi arbitrio iudicis ſatisfeciſſet, & hic eſt verus horum verborum ſenſus, de quo h infra vberius.

h Sed iſtæ act.} Scilicet, quæ arbitrariæ ſunt, in quibus duplex a iudice fertur ſententia.

i In his enim act.} Vides Imperatorem una quaſi periodo omneis arbitrarias actiones comprehendere, ſicq. ſub vnam regulam ſupra traditam includere?

k Permit iud.} Scilicet interloquendo, priuſquam ferat diffinitiuam ſententiam. 10 Ex præſenti loco collige regulam tātum vnam, quod in arbitrarijs actionibus reus ante ſentētiam diffinitiuam ex arbitrio ſiue interlocutione iudicis ſatisfaciens, abſolui, non ſatisfaciens, condemnari debeat. 11 Huic regulæ omnia exempla & actiones hoc in contextu recenſitas, optime conuenire, atq; in eam includi, ex infra dicendis perſpicuè conſtabit, utcunq. interpretes ex æquo omnes diſſentiant. Cū enim in his omnibus arbitrio iudicis ſatisfaciens abſoluatur, non ſatisfaciens condemnetur: conſequens eſt, omnes prædictæ regulæ ſubijci. Theophilus actiones ſingulas ferè ad hanc regulam applicat. Nam ſi vel actione Publiciana, uel Seruiana, aut quaſi Seruiana actum fuerit, & reus præcepto iudicis obſecutus, rem ante condemnationem reſtituerit, abſolutionem conſequetur. Hoc porro uel maxime perſpicuum eſſe poteſt in actionibus, quod metus cauſa, & de dolo. 12 Actio enim, quod metus cauſa, eſt, qua tecum ago ad rem, quæ mihi per metum ablata eſt, de qua

i in §. itē actio de eo. ſup. hoc tit. i alibi diximus: ſi tu iam conuentus hac actione, iudicis interceſſione & iuſſu rem illā mihi reſtitueris, quadrupli condemnationem effugis. Sic enim & Iuſtinianus ipſe k ſupra de hac actione loquens. Eius natura

k in d §. item actio de eo. inquit, tacite continetur, ut qui iudicis iuſſu ipſam rem actori reſtituat, abſoluatur: quod in cæteris caſibus non eſt ita, ſed omnino quiſque in quadruplum condemnatur, quod eſt, & in furti manifeſti actione. Hæc ille, quaſi diceret, in cæteris quadruplaribus actionib. etiamſi res ante ſententiam reſtituatur, pœna tamen non euitabitur. Vtcunq. enim fur manifeſtus uel raptor, ante condemnationem rem raptā

l l. qui ea mente. ff. de fur. & l. non prodeſt. ff. ui. bo. rap. furto ve ſubductam reſtituant, a pæna tamen non liberantur. Sed quæ eſt ratio? quoniam iſtæ actiones: furti manifeſti. & vi bonorum raptorum, in numero arbitrariarum non l referuntur. Quorſum & ea quadrant, quæ ab m Vlpiano ad alterum caput edicti, Quod metus cauſa, ſcribuntur. Edicti verba ſunt: Si res me-

m in l. itē ſi cū exceptione. ff. quod me. cau. tu ablata ſit, neque ea res arbitrio iudicis reſtituatur, intra annum in quadruplum iudicium dabo. Vlpianus interpretari volens hæc uerba, Si quis nō reſtituat, inquit, in quadruplum in eum iudicium pollicetur, ſatis enim clemēter cum reo Prętor egit, ut daret ei reſtituendi facultatē, ſi vult pœnā euitare. Et paulo poſt, Nec quicquam iniquum videatur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari, quia non ſtatim quadrupli eſt actio, ſed ſi res non reſtituatur. Hæc autem actio cum arbitraria ſit, licentiam habet reus, ab arbitrio dato vſque ad ſententiam reſtitutionē rei facere: quod ſi non

n In l. arbitrio. in princ. ff. de dolo malo. fecerit, iure meritoq. quadrupli condemnabitur. Hactenus Vlpianus. 13 Paria & de doli actione idem Vlpianus, enarrans quoddam caput edicti: de dolo n malo ſcriptum reliquit, Arbitrio iudicis, inquiens, hac quoque actione reſtitutio comprehenditur: & niſi fiat reſtitutio, ſequitur condemnatio quanti res eſt. Plenius Theophilus & de dolo actionem arbitrariam eſſe oſtendere uolens, ita exēplo declarat: Veluti illectum tu me, uino forſan obrutum, uel aliter deceptum, eo perduxiſti, ut rem tibi meam traderē: tandē ego ad me reuerſus & mihi redditus, de dolo tecum agere cœpi. Iam ſi ante condemnationē rem illam arbitrio iudicis mihi reſtitueris, ſimul condēnationem euadis, & infamiam, quæ inde conſequitur.

o Actionem de dolo, nu. 29. Actionē uerò ad exhibendū. num. 45. 14 Sic & ad exhibendum actio arbitraria eſt: quia ſi rem, quam apud te occultas, iuſſu & interceſſione iudicis exhibueris, id eſt, eam inſpectione præſtiteris, abſoluendus es: ſin minus, ſententia diffinitiua condemnādus es. Has tamen poſteriores duas actiones o infra ſpectatim explicabimus. 15 Ex prædictis colligitur in arbitrarijs actionibus iudicem nihil contra ipſarum naturam arbitrari, ſicut hactenus falſo creditum eſt, ſed potius earundē naturam in pronunciando ſequi, id quod Theophili uerba ſatis perſpicuè euincunt; διὰ τὸ εἰδικῶς ἐγκεῖσθαι ταῦτα ταῖς ἀγωγαῖς. id eſt: propterea quod ſpecialiter ea ineſſe creduntur his actionibus. 16 Deinde & illud ex præmiſſis intelligi pōt, in omnib. arbitrarijs duplicem a Iudice ferri ſententiam, in-

ter-

terlocutoriam.ſ.& diſſinitiuam,ut & [p] *ſupra diximus.* 17 *Nam qd Doc.tradunt,in actione,quæ certo loco promiſſum petitur,condemnationem protinus fieri,ſine præcedente interlocutione,eamq; nihilominus arbitrariam eſſe:id ſupradictæ regulæ conſentaneum non eſt,et fruſtra hanc actionem eidem regulę ſubiecißet Imp.niſi etiam ſub ea includeretur. Nec aduerſatur,*ꝙ *iudex id quod intereſt,in ea actione arbitratur & æſtimat: idem.n.& alijs pleriſq; actionib.fieri ſolet,quæ tamen ob eam cauſam arbitrariæ non ſunt* [q] *Bar. ipſe probat. Quare ipſe* [r] *Duareni ſententiam ſequor,exiſtimantis,*ꝙ *hæc quoq; actio dicatur arbitraria,eadem ratione,qua ſuperiores,& ſub eadem regula comprehendatur. Poteſt.n. (exempli gratia huius actionis,additus iudex pariter arbitrari,& interloqui,vt ſatiſdet reus de pecunia ibi ſoluenda,vbi promiſſa eſt: qui ſi iudicis arbitrio paruerit,abſolutionem conſequitur, ſin minus,ſententia diffinitiua condemnabitur, & ita* [ſ] *Vlp.diſertè reſpondit.* 18 *Quod deniq; (vt ad vltimum tex.noſtri exemplum deueniam) communi interpretantium aſſertione receptum eſt,noxales actiones ea ratione arbitrarias dici,quia iudex ante ſententiam reum interroget,vtrum litis æſtimationem ſoluere malit,an ſeruum noxæ dedere: qui ſi reſpõdeat ſe dediturum,a iudice tamen iuſſus ſeruum noxæ non dedat,condemnandus ſit quanti actor in litem iurauerit: hoc tamen verum eſſe,vix adduci poſſum ut credam. nam & a uerbis,ſenſuq; §.noſtri penitus abhorret,neq; vllam ſpeciem rationis habet. Officium namq; iudicis eſt,in actione noxali ſub alternatione dominum condemnare,vt is vel litis ſoluat æſtimationem,uel ſeruum noxæ* [t] *dedat.& ſecundum communes regulas ſolius noxæ deditionis iudicium* [u] *nullum eſt. Niſi ergo iudex formam à lege præſcriptam in iudicando ſeruet,officio ſuo non rectè functus eſſe dicetur.Neq; obſtabit,ſi dicas, vbicunq; iudicem æquitas mouerit,interrogationem in iudicio fieri* [x] *oportere.Item ad officium iudicis ſpectare in interdictis quibuſdam noxalibus ut uoluntate domini primum explorata,ſeruum noxæ dedere iubeat,&* [y] *ſic non parentem condemnet:nam huiuſmodi interrogatio iniqua captioſaq; eſt,per quam reo admitur facultas ſibi à lege conceſſa,noxæ dedendi,videlicet poſt condemnationem,donec,iudicati* [z] *conueniatur.Et quamuis colore iſtius interrogationis uideatur reo ſaluum manere hoc legis beneficium,reuera tñ & in effectu amittit illud.Dominus.n.qui ita interrogatur a iudice,ante latam ſententiam non poteſt intelligere,an malit litis æſtimationẽ ſoluere,uel ſeruum noxæ dedere: quum tamen hæc dedendi facultas, vſque ad executionem ſententiæ non alia rõne concedatur,quã quod iniquum ſit nequitiam ſeruorum dominis ſupra ipſorum* [a] *corpora dãnoſam eſſe.Conſequitur ergo,ad officium iudicis non pertinere,ut uel dominum cogat interrogationi factæ reſpondere,uel ſeruum noxæ dedere præcipiat,niſi fortè ſponte ſe aduerſario ſatisfacturum negauerit.* 19 *Suntne igitur actiones noxales etiam arbitrarię? Minimè verò:* 20 *neq; enim hæc dictio, noxalis,nomen actionis, ſed potius qualitatis cuiuſdam certis actionibus,* [b] *ſignificat:ſic enim & de actionib. perpetuis aut temporalib.aut pœnalibus,aut rei perſecutorib.idem quæri poſſet,num arbitrariæ eſſent. Ea autem quęſtio cui non abſurda uideretur & inepta? cũ hæc nõ ſint nomina actionũ propria,ſed quędam qualitates inhærentes pleriſque iudiciis.Quare* [c] *Durandi ſententiam ueram eſſe non dubito,qui ſic ſentiendum inquit,* Earũ actionum,quæ hic enumerantur,hanc eſſe naturam,ut reus ante ſentẽtiam interlocutioni iudicis nõ obtemperans,condemnari debeat,ſi modò ſuo nomine conueniatur.Nam ſi ex noxali cauſa,noxæ deditio pro ſatisfatione habenda eſt. *Exemplo res erit clarior. Actio quod metus cauſa, & de dolo, quæ arbitrarię ſunt,non tantum aduerſus aliquem ſuo,ſed & ſerui nomine intendi* [d] *poteſt.Quid ergo ſi dominus,uel quod metus cauſa,uel de dolo actione noxaliter conuentus ſit,iſq; iuſſus à iudice reſtituere rem,quã metu dolove extorſit,arbitrio non obtemperet? an ſi noxæ dedat ſeruum,perinde condemnationem effugiet,ac ſi arbitrio ſatiſfaceret? Et non uidetur,quia edictum ita loquitur,* Si res arbitrio iudicis non [e] reſtituatur.*Hanc itaq; dubitationem eximit Imper.his uerbis,ſupplens quod edicto Prætoris omiſſum fuit:* Niſi arbitrio iudicis ſatisfaciat, uel ex noxali cauſa ſeruum dedat. 21 *Vnde ad quæſtionem propoſitam ſic reſponderi poteſt:actiones in tex.noſtro enumeratæ,ueluti quod metus cauſa,de dolo, & reliquæ ſiue contra aliquem ſuo nomine,ſiue noxaliter intendatur,arbitrariæ ſunt.Furti uerò actio, legis Aquilię, iniuriarum, ui bonorum raptorũ,quamuis ex noxali cauſa agatur,arbitrariæ tamen non ſunt.* 22 *Ex prædictis facilè iam eſt colligere, quantum arbitrariæ actiones à ſtricti iuris,bonęq; fidei iudicijs differant. Nam in ſtricti iuris perſecutionib.cum iudicis poteſtas uerbis quib.contrahentes uſi ſunt,adſtricta, & tanquam incluſa ſit,liberum ei non eſt,ante ſententiam quicquam benignius aut clementius arbitrari, quàm uerba contrahentium ipſo præſcribant,& quam inter contrahentes dictum conuentũq; ſit, tametſi id ęquũ fortè eſſe iudicẽt.In his uerò,q bonę fidei ſunt,quia iudex liberam iudicandi facultatẽ habet quod ſibi æquũ viſum fuerit,& minimè alligatam:poteſt & omiſſo neglectoq; arbitrio,ſi ita uiſum ei fuerit,protinus ſententiam ferre.Porrò in arbitrarijs ſententia diffinitiua non rectè fertur,niſi pręceſſerit arbitrarium & interlocutio iudicis,* 23 *Nam* arbitrariam actionem eſſe,*nihil aliud ſignificat,quam aliquam actionem eſſe eius naturæ,ut iudex in ea ſniam diffinitiuam non ferat,niſi prius, tanquam amicabilis quidam compoſitor,arbitretur interloquendo,qũo ex bono & æquo actori ſatiſfaciendum ſit:cui interlocutioni ſiue interceſſioni ſi ſatiſfiat,abſolutio,ſin minus,cõdemnatio ſubſequi debeat.Prędictis arbitrarijs actionibus annumerandę ſunt & pleraq; alia,quę cum ſuperioribus ſimilitudinem habent.* 24 *Primùm* rei uendicatio: *nam & in ea arbitrium condemnationem ſolet præcedere,cui ſi reus obtẽperet,abſoluitur:ſin minus,* [f] *cõdemnatur.Neq; obſtat,quod uideri poteſt,rei uendicationem non ex iudicis arbitrio pendere,cum in ea in-*

terdum

p Ad prin.huius §.

q In l.d.unica.ad fin. de ſent. quæ pro eo quod intereſt. &c. & in l.ſi id ꝙ ex Pamphilo. ff. de leg.2.in l.continens.§.cum ita ff.de uerb.obl.

r In cõmen. de in litem iurand.

ſ In l.qd ſi Epheſi. §. interdũ de eo quod certo lo.

t Tex.eſt in princi. c.1. de noxalibus actio.

u l. miles. ff. de re iud.

x l.ubicunq; ſup. & inter.act.

y Per l. ult.ff.de interd.

z l.item ueniũt. §. idem rectè.de petit.hære.

a d.pri.infr.de nox. act.

b §.ſunt autem.infr.de noxal. act.

c In loco. ſup.allegato.

d l.quod diximus. ff.quod me.cau. l.ſi oleum.§ ult. & l. ſi quis adfirmauerit. §.penu. ff.de dol.mal.

e l.ſi cũ. exceptione.§.quatenus.ꝙ met.cauſ.

f l. & ex diuerſo.& l. qui reſtituere. ff.de rei uend.

terdũ arbitrio neglecto res à poſſeſſore manu militari [g] auferenda ſit: quia reſpõdeo, & in actione de dolo & quibuſdam alijs, iudicis arbitrium nonnunquam ceſſare, quam tamen arbitrariam eſſe, nemo [h] dubitat. 25 Quid ſi [i] Vlpiani verba rectè ponderemus, conſtabit & in Publiciana, & pleriſq; eiuſdem generis perſecutionib. rem à poſſeſſore auferri, non minus quã in rei vendicatione, ſic.n. ait: Qui reſtituere iuſſus iudici non paret, contendens ſe non poſſe reſtituere, ſi quidem habeat rem, manu militari officio iudicis; ab eo transferri, & fructuum duntaxat omniſq; cauſæ nomine condemnatio fit. ſi uerò non poteſt reſtituere ſi quidem de dolo fecit. quo minus poſſit, is quantum aduerſarius in litem ſine ulla taxatione in infinitum iurauerit, damnandus eſt. Deinde ſubdit. Hæc ſententia generalis, &c. quib. verbis ſignificat præcedentem ſententiam de executione manu militari facienda, ac de in litem iurando, generalẽ & ad omne is actiones pertinere, quibus arbitrio iudicis quid reſtituitur. Cum enim generali verbo vſus fuerit (qui reſtituere iuſſus) meritò adijcit, ſe non ſolùm rei vendicationem, ſed & pleraſq; alias actiones, quib. ad reſtituendum agitur, complecti voluiſſe. Huc accedit quod idem [k] Vlp. ſcribit, in Publiciana actione eadem omnia, quę in rei uendicatione, obſeruanda eſſe. Item cùm [l] Neratius dicat, Publicianam actionem non ideo comparatam eſſe, vt res domino auferatur: vtiq; à contrario ſignificat, ab eo poſſeſſore, qui dominus non eſt, auferri poſſe. Quinimò [m] Placentinus de rei vendicatione loquens: Notandum quoque eſt, inquit, quod per arbitrium, id eſt, interlocutoriam ſententiam, iudex cum reo agit clementius: per ultimum autem calculum, id eſt, per diffinitiuam ſentẽtiam, agit ſecum durius, coercetq; eum ſeuerius, puta in quantum iurauerit petitor, etiam in infinitum. 26 Deinde actio in factum contra nautas, caupones, ſtabularios, inter arbitrarias perſecutiones recenſetur: quia cùm hoſpites deponunt apud eos res, quas inuexerunt, niſi iudices arbitrio reſtituant, pœna dupli premuntur: reſtituentes autem iuſſu iudicis, dupli pœnam effugiũt. 27 Itẽ actio in factum [n] ex edicto de publicanis: quia ſi publicani ab aliquib. rẽ auferant, vel ad illicita cogant, conuenti facultatem habent antè ſñiam rem reſtituere, iudice ita arbitrante, & dupli pœnam euitare, quę aliàs illis infligitur. Hinc [o] Vlpianus ad edictũ de publicanis, Et reſtituendi, inquit: facultas publicano ui abreptum datur: quod ſi fecerit omni onere exuitur: & pœnali actione ex hac parte edicti liberatur. 28 Demũ Actio redhibitoria: emptore.n. pecus morboſum uenditori redhibente, niſi uenditor præcepto & arbitrio iudicis parens, reſtituat precium & acceſſiones, in duplum condemnatur: ſi uerò reddat, dupli pœna [p] liberatur. Poteris fortè & alias actiones addere, ſi quæ cum prædictis cognationem quaſi & ſimilitudinem habere uidebuntur. Et hęc quidem de arbitrarijs actionibus dicta ſint hactenus, explicemus modò actionem de dolo, & ad exhibendum, ſpeciatim, cũ in ſuperiorib. neutra harũ enarrata fuerit. 29 Actio de dolo eſt perſonalis, & datur aduerſus decipientem aliquem dolo malo, cã cognita ſi alia actio deficiat pro conſequenda indemnitate, illi qui deceptus eſt. Perſonalis eſt, quia ex maleficio doli mali in perſonam eius, qui alium circumſcripſit, naſcitur. Sequitur, aduerſus decipientẽ, uoluit.n. [q] æquiſſimus Prætor naturali ratione aduerſus uarios & doloſos, qui alijs obeſſent, calliditate quadã ſubuenire edicto ſuo, ne uel illis malitia ſua eſſet lucroſa, uel deceptis ſimplicitas dãnoſa. 30 Dixi, dolo malo, ad differentiam boni, doli, id eſt ſolertia, qui [r] eſt permiſſus: ut ſi machinetur quis aduerſus hoſtes vel latrones: ſi quis aſtutia & calliditate dolum & uim ab alio ſibi illatam repellat, aut ſi quis aliud faciat, aliud ſimulet alterius cõmodandi gratia: de hoc dolo edictum Prætoris nõ loquitur, ſed de dolo malo, qui ex propoſito hominis doloſi contingit. 31 & definitur à [s] Labeone quòd ſit calliditas, fallacia, machinatio ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita. [t] Bal uerò breuius, dolus eſt, ait, malitia in alterius dãnum prorumpes. Plerunq; tamẽ dolus malus ẽt re ipſa emergit, ut cũ deceptus ſum ultra dimidium iuſti precii, ita quòd ualor ſine æſtimatio rei me decepit: ſed nec is ad hãc actionẽ [u] ptinet, ſubiunxi cã cognita, hoc cũ cognitione cauſæ: 32 hoc.n. iudicium non paſſim inſtitui põt, ſed ita demum, ſi id cum cauſæ cognitione fiat. 33 In cauſa autem cognitione uerſantur hæc tria, tps, res, perſona. Primũ tps, qa hodie de dolo actio biennio à tempore doli paſſi continuè numerando datur, & non ultrà, ẽt lite [x] conteſtata: qd ſingulare eſt in hac actione, cum regulariter per litis cõteſtationẽ [y] ppetuentur iudicia: olim aũt dabatur annus utilis. Deinde res, quia pro modica re hoc iudicium non datur: niſi.n. quantitas ſit vltro duos aureos, [z] indulgendum non eſt. 34 Demum pſona, ut non concedatur aduerſus eas perſonas quib. pietate, officio, reuerẽtia obligamur, cum ſit famoſa. Quare nec libertis aduerſus parentes patronoſve, nec ſubditis aduerſus dominos, nec humili aduerſus eũ, qui dignitate excellit, nec perdito aduerſus hominem uitæ emendatioris, de dolo agere licebit. Dabitur tamẽ aduerſus iſtas perſonas loco illius in factum actio uerbis tẽperatis, in qua nõ fiat doli mẽtio, ſed bonæ fidei, ne ex ſuo dolo [a] lucrentur. Dixi ſi alia actio deficiat: meritò.n. Prætor ita demum hãc actionem pollicetur, ſi alia actio non ſit qm tã famoſa actio nõ temere debuit à Prætore decerni ſi ſit, alia, qua quis poſſit experiri. Sed & ſi interdictum ſit, quo quis experiri, uel exceptio, qua ſe tueri poſſit, uel ſtipulatione quis tutus ſit, puta quia doli clauſulam ſtipulatus eſt, uel ſperanda ſit in integrum reſtitutio, aut ẽt aduerſus tertiũ, q dolum nõ intulit, poſſit haberi regreſſus, & in ſumma, ſi ulla alia rõne indẽnitati eius, q circũſcriptus eſt, cõſuli poſſit, [b] huic iudicio locus eſt. 35 Sic ergo obſerua, hãc actionem nõ niſi in ſubſidiũ, qñ alia remedia deficiũt, dari: 36 neq; etiã hãc cũ alia actione concurrere, niſi alia uel ex eodem æquitatis fonte pfluat, uel ſit generalis, quia ſpecies nõ excludit ſuũ [c] genus. Item & ſicuti inferiori ſub ſe cõcurrit: ſed nõ cũ pari: ſicq; habet ſe inſtar inuidi, qui de pari [d] dedignatur 37 Annexũ eſt, pro conſequenda

[g] d. l. qui reſtituere. de rei uendicat.
[h] Iuxta l. arbitrio. § non tamen. & §. ſi curus. ff. de dol. mal.
[i] In d. l. qui reſtituere.
[k] in l. ſed etſi res. §. in Publiciana. ff. de publ.
[l] in l. vlt. ff. eo. tit.
[m] lib. 1. de rer. uen. tit. 4.
[n] de qua in l. 1. ff. de publ.
[o] au l. 1. §. dixerit. l. ſi quis & l. hoc edicto. de publ.
[p] Tex. in l. redhibitoria. ff. de ædi. edict.
[q] l. quod ſi Epheſi. ff. de eo qd cert. loc.
[r] l. 1. in pri. & § nõ fuit. ff. de dol. ma. c. ne quis arbitr. 22. q. 2.
[s] in d. l. 1.
[t] in l. pignus. C. de pig. act.
[u] Tractatur aũt de eo in l. 2. C. de reſcind. vend.
[x] l. ult. C de do. ma.
[y] l. ult. C. de præſcr. ann. l. non ſolet. ff. de regul. iur.
[z] l. ſi oleũ. in fin. & l. ſeq. ff. hoc tit. de dol. ma.
[a] l. nõ debet. & l. ſe. ff. hoc. tit. Bart. in l. infame. ff. de pub. iu. Aug. in l. ſi ſuperſtite. de dolo ubi ponũt formam actionis in factum.
[b] d. l. 1. § ait prætor vſq; ad finem l. & elegãter. § ſed eſt uerius. & §. ſequen. iuncta l. cũ a te. ff. hoc tit.
[c] l. certi condictio. ff. ſi cert. petat.
[d] l. 2. & ibi gl. C. de do. mal.

da indemnitate: nam hoc iudicio agimus, primum vt nobis reſtituatur id quod ad doloſum peruenit ex ſua vel alterius [e] fraude. Deinde, ſi nihil ad eum peruenit, & tamen deceptus ex huiuſmodi ſallacia damnum accipit, petet tantùm, quantum eius interſuit, id non eſſe [f] factum. Et ſic de dolo actio duntaxat ad conſequendam indemnitatem competit. Hinc tradit [g] Vlp. ſi plures dolo fecerint, & vnus rem reſtituerit, omneis liberari. 38 Differt ergo hæc perſecutio ab actione quod metus cauſa, quæ in [h] quadruplum datur, illa uerò in ſimplum tantum. Diuerſitatis ea eſt ratio, quia cuiuſq; poteſtate eſt, à paucioribus decipi, nec fidere paſſim omnib. ac metum effugere non eſt penes metuentes. 39 Sed & in de dolo iudicio deſignari omnino oportet, cuius dolo malo, & quid factum ſit, quo loco, quo tempore. Scire enim debet actor, in qua re circũſcriptum ſit, nec in tanto [i] crimine vagari. 40 Porrò quum illa actio ſit arbitraria, ut ſupra oſtenſum eſt: idõ ſi doloſus arbitrio iudicis parens, ante ſententiam reſtituat, abſoluendus eſt, nec infamiam incurret, an verò ſi non reſtituat, cum poſſet, omnino condemnabitur, quanti in litem ex affectione, non ex uera æſtimatione iurauerit is, [k] qui dolum paſſus eſt. Iudex tamen refrenabit, ſi modum excedat affectio. Quomodo autem dolus probari debeat, Angelus & Ioan. de Platea hic abundè docent. 41 Ceterùm non poteſt certa libelli forma hoc in iudicio oſtendi, cum ſecundum varietatem caſuum & factorum in quib. committitur dolus, uariari mutariq; oporteat libellum. Interdum enim uerſatur dolus in bonæ fidei contractib. interdũ in ſtrictis iudicijs, nonunquam etiam extra iudicium componitur, vt [l] Zaſius poſt alios in Pandectis ſub titulo, de dolo malo, copioſè docet, & ego pleraq; [m] ſupra de hoc tradidi. 42 Hoc tamen non eſt omittendum: quãuis ſuprà dixerim, de dolo iudicium eſſe temporale, & [n] concludi hodie biennio, veruntamen actio in factum, in id quo locupletior factus eſt doloſus, vel hæres eius, [o] perpetuò datur. Exceptio uerò doli non ſolùm contra hæredem, ſed & contra ipſum doloſum [p] perpetuò durat quæ differentia non eſt negligenda. 43 Videamus porrò actionem ad exhibendum, quàm iuriſconſultus quotidianam & neceſſariã eſſe ait, maximè propter rei uendicationem, atq; cæteras in rem actiones introductam, & licet & propter alios contractus plerunq; [q] detur, puta depoſiti, locati, commodati, ſi ſuper qualitate rei controuerſia incideret. 44 Eſt autem exhibere in noſtro propoſito nihil aliud, quàm [r] rem petitam in iudicio oſtendere coram iudice in præſentia actoris & teſtium, ut per hoc ſit actori poteſtas rei iudicialiter petendæ. 45 Actio verò ad exhibendum eſt perſonalis, in rem ſcripta, quæ cuilibet intereſſe pecuniarium prætendenti datur aduerſus quemcumq; qui exhibendi copiam habet, ut rem mobilem exhibeat, detur experiundi poteſtas. 46 Quòd hæc actio ſit perſonalis, non eſt dubium, quum ſint [s] verba de hoc expreſſa. 47 Quæ autẽ ſit cauſa materialis ſiue obligatio, ex qua oriatur, dubitari ſolet. Et pleriq; tradiderũt, hanc actionem irregularem eſſe, quum nullum hic uerſetur factũ, unde obligatio produci queat. Verùm ſi diligentius intueare, habet iſta actio magnam obligationem, ex qua naſcatur, quæ ex ſumma æquitate progreditur. Quid .n. iuſtius, quàm ut mihi ſine vllo tuo detrimento rem [t] exhibeas? ſi fuerit mea, bene quidem: ſin minus, nihil amittis exhibendo. Hoc itaq; æquitas ipſa ſuggerit, etiamſi iure ſtricto deficiamus: meritò igitur obligatur poſſeſſor ad exhibendũ. Addidi in rem ſcripta: 48 quia tametſi ſui origine perſonalis ſit, tamen aduerſus quemcunq; poſſidentẽ conceditur, & ſequitur continuo poſſeſſorem ſiue detentorem rei, ad inſtar actionis in rem. Sequitur, quæ cuilibet datur: 49 hæc .n. actio nõ ſolũ domino, & quaſi domino competit, ſed & oĩ ꝑtendẽti aliquo mõ, ſua intereſſe, rẽ exhiberi. Debet aũt alicuius intereſſe ex cã honeſta & probabili, puta qa in rẽ acturus ſit vel rei vẽdicatione, vel Seruiana, vel hypothecaria, vel interdicto utrubi, uel petiturus vſumfructũ, uel optaturus ex multis reb. unã, ſecundũ relictã optionẽ. Cæterùm ex improbabili & iniuſta cã nemo põt intereſſe [u] prætendere: ideoq; ad iudicem pertinet, ſummatim cognoſcere, an alicuius interſit exhiberi rem, ut ſic exhiberi iubeat, vel non, ſi nihil [x] interſit: ob id certè, ne quis proprio affectu fingat [y] ſua intereſſe. 50 Adpoſui intereſſe pecuniarium, ut oſtenderem omnino neceſſe eſſe in hac actione, ut quis prætẽdat intereſſe pecuniariũ, aliud .n. intereſſe non ſufficeret: tametſi .n. alicuius interſit ex affectu, quòd res exhibeatur, ſi tñ inde non ſequatur emolumentum pecuniarium, deneganda [z] eſt hæc actio. Sufficit probare hoc intereſſe iureiurando, ut Faber, Angel. & Platenſis [a] hic tradunt. 51 Addidi, aduerſus quemcunq; . datur .n. hæc actio, primũ aduerſus eum, qui naturaliter & ciuiliter poſſidet: deinde aduerſus eum, qui naturaliter tantum incumbit poſſeſſioni, ut eſt uſufructuarius, vaſallus, emphyteuta, & ſimiles: hi .n. naturalem tantùm poſſeſſionem habent, non quidem ad hoc vt mediante vſucapione plenum dominium conſequantur, ſed duntaxat, ut fructus ſuos faciant. Item aduerſus ciuiliter poſſidentem, ut eſt proprietarius, dominus feudi, dominus ſoli, dominus emphyteuſis: ſi tamen ciuiliter tantum poſſidens rei exhibendæ copiam habet, aliàs ſufficit ſola cautio de exhibenda re, cum in eius poteſtatem [b] deuenerit. Præterea aduerſus detentorẽ, ut eſt is, apud quem depoſita, uel cui commodata, aut locata, pignorive data res eſt, et ſi qui ſunt ſimiles: his .n. neq; ciuiliter, neq; naturaliter poſſident, cũ neq; uſucapiant, aut præſcribant, nec fructus pceptos lucrẽtur. Demũ aduerſus nudũ rei [c] cuſtodem. Poſtremò aduerſus quemlibet, qui quoquo pacto exhibendi poteſtatem habet, etiamſi nõ poſſideat. 52 Parum autem refert, ſi is qui conuenitur, litis conteſtatæ tempore non poſſederit, dummodo ante ſententiã poſſidere, uel rem detinere inueniatur: nam etſi litis conteſtatæ tẽpore poſſideret, poſtea poſſidere ſine dolo malo deſiueret, abſolueretur. Quòd ſi dolo fecerit quo minus poſſideat, uel rẽ corruperit, mutauerit, interuerterit, nihilominus hoc iudicio tenebitur, ſic tanti condemnetur, quanti aduerſus ipſum actor in litem [d] iurauerit. Atq; hic eſt effectus huius actionis non modicus. 53 Dixi, ut rem mobilem: res .u. tantũ mobile

e l. ſed ſi ex dolo. §. item ſi quid. ff. de do. mal.
f arbitri. §. dolo curus. & l. quum quis perſuaſerit. & l. rem quandã uenalem. eõ tit.
g in l. ſi plures. ff. d do. ma.
h §. item actio. d. eo. ſupr. hoc noſtro tit.
i l. ſed & ex dolo. §. ult. & l. ſeq. ff. hoc li. 1. 2. §. 1. de doli mali. & me. except.
k d. l. arbitrio. in princ. & §. 1.
l Zaſ. poſt. doct. ff. de dol. mal.
m in §. actionem. ſup. eod.
o Vrd. l. vlt. C. de dolo.
o l. itaq. ſi accepto. §. ult. ff. eod.
p l. pure. mihi. §. fi. de do. ma. & me. except.
q l. nam & ff. ad exhibend.
r l. 2. ff. ad exhibẽd.
ſ in l. 3. §. eſt aũt ꝑſonalis. ff. ad exhibend.
t Pa. tex. elegãs in l. in ſumma. §. Varus. ff. de aqu. pl.
v Exemplum. in l. 3. §. ſciendũ. & l. ad exhibendũ. ff. ad exhib.
x d. l. 3. §. ſciendũ.
y Text. elegans in l. pe. ff. eod. tit. ad hib.
z Fab. l. ſi liber hõ. ff. hoc ti. gl. in l. 2. in verbo, ſi poſtul. C. eod.
a Per l. theſaurus. ff. d. tit. & Bar. in l. 2. in prin. ff. quẽ ad teſt.
b Tex. in l. Celſus. §. ult. ad exhib.
c d. l. 3. §. ul. & l. ſe. & d. l. Celſus. § 1.
d l. Iulianus. in pri. & §. ſi quis reſti. com. §. ſeq & l. 3. § præterea. ff. ad lib.

mobiles in hanc actionem veniunt: immobiles verò ſe ipſas oſtendunt, & exhibent, patentq; omnib. inſpicere volentib. Sed & perſonæ familiæ noſtræ exhibendæ ſunt, vt ſerui ſi [e] *ſuper delictis arguantur. Dico autē mobilem, ſimpliciter: quia hoc in iudicio non refert, res exhibenda per ſe extet, aut iuncta ſit* [f] *alijs: vt ſi gēma inclusa ſit annulo, rota currui, emblema phialis, anſa ſcypho: ſemper.n. hæc actio competit. 34 Adpoſui, exhibeat, regulariter.n. hoc iudicio agimus, vt nobis res exhibeatur, id eſt, vt nobis eius copia fiat vidēdæ & apprehendendæ, quo magis certum ſit, reum habere rem actoris, nec poſſit poſtea celando eam, aut etiam transformando, variare. 55 Sufficit autem rem eo loci exhiberi, in quo eſt: niſi reus data opera cōtuliſſet eam in locum abditum, ut actori incommodior eſſet inſpectio, vel etiā impoſſibilis: nā hoc caſu ſum ptib. ſuis & periculo debebit exhibere in eum locum, vbi agitur, ne ei calliditas ſua proſit. Alioqui res ibi eſt exhibenda, vbi fuerit tempore litis conteſtationis. Quòd ſi actor petierit eam perferri ad locum iudicij, fiet id* [g] *impenſis & periculo actoris. Subiunxi, deturq́; experiundi, &c. quia pleraq́; res in ea ſunt conditione, vt niſi per ſe extent, non poſſint ſecundum regulas iuris vendicari, & aliquando impoſſibile eſt, actiones rectè intendi, priuſquam exhibeatur res, cum exhibitio illa ad neceſſariam præparationem rei vendicationis, aliarumq́; actionum fiat, atq́; ob id competentib. alius remedijs, hæc ad exhibendum actio ferè locum nō habeat. 56 Cauſa materialis huius actionis eſt, ipſa naturalis æquitas, quæ neceſſitate poſſidente obligat ad exhibitionem faciendam, quæ proximo profutura, exhibenti uerò nocitura nō eſt, vt ſupra dixi. 57 Vt autem quis ad exhibendum agere poſſit, requiritur ex parte agere volentis, primò, vt ipſius interſit ex iuſta & probabili cauſa, rem exhiberi. Deinde vt iſtud intereſſe duret & litis conteſtatæ, & condemnationis ſiue ſententiæ tempore: nam ſi alterutro tempore ceſſaret,* [h] *perimeretur hæc actio. Deniq; ut actor quędam indicia uel argumenta rei exhibendæ oſtendat, per quæ appareat, quid vel quale* [i] *exhiberi debeat. Quę autem indicia ſufficiant, putauerim iudicantis arbitrio* [k] *relinquendum eſſe. Rei.n. qualitas interdum indicia* [l] *non recipit, ut in fragmentis, ruderib. inq́; his quæ dolo malo interuerſa, conflata, mutata ſunt. 58 Ex parte verò rei illa ſunt neceſſaria. ſ. quòd reus poſſideat, uel detineat, dolo ve deſierit poſſidere. Item quòd habeat rei exhibendæ facultatem. 59 Cæterùm ſi reus negauerit, ſe poſſidere rem exhibendam, actorem id probare oportet. Sed quomodo probabit? Reſpondet Rofred. & rectè, interrogationes fieri poſſe non minus ante iudicium exhibitorium, quam petitorium rei uendicationis, vt actor deſignet rem aliquot argumentis circūſtantiarum, tunc interrogetur reus, an talem rem poſſideat? is ſi fateatur, rectè agetur ad exhibendum: ſi neget ſupereſt actori probatio, quam fortè habet, vt conuincat eum mendacij. 60 Porro cùm & hæc actio arbitraria ſit, ſi reus iuſſus à iudice per ipſius arbitrium et interlocutionem exhibere rem actori, exhibeat, abſoluendus eſt: ſi non exhibeat, refert multum, an dolo malo iudicis arbitrio non pareat, an verò quacunque culpa. Ob dolum.n. damnari poteſt per in litem iuſiurandum, id eſt, quanta pecunia actor litem & totā cauſam iuratò æſtimauerit, ſeu quanti ſua intereſſe crediderit, rem fuiſſe exhibitam. Ob culpam verò & negligētiam non obtemperantis, ſeu non exhibentis, æſtimatio non permittitur actori, ſed iudici. Neq;.n. iuramētum deferet, ſed alijs argumentis de veritate damnorum, & vtilitatum amiſſarum cognoſcēs, æſtimabit, quāti interſit actoris, tantiq; damnabit reum non* [m] *exhibentem. 61 Et obſeruabis diligenter, quòd cum quæritur, quid interſit actoris, duplex ſit conſideratio, altera de damnis & diſpendiis rerū, quas amiſit, altera de lucris & vtilitatib. non acquiſitis, & interdum utilitas amiſſa maioris eſt, quàm res ipſa: quā differētiā* [n] *Vlpianus eleganter explicuit lib. 24. ad edictum. 62 Libelli* [o] *forma:* Titius veſtem poſſidet talis coloris, panni Anglici, quæ ad me iure dominii, vel quaſi dominii pertinet. Eam exhiberi in iudicio meo plurimum intereſt, quandoquidem vendicare conſtitui, aut ius meum in ea perſequi. Quamuis autē à Titio poſtularim, ut mihi copiam talis veſtis uidendæ faceret, ipſe tamen talem exhibitionem hactenus temerè recuſauit. Quare peto eundem Titium ad exhibendum publicitus iſtam ueſtem condemnari, &c. *Atq; ita ſuffragio ſummi Imperatoris Dei, ſcopulos huius difficilis §. præteruecti ſumus.*

[e] d. l. 3. §. præterea. & § ſi quis noxa li.
[f] gemma enim l. ſequ. & l. Celſus, §. idem Iulianus.
[g] l. Iulianus. in pr. §. 1. 2. & 3. ad exhibend.
[h] l. tigni. §. ult. ad exhib.
[i] l. 3. in pri. hoc tit.
[k] Arg. in l. 1. ff. De iur. delib.
[l] Argu. in l. ſi cum exhibuiſſet. §. ante. ff. De publ.
[m] l. uideamus. in fi. & in l. actioni.
[n] In l. Iulianus §. vlt. ad exhib.
[o] Probatur hæc ma per totū. tit. ff. ad exhib.

§. Curare.

1 *Epitome huius §.*
2 *Quilibet iudex debet ſententiam ferre certam regulariter.*
3 *Verbum, Debet, & verbum, omnino.*
4 *Sententia debet eſſe conformis libello, et quando id fallat.*
5 *Princeps & Papa poſſunt in ſententia litigātium petitionem egredi.*
6 *In criminalib. non eſt opus concluſione.*
7 *Iudex quo ad qualitates, tēpora, modos, loca, poteſt non ſequi petitionem libelli in ſuā.*
8 *Sufficit ſententiam cum libello cōuenire in re, cauſa, & actione.*
9 *Iudex ueritatem probationis ſequi debet.*
10 *Propter confeſſionem rei conuenti toleratur diſcrepantia libelli & ſententiæ.*
11 *Sententia poteſt ferri ſuper non petitis in libello, ſi ſint de natura petitorum, &c.*
12 *Quib. caſib. incerta ſententia admittatur.*
13 *Libellus actoris certam petitionē cōplecti dēt.*
14 *Fallit in actionib. uniuerſalibus & generalib.*
14 *Actiones uniuerſales, generales, ſpeciales quę.*
16 *Si incertitudo ex facto aduerſarij prouenit, admittitur incertus libellus.*
17 *Idem eſt, ſi incertitudo conſiſtat in re petita.*
18 *Item ſi aliquid petatur acceſſoriè.*
19 *Quo ad interrumpendam præſcriptionem toleratur incertus libellus.*
20 *Idē, ſi in proceſſu iudicii probationes certæ ſint.*
21 *Libellus incertus valet, niſi opponatur.*
22 *In criminalib. illicitus eſt incertus libellus.*

Curare autem *a* debet *b* iudex, vt omnino *c* quantum poſſibile ei ſit, *d* certæ pecuniæ vel rei *e* ſententiam ferat, etiamſi *f* de incerta quantitate apud eum actum eſt.

HIC 1 §. communis eſt ad omneis actiones, & iudices in genere inſtruit, qualiter ſententias ferrẽ debeant, vt iure ſubſiſtant.

a Debet. } *Si modò uelit ſuam ſententiam non eſſe inualidam: nam ſententia prorſus incerta nullam producit iudicati* [a] *actionem.*

b Iudex. } *Idem quoq; in arbitrio locum habet: nam ſicut* [b] *iudicis, ita & illius ſn̄ia incerta non* [c] *ualet.*

c Quantum poſsib. } *Iuſta hac eſt moderatio: ſæpe enim accidit, ut litis cõditionẽ, ſequi iudicẽ oporteat: veluti ſi obligatio ſit generalis, aut diſiunctiua, iudex etiam generalem aut diſiunctiuam ſententiam ferret.*

d Certæ pecuniæ vel rei. } *Id eſt, quantitatis uel ſpeciei. Certa tamen ſatis eſſe cenſetur, ſi uel aliqua parte actorum certò ſit definita: quemadmodum mox diffuſius oſtendemus.*

e Sententiam fer. } *Condemnando ſcilicet, uel abſoluendo.*

f De incerta } *Sicut interdum agi poteſt de incerta quantitate, propter naturã obligationis. Textu ſic obiter explicito, duo ex eo dogmata ſunt colligenda. Primum eſt, iudicem debere certam ferre ſententiam: alterum, petitionem actoris incertam tolerari. Videamus primò de certitudine ſententiæ.* 2 *Sit ergo regula,* quòd quiuis iudex neceſsitate adſtringatur ſententiam ferre certam, etiamſi actum ſit ſuper quantitate incerta. 3 *Hoc primùm euincit uerbum, debet, in textu poſitum, quod neceſſitatem* [d] *ſignificat. Item verbum, omnino, ſeu (vt alij habent) omnimodo, quod eſt intenſiuum, & adeò generale, ut omnem cauſam* [e] *comprehendat. Sed & ipſa hoc exigit ratio: aliàs enim incertis pronunciationib. poſt tot iam factos labores & ſumptus litigantium duplicarentur potius, quàm tollerentur lites.* 5 *Sed nonne hoc pugnat cũ vulgata iuris regula, qua dicitur,* ſententiam debere cõformem libello eſſe, [f] nec aliud continere, quàm fuerit petitum? *Nam ſi ex incerta actione, ſeu libello, ferenda eſt certa ſententia, conſequitur ſententiam a libello diſcrepare. Reſpondeo, incertum & certum ſunt qualitates, quæ non faciunt difformitatem inter libellũ & ſententiã. Neq; etiam perpetuò obtinet prædicta regula, multæ enim ſunt factorum ſpecies, in quib. toleratur libelli, ſiue petitionis, & ſententiæ diſcrepãtia.* 4 *Primũ. n. Princeps & ſummus Pontifex in ſententijs ſuis petitionẽ litigantiũ egredi poſſunt, atq; ita vulgò Doctores* [g] *ſentiunt, quod ego accipio nõ abſolutè ac ſine legitima cauſa, ſed ita, ſi* [h] *cauſa ſubſit.* 6 *Deinde nec habet locum regula in criminalib, in quibus nec concluſione opus eſt: & ſi concluſio fiat, adhuc tamẽ iudex liberam poteſtatem habet plus minuſve condemnandi, cognita qualitate delicti &* [i] *perſonarum.* 7 *Tertiò poteſt iudex & in ciuilib. cauſis, quo ad qualitates, tempora, modos, loca, non ſequi petitionem libelli. Quid enim ſi condemnatio petita, ex actis conſtet condemnationem fieri non oportere, atq; ob id iudex reum abſoluat? iam ſententia à libello diſcrepat, ſed circa qualitates abſoluendi uel condemnandi.* 8 *Quare eleganter* [k] *Baldus, ſufficere, ait, ſi ſententia cũ libello conueniat in re, cauſa, & actione. Primũ in re petita, ut iudex de alia re non pronunciet, quàm de qua eſt petitum. Deinde in cauſa petendi, ut iudex aliam cauſam non prætendat: ueluti ſi actore petente ex cauſa depoſiti, iudex ex cauſa mutui pronunciaret. Deniq; in actione, ut iudex actionem ab actore inſtitutã, uel condemnando, uel abſoluendo ſequatur. Quinimo poteſt iudex libellum modificare, etiamſi nõ ſit petitũ,* [l] *Baldo autore. Quartò, ſi ab initio quantitatem petat actor minorẽ, deinde in progreſſu cauſæ probet maiorem, non eo minus ualebit ſententia, quòd maiorem quantitatem contineat, quàm libellus:* 9 *oportuit enim iudicem ueritatem probationis ſequi, quam in principio litis fortè nec ipſe actor* [m] *ſcire poterat.* 10 *Quintò, ſi actor petat quinque, & reus confiteatur ſe debere decem, iudex poteſt, immo debet reũ condemnare in decem: hæc enim diſcrepantia petitionis & ſententiæ propter confeſſionem rei conuenti toleranda eſt, docente Angelo.* [n] 11 *Deniq; poteſt ſententia ferri ſuper non petitis in libello, ſi tamen ſint de natura petitorũ, uel correlatiuã, uel correſpondentiã, aut aliàs ex eodem fonte manantia. Verbi gratia: Petis in libello marcam argenti, iudex tres denariorum libras ſoluendas eſſe pronunciat: ſententia ualet, quoniam tres libræ reſpondent marcæ argenti. Aliud exemplum: Si petatur aquæ hauſtus ex puteo meo pecoribus uicini, iudex decernat me puteum occludere poſſe, iam etiam decreuit hauſtum aquæ eſſe denegandum. Atq; hoc eſt quod uulgò practici dicere ſolent,* Quamuis hæc ſententia non comprehendat rem petitam, complectitur tamen ea, quæ ſunt de natura petitorũ. *Vides igitur in his caſibus ſententiam libello difformem ſuſtineri.* 12 *Pari ratione ſæpenumero etiam incerta admittitur ſententia. Primùm ſi iudex in ſententia referat ſe ad aliquid, ex quo certitudo ſententiæ colligi* [o] *poſſit. Exemplum:* [p] Condemno te ad exoluendũ debitum *iuxta cautionem obligatoriam in actis productam. Idem eſt ſi iudex dicat, ſolue quod debes: ſi modo ex actis probatoriis conſtet de debito, ut ſunt teſtes, inſtrumenta,* [q] *confeſſiones, &c. ſecus ſi ex actis aſſertoriis, puta quia actor aſſerat in libello, ſiue in poſitionibus, ſibi* [r] *deberi, verùm id non probet. Sic in cauſa noxali incerta ſententia & condemnatio admittitur, hoc modo:* Mæuium Titio ad decem aureos condemno, aut noxam dedere. *Præterea in* [ſ] *petitione hæreditatis valet incerta ſententia: poteſt enim iudex pronunciare reſtituendũ eſſe, quicquid ex tali hæreditate ſit penes poſſeſſorem, qđ uerũ eſt, ſi uniuerſaliter agatur, tum. n. ſicut incerta petitio, ita & incerta ſententia toleratur: nam ſi pro certa re inſtitueretur hæc actio, ita declarãda eſſet, & ad reſtitutionẽ illius cõcludendũ: ſicq; & pronũciationem certam eſſe oportet.* [u] *Deniq; is, qui*

a l. 3. C. de ſenten. quæ ſi. cer. quant.
b l. in ſentẽtijs. De re iudica.
c l. quid tamen. §.
d Vt eſt gl. recepta in l. ſæpe audiui. ff. De off. præſid. Bar. in repe. l. creditores. C. De pigno.
e Ita Accurſ. in l. item ſi cum exceptione. §. quatenus. & ibi Bart. ff. quod me. cau.
f l. vt fundus ff. cõmun. diuid. & l. vlt. C. de fideicõ. liber.
g Per c 2. de reſtit. ſpol. lib. 6.
h Propter c. in cauſis. extra. de re iudic.
i Ita eleg. Bart. in l. quid ergo. §. pœna grauior. ff. de his qui no. inf. & Bald. latè in l. ei ſi ſeuerior. C. eo. tit.
k In l. 1. C. ſi plures vna ſenten.
l in d. l. vlt. in 2. colu. C. de fideicõ. liber. per l. cum is qui legatum. ff. de pet. hæred.
m l. 1. vlt. C. de appellat.
n in l. vlt. C. de bo. uacant. lib. 10.
o De hac materia vide elegantiſſ. Zaſium in l. ait prætor. §. 1. ff. de re iudi.
p Ita Doct. in l. ait prætor. §. 1. & l. in ſũma. § amplius. ff. de rei iudi.
q ita loquitur. l. 3. C. de ſent. q̃ ſine cert. quan. prolata eſt.
r Sic intelligit text. in l. qui tamen. §. Pomponius. ff. recept. arbit.
ſ vt inf. de off. iud. in prin.
t l. non poſſumus. ff. ſi. pars hær. petat.
u Fab hic, nu. 13. verſ. item nec.

qui alternatiuè promiſit, equum uel ueſtem, ſic condemnandus eſt, vt alterum horum præſtet. His adde & alias id genus ſpecies. Atq; ita expeditum ſit primum dogma. Nunc ad alterum, quod petitionem agentium reſpicit, in quo hanc obſerues regulam. 13 *Libellus actoris niſi certam complectatur petitionem,* [a] *admitti non debet. Ab hac tamen regula ſequentes caſus excipiendi ſunt.* 14 *Primus: In actionibus uniuerſalibus & generalibus toleratur generalis & incerta petitio ſine aliqua rerum ſpecificatione. Scire enim conuenit, actionum alias eſſe uniuerſales, alias generales, pleraſq; ſingulares ſiue ſpeciales.* 15 *Vniuerſales appellamus quibus perſequimur corpus aliquod iuris, continens multas res cũ augmẽto, & deminutione: vt ſunt hæreditas, iuriſdictio, dos, peculium. Igitur petitio hæreditatis, actio pro dote, & de peculio, ſunt uniuerſales. Generales dicuntur quæ competunt ad hoc, quod generale eſt, diuerſas rerum ſpecies, adeoq́ue totas negociationes comprehendens: vt eſt tutela, quæ non tantum de una negocij ſpecie, ſed de toto adminiſtrandi pupillaris patrimonij genere accipitur. Sic & ſocietas & alia negocia. Igitur actio tutelæ, pro ſocio, negociorum geſtorum, ſunt generales. Speciales ſiue ſingulares uocantur, quibus id perſequimur, quod ſui natura, & quantum ad iuris interpretationem ſpeciale eſt, etiamſi acceſſoria quædam habeat: vt equus, ueſtis, domus, & cætera ſimiles res. Actio ergo mandati, commodati, depoſiti, &* [b] *ſimiles, ſpeciales ſunt.* 26 *Secũdò, ſi incertitudo ex facto aduerſarij proueniat, vt eſt in obligatione alternatiua, cuius electio ſpectat* [c] *ad debitorẽ: itẽ ſi quid debeatur in genere, & necdũ facta ſit declaratio* [d] *per debitorẽ: aut ſi ſit penes reum ſoluere uel rem, uel* [e] *intereſſe: deniq; ſi dubitetur, num res extet: tum enim res petitur, ſi extat, ſin minus, rei non extantis* [f] *æſtimatio.* 17 *Tertiò, ſi incertitudo conſiſtat in re petita, vt eſt quando agitur ad factum, cum facta ſint* [g] *incerta: vel vt quis* [h] *conſeruetur indemnis.* 18 *Quartò, ſi aliquid petatur acceſſoriè, puta fructus uel expenſæ, in his enim incerta admittitur petitio: vt, peto caſtrum, villam, eccleſiam cum poſſeſſionibus &* [i] *pertinentijs ſuis.* 19 *Quintò, quantum ad interrumpendum, præſcriptionẽ attinet: toleratur libellus generalis* [m] *& incertus.* 20 *Sextò, ſi in proceſſu iudicij probationes certæ ſint & ſpecificæ, libellus incertus & generalis* [n] *concludit. Vltimò uera eſt regula ſuprà tradita, ſi ab aduerſario conuento opponatur de incertitudine uel generalitate libelli, ſeu petitionis:* 21 *eo enim tacente, libellus procedit* [o] *ſine pugna, ita tamen, ſi deinde actor declaret pendente iudicio, quandocunq; uel iudex, uel pars* [p] *aduerſa hoc petierit. In omnibus his caſibus permittitur incerta quantitatis uel rei petitio. Prædictæ tamen exceptiones ad ciuiles tantum cauſas coerceri debent, in criminalibus enim id non eſt licitum, quia non debet accuſator uagari in incerto cum diſcrimine* [q] *partis aduerſæ: tametſi Alciat.* [r] *contra ſentiat.*

§. Si quis agens.

1 *Epitome huius §. & eiuſdem diuiſio.*
2 *Qualiter olim quis cauſa cadebat ob plus petitionem.*
3 *In reſtitutione in integrum concedenda, cauſæ cognitio eſt neceſſaria.*
4 *Iuſta ignorantia facti alieni.*
5 *Et quibus caſibus id non procedat.*

Si quis agens, in *a* intentione ſua plus *b* complexus fuerit, quàm ad eum pertineat, à cã cadebat, id eſt; *c* rem amittebat, nec facile in integrum reſtituebatur à Prætore, niſi minor erat vigintiquinque annis: huic enim ſicut in aliis cauſis, *d* cauſa cognita ſuccurrebatur, ſi lapſus *e* iuuentute fuerat, ita & in hac cauſa ſuccurri ſolitum erat. Sane ſi *f* tam magna cauſa iuſti erroris interueniebat, vt etiam *g* conſtantiſſimus quiſq; labi poſſet, etiam maiori vigintiquinque annis ſuccurrebatur: veluti ſi quis totum legatum petierit poſt deinde prolati fuerint codicilli, quib. aut pars legati adempta ſit, aut quibuſdam aliis legata data ſint, quæ efficiebant vt plùs petijſſe videretur petitor, quàm dodrantem, *h* atque ideo lege Falcidia legata minuebantur.

SAepe 1 *contingit, actores plus in iudicijs petere, quàm ipſis debeatur: ideo hoc loci Imperator de plus petitionibus nonnulla adnectit. Complectitur autem hic §. tres potiſſimas partes. In primis enim oſtendit iuris ueteris conſtitutionem, quo iure plus petens puniebatur in amiſſione cauſæ.* [a] *Deinde quatuor modis plus peti tradit, re, cauſa, tempore, & loco. Deniq; iuris* [b] *noui pœnam addit, quæ plus petenti hodie infligitur, atq; ita cohærens eſt materia vſq; ad §. ſin minus. Singulas partes ſeorſim explicamus. Videamus primam.*

a Intentione. } *In ſua petitione, ſiue actione.* Intendere [c] *enim ſignificat in iure experiri uel agere. Hinc intentio pro* [d] *actione uel libello rectè ſumitur.*

b Complex. fuer. } *Scienter uel ignoranter, dummodo ignorantia fuiſſet craſſa & affectata.*

c Rem amittebat, } 2 *Qua ratione autem rem amiſerit, qui plus tempore petebat, Imp. alio loco* [e] *oſtendit: nempe quòd priori iudicio nihil conſequeretur propter exceptionem dilatoriam: & poſtea ſuo tempore uolens rurſus agere, ſubmouebatur peremptoria exceptione, quòd rem ſemel in iudicium deduxiſſet. Sic itaq; rẽ ipſo ſtatim iure non amittebat, nec ſtatim, cùm primũ ageret: ſed cùm ſemel exceptione dilatoria, ſummotus, poſtea*

a Tex. in l. ſi in rẽ. ff. de rei uẽd. & l. 1 §. argentum. ff. depoſ. l. prætor edixit. in prin. & §. qđ aũt prætor ait. ff. de iniur. & c. 1. 2. & 3. extra, de libel. oblig.
b Tex. eleg. in l. 3 ſoc. ff. pro ſoc.
c l. vbi aũt non apparet. illud § aut illud. ff. de verb. obli.
d §. huic aũt. verſi. præterea. inf. hoc ti.
e Vt eſt regulariter in obligationib. tradi tẽ l. 1. in prin. & ibi gl. de act. emp. l. ſtipulationes nõ diuid. de uerb. obl.
f iuxta l. ſi ſeruum §. vlt. & ibi Bar. ff. de uerbo. obli.
g d. l. ubi aũt non apparet. § qui id quod.
h Tex. in l. 2. & ibi Bar. C. de ſen. q̃ ſine cer. quant.
i ca. inter dilectos. verſ. hæc omnia. de fideiu. ibi Fel.
k Tex. in §. 1. inf. de pub. iudi. Iaſ. late in §. omniũ ſup. hoc tit.
l d. cum ad ſedem. ibi gl. & Canoniſtæ. extra de reſt. ſpol.
m tex. & ibi Bart. in l. vlt. C. de an. excep.
n Ita Bal. in repe. l. edita. C. de pact.
o gl. eſt in d. l. ulti. ad fi. C. de anna. excep. & gl. magna in l. 1. C. de eden.
p iuxta c. cum Bartholdus. de re iudicata.
q text. in l. Prætor edixit. ff. de iniu. Bal. in l libellor. de accuſ.
r in d. l. edita. n. 26.
a §. plus aũt. infra eod.
b Verſ. & hæc quidem. hnc tit.
c Dixi ſup. eo. in §. omnium.
d l. ſi quis intẽtione. de iudi.
e §. temporales. in fi. inf. de excep.

tus,poſtea rurſus agere vellet,nam tum reus petebat,ut Iudex pronũciaret,actorem cauſa cecidiſſe propter temeritatem prioris iudicij.Id quod etiam Cic.lib.1.De orator.haud obſcurè indicat.

d Cau.cog. } *3 Nam in concedendis in integrum reſtitutionib.ſemper requiritur* [f] *cauſæ cognitio.*

e Iuuentute } *Facilitate ſua,& iuuenilis ætatis inconſulta temeritate: quod in dubio* [g] *præſumitur, niſi minor in dolo uero & manifeſto fuiſſet:tunc enim ei non ſuccurretur,* [h] *etiam hodie.*

f Tam mag.cauſ.) *4. Hinc obſerua,iuſtam eſſe ignorantiam facti alieni,in quo prudentiſſimus etiam errare* [i] *poteſt. 5 Excipiuntur tamen plerunq; caſus,in quib. facti alieni non eſt iuſſus error. Primus, ſi is qui allegat ignorantiam facti alieni, ſæpius tractaſſet illud,huiuſve tractationi* [k] *interfuiſſet,ut ſunt compoſitores amicabiles,arbitratores,&c.Secundus,ſi aliquid publicè promulgatum eſſet,uel affixum,non poſſet prætendi ignorantia à* [l] *quoquam indigena. Tertius,ſi alienum factum graue ſit & arduum, quod non facilè excidat* [m] *memoria,& ſi qui ſunt caſus* [n] *prædictis conſimiles.*

g Conſtantiſsimus. } *Prudentiſſimus.*

h Atq; ideo.) *Rectè admonet Bald.. apertius fuiſſe,ſi dixiſſet,* ideo quod:*nam hic redditur ratio,cur propter alia adiecta legata,quatenus excedunt dodrantem hæreditatis, & portio legis Falcidiæ apud hæredem ipſo iure remaneat,ut inquit Vlpianus:* [o] *adeò ut hoc nomine ſtatim hæredi ius uẽditionis cõpetat.*

Verſ.Plus autem.

1 *Quatuor modis plus peti,re,tempore,loco,& cauſa.*
2 *Vtilitas clauſulæ,Saluo iure ſuperflui.*
3 *Ante diem petens,plus tempore petit.*
4 *Certa,incerta conditio quæ?*
5 *An,ſi certa ſit conditio,plus tempore quis dicatur petere.*
6 *Petitur plus tempore,etiamſi ante tacitam conditionem petatur.*
7 *Duplex argumentum à contrarijs.*
8 *Quod operatur oppoſitum in oppoſito,idem operatur propoſitum in propoſito.*
9 *Si certo loco ſoluere promiſiſti,iure ciuili alio loco peti non poteſt.*
10 *Prætor concedit etiam alio loco peti,quod certo loco promittitur ſolui,dummodo loci,ubi ſolutio fieri debet,mentio fiat.*
11 *Si certo loco te daturum promittas,an etiam in loco domicilij id petere poſſis, & num.13.*
12 *Excuſſa l.hæres abſens.§.vlt.ff.De iudi.& num.14.*
15 *Clauſulæ noſtro tempore conſueta adponi ſcripturis & chirographis.*

Plus autem quatuor modis petitur,re, tempore ,loco,& cauſa. Re.ueluti ſi quis pro decem aureis, qui ei debebantur, uiginti petierit: aut ſi is,cuius ex parte res eſt, totam eam, vel maiorem partem ſuam eſſe *a* intenderit.Tempore,veluti,ſi quis *b* ante diem, uel ante conditionem petierit:qua enim ratione qui tardius ſoluit quàm ſoluere deberet,minus ſoluere intelligitur,eadem ratione qui præmaturè petit,*d* plus petere uidetur. Loco plus petitur,veluti cum quis id,quod certo loco ſibi dari ſtipulatus eſt, alio loco petit, *e* ſine commemoratione illius loci,in quo ſibi dari ſtipulatus eſt:uerbi gratia, ſi is qui ita ſtipulatus fuerit, *Epheſi dare ſpondes?* Romæ *f* pure intendat ſibi dari oportere.Ideo autem plus petere intelligitur,quia *g* vtilitatem quam haberet *h* promiſſor,ſi Epheſi ſolueret, *i* adimit ei *k* pura intentione. Propter quam cauſam *l* alio loco petenti arbitraria actio proponitur,in qua ſcilicet ratio habetur *m* vtilitatis,quæ promiſſori competitura fuiſſet,ſi illo loco ſolueret,quo ſe ſoluturum ſpopondit,quæ vtilitas plerunq; in mercibus maxima inuenitur,veluti vino,oleo,frumento,quæ *n* per ſingulas regiones diuerſa habent precia.Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus ſub eiſdem vſuris fænerantur.Si quis tamen Epheſi petat,id eſt,eo loco petat,quo vt ſibi detur, ſtipulatus eſt, *o* pura actione recte agit.Idque etiam Prætor monſtrat, ſcilicet quia utilitas ſoluendi ſalua eſt promiſſori.

*Aec 1 eſt altera § noſtri pars,ſub compendio declarans,quatuor modis plus petit, re tempore, cauſa,& loco.*Re plus petere *is dicitur,qui plus exigit quàm ſuum ſit debitum.*Tempore plus petit,*qui prematurè,id eſt,ante diem uel conditionem poſtulat:quia adimit reo vtilitatem temporis.* Loco plus petit, *qui certo loco quippiam ſibi dari ſtipulatus id alibi repoſcit.* Cauſa plus petit, *qui in alternatiua,cuius electio ad reum conuentum pertinet,alteram tantum partem petit:uel qui in generali promiſſione unam tantum ſpeciem exigit.Atq; hæc eſt* [a] *ſumma huius ſecundæ partis.*

a Intenderit. *Re ergo plus peti dicitur,quando quis(vt dixi)plus poſtulat, quàm ſibi debeat.Sed de hoc principali debito intelligendum eſt,cum illud augetur & increſcit:ſecus eſt in* [b] *acceſſorijs, puta quia petit rem cum fructibus & intereſſe:progreſſus autem cauſæ docet,non deberi fructus uel intereſſe, ſed ſolũ rem principalem. 2 Ne autem plus debito quis petere uideatur,conſulit* [c] *Ant.de But. vt hæc clauſul a annectatur libello,* Peto hoc,ſaluo iure ſuperflui.

b Ante diem.) *3 Siue partium cõuentione dies ſit adpoſita, vt* promitto ad Calendas Ianuarias:*ſiue*

ex natura

f l.omnes. ff. de in int.reſt.
g Tex.elegans in l, 1.ff.de minor.
h Per.l.unicam.C. de plus petit.
i l.2.ff. De iure & fact.ignor.
k Vide Bal. hoc declarantem in l.cũ rem alienam. C. de lega. per l.Procula.ff.de prob.
l l.ſed etſi pupillus.§.proſcribere. ff.de inſt.act.
m ca.eum illorũ. in ſi.de ſent.excom.
n Quos require in c.ab excommunicato. & ibi Doct. de reſcrip.
o l.lineam margaritarum.ad l.Falcid.

a Concordat. c.1. & ibi Doc.extra,de plus peti.
b Fab. & Ioan. de Plat.hic.
c In c. 2..extra, de libel.obla.

ex natura rei inſit dilatio. petens enim fructus fundi necdum natos, partumve pecoris necdum editum, ante diem petiiſſe dicitur, nec pœnam [a] *euitat. Idem iuris eſt etſi lex dilationem indulgeat, ut in exactione dotis. Habent enim mariti hæredes annum, intra quem reſtituant dotem rei* [b] *mobilis. Quare dotem rei mobilis ante lapſum anni poſtulans, plus tempore petiiſſe dicitur, pœnamq; meretur. Ad hanc quoq; ſpeciem pertinet obligatio, quæ temporis obſeruationem continet: velut,* Calendis Ianuarijs, aut Februarijs dare ſpondes? poſt annum uel biennium? *Qui enim Calendis Ianuarijs petet, aut ante biennium, tempore plus petere dicetur: quoniam in disiunctiua temporis minus eſt* [c] *in obligatione.*

c Ante conditionem. } *Cùm autem cõditionẽ aliam eſſe certam, aliam incertam, notũ ſit: an de vtraq; hoc accipi debeat, quæritur.* 4 *Certa aũt* conditio *eſt, quæ omnimodo extitura eſt: ut, ſi* moriar. Incerta *verò, quæ vt eueniat, incertum eſt: vt, ſi* Berta nubat: *Ac de incerta quidem condõne manifeſtum eſt, quod ſcribit* [d] *Vlpianus:* ubi ſub conditione quis ſtipulatus eſt, neq; ceſsit, neq; uenit dies, pendente adhuc condõne. *Itaq; qui euentum non expectabit, quoniam dies, unde pendet actionis ſubſtantia, pars eſt obligationis,* [e] *plus petere rectè dicetur.* 5 *Cæterùm in conditione certa diſtinguendum eſſe aiunt,* [f] *an ſcilicet loquamur de ea quæ diem in ſe cõtinet: veluti, ſi* morieris, *aut* cum morieris, dare [g] ſpõdes? *qua ſpecie plus illum petere dicendum eſt, qui ante diei euentum poſtulat, quippe cum diei adiectio pro ſtipulatore* [h] *ſit. An verò de ea, quæ diem in ſe nullum continet: veluti* ſi intra Calendas digito cœlum non tetigerim, [i] *& iam purè ſtipulatus uideor, quoniam nunquam futurum eſt, vt cœlum digito contingam: itaq; agere protinus poſſum. Huius etiam illa generis eſt, de qua Paulus* [k] *agit,* Siue nauis ex Aſia uenerit, ſiue non: *nullũ u. certum diem hæc conditio continet, ſed omnimodò extitura eſt, ideoq; pura ſtipulatio* [l] *dicenda.* 6 *Porrò non ſolùm quis plus tempore petere dicitur, quãdo ante conditionem expreſſam (de qua hactenus diximus) verumetiam ſi ante tacitam petat, quæ ex autoritate legis tacitè ineſt, etſi nihil nominatim conuenerit, qualis eſt ſtipulatio, quæ propter cauſam dotis fit: conſtat enim, eam habere in ſe hãc conditionem,* Si nuptiæ fuerint [m] ſecutæ, *quamuis non ſit expreſſa. Sic quoq; tametſi Paulus* [n] *in vrbanis habitationibus locandis ſcribat, inuecta illata pignori eſſe locatori tacitè, etſi nihil expreſſè conuentũ ſit: Caius* [o] *tamẽ coloni rerũ obligationem quamlibet expreſſam, conditionem tamen tacitam continere ſignificat;* Si quando res in illum fundum inuectæ ſint. *Itaque ſiue ſponſus ante nuptias, ſiue dominus rebus nondum inductis actionem poſtulet, plus petere manifeſtiſſimè intelliguntur.*

d Videtur plus pet. } 7 *Vides hic eſſe duplex argumentum à contrarijs, quod in legib. perrarum eſt, quod ſicuti qui tardius ſoluit, minus ſoluere* [p] *dicitur, ita qui citius petit, plus petere dicitur. Hoc eſt quod per manus traditur, cõtrariorum eſſe eandem* [q] *diſciplinam. Quod autem ſit duplex argumentum, ex eo cõſtat, quia primò arguit à tardiori ad citius: & eodem contextu à ſolutione ad petitionem, quod Zaſius animaduertit. Ex quo & aliud dogma colligitur. Quod operatur oppoſitum in oppoſito,* [r] *idem operatur propoſitum in propoſito, quod Bart.* [s] *alibi argutè declarat.*

e Sine commemo. } *Quia nõ exprimit in libello locũ ſolutioni deſtinatum, quod omnino hoc caſu requiritur, quando alio loco petitur, quàm in quem promiſſum eſt. Aliàs enim ſi creditor petat in loco cõuento, nõ exigitur loci commemoratio: ſatisfecit enim conuentioni etiam ſine verbis expreſſis.*

f Purè. } *Id eſt, non facta mentione quòd Epheſi ſolutio fieri debeat.*

g Vtilitatem. } *Quia fortè ei facilius eſt Epheſi pecuniam ſoluere, quàm extra Epheſum, idq; minori diſpendio facere poteſt. Plus ergò in hoc tractatu, quàm à debitore, hoc eſt, reo, non quàm ipſi creditori, id eſt actori debeatur,* [t] *accipimus.*

h Promiſſor. } *Debitor conuentus.* i Adimit. } *Aufert, tollit.*

k Pura inten. } *Simplici petitione, quæ non habeat annexam loci cõmemorationẽ, in quo ſoluendum eſt.*

l Alio loco. } *Quàm quo fieri debeat.*

m Vtilitatis. } *Quia fortè Epheſi abſq; vſuris contrahere nummos poſſet, quum in loco ubi conuenitur, neceſſe illi ſit pecuniam ſub fœnore accipere.*

n Per ſingulas. } *Variantur enim rerum precia ſecundum diuerſitatem locorum, maximè in reb. fungibilibus, quæ uno loco longè commodius, quàm alio, & præſtari & comparari* [u] *poſſunt.*

o Pura actio. } *Ita quòd loci mentionem habere non cogatur, quoniam tantundem præſtat litem in loco mouere, [illegible] nominatim loci mentionem facere.* 9 *Ex tex. diſce hoc potiſſimum; Si certo loco promiſiſti ſoluere, quantum ad ius ciuile attinet, alio loco id abs te petere nequeo: nam ſi alibi peterem, loco plus petiiſſe viderer. Verùm quoniam eueniebat, vt nunquam à te petere liceret, quod promiſſum eſſet; propterea quòd tu nunquã eò uenires, ubi facienda eſſet ſolutio, neq; ego tecum agere poſſem: primum in loco ſolutionis nõ, quoniam nuſquam illic inuenireris: deinde nec extra illum locum, propter plus petitionẽ, quia tũc loco plus petere indicarer: eiuſce rei gratia neceſſe fuit, aliam agẽdi rõnem excogitari, quæ conſuli mihi poſſet.* 10 *Cõceſſit ergò Prætor, vt & extra locum deſtinatum aduerſus te agerem utiliter, ita tamẽ, ſi loci illius mentionem facerem, in quo fieri deberet ſolutio, & hoc modo captiunculas plus petitionis effugerem. Illud uerò me facere negligente, & purè aliquid petente, plus loco petere intelligor, ob id certè, quòd ſimplici hac intentione uidear tibi debitori eã auferre cõmoditatem, quã haberes, ſi in loco, in quẽ promiſſum eſt, ſolueres. Pot. n. multis modis tua intereſſe, ut potius cõueniaris in loco ſtatuto, quã alibi, quorũ nõnulli elegãter in textu tractantur.*

a Text. eſt in l. in terdum. de verb. oblig.
b l. vni. §. exactio. C. de rei vxo. act.
c l. ſi ita ſtipulatus fuero 10. aut 15. §. 1. & 2. de uerb. oblig.
d l. cedere diem. de uerb. ſigni.
e l. eum qui. 1 §. 4. de verb. oblig.
f Ho... hic.
g l. Iulianus de iure dotium. l. ſi Titio. quand. dies leg. ced.
h d. l. eum qui.
i l. in illa ſtipulatione. Si Kl. de verb. obli.
k l. commodato de periculo & commod. rei uend. & l. Iulianus. de cõdi. inde.
l l. ſi pupillus §. 1. de nouatio.
m l. ſtipulationum. de iur. dotium.
n l. item quia. de pactis.
o l. potior. §. colonus. qui potiores in pigno.
p l. ſi cui. §. minus. ff. de uerb. ſigni.
q de quo per Bart. in l. 1. in prin. ff. de his qui ſ. ſ. u. al. iur. & Dd. in rub. ff. de acquir. poſſ.
r Text. hic & in l. vlt. ad ſi. ff. de leg. 3. & in l. ſi cõtra. ff. de vulg. & pup.
s in l. inter ſtipulantem. §. ſacram. ff. de verb. obl.
t Ho... hic.
u l. ideo in arbitriũ. ff. de eo qd cert. lo. l. precia rerũ. § fi. ſup. ad l. Falc. vbi latè doc. examinat, qualiter valor & æſtimatio rerum doceri queat.

ſtantur, & Doctores pleriq; [a] annectunt. 11 Dubitari tamen ſolet, ſi te certo loco daturum promittas, & ego petam in loco domicilij, an plus loco petere uidear? Et [b] Accurſ. ait, me nihil delinquere, præſertim ſi dicam, Peto decem mihi ſoluas hic, uel ubi ſoluere promiſiſti. Alij [c] putant hoc obtinere, etiamſi pure & ſimpliciter omiſſa certi loci [d] mentione aduerſus te egerim. Sed hoc mihi cum bono & æquo ex profeſſo pugnare uidetur, adeo ut ſi mihi noĩatim adferendum ſit exemplum iniuſti iuris ex Romanis legib. nõ aliud allaturus ſim potius, quàm ipſum uere ſummum ius. Videamus ergo nũ hæc doctorum aſſertio infringi poſſit. 12 Et primo quidem non uidentur hi [e] Vlpiani uerba recitaſſe ſideliter. ait. n. Vlp. Qui ita fuit obligatus, ut in Italia ſolueret, ſi in prouincia habuit domicilium, utrobiq; poſſe cõueniri, & hic & ibi: non dicit de aliqua ciuitate Italiæ. Unde pp continentiam prouinciarum põt in [f] loco domicilij conueniri. 13 Deinde contra id, quod aiunt, etiamſi alibi præſcribatur locus ſolutioni, poſſe tñ debitorem purè conueniri, ubi habet domicilium, ut ratione fori, quod habet reſpectu domicilij: pugnat [g] alia lex, adſtruẽs, Si in certum locum conferatur ſolutio debitorem non poſſe conueniri in loco contractus, ſed ſolum inſpici locum ſolutioni h deſtinatum: Sed exploratum eſt, rõne contractus non minus quam domicilij parari forum: qua igitur cã eſt, ut rõne huius fori magis, quam illius, poßit debitor conueniri? Præterea ſuperiori dogmati aduerſatur id, quod [h] alibi Imp. ſcribit: Qui certo loco, inquiens, ſe ſoluturum pecuniam obligat, ſi ſolutioni ſatis non fecerit, arbitraria actione & in alio loco poteſt conueniri, &c. [k] Argumento a contrario ſenſu, quia per præteritũ loquitur Imperator, Solutioni ſatis non fecerit, &c. ſatis apparet, quandiu eſt in ſuſpenſo, an quis conuento loco ſoluturus ſit, interim eum alibi conueniri nunq̃ poſſe, quia non adijcit Imperator exceptionem, niſi ubi domicilium habeat. Porrò ut uerum ſit dogma ſupra traditum, eius tamen rei non aliam uideo rõnem, quam quod plerunq; ita comparatum ſit, domi ſine incommodo, & non raro facilius ſolui, quam ubiuis alibi, quod debitor quaſi in ſuo regno, & intra ſuas præſe pedoĩa prõptuara habeat. Hæc aũt rõ facile confunditur per ea, quæ hic doctiſſime a Fabro adſeruntur, atque: Et ſi notorium ſit, facilius utiliuſq; eſſe debitori ſoluere in loco ubi agitur, quam loco conuento, actorem tamen debere facere mentionem de loco conuento, quod petitor ſẽper debeat narrare [l] formam obligationis. Itẽ q aliquando expedit & facilius eſt debitori ſoluere, [m] quod ſibi dãnoſius eſt. Ex quibus graphicè uidemus, nullam eſſe eam rõnem, & eius reſpectu minime poſſe debitori auferri locum, quem habet ex [n] pacto. Sed et ulterius oppugnatur pdicta aſſertio argumẽto a pari ex relatiuis ſumoto. Sic. n. [o] alibi legitur: Is qui certo loco dare promittit, nullo alio loco, quam in quo promiſerit, ſoluere inuito ſtipulatore põt. Si hoc licet creditori, ne ſibi inuito ſolui alibi poſſit, quam loco deſtinato, nec loco domicilij ẽt, quid lex hoc non diſtinguit, ſed uniuerſaliter negat: quid debitorem cogemus pacti conuentionem loco domicilij poſſe conueniri, & exigi præſertim cum maius grauamen plerunq; ſit in pecunia ſoluenda, quam accipienda? Sane æqualitatem relatiuorum ſi obſeruemus, quę certe perpetuò eſt obſeruanda, & ante oculos habenda in iure, conſequetur debitorem in loco domicilij non poße conueniri, quia nec creditori in ſuo domicilio ſolui põt inuito. 14 Verum hac opinione ſic confutata, quid ad P. Vlpiani uerba ſupra relata reſpondebimus? Fortaſſis ea uerba per Imperatoris [q] conſtitutionem temperanda ſunt (neque. n. nouum eſt, [r] priores leges ad poſteriores trahere) quod tum debitor [s] alibi ẽt obligatus ſoluere conueniri poſſit in loco domicilij, ſi loco ſuo non ſoluerit: prius uero impune non poſſit. Præmonet quidẽ hoc loco Iaſ. [t] Vlpiani uerba non poſſe cauillari. uerum hæc non eſt calumnia, cum non nouam interpretationem, ſed multis retro ſeculis natam adferam, licet ab Hungero uiro doctiſſimo primum animaduerſam. Sic. n. & [u] Accur. Vlp. intelligit hiſce uerbis: Sine cõmemoratione iõ dicit, quia ipſum locum, ubi erat facienda ſolutio in libello ponere debet, ſic; Peto ut decem mihi ſoluas hic uel ubi ſoluere promiſiſti. Poſt hæc niſi ſoluat, poterit eum conuenire ubicunque, dummodo conuentus habeat ibi forum, non aliàs. Hæc ſunt ibi Accurſij uerba communiter recepta, quib. uides, eundem dari, quem ſupra ex Hungero attuli, intellectum. Et hoc idem pluribus [x] alijs locis tradidit Gloſſator, ubique ſui hac in re ſimilis, ut huic facilè aſſentiar, præſertim tot accedentib. rationib. 15 Porrò hodie apud nos paſſim utuntur hac clauſula in chirographis ſiue cautionibus, ut niſi debitor ſoluat, iure tam eccleſiaſtico, quam ſeculari conueniri ualeat, ubicunq; reperiatur, ſiue debito: Per terram: ſiue per aquã uehatur, &c. idq; legib. [y] diſſentaneum non eſt. Contraxiſſe enim quis dicitur eo in loco, in quem confertur ſolutio, debitor autẽ ſic paciſcens in omni loco contraxiſſe iudicatur, ubi conueniri, ab eoq; debitum exigi poteſt: niſi de principali debito, ſiue de ſumptibus, atq; alijs acceſſorijs [z] loquamur. Quod tamen ita moderandum eſt, niſi debitor in loco peſtilenti uel hoſtili deprehẽdatur, aut nauigio tranſuehatur cum alijs docente [a] Angelo.

Verſ. Huic autem.

1 Quando cauſa plus petatur.
2 Alternatio quid.
3 In alternatiuis regulariter optio eſt debitoris.
4 An ſint paria, cauſa & re plus petere.
5 In alternatiuis creditor neceſſario alternatim petere debet.

OO. Fallit,

a Atq; ita accipienda eſt. l. j. ff. de eo quod cer. loco.
b gl. hic. in uerſi. loco.
c Zaſius hic.
d Per text. in l. hæres abſens. §. ult. ff. de iur.
e in d. l. hæres abſens §. ult.
f iuxta l. notionem §. continentes prouinciæ. ff. de uerſigu. l. prouinciales eod. tit.
g l. quære. ff. de ſol.
h Et d. l. quæro. Pet. de Bell. per. nominatim ad hoc citat in l. contraxiſſe. ff. de act. & obl.
i in l. unic. C. ubi con qui. cer. loc. d. &c.
k Ita memini docere Volph. Hũgerum. §. Daſſo, cum eius auditor olim eſſet, nũc in ſupremo collega mihi doctiſſ. & gratiſſ.
l Vt inf. prox. §. in fin.
m § præterea. in fi. inf. eod. tit.
n l. 2 §. ſi q̃s Epheſi. ff. de eo, quod cer. lo. & quæ ibi annotat Bologni. & quod Imp. hic dicit. uerſi. loco. ſuper quã quidẽ æquiſſima rõne fundata eſt prorſus. l. is qui. ff. eo. tit.
o in d. l. is qui. & cõcordantia iura citat gl. ibidem pe.
p in d. l. hæres abſens. §. ult.
q in d. l. unic. C. ubi con. qui cer. loc.
r l. non eſt nouum, ff. de legib.
s Idem tradidit Volph Hung. ſu. citatos, nouiter, &c.
t In d. §. ult.
u Gl. magna hic in uerb. commemoratione circa medium.
x Vt in d. l. unic. C. ubi conue. qui cer. l. glo. in l. j. ff. eod.
y Per l. contraxiſſet De iu.
z c. dilecti & ibi Panor. De fo. cõp.

a In l. cũres. De leg. 1. Aret. hic reliqua huc ptinentia require extra. ff. de eo quod lo. & ibi Dd. & in §. præterea. ſu. hoc ti.

6 *Fallit, facta alternatione in fauorem creditoris.*
7 *Varia alternationis ſpecies.*
8 *De uino campano.*
9 *Purpura appellatio.*
10 *Promittens genus, qu amcunque ſpeciem poteſt ſoluere.*
11 *Actoris petitio ſemper conformanda natura & qualuati ipſius obligationis.*
12 *Falſam eſſe eôem doctrinam, qua dicitur, in obligatione generi nullã ſpeciem eſſe obligatã.*

Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus eſt is, qui cã plus petit, ut ecce ſi quis ita a te ſtipuletur, *hominem Stichum aut decem aureos dare ſpondes?* deinde alterum petat, ueluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere ſtipulationis *a* promiſſoris eſt electio, utrum pecuniam, an hominem ſoluere malit. Qui igitur pecuniam tantum vel hominem tantũ ſibi dari oportere intendit, eripit electionem aduerſario, & eo modo ſuam quidem conditionem meliorem facit, aduerſarij uero ſui *c* deteriorẽ. Qua de cauſa talis in ea re prodita eſt actio, vt quis intendat *d* hominem Stichum, aut aureos decem ſibi dari oportere, id eſt, *e* ut eodem modo peteret, quo ſtipulatum eſt. Præterea ſi quis generaliter hominem ſtipulatus ſit, & ſpecialiter Stichum petat, aut *f* generaliter uinum ſtipulatus ſit, & ſpecialiter *g* Campanum petat: aut generaliter *h* purpuram ſtipulatus ſit, deinde ſpecialiter Tyriam petat, plus petere intelligitur, quia electionem *i* aduerſario tollit, cui ſtipulari quis iure liberum fuit, aliud ſoluere, quam quod peteretur. Quin etiam licet *k* utiliſsimum ſit, quod quis petat, nihilominus plus petere intelligitur, quia ſæpe accidit ut promiſſori facilius ſit illud ſoluere, quod maioris precij eſt.

DEclarat quando cã plus petatur, 1 tum ſ. cum aliquid ſub alternatione, uel in genere debetur, & alterum præciſè, uel rem in ſpecie peti contingit: nam propter ademptam debitori electionem, plus cauſa, quis petiiſſe cenſetur. 2 Eſt autem alternatio [illegible] *, ut Theophilus ait, hoc eſt quæ ex diſiunctione dubiam habet præſtationem, & ancipitem exactionem.*

a Promiſſoris eſt elect. *3 Nam regulariter in alternatiuis ad debitorem* [a] *pertinet electio.*

b Melio rem *Eligendo rem pretioſiorem, & quam ſibi ſperat futuram commodiorem.*

c Deteriorem. *Adimendo illi electionẽ liberam. 4 Sed nonne paria ſunt, plus cã, & plus re petere? Sane cã conuentionis, & res ipſa conuentionis, uidetur non differre. Sicut enim is, cui debentur decem, ſi petat quindecim, plus re petere intelligitur: ita cui ſub alternatione Stichus aut decem debentur, ſi tantum modo Stichum petat, quid alius quam plus re petit? nõne in ipſa re exceditur? Iaſon hoc prolixè tractat. Veritas eſt, magnum inter hæc duo plus petendi genera eſſe diſcrimen. In ſuperiori namq; cauſa, cum re plus petitur, id utiq; poſtulatur, quod non eſt in obligatione: nam obſtrictus in decem, non ẽs in quindecim tenetur. Poſteriore uerò ſpecie, in alternatiuis utraq; pars eſt in obligatione, licet electiue, & electio ad debitorem pertinet: quare creditor eũ alterũ tantũ petit, rẽ obligatã petere uidetur, tametſi ſub electione, ſicq; minus delinquit, quam priori ſpecie: hic petitur res obligata ſaltem electiuè, ibi res non* [b] *obligatur.*

d Hominem Stichum. *5 Ex his uerbis colligendum eſt, in alternatiuis creditorem neceſſario alternatim petere debere, atq; hic caſus* [c] *eſt, ubi incerta actoris petitio admittitur: quod tamen ita procedit, ſi penes debitorem ſit optio, quod uelit ſoluere. 6 Nam ſi iſta alternatio in fauorem creditoris facta eſſet, tunc creditoris eſt electio, & rectè ad alteram tantum alternationis partem agit,* [d] *Bartolo tradente. Quæ diſtinctio generaliter ad oẽs alternationis ſpecies referenda eſt, quas* [e] *Doctores hic recenſent. 7 ut eſt alternatio rerum, ſummarum, locorum, item rerum & locorum mixtim, & tandem rerum, perſonarum, & locorũ ſimul: excepta ſola perſonarum alternatione, in qua creditor ſuo tantum nomine, et ſic ex altera parte alternationis* [f] *petere poteſt. Quomodo autem cognoſci poſſit, quando electio ad debitorem uel creditorem ſpectet, Accurſius* [g] *alibi doctè explicat, & poſt eũ* [h] *Bartolus; atq;* [i] *Dyn. ad quos iuris ſtudioſum remitto.*

e Vt eodẽ modo. *Id eſt, ſub alternatione. & id quidem facere debet, ſi pœnam plus petitionis euitare deſideret.*

f Generaliter homi. *In legatis uero alia diſtinctio eſt. nam aut generaliter teſtator ſeruum legat, cum duos pluresue habeat: quo caſu legatarius electionem habet* [k] *Aut id teſtator legat, quod in bonis eius non eſt: ueluti certum pondus olei, non adiecta qualitate, aut centum amphoras uini: quo caſu hæredis electionem eſſe, Vlpianus* [l] *reſpondit, modo non uiliſſimum oleum hæres* [m] *eligat.*

g Campanum. *Tamquam optimũ. 8 Campania ſi quidem non mediocria, ſed optima vina* [n] *profert, quale eſt Setinũ, qđ Octauius Auguſtus oĩb. antepoſuit: & Phalernũ, cui* [o] *Plinius ſecundas tribuit. itẽ* [p] *Calenum, & ipſum nobile, ut mirum ſit, cur Theophilus ſcribat, uinum Cãpanum oĩum aliorũ peſſimũ eſſe.*

h Purpuram. *9 Purpura enim generale nomen eſt, & eius appellatione omnis generis purpuram contineri,* [q] *Vlp. autor eſt. Tyria uero purpura eſt omnium præſtantiſſima,* [r] *Strabone teſte, a Tiro inſula, ubi purpura piſcatus abunde eſt.*

Aduer-

- a l. plerunq. §. ult. ff. de iur. dot. & l. ſi quis ſeruum. C. de condit. iud. quod autem §. ſi maritus de don. int. & uir. & uxo. l. ſi in emptione. §. ſi emption. de contrah. empt.
- b Zaſius hic.
- c Dixi in §. curare ſup. eod. tit.
- d in l. quamuis. ff. de pig. act.
- e præcipue Iaſ. & Zaſi.
- f Tex. in l. uero & curatori in prin. ff. de uerb. oblig. Dd. cõmuniter hic.
- g in l. Lucio. de legat. 2.
- h Ibidem.
- i In c. in alternatiuis. de reg. iur.
- k l. qui duos. de le. 1. l. ſi ſeruus legatus. §. 2. eo. tit. §. ſi generaliter. ſu. de lega. & l. 2. de opt. leg.
- l l. 3. in prin. & l. 4. de trit. uino. & olen. leg.
- m l. legato generaliter. de. 1.
- n l. ſtipulationum & l. ſeq. de uerb. obli.
- o Vide Plinium li. 3. nat. hiſt. c. 5.
- p Strabo li. 5. Geogra. & Florus libro. 1.
- q in l. ſi cui lana §. purpuræ. de le. 3.
- r lib. 16. Geogr. uide et Politian. in Miſcell. ca. 1 . & Pun. lib. 5. c. 19.

i Aduerſario.} *Id eſt, promiſſori.* 10 *Hic obſerua, quod promittens in genere aliquid, poteſt quamcunq. ſpeciem ſoluere, quia ipſius eſt optio: & creditor ſpeciem præciſè exigens, plus cā petere indicatur, quū optionē debitori adimat. Debet ergo, ſi pœnā eſſugere uelit, rem in genere petere, quæ generaliter promiſſa eſt, puta equum, hoīem, veſtem.* 11 *Siue* [a] *quid ſimpliciter, aut ſub alternatione, uel in genere promiſſum ſit, ſemper petitionem actoris, & libelli concluſionem conformandā eſſe naturæ & qualitati ipſius obligationis neceſſe eſt, ut, ſi pura ſit obligatio, ſimpliciter & præciſè petatur cōdemnari: ſin uerò ſit obligatio in genere, genus in petitione uerſetur. Quòd ſi alternatiua ſit, eodem mō petitio ſub alternatione concipiatur, ſicq. pœna plus petitionis ſemp euitabitur:* 21 *Cæterū quod traditur cōi calculo, in obligatione generis nullam ſpeciē eſſe obligatam, ſed tantum in ſolutione, id tam à vero alienum eſt, quàm vulgò recipitur. Nam qui ad genus eſt obligatus, is ad oēs omnino ſpecies, ſub electione tamen, obligatus eſſe cognoſcitur. Eſt enim genus nihil aliud, quam ſpecies ſimul collectæ. & cum qualibet ſpecies ſub eo genere ſolui poſſit, conſequimur omnes eas in obligatione fuiſſe nexas,* [b] *ſaltem electiuè, non connexim, quemadmodum* [c] *ſuprà obiter dixi.*

k Vtiliſsimum.} *Non enim æſtimatio uel bonitas ad rem, ſed ad ipſius debitoris arbitrium referri debet. quod enim contra domini uoluntatem eſt, melius videri non* [d] *poteſt.*

a Ioan. de Plat. de Aret. hic.
b Tex expreſſus in l. Mænius §. duorum. de leg. 2. Nicol. de Neap. & Fab. in §. in bonæ fidei. ſup. eod.
c in d. § in bonæ. Zaſ. in ſuis intellectib.
d Fac. l. pen. & ult. de uſu & hab. & l. inutio. de re. iur.

Verſ. Sed hæc.

1 *Epitome huius uerſiculi.*
2 *Plus tempore petens, ſuſtinet pœnam duplicationis induciarum.*
3 *Declaratus Bar. in l. ſi pecuniam, ff. ſi cer. pet.*
4 *Pœna petentis plus tempore ante lit. con. opponenda.*
5 *Actor deſiſtens ante litem conteſt. euitat pœnam duplicandæ dilationis.*
6 *Qualiter huiuſmodi induciæ duplicari debeant.*
7 *Pœna plus petentis re, uel cauſa, uel loco.*
8 *Circa plus petitionem uariæ hypotheſes conſiderandæ.*
9 *De crimine ſtellionatus.*
10 *Reus plus iuſto negans, puniendus.*
11 *Ratione partis poteſt negari totum.*

Sed *a* hæc quidem antea in vſu fuerant, poſtea vero *b* lex Zenoniana & noſtra rem coarctauit Et ſi quidem tempore plus fuerit petitū, quid ſtatuit oporteat, zenonis diuæ memoriæ loquitur, conſtitutio. Sin autem quātitate. vel alio modo plus fuerit petitum, in omne,[c] ſi quod forte damnum ex hac cauſa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit. *d* commiſſa tripli condemnatione (ſicut ſupra diximus) puniatur.

Sed hæc quidem.} *Quę ſcilicet dicta ſunt de pœna eorum, qui plus petebant: ideoq. actione caderent & rem amitterent.*

b Lex zenoniana & noſtra.} *Neutra tamen harum conſtitutionum hodie extat, tametſi ex alio Iuſtiniani* [a] *loco conſtet, Zenoniana cautum fuiſſe, ut ſi ante tempus creditor egerit, ei quod reliquū eſt temporis, duplicetur. Sic enim Theophilus interpretatur.*

c Si quod forte damnum.} *Veluti, ſi maiores ſportulas debitor* [b] *ſoluerit.*

d Commiſſa tripli condemnat.} *Id eſt, cum incurriſſet damnationem, ut Hotomus interpretatur. Itaq. dicimus pœnam* [c] *commiſſam, multam, ſtipulationem, hæreditatem.*

1 Sequitur *tertia pars huius §. qui pœnas plus petentiū iure nouo introductas comprehendit. Primò aūt de pœna plus tpe petentis agitur: deinde, quam pœnā ſuſtineant, qui reliquis modis plus petunt: Pœna tamē plus tempore petentis nominatim hic non exprimitur, ſed Iuſtinianus ſe tantum ad Zenonis conſtitutionem refert, quam tamen non extare conſtat. Eius aūt effectum refert idē Iuſtinianus infrà ſub tit.* De exceptionibus. 2 *Breuiter qui plus tpe petit, hanc patitur pœnam, ut reo duplicentur induciæ. nec cogi poſſit ſuſcipere actionem ēt poſt elapſam duplicem dilationem, niſi reſtitutis ei expenſis litis. Et hoc de omni dilatione intelligendum eſt, ſiue dilatio adiecta ſit ab hoīe, ſiue ex natura rei inſit, ſiue a lege concedatur, ut & ſupra annotauimus. Quinimò et ſi promiſſio dirigatur ad diem incertam quando ueniat, certum tamen quòd uentura ſit, nempe ad diem mortis, diem obtinere crebrius placuit, ueluti,* Promitto tibi librum meum, cum moriar: *hæc promiſſio iure ſubſiſt. me. n. defuncto, actio ab hęredib. meis* [e] *incipiet. Iam ſi me adhuc uiuente petas hortum, poſt mortem meam duplicabuntur tibi induciæ, & tantiſper ius horti perſequendi tibi denegabitur, quantū tpis internallum inter factam petitionem, & mortem meam interceſſit.* 3 *Paria dicas, & ſi quis ante euentum conditionis poterit. duplicabitur ſaltem futurus euentus. ut* [f] *Bar. ſatis obſcurè ait, hoc eſt, ut ego interpretor, expectari debet, euentus conditionis promiſſioni adpoſitæ, qui certificabit quantū ſit duplicandum. Nam ſi extiterit conditio, tantum tpis duplicabitur, quantum inter petitionem & extantem conditionem elapſum eſt. Ea uerò deficiente, nihil duplicabitur, nec ullā pœnam ſuſtinebit actor, quia obligatio defecit: reſarciet tamen impenſas litis reo, quę indebitè ſatigauit.* 4 *Porrò tū demū tempore plus pe-*

a §. hodie. de exceptio.
b de quo in §. tripli. ſup. hoc tit.
c l. 4. §. hoc tit. uerb. obl.
d §. hodie antem. inf. de except.
e Vt. C. ut act. ab hæred. & cont. hęred.
f in l. ſi pecuniam. ff. ſi cert. pet.

tenti ſolutionis duplicantur induciæ ſi aduerſarius conuentus exceptionem illam induciarum ante litem cōteſtatā agenti opponat; nam ſi poſtea id fecerit, duplicationis beneficium nō obtinebit, ſed damnabitur ad ſolutionem tum faciendam, quando tps, quod alter ſua ſponte indulſit, [a] *aduenerit. Ideoq. cauti ſint debitores, ut mox à primo limine hanc exceptionem obijciant.* 5 *Deinde ſi actorem pœniteat ante litis conteſtationem dictaſſe iudicium, euitatur hęc duplicationis pœna, quia non dicitur petijſſe ante cœptū iudiciū, ſed* [b] *petere voluiſſe, obligabitur tamen pœnitēs ſumptus indebitæ fatigationis reo reficere,* [c] *Hoſt. teſte. Sed et Fiſcus impunè pōt ante tps petere ea, quæ ſibi* [d] *debentur, quod Baldus receptum eſſe ait pp publicā neceſſitatem, qua ſemper Fiſcum vrgere præſumitur.* 6 *Cæterū qualiter hmōi induciæ duplicari debeant, annumerando ab initio, à die ſ. conuentionis, ſiue promiſſionis factæ, an verò à petitionis tpe, altercatio eſt inter Doctores.* [e] *Bar. &* [f] *Platea cenſent, duplicationem ſolùm fieri debere de tpe, quod* [g] *ſupereſt. Verum crebriore calculo contrarium obtinuit, quod imò tota dilatio ſit duplicanda, numerando à tempore conuentionis, ſic ab initio uſq. ad tempus* [h] *ſolutionis. Neq. aduerſantur Vlpiani Iuriſconſulti* [i] *uerba, quæ Bartolum feſellerunt, loquitur n. in pœna corporali: hic uerò de pœna pecuniaria* [k] *tractamus. Atq hęc de pœna plus tempore petentis dicta ſint.* 7 *Si quis uerò loco, re, aut cā plus iuſto petierit, atq, hinc damni aliquid aduerſario inferat, damni eius triplum reſtituere obligatur: quod vulgò interpretes ad damnum ſportularum coarctāt ob id, quia Imperator ſe ad ea referat, quę* [l] *ſuprà dixerit. Quocirca ſi interceſſerit ſportularum damnum, iura antiqua ſuprà diſcuſſa, immutata permanere aiunt.* 8 *Quia vero iſtud nō generaliter procedit, atq, adeò de pœna plus petentiū variatū eſt i multis* [m] *annis, ideo ſic colligi pōt. Primo, actor quiſciens exigit à debitore cautionem maioris ſummæ quàm ei debetur, & poſtea pari dolo plus petit, amittit rem, ſeu* [n] *debitum. Deinde, qui non exegerit cautionem, ſed plus debito petierit calumnioſe, etſi non perdat debitū, triplo tamen expenſarum & damnorum* [o]. *punitur. Tertio, exigens cautionem maioris ſummæ quam ſit debitum, non tamen agens ex ea, reus eſt criminis ſtellionatus, niſi fortè alio delicto fuerit cautionem* [p] *conſecutus. Quarto, qui neque pluris ſibi cauendum curauerit, neq. plus petierit calumnioſè, ſed temerè magis, quū probationem non habeat: is nullam, niſi* [q] *expenſarum ſuſtinet pœnam. atq. ita cōis eſt Doctorum* [r] *ſnīa, cōtra Accurſ. Quintò, ſi actor dolo plus petat, reus dolo plus neget, vtrinq, cōpenſabuntur* [s] *expenſæ:* 9 *Sextò, qui petit debitum, quod ſibi ſolutum eſt, is crimine ſtellionatus extra ordinē punitur, quod eſt in uiris honeſtis, ut* [t] *moueantur ordine. Septimè, quando locum habet aliqua pœna in prædictis ſpeciebus ob plus petitionē, ea pōt dupliciter exigi, aut per officium iudicis in eodem iudicio ſine nouo libello, aut per condictionem ex* [u] *lege, ſcilicet per* [x] *libellum. Denique ſi plus petatur, & minus probetur, debet in dubio iudex ſequi acta et probata, in quibus* [y] *uis iudiciorum conſiſtit.* 10 *Cæterum ſi creditore plus iuſto petente, reus plus iuſto neget, quæritur: an etiam puniatur reus plus negando, ſicut creditor punitur plus petendo. Et communiter reſponſum extat, hoc reo impunè licere: eſt enim de natura litis conteſtationis, ut reus neget, ſicut petitum eſt:* 11 *& per manus traditur, ratione partis poſſe negari totum id quod in* [z] *Conſiſtorio Rotæ uiuilenſi perpetuum eſt, Verum in Camera Imperiali hæc opinio non recipitur, ſed neceſſe eſt, ſi poſitio plures in ſe articulos contineat: ut ſuper quolibet ſigillatim reſpondeatur, nec poteſt tota poſitio generaliter negari, quam partim ueram, partim falſam eſſe reſpondens* [a] *credit. Quod procedit etiamſi unus tantum poſitionis articulus uerus ſit, reliqui uerò falſi, ut omne periurij periculum euitetur, pernicioſaq, quorundam aduocatorum uerſutia prorſus excludatur. Et hęc de plus petitionib. dicta ſint hactenus.*

§. Sin minus.

1 *Continuatio & epitome huius. §.*
2 *Quid ſit emendare.*
3 *Mutare libellum quid.*
4 *Cumulatio actionum quid.*
5 *Emendatio libelli quibusmodis fit.*
6 *Obſcuritas & incertitudo libelli emendari poteſt uſque ad ſententiam.*
7 *Cautela Spec. circa obſcuritatem libelli.*
8 *Emendatio in addendo conſiſtens declaratur.*
9 *Circa emendationem libelli iudicijs ſingularib. diſtinguendi quatuor caſus*
10 *Emendatio libelli in re petita uſq, ad ſnīam permittitur, contra communem. & num. 13.*
11 *Abſolutoria una ex cauſa ſententia, ex alia agenti non obeſt.*
12 *De natura uerbi, Petere.*
14 *Diſcuſſa l. non poteſt. ff. De iud.*
15 *Emendatio circa libelli ſubſtantialia, ſolum ante litem conteſtatam fieri poteſt.*
16 *Subſtantialia quæ dicantur.*
17 *Subſtantialia libelli criminalis.*

Subſtan-

a Tractatur in l. exceptioné C. de prob. Bald. in l. ſi extraneus. ff. de cond. cau. da. &c. ubi ét docet, quæ ſint partes iudicis in condemnatione, ſi petatur ante tempus.
b Tex. in l. amplius non pet. in prin. ff. rem rat. hab.
c c. unico. extra. de plus petit.
d Tex. elegant. in l. j. C. de cond. ex leg.
e In l. iuſtus. C. de Iur. fiſc. lib. 10.
f Hic.
g Per text. in l. aut damnum. § quiſquis. ff. de pœn. ubi dicitur, quod ille, qui cupit cō ſinia, debet puniri ut ſtet in confinibus duplicato tempore. & ſubijcit ibi tex. duplicādum eſſe illud tempus, quod ſuperent dū fugit. idem tenet Pan. in c. unico extra de plus pet.
h Per tex. apertum in §. hodie. 1 de excep.
i In d. §. quiſquis.
k Arg. l. quid ergo §. pœna grauior ff. de his qui not infa. & l. de interpretatione. ff. de pœnis.
l In §. tripl. hoc noſt. tit.
m Ol... in copia iuris, &c.
n l. unic. C. de plus pet.
o Atq. ita loquitur.
d d. § tripl. ſup eo. & uer. noſter hic
p l. j. & 2. de crim. ſtell.
q l. eum quem temere. in pri. ff. de iud.
r in d l j. C. de plus pet. & in c. 1. ext. eod. tit.
s l. ſi dolo. ff. de dolo malo.
t l. 3. ad ſi de crim. ſtellio. text in l ſi fideiuſſor. §. in omnib. & ibi gl. ff mand.
u Ex l. unica. C. de plus pet.
x Arg l. illud. ff. le ses ... cnd. & §. il-

y Ind. quoque iudicis. in nouell. de trien. & ſemiſ. y l ſcio. in ſi. ff de appell. & l per hanc. in fin C. de temp. appel. z Fa. ad hoc c. j. extra, de lit. cōteſt. Spec. idem tenet in ti de lit. cont. §. nunc dicendum, poſt prin. & ibi Io And Alex. conſ. 183. in ci euitir puncto quæſt. iu 5. uol. Bal in c. ludum 2 uer. 14. extra, de elect. a Ita et tenet. Bart. in l j §. ſi ſtipulanti. ff. de uerb. obl. & Pan. c. 1. nu. 15. ext. de plus pet. eſtq. hæc communior. Vd. ſententia in c. præſertim. in ſi. de teſtib.

18 *Subſtantia libelli in cauſa ciuili.*
19 *Emendatio circa qualitates principales ante litem conteſtatam tantum permiſſa eſt.*
20 *Qualitates aduentitię in libello emendari poſſunt vſque ad ſententiam.*
21 *Quę ſint aduentitię qualitates in libello.*
22 *Emendatio libelli per detractionem.*
23 *Quando detractio libelli ſit illicita.*
24 *Emendatio libelli, cum reſecantur ſuperflue.*
25 *Emendans libellum tenetur reo ad expenſas indebitę fatigationis.*
26 *Mutatio libelli ante lit. conteſt. permittitur.*
27 *Quibus caſib. hoc non procedat.*
28 *Poſt litis conteſtationem mutatio libelli eſt prohibita.*
29 *Quando fallat prędicta regula.*
30 *Cumulatio actionum regulariter conceditur.*
31 *Quib. caſibus cumulationi actionum non ſit locus.*

Si minus[a] in intentione ſua complexus fuerit actor, quam ad eum *b* pertineat: *c* ueluti ſi cum ei decem aurei deberentur, quinque ſibi dari oportere intẽderit: aut ſi cum totus fundus eius eſſet, partem dimidiam ſuam eſſe petierit, *d* ſine periculo agit: *e* in reliquum enim nihilominus iudex aduerſarium *f* in eodem iudicio ei condẽnat, *g* ex conſtitutione diuæ memoriæ Zenonis. Si quis aliud pro alio *h* intenderit, nihil eum periclitari placet, ſed in eodem iudicio, cognita ueritate, errorem ſuum corrigere ei permittitur, *i* veluti ſi is, qui hominem Stichum petere debet, Erotem petierit, aut ſi quis ex teſtamento dari ſibi oportere intenderit, quod ex ſtipulatu[k] debetur.

Plerunq; ſicut actores intentionem ſuam ita cõſtituunt, ut plus petant, quam ſibi ferè debeatur (ut hactenus dictum eſt) ſic & interdum contingit actorem minus iuſto, aut aliud pro alio per errorẽ petere: quare ſubijcitur, quo pacto ea ſpecie huic minus petendi ſubueniatur. Tractantur aũt duo hoc loci: primum de libelli emendatione agitur, deinde de mutatione. 2 *Eſt aũt emendare noſtro in propoſito nihil aliud, quàm mendũ, id eſt, errorem tollere, ſalua remanente*[a] *ſubſtantia. Sine igitur mendum ſit ex ſuperflua*[b] *aliqua adiectione, ſiue ex detractione, ſiue ex nimia obſcuritate, qui id corrigit, ſuperflua reſecando, conciſa addendo, mutilata ſupplendo, confuſa diſtinguendo, obſcura declarando, emendare rectè dicitur.* 3 *Mutare aũt libellũ, eſt uariare ipſius libelli ſubſtantiã, & ueteri actione relicta nouã proponere, vel omiſſa re petita, aliam poſtulare.* 4 *Doctores addunt & de cumulatione actionum, quæ nihil aliud eſt, quã unius actionis cum alia in eodẽ libello coniunctio &*[c] *copulatio aduerſus eundem. Id enim cumulare ſignificat.*

a In intent. *In libello ſuæ intentionis.*

b Pertineat. *Quam ſibi debeatur.*

c Veluti ſi cum. *Hoc exemplum eſt in actione ſingulari: quando emendatio fit circa rem petitam, ut infrà*[d] *latius dicetur.*

e Sine periculo. *Quia ſibi non præiudicat in reliquo.*

d In reliquum. *Si tamen id poſtea petierit, ut facilè poteſt intentionem ſuam agere, alioqui certè (inquit Bal.) uix poterit iudex plus actori tribuere, quam*[e] *petierit: qua de re nos paulo poſt agemus.*

f In eodem iud. *In eadem inſtantia, ex eodem libello emendato, ſiue ante, ſiue poſt litem conteſtatã, utcunq. Doctores refragentur.*

g Ex conſtitutione diuæ memoriæ Zenonis. *Quæ tamen hodie deſideratur. Fuit aũt hoc de nouo à Zenone introductum) ſublata iam per Theodoſium impetratione*[f] *iudiciorum) ut iudex conteſtata lite in eodem iudicio, ſi ex actis appareat, plus deberi, quã quod petitum: plus condemnare poſſet, quam quod ab initio petitum ſit. Nam ante Zenonianam conſtitutionem, cum à Prætore iudicium in quinq; acceptum, & iudex datus eſſet: iudex in quinq; tantum, neq; plus eo datus*[g] *intelligebatur, actor tamen alia actione, quod reliquum erat, petere poterat, & tum iterũ adire Prætorem omnino neceſſe erat. De ea. n. ſumma ſola, quam libello complexus eſſet actor, iudex notionem habebat, & (ut Cicero inquit) in anguſtiſſimã formulam ſponſionis concludebantur. Et hæc quidem cauſa fuit Zenonianæ conſtitutionis.*

h Intenderit. *Petierit experiundo iudicialiter.*

i Veluti ſi is. *Vides duob. modis fieri, ut aliud pro alio petamus, re ſcilicet, & cauſa. Re, ueluti ſi unã rẽ pro alia poſtules: cauſa, cum aliam actionem pro alia moues & intendis.*

k Debetur. *In eodem enim iudicio, id eſt, in eadem inſtantia errorem ei corrigere licebit.*

l Explicito textu uideamus primò, quo emendatio libelli ſit licita.* 5 *Fit aũt emẽdatio multis modis. Primũ declarando, cũ obſcura declaramus, ſit libellus agẽtis ſit obſcurus, confuſè poſitus, generalis, incertus,* 6 *& hmõi emendatio, atq; obſcuritatis declaratio, vſq; ſñiam*[h] *permiſſa eſt: Qđ tamẽ ita obtinet, ſi reus conuẽtus de obſcuritate uel incertitudine nihil excipiat, eo. n. excipientem, ante litem tantum conteſtatam licita erit emendatio, nõ ẽt poſtea: antè. n. non dicitur petijſſe, ſed*[i] *petere uoluiſſe. Et niſi ea ſpecie emendatur ante captum iudicium proceſſus omnis pp. obſcuritatis uitium corruet: & ſententia erit inutilis.* 7 *Hinc conſulit*

a l. actorum ueſtr. ff. de re iud.
b Alc. in l. edita. C. de edend.
c Autor Bar. in d. l. edita & Baldus annotauit in l. j. §. fin. ff. de fideicom.
d Num. 20. & nu. 28.
e Bal. fundus commu. diui. l. uls. C. de fid. liber.
f l. 2. C. de for. imp. ſubla.
g Fac. l. non poteſt, & l. non quemadmodum. de iud.
h Argu. in l. ſi quis intentione ambigua. ff. de iud.
i Eſt tex. in l. amplius. ff. rem rat. hab.

iubet [b] *Speculator cauſidicis, vt non petant declarari obſcuritatē libelli ab actore, ſed obijciant ſimpliciter libellū eſſe obſcurū, & generale, tū.n. ſi actor prætermittat emendare, poterit deinde reus totū proceſſum irritare.* 8 *Deinde fit emendatio in addēdo, vt ſi aliquid additur libello, &* [c] *adijcitur: eò caſu intereſt, an de vniuerſalib. loquamur iudicijs, an de generalib. vel de ſingularib. In vniuerſalib. licet addere vſq; ad ſn̄iam. Verbigratia: In petitione hæreditatis ſi exprimas certas res hæreditarias, non prohiberis deinde, quandocunq. libuerit, & alias res adijcere. Quum.n. in ea principaliter agatur, vt quis hæres declaretur, uidetur in conſequentiam non ſolum rem petitā, ſed quamlibet aliā hæreditariā petijſſe, & iō emendatio nō denegabitur. Idem dicas in generalib. iudicijs: vt eſt tutela negociorum geſt. Nam ſi pupillus gn̄aliter intenderet actionē tutelæ aduerſus tutorem, & exprimeret in libello res aliquas male à tutore geſtas, pōt vſq; ad ſn̄iam & alia exprimere, quæ ſunt* [d] *contra tutorē.* 9 *Cæterum quō in ſingularib. emendare libellū liceat, diſtinguendi ſunt quatuor caſus. Interdum.n. fit emendatio in re petita, interdū circa ſubſtātialia libelli, plerumq. circa qualitates principales, nonnunquam circa qualitates aduentitias.* 10 *Primū ſi de emendatione ad rē petitam agitur, (quia in ſpecie textus noſter loquitur) quia primò minus petebas, deinde plus velis petere. puta & ante & poſt litis conteſtationem, uſq; ad ſn̄iam concedi emendationem, idq; textus noſtri argumento, qui generaliter ait,* Si minus petitum ſit, quam debeRetur, ſine periculo agi, quia in eodem iudicio iudex aduerſarium eius reliquum condemnat. *Sed nonne hoc pugnat cū Iulij Pauli* [e] *reſponſo, qui ait;* Non poſſe uideri in iudicium uenisse id, quod poſt iudicium acceptum eſt, poſt litē conteſtatam accidit? *Huius contrarij timore Accur. ſic exaudit textum noſtrum:* In eodem iudicio, *id eſt in alia inſtantia coram eodem iudice. Sed hæc expoſitio oīno improuida eſt, neq;.n. potuit quicquam alienius à uerbis textus reſponderi, quam ineptè geminantem uerba Imperatorem inducere, quaſi diceret, iudex corā eodem iudice condemnabit. Deinde cū iudicium pro inſtantia accipiatur, abſurdum eſt, in eodem iudicio, id eſt, in alia inſtantia interpretari. Deniq. Zenonis cōſtitutio, cuius hic meminit textus, fuiſſet ſuperuacanea: abſq; illa.n. cōſtaret, reliquum peti in alio iudicio potuiſſe.* 11 *cum indubitatū* [f] *ſit, abſolutoriā, una ex cā ſn̄iam, ex alia agentinō obeſſe. Quare Bartolus, & cōis interpretum ſchola hunc textū aliter intelligunt, uidelicet, quando emendatio ante litis conteſtationē facta eſt, tum poſſit actor emendare libellum, addendo maiorem ſummā ſine nouo proceſſu, ex priori libello emendato: poſt litē vero cōteſtatā nō poſſit. Verū hæc interpretatio (pace tantorū virorū dixerim) non minus abſurda & impertinens eſt ſuperiore, cum textus nihil oīno de litis conteſtatione diſtinguat: nec verbū, Petierit, & verbū, In iuditio, ſic accipi poſſint.* 12 *Verbū.n. Petere, cum ad iudicium ſingulare, refertur poſt litē* [h] *conteſtatā accipitur. Itē iudicium ipſum non niſi poſt litē conteſtatā* [i] *propriè dici, oēs fatentur.* 13 *Veriſſima ergo eſt Martini ſn̄ia (quem Fulg. Faber, &* *Ang. & Iaſ. ſequuntur, item & Alc.* [k] *& Eguinarius* [l] *Baro exiſtimantis actorem, qui minus iuſto in libello petijt, poſſe in eodem iudicio, eademq; inſtantia emendare libellū, & ſummæ ſiue rei petitæ aliquid addere & poſt litem conteſtatā, vſq. ad ſn̄iam. Primum.n. tex. noſter ſine vlla diſtinctione loquitur. Deinde hunc ſenſum exPoſcunt verba, Petere, Iudiciū, quæ poſt litem conteſtatā, intelliguntur. Deniq. hoc caſu nec cā agendi, nec actio mutatur, nec prima petitio* [m] *deſeritur.* 14 *Neq; aduerſatur huic ſn̄iæ* [n] *Pauli reſponſum ſupra citatum: loquitur.n. Paulus in iure, quod non habet exordiū ante litem conteſtatā: ſi aūt prius competebat, ſic q; initium habebat, & ius quæſitum iam actori erat, nihil vetat, quin, & illud, quod venit poſt litem conteſtatam, poſſit in eodē iudicio, eademq. inſtantia* [o] *deduci.* 15 *Secundus caſus: Si emendatio reſpiciat libelli ſubſtantialia, ante litem conteſtatam impunè fieri pōt: non ēt poſtea. Et hoc dogma generaliter procedit tam in criminali, quam ciuili cā.* 16 *Sunt aūt ſubſtantialia, ſine quib. actus non pōt ſubſiſtere.* 17 *Sic ſubſtantialia libelli in cā criminali dicuntur eſſe hæc,* [p] *notare conſulem, exprimere menſem, & locum criminis, inſcribere ſeſe ad talionem, in his.n. conſiſtit libelli ſubſtantia: itaq; poſt acceptū iudicium emendari non poſſunt, ſed reus eximeretur ab accuſatione, ipſo poſtulante,* [q] *Caſtrenſi autorē. Sed & ſi reus hoc non petierit, pōt nihilominus iudex ex officio reijcere eiuſmodi libellū, qui poſt litē cōteſtatā emendaretur. Quinimò ſi in criminalibus omittatur expreſſio loci & tpis; libellus redditur ipſo iure nullus, quę eſt cōmunis interpretū* [r] *ſn̄ia.* 18 *In ciuili verò cā de ſubſtantia libelli eſt, vt concluſio ſiue petitio libelli rectè ex præmiſſis fluat, & propoſitio* [s] *ordinatim propoſitioni cohæreat: veluti ſi quis a me fundum peteret, quia ſit ex æde Cæſaris, hęc cā & concluſio inepta eſſet, ſicq; vitiaretur libellus, adeò vt ne quidem poſt litem conteſtatam emendare poſſum ſit: eſt.n. totus proceſſus nullo reo ēt obijnente, nec obijciente quicquam, atq. ita ex ueritate* [t] *Iaſon contra Bartolum defendit.* 19 *Tertius: Circa qualitates principales ante litis conteſtationem tantum emendari libellus poteſt, poſt non poteſt: ſic enim mutaretur actio, ſeu facti ſubſtantia. Exemplū:* [u] *Ego aduerſus Titium intendo, quod rapuerit mihi violenter veſtem meam in turba. hæc eſt una principalis qualitas in hac actione, ſcilicet rapere* [x] *in turba. Si ergo ipſe libellum emendare vellem, & dicere, rapinam non in turba factam fuiſſe, id poſſum duntaxat ante litem conteſtatam, poſtea non, cum ſit qualitas principalis mutationē actionis reſpiciens. Aliud exemplum, ubi per emendationem ipſum factum mutaretur, ut ſi maritus accuſaret uxorem adulterij cum Titio commiſſi: hæc eſt principalis, qualitas, quo ad factum adulterij. quare ſi emendaret poſt litem conteſtatam, dicendo, quòd cum Flacco adulterata ſit, ſicque aliam nominaret perſonam, hæc emendatio facti ſubſtantiam mutaret, ideoque* [y] *impermiſſa eſt.* 20 *Quartus & ultimus caſus Qualitates aduentitiæ emendari poſſunt in libello uſque ad* [z] *ſententiam.*

b in tit. de libel. cōcep. §. ult. verſ. cautus.
c Vt in exemplo tex. noſtri.
d Fac. l. licet. C. de iud.
e in l. non poteſt ff. de iud.
f Tex. in l. quum quæritur. & l. cū mater. §. j. ff. de exce. rei iud.
g in tex. hic poſitū
h l. ſi decem. ff. de uerb. oblig. & l. ſtem. § petitam, ff. de pet. hær.
i Per d. l. amplius.
k ff. rem rat. hab. l. edita. C. de eden.
l Hic.
m His accedit tex. in l. in delictis §. ſi contracta ff. de nox. ibi, durante eadem inſtantia augetur & diminuitur petitio
n In d. l. non poteſt
o l. ſi rem alienam. §. ult. cū ibi not. ff. de pig. act.
p Tractatur in l. libellorū. ff. de acc.
q In d. l. edita.
r Alex. d. l. edita. Dec. ibi. nu. 34.
s Iuxta d. l. j. & ibi glo. ff. de eden.
t In d. l. edita.
u Zaſ. hic hoc exemplum ponit.
x l. Prætor ait. 2. §. hæc autem. verſ. decere, ff. ut bonorap.
y Tex. elegans in l. denunciaſſe. §. quod tamē. ff. ad l. Iuliam de adul.
z Tex. pulcher in l. in delictis. §. ſi detracta. ff. de noxalib.

21 aduca-

21 Aduentitiæ aũt qualitates ſunt, quæ nec vitiant, nec mutant libellum, ſed huic præter neceſſitatem adduntur: vt ſi tp̃s adijceretur libello, uel locus, dies, hora, aliæve id genus circunſtantiæ, vbi non eſſet neceſſarium. Verbi gratia: Peto a Titio decem, quæ mutuaui ei ante biennium in domo Placci: hæc eſt qualitas aduentitia, facere mentionem de annis & loco: actio.n. & factum mutui ſubſiſtit, ſiue iſta qualitas mutetur, ſiue non, ideoq; licita eſt [a] emendatio. Et hactenus quidem de libelli emendatione, quæ fit addendo. 22 Porrò & tertiò emendatur libellus detractione, cùm qualitas uel ſumma aliqua a libello detrahitur: vt ſi actor petijt decẽ, & deinde ſaltem quinq; uelit petere, uel ſi totũ fundũ ad ſe pertinere dixerit, eũ deinde pro parte tantùm petat: qua ſpecie emendatio regulariter conceditur vſque ad ſententiam. Neq; enim prohiberi actor debet, ſi emendet in partem mitiorem, & temperatius [b] petat. 23 Si tamen plus petens, ab aduerſario poſt litis conteſtationẽ cautionem [c] exegerit, & deinde detrahere uelit, niſi hoc faciat ante acceptũ iudiciũ, pœnã legis non effugiet. Pari rõne ſi quis detraheret in ſubſtantialib. uel qualitatibus principalib. detractio ante litem conteſtatam ſolùm permittitur, non etiã poſtea: ueluti ſi in criminalib. menſem, uel locũ, in ciuilibus ſubſtantiã facti defalcaret. 24 Poſtremò fit emendatio, cùm reſecantur ſuperflua, & ea pariter uſque ad ſẽtẽtiam licita eſt. Dicuntur aũt ſuperflua, quæ omitti in libello poterãt ſine iniuria cuiuſquam. Exempli cauſa: Depoſui apud Titium Calendis Decẽbris ſcyphum argenteũ, qũ Placcus & Berta contraxerunt matrimoniũ, & hoc poſtremum dicitur ſuperfluum, quia nihil ad rẽ pertinet. Et hæc de emendatione annotaſſe ſufficiat. 25 Hoc interim auctarij cuiuſdam uice addito, quòd in præmiſſis omnib. ubi recipitur emendatio, actor emendans teneatur reo conuento ad expenſas indebitæ fatigationis, non autem cãæ uel litis. Et ſi poſt emendationem aduerſarius ad reſpondendum nõ eſſet inſtructus; indulgenda eſt ei noua dilatio. ſecus ſi de cauſa inſtructus eſſe poſſit, Angelo hic docente: cui etiam conſuetudo, optima legum interpres, ſuffragatur.

Altera tex. noſtri pars de mutatione libelli loquitur, quo in articulo breuiter duas obſeruare regulas oportet. 26 Prima, ante litis conteſt. permittitur regulariter mutatio. Excipiuntur tamen caſus, in quib. nec emendatio quidem licita eſt. 27 Primus, ſi quis confeſſionem ſuam hoc prætextu [d] reuocare velit. Secundus, ſi Ius aduerſario iam quæſitum auferre [e] contendat. Tertius, ſi ſemel mutatio facta eſſet, uel tp̃a eam nõ largirentur, uel aliter iudici ex aliqua cauſa ſederet: vt quia omiſſa ciuili actione quis uellet criminalem uel famoſam [f] intendere. Quartus, ſi electione perempta eſſet [g] ſequens actio: vt quia ſimul admitti nequeant, uel inuicẽ [h] aduerſentur. Quintus, ſi quis priorem actionẽ ſimpliciter differre uelit, uel ſoli inſtantiæ ipſius cãæ renũciare, hoc ei non [i] pmittitur. Si aũs oĩno & litem & actionem remittere deſideret, audiendus eſt. atq; ita Bart. ex ueritate tradit: Nec obſtat Iuſtiniani [k] conſtitutio, quia de renũciatione inſtantiæ tantũ loquitur, non de remiſſione totius litis & actionis. Sextus: In criminalib. iudicijs impermiſſa eſt mutatio pp̃ter S.C. [l] Turpilianum. 28 Altera regula eſt, poſt litem conteſtatam non permitti mutationem, quia litem conteſtando quis inſtantiæ ex proprio contractu [m] adſtringitur. 29 Aliquoties tamen nõ procedit hæc regula. Primò, quando per errorem aliud pro alio petitum eſſet, uel ex alia cauſa, quam deberetur: licitum enim erit mutare probato errore etiam poſt acceptũ iudiciũ, in eadem [n] inſtantia. Alias namq; p̃ter rõnes ſup. circa emendationem relatas, nec corrigendi verbum ſatis congrueret. Qua p̃pter ſi ex probationib. cõſtaret iudici, uerũ creditorem eſſe agentem, putat [o] Alc. Zenonis conſtitutioni locum eſſe fauore [p] dirimendarũ litiũ, utcunq; aliud vulgo receptum ſit: videlicet ſi libellus ſit nullus ab obſeruatione iudicij, ſi uariat, ab illa cauſa reũ abſoluendũ, ſaluo actori iure alio in iudicio [q] experiundi. Secundo nõ habet locum, qũ ex mutatione lis nõ differretur, ſed ſolum ſit cauſa euitandæ [r] pœnæ. Alciatus tñ diſtinguendũ putat, lex cõſummatum actum tantum puniat, an id minus. Tertiò non obtinet, ſi partes cõſentiant, debetq; iudex earum cõſenſum pro rato habere, [ſ] Baldo autore, cui & ego aſſentior, Zenonianæ conſtitutionis argumento, tanquam tali cõſenſu p̃ducatur litis cõteſtatio ad rem [t] mutatam. Sunt & pleriq; alij nõ abſimiles caſus, quos interpretes ſuis [u] locis examinant. Cæterùm quia Doct. locum cõem de actionum [x] cumulatione hic quoq; tractãt, qui locus & utilis eſt ſtudioſis iuris, & confuſè ferè traditus: iõ & nos in cõpendium diſputationem illam breuiter & diſtinctè contrahemus, primum oſtendentes qñ concedatur, deinde quando non concedatur. 30 Actionum ergo cumulatio regulariter conceditur: nam nemini negandum eſt, ut non plurib. iurib. utatur, ſi mõ citra fraudem [y] alterius faciat, & maximè ſi quis cupidus ſit dirimendarũ litium. Sic ſi cui plures actiones ex eadem cã ſuppetunt, aduerſus illis [z] uti põt, dũ tamen unã ſolutionẽ boni [a] conſulat: ſiue illi rei debẽdi ſint, ſiue [b] conſortes litis. Sic plurib. actionib. locus erit ex diuerſa cã contra eundẽ, ſiue ad diuerſam, ſiue ad eãdẽ rẽ dirigantur. Cùm.n. res eſt diuerſa, cumulationem actionum competere nemo ambiget. Verbi gratia; Si decem petam a Titio ex cã mutui, & alia decem ex cã [c] depoſiti. Quum uerò ad eãdem rem ex diuerſa cã agimus, cumulatio actionũ quoq; locũ habet. Quare qui ignorans rem, quæ ſibi ex legato obuenit, fortè fortuna emit, duplici actione [d] experiri põt, partim ex empto; nam altera actione rem ipſam altera precium conſequitur. 31 Enim uero cumulatio actionum locum non habet, primùm ſi plures actiones ſint contrariæ: uerbi cauſa, ſi quis inofficioſi teſtamenti quæſtionem intendit, falſi quæſtionem intendere [e] non poteſt. Proinde ab initio ſtatim deliberandum eſt, utra actione experiri uelit: nam ſi ambas proponeret, ceu contraria allegans, non audiretur. Deinde non eſt locus cumulationi, quando plures actiones ita ſe habẽt, ut una intentata alia perimantur. Sic in legatis rationem inibit actor, quã actionem inſtituere cupiat, perſonalẽ, an

e Leum qui. ff. de inoff. teſtam.

a Vidè etiam aliud exemplum. in d. § ſi detract.
b de hoc tractatur in l. quidã exiſtimauerũt. ff. ſi cer. pet.
c iuxta normam. l. unicæ. C. de plus petit.
d l. cum precum. C. de lib. cau.
e l. vnica. C. de plus pet.
f cert. condictio. in prin. ff. ſi cer. pet.
g l. quod in heredẽ ff. quod eligere. ff. de tribut.
h l. vlti. C. de eod.
i Auth. qui ſemel. C. quomodo & quan. iud.
k in d. auth. qui ſemel. & in §. oẽm. in Nou. de litig.
l Vt Bar. tractat in l. quæſitum. ff. ad Turpil.
m Tex. in l. 3. §. idẽ. ff. de pec.
n Atq; ita loquitur tex. noſter in ver. ſi quis aliud.
o In d. l. edita.
p l. 2. ff. de prætor. ſtipul.
q l. Prædius. ff. de pact. l. apud Celſum. ff. de inſtit. act. & l. apud Celſum. §. item quæritur. ff. de do. excep.
r Ita Bal. in l. edita.
ſ Bal. in auth. hodie. in fi. C. de in calum. arg. c. ult. extra de prob.
t d. l. 2. §. ultim. de præt ſtip.
u In d. l. edita. & in auth. qui ſemel. C. quo. & q. iud.
x De cumulatione actionis latiſ. tractaui in c. paſtoralis extra de cau. poſſ. & propr.
y l. nullus videtur. ff. de regu. iur.
z l. 3. §. ubi duo. & ibi Bar. de duob. reis promi.
a l. ſi plurib. ff. de lega. 1.
b c. in præſentia, extra, de prob.
c Vt probari poteſt ex l. ſi idem cum eo. ff. de iuriſd. &c.
d l. huiuſmodi. §. qui ſeruum. de lega. 1.

in rem, an [f] hypothecariam: nam pro legatis conſequendis hæ tres actiones ſunt propoſitæ, vt [g] alibi docui. Ad hac ſententiæ præiudicium cumulationi obſiſtit, cum abſolutoria in priori actione lata, rei iudicatæ exceptionē in poſteriore gignere [h] pōt. Deniq; executio cumulationi reluctatur, quādo id, quod altera in actione ſolutū eſt, ab altera liberationē parit: vt ſi quis ex furto a familia facto, cū domino unius ſerui nōe egerit: nā hoc in caſu aliorum actionem reijcit, quod unius condemnationem æqui boniq; [i] facere debeat. Et hæc de cumulatione actionum ſufficiant: reliqua ad hanc materiam pertinentia, ex [k] Doctorib. petenda ſūt.

f l. cum filius. §. varijs. de leg. 2.
g In §. noſtra autē. ſupra.
h Vide Dd. in l. naturaliter. § nihil commune. ff. de acq. poſſ. in c. paſtoralis. de cauſ. poſſ. & prop.
i l. j §. ult. ff. ſi fam. fur. fe. di. l ſi familia. & ibi Dd. ff. de iuriſ.

§. Sunt præterea.

1 *Sexta actionum diuiſio perſecutionis effectum reſpiciens.*
2 *Solidum debitum regulariter omnes actiones præſtant.*
3 *Sed exempla, ubi quis in id tantum, quod facere poteſt, condemnatur.*
4 *Pater & dominus filijſfam. & ſeruis peculiotenus tantum tenentur.*
5 *Fallit, ſi pater uel dominus in peculio dolum commiſerunt.*
6 *Differentia inter actionem de peculio: & actionem de dote, & pro ſocio: & quis ſit eiuſdem effectus. & num. 7.*
8 *Plures actionum diuiſiones in hoc titulo non comprehenſæ. & num. 10.*
9 *Actiones ordinariæ, & extraordinariæ quæ?*

Sunt præterea quædam actiones, quibus nō ſemper ſolidum, quod nobis debetur, pſequimur, ſed modò ſolidū perſequimur, modo minus: ut ecce [a] ſi in peculium filij ſerui, ue agamus. Nam ſi non minus in peculio ſit, quàm perſequimur, in ſolidum [b] dominus paterve condēnatur: [c] ſi uero minus inueniatur, eatenus condemnat iudex, quatenus in peculio ſit. Quemadmodū autem peculium intelligi debeat, ſuo ordine proponemus.

SExta actionum diuiſio hoc loci enarratur, ducta à mō condemnationis & perſecutionis, effectum reſpiciens: ſic. n. plerisq; actionib. ſolidum debitum, plerisq; minus aſſequimur. 2 Solidum aūt debitum regulariter oēs actionum ſpecies præſtant: minus verò perſequimur in effectu aduerſus eas pſonas, quæ in id duntaxat, quod facere poſſunt, condemnantur, habita rōne, ne egeant, ne ve ad nimiā perducantur egeſtatem. 3 id quod Imperator ſex exemplis vſq; ad finem præſentis tituli pertractat. Primum eſt in peculio filijfamilias, uel ſerui. Secundum in dote. Tertium, ſi maritus neceſſarias in rebus dotalibus impenſas fecit. Quartum in parente, patrono, ſocio, donatore, qui ſic conueniantur, vt tamen illis alimenta ſint ſalua. Quintum in compenſatione. Sextum & vltimum in cedente bonis propter inopiam. Primum exemplum hic §. complectitur, reliqua verò in ſequentibus ſigillatim diſcutienda uenient. 4 Quod ad primum exemplum attinet, ſciendum eſt, quod ſi debita filijfamilias aut ſerui excèdant ipſorum peculium, pater uel dominus non condemnetur in ſolidum, ſed tantum peculiotenus, id eſt, quatenus eſt in peculio, poſtquam pater aut dominus deduxerunt, quod ipſis [a] debetur. Nam nec ultra uires peculij obligati ſunt pater & dominus pro filio [b] ac ſeruo: ideoq; nec conueniri quidem in ſolidum eos poſſe, à plerisq; [c] traditum eſt. 5 Excipe tamen à prædicto dogmate, niſi pater uel dominus in peculio damnum commiſiſſent, doloſè iſtud diminuentes: nam ea ſpecie ultra uires peculij in ſolidum [d] obnoxij ſunt.

a Si in peculium. ‡ *Hoc actionis de peculio exemplum propriè uerbo, perſequimur, conuenit: hac. n. ſola non poſſumus ſemper perſequi ſolidum, quia nec obligatio excedit uires peculii. Reliquis aūt actionibus, puta pro ſocio uel dotis, ſolidum quidem perſequi poſſumus: non tamen ſemper conſequimur ſolidum, quia rō habenda eſt eius, qui conuenitur, ne egeat. 7 Nec omnino ſine effectu eſt hæc differentia. Primūm. n. in his poſterioribus actionibus ſaltem præſtatur cautio eius aliquando præſtandi, quod ſolido deeſt, ſi reum ad pinguiorem quādoque fortunam [e] peruenire contigerit. At huiuſmodi cautio a patre de peculio conuento nō pōt exigi: licet aucto poſtea peculio denuò conuenire poſſit, eius nomine, quod nondum eſt [f] perſolutum. Deinde, qui verò debent ſolidum quod perſequimur, ſi ultrò ſolidum ſoluerint, nihil poſſunt poſtea repetere prætextu inopiæ; cùm contrà pater, uel dominus, ſi quid per errorem ſoluerint ſupra uires peculij, id condictione indebiti repoſcere non uetentur, neque enim ſupra uires peculij obnoxii [g] ſunt.*

b Dominus paterve. ‡ *Nempe ex obligatione naturali, uel ſerui, uel filij: propter quam etiam huius debiti ſoluti repetitio [h] impeditur.*

c Quatenus in pec. ‡ *Deducto uidelicet, ſi quid ſeruus domino etve qui in poteſtate eius ſit, debet. [i] Atque id ipſum eſt, mox ſubindicat Imp. hiſce uerbis:* Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, ſuo ordine proponemus: *nempe proximo tractatu.*

e Textu ſic vtcunq; declarato, quoniam præter illas ſex actionū diuiſiones hactenus à Iuſtiniano relatas, *& plures diuiſiones obſeruantur, quæ ex aliis actionum accidentib. ſeu propriis deſumi ſolēt: nō eas obiter quoq; adiicere, nō extra rem fuerit. 8 Nam aliæ directæ, aliæ cōtrariæ [k] dicūtur: aliæ perpetuæ, aliæ [l] temporales: aliæ tranſeunt ad hæredes, aliæ nō [m] trāſeunt: aliæ famoſæ ſunt, aliæ nō [n] infamāt: aliæ directæ appellātur, aliæ [o] utiles; aliæ ſpeciales ſiue ſingulares, aliæ de uniuerſitate rerum, aliæ generaliter de omnibus negocijs [p] intēduntur; aliæ deniq; ſimplices ſunt, aliæ duplices. [q] Et hæ quidem tredecim diuiſiones ab oībus obſeruari.*

a §. Præterea. Inſti. quod cū eo qui in alie pot. &c. & § actiones. vbi de hac latè diximus ſup. hoc noſt. tit.
b Tex. ſingul. in l. quoties. §. ſi ſemel. & ibi gloſ. uerbi uniuer. ff. de pec.
c Vt Iaſ. hic ex Nicol. de Neap. refert.
d l. in bonæ fidei. ff. de pec cum ſimi.
e l. unica. §. cum autem. C. de re. vxo. act. l. verū. §. item uidendum eſt an cautio. pro ſoc. l. quoties. §. qui ſemel. de pecul.
g l. ſi quis reum. §. idē Iulianus. de lib leg.
h l. frater à fratre. de cond. indeb.
i l. depoſiti. & l. ſed ſi damnum. § peculium autem. de pecul. & l. j. de tributo.
K De quib. ſupr. de obl. quæ ex quaſi cōtract. in pri.
l De quib. inf. de perpetuis & tempor. actio.
m § nō autē omnes inf. de perpet. & temp. act.
n §. Ex quibuſdam inf. de pœna temerè liti. & l. j. de his qui not. infa.
o §. ſed iſtę. ſupra hoc tit.
p l. pro ſoc ff. pro ſocio dix i ſup. §. curare. hoc titu.
q inf. de interdict. & l. in tribus. de iudi.

obſeruari ſolent. Quanquam nonnulli adhuc alias ſuperaddant: pleræq; enim actiones ordinariæ ſunt, quadã extraordinariæ. 9 Ordinariæ erant, quæ ſolenni ordine et tempore conuentus iuridici dabantur à Prætore: Extraordinariæ, quæ omni ʳ tempore. Illæ legibus, ſenatuſconſultis, edictis Principum dabantur; hæ ab ipſo Prætore in factum. ſ Sed temporibus Iuſtiniani omnes actiones extraordinariæ fuerunt, quippe quæ abſq; ulla formularum, & temporis obſeruatione dabantur. 18 Porrò actionum aliæ publicæ ſeu populares nun cupantur, aliæ priuatæ: item aliæ criminales, rurſus aliæ præparatoriæ ſunt aliæ directæ, ᵗ Deniq; quædam ad rerum proprietatem pertinent, quædam ad quaſi proprietatem, quædam uerò ad poſſeſſionem: quæ ſingu la qualia ſint ſuis locis quandoque commodius memorabimus.

r Theop. ſup. de ſuc. ſublat.
ſ l. 1. & in rub de in terd. §. fin. inf. eo. l. quæ religio. de rei uen. l. credito de act. emp.

§. Item ſi de dote.

1 *Maritus non tenetur ad integram dotem reſtituendam, ſed quatenus facere poteſt.*
2 *Quantum facere poſſit maritus, tribus modis colligitur ex perſona, rebus, tempore.*
3 *Perſonæ cognitio in quibus uerſetur.*
4 *Alimentorum appellatione quid contineatur.*
5 *Aeſtimatio rerum quomodo fiat.*
6 *Temporis qualitas quomodo conſideranda.*
7 *Maritus ſummo iure tenetur ad integram dotem, habet tamen priuilegium competentiæ.*
8 *Priuilegium competentiæ conceditur etiam filijs.*
9 *Quando ceſſet hoc priuilegium in marito.*
10 *Maritus etiam ex alio contractu conuentus, quam dotis, habet beneficium, ne egeat.*
11 *Mulier quoque idem beneficium habet.*
12 *An contra extraneum, qui dotem ſibi dari ſtipulatus eſt, hoc beneficium detur.*
13 *Impenſæ à marito factæ in re dotali, ipſo iure dotem minuunt.*
14 *Impenſæ neceſſariæ, utiles, uoluptariæ.*
15 *Maritus impenſas in re dotali neceſſariò factas conſequitur.*
16 *Quo auxilio impenſas neceſſarias conſequatur maritus, & num. 18.*
17 *Accurſij error.*
19 *Vtiles impenſæ ipſo iure dotem non minuunt, habent tamen exactionem.*
20 *Impenſæ uoluptariæ an & quomodo debeantur marito.*

Item ſi ᵃ de dote in iudicio ᵇ mulier agat, placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere poſſit, id eſt, ᶜ quatenus facultates eius patiuntur. Itaq; ſi dotis quantitati concurrant facultates eius, in ſolidum damnatur: ſin minus, in tantum, ᵈ quãtum facere poteſt. ᵉ Propter retentionẽ quoq; dotis repetitio minuitur. Nam ob impenſas in res dotales factas, marito quaſi retentio conceſſa eſt, quia ipſo iure neceſſarijs ſumptibus dos minuitur, ſicut ex latioribus ᶠ Digeſtorum libris cognoſcere licet.

HOC loci alterum exemplum ponitur, ubi quis non poteſt inſolidum condemnari: ut eſt in actione de dote repetenda. 1 Maritus. n. à muliere ad dotem conuentus, ſi non ſit ſoluendo in totũ, nõ tenebitur ad ſolidam dotem, ſed deducet alimenta: idque eſt, ᵃ quod textus ait, eatenus cõdemnari eum debere, quatenus facere põt, id eſt, quatenus commodũ eſt marito, ne ſcilicet egeat, ne inopia ᵃ prematur et egeſtate. 2 Et ſi dicas, quomodo æſtimabitur, quantũ ipſe facere poſſit, quidq; ei ad uſum uitæ neceſſariũ, unde alatur, relinquendũ ſit? Reſpõdeo ex Fabri ſententia, trib. modis potiſſimum id colligi, uidelicet ex perſona, ex rebus ſiue patrimonio, & ex tempore. 3 Perſonæ aũt cognitio in hoc uerſatur, utrum maritus plebeius ſit, an ᵇ dignitate clarus, uel Doctor. In plebeio rurſus multa ſunt expendenda, ſcilicet induſtria, ualetudo, qualitas opificij: operario enim, uel conſtituto in aliquo officio, alimenta magis exigua conſtituũtur ex dote, ᶜ quia deducũtur operæ artificij. Nã plerunq; (*inquit Vlpianus*) robur hominis, ætas, tẽporiſq; opportunitas, naturalem cauſam operarum mutat. *Adhibenda quoq; ſunt exempla aliarum perſonarũ eiuſdem ordinis, ut collatis his omnibus, appareat quantũ reo conuento ad alimenta, item ad exhibitionem neceſſariam ſufficere debeat, ut in reliquũ condemnetur, 4 Neq; enim cibaria tantum, uerumetiam veſtitus, & habitatio, appellatione alimentorum continentur, quandoquidem ſine his ali corpus nõ ᵈ põt. Conſuetudo etiam regionis, in qua degit maritus ᵉ ſpectanda fuerit. 5 Deinde ſit æſtimatio rerũ ſeu facultatũ, non ad valorem proprietatis, ſed fructuũ, qui percipiũtur ex bonis. Eatenus enim dicetur quis facere poſſe, quatenus ex fructib. ᶠ ſupereſt, deductis alimentis: neq; enim, inquit ᵍ Vlpianus,* fraudandus eſt alimẽtis quotidianis. *recteq; tradit ʰ Bartolus; omnes leges, quæ decernunt alimenta, intelligi oportere de acceſſionibus & fructibus, non de proprietate bonorum: mendacio tamen eius, qui dolo malo celat quicquã per officium iudicis ⁱ puniendo. Cæterũm æs alienũ, id eſt, quod reus conuentus alijs debet, non deducitur huic æſtimationi, præterquã donatori & ſocio ᵏ aduerſus ſocium. 6 Tertiò & ultimò qualitas tẽporis conſiderãda eſt, ut ex ætate condemnandi colligi poſſit, quot annis ueriſimile ſit maritum ˡ uicturũ. Nã inde poteſt.*

a Ita declarat I.C. in l. in condemnatione. ff. de reg. iur.
b l. tutor ſecũdum dignitatem. ff. de admin. tut.
c l. ſi quis a libertis. §. ſed ſi filius. ff. de lib. agno. & l. interdũ. ff. de op. lib & l. ſi nõ ſortem. §. libertus. de cond. inde.
d Tex. in l. cum alimenta & l. legatis alimentis. de ali & cib. leg. & l. ſeruis urbanis. de leg. 3.
e Iux. l. ſeruus plurium. §. ſi numerum. de leg. 1. & l. ſemper. de regul. iur.
f l. qui bonis. ff. de ceſſ. bon.
g l. Imperator. ff. ad S C. Treb.
h Vtrobique tã in dict. l. qui bonis quàm in d. l. Imperator.
i l ius alimentorũ. in prin. ff ubi pupil educ. de.
k Tex. in l. maritus ff. ſol. mat & in l. uerũ eſt. §. id quod ſocius ff. pro ſoc.
l Secundum formã l. hæreditatẽ. ff ad l. Fal.

ſtatui,

ſtatui, quãta pecunia ſufficiat in ſingulos annos ad alimẽta. Minores enim marito ſeni & ualetudinario deducentur ſumptus, quàm pleno ſucco & ſanguine, quem diutius victurum uerisimile eſt. 7 Ex prædictis ergo diſcis, quòd etſi maritus ſummo iure ad integrã dotem teneatur, proq; ea inſolidũ conueniri iuſſit: habeat tamẽ priuilegium ſiue exceptionem competentiæ (vt vocant) id eſt, ut tantũ ei relinquatur, unde ali poſſit. quam quidem exceptionem & ante & poſt litẽ conteſtatam, adeoq; poſt ſententiam opponere poteſt, qua ſe tueatur, ne pluris condemnetur, quàm facere poteſt,[c] ex æquo & bono. 8 Et hoc priuilegium non ſolũ marito, uerumetiam filijs eiuſdẽ matrimonij indulgetur, ſi dos ab ipſis[d] repetatur. Excipiendæ tamẽ ſunt aliquæ circunſtantiæ, quæ faciunt ceſſare hoc beneficium. 9 Primò ſi facultates mariti ſufficiant, quod hic expreſsẽ dicit. Deinde, ſi res dotales extarent, vel uenditis quidem ipſis aliæ eſſent coemptæ, aut[e] pecunia congeſta. Item ſi ex delicto conueniatur maritus, uelutirerum amotarum[f] actione hoc beneficiũ non habet: quemadmodum & eo caſu, quo in fraudem mulieris in dote uel rebus proprijs dolum cõmiſit, in ſolidum[g] obligatur. Demũ ſi marito exiſtẽte inope, vxor pari aut maiori prematur paupertate, uxor in dote præferetur: ob id maximè, quod de damno[h] vitando certat. Deniq; adueniente meliori fortuna ceſſat hæc exceptio: obque id magis temporalem hanc eſſe, quàm perpetuam, interpretes[i] tradunt.

a Si de dote. § 10 Idem quoq; eſt, ſi ex alio contractu maritus ab uxore[k] conueniatur: nam & tũ nõ ultrà quam facere poteſt, condemnari debet, nec refert, ſiue ſemel, ſiue ſecundo dotis nomine[l] promiſit: etiam ſi a fiſco propter dotis publicationem[m] cõueniretur. 11 Quemadmodũ aũt maritus, ſic etiam mulier (cùm in correlatiuis idem ſit[n] iudicium) ex dote, quam promiſit, non ultra quam facere poteſt,[o] tenetur.

b Mulier. § Vel alius a muliere ius habens[p] agendi. 12 Cæterum ſi is agat, qui dotem dedit, eamq; ſibi reſtitui ſtipulatus erat: cùm hæc actio de dote nunquã ad mulierem ptinuerit, & qui agit, ſuo proprio iure agat, inſolidũ maritus tenebitur, nec habebit aduerſus eum hoc beneficium, ne ſcilicet egeat. Nam nec ſocero aliquid remittitur, ſi matrimonio ſoluto, ſolutaq; affinitate[q] conueniatur. Non obſtat, extraneum qui dotẽ promiſit, non conueniri, ultra quàm facere[r] poſſit: quoniam hoc beneficiũ non eſt ex dotis, ſed donationis cauſa Ideoque nec ei concederetur, qui aliter obligatus eſſet, dotem dare.

c Quatenus facultates eius. § Non igitur totum id, quod habet, extorquendum eſt, ſed ipſius ratio habenda eſt, ne egeat: vt Iulianus[ſ] ait.

d Quantum facere poteſt. § Id quod ob eam reuerentiam, quæ marito ab uxore debetur, æquiſſimè conſtitutum eſſe, Vlpianus[t] tradidit, noſterq; Imp.[u] ſecutus eſt. Publica certè honeſtas & ratio reuerẽtiæ maritalis omnino exigit, habere neceſſitatis rationem: adeò, vt nec pacto ſubſidium huius beneficij maritus adimere[x] ſibi poſſit. Eſſet enim contra bonos mores id pactum, nempe contra receptam reuerentiam quæ marito exhibenda eſt.

e Propter retentionem. § 13 Regulam inde colligimus, impenſas factas à marito in re dotali, minuere ipſo iure dotem, ac per conſequens dotis repetitionem. Diſtinguendum tamen eſt circa impenſas, quia ſub triplici habentur differentia in[y] legib. Alia enim ſunt neceſſariæ, aliæ utiles; aliæ uoluptariæ. 14 Neceſſariæ ſunt, quæ niſi fierent, res periret: vbi neceſſariò rei iam labenti, aut ruinam & detrimentum minanti ſuccurritur. Sed & quæ ex conſuetudine omitti ſine dedecore non[z] poſſunt, neceſſariæ dicuntur. Vtiles ſunt,[a] quæ rem meliorem faciunt, ſed non erat neceſſarium quod fierent. ut arbuſti paſtinatio, item ſi nobiles arbores plãtentur in fundo, ſi ex domo lignea fiat lapidea, &c. Voluptariæ ſunt, quæ ad ornamentum ſolùm pertinent, ſic quod ſpeciem exornant, non etiam fructum augent, quales erogantur in uiridaria, in aquas ſalientes, in incruſtationes, balnea & ſimilia.

f Digeſtorum lib. § Tractatur hæc res præcipuè lib. XXV. Digeſtorũ, eo titulo, quo agitur de impẽſis in rebus dotalibus factis. Nũc ad propoſitũ. 15 Neceſſarias impenſas maritus, ſicut & quiuis alius poſſeſſor, conſequitur, quia ſibi imputaretur, ſi non faceret: niſi ſint impenſæ, quæ rei utilitatem perpetuam non reſpiciant, ſed ſolummodo pro tempore impendentis commodum, tum enim non deducit, ſed compenſat cũ[b] fructib. 16 Sed quo auxilio conſequitur? Audi[c] Vlpianũ hoc te methodicè docentem. Quod dicitur neceſſarias impenſas dotẽ minuere, ſic erit accipiendum, non vt ipſæ res corporaliter diminuantur, ut puta fundus, uel quodcunq; aliud corpus: etenim abſurdum eſt, diminutionem corporis fieri propter pecuniã, quæ in dotem impenſa eſt. quum corporis ſiue ſpeciei, ad quantitatem ſeu pecuniam impermiſſa ſit[d] cõpenſatio. Quòd ſi hoc admitteremus, conſequaretur fundũ, eiuſve partem, propter impenſas deſinere eſſe dotalẽ: quod abſonũ eſſe[e] Vlpianus aduerſus Scæuolã defendit. Manebit igitur maritus in rei detentione, donec ei ſatisfiat, & impenſæ reſtituãtur: non enim ipſo iure corporum, ſed dotis fit diminutio. Ibi ergo admittimus diminutionem dotis ipſo iure fieri, ubi non ſunt corpora, ſed pecunia: nã in pecunia ratio admittit fieri diminutionem, quũ pecunia ad pecuniam, ſiue quãtitatis ad quantitatem fiat cõpenſatio, nõ autẽ corporis ad quãtitatẽ ſiue pecuniam. Proinde ſi æſtimata corpora in dotem data ſunt, ipſo iure dos diminuetur propter impẽſas neceſſarias. 17 Ex prædictis deprehendis, erroneum eſſe quod[f] Accurſius tradit, ſi tantùm a marito neceſſariò erogetur, quanti eſt fundus dotalis, ceſſare eũ[g] dotalem eſſe. 18 Quòd ſi tota dos ſoluta ſit, non habita ratione neceſſariarũ impenſarum, indebiti condictionem maritus habet ad dotem repetendam, quaſi eã indebitè[h] ſoluerit. Et hactenus de neceſſarijs. 19 Vtiles autem impenſæ, ipſo iure dotem minuunt, uerumtamen habent ex actionem: poteſt enim maritus hæreſve eius actionem negociorum geſtorum intendere aduerſus

c l. ex diuerſo. §. vl. ff. ſol. mat.
d l. quia tale. & l. et ſol. matr.
e l. 1. ff. de impen. in reb. dot. fac. & l. in bonæ fidei in 3. reſpon. de pecul.
f l. ſi rerum. de re iudi.
g l. etiam. §. licet ſol. mat.
h l. uerũ. §. ulti. ubi gl. de minor.
i Exemplo. l. cura extruendi. § 1. ff. de muner. & honor.
k l. non tantum. de re iudi.
l l. ſi prior ſol. mat.
m l. ſi marit. inſ. ſolu matr.
n l. ulti. C. de ind. uid. toll.
o l. ex diuerſo. §. item ſolu. matr. & d. l. ſi prior.
q l. ſicut aũt. illo tit.
r l. ſi extran. de iur. dot.
ſ l. in cõdẽnatione. C. de regu. iur.
t l. alia cauſa eſt. in fi. ſolu. matrimo.
u l. uni. §. cum aũt. C. de rei uxo. ac.
x d. l. alia cã. §. ulti.
y l. impenſæ. ff. de uerb. ſig. Bart. in l. pec. in fi. de annu. leg.
z d. l. impenſæ. ibi Alc.
a l. quod dr. §. utiles. ff. de impenſ.
b l. 3. & ſequẽ. ff. de impen.
c in d. l. quod dicitur. ff. de impen.
d dixi in §. in bonæ fidei. ſup. hoc tit.
e In d. l. quod di.
f hic in gl. mag in uerbo impenſas.
g Per d. l. quod dr.
h Sæpe d. l. qd di. §. ſi dos dota.

uerſus vxorem, ad eas conſequendas: uel etiam mandati iudicium vxori, eiusq; hæredibus dictare, ſi uxoris uoluntate & i mandato utiliter impẽſum eſt. 20 Cæterum circa uoluptarias diſtinguendum puto, an uxor eas aliàs facturа fuiſſet: tum enim non ſimpliciter uoluptaria ſunt, ſed utilibus comparantur, idemq; utriuſque iuris obtinet, ſi non fuiſſet factura, qua ſpecie nihil ᵏ conſequetur maritus. Licitum tamen illi eſt tollere & abradere, ſi res ſeparationem recipiat, idq; pati debet mulier: niſi ipſa rẽ habere uelit, parataq; ſit reddere ea quæ impenſa ſunt marito. Sin uerò res non ſit ſeparabilis, relinquenda eſt: ita enim permittendum eſt marito auferre ornamentum, quod poſuit, ſi profuturum eſt ei, quod [a] abſtulerit.

§. Sed etſi quis.

1 *Parens utriusque ſexus habet priuilegium competentiæ, quatenus facere poteſt.*
2 *Item filius aduerſus parentes.*
3 *In fratribus idem priuilegium habere locum.*
4 *Dolo facit, qui petit quod reſtituturus eſt.*
5 *Patronus, eiusq; parentes & liberi exceptionem competentię habent.*
6 *Socius gaudet beneficio competentiæ, ſi occaſione ſocietatis conueniatur.*
7 *Donator conuentus ex donatione habet hoc priuilegium competentiæ.*
8 *In donatione ob cauſam ceſſat hoc priuilegium.*
9 *Item in permutatione pariter ceſſat.*

Sed etſi quis cum *a* parente ſuo patronoue agat, item ſi *b* ſocius cum ſocio, iudicio ſocietatis agat, non plus actor conſequitur, quam aduerſarius eius facere poteſt. *c* Idẽ eſt, ſi quis *d* ex donatione ſua conueniatur.

a PArente.] *Idem eſt cum omnibus aſcẽdentibus, tam paternis quam maternis: nam propter fauorem naturalis pietatis, qua de hic agitur, parentes in infinitum accipiendi ſunt; quemadmodum & aliàs [a] ubi de parentum honore agitur.*

b Socius cum ſoc.] *Siue uniuerſorum bonorum ſint [b] ſocij, ſiue unius [c] negociationis: in hoc tamen eſt differentia, quòd qui omnium bonorum ſocius eſt, in omnib. bonis hoc priuilegiũ habeat ex quacunq; actione [d] cõueniatur, modo ſit ſocietatis cauſa: q uero unius rei, in ea tantum, extra illam in ſolidum [e] teneatur.*

c Idem eſt.] *Quod ſcilicet non teneatur donans, niſi quatenus facere poteſt: ſiue per ſtipulationem, [f] ſiue dotis nomine obligatus [g] ſit.*

d Ex donatione.] *Id eſt, ex liberali promiſſione donandi.*

Diſcuſſo textu, obiter, ex eo quatuor ſunt elicienda. 1 *Primum, parens utriuſq; ſexus in infinitum cõuẽtus a filio, habet exceptionẽ cõpetentiæ, ut ſolũ cõdẽnetur, quatenus facere [h] poteſt: idq; non ob reuerentiã tantum, & pietatem, quam parentibus debemus: uerum ea quoq; ratione, quia cum filius parentem inopẽ alere obſtringatur, multo fortius ex debito alimentã ei relinquere debet, ad uitandum circuitum. Equidẽ in dolo eſt cum petat id, quod ſtatim reſtituere [i] debet.* 2 *Idem eſt econtrario, ſi pater filium conueniret, cum illum egentem alere [k] debeat.* 3 *Quid autem in fratribus germanis, id eſt, utrinq; coniunctis, an inuicẽ agẽtes hoc beneficium habent? Et Faber ait, eos habere: cui & ipſe ſubſcribo, ob id certe ꝙ alimenta ſibi [l] mutuo debent. Omniũ enim ꝑdictarũ ꝑſonarũ una hæc ratio eſt, ꝙ quib. naturalis ratione alimẽta debẽtur, cũ ad inopiam ꝑuenerint, iis citra dolũ malum non poteſt totũ ꝙ habent [m] extorqueri.* 4 Dolo facit, inquit *Vlpianus,* qui petit, quod reſtituturus eſt. *Sed non ſolum parentes & liberi alimenta ſibi [n] debent inuicem, ſed habenda eſt ratio conuentorũ, ne egeant, etiam fratrum & ſororum, utcunq; in contrarium diſputent Accurſius, Bartolus, [o] & Bald. quos collega etiam noſter hiſce diebus ſecutus eſt. Ergo dolus actoris ferendus non eſt, qui totum uoluerit extorquere. In fratribus tamen ex altero tantum latere coniunctis [p] ſecus eſt.* 5 *Secundum: Patrono hoc priuilegium indulgetur, ne libertus eum exuat bonis in ſolidum: idq; non in patrono tantum, uerumetiam in parentibus, [q] liberisq; patroni locum habet. Faber ait, idem iuris eſſe, ſi patronus libertum conueniat, cum illum [r] alere teneatur, ingratitudinis tamen conuicti liberti, non habent hoc beneficium: quia tum nec alimentis, [s] digni ſunt.* 6 *Tertium: Socius uniuerſorum bonorũ, uel etiam unius negotiationis tantum, ſocietatis iudicio conuentus, gaudet beneficio cõpetentiæ, ut in id tãtum damnetur, quod [t] facere poteſt. Sic Vlpianus:* Hoc enim, *inquit,* ſummam rationem habet, cum ſocietas ius quodammodo fraternitatis in ſe habeat. *Quis igitur de ueris fratribus dubitauerit, ſi hoc in ſocijs conceditur? Faber amplius ſubdidit, hoc procedere, etſi ſocius alia conueniatur actione, quam ſocietatis, dummodo ſit occaſione ſocietatis, agaturq; ex contractu inito durante ſocietate: idq; & [u] Angelus ꝓbat.* 7 *Quartum eſt: Is qui ex donatione ſua conuenitur, priuilegium competentiæ habet, ut non ultra, quã facere poſſit, [x] condemnetur. Et quidem is ſolus cẽſetur poſſe deducto ęre alieno, id eſt, quod alijs debet. Rationem tractantes [y] Paulus & Triphonius.* Pinguius enim (*inquit*) donatori ſuccurrere debemus, quàm ei, qui uerum debitum perſoluere, compellitur, ne liberalitate ſua inops factus, periclitetur. *Prædicta tamen procedunt in pura & ſimplici donatione, quæ nullo urgente iure, nec propter alia cauſam ſit, quam ut liberalitatem & munificentiam quis [z] ſuã exerceat.* 8 *Secus eſt in donatione ob cauſam, maxi*

me

i l. uolupt. & l. utilium. ubi Bart. de impenſ. l. j. §. ſed nec. C. de rei uxo. act.
k l. pro uolup. de impenſa.
a d. l. pro uoluptatis. & l. in fundo & l. ſumptus, de rei uend.

a l. quiq; §. parẽte. de in ius uocan.
b l. ſunt qui. in fin. de re iud.
c l. uerum. pro ſocio.
d Bart. per l. ſociũ. qui in eod. in pri. pro ſoc.
e d. l. ſunt qui in fi. a contrario ſenſu.
f l. qui id quod ex cauſis de do.
g l. ſi extraneus. de iure dot.
h l. ſunt qui. cum l. ſeq. ff. de re iu.
i l. dolo. de excep. don.
k l. ſi quis a liberis §. ſed etſi filius. de lib. agnoſ.
l l. j. C. alen. lib. & ibi glo.
m l. in condemnatione. §. ult. ff. de reg. iur.
n d. §. ſi uel parens. & l. alimenta. in pri. ff. de li. agno.
o In l. uerũ. in pri. ff. pro ſoc.
p glo. uerbi fraternitatis. in d. l. uerum.
q l. patrono. ff. de re iud.
r d. l. alimẽta in pr.
ſ d. l. alimenta. & l. ult. ff. de li agno.
t l. ſunt qui. ff. de re iud.
u Tex. in l. ſocium qui in eod. & ꝙ ibi Bar. ff. ꝓ ſoc.
x l. inter eos. § j. l. cum ex cauſa ff. de re iud.
y l. & exheredatum & l. ſeq. ff. eo. tit. de re iu.
z de hac dixi in ſuꝑ. de do. & loquitur l. j. ff. eod.

a Te.§ ep. In l.ſed ſi leg. § cõſuluit de pet. hæred.
b l.hoc iure. §. Labeo. & § ult.iun. cta l.ætas. de donat.
c Ita loquitur l.ex tran. ff. de iure dot.

mè ſi commodum donantis reſpiciat:in ea enim ceſſat hoc priuilegium,ob id certe,quia quod ob cauſam datur,non eſt propriè donatio ſeu liberalitas,ſed potius quædam a permutatio vel. b renuntiatio:9 & in permutatione non habere locum exceptione competentiæ, indubitatum eſt. Si autem cauſa recipientis tantum fauorem & cõmodum recipiat,quia eo caſu mera eſt liberalitas,adhuc locus erit huic beneficio. Hinc eſt, quod quãuis extraneus dotē puellæ promiſerit,ut nubat (quæ eſt cauſa donationis) habeat tamen competentiæ defenſionem iſte c extraneus,quum cauſa donationi ad iecta ſolum puellę fauorem ſpectet .

§.Compenſ.

1 *Exceptio compenſationis minuit debitum petitum.*
2 *Quid Iuris, ſi Iudex compenſationis rationem non habeat.*
3 *Verba textus,ex eadem cauſa quomodo accipienda.*

Compenſationes quoq; oppoſitæ a plerunq; efficiunt,ut minus quiſq; conſequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono & æquo habita ratione eius, quod inuicem actorem b ex eadem cauſa pręſtare oportet,in reliquum eum, cum quo actum eſt condemnat , ſicut iam dictum eſt.

a In §.bonæ fidei. ſup.hoc tit.
b ſin autem. §.ſi quocunque u.g. ge.l.quod in diē §.j.de compend. & l.j.§. quid ergo.de con. tut. act.
c d.§. in bonæ fidei.

QVintum exemplum Imp. hoc loci annectit. Per compenſationis enim obiectionem perinde actoris minuitur petitio,ac per beneficium , quatenus quiſque poſſit. 1 Exceptio ergo compēſationis oppoſita a reo conuento,minuit debitum petitum ,facitq; ut debitor in eo tantum, quod ultra cõpenſationem supereſt, condemnetur . Verbi gratia: Si tu mihi ſis obligatus in uiginti, ego tibi uiciſſim in decem,non poſſum ſolidum exigere debitum,ſcilicet uiginti,nam ut compenſando deduces tua decem. Sed de hoc,quia ubertim a ſupra diſputauimus (quæ tamen huc referenda ſunt) hic rurſus plura diſcere, ſuper uacaneum fuerit . 2 Illud tamen non omittendum, ſi rationem compoſitionis iudex non habeat, ſaluam manere petitionem,ut Vlpianus docet:niſi poſt examinationem reprobatæ fuerint b compenſationes.

a Plerunque.} *Vtitur Iuſtinianus hac uocula,plerũq; , propter depoſiti cauſam, & uectigalium , in quibus compenſationi non eſt locus: & ſi quæ ſunt alia ſimiles.*

b Ex eadem cauſa.} 3 *Hoc ita accipiendum eſt,quod uterq; ſit debitor quãtitatis, & ſic ex eadem cauſa: ſecus ſi unus eſſet debitor ſpeciei,alter quantitatis,quia tunc non eſt ex eadem cauſa,ac per conſequens compenſatio non reciperetur , ut c ſupra abundę docui.*

§.Cum eo.

1 *Poſt ceſſionem modica aliqua acquirens,ſecurus eſt.*
2 *Ceſſio bonorum non liberat ab ulla obligatione.*
3 *Cedens bonis in acquiſitis poſt ceſſionem beneficium competentiæ habet.*
4 *Quibus caſibus id non procedat.*
5 *Extenſio huius §.*
6 *Quando dicatur fieri ceſſio bonorum.*
7 *Cuinis debitori regulariter bonis cedere permittitur.*
8 *Qui diffitetur debitum,caret ceſſionis beneficio.*
9 *Quando quis dicatur agnoſcere debitum.*
10 *Occultans uel indicare recuſans bona creditoribus, ceſsionis exceptionem non habet.*
11 *Obligatus ad factum an habeat ceſsionis Ius.*
12 *Cauſa finalis ceſsionis eſt impotentia ſoluendi.*
13 *Obligatus ex delicto uel quaſi,cedendo bonis non effugit pœnam .*
14 *Cedere bonis nemo poteſt,ut per hoc liberetur a muneribus publicis.*
15 *Debitor tempore initi contractus ſciens ſe non eſſe ſoluendo, bonis cedere non poteſt.*
16 *Ceſsio non habet locum in deportato uel proſcripto .*
17 *Durities legis xij.tab.circa debitores.*
18 *De conſuetudine incarcerandi debitores.*
19 *De lege Petilia.*
20 *Quando locus ſit ceſsioni bonorum.*
21 *Induciæ quinquennales ſi conceduntur debitori, ceſsionis Ius amplius non datur.*

Cum eo quoq; qui creditoribus ſuis bonis ceſſit, ſi poſtea aliquid acquiſierit , quod idoneum a emolumentũ habeat, b ex integro in id, quod c facere poteſt, creditores d ex periuntur : inhumanum enim erat, ſpoliatum fortunis ſuis, in ſolidum damnari.

In

IN hoc §. cum ſit cauda & finis huius tituli, tractatur quoq; ea materia, ad quam debitores omni deſtituti auxilio, ueluti ad ſacram anchoram confugere ſolent, ſcilicet materia ceſſionis bonorum. Eam nos explanare conabimur dilucide, diſcuſſo prius textu.

a Emolumentum.} Id eſt, ſi tales facultates acquiſitæ ſint debitori, quibus iudex moueri poſſit, ut eſt apud a Modeſtinum. Nã ſi modica aliqua poſt ceſſionem acquireret debitor, b ſecurus eſt, nec poteſt impeti, adeo ut nec priuilegio c opus habeat.

b Exintegro.} Id eſt, denuo, rurſus, de nouo. 2 idq; a ratione, quoniam ceſſio bonorum non liberat ab ulla obligatione, nec ciuili, nec naturali, ſed parit d ſaltem exceptionem. Atque ita cõmuni interpretum ſententia obtinuit, utcunque Accurſius e alibi putauerit, ciuilem obligationem tolli, naturali remanente: & quodam in f loco utraq; perimi cenſuerit.

c Facere poteſt.} Et non in ſolidum

d Experiuntur.}. Id eſt in iudicio agunt.

3 Cedens bonis in ijs quæ poſtea acquirit, beneficium cõpetentiæ habet, ut non ultra, quam facere poteſt, g condemnetur. quod, Fabro autore, ad priores debitores coarctandum eſt, qui tempore ceſſionis imminebant. 4 Nam ſi poſtea nouos conflaſſet, denegaretur illi aduerſus eos hoc h priuilegium, ducto argumento a contrario. Deinde ceſſat hoc priuilegium in eo, qui bona ſua in fraudem ita alienauit, ut recuperari p actione reſciſſoriam non poſſint: puta quia alienatio facta ſit in hominem potentẽ et rixoſum: nam ea ſpecie ſi ad pinguiorẽ fortunã peruenerit, ſolidum tenebitur, i deſtituetur q; hoc auxilio. 5 Faber producit hũc §. & ad eum qui bellorum, incendij, naufragij calamitate, uel id genus ſimili, bonis ſuis exutus eſt. Nã ſi denuo aliquid acquiſierit, in ſolidum non obligabitur, cui & ipſe ſubſcribo. Quũ enim cedenti bonis ſubueniatur, cur non æque miſereri oporteat oppreſſis inopinato caſu? Utique id & pietas & æquitas naturæ ſuadent. 6 Fit aũt ceſſio bonorum, quum debitor profitetur, ſe uelle cedere oĩb. bonis & fortunis ſuis, ſiue in iudicio, ſiue extra iudicium, coram aut per nuncium, k uel per epiſtolam. 7 Sed permiſſum ne eſt cuiuis debitori cedere bonis? Et utique cuilibet id indulgetur, cuiuſcunque ſit ſexus, ſiue filiusfamilias ſiue paterfamilias, niſi ſpeciatim l prohibeatur. Prohibentur tamen pleræq; perſonæ. 8 Primum is, qui non agnoſcit debitum, ſed illud diffitetur, ita ut non poſſit conſtare, nũ debeat creditorib. ceſſionis ius nõ conſequitur. Sunt .n. plerique deperditi homines, qui malunt bonis cedere: ubi forte non cogerentur, quam commodare creditorib. 9 Tunc aũt quis agnoſcit debitum, quando extra iudicium ultro fatetur, aut fideiuſſores, ſiue pignora dat quæ tamen nõ ſint ſuffectura creditorib. (ſic enim debitum redditur liquidum.) Idem eſt ſi in iudicio cõfiteatur ſe debere, factiſq; legitimis probationibus condemnetur per ſententiam, & hic cognoſcendi modus longẽ eſt utilior creditoribus, quia res iudicata pro ueritate m habetur. 10 Deinde cedere prohibetur is, qui occultat bona creditoribus, uel ea n indicare recuſat. 11 Tertio, ſi quis præciſe ad factum obligatus ſit, puta ſcribere librum, fodere foſſã impermiſſa eſt ceſſio. 12 Ob id enim per ceſſionem liberatio alicui cõtingit, quia alias non ſit ſoluendo: impotentia ſoluendi efficit, ut quis cedendo bonis excuſetur. Verũ in eo, qui ad factũ tenetur, ceſſat huiuſcemodi impotẽtia, ſi modo factũ explere põt ergo cedẽdo nõ erit immunis, Bar. o autore, eaq; ſpecie ſi ad factũ cõpellatur, ſumptus illi adminiſtrari p æquũ. 13 Quod ſi faciendi poteſtatẽ nõ habeat, propter impoſſibilitatẽ ceſſionis locus erit, ut q Baldus prodidit. Quarto obſtrictus ex maleficio, uel quaſi ex maleficio ad penam pecuniariã, cedendo bonis non effugit pœnã, ſed ſuccedit regula, Qui nõ põt ſoluere in ære, luat in corpore. Ex quo colligit Faber, in cã iniuriarũ cõdẽnatũ ad penã pecuniariã, & ſi bonis cedere malit, quã pœnã ſoluere, non eſſe audiendũ, ſed puniẽdũ in s corpore. 14 Quinto, ſi quis eo reſpectu contenderet bonis cedere, ne publicis fungeretur munerib. aut collectas publicas ſolueret, id t Baldo teſte facere uetatur. 15 Sextò, debitor tempore, quo contractũ inijt, ſciebat ſe non eſſe ſoluendo, non habebit u hanc defenſionem. Idem eſt, ſi ſperabat beneficium ceſſionis, atq; eo ſecurius x negociatus eſt: nã & is hoc ſubſidio deſtituetur. 16 Poſtremò non habet locum ceſſio in deportato ſeu proſcripto, cuius omnia bona fiſco applicata ſunt: nã etſi poſtea reſtituatur, priſtinaq; bona recuperet, bonis tamen y cedere non põt. Habes paucis, quibus flebile hoc ceſſionis beneficiũ denegetur: cæterũ reliquis omnib. debitorib. cõceſſũ eſſe intelligitur. Occaſio aũt huius priuilegij introducẽdi hæc ſunt. 17 Nã z ut Liuius ẽt ſcriptũ reliquit, ex lege xij. tabularũ nõ modo debitores, qui nõ erãt ſoluendo, in tẽporariã ſeruitutem ſuis creditorib. uel nexi addncebãtur, uerũ ẽt lege tã dura tenebãtur, ut debitoris corpus inter creditores diuidi quoq; liceret. Quod ius a Solonis lege manaſſe, Budæus a exiſtimat, citãs ad hoc Plutarchũ in Solone. Meminit etiã c Quintilianus & c Gelius. Verba legis hæc ſunt Aeris confeſsi, rebusq; iure iudicatis triginta dies iuſti ſunto. Poſt deinde manus iniectio eſt: ius ducito niſi iudicatum facit (hoc eſt niſi ſoluat, uel ſatisfaciat ſententiæ iudicis.) Et paulo inferius: Tertijs aũt nũdinis, ſi interea pactus non ſit capitis pænas dato, aut trãs Tiberim peregrè uænũ ito. Et ſi plures forent quib. reus eſſet iudicatus, tertiis nundinis partes ſecãto. Hæc aũt lex ob id olĩ eſt introducta, ut audacia leuiorũ hominũ in cõtrahendis paſſi debitis, reprimeretur. 18 Quia aũt ꝑdura uidebatur, deinde mitiori quadã ratione recepiũ eſt, debitores ob æs alienũ carcerib. mãcipari poſſe: qui in quibuſdã ciuitatib. ẽt hodie habentur eo loci, quia iter eſt, ut facilius qui ſic detinẽtur, emendicent, donec creditorib. ſatisfiat. Quod quidem inſtitutum ſi pp ciuile debitũ in eũ exerceatur, q nulla ſui culpa, ſed fortunæ ſic uolẽte nõ ſoluẽdo efficitur, ſatis crudele eſt, neſcio an hoĩe, ne dicã Chriſtiano,

a In l. ſi debitoris. de ceſſione bon. & l. 3 de bonis aut. iud. poſ.
b l. qui bonis. de ceſ. bono.
c glo. eſt ſingularis in l. nepos Proculo. ad. ff. de uerb. ſign.
d Tex. expreſſus in l. unica. & ibi Cynus, Bart. Bal. & alii. C. qui bon. ced. poſſ.
e gl. in l. ubicunq; ff. de fideiuſſ.
f in l. hæres a debitore. §. quod ſi ſtipulator.
g hic & l. 3. ff. de ceſ. bon.
h l. 3. C. de bon. au. id. poſsid.
i Tex. ſingularis ſecundum uerum intellectum, in l. ultium & quæ ibi Bartol. ff quæ in fraud. cred.
k l. ulam. ff. de ceſ. bo. & in l. omni. C. qui bon. ced. poſſ.
l Vt hoc tex. & to. tit. ff. de ceſſ. bo. & C qui bo. ced. poſſ.
m Vt per Bar in l. pen de ceſſ. bon.
n Per. gl. in d. l. pen & l. 1. C. qui bo. ced. poſſ.
o in d. l. 1. & in. l. ſtipulationes nõ diuid. de uerb. obl.
q Arg. l. ſuo uictu. ff. de ope. liber.
q in d. l. 1. C. hoc ti.
s l. 1. §. generaliter, ff. de pœ. & l. ult. ff de in. ius uoc.
ſ Arg. in l ſi ex parte. §. quamquam. ff qd cũ ced. &c. & notant Dd. in c Odoardus ext. de ſolut.
t in d l. 1 C. hoc. ti.
u Tex. elegans in l. pe. ff. de iur. dot. Barto in l. alia. §. eleganter. in fin. ff. de ſol. mat.
x Argu. opt in d. l. pen ad. ſi Bar. in l. 1. §. 3. ff. ii quis teſt. li. e ſ. iuſ. fuc.
y tex. ſingularis in l. 2. de ſent. paſ. quem exclamat Lud. Ro. in ſuis ſing.
z li. 2. ab Vrbe cõd.

a In ti. de in diem addict. b lib. 3. Orat. inſt. c li. 10. cap. 1. uide etiam libellum 12. tab. in tit. 8. de re iu. & ibi Ol.

d l.ſeruus.ff. de ſer. expor. Glo. pul. chra in d.l. 1. C. qui bo. ced. poſ.
e iuxta l. inter ſti. pul.§. ſacram, de uerb.obl.
f lo.Ferra.hic.
g §. ſed & maior. de his qui ſunt ſui uel al.iur.
h l.2. C. de exact. trib.lib.10. l. ob æs alre.C.de act. & obl. & § quia uero,in Nouell. ut nulli iud. hic. ha.loc.ſerua.
i d.l.1. & l. cum & C.hoc.tit.
k Vt in tex. hic & l.is qui. & l. qui bonis. ff. de ceſ. bono.
l § finitur. ſup. de uſufru.Bal. in d. l.1.C.hoc noſtro tit.
m Tex.eſt. in l.ul. & ibi Dd.de hoc tractant. C. qui bon.ced.poſſ.

no dignum, Eſt.n. contra naturalem æquitatem carceris ſqualor, & creditor de duritia redargui [d] *pôt, cù nihil amplius hoc pacto conſequatur, quam ut debitorem alias miſerabilem amplius adfligere pergat: taceo, q liberi hominis corpus & coriũ non poſſis eſſe in obligatione,* [e] *nec in cõmercio. Sin uero in* [f] *decoctores illos & uentres uſurpetur, qui aleam ludere, & largiri poculis pecuniam etiam aliunde conflatã, diu noctũque prodigere pergunt relictis domi uxore & liberis prope inedia morituris, tantum abeſt ut reprehendi poſſit, ut etiam utiliſſimum & perquam neceſſarium iudicari debeat, cum reipub.quoq; interſit, ne quis re ſua* [g] *male utatur. 19 Porrò ſupraſcriptam legis xij tabularum duritiem lex Petilia relaxauit, ſtatuẽs, ne quis ob æs alienum necteretur: & ut pecuniæ creditæ, bona debitoris. non corpus obnoxium eſſet. Poſtremo* [h] *Impp. ſunt amplexi legem Petiliam, concedentes præterea debitoribus hoc ceſſionis beneficium, ut carceris ſitum & ſqualorem effugerent. 20 Habet tamen hoc ceſſionis ius non aliter locum, quam ſi debitores bonis ceſſerint, nõ quibuſdam, ſed* [i] *omnibus. Nec tamen per hoc liberatur quis a debito, ut ſupra annotatũ eſt, ſed exceptionem tantum acquirit, ne detrudatur in carcerem, idq; donec pinguior fortuna arriſerit: nã tum denuo conueniri poteſt, deducto tamen, ne interim* [k] *egeat. Poteſt autem cedens bonis res a teſtatore prohibitas alienare, ſibi retinere, ſed non earum commoditates: item & uſumfructum, & feuda, & emphyteuſim eccleſiaſticam. Nec intereſt, creditorum: quia per hoc non grauantur ullo modo: & quamuis debitor huiuſcemodi res ſibi non retineret, nullum tamen ex his emolumentum ad creditores peruenire* [l] *poſſet. 21 Hoc non eſt omittendum, quod ſi maior creditorum pars conſentiat, induciæ quinquennales concedi poſſit debitoribus, ut demum hoc quinquennio finito ſatisfaciant, hoc pacto, ne bonis cedant: id quod induciis ſemel obtentis amplius* [m] *non datur. Et hæc quidem in hunc inſignem de Actionibus titulum dicta ſufficiant. Nam ſi quæ reſtant, ex aliorum interpretum uberioribus commentariis iuris ſtudioſi requirere poſſunt, nos pro uirili noſtra hæc ſcholia in tyronum ſolum utilitatem corradere uoluimus.*

Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, negocium geſtum eſſe dicitur. titulus vij.

1 *Continuatio tituli huius.*
2 *Argumentum eiuſdem.*

a §. actiones autẽ. & §. ſunt præterea.ſup.de actio.

IN 1 præcedenti titulo [a] *Iuſtinianus obiter actionis Prætoriæ de peculio mentionem fecit, quia uero & aliæ ſunt actiones ſimiliter Prætoriæ; quæ ex contractu alieno dantur, ideo latiorem omnium tractationem in hunc locum reiecit. 2 In hoc igitur tractatu eas actiones impendit Imperator, quę ex contractibus illorum deriuantur, qui in alterius ſunt poteſtate, a Prætore conceſſas aduerſus eos, ſub quibus ſunt qui contraxerunt.*

Princip.tit.

Actio quod iuſſu, exercitoria, inſtitoria, &c. an per ſe ſint actiones,
2 *Seruus & filiusfa. æquiparantur quo ad obligandum.*
3 *In quibus inuicem differant.*
4 *Quæ de ſeruorum negociis traduntur, eadem de filiisfamiliarum intelligantur.*

QVia tamen ſuperius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorũ filiarum ſeruorumq; agitur: opus eſt, de hac actione, a & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominosve dari ſolent, diligentius admoneamus. Et quia ſiue cum ſeruis negocium geſtum ſit, ſiue cum ijs, qui in poteſtate parentum ſunt eadem b ferè iura ſeruantur: c ne uerboſa fiat diſputatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſerui dominiq;. Idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorũ in poteſtate ſunt. Nam ſi quid d in his propriè ſeruetur, ſeparatim oſtendemus.

a § ult.inf eod.
b l.3.de pec. Baro hic.
c d.§ actiones.
d Plate hic.
e l.2.ad S. C. Mac. l.ſi filius. C. eod. §. quæ diximus. inf.eod.

a Et de cæteris.} *quod eſt actio* Quod iuſſu, exercitoria, inſtitoria, tributoria, & de in rem uerſo 1
quæ hiſce nominib. appellantur, ut intelligamus, non agi directo cum reo e x ſuo contractu [a]*, ut ex empto, mandato, cõducto: ſed additis hiſce adiectionib. ſeu formulis ex empto, Quod iuſſu, mãdati, de* [b] *peculio, & ſic deinceps. quamuis breuitatis cauſa nomen contractus plerunq; non exprimatur: qua de re* [c] *alibi plura diximus. Porrò ex hoc loco inferunt interpretes* [d]*, materiam obiter ac perfunctoriè tractatã in uno loco, uerius alibi explicari poſſe.*

b Fere.} *Rectè inquit, ferè. 2 Quamuis enim filiusfamilias & ſeruus regulariter comparari ſoleant, q ad obligandum attinet. Vterq;.n. obligare pôt eũ, in cuius eſt poteſtate, hiſce actionibus quę hoc in titulo receſentur: ideoq; dictum in uno cenſetur quoque dictum in altero. 3 In pleriſq; tamẽ diſpari iure cenſetur. Primum enim Senatuſcõſultũ Macedonianũ propter filiosfam. duntaxat factũ* [e] *eſt, non propter ſeruos.*

nos. Deinde filiusfa. obligat patrem ex ſuſcepto, per ſe iudicio, vel arbitrio: aliud eſt in [f] *ſeruo. Item filiusfa. ſideiubendo obnoxium reddit patrem de* [g] *peculio: ſeruus autem extra cauſam peculiarem ſideiubendo dominum non*[h] *obligat. Sed & ſeruus pro noxa dari* [i] *poteſt: non autem filiusfam. hodie. Preterea ſeruus manumiſſus non tenetur de antè actis* [k] *cum diuerſum ſit in* [l] *filiofam. Deinde filiusfam. poteſt tutela munere* [m] *fungi. poteſt teſtari quibuſdam caſibus: & donare mortis cauſa patre* [n] *conſentiente: quod nō eſt in ſeruo. Sunt & alię quędam differentię: ſed potiores annotaſſe ſufficiat.*

c Ne uerboſa § 4 *Quęcunq. ergo de ſeruorum negocijs geſtis Imperator ſcribit, eadem & filiusfam. intelligenda monet, ne uerboſa diſputatione eadem ſubinde inculcare cogatur. Quod aduerſus eos facit, qui profitendo & conſulendo ſæpe multa congerere atque profundere, & (ut Faber ait) uerba dilatare ſolent, cum paucis rem complecti poſſent.*

d In his. § *Liberis ſcilicet, & parentibus.*

f l. 3. § ſi ſeruus. & § idem ſcribit de pecu. l. ſeruu. C. de iud
g d. l. 3. § ſi filius.
h l. ſeruus. & ſeq. de fideiu.
i § ult. inf. de nox. actio.
k l. cum actū neg. geſt.
l l. 2. ff. hoc tit.
m l. ſi filius. de tut.
n l. tam is. § filius. de do. cau. mor

ſ. Idem iuris.

1 *Dominus ſi iuſſerit cum ſeruo contrahi, obligatur.*
2 *Iuſſu factum quid dicatur.*
3 *Actio quod iuſſu conſenſum requirit: ſecus eſt in actione de peculio, & de in rem uerſo.*
4 *Actio quod iuſſu aduerſus quos detur.*
5 *Actio quod iuſſu ad omnes contractus pertinet.*
6 *Eadem quare introducta à Pretore.*
7 *Actio Quod iuſſu, & aliæ in hoc titulo relatę, ſunt diſtinctæ ſpecies actionum.*
8 *Exercitor quis dicatur, & exercere, quid.*
Ibidem. Per auerſionem conducere, emere, quid?
9 *Exercitoria actio quare introducta, & ad quid competat.*
10 *Magiſtier nauis quis ſit.*
11 *Per nauem quod intelligamus.*
12 *Synedria quid ſignificet: item quid ſit ſchedia.*
13 *Exercitor ad quid teneatur. & num. 14. 15.*
16 *Inſtitor quis dicatur.*
17 *Inſtitoria actio.*
19 *Tabernarij qui.*
20 *Præponens inſtitorem ex eius contractu tenetur.*
21 *Intereſt, an quis liberum hominem, uel ſeruum præponat.*

Si igitur [a] iuſſu [b] domini cum ſeruo *c* negocium *d* geſtum erit, in ſolidum *e* Prætor aduerſus dominū *f* actionem pollicetur: ſcilicet quia is qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur. *g* Eadem ratione Prætor duas alias in ſolidum actiones pollicetur, quarū altera *h* exercitoria, altera inſtitoria appellatur. Exercitoria tunc habet locū, cum quis ſeruum ſuum *i* magiſtrum *k* nauis præpoſuerit, & quid [l] cū eo *m* eius rei gratia, cui prępoſitus erit *n* contractum fuerit. Ideo autem exercitoria uocatur, quia exercitoris appellatur, ad quem cotidianus nauis quæſtus pertinet. *o* Inſtitoria tunc locum habet, *p* cum quis *q* tabernę forte, aut *r* cuilibet negociationi *s* ſeruum ſuum præpoſuerit, & quid cum eo *t* eius rei cauſa, cui præpoſitus erit contractum fuerit. Ideo aūt inſtitoria appellatur, quia qui negociationib. præponuntur, inſtitores uocantur. Iſtas tamen *u* duas actiones Prætor reddit, etſi liberum quis hominem, aut alienum ſeruum naui aut tabernę, aut cuilibet negociationi præpoſuerit: ſcilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo caſu interueniebat.

Hic §. de contractibus ſeruorum agit, quatenus ex ijs domini obligentur. 1 *Obligatur autē dominus ex contractu ſerui, ſi cōtrahi iuſſerit, quia iuſſu domini cum ſeruo contrahens, quodāmodo cum domino contraxiſſe* [a] *uidetur: ideòq. aduerſus dominum competit ei actio in ſolidum cum hac adiectione,* Quod iuſſu.

b Iuſſu domini. § 2 *Iuſſu autem id factum intelligitur,* [b] *quod quis fieri alicui mandauit: ſiue teſtato, ſiue per epiſtolam: ſiue uerbis, ſiue per nuncium, ſiue generaliter, ſiue ſpecialiter.*

b Iuſſu domini. § 3 *Volentis cū ſeruo cōtrahi: ſiue talis uoluntas præceſſerit, ſiue ſecuta ſit. Nihil. n. refert, iuſſeritne dn̄s, an ratū habuerit quod geſtū* [c] *eſt. Et in hoc diſtat actio, Quod iuſſu, ab actionib. de peculio, & de in rē uerſo, quæ nō requirunt* [d] *conſenſum.* 4 *Dominū aūt intelligimus in hoc propoſito, qui uerè dominus eſt iā tum, cū geritur negocium. Nam ſi iuſſu tuo contraxerim cū alieno ſeruo, etiamſi poſtea cum redemeris, non poſſum aduerſum te, Quod iuſſu agere: ne (ut* [e] *Pau. ait) actio quæ ab initio inutilis fuerat, ex euentu cōfirmetur. Deinde hic oportet dominū eius eſſe conditionis, qui poſſit ex ſuo iuſſu obligari. Nā*

a l. 1. quod iuſſu.
b d. l. 1. in princ.
c d. l. 1. § ſi ratum.
d l. ſi res domino. § 1. de pecul.
e l. 2. § ul. qd iuſſu.

ſi

ſi pupillus dominus iuſſerit ſine tutore, [f] *non tenebitur. Tutoris autem vel curatoris iuſſum ſufficere non* [g] *ambigitur: nec nouum eſt, tutorem haberi loco domini. nam etſi verus* [h] *procurator, vel fructuarius, aut adminiſtrator rerum* [i] *ciuitatis iuſſerit cum ſeruo contrahi, conceditur Quod iuſſu actio. Si tamen ex pluribus dominis unus tantum iuſſerit, is ſolus* [k] *tenebitur.*

c Negociorum.) *Id eſt, aliquis cōtractus. 5 Actionē. n. Quod iuſſu, ad omnes contractus referri,* [l] *Vlpianus ait. Cōtractu autē intelligere oportet, ipſum principale negociū, ex quo naſcitur obligatio. Nā ſi iuſſus tantū ptinuerit ad ſolā ipſius cōtractus executionē, nō erit Quod iuſſu actio: veluti ſi dominus pecuniā mutuā accepturus, iuſſerit eā ſeruo* [m] *numerari, quoniā ex numeratione nō naſcitur actio,* [n] *ſed ex contractu.*

d Geſtum erit.) *Modò geſtum ſit, ſicut iuſſum eſt, dominus enim non vltra quam iuſſit tenetur, ut* [o] *Vlpianus reſpondit.*

e Prætor.) 6 *Cum enim videret ſæpe contingere, negocia per filios aut ſeruos iuſſu parentum vel dominorum geri, nullamq. eo nomine actionem eſſe: voluit ex æquo & bono hanc Quod iuſſu actionem proponere, ne deciperentur bona fide contrahentes cum filijs aut ſeruis.*

f Actionem pollicetur.) *Competentē contrahentibus cum filio uel ſeruo uoluntate patris, aut domini aduerſus patrem, uel dominū: tali ſcilicet adiectione, ſeu formula, Quod iuſſu, 7 Agitur enim contra patrē uel dominum ex eo contractu, qui celebratus eſt cū filio, uel ſeruo, adiecta tamen illa formula perſequendi, Quod iuſſu, ſine hac enim aduerſus patrem, uel dominum non concederetur pſecutio. Idem etiam de actione de in rem uerſo, & de peculio dicimus, qđ nō ſint diſtinctæ ſpecies actionū, ſed potius adiectiones, ſeu clauſulæ agendi ex quibuſlibet negocijs geſtis cū ijs, qui ſunt in poteſtate alterius, ut* [p] *alibi quoque oſtendimus.*

g Eadem ratione.) *Quia ſcilicet is, qui cum eo, qui naui præpoſitus eſt, uel cum inſtitore contrahit, fidem domini ſequatur, eiusq; iuſſu contrahere uideatur.*

h Exercitoria) 8 *Exercitorem dicimus eū,* [r] *ad quē obuentiones & reditus omnes perueniunt, ſiue is dominus nauis ſit, ſiue a domino nauē per auerſionē conduxit: id eſt, ut periculū ſit domini* [s]*: quēadmodū et p auerſionem emere dicitur, cum periculum uenditor à ſe auertit in emptorem: idq; uel ad tempus, uel in perpetuum. Exercere enim lucrari, ſeu lucrum facere ſignificat. Quia uerò exercitores periculis illis & laboribus nauigandi tam duris rarò ſeſe exponunt, ſed alios magiſtros totius nauis, anchoræ atque gubernationi præficere ſolent; lucrum inde ſolum ipſi captantes ſit, ut cum magiſtris modò in rem nauis, & propter nauigandi neceſſitatem, modò ſpeciali merce contrahamus, pleraque ignari, cuius ſint fidei, aut conditionis, quibus cum gerimus. Quare æquum Prætori uiſum eſt, eum qui magiſtrum naui præfecit, in id quod contractum eſt, ſeu geſtum ſaltem eius rei nomine, cui prępoſitus eſt, in ſolidum obligari, & conueniri poſſe actione: 9 quæ propterea exercitoria dicitur,* [t] *ab exercitore ſcilicet, cuius iuſſu contrahi uidetur, atque huius actionis hic Iuſtinianus meminit. Ea autem omnino conſequimur, quod ex contractu cum magiſtro nauis initio ſecundū modū præpoſitionis nobis debetur. Cæterū parui refert, quis exercet, maſculus ſit, an fœmina, paterfam. filiusfamilias* [u] *an ſeruus: hoc ſolū obſeruato, ex ſerui filij ve, qui ppoſitus eſt, contractu ſemper dominū, patrem ue in ſolidum obligari: ſin autem liber, ſuiq; iuris fuerit magiſter optionē nobis eſſe, exercitorem ipſum hac Prætoria, an magiſtrum actione, puta ex empto, aut ſimili conuenire* [x] *uelimus.*

i Magiſtrū.) 10 *Magiſtrū aūt nauis) inquit Vlpianus) accipere debemus eū, cui totius nauis cura trādita eſt ab exercitore. Deſignari quoq. magiſtri ſolent uel locandis nauibus, uel conducendis uectoribus, armentiſue, uel etiam mercibus emendis aut uendendis. Et hi poſſunt rurſus aliū, uelut ſubſtituere, his negocijs præponere et reclamante exercitore, ipſo nedū ignorante, idq. propter utilitatē nauigantiū.*

k Nauis) 11 *Nauē intelligimus ſiue marinā, ſiue in aliquo ſtagno nauiget, ſiue ſynedria ſit, inquit idē Vlpianus.* [z] 12 *Eſt aūt ſynedria nauis genus, quæ ſpatiādi cauſa pararetur, & ubi quæ eſſent ſedilia, quanquā alias conſeſſum & Senatorū & Iudicū concilium ſignificet. Budæus pro ſynedria, legit ſchedia* [a]*, quam Latino uocabulo ratē uocant, ein flotz: atque ita et habet textus* [b] *Noricus. Budæus interpretatur ſchediam, nauigiū temere factū, & incōditū trabes conexas, & ſine fabrica: cōpactæ, quæ nauigij uicē præbent. Et uériſimile eſt, id genus nauiū primū fuiſſe.* [c] *Unde mala poemata, ſchedia, quandoq. appellantur, Schedion. n. dicitur a Græcis et extemporaneum, id eſt, quicquid inelaboratū, quicquid temere factū eſt, nec ſatis confectū.*

l Cum eo.) *Vel eo, quem hic ſibi ſubſtituit, quod fieri poſſe, paulo antè dictum eſt. 13 Omnia enim facta magiſtri præſtat exercitor, qui eum præpoſuit. Ergo & hoc præſtabit, ſi ex cauſa ad eādem functionem alium ſuffecerit: alioqui contrahentes ſæpe* [d] *deciperentur.*

m Eius rei gratia.) *Notanter hoc adijcit: 15 neq. enim ex omni cauſa tenetur exercitor, ſicut nec magiſter, ſed eius duntaxat rei nomine, cuius ibi præpoſuit magiſtrum. Præpoſitionis enim certam legem, & modū non oportet egredi. Quare ſi eum præpoſuit nautad hoc ſolum, ut uectaras exigeret, & nihilominus magiſter locauerit cōtra ſi ad locādū tātū, nō ad exigēdū, & utiq. exegerit nō tenebitur* [e] *exercitor.*

n Contractum fuerit.) 15 *Ex delicto quoque non ſolum magiſtri nauis, ſed etiam omnium nautarum, exercitor tenetur ſi quid in naui contingat, quia utitur opera* [f] *malorum.*

o Inſtitoria.) 16 *Inſtitor apud Iuriſconſ.* [g] *dicitur, qui tabernæ, locoue ad emendū uēdēdū ve ꝑponitur quiq. ſine loco ad idē negociū datur: ex eo appellatus, qđ negocio gerendo inſtet, id eſt, operā nauet. 17 Inde nūcupatur inſtitoria actio, ab eo ſcilicet, cū quo cōtrahitur. Eā prætor æquiſſima ratione introduxit, ut ſicut*

ton-

f d l. 1. §. ſi pupillus
g l. qui fundum. §. qui tutor. pro empt. ante dum, fur. §. qui tutelā de fur. de admin. tut.
h d. §. ult.
i l. pen. cod. tit.
k l. ult. §. ult. qđ iuſſu.
l l. ſi dubitet. §. ult. de fideiuſſ.
m d. l. ult.
n l. ſi ita fuero ſtipulatus. §. cum de noua.
o l. dominum. qđ iuſſu.
p §. actiones aūt. ſup de actio.
q § ult. eod.
r l. j. § exercitorem. de exerci. act.
ſ Budæ. l. qui offi. cij. de contrahē. emp. & Ant. Auguſt. lib. 3. c. 6.
t l. j. de exercit.
u d. l. j §. parui. & l. ſi a mul. C. eod.
x d. l. 1. §. eſt autem. & §. hęc actio. & l. licet §. etſi cum exercitore. ff. nau. cau. ſtabul.
y d. l. 1. §. magiſtrū.
z Alc. lib. 1. Pręter miſſ.
a l. pen. C. de iud.
b d. §. magiſtrū.
u Vide Bayſi. de re Naua.
d d. l. 1. §. magiſtrū
e d. l. 1. §. non aūt. & §. igitur præpoſitio.
f d. l. 1. §. 1. & l. ex maleficiis. §. ult. de act. & oblig.
g l. 1. de inſt. actio. Bar. conſi. 26.

commoda ex actu inſtitorum [h] [i] *ſentirent, qui eos præpoſuiſſent: ita etiam obligarentur ex ipſorum contracti bus, conueniriq́; poſſent ad dandum, & ad ſoluendum id quod debetur ex contractu cum inſtitore inito.*

p Cum quis.) *Maſculus vel fœmina, uel etiam procurator aut negociorum geſtor: domino tamen ratū* [i] *habente.*

q Tabernæ.) 18 *Taberna, generali voce, pro omni ędificio ſumitur, quod eſt vtile ad habitandum, nō pe ex eo, quod tabulis* [k] *clauditur. Vſus autem poſteriorum obtinuit, vt tabernā ſimpliciter dicamus, in qua merces venduntur.* 19 *Sic & Cicero* tabernarios *accepit, pro his, qui negociationes in tabernis faciunt, dum pro Flacco inquit,* Opifices & tabernarios, atq; omnem illam fæcem ciuitatis quid eſt negocii con citare? *atq́; ita hic accipitur. Addit Non. Marcellus tempeſtate ſua tabernas appellari ſolitas vinarias: & nunc vulgò:* ein tafern, oder ſchenckſtat.

r Cuilibet negociat.) *Quæ exerceatur ad quæſtum: nam ſi cū Villico alicuius contractum ſit, non datur in dominum inſtitoria, cùm is non propter quæſtum* [l] *præponatur.*

ſ Seruum ſuum.) *Vel etiam liberum* [m] *hominem.*

t Eius rei cauſa.) 2 *Neq; n. omne, quod cum inſtitore geritur, obligat eum qui propoſuit: ſed duntaxat, ſi eius rei gratia contractum eſt, cui fuerit præpoſitus* [n] *inſtitor.*

u Duas actiones.) *Exercitoriam ſcilicet, & inſtitoriam.*

x Etſi liberum.) 21 *Eſt tamen differentia ſeruanda inter ſeruum & liberum hominem prępoſitum: quia ſi liber homo pręponatur, ipſe quoq́; poteſt conueniri. Hoc enim edicto non transferri actionem, ſed adij ci intelligimus.* [o] *Poteſt autem eligere contrahens,* [p] *utrum exercitorem, an magiſtrum conuenire malit.* 22 *Porrò ſicut nihil refert in hiſce duab. actionib. cuius conditionis uel ſexus ſit is, qui præponitur: ita quo que non intereſt, cuius ætatis ſit. Nam & pupillus inſtitor obligat eum, qui ipſum prępoſuit: quoniam ſibi imputare debet, qui eum præpoſuit, quoniam & pleriq; pueros, puellasq; tabernis* [q] *præponunt. Verùm ſi ip ſe pupillus præpoſuerit, ita demum obligabitur, ſi tutoris autoritate id* [r] *fecerit.*

h l. inſtitoria. hoc ti.
i l. quicunq;. §. vlt. & l. ſed etſi. in pr. d. tit.
k ux. rectā lectionem. l. tabernæ. de uerb. ſign.
l l. ſi cum villico. hoc tit.
m Vt mox ſubiicit.
n l. quicunq;. §. non tamen. hoc tit. & d. l. inſtitoria. C. eod.
o l. ſi eū, qui in mea poteſt. de exercit.
p l. 1. §. eſt autem. eod. tit.
q d. l. ſed etſi quis. §. 1. & § ult.
r l. nam & pleriq. & l. ſeq. de inſti.

1 *Pater uel dominus conuentus de peculio, ſua debita præcipiunt.*
2 *Quando id non habeat locum.*
3 *Tributoria actio qua ratione introducta.*
4 *Tributum quomodo hic accipiatur.*
5 *Tributoria actio in merce peculiari, inſtitoria in merce dominica locum habet.*
6 *Merx peculiaris, & dominica.*
7 *Vt tributoria locum habeat, patientia domini ſufficit.*
8 *Quid iuris, ſi ſeruus plures negociationes exerceat.*
9 *Quando proprie locus ſit tributoriæ.*
10 *Tributoria contra quos competit.*
11 *Tributoria & de peculio una alteram electione tollit.*

Introduxit & aliam actionem Prætor, quæ tributoria vocatur. Nanq; ſi ſeruus [a] in peculiari merce *b* ſciente *c* domino negocietur, & quid cum eo *d* eius rei cauſa contractū erit: ita Prætor ius dicit, ut quicquid in his mercib. erit, quodq; inde receptum erit, id inter dominum, ſi quid ei *e* debebitur, & cæteros creditores, *f* pro rata portione *g* diſtribuatur, & ideo tributoria vocatur, quia ipſi domino diſtributionem Prætor permittit. Nam ſi quis ex creditorib. quæratur, quaſi minus ei tributum ſit, *h* quàm oportuerit, *i* hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

Ad euidentiam *huius §. præmittendum eſt,* 1 *quòd ubi pater vel dominus conueniuntur de peculio,* [a] *id priuilegii habeāt, ut ante omnes creditores ſua præcipiant debita, reliquum quod ſupereſt, inter creditores diſtribuatur.* 2 *Hoc prætor moderatus eſt eo caſu, quo ſeruus ſciente & patiente domino negociatur in merce peculiari, tum enim ſi quid cum eo eius rei cauſa contractum ſit, non præfertur dominus in præcipiēdo ſuo debito, ſed contribuit, quatenus merx ſe extendit, cum cæteris creditorib. qui in illa merce cum ſeruo contraxerunt, pro quantitate debiti cuiuſq;.* 3 *Ea ergo ratione tributoriam actionem introduxit Prætor, quæ hoc loci enarratur.* 3 Tributum *autem in noſtro propoſito accipi debet id, quod inter creditores ſerui negociantis, & dominum, cui idem ſeruus quoque debet, tribuitur, hoc eſt, diſtribuitur pro rata eius, quod cuiq; debetur. Inde* tributoria *actio dicitur, quaſi contributoria.*

a l. ſed ſi damnum §. peculium. de pecul.

a In peculiari merce.) 5 *Non ocioſè coniunguntur hæc duo: quia omnino neceſſaria ſunt in tributoria actione. Primùm. n. neceſſe eſt mercem eſſe, vt ſit negociatio: nam non niſi eius peculii ſit cōtributio, in quo ſeruus eſt negociatus. Deinde mercem oportet eſſe peculiarem: nam ſi propriè dominica eſſet, magis competeret actio inſtitoria.* 6 *Dicitur autem* merx peculiaris *res illa, in qua dominus permittit ſeruum ſuo proprio nomine negociari, etiamſi nihil ſit in peculio.* Merx dominica *autem, in qua nomine alieno, hoc eſt, domini vice gerit negocium.*

b Sciente domino.) *Id eſt, non contradicente, nec reclamāte.* 7 *Scientiā. n. & pmiſſum domini hic acci pimus, non qui habet voluntatem, ſed patientiam. Neq;. n. debet dominus velle, ſed eum non nolle ſufficit.*

Si ergo ſciat, nec proteſtetur, aut contradicat, tenebitur actione [b] *tributoria. Et prædicta omnia etiam de filioſ. intelligenda* [c] *ſunt.*

b l.j. §. ſcientiam. de tribut.
c ut ſu. in pri. huius tit.
d l.3. §. ult. hoc ti.
e l. procuratoris. d. tit.
f d l. procuratoris.
g d. l. procuratoris §. ſed eſt quæſitu.

c Domino. *Vel eius* [d] *tutore, aut* [e] *procuratore.*

d Eius rei cauſa.} *Hoc eſt eius ipſius mercis, eiusq; negociationis cā, cuius, & ex qua petitur cōtributio.* 8 *Nam ſi ſeruus pluros exercuerit negociationes, pluribusq. locis ac tabernis, non confundentur omnium creditorū iura, ſed ſinguli ſeparatim in tributū uocantur eius mercis & negociationis nomine, in qua cōtraxerunt. Vnusquisque enim eorum merci magis, quam ipſi ſeruo* [f] *credidit.*

e Debeb itur. } *Ex quacunque cā ei debeatur, ſiue ante mortem, ſiue poſtea ei debere quid cæperit* [g] *ſeruus: qua in re melior adhuc domini conditio, quam aliorum creditorum, qui non ſupputant, niſi quod ipſis debetur ex cauſa mercis peculiaris.*

f Pro rata portione.} *Nempe, vt quilibet admittatur pro modo & quantitate eius, quod debetur, neq. alter alteri in aliquo præferatur: niſi vel res ab altero empta, vel merx pro alterius pecunia ad aliquid emendum comparandumq. mutua data adhuc extet: is ſiquidem creditor prælationem tantum* [h] *habet.*

g Diſtribuatur.} *Per ipſum dominum, cui hoc facere permittit Prætor. Ab hoc tamen beneficio ſi abſtinere dominus, aut toto peculio cedere velit, tunc arbitrum Prætor dare debet, cuius interuentu merces peculiares, ex æquo, ſecundum ratam cuiuſque portionem inuicem* [i] *contribuantur.*

h d. l procuratoris. §. ſi plures. Dd. io l. pupillus quæ io frau. cred. l. priuilegia. ibi gloſſ. de priuil. cred.
i l. illud. § hoc tamen hoc tit.

h Quam oportuerit.} *Vtpote domino plus æquo fauente ſibiipſi vel alicui ex creditoribus.* 9 *Eſt enim propriè locus actioni tributoriæ, cum iam diſtributio facta eſt a domino, ſed non ſatis æquis partibus.*

i Hanc ei actio accom.} 10 *Scilicet aduerſus patrem vel dominum, pro conſequenda debita portione ſua ex merce peculiari. Datur quoque hæc actio aduerſus ſingulos, ſi ſeruus cōmunis ſit plurium, & omnes ſciant eum negociari, nam contra ignorantes non conceditur: deducitur tamen in ſolidum, quod ei debetur, qui ignorarunt negociationem peculiarem* [k] *ſerui.* 11 *Aduertendum tamen creditorib. an vtilis ſit eis experiri hac actione, vel de peculio, nam una inſtituta ad alteram redire non* [l] *licet. quamuis plus ſit in peculio, quam in merce.*

§ Præterea.

k l. ſed etſi ſeruus. §. j. hoc tit.
l l. quod in hæredē. §. eligere. cod.

1 *Actio de in rem verſo explicatur.*
2 *Eadem hodie in liberis hominib. locum habet.*
3 *Differentia inter de in rem verſo, exercitoria, tributoria, & quod iuſſu actiones.*
4 *Actio de in rem verſo principali tantum datur, non fideiuſſori.*
5 *In rem verſum quando dicatur.*
6 *Differentia eſt inter neceſſarium & vtilem geſtum.*
7 *An adprobare oporteat, quod in rem domini verſum ſit.*
8 *An ſi voluptuosè verſum ſit in rem domini, locum habeat hæc actio.*
9 *Quomodo accipiendum, quod dicitur actionem de peculio, & de in rem verſo unam eſſe.*

Præterea introducta eſt *a* actio de peculio, *b* deq; eo, quod *c* in rem domini verſum erit: vt *d* quamuis ſine voluntate domini negociū geſtū erit, tamen ſiue quid in rem eius verſum fuerit, id totū *e* præſtare debeat, ſiue quid non ſit in rē eius verſum, id eatenus præſtare debeat, quatenus peculiū patitur. [f] In rem autem domini verſum intelligitur, quicquid *g* neceſſario in rem eius impenderit ſeruus, veluti ſi mutuatus pecuniam creditorib. eius ſoluerit, aut ædificia ruentia fulſerit, aut familiæ frumentū emerit, vel etiā fundū, aut quamlibet aliam rem neceſſariam mercatus erit. Itaq. ſi ex decem, puta, aureis quos ſeruus tuus a Titio mutuo accepit, creditori tuo quinq. aureos ſoluerit, reliquos vero quinq. quolibet modo conſumpſerit: pro quinq quidem in ſolidū damnari debes, pro cæteris verò quinq. eatenus, quatenus in peculio ſit. Ex quo ſcilicet adparet, ſi toti decem aurei in rem tuam verſi fuerint, totos decem aureos Titiū conſequi poſſe. *h* Licet enim vna ſit actio, qua de peculio, deq. eo, quod in rem domini verſum ſit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, ante diſpicere ſolet, an in rem domini verſum ſit, nec aliter, ad peculii æſtimationem tranſit, quam, ſi aut nihil in rem domini verſum intelligatur, aut in totum

a §. actiones ſu. de actio.
b Claſ. 4. actio. 7. loco 5. quod ante eum Fab. etiā uoluit. §. ſeq. hoc tit.

a Actio de peculio.} *Hanc de peculio actionem, quia* [a] *ſupra ſatis abundè illuſtrauimus, hic ſuperua canea repetitione nihil eſt opus.*

b Deq; eo, quod in rem.} 1 *Poteſt fieri, vt ſeruus vel filiusf. nihil in peculio habeat, vel non tantum, quod ſufficere poſſit creditoribus; eo caſu Prætor actionem in rem verſo accommodat: quia ſimiliter in ſolidum tenetur, qui eos in poteſtate habent, ſi in rem eorum, quod creditum eſt, ſit conuerſum. Porrò hodiè exerceri poteſt hæc actio ab omnibus, qui cum liberis hominibus contraxerunt, cum in famulitio alicuius eſſent, & in rem domini ſui vertiſſent res contrahentium.* 2 *Eadem enim ratio (Ol.* [b] *docente) transferenda eſt a ſeruis, quibus non vtimur, ad famulos, qui vicē ſeruorum referunt.*

c In

c In rem domini.} *Idem eſt, ſi in rem alterius, quam domini, uerſum fuerit, uel ab alieno ſeruo, uel ab homine libero: tenebitur enim is, in cuius rem uerſum eſt, et qui pecuniam* [c] *dedit.*

d Quamuis ſine uolun.} *Nam de in rē uerſo actio non nititur domini uoluntate, ſed utilitate, ſufficitq; in rem eius eſſe uerſum, vt & cū eo contractū* [d] *uideatur.* 3 *Et in hoc differt hæc perſecutio a ſupradictis actionib. quæ ſine domini uoluntate non naſcuntur. Quod ſi domini quoq; uoluntatem accedere contingat, dabitur (quod iuſſu) actio: quæ alias ꝓꝓ ſolum iuſſum conceditur, etſi alioqui nihil in rem domini uerſū ſi.*

e Præſtare debeat.} 4 *Ei ſcilicet, qui principaliter contraxit cū filio uel ſeruo, non qui acceſſit cōtractui. actio.n. de in rem uerſo principali tantum, non & fideiuſſori datur. Verbi gratia: ſi pro ſeruo emente frumē tum, quo aleretur familia, fideiuſſeris uenditori: non tu quidem ſed uenditor habebit hanc actionē ut unius dūtaxat in quoquo contracta de in rē uerſo actio ſit, qui id ipſum credidit, quod in rē domini uerſum* [e] *eſt.*

f In rem autem domi.} *Vlp.* [f] *hunc locum copioſius alibi explicat, & pluribus exēplis illuſtrat.* 5 *Breuiter, in rem verſum intelligitur, quicquid neceſſario uel utiliter in negocia patris aut domini uerſum eſt a filioſa. uel ſeruo, aut & quolibet* [g] *alio.* 6 *Eſt aūt differentia inter neceſſarium, & vtilem geſtum filij, uel ſerui. Nam in cuius rem neceſſario aliquid impenditur, is tenetur in ſolidum: ex utili uero geſtu eatenus tenetur, quatenus in rem eius re uera* [h] *peruenit.* 7 *Sed oportet ne actorem probare quod in rem domini neceſſario uel utiliter uerſum ſit? Reſpondeo utique oportere: nec ſolum, quod in rem ſit uerſum: ſed &, ꝙ uerſum duret, uel ſaltem nulla geſtoris, aut creditoris culpa factum fuerit, quo minus* [i] *duraret.*

g Neceſſario.} *Vel & utiliter, ut dictum eſt.* 8 *Sed quid ſi uoluptuoſè impēſum eſt? & non uidetur uerſum: quia nec procurator hoc imputat: ueluti, ſi domū exornauit textorijs, picturiſve. Vnde pater uel dominus huiuſmodi uoluptarias impenſas non præſtat; pati tamen debet, ut creditor id auferat, cum ſine domus iniuria ſeu detrimento fieri* [k] *poteſt. Quod ſi patris uel domini uoluntate, ſiue ratificatione uerſum eſt in rem eius, quin etiam de inutiliter geſtis teneatur hac actione, dubium non eſt.*

h Licet enim una ſit.} 9 *Quod hic dicitur;* actionem. ſ. de peculio, & de in rem uerſo unam eſſe, *ſignificat, ſi non iuſſu aut uoluntate patris uel domini negocium geſtum ſit; tamen ex edicto* de peculio *actionem competere ſub alternatione, uel quod in rem uerſum ſit, uel ꝙ peculium habeat, qui* [l] *contraxit. Quod ſi totum in rem verſum eſſe certum ſit, de in rem uerſo agere licebit; cæterum de peculio duntaxat* [m] *agetur. Atque ita Egui. Baro hic litem Gloſſariorum. ad hunc locum eleganter componit.*

c l. ei. qui. §. ult. C. quod cum eo qui in ali.
d l. 1. de in rem uerſo.
e l. quamuis. de in rem uerſo.
f l. 3. l. ſi res domi no. l & ideo. & l. pro patre. hoc ti.
g d. l. ſi patre. §. uerſum. & l. ſeruus ſi in rem. in prin. d. tit.
h d. l ſi res domino in prin. l 3. ſed ſi accepit. eod. tit.
i d. l. ſi pro patre. §. uerſum. & d. l. 2. §. ſed ſi mutuatus.
k d. l. 3. §. ſed ſi mutuatus.
l l. 1. de pecul.
m vide etiā Theophil. hic.

§. Cum autem quæritur.

1 *Peculium quomodo æſtimari debeat.*
2 *Quid contineatur ſub peculio.*
3 *Quæ vicarius debet ordinario ſeruo, dominus non deducit.*
4 *Vicarius cum ſuo peculiò eſt in peculio ordinarij.*

Cùm [a] autem quęritur quantum in peculio ſit: ante deducitur, quicquid ſeruus domino, eive, qui in poteſtate eius ſit, debet: & ꝙ ſupereſt, id ſolum peculium intelligitur. [b] Aliquando tamen id quod ei debet ſeruus, qui in poteſtate domini ſit, non deducitur ex peculio; veluti ſi is in ipſius peculio ſit. quod eo pertinet, vt ſi quid vicario ſuo ſeruus debeat, id ex peculio eius non deducatur.

a Cum autem quæritur.} 1 *Peculium quomodo æſtimari debeat, hic locus continet, quem in Pandectis* [a] *Vlpianus copioſè explicat. Ex quo diſcimus,* 2 *peculiū intelligi id, quod debetur domino, & alijs in ſua poteſtate exiſtentib. non modo dominica, uel patria, ſed et tutoria. Nam id etiam deducitur, quod ijs perſonis debetur, quæ ſunt in tutela uel cura. Si enim ſemper præuenire dominus & agere uidetur: cur non dicatur etiam hoc nomine eum ſecum egiſſe, quo nomine tutelæ tenebitur? Nam & ideo hoc minus in peculio eſt: quoniam non eſt ueriſimile, dominum id concedere ſeruum in peculio habere, quod ſibi debetur.*

b Aliquando tamen.} *Limitatio eſt ad præcedentia.* 3 *Nam quod dictum eſt, in peculio eſſe id, quod ſupereſt, deducto eo, quod domino & ſuis debetur; non habet locum in his, quæ Vicarius debet ordinario ſeruo. ea enim dominus non deducit. Addit rationem Theophilus:* quia Vicarius ipſe augeat peculium Ordinarii, ideoq; non poſſit illud minuere. *Et ſane nihil dominus profecerit, ſi adiuuat peculio Ordinarij, ꝙ Vicario debetur; nam quod una manu adimeret, altera reponeret. Dum enim deducit ex peculio Ordinarij, & addit peculio Vicarij, an non idipſum uidetur reddere peculio Ordinarij?* 4 *nam Vicarius ipſe cum toto ſuo peculio eſt in peculio Ordinarij.*

a §. ſed ſi damnum, § præterea. de pecul.

§ Cęterum.

1 *Quæ cautela quis vti debeat, cui plures actiones ad idem competunt.*
2 *Facilior eſt probatio in exercitoria, quod iuſſu, quam in De peculio, & de in rem uerſo actione.*

3 *Tributoria cum de peculio, & de in rem verſo actione concurrit.*
2 *Actio tributoria, & de peculio in quibus differat.*

Cæterùm a dubium non eſt, quin is qûoque, iuſſu domini contraxerit, cuique inſtitoria vel exercitoria actio cõpetit, de peculio, deq. eo, quod in rem domini verſum eſt, agere poſſit. Sed erit ſtultiſſimus, ſi omiſſa actione, qua facillime ſolum ex contractu conſequi poſſit, ſe ad difficultatem perducat probandi in rem dòmini verſum eſſe, vel habere ſeruũ peculiũ, & tantũ habere, vt ſolidum ſibi ſolui poſſit. b Is quoq. cui tributoria actio competit, æque de peculio & de in rem verſo agere poteſt. Sed ſane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verſo. Tributoria ideo expedit agere quia in ea domini conditio præcipua non eſt: id eſt quod domino debetur non deducitur, ſed eiuſdem iuris eſt dominus, cuius & cæteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur, & in id, quod reliquũ eſt, creditori dominus condemnatur. Rurſus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria, eius tantũ, quo negociaretur. Et poteſt quiſque tertia forte parte, peculij, aut quarta, vel etiam minima negociari: maiorem autem partem in prædijs, vel mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quiſque vel hanc actionem vel illam eligere debet. Certe qui poteſt probare, in rem domini verſum eſſe, c de in rem verſo agere debet.

a Dubium non eſt.} *Oſtendit Iuſtinianus, actiones, Quod iuſſu, exercitoriam, & inſtitoriam concurrere quidem cum de peculio, & de in rem verſo perſecutionibus: ſed ſtultè facere actorem, ſi priorib. neglectis inſtituendo iſtas ſeſe grauet onere probandi. 1 Conſilium itaque eſt, ut habens plures actiones ad idem cõpetentes, eam potiſſimum intẽdat, qua minus grauetur probandi difficultate, & per quam transferat onus probandi in aduerſarium. 2 Facilior autem eſt probatio in actione exercitoria, inſtitoria, & quod iuſſu, quam in de peculio, & de in rem uerſo actionib. In illis enim prioribus ſatis eſt docere, bona fide pecuniam eſſe creditã, cum res opus haberet refectione: nec cogitur creditor probare pecuniã in eos uſus eſſe* [a] *impenſam. Sed in de in rem uerſo actione probandum quoque eſt, acceptum in rem domini conuerſum eſſe. In actione autem de peculio coniunctim oſtendi debent, nempe ſeruum habere peculium, & tantum eſſe in peculio, ut ſolidum hinc conſequi poſſit.*

a Vt pulchre per Plate. in §. eadẽ rõne. ſup. eod.

b Is quoque.} *Tributoria cum de peculio, & de in rem uerſo actionibus concurrit: quia quandoq; plus una conſequimur, quàm alia. Ideoq. liberum eſt actori, magis expediẽtem eligere: & ſi ſemel elegerit, nõ eſt ſibi regreſſus poſtea ad alia futurus: quod Imp. hic ſatis declarat. Planè ſi quis uelit ex alia cã tributoria, ex alia de peculio, agere, uel ex alia de peculio, ex alia de in rem verſo, audiendus erit.* [b] *Sed etſi deceptus deteriorem eligat, ſuccurrendũ eſt ei ex generali clauſula* [c] *edicti. Interim memineris, nonnullas eſſe differentias inter actionem de peculio, & tributoriam. Prima eſt, quod illa totum peculium reſpicit: hac ſolum rẽ peculiarem. Secunda, quod actione de peculio, dominus deducit, quod ſibi, & in ſua poteſtate exiſtentib.* [d] *debetur: ſed tributoria dominus uenit in tributũ uelut extraneus* [e] *creditor. Tertia, quod tributoria locũ habet, quando domino ſciente ſeruus contraxit: ſed de peculio actio etiã eo ignorante* [f] *& inuito: quæ omnia ſuis locis uberius explicauimus.*

b l. quod in hæredẽ §. eligere. de tribut. & §. præterea. ſup. hoc tit.
c l. ſed & quod cũ eo qui in alie. &c. l. 1. ex quib. cauſ. maio.
d §. cum autem. ſu. eod. tit.
e d. §. introduxit. hoc tit.
f §. præterea ſu. noſtro tit. l. ſi quis ſeruum. §. etiam de pec.

c De in rem uer. ag. deb.} *Potius ſcilicet, quam tributoria, ut Theophilus exponit, qui rectè hic intellexit comparari actionem tributoriam cum actione de in rem uerſo.*

§. Quæ dicimus.

1 *Dicta de dominis & ſeruis, intelliguntur de liberis & parentibus.*
2 *Differentias eſſe inter filiofam. & ſeruos.*

Quæ diximus de ſeruo & domino, eadem intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre auove, cuius in poteſtate ſunt.

1 Quæ hactenus} *de dominis & ſeruis dicta ſunt, ea quoque in filijsfamiliarum & parentibus locũ habere oſtendit. Nam quod ad ſupradictas actiones attinet, filiusf. & ſeruus cõparantur: 2 tametſi inter eos ſicut olim, ita multo magis hodie non paucæ ſint differẽtiæ, quas ad principiũ huius tit. ſupra annotauimus.*

§. Illud propriè.

1 *S.C. Macedonianum in filijsfa. locum habet, non in ſeruis.*
2 *Verba S.C. Macedoniani hic referuntur.*
3 *Bonum nomen quid ſignificet.*
4 *Nomina facere.*
5 *Nomina pro debitoribus.*

6 *S.C. Macedonianum a Macedone dictum.*
7 *S.C. Macedonianum quando ſit latum.*
8 *Lex Quinta Vicennaria apud Plautum.*
9 *Macedoniano non poteſt renunciari a filijsfam.*
10 *Macedonianum duntaxat in mutuo locum habet.*
11 *Quibus caſibus Macedonianum non habeat locum.*
12 *Dare, pro numerare.*
13 *Macedonianum etiam ad filiosf. pertinet.*
14 *Exceptio Macedoniani quandocunque opponi poteſt.*

Illud *a* proprie ſeruatur [b] in eorum perſona, quod [c] Senatuſconſultum Macedonianũ *d* prohibuit *e* mutuas pecunias *f* dari *g* eis, qui in poteſtate parentis ſunt, & ei, qui crediderit, *h* denegatur actio tã aduerſus ipſum filiũ filiamve, nepotẽ neptemve (ſiue adhuc in poteſtate ſint, ſiue morte parentis, vel emancipatione, ſuæ poteſtatis eſſe cœperint) quam aduerſus patrẽ auumve, ſiue eos habeat adhuc in poteſtate, ſiue emancipauerit. *i* Quæ ideo Senatus proſpexit, quia ſępe onerati ęre alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſumebant, uitæ parentum inſidiabantur.

a Illud proprie.} 1 *Potiſſimam differentiã inter filiosfa. & ſeruos hoc loci attexit Inſt. quod. f. in mutuo filiusfam. non obliget patrem, pp S.C. Maced. quod in filijsf. duntaxat locum habet, cum in ſeruis* [a] *ſit ſecus.*

b In eorum.} *Nempe filiorumfamiliarum.*

c Senatuſc. Maced.} 2 *Verba huius S.C. in* [b] *Pandectis extant: ex ijs ſequentia propriè pertinent.* Placere, ne cui, qui filiofa. mutuam pecuniam dediſſet, etiam poſt mortem parentis eius, in cuius poteſtate fuiſſet, actio, petitioq; daretur: ut ſcirent, qui peſſimo exemplo fœnerarent, nullius poſſe filijfa. bonum nomen, expectata patris morte, fieri: 3 Bonum nomen *in S.C. pro cautione obligationeve accipere oportet, quę ſcripto continetur, quod nomen debitoris habeat.* 4 *Sanè* nomina facere, *eſt pecuniam mutuam dare, aut alias debitorem ſibi aliquem facere. Petrus Marſus, & Fr. Maturantius, noĩa facta ſunt apud* [c] *Ciceronem, intelligũt pro eo, quod eſt, ſufficientem cautionem datam,* man hadt die uerſchriebung gegen eynander gemacht 5 Sic nomina *apud Iuriſconſultos pro debitorib. ponuntur. Quo ſenſu Alphius fænerator apud Collumell. dixit:* bona nomina nonnunquam mala fieri, ſi nunquam interpelles: *hoc eſt, ſi non ſubinde debitum repoſcas. 6 Porrò Macedonem (vnde dictum eſt* Macedonianum) [d] *Theophilus adoleſcentem prodigum, & parricidam fuiſſe putat,* [e] *Vlp. fæneratorem fuiße ſignificat. 7 quando aũt latum ſit hoc Senatuſconſultum, non certo conſtat. Equidem Sueton. ſcribit, Veſpaſianum autorẽ Senatuĩ fuiße decernendi, ne filiorumfa. fęneratoribus exigendi crediti ius vnquam eſſet, hoc eſt, ne poſt patrum quidẽ mortem. Sed hanc legem etiam ante Cæſares inualuiſſe, ex quodam loco Terentij adparet, apud quem in Phormione ſeruus patri cauſanti decuiſſe filium ſuum magis mutuam pecuniam uel fænore accipere, quam egeſtate coactum inhoneſtas nuptias contrahere, reſpondet,* Hui dixti pulchrè, ſi quidem quiſquam crederet te uiuo: *ſatis indicans, neminem tum vino patre mutuam pecuniam filiofa. crediďiſſe. 8 Sed & Plautus in Pſeudolo meminit cuiuſdam legis Quintæ Vicennariæ, quæ mutuam pecuniam minoribus. XXV. annis dari prohibebat. Verisimile itaque eſt* [i] *legẽ illam, quæ filijsfa. prohibebat mutuum dari, tempore Veſpaſiani nõ fuiſſe amplius in vſu: ideoq; Veſpaſianum autorem fuiße, vt reſtitueretur.*

d Prohibuit.} 9 *Adeo, ut nec renunciari poſſit a filiofa. huic beneficio, quia non tam ſui fauore, quam odio fæneratorum* [f] *fuit introductum.*

e Mutuas pecunias.} 10 *Quod ſit non ſi mutuo data pecunia, ſed ex alio contractu res bona fide credita, non eſt locus Macedonianæ exceptioni:* [g] *niſi hoc fiat in fraudem S.C. ut qui credere non potuit, magis ei uenderet, ut ille rei precium haberet loco mutui.* 11 *Sunt tamen pleriq. caſus, in quib. etſi filiofam. mutuetur, Macedoniani exceptio ceſſet, ueluti ſi filiusfamilias, qui mutuo accepit, ſit* [h] *miles: ſi patrẽfamilias ſe fuerit mentitus,* [i] *uel publicè talis reputatus: ſi ſtudiorum cauſa mutuum acceperit probabili* [k] *modo: ſi ſoluerit filiusf. pecuniam mutuo acceptam alij creditori, vel uertit in* [l] *peculium: ſi uertit pecuniam in rem patris quocunq; mõ, ſtatim, uel* [m] *poſtea, ſi parens cõſenſerit expreſſè, uel tacitè,* [n] *non contradicendo. ſi deniq. parens ratum habuerit mutuum nominatim, uel tacite non improbando, aut partem* [o] *ſoluendo.*

f Dari.} 12 *Id eſt, numerari. Nam quod dicitur, filiof. credi non licere, non ad uerba, ſed ad numerationem referendum eſt, ut* [p] *Scæuola inquit, idemq. exemplis illuſtrat.*

g Eis qui.} *Quaue:* 13 *nam & ad filiasfamiliarũ pertinet S.C. Macedonianum, etiamſi conſtet, eas ornamenta comparaſſe ex mutua pecunia; uel adhuc in peculio extent* [q] *numi.*

h Denegatur actio. } *Saltem efficax, quæ & exactionem habeat: ea. n. denegatur ei, qui filiof. mutuauit. Actionem tamen intendere poteſt, propter obligationem, quæ hic ſummo iure contrahitur: ſed ea per exceptionem Macedoniani eliditur.* 14 *& quandocunq; opponi poteſt, etiam poſt ſententiam, aduerſus actionem* [r] *indicati, ſi nec dum ſolutum ſit. nam ſi ſemel per errorem ſoluit, denegatur repetitio; quia odioſa eſt hæc Macedoniani exceptio, licet ſit perpetua. Et hoc eſt, quod dicitur: Ex S.C. Macedoniano tã parenti, quã filio exceptio.*

a l. 1. ad S.C. Mace. l. ſi filius. C. eo ti.
b d. l. j.
c lib. 3. Offi.
d hic.
e d. l. j.
f gl. in l. tamen. Mace.
g l. ſi quis patremf. §. is aũt ſolus. l. item ſi filiusfa. §. mutui dationem ad S. C. Maced.
h l. ult. C. ad S. C. ad Maced.
i d. l. ſi quis patrẽf. in pri. & l. 1. C. eo.
k d. l. itẽ ſi filiusfa. §. quod dicitur. & l. Maced. C. eo.
l d. l. item ſi filiusf. § peu.
m ea. l. §. proinde ſi accepit. & l. ſi filiusf. in id. eod. tit.
n d. l. itẽ ſi filiusf. §. interdum. & l. ſi tamen ſciente, ibid. & l. ſi permittente. C. eod.
o d. l. itẽ ſi filiusfa. §. hoc amplius. l. ſi filiusfa. abſente d. tit. & l. ul. in prin. C. eod.
p l. quia. hoc tit.
p l. ſed etſi paterfa. §. hoc Senatuſc. eod. nt.
r d. l. tamen.

exceptionem pari, nō autem eo tolli, vel impediri ipſo iure actionem, quod poſterius non potuit f Senatus.

f l. qui exceptionē de cond. inde.

i Quæ ideo,) *Iuſtiſſima hæc eſt Senatuſconſulti cauſa.*

§. Illud in ſumma.

2 *Actionibus in hoc titulo relatis non ſolum obliquè, ſed etiam directo conueniri poſſunt pater, & dominus.*

3 *Aetiologia prędicti dogmatis.*

Illud in ſumma admonendi ſumus, a id quod iuſſu patris dominive contractum fuerit, quodq; in rem eius verſum erit, directo b quoq. poſſe a patre dominove condici, c tanquam ſi principaliter cum ipſo negocium geſtum eſſet. Ei quoq;, qui exercitoria uel inſtitoria actione tenetur, directo poſſe condici placet: quia huius quoq. iuſſu contractum intelligitur.

a Id quod iuſſu.) 1 *Hinc diſcimus, quod non ſolum obliquis actionibus, Quod iuſſu, De in rem verſo, inſtitoria, & exercitoria pater dominusve conueniri poſſit, ſed etiā directa ſuo nomine, quaſi ipſe* a *cōtraxerit.* 2 *Nam pater & dominus videntur quodāmodo perſonaliter contrahere, cum per ſeruum & filium* b *contrahunt, & qui cum inſtitore, vel nauis præfecto contrahunt, cenſentur etiam cum præponente & exercitore contraxiſſe, ideoq; poteſt directo ab eis debitum condici, ac ſi ipſi* c *contraxiſſent.*

b Directò poſſe condici,) *Aliter atque aliter hoc verbum accipitur pro natura rerum: ut alibi dictū eſt. hic autem directò condicitur, cum non propter ſeruum aut filium, ſed propter iuſſum domini patrisve, aut quia locupletior factus ille eſt,* d *condicimus.*

c Condici.) *Condicere generaliter accipitur hoc loco, pro in* e *perſonam agere. Cætera ad hunc titulum pertinentia (quę breuitatis cauſa neglex imus) Accurſius ſatis examinat.*

De noxalibus actionibus. Tit. viij.

1 *Connexio huius tituli ad præcedentes.*

2 *Noxales actiones quæ dicantur, & quæ ſit earum vis.*

3 *Vocula, Noxalis, non eſt proprium nomen.*

a l. j. de in rē ver. l. j. in princ. quod iuſſu.
b c. qui per alium facit. de reg. iur. in. 6.
c Hic & l. ſi quis mancipijs. in fin. de inſt.
d Accur. Ferr. hic.
e §. appellamus. de act. Baro. hic.

*S*Vperiore 1 *tractatu de Actionibus dictum eſt, quę naſcuntur ex contractibus eorum, qui ſunt in noſtra poteſtate. Quia verò ex eorundem etiam maleficijs conueniri noxaliter poſſumus, ideo de* Noxalibus actionib. *iuſto ordine ſubnectitur.* 2 Noxales *autem* actiones *appellantur, quæ ex contractu, ſed ex noxia atq; maleficio quod pænam vltimi ſupplicij non habet, ſeruorum, aduerſus dominos inſtituuntur, quarum vis atque poteſtas hæc eſt,* a *vt ſi damnati ſimus, liceat nobis deditione ipſius corporis, quod deliquit, euitare litis æſtimationem.* 3 *Neq; tamen hæc vocula, Noxalis, nomen proprium actionis ſignificat, ſed potius qualitatis cuiuſdam certis actionibus inhærentis, quod &* b *alibi attigimus.*

Princip. tit.

1 *Noxæ appellatio ad publica delicta non pertinet, ſed ad priuata.*

2 *Accuſatio publici criminis contra ipſum ſeruum inſtituenda eſt.*

3 *Ex quaſi delicto ſerui non datur noxalis actio contra dominum: ſed de peculio.*

4 *Caſus, vbi noxæ deditione dominus non liberatur.*

5 *Quandiu duret noxæ deditio.*

6 *Dominus noxaliter conuentus habet optionem: vel ſoluere litis æſtimationem, vel ſeruum noxæ dedere*

7 *Quid per litis æſtimationem intelligamus.*

8 *Noxæ dedere, ſolutum eſſe noxa, uerba.*

9 *Noxæ, & noxia, an differant.*

10 *Defenſus Iuſtinianus a calumnia Vallæ.*

a l. 1 ff de nox. act.
b § præterea. ſup. de actio.

EX a maleficiis ſeruorum ueluti ſi furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriā commiſerint noxales actiones proditæ ſunt, quibus b domino c damnato permittitur, d aut litis æſtimationem ſufferre aut ipſum

ſum hominem *e* noxæ dedere. [f] Noxa autem eſt ipſum corpus, quod nocuit, id eſt, ſer
uus: noxia, ipſum maleficiū: veluti furtū, damnū, rapina, iniuria. Summa autem ratione
permiſſum eſt noxę deditione fungi. Nanque erat iniquum, nequitiam eorū vltra ipſorū
corpora dominis damnoſam eſſe.

a Ex maleficijs.) 1 *Hoc de priuatis, nō ēt publicis maleficijs accipiēdū* [a] *eſt. Noxa.n. appellatio ad pu*
blica delicta non pertinet, ut merito [b] *Vlp. noīatim capitales cauſas a noxalib. diſcernendas eſſe ſcripſerit.*
2 *Recte ergo criminis publici accuſationem non contra dominum, ſed contra eum ſeruum, qui facinus com*
miſerit, inſtituendam eſſe, [c] *Diocletianus & Maximianus reſcripſerunt. Vnde ēt eſt, quod qui ſtipulatur ſer*
uum noxa ſolutum, quæri non poſſit de criminib. publicis. 3 *Sed an ēt ex quaſi maleficijs ſeruorum aduer-*
ſus dominum noxales actiones competant? Et magis eſt, non competere, ſed de peculio agendum [d] *eſſe. Quē*
admodum & eo caſu, ubi principaliter non agitur ipſius maleficij noīe, ſed ex aliquo contractu, licet delictū
quoque verſetur: veluti ſi in re depoſita dolus ſit commiſſus, de peculio actio datur, non [e] *Noxalis.*
b Domino.) *Quo ſcilicet ignorante, vel etiam ſciente, probibere tamen non valente, delictum cōmiſſum*
eſt, 4 *nam ſi potuiſſet probibere, nec probibuiſſet, inſolidum tenebitur, nec liberabitur corporis deditione,*
quaſi ipſe delictum [f] *commiſerit.*
c Damnato.) *Dummodo tamen nec dum ſit petita executio.* 5 *Tamdiu enim quis babet noxę dedendę*
facultatem, quandiu iudicati non [g] *conuenitur. poſt ſuſceptum autem iudiciū non poteſt noxæ dedendo*
ſeſe amplius liberare.
d Aut litis æſtima.) 6 *Dominus ergo pro delicto ſerui noxaliter conuentus optionem habet, ut uel dam-*
nilitisq; æſtimationem ſoluat, vt ſeruum ipſum noxæ, & pro damno dedat. Vtrolibet enim modo liberatur
& bęc cedendi facultas vſq; ad executionem ſententiæ conceditur. Ad litis quidem æſtimationem condem
natur dominus: noxæ vero deditio ex lege datur. 7 *Litis autem æſtimationem dicimus, quanti reus condē*
natur pro diſpendijs actoris, atque quæ ex bac actione actoris interſunt, & ad mulctatitiam pecuniam ſeu
numarias ſententias [h] *refertur: Cic.* [i] *æſtimatam litem vocat.*
e Noxæ dedere.) 8 Noxę *autem* dedere, *eſt pro noxa relinquere, & cedere agēti noxaliter: quaſi dica-*
mus, pœnæ tradere propter vindictam admiſſi delicti. quod & noxam dedere quandoq; [k] *dicitur, ſicut con*
tra ſolutum eſſe noxæ dicimus, cum quis ſatisfecerit, vel liberatus ſit a vindicta delicti.
f Noxa autem.) 9 *In hanc Iuſtiniani ſuiam* [l] *Valla grauiter inuebitur, noxam appellantis ipſum quo*
que ſerui corpus, quod nocet: noxam vero maleficium, quæ in eo & Beroaldum ſectatorem habuit. Sed [m] *Al*
ciatus ſcribit, apud veteres noxam à nocendo dictam inueniri: vnde præter pœnam etiam nocumentum ſigni
ficare. [n] *Ouidius.* Sine noxa luce bibunt. *Merito ergo ſeruus qui nocuit, Noxa dici pōt: ſicut & ātn illa*
Homero Noxa appellatur. Noxia uero ipſa eſt culpa, ſiue maleficium. Plautus in Bacchide: Sat ſic ſuſpe
ctus ſum, cum careo noxa. *M. Manilius:* Quinetiam infelix virtus: & noxia felix. *Vnde merito Seruius*
Virgilium noxam pro noxia dixiſſe ſcripſit, inquiens, Cuius ob noxam. *quo exemplo & alij* [o] *veteres ſæ*
pius vtuntur. 10 *Ex quibus palam fit, quam iniquo iure Iuſtinianum inſectetur Valla, & Seruium Beroal*
dus, dum adiectiuē tantum dici noxiam opinantur, contra veterum autoritatem.

a l.2. C. de accu. l. os accuſare. §. omnib. ff. illo tit.
b l pen. ſi ex noxa. cau. ag.
c l. pen. §. ult. C. de nox. actio.
d l. ſi ſeruus nauē de fur. nec obſtāt iura in gl. hic al. legata: quia loquūtur de quaſi maleficio dom.
e l. ex cōtractib. de act. in obl.
f l. 2. de noxa. act. l. pen. C. eod.
g l. item ueniunt. §. idem recte. de pet. hære.
h Ferra. hic.
i Verri. 4.
k l. j. l. ſi nero. de iis, q dete. uel ef.
l Lib 4 Elegant.
m lib. 4. de uer. ſig. & l. plebs. §. ul t. eod. tit.
n li. 15. Metamor.
o Plaut. in Caſi. Teren. in Eunu. Liui. li. 3. & 5. Bal. hic plures refert.

§. Dominus.

1 *Quæ ſit ratio, quod dominus dedendo ſeruum liberetur, cum ſola damni æſtimatio ſit in obli*
gatione.
2 *Quid dicatur eſſe in obligatione: quid in ſolutione.*
3 *Duplex intellectus verſi. nec minus.*
4 *Theophili extenſio ad locum reiecta.*

Dominus noxali iudicio ſerui ſui nomine conuentus, ſeruū actori noxæ dedendo li-
beratur, *a* nec *b* minus in perpetuū eius ſerui dominiū a domino transfertur. Sin autem
damnū ei, cui deditus eſt, ſeruus reſarcierit, [c] quæſita pecunia auxilio Prætoris inuito
domino manumittetur.

a Liberatur. 1 *Sed quomodo dominus dedendo ſeruum noxæ liberetur, cum non ſeruus, ſed tantum ipſa*
damni æſtimatio ſit in obligatione, quæ etiam ſola peti debet? Reſpondet [a] *Bartolus, ideo liberari dominum,*
quia ipſe ſeruus erat in ſolutione. 2 *Dicitur autem aliquid eſſe in obligatione, cum vinculo obligationis iune*
ctitur: illud uero dicitur eſſe in ſolutione, quod poteſt pro re obligata ſolui, licet iudicialiter peti nequeat. Sic
eſt in propoſito, quia quando ſerui noxiam nocent, tunc pecunia damni eſt in obligatione, non etiam ſeruus:
niſi dominus eum ſponte [b] *dedat.*
b Nec minus.) 3 *Hæc verba dupliciter poſſunt* [c] *intelligi. Nā ſi referas ad ſuperiora, ſenſus eſt, quod*
noxæ deditio, quāuis fiat ſolius damni rōne: nibilominus reſpectu domini dedentis inferat perpetuā aliena-
tionē, ita vt non poſſit amplius ſeruum recipere, etſi aliam damni conpenſationem faceret. Sin vero iſta uerba
coniungantur cū ſequentibus: tunc ſenſus eſt, non ideo minus perpetuū dediti ſerui dominiū à domino trā-

a In l. miles. §. j. de re iud. gl. l. ſi quis ſtipulatus fuerit decem. de ſolu.
b Vide Zaſ. latius in d. l. miles. §. 4.
c Bal. hic.

ſire, quod poſtea poſſit ſeruus ſeſe redimere, ſi æſtimationem damni aliquo modo reſarciat: quia hęc redemptio nihil proderit domino, ſed ipſi ſeruo, ut liberetur, & manumittatur. atq; hoc poſteriori ſenſu Theophilus hunc locum intellexiſſe videtur.

c Quæſita pecunia.} *4 Idem putat eſſe Theophilus, ſi operis ſuis, atque miniſterio damni æſtimationem uideatur præſtitiſſe: ſed id legibus nō probari poſſe uidetur, inquit Bal... quia ſolus bonæ fidei poſſeſſor fructus ſuos facit. fructus autem ſerui ſunt, operæ, atque miniſteria.*

§. Sunt autem.

1 *Noxalium actionum aliæ ſunt ciuiles, aliæ prætoriæ.*
2 *Noxalis actiones ſunt tantum adiectitiæ qualitates principalium actionum.*

Sunt autem conſtitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto Prætoris, Legibus: ueluti furti ex lege XII. tabularum, damni iniuriæ ex lege Aquilia. Edicto Prætoris: ueluti iniuriarum, & ui bonorum raptorum.

Obſerua, 1 Noxalium actionum quaſdam eſſe ciuiles, & quaſdam Prætorias. Porrò uel ex hoc loco apparet, 2 Noxales actiones non eſſe, niſi quaſdam adiectitias qualitates aliarum principalium [a] actionum: ueluti noxalis actio furti, noxalis Aquiliæ, noxalis vi bonorum raptorum, & noxalis iniuriarum: de quib. omnibus, earumq; pœna ſuperius ſigillatim diximus. Et hæ non mutant, ſed potius ſequuntur naturam & tempora actionum, quibus adijciūtur. Vnde noxalis actio vi bonorum raptorum, non niſi anno uno quadrupli eſt: poſt annum [b] ſimpli. quoniam & ipſa principalis actio ui bonorum raptorum intra annum quadrupli pœnam habet, poſt annum rei perſecutoria [c] eſt.

a Faber hic.
b l. pe. C. de noxal. action.
c l. Prætor ait. §. ſi quis aduentu. ui bon. rap.

§. Omnes autem.

1 *Noxalis actio ſemper caput ſequitur, quomodo accipiatur.*
2 *Noxalis actio eſt perſonalis in rem ſcripta.*
3 *Seruus, qui noxam nocuit, poſtea manumiſſus, tenetur actione pœnalis inſolidum.*
4 *Seruus contrahens, ſi poſtea liber fiat, an ex contractu tenetur.*
5 *Si liber homo delinquit, & poſtea fiat ſeruus, actio directa in noxalem mutatur.*

Omnis autem [a] noxalis actio [b] caput ſequitur. Nam ſi ſeruus tuus noxiam cōmiſerit, quamdiu in tua poteſtate ſit, tecum eſt actio: ſi autem in alterius poteſtatem [c] peruenerit, cum illo incipit actio. At ſi [d] manumiſſus fuerit: [e] directo ipſe tenetur, & extinguitur noxæ deditio. [f] Ex diuerſo quoq; directa actio noxalis eſſe incipit. Nā ſi liber homo noxiam commiſit, & is ſeruus tuus eſſe cœperit (quod [g] quibuſdam caſibus effici, primo libro tradidimus) incipit tecum eſſe noxalis actio, quæ ante directa fuiſſet.

a Noxalis actio.} *1 Noxalis actio ſemper caput ſequitur. hoc eſt, ſemper aduerſus eum exercetur, qui in p̄ſtate ſeruum habet, qui noxiam [a] admiſit, uel dolo fecit, quominus [b] haberet. Et hoc eſt, quod Gordianus [c] Imp. prouerbialiter extulit:* Noxa caput ſequitur, *quoniam, ut M. Cato ait, nequiter factum ſemper durat, & reum comitatur. 2 Hinc ergo conſtat, noxalem actionem, quamuis ſit perſonalis, ut pote deſcendēs ex obligatione ex delicto: tamen ipſi rei inhærere, & quemcunq; poſſeſſorem ſerui delinquentis ſequi: ideoq; in rem ſcriptam eſſe.*

b Caput.} *Id eſt, perſonam eius, qui noxam intulit.*

c Peruenerit.} *Poſt noxiam admiſſam.*

d Manumiſſus fuerit.} *Intelligo ſeruus qui noxiam commiſit.*

e Directo ipſe te.} *3 Seruus ipſe, iam liber factus, tenetur ex delicto ſuo, uidelicet actione [d] pœnali: & quidem in ſolidum: nec poteſt ſeipſum pro noxa dedere: ſed noxæ deditio extinguitur, vt hic Imperator ait. 4 Cęterum ex contractu in ſeruitute inito, uel geſto negotio liber factus non [e] teneretur etiamſi eius delictum uerſetur: ſed ſi in re depoſita dolum commiſerit, & agatur ex depoſito, non poterit eo nomine conueniri [f] manumiſſus. Si tamen connexa fuerit geſtio illa, quam geſſi in ſeruitute, cum ea, quam liber factus fecit: ipſum teneri nulla dubitatio [g] eſt.*

f Ex diuerſo.} *Inuertit prius thema. 5 Si liber homo deliquit, & ſeruus factus ſit, priuſquam agatur, actio quæ prius directa erat, & inſolidum, in perſona delinquentis, efficitur noxalis in perſona poſſeſſoris: ſicq; directa actio in noxalem commutatur.*

g Quibuſdam caſib.} *Vt quia libertas poſt delictum ob ingratitudinem reuocetur in ſeruitutem: uel liber homo patiatur ſe uendi ad precium [h] participandum.*

a l. ſed ſi vnus. §. ſi iuſſu domini. de iniu. l. item mihi. §. in exercitu. Comm.
b l. electio. §. ſi is. de nox. act.
c l. licet. C. an ſer. ex ſuo fac. & l. j. C. de nox. act. l. quod ab alio. de condit. fut. & d. l. licet.
e l. 1. & 2. C. an ſer. ex ſuo del.
f l. j. §. ſi apud. dep.
g l. cum actū. neg. geſt. & ibi glo. & gl. in l. 1. C. de noxal. ubi & alios caſus referunt, in quibus ſeruus liber factus tenetur de antè geſt.
g §. ſerui autem. ſupra de iure perſ.

§. Si ſeruus.

1 *Inter ſeruum & dominum nulla oritur ciuilis obligatio, & per conſequens nec actio.*

2 *Quod*

2 *Quod ab initio nou ualet, ex poſt facto non conualeſcit.*
3 *Quod iu eum caſum uenit, unde non poteſt incipere, non ualet: fallit, ut num. 4.*

Si [a] ſeruus domino noxiam commiſerit, actio nulla naſcitur. Namq; inter dominum & eum, qui in poteſtate eius eſt, nulla obligatio naſci poteſt. Ideoq; etſi in alienam poteſtatem [b] ſeruus peruenerit, aut manumiſſus fuerit: neq; [c] cum ipſo, neque cum eo, cuius nunc [d] in poteſtate ſit, [e] agi poteſt. Vnde [f] ſi alienus ſeruus noxiam tibi cõmiſerit, & is poſtea [g] in poteſtate tua eſſe cœperit, [h] interdicitur actio: quia in eum caſum deducta ſit, in quo conſiſtere non potuit. Ideoq; [i] licet exierit de tua poteſtate, agere non potes: quemadmodum ſi dominus in ſeruum ſuum aliquid cõmiſerit, nec ſi manumiſſus aut alienatus fuerit, ſeruus ullam actionem contra dominum habere poteſt.

a Si ſeruus.} 1 *Inter ſeruum & dominum uec ex contractu, uec ex delicto obligatio ciuilis* [a] *conſiſtit propter poteſtatem dominicam, quæ tempore coutractus, uel delicti, eam hincinde oriri impedit: ideoq; nec actio competit. Quod adeo uerum eſſe Impe. hic docet, ut ſi uouum dominium incepit ſeruus ille, qui contra dominum deliquit, obtinere, uel ſi liber factus fuerit, non poſſit antiquus dominus aduerſus ipſum experiri, nec uouum dominum noxaliter conuenire. Et obſerua ex contractu noſtro obiter duas elegantes regulas: 2 prior eſt,* Quod ab initio non ualet, [b] poſt facto non conualeſcit. 3 *Poſterior.* Quod in eum caſum recidit, unde incipere non potuit, non ualet. *Vtraq; tamen regula ſuas exceptiones habet: quas Doctores alibi iu locis* [d] *proprijs uberrimè examinant.*
b Seruus peruenerit.} *Poſt amiſſam noxiam.*
c Cum ipſo.} *Olim ſeruo, iam per manumiſſionem libero facto.*
d In poteſt. ſit.} *Quacuuque tandem ratioue in eius poteſtatem deuenerit.*
e Agi poteſt.} *Ex auteriore ſcilicet uoxia nam ſi poteſt manumiſſiouem, aut alienationem iterum rem contrectetur, quaſi ex nouo furto actiouem dari nou* [e] *dubitatur.*
f Vnde ſi alienus. *Huc quadrat Triphonij reſponſum eadem de re, quod in* [f] *Pandectis extat.*
g In poteſtate tua eſſe cœpi.} *Aute litem ſcilicet conteſtatam, nam poſt acceptum iudicium condemnãdus mihi erit uenditor, uti* [g] *Triphouius ſcribit.*
h Licet exierit. *Poſteaquam ſemel meus factus eſt.*
i Interdicitur actio.} *Poteſtas enim dominica ſuperueniens extinguit obligationem inter te, & ſeruum delinquentem prius ortam: quia quę ab initio ualebat, iam deuenit ad eum caſum, a quo nou poſſet iucipere. 4 Quod tamen verum eſt (ut dixi) ſi ante acceptum iudicium deueniat: ſecus ſi poſt, quia tum uon extinguitur, ſed durat perinde, ac ſi extraneo quæſitum ius* [h] *eſſet. Sed etſi ſeruus exeat poteſtatem damnum paſſi: nou tamen reſtituitur obligatio iam extincta, propter regulam, quæ dicit:* Obligationem ſemel extinctam ex cauſa ſuperueniente non [i] reuiuiſcere.

a l. lis nulla. & l. nix certis. de iud.
b l. quod initio. de reg. iu. ibi Dec. c. non firmatur. ibi Dy. eod. tit. lib. 6.
c . ſi quis debitori. verſ. ex contrario. ſup. de legat. Dd. l. plurib. l. 1. de ver. ob. Dec. l. in ambiguis. §. non eſt nouum, de reg. iur.
d in locis iam allegatis.
e L. 1. in fi. C. de noxal. actio.
g d. l. ſi alienus.
h l. quemadmodũ in prin. hoc tit.
i l. qui res. §. areã. de ſolu.

§. Sed veteres.

1 *Lege XII. tab. filiusfa. inſtar ſerui noxę debebatur.*
2.6 *Hoc poſtea fuiſſe immutatum: & quæ ſit ratio.*
3 *Hodie ſeruus duntaxat noxę dedi poteſt, non etiam liber homo.*
4 *Iniuria illata filio dicitur illata patri.*
5 *Non ſerui, ſed eorum domini noxaliter conueniuntur.*
7 *Ex delicto filij ipſe obligatur, non pater.*
8 *Quomodo aduerſus filium damnatum ob delictum fiat executio.*
9 *An & quando etiam contra patrem fiat executio.*
10 *Ex contractu filij aduerſus patrem de peculio agi poteſt.*

Sed [a] veteres quidem hoc & in filijsfamiliarum maſculis & fœminis admiſcete. noua autem hominum conuerſatio huiuſmodi aſperitatem recte reſpuendam eſſe exiſtimauit, & ab vſu cõi hoc penitus receſſit. Quis [b] .n. patiatur filium ſuum, & maxime filiam, in noxam alij dare? [c] vt pene per filij corpus pater magis quàm filius periclitetur, tũ in filiabus & pudicitiæ fauor hoc bene excludat? Et ideo placuit [d] in ſeruos tantummodo noxales actiones eſſe proponendas, cum apud veteres legũ Cõmentatores inuenerimus ſæpius dictum, ipſos filiosfamiliarum [e] pro ſuis delictis poſſe conueniri.

a Veteres quidem.} *Legę XII. tab. intelligit.* 1 *ea. n. filiusfa. non ſecus atq; ſeruus, vbi pater litem æſtimatã ſoluere reſpuiſſet, noxæ & ad occiſionem vſq; debebatur:* [a] *idq; tã in maſculo, quã in fęmina obtinebat.* 2 *Sed hãc legis duritię poſterior ętas merito mitigauit: quãdo filiusf. qui deliquit, ipſe cõueniri: & pro pecu-*

a l. in ſuis. de lib. & poſth. l. ult. C. de pat. pot.

peculio ſuo multari, aut vbi cauſa exegerit, ad pœnam corripi [b] poteſt. Olim ergo actio noxalis tā pro ſeruo quā libero homine competebat: & vterq; pro noxa dari poterat. 3 Hodie hoc duntaxat in ſeruo locum habet: ſiquidem homo liber, quia æſtimationem non recipit, noxali iudicio ſubijci non [c] poteſt. Et hāc inter filiumfa. & ſeruum differentiam [d] ſuprà quoque annotauimus.

b Quis enim.] Aetimologia eſt immutati iuris Decemuiralis. Sanè leges ciuiles multum tribuunt affectionibus illis parentum in liberos: & agnoſcunt filium propter cognationem eſſe quandam portionem corporis [e] paterni. 5 Quare iniuria illata filio, dicitur illata [f] patri: nec quicquam refert ad edictum, Quod metus cauſa, an in ſe quis territus ſit, an in liberis [g] ſuis, & multa paſſim extant in hiſtorijs exempla, vbi patres pro filijs etiam mortem ſubire, aut mortuos ſpontanea morte ſequi non [h] dubitarunt.

c Vt penè per fil. cor.] Hoc eſt, cùm ferè magis puniatur pater per filium, quàm ipſemet filius.

d In ſeruos.] Ideſt, propter ſeruos noxiam committentes: 6 neque enim ſerui conueniuntur noxali iudicio, ſed eorum domini.

e Pro ſuis delictis.] 7 Ex delicto ergo priuato filij ipſe filius obligatur, conueniriq; poteſt, non [i] pater: ideoq; nec damnum emendare tenetur pater: ſed fiet executio in peculio caſtrenſi uel quaſi caſtrēſi ad filiū fa. pleno iure [k] ſpectante: quia in eo pro patrefa. [l] habetur. Item & in peculio aduentitio, ſi pater permiſerit eius adminiſtrationem filiofa. Quòd ſi nullum habeat peculium filius, ſecundum delicti qualitatem caſtigandus [m] eſt. Si tamen filiusfam. propter delictum conuentus ſit & condemnatus, poſſe patrē quoq; iudicati actione conueniri de peculio. [n] Vlpianus ſcribit: licet aliud obſeruetur, ſi ob contumaciā damnatus ſit [o] filius. ea enim ſpecie non fiet executio aduerſus patrem, nec actor mittetur in poſſeſſionem peculij profectitij vel [p] aduentitij: niſi contra filium eſſet lis conteſtata, isq; poſtea decederet; [q] vel pater factus eſſet inde [r] locupletior. non tamen tenetur pater in ſolidum his caſibus, ſed tantum peculiotenus. Cæterum ex contractu filij quin agi poſſit aduerſus patrem de peculio, etiam antequam filius condemnetur, extra [ſ] pugnam eſt: ſiue de aduentitio, ſiue profectitio peculio loquamur. Reliqua huc pertinentia ex Commentarijs interpretum euoluere licet: ſufficiat, quæ ad textus enarrationem ſpectant, annotaſſe.

b l. liber homo. §. ſi libe. ad l. Aqui. l. cōfeſſionib. de inter. act. l. apud antiquos. §. ulti. C. de furt. & ſer. cor. & l. noxali. de noxa.
c l. 1. §. ſed cum homo. de iis qui deje. uel eff.
d In rub. tit. proxi. præced.
e l. cum ſcimus. §. ult. C. de agri. & cenſ. lib. 11.
f §. patitur, ſup. de iniu.
g l. iſti quidem. §. vlti. de eo quod me. cau.
h Exempla require ex Officina Ioan. Rauiſii Textoris.
i Hic, & l. 1. C. ne fil. pro patre.
k l. 1. de caſtr. pec.
l l. ult. C. de inoff. teſt. l. 2. ad Mace.
m Faber hic, nu. 3.
n l. etſi condemnatus. de nox. act.
o l. 3. §. item ſcribit. de pec.
p Text. & glo. l. pater qui. caſtrenſe. de caſtren. pecu.
q l. tam ex contractib. de iudic.
r l. 3. §. ex cauſa. de pecul.
ſ Faber hic.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.

TITVLVS IX.

1 Quis ſit ordo huius tituli ad præcedentes.
2 Ordo actionum pro delictis competentium.
Actio de pauperie quadrupedis, quare introducta, & quid ea conſequamur.

IVſto nexu hic titulus præcedentem conſequitur. Quia enim noxalis actio non eo tantum caſu cōpetit, quando à noſtris ſeruis damnum datur: ſed etiam ſi à noſtris quadrupedibus, uel alijs animalibus, ideo de hoc quoque ſubiungendum erat. 2 Et obſerua hic gradus variarum actionum pro uaria delinquentium ratione. Nam ſi à liberis hominibus detur damnum, competit actio ex lege Aquilia, ſi à noſtris ſeruis, noxalis actio locum habet. ſi verò à noſtris quadrupedibus, tunc eadem quidē actio conceditur, ſed aliud nomen habet. 3 Nam in hanc rem nominatim lex XII. tab. actionem de pauperie quadrupedis introduxit: per quam conſequimur, ut uel detur id, per quod nocitum eſt, nempe ipſum animal, quod noxiam commiſit: aut noxæ atque damni æſtimatio præſtetur. Et horum alterum eligere pōt reus conuentus legis autoritate: ideo vtrunque alternatim peti debet. Quòd ſi reus ſic condemnatus neutrū præſtans fuerit conuentus actione iudicati, & ſuſcepit iudicium, tunc dedendo noxæ animal quod nocuit, non liberatur, ſed tenetur inſolidum ad totam damni [a] æſtimationem.

a l. item veniunt. §. idem rectè. de pe tit. hære. l. miles. §. 1. de re iud.

Princip. titu.

1 Etiamſi aliud animal, quàm quadrupes, pauperiem faciat, actio de pauperie competit.
2 Actiones ædilitiæ.
3 Feruoris vocula quid ſignificetur.
4 θερμότης, θερμαίνω. 5 In ſcortatores inuehitur.
6 Actio de pauperie.
7 Verba legis XII. tabularum, de pauperie.
8 Si ſecundum naturam quadrupes pauperiem faciat, ceſſat actio de pauperie.
9. 10 Si quadrupes neglecta pauperiē fecerit, actio legis Aquiliæ cōpetit: quādoq; ī factū agitur.
11 Actio de pauperie duntaxat locū habet, quando quadrupes contra naturā pauperiem facit.
12 Alius caſus, in quo de pauperie actio non datur.
13 Actio de pauperie non conceditur, niſi vbi animal manſuetum deliquit.
14 Pauperies quid ſit.

ANimalium *a* nomine, quæ ratione carent, ſi qua laſciuia aut feruore, aut feritate pauperiem fecerint: [c] noxalis actio lege XII. tabularum prodita eſt. Quæ animalia ſi noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: *d* quia ita lex duodecim tabularū ſcripta eſt: *e* vtputa ſi equus calcitroſus calce percuſſerit, aut bos cornu petere ſolitus, cornu petierit. Hæc aūt actio in his, quæ *f* contra naturam mouentur, locū habet. Cæterùm *g* ſi genitalis ſit feritas, *h* ceſſat actio. *i* Denique ſi vrſus fugerit à domino; & ſic nocuerit, non poteſt quondam dominus conueniri: quia deſiit dominus eſſe, vbi fera euaſit. [k] Pauperies autem eſt damnum ſine iniuria facientis datum. Neq; enim poteſt animal iniuriam feciſſe dici, quod ſenſu caret. [l] Hæc equidem ad noxalem pertinet actionem.

a Animalium.} *In noſtra poteſtate exiſtentium.* 1 *Vtitur autem generali dictione,* Animalium, *Imperator: ut oſtendat hanc actionem* Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur, *locum habere etſi non quadrupes, ſed aliud animal pauperiem* [a] *fecerit ſaltem: puta bibes, aut & beſtia fera, dū eſt in alicuius dominio: ex ratione & uoluntate legis.* 2 *Sed & Aediles Curules apud Romanos de feris beſtiis (quarum lex Decemuiralis nominatim non meminit) edixerunt generaliter de omnib. animalib. ex quorū edicto actiones in factū introducuntur, quæ uocantur* [b] *Aedilitiæ. Præter has autem ædilitias, utilis etiā de pauperie locum habet, neq; altera condemnatus ab altera liberatur. quemadmodum ad finem huius tituli ſubijcit.*

a l. penul. ſi quadr. paup. fec. dica. d. l. pen.

b de quibus in l. hi enim. & l. ſequ. l. qua uulgo. de ædil. edi.

c §. ult. inf. eod.

b Aut feruore.} 3 *Ita habet textus Noricus: in quem ſenſum Theophilus quoq; legiſſe uidetur.* 4 *uertit enim* [illegible] *id eſt: feruorem ſeu calliditatem, qua ſcilicet cōmouetur in animalib. ex præſentia fœmellæ: à uerbo* [illegible]*, quod calefacere ſignificat. & quāquā talis appetitus & feruor coniungendi ſit naturalis: tū quod* [o] *oſtia & domos effringant aut rumpant tali feruore concitata animalia, id planè contra naturam eſt. atq; ita hic intelligitur. Quod ſi hoc in quadrupede cōtra naturam iudicatur: multò fortius in homine talis feruor deteſtandus eſt.* 5 *Pluſquā ergo beſtiales ſunt homines (inquit* [d] *Faber) qui effringunt fores mulierum, & quaſi uerres ſpumantes, tauri petulantes, fœtore hircino aerem inficientes, uillā circumeunt, &c.*

d hic.

c Noxali actio.} 6 *Quæ tamen peculiare nomen habet: uidelicet, actio de pauperie quadrupedis: uel actio, Si quadrupedes pauperiem feciſſe dicatur. Fuit enim dictio, Si, in denotandis actionum formulis admodum ſolennis apud ueteres.*

d Quia ita lex XII. tab.) 7 *Verba legis talia* [e] *fuerunt:* Si quadrupes pauperiē feciſſe dicetur, ei cuius interierit, in eum qui dominus erit, quo tempore de noxia quæretur, actiò eſto: ut vel noxię quadrupedum dedat, uel noxię æſtimationem præſtet. Si in iure interrogatus dominus falſo negauerit ſuam eſſe, [f] damnator. Si plurium quadrupes erit, in quemuis experiri poteſtas eſto. Ante acceptum iudicium partes ſuas cedentes [g] liberantur.

e Vt ea hic Baro refert.

f. l. hoc tit.

g. l. ſi plurium. de noxal. act. & l. ſi ſeruus.

e Vtputa ſi equus. *Bal. rectè exiſtimat, hæc uerba parum conuenire rei propoſitæ, ſed magis ſeruire ſequenti loco animalibus, quæ cōtra naturā mouentur: ſicut etiam in hunc finem ab* [h] *Vlpiano referuntur.*

h d. l. 1. §. j. hoc tit.

f Contra naturam.) *Hoc eſt contra naturalem conſuetudinem omnium eius generis animalium,* 8 *Nā ſi ex generali naturæ conſuetudine quadrupes damnū dederit; ut ſi bos depaſcatur ſuopte motu ſata vel gramina, aut porcus glandes legat, omnino ceſſat de pauperie actio, quia nihil contra naturā ſui generis deliquit: quod in hoc iudicio neceſſarium eſt: ſed magis ſecundum naturam damnum feciſſe intelligitur. Datur tamen utilis de paſtu* [i] *pecoris.* 9 *Quòd ſi quadrupes neglecta pauperiem fecerit, dominus ſolidum debet ex lege Aquilia, idque ex dolo uel cuſtodia non ſatis diligenter* [k] *adhibita. Cuius noxiæ atq; damni æſtimatio tanti fieri debet, quanti res, dum depaſceretur, uendi potuiſſet ob euentum illum maturationis, qui dubius eſt, atq; in manu eius, qui rē iā interire quandoq; ſinit: & ob id in æſtimationem nō* [l] *ducendus.* 10 *Si autem tua quadrupes ſine tuo facto immiſſa ſecundum ſuam naturam depaſta ſit glandem meam: actio in factum datur, in quantum factus es ex eo paſtu* [m] *locupletior.*

i l. Quintus Mutius. ad l. Aquil.

k l. ſi ſeruus ſeruū. §. ſi fornicarius. ad l. Aquil. l. uideamus. & l. qui inſulam. §. qui mulas. locati.

l l. propter finem fam. erciſc. l. leg. Falc. non hab. ad leg. Aqui. Cyn. in l. vlt. C. eod titu.

g Si genitalis ſit feri.} *Id eſt, natiua ferocia, ita quòd animal ſuo motu, & non hominis facto, ſiue inſtigatu ad feritatem moueatur, ut in exemplis ſupradictis.*

h Ceſſat actio.} 11 *De pauperie ſ. quæ hoc ſolum reſpexit, quod animalia noſtra plerūq; contra naturā ſuæ manſuetudinis per laſciuiam aliudue uitiū ad feritatē cōmouentur, & damnum dant, quod prouideri nō potuit: quorum nōie nos ultrà quam noxaliter teneri, ſanè iniquum eſſet. Si tamē dolo uel culpa, aut negligentia hominis damnum factum ſit: legis Aquiliæ, & in factum actionum competere paulo antè diximus.*

m l. qui ſeruādarū. §. ul. de præſ. uer.

i Deniq; ſi urſus.} 12 *Alium caſum narrat, in quo ceſſat de pauperie actio: nempe ſi fera beſtia in alicuius poteſtatem redacta cicurata fuit, ſed poſtea aufugiendo ſeſeq; recipiendo in naturalem libertatem pauperiem fecerit, dominus non tenebitur: quia per fugam & euaſionem illius beſtiæ mox deſiit eſſe dominus, ꝓpter feritatem naturalem. & ideo ſit* [n] *occupantis. Quare etſi poſtea redeat iterum in manum domini, adhuc tamen ceſſare hanc actionem, Faber docet, quia nūquā ſuit* [o] *noxa.* 13 *Vnde colligis, de pauperie actionē non habere locum, niſi ubi animal manſuetum deliquerit, ſeu damnum dederit contra naturam ſui generis.*

k Pauperies.) 14 *Ex P Vlpiano explicat Imp. quid ſit pauperies: nempe damnum ſine iniuria facientis datum: cùm animal, quod conſenſu & ratione caret, damnum intulerit.*

n d. l. j. §. in beſtijs. Fa. l. qui uas. §. aream. de ſolu. & l. ſi ſeruus legat. d. l. 1. §. 1.

Hæc quidem.} *Quæ hactenus dicta ſunt: videlicet, quòd pro damno feræ beſtiæ non agatur de pauperie: & quòd nomine manſuetæ noxaliter tantum agatur.*

§. Cæterum.

1 *Verba edicti ædilitii, cuius hic fit mentio.*
2 *Quod venit in actionem ædilitiam.*
3 *Duæ pœnales actiones de eadem re concurrentes nunquam inuicem conſumunt.*
4 *Quomodo prædicta regula ſit accipienda.*

Cæterum ſciendum eſt, *a* Aedilitio edicto prohiberi nos canem, uerrem, aprum, viſum, [b] leonem ibi habere, qua vulgo iter fiet, & ſi aduerſus ea factum erit & *c* nocitum libero homini eſſe dicatur: quod bonum & æquum iudici uidetur, tanti dominus [d] condemnetur: cæterarum uero rerum, quanti damnum datum ſit, dupli. Pręter has autem ædilitias actiones, & *e* de pauperie locum habebit *f* Nonnunquam enim actiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, una aliam conſumit.

a Aedilitio edicto.) *Cuius hæc uerba* [a] *in Pandectis extant:* 1 Ne quis canem, uerrem, uel minorē aprum, lupum, vrſum, pantheram, leonem, quà vulgo iter fiet, ita habuiſſe uelit, ut cuiquam nocere, damnumve dare poſsit. Si aduerſus ea factum erit, & homo liber ex ea re perierit, ſolidis ducentis: ſi nocitum homini libero eſſe dicetur, quanti bonum & æquum iudici uidebitur, condemnetur. Cæterarum rerum, quantum damnum datum factumve ſit, dupli.

b Leonem.) Et generaliter, *inquit* [b] *Vlp.* aliud animal, quod noceret: ſiue ſolutum ſit, ſiue alligatū: ſiue contineri, uinculis: quo minus damnum inferat, non poſsit.

c Et nocitum.} *Priuſquam tamen nocitum fuerit, non habet locum hæc ædilitia actio.*

d Condemnetur.} 2 *Non tamen habita ulla deformitatis ratione: cum liberum corpus æſtimationem non recipiat: ſed impenſarum in curatione factarum, & operarum amiſſarum, quasq; amiſſurus quis ſit q. inutilis factus, utiq; habenda ratio* [c] *eſt.*

e De pauperie.) *Saltem utilis, ex ratione & uoluntate legis.*

f Nunquam enim } 4 *Regulam ſubiicit Imp.* nunquam duas actiones præſertim pænales, de eadē re concurrentes, alia ab alia conſumi: *quę regula de eadem re, eodemq; facto loquitur: & duob.* [d] *Pandectarum locis extat. Hanc Faber & Aretinus fuſiſſimè exponunt.* 4 *Sic autem intelligenda eſt breuiter: quòd una aliam non conſumat, quominus concurrant, ſimulq; competant. at interim una electa, alia* [e] *tollitur. Quod abſolutè procedit, quando plures actiones ex eodem facto conceduntur, unusq; eſt titulus criminis, quia tum electa una altera non diſperit* [f] *in eo, quod amplius in ipſa eſt. Et prædicta locum habent, quando ſunt plures actiones, quæ ex eodem facto & delicto enaſcuntur: tunc enim una aliam non abſorbet. Plura. n. delicta concurrentia nunquam faciunt, ut ullius impunitas detur: neq; delictum minuit pœnam, ſed intereſt publicè, nullum impunitum* [g] *relinqui. Et in hanc ſententiā* [h] *Bartolus etiam inclinaſſe uidetur: tametſi alii hunc articulum multis diſtinctionib. & ſubdiſtinctionib. onerent potius, quàm enarrent. Cæterum quod ſupra dictum eſt, una electa alteram tolli: hoc procedit, etiamſi in actione electa quis ſuccubuerit: quia exceptiones rei iudicatæ obſtant etiam in* [i] *alia: & ſemel abſolutus, non amplius* [k] *moleſtandus.*

a l. ſi enim. & l. ſeq. l. qua vulgo. de ædil. ed.
b l. & generaliter. aliud. de ædil. ed.
c l. ex hac lege. hoc tit.
d l. nunquā. de act. ibi. Dec. de regu. iur.
e l. ſidem ait. in fin. nau. cau. ſtab. l. licet. §. poſſumus. eod. tit. l. plura. in pr. de act. & obli.
f a. l. quod in hæredem. §. eligere. de tribu.
f l. 2. ui. bo. rapt. l. 1. arb. fur. cæſ. & l. q. ſeruum. de act. & obli.
g l. nunquam plura. de priua. deli.
h l. 2. §. unde quæritur. de public.
i Bart. l. hoc edicto uerſ. ſecūdo quæ tit. Dy. de publ.
K c. De his. de accuſ. Deci. conſil. 27. in prin. 2.

De his per quos agere poſſumus. tit. x.

1 *Coniunctio huius tituli ad præcedentes.*
2 *Per quos agere poſſimus.*

HActenus de actionibus: earumq; naturis dictum eſt: nunc per quos exercere eas, & in iudicio agere, uel etiam defendere poſſimus, congruo ordine annectitur. Poſſumus autem non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam per alios in iudicio uerſari, ut per procuratores, tutores, curatores. quod titulo Iuſtinianus docet.

Princ. tit.

1 *In criminalib. cauſis non interuenit procurator.*
2 *Quandoq; etiam in ciuilib. non poſſumus per procuratorem agere.*
3 *Interdum tenemur per procuratorem litigare.*
4 *In Camera Imperii cauſæ per procuratores tractantur.*
5 *Qui per ſe non poſſint eſſe in iudicio.*

Olim

6 *Olim non licuit alieno nomine ſuſcipere iudicium.*
7 *Aſſerere, aſſertores:*
8 *Aſſertio vetus per Iuſtinianum ſublata.*
9 *Tutor cauſas pupillares procurare tenetur.*

NVnc admonendi ſumus. [a] agere poſſe [b] quemlibet hominem, aut ſuo nomine, aut [c] alieno. Alieno, veluti procuratorio, tutorio, curatorio: cũ olim in vſu fuiſſet, alterius nomine agere non poſſe, niſi pro populo, [d] pro libertate, [e] pro tutela. Præterea lege Aquilia permiſſum erat furti agere eorũ nomine, qui apud hoſtes eſſent, aut reipub. cauſa abeſſent, [f] quive in eorũ cuius tutela eſſent. [g] Sed quia hoc nõ minimam incommoditatem habebat: quod alieno nomine neq. agere, neque excipere actionem licebat, cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morb. & ætas, & neceſſaria peregrinatio, itemq. aliæ multæ, cauſæ ſæpe hominib. [h] impedimento ſunt, quo minus rem ſuam ipſi exequi poſſint.

a l. 2. §. j. de publ. iud. fallit in caſibus relatis in gl. c. ſi quãd. 3. q. 6.
b l. j. C. de aſſert. toll.
c l. ult. in pri. C. de proca.
d l. unica. C. etiam per procur. cau. in inter. ter.
e in Nouel. conſt. 71.
f l. uix. certis, de iud.
g l. fin. C. qui legit. perſo. hab.
h l. ut gradatim. §. eaſi. de mune. & hono. ſal. l. j. C. de ſacroſ. eccl.
i l. j. C. de aſſer. tollend.
k l. j. §. vſus dep. cur. l. præſentes C. de hiſqui ad eccleſ. confu.

a Agere poſſe.} *Hoc ad pecuniarias ciuileſq. cauſas coarctandum eſt: 1 quia in controuerſiis criminalibus regulariter non interuenit [a] procurator. 2 Sed nec ad omnes ciuiles cauſas ſemper idoneus eſt procurator. Nam volens ſeſe ex ſeruitute in libertatẽ aſſerere, ipſa apud iudicem cauſam ſuam agere [b] debet. Idem eſt in maſculo, qui vult allegare veniam ætatis, quã a principe impetrauit. Et quandoque iudex ex cauſa poteſt cogere, vt litigantes ipſi in iudicium ueniãt etiam in ciuili cauſa: ut quia forte ipſe procuratore ſuo uel iuſtior, uel in cauſa [c] inſtructior ſit. Olim quoque cauſa in integrum reſtitutionis non poterat agi per procuratorem, licet hoc hodie Imp. [d] Alexander conceſſerit. 3 Interdum etiam fit, ut non modo poſſit, ſed omnino debeat procurator ad agendum conſtitui, nempe propter dignitatem: quia illuſtres uiros vult [e] Iuſtinianus omnimodo per procuratores cauſas agere. 4 Et in ſupremo Germanici imperij tribunali (Imperialis Cameræ iudicium uocant) nullæ hodie penitus cauſæ agi poſſunt ſine miniſterio forenſium procuratorum, quorum ſemper uiginti quatuor iurati exiſtunt.*

q Quemlibet.} *5 Modo ſit idoneus, ut quia non ſeruus, qui non habet legitimam perſonam ſtandi in iudicio: niſi in certis caſib. alibi [f] annotatis, non minor XXV. annis, qui nõ poteſt uerſari in iudicio ſine tutore uel curatore, niſi de adipiſcenda, uel retinenda, vel recuperanda poſſeſſione agatur. tali nãque caſu etiã impubes ad agendum [g] admittitur: nec ſimiliter aliæ perſonæ inhabiles ad iudicia. Sicq. vides, legem utcunque generaliter loquentem recipere reſtrictionem ex habilitate [h], &c.*

c Alieno.} *6 Oſtendit olim non fuiſſe licitum alieno nomine uel litem inferre, uel ſuſcipere: niſi in certis quibuſdam caſibus hic expreſſis.*

o Pro libertate.} *Scilicet aſſerenda: 7 eſt eſt enim aſſerere, in libertatem uendicare. Vnde aſſertores dicebãtur uindices alienæ libertatis. Aſſertores aũt olim pro aſſerẽda libertate neceſſario interuenire debebãt: quoniam inter ſeruũ & dominũ non conſtabat iudicium. 8 Hodie uetus aſſertio penitus per Iuſtinianum [i] ſublata eſt, conſtitutumq. ut ſi quis ex libertate ad ſeruitutẽ uocetur, uel per ſe, uel per aliũ cauſam ſuã agere poſſit: ſin ex ſeruitute ad libertatẽ proclamet, ipſe cauſam ſuã liberalẽ agat, nec procuratorẽ dare poſſit.*

e Pro tutela.} *9 Pupillares enim cauſæ, quas tutor agit, uerè alienæ ſunt, ſed tutor eas ex officio ſuo tãquam proprias, procurare debet.*

f Quiue in eorum.} *Senſus eſt, eorum quoque pupillorum nomine olim agi potuiſſe, quorum tutores uel reipub. cauſa abſentes erant, uel capti ab hoſtib. Nam captiuitas tutoris non finiebat, ſed tantum ſuſpendebat tutelam, propter ſpem reuertendi ab hoſtibus, ut alibi dictum eſt.*

g Sed quia.} *Oſtendit antiquationem ue[illegible] iuris, & quam neceſſariam quandoque ſit, per alium in iudicio nos agere, atque excipere actionem p[illegible] [k].*

h Impedimento} *Sed etſi nullum ſit impedimentum, ſed aliàs nolit actor uel reus per ſe in iudicio uerſari: tamen regulariter alium conſtituere poteſt, qui ſuo nomine apud iudicem uel agat uel defendat.*

§. Procuratores.

1 *Procuratores nomen generale.*
2 *Procurator ad iudicia habet nomina.*
3 *Excuſator.*
4 *Defenſor uoluntarius.*
5 *Aduocatus.*
6 *Syndicus.*
7 *Συνδικεῖν.*
8 *Συνηγορεῖν.*
6 *Actor an a ſyndico differat.*

Pro-

10 *Procurator propriè quis dicatur.*
11 *Mandatum procuratorium tria continere debet.*
12 *Qui poſſint conſtitui procuratores ad iudicia, & qualiter.*
13 *Procurator an reuocari poſſit.*
14 *Ad procuratorem conſtituendum mandato opus eſt.*
15 *Procurator rei poteſt etiam reconuenire.*

a Procuratores neque certis verbis, neq. præſente ſemper aduerſario, imò plerunq. eo ignorante conſtituuntur. *b* Cuicunque enim [c]permiſeris rem tuam agere aut defendere, is tuus procurator intelligitur.

a Procurator.} 1 *Nomē procuratoris generale eſt, & omnes omnino comprehendit, qui aliquā adminiſtrationem rerum alienarum gerunt, quare ſub eo accipiuntur tam illi, quibus negocia extra iudiciū gerēda, quàm quibus cauſæ in iudicio agendæ mandantur. Sed hoc loco tātū agimus de procuratoribus iudicialibus, qui aliorum vices in ſuſtinendis iudicijs gerunt, de alijs ſuo loco* [a] *alibi nonnihil dictum eſt.* 2 *Sortitur aūt procurator iudicij cauſa conſtitutus aliud nomen, pro diuerſitate rerū, quę illi cōmittuntur, eorumq. reſpectu, a quibus conſtitutus eſt.* 3 *Nā ſi quis aliquem ad iudicem mittat, abſentia ſuę excuſandæ cauſa: is dicitur excuſator. Et talis procurator abſque mandato miſſus non differt à nuncio: quamuis alioqui magnū ſit diſcrimen inter procuratorem &* [b] *nunciū.* 3 *Si verò quis non rogatus, & abſque mādato alicuius defenſionem in iudicio ſuſcipiat: is* defenſor voluntarius [c] *dicitur. Nonnunquam & Aduocatus* [d] *dicitur defenſor:* 5 *tametſi* aduocatus *propriè is ſit, qui præſentis cauſam ſuo patrocinio tuetur, &* procurator *atq. defenſor, qui abſentium vicē ſuſtinet.* 6 *Quod ſi quis alicuius ciuitatis, vniuerſitatis aut collegij cauſam procuret: ille vocatur* ſyndicus, *non quaſi ſingulorū cauſas dicens, ut Accurſius, & ſui ſequaces* [e] *alſo cōminiſcuntur, ſed quaſi publico iuri, cauſisq. communiter defendendis deditus* [e]. 7 *a Græco verbo* Συνδικεῖν, *quod idem eſt,* 8 *quod* Συνηγορεῖν, *id eſt, patrocinari ſeu defendere. Quemadmodum ad Demoſthenem in oratione pro Cteſiphonte Ariſtides dicitur eſſe creatus ſyndicus ab Athenienſibus ut communi cauſæ Græciæ. Athenienſiū nomine patrocinaretur. Hinc* [f] *Iuriſconſultus* Συνδίκους *alibi defenſores nō incōmodè vocat, idem ſæpe dicitur* 8 *actor:* 9 *quāuis actor non ſemper, ſicut ſyndicus, plurium ſimul procurator ſit, ſed aliquando etiam a ſingulis, ſicut procurator conſtitui* [h] *poſſit. Quare* [i] *Accurſius alibi ita quoq; diſtinguit, actorē conſtitui à collegio ad certā & præſentē cauſam agēdā: ſyndicū verò ad omnes tā præſentes, quā futuras collegij cauſas defendendas.* 10 Porrò procurator, *inquit* [k] *Vlpianus,* is dicitur, qui alieni negocia mādato domini adminiſtrat. *quam autem vim habeant ſingula verba* [l], *Accurſius ſatis declarat.* 11 *In ipſo verò mādato quo cōſtitui debet procurator, tria requiruntur. nēpe nomen conſtituentis & conſtituti: mentio. cauſa cōmiſſę in genere vel in ſpecie, & quod conſtituens ratū habere velit, quod cum procuratore actum ſit,* 12 *Poſſunt autē tali mandato conſtitui procuratores omnes illi, qui ad poſtulandū pro alijs admittuntur: ſiue ſint patres. ſiue filijfamiliarū: modò ſint minores vigintiquinque annis, nec de crimine accuſati. Neque porrò refert, an præſenti, vel abſenti, aut quibus verbis alicui tale mandatū datum* [m] *ſit, modò conſtet de domini mandātis volūtate. Inuitus tamen quis procurator conſtitui non* [n] *poteſt, niſi dominus eo conſentiente indicatū ſolui pro eo promiſerit. nam tunc cogetur iudiciū* [o] *ſuſcipere.* 13 *Porrò ſemel conſtitutus procurator ante litis quidem conſtitutionē reuocari facilè poteſt, ſed poſtea minime niſi cauſa aliqua iuſta & legitima* [p] *ſubſit.*

b Cuicunque enim.} *Qui ſcilicet alioqui ſit idoneus ad procurationis officium: quemadmodum multi ex varijs cauſis procuratores eſſe non poſſunt, quos Accurſius hic recenſet, ſed quicunq. ſpeciatim non prohibentur, admitti* [q] *poſſunt.*

c Permiſeris.} *Id eſt, commiſeris atque mandaueris.* 14 *neque enim qualiſcunque patientia ſufficit, ſed mandato opus eſt, deq. eo conſtare oportet. Niſi enim procurator mandatum exhibeat apud tribunal, vel alia monumenta, quibus pateat, ipſum voluntate actoris cōparare, nō admittitur, vtcunque de rato cauere* [r] *ſit paratus. Fallit tamen hoc in perſona neceſſitudine coniuncta, quæ etiam ſine mandato cum ſola ſatiſdatione pro actore audietur, quales ſunt, parētes, liberi & à latere* [s] *fratres.* 15 *Cæterū is, cui reus negociū commiſit, nō modo defendere, ſed etiā reconuenire poteſt, & ſi mandatum non habeat, ſatiſdando* [t] *admittitur.*

a ſup. de mand.
b gl. l. multum. C. ſi quis alte. vel ſi. ſub. alt. no.
c gl. l. mino. de proc.
d ea venerabilem. de elect.
e Ferra hic. Alc. li. 1. Pareg. c. 7.
f l. munerū. §. defenſores. de mu. & hon. & ibi Budæ.
g l. item meorum. quod cuiuſque uni. no.
h ſup. de cur. in fin.
i In l. j. quod cuiuſque uni. no.
k l. j. de procur.
l glo. ibidem.
m l. j. in fin. & 7. ll. ſeq. huc tit.
n l. inuitus. C. eod.
o l. filiusfa. in fi. cū 7. proxim. ſeq. d. tit. ff.
Quæ autem ſint hæ, vide in l. ante litē. & ſeq. vſq. ad l. omnia. hoc tit. & l. procuratorib. C. eo. & c. 2. d. tit. lib. 6
q l. minus. §. j. de proc.
r gl. & Dd. in l. ſi pupilli. ff. nego. geſt.
ſ l. Pomponius. & l. ſed hæ perſonæ hoc ti.
t §. ſi vero. inſ. de ſatiſd. c. accedens. c. conſtitutus. de procur.

§. Tutores.

1 *Huius §. enarratio aliunde petenda.*

Tutores & curatores quemadmodū conſtituantur, primo libro expoſitum eſt.

1 De tutoribus *cōſtituendis a* [a] *parēte in* [b] *teſtamēto, vel a lege, vel deniq. à* [c] *iudice itē* [d] *& de curatoribus, abūdē ſuprà libro primo dictū eſt, quo ſeſe refert Imp. itaq; nec nos ſuperuacanea repetitione utemur.*

a ſu. qui teſt. tut. dare poſ.
b de legi. ag. tut. & tit. ſeq. ſup.
c de Atti. tut. ſup.
d de curato.

De

De ſatiſdationibus. tit. x j.

1 *Continuatio tituli ad precedentes.*
2 *Satiſdationes ſub actionis appellatione continentur.*
3 *Satiſdare quid.*
4 *Satiſdare, & cauere, differunt.*
5 *Iuratoria cautio quando admittatur.*
6.7 *Satiſdationum aliæ iudiciales, aliæ extraiudiciales.*
8 *De iudicialibus hoc titulo tantùm agi.*

QVoniam ſatiſdationes exigi præſtariq; in iudicio ſolent ab iis, qui ad ſuſcipiendas lites conſtituũtur, (tametſi aliquoties etiam ab agentib. nõie proprio) idẽ iuſto ordine poſt tractationẽ eorũ, per quos agere poſſumus, ſubiungitur: de ſatiſdationib. 2 quæ & ipſæ actionis appellatione [a] *continentur. 3 Eſt autem ſatiſdare aliud nihil, quàm aduerſarium ſuum ſecurum facere, de eo, quod in iudicium uenit, vt in quemlibet iudicij euentum litigantes habeant, unde conſequi id poſſint, quod ipſis ex lite iure deberi pronunciatum* [b] *ſit. Redduntur autem homines ſecuri aut datis pignorib. aut fideiuſſorib. aut nuda ſtipulatione, aut* [c] *iureiurando. 4 Atq; illi quidem, qui datis fideiuſſorib. aut pignorib. alicui cauerunt, propriè dicuntur ſatiſdediſſe: illi uerò, quorum nuda ſtipulatio loco ſatiſdationis accepta eſt, dicuntur* [d] *caviſſe. Generali tamen ſignificatione etiam ſub uerbo ſatiſdationis interdum cautio ſtipulatiove* [e] *accipitur. 5 Ad cauendum autem per iuramentum nemo admittitur, niſi pignora aut fideiuſſores dare non poſſit. Nam illud ſe non poſſe, iureiurando teſtari cogitur, ac perinde iureiurando promittere, quod præſtiturus ſit, ea quæ ab aduerſario eius ad ſatiſdandum illi* [f] *exiguntur. Et quia talis ſatiſdatio fit per iuramentum, dicitur ea iuratoria cautio, tanquam certa ſpecies cautionum, quæ alioqui per ſtipulationem aut repromiſſionem fiunt. 6 Dicuntur autem ſatiſdationes aliæ iudiciales, quæ ſcilicet ad expeditionem iudiciorum pertinent, ut extra periculum iudiciorum exercendorum ſimus: quales ſunt, iudicio ſiſti, iudicatum ſolui, rem ratam haberi. 7 Aliæ extraiudiciales, quæ extra iudiciũ aliis negociis deſeruiunt ad fugienda pericula: vt ſũt, De dãno infecto, De ſequeſtranda re mobili exiſtente apud perſonam, de qua ſuſpicio eſt, ne cum re aufugiat: item quæ exigitur ab eo, cui legatus eſt uſuſfructus, ut vtatur fruatur, ſalua rerum ſubſtantia. 8 Hoc autem tractatu de iudicialib. tantùm ſatiſdationib. diſputatio eſt.*

a l. pecuniæ uerbũ de uerb. ſign. & l. actionis. de act. & oblig.
b l. 1. qui ſatiſ. cog.
c gl. in l. 1. uerb. fideiuſſores. qui ſatiſ. cog.
d l. ſancimus. C. de verb. ſign.
e l. ſatiſdationis. de uerb. ſignifi.
f Auth. generaliter. §. autem. C. de epiſc. & cler.

Princ. tit.

1 *Iure ueteri conuentus in rem actione ſatiſdabat iudicatum ſolui.*
2 *Satiſdatio iudicatum ſolui, tres clauſulas continet.*
3 *Fideiuſſor id tantum præſtat, quod iudicatum eſt ex cauſa principali.*
4 *Agens in rem actione an olim ſatiſdare tenebatur.*
5 *Olim tutores & curatores ſatiſdabant ad inſtar procuratoris: hodie ſecus eſt.*
6 *Quid ueteres obſeruarint in perſonali actione circa modum ſatiſdationum.*

SAtiſdationum modus alius antiquitati placuit: alium nouiter per vſum amplexa eſt. Olim.n. ſi [a] in rem agebatur, ſatiſdare poſſeſſor compellebatur: vt ſi victus eſſet, nec rem ipſam reſtitueret, nec litis æſtimationem, [b] poteſtas eſſet petitori, aut cum eo [c] agendi, aut cum fideiuſſorib. eius, quæ ſatiſdatio appellatur [d] *Iudicatum ſolui.* Vnde autem ſic appellatur, facile eſt intelligere. Nãq. ſtipulabatur quis vt ſolueretur ſibi, [e] quod fuiſſet iudicatum. Multo magis is, qui in rem actione conueniebatur, ſatiſdare cogebatur, ſi alieno nomine iudicium accipiebat. [f] Ipſe autem, qui in rem agebat, ſi ſuo nomine petebat, ſatiſdare non cogebatur. Procurator uerò ſatiſdare iubebatur *rem ratam dominum habiturum*. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. [g] Tutores verò & curatores eodem modo, quo & procuratores, ſatiſdare debere, uerba edicti faciebant: ſed aliquando his agentib. ſatiſdatio [h] remittebatur. Hæc ita erant, ſi in rem agebatur. [i] Si uerò in perſonam, ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quę diximus in actione, qua in rem agitur: ab eius uerò parte, cum quo agitur, ſiquidem alieno nomine aliquis interueniret, [k] omnimodo ſatiſdaret: [l] quia nemo defenſor in aliena re ſine ſatiſdatione idoneus eſſe creditur. Quòd ſi proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in perſonam *Iudicatum ſolui* ſatiſdare non cogebatur.

In

In hoc principio. *Ius antiquum præmittitur:* 1 *quò iure conuentus reali actione ſuo vel alieno nomine, ex legitima cauſa ſuſpicionis præſtabat cautionem de ſoluendo id, quod fuerit indicatum. & tum ſi obſtinebat actor ſententiam, concedebatur ipſi ex ea cautione actio aduerſus eum: qui pro reo promiſerat, uel aduerſus ipſum reum promittentem.*

a In rem agebatur.} *Inſtituebatur realis actio.*

b Poteſtas eſſet.} *Eſſet in ipſius petitoris ſiue actoris arbitrio & electione.*

c Agendi.} *Videlicet, actione indicati, quæ pertinet ad executionem ſententiæ.*

a l. iudicatum. ff. iudic. ſol.
b l. eum quærebatur. hoc tit.
c l. ult. C. de fideiuſſ.

d Iudicatum ſolui.} 2 *Et hæc ſatiſdatio* Iudicatum ſolui, *tres clauſulas in unum collectas* [a] *habet: de re iudicata, de re defendenda, & de dolo malo. Vnde qui ſtipulatur iudicatum ſolui, is hæc tria ſimul cenſetur ſtipulari, ut tamen ſemel duntaxat exigere poſſit aduerſus* [b] *eundem.*

e Quod ſi fuiſſet iud.} *Subaudi, ex cauſa principali.* 3 *nã ſi quid ultra id acceſſiſſet ex cõtumacia, vel inficiatione rei conuenti: id non pertinebat ad hãc ſatiſdationẽ: et iniquum foret, id præſtare* [c] *fideiuſſorẽ.*

f Ipſe autem.) *Dictum eſt, quid antiquitas in reo conuento in rem actione obſeruarit: nũc quid in actore realem actionem inſtituente obtinuerit, ſubijcitur.* 4 *Et is ſi quidem ſuo nomine agebat, non tenebatur ſatiſdationem præſtare: ſi uerò ſuſtinebat iudicium nomine alieno, ſatiſdabat dominum ſuum rem ratam habiturum: hoc eſt, comprobaturum ea, quæ procurator eius nomine fecerit.*

d gl. in §. eadẽ. obſeruando. inf. eo.
e vide. l. hæc aũt. §. vlt. qui. ex cau. in poſſ. & l. ſi procurator. de proc. Angel. & Fab. hic.
f l. qui proprio. §. qui alium. de procur.
g § ſi uero. inf. hoc ut.

g Tutores.) 5 *Olim ergo tutores & curatores ſatiſdabãt ad ſimilitudinẽ procuratoris de iudicato ſoluendo, ſi conuenti erant in rem actione, ſin ipſi agebant, de ratum habendo: niſi fuiſſent teſtamentarij, uel datiui, qui ad hanc cautionem non adſtringebantur. hodie uerò neutram ſatiſdationem præſtare tenentur: quia loco domini* [d] *ſunt.*

h Remittebatur.) *Cùm ſcilicet omnino conſtabat, eos tutores eſſe, vel curatores: vt Theophil. rectè interpretatur.*

i Si uerò. 6 *Quid in perſonali olim actione ueteres obſeruarint circa ſatiſdationum modum, Imp. hic plurib. attexit. Breuiter, eadem obſeruabantur in perſonali actione, quæ in reali:, tam ab actoris, quàm rei conuenti parte: eo ſolo excepto, quod conuentus nomine proprio perſonali actione ad nullam ſatiſdationem* [e] *obligabatur.*

k Omnimodo.) *Id eſt, nulla adhibita diſtinctione.*

l Quia nemo.) *Hæc iuris ueteris regula (cuius etiam* [f] *Caius alibi meminit) adhuc hodie in eo ſatiſdãdi modo, quem Iuſtinianus de nouo introduxit, obſeruatur: quemadmodum* [g] *infrà mox ſubijcitur. ubi nos commodius, eandem regulam quoq; explicabimus.*

§. Sed hodie.

1 *Iuſtiniani conſtitutio circa ſatiſdandi modum.*
2 *An ab actore hodie aliqua ſatiſdatio exigatur.*
3 *Cautio Iudicio ſiſti non afficit hæredem.*
4 *Cautioni Iudicio ſiſti quando dicatur ſatiſfieri.*
5 *Iuratoria cautio quando ſufficiat.*
6 *Quandoq; nuda promiſſio recipitur.*
7 *Nuda promiſſio quomodo hic accipiatur.*
8 *Satiſdatio quando ſit neceſſaria.*
9 *Fideiuſſores ut cenſeantur idonei, quæ requirantur.*

Sed hodie hæc aliter obſeruantur. Siue. n. quis in rem actione conuenitur, ſiue perſonali ſuo nomine: nullam ſatiſdationem *a* pro litis æſtimatione dare compellitur, ſed *b* p ſua tantum perſona *c* quod in iudicio permaneat vſq; ad terminũ litis. uel *d* committitur ſuę pmiſſioni cum iureiurando. quam iuratoriam cautionem vocant *e*, vel nudam promiſſionem *f*, vel ſatiſdationem (*g* pro qualitate perſonæ ſuę, dare compellitur.

a l. 2. 3. & 4. ff. in ius uoc. ut eant. &c.
b auth. generaliter. C. de epiſc. & cle.
c authẽt. libellum. &. de lit. conteſt.
d l. quoties. l. de die §. ſi ſeruus. & l. ſi arbitrio. qui ſatiſd. cog.

1 Iuris noui *conſtitutionem Iuſtinianus conſequenter enarrat. Hodie. n. ſiue quis in rem, ſiue in perſonã conuentus ſit, non ſatiſdat iudicatum ſolui: ſed tantummodo cauet, ſe permanſurum in iudicio, dum lis peragatur: uel nuda promiſſione, uel iuratoria cautione, uel fideiuſſoria pro ſua* [a] *qualitate.* 2 *Sed nunquid contrà ab actore quoq; exigitur hodie aliqua ſatiſdatio? Et poteſt iudex non acceptare libellum ab actore oblatum, niſi caueat, quòd per ſe, uel procuratorem ſuum proſecuturus ſit cauſam uſq; ad finem litis: & ſi forte cauſa cadat, quòd decimam partem rei in libello petitæ ſoluturus ſit* [b] *reo. Deinde permiſſum quoq; eſt reo, ut oblatum libellum actionis non recipiat, niſi actor ei ſatiſdet, quòd ſi intra bimeſtre tempus litem non conteſtetur, in duplo reſarturus ſit ei damnum, quod ex temerè mota ab eo lite* [c] *tulerit. Verùm, quæ eſt hominũ in conſeruandis bonis & honeſtis reb. hodie negligẽtia, fecit, ut nihil horũ nunc in foro ſeruetur.*

a Pro litis æſti. *Quod continetur* iudicatum ſolui *ſatiſdatione.*

b Pro ſua tantum perſona.) 3 *Neq;. n. hæredum perſonas afficit talis cautio: quia permanere in iudicio vſq; ad finem cauſæ, eſt factum cohærens perſonæ, ergo cum ea extinguitur* [d]. *Veruntamen ſuccedentes in ius defuncti tenebuntur ex integro ſatiſdare: quemadmodum ſi uitioſè cautum fuiſſet: aut ſi pendente lite inſignis calamitas, uel magna inopia accidiſſet fideiuſſorib.*

Quod

e Quod in iudicio perm.} *Continet hac cautio plus, quam illa iudicio ſiſti: 4 cui ſatisfit, ſi exhibeatur in iudicio ſiſtendus, licet nō permaneat ad terminum, id eſt, finem litis. e Eſt enim terminus litis, quo finem accipit controuerſia per ſententiam iudicis.* e d l. 4. Egui. hic.

d Committitur ſui promiſsioni.} *5 Quod tum fit, quando reus non poſſidet immobilia, iuratoq; aſſerit, ſe non poſſe fideiuſſores inuenire, forte propter inopiam: quia tum iuratoria cautio recipitur. Sed & ubi quis poſſidet immobilia, quæ periculum fugæ tollunt, non cogitur ſatisdare, ſed ſtatur ſuæ ſubſtantiæ, & iuratoriæ f cautioni.* f l. ſciendum. qui ſatiſd. cog.

e Vel nudam promiſſ.} *6 Quæ recipitur a poſſidente immobilia, ſi uideatur ipſius fidei ac uirtuti non minus tribuendum, quam iuriiurando: uelutiſi ſiquis eſſet conſtitutus in publica aliqua dignitate: qui non temere compellendus eſt ad religionem iuriſiurandi: quaſi de eius fide, quæ publice probata ſit, dubitetur. 7 Eſt autem hic nuda promiſſio, quæ iuſiurandum habet, nec ſatisdationem; habet tamen generalem g quandam bonorum adminiſtrationem.* g l. filio. l. ut legat. nomi. caut. h glo. hic. i l. j. in ius uoc. ut cau. l. a. & l. ſi fi. deiuſſor. in prin. qui ſatiſd. cog.

f Vel ſatiſdationem.} *8 Quam præſtat non poſſidens immobilia: uel poſſidens quidem immobilia, ſed non ſufficientia quantitati petitæ, datis ſcilicet h pignoribus, aut fideiuſſoribus idoneis. Fideiuſſores enim ad hanc ſatisdationem requiruntur pro rei qualitate locupletes idque potiſſimum in tribus conſiſtit, primū in facultatibus, deinde i in conueniendi facilitate, ne habeant præſcriptionem fori, denique ſi reus ſit neceſſarius & ſanguine coniunctus actori.*

g Pro qualitate perſo.} *Vel propter dignitatem, uel propter obſequium: ut ſi patronus, aut parens in ius uocetur, prout æquitas iudicantem monebit.*

§. Sinautem.

1 *Argumentum huius §.*
2 *Procurator ſine mandato non auditur, etiam de rato ſatisdare uolens.*
3 *Procurator non tenetur cauere de rato, ſi conſtet eum habere mandatum.*
4 *Mandatum quando dicatur inſinuari actis.*
5 *Procurator poteſt etiam per abſentem conſtitui.*
6 *Cautio rem ratam haberi, quid contineat.*
7 *Oeconomi, orphanotrophi qui ſint.*
8 *Orphanotrophium, xenodochium.*
9 *Brephotrophium.* 10 *Apocriſiarii qui & unde dicti.*
11 *Adminiſtratores rerum alienarum quando non ſatiſdant.*
12 *Procurator ad iudicia non poteſt a tutore conſtitui ante litem conteſtatam: ſecus poſt.*
13 *Procurator rei conuenti omnimodo ſatisdare debet.*
14 *Stipulatio iudicatum ſolui, tres clauſulas habet.*
15 *Stipulatio iudicatum ſolui, an ad hæredem tranſeat? per diſtinctionem explicatur.*
17 *Appellatio facta à reo principali liberat fideiuſſorem.*

Sin autem *a* per procuratorem lis uel *b* infertur, c uel ſuſcipitur, de in actoris quidē perſona, ſi non mandatum *e* actis inſinuatum eſt, *f* uel præſens dominus litis in iudicio procuratoris ſui perſonam confirmauerit, *g* ratam rem dominum habiturum, ſatiſdationē procurator dare compellitur: eadem obſeruando, & ſi tutor, uel curator, *h* uel aliæ tales perſonæ, quę alienarum rerū gubernationem receperunt, litem quibuſdam *i* per aliū inferunt. k Si uero aliquis cōuenitur, ſi quidem præſens procuratorē dare paratus eſt: poteſt vel ipſe in iudiciū venire, & ſui procuratoris perſonam per iudicatū ſolui ſatiſdationem ſolenni ſtipulatione firmare: extra iudiciū ſatiſdationem exponere, per quam ipſe ſui procuratoris fideiuſſor exiſtat pro omnib. iudicatū ſolui *l* ſatiſdationis clauſulis ubi & de hypotheca ſuarū rerū conuenire compellit: ſiue in iudicio promiſerit, ſiue extra iudiciū cauerit, vt tam ipſe, *m* quam hæredes eius obligent, alia in ſuper cautela, vel ſatiſdatione propter perſonā ipſius *n* exponenda quod tempore ſententiæ recitandæ *o* in iudiciū veniet, vel ſi non venerit, omnia dabit fideiuſſor, quę in condemnatione continent, niſi fuerit *p* prouocatum.

1 *Differentiam ſubiungit Imperator, quæ etiam olim fuit inter eum, qui ſuo, & eum, qui alieno agit nomine: tamq; inter eum, qui defendit.*

a Per procuratorem.} *Prætendentem ſcilicet aliquod domini mandatum, eoq; nitentem: quem tamen propter aliquas ſuſpiciones metuimus, non eſſe præfectum a domino litis: aut alioqui eſſe mentitum, & non rite factum. 2 Nam ſi euidenter conſtet, eum non habere mandatum, non auditur etiamſi ſatiſdare de rato uelit: niſi forte coniuncta eſſet perſona, quæ ſine mandato a admittitur: 3 ſicut nec exigi ab eo hac ſatiſdatio poteſt, cùm certum eſt, eum habere mandatum.* a l. ſed & hæc l. Pó ponius. § ult. de proc. l. exigendū C. eo.

b Infertur.} *Ex parte actoris, agendo ſcilicet alieno nomine & periculo.*

c Vel ſuſcipitur.} *Subaudi, defendendo ex parte rei.*

d In actoris quidem perſ.} *Id eſt, ſi ex parte actoris procurator interueniat.*

e Actis inſinua. 4 *Actis autem inſinuari dicitur, quando coram iudice pro tribunali ſedente exhibetur mandatum: ac demonſtratur.*

f Vel præſens.} 5 *Idem eſt, etſi abſens literis ſuis ſignificet vel iudici, uel aduerſario, quē aduerſus ipſum procuratorem, & qua in cauſa* [b] *conſtituerit, ratumq; ſe habiturum, quod cum eo actum ſit.*

g Ratam rem dominum hab.} 6 *Debet autem dominus habere ratum per hanc cautionem omne illud q cogeretur ratū habere ſi ſui ipſius præſentiā in iudicio feciſſet: ad aliud autē ſe nō extendit hæc* [c] *cautio.*

h Vel aliæ tales perſonæ.} *Quales ſunt, patres in rebus aduentitijs* [d] *filiorum.* 7 *Oeconomi,* [e] *quib. mandata eſt cura rerū eccleſiaſticarum: item actores, uel ſyndici, & orphanotrophi, brephotrophi, qui curā orphanotrophij, brephotrophijque habent, & apocriſiarij, & magiſtratus nomine* [f] *municipij.* 8 Orphanotrophion [g] *domus eſt, qua nutriuntur orphani, id eſt, liberi patre priuati:* [Greek] *id eſt, ſe nutrio, & pupillus: ſicut* xenodochium, *in qua peregrini & hoſpites accipiuntur:* Hoſpitale *hodie dictum,* [Greek] *ſuſcipio, &* [Greek] *hoſpes.* 9 Brephotrophium *verò locus dicitur, ubi infantes expoſiti publicè* [h] *aluntur:* Ein fundelhaus, *nam* [Greek]*, infans* [Greek] *alimentum dicitur.* 10 *Cæterum* Apochriſiarij *ab* [Greek]*, quod reſpondeo ſignificat, dicebantur velut reſponſales, & locumtenentes epiſcoporū: ut res eccleſiæ gubernarent, negocia ſingulorum* [i] *audirent, referrentq; ad epiſcopos.* 11 *Prædicti tamen rerum alienarū adminiſtratores, ſatiſdare nō tenent: ſi cōſtet de adminiſtratione ſuſcepta publicè* [k] *quia quaſi dñi ſunt.*

i Per alium.} *Actorem ſcilicet: aut geſtorem alieni negocij: nam de procuratore ad iudicia hoc non debet accipi.* 12 *Neque enim is poteſt a tutore conſtitui ante litem* [l] *conteſtatam, ſed poſt acceptum iudicium poteſt.*

k Si uero aliquis.} 13 *Procurator rei conuenti omnimodò ſatiſdare debet, ſiue præſens ſit dominus, ſiue abſens, & ſi quidem præſens fuerit, poteſt ipſe ſui procuratoris quaſi fideiuſſor hac in re præſtanda fieri, vel facta ſtipulatione in iudicio, uel extra, ſuas poſſeſſiones eo nomine obligare, ut ſint loco hypothecæ.*

l Satiſdationis clauſulis.} 14 *Habet enim* iudicatum ſolui *ſtipulatio tres clauſulas in unum collectas:* [m] *de re iudicata, de re defendenda, & de dolo malo. Quas* [n] *Vlpianus alibi explicat,* In hac ſtipulatione, inquiens, quia plures cauſæ ſunt una quantitate concluſæ, ſi cōmittatur ſtatim ſtipulatio ex uno caſu, amplius ex alio committi non poteſt. *Ecce ergo, qui ſtipulatur indicatum ſolui, is tria cenſetur ſtipulari,* [o] *ut tamen ſemel duntaxat exigere poſſit aduerſus eundem.*

m Quam heredes eius.} 15 *Stipulatio enim* iudicatum ſolui *hanc naturam habet, ut ad hæredes trāſeat, inquit Accurſius. Quod ut rectè accipias ſic, diſtinguendum eſt. Ex cautione* iudicatum ſolui *prima clauſula de re iudicata tenentur fideiuſſores defuncti ſoluere, id quod iudicatum fuerit, modò tamē principalis ſit condemnatus ante* [p] *mortem. Quantum uero ad ſecundam clauſulam, uidelicet de re defendenda, tenētur & fideiuſſores & hæredes defuncti: nō quod fideiuſſorib. incumbat onus defendendæ litis captæ, quoniā ſi nemo defendat cōmiſſa ſtipulatione, tenebuntur ad id quod* [q] *intereſt. Sed ſi ad redimendas maiores moleſtias officio pietatis ducti uoluerint: poſſunt quidem defendendo efficere, ne cōmittatur ſtipulatio, ut tamē in ſolidum defendant cum ſatiſdatione,* [r] *ſicut quilibet extraneus. Quod ſi plures fideiuſſerint, & unus ob rem non defenſam conuentus ſit, deinde res defendatur lata pro actore ſententia, poteſt cum alio agi ob rem iudicatam. Idem in pluribus* [s] *hæredibus. Deniq. ex tertia clauſula de dolo malo hæres tenebitur, ſicut & de proprio. Attamen refert, verum in cautione* iudicatum ſolui *dolum malum abeſſe, abfuturumq́, promiſerit; ut tunc intelligantur de dolo promiſſores tantum hæredes teneri. De ſuo enim conueniri, non eſt dubium. An vero adiectum ſit,* Si huiuſmodi rei dolus malus non aberit, quanti ea res eſt dare ſpondes? *Nam hoc caſu etiam dolo extranei obligat promiſſorem,* [t] *hæredesq́; eius.*

n Exponenda.} *Nempe per ipſum procuratorem.*

o In iudicium uenict.} *Ipſe ſcilicet reus principalis.*

p Prouocatum.} *Ab ipſo reo.* [u] *principali.* 16 *ea enim appellatio liberat fideiuſſorem. Quod ſi ipſe fideiuſſor prouocet, nequaquam eo nomine liberabitur, ſed potius cenſebitur ſeſe ſubijcere nouæ litis periculo, ſuamq́. prorogaſſe obligationem ad ſententiam iudicis appellationis,* [x] *quem ibi elegit.*

b l. ſi procuratorē. de procu.
c l. non diſtinguemus. §. an & latuidare. de arbitr.
[ ]. Bart. in l. qui aliē no. de procu.
d l. 1. C. de bo mat.
e l. omnes. §. hoc nihilominus. C. de epiſ. & cler.
f l. 2. § 1. C. de iu. prop. cal. præſt.
g extat tit. in C. de orphano.
h l. illud. & l. ut inter. C. de ſacr ec.
i Nouell. quo qui por. epiſ. §. ſi uerò metropolitanus. & §. propterea ſancimus.
k l. qui fundū. pro empt.
l l. neque tutor. C. de procu.
m l. iudicatum. ff. iudi. ſolui.
n l. iam tamen fideiuſſore. hoc tit.
o l. cum quærebatur. iud. ſol.
p l. iam tamen. §
p l. ſiue uero. id pr. qui ſatiſd. cog.
q l. iam tamen. §. unus. §. nunc uideamus. & §. in hac ſtipulatione ff iudi. ſol.
s d. l. iam tamen. §. ſi ex fideiuſſorib. & l. ſi ex clauſula ff. eod. tit.
ſ l. vlt. iud. ſol.
t l. nouiſſima clauſula. ind. ſol.
u Faber hic. nu. 3.
x Bal. hic.

§. Si uero reus.

1 *Hoc §. de abſentis rei procuratore agi.*
2 *Defenſor non admittitur ſine cautione* iudicatum ſolui.
3 *Quando id non procedat.*
4 *In actione reali quid cauere defenſor debeat.*
5 *Tutor defenſurus pupillum non tenetur ſatiſdare.*

Si *a* vero reus præſto ex quacunque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem eius ſubire, *b* nulla differentia inter actiones in rem vel perſonales introducenda, poteſt hoc facere: ita tamen ut ſatiſdationem *iudicatum ſolui* pro litis æſtimatione præſtet.

Nemo

Nemo enim ſecundum veterem regulam (vt iam dictum eſt) [c] alienæ rei ſine ſatiſdatione defenſor idoneus intelligitur. Quæ omnia apertius & perfectius [d] a cotidiano iudiciorum uſu in ipſis rerum documentis apparent.

a Si verò.} *Supra de procuratore actoris dixit, qui aliquod prætexit mandatum:* 1 *nunc de abſentis rei defenſore agit, qui ultro ſeſe liti ingerit. Poteſt enim quilibet ſe ad defendendum reum abſentem ultro offerre, ſiue in rem ſit conuentus, ſiue in perſonam: qui uoluntarius ſiue ſpontaneus defenſor dicitur.* 2 *Non tamen aliter admittetur, niſi ſatiſdationem præſtet,* iudicatum ſolui: *idq; propter ueterem iuris regulam dicitur: neminem aliena rei, id eſt, litis defenſorem idoneum ſine ſatiſdatione* [a] *intelligi.* 3 *Quod procedit, etiamſi is qui defenſorem abſentis ſuſcepit, eſſet filius aut* [b] *pater. Et quemadmodum hic non prodeſt neceſſitudo: ita nec ſi mandatum, nec etiam mulca poſſeſſio bonorum* [d] *immobilium. Si tamen actor negligat à defenſore ſatiſdationem exigere, conſtabit cum eo iudicium etiam ſine ſatiſdatione.*

b Nulla differentia.} *Nulla quidem eſt inter eas differentia, quia in utriſq; pariter admittatur idoneus defenſor:* 4 *in actione tamen reali non ſatis uidetur idoneus defenſor, niſi caueat non modo de ſoluendo id, quod fuerit iudicatum, ſed & de damnis, ubi ſuccubuiſſet,* [e] *reſarciendis.*

c Alienæ.} *Hoc eſt, prorſus extraneæ, & cuius ne adminiſtratio quidem ad rem pertinet: aliàqui ſatis non ſatisdaretur.* 5 *Quarè nec tutor defenſurus pupillum ſatisdare cogitur iudicatum ſolui: quia non ſua ſponte,* [f] *ſed neceſſitate officij ſeſe liti offert.*

d A cotidiano iud. uſu.} *Hinc Cæſar dicebat,* Vſum omniũ rerum magiſtrum eſſe: *perfectius enim docet, quam præcepta.*

a Hic & l. qui proprio. §. qui aliũ de proc.
b l. filiusfam. qui ſatiſd. cog.
c l. ſi ad defendẽdũ de ſolu.
d l. minor. cũ l. ſeq. de procur.
e Bal. hic.
f l. ul. §. defenſione. C. de adm. tut.

§. Quam formam.

1 *De Conſtantinopoli, quæ olim Byſantium dicta eſt.*
2 *Conſtantinopolim quando Turca occupauerit.*
3 *Roma olim caput orbis.*

Quam formam non ſolum *a* in hac regia urbe, ſed etiam in omnibus noſtris prouincijs (etſi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere cenſemus, cum neceſſe ſit omnes prouincias, *b* caput omnium noſtrarum ciuitatum, id eſt, hanc regiam urbem, eiusq; obſeruantiam ſequi.

a In hac regia urbe.) 1 *Conſtantinopolim intelligit, Turciæ urbem uetuſtiſſimam, olim Byzantium dictam: quam Conſtantinus Magnus Imp. pulcherrimis ædificijs ornauit, atque à ſuo nomine deriuatum huic nomen impoſuit, eamq; Romani imperatoris ſedem eſſe uoluit, unde etiam noua & altera Roma eſt dicta.* 2 *Hanc tamen Mahometes immaniſſimus Chriſtianæ religionis hoſtis, decimus Turcarum Imp. ui expugnauit, Anno Chriſtiano. M.CCCC.LIII.*

b Caput omnium.) *In Conſtantinopolim enim tranſlata fuere omnia Romani Imperij inſignia & decora.* 3 *Olim Roma dicta eſt caput orbis, & uere fuit & eſt: quod etiam portenderat caput humanum repertum à iacentibus fundamenta Capitolij.*

De perpetuis et temporalib. actionibus, et quæ ad hæredes & in hæredes tranſeunt. tit. xij.

1 *Continuatio præſentis tituli.*
2 *Argumentum eiuſdem.*

Poſtquam ſufficienter de actionibus dictum eſt, & de ijs, per quos actiones exercentur: nunc iuſto ordine de vita eorundem ſubiungitur: hoc eſt, quanto tempore durent, & an hæredi, atq; in hæredem dentur. 2 *In hoc ergo titulo duæ actionum diuiſiones continẽtur: quarum altera à cauſa formali ducta, ad exitum ac finem actionis pertinet: nempe quòd quædam actiones perpetuæ ſunt, quędam temporales: Altera verò cauſam materialem reſpicit, quòd ſcilicet aliæ conceduntur hæredib. & in hæredes: aliæ uerò hæredibus, ſed non in hæredes: aliæ denique neq; hæredibus, neque in hæredes dantur, quemadmodum ex textu latius cognoſcemus.*

Princ. tit.

2 *Ex quinque partib. iuris ciuilis ſcripti oriuntur actiones, quæ dicuntur ciuiles.*
2.3 *Condictio ex lege quando detur, eamq; ciuilem eſſe.*
4 *Vocula, perpetuus, variè accipitur in legibus.*

5 *Qualibet actio 30. annis tollitur.*
6. *Actiones a iure ciuili inuenta manent ciuiles, etiamſi a Pratore adiuuentur.*
7 *De actionibus annalibus.*
8 *Prator fuit magiſtratus annuus.*
9. *Pratorem edicta quando cœperint perpetua eſſe.*
10. 11 *Actiones pratoria quandoque perpetua.*
12 *Actio furti nec manifeſti ciuilis ne ſit, an pratoria.*
13 *Actiones temporales fiunt perpetuę per litis conteſtationem.*
14 *Temporalia ad agendum perpetua ſunt ad excipiendum.*

HOC [a] loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quæ [b] ex lege ſenatusve cõſulto, [c] ſiue [d] ex ſacris conſtitutionib. proficiſcuntur, [e] perpetuo ſolere antiquitus competere donec ſacræ conſtitutiones tam in rem, quam in perſonam [f] actionib. [g] certos fines dederũt, eas uero, quæ [h] ex ꝓpria Prætoris iuriſdictione pendent, [i] plerunq; intra annũ viuere: [k] nã & ipſius Prætoris intra annũ erat imperiũ. [l] Aliquando tamen & in perpetuũ extenduntur, id eſt, vſq; ad finem ex conſtitutionib. introductũ: quales ſunt eæ, quas bonorũ poſſeſſori, cæteriſq; qui hæredis loco ſunt, accõmodat. [m] Furti quoq; manifeſti actio, quamuis ex ipſius Prætoris iuriſdictione proficiſcatur, tamen perpetuo datur; abſurdum enim eſſe exiſtimauit, anno eam terminari.

[a] Hoc loco.) *Priorem diuiſionem hoc principium complectitur: nempe, alias actiones perpetuas eſſe, alias temporales.* 1 *Ad euidentiorem autem cognitionem non eſt ignorandum præter ius pratorium quinque partes eſſe iuris ſcripti: ſcilicet legem, plebiſcitum, ſenatus conſultum, placita principum, & reſponſa prudentum: quas [a] alibi ſigillatim expoſuimus, & quæcunq; actiones ex illis iuris ciuilis partibus deſcendũt dicuntur ciuiles.* 2 *Quod ſi in his non ſit expreſſum nomen actionis: tunc condictio ex lege datur, qua pariter ciuilis eſt.*

[b] Ex lege.) *Scilicet antiqua 12. tabularum: qualis eſt actio noxalis de [b] pauperie; [c] de paſtu pecoris; [d] familiæ erciſcundæ, ex lege Aquilia de damno [e] iniuria: qualis contributoria eſt; id eſt [f] plebiſcitum.*

[c] Senatusue conſulto.) *Vt eſt petitio hereditatis, ex S. C. Orphitiano, Tertilliano, & c.* [g]

[d] Ex ſacris conſti.) 3 *qualis eſt condictio ex lege: qua ſemper conceditur, quando ex conſtitutionibus principum, oritur actio, nec tamen eius nomine eſt expreſſum.*

[e] Perpetuo.) *Id eſt, ſine ulla temporis præfinitione.* 4 *Alias uero hæc uox, perpetuus, uarias acceptiones habet in legibus, ſecundum ſubiectam materiam, ut [h] alibi explicatur.*

[f] Actionibus.) *Olim ſcilicet perpetuus. Cæterum quæ olim certos habuere fines, non fuerunt prorogata per ſacras conſtitutiones ad triginta uel quadraginta [i] annos.*

[g] Certos fines.) *Sunt enim perſonales actiones deſcendentes ex iſtis quinque partibus iuris ciuilis; per conſtitutiones principum coarctatæ, ut non ſint perpetuæ, id eſt, ſine præfinitione temporis, ut olim: ſed ſint perpetuæ, id eſt, uſque ad 30. uel 40. annos,* 5 *quo ſpacio qualibet actio (ſi non ſit breuiori termino concluſa) tollitur; [k] etiamſi ſit officium iudicis.*

[h] Ex propria Prætoris iuriſd.) *Id eſt, quæ primum prodita ſunt incepta à Prætore.* 6. *Nam ſi quæ ſunt primo a iure ciuili profecta, etiãſi poſtea adiutæ fuerint à Prætore: tamen non deſinunt eſſe ciuiles, ſed prorſus priorem ſuam uim & conditionem retinent. Exemplum eſt in rei uendicatione, quam utcunque Prætor produxerit aduerſus eum, qui dolo poſſidere deſiit, tamen prætoriam non recte dixeris.*

[i] Plerunque.) *Nempe cum ſunt pœnales, uel rei quidem familiaris perſecutoriæ, ſed aliud reſcindentes, quod ſummo iure ciuili conſiſtebat, qualis eſt actio Redhibitoria, Pauliana, & aliæ ſimiles, quæ reſcindunt ius ciuile.* 7 *Hæ enim ultra annum non durant, ideoq; annales dicuntur: quemadmodum & actiones, quæ factum puniunt, & in dolũ concipiuntur, perpetua non ſunt, licet rei familiaris ſint [l] perſecutoriæ: alioqui ſunt perpetuæ æquè ut ciuiles, quemadmodum Imp. ſubijciat, & [m] Paulus diligenter alibi explica. Erat autem hic annus [n] utilis: & in eo ij tantum dies numerabantur, quibus agere [o] licebat.*

[k] Nam & ipſius Prætoris.) 8 *Prætoris annuus fuit magiſtratus, & qui Calendis Ianuariis inibat præturam, exacto anno eiſdem Calendis ponebat. Huius ergo edicta annuæ leges fuere: hoc eſt, anno ſuo quiſque æquabiliter ex ſuo edicto dicere debuit.* 9 *Quod cum Prætores malignè negligerent, & pro libidine ſua & quæſtu nunc ex edictis ſuis, nunc contra quam ediſſent, ius dicerent: Cornelius legem talis, ut ex edictis perpetuis ius æquabiliter omnibus [q] redderent. Ea edicta deinde per Offilium & Saluium Iulianum compoſita in vnum quaſi corpus* edictum perpetuum *dici [r] cœperunt.*

[l] Aliquando tamen.) 10 *Supradixit actiones pratorias plerunq; id eſt, regulariter, annales eſſe, nunc oſtendit eas quibuſdam caſibus eſſe perpetuas, nempe quoties rei perſecutoria ſunt, & iuris ciuilis rigorem nõ emẽdãt. Exẽplũ eſt in* bonorũ poſſeſſoria hæreditatis petitione: *quæ ei cõpetit, cui delatũ eſt ius ſuccedendi*

a § conſtat. ſup. de iu. nat. gent. & ciui.
b ſup § quod pau. fe. dica.
c l. qui ſeruum. de præſc. ueib.
d l. 1. fam. ercíſ.
e §. cæterum. ſu. de lege Aqui.
f l. j. ad leg. Aqui.
g ſup. de Orph. & Tertyl. C l. item de pet. hære.
h Vide glo. in c. ea enim. §. perpetua. 10. q. 2.
i l. ſicut §. hic autem. C. de. præſc. 30. uel 40. an.
K d. l ſicut & l. omnes. C. de præſcri. 30. uel. 40. ann. Dd. hic.
l l. huius de eo qui fal. tut l. 1. de eo per quem fac. erit. & ult. C. de dolo.
m l. in honorariis. de act. & obli.
n l. 1. §. quod autem ait prætor. de ui & ui arm.
o l. 1. de diuer. & temp. præſ.
p Cic. in præto. ur.
q Bato. hic ex Aſconio.
l. fi. de ſta. hom. l. 3. de org. iu. & §. prætorum. ſup. de iu. na. gen. & ciui.

dendi ex bono & æquo ad perſequendas res hæreditarias, cum de iure ciuili ſummo non [s] *admitteretur.* 11 *Item in* fideicommiſſaria hæreditatis petitione,*quę ei conceditur, cui reſtituta eſt hæreditas ex fidei commiſſo ad perſequenda bona hæreditaria. Vtraq; enim perpetua eſt, vt prætoria, hærediq; & in hæredẽ* [t] *competit.*

m Furti quoque.§ 11 *Actio furti manifeſti vtcunq; ſit prætoria, & pœnam quoq; contineat, tamen perpetuo datur, quod ob furtorum frequentiam timeri poſt annum quadrupli pœnam Prætor publicè vtile eſſe* [u] *exiſtimauerit.* 12 *Cæterum actionem furti nec manifeſti ciuilem eſſe, ideoq; perpetuo durare,* [x] *alibi diximus: tametſi* [y] *Baro eam pariter prętoriam eſſe, et ſic anno tantum durare malit: licet in vniuerſum coercitio furti ex l. 12. tab. deſcendat. Nam Prætor dupli pœnam (inquit* [z] *Gellius) furib. nec manifeſtis & impoſuit, antiquo iure decemuirali.* 13 *Illud porrò prædictis addendum eſt, actiones alias temporales per litis conteſtationem perpetuas fieri. Nam omnes* [a] *actiones, quæ morte aut tempore pereunt, ſemel incluſæ iudicio permanent, ſiue agendo, ſiue excipiendo includantur. Poſtremò actiones, quæ ad perſequendum ius noſtrum annales ſunt: hæ nobis perpetuo ſuam vim exhibent ad excipiendum, ſi alius aduerſus nos negat, & ideo eſt, quoniam in actoris quidem poteſtate eſt, quando utatur iure ſuo: is autem, cum quo agitur, non habet in poteſtate quando* [b] *conueniatur.* 14 *Et hoc eſt, quod vulgò dicitur:* Temporalia ſiue annalia ad agendum, perpetua ſunt ad excipiendum.

s l. 1. & 2. de poſſeſ. hære. peti.
t l. vl. § ult. de fidei. com. hære. pet.
u vt hic, & l. ſi eum quis. § quandiu. de fur.
x § 1. ſup. de oblig. quæ ex deli naſc.
y Ibidem, & hic.
z libr. 11. Noc. Att.
a l. omnes. de regu. iuris.
b l. purè. de do. ma. exce. l. licet. C. de except.

§. Non autem.

1 *Actionum diuiſio, hæredes contrahentium & delinquentium reſpiciunt.*
2 *Quæ actiones dentur hęredibus, & in hæredes.*
3 *Quæ hæredibus, ſed non in hæredes.*
4 *Quæ deniq; neque hęredibus, neque in hæredes.*
5 *Ipſum ius quid ſignificet apud conſultos.*
6 *Regula ex maleficijs pœnales actiones in hęredem rei non dari explicatur.*
7 *Quando actio pœnalis etiam in hæredem detur.*
8 *Furtum paſſus quatenus furti actionem habeat.*
9 *Actio iniuriarum neque hæredib. neq; in hæredes datur.*
10 *Regulariter actiones ex contractibus & hęredibus, & in hæredes dantur.*
11 *Fallit in actione de dolo.*
12 *Pœnalis actio poſt litem conteſtatam & hæredi & in hæredem datur: fallit, ut nu. 13.*

Non *a* autem omnes actiones, quæ in aliquem [b] aut ipſo iure competunt, aut à Prętore dantur: & in hæredem æque competunt, [c] aut dari ſolent. *d* Eſt enim certiſsima iuris regula ex maleficijs pœnales actiones in hæredem rei nõ competere: *e* ueluti furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, damni, iniuriæ. Sed [f] hæredibus huiuſmodi actiones competunt, nec denegantur, *g* excepta iniuriarum actione, *h* & ſi qua alia ſimilis inueniatur. *i* Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hæredem [k] non competit: ueluti cum teſtator doloſe uerſatus ſit, & ad hęredem eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones, quas ſupra dicimus, ſi *l* ab ipſis principalibus perſonis *m* fuerint cõteſtatæ: & *n* hæredibus dantur, & contra hæredes *o* tranſeunt.

a Non autem.§ *Diximus, in hoc titulo duas actionum diuiſiones tractari: priore ergo abſoluta, ad alteram nunc tranſit, quæ hæredes contrahentium & delinquentium, eorumq; ſucceſſores reſpicit.* 1 *Ea talis eſt, quòd quædam actiones conceduntur hæredib. & in hæredes: quædam hæredibus, ſed non in hæredes, quædam neque denique hæredib. neque in hæredes.* 2 Hæredib. & in hęredes *competunt actiones ex contractibus uel quaſi contractib. ciuiles & prætoria, in rem & in perſonam, modò tamen ſciamus, hæredem teneri in rem actione, non tam quod hæres, quam quod poſſeſſor eſt rei* [a] *litigioſæ.* 3 Hęredibus & non aduerſus hæredes *dantur actiones ex maleficiis, uel quaſi maleficijs: item ex contractibus, in quibus teſtator dolo sè verſatus eſt, cum nihil inde ad hæredem* [b] *peruenerit.* 4 Neque hæredibus neque in hæredes *conceduntur actiones, quando ſcilicet ex delicto agitur criminaliter, nempe ad pœnam ademptionis bonorum, vel aliam fiſco* [c] *adplicandam, etiamſi fuerit lis conteſtata, niſi condemnatio fuerit* [d] *ſecuta, nec refert, an fuerit publicum ſiue priuatum crimen. Excipiuntur tamen nonnulla crimina, puta læſæ maieſtatis, hæreſis, repetundarum, peculatus, & de reſiduis. Quorſum pertinet etiam actio* [f] *iniuriarum, actio in factũ, quæ datur contra libertum, uel filium uocantem patronum, aut patrẽ in ius ſine* [g] *uenia: & ſi quæ ſunt ſimiles.*

b Aut ipſo iure.) *Id eſt, iure ciuili & mero.* 5 *Eſt enim (vt Baro hic annotat)* ipſum ius *apud conſultos, ius ciuile, quod Prætoris beneficium nullo modo deſiderat, ſiue actionem ipſe concedat, ſiue exceptionem, ſiue reſtitutionem* [h] *in integrum. Interdum tamen ipſo iure quid fieri dicitur, quod factum, ſiue operam hominis non* [i] *requirit.*

c Aut dari ſolet.) *Hæredi ſcilicet.*

d Eſt enim certiſsima.) 6 *Notabilis certè hęc eſt regula, in* [k] *Pãdectis & inter cæteras iuris regulas relata, videlicet,* ex maleficiis pœnales actiones in hæredẽ *rei* non competere, *ob id certè, quia per mortẽ delictum*

a l. ſi in rem. de rei vend.
b Vt hic.
c l. ul. C. ſi reus uel accuſ. mor. fue.
d l. ex iudiciorum. de publ. iud.
e gloſ. hic uerbi ex maleficijs.
f hic uerſ. excepta iniuriarũ actione.
g l. pe. & in ius uoc. §. ult. inf. de pœn. tem. ling.
h l. in cauſæ. de mi no. capi. ſi ubi de pac. §. quos autẽ. ſup. de bon. poſſ. & l. 1. de ſuperfi.
i Bello. lib. 1. ſup. diputat. c. 3.
k l. pupillum. § in hæredes. & l. ſicu ti. pœna. de regu. iur.

lictum

a Cum quo actum eſt.} *Lite ſcilicet iam conteſtata: & fortè etiam factis probationib.* 2 *nam ſi reus ante acceptum iudicium paratus eſſet ſatisfacere, non foret opus, vllam iudicis abſolutionem expectare: eũ nec iudicium ſubire cogatur paratus ad* [c] *ſoluendum.*

b Satisfaciat actori.} 3 *Quid eſt, quod ait, ſatisfaciat? Certè qui rem, quæ petita eſt, reſtituit poſt litẽ conteſtatam non aliter ſatisfacere videtur, quàm ſi cum fructibus & omni cauſa reſtituat, & ſumptus in litem* [c] *factos. Eſt.n. ſatisfacere, deſiderium actoris implere, qui hæc omnia ex iudicio conſequi deſiderat, & ad quæ, ſi pergat reus litigare, damnandus* [e] *eſt. Proderit autem maximè reo abſolutio, ſi fortè condemnatio ignominioſa futura* [f] *erat: vel aliàs pœnam iudicato ingereret, quod* [g] *Bart. alibi pluribus docet.* 4 *Semper tamen conſultius eſt conuento ante acceptum iudicium offerre ſatisfactionem, quòd illo caſu abſolutio pendeat ex iudicis arbitrio. hoc verò, etſi velit, condemnare non* [h] *poſſit. Sed quid ſi reus paratus quidem ſit ſoluere, non tamen habeat copiam illius, cui debeat? & tunc per edictum citandus eſt, poteſtq; mandato iudicis fieri* [i] *conſignatio & depoſitio.*

c. Conuenit.) *Et ſic ipſius uoluntati atq; arbitrio relinquit.*

d. Abſoluere.) 5 *A proceſſu ſcilicet & obſeruatione iudicij, à cauſa enim iam eſt abſolutus per ſatisfactionem; ideo non eſt neceſſe, eum diffinitiuè abſoluere ab actione & actoris* [k] *iure, atq; ita Accurſius & Platea hic Imperatorem interpretantur.* [l] *Alij tamen malunt, reum tali caſu in uniuerſum abſoluendum eſſe, non mõ ab inſtantia, ſed etiam ab ipſa cauſa, in quam ſententiam & ipſe inclino: tũ quia hoc vtilius erit reo, ut ſi fortè non valeat probare ſolutionem, poſſit abſolutionem docere, tum quia ſi ab obſeruatione iudicij* [m] *abſolueretur, ſolum acta cauſa annullarentur, quod reo parum prodeſſet. Quanquam aũt reus ante ſñiam ſatisfaciens actori, abſoluatur quo ad principale, in expenſis tamen condemnandus erit, ſi temerè* [n] *litigauerat. Idem erit, ſi res vel ſpecies debeóatur, & erant acceſſiones, in his.n. fiet nihilominus* [n] *condemnatio.*

c l. ſi reus paratus. de proc.
d l. præterea. de rei uend.
e l. 1. qui ſatiſd. co.
f l. 1. de his qui no. infa.
g l. infamiã. de pu. iud. l. iuſiurãdũ, & ad pe cu. de iu. relur.
h d. l. ſi reus paratus, & Egui. hic.
i tex. & ibi Bart. in d. l. ſi reus paratus.
K Ioan. de Pla. hic.
l Faber hic.
m l. proponẽdum, C. de iudic.
n Arg. l. ſi quis inficiatus. depoſit. Bart. l. ſi rem. de pig. act.
n Faber hic.

De Exceptionibus. tit. xiij.

1 *Collocatio huius tituli aſſenſa.*
2 *Exceptio vnde deſcendat.*
3 *Exceptiones per quæ verba olim concipiebantur.*
4 *Exceptionis etymus non eſt ab excludenda actione.*
5.6 *Exceptio nonnunquam præſcriptio dicitur: & vnde hoc proueniat.*
7 *Exceptio & præſcriptio quomodo differant.*
8 *Exceptionis deſcriptio. & nu. 12.*
9 *Exceptio genericè & ſpecificè accipitur*
10 *Exceptio & defenſio an inuicem differant.*
11 *Exceptio intentionis, an propriè exceptio dici poſſit.*

IVſta planè eſt huius tituli collocatio. Quia enim hactenus de actionib. diximus actorumq; intentionem inſtruxit Iuſtinianus: nunc recto ordine ad eorum quoque partes tranſit, qui ſupradictis actionib. pulſantur: qui rei appellantur propria & ſpeciali ſignificatione: eosq; pariter inſtruit, qua ſeſeratione tueri poſſint, & excipere, actorũq; impetus depellere. 2 *Quod ad declarationẽ rubricæ attinet, principio videndum quid ſignificet exceptio: quippe verborum prior, rerum potior eſt interpretatio.* [a] *Exceptio ab excipiendo deſcendit: ut enim, cum ex regula detrahimus caſus quoſdam, excipere dicimur: ſic & cum actioni propoſitæ non eſſe locum contendimus.* 3 *Quod ex ipſis exceptionum formulis paſſim in iure obuijs palam fit. Per aduerbia enim,* Niſi, & , Si non, *ferè cõcipiebantur à Conſultis: veluti,* Si non conuenit, ut eadem res mihi quoque pignori [b] eſſet. Si non mihi mandatum ſit, ut à creditoribus [c] peterem: Si non inter creditorem, & eum, ad quem uſusfructus pertinet, conuenerit, ut vſusfructus [d] pignori ſit: Si nõ contra tabulas bonorum poſſeſſio filio dari [e] potuit: Si in ea re, de qua agitur præiudicium hæreditati non [f] fiat. Niſi ripæ tuendæ cauſa factum [g] ſit: Si ea res iudicata ſit inter te, & eum cui [h] uendidiſti: *& ſi quæ ſunt ſimiles formulæ, in quib. ſemper ſubaudiendũ eſt: rectè ageres, niſi, uel, ſi non, &c.* 4 *Errant ergo, qui putant, exceptionis etymum ab excludenda actione eſſe: quoniam* [i] *Vlpianus exceptionem magis deſcribere voluit, quàm originem eius explicare.* 6 *Solet autem exceptio non rarò ab antiquis conſultis præſcriptio* [k] *dici: vnde etiam eſt titulus in* [l] *Pandectis* de exceptionibus, ſeu præſcriptionib. *Et alibi traditur,* [m] præſcriptionis fori à principio à litigatoribus opponendas eſſe: *item,* omiſſam præſcriptionem delatoriam poſtea exerceri non poſſe: *& ſi qui ſunt ſimiles loci, in legib. paſſim* [n] *obuij.* 6 *Sed unde, hoc fit, quod præſcriptio pro exceptione accipiatur, non uidentur Doctores ſatis intellexiſſe. Mihi veriſimile uidetur,* [o] *exceptiones, reorum ideo olim præſcriptiones fuiſſe dictas, quoniam ſicut actiones certas olim formas & conceptiones, in quib. cadens à ſyllaba cauſa cadebat.* [p] *qua Iuſtinianus ob id ſuſtulit, ita exceptiones quoq; certis formulis conceptæ fuerant & conſtitutæ, ne pro arbitrio poſſẽt a reis cõuẽtis extra rẽ (vt nũc ſæpe fit) ꝓponi. Nã ꝑſcribere inter cætera ſignificat ſtatuere aliqd & certo ordine cõcipere. Hinc ergo factũ eſt, ut exceptiones indifferẽter, ſiue ex lõga poſſeſſione, ſiue ex alijs diuerſis tẽporum definitionib. eſſent productæ, ꝑſcriptiones appellarentur* [q] *vt eſt tit. in Pandect.* De diuerſis & temporalib. præſcriptionib. *Unde* [r] *Modeſtinus.* V trobique enim *inquit,* præſcriptione ſubmouebitur.

a l. ũ. ff. ſi cert. peta.
b l. ſi debitor. de pign. & hypo.
c l. atque ſi hoc. de proc.
b l. ſi is qui bona. §. uſufr. de pign.
e l. præteritos, de bo. poſ. con. tab.
f l. 1. fam. ercisc.
g l. 1. § Labeo ſcribit. de flum.
h l. ſi à te. de exce. rei iud.
i l. 2. de excep.
k l. quinq. pedum.
l l. ult. C fin. regũ.
m l. pen. d. tit.
n Quorum Alcia. aliquot cõgeſſit in rep. d. l. quinq; pedum.
o Old. in tractat. de preſcrip.
p Gell. li. 20. c. 9. Alc. in l. pecuniæ verb. de uerb. ſig.
q l. 1. & 4. C. de form. & impu. ſub.
r l. nihil. in prin. de inoff. teſt.

bitur. Et a alibi non ſemel exceptionem rei iudicatæ vocat præſcriptionem. 7 *Alciatus* [t] *tamē exceptionē à præſcriptione diſtare cenſet, tanquam genus à ſpecie, nempe quòd exceptio generale nomen ſit cuiuſcunq; defenſionis quoquo modo actioni obiectæ: præſcriptio verò ea propriè dicatur, quę directo intentioni agentis non aduerſatur, nec eam prorſus negat, ſed cōtendit, ne admittatur eo, quo agitur modo. Poſt interpretationem verborum nunc rem ipſam uideamus.* 8 *Exceptio itaq́; (*[u] *Vlpiano autore) eſt, actionis excluſio. Sed hæc declaratio, id eſt, uocis interpretatio potius eſt, quàm definitio: clarius enim & apertius eſt, excludere: ſubaudi, obligationem, actionemq; ex ea promanantem. habet tamen eiuſmodi declaratio uim definitionis. Quia verò hęc ſpecificę tantum exceptioni conuenit: ideo largius definienda eſt.* 9 *Sciendum. n. eſt, ſicut actionis, ita & exceptionis nomen genericè & ſpeciatim accipi in legib. Generali appellatione exceptio dicitur omnis defenſio, qua conuentus agentem in iudicio à ſe depellit: ſiue iure ei competat actio, ſiue de facto tantum experiatur. Nam & dilatoria, & ſolius intentionis excluſiones, propriè exceptiones* [x] *dicuntur.* 10 *Et accepta hac ſignificatione nihil diſtant exceptio, & defenſio: vnde plerunq; defenſionis verbo pro exceptione utuntur conſulti.* [y] *Speciali autem acceptione hę ſolum depulſiones uocantur exceptiones, quibus actiones excluduntur.* 12 *Poteſt ergo exceptio generica ſic rectè* [z] *definiri:* Exceptio eſt actionis, uel intentionis excluſio, actionis quidem, *ſi ea de iure agenti competit, ſed non effectu exactionis: intentionis verò, ſi actori iure nulla datur actio, ſed tantum de facto experitur. Dixi autem,* actionis vel intentionis, *disiunctim ideo, quia exceptio quandoq; actionem, quandoq; intentionem tantum excludit.* 13 *Scio plerosque controuertere, num exceptio ſolius intentionis, propriè exceptio dici poſſit: cum ducto argumento ab etymo uocis, ita demum quis dicatur propriè excipere, quando excludit actionem actoris fundatam, ſed quando reus negat, quod petitur, non poteſt dici, actorem excludi, cum intentionem necdum fundauit? Verùm ſuprà oſtenſum eſt, exceptionem non ab excludenda actione dictam: ſed ab excipiendo deſcē dere: & negari haud poteſt, quin & is propriè excipiat, qui actorem de facto agentem depellit, eiusq́; fundamentum, ex quo deducere nititur actionem, auertit ac depulſat. Excipit ſi quidem reus cum actionem de facto ab actore propoſitam ei non competere oſtendit: interim non inficior, quin interdū cum actione etiam intentio excludatur: ut in actione doli, uel metus uidere eſt, attamē in comperto eſt, mixta ſub ſimplicibus* [b] *contineri. Et hæc ad protheoriam præſentis tituli in gratiam Tyronum præferri libuit.*

t l. qui agnatis de excep. ſeu præſcrip.
u d. l. quinq. pedū.
x d. l. 2. de excep.
x Alc. in l. oportebit. § actionis. de verb. ſign.
y l. ſiquidem. l. ſi qs C. de exce. l. 1. de iu. & fac. ign.
z Pan. in rub. extra de exce.
a Fel. & Dec. in d. rub. de exceptio.
b gl. in l. 1. in pr. ibi Zaſ. de uerb. obl. & Ang. in §. omniū. ſupr. de act.

Princip. tit.

1 *Exceptiones quando rei uel perſonæ cohærere dicantur.*
2 *Exceptionum alia iuris, alia facti.*
3 *De exceptione, quod metus cauſa.*
4 *De quo metu ea exceptio intelligenda.*
5 *Exceptio doli explicatur.*
6 *Exceptionem doli duplicem eſſe.*
7 *An doli exceptio detur contra hæredes doloſi.*
8 *Exceptio doli perpetua eſt.*
9 *Ecepsio erroris declaratur.*

SEquitur, vt de exceptionibus diſpiciamus. comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum *a* eorum gratia cum quib. agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipſa perſecutio, qua actor experitur, *b* iuſta ſit: tamen iniqua ſit aduerſus eum, cū quo agitur. [c] Verbi gratia, ſi metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras promittere: palam eſt, iure ciuili te obligatum eſſe, & actio, qua intēditur, dare te oportere, efficax eſt: ſed iniquū eſt, te cōdēnari. ideoq; datur tibi *d* exceptio. Quod metus cauſa, *e* aut doli mali, *f* aut in factum compoſita ad impugnandam actionem.

a Eorum gratia, cum quib.) *Id eſt, reorum. Sic enim ipſe* [a] *Vlpianus hæc verba interpretatur. Nec intereſt, an cum principalib. rei debendi, eorumq; hæredib. agatur: an verò cum eorum fideiuſſorib. mandatarijs, & ſimilib.* [b] *perſonis. Si tamen ſit exceptio, quæ rei cohæreat: ſecus in exceptione cohærēte* [c] *perſonæ.* 1 *Dicuntur autem exceptiones cohærere rei, quæ radicem obligationis concernunt: ut eſt exceptio doli mali, Iuſiurandi, pacti non numeratæ pecuniæ. In perſonam autem dicuntur exceptiones cohærere, quæ perſonam, eiusq; qualitatem potius concernunt, quam radicem* [d] *obligationis.*

b Iuſta ſit.) *Hoc eſt, efficax ad agendum: inſpecto ſcilicet ſummo iure ciuili.*

c Verbi gratia. 2 *Hinc meminiſſe oportet, exceptionem aliam eſſe iuris, aliam facti ſiue intētionis.* Exceptio iuris eſt, *quæ eliditur actio illius, cui de iure quidem actio comprobat, ſed non cū effectu exactionis, & huius tria hic exempla referuntur: nempe exceptio metus, doli, & in factum, loco doli contra parentem & patronum, quas ſigillatim mox examinabimus. Facti uerò eſt, qñ actori de iure nulla competit actio ſed de facto tantum agit; ut quia uel ab initio non habuit actionem: uel habuit quidem, ſed iam prorſus eſt extincta,*

a l. 3. iure.
b Ang. in rubr. huius titu. num. 10.
c l. exceptiones. hoc ti. l. quia perſonale. & ibi Bar. ſol. matrim.
d Exempla ſunt in d. l. exceptiones.

tiſta: tales, exceptio rei iudicatæ, tranſactionis, iuſiurandi, confeſſionis, & id genus alia.

d Exceptio quod me. cau.) 2 *Prima exceptio cuius hic fit mentio, eſt exceptio* quod metus cauſa, *quæ datur aduerſus petentem, id quod promiſſum eſt* [e] *per metum, & quemadmodum actio,* quod metus cauſa, *qua petimus rem mecu extortam cum omnib. acceſſionib. nobis reſtitui utcunq. in perſonam ſit ex maleficio uiolentę concuſſionis, in rem tamen ſcripta* [f] *cenſetur: ita exceptio quoq. metus in rem ſcripta* [g] *eſt.* 4 *Nõ aũt quilibet uanus timor, puta alicuius uexationis, uel periculi remotioris: ſed præſentis mali, aut ueri ſimiliter mox futuri metus hic intelligendus eſt, qui meritò etiã in hominẽ cõſtantiſſimum cadere* [h] *poſsit.*

e Aut doli mali.) *Altera exceptio doli eſt, quæ aduerſus exigentem id quod dolo malo actoris promiſſum eſt,* [i] *competit: ideo inuecta, ne dolus ſuus cuiquam patrocinaretur. Neceſſe autem eſt in hac exceptione, ut eam obijciens alleget, dolo actoris factum eſſe. De dolo enim agentis excipere oportet, non alterius: niſi in caſibus in quibus dolus unius alteri* [k] *nocet.* 6 *Porrò hæc de dolo exceptio duplex eſt: una, quæ principaliter ex ipſo contractu datur, ut ſi dolo me induxiſti, ut tibi promitterem, & hæc condemnatum infamat, & quia odioſior eſt, ſi quis debitor ea tutus exceptione ultro ſoluat,* [l] *non repetit. Altera eſt, quæ non oritur tempore contractę obligationis, ſed magis ex quodam facto poſtea ſubſecuto: ueluti, ſi pactus non petere ante Kalendas, nihilominus ante eum diem petas. Et hæc quidem exceptio conuenit cum exceptionibus in factum, nec ullatenus* [k] *infamat, eſtq. fauorabilior, ut ſi quis, cum ea tutus eſſet, per errorem* [n] *ultrò ſoluerit, poſsit condicere.* 7 *Illud quoq. addendum eſt, circa doli exceptionem, quod ex perſona illius, cui obijcitur perſonalis ſit, ideoq; non poſsit contra alium opponi, quam eũ qui dolum commiſit, eiuſue hæredes, in id quod ad eos peruenit: hoc eſt, quatenus ex dolo defuncti locupletior ad ipſos hæreditas perueniret, fraudeq. eorũ factum* [o] *eſt. Excipiuntur tamen hæredes parentum, uel* [p] *patronorum. Cæterũ ex perſona eius, qui hanc exceptionem obijcit, in rem ſcripta eſt, ſiquidem in excipiendo nõ principaliter quæritur de autore doli: ſed an in ea re dolo malo aliquid factũ ſit.* [q] 8 *Eſt autem perpetua hæc exceptio doli utcunq. actio de dolo biennio tantum* [r] *duret.*

f Aut in factum.) 9 *Tertia exceptio in factũ eſt, quæ datur cõtra eum, qui exigit, id quod quis errore, quaſi deberet, promiſit. Quia uerò errorem iuſtum eſſe oportet, & διηγηματικῶς id eſt narratiuè, hæc exceptio* [s] *opponitur, in factum dicitur: oportet enim in iure apud Prætorem narrare factum, ut æſtimet, an iuſtus error* [t] *fuerit. Alij uero hanc exceptionem erroris dicũt: qua & illi ſeſe tueri poſſunt, qui eius rei incuſantur, quam neſciuerint iure ciuili prohibitam. Non enim facti ſolum ignorantia, ſed & iuris ciuilis ad effugiendum damnum excuſat. Itaque ſentiendum eſt in ijs* [u] *caſib. in quib. ignorantia facti aut iuris non noceat.*

e l. ſi donationis. C. qd. me. cau.
f l. metũ autem. §. vlt. qd me. cau.
g l. apud Celſum. §. me. cau. de. dolo ma. & me. excep.
h l. metũ aũt. cum aliquot ll. ſeq. qd me. cau.
i l. 1. de do. excep.
K de quib. uide gl. in l. 2. §. docere. de dol. excep.
l l. qui exceptionẽ. ubi gl. de cõd. in deb.
m l. 2. §. itẽ quæritur. de dol. excep.
n l. ſi non fortè. §. indebitũ. de cõd. indeb.
o l. ſi plures. l. in hæredem, cũ l. ſeq. de dol. ma.
p l. apud Celſum. §. aduerſus parẽtes. de do. mal. & me. excep.
q l. 2. § plane. de do. ma. & me. exeep.
r de dolo. C. de dolo.
s Theoph hic.
t Ioan. And. in ca. ignorãtia. de regul. iur.
u Quod habes in l. regula. de iur. & fa. ig.

§ Idem iuris.

2 *Exceptio non numeratæ pecuniæ attingitur.*
2 *Exceptio non num. pecuniæ propriè in mutuo locum habet.*
3 *Pecuniæ appellatione res & mobiles & immobiles continentur.*
4 *Exceptio non num. pecu. biennio durat.*

Idem [a] iuris eſt, ſi quis quaſi [b] credendi cauſa pecuniam a te ſtipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam a te pẽtere poſſe eum, certum eſt: dare enim te oportet, cum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari: placet, exceptione pecunię non numeratæ te *d* defendi debere, cuius tẽpora nos) ſecundũ quod iam *e* ſuperiorib. libris ſcriptum eſt) conſtitutione noſtra coarctauimus.

a Idem iuris eſt) 1 *De exceptione non numeratę pecunię hic §. loquitur: de qua nos plura* [a] *alibi ſcripſimus. Nam ſi quis alicui det ſyngrapham, qua promittit ſe redditurum decem, quæ ab eo acceperit ex aliqua cauſa: aut apocham qua teſtetur ſe accepiſſe ab aliquo debitum ſpe futuræ numerationis, aut ſolutionis, nõ eſt dubium, quin teneatur obligatione ciuili, ut ſoluat, quod promiſit, & ut non petat, quod ſe recepiſſe ſcrĩpſit. Verum quia iniquũ eſt, eum teneri ad reddendum quod non acceperit: aut ad liberandum debitorem à quo debitum nõ ſit ſolutum, propter nudum ſyngraphæ aut apochæ teſtimonium: quare legibus conſtitutũ eſt, ut ſi debitor ſcripſerit ſibi numeratam pecuniam, cum non ſit, ei præiudet ſcriptura, niſi intra biennium exceptionem non numeratę pecuniæ* [b] *oppoſuerit.*

b Credendi cauſa) *Id eſt, mutuum dandi.* 2 *Nam in mutuo propriè locum habet hæc exceptio. Et obſerua multum referre ex cauſa ſcripſerit quis ſibi aliquid datum. Nam ſi mutui quidem nomine data ſit cautio, illi qui dedit eam, competit hæc exceptio aduerſus eũ, in quem cautio eſt expoſita, ita uidelicet, ut ſi ex ea conueniatur, & biennium nondum ſit elapſum, liceat, eam illi opponere, & actori incumbat, numerationem factam* [c] *probare. Ex alia uerò cauſa ſi quis ſcripſerit, ſe accepiſſe quippiam ab aliquo, cogitur ſtare ſuę confeſsioni, quam ſcripto fecit, niſi euidentiſſimis probationib. in ſcriptis habitis oſtendere paratus ſit, ſibi non eſſe exhibitum id quod ſpe futura numerationis ſe accepiſſe, aut redditurum* [d] *ſcripſerit.*

c Pecuniam.) *Hoc non ſolum de pecunia, ſignata accipiendum eſt, ſed de quauis alia re: quæ mutuo dari* [e] *ualeat.* 3 *Nam pecunię nomine omnes res tam ſoli, quam mobiles* [d] *continentur. Quamcunq. ergo rem ſcripſimus nos accepiſſe, locum habet hæc exceptio, ſi ea res data non ſit.*

a ſup. de lite. obl.
b l. in contractib. C. de non nu. pe.
c l. aduerſus. C. de non nu. pecu.
d l. cum de indebito §. ult. de probatio.
e de l. in cõtractib.
f l. pecuniæ. de ver. ſign.

d Te defen-

g l. tam mandatori. C. hoc tit.
h l. ſi intra, C. e. tit.

d Te defendi.} 4 *Intra biennium, quod præſtitutum eſt huic exceptioni. Et hoc ad fideiuſſores* g *quoq. & hæredes* h *producitur: ſi modò biennium necdum lapſum ſit.*

e Superioribus liberis.) *Nempe lib. 3. Inſtit. ſub titulo* de literarum obligatio. *vbi diffuſius hac de re diſputatum eſt.*

§. Præterea.

1 *Exceptio pacti de non petendo explicatur*
2 *Eadem illuſtrata per exemplum.*
3 *Per pactũ de non petẽdo non tollitur pcedens obligatio ipſo iure, ſed tantũ per exceptionẽ.*

Præterea debitor ſi pactus fuerit cum creditore, ne à ſe pecunia peteretur, nihilominus obligatio *a* manet: quia pacto conuento obligationes non omnino diſſoluuntur, qua de cauſa efficax eſt aduerſus eum actio, quum actor intendit: *b Si paret eum dare oportere*: ſed quia iniquum eſt, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti.

a gl. in l. qui æquitate. de do. ma. excep.

1 *Rurſus alia exceptio adducitur: nempe* pacti de non petendo. *Depelluntur enim & illi ab agendo, qui pacti ſunt ſe non petituros, quod ipſiq; ex legitima aliqua cauſa debetur. Nam cum exceptio detur ex* a *æquitate, nec quicquã magis æquum ſit, quam pacta conuenta ſeruari, palàm eſt, etiam nudum pactum de non petendo habere exceptionis vim, ſi eã, ex qua nobiſcum agitur, talis ſit, ut ipſo iure ſublata per iſtud pactum dici non poſſit, quales ſunt omnes legitimæ conuentiones, quę non ex ſolo iure gentium, ſiue æquitate naturali, ſed & iure poſitiuo exiſtunt. Nam etſi contra eas interpoſitum ſit pactum de non petendo eo, quod nobis ex earum obligatione debetur: tam quia obligationes penitus non tolluntur contrarijs conuentionibus, niſi factæ ſint eiſdem formis: quibus illæ ſint initę, quarum obligationes tollere debent: neceſſe eſt pacti exceptione apud iudicem elidi quod reliquum de obligatione manſit. propter imbecillitatem pacti qđ internenit contra primam obligationem, quod illis deeſt in tollenda obligatione, iudicis cognitione & autoritate ſuppleatur.* 2 *Dicam (ſi potero) expoſitius. Mænius ſtipulatus eſt a Titio centum, quæ promiſit ſe illi daturum pro fundo, quem ab eo emit: poſtea Mænius venditor fundi nudo pacto pollicetur, ſe illa centum ab eo non petiturum: quod pactum quia ſolum naturalem parit obligationem, non poteſt abſque ope exceptionis, id eſt, ipſo iure: & ſine facto hominis tollere obligationem ex ſtipulatione natam: quia ea non ſolum naturalis, ſed & ciuilis eſt. Itaq. ſi Mænius ex obligatione ciuili, quæ per ipſum pactum non eſt extincta, & ius agendi illi prębet, propterea quod naturali obligatione ante iſtud pactum inncta fuerit* d *Titio iſta centũ petat: oppoſita exceptione de non petendo tollitur ciuilis obligatio, quæ ex ſtipulatione apud Mænium manſit demum interueniente iudicis cognitione. Atque ita quoque pactum de non petendo nõ tollit ius petendę hæreditatis, aut alterius actionis realis, ſed impedit tantum eas, vt non ſortiantur effectũ, ſi per exceptionem oppoſitum ſit. Atque in hunc modum* b *Lag. poſt Bartolum & reliquos* c *commentatores hanc pacti de non petendo exceptionem eleganter explicuit.*

b in uerb. iuris ciuilis.
c in l. ſi unus. §. pactus ne pe. de pa.
d l Stichũ aut Pamphilum. §. naturalis. de ſolutio.
e Vide Corraſ. lib. 2. Miſcell. c. 16.

a Obligatio manet.} 3 *Et ſic per pactum de non petendo non tollitur præcedens obligatio ipſo iure, ſed exceptionis demum obiectu, quod intellige de naturali, & ciuili obligatione ſimul. Naturalis enim tantum obligatio ſolo pacto non petendi tollitur: quia* d *vinculum æquitatis, quo ſolo ſuſtinebatur, conuentionis æquitate diſſoluitur. Rectè ergo Paulus ſcribit, quòd ſi creditor reũ, qui pactum de non petendo fecit, in ius vocauerit, isq. reus pacti exceptionem oppoſuerit: extincto* e *primum ſolo pacto naturali, ciuilis nunc per pacti oppoſitionem elidatur, hoc eſt, extinguatur & perimatur.*

b Si paret eum dare opor.} *Id eſt, ſi intendat actionem perſonalem. Fuit enim hæc olim actionis in perſonam formula, ſicut alibi annotauimus.*

§. Aeque ſi debitor.

1 *Exceptio iuriſiurandi explicatur.*
2 *Cauſa ſemel iuramento deciſa non poteſt prætextu periurij retractari.*
3 *Iuramentum procuratoris aut defenſoris rei domino prodeſt.*
4 *Simplex procurator non poteſt iuramentum deferre.*
5 *Procurator in rem ſuam quis dicatur.*
6 *Iuramentum ſpontaneum nullam vim habet.*
6 *Eadem uis eſt iuramenti remiſſi, quæ præſtiti.*
8 *Iuramentum prodeſt, ſiue quis in perſonam, ſiue in rem actione conuentus ſit.*
9 *Iuramentum affirmatiuum maiorem vim habet, quam negatiuum, & quæ ſit diuerſitatis ratio: num. 10.*
11 *Iuramentum etiam ſucceſſori iurantis prodeſt.*

Aeque a ſi debitor b creditore c deferente d iurauerit, nihil ſe dare oportere, e adhuc obligatus permanet. ſed quia iniquum eſt de periurio, queri, f defenditur per exceptionem g iuriſiurandi. h In iis quoq; actionibus, quibus in rem agitur, æquè neceſſariæ ſunt exceptiones, ueluti ſi petitore deferente poſſeſſor iurauerit, eam rem ſuam eſſe, & nihilomi-

hilominus petiror eandem rem vendicet. Licer enim verum ſir, quod intendit, id eſt, rẽ eius eſſe, iniquum tamen eſt, *k* poſſeſſorem condemnari.

1 *Enarratur hoc loci exceptio iuſiurandi, quæ competit aduerſus actionem tam in rem, quam in [a] perſonam, docetq; hic Iuſtinianus iuſiurandũ præſtitum à reo, qui nihil debet, non tollere præcedentem obligationem, ſeu contra petentem exceptionem iuriſiurandi concedi. Sicut.n. pactum non petendi non extinguit ciuilem obligationem, ſed duntaxat naturalem, vt [b] paulo antè oſtendimus: ita & [c] iuſiurandum. Si aũt præſtetur ab actore iuramentum in perſonali actione: tunc ſi formiter iuratũ ſit, datur actio ex eo contractu, ſin informiter, actio in factũ [d] competit. Quando aũt dicatur formiter vel informiter iurari, [e] alibi oſtenſum eſt. Obſerua ergo, actorem volentem arguere reum periurij, non admitti ad agendum primæua actione, ſed per exceptionẽ iuriſiurandi ab eo delati, & a reo præſtiti ipſum ab agendo excludi,* 2 *quia cauſa ſemel iuramẽto deciſa nõ poteſt prætextu periurij amplius retractari, niſi hoc inter partes nominatim ſit [f] conuentũ. Sunt & alij caſus, in quib. non obſtante iuramento prima lis reſtauratur; quos Accurſius & Platea hic recenſent.*

a Si debitor.§ *Eiuſve procurator, aut defenſor, qui vltrò ſe liti obtulit.* 3 *Nam iuſiurandum defenſoris uel procuratoris rei ab aduerſario delatum prodeſt domino, exceptionemq; ei parit: ſicut contra, ſi actoris procurator iurauerit reo deferente, ei quoq; ex tali iuramento actio [g] naſcitur.*

b Creditore.§ *Vel eius procuratore generali, aut etiam ſpeciali, ſi idipſum ei nominatim mandatum ſit; vel ſit procurator in rem ſuam [h] factus.* 4 *Simplex enim procurator, non habens ſpeciale mandatũ deferendi iuſiurandum, etſi deferat, non eſt [i] audiendus.* 5 *Is verò intelligitur in rem ſuam factus eſſe procurator, cui alius ceſſit ſuam actionem: aut adiudicata ſunt bona, aut data nomina in ſolutũ per iudicem exequentem, cum aliud in bonis conuicti non reperiretur. [k] Quibus autem verbis, cõſtituatur talis procurator: Bartolus & Doctores [l] ſuis locis demonſtrant.*

c Deferente.§ *Rectè addit, deferente, quia iuramentũ ſpontaneum, id eſt, non delata iurandi conditione præſtitum, nulla vim habet, ut [m] alibi diximus.*

d Iurauerit.§ *Vel eum iurare paratus eſſet, remiſſum ſit ei iuſiurandum.* 7 *Eadem enim vis & efficacia iuramenti remiſſi, atque [n] præſtiti.*

e Adhuc obligatus.§ *Saltem ciuili obligatione; naturalis enim ipſo iure perempta iam [o] eſt.*

f Defenditur.§ *Si conueniatur ex ciuili obligatione adhuc durante, nec refert an prior actio, ad quam ſubmouendam iurauit, rurſus inſtituta ſit: uel alia quapiam idem [p] petatur.*

g Iuriſiurandi.§ *Quod ſcilicet vim iudicati obtinet, adeò ut nihil aliud quæri debeat, quam an iuratum ſit, remiſſa quæſtione, [q] an debeatur.*

h In iis quoq;.§ 8 *Dixit, conuento perſonali actione prodeſſe iuramentum, nunc idem in vendicationibus, id eſt, realibus actionibus locum habere oſtendit. Quare eleganter [r] Vlpianus;* quacunq. *)inquit)* actione quis conueniatur, proficiet ei iuſiurandum, ſiue in perſonam, ſiue in rem, ſiue in factum, ſiue pœnali actione agatur, ſiue de interdicto: ſed etſi de conditione perſonę fuerit iuratum, Prætor iuſiurandum tuebitur. *Hæc ille.*

i Eam rem ſuam eſſe.§ 9 *Et hæc iuſiurandi formula affirmatiuè concepta maiorem uim habet, quam negatiua: puta, rem petitoris non eſſe. Nam ſi reus iuret, rem non eſſe petitoris, habet ſolum exceptionem: ſin autem ſuam eſſe iuret, habet etiam actionem aduerſus debitorem, ſi fortè ipſum rei poſſeſſione excidere [s] contingat.* 10 *Sed cur tam varie? quia priori caſu quando reus iurat, rem petitoris non eſſe, non inde ſequitur, ob id ſuam eſſe, poteſt enim neutrius eſſe, itaq; meritò ex tali iuratione nulla ei actio naſcitur. Secus eſt, quando rem ſuam eſſe iurauit, petitore deferente, quoniam hoc caſu ex iureiurando noua actio quæritur iuranti aduerſus petitorem, qui iurandi conditionem detulit: ſicq. conſenſit, rem iurantis eſſe. Habet etiam Publicianam hoc caſu is, qui iurauit, aduerſus quemlibet alium, ſi nitatur ex iuramento & traditione [t] ſecuta.*

k Poſſeſſorem condem.§ *Propter iuriſiurandi religionem,* 11 *quæ vim ſuam non ſolum in eo habet, qui iurauit, ſed in quocunq; alio, qui ei ſucceſſit, etiamſi tit. [u] ſingulari. Vides ergo, iuramentum à nobis præſtitum etiam alijs proficere, quanquam alijs non noceat, quod ipſi detulimus.*

a De utraq. eſt gl. in §. item ſi quis poſtulante. ſu. de actio.
b §. proxi. præced.
c l. ult. de iureiur.
d l. nam & poſtea. §. 1. de iureiu.
e in d. §. item ſi qs poſtulante.
f l 1. C. de iureiur.
g d. l. nã & poſtea. § iuſiurandum.
h l. iuſiurandi, qđ ex cõuentione. §. ult. de iureiur.
i l. alias. de iureiu.
k l. plane fa. ercisſ. l. 2. C. quã. fiſ. uel pr. deb. ſu. de exi.
l in l. d. §. ulti. de no. ope. nunc.
m d. § item ſi quis poſtu. & habetur in l. 3. de iure.
n d. l. nã & poſtea. §. 1.
o l. Stichũ. §. naturalis. de. ſolu. & d l. ult.
p l. duob. §. exceptio iuriſiurandi & §. colonus, de iureiu.
q l. non erit. §. dato, de iureiur.
r l. 3. §. quacunque de iureiur. & ibi Zaſ.
s l. ſed etſi poſſeſſo ti. eo. ti. de iureiu.
t d. l. nã & poſtea §. ult. & ibi gloſ.
u l. ait prœ. cum ſi ſeq. de iureiu.

§. Item ſi in iudicio.

1 *Res iudicata quid.*
2 *Sententia quãdo dicatur tranſire in rem iudicatam.*
3 *Hæc uerba textus, actum fuerit, quam uim habeant.*
4 *Exceptio rei iudicatæ tam ex reali, quam perſonali actione naſcitur.*
5 *Quomodo hic ſola naturalis obligatio actionem pariat.*
9 *Exceptio rei iudicatæ ut locum habeat, quæ requirantur.*
7 *Eadem reſpect. quando dicatur.*
8 *Ex eadem cauſa agere, quando cenſeamur.*
9 *Generaliter petens rem, quam ſuam aſſerit, omne ius ſuum in iudicium deduxiſſe cenſetur: obſtatq; ei poſtea agenti exceptio rei iudicatæ, ſi ſemel ſuccumbit. fallit, ut num. 11.*
10 *Eadem res ex diuerſis cauſis noſtra eſſe non poteſt.*

Item ſi in iudicio tecū *a* actū fuerit, *b* ſiue in rem, ſiue in perſonam, nihilominūs, *c* obligatio durat, & ideo ipſo iure de *d* eadem re poſtea aduerſus te agi poteſt, ſed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari.

Exceptione rei iudicatæ hic §. enarrat. 1 Ad protheoriam autem huius exceptionis cognoſcendæ cum primis ſciendum eſt, in rem iudicatam non dici ſententiam iudicantis, ſed ipſam, quæ fidem controuerſiarū iudicis pronunciatione accepit: quod vel condemnatione, vel abſolutione [a] *contingit. Itaq. quamuis ſtatim poſtquam lata eſt in aliqua cauſa diffinitiua ſententia, res iudicata dici* [b] *poteſt, tamen quam primum fuerit ab ea appellatum fingitur non eſſe iudicata. 2 Ac proinde nec dici poteſt, ſententiam in rem iudicatā trāſiiſſe, a qua appellatum eſt: niſi iudex appellatus eam denuò comprobarit. Si verò appellatione omiſſa effluxerit tempus, quo appellari à ſententia oportuit, nempe decennium: aut pacto renunciatum eſt appellationi inter litigantes, fingitur non appellatum, & ſententia ritè lata in rem iudicatam tranſit: quia controuerſiarum finis per eam cauſæ impoſitus eſt.*

a Actum fuerit.] *Subaudi, & iudicatum ſecundum te, ita vt ex aliqua cauſa perpetua abſolutionem obtinueris. Nam ſi conuentus in rem actione abſolueretur, quia non poſſideret, neq. dolo deſiiſſet poſſidere, & deinde poſſideat, rurſus conueniri poteſt, non obſtante rei iudicatæ exceptione, vtpote cuius nunc cauſa ceſſet. 3 Habent autem hæc verba* (actum fuerit) *eam vim atq. emphaſim, quod exceptio rei iudicatę nō niſi ad ea pertineat, de quibus actum eſt, ut licet prima petitio generalis fuerit, atq. etiam ſententia, ad ea tamen duntaxat pertinere intelligitur, de quib. fuerit ſpecialiter & nominatim* [c] *actum. Quod propriè de actionibus perſonalib. accipiendum eſt, quarum poſſunt plures eſſe cauſæ.*

b Siue in rem, ſiue in perſo.] *4 In hoc enim conueniunt realis & perſonalis actio, quòd ex vtraq. rei iudicatę exceptio naſcitur. multū tamen eſt diſcriminis in ſpeciali codone vtriuſq; , quemadmodum* [d] *Paulus reſpondit in hac verba,* Actiones in perſonam ab actionibus in rem hoc differunt, quòd cū eadem res ab eodem mihi debeatur, ſingulas obligationes ſingulæ cauſæ ſequuntur: nec vlla earum alterius petitione vitiatur. At cum in rem ago non expreſſa cauſa, ex qua rem meam eſſe dico, omnes cauſæ una petitione adprehenduntur. Neque enim amplius, quam ſemel mea eſſe poteſt. *Quem Pauli locum* [e] *Zaſius pulcherrimè enarrat, &* [f] *Bal. quoq. eundem pleniori diſtinctione eleganter illuſtrat.*

c Obligatio duret.] *Nempe* [g] *ciuilis, conuerſa rota quo ad exceptionem pacti de non petendo, & iuriſiurandi. vbi naturalis obligatio tollitur, remanente ciuili. 7 Sed quomodo hic ſola naturalis obligatio pariet actionem, ciuili extincta? cum ex ſola naturali obligatione actio nulla* [h] *detur? Reſpondit Bartolus, tametſi naturalis ſola non ſufficit ad producendā actionem, ſufficientē tamen eſſe ad iā productā conſeruandā ſicut contra ex ſola ciuili non conceditur* [i] *actio, attamen iam enata conſeruatur, etiamſi naturalis ceſſet.*

d De eadem re.] *6 Vt exceptio rei iudicatæ locum habeat, tria coniunctim requiruntur. Primum vt eadem res poſteriori iudicio petatur, quæ priori iudicio petita tranſierit in rem iudicatam. Deinde ut inter eaſdem perſonas controuertatur, inter quas pronunciatum antea eſt. Deniq. ut ex eadem etiam cauſa agatur, ex qua antea actum eſt, & niſi hac tria ſimul concurrant, ceſſat rei iudicatæ* [k] *exceptio. 7 Dicitur autem eadem res peti non ſolum, cū eadem ſpecies petitur, ſed etiam cum id, quod ad idem corpus, quod eſt petitum pertinent, etſi ſpecie, diuerſum ſit à corpore: vt ſi quis, cū peteret nauē, ſuccuberit, et poſtea tabulas quaſdā, quib. compacta eſt nauis, petat, rectè ſubmouebitur exceptione rei* [l] *iudicatæ. Idem quoq; eſt in* [m] *hæredib. & in ſingularibus* [n] *ſucceſſoribus litigatorum, quoniam defuncti perſonam gerunt, quantum ad iura agendi & defendendi attinet. Sæpe etiam ratione poteſtatis, quam habet perſona in perſonam, aut quam quis ab altero habet ratione mandati, vel ſocietatis, diuerſi eadem perſona* [o] *cenſentur. 8 Ex eadem vero cauſa agere cenſemur duobus modis, primò cùm cauſam, quæ libello expreſſa eſt, poſt latam ſententiam rurſum in iudiciū deducimus, & hoc caſu ſemper obſtat iudicati exceptio. Deinde cum cauſa in libello non eſt expreſſa, ſed generaliter aliquid petitum: id quod in ſolis realibus actionibus licet. Nam in perſonalibus neceſſe eſt cauſam* [p] *exprimi. 9 Iſto autem caſu, quo indiſtinctè aliquid petitum eſt in rem actione, locū habet indicati exceptio contra denuò agentem, poſtquam ſuccubuit, quia is, qui generaliter rem petit ſibi reſtitui, quam ſuam eſſe dicit: non expreſſa ſpeciali cauſa, intelligitur omne ſuum ius, propter quod iſtam rem ſuam eſſe cōtendit, in iudicium deduxiſſe, ac proinde denuò agenti obſtat exceptio iudicati, quia ſcilicet ex eadem cauſa videtur agere. 10 Nam deberi quidem nobis ex diuerſis cauſis poteſt, ſed eadem re, noſtra eſſe ex diuerſis cauſis* [q] *non poteſt. Itaq; non expreſſo iuris titulo, quo mediante acquiſiuimus dominium, petentes rem vt noſtram uidemur omnes cauſas complexi eſſe, quibus eam rem noſtram factam eſſe,* [r] *putauerimus, atq. ita tanquam ex eadem cauſa agentes excludimur ab agendo exceptione iudicati, ſi ſemel ſuccubuerimus. 11 niſi fortè docere poſſimus, ex noua aliqua cauſa dominium nobis contigiſſe poſt illud iudicium, quo antea contra nos pronunciatum* [s] *eſt.*

a l. 1. de re iud.
b l. litigantibus. C. de appe.
c l. 2. C. de iud.
d l. & an eadem. §. actiones, de excep. rei iud.
e in d. §. actiones.
f Bal. hic.
g Hic, & l. Iulian. de cōdict. indeb
h l. iuriſgentiū, de pac. l. frater. de cond. ind. & l. ſi pupilli. de verb. oblig.
i l. ſi unus. §. pactus. de pact.
k l. cum quæritur, cum duab ll. ſeq. de exce. rei iud.
l l. ſi quis cū totū, de exce. rei iud.
m l. hæredē, de reg. iur.
n l. ſi à te §. à te, de excep. rei iud.
o l. ſi mater. §. hoc iure d. tit.
p Dixi ſu. de acti. in prin.
q l. uō ut ex plurib. q reg. iu. ibi Dd.
r l. & an eadem. de excep rei iudi.
ſ d. l. ſi mater. §. eādem.

§. Hæc exempli.

1 *Non omnes exceptiones in hoc titulo comprehenſas eſſe.*
2 *Sicut nec in titulo, de actionib. omnes actiones continentur.*
3 *Exempla non reſtringunt regulam.*

4 *Ciuiles*

4 *Ciuiles exceptiones quæ.*
5 *Prætoriæ excepiones quæ.*

Hæc[a] exempli cauſa retuliſſe ſufficiat. Alioqui quàm ex multis uarijsq. cauſis exceptiones neceſſariæ ſint, ea latioribus digeſtorum ſeu Pandectarum libris intelligi poteſt Quarũ [b] quædam ex legib. uel ex ijs, quæ legis vicem obtinent, uel ex Prætoris iuriſdictionem ſubſtantiam capiunt.

a Hæc exempli.} 1 *Neq; enim omnes nominatim exceptiones in hoc titulo perſequi Iuſtinianus voluit: ſed duntaxat vim earum, & poteſtatem oſtendere exemplis quibuſdam, ac deinde diuiſione bimembri genera earum complecti, memor bonus Princeps, Tyronũ animos non eſſe mox in primo limine legitimi ſtudij nimia rerum copia obruendos, ac grauandos, &c. 2 Illud quoq. vt alijs in locis, ita & in tractatu de actionibus ſupra obſeruauit: ubi non omnes actiones ſpecialiter tradidit iuuentuti, ſed generaliter earum differentias oſtendit, exemplis multis in hoc ſubiectis, ſeſeq. ad vberiores Pandectarum libros referendo. 2 Vnde [a] pleriq. colligunt: exempla non reſtringere regulam, & ſufficere, ſi ex multis (gratia exempli) pauca referantur: contentaq; in eo, ad quod ſit relatio, pro expreſſis haberi.*

b Quarum quædam.} *Hic priorem exceptionem diuiſionem ſignificat: quod ſcilicet aliæ ciuiles ſunt, aliæ Prætoriæ. 4 Ciuiles ſunt (vt & de actionibus diximus) quæ ex legibus, Senatuſconſultis, conſtitutionib. Principum deſcendunt. Ex legibus: ut eſt exceptio declinatoria fori, Senatuſconſultis, cuiuſmodi ſunt exceptiones Velleiani, aut Macedoniani, ex placitis Principũ, qualis eſt exceptio diuiſionis inter plures fideiuſſores ex conſtitutione Adriani: & inter reos debendi ex Nouella conſtitutione Iuſtiniani. 5 Prætoriæ uero exceptiones ſunt, quas Prætor ſua iuriſdictione comparauit, & tales ſunt omnes, quas ſupra retulimus, doli ſcilicet mali quod, metus cauſa, pacti de non petendo, & reliquæ præter exceptionem nõ numeratæ [b] pecuniæ.* a l. 10. de pig. hic. b l. in contract. C. de non num. pec.

§. Appellantur.

1 *Exceptionum aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales, & dilatoriæ.*
2 *Peremptoriæ quamdiu proponi poſſint.*
3. 5 *Temporales & dilatoriæ qualiter agentib. obſtent.*
4 *Dilatoriæ exceptiones ſunt temporales.*
6 *Dilatoriæ ante litis conteſtationem, peremptoriæ etiam poſt opponi poßunt.*
7 *Dilatorias exceptiones ſub duplici differentia eſſe.*
8 *Dilatoriæ ſolutionis, & declinatoriæ iudicij, ut inuicem differant.*
9 *Non ſufficit exceptionem competere: niſi obijciatur.*
10 *Dilatoriæ exceptiones a differendo dictæ.*

Appellantur [a] autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ aliæ temporales & dilatoriæ. Perpetuæ & peremptoriæ ſunt, quæ ſemper[b] agentibus obſtant, & ſemper rẽ de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, [c] & pacti conuenti cùm ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur. Temporales atq; dilatoriæ ſunt, quæ [d] ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eſt pacti cõuenti, cum ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, ueluti intra quinquẽnium: nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo [e] ij, quibus intra certum tempus agere uolentibus obijcitur exceptio, aut pacti conuenti, aut alia ſimilis, differre debent actionem & poſt tempus agere. Ideo enim & [f] dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egeriot [g] obiectaq. ſit exceptio, neq. eo iudicio quicquam [h] conſequebantur propter exceptionem, neq. [i] poſt tẽpus olim agere poterant, cum temere rem in iudicium deducebant, & cõſumebant, qua ratione rem amittebant.

a Appellant.) *Alteram exceptionum diuiſionem tractat Iuſtinianus hoc loci, nempe quod aliæ ſint perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ, quam diuiſionem Caius quoque, tametſi alijs uerbis, explicat, quæ in [a] Pandectis extat, hucq. transferri facilè poteſt. Ad eam diuiſionem pertinent etiam, quæ tractant Rhetores de conſtitutione tranſlatiua, de qua Cic. lib. 2 De inuentione, & Quintilianus lib. 3. Inſtit. [a] Orat. latius.* a l. 3. de exce. a cap. de ſtatu.

b Agentibus obſtant) 2 *Hoc eſt, quibus non præſcribitur, quominus in qualibet parte iudiciorum opponi poſſint. Significat enim Iuſtinianus hic initium & finem harum proponendarum exceptionem, nempe à lite conteſtata uſque ad rem [b] iudicatam, cæterum poſt ſententiam non ſolent admitti.* b l. peremptorias. C. ſẽ rei. nõ poſ. & l. 4. C. de iur. & fac. igno.

c Et pacti conuenti.} *Id eſt exceptio pacti de nõ petendo in perpetuũ. Nã ut maximè is, qui ita pepigit*

cum

d In actoris quidem perſ.} *id eſt, ſi ex parte actoris procurator interueniat.*

e Actis inſinua. 4 *Actis autem inſinuari dicitur, quando coram iudice pro tribunali ſedente exhibetur mandatum: ac demonſtratur.*

f Vel præſens.} 5 *Idem eſt, etſi abſens literis ſuis ſignificet vel iudici, uel aduerſario, quē aduerſus ipſum procuratorem, & qua in cauſa* [b] *conſtituerit, ratumq; ſe habiturum, quod eum eo actum ſit.*

g Ratam rem dominum hab.} 6 *Debet autem dominus habere ratum per hanc cautionem omne illud* [c] *cogeretur ratū habere, ſi ſui ipſius præſentiā in iudicio feciſſet: ad aliud autē ſe nō extendit hæc* [c] *cautio.*

h Vel aliæ tales perſonæ.} *Quales ſunt, patres in rebus aduentitijs* [d] *filiorum.* 7 Oeconomi, [e] *quib. mandata eſt cura rerū eccleſiaſticarum: item actores, uel ſyndici, & orphanotrophi, brephotrophi, qui curā orphanotrophij, brephotrophijque habent, & apocriſiarij, & magiſtratus nomine* [f] *municipij.* 8 Orphanotrophion [g] *domus eſt, qua nutriuntur orphani, id eſt, liberi patre priuati:* [Greek] *id eſt, ſe nutrio, & pupillus: ſicut* xenodochium, *in qua peregrini & hoſpites accipiuntur:* Hoſpitale *hodie dictum,* [Greek] *ſuſcipio, &* [Greek] *hoſpes.* 9 Brephotrophium *verò locus dicitur, ubi infantes expoſiti publicè* [h] *aluntur:* Ein fundelhaus, *nam* [Greek] *, infans* [Greek] *alimentum dicitur.* 10 *Cæterum* Apochriſiarij *ab* [Greek], *quod reſpondeo ſignificat, dicebantur velut reſponſales, & locumtenentes epiſcoporū: ut res eccleſiæ gubernarent, negocia ſingulorum* [i] *audirent, referrentq; ad epiſcopos.* 11 *Prædicti tamen rerum alienarū adminiſtratores, ſatiſdare nō tenent: ſi cōſtet de adminiſtratione ſuſcepta publicè* [k] *quia quaſi dūi ſunt.*

i Per alium.} *Actorem ſcilicet: aut geſtorem alieni negocij: nam de procuratore ad iudicia hoc non debet accipi.* 12 *Neque enim is poteſt a tutore conſtitui ante litem* [l] *conteſtatam, ſed poſt acceptum iudicium poteſt.*

k Si uero aliquis.} 13 *Procurator rei conuenti omnimodò ſatiſdare debet, ſiue præſens ſit dominus, ſiue abſens, & ſi quidem præſens fuerit, poteſt ipſe ſui procuratoris quaſi fideiuſſor hac in re præſtanda fieri, vel facta ſtipulatione in iudicio, uel extra, ſuas poſſeſſiones eo nomine obligare, ut ſint loco hypothecæ.*

l Satiſdationis clauſulis.} 14 *Habet enim* iudicatum ſolui *ſtipulatio tres clauſulas in unum collectas:* [m] *de re iudicata, de re defendenda, & de dolo malo. Quas* [n] *Vlpianus alibi explicat,* In hac ſtipulatione, inquiens, quia plures cauſæ ſunt una quantitate concluſæ, ſi cōmittatur ſtatim ſtipulatio ex uno caſu, amplius ex alio committi non poteſt. *Ecce ergo, qui ſtipulatur iudicatum ſolui, is tria cenſetur ſtipulari,* [o] *ut tamen ſemel duntaxat exigere poſſit aduerſus eundem.*

m Quam heredes eius.} 15 *Stipulatio enim* iudicatum ſolui *hanc naturam habet, ut ad hæredes trāſeat, inquit Accurſius. Quod ut rectè accipias ſic, diſtinguendum eſt. Ex cautione* iudicatum ſolui *prima clauſula de re iudicata tenentur fideiuſſores defuncti ſoluere, id quod iudicatum fuerit, modò tamē principalis ſit condēmnatus ante* [p] *mortem. Quantum uero ad ſecundam clauſulam, uidelicet de re defendenda, tenētur & fideiuſſores & hæredes defuncti: nō quod fideiuſſorib. incumbat onus defendendi a lite cœpta, quoniā ſi nemo defendat cōmiſſa ſtipulatione, tenebuntur ad id quod* [q] *intereſt.) Sed ſi ad redimendas maiores moleſtias officio pietatis ducti uoluerint: poſſunt quidem defendendo efficere, ne cōmittatur ſtipulatio, ut tamē in ſolidum defendant cum ſatiſdatione,* [r] *ſicut quilibet extraneus. Quod ſi plures fideiuſſerint, & unus ob rem non defenſam conuentus ſit, deinde res defendatur lata pro actore ſententia, poteſt cum alio agi ob rem iudicatam. Idem in pluribus* [s] *hæredibus. Deniq. ex tertia clauſula de dolo malo hæres tenebitur, ſicut & de proprio. Attamen refert, vtrum in cautione* iudicatum ſolui *dolum malum abeſſe, abfuturumq́, promiſerit; vt tunc intelligantur de dolo promiſſores tantum hæredes teneri. De ſuo enim conueniri, non eſt dubium. An vero adiectum ſit,* Si huiuſmodi rei dolus malus non aberit, quanti ea res eſt dare ſpondes? *Nam hoc caſu etiam dolus extranei obligat promiſſorem,* [t] *hæredesq́ eius.*

n Exponenda.} *Nempe per ipſum procuratorem.*

o In iudicium ueniet.} *Ipſe ſcilicet reus principalis.*

p Prouocatum.} *Ab ipſo reo* [u] *principali.* 16 *ea enim appellatio liberat fideiuſſorem. Quod ſi ipſe fideiuſſor prouocet, nequaquam eo nomine liberabitur, ſed potius cenſebitur ſeſe ſubijcere nouæ litis periculo, ſuamq́. prorogaſſe obligationem ad ſententiam iudicis appellationis,* [x] *quem ibi elegit.*

b l. ſi procuratorē. de procu.
c l. nō diſtinguemus. §. an & ſatiſdare. de arbitr.
Batt. in l. qui aliē no. de procu.
d l. 1. C. de bo. mat.
e l. omnes. §. hoc nihilominus. C. de epiſ. & cler.
f l. 2 § 1. C. de in. prop. et al. præſt.
g extat tit. in C. de orphano.
h l. illud. & l. ut inter. C. de ſacr. ec.
i Nouell. quoquo. per epiſ. §. ſi uerò metropolitanus. & §. propterea ſancimus.
k l. qui fundū. pro empt.
l l. neque tutor. C. de procu.
m l. iudicatum. ff iudi. ſolui.
n l. iam tamen fideiuſſore. hoc tit.
o l. eum quærebatur. iud. ſol.
p l. iam tamen. §
p l. ſiue uero. id pr. qui ſatiſd. cog.
q l. iam tamen. §. uouis. §. nunc uideamus. & §. in hac ſtipulatione ff iudi. ſol.
s d. l. iam tamen. §. ſi ex fideiuſſorib. & l. ſi ex clauſula ff. eod. tit.
ſ l. vlt. iud. ſol.
t l. nouiſſima clauſula. ind. ſol.
u Faber hic. nu. 3.
x Bal. hic.

§. Si uero reus.

1. *Hoc §. de abſentis rei procuratore agi.*
2. *Defenſor non admittitur ſine cautione* iudicatum ſolui.
3. *Quando id non procedat.*
4. *In actione reali quid cauere defenſor debeat.*
5. *Tutor defenſurus pupillum non tenetur ſatiſdare.*

Si *a* vero reus preſto ex quacunque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem eius ſubire, *b* nulla differentia inter actiones in rem vel perſonales introducenda, poteſt hoc facere: ita tamen ut ſatiſdationem *iudicatum ſolui* pro litis æſtimatione præſtet.

Nemo

Nemo enim ſecundum veterem regulam (vt iam dictum eſt) c alienæ rei ſine ſatiſdatione defenſor idoneus intelligitur. Quæ omnia apertius & perfectius d a cotidiano iudiciorum uſu in ipſis rerum documentis apparent.

a Si verò.} *Supra de procuratore actoris dixit, qui aliquod prætexit mandatum:* 1 *nunc de abſentis rei defenſore agit, qui ultro ſeſe liti ingerit. Poteſt enim quilibet ſe ad defendendum reum abſentem ultro offerre, ſiue in rem ſit conuentus, ſiue in perſonam: qui uoluntarius ſiue ſpontaneus defenſor dicitur.* 2 *Non tamen aliter admittetur, niſi ſatiſdationem præſtet,* iudicatum ſolui: *idq; propter ueterem iuris regulam dicitur: neminem alienæ rei, id eſt, litis defenſorem idoneum ſine ſatiſdatione* [a] *intelligi.* 3 *Quod procedit, etiamſi is qui defenſorem abſentis ſuſcepit, eſſet filius aut* [b] *pater. Et quemadmodum hic non prodeſt neceſſitudo: ita nec ſi mandatum, nec etiam nihil ea poſſeſſio bonorum* [d] *immobilium. Si tamen actor negligat à defenſore ſatiſdationem exigere, conſtabit cum eo iudicium etiam ſine ſatiſdatione.*

b Nulla differentia.} *Nulla quidem eſt inter eas differentia, quia in utriſq; pariter admittatur idoneus defenſor:* 4 *in actione tamen reali non ſatis uidetur idoneus defenſor, niſi caueat non modo de ſoluendo id, quod fuerit iudicatum: ſed & de damnis, ubi ſuccubuiſſet,* [e] *reſarciendis.*

c Alienæ.} *Hoc eſt: prorſus extraneæ, & cuius ne adminiſtratio quidem ad rem pertinet: alioqui ſane non ſatiſdaretur.* 5 *Quare nec tutor defenſurus pupillum ſatiſdare cogitur* iudicatum ſolui: *quia non ſua ſponte,* [f] *ſed neceſſitate officij ſeſe liti offert.*

d A cotidiano iud. uſu.} *Hinc Cæſar dicebat,* Vſum omnium rerum magiſtrum eſſe: *perfectius enim docet, quam præcepta.*

a Hic & l. qui proprio. §. qui aliū de proc.
b l. filiusfam. qui ſatiſd. cog.
c l. ſi ad defendēdū de ſolu.
d l. minor. cū l. ſeq. de procur.
e Bal. hic.
f l. ul. §. defenſione. C. de adm. tut.

§. Quam formam.

1 *De Conſtantinopoli, quæ olim Byſantium dicta eſt.*
2 *Conſtantinopolim quando Turca occupauerit.*
3 *Roma olim caput orbis.*

Quam formam non ſolum *a* in hac regia urbe, ſed etiam in omnibus noſtris prouincijs (etſi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere cenſemus, cum neceſſe ſit omnes prouincias, *b* caput omnium noſtrarum ciuitatum, id eſt, hanc regiam urbem, eiusq; obſeruantiam ſequi.

a In hac regia urbe.) 1 *Conſtantinopolim intelligit, Turciæ urbem uetuſtiſſimam, olim Byzantium dictam: quam Conſtantinus Magnus Imp. pulcherrimis ędificijs ornauit, atque à ſuo nomine deriuatum huic nomen impoſuit, eamq; Romani imperatoris ſedem eſſe uoluit, unde etiam noua & altera Roma eſt dicta.* 2 *Hanc tamen Mahometes immaniſſimus Chriſtianæ religionis hoſtis, decimus Turcarum Imp. ui expugnauit, Anno Chriſtiano. M.CCCC.LIII.*

b Caput omnium.) *In Conſtantinopolim enim tranſlata fuere omnia Romani Imperij inſignia & decora.* 3 *Olim Roma dicta eſt caput orbis, & uere fuit & eſt: quod etiam portenderat caput humanum repertum a iacentibus fundamenta Capitolij.*

De perpetuis et temporalib. actionibus, et quæ ad hæredes & in hæredes tranſeunt. tit. xij.

1 *Continuatio præſentis tituli.*
2 *Argumentum eiuſdem.*

POſtquam ſufficienter de actionibus dictum eſt, & de ijs, per quos actiones exercentur: nunc iuſto ordine de vita eorundem ſubiungitur: hoc eſt, quanto tempore durent, & an hæredi, atq; in hæredem dentur. 2 *In hoc ergo titulo duæ actionum diuiſiones continentur: quarum altera à cauſa formali ducta, ad exitum ac finem actionis pertinet: nempe quòd quædam actiones perpetuę ſunt, quędam temporales: Altera verò cauſam materialem reſpicit, quòd ſcilicet aliæ conceduntur hæredib. & in hæredes: aliæ uerò hæredibus, ſed non in hæredes: aliæ denique neq; hæredibus, neque in hæredes dantur, quemadmodum ex textu latius cognoſcemus.*

Princ. tit.

2 *Ex quinque partib. iuris ciuilis ſcripti oriuntur actiones, quæ dicuntur ciuiles.*
2.3 *Condictio ex lege quando detur, eamq; ciuilem eſſe.*
4 *Vocula, perpetuus, variè accipitur in legibus.*

5 *Quælibet actio 30. annis tollitur.*
6 *Actiones a iure ciuili inuentæ manent ciuiles, etiamſi a Prætore adiuuentur.*
7 *De actionibus annalibus.*
8 *Prætor fuit magiſtratus annuus.*
9 *Prætorem edicta quando cœperint perpetua eſſe.*
10.11 *Actiones prætoriæ quandoque perpetuæ.*
12 *Actio furti nec manifeſti ciuilis ne ſit, an prætoria.*
13 *Actiones temporales fiunt perpetuæ per litis conteſtationem.*
14 *Temporalia ad agendum perpetua ſunt ad excipiendum.*

HOC [a] loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quæ [b] ex lege ſenatuſve cōſulto, [c] ſiue [d] ex ſacris conſtitutionib. proficiſcuntur, [e] perpetuo ſoluere antiquitus competere donec ſacræ conſtitutiones tam in rem, quam in perſonam [f] actionib. [g] certos fines dederūt, eas uero, quæ [h] ex ꝓpria Prætoris iuriſdictione pendent, [i] plerunq; intra annū viuere: [k] nā & ipſius Prætoris intra annū erat imperiū. [l] Aliquando tamen & in perpetuū extendūtur, id eſt, vſq; ad finem ex conſtitutionib. introductū: quales ſunt eæ, quas bonorū poſſeſſori, cæteriſq; qui hæredis loco ſunt, accōmodat. [m] Furti quoq; manifeſti actio, quamuis ex ipſius Prætoris iuriſdictione proficiſcatur, tamen perpetuo datur; abſurdum enim eſſe exiſtimauit, anno eam terminari.

a Hoc loco.) *Priorem diuiſionem hoc principium complectitur: nempe, alias actiones perpetuas eſſe, alias temporales.* 1 *Ad euidentiorem autem cognitionem non eſt ignorandum præter ius prætorium quinque partes eſſe iuris ſcripti: ſcilicet legem, plebiſcitum, ſenatus conſultum, placita principum, & reſponſa prudentum: quas* [a] *alibi ſigillatim expoſuimus, & quæcunq; actiones ex illis iuris ciuilis partibus deſcendūt dicuntur ciuiles.* 2 *Quod ſi in his non ſit expreſſum nomen actionis: tunc condictio ex lege datur, quæ pariter ciuilis eſt.*

b Ex lege.) *Scilicet antiqua 12. tabularum: qualis eſt actio noxalis de* [b] *pauperie,* [c] *de paſtu pecoris,* [d] *familiæ erciſcundæ, ex lege Aquilia de damno* [e] *iniuria: qualem tribunitia eſt; id eſt* [f] *plebiſcitum.*

c Senatuſue conſulto.) *Vt eſt petitio hæreditatis, ex S. C. Orphitiano, Tertilliano,* [g] *&c.*

d Ex ſacris conſti.) 3 *qualis eſt condictio ex lege: quæ ſemper conceditur, quando ex conſtitutionibus principum, oritur actio, nec tamen eius nomine eſt expreſſum.*

e Perpetuo.) *Id eſt, ſine ulla temporis præfinitione.* 4 *Alias vero hæc vox, perpetuus, varias acceptiones habet in legibus, ſecundum ſubiectam materiam, ut* [h] *alibi explicatur.*

f Actionibus) *Olim ſcilicet perpetuas. Cæterum quæ olim certos habuere fines, non fuerunt prorogatæ per ſacras conſtitutiones ad triginta uel quadraginta* [i] *annos.*

g Certos fines.) *Sunt enim perſonales actiones deſcendentes ex iſtis quinque partibus iuris ciuilis, per conſtitutiones principum coarctatæ, ut non ſint perpetuæ, id eſt, ſine præfinitione temporis, ut olim: ſed ſint perpetuæ, id eſt, uſque ad 30. uel 40. annos,* 5 *quo ſpacio qualibet actio (ſi non ſit breuiori termino concluſa) tollitur;* [k] *etiamſi ſit officium iudicis.*

h Ex propria Prætoris iuriſd.) *Id eſt, quæ primum proditæ ſunt inuentæ à Prætore.* 6. *Nam ſi quæ ſunt primo a iure ciuili profectæ, etiāſi poſtea adiutæ fuerint à Prætore: tamen non deſinūt eſſe ciuiles, ſed prorſus priorem ſuam uim & conditionem retinent. Exemplum eſt in rei uendicatione, quam utcunque Prætor produxerit aduerſus eum, qui dolo poſſidere deſiit, tamen prætoriam non rectè dixeris.*

i Plerunque.) *Nempe cum ſunt pœnales, uel rei quidem familiaris perſecutoriæ, ſed aliud reſcindentes, quod ſummo iure ciuili conſiſtebat, qualis eſt actio Redhibitoria, Pauliana, & aliæ ſimiles, quæ reſcindunt ius ciuile.* 7 *Hæ enim ultra annum non durant, ideoq;* annales *dicuntur, quemadmodum & actiones, quæ factum puniunt, & in dolū concipiuntur, perpetuæ non ſunt, licet rei familiaris ſint* [l] *perſecutoriæ: alioqui ſunt perpetuæ æque ut ciuiles, quemadmodum Imp. ſubiiciat, &* [m] *Paulus diligenter alibi explicat. Erat autem hic annus* [n] *utilis: & in eo ij tantum dies numerabantur, quibus agere* [o] *licebat.*

k Nam & ipſius Prætoris.) 8 *Prætoris annuus fuit magiſtratus, & qui Calendis Ianuariis inibat præturam, ex acto anno iiſdem Calendis ponebat. Huius ergo edicta annuæ leges* [p] *fuere: hoc eſt, anno ſuo quiſque æquabiliter ex ſuo edicto dicere debuit.* 9 *Quod cum Prætores malignè negligerent, & pro libidine ſua & quæſtu nunc ex edictis ſuis, nunc contra quam ediſſent, ius dicerent: Cornelius legem talis, ut ex edictis perpetuis ius æquabiliter omnibus* [q] *redderent. Ea edicta deinde per Offilium & Saluium Iulianum compoſita in vnum quaſi corpus* edictum perpetuum *dici* [r] *cœperunt.*

l Aliquando tamen.) 10 *Supradixit actiones prætorias plerunq; id eſt, regulariter, annales eſſe, nunc oſtendit eas quibuſdam caſibus eſſe perpetuas, nempe quoties rei perſecutoriæ ſunt, & iuris ciuilis rigorem nō emēdāt. Exēplū eſt in* bonorū poſſeſſoria hæreditatis petitione: *quæ ei cōpetit, cui delatū eſt ius ſuccedendi*

[a] § conſtat. ſup. de iu. nat. gent. & ciui.
[b] ſup. ſi quod pau. fe. dica.
[c] l. qui ſeruum. de præſc. uerb.
[d] l. 1. fam. erciſ.
[e] §. cæterum. ſu. de lege Aqui.
[f] l. j. ad leg. Aqui.
[g] ſup. de Orph. & Tertyl. C. l. item de pet. hære.
[h] Vide glo. in c. ea enim. §. perpetua. 10. q. 2.
[i] l. ſicut §. hic autem. C. de. præſc. 30. uel 40. an.
[k] d. l. ſicut & l. omnes. C. de præſcri. 30. uel. 40. ann. Dd. hic.
[l] l. huius de eo qui fal. tut. l. 1. de eo per quem fac. e. rit. & ult. C. de dolo.
[m] l. in honorariis. de act. & obli.
[n] l. 1. §. quod autem ait prætor. de ui & ui arm.
[o] l. 1. de diuer. & temp. præſ.
[p] Cic. in præto. ur.
[q] Baro. hic ex Aſconio.
[r] l. ſi. de ſta. hom. l. 3. de orig. iu. & §. prætorum. ſup. de iu. na. gen. & ciui.

dendi ex bono & æquo ad perſequendas res hæreditarias, cum de iure ciuili ſummo non [s] *admitteretur.*
11 *Item in* fideicommiſſaria hæreditatis petitione,*quę ei conceditur,cui reſtituta eſt hæreditas ex fidei commiſſo ad perſequenda bona hæreditaria. Vtraq; enim perpetua eſt, vt prætoria,hærediq; & in hæredē* [t] *competit.*

m Furti quoque.) 11 *Actio furti manifeſti vtcunq; ſit prætoria, & pœnam quoq; contineat,tamen perpetuo datur, quod ob furtorum frequentiam timeri poſt annum quadrupli pœnam Prætor publicè vtile eſſe* [u] *exiſtimauerit.* 12 *Cæterum actionem furti nec manifeſti ciuilem eſſe,ideoq; perpetuo durare,* [x] *alibi diximus:tametſi* [y] *Baro eam pariter prętoriam eſſe,et ſic anno tantum durare malit:licet in vniuerſum coercitio furti ex l.12.tab.deſcendat. Nam Prætor dupli pœnam(inquit* [z] *Gellius)furib. nec manifeſtis et impoſuit,antiquo iure decemuirali,* 13 *Illud porrò prædictis addendum eſt,actiones alias temporales per litis conteſtationem perpetuas fieri.Nam omnes* [a] *actiones,quæ morte aut tempore pereunt,ſemel incluſæ iudicio permanent,ſiue agendo,ſiue excipiendo includantur. Poſtremò actiones, quæ ad perſequendum ius noſtrum annales ſunt: hæ nobis perpetuo ſuam vim exhibent ad excipiendum,ſi alius aduerſus nos negat, quod ideo eſt,quoniam in actoris quidem poteſtate eſt,quando utatur iure ſuo:is autem,cum quo agitur,non habet in poteſtate quando* [b] *conueniatur.* 14 *Et hoc eſt,quod vulgò dicitur:* Temporalia ſiue annalia ad agendum,perpetua ſunt ad excipiendum.

s l.1.& 2.de poſſeſ. hære.peti.
t l.vl.§.ult.de fidei. com.hære.pet.
u vt hic,& l.ſi cum quis.§.quandiu. de fur.
x §.1.ſup.de oblig. quæ ex deli naſc.
y Ibidem, & hic.
z libr.11. Noc.Att.
a l.omnes.de regu. iuris.
b l.puræ.de do. ma. exce. l.licet.C.de excep.

§. Non autem.

1 *Actionum diuiſio,hæredes contrahentium & delinquentium reſpiciunt.*
2 *Quæ actiones dentur hęredibus,& in hæredes.*
3 *Quæ hæredibus,ſed non in hæredes.*
4 *Quæ deniq; neque hęredibus,neque in hæredes.*
5 *Ipſum ius quid ſignificet apud conſultos.*
6 *Regula ex maleficijs pœnales actiones in hęredem rei non dari explicatur.*
7 *Quando actio pœnalis etiam in hæredem detur.*
8 *Furtum paſſus quatenus furti actionem habeat.*
9 *Actio iniuriarum neque hæredib.neq; in hæredes datur.*
10 *Regulariter actiones ex contractibus & hęredibus,& in hæredes dantur.*
11 *Fallit in actione de dolo.*
12 *Pœnalis actio poſt litem conteſtatam & hæredi & in hæredem datur:fallit,ut nu.13.*

Non *a* autem omnes actiones,quæ in aliquem [b] aut ipſo iure competunt, aut à Prętore dantur:& in hæredem æque competunt,[c] aut dari ſolent. *d* Eſt enim certiſsima iuris regula ex maleficijs pœnales actiones in hæredem rei nō competere:*e* ueluti furti,ui bonorum raptorum,iniuriarum,damni,iniuriæ.Sed [f] hæredibus huiuſmodi actiones competunt,nec denegantur,*g* excepta iniuriarum actione,*h* & ſi qua alia ſimilis inueniatur. *i* Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hæredem [k] non competit: ueluti cum teſtator doloſe uerſatus ſit,& ad hęredem eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones,quas ſupra dicimus,ſi *l* ab ipſis principalibus perſonis *m* fuerint cōteſtatæ:& *n* hæredibus dantur,& contra hæredes *o* transeunt.

a Non autem.) *Diximus,in hoc titulo duas actionum diuiſiones tractari:priore ergo abſoluta,ad alteram nunc tranſit,quæ hæredes contrahentium & delinquentium,eorumq́, ſucceſſores reſpicit .*1 *Ea talis eſt,quòd quædam actiones conceduntur hæredib.& in hæredes:quædam hæredibus,ſed non in hæredes,quædam neque deniquè hæredib.neque in hæredes.* 2 Hæredib.& in hęredes *competunt actiones ex contractibus uel quaſi contractib.ciuiles & prætoria,in rem & in perſonam,modò tamen ſciamus, hæredem teneri in rem actione,non tam quod hæres,quam quod poßeſſor eſt rei* [a] *litigioſæ.* 3 Hęredibus & non aduerſus hæredes *dantur actiones ex maleficiis,uel quaſi maleficijs:item ex contractibus,in quibus teſtator dolo sè verſatus eſt,cum nihil inde ad hæredem* [b] *peruenerit.* 4 Neque hæredibus neque in hæredes *conceduntur actiones, quando ſcilicet ex delicto agitur criminaliter,nempe ad pœnam ademptionis bonorum,vel aliam fiſco* [c] *adplicandam,etiamſi fuerit lis conteſtata,niſi condemnatio fuerit* [d] *ſecuta, nec refert, an fuerit publicum ſiue priuatum crimen.Excipiuntur tamen nonnulla crimina,puta læſæ maieſtatis,hæreſis,repetundarum,peculatus,& de reſiduis.Quorſum pertinet etiam actio* [f] *iniuriarum,actio in factū, quæ datur contra libertum,uel filium uocantem patronum,aut patrē in ius ſine* [g] *uenia: & ſi quæ ſunt ſimiles.*

b Aut ipſo iure) *Id eſt,iure ciuili & mero.* 5 *Eſt enim(vt Baro hic annotat)*ipſum ius *apud conſultos, ius ciuile,quod Prætoris beneficium nullo modo deſiderat,ſiue actionem ipſe concedat,ſiue exceptionem,ſiue reſtitutionem* [h] *in integrum.Interdum tamen* ipſo iure *quid fieri dicitur,quod factum, ſiue operam hominis non* [i] *requirit.*

c Aut dari ſolet.) *Hæredi ſcilicet.*

d Eſt enim certiſsima.) 6 *Notabilis certè hęc eſt regula,in* [k] *Pādectis & inter cæteras iuris regulas relata,videlicet,*ex maleficiis pœnales actiones in hæredē rei non competere,*ob id certè, quia per mortē de-*

a l.ſi in rem. de rei vend.
b Vt hic.
c l.ul. C.ſi reus uel accuſ. mor. fue.
d l.ex iudiciorum. de publ.iud.
e gloſ.hic uerbi ex maleficijs.
f hic uerſ. excepta iniuriarū actione.
g l.pe d in ius uoc. §. ult.inf.de pęn. tem.litig.
h l.in cauſæ. de mino.capi. ſi tibi de pac.§.quos autē. ſup.de bon.poſſ. & l.1. de ſuperfi.
i Bello. lib.1.ſup. putat.cr 3.
k l.pupillum.§.in hæredes. & l.ſicut.pœna.de regu. iur.

a Cum quo actum eſt.} *Lite ſcilicet iam conteſtata: & fortè etiam factis probationib.* 2 *nam ſi reus ante acceptum iudicium paratus eſſet ſatiſfacere, non foret opus, vllam iudicis abſolucionem expectare: cũ nec iudicium ſubire cogatur paratus ad* [c] *ſoluendum.*

b Satisfaciat actori.} 3 *Quid eſt, quod ait, ſatisfaciat? Certè qui rem, quæ petita eſt, reſtituit poſt litẽ conteſtatam non aliter ſatisfacere videtur, quàm ſi cum fructibus & omni cauſa reſtituat, & ſumptus in litem* [c] *factos. Eſt.n. ſatisfacere, deſiderium actoris implere, qui hæc omnia ex iudicio conſequi deſiderat, & ad quæ, ſi pergat reus litigare, damnandus* [e] *eſt. Proderit autem maximè reo abſolutio, ſi fortè condemnatio ignominioſa futura* [f] *erat: vel aliàs pœnam iudicato ingereret, quod* [g] *Bart. alibi pluribus docet.* 4 *Sẽper tamen conſultius eſt conuento ante acceptum iudicium offerre ſatiſfactionem, quòd illo caſu abſolutio pendeat ex iudicis arbitrio. hoc uerò, etſi velit, condemnare non* [h] *poſſit. Sed quid ſi reus paratus quidem ſit ſoluere, non tamen habeat copiam illius, cui debeat? & tunc per edictum citandus eſt, poteſtq́; mandato iudicis fieri* [i] *conſignatio & depoſitio.*

c. Conuenit.) *Et ſic ipſius uoluntati atq́; arbitrio relinquit.*

d Abſoluere.) 5 *A proceſſu ſcilicet & obſeruatione iudicij, à cauſa enim iam eſt abſolutus per ſatiſfactionem, ideo non eſt neceſſe, eum diffinitiuè abſoluere ab actione & actoris* [k] *iure, atq; ita Accurſius & Platea hic Imperatorem interpretantur.* [l] *Alij tamen malunt, reum tali caſu in uniuerſum abſoluendum eſſe, non mõ ab inſtantia, ſed etiam ab ipſa cauſa, in quam ſententiam & ipſe inclino: tũ quia hoc vtilius erit reo, ut ſi forte non valeat probare ſolutionem, poſſit abſolutionem docere, tum quia ſi ab obſeruatione iudicij* [m] *abſolueretur, ſolum acta cauſæ annullarentur, quod reo parum prodeſſet. Quanquam aũt reus ante ſñiam ſatiſfaciens actori, abſoluatur quo ad principale, in expenſis tamen condemnandus erit, ſi temerè* [n] *litigauerat. Idem erit, ſi res vel ſpecies debebatur, & erant acceſſiones, in his.n. fiet nihilominus* [n] *condemnatio.*

c l. ſi reus paratus. de proc.
d l. præterea. de rei uend.
e l.1. qui ſatiſd. co.
f l.1. de his qui. no. infa.
g l. infamiã. de pu. iud. l. iuſiurãdũ, & ad pe cu. de tutelis.
h d. l. ſi reus paratus, & Egui. hic.
i tex. & ibi Bart. in d. l. ſi reus paratus.
K Ioan. de Pla. hic.
l Faber hic.
m l. proponẽdum, C. de iudic.
n Arg. l. ſi quis inficiatus. depoſit. Bart. l. ſi rem. de pig. act.
n Faber hic.

De Exceptionibus. tit. xiij.

1 *Collocatio huius tituli aſſenſa.*
2 *Exceptio vnde deſcendat.*
3 *Exceptiones per quæ verba olim concipiebantur.*
4 *Exceptionis etymus non eſt ab excludenda actione.*
5.6 *Exceptio nonnunquam præſcriptio dicitur: & vnde hoc proueniat.*
7 *Exceptio & præſcriptio quomodo differant.*
8 *Exceptionis deſcriptio. & nu. 12.*
9 *Exceptio genericè & ſpecificè accipitur.*
10 *Exceptio & defenſio an inuicem differant.*
11 *Exceptio intentionis, an propriè exceptio dici poſſit.*

IVſta planè eſt huius tituli collocatio. *Quia enim hactenus de actionib. diximus actorumq; intentionem inſtruxit Iuſtinianus: nunc recto ordine ad eorum quoque partes tranſit, qui ſupradictis actionib. pulſantur: qui rei appellantur propria & ſpeciali ſignificatione: eoſq́, pariter inſtruit, qua ſeſeratione tueri poſſint, & excipere, actorũq́, impetus depellere.* 2 *Quod ad declarationẽ rubricæ attinet, principio videndum quid ſignificet exceptio: quippe verborum prior, rerum potior eſt interpretatio.* [a] *Exceptio ab excipiendo deſcendit: ut enim, cum ex regula detrahimus caſus quoſdam, excipere dicimur: ſic & cum actioni propoſitæ non eſſe locum contendimus.* 3 *Quod ex ipſis exceptionum formulis paſſim in iure obuijs palam ſit. Per aduerbia enim,* Niſi, &, Si non, *ferè cõcipiebantur à Conſultis: veluti,* Si non conuenit, ut eadem res mihi quoque pignori [b] eſſet. Si non mihi mandatum ſit, ut à creditoribus [c] peterem. Si non inter creditorem, & eum, ad quem uſuſfructus pertinet, conuenerit, ut vſuſfructus [d] pignori ſit. Si nõ contra tabulas bonorum poſſeſsio filio dari [e] potuit. Si in ea re, de qua agitur præiudicium hæreditati non [f] fiat. Niſi ripæ tuendæ cauſa factum [g] ſit. Si ea res iudicata ſit inter te, & eum cui [h] uendidiſti: *& ſi quæ ſunt ſimiles formulæ, in quib. ſemper ſubaudiendũ eſt: rectè ageres, niſi, uel, ſi non, &c.* 4 *Errant ergo, qui putant, exceptionis etymum ab excludenda actione eſſe: quoniam* [i] *Vlpianus exceptionem magis deſcribere voluit, quàm originem eius explicare.* 6 *Solet autem exceptio non rarò ab antiquis conſultis præſcriptio* [k] *dici: vnde etiam eſt titulus in* [l] *Pandectis* de exceptionibus, ſeu præſcriptionib. *Et alibi traditur,* præſcriptionis fori à principio à litigatoribus opponendas eſſe: item, omiſſam præſcriptionem delatoriam poſtea exerceri non poſſe: *& ſi qui ſunt ſimiles loci, in legib. paſſim* [n] *obuij.* 6 *Sed unde, hoc ſit, quod præſcriptio pro exceptione accipiatur, non uidentur Doctores ſatis intellexiſſe. Mihi veriſimile uidetur,* [o] *exceptiones, reorum ideo olim præſcriptiones fuiſſe dictas, quoniam ſicut actiones certas olim formas & conceptiones, in quib. cadens à ſyllaba cauſa cadebat.* [p] *quas Iuſtinianus ob id ſuſtulit, ita exceptiones quoq; certis formulis concepta fuerant & conſtitutæ, ne pro arbitrio poſſẽt a reis cõuẽtis extra rẽ (vt nũc ſæpe fit) ꝓponi. Nã ꝑſcribere inter cætera ſignificat ſtatuere aliqd & certo ordine cõcipere. Hinc ergo factũ eſt, ut exceptiones indifferẽter, ſiue ex lõga poſſeſſione, ſiue ex alijs diuerſis tẽporum definitionib. eſſent productæ, ꝓſcriptiones appellarentur* [q] *vt eſt tit. in Pandect.* De diuerſis & temporalib. præſcriptionib. *Vnde* [r] *Modeſtinus.* Vtrobique enim inquit, præſcriptione ſubmouebitur.

a l. ũ. ff. ſi cert. peta.
b l. ſi debitor. de pign. & hypo.
c l. atque ſi hoc. de proc.
b l. ſi is qui bona. §. uſufr. de pign.
e l. præteritus, de bo. poſ. con. tab.
f l. 1. fam. erciſc.
g l. 1. §. Labeo ſcribit. de flu.
h l. ſi à te. de exce. rei iud.
i l. 2. de excep.
k l. quinq. pedum.
l l. ult. C fin. regũ.
m l. pen. d. tit.
n Quorum Alcia. aliquot cõgeſsit in rep d. l. quinq; pedum.
o Olda. in tractat. de præſcrip.
p Gell. li. 20. c. 9. Alc. in l. pecuniæ verb. de uerb. ſig.
q l. 1. & 4. C. de for mu. & impu. ſub.
r l. nihil. in prin. de inoff. teſt.

t l. qui agnatis de- cep. ſeu preſcrip.
t d. l. quinq. pedũ.
u d. l. 1. de excep.

bitur. Et t alibi non ſemel exceptionem rei iudicatæ vocat præſcriptionem. 7 *Alciatus* [t] *tamẽ exceptionẽ à præſcriptione diſtare cenſet, tanquam genus à ſpecie, nempe quòd exceptio generale nomen ſit cuiuſcunq; defenſionis quoquo modo actioni obiectæ: præſcriptio verò ea propriè dicatur, quæ directo intentioni agentis non aduerſatur, nec eam prorſus negat, ſed cõtendit, ne admittatur eo, quo agitur modo. Poſt interpretationem verborum nunc rem ipſam uideamus.* 8 *Exceptio itaq; (* [u] *Vlpiano autore) eſt, actionis excluſio. Sed hæc declaratio, id eſt, uocis interpretatio potius eſt, quàm definitio: clarius enim & apertius eſt, excludere: ſubaudi, obligationem, actionemq; ex ea promanantem. habet tamen eiuſmodi declaratio uim definitionis. Quia verò hæc ſpecificè tantum exceptioni conuenit: ideo largius definienda eſt.* 9 *Sciendum. n. eſt, ſicut actionis, ita & exceptionis nomen genericè & ſpeciatim accipi in legib. Generali appellatione exceptio dicitur omnis defenſio, qua conuentus agentem in iudicio à ſe depellit: ſiue iure ei competat actio, ſiue de facto tantum experiatur. Nam & dilatoriæ, & ſolius intentionis excluſiones, propriè exceptiones* [x] *dicuntur.* 10 *Et accepta hac ſignificatione nihil diſtant exceptio, & defenſio: vnde plerunq; defenſionis verbo pro exceptione utuntur conſulti.* [y] *ſpeciali autem acceptione hæ ſolum depulſiones uocantur exceptiones, quibus actiones excluduntur.* 12 *Poteſt ergo exceptio generica ſic rectè* [x] *definiri:* Exceptio eſt actionis, uel intentionis excluſio. actionis quidem, *ſi ea de iure agenti competit, ſed non effectu exactionis: intentionis verò, ſi actori iure nulla datur actio, ſed tantum de facto experitur. Dixi autem,* actionis vel intentionis, *diſiunctim ideo, quia exceptio quandoq; actionem, quandoq; intentionem tantum excludit.* 13 *Scio plerosque controuertere, num exceptio ſolius intentionis, propriè exceptio dici poſſit: cum ducto argumento ab etymo uocis, ita demum quis dicatur propriè excipere, quando excludit actionem actoris fundatam, ſed quando reus negat, quod petitur, non poteſt dici, actorem exclu di, cum intentionem necdum fundauit? Verùm ſuprà oſtenſum eſt, exceptionem non ab excludenda actione dictam: ſed ab excipiendo deſcẽdere: & negari haud poteſt, quin & is propriè excipiat, qui actorem de facto agentem depellit, eiuſq; fundamentum, ex quo deducere nititur actionem, auertit ac depulſat. Excipit ſi quidem reus cum actionem de facto ab actore propoſitam ei non competere oſtendit: interim non inficior, quin interdũ cum actione etiam intentio excludatur: ut in actione doli, uel metus uidere eſt, attamẽ in comperto eſt, mixta ſub ſimplicibus* [b] *contineri. Et hæc ad protheoriam præſentis tituli in gratiam Tyronum præferri libuit.*

x Alc. in l. oportebit. §. actionis. de verb. ſign.
y l. ſiquidem. l. ſi qs C. de exce. l. 1. de iu. & fac. ign.
z Pan. in rub. extra de exce.
a Fel. & Dec. in d. rub. de exceptio.
b gl. in l. 1. in pr. ibi Zaſ. de uerb. obl. & Ang. in §. omniũ. ſupr. de act.

Princip. tit.

1 *Exceptiones quando rei uel perſonæ cohærere dicantur.*
2 *Exceptionum alia iuris, alia facti.*
3 *De exceptione, quod metus cauſa.*
4 *De quo metu ea exceptio intelligenda.*
5 *Exceptio doli explicatur.*
6 *Exceptionem doli duplicem eſſe.*
7 *An doli exceptio detur contra hæredes doloſi.*
8 *Exceptio doli perpetua eſt.*
9 *Eceptio erroris declaratur.*

SEquitur, vt de exceptionibus diſpiciamus. comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum *a* eorum gratia cum quib. agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipſa perſecutio, qua actor experitur, *b* iuſta ſit: tamen iniqua ſit aduerſus eum, cũ quo agitur. [c] Verbi gratia, ſi metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras promittere: palam eſt, iure ciuili te obligatum eſſe, & actio, qua intẽditur, dare te oportere, efficax eſt: ſed diniquũ eſt, te cõdẽnari: ideoq; datur tibi *d* exceptio. Quod metus cauſa, *e* aut doli mali, *f* aut in factum compoſita ad impugnandam actionem.

a l. 3. iure.
b Ang. in rubr. huius titu. num. 10.
c l. exceptiones. hoc ti. l. quia perſonæ le. & ibi Bar. ſol. matrim.
d Exempla ſunt in d. l. exceptiones.

a Eorum gratia, cum quib.) *Id eſt, reorum. Sic enim ipſe* [a] *Vlpianus hæc verba interpretatur. Nec intereſt, an cum principalib. rei debendi, eorumq; hæredib. agatur: an verò cum eorum fideiuſſorib. mandatarijs, & ſimilib.* [b] *perſonis. Si tamen ſit exceptio, quæ rei cohæreat: ſecus in exceptione cohærẽte* [c] *perſonæ.* 1 *Dicuntur autem exceptiones cohærere rei, quæ radicem obligationis concernunt: ut eſt exceptio doli mali, Iuſiurandi, pacti non numeratæ pecuniæ. In perſonam autem dicuntur exceptiones cohærere, quæ perſonam, eiuſq; qualitatem potius concernunt, quam radicem* [d] *obligationis.*

b Iuſta ſit.) *Hoc eſt, efficax ad agendum: inſpecto ſcilicet ſummo iure ciuili.*

c Verbi gratia. 2 *Hinc meminiſſe oportet, exceptionem aliam eſſe iuris, aliam facti ſiue intẽtionis.* Exceptio iuris eſt, *qua eliditur actio illius, cui de iure quidem actio comprobat, ſed non cũ effectu exactionis, & huius tria hic exempla referuntur: nempe exceptio metus, doli, & in factum, loco doli contra parentem & patronum, quas ſigillatim mox examinabimus. Facti uerò eſt, qñ actori de iure nulla competit actio ſed de facto tantum agit; ut quia uel ab initio non habuit actionem: uel habuit quidem, ſed iam prorſus eſt extincta,*

ticta: tales, exceptio rei iudicatæ, tranſactionis, iuſiurandi, confeſſionis, & id genus aliæ.

d Exceptio quod me. cau.) 2 *Prima exceptio cuius hic fit mentio, eſt exceptio* quod metus cauſa, *quæ datur aduerſus petentem, id quod promiſſum eſt* [c] *per metum, & quemadmodum actio,* quod metus cauſa, *qua petimus rem metu extortam cum omnib. acceſſionib. nobis reſtitui utcunq. in perſonam ſit ex maleficio uiolentę concuſſionis, in rem tamen ſcripta* [f] *cenſetur: ita exceptio quoq. metus in rem ſcripta* [g] *eſt.* 4 *Nõ aũt quilibet uanus timor, puta alicuius uexationis, uel periculi remotioris: ſed præſentis mali, aut ueri ſimiliter mox futuri metus hic intelligendus eſt, qui meritò etiã in hominẽ cõſtantiſſimum cadere* [h] *poſſit.*

e Aut doli mali.) *Altera exceptio doli eſt, quæ aduerſus exigentem id quod dolo malo actoris promiſſum eſt,* [i] *competit: ideo inuecta, ne dolus ſuus cuiquam patrocinaretur. Neceſſe autem eſt in hac exceptione, ut eam obijciens alleget, dolo actoris factum eſſe. De dolo enim agentis excipere oportet, non alterius: niſi in caſibus in quibus dolus unius alteri* [k] *nocet.* 6 *Porrò hæc de dolo exceptio duplex eſt: una, quæ principaliter ex ipſo contractu datur, ut ſi dolo me induxiſti, ut tibi promitterem, & hæc condemnatum infamat, & quia odioſior eſt, ſi quis debitor ea tutus exceptione ultro ſoluat,* [l] *non repetit. Altera eſt, quæ non oritur tempore contractę obligationis, ſed magis ex quodam facto poſtea ſubſecuto: ueluti, ſi pactus non petere ante Kalendas, nihilominus ante eum diem petas. Et hæc quidem exceptio conuenit cum exceptionibus in factum, nec ullatenus* [k] *infamat, eſtq. fauorabilior, ut ſi quis, cum ea tutus eſſet, per errorem* [n] *ultrò ſoluerit, poſsit condicere.* 7 *Illud quoq. addendum eſt, circa doli exceptionem, quod ex perſona illius, cui obijcitur perſonalis ſit, ideoq; non poſſit contra alium opponi, quam eũ qui dolum commiſit, eiusue hæredes, in id quod ad eos peruenit: hoc eſt, quatenus ex dolo defuncti locupletior ad ipſos hæreditas perueniret, fraudeq. eorũ factum* [o] *eſt. Excipiuntur tamen hæredes parentum, uel* [p] *patronorum. Cæterũ ex perſona eius, qui hanc exceptionem obijcit, in rem ſcripta eſt, ſiquidem in excipiendo nõ principaliter quæritur de autore doli: ſed an in ea re dolo malo aliquid factũ ſit.* [q] 8 *Eſt autem perpetua hæc exceptio doli utcunq. actio de dolo biennio tantum* [r] *duret.*

f Aut in factum.) 9 *Tertia exceptio in factũ eſt, quæ datur cõtra eum, qui exigit, id quod quis errore, quaſi deberet, promiſit. Quia uerò errorem iuſtum eſſe oportet, & διηγηματικῶς id eſt narratiuè, hæc exceptio* [s] *opponitur, in factum dicitur: oportet enim in iure apud Prætorem narrare factum, ut æſtimet, an iuſtus error* [t] *fuerit. Alij uero hanc exceptionem erroris dicũt, qua & illi ſeſe tueri poſſunt, qui eius rei incuſantur, quam ne ciu. r. ant iure ciuili prohibitam. Non enim facti ſolum ignorantia, ſed & iuris ciuilis ad effugiendum damnum excuſat. Itaque ſentiendum eſt in ijs* [u] *caſib. in quib. ignorantia facti aut iuris non noceat.*

§. Idem iuris.

1 *Exceptio non numeratæ pecuniæ attingitur.*
2 *Exceptio non num. pecuniæ propriè in mutuo locum habet.*
3 *Pecuniæ appellatione res & mobiles & immobiles continentur.*
4 *Exceptio non num. pecu. biennio durat.*

Idem [a] iuris eſt, ſi quis quaſi [b] credendi cauſa pecuniam a te ſtipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam a te pétere poſſe eum, certum eſt: dare enim te oportet, cum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari: placet, exceptione pecuniç non numeratæ te [d] defendi debere, cuius tẽpora nos (ſecundũ quod iam e ſuperiorib. libris ſcriptum eſt) conſtitutione noſtra coarctauimus.

a Idem iuris eſt) 1 *De exceptione non numeratę pecuniç hic §. loquitur: de qua nos plura* [a] *alibi ſcripſimus. Nam ſi quis alicui det ſyngrapham, qua promittit ſe redditurum decem, quæ ab eo acceperit ex aliqua cauſa: aut apocham qua teſtetur ſe accepiſſe ab aliquo debitum ſpe futuræ numerationis, aut ſolutionis, nõ eſt dubium, quin teneatur obligatione ciuili, ut ſoluat, quod promiſit, & ut non petas, quod ſe recepiſſe ſcripſit. Verum quia iniquũ eſt, eum teneri ad reddendum quod non acceperit: aut ad liberandum debitorem à quo debitum nõ ſit ſolutum, propter nudum ſyngraphæ aut apochæ teſtimonium: quare legibus conſtitutũ eſt, ut ſi debitor ſcripſerit ſibi numeratam pecuniam, cum non ſit, ei præiudet ſcriptura, niſi intra biennium exceptionem non numeratę pecuniæ* [b] *oppoſuerit.*

b Credendi cauſa) *Id eſt, mutuum dandi.* 2 *Nam in mutuo propriè locum habet hæc exceptio. Et obſerua multum referre ex cauſa ſcripſerit quis ſibi aliquid datum. Nam ſi mutui quidem nomine data ſit cautio, illi qui dedit eam, competit hæc exceptio aduerſus eũ, in quem cautio eſt expoſita, ita uidelicet, ut ſi ex ea conueniatur, & biennium nondum ſit elapſum, liceat, eam illi opponere, & actori incumbat, numerationem factam* [c] *probare. Ex alia uerò cauſa ſi quis ſcripſerit, ſe accepiſſe quippiam ab aliquo, cogitur ſtare ſuę confeſſioni, quam ſcripto fecit, niſi euidentiſſimis probationib. in ſcriptis habitis oſtendere paratus ſit, ſibi non eſſe exhibitum id quod ſpe futuræ numerationis ſe accepiſſe, aut redditurum* [d] *ſcripſerit.*

c Pecuniam) *Hoc non ſolum de pecunia ſignata accipiendum eſt, ſed de quauis alia re: quæ mutuo dari* [e] *ualeat.* 3 *Nam pecuniç nomine omnes res tam ſoli, quam mobiles* [d] *continentur. Quamcunq. ergo rem ſcripſimus nos accepiſſe, locum habet hæc exceptio, ſi ea res data non ſit.*

d Te defen-

e l. ſi donatio is. C. qđ. me. cau.
f l. metũ autem. §. ult. qđ me. cau.
g l. apud Celſum. §. me. cau. de. dolo ma. & me. excep.
h l. metũ aũt. cum aliquot ll. ſeq. qđ me. cau.
i l. 1. de do. excep.
k de quib. uide gl. in l. 2. §. docere. de dol. excep.
l l. qui exceptionẽ. ubi gl. de cõd. indeb.
m l. 2. §. itẽ quæritur. de dol. excep.
n l. ſi non fortè. §. indebitũ, de cõd. indeb.
o l. ſi plures. l. in hæredem, cũ l. ſeq. de dol. ma.
p l. apud Celſum. §. aduerſus parẽtes. de do. mal. & me. excep.
q l. 2. § plane. de do. ma. & me. excep.
r de dolo. C. de dolo.
s Theoph hic.
t Ioan. And. in ca. ignorãtia. de regul. iur.
u Quod habes in l. regula. de iur. & fa. ig.

a ſup. de lite. obl.
b l. in contractib. C. de non nu. pe.
c l. aduerſus. C. de non nu. pecu.
d l. cum de indebito §. ult. de probatio.
e de l. in cõtractib.
f l. pecuniæ. de uer. ſign.

g l. tam mandatori. C. hoc tit.
h l. ſi intra. C. e. tit.

d Te defendi. } 4 *Intra biennium, quod præſtitutum eſt huic exceptioni. Et hoc ad fideiuſſores* [g] *quoq. & hæredes* [h] *producitur: ſi modò biennium necdum lapſum ſit.*

e Superioribus liberis.) *Nempe lib. 3. Inſtit. ſub titulo* de literarum obligatio. *vbi diffuſius hac de re diſputatum eſt.*

§. Præterea.

1 *Exceptio pacti de non petendo explicatur*
2 *Eadem illuſtrata per exemplum.*
3 *Per pactū de non petēdo non tollitur ꝑcedens obligatio ipſo iure, ſed tantū per exceptionē.*

Præterea debitor ſi pactus fuerit cum creditore, ne à ſe pecunia peteretur, nihilominus obligatio *a* manet: quia pacto conuento obligationes non omnino diſſoluuntur, qua de cauſa efficax eſt aduerſus eum actio, quum actor intendit: *b Si paret eum dare oportere:* ſed quia iniquum eſt, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti.

a gl. in l. qui æquitate. de do. ma. excep.

1 *Rurſus alia exceptio adducitur: nempe* pacti de non petendo. *Depelluntur enim & illi ab agendo, qui pacti ſunt ſe non petituros, quod ipſiq; ex legitima aliqua cauſa debetur. Nam cum exceptio detur ex* [a] *æquitate, nec quicquā magis æquum ſit, quam pacta conuenta ſeruari, palàm eſt, etiam nudum pactum de non petendo habere exceptionis vim, ſi cā, ex qua nobiſcum agitur, talis ſit, ut ipſo iure ſublata per iſtud pactum dici non poſſit, quales ſunt omnes legitimæ conuentiones, quę non ex ſolo iure gentium, ſiue æquitate naturali, ſed & iure poſitiuo exiſtunt. Nam etſi contra eas interpoſitum ſit pactum de non petendo eo, quod nobis ex earum obligatione debetur: tam quia obligationes penitus non tolluntur contrarÿs conuentionibus, niſi factæ ſint eiſdem formis: quibus illæ ſint initę, quarum obligationes tollere debent: neceſſe eſt pacti exceptione apud iudicem elidi quod reliquum de obligatione manſit. propter imbecillitatem pacti qđ interuenit contra primam obligationem, quod illic deeſt in tollenda obligatione, iudicis cognitione & authoritate ſuppleatur.* 2 *Dicam (ſi potero) expoſitius. Mænius ſtipulatus eſt a Titio centum, quæ promiſit ſe illi daturum pro fundo, quem ab eo emit: poſtea Mænius venditor fundi nudo pacto pollicetur, ſe illa centum ab eo non petiturum: quod pactum quia ſolum naturalem parit obligationem, non poteſt abſque ope exceptionis, id eſt, ipſo iure: & ſine facto hominis tollere obligationem ex ſtipulatione natam: quia ea non ſolum naturalis, ſed & ciuilis eſt. Itaq. ſi Mænius ex obligatione ciuili, quæ per ipſum pactum non eſt extincta, & ius agendi illi prębet, propterea quod naturali obligatione ante iſtud pactum iuncta fuerit* [d] *Titio iſta centū petat: oppoſita exceptione de non petendo tollitur ciuilis obligatio, quæ ex ſtipulatione apud Mænium manſit demum interueniente iudicis cognitione. Atque ita quoque pactum de non petendo nō tollit ius petendę hæreditatis, aut alterius actionis realis, ſed impedit tantum eas, vt non ſortiantur effectū, ſi per exceptionem oppoſitum ſit. Atque in hunc modum* [b] *Lag. poſt Bartolum & reliquos* [c] *commentatores hanc pacti de non petendo exceptionem eleganter explicuit.*

b in uerb. iuris ciuilis.
c in l. ſi unus. §. pactus ne pe. de pa.
d l Stichū aut Pamphilum. §. naturalis. de ſolutio.
e Vide Cottaſ. lib. 2. Miſcell. c. 16.

a Obligatio manet. } 3 *Et ſic per pactum de non petendo non tollitur præcedens obligatio ipſo iure, ſed exceptionis demum obiectu, quod intellige de naturali, & ciuili obligatione ſimul. Naturalis enim tantum obligatio ſolo pacto non petendi tollitur: quia* [d] *vinculum æquitatis, quo ſolo ſuſtinebatur, conuentionis æquitate diſſoluitur. Rectè ergo Paulus ſcribit, quòd ſi creditor reū, qui pactum de non petendo fecit, in ius uocauerit, isq. reus pacti exceptionem oppoſuerit: extincto* [e] *primum ſolo pacto naturali, ciuilis nunc per pacti oppoſitionem elidatur, hoc eſt, extinguatur & perimatur.*

b Si paret eum dare opor. } *Id eſt, ſi intendat actionem perſonalem. Fuit enim hæc olim actionis in perſonam formula, ſicut alibi annotauimus.*

§. Aeque ſi debitor.

1 *Exceptio iuriſiurandi explicatur.*
2 *Cauſa ſemel iuramento deciſa non poteſt prætextu periurÿ retractari.*
3 *Iuramentum procuratoris aut defenſoris rei domino prodeſt.*
4 *Simplex procurator non poteſt iuramentum deferre.*
5 *Procurator in rem ſuam quis dicatur.*
6 *Iuramentum ſpontaneum nullam vim habet.*
6 *Eadem uis eſt iuramenti remiſſi, quæ præſtiti.*
8 *Iuramentum prodeſt, ſiue quis in perſonam, ſiue in rem actione conuentus ſit.*
9 *Iuramentum affirmatiuum maiorem vim habet, quam negatiuum, & quæ ſit diuerſitatis ratio: num. 10.*
11 *Iuramentum etiam ſucceſſori iurantis prodeſt.*

Aeque [a] ſi debitor [b] creditore [c] deferente [d] iurauerit, nihil ſe dare oportere, [e] adhuc obligatus permanet. ſed quia iniquum eſt de periurio, quęri, [f] defenditur per exceptionem [g] iuriſiurandi. [h] In iis quoq; actionibus, quibus in rem agitur, æquè neceſſariæ ſunt exceptiones, ueluti ſi petitore deferente poſſeſſor iurauerit, eam rem ſuam eſſe, & nihilomi-

hilominus petitor eandem rem vendicet. Licet enim verum ſit, quod intendit, id eſt, rẽ eius eſſe, iniquum tamen eſt, *k* poſſeſſorem condemnari.

1 *Enarratur hoc loci exceptio iuſiurandi, quæ competit aduerſus actionem tam in rem, quam in [a] perſonam, docetq; hic Iuſtinianus iuſiurandũ præſtitum à reo, qui nihil debet, non tollere præcedentem obligationem, ſeu contra petentem exceptionem iuriſiurandi concedi. Sicut.n. pactum non petendi non extinguit ciuilem obligationem, ſed duntaxat naturalem, vt [b] paulo antè oſtendimus: ita & [c] iuſiurandum. Si aũt præſtetur ab actore iuramentum in perſonali actione: tunc ſi formiter iuratũ ſit, datur actio ex eo contractu, ſi informiter, actio in factũ [d] competit. Quando aũt dicatur formiter vel informiter iurari, [e] alibi oſtenſum eſt. Obſerua ergo, actorem volentem arguere reum periurij, non admitti ad agendum prima ſua actione, ſed per exceptionẽ iuriſiurandi ab eo delati, & a reo præſtiti ipſum ab agendo excludi, 2 quia cauſa ſemel iuramẽto deciſa nõ poteſt prætextu periurij amplius retractari, niſi hoc inter partes nominatim ſit [f] conuentũ. Sunt & alij caſus, in quib. non obſtante iuramento prima lis reſtauratur, quos Accurſius & Platea hic recenſent.*

a Si debitor.} *Eiusve procurator, aut defenſor, qui vltrò ſe liti obtulit. 3 Nam iuſiurandum defenſoris uel procuratoris rei ab aduerſario delatum prodeſt domino, exceptionemq; ei parit: ſicut contra, ſi actoris procurator iurauerit reo deferente, ei quoq; ex tali iuramento actio [g] naſcitur.*

b Creditore.} *Vel eius procuratore generali, aut etiam ſpeciali, ſi idipſum ei nominatim mandatum ſit; vel ſit procurator in rem ſuam [h] factus. 4 Simplex enim procurator, non habens ſpeciale mandatũ deferendi iuſiurandum, etſi deferat, non eſt [i] audiendus. 5 Is verò intelligitur in rem ſuam factus eſſe procurator, cui alius ceſſit ſuam actionem: aut adiudicata ſunt bona, aut data nomina in ſolutũ per iudicem exequentem, cum aliud in bonis conuicti non reperiretur. [k] Quibus autem verbis, cõſtituatur talis procurator: Bartolus & Doctores [l] ſuis locis demonſtrant.*

c Deferente.} *Rectè addit, deferente, quia iuramentũ ſpontaneum, id eſt, non delata iurandi conditione præſtitum, nulla vim habet, ut [m] alibi diximus.*

d Iurauerit.} *Vel eum iurare paratus eſſet, remiſſum ſit ei iuſiurandum. 7 Eadem enim vis & efficacia iuramenti remiſſi, atque [n] præſtiti.*

e Adhuc obligatus.} *Saltem ciuili obligatione; naturalis enim ipſo iure perempta iam [o] eſt.*

f Defenditur.} *Si conueniatur ex ciuili obligatione adhuc durante, nec refert an prior actio, ad quam ſubmouendam iurauit, rurſus inſtituta ſit: uel alia quapiam idem [p] petatur.*

g Iuriſiurandi.} *Quod ſcilicet vim iudicati obtinet, adeò ut nihil aliud quæri debeat, quam an iuratum ſit, remiſſa quæſtione, [q] an debeatur.*

h In iis quoq;} 8 *Dixit, conuento perſonali actione prodeſſe iuramentum, nunc idem in vendicationibus, id eſt, realibus actionibus locum habere oſtendit. Quare eleganter [r] Vlpianus;* quacunq.) *inquit)* actione quis conueniatur, proficiet ei iuſiurandum, ſiue in perſonam, ſiue in rem, ſiue in factum, ſiue pœnali actione agatur, ſiue de interdicto: ſed etſi de conditione perſonę fuerit iuratum, Prætor iuſiurandum tuebitur. *Hæc ille.*

i Eam rem ſuam eſſe } 9 *Et hæc iuſiurandi formula affirmatiuè concepta maiorem uim habet, quàm negatiua: puta, rem petitoris non eſſe. Nam ſi reus iuret, rem non eſſe petitoris, habet ſolum exceptionem: ſin autem ſuam eſſe iuret, habet etiam actionem aduerſus debitorem, ſi fortè ipſum rei poſſeſſione excidere [s] contingat. 10 Sed cur tam variè? quia priori caſu quando reus iurat, rem petitoris non eſſe, non inde ſequitur, ob id ſuam eſſe, poteſt enim neutrius eſſe, itaq; meritò ex tali iuratione nulla ei actio naſcitur. Secus eſt; quando rem ſuam eſſe iurauit, petitore deferente, quoniam hoc caſu ex iureiurando noua actio quæritur iuranti aduerſus petitorem, qui iurandi conditionem detulit: ſicq. conſenſit, rem iurantis eſſe. Habet etiam Publicianam hoc caſu is, qui iurauit, aduerſus quemlibet alium, ſi nitatur ex iuramento & traditione [t] ſecuta.*

k Poſſeſſorem condem.} *Propter iuriſiurandi religionem, 11 quæ vim ſuam non ſolum in eo habet, qui iurauit, ſed in quocunq; alio, qui ei ſucceſſit, etiamſi tit. [u] ſingulari. Vides ergo, iuramentum à nobis præſtitum etiam alijs proficere, quanquam alijs non noceat, quod ipſi detulimus.*

a De utraq. eſt gl. in §. item ſi quis poſtulante. ſu. de actio.
b §. proxi. præced.
c l. ult. de iureiur.
d l. nam & poſtea. §. 1. de iureiu.
e in d. §. item ſi qs poſtulante.
f l. 1. C. de iureiur.
g d. l. nã & poſtea. § iuſiurandum.
h l. iuſiurandi, qđ ex cõuentione. §. ult. de iureiur.
i l. alias. de iureiur.
k l. plane fa. erciſ. l. 2. C. quã. fiſ. uel pr. deb. ſu. de exi.
l io l. d. §. ulti. de no. ope. nunc.
m d. § item ſi quis poſtu. & habetur io l. 3 de iure.
n d. l. oĩ & poſtea. §. 1.
o l. Stichũ. §. naturalis. de. ſolu. & d l. ult.
p l. duob. §. exceptio iuriſiurandi & §. colonus, de iureiu.
q l. non erit. §. dato, de iureiur.
r l. 3. §. quacunque de iureiur. & ibi Zaſ.
s l. ſed etſi poſſeſſori. eo. ti. de iureiu.
t d. l. nã & poſtea §. ult. & ibi gloſſ.
u l. ait prOr. cum ſi. ſeq. de iureiu.

§. Item ſi in iudicio.

1 *Res iudicata quid.*
2 *Sententia quando dicatur tranſire in rem iudicatam.*
3 *Hæc uerba textus, actum fuerit, quam uim habeant.*
4 *Exceptio rei iudicatæ tam ex reali, quam perſonali actione naſcitur.*
5 *Quomodo hic ſola naturalis obligatio actionem pariat.*
9 *Exceptio rei iudicata ut locum habeat, quæ requirantur.*
7 *Eadem res peti quando dicatur.*
8 *Ex eadem cauſa agere, quando cenſeamur.*
9 *Generaliter petens rem, quam ſuam aſſerit, omne ius ſuum in iudicium deduxiſſe cenſetur: obſtatq; ei poſtea agenti exceptio rei iudicatæ, ſi ſemel ſuccumbit. fallit, ut num. 11.*
10 *Eadem res ex diuerſis cauſis noſtra eſſe non poteſt.*

Item

4 *Ciuiles exceptiones quæ.*
5 *Prætoria excepiones quæ.*

Hæc[a] exempli cauſa retuliſſe ſufficiat. Alioqui quàm ex multis uarijsq. cauſis exceptiones neceſſariæ ſint, ea latioribus digeſtorum ſeu Pandectarum libris intelligi poteſt Quarũ[b] quædam ex legib. uel ex ijs, quæ legis vicem obtinent, uel ex Prætoris iuriſdictionem ſubſtantiam capiunt.

a Hæc exempli.) 1 *Neq; enim omnes nominatim exceptiones in hoc titulo perſequi Iuſtinianus voluit: ſed duntaxat vim earum, & poteſtatem oſtendere exemplis quibuſdam, ac deinde diuiſione bimembri genera earum complecti, memor bonus Princeps, Tyronũ animos non eſſe mox in primo limine legitimi ſtudij nimia rerum copia obruendos, ac grauandos, &c. 2 Illud quoq. vt alijs in locis, ita & in tractatu de actionibus ſupra obſeruauit: ubi non omnes actiones ſpecialiter tradidit iuuentuti, ſed generaliter earum differentias oſtendit, exemplis multis in hoc ſubiectis, ſeſeq. ad vberiores Pandectarum libros referendo. 2 Vnde[a] pleriq. colligunt: exempla non reſtringere regulam, & ſufficere, ſi ex multis (gratia exempli) pauca referantur: contentaq; in eo, ad quod ſit relatio, pro expreſſis haberi.*

b Quarum quædam.) *Hic priorem exceptionem diuiſionem ſignificat: quod ſcilicet aliæ ciuiles ſunt, aliæ Prætoria. 4 Ciuiles ſunt (vt & de actionibus diximus) quæ ex legibus, Senatuſconſultis, conſtitutionib. Principum deſcendunt. Ex legibus: ut eſt exceptio declinatoriæ fori, Senatuſconſultis, cuiuſmodi ſunt exceptiones Velleiani, aut Macedoniani, ex placitis Principũ, qualis eſt exceptio diuiſionis inter plures fideiuſſores ex conſtitutione Adriani: & inter reos debendi ex Nouellæ conſtitutione Iuſtiniani. 5 Prætoriæ uero exceptiones ſunt, quas Prætor ſua iuriſdictione comparauit, & tales ſunt omnes, quas ſupra retulimus, doli ſcilicet mali quod, metus cauſa, pacti de non petendo, & reliquæ præter exceptionem nõ numeratæ[b] pecuniæ.* a In. de pla. hic. b l. in contract. C. de non num. pec.

§. Appellantur.

1 *Exceptionum aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales, & dilatoriæ.*
2 *Peremptoriæ quamdiu proponi poſſint.*
3.5 *Temporales & dilatoriæ qualiter agentib. obſtent.*
4 *Dilatoriæ exceptiones ſunt temporales.*
6 *Dilatoria ante litis conteſtationem, peremptoria etiam poſt opponi poſſunt.*
7 *Dilatorias exceptiones ſub duplici differentia eſſe.*
8 *Dilatoria ſolutionis, & declinatoriæ iudicij, an inuicem differant.*
9 *Non ſufficit exceptionem competere: niſi objiciatur.*
10 *Dilatoriæ exceptiones a differendo dictæ.*

Appellantur[a] autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ aliæ temporales & dilatoriæ. Perpetuæ & peremptoriæ ſunt, quæ ſemper[b] agentibus obſtant, & ſemper rẽ de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, [c] & pacti conuenti cùm ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur. Temporales atq; dilatoriæ ſunt, quæ[d] ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eſt pacti cõuenti, cum ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, ueluti intra quinquẽnium: nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo[e] ij, quibus intra certum tempus agere uolentibus obijcitur exceptio, aut pacti conuenti, aut alia ſimilis, differre debent actionem & poſt tempus agere. Ideo enim &[f] dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egerint[g] obiectaq. ſit exceptio, neq. eo iudicio quicquam[h] conſequebantur, propter exceptionem, neq.[i] poſt tẽpus olim agere poterant, cum têmere rem in iudicium deducebant, & cõſumebant, qua ratione rem amittebant.

a Appellant.) *Alteram exceptionum diuiſionem tractat Iuſtinianus hoc loci; nempe quod aliæ ſint perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ, quam diuiſionem Caius quoque, tametſi alijs uerbis, explicat, quæ in[a] Pandectis extat, hucq. transferri facilè poteſt. Ad eam diuiſionem pertinent etiam, quæ tractant Rhetores de conſtitutione tranſlatiua, de qua Cic. lib. 2 De inuentione, & Quintilianus lib. 3. Inſtit.[a] Orat. latius.* a l. 3. de exce. a cap. de ſtatu.

b Agentibus obſtant) 2 *Hoc eſt, quibus non præſcribitur, quominus in qualibet parte iudiciorum opponi poſſint. Significat enim Iuſtinianus hic initium & finem harum proponendarum exceptionem, nempe à lite conteſtata uſque ad rem[b] iudicatam, cæterum poſt ſententiam non ſolent admitti.* b l. peremptorias. C. ſẽ rei. nõ poſ. & l. j. C. de iur. & fac. igno.

c Et pacti conuenti.) *Id eſt exceptio pacti de nõ petendo in perpetuũ. Nã ut maxime is, qui ita pepigit*

cum

c l. ſi unius. §. pactus. de pactis.
d l. 3. de except.
e l. a. . in metho. Iur. ciui. tit. de except.

cum debitore ſuo, petat dubium. tamen agendo depellitur ſtatim, vbi obijcitur pactum de non petendo inter eos eſſe [c] *initum. Idem fit exceptione iuriſiurandi erroris, rei iudicatæ, non numeratæ pecuniæ, & vbicunq. allegari poteſt, aliquid factum contra leges, vel* [d] *Senatuſconſulta.*

a Ad tempus nocent.] *Hoc eſt, quæ in certum tantum tempus obſtant agentibus. 3 Id vero fit duplici* [e] *ratione. Aut enim obſtant agentibus, ne urgere actionem ſuã in iudicio poſſint, donec res in eum deuenit caſum, quo amplius locum non habeat: ſicut fit in omnibus dilatorijs ſolutionum & iudiciorum. Nam quã diu dici poteſt, diem ſolutionis nondum veniſſe, uel iudicium non eſſe legitimum, actor impeditur, quominus pergere poſſit, donec iſta impedimenta ſubmoueãtur. 4 Itaq. dilatoriæ exceptiones ſunt temporales, quia in perpetuum non obſtant agentibus. ſed facile euenire poteſt, ut propter rerum mutationem locum non habeant. Vt conditionalis promiſſio eſt, petitio eſt immatura, niſi extiterit cõditio, in quam quid promiſſum eſt. Et iudicis auxilium fruſtra imploratur aduerſus eum, qui eius iuriſdictioni non eſt ſubiectus: niſi ipſius iuriſdictionem proroget, vel porrò eum in loco domicilij conueniat. 5 Aut verò temporales exceptiones agentibus obſtant, ſaltem eo tempore, intra quod à legibus opponi poſſunt,* [f] *atq; ideo ratione præſcriptionis, ut eſt in exceptione non numeratæ pecuniæ, quæ ſi intra biennium non opponatur ab eo, qui ſcripſit ſe accepiſſe, is poſtea non auditur. Ad eundem modum conſtituta ſunt tempora proponendis alijs quibuſdam exceptionib. ſicut & in actionib. videmus præſtituta eſſe tempora, quib. proponi poſſe deſinunt. Ergo ſunt quædam exceptiones temporales, non quia rerum mutatio prohibere poteſt, eas opponi, ſed quia illis conſtituta ſunt tempora, intra quæ ſi non obijciantur porrò non liceat eas obijcere. 6 Quemadmodum leges volunt, dilatorias exceptiones ante litis conteſtationem opponi: peremptorias vel ante, vel poſt acceptum* [g] *iudicium.*

f d. l. in contractib.
g l. in demũ. C. de proc. l. præſcriptionem. de exce.

e Ergo ij.] *Infert ex præcedentibus, interim tacitè ſignificando naturam exceptionum dilatoriarum, quæ (vt diximus) ante litem conteſtatam obijciendæ ſunt, non etiam poſtea: ſiue ſit dilatoria ſolutionis, ſiue declinatoria iudicij. 7 Sunt enim dilatoriæ exceptiones ſub duplici differentia: quædam dicuntur dilatoriæ ſolutionis, nempe, quæ nobis præbent ſpacium ſoluendi, vel præſtandi id, quod debemus, cuiuſmodi eſt pactum de non petendo intra tempus: quod nondum* [h] *effluxit. Aliæ declinatoriæ iudicij: vt eſt exceptio iudicis incompetentis, citationis, procuratoris, libelli, & generaliter omnes exceptiones, quæ ex obſeruationib. iudiciorum ratione perſonæ, aut loci, aut temporis ſumuntur. 8 Et quãquam hæ in hoc conueniunt, quod vtræq. ante acceptum iudicium opponi debeant: in hoc tamen inuicem differunt, quod hæ non tantum opponi, ſed et probari debent, priuſquam lis* [i] *conteſtetur: illæ verò neceſſariò non ſunt probãdæ, niſi poſt acceptum iudiciũ fundata ſcilicet intentione* [k] *actoris.*

h l. 3. §. 1. de excep.

f Obiectaq. ſit excep.} 9 *Niſi enim obiecta ſit exceptio, iudicium ſuſtinetur, reſq. iudicata valet, quia ipſo iure nata eſt, etiam ante diem, actio: & de ſe queri debet, qui beneficio exceptionis in tempore vſus nõ ſit præterquam ſi vſusfructus* [l] *petatur.*

i d. l. ita demũ, & l. ult. C. de excep.
k l. ſi quidem C. de exce. l. exceptionem. C. de prob.
l l. j. in fi. quan. di. uſusfru. leg. ced.

g Dilatoriæ excep.} *A differendo ſcilicet: quia oppoſita actionibus eas non tollunt, ſed tantum differũt.*

h Conſequebatur.) *Sicut nec hodie adhuc quicquam conſequuntur, ſed oportet, quod ſuo tempore nouam litem intendant: vt paulo pòſt docet Imp.*

i Poſt tempus olim } *Quia enim plus tempore petebant, à cauſa cadebant, iure veteri, id eſt, rem amittebant, quod tamen hodie à Iuſtiniano emendatum eſt, ſicut mox ſequitur.*

§ Hodie.

1 *Litem inferre quis dicatur.*
2 *Quandoque litem inferre licet ante tempus.*
3 *Ante tempus agenti qualiter duplicandum tempus.*
7 *De pœna petentis plus tempore.*

a Hodie autem non ita ſtrictè hoc procedere volumus, ſed eum, qui, *a* ante tempus pactionis *b* vel obligationis *c* litem inferre auſus ſit, *d* Zenonianæ conſtitutioni ſubiacere cenſemus, quam ſacratiſſimus legiſlator ijs, qui tempore plus petierint. protulit: vt & inducias, quas ipſe *e* actor ſponte indulſerit, vel quas natura actionis continet, ſi contempſerit, *f* in duplum habeant ij, qui talem iniuriam paſſi ſunt: & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, *g* niſi omnes expenſas litis antea acceperint, ut actores tali pœna perterriti tempora litium doceantur obſeruare.

a § ſi quis agens. ſup. de actio.

Huius § interpretationem non alibi [a] *quoq; attigimus, cum de his, qui tempore plus petunt, tractaremus itaque huc referenda ſunt, quæ ibi fuerunt dicta.*

a Ante tempus pactionis.) *Vt quia pepigerim ad Kalendas Ianuarias ſoluere.*

b l. 1. de cond. inde.
c c. ex parte. de ſer. ſig. Bar. in l. lites. de tranſact.

b Vel obligationis.) *Quia ſcilicet obligatio adhuc non ſit orta: ut ſi quis promiſiſſet fructus fundi necdum natos, partumve pecoris necdum editũ, nam tali promiſſioni natura rei ineſt tacita cõditio, ſi naſcantur, nec antè eſt nata obligatio* [b] *& actio. Sed etſi nata ſit obligatio, non tamen actio, ut ſi quis petat, quod promiſſum eſt ſub conditione: quæ necdum extitit: ante tempus, ſeu plus tempore petiiſſe dicitur.*

c Litem inferre. 1 *Litem autem quis intuliſſe intelligitur, quando iam acceptum eſt* [c] *iudicium, ideſt, lis conteſtata.*

coteſtata. Itaq; agens ante tempus ſi deſiſtat, lite necdum cõteſtata, effugiet pœnam duplicandæ dilationis, quia necdum petiſſe dicitur, ſed petere [b] *uoluiſſe. Expenſas tamen indebitæ fatigationis aduerſario refun dere* [e] *tenebitur. 2 Eſt tamen caſus, ubi etiam ante tempus litem inferre licet ſine metu duplicandi tempo ris: ut ſi debitor ſua dilapidet, & ueretur creditor, ne ſuo tempore inanis actio futura aduerſus ino pem: tum enim etſi dies præſtandæ pecuniæ non uenerit, cautio peti* [f] *poteſt. Sed & Fiſcus impune poteſt ante tempus petere ea, quæ ſibi* [g] *debentur.*

d Zenonianæ conſtitutioni.] *Cuius etiam* [h] *ſupra mentionem fecit, ea tamen nuſquam extare compe ritur.*

e Actor ipſe induſſ. uel quas.] *Theophilus hæc duo diſcernit, ut prius referatur ad tempus pactionis, quod ultro poſt contractam obligationem humaniter indulſit creditor: alterum ad tempus ipſius obligatio nis, de quo ſcilicet, cũ iniretur obligatio, cõuenit, ut quũ ſtipulatus ſim id, qđ in utero eſt, uel fructus futuros.*

f In duplum.] *3 Eius nempe temporis, quod ſupererit, quodq́; contempſit creditor: ueluti, conuenit, ne ante quinquẽnium peteres: poſt biẽnium petis, iam reliqui tres anni qui adhuc ſuperſunt, duplicabuntur tantum, non etiam ipſum biẽnium iam effluxum, in quo nihil petitum eſt, quæ ſententia æquitati planè cõ ſentanea* [i] *eſt. Idem eſt, ſi non ab homine, ſed a lege conceſſæ ſint induciæ: ut in exceptione* [k] *dotis uel ex na tura rei inſint: ut in exemplis paulo ante adductis. Sed etſi promiſerim ſub conditione, & ut petas ante euẽ tum conditionis, duplicabitur tibi ſolum illud tempus, quod inter factam petitionem, & extantem conditio nem eſt elapſum. Quod etiam in ea promiſſione obtinet, quæ facta eſt ad diem mortis: quia ſi me adhuc ui uente petas poſt mortem meam duplicabuntur tibi induciæ, & tanto tempore agere non poteris, quantum inter factam petitionem & mortem meam interceſſerit: quemadmodum* [l] *alibi latius ſcripſi.*

g Niſi omnes expen.] *4 Eſt ergo pœna plus tempore petitionis hodie, ut reo ante tempus conuento duplicentur induciæ, nec teneatur reus ſuſcipere litem etiam finito duplicato tempore, niſi reſtitutis ei expen ſis ante tempus motæ litis. Debet autem hæc induciarum exceptio ante litis conteſtationem obijci ad obti nendum beneficium duplicationis: non ſi poſtea obijciatur, damnabitur reus ad ſolutionem tum faciendam, quando tempus deſtinatæ ſolutionis* [m] *aduenerit.*

d amplius. rem ra. hab.
e Hoſti. in c.ſi. de plus peti.
f l.in omnib. de iu di. l. inter omnes. qui ſatiſd. cog. l. quod ſi in diem §1. de pet hæ. l. 2. de conſt. & l. pro ſoc.
g l. unica. de cond. ex leg.
h d.§. ſi quis age. ſupra. uerſ. ſed hæc.
i ſa. l. aut damnum §. quiſquis. de pæ.
k l.1.§. exactio. C. de rei uxo. act.
l in d. uerſ. ſed hæc.
m Vide Bald. in l. ſi extraneus. de cõ di. cau. da.

§. Præterea.

1 *Dilatoriæ exceptiones tam ex perſona Procuratoris, quam actoris & et iudicis conceduntur.*
2 *Exceptio declinatoria quando proponenda.*
3 *Exceptio procuratoria multiplex. & nu. 4. 5.*
6 *Milites quare non poſſint Procuratores eſſe.*
7 *Fœminæ ab omnibus ciuilibus officijs remouentur.*
8 *Quibus caſibus mulier procuratix eſſe poſſit. & nu. 9.*
10 *Miles quando procurator eſſe poſſit.*

Præterea etiam ex perſona ſunt dilatoriæ exceptiones, *a* quales ſunt procuratoriæ: ue luti ſi *b* per militem *c* aut mulierem agere quis uelit. *d* Nam militibus *e* nec pro patre, uel matre, *f* uel uxore, nec ex ſacro reſcripto procuratorio nomine experiri conceditur: *g* ſuis uero negocijs ſupereſſe ſine oſtenſa militaris diſciplinæ poſſunt.

Exceptiones dilatoriæ quandoq; dantur ex lege, quandoq; ex natura rei, quæ dilationẽ neceſſario requi rit: quandoque etiam ex perſona conceduntur, & de his poſterioribus præſenti loco agitur.

a Quales ſunt procur.] *1 Exẽpli tantum cauſa hoc addit, nõ quod innuat, ex perſona duntaxat Procu ratoris dilatorias exceptiones cõcedi. Neq; enim dubium eſt, quin ex perſona quoq; actoris, atq; adeo ipſius etiam iudicis dilatoriæ competant, aduerſus quem excipi poteſt, eum nõ eſſe competentem, quam hodie Fori declinatorium vulgo dicunt. 2 Et illa in litis initio proponendā* [a] *eſt, priuſquam aliud facias, per quod iu dicis adprobaſſe iuriſdictionem uideri poſſis, alias ipſius iuriſdictiõ prorogata cenſebitur tacitè, nec eam de clinare amplius* [b] *licebit. 3 Eſt autem (ad propoſitum redeundo) exceptio procuratoria ſub multiplici differentia. Quandoque enim oritur ex perſona eius, qui datus eſt procurator, & tunc, ſi quidem ei obijcia tur, qui pro ſe in iudicio uerſari poteſt, non etiam pro alio nomine procuratorio, ut mulieri, minori 25. an nis, militi,* [c] *& filiofamilias, tunc ante iudicium cœptum opponenda eſt: ſin ei, qui in totum a procuratione forenſi excluditur: puta muto, ſurdo, ſeruo, reo criminis: tunc quandocunq; opponi poteſt: quia reddit iudiciũ retro* [d] *nullum. 4 Secundò naſcitur procuratoria exceptio ex perſona cõſtituentis, quia. ſ. is, qui conſtituit Procuratorem, conſtituendi poteſtatẽ non habeat: ut eſt pupillus & adultus ſine autore, tutore, curatore ve. Ea ſpecie ſi actus aliquis in fauorem conſtituentis geſtus ſit, non licet amplius aduerſus ipſum excipere: ſecus ſi in eius* [e] *diſpendiũ. 5 Tertiò ratione cauſæ, ad crimen enim pſequendũ defendendũ ve, aut alioqui ad iudicium, quod publicam cauſam contingat, Procurator accedere non poteſt: & cũ hoc caſu ſimpliciter ſit dilatoria, ante ſuſceptum iudiciũ obijci* [f] *debet. Quarto ratione ſatiſdationis nõ præſtitæ. & tũ ſimiliter*

a l. quis ex aliena. de iudi.
b l.1. ibi Bar. de iu di. Dd. in l. ſi con uenerit. de iuriſ.
c Vt hic, & l. ità do mum. C. de pro cur.
d d. l. 2. § 1. qui ſa tiſd. cog.
e l. non eo minus, C. de procurat.
f Gl. in l. quamuis C. ad leg. Iul. de adul. Specul. de procur. § 1. uerſ. ſed pone in cauſa tali.

obijcienda

obijcienda eſt priuſquam lis conteſtetur, niſi poſt litis conteſtationem de nouo ſit orta, uel iam primum ad rei conuenti notitiam peruenerit, tum etiam poſtea excipere licet, ſi necdum quicquam ſit actum, quod merita cauſæ [g] reſpiciat. Quinto & ultimo ratione deficientis mandati, quia ſcilicet is, qui ſe procuratorem allegat mandatum à domino non habet; qua ſpecie quandocunq; tam poſt litis conteſtationem opponi poteſt, cum reddat iudicium retro nullum, niſi ſuper ea ſi cognitum & deciſum [h] per iudicem.

b Per militem.) Qui ſcilicet in caſtris meret. 6 Ideo autem a procurationis officio arcentur milites: ne auocentur ab eorum militia in detrimentum Reipublicæ. Unde etiam [i] reſponſum eſt, ueteranum militia miſſum procuratorem conſtitui poſſe.

c Aut mulierem.} 7 Ab omnibus enim officijs ciuilibus uel publicis (quale eſt etiam procuratorium) mulieres remotæ [k] ſunt: ideoq; nec iudices eſſe, nec magiſtratum gerere, non poſtulare, nec pro alio interuenire, ne procuratrices exiſtere [l] poſſunt. Quod ideo eſt, ne prætextu litis mulier imprudenter, & contra ſexus uerecundiã irruat in cœtus [m] virorum, ſicut olim feciſſe dicitur illa Afrania, cuius [n] Val. Maximus meminit, & quæ cauſam dedit edicto, ne mulieres pro alijs poſtulare [o] poſſent. 8 Sunt tamen caſus, quibus mulier procuratrix conſtitui non prohibetur: quos [p] alibi Iaſon refert.

d Nam militibus.} Hoc idem Alexander Imp. non ſemel [q] reſcripſit.

e Nec pro patre.} 9 Pro quo tamen infirma, & in ſubſidium, ſcilicet alio Procuratore patris non exiſtente mulier procuratorium munus exercere poteſt, licet pro filio non [r] poſſet: ob id certe, quod ei aliter ſubuenire ualeat, petendo ei tutorem, curatorem ve.

f Vel uxore.} Vel etiam filio: quia diſciplina militaris antiquior fuit parentibus Romanis charitati liberorum. 10 Prædicta tamen ceſſant, ſi cauſa ſit ſtatus ſeu de libertate agatur: quia tum procuratorium munus ſuſcipere non [s] vetatur.

g Suis uero nego.} Idem eſt, ſi pro ſuo numero interſit [t] iudicio: quia propria cauſa uidetur, quæ nobis cum alijs communes [u] ſunt. Pōt etiam miles in rem ſuam Procurator eſſe, ſiue uetus ſit negocium, ſiue nunc primum ei [x] ceſſum.

g l. Pomponius §. ſatis. de proc. no. in l. nihi intereſt C. eod. tit.
h l. licet. & ibi Bar. de proc.
i l. filiusfa. § ueterani. de procur.
k l. fœminæ. ibi Deci. de reg. iur.
l l. neque fœmina. de procur. l. alienam. C. eo titu.
m l. maritus. C. de proc.
n Lib. 8. ca. 3.
o l. 1. §. ſecundo lo. co de poſtu.
p ...
q d. l. qui alienam.
e l. militem. l. qui ſtipendia. C. de proc.
r d. l. alienam.
ſ l. 3. §. mili. de lib. cau.
t d §. ueterani.
u l. 2. § pen. quan. appell. fit.
x l. quia abſentes. C. de procur.

§. Eas vero.

1 Olim infames non poterant uel conſtituere Procuratores, uel conſtitui: hodie ſecus.
2 Vnus terminus dandus ad omnes dilatorias exceptiones proponendas: fallit, ut num. 3.

Eas [a] uero exceptiones, quæ olim Procuratoribus propter infamiam, uel dantis, uel ipſius Procuratoris opponebantur, cum in iudiciis frequentari nullo modo perpeximus conquieſcere ſancimus: nedũ de his altercatur, ipſius negocii diſceptatio *b* protelatur.

a Eas uero.} 1 Iure ueteri infames neq; cõſtituere Procuratores potuerunt, neq; conſtitui: quod & lege Pontificia adhuc [a] probatur. Sed Iuſtinianus hoc loco iſtud emendat, ſanciens, hodie propter infamiam non repelli Procuratorem: ea ſcilicet ratione, ne eiuſmodi exceptio differat litem, & in longum tempus protrahat. In aduocato tamen diuerſum [b] obtinet. Reus uero criminis etiam à procurationis munere arcetur, niſi [c] abſoluatur.

b Protelatur.} Protrahatur & [d] differatur. Vnde annotant: non eſſe concedendas dilationes, per quas protrahatur iudicium. 2 Ideoq; recte ſtatuerint [e] Pontifices, ut iudices unum aliquem terminum ad omnes dilatorias exceptiones opponendas præſtituant, intra quem niſi eas obijciant, deinceps non audiantur: 3 niſi in caſibus exceptis. Primus eſt, ſi aduerſarius de obijcienda exceptione intra terminum ſpeciatum poteſtatis fuerit. Secundus, ſi exceptio poſt tranſcurſum terminum noue ſit orta. Tertius, ſi prius quidem orta ſit exceptio: ſed iam primum ad rei conuenti notitiam [f] peruenerit.

a c. infames. 3. q. 7.
b l. 1. §. hoc edicto de poſtul.
c l. rerum. C. de procur.
d l. properandum. C. de iud.
e c. paſtoralis. de except. ubi ego late dixi.
f de his exception. ſiue caſib. exceptis latiſſ. ſcripſi in d. c. paſtoralis ubi uide.

De replicationibus. Tit. xiiij.

1 Sub exceptione continetur etiam replicatio, triplicatio, &c.
2 Replicatio quid, & unde dicta.

SVB 1 ſpeciali nomine exceptionum comprenduntur quoq; replicationes: nec hæ ſolum uerum etiã duplicationes, triplicationes, quadruplicationes, &c. Nam talibus nominibus diſtinguũtur potius uices, per quas inter actorem & reum proferuntur, retorquentur exceptiones; quam ut peculiares exceptionum ſpecies illis denotentur. Quare nomina quoque talium replicationum pro ea vice qua uel ab actore, uel a reo exceptio opponitur, a multiplicantur. Iuſto ergo ordine poſt titulum Exceptionum de replicationibus ſubiungitur. 2 Sunt ergo replicationes nihil aliud quam exceptiones a parte actoris proficiſcenses; ideo neceſſaria, quod exceptiones rei [b] excludunt: dictæ replicationes, quod replicent, atque reſoluant exceptionem. Sicut enim exceptio excluſoria eſt, ita & replicatio, excludit enim

a l. 2. §. replicationes. de except.
b l. non exceptio. C. de exceptio. Io. And. & Butr. in c. 2. extra, de except.

reum

reum a defenſionibus atq; allegationib. oppoſitis. Quare [c] *Paulus replicationem contrariam exceptioni, et quaſi exceptionis exceptionem dicit. quemadmodum in Pandectis uno tractatu, qui eſt de Exceptionib. promiſcuè exponuntur.* c l. except. de excep.

Pincip. Tit.

1 *Quod ordine actor & reus excipiant: replicent, duplicent, &c.*
2 *Hodie ultra duplicas non licet progredi ante litis conteſtationem.*
3 *Stipulatio Aquiliana, & acceptilatio obligationem penitus reſoluit.*

INterdum euenit, vt exceptio, quæ prima facie iuſta vr̃, tamẽ iniquè noceat, qđ cũ accidit, alia allegatione opus eſt [a] adiuuandi actoris gratia, quæ replicatio vocatur: quia per eam replicatur atq; reſoluitur ius exceptionis: veluti [b] cum pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat: deinde poſtea in contrarium pacti ſunt, [c] id eſt, vt creditori petere liceat, [d] ſi creditori agat, [e] & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, ſi non conuenerit, ne eam pecuniam creditor petat: [f] nocet ei exceptio. [g] conuenit enim ita: namque nihilominus hoc verum manet, licet poſtea in contrarium pacti ſint. ſed quia iniquum eſt, creditorem excludi: replicatio ei dabitur [h] ex poſteriori pacto conuento. Rurſus [i] interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iuſta eſt, inique noceat: quod cũ accidit, alia allegatione opus eſt adiuuandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur. Et ſi rurſus ea prima facie iuſta videatur, ſed propter aliquam cauſam actori inique noceat: rurſus alia allegatione opus eſt, qua actor adiuuetur, quæ dicitur [k] Triplicatio. Quarum omnium exceptionum vſum interdum vlterius quã diximus, uarietas negociorum introducit: quas omnes apertius ex Digeſtorum volumine facile eſt cognoſcere.

a Adiuuandi actoris gra.) *Vt ſcilicet ſuſtineatur actio, quæ per obiectam exceptionem uidebatur excluſa, ac prorſus perempta.* 1 *Actor ergo opponendo replicationem, amplius diſcutit exceptionem a reo allegatam, & ius ſuum magis ob oculos iudicis reponit, reumq; ſibi adhuc obligatum oſtendit. Contra replicationem dari rei duplicatio ſolet: contra duplicationem triplicatio: contra triplicationem rurſus quadruplicatio: ac deinceps multiplicatis* [a] *nominibus, quoad reus allegat, & actor perurget.* 2 *Quoniam verò huiuſmodi allegationes ultro citroque adductæ, & per tabulas forenſes potius ad cauſas protrahendas, quam expediendas conquiſitæ, in longiſſimas moras, ac inextricabiles labyrinthos plerunque iudiciarias cauſas inducunt: rectè hodie per ſtatus Romani Imperij, anno Chriſtiano 1548. in nouiſſima Imperialis Cameræ (vt uocant) ordinatione conſtitutum eſt, ne progrediantur litigatores, eorumq; Procuratores ultra duplicationem, in his, quæ ante litis conteſtationem agitari ſolent: neque ultra quadruplicationem etiam poſt litẽ conteſtatam, niſi ex ſpiritualib. cauſis ſcripturæ plures nominatim admittuntur. Id ſi in cæteris etiam inferioribus iudicijs ſeruaretur, non in tam multos annos cauſæ, cum ſummo partium & diſpendio & periculo miſerè procraſtinarentur.* a l. 2. de excep.

b Cùm pactus eſt aliquis.) *Fecit pactum de non petendo, idque de nudo & ſimplici pacto intelligendũ eſt.* 3 *Stipulatio enim Aquiliana & acceptilatio ius obligationis & uinculum, quod in iure conſiſtit,* [b] *omnino reſoluit, ut nec ueſtigium quidem manere intelligatur: ſed pactum eam uim non habet.* b l. ſi unus. §. pactus ne peteret. de pact.

c Id eſt vt creditori.) *Ideo hæc expoſitio additur, ut hic intelligamus, poſterius pactum omnino reſpondere priori obligationi, cuius impedimentum amouet, non etiam quicquam ei adycit: alioqui enim non ualeret. tametſi in conſtituto ſit* [c] *ſecus, cùm etiam ex eo agi poſſit.* c l. ſed etſi citerior. de conſt.

d Creditor agat.) *Ex prima obligatione.*

e Et excipiat debitor) *Obijciendo exceptionem pacti de non petendo: quam Imp. hic periphraſi quadã deſcribit.*

f Nocet ei) *Creditori ſcilicet obſtat prædicta exceptio pacti de non petendo: quæ ſic obiecta actionem intentatam perimit & elidit, ne cogatur ſoluere.*

g Conuenit enim ita.) *Sic cõuentum eſt inter creditorem & debitorem, ne creditor quicquam exigeret.*

h Ex poſteriori pacto.) *Ad infirmandum prius pactum, & exceptionem ab eo datam, non ipſo iure* [d] *(quia pactum in facto uerſatur) ſed ita demum, ſi replicatio opponatur. ſic enim poſteriora ſemper pacta ſeruanda* [e] *ſunt.* d l. ſi unus. §. pactus. e l. pacta nouiſſima. C. de pact.

i Rurſus.) *Ex* [f] *Vlpiano hic totus deſcriptus videtur, qui eandem rem aliquantò conciſius perſtringit.* f l. 2. §. pe. de excep.

k Rurſus Triplicatio.) *Aduerſus quam reus, ſi quam iuſtam cauſam nactus ſit, opponere poteſt quadruplicationem, & deinceps, dum actor & reus habebunt, quod obijcere* [g] *poſſint.* g d. l. 2.

§. Exceptiones.

1 *Exceptionis generalis acceptio.*
2 *Fideiuſſorum generalis acceptio.*
3 *Exceptionum aliæ perſonales, aliæ reales.*
4.5 *Exceptiones reales ſunt tranſitoriæ, perſonales non item.*
7 *Exceptio ceſſionis bonorum fideiuſſori non prodeſt.*

Exceptiones [a] autem, quibus debitor [b] defenditur, plerunque accommodari ſolent & [c] fideiuſſoribus eius, & recte: [d] quia quod ab ijs petitur, id ab ipſo debitore peti uidetur: quia mādatiiudicio redditurus eſt eis, quod ij pro eo ſoluerint. Qua rōne etſi de nō petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit: placuit perinde ſuccurrendum eſſe per pactus eſſet, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè [e] quædam exceptiones non ſolent hic accommodari. Ecce. n. debitor [f] ſi bonis ſuis ceſſerit, & cum eo creditor experiatur, defenditur per exceptionem, ſi bonis ceſſerit. Sed hæc exceptio fideiuſſorib. non datur, ideo ſcilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime proſpicit, ut cùm facultatibus lapſus fuerit debitor, poſſit ab ijs, quos pro eo obligauit, ſuum conſequi.

a Exceptiones. } *Hic §. communis eſt utriuſque tituli, huius ſcilicet, & proximè præcedentis: 1 in quo exceptionis appellatio genericè accipitur, vt non tam exceptionem, quam etiam replicationem, duplicationem, triplicationem, &c. complectatur; vt & ſuprà diximus.*

a l. tam mādatori. C. de non nume. pecu.
b l. fruſtra. C. eo. ti. l. qui libertinos. in fi. de ope. libe.

b Defenditur. } *Nempe aduerſus id, quod ab eo petitur, ne id ſoluat, aut faciat.*

c Fideiuſſoribus eius. } *2 Fideiuſſorum nomen ſimiliter hic in genere accipiendum eſt, vt & ſpōſores, [a] mandatores, & quicunq; alterius obligationi accedunt, contineantur: exceptis ijs, qui in debitoris locum ſuccedunt, & ſubſtituuntur, uelutt [b] expromiſſores. 2 Colligitur aūt ex hoc loco illa exceptionum diuiſio quod aliæ perſonales ſint, aliæ reales. quæ ideo obſeruanda eſt, vt ſciamus, quaſdam exceptiones competere & prodeſſe non ſolum principali debitori, ſed & acceſſorijs debitoribus. Etenim reales exceptiones ſunt, quæ rebus ipſis ita cohærent, ut diuelli ab illis non poſſint, & ad quemcumque deuoluatur earum negotium, illi quoq; competat exceptio. 4 Itaque reales exceptiones ſunt tranſitoriæ: vt exceptio. De non petendo, Iuriſiurandi, Rei iudicatæ, Doli mali, & Metus cauſa, S. C. Macedoniani et Velleiani: & non modò principali debitori cōpetunt, ſed ad heredes etiam & fideiuſſores tranſeunt: quia rē ipſam comitantur, tanquā vmbra [c] corpus.*

d. l. exceptiones. & l. al. ſ. ſol. matr. l. uerū. pro ſoc. l. omnes. de except. l. defenſiones. C. eod. titu.
d Vt hic in fin.
e l. in cauſæ. de minor.

5 Perſonales uerò exceptiones ſunt, quæ non tranſeunt cum rebus ad alios, & ratione perſonæ nō rei nobis conceduntur. vt ſi debitor conuentus deſperet bona ſua ſuffectura creditorib. licet illi bonis cedere, ne in carcerem detrudatur: ac ſi denuò ab eo exigantur debita, poteſt ſe tueri exceptione ceſſionis bonorū, quā fecerit de ſuis bonis. 6 Verùm ea exceptio fideiuſſori non [d] proderit: cum ideo adhibitus ſit, vt ſi principalis debitor facultatibus labatur, creditor ab eo debitum conſequi [e] poſſit. Sic etiam exceptio competentiæ, quā ſocius, maritus parens, patronus, donator habent, ſcilicet ne ſuprà quā facere poſſint, condēnetur, perſonalis eſt, & in fauorem perſonæ introducta: cui fauendum eſt, quod ſocius, quod maritus, quod parens, quod patronus, quod donator, ideoque ad hæredes non ſpectat, aut fideiuſſores.

d Quia quod ab ijs; *Aetiologia eſt, cur fideiuſſor rei exceptione poſſit uti.*

e Quædam exceptiones) *De perſonalibus exceptionibus modò ſubijcit, quæ perſonæ cohærent, non autem reſpiciunt ipſam obligationem.*

f Si bonis ſuis ceſſerit.) *De ceſſione bonorum ſupra ad finem tituli de Actionibus, ubertim diximus.*

De interdictis. tit. vj.

1 *Defenſa huius tituli collocatio.*
2 *Interdicta actiones propriè non ſunt.*
3 *Interdictum origo.*
4 *Magnum commodum poſſeſſionis.*
5 *Edicta & interdicta an differant.*
6 *Interdictorum deſcriptio.*
7 *Interdicere ſignificat prohibere.*
8 *Interdicere, pro, ex interdicto agere.*

a De interd. ſeu extraord. actio.
b l. pecuniæ. de uerbor. ſigni. l. actionis. de act. & obl. l. 1. uti. poſſid.
c Ex Ol. in Locis comm. act. diuiſ. 4.

IN Pandectis 1 [a] exceptionum tractatus ſubſequitur titulum de Interdictis, quòd in his quoq; exceptiones obijci poſſint, ſicut in iudicijs. Verum Iuſtinianus alio ſpectans, hoc loco poſt actiones & exceptiones de interdictis ſubiungit: 2 nimirum quòd actiones propriè non ſint [b] niſi largè ſūpto uocabulo: & poſt actiones continua ueluti ſerie exceptiones ſubuectere par fuerit. Probabilis enim, non neceſſarius plerunque ordo in titulorum collocatione obſeruari ſolet.

3 Ad rem quod attinet, hic mox ab initio admonendi ſunt iuris alumni; [c] cum olim grauiſſimæ poſſeſſionis

eſſent contentiones, quod vnuſquiſq; commodum eius ambiret. deficientib. ciuilibus actionum formulis, Prætorem ex bono & æquo ad dirimendum rixarum occaſionē interdicta reddere cœpiſſe. 4 *Nā cū viderēt homines, magnum commodum poſſeſſionis eſſe, tum propter percipiendos fructus rei poſſeſſæ, tum propter ſecuritatem, qua nullum habet probandi* [d] *dominij onus, quod agenti incumbit: eò auidius de poſſeſſione cōtendebant etiam cum diſcrimine corporis, vſq; ad arma. Quare Prætor vt intercederet, ne violenter terminaretur, edicta propoſuit formulis quibuſdam atq; conceptionib. verborum, quib. iubebat aut prohibebat aliquid, circa poſſeſſionem præſertim: tametſi in prioritatis quoq; cauſa reddebantur* [e] *aliquando.* 5 *Nam interdicta velut ſpecies Edictorum, appellantur quaſi denunciationes, uel prohibitiones quædam inter duos controuertentes obiter* [f] *dicta, ut non ineptè Bartolus edictum generis, interdictum verò ſpeciei nomē eſſe dixerit: tametſi definitio eius, quam de interdictis tractat, aliquantò latius ſit.* [g] *explicanda: ad tollendam ſcilicet abſurditatem, quam* [h] *Alciatus ex eadem colligit.* 6 *Interdicta dicuntur in noſtro propoſito, quaſi nō perpetua, ſed ad tempus interim dictæ ſententiæ de poſſeſſionib. quarum adiudicatio momentanea eſt, nec amplius durat, quàm donec pleniore iudicio de iure petitorij, ſeu proprietatis quæratur: euicto enim dominio, mox ſequetur poſſeſſio. Quare dicebātur olim interdicta reddi, vt momentanea quadam cognitione dirimerentur controuerſiæ, præſertim poſſeſſionum: item dicebantur* [i] *pronunciari, vel* [k] *edi. Et hanc ſignificationem ſecundum materiæ conditionem vſus obtinuit: vt* [l] *Iuſtinianus infrà dicit.* 7 *Propriè autem, & natiua ſignificatione interdicere, eſt prohibere, & ne aliquid fiat, uetare. Vnde interdicti paſſiuè dicuntur illi, quibus fit* [m] *prohibitio: ſicq; dicimus, interdicere alieni arte* [n] *ſua, interdicere* [o] *aduocatione, interdicere foro, interdicere patria,* [p] *vel loco.* 8 *Quandoque tamen interdicere ſignificat ex interdicto* [q] *agere, vel interdicto vti.*

d Quod aliàs difficilis probationis eſt gl. in l. cū res C. de prob.
e l. 2 §. quædam. de interdict. & infr. hoc tit. in princ.
f § verſ. ſunt tamē inf. hoc noſtro ti.
g Vide Old. in loco ſupcitato.
h l. pecuniæ. § ult. de uerbor. ſign. & l. 3. Pareg. c 15. Cor. in l 3. § nihil commune. de acq. poſſ.
i l. 1 §. nunciatio. de ope. no. nunc.
k l. 2. in fi. quod legat.
l d. uerſ. ſunt tamē.
m l relegatorum. fi. l. interdicere. & inter. & releg.
n l. ult. de pœn.
o l. Imp. de poſtul.
p l. nulli. C. de ſent. & interlo.
q l. locum § ſi quis dolo. de tab. exh. Quint. libr. 3. c. 8

Princ. tit.

1 *Loco interdictorum hodie actiones dantur.*
2 *Formulæ interdictorum hodie antiquatæ.*
3 *Interdicta communiter de poſſeſſionib. reddebantur, quandoq; etiam de iure proprietatis, vel quaſi.*

SEquitur, vt diſpiciamus de interdictis, ſeu [a] actionib. quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta: formæ [b] atq; conceptiones verborum, quib. Prætor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat quod tunc [c] maxime fiebat, cum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur.

a Seu actionibus) *Sicut. n. cæteræ actiones tam ciuiles, quàm Prætoriæ extra ordinem, & antiquam ſolemnitatem in iudicio exercentur: ita interdictorum quoque ſolennitas tempore Iuſtiniani mutata iam eat in ſimplicem actionis formam, nomine interim manente.* 1 *Ex quib. itaq; cauſis interdicta reddi ſolebant, ex eiſdem nunc competere actiones conſtat, perinde ac ſi Prætor ipſe ex quolibet interdicto vtilem actionē in factum propoſuiſſet.* 2 *Liberum ergo eſt, vel interdicto experiri, vel actione in factum:* [b] *& quotieſcunq; interdictum ſit propoſitum, non ſecus adiudicatur, quam ſi actio ſit inſtituta atq; intentata.*

b Formæ atque conceptiones. } 2 *Quib. Prætor iudicabat de re, ſuper qua interdiceret ſibi conſtare, ſed poſtea conſtitutiones* [c] *Theodoſij antiquatæ fuerunt. Harum formularum Cicero quoq; pro Cæcinna meminit: qualis eſt, Vnde tu eum ui deiecisti, reſtitue.*

c Maximè. } *Id eſt, potiſſimum, ſeu frequentiſſimè.* 3 *Reddebātur enim frequentiſsimè interdicta a Prætore de poſſeſsione, uel quaſi poſſeſsione contendentib. ſed tamen* [d] *quædam etiam cauſam proprietatis continent, ut & ſuprà dixi: cuius generis eſt interdictum* de arboribus cædendis: *item* de aqua ducenda ex riuo quo mihi Ius [e] *eſt. Quædam porrò interdicta habent cauſam quaſi proprietatis, ut quæ dantur* de liberis noſtris exhibendis: *quædam mixtam cauſam habent poſſeſsionis & proprietatis: ut interdictum* de itinere actuq; priuato, *quo nempe agitur, ut iter uel actum liceat reficere.* [f].

a §. ult. inf. hoc tit.
b l. ſi quis miſſus. §. cum Prætor ne uis fiat ei, & c. l. 1. §. reſtituendæ uti poſſid.
c l 2. C. de for. & im pet. ſubl.
d l. 1. §. quædam interdict. de inter. dict. l. 2. de mort. infe.
e L. 1. §. ult. de aq. co. & æſti.

§. Summa autem.

1 *Interdictorum alia reſtitutoria, alia exhibitoria, alia prohibitoria.*
2 *De interdicto, Ne uis fiat ei, qui in poſſeſſionem miſſus eſt, & c.*
3 *Quid eo interdicto ueniat.*
4 *Interdictum, Ne uis fiat ei, & c. cuius natura ſit.*
5 *Quandiu competat: & an hæredib, & in hæredes detur.*
6 *Interdicto de mortuo inferendo.*
7 *Mos ſepeliendi apud ueteres.*
8 *De ſepultura Chriſtianorum.*
9 *Interdictum, Ne quid in loco ſacro.*

10 *Interdictum, Ne quid in publico flumine, &c.*
11 *Nauigij appellatio.*
12 *Interdictum, Quorum bonorum, quare dicatur reſtitutorium, & adipiſcendæ poſſeſſionis.*
13 *De interdicto Vnde ui, & aduerſus quem competat.*
14 *Quæ ueniant in hoc interdictum.*
15 *An hæredibus, & in hæredes detur.*
16 *Quanto tempore duret.*
17 *Interdictum de libero homine exhibendis*
18 *Interdictum de liberto exhibendo.*
19 *Interdictum de liberis exhibendis.*
20 *De uerbo (Intercedere.)*
21 *Interdicta unde nuncupata.*
22 *Alciati emendatio ad hunc locum, & uulgaris lectio defenſa.*

Summa aūt diuiſio Interdictorum hæc eſt, ꝙ aut prohibitoria ſunt, aut reſtitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria ſunt, quib. Prætor uetat aliquid fieri: ueluti uim *a* ſine uitio poſsidenti, uel mortuum *b* inferenti: quo ei ius erat inferendi: uel in ſacro *c* loco ædificari, uel in flumine *d* publico ripave eius aliquid fieri, quo peius nauigetur. Reſtitutoria *e* ſunt, quibus reſtitui aliquid iubet: ueluti bonorum poſſeſſori poſſeſsionem eorum, quæ quis pro hærede, aut pro poſſeſſore, poſsidet ex ea hæreditate: aut *f* cum iubet ei, qui ui de poſſeſsione deiectus ſit, reſtitui poſſeſsionem. Exhibitoria *g* ſunt, per quæ iubet exhiberi, ueluti eum, cuius *h* de libertate agitur: aut libertum, *i* cui patronus operas indicere uelit, aut [k] parenti liberos, qui in poteſtate eius ſunt. Sunt *l* tamen, qui putent, propriè interdicta ea uocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere ſit denunciare & prohibere, reſtitutoria autem & exhibitoria propriè decreta uocari. Sed *m* tamen obtinuit, omnia *n* interdicta appellari, quia *o* inter duos dicuntur.

1 *Primam & præcipuam interdictorum diuiſionem Iuſtinianus hoc. §. complectitur, ductam ab effectu: quòd alia ſint reſtitutoria, quæ reſtituunt rem, alia exhibitoria, quæ exhiberi iubeāt: alia prohibitoria, quæ uim fieri uetant. Addit Vlpianus* [a] *quartam ſpeciem, interdicta quædam mixta eſſe, nempe quæ prohibitoria ſunt & exhibitoria: ſed notum eſt, mixta comprehendi ſub ſimplicibus quibus* [b] *participant. Continet ergo hæc diuiſio omnia interdicta, ſiue publica, ſiue priuata: ſiue cauſam poſſeſſionis contineant, ſiue proprietatis. Prohibitoriorum interdictorum exempla aliquot mox ſubiungit, uidelicet, interdicta Retinendæ poſſeſſionis cauſa, Ne uis fiat ei, &c. De mortuo inferendo, Ne quid in ſacro loco, Ne quid in flumine: quæ ſigillatim, concisè tamen ad textum explicabimus.*

Vim ſine uitio poſsidenti. § 2 *Hoc eſt, ei, qui nec ui, nec clam, nec precariò poſſidet. Nam hic de interdicto Retinendæ poſſeſſionis agi, quo tuetur Prætor iuſtam poſſeſſionem, rectè a nonnullis exiſtimatum eſt: tametſi, alij malunt, Imperatorem loqui de interdicto, Ne uis fiat ei, qui in poſſeſſionem miſſus eſt: cuius interdicti in Pandectis hæc uerba extant;* Si quis dolo malo fecerit, quo minus qui permiſſu meo, eiusve cuius iuriſdictio de ea re fuerit, in poſſeſsione bonorum ſit, in eum in factum iudicium, quanti ea res erit, ob quam in poſſeſsionem miſſus erit, dabo. *Datur ergo hoc interdictum ad intereſſe, contra eum, qui ſpreta autoritate iudicis moleſtat ui & dolo malo miſſum in poſſeſſionem, ſiue in prohibendo eum ingredi, ſiue ingreſſum expellendo faciat. Nec* [c] *refert, an quis miſſus ſit in poſſeſſionem cā rei ſeruandæ, ſiue legatorū ſiue ventris, uel dāni infecti nomine: ſiue dominus, ſiue alter prohibuerit. Notāter aūt dixi*, Ad intereſſe: 3 *quoniā hoc interdictum ſolum continet, quanti intereſt actoris poſſeſſionem ſeu cuſtodiam bonorum habere. Proinde ſi ob falſum creditum, uel ob falſam petitionem miſſus eſt, vel ſi exceptione ſubmoueri potuit, nihil re uera eius intereſt, ideo his caſibus ceſſat interdictum.* [c] 4 *Vnde ſequitur, interdictum iſtud (quatenus ad perſequentem attinet) cenſeri rei perſecutorium: uerū reſpectu rei conuenti,* [d] *eſt perſonale, naſciturq; ſtatim à die prohibitionis, moleſtationis aut expulſionis. Eſt. n. prohibitorium ad acquirendam & conſeruandā poſſeſſionem, & reſtitutorium poſt* [e] *amiſſam. 5 Exercetur aūt intra annū excepta legatorū miſſione,* [f] *quod & in damni infecti miſſione locum* [g] *habet. Quanquam aūt hæredib. & alijs ſucceſſoribus conceditur hæc perſecutio, eorum ſcilicet, qui ſunt prohibiti venire in poſſeſſionem aut deiecti: in hæredes tamē non datur, niſi in id, quod ad eos peruenerit.* [h] *Cæterum formā libelli in hoc interdicto,* [i] *Spec. & Roffred.* [k] *abūdè docet.*

b Vel mortuum inferenti. § 6 *Secundum interdictum prohibitorium eſt ne mortuo* [l] *inferendo, cuius hæc uerba in Pandectis habentur. Prætor ait:* Quò quave illi mortuum inferre inuito te ius eſt, quo minus illi eo eave mortuum inferre, & ibi ſepelire liceat, uim fieri ueto. *Hoc ergo interdicto Prætor uim uetat fieri inferenti mortuum, aut ſepulchrū extruenti eo loci quo inferendi ædificādive ei ius eſt. 7 Hoc ueteri Romanorū iure in frequenti uſu erat, quo permittebatur, quo quiſq; uellet, mortuū inferre, & ædificare ſepulchrum*

a l. 1. §. interdictorū. de interd.
b gl. l. 2. in prin. ibi Zaſ. de uerb. obl.
c l. 1. hæc uerba ibi Barto. Ne uis fiat ei.
d. Ita Vlp. debet intelligi in d. l. 1. §. hanc act.
e l. 3. cum Prætor Ne uis fiat ei.
f d. l. 1. §. hanc act.
g l. ſi quis miſſum. §. actio iſta. de dā. infect.
h d. §. hāc actionē.
i Titul. de eo qui mittitur in poſſ.
k in tub. de interd. ne uis fiat ei.
l l. 1. de mortuo infer.

cbrū, mō in ſuo faceret ſine alterius detrimento: & extra ciuitatē: & tū locus ille religioſus cēſebatur. [m] *Vnde ſolebāt ſibi cōſtituere Romani familiaria & hæreditaria* [n] ſepulchra. 8 *Hodie verò mortui Chriſtiano ritu in ciuitatib. ſepeliūtur. In quibuſdā tñ bene inſtitutis ciuitatib. reponuntur extra ciuitatū pomœria, in locis ad ſepulturā ſpeciatim deſtinatis, quæ cœmitaria uocant. Quare parū ad rē fori noſtri hoc interdictū deſeruire vr, niſi pauculis quibuſdam caſib. exceptis, quos Old.* [o] *ad hoc interdictū elegāter cōgeſſit.*

c Vel in loco ſacro. § 9 *Tertiū interdictum eſt, ne quid in loco ſacro fiat, cuius illa uerba extant:* Prætor ait, In loco ſacro facere, inve eum immittere quid ueto. *Quib. uerbis id ſolū fieri prohibet, quod vel deformitati uel incōmodo fuerit: ſecus ſi ornamenti cā* [p] *fiat. & hoc ad muros quoq; & portas ciuitatum, quæ itidem ſanctæ uocantur, & diuini iuris ſunt,* [q] *producitur. Sed etſi quis immiſerit aliquid aut ædificauerit in loco ſacro, ui eiuſdem interdicti agitur ad demolitionem: ſicq; interdictum iſtud non tam prohibitoriū eſt, quàm etiam reſtitutorium.*

d Vel in flumine publico, § 10 *Quartum interdictum eſt,* quo Prætor uetat ne quid in flumine publico ripave eius facias immittasve, quo ſtatio iterve nauigio deterius fiat: & ſi quid factū immiſſumve ſit, reſtituas. *Rurſum uides, primū interdicti caput prohibitoriū eſſe, alterum reſtitutoriū.* [r] 11 *Nauigio vſus eſt Prætor, tā pro nauigatione ipſa quàm pro naui quacunq: vt ſit ſenſus, ne iter fiat deterius nauigationi uel naui.* Nauigium. *n. genus eſt, continēs naues, rates & ſpecies cæteras, quib. ad nauigationem utimur. Habet porrò locum hoc interdictū in flumine publico* [u] *et perenni, non aūt in priuato uel torrenti, qui nō fluit perpetuò, neq; ēt in riuo qui diſcernitur à flumine magnitudine aut exiſtimatione circūmcolētiū.* [x] *Sūt et alia eiuſdē gñis interdicta prohibitoria, quib. Prætor publicæ cōmoditati proſpexit, de quib. quadrageſimotertio Pādectarū libro p ſingulos tractatus uidere eſt: omnia. n. huc adſcribere nimis longum foret.*

e Reſtitutoria ſunt, quib. reſtitui aliquid iubet. § *Duo exempla edictorū reſtitutorium hoc loci propoſuit, quæ ſimpliciter reſtitutoria ſunt:* Quorum bonorum, & Vnde vi, *quod tēporib. Ciceronis dicebatur,* [y] De ui hominibus armatis. *horum prius poſtea dicitur eſſe adipiſcendæ poſſeſſionis: alterum recuperandæ.* 12 *Neq; mireris, idē interdictum reſtitutorium eſſe, & adipiſcendæ* [z] *poſſeſſionis. Propriè. n. reſtitutoriū eſt, qd attinet ad pſonā rei reſtituentis. Pōt quoq; hic actor petere poſſeſſionē ſibi reſtitui, ut uerbū reſtituendi largius accipiatur pro dare: quemadmodū & uerbū reddere, eodem modo interpretamur nonnūquā de re quam nunquam antea* [a] *habuimus. Hoc autem interdictum infrà commodius* [b] *explicabimus.*

f Aut cū iuberet, qui vi de poſſeſſione deiectus ſit. § 13 *Interdictū Vnde ui, intelligit quod à primis uerbis edicti Prætorij ſit appellatum: cuius hunc tenorem Vlp.* [c] *in Pandectis refert.* Vnde tu illum ui deiecisti, aut familia tua deiecit, de eoq; quod ille tunc ibi habuit, tantummodo intra annū: poſt annum uerò de eo, quod ad eum, qui ui deiecit, peruenerit, Iudicium dabo. *Datur aūt hoc interdictū aduerſus eum, qui vi atrociori, id eſt, ui publica, ſeu armata deiecit alium de poſſeſſione rei immobilis, uel mandauit, ratumve habuit,* [d] *aut clàm ordinauit,* [e] *aut perſuaſit fraudulenter* [f] *deiectionem. Sed etſi familia alicuius uoluntate expreſſa, uel tacita deiecerit, dominus uidetur deieciſſe: quoniam in maleficijs quoq; ratihabitio cōparatur mandato* [g] *Nec ſolum aduerſus eum, qui per procuratorem deiecit, ſed aduerſus ipſum procuratorem agi pōt: ſic tñ, vt litis æſtimatione ab altero præſtita, liberetur alter.* 14 *Rectè aūt reſtitutoriū dr hoc interdictū, quia reſtitutionem complectitur poſſeſſionis, & oīum rerum mobilium, quæ ibi fuerunt, cum deijceretur: non ſolum quæ propriæ illius fuerunt, uerumetiam ſi quæ apud eum depoſitæ ſint, uel ei commodatæ, uel pignoratæ, uel quorum uſum uel uſumfructū habuerit.* [h] *Fructus quoq; petuntur ex eo die, quo quis deiectus eſt, & cætera utilitates, quas habiturus uel aſſecuturus fuiſſet is, qui ui deiectus eſt, ſi in poſſeſſione manſiſſet quietus: quorum oīum lis æſtimatur à iudice, ut actor cōſequatur, quanti ſua intereſt, ui deiectum nō* [i] *eſſe.* 15 *Porrò tametſi hæredib. deiecti de poſſeſſione concedatur:* [k] *in hæredes tamen cæteroſque ſucceſſores eius, qui deiecit, datur in id, quod ad eos peruenerit, dolove malo eorū factum eſt, quo minus perueniret.* [l] 16 *Eſt aūt annalis tantùm huius edicti perſecutio de omnib. damnis; perpetua uerò de his, quæ ad deiectorē, eiuſve ſucceſſores peruenerunt:* [m] *quemadmodum & ad excipiendum ſeu defendendum ius ſuum aduerſus deiectorem non eſt annuale, ſed perpetuum tps indultum.* [n] *Cæterum lege Pontificia hæc actio pperua eſt, tam ad perſequendum, quam ad excipiendum.* [o] *Exiſtimarunt. n. Canones tam immane facinus vno anno non rectè concludi. Quomodo autem in foro proponenda ſit, latiſſimè P Practici docent.*

g Exhibitoria ſunt, per quæ iubet exhiberi. § *De exhibitorijs interdictis tria exempla adhibet: De libero hoīe exhibendo, de liberto exhibendo, & de liberis exhibendis.* 17 *Interdictum* de libero homine exhibendo, *competit aduerſus detinentem dolo malo liberum hoīem inuitum, nec refert maſculus ſit, an fœmina, ſui iuris, uel alieni.* [q] *Et hoc interdictū cā tuendæ libertatis propoſitum eſt, uidelicet, ne liberi hoīes retineātur à quoquā: ideoq; oībus indulgetur, et pupillo, & mulieri pro parente, cognato, uel affine. Cōſequitur aūt hoc interdicto, ut pſona libera exhibeatur, i. in publicum reducatur,* [r] *priſtinamq; libertatem recipiat.*

h De cuius libertate agitur. § *Hoc eſt, de quo in priſtinā libertatem aſſerendo agitur, ut quia cōſtet eum liberum eſſe, qui detinetur. nam ſi de eius ſtatu ſit qō, ut quia detinēs aſſerat eū ſeruū eſſe, tūc non habet locū hoc interdictum, ne præiudiciū fiat alienæ cognitioni:* [s] *ſed ad titulum,* De liberali cauſa, *recurrendum eſt.*

i Aut libertum, cui patronus operas indicere uelit. § 18 *Secūdū exemplum exhibitorij interdicti eſt,* de libero exhibēdo, *quod patrono datur aduerſus eum, qui ſuum libertum tanquam ſeruum detinet, vt*

m l. 1. in prin. & §. 1. de relig.
n l. familia. eod. tit.
o Claſſ. 2. art. 9.
p l. 1. ne quid in loco ſacro fiat.
q l. 2. ne quid in loco ſac.
r l. 2. ne quid in loco uel itinere publico.
ſ l. j. de fluminib.
t d. l. j. §. ſuperius.
u d. l. j. §. hoc interdict.
x d. l. j. de fluminibus.
y Cic. pro Cecin.
z §. ſequēs inf. eod.
a l. uerbum reddendi. de uerb. ſign. l. cum quidam. de leg. 2.
b d. §. ſequens.
c l. 1. de ui & ui armata.
d l. j. §. deieciſſe. d. tit.
e l. ſi ui a me. eo. tit.
f l. 1. §. hoc interdictum. d. n. facit. l. eum quis. de dol. mal.
g d. §. fideieciſſe.
h d. l. j. §. quod aūt ait. & §. ibi autem ait. l. pure. §. ulti. hoc tit.
i d. l. 1. §. ex die. l. interdicto. l. ſi plures. §. deiectum. hoc tit.
k d. l. 1. §. hoc interdictum hæredi.
l d. l. 1. §. ulti. cum l. ſeq.
m d. l. 3. §. 1.
n l. ucet. C. de exce. l. pure. §. ultı. de excep. doli.
o c. redintegranda. 3. q. 1.
p Spec. de reſti. ſpo. §. 1. Roffred. de interd. Vnde ui Barto l. interdicto. 1. hoc titu.
q l. 1. l. 3. §. de libero hom. exhib.
r d. l. 3. §. aut ptor.
ſ d. l. 3. §. is qui neſcit.

t l.1.C. de ope. lib.

eum exhibeat, ne ſcilicet patronus faciat iacturam operarum, quas ille praſtare debet. [t] *Intereſt enim patroni, libertum non detineri.*

v ff. de lib exhib.
x l.3.§.1. de lib. ho. exhib. vel deduc.
y l.ult. de lib. exhi.
z l.3. hoc autem interdictum. de li. exhi.
a l.pen. d. tit. l. ſ. C. eod.

k Aut parenti liberos, qui in poteſtate eius ſunt. ¶ 19 *Tertium exemplum.* De liberis exhibend. [v] *quod interdictum parenti datur aduerſus eum, qui inuitum detinet filium, quē in ſua poteſtate eſſe dicit, vt eum exhibeat,* [u] *&c. Aliud aūt eſt interdictum,* de liberis deducendis, *quod ex eiſdem cauſis competit,* [x] *& eſt prohibitorium. Dixi,* qui inuitum detinet: *quia ſi alius ſua ſponte apud aliquem* [y] *eſt, inutile hoc interdictum erit: ſed & aduerſus ipſum filium ceſſat, ſi is fortè neget ſe eſſe in poteſtate: quo caſu cognoſcet iudex, utrum quis ſit in poteſtate, an* [z] *non. Si tamen hac contentio inter parentes & liberos incideret ratione bonorum, de quibus principaliter quaritur, huic interdicto locus* [a] *erit.*

b Ad rub. huius ti.

l Sunt tamen qui putent. ¶ *Et rectè quidem.* 20 *Eſt enim hac propria uerbi* Interdicere *ſignificatio, ut pro uetare, ſeu probibere accipiatur, quemadmodum ſuprà annotauimus.* [b] *Hinc Donatus in Hecyra:* Edicimus (*inquit*) quæ iubemus fieri: interdicimus, quę uetamus fieri: *Itaque Pratorum edicta & interdicta dicuntur.*

m Sed tamen obtinuit. ¶ *Vſu ſcilicet loquendi.*

c In rub. huius tit.

n Omnia interdicta appellari. ¶ *Siue probibutoria ſint, ſiue etiam exhibitoria:* 21 *Interdictum enim dicitur, quaſi interim dictum, ſeu (vt familiarius dicam) quòd a iudice non in perpetuum, ſed ad tempus dicitur, ſaluo iure partium. Nam cum interdicta poßeſſionem rei reſpiciant, totam litem non perimunt, cum poſtea de dominio quaeri poſſit: vt & ſuprà dictum* [c] *eſt. Quamobrem & nonnunquam praiudicia appellātur: hoc eſt, res, qua cum ſtatuta fuerint, adferunt iudicaturis exemplum, quod ſequantur: Iudicium antē res, q̄ cām litemq; terminat Cicero in Diuinat.* Primùm cauſam amici tui ſubleuabis, de quo non præiudicium, ſed planè iudicium iam factum putatur. *Idem pro Cluentio:* Quid eſt, quòd iam de Oppianici cā plura dicamus? apud eoſdem iudices reus eſt factus, cum is duobus præiudicijs iam damnatus eſſet. *Et paulo poſt:* Itaque eum Oppianicum iam perditum, & duobus iugulatum pręiudicijs uideret. *De quibus etiam Quintilianus lib. 5. cap. 2.*

d li.3. Parerg. c.15.
e lib.4. de verb. ſig.

o Quia inter duos dicuntur. ¶ 22 *Alciacus* [d] *non,* inter duos, *ſed,* interim, *legendum cenſet, atq; ita in caſtigatoribus codicibus rectè impreßum dicit: quod licet & mihi uerisſimile fiat, bactenus tamen illam literam me non legiſſe, neque in Haloandri quidem editione, ingenuè fateor. Equidem ſi vulgarem literam perſpexißet, Valla, tam abſurdam interdicti etymologiam minimè praterijßet, qui uſq; adeo miſerè & acriter Iuriſconſultos eſt conſectatus, cuius tamen obiectiones, ſiue mauis calumnias, Zaſius, & Alciatus,* [e] *clariſſima dua atatis noſtra lumina, ſatis depulerunt. Quemadmodū & vulgaris lectio huius loci facilè ſuſtineri poteſt, ſi dicamus Iuſtinianum uoluiſſe hic tractare etymum interdicti, ſed potius conatum eſſe, alluſione quadam nos in cognitionem interdictorum ſummatim perducere.*

§. Sequens.

1 *Secunda interdictorum diuiſio, à fine ducta.*
2.3 *Eadem taxata & defenſa.*
4 *Interdictum adipiſcenda poſſeſſionis, tres ſpecies continet.*
5.7 *De interdicto Quorum bonorum.*
6 *Agnoſcere bonorum poßeſſionem quis dicatur.*
8 *Interdictū quorū bonorū, & petitio hareditatis in quo conueniant & differāt. & nu.9.10.*
11 *De interdicto Saluiano.*
12 *De interdicto, Quod legatorum.*

a l. 2. §. Hæc autē interdicta. de interd.

Sequens diuiſio interdictorū hęc eſt, quòd quædam adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa cōparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. [a] Adipiſcendę poſſeſſionis cauſa interdictum accommodatur bonorū poſſeſſori, quod appellatur, *quorum bonorum,* eiuſque vis & poteſtas hæc eſt: vt quod ex [b] iis bonis quiſque quorū poſſeſſio alicui [c] data eſt, pro [d] hærede aut pro poſſeſſore poſſideat: id ei, cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. Pro [e] hęrede autem poſſidere videtur, qui putat ſe hæredem eſſe. Pro poſſeſſore is poſſidet, qui nullo iure rem hæreditariam, vel etiam totam hæreditatem, ſciēs ad ſe non pertinere, poſſidet. Ideo autem apipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictū: quia ei tantum vtile eſt, qui nunc primum conatur adipiſci rei poſſeſſionem. Itaque ſi quis adeptus poſſeſſionem, amiſerit eam: hoc interdictum ei inutile [f] eſt. Interdictum [g] quoque quod appellatur *ſaluianum,* adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparatum eſt: eo que vtitur dominus fundi, de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet.

1 Secūdā *interdictorū diuiſionē ex Paulo a ſubijcit Iuſtinianus, q̄ à fine dicitur. nā in hoc interdicimus: cū aliquo, ut adipiſcamur poßeſſionē: ut retineamus, uel ut recuperemus. Adipiſcimur, quā nūquā habuimus:*

retine-

retinemus, quam habemus: recuperamus, à qua cecidimus. Nonnulli [b] exiſtimant hanc potius ſubdiuiſionem eſſe; quia ſubdiſtinguuntur interdicta priuata, quæ ad rẽ familiarẽ pertinent. [c] Singula ergo huius diuiſionis, ſeu mauis, ſubdiuiſionis membra ſingulatim in ſubſequentib. enarrantur. 2 Porrò non deſunt, qui Iuſtinianum hic, itemq; [d] Paulum, ex cuius reſponſo deſumptus eſt præſens locus, diminutum dicant, dũ triplex duntaxat interdictum eſſe docet: quandoquidem & quartum reperiatur, quod [e] confirmandæ ſeu conſeruãdæ poſſeſſionis dicitur. Nam ſi filio impuberi moueatur q̃ſ ſtatus & hæreditatis, beneficio Carboniani edicti in tempus pubertatis differtur, quæſtio, mittiturq; (ſi iã nõ poſſideat) in poſſeſſionem, præſtita cautione. Quòd ſi poſſidere reperiatur in poſſeſſione (eiuſdem edicti beneficio) [f] continuabitur. 3 Varij uaria dixere: planius reſponſum uidetur, quod Iaſon [g] dedit, vt hoc interdictum conſeruandæ poſſeſſionis non ſit interdictũ, ſeu poſſeſſorium remedium ordinarium, cùm triplex tantum reperiatur, & hoc non detur inter duos contendentes de poſſeſſione, ſed ſit quoddam extraordinarium interdictum, cuius nulla habetur ratio ſeu cõſideratio. [h]

a Adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa. } 4 Interdictum adipiſcendæ illi competit, qui de nouo rei alicuius poſſeſſionem, quã prius non habuit, adipiſci conatur: & complectitur tres ſpecies, quarum duæ ſolum ab Imperatore referuntur. 5 Prima eſt, interdictum quorum bonorum: ſic autem appellatum eſt a primis verbis edicti [i] prætorij, ut plerunq; ſolebat fieri: illiq; conceditur, qui ad ſucceſſionem hæreditariam æquitate Prætoris uocatus, bonorum poſſeſſionem agnouit apud iudicem, aduerſus eos, qui pro hærede, id eſt, qui nullo iure vel titulo temerè occupaſſent hæreditatem defuncti, ut poſſeſſio rerum hæreditariarum illi reſtituatur. 6 Dicitur autem quis agnoſcere bonorum poſſeſſionem, quãdo declarat apud Prætorem, vel hodie apud magiſtratum, ſe talem eſſe, qui poſſit & uelit iure prætorio amplecti hæreditatem [k] defuncti: nam is tametſi iuris autoritate habeat omnia, quæ ad hæredem pertinere poſſunt: nondum tamen conſecutus eſt corporalem rerum hæreditariarum poſſeſſionem. [l] 7 Porrò hoc interdictum non ſolùm ad vniuerſas, ſed etiam ad ſingulas res [m] pertinet. Vnde veriſimile eſt, in reſponſo Vlpiani aliquid deeſſe, uel potius illud de bonorum vniuerſitate tantùm (id quod locus indicare videtur) intelligẽdum: quaſi innuat ibi Vlpianus, principaliter ad hoc introductum eſſe Quorum bonorum interdictum, vt uniuerſam hæreditatem aliquo remedio nanciſci corporaliter poſſet ſucceſſor, per hoc tamen non negat, quin ſi veniat unius tantùm rei controuerſia, cuius poſſeſſionem nondum ſit adeptus, huic interdicto ſit locus: aliàs enim multa iura aduerſarentur. [n] 8 Et hæc eſt vna ſimilitudo inter iſtud interdictum, & petitionem hæreditatis.

b Ex ijs bonis. } Quæ ſcilicet defunctus tempore mortis habuit, ſaltem poſſidendo [o] pro ſuis: 9 tametſi petitio hæreditatis [p] etiam earum rerum nomine concedatur, quas defunctus ſimpliciter detinebat, quam ueluti depoſitas, commodatas, aut pignori datas, quare periculum ad hæredem pertinet.

c Data eſt) Edicto ſ. vel decreto Prætoris: ut hic præter ius nihil intelligas, & nihilominus opus ſit corporali rerum poſſeſſione, quam hoc interdicto perſequimur, ut paulo ante dictum eſt.

d Pro hærede aut pro poſſ. } Et ſic titulo vniuerſali. 10 ſicut enim petitio hæreditatis non datur aduerſus eum, qui titulum ſingularem [q] allegat, ita nec hoc interdictum poſſeſſorium aduerſus titulo poſſidentẽ competit. Nam hic quoq; eſt ſimilitudo inter vtrunque.

e Pro hærede autem. } Hoc nos abundè alibi explicabimus. [r]

f Inutile eſt. } Vt. ſ. poſſeſſionem recuperet, quaſemel excidit: habet tamen alia remedia, puta, rei uendicationem, ut dominus: vel publicianam, ut quaſi dominus: vel etiam recuperandæ interdictum.

g Interdictum quoq. } 11 Secunda ſpecies adipiſcendæ poſſeſſionis eſt interdictum Saluianum, ſic dictum à Saluio Iuliano Prætore, quod dño datur locanti prædium ruſticum vel vrbanum, aduerſus ipſos conductores, vt poſſeſſionem adipiſcatur earũ rerum, quæ inuectæ illatæq́, penes conductores multis argumentis ſuſpectos, tutæ nõ ſunt, uel quos ad alios iã trãſtulerũt, ne defraudetur ſua penſione: Et de hoc extat quoq; titulus in Pãdectis, de Saluiano interdicto, Habet aũt hoc interdictũ magnam ſimilitudinem cum actione Seruiana: tametſi ab ea nonnullis etiam differat, id quod alio loco diſcuſſimus. [s] Proinde quæ tũ dicta ſunt, huc quoq; transferri debent. 12 Tertia ſpecies adipiſcẽdæ poſſeſſionis eſt (quam Iuſtinianus hic prætermiſit) Interdictum quod legatum, pariter a primis verbis edicti Prætorij ſic nuncupatur. Eius tamen exemplũ non extat integrum, licet centones aliquot inſeruerit Tribonianus Pandectis. Continet aũt hanc cãm, vt quiſq; legatorũ noĩe non ex uoluntate hæredis, uel bonorũ poſſeſſoris occupaſſet, id ipſi reſtitueret. Etenim æquiſſimum uiſum eſt Prætori, unumquenq, non ſibi ipſi ius dicere, in occupandis legatis aut fideicommiſſis, ſed ab hærede petenda. Cõceditur ergo hæredi hoc interdictum aduerſus legatarium, qui ſine ipſius uolũtate aut ratihabitione autoritate propria occupauit rem ſibi legato fideicommiſſove relictam. Hæredis.n. intereſt plerunq; non occupari legata aut fideicõmiſſa, pp detrahendam fortè ex S.C. Trebelliano, aut lege Falcidia portionem. [t] Quare ſi legatarius non reſtituat, in id, quod hæredis intereſt, condemnari debet. [u] adipiſcendæ aũt iõ dicitur hoc interdictum, quia locum habet, ſi legatarius occupãdo præuenit, hæredem, qui rei legatæ poſſeſſionem nunquam habuit. Si.n. aliquo mõ habuiſſet, & ab ea deiectus eſſet, interdictum recuperandæ daretur. Ex prædictis trib. interdictis, priora duo reſtitutoria ſunt: Saluianum, prohibitorium.

§. Retinendæ.

1 Interdicti retinendæ poſſeſſionis duæ ſpecies. 2 Quando illud interdictum competat.

b Bald. in l. incerti Iuris. col. 9 C. de interd.
c d. §. hæc autem Ioan. Plat. hic.
d in d § hæc autẽ.
e l. j C. de Carboniano edicto. l. 3. §. miſſum. illo. u.
f Ita Bal. c. 1. § ul. de prohibita feu d. alie. per Loth.
g poſt Od. in d. l. 1. in dict. l. 1. col. 2.
h Arg. l. 4. §. 1. de fideicõmiſſ. libert.
i d. l. 1. hoc interd. Quorum bonorum.
k l. ul. C. qui admitti.
l Atq. ita intelligitur. l. 1. & l. 3 §. 1. de bo. poſſ.
m Vt hic, & l. hoc amplius. cum l. ſeq. le ſur.
n d. l. hoc amplius. cum l. ſeq.
o l. 2. C. quorum bonor.
p l. & non tantum. de pet. hæred.
q ſ regulariter. pet. hæred. l. hæreditatis. C. illo. eod. tit.
r §. actionum. ſup. de act.
s §. item Seruiana. ſup. de actionib.
t § ſed quia. & §. nihil autẽ. ſup d fideicom. hæ. & ſupe de leg. falc. in princ. & §. ult.
u l. 2. § 2. quod leg

3 *Quis in ea obtineat.*
4 *Dominium & proprietas an differant.*
5 *Quæ ſit prima cauſa interdicti retinendæ.*
6 *Prius de poſſeſſione cognoſcendum, quàm proprietate.*
7 *Quando duo poſſident, neuter velit agere, & periculum ſit, ne ad arma deueniant, quid agendum.*
8 *Sententia in poſſeſſorio lata non præiudicat petitorio: econtrà ſecus.*
9 *Petitorium quando dicatur habere poſſeſſorium admixtum.*
10.11 *Commoda poſſeſſionis plurima: & quæ ſint illa.*
12 *Quæ ſint partes iudicis in interdicto retinendæ.*

Retinendæ poſſeſſionis cã comparata ſunt interdicta, Vti poſſidetis, & Vtrubi: cùm ab utraq.[a] parte de proprietate[b] alicuius rei controuerſia[c] ſit: & ante[d] quæratur, uter ex litigatorib. poſſidere, & vter petere debeat. Nam ſi antè exploratum fuerit, utrius eorum poſſeſſio ſit: non poteſt[f] petitoria actio[e] inſtitui: quia & ciuilis & naturalis ratio facit, vt alius poſſideat, & alius à poſſidẽte petat. Et quia longè commodius eſt, potius poſſidere, quam petere: ideo plerunq. & fere ſemper ingens exiſtit contentio de ipſa poſſeſſione. Commodum[h] aũt poſſidendi in eo eſt, quòd etiamſi eius res non ſit, qui poſſidet, ſi modo actor non potuerit ſuam eſſe probare. remanet in ſuo loco[i] poſſeſſio. propter quam cauſam, cum obſcura ſunt utriuſq. iura, contra[k] petitorem iudicari ſolet.

a l.j.§.hoc interdictum.uti poſſid.
b l.i.vtrubi.

1 Nunc ad alterũ *membrum ſupraſcriptæ diuiſionis tranſit, nempe ad interdictum retinendæ poſſeſſionis, quo agimus, vt poſſeſſionem, quam adepti ſumus, ſi fortè in ea per aduerſarium turbantur, retineamus. Huius duæ vulgatiſſimæ ſunt ſpecies, videlicet interdictum* Vti poſſidetis, *& interdictum* Vtrubi: *ſimiliter a primis eorum verbis ſic nuncupata: quæ vt probibitoria ſunt, ita poſſeſſionis retinendæ cã cõparata. Nam Vti poſſidetis, pertinet ad retinendã poſſeſſionem rerum immobilium, ſoloq;*[a] *hærentium: Vtrubi mobilium rerum*[b] *tuetur poſſeſſionem. Tuentur autẽ hęc retinendæ poſſeſſionis interdicta aliquem in poſſeſſione, quam licet adhuc retineat, tamen ne liberius ea uti poſſit, per aduerſarium turbatur.* 2 *Potiſſimum autem retinendæ interdictum competit, ſi de proprietate alicuius rei controuerſia ſit futura, vbi vti ex litigatorib. poſſidere, & uter petere debeat, prius eſt inueſtigandum: idq; propter commodum poſſeſſionis, in quo tantiſper remanet is, qui poſſidere dignoſcitur, donec petitor rem ſuam eſſe probet.*[c] 3 *Proinde interdicto retinendæ poſſeſſionis is uincit, qui accepti iudicij ſeu litis cõteſtatæ tempore in poſſeſſione eſt: mõ nec ui, nec clàm, nec precariò ab eo, poſſideat,*[d] *qui turbauit. Iniquum enim eſſet, actorem vincere eum, a quo poſſeſſionem habet. Verùm quomodo ab alio quam ab actore poſſeſſionem habeat, iuſte, non refert. nam qualiſcunq; poſſeſſor hoc ipſo quod poſſeſſor eſt, plus iuris habet, quàm*[e] *ipſe, qui non poſſidet.*

c l.ſiue poſſidetis. C.de probationibus.l.res alienas. C de rei uendi.
d l.1.§.vlt.& l.2.vti poſſid.l.1.C.vtrubi.
e l.1.§.vlt.& l. ſeq. vti poſſi.
f l.1.§. huius autẽ. vti poſſidetis.
g l.3. de vſufruct. perat.
h l.fi. de ſuperficie.
i Bal.in l.cum res. in fin.C.de prob. Alex. conſi. 159. lib. 5.
k l.qui petitorio. de rei uendicat.

a Cum ab utraq. parte.} *Quia, ſ.uterq; contendat ſe eſſe dominum rei, de qua rei controuerſia.*

b De proprietate alicuius rei.} 4 *Id eſt domino rei: Proprietas.n. & dominium pro eodem frequenter accipiuntur in legib.*[f] *Quanquam* dominium. *genericè ſumptum fuſioris cuiuſdam ſignificationis ſit, quàm proprietas: quia quodcunq; dominium complectitur, ſiue directum ſit, ſiue vtile. Nam & fructuarius dominium habere rectè dicitur:*[g] *cùm proprietas duntaxat pro directo & uero dominio vſurpetur: id quod & etbymus vocabuli oſtendere videtur. Dicitur.n.* proprietas, *quaſi propriè tuta: quanquam ego hoc magis alluſionem eſſe putem. Sic Caius*[h] *proprietatem appellat id, quod eſt dominium directum: pro dominio autẽ vtili nunquam accipitur.*[i] *Ideoq; emphyteuta, feudatarius, ſuperficiarius, & reliqui habentes utile dominium, non dicuntur habere proprietatem: ea enim penes directum dominium eſt.*

c Controuerſia ſit.} 5 *Prima enim huius interdicti proponendi cauſa fuit, vt ſeruiret iudicio petitorio, in quo ſcilicet de proprietate rei, ſeu dominio tantummodo contenditur:*[k] *interdum tamen eo utimur, ubi nemo meditatur litem proprietatis: quoniam & in eum exerceri poteſt, qui ne cogitat quidem ſe dominum, ſed alias non ſinit nos quietè uti poſſeſſione rerum noſtrarum. uidetur.n. mihi poſſeſſionis controuerſiam facere, qui prohibet me uti mea*[l] *poſſeſſione.*

l l.3.§.1. uti poſſi.
m l.exitus. de acq. poſſ.
n Facit.l.nulli.C.de iudicijs. & l.ordinarij.C.de rei vẽdic.

d Et ante quæratur.} 6 *Quod omnimodo neceſſarium eſt, ut.ſ. de poſſeſſione prius quæratur, & cognoſcatur, de proprietate. Rectè enim Vlpianus:*[m] Exitus, *inquit,* controuerſiæ poſſeſſionis hic eſt. vt pronũcietur vter poſſideat: ita enim fiet, ut is qui victus eſt poſſeſſione, petitoris partibus fungatur, & tunc de dominio quæratur coram eodem[n] iudice. 7 *Quid autem ſi duo contendant ſe poſſidere, & neuter quæratur in iudicio, periculumq; ſit, ne ad arma proſiliant tuendæ poſſeſſionis prætextu? Et hoc caſu iudicis incumbit, ſuas partes interponere, & ſi unius poſſeſſionem iuſtiorem comperiat, alteri interdicere, propoſitaque pœna prohibere, ne quid de facto tentet. Quòd ſi paria ſunt utriuſq; iura, nominabit ſequeſtrum, qui poſſidebit interea, dum quęſtio de poſſeſſione vel proprietate cognoſcatur, ac terminetur. Quod in ſupremo hoc tribunali Germanici Imperij, dum in eo Aſſeſſoris nomine fungor, ſæpe practicatum memini: maximè inter Principes uiros, de quib. maior ſubeſt metus ac ſuſpicio conclamandi arma.*

Vtrius

e Vtrius eorum.} *Qui contendunt de poſſeſſione alicuius rei, quia uterq; aſſerat ſe poſſidere, ut aduerſarium ad onus probandi compellat.*

f Petitoria actio inſtit.} *Quæ tamen rectè poſtea inſtituetur, ſi de poſſeſſione iam fuerit cognitum ac pronunciatum.* 8 *Sententia.n.in poſſeſſorio iudicio lata, non præiudicat neq: nocet* [o] *petitorio: quoniam in priori iudicio poſſeſſio, in hoc proprietas uertitur, & nihil cōmune habet poſſeſſio cum proprietate* [p]*. Ex diuerſo tñ ſnña lata in petitorio, poteſt interdum officere agenti poſſeſſorio, ueluti ſi admixtam proprietatis cauſam* [q] *habet.* 9 *Dicitur autem poſſeſſorium habere cauſam proprietatis admixtam* [r]*, cùm, ut ex eo obtineatur, dominium vel quaſi probare neceſſum eſt, uerbi gratia: Si agatur, vt iter reficere liceat* [ſ]*, hincq; prædictæ exceptionis facilis ſit tibi ratio: quoniam de titulo ſeu proprietate in poſſeſſionis cauſa doceri debet: hæc autem in petitorio finita eſt & terminata.* [t] *Idem iuris eſt, & ſi poſſeſſorio retinendæ, uel etiam recuperādæ agat quis: obſtat.n.ei exceptio rei iudicatæ in petitorio* [u]*, ꝙ diffuſius interpretes ſuis locis expēdunt.*

g Inſtitui.} *Meritò ergo Prætor huiuſmodi poſſeſſoria interdicta adinuenit, quib. cognoſcetur, uter eorum poſſideret, & ſic uter in petitorij cauſa actor, uter reus eſſet: quia non poteſt actoris petitio inſtitui, priuſquam adpareat, qui rem controuerſam poſſideat.*

h Commodum autem.} 10 *Oſtēdit maximam vtilitatē eſſe poſſeſſionis: quoniam onus probandi dominij transfert in actorem. quod niſi fecerit, aduerſarius poſſeſſor manet, ſiue dominus ſit, ſiue id minus. Bona item fide* [x] *fundum aliquem poſſidens & fructus facit ſuos* [y]*, & rem legitimo tempore uſucapit. Rectè ergo Accurſius eos, qui tenent & poſſident, beatos nuncupauit, cùm tot ſint fructus, totq; commoda poſſeſſionis: quæ Doctores in locis communib.* [z] *ac aceruatim congeſſerunt: nos obiter potiora referemus.* 11 *Horum illud primum eſt, quòd cum poſſeſſio aduerſarium actorem faciat, actore non probante, qui poſſidet, obtineat, ut iam dictum* [a] *eſt. Secundò eſt, quòd in pari cauſa pro poſſeſſore iudicari* [b] *ſoleat, ueluti ſi producerentur duo teſtamenta eadem die confecta: qui in altero hæres ſcriptus poſſidet, anteponendus erit, donec alter probet, teſtamētum ſuum poſterius factum eſſe.* [c] *Tertium, quod grauat onere probandi aduerſarium. Quartum, quod duob. habentib. cauſam ab vno, qui poſſidet, aut is, cui prius res tradita eſt, præferatur:* [d] *qđ tamē in ſpiritualib. non obtinet,* [e] *matrimonijs puta & ſacerdotijs* [f]*. Quintum eſt, quod poſſidens præſumitur dominus:* [g] *qđ tamen verum accipe, ſi dominium deducatur in iudicio incidenter; ſecus ſi principaliter, ut quia rei uendicatione agatur: quib. tunc probatio dominij neceſſaria* [h] *eſt. Sextum, ſi res immobiles poſſideantur, ſuſpicio fugæ tollitur, nec tenetur ſatiſdare, iudicio ſiſti* [i]*. Septimum poſſeſſor pignoris Ius offerendi habet.* [k] *Octauum, ex poſſeſſione cauſatur uſucapiendi conditio,* [l] *& in conſequentiam per poſſeſſionem acquiritur dominium.* [m] *Nonum deniq; commodum poſſeſſionis eſt, quòd ex diuturna ſeu longa poſſeſſione præſumitur requiſita ſolennitas interueniſſe: veluti, ſi fratres pro diuiſo bona per longum tempus poſſederint, licet nō adpareat de aliqua diuiſione inter eos facta: eam tamē ex diuturna poſſeſſione* [n] *interceſſiſſe conijcimus. Sic Pontificij iuris interpretes* [o] *docent, ex diuturna poſſeſſione ſacerdotij præſumi quem legitimè inſtitutum.*

i In ſuo loco poſſeſſio.} *Qualis. ſ. prius fuit: neq; enim quicquam ei adijcit ſimplex illa abſolutio* [p]*, adeò vt ſi poſtea rurſus de eadem re conueniatur, non habeat rei iudicatæ exceptionem.*

k Contra petitorem iudicari ſolet.} 12 *Et idem quidem ſine pugna eſt in iudicijs tam petitorijs, quàm poſſeſſorijs, vbi apparet, quis actor ſit, & quis reus. Quia uerò hoc retinendæ poſſeſſionis interdictū duplex eſt, & vterq; in eo ferè ſit actor & reus: planè obſcurum uidetur, ſecundum quem in re tam dubia pronunciari debeat. Obſeruandi ergo ſunt in his duplicib. iudicijs gradus quidam, ſiue media, quæ Old.* [q] *ex Bartolo eleganter in ſuis Claſſibus actionum in vnum uelut faſciculum congeſſit: ad quem (quia vulgò extant) iuris ſtudioſum remitto.*

1 *Primùm de interdicto Vti poſſidetis, & vnde dicatur.*
2 *Quæ in eo ſunt probanda*
3 *Quid contineat.*
4 *An illud etiam locum habeat in corporalibus.*
5 *Interdictum Vtrubi: & quòd utrubi non vtrobi ſit legendum.*

Sed interdicto quidē *Vti poſſidetis a* de fundi uel ædium poſſeſſione contenditur: *Vtrubi* verò interdicto, de rerum mobilium poſſeſſione.

Duas ſpecies interdicti *retinendæ ſuprà recenſuit, nunc pro quib reb. dentur, & in quo conueniant aut diſcrepent; in ſubſequētib. declarat.* 1 *Interdictum ergo* Vti poſſidetis *datur pro earum rerum poſſeſſione retinēda, quæ ſunt ſoli atq; immobiles: aduerſus moleſtatores, qui nos turbāt, nec ſinunt illarū poſſeſſione nos quiete* [a] *uti: Et ſic dicitur à primis interdicti uerbis, ut & alia nōnulla interdicta.* 2 *Neceſſe aūt eſt in hoc interdicto probare agentem, quòd etiam eo tempore, quo turbaretur, & quo lis conteſtaretur, poſſederit rem, in qua ſe turbatum prætendit.* 3 *Continet autem hoc interdictum, quanti ea res eſt, id eſt, quanti vniuſcuiuſq; intereſt, poſſeſſionem retinere nec fuiſſe turbatum in ea. Poſſe etiam cautionē exigi ab aduerſario, vt de cætero à moleſtatione abſtinebat, communi calculo probatur,* [b] *idemq; communis uſus paſſim cō-* *firmat*

o l. & an eadē. §. ul. de excep. rei iud.
p l. naturaliter. §. 1. de acq. poſ.
q l. 2. § quædam. de interd.
r gl. ibidem.
ſ l. 3. §. Hoc autē de itinere actuq. priuat.
t Panor. ca. paſtoralis. col. 7. de cauſa poſ. & prop.
u Dy. c. qui ad agendum. de reg. iur. in 6. Alex. & alij l. naturaliter. §. nihil commun. de acq. poſ.
x l. 2. uti poſſid.
y ſup. de rerū diui. & de uſucap. per diſcurſum.
z in d. §. nihil cōe. Bal. c. 1. de cō. inter dom. & fid. de inueſt. feu.
a l. 1. C de alien. iu. mot. cau. fa.
b de quo per Dd. l. q accuſare. C. de eden.
c c. ſi a ſede. de præbend. li. 6. c. 10 pari. de reg. iur. eod. lib.
d Bar. l. 1. §. oē aū de bon. poſſ. ſecū tab. multa exēpla vide apud Barba. conſil. 23. col. 1.
e l. circa. de probat. l. liberis. §. ult. de lib. cauſa.
f l. ſi ea res. §. ult. de act. emp. l. ſiue autem. §. ſi duob. de publici.
h c. ult. de ſponſal. duorum.
h c. capitulū. ibi Felio. de reſcrip.
i l. ſi cotī. §. ſed eſti. vbi gl. ſi ſeruitus. vend. l. 1. fa. ercis.
k l. 10 rem. de rer. uend. l. cum res. ibi gl. C. de prob. de quo uide late Saly. in l. x C. ne uxo. pro mar.
l l. ſciendum in pr. ff qui ſatiſd. cog.
m l. Paulus. § qui pignoris. quibus mod. pig. ſol.
n l. qui fundum. pro empt.
o l. traditionib. C. de pact.
p l. ſi maior. C. cō. diuid. vide de hoc

Dd. in l. ſciendum. de uerb. obl. q Vide Old. Claſſ. 2. actio. ad fi. a l. 1. §. ult. & l. 2. Vti poſſidetis. b in l. 3. §. ult. Vti poſſ. per l. 1. C. eod.

firmat. 4 *Sed an locum habeat hoc iudicium in quaſi poßeſſione rerum incorporalium, puta iuriſdictionis, ſeruitutis, retinenda, ſi in ea turbetur? Et crebrius placuit, locum habere, ſaltem vtiliter:*[c] *idq; conſuetudo optima legum interpretes, paſſim in iudicijs obſeruat.*

a De fundi vel ædium.} *Vel cuiuſcunq; alterius immobilis ſoloq; hærentis poſſeſſione, de qua certum edictum nominatim propoſitum non*[d] *exiſtit.*

b Vtrubi uerò.) 5 *Hæc eſt ſecunda ſpecies interdicti retinendę, quæ pariter a primis eius verbis denominationem accepit, vt interdictum Vtrubi dicatur: quod verbum compoſitum eſt ab utrum et vbi, quaſi, apud quem de duob. de re controuertentibus, ut &*[c] *Accurſius alibi ſenſit. Falſa autem eſt vulgata lectio, quę vtrobi legit: cùm illud ad locum pertineat, ſicut utrobiq;, quemadmodum Grammatici docent. Conuenit autē hoc interdictum in omnib. cum, Vti poſsidetis interdicto, hoc ſolo excepto, quod Vti poſsidetis immobilia, Vtrubi mobilia inter homines bona*[f] *tuetur.*

c In Doctores in d. l. 1. C. hoc titu. & c. licet de probat Barto. l. ff. Vti poſſ. facit l. Sicuti. §. Ariſto. in fi. ſi ſeruitus vendicetur.

d In l. 1. §. Vtrubi.

e In l. 1. ff. Vtrubi.

f Huius interdicti pleniorem explicationem vide apud Claſſ. 2. act. 4

§. Quorum.

1 *Vetus differentia inter Vti poſsidetis & Vtrubi interdicta.*
2 *Clauſula, nec ui, nec clàm, &c. omnia vitia poſſeſsionum continet.*
3 *Clàm poſsidere quis dicatur.*
4 *Vocula (precario) pro aduerbio accipitur.*
5 *Poſseſsionis initium ſine vitio fuiſſe ſufficit.*
6 *Quibus hoc interdictum competat.*
7 *Eum, qui hoc interdicto uti velit, ſufficit poſsidere.*
8 *Quis dicatur poßediſſe maiore parte anni.*
9 *Interdictum uti poſsidetis, pro reb. immobilib. interdictum Vtrubi pro mobilib. datur.*

Quorum vie ac poteſtas plurimam inter ſe differentiam apud veteres habebat. Nam *Vti poſsidetis* interdicto is uincebat, qui interdicti tempore poſſidebat, ſi modo a nec ui, nec clam, b nec precario d nactus fuerat ab aduerſario e poſſeſſionem: f etiam ſi alium g vi expulerat, aut clàm arripuerat alienam poſſeſsionem, aut precario rogauerat aliquē vt ſibi poſsidere liceret. *Vtrubi* verò interdicto is uincebat, qui g maiore parte eius anni, nec ui, nec clàm, nec precario ab aduerſario poſsidebat. Hodie i tamen aliter obſeruatur. Nam utriuſq. interdicti poteſtas (quantum ad poſſeſsionem pertinet) exęquata eſt: ut ille uincat. & in re ſoli & in re mobili, qui poſſeſsionem nec ui, nec clàm, nec precario ab aduerſario litis conteſtatæ tempore detinet.

i *Oſtendit, quæ fuerit olim differentia inter Vti poſsidetis & Vtrubi interdictum. Nam eo tempore quo Prætor in iure reddebat, dabatq; iudicia omnia, & interdicta, is vincebat interdicto Vti poſsidetis, qui tēpore redditi interdicti in iure apud Prætorem ſine uitio poſsidebat, quamuis ab alio quolibet non ſine uitio*[a] *poſsideret. Sed interdicto Vtrubi victor is fiebat, qui maiore parte anni poßederat ſine uitio, & hæc veteri iure obſeruabantur.*

a d. l. Vtrubi.

a Nec ui } 2 *Quæ clauſula oīa vitia poſſeſsionū cōplectitur: & inter hæc vis cæteris odioſior eſt, quia ſi quid vi factum ſit, nunc iure defendi poteſt: nec in vllo interdicto habetur ratio violentæ poſſeſsionis, ſaltē aduerſus eum, qui vim paſſus eſt. Vim autem hic accipere*[b] *oportet, quæ contra Ius fit inuito altero: Vis. n. dicitur, quicquid nullo iure fit cōtra liberam alicuius uoluntatē, de qua vide elegāter Ciceronē pro Cæcinna.*

b De varia acceptione Vis, Claſ. 2. Action. 5.

b Nec clàm. 3 Clàm aūt poſsidere eū dicimus (*inquit Vlp.*) qui furtiuè ingreſſus eſt in poſſeſsionem, eo ignorāte, quem ſibi controuerſiam facturum ſuſpicabatur, & ne id faceret, timebat.

c Nec precariò. 4 Precariò *nomen, ipſa terminatio ablatiui pro aduerbio accipitur. Paulus*[c] *ait.* Precariò habere uidetur: qui poſseſsionem corporis uel iuris adeptus, ex hac ſolummodo cauſa: quod adhibuit preces, & impetrauit, quod ſibi poſsidere aut uti liceat.

c l. clàm poſsidere. in pri. de acq. poſ. l. minus. C. eod.

d Nactus fuerat.} 5 *Ab initio ſcilicet, etiamſi poſtea vitium aliquod ſubſequatur: Inſpicimus enim ipſam originem & primam cauſam poſſeſsionis, quæ ſi fuerit ſine vitio, ſatis eſt. Vnde Vlpianus.* Is (*inquit*) qui cum poſsideret non clàm, ſe celauerit, in ea cauſa eſt, vt non uideatur clàm poſsidere: non enim ratio obtinendæ poſſeſsionis, ſed origo nanciſcendę exquirenda eſt. Nec quenquam clàm poſsidere incipere, qui ſciente aut uolente eo, ad quē ea res pertineat, aut aliqua ratione bona fide poſſeſsionē nanciſcitur.

e Poſseſsionem.} 6 *Neq;. n. competit hoc interdictum, niſi ijs ſolis qui poſſident, ſiue naturaliter ſiue ciuiliter, multo magis ſi vtroq; modo. Quare creditorib. miſsis in poſſeſsionem rei ſeruandæ cauſa: item cæteris omnib. qui cuſtodiæ cauſa miſsi ſunt in poſſeſsionem, non conceditur hoc interdictum: quia nō poſsident.*[d] *habent tamen alia remedia, quib. utantur: puta actionem in factum ex interdicto, Ne vis fiat ei: item officium iudicis, & manum*[e] *militarem.*

d l. 3. § creditores. Vti poſsid.

e l. 1. in prin. & §. eſt aūt generale. l. 3. in prin. & §. 1. Ne vis fiat ei, &c.

f Etiamſi alium ui.} 9 *Quomodo enim ab alio, quam ab actore poſſeſsionem habeat, iuſtè uel iniuſtè, nihil refert, nec poteſt moleſtator ex hoc interdicto conuentus iſtud in defenſionem trahere. Nam qualiſcūq; poſſeſſor: hoc ipſo quòd poßeſſor eſt, plus iuris habet, quàm ipſe, qui non*[f] *poſsidet.*

f l. 1. § vlt. & l. ſeq. Vti poſsid.

g *Alium*

g Alium.) *Penitus extraneum, & qui non poſſideat nomine aduerſarij, nec ipſius perſonam referat: tali enim deiecto, cenſeretur aduerſarius deijci, quem iſte repreſentabat.*

b Maiore parte anni.) 7 *Maiorem autẽ anni partẽ poſſediſſe quis intelligitur, ut* g *Licinius interpretatur, etiamſi duobus menſibus poſſederit: ſi modo aduerſarius eius aut paucioribus dieb. aut nullis poſſederit.*

i Hodie tamen.) *Veterem differentiam, de qua iam dixit, ſublatam eſſe docet. Ex quo. n. interdicta impetrari deſierunt à Prætore* h *& reddi: id tẽporis non conſideratur, ſed tempus, quod lis conteſtatur apud iudicem, qui cognoſcit.* 9 *Cæterùm altera differentia inter hæc interdicta, quod ſcilicet Vti poſſidetis pro rebus immobilibus. Vtrubi pro mobilibus competat: adhuc durat.*

g l. ma iore. de ver. ſigni.
h l. 1. C. de interd.

§. Poſſidere.

1 *Etymus poſſeſſionis a ſedibus, non a pedibus eſt.*
2 *Poſſeſſionis definitio.*
3 *Poſſeſſionem facti eſſe, non Iuris.*
4 *Vnam tantum poſſeſſionem eſſe, eam tamen duplicem poſſidendi cauſam habere.*
5 *Poſſeſſio non niſi animo & corpore acquiritur. & num. 13.*
6 *Acquirimus poſſeſſionem etiam per alios.*
7 *Retinemus poſſeſſionem ſolo animo & per quoslibet, qui noſtro nomine ſunt in poſſeſſione.*
8 *Poſſeſſio qualiter amittatur.*
9 *Ciuiliter amittitur poſſeſſio ſolo animo:*
10 *Poſſeſſio pro detentione.*
11 *Aliud eſt poſſidere, aliud in poſſeſſione eſſe.*
12 *Poſſeſſio ciuilis ſolo animo retinetur, ſed non adipiſcitur.*
14 *Ad nanciſcendam poſſeſſionem, ſufficit partem fundi introire.*

Poſſidere autem videtur quiſq; non ſolùm ſi *a* ipſe poſſideat, ſed etſi eius nomine aliquis in *b* poſſeſſione ſit, licet is eius iuri ſubiectus non ſit, qualis eſt colonus *c* & inquilinus. Per eos quoque apud quos depoſuerit quis, aut quibus cõmodauerit, ipſe poſſidere uidetur. Et hoc eſt, quod dicitur, *d* retinere poſſeſſionem poſſe aliquem per quemlibet, qui eius nomine ſit in poſſeſſione. Quinetiam animo quoque ſolo retineri poſſeſſionem placet: id eſt, ut quamuis neque ipſe ſit in poſſeſſione, neque eius nomine alius: tamen ſi non relinquendæ poſſeſſionis animò, ſed poſtea reuerſurus inde diſceſſerit, retinere poſſeſſionem uideatur. Adipiſci uerò poſſeſſionem per quos aliquis poteſt, ſecũdo libro expoſuimus. Nec vlla dubitatio eſt, quin *e* animo ſolo adipiſci poſſeſſionem nemo poſſit.

Quia dictum eſt, *præfata duo interdicta ijs tantùm competere, qui poſſident: cõmodè nũc adijcit, qualiter & quõ quis poſſidere dicatur.* 1 *Ad protheoriam autem huius loci, cum primis ſciendum eſt, poſſeſſionẽ, quod ad etymum attinet, appellatam eſſe à* a *ſedib. quaſi poſitio: quia naturaliter tenetur ab eo, qui ei inſiſtit, quam Græci κατοχὴ dicunt. Falſa enim eſt lectio a pedib. quoniam poſſidere à ſedeo formam, in ætymo vocabuli nihil commune habet cùm pedib. & uerbum ipſum non ſatis patitur: vt & pedum & poſitionis illic cõcurrat deriuatio. Sedendi deniq; manifeſtũ apparet in ipſo poſſidendi uerbo ueſtigium. Quidã* b *tamen malunt ab hac uoce, Pos, cõponi, quod in cõpoſitione ſolùm inuenitur, ut compos, impos: quaſi qui potens et eum potẽtia alicubi ſedeat, is demum poſſideat.* 2 *Poſſeſſionem autem Alciatus* c *ſic eleganter definit, vt* ſit uſus rei alicuius à proprietate uel iure ſeparatus. *Idcirco aũt ait, à iure ſeparari poſſeſſionem: primũ, vt oſtendat, ab eo uſu, qui ſeruitutis ſpecies* d *eſt, eam differre.* 3 *Deinde vt illorum ſequeretur* e *ſententiã, qui poſſeſſionẽ facti, non iuris eſſe cenſuerunt: quod & uerum eſt, multisq; in locis conſulti apertiſſimè atteſtati* f *ſunt. Et hoc obtinet, ſiue acquiſita ſit poſſeſſio, ſiue amiſſa: ſemper enim facti eſt, vt argutè Alciatus* g *alibi cõprobat.* 4 *Ex quib. & conuincitur, unã tantum eſſe poſſeſſionem, ſicut Placentinus & Azo* h *rectè cenſuerunt: quæ tñ duplicem habeat rõnem ſeu qualitatem poſſidendi, naturalem ſcilicet & ciuilem. Nã cũ quis corpore, nanciſcitur detentionem rei, uſumq; eius percipit, nãliter poſſidere dicitur. Et ita ſæpe Iuriſcõſulti tã nudam nobis poſſeſſionem* i *proponunt. Sin aũt uerè quis non inſiſtat ipſi rei, neq; uſum percipiat, ſed ſola animi deſtinatione, tũ per interpretationem legis ciuiliter poſſidet. Et de hac quoq; tam abſolutè leges inter dñ loquuntur. Qua rõne per fructuariũ, & eum, qui ꝓcariò rogauit,* k *poſſidemus: & licet ipſi naturaliter fundo inſiſtant, tamen propriè nõ poſſident, quia noſtro noĩe ſunt* l *in fundo.* 5 *Illud quoq; ꝓcognoſcendum eſt, acquirere poſſeſſionem neminem poſſe, niſi animo et corpore,* m *hoc eſt, naturaliter et ciuiliter* 6 *Acquirimus aũt poſſeſſionem non ſolùm per noſmetipſos, ſed etiam ꝑ alios, quos in poteſtate habemus: ut. per filios, uel* n *ſeruos.* 7 *Retinere uerò poſſeſſionem ſolo animo* o *poſſumus, & per quoslibet qui noſtro nomine in poſſeſſione ſunt: ut eſt colonus, inquilinus,* p *depoſitarius, commodatarius & ſimiles.* Generaliter

a l. 1. de acq. poſſ.
b Alcia. in l. cenſoria. de uerb. ſign.
c In l. quæſtion. de verb. ſig.
d De qua diximus ſup. de vſu & hab.
e De qua lauſ. idẽ Alciat. in repe. l. quinque pedum. C. de quinque pedum præſcript.
f l. nec utilem. C. ex quibus cauſis maio
g d. l. quinque pedum.
h Alc. d. l. q Zaſ. l. 1. de acq. poſſ. & l. 2. §. poſtea cum App. de orig. iuris.
i l. ſi id quod §. vlt. de acq. poſſ.
K l. certè. 1. de prec.
l l. j. in fin. de noui op. nunciat.
m l. 3. de acq. poſſ.
n l. 1. § item acq. eod. ut.
o l. qui uniuerſas. §. quod per colo. eod. ut.
p Vt hic.

ter

ter enim (*inquit* [q] *Caius*) quiſquis omnino noſtro nomine nobis uolentib. ſit in poſſeſ ſione, uelut procurator, hoſpes, amicus, familia, nos poſsidere videmur. *Is enim poſſidet, cuius nomine* [r] *poſſidetur* 8 *Amitti quoq; in totum poſſeſſio non poteſt, niſi animo & [ſ] corpore. Sicut enim utrunq; requiritur, ad conſtituendam ſiue adipiſcendam poſſeſſionem: ita nulla amittitur poſſeſsio, niſi in qua utrunq; in contrarium actum eſt.* 9 *Ciuiliter amittitur poſſeſſio ſolo animo. Quod eò pertinet, ut ſi in fundo ſim & nolim poſſidere: licet amiſſa ſit ciuilis poſſeſsio, naturalis tamen, ſiue corporalis in hoc mihi proderit, quòd ſolo animo recuperem ciuilem poſſeſsionem: quod ei non licet, qui de loco* [t] *deceſsit. Et hæc ad euidentiam ſufficiant, nunc textum uideamus.*

q l. generaliter. de acq. poſſ.
r l. quod meo. eo. ti.
ſ l. quemadmodum dict. ti.
t d. l. 3. hoc tit.

a Si ipſe poſ.] *Id eſt, ſuo corpore inſiſtat ipſi rei.*

b In poſſeſsione ſit.] 10 *Hoc eſt, in detentione: ut Accurſ.* [u] *alibi exponit: quemadmodum & miſſi in poſſeſſionem ex cauſa damni infecti, ſeu legatorum ſunt in poſſeſſione, & tamen non poſsident propriè.* 11 *Aliud ergo eſt poſſidere, aliud in poſſeſsione* [x] *eſſe. Vnde colono non dicuntur propriè concedi interdicta, ſed ei, cuius nomine* [y] *poſsidebat: niſi ipſe ſibi interuertiſſet poſſeſsionem. Ex æquitate tamen illi ſubuenitur officio iudicis, ut Ius ſuæ detentionis defendere ac tueri poſsit.*

c Colonus & inquilinus.] *Qui ſint illi, & quomodo inuicem differant,* [z] *alibi diximus.*

d Retinere poſſeſsionem.] *Intellige ciuilem:* 12 *Ea enim ſola uoluntate retinetur, tametſi adipiſci ſolo animo nullatenus poſsit, quemadmodum* [a] *mox ſubijcit.*

e Animo ſolo.] *Corporali enim apprehenſione opus eſt ad acquirendam iuſtam poſſeſsionem. Quid enim fieret, ſi liceret ueram poſſeſsionem inde aſſerere, quòd animo quis concepiſſet rem tenere? quotus contineret hanc concupiſcentiam intra limites neceſſarij uſus? quis non diceret, ego concepi animo talem rem habere? quando ſatiſdaretur hominum inſatiabilis auaritia? Sicut ex diuerſo idem contineret, ſi iuſta concederetur ſtatim poſſeſsio ei, qui rem occuparet: nam quæ eſt habendi in hominibus libido, quilibet cæteris robuſtior, oĩa paſsim uellet adprendere ſolus, ut ſibi haberet: ſicq; nihil aliud, quã rixæ, ſeditiones, rapinæ, cedes inter hoĩes pullularent.* 13 *Recte ergo conſtitutũ eſt, ut neq; per ſe aĩo, neq; per ſe corpore acquirere liceat iuſtã poſſeſsionẽ: ſed animo & corpore, hoc eſt, naturaliter & ciuiliter, ut ſup. oſtendimus. Quod autem dictum eſt, corporali adprenſione opus eſſe ad nanciſcendam poſſeſsionem hoc non ita accipi debet, ut omnes fundi glebas circumambulare oporteat: ſed ſatis eſt, quemlibet partem eius fundi introire, dum mente & cogitatione hoc fiat, ut totum fundum uſque ad terminum* [b] *poſsidere uelit.*

u l. 2. §. 1. pro hære.
x l. ſi quis ante. de acq. poſſ.
y l. 1. §. deijcitur. di. tit.
z ſup. de actionib. §. item Seruiana.
a Verſ. nec ulla.
b l. quarundam. de acq. poſſ.

§. Recuperandæ.

1 *De interdicto unde vi.*
2 *Illud dari, ſiue quis ex poſſeſsione naturali ſiue ciuili ſit deiectus.*
3 *Interdictum Vnde ui, ad res immobiles tantum pertinet.*
4 *Vis, in hoc interdicto de atrociori accipitur, quæ armis interuenientibus fit.*
5 *Interdictum de ui priuata ſeu cotidiana.*
6 *Contra quem detur interdictum Vnde ui.*
7 *Quid contineat hoc interdictum.*
8 *In eo interdicto non quæri de qualitate poſſeſſionis, cum in alijs ſit ſecus: & quæ ſit diuerſitatis ratio. & num. 9.*
10 *An uis cenſeatur incontinenti facta, uel ex interuallo, iudicis relinquitur arbitrio.*
11 *De remedio conſtitutionis, Si quis in tantam.*
12 *Quæ ſit pœna inferentis uim publicam uel priuatam.*
13 *De appellatione armorum & telorum.*

Recuperãdæ poſſeſsionis cauſa ſolet interdici, ſi quis ex [a] poſſeſſione fundi [b] uel ædium vi deiectus [c] fuerit. Nam ei proponitur interdictum *Vnde* [d] *ui*, per quod is qui [e] deiecit, cogitur ei reſtituere [f] poſſeſsionem: licet [g] is ab eo, qui vi deiecit, ui, clam, uel precario poſsideat: Sed [h] ex conſtitutionibus ſacris (uti ſupra diximus [i] ſi quis rem per uim occupauerit: ſiquidem in bonis eius eſt, dominio eius priuatur: Si aliena poſt eius reſtitutionem, etiam æſtimationem rei dare uim paſſo compellitur. Qui [k] autem aliquẽ de poſſeſsione per uim deiecerit: tenetur lege Iulia de ui priuata aut de ui publica. Sed de ui priuata, ſi ſine armis uim fecerit: ſin autem armis eum de poſſeſsione ui expulerit de ui publica tenetur. Armorum [l] autem appellatione non ſolũ ſcuta & gladios, & galeas, ſed & fuſtes & lapides ſignificari intelligimus.

Sequitur *ſãdẽ tertiũ & ultimũ ſupraſcriptæ diuiſionis mẽbrũ, nẽpe interdictũ recuperandæ poſſeſsionis* 1 *quale eſt interdictũ, Vnde ui, quod in foro maxime frequẽtãtur, & eſt reſtitutoriũ, & ſine exceptione datũ poſsidẽtirẽ immobilẽ, ſi deijciatur, ut recipiat recuperetve amiſſam poſſeſsionẽ. Amiſiſſe tamen nõ uidetur*

qui

qui adhuc eum, eo, qui vi deiecit decernit, aut in congreſſu ereptam [a] *recuperauit.*

a Ex poſſeſsione. § 2 *Naturali, ſicut enim non alius deijci uidetur, quàm qui poſſidet: ita non refert, corpore* [b] *an animo poſſideat.* Idcircoq; (*inquit Vlpianus*) ſi quis de agro ſuo, uel ea domo pro ceſſiſſet, nemine domi relicto, mox reuertens prohibitus ſit ingredi in ipſum prędium: uel ſi quis eum in medio itinere detinuerit, & ipſe poſſederit, ut deiectus uidetur ademit enim ei poſſeſsionem, quam animo retinebat, etſi non corpore.

> a l.3. de acq. poſſ. qui poſſ. de ui & ui arm.
> b l.j.§. hoc interdictum.& §.interdicitur autem de vi & vi arm.

b Fundi vel ædium. § 3 *Et cuiuſcunque alterius rei immobilis, ſoloq; hærentis: ad res autem mobiles hoc interdictum non pertinet, niſi fuiſſent in re ſoli, ut ſic cedere uiderentur ſolo* [c] *uel ædificio. Cæterum res mobiles quoties aufertur, uel furti, uel ui bonorum raptorum actio datur.*

> c l.idem eſt. §.pertinet.de vi & vi ar.

c Vi deiectus. § 4 *Vim hoc loco de atroci accipere oportet, quæ videlicet æſtimatur, quòd armis interuenientibus poſſeſſor expellitur, ſiue ad uſum armorum peruentum fuerit, ſiue terrore eorum* [d] *fugatus ſit poſſeſſor.* 5 *Fuit etiam aliud interdictum Vnde ui, quod de ui priuata, id eſt, ſine armis intelligebatur, quam Cicero pro Cæcinna Cotidianam uacat: ſed de eo tamen non uidetur Iuſtinianus hic loqui, ſed de altero, quod ui publica ſiue armata fit: ut & Duarenus uoluit, lib. 1. Diſput. anniuerſ. cap. 20.*

> d l.j. de vi & vi ar.

d Qui deiecerit § 6 *Siue ipſe deiecit, aut familia eius, aut* [e] *procurator: quoniam hoc interdictum non magis proponitur aduerſus eum, qui ipſe deiecit, quàm in eum, qui deijci iuſſit, ratamve deiectionem habuit aut qui in uitium poſſeſsionis ſucceſſit.*

> e Cicero pro Cecinna. Bar. in §.ſumma. ſupra. hoc ti.

e Vnde vi. § *Quod pariter a primis ipſius interdictis uerbis ſic* [f] *eſt appellatum, quemadmodum et alia pleraque eius verba Vlpianus* [g] *in hunc modum refert:* Vnde tu illum ui deiecisti, aut familia tua deiecit, de eo, quodq; ille tunc ibi habuit, tantummodo intra annum: poſt annum vero de eo, quod ad eum qui ui deiecit, peruenerit, iudicium dabo.

> f d.l.j.
> g ibid.

f Reſtituere poſſ. § 7 *Continet autem hoc interdictum non ſolum reſtitutionem poſſeſſionis, ſed omniũ rerum mobilium, quæ ibi fuerunt, cùm poſſeſſor deijceretur: nec tantũ, quæ propriè illius fuerũt, uerumetiã ſi quæ apud eũ depoſitæ ſint, uel ei cõmodatæ, uel pignoratæ, uel quorũ uſum aut uſumfructum* [h] *habuerit. Fructus quoq; debẽtur ex eo die, quo quis deiectus eſt: nec ſolum habebitur ratio fructuũ, ſed & cæterarũ utilitatum. Omnia.n. quæcunq; habiturus uel aſſecuturus is erat, qui deiectus eſt, ſi in poſſeſſione manſiſſet quietus, reſtitui debẽt. Quorũ lis æſtimatur à iudice, vt auctor conſequatur, quãti ſua intereſt, ui deiectũ nõ* [i] *eſſe.*

> h d.l.1.§.quod aũt ait prętor.& §.ibi aũt.l.pure.§. ult. de vi & ui ar.
> i d.l.j.§ ex die quo & l.in interd.l. ſi plures.§.deiectũ. eod.tit.

g Licet is. § 8 *Hoc ſpeciale eſt interdicto vnde ui, ut non conſideretur qualitas poſſidendi, an ſcilicet iuſtè uel iniuſtè poſſideat. Sufficit enim docere, ſe deiectum, cum poſſideret. quod in alijs interdictis non eſt: in quibus omnino attenditur; an quis ui, uel clàm, uel precariò ab aduerſario poſſideat.* 9 *Sed qua ratione tã variè? quoniam odioſa magis eſt vis, de qua interdicto Vnde ui, agitur, utpote uis atrocior, & quæ armis interuenientibus fiat, ut paulo antè diximus. Vnde diſcimus, ſemper peiori loco eſſe uim poſteriorem, ſaltem ſi ex interuallo ſecuta ſit. Nam incontinente uim ui repellere licet.* [k] Quare Iulianus [l] Qui poſſeſsionem (*inquit*) ſibi ereptam in ipſo congreſſu recuperat, in priſtinam cauſam reuerti potius, quàm ui poſsidere intelligendus eſt. *Ideoque ſi te ui deiecero, illico tu me, deinde ego te: Vnde ui interdictum tibi utile erit.* 10 *An autem in continenti uel ex interuallo factum cenſeatur, in iudicantis conſiſtit arbitrio qui utrunque ex qualitate perſonarum & rerum* [m] *æſtimabit.*

> k d.l.j. §. uim uide ui & ui ar.
> l l.qui poſſeſſionẽ. eod.tit. fac. l.3.§. eum igitur. d.tit. & l.1.C. unde ui.
> m Bar.& Dd.in d.l.3. §. eum igitur.

h Sed ex conſtit. § 11 *Aliud remedium hoc loci ſubijcit Iuſtinianus quod aduerſus uiolentum inuaſorem introduxerunt* [n] *principes. Nam ſi quis uim fecerit in re, quæ in eius bonis ſit, ex conſtitutione. Si quis in tantam, rem propriam amittit. Sin autem in re aliena, non modò eandem reſtituere, uerumetiam eius rei æſtimationem dare uim paſſo tenetur. Et hæc conſtitutio tam pro rebus mobilibus, quàm immobilibus, & tam contra doloſè quàm temere, & ſine dolo recipientem, locum* [o] *habet.*

> n l.ſi quis in tantã. C.vnde ui.
> o §.quia tamen. ſupra. ui bo.rap.

i Vt ſupra diximus. § *Sub tit.* [p] *Vi bonorum raptorum.*

> p d.§. quia tamen.

k Qui autem. § 12 *Rurſus aliud remedium annectitur, ex lege Iulia de ui publica & priuata. Inferẽs enim uim priuatam, id eſt, ſine armis, punitur lege Iulia de ui priuata in relegatione, & tertiæ partis bonorũ publicatione: inferens autem uim publicam armis, lege Iulia de ui publica, deportationis, & omnium bonorum publicationis pœnam ſuſtinet: qua de re commodius ſuo loco* [q] *dicemus.*

> q §.item lex Iulia. de iud.pub.inſca de pub.iud.

l Armorum. § *Deſumptus eſt hic locus ex Caij* [r] *reſponſo, quod adhuc in Pandectis extat, & eleganter ab Alciato diſcuſſum eſt, ad quẽ iuris ſtudioſum remitto.* 13 *Interim non ignores, telorũ appellationẽ latius patere, quàm armorũ, quorũ propria ſignificatio ea tãtũ uidetur cõplecti, quæ ab armis noſtris ſiue humeris depẽdent, magis parata ad defendendũ & tegẽdũ, quàm nocendum. quandoq; tamen armorũ appellatione latiſſimè utuntur per translationẽ non tam conſulti, quàm alij Latini ſcriptores, quod Bal. latius ediſſerit.*

> r l. armorum. de uerb.ſign.

§. Tertia diuiſio.

1 *Tertia interdictorum diuiſio generalior cæteris.*
2 *Omnia reſtitutoria & exhibitoria interdicta ſunt ſimplicia. Prohibitoriorum autem alia ſimplicia: alia duplicia.*
3 *Interdicta mixta.*

Ter-

Tertia diuiſio interdictorum quod aut ſimplicia ſunt, aut duplicia. Simplicia ſunt, ueluti, in quibus alter actor alter reus eſt: qualia ſunt omnia reſtitutoria aut exhibitoria. Nam actor is eſt, qui deſiderat aut exhiberi, aut reſtitui: reus autem is eſt, a quo deſideratur, aut vt reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia ſimplicia ſunt, alia duplicia. Simplicia ſunt, ueluti cum Prætor prohibet, in loco ſacro, bel in flumine publico ripaue eius aliquid fieri: nam actor eſt, qui deſiderat ne quid fiat: reus eſt: q aliquid facere conatur. Duplicia ſunt, veluti *uti poſſidetis*, interdictum, & *utrubi*. Ideo autē duplicia vocantur, quia par utriuſque litigatoris in his conditio eſt, nec quiſquam præcipue reus vel actor intelligitur: ſed vnuſquiſque tam rei, quàm actoris partes ſuſtinet.

a §. ſumma, hoc tit. 1 Hic attexitur *tertia interdictorum diuiſio, quæ à modo exercendi interdicti deriuata eſt, & omnia omnino interdicta tam publica, quā priuata complectitur: et tāea quæ propriè ad poſſeſſionis cauſam pertinent, quàm quæ proprietatis habent cauſam. Verificatur autem & exemplificatur hæc diuiſio ex prima diuiſione* [a] *ſuprapoſita. Nam quod ibi dictum fuit, interdictorum quædam eſſe prohibitoria, quædam reſtitutoria, & quædam exhibitoria:* 2 *modo addit, omnia reſtitutoria & exhibitoria eſſe ſimplicia, quia in eis vnus ſit actor, & alter reus. Ad prohibitoriorum alia eſſe ſimplicia, id eſt, in quib. adpareat, quis ſit actor, & quis reus: vt in interdictis, Ne quid in loco ſacro, vel flumine publico fiat. Alia verò duplicia, in quib. uterq; litigantium in eadem cauſa ſit, id eſt, & actoris, & rei partes ſuſtineat, uterq; dicat ſe poſſidere: ut erque hoc in*

b l. 3. §. Vti poſſidetis. hoc interd. *tendat ut pro poſſeſſione ſua* [b] *pronunciatur: ut ſunt Vti poſſidetis, & Vtrubi, in quib. ex æquo* [c] *vterq; prætendit ſe poſſidere, uterq; probat; actoriſq; munere fungitur.* 3 *Dicuntur etiam interdicta alio modo duplicia, quæ etiam miſta appellari ſolent: ut partim reſtitutoria, partim prohibitoria: uel partim adipiſcendæ, partim recuperandæ poſſeſſionis gratia* [d] *comparata.*

c l. 2. ff. eod.

d l. 1. & 2. hoc tit.

De ordine.

1 *De ueteri interdictorum ordine.*
2 *Interdictorum loco actiones in factum introductæ.*
3 *Extra ordinem ius dicere.*
4 *Omnia iudicia hodie extraordinaria eſſe.*
5 *Et olim & hodie dabatur actio, ſed diuerſimode.*

De ordine & vetere exitu interdictorum ſuperuacuum eſt hodie dicere. Nam quoties [a] extra ordinem ius dicitur (*b* qualia ſunt hodie omnia iudicia) non eſt neceſſe reddi interdictum: ſed perinde iudicatur ſine interdictis, *c* ſi vtilis actio ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

a §. 1. ſup. de teſta. ordinat.

Quis ordo *interdictorū apud veteres fuerit, ne quicquàm antiquitatis ignoretur, ut alibi* [a] *Iuſtinianus inquit, paucis deſcribere lubet.* 1 *Ordo igitur interdictorum fuit, ut Prætores (qui totam hanc rem a mero ſolo officio dependere voluerunt) adirentur, vt interdicta litigaturis redderent, ſub certa & ſolenni uerborum formula, ſummatim cauſa cognita. Verùm ne quidem temerè ſuo imperio iniuria læderent, uel quia ipſis per maiores occupationes lites ferè dirimere non vacabat, recuperatores dabant, apud quos litigaretur ſponſione facta, veluti exequerentur.* 2 *Poſtea autem, ne ſemper à mero iudicis officio penderemus, interdictorum loco introductæ ſunt actiones in factum, quib. rectà uia apud competentem iudicem utemur. Eæ tamen uidentur retinuiße naturam interdictorum, ut miſto imperio expedirentur: cum in alijs actionibus & iudicijs ſeparetur iuriſdictio à mero imperio executionis. Hęc Bal. hic eleganter. Quib. addi poßunt ea, quæ ad huius tituli enarrationem copioſiſſimè collegit Egui. Baro diligentiſſimus antiqui iuris obſeruator, & noſtri temporis Iuriſconſultos inter paucos celeberrimus.*

Extra ordinem.} 3 *Extra ordinē autem ius dicitur in omnib. interdictis, in quibus non obſeruatur vetus ille ordo, quo prius interdicebat Prætor, poſteaſi quid eßet controuerſia, ſuo arbitrio dabat recuperatores ſed hodie recta via actionem proponimus coram* [b] *iudice.*

b Qualia ſunt hodie.} 4 *Ex hoc loco diſcimus, omnia hodie iudicia extraordinaria eſſe, propter impetrationem iudiciorum & formularum conceptiones per Theodoſium* [c] *in uniuerſum ſublatas.*

c Ac ſi utilis actio 5 *Senſus horum uerborum eſt, ut rectè Bal. annotauit: Olim quidem dabatur etiam actio, ſed ex cauſa interdicti, à Prætore ſcilicet, qui poſt interdictum iudicia ſuſtinebat. Hodie; quoque datur actio, ſed recta via, ſimpliciter, & communi iure, non autem ex ulla cauſa interdicti prius redditi: quia nec hodie amplius redditur, ſed in vniuerſum perinde agitur, atq; olim apud Romanos poſt cauſam interdicti.*

b quo ſenſu accipi debet. l. incerti. C. de interdict.

c l. 1. C. de form. & impet. ſubl.

De pœna temere litigantium. tit. xvj.

1 *Continuatio tituli ad præcedentes.*
2 *Veteres diligenter curarunt, ne lites temerè mouerentur, propoſitis varijs pęnis.*
3 *Et quæ ſint illæ pænæ. & num. 4. & 5.*

HActenus non tam de actionibus & interdictis, quæ actionum loco ſunt, reſpectu actoris, quã de exceptionibus rei conuenti, dictum eſt. Quia vero nuſquam longius abeſſe oportet calumniãdi technas & temerarias uexationes, quam in ſacroſanctę iuſtitiæ officia, hoc eſt, in iudicio: & tamen neſcio qua uęſania contingit, ut hic omnium maximè calumnientur litigatores: quare de pæna eorum ſubijcere congruum erat, qui uel agunt, uel defendunt temerè & calumnioſè: 1 Et ſanè præſens locus ſatis a *indicat, quanto ſtudio ueteres, qui iura ſuſtinebant, proſpexerint, ne homines litem temere uel inferrent uel ſuſciperent: dum triplici pęna litigantium temeritatem coercebant, corporali ſcilicet, pecuniaria, & infamię* b *pęna. 3 Corporali enim pæna plectuntur calumniatores, uel ſimilitudine ſupplicij, uel extra ordinem pro* a *arbitrio iudicis. Pecuniaria pęna imponitur in multis caſibus. Primò ſi liberi uel liberti uocent parentes uel patronos in ius ſine uenia, pæna 50. ſolidorum ipſis* b *irrogatur. Deinde punitur temerè litigans in ex* c *penſis &* c *ſumptibus. Denique eſt pæna pecuniaria in omnibus actionibus, dupli, tripli, & quadrupli, quas ſupra alibi* d *explicuimus. 4 Cæterum infamia quoque coercentur improbè litigantes in octo* e *actionib. ui-* d *delicet furti, vi bonorum raptorum, iniuriam doli, mali, tutelæ ex dolo commiſſo, mandati, depoſiti, & pro ſocio: idq; actionibus directis, quæ minorib. aduerſus tutores, mandantibus aduerſus mandatarios accomodantur, & non è regione* f *Porrò propter iſtas pænas tenentur quoque litigantes, eorumque aduocati de ca-* e *lumnia uitanda iurare, quod ſcilicet credant, ſe iuſtam cauſam fouere, nec quicquam calumnioſè ſint commiſ-ſuri: quemadmodum Iuſtinianus mox ab initio huius tituli declarat. extantq; hac de re peculiares tituli in* f *vtroque* g *iure; Et ſi hoc caſu peierauerint, reſeruatur pæna Deo.*

a Toto tit. de calũnia ad ſ. C Turpil.
b l. 3. ſ. prætor. ait. de in ius u ocan. l. 2. C. eod.
c C. de fruct. & litium expenſ per tot.
d ſ. ex maleficijs ſ. ſ. oẽs. ſ. tripli. & ſ. quadrupli ſup. de actio.
e ſ. ex quibuſdã infra hoc nro titu.
f l. 1. l. furti. de his qui not. infam
g C. de iureiu. ꝓp. calumn. extra. de iuram. calum. li. 6. & Clem.

Princip. tit.

1 *Cuilibet magiſtratui incumbit proſpicere, ne temerè moueantur lites.*
2 *Lege ciuili in cauſis criminalibus biennio, in ciuilibus triennio, inſtantia perit.*
3 *Id hodie non obſeruari.*
4 *Etiam reos quandoque temerè litigare.*
5 *Qui iurent de calumnia.*
6 *Tam actores, quam rei iurant de calumnia.*
7 *Quæ ſit pæna nolentis iurare de calumnia.*
8 *Quando iurandum ſit de calumnia.*
9 *Iuramentum calumniæ non poteſt iterari hodie.*
10 *De iuramento malitiæ: & an poſſit exigi, quando de calumnia eſt iuratum. & num. 11.*
12 *Iuramentum calumniæ eſt credulitatis, non ueritatis.*
13 *Credulitas eſt medium inter ſcientiam & neſcientiam. & num. 15.*
14 *Scientiam dicimur habere bifariam.*

NVnc admonendi ſumus: magnam curam egiſſe eos, qui iura ſuſtinebãt, ne facile homines ad litigandum procederent; quod a & nobis ſtudio eſt. Idq; eo maxime fieri poteſt, quod temeritas tam agentium, b quàm eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria pœna, modo iuriſiurandi religione, modo infamiæ metu coercetur. Ecce c enim iuſiurandum d omnib. e qui conueniuntur, ex f conſtitutione noſtra, g defertur. Nam reus non aliter ſuis allegationib. vtitur, niſi prius h iurauerit, quod putans i ſe bona inſtantia k vti, ad contradicendum peruenit.

a Quod & nobis ſtudio eſt. ¶ 1 *Iuſtiniani ergo exemplo cuilibet magiſtratui incumbit diligenter proſpicere, ne homines tam facilè ad litigandum prorumpãt. Eſt n. materia litium, quod fieri poteſt præcidenda,* a *eiſque certus finis & terminus pręſtituendus.* b 2 *Vnde etiam lege ciuili conſtitutum eſt, in cauſis criminum inſtantiam intra biennium definiendam* c *eſſe: & in ciuilibus cauſis uetat Imperator ultra triennium prorogari cauſam: 3 quamuis neutram præſcriptionem in exercendis iudicijs corruptum hoc ſeculum amplius ſeruet. Canones quoque inſtantiam iudicialem perpetuam eſſe uoluerunt.*

a Quàm eorum, cum quibus. ¶ *Id eſt, reorum. 4 Sicut enim actores crebrò peccant, alicui temerè litẽ inferendo: ita haud raro deliquunt etiam rei conuenti, dum improba quadam perÿcacia bonam fidem ultro*

a l. properandum. C. de iud. l. quidã exiſt. ſi cert. peta.
b l. fratrum. C. de tranſ.
c l. vlnm. c. vt intra cer. tempo. crim. quæſt. d. l. properãdum.

agnoſcere

a l.2.§.quod obſeruari, C. de iura. prop.calum.
e Authẽ.principales.C d.tit.
f d.§. quod obſeruari.
g In locis prædict. & ibi per D.d. latius.
h §. Item actoris. & §.ſeq.inſt.eo.l.
i d. l.2.§. quod ſi act.
k d.l.2 § ſin autẽ reus ibi Dd. qb. add: Can. in c. vlt. de iur. calũ.
l Gl.o.d l.2.
m Ibidem.
n l. qui bona §. ſi alienæ.de damn. inf l.iuſiurandũ §.ad Pet.§.qui iuſiur.de iureiu.
o Auth hoc ſacra. C.d.tit.
p Exemplũ eſt in l. theſaurus, ad exhib & c. cum dilectus.de elect.ad de Spec. de iurat. calum.§ 1. uerſi. ſed pone & Can. in c. 1.ext.eo. tit.
q ca.2.de iur.calũ. lib.6.
r §.vlti. Nouel. de his qui ingre. ad appel.§.quia uerò.Nouell.de teſtib.
ſ c.2.§ ul.i. de iure calum.lib.6. l. teſtium. C.de teſtib.

agnoſcere noſunt, ſed debitum temerè inficiantur, ut ſic actores & probandi difficultate, & inanibus ſumptibus ſine cauſa diuexent.

c Ecce enim.) *Quibus modis rei conuenti calumniæ pœnam dent, uel alioqui a calumnis deterreantur, primum oſtendit.*

d Iuſiurandum.) *Scilicet de calumnia uitanda.*

e Omnibus qui conueniuntur.) *5 Siue conueniãtur ſuo nomine, ſiue alieno. Nam & tutores,* [d] *curatoreſq; & Procuratores,* [e] *& generaliter quicunq; legitimi adminiſtratores* [f] *ſi conueniãtur, de calũnia uitanda iurare debent. 6 Quamquam uñt de reis duntaxat hic meminit Iuſtinianus: ad huius tamẽ Iuriſiurandi præſtationẽ ipſos quoq; actores teneri, qui litẽ alijs inferunt, conſtat. Sed & quicunq; tandẽ perſonæ in iuditio controuertentes, eorumq; aduocati* [g] *ad hoc iuramẽtũ obnoxij ſunt: ut infra* [h] *ſubijciet Imperator.*

f Ex conſtitu.) *Quæ lib.2.Cod.tit.58.adhuc extat, & totam iuſiurandi de calũnia materiã exactè cõtinet.*

g Defertur.) *Quod etiam omnino ſubire tenentur litigatores, niſi malint legitimas ſubire pœnas. 7 Pœna aũt actoris iurare nolẽtis eſt, ꝙ cadat ab inſtituta actione, & amittat* [i] *cauſam. Rei uerò, ut is his capitulis, quæ narratione comprehenſa ſunt, pro conceſſo habeatur,* [k] *& liceat Iudici ſententiam proferre.*

h Prius iurauerit.) *8 Sed quando iurandũ eſt de calumnia. Reſpondeo, in exordio litis, id eſt, tempore litis conteſtationis,* [l] *uel in continenti poſt, ſi ſuper tota lite iuretur: nam ſi ſuper actu particulari, nihil referre Bart.* [m] *ait, ſiue ante, uel poſt acceptum iudiciũ, uel in quacunq; iudicij parte præſtetur. Quod uerũ accipitur, reſpectu ueteri iure, quo in omnibus ferè nouis litis partib. & aſſertionib. exigebatur de calũnia Iuſiurandum,* [n] *tã ab actore, quã reo. 9 Hodie uerò ex Nouella conſtitutione* [o] *non licet in eadem lite ſæpius idem iuramentum repetere, ſed ſufficit ſemel in genere iuraſſe. 10 Si tñ ante litis conteſtationem ſuſpicetur Iudex, ulterutrum litigantiũ malitioſe, id quod proponit, prætendere, tunc in actu huiuſmodi particulari iuramentum, quod malitiæ uocant* [p] *deferre poteſt, idq; maxime iure Pontificio obtinet.* [q] *11 An autem iuramentum malitiæ exigi poſſit, poſtquam iam de calumnia uitandu ſemel in cauſa generaliter iuratũ eſt? dubitari ſolet propter diuerſa Nouellarum cõſtitutionum teſtimonia.* [r] *Verũ hodie Bonifacius VIII. Decretali ſua conſtitutione liberum fecit Iudicib. ut in omnib. cauſis, ſiue ciuiles, ſiue ſpirituales fuerint, quoties expedire illis uideatur, ante uel poſt litis cõteſtationẽ, ut iuramentũ malitiæ à litigantib. exigant, ut religione Iuſiurandi deterreantur, ne artib. inſidioſis iudicia circũueniant, & malignè quæſitis conuentionib. ſeſe inuicẽ onerent, & inique exagitent:* [ſ] *& hoc ferè in iudiciis obſeruatur. quãuis iura ciuilia nolint exigi aliud iuramẽtũ a partib. poſtquam de calũnia in totã litem iuratũ eſt, niſi hoc ſpecialiter permiſſum ſit a legibus.*

i Putans.) *Id eſt, credens ueriſimiliter. 12. Eſt enim Iuſiurandũ calũniæ credulitatis & opinionis, nõ ueritatis aut ſcientiæ. Aliud aũt eſt ſcire, aliud credere uel opinari. ſcientia enim ex demonſtratis elicitur: credulitas ex opinatis. 13 Eſt aũt credulitas mediũ quoddam inter ſcientiam & neſciẽtiam, ſiue ignorantiam. 14 Scientiam dicimur hîc bifariam: primum in his, q̃ ſunt alicuius artis. & tum ſcire idem eſt, quod rem per cauſam cognoſcere. Deinde in his, quæ ſunt facti: & tum illud ſcire dicimur, ad quod mouemur per aliquem ſenſum: qualis ſcientia in teſte requiritur.* [t] *Neſcientia de eo eſt, qđ prorſus neſcimus atq; ignoramus adeò, ut nec credulitatẽ quidẽ, uel fidẽ habeamus aliquã. 15 Horũ duorũ extremorũ mediũ eſt credulitas, quã percipimus ex uarijs argumẽtis, indicijs ac præſumptionib. p quas ad aliquẽ credulitatis ſeu fidei gradũ ducimur.*

x Inſtantia.) *Annotat Bal. hoc uerbum Latinos accepiſſe a Græcis, apud quos in eadem ſignificatione eſt ἔνστασις.*

§. At aduerſus.

1 *Inficiari, inficiatio.*
2 *Quæ actiones inficiatione creſcant.*

At aduerſus inficiantes, [a] ex cauſis quibuſdã dupli vel tripli actio conſtituitur: veluti ſi damni [b] iniuriæ, aut legatorũ locis venerabilib. relictorũ nomine agatur. [c] Statim autẽ [d] ab initio pluris, quàm ſimpli eſt actio, veluti furti manifeſti: quadrupli: nec manifeſti dupli. Nam ex his, & alijs quibuſdam cauſis (ſiue quis neget, ſiue fateatur, pluris quàm ſimpli eſt actio.

a §. ſed furti quidẽ ſup. de actionib. & § ex quibuſdã de oblig. quæ ex quaſi cont. naſc.
b l. inde Neratius. §. hæc actio.ad l. Aquil.
c d § ex quibuſdã. & d. § ſed furti.
d §.omnes.§. tripli. & §. quadrupli. ſup.de act.

De pœna *nunc pecuniaria ſubiungit, quæ reo conuento irrogatur, ſi temerè litiget, contraq; bonam fidẽ neget debitum. Cæterum de actionibus quæ huc uſque recenſentur, & inficiatione creſcere ſolent, ubertius ſupra* [a] *diximus, ut nihil opus ſit, hic eadem cum tædio repetere.*

a Inficiantes.) *Id eſt negantes. 1 inficiari, eſt ex dolo negare: inficiatio, eſt negatio.*

b Si damni iniuriæ.) *Negans enim damnum iniuria* [b] *datum: aut relictum ſacroſanctis Eccleſijs præſtare differens, dupli condemnatur, ut alibi* [c] *annotatum eſt: ubi de depoſiti quoq; actione, quæ & ipſa ex quibuſdam cauſis inficiatione creſcit, uidimus.*

c Statim autem.) *Actionum, quæ in hoc §. referuntur, uim & poteſtatem pariter ſuperius* [d] *abunde annotauimus: itaque ibi dicta ad hunc locum poterit iuris ſtudioſus transferre.*

d Ab initio.) *Mox a principio, non ſolum inficiatione.*

Item

§. Item actoris.

1 *Iurare tenentur de calumnia agentes,tam proprio,quam alieno nomine.*
2 *Formula iuramenti de calumnia.*
3 *Quis ordo ſeruandus in eo præſtando.*

Item *a* actoris quoq; calumnia coercetur. Nam etiã actor pro calumnia iurare cogitur ex noſtra conſtitutione.

a Item actoris.} 1 *Docet conſequẽter, actores quoq; qui litem alijs inferunt,ad Iuriſiurandi de calumnia vitanda præſtationem teneri:idq; procedit,ſiue ſuo proprio nomine agant,ſiue etiam alieno,nam & tutores curatoresq́; in cauſis quas agunt prædictum Iuſiurandum præſtant:quæ ſingula Iuſtiniani* [a] *conſtitutio(ad quam ſeſe hic refert)explicatius complectitur.Vnde etiam formula huius ſacramenti petenda eſt.* 2 *Iurat.n.actor,ſe non calumniandi animo litẽ mouere,& quòd exiſtimet,ſeſe iuſtũ cauſam fouere: Reus verò,quòd putet ſe bona inſtantia vti,& rectè* [b] *contradicere.Hodie porrò ex Nouella* [c] *conſtitutione adijciendum eſt in illo iuramento,quòd nihil penitus cauſa patrocinij dederint iudicibus,vel alicui perſonæ corrumpendi iudicij cauſa.* 3 *Eo autem ordine præſtandum eſt calumniæ iuramentum à dominis litiũ,ut primò actor,deinde reus* [d] *iuret.*

a l.2.de iureiu.pp. calum.dand.
b d.l.2.uer.& actor quidem.
c Auth principales C.d.tit.
d d.l 1.§.1.& 2.d. auth.principales. &c.3. extra,eod. tit.

§. Vtriuſq;.

1 *Etiam patroni cauſarum,& aduocati iurare de calumnia tenentur.*
2 *Et quæ ſit eius iuramenti forma.*
3 *Aduocati hodie non iurant de calumnia.*

Vtriuſque etiam partis aduocati iuſiurandum ſubeunt,quod alia noſtra *a* conſtitutione comprehenſum eſt.

Oſtendit *porrò,* 1 *patronus etiam cauſarum & aduocatus vtriuſq; partis,id eſt,tam actoris,quam rei iuramento calumniæ ſubiici,& ad illud præſtandum obligari.*

a Alia noſtra conſtitutio.} 2 *Quæ lib.3.Codicis,*[a] *tit.1.etiamnum extat,& talem iurandi formulam praſcribit: Quòd ſedulò clientib.ſeruient,nec tamen vllam iniuſtam cauſam ſuſcipient, & ſi quam decepti mendaciis ſuorum clientum ſuſcepiſſent,eam deſerent,quamprimùm cauſæ iniquitatẽ cognouerint.* 3 *Atq; vtinam hæc Iuſtiniani conſtitutio,quæ corruptiſſimo hoc ſeculo in deſuetudinem abiit,in vſum rurſum atq; obſeruantiam in conſiſtoriis reduceretur,ad coercendam videlicet noſtræ tempeſtatis cauſidicorum quorundam pervicaciam ac libidinem,qui iniquiſſimas quaſq; cauſas,modò emolumentum inde ſperent,contra ius & æquum propugnare atq; defendere non uerẽtur.Sanè hodie in ſupremo Imperii tribunali(iudicium Cameræ vocant)tantùm ſemel ſolent aduocati iurare,cum ad poſtulandum officium recipiuntur:cuius formula in noua Camera ordinatione habetur.*

b Cogitur.} *Adeò,ut ſi recuſet iurare,iure ſuæ actionis prorſus excidat,*[c] *vt ſupra dictum eſt.*

a l.rem non nouã. §. patroni. C. de iudic.
b in prima parte. tit.63.
c d.l. 2 quod ſi actor.C.de iur.pro po.cal.dan.

§. Hæc autem omnia.

1 *Vetus pœna temerè litigantium quæ fuerit.*
2 *παρακαταβολὴ apud Athenienſes,ſponſio & ſacramentum apud Romanos.*
3 *De ueteri calumniæ actione.*
4 *Damnum uariè accipitur.*
5 *Ad quas impenſas temerè litigans teneatur.*
6 *Iuſtam litigandi cauſam habens, non tenetur ad expenſas litis.*
7 *Quando quis dicatur iuſtam litigandi cauſam habuiſſe.*
8 *Qualiter in Camera Imperii in expenſarum condemnatione procedatur.*
9 *Iudex ſi non adiudicet expenſas petitas,facit litem ſuam.*

Hæc autẽ oĩa pro ueteri calumniæ actione introducta ſunt,quæ in deſuetudinẽ abiit, quia in partem decimam litis actores mulctabat.quod nuſquam factum eſſe inuenimus. *a* ſed pro his introductum eſt & præfatum iuſiurãdum,& ut *b* improbus litigator & *c* damnum & *d* impenſas litis inferre aduerſario ſuo cogatur. *e*

1 Qũo ueteri *iure coercita fuerit temeritas litigãtiũ,qui neq; intentionẽ ſuam probaßent, neq; allegatio-*

num cauſam habuiſſent, hic obiter attexitur: in decima. n. litis temerè motæ olim mulctabatur temerarius litigator. 2 Quemadmodum & apud Athenienſes in vſu fuit παρακαταβολή [a] hoc eſt depoſitio quædā certæ pecuniæ, quam amittebat, qui litem temerè mouerat: eratq; fermè decima pars litis. Sic apud Romanos olim frequētata eſt ſponſo [b] interpoſita ſtipulatione certa pecuniæ, quam & actor & reus deponebant, mulctam videlicet futuram temerè litigantis. Sacramentum etiam coercebat quondam iniuſtè litigantes, non prorſus abſimile ſponſioni. Deponebant. n. litigaturi in æde ſacra ad Pontem, uel potius apud ſacrum [c] Pontificem certos aſſes, vt qui vinceret iudicio, ſuos auferret, victi aſſes ad ærarium redirent, in pœnam iniuſtæ litigationis.

a Sed pro his.} 3 Veterem calumniæ actionem, qua iniuria uexati in iudicio conſequebātur à calūniatoribus decimam partem litis, hic Imperator remouet. & pro ea Iuſiurandum propter calumniam deuitādam introductum indicat: cuius ſacramenti ſi quis oblitus improbè ad litigandum proceſſerit, præter hoc quod peierat, etiam litis impenſas & damna aduerſario refundere cogitur.

b Improbus litigator.} Qui ſcilicet nullam iuſtam litigandi [e] cauſam habuit, ſed fatigandi tantū aduerſarij gratia in iudicium proſilijt.

c Et damnum.} 4 Hoc generaliter accipiendum eſt, non ſolùm de damno, per quod deminutū fuerit patrimonium (quod propriè [f] damnum dicitur) verumetiam de lucro ceſſante: vt quia alicuius lucri, cuius alioqui certa omnino ſpes erat, occaſio per illam litem fuerit adempta: nam huius ratio quoq; habenda eſt. Caeterùm damnum quo diſtet aliàs a lucro ceſſante, eleganter (vt omnia) Alciatus [g] alibi explicat.

d Et impenſas.} 5 Quas. ſ. aduerſarius fecit uel in honorarijs aduocatorum, ſportulis Iudicum, & reliquis iuſtis litis ſumptibus, vel etiam in uiatico. & in eſculentis poculentisq;, dum quis fortè peregrè proficiſci cogebatur inſtitutæ litis cā. Et ſic accipiendum eſt, quod in uniuerſum ſanxit [h] Iuſtinianus, Victum expenſarum cauſa victori eſſe condemnandum. Quod & in eo locum habet, qui renunciauit liti, tametſi is nō dicatur propriè ſuccumbere.[i] 6 Si tamen iuſtam quis litigandi cām habuit, utcunq; ſuccumbat in iudicio, non condemnatur in expenſis: [k] niſi eſſent promiſſæ per ſtipulationem,[l] vel iure actionis deberētur,[m] aut ratione contumaciæ.[n] 7 Quando autem iuſtam litigandi cauſam quis dicatur habere, non pōt certa dari regula, ſed relinquitur arbitrio iudicis qui ex qualitate facti, & conditione perſonarum hoc æſtimare debet. Illud tamen receptum eſt, rationem litigandi iuſtam recenſeri ſi quis habeat opinionem Doctoris pro parte, pro qua [o] litigat, vel ſemiplenam attulerit [p] probationem, aut per teſtes ſuam intentionem docuerit, quorū tñ teſtimonia deinde reprobata ſint rōne perſonæ.[q] Idem eſt, ſi quis iō litē intulerit, quia audierit à perſonis fide dignis, rem ita ſe habere. [r] Sed & eum, qui ob honorem ſuum conſeruandum [s] litigauerit, uel in eo iuris articulo, in quo ſe fundabat, uariæ erant interpretum [t] opiniones, litigandi rōnem habuiſſe, exiſtimandum eſt: ideoq; ab expenſis excuſabitur, etiamſi ipſum ſuccumbere contingat.[u] 8 Porrò ſic hodie in ſummo Imperii tribunali proceditur in expenſarum condemnatione. Victor. n. poſt ſnīam iudicis offert libellū (vulgò deſignationem expenſarum appellant) in quo omnium ſumptuum narrationem & æſtimationem cōprehendit. Deinde iudex aduerſario prius deſuper audito, id moderatur pro arbitrio ad certam quantitatē: quæ ſi uiginti aureos non excedat, ſimpliciter uictori adiudicatur, alioqui iureiurando eam adferre oportet.

e Cogatur.} 9 Per iudicem ſcilicet, qui in cauſa pronunciauit: quod niſi faciat, uoluit Iuſtinianus, [x] id eam de ſuo ſarcire. quod uerum eſt ſi petitæ fuerint expenſæ: alioqui poteſt quidem iudex expenſas non petitas abiudicare parti, quæ obtinuit, non tamen adſtringitur.[y]

§. Ex quibuſdam.

1 Vt quis propter condemnationem in actione famoſa fiat infamis, quæ ſint neceſſaria.
2 Contrariæ actiones cur non infament.
3 Quando dicatur quis pactus eſſe de actione famoſa.
4 In quibus actionibus quis infamis fiat ob pactionem.

Ex quibuſdam iudiciis damnati, [a] ignominioſi fiunt; veluti [b] furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo, item tutelæ, mandati, depoſiti, [c] directis, nō [d] contrarijs actionibus. Item pro ſocio quæ ab utraq; parte directa eſt, & ob id quilibet ex ſociis eo iudicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut ui bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo, non ſolum damnati notantur ignominia, [e] ſed & pacti. & rectè. Plurimum enim intereſt, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor ſit.

Tandem.} proponit Iuſtinianus infamiæ pœnā cuius metu temerarios litigatores pariter coercere ſuprà [a] dixerat. Extat autem edictum Prætoris in Pandectis, [b] quo notantur infamia damnati quibuſdam iudicijs ob perfidiam, quorum pleraq; hic referuntur.

a Damnati.} 1 Et aūt pp condēnationē in actione famoſa quis notetur infamia, tria coniunctim requiruntur: Primū eſt, ut iudex ſnīam tulerit: nam lata ab arbitro, in quem ſit compromiſſum de cā famoſa, nō infamat.

a Budæus in prioribus ann. ad l. poſteriores. ff. de origin. iuris.
b de uaria exceptione ſponſionis, ui de Alciat. & Cel. Caleag. in l ſpōſio. de uerb. ſign.
c Sic. n. apud Varron. legedū uidetur, non Pontem. ut hic Bal. anno.
d Hic. & l. properādum. §. ſin aūt alt era. C. de iud.
e d. l. qui ſolidū. §. etiam de legat. 2. ibi Bart.
f l. 3. de dam. infec.
g l. cum Prætor. de uerb. ſign.
h d. § ſin aūt alter utra. fac. l. eum quē temerè. de iud. c. finè l tib. de dol. & contu. & calū. de pœnis.
i Bal. & Salic. l. alias C de his quib. ut indig.
k d. §. etiam.
l Gl. §. oportet. uerbo ſolo, ad. finē. Nouel. de iudiciis. Dd. d. §. ſin autem alterutra.
m Gloſſ. in l. 3. §. ſi autē rē delega. 3. & l. non ſolum. d rei uend.
n l. ſancimus. C. de iudic.
o Ancha. Clem. ne Rom. elec. Card. Cic. 2. de magiſt. Pand. d. c. cal.
p Cano. d. c. finem. Imh. Bal. l. q non probaſſe. c. de cal. & l. 1. C. de aduoc. d. n. ſ. ſu.
q Spe. de calum. in fin. Bal. generaliter. C. de epiſc. & cler.
r Bar l. 3. in prin. ad Turpilia.
ſ Bar. l. quæ oīa. §. de proc.
t Io. And. c. ut debitus. de app. Spec. de expenſ. § nūc uidēd. Ang. & Iaſ. §. ſin autem alterutra.
v Reliqua ad hanc materiā pertinentia require apud Iaſ. in d. §. ſin aūt alterutra.
x d. § ſin autem alterutra.
y Dd. comm. in d. ſin autem Pan. d. c. ſi. litib.
a In prin. huius tit.
b l. 1. de his qui not. infa.

infamat.[c] Alterum, quòd ſit damnatus ex proprio facto, & ſuo nomine. Hæres.n.etſi condẽnetur ex delicto defuncti,[d] aut Procurator nõie ſui [e] domini, infames non fiunt. Sed etſi conuentus famoſa actione, per Procuratorem litiget, infamiam, quæ ipſi alias inureretur [f] deuitat. Tertium deniq; eſt, quòd talis ſñia trãſierit in rem iudicatam. Secus ſi ſit ſuſpenſa per appellationem: quia tunc appellatio extinguit pronunciatũ, ut interim dãnatus non ſit infamis.[g] Et licet pronuncietur iniuſtè appellatum fuiſſe, ab eo primum tempore irrogatur infamia, non autem [h] retrò.

b Veluti furti.} *Exempla ſubiungit de priuatis delictis, multo magis autem ignominioſi fiunt damnati de crimine aliquo publico: de publicis autem iudiciis poſtea ſuo loco [i] tractabit. Ceterùm harum actionum, quæ hic recenſentur, vim & poteſtatem alio loco [k] abundè oſtendimus.*

c Directis.} *Ob perfidiam ſcilicet eorum, quibiſce actionib. conueniuntur.*

d Non contrariis.} 2 *Rationem Vlpianus [l] alibi reddit. Quoniam (inquit)* in contrariis actionib. non de perfidia agitur, ſed de calculo, hoc eſt de ſupputatione impenſarum, quæ contrario iudicio repetuntur à domino eius rei, in quam factæ ſunt.

e Sed & pacti.} 3 *Tum autem pactus eſſe dicitur aliquis de actione famoſa, quando pecuniam dat, vel aliquid loco pecuniæ, ne cum ipſo agatur. Nam videtur confiteri crimen, qui eius accuſationem tanto redimit impendio. Si quis autem gratuitò paciſcatur, vel iureiurando fiat remiſſio, humaniùs eſt, eum non notari: [m] quia non cenſetur conſcientia maleficij pactus. 4 Obſerua ergo, in iſtis quatuor priuatis delictis, nempe furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, & de dolo, ita quis infamatur ex pactione, ſicut ex ſententia: ſicque pactum & ſententia æquiparantur, quo ad infamiam irrogandam.[n] Hæc autem æquiparatio non habet locum in actionib. deſcendentib. ex contractu, quantumcunq; famoſis. Licet.n. conuenti iudicio tutelæ, mandati, depoſiti, aut pro ſocio notentur infamia per condemnationem iudicis: non tamen ob pactionẽ ignominioſi fiunt, ſed paciſci atq; tranſigere poſſunt ſine metu ignominiæ. [o] Rectè ergo Iuſtinianus ait, plurimũ intereſſe, an quis ſit debitor ex contractu, uel ex delicto: quia priori caſu paciſci licet ſine infamia: altero nõ licet. Ceterùm an in alijs priuatis delictis tranſigere liceat, & tranſigens infamis fiat, alibi [p] tractatur.*

c l. quid igitur. §. ex compromiſſo. hoc tit.
d l.furti.§ qui alieno. de his qui notã infa. l.ſeruus, eod.tit.
e d l.furti.§.ſi quis.
f ibidem.
g gloſſ.in d.l.furti. §.1.
h d §.1.
i iof. de pub. iudiciis per totum.
k tit.de actionibus. ſup.
l d.l.furti. §.ultim.
m d l.furti.§.pactus & l.non damnatos.C.eod.
n d.l.fur.§.ult.
o l.in actionib hoc ipſo tit.
p gl Bart. & Dd.l. tranſigere. C. de tranſactio.

§. Omnium.

1 *Temerarius litigator quis dicatur.*
2 *Iudicium incipit à citatione.*
3 *Defenſio tam iudicialis quàm extraiudicialis eſt iuris naturæ.*
4 *Citatio ſemper neceſſaria in cognoſcendis cauſis.*
5 *Præſens in iudicio an ſit citandus.*
6 *Qui non poteſt ſoluere pœnam temerariæ litigationis, caſtigandus eſt.*

Omnium autem actionum inſtituendarum principium ab ea parte edicti proficiſcitur qua Prætor edicit de in ius uocando. Vtiq; n. in primis aduerſarius in ius [a] vocandus eſt, id eſt. b ad eum uocandus, qui ius dicturus ſit. [c] Qua parte Prætor parentibus, & patronis, item parentibus, liberisq; patronorum hunc præſtat honorem, ut non aliter liceat liberis libertisque eos in ius uocare, quã ſi id ab ipſo Prætore poſtulauerint, & impetrauerint. Et ſi quis aliter uocauerit, in eum pœnam d ſolidorum quinquaginta conſtituit.

1 *Non ſolum is dicitur temerarius litigator, qui malitioſè in iudicium uenit, ad agendum vel defendendum, aut inficiandum: ſed ẽt is, qui irreuerenter, nec uenia prius petita, aduerſus edictum Prætoris, quaſdã perſonas in ius uocat, ut parentem, patronum, &c.* 2 *Ea ergo occaſione declaratur hoc loci, ab in ius uocãdo, ſiue à citatione iudicium accipere exordium: quod quidem ſi prætermittatur, nullius erit momenti iudicium. Ipſa eſt certè naturalis æquitas præcipit, ut non procedatur in iudicijs aduerſus quenquam, niſi vocatus ſit à competente iudice, ut in iudicium defendẽdi ſui cã veniat.* 3 *Nã cum defenſio, quæ fit extra iudiciũ defendendi corporis eã, ſit iuris naturalis:[a] multò magis ea debet etiam huius iuris cenſeri, qua quis pro conſeruatione ſui iuris ad conteſtandam ſuam innocẽtiã legitimo iudicio ad defendẽdũ admittitur. Meritò ergo hic ſtatuitur, in ius uocationem ſeu citationem pro fundamẽto iudiciarij ordinis haberi, cui omnis actionis perſecutio innitatur.* 4 *Atq; id quidem adeo uerum eſt, ut nec poteſtas plenißimi iuris poſſit abſq; citatione in cognoſcenda cauſa procedere: quia naturalis ratio eam fieri iubet.* [b]

a In ius uocandus eſt.) *Ob id certè, ne quid in præiudicium ipſius abſentis à iudice fiat:* 5 *Citatio.n. ob id tantùm requiritur. Itaq; Bar. & Bald.[5] contendunt, quod ſi præſens ſit in iudicio, quem quis conuenire velit non ſit neceſſe eum citari: quoniam venire in iudicium ſit finis citationis. Butrius [d] tamen rectè ſenſet, præſenti dandum eſſe ſpacium deliberandi, ſi cauſetur ſe non citatum in iudicium trahi; id quod & Bar. ſentire uidetur, cum dicit, non opus eſſe citatione uocari præſentem ſi velit litigare.*

b Ad eum qui.) *Id eſt, ad ipſum iudicem ordinariũ vel delegatum, nihil refert, modò tamen competentẽ.*

c Qua parte prætor.) *Hanc edicti Prætorii partem Vlp. [e] refert his uerbis cõceptam fuiſſe;* Parentem, patronum, patronam, liberos, parẽtes patroni patronæve, in ius ſine permiſſu meo, ne quis uocet: *qua de re nos ſuo loco [f] plura diximus.*

a l.ut uim. de iuſt. & iu.
b Bar. in l. filiusfa. de donationib.
c l.1.de in ius uoc.
d c.ult.de iud.
e l.4 §.1. de in ius uoc.
f §.pœnales. ſup. de actionib.

g d. §. pœnales.
h l. ul. de in ius uo.

d Pœnam ſolidum.} 50 *De hęc quoq; ſatis alibi* g *annotauimus.* 6 *Hoc tamen addendum, q ſi quis hanc pœnam propter inopiam non poſſit ſoluere, eam eſſe à Pręfecto vrbis caſtigandum, quaſi inofficioſum* h *litigatorem: idq; non ſemel in ſupremo hoc Imperij iudicio obſeruari vidi.*

De officio iudicis. tit. xvij.

1 *Iudicium ex tribus perſonis conſtat.*
2 *Officium Iudicis late patere.*
3 *Officij varia acceptio.*
4 *Officium iudicis ſecundum Iuriſconſultos deſcribitur.*
5 *Officium Iudicis aliud nobile, aliud mercenarium.*
6 *Nobile officium Iudicis, eiusq; exempla.*
7 *Mercenarium Iudicis officium quod ſit.*
8 *Executio ſententiæ an officio nobili, vel mercenario fiat.*

IVdicium 1 *ex trib. perſonis conſtare, actore, reo, & Iudice, comperti iuris eſt. Poſt actiones igit. quas intendunt actores, & exceptiones, quib. rei ſe tuentur, abſolutas, rectè de iudicis officio ſubiungitur, qui inter actorem & reum diſceptator eſt.* 2 *Quanquam autem generalis eſt hæc tituli noſtri inſcriptio, nempe* De officio iudicis, *quòd latè admodum* [a] *patet: attamē Iuſtinianus in præſentia ſolum agit, quod nam ſit iudicis officium in ſententia* [b] *ferenda. Ad declarationem tamen huius rubricæ tam generalis, operæ precium fuerit, nonnulla in vſum ſtudioſorum annotare. Cum primis autem notæ ſunt vulgares officii ſignificationes.* 3 Officium *ab efficiendo dictum eſt, ab eo, quod q̄ritur, quod efficere unumquemq; conueniat, pro conditione perſonæ: quemadmodum tractat eleganter Cicero tribus libris Officiorum: & prorſus conſentit cum Græca uoce,* καθῆκον. *niſi quod Latina, quàm Græca plenior eſt: ſicut idem Cic. in epiſtola quadam ad Atticum docet. Vtimur præterea hoc nomine pro beneficio, vel honeſto quodam obſequio, pro magiſtratu, aut pro eo, q in publico fit, vt cùm Vlpianus dicit,* [c] Fœminæ ab omnib. officiis ciuilibus uel publicis remotæ ſunt *Pleriq. tamen dubitant, an ueteris & probati ſcriptores ſic vſurpauerint: aut ſaltē rarò eos feciſſe hoc, ſi fecerunt. Apud I.C. ſanè, ut generale nomē multa ſæpe complectitur. Porrò de iudicis officio (de quo hæc rubrica loquitur) aliter Philoſophi diſputant, vt Phauorinus apud Gellium: aliter legum conſulti.* 4 *Hi n. propriè* [d] *uocant officium Iudicis, quod ad dirimendas lites, tollendaq; grauamina quomodolibet ſecundum ęquitatem exercetur, ut per hoc Reipublicę ac ciuium tranquillitati & quieti, publicè & priuatim conſulatur. Quia verò in tanto negociorum Oceano Iudex officium ſuum variis modis exercet: id interpretes variè etiam diuidunt.* 5 *Communiter tamen obtinuit, duplex eſſe genus officij iudicialis, ſcilicet,* Nobile & mercenarium. *hoc eſt, iudex lites & grauamina dirimere tollereq; duplici uia intendit, ſcilicet nobili & heroica: & deinde uia ordinaria, quæ ad cōtrouerſias iudiciales pertinet:* 6 Nobile ergo Iudicis officium *eſt, quod iudex*[e] *ſua, id eſt, iuris autoritate exercet, etiamſi nulla proponatur actio, & interdum motu proprio nemine petente: cuius rei multa exempla congeſſit præceptor noſter* [c] *Zaſius, qui præter cęteros hanc materiam dilucidè & per quàm eleganter pertractauit: vt ſi iudex ob publicam vtilitatem inquirat,* [f] *& puniat ſceleratos: vel ſi impertiat officium ſuum alicui priuatum id implorauti, aduerſus eum, quo cum de ſtricto iure nullam habet actionem, ſed qui interim ex ſola æquitate, & (quod dicitur) de bono & æquo ei obnoxius* [g] *eſt. Item ſi inuocetur Iudex ab eo, qui nullam cum alio cōtrouerſiam habeat, ſed interim petat aliquid, puta reſtitutionem famæ, aut honoris functionem, aut redintegrationem natalium ſeu legitimationem. Et generaliter quotieſcunq; aliquis petit à iudice ſiue magiſtratu quicquam, in quo alterius perſonæ non uertitur conſideratio, toties cenſetur nobile officium.* [h] 5 *Mercenarium iudicis officium eſt, quod deſeruit actioni propoſitæ: cùm actio in iudicio proponitur, & ceptum eſt iudicium, quicquid iudex præcipit, prohibet, uetat, permittit, interloquitur, iſta omnia dicuntur expediri officio Iudicis mercenario.* [i] *Quinimò cognita iam controuerſia illud iudicis officium deſeruit etiam diffiniendæ cāæ. Nam omnes ſententias iudex officio mercenario pronunciat, tam ſuper re controuerſa, quā ſuper fructib. damnis; ſumptib. litis; aliiſq; acceſſionib.* 8 *De executione autem dubitatum eſt, an officio nobili uel mercenario fiat: crebrius tamen obtinuit,* [k] *eam expediri officio Iudicis nobili; & rectè, quia officium iudicis mercenarium, ſimulatq; lata eſt ſententia, ſtatim extinguitur:* [l] *hoc eſt, quod vulgò dici ſolet, Iudex ſemel pronunciando functus eſt officio. Nam hoc ad mercenarium referendum eſt, quod actioni deſeruit: nobili autem officio iudex nunquam defungi poteſt.*

a Vt per Zaſ. poſt alios in l. 1. de iuriſd.
b l. 1. de extraord. cognitionib. l. q conſionem. § j. de act. emp. l. Q. Mutius. de au leg.
c l. fœminæ. de reg. iur.
d Zaſ. d. l. j. de iuriſ.
e in d. l. 1. de iuriſd.
f c. qualiter. 2. de accuſat. c. licet. de Simon. Specu. de offi. iud. § 2. poſt princ.
g l. qui per colluſ. in fi. de actionib. empt. l. in cauſæ. in prin. de minoribus.
h Vt in toto tit. C. de precib Imper. off.
i l. ædiles. § item ſciēdum. de ædil. edict. C. d. l. 1. de iuriſd.
k Bart. l. iubere, de iuriſd.
l l. iudex poſtea-quam, de re iud.

Princ. tit.

1 *Epitome huius tituli.*
2 *Quod ſit iudicis officium in definiendis cauſis.*
3 *Pœna iudicis perperam iudicantis.*
4 *Quid obſeruādū Iudici, ſi de facto cōtētio ſit, & diſcuſſus § ueritas. l. illicitas. De offi. præſi.*

5 No-

5 *Noxale iudicium.*
6 *Quæ ſint partes Iudicis in noxali actione.*
7 *In noxali iudicio alternatiuè condemnandus eſt dominus, licet in alijs diſiunctiuis obligationibus ſit ſecus. & nu. 9.*
8 *Si ſimpliciter condemnetur in certam quantitatem, adhuc ſeruum noxæ dedere poteſt.*

SVpereſt *a* vt de officio iudicis diſpiciamus. Et *b* quidem in primis illud obſeruare debet iudex, ne aliter iudicet, quàm *c* legibus, aut [d] cõſtitutionibus, aut *e* moribus proditum eſt. *f* Ideoq; ſi noxali iudicio aditus eſt: obſeruare debet, ut ſi condemnandus uidetue dominus, ita debeat condemnare: *g* Publicum Mæuium in decem aueeos condemno, aut noxiam dedere.

a Supereſt.} *Dixi ſuprà, Iuſtinianum hic ſolum agere de officio iudicis in ſententia ferenda.* 1 *Cùm primis autem præmittendo regulam generalem, declarat, quale ſit officium iudicis in actione perſonali, in qua vnum eſt in obligatione, alterum in facultate ſoluendi. Deinde, quale ſit in actione in rem: Tertiò in iudicio vniuerſali. Quartò, in actione præparatoria. Poſtremò denique, quale ſit in duplicib. iudiciis: & hæc eſt epitome totius huius tituli.*

b Et quidem.} 2 *Regulam hinc obſerua, iudicis officium eſſe, controuerſias non aliis modis definire, quàm legib. Principum, conſtitutionibus, atq; legitima & iuſta conſuetudine eſt proditum: idq; ſecundum adducta & probata, hoc eſt, ſecnndum ea, quorum indubitatam, adeoq; certam cognitionem accepit, nulla perſonarum habita ratione.* 3 *Et hoc continetur etiam in formula iuſiurandi, quod Iuſtinianus voluit ab iis, qui officiis præficiuntur, ſubiri. Quòd ſi nec iuris, nec ſacramenti religionem ſecutus ſit Iudex: ſi quidem per imprudentiam, facit litem ſuam, præſtabitq; parti læſæ, quod æquum uidebitur religioni iudicatis.* [a] *Sin autem dolo malo, & ſciens prudensq;, non modò ad ueram & ſolidam litis æſtimationem, damniq; dati* [b] *tenetur: uerum etiam criminaliter plectitur, æſtimationis ſuæ diſpendio.* [c]

c Legibus.} *Non tam Romanis,* [d] *quã etiã municipalib. id eſt, ſtatutis ualidis, ac legitimè introductis.* [e]

d Conſtitutionibus.} *Placuit Principum, ſiue ſanctionib.* [f] *Imperialib.*

e Aut moribus.} *Hoc eſt, iuſta ac legitimè recepta conſuetudine, quam. ſ. diuturni mores omnium utentium conſenſu tacito, ac re ipſa comprobauerunt.* [g] Nam quid intereſt (*inquit Vlp.*) ſuffragio populus uoluntatem ſuam declaret, an rebus ipſis & factis? *Et prædicta locum habent, quando de iure quæſtio eſt.* 4 *Cæterùm ſi de facto contentio ſit, ſciendum eſt, ueritatem rerum, errorib. geſtorum non uitiari:* [h] *ut eã ante omnia ſequatur iudex, ſi quoquo modo poteſt certò dependere. quòd ſi ueritatis conſcius non ſit (ut plerunque nos ſolent latere aliorum facta) admonet Vlp. in re ita obſcura proximum, ut ſequamur fidem probationum quæ erroris & mendacii non cõuincuntur. Atq; hanc eſſe germanam Vlpiani ſententiam, elegãter Ol... in tractatu de iure & æquitate nouiſſimè prodidit.*

Ideoq; ſi noxali iudicio.) 5 Noxale iudicium *nuncupatur, in quo dominus nomine ſerui, qui noxiam cõmiſit conuentus, ſi litis æſtimationem effugere cupiat, ſeruum noxæ dedere poteſt: quæ dedendi facultas uſque ad executionem ſententiæ conceditur.*

g Publium Mæuium.) 6 *Hæc formula docet, quæ ſint partes iudicis ſi noxali iudicio, Quod metus cauſa, uel de dolo, aut ſimili apud iudicem agatur, & actor noxiam probauerit. Debet. n. condemnare dominum ſerui,* [i] *abſoluere, deinde damnum datum uel iniuriam æſtimare, pro rei natura, & perſonarum qualitate, certamq;, quantum liceat, dicere ſententiam.* [k] 7 *Neq; uerè ei licet iubere ſeruum noxæ dedi duntaxat, quia hoc in obligatione non eſt, ſed debet alternatiuè condemnare dominum, ut uel litis æſtimationem ſoluat, uel ſeruum noxæ dedat.* 8 *Quid igitur, ſi ſimpliciter in certam quantitatem dominum* [l] *condemnet? Et puto, eum nihilominus à lege id beneficii habere, ut uſq; ad executionem rei iudicatæ noxæ dedendo liberetur.* [m] *Hanc certè facultatem ei auferre iudex ſuã ſententia non debet, niſi eo ſciente & prohibere ualente, ſeruus noxiam nocuerit.* 9 *Cæterùm in aliis obligationibus diſiunctiuis, ubi fortè quantitas eſt in obligatione,* [n] *ſpecies in ſolutione, libera poteſtas ſpecici ſoluendæ non datur uſq; ad executionem ſententiæ, ſed duntaxat* [o] *ad litis conteſtationem uſq; in prima* [o] *cauſa.*

a l. ult. de uariis, & extraord. cog. §. j. ſup. De obli. quæ ex quaſi cont. naſc. ubi dixi.
b l. filiusf. de iudic.
c l. ult. C. de pæn. iudic.
d §. lex. ſup. de iure natur.
e Iuxta l. omnes populi. de iuſt & iu. & §. ius autem ciuile. ſup. d iu. nat.
f §. ſed & quod. ſupr. de iur. nat.
g §. ex non ſcripto. ſup. de iu. na. l. de quib. de legib.
h l. illicitas. §. ueritas, de offic. præſidis. ſup. de nox. actíon.
i §. curare. ſupr. de actio.
k l. miles. §. decem. de re iudic.
l l. item ueniunt. §. idem rectè ait. de pet. hær.
m l. s. de noxal.
n l. ſi quis. ſtipulatus fuerit decem de uerb. obl.

§. Et ſi in rem.

1 *Iudicis officium in actione reali.*
2 *Bonæ fidei poſſeſſor, itemq; malæ, qualiter ad reſtitutionem fructuum teneantur.*
3 *Petitio, eſt actio in rem.*
4 *Rei uendicatio, eſt arbitraria actio. & nu. 6.*
5 *Licet iudicium reale in præſenti habeat executionem: ſecus tamen eſt in perſonali.*

Et ſi in eem actum ſit coram iudice, ſiue contra *a* petitorem iudicauerit, abſoluere debet poſſeſſorem; ſiue contra poſſeſſorem, iubere *b* ei debet, ut rem ipſam reſtituat, cum

fructibus. Sed ſi poſſeſſor neget in e prȩſenti ſe reſtituere poſſe, & ſine fruſtratione videbitur tempus reſtituendi cauſa petere: d indulgendum eſt ei, ut tamen de litis e æſtimatione caueat cum fideiuſſore, ſi intra tempus, quod ei datum eſt, non reſtituerit.

1 Oſtendit modò, *quid iudici faciendum incumbat, ſi in rem actio intentata fuerit, videlicet vt vel abſoluat reum actore dominium non probante, vel iubeat, vt rem reſtituat cum fructib. Eſt. n. tum rõ ẽt fructuum habenda: quod facilè fiet, ſi animaduertat, diuerſitatem eſſe inter bonæ fidei poſſeſſorẽ & prædonẽ, id eſt, nullam poſſidendi cauſam habentem.* 2 *Nam bonæ fidei poſſeſſor tenetur ad reſtituendam rem cum fructib. tantùm induſtrialib. ante cœptum iudicium perceptis & extantibus: poſt verò, etiã culpa neglectis* a *aut conſumptis. Malæ verò fidei poſſeſſor, & prædonum enim omnib. fructib. reſtituere iubendus eſt, nõ tã tùm iis, quos percepit: ſed etiam quos percipere debuit. ac* b *potuit de quo nos alibi* c *commodius diximus.*

a l. certam. de rei vend.
b l. ſed etſi. §. quos autẽ. de pet. hær.
c §. ſi quis a nõ domino. & §. ſeq. ſu pr. de rerũ diuiſ.
d l pecuniæ. §. 1. de uerb. ſig. l. actio. de actio. & obli.
e § præterea, num. 125. ſup de actio.
f l debitorib. ff. de iudicata. l. 2. in fi. C. de uſur. rei iudic.

a Contra petitorem. } *Qui rei vendicatione egerat, nec tamen probauerat dominium.* 3 *Nam petitio propriè intentio actoris dicitur, in rem tamen actionem* d *continens.*

b Iubere ei debet } *Scilicet arbitrando & interloquendo ante ſententiam condemnatoria & declaratoriam domini: cui arbitrio ſi reus obtemperet, abſoluitur: ſin minus, diffinitiuè condemnatur.* 4 *Et hoc eſt, quod alibi* e *diximus, rei uendicationem pariter annumerari arbitrariis actionibus: quia ſcilicet in ea arbitretur iudex, priuſquam diffinitiuè pronunciet, ut reus rem reſtituat cum fructibus.*

c In præſenti. } 5 *Quemadmodum ſcilicet in præſenti habet executionem iudicium reale, licet in actione perſonali aliquod tempus concedatur condemnatio* f *debitori: nempe quòd difficilius ſit æs alienum diſſoluere, quàm rem alienam reſtituere.*

d Indulgendum eſt. } *Quantum autem indulgendum ſit, relinquitur arbitrio iudicis, qui pro rerum circunſtantiis conſiderare debet, quam dilationem mereatur reus.*

g l. ex diuerſo. de rei uend. l. qui reſtituere. eod. titu.
h d. l. ex diuerſo. & d §. præterea.
i d. l. qui reſtituere.

e De litis æſtimatione. } 6 *Quæ litis æſtimatio in condemnationem ueniet, niſi reus pareat intra præſtitutum tempus arbitrio.* g *Declarabit. n. tum iudex diffiniendo, fundum petitoris eſſe, & reum, qui contumax fuit in parendo arbitrio condemnabit ad reſtituendum fundum cum fructibus & omni* h *cauſa: ut ſi non poſſit reſtituere ob dolum, delato iureiurando (ſi videtur) in litem condemnabit, quanticunq; res æſtimata erit ab actore.* i *Et hoc eſt, quod Placentinus, de rei vendicatione loquens, ſcriptum reliquit:* Notandum quoque eſt (*inquiens*) quod per arbitrium, id eſt, interlocutoriam ſententiam iudex cum reo agit clementius: per ultimum autem calculum, id eſt, per diffinitiuam agit ſecum durius, puta in quantum iurauerit petitor, etiam in infinitum.

§. Et ſi hæreditas.

1 *In actione uniuerſali ueniunt etiam fructus.*
2 *Actio uniuerſalis & ſingularis in quo differant. & nu. 3.*
4 *Prædo quis dicatur.*
5 *Ante litem conteſtatam non dicimur petere.*

Et ſi hæreditas petita ſit eadem a circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire de ſingularum b rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa ſua poſſeſſor non perceperit, ſiue illorum, quos perceperit: in utraq. actione eadem ratio penè habetur, ſi c prædo fuerit. Si d vero bonæ fidei poſſeſſor fuerit: non habetur ratio neque conſumptorum, neq; e non perceptorum. e Poſt inchoatam autem petitionem etiã illorum fructuum ratio habetur, qui culpa poſſeſſoris percepti non ſunt, uel percepti conſumpti ſunt.

a l. Certũ. C. de rei uend.
b l. item ueniunt. §. fructus. l. heres furioſi. de petit. hæred. l. ſi poſt moram § fructibus. c eod. tit.
c d. l. certum.

Dixit, quæ ſint partes iudicis in rei uendicatione, quæ eſt actio ſingularis: nunc circa quæ uerſari debeat officium iudicis in uniuerſali actione, ſubuectit, qualis eſt petitio hæreditatis. 1 *Veniunt autem fructus in hoc uniuerſale iudicium, ſicut in actionem in rem ſingularem ſeu ſpecialem. Nam ut §. prȩcedenti quoq; diximus, conuentus rei uendicatione tenetur ad omnes fructus quos percepit, & qui potuiſſent percipi, ſi malæ fidei poſſeſſor ſit: ſin bonæ fidei, extantes duntaxat præſtat: poſt litis conteſtationem uniuerſos, quòd iam malæ fidei ſit.* 2 2 *Idem penè (inquit Iuſtinianus) in petitione hæreditatis obſeruatur, ubi a tempore mortis fructus augent hæreditatẽ, & à prȩdone, id eſt, malȩ fidei poſſeſſore, omnes debentur.* b *à bonæ fidei poſſeſſore ij demũ, quib. locupletior factus ſit: cum in ſingulari iudicio bonæ fidei poſſeſſor extantes duntaxat teneatur reſtituere, non etiam conſumptos.*

a Eadem circa fructus. } *Differunt tamen non ſolùm, ut prædiximus, uerumetiam quoad eorum obligationem & executionem. Nam in rei uendicatione fructus poſt litis conteſtationem percepti ueniunt iure einſdem actionis, ſed officio iudicis, & ſi antè percepti ſunt, propria actione peti debent, at in petitione hæreditatis omnes fructus continentur eadem illa actione, qua hæreditas poſtulatur.* d

d De

b De ſingularum rerum.} *Quando ſcilicet res ſingulares petuntur in rem actione.*
c Si prædo.} 4 *Prædo dicitur malæ fidei poſſeſſor, qui ſcilicet nullam cauſam habet poſſidendi, bonaq; aliena inuadit, cùm ſciat ad ſe non pertinere.*
d Si vero.} *Quomodo bonæ fidei poſſeſſor fructus ſuos faciat, itemq; de malæ fidei poſſeßore, ſatis ſupq; alibi diximus,*[e] *quæ huc etiam transferri poſſunt, ſi videatur opus.*
e Poſt inchoatam autem petitionem.} *Id eſt, poſt litem conteſtatam. Ante enim cæptum iudicium nō dicimur petere, ſed petere velle.*[f] *Sanè omnes poſſeſſores poſt litem conteſtatā, ſunt pares, & præſumptione iuris efficiuntur malæ fidei, vt etiam de iis fructib. qui percipi potuiſſent, teneantur.*[g]

e §. cum a nondomino. ſupr. de rer. diuiſ. §. actio.
f l. ſi decem. de uerbor. oblig. Litem. §. petitam. de pet. hæred.
g l. ſeu ſerſi lege. §. ſi ante. ibi. glo. & Bar. de pet. hære.

Si ad exhibendum.

1 *Actio ad exhibendum præparatoria.*
2 *Ad exhibendum actio cuiuis datur, cuius pecuniariter intereſt rem exhiberi.*
3 *Si modò alia ipſi actio non competat.*
4 *Exhibere, reſtituere rem.*
5 *Actio ad exhibendum non datur, ſi res facta ſit deterior.*
6 *Litis conteſtatio non impedit vſucapionem rei mobilis.*
7 *Quæ partes ſint iudicis in ad exhibendum actione, & num. 8.*
9 *Ad exhibendum actio eſt arbitraria.*

Si ad *a* exhibendum actum fuerit, non ſufficit, ſi exhibeat rem is, cum quo actum eſt: ſed opus eſt,[b] ut etiam rei cauſam habeat actor, quam habiturus eſſet, ſi eùm primum ad exhibendum egiſſet, exhibita res fuiſſet. Ideoq; ſi *c* inter moras exhibendi vſucapta ſit res à *d* poſſeſſore: *e* nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum *f* medij temporis, id eſt, eius, quod poſt acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam interceſſerit, rationem habere debet iudex. *g* Quod ſi neget reus, cum quo ad exhibendum actum eſt, in præſenti ſe exhibere poſſe, & tempus exhibendi cauſa petat, idq; ſine fruſtratione poſtulare uideatur: *h* dari ei debet, ut tamen caueat ſe reſtituturū, quod ſi neq; ſtatim iudicis rem exhibeat, neq; poſt exhibiturum ſe caueat, condemnandus ſit in id, quod actoris intereat, ſi ab initio res exhibita eſſet.

1 *Oſtendit, quid iudici incumbat in actione præparatoria, quæ dicitur ad exhibendum. Eſt enim, hæc perſecutio plerunq; præparatoria ad aliam actionem in rem, vel etiam in perſonam.*[a] *Eam nos*[b] *alio loco vberrimè explicauimus: inde ergo repetendum eſt, ſi quid hic deſideratur. Et hunc locum explicatius etiam*[c] *Vlpianus alibi declarat: cuius reſponſum in Pandectis, cuiuis obuium eſt: & ad hunc locum collatum non paruam lucem ei adferret.*

a l. 1. ſi res tuas. C. ad exhib.
b §. actionum. ſupr. De actio.
c l. Iulianus. §. quãtum. ff. ad exhib.

a Ad exhibendum actum fuerit.} 2 *De re, ſ. aliqua mobili, quam exhiberi ſibi pecuniariter alicuius interſit, hoc eſt, qui probabilem cauſam habeat, propter quam exhibitionem rei deſiderat: puta ſi in rem acturus ſit, uel rei vendicatione, vel Seruiana, vel hypothecaria, uel interdicto vtrubi, aut de precario, vel petiturus vſumfructum, vel optaturus ex multis reb. vnam ſecundum relictam optionem: in ſumma ex quacunq; cauſa pecuniaria & ciuili interfuerit actoris, etiamſi non ſit dominus, ad exhibendum agere poteſt.* 3 *Quod tamen uerum accipe, cùm non alia eſt actio, per quam rei copiam quis conſequitur. Competentib. enim aliis remediis, ipſa ferè locum non habet.*[b] *Ceterùm in reb. mobilibus ceſſat hæc actio, quoniam illæ ſe ipſas exhibent, nec poßunt aliquem latere.*

b l. 3. §. eſt autem § ſi quis extra. & § ſciendum. ad exhibend.

Vt etiam rei cauſam deb. exhib.} 4 *Exhibere enim rem, eſt, in eadem cauſa exhibere: ut reſtituere, cùm omni cauſa reſtituere: ut nihilo deterior ſit cauſa actoris, quàm ſi, ubi primum agere cœpit, fuiſſet res exhibita, uel reſtituta.* 4 *Quòd ſi res ſit deterior facta, ceſſat quidem ad exhibendum actio, in factum tamen agi*[d] *poterit.*

c Inter moras exhibendi.) *Quia ſcilicet reus conuentus procedendo iudicialiter differebat exhibere: & interim durante hac mora, durante iudicio, eam ipſam rem, cuius exhibitio petebatur, vſuceperit, & c. quod facilè fieri potuit,* 6 *cùm citatio vel litis conteſtatio non impediat vſucapionem rei*[e] *mobilis.*

d Nihilominus condemnabitur.} *Non obſtante illa, ſua interim completa vſucapione.* 7 *Debet. n. Iudex hic tempus accepti iudicii inſpicere, quo nondum erat impleta uſucapio, & reſcindere, quod poſtea ſecutum eſt.*

c Gl. d. §. ſciendum.
d l. ſi quis hominē. dicto tit.
e l. ſi poſt de iud.

f Fructuum medii temporis.) 7 *Ergo non ſolum iudicis officio incumbit in hac ad exhibendū actione, ut condēnet reum ad rem exhibendam: ſed ēt fructuum medii tpis inter litem conteſtatam, & ipſam ſententiam condemnatoriam habenda eſt ab eo ratio: nam in illis quoq; reum condemnare decet: quia poſt litē conteſtatam iuris fictione quilibet poſſeſſor efficitur malæ fidei, ut teneatur de fructib. perceptis, & qui percipi potuißent. Et prædicta Accurſ.*[f] *locum habere tradit, ſiue intelligamus de fructib. in hac ad exhibendū præparatoria, ſiue in principali actione intentanda, puta rei uendicatione. Poſſunt enim fructus ēt conſide-*

f d. l. Iulianus. §. ſ. inde.

g d. l. Iulianus. §. quia tamen. & l. equis. de uſuris. h l. ſi optione. ad exhib. i l. ſed etſi hæredi tas. cod. tit. k l. de eo. §. ſi iuſta. hoc tit. l l. Celſus. §. ult. eo. m §. 1. hoc tit.

rari in re mobili exhibenda, ut fœtus pecorum, partus [g] *ancillarū, &c. Sed & utilitates, ſi quæ omiſſæ ſunt ob hoc quòd res non fuit exhibita, uel tardius quidem exhibita, æſtimari à iudice debent. Vnde Paulus:* Si optione (*inquit*) intra certum tempus data, iudicium in id tempus extractum ſit, quo fruſtra exhibeatur: quia utilitas petitoris conſeruanda eſt, ſi hęreditas amiſſa ſit ob hoc, quod ſeruus, qui iam eſt mortuus, non exhibeatur. *Et Vlpianus:* [i] Aequiſsimum eſt, æſtimari officio iudicis damnum hæreditatis.

g Quod ſi neget.) *Iuſta ſcilicet ex cauſa,* [k] *ut quia fortè in fuga ſeruus ſit, uel abſens,* [l] *qui exhiberi debet.*

h Dari ei debet.) 9 *Ergo in hoc quoq; ad exhibendum iudicio, ut in aliis arbitrariis, petenti dilatio dā da eſt, ad reſtituendum exhibendumve, modò caueat, ut ſuprà* [m] *dictum eſt: quod ſi non obtemperat arbitrio, condemnandus eſt, quanti interſit.*

§. Familiæ.

1 *Quod ſit iudicis officium in actione familiæ erciſcundæ. & num. 3.*
2 *Verſ. ſi unius pars, &c. in hoc §. explicatus.*
3 *Quæ ueniant in familiæ erciſcundæ iudicium.*

Si familiæ erciſcundæ iudicio actum ſit: ſingulas *a* res ſingulis hæredibus adiudicare debet, & *b* in alterius perſona prægrauare uideatur adiudicatio, debet hunc inuicem cohæredi certa pecunia (ſicut *c* iam dictum eſt) condemnare. Eodem *d* nomine cohæredi ſuo quiſq. condemnandus eſt, quòd ſolus fructus hæreditarii fundi *e* perceperit, aut rē hæreditariam corruperit, *f* aut conſumpſerit. Quę quidem ſimiliter inter plures quoque quàm duos cohæredes ſubſequuntur.

a §. quædam. ſup. de actio. b d. §. quædam.

Nunc circa quæ iudicis officium uerſetur in actionib. duplicib. quæ ſcilicet mixtā cauſam habent, in rē & in perſonam, [a] *ſubiungit: quales ſunt Familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, finium regūdorum. Eas ſuprà* [b] *ſuo loco enarrauimus.*

a Singulas res.) 1 *Ergo iudici incumbit in familiæ erciſcundæ iudicio, ut ſingulas res ſingulis hæredib. adiudicet: ſic tamen, ut fiat diuiſio non ſectione corporum, ſed numero: ſicq; non poteſt unus cohæredum dicere, ſe uelle partem ſuam in qualibet re etiam minima habere.*

b Et ſi in alterius.) 2 *Senſus eſt: ſi res aliqua commodam diuiſionem non recipiant, permittitur iudici, alteri ex litigatoribus rem ex bono & æquo etiam totam adiudicare, atq; eundem alteri certa pecunia in rei locum inuicem condemnare.* [c] *Et hoc eſt, quod Iuſtinianus hic ait:* Si unus prægrauare uidetur, *id eſt, maior & precioſior eſſet, à bilance tranſumpto uerbo, ubi altera partium ſi ponderoſior fuerit, prægrauat, alteramque in æquilibrio* [d] *excellit.*

c l. Mæuius §. arbiter fa. erc. in l. cō- muni. diui. l. 3. C. eod. d Ferra. hic. e d. § quædam.

c Sicut iam dictum eſt.) *Suprà ſcilicet ſub tit. de* [e] *actionib.*

d Eo quoque nomine.) *Si plures hæredes ad unam atq; eandem uocentur hæreditatem, tūc fructus omnibus acquiruntur pro portionib. hęreditariis. Pone unum ex cohæredib. omnes fructus hæreditarios percepiſſe, certè illos non maiore ex parte ſuos faciet, quàm ex qua hæres eſt.* 3 *Hoc ergo caſu ad officium iudicis pertinet, ut omnia commoda cum aliis cohęredib. communicet* [f].

f Litem ex diuerſo. fa. erc. l. cohæredib. l. non eſt ambiguum. C. eod. tit.

e Perceperit.) *Vel etiam percipere potuit: nam de his etiam tenetur poſt moram, præſtat & ex eo die vſuras.* [g]

f Corruperit.) Omnia enim (*inquit Vlp.*) quæ quis in hæreditate dolo aut culpa fecit, in iudicium familiæ erciſcundæ ueniunt, ſic tamen ſi quaſi hæres fecerit.

g l. his. conſequēter. §. ſumptum. illo tit.

§. Eadem interueniunt.

1 *In actione communi diuidundo eadem interueniunt quæ in familię erciſcundæ iudicio.*
2 *Seruitutes deceſſori debita ad hæredes in ſolidum tranſeunt.*

Eadem *a* interueniunt, & ſi communi diuidundo de plurib. reb. actū ſit. Qđ ſi de vna re, veluti de fundo, ſi quidem iſte fundus commode regionib. diuiſionem recipiat, partes eius ſingulis adiudicare debet, & ſi vnius pars prægrauare videbitur, is inuicem certa pecunia alteri condemnandus eſt. Quod ſi commodè diuidi non poſſit: uelut ſi homo fortè aut mulus erit, de quo actum ſit, tunc totus *b* vni adiudicandus eſt: & is inuicē alteri certa pecunia condemnandus eſt.

a l. ſi quis putans. § ſiue autem, & l. in ſumma. commu. diuid. b d. §. quædam.

a Eadem.) *De altera duplici actione hic agit, nempe, communi diuidundo:* 1 *In qua eadem interueniunt, quæ in familiæ erciſcundæ iudicio: quod intellige tam in adiudicationib. ſingulorum corporum, & ſarciendo damno dato, quàm in ratione fructuum, qui ex communi fundo percepti communicari debent communi diuidundo actione.* [a] *Cætera ad hanc actionem pertinentia alibi* [b] *annotauimus.*

Totus

b Totus vni adiudicand. eſt.} *Quod locum habet, ſi res natura diuidi non poſſint:[c] ea in ſpecie cum quis partem bonorum dare [c] debet.* 2 *nam ſeruitutes deceſſori debita, ad hæredes inſolidum tranſeunt.*[d]

c l. non amplius. de leg. 1.
d l. hæres fa. erc.

§. Si finium.

1 *De iudicis officio in actione finium regundorum.*
2 *Amouens agrorum terminos, & ciuiliter & criminaliter punitur.*
3 *Nolentes metiri agros, condemnandi ſunt, in quantum intereſt.*
4 *Vbicunq; contemnitur iuſſus iudicis, iuramentum in litem deferri poteſt.*

Si finium regundorum actum fuerit, diſpicere debet Iudex, an *a* neceſſaria ſit adiudicatio: quæ ſane uno caſu neceſſaria eſt, ſi euidentioribus finib. diſtingui agros commodius ſit quàm olim fuiſſent diſtincti. Nam tunc neceſſe eſt ex alterius agro partē aliquā alterius agri domino adiudicari, quo caſu conueniens eſt, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo *b* quoq; nomine condemnandus eſt quiſque hoc iudicio, quòd forte circa fines aliquid malitioſè commiſit, uerbi gratia, qui lapides finales furatus eſt, vel arbores finales excidit. Contumaciæ *c* quoq; nomine quiſque eo iudicio condemnatur, veluti ſi quis iubente iudice metiri agros paſſus non fuerit. Quod autem iſtis *d* iudiciis alicui adiudicatum fuerit, ſtatim eius ſit, cui adiudicatum eſt.

Quæ ſint partes *Iudicis in actione finium regundorum, hic annectitur: cuius actionis uim & poteſtatem ſimiliter ſuprà vbertim enarratam habes, vnde repetenda erunt, ſi quæ hic deficiant.*

a An neceſſaria ſit ad iudic.} 1 *Nam ſi non ſit neceſſaria adiudicatio, vt quia Iudex commodè ac euidenter poſſit renouare & reponere veteres terminos, qui vel ab homine, vel fluminis mundatione euulſi ſunt, non debet de finib. partem agri vnius adiudicare alteri, ſed terminos antiquos ſequi.[a] Sed ubi eſſet obſcuritas, & commodè terminari non poſſet ſecundum antiquos terminos, quia fortè ita erant obſcuri & cōfuſi, vt non euidenter oſtenderent agrorum diuiſionem: tum demum permittitur iudici huius iudicij etiam adiudicatio:[b] ita ſcilicet, ut partem ex alterius agro alteri adiudicet, & eum ex diuerſo alteri in certa pecunia condemnet.*

b Eo quoq; nomine.} 2 *Non tamen ciuiliter tantum punitur, qui terminos agrorum ſeu prædiorum amouet, ſed etiam criminaliter. Ciuiliter quidem per iuramentum in litem aduerſario deferendum de omni ſuo intereſſe: Criminaliter vero in 50. aureos pro quolibet termino euulſo, qui aurei Fiſco inferendi ſunt. Et condemnatus in una, poteſt condemnari in alia, quia rei perſecutoria non [c] tollit pœnalem: punitur etiam corporaliter ext. [d] ordinem.*

c Contumaciæ quoque.} 3 *Contumaces ergo reluctantesq́;, ne agri metiantur aut terminentur, condēnari debent, pro eo, quod actoris intereſt, iuxta in litem datum Iuſiurandum.[e] 4 Nam ubicunque contemnitur iuſſus Iudicis, poteſt deferri Iuſiurandum in litem, quod alibi [f] tractatur.*

d Iſtis iudiciis.} *Nota ergò, quòd trib. illis actionib. ſupradictis, nempe familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, & finium regundorum, confertur dominium, ea. ſ. parte, quæ nō ſpectat ad eum, cui ſit adiudicatio: quæ magis intellectu, quam demonſtratione [g] percipitur: & ubi res erat diuidenda, traditioq́; ſecuta, nam ſi aliena erat, transfertur vſucapiendi conditio,[h] qua de re Doctores [i] alibi plura. Hæc primorib. tantùm labijs attigiſſe nunc ſufficiat.*

a l. ult. fin. regund.
b l. 2. §. 1. l. 3. & 4. hoc tit.
c Gl. hic, & l. 4. §. ſi dicatur. fi. regūd.
d l. ſagitaria. in fi. de termino moto. l. 1. C. de accuſ.
e Per text. hic cum glo.
f Gl. l. 4. §. ſi quis. finium reg. Bart. l. in actionibus. de in litem iurādo. & ſi. apud Iul. ex ex quibus cauſis in poſſ. eatur.
g Bar. l. ſi per errorem. de vſuc. Sal. l. a. communia vtriuſque. Iudic.
h l. 3. in fin. l. quicſque. de publica.
i n locis præalleg. & in l. Pomp. §. iuſſu. de acq. poſſeſſ. ibi Bar. Saly. in d. l. 1.

De publicis iudicijs. tit. xviij.

1 *Continuatio huius tituli ad præcedentes.*
2 *Omnia iudicia, aut finiendarum litium, aut puniendorum maleficiorum cauſa introducta.*
3 *Athenis duas fuiſſe Iudicum Curias, Quingentenariam ſcilicet, & Areopagitarum.*
4 *Iudicia publica vnde dicta.*
5 *Iudicia diuerſimodè publica dici.*
6 *Omnis Reſpub. præmio & pœna conſtat.*
7 *Quod ſit iudicis officium in puniendo crimina.*
8 *Iudicia publica alia eſſe ordinaria, alia extraordinaria: & quæ ſint illa. num. 9. & 10.*
11 *Delicta, præſertim publica, tribus modis perſequimur.*
12 *Accuſare, accuſatio, actio.*
13 *Accuſare quis poſſit: & quid ſit inſcriptio.*
14 *Inquiſitio quid.*
15 *Denunciatio quid.*

HActenus 1 de priuatis iudicijs, partim ratione contractus, vel quaſi contractus, partim verò ratione delicti vel quaſi delicti priuatim commiſſi, conſtitutis tractauit Iuſtinianus: nunc ergo ſupereſt, vt dicat etiam, publica crimina publicam habere animaduerſionem. Sic.n. fiet, vt & ciuiles cauſæ inter homines dirimantur, & crimina quantumuis grauia non maneant impunita. Nam & Cicero pro Cæcinna ait: 2 Omnia iudicia aut dirimendarum controuerſiarum, aut puniendorum maleficiorum cauſa comparata eſſe. *His olim præerat Præfectus vrbis: illis Prætor. 3 Sicuti & Athenis duæ iudicum erant curiæ, ſiue... quarum altera quæ dicebatur* Quingentenaria, *non niſi de pecuniarijs cauſis iudicabat, & priuatis actionib. altera, quæ Areopagitarum, occupabatur publicis iudicijs. 4 Vocãtur autem iudicia publica à populo, eo quod popularia ſint, hoc eſt, accuſatio ad quemlibet ex populo, etiã non læſum, pertineat: ea conſideratione, quòd læſo corpore quodlibet eius membrum læſum videatur, quodque inſtituatur ad vindictam ſeu utilitatem publicam. 5 Potiſſimum aūt ea iudicia, quæ ex legib. publicorum iudiciorum deſcendunt (de quibus hic agitur) rectè publica dicuntur: cum alioqui quædam iudicia, etiam vbi de crimine agitur, publica non ſint, ſed priuata, vbi tamen accuſatio popularis eſt: quando ſcilicet pœna duplicanda eſt Fiſco.*[a] *Atq; hac ratione futurum veteres exiſtimarunt, ut pro qualitate delicti tam publici, quàm priuati eſſet etiam pœnæ modus. 6 Hocq; eſt, q. Solon dicere ſolebat, Rempub. noſtrã partim præmio conſtare debere, ſi quis ſcilicet bene de Repub. mereretur: partim pœna, & mulcta. 7 Memorabile porrò in Pandectis extat Martiani iuriſconſulti*[b] *reſponſum in hæc verba:* Reſpiciendum eſt iudicanti, ne quid durius aut remiſsius conſtituatur, quàm cauſa depoſcit. nec enim aut clementiæ gratia affectanda eſt, ſed perpenſo iudicio, prout quæque res poſtulat, ſtatuendum eſt. *Quorſum ſpectant, quæ de imagine iuſtitiæ ex Chryſippho refert*[c] Gellius, *quæq; in eandem ſententiam præclarè Cicero ſecundo ad Brutum epiſtola ſcripta reliquit. Si quis alias, quæ à veterib. Philoſophis prodita ſunt, puniendorum delictorum rationes & cauſas deſideras, eundem Gellium lib. 6. c. 16. conſulat, vbertim de his diſputantẽ. 8 Ad rem quod attinet, cum de publicis duntaxat iudicijs atq; delictis hoc titulo agatur, initio admonendi ſumus, ea eſſe duplicia, ordinaria. ſ. ſiue legitima, & extraordinaria. 9 Ordinaria ſunt, quorum pœna ſpecificè et nominatim in iure expreſſa habentur, quæq; ordine iuris ſcripti tractantur, cuiuſmodi eſt, crimen læſæ maieſtatis, adulterium, homicidium, cæteraq; delicta, quæ Iuſtinianus hic ordine recenſet, & latius in 48. Pãd. lib. & in Cod. Iuſtiniano 41. deſcribuntur. 10 Extraordinaria verò ſunt, de quib. iure ciuili nihil ſpecialiter ac nominatim proditum*[d] *eſt: vt ſunt incendium, concuſſio, præuaricatio, occultatio, crimen ſtellionatus, & abigeatus: item de termino moto, de effractorib. de ſolicitatorib. alienarum nuptiarum, & ſi quæ ſunt ſimilia, de quibus omnibus titulus propriusq; tractatus lib. 47 Pandect. extat.*[e] *11 Deinde ſciendum eſt, q. delicta, præſertim publica, trib. modis perſequamur, per uiam accuſationis, inquiſitionis, & denunciationis. 12 Accuſare nihil aliud eſt, quam reum criminis alicuius per libellum deferre, uel facere ad uindictam. nam quod in ciuilib. eſt actio, hoc in publico iudicio eſt accuſatio. In ea autem requiruntur tres perſonæ, accuſator, accuſatus, & Iudex. 13 Nullus autem iure ciuili admittitur ad accuſandum aliquem de crimine, niſi duo interueniant, vt ſe prius obſtringat ad ſubeundam pœnam, cui accuſatus victus ſubiici debuerit, ſi ſuccumbat iudicio: quæ obſtrictio uocatur in legibus*[f] *Inſcriptio: deinde ut datis fideiuſſorib. de lite perſequenda caueat. Sed hæc haud verè obſeruantur. 14 Inquiſitio eſt, quando Iudex ex ſuo officio de crimine alicuius inquirit non exiſtente accuſatore, quo caſu neceſſe eſt, eum, aduerſus quem inquiritur, de eiuſmodi crimine diffamatum eſſe, eamq; diffamationem originem traxiſſe à fide dignis uiris.*[g] *15 Denunciatio uerò dicitur, quando per denunciatorem crimen ad Iudicem delatum eſt, quæ potiſſimum fit in foro Eccleſiaſtico. Alia autem eſt denunciationis ſignificatio in Romanis legib. huc non pertinens, quemadmodum copioſiſſimè Alciatus alibi*[h] *demonſtrauit.*

a Glo. Bart. & Dec. in rubr. de pop. actiou. & in l. 1. de publ. iudic.
b l. reſpiciendum. ff. de pœnis.
c Lib. 14. Noct. Attic. c. 4.
d l. 2. de crim. ſtellion.
e Vide tot. titu. ff. de extraord. crimin.
f l. qui crimen. C. qui accuſ. nõ poſſunt.
g Not. in c. inquiſitioni. l. de accuſ.
h in l. deteſtatio. de uerb. ſig.

Princip. tit.

1 *Iudicia publica tripliciter differunt ab actionib. ciuilibus, reſpectu ſcilicet exordii, medii, & finis, & num. 2. & 3.*
4 *In quib. conueniant iudicia publica cum ciuilib. num. 6.*
5 *In notoriis licet non requiratur ordo iudiciarius, citatio tamen neceſſaria eſt.*
7 *Accuſator debet ſe inſcribere ad pœnam Talionis.*
8 *Publica iudicia cur ſic dicta.*
9 *Executio quandoq; pro accuſatione, quandoq; pro ultione accipitur.*
10 *Ex priuatis delictis nemo agit, niſi cuius intereſt.*

PVblica iudicia neque per *a* actiones ordinantur, neq; *b* omnino quicquam ſimile habent cum cæteris iudiciis de quib. locuti ſumus: *c* magnaq; diuerſitas eorum eſt, & in *d* conſtituendo, & in exercendo. Publica autem dicta ſunt, quod *e* cuiuis ex populo [f] executio eorum *g* plerunque datur.

Oſtendit in hoc principio Iuſt. iudicia ex publicis iudiciis deſcendẽtia differre ab actionib. ciuilib. 1 differunt autem trifariam, reſpectu, ſ. exordii, medii, & finis. Primum exordii intuitu. quia pro ciuili iudicio

inten-

intenditur actio pro criminali accuſatio. Criminales enim punitiones non exercentur per actiones, ſed per accuſationes intenditur[a], *Ex quocunque tamen crimine, ex quo agitur criminaliter, poteſt etiam agi ciuili actione in factum*[b], *ad id, quod intereſt accuſatoris: quemadmodum & ex diuerſo, ſi ciuiliter agatur de crimine, põſt Iudex eo reperto procedere criminaliter*[c]. 2 *Deinde variant reſpectu medij: quia in ciuilibus aſtringitur ſolus actor ad probandum, & eo non probante, reus abſoluitur*[d]: *in criminali vero cauſa, pluribus caſibus*[e] *utrique litigantium probationis incumbit prouincia, accuſatori quidem pro crimine intentato, reo vero ſuper eius purgatione, quibus caſibus licet accuſator non plenè probet, non tamen abſoluitur reus, ſed ad purgationem infamia tenetur*[f]. 3 *Deniq; reſpectu finis diſcrepant, quia in ciuilibus perſecutionib. petitur aliquid dari vel fieri actori: ſed in criminalibus iudicijs ipſi Fiſco. In hoc enim dignoſcitur cauſa ciuilis a criminali, quod in hac petitur pœnam Fiſco adiudicari, quando eſt pecuniaria, vel in corpus delinquentis quando eſt corporalis*[g]. 4 *Interim tamen in pleriſque etiam conuenit criminalibus iudicijs cum ciuilibus. Primum in eo, quod & horum quædam ſunt ordinaria, quædã extraordinaria.* 5 *Nã ſi crimẽ ſit notoriũ, non requiritur obſeruatio iudiciarij*[h] *ordinis, quo alioqui iudicia criminalia exerceri iubent*[i], *ſed ſi ex euidentia facti conſtet, à quo illud ſit cõmiſſum, ſatis eſt, obnoxium citari ad audiendã ſententiã, ad allegãdũ cauſas, quare condẽnari in hanc vel illã pœnã non debet. Etſi enim crimen ſit notoriũ, tñ nulli neganda eſt legitima defenſio*[i]. 7 *Deinde in eo quod utrobique requiritur libellus*[k], *& iuratur de calumnia*[l]. *Deniq; in eo, quod ſiue per accuſatorẽ, uel rei denunciatorẽ crimen ad iudicẽ delatum ſit, ſiue ipſe ex diuulgatione criminis excitatus ſit ad inquirẽdũ de eo, ſemper neceſſe ſit reũ aut ſuſpectũ de crimine uocari, ut ad iudicium ueniat.*

a Per actiones ord.} *Id eſt, non exercentur per ordinarias actiones, ſed per accuſationes, & per modũ inquiſitionis, ut ſupra dictum eſt.*

a Nec omnino.} *In ciuilibus enim perſecutionibus intendimus dari nobis aut fieri oportere: publicis verò iudicijs crimina in hoc perſequimur, ut reus pœna corporali, uel pecuniaria in publicũ dãda coercetur*[m].

c Magnaq. diuerſitas.) *Tam in principio, quam in medio, itemq; in fine: ſicut paulo ante oſtendimus.*

d Eſt inſtituendo.} [d] *Tenetur enim accuſator ſe inſcribere pœnæ*[n] *Talionis; ſtatimq; reus in carcerem conijcitur (ſi modo delicti deliquentis ve qualitas id permittat*[o]) *ut vinculis cauſam dicat. Qualis autem noſtro tempore in Germania publicorum iudiciorum ordo ſeruari debeat, abundè Carolina Conſtitutio de capitalibus iudicijs, Anno Chriſtiano* 1529. *publicè edita demõſtrat: quæ vtinam intra fines Romani Imperij paſſim obſeruaretur exactius.*

e Cuius e populo.} 8 *Modo ſit habilis perſona ad accuſandum. Quanquam & alia ratione videatur publica dicta, quod ſcilicet in foro frequenti populo hæc iudicia exercerentur de criminibus*[p]: *alia uero extra ordinem, priuatimq; apud prȩſidem*[q] *conſtituerentur.*

f Executio.} 9 *Id eſt, criminalis accuſatio*[r] *ita enim quandoq. vtimur executionis uerbo: & non rarò ultionem quoq; apud Latinos ſignificat.*

g Eorum.} *Intellige publicorum delictorum non etiam priuatorum, puta furti, vel iniuriarum,* 10 *Ex his enim nemo agere poteſt, niſi ad quem res proprie atq. omnino pertinet.*

b Plerunq;.} *Ideo ait (plerunque) quia accuſare publico iudicio non omnes poſſunt.*

a Hic Barto. l. j. de cond. ex lege.
b l. pen. C. de fal. l. nec quequã. ibi gloſ. Pro ſocio. Bal. l. ſi Iudex. de uarijs & extraor. cognitionibus.
c l. 4. §. ſi dicatur. ſi reg. l. quos retrahi. C. ſi aduerſus lib. ibi Bar.
d l. actor. C. de pb. l. qui accuſare. C. de edend.
e qui habentur in l. faciliter. C. De abolitio.
f l. ubi. ibi Sal. C. ad l. Falcid.
g l. 3. de ſepul. uiol. Bart. l. ult. de priuat. delict.
h Innocen. c. tua. & Dd. communiter c. ueſtra. De cohab. cleric.
i c. cum iuter. § j. de exceptionib.
k l. libellorum. De accuſat. Auth. offerantur. C. de litis conteſt.
l l. j. ibi Bart. C. de iureiur. propter calum.
m l. 2. De pub. iud. l. agraria. De termino.
n l. ult. C. de accuſ.
o l. j. De cuſtod. & exhib. reorum.
p l. qui dolo ad l. Iul. De ui pub.
q Bato hic.
r l. hi tamen omnes. de accuſ.
ſ l. qui accuſare. de accuſ.

§. Publicorum.

1 *Publicorum iudiciorum alia ſunt capitalia*
2 *Vltimum ſupplicium ſignificat mortem naturalem.*
3 *De interdictione aquæ & ignis.*
4 *Deportatio quid.*
5 *Capitalium pœnarum certi ſunt gradus.*

Publicorum iudiciorum quçdam capitalia ſunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ vltimo *a* ſupplicio afficiunt homines, vel etiam [b] aquæ & ignis interdictione, vel *c* deportatione, vel *d* metallo. Cætera *e*, ſi quam *f* infamiam irrogant cum damno pecuniario, hæc publica quidem ſunt, non tamen capitalia.

Diuidit, *modo Iuſtinianus publica iudicia,* 1 *quod ſcilicet alia capitalia ſint, alia non capitalia. Capitalia ſunt, quæ inferunt mortem naturalem uel ciuilem. Non capitalia uero, per quę non infertur mors naturalis, vel ciuilis, ſed infamia.*

a Vltimo ſupplicio.} 2 Vltimum ſupplicium, *uel ſummũ mors eſt Iuriſconſultis, non ciuilis & ſeſtucaria (ut ita dicam) ſed uera & naturalis. Capitis amputatio ad partem corporis & mortem naturalem reſpicit.*[b] *Capite puniri latius patet, ut rei capitalis damnari*[c], *fraus capitalis, capitalis reus, &c. Capitis pœna interdum pœna corporis eſt, & perſonæ*[d]: *licet aliquando nõ eximat de ciuitate. ut relegatio,*[e] *vt exilium: interdum relegationem*[f] *continet.*

b Aquæ & ignis interdictione.} 3 *Alibi*[g] *annotauimus nefas uiſum fuiſſe veteribus quãuis, malos, tamẽ hoĩes ſupplicio capitis afficere. Itaq; maximã pœnã exiſtimabãt, interdictionẽ ignis & aquæ. Cũ. n. earũ rerũ uſu hac uita nemo carere poſſit, pinde habebãt, ac ſi eſſet is, qui eã ſñiam accepiſſet, morte multatus.*

a l. ultimum. l. capitalium. & l. qui ult. ff. de pœnis. & l. 1. §. ſi. De fal.
b d. l. capitalium.
c l. rei. de pe. l. 1. de æd. ed. l. ſi quis ſit. l. capitis. de ac. cauſ.
d l. 3. & l. pen. de ſi car.
e l. hoc accuſare. de accuſ.
f l. ſed etſi qs caut. & l. exiliorũ de interd. & releg. §. cum autem. ſu.
g qui. mo. ius pat pot. ſol.

Depor-

h l. inter pœnas. de interd. & releg.
i Tex. hic.
k d. §. cum autem.
l d. l. capitalium.
m Ibidem.
n. d. l. cognitionum §. æſtimatio. de uatijs, & extra ord. cog.
o l. 2. in ſi. de pub. iud. & ibi Ang.

e Deportatione..} 4 *Quæ eſt perpetua in exilium ſiue inſulam condemnatio: ciuium Rom. pęna, quę ſucceſſit in locum aquæ & ignis interdictionis, quaſi circūſinitio, cū ei, qui damnatus eſt certo ſpacio circū ſcribitur pænæ perpetuo* [h] *pendendę locus. Comparatur autem morti, atq; adeo vltimum ſupplicū & mors cenſetur* [i], *vt alibi* [k] *diximus.*

d Vel metallo.} 5 Sic & *Calliſtratus* [l] *conſtituit quoſdam gradus capitalium pænarum: Summū ſupplicium eſſe, inquiens, ad furcam damnationem, itē viui cremationem, item capitis amputationem. Proximam deinde morti pænam eſſe metalli coercitionem, deinde in inſulam deportationem.*

e Cætera,} Sic *idem* [m] *Calliſtratus*, Cæteræ pœnæ (*inquit*) ad æſtimationem, non ad capitis periculum pertinent: ueluti relegatio ad tempus, uel in perpetuum, uel in inſulam, uel cum in opus quis publicum datur ad tempus, uel cum fuſtium ictui ſubijcitur.

f Si quam infamiam.} *Id eſt deminutionem æſtimationis* [n], *Item eſt, ſi inferatur pecuniaria pæna, uel modica coercitio in corpus,* [o] *ut fuſtigatio.*

§. Publica autem.

1 *De crimine læſæ Maieſtatis qui poſſint accuſare.*
2 *Impietas eſt, impia patris conſilia celare.*
3 *De crimine læſę Maieſtatis, & qui illud committere dicantur.*
4 *Perduellionis rei qui olim dicti.*
5 *Qui item rei Maieſtatis.*
6 *Seditioſi qui dicantur.*
7 *In crimine lęſę Maieſtatis ſolus conatus punitur, etſi effectum non habuerit.*
8 *Cognitionis pęnam nemo patitur.*
9 *Pæna criminis lęſę Maieſtatis.*
10 *Singularia multa, in iudicio læſę Maieſtatis. & num. 11.*
12 *Peccata regulariter ſuos autores teuere debent.*

Publica autem iudicia hæc ſunt: Lex Iulia Maieſtatis *a* quæ in eos, qui contra Imperatorem vel rēpublicam aliquid moliti *b* ſunt, ſuū vigorē extendit. Cuius *c* pæna animæ amiſſionem ſuſtinet, & memoria rei etiam poſt mortem damnatur.

a l. famoſi. ad l. Iuliam Maieſta.
b l. in quæſtionib. hoc t.
c l. 1. 2. 3. & 4. ad l. Iul. Maie.
d l. quos nos. De uerb. ſig.
e C. de ſeditio. & de his qui plebē aduer. Rēp. coll.
f b. l. quiſquis. hoc tit. Cod.
g l. cogitationis. de pæn. l. fugitiuus de uer. ſig.
h d. l. quiſquis. C. eod.
i l. meminiſſe. l. ul. d. tit. tractaī quoque ī l. ſancimus. C. de pæn. & l. j. C. ſi re. uel acc. mor. temp.
k d. l. famoſi. & l. pe. & ult. C. eo.
l d. l. ult.

Exempla *modo ſubijcit publicorum iudiciorum, vſque ad finem tituli: quibus cognitis, ex contrario depreuditur, cætera eſſe priuata.* 1 *Primum autem publicū iudiciū & ordinariū crimen eſt* læſæ Maieſtatis: *quod adeo publicum eſt, ut etiam infamis; qui alioqui ad accuſandū, vel dicendum teſtimoniū non admitteretur* [a], *audiatur. Admittūtur & milites; & ſerui in dominos, & liberti in patronos, itē & mulieres* [b]. *Nā et cōiurationē Catilinæ Fuluia mulier detexit, & M. Tulliū conſulē indicio ſuo inſtruxit.* 2 *Cic. in offic. impietatem credit, ſi filius celet impia patris cōſilia. Ait. n.* Si tyrannidem occupare, ſi patriam prodere conabitur pater: ſilebitne filius? imo uero obſecrabit patrē nē id faciat: ſi nihil proficiet, accuſabit: minabitur ēt ad poſtremū, ſi ad pernitiem patriæ res ſpectabit, patrię ſalutem anteponet patris ſaluti.

a Quę in eos.} *Maieſtatis crimen aliquāto largius Vlpianus* [c] *in Pandectis deſcribit: cuius uerba huc transferri poſſunt. Extat porro elegans* Maieſtatis *deſcriptio apud Ouidium lib. 5. Faſtorū.* 3 *Dicitur aūt* crimen læſæ Maieſtatis, *quod in Maieſtatem publicam. cōmittitur. Id uerò fit non ſolum, quando quis Principis ſaluti inſidiatur, verumēt quando aduerſus Rempublicā aliquid hoſtile molitur. Itaq. hoc crimine tenentur, qui quoquo modo hoſtes adiuuant.* 4 *Ac propriè quidē illi, qui, hoſtium rebus ſtuduiſſe deprehenſi erant, olim habiti ſunt* perduellionis rei. [d] *nam ueteres eos, quos nūc hoſtes dicimus,* Perduelles *appellare ſoliti ſunt.* 5 Maieſtatis *autem rei dicti ſunt, qui in caput Principis aliquid moliti fuerant per cōſpirationē ad euertendū Reipublicæ ſtatū. Sed hoc deſcrimen appellationis, nō ita ſeuerè obſeruatum eſt, ut non etiam perduelles aliquando dicti ſint Maieſtatis rei.* 6 *Et hodie promiſcuè fere omnes illi, qui quoquo modo Reipublicæ ſtatum labefactare conati ſunt,* Seditioſi *uocātur* [e]: *quanquam propria ſignificatione uocabulī illi ſolli ſic appellentur, qui tribunitijs clamorib. plebē aduerſus magiſtratum concitant. Quare non eſt ſuperſtitioſè innitendum appellationis proprietati, in denotandis his delictis. Nam eadem eſt omnium pæna, nimirum, capitis.*

b Moliti ſunt.} 7 *Etiamſi conatus effectū non habuerit, quoniam in tam graui crimine ſola machinatio* [f] *punitur: quod verum intellige, ſi ad aliquem actum extrinſecum proceſſum ſit, quo uoluntas delinquētis manifeſta fiat:* 8 *quemadmodum de cogitationis pęna dici ſolet, quam alioqui nemo* [g] *patitur.*

c Cuius pæna.} 9 *Pæna ergo criminis læſę Maieſtatis eſt, vt reus Maieſtatis nō tātū gladio ultore pereat, bonis Fiſco addictis* [h]: *ſed ēt, quia in Principē machinatus ſit, memoria ipſius poſt mortē dānetur* [i]. 10 *Et obſeruaī hoc iudicio ob atrocitatē criminis multa eē ſingularia. Nā (vt paulo ante dixi) ſamoſi, milites, mulieres* [k] *audiūtur, ſerui in dnm torquētur: & qui crimē admiſit, nec quicquā ſuorū alienare, neq; ſibi debitū exigere pōt:* [l] *& q eſt ſeuerius, filij eius infames fiūt, omni tā cognatorū, quā extraneorū hęreditate perpetuò*

petro excluduntur: filiæ tamen accipiant Falcidiam ex bonis maternis [m] *11 Illud quoq; ſingulare eſt in hoc iudicio, vt conſcij ſceleris aliter, quam autores ipſi obligentur, adeò qđ impietatem eſſe Cicero credat, ſi filius celet impia patris conſilia, ut paulo ante annotatum eſt. 12 Regulariter autem peccata ſuos tenere autores debent,* [n] *nec ulterius progredi metus quam reperiatur delictum. Anima enim, quæ peccauit, ipſa* [o] *moriatur.*

m d.l.quiſquis.
n l. ſancimus. C. de pœnis.
o Ezechiel. 18.

§. Item lex Iulia de adulter.

1 *Adulterij crimen cur cæteris grauius dicatur.*
2 *Adulterium quid?*
3 *Vir vxorem accuſat de adulterio, non vxor virum, & quæ ſit diuerſitatis ratio: & num. 4.*
5 *Ob adulterium fit ſeparatio coniugum, quo ad thorum.*
6.7 *De pœna adulterij.*
8 *Quis ordo ſeruandus in accuſanda adultera.*
9 *Mulier adultera iure nouiſſimo in monaſterium detruditur.*
10 *Veteris adulterij pœnas hodie abolitas ferè eſſe.*
11 *Crimen prædicationis, deq; eius pœna.*
12 *Stuprum, adulterium, inceſtus, lenociniũ, & raptus, quomodo differant, & nu. 13. & 14.*
15 *Stupri pœna quid ſit.*
16 *Item inceſtus, lenocinij, & raptus quæ ſit pœna.*
17 *Raptor poteſt raptam ducere uxorem iure Canonico.*

Item lex Iulia de adulteriis coercendis, quæ non ſolũ temeratores alienarum nuptiarũ gladio, *a* punit, *b* ſed & eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exercere audent, Sed eadem Iulia etiam *c* ſtupri flagitium punitur, cum quis ſine vi, *d* vel virginem, vel viduam honeſte *e* viuentem ſtuprauerit Pœnam [f] autem eadem lex irrogat ſtupratorib. ſi honeſti ſunt, publicationem partis dimidiæ bonorũ: ſi humiles, corporis coercitionẽ cum relegatione.

Secundum ordinarium crimen eſt, adulterium: 1 quod ob id cæteris grauius cenſetur, quod illa extra corpus committuntur, hoc uero ſolum ipſum corpus contaminat, aliaq; porro vitia ſibi adiuncta habet, vim, iniuriam, homicidia, periuria, falſa teſtimonia, ita quod non immerito capitali ſupplicio puniendum fuerit. Sed de pœna huius delicti infra plura. 2 Eſt autem adulterium illicitus coitus cũ vxore aliena, ſiue is, qui eam adulteret, vxorem habeat, ſiue non. Quod ſi vir coniugatus, vel ſolutus ad mulierem acceſſerit non coniugatam, iure ciuili non eſt adulterium, quamuis ſit impunitũ eius delictum, ut apparet. Non enim vir coniugatus corruptus, ſed mulier coniugata corrupta adulterij crimen inducit. 3 Adeo ut uir uxorem adulterij accuſare poſſit, non vxor virum. Accuſabit tamen eũ is, cuius vxorem [a] *cognouit: ratio eſt, quia ab uxore ſua tantum diſceſſit, & ad alterius thorũ, in quo corruptus eſt,* [b] *uenit, ita quod per mariti cõiunctionem cũ alia non debet uitiari thorus vxoris: & ſic ſumus extra definitionem adulterij, etiamſi matrimonium defraudatũ videri* [c] *poſſit. 4 Præterea ſpecialiter eſt per legẽ conceſſum marito, vt uxorẽ adulterij accuſet, ut quæ propter confuſionem diuerſi ſeminis marito plus præiudicat, quam maritus ei, uel thoro præiudicaret, ſi alteri mulieri coniungeretur.* [d] *Suo ergo nomine maritum non accuſat, nec nomine alterius thori violati, quia ibi mulier accuſatrix non admittitur.* [e] *Ne tamen putetur hoc delictum impunitum eſſe debere, qui fidem matrimonij violauit: tenebitur in primis adulterij huic ipſi: cuius uxorem cognouit. Præterea agere poteſt mulier ad diuortium, ſi velit. 5 quo caſu ſeparabitur matrimonium, quo ad thorum.* [f] *Notanter dixi, quo ad thorum: quia neuter poterit diuertere ad aliud matrimonium, etiamſi præcedens matrimonium, poſſit declarari nullum ex cauſa conſanguinitatis,* [g] *uel affinitatis. 6 Diuortio autem facto mulier lucrabitur donationem propter* [h] *nuptias, quemadmodum & uir dotem mulieris adulteræ conſequitur.* [i] *Non tamen detruditur vir adulter in monaſterium, ſicut mulier adultera: ſed pœnam capitis ſuſtinet.* [k] *Poteſt etiam mulier agere iniuriarum ex generali capite. Paſſa enim eſt iniuriam: dum matrimonium eius violatur.* [l] *Talis autem ordo in accuſanda adultera ſeruari debet, ut primo loco accuſatio deferatur marito, deinde agnatis, deniq; cuius de populo:* [m] *quod alibi tractatum reperitur.*

a Gladio punit.} *8 Ex multis locis Pandectarum* [n] *conſtat: itemq; ex ueteribus Romanæ rei ſcriptoribus, quod adulterij rei, lege Iulia non puniebantur gladio:* [o] *ſed pœnam legis Iuliæ Ideo Iuſtinianus reiecit in conſarcinandis Digeſtis, quod pœnam gladij iam ex Conſtantino Auguſto* [p] *in Codicem ſuum retuliſſet ut recte animaduertit: Porro quod ad virum attinet, nihil iure ciuili ſcripto in hac adulterij pœna immutatum eſt. 9 Mulier autem adultera iure Nouellarum* [q] *& etiam Pontificio* [r] *ſeparata in monaſterium cõijcitur, quam intra biennium maritus in gratiam recipere poteſt. Eo autem elapſo, perpetuo ibi manere debet, etiam marito mortuo, una cum bonis ſuis; & liberos non habet: quod ſi eos habet, duę partes liberis relinquũtur, parentibus una. 10 Verum has adulterij pœnas uidemus hodie corruptiſſimo hoc ſeculo ſcuſim in de-*

a l. 1. C. ad l. Iuliã de adult.
b Azo in ſumma. C. eod.
c Sal. in d. l. 1.
d Ioan. And. c. tuæ. de procurat.
e l. de crimine. C. qui accuſ. non poſſ.
f l. conſenſu. §. eas. C. de repu. glo. & Saly. in d. l. 1.
g Saly. d. l. conſenſu. & c. tuæ. de procur.
h d. l. conſu.
i c. tuæ. ibi Panor. de don. int. uir. & uxor.
k Ioan. And. c. gaudemus. de diuor. & d. c. tuæ.
l Bald. d. l. 1.
m l. 2. § ſimul. ff. eod. tit. & l. quãuis adulte. C. hoc tit.
n l. 2. §. miles. de his q̃ no. infa. l. qui cum. de re milit. l. miles. ad l. Iul. q adul. uide Bal. hic.
o Vide Bal. ... hic
p d. l. quamuis.
q Nouell. ut nulli iud. §. adulteriũ. Auth. ſed hodie ibi Bal. C. hoc. tit.
r c. gaudemus. de cõuerſ. coniug.

ſuetudinem

ſuetudinem abijſſe pro moribus certè quarundam regionum, atq; municipalibus ſtatus pœna hæ non modo variant, ſed ferè etiam ludibrio habentur, vt non iniuria cum Iuuenali exclamare atque ingemiſcere poſſimus: Vbi nunc lex Iulia dormis?

a Sed & eos qui. § 11 *De præpoſtera illa Venere lex vetus* Scãtinia *olim extitit,* [f] *quę ſeueriſſimè pædicatores quos* πυγισοὺς *Græci vocãt, animaduertebat: cui ſucceſſit Iulia, & de his demũ Conſtantij & Cõſtantis ad Romanũ populũ cõſtitutio, quo pœnam mortis huic peruerſæ libidini, atq; omnium ne fandiſſimo ſceleri irrogari* [t] *rectè ſtatuit. Extat quoq; Iuſtiniani Nouella conſtitutio* 141. περὶ τῶν ἀσελγαινόντων, *in qua proponit horrendum illum Sodomorum interitũ propter hoc malum, nosq. admonet ſententiæ Pauli Apoſtoli, qui ad Romanos ſcribens, huius infandę turpitudinis grauiſſimam condemnationem edit.*

e Etiam ſtupri flagitium. § 12 *Tametſi lex Iulia promiſcuè ſtuprum & adulterium appellet: propriè tamen adulterium in nuptam committitur. Nupta autem intelligitur etiam ſponſa.* [u] *Stuprum verò in uirginem* [x] *viduamve, quod Græci* φθορὰν *appellant. Stuprum igitur generaliter dicitur coitus lege vetitus: & diuiditur in adulterium, inceſtũ, & ſtuprum. Adulterium (ut dixi) eſt cum nupta, inceſtus cum conſanguinea uel affine, ſtuprum cum uirgine uel uidua.* 13 *Eſt porrò etiam lenocinium & raptus: Lenocinium cõmittit, qui quæſtũ ex adulterio uxoris facit, aut qui deprehẽſam in adulterio* [y] *retinet.* 14 *Raptus vero fit, cum quis honeſtæ famæ fœminam, ſiue uirgo, ſiue uidua, ſiue etiam ueſtalis aut monialis ſit, inuitis illis, in quorum eſt poteſtate, abducit* [z].

d Sine ui. § *Nam ſi uis acceſſerit: hoc crimen propriè pertinebit ad legem Iuliam de ui publica, & punietur pœna capitali.*

e Honeſtè uiuentem. § *In mulierem enim, quæ pudicitiam proſtituit, ſtuprum non committitur: cũ ea tamen, quæ adhuc retinebat nomen matrisf. quãtumuis inhoneſtè uiuat, nemo impunè rem habuerit* [a].

f Pœnam autem. § 15 *Oſtendit, quæ ſit pœna ſtupri: nẽpe q̃ honeſtioris ordinis homines dimidia parte bonorum mulctentur, quæ fiſco uendicatur, qui humiliores obſcurioresq; ſunt, corporis coercitionem & relegationem patiantur. Tutores tamen qui pupillas ſuas iam adultas ſtuprant, grauius coercentur: item & ſerui, qui cum muliere vidua, uel uirgine* [b] *domina ſua ſtuprũ admiſerunt.* [c] 16 *Porro inceſtum qui ſciens admiſit, adulterij pœna punitur: ſi uero abſque contumacia iuris commiſſus eſt,* [d] *pœna mitigatur, Et & lenocinij coniugatorum eadem pœna, quæ adulterij.* [e] *Raptores autem ſubijciuntur pœnæ mortis: & ſi rapta fuerit ingenua, etiam bona raptoris illi adijciuntur, niſi forte matrimonium eius expetiuerit: nã tum admittit ius petendi eius bona tanquam ea quæ nefarias nuptias quæſiuerit,* [f] *Puniũtur quoq; cum raptores, omnes illi, quorum opera adiutus eſt, ut raptam abducere poſſit, & ſi tales fuerint ſerui, ignis pœnam ſuſtinent* [g] 17 *Canones tamen minus ſeuere hoc crimen inſectantur, ita ut etiam permittant matrimonium inter raptorem & raptam* [h] *contrahi.*

f Cuius etiam Põpo. Lætus meminit in lib. de Ro. leg.
s l. cum uir nubit. C. ad l. Iul. de adulterijs.
u l. inter liberos. l. ſi uxor. §. diuus. hoc tit.
x l. ſtuprum. d. tit.
y l. mariti. l. is cum ius. §. ſi uir. hoc tit. l. 2. l. caſtitati. cod. tit.
z l. 1. C. de raptu uirg.
a l. ſi uxor §. ſed & in ea. hoc tit.
b C. ſi quis eam cuius tutor, fuc. corrup.
c C. de muliere quę ſe pro. ſer.
d l. adulterium. hoc tit.
e l. ſi quis adulteriũ in fine. d. tit.
f Nouell. de raptu mul. q rap. nub
g C. de rap.
h 3. q. 6. q. 1. & 2.

Item lex cornelia.

1 *Homidium biſariam fieri.*
2 *Titulus in ff. ad l. Corneliam. De ſica. cur potius de ſicarijs, quam de homicidijs ſit inſcriptus.*
3 *Sicarij qui ſint, & de ſica appellatione.*
4 *Pœna legis Corneliæ de ſicarijs.*
5 *Armorum uſus an iure ff. interdictus fuerit.*
9 *Reſtituta huius loci lectio.*
7 *Ξυστὸν. Ξίφος.*
8 *Plus eſt hominem ueneno necare, quam gladio.*
9 *Xerolophum quid ſignificet.*
10 *Pro Xerolopho, legeudum eſſe Xenophon.*

Item lex Cornelia de ſicarijs, quæ [a] homicidas vltore [a] ferro perſequitur, vel eos, qui [b] hominis occidendi cauſa cũ telo ambulant. Telum autem (vt Caius [c] noſter ex interpretatione legum XII. tab. ſcriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod arcu mittitur. [d] Sed & omne ſignificat, quod manu cuiuſque iacitur: ſequitur ergo, vt lignum & lapis & ferrũ hoc nomine continẽtur, dictũ ab eo, quod id longinquũ mittitur, a Græca voce ἀπὸ τοῦ τηλοῦ figuratũ. Et hanc ſignificationẽ inuenire poſſumus & in Græco nomine: nam quod nos telũ appellamus, illi [f] βέλος appellant. Admonet nos Xenophon ita ſcribens καὶ τὰ βέλη ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι, Sicarii appellantur a ſica, quod ſignificat ferreũ cultrũ. Eadẽ lege & venefici capite dãnantur, qui artibus odioſis tam venenis, quam ſuſurris magicis homines occiderint, vel mala medicamẽta publice vendiderint

Sequatur aliud exemplum publici iudicij, homicidiũ ſcilicet: quod lege Cornelia de ſicarijs punitur, quam

legem

legem L. Sylla Cornelius tulit. 1 *Fit autem bifariam, aut per vim, aut veneno uel arte magica. Vnde tit. eſt in ff. Ad l. Cornel. de ſica. & veneficijs.* 2 *Mirari autem quis poſſet, cum in eo titulo de omnis generis homicidijs agatur: cur de ſicarijs magis, quã de homicidijs inſcriptus ſit? Sed ea inſcriptio non caret ratione. Nam in eo titulo non de homicidijs agitur, quæ caſu, aut permittentibus legibus fiunt: ſed quæ data opera, & cum dolo perpetrantur. Rectius ergo de ſicarijs, quam homicidiis inſcriptus eſt,* 3 *Dicuntur enim Sicarii, qui telum quocunq; animo occidendi hominem gerunt. nam per interpretationem extenſiuam ſub ſicæ appellatione omne genus telorum comprehẽditur: ſicut pœna ſicariorum extẽditur nõ ſolum in eos, qui ipſi in alios gladium ſtrinxerunt, aut venenũ malum occidendi eius cauſa miniſtrauerunt: verumetiam qui cauſam mortis præbuerunt: vt ſunt qui dolo malo falſum teſtimonium dicunt, vt quis capitali iudicio damnetur, aut venenum vendunt illis, quos ſciunt aliquid machinari in alterius mortem.*

a Vltore ferro. } 4 *Ait enim* [a] *Martianus:* Legis Corneliæ de ſicarijs & ueneficis pœnę inſulæ deportatio eſt, & omnium bonorum ademptio, ſed ſolent hodie, capite puniri: niſi honeſtiore loco poſiti fuerint, quam ut pænam legis ſuſtineant. Humiliores enim ſolent uel beſtijs ſubijci: altiores uerò deportantur in inſulam.

b Hominis occidendi cauſa. } *Nam ſi quis ex alia, puta tutandæ ſalutis ſuæ cauſa telum geſſerit, non videtur hominis occidendi cauſa portare: atq; ita Paulus* [b] *reſpondit.* 5 *Vnde videtur, hoc iure non fuiſſe prohibitũ priuatis hominibus telorum armorumq; vſum. Poſtea tamen impp.* [c] *Valenti. Theodoſ. & Arcad. conſtituerunt,* Nulli prorſus inconſulto Principe poteſtatem eſſe quorumlibet armorum mouẽdorum. *Commemoratur & a uetuſtis autoribus Magni Pompeij in tertio conſulatu edictum, quo prohibuit ne vllum* [d] *in vrbe telum eſſet.*

c Caius noſter, } *Cuius ſcriptum adhuc in* [e] *Pandectis habetur.*

d Sed omne. } 6 *Alij legendum cenſent, ſed non omne: quod & mihi placet. Sic enim in Caij* [f] *quoque reſponſo legitur, unde hic locus deſumptus eſt. Significat autem, nunc, hoc eſt, in tractatu legis Corneliæ de ſicarijs, teli appellationem ita latè patere.*

e ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. } *Alij Codices habent,* τηλόθεν. *utraq. autem uox ſignificat longè.*

f βέλος. } *Addit in ſuo reſponſo Caius* [g], ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, *id eſt, a iaciendo ſeu remittendo.* 7 *Quamuis quod arcu mittitur proprie ab eis* τόξευμα *dicatur* τόξον *enim arcũ ſignificat, unde & toxicum, quoniam eo ſagittæ intingebantur, ut Plinius ait.*

g Et uenefici. } 8 *Et rectè quidem uenefici eodem loco habentur, quo ſicarij: cum plus ſit, hominem extinguere ueneno, quam occidere gladio* [h].

g Admonet nos Xenophon. } 9 *Variant mirificè Codices cum ueteres tum noui in huius loci lectione. in nonnullis, epigramma in Xerolopho ſcriptum allegatur: ſed Alciato uidetur uocabulum iſtud adulterinum eſſe in præſenti loco. Scio equidem, in Xerolopho tripodes fuiſſe, in quibus epigrãmata ſcribi ſolebant, ut etiam Priſcianus* [i] *libro. 1. meminit, & a Suida Xerolophi mentionem fieri pro tumulo ex congeſtis lapidibus facto.* 10 *Verum mihi magis conuenire uidetur, ut Xenophontis hic facta ſit mentio, acceperitq; Tribonianus a Caij reſponſo hunc locum, apud quem ita* [k] *legitur in emendatis codicibus. Admonet nos Xenophon ita ſcribens:* καὶ τὰ βέλη ἐπεφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ οἱ λίθοι. *id eſt: Cũ his tela & ferebantur, haſtæ, ſpicula, fundæ: plurimi aũt & lapides, Nam cũ* τῶν βελῶν, *id eſt, telorum nomen præmiſiſſet, & cætera deinde ſubiunxit, ut hic etiam Theophilus refert. Sunt autem hæc uerba Xenophontis ex lib. 5.* ἀναβάσεως, *ſiue expeditionis Cyri, quæ in uulgatis exemplarib. omnino deficiunt.*

a l. 3. §. ultim. ad l. Cor. de ſicar.
b l. pen. ad l. Iul. de ui publ.
c l. unica. C. ut armorum vſus in. (?) inc. lib. 11.
d Plin. li. 3. 4. c. 14.
e l. ſi calumnietur. §. telum. de uer. ſign. uide etiam l. pen. ad l. iul. de ui pub. & l. armorum. de uerb. ſig.
f d. §. telum.
g d. §. telum.
h l. j. C. de maleſ. & mathe.
i Sub. tit. de accidẽtibus literæ fo. 7.
k l. ſi calumnietur. §. telum. de uerb. ſignifi.

§. Alia deinde lex.

1 *Lex Pompeia de parricidis a quo lata. & num. 5.*
2 *Cur ueteres nullam pœnam in parricidas conſtituerint.*
3 *Qui fuerint primi parricidæ apud Romanos.*
4 *De parricidarum pœna.*
6 *In quibus perſonis committatur parricidium.*
7 *Caſus ubi parricida præmio honorandus eſt.*
8 *Patria poteſtas in pietate conſiſtit, non in atrocitate.*
9 *Conatus ſufficit in parricidia, licet res habuerit exitum.*
10 *Etiam conſcij parricidij tenentur.*
12 *Colei appellatio.*

Alia deinde lex a aſperrimum crimẽ noua [b] pœna perſequitur, quæ Pompeia de parricidijs vocatur, qua cauetur, vt [c] ſi quis parentis aut g filij, aut omnino affinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparauerit (ſiue clam ſiue palam id auſus fuerit) nec non is, cuius dolo malo id factum eſt, uel conſcius f criminis exiſtit, licet extraneus ſit. pœna parricidij puniatur: & neq. gladio, neq. ignibus, neq. ulli alii ſolenni pœnæ ſubijciatur, ſed g inſutus culeo cum cane, & gallo gallinaceo, & uipera, &

ſimia,& inter eas ferales anguſtias comprehēſus(ſecundum quod regionis qualitas tulerit)vel in vicinū mare,vel *b* amnem proiicitur,vt omniū elementorū vſu uiuus carere incipiat,& ei cœlū ſuperſtiti,& terra mortuo auferatur.Si quis autem alias cognatione vel affinitate perſonas coniunctas necauerit;pœnā legis Corneliæ de ſicariis ſuſtinebit.

Lex Pompeia de parricidijs ēt cōnumeratur inter publica iudicia,quā Cn.Pōpeius Magnus tulit, aſperrima pæna parricidas afficiēs,quā hic memorat Iuſtinianus,& nos ad textū de eadē plura annotabimus.

a Aſperrimum crimen.) *Scilicet parricidij, quod veteres ne futurum quidem vnquam credebant. 1 Legimus enim Romulum) quemadmodum & Solonem olim Atheuienſium legiſlatorem) ideo nullā legem in parricidas inſtituiße,quia exiſtimarit impoſſibile eſſe, vt quis tam immane facinus committere auderet, neq; ſexcentis quidem annis poſt vrbem conditam,quiſquam Romæ tam dirumfacinus perpetrauit. 3 Primus tamen poſt illud tempus refluxum L.Oſtius patrem necaſſe dicitur,primus Malleolus matrem,poſt Cimbrica tempora. Ita ſemper poſterioribus ſæculis,nullum ſcelus, tam tædum, tamq; immane fuit,quod homines perpetrare auſi non fuiſſent.Quare legŭlatores tandē coacti ſunt,violētis remedijs occurrere ſceleratis.*

b Noua pœna.) *4 Sic etiam Cicero pro Roſcio Amerino ſingulare ſupplicium in parricidas excogitatum eße ſcribit, vt quos natura ipſa in officio retinere non potuiſſet,ij magnitudine pœnæ ſubmouerentur: Refert tamen Valer.Max. diu ante Pompeium parricidas culeo inſutos præcipitatos eſſe in mare: paulo ſcilicet poſt tempora Tarquinij regis.Et Cicero quoq; in prædicta Oratione pro Roſcio meminit cuiuſdam huius generis legis Corneliæ,quam ait a maioribus latam eſſe:ut non poſſit eius autor videri Cornelius Sylla, qui tum adhuc in viuis erat.Pomponius* [a] *tamen I.C.ſcribit,Cornelium Syllam publicas quæſtiones conſtituiſſe de parricidio. 5 Verum,ut ſit, Pompeius totam hanc rem tandem rectius compoſuit, certamq. de parricidis legem tulit:quæ etiam ab eius nomine Pompeia,de parricidijs* [b] *nuncupata eſt.*

c Vt ſi quis parent:s. § *Locus hic deſumptus eſt Imp.* [c] *Conſtantini reſcripto & reſponſo* [d] *Marcelli, qui hæc parentum,liberorum,cognatorum & affinium nomina aliquanto copioſus recenſet. 6 Placet autem Fabro, omnes cognatos contineri,qui intra quartum gradum,ſit, quippe quo matrimonij prohibitio* [e] *continetur. Annumerat patrinum & filiolum,dominum & vaſallum. 7 Vno caſu ceſſat hæc pœnæ acerbitas,quin potius præmium proponitur,ſi pater filium,aut filius patrem ad delendam patriam inſtructum,occiderit:* [f] *prout* [g] *ſupra quoq; ex Cicero,dixi.*

d Aut filij.) *Exploſo nimirum illo ueteri iure,quo pater in filium vitæ necisq; poteſtatem* [h] *habebat. 8 Oportet enim patriam poteſtatem in pietate conſiſtere,non in atrocitate. Qua ratione D.Adrianus* [i] *fertur eum, qui in venatione filium occiderat,quia nouercam ſuam adulteraſſet,in inſulam deportaße:quod latronis magis,quā patris iure eū interfeciſſet.Filiū etiā naturalē accipere hic oportet, vel legitimū* [k] *tantum.*

e Præparauerit.) *9 Præparandi uerbum ſatis indicat,etiam eum teneri lege Pompeia de parricidijs,qui moliatur patrem occidere: quia ſcilicet emerit venenum filius, ut patri daret, quamuis non potuerit dare: atq. ita Martianus reſpondit* [l]. *Qua de re apud Quintilianum extat elegans declamatio,qua pater accuſat filium parricidij,quia dicebatur patri præparaſſe uenenum.*

f Vel conſcius criminis.) *10 Ergo lex Pompeia etiam conſcios huius tam atrocis criminis plectit,& qui quoquomodo adiutores parricidis* [m] *fuerunt.*

g Sed inſutus culeo.) *11* Culeus *vter fuit ex corio bouis, capiens* [n] *10. amphoras,uel(ut Columella ait) urnas 40. Fuit præterea culeus menſura frumentaria tantundem continens* [o]. *Hic pro ſacco coria ceoponitur eius capacitatis,ut reum ſimul,& hæc fera animantia capere poſſit.Huius culei meminit etiam Cicero,pro Roſcio Amerino,ubi hunc locū elegantiſſimē explicat;item Iuuenalis,ubi de* Nerone *loquitur,* Deducendum,*inquit*,corio bouis in mare:cum quo clauditur aduerſus innoxia ſimia ſatis. *Vide etiā de hac pæna Cæl.Rodig.lib.6.Lectio.antiq. Priuſquam tamen parricida culeo inſueretur,uirgis* [p] *ſanguineis,uel ijs,legunt,ſanguineis cædebatur: ut Modeſtinus* [q] *ſcriptum reliquit.*

h Vel in amnem.) *Quod ſi deſit profundum,in quod deijciatur parricida,refert Modeſtinus* [r] *Adrianū conſtituiſſe,ut beſtijs obijciatur.*

a l.2. de orig.iu.
b ff.ad l. Pom. de parrici.meminit Pompon. Lætus in lib. de Ro legibus.
c l.j. C. de his qui pat. uel lib.occiderunt.
d l.1.ad leg.Pomp. de parricid.
e d nō debet.de cō ſang. & affini.
f l. minime. de relig.& ſump. fun.
g §. publica autem hoc tit.
h l. in ſuis.de libe. & poſth.
i l. Diuus. hoc tit.
k l. hos accuſare.
l §. in omnib. de accuſa.
l l.1.§. ult. hoc tit.
m Lutrum illo tit.
n l. quæſitum de fundo inſtr.l. legatū. de annin. leg.
o l.ult.de pig.actione.
p Coraſ.lib. 1.Miſcell. cap. 5.
q in d.l.pen.
r d.l.pen.

§.Item lex Corn.de falſis.

1 *De lege Cornelia de falſis,& S.C.Liboniano.*
2 *Falſarius quis dicatur,& falſitas quid.& num.7.*
3 *Falſum ſine dolo non committitur,& num.9.*
4 *Lex teſtamentaria,lex Cornelia de teſtamentis.*
5 *Falſum committitur non ſolum ſcripto, ſed etiam dicto,& facto,& num. 6.*
8 *Teſtamenti furtum uel occultatio publici eſt iudicij, alterius uero inſtrumenti non item.*
10 *Pœna falſi quæ ſit,*
11 *Pœna falſi variat pro qualitate falſi.*

Item lex Cornelia de falſis, quæ etiam [a] teſtamentaria uocatur, pœnam irrogat, ei qui [b] teſtamentum: vel aliud [c] inſtrumentum falſum ſcripſerit, ſignauerit, recitauerit, ſubiecerit, vel ſignum adulterinum fecerit, ſculpſerit, expreſſerit ſciens, dolo [d] malo, [e] Eiusq. legis pœna in ſeruos, vltimum ſupplicium eſt, (quod etiam in lege de ſicariis & beneficijs ſeruatur) in liberos uero deportatio.

1 *De crimine falſi, quod etiam inter publica iudicia refertur, hic ſufficit, & quam pœnam Cornelius Sil-la) qui publicas* [a] *quæſtiones, id eſt, accuſationes conſtituit de falſo, ſicut & de alijs quibusdam criminib.) falſarijs irrogauerit, demonſtrat. Poſtea editum quoq; eſt S.C. Libonianum, quo cauebatur eos qui falſi aliquid alterius teſtamẽtis adſcribunt, lege Cornelia teneri. Ideoq; tit. eſt in Pandectis, Ad l. Corneliã de falſis, & S.C. Liboniano. Falſarius autem dicitur impoſtor, qui imitatione ueri ſuum compendium alterius diſpendio per dolum quærit. Ideo enim Iuſtinianus* [b] *crimen falſi, ſeu falſitatem dicit aliud nihil eſſe, quam de iſta imitatione: & eam παραποίησιν appellat. Adde huc Pauli* [c] *reſponſum:* quod ſit falſum, *inquit,* quæritur: & uidetur id eſſe, ſi quis chirographum alienum imitetur. *Ita enim legendum eſſe, & non, immutet, vt vulgati habent Codices, Budæus etiam admonuit. Non tamen illi imputari crimen falſi poteſt, qui ſine dolo aliquid fingit* [d]*: 3 quoniam ſine dolo falſum non* [e] *committitur. Itaq. recte dicemus, crimen falſi eſſe imitationem veritatis doloſè factum.*

a Teſtamentaria. 4 Sic [f] *Modeſtinus hanc legem teſtamentariam vocat, &* [g] *Vlpianus Corneliam de teſtamentis. Et hoc ideo forte, quod maximè ſoleat falſum in teſtamentis committi, uel quia a principio introducta fuerit hæc lex pro teſtamentis falſis confectis, ſignatis, uel productis, attamen quia pro alijs etiã inſtrumentis, falſo fabricatis: uel ſcienter productis locum habeat, extra* [h] *pugnam eſt. Sane peculiariter de teſtamentorum deprauatione agitur in Cod. Iuſtiniano ſub tit.* De his, qui ſibi adſcribunt in teſtamento.

b Teſtamentum uel aliud. § 5 *Unde colligis vnum modum, quo falſi crimen committitur, ſcripto ſcilicet ſeu ſcriptura, qui modus admodum frequens eſt. Non minus tamen frequenter falſum dicitur, quam ſcribitur: Nam & eius delicti multa & lucroſa eſt occaſio improbis, præſertim in dicendo teſtimonio, & in allegationibus falſarum* [i] *legum, ferendisq. ſententijs. 6 Porrò nonnunquam & facto, id eſt, ipſarũ rerum deprauatione falſum committitur, uidelicet, ſi quis publicam monetam cudat.* [k] *uel fingat: aut menſuras publicas uendendo uel emendo non probatas habeat, illisq. ſcienter* [l] *vtatur, aut partum mulieri ſupponat. Et de falſarijs monetæ peculiaris titulus extat in* [m] *Codice. 7. Non ſolum autem illi falſum cõmittere dicuntur, qui ipſi tale quid, ut præmiſſum eſt, fecerint: ſed etiam illi, quorum ſubminiſtratione, aut dolo, tale quid factum* [n] *eſt. Denią; & ille falſarius habetur, quicunq, conditionẽ mentitus eſt, ad imponendum alijs; ut ſi quis pro milite ſe gerat, & falſo diplomate vtatur, ut tuto* [o] *commeare poſſit: ſicut & ille, qui nomen in alterius fraudẽ mutat* [p]*. Et in ſumma, quoties quis imitatione ueri ſuum cõmodũ dolo malo quærit, cũ proximi ſui detrimento, falſum cõmittere dicitur. Latius certè lex Cornelia de falſis patet, quam ut paucis exemplis cõcludi poſſit, potiora tantũ retuliſſe ſufficiat, cætera Pãdectarũ* [q] *& Codicis lectio facile ſuppeditabit.*

c Aliud inſtrumentum. § *Siue publicum ſiue priuatum, ut ſi quis priuatus alicuius rationes uel epiſtolas falſo imitetur* [r] *8 Interim memineris, differentiam eſſe inter teſtamentum, & aliud inſtrumentũ, quoad furtũ, & occultationem: quia de furto & occultatione teſtamenti, eſt publica: accuſatio alterius vero inſtrumenti ſurrepti crimen non eſt publici iudicij* [ſ]*: niſi ipſum ita deſtruxerit, uel occultarit, vt veritas amplius non adpareat, tum enim de falſo iudicium* [t] *dabitur.*

d Dolo malo. § 9 *Sine quo falſum non cõmittitur, ut ſupra dixi: quare impuberem in hanc legem non incidere Paulus* [u] *reſpondit.*

d Eiusq. legis pœna. § 10 *Pœna ergo falſi in ſeruos, eſt ultimum ſupplicium. in liberos, deportatio: addit Martianus* [x]*, & omniũ bonorum publicatio. Nouellarum tamen iure, ſi falſarij habuerint aſcendentes uel deſcendentes hæredes, bona eorum non publicantur* [y]*. Porrò lex antiqua, falſi conuictum de ſaxo deijci iubebat, ut refert Alex. ab Alex. lib. 6. Genial. die. cap. 10. 11 Quanquam autem prædicta pœna generaliter in omnes falſarios conſtituta ſit; tamen grauior quibusdam imponitur a legibus, & permittitur iudici, eam pro qualitate falſi moderari. Nam pœna corruptæ monetæ eſt autoris concrematio,* [z] *quoniam læſæ etiam maieſtatis teneri videtur, qui tale quid auſus* [a] *eſt. Rurſum quoq. cum nonnullis mitius agitur, ut qui falſa menſura uſus eſt, tenetur ad duplum, & relegatur.* [b] *Poteſt etiam quis crimen falſi ad aliam obligationem transferre, ſi ciuiliter reum actione in factum conueniat, ut quod ſua intereſt, perſequatur* [c]*.*

a l. 2. de orig. iuris.
b In Nouell. de inſtru. caut. & fid.
c l. quid ſit falſum. de falſis.
d nec epiſtola. C. ad l. Corn. de fal.
e l. nec exemplum. C. eod.
f l. in lege Cornelia. teſt. hoc tit.
g l. j. de pub. iud.
h l. Paulus. hoc tit. l. eum qui. C eo.
i l. j. in princ. & l. ul. hoc noſtro tit.
k l. quicunq;. l. qui falſam. hoc noſtro tit.
l pen. §. j. eo. tit.
m C de fal. mon.
n l. qui teſtamentũ in fi. d. tit.
o l. eos qui §. ult. eod.
p C. de mut. nom.
q ff & Cod. ad l. Cor. de fal.
r l. j. §. qui in rationib. hoc tit. l. pe. C. eod.
ſ l. Paulus. in prin. eod. tit.
t l. Paulus ad finẽ.
u l. impuberẽ. hoc tit.
x l. j. §. pœna falſi. eod.
y Nouel. ut nulli iudic. lic. hab. Io. ſer. §. ul. & auth. bona damnatorum. C. de bonis proſ.
z l. pen. C. de falſ.

§. Item lex Iulia de ui publica.

1 *Vis publica, ſiue armata.*
2 *Vis priuata. & quotidiana a Cicerone dicta eſt.*
3 *Pœna uis publicæ quæ olim fuerit, & quæ hodie ſit.*
4 *Banniti æquiparantur Deportatis.*
5 *Quæ ſit pœna uis priuatæ.*
6 *Raptus pœna.*

a l. 1. C. de fal. mo.
b l. pen. ff hoc tit.
c l. pe. & ult. ibi gl. C. dicto tit.

Item lex Iulia de vi publica ſeu priuata aduerſus eos exoritur, qui vim vel armatam vel ſine armis cōmiſerint. Sed ſi *a* quidē armata vis arguatur: deportatio ei ex lege Iulia de ui publica irrogatur. Si uero ſine *b* armis: in tertiā partē bonorum ſuorū publicatio imponitur. Sin aūt per uim *c* raptus virginis uel uiduæ uel ſanctimonialis, uel alterius fuerit perpetratus, tūc & raptores & ij, qui opē huic flagitio dederūt, capite puniuntur, ſecundū noſtræ conſtitutionis definitionem, ex qua hoc apertius poſſibile eſt ſcire.

Nunc de ui *ſeu violentia differitur, quæ etiam inter ordinaria crimina refertur. Duas autē leges de vi Iulius tulit: alteram de ui publica, alteram de vi priuata.* 1 Vis publica *eſt, quæ & armata dicitur, quæ fit armis, vel quocunq; genere tali, quo quis alij poſſit nocere. Nam qui arma ſumunt ad inuadendum alios, non modo ipſis, in quos ea ſtringunt, ſed etiam reipublicę, cuius intereſt arma non moueri, vim inferunt. Et huius quidem vis exempla, ſatis multa in Pandectis referuntur, ſub hoc tit. Ad l. Iuliā, de vi publica.* 2. Priuata *autem vis cōmittitur, cum quis ſine armis in alterius res, aut corpus impetum facit, ut ſi quis id, quod ſibi deberi putat, non apud iudicem, ſed manu ſua repoſcat, & debitori eripiat. Hanc vim Cicero pro Cęcinna* quotidianam *appellati, cum ſcilicet arma nulla adhibita ſunt, nec homines coacti.*

a Sed ſi quidem.} 3 *Pœna ergo vis publicæ, eſt deportatio, ſi a libero facta ſit: nā a ſeruo neſciēte domino admiſſa punitur ultimo ſupplicio.* [a] *noſtro tēpore vice deportationis vtimur pœna banni, ſiue excōmunicationis imperialis, qua quis extra protectionē & cōmunitatē imperij* [b] *cōſtituitur, tā quo ad pſonā, quā quo ad res:* 4 *Vnde recte Accurſius* [c] *dixit, Bannitos æquiparari Deportatis: qđ etiā uar.* [d] *alicubi voluit.*
b Sine armis.} 5 *Vis priuatæ pœna, eſt publicatio tertiæ partis bonorum* [e], *& item infamia, quæ ex ſententia iudicis irrogatur ei qui de ui condemnatus eſt* [f]: *eam Iuſtinianus hic omiſit, cum tamen ſola illa reddat publicum & criminale hoc iudicium.*
c Raptus uirginis.} 6 *De pœna raptus* [g] *ſupra quædam annotauimus, quæ hic repete re ſuperuacaneū fuerit. Porrò meritò vltimo ſupplicio coercetur Raptus ex Iuſtiniani* [h] *conſtitutione, cum illud crimen nō modo ad iniuriam hominum, verumetiam ad ipſius omnipotentis Dei irreuerentiam committatur. Vnde etiam factum crediderim, quod Iouinianus Imperator olim tulerit* [i] *legem, ut capitaliter etiam puniretur, qui ſacram uirginem impudico aſpectu eſſet intuitus.*

a l ſeruus. C. ad l. Iul. de ui publ.
b Cy. l. 1 de natura lib. uide Hipp. de Mai. Cōſ. 99. cauſ. crim.
c §. relegati. ſu qui. mo. ius pat. pote. ſol.
d in l. 1. C. quando lic. ſed viud. ſiue iud.
e l. vlt. ff. ad l. Iuliā de vi priuata.
f l. 1. C.
g § itē lex Iulia de adul. hoc tit.
h l 1. C. de raptu virg. & l. raptores. C. de epiſ. & cle.
i Ita refert hiſtoria eccle. & extat adhuc bona pars huius legis in l. ſi quis nō dicam C. de epiſ. & cle.

§. Item lex Iulia peculatus.

1 *Peculatus crimen quando committi dicatur, & num. 3. & 4.*
2 *Publica pecunia quomodo hic accipiatur.*
3 *Pœna peculatus quæ ſit.*

Item lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam *a* pecuniam vel rem ſacram uel religioſam furati fuerint. Sed *b* ſi quidem ipſi iudices tempore adminiſtrationis publicas pecunias ſubtraxerint, capitali animaduerſione puniuntur: & non ſolum hi, ſed ēt qui miniſterium eis ad hoc exhibuerint, vel qui ſubtractēs ab his ſciētes ſuſceperint. Alii uero, qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis ſubiungentur.

De crimine peculatus *annectitur, in quod pariter lex* [a] *Iulia animaduertit.* 1 *Committitur autē hoc crimen, ſi quis pecuniam ſacram, religioſam publicamue auferat: aut intercipiat: niſi hoc fortè ei per legem licuerit, aut ſi in aurum argentumve, aut æs publicum aliquid ingerat illi ve admiſceat, quo id peius fiat.*
a Publicam pecuniam.} 2 *Publica hic pecunia ea ſola habetur, quæ eſt vrbis Romanæ, non aliarum ciuitatum, nam quod illis ſubtrahitur, furto ablatum habetur* [b]. *Sub pecunia, autem vrbis Romanæ accipiendæ ſunt res fiſci.* 3 *Nam & iſte peculator habetur, qui à debitore fiſci per dolum aliquid aufert* [c]. 4 *Deniq. huius criminis & ille habetur reus, qui in tabulis publicis minorem pecuniam, quā quid venierit, aut locatum erit, ſcripſerit, aliudve quid ſimile commiſerit, & qui prædam ab hoſtib. captam ſurripuit* [d].
b Sed ſi quidem.} *Pœna ergo peculatus eſt in Iudice eiusve miniſtro, qui deliquit, capitis ſuppliciū, id eſt mors, ex conſtitutione Honorij* [e], *quam ad legem Iuliam hic refert Iuſtinianus; in cæteris vero Deportatio* [f]: *Cæterum Aurelianus Imperator peculatus reos ultra militarem modum eſt perſecutus, ut eos ingentibus ſupplicijs cruciatibusq. puniret, ut autor eſt Flauius Vopiſcus in eodem.*

a l. 1. ad l. Iul. pecu. & l. vni. C. eo. tit
b l. hoc l. pecuniam. de fur. de quo tū vide Alcia. lib. 1. Diſp. c. 3.
c l. ſacrilegi cap. §. Labeo. ad l. Iul. pec.
d l. hac lege. & l. peculatus. hoc ipſo titu.
e l. 1. C. de crimine peculatus.
f l. peculatus. ff. ad l. Iul. peculatus.

§. Eſt & inter publica.

1 *Plagij crimen eſt etiam publici iudicij.*
2 *Plagium quando dicatur committi.*
3 *Plagium unde dictum.*
4 *doloſè.*
5 *Plegij pœna: eademq́, confirmata in veteri teſtamento. & num. 6.*

Eſt

Eſt & inter publica iudicia *a* lex Flauia de plagiarijs, [b] quæ interdum capitis pœnam x ſacris conſtitutionibus irrogat, interdum leuiorem.

1 Sub ſequitur *crimen plagij, quod lex Flauia coercuit, quodq; inter publica iudicia* [a] *referendū, eſt, utcū que in Pandectis* [b] *(fortè librariorum iniuria) inter titulos publiciorum iudiciorum ſit omiſſum.* 2 *Cōmittitur autem Plagium propriè, cū quis alienis liberis vel ſeruis perſuadet, vt neſcientibus parētibus aut dominis aufugiant: aut tum quis fugitiuum ſeruum, aut liberum hominem tanquā ſuum vendit, ſciens eſſe alienum* [c]. 3 *Dicitur autem plagium non a plaga, vt vulgò creditum eſt, ſed ἀπὸ τοῦ πλαγίου, id eſt, ab obliquo quia abliquis quibuſdā actibus & dolis ſerui aut libere abducetur.* 4 *Vnde & Græci πλαγιῶς quando que ſimpliciter pro doloſè, accipiunt.*

a l. plagij. C. ad l. Fla de plagia.
b l. j. de pub. iud.
c l. pen. §. ad l. Fla. de plag.

a Lex Flauia.} *Theophilus Fabia, vertit, non, Flauia itaq; habent Conſtitutiones Theodoſij; de qua uidetur ſenſiſſe Cicero pro Rabirio.* An de ſeruis alienis contra Fabiam retentis, *aut ciuibus Romanis contra legem Porciam uerberatis ac necatis plura dicenda ſunt? Eſt autem hac lex Senatuſconſultum,* [d] *Vlpiano autore.*

d d. l. 2. d. tit.

b Quæ interdum.} 5 *Plagiariorum pœna capitalis eſt ſemper & ob id eius cognitio habetur ordinaria, licet permittatur iudici, ut pro modo delicti eam mitiget &* [e] *exaſperet, atq; eò reſpexit hoc loco Iuſtinianus. Si tamen quis ſeruum alienum prauis ſuis colloquijs & inſtigationibus deteriorem tantum faciat & non adfugam eū impellat, aut pro ſuo vendat: tum obligatur ad ſolutionem dupli, eius precij, quo ſeruus antequam corrumperetur, ab eo æſtimatus eſt in iuſto anno, Duplatur quoq. damni æſtimatio, quo domino poſtquàm correptus fuit, dedit.* 6 *Porrò hac lex confirmari etiam uidetur Deut. cap.* 24. Si enim deprehenſus fuerit homo ſolicitans fratrem ſuum de filijs, Iſarel, & uendito eo acceperet, precium, interficietur, ut auferas malum de medio tui, &c.

e Lul. ff. & Cod. hoc tit.

§. Sunt Prætera.

1 *Lex Iulia de ambitu, eiusq. pœna*
2 *De uoce, Ambitus.*
3 *Legis repetend. autor fuit L. Piſo.*
4 *Quis teneatur repetendarum.*
5 *De pœna huius criminis.*
6 *Lege Iulia de annona qui tenentur.*
5 *Præfectus annonæ: Aediles Cæreales.*
8 *Annona dicta, quod in annum ſufficiat.*
9 *Sitocomia quid, & unde dicta.*
10 *De pœna defraudatæ annonæ.*
11 *Leges annonariæ, ſamptuariæ.*
12 *Lege Iulia de reſiduis qui teneantur.*
13 *Quæ ſit eius pœna.*

Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia de *a* ambitu, lex Iulia *b* repetundarum, & lex Iulia *c* de annona, & lex *d* Iulia de reſiduis. quæ de certis capitulis loquuntur, & animæ quidem amiſſionem non irrogant, alijs autem pœnis eos ſubijciunt, qui præcepta earum neglexerunt. Sed hęc de publicis iudicijs expoſuimus, ut uobis poſſibile ſit ſummo digito, & quaſi per iudicem ea tetigiſſe. alioqui diligentior eorum ſcientia uobis ex lationibus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris Deo propitio aduentura eſt.

Subſequuntur *alia quatuor publica iudicia, uidelicet, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetundarum, lex Iulia de annona, & lex Iulia de reſiduis: quæ ſingula ad textum obiter enarrare operæprecium fuerit.*

a De ambitu.} 1 *Lex Iulia* de ambitu *(cuius latorem M. Cicero in Oratione pro Muræna ſe profitetur) eos ponit, qui pecuniam dant, ut honorem magiſtratumue in comitijs municipalibus conſequantur. Huius pœna, ut Iulius Paulus ſcribit, Deportatio erat, qua in locum aquæ & ignis interdictionis ſucceſſit, fortè ex lege, quā Caius Calphurnius Piſo de ambitu rogauit, ſed poſtea ex S. C. ad interpretationem l. Iuliæ promulgato pœna* 100. *aureorum cūm nominis infamia eſt* [a] *conſtituta: Hac autem lex (inquit Modeſtinus)* in urbe hodie ceſſat, quia ad curiam principis magiſtratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem, qui ſcilicet declaratur per ſuffragia.} 2 *Cæterum hanc uocem* (Ambitus) *Laur.* [b] *Valla ex eo deducit, quod qui ſed uirtuti non confidit, per circuitum uelut ambit eos, a quibus ſuffragia, expectet. Simile crimen Eccleſiaſticum eſt,* Simonia.

a l. j. ad Iul. de ambitu.
b Lib 4. Eleg. c. 9.
c Vide l. j. hoc tit.
d Ad l. iul. repet.
e l. lex Iulia. eod. tit. l. ſciant. C. eod.

b Repetundarum.} 3 *Nomen legi inditum eſt, quod pertineat ad pecunias repetendas. Huius autor fuit. L. Piſo ut refert Cicero Actione quinta in Verrem, Repetundarum autem, uel de repetundis accuſatur*

quis

quis, vel damnatur, qui in adminiſtratione magiſtratus pecunias accepit, unde accipere nõ [c] debuit. De hoc eſt peculiaris titulus in [d] Pandectis. 5 Pœna autem reis imponitur extra ordinem, & quandoq; exilium, quandoq; durior pœna, prout admiſſi ſceleris qualitas requirit. Exigitur aũt ab hæredibus [e] delinquentis. Lex autem xii. tab. pœnam capitis irrogabat, vt refert Gellius lib. 20 Noct. Attic. cap. 1.

c De annona. § 6 Autor eſt Pomponius [f] Lætus, Romæ legem latam eſſe per Clodium trib. pleb. de annona, vt frumentum, quod antea ſenis æris, ac trientibus, in ſingulos modios dabatur, gratis daretur. Poſtea autem, eius delictum cœpit puniri, qui in aliquo defraudaſſe annonam publicam probatus fuiſſet, quo ea eſſet [g] carior: quales ſunt, qui frumentorũ nundinationes exercent, vt ipſi carius reuendant, quorũ hodie magnus admodum eſt numerus in male inſtitutis Germaniæ noſtræ ciuitatib. Quod ne fieret, ueteres præfectum annonæ habere ſolebat, vt Feneſtella [h] ſcribit: & Iulius Cæſar duos Aediles creauit, qui ob id Cereales appellati ſunt, qui ſimiliter cibariorum & menſurarum rationem habebant [i]. 8 Videntur autem Romani annonam intellexiſſe reſpectu commeatus, vel victualiũ, quæ in annũ integrum poſſit reipub. ſufficere. 9 Sitocomia quoq; (quaſi frumentariã curã dixeris ἀπὸ τοῦ σίτου, καὶ κομεῖν, id eſt, a frumenti curatione) munus publicum eſt, annonam [k] reſpiciens. 10 Pœna autem defraudatæ annonæ, eſt [l] aureorum cum infamia, quandoq; etiam extra ordinem imponitur, pro qualitate delicti. Nam & relegati rei in inſulam, & in metallum damnati [m] leguntur. Ex quibus apparet, quantam reipublicæ curam veteres ſuſtinuerint, vt pauperibus iuxta ac diuitibus tolerabilior per ciuitates vita eſſet. 11 Sed nec contenti fuerunt, annonarias leges, quibus inopum ratio habita eſt, tuliſſe, verum leges etiam ſumptuarias, aduerſus profuſos, quoſdã helluones ſtatuerunt, ne ſcilicet & diuites immodicis gulæ ſumptibus ad egeſtatem quandoq. prolaberentur: cuiuſmodi leges fuerunt, Fannia, Licinia, Cornelia, & Antia, quas Gellius [n] & Macrobius [o] ſatis abunde deſcribunt.

d Ex lex Iulia de reſid. § 12 Qua lege, inquit Paulus [p], tenetur, qui publicam pecuniam delegatã in uſum aliquem, retinuit, neq; in eum conſumpſit: in ea fraude & Sylla olim deprehenſus fuit, apud Aſconium in Cic. Oratione pro Cornelio. Addit [q] Martianus, eadem lege teneri eum, apud quem ex locatione; emptione, alimẽtaria ratione, ex pecunia, quam accepit, aliave qua cauſa pecunia publica reſedit. 13 Huius pœna eſt, vt ea damnatus, amplius tertia parte, quam ex reſiduis debet, onaiatur [r] ita ut ultra ſummã reſidui tertiam totius ſoluere cogatur: atq; ita ego Martiani verba intelligo, quæ alias variè [s] exponuntur. Hæc quidem hactenus de duodecim publicis iudicijs, de quibus hoc tit. diſſeruit Iuſtinianus. Sunt & alia, de quib. dubitatur, publica ne ſint, an priuata, de quib. Accurſ. [t] & alij commentatores ſuis locis ubertim diſputant. Nobis cum Iuſtiniano ſufficiat, eas leges hic commemoraſſe, ſummo digito, id eſt leuiter attigiſſe, quæ publicum in omni ſuo argumento iudicium ferè conſtituebant. Exactior enim harum quæſtionum, & ſi quæ ſimiles ſunt, tractatus ex Pandectis & Cod. repetendus eſt. Hæc ſunt, quæ mihi in hoſce quatuor Inſtitutionum iuris ciuilis libros colligenda videbantur. Cæterum de opere & labore meo in horum enarrationem larga manu impenſo ſpero legũ tyrones boni conſulturos eſſe: mihi certè nõ modicæ mercedis loco putabitur, ſi eos inde profectum aliquem feciſſe intellexero. Equidem ea potiſſimũ ratione hæc noſtra ſcholia in lucem prodire paſſus ſum, ut ſi quid boni contineant, ijs Candidati iuris vtantur fruantur liberè; ſin minus autori uix dum uirilem ætatem ingreſſo veniam præſtent, melioraq; aliquando edant. Eſt enim cuiuſq; ſcientis & ingenui hominis, minus probè ſcripta dictave ab alijs in melius candidè corrigere: & quod deeſſe cognouerit, citra inuidiam adiungere. Etenim hoc nos ultro & ingenue pollicemur, quod cuiuſq; doctioris & melius ſententijs arbitrio ſtare uelimus aut cadere, quicquid in hanc rẽ Auditorum noſtrorum gratia aliquando corraſimus.

f In libello. De Romanis legibus.
g l. 2. ad l. Iul. de anno.
h De magiſtra. & Halicarnaſſ. li. 7. Antiq.
i Vide Iuuenal. Sat. 10.
k l. munerũ. de muneribus & hono. uide Alciat. in Anno. poſt. Cod.
l l. 2. hoc tit.
m l. annonam. de extraord. crim.
n lib. 2. Noct. Att. cap. 24.
o Saturna. lib. 4. cap. 9.
p l. 2. ad l. Iul. pec.
q l. lege Iulia. §. ſe. eod. tit.
r d. l. lege Iulia. ſed & qui.
s hic, & a. §. ſed & qui.
t In l. j. de publ. iudicijs.

INSTITVTIONVM. IIII. LIBRI FINIS.

Series Chartarum.

* a b c d. A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

AA BB CC DD EE FF GG HH II KK LL MM NN OO PP QQ RR SS.

Omnes ſunt quaterniones, præter * c d terniones, S S quinterniones.